

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM.

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTEM

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINÆ LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI- TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXXV.

S. GREGORIUS NAZIANZENSUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

GREGORII THEOLOGI

VULGO NAZIANZENI, ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA QUÆ EXSTANT OMNIA,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, GERMANICOS, ANGLICOS, NEC NON AD ANTIQUIORES
EDITIONES CASTIGATA, MULTIS AUCTA ET ILLUSTRATA,
CURA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

ACCEDUNT

VARIORUM COMMENTARII ET SCHOLIA IN OMNIA OPERA SANCTI GREGORII;

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS PRIMUS.

VENEUNT QUATUOR VOLUMINA 4½ FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
[SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XXXV CONTINENTUR.

S. GREGORIUS THEOLOGUS, ARCHIEPISCOPUS CONSTANTINOPOLITANUS.

Orationes.

col 393

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montroyge.

46-45
3698
5-2

PRÆFATIO GENERALIS.

Præclara duo Ecclesiæ Græcæ sidera, Gregorium Nazianzenum et Basilium Magnum, eadem tellus eodem tempore tulit. Ambo sanctissimis editi parentibus, ambo ipsi sanctitate insignes, ambo dicendi copia præstantissimi, ambo denique paribus studiis universam Ecclesiam quam late patet, scriptis illustrarunt, moribus ornaverunt.

Plures jam anni sunt, ex quo eximia Basilii scripta castigata et pristinæ reddita integritati in lucem emissa sunt. Spes erat Gregorium Nazianzenum proximo secuturum intervallo. Id fuit in votis; et certe idem sperare licebat ab iis, qui tam præclaram in emendandis ad veterum codicum fidem tum Græcorum tum Latinorum Patrum scriptis navaverant operam. Cum enim primum ad opus istud animum appulissent nostri, novasque in diem e prelo exeuntes priscorum monumentorum editiones placere bonis omnibus conspexissent, id sibi negotii crediderunt dari, ut maximos quosque utriusque Ecclesiæ, Græcæ scilicet et Latinæ, Patres in lucem emitterent. Ad opus tam arduum strenue aggressi sunt. Quo successu norunt omnes. Insignes quatuor Latini Patres, Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Gregorius, prodire; tres quoque e Græcis, Athanasius, Basilii, Chrysostomus. Unus hactenus expectabatur; unum omnes desiderabant: extremum hoc munus postulabant. Quæ tantæ Gregorium moræ tenerent mirabantur. Nihil necesse est causas percurrere, quæ tandiu Gregorium retardarunt. Varii eventus, morsque ipsa impedimento fuit. Dominus Fr. Louvard istud opus aggressus fuerat, vir acris ac vehementis ingenii et « quasi ignis » multa jam congesserat, innumeras ex variis manuscriptis codicibus lectiones descripserat ipse, et describi curaverat; sed tot jactatus est tempestatibus, ut inepto desistere coactus sit. Tum ejus scriinia, et quæcunque paraverat, in amici manus pervenere, quo non erat quisquam ex nostris ad opus istud perficiendum magis idoneus. Nostrum dico Prudentium Maran, qui in Basilii epistolarum editione elaboranda, aliisque præclaris operibus, maximam laudem adeptus est: qui Græcæ Latineque luculenter sciebat: qui in versandis diurna nocturnaque manu sanctorum Patrum, maxime Græcorum, scriptis, vitam omnem consumpserat. Sed heu! dum nimium operi manuum admovere moratur, aliisque in dies elaborandis scriptis occupatur, morte correptus, imperfectum istud relinquit. Audacior profecto videbitur, quisquis inchoatum tam difficile opus susceperit. Nec dubium quin temerarius audiat, ac in sui comparatione defuncti desiderium excitet. Verumtamen si quis temeritatis notam inurat, justa nobis esse potest excusatio. Quantum enim licuit, onus tam impar viribus nostris suscipere recusavimus; sed reluctantibus, et tenuitatem nostram causantibus imposita nobis hæc est provincia ab his, quorum imperia detrectare nefas fuisset. Jubentibus itaque cessimus: admota deinceps operi manu, nec curis nec laboribus pepercimus ut jussa faceremus. Nemo non intelligit quantum laboris et operæ impendendum fuerit in emendanda, saltem pluribus in locis, veteri editione, in seligendis variis lectionibus, vertenda carminum parte maxima, disponendis ordine chronologico epistolis, in adornanda S. Gregorii Vita, exponenda ejus doctrina, in enodandis variis difficultatibus, rebusque in aliis pluribus quas accurata editio postulat.

PARS PRIMA.

§ I. DE VARIIS S. GREGORII OPERUM EDITIONIBUS.

Primum quidem doctorum virorum, qui opera Gregorii in lucem proferre studuerunt, labores sunt commemorandi. Alii plura, alii pauciora: alii Græcæ, alii Latine tantum, alii

* Eccli. xlviii, 1.

Græcæ simul et Latine; alii quasdam tantum orationes, aut carminum partem aliquam, vel epistolarum. Non enim omnia simul, dispersa hinc inde sancti doctoris opera prodire poterant, sed per particulas, quatenus in hominum studiosorum manus et cognitionem venerunt. Suis singulis laus reddenda; quippe qui, tametsi imperfectum reliquerint opus quod aggredimur, nobis tamen præeundo viam monstraverint, et ad perficiendum non-nihil contulerint.

Editiones Græcæ.

I. Ut de Græcis editionibus primum dicamus, quod quidem ordo videtur postulare, prima sese offert illa, qua continentur « Gregorii Nazianzeni orationes lectissimæ XVI Græcæ ex editione M. Musuri: Venetiis in ædibus Aldi 1516, in-8° (a). »

Epistolæ nonnullæ Gregorii, una cum epistolis Basilii, typis excusæ sunt primum Haganonæ anno 1528 in-8°, deinde Venetiis anno 1532 curis Obsopæi, in-fol.

Gregorii Nazianzeni Theologi orationes IX elegantissimæ prodierunt anno 1536 in ædibus hæredum Aldi, in-8°.

Easdem orationes typis mandavit Vechelius Parisiis anno 1544.

Paulo post longe locupletior vulgata est editio Operum Gregorii; quæ non modo orationes, si minus omnes, saltem earum partem maximam; verum etiam LXXX epistolas, et permulta carmina complectebatur. Anno Christi 1550 prodiit Basileæ, sumptibus Joannis Hervagii, Græca illa editio; quam proxime, eodem scilicet anno, subsecuta est eorumdem operum elaborata variis ab auctoribus Latina interpretatio. Exstat in Regia Bibliotheca hujus Græcæ editionis exemplar cum notis ad oram libri scriptis. In hac editione recensetur inter Opera Gregorii tragœdia, *Christus patiens*, quæ jam bis Græcæ prelo exierat: Romæ, anno 1542, in-8°, per Antonium Bladum Asulanum; et Lovanii anno 1544, per Rutgerum Rescium: utriusque editionis hujus tragœdiæ non meminit Fabricius. Eodem anno editio Bladi Parisiis in officina Christiani Vechelii recusa est.

Sententias et regulas vitæ ex Gregorii Nazianzeni scriptis collectas, Græcæ; ejusdem iambos aliquot, Græcæ etiam, studio Joannis Sambuci, Antuerpiæ in lucem emisit Plantinus anno 1568, in-8°.

Nec vero prætermittenda *Selecta carmina ab Hieronymo Brunello S. J.* edita, cum Georgio Piside et Synesii ac Clementis Alexandri hymnis: Romæ anno 1590, in-8°.

Addenda etiam pœmata quædam a Davide Hæschelio, Lugduni Batavorum anno 1591, in-8°, ex officina Plantiniana, cum paraphrasi Græca, quam Hæschelius Nicetæ opus esse arbitratur.

Denique, geminæ Gregorii in Julianum imperatorem invectivæ, Græcæ, cum scholiis Græcis; ejusdem oratio in *Martyres et contra Arianos*; decem novæ epistolæ, testamentum Gregorii: omnia ex Bibliotheca Henrici Savillii edita sunt Etônæ, in-4°. anno 1610, cura et studio R. Montagu, typis Joannis Norton.

Editiones Latina.

Gregorii Nazianzeni carmina, ad bene beateque vivendum utilissima, Latine, ex editione Aldi Manutii Romani et Petri Candidi monachi. Venetiis, Aldus Manutius, in-4°, 1504.

Anno 1508, decem Gregorii orationes, ex earum numero quas a Rufino Latine redditas ferunt, vulgatæ sunt Argentorati, cum ipsius Præfatione ad Apronianum, per Joannem Knobach. Hæ sunt orationes, olim I, XII, XV, XVII, XXVIII, XXXIII, XXXVIII, XXXIX, XLIV, L.

Eodem anno, alias septem orationes, Latine a se redditas, Augustæ Vindelicorum OEcølampadius vulgavit.

Anno 1522, alia quarumdam Gregorii orationum editio Lipsiæ prodiit in-8°: at illa non differt ab Argentoratensi.

Anno 1531, Bilibaldus Pirkheimerus, qui tribus ante annis Gregorii Apologeticum Latinitate donatum in lucem emiserat, triginta octo orationes, quas Latine verterat, Basileæ prelo supposuit. Necdum inde exierant, cum mors abstulit interpretem; cujus « non mortem deplorandam, ait Erasmus, sed desendam publicam studiorum jacturam. » Quippe, Pirkheimerus, ni festina mors obstilisset, « eximium Christianæ philosophiæ præconem

(a) Cat. Bibl. Reg., tom. I, pag. 310. n. 204.

Gregorium Nazianzenum sic Latine loquentem nobis » daturus fuisset, ut Græci sermonis sonos nemo desideraturus fuisset. Joannes Straub, Bilibaldi gener, translata a socero suo orationes edendas curavit Basileæ ex officina Frobeniana, anno 1531. Editioni, quæ plurima alia Gregorii opera complectitur, præfixa est elegantissima Erasmi epistola in qua laudes interpretis prosequitur.

Anno sequenti, Claudius Chevallon Parisiis vulgavit Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi orationes xxxviii, tractatus, sermones et libros aliquot Latine, Bilibaldo Pirkheimero, Rufino presbytero, et Petro Mosellano interpretibus, ex editione Joannis Straub et Desiderii Erasmi. Hujus Parisiensis editionis anni 1532 non videtur meminisse Fabricius.

Aliam anno 1550 Volfangus Musculus, Basileæ, apud Joannem Hervagium, præfixa epistola nuncupatoria Augustanæ reipublicæ præfectis consulibus, adornari curavit editionem, quæ Latine exhibet quicquid Græce complectitur editio ejusdem anni apud eundem Hervagium; scilicet xxxviii orationes a Pirkheimero Latine redditas, orationes quinque de Theologia a Petro Mosellano, quatuor autem ab ipso Musculo, nempe I, xli, xlv et xlvii; demum tragædiam, *Christus patiens*, ex versione Sebastiani Guldebeccii Tigurini, et alia poemata cum interpretatione Aldi Manutii.

Anno 1550, orationem de pauperibus amandis et benignitate complectendis, cum duabus Gregorii Nysseni orationibus ejusdem argumenti, ex interpretatione Petri Francisci Zini edidit Parisiis Vascosanus, in-4°.

Anno 1569, prodiiit Parisiis apud Claudium Fremy prima Operum Gregorii, adornata a Jacobo Billio Prunæo Sancti Michaelis in eremo abbate, editio, sive interpretatio. Aliud enim est editio, aliud interpretatio. Id sensit ipse Billius, librumque suum inscripsit: *Gregorii Opera nova translatione donata*, etc., cum commentariis Nicetæ Serronii, etc. Non una novæ hujus interpretationis fuit editio. Vel ipso anno sequenti prodiiit Colonia, pluriesque deinceps recusa est. De hac versione, quæ cæteris longe præstat, mox plura dicemus.

Quo tempore Billius Gregorii Operibus Latine vertendis incumbēbat, Leuvenklaius, hortantibus amicis, eundem laborem susceperat; cumque de Billii labore certior factus fuisset, manum de tabula tollere cogitabat. At eo deinceps edito sententiam mutavit, cum cerneret se quam multa non prius visa, quibus caruisset Billius, congestisse; maxime vero quod nactus esset Eliæ Cretensis archiepiscopi in Nazianzenum commentarios, quibus ducibus ad eruendos abstrusos in plerisque locis Nazianzeni sensus uti se posse magna cum utilitate conspexit. Præterea egregia scriptorum Nazianzeni exemplaria, quibus usus est, celebrat, inter quæ duo summis effert laudibus; alterum Choniæ Acuminati manu scriptum; alterum longe antiquius, litterarum elegantia præstans, et scriptio- nis integritate; tanta scilicet diligentia exaratum, nullum ut in eo verbum perperam scri- ptum reperiatur. Is codex Basileam, ubi etiamnum magna veneratione asservatur, allatus tempore concilii Basileensis, plurimas exhibet picturas, hasque inter elegantem Gregorii imaginem. Horum exemplariorum ope depravata plurima se correxisse, et mutila integri- tati restituisse asserit Leuvenklaius. Prodiit illa editio Basileæ anno 1571 ex officina Her- vagiana, eaque tam diuturnis vigiliis tantisque curis elaborata, ut in prima libri pagina hæc inscribere non dubitaverit: « Nec deinceps aliam expectari locupletio- rem posse de proœmio lector intelliget. » Num Germanus interpres plus æquo sibi indulgeat, ex dicen- dis declarabitur.

Leuvenklaius editionem in tres omnino distribuit tomos: quorum primus orationes xx cum Elianis commentariis continet, totusque ipsius debetur industriæ, qui eum de Græco in Latinum sermonem transtulit. Alter reliquas orationes xxxii, cum epistolis et poematis hætenus editis complectitur; quæ quidem sumpsit ex Billiana editione. Huic tomo præ- fationunculam Billio honorificam præfixit, hisque verbis eum alloquitur: « Quapropter mihi polliceor te virum sapientem ac doctum optimam in partem consilium nostrum interpreta- turum. Debet enim abesse, cum omni ab hominum genere, tum a litteratis potissimum invidia; quibus esse nihil antiquius par est, quam ut et ipsi juvandæ totis viribus reipu- blicæ studeant, » etc. Sua Leuvenklaium spes fefellit: nam male est a Billio habitus, et a

Billianæ interpretationis anni 1583 Parisiensibus editoribus, tum in præfatione, tum in notis, in quibus plerumque acrioribus verbis repulsus et increpitus est. In tertium et ultimum tomum, « qui totus, » inquit Leuvenklaius, « itidem noster est, » ea refert Gregorii poemata, quæ hactenus non erant luce donata. Præterea Nicetæ commentarium in Gregorii sententias, tam quaternis quam singulis versibus inclusas, adjecit, et egregium Pselli Christiani philosophi de difficultum Nazianzeni locorum intellectu librum : demum dialogos, quos Cæsario falso ascriptos ne quidem suspicatur.

Julius Gabrielis Eugubinus tres Gregorii orationes, scilicet 1° *Apologeticum*, 2° *De amore erga pauperes*, 3° *In natalem diem Salvatoris nostri*, Latine redditas edidit anno 1573, Antuerpiæ, typis Plantinianis, in-8° : quas etiam scholiis, sive commentariis illustravit. Addidit præterea emendationes ex multis vetustissimis ac probatissimis exemplaribus erutas in Græca omnia Gregorii opera, quæ editione Basileæ anni 1550 continentur. Præfixa est nuncupatoria Antonio Carafæ cardinali epistola.

Billiana versio iterum Parisiis apud Nivellium et Nicolaum Chesneau, anno 1583, ex secunda Billii recognitione, qui operi immortuus est : verum auctior illa atque emendatior recusa est cura et studio Genebrardi, qui eam Gregorio XIII Pontifici dicavit. In duos distincta est tomos, propter novam plurimorum librorum accessionem. Accessere siquidem Nicetæ Serronii, Pselli, Eliæ Cretensis commentarii, epistolæ plusquam centum quinquaginta, tam Græcæ quam Latinæ

Anno 1753, Venetiis sumptibus Antonii Zatta Latine prodierunt omnia Gregorii Nazianzeni Opera ex eadem versione et cum iisdem commentariis et scholiis ; quibus accessere Latine tantum quæ a Jacobo Tollio et Muratorio utraque lingua jam edita fuerant, ut postea dicemus.

Editiones Græco-Latinæ.

Primum occurrunt Gregorii Nazianzeni carmina ad bene beateque vivendum utilissima, e Græco in Latinum ad verbum conversa ab Aldo Manutio Romano, et ejusdem typis excusa Græcæ et Latine, Venetiis, anno 1504, in-4°. Laudandus Aldus, qui primus partem aliquam Gregorii carminum vertere tentavit ; quamvis enim cressa et ineleganti ea veste donaverit, donavit tamen, et aliis viam aperuit.

Gregorii quædam et sancta carmina cum Joannis Langi Silesii interpretatione, et ejusdem Langi poemata aliquot Christiana : Basileæ, 1561, in-8°, per Joannem Oporinum. Versus Græcos Latinis totidem versibus non inelegantibus reddit interpres.

Anno 1568, Henricus Stephanus in lucem emisit, cum Synesii hymnis, Gregorii Nazianzeni odas aliquot Græcæ et Latine, ex versione et cum notis Francisci Porti : Parisiis, in-24(a).

Ibidem anno 1570, Joannes Benenatus vulgavit Gregorii Nazianzeni odas Græcæ, cum Latina versione, in-8° (b). Ibidem, Gregorii Nazianzeni odæ aliquot Græcæ et Latine, ex versione et cum notis Francisci Porti, apud Claudium Morellum, 1618, in-24 (c).

Opuscula quædam tunc primum in lucem edita, aliaque item versibus reddita, magnaque ex parte Cyri Dadybrensis episcopi commentariis illustrata, cum prævia epistola ad cardinalem Sirletum, interprete Jacobo Billio, in-8°, 1575, Parisiis, apud Joannem Benenatum.

Anno 1582, Lipsiæ typis Joannis Steiman prodiit in-8° (d), oratio Gregorii Nazianzeni *De Pentecoste* Græcæ et Latine, ex editione et cum scholiis Matthei Dresseri.

Anno 1591, S. Gregorii Nazianzeni definitiones rerum simplices incerti auctoris, et Maximi monachi definitiones, Græcæ et Latine ex versione Joannis Leuvenklaii, ex editione et cum notis Davidis Hœschelii : Heidelbergæ, ex officina Santandreaana in-8° (e).

Anno 1596, Nonni Panopolitani... et S. Gregorii Nazianzeni tetrasticha, disticha, monastica carmina cum versione Latina e regione, ex interpretatione Erhardi Hedeneccii : Basileæ ad Lecythum Valdkirchianum, in-8 (f.)

(a) Cat. Bib. Reg., tom. I, pag. 350, sub num. 502.

(b) Ibid., n. 505.

(c) Ibid., n. 514.

(d) Ibid., n. 208.

(e) Ibid., n. 208 et n. 238.

(f) Ibid., n. 230.

Anno 1608, Gregorii Nazianzeni *Threnodia*, seu poemation elegiacum de animi sui affectibus et miseriis, Græcæ et Latino : Ingolstadt, Adam Satorius, 1608, in-8°.

Anno 1619, Epistolæ Gregorii Nazianzeni : Ingolstadt. Elegantissima hæc est Epistolarum editio.

Anno 1658 prodiit liber, cui titulus Ἐμπόρευμα εὐσεβείας, varia ex Patribus Græcis collectanea exhibens, atque inter ea « Gregorii Nazianzeni carmina quædam... » Omnia Græcæ cum interpretatione Latina et ex editione Joannis Gaspari Suiceri : Tiguri, Joan. Jacob. Bodmerus, in-12 (a).

Anno 1696, *D. Gregorii Nazianzeni theologi Carmina cygnea inedita*. Hæc continentur in libro, cui titulus : *Jacobi Tollii insignia itineris Italici* : Trajecti ad Rhenum, 1696, in-4°.

Anno 1709, carmina, sive epigrammata cccxxviii S. Gregorii Nazianzeni : Patavii, in-4°. inter *Anecdota Græca*, quæ Antonius Muratorius, ducis Mutinæ bibliothecarius, publici juris fecit.

Anno 1716, collecta *D. Gregorii Nazianzeni plurima poemata in Latinum conversa*, auctore Dionysio Gaullier : Parisiis, in-12.

Editiones Vulgari sermone.

Quatrains sententieux de S. Grégoire de Nazianze, avec une brève exposition, tournés en vers français par Jacques de Billy : Paris, Guillaume Chaudières, 1576, in-8°.

1693. Orationes omnes Gallico idiomate versæ sunt per Nicolaum Fontaine, ut notatur in Catal. Reg. Bibl. Parisiis, 2 vol. in-8°, apud Joannem Pralard.

1735. Geminas orationes contra Julianum desertorem, a se Gallice redditas, cum notis edendas curavit ecclesiasticus Gratianopolitanus : Lugduni, in-12, apud Duplain

1747. Oratio I, sive *Apologeticus*, Gallice cum notis : Parisiis, apud Ludovicum Lottin, in-12.

De editione Græco-Latina Parisiensi 1630.

Nunc ad Græco-Latinam editionem, quæ Græcum Gregorii, et Latinam Billii interpretationem complectitur, veniamus. Non una est hæc editio. Prodiit primum anno 1609, deinde anno 1630, Parisiis, denique Colonix, vel potius Lipsiæ; quæ editio ab aliis hoc solo discrepat, quod pluribus scateat mendis. Hanc magnifice commendat Fredericus Morellus « ut a nunquam satis laudato Billio diligenter collatam cum Regiis mss., et cum Medicæ Reginæ matris, necnon quos illustrissimus cardinalis Sirletus ex Italia miserat, denique cum codice quem ultro commodavit vir clarissimus Paulus Petavius, curiæ supremæ senator integerrimus; in cujus libri ora marginali variantes quidem lectiones, conjecturas et emendationes Billius operosa sedulitate adnotaverat, » etc. Hæc et alia mira prædicat. Rem tamèn propius considerantes, fidem habere detrectant. Imo Parisiensibus typographis, pro laudibus tam impense dilectæ editioni concessis, « eos nihil minus præstitisse, quam quod polliciti erant (b), » a Montacutio objectum est, qui præclarum elogium irridet et depellit sic proseguendo : « Habebant fortasse, habere sane poterant, Regios, Regineos, Petavii libros, Sirlleti, etc., sed, ut ille Epicteti lucernam, ad ostentationem, non ad usum; quippe qui deformarunt magis Gregorium quam fuerat in editione prima. »

Quid tum Parisienses, et fortassis ipse Morellus? ab ipsis audiamus : « Nec molestum, nec injucundum tibi, (lectorι φιλοληθεῖ) inquit in præfatiuncula, si propositi consiliique nostri, ac non dubiæ destinationis in *D. Gregorii Nazianzeni* operibus Græcæ et Latine edendis te paucis admonemus. Sic igitur habeto, nos in animo habuisse hujus sanctissimi et eloquentissimi antistitis operum διγλωττων editionem aggredi ex codice Basiliensis εκδόσεως anni 1550 apud Hervagium, quem clarissimus vir Jacobus Billius, utriusque linguæ peritissimus, cum Regiis codicibus Gallicis et cum Italicis accurate contulerat... Verum enim quoniam non ubique cum ipsius Latina interpretatione conveniebant ejus emendationes et εἰκασμοί, multaque ab illo fuerant in textu deleta, quæ idem rursus δευτέρων ἀμεινώνων reponenda ἀναπισθεῖς censuerat, et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant; tantum sibi assumere noluit præfectus διορθώσεσι, ut de tanti

(a) Cat. Lib. Reg. tom. I, n. 271.

(b) Greg. Naz., in *Jul. invec. dux*.

virī opere et ἀρχιολῶς sententiam ferret; maluitque de hoc sibi tradito exprimere, ac deinde in notis ac scholiis collectas varias lectiones repræsentare, quæque magis cum interpretum oratione consentirent, vel cum auctoris sensu convenirent, in locis ambiguis indicare.»

Quodnam autem « traditum illud, de quo bona fide correctioni præfectus exprimere maluit? Si traditum illud, is erat emendatus a Billio codex probe collatus et castigatissimus effectus; » cur ad calcem rejectæ Billii lectiones? Hominem quippe credas, quod solet, quodque prorsus hic operis necessarium, præ manibus habuisse Billii quoddam autographum; si minus « castigatissimum, » at e quo diligens saltem et acutus typographus expedire se utcumque posset. Sed neutrum uspiam affirmat Genebrardus. Igitur « si traditum » illud nihil est nisi Hervagiana editio Basiliensis, unius, ut constat, Billii manu, liturisque tam confusa, tam perturbata, « ut quam λέξις καὶ ῥῆσις magis probaret, quam rejiceret, διαρρήδην nunquam exprimeret, » quod ipse fatetur atque etiam scribit Morellus; cur insertæ passim atque suffectæ Billii seu lectiones, seu conjecturæ; cum fatente Morello, ne obscure quidem, nec ullo modo unquam expresserit, quid probaret, quid rejiceret? Denique quis Hercules ad hoc « Augiæ » plusquam « stabulum repurgandum? » Et tamen huic operi admovetur « præfectus correctionibus typographicis; » qui forsitan vix, ut fere fit, Græce legere norat

Venia tamen digni videntur Parisienses editores. « Quid enim hic agas, » ut Morelli verbis utar, « ubi quam λέξις καὶ ῥῆσις magis probaret, quam rejiceret diserte nunquam (Billius) exprimeret? Ubi non ubique, » quod aiunt in altera præfatione, « cum Latina interpretatione conveniebant emendationes et conjecturæ : ubi multa in textu deleta, quæ idem Billius reponenda censuerat; et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant : » uno verbo, ubi nec Latina cum Græcis, nec Græca cum Latinis convenirent. Quid agas, inquam, nisi, nec Basiliensis, quæ plerumque deleta aut perturbata, nec Billiana quæ dubia penitus et incerta, sed inconditum quoddam, informe et ambiguum opus edas?

Ecce jam, non « propositum, » non « consilium ac destinatio, » sed operam Parisiensium editorum. Hoc eorum opus, ipsis fatentibus. Hinc mirari subit qui falso Græcis inscriptum doctissimi Billii nomen doctos pariter et indoctos in errorem induxerit, ut in hac editione, Græca meliora quam in Basiliensi sibi persuaderent. Inde Gregorius sub falsi Billii nomen umbra neglectus incultusque jacet, quia summa cura collatus cum mss. et emendatus a Billio temere prædicatur.

De correctione seu codice Billii.

Præ manibus habemus famosum Billii volumen, de quo tam mira Genebrardus, Morellus, aliique prædicant. Châtardi primum, cui bibliothecam Billius legarat, tum Genebrardi, deinde in Petavii manus venit is codex. A Petavio senatore Parisiensi ad Richerios Sorbonicum doctorem alterum, alterum medicum fratris ejus filium, demum ad bibliopolas transiit. Hunc emptum vir clarus, librorum et litterarum amans, D. Baron Senonensis metropolis canonicus et promotor, cum de nova Gregorii operum editione cogitare nostrum audisset Louvardum, ipsi statim ultro obtulit librum, atque etiam generosius misit.

Liber editus est Basileæ apud Hervagium anno 1550. « In ora, » non tantum, ut Morellus ammonerat, sed intra lineas longe frequentius; « nec emendationes, conjecturas, lectiones » duntaxat, verum glossemata etiam, synonyma, et id genus alia, manu sua adnotavit Billius. Sed intra lineas ita plerumque hæc inserta, tam male picta, tanta confusione ascripta sunt, ut nec aperte, nec obscure, nulloque prorsus modo pernoscas, non dicam, quæ spuria sit, quæ germana lectio, sed ut ne divinando quidem assequaris, an illa lectio sit e manuscriptis eruta, aut e quibusnam, an glossa, an conjectura, an emendatio. Credo equalem, ne Billius ipse redivivus, quid sibi tum vellet, modo posset explicare. Pura puta sunt adversaria, in quæ aliud agentes scriptores cursim ac festinanter ex tempore mentem exonerant, sine serie, sine ordine, sine distinctione, ut nisi cito, aut perendie digerant, quid sibi voluerint, ipsi postea non intelligant.

Versionem suam primo quidem magna, tum secundis curis summa sedulitate Billius ad-

ornavit; ad idque consilii lectiones, scholia, glossas, conjecturas, emendationes in edito suo promiscue congegit. Verum de Græcis edendis, seu desperavit omnino, quod insinuat Genebrardus; seu quod verius, serio nunquam cogitarit; iis certe neque studium, neque curam ullam impendit; imo sic perturbata reliquit, ut quid rejiciendum, quid retinendum, ipsi editores non potuerint agnoscere nec quisquam possit intelligere. Nunquam Græcæ Gregorii Opera edere destinatum illi animo fuit: et certe, si id serio cogitasset, si operi manum admovisset, si quid promovisset, cur eo statu saltem Græca Nazianzeni non reliquit, quo Isidori Pelusiotæ epistolas, quas e Billii schedis triennio post ejus obitum Græce et Latine Chatardus excudi curavit: imo quo statu reliquit centum viginti septem ejusdem Gregorii epistolas, quæ Græce pariter et Latine ipso pene quo mortuus est anno prodire? Quid Chatardus, qui et in elogio Jacobi Billii, et in epistola ad Godefridum Billium ejus fratrem, deposita apud se Billii inedita opera, « velut posthumos » quosdam « libros » pollicitus erat, hunc nobis unum, et natu majorem, et parenti chariorem, et merito præstantiorem invidit? Primo namque conceptus a Billio fetus hic fuit, vixque Græcæ linguæ tyrocinia excesserat ille, « (a) Cum incescit ei cupiditas Latinitate hunc (Gregorium) donandi et ad innumeris quibus scatebat mendis et salebris repurgandi. Totus erat (Billius) in Gregoriano illo opere, quod non immerito pistrinum suum, in quo diu ei molendum fuit, alicubi appellat. » Addit infra Chatardus: « Cupiebat et ipse (Billius) impense, dum superstes erat, ut Græcus sanctorum illorum Patrum quos transtulit, contextus ab ipso recognitus et ab innumeris mendis vindicatus recuderetur, maximeque D. Gregorii Nazianzeni... in quo castigando, convertendo et illustrando diu multumque se torsit... Sed hoc a bibliopolis nunquam consequi potuit, qui a Græcis et Hebræis edendis plane abhorrent. »

Id quidem impense Billius, et a primis fere Græcæ linguæ tyrocinii cupiebat, nullus dubito: Operi par erat, et confusa licet parata materia, feliciter tamen perfecisset inceptum, si spes edendi aliqua tum affulsisset. Verum cum nulla affulgeret, in Græcis operæ tantum collocavit, quantum interpretationi suæ conducere judicavit. Hoc fuit opus Billii circa Græcum Gregorii: hic unus labor, « in quo totus fuit, » cui etiam immortalis est. Cum autem Chatardus ait in elogio Billii: « Omnia D. Gregorii Nazianzeni Opera repurgata et multo auctiora facta, conquisitis nimirum undequaque veteribus Græcis exemplaribus, multisque ad eum missis... typis mandat, » etc.: ex his verbis discimus, quænam a Billio « repurgata, » et cui rei « conquisita, » missaque exemplaria Græca; nimirum « castigandis, recognoscendis, repurgandisque » pauculis Græcis, et Latinæ ipsius interpretationi editionique Gregorii perficiendæ, qualem extrema manu politam moriens anno 1582 Billius reliquit quæque anno sequenti e prelo egressa est: at Græcis orationibus, carminibus, et epistolis plus operæ præterea nihil impendit.

Si Græcus contextus a Billio est « collatus, recognitus, repurgatus, castigatissimusque » effectus, ut narrant Genebrardus et Chatardus; cur, quæso, viri docti Billioque conjunctissimi opus « castigatissimum » præ cæteris mandari typis non curarunt? Ergone id a bibliopolis consequi non potuerunt; qui recalescentibus paulo post Græcarum Hebraicarumque litterarum studiis, ipsius Nazianzeni plurima, tum Isidori volumen integrum, omnia, Græce et Latine vulgaverunt? Quin etiam haud ita multo post, ipsa Gregorii Nazianzeni omnia aliorumque bene multorum opera Græce et Latine typis elegantissimis edita sunt. Unum duntaxat addam: textus ille « expurgatus et castigatissimus, » quem Chatardus et Genebrardus viderunt, ille ipse est, quem exhibet emptum a D. Baron Senonensis metropolis canonico, missumque D. Francisco Louvard exemplar; quod opportune servatum non exiit. Hinc certo discimus correctionem Billianam nusquam exstare, nusquam exstitisse, adeoque Parisiensem editionem non majori in honore, quam Basileensem habendam, de qua Billius: « Hervagianus codex, qui unus suppetebat, tot tamque sædis erroribus scatebat, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus esset. Nulla oratio, nulla propemodum pagina gravissimis mendis vacabat. Ὀλοσώματος, ut ita dicam, erat hæc plaga. » Chatardus etiam hæc de Billio scribit ad fratrem ejus Laudunensem abbatem, cui Bil-

(a) Elog. Billii, epist. ad Godef. Billium, oper. Gregor. ed. an. 1585, p. 1550.

lianum Isidorum nuncupat. « Pudebat enim eum, quod Græcia... tam doctum, tam disertum, tamque facundum auctorem et oratorem suum haberet tam mutilum ac lacerum, totque plagis confossum, ut semivivus relictus videretur. » Quæ cum vera sint, atque in Parisiensem editionem possint retorqueri, ut ex dictis constat, inde quoque constare debet necessariam esse novam Operum Gregorii Nazianzeni editionem; maxime cum nulla sit quæ omnia ejus Opera contineat, nulla quæ non innumeris mendis scateat. Ad novam igitur Operum Gregorii editionem adornandam nostri sunt aggressi. Primus operi manum admovit D. Jacobus Frischius; quo paulo post extincto, operi successit D. Franciscus Louvard; verum tot tempestatibus jactatus est ut rem infectam relinquere coactus sit. Tum partes illas suscepit D. Prudentius Maran, sed e transverso mors incurrens virum doctum abstulit, priusquam opus promovere, nedum perficere potuerit. Demum nos, licet impares tanto oneri, « in eorum labores, » inviti sed jussi, intravimus. Quid singuli in hac editione præstiterint, nunc exponendum.

§ II. QUID NOSTRI IN HAC EDITIONE OPERUM GREGORII ADORNANDA PRÆSTITERINT EXPONITUR

Stadium istud qui prior ingressus fuerat, Jacobus Frischius morte statim est sublatus; quasdam tantum variantes lectiones reliquit.

D. Franciscus Louvard, qui successit operi, diu multumque insudavit, nulli pepercit labori. Ardentis ingenii impetum secutus, undequaque conquirebat quidquid propositum suum juvare posset. Quo factum est, ut immensam rerum ad Gregorii editionem necessariarum copiam congesserit. Omnes pene editiones comparavit, sive Græcas, sive Latinas, sive Græco-Latinas; ad quas, « omnia, si paucula quædam excipias, » a se exacta fuisse Gregorii Opera testatur. Has omnes longo ordine recenset, Basileenses, Billianas, etc., lectiones, quæ ad calcem editionum rejiciuntur: atque etiam si quas lectiones vel notas a viris doctis in ora librorum scriptas novit, tanta diligentia exquisivit, ut tandem repererit. Famosissimum volumen Basileensis editionis, in quo lectiones et emendationes, quæ e manu Billii ad oras et intra lineas scriptæ sunt, sponte sua benigne obtulit, ut jam dictum est, vir clarissimus D. Baron. Aliud ejusdem editionis exemplar, « cum emendationibus et adnotationibus scriptis manu viri docti » accepit a D. Naulin, viro cætera docto, atque imprimis Scripturarum studio clarissimo, in curia Parisiensi advocato. Exemplar istud Hervagianæ editionis, in Heinsii Bibliothecæ catalogo Lugduni Batavorum edito an. 1682, p. 7, n. 129 inscriptum est. Lectiones et emendationes sunt eleganter pictæ, sed Anglum, Calvini discipulum, sapiunt, ni fallor. Quasdam emendationes, quas in ora Parisiensis editionis anni 1630, olim apposuit doctissimus de Barcos abbas Saneygiranus, describi et ad se mitti, emendationes, quoque ac notas a doctissimo Tillemontio ad oram Parisiensis editionis scriptas, et a domino Tronchai oblatas exscribi curavit.

Tandem copiosissimas lectiones, quas e Regiis, Colbertinis Mazarinæisque manuscriptis collectas, ad oram Græco-Latinæ editionis Parisiensis anni 1630 manu propria appinxit vir doctissimus, ac de litteris Græcis optime meritus R. P. Combefisius, Dominicanus, ipse sua exscripsit noster Louvardus: cui præterea R. P. le Quien doctrina, eruditione, scriptis clarissimus, e Dominicana familia, Parisiis ad vicum Sancti Honorati, sui decus maximum ordinis, emendationes et notas censorias in Billianam omnem operum Gregorii interpretationem, ab eodem Patre Combefisio elaboratas benigne tradidit; et quidem eo majori benignitate, quod ipse pene statuerat edere Gregorium, propter singularem theologi affinitatem cum Damasceno, cujus tum editionem adornabat.

Primum autem nostro Louvardo studium fuit scrinia bibliothecarum revolvere, et quidquid e re sua erat describere. Scriptorum manu codicum tantam reperit copiam, ut in his deligendis operæ plus insumptum, quam in inveniendis fatuatur, atque ex iis immensam variarum lectionum copiam sive propria, sive aliena manu collegit.

His omnibus comparatis, præfationes, vitam auctoris, præfigendas singulis orationibus admonitiones, quidquid demum accuratam solet atque etiam debet editionem comitari, summa diligentia ac celeritate parabat, atque eo progressu, ut fastigium operi imposuis-

set, ni continuis molestiis et impedimentis conflictatus fuisset. Demum incepto desistere coactus, nihil absolvit. Tum pependit interrupta Gregorii operum editio, minæque ingentes operum. Minæ, inquam, ingentes operum; nam præter Grægorii Opera, Eliæ in novemdecim orationes, easque insigniores ac theologicas; Nicetæ item in sexdecim alias Orationes commentaria; Basili, medio sæculo decimo Ecclesiæ Cæsariensis episcopi longe optimi scholiastæ, in duas supra quadraginta orationes scholia; demum simul cum operibus Gregorii, plus septem scriptorum, quorum ne quidem nota sunt nomina, felus edere, imo præmittere statuerat. Pleraque parata erant, et quidem prelo maturiora quam ipsa Gregorii Opera.

Intermissum diu opus, tandem longo post tempore in nostri Prudentii manus pervenit, viri eruditione et laboribus Ecclesiæ utilitati impensis, nempe edendis sanctorum Patrum scriptis, clarissimi. Nemo certe e nostris ad Gregorii editionem concinnandam, et ad inceptum opus istud perficiendum magis idoneus. Verum suscepto operi serius manum admovit, nec multum acceleravit. Dolectum quemdam variarum lectionum, quarum florem libaverat, ejus manu scriptum, et plurima carmina, quæ stricta oratione verterat Billius, ab ipso soluta oratione reddita reperimus.

Multum adhuc operæ et laboris impendendum supererat, ad perficiendam Operum Gregorii editionem. Collati quidem erant manu exarati codices orationum, epistolarum et carminum; sed variæ lectiones adhuc dissipatæ, in chartis tantum descriptæ, necdum ad oram exemplaris edendi appictæ. Quemadmodum priusquam domus ædificetur, res ad ædificandum necessariæ, materia, calx, cæmenta, ligna, et quæcunque ædificanti sunt necessaria, præparantur; sic quæ ad editionem Gregorii necessaria, præparata quidem, sed nondum tractata et elaborata: variæ lectiones sanandis Græci textus locis depravatis præsto erant, sed nondum adhibitæ; adeoque emendandus supererat textus, emendanda quoque Billii interpretatio. Concinnanda erat vita Gregorii; ad quod opus fragmenta Gallica Tillemontii commentariorum, quæ omnes vitæ ipsius annos minime complectuntur, præcipue suppetebant. Notæ sive observationes, aliaque plurima quæ requiruntur ad editionem, nondum elaborata: hæc omnia pro viribus præstare conati sumus.

Primum id nobis studium fuit varias lectiones cum edito Gregorii textu Græco conferre, loca corrupta sanare, ut sua textui puritas restitueretur, suusque nitor redderetur. Ad interpretationem quod spectat, Billius vir utriusque linguae peritissimus, Gregorii Opera tam felici successu Latino reddidit tantoque apud omnes in honore est ejus interpretatio, ut temerarius certe auditurus sit, quisquis novam adornare tentaverit. Nihil tamen eo de Billiana interpretatione judicio deterritus noster Louvardus, aliam sibi elaborandam putaverat, et in vertendis duabus orationibus, nempe prima et secunda, *al.* 1^a et 4^a, rei periculum fecerat: verum mutata sententia incepto destitit, et Billianam interpretationem servare decrevit. Idem fuit consilium nostro Prudentio. Utriusque vestigiis iuberentes, eam e regione Græci contextus sartam tectam servavimus; et si quando a mente Gregorii Billiana interpretatio aberrare aut eam non satis assequi visa est, aliam textui inserere non dubitavimus, vel in notis subjicere, lectorem monendo. Id autem de orationibus tantum et epistolis intelligendum; nam de carminibus aliud fuit consilium. Cum enim Latina Billii carmina Græcis Gregorii carminibus non satis respondeant, visum est Græca pedestri sermone reddere, Latinis Billii versibus ad marginem inferiorem rejectis.

Priusquam autem ulterius progrediamur, hic obiter exponendum quinam sint manu exarati codices, excusi a D. Louvardo, quibus usi sumus.

§ III. NOTITIA VETERUM CODICUM, AD QUOS GREGORII ORATIONES EMENDAVIMUS.

Plurimos et quidem probatissimæ notæ codices in consilium adhibuimus. Hos inter unus est Regius, olim num. 1809, nunc autem num. 510 tota republica litteraria famosissimus, qui solus e Gallicanis omnibus cunctas Gregorii orationes continet. De quo Billius: «Tuli, inquit, amplissimum codicem capitalibus litteris exaratum, tantum antiquitatis præ se ferentem, ut ipsius Gregorii propemodum ætate scriptus esse videretur, qui præter epistolas et versus, omnia ipsius Opera continebat. Quem cum paucissimis diebus incre-

dibili celeritate perlegissem, ex eoque innumera loca, quæ in impresso vitiose legebantur integritati suæ restituisset, statim eum Athenas (quo enim alio nomine incomparabile illud bonarum omnium litterarum gazophylacium appellem?) referendum habui. » Quantum festinaret Billius, hic ex ipso discimus, ac de Græcis « integritati suæ restituendis » eum non cogitasse, nisi quoad versionem suam satis haberet.

Famosi illius codicis, omnium quotquot in Regia bibliotheca Græci asservantur ornatissimi, formam ex catalogo bibliothecæ Regiæ expressam oculis subicere, nec molestum nobis, nec forsani ipsi ingratum lectori. Membranaceus codex est, totus a capite ad calcem uncialibus litteris oblongis et ad sinistram paululum deflexis elegantissime descriptus, cum accentibus prima manu. Columnis duabus paginæ distinctæ: tituli orationum in membrana aurea exarati: singulæ ferme distinctiones majores, aut periodi, litteris aureis, pictisve figuris incipiunt. Initio imagines quinque paginas singulas occupant: primæ, tertiæ et quartæ membrana cærulea; secundæ vero et quintæ, aurea.

I^a Christus in cathedra sedens, et sinistra manu librum resignatum tenens. In libro hæc leguntur: Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι, id est, *Pacem meam do vobis* ¹. Cætera deleta.

II^a Tres figuræ stantes cum diadematis et aliis imperii insignibus. In medio Eudocia Augusta, dextra sceptrum, sinistra globum tenens. Juxta duo filii; hinc Leo Despotas, inde Alexander. Uterque sinistra globum gestat. Imaginem ambit limbus quidam cæruleus, in quo hi versus albis litteris sunt scripti.

Εὐκλειματοῦσαν ἀμπελὸν σε τοῦ κράτους
Βότρυς φέρουσαν τοὺς γαληνοὺς δεσπότας
Βασίλειος πρόηξε Ῥωμαίων ἀναξ
Μεθ' ὧν προλάμπεις, Εὐδοκία φωσφόρος.

Felicem te palmitibus vitem imperii
Racemos ferentem, serenos scilicet principes,
Basilium promovit Romanorum imperator
Cum quibus præfulges, Eudocia lucifera.

III^a et IV^a cruces duæ aureæ gemmatæ cum simbriis utrinque pendentibus et hac inscriptione ΙC XC ΝΙΚΑ. « Jesus Christus vincit. »

V^a. Tres figuræ stantes. In medio Basilium cum imperii insignibus. Dextra Elias propheta, rosei seu lucidi coloris veste indutus, labarum manu elatum tenens, et Basilio quasi porrigens. Læva Gabriel archangelus, alatus et habitu imperatorio, diadema Basilii capiti imponens. Imaginem totam ambit inscriptio, seu tetrastichon, cujus versus primus deletus est: reliqui tres etiamnum legi possunt.

Νικὴν κατ' ἐχθρῶν Ἥλιας ὑπογράφει·
Ὁ Γαβριὴλ δὲ τὴν χάραν προμηνύων,
Βασίλειε, στέφει σε κόσμου προστάτην.

Victoriam de hostibus Elias designat,
Gabriel autem gaudium annuntians,
O Basili, coronat te orbis rectorem.

Ex his figuris apparet scriptum esse hunc codicem ante annum 886, quo anno obiit Basilium imperator, cognomento Macedo, maritus Eudociæ, Leonis Sapientis et Alexandri pater

Præterea in eodem codice una et quadraginta imagines sunt amplissimæ; totque olim erant, quot orationes. Sed ex illis integræ novem desiderantur. Ex iis quæ supersunt novem decemve ad historiam ecclesiasticam, maxime Gregorii nostri, pertinent. Orationum ordo in hoc manuscripto ad chronologicum proxime accedit, initio maxime. Prima namque est, « in Pascha et tarditatem, » quæ male in editis xli^a est.

Codicem hunc cum omnibus editis orationibus noster Louvardus contulit, quem his litteris designat *b m*, quia tempore Basilii Macedonis scriptus ipsique oblatas.

Longum esset ire per singula: sat erit codicum quibus usi sumus, quique a nostro Louvarde collati sunt seriem texere, cum notis quibus indicantur.

¹ Joan. xiv, 27.

Catalogus mss. codicum, quibus in emendandis Gregorii Operibus usi sumus.

NOTÆ INDICES.

REGII.

	Olim.	nunc.	
a.	1914.	512.	Membranaceus, Francisci I Parisiensibus editoribus ^{1*} . Maximam partem manu antiqua ineunte sæc. xi exaratus videtur.
b.	1916.	517.	Olim Medicæus, ante annos saltem 700 videtur scriptus; sed Oratio in pascha et tarditatem, nunc 1, recentiori manu.
c.	2296.	550.	Codex sæculo xiii eleganti manu scriptus, litteris aureis initio orationum, et picturis ornatus. E Bibl. Petaviana in Regiam transiit.
d.	2297.	542.	Circa decimum sæculum; præfert nomen Joan. Gaddi.
e.	1915.	571.	Olim Medicæus, xv sæculi.
f.	2311.	541.	Codex optimæ notæ, olim Mazarinæus, ante annos 700 ad minus, scriptus elegantissime.
g.	1820.	1173.	Olim monasterii Cryptæ Ferratæ, anno 950 descriptus; inter multa sanctorum Patrum opuscula, septem Gregorii orationes continet.
h.	2426.	858.	Duas tantum Gregorii orationes, variorum opusculis permistas habet: xii sæc. exaratus videtur.
i.	2886.	984.	Chartaceus, xiv sæc.
m.	1913.	573.	Membran. Basilii scholia in orationes Gregorii quadraginta quinque continens: xi, ut creditur, sæculo exscriptus.
n.	2315.	570.	Chartaceus xiv sæc.
o.	2885.	996.	Anonymi scholia in Gregorii orationes quatuordecim continens, xii sæc.
ph.	1917.2.	525.	x vel certe xi ineunte sæc. videtur exaratus. Longe optimæ notæ liber, qui passim ac ulique pene cum famosissimo cod. 510, olim 1809 consonat; vel eo etiam emendatior. Paucissimis amanuensium sphalmatis delonestatur: xvi tantum orationes representat. Ludovico magno, anno 1701, ab archiepiscopo Philippopolitano oblatas est hic codex.
q.	1917.1.	518.	Membranaceus, Francisci I sub finem x sæc.
r.	1918.	516.	Item Francisci I. Parisiensibus II ^{us} , x sæc.
t.	2299.	554.	Membranaceus, xiii sæc. orationes decem et septem continens, quarum initio leguntur carmina argumentum explicantia: editis in omnibus fere concurs. Henrici IV nomen et insignia præfert.
u.	2308.	524.	Ante annos 500 exaratus, optimæ notæ, et optimis lectionibus refertus. Ideo hac nota, Cypr. quandoque designatus, quod Vanslebii hunc emit Nicosiæ in Cypro, et in bibliothecam Regiam detulit, anno 1671.
Vel Cypr.			
v.	2310.	540.	Membranaceus, olim Mazarinæus, xii sæc.
x.	2312.	553.	Olim Mazarinæus, novem tantum orationes habens, quibus Nicetæ commentarii accedunt, xiii sæc.
y.	1921.	526.	Membranaceus, xi sæc. ex Oriente in bibliothecam Regiam, anno 1669 illatus.
z.	2300.	536.	Membranaceus, xiii sæc. Quibusdam orationibus addita sunt scholia.
aa.	1809.	510.	Celeberrimus codex, de quo supra dictum est.
ba.	2302.	552.	Membranaceus, xiii sæc. ex bibliotheca Huræti Boistalerii in Regiam illatus.
Chrys.		543.	xii sæc. exaratus, et Ludovico XV oblatas a Chrysanto patriarcha Hierosolymitano.

NOTÆ INDICES.

COLBERT.

Codices olim Colbertini dein Regii.

Vel.			Olim.	nunc.
a.	1.	3062.	2294.	576.
			5.3.	
b.	2.	2696.	1917.	528.
			5.5.	
c.	3.	2695.	1918.	545.
			3.3.	
d.	4.	4241.	2891.	977.
			5.3.	
e.	5.	2776.	1918.	529.
			5.5.	
f.	6.	2792.	2308.	547.
			4.4.	
g.	g.	2494.	2297.	575.
			2.	
h.k.	8.	1542.	2301.	569.
			3.	
i.	9.	642.	1914.	532.
			5.	
l.	10.	929.	2548.	766.
			5.	
m.	11.	4248.	2308.	515.
			5.	

Alii codices manuscripti.

Or.	1.	74 ^{us} inter cod. mss. Oratorii Domini Jesu in vico Sancti Honorati, Paris.
Jca.	65 ^{us}	inter mss. cod. collegii Ludovici Magni, via Jacobæa.

- Pass. Cod. mss. eminentissimi cardinalis Passionæi.
 Vat. Cod. mss. ex bibliotheca Vaticana.
 Coisl. Cod. mss. D. de Coislín, nunc in bibl. S. Germani a Pratis.

Codices excusi.

- Ald. Aldi Manutii editio anni 1516.
 Bas. Basilii Scholiastæ lectiones.
 Bil. Billius, Billianæ editiones, ac lectiones mss.
 Bod. Bodleianus codex in Montacutio.
 Comb. Combefisii lectiones.
 El. Cret. Elias Cretensis.
 Gab. Gabrielii lectiones.
 Heins. Heinsiani codicis lectiones.
 Herv. Basileensis editio apud Hervagium, 1550.
 Leuv. Leuvenklaii editio.
 Mont. Montacutius.
 Ox. Oxoniensis codicis lectiones apud Montacutium.
 Par. Parisiensium editio 1609 ac deinceps.
 Sav. Savilius.
 Saucig. Saucigyranensis emendationes.
 Sch. Andreae Schotti in Montacutio Schedæ.
 Syr. Syrelii mss. in Bill. lect.
 Th. Codex mss. D. Thomson in Montac.
 Till. DD. Tillemontius.
 Tr. Codex mss. S. Trinitatis apud Montac.
 Vag. Vaquerii codex in notis Parisiensibus.

Hi sunt libri majoris momenti, tam manu scripti, quam excusi, quorum subsidio novam Gregorii Operum editionem adornare, inceptumque opus et diu interruptum prosequi et absolvere tentavimus. Multo plures codices manuscriptos evolvimus, quorum seriem integram ibi texere longum fuisset: præcipuos designare satis visum est; cæteros acervatim generali nuncupatione in notis appellavimus, maxime dum in eandem lectionem convenirent. Optimas quasque ex omnibus variis lectionibus selegimus, easque vel textui inseruimus, ut corruptis mæderemur, si eas in contextum referri vulnus postulavit, apposita ad marginem nota quæ lectorem emendationis commonefaceret, vel in margine inferiori subjecimus. Sunt aliquando longiores notæ, cum explananda difficultas occurrit, vel spinæ, quas sibi non recidi lector ægre ferret. Orationum, quæ ordine temporum collocantur, fronti præfixæ sunt admonitiones, in quibus tempus quo habita quæque est astruitur, et argumentum exponitur. Exspatiantur illæ nonnunquam fortassis longius, sed rei gravitas, vel difficultas, quæ intra notarum angustias concludi vel dissolvi non poterant, brevioribus esse non permisit. Orationes in capita, seu numeros divisæ, ac temporum ordine sunt collocatæ. Minutus autem earum numerus, nedum auctus: quippe ex illarum numero resectas quatuor, inter spurios fetus amandavimus. Geminas quoque ad Cleoniam litteras, et unam ad Nectarium ex orationum classe remotas, ad propriam sedem inter epistolas revocavimus.

Tandem præfari desinam, postquam virorum doctorum, qui amicam porrexerunt manum, officia commemoravero. Primus sese offert vir e Regia numismatum, inscriptionum, humaniorumque litterarum Academia clarissimus, ejusdemque Γραμματεὺς, D. Dupuy, in quovis scientiarum genere et linguarum, maxime Græcæ, versatissimus et peritissimus; qui non perfunctorie, sed diligenter censoris vices agens, singula prout subjecta prelo exhibuit folia, nihil cunctatus, ea legere solitus et expendere; atque ut vir ille bonus et prudens, de quo Horatius, culpabat dura, mutanda notabat, ambigue dicta arguebat, parum claris addere lucem monebat, etc. Quantum ipsi debeamus vix dicere, nedum gratias, quantas debemus, possimus referre.

Vigilantissimi et doctissimi Regiæ bibliothecæ curatores, D. Caperonier et D. Bejot, ditissimum hunc thesaurum peramanter pro more reserarunt; nec modo uti permisissent, sed et manu exaratos codices, quos vellem, ad nutum benigna manu suppeditarant.

Vellem nunc ego cunctis, qui suppetias contulerunt, imprimis bibliothecarum præfectis, non tantum Gallicanarum, sed etiam exterarum, grates pro suis in nos beneficiis dignas rependere.

Eminentissimus cardinalis Passionæus, qui dum viveret litteras amabat et fovebat, litteris ipse ornatissimus, his nostris favebat studiis, ut argumento sunt plures datæ ad nostrum Franciscum Louvardum et Prudentium Maranum litteræ, quibus propensa in nos nostraque studia, ac contestata humanitas, et amor litterarum, quas ipse non colere solum, sed ornare studebat. Permultas ex variis codicibus manu scriptis, non tantum suæ ipsius bibliothecæ, sed etiam Vaticanæ, lectiones varias, tam orationum, quam epistolarum, atque etiam carminum describendos eleganter, ipsisque mittendas curavit. Ad opus strenue agendum cohortabatur, significans summum pontificem (is erat felix memoriæ Benedictus XIV) in magno hujus editionis esse desiderio, et Sanctitatem Suam una secum de illo opere frequentem habere sermonem.

Insignis abbatiae S. Germani bibliothecarius, e charissimis nostris sodalibus unus, D. Patert, ex pluribus codicibus scriptis manu, non tantum S. Germani, sed etiam Regiæ, Claromontanæ, etc., varias lectiones, et quidem elegantissima manu et sagaciter descriptas liberaliter subministravit D. Prudentio Maran. Alias quoque alter e nostris, a se descriptas, D. Andreas Brion peramanter obtulit.

Nec tacitum relinquam dilectissimum sodalem D. Danielem Labbat, qui diligenti et multo labore indices locupletissimos adornavit, nec D. Dionysium d'Olive, qui menda typographica corrigendi libenter in se curam suscepit, et operam studiose prosecutus est. Jam faxit Deus ut noster hic quantuluscunque labor in usus cedat Ecclesiæ catholicæ, cui quidquid fecerim totum consecro, quidquid scripserim totum submitto.

SECUNDA PARS.

DEFENSIO GREGORIANA.

§ I. DEFENSIO GREGORII ADVERSUS TOLLIIUM.

Plures non tantum ex heterodoxis, quod mirum non est, sed etiam ex Catholicis, Gregorio parum æquos se præbuerunt, imo eum conviciis lacessere, calumniis atque etiam falsis criminibus insimulare ausi sunt, quorum petulantiam frangere et contumelias juvat retundere. Singulorum tamen calumniis et diatribis in Gregorium refellendis non immorabor. Missis igitur Dallæi, Clerici, Basnagii, etc., sat erit Tollium qui eos imitatus est, castigare, et diluere quæ adversus Gregorium falso et inverecunde scripsit. Is quidem in scriptis Theologi versatissimus, sed in auctorem iniquissimus, tam multa huc illuc, tamque injuriosa viro sancto sparsit in argumentis et notis quorundam carminum, quæ ipse vulgavit anno 1690, ut omnia proferre longum foret: præcipua tamen delibare, et falsa ostendere, animus est.

Primum quidem in argumento, sive « causa scripti » carminis, quod Gregorius « de se ipso et adversus episcopos » condidit, quodque Tollius Græcæ primus vulgavit, sic amaris salibus poetam carpit: « Cum vero omni vita, tum et cultu victuque monachum potius severissimæ integritatis, quam tantæ dignitatis ageret ac referret episcopum; ad hæc et altiores ob eruditionem defensamque SS. Trinitatis doctrinam spiritus gerere videretur, Ciceronianæque imbecillitati affinis, ut ille consulatum suum et expulsam urbem Catilinam omnibus tantum non horis memorabat, ita et ipse contusos Arianos et suam Triadem assidue prædicaret, ingentem sibi quorundam suorum presbyterorum, aliorumque episcoporum conflavit invidiam . . . Sero sapiunt Phryges. Gregorius, qui promptissimum hunc assensum non expectarat; propria se captum videns ingenuitate animi, quanquam statim facti pœnitebat, pudore tamen adductus, in sententia perstitit . . . Hinc statim natæ hæc querelæ, hinc illæ, ut ita dicam, lacrymæ et cæteri threni, in quibus et patientiam, et animi robor, ac moderationem in tam probo viro desideres . . . Ciceronem sane nemo

melius expressit vita; moribus, eloquentia, fortuna, usque in exsilium; et in exsilio, uter mollior vix quisquam dixerit.»

Neque vero his contentus Tollius, Gregorium adhuc gravius perstringit in notis ad carmina a se vulgata. Ad primum versum carminis adversus episcopos (p. 4): «Est in hisce vir, inquit, sanctissimus aliquid humani passus; optimi quidem consilii atque voluntatis, sed in ferendis injuriis aliquanto quam oportebat mollior, minusque a conviciis et acerbitate, quæ Christianum dedecet, temperans.» Quin et hæc scripta esse dixerat Tollius, aucto ex pœnitentia et adversariorum ludibriis dolore, irritatique inde in hanc veluti vindictam ægri jam nimis animi perturbatione. Ad versum 18 ejusdem carminis, ubi ait Gregorius: «Neminem in iis quæ dicam indicabo; attamen», inquit Tollius (p. 5), «id carmine de vita sua impigre et peracerbe fecit;» id est, nominavit. Addit insuper Tollius (p. 6): «Ita exacte iis designatis, quos perstringit, ut nominasse non opus fuerit; sed et alibi Maximum nominat... ejus comam adeo satyricè exagitat et adeo aspere, ut nihil supra. Quid? inquit, laqueum proponere inimico ad suspendium, ut nihil de conviciis istis dicam, hominisne est Christum sectantis? Non videtur. Denique» ad carminis 5, vers. 1, (p. 84) «Capistrum ori suo impositum, præreptamque docendi publice facultatem Gregorius gravissime tulit et... acerbis questibus deplorat; ergo nunc in adversarios suos, qui eum malis artibus ad episcopatus abdicationem compulerant, satyricè invehitur.»

Gregorio æquior non fuit Dupinius, qui de eo talia scribere non est veritus (a): «Gregorius quidem piissimus fuit, sed homo paulo minus consideratus, et negotiis ineptus. Tanto solitudinis desiderio flagrabat, ut nullo, quod ab ea retrahebat, officio diu fungi posset. Aggredi res arduas, moxque susceptas relinquere pernix. Cum tres episcopatus habuerit, ne unum quidem legitime habuisse dici potest. Ingenio erat Gregorius moroso et satyrico, et ita ad jocandum procax ut nemini parceret, ac ne quidem episcopis, quibus erat apprime infensus. Ita, quem impense prius laudarat, Maximi famam atris admodum et ad stuporem infuscavit coloribus ac denigravit.»

Vellem ut eruditi viri qui hæc de Gregorio sentiunt et dicunt, nomina eorum, quorum famam maligno dente prosciderit, in medium proferrent. Nam quod spectat Maximum, quem unum opponunt, nihil moror. Interea vero nobis fas est his conviciis et calumniis omnia Gregorii opera tam orationes, quam epistolas et carmina opponere. Legantur, inquam, orationes, maxime quas habuit de moderatione in disputationibus servanda, etc. Legantur epistolæ, in quibus, velut in filio, parentis imago resplendet. Ibi liberales joci, jucundissimos in jocando lepos, argutiæ meræ ac veneres, sed satyræ nullæ. Legantur epistolæ ad Theodorum et ad Theoctenum (b), quorum iram, desideriumque vindictæ suæ ipsius exemplo comprimit. Legantur etiam carmina (c): legantur, inquam, vel ea ipsa unde calumniandi ausam arripuit Tollius. Hanc sibi statim regulam statuit Gregorius: «Conviciis quidem exagitare fas non est quemquam; et ut homines cuncti ab eo abhorrent, ita peculiariter ipse vitium hoc odi.» Vel, ut ipse vertit Tollius (p. 5): «Neminem vero in his quæ dicam, indicabo, veritus ne quemquam calumniari videar; quæ res et per se illicita est, et mihi præ primis exosa. Non enim quemquam designabo, ne proferre videar in lucem quæ occultanda erant.» Et paulo post (d): «Et quinam sint mali patebit deinceps, ubi meam orationem oppugnans manifesto te tuimetipsius accusatorem declaraveris.» Nimirum, ut cum Tullio loquar (e), «ego neminem nomino. Quare irasci nemo mihi poterit; nisi qui ante de se voluerit confiteri.» Quæ verba Hieronymus ad Nepotianum (f) de clericorum vitiis et ipse disputans usurpat, ut ad Rusticum (g), ex prologo libri tertii, Phædriana: «Qui generalem de vitiis disputationem in suam referunt contumeliam... suam indicant conscientiam;» vel ipsissimis Phædri verbis elegantius, «stulto nudabunt animi conscientiam.» Unde Hieronymus contra Rufinum generaliter pronuntiat (h): «Quando sine nomine contra vitia scribitur; qui irascitur, accusator sui est.»

(a) Bibl. eccles., t. II, p. 655

(b) Epist. al. 81 et 198.

(c) Carin. de seipso et adversus episcopos, v. 19 et seqq.

(d) Vers. 29.

(e) Pro lege Manil., c. 15.

(f) Hier. ep. 35, t. IV, par. II, p. 266.

(g) Id., ibid., epist. 95, p. 771.

(h) Adv. Ruf., lib. I, t. II, part. II, p. 361.

Conticescant igitur atque erubescant, qui Gregorio crimina inferunt, quæ oderat, et a quibus « peculiariter abhorrebat. » Neminem quemquam conviciis, vel satyris lacessivit, nec nisi generalis ejus de vitiis est disputatio. At nominavit Maximum, inquires. Quidni nominasset Proteum illum, lupum, Christiani orbis totius fabulam, notumque perturbatorem? Hoccine demum est denigrare hominem? Hoccine famam ejus atris admodum et ad stuporem coloribus infuscare? Imo vero, qui talia fatur, niyem aspergit nigredine, ut Æthiopem lavet; et viro sanctissimo infamiam inurit, ut perditam impio famam restituat. Quid quod longe graviora de Maximo reticet Gregorius?

Verum (a) « cæteros ita designat, ut nominasse non opus fuerit. » Fatemur id quidem. Qua vero cautione, quæso, attendas. Primo namque, ne in episcopalem ordinem dicenda derivarentur et redundarent admonet Gregorius: « Non omnium, inquit (b), mentionem faciam . . . Nam multos etiam novi, de quibus loquendum est honestius. Verum quisquis improbus est, et plusquam improbus, vinci se domarique patiat (c). Mali quidquid est vulnerabit orationis gladius; imo sicarios et homicidas, qui falsis sermonibus atque figmentis, » pastores ipsamque doctrinam infamantes, « innoxium animarum sanguinem effundebant. » Verbo dicam, lupos pastores insectatur, doctores spurios et adulterinos. Putasne vero nunquam licere, laudabile nunquam esse, ovinam pellem ac larvam lupis detrahere, ut detecti cognoscantur? « Si reipublicæ interest cognosci malos; » profecto interest Ecclesjæ, minus catholicos, falsosque pastores cognoscere. Et qui larvam detrahit, ut cognoscantur, ne mactent et furentur, is laudabilis est.

Id præstitit Gregorius, qui posthabito privato commodo, periclitantium saluti animarum Ecclesisæque totius consulens, in improbos et vitia calamum strinxit; nihil nisi caritatem, nisi pacem spirans (d). Ista flens potius quam mordens scripsit; imo « ludens » nonnunquam, quia ridiculum acri res fortius ac melius plerumque secare noverat. Miror virum, alioqui ingenio perspicaci, lusum non intellexisse, ubi Gregorius, dubium de coma quid faciat ac propemodum desperantem cynicum fingens, sermone jam tritum ei proverbium festive suggerit: « Reliqui tibi præter malam crucem jam video nihil. » Quis vanam Tollii (e) exclamationem risu non excipiat? Cui, inquam, risum non moveat hæc verborum Gregorii acceptio? « Quid? Laqueum proponere inimico ad suspendium, hominisne est Christum sectantis? » Quis enim mitior Gregorio? Etiamsi scripta tacerent facta, ipsa Maximi historia, acta concilii, sicarii, lapides quos excepit, nec quemquam ulcisci passus est.

In his quæ obijciuntur Gregorii carminibus, nihil, aut fere nihil quod in *Apologetico* suo et alibi passim ad populum orationibus non reperitur; imo nihil quod in suis *De sacerdotio* libris non scripserit paulo post Chrysostomus. Non igitur animi « imbecillitate, » non « ægritudine, » non « impositi capistri » dolore; non abdicati « pœnitentia » episcopatus, quæ nulla fuit, illa conscripsit Gregorius. Figmenta hæc sunt ab heterodoxis prolata, male a quibusdam Catholicis repetita. Apage ergo, Tolli, lepidam hanc tuam, imo injuriosam in Gregorium comparisonem, qua Theologum cum Cicerone componis; hoc est, « ita animo percusso et abjecto, ut sine sermone ullo, sine cogitatione ulla jaceret, » ut « (f) mentis errore teneri » vulgo crederetur (g). Quid confers violentum coactum Tullii exilium, cum voluntaria Gregorii, et expetita, atque etiam extorta ab imperatore, et omnium ætatum admiratione digna, Constantinopolitanæ sedis abdicatione? (h) Quid puerum tantum non ejulantem, et fletibus, ne scriberet, « impeditum, » cum athleta et glorioso « confessore » componis (i)? Legesis omnes ad Atticum epistolas, quæ libro tertio continentur, Liviique Historiarum librum cxx, et tuæ te pudeat comparisonis.

Denique quid ambitiosa illa Ciceronis et usquequaque fusa jactantia, cum assidua, cum modesta, cum necessaria et religiosa prædicatione Trinitatis? Quid Christi ad Belial?

(a) Toll. not. ad v. 21 carm. 1, p. 6.

(b) Vers. 23 et seqq.

(c) Carin. al. 12, v. 12, 15-17.

(d) Carin. al. 1, v. 6.

(e) Vers. 939.

(f) *Ad Attic.*, lib. III, epist. 2.

(g) *Ibid.*, ep. 12.

(h) *Ibid.*, ep. 14.

(i) *Ibid.*, ep. 10.

Quid hic theologo sanctissimo cum oratore profano? Quid humilitatis Christi discipulo, cum turpi et abstracto gloriæ mancipio, quem gloriolam, veritatis dispendio, corrogare non pudet? *Ardeo*, inquit epistola ad Luceium (a), « cupiditate incredibili. . . . nomen ut nostrum illustretur, et celebretur tuis. . . . Itaque te plane etiam atque etiam rogo, ut et ornes ea vehementius etiam quam fortasse sentis. . . . amorique nostro plusculum etiam, quam concedit veritas, largiare. » Item ad Atticum epistola 58. « Epistolam, inquit, Luceio quam misi, qua res meas ut scribat rogo, fac ut ab eo sumas; valde bella est; eumque ut appropere adhorteris, et quod mihi ita se facturum rescripsit, gratias agas. » Quis tulerit cum homine tam glorioso Gregorium componi? Nequidem ratione eloquentiæ comparari posse concederem. Argutum nanique, acutum, et plane laconicum scribendi genus, sectatus est Gregorius: Tullius vero, ut scribit auctor (pag. 78), « obstetricis animorum » Edm. Richerius, « Asianum et redundans » potius quam atticum et pressum affectavit. In Dialogo de oratoribus, « elumbem et enervatam Ciceronis eloquentiam » vocat Brutus. Diutius forsani iis refellendis immoror, quæ ridenda potius et contemnenda, quam serio erant refellenda. Verumtamen cum lectores nonnulli sint, quibus plus religionis quam scientiæ inest, et quorum conscientia infirma ac timida lædi posset carminibus adversus Maximum et episcopos scriptis; juvat hos ex animis scrupulos evellere, quinam illi sint episcopi, quos exagitavit Gregorius, ostendendo; ut merito exagitados, atque etiam dure increpitos, quilibet intelligat.

Primo quidem nemo nescit correctionis fraternæ præceptum esse tam in veteri quam in nova lege: « Non oderis fratrem tuum, » ait Moyses³, « sed publice argue illum, ne habeas super illo peccatum; » Matth. xvii, 16, 17: « Si autem te non audierit (frater tuus), adhibe tecum adhuc unum, vel duos testes. . . . Quod si non audierit eos: dic Ecclesiæ. » Quin et ante legem scriptam, naturæ vi et charitatis, eo quisque officio tenebatur, impiis præpositi, parentes, magistri, pastores. Ab ipsa enim natura et charitate, qua proximi salus nobis cordi esse debet, hujus præcepti necessitas fluit.

Potest itaque, atque etiam debet et tenetur, qui scientia, dignitate, et officio emner, arguere peccantes, « dure » etiam interdum « increpare, » maxime « ut sani sint in fide⁴, » ut vitentur improbi⁵, idque nominatim ut discipulus, quem diligebat Jesus⁶; vel graphice, ut apostolorum Princeps⁷, ac Jud.⁸, perstringere, atque etiam publice traducere. « Manifesta enim peccata, » ut inquit Gregorius alter et ipse Magnus (b), « non occulta correctione purganda; sed palam sunt arguendi, qui palam nocent. » Apostolo præcipiente: « Peccantes coram omnibus argue⁹: » quod Christus docuit et fecit, « acerbe et amare, » ut ait Augustinus (c); « sed amando, » quos arguebat Judæos. Hoc a prophetis et apostolis egregie præstitum nemo nescit.

Ecclesiæ certe interest « hypocritas, falsos propnetas, » lupos sub ovina pelle latentes dignosci, ut in odium adducantur et fugiantur a simplicioribus, ut nemini noceant (d). Hæc omnia charitatis erga proximum, erga Deum et Ecclesiam, officia fuere in Christo, in Joanne, in Stephano, cui « lingua ferox, lene cor; » qui « sæviebat et amabat. » Hæc etiam in Theologo aliisque viris sanctis, quos aliquando Dei gloria, zelus domus Dei, imminuentia simplicibus mala, oppressa calumniis innocentia, religio, acrioribus verbis impios exagitare compulerunt, charitatis officia fuisse dubium non est.

Nunc qui et quales fuerint episcopi, quos Gregorius in carminibus exagitat, et quæ facies Ecclesiæ totius fuerit, dicamus (e). Theodosius magnus anno 380 sacro fonte ab Ascholio Thessalonicensi episcopo lustratus « aureum ad populum urbis Constantinopolitaneæ » edictum dedit, quo sancivit « judicandos plectendosque hæreticos, » qui « quam pontifex Damasus Petrusque Alexandriæ episcopus sequebantur, fidem non amplecterentur. » Tunc itaque in palatium redeunte ac dominante catholica fide, ad eam quoque rediere

³ Levit. xix, 17. ⁴ Tit. i, 13. ⁵ II Tim. ii, 17; iii, 5. ⁶ III Joan. 9. ⁷ II Petr. ii, 1 sqq. ⁸ Jud. 4. ⁹ I Tim. v, 20.

(a) Ciccr., *Ep. fam.*, lib. v, ep. 15.

(b) Greg. Mag., ep. 17, lib. xiv, tom. II, pag. 1280.

(c) Aug., serm. 317, tom. V, p. 1270.

(d) Aug. serm. 313, tom. V, p. 1262.

(e) Soer., lib. v, c. 6; Soz., lib. vii, c. 7; *Cod. Theodos.*, tit. 1, leg. 2. Gothof.

et aulici præsules, qui ex principum favore metuque penduli, omni facile vento doctrinæ circumlati, dubio animo et fide, momento huc illuc impellebantur: « Misera, inquit Gregorius (a), et abominanda vitæ ludibria: quod fidem attinet, partem in utramque parati, non Dei legum, sed temporum observantes. Euripi doctrinæ, hinc inde reciproce fluctuantes, adulatores, dulcia mulierum venena, parvis leones, at rerum potentibus canes. » In carmine *De vitâ sua* « aleatores » vocat hos episcopos, κυβισταί, chamæleontes, χάμαιλεόντων, καὶ τρόπον πολυπόδων.

Tales episcopi, qui inter Arianos et Catholicos medii, utriusque parti, pro temporum ratione, se venditabant, ab Ecclesia cum episcopatus dignitatisque, quam obtinuerant, honore et gradu suscepti, improborum jam episcoporum ita numerum auxerant, ut bonis episcopis, atque etiam in conciliis aliquando prævalerent. Hinc illæ Gregorii, qui zelum et indignationem continere non valebat, justæ querelæ. Hinc suam ipsius, vel suo potius nomine, collegarum in sacerdotio facilitatem in hujusmodi episcopis admittendis deplorat his verbis (b): « Proposuimus voce præconis, pro foribus sanctuarii omnibus denuntiavimus: Ingrediatur qui volet; bis licet, aut etiam sæpius fidem, pro occasione, mutaverit. Adest tempus nundinarum, nemo abeat nihil operatus, » etc.

Quisquis hæc et alia similia in aliis Gregorii carminibus legerit, is profecto intelliget quinam fuerint episcopi, de quibus tacere non potuerit, nec debuerit. Excusandæ tam præposteræ benignitati ac facilitati tales episcopos admittendi, Alexandrinæ synodi anno 362 habitæ, vel certe Athanasii de recipiendis hæreticis decretum procul dubio prætendebant. Verum, ut observat Annalium eminentissimus parens, Alexandrinis Patribus « magna ratio, quod multiplex illorum, » qui recipi jubebantur, episcoporum « numerus esset, qui in concilio » Ariminensi, vel nescientes, vel coacti, Arianis consenserant; ipsique, qui ab Arianis partibus tum redibant, sincero veritatis amore odioque perfidiæ, quippe qui sub Juliano Apostata ad id adduci videbantur. Præterea, ut ait Hieronymus (c), « huic assensus est Occidens; et per tam necessarium concilium, Salanæ faucibus ereptus est mundus. »

Longe vero dispar ratio sub Theodosio, aliaque Ecclesiæ facies. Ex iis enim episcopis, qui spe vel metu redibant, plerique omnes ab Arianis, Constantio mortuo, desciverant, hsdemque iterum sese adjunxerant sub Valente, « bis ac sæpius, » ut ait Gregorius; « fidem mutantes, et alearum instar, » aut arundinis momento versati. Unde facilitas illa episcopos lapsos recipiendi, quæ, Hieronymo teste (d), laudi Athanasio quondam, vitio probroque tunc data est Petro Alexandrino præsulî. « Præsto » ei concilio, inquit Baronius (e) de concilio generali Constantinopolitano primo loquens, « fuerunt plures ex illis, qui antea, Valentis tempore, pulsus orthodoxis, Arianorum favore, vacantes sedes acceperant. Hi enim tempori inservientes, sub catholico imperatore æque catholicæ fidei defensores se præbuere, cum antea vel gratia ducum exercitus, vel favore aliorum magistratuum, in episcopatum omnino licet indigni nihilominus irrepsissent. De quibus omnibus fusius ipse Gregorius Nazianzenus. » Hæc Baronius, qui, expressa horum episcoporum imagine, sic prosequitur (f): « Intelligis, puto, quales, exceptis paucis, tunc esse solerent episcopi Orientalis Ecclesiæ; quomodo fidem habere consueverint pro ratione temporis mobilem, et non nisi ad privatum commodum accommodatam. Cujus quidem rei non Gregorius duntaxat, sed et Basilius suis scriptis locuples testis accedit, ut suo loco superius est demonstratum. » Alios bene multos adhibere testes, maxime Chrysostomum et Hieronymum, poterat Baronius; qui, postquam narravit quam male atque indigne Gregorium habuerint: « Ex his, inquit (g), discite alia, nempe quam vera sint quæ in eodem Gregorius conscripsit. »

Id quidem optime et apposite auctor eminentissimus. Nam palam, vivis illis et audien-

(a) Carm. 1, Toll., v. 334-338.

(b) Carm. 1 *De vitâ sua*, v. 17-27.

(c) *Dial. adv. Lucif.*, tom. IV, part. II, pag. 362.

(d) *Chron. an.* 374.

(e) *An.* 381, § 22.

(f) § 49.

(g) § 82.

tibus, vates sanctissimus vera se dicere professus est nec quisquam ausus est contradicere: 'Ὡς σφόδρα χρώμεθ' ἀναξίοις τοῖς προπύλαις! Βοήσομ' οὐ ψευδῆ μὲν, οὐχ ἤδιστα δέ (a). « Quam indignos habemus antistites! Elatiore quidem voce dicam, non falsa quidem, sed auditu non jucunda. » Si vera hæc sunt, ut vera esse constat; quis tam gravia, tam aperta Ecclesiæ probra atque scandala, simpliciorum dispendio et periculo animarum, tacenda audeat asserere? Quid? quod multo peiores adhuc erant illi, de quibus loquitur Gregorius? Nam de iis Gregorius pleraquæ tacet. Maximus, qui cane pejor et angue, ac vipera fabulosa, quæ se soventem in sinu enecavit, omnes facile sceleribus, iisque publicis, et impudentia superabat. Ipsi non diffitentur adversarii. Unde mirari subit, cur Tollius, qui huic monstro parcitum vellet, Juliani Apostatæ non etiam contra Gregorium defensionem ausus sit suscipere. Verum, quod ausus non est Tollius, audet clericus, quod mirum non est; imo e Catholicis, quod luctuosum valde, sunt nonnulli, quorum nomini parco, qui Apostatæ adversus Theologum patrocinantur, atque Juliani laudes prædicare non verentur.

Plures etiam ex orthodoxis episcopis vitiiis gravibus laborantes, quorum minimum erat « ignorantia, quæ quidem ipsa malum est » (b), ἀγνοια γὰρ κακὸν μὲν, ἀλλ' ἥσσον κακόν qui vix baptismo expurgati, « priora vitia, » (c) τὰ πρὶν κακά, virtutes nullas ad episcopatum afferbant. De his sic habet Gregorius (d): « Pudet me quidem dicere quo pacto res nostræ comparatæ sint, sed canam tamen. (e) Cum ordinati constitutique simus virtutis doctores, omnium malorum officina sumus. (f) Antistes facili momento reperitur, qui nihil antea præstitit, et novitius ad dignitatem accedat. (g) Res divinæ modo sunt jactus alearum, cuborumque.... (h) Heri oratoris munere fungens, jus fasque venale habebas.... (i) nunc autem subito iudex et Daniel factus es.... (j) Ne vestimentum quidem tam facile mutare quis queat, ut tu mores mutas..... (k) Heri Simon Magus eras, hodie Simon Petrus. Heu nimiam celeritatem! Heu! pro vulpecula leo prodisti. » Ii sunt episcopi de quibus in carmine *De vita sua* scribit (l): « Hoc brevissimum dari potest præceptum, et optimum ne salute excidas documentum, ut qua illi præeunt, ne sequaris: quorum thronus accusator est morum; et cancelli atque supercilium potius quam vita hos a plebe secernunt. » Horrida sane hæc pastorum hujus temporis imago; quos ea tantum ratione utiles dicit Ecclesiæ Gregorius, ut, quo non eundum sit, eorum exemplo fideles agnoscant.

Eligant jam nunc adversarii. Vel hæc falsa esse probent, vel contendant ea non esse hujusmodi, quæ acri et publica etiam reprehensione digna videantur; vel, si vera esse fateantur, quod quidem fateantur necesse est, ostendant a nemine unquam, ne quidem a pastoribus, etiam episcopis, ita debere, aut posse, illæsa charitate, exagitari: quod sacris Scripturis adversatur, et fraternæ correctionis præceptum evertit. Salutaris enim pudor nonnunquam incutiendus, et peccantes corripiendi sunt, tum propriæ ipsorum, tum salutis eorum causa, quos scandalis, prava doctrina, pravisque exemplis pessundant. « Quasi tuba, ait Scriptura ¹⁰, exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum. » Reis ergo annuntianda sunt peccata; justaque, necessaria et sancta indignatio et verborum acrimonia; nec injuriosus et contumeliosus est habendus, qui duris et probrosis increpationibus peccatores coercet.

An vero Gregorius, Chrysostomus, et alii passim viri sancti, non noverant, quæ illa sit acerbitas, quam Christus damnat, quæ maledicentia; quid sit alicui detrachere, quid denigrare? Quam iniqui sanctorum nos sumus æstimatores! Ab iis exercendi zeli et correctionis leges accipiendæ, non a nobis damnandi, qui eodem spiritu non agimur et igno-

¹⁰ Isa. LVIII, 1.

(a) *Adv. episc.*, v. 357, 358.

(b) *Ibid.*, v. 331.

(c) *Ibid.*, v. 446, 448.

(d) *Ibid.*, v. 361 et seq.

(e) *Ibid.*, v. 393.

(f) *Ibid.*, v. 394.

(g) *Ibid.*, v. 396.

(h) *Ibid.*, v. 415.

(i) *Ibid.*, v. 419.

(j) *Ibid.*, v. 424.

(k) *Ibid.*, v. 430.

(l) *Carm.* 56, 57, 58.

tumus quid sit «zelatum esse pro Domino Deo exercituum¹¹,» et quæ Christiana libertas esse debeat; ignoramus, inquam, licet et apostolos virosque apostolicos, imo Agnum ipsum mansuetum ita fuisse locutum legamus et audiamus.

Non ergo culpandus, sed laudandus Gregorius, qui Christiana libertate utens, apostolorum et Christi ipsius vestigia secutus, «zeio zelatus est pro Domino Deo exercituum,» ac peccatores dure increpavit. Non «imprudenti nimium fervore,» ut somniavit Tollius, «successorem sibi petivit;» sed ardenti ac sincero vitæ privatæ et solitudinis desiderio. Non enim «statim,» nec unquam pœnituit, quod sedem Constantinopolitanam abdicasset. Nullæ inde «quarelæ,» nullæ «lacrymæ,» nulli «threni, in quibus patientiam et animi robur ac moderationem in tam probo viro desideres.» Id omne in viro sancto miramur: æquiores tantum in Tollio rerum æstimatorem desideramus. Fabulæ et somnia hæc sunt: longæ aliæ sunt querelarum Gregorii et lacrymarum causæ. Dolebat, si doluit, derelictas oves, quas unice diligebat, imo quos in Christo genuerat filios; hos alieno, qui nec amore patrem satis, nec sollicitudine pastorem referret traditos dolebat, fame, siti ærentes, hæresique prope dominantibus expositos. Id quidem, et merito dolebat Gregorius. Hinc illæ lacrymæ fuere: non aliunde; non, ut male sanus fingit Tollius (p. 84 in not.) quod «capistrum ori suo impositum, præreptamque docendi publice facultatem,» gravissime ferret. Nihil a veritate magis alienum fingi potest; si quidem adeo silentii tenax erat Gregorius, ut hoc ipso etiam tempore, ne verbum quidem per totam Quadragesimam sit prolocutus; et ad loquendum alias sic tardus, ut ad id vix ac ne vix quidem compelli posset.

Dolebat etiam tamen suavissimos sibi præreptos familiares et amicos; non autem se verbo «captum,» et abdicationem proponenti citius quam vellet episcopus assensisse, sedemque Constantinopolitanam deseruisse, quam gaudens reliquit; ut argumento sunt plurimæ post reditum scriptæ a Gregorio epistolæ, maxime vero xciv ad Amasonium data. Si iis de rebus dolere, mœrere et indignari crimen est, Gregorii crimen esse, nec ab eo facile liberari posse lubenter fatemur. Cætera vero nihil dolebat, nec relictarum rerum ullo tenebatur desiderio.

Tantum itaque Ecclesiæ, quam Deus «acquisivit sanguine suo¹²,» malorum dolore Gregorius, non secus ac Athenis Apostolus incitatus, pie sibi temperare non poterat, neque etiam debuit, ut teretibus ac teneris auribus consuleret, veritatis ac religionis dispendio, sermonem emollire. Habent enim molliores illæ elocutiones nescio quid frigidi flaccidique, quo veritati semper nonnihil perit. Movent profecto aliter propria rerum nomina, propriisque inusta notis crimina: nec satis, si molliter innocentia, religio, fides defenditur; pene deseritur, si non etiam proditur. Nihil veri nimium videri debet adversus innocentiam et veritatis hostes: traducendi palam ii sunt, et nativis pingendi coloribus, ut agnoscantur, agnitique vitentur ac fugiantur. Hac ratione simplicibus consulitur, mendacium revincitur, error repellitur, vincit et triumphat veritas. Non jam immoramur falsis criminationibus propulsandis quæ in Gregorium congescit D. Dupin., cum et satis ex modo dictis refellantur, et Dupinus ipse in sua ad DD. archiepiscopum Parisiensem declaratione, ut temere confictas damnaverit et revocaverit.

§ II. PERPETUA GREGORII VIRGINITAS CONTRA BEVEREGIUM ET MURATORIUM ASSERTUR.

«Post Nicænum concilium, inquit Beveregius (a), Spiridionem, Gregorium Nyssenum et Nazianzenum, tam patrem quam filium Theologum matrimonio copulatos fuisse, nemo in antiquitate versatus nescit.» Hæc confidenter scribere ausus est Beveregius, nulla ratione, nullaque dixerit auctoritate. Tam inauditam et insanam opinionem dormitanti scriptori excidisse, dixerit quisquis in sola theologi lectione versatus fuerit; vel potius id a Beveregio scriptum in gratiam episcoporum suæ gentis, pro sua in matrimonium devotione.

Tale commentum notare sat esse, nec ullam huic refellendo operam impendendam arbi-

¹¹ Illi Reg. xix, 10. ¹² Act. xx 28.

(a) In notis ad canonem v apost.

trarer, nisi malum serpere longius, et virum clarissimum, e Catholicis unum, Muratorium (a), qui mirabatur olim confidentiam Beveregii, præter quem « nullus adhuc affirmavit Nazianzenum filium unquam sese matrimonio obstrinxisse, » ipsius postea errorem amplexum fuisse cernerem. Non tamen absolute amplexus est, sed suspicatus « Beveregii sententiam cum veritate consentire. » Qui etiam de Theosebia hæc ait : « Aut Nazianzeno nupsit, » quod « simillimum vero arbitrator. » Itaque commentum Beveregii et pravæ Muratorii suspicionis fundamenta simul convellenda sunt.

Ut a Muratorio incipiamus, verba, quæ viro docto fucum fecerunt, hæc sunt in epigrammate Theosebiæ, quod ipse vulgavit : Γρηγορίου μεγάλου σύζυγε ἀτρεκέως · « Gregorii Magni vere conjux. » Ex his plurima colligit Muratorius : primo, Gregorii Nysseni uxorem non fuisse Theosebiam ; id quidem optime deinde ; Gregorium, qui « Magnus » ibi appellatur, Theologum esse, cujus uxor, eaque germana, Theosebia fuerit ; id vero pessime : denique hinc epigramma Theologi esse non posse. Quæ quidem ut penitus convellamus, primo statuendum, quod caput est, nullius unquam conjugii vinculis Theologum irretitum, nedum Theosebiæ copulatum ; 2° deinde nihil adeo impedire, quominus epigramma tribuatur Gregorio Nazianzeno, 3° neque ex epitaphio, neque ex epistola alias xcv sequi Nysseno Theosebiam nupsisse. Sic Gregorium utrumque a conjugio liberum, et cælibem vitam duxisse constabit.

Muratorius inter Theologum et Theosebiam matrimonium fuisse suspicatus, Theosebiam « cum viro Nazianzeno castitatem potius, quam thori conjunctionem servare voluisse » conjiciebat : mox idem « inter utrumque carnis communionem » admittit, sed ad breve tempus, et arbitratur « recenti huic opinioni suffragari posse versum illum Theologi, ita scribentis in carmine iv de animæ suæ calamitatibus : Ἀὐτὰρ ἔπειτα γάμοιο, βαρὺν ζυγὸν ἔπρος ἔθηξα. Deinde vero grave jugum matrimonii a me seposui. » Nihilominus tamen hæc ita se habere asserere non ausus est Muratorius. Amamus virum doctum quod præ verecundia rem tam inauditam pro certe non affirmat.

Nos vero omne prorsus matrimonium a Gregorio propulsamus. Ipse Muratorius (b), argumenta suppeditabit : « Cur enim Gregorius, inquit, qui tam sæpe ac tot verbis, vel minuta vitæ suæ monimenta versibus clausit, hoc unum non levis momenti præterisset, aut tam jejunus commemorasset ? » Neque vero id tantum silentio, et argumento, ut vocant, negante ; quanquam id genus argumenti valere debet, ubi quid habet, quod facti vim et locum oblineat : hic autem habet, si unquam habuit ; cum qui rerum suarum historiam, non uno, sed multiplici poemate, non obiter, sed dedita opera accurateque texere se profiteretur, rem tamen unam e præcipuis, si non etiam ex omnibus præcipuam silet, quæ ad vitæ varietates, quas litteris mandat quam maxime facit, quale profecto est vitæ genus et cursus, quem Gregorius tenere decreverat. Ubi enim de genere vitæ diligendo Nazianzenus agebat, ibi sane debuit agere de matrimonio, si posthabita cælibe vita ad nuptias convolvit.

Neque vero eos, qui matrimonii vinculis astrictum fuisse Gregorium censent, istud matrimonium collocaturos esse arbitrator postquam presbyter creatus est. Ad conflictas itaque Theologi nuptias tempus id unum superest, quod ante sacerdotium ejus effluxit. Consentit Muratorius et ait (c) : « Non diu constitisse carnis communionem inter Nazianzenum et Theosebiam ; sed utrumque castitatem jam pridem elegisse, ut sacerdotium ille iniret, ut inter diaconissas ista cooptaretur. » Verum tempus illud ipsum est, in quo accurata Gregorii narratio nullum ullo vitæ ipsius momento consistere matrimonium patitur. Ut enim fingas Theosebiam, aliamve quamlibet Gregorium uxorem duxisse, quidquid et quoquo modo finxeris, id omne ruit et penitus subvertitur disertissimis Gregorii verbis, vitam suam describentis, ibique accuratissime ubi de vitæ genere deligendo.

Gregorii parentes non ipsi auctores fuerunt ut animum ad uxorem appelleret ; parentes, inquam, qui non modo filii votum castitatis ac propositum norant, sed eum ipsi, prius-

(a) Murat. notæ in epigr. 32 *Theoseb.* a se editum, p. 131, 132, 134.

(b) *Ibid.*

(c) *Ibid.*

quam nasceretur, Deo dicaverant, et natum obtulerant, adeo ut « ab utero matris Deo sacer, ac puer oblatus » fuerit, et quidem ad altare, solemnī ritu tactisque sacræ Scripturæ libris: quod ipse scribit Gregorius (a), qui « parentis votum ac desiderium ratum habuit, » et præstare quovis tempore studuit, atque etiam præstitit. « (b) Devinxit me sibi amica castitas, inquit, et carni vincula iniecit, simulque ardentem divinæ sapientiæ ac vitæ monasticæ amorem iniecit; vitæ, quæ dici potest futuræ primitiæ; quippe quæ costa non indiget, quæ corpus circumplectatur suum, verbisque deceptum blandis ad amara degustanda adducat: » hæc sunt conjugii vincula, quibus Gregorius a puero copulatus est. Conjux ipsius, non Theosebia, sed perpetua castitas; conjux sapientia fuit, ac utriusque socia et adiutrix « monachi vita, cujus amorem ipsi » iniecit castitas, quam in naufragii periculo vovit, et quam toto vitæ tempore, quantum licuit ac penes ipsum fuit, professus est.

Innumera ex Gregorii scriptis alia proferre testimonia facillimum esset, quibus illum nullo unquam matrimonio constrictum fuisse, sed ejus, quam amabat unice, « castitatis jugo colla perpetuo firmiterque submisisse » manifestum fieret (c). Legatur narratio somnii quod sanctissimus doctor fuse describit (d), et in quo adhuc « puer, nec tamen admodum puer, verum ea ætate qua boni et mali imaginibus animus informatur, » castitas et sapientia sibi visæ sunt humana specie, tantaque ex ipsarum afflatu et colloquio puritatis dilectio in cor emanavit ipsique semper inhæsit, ut vecordes, ne quid dicam amplius, merito videantur, qui de Gregorii perpetuo cœlibatu vel tantisper dubitaverint (e). Undo vir factus Gregorius, et cum Athenis reversus deliberaret, non de vitæ cursu, verum de via, qua expeditus ad propositum finem certius perveniret, hoc primum ponit: « (f) Jam olim mihi certum erat, ac veluti lege sancitum, quæ carnis sunt in profundum ea projicere; idque tum magis ac magis arridebat. »

Quid igitur sibi vult Gregorius his verbis (g), « grave jugum matrimonii a me seposui? » Non impositum hoc onus abiecit, sed ab eo semper declinavit, a se amovit, ab eo abhorruit, amore castitatis et vitæ monasticæ. Sic grave onus matrimonii excussit, haud quidem impositum unquam; sed a se amovendo ne imponeretur. Non aliter Gregorius excussit onus matrimonii, quam caute fugiendo quidquid hoc vitæ genus spectat, ulpote contrarium proposito servandæ virginitatis et voto monasticæ vitæ. Certe Gregorius, qui vitam monasticam iterato voto se amplexurum promiserat, uxorem sibi adjungere non poterat, quin datam Deo fidem falleret, scelusque maximum in se admitteret. Absit igitur ut virum tam sanctum, pietate insignem, tantum scelus perpetrasset; absit, inquam, ut Gregorius spreto servandæ virginitatis voto, quo obstrictus erat, qui « ab utero matris sacer erat, qui matris votum ac desiderium ratum habuerat, » uxorem duxisse arbitremur, aut suspicemur. Talis suspicio tam in Gregorium injuriosa, quam contraria veritati.

Constare debet ex dictis Gregorium nullis unquam nuptiis, nec cum Theosebia, nec cum alia qualibet femina alligatum fuisse. Quo disputationis capite posito, ac eorum, quæ sequuntur, fundamento, jam sponte sua sequitur Theologum non esse eum, qui in epitaphio Theosebiæ « Magnus » dicitur, et cujus Theosebia « vere conjux » comparve appellatur. Hinc efficitur, nihil obstare quominus hoc epitaphium a Gregorio elaborari potuisse credatur. Imo non tantum potuit, sed reipsa ab ipso elaboratum esse ex epistola al. xcv manifestum est; quæ quidem epistola cum epitaphio rebus et verbis ita consonat, ut utriusque, vel neutrius, auctor agnoscendus sit Gregorius. Fatentur autem omnes epistolam, germanum esse Theologi fetum ad Gregorium Nyssenum scribentis. Pro certo itaque habendum, Theologum nec Theosebiæ, nec ulli alii unquam connubio junctum, eundemque esse auctorem epitaphii. Præterea Muratorii, qui epitaphio, ut et epistola ad Gregorium Nyssenum, perpetuam Theologi virginitatem labefactari suspicatus est, rationes evanescent et funditus corruunt.

(a) Carm. al. 2, v. 426, 433, 448, 449.

(b) Ibid., v. 436, etc.

(c) Carm. 5, v. 110.

(d) Ibid., v. 205, 206, 207, 208 ad 315.

(e) Carm. al. 1, v. 280 et seq.

(f) Ibid., v. 284, 285.

(g) Carm. al. 5, v. 283.

Jam vero si quæras, quis ille sit Gregorius, qui in epitaphio « Magnus » dicitur, ultro respondebimus, nullum alium esse quam Nyssenum. Quod autem Theosebiam spectat : in epistola « sacerdotis conjux » comparve appellatur; in epitaphio sacerdotis illius nomen declaratur; rursusque cujus sacerdotis et cujus Gregorii fuerit « compar » Theosebia denuntiatur. Quisquis illas litteras legerit, non dubitabit quis ille sit Gregorius. Ejus enim ipsius sacerdotis, ut est in epistola, ejus Gregorii, ut disertius habet epitaphium, Theosebia « compar, » vel si mavis, « conjux, » a quo illam in epistola commendat laudatque Theologus; ejus iterum sacerdotis, cui et virtute « par » et honore Theosebia prædicatur, ejusque adeo sacerdotis, ejus Gregorii « compar, » ad quem pertinent illæ laudes, ad quem datæ sunt litteræ. Quæ cum sint ad Nyssenum scriptæ, ipsissimus ille Gregorius habendus est, cujus et « soror » et « conjux, » seu magis « compar, » ut in epitaphio Theosebia designatur. Et certe cum Nysseni, et non sacerdotis alterius *σὺν-ρον* Baronius, continuatores Bollandi, Rivetus et alii senserint Theosebiam in epistola dictam, eandemque sororem; quid incommodi esse potest idem admittere in epitaphio, quod in epistola admittitur?

Superest, ut quo sensu Nysseni « soror et conjux, » *σὺνυγος*, Theosebia dicatur, exponamus. Primo quidem, significatione propria utrumque dici non potuit; ab obvio igitur et proprio sensu vox deducenda, et quærenda interpretatio. Theosebia in epitaphio *τέκος Ἐμμελίου*, Emmeliæ filia dicitur: quod si « nurum » interpreteris, ad Baronii, Henschenii et Papebrochii, Riveti aliorumque, qui Nyssenum connubio junctum cum Theosebia fuisse volunt, sententiam accedes; nec a consuetudine, qua nurus « filia » plerumque appellantur ab iis, quas socrus habent, penitus recesseris, a veritate autem prorsus abscesseris. Neque enim sinit epistola, de qua toties, illam epitaphii vocem ullo modo sollicitare, atque etiam huc et quam maxime cum epitaphio epistola concurrat, ut « Basilii soror, » quod præ se fert epitaphii titulus, et Emmeliæ filia, quo in ipso est epitaphio, germanaque adeo ac proprie Nysseni soror Theosebia astruatur. Epistolæ verba sunt: « Te admiror ob eam tolerantiam ac philosophiam, quam discessu beatæ sanctæque sororis vestræ præstare te audio: » quæ quidem verba illud epitaphium alio prohibet detorqueri. Et paulo inferius prædicat Theosebiam, « Ecclesiæ decus, Christi ornamentum, ætatis illius bonum, seminarum fiduciam, Theosebiam in tanta fratrum pulchritudine formosissimam et clarissimam; » fratrum, inquam, quinque, et sororum totidem. Quibus egregie concinit in Emmeliam epitaphium cxxx apud Muratorium. Mitto quæ ex iis laudibus pro Theosebiæ perpetua virginitate colligi possint, quam quidem si professa non esset, digna profecto non asset quæ tot inter fratres ac sorores virgines « clarissima, et Christi ac Ecclesiæ decus et ornamentum » diceretur.

In epistola Theologi ad Nyssenum hæc observanda maxime sunt verba: « Theosebiam meam; meam enim voco, quæ ut Dei legibus consentaneum erat vixit; quandoquidem spiritalis cognatio corpoream antecellit. » Tantam hæc verba vim habent ad probandum Theoschiam sororem esse germanam Nysseni, et ad arceudum penitus cum ab eo, tum a Nazianzeno conjugium, ut mirum valde sit viros doctos ex his verbis ansam arripuisse alterutri Gregorio cum Theosebia matrimonium affingendi, ex quibus contrarium statuere debuerant.

Certe Gregorius, cum « cognationi corporeæ, » qua Nyssenum Theosebia attingebat, « spiritalem » opponit qua ad se ipsum pertinebat; cum « spiritalis » hujus « cognationis » causas ac rationes reddit, quod nimirum Theosebia « Dei legibus consentaneæ vixit, » omnem prorsus a se et a Nysseno matrimonii suspicionem propulsat. Theosebia soror erat Nysseni, cognatione corporali; soror vero Nazianzeni, « cognatione spiritali; » neutrius autem uxor. Nec movere debet vox ista *σὺνυγος*, qua usus est auctor epitaphii. Idem enim hac voce significare voluit Gregorius, quod in epitaphio xli apud Muratorium p. 40: *Καρτέριον τῆς τῆς σὺνυγον εὐσεβίης* « Rapuisti, inquit, Nicomedes, Carterium tuæ pietatis socium. » Nazianzeno certe licuit quod cuique licet, vocibus iis abuti, quibus voluerit, modo delinuat, novamque quam iis affingit significationem exponat. Quod sane disertissime præstitit, Theosebiam sororem Nysseni germanam esse confirmans, ejus-

demque diaconissam his verbis astruens, quibus aptiora non sunt ad designanda diaconissæ merita et munia: « Theosebiam vere sacram, atque adeo sacerdoti comparem et parem honore et magnis mysteriis dignam. »

Præterea vox Græca σύζυγος non proprie significat eos, quos Latine conjuges vocamus, maritum et uxorem; sed eos generalim, qui operis ejusdem socii, idem veluti jugum trahere censentur. Ita consilii participem vocat σύζυγον Aristophanes in Pluto: ita quoque Plato. Sic e nostris, Macarius Ægyptius monachus σύζυγος nominat discipulos, quos binos Dominus misit, tanquam conjugales. Eo etiam sensu Theosebia σύζυγος Gregorii Nysseni fuit et dici potuit, quod illi « par honore, » δμότιμον, quod « magnis digna mysteriis, » τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀξίαν, iisque ministrandis fratrem soror, sacerdotem diaconissa adjuvabat, et conjuncta opera collaborabat. Hæc autem de voce σύζυγος disputavimus, salvo Basilii patris ejusdemque episcopi connubio cum Emmelia, et Gregorii patris cum Nonna. Emmelia enim et Nonna, sanctissimæ feminæ, vere conjuges, altera Basilii patris, altera Gregorii patris fuere, quod aliis et plurimis argumentis constat. Neutra cum marito consanguinitatis ullo gradu erat conjuncta, ut vocem a nativâ significatione deducere opus sit.

Nemo jam non intelligit quo ordine habenda sit vana Muratorii de matrimonio Theologi suspicio, et quanto in errore versatus sit Beveregius, qui confidenter asserit neminem in antiquitate versatum nescire Gregorium Theologum matrimonio copulatum fuisse. Imo nemo in antiquitate versatus id unquam cogitavit: unus Beveregius natum ex se tam inauditum commentum protulit. Certum igitur et inconcussum maneat nullis alligatum unquam nuptiis fuisse Theologum, qui, ut ait Theodulus monachus in Gregorii Theologi laudatione (p. 153), « nuptias non attigit, verum in perpetua virginitate vixit. » Certum quoque et inconcussum maneat Gregorium Nyssenum connubio junctum non fuisse cum Theosebia, quæ quidem soror ipsius erat, non autem conjux; adeoque et ipsum, si alio non fuerit conjugio implicatus, liberum et cælibem perpetuo vixisse. Sane qui eum nuptias attigisse voluerunt, non aliam quam Theosebiam eum uxorem habuisse statuerunt, nec alio nisi fundamento quam epistola al. xcvi; quæ cum aliam præ se ferat sententiam, ruit omnino nuptiarum Nysseni fundamentum, victrix est opinio Centuriatorum (a), qui eum perpetuo cælibem vixisse volunt, et laudant orationem Gregorii al. xx in Basilium Magnum.

Librum *De virginitate* scripsit Nyssenus (p. 117), in quo hæc sunt verba: « Veluti quodam terræ hiatus prohibemur, quominus ad hanc virginitatem accedamus; » quæ verba amissæ virginitatis quamdam suspicionem videntur injicere. Verum hæc verba ipsa, et comparationes quas adhibet si perpendas, suspicio evanescet. Non enim virginitatem ipsam, sed illius vitæ commoda, utilitates, quietem deplorat. Non, inquam, nudam ac simplicem virginitatem in eo tractatu proponit Nyssenus; sed vitam Deo devotam, liberam curis ac cælestem, cujus adiutrix in primis et sociæ virginitas. Negotiis autem sæcularibus distracta primum, dein episcopali sollicitudine Nysseni vita cum fuerit, nihil mirum ab eo, qui tantis bonis carebat, sortem suam deplorari. Qui vel prologum legerit, ubi accuratum totius libri argumentum, rem intelliget.

§ III. DE VITA MONASTICA QUAM PROFESSUS EST GREGORIUS.

Monasticæ vitæ professione astrictum fuisse Gregorium, nec non Basilium, Chrysostomum constans est omnium retro sæculorum sententia. Cum id negari absolute non possit, novam quamdam opinionem, apud antiquos inauditam prorsus, doctus Thomassinus invenit, ut monachum non fuisse Gregorium, nec Basilium ostenderet. Hujusmodi signum arrisit celeberrimo abbati Trapensi, monachorum studia impugnanti (b); ne, si Gregorium, Basilium, Chrysostomum, etc., monachos fuisse agnosceret, monachis fas esse studio incumbere, agnoscere cogere. Hæc Hieronymi epistolæ ad Principiam verba, hujus novæ opinionis fundamentum statuit Thomassinus (c): « Suburbanus vobis ager pro monasterio fuit, et rus electum pro solitudine. . . . Quis hoc crederet, ut con-

(a) Cent. iv, c. 10, verbo *Greg. Nyss. centur.*
p. 322.

(b) Rép. aux étud. monast., p. 178.

(c) *Discip. ec.*, part. II, lib. I, cap. 46.

sulum pronepos (Pammachius, quem Hieronymus appellat ἀρχισπατήρων monachorum) « inter purpuras senatorum furva tunica pullatus incederet? » Hoc totum est, si fides Thomassino (a), mysterium monasticæ professionis Gregorii, Basilii, Chrysostomi, etc., nimirum furva tunica pullatum incedere, rure versari. Non aliam in his sanctis vitæ monasticæ professionem agnoscit Thomassinus, simulque negat « vere monachum esse, nisi qui se ad totum vitæ tempus astringat, seque omnibus professionibus spoliet ac nudet. » — « Verum difficile non erit, inquit noster Prudentius Maranus, Thomassinum refellens, utrumque de Basilio astruere; et quod eruditus Thomassinus statuit, ut eum monachum non fuisse probet, id convertere in argumentum veræ illius monasticæ professionis. » Quod de Basilio difficile non est, de Gregorio difficilius non erit, cujus scripta amplam segetem suppeditant.

Vereor ne actum agere videar, et supervacaneo incumbere labori, si de Gregorio id probare aggrediar, quod de Basilio probavit ejus epistolarum editor. Qui enim unius vitæ monasticæ professionem probat, utrumque monachum fuisse ostendit. Aggrediar tamen, si quidem hanc provinciam noster Prudentius « sodali operum Gregorii editionem elaboranti » reliquit, nihil ipse « in his quæ ad sanctum Gregorium Nazianzenum spectant immoratus. »

Ut quis vere et proprie monachus sit, requirit Thomassinus ut « se ad totum vitæ tempus astringat, seque omnibus possessionibus spoliet ac nudet. » Utrumque præstissime Gregorium, Gregorius presbyter, ejus Vitæ scriptor, disertis verbis testatur (p. 8 et 9). « Iose sibi consulebat ut, quemadmodum in vitæ discrimen adductus promiserat, Deo sese offerret, et a mundo sejunctus, cum eo qui solus purissimus est, vitæ consuetudine jungeretur, atque ex librorum sacrorum lectione veritatis splendorem hauriret. »

« Idque etiam per omnem vitam facere non destitit, monachus esse potius habens quam mundanus, et pauper quam quæstuarium: μοναστής ἀντὶ κοσμηκοῦ. » Quidquid igitur Thomassinus requirit, ut quis proprie dicatur et vere sit monachus, id omne Gregorius præstitit; imo plura quam postulat.

Quidquid objicitur a Thomassino, adductum crederes ad probandum monasticam vitam professum fuisse Gregorium. Opponit tamen vir doctus, Gregorio fontem et hortum fuisse, adeoque ipsum suorum sibi reservasse partem bonorum et propterea vere et proprie monachum non fuisse. Hæc Gregorii verba sunt in carmine post abdicatam Constantinopolitanam sedem condito (quod quidem observare plurimum interest), in quo se monachum appellat, quod dissimulat Thomassinus (b): « Nuper quidam, inquit, stultus, deliciis perditus, dives atque insolens, delicias mihi vitæque mollitiem objectabat, cum alia multa dicens, tum etiam illud, me divitem et copiosum esse, ut qui et hortum, et otium, et mediocrem fontem habeam. » Hinc concludit Thomassinus, Gregorium non omnia bona abjecisse, adeoque non propria monachum fuisse. An serio, an jocosè et ridere volens hoc dixerit vir doctus, dubitari posset: mirum enim virum doctum talibus momentis, si momenta licet appellare, rem tam apertam impugnare. Gregorius hortum habuit et parvum fontem; quæ quilibet, ut quotidie videmus, habet eremita: quis inde serio colligat, Gregorium suorum sibi partem bonorum reservasse? Idem etiam posset dicere cum « stulto deliciisque perditto, » Gregorium divitem et copiosum fuisse. Quem Gregorius sic refellit (c): « Si fontem, vel hortulum, vel umbrosum nemusculum... possideamus, id delicias interpretamini, » magis nostrorum nobis partem bonorum reservasse arbitramini. « Quid vero, inquam, o miser, lacrymasne taces, et ventris frenum, et genuum vulnera, noctesque insomnes, quibus monachi sua corpora conficientes enecant? » Hæc Gregorius: quem omnia abjecisse, seque omnibus possessionibus spoliasset ac nudasset, quod requirit Thomassinus ut quis vere monachus dici et esse possit, certum est ipsiusmet verbis. Omnia dimisit, nihil sibi servans, etiam facundiæ labores: « Omnia ei qui me in sortem accepit et servavit dona dedi, possessiones, κτήσιν, » etc.: eadem passim repetit Gregorius in orationibus et in carminibus.

(a) N. 13, 14 et 15, p. 165.

(b) Carm. al. 59, v. 1-4.

(c) Ibid., v. 15 et seq.

Quod autem Gregorii testamentum spectat, nihil in eo reperias, quod nostræ adversetur sententiæ, imo nihil quod non faveat. Ut enim omittam tunc temporis non tantum testari, sed etiam hæreditates adire monachis licitum fuisse, legibusque concessum : bonorum, de quibus in testamento statuit, non dominus, sed procurator tantum et administer fuit. Hæc enim omnia jam dudum abjecerat : « Omnemque meam substantiam catholicæ Nazianzi consecravi, inquit, ad pauperum, qui sub eadem sunt Ecclesia, ministerium ; » atque ita omnia abjecit, ut « ea de causa tres alendis pauperibus curatores instituerit. » Non de rebus suis, quæ nullæ erant, quippe omnia abjecerat, testamento suo statuit, sed confirmat, quod jam pridem destinaverat, sanctorumque parentum voluntati obsequitur. Veniam sibi dari postulat, quod nihil possit dare Alypianæ dulcissimæ filiæ ; rationem hanc addit : « Quippe qui omnia jam pauperibus destinavi, aut potius beatissimis parentibus, qui ita polliciti erant, obsecutus sum, quorum voluntatem irritam reddere, nec sanctum, nec tutum arbitror. »

Hæredem suum hoc testamento instituit Gregorium monachum : « Hæres meus esto Gregorius monachus ; » additque postea : « ita quidem ut ipse meam omnem substantiam, mobilem et immobilem, sanctæ catholicæ Nazianzi Ecclesiæ restituat... sciensque... in eam rem se institutum hæredem, ut per ipsum Ecclesiæ omnia sine fraude conserventur (a). » Poterat ergo Gregorius, quamvis monachus esset, et omnia abjecisset, fontem et exiguum hortum habere. Sic Gregorii testamentum confirmat eum vitæ monasticæ professioni adiectum fuisse, difficultatesque omnes dissolvit, nedum imoedimento esse et difficultatem possit aliquam parere.

Achillæum Thomassini argumentum, ad expugnandam Gregorii monasticam professionem, sunt hæc Gregorii verba (b) :

Μέσσην τιν' ἤλθον ἀζύγων καὶ μιγάδων.
 Τῶν μὲν τὸ σύννου, τῶν δὲ τὸ χρηστὸν φέρων.
 Media inter illos hosque procedo via,
 Meditans ut isti, commodum illorum æmulans.

Quæ verba, si viro docto fides, significant Gregorium, cum deliberasset quodnam vitæ genus inter solitudinem monachorum et vitam in media civitatum turba sequeretur, mediam iniisse viam, ut aliis prodesset, nec sibi perniciem inveniret, si ita Gregorii verba licet interpretari, fas sit dicere cum poeta :

Nil intra est oleam, nil extra est in nucæ duri (c).

Quam longissime Thomassinus aberrat a mente Gregorii! quam si velimus assequi, pæula superiora repetenda sunt verba (d) :

Πρῶτον δὲ τοῦτο φιλοσοφῆσαι προϋθέμην,
 ῥίψαι θεῷ καὶ τᾶλλα, καὶ πόρους λόγων,
 ὡς οἱ παρέντες μηλοδότους τὰς οὐσίας,
 ἢ χρυσὸν ἀθροίσαντες εἰς ἄλμης βύθους.

Primum quidem philosophari statueram,
 Ut Deo projicerem et alia omnia, et facundiæ labores,
 Velut qui agros pecudibus pascendos reliquerunt,
 Vel aurum congesserunt in maris profundum.

Gregorius his certe verbis declarat, se jamdudum omnia abjecisse in perpetuum, desideria philosophiæ, id est, ut monachi vitam exerceat ; quod ad vitam monasticam requirit et sufficere fatetur ipse Thomassinus : neque enim plura fas est requirere. Id autem decreverat Gregorius jamdudum, id fixum statutumque erat (e) :

Τὸ μὲν τὰ σαρκὸς ἐς βύθους ῥίψαι, πάλαι
 Δεδογμένον τ' ἦν, καὶ τότε ἤρεσκε πλέον.

Ea quidem quæ carnis sunt, in profundum projicere
 Dudum statutum erat, tuncque placebat magis.

Hoc fixum animo Gregorii sedebat, votoque sanctissimus præsul astrictus tenebatur (f),

(a) Orat. 2. p. 50.

(b) Carin. *De vita sua*, v. 310, 311.

(c) Horat., *Ep.* lib. II, ep. 4.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 270 et seq.

(e) *Ibid.*, v. 282, 283.

(f) Orat. 2, al. 1.

quod « in maximis gravissimisque periculis, » cum Athenas mari peteret, « Deo voverat. » Nulla jam de eo deliberatio.

Quid igitur illud erat, de quo Gregorius intus amicos (a) ad consilium vocat?

Ἐνδὸν καθίζω τῶν φίλων κριτήριον.
Ἐμῶν λογισμῶν, γνησίων παραινετῶν.

Intus amicos in consilium voco,
Meas cogitationes, quæ sinceræ sunt hortatores.

Scilicet Gregorius « (b) inter ea quæ præstantiora sunt, id quod præstantius est quærebat; nam quæ carnis sunt in profundum abjicere dudum statutum erat, tuncque placebat magis. Consideranti autem vias quæ ad Deum ducunt, quænam melior esset, invenire non facile erat. Aliud enim, aliorum habita ratione, bonum aut malum videbatur, ut sæpe fit, ubi quid agendum est. Longam veluti quamdam peregrinationem meditabatur. Navigationem quidem effugerat, et maris labores, sed investigabat quænam expeditior esset via. Magnificiebat Eliam Thesbiten, Carmelum, desertum Joannis præcursoris, filiorum Jonadab vitam sine apparatu: verum rursus eum tenebat sacrorum Librorum amor, res cum deserto et quiete non quadrans. In utramque partem sæpe delatus, tandem inter sua desideria sic litem diremit, mentisque agitationem cohibuit: videns enim eos, quos actiosa delectabat vita, aliis quidem utiles, sibi autem inutiles ac malis agitari; eos autem qui vale sæculo dixerunt, stabiliores quidem esse, ac in Deum placida mente respicere, at sibi solis prodesse, angusta charitate, vitamque insolitam et asperam traducere: mediam inter utrosque viam iniit, meditari ut hi, prodesse ut illi statuens. » Hinc Gregorio eremitarum atque etiam anachoretarum vivendi genus arridebat, hinc cœnobarum. Sed in illis, quod sibi solis utiles essent, in iis vero quod aliis quidem utiles, sibi vero essent inutiles, displicebat. Itaque mediam iniit viam inter eremitas et migades, id est inter eremitas et cœnobitas, illorum ad cœlestia conversionem, et istorum charitatem retineus, ut sibi et aliis utilis, maxime parentibus, esset.

Ea igitur fuit deliberatio Gregorii, utram ex duobus monachorum generibus, eremitarumne an cœnobarum vitam sequeretur. Ac veluti qui in aliquo periculo gravi constitutus se vitam religiosam professurum Deo pollicitus, etiam voto se obstrinxisset; deinde secum reputans, quomodo promissum faciat, varia hujus temporis virorum religiosorum instituta et leges, Trappistarum scilicet, Mendicantium, etc., perpendit; demum, habito secum consilio, vitam trappisticam ut asperiores refugit, Mendicantium autem ut nimis actuosam et sibi minus utilem respuit, Deo militare sub regula sancti Benedicti mavult: isne monachus dicendus, et vitam monasticam amplexus videre posset? Credo equidem. Atqui hoc ipsum est quod præstitit Gregorius, cum habita secum deliberatione utrum vivendi genus, an eremitarum, an migadum sequeretur, unum ex utroque temperatum amplexus est cum Basilio; qui vitam solitariam et cœnobiticam præclare inter se reconciliaverat et permiscuerat, extractis monasteriis quæ sociata vitæ utriusque commoda, nulla autem permista habebant incommoda.

Hoc si non statim atque optasset, certe quam primum licuit, vitæ genus secutus esset Gregorius; et recessit ad Basilium, unaque cum eo Ponticam solitudinem incoluit: « Degebant tamen singuli, » inquit *Annalium ecclesiasticorum* parens ex Rufino (c), « in singulis cellulis separatis, ita tamen inter se distantes, ut non incommoda sæpius conveniendi daretur facultas. Id etenim ex Gregorii epistola (d), quam tunc in eremo agens ad Amphiloichium, in eadem solitudine philosophantem, scripsit, facile potest intelligi.

« Qualis autem fuerit ejus habitatio et victus, pergit Baronius, ex his etiam assequimur, quæ idem ad Basilium, postquam inde recesserat, ludens scribit his verbis: « Quoniam quæ jocando ad te scripsimus, æquo animo fers, ea quoque quæ deinceps sequuntur adjiciemus, ex Homero autem initium ducetur: Nunc age, progrediens internum

(a) Ibid., v. 278, 279.

(b) Ibid.

(c) *Apu. Bull.* 9 Maii, in *Vita Gregorii*, c. 5,

p. 887.

(d) *Ep. al.* 12.

« concine, quæso, ornatum; iugurium videlicet et tecto et januis carens, focum ignis et
 « fami expertem, parietes igne exsiccatos, ne luli guttis impetamur, Tantalus similes, ea-
 « demque pœna multati, nimirum in aquis sitientes, miserandas illas epulas et jejunas,
 « ad quas e Cappadocia, non tanquam ad Lotophagorum paupertatem, sed veluti ad Alci-
 « noi mensam, nos novi et ærumnosi naufragi vocati sumus. Memini enim panes illos et
 « juscula, sic enim nominabantur, semperque meminero, dentibus circa fragmenta colla-
 « bescentibus, ac postea erectis, velutque e cœno retractis; quæ sublimius tu amplifica-
 « bis, propriis calamitatibus videlicet orationis magnitudinem tibi suppeditantibus. Qui-
 « bus nisi illa magna, et pauperum vere studiosa, mater tua nos quam celerrime liberasset,
 « nobisque tempestate jactatis velut portus exstitisset; jampridem apud vivos esse desis-
 « semus, fidei Ponticæ nomine non majorem laudem consequentes, quam miserationem
 « moventes (a). »

Hæc licet joco Gregorius, seria tamen describit. Quanta enim vitæ austeritate, cum ipse, tum cæteri monachi eandem solitudinem incolentes vixerint, ex his, quæ de sibi subjectis monachis ad Hellenium scribit, satis apparet (b) : « Ipsi enim, inquit, partim in antris solitariisque, et ad terram stratis rudibusque cubilibus delectantur; a domibus abhorrent, cognatamque cœlestis sapientiæ quietem amplectuntur : partim ferreis compe-
 « dibus sese excruciant, ut vitium una cum corpore conficiant. Alij rursus ferarum ritu
 « parvis angustisque domibus inclusi, ne mortalis quidem cujuscumque vultum aspiciunt, ac
 « sæpe etiam totos viginti dies, totidemque noctes, a cibo abstinent, dimidiaque ex parte
 « Christi jejunium imitantur; utque nonnihil ipse gloriosi prædicem, quidam illorum mei
 « gregis ovis erat, hinc parvo quodam oppido egressus. Sunt insuper qui garrulam linguam
 « quasi vinculis quibusdam astringunt, labiaque silentio comprimunt, summæque illi
 « Menti laudis sacrificium sola mente offerunt. Est etiam qui annos integros in templo
 « stans, puras ad Deum manus expanderit, nec, quod vix cuiquam fidem facturum est, vel
 « tantillum obdormierit, sed vivi lapidis instar Christo defixus steterit, ac velut obriguerit.
 « Huic porro exigui cibi reliquias vicinus corvus impertiebat, panemque integrum, si duo
 « forte essent, afferebat. Quin etiam quo tempore Christus salutifero illo supplicio per-
 « functus mortales reliquit, inventus est quidam, qui hinc ad divinum montem ascenderet,
 « ibique et sermone, et mente, et membris immotus stans, ventis nivibusque jactaretur;
 « nec, quanquam alioqui plures viri pii eum circumstarent, et ab eodem obnixè contende-
 « rent, ut aliquam sui corporis rationem haberet, precibus tamen nullis moveretur; sed
 « Christum regem fortissime consertis, ut dici solet, manibus retineret. »

Alibi de Ponticis monachis hæc habet Gregorius (c) : « Plerique sub ferreis vinculis
 « ingemiscunt; alii rursus pro cibo cineres habent; sunt quibus potus lacrymis temperatur;
 « alii hibernis nivibus impetiti, quadraginta dies, totidemque noctes, velut arbores quædam
 « perstant, corde nempe e terra migrantes, Deumque solum in mente habentes... Quid de-
 « nique eos commemorem, qui oculos claudunt, et aures velut pessulo quodam obdunt,
 « ne aculeus quispiam mortis furtim irrepat? At hæc medicamenta carni hosti meo pro-
 « pino. » Hæc Gregorius, qui hæc etiam alibi fusius (d) : « Carnem meam ætatis flore la-
 « scivientem et æstuantem multis ac crebris laboribus attrivi, ventris satietatem vicinamque
 « rabiem sustuli, oculos temperantiæ adjumento palpebris infixi, iram abrui, membra de-
 « vixi, risum deploravi; omnia Christo cesserunt, priora omnia conciderunt. Terra mihi
 « lectus fuit, asperrima vestis membra contextit; pervigilia etiam et lacrymarum imbres
 « adhibui : interdium labori humeros subjunxi : hymnis tota nocte concinendis corpus in-
 « star statuæ defixi; nullam omnino humanam voluptatem nec in animum quidem et cogi-
 « tationem admittens. Atque hoc quodam mihi vitæ institutum erat. »

Sic mediam viam iniiit Gregorius inter eremitarum et migadum vivendi rationem, cœ-
 « nobiticam amplexus ex utraque temperatam a Basilio. Is primus omnium cœnobitas in
 « Oriente instituit, legesque condidit, quas etiam exemplo docuit una cum Gregorio, qui

(a) Ep. al. 8.

(b) Carm. al. 47.

(c) Carm. al. 4.

(d) Carm. al. 54.

Basilio in condendis cœnobitarum regulis atque etiam servandis socius fuit, ut constat. Itaque ambo jure ac merito cœnobitarum patriarchæ habendi sunt, qui leges monachis condidere, monasteria extruxerunt, et vitam monachi exercuerunt, ut Benedictus in Occidente.

Præter privatas cujusque exercitationes, quas ex Rufino (a) describit Baronius (b), erant communia utriusque exercitia; a quibus cum aliquando abstractus fuisset Gregorius, hæc ingemiscens scripsit: « Quis mihi dabit ut pristinorum dierum afflictionem, in quibus tecum jucundissime vixi, vel mensem unum ferre liceat? quoniam res tristes, quæ sponte feruntur, coactis deliciis potiores habentur. Quis dabit mihi psalmodias illas, et vigiliis, et ad precandum recessus, vitamque illam quasi spiritualem et incorpoream? Quis fratrum, qui a te in pietate instituuntur et in sublime eriguntur, unanimitatem dabit et concordiam? Quis virtutis certamen et acumen, quod præscriptis modis et canonibus stabiliebamus? Quis divinorum oraculorum exercitium, inque illis cum spiritus moderamine inventam lucem? aut, ut minora ac leviora dicam, quis dabit quotidianas illas et manuaris operas? Quis lignorum findendorum, comportandorum, ac componendorum laborem et lapidicinas? Quis consitiones et irrigationes plantarum? Quis platanum illam auream, Xercis platanum præstantiorem, in qua non rex mollis et enervatus, sed monachus afflicto et debilitato? quam ego plantavi, Apollo rigavit, hoc est excellentia tua, Deus autem in honorem nostri provexit. »

Quo tempore Gregorius in solitudine versabatur, et monachi vitam cum Basilio exercebat, crebris suorum litteris cum Basilio Cæsaream revocaretur, respondit (c): « Nunc quoniam per gratiam Dei voti nostri pro viribus compotes facti sumus, organum benedictum puteumque profundum adepti, Gregorium, os illud dico Christi; parumper nobis, obsecro, parumper hanc morulam indulgete, quam non ad hoc petimus, ut urbium sectemur delicias, sed ut fruamur sanctorum convictu. » Gregorium quoque pietas erga parentes solitudinem relinquere et Nazianzum reverti compulsi; nec tamen interea quod voverat, id est, monachi vitam, in paterna domo agere cessavit: « Adeo ut, inquit (d), philosophiam quoque ipsam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum mihi charius est, contempserim; vel, ut verius loquar, hoc primum studuerim, ut non philosophantis speciem præberem. » Quod externum est in vita monachi, vel, ut ipsius verbis utar, « philosophantis speciem, » amore parentum despexit, ὡς καὶ φιλοσοφίας ὑπεριδεῖν αὐτῆς · sed intus vere monachi vitam agebat: ut enim ait ipse Gregorius (e): « Morum est, non corporum, vita monastica: »

Τρόπων γὰρ εἶναι τὴν μονήν, οὐ σωμάτων.

Observare juvat Gregorium a solitudine abductum (f) metu ne « benedictionem paternam amitteret: » οὐκ ἤνεργα... καταλυθῆναι τὴν εὐλογίαν· quo postea metu depulso, nempe post sanctorum mortem parentum et abdicatam sedem Constantinopolitanam, totam « philosophiam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum ipsi charius erat, » id est, ipsam « philosophantis speciem » et nomen amplexus est; et tam exterius quam interius, « ruri, » ut scribit Hieronymus, « vitam monachi exercuit. »

Priusquam hinc discedamus, et Gregorii locum, qui objicitur ex carmine primo, relinquamus; voces quædam explanandæ sunt, ut vitiligatoribus occurratur. Ἀζύγων, ἄζυγος, « injugatus, cælebs, » vulgo redditur: verum apud Gregorium, qui hanc vocem huic voci μιγάδων opponit, accipi debet de eremita, anachoreta, vel quolibet monacho, qui omnino solus est, nec ullum habet socium. Ideo Bollandistæ interpretantur *Solitarios*: Leuvenklaius ad marg. γρ. καὶ ἐρημικῶν. Aliter interpretari vocem hanc non sinunt, quæ præcedunt et quæ sequuntur in Gregorio. Vereor, ne doctus Sirmundus in Vita sancti Theodori Studitæ, num. 5, p. 7, minus recto verterit hæc verba: Τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὸν ἄζυγὰ προτιμήσαντας, « cælibem vitam conjugio anteponebant: » Κοινωνικὸς βίος namque in Gregorio oral. 21, n. 19, de vita cœnobitica sunt accipienda.

(a) Ruf. lib. II, c. 9.

(b) Bar., apud Boll., 9 Maii, p. 388. Epist. al. 9.

(c) Apud Boll., 9 Maii, p. 388.

(d) Or. 2, p. 59.

(e) Carm. *De vita sua*.

(f) Or. 2, p. 59.

Μιγάδων, alia vox exponenda est, si quidem viros doctos in errorem impulit. Μιγάδες accipit Gregorius pro cœnobitis; quo sensu vox illa a pluribus accipitur, in quorum numero sunt sanctus Chrysostomus, hom. *in falsos prophetas*; Theophylactus *in Marcum* c. 17. "Ἄλλοι μὲν εἰσι παρθένοι καὶ ἔρημικοί· ἄλλοι μιγάδες καὶ ἐν κοινωβίῳ· ἕτεροι λαϊκοὶ καὶ ἐν γάμῳ· ἱ: est, « Alii quidem virgines sunt et solitarii: alii misti et in cœnobio; rursus alii laici et in conjugio viventes. » Verum a nullo alio certius ac melius discere possumus quam ab ipso Gregorio quid significare voluerit voce μιγάδων. Primum quidem in oratione secunda n. 29, conjugatos a continentibus secerñit, hosque inter eremitas cœnobitis aut mistis opponit: « Quantum, inquit, intervallum inter conjugatos et cœlibes... quantum ex his rursus inter eremitas et cœnobitas, qui permisti communiter degunt, » id est, migades. In oratione XXI eadem utitur distinctione, sed mutatis verbis, ut magis illucescat oppositio: Οἱ τῆς ἔρημίας... οἱ τῆς ἐπιμιξίας. In eadem oratione eremitas eos esse ait, « qui vitam prorsus solitariam, et ab hominum societate remotam agunt, sui ipsorum tantum et Dei colloquio fruentes; » quibus opponit cœnobitas: « alii autem charitatis legem per communionem et societatem colentes, solitarii simul et cœnobitæ sunt, » etc.; ἔρημικοὶ τοῦ θεοῦ καὶ μιγάδες. Ecquis jam erit, qui cœnobitas fuisse μιγάδες, et Gregorium qui inter eremitas et migades mediam iniit viam, vitam monasticam exercuisse negaverit? Nisi forte qui velit monachos non fuisse eremitas et cœnobitas, quos cum Athanasius exsul peragraret Ægyptum, consociavit; nec Basilii discipulos, quos, ex eremitis et migadibus præclare inter se reconciliatis, congregavit; quibus etiam leges condidit, asceteria et monasteria exstruxit.

§ IV. CUJUSNAM ECCLESIE EPISCOPUS HABENDUS DICENDUSQUE SIT GREGORIUS, QUI VULGO NAZIANZENUS APPELLATUR, INVESTIGATUR.

Primo quidem Sasimensis Ecclesie, quæ recens a Basilio sedes erecta erat, episcopus consecratus fuit Gregorius ab ipso Basilio et patre Gregorio compellentibus. Huic ordinationi, si minus animum, saltem cervicem inflexit: sed cum ad capessendam sedem nullus paterat aditus, quam scilicet Arthimus armatis militibus occupatam tuebatur, abjectis Sasimis, in solitudinem se contulit; nec oblationem, nec ordinationem, nec quidquam eorum quæ apud episcopos in more et instituto sunt, Sasimis peregit, ut ipse testatur; sed simul atque consecratus est episcopus, fugam quam animo conceperat, arripuit.

Deinde revocatus e solitudine, regimen Ecclesie Nazianzenæ, jubente iterum patre, qui præ ætate huic administrandæ impar erat, verum ea conditione, ut mortuo patre liber esset abire quo vellet, suscepit. « Ad breve tempus, » inquit ipse Gregorius (a), « et quasi hospites, præfecturam suscepimus: » accepit quidem, sed mortuo patre eam abiecit. ^

Denique Constantinopolim accersitus ab episcopis Thraciæ et orthodoxis, ut causam fidei contra grassantes lateque dominantes in regia civitate Arianos, Macedonianos aliasque veritatis pestes tueretur, cum advenisset, fideique causam defendisset, hæreticos profligasset, errores fugasset, collapsam fidem restituisset, et omnium animos sibi conciliasset; totius populi clerique consensu, annuente Theodosio imperatore, in sede Constantinopolitana, pulso Demophilo, pulso etiam Maximo, non tamen repugnans ut antea, collocatus est a sancto Meletio, concilii generalis, quod tum celebrabatur, præside. Ortis deinde querelis inter episcopos, arrepta occasione, Gregorius abdicat se episcopatu, effringit vincula, et gaudio gestiens patriam repetit, optata solitudine se fruiturum sperans.

Quo tempore, Constantinopoli relicta, in patriam reversus est Gregorius, adhuc pastore destituta erat Nazianzena Ecclesia, Apollinaristarum insidiis patens. Hujus periculo permotus Gregorius, rogantibus episcopis et universo populo, illius curam, donec præficere-
tur episcopus, se suscepturum promisit: quo præfecto, fugit iterum in solitudinem.

Esto nunc iudicium lectoris, cujusnam Ecclesie Gregorius habendus et appellandus sit episcopus, et an tres episcopatus habuerit. Nemo, opinor, dicturus est eum fuisse Sasimensis Ecclesie præsulem. Certe nusquam scripsit Gregorius se hujus Ecclesie episcopum renuntiatum fuisse, ut ipse loquitur, κηρυχθέντα, hoc est, ullo præconii genere declaratum.

(a) Ep. al. 42.

Designatum quidem, propositum, inauguratum etiam hujus Ecclesiæ episcopum se fatetur in oratione nona undecimaque passim et in epistola al. 44. « Non Nazianzi, inquit, sed Sasimorum (episcopus) designati, » seu mavis, « propositi sumus : » Σασίμων δὲ προεβλήθημεν. Id enim hoc verbum eo loci sonat, sensu sæpius a voce « prædicari et renuntiare » diverso ; quod vel ex Sozomeno patet, *Hist.* lib. v, cap. 8, et Socrate lib. v, c. 8, nec non et Cyro Prodomo, in titulo epigrammatum suorum in hanc ordinationem Gregorii :

Εἰς Γρηγόριον προβαλλόμενον εἰς Σάσιμα.

At neque hic, neque usquam alibi episcopum Sasimensem renuntiatum se Gregorius dixit ; imo attendenti certo negasse videtur. Quemadmodum enim Nazianzi « designatum, » propositumve episcopum hic se negat, ac Sasimorum fatetur ; sic ille Nazianzo se renuntiatum epistola al. 225 fatetur, ac de Sasimis negat, quorum « designatum propositumque » episcopum fuisse sese concesserat. « Ego certe, inquit, si corpore quidem ita me haberem, ut Ecclesiæ possem Nazianzenæ præesse, cujus ab initio præsul sum renuntiatum, minus autem Sasimorum, ut vobis haud recte nonnulli suadent. » Hæc sunt Gregorii verba, quæ non bene vetus interpret reddidit.

Porro nihil obest, imo plurimum juvat, renuntiationem illam « ab initio, seu primam a Gregorio vocari, cum Sasimorum, ob quæ primum ad episcopatum assumptus, designatus ante fuisset quam Nazianzo renuntiatum : multo obsit minus de renuntiatione tacita tantum aut non publica ; id a Gregorio aliis in locis explicatum. Quin inde colligas, nullo Sasimis, nec taciti quidem, nedum solemnibus genere præconii renuntiatum : quippe de Nazianzo concedit Gregorius, de Sasimis expresse negat ; de illis vicissim quod affirmat, negat de Nazianzo.

Erant itaque diversi generis renuntiationes episcoporum, publicæ et canonicæ aliæ, aliæ non ita. Vulgata res est, maxime in Oriente, « populi totius suffragiis, » ψήφῳ τοῦ λαοῦ παντός, tunc temporis electos esse episcopos, uti de Athanasio scribit Gregorius (a) ; vel ut habet concilium Chalcedonense, actione 16, « pascendorum omnium calculis. » Exempla longius petenda non sunt : Nectarius in sede Constantinopolitana Gregorio subrogatus est, « communibus, » inquit Sozomenus (b), « synodi suffragiis ; » ipsique Constantinopolitani Patres (c) « ad episcopos Romæ congregatos » eundem a se scribunt ordinatum « universi cleri totiusque suffragiis civitatis, » παντός τε τοῦ κλήρου, καὶ πάσης ἐπιψηφισομένης τῆς πόλεως. Moxque de Flaviano Antiocheno : « Canonicæ, » vel, « uti canones jubent, tota illa Ecclesia suffragante, ordinarunt episcopi illius provinciæ et dioceseos Orientalis. » Ὁὐτε τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς διοικήσεως... κανονικῶς ἐχειροτόνησαν πάσης συμφήρου τῆς Ἐκκλησίας. In concilio Chalced. act. 11, Stephanus Ephesinus se canonicè electum probat, his verbis quia, « et populus, inquit, et clerus, et episcopi, » episcopum me constituerunt. Idem concilium, act. 16, non alios agnoscit episcopos, præter eos, « qui decreto facto a clericis uniuscujusque metropolis et possessoribus, κλητόρων, et clarissimis viris, super hæc et a reverendissimis episcopis provinciæ omnibus aut pluribus » instituti sunt. S. Athanasius (d) Gregorium negat esse episcopum Alexandrinum, quia « neque plebi cognitus, neque postulatus a presbyteris fuerat. » Manifestius de Lucio Theodoretus ait (e) : « Non in orthodoxorum episcoporum synodo, non suffragio legitimorum clericorum, non postulatione plebis, ut Ecclesiæ leges præcipiunt, ordinatus est. »

Nunc vero de constituendis erigendisve novis episcopatibus, veluti Sasimensi, ad quem potissimum collimat hæc oratio, quid Patres definierint ut constet, ecce concilii Sardicensis canon sextus : « Provinciæ episcopi debent in iis urbibus episcopos constituere, ubi etiam prius episcopi fuerunt. Si autem urbs aliqua inveniatur tam populosa, ut ipsa episcopatu digna iudicetur, accipiat, » iisdem profecto legibus, et a provinciæ suffragantibus episcopis ; quod vel conciliis definitum. In Carthaginensi secundo, can. 5, de novis sedibus erigendis præscribitur, ut « populus Dei multiplicatus sit ; » deinde « ut desideraverit, » seu postulaverit episcopum ; tum ut fiat « cum ejus voluntate in cuius potestate est

(a) Orat. 21, p. 390.

(b) *Hist.* l. vii, c. 7.

(c) Conc. Const. 1, Ep. Syn., t. II. *Conc.* p. 966.

(d) *Apol.* 2.

(e) *Hist.* lib. iv, c. 22.

diœcesis. » Concilium vulgo dictum Africanum addit (a) : « Placuit ut plebes, quæ nunquam habuerunt proprios episcopos, nisi ex plenario concilio uniuscujusque provinciæ et primatis, atque consensu ejus ad cujus diœcesim eadem Ecclesia pertinebat, decretum fuerit, minime accipiant. » Ad confirmanda hæc omnia vel sufficeret epistola Gregorii, alias 22, ubi de Basilii Magni electione : sed ad astruendam Occidentalis Ecclesiæ hac in re cum Orientali consensionem, Sidonius Apollinaris, lib. iv, ep. 25, et lib. v, ep. 5, 8 et 9, hujus renuntiationis specimen exhibet : « In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, Simplicius est, quem provinciæ nostræ metropolitanum, civitati vestræ (Bituricis) summum sacerdotem fieri debere (Sidonius) pronuntio. Proclamationum formulas, quo nomine appellat Morinus, plurimas ipse suppeditat, *De sac. ordin. exerc. 1, c. 3*. Insignior autem illa est, quam ex *Euchologio* Cryptæ Ferratæ idem profert : « Suffragio et approbatione Deo maxime amabilium episcoporum, et sanctissimorum presbyterorum et diaconorum, divina gratia... promovet hunc... in episcopum urbis, » etc., etc. E Vaticano exemplari aliam exhibet, in qua dicitur « suffragio et approbatione SS. metropolitanorum, archiepiscoporum, episcoporum, » etc., atque ex Cedreno relatam in translatione episcoporum formulam eandem adducit. « Hæc est, inquit vir doctus, electionis legitimæ jam factæ denuntiatio publica, fieri solita cum episcopus ad ordinationem, » adde, et ad inthronizationem « accinctus est. »

Tales erant in Ecclesiis omnibus publicæ, legitimæ, canonicæ electiones, renuntiationes, ordinationes episcoporum ; tacitæ vero, et ut ita dicam, interpretativæ, quales irritas esse decrevit Antiochena synodus anno 341, can. 16, qui citatur in conc. Chalced. act. 11(b). « Si quis episcopus vacans in Ecclesiam vacantem prosiliat, sedemque pervadat, absque integro perfectoque concilio, hic abjiciatur, etsi cunctus populus quem diripuit, eum habere delegerit. » Et infra can. 21 (c) : « Nec vi coactus a populis, neque si etiam hoc ei ab episcopis suadentur, » vacantis ecclesiæ, « qui propriam deseruit, » habetur episcopus. « Ubique integræ et plenariæ synodi decretum » requiritur, et ut « nullas ordinatio secus facta vires habeat » canone 19 decernitur. His expositis, facile dijudicare est an episcopus Sasimorum Gregorius habendus sit.

Magni Basilii factum, quanquam a pluribus minime probatum, arguere non ausim : at certe, quod Sardicense concilium postulat ad novos episcopatus constituendos, Πληθύνουσα πλις, « Populosa plebs, » nequaquam erant Sasima : « non multiplicatus Dei populus, » ut Carthaginense requirit ; episcopum nec postulaverat, nec desideraverat plebs Sasimorum ; ejusdem Ecclesiæ cleri ac populi nulla convocatio, coitio nulla ; nec episcoporum provinciæ plenaria synodus, ut Antiochenum et Africana sanciant, ulia intervenerat ; nullus « consensus » ejus, « in cujus potestatem diœcesis, » tum dubii juris, postea tandem, ipso consentiente Basilio, cessit. Adeo primatis suffragium non accesserat, ut armata prope modum manu repugnaret Anthimus, quem « martium et pugnacem » virum festive Gregorius appellat (d). Itaque episcopum eundem epistola, alias 33, adversus ordinationem ipsam, cum aliis quibusdam episcopis, multa causatum, scribentem, minitantem, postulanteque synodum inducit. Unde Baronius (e) : « Existimamus, inquit, quod Anthimus alium Sasimis, quæ sibi vindicasset, episcopum ordinaverit ; et Basilius, ad dirimendas Ecclesiæ controversias inter Catholicos periculoso illo tempore obortas, Anthimo pugnaci homini loco cesserit. »

Hinc fortasse referri possit illud epistolæ, alias 33, « epinicium » quod de Gregorio « quasi devicto (f) » concinebat Anthimus ; illique etiam versus (g), quibus Ægyptii præsules suggillatur : « Leges versantes jampridem mortuas, a quibus quam maxime et manifeste eramus liberi. » Et quidem liber, etiamsi vera fuissent quæ illi objiciebant, Sasimorum præsulem eum esse renuntiatum, unde ad Sasima revocabant ; sed frustra certe,

(a) Can. 65.

(b) Εἰ τις ἐπίσκοπος σχολάζων ἐπὶ σχολάζουσαν ἐκκλησίαν ἑαυτὸν ἐπιβρίψας ὑφαρπάξῃ τὸν θρόνον διὰ συνόδου τελείας, τοῦτον ἀπόβλητον εἶναι, καὶ εἰ πᾶς ὁ λαὸς, ὃν ὑφαρπάξεν, ἔλοιτο αὐτόν.

(c) Μήτε ἀπὸ λαῶν ἐκδικαζόμενον, μήτε ὑπὸ ἐπι-

« κόπων ἀναγκαζόμενον.

(d) Ep. al. 31, ἀρήτιον Ἀνθιμον.

(e) Baron. an. 371 n. 107.

(f) Ὡς πρὸ ἐπινικίων τινα... ὡς ἡττημένον.

(g) Carm. *De vita sua*, v. 1813, 1814.

his etiam positis : quanto magis si falsa sint, ordinato in ejus locum suffectoque episcopo, vel novo certe episcopatu extincto ?

Constat enim alioqui cum Anthimo Basilium in concordiam postea rediisse. Et qua, quæso, conditione, pacato Anthimi bello, Gregorius per bellum istud ex Antiocheni concilii canone 18 hucusque liber, liber esse perseveravit, idque palam ac « manifesto, » nisi alterutra ex his conditionibus accepta ; vel ut Anthimi, cujus provinciæ Sasima cedebant, ordinatio valeret, vel sane locus episcopo careret ? Alioqui si ejus loci renuntiatus erat episcopus, quod objiciebant adversarii, jam nec occultis nec cognitis rationibus liber, sed tunc Ecclesiæ Sasimensi manifesto Gregorius illigatus ; imo et « communione privandus » ex ejusdem Antiocheni concilii canone 17, « si ad Ecclesiam sibi commissam, » remotis jam impedimentis, « ire non acquievisset. » Liber itaque a Sasimis Gregorius ac liberrimus semper fuit, tum ante, tum post factam cum Anthimo pacem ; etiamsi ad eam Ecclesiam fuisset publice et canonice renuntiatus. Superest igitur ut tacita et occulta, si dici liceat, renuntiatione, Sasimorum episcopus Gregorius fuerit : verum ne id quidem ulla ratione defendi potest. Neque enim conniventibus vel tacite probantibus episcopis, clero, populis, quæ tacita renuntiatio est, unquam hanc Ecclesiam administrasse ullo modo dici potest ; quam forte nec adivit unquam, nec a limine salutavit, in qua nec sedit, nec ut sederet ulla vi cogi potuit et adduci. « Certamen iniiit pater, » inquit ipse (a), « ut in Sasimensi sede me collocaret : ut autem non valuit, » etc. Paulo post : « Datam autem ne minimum quidem Ecclesiam attingi ; ita ut nec unum ibi sacrificium Deo obtulerim, vel preces una cum populo fuderim, nec clericorum cupiam manus imposuerim. »

Ex his tum factis, tum dictis liquet, quis in Gregorio « renuntiationis et proclamationis » sensus : ille nimirum, qui hodieque inite possessionis, et ut vocant, beneficii cujuscumque « investituræ ; » seu fuerit illa « tacita, » cum alicui sedem invadenti, aut eorum ad quos conferendi beneficii non omnino jus pertinet precibus, vel etiam vi quadam Ecclesiam administranti connivent, silentque veri patroni ac legitimi collatores beneficii ; seu fuerit « renuntiatio » ad juris apices formamque legibus sancitam, lectis et expositis patroni, regisve « diplomate » conferentis, seu, ut vocant, provisionibus, et « bulla, » si qua sit, papæ, aut « visa, » atque a promovente, in sede ut plurimum eo qui promovetur collocato, aliisque de more peractis, quibus hodie quis vel episcopatus, vel alterius beneficii possessor firmatur, aut certe, si alius intercedat, « denuntiatur, et prædicatur, » quod Græca ipsa *ἡρώδεται* sonant ; quanquam non eo id in Oriente, quo in his partibus, modo fieret. Sensus hunc exhibent verba Gregorii, contraria et opposita de Nazianzo Sasimisque scribentis (b) : Sasimis « propositum, » designatum, ac si velis, nominatum antistitem, non autem Nazianzo ; contra vero Ecclesiæ Nazianzænæ non propositum, non designatum, non ordinatum episcopum, sed renuntiatum tamen, idque « (c) primum et ab initio, » quanquam « non publico, » sed tacito tantum genere renuntiationis : quæ quidem specie tenus pungantia, hac ratione conciliari et intelligi possunt.

Ecclesiæ alicujus pastor non is censetur, nec in pastorum numerum refertur, qui ad eam electus, promotus, vel etiam ordinatus, jure tandem cadit ; sed qui victa causa possessionem adit atque obtinet. Qua igitur ratione Sasimensis Ecclesiæ episcopus dici posset Gregorius, qui Sasima non attingit quidem, nec illic episcopalis muneris vices ullas obiit ? Si Sasima dixit « sua, » id non nisi ironice : egregium illud Basilianæ amicitiae munus ridet et exprobrat. Vel etiam « sua » dicere potuit, quia sibi attributa, sibi oblata, sibi data, sed a dubio possessore.

Priusquam Sasima dimittamus, exemplo rem illustrabimus. Beneficium, ut vocant illud, cui animarum cura incumbit, vulgo curatum, uni clerico patronus ; alter pro patrono se gerens alteri præsentet conferatque ; aut certe in curia Romana quivis alius obtineat. Possessione jura sua firmet alter ; alter aut arceatur, aut segnius agat. Dum interim sub iudice lis est, intra annum, ut sit, sacerdotio uterque initiatur ea mente et consilio, ut officio suo fungi valeat. Ad Ecclesiam eandem ordinati ambo vel interea paciscantur, vel senatus

(a) Carm. *De vita sua*, v. 497, et seq.

(b) Epist. al. 42.]

(c) Epist. al. 225.

consulto possidenti jus asseratur, vel alter denique, minime contentiosus, nec litium amans, æmulum ultro sinat possessorem, ipsique suo jure cedat. Sacerdos quidem is erit, propositus etiam, designatus, ordinatusque ad Ecclesiam illam, velut ad Sasimensem Gregorius Num idcirco dicetur illius loci sacerdos, et in pastorum hujus Ecclesiæ catalogum unquam referetur? Minime sane; quia dubio semper aut controverso jure suo cecidit aut sponte cessit.

Quod ætate nostra « præsentationes, provisiones, collationes » vocant, hoc majores nostri ad hanc vel illam Ecclesiam ordinationes appellabant; quia tunc nemo sine titulo ordinabatur. Quæ si alicunde cassæ haberentur et irritæ, nullum, ut ita loquar, ad extra sortiebantur effectum: et qui nullius loci sacerdos aut episcopus manebat, « Vacans, » *αχαιδέων*, dicebatur. Talis fuit, ut ex dictis patet, ordinatio Gregorii ad Sasima.

Fuerit ergo Gregorius ad Sasima propositus, designatus, inauguratusque episcopus, ordinationi suæ consenserit, Sasimensis tamen episcopus nec fuit, nec dici potest, nisi ab invidis et calumniatoribus; quippe qui nec aperte, nec tacite, non canonica, non alia quavis ratione loci illius episcopus fuerit renuntiatus, nedum unquam in Sasimensi sede collocatus et firmatus.

Quæ hæctenus disputavimus, aperta, vera, certa, necessaria erant ad propulsandas a Gregorio nostro calumnias; apta etiam et commoda ad abstergendam a textu Græco corruptionis notam, atque ad tollendam ab innumeris locis, qui pugnare inter se videntur, repugnantiam. Hac via nimirum iniquæ de translatione ad sedem Constantinopolitanam quæstiones; de tribus episcopatibus, simulque nullo, mære veteris invidiæ ac recentioris cujusdam scriptoris seu calumniæ seu commenta (a); de corrupto epist. cccxxv textu conjecturæ evanescent; veraque sunt et expedita, quæ in epistola alias XLII et iterum in epistola alias cccxv, et in aliis locis legenti negotia facescebant: quod amplius sequenti dissertatione de episcopatu Nazianzeno patebit. Hanc claudet testimonium Nicetæ Paphlagonis tom. VI Bibl. Concionatoriæ parte prima sub finem, quo quidem testimonio tota propemodum *ἀσειπτή* præsens ac proxima continetur.

Postquam narravit orator (b), quomodo episcoporum, Antiocheni in primis magni Meletii votis, Gregorius fuerit in sede Constantinopolitana collocatus, objectioni occurrit pergitque: « At nemo illegitime, contraque ac sacra Ecclesiæ regula statutum est, ad tertiam eum arbitretur transferri sedem. Nam neque ea res translatio est, sed electio, primaque ac unica in urbe Augusta pro episcopi dignitate, atque munere sedis collocatio. Nam quod primo Sasimis, uti dicebam, præfectus est, id solum promotionis causa fuit, cum neque sedem receperit, nec omnino illic ordinaverit, ullamve mysticam initiationem pro antistitis partibus celebraverit; quod nempe viculus ad sustentandam episcopalem sedem esset omnino ineptus. Nazianzenam autem cathedræ quondam curavisse, cum pater illius episcopus esset; at non ejus creatum esse episcopum, aut sedem illam unquam suscepisse. Solum autem patris hortatu ac jussu ut sacri ministerii defectum impleret, sic Ecclesiæ curam suscepisse, ut senectæ fulcrum ac paternæ imbecillitatis sustentaculum audiret. Ita vero se rem habere, etiam ex iis perspicuum est, quæ ipse ad Gregorium sibi cognominem scribit (c): « Inter omnes etenim constat me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum, (propositum, *προσβλήθημεν*) fuisse, tametsi in patris reverentiam et eorum qui supplices « hoc a me contenderunt, ad breve tempus, quasi hospites præfecturam suscepimus. » Quod igitur pater mortalem vitam divina commutaverat, vacantem jam inventum divina Spiritus gratia, vitæque ac doctrinæ humana majore præstantia postea clarissimum effectum, in urbis Augustæ solio quantum oculis conspicuum erat, constituit; quantum autem animo aspectabile, orbis terrarum bonum pastorem magnumque antistitem præficit. »

Rejecto Sasimensi episcopatu, rejiciendus quoque Nazianzenus, et Constantinopolitanus est asserendus: id quidem exsequimur. Abjectis Sasimis, Gregorius in solitudinem se contulit, e qua retractus, roganti, vel jubenti patri id tantum concessit (d) ut « collaborans cum

(a) Dupin. *Bibl. eccl.* tit. GREGORIUS.

(c) Ep. al. 42.

(b) Tom. VI, p. 631, col. 2, ex oral. in Grego-
rum.

(d) *Carm. De vita sua*, v. 500.

eo curam Ecclesiæ Nazianzenæ « susciperet; » ea lege ac conditione, ut ne huic astringeretur Ecclesiæ, et parente mortuo (a), « pennam spiritui quo vellet et quomodo vellet suam permetteret deferendam, nec quisquam foret, qui se cogere posset, aut alio traducere repugnantem. » Mirum est, Gregorium Nazianzenæ Ecclesiæ episcopum appellatum fuisse, cum tantopere precaverit, ut ne huic Ecclesiæ alligaretur: multi tamen scriptores, veteres et recentiores, Theologo reclamante, eum Nazianzenum appellant, Socrates, Sozomenus, Gregorius ejus Vitæ scriptor, Baronius, Bellarminus. Vetus et communis error est manuscriptis, qui nunc exstant, longe antiquior, ipsique Gregorio suppar. Rufinus in prologo ad orationes Gregorii Latine versas scribit: « Defuncto patre succedit in episcopatum apud Nazianzum; » et *Hist. lib. II, c. 9*, « in locum patris eundem subrogatum » asserit. Imo Hieronymus (b), qui familiariter cum eo Constantinopoli versatus est, et qui eò magistro Scripturas se didicisse gloriabatur: « Gregorius, inquit, primum Sasimorum, deinde Nazianzenus episcopus. »

Quin etiam, notante Baronio ad annum 371, et in Vita Gregorii apud Bollandum cap. 9, « ejus adversarii id ei dabant crimini, eumque ob contumeliam appellabant triepiscopum, cum jam sedis Constantinopolitanæ fuisset electus episcopus. » Sed tam disertè Gregorius negat se fuisse Nazianzi episcopum, ut ipsi fides adhibenda sit: « Manifestum est, inquit (c), omnibus me non Nazianzi designatum episcopum esse. » Non certum duntaxat et indubitatum, sed manifestum; non amicis solum et paucis, sed « omnibus » omnino debuit esse « manifestum. » In carmine autem *De vita sua* (d): « Postquam, inquit, parentes excessere vita, et hac ego calamitate liber sum relictus, datam equidem Sasimensem Ecclesiam nullatenus attigi.... Paternæ vero.... exiguo sane tempore, velut hospes alienæ, curam aliquam gessi, non diffitebor: id ipsum usque denuntians episcopis, poscens inftar beneficii ex imo corde, ut urbi virum aliquem præficerent episcopum. Hinc illud quidem vere affirmans, nondum ullam a me acceptam fuisse publica renuntiatione (Ecclesiam).... Cum autem non persuaderem alium ut præficerent, quia hi quidem præ magno mei desiderio retinere volebant, illi vero forte despiciebant; nulli autem causabantur non esse liberum: primum Seleuciam fuga me contuli, atque ibi in Parthenone celeberrimæ martyris Theclæ non exiguo tempore commoratus sum (e).

. Nec dicas Gregorium fateri ac scribere, episcopum Nazianzi se renuntiatum: « Ego si certe corpore quidem ita me haberem, ut Ecclesiæ possem Nazianzenæ præesse, cujus ab initio sum præsul renuntiatum, minus autem Sasimorum, ut vobis haud recte nonnulli suadent, non adeo sum (f), » etc. Scripsit quidem Gregorius non semel se Nazianzi episcopum renuntiatum, sed de publica renuntiatione non est intelligendus: vero, inquit, post obitum patris, « affirmabam nondum ullam acceptam a me fuisse publica renuntiatione ecclesiam: » scripsit iterum ep. alias cccxii, « ea se non teneri renuntiatione, » qua Nazianzi renuntiatum sese eo. alias cccxxv scribit, « ea non astringi, » uti rursus carm. *De vita sua*, v. 523.

Postquam Constantinopoli in patriam reversus est Gregorius, Nazianzenam iterum administrare Ecclesiam, anarchia laborantem, ab Apollinaristis misere laceratam, cleri populique precibus et lacrymis coactus est; sese iterum administrationi « concessit (g), jugum subiit (h), vinci ac vinciri » se iterum passus est, ἡττηθῆν, δέσμιος ἔρχομαι. Verum sicut prius a patre victus, ita tum, non « in plenario concilio renuntiatum » ab episcopis, sed a civibus tantum amicisque coactus, ob patris, (i) « cujus solvi labores dolebat, et eorum qui hoc a se precibus contendebant reverentiam, ad breve tempus præfecturam quasi hospes (j) accepit, ac veluti peregrinus. » Iterum (k), non « proprias, » proprius ut episcopus, « habenas, » sed « alienas, » ξένην ἡγῆαν, suscepit; quippe qui eo ipso loco alterius gregis pedum,

(a) Or. 12, al. 8.

(b) Ad Pamm. et epist. 51, Lib. 1 cont. Jov. et *De script. eccl.*

(c) Epist. al. 42.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 328 et seq.

(e) *Ibid.*, v. 554.

(f) Ep. al. 225.

(g) Ἐπιδίδωμι. Ep. al. 222.

(h) Δύξεν' ἔκαμψα. Carm. 7, v. 80.

(i) Carm. 145, v. 191, et Ep. al. 42

(j) Ὡς ξένος. Epist. al. 42.

(k) Carm. 145, v. 105 et 189.

ἄλλοι κοινῶν, scilicet Constantinopolitani, suscepisse se fateatur (a). Unde ne id quidem, nisi « quoad valeret, » concessit; atque iterum discessit quasi liber, recrudescente paulo post ægritudine : « Constrictum, inquit (b), me morbus tenet, et ab Ecclesiæ gubernaculis celerius abduxit. »

Quod vero omnem tollit dubitationem, Eulalio tandem renuntiato publice et episcopo Nazianzi canonice ordinato, Nysseno præsulj et iis qui canones objiciebant, respondet Gregorius (c) : « Quod si quis est, qui putet episcopo vivente alium institui non debere, is sciat se ne hac quidem in parte nobis causa superiorem esse. Apud omnes enim liquido constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem propositum esse; » id est, ne Nazianzi quidem « propositum, » nedum publice ac canonice renuntiatum esse episcopum. Exspirantis tamen vitæ reliquias, si per valetudinem licuisset, ipse Ecclesiæ Nazianzenæ consecratorum se epist. ccxxv profitetur, potius quam Sasimensi, cui nunquam, inquit Bollandenses, se credidit obligatum, cui nullo unquam præconii genere renuntiatum erat : quamquam id molestiæ facessendæ gratia quidam invidi per calumniam et « contentionem, » ut ibidem loquitur, objiciebant.

Innocuum quo ludebat Gregorius cum adversarios, tum amicos, artificium quis non miretur? Cum ad Nazianzenam Ecclesiam tacita saltem objectabatur renuntiatio, Sasimensem protinus designationem regerebat, ut epist. cxlii, eique Ecclesiæ, a qua, vel impleta vel abolita sede, nihil penitus timebat, plus illigatus quam Nazianzo videri volebat. Cum autem ad Sasima, ut epist. ccxxv, revocabatur, aut magis contemptus causa relegabatur; Nazianzenam illico « renuntiationem » objiciebat, « qua se teneri » nihilominus non timeret. Genuinum hunc esse epistolarum sensum, præter gravissima quæ jam attulimus momenta, probant eadem epistolæ xlii, lxxv, lxxxiii, ccxxv, in quibus omnibus eos « se rideat qui, ut Ecclesiæ probarent alterutri vere addictum, frustra canones opponebant.

Ad cumulum accedat jam palmaris locus, qui Sasimensem Nazianzenumque simul episcopatum Gregorii vel unus possit ad fabulas amandare. Locum illum exhibet carmen 1 editum a Tollo, vers. 93 : « Cæterum posteaquam accessissem » Constantinopolim, « relicta Cappadocia, quæ fidei propugnaculum esse plerisque videtur, nequaquam deserto populo, cui aliqua necessitudine obligatus essem : οὐ λιπῶν λαόν, οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων ἔποι· nam illa sunt hostium meorum figmenta, falsique sermones, invidiæ velamenta quædam ingeniose excogitata. »

At, inquit, Gregorius se fatetur propriam habuisse Ecclesiam, aliam a Constantinopolitana, his verbis (d) : « In gratiam porro cum veritate redeant, qui nos alienam uxorem expetivisse aiunt, cum ne propriam quidem habere voluerimus. » Quæ Thomassinus (e) ad Sasima trahit, quamvis Nazianzum perinde spectare possint. Sed Basilius scholiastes hæc verba, « alienam uxorem a nobis expetitam esse, » sic interpretatur : ἦτοι καὶ αὐτὸ τοῦτο, ὡς συκοφαντησάντων οἰητέον τῶν ἐναντιῶν· ἢ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως ἐληπτέον· hoc est : « Vel id ipsum per inimicorum calumniam objectum fuisse putandum est, vel sane de Ecclesia Constantinopolitana accipiendum. » De Ecclesia itaque dicta hæc etiam intelligantur, Ecclesiæ tamen alteri mancipatum unquam Gregorium inde non magis sequitur, quam eundem uxorem aliquando duxisse quam reliquerit postea, ex interpretatione priori sequatur. Sequitur tantum uxore ac Ecclesiæ cura liberam solutamque vitam et matrimonio anteposuisse et episcopatu, priusquam ad Constantinopolitanam sedem everheretur. Sunt versus nonnulli carminis 1, qui cum hoc loco quamdam habent affinitatem (f) : Ἄλλ' οὐκ ἐμὸν γὰρ τῇ βίᾳ κάμψαι γόνυ, αὐδ' ἀσπάσασθαι τὴν ἀθεσμον ἰδρυσιν, δεσ οὐδὲ τὴν ἐνθεσμον ἠγαχασμένως· quos versus Cardonus, apud Bollandum (g), paraphrasticè et soluta oratione felicius sic reddit, quam Billius stricta : « Sed non iis ego sum moribus, ut violentiæ ulli facile cedendum existimem, aut occupandam cathedram, non rite et sicut oportet colla-

(a) Ep. al. 222.

(b) Ep. al. 88.

(c) Ep. al. 42.

(d) Orat. al. 27, nunc 36, n. 6.

(e) Discip. eccl. part. 1, l. II, c. 25, n. 9

(f) V. 1071 et sqq.

(g) ix Maii, p. 439.

tam, qui nulla ratione passus sum in ea me collocari, quam jure æquissimo obtinere poteram. »

Legitimam enim illam, ut ita loquar, « inthronizationem, » Ἐνθρονισμὸν Ἰδρυαίην, non factam, sed oblatam; non traditam, ut Billius reddit, sed tradendam uxorem Gregorius, si fas est dicere, dereliquit. Nec incerta res: illam probant versus carminis *De vita sua* 541 et seq. Et certe nemini dubium esse potest, quin universi, non tantum provinciæ, sed orbis totius, quam late patet, præsules ad evehendum Gregorium ad episcopatum, seu Sasimensem, seu Nazianzenum libenter conspirassent, si ipse consensisset. « Nec enim, inquit de se ipso (a), adeo episcopis contemptui sumus, ut alium manente me renuntiarent: » eo sensu ne « propriam quidem uxorem, » sedemve legitimam, « habere » voluisse credendus est. Leviora sunt quæ objiciuntur, quod Gregorius « suos » appellat Nazianzenos (b): « sui » profecto erant, patria, habitatione, affectu, cura ac sollicitudine eorum, quam pluries suscepit, sive dum pater senio confectus superstes esset, sive post mortem ipsius, sive post abdicatam sedem Constantinopolitanam, sed nunquam ut proprius eorum episcopus. Sat de Sasimensi et Nazianzeno episcopatibus dictum, atque etiam plura forsitan quam necesse erat.

Amotis Sasimensi et Nazianzeno episcopatibus, quos nunquam a Gregorio occupatos fuisse demonstratum nobis videtur, superest ut vel nullius, vel sane urbis Constantinopolis, nec nisi Constantinopolis episcopus renuntiatus fuerit Gregorius. Constantinopolitani episcopi titulum plerique manu exarati codices præferunt; Constantinopolitanum revera episcopum fuisse res ipsa loquitur, loquuntur acta scriptaque omnia. Tanta fuerunt « plebis, possessorum, » ut canones præscribunt, « clarissimorum, imperatoris, cleri, episcoporum, » virorum etiam ac mulierum, Gregorium præsulem postulantium studia et vota, ut nemo satis, nisi Gregorius ipse, verbis expresserit. Cum Theodosius urbis Constantinopolitanæ ecclesias Catholicis restituit, unaque cum eo majorem basilicam Theologus subiit, qui prius erat in nubilo sol refusit. « Ibi, » inquit Gregorius (c), « cum hoc spectaculo subiisset animos fiducia, » quæ aderat multitudo « clamare totis viribus ac deprecari nos, in præsentiarum » haud aliter « ac si hoc unum defuisset; princepsque ac maximum a summo principe hoc civitati fore thronis ipsis anteponendum munus, si urbis solio » episcopali « ab ipso donaremur. Hoc viri dignitate præcipui, hoc infimum vulgus agitabat. Omnes ex æquo rem desiderabant, pari flagrabant desiderio: hoc alta voce mulieres inclamabant, pene amplius quam mulieres deceret. Incredibile quoddam, percussio fragore, tonitruo audiebatur. »

Tunc quidem vicit Theologi modestia (d), neque tum cogi potuit ut episcopale solim concenderet: verum ad agendas uni Deo gratias populi studia vir divinus, θεολογικὸς πῶς, provida dexteritate convertit (e). Tam unanimi omnium ordinum postulationi, tam ardentibus votis et clamoribus, episcoporum, plenarii que concilii provinciæ non tantum, sed Orientis etiam pene totius et œcumenicæ synodi suffragia solemniter accesserunt. « Quidquid Oriens, inquit (f), habebat, excepta Ægypto, populi antistitem ad Romam usque secundam, terræ marisque ex recessibus intimis concitatum coit. His præsidebat vir pietate maximus.... moribus mellitus (Meletius) et nomine. Hi me collocant firmantque, πῆψοντες, in augusta sede clamantem gementemque, una tamen de causa non plane repugnantem. »

Sed nec Ægyptiorum etiam defuisse videtur consensus, quos quidem maxime his verbis alloquitur Gregorius (g): « Heri, ut ita dicam, inthronistæ, hodie persecutores, ac e throno, in quo me collocastis, deturbantes. » Conjecturam astruunt carminis ejusdem versiculi 1810 et 1811, quibus testatur Ægyptios minime voluisse in throno Constantinopolitano alterum a se collocare: quin et contraria Gregorio ipsi omnino persuadere conabantur, adeo ut nullius in toto concilio generali consensus atque suffragium defuisse videatur.

(a) Ep. al. 42.

(b) Carm. *De suis calamit.*

(c) *De rebus suis*, v. 1374 et sqq.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 1393.

(e) Theodoret. *Hist.* lib. v, c. 8.

(f) Carm. *De vita sua*, v. 1507.

(g) *Ibid.*, v. 1931.

Gregorius autem, qui binos episcopatus fugerat, Constantinopolitanum suscepit spe pacis conciliandæ; eaque desperata deseruit, ut in solitudine, Deo contentus, expetita pace frueretur. Ita quod schismate laborantibus Corinthiis vir apostolicus Clemens epistola priori suadebat (a), ut « Si quis esset generosus, si quis misericors, si quis charitatis plenus, diceret: Si propter me seditio et discordia et schismata, discedo.... solum ovile Christi in pace degat, » etc.; ad quod paratum se esse post exemplum Theologi Chrysostomus profitebatur (b): id Gregorius Nazianzenus reipsa præstitit, qui ut seditioi obviam iret, postquam ad Constantinopolitanam sedem admotus esset, protinus Ecclesiæ repudiavit præfecturam, nec aliam « vir generosus, » ut verbis S. Clementis utar, « vir misericors et plenus charitatis, » vita divina insignis, Christianæ in Ecclesia pacis martyr et hostia (c), discedens ab imperatore poposcit gratiam, nisi ut ad concordiam adduceret episcopos, contestatus se mundi gratia, quæ patiebatur pati facile, et ad conciliandam mundo pacem urbe thronoque excedere libenter, paci denique omnia litare: « Quin etiam scis, » inquit (d), alloqui pergens imperatorem Theodosium, « quam reluctantem in throno me collocasti. »

Nunquam Sasimensem, nunquam Nazianzenum episcopum se dixit dicere passus est Gregorius, sed semper in carminibus et epistolis vehementer reclamavit: Constantinopolitanam vero sedem se accepisse fatetur, in ea se collocatum fuisse testatur, seque ipse nominat illius urbis episcopum. Certe nec major nec apertior ulla potest esse auctoritas quam istud autentici testamenti principium et finis. Ac principium quidem: « Gregorius, inquit, episcopus catholicæ Constantinopolis Ecclesiæ, vivens ac prudens... » In fine vero subscriptio hæc est: « Gregorius episcopus catholicæ Constantinopolis Ecclesiæ relegi testamentum, et omnia approbans subscripsi manu mea, et vim obtinere volo et jubeo. »

Denique inter episcopos Constantinopolitanos in episcoporum hujus urbis serie sic recensetur: « Gregorius Theologus, Sasimorum primum episcopus (designatus), Constantinopolitanus sub Theodosio Magno renuntiatus est, eique hæc sedes, veluti qui multa laborasset, ac Ecclesiam ab injuria vindicasset in libertatem, est a synodo confirmata: » Ἐπικυρωθέντος αὐτῷ τοῦ θρόνου παρὰ τῆς συνόδου.

Nullum jam circa episcopatum Gregorii dubium videtur superesse, nec evellendus restat scrupulus. Siquidem ex dictis constare debet eum, nec Sasimorum, nec Nazianzi, sed solius Constantinopolis Ecclesiæ episcopum renuntiatione publica et canonica, communibus lotius cleri ac populi votis et suffragiis, necnon plenarii concilii Patrum omnium consensu, fuisse renuntiatum. Non aliud igitur huic nostræ Gregorii operum editioni titulum præfigere licebat, quam qui præfixus est: « Sancti Patris nostri Gregorii Theologi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera. » Hunc sibi in manuscriptis pens omnibus Orationes omnes, hunc sibi Carmina, hunc sibi Epistolæ titulum præscribunt.

§ V. DE AMPHILOCHIO, CUM PATRE, TUM FILIO, EPISCOPO ICONIENSI, TOTAQUE GREGORII MATERNA COGNATIONE, AD QUAM PERTINERE AMPHILOCHIUS DEMONSTRATUR.

Amphilochium illum, cujus uxor Livia fuit, ab Iconiensi hujus nominis præsule diversum statuit quidem vir clarissimus Muratorius in notis ad epitaphium xxxi, pag. 31. At nihil ille præterea, nec ei de utriusque Amphilochii cum Gregorio nostro consanguinitate aut suboluit quidquam, aut certe quid sentiret vir doctus non aperuit. Verum Amphilochium filium, de quo in epigrammatibus, Iconiensem esse episcopum celeberrimum illum ac vulgo eo nomine cognitum, tametsi non ita fortasse constet; constat tamen certissime Amphilochios, de quibus hic agitur, Gregorio sanguine conjunctissimos fuisse: ac patrem quidem avunculum Gregorii, filium vero Amphilochium ex avunculo fratrem aut amitinum. Quod postremum ubi probaverimus, partem alteram attingemus.

Mitto Amphilochium, Amphilochii Euphemique parentem, et Liviae conjugem, natum

(a) Ep. 1 S. Clem., p. 176, ed. Cotel.

(b) Hom. xi, ad Eph.

(c) Vers. 1891 et 1898.

(d) Vers. 1899.

Diocæsareæ, id est Nazianzi. Is Amphilocheus dicitur « (a) magna Philtatii et Gorgoniæ proles : » *οὐτα Φιλτατου Γοργωνιας τε μεγαν*. Porro Philtatii filia appellatur Nonna (b), quæ alia esse non potest, quam mater Theologi : quippe quæ Nonna in testamento Gregorii vocatur, Alypium et Gorgoniam juniorem parentes habuit, sororemque Alypianam.

Hoc vel uno momento constat Nonnæ, Theologi matris, Amphilocheum fuisse ex Philtatio et Gorgonia parentibus germanum fratrem. Hinc ad Nonnæ filiam manavit Gorgoniæ nomen, quemadmodum ab avia Basilii magni soror dicta est Macrina, imo ipsius Gorgoniæ junioris filia ab avia quoque, matre Theologi, Nonna vocata : et ab avo, aut proavo Philtatio, Philtatius, (c) de qua in quodam epitaphio, quem ex Gregorii familia fuisse nemo dubitaverit.

Jam vero quantum lucis hæc affundant singulis epigrammatibus, totique historiæ et genti Gregorii attendat lector. Hinc primo apparet cur vir se ipso adeo commendabilis Amphilocheus, suis nobilitetur parentibus. Nimirum isti, Gregorio quoque avi erant, illaque « radix sancta, » unde orta Nonna « sanctior, » Gregorii mater, toties in carminibus atque orationibus hoc nomine a filio commendata.

Deinde planum est, quid hæc verba epitaphii **xxix** (d) significant : *πρὸς πάντα πέπασον*. Agitur enim de doctrina et scientiæ bonis, quæ consanguineis et affinis, eos docendo, paraverat Amphilocheus. Unde iterum in epitaphio **xxx** (e), doctrina idem ipse dicitur « auxiliium et robur fuisse cognatis, piis, nobilibus, litteratis, verbique dator, » id est eloquentiæ, seu ut in alio (f) « Rhetoricæ » magister « eximius : » quod quidem Græca sonant.

Quippe ex discipulis Amphilochei patris et necessariis, Gregorius non unus solum erat, *ἑταίρων ὧν ἐνός* : verum ex propinquis etiam, et sanguine conjunctissimus. Hinc adeo sic epitaphium **xxx** claudit : « Gregorius hæc scripsi, orationem oratione, quam a te, Amphiloche, edidici, mutuam rependens. » Didicerat porro Gregorius, utique in patria, sub patre primum et avunculo, priusquam ad externos, velut ad mercaturam bonarum artium proficisceretur.

Antequam vero longius progrediamur, operæ pretium fuerit observare, quod Muratorius (g) in epitaphii titulum **xxxi** conjiciebat, jam ut certissimum esse habendum, scribendumque, *εἰς Ἀμφιλόχιον ἄλλο*, « in Amphilocheum aliud, » scilicet epitaphium : non autem, « in Amphilocheum alium. » Idem enim est Amphilocheus, Gregorii avunculus, de quo in epitaphiis **29, 30, 31, 32, 33, 34, 35**, etc., in quibus « (h) vim igneam dicendi habuisse, *ρήτραν πυρόεσσαν*, omnesque Cappadocas superasse eloquentia » dicitur. Is, inquam, unus idemque Amphilocheus : nec dubium cuiquam esse potest, quin ille Amphilocheus, qui in posterioribus sub novo titulo epitaphiis ab eloquentia tantopere commendatur, ille ipse sit, qui « fons eloquentiæ omnibus, » Gregoriique magister prioribus in epitaphiis audire meruit.

Plana demum est et aperta totius Gregorianæ gentis ex matre series, hucusque prope modum ignota. Quam enim exhibet Baronius in Vita Gregorii, ea mendosa, et præterea ab aliis perturbata et adulterata fuit. Sic igitur, lector, habeto.

Ex Philtatio et Gorgonia ejus uxore orta est Nonna, Gregorii mater, ejusdemque avunculus Amphilocheus, Nonnæ germanus frater. Natu majorem fuisse Nonnam id pene persuadet, quod Gregorius (i) Amphilochei filios, non nisi quia ætate minores erant, « filiorum » nomine compellere soleat, seque ipse « senem » appellare. De Amphilochei sobole primum dicamus.

Amphilocheus, Gregorii avunculus, uxorem habuit Liviam, *μάκαιρα δάμαρ Ἀμφιλόχου Λιβίη* : « (j) Beata Amphilochei uxor Livia. » Tres ex ea liberos Amphilocheus suscepit : *ὧν τε τριὰς τεκέων*, « (k) tuorum filiorum trias. » Hi filii fuere « (l) Euphemi et Amphilocheus : » *οὐταεσ Ἀμφιλόχου Εὐφήμιος, Ἀμφιλόχος τε*. De tertii nomine postea dicemus.

(a) Apud Mur., ep. 33, p. 53.

(b) Ibid., ep. 113, p. 106.

(c) Epist. 136 lib. II.

(d) Apud Mur., ep. 29, p. 29.

(e) Ibid., ep. 30, p. 29.

(f) Ep. 31, p. 30.

(g) Ep. 30, p. 31.

(h) Ep. 32, p. 32. Ep. 35, p. 34.

(i) Epist. 23, al. 106.

(j) Murat., ep. 17, p. 17.

(k) Ep. 19, p. 20.

(l) Ep. 20, p. 20.

Liviæ matri hos tres liberos superstites fuisse probat epitaphium **xix** (a), in quo « liberorum trias maritusque tumulo Liviam illustrasse » dicuntur. Primus omnium mortuus est Euphemius, quem pluribus epitaphiis celebravit Gregorius (b), quibus epitaphiis belle consonat epistola Gregorii **ccxxx**, alias **cxiv**, ad Theodosium sive Theodorum, cujus filia Euphemia jam desponsata, nuptiis proxima, ibi (c) non describitur aliter ac in epitaphio **xxi**, conjux ejus Euphemius.

Si alia non suppeterent momenta, ea satis essent ad demonstrandam Euphemii, ejusque patris Amphilocho et Amphilocho fratris cum Gregorio cognationem. Scribit enim epistola mox laudata Gregorius Theodosio jamjam futuro Euphemii vitrico : « Nunc genera copulantur, » et inferius, cognationis gradum ut intelligas : « Et tu nos per suavissimum filium nostrum Euphemium habe, et nos item per suavissimam filiam vestram vos habemus. » Mox Theodosii filiam, suam quoque ob matrimonium ducens : « Patris (de se ipso loquitur) benevolentia par erga liberos. »

Utrum autem Euphemius iste, de quo in Epistola **ccxxx**, al. **cxiv**, ille ipse sit, cujus fit mentio in Epistola **lxxxiii**, al. **cxlix**, an ille quoque de quo circa finem testamenti agitur, non ita perspicuum est. Si unum tantum admittas Euphemium, occurrunt difficultates, quæ solvi non possunt. Satis ergo arbitramur, imo necessarium, duos Euphemios distinguere ; unum, de quo epitaphia et epistola **ccxxx**, alias **cxiv** ad Theodosium ; alterum, de quo testamentum Gregorii loquitur, utrumque tamen affinitate Gregorio conjunctum.

Tres Amphilocho ex Livia fuisse liberos diximus, Euphemium et Amphilocho : quis sit tertius, quærendum. Epitaphium (d), in quo « trias liberorum » Amphilocho tribuitur, tertii nomen silet. In Epitaphio **xx** (e) duorum duntaxat filiorum Amphilocho fit mentio : Euphemii jam defuncti, et Amphilocho superstitis. Primo quidem Philatium tertium eum esse filium suspicabamur ; verum Gregorius nodum hunc ipse solvit in carmine ad Olympiadem, his verbis (f) : Ἔστι σοι, ὦ χαριεσσα, θεοδοσία [θεοῦ δόσις] · ἡ δὲ προκείμεθα παντός σοι μύθοιο καὶ ἔργματος ἔμπνοος εἰκὼν.... αὐτοκασιγνήτη μέγ' ἀμύμονος ἀρχιερέως Ἀμφιλόχου. « Est tibi, o elegantissima mulier, Theodosia, quæ tibi omnis sermonis et operis vivum exemplar proposita est..... soror innocentissimi antistitis Amphilocho. » En tertia Amphilocho progenies. Amphilocho vero, cujus soror Theodosia dicitur, non alius est quam Iconiensis episcopus ; Amphilocho, inquam, Euphemii ex Amphilocho et Livia frater germanus. Omnia conveniunt ; patria, genus, vitæ et morum sanctitas.

Patriam Amphilocho Iconiensis fuisse Cappadociam testatur Basilius epistola alias **cccxciv**, et maxime Hieronymus, qui epistola ad Magnum **lxxxiii**, alias **lxxxiv**, inter viros doctos Cappadociæ Basilius, Gregorius et Amphilocho recenset. Amphilocho parenti, ejusque filiis, Diocæsarea, id est, Nazianzum, patria assignatur in epitaphio **xxxi** (g).

De genere quoque sibi consentiunt omnia, epitaphia, epistolæ, poemata. In epitaphiis Amphilocho ille, qui Gregorii ex avunculo frater dicitur, parentem ejus nominis Amphilocho habuit : habuit et Iconiensis Amphilocho, ut ex epigraphe epistolæ **lxii**, alias **clxi** optime Tillemontius eruit et astruit nota priori in Vitæ Amphilocho et eruditi concedunt.

Gentem vero ac familiam Amphilocho eandem atque Gregorii sapiunt epitaphia, ut vidimus, propemodum omnia ; sapiunt et epistolæ. Epistola namque **xiii**, alias **clx** ad Amphilocho, quem Iconiensem postea episcopum fuisse nemo negaverit, Gregorius ait : « Non multum una fuimus, quanquam illud omnino oportuit, cum propter nos ipsos, tum propter traductam ad nos a parentibus amicitiam. » Ac paulo post Nicobulus, ex Gregorii sorore Gorgonia filius, non Gregorii solum, sed Amphilocho pariter, tametsi inferiori gradu, filius dicitur : « Filius noster, » ἡμῶν, amborum, « Nicobulus. » Epistola **lxii**, alias **clxi**, certissime ad Amphilocho Iconiensis episcopi patrem scripta, cognationem Amphilocho cum Gregorio a capite ad calcem aut diserte exprimit, aut non obscure signi-

(a) Murat., ep. 19.

(b) Ep. 20 et seq.

(c) Murat., ep. 21.

(d) Murat., 19.

(e) Murat., 20.

(f) Carin., ad Olymp. v. 97 et seq.

(g) Murat., ep. 31, p. 30.

ficat; maxime vero illa comparatione inter unum Gregorii patris, quem Theologus sibi morte sublatum dolet, et amissionem Amphiloerii filii, quem Amphiloerius pater ademptum sibi queritur; illaque etiam, jure utique propinquitatis, debita consolatione, quam Amphiloerius pater, et Gregorius filius a se mutuo expectare ac repossere poterant. Clarius adhuc his ad Amphiloerium verbis illud declarat Gregorius: « Nos accusas, inquit.... minime detrimentum agnoscere, quod amici omnes et cognati, συγγενεις, acceperunt; atque ego in primis, » etc. : disertissime porro exprimit, ubi Iconiensem episcopum æque vocat Amphiloerii, ad quem scribit, « filium ac suum ipsius fratrem : filium tuum, fratrem autem nostrum, » etc. Τὸν σὸν υἱὸν, ἡμέτερον δὲ ἀδελφόν. Has ob causas consolationem a Theologo expectare debuerat Amphiloerius pater de filio sibi adempto, nempe Amphiloerio Iconiensi, cujus ex avunculo frater erat Gregorius.

Tam clara sunt isthæc et firma, ut jam pigeat epistolam ad Themistium xxiv, alias cxl adjicere, ubi hæc leguntur : Σὸς φίλος πατρόςθεν ὁ ἐμὸς Ἀμφιλόχιος. Hæc verba sive cum interprete sic reddideris : « A paterno latere tibi amicus est meus Amphiloerius; » sive magis ad litteram, « tibi amicus est, meus a parentibus Amphiloerius; » vim certe aut verborum horumce, aut sententiæ prioris haud effugeris. Dicere enim voluit seu interpretes, seu Gregorius, minime degenerem ab eloquentia patris Amphiloerium esse; qua Themistio « eloquentiæ regi » charus pater cum esset, charus eidem et filius esse debebat. Quæ quidem avunculo Gregorii, ejusque filio, qui in epitaphiis tantopere ob eloquentiam celebrantur, egregie conveniunt. Unde in eadem epistola mox subjicit Gregorius : « Addam etiam, quod ejusmodi est, » nempe Amphiloerius, « qui nec majorum generi, nec nostræ amicitiae dedecori sit. » Sic enim reddenda Gregorii verba, πατέρων γένει non ut interpretes, « paterno generi; » alioqui πατρός dixisset Gregorius, non πατέρων. Ita autem loquitur, ut genus Amphiloerii, suum quoque fuisse, majoresque eisdem significet. Simili prorsus et sententia et ratione in carmine 57, vers. 103, « decus suum » Iconiensem episcopum Amphiloerium Gregorius vocat (a). Decus autem esse poterat Gregorii Amphiloerius, vel ut tanti magistri discipulus, vel ut communis stirpis et originis ornamentum. Præstat hæc vero sententia priori, cum Amphiloerio epistola xiii, alias cxl, scribentem Gregorium viderimus : « Non multum una fuimus, » etc., quæ a disciplina quam longissime remota sunt. Ita quoque epitaphio apud Muratorium xxxvi, Nicomedem « decus meum » ait; quia sanguinis particeps ejusdem, gentem et ipse Gregorianam illustrabat.

Nec minus ad rem nostram faciunt testamentum Gregorii, et plures epistolæ; xxii, alias cx; xxiii, alias cvi; in quibus Amphiloerium sive honore, sive amore dignissimum, vel reverendissimum, sane ob episcopatus dignitatem, filium suum appellat : Τὸν τιμιώτατον υἱὸν, ἀδελφαιώτατον, etc. Euphemium quoque, Amphiloerii, postea Iconiensis episcopi, germanum fratrem, filium suum appellat Gregorius. Si rationem quæras, cur amitinos Gregorius noster eo nomine donaverit, epistola xxiii, alias cvi, quæ pro Amphiloerio ipso scripta est, docebit : « Ipse tibi, inquit Gregorius, charissimum filium nostrum Amphiloerium offero, virum probitatis nomine usque adeo nobilem, etiam præter quam ætas ferat; ut ipse, qui et senex et sacerdos.... præclare mecum agi existimaturus sim, si eam hominum existimationem obtinerem. » Ætatis igitur dignitatisque prærogativa, hoc usus esse vocabulo Gregorius videtur, et amitinos appellavit, modo fratres, modo filios.

De Nonnæ, Gregorii matris, nepotibus nunc dicamus. Nonna tres liberos procreavit, Gregorium, Cæsarium, et filiam nomine Gorgoniam. Cælebs obiit Cæsarius; Gregorius virginitatem perpetuo coluit, vitamque monasticam exercuit. Sola posteros reliquit Gorgonia, quæ nupsit Alypio. Nullum jam conjecturis locum de marito Gorgoniæ, quem Baronius in Vita Gregorii Vitalianum fuisse conjiciebat, Tillemontius modeste suggerebat esse Meletium, relinquit epitaphium lxx (b). In eo siquidem Alypius Gorgoniæ maritus appellatur :

(a) Carn. ad Olympiad.

(b) Murat., ep. 70, p. 65.

Κτῆσιν ἔην, σάρκας τε καὶ ὀστέα, πάντ' ἀναθεῖσα
 Γοργόνιον Χριστῷ, μόνον ἀφήκε πόνειν,
 Οὐ μὴν οὐδὲ πόνειν δὴρὸν χρόνον· ἀλλ' ἄρα καὶ τὸν
 ἤρπασεν ἑξαπλίνης κύδιμον Ἀλύπιον.

Censum suum, carnes et ossa, omnia cum sacrasset
 Gorgonium Christo, solum reliquerat sponsum,
 Veruntamen non diu sponsum. Sed profecto et ipsum
 Illustrem Alypium ex inproviso rapuit.

Ad Alypium sine controversia scriptæ sunt epistolæ, LXXXII, alias CXLVIII; LXXXIII, al. CXLIX; LXXXVI, al. CL, cum in postremo laudata sororis suæ mentionem sic faciat Gregorius, ut uxorem Alypii facile agnoscas. Ad eundem datæ sunt epistolæ, LXXXIV et LXXXV, al. CLII et CLIII: neque tamen Alypium illum Cappadociæ præsidem constituere necesse est. Num ad Alypium eundem epistola LXI, alias LXXX, verisimile non est. Repugnat omnino iudicibus, quæ in oratione funebri Gorgoniæ Alypius conjux ornatur, et epitaphio LXX (a), de eo Alypio scriptas esse epistolas CCVII et CCVIII, al. CXLVI et CXLVII. Alypius enim, de quo his in litteris, Simpliciam uxorem habuerat, et viduam moriens reliquerat. Gorgoniæ vero conjux Alypius, et uxori superstes fuit, et ita ei superfuit baptizatus. ut ad secundas nuptias convolandi nec animum nec tempus habuerit.

Baronius Gorgoniæ, præter Alypianam filiam, filios quoque duos, Petram et Phocam tribuit eodem errore, quo Vitalianum, cujus filii Petrus et Phocas fuere, ei sponsum assignavit. Filios itidem duos Gorgonia natos in orationem octavam, alias XI, num. 14, Elias Cretensis affirmat; nomina autem reticet, et ambos tantum « ad episcopatus fastigium evectos » asserit: quod vix credere sinit scriptorum omnium de his silentium. Veri longe similis est Gorgoniam, præter Alypianam, de qua constat vel ex epigraphe epistolæ XII, alias CLV, et maxime ex carmine 50 (b), ubi Alypianæ filius Nicobulus Gregorium vocat « matris avunculum, » δέρκεο μητρός ἐμῆς μήτρων μέγαν· verisimilius, inquam, præter Alypianam geminas alias Gorgoniam enixam filias, Eugeniæ et Nonnam.

Etenim Gregorius Alypianæ « filiæ suæ dulcissimæ, » ut vocat, Eugeniæ et Nonnam ita in testamento adjungit, ut eodem illas atque Alypianam grâdu fuisse dubitare non sinat hic loquendi modus: « Alypianam filiam meam dulcissimam (cæterarum enim Eugeniæ et Nonnæ exigua ratio habenda est), etc. hæc ad ipsius Alypianæ liberos pertinere volo; » et « nulla in re ipsam, vel sorores ejus, » nempe Eugeniæ et Nonnam, « molestas esse. » Quid clarius ut demonstretur Alypianam illam, non virginem eam esse de qua epistola CLVIII, al. CCXXXII, sed quæ Nicobulo nupserat, et sorores ejus germanas fuisse Eugeniæ et Nonnam? Quas quidem virgines permansisse nihil necesse est credere. Quod enim de Gorgonia dictum est in oratione VIII, alias XI, « corporis fructum, hoc est liberos et nepotes spiritus fructum effecit, » de baptismo et consecratione quæ ex eo fluit, potest et debet accipi: alioqui virginitate consecrasse filias suas omnes Gorgonia dicenda esset, quod quidem absurdum et facto contrarium; siquidem Alypiana nupsit Nicobulo, Eugeniæ quoque, vel Nonna, Meletio. Is est Meletius, qui in testamento Gregorii γαμβρός dicitur, quod ejus sororis filiam uxorem duxisset.

Ex Nicobulo, ad quem plures Gregorii epistolæ, et Alypiana Nicobulus alter natus est, et Alypiana virgo, de qua epistola CLXXXI, al. CXXXII. De Nicobulo certa res est, vel ex carmine quod Nicobuli nomen sibi præscripsit, et ex patris Nicobuli responsione, itemque ex epistola CXCIV, alias XLIV; unde discimus alios Nicobulo juniore germanos fratres fuisse, quorum vel nomina penitus ignorantur.

Sunt alii bene multi Gregorii nostro affines et consanguinei; in quorum numero est Euphemius, alter ab Amphiloerii filio. De eo in testamento, ubi res inter affines agitur.

Helladium Eulaliumque fratres epistola XV, alias CXCIV, Gregorius vocat « consobrinos » suos, aut patruales, ἀνεψίους, nisi mavis ex sorore aut propinquorum aliquo nepotes, pro varia vocis significatione.

Georgius et Basilissa soror ejus germana epitaphio L (c), necnon Eusebius, qui utrius-

(a) Murat., ep. 70, p. 65.

(b) Carn., ad Nicob. patr.

(c) Murat., ep. 50.

que frater omnino videtur (a), una cum Nonna matre Theologi ex variis epitaphiis eo tumulo conditi (b), qui Gregorii et Nonnæ sanguini paratus erat, ἀίμα τὸ Γρηγορίου, Νόννης τὰ μεγαλέος, ab eodem alieni genere esse non possunt.

Nicomedes, in quem tria sunt epitaphia (c), cujus etiam laudes plenius celebrantur in *epithymio* al. *xlvi* (d), ex eodem cretus sanguine videtur.

Jam de Philtatii adolescentis cum Gregorio affinitate dubitare vix nomen sinit, quod ab avo Gregorii manasse videatur. Suadet etiam epitaphium *xl*, Murat. p. 42, ac penitus persnaderent hæ voces « sacra tellus, » si tumulum certo significarent. « Verisimillimum, inquit Muratorius, necessarios Nazianzeni fuisse Philtatios. » Huic adolescenti adolescentulus alter adjungendus, Gregorius nomine, Gregorii ex sorore nepos aut abnepos, de quo epitaphium *cxlxxxiii* apud Murat. Hos omnes præter stemmatis seriem recensemus, quia quo ordine illi ac loco statuendi sint ignoramus. Sit igitur a matre, Gregoriani stemmatis ista delineatio.

PHILTATIUS ET GORGONIA.

AMPHILOCHIUS et ejus uxor LIVIA.			NONNA et GREGORIUS conjux.		
EUPHEMIUS mortuus sine liberis paulo ante nuptias.	AMPHILOCHIUS postea Iconiensis episcopus.	THEODOSIS Olympiadis educatrix.	GREGORIUS Theot.	GORGONIA conjux ejus ALYPIUS.	CÆSARIUS sine liberis.
			ALYPIANA ejus conjux NICOBULUS.	EUGENIA.	NONNA.
			NICOBULUS junior.	ALYPIANA virgo.	Fratres multi, nomine ignoto.

PRÆTER ORDINIS SERIEM SUNT

Euphemi^{us} alter ab Amphilo^{chii} filio, de quo in Testamento.
 Meletius maritus Eugen^æ, aut certe Nonn^æ junioris.
 Helladius et Eulalius Nazianzi episcopus, fratres.
 Eusebius, Georgius, Basilissa germani et ipsi.
 Nicomedes ac filii duo.
 Philtatius adolescens.
 Gregorius juvenis.

(a) Ep. 46, p. 43.

(b) Murat., ep. 49, p. 45; ep. 50, p. 46; ep. 66,
p. 61.

(c) Ep. 36, 37, 38.

(d) Carm. ad Hellen. vers. 143 et seq.

TERTIA PARS.

DE VARIIS GREGORIANÆ DOCTRINÆ CAPITIBUS.

Quamvis Gregorius diu multumque patuerit invidiæ, quamvis plurimos vitæ toto tempore acerbosque expertus sit adversarios, nunquam ex iis quisquam ausus est eum erroris insimulare et ipsius doctrinam carpere. « Hujus, inquit Rufinus, neque vita aliquid probabilius et sanctius, neque eloquentia clarius et illustrius, neque fide purius et rectius, neque scientia plenius et perfectius inveniri potest; utpote qui solus sit, de cujus fide ne dissidentes quidem inter se, ut fieri solet, partes et studia disputare potuerint; sed id obtinuerit apud Deum et Ecclesias Dei meriti, ut quicumque ausus fuerit doctrinæ ejus in aliquo refragari, ex hoc ipso quia ipse magis sit hæreticus arguatur. Manifestum namque indicium est non esse rectæ fidei hominem, qui in fide cum Gregorio non concordat. » Adeo pura enim et sincera, et omni prorsus vitio carens ejus doctrina, ut inde Theologi nomen unus post apostolum Joannem sit adeptus.

Plura tamen sive Clericus ad Sociniana commenta, de tribus naturis in Deo per antiquos orthodoxos excogitatis, fovenda, prave detorsit; sive Barbeiracus quædam moralis doctrinæ capita acriter et insulse reprehendit. Quid mirum in hominibus qui, auctoritatis jugo omni excusso, nihil non experti sunt, nihil sacrum in fide reliquerunt? At inter ipsosmet Catholicos Petavius, vir eruditione præstans, Gregorium ut male de adversariis quos confutat triumphum agentem traducit: sed ipse in venerandos Patres nimium iniquus, et a Bullo Anglicano scriptore bene castigatus, censuræ acerbitate tantis viris non nocuit; imo potius propriæ gloriæ, jam inde simulationibus quibus usus est in causa pergravi obnubilatæ, labem æternam inussit. Hæc omnia exponere et exagitare si animus esset, ultra hujus voluminis fines protenderetur oratio: in sequens igitur diligens et exacta querelarum omnium consideratio, quæ in doctrinam sanctissimi doctoris congestæ sunt, extrahenda. Quidquid tunc occurrerit quod offendere infirmos, vel in deterius posset accipi, elucidabimus, et scrupulos si qui sint studiose evellemus. Satis nunc erit si præcipua doctrinæ Gregorii capita in unum collecta lectori exhibeamus; ut vel sic pateat quam accurate et alte de divinis disserat, ac recte Theologus nuncupari meruerit: hinc apparebit quanta ipsius injuria, quantaque veritatis offensa, erroris potuerit iusimulari.

De Deo.

Quo tempore docendi munus Gregorie impositum est (a), tanta de divinis rebus disputandi prurigo animos incusserat, ut omnia loca, ne gynæceis quidem exceptis, hujusmodi contentione ac tumultu personarent. Cui malo medicam ut manum adhiberet, « Non cujusvis est, inquit (b), o viri, de Deo disserere, non, inquam, cujusvis; non adeo vilis ac protrita hæc res est, et eorum qui adhuc humi reptant... His duntaxat hoc muneris incumbit, qui exactissime explorati sunt, ac contemplando longè processerunt... aut, ut parcissima loquar, jam hoc agunt, ut se a vitiorum labe purgent. Sed nec cujusvis temporis » illud est; « nec apud quosvis, nec de quibusvis, sed certo tempore, et apud certos homines, et aliquosque hoc faciendum. » De his omnibus, tum oratione vicesima septima, quæ theologiarum velut exordium est, tum aliis in locis, saluberrima præcepta dedit.

De Deo præclare et subtiliter disputat, nihilque magnificentius et ad persuadendum accommodatius quam argumenta quæ ex naturæ miranda structura ac eleganti forma deprompsit: « Etenim, inquit (c), quod Deus sit, ac princeps quædam causa, quæ res omnes procreavit atque conservet, tum oculi ipsi, tum lex naturalis docent; illi, dum rebus in aspectum cadentibus aciem affligunt, easque et pulchre fixas et stables esse, et progredi, atque immote, ut ita dicam, moveri volvique perspiciunt: hæc autem, dum per res oculis subjectas, ac recto ordine collocatas, auctorem earum certa ratione colligit atque assequitur. Quonam enim modo universa hæc rerum moles vel producta unquam fuisset, vel consisteret, nisi Deus omnia in rerum natura protulisset, atque conservaret? » Hoc omnes et singulæ creaturæ conclamant (d), « nobisque ipsius numen declarant, non secus videlicet ac solis in aquis umbræ atque simulacra infirmis oculis solem repræsentant. » Quis etiam instrumenti musici concinnitatem aspiciens, aut cantum audiens, conditorem ipsius, aut citharistam, facie licet ignotum, mente non reputet? Plurima ejusdem generis argumenta tractat, quibus mundi cursum et rerum aspectabilium ordinem casui vel fortunæ ascribere, non nisi summæ dementiæ dandum manifesto evincit. Sed si ex rerum natura divinitas animis tam perspicue elucet, num ipsa mens et mundo latior, et creaturis omnibus supereminetior, Deum auctorem suum sibi ipsi non melius indicabit et exhibebit? « (e) Sic igitur ratio quæ ex Deo est, et cunctis insita, et prima in pectoribus nostris condita lex, cunctisque mortalibus innexa, nos ab iis rebus, quæ oculis cernuntur, ad Deum subvexit. »

Interea quid sit Deus si petas, cave ne tibi ex cæteris creaturis visibilibus, quæ Deum undique celebrant, aliquid verisimile fingas. « (f) An corpus eum esse dices? Quonam ergo modo immensus, infinitus, figuræ expers est, ac denique ejusmodi, ut nec tangi nec

(a) Orat. 27, n. 3.

(b) Ibid.

(c) Orat. 28, n. 6.

(d) Orat. 28, n. 3.

(e) Ibid., n. 16.

(f) Ibid., n. 7.

oculis cerni queat? An hæc quoque in corpora cadunt? O licentiam! non enim hæc corporum natura est. An vero corpus quidem esse statues, immensum vero atque infinitum, cæteraque hujus generis esse negabis? O crassitiam! ut nulla re nobis Deus præstet. Quid enim afferri potest, cur colatur atque adoretur, si circumscriptus est? aut quid causæ esse dicemus, quin ex elementis conflatus sit, atque in eadem denuo redigatur, aut etiam prorsus intereat? Compositio quippe pugnæ initium est, pugna autem dissidii, dissidium solutionis: solutio porro nullo modo in Deum ac primam illam naturam cadit.»

Transcendere itaque necesse est omnem naturam sensibilem et cogitare «(a) Deum omnium quæ sunt pulcherrimum et sublimissimum esse, nisi quis tamen eum malit supra omnem essentiam ponere, aut in ipso, quidquid est, collocare: utpote a quo alia quoque, ut sint, acceperint.» Et quantum de ineffabili loqui fas est, paucis totum complectitur dum vocat Deum «(b) Pelagus quoddam essentiæ immensum et interminatum.» Quid aliud enuntiat nomen quod Deo perexcellenter tribuitur? Ens siquidem dicitur, quod et a se sit et in se ipso entis habeat fontem inexhaustum. «(c) Quantum nobis assequi concessum est, Ens et Deus magis quodammodo essentiæ nomina sunt: ex iisque etiam vox Ens, ad eam indicandam aptior est; non hoc solum nomine quod ipse, cum Moysi in monte oraculum ederet.... ita seipsum appellavit; sed etiam quia nomen illud magis proprium esse comperimus..... Naturam ejusmodi exquirimus, quæ ipsum esse per se habeat, ac non cum alio quopiam copuletur. Ens vero, proprium sane est Dei, ac totum, nec priore aliqua re, nec posteriore (nec enim erat, aut erit) definitum ac circumcicum.»

At quantumlibet et rerum universitas et mens opificem suum profiteantur, inconsiderate et periculose quis, hoc uno fultus præsidio, ad eum sese certo erigere pulaverit; nec mirum si tot docti et sapientes, solo lumine naturali ipsum quærendo cogitationum suarum fuco decepti, a Deo magis ac magis aberraverint: ut enim Deus recte a nobis percipiatur, neque orbis aspectus, neque ipsamet ratio satis nos erudiunt, «(d) sed nunc, et semper opus fuerit Spiritu, per quem solum Deus et intelligitur, et exponitur, et auditur.» Verumtamen quidquid de Deo sentiamus, licet altum quid et sublime excogitaverimus; quantumvis crescat in hac vita cognitio, essentiæ Dei nunquam assequemur. «(e) Quid tandem Deus natura sua et essentia sit, nec hominum quisquam unquam invenit, nec invenire potest.» Hinc Gregorius Eunomiano fatue se jactanti omnia scire, et arroganter ab orthodoxis, «quænam esset Dei essentia» quærenti: «Tuæ, inquit (f), dementiæ est hoc dicere, qui generationem quoque ipsam anxie perscrutaris: nobis autem abunde magnum atque amplum fuerit, si in posterum quoque discamus, soluta videlicet hac caligine et crassitie, ut pollicitus est is qui non mentitur.» Nunc vero Theologus ille merito censeatur, «(g) non qui in totum, quid Deus sit, invenerit.... sed qui ampliorem ipsius speciem mente conceperit, ampliusque veritatis simulacrum, vel adumbrationem, vel quocunque tandem alio vocabulo uti quis malit, in seipso collegerit.» Et ne ab hac regula vel ipsos Patres antiquos excipias, vel prophetas qui Deum aliquando vidisse in Scripturis narrantur. «(h) Si quis enim Deum cognovit, aut, Scriptura teste, cognovisse dicitur, eatenus cognovisse censendus est, quatenus uberioris splendoris particeps sit.... Ita exsuperantia hæc, perfecta cognitio existimata est, non ad ipsius rei veritatem, sed ad aliorum modulum et facultatem perpensa.»

Nec mirum si mortale, tam angustiis circumscriptum terminis, divinum et immensum non capiat: quoniam enim pacto totam illius naturam ratio humana apprehendere poterit, eam «(i) omne creatum, sive cœleste, sive supercœleste, licet sublimiori quam nos natura præditam, Deoque vicinius, longiori tamen intervallo a Deo, ac plena illa et absoluta cognitione distat, quam quo compositam hanc nostram, et abjectam atque humi vergentem massam superat?» Nihil interea expostulandum, si Deus, a nobis non (j) «plene perfecte-

(a) Orat. 6, n. 12.
 (b) Orat. 45, n. 3.
 (c) Or. 30, n. 18.
 (d) Orat. 2, n. 39.
 (e) Or. 28, n. 17.

(f) Or. 29, n. 11.
 (g) Or. 30, n. 17.
 (h) Or. 28, n. 17.
 (i) Ibid., n. 3.
 (j) Or. 45, n. 3.

que comprehendi queat, » dum tam multa oculis etiam subjecta, manibus sæpe contrita, rationis captum superare quotidiana experientia discamus, et varia naturæ arcana post tantas inquisitiones abscondita et tectissima permaneant. Nonne prope infinita rerum creaturarum mysteria, quæ mortales undique circumstant, monent, ne *altiora se quærant* ^{14.15}, aut tot mirabilium suctorem scrutari præsumant, ne *a magnitudine gloriæ ipsius opprimantur* ¹⁶? Hæc sanctus doctor eximie et fuse prosecutus est (a), totus in sua oratione incumbens « ut ostendat, ne ipsam quidem secundarum rerum naturam hominis mente atque ingenio comprehendi posse, nedum primam illam ac solam, vereor enim dicere, omnibus rebus excelsiorem. » Sic et animi dotes, mentis et corporis in homine societatem, membrorum inter se concinnitatem, elementorum ordinem, animantium et germinantium species perlustrat, eos qui philosophiæ principatum sibi vindicant egregie compellens, ut vel singularum proprietatum, quas elegantissime describit, recondita principia detegant, aut tandem divinis rebus, ob intelligentiæ difficultatem, detrahendi finem faciant.

De Trinitate.

Quoad vixit Gregorius, accuratioris doctrinæ circa Trinitatem prædicator indefessus fuit et defensor acerrimus contra Arianos et Macedonianos; ita ut omnia ejus scripta, sive orationes, sive epistolæ, sive carmina, Trinitatem resonent et suscepta pro Trinitatis defensione contra quoslibet adversarios certamina: unde ejus æmuli hoc ipsum vitio vertebant et objiciebant, prout etiamnum objicere Gregorio Clericum et Tollium non pudit, quod « assidue suam Trinitatem prædicaret et omnibus tantum non horis memoraret » obita pro Trinitate certamina, et exantlatos labores. Si quæcunque ad exponendam et defendendam Ecclesiæ catholicæ fidem circa Trinitatis mysterium scripsit Gregorius, hic animus esset referre, maxima ejus scriptorum pars exscribenda esset, nequidem ullo prætermisso: verum pauciora excerpere et insigniora sat erit. Itaque Trinitatis mysterium his verbis exponit (b): « Unus Deus retinendus est, et tres hypostases, sive tres personæ, confitendæ, et quidem unaquæque cum sua proprietate. » Et in alia oratione (c): « At unum Deum agnoscere oportebat principii expertem et ingenitum, et unum Filium ex Patre genitum, et unum Spiritum ex Deo substantiam habentem, concedentem Patri ingeniti proprietatem, Filio vero generationem; de cætero autem ejusdem omnino naturæ, dignitatis, honoris, gloriæ. Hæc, inquam, agnoscere oportebat, hæc confiteri. » Trinitati accommodat hæc Joannis verba de Filio: « *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ¹⁷. Erat lux vera . . . Pater. Erat lux vera . . . Filius. Erat lux vera . . . alius Paracletus. Erat, et erat, et erat: sed unum erat. Lux, et lux, et lux: sed lux una, Deus unus. » Quælibet persona est ab æterno (d): « Patrem vere dicimus, ac multo quidem verius, quam qui apud nos id nomen obtinent; tum quia proprio et singulari modo Pater est, non autem sicut corpora; tum quia solus, non enim ex conjunctione; tum quia solius, nempe unigeniti; tum quia solum, nec enim ipse priusquam Pater esset, Filius fuit; tum quia in totum et totius Pater, quod de nobis certo affirmari nequit; tum quia ab initio, nec enim posterius Pater esse cœpit. Filium vere Filium, quod et solus sit, et solius, ac singulari modo, et solum; non enim Pater quoque simul est, et in totum Filius, et totius, et a principio, hanc scilicet rationem habens, ut nunquam Filius esse cœperit; non enim ex pœnitentia est deitas, neque ex profectu deificatio, ut ille aliquando Pater, hic aliquando Filius esse desinat. Spiritum sanctum vere sanctum: neque enim alius talis est, nec eodem modo, neque ex accessione sanctitatem habet, sed est ipsamet sanctitas, nec magis et minus, nec, quoad tempus, originem unquam habuit, nec finem habiturus est. Hoc enim Patri et Filio et Spiritui sancto commune est, quod minime creati sunt, atque ipsa divinitas. Hoc autem Filio et Spiritui sancto, quod uterque eorum ex Patre est. At vero Patris proprietas hæc est, quod ingenitus sit: Filii quod genitus: Spiritus sancti quod procedat. » Hæc generatio et processio, quæ nullis verbis potest explicari, scrutanda non est: « Hoc tantum sciamus Trinitatem in unitate, et unitatem

^{14.15} Eccli. III, 22. ¹⁶ Prov. xxv, 27. ¹⁷ Joan. I, 9.

(a) Or. 28, n. 31, in fine.

(b) Or. 32, n. 5.

(c) Or. 31, n. 3.

(d) Or. 25, n. 16, 17.

in Trinitate adorandam. Colamus Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, tres proprietates, unam divinitatem, nec gloria, nec honore, nec essentia, nec regno divi- sam (a). »

Tres vero personæ, licet reipsa distinctæ, ita sunt sibi invicem cohærentes ut quisquis vel unam excindere tentaverit, tres simul ac totam prorsus deitatem sustulerit; siquidem una sine altera esse nunquam potest (b). « Si fuit tempus, cum non esset Pater, fuit quoque, cum non esset Filius. Si fuit tempus, cum non esset Filius, fuit quoque, cum ne Spiritus quidem esset. Si unum illud a principio erat, utique et tria. Si unum dejicis, audax hoc dicam, ne duo quidem superiore loco colloques. Quæ enim imperfectæ deitatis utilitas? Imo quæ deitas, si imperfecta? Perfecta autem quomodo erit, in qua ad perfectionem aliquid desideretur? Desideratur enim, si sanctitate careat. Hanc porro quomodo habere queat, ni Spiritum habeat? Si enim alia quædam præter illum sanctitas est, quæ tandem illa intelligenda sit, dicat quispiam: aut, si quidem eadem hæc est, quid afferri potest, quamobrem non jam inde a principio fuerit? Quasi vero præstiterit Deo, aliquando imperfectum exstitisse, ac Spiritus expertem. »

Quis autem pergrande mysterium valeat vel saltem subolere? Nobis semper inaccessum fuisset, nisi Scripturæ divinitatis thesauros mortalibus expandissent. At Ecclesiæ doctores tantam majestatem, captui humano nimis præcellentem et cujus fulgore mens perstringitur, variis comparationibus delineare et adumbrare aggressi sunt, ut vel sic quamdam Trinitatis notionem nobis suppeditarent. Hoc Gregorius exsequitur duræ nominem ad se ipsum advocat, et in intimo animæ impressam mysterii imaginem ad contemplandum allicit. Mens siquidem, sermo et spiritus in una ejusdem hominis natura, licet ab invicem secernantur, non tamen tres essentias, sed unam numero substantiam constituunt. « Nos autem, » ut loquitur sanctus doctor (c), « unam et eandem deitatis naturam teneamus, quæ ex principii experte, et generatione, et processione agnoscitur; quemadmodum id quod nobis inest, mente, sermone, ac spiritu intelligitur (d). »

Multæ sunt aliæ comparationes, quarum ope infirmum animum sublevare scriptores nostri conati sunt: sed quam parum ad rei veritatem accedunt, ut Gregorius testatur (e) l. « Cum mentis curiositate multum diuque mecum considerassem, rei tantæ imaginem quamdam exquirens, cui tandem rerum inferarum divina illa natura comparanda sit, reperire non potui. Quamvis enim exiguam aliquam similitudinem invenerim, major tamen me pars fugit, humique relinquit. » Cavendum itaque ne terrenis cœlestia metiendo, dignitatem mysterii deprimamus; ideoque ex singulis similitudinibus apage quidquid vel nimis abjectum, vel dispar prorsus fuerit (f): « In summa nihil est in quo mens mea gradum figere queat, dum, quod imaginor, in exemplis considero; ni forte quispiam ex animi æquitate sit, ut, cum unum aliquid ex proposita imagine acceperit, reliqua projiciat. »

Tritheïæ crimen quod in Gregorium increpabant Ariani ita diluit, ut mirum sit fuisse deinceps qui unam substantiam specie tenus admisisse ipsum incusarent (g). « Si Deus, et Deus, et Deus, » sciscitabantur Ariani, « quid causæ esse potest, quin tres sint Dii? » Ad hæc Gregorius (h): « Nobis inquit, Deus unus est, quoniam una deitas; atque ad unum, ea quæ ex eo sunt, referuntur, etiamsi tres personas credimus. Neque enim hoc magis, illud minus est Deus; nec hoc prius, illud posterius. Nec voluntate scinduntur, aut potentia dividuntur, aut denique quidquam eorum, quæ dividuis rebus contingunt, hic quoque reperitur. » Et quo veram et integram in deitate unitatem asserat, non simulatam aut imperfectam, ab hac unitate amovere satagit quidquid vel in cœlestibus, vel in humanis, male ipsi exæquare contenderent (i). « Quid autem, dixerint fortasse, nonne apud ethnicos quoque deitas una est, ut docent qui plenius apud illos perfectiusque philosophantur, atque apud nos genus universum, humanitas una? Et tamen plures sunt dii, et non unus, sicut etiam multi homines. At illic communitas unitatem habet, quæ

(a) Or. 51, n. 28.

(b) Ibid., n. 4.

(c) Or. 25, n. 1..

(d) Ὁς νό τῷ ἐν ἡμῖν, καὶ λόγῳ καὶ πνεύματι.

(e) Or. 31, n. 31.

(f) Ibid., n. 33.

(g) Or. 31, n. 13.

(h) N. 14.

(i) N. 15.

cogitatione sola considerari possit. » Contra vero perfectam unitatem tribus æque personis absque ullo discrimine congruere statuit sanctus doctor, aureis hisce verbis præsensur altitudine non satis perscrutandis (a) : « At nostræ doctrinæ non eadem est ratio; sed horum (nempe divinorum suppositorum) quodlibet unitatem habet, non minus ejus, cum quo conjungitur, quam sui ipsius respectu, propter essentiæ et potentiæ identitatem : » τῶ ταυτῶ τῆς οὐσίας, καὶ τῆς δυνάμεως. Sed verbis quid opus est, ut Gregorium purgemus? cum Eunomium, qui divisionem in paternam substantiam inducere orthodoxos ut probaret, tanto studio laborabat, omnibus nervis propulsare intendat. Quæ sane animis bene affectis plus æquo sufficiant, ne quid vel levissimum de fide eximii doctoris suspicentur.

De Patre.

Deum Patrem divinitatis Filii et Spiritus sancti causam, quod idem valet ac principium apud Latinos, Gregorius edocet : « Parvorum certe, inquit (b), ipsoque indignorum principium fuerit Pater, nisi deitatis ejus, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur, causa sit. » Ut a Patre Filius et Spiritus sanctus emanant et perinde ad eum referuntur, sic unitatis in Trinitate origo et fons Pater est (c) : « Una his tribus natura Deus est : uno vero est Pater, ex quo, et ad quem ea, quæ deinceps sequuntur, referuntur, non ut confundantur ac permisceantur, sed ut cohæreant. » Si quandoque Pater solus Deus nominatur, et Christus ipsum sic alloquitur (d) : « Ut cognoscant te solum verum Deum¹⁸; » Gregorius hoc « ad eorum, qui, quanquam falso, dii tamen appellantur, sublationem dici » existimat. Major utique Pater solus Filio dici potest¹⁹, non ob aliquam in natura disparitatem, sed quatenus Pater Filii causa et principium esse dignoscitur. Majorem etiam asserere possumus, si Filii humanitatem attendamus : sed hæc interpretatio sancto doctori non multum arridet, ut minus honorifica : « Nonne perspicuum est, inquit (e), majoris vocem ad causam referendam esse?... Quod ratione humanitatis Pater Filio, major intelligendus sit, vere quidem dici potest, sed non perinde honorifice. »

De Filio.

Nunus unquam Filii divinitatem magis strenue propugnavit, sive argument firmando, sive objecta adversariorum convellendo, sive difficiliora explanando. Singulis quibusque proferendis non immorabimur, pauca ex tam multis delibare contenti. Primum unde acceperit Filii divinitatem ostendit, plurima Scripturarum loca congerendo quæ ipsam aperte declarant. « Nos, inquit (f), ex magnis et excelsis vocibus Filii divinitatem percepimus, ac prædicamus. Quibus tandem? His nimirum, Deus, Verbum, quod in principio erat, et cum principio, et principium; ut in his locis : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*²⁰. Et, *Tecum principium*²¹ : et, *Qui vocat eam generationibus principium*²². Ad hæc Filius unigenitus dicitur : *Unigenitus Filius*, inquit, *qui est in sinu Patris, ipse enarravit*²³; *Via, Veritas, Vita, Lux : Ego sum via, veritas et vita*²⁴; et, *Ego sum lux mundi*²⁵. Sapientia, Potentia : *Christus Dei potentia et Dei sapientia*²⁶. Splendor, Character, Imago, Sigillum, ut in his verbis : *Qui cum sit splendor gloriæ* : et, *Character substantiæ ipsius*²⁷ : et, *Imago bonitatis*²⁸... Et, *Qui erat, qui est, et qui venturus est, omnipotens ille*²⁹... Quæ perspicue de Filio dicuntur, sicut et alia plura, quæ eandem vim habent, quorum nihil ascititium est, nec Filio, aut Spiritui sancto posterius accessit, quemadmodum nec Patri. Neque enim ex accessione perfectio ipsi comparata est. Non enim Pater Verbi unquam expers fuit; nec unquam fuit quin Pater esset; nec denique unquam veritate, sapientia, viribus, vita, splendore, aut bonitate caruit. »

Sed quid? Nonne qui divinitatem Filio abrogant, et ipsi plurima Scripturæ loca in sui erroris patrocinium afferunt? His sanctus doctor obviam it, regulam constituendo, cujus

¹⁸ Joan. xvii, 3. ¹⁹ Joan. iv, 28. ²⁰ Joan. i, 1. ²¹ Psal. cix, 3. ²² Eccli. xxiv, 14. ²³ Joan. i, 18. ²⁴ Joan. xiv, 6. ²⁵ Joan. v, 10. ²⁶ I Cor. i, 24. ²⁷ Hebr. i, 3. ²⁸ Sap. vii, 26. ²⁹ Apoc. i, 14; iv, 8.

(a) Or. 31, n. 16.

(b) Or. 20, n. 6.

(c) Or. 42, n. 15.

(d) Or. 30, n. 13.

(e) Ibid., n. 7.

(f) Or. 29, n. 17.

ope intricata enodantur, cujus lumine obscura dilucidantur, et umbræ quibus veritatem error obtegere nitebatur, evanescent. Ipsum audire juvat. « (a) Multa etiam alia congerere queas... Quamquam autem unumquodque horum sigillatim persequi, pioque sensu explicare minime difficile est, atque offendiculum illud, quod in Litteris existit, repurgare et eximere, si modo vere offendis, ac non potius de industria peccas; ut tamen rem summam contraham, hoc tibi faciendum est, ut sublimiores voces divinitati, ac præstantiori illi et incorporeæ naturæ, passionibusque superiori attribuas: humiliores autem, composito, et tua causa inanito, atque incarnato... ut tu videlicet intelligas quæ prioris illius naturæ sit ratio, et quæ assumptæ humanitatis. »

At ne errorem minus intolerandum aut peccatum non tam immane censeas, negare Filio divinitatem, ex Gregorii sensu offensæ atrocitas est statuenda. « (b) Deitati fidem abrogas? hoc ne dæmones quidem ipsi fecerunt. O dæmonibus incredulior, et Judæis insipientior! Isti enim Filii nomen æqualitatis vocem esse censebant: hi autem eum, a quo fugabantur, Deum norant.

De Spiritu sancto.

Nec minori ardore ac zelo Spiritus sancti divinitatem astruit contra Macedonianos. Spiritum sanctum Deum aperte confitetur, quo tempore etiam inter Catholicos non pauci erant, qui quamvis Spiritus sancti divinitatem agnoscerent, eum tamen Deum aperte non dicebant, nec dici volebant. Tam aperta prædicatione non tantum Arianorum et Macedonianorum, sed etiam nonnullorum Catholicorum offensam incurrit, adeo ut ipsius adversarios ad eum e sede Constantinopolitana deturbandum, hoc etiam non sibi moverit et adjuverit (c). « Fortasse Spiritus impetitur: » Ἰσως τὸ Πνεῦμα βάλλεται hoc est, inquit Billius, fortasse hac de causa oppugnor et exagitor, quia Spiritus sancti, cui bellum isti indixerunt, divinitatem assero et prædico. Pergit Gregorius: τὸ Πνεῦμα (ἀκούσαθ') ὡς Θεός, πάλιν λέγω· ἐμοὶ Θεός σὺ· καὶ τρίτον βοῶ, Θεός· « Spiritus ut Deus, audite, iterum dicam: tu mihi Deus, et tertio clamabo, Deus est, » etc. Quod in defendenda Filii divinitate Athanasius præstitit, id Gregorius in defendenda Spiritus sancti divinitate. Si tot et tantas non est expertus persecutiones, quot et quantas perpessus est Athanasius, non nisi id accidit, quia occasio defuit, non autem animus et voluntas. Est tamen aliquid in ejus scriptis, quod mirationem facit. Sibi, nomine hæreticorum, objicit, (d) « Spiritus sancti divinitatem nullo Scripturæ loco proditam haberi; » quod quidem refellit duplici ratione; primo affirmans (e) « Scripturæ testimonio admodum confirmatam esse Spiritus divinitatem, iis quidem certe, qui non nimis stolidi et obtusi fuerint, atque a Spiritu aversi. » Deinde ipse innumera Scripturæ profert testimonia, quibus ostenditur Spiritus sancti divinitatem in Scripturis proditam haberi (f). « Spiritus Dei dicitur, Spiritus Christi, mens Christi, Spiritus Domini, ac Dominus ipse, Spiritus adoptionis... scientiæ, pietatis... omnia essentia sua implens, omnia continens, » etc.

Præterea, hoc etiam posito, quod Spiritus sancti divinitas nullo Scripturæ loco prodita haberetur, illud impedimento esse non deberet quominus Spiritum Deum esse confiteremur, siquidem alia plurima credimus quæ in Scripturis non apparent. « Undenam, » inquit (g), alloquens adversarium, « tu arces illas tuas, Ingenitum aut Anarchum accepisti, aut nos etiam immortalis vocem? Hoc nominatim et expresse ostende, vel ea rejiciemus, quia in Scriptura non exstant, vel expungemus... Nonne perspicuum est, hæc de iis sumpta esse, ex quibus colliguntur, tametsi minime dicantur? »

Hujus responsionis dilucidandæ causa, Gregorius comparisonem instituit. « Duæ, inquit (h), ex omni ævo illustres vitarum mutationes exstiterunt, quæ etiam duo Testamenta, atque ob rei celebritatem, terræ motus appellantur; altera a simulacrorum cultu ad legem, altera a lege ad Evangelium. Ac tertium etiam terræ motum Scriptura nobis annuntiat, nempe migrationem ab hac vita ad alteram illam motus omnis et jactationis

(a) Or. 20, n. 18.

(b) Or. 38, n. 15.

(c) Carm. al. 123, v. 33

(d) Or. 31, n. 21.

(e) Ibid., n. 29.

(f) Ibid.

(g) Ibid., n. 23.

(h) Ibid., n. 23.

expertem. Idem porro duobus Testamentis accidit. Quid illud? Non repente, nec ad primam aggressionis impulsionem commutata sunt. Quamobrem? Id enim scire operæ pretium est: ut ne vi pertraheremur, sed persuasione adduceremur. Quod enim voluntarium non est, ne diuturnum quidem est. . . . Ergo prima lex sublatis simulacris sacrificia permisit. Secunda submotis sacrificiis, circumcisionem minime prohibuit. Ac postea, ut semel subtrahi sibi aliquid æquo animo tulerunt homines, rebus etiam sibi concessis, hoc est, illi sacrificiis, hi circumcisione abstinerunt; atque ut ex ethnicis Judæi, ita ex Judæis Christiani facti sunt, per mutationes quasi furtim ad Evangelium allekti (a). . . . Huic exemplo divinitatis doctrina comparari potest, nisi quod contrario modo res procedit. . . . Sic enim se res habet: Vetus Testamentum Patrem aperte prædicabat, Filium obscurius. Novum autem nobis Filium perspicue ostendit, et Spiritus divinitatem subobscurè quodammodo indicavit. Nunc vero Spiritus ipse nobiscum versatur, seseque nobis apertius declarat. Neque enim tutum erat, Patris divinitate nondum confessa, Filium aperte prædicari; nec, Filii divinitate nondum admissa, Spiritum sanctum, velut graviorem quamdam, si ita loqui fas est, sarcinam nobis ingeri. . . . Quin tacitis potius accessionibus, et, ut David loquitur, ascensionibus, atque ex gloria in gloriam progressionibus et incrementis, Trinitatis lumen splendidioribus illuceret. . . . Quin etiam ab ipso Jesu paulatim declaratur. . . . « Rogabo enim Patrem, inquit, et alium Paraclætum mittet vobis, Spiritum veritatis » . . . Habebat quædam Salvator, quæ a discipulis, licet alioqui multiplici doctrina implerentur, tunc tamen portari posse negabat, ob eas forsitan, quas attuli, causas, atque idcirco ea ipsis occultabat. Ac rursus dicebat fore, ut ab adveniente Spiritu omnia edocerentur. Ergo unum ex eorum numero esse censeo, ipsam Spiritus sancti deitatem, in posterum apertius declarandam, tam videlicet, cum jam post Salvatoris in integrum restitutionem, matura et perceptibilis esset ipsius cognitio, utpote cui ob tam insignè miraculum fides non jam abrogaretur (b). »

Ex superioribus Gregorii verbis de Filii divinitate obscure in Veteri, perspicue in Novo Testamento cognita; item de Spiritu subobscurè tantum in Novo Testamento significato: ex his, inquam, verbis, id sequitur tantum et colligendum, præter Scripturam, traditionem non scriptam fuisse necessariam, cujus ope Filii ac Spiritus sancti divinitas in Scripturarum testimoniis subobscurè expressa, perspicue et aperte declararetur. Quod quidem alibi (c) Gregorius docet expressius: « Præclarum depositum, quod a patribus nostris accepimus, custodientes; Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum adorantes; in Filio Patrem, in Spiritu Filium cognoscentes, in quorum nomine baptismi aqua tincti sumus. » Et or. xxxi (n. 21): « Identidem sæpiusque inculcas Spiritus sancti divinitatem nullo Scripturæ loco proditam haberi. Enimvero quod nec novus ac peregrinus, nec introductitius ipse sit, verum et a priscis, et hujus ætatis hominibus agnitus et patefactus, quanquam a pluribus jam ostensum est, qui de hac re disseruerunt, atque in divinis Scripturis nec ignave, nec perfunctorie versati sunt, sed litteram penetrantes, atque intro prospicientes, reconditam pulchritudinem divino beneficio viderunt, scientiæque luce collustrati sunt, » etc. Quæ certe confirmant necessariam esse traditionem ut Scripturæ intelligantur, fideique dogmata definiantur ab Ecclesia, penes quam est depositum istud, quod acceptum ab apostolis servat et semper servabit.

Si quædam sunt, quæ mira videri possint, dicta a Gregorio ad defendendam Spiritus sancti divinitatem; mirum adhuc magis quod ait, tunc temporis nonnullos fuisse, etiam ex Catholicis, qui quamvis Spiritum sanctorum æqualem Patri et Filio, consubstantialemque crederent, ipsum tamen Deum appellare nollent: quod quam absurdum sit, nemo non intelligit; nec tamen in dubium revocari potest, cum tam diserte asserat ac dicat, se libere prædicante Spiritum sanctum Deum esse, commotam fuisse terram.

* Joan. xiv, 16.

(a) Or. 34, n. 26.

(b) Ibid., n. 27.

(c) Or. 6, n. 22.

Οὐδὲν γὰρ οὕτως οὐποτε
 Ὀλὴν ἔσεισε γῆν
 Ὡς Πνεύματος παρῆρησια
 Θεοῦ βρωμένου.
 Ὁ καὶ προσάντη τοῖς φίλοις
 Τέθεικεν, οἶδαμεν.

(a) Nihil enim sic unquam
 Totam commovit terram,
 Ut libertas, qua Spiritus
 Palam Deus prædicatur :
 Quod et invisum me amicis
 Effecit, id scimus.

Quæ tamen verba sic accipienda esse arbitror, ut iis significare voluerit mirabilem Constantinopoli mutationem factam, cum in ea urbe, quæ metropolis et propugnaculum erat Mæcedonianorum, Spiritus sancti divinitas ipsius Gregorii, opera singularique animi fortitudine prædicata est.

Inanis autem ille scrupulus, de prædicatione Spiritus sancti divinitatis, non nisi in quibusdam Orientis partibus grassatus est, maxime Cæsareæ; ita ut etiam Basilius, cum firmissimis argumentis Spiritus sancti divinitatem demonstraret, eum esse Deum non aperte prædicaret, ne animos efferaret, ne novis dissidiis, novisque vexationibus ansam præberet, quod fuscè prosequitur Gregorius oratione quam habuit in laudem Basilii (b) : in Occidente vero nunquam; nemo enim illic Spiritum sanctum Deum dicere et prædicare dubitavit.

Quamvis de processione Spiritus non agat Gregorius, plura tamen in ejus scriptis sunt loca, ex quibus conjicere licet, eum a Patre et a Filio Spiritum sanctum procedere arbitratum fuisse, ut ista (c) : Προσκυνοῦντες Πατέρα ἐν Υἱῷ, καὶ Υἱὸν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι. « Adorantes Patrem in Filio, et Filium in sancto Spiritu. » Quibus verbis id supponitur quemadmodum Filius substantiam suam a Patre trahit, sic suam a Filio Spiritus sanctus.

De Incarnatione.

Incarnationis non minus accurate quam Trinitatis mysterium explicat Gregorius. Tam enim diligens et accuratus in eo exponendo, ut ex immensa illa hæresum circa Incarnationem cohorte, quæ terris incubuit, nulla sit quam calamo non confixerit, uatas pariter et nascituras. Nestorianorum enim, Eutychianorum et Monothelitarum impia dogmata, quæ necdum eruperant, convellit, oppositas his dogmatibus veritates prædicans. Ac primo quidem non aliam agnoscit Incarnationis causam (d), quam humani generis restaurationem : Τίς δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, ἦν δι' ἡμᾶς ὑπέστη Θεός, αἰτία; Τὸ σωθῆναι πάντως ἡμᾶς· τί γὰρ ἕτερον; Docet Verbum animæ proxime unitum fuisse (e), mediaque anima corpori : Διὰ τοῦτο Θεός σαρκὶ διὰ μέσης ψυχῆς ἀνεκράθη, καὶ συνεδέθη τὰ διεστώτα τῇ πρὸς ἄμφω τοῦ μεσιτεύοντος οὐκείότητι. Divinitas et corpus, res discrepantes ita conjunctæ sunt, animæ interventu (f). Apollinaristæ Jesum Christum Dominicum hominem appellabant; quo nomine e sanctis Patribus usi sunt Athanasius, Epiphanius, Cassianus, etc.; verum longe alio sensu, hominem scilicet perfectum intelligentes. Apollinaristæ autem hominem in Christo admittebant, modo anima carentem, modo intelligentia, cujus scilicet vices divinitatem supplere volebant; quos sic refellit Gregorius (g) : « Neque hominem a divinitate separamus, inquit, sed unum et eundem profitemur, » etc. Duæ exscribendæ essent ad Cleodonium epistolæ, quæ olim inter orationes numerabantur, quas inter LI et LII occupabant sedem, et orat. XXXVIII (n. 13). « Qui est, fit : qui creatus non est, creator; qui nullo loco contineri potest, per interventum animæ intellectualis, inter divinitatem et carnis crassitiam, continetur. Qui locupletes alios ditat, paupertate afficitur : carnis enim meæ paupertatem subit, ut ego divinitatis ipsius opes consequar. Qui plenus est, exinanitur : sua enim gloria non nihil exinanitur, ut ego plenitudinis ipsius particeps efficiar... Christus humana omnia, excepto peccato, suscipit, conceptus quidem ex Virgine, animo et corpore a Spiritu præpurgata; nam et generationem honore affici, et virginitatem præferri oportebat. » Virginem Mariam, quæ Dominum concepit et peperit, non semel θεοτόκον παρθένον appellans (h), anathema dixit Nestorio priusquam nasceretur, iisque omnibus qui hanc honorificam appellationem beatæ Virginis adimunt.

(a) Carm. al. 145, v. 13 et seq.

(b) Orat. 43, n. 68, 69.

(c) Or. 24, n. 19.

(d) Or. 30, n. 2.

(e) Or. 2, n. 23.

(f) Socrat., l. II, c. 46, p. 161.

(g) Epist. 1 ad Cleodonium, olim or. 51.

(h) Or. 53, n. 4.

De angelis.

Quod angelos spectat, hærere videtur Gregorius circa eorum creatiōnem, naturam, satum, et varios eorum ordines : in ea tamen cum antiquis Patribus Græcis fuisse sententia videtur, ut crederet ante mundum creatos esse angelos. « (a) Quoniam autem bonitati » divinæ « nequaquam satis erat sua ipsius solum contemplatione moveri, sed bonum diffundi ac propagari oportebat, ut plura essent, quæ beneficio afficerentur, id enim summæ bonitatis erat, primum angelicas et cœlestes virtutes cogitavit : atque illa cogitatio opus erat, quod Verbo conficiebatur, ac Spiritu explebatur. Atque ita secundi splendores procreati sunt, primi splendoris administri; sive intelligentes spiritus, sive ignem vel materiæ expertem et incorporeum, sive aliam quamdam naturam eos existimare oportet. » Verumtamen angelos « (b) simplici quadam natura » præditos, et « puras naturas » sanxit. « Ignem » vero ipsos nuncupat (c), non quod corpoream substantiam vel tenuissimam eis affingat, sed ob munera quibus erga nos funguntur. Sic Deus « ignis » etiam in Scripturis vocatur, vel ob nimiam puritatem, vel ob flagrantissimum justitiæ studium quo peccata exurit, pravos mores sive immutando, sive plectendo. His annuit sanctus doctor, et interpretationi suffragatur. « Spiritus, inquit (d), atque ignis angelus appellatur; illud, quia intellectili natura est præditus, hoc, quia purgandis animis nostris adhibetur; quandoquidem primaria quoque illa essentia (Deus) iisdem nominibus in Scripturâ nuncupatur. » Videtur alicubi (e) angelos natura sua omni peccato prorsus immunes opinari. « Quoniam omni peccati labe carere, Dei est, primæque et incompositæ naturæ (simplicitas enim pœcata est, atque ab omni dissidio remota); audacter etiam addam, et angelicæ, quæ aut prorsus extra peccandi aleam est, aut ad id certe ob eam propinquitatem, quam ad Deum habet, proxime accedit. » Verum sententiam aut temperare, aut saltem explanare sequentibus dicere nihil vetat « (f) Gestit quidem animus dicere ad malum immobiles » angelos, « atque ad bonum duntaxat agitationem habentes, utpote Deum circumstantes, ac primario Dei fulgore collucentes; verum ut non omnino immobiles, sed ægre mobiles existimem ac dicam, mihi persuadet ille ob splendorem Lucifer, qui propter superbiam caligo, et effectus est, et nominatur, ac subjectæ ipsi rebelles potestates, quæ per boni fugam vitium effecerunt, illudque nobis contraxerunt. » Angelos hic attendit quales erant, dum de futura forte adhuc inscii, et nondum in sanctitate constabiliti, libero poterant arbitrio a prima sententia in aliam deflectere, licet ad justitiam mentis affectu tunc oroclivis, promptiores ad bonum quam ad malum essent.

« (g) Angelicæ potestates divinæ voluntatis ministræ sunt, roboreque non modo naturali, sed etiam adventitio pollent, loca omnia peragrant, tum ob ministerii promptitudinem, tum ob naturæ levitatem. Aliæ aliam quamdam orbis partem complectuntur, aut certe aliis quædam pars commissa est, ut novit qui hæc ordinavit ac distinxit. Ad unum rerum omnium Conditoris nutum omnia in unum jungunt. Divinas laudes canunt, ac sempiternam illam gloriam sempiternæ intuentur, etc. (h) Nobis » etiam « ad optima quæque adjuvamento sunt. »

De anima ejusque immortalitate et origine.

Animam ex Deo et immortalem esse docet (i) : « Anima ex Deo est, atque divina, supernæque nobilitatis particeps, ad eamque properans; tametsi viliori interim ac deteriori sit astricta.... (j) De animæ salute periclitamur, quæ beata et immortalis est, atque immortalibus, vel suppliciis, vel laudibus, ob vitium aut virtutem afficietur. » Patres, carnis tantum sunt patres :

Ὅχι ὄλου ἀνθρώποι πατήρ βροτῶς, ὡς ἐνέπουσιν,
 Ἄλλ' ὄσων σαρκός τε καὶ αἵματος ἄμφοτέρων μὲν
 Ὀλλυμένων, ψυχὴ δὲ Θεοῦ κρατέοντος ἄημα,
 Ἐκτοθεν εἰσπίπτουσα χόρος πλάσει. Οἶδεν ὁ μίξας,
 Ἵως τὸ πῶτον ἐπνευσε, καὶ εἰκόνα μίξατο γαίῃ.

- (e) Or. 38, n. 9.
 (b) Or. 31, n. 15.
 (c) Or. 28, n. 31.
 (d) Ibid.
 (e) Or. 40, n. 7.

- (f) Or. 58, n. 9.
 (g) Or. 28, n. 31.
 (h) Or. 40, n. 56.
 (i) Or. 2, n. 17.
 (j) Ibid., n. 28.

(a) Non totius hominis homo pater est, ut dici solet.
Sed tantum carnis et sanguinis, quorum utrumque
Peribit. Anima autem Dei omnipotentis spiraculum est,
Extrinsecus incidens in terrestre figmentum. Novit qui miscuit
Quomodo primum afflavit, ac imaginem terræ miscuit.

Peccatum originale.

Originale peccatum apertissime confitetur: « Totus cecidi, inquit (b), atque ob primi hominis inobedientiam et diaboli fraudem condemnatus sum . . . (c) Quemadmodum in veteri Adamo mortui sumus, ita in Christo vivamus²¹; dum nimirum cum Christo et nascimur, et cruci affigimur, et sepelimur, et resurgimus. Pulchra enim in contrarium mutatio mihi subeunda est, ut quemadmodum ex secundis rebus molestæ venerunt, sic etiam ex molestiæ et jucundæ redeant. « Ubi enim abundavit peccatum, superabundavit et gratia²²: » et si gustus condemnavit, quanto magis Christi passio justificavit? » Locum hunc exscripsit Augustinus l. 1 *cont. Jul.* c. 5, p. 505, tom. X. Triplicem nativitatem Gregorius, Scripturarum auctoritate, numerat et decernit, quarum duæ priores vitium originis nostræ declarant; cum una quæ fit per corpus, servilis sit et libidinosa; altera quæ per baptismum nobis confertur, malum primæ nativitatis depellere, et damnum resarcire monstratur. « (d) Triplex nativitatis genus agnoscit Scriptura, primum ex corporibus, alterum ex baptismo, tertium ex resurrectione. Horum primum nocturnum et servum est, ac cum libidine conjunctum: alterum diurnum et liberum, ac depellendarum vitiosarum affectionum vim habens, omne id, quod a nativitate contractum est, velamen amputans, et ad supernam vitam nos revocans, » πρὸς τὴν ἀνω ζωὴν ἐπανάγουσα. Radix tamen peccati extincta penitus non est. « Utinam, inquit (e), funditus pereat vitium, et primum illius semen, ac pravus ille, qui dormientibus nobis zizania superseminavit²³ . . . Hæc nobis lignum illud invexit, et amarus esus, et invidus serpens, et lex violata, quæ nobis hanc pœnam irrogavit, ut in vultus sudore nobis victus sit parandus²⁴. . . E paradiso dejectus sum, atque ad terram, ex qua assumptus fueram, aversus sum, id unum deliciarum loco habens, quod calamitates meas cognitatas habeam: et pro exigua voluptate, perpetuo mœrore damnatus sum; eamque pœnam pendo, ut mihi cum eo qui mæle in meam amicitiam irrepsit, ac per arboris gustum in fraudem me induxit, bellum gerere sit necesse. Hinc factum est ut in labore et ærumna nascer, et vivam, ac moriar. Hinc indigentia nata est; ex indigentia cupiditas habendi, ex cupiditate bella, ex bellis porro tributa, quibus in divina condemnatione nihil gravius est et acerbius. » S. Augustinus, pluribus ad confirmandam fidem catholicam prolatis Gregorii testimoniis, sic Julianum alloquitur (f): « Sed non tibi deerit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cujus eloquia ingentis merito gratiæ, etiam in linguam Latinam translata usquequaque claruerunt. Sedeat ergo cum istis patribus etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminationis inanem patiatur invidiam: dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinalem proferat et ipse sententiam . . . An tibi parva in uno Gregorio episcoporum orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut neque ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret, nec illi eum tam clarum haberent atque venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent. »

De baptismo et confirmatione.

Baptismum appellat « omnium Dei beneficiorum præclarissimum et præstantissimum (g). Donum, inquit (h), vocamus, gratiam, baptismum, unctionem, illuminationem, incorruptionis indumentum, regenerationis lavaerum, sigillum, ac denique excellentissimum quovis nomine appellamus. Donum dicitur, quia iis, qui prius nihil contulerunt, datur. Gratia, quia etiam debentibus. Baptismus, quia peccatum in aqua sepelitur.

²¹ I Cor. xv, 22. ²² Rom. v, 20. ²³ Matth. xiii, 25. ²⁴ Gen. iii, 19.

(a) Carm. in laud. Virg., v. 592 et seq.

(b) Or. 22, n. 13.

(c) Or. 38, n. 4.

(d) Or. 40, n. 2.

(e) Or. 19, n. 14.

(f) S. August., l. 1 *cont. Jul.*, pag. 504 et 505, l. X.

(g) Or. 40, n. 3.

(h) Ibid., n. 3, 4.

Unctio, quia sacer et regius... Illuminatio, quia splendor et claritas. Indumentum, quia ignominie nostrae velamen est, » etc. Tandem quodlibet peccatum purgat et abstergit. « (a) Hæc baptismi gratia et facultas est, non orbem terrarum ut olim obruens, sed uniuscujusque hominis peccatum purgans, easque obstructions vel maculas, quæ vitio contrahuntur, prorsus abstergens. »

Collatum a laicis baptisma irritum videtur existimasse Gregorius: saltem colligi ex eo potest quod narrat de se, cum Cæsarea navigaret Athenas. « Orta gravi tempestate, in periculum miser veneram, inquit (b), ne non initiatus e vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans; ac proinde clamabam, obsecrabam, breve quoddam temporis spatium expectabam: clamabant etiam in communi licet vitæ discrimine, qui simul navigabant. » Verebatur Gregorius, ne baptismi gratia privaretur: remedium tamen erat ipsi perfacile, si existimasset manu laici baptismum posse conferri. Non enim dubium quin plures tunc adsuerint, eadem fide informati: « (c) Quippe omnes ad unum fletibus genas rigabant; junctique Christum voce gemebunda vocabant. » Hæc tamen apud eum legere est, quæ primam sententiam infirmare viderentur: « (d) Quivis tibi initiator sit, qui modo eadem fide informatus est. »

Existimat sanctus doctor (e) eos qui, non quidem per contemptum, ad baptismi gratiam non pervenerint, sed moras producentes ante susceptum baptisma morte correpti fuerint, « leviores pœnas duros, utpote qui non tam animi pravitate, quam stultitia, a baptismo aberrarint. » De adultis et infantibus, propter inopinatum et violentum casum, non suscepta baptismi gratia, mortuis hæc habet: « (f) Postremi denique, nec cœlesti gloria, nec suppliciis a justo Judice afficientur, utpote qui licet signati non fuerint, improbitate tamen careant, atque hanc jacturam passi potius fuerint, quam fecerint. » Hæc vero non sic accipienda, quasi censuerit Gregorius originalis peccati pœnas infantes non luere. Revera infantes suppliciis non afficientur quod baptismo caruerint, sicut nec adulti, si desidia vel contemptu ad baptismum non accesserint: siquidem defectus ille baptismatis non eis crimini verti posset. Interea licet adulti non puniantur ob omissum baptisma, pœnas tamen exsolvent de peccatis quæ in vita perpetrarunt; sic et infantes natura filii iræ et peccato originali obnoxii, merito plectentur, misere a Deo in æternum repulsi, ut Grægorius docet: « (g) Hominem invidia diaboli, atque acerbo peccati gustu, a Deo conditore misere separatam despiciere, a Deo alienum est. »

Hortatur parentes, ut infantibus suis baptismum conferri curent, et eos ab infantia sanctificari. « (h) Infans tibi est? Ne occasionem improbitas arripiat: ab infantia sanctificetur, ab ipsis unguiculis Spiritui consecratur. At propter naturæ imbecillitatem sigillum meum? Quam imbecillis animi mater es, pusillæque fidei! Anna vero Samuelem, prius etiam quam procreatus esset, Deo vovit, atque in lucem editus statim consecravit²². » Non vult pueros prima ætate baptizari, nisi quod urgeat periculum. « (i) De reliquis ita censeo, ut triennio expectato, aut aliquanto breviori vel longiori temporis spatio (nam tum, et mystici quiddam audire, et respondere possunt, ac si minus plene et exacte intelligunt, imbuuntur tamen et informantur), ita demum, magno perfectionis sacramento et animas et corpora sanctificent... (j) Propter inopinatos et repentinos periculorum impetus, quique nulla ope atque auxilio propulsari queant, lavacro communiri omnino conducibilis est. » Objurgat eos qui baptismum differunt, subvertitque inanes, quas obrudunt causas. « (k) Omne tibi tempus ad ablutionem idoneum est, quandoquidem nullum tempus mortis periculo vacat. » Verum solemne baptisma, in Cappadocia, non nisi diebus Paschæ, Pentecostes et Epiphaniæ conferebatur. Primus Gregorius disi Epiphaniæ meminit: sed in Oriente mos iste vigeat. (l) Imperante Justiniano, rex Herulorum, Gethes nomine, Con-

²² I Reg. 1, 11, 28.

(a) Or. 40, n. 7.

(b) Or. 18, n. 31.

(c) Carm. *De vita sua*.

(d) Or. 40, n. 26.

(e) Ibid., n. 25.

(f) Ibid.

(g) Or. 39, n. 13.

(h) Or. 40, n. 17.

(i) Ibid., n. 28.

(j) Ibid., n. 16 et seqq.

(k) Ibid., n. 13.

(l) Paul. Diac., *Hist.*, l. xvi, pag. 272, tom. XIII.

Bibl. Patr.

stantinopolim venit, et die Æpiphaniæ baptismum suscepit, ac pro sacro fonte sponsor illius ipse fuit imperator.

Fœdus cum Deo in baptismo contractum fideliter servandum docet Gregorius his verbis (a) : « Nihil aliud esse vim et facultatem baptismi existimare debemus, quam secundæ vitæ ac purioris vivendi rationis pactum cum Deo initum. Ac proinde vel maximo in metu omnes esse, atque omni custodia nostras animas servare debemus, ne mendacio fidem pactumque violasse comperiamur. Nam cum ad mutua hominum pacta firmanda Deus medius adhiberi soleat, quantum, quæso, periculum est, ne fœdera cum Deo ipso contracta perfregisse reperiatur; ac, præter alia peccata, ipsius quoque mendacii apud Veritatis tribunal rei peragamur? »

De confirmationis sacramento hoc unum in scriptis Gregorii reperimus : necessarium (b) esse, ut perfecti simus Christiani, ἐπιζητείται πρὸς τὴν τελείωσιν (c) atque sacramentum istud in nomine Spiritus sancti conferri

De Eucharistia.

Quod Eucharistiæ sacramentum spectat, realem Christi in Eucharistia præsentiam tam multis et tam perspicuis testimoniis agnoscit Gregorius, ut nullum de ejus fide circa mysterium istud dubium esse possit. « O Dei cultor sanctissime, » inquit (d), Amphilochio scribens, « ne cuncteris orare et intercedere pro nobis, quando dicto allicis Verbum Dei; quando incruenta sectione corpus et sanguinem Dominicum secas, vocem adhibens pro gladio. » Et oratione xlv (n. 19) : « Lex, inquit, fulcientem baculum tibi præscribit, necubi animo titubes, dum sanguinem Dei, et passionem, ac mortem audis, ac dum Dei patronus ac defensor videri cupis, impie corruas. Quin potius sine pudore ac dubitatione corpus ede, sanguinem bibe, si modo vitæ desiderio teneris, nec sermonibus de carne fidem abrogans, nec ad eos, qui de passione habentur, impingens. Innixus sta, firmus et stabilis, atque ita comparatus, ut nulla in re quatiaris ab adversariis, nec verborum lepore atque illecebris abripiaris. »

In Eucharistiæ consecratione verum agnoscit sacrificium, cum ait episcopos et presbyteros incruentas hostias offerre, atque altaria nostra ita appellari, quod super ea incruenta sacrificia offerantur : « (e) O sacerdotes, qui hostias incruentas offertis... (f) O genua, o palmæ, purissimis Deum quæ placabatis hostiis, Carterii, quomodo cessastis? » Magnas virtutes in eo requirit, qui sacrificium istud ad altare supernum transmittit, qui externum sacrificium, illud magnorum mysteriorum antitypum, offert. « (g) Quo tandem modo externum illud sacrificium... Deo offerre audeam, aut quo modo sacerdotis habitum et nomen subire, priusquam sanctis operibus manus purificassem? » — « Per externum autem sacrificium, illud, quod per panem et vinum peragitur, intelligit Gregorius, quæ quidem in sacra mensa proposita, per ineffabilem quamdam omnipotentis Dei vim et facultatem, in Christi corpus et sanguinem vere commutantur... Nec vero, quin hoc verum sit, ullo pacto ambige, cum ipse aperte dicat, « Hoc est corpus meum, » et « Hic est sanguis meus »²⁶. » Quin potius Salvatoris sermonem fide accipe. Nam cum verus sit, minime mentitur. » Hæc Elias Cret. in Orat. al. 1, nunc 2, tom. II, apud Bill. p. 200, 201.

Per incruentum hoc sacrificium, nos Christi participes effici docet Gregorius (h) : « Per quod (incruentum sacrificium) nos Christo ipsiusque passionibus et divinitati communicamus. » Sunt alia Gregorii verba, ex quibus, ut observat Muratorius (i), probari potest, apud veteres sacrificia et preces pro iis qui decesserunt in signo fidei, et dormiunt in somno pacis, viguisse; sic enim in epitaphio cxviii inducit mortuos Gregorium et Nonnam loquentes : « Nos pii parentes Gregorii, qui et senectutem reddidit suis laboribus levem nostram, et nunc prosequitur nos sacrificiis; » καὶ νῦν ἀμφιπέπει θυσιαίς. Nec minus oblatione sacrificii ægros ex morbo recreatos asserit et representat sanctus doctor. In exemplum profert patrem suum Gregorium, nec non Gorgoniam sororem suam, quorum alter : « (j) Illud

²⁶ Matth. xxvi, 26, 28, et alibi

(a) Or. 40, n. 8.

(b) Or. 34, n. 14.

(c) Or. 33, n. 17.

(d) Epist. al. 240

(e) Carin. al. 14, v. 1.

(f) Apud Murat. epist. 40.

(g) Or. 2, n. 95.

(h) Or. 4, n. 52.

(i) Anecd. Græc., p. 112.

(j) Or. 18, n. 38.

quidem cum aliis hominibus commune habuit, quod ægrotaret; hoc autem non item commune, sed admodum peculiare, aliisque miraculis consentaneum. Nam cum nunquam dolore non premeretur, et quidem persæpe singulis diebus, atque interdum etiam horis, ex sola liturgia robur concipiebat, ac morbus, tanquam ex edicto et imperio fugatus, se subducebat... (a) Illa vero (Gorgonia) cum caput suum pari cum clamore, lacrymisque, quibus abundabat, mulierculæ illius instar, quæ olim Christi pedes rigavit, altari admovisset, nec se prius illud dimissuram esse denuntiasset, quam sanitatem obtinuisset; ac deinde hoc suo pharmaco corpus totum perfudisset, et si quid uspiam antityporum pretiosi corporis aut sanguinis manus recondiderat, id lacrymis admiscuisset (o rem admirandam), statim liberatam se morbo sentit, atque et corpore, et animo, et mente levis discedit. »

Nec vero quemquam movere debet, quod Gregorius, de Eucharistia loquens, figuras et antitypa appellat. Movit tamen id, aut certe movere visum est nonnullos. Neque enim, inquit ministri Claudius et Albertinus, his nominibus fuisset usus Gregorius si vere et realiter Christi corpus et sanguinem in Eucharistia contineri existimasset. Elias Gretensis (b) hæc nomina de Eucharistia interpretatur, ac de vero Christi corpore et sanguine exponit. Sed et inanes Claudii et Albertini objectiones refellit, ac funditus evertit auctor operis *De perpetuitate fidei*, lib. 1, c. 5, p. 49, tom. III.

De pœnitentia.

Justitiam amitti posse et recuperari, satis tot lapsorum experientia didicerat sanctus doctor; attamen ne qui innocentia baptismi exciderent, nova contrahendo peccata, sibi de venia nimis blandirentur, aliud eis non superesse remedium præter lacrymas denuntiat Gregorius, « nunc aliud remedium extra lacrymas nullum prorsus scio. » Quin ut homines a peccato magis deterreat et in justitia stabilius confirmet, monet eos pœnitentiam laboriosum esse pharmacum, difficiliorem et molestiorem disciplinam : « (c) Grave est facilioris medicinæ loco difficiliorem et molestiorem adhibere, ac, projecta misericordiæ gratia, supplicii seipsum obnoxium reddere, atque ex delicti ratione emendationem æquare. Quantam enim lacrymarum vim impendemus, ut ea cum baptismi fonte exæquari possit? Quis autem sponsor erit, fore, ut vitæ finis curationem expectet, ac non potius adhuc ære alieno pressos, atque illius ignis ardore opus habentes, tribunal illud suscipiat? Tu quidem fortasse, bone et humane agricola, dominum supplex rogabis, ut ficulnæ adhuc parcat, nec eam sterilitatis accusatam adhuc succidat, verum tibi permittat ut stercora undique in eam injicias », hoc est lacrymas, gemitus, preces, chameunias, vigillas, animæ et corporis macerationem, ac deniquæ correctionem eam, quæ ex peccati confessione, contemptiorique vitæ genere existit; at incertum est, an Dominus illi parcat, utpote quæ etiam locum otiose occupet, cum interim alius misericordia egeat, atque ob longanimitatem, quæ ipsi exhibetur, deterior fiat. »

Licet Gregorius (d) purgationem animæ ac instaurationem in pristinum statum rarissimam esse agnoscat, et ægre tandem post assiduos gemitus, longosque labores vulneribus cicatricem obduci, acriter tamen Novatianorum sævitiam coarguit. « Tu vero quid ais? inquit; quam legem statuis, o nove Pharisæe, ac nomine, non autem animi proposito, pure ac Novati dogmata cum eadem infirmitate nobis efflans? Pœnitentiam non admittis? luctibus locum negas? lacrymas lacrymis non prosequeris? Utinam talem tibi judicem experiri non contingat! Benignitate Jesu non moveris, qui infirmitates nostras suscepit, et morbos nostros portavit », qui non venit vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam », qui misericordiam mavult quam sacrificium », qui septuagies septies peccata condonat », Quam beata esset sublimitas tua, si puritas ea esset, non autem fastus, leges supra hominis captum instituens, ac morum correctionem per desperationem tollens! In eodem enim vitio sunt, indulgentia omnino animadversionis expers, et condemnationis omni venia carens; illa omnes habenas laxat, hæc ob vehementiam strangulat. »

» Luc. XII, 6-9. » Isa. LIII, 4. » Marc. II, 17. » Matth. IX, 13; XII, 7. » Matth. XVIII, 22.

(a) Or. 8, n. 18.

(c) Or. 40, n. 9.

(b) In or. ad. 1, nunc 2 apud Bill., tom. II, pag. 201.

(d) Or. 39, n. 18.

Prosequitur Gregorius (a) urgens Novatianos : « Quid ? ne pœnitentem quidem Davidem admittis , cui propheticam quoque gratiam pœnitentia conservavit ? Nec magnum illum Petrum , qui circa Salvatoris passionem humani aliquid perpessus est ? At Jesus eum suscepit , ac per triplicem interrogationem et confessionem ⁴² , triplicem abjurationem ⁴³ sanavit. Quid.... nec eum (admittis) qui scelere sese in Corintho devinxit ? At Paulus charitatem etiam erga eum firmavit , simul atque eum ad meliorem vitæ frugem rediisse perspexit , istamque causam affert : ne « abundantiori tristitia absorbeatur ⁴⁴ , » etc. Quod ait Gregorius de Novatianis (b) : « In altero ævo igni fortasse baptizabuntur , qui postremus est baptismus , nec solum acerbior , sed et diuturnior , qui crassam materiam instar feni depascitur , vitiique omnis levitatem absumit ; » forte sperabat Gregorius Novatianos errorem suum agituros , quapropter verba de igne purgatorio , non de æterno igne , ut putat Nicetas (c) , videntur intelligenda.

De ordinis sacramento.

De ordinis sacramento non multa dogmaticè tractata in Gregorii scriptis reperias , nisi quod episcopis in ordinatione Spiritum sanctum conferri testatur. « Num tu , inquit (d) , Spiritus sancti non es particeps ? atqui maxime te hoc ipso effers. » Jure divino pastores a populo secerni et præesse docet (e). « Quemadmodum in corpore aliud principatum tenet , ac veluti præsidet , aliud subest et regitur : ad eundem quoque modum Deus , vel æquitatis lege , quæ meritum cujusque perpendit , vel etiam providentiæ , per quam omnia inter se velut devinxit , hoc in Ecclesiis constituit , ut alii pascantur et pareant , quibus videlicet id utilius est , ac tum sermone , tum opere , ad officium dirigantur : alii autem ad Ecclesiæ perfectionem pastores ac magistri sint , nimirum qui virtute , conjunctioneque et familiaritate apud Deum , vulgo sublimiores sunt , rationem animæ ad corpus , aut mentis ad animam obtinentes , ut hæc duò , hoc est et id quod deficit , et id quod redundat , inter se , velut in membris , composita et compacta , spiritusque compage connexa et colligata , unum corpus , omni ex parte perfectum , atque ipso Christo , qui caput nostrum est , omnino dignum existant. » Ritus tandem quibus inaugurabatur pontifex , sic describit , eum a quo consecratus fuerat alloquens (f). « Me pontificem ungis , ac podere cingis , capitique cidarim imponis , atque holocausti spiritualis altari admoves , et initiationis vitulum mactas , manusque spiritui consecras , et Sancta sanctorum spectatum introducis , verique illius tabernaculi , quod non homo , sed Deus finxit ⁴⁵ , ministrum efficis. »

Meminit lectoris officii Gregorius , ubi narrat (g) Gallum et Julianum , qui postea fuit apostata , in clerum seipsos ascripsisse : « Adeo ut divinos quoque libros lectitent plebi , non minus amplum id sibi et honorificum esse existimantes , quam aliud quidvis , imo omnium ornamentorum maximum præstantissimumque pietatem esse censentes. »

Agnoscit disertissime primatum Petri , quem discipulorum omnium charissimum appellat (h). « Non modo suo Christus , sed etiam Petri , discipulorum omnium charissimi , nomine didrachmum pendit ⁴⁶. (i) Petrus apostolorum princeps , sed Ecclesiæ petra , non ut piscator , sed ut fervoris scatens. (j) Vides quemadmodum ex Christi discipulis , magnis utique omnibus et excelsis , atque electione dignis , hic petra vocetur , atque Ecclesiæ fundamenta in suam fidem accipiat ⁴⁷. » Hinc a Gregorio (k) , « Petrus Ecclesiæ columen dicitur. »

Hunc primatum ad Petri successores manasse declarat sanctus doctor , Romanum pontificem orbis Christiani præsidem , et unitatis catholicæ vinculum designans :

Τούτων δὲ πλείους, ἡ μὲν ἦν ἐκ πλείονος
καὶ νῦν ἐστὶν εὐδρομος, τὴν Ἐσπέραν

⁴² Joan. xxi. 13-17. ⁴³ Matth. xxvi. 69-75. ⁴⁴ II Cor. ii. 7. ⁴⁵ Hebr. viii. 2. ⁴⁶ Matth. xvii. 23.
⁴⁷ Matth. xvi. 18.

(a) Or. 59, n. 1

(b) Ibid., n. 19.

(c) Apud Bill., t. II, p. 1057.

(d) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 27.

(e) Or. 2, n. 3.

(f) Or. 10, n. 4.

(g) Or. 4, n. 23.

(h) Or. 19, n. 13.

(i) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 25.

(j) Or. 32, n. 18.

(k) Or. 9, n. 1.

Πᾶσαν δέουσα τῷ σωτηρίῳ λόγῳ,
 Καθὼς δίκαιον τὴν πρόεδρον τῶν ὄλων
 Ὅλην σέβουσάν τὴν Θεοῦ συμφωνίαν.

(a) Quod spectat ad illarum fidem; vetus quidem (Roma) jamdudum
 Atque etiam nunc recte currit, Occidentem
 Totum devinciens salutari doctrina,
 Quemadmodum par est, ut quæ universis præsidet,
 Totam colat Dei concordiam.

De sacramento matrimonii.

Bonum esse matrimonium, sed tamen virginitati posthabendum censet Gregorius (b). « Bonum est matrimonium, inquit; sed quod virginitate præstantius sit, dicere non possum. Neque enim magnum aliquid esset virginitas, nisi re aliqua bona melior et præclarior esset. Nolite hoc moleste ferre, quæ matrimonii jugo subjectæ estis: « *Obedire Deo oportet magis quam hominibus* »⁴⁸. » Cæterum facite, ut inter vos quasi vinculo constringamini, et virgines et uxores, atque unum sitis in Domino, mutuumque aliæ aliarum ornamentum. Non esset cælebs, nisi matrimonium esset. Unde enim in hanc vitam virgo prodisset? Nec esset honorificum et venerandum matrimonium, nisi virginem proferret, tum Deo, tum vitæ. »

Secundas nuptias non videtur probare. « Si enim duo Christi sunt, inquit (c), duo quoque viri sint, et duæ uxores. Si autem unus Christus, unum Ecclesiæ caput, una etiam caro sit, secunda autem respuatur. Quod si secundam prohibeat, de tertia quid dicendum est? Primum lex est, secundum venia et indulgentia, tertium iniquitas. Qui autem hunc numerum excedit, porcinus plane est, utpote ne multa quidem vitii exempla habens. » Ex his verbis critici nonnulli minus recte existimarunt Gregorium damnasse secundas nuptias: sed immerito, si quidem Novatum ita sentientem impugnat et refellit (d). « Anne juvenibus quidem viduis, propter ætatis lubricum, ineundi matrimonii potestatem facis? At Paulus hoc facere minime dubitavit ».... (e) At hæc minime post baptismum, inquis. Quo argumento id confirmas? Aut rem ita se habere proba, aut si id nequis, ne condempnes. Quod si res dubia est, vincat humanitas et facilitas. »

Impudicam quidem mulierem expellendam censet Gregorius (f), cum id Christus permiserit; reliquis autem omnibus in rebus animi æquitate et patientia uti jubet. Si fucos illitos et cerussa colores et pigmenta perspexerit vir, hoc ornatu mulierem spoliaret, cæteraque inhonesta coerceat et reprimat.

Adulterii causa uxorem dimittere viro permittitur; mulieri autem virum dimittendi non eadem datur facultas: hanc legem non probat Gregorius, eamque impugnat: « Quid enim causæ fuit, inquit (g), cur mulierem coercerent, marito contra indulgerent?... Et mulier quidem, quæ improbum consilium adversus viri sui cubile susceperit, adulterii piaculo constringatur, acerbissimisque legum pœnis excrucietur; vir autem qui fidem uxori datam per adulterium violaverit, nulli supplicio obnoxius sit? Hanc legem haudquaquam proba.... Viri erant, qui hanc legem sanxerunt, ac propterea adversus mulieres lata est. »

Episcopos præcipuos matrimonii fuisse ministros, sæpiusque interfuisse dum celebraretur, sequentibus confirmari potest. Cum Gregorio non liceret adesse Olympiadis nuptiis, scribit Procopio (h): « Quantum ad voluntatem attinet, et adsum, et simul festum celebros; juvenilesque dextras inter se jungo, atque utrasque Dei manui. »

De invocatione sanctorum.

Invocationis sanctorum, atque imprimis beatæ Virginis, testis locupletissimus est Gregorius, ubi hæc narrat (i) de beata Justina martyre, quæ « desperatis omnibus aliis remediis ad Deum confugit, atque adversus detestabilem amorem sponsum suum patronum ac defensorem assumit.... Christum.... Virginemque Mariam supplex obsecrans, ut pericli-

⁴⁸ Act. v, 29. ⁴⁹ I Tim. v, 14.

(a) Carm. *De vita sua*, v. 571 et seqq.

(b) Or. 37, n. 10.

(c) Ibid., n. 8.

(d) Or. 39, n. 18.

(e) N. 19.

(f) Or. 37, n. 8.

(g) Ibid., n. 6.

(h) Epist. al. 57.

(i) Or. 24, n. 10, 11.

tanti virgini suppetias ferret, jejunii et chameuniæ pharmaco sese communit; partim ut formæ venustatem tanquam insidiosam obscuraret, sicque flammæ materiam subtraheret, ac libidinis fomitem absumeret; partim ut per fidem et humilitatem propitium sibi Deum et exorabilem redderet. Neque enim Deus ulla re perinde, atque voluntaria corporis afflictatione, concillatur, lacrymisque misericordia vicissim rependi solet. » Dubium Gregorio non erat quin sanctis in cœlo nota essent et vota nostra, et plurima quæ hic agimus; sic enim de Athanasio jam vita functo loquitur (a): « Nos autem utinam ipse benignus desuper et placidus aspicias, atque hunc populum gubernes, perfectum perfectæ Trinitatis, quæ in Patre et Filio et Spiritu sancto intelligitur et colitur, adoratorem; meque, siquidem res pacatæ futuræ sint, in vita teneas, gregemque mecum pascas: sin autem Ecclesia bellis flagratura est, reducas, aut assumas, tecumque et cum tui similibus colloques, tametsi magnum sit quod postulo. » Non tantum Athanasium, sed et Basilium invocat et Cyprianum (b); sanctique martyris cineribus morbos et dæmones depelli scribit (c). Sanctorum reliquiarum cultum, invocationem, intercessionem, tam sæpe tamque aperte profitetur Gregorius, ut id negare cum hæretici non possint, piam hanc consuetudinem cæcam in divos superstitionem appellare ausi sint. Ita Dallæus (d): « Cæca in divos superstitio, quam hic ipse Gregorius non parum promovisse suis et verbis et exemplis videtur. »

De gratia.

Quam optime Augustino et Latinis Græci Patres in causâ gratiæ assentiant, satis confirmatum est, maxime a doctissimo Meldensi episcopo; et vel unus Gregorius, in tanto apud Græcos habitus honore, hoc suo suffragio evinceret. Plura jam ab Augustino adversus Pelagianos nostri Theologi testimonia prolata sunt, quædam ex deperditis libris, et singula tam perspicua, tam ad controversiam expediendam apta, ut Augustinus ipse in Gregorio loqui, et Gregorius Pelagianos tot ante annos confutare voluisse crederetur. Hæc lectori mox constabunt, si ad doctrinæ capita quæ exhibentur paulisper animo attendat.

Nihil sane magis auxilii divini necessitatem arguit, quam ignorantæ quotidianæ difficultates, et libidinis, vel in ipsis justificatis, miserandæ commotiones, quas Gregorius et palam confessus est, et amare ingemuit. « Invidia diaboli, inquit (e), persecutio adversus Dei signum excitata est: idcirco Dei imago probro ac dedecore affecta, et quemadmodum mandato parere recusavimus, ita licentiæ erroris traditi sumus. » Bellum hoc intestinum, quod ex variis et militantibus invicem contrariis desideriis intra nos frequenter exurgit, tam vividis coloribus depinxit, tam nervose expressit, ut Augustinus, adversus Pelagianos de hac re agens (f), Gregorium testem adhibere non dubitaverit, cujus verba (g) sic Billius reddidit: « Nondum de interno bello, atque in nobismetipsis et in affectibus sito, verba facio, quo nocte ac die, partim occulte, partim aperte, ab humilitatis corpore divexamur; et ab ea quæ nos per sensus, atque alia hujus vitæ oblectamenta, sursum deorsumque versat, jactatione, atque a luto sæcis, cui infixi sumus, et a peccati lege spiritus legi repugnante, regiamque in nobis imaginem, et quidquid divinæ defluxionis nobis inspersum est, corrumpere conante. Vix porro quisquam, nec nisi diuturna philosophia seipsum domuerit, atque animæ nobilitatem et claritatem ab eo quod humile est et cum tenebris conjunctum, paulatim abripuerit, vel Deum propitium nactus sit, aut etiam ambò hæc habuerit, atque ad oculos sursum erigendos quam maxime sese exercuerit, deprimentem materiam superare queat. » Si congerere omnia quæ sanctus doctor de hoc argumento disseruit susciperemus, volumen pene integrum exscribendum esset: siquidem, ad intimos pietatis sensus cordibus instillandos, nihil aptius in humanis judicavit quam frequentem, quæ nos undique premunt, miseriarum enumerationem; cum et superbiam retundere et ad humilitatem orationemque accendere tam salubriter valeant. Legendum maxime carmen flebile quod *De animæ suæ calamitatibus* inscriptum est, cujus hæc pauca promamus.

(a) Or. 21, n. 37.

(b) Or. 43, n. 81.

(c) Or. 24, n. 19 et 18.

(d) *Adv. Lat. trad. De rel. cultu*, p. 53.

(e) Or. 39, n. 7.

(f) *Lib. II cont. Jul.*, n. 7.

(g) Or. 2, n. 91.

(a) Inest quippe mihi, inest lex duplex, quarum altera quidem bona
 Bonum sectatur; altera autem deterior sectatur quæ mala sunt.
 Ac ea quidem, quæ mentis est, parata est
 Ad obediendum Christo, gradiens ad lucem:
 Altera autem, quæ carnis est et sanguinis, prompta est
 Ad excipiendum Belial, dum ad tenebras trahitur...
 Illis autem pugnantibus inspector venit cœlitus.
 Spiritus magni Dei, et menti manum dedit;
 Corporis perniciosi solvens tumultum, atque atrorum
 Compescens vitiorum fluctum assurgentem.
 Sed tamen rabidum retinet furorem, nec bello
 Desistit caro, inclinatur huc et illuc pugna.
 Interdum quidem mente caro domatur. Rursus alias
 Fortem carnem mens sequitur, non volens;
 Sed illud quidem concupiscit quod melius est. Quod autem odit,
 Id dum facit, perniciosam deplorat servitatem,
 Et patris primigenii deceptionem, et matris nefandam
 Transgressionem, nostræ matrem stultitiæ⁸⁰.

Tantas ærumnas vitæ humanæ mira varietate et intimis gemitibus lamentari non defatigatur, tot malis et fletibus et querelis solamen aliquantum ac medelam conferre salagens. At unde levamen speraret nisi a spiritu gratiæ, quem tam altis suspiriis, ac votis ferventibus sollicitat, et ad se allicere nititur? Sicut igitur innumeras animæ infirmitates non neglexit, sed satis desilevit; sic medicum bonitate et potentia solum morbis tam acutis et tenacibus curandis idoneum non desinit appellare: et quemadmodum voluntatis languorem et inertiam ad bonum ubique expertus et confessus est; ita quidquid boni fit in nobis et a nobis, ad Deum cordis humani motorem efficacem referre et ipsi ascribere non hæsit. Bonum omne a Deo initium sumere et ad finem perducere, paucis sed decretoriis testatur: «Deus, inquit (b), a quo bonum omne initium ducit, atque ad finem perducitur, orationi opitulatur accedat.»

Principium boni operis, justitiæ et bonitatis in homine fons et origo, haud dubie sincera fides, cujus initium et profectum absque ulla cunctatione Gregorius Deo assignat: «Trinitatem, inquit (c), o viri, unius Deitatis esse fateamini, aut, si magis placet, unius naturæ; atque hanc vocem (Deus) a Spiritu vobis postulabimus. Dabit enim profecto secundum, qui primum dedit.» Jam enim Spiritum sanctum Patri et Filio consubstantialem crediderant, sed Deum profiteri inficiabantur. Hoc testimonio usus est Augustinus, lib. *De dono perseverantiæ*, sed interpretis oscitantia non nihil depravatum, ut bene notarunt ejus editores novissimi.

Quid mirum inde si sanctus doctor errantes a Deo illuminari et immutari postulet, cum fides, quam a Deo nobis donari declaravit, sola infidelitatis tenebras discutiat? «Qui autem, inquit (d), ligata exponit, et nexus dissolvit, ac nobis in mentem induxit, ut violentorum dogmatum obliquitates solveremus, maxime quidem optarim ut hos (Arianos) immutet, ac pro arguatoribus pios, et pro iis, qui nunc appellantur, Christianos efficiat.»

Nec qui fidem acceperint, sibi jam satis esse arbitrentur ut deinceps quoslibet pietatis actus exerant; sed adhuc et semper ipsis auxilio divino opus esse, ut recte velint recteque agant, sanctus doctor, ne fallaci confidentia cæcutiant et cadant, eos potenter commonefacit, explanando hoc Salvatoris effatum: «Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est⁸¹.» Postquam (e) a voluntatibus humanis omnem fatalem necessitatem repulit, libertatem asserendo; jam ut eorum qui sibi de propriis viribus nimium blandiuntur frangat superbiam, verba Pauli magnis intonat vocibus: «Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei⁸²»; ex quibus sic infert: «Quoniam enim nonnulli sunt, qui ob recte facta ita animis efferuntur, ut id totum sibi ipsis ascribant, nec quidquam Creatori, et sapientiæ eorum auctori, ac bonorum omnium suppeditatori acceptum ferant, his verbis eos docet Paulus, quod ipsum etiam recte velle divino indigeat auxilio; imo, ut rectius loquar, voluntas quoque ipsa, et electio eorum, quæ recta et cum officio conjuncta sunt, divinam

⁸⁰ Rom. vii, 15-25. ⁸¹ Matth. xix, 11. ⁸² Rom. ix, 16.

(a) Carm. 4, v. 71 et seqq.

(b) Or. 6, n. 13.

(c) Or. 41, n. 8.

(d) Or. 29, n. 21.

(e) Or. 37, n. 13.

quoddam beneficium est, atque a Dei benignitate manans.... Idcirco ait: « non volentis, id est, non solum volentis, « nec currentis » solum, « sed » etiam « miserentis Dei. » Ita quoniam velle quoque ipsum a Deo est, optimo jure totum Deo assignavit. Quare amlibet curras, quantumlibet certes, opus habes eo qui dat coronam. ' « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam »¹⁸. » Scio, inquit, quod nec velocium cursus est, nec bellum fortium, nec pugnantium victoria, nec prospere navigantium portus; sed Dei est, et victoriam afferre, et incolumem scapham in portum perducere.»

Quid plura? et quid sibi arrogare humana voluntas præsumat, cum et ipsa bona voluntas, et electio ad recte agendum, et labor et cursus et victoria et incolumitas, et quidquid cogitari potest usque ad triumphum et plenam post pericula securitatem, totum Deo sit optimo jure tribuendum? Hinc si Deo munera, grati animi obsequia, offerre studeamus, non a nobis tanquam ex nobis hæc promamus, sed tanquam dona ipsius munificentiae, prout sunt, dicemus ei et voveamus; quod et pietatis officium Deo gratissimum est nobisque saluberrimum. « Alius, inquit (a), minus quidem, alius majus, omnes tamen citra exceptionem offeramus, in opus perfectum, in habitaculum Christi, in templum sanctum, architectonica Spiritus arte constructi et coagmentati. Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus tamen collaturi simus, quam accipimus. Quandoquidem divini beneficii est quod sumus, quod Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offeramus, habemus. » Tandem quemlibet profectum in virtute fecerimus, quantumvis immutemur in melius, non nobis gratulemur, sed Deo gratias referamus, cujus dextera fit hæc quotidiana morum emendatio, ut Gregorius confirmat hæc verba Scripturæ interpretando: « *Non apparebis in conspectu meo vacuus* »¹⁹: « Verum si quid pulchri habes, tecum feres. At nunc, inquit (b), diverso modo novus appare, sic nempe, ut totus immuteris.... Huic festo, muneris loco, præclaram mutationem offer, ac ne sic quidem magnifice de te sentias, verum dic cum Davide: « *Hæc mutatio dexteræ Excelsi* »²⁰, » a quo promanat quidquid ab hominibus recte et cum laude geritur. »

Quis autem inter tot pericula, tot tentationum prælia firmus et securus gradietur, si solus contra hostes tam formidandos pugnare cogatur? Nunc ergo sollicitationes mundi, impulsus diaboli, carnis titillationes, cupidinum æstus, et quidquid animum a virtute decedere potest, superare, comprimere et extinguere, nullus sane potest nisi ope divina munitus et adjutus, ut Gregorius docet (c):

Si tremis, quia stipulam scintilla levis accendit:
Confide. Imber e cælo refrigerabit ingentem flammam.

Quibus addenda quæ Augustinus (d) ex deperdito opere Gregorii decerpit et protulit: « Anima namque, cum in laboribus fuerit et in angustiis, cum hostiliter urgetur a carne, tunc ad Deum refugit, et cognoscit unde debeat auxilium poscere. »

Jam vero ut sibi supernam virtutem conciliet, quid sapientius, quid salubrius languens et invalidus excogitaret, quam totum divinæ gratiæ se committere, suis conatibus nullo modo subnixum? Nec minus probandum si, quidquid potest, quidquid valet, Christo libenter omnia concedat.

(e) In te, Christe, plus habeo fiduciæ quam in conatibus meis...
(f) Ex te, in te, Beate, rursus intueor robur meum...
(g) Rex Christe, tu mihi patria, robur, divitiæ, omnia.

Et quanta sit gratiæ virtus, quanta ejus in corde movendo efficacitas, nobis graviter inculcat, dum toties profert miracula, quæ Christus corporibus sanandis edidit, ut ejus potentiam illustrius demonstret. « Jesum videbis, inquit (h), angelorum ministerio uti, et morbos omnes ac languores curare, et mortuos ad vitam revocare, quemadmodum utinam te quoque fidei pravitate mortuum. » Tantam divinæ gratiæ fiduciam, tantam de sua effi-

¹⁸ Psal. cxxvi, 1. ¹⁹ Exod. xxxiv, 20. ²⁰ Psal. lxxvi, 11.

(a) Or. 49, u. 8.

(b) Or. 44, n. 8.

(c) Carm. al. 3, v. 66, 67.

(d) Aug., l. xi cont. Jul., n. 7.

(e) Carm. 97.

(f) Carm. 8, v. penult.

(g) Carm. De reb. suis, circa finem.

(h) Or. 38, n. 16.

cacitate opinionem et existimationem in mente habuit, ut carmine *De rebus suis* ea virtute qua olim Christus morbos depulit, dæmones exturbavit, mortuos ab inferis excitavit, simili operatione vim gratiæ in suam animam exerere ardentissime exoptet.

(a) Fortem tuam manum

Mitte, et dolorum fer remedium, ac in me omnia
Miracula, et prodigiorum virtutem, ut olim, ostende.
Dic, et celerrime fluxus sanguineus desinat.
Dic, et porcorum gregem in furorem agat legionis
Spiritus, et in mare cadat, et a me recedat.
Lepram tristem remove, lumen accedat
Oculis cæcis, et aures sonum audiant.
Aridam manum meam extende. Vincula linguæ
Rumpe, et pedum firma gressum debilem.
Ex modico pane satia. Sterne mare
Terribile. Splendidus sole corusca.
Fige membra ingravescentia, et ex mortuis
Rursus suscita fœtentem; nec me infructuosum,
Postquam veluti ficum videris, arefacias.

Igitur miracula quæ Christus edidit corporibus sanitatem restituendo, nonnisi umbra e; figuræ miraculorum quæ quotidie operatur, dum homines ad salutem reducit; nec minori virtute ac potentia in animas agit quam in corpora, quinimo majori, cum et voluntatis repugnantiam compellere necesse sit, et ejus libertatem permulcere ac tractare, ut pravorum cordis affectus non cogendo, sed mira suavitate immutando, animum ad se efficaciter convertat.

Si gratiæ necessitatem et vim tantis attollat studiis, æqualiter saluberrima quæ exinde oriuntur pietatis monita prodero ipsi cura est, ut sic sincera grati animi reverentia ac cordis humilitate gratiam ad nos pelliciamus, et assidua oratione summaque vigilantia eam in nobis foveamus et adaugeamus.

(b) Gradior, non sine præmii spe, inter currendum membra protendens,
Christum habens pro allatu, Christum pro robore, pro opibus amplissimis:
Qui mihi et perspicaces oculos, et prosperos cursus præstat.
Sine ipso omnes vana ludibria sunt mortales,
Et mortui viventes, fœtidi peccatis
Neque enim sine aere vidisti volantem avem;
Neque sine aqua maris cursor natavit delphinus.
Sic nec sine Christo mortalis pedem attollit.
Quamobrem ne nimium glories, nec tuæ
Viribus mentis confidas, etsi magnopere sapiens fueris:
Neque aliquem videns abjectiorem, in altum attollaris,
Quasi omnibus superior sis, et ad metam propius accedas.

Hæc procul dubio satis evincunt Græcos Patres, et maxime Gregorium, de gratia tam docte et luculenter quam Latinos disserere, nec minus ipsam prædicare et commendare sollicitos fuisse.

De fide.

Per fidem via salutis capescitur, salusque comparatur. Doctorum pariter et indoctorum est fides; « (c) Nam si in eruditos tantum viros caderet fides, nihil Deo minus dives foret: » *Ἐὶ δ' εἰς σοφοῦς ἔπιπτεν ἡ πίστις μόνον, Θεοῦ παρ' ἡμῖν οὐδὲν ἦν πένεστερον.* Sermonem simplicis fidei sufficere docet Gregorius: *Λόγος γὰρ ἀρχαί καὶ ψιλλῆς τῆς πίστεως, μεθ' ἧς ἀτέχνως τὸ πλεον σῶζει θεός;* « (d) Nam sermo simplicis fidei sufficit, cum qua pars hominum maxima salutem comparat. » *Mysteria autem, maxime vero Trinitatis, penitus cognoscere non præsumendum, et perscrutari nefas. « Ne Patris naturam inquiras, inquit (e), Unigeniti ortum, Spiritus sancti gloriam et potentiam; unam, inquam, et eandem in tribus personis deitatem et claritatem, individuum illam naturam, ac confessionem, et gloriam, spemque hominum fide præditorum. Verba illa, quibus simul cum lacte imbutus es, mordicus retine: sermonis autem et disputationis curam eruditioribus manda. Satis superque tibi est fundamentum habere: superstruat architectus. » Non cujusvis esse ait de Deo disserere; sed his duntaxat hoc muneris incumbit, qui exactissime sunt explorati. « Non cujusvis est, inquit (f) de Deo disserere, non, inquam, cujusvis.... Addam etiam non cujusvis*

(a) Carm. *De reb. suis*, circa finem.

(b) Carm. 59, v. 98 et seqq.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 1250.

(d) *Ib.*, v. 1228.

(e) Or. 32, n. 21.

(f) Or. 27, n. 3.

temporis, nec apud quosvis, nec de quibusvis, sed certo tempore et apud certos homines.... Non cujuslibet quidem, quoniam his duntaxat hoc muneris incumbit, qui exactissime explorati sunt, ac contemplando longe processerunt, priusque etiam et corpus, et animam a vitiorum sordibus purgarunt; aut, ut parcissime loquar, jam hoc agunt, ut se a vitiorum labe purgent.... Quando autem? tum videlicet, cum ab externo luto et tumultu quietem agimus, nec princeps nostri pars improbis vagisque simulacris confunditur.... Apud quos porro? Nempe apud eos, qui rem hujusmodi studiose ac serio amplectuntur, quique non ut quidpiam aliud, sic hoc quoque inepta nugacitate prosequuntur, post circenses ludos et spectacula, post cantiones, post denique quam ventri et iis quæ sunt sub ventre indulserint. Qui quidem ita perditæ affecti sunt, ut hoc quoque in oblectamentorum parte numerent, nimirum de divinis rebus nugari, atque arguta disputatione concertare. Jam de quibus, et quousque disputandum? De his solum, quæ ingenii nostri modulum, atque auditoris captum non excedunt.... (a) Neque vero hæc quisquam ita accipiat, quasi Deum perpetua memoria colendum esse negem.... Nec enim tam sæpe spiritum ducere, quam Dei meminisse debemus; imo, si dici potest, aliud nihil quam hoc faciendum.... Quocirca, ne quis perpetuo Deum memoria teneat, haud veto, sed ne de Deo disputet; imo nec hoc prohibeo, id enim pium est, sed ne intempestive. »

Quod autem maxime prohibet Gregorius illud est, ne de mysteriis nostris immoderate dicendi vel scribendi studio irreverenter disputemus. « (b) Illud saltem inter nos conveniat, ut mystica mystice, et sancta sancte proloquamur, nec in profanas aures, quæ in vulgus efferri nefas est, projiciamus; nec patiamur religiosiores quam nos videri eos, qui dæmones adorant et turpium fabularum ac rerum cultum profitentur. »

De lectione librorum ethnicorum.

Juveni ethnicorum librorum lectioni incumbenti hæc consilia dat Gregorius: « (c) Diligenter optimis disciplinis incumbere, et in libris poetarum, historicorum commentariis, fluente oratorum facundia, subtilibus philosophorum meditationibus temet exerce; sic tamen, ut prudenter in omnibus hisce verseris. Debes enim sapienter ex eis colligere quæcunque sunt utilia; contraque solerti judicio vitare quidquid in singulis est noxium, adeoque apertè argutæ industriam imitari. Nam ea quibuslibet floribus insidere cum consueverit, de singulis utilia tantum decerpit, singulari quadam sapientia naturam ipsam magistram secuta. Tu vero rationem sequens alia quidem largiter decerpe, si quæ prodesse possunt: si autem aliquid ejusmodi sit ut detrimentum afferat, celeriter intellecta rei pravitate avola. Quippe mens hominibus data est ejus celeritatis, ut velociter admodum avolare possit. Quapropter quidquid ab iis perscriptum est, vel ad virtutis laudem atque prædicationem, vel e diverso ad vitiorum reprehensionem; ea tu velim singulari studio cognoscas, ac tum mentem et sensum eorum retineas, tum dictionis elegantiam. Quæ autem de diis scripserunt, insignes nugæ continentia, verbi gratia, fabulas inhonestas ac fædas, malorum geniorum doctrinas, fabulas, inquam, tum risu tum lacrymis dignas; hæc omnia tanquam laqueos et decipulas aversare. Cumque simul utraque legeris, deos ipsorum et orationes, deos ridiculos, et orationes amabiles; deos quidem illos voluptuarios respue, verum orationes maximi facito: quasi scilicet de eodem frutice spinas caveto, et rosas decerpito. Atque hæc quidem optima de doctrinis extraneis lex fuerit. » Eadem præscribit Basilius Magnus libros ethnicorum legentibus.

De potestate temporali et ecclesiastica.

Quid de potestate temporali cogitare debeamus, atque etiam quid cogitare debeant ipsi, qui ea insigniti sunt, his verbis significat Gregorius: « (d) Imperatores, purpuram revereamini.... Cognoscite quantum id sit, quod vestræ fidei commissum est, quantumque circa vos mysterium. Orbis universus manui vestræ subjectus est, diademate parvo atque exiguo panno retentus. Supera quidem solius Dei sunt; infera autem vestra etiam sunt. Subditis vestris deos vos præbete; liceat enim audacius aliquid dicere: « Cor regis in manu Dei est », ut ex Scriptura audimus ac credimus. Hic imperium vestrum sit, non autem

^{aa} Prov. xxi, 1.

(a) Or. 27, n. 4.

(b) Ibid., n. 5.

(c) Carm. ad Seleucum, v. 35 et seqq.

(d) Or. 36, n. 11.

in auro et in exercitiis. Aulici, proceres, ac sublimibus thronis et dignitatibus insignes, ne ob potentiam magnopere animos efferatis, nec de mortalibus rebus tanquam immortalibus cogitetis. Fidem imperatoribus servate, sed prius Deo, propter quem his etiam quibus commisi et traditi estis. »

Ecclesiasticam potestatem agnoscit, hisque verbis coram præfecto provinciæ prædicat et luetur : « (a) Vos quoque imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim nos quoque gerimus; addo etiam præstantius ac perfectius: nisi vero æquum sit spiritum carni, et cœlestia terrenis cedere. » Nec minus tamen principibus parendum esse docet (b): « Submittamus nos, tum Deo, tum alii aliis, tum iis qui in terris imperium gerunt: Deo quidem omnibus de causis, alii autem aliis propter charitatis fœdus: principibus denique, propter ordinem publicæque disciplinæ rationem; idque tanto etiam magis, quanto facilioribus illis ac benignioribus utimur. »

De hierarchia et cœlibatu presbyterorum.

Quod attinet hierarchiam, ubi Gregorius de clero Constantinopolitano verba facit, episcoporum, presbyterorum, diaconorum et lectorum tantum meminit (c). « Vide presbyterorum concilium, canitie et prudentia ornatorum, diaconorum modestiam..... lectorum concinnitatem. » Primos in hierarchia ecclesiastica gradus episcopi, secundos occupant sacerdotes: ad episcopatum non nisi per inferiores gradus ascendebatur. Quandiu Ecclesia floruit, et vigor disciplinæ stetit incolumis, quisquis ad supremum sacerdotii honorem promovendus erat, ob sanctitatis meritum assumebatur, ac diligenter de ejus vita, moribus et doctrina exquirebatur. Verum quo tempore nefanda Arianorum hæresis omnia miscuit, hic ordo perturbatus, conculcatæ leges. Hinc illæ Gregorii querelæ (d): « Nos vero cunctos, facile collocamus in antistitum solia, modo ipsi velint: nequaquam recentium, aut priscorum, vel actiones considerantes, vel doctrinam, vel conversationem..... Non eos antistites facimus, qui aliquo temporis spatio fuerint examinati; sed qui suomet judicio digni videntur. » Hinc tam tristes, tam luctuosæ hujus temporis episcoporum imagines, tam nigris coloribus ab ipso in carminibus efformatæ. Sic in oratione de hoc argumento (e): « Aliorum me puduit, qui cum plerisque nihilo meliores sint, atque utinam non etiam multo pejores, illotis, ut dici solet, manibus, profanisque animis in sanctissima mysteria sese inferunt, ac priusquam digni sint, qui ad res sacras accedant, sacrarium ipsum ambiunt, et circum sacrosanctam mensam sese invicem premunt ac protrudunt, tanquam non virtutis exemplum, sed victus parandi occasionem et subsidium hunc ordinem esse judicantes, ac non munus referendis rationibus obnoxium, sed imperium ab omni censura immune. »

In Oriente presbyteri non tam stricte cœlibis vitæ legem observasse videntur, quin ab ea aliqui recederent, quod ipse significat Gregorius, ubi scribit esse quosdam qui baptismum ab eo presbytero velint suscipere, (f) « qui cœlebs sit, qui continentia laude atque angelica vivendi ratione floreat. »

De causis ecclesiasticis.

Causarum ecclesiasticarum iudices erant episcopi; et si quando res ecclesiasticæ publicis prætoriis traducebantur, id ægre ferebant, et exinde querimonias apud iudices habebant, ut epistola Gregorii de episcopo Bosphorio argumento est. « Hanc tibi, » inquit scribens Nectario (g), « precepcionem ausus sum offerre pro reverendissimo episcopo Bosphorio..... Controversiam certe de circummanentibus exortam ipse nimirum dissolves juxta Spiritus gratiam, quæ in te est, et canonum tenorem. Illud autem minime ferendum tuæ reverentiæ videatur, quod nostra publicis prætoriis traducantur. Nam tametsi sint Christiani, ut certe Dei benignitate sunt, ejusmodi negotiorum iudices; quid commune glædio et spiritui? Quod si etiam concesserimus, quomodo aut ubinam justum, disputationem de fide cum aliis controversiis implicari? » Quod hac epistola postulabat Gregorius, conse-

(a) Or. 17, n. 8.

(b) Ibid., n. 6.

(c) Or. 42, n. 11.

(d) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 39.

(e) Or. 2, n. 8.

(f) Or. 40, n. 26.

(g) Ep. al. 227.

cutus videtur, occasionemque dedisse rescripto Theodosii, dato 4 Febr. an. 384 vel 385, ad Optatum Ægypti præfectum, quo sancitur, « (a) ne nomen episcoporum, vel eorum qui Ecclesiæ necessitatibus serviunt, ad judicia sive ordinariorum sive extraordinariorum pertrahatur. Habent illi iudices suos, nec quidquam his publicis commune cum legibus: quantum ad causas tamen ecclesiasticas pertinet, quas decet episcopali auctoritate decidi. Quibuscunque igitur mota fuerit quæstio quæ ad Christianam pertineat sanctitatem, eos decebit sub eo iudice litigare, qui præsul est in suis partibus omnium sacerdotum, » etc.

De virginibus et monachis.

Notatione dignum maxime quod ait Gregorius de virginibus Deo consecratis, deque iis omnibus, qui post nuncupata Deo vota, promissa non curant persolvere, aut graviter officium deserant:

(b) Qui virginitatem Christo regi obtulit,
 Rationale sacrificium, victimam incruentam,
 Nuptias si deinceps quæsierit, non iactura tantum illi, verum gravissimus
 Est casus, morti proximus, ac præterea opprobrium indelebile...
 Quis vero audiens Sapphiram infelicem et Ananiam
 Lucro qui suo malam mortem commutarunt⁸⁷,
 Non vereatur vel leviter promissa violare?
 Regulam etiam quis auream cum furtim subripuisset
 E populi primoribus, inscio duce,
 Vestem et pecuniæ modicum; toti nocuit populo.
 Talis est, qui virginitatem amplexus, retro graditur; aut etiam deterior.

Nazianzi monachorum exercitia sic describit Gregorius (c): « Vigiliæ, jejunia, preces, lacrymæ, callosa genua, pectoris converberationes, suspirium ex imo manans, pernox statio, mentis ad Deum peregrinatio, tenuis inter orandum fletus, audientium animos ad compunctionem incitans, psallentes, Dei gloriam celebrantes, legem Domini diu noctuque meditantes, exaltationes Dei in gutturibus⁸⁸ ferentes; atque hæc etiam vitæ Deo gratæ pulchra indicia et argumenta, tacilique præcones, sordida nimirum et squalida coma, pedes nudi, et apostolicos imitantes, nihil mortuum ferentes, apta et moderata tonsura, amictus fastum coercens, zona ob ornatus neglectum culta et ornata..... oculus minime vagus, subrisus blandus..... silentium sermone præstantius, laudatio sale condita, non ad blanditias comparata, sed ad meliora dirigens, objurgatio laudatione optabilior..... modus tum in commune prodeundi, tum secedendi, hoc ut ipsi Spiritus mysteriis imbuantur; atque ita utrumque, ut et in communi solitudinem servant, et in solitudine fraternam benevolentiam et charitatem; et, quæ his adhuc majora et sublimiora sunt, opes in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, secunditas in cælibatu, siquidem præstantiores fetus illi sunt, qui secundum Deum existunt, quam qui a carne ortum ducunt: qui deliciis minime studere pro deliciis habent; qui regni cælestis causa humiles sunt, qui nihil in mundo habent et supra mundum existunt, qui etiam in carne extra carnem vivunt, qui pro portione Deum habent, qui propter regnum inopia laborant, et propter inopiam regnant. »

De monachis et virginibus Deo sacris sic iterum in carmine iambico (d):

Sed quod semper ac omnibus notissimum est,
 Cernis insonnes virginum psalmodias,
 Virorum ac mulierum naturæ oblitum,
 Quot et qualium! quam ad Divinitatem accedentium
 Concinentem et angelis respondentem chorum
 Duplicem, in cælo et in terra ordinatum,
 Divinæ laudatorem majestatis et naturæ.

Non una omnium virginum vita, eademque vivendi instituta:

(e) Αἱ μὲν ὁμηγερέες ἔχονδ' πόθον ἀμφιέπουσαι
 Οὐρανίου ζωῆς, ἴσα τε μέτρα βίου.

Aliæ quidem simul congregatæ, sub uno conclavi commune vivendi institutum servabant commune desiderium foventes cælestis vitæ, similesque vivendi modos secutæ.

Αἱ δ' ἄρ' ἑοῖς τοκέσσι παρήμεναι ἀδρανέουσιν,
 Ἡὲ κασιγνήτοις μάρτυσι σωφροσύνης.

⁸⁷ Act. v, 4-11. ⁸⁸ Psal. cxxix, 6.

(a) Lege 3, apud Sirmundum, in appendice *Codici*
Theod., tom. I oper. variorum, p. 720.

(b) Carm. 4, *De præc. ad virgines*.

(c) Or. 6, n. 2.

(d) Carm. *De virtute*.

(e) Carm. 48, ad Hellenium.

Aliæ vero intra paternas domos infirmis assidebant parentibus, quorum curam suscipiebant, atque etiam affinium, quos suæ continentiæ testes habebant. Sic Marcellina, sancti Ambrosii soror, sacra Deo fuit virgo in paternis domibus; sic Eustochium, sic Principia, aliæque non paucae, Hieronymiano calamo celebratæ, quæ nullis se monasteriis addixerant, et sub una parentum cura degebant. Progrediente tempore, abusus irrepserunt: nonnullæ ex his virginibus interdum, aut parentibus fratribusque orbatæ, aut infirmitate, aut paupertate, aut aliis incitatæ rationibus, clericos vagosque monachos in contubernium asciverunt; atque ita factum est ut parentum ac fratrum loco succederent clerici sive monachi, *συνεσaxτοι*, introducti, qui etiam honestis nominibus talem et tam noxiam consuetudinem obtegebant. Hinc agapetorum et agapetarum origo, quibus nominibus tam periculosam vivendi normam decorabant. Hinc sanctorum Patrum, maxime Hieronymi querelæ deplorantis inflictum virginitati vulnus; in epist. *De custodia virginitatis* ad Eustochium: « Pudet dicere, inquit, proh nefas! triste, sed verum est. Unde in Ecclesiis agapetarum pestis introiit? Unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? Imo unde novum concubinarum genus? » etc. Tantis malis sancti Patres querelis suis, admonitionibus et scriptis, nec non concilia severis edictis obviam ire non cessarunt; quæ quidem si singula commemorare animus esset, longa nobis texenda esset historia. Hæc dixisse sat est; qui plura volet, legat Antonii Muratorii *Disquisitionem de Synisactis et Agapetis in Anecdosis Græcis*, etc., Patavii in-4°, an. 1709, p. 218.

Observationes circa Ecclesiæ disciplinam ex Gregorii scriptis.

Plurima in Gregorii scriptis observatione digna occurrunt, tam circa Ecclesiæ disciplinam, quam circa morum regulas. Ecclesiæ asylum iis erant, qui ad eas confugiebant; unde nemini eos extrahere licebat. Insigne profert exemplum Gregorius in oratione de Basilio (a). « Mulieri cuidam amplissimo loco natæ, cujus maritus haud pridem extremo vitæ die functus erat, iudicis assessor vim afferebat, invitamque ad nuptias pertraherat. Ista autem, cum nulla ratione hanc vim effugere posset... ad sacram mensam confugit, Deumque adversus hanc injuriam propugnatorem sibi adoptat. Quid igitur... faciendum fuit, non dico Magno Basilio, qui de his rebus leges quoque omnibus statuerat, sed alii cuipiam longe illo inferiori, dum tamen sacerdoti? Quid aliud, nisi ut eam assereret, retineret, omni cura tueretur, Dei clementiæ et legi, quæ altaribus honorem haberi jubet, manum porrigeret, omnia denique prius faceret et pateretur, quam ut inhumanus ullum adversus eam consilium iniret; sicque et mensam sacrosanctam, et fidem etiam illam cum qua supplex erat, contumeliâ afficeret? » Non passus est Basilius ullam piæ viduæ injuriam inferri, sed eam adversus ejus persecutorem, quamvis Dominicæ Augustæ præsidio fretum, omni ope et opera tutatus est.

Priscis Ecclesiæ temporibus Christianorum mos erat, ut quilibet propriis manibus Eucharistiæ materiam efficeret, hique panes omnes in divina mensa offerrentur. Ne imperator quidem ab hoc usu liber erat, ut exemplo Valentis discimus: « Cum dona, quæ ipsemet, ut scribit Gregorius (b), effecerat, divinæ mensæ offerenda essent, » etc.

Omnes simul fideles, viri ac mulieres, psalmos in Ecclesia decantantes sodebant: « Nos cum vetulis sedemus et psallimus (c). » Signum crucis in quovis casu efficax remedium habebatur. Quanta sit hujus signi vis, manifestum est ex eo quod Juliano de rebus suis dæmones consulenti contigisse narrat his verbis Gregorius (d): « Ut autem egregium virum progredientem terrores adoriri cœperunt, ac subinde plures ac formidabiliores sonos quosdam insuetos, aiunt, tetrosque odores atque ignea spectra, et nescio quas nugas et deliramenta, rei novitate percussus... ad crucem vetusque remedium confugit, hocque se adversus terrores consignat, eumque, quem persequabatur, opitulatorem asciscit... Valuit signaculum, cedunt dæmones, pelluntur timores. Quid deinde? Respirat malum; rursus audaciam concipit, rursus aggreditur, rursus iidem terrores urgent, rursus signaculum adhibetur, ac dæmones conquiescunt. Hæret consilii inops discipulus. » Sacros ieiunii dies fideles observabant, quidam etiam ultra vires. « Christus, inquit Gre-

(a) Or. 43, n. 56.

(b) Ibid., n. 52.

(c) Or. 5, n. 25.

(d) Or. 4, n. 55, 56.

gorius (a), paulo ante tentationem jejunavit; nos ante Pascha... Ille totos quadraginta dies a cibo abstinuit, utpote Deus; nos autem ad virium nostrarum modulum sjejunium attemperavimus, etiamsi quidam, zelo impulsus, ultra virium facultatem in jejunando prosiliant. » Qui sacra jejunia non celebrabant, arguebantur. Sic Gregorius acriter præfectum, ob violatam jejunii legem, increpat (b) : « Inique agis, o judex, qui non jejunes. Et quomodo leges humanas servabis, qui divinas contemnis, et pro nihilo ducis? »

Mortuorum corpora magno apparatu fideles tumulo componebant, ut, exemplo est Constantius imperator. « Ille igitur, ut narrat Gregorius (c), publicis præconiis faustisque omnibus, ac celebri pompa deducitur, religiosisque etiam his nostris officiis, hoc est, nocturnis cantionibus, ac cereorum ignibus, quibus nos Christiani pium e vita discessum ornandum existimamus. » Sic etiam exsequias describit Gregorius (d). « Nobis magnus ille Cæsarius servatus est, cinis pretiosus, mortuus laudatus, hymnis sibi succedentibus deductus, ad martyrum sacraria cum pompa ductus, sanctis parentum manibus honoratus, matre candida veste induta pietatem mœrori subrogante, lacrymis a philosophia superatis, psalmodiis luctum sedantibus... (e) Atque alia quidem persolvimus, alia vero dabimus, anniversarios honores et commemorationes offerentes, ii quidem certe, qui superstites erunt. » Hinc patet consuetudinem fuisse etiam, ut honores anniversarii et commemorationes ab iis, qui superstites erant, offerrentur.

Præter festa præcipua, nempe Natalis Domini, Epiphaniæ, Paschæ, Pentecostes, festa etiam apostolorum Constantinopoli celebrabantur, nec non martyrum, quos inter numerabantur Machabæi. Apostolorum namque festa ibi se celebrasse, etsi non sæpe, inter valedicendum testatur Gregorius (f). « Valete, apostoli, præclara colonia, certaminis mei magistri, etsi minus sæpe festa vestra celebravi. » In festum sancti Cypriani martyris orationem ad populum habuit Gregorius, nec non aliam in festum Machabæorum, quorum dies festus Constantinopoli agebatur : « Qui quamvis (g), apud multos non honorentur, quia non post Christum decertarunt, digni sunt tamen qui ab omnibus honore afficiantur, quoniam pro legibus institutisque patriis fortem animum præstiterunt. Qui porro ante Christi passionem martyrium subierunt, quid tandem facturi erant, si post Christum persecutionem passi fuissent, ejusque mortem salutis nostræ causa susceptam ad imitandum propositam habuissent? » Quibus virtutibus pietatisque operibus festa sanctorum, præcipue martyrum, cohonestentur, digno caractere exprimit, et exinde in hæc verba prosequitur (h) : « Si ita convenimus, aut concurrimus, revera festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebramus, revera martyres honore affecimus, aut afficiemus, revera triumphalem choream agimus. Sin autem eo convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, et fluxis ac brevi perituris deliciis fruamur, eaque, quæ mox evacuatur, inferamus; atque hæc loca, non temperantiæ, sed crapulæ, et hæc tempora, non spiritualis ascensus, ac (nisi hoc a me audacius dictum videatur) divinitatis consequendæ, cujus mediatores sunt martyres, sed rerum gerendarum et negotiationum tempora esse arbitremur : primum quidem quod hoc tempori conveniat, haud agnosco. Quid enim valeat cum tritico? quid carnis voluptati cum martyrum certaminibus? »

Hospitales erant Christianis excipiendis domus, quæ ut perfugium adversus humanam infirmitatem atque adversus miseras paupertatis habebantur. Unam Basilii extra urbem Cæsaream ædificavit, cujus descriptionem a Gregorio factam huc referre juvabit, nec legere pigebit (i) : « Paululum extra civitatem pedem effer, ac novam civitatem conspice, illud pietatis promptuarium, commune locupletum ærarium, in quo, non modo redundantes ac superflue opes, sed jam necessariæ quoque facultates per illius cohortationes reconducuntur... in quo morbus æquo animo toleratur, et calamitas beata censetur, et misericordia exploratur.... Mihi vero nulla res perinde admirabilis videtur, atque compendiaria hæc ad salutem via, facilis in cælum ascensus. »

(a) Or. 40, n. 30.

(b) Epist. al. 74.

(c) Or. 5, n. 16.]

(d) Or. 7, n. 15.

(e) Ibid., n. 17.

(f) Or. 42, n. 26.

(g) Or. 15, n. 1.

(h) Or. 11, n. 5.

(i) Or. 43, n. 65.

Julianus rem nullam Christianæ religioni, quæ ipsi erat invisissima, tam honorificam esse, quam hospitales domos et pauperum curam animadvertens, nec ulla re tam crevisse, statuit hujusmodi domos construere, datisque litteris ad quemdam gentilem sacerdotem, Arsacium nomine, jussit crebra in singulis civitatibus xenodochia constitui. Apostatam audire juvat. « (a) Religio gentilium nondum ex animi nostri sententia viget, culpa eorum qui illam profitentur. Nam ea quidem quæ ad deos pertinent, præclara sunt atque magnifica, omnique voto ac spe majora.... Quid ergo? putamusne nos ista sufficere? Nec attendimus quid Christianorum religionem auxerit, humanitas scilicet in peregrinos, et in sepeliendis mortuis sollicita diligentia, et simulata morum gravitas. Quorum singula a nobis exercenda esse existimo. Nec sufficit quod tu hujusmodi sis, sed quotquot in Galatia sunt flamines tales esse decet... Singulos flamines hortare, ut nec ad theatrum accedant, nec in tabernis bibant, nec artem ullam, aut opificium turpe ac probrosum exercent... Crebra in singulis civitatibus xenodochia constitue, ut peregrini non ex nostris solum, sed ex aliis etiam, si pecunia forte opus habuerint, humanitate nostra perfruantur. Porro unde sumptus tibi suppetant, a me jam provisum est.... Turpe enim ex Judæis neminem mendicare, impios vero Galilæos, præter suos pauperes, etiam nostros alere: nostros autem mendicos nostra ope ac subsidio destitutos videri. »

Circa morum regulas.

Bibliothecæ ecclesiasticorum scriptorum auctor scribit, Gregorium morum disciplinam docere ratione, quæ philosopho magis quam populo conveniat: quod quidem, si verum foret, non laudi sed vitio vertendum esset episcopo, qui, cum artem callere debeat docendi omnes, sic orationem suam auribus auditorum accommodet; necesse est, ut tam rudes quam doctos cœlestibus imbuat disciplinis. Quisquis tamen legerit Gregorii sermones, si diligenter attendat quomodo varia circa mores doctrinæ capita proponat et explicet coram frequenti populo, facile noscet Gregorium, fidelem in domo Dei dispensatorem, provida manu frumenta patrisfamilias singulis ita erogasse, ut nullus, ne pauperculus quidem, fame laboraret; et sapientiæ fontes tanta reserasse prudentia, ut omnes, sive parvi, sive magni, sitim possent restinguere. Paucis juvat exemplis rem demonstrare.

1° Si quæras a Gregorio, quomodo quis sermonem, vel rem aliquam auspicari debeat? « Optimus hic ordo est, inquit (b), ut qui vel sermonem, vel rem aliquam auspicatur, a Deo initium ducat, et in Deo conquiescat. » Hæc omnium actionum nostrarum norma.

2° Quid Deo offerendum? « (c) Unusquisque Deo, quod poterit, offerat, quovis tempore, quovis genere vitæ et fortunæ, pro præsentis facultatis modulo, pro gratia sibi concessa, ut per omnes virtutis modos, omnes cœlestis regni mansiones impleamus. »

3° Tam benignus, tam clemens est Deus, ut vel minima lubens accipiat, si voluntatem cupiditas non comprimat, et angustiis pectoris munera non coarctentur: « (d) Nihil eorum quæ Deo offeruntur, tam parvum est, quamvis etiam minimi momenti sit, quamvis longe infra illius dignitatem, quod non omnino accipiat, gratumque habeat... Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus tamen collaturi simus, quam accepimus. Quandoquidem divini beneficii est, quod sumus, quod Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offeramus, habemus. Atque illud pulcherrimum humanissimumque censendum est, quod Deus largitionem, non oblatæ rei pretio et dignitate, sed offerentis affectu et facultate metitur. »

4° Quid maxime postulet a nobis, totum gravi sententia et memoratu digna inculcat. « (e) Dixit abbas Gregorius Theologus: Tria hæc exigit Deus ab omni homine baptizato, fidem rectam ex animo, veritatem in lingua et temperantiam de corpore. »

5° Quibus ex causis, quo fine præclara facinora quisquis aggrediatur optime constituit, omnem aditum vanæ gloriæ obstruendo. « (f) Si gloriæ cupiditate, ac non veritatis studio et amore nos pericula adire existimabat (Julianus), hæc sane apud illos ludant Empedocles, et Aristæi,

(a) Sozom. l. 3, c. 16, p. 619.

(b) Or. 2, n. 1.

(c) Or. 19, n. 7.

(d) Ibid., n. 8.

(e) Apoph. Pat. apud Cotel., p. 410, t. II Mon. Ec. Græc.

(f) Or. 4, n. 50.

et Empedotimi quidam, ac Trophonii, atque hujusmodi miserorum hominum chorus... (a) At Christianis jucundius est pietatis causa pati, etiamsi nemo id resciturus sit, quam aliis cum impietate ferre, atque in gloria versari. Hominibus quippe placere, parum admodum curamus; id unum expetentes, ut honorem a Deo consequamur; imo sublimius etiam assurgimus. (De iis loquor, qui vere philosophi, veroque Dei amore præditi sunt). Quippe qui bono conjungi propter ipsum bonum exoptamus, non autem propter honores in altero ævo reconditos. Secundus enim hic honestorum et laudabilium virorum gradus est, pretio ac mercede aliquid facere; quemadmodum in tertia classe collocandi sunt, qui pœnæ metu a scelere et maleficio deterrentur. »

6° Leges amicitiae ita describit, ut ad perpetuam hominum concordiam et societatis incolumitatem nihil amplius desiderandum, si mores ad illud exemplar informarentur: « (b) Apud Christianos lex et norma amicitiae quisque ipse est, atque eadem proximis velle quæ et sibi ipsi. Crimen autem, non modo malum extitisse, sed etiam a malo parum abfuisse, cum cupiditas ipsa pene ut actio plectatur; apud quos tantum pudicitiae studium est, ut oculus quoque frenetur ac reprimatur; et manus sanguinaria et mortifera ita longe arcetur, ut ira etiam ipsa coerceatur; perjurium autem adeo atrox et nefarium censetur, ut jusjurandum quoque ipsum nobis solis interdictum sit. »

7° Benignitatem erga pauperes non tantum suadet, sed maximis urget momentis. (c) « An tu benignitatem, non necessariam, sed tibi liberam esse putas? Ac non legem, sed consilium? Hoc quoque ipse magnopere vellem et existimarem. Sed me sinistra illa manus terret, et hædi, et probra, quæ ab eo, a quo illic collocati sunt, conjiciuntur; non quia manus alienis bonis attulerunt, nec quia templa diripuerunt, aut adulterium perpetrarunt, aut aliud quiddam ex aliis quæ interdicta sunt, admiserunt, hoc ordine mulctati, sed quia Christum per pauperes minime curarunt. »

8° Tandem Christianum beneficiis divinis aut cumulatam, aut multum egentem seipsum intueri cogendo, egregie ad charitatis officia accendit. (d) Habes beneficium, quod te multorum mandatorum submoneat: ne contemptim prætereas. Pauper accessit? In mentem tibi veniat, ex quam gravi paupertate ad quantas divitias proventus es. Pane carens, aut potu, atque etiam fortasse Lazarus quispiam ad domus tuæ fores provolutus? Moveat te mystica mensa, ad quam accessisti; moveat te panis ille cujus particula? Moveat te mystica mensa, ad quam accessisti; moveat te panis ille cujus particula? Moveat te panis ille, quem accepisti, cum Christi passionibus initiareris. Peregrinus ad genua tua procubuit, domo carens, advena? Per hunc eum excipe, qui propter te peregrinatus est, idque in propriis, quique per gratiam ad te immigravit, teque ad caeleste domicilium pertraxit. Zachæum imitare⁶⁰, illum, inquam, heri publicanum, hodie animi magnitudine et liberalitate præditum. Facultates omnes tuas ingredienti Christo offer, ut, licet corporali statura pusillus, animo tamen eveharis, Christum egregie conspicatus. Ægrotus prostat, ac saucius? Moveat te sanitas tua, et vulnera quibus te Christus liberavit. Si videris nudum, operi eum, tuum incorruptionis indumentum, hoc est, Christum honore prosequens: quotquot enim in Christum baptizati sumus, Christum induimus⁶¹. Si debitorem nactus sis ad pedes tuos sese abjicientem, syngrapham omnem, tam justam, quam injustam rescinde. Decem illa talentorum millia, quæ tibi Christus remisit, in memoriam revoca. Noli te acerbum minoris debiti exactorem præbere, et quidem conservis, cum tibi a Domino major summa condonata sit; ne humanitatis quoque illius, quam tibi in exemplum propositam haudquaquam imitatus es, pœnæ a te expetantur⁶². »

Plurima sunt in operibus Gregorii historiae spectantia, quæ singula referre longum foret. Pauca e multis seligam. In oratione xxxiii (n° 11) scribit Petrum in Judæa Evangelium prædicasse, Lucam in Achaia, Andræam in Epiro, Joannem Ephesi, Thomam in India, Marcum in Italia.

⁶⁰ Luc. xix, 2-9. ⁶¹ Gal. iii, 27. ⁶² Matth. xviii, 24-35.

(a) Or. 4, n. 60.
(b) Or. 4, n. 123

(c) Or. 14, n. 39.
(d) Or. 40, n. 31.

Videtur inter victimas pro Christo cæsas recensere SS. Lucam et Joannem. « (a) Non victimas pro Christo cæsas veritus es? nec magnos pugiles extimuidisti, Joannem illum, Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam, Andræam, Theclam, eos qui et post illos, pro veritate periculis se objecerunt. Qui cum igni, et ferro, et belluis, et tyrannis, et præsentibus malis, » etc. Joannes tamen et Lucas, quamvis crucis mortificationem jugiter in suis corporibus pertulerint, et perimultas propter Christum et ejus Evangelium calamitates passi sint: « Haudquaquam, ut scribit Elias Cretensis (b), Comment. in orat. II, nunc IV, interempti sunt, verum in pace ad eum, qui pacis Deus est⁶², reversi sunt. »

Scribit Gregorius Petrum lupinis unico asse emptis vitam tolerasse: « Pulchra res victus tenuitas, inquit (c): documento mihi est. . . . Petrus qui lupinis unico asse emptis alebatur. » — « Hoc autem, ait Nicetas, Comm. in orat. al. XVI, p. 659, ex quodam libro desumptum est in ecclesiasticum canonem minime recepto. » Gregorius hæc verba Petro ascribit in epistola al. XVI, p. 778: « Ægra anima viciua est Deo, ut eximie alicubi loquitur Petrus. » Annotat Elias hunc locum sumptum esse ex eo libello, qui *Doctrina Petri* inscribitur: Commentario in orat. al. XVII, p. 684. Hæc autem verba: « (d) Petrum dicentem audiamus: Erubescite qui aliena detinetis, Deique æquitatem vobis imitandam proponite, et nemo erit pauper: » ex libro *Apostolicarum quæstionum*, quem postea sexta synodus improbavit, tanquam ab hæreticis depravatam et adumbratam, sumpta esse scribit Nicetas, Comment. in orat. al. XVI, p. 672.

Scribit Gregorius (e) Theclam virginem necis flammæque periculo primum ereptam, dein morsibus unguibusque leonum, qui generosos virginis artus dente premere et discernere minime ausi sunt, e tyranno ipsius proco ope Christi servatam. (f) Quamvis eam pro Christo sanguinem suum fudisse non asserat, hanc tamen numerat inter cæsas et illustres pro Christo victimas: hanc alii martyrem appellant. Sacrum egregiæ huic virgini templum erat Seleuciæ, quo, abdicata sede Constantinopolitana, Gregorius sese recepit.

De Judæis hæc, digna quæ observentur, habet Gregorius (g): « Una utique illis calamitatis columna totus terrarum orbis est, per quem varie fusi sparsique sunt, divinusque cultus compressus et extinctus, ipsumque adeo Jerosolymitanæ urbis solum, quod vix jam agnoscitur, atque hactenus duntaxat illis patet, idque duntaxat fructus ex veteri sua gloria et amplitudine capiunt, ut per diem conspicui facti solitudinem lugeant. » Eadem et plura etiam de Judæis plurimi narrant scriptores, maxime Hieronymus qui ait (h), usque ad sua tempora Judæos prohiberi Jerusalem ingredi; eosque, qui Christi sanguinem emerant, emere lacrymas suas, id est pecunia facultatem obtinuisse ut quo die a Romanis capta dirutaque et eversa fuit Jerusalem, illi campos ubi Jerusalem fuerat, veniant, et eis ruinam civitatis flere liceat. Eusebius testatur lib. IV *Hist.*, cap. 6, universam gentem Judæorum in regionem circa Hierosolyma sitam pedem inferre prohibitam fuisse constitutione Adriani imperatoris; adeo ut ne prospicere quidem e longinquo patrium solum ipsis liceret. Quod tamen postea concessum, vel potius pecunia emptum, ut notat Gregorius.

Ex ipso discimus Maximinum crudeliori adversus Christianos persecutione grassatum, quam Diocletianum, et ejus successorem Maximianum. (i) « Persecutio erat, et quidem persecutionum omnium atrocissima, maximeque horrenda. His loquor, quibus Maximini persecutio nota est; qui, cum post multos, qui paulo ante extiterant, ingruisset, hoc effecit, ut omnes humani ac faciles fuisse viderentur. » Præclaram hanc vocem dictam refert a Constantini Magni patre Constantio, principe optimo, qui cum

⁶² Philipp. IV, 9.

(a) Or. 4, n. 49.

(b) In edit. Bill., t. II, pag. 222, 223.

(c) Or. 14, n. 4.

(d) Or. 14, n. 24.

(e) Carm. De præc. ad virgines.

(f) Or. 24, n. 10.

(g) Or. 6, n. 18.

(h) In cap. 1 *Sophon.*, t. III, p. 1655.

(i) Or. 45, n. 5.

ad persecutionem Christianis movendam his verbis inter alia a malevolo impelleretur (a) :

Τί τῆς μελίσης ἐστὶν ἡμερώτερον ;
'Ἄλλ' οὐδ' ἐκείνη τῶν τραγῶντων φαίνεται.

Estne animal ape mitius?
Sed nec illa favos auferentibus parcat;

Constantius respondit :

Πῶς οὐκ οἶδας, ὦ βέλτιστε σὺ,
'Ὡς οὐδ' ἐκείνη κέντρον ἐστὶν ἀσφαλές;
Παίει μὲν, αὐτὴ δ' εὐθέως ἀπόλλυται.

An te fugit, vir optime,
Quod ipsius aculeus periculo non vacat?
Ipse quidem pungit, sed illa statim moritur.

Plurima de Constantio honorifice prædicat; imperatorem piissimum, Christi amantissimum, qui Deo adjunctus sit, qui cœlestis gloriæ hæreditatem acceperit, qui moriens imperium cum meliore commutarit. Non hæc Hilarius, non hæc Athanasius, non Theodoretus, aliique scriptores ecclesiastici. Sed jam in Præloquio ad orationem quartam hæc diligenter excussa sunt. Monitum, si velit, adeat lector; nobis semel dicta retractandi olium non est; quin etiam cum voluminis tum temporis angustiae nos cogunt ut præfandi terminum hic tandem habeamus,

(a) Carm. adv. iram.

VITA

SANCTI GREGORII THEOLOGI

EPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

EX IPSIUS POTISSIMUM SCRIPTIS ADORNATA.

Gregorius Nazianzenus, qui ab eximia rerum A divinarum scientia *Theologi* nomen solus post apostolum Joannem invenit, quis, qualis et quantus fuerit, omnes uno ore Græci et Latini melioris notæ scriptores ecclesiastici honorificentissime testati sunt; pauciora tamen de ejus vita rebusque gestis litteris mandarunt. Verum ipse Gregorius proprio calamo supplevit, tum in prolixo et egregio carmine quod de suis rebus ipse scripsit, tum variis in locis, seu carminum cæterorum, seu orationum et epistolarum, in quibus plurima de seipso commemorat. Quare scripta Gregorii, Vitæ ipsius, ac eorum quæ de ipso scribimus, basis sunt ac fundamentum.

I. *Gregorii patria : an Nazianzum, an Arianzum pagus.*

Nazianzum Cappadociæ civitatem, haud procul a B Casarea, in cujus diocesi erat, Gregorii esse patriam, indeque Nazianzenum eum dictum fuisse plerique existimant. Sunt tamen qui eum, non Nazianzi, sed Arianzi natum arbitrantur. Arianzum autem pagus erat in regione Tiberina situs, quem doctissimi Tillemontius et Gothofredus Hermantius

suburbanum Nazianzo censi putant : ilque inde colligunt, quod cum ea regio grandine vastata fuisset, Nazianzenos ad pœnitentiam hortatus sit Gregorius, ut quos ea calamitas propius spectaret. Id haustum est ex collatione 5 Synodi v, ubi Euphrantas episcopus Thyranensis ait : « Arianzum quidem prædium est, unde ortus fuit Gregorius, sub Nazianzo constitutus (b). » Bollandistæ aiunt se non intelligere « cur hæc debeant ad nativitatem referri, cum sufficiat, si ex illo suæ possessionis prædio Gregorii pater, aut avus, in ipsam Nazianzenam civitatem migravit, ibique Gregorium filium peperit mater. » Præterea inquirunt : « Arianzum non prædium fuisse videtur, sed pagus, in quo prædium habuit Gregorius a quodam Rhestino emptum. » Leviora hæc sunt quam ut iis immoremur diutius; ac parum interest, natusne sit Gregorius Nazianzi, an Arianzi; maxime cum constet Arianzum vicium fuisse Nazianzo.

II. *Mala veterum de Cappadociæ incolis opinio.*
Patriam igitur, ut ait Gregorius presbyter in ejus Vita, secundam Cappadocum provinciam habuit.

(b) 9 Maii, p. 376.

urbem Nazianzum. Juvat observare Nazianzum, A
 ut ex Hieronymo, libro *De scriptoribus ecclesiasticis*,
 et ex Gregorio discimus (a), appellatam olim fuisse
 Diocæsaream. Parva quidem urbs et obscura, Na-
 zianzum, nullo in honore, imo communi cum cæ-
 teris Cappadocibus infamia laborans. Ubique enim
 terrarum pessime audiebant Cappadoces: nec ullus
 est scriptor, sive e nostris, sive ex profanis, qui
 eos conviciis non lacescat; quæ etiam proverbio,
 melius dixerim, veteri ἀρχαίωμα, τρία ΚΚΚ χά-
 ριστα, increbuerunt. Unum inter multos audiamus
 Isidorum de Cappadocibus loquentem (b): « Sub-
 dola atque improba magna ex parte hæc natio est.
 Pace offenditur, contentionibus ac dissidiis alitur,
 eundemque dulcis et amari fontem habet. In con-
 gressu blande ac benigne loquitur, in absentia ob-
 tretrat. Fallax est, impudens, temeraria, meticulo-
 sa, cavillatrix, illiberalis, versuta, inhumana,
 superba et contumax, in secundis amicorum rebus
 mœsta, in adversis læta et insatiabilis. Sub pietatis
 larva mulierculas in captivitatem redigit, atque
 insano auri amore Babylonium superat. Ad men-
 tiendum proclivis est, ad pejerandum celer. Ac
 denique qualem habes improbissimum ac prorsus
 exosum gigantium, tales omnes Cappadoces esse
 existima, ac pro certo habe (c)... Quid tibi cum
 genere belluini moribus prædito? Quid tibi cum
 barbara natione? Quid te cum ignobilibus commi-
 sces? Quid cum Cappadocibus collideris?... Quid
 tuam ipsius existimationem commaculas, cum illis
 te conferens, quibus nec ut mancipiis quisquam
 mente præditus uti velit? » Hæc erat antiquorum
 de Cappadociæ incolis opinio, adeoque de Nazianzi
 civibus, quippe quæ pars ejus erat, secundæ nimi-
 rum Cappadociæ obscura civitas. Verum a Gregorio
 nostro « adeo nobilitata... est, verba sunt ejus bio-
 graphi, ut apud extremos etiam orbis terrarum
 fines propter eum clara atque illustris exstiterit.
 Neque enim Pella ob Alexandrum celebrior est,
 inquit, aut Persæ propter Cyrum ad tantam gloriæ
 splendorisque magnitudinem evecti sunt; quantum
 hæc propter magnum Gregorium assecuta est. Quo-
 circa ipsi quoque ob educatum Gregorium abunde
 persolutam esse mercedem existimo, quippe quæ
 et Indis et Britannis ex diametro inter se oppositis
 æque inclaruerit. »

Quantumvis autem Isidorus tam male de Cappadoci-
 bus senserit et scripserit, in altera tamen epi-
 stola (d), postquam Priscum Cappadocem sic allo-
 cutus est: « Vereor ne tu illius Cappadocum partis
 sis, quæ omni vitiorum genere injusta est; » hæc
 addit: « Altera enim rursum Cappadocum pars est
 quam optima, πανάρκτος, ex qua illi exstiterunt,
 qui vitæ suæ ac præceptorum luce orbis terrarum

sinibus præluxerunt, δαδουχῆσαντες. » Quibus ver-
 bis non alios certe quam Gregorium magnumque
 Basilium significare voluit Isidorus, ut et istis in
 epistola cccxli (e): « Ego vero sanctos illos e Cap-
 padocia exstitisse assentior. Atque hoc potissimum
 istorum improbitatis argumentum est; » nempe
 Cappadocum, quorum mores indigni veterum san-
 ctorum Patrum virtute tunc decantabantur.

Gregorius tamen Cappadociæ non illibenter me-
 minit, eamque, ut sese dat occasio, laudibus effert.
 De Georgio Cappadoce, qui Athanasio infensissimum
 se præbuerat, verba faciens, sic ait (f): « Atque
 hic mihi charissimum solum, patriam, inquam,
 meam, omni crimine solutam velim: improbitas
 enim, non patriæ, sed iis, qui animi inductione
 ipsam elegerunt, assignanda est. Illa enim sacra,
 et apud omnes pietatis laude clara et illustris est. »
 Alibi (g) Cappadociam venerandam patriam suam
 vocat, nec minus juvenum, quam equorum bonam
 nutricem. Et in fine carminis ad Nemesium (h),
 « Cappadoces suos » dicit, et hoc nomine se gloriari
 profitetur.

III. Parentes Gregorii.

Parentibus ortum esse nobilibus Gregorium asse-
 rit ejus Vitæ scriptor; quod quidem incertum est
 de patre ipsius Gregorio; nisi quis inde illud colli-
 gere velit, quod Gregorius noster in oratione, qua
 defuncti patris laudes prosequitur, his verbis inci-
 piat (i): « Ille igitur, ut patriam, genus, corporis
 dotes, externum splendorem, et alia, ob quæ ho-
 mines magnifice de se sentiunt, ad encomiorum
 leges remittam, » etc. Dum enim ait Gregorius se
 genus patris, corporis dotes, externum splendorem
 ad encomiorum leges remittere, nonne indicare
 videtur sibi ista in laudibus parentis ponere li-
 cuisse; adeoque cum et genere, et corporis dotibus,
 et externo splendore, et aliis, ob quæ homines ma-
 gnifice de se sentiunt, præstitisse? Nisi enim iis
 præstitisset, orator certe tali exordio risum mo-
 visset.

IV. Hæresis Hypsistariorum.

Hypsistariorum sectam profitebatur Gregorius
 pater; quæ secta « Ex gentili errore, inquit noster
 Gregorius (j), et legali vanitate conflata erat;
 quarum utriusque partes quasdam fugiens, ex qui-
 busdam partibus conflata et constituta est. Etenim
 illius quidem simulacra et sacrificia rejicientes,
 ignem et lucernam colunt: hujus autem Sabbatum
 et jejunam quamdam a nonnullis cibis abstinentiam
 venerantes, circumcisionem aspernantur. » Ex his
 patet Gregorium non fuisse omnino idololatram,
 quamvis Gregorius, carmine *De rebus suis*, hunc
 « sub idolis a vixisse scripserit. Qua quidem voce
 non deorum aut animalium simulacra, ut Joanni

(a) Hier., *De scrip. eccl.* Greg., Ep. ad Hellen. ad Olymp.

(b) Isid. Pelus., lib. 1, epist. 281, p. 401.

(c) Ibid., p. 425, ep. 351.

(d) Lib. 1, ep. 158, p. 64.

(e) Ibid., p. 424.

(f) Or. 21, n. 14.

(g) Or. 43, n. 3.

(h) Carin. 62.

(i) Or. 13, n. 5.

(j) Or. 18, n. 5.

Clerico visum est, sed ignis aut lucernarum elementa Gregorium intellexisse, in monito ad orationem XVIII ostendimus (P. 529); idque ex relatis Gregorii verbis aperte declaratur. Quod autem Hypsistariorum nomen spectat, Græco fonte cadit, nempe voce ὑψιστος, quæ altissimum sonat; sibi que Hypsistariorum nomen vindicant, quod solum Altissimum adorent. De hac hæresi nihil legitur apud Epiphanium, Augustinum, cæterosque qui de hæresibus scripsere. Consimilia tamen fere de Euphemitis, seu Massalianis, narrat Epiphanius, hæresi LXXX; ait enim illos ex gentilibus, nec Judaismo, nec Christianismo attendentes, deos quidem dicere; nullum autem adorare, sed unum solum venerari, quem omnipotentem vocant. Quamdã etiam similitudinem habent Hypsistarii cum subortis postea Cælicolis Africæ, de quibus Augustinus, epistola CLXIII; *Codex Theodosianus*, lib. XLIII, *De hæreticis* 4, et lib. XIX, *De Judæis Cælicolis et Samaritanis*.
 V. *Mores Gregorii patris.*

Longo Gregorius pater tempore in Hypsistariorum errore, nimirum ad quadragesimum quintum ferme ætatis quæ annus, versatus est. Verumtamen priusquam religionem Christianam profiteretur, moribus erat Christianus. « Ille enim, inquit Gregorius noster (a), ante etiam quam ad nostram causam se contulisset, noster erat. Mores quippe ipsum nobis asciscebant. Ut enim multi ex nostris nobiscum non sunt, quos scilicet a communi corpore vita removet; sic contra multi exterorum ad nos spectant, quicumque nimirum fidem moribus antevertunt, ac solo nomine carent, cum rem ipsam teneant. Quo in numero meus quoque pater erat; famus quidem ille alienus, cæterum vita et moribus ad nos propendens. » Pudicitia laude excelebat Gregorius; idem simul amabilissimus et castissimus, quæ duo haud facile in unum concurrunt. Justitiæ tam tenax fuit, ut in magnis reipublicæ muneribus versatus, ne teruncio quidem facultates suas auxerit. Sed his omissis, ad annum, quo Christo nomen dedit, ac Christianam religionem professus verasque virtutes est assecutus, veniamus. Is fuit annus, quo habita est synodus Nicæna, post Virginis partum 525. Etenim ab episcopis, qui illuc contendebant ut Arii furoribus obsisterent, præcipue

VI, VII. *Gregorius pater baptismum suscipit ab episcopo Nazianzeno. — Patriam fugere cogitur ab irata matre.*

Anno igitur 525 baptizatus est Gregorius, aut aliquanto post tempore; siquidem, teste Gregorio nostro (b), « Ad lavacrum accessit, cum se pro viribus suis prius purgasset; atque tum animo, tum

^a I Cor. VII, 14.

(a) Or. 18, n. 6.

(b) Ibid., n. 45.

A corpore, multo magis, quam qui olim a Moysæ tabulas accepturi erant, purificasset. » Ex his patet Gregorium tempus aliquod impendisse, ut sordes elueret priusquam aquis baptismi purgaretur, quo purgatio prævia purgationis dono firmitatem assereret, seu gratiam in tuto poneret. Egressum ex aqua lumen circumfulsit: quo miraculo percussus episcopus, Gregorium sibi in episcopatu successurum palam ac publice clamavit. Id argumento est eum Nazianzi ab ejus Ecclesiæ episcopo baptismum suscepisse, non vero a Leontio Cæsariensi, ut putat Baronius, quem sequitur Papebrochius. Quod cum mater ejus, fictorum numinum cultui addicta, indigne ferret, patriam fugere coactus est (c), « Patriæ cælestis ac veræ hæreditatis causa, et matre, et facultatibus aliquandiu carere sustinens, atque hanc ignominiam æquius et facilius quam alii summos honores tulit. »

VIII. *Episcopus creatur.*

Quod de Gregorio e lavacro ascendente prænuntiatum fuerat, contigit. Creatus est episcopus anno 529, vel 528, ut placet Gothofrido Hermant, annos natus ferme quinquaginta; cumque Nazianzenam Ecclesiam per quadraginta quinque annos sapientissime administrasset, exactis pene centum annis, plenus dierum, sanctissime obiit anno 575 exeunte, vel inennte 574.

IX. *Nonna, mater Gregorii, e radice sancta prodiit.*

Ipsi non diu superstes fuit piissima conjux Nonna: tali digna sponso erat, ut ipse tali dignus sponsa; atque, ut pii filii verbis utar (d), « Si quis ab ultimis terrarum finibus, atque ex universo hominum genere, præstantissimum conjugium conciliare studuisset, nullum usquam hoc præstantius aptiusque reperiri potuisset. Ita enim virorum ac mulierum optima et præclarissima quæque in unum confluerant, ut hoc matrimonium, non minus virtutis, quam corporum nexus esset. » Habuit Nonna, quod ex editis a doctissimo Muratorio epigrammatibus discimus, patrem nomine Philtatium; matri nomen fuit Gorgonia, fratri Amphiloehius, ex quo ortus magnus ille Amphiloehius Iconii episcopus. Nonna ex radice sancta prodiit; acceptamque a parentibus virtutis hæreditatem ita pietate sua præclaris actionibus auxit, ut si singula percurrere animus esset, de illis volumen impleretur. Sed ea suavius legat, et ex ipso fonte hauriet lector, versans Gregorii nostri scripta, in quibus sæpius Nonnæ sit mentio. Legenda imprimis oratio XVIII, quæ tota de Gregorio patre, et de Nonna; carmina I et II, etc. Unum duntaxat referam, quod prætermittere nefas esset. Nonnæ ascribenda est sui ab Hypsistariorum secta sponsi ad Christianam religionem transitio, quam assiduis ad Deum precibus, dies ac noctes cum lacrymis et jejuniis obsecrando, impetravit: Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidem ⁶². Non-

(c) Or. 18, n. 5.

(d) Ibid., n. 7.

scribendi sunt abundantes ipsius in episcopatu fructus; Nonnæ ascribenda est auctoritas pietas, quos enixa non minus spiritu quam carne, Deum unum timere et amare docuit; quos tam egregiis moribus ac præceptis informavit atque imbuit, ut singulos, aspirante gratia, ardens ad sidera virtus erexerit, atque inter sanctos ipsi numerentur cum sanctis parentibus; nimirum Gorgonia, quæ forsitan natu maxima fuit; Gregorius, de cuius vita, rebus gestis, et scriptis dicturi sumus, et Cæsarius.

X. Quo anno natus sit Gregorius.

Hic ergo parentibus natus est Gregorius (a), et atque ad Deum a vulva ipsa projectus, et ex materia pollicitatione ipsi donatus. Etenim Nonna, cupiens masculam prolem, cum eam crebris precibus a Deo impetrasset, ut olim Anna Samuelem, voti compos facta pia mater, filium sibi dono Dei concessum illi a quo acceperat, Annam æmulata, consecravit ⁶¹. Quo anno id contigerit gravis est difficultas, et certant inter se scriptores. Quamvis nostrum non sit tantas lites componere, quid tamen sentimus dissimulare lex operis non sinit; sed prius diversarum opinionum expendenda sunt momenta. Doctissimus ac piissimus Tillemontius, cum aliis pluribus, Gregorium nec citius nec serius anno tercentesimo vicesimo nono natum esse statuit ex pluribus Gregorii ipsius verbis, quo certe non est alius ætatis suæ testis locupletior. Palmaria imprimis videntur hæc Gregorii patris verba filium ad auscipiendum munus pastoritium impellentis (b):

Ὅπως τοσοῦτον ἐκμετρέησας βίον,
Ὅσος διήλθε θυσῶν ἐμοὶ χρόνος.

*Nondum tot annos vita percurrit tua,
Quot mi in sacris jam sunt peructi victimis.*

His duobus versiculis manifestum est Gregorium Nazianzenum natum esse, cum jam Deo ejus pater victimas offerret; sive victimas eas intellexeris quas quilibet Christianus ex corde puro offert, sive quas solius est sacerdotis aut episcopi, ut ministri, offerre. Cum autem Gregorius non ante annum 328 creatus sit sacerdos et episcopus, necesse est ut Gregorius filius ex patre episcopo sit procreatus, si victimas quas obtulit, priusquam nasceretur filius, eas esse credideris, quas soli sacerdoti offerre competit, adeoque non ante annum 328 aut 329, quo creatus est episcopus.

XI-XIII. Bollandi sententia de anno, quo natus est Gregorius. Quot annis Gregorius Athenis eloquentiæ operam dedit. Refellitur opinio Bollandi.

Reclamant Bollandistæ (c), interpretes accusant, verba Græca ab ipsis male reddita Latine queruntur, et absurdissimum esse clamant, si Gregorius Nazianzenus dicatur patre sacerdote vel episcopo editus. Id quidem mirum et prorsus insolitum, nec

A cum legibus ecclesiasticis valde consonum. Sed verba Græca aliter intelligere, ne vel ipsimet Papebrochio possibile est (d); quippe qui aliter ea interpretari nequit, nisi mutando Gregorii verba Græca arbitrio suo, nullius scriptoris, nullius codicis manu exarati auctoritate. Quod mirum videri possit in viro, qui de versionibus expostulat, atque interpretes minime curiosos fuisse, ubi eos maxime scrupulosos esse oportuisset, clamitat?

Legendum igitur ἐτησῶν pro θυσῶν conjicit:

Ὅσος διήλθε ἐτησῶν ἐμοὶ χρόνος.

Quod etesiarum transit tempus mihi.

Quæ lectio nullo nititur fundamento, nec ulla ei subest notio. Quis enim credat Gregorium patrem significare voluisse, nondum tot annos vixisse Gregorium filium, quot ipse vixerit? Nam sic ipse interpretatur Papebrochius (e):

Ἔτας peracta tam longa nondum est tibi,
Quot, etc.

Sed correctionis suæ et licentiam, sic enim ipse appellat, agnovit postea; confessus est etiam vir candidus eam nullius manuscripti auctoritate fulciri, ac demum pollicitus hanc se libenter dimissurum, cum vel aliam magis fundatam certamque invenerit quispiam, vel explicandæ phraseos istius rationem aptiorem. Aliam ipse Papebrochius lectionem invenit (f), seu potius finxit; cujus non major quam prioris auctoritas esse potest, cum nullius ipsa codicis auctoritate fulciatur; et quæ suo, si admitteretur, plus noceret, quam faveret fabricatori; sic igitur legendum suggerit:

Ὅσος διήλθε ὅς τῶν ἐμοὶ χρόνος.

Bis quantum eundo labitur tempus mihi.

Satius est, ut ait noster Prudentius Maran in *Vita sancti Basilii* (p. 58), et cum Tillemontio fateri, legem ecclesiasticam de continentia episcoporum nondum in omnibus omnino Ecclesiis viguisse, quam apertissimum locum ejusmodi conjecturis attentare. Recte, si prius demonstrari posset legem illam in Cappadocia non viguisse, quod quidem probare non facile fuerit.

Est alius Gregorii textus, qui ad confirmandam sententiam Tillemontii de anno quo vir sanctus natus est, non minus idoneus videtur: ait namque Gregorius, cum Athenis in patriam reditum parabat anno 355, se longum tempus studio eloquentiæ impendisse, ac se jam circiter triaginta annos natum. Hæc sunt ejus verba:

Καὶ γὰρ πολὺς τέτριπτο τοῖς λόγοις χρόνος.

Ἦδη τριακοστὸν μοι σχεδὸν τοῦτ' ἦν ἔτος (g).

Verum ex adverso occurrunt Bollandistæ (h), atque in eo disputant. Gratis, inquit, præsumitur signari annus ætatis, ubi annus studii, acquirendæ eloquentiæ Athenis impensi, multo congruentius potest intelligi.... Alias enim quomodo tempus an-

⁶¹ I Reg. I, 41, 28.

(a) Or. 2, n. 77.

(b) Carm. De vita sua, v. 512.

(c) 9 Maii, p. 370, 371.

(d) 9 Maii, p. 371.

(e) Tom. II Maii, p. 845.

(f) Tom. VII Maii, p. 657.

(g) Carm. De vita sua, v. 236.

(h) 9 Maii, p. 371.

norum octo vel decem (nec enim plures tunc numerare posses, si solum erat tricenarius), longum dixisset ad eam exercitationem, cui plurimi totam dicabant vitam, neque vel extrema ætate oratoricæ artis perfectionem se assecutos credebant? Ergo ne decem vel octo anni eloquentiæ studio Athenis impensi, viro Christiano, qui jam antea per plures annos, tum Nazianzi a parentibus, tum Cæsareæ, aliisque in locis a doctissimis magistris in omni literarum et scientiarum genere fuerat institutus, satis superque erant, ut ipsi dicere liceret se longum tempus in eo curriculo trivisse? An vero necesse est, ut vitam quis totam dicaverit studio eloquentiæ, quo vere possit dicere se longum tempus huic exercitationi impendisse? Potuit ergo dicere Gregorius, quod eum dixisse manifestum est. Imo miror Gregorium tot annos Athenis versatum; Gregorium, inquam, quem mater a Deo precibus impetrarat, pollicita se ei dicaturam, si votis annueret; quem a vulva ipsa ad Deum projecerat; qui se a matre Deo dicatum norat; cui, cum jam pueritiæ ætatem transisset, divinæ Scripturæ exempla instillarant, quibus significarat parentum vota, Abrahæ historiam et Isaac, Annæ et Samuelis; quem, cum eum Deo puerulum obtulit, sic affata erat (a) :

Nate, ego te virum Christo, charissime, munus Offero, quo matris votum promissaque firmes; Quæ te concepi precibus: quæque optimus ut sis Et vita eximius, flagrantibus expeto votis. Hoc genitricis erat votum: cui protinus ipse Cedendum, in tenera quamvis ætate, putavi.

Æquis, hæc serio perpendens, in animum induerit Gregorium, qui pietatem a parentibus cum lacte hauserat, ad annum usque ætatis LV acquirendæ eloquentiæ operam dedisse: nec ipsi, post impensos huic studio Athenis octo vel decem annos dicere licuisse se longum tempus impendisse?

XIV. Imberbis Gregorius rediit Athenis.

Adeo autem annum LV non attigerat, cum Athenis rediit Gregorius, ut se tunc et Basilium ex Imberbis viros factos sisse dicat. Ὡς δ' οὖν ἐπανήκαμεν, μικρὰ τῷ κόσμῳ καὶ τῇ σκητῇ χαρισάμενοι, καὶ ὅσον τὸν τῶν πολλῶν πόθον ἀποσιώσασθαι (οὐ γὰρ αὐτοὶ γε εἶχομεν θεατρικῶς, οὐδ' ἐπιδεικτικῶς), τάχιστα ἐγενόμεθα ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τελοῦμεν εἰς ἄνδρας ἐξ ἀγενεῶν, ἀνδρικώτερον τῆ D φιλοσοφίᾳ προσβαίνοντες. An vero imberbem se esse dicere potest vir LV annos natus? « Ut igitur, inquit Gregorius (b), domum reversi sumus, cum aliquantulum mundo ac scenæ serviissemus, quantum scilicet satis erat, ut plurimorum obsequeremur cupiditati (neque enim ipsimet ad theatrum et ostentationem propendebamus), continuo facti sumus juris nostri, et ex imberbis facti viri ad philosophandum nos contulimus generosius. » Quid ad hæc Bollandistæ? Solertes sibi videntur, verba Gregorii in metaphoricum sensum detorquentes,

(a) Carin. *De rebus suis*, v. 445, et seqq.

(b) Or. 47, n. 25.

(c) 9 Maii, p. 371.

A quod etiam signant addita particula « tanquam ex Imberbis. » Sic, inquit (c), nec quod ex Imberbis, dicat (Gregorius), factos viros, debet cum respectu ad ætatem accipi, sed referri ad animum; qui tunc primum viriliter erigi cœpit ac roborari, cum seposito aliis placendi studio, quod imperfectorum est, ad veram solidamque virtutem, quæ est virorum perfectorum, conatum suum intenderunt. Hæc profecto a Bollandistis inconsiderate dicta, fas sit dicere; nec injuriam se Basilio et Gregorio facere cogitarunt, cum aiunt, « tunc primum, » scilicet cum annum ætatis quinquagesimum quintum attigissent, eorum animos « viriliter erigi cœpisse ac roborari, et seposito aliis placendi studio, ad veram solidamque virtutem conatum intendisse. » Egregia vero laus Basilio et Gregorii! Imo maxima contumelia. Tantorumne virorum animus, non nisi exactis LV annis, « viriliter erigi cœpit et ad veram solidamque virtutem conatum intendere? » Considerent Bollandistæ quid scripserint.

XV Objecta Bollandi.

Plurima objicit Papebrochius: 1° Qui fieri possit ut Gregorius, qui vix quadragenario major erat secundum Tillemontii calculum, cum paulo post fratris Cæsarii et Gorgoniæ sororis mortem carmen de rebus suis scripsit, queratur (d) « jam caput canis albescere, rugosaque membra ad tristis vite occasum prona ferri? » 2° Quomodo Nonna quinquagenaria filium peperit? Eam enim Gregorius, non solum ἐμόλυσον, « conjugem, » verum etiam ἐμόλυσον, « coætaneam » fuisse asserit, τὴν πολιτῆ τε καὶ ἡθεσι, « moribus et canitie æqualem. » 3° Quomodo id tacitum prætermisisset filius in oratione, qua parentum laudes prosequitur, multa longe minutiora expendens? Suis quidem non caret difficultatibus Tillemontii opinio, sed quæ tamen solvi possunt. Age ergo, 1° mirum esse non debet senectutis incommoda circumvenisse Gregorium priusquam ad eam ætatem, quæ senectus appellatur, pervenisset. Id enim non tam illius annis, quam infirmitatibus, studiorum ac pœnitentiæ laboribus, quibus jam fractum ipsius erat corpus, et senectutis incommoda supervenerant, tribuendum. Quod autem aiunt, Gregorium silentio non fuisse prætermisurum, si ex matre tam protractæ ætatis esset natus; ut id concedamus, certe silentio non prætermisit, si minus in oratione, qua parentes laudavit, saltem in carmine *De Vita sua*. Ibi enim narrans, quomodo sua eum mater statim ab utero obtulerit Deo; ac deinde iterum offerens, cum jam rationis esset particeps, consecratis sacrorum librorum tactu ipsius manibus, quibus verbis eum allocuta fuerit, sic prosequitur (e) :

Jam carum filium aliquis divinitus datum bonum,
[optimus,

(d) V. 507 et 508

(e) Carin. *De rebus suis*, v. 442 et seqq.

Properantem ut sacra victima fieret, ad aram ad-
Saræ tardiparæ prolem. . . .
Nunc ego te vivum Deo munus, ut promisi,
Ofereo.

Suam namque matrem conferens Gregorius cum tardipara Sara, eam quoque, ut ipsius verbis utar, τῆς τῶν, tardiparam fuisse satis indicat.

XVI. *In sententia Tillemontii gravissima est difficultas.*

Verum ana longe gravior est in opinione Tillemontii difficultas, quæ maxime scrupulum movet Papebrochio, nec immerito, atque etiam nobis ipsis. Vix enim adduci possumus, ut patre episcopo, qui quinquagenario major erat cum episcopale munus suscepit, natum esse credamus Gregorium. Nihil tale apud omnes hujus sæculi scriptores, qui de Gregorio verba fecere, reperitur. Nihil apud Hieronymum, qui hujus doctoris consuetudine usus est, quo etiam magistro se Scripturas sacras didicisse gloriatur. Si patre episcopo natus esset Gregorius, quomodo Hieronymus, qui id profecto non ignorasset, his verbis Pammachio scripsisset: « Episcopi, presbyteri, diaconi, aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post sacerdotium in æternum pudici? » Quomodo idem sanctus doctor Jovinianum sic alloqui ausus fuisset (a): « Certe confiteris non posse esse episcopum, qui in episcopatu filios faciat; alioquin, si deprehensus fuerit, non quasi vir tenebitur, sed quasi adulter damnabitur? » Nec vero Hieronymum de consuetudine tantum Occidentalis

A nullum fuisse, quæcumque religionem profiteretur, qui ejus sermonibus, ad quos concursu magno accedebant, non delectaretur. Quid si addiderimus Gregorium, postquam relicta Constantinopoli in otia tuta recessit, longum *De Vita sua* carmen, hujusque carminis veluti quamdam appendicem (sic enim nobis appellare licet conditum in episcopos eorum temporum), carmen acri ac vehementi stylo, imo immensam aliorum carminum, quæ « Carmina cygnæa » vocant, copiam condidisse? Deinde, ut cætera omittam, Gregorius, qui anno 362 ad sacerdotalem dignitatem evectus est una cum Basilio, annos sexaginta tres habuisset ex Suidæ calculo, videlicet natus anno 299. Queritur tamen maturius se factum sacerdotem, in oratione secunda. « Ne extrema

B quidem senectus, inquit (b), huic rei præstituta, longum tempus censi debet. » Quibus verbis manifeste satis indicat se juniorem fuisse quam oportuisset; posteaque hæc, ad confirmandum quod dixerat, affert verba Salomonis: « Væ tibi civitas, cujus rex junior est⁶⁴. » Vir certe sexagenario major queri non potest, nec debet, se citius sacerdotale munus suscepisse.

Quod spectat Bollandistas, in sua *Chronologia Vitæ S. Gregorii expensa et innovata*, Suidæ opinionem amplectuntur; quam ut tueantur, omnibus nervis contendunt in vertendis explicandisque quibusdam Gregorii testimoniis, quæ ipsi incommo-
 C coguntur, quæ vel ipsis non admodum placent. Quapropter sibi non constant, nisi in eo, quod Gregorium patre episcopo natum constanter negent. Candide fatetur Papebrochius (cujus animi candoris alia laude digna habemus testimonia), cum eruditioribus quibusdam amicis nonnulla eorum, quæ proposuit innovandæ chronologiæ fundamenta, communicasset; se non omnes æque assentientes habuisse. « Erant, inquit (c), quibus videbatur superstitiosa sollicitudo cavendi, ne ex patre jam episcopo natus crederetur Nazianzenus; metuebantque ne ex nostræ ac paulo superioris ætatis præjudicio procederet illa, hæreticis nupturientibus risum motura, » etc. Demum postquam diu disputa vit, modo huc, modo illuc inclians, ipsi alternanti fere potior videtur Baronii sententia « Interim, inquit (d), qui nihil mutatum volet, eo, quod Ἐτηστὰ ipsi non videantur pro « anni curriculo » posse per metaphoram accipi, sequatur « Baronii sententiam. »

XVIII. *Baronii sententia.*

Ea autem est Annalium parentis sententia; per hyperbolen locutum fuisse Gregorium patrem, cum his verbis, « nondum tot annos, etc., » suadere filio conaretur, ut pastoritiam curam susciperet;

⁶⁴ Eccli., x, 3.

(a) Lib. i *adv. Jovin.*
 (b) N. 72.

(c) App. ad t. VII Maii, p. 844.
 (d) Ibid., 845, col. 1.

quomodo sæpe non multum grandiores natu tanto se junioribus dicunt, se id de quo agitur scivisse priusquam nascerentur alii. Hac ratione scrupulum iis ex animo evellit, qui ut credant Gregorium patre episcopo natum esse adduci non possunt. Censet (a) namque eum etiam « patre nondum Christiano natum. » Verum Baronius scrupulum simul sua interpretatione donat et aufert. Illis quidem aufert, qui censent Gregorium patre episcopo natum non esse; donat autem aliis, atque imprimis Tillemontio, qui Gregorium absque mendacio sic loqui non potuisse, et tali hyperbole graviter offendi veritatem affirmat.

XIX. Quolibet opinio suis laborat difficultatibus. Minoribus urgetur quæ statui Gregorium patre christiano, sed nondum episcopo natum.

Nulla ex his omnibus est opinionibus, quæ non multis gravibusque difficultatibus laboret. Illa porro, nobis omnia meditantibus incommoda, minoribus urgeri visa est, quæ Gregorium patre nondum episcopo, sed jam Christiano natum anno 325 aut ineunte 326 statuit ex ipsius Gregorii verbis. « Annus mihi, » inquit (b) « jam pene tricesimus erat, » cum Athenis, anno 355 vel 356, discedere cogitabat. Nasci ergo debuit anno 325 exeunte, aut ineunte 326, ut trigesimus illi annus esset is quo Athenas reliquit. Ejus pater nondum erat episcopus; sed eum Christianum tunc fuisse, quamvis contra sentiat Baronius, colligimus ex carmine quinto ubi ait Gregorius se natum statim a Nonna Deo oblatus: deinde addit, « et a parentibus susceptus donum: » καὶ ἐκ τοῦτων ὑπέδεικτο δῶρον. Igitur ipse quoque Gregorius pater filium vero Deo obtulerat, proindeque eum tunc colebat. Carmine etiam alio (c), postquam narravit quomodo vix natus Deo dicatus fuerit et oblatus, instar vituli vel agni; « non enim dicere audeo, ut novus quidam Samuel, nisi ad eorum qui dederunt desiderium respiciam. »

XX. Alia verborum Gregorii patris interpretatio ex Memor. Trev. Apr. 1707, art. L, p. 711.

Jam vero si roges qua ratione Gregorii textum interpretemur, ex quo alii eum patre episcopo natum colligunt, accipe. Verba ipsa huc revocanda et oculis subjicienda.

Ὅπως ποσῶτον ἐκμετρήσας βίον,
 Ὅσος παρῆλθε θυσίων ἐμὸν χρέος.

*Nondum tot annos vita percurrit tua,
 Quot mi in sacris jam sunt peracti victimis.*

Gregorii verba sic reddunt qui eum patre episcopo natum esse contendunt: verum hi addunt in sua interpretatione, quod in Græco textu non apparet, nempe « peracti. » Porro textui nihil addatur nec detrahatur, sed ad verbum reddatur. Sic optime reddidit auctor epistolæ, in commentariis Trevoltianis, ex qua hæc hausimus:

(a) 9 Maii, p. 375, col. 1, n. 9.

(b) Carn. *De anim. suæ calam.*, v. 199.

(c) Carn. *De vita sua*, v. 88.

A *Nondum tantam emensus es vitam,
 Quantum præterit mihi sacrificiorum tempus.*

Non ait Gregorius facta a se, sive ut sacerdote, sive ut episcopo, sacrificia; sed filium suum tantam nondum vitam esse emensum, quantum sibi ipsi sacrificiorum tempus « præterisset. » Quid porro vetat quominus dicamus sacrificia ea esse sacra mysteria, quibus post susceptum baptismum interfuerat, quorum particeps fuerat, imo quæ etiam, si minus ut sacerdos, saltem ut Christianus suo modo per aliquot annos obtulerat, quemadmodum fideles offerre solent, juxta hæc Missæ canonis verba: *Memento etiam, Domine... et omnium circumstantium, quorum tibi fides cognita est et nota devotio, pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis?* etc. Ex quo ergo suscepit baptismum Gregorius, sacris mysteriis interfuerat, horum particeps fuerat, exinde « sacrificiorum » tempus ipsi fluere cœperat, ut ipsi dicere licuerit filium alloquendo: « Nondum tantam emensus es vitam, quantum præterit mihi sacrificiorum tempus. » Quod quidem longe verissimum erat.

B Quia, Theologus ipse, carmine *De Vita sua* (d), sic Deum affatur: « Precor, si quando te pater et veneranda mater aut victimis puris et sanctis munerati sunt; » victimarum nomine pia opera ex charitatis affectu Deo oblata haud dubie intelligens; et carm. xi (e), « animæ victimas incruentas » memorat: quid igitur obstat, quominus eodem sensu Gregorius pater sacras victimas intellexerit; idque solum versibus illis declaraverit; videlicet non tot vitæ annos decurrisse filium, quod ipse in offerendis Deo Christianis operibus impenderat?

XXI. Gregorii verbis mendacii nota non debet inuri.

Præterea, cum Baronio licet dicere, per hyperbolen sic locutum fuisse Gregorium; quod illesa veritate potuit poeta. Certe Gregorius pater his verbis nec sefellit filium, nec fallere intendit, aut potuit, nec aliud demum significare voluit quam quod filio notissimum erat. Mirum profecto est his Gregorii verbis mendacii notam inuri ab iis, qui latentur cum Bollandistis Gregorio licuisse dicere absque mendacio, matrem suam cœtaneam fuisse patri, ἴσον πολλῆ τε καὶ ἤθεσι, quamvis annis decem atque etiam **D** amplius eam juniorem fuisse concedant.

XXII. Patre nondum episcopo natus est Gregorius.

His omnibus expensis, arbitramur Gregorium patre nondum episcopo natum, et Gregorium patrem per hyperbolen locutum fuisse, nec ejus verbis ulla tenus veritatem attentari. An vero Gregorius Gorgonia sorore junior, seniorve fuerit, dubitant nonnulli, nec facile est definire, ut Papebrochio placet. « Potuit certe, inquit, primo partu nata femina, in matre acuisse desiderium proles masculæ. » Sed levissimum, imo nullam hanc esse difficultatem quis

(d) V. 416, 419.

(e) Carn. *De div. vitæ generib.*, v. 40.

non intelligat? An vero in Anna, quam cum matre sua conferre solet Gregorius, et illic quidem potissimum, « primo partu nata femina acuit desiderium proli masculæ? » Ut ergo stet comparatio Nonnæ cum Anna, rectius Gorgoniam juniorem fratre Gregorio fuisse inferretur; quod plures Scholiastæ (a) confirmant.

XIII. Gregorius nascitur. Prima educatio in domo paterna.

Itaque natus videtur Gregorius (sive senior, sive junior Gorgonia fuerit) anno 325 vel 326, patre nondum episcopo, sed Christiano, ut jam diximus. Ab ipsis incunabulis pie a piis parentibus educatus est, qui regendæ ipsius pueritiæ curam ipsi susceperunt. Cum eam ætatem, quam dicunt rationis experientem, pertransisset, eum mater, quem jam statim ab ortu Deo obtulerat, atque etiam priusquam nasceretur dicaverat, iterum obtulit et dicavit; sacris litteris pueri manus lustravit, libros divinos teneris manibus tractandos exhibendo; quibus eum votis obstrinxisset significavit, atque hortata est ut matris promissa factis expleret. Ipse protinus annuit, quamvis in tenera ætate, rataque omnia habuit, ac perficere semper studuit (b). Optimis in domo paterna, ubi præclara virtutum exempla præ oculis habebat, præceptis informatus, gravitatis senum aliquid præferebat, ætate simul et ratione crescens. Crescebat et boni cupiditas, quemadmodum ex nubibus nubes coire solent. Librorum, qui de rebus divinis tractant, lectione oblectabatur. Cum viris probis frequens erat. Sic tenera mens optimis imbuatur moribus, formamque pietatis induebat, donec tempus adesset, quod eum sacro fonte abluendum esse Christus notum faceret; qui singulari beneficio servum suum affectit, eumque verbis compellere dignatus est (c). Castitati alligavit, carnem frenavit, flagrantem sapientiæ divinæ amorem inspiravit, ac vitæ monasticæ, μοναχου βίωσις, quæ vitæ futuræ præludium est.

XXIV. Ardor servandæ pudicitie.

Divinus quidam incessit juvenis animum ardor servandæ pudicitie, quem visum cœleste ipsi in somnis ostensum magis magisque firmavit. Hæc sunt, ut ego quidem opinor, miracula, queis Deus, qui sic piis mentes ad salutem trahit, ejus desiderio calcitravit, ut ipse scribit Gregorius (d), dubitans an ea tegere debeat, quod animi parum grati est, an prædicare, quod fastum videtur sapere. Rem tamen ipse totam aperit in carmine *De animæ suæ calamitatibus* (e); nocturnumque visum narrat, quo Deus ipsi castioris vitæ amorem immisit, cum adhuc puer parvulus esset, nec tamen omnino parvulus, sed ea ætate qua boni et mali imagines in animo inscribuntur, mensque nondum

A certis cogitationibus formam accipit. His Gregorii verbis manifestum est, id contigisse cum adhuc in domo paterna, non autem cum jam Athenis versaretur, ut Rufinus perperam scripsit.

XXV. Visum nocturnum quo castitatis amore accenditur.

Virgines duas videre sibi videbatur propius stantes, candidisque vestibus collucentes, ambas formosas, ejusdemque ætatis, quibus ornamento erat inornata forma. Quærenti Gregorio quænam essent, et unde venissent, altera se castitatem esse dixit, altera temperantiam: cumque ipsum hortatæ essent, ut mentibus mentem et faciem facibus jungeret, quo eum miro fulgore splendentem in cœlum ferrent, protinus in cœlum evolarunt. Cum igitur viso nocturno incensus esset Gregorius, amor castitatis, cujus fulgor intimis animi recessibus contineri non poterat, in eo splenduit.

XXVI. Piorum virorum consuetudinem expetit.

Primum igitur congressum piorum virorum appetivit, qui matrimonii vincula fugerant, sequæ a terrenis hominibus sejunxerant, ut Christum regem animi pennis sequerentur (f). Hos unice amans et toto corde complectens, spei cœlestis duces habuit (g). Postea grave matrimonii jugum excussit, præclaram eorum, qui perpetua virginitate florent sortem exoptans. Non convivia, et quæcunque juvenibus curæ esse solent, ipsi placebant; non mollis vestis, non petulans risus, non scopuli et montes, non equi et canes venatici. Ea omnia missa fecit; projectaque omni vitæ hujus felicitate, austeræ temperantiæ collum submitit. Ex singulari illo, quem tunc hausit animo, castitatis amore, condita postmodum ab eo fuisse illa insignia poemata, quibus laudes virginitatis et præcepta ad virgines continentur, recte cum Papebrochio colligas.

XXVII. Gregorii studia extra limen proferuntur.

Postquam intra donum paternam sic primum instituta fuit Gregorii pueritia, sacrarumque litterarum studiis et omni virtutum genere informata, extra limen prelata sunt ejus studia (h). Quamvis enim nihil unquam antiquius sacris litteris habuerit, externas tamen investigare et comparare non est dedignatus, eo nimirum consilio, ut veris litteris per nothas ferret opem; ne superbe jactitarent se, qui nihil præter inanem eloquentiam in gutture et suavibus vocum sonis sitam norunt; neve sophismatum nexibus implicaretur. Itaque, « Cum ætate jam adolevisset, inquit ejus Vitæ scriptor (i), Casaream profectus, illicque cum præstantibus quibusdam magistris consuetudine habita, doctrinaque non exigua collecta, in Palæstinam navigavit. »

(a) Elias Cret., in edit. Bill., t. II, p. 761.

(b) Carm. *De vita sua*, v. 95 et seq.

(c) Carm. *De rebus*, v. 455.

(d) Carm. I *De vita sua*, v. 105 et seq.

(e) Carm. 5, v. 205.

(f) Ib., v. 281.

(g) Ib., v. 505.

(h) Carm. *De vita sua*, v. 112 et seq.

(i) *Vita Greg.*, p. 4.

XXVIII. *Cæsaream Cappadociæ proficiscitur.*

Nullus certe ambigendi locus, utram Cæsaream petierit Gregorius. Etenim Cæsaream, quæ in Cappadocia sita est, non Palæstinam ubi altera est Cæsarea, tunc navigavit. Viri tamen docti plures Cæsaream Palæstinæ intelligunt, imprimis Billius, Baronius, atque etiam ipse Tillemontius; quorum opinionem auctor *Vitæ Basilii* (p. 40, 41), novæ editioni operum sancti doctoris præviæ, validissimis momentis impugnat et refellit.

XXIX. *In Cappadocia primum amicitiam cum Basilio junxit Gregorius.*

Narrat Gregorius Nazianzenus (a) se et Basilium, « Venit fluxum quemdam fluminis, ex eodem patriæ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissectos, rursus, velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, Athenis coivisse. » Uterque ergo in Cappadocia conjunctus fuerat, quod perperam negat Papelrochius (b), qui etiam asserit Gregorium et Basilium primum Athenis mutuo se novisse: uterque inde in varias regiones profectus non alter e Ponto, alter e Cappadocia. Id confirmatur verbis Gregorii in eadem oratione (c), ubi Athenas sibi « vere aureas, dicit, ac si cuiquam alii, bonorum parentes. Nam illæ mihi hominem, non illum quidem ante ignotum, sed tamen plenius noscendum præbuerunt. » Ἐκείναι γὰρ μοι τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐγνώρισαν τελεώτερον, οὐδὲ πρὶν ἀγνοοῦμενον.

Idem efficitur vel ex ipsis Gregorii verbis, quibus post Billium et Baronium Tillemontius Cæsaream in Palæstina indicari arbitratur. Hæc sunt Gregorii verba in *Oratione De Basilii laudibus* (d), habita Cæsareæ: Ἐπὶ τὴν Καισαρέων πόλιν ἐπιγέται, τῶν τῆδε μεθέξων παιδευτηρίων· ταύτην δὲ λέγω τὴν περιφανῆ τε καὶ ἡμετέραν, ἐπεὶ καὶ τῶν ἐμῶν λόγων αὕτη καθηγεμῶν καὶ διδάσκαλος, τὴν οὐχ ἤττον λόγων μητρόπολιν ἢ τῶν πόλεων, ὧν ὑπέρκειται, καὶ καθ' ὧν ἔχει τὴν δυναστείαν· ἦν εἴ τις τοῦ ἐν λόγοις κράτους ἀποστερήσειεν, ἀφηρηκῶς ἔσται αὐτὸ τὸ κάλλιστόν τε καὶ ἰδικιώτατον. Ἄλλαι μὲν γὰρ τῶν πόλεων ἄλλοις ἀγάλλονται καλλωπίσμασιν, ἢ παλαιαῖς ἢ νέοις, ὅπως ἂν, οἶμαι, τῶν διηγημάτων ἔχουσιν, ἢ τῶν ὀρμημένων· τῇ δὲ λόγοι, τὸ γνῶρισμα, ὥσπερ ἐν τοῖς ὄπλοις ἢ τοῖς δράμασι τὰ ἐπίσημα. « Cæsaream, ut scholarum illius civitatis particeps esset, contendit; hanc, inquam, illustrem civitatem, et nostram: nam meorum quoque studiorum dux et magistra existit; quæ non minus litterarum atque doctrinæ, quam urbium, quibus præcellit et dominatur, metropolis; quam si quis doctrinæ palma spoliaverit, rem omnium pulcherrimam ipsique maxime propriam eripuerit. Nam, cum aliæ civitates aliis ornamentis, vel antiquis, vel novis gloriantur, prout, opinor, vel historiis, vel

A rebus quibusdam visendis ornatæ sunt; hanc contra ut arma vel tragœdias notæ quædam atque insignia, sic litterarum gloria nobilitat illustremque reddit. »

XXX. *Cæsarea Cappadociæ litteris fuit insignis.*

Nihil est in his verbis, ut observat noster Prudentius Maran (e), quod non optime conveniat Cæsareæ Cappadocum. Aptè quidem Gregorius urbem, in qua loquebatur, et voce et manu designans, dicebat: « Hanc, inquam, illustrem civitatem, et nostram; » Ταύτην δὲ λέγω τὴν περιφανῆ τε καὶ ἡμετέραν. Non putat Tillemontius hanc Cæsaream a studiis litterarum, ut a præcipuo urbis ornamento, laudari potuisse. Sed, ut omittam Eusebium, qui Cappadociæ præsules doctrina inter alios enituisse testatur (f), ipse Basilium Gregorii testimonio suum adjungit, et litteris inter patriæ ornamenta dat palmam. Sic enim loquitur (g) de eo statu in quæm divisione Cappadociæ redacta erat: « Spectaculum sædulissimum facta est, quæ prius tum de literatis viris... gloriabatur. » Similiter in alia epistola (h), litterarum studia inter ea quæ civitati nomen et famam pepererant, præcipue commemorat. An vero Gregorius, pronuntiato nomine Cæsareæ, admonere poterat auditores, Cæsaream, de qua loquebatur, non eam esse in qua orationem habebat, sed illustrem illam in Palæstina Cæsaream designari? Certe si de Cæsarea Palæstinæ locutus fuisset Gregorius, auditorum animos offendisset, nedum benevolentiam captasset, meritoque expostulandi ansam præbuisset Cappadocibus, qui litterarum et eloquentiæ laudem nec Cæsariensibus Palæstinæ, nec aliis civitatibus concedebant. Quomodo etiam Cæsaream Palæstinæ « civitatem nostram » dicere licuisset, imo « patriam » appellare, ubi ait (i), « ex eodem patriæ fonte.... dissectos.... Athenis coivisse? »

Addit (j) hæc verba Grægorius, quæ item dirimunt: « Jam quæ sequuntur, ii exponant, qui et eum apud se erudierunt, et fructum ex ipsius eruditione ceperunt; quantus videlicet magistris, quantus æqualibus esset. » Quis ambigendi locus, utris Cæsariensibus narranda Gregorius relinquat? Hisne, qui longe remoti erant, nec majorem ex Basilii eruditione utilitatem quam aliæ civitates perceperant; an iis quos alloquebatur, quique et Basilii studiorum meminisse poterant, et qui ejus doctrina per tot annos imbuti fuerant? Cum igitur his verbis manifeste Cæsarea Cappadocum dignoscatur, immerito quærit Tillemontius, quod pace tanti viri dixerim, cur Gregorius, qui Cæsareæ perorabat, Basilium in hanc urbem venisse conceptis verbis non dicat; cur non eam designet, nisi ejusmodi notis, quæ saltem ei cum altera Cæsarea communes sint. Quod autem objicit Tillemontius ex eo quod Gre-

(a) Or. 43, n. 15.

(b) 9 Maii, p. 379, col. 2, not.

(c) Or. 43, n. 14.

(d) Ibid., n. 13.

(e) *Vita Basilii*, ibid.(f) *Vita Const.* c. 43, p. 548.

(g) Epist. 76.

(h) Epist. 74.

(i) Or. 43, n. 13.

(j) Ibid., n. 15.

gorius Cæsaream, de qua loquitur, « civitatem nostram » appellet, quia « ipsius studiorum dux et magistra exstitit; » quod, inquam, objicit vir doctus, ut probet hæc verba non esse accipienda de Cæsarea Cappadociæ, quam Gregorio « suam » aliis de causis, atque imprimis quod suæ provinciæ metropolis esset, appellare licebat, in ipsum referri. Etenim, cum Cæsaream Gregorius ob disciplina, quas ibi hauserat, non solum ob metropolitica jura, « suam » diceret; rationem addere debuit, cur eam singulari modo suam appellaret, alioqui nemo non existimasset eum ad jura metropolis respicere (a).

XXXI. Litterarum amore in Palæstinam se confert.

Item litterarum amor, qui Basilium et Gregorium Cæsareæ Cappadocum conjunxerat, alterum ab altero distraxit. Basilium namque inde profectus est Constantinopolim, Gregorius vero in Palæstinam navigavit: « Ob artis oratoriæ amorem in Palæstinæ scholis, tum florentibus, moratus. (b) » Illustres enim erant scholæ illæ ac florentissimæ, in quibus ex Christianis olim, Pamphilus martyr, Eusebius, alique doctissimi viri professi fuerant; his autem temporibus, Thesperiū Gregorius, ut scribit Hieronymus, rhetorem, eloquentiæ præceptorem habuit; et inter socios Euzoium, qui postea, imperante Valente, patrociniū Arianorum creatus episcopus, Cæsariensem sedem occupavit.

XXXII. Alexandriam petit.

Aliquandiu commoratus in Palestina Gregorius Alexandriam se contulit, cujus urbis scholas olim illustrant Clemens, Origenes, alique viri pietate et scientia commendandi, et quas demum Didymus celebriores reddidit. Adhuc noster Gregorius, licet ex voto Deo oblitus, erat catechumenus, ex usu, seipsum abusu illorum temporum, antiquis Ecclesiæ moribus traditionibusque apostolicis adversante, quem ipse postmodum Gregorius, Basilium, Gregorium Nyssensem graviter insectati sunt.

XXXIII-XXXIV. Athenas navigat et gravi tempestate jacatur. — Validitas baptismi per laicos collati non satis nota Græcis.

Demum haustis utriusque Cæsareæ et Alexandriæ scientiarum fontibus, majori animi ardore Athenarum flumina sitiens, moræque impatiens, conscensa navi Eginea circa medium Novembrem, quo tempore periculosissimæ tempestates exoriri solent, in Græciam per mare Parthenicum navigat. Itaque vix jam paululum navis processerat, cum gravis exorta

(a) Serpulum aliquem mihi injiciunt verba Gregorii orat. in laudem Cæsarii (or. 7, n. 6), ubi postquam de prima educatione Cæsarii, suaque ipsius mentionem fecit, sic prosequitur: « Cum jam peregrinationis tempus esse videretur, ac tum primum alter ab altero distracti sumus; ego nimirum ob artis oratoriæ amorem, in Palæstinæ scholis, tum florentibus, moratus, ille autem Alexandriam profectus. » Si cum primum Gregorius et Cæsarius alter ab altero distracti sunt, Gregorius Palæstinam petiit, et in scholis est moratus, Cæsarea Palæstinæ,

est tempesta, quam egregio metro recinit (c). Omnia præsentem omnibus mortem intentabant: Gregorio autem mors animæ longe majorem formidinem afferebat. « In periculum enim miser veneram, inquit (d), ne non initiatus e vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans. » Clamabat, obsecrabat, breve quoddam temporis spatium expetebat; tantos demum gemitus edebat, ut cæteri, quod vix credibile est, omissis quisque propriis calamitatibus, suas Gregorii ejulatibus preces jungerent, ejus infortunio condolentes. Omnes, etiam qui Deum ante non norant, Deum invocabant, ut scribit Gregorius (e); quod certe argumento est plures in ea navi fuisse fideles Christianos, baptismo initiatos, a quibus et ipse Gregorius necessitate compulsus eum petere et suscipere poterat (f): quod quidem licere docent Tertullianus, Hieronymus, Augustinus, alique doctores, atque etiam approbat Ecclesia. Quomodo ergo ipsi in mentem non venit, ut a vectorum quopiam baptismum peteret? Validitas baptismi per laicos collati non satis nota fuisse Græcis videtur. Sic Basilium, post Cyprianum et Firmilianum, in epistola canonica, canone 1º: « Quare eos, inquit (g), qui ab ipsorum partibus stabunt, tanquam a laicis baptizatos, jusserunt verò Ecclesiæ baptismate ad Ecclesiam venientes expurgari. » Quibus verbis liquet collatum a laicis baptismum irritum apud Græcos habitum fuisse.

XXXV-XXXVI. Promittit Gregorius se Deo victurum si scæpes evadat. — Parentum se precibus servatum agnoscit.

Per viginti dies sæviit tempesta, totidemque diebus gemundus supra puppim jacuit Gregorius, Deum supplex exorans, pollicitus si maris periculo liberaretur, atque expetito baptismi frueretur, ei, a quo salutem accepisset, sese consecraturum. « Tuus sum, inclamabat (h): antea jam eram, et nunc iterum. Tu me bis accipies, pretiosam tibi possessionem, terræ marisque munus, tibi consecratum voto parentis et metu gravissimo. Tibi vivam, si duplex periculum effugero. Si me perirosiveris, cultor tibi peribit. Expergiscere mihi, aut gradere, et metum compesce. » Vix hæc dixerat, cum statim sedata est et commutata in auram procella. Servatum se agnoscit Gregorius (i) precibus parentum, qui in somnis admoniti quem in casum adductus esset filius, orationibus ac lacrymis Deum obsecraverant ut periclitanti opem ferret. Quin et in ipsa periculi flamma, juveni cuidam ex vectori-

non Cappadocum est intelligenda, nisi dixerimus utrumque tunc versatum Cæsareæ Cappadocum, unde alter Palæstinam, alter Alexandriam petiit.

(b) Or. 10, p. 165, A.

(c) Carm. *De Vita sua*, v. 131 et seq.

(d) Or. 18, n. 131.

(e) Boll., 9 Maii, p. 379.

(f) Tillem., t. IX, p. 326.

(g) T. III novæ edit., p. 270.

(h) Carm. *De Vita sua*, v. 194 et seq.

(i) Or. 18, n. 31.

bus, qui Gregorio charissimus erat, visa est in somnis mater ejus Nonna mare conscendere, arreptaque navim ad terram protrahere : qua visione perspecta et narrata, statim consecuta est tranquillitas (a). Tum vectores omnes, quotquot infideles erant, se Dei, quem colebat Gregorius, benignitate servatos agnoscentes et confitentes, Christianam religionem ex animo amplexati, duplicem racti sunt salutem. « Hujus ipsi periculi, inquit Gregorius (b), donum exstitimus : ut enim nos Deo voveramus, si discrimen effugeremus ; ita periculo liberati, nos etiam ipsos obtulimus. » Quibus verbis Gregorius, si Baronio fides (c), se et vectores sacro baptisate tum fuisse initiatos significat.

XXXVII. *Athenas advenit circa annum 350.*

Interim navis tranquillam per æquor Rhodum appulit, Rhodo Æginam, indeque solvens secundis fluctibus tandem expetitas Gregorius Athenas pervenit. Quo autem anno pervenerit, certo definire difficile fuerit. Tantummodo ex ipso discimus, eum imberbem adhuc fuisse, cum litterarum amore incensus Athenas petiit. His enim verbis narrare incipit tempestatem, quæ in hanc urbem nave tendenti supervenit :

(d) *Lanugo nondum genas texerat, tamen
Me litterarum ceperat fervens amor, etc.*

In oratione quoque XLIII, n. 25, ait se et Basilium Athenis in patriam reduces « ex imberbibus viros factos, » καὶ τελούμεν εἰς ἄνδρας ἐξ ἀγελέων. Quod certe funditus evertit eorum opinionem, qui eum triginta annos Athenis studio eloquentiæ impendisse sentiunt. Verba tamen Gregorii, ut verum fatear, sic accipi et quidem recte possunt, ut imberbem fuisse existimemus, cum primum paternam domum reliquit ut plurimas urbes peragraret studiorum causa, Cæsaream utramque, Alexandriam, et tandem Athenas, quas potissimum adire cupiebat, tanquam litterarum sedem et domicilium. Has igitur, ut verisimile est, adiit circa annum 350 ; si quidem Athenis jam versabatur, cum eo venit, anno 351, Basilium, cujus adventum jam fama nuntiabat, magnamque omnibus expectationem moverat, præcipue autem Gregorio, qui Athenas Basilii adventu « aureas » sibi factas singulari amicis declaratione significabat : « Athenas mihi vere aureas, inquit, (e), ac, si cuiquam alii, bonorum parentes. Nam illæ mihi hominem, non illum quidem ante ignotum, sed tamen plenius noscendum præbuerunt. Ac doctrinam exquirens, beatitudinem reperi ; mihi que dispari modo idem quod Sapli accidit, qui patris asinas quærens, regnum invenit.... Habebant nos Athenæ, velut fluxum quemdam fluminis, ex eodem patriæ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissectos, rursumque velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, coeuntes. »

(a) *Vit. Greg.*, p. 5.

(b) *Or.* 48, n. 31.

(c) 9 *Maii*, p. 378.

(d) *Carun. De Vita sua*, v. 112.

XXXVIII-XL. *Stolidi ritui subducit Basilium Gregorius. — Opem fert contra Armenios. — Arcissima Basilium inter et Gregorium necessitudo.*

Omnibus humanitatis officii Basilium suscepit Gregorius ; gratamque imprimis ei operam adveniienti præbuit, virum gravem et modestum subducendo stolidæ ludificationi Athenis usitatæ erga novos discipulos, qui in hanc urbem se conferebant. Insanum hunc ritum, in oratione *De Basilii laudibus*, eleganter describit Gregorius ; qui mox adversus Armenios quosdam non minorem amicum tenuit. Hi nimirum Armenii Basilii olim sub ipsius patre condiscipuli, invidis oculis ejus laudes conspicientes, tanquam Athenis diutius commorati, temere lacescebant Basilium, a quo facile refellebantur. Gregorius quidem, Athenarum amans, ipsarum æstimationem in Armeniis a Basilio superatis periclitari ægre ferens ; verius né civitas aliquid dedecoris acciperet, si novus accola antiquiores superaret, primo Armeniis opem ferebat ; at ubi perfidum eorum esse consilium perspexit, totum se ad Basilium vertit, eoque juvante Armenii penitus profligati. « (f) Hæc altera, Basilio et Gregorio, amicitiae non jam scintilla, sed fax clara et sublimis accenditur. » His namque amicitiae officiis Gregorius adeo sibi Basilium conciliavit, Basilium autem morum gravitate adeo Gregorium devinxit, ut unanimis simul effecti, sibi quisque felicissimus videretur quod talem tantumque nactus esset amicum. Hæc sunt arctissimæ Basilium inter et Gregorium amicitiae fundamenta. Perfectissimum istud est amicitiae Christianæ exemplar, quo noti ac celebres fuere, tum hominibus suæ ætatis, tum omnibus retro sæculis.

XLII. *Crescit amicitia inter Gregorium et Basilium. Una utrique anima esse videbatur. Unum utrique studium erat virtus.*

Crevit adhuc progressu temporis tam sancta amicitia voluntatum ac studiorum consentione. Cum enim mutuum inter se confessi fuissent desiderium sectandæ philosophiæ, tum uterque alteri quidvis erat, contubernalis, victor, concursus, unum spectans, iisdem rebus gaudens. Quis digne scripserit præclaros tam eximiae necessitudinis fructus ? Ecce tanta dicendi copia, ut utriusque tum in litteris, tum in pietate progressus enarrare queat ? Unus id posset exsequi Gregorius. « Par spes doctrinæ, inquit (g), hoc est, rei omnium invidiosissimæ, nos ducebat : et tamen aberat invidia, æmulatio autem in pretio habebatur. Hoc utrique certamen, non uter primas ferret, sed uter alteri eas concederet, uterque enim alterius gloriam pro sua ducebat Una utrique anima videbatur, duo corpora ferens.... Unum utrique opus et studium virtus erat, et ad futuras spes vivere, nosque ita comparare, ut,

(e) *Or.* 43, n. 14 et 15.

(f) *Ibid.*, n. 15, 17.

(g) *Ibid.*, n. 20.

ante discessum ex hac vita, hinc migraremus. Quod quidem nobis ob oculos ponentes, vitam actionesque omnes nostras dirigebamur, tum divini præcepti ductum sequentes, tum alter alteri virtutis studium exacerantes; atque, nisi hoc arrogantius dicere videar, uterque alteri norma et amussis eramus, quia rectum a pravo discernitur. Non enim cum sodalium nostrorum petulantissimis et impudicissimis, sed cum castissimis consuetudinem habebamus; nec cum pugnacissimis, sed cum pacatissimis, iisque, quorum consuetudo maximos fructus afferebat: illud nimirum exploratum habentes, facilius esse vitium contrahere, quam virtutem impertiri; quemadmodum etiam facilius esse morbo alieno infici, quam sanitatem largiri. Disciplinis porro, non tam jucundissimis, quam optimis oblectabamur: nam hinc quoque, vel ad virtutem, vel ad vitium, juvenes informantur. »

XLIII-XLV. *In sacris domibus assidui. Christiani et esse et nominari volunt. Pestiferæ aliis Athenæ, nihil illis nocent, sed ad fidem confirmant.*

« Dux nobis viæ notæ erant: altera prima et præstantior, altera secunda et inferioris pretii: illa nempe, quæ ad sacras nostras domos, eosque qui illic erant doctores, ferebat; hæc autem, quæ ad externos præceptores. Cæteras omnes, quæ ad festa, spectacula, celebres conventus, epulas ducebant, æquo ac libenti animo aliis reliqueramus.... Jam cum aliis alia quædam cognomenta sint, vel a parentibus accepta, vel ex seipsis, hoc est ex propriis viæ studii institutisque comparata: nobis contra magna res et magnum nomen erat, Christianos et esse et nominari... Atque, ut rem in pauca contraham, pestiferæ quidem aliis, quod ad animæ salutem attinet, Athenæ sunt... nobis autem nihil detrimenti ab iis allatum est, utpote qui animo communiti et obsepti eramus. Quin potius hinc ad fidem confirmati sumus. » Inde contigit, ut egregium illud par amicorum, non in universa Græcia solum, sed extra Græciam celebraretur; et cum eorum magistrum famam Athenarum adæquarent, ipsi quoque, ubicunque noti erant magistri, in hominum ore versarentur, et Oresti ac Piladi longe ab omnibus præferrentur.

Quidquid præterea de Basilio privatim Gregorius honorifice prædicat, de ipso quoque Gregorio intelligendum esse nemini dubitare licet, quamvis id silentio prætermittat virtutem modestus, ut (a) « laudes suas ne ab alio quidem unquam prædicari pateretur. » Dicere ergo liceat, cum Vitæ ipsius scriptore, de Gregorio, quod ipse Gregorius noster de Basilio scripsit; nempe Gregorium his præditum fuisse moribus, qui etiam sine doctrina laudem habuissent; sed ad hos mores et egregiam indolem tantam accessisse doctrinæ copiam, ut nemo cum eo comparandus esset, sive in rhetorica, quæ linguam ad Græcismum format, historiam colligit, metris præ-

A est, et carminibus leges præscribit; sive in omnibus philosophiæ partibus: ne geometriam quidem ab eo neglectam fuisse, nec astronomiam, nec arithmeticam; sed iis relictis, quæ ad pietatem prodesse non poterant, tantum ex iis disciplinis sibi sumpsisse, quantum satis erat, ut ab iis, qui sese in hoc genere venditabant, exagitari non posset.

XLVI. *Præceptores quibus usus est Athenis.*

Præceptores, quibus usus est Athenis Gregorius, apud tot homines celebres erant, apud quot Athenæ ipsæ. Hi fuere Himerius et Proæresius: primus gentilis erat, alter vero Christianus. Is, ob dicendi copiam, primum in Gallias, inde Romam a Constantio missus, illic ex senatusconsulto donatus est statua ejusmodi inscriptione nobilitata: REGINA BERUM ROMA REGI ELOQUENTIÆ. Christianum hunc diximus, quidquid scripserit Eunapius, qui hunc ut gentilem sibi vindicat. Proæresius enim Christianæ religioni sic addictus fuit, ut cum Julianus, lege data ne Christiani liberalium artium doctores essent, ipsi Christianos docere permisisset, scholam sponte deseruerit: quod ex Hieronymo discimus. Quin ipse Eunapius scribit, Proæresium sententia Juliani a lectione remotum fuisse. An vero Julianus, ethnicorum philosophorum studiosissimus, sententia sua a lectione removisset Proæresium, nisi Christianam religionem fuisset professus?

XLVII. *De Juliano Gregorii augurium.*

Habuit Athenis Gregorius, inter studiorum socios, Julianum exæquatorem, quem in oratione decima nona (n. 12 et 16) alloquitur; alterum item Julianum longe famosorem. Is erat Julianus, Constantii Augusti successor, sua a religione Christiana defectione notissimus, omnibusque retro sæculis execrandus. Cum Athenas venisset circa annum 355 medium, ubi primum cum eo congressus est Gregorius, hominem novit; et quidquid postea infelix comprobavit eventus, perspexit et prænuntiare non dubitavit his verbis (b): « Quale Romanorum regio malum alit! » Ὅσον κακὸν ἡ Ῥωμαίων τρέφει πόλις.

XLVIII. *Reditum in patriam meditatur.*

Non diu post Juliani adventum, Gregorius et Basilium, plena doctrinæ mercibus nave, reditum in patriam, ut initum sanctioris instituti consilium perficiant, meditantur (c). « Aderat discessus dies, et quidquid ad discessum pertinebat, extremæ allocationes, prosecutiones, revocationes, genitus, complexus, lacrymæ. » Tum eos circumstat sodalium (d), æqualium, ac magistrorum etiam nonnullorum chorus: negant se eis aberindi potestatem facturos; obsecrant, vim faciunt, hortantur, spondent se calculis suis duros eloquentiæ principatum Gregorio: nihil non efficiunt ut reditum intercludant. Omnia perrumpit Basilium; sed Gregorius, partim amicorum precibus emollitus, partim ab ipso Basilio proditus, sic enim ipse Basilium inca-

(a) Or. 43, n. 22.

(b) Or. 5, n. 24.

(c) Or. 43, n. 24.

(d) Carm. De vita sua, v. 243 et seq.

sat, victus est, et invitus Athenis remansit. Verum cum diu ab animæ suæ dimidio separari ægre ferret, et præterea patriæ parentumque desiderio teneretur, paulo post furtim se subduxit et ad suos reversus est. « Nec tamen in longum, inquit (a), mihi producta est hæc calamitas... Sed non ita multo tempore Athenis postea commoratus, velut præ animi desiderio equum illum Homericum imitor, perfractisque eorum, a quibus retinebar, vinculis, campos pedibus pulso, atque ad sodalem meum impetu feror. » Id contigit anno 356, aut forsitan ineunte 357.

XLIX. Ad parentes cum fratre Cæsario simul redit.

Digressus Athenis Gregorius Constantinopolim terra petiit; quam in urbem Cæsarius ejus frater Alexandria prefectus, eodem tempore appulit. Quod quidem Gregorius non temere ac fortuito, sed singulari Dei providentia, parentum votis favente, contigisse observat (b). « Pia namque mater, materno quodam voto, atque amoris erga filios pleno, hoc optabat, quemadmodum ambos eodem tempore emiserat, sic ambos quoque simul redeuntis cerneret. » Itaque Cæsarius, spreis honoribus quibus princeps civitas ipseque imperator eum retinere volebantur, proposito nobili matrimonio oblataque senatoria dignitate, itineris socium ac comitem fratri se adjunxit, atque ita ad paternam domum, unde simul emissi fuerant, simul rediere.

L. Rogatus a parentibus et civibus, mundo aliquantulum temporis impendit. Pietas erga parentes domi retinet Gregorium, ibique monasticam vitam agit.

Redux in patriam Gregorius, ut Basilius in suam, mundo et scenæ aliquantulum temporis impendit, quamvis ab ambitione et theatra ingenii ostentatione quam maxime abhorreret; sed civibus et amicis rogantibus, ut comportatas ab exteris regionibus opes promeret, ingenii sui specimina denegare non licuit; et, ut ipsius verbis utar (c), *amicis saltavit, τοῖς φίλοις ὠρχησάμην*. Propositum namque ipsi erat ab initio, projectis omnibus, etiam faciendi laboribus, uni philosophiæ operam dare, seu vitam monasticam amplecti. Si Rufino (d) credendum, rhetoriæ munus magnifice Basilius exercuit, Gregorius vero magnificentius contempsit. Basilio etiam, cum Athenis versarentur, promiserat, se cum eo in eandem solitudinem recessurum. Verum in ædes paternas reversum ætas senilis parentum domi manere compulsi, ut eorum curam haberet, datamque amico fidem debitæ parentibus pietati posthabere coegit. « Promissis non steti, fateor, » inquit querelis Basilius respondens (e): « quippe jam inde ab Athenis illiusque loci amicitia et animorum connexionem (nec enim aptius verbum occurrit) fa-

cturum me receperam ut tecum vitæ consuetudinem haberem, simulque philosopharer. Fidem autem fefelli, haud sponte ac libenter: verum quod lex legem superavit, ea nimirum, quæ parentes colere jubet, legem sodalitatæ ac familiaritatæ. » Interea tamen Gregorius, quantum ipsi licuit, quod Deo promiserat, vitæ genus est secutus; cumque ipsi in solitudinem sese recipiendi facultas non daretur, ab amici consortio abstractus sic vitam in paternis ædibus instituit, ut media quadam via incedens, cum actioni tum contemplationi vacaret. Quippe media hæc via, tametsi illud vitæ genus non esset, quod se in solitudine cum Basilio acturum promiserat, minime tamen a propositæ philosophiæ scopo aliena erat. Imo vita ipsa monastica erat, si minus corpore in deserto et solitudine acta, saltem mente et moribus. « Morum enim est vita monastica, non corporum, » ut ipse Gregorius his verbis testatur (f), ubi viam illam mediam describit: *Τρόπων γὰρ εἶναι τὴν μονήν, οὐ σωμάτων*. Sic etiam Sozomenus, *φιλοσοφοῦντας*, monachos appellat non tantum eos « qui in solitudine delituerunt, » verum etiam eos, « qui, licet in media civitatum turba, vixerint viles et abjecti, nec a vulgo ullatenus discrepantes (g). » Veram igitur monachi vitam in domo paterna, nondum in eremo, agebat Gregorius; vereque monachus, non corpore, sed vita et moribus fuit.

LII. Vitam monasticam se amplecturum, etiam voto se astrinxerat.

Quisenimvero piura, quam quæ præstitit Gregorius, requirat ut quis vitam monasticam egisse credatur, et monachus existimandus sit, eo maxime tempore quo nondum erat in usu sollemnis votorum Deo nuncupatio? Sua eum mater Deo dicavit, a quo acceperat; quæcunque mater fuerat pollicita, Gregorius rata habuit. Ipse non semel se Deo obtulit et addixit; vitam monasticam amplecturum etiam voto se astrinxit, cum tempestate jactatus in periculo, quod precibus et voto propulsavit, versaretur. Promissa fideliter perfecit (h). Omnia, etiam faciendi labores, contempsit non secus ac illi duo philosophi, quorum alter prædia sua dereliquit, alter collectum ex venditis agris argentum in mare projecit (i). Missum fuit matrimonium, castitatem vovit, quam amplecti fixum ipsi immotumque semper fuit: *Πάλαι δεδογμένον τ' ἦν*; omnibus se penitus exiit: « Cætera quidem, inquit (j), mandato et Spiritui reliqui; ac pretiosam margaritam cum omnibus iis, quæ quondam habebam, commutavi; factusque sum, aut, ut rectius loquar, fieri opto magnus ille negotiator, qui exiguis rebus atque omnino parituris magna et æterna emit. »

(a) Or. 45, n. 24.

(b) Or. 7, n. 8.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 274.

(d) *Hist.*, lib. II, c. 9.

(e) *Epist.* ad 5.

(f) Carm. *De vita sua*, v. 329.

(g) Sozom., l. III, c. 47, p. 528.

(h) Carm. *De vita sua*, v. 272.

(i) *Ibid.*, v. 285.

(j) Or. 6, n. 5.

LIII. *Baptisma suscipit. Quo tempore non constat.*

Tam perfectum vitæ genus laud dubie aggressus est Gregorius post susceptum baptisma; quod quo tempore susceperit, inter scriptores non convenit. Arbitratur Baronius (a) id contigisse cum Athenas navi peteret, postquam e periculo liberatus fuit. Quod autem ait (Gregorius) e periculo liberatum ex voto statim se Deo obtulisse, haud aliud putamus id esse, quam quod baptismum tantopere expetitum sit assecutus. Gregorii Vitæ scriptor censet, eum distulisse baptisma usque ad tricesimum ætatis annum, cum Athenis est reversus in patriam. Nos, inquit Papebrochius (b), neque ad finem commorationis Atheniensis baptismum dilatum fuisse putamus, neque statim susceptum post naufragii periculum, sed post alterum vitæ discrimen a terræ motu. Idem Papebrochius (c), in appendice ad diem nonam Maii, fingit Gregorium Athenis excurrisse Antiochiam, ut Libanium audiret, eaque occasione Nazianzo iter habuisse ut susceptum patriæ episcopatum patri gratularetur, ejusque manibus baptismum suscepisse, atque iterum Athenas se contulisse. Sed signum hæc sunt, quæ nullo penitus nituntur fundamento. Præterea Libani Antiochiæ non nisi post annum 351 docuit. Itaque standum est, ut nobis videtur, Gregorii presbyteri sententiæ, qui scribit (d) Gregorium nostrum patriæ restitutum, primum divino baptismo tinctum, vi et facultate jam ante colluctatum.

LIV. *Nunquam jurandi legem sibi indicit et servat.*

Tum sibi legem nunquam jurandi, quandiu in hac vita versaretur, quam etiam usque ad extremum diem servavit, indicit. Tum sibi consulens, Deo se obtulit, ut a mundo se junctus, cum eo qui solus purissimus est vitæ consuetudine jungeretur, atque ex sacrorum librorum familiari lectione veritatis splendorem hauriret. Quod etiam per omnem vitam facere non destitit. « monachus esse potius habens, » inquit ejus Vitæ scriptor, « quam mundanus, et pauper quam quæstuarus. » Tunc ei, qui eum in sortem accepit et servavit, omnia dono dedit, opes, splendorem, etc. « Nam cæteris in rebus, inquit (e), me quovis homine segnior ac languidiorem esse non inficior, omnem enim cupiditatem abjeci, ex quo Christo nomen dedi, » ἄν' ὅν Χριστῷ συνεταξάμην; « neque ex omnibus rebus, quæ aliis jucundæ et expetendæ videri solent, ulla teneor, non opibus, » etc. Plurima alia fas hic esset referre de vita gestisque Gregorii post susceptum baptisma, cujus gratia eo uberior fuit (f), quod simul se asceticæ vitæ consecravit et

A omnibus se exuerit, quod dudum statuerat, πρὸς θεῶν βίβηαι, ut Christum totus indueret.

LV. *Non affectu tantum, sed reipsa se exiit Gregorius.*

Nec vero affectu tantum, ut quibusdam visum est, sed reipsa omnibus se bonis exiit Gregorius. Nihil contra ex ipsius testamento objici potest; siquidem, pro temporum illorum consuetudine, parentum hæreditatem ipsi adire licebat (g). Præterea non idcirco hæreditatem adiit, ut eam sibi servaret; sed ut piorum parentum, qui facultates suas pauperibus erogandas reliquerant, extremas voluntates exsequeretur. Quinimo, ne in episcopatu quidem minus pauper existit. Factus Sasimorum episcopus, nec panem quidem habere se ait (h), quem hospiti offerat, μήδ' ἄρτον ἕξων τῷ ξένῳ διακλάσαι. Neque ditior fuit Constantinopoli. « Pecunias, » inquit (i), « eripient? Si meas quidem, ipsi eadem opera pennas etiam, quibus minime indutus sum, abscindant. » In carmine, quo Julianum exæquatorem rogat, ut rem familiarem vectigalibus eximat, ait (j) suas se opes pauperibus, studio ferendæ crucis, erogasse, easque communem navigantibus portum esse, commune indigentibus auxilium. Alio in carmine (k) se ipse interrogans ubi sint opes, respondet: « Partem Deus habet, partem alteram sceleratus livor rapacibus manibus tradidit. » Scribens amico qui nonnullos ab eo libros poposcerat, his eum verbis alloquitur (l): « Quod si tibi videtur minime philosophicum esse librorum pretium postulare, tu mihi pecuniam solve, objectionem autem tuam solvent pauperes. » Quæ quidem omnia Gregorium omnibus se facultatibus exuisse liquido demonstrant.

LVI, LVII. *Omnia, litteras quoque, Christo dimisit. Alia vana, alia est utilis eloquentia, famula verbi. Hunc sibi et amicis exoptat Gregorius. Hunc solum complectitur: hac quam maxime delectatur.*

Nihil enim sibi ex omnibus servavit præter eloquentiam, quam tanto labore, peragratis pluribus Orientis atque Occidentis regionibus comparaverat: « Unum mihi in amoribus fuit, inquit (m), litterarum decus, quas mihi compararunt Oriens et Occidens, et Græciæ ornamentum, Athenæ. In his diu multumque laboravi; sed et illas pronas coram Christo demisi, humique affixi, cedentes magno Dei Verbo, quod omnem humanæ mentis varium et mutabilem sermonem longe superat. » Cætera quidem omnia volentibus reliquit, opes, generis nobilitatem, gloriam, etc.; at eloquentiam solam complexus est, nec suscepti, ut eam sibi compararet, laboris eum unquam pœnituit. Ut enim vana et

(a) Boll., 9 Maii, p. 378, col. 1.

(b) 9 Maii, p. 379.

(c) Tom. VII Maii, p. 659, col. 1 et 2.

(d) Vit. p. 8.

(e) Or. 24, n. 3.

(f) Carm. De vita sua, v. 270.

(g) Titl., t. IX, p. 337.

(h) Carm. De Vita sua, v. 470.

(i) Or. 26, n. 16.

(j) Carm. al. 49, ad Julianum.

(k) Carm. al. 8, ad seipsum.

(l) Ep. al. 199.

(m) Carm. De reb. suis, v. 98 et seq.

inutilis est eloquentia, quæ in verbis duntaxat sita est, quam aspernatur et damnat Gregorius; sic alia est cujus utilitatem agnoscit, et patrocinium adversus Julianum suscipit, quem in nulla re magis iniquum et sceleratum se præbuisse existimat, quam cum sermones eripere Christianis tentavit. « Unde igitur, » inquit Julianum alloquens (a), « homo omnium levissime, hoc tibi in mentem venit, ut sermones Christianis eriperes? » Sic Christianam eloquentiam tuetur contra Apostatam; hanc sibi et amicis exoptat: « (b) Atque utinam mihi, amicisque meis sermonum robur adsit! » Hanc solam se complecti, utpote verbi famulam, nec unquam libenter neglecturum hanc possessionem fatetur; quin potius eam et colere et exoculari, majoremque ex ea voluptatem capere, quam ex omnibus aliis rebus in unum collectis, quibus plerique delectantur: hanc sibi totius vitæ sociam, ut probum consiliarium, atque congerronem, et ducem viæ in cælum ferentis, ac promptum commilitonem adsciscere. Et quia jucunditatem omnem humi sitam aspernabatur, omnis illius amor post Deum in eloquentiam Christianam effusus est, vel potius in Deum quoque, quandoquidem ad Deum cum prudentia rapit, per quam etiam Deus sincere percipitur, et conservatur, atque in nobis adolescit.

LVIII. *Fidem datam Deo non fefellit Gregorius: quo modo datam Basilio fefellerit.*

Sed quo nos rapit oratio, de Gregorii effuso in eloquentiam amore disserentes? Ad ipsum Gregorium revertamur, quem Athenis reducem in domo paterna reliquimus, media incedentem via quam inierat, ut simul voti sponsonem, qua Deo obligatus erat, impleret, et debitæ parentibus pietati faceret satis, sic agendo, vitamque instituendo ut alterum alteri non postponeret, sed utrumque expleret. Basilii quidem querelis respondens Gregorius, fatetur se promissis non stetisse, et fidem fefellisse. Verum promissa hæc et fidem datam Basilio intelligit, cui Athenis se cum ipso in solitudinem, ut vitam ageret solitariam, recessurum promiserat. His promissis, ut jam memoratum est, non stetit, hanc fidem fefellit: « (c) Haud sponte ac libenter; sed quod lex legem superarit, ea nimirum, quæ parentes colere jubet, legem sodalitatæ ac familiaritatæ. » Sed fidem datam Deo nullatenus fefellerit, promissisque stetit, eam primum in ædibus paternis vitam agendo, quam in solitudine acturum se fuerat pollicitus; ac deinde in eremo, in quam ubi primum licuit se recepit.

LIX. *Vitam quoque solitariam egisse Gregorium in Tiberina, in qua situm erat Arianzum, credibile est.*

Quin etiam credibile est Gregorium, cum Athenis in ædes paternas rediisset, hinc in Tiberinam regionem se contulisse, ubi Arianzum rus, ejus natale solum, situm erat non longe a Nazianzo; ut simul

A et vitam solitariam ageret, et parentibus debitam charitatem posset exhibere; ac præterea datam fidem Basilio servaret, quem ut in hanc solitudinem se conferret litteris invitavit. Illic venisse Basilium verisimile est, quamvis longas non duxerit moras. Novæ editionis epistolarum Basilii auctor agnoscit, primo Basilium in Tiberinam recipere sese voluisse, quod his epist. 14 verbis confirmat (d): « Nunc igitur intelligis, quo ego periculi stultus venerim, qui locum ejusmodi cum Tiberina, orbis terrarum barathro, commutare contenderim. »

LX-LXII. *Nihil minus esse videbatur Gregorius in domo paterna, quam quod reipsa erat. Molestias parit Gregorio rei familiaris cura. Basilium invitavit ut ad se veniat, ut omnia sint communia.*

B Quo ergo tempore Gregorius confectorum annis parentum curam gessit, nihil minus esse videbatur quam quod reipsa erat. Pars namque ejus philosophiæ hæc fuit, « (e) Non videri primariæ vitæ labores exantillare, magisque esse quam videri Deo amicum. Sed major eum tenebat monachorum amor, quamvis videretur inter multos versari. » Nec minus interea parentibus omnem exhibebat sollicitudinem, eorum senectam fovens, nihil magis pium ratus quam primum post Deum parentibus honorem præstare. Verumtamen rei familiaris curam sibi maximas fatetur attulisse molestias. « (f) Parentes quidem observans et fovens laborantes, spebus animum deliniebam, inquit, ut optimum aliquid adimplens, et imposito fungens a natura officio. Certo constat barathris refertam esse improborum viam, quandoquidem mihi etiam ex bono malum evenit. Nam multæ me et molestæ sollicitudines, quæ mentem ac membra die ac nocte rodunt, e cælo animam in terras dejiciunt. Primum quidem servis imperare quale exitii rete? qui acerbos quidem dominos semper oderunt, pios autem impudenter conculcant; nec malis placidi, nec bonis dociles. . . Deinde vero rem familiarem administrare, et Cæsaris pondus humeris semper sustinere, ac duram audire exactoris vocem... Posthac autem circa frequentis fori tumultum, et sedes excelsas, miseris litibus sollicitos versari, et sermonum deligtantium strepitu obtundi, ac legum volubilibus laqueis molestias pati; ubi pugnae et labores, ac malis plus tribuitur quam bonis, ipsique legum arbitri utrisque venales; et improbus si ditior sit, is optimus est. » Licet tota hæc Gregorii ratio in vitæ instituto, laude atque admiratione digna videatur, dubitat tamen vir sanctus (g), an hinc sibi omnis vitæ difficultas asperitasque fluxerit, per quam incommodum ac salebrosam ad philosophiam iter habuerit, nec desiderio suo animique proposito satis dignum. Quare Basilio scribens objectanti, quod una secum in solitudinem sese non recepisset, quemadmodum ab Athenis se facturos mutuo promiserant, da-

(a) Or. 4, n. 101.

(b) Ibid., n. 100.

(c) Ep. al. 5.

(d) Vita Basil., p. 46.

(e) Carm. De vita sua; v. 323.

(f) Carm. De reb. suis, v. 157 et seq.

(g) Or. 43, n. 25.

umque fidem sefellisset, id ultro fatetur, ac promittit deinceps se fidem servaturum. « Fidem sefelli, inquit (a). . . non autem prorsus fallam, siquidem hoc gratum tibi futurum est. Partim enim nos tecum erimus, partim ipse nobiscum esse ne, quæso, gravetis, ut omnia sint communia, et æqualis amicitia. Sic enim fiet, ut nec parentes mœrore afficiamus, et te fruamur. » Ita Gregorius amicum invitavit ut ad se veniat, scilicet in solitudinem Tiberinæ regionis, quæ cum Nazianzo vicina esset, id moleste non ferrent parentes, quibus etiam posset solitudinem impendere, et simul cum amico solitariam vitam agere, ut pollicitus fuerat. Non igitur Basilius Gregorio, ut visum Bollandistis (b), sed Gregorius Basilio suadere conatus est ut in Tiberinam regionem secederet. Recte tamen aiunt se non dubitare, quin Arianzum excurreret Basilius ad visendum amicum.

LXIII. *Basilius, exstructo monasterio, Gregorium allicere conatur.*

Interea Basilius, qui docendi munus apud Cæsarienses abjecerat, ad quod eum piissima soror Marcellina, nec non Gregorius impulerant, varia in Oriente et Ægypto invisit monasteria, et circa annum 358 in patriam reversus, nulla interposita mora, in solitudinem sese recipit, ardens studio præclara virtutum exempla imitandi, quæ in monasteriis Ægypti, Palæstinæ, Cœlesyriæ et Mesopotamiæ, non sine stupore conspexerat. Idoneum secessui locum ad ripam Iridis fluvii, qui ex Armenia ortus Pontum irrigat, ab omni prorsus hominum consuetudine remotum elegit e regione monasterii, quod ad alteram ejusdem fluvii ripam Macrina construxerat.

LXIV. *In solitudinem ad Basilium se confert: ambo vitam asceticam agunt. Vitæ austeritas, rerum inopia, manuum labor, etc.*

Illic primus omnium in Cappadocia vitam cœnobicam, quam solitariæ longe præferendam existimabat, instituit Basilius. Optaverat fratrem aliquem reperire, qui vitam asceticam profiteretur, ut una cum eo brevem hujus vitæ fluctum pertransiret. Speraverat se cum Gregorio victurum; sed imposita amico fovendæ parentum senectutis necessitas impedimento fuit, quo minus id quod inter se, cum Athenis versarentur, pacti fuerant, exsequerentur. Quapropter eo destitutus præsidio, postquam varia lastravit monasteria, solus in solitudinem se recipit; cujus delicias ubi primum delibavit, datis ad Gregorium litteris, per jucunda loci descriptionem allicere conatus est. Gregorius amici et solitudinis desiderio flagrans, quam primum licuit, in Pontum ad Basilium se contulit, anno 358 vel 359 (c). Illic miratur et laudat eximiam fratrum, quos ad pietatem Basilius instituebat, concordiam; suavem psalmodiarum et hymnorum cantum, quo magnopere delectatus fuit; vitam pauperem, quæ illic

agebatur, et quam ipse traduxit, cum panis adeo durus apponeretur, ut dentes frangeret; tantaque erat rerum omnium inopia, ut nisi mater Basilii opportune succurrisset, moriendum fuisset. Commemorat etiam Gregorius laborem manuum, Augiæ solum e domo exportatum ut horti fertiles redderentur, ac immane plaustrum sua et Basilii cervice manibusque tractum. His addit lignorum comportationes et lapicidinas. arborum consitiones et irrigationes.

LXV. *Studio sacrarum litterarum incumbit, eoque studio mirifice delectatur Gregorius.*

Quod supererat otii ab asceticæ vitæ muniis, Scripturarum meditationi impendebant. Id longe gratissimum erat Gregorio, cui de vitæ instituto consultanti ac fluctuanti utrum eligeret, illud præ aliis eligendum visum fuerat, in quo frequentius ac liberius sacros libros versare ac meditari posset. Ambo igitur concordibus animis, pari studio parique successu sacræ huic lectioni incumbunt, atque eos fructus percipiunt, qui non modo in suam ipsorum, verum etiam in Ecclesiæ totius utilitatem redundarunt. Nullus dubito quin hæc ad primum Gregorii secessum pertineant, nec dubitare sinunt hæc verba ipsius Gregorii Basilio scribentis, et post aliquot annos pristinas illas delicias, quas cum ipso in secessu degustaverat, desiderantis (d): « Quis me secundum pristinorum illorum dierum statum constituet, in quibus ego tecum afflictionem pro deliciis habebam?... Quis psalmodias illas et vigiliis dabit, atque ad Deum per orationem peregrinationes, illamque velut materia vacantem et incorpoream vitam? Quis fratrum eorum, qui a te dii efficiebantur atque in altum evehebantur, concordiam animorumque conjunctionem? Quis virtutis certamen, et ad eam incitationem, quam scriptis legibus ac regulis obfirmavimus? Quis divinorum oraculorum studium, lucemque in ipsis ductu atque auspiciis Spiritus sancti inventam? » Cum autem in Scripturarum studio plus antiquis scriptoribus quam ingenio proprio tribuerent, plurima ex Origene collegerunt observatione digna, quæ in unum corpus redacta *Philocaliam* appellarunt.

LXVI. *Philocalia et Regulæ monasticæ sunt fructus studiorum Basilii et Gregorii.*

In ediscendis Scripturis Basilius et Gregorius mutuam sibi operam præstabant, familiares etiam de his inter se sermones conferendo, cum in eremo, ubi testantur eas se didicisse, versarentur. Sed præcipuum in divinorum oraculorum studio magistrum habuere Spiritum sanctum, cujus ductu et auspiciis lucem in ipsis a se inventam declarant. Præter *Philocaliam*, alius exstat fructus commemorationis Gregorii in monasterio Basilii, et commune utriusque opus, ut ex ipso Gregorio discimus, nempe leges monasticæ et regulæ. « Quis de-

(a) Ep. al. 5.

(b) 9 Maii p. 383, col. 1, not. B.

(c) Greg. ep. al. 9.

(d) Ep. al. 9.

bis virtutis certamen, et ad eam incitationem, quam scriptis legibus ac regulis obfirmavimus? Quæ Gregorii verba dubitare non sinunt, quin ad has leges regulasque vitæ monasticæ scribendas suam cum Basilio operam contulerit. Quod ni fecisset, certe vir modestus de se non prædicaret.

LXVII. Voti compos fit Gregorius, mediam carvens viam inter anachoretas et mygades.

Sic in Basilii monasterio quiete ac solitudine fruebatur. Hanc ab initio adamarat, eam in maximis gravissimisque periculis Deo voverat. Voti compos factus, mediam carpebat viam, quam dudum animo conceperat, inter anachoretas, et mygades; cum illis meditari, cum istis Scripturas versare et aliis prodesse; cum illis contemplari, cum istis agere poterat. Psalmis, hymnis, orationibus, vigiliis, inediæ, meditationi Scripturarum die nocteque vacabat. Quid plura? Habebat quod tota mente peterat, eoque vitæ genere, licet asperrimo, sic oblectabatur, ut peractis in eo annis duobus, se « nonnihil attigisse quod optaverat, ac velut in lumine esse » dicat (a), « atque ex ipso gustu majore desiderio exarsisse. » His namque verbis utitur pro eo, quo solitudinis amore flagrabat; cujus desiderio ita tenebatur, ut plures etiam anni breve tempus visi fuissent.

LXVIII. Gregorium ab eremi deliciis in domum paternam revocat pietas erga parentes.

Haud tamen credimus tredecim annos, ut narrat Rufinus, Gregorium in Basilii monasterio versatum fuisse, in quod se receperat anno 358 vel 359, et ex quo extractus est anno 360 aut 361, ut ad patrem se conferret, qui tali auxilio se destitui ægre patiebatur. Sic pietas erga parentes, quæ reversum Athenis Gregorium Nazianzi retinuerat, eum ab eremi deliciis ægre avulsam rursus Nazianzum revocavit. Primus hic Gregorii secessus ab altero, qui contigit postquam presbyter creatus fuit, secernendus est, ut recte observant Bollandistæ adversus Baronium, quem etiam refellunt.

LXIX. Gregorium revocare conatur Basilius.

Gregorium absentem, datis ad eum litteris, in solitudinem revocare conatus est Basilius, cui amicus rescripsit. Hinc jocosæ illæ utriusque litteræ ultro citroque datæ: Gregorii laudantis suam Tiberinam, et Ponticas silvas posthabentis; Basilii vero cavillantis Tiberinam, et Ponticas solitudines celebrantis. Sed quamvis jocaretur Gregorius, quam maximo tamen relicta solitudinis desiderio se teneri dissimulare non potuit, bisque verbis declaravit (b): « Quæ de Pontica commemoratione prius scribebam, joco, non serio scribebam: quæ autem nunc scribo, admodum serio scribo. Quis me secundum pristinorum illorum dierum statum constituet, in quibus ego tecum afflictionem pro deliciis habe-

bam?... Sed hæc optare quidem perfacile, consequi autem non perinde facile. At tu mihi adesto... Equidem ipse te magis quam aerem spiro, idque solum vivo, quod tecum sum, vel coram, vel absens per animi simulacrum. »

LXX, LXXI. Presbyter creatur, et fugit in Pontum. Revertitur ad diem festum Paschæ, primamque habet orationem. In longiori postea, fugæ et reditus rationem reddidit.

Citius tamen, quam spes erat, id consecutus est Gregorius. Cum enim suus eum pater invitum ac reluctantem presbyterum creasset, hac tyrannide, sic enim appellat (c), offensus, ad Basilium recurrit, tum ut dolorem suum amici colloquiis leniret, tum etiam ut quid sibi agendum esset cum eo deliberaret. Eum vicesima quinta Decembris, quæ Natalis erat Domini dies, ordinatum fuisse, atque in Pontum fugisse die festo Luminum, qui paucis post diebus celebratur, arbitramur cum Niceta et Tillemontio: sed brevissimo post tempore in patriam reversus est, nempe ad diem Paschæ. Unde in oratione quam habuit, « Mysterium, inquit (d), unxit me: mysterio paulisper cessi, ut me ipsum inspicerem et explorarem; cum mysterio etiam simul introeo. » Quibus verbis significat, se die festo, cum creatus fuisset presbyter, discessisse, et die etiam festo rediisse. Quod annum spectat, is erat 362; si quidem Julianus nondum in Cappadociam venerat, nec in Christianos adhibuerat eam crudelitatem, cujus horrenda reliquit monumenta in regionibus, quas Constantinopoli profectus mense Maio anno 362, Antiochiam petens, peragravit, quibus postea cumulum in Oriente imposuit. Gregorius namque in *Apologetico*, quem scripsit, vel declamavit, exponens quas ob causas, postquam presbyter creatus fuerat, in Pontum fugisset, ac rursus Nazianzum rediisset, hæc de Juliano verba facit (e): « Nec vero externum bellum metuo, nec feram illam, quæ nunc adversus Ecclesias impetum fecit, etiamsi ignem minetur, etiamsi gladios, » etc. His perspicue liquet, nondum Apostatam in Cappadociam venisse, et crudelitatem exercuisse, sed tantum minas intentasse, ex quibus Gregorius quid facturus esset suspicatus hæc scripsit. Gregorius igitur creatus est presbyter die 25 Decembris anni 361: cumque fugisset in Pontum, inde ad suos reversus est ad diem Paschæ anni 362, eoque die brevem de festo habuit orationem; sed paulo post prolixam exaravit seu declamavit, in qua cur in Pontum fugerit ac inde redierit rationem reddidit.

LXXII. Bis e solitudine avulsus Gregorius.

Itaque bis in Ponticam eremum sese contulit Gregorius; bis amata solitudine avulsus est, et Nazianzum e Ponto ad suos redire coactus. Primo quidem circa annum 361, secundo ad diem Paschæ anni 362, cum die xxv Decembris anni proxime

(a) Or. 2, n. 6.

(b) Ep. al. 9.

(c) Carm. De vita sua, v. 551.

(d) Or. 1, n. 2.

(e) Or. 2, n. 87.

elapsi creatus fuisset presbyter. Secundæ in Pontum profectio et reditus causas ipse in oratione, quæ primum olim, nunc secundum occupat locum, prosequitur. Cur vero pater eum e Basilii monasterio extraxerit, et Nazianzum redire anno 361 compulerit, perinde non est perspicuum. Nihil moror quæ Baronius in sua Gregorii Vita scripsit. Is enim utramque Gregorii nostri in Pontica solitudine commorationem confundens, et perturbans tempora, quod Bollandistæ non semel observant, ad Valentis usque imperium, « (a) Qui Arianæ perfidiæ favens, adversus Catholicos concitavit turbas, Gregorii reditum promovet. Fuit id in causa, inquit Baronius, ut pater Gregorii vehementius ageret, ut filium ab eremo revocaret. Erat enim jam longo senio hebetior, et ut subeundis laboribus impar eum precibus urgebat, ut pater jussis, ac denique ut episcopus cogeat imperio. Licet enim diutius surdo, ut aiunt, fabulam ingessisset, flexit tandem, coegit extorsitque ab invito, revocatque filium Nazianzum. Qui reversus in patriam, habuit egregiam illam orationem, quæ inscribitur *Apologeticus*... Dixit etiam tunc præclaram eam orationem, cujus est titulus, *In sancta lumina*, » etc. Hæc Baronius. Egregia oratio, quæ inscribitur *Apologeticus*, habita est sub Juliano, non vero sub Valente; oratio autem *In sancta lumina*, non « tunc, » ut vult Baronius, sed anno pene elapso.

Hand negaverim turbas ab Arianis excitatas in causa fuisse cur Gregorius Nazianzum redierit; sed, ut id concedam, certe non has esse turbas arbitror, quæ a Valente sunt excitatæ, ut visum est Baronio. Vix etiam adduci possum ut credam cum doctissimo Tillemontio, Gregorium patrem formulæ Ariminensi tum subscripsisse, et jam ab ejus communionem Nazianzenos monachos discessisse, cum ejus filius, relictis Ponticæ solitudinis deliciis, Nazianzum rediit anno 361; idque causæ fuisse cur rediret, ut opem ferret longævo patri, qui Ariminensi formulæ subscripsisset, quo e luto emergeret.

LXXXIII-LXXXV. Turbas Ariani excitant. Fraus Arianorum. Multos in fraudem impellunt.

Magnas quidem turbas anno 360 excitant Ariani, qui post luctuosas synodos, Ariminensem in Occidente, Seleucianam in Oriente, habitas anno 359, item etiam Constantinopoli anno 360, Constantii Augusti præsidio freti, vi et arte rem agebant; omnesque episcopos, in tota quam late patebat Ecclesia, formulæ, quæ ipsorum impietatis totum virus artificiose tectum continebat, subscribere cogebant. Fuit enim ea fallacia et dolus Arianorum, ut *ὁμοούσιον* subscribendum ac profitendum traderent, unius litterulæ mutatione magnam sensus discrepantiam adducentes; Filium nempe non ejusdem substantiæ cum Patre, quod *ὁμοούσιον* signifi-

cat, sed similis dicerent, *ὁμοούσιον*, hoc est consimilem Patri et non consubstantialem prædicarent. « Erat autem, inquit Gregorius (b), in promptu atramentum, et calumniator a tergo. Ea res per mullos e nobis, invictos alioqui viros, in fraudem impulit; qui quamvis mente nequaquam prolapsi fuerint, tamen subscriptione transversa acti sunt, et cum illis, utroque nomine sceleratis, consenserunt; ac si non flammæ, sumi certe participes fuerunt; » Tanta inde secuta est Ecclesiæ catholicæ tempestas, ut qui videbantur esse templi columnæ, prostrati, vel saltem concussi sint, si quidem etiam nolentes seducti sunt; atque, ut Hieronymi verbis utar, ingemuerit orbis, et Arianum se esse miratus sit.

LXXVI. Formulæ Ariminensi post medium annum 362 subscripsit Theologi pater.

In eorum tamen numero, qui Ariminensi formulæ tum subscripserunt, scilicet Constantii imperatoris tempore, non fuisse Gregorium, nec eum nisi post medium annum 362 subscripsisse, ortamque esse inter episcopum et monachos Nazianzenos discordiam tam multis probatur momentis, ut nullum de ea re dubium esse possit. Primo quidem Gregorius noster non ait (c), jussa Constantii imperatoris, aut rerum perturbationem, quæ tunc summa fuit, subscribendi causam suo fuisse patri, sed desiderium pacis et cum nonnullis ineundæ communionis. Secundo ante istud dissidium, Ecclesiam Nazianzenam arcam Noe vocari solitam esse, ut quæ universi orbis diluvium solâ effugisset, testatur Gregorius (d). Testis profecto mendax foret, si Nazianzenus episcopus dolis Arianorum deceptus fuit tempore Constantii; falsoque dixisset commune universi orbis diluvium effugisse Nazianzenam Ecclesiam, cujus Ecclesiæ episcopus ipse artificiosis verbis circumscriptus in oravam societatem pertractus fuisset.

LXXVII-LXXXVIII. Schisma monachorum ob subscriptionem Gregorii patris, non contigit sub Constantio. Brevis fuit hæc discordia.

At longe graviora suppetunt momenta. Cum Gregorius e Ponto Nazianzum reversus est ad diem festum Paschæ anni 362, summa pace fruebatur Ecclesia Nazianzena, quam magnis effert laudibus: nec veretur dicere (e) se non concessurum, ut « amplissimæ civitates, gregesque numerosissimi ulla in re Nazianzenæ Ecclesiæ præferantur. » Nulla ergo Nazianzi discordia fuit anno 362, nec ulla etiam Gregorii patris tunc erat subscriptio, e qua dissidium erupit. Quinimo recens erat tumultus, cum Gregorius noster primam contra Julianum orationem scriberet, ut his verbis manifestum est (f): « Atque utnam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungeret, qui, cum prius cantionem haudquaquam adulterinam atque ignobilem nobis-

(a) 9 Maii, p. 388.

(b) Or. 21, n. 23.

(c) Or. 48, n. 18.

(d) Ibid., n. 17.

(e) Or. 5, n. 6.

(f) Or. 4, n. 10.

cum Deo accineret, ac dextro quondam ordine dignus haberetur, atque etiam brevi, ut confido, haberetur. haud scio qua re commotus, repente cantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine sese collocat; ac ne ob communem quidem lætitiā, quod etiam magis miror, adduci potest ut nobiscum jungatur. » Hæc profecto verba, « cum prius cantionem ... nobiscum Deo accineret ... repente cantum in diversum mutat, » dissidium monachorum recens ortum fuisse indicant satis; nec non spes illorum reditus, lenitas qua eos ut membra sua complectitur Gregorius (a); ac demum quod non semel ait (b) monachos omnium postremos discessisse. Ex his etiam pariter conficitur recentem quoque fuisse Gregorii subscriptionem, vel certe eum non longe antea subscripsisse. Etenim si sub Constantio, anno 360 vel 361, subscripsisset episcopus Nazianzenus, quomodo monachi indignationem suam ad annum usque 363 corde pressissent? Aut si tandiu presserunt, cur discessionem subito et præcipiti consilio tribuit Gregorius? Quomodo, inquam, indignationem suam tam longo tempore pressissent monachi, quos ipse (c) « ferventiorē Ecclesiæ partem appellat? Qui, » ut idem Gregorius ait in alia oratione (d), « tametsi alioqui pacati ac moderati sint, hæc tamen in re lenes et faciles esse non sustinent, cum per silentium et quietem Dei causa proditur; verum hic admodum bellaces sunt, atque in confligendo acres et feroces, hujusmodi enim zeli æstus est, citiusque aliquid, quod non oporteat, tentaverint, quam quod ex officio sit prætermiserint. » Videant, qui Gregorium patrem, sub Constantio, Ariminensi formulæ subscripsisse arbitrantur, ex quo sequeretur monachos per duos aut etiam tres annos indignationem suam dissimulasse, quomodo hæc conciliare valeant; maxime vero cum ex Gregorio breve fuerit dissidium. « Eos enim, qui ob pietatis zelum dissidebant, inquit (e), et sibi et cæteris reconciliavit (Gregorius pater) postremos a nobis sejunctos, et primos reversos. » Brevissima, inquam, illa fuit divisio, teste Gregorio, qui « eam calamitatem hactenus durasse scribit (f), ut per hoc dissidium, quantum pacis bonum esset, qui divisi fuerant, intelligerent, statimque odium illud odio haberent ac detestationi. Qua pacis celeritate subreptum pene fuit et obscuratum, quod in medio contigit. » Ecquis autem resarcitum tam « celeriter » et redintegratum, vix ut exstilis credatur, atque etiam breve dissidium putet quod annis tribus ad minimum aut quatuor perseveraverit? Quis credat tot annis indignationem suam pressisse monachos, quos « admodum bellaces atque in confligendo acres et feroces » scribit Gregorius noster (g)?

Quid plura? Quaudiu discissa fuit Nazianzena

- (a) Or. 6, n. 10.
 (b) Or. 18, n. 18.
 (c) Ibid.
 (d) Or. 21, n. 25.
 (e) Or. 18, n. 18.

A Ecclesia, Gregorius obmutuit, ut ipse testatur. Nondum ergo discissa erat, cum primos tres ad populum sermones habuit anno 362. Idque etiam inde patet, quod non modo nihil in his orationibus contra dissidium, nihil de pace dicat Gregorius, quod profecto non omisisset orator pacis amantissimus; verum etiam Nazianzenam Ecclesiam (h) « uno eodemque animo unum idemque sentientem » laudet.

LXXIX. *Sub Juliani finem subscripsit impia formulæ, sed illæsum cor servavit.*

Non igitur sub Constantio, sed vergente ad finem Juliani imperio, formulæ minus orthodoxæ videtur subscripsisse Gregorius, deceptus Arianorum dolis, qui, absente filio, nacti opportunam senem circumveniendi occasionem, specie pacificationis eum in pravam societatem pertraxerunt. Dixi, absente filio, qui interdum paternæ domus sollicitudini se subtrahens, in amicam Ponti solitudinem ad Basilium evolare solebat; nunquam enim eo præsentē patri insidias struere ausi fuissent. Magnas in Ecclesia Nazianzena turbas excitavit Gregorii scriptio, et statim monachi ab ejus communione discesserunt; quod anno 363 contigit, si quidem nondum discesserant, cum anno 362 Nazianzenæ Ecclesiæ concordiam laudaret Gregorius; recens autem erat discessio, cum primam contra Julianum jam extinctum invectivam scriberet. Denique dissidio, quod diuturnum non fuerat, sedato, composito, etc., instaurata est concordia anno 364. Monachos enim a se « ob pietatis zelum » dissidentes sibi et cæteris reconciliavit Gregorius, tum ob ipsius reverentiam, tum ob dogmatis puritatem. « Solus namque, ut ait Gregorius noster (i), illæsam mentem, minimeque simul cum atramento infectam animam habere creditus est, tametsi per animi simplicitatem abreptus fuisset, dolumque ob animi sinceritatem ab omni dolo alienam minime cavisset. » Ita gravis Ecclesiæ Nazianzenæ tempestas sedata est Gregorii episcopi precibus et admonitionibus, nato interim pietatis et operæ socio; qui cum patri ad omne bonum comes et adiutor esset, ac velut a latere curreret, hic Dei beneficio multo maximam laboris studiiqve partem contulit.

LXXX. *Theologus loquitur perinde ac si reus ipse foret, quod pietati erga patrem tribuendum est.*

Miretur forsitan quispiam cur Gregorius, de seditione adversus patrem suum excitata a ferventiore Ecclesiæ parte verba faciens, perinde loquatur ac si ipse reus esset et cum patre in pravam societatem pertractus fuisset: « Nam cum, inquit (j), a ferventiore Ecclesiæ parte ob eam causam seditio in nos excitata esset; quod scripto

- (f) Or. 6, n. 3 et 12.
 (g) Or. 21, n. 25.
 (h) Or. 5, n. 6.
 (i) Or. 18, n. 18.
 (j) Or. 18, n. 18.

quodam et artificiosis verbis circumscripti, in pravam societatem pertracti fuisset. » Verum absit ut arbitremur Gregorium nostrum, doctrinæ catholicæ pugilem egregium, simul cum patre ab Arianis deceptum fuisse. Id enim pietati erga parentem et humanitati datum videri debet, quod de culpa velut communi loquatur. Cum autem non seipsum, sed solum patrem excuset, « (a) qui solus illæsum cor habere, nec simul animam cum atramento fuisse creditus est, » indicat seipsum non subscripsisse, adeoque nec externa actione errasse. Præterea observandum, culpam subscriptionis paternæ præcipue derivatam in filium, quod cum patre, ut videbatur, lapsa communionem retineret, nec ab eo seesse, nisi ferventiores, separaret.

LXXXI. *Præclara Gregorii in hanc rem sententia.*

Huic nostræ de dissidio Nazianzenæ Ecclesiæ et instaurata pace disquisitioni finem imponamus præclara in hanc rem Gregorii sententia : « Nihil, » ut observat vir sanctus in oratione quam de pace habuit (b), « eos, qui sincero animi affectu Deum colunt, æque inter se conciliat, atque consentiens de Deo doctrina; quemadmodum contra nihil ad dissidium ita promptum ac paratum est, ut diversa in hac re animorum sententia. Hic enim, etiam qui aliis in rebus æquissimus et facillimus est, ferventissimus existit; ac mansuetus vere pugnax efficitur, cum se per lenitatem Dei jacturam facere, imo, ut rectius loquar, per prolapsionem suam, Deum, qui nos et pro divitiis habet et divites reddit, damno afficere conspiciat. Sic igitur, nos in ipsa quoque contentione moderatius nos ipsos gessimus; adeo ut concordia disjunctione ipsa clarior fuerit, ac per ea, quæ utrinque læta et commoda extiterunt, id, quod in medio contigit, pene subreptum et obscuratum. »

LXXXII. *Nascenti in Ecclesia Cæsariensi discordiæ mederi satagit Gregorius, et orationes in Julianum elaborat*

Quo tempore discissa erat Nazianzena Ecclesia, aliud schisma non minus exitiale Cæsariensi Ecclesiæ impendebat, et jamjam erat oriturum ex similitudinibus, quas Eusebius Cæsariensis episcopus, præsul licet morum honestate clarus et pietate insignis, adversus Basilium exercebat; cujus rei causa optimorum quorumque, præcipue vero monachorum, in se odium concitavit. Hi namque, iniquo animo ferentes ducem suum Basilium ab Ecclesiæ administratione removeri atque injuria affici, statim audaci facinore ab episcopi communione recedere statuant, secumque partem plebis et honoratorum non exiguam abstrahunt. At Basilium, filium pacis, non is erat, qui sua causa Ecclesiam lacerari pateretur; consiliario et hortatore Gregorio utens, una cum illo in Ponticam solitudinem secessit : « Nobis, in-

quit, Gregorius (c), hac in re consultoribus ac sinceris monitoribus usus, nobiscum in Pontum profugit. » Secessionem illam anno 364 exeunte, aut in-eunte 365, collocandam esse probat auctor *Vitæ sancti Basilii*, cap. 9, n. 6 : itaque jam extincto schismate Nazianzeno contigit.

Basilium autem presbyterio nondum initiatum, et in solitudine agentem, anno 363, Gregorius convenerat : sublato scilicet e vivis Juliano Apostata, et adhuc flagrante Nazianzeno schismate; ibique ambas in Apostatam orationes scripserat, adjuvante seu consiliante Basilio, ut ex his secundæ Steleuticæ (sic enim illæ nuncupantur) verbis colligunt eruditi : « Hæc tibi Basilius et Gregorius, » etc. Non imprudenter, ut Petro Cuneo videtur, Julianum, B « tanquam in scena, palam omnibus ludibrium fecit; » sed multis et magni momenti rationibus Apostatam publice proscindere compulsus est. Præcipuas tantum cæteris, brevitatis causa prætermittimus, exhibemus. (d) Primo igitur oportebat, hoc exemplo eos in veritate confirmari, qui cum universarum quidem rerum Deum confiteantur, tamen ob animæ suæ levitatem, superbiente impio, cogitationibus incenduntur, peccatorum pacem non ferunt, nec Dei consilium exspectare sustinent. (e) Deinde Juliani facinorum enarratione gentilibus ostendendum erat, « quid illos dæmones doceant. » (f) Tandem ipsi fideles, eorum quæ passi fuerant expositione, commonendi fuerunt, ne tempestatis in tranquillitate obliviscerentur, « nec morbi in sanitate, nec captivitatis, incolumes in Jerusalem reversi, nec Ægypti post Ægyptum. » Ex his orationibus duo præterea discimus, quorum prius ad historiam Gregorii et Basilii pertinet; alterum fidelibus, qui sub impio rege vivunt, erudiendis idoneum est. Itaque Gregorius se et Basilium postremos ad persecutionem a Juliano reservatos esse docet, sic eum compellens (g) : « Hæc tibi Basilius et Gregorius... quos cum et vita et sermone, et mutua concordia claros et celebres jam inde a Græcia nosces... postremos ad persecutionem reservabas. » Fortunæ templum a Cæsariensibus Cappadociæ sub Juliano eversum, pœnas factum ob illud ab eis sumptas memorat et propriam eo de negotio sententiam in prima Steleutica Gregorius aperit hoc modo (h) : « Quæ » Julianus « in Cæsarienses nostros admisit, hos, inquam, animi magnitudine præditos, ac pietatis studio ferventes, ita ab eo exagitatos, ac per contumeliam vexatos, fortasse ne objicere quidem æquum fuerit. Etenim ob Fortunam, fortunatori tempore infortunio affectam, justa indignatione commotus, ad hanc ultionem progressus esse videbatur : quandoquidem injustitiæ dominantis nonnihil concedendum est. » Cæterum in proscindendo Apostata Gregorium nullatenus modum excessisse, et in Monitis jam demõa

(a) Boll., 9 Maii, p. 585.

(b) Or. 6, n. 12.

(c) Or. 43, n. 29.

(d) Or. 4, n. 8.

(e) Or. 5, n. 36.

(f) Ibid., n. 34.

(g) Or. 5, n. 39.

(h) Or. 4, n. 92.

stratum fuit, et si quid superest dicendum, in prolegomenis tomi secundi addetur.

Orationibus illis ad finem perductis, (a) cum Basilius Cæsaream venisset, atque ab Eusebio civitatis episcopo, mense Septembri anni 364, presbyter creatus esset, dolorem inde conceptum, datis ad Gregorium litteris, significavit; cui Gregorius ita respondit (b) : « Epistolæ tuæ præmium laudo. Quid autem tuorum non est laudandum? Ac tu captus es, quemadmodum nos quoque circumscripti : quandoquidem ad presbyteri gradum pertracti sumus... Hoc non fieri fortasse quidem præstitisset... Quoniam autem factum est, ferre necesse est, ut mihi quidem videtur, ac præsertim ob tempus istud, quod multas nobis hæreticorum linguas invehit. » Hoc tempus ad Valentis imperatoris initia referendum esse, cum scilicet Ariani ejus patrocinio freti omnia ex arbitrio suo successura sperarent, auctor *Vitæ sancti Basilii* (c) certissimis argumentis comprobavit. Non multo post evenere Basilii cum Eusebio episcopo suo similitates, antea memoratæ; quarum quidem componendarum hæc fuit occasio.

LXXXIII. *Ad spiritualement conventum sive ad diem festum ab Eusebio invitatur Gregorius.*

Gregorius ab Eusebio ad aliquem conventum spiritualement, sive diem festum, perhonorifice vocatus rescripsit (d), et de illata Basilio injuria libere conquestus est. « Honore quidem me abs te affici lætor... Verum contumeliam charissimo fratri Basilio a tua pietate illatam esse, atque etiamnum inferri moleste fero... Tu dum eo contempto nos honore afficis, perinde mihi facere videris, ac si quis unius viri caput altera manu demulceat, altera malam feriat; aut etiam convulsis domus fundamentis parietes pingat, atque externas partes exornet. Proinde si quid mihi obtemperandum putabis, hoc facies. Ut autem obtemperes, abs te peto atque contendo : æquum est enim. Si illum, ut par est, colueris, ipse quoque ab eo vicissim observaberis. Nos autem sequemur, quemadmodum umbræ corpora, utpote parvi et ad pacem propensiores. » In contumeliam accepit Eusebius libertatem Gregorii, qui rescripsit (e), se non contumeliose, sed accommodate ad leges spiritus, scripsisse; æquum enim esse, ut sibi Eusebius, quamvis gradu superior sit, justam libertatem concedat. Mox in alia epistola (f) Eusebio significavit Gregorius, se nullam animo offensionem suscepisse; sed etiamsi suscepisset, libenter depositurum cum videat feras in Ecclesiam irruentes, et generose resistentem Eusebium; cui se venturum, si ita ipsi videatur, promittit, ut cum eo adversus hæreticos pugnet.

LXXXIV. *Inter Eusebium et Basilium pacem componit Gregorius.*

Non ingrati fore operam suam Eusebio certior factus Gregorius, ad eum illico se contulit; cumque

ipsum tempore mollitum, ut ferrum igne, et ad redendam Basilio benevolentiam propendere, imo ad scribendum ut eum placaret, haud dubiis testimoniis intellexisset, id amico quantocius significavit, atque eum hortatus est Gregorius, ut episcopum occuparet, aut adveniendū aut scribendo, simulque itineris se comitem futurum pollicetur. Annuit Basilius, et confestim eum Gregorius (g) e Pontica solitudine in arenam certaminis educit. Tam prudenti consilio, de Basilio, de Eusebio, de Ecclesia Cæsariensi optime meritus est Gregorius; extinctæ namque sunt similitates, instaurata concordia, profligati Ariani, qui cum alias jam Ecclesias vicissent, alias oppugnabant, alias victuros se sperabant; nec ulla re magis ad spem evertendæ Cæsareæ, cui Valens imperator agmine Arianorum episcoporum stipatus imminabat anno 365, erigebantur, quam Basilii absentia et ducis imperitia. Reportata ex Valente Arianisque episcopis victoria, cujus pars magna fuit ipse Gregorius, Basilium cum Eusebio tam arcte conjunxit, ut nec episcopo molestum esset ab eo, quem dignitate superabat, scientia et eloquentia et consilio et virtute superari; nec Basilius ideo episcopum minus coleret et observaret, quod eo tot esset partibus superior ac præstantior. Tillemontius, Hermantius, Pagius, Baronius, Bollandistæ, alii aliis annis hæc contigisse arbitrantur. Nos vero cum novissimo Basilii epistolarum editore, Basilium anno 364, vel ineunte 365, secessisse, et eodem anno Gregorii operam et consilio Cæsaream rediisse, ac de Valente Arianoque agmine victoriam reportasse existimamus.

LXXXV. *Ætas et morbi parentum abesse Gregorium non sinunt.*

Non diuturna fuit hæc postrema Gregorii in Pontica solitudine commoratio, cujus nequidem mentionem facit in carmine *De vita sua*. Neque enim tam necessario filii auxilio protecta parentum ætas longo tempore destitui patiebatur, atque etiam frequentes morbi, quibus eorum senectus patebat; quique Gregorium domo exire non sinebant; vel cum, si quando aberat, revocabant. Sic Basilio instanti ut in solitudinem se conferret, excusat se, morbum matris afferens. « Assidemus enim, inquit (h), dominæ matri, gravi jam pridem morbo laboranti. Quam si non dubio et ancipiti statu relicturni sumus, tua præsentia mihi crede haudquaquam carebimus. » Gravem quoque patris morbum in oratione decima octava, qua laudes ejus prosequitur, narrat; quo singulari Dei beneficio repente liberatus est, adeo ut quo die moriturus putabatur, consurgens synaxim cum populo celebraverit. In eadem oratione, matrem gravi morbo laborantem, insperato nec minori miraculo, ut quoddam visum ei divinitus ostensum docuit, ab ea ægritudine qua detinebatur, referat convaluisse.

(a) *Vita Basilii*, c. 9, n. 11.

(b) *Epist.* al. 11.

(c) *Cap.* 4, n. 1.

(d) *Epist.* al. 20.

(e) *Ep.* al. 169.

(f) *Al.* 170.

(g) *Ep.* al. 19.

(h) *Epist.* al. 4.

LXXXVI. *Ingentem Gregorio dolorem parit Cæsarii fratris mors; et post ejus obitum molestissimis est obrutus negotiis.*

Si parentibus senio confectis, atque graviter interdum ægrotantibus, curam sollicitudinemque frequenter impendere coactus est Gregorius; longe graviores curas, seu molestias ipsi Cæsarii fratris, thesaurorum præpositi in Bithynia, mors attulit. Cum Nicæa, terræ motu longe post hominum memoriam maximo, tota pene subversa est die undecima Octobris anni 368, solus ex viris insignibus, aut certe cum admodum paucis, mirabili divinæ providentiæ beneficio Cæsarius incolumis evaserat. At non diu vitam produxit, quippe mortuus eodem anno desidente, vel incipiente proximo, seu 25 Januarii 369, ut volunt Bollandistæ. Cæsarii obitu, Gregorius, cui rei familiaris cura incumberebat, invisis negotiis obrutus fuit. Cum enim munere publico fungeretur Cæsarius, quo tempore mortuus est, suaque omnia pauperibus eroganda reliquisset, mox ut extremum halitum efflavit, « (a) Hostes, » nempe curiales illi barpagones, « impetum fecerunt, ejusque facultates liberrime et insolentissime diripuerunt. Erat thesaurorum custos, » ait Gregorius (b); « medio autem in munere moritur, canumque multitudine assilit in defuncti pecuniam; et quidquid reliquerat, omnia dilacerant famuli, extranei, amici. Quis enim collapsam non prædatur quercum? » Basilius, qui res Gregorii suas esse ducebat, scribens Sophronio Constantinopolis præfecto (c), narrat mortui pretiosissima quæque servos aliosque homines servis non meliores diripuisse, et paucissima parentibus reservata, quæ statim pauperibus erogata fuerunt ex mortui voluntate, qui moriens dixerat: « Mea omnia volo esse pauperum. » Addit Basilius, plurimos proditisse commentitios creditores, qui Cæsarium a se pecuniam accepisse dicent; quibus numeratum fuerat quidquid petebant, unde nonnullos pœnituerat quod plus non petiissent: at crescente ejusmodi sycophantarum numero, negare quod petebant necesse fuisse; repulsam passos lites intulisse, ac Gregorium in inaximas ærumnas conjectum, a quibus ut eximatur, Sophronium rogat Basilius. De Cæsarii pietate, rebus gestis, eruditione, etc., dicendi forsitan hic locus esset; sed de his satis Gregorius in oratione quam de eo habuit coram parentibus. Hanc legat lector, si velit. Gorgoniæ sororis, aliquanto post Cæsarium e vivis sublatae, præstantissimas virtutes oratione funebri similiter oravit.

LXXXVII. *Gregorius Basilium minus caute electioni Cæsariensis episcopi providentem reprehendit.*

Anno 370, Gregorius singularem in re maximi momenti prudentiam animique fortitudinem ostendit, ac perruptis omnibus quæ obstabant, ad felicem exitum rem perduxit. Ipsius enim potissimum

opera Basilium Cæsariæ episcopi electum fuisse constat. Nemo quidem tanta sede dignior erat Basilio, cujus administrandæ jam plurimas partes ab Eusebio sibi commissas sustinuerat. Quanta ipsius pietas, quam eximia doctrina, quanta demum essent merita in Ecclesiam Cæsariensem, neminem latebat. Veruntamen plurima obstiteret, quæ ni sua Gregorius prudentia removisset, in irritum recessisset. Basilius ipse, cum media jam morte Eusebius teneretur, ne suspicatus quidem in se oculos conjectum iri, amicum suum Gregorium accersivit, his verbis scribens, ac veluti ipse extremos spiritus ageret, atque supremum vale moriens amico dicere cuperet. Gregorius, acceptis litteris, vim lacrymarum profudit, ingemuit, et ad iter se accinxit. Verum cum postea episcopos ad urbem accurrere sensisset, Basilius consilium intellexit, navigii proram convertit, ac proficisci detrectavit. Tum datis ad Basilium litteris, quam incaute se gereret libere significavit. « Videris tu quidem mihi, inquit (d), viri constantis et solidi atque animi firmitate præditi existimationem habere: multa tamen simpliciter magis quam caute et circumscripte consultare atque exsequi. Nam qui a vitio liber est, is quoque ad suspiciendum vitium segnior esse consuevit. Cujusmodi quiddam nunc quoque contigit. Ad metropolitanam urbem nos accivisti, cum de episcopo creando consultatio proposita esset. » Quibus præmissis, sic prosequitur carpens quod incaute a Basilio actum videbatur: « Demirari cœpi, primum si quid deceret atque honestum esset non perspiciebas, nec improborum linguis occurrendum putabas, quæ simplicissimis quibusque celerrime calumniam struunt. Deinde, si non eadem tibi ac nobis convenire existimas, quibus et vita, et doctrina, et reliqua omnia communia sunt, nimirum a Deo ita jam inde a prima ætate consociatis. Tertio, liceat enim hoc quoque dicere, si piorum Dei que metu præditorum hominum hujusmodi electiones esse judicasti, non autem potentium et apud vulgus gratiosorum. » His de causis Gregorius se navigii proram convertisse, et proficisci detrectasse significat Basilio, cui auctor est ut prudenti recessu tumultus et pravas suspiciones fugiat. Huic consilio paruisse Basilium, ac latebras quæsiisse, dum electio perageretur, verisimile est.

LXXXVIII, LXXXIX. *Gregorius uterque operam navat, ut Basilius Ecclesiæ Cæsariensi præficiatur. Nihil ab iis prætermisum ut res prospere cederet.*

Nec minus interea Gregorius uterque nituntur, ut in Eusebii locum subrogetur Basilius. Gregorium episcopum Cæsaream invitarunt præsules, qui jam in urbem sese contulerant; sed adeo invenuste ac impolite, ut nec illum adesse oportere, nec quam ob causam, nec quo tempore significaverint. Rescri-

(a) Greg. ep. 18.

(b) Carm. De vita sua, v. 370 et seq.

(c) Ep. 52 nov. edit.

(d) Ep. Greg. al. 21.

bens (a) episcopis venerandus senex factam sibi injuriam non dissimulavit, nec tamen adesse detrectavit. At cum varia fore hominum studia in eligendo episcopo non dubitaret, notum fecit episcopis neminem se habere quem Basilio, ob ejus vitæ sanctitatem ac doctrinæ præstantiam, præferre possit; nec vero illius corporis debilitatem impedimento esse debere, cum episcopus, non athleta quæretur. Promittit se adfuturum, si suffragium istud recipiant, ac operam eis daturum vel spiritu vel corpore; sin autem certis conditionibus via capessenda sit, ac factiones contra aequitatem consententur, gavisurum se quod fuerit contemptus. Eadem episcopus Nazianzenus de Basilio, quem præ cæteris omnibus eligendam decernit, Ecclesiæ Cæsariensi scripsit (b), quæ honorifice eum invitarat. Nihil prætermissum ab optimo sene, ut prospere res cederet. « Litteras scribebat (quod argumento est plures ab eo fuisse scriptas, quam supersunt), monebat, conciliabat populum, sacerdotes, et reliquos, quotquot erant clerici, obtestabatur, suffragium ferebat, ordinabat etiam adhuc absens, canitiei suæ hoc dabat, ut apud alienos, tanquam apud suos, auctoritate uteretur (c). » Hanc sollicitudinem a Gregorio postulare videbatur Ecclesiæ Cæsariensis status, in qua animorum magna erat dissensio. Omnibus præferebant Basilius, populi pars selectissima, universus clerus, ascetæ. Verum invadebant et obnitebantur magistratus, ac infimæ plebis perditissimi quique cum magistratibus conjuncti, imo ipsi episcopi, quod iocandi materiam religionis hostibus præbebat.

XC. *Eusebium Samosatensem accersunt ab Oriente.*

Præterea cum ab Arianis periculum esset, ne laborantem dissidiis Ecclesiam Cæsariensem occuparent atque everterent, Gregorius (d), qui nondum adesse poterat, magnum ex Oriente lumen accersit sanctum Eusebium Samosatensem, missis per Eustathium diaconum litteris, in quibus quanto verberaretur in periculo Cæsariensis Ecclesia declarabat. Accurrit sanctus martyr in Cappadociam, quod asserit Basilius (e), et confirmat Gregorius (f), qui Spiritum sanctum ab exteris regionibus viros pietate insignes zeloque flagrantes ad unguendum Basilius excitasse testatur.

XCi. *Basilius electus est Cæsariensis episcopus, Gregorii utriusque opera.*

Quid plura? Cum eorum numero episcoporum, qui Basilius erant proclamaturi, unus deesset ad canonicam electionem; Nazianzi episcopus, (g) non solum senectute, sed etiam morbo fractus, ac pene animam agens, iter aggredi non dubitavit, ut calculo suo electionem juvaret, Spiritus videlicet

(a) Greg. Ep. al. 23.

(b) Or. 18, n. 36.

(c) Or. 45, n. 37.

(d) Ep. 47, inter Basilianas, p. 140

(e) Ep. 48.

(f) Or. 45, n. 37.

(g) Or. 18, n. 36; or. 45, n. 37.

A ope atque auxilio fretus. » Proficiscenti patri Gregorius noster litteras (h) ad sanctum Eusebium tradidit, cujus zelum, sudores, gratamque Deo libertatem laudat, atque ei acceptam refert renovatam patris senectutem, unde etiam rem ex sententia successuram sperat. « Senectus renovatur, morbus superatur, lecto affecti exiliunt, infirmi potentia accinguntur. Quæ res mihi conjecturam afferunt, negotia nostra ex animi sententia successura esse. Ac patrem quidem, tum suo, tum nostro nomine habes, pulchrum universæ vitæ et venerandæ canitiei finem impositurum, nimirum præsentem hanc pro Ecclesia dimicationem. At certum habeo fore, ut precibus vestris, quibus fletus nemo non sibi quidvis polliceri debet, firmiorem eum valentiorumque recipiamus. » Spes Gregorii irrita non fuit. « Fieri aliter non poterat, ut ipse ait (i), quin Spiritus sanctus vinceret; atque adeo abunde vicit. » Basilius electus fuit Cæsariensis episcopus, ordinatus, et in throno collocatus. Quibus peractis, Gregorius qui profectus fuerat, (j) vehiculo non secus ac mortuus feretro impositus, juvenis redit, firmus ac valens, oculos erectos habens, a manuum impositione et unctione, addo etiam, et ab illius, qui ungebatur, capite roboratus. Hoc igitur ad prisca narrationes accedat, quod labor sanitatem affert, et animi alacritas mortuos excitat, et exilit senectus Spiritu delibuta. » Sic Basilius, Gregorii utriusque et sancti Eusebii Samosatensis opera, Ecclesiæ Cæsariensis episcopatum suscepit anno 370, ut multis argumentis confirmat noster Prudentius Maran (k) post Petavium et Tillemontium: nec audiendi sunt Bollandistæ et Baronius, qui Basilius anno 369 ordinatum scribunt; multo autem magis repellendus est Pagius, qui ejus ordinationem ad annum usque 371 differt.

XCII. *Gregorius nec electioni Basilius interfuit, nec eum post electionem invisit; Basilio querenti se neglectum respondit.*

Nemini dubium fuit, quin Gregorius, qui electioni Basilius non interfuerat, electo gratulaturus Cæsaream occurreret. Verum Christianæ modestiæ consulens, atque horum temporum invidiam fugiens, represso amicis videndi desiderio, domi se continuit, datis interea litteris, quibus se summa perfunctum lætitiâ fuisse fatetur (l), cum lucernam a Spiritu sancto victore supra candelabrum positam intellexit; simulque causas cur statim ad ipsum non advolaverit, exponit, ac ne id a se exposcat precatur. Gregorii orationes, seu excusationes non accepit Basilius, sequæ ab eo parvipendi ac negligi conquestus est. Basilius querelis sic peracute respondit (m): « Si nobis propterea succenses, quod te

(h) Ep. al. 29.

(i) Or. 45, n. 37.

(j) Ibid.

(k) Vita Bas. c. 15, p. 83.

(l) Ep. al. 24.

(m) Ep. al. 10.

minus, quam tua virtus meretur, suspicimus et admiramur, omnibus quoque mortalibus succenseas oportet. Neque enim alius quisquam satis te laudavit, aut laudaturus est, præter te tuamque in dicendo sublimitatem; si quidem fieri posset ut quispiam suas ipse laudes prædicaret, idque sermonum lex ferret. Quod si contemptum tui nobis objicis, quin prius insaniam? At quod philosophamur indignaris? Liceret mihi cum bona tua venia dicere, hoc unum doctrina quoque tua et eruditione sublimius est et præstantius. » Cessit tandem Basilius, et amici prudentiam iudicio suo comprobavit; quemadmodum cum postea Cæsaream venisset Gregorius (a), atque oblatam sibi ab amico insigniorem inter presbyteros sedem repudiasset, hoc factum non accusavit, sed laudavit Basilius.

XCIII. De Valente adversus Ecclesiam Nazianzenam impetum faciente, una cum patre victoriam reportat.

Sub finem anni 371 videtur contigisse, quod de patris zelo narrat Gregorius (b), qui magna animi constantia « sese hæreticis opposuit, cum illi una cum imperatoria impietate expeditionem adversus Nazianzenam Ecclesiam susceperunt, tanquam nos quoque, inquit Gregorius, in potestatem suam redacturi, aliisque jam fere omnibus servitute oppressis adjuncturi. » — « Imperatoriam impietatem intelligit Valentem, qui, composita cum Gothis pace, ad impugnandam catholicam fidem imperii vires converterit, et hæretico agmine cinctus in Cappadociam se contulit. Intentus potissimum erat Valentis arcus in Basilius; sed Cæsaream petens, exeunte anno 374, vel inde forsitan discedens anno sequenti, Nazianzo iter habuit, confectumque senio aggressus est episcopum, qui gloriosum de eo triumphum reportavit. Magnam profecto in eo triumpho partem habuit Gregorius noster, quod quidem ipse, vir licet modestissimus, lateri coactus est, cum ait Gregorium patrem suum « magno adjumento » fuisse decertantibus Nazianzenis adversus imperatoriam impietatem, « tum per se ipse, tum per nos etiam fortasse, inquit Gregorius (c), de seipso loquens, quos, velut non ignavos ac degeneres catulos, in illos hæreticos velut in sævissimas feras immittebat, ad pietatem nimirum hac ratione nos exercens. »

XCIV. Adversus eundem Valentem certanti Basilio socius est Gregorius.

In egregio quoque Basilio certamine adversus eundem imperatorem socius fuit Gregorius, ejusque consors in nobili triumpho quem de devictis et expugnatis catholicæ fidei hostibus retulit exeunte anno 371 et ineunte anno 372. His certaminibus interfuisse Gregorium ex ipso discimus. Etenim se in ecclesiam una cum Basilio ingressum testatur (d),

A ejusque voces audisse quas « Dei voces » appellare non dubitat, cum alloqueretur imperatorem qui semel et iterum in eam se contulerat, ut Basilio colloquio, quod jam pridem expetebat, frueretur. Nec vero tantum Basilio colloquiis cum imperatore, verum etiam habitis antea cum præfecto et præposito coquorum, qui artis suæ gladios minabatur, « atque ad ignem sibi congruentem transmissus » est, ut festive jocatur Gregorius (e), concertationibus eum interfuisse certum nobis videtur. Eum invitaverat Basilius, ut sibi adesset ad propositum certamen, venturum se promiserat; itaque eum venisse pro certo habendum. Arbitratur Tillemontius matris Gregorii morbum attulisse moras, et causam fuisse cur a Basilio vocatus statim non venerit. Verum, ut omittam chariorem fuisse Gregorio Ecclesiæ utilitatem, quam ut, ea posthabita, ægrotanti matri assideret, atque ad defendendam Ecclesiam accurrere directaret; certe in his litteris, quibus nittitur Tillemontius, nihil legitur de gravissimis veniendi causis, nihil de Gregorii promissis, qui cum pugnandi tempus adesset, adfuturum se pollicitus fuerat; sed tantum desiderio videndi Basilius se teneri significat, cui satisfacturum se ait (f), si sua mater Basilio precibus sanetur. Quare hæc ad aliud tempus pertinet epistola; et quæcunque narrat Gregorius (g) de Basilio proluxa et acri cum præfecto Modesto concertatione, suis ipse auribus credendus est hausisse.

C XCV. In aliis Basilio præliis partes suas agit Gregorius.

Idem etiam dicendum de variis Basilio præliis cum cæteris ab imperatore præmissis, sive « ex judicum classe, » sive « ex militari ordine, » sive « ex gynæceo. » In his omnibus Basilio socius fuit Gregorius, qui lætus et alacer victoris latus cingebat, strenue commissas sibi a Basilio partes agens. Hanc namque, propter temporis angustias, rationem interat Basilius, ut ipse quidem sibi verbi dispensationem vindicaret; Gregorio autem, quem ob nominis obscuritatem [sic loquitur vir modestus (h)], nemo esset accusaturus et in exsilium ejecturus, loquendi libertatem committeret. Atque ita, inquit, Evangelium nostrum firmum validumque erat, auxilio utriusque suffultum. Ex his intueri licet quantos labores, quam difficilia ac periculosa onera sustinuerit Gregorius, cum adversarios cominus adortus manusque cum illis conserens, acrius illorum in se odium excitavit. Plura de his dicere supervacaneum fuerit, cum nullus pene sit scriptor antiquus, qui præclara hæc Basilio certamina, egregiamque ipsi a Gregorio præstitam in his certaminibus operam, non longius prosequatur. Verum lectorem monitum volumus, recentiores, in

(a) Or. 43, n. 45.

(b) Or. 18, n. 57.

(c) Ibid.

(d) Or. 43, n. 53.

(e) Ibid., n. 47.

(f) Ep. 4.

(g) Or. 43, n. 48 et seq.

(h) Ibid., n. 47.

disponenda harum rerum serie, nonnunquam aberrare. Ne Tillemontius quidem, quo non alter cauti-
 or ac diligentior, ab omni errore immunis est. Locus quidam Gregorii nostri minus recte intel-
 lectus in maximas angustias virum doctum conjecit. Postquam Gregorius retulit Valentem Basilii admi-
 ratione percussus, vetuisse ne vis ei inferretur, et dum dona offerret mirum in modum titubasse, cum-
 que rursus in ecclesiam venisset, intra velum divi-
 nas Basilii voces audivisse; postquam, inquam, hæc narravit Gregorius, sic prosequitur (a) : Ἀυτῆ γίνε-
 ται τῆς τοῦ βασιλέως περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίας ἀρχῆ, καὶ κατάστασις πρώτη, τοῦτο τὸ λῆμμα τῆς τότε
 διοχλοῦσης ἐπιχειρίας τὸ πλεῖστον, ὡς περ τι ρεύμα διέλυσεν : « Hoc exstitit imperatoris erga nos hu-
 manitatis et clementiæ principium; hæc prima re-
 rum sedatio, hæc occasio maximam impressionis
 illius, qua tum vexabamur, partem, non secus ac
 fluctus quosdam, fregit ac dissolvit. » Hæc ad se-
 cundum Valentis in ecclesiam ingressum refert Til-
 lemontius, indeque colligit Basilium ac omnes etiam
 Cappadociæ Ecclesias reliquo Valentis imperatoris
 tempore, vel saltem diu satis post Valentis cum
 Basilio colloquium, pacem retinuisse. Verum pax
 hæc nequaquam conciliari potest cum persecutione,
 quam post secundum Valentis in ecclesiam ingres-
 sum consecutam esse auctor est Gregorius. Conje-
 cturis Tillemontius hanc difficultatem solvere niti-
 tur. Sed quid conjecturis opus est, cum res per se
 plana sit et expedita? Hæc enim verba Gregorii :
 « Hoc fuit imperatoris erga nos humanitatis initium,
 hæc prima rerum sedatio, » non ad Valentis intra
 velum cum Basilio colloquium, sed ad illam Basilii
 virtutis admirationem, qua percussus Valens vetuit
 ei vim afferri, referenda sunt : quod quidem ex tota
 rerum serie patet. Etenim Gregorius ait Valentem,
 auditis quæ gesserat Basilius, in tantam illius virtu-
 tis admirationem venisse, ut vim ei inferri vetuerit,
 eique satisfaciendi causa in ecclesiam venerit, ubi
 ad solum Basilii conspectum contremuit, ac postea
 rediens longum videndi Basilium desiderium exple-
 vit. Quod ergo statim addit Gregorius, hanc primam
 fuisse tempestatis sedationem, referri debet ad jus-
 sum Valentis, qui miratus summam Basilii constan-
 tiam in certamine adversus præfectum, quæ ipsi a
 præfecto narrata fuerat, ne vis illi inferretur vetuit,
 atque in ecclesiam se conferre et cum ipso colloqui
 statuit. Præterea idem probant hæc verba Gregorii :
 καὶ κατάστασις πρώτη, « hæc prima sedatio, » quæ
 Billius non reddidit. Certum namque est, tunc pri-
 mum sedatam fuisse tempestatem, cum Valens vetuit
 ne vis Basilio inferretur, quod profecto vetuit prius-
 quam in ecclesiam se conferret. Hæc movisse sat
 est. Qui plura volet, legat *Vitam Basilii* novæ ope-
 rum sancti doctoris editioni præfixam, cap. 20, p.
 104, n. 8.

(a) Or. 43, n. 55.

(b) Ep. al. 25.

A XCVI. *Operam suam offert Basilio adversus Anthi-
 mum Tyanensem.*

Hic etiam legere licebit egregie tractata in capite
 23, quæcumque spectant orta, post Valentis disces-
 sum, inter sanctum Basilium et Anthimum Tyanen-
 sem episcopum dissidia, ex divisione Cappadociæ
 in duas provincias; et quæ gessit Gregorius, ut
 amici partes tueretur, et jura defenderet contra An-
 thimum. Ubi primum Gregorius audivit Basilio no-
 lestias exhiberi, suam ei sponte operam obtulit (b),
 seque Cæsaream pollicitus est venturum, tum ut
 eum consilio jvaret, tum ut contumelias cum eo
 partiretur, quamvis pro certo haberet Basilium ni-
 hil prorsus facturum quod philosophia sit indignum.
 Quæ verba satis indicant epistolam al. 25, scriptam
 fuisse hujus dissensionis causa, in qua non de fide
 aut doctrina agebatur, sed de reditu et sedis ampli-
 tudine. Divisionem civilem Cappadociæ, quæ sub
 initium hiemis anni 372 instituta fuit, non statim
 secuta est ecclesiasticæ provinciæ divisio, quæ non
 nisi post Valentis discessum, circa mensem Martium
 hujus anni, videtur contigisse. Tum vero Anthimus,
 Tyanensem civitatem, quæ secundæ Cappadociæ
 metropolis facta fuerat, eodem jure in rebus eccle-
 siasticis esse debere contendit, easque paræcias,
 quæ novæ provinciæ nuper adjunctæ fuerant, ut jam
 sibi attinentes et a Basilio distractas, vindicavit.
 contra Basilius veteri consuetudini, atque huic di-
 visioni, quæ olim a Patribus facta fuerat, inhærebat.
 Partes Anthimi sequebantur plerique Cappadociæ
 episcopi : « Tres quidem erant causæ, inquit Gre-
 gorius (c), cur multi etiam ante parum leni et
 candido erga eum (Basilium) animo essent. Prima,
 quod in fidei negotio cum eo minime consentiebant,
 nisi quantum id ipsis, cogente multitudine, neces-
 sario faciendum erat. Altera, quod dolorem ex ip-
 sius electione conceptum nondum omnino ex animis
 ejecerant. Postrema, quod se longe multumque ab
 eo gloria superari acerbissime ferrent; tametsi id
 confiteri turpissimum esset.... Ex hac contentione
 permulta mala partim jam accidebant, partim in-
 pendebant. Subtrahabantur conventus a novo me-
 tropolita. proventus diripiebantur, » etc.

XCVII. *Gregorius Cæsaream venit. Basilio addit se
 socium, et interest pugnæ prope Sasima contra An-
 thimum.*

His auditis, Gregorius debitum huic tempori offi-
 cium non prætermitit, suamque protinus, ut jam
 dictum, Basilio operam proficitur; quod amico per-
 gratum fuit. Nec mora, Basilius rogat Gregorium ut
 quantocius ad se veniat; qui cum venisset, ambo
 simul profecti sunt ad montem Taurum, ubi locus
 quidam erat, sive ecclesia sub sancti Orestis nomine,
 unde annuos reditus capiebat Cæsariensis episcopus.
 Dum redirent, Anthimus, quem Taurici reditus
 maxime in furorem agebant, quippe quos in trans-

(c) Or. 43, n. 58

in Casaream portari iniquo animo cernebat, cum prædatoria manu angustias occupat; transeuntis Basilii mulis, qui rebus ex Sancto Oreste perceptis onusti erant, iter intercludit, ne ultra progrediantur. Commissa hæc pugna prope Sasima. Nam Gregorius (a) non sine stomacho jocatur in Basilium, quod se Sasimorum episcopum constituisset, ut cum Anthimo bellum gereret, si quando is Basilii mulos arriperet angustias tenens, et velut Amalec Israellem coercens. Datum se etiam Sasimis ait in carmine *De vita sua*, quia bellicam fortitudinem ad Basilii causæ defensionem ostenderat: quod argumento est eam pugnae prope Sasima interfuisse.

XCVIII. *Gregorius Sasimorum episcopus consecratur Nazianzi, non Casareæ, anno 372.*

Istud tamen dissidium ad Ecclesiæ utilitatem convertit Basilius multiplicando episcopatus: « Ex quo, inquit Gregorius (b), tres præclarissimæ res secutæ sunt. Nam et animarum cura major suscepta est; et quælibet civitas proventus suos habuit; et bellum hæc ratione compressum et extinctum est. » Harum in numero sedium episcopalium, quas erexit Basilius, fuere Sasima, ignobilis quidem locus, cui Gregorium nostrum præficere episcopum statuit; eumque reluctantem, atque episcopale onus reformidantem ac prorsus fugientem cedere, et, si minus animum, saltem caput ordinationi submittere, adjuvante Gregorii patre, compulit. Hæc ordinatione non Casareæ, ut vult doctissimus Tillemontius, sed Nazianzi peracta est, ut ipse testatur Gregorius (c), qui Basilium venisse Nazianzum manifeste asserit: « Sed venit ad nos amicorum charissimus Basilius, » etc. Ἄλλ' ἤκεν ἡμῖν τῶν φιλῶν ὁ φίλατος Βασιλέως. Tum narrat, quomodo, patre Basilium adjuvante, deceptus fuerit. Præterea, quo die ordinatus est, orationem coram patre et Basilio aliisque episcopis, qui eum ordinaverant, habuit. Quis credat Gregorium patrem senio confectum Casaream venisse hujus ordinationis causa; aut si venerit, id silentio præmissurum fuisse Gregorium, qui simile patris iter, Basilii causa susceptum, ut summæ animi fortitudinis in effeto corpore specimen admiratur? Ordinatus est Gregorius Sasimorum episcopus ante Pascha, quod anno 372 incidit in diem viii Aprilis: siquidem sanctus Eusebius Samosatensis, litteris paulo post Pascha anni illius datis respondens, hanc sibi ordinationem non placuisse significat.

XCIX. *Invisitur a Gregorio Nysseno, quem misit Basilius.*

Perpaucis post ordinationem diebus, Gregorium nostrum invisit Gregorius Nyssenus, ab amico missus, ut cognominem suum solaretur. Hunc amicum esse sanctum Eusebium Samosatensem aut sanctum Meletium arbitratur Tillemontius: verum is amicus non alius est quam ipse Basilius. Postquam enim Gregorius in orationis exordio, quam coram Nys-

seno habuit, sibi amicum ab amico venire dixit, ab auditoribus postulat num rem clarius exponi velint, et statim Moysen et Aaron in medium profert; iisque peracute inter se comparatis, iterum postulat, annon perspicue cognominem suum, id est Gregorium, et unanimum, id est Basilium, oratio effinixerit: « Horum alter, inquit (d), nos unxit, et latentes in medium produxit.... non ut dignum erat, eo spiritu qui in ipso est.... Alter venit ut nos consoletur, ac confirmet, spirituique mansuescat. » Cum ergo missus sit a Basilio Gregorius Nyssenus, quod manifestum est ex dictis, advenire non potuit postriedie ordinationis, ut Batonio visum est, atque perperam legitur apud Billium in interpretatione tituli orationis undecimæ: verumtamen paucioribus post ordinationem diebus advenit. In ista oratione, ut in ea quam ante coram Basilio habuerat, vim sibi illatam conqueritur, sed tamen obsequium suum profitetur. Dolet quod Nyssenus serius venerit, veluti post cladem auxilium, post tempestatem gubernator, post cicatricem medicina: verum se nunc cedere et fiduciam concipere declarat, quod argumento est hanc habitam orationem priusquam fuga elapsus in solitudinem se contulerit.

C. *Querelæ Basilii contra Gregorium, et Gregorii contra Basilius.*

Vix Nyssenus Nazianzo discesserat, cum Gregorius deceptum se esse sentiens, fugit iterum, solitudinisque deliciis perfruitur. Basilius consilia sua conspiciens Gregorii fuga penitus corruere, cum eo graviter expostulavit. At Gregorius jam altum gerens cordi inflictum vulnus, ex quo per vim ordinatus fuerat a Basilio, non minus acriter respondit. Hinc illæ litteræ, haud quidem jocosæ ut antea, sed stomachosæ ac vehementes, ulro citroque datæ, quibus, dum suam quisque causam tuetur, suas etiam animis cœlestibus esse iras docent; quæ si longius processissent, non tam perfectum Christianæ amicitiae exemplar in Basilio et Gregorio haberemus.

CI, CII. *Queritur Gregorius fraudem sibi factam. A pluribus culpatur Basilius.*

Acceptis Basilii litteris, rescripsit atque his verbis exorsus est Gregorius (e): « Desinesne tandem nos maledictis incessere, ut insulos ac rusticos, et ab amicis inopes, et ne vita quidem dignos, quoniam ea, quæ passi sumus, intelligere ac persentire ausi sumus?... Fraudem in quam inducti sumus, serius quidem quam oportuit, sed tamen aliquando agnovimus. Atque hujus rei culpam in episcopalem thronum conferimus, utpote qui te repente supra nos evexerit... Hoc omnium, quæ patimur, maxime ridiculum est, vel potius miserandam, nimirum quod iidem et injuria afficiuntur, et accusantur. » Vituperationem non effugit Basilius, quod fidissimum amicum ac optime de se meritum in episco-

(a) Or. 43, n. 58.

(b) Ibid., n. 59.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 589.

(d) Or. 11, n. 3.

(e) Ep. al. 51.

pales curas, præter ipsius voluntatem, coniecisset: et quod minus excusatione dignum erat, virum pietate et eloquentia insignem, qui Ecclesiæ egregiam dare operam poterat, in obscurissimum angulum ac omnibus vitæ commodis destitutum relegasset. Objiciebant alii aliud quiddam, prout vel moribus comparati erant, vel Gregorii causa irascebantur: « benignissimi autem » qui que neglectum et contemptum a Basilio fuisse Gregorium, et postquam ipsius opera usus fuerat, veluti vas quoddam ignobile projectum. Declarat Gregorius (a) se arma ferre non posse, et « pro lætentibus et avibus tanquam pro animabus et canonibus digladiarij. » Rogat ut ipse cum Anthimo bellum gerat, ac sibi omnium rerum loco quietem concedat. Demum his verbis, quæ ejus dolorem maxime indicant, epistolam claudit: « Quocirca tu quidem viriliter age, et confortare, omniaque ad tuam ipsius gloriam, quemadmodum fluvii torrentes, trahere; nec amicitiam, nec vitæ consuetudinem et familiaritatem virtute ac pietate potiorē habens, nec quæ ex his rebus hominum de te opinio futura sit, quidquam curans, seu uni duntaxat te Spiritui addicens. Nos vero id duntaxat lucri ex amicitia tua capiemus, ut amicis posthac minime fidamus, nec Deo quidquam præferamus. » Haud equidem crediderim ea ingressisse Basilium maledicta, quæ prioribus epistolæ verbis continentur; sed ea ex ejus dictis consequi Gregorius præ nimio dolore existimavit. Scriptam hanc epistolam, non tantum post ordinationem, sed etiam post fugam inde patet, quod Gregorius fraudem sibi factam se sensisse dicat, atque omnium rerum loco quietem sibi a Basilio concedi postulet. Ipsa etiam maledicta, quibus se petitum a Basilio queritur, eum jam fugisse probant. Scripta quoque in secessu epistola tricesima secunda (b), in qua indignatur Gregorius se inertiae accusari quia Sasima non accepit, otio et quiete unice se gloriosi profiteretur.

Inter hæc jurgia scriptam arbitratur Tillemontius epistolam Gregorii ad Nicobulum (c); sed immerito. Mittens Gregorius Nicobulo litteras Basilii cum suis, his quæ Basillii erant priore loco positæ, suas subjungit, sese quidem cum Basilio ubique conjungi volens, sed eum sibi anteponeus. Minus videtur intellexisse Tillemontius (d) hæc verba: « Cum Basilium Magnum mihi semper prætulerim, tametsi illi contrarium videatur: tum nunc quoque præfero, » etc., id est, inquit Billius, « tametsi ille me sibi anteferat. » Non enim hæc verba ita accipienda sunt, quasi Basilium existimet Gregorius plus sibi tribuere quam ipsi.

^a Psal. xxxiii, 3. ^b Psal. lxxvi, 3.

(a) Epist. al. 31.

(b) Ep. al. 32.

(c) Ep. al. 2.

(d) In Bts., p. 179.

A CIV. Gregorius de solitudine revocatus a patre, Basilio instante, coram utroque habet orationem.

E solitudine, in quam se post ordinationem receperat Gregorius, cito retractus est jubente patre (instante Basilio); quapropter in oratione (e), quæ post reditum coram utroque habuit, eo utitur exordio: « Nihil senectute fortius, nihil amicitia venenabilius. Ab his ego ad vos ductus sum, vincetus a Christo, non ferreis catenis, sed tenacissimis Spiritus vinculis constrictus. » Alicunde se venire hiis verbis declarat Gregorius; proinde hæc oratio non statim post ordinationem, ut visum est Tillemontio habita, sed post reditum ex fuga. Deinde addit se antea aliis omnia reliquisse, ut secum philosopharetur, et Eliæ Carmelom ac Joannis desertum cogitasse; quod ei dicere non licuit quo die ordinationem non solitudo, sed impensus in juvando patris sacerdotii labor subsecutus est. Præterea disertis verbis solitudinem, in quam se receperat, indicat cum ait (f) se, « ne his quidem sui amantissimis ac fratribus sermones impertire sustinuisse, ut alio negotio feriatum secum philosopharetur. » Quid plura? Recantat (g) quidquid post ordinationem præ dolore in Basilium asperius dixerat: « Jani enim iram abjicio, audiant mansueti et lætentur »; manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placidè vultu conspicio, ac Spiritui arrideo, mihi que commotum pectus sedatur, reditque ratio; atque amicitia, instar flammæ consopitæ et extinctæ, rursus ex parvo igniculo reviviscit et excitatur. Renuerat consolari anima mea, et anxietate afficiebatur in me spiritus meus. Dixi, nunquam in posterum amicitiam fidem habebō. » Nulla sane ante ordinationem jurgii causa Basilium inter et Gregorium existit; sola ordinatio rixas movit: hæc verba, quæ fatetur se dixisse Gregorius, « nunquam in posterum amicitiam fidem habebō, » leguntur ad calcem epistolæ tricesimæ primæ, quam post abjectum regendam Sasimorum Ecclesiæ consilium scripsit. Quæ quidem omnia, orationem nunc decimam habitam non fuisse post ordinationem, sed postquam ex fuga reliit Gregorius, manifeste demonstrant.

D CIV. Gregorius in oratione sua mutatum se profiteretur. Anthimus in suas partes Gregoriam petrahere frustra conatur.

In ea oratione sinceram mutationem profiteretur Gregorius, rataque omnia habet, ac tandem Ecclesiæ sibi commissæ gubernacula capescere in animum videtur induxisse. Itaque Sasima ire constituit, sed priusquam ad iter se accingeret, Doaris, quæ novæ Cappadociæ civitas erat, Eulalium episcopum una

(e) Or. 10, n. 1.

(f) Ibid.

(g) Ibid., n. 2.

cum Gregorio patre aliisque nonnullis episcopis ordinavit, tumque orationem habuit quæ nunc tertia decima est. Hæc vero cum fierent absente ac forte etiam ignorante Basilio, qui se pro metropolitæ et capite utriusque Cappadociæ adversus Anthimum gerebat, necdum finita esset controversia, verendum erat ne ordinationem istam velut in contumeliam sui factam haud æquo ille animo interpretaretur. Occurrit amici querelis Gregorius his verbis (a): «Non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendide civitati præsidet. Honorabilem scimus, caput agnoscimus... Sacerdotes et præsules augere studuimus, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere.» Cum Gregorius Sasima aut venisset, aut venire pararet, sua ejus consilium diligentia præripuerat Anthimus, et Sasimorum paludes ante occupaverat. Quinetiam prohibenti et comminanti Gregorio, conviciis probrisque refertam scripsit epistolam, veluti triumphum in victum canens. «Fortissimus Anthimus ad nos,» inquit Gregorius (b), «cum episcopis quibusdam venit; sive ut patrem meum inviseret (nam id quoque præ se ferebat), sive ut quæ egit ageret. Cumque multis modis animum nostrum tentasset, paræcias commemorans, et Sasimenses paludes, et nostram ordinationem, nunc blande alloquens, nunc postulans, nunc minas intentans, nunc exostulans, nunc laudans, nunc vituperans, variis denique orationis circulis, strophis atque ambagibus utens, tanquam ipse solus nobis ob oculos proponendus esset, utraque metropolis, utpote major ac præstantior.» Hæc Anthimus, qui, cum nulla in re cedere Gregorium conspexisset, rebus infectis iratus abscessit, Basilium ei veluti *Philippismum* quemdam exprobrans. Non multo post, Gregorium ad synodum vocavit Anthimus; quod cum Gregorio permolestum esset, atque injuriam fieri clamaret, Anthimus eum rogavit, ut saltem ejus opera Basilius ad deliberandum ea de re secum adduceretur. Id pollicitus est Gregorius, et scripsit Basilio, reu totam ejus judicio permittens. Hæc Gregorii litteræ ad nos non pervenerunt.

CV. *Novas Basilii querelas aliis Gregorius auerelis repellit.*

Quamvis Basilii causam strenue satis, ut videtur, defendisset Gregorius, illius tamen litteris offensus est Basilius, et cum eo jurgavit quasi Anthimo ferveret. His verbis respondit Gregorius (c), jocando quidem, sed acriter carpendo Basilium: «Quam fœmiter, et equinorum pullorum more, exsilis in tua litteris! Nec mirum te ad gloriam nuper eventum ostentare nobis velle quam gloriam nactus sis, ut hac ratione teipsum augustiorem reddas, quemadmodum pictores, qui eximias formas depin-

gunt.» Deinde breviter exponit quid ejus causa gesserit, æquumque non esse demonstrat, ut cum Basilii causa in offensionem Anthimo venerit, Basilio displiceat veluti in Anthimum propensior. Denique sic epistolam claudit: «Quod si ostentationis gloriæque nimio studio teneris, atque e loco superiore nos alloqueris, velut metropolitanus parvæ civitatis incolas, vel etiam nullius, nobis quoque supercilium est, quod opponamus. Hoc enim omnibus facillimum est, ac fortasse æquius.»

CVI. *Abjectis Sasimis Gregorius repetit solitudinem.*

Cæterum propositam ab Anthimo conditionem, ut de restituenda pace communis iniretur deliberatio, non repudiavit Basilius, imo libenter accepit. Interea Gregorius, cum nullum sibi ad capessendam sedem, quam occupaverat atque armatis militibus tuebatur Anthimus, accessum patere cerneret, ac nollet obscura spe et cæca expectatione exitus deliberationis de pace componenda pendere, amatam diuque optatam solitudinem repetit. Gregorius presbyter in ipsius *Vita* scribit eum ad ægrotorum domicilium confugisse, εἰς φροντιστήριον ἀσθενῶν καταφεύγει. Tum addit: «Ferunt autem cum, nec oblationem, nec ordinationem, nec quidquam aliud eorum, quæ apud episcopos in more et instituto posita sunt, Sasimis peregisse; verum simul atque episcopus ordinatus fuit, fugam animo concessisse.»

Sic tam grave onus excussit Gregorius, sic invisa abjecit Sasima, quæ tot ei molestias, et quas nulla unquam dies, quoad vixit, exhaustire potuit, pepererunt: Sasima, inquam, ex quibus Gregorio, ut ipsius verbis utar (d), «omnis vitæ inconstantia et perturbatio manavit.» Quis et qualis ille sit locus, Gregorii calamitatibus, quarum fons et origo fuit, atque etiam carminibus tam famosis, ex ipso Gregorio discimus.

CVII. *Sasimorum descriptio.*

*Statio quædam est in medio pervulgatæ viæ,
In terra Cappadocum, quæ scinditur in triplicem viam.
Sine aqua, sine virore, nihil habens liberale,
Horridus valde et angustus pagus.*

*Omnia hic pulvis, et strepitus, et currus,
Lamenta, ejulatus, exactores, tormenta, compedes;
Populus vero, quotquot peregrini et erronei.*

*Hæc erat Sasimorum meorum Ecclesia....
Quid igitur, per Deum, facere me æquum fuit?
Contentum esse? malorum excipere incursum,
Ense feriri, suffocari luto?*

*Nec habere ubi hoc senium collocem,
Dum semper e tecto per vim exturbor?*

Nec panem habiturus eram, quem hospiti frangerem.....]

*Rursus fugitivus quidam et cursor in montem,
Surripens unicum vitæ genus, delicias meas.
Sed quid sum lucratus? non enim constans fugitivus
Eram, ut apparet. Sed cum omnia perferre sciam.
In hoc uno ignavus sum: patris iram non fero (e), etc*

(a) Or. 43, n. 2.

(b) Epist. al. 33.

(c) Epist. al. 33.

(d) Or. 43, n. 53.

(e) Carm. *De Vita sua*, v. 489 et seq.

CVIII. Gregorius Nazianzenæ Ecclesiæ regimen suscipit, jubente patre, ea conditione ut eo mortuo liber sit abire quo velit.

Itaque Gregorius, abjectis Sasimis, in solitudinem sese recepit; sed aliud ipsi subeundum fuit certamen cum patre, qui cum ab eo ut Sasima teneret obtinere nullatenus potuisset, saltem precibus jussisque est consecutus ut Nazianzum rediret, eamque Ecclesiam, cui regendæ per ætatem impar erat, administrandam susciperet. Ea autem lege vicariam præfecturam Nazianzenæ Ecclesiæ, cogente patre, suscepit ut tantummodo his nexibus teneretur obligatus, dum pater superstes esset; eo autem e vivis sublato, sibi liberum esset abire quo vellet. His ipse testatur verbis in oratione, quam ad populum Nazianzenum habuit (a): « Nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magnæ aquilæ et altissime volanti pullus non incommodus e propinquo advolans. Postea vero pennam meam Spiritui, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo; nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliorum traducere possit, cum eo consultantem.... Hæc habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentiaque pleno ad vos dicerem, atque hoc est animi mei arcanum. » In carmine *De vita sua Nazianzenam Ecclesiam se suscepisse jussu parentis declarat, ita secum reputantem ac dicentem* (b):

*Neque enim res ista invitum me constringet,
Qui nec ulla denuntiatione, nec ullo promissa teneor:*

*Ὁὐ γὰρ καθέξει τοῦτ', ἐφηρ, ἀνορέ μὲ,
'Ὅρ οὐτε κήρυγμα, οὐθ' ὑπόσχεσις κρατεῖ.
Οὕτως ἀρήγαγέ με ριχίσις φόδος.*

Sic me victrix formido reduxit.

Ex hac Gregorii præfectura, qua, patre adniten- te, invitus administrandæ Ecclesiæ Nazianzenæ curam suscepit, non pauci eum hujus Ecclesiæ ordinatum fuisse episcopum arbitrati sunt. Sed quidquid ea de re scriperint veteres ac recentiores, locupletior non est alius testis quam Gregorius; nec alii ulli major quam ipsi fides habenda est. Hæc ipsius sunt ad Gregorium Nyssenum scribentis verba (c): « Inter omnes etenim constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum fuisse, tametsi in patris reverentiam, et eorum qui supplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus præfecturam quasi hospites suscepimus, » etc.

CIX. Gregorius Basilium defendit, a quodam monacho accusatum, quod Spiritum sanctum Deum non appellasset.

Post susceptam a Gregorio Ecclesiæ Nazianzenæ administrationem, habitamque orationem duodecimam, contigisse videtur jurgium quod inter ipsum et quemdam monachum exstitit de Basilio. Rem sic narrat Gregorius in epistola al. 26: « Convivium quoddam erat, in quo plurimi clarissimi viri nobisque amicitia conjuncti accumbebant, atque inter eos vir

A quidam pietatis nomen habitumque præ se ferens. Nondum ad pocula ventum erat, cum, ut in convivii fieri solet, de nobis sermo excitatur. Omnibus porro virtutes tuas amplissimis laudibus effertibus, nosque etiam, ut iisdem vitæ studiis deditos, adjungentibus... indigne tulit hic philosophus. Et quidnam hoc est, inquit, admodum furiose exclamans, o viri, quam valde mendaces et adulatorum estis! Cætera quidem laudentur sane viri illi, si ita lubet, nihil repugno: verum quod maximum est, illis non concedam. Orthodoxiæ nomine frustra laudatus Basilium, frustra Gregorius; ille, quia sermonibus suis veritatem prodit; hic, quia patientia sua eandem simul prodit. » Tum his Gregorius conviciatorem verbis redarguit: « Unde hoc, o homo vane, atque arrogantia nomine, nove Dathan et Abiron? Unde nobis dogmatum promulgator venis? Siccine tantarum rerum iudicem teipsum efficies? Tum ille: ex Euppsychii martyris synodo nunc venio, eamque dicti mei testem habeo (sic enim res se habebat), atque illic Basilium Magnum audivi, de Patre quidem et Filio optime et perfectissime, atque ut vix quisquam alius facile queat, disserentem: Spiritum sanctum convellentem ac distorquentem, » etc. Igitur philosophus ille Basilium vituperabat eo quod Spiritum sanctum Deum non appellasset concionando; ac veluti a veritate declinaret, eamque politice magis quam pie prædicaret. Basilii partes strenue defendit Gregorius, causasque reddidit cur Spiritum sanctum expresse et palam Deum non diceret; quamvis eum esse Deum, non secus ac Filium, crederet, ac verbis etiam ostenderet, nimirum in insidiis esse hæreticos, observantes si quam ex ejus ore nudam vocem possent arripere, ut eo ejecto Ecclesiam occuparent, cæterasque Ecclesias popularentur; itaque satius esse unam vocem, sententia in tuto posita, prætermittere, quam Ecclesiam in tantum discrimen adducere. Temperamentum istud, quod probavit postea Magnus Athanasius, iis qui aderant displicuit, ipsumque Gregorium clamoribus insectati sunt, ut ignavia magis quam sanæ doctrinæ consulentem.

CX. CXI. Gregorius Basilio controversiam ejus causam susceptam significat, rogans ut ipse doceat quousque liceat uti œconomia, ut contradicentes possit repellere. Epistolam Gregorii pejorem in partem accipit Basilium.

Datis ad Basilium litteris, rem totam narravit Gregorius, rogans ut doceret quousque in disputatione de Spiritu sancti divinitate progredi, quasque voces usurpare, et quousque œconomia uti liceret; haud equidem sua causa, qui omnium esset miserimus et stolidissimus, si dubitaret de Basilii sententia, sed ut contradicentibus responderet. Has Gregorii litteras, tametsi adhibita cautione quanta maxima, omnibusque honoris atque amoris significationibus refertas, pejorem in partem accepit Ba-

(a) Or. 12, n. 5 et 6. (b) V. 523. (c) Epist. al. 42.

gilius; qui etiam Gregorio respondens, mirari se ait, non quod monachus hoc dixisset, sed quod germanissimos suos fratres, suos et amicos auditores habuisset ac discipulos. His respondere dedignatur, et cum Gregorio expostulat, quod ad se non veniat; aditum enim non habituras calumnias, si magnam anni partem simul traducerent. Quanto in honore esset apud Basilium Gregorius ex hac perhonorifica eum invitandi ratione liquet: « Si enim tantum appareas, inquit, supprimes ipsius impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant dissipabis, ubi ipsis notum fuerit te Dei gratia nostri cœtus ducem esse, » etc.

CXII. Gregorius Basilio scribit eum immerito litteris suis offensum.

Basilio rescripsit Gregorius, ipsum immerito offensum fuisse litteris suis, non malo et subdolo, sed simplici animo, et ea qua solebat benevolentia scriptis; eumque admonuit satius fuisse incommodis medicinam asserere, quam consilium danti succedere. Cæterum se venturum promittit, et Basilio duce libenter dimicaturum: « Quis enim, inquit (a), langueat, imo quis non magno et fidenti animo futurus sit, te duce ac socio de veritate disputans, atque contendens? »

CXIII. Quis ille sit hostis, contra quem rogat Gregorium Basilius, ut veniat auxilium laturus.

Existimat vir clarissimus Tillemontius, quem sequitur noster Prudentius Maranus (b), contentioneu Gregorium inter et monachum Basilio crimen proditiæ veritatis inferentem, contigisse anno 571: suam viri docti opinionem confirmant his Basilii verbis (c), quibus Gregorium rogat ut veniat auxilium laturus contra hostem qui bellum inferebat: « Ipse vero extorari te sine, ut nobiscum ad propositum certamen allabores, ac nobiscum occurras. ei, qui bellum nobis infert. Si enim tantum appareas, supprimes ipsius impetum, » etc. Hostem hunc non alium esse quam Valenteu contendunt. « Nullum enim aliud tempus occurrit, inquit noster Prudentius, in quo instantem hostem expectaverit Basilius, et exsilium aut aliquid gravius ex prælio speraverit. Appropinquatem Valentis adventum designat Gregorius (d) cum ait in convivio, « ingens circa Basilium esse bellum, vicinis omnibus captis et subjugatis. » Præterea, si jam Basilius cum Valente pugnasset, num ignaviæ crimen futuri prælii promissione refelleret (e)? Quibus enim illius fidem præterita certamina non approbassent, multo minus nondum commissa approbarent. Aliam rationem addit Tillemontius, scilicet Basilium post Sasimenses molestias dicere non potuisse: se nullius sibi in Gregorium, « neque parvi, neque magni delicti esse conscium. » Verum hanc rationem ipse noster Prudentius, quamvis idem sentiat ac Tillemontius, refellit.

A « Sed non video, inquit, cur Basilius etiam post turbas Sasimenses hanc amicitiae nunquam violatæ laudem sibi vindicare non potuerit, cum præsertim Gregorius pluribus locis dicat amicitiam hac in re Basilium spiritui posthabuisse. » Sic in oratione *De laudibus Basilii* loquens de turbis Sasimensibus, quas nondum pectore excusserat: « Nisi quis tamen, inquit (f), hoc a me pro illius apologia accipiat, quod sublimiora, quam pro hominis conditione, sentiens, atque hinc prius etiam quam vita excederet, digressus, omnia ad Spiritum referebat; atque amicitiae officia, quæ alioqui sancte colebat, hic solum aspernabatur, ubi Deum anteponi oportebat. » In altera oratione coram Basilio: « Quandoquidem, inquit Gregorius (g), ut nos pluris fortasse, quam B
alios omnes ducis; ita rursum Spiritum nobis longe anteponis. Non passus es talentum in terra defossum atque obrutum latere, » etc. Potuit ergo Basilius, etiam post Sasimenses turbas, dicere se nullius sibi in Gregorium, « neque parvi, neque magni delicti esse conscium. » Et certe id dicere licuit Gregorio, cui acerbiora in Basilium verba excidere: quanto magis Basilio?

CXIV. Ille hostis, non Valens.

Nunc vero expendendum, an hostis qui bellum inferebat Basilio, is Valens imperator esset; an certamen, ad quod Basilius Gregorium accersebat, ut una secum pugnaret, illud fuerit certamen, quod imminere sibi ex adventu Cæsaream Valente arbitrabatur. Id quidem volunt doctissimus C
Tillemontius et noster Prudentius, quos, ob egregias virtutes et scientiam singularem, observantia quam maxima colimus. Hic tamen ab eorum opinione discedimus; neque enim Gregorii et Basilii verba de Valente debere intelligi nobis videntur. Basilius ad certamen contra hostem advocans Gregorium, his eum verbis compellat. « Si enim tantum appareas, ipsius supprimes impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant, dissipabis, ubi ipsis notum fuerit te Dei gratia nostri cœtus ducem esse. » Itane, amabo, scribere, et hæc de Valentis impetu dicere licuit Basilio? An vero Basilius unquam existimavit Gregorium, vel imperatori, vel præfecto, vel coquorum magistro, adeo aut terribilem aut acceptum esse, ut vel auctoritate vel gratia, imo sola sui præsentia, et cum Basilio societate, tantos confestim impetus retardare, ne dicam « dissipare » penitus posset? Quin his certaminibus cum præfectis ab imperatore præmissis, et cum ipso Valente adfuit Gregorius: quid porro tale præstitit, quale præstiturum confidit Basilius?

CXV. Eustathius Sebastenus intelligendus est Basilio infensus.

Non ergo de Valente intelligenda sunt Basilii verba, sed de ejus suffraganeis aliisque episcopis.

(a) Epist. al. 27.

(b) *Vita Basil.*, p. 96.

(c) Bas. ep. 71, p. 164.

(d) *Vita Bas.*, p. 96.

(e) Epist. al. 26.

(f) Or. 43, n. 59.

(g) Or. 10, n. 5.

inprimis Eustathio Sebasteno, qui Sabellii et Apollinaris errores Basilio affingebat. Præterea ob eam, qua de Spiritu sancto verba faciens utebatur Basilius, œconemiam, alii timiditatis, alii proditiæ aut etiam innovatæ fidei notam inurebant; quam adventu suo Gregorius et communione cum Basilio abstergere penitus et eluere poterat, quippe quem divinitatis Spiritus sancti liberrimum et præ cæteris omnes propugnatores agnoscebant. Propterea Basilius Gregorium advocat, his verbis: « Si tantum appareas, ipsius supprines impetum, eosque qui ad res patriæ evertendas conspirant, dissipabis, » etc.

Nec vero ex sequentibus colligas Valentis « impetum » significari. Expectare namque Basilius etiam tum potuit, ut ab ecclesia paternisque ædibus ejiceretur, non tantum ab Arianis, qui id anno 372, iterumque anno 376 tentarunt; verum a Catholicis etiam pluribus, qui et ipsi cæco zelo abrepti Basilio adversabantur. Præterea Eustathius Sebastenus, homo versipellis, qui cum Arianis erat tum communione et in Basilium odio conjunctissimus, Eustathianique famosis libellis Cæsariensem episcopum lacerabant; adeo ut a multis male audiret, etiam orthodoxis, atque ejus in fide dubia esset integritas.

CXVI. *Episcopum tunc fuisse Gregorium constat.*

Quin etiam Gregorium nostrum tunc episcopum fuisse, ex his ejusdem epistolæ, quam ad eum scripsit Basilius (a), verbis certo colligi posse nobis videtur: *Ἐὶ γὰρ κατὰ τὰς ἀρχαίας συνθήκας, καὶ κατὰ τὴν ὀφειλομένην νῦν ταῖς ἐκκλησίαις παρ' ἡμῶν ἐπιμέλειαν, τὰ πολλὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ μετ' ἀλλήλων διήγομεν.* « Si enim ex veteri pacto, ac juxta eam, quam nunc debemus ecclesiis, curam et sollicitudinem, sæpius per annum convenissemus, » etc. Hæc certe verba Gregorium non secus ac Basilium fuisse episcopum denotant, novamque ac parem jam nunc incumbentem ambobus Ecclesiarum curam. Unde sequitur, *τὰ πολλὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ μετ' ἀλλήλων διήγομεν,* quæ recte vetus interpres sic Latine reddidit: « Sæpius per annum convenissemus, » quod episcopus maxime juvat, probantque frequentes synodi. Quapropter Basilius malorum causam inde repetit, quod non una convenient: *τούτων δὲ αἴτιον ἐκεῖνο. . . τὸ μὴ συντυγχάνειν ἡμᾶς.* Demum hæc ejusdem epistolæ verba, episcopum fuisse tunc Gregorium confirmant: *ὅτι αὐτὸς τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι τοῦ καθ' ἡμᾶς συλλόγου κατάρχεις,* vel ut vetus editio *κατάρχεις.* « Conventui nostro, seu synodo, præsidebis; » vel ut Tillemontius, « Ecclesiæ nostræ: caput te præbeas ac commones: » quod episcopis duntaxat proprie convenire nemo nescit.

(a) Epist. 71, p. 165.

(b) Or. 12, n. 6.

A CXVII. *In epistola 26 Gregorii fit mentio orationis 12 quo constat vosti orationem scriptam esse epistolam.*

His jam ad cumulum accedat (quod opinio sua incommodare non dissimulat Tillemontius), orationem Theologi habitam anno 372, posteaquam abjectis Sasimis Nazianzenæ Ecclesiæ administrationem, jubente patre, suscepit Gregorius, laudari in epistola 26, de qua agitur: « Simulque, inquit (b), vocem quandam meam commemoravit (monachus qui in Basilium atrociter invehebatur), cum ego, ut in frequentissimo cæto, de divinitate verba faciens pervulgatum illud de Spiritu sancto interfatus essem: Quousque lucernam abscondemus sub modio? » Quæ totidem verbis in oratione habentur. Ex quo sequitur hæc contigisse post orationem, quæ habita est anno 372; proindeque epistolam 26 non anno 371, sed anno 372 scriptam esse, idque post Septembrem, quem in mensem incidit beati martyris Euppsychii sive memoria, sive conventus, unde calumniandi Basilium occasionem monachus arripuerat. Neque etiam citius hoc anno Hellenius, qui Gregorii litteras Basilio reddidit, exæquandis Nazianzi tributis præpositus, Cæsaream profectus est.

Cæterum quo tempore Gregorius una cum patre Nazianzenam Ecclesiam administrabat, sive ante, sive post exortam cum monacho de Basilio controversiam, Cæsaream se contulit, ibique eximiam illam orationem (c) habuit quæ *De pauperum amore* inscribitur. Eorum causa potissimum habita est, quæ in hospitali domo, alendis pauperibus a Basilio Magno constructa, sacro morbo laborabant. Ad hoc etiam tempus pertinent orationes sequentes; videlicet decima quinta *in laudem Machabæorum*, quorum passiones non ex libris sacris qui Machabæorum nomen habent, sed ex Josephi libro *De imperatrice ratione*, exponit et eloquentiæ suæ floribus exornat. Decima sexta, *in patrem tacentem propter plagam grandinis*, qua Tiberina regio, Gregorii natale solum, anno circiter 373 afflicta fuit. Decima septima, *ad cives Nazianzenos gravi timore percussos*, ob delictum alias incognitum, et ad præfectum irascentem.

D CXVIII. *Mors Gregorii senioris et Nonnæ ejus conjugis.*

Quomodo, abjectis Sasimis, Gregorius solitudinem iterato petierit, eaque retractus Ecclesiæ Nazianzenæ curam susceperit, rogante vel jubente patre, jam narravimus. Ea autem, ut dictum est conditione vicariam præfecturam suscepit, ut, morte sublato patre, discedere et quo vellet abire sibi liceret.

Non ita longo post tempore Gregorius noster, parentis utriusque obitu, Nazianzenæ Ecclesiæ regimen excussit seque sibi vindicavit. Anno siqui-

(c) Or. 14.

dem 374, circa vernal tempus, Gregorium patrem annos natum pene centum, cum ex iis quadraginta quinque Nazianzenæ Ecclesiæ præfuisset, mors abstulit. Nec multo post, Nonna Gregorii senioris conjugis, ejusdem pene ætatis, morte sublata est. Licet enim quædam superstes fuerit compertum non habeatur, diu tamen eam superstitem non fuisse indubitanter est conjicere, quod Theologus se cito post susceptam Nazianzenæ Ecclesiæ curam parentibus orbatum fuisse scribat (a). Forsan die Augusti quinto, quo ejus memoria tum apud Græcos, tum apud Latinos colitur, obiit. Eam certe anno sequenti jam mortuam constat, cum Seleuciam petiit Gregorius.

CXIX. Parentibus orbatus Seleuciam se confert Gregorius.

Asserit Baronius « Gregorium parentibus orbatum nullatenus adduci potuisse, « ut vel diem unum in administratione Ecclesiæ Nazianzenæ perseveraret, » rogante licet Basilio, aliis simul episcopis, et civibus precibus importunis id ipsum « magitantibus; a quibus omnibus, captata fuga, se abripuit profectus Seleuciam pietatis ergo ad memoriam sanctæ Theclæ, quo frequens fidelium peregrinatio esse solebat. » Rectius vero scribit Tillemontius (b), hujus Ecclesiæ regimen, Basilio aliorumque episcoporum ac civium precibus victum suscepisse Gregorium, et in eo aliquandiu perseverasse (c). Nec tamen interea cessabat rogare episcopos, ut huic Ecclesiæ pastorem præficerent, quam ipse regendam, non nisi quoadusque præpositus esset episcopus, suscepserat (d). Cum autem Gregorii precibus non moverentur, nec quod rogabat obtineret, fuga elapsus Seleuciam se contulit, cum Ecclesiam Nazianzenam tribus tantum circiter annis ante et post mortem patris rexisset.

Seleuciæ non exiguo tempore commoratus est Gregorius, ut ipse testatur (e); nimirum usque ad Valentis obitum, qui victus a Gothis, sagitta percussus, incensa agresti casa, in quam delatus fuerat, ultricibus flammis absumptus fuit die nona Augusti anni 378. Illic tamen optata pace et otio quod speraverat, frui non licuit: « Nihil boni, » ut ejus verbis utar (f), « prorsus reperit; imo negotia, quæ effugere in animo habuerat, velut ex composito incurrerunt, vimque attulerunt. » Quænam illa fuerint negotia definire non licet: forsitan his verbis significat se ab hæreticis vexatum fuisse. Gregorii vitæ scriptor Theologum scribit Nazianzum rediisse, nec ullis civium precibus flecti potuisse; quod ex iis verbis colligit, ut videtur, quibus Gregorius in se solitas recidisse calamitates, postquam fuga Seleuciam petiit, ipsemet fatetur.

A CXX. Basilii morte cumulus accedit ad Gregorii calamitates.

Anno sequenti 379, Gregorius adhuc Seleuciæ consedebat, et quidem gravi ac periculoso morbo detentus, cum Basilii Magni mors ipsi nuntiata est. Quantum in defendenda tam clari capitis morte dolorem conceperit Gregorius, ipse solus enarrare sufficit. Ex morte Basilii cumulus ad suas calamitates ipsi accessisse visus est. « Hoc quoque, » exclamat in epistola, qua de Basilii obitu fratrem ejus Gregorium Nyssenum consolatur (g), « hoc quoque ærumnosæ huic vitæ reliquum erat, ut Basilii mortem audirem, » etc. In alia epistola: « Quæris, » inquit, Eudocium alloquens, « quo statu res nostræ sint? Admodum acerbo. Basilium non habeo; Cæsarium non habeo, fratrem meum secundum carnem et spiritum: pater meus et mater mea dereliquerunt me, ut cum Davide loquar. Corpus adversa valetudine laborat, senectus caput premit: curæ aliæ aliis intextuntur. Incursant negotia, infidi amici, Ecclesiæ res pastore et gubernatore carent. Pereunt bona, nuda et aperta sunt mala, navigatio in nocte, fax nusquam, Christus dormit. Quid faciam? Una mihi malorum depulsio, mors. At res etiam alterius vitæ mihi formidolosæ sunt, ex hujus vitæ rebus conjecturam ducenti (h). » Morbus, quo laborabat Gregorius, fuit impedimento quominus in hoc tristi eventu communibus amicis adesset, et sanctos Basilii cineres exoscularetur. Cæsariensis Ecclesiæ, tanto ornamento spoliata, solitudo, spectaculum erat Gregorio prorsus intolerabile. Ipse dimidia sui parte mortuus et dissectus sibi videbatur, amisso tali socio; a quo etiam per nocturnas visiones, ut olim cum viveret, admonebatur et castigabatur, si quid fecisset minus decore. Basilii funus stricta et pedestri oratione prosecutus est Gregorius. Etenim carmen funebre, duodecim epigrammaticis constans, sui in Basilium amoris et desiderii monumentum esse voluit; sed multo uberius, cum Constantinopoli reversus eximiam de Basilii laudibus habuit orationem, in qua omnes ingenii vires et eloquentiæ flores profudit. Si Baronio (i) fides in *Vita Gregorii*, is « cum de infirmitate, qua detinebatur, aliquantulum allevatus esset, nobilissimam illam panegyrim in laudem Basilii conscripsit, qua vitam ejus exacte monumentis perpetuis consignavit. »

CXXI. Gregorius proficiscitur Constantinopolim, ab Thraciæ episcopis et orthodoxis accersitus.

Quamvis præclara sint quæcunque hactenus de Gregorio narravimus, longe præclariora supersunt dicenda, ea scilicet quæ duobus vel tribus annis gessit Constantinopoli; sive illuc a synodo Antiochena, ut Baronio videtur, missus fuerit, sive ro-

(a) Carm. *De Vita sua*, v. 527.

(b) *Ad an.* 372, t. IV, p. 331.

(c) *Vita Greg.*, art. 39, p. 398; art. 42, p. 404.

(d) Carm. *De Vita sua*, v. 550.

(e) Καὶ μοι ἐπέλθεν οὐ βραχὺς τῆδε χρόνος.

(f) Carm. *De Vita sua*, v. 553.

(g) *Epist.* al. 37.

(h) *Epist.* al. 39.

(i) *Apud Boll.*, ad diem 9 Maii, p. 398.

gantibus Constantinopolitanis se contulerit. Credo equidem episcopos veritatis defensores, quibus, postquam fidei perduellis extinctus est Valens, ad suas ecclesias revertendi facultatem dedit Gratianus, consilia iniisse, ut illatas Ecclesiis plagas ab Arianis sanarent, tristesque ruinas repararent: credo etiam in eam rem habitas fuisse synodos. Haud tamen crediderim cum Baronio (a) Gregorium nostrum, Antiochenæ synodi decreto, eadem de causa jussu esse Constantinopolim proficisci; sed accersitum ab episcopis Thraciæ et ab orthodoxis, qui in urbe regia versabantur. Id ipse testatur Gregorius, cujus verba non significant eum jussu Antiochenæ synodi Constantinopolim petiisse, ut Baronio placet.

*Ἐπέμψεν ἡμᾶς ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος,
Πολλῶν καλοῦντων ποιμένων καὶ θρημμάτων,
λαοῦ βοηθοῦς καὶ λόγου συλλήπτουρας.*

*Ad hos gratia Spiritus, multis advocantibus
Et pastoribus et ovibus, nos misit,
Populi adjuutores et doctrinæ defensores (b).*

Gregorii biographus eodem quo nos sensu verba illius interpretatur, quamvis erret in Basilio qui jam tum obierat, cum ait, nulla synodi Antiochenæ facta mentione, eum Constantinopolim statim adfuisse, « Basilio luminari magno, ipsius cupiditati alacritatique quasi faces quasdam subdente, atque ad spiritualia certamina ipsum inungente, aliisque compluribus episcopis, principisque urbis civibus, fidei pietate præditis, ab eo obnixè contendentibus, ut ipsis auxilio egentibus malorum se depulsores præberet. » Id ipse Gregorius in carmine *De vita sua* (c) confirmat, ubi scribit Constantinopolitanorum in se civium amorem inde natum, quod ab ipsis accitus, et « eorum opus esset: »

Οἱ δ' ὡς θαντῶν ἔρχον εἶχον ἀσμένως.

In altero autem earmine, narrans quomodo a suis deliciis bonisque omnibus abreptus et longe abductus, Constantinopolim se conferre coactus sit, meminit quidem Gregorius « conventuum episcoporum: »

*Τὸ δ' οὖν πρόδηλον, σύλλογοί τε ποιμένων,
καὶ λαὸς ἐρθόδοξος...*

Verum nihil opus est hæc verba, ut recte observat Tillemontius (d), de synodo Antiochena, quæ non nisi exeunte anno 379 coacta est, interpretari, cum de Thraciæ episcoporum conventibus commode et recte possint atque etiam debeant intelligi. Demum ab amicis etiam, inter quos, præter Basilium, fuere Meletius, Bosphorus Colonix episcopus, et alii plures, Constantinopolitanis auxiliis ferre compulsus fuit Gregorius. Sic profectus aliquanto post Basilii mortem tempore, « non sua sponte, sed coactus, » ut ipse testatur (e):

Ὅτω μὲν ἦλθον οὐχ ἐκῶν, etc.

Eadem passim repetit, maxime in oratione quam tum ad Arianos habuit: « Ego, inquit (f), parvu-

lus ille, obscura et ignobili patria natus, ad vos accessi, idque non ultro, nec me ipsum offerens, ut moris est hodie plerisque, qui ad Ecclesiæ gubernacula temere prosiliunt, sed accitus ac vi compulsus, et timori Spirituique obsecutus. Quod si falsa loquor, hoc mihi pro sceleris pœna imprecor, ut diutius hic belli molestias incassum sustineam, nec quemquam errore liberem, sed voti sui compotes fiant, qui animæ inæ sterilitatem imprecantur. » CXXII. *Deploratus Constantinopolitanæ Ecclesiæ status.*

Luctuosa tunc omnium Ecclesiarum facies, sed nullius luctuosior quam Constantinopolitanæ, in qua jam ab annis quadraginta grassata fuerat Ariana lues, sub pontificibus hæreticorum antesignanis, atque etiam ipsis novorum dogmatum conditoribus; sub principibus, quales fuere Constantius et Valens, qui hæreticorum partes tuebantur, Catholicos vexabant, et pro errore contra veritatem toto, ut ita dicam, imperii corpore certabant. Quam deploratus esset Ecclesiæ Constantinopolitanæ status, quis facile colliget auditis tantum eorum nominibus, qui sedem illam tenuerunt ab anno 339, quo Arianis, cæso vindice fidei orthodoxæ pontifice Paulo, impune in ea grassari licitum est. Hanc, relicta sede Nicomediensi, Ariani dux agninitatem confestim eo anno invasit Eusebius, post quem in Macedoniæ manus infelix hæc Ecclesia devenit. Expulso ab ipsismet Arianis, anno 360, ob inauditam crudelitatem doctrinæque inconstantiam Macedonio, Eudoxius rex hæreticorum, idemque perditissimus hæresiarcha, Aetii Arianorum longe impiissimi discipulus, suffectus est. Is anno 370 impietatis cursum absolvit.

CXXIII. *Ariani late dominantur in urbe: templa occupant: alia commutata in sepulcra.*

Tum vero respirare paululum visi sunt Catholici, sibi que Evagrium episcopum jam cooptarant. Sed mox Valens imperator, Arianae tutela perfidiæ, pulso in exilium Evagrio cum Eustathio presbytero, qui ipsius electionis auctor fuerat, Eudoxio Demophilum æque impium ac nefandum substituit. Ita Ariani summa rerum Ecclesiæ politici, vix pietatis « reliquias, » et excitandæ a Gregorio fidei « semina » reliquerant. Templorum alia ab hæreticis occupata, atque in primis amplissimum illud (g), « Sophia cognominatum, » tunc « diaboli propugnaculum » magis quam ecclesia, ubi « suos ille milites ac defensores collocarat; » imo ubi « dæmonum exercitus, furiarumque ac spirituum legionem adferant immundorum. » Alia (h), « ex templis in sepulcra commutata, alia cruore sanctorum aspersa profanataque: presbyteri exusti; » Catholici « contumeliis » vexati, « bonorum direptione, exilio; ecclesiis, domibus, ipsis etiam pulsati solitudinibus... (i) grex exiguus ac ne grex quidem, sed par-

(a) Bar., ib., p. 399, col. 1.

(b) Carm. *De Vita sua*, v. 598.

(c) Ibid., v. 1131.

(d) Adv. episc.

(e) Carm. *De Vita sua*, v. 610.

(f) Or. 33, n. 13.

(g) Or. 35, n. 3.

(h) Or. 42, n. 23.

(i) Ibid., n. 2.

vum quoddam et tenue gregis vestigium, aut reliquæ; præclare secum agi putabant, si salutem suam snripere liceret. »

CXXIV. *Varie hæreses Constantinopoli grassabantur præter Arianam.*

(a) Neque solum Ariana lues Constantinopoli grassabatur, verum ibi quoque Novatiani, Macedoniani, Photiniani, Marcelliani, Sabelliani, Eunomiani, jamjamque Apollinaristæ pullulantes, veritati ac fidei una cum Catholicis exsulanti bellum indixerant. His etenim, inquit Baronius (b), e portis inferi eductis legionibus, et Constantinopoli velut in stativis collocatis, antiquus hostis fidem catholicam oppugnabat.

Tam tristi, atque etiam « tristori statu, » si Gregorium ipsum audias (c), Constantinopolitanæ Ecclesiæ res erant, cum ab episcopis et a populis ob eam, quæ mare transierat, scientiæ ac sanctitatis famam, qua precibus, qua obtestationibus vocatus acutusque, Constantinopolim antiquæ rursus fidei conditor Theologus venit.

CXXV. *Quibus armis pugnaturus contra hæreticos instructus venit Gregorius.*

Venit autem « cum potestate minime sane contentenda, » cumque ipsius, ut quidam interpretantur, auctoritate imperatoris; quanquam Davidis nostri contra Goliath et Philisthæos arma non carnalia sed potentia Deo ⁶⁷. Nec enim præsentia corporis quidquam infirmius (d): « Peregrinus præco et exterus; parva civitate ac ne civitate quidem, sed arido, inamæno, infrequenti loco natus, obscuro terrarum angulo additus hucusque; contractis senectute membris, et curvato humi corpore, vultu haud eleganti, rugis aratus, fletu tabidus et fame, agresti voce et aspera, viliori veste; pauperrimus, nec pecunia quam alis instructor. » Sic se ipse in carminibus et orationibus depingit Gregorius. Corpore vir tantulus, sed Spiritu potens opere et sermone, principum hujus sæculi potestatumque munitiones, consilia, et quæ adversus scientiam Dei se extollebat, altitudinem omnem destructurus progreditur ⁶⁸, « Theologi triumphale nomen, » ut cum Baronio loquar, inde merito sibi comparaturus.

CXXVI. *A cognatis hospitio exceptus. Pia erat domus, in quam conveniebant orthodoxi.*

Constantinopolim igitur veniens Gregorius anno 379, a cognatis quibusdam suis hospitio exceptus est. Nulla enim tum Catholicis in ea urbe erat ecclesia, adeo Arianorum factio invaluerat. De domo, quæ Theologum excepit, hæc scribit (e): « Domus quædam pia, amore Dei flagrans, non secus atque Eliseum Sanamitidis domus ⁶⁹, nos refocillavit; domus, inquam, hominum corporis spiritusque mecum conjugatione conjunctorum; apud quos populus hic quoque compactus est, cum furtim orthodoxam si-

A dem persecutionibus vexatam atque afflictam hauriret; nequaquam libere nec sine periculo. »

CXXVII. *Exiguus ille locus, ob restitutam fidem dictus postea Anastasia.*

Exiguus erat ille locus, ubi tunc primum convenit populus, et in ecclesiam mutatus; idemque est qui laxatus, ob restitutam ac velut a mortuis excitatam in ea catholicam fidem, Anastasia subinde est appellatus.

*Ἀναστασία, γὰρ ὁ τιμώτατος,
Ἡ πλὴν ἐξήγειρας ἐν τῇ κειμένην.*

*Anastasia, templorum maxime venerabile,
Quæ jacentem humi fidem exsuscitasti (f).*

Quam etiam appellationem confirmatam nonnulli volunt, apud Sozomenum, resurrectione feminæ ejusque fetus, quem utero gestabat; et sanctæ martyris Anastasiæ reliquiis postea depositis ad *rostra Domini*, sive, ut aliis placet, *porticum*, ubi Anastasiæ templum ab eruditis collocatur. Verum quidquid sit de resurrectione feminæ ejusque fetus, et de depositis a Gennadio patriarcha in hac æde reliquiis; constat Anastasiam inde dictam esse, quod collapsa fides illic excitata est; quod iterum atque iterum testatur Gregorius, et tam deserte, ut nullum esse possit dubium. Jam nunc res ejus præclare gestas Constantinopoli prosequamur.

CXXVIII. *Ita crescit Anastasia, ut brevi omnes Constantinopolitanas amplitudine et magnificentia superet ecclesias. In hac nova Bethlelem omnes hæreticos oppugnat fugatque Gregorius.*

Exiguus, ut jam diximus, primum locus fuit Anastasia; sed mutatus in ecclesiam ita crevit brevi tempore, ut jam ab anno 398 marmora, quibus ornaretur, quæreret Nectarius, atque etiam sacras ædes Constantinopolitanas magnificentia et amplitudine, Socratis et Sozomeni tempore (g), superaret. In hac itaque « nova Bethlechem, » quo nomine eam appellat Gregorius, ob angustos loci ambitus, Christi antiqua fides revixit, et « intermortua » ad vitam rediit. Demum in hac « Silo, quadraginta annis circumacta in deserto, incertisque vagata sedibus, arca fixa est, ac requievit arca Noe altera, novimundi et orthodoxorum seminarium ferens » et conservans. « Tam angusto foramine, ut optime Baronius (h), perinde ac si in latissimo campo, adversus fidei hostes certabat Theologus; uno rotatu gladii circumcirca positos hæreticos, Arianos, Macedonianos, Photinianos, Sabellianos, Apollinaristas, ac Novatianos perurgebat profligabatque... Erant manus ejus contra omnes, ac manus omnium contra eum; sicque exaltata sunt opera Dei, ut unus non tantum mille fugaret, sed et decem millia ⁷⁰. Exstat adhuc, pergit eminentissimus scriptor, appensus in ecclesia pallio involutus post Ephod gladius ille, quo noster coryphæus manu fortis Philistinorum turmas in fugam vertit. Exstant, inquam, sublimes ⁷⁰ I Reg. xviii, 7.

(e) Or. 26, n. 17.

(f) Carm. De Vita sua, v. 1083.

(g) Socr., l. v, c. 7, p. 263. Soz., l. vii, c. 5.

(h) Ap. Bol, 9 Maii, p. 400.

(a) Soer. l. ii, c. 38. Sozom., p. 574.

(b) Boll., 9 Maii, p. 403.

(c) Carm. al. 1, v. 591.

(d) Or. 33, n. 13.

illæ Gregorii orationes, pretiosissima Dei Ecclesiæ suppellectilia, quibus prædictas hæreses oppugnavit; inter quas illæ celebriores habentur, quæ *De theologia* sunt inscriptæ, etc.

CXXXIX. *Fidei causam egregie defendit Gregorius. Tali defensore tempus egebat.*

His eloquentissimis sermonibus egregie fidei causam defendit Gregorius, Catholicos docet, hæreticos refellit. Tali defensore tempus egebat; tam peritum oratorem, ad defensionem fidei catholice, luctuosus Ecclesiæ Constantinopolitanæ status requirebat; eaque causa fuerat, cur in hanc urbem se conferret, vel potius cur in eam mitteretur. Civitas quæ, Arianis aliisque hæreticis plena, adveniente Gregorio efferbuerat, (a) commota ejus orationibus in eum exarsit. Quam ex iis orationibus quæ supersunt, veram de Trinitate fidem nuntiandi exordium sumpserit, haud constat. Oratio quæ nunc vicesima est, olim vero vicesima nona, non immerito prima videri possit, aut saltem una ex prioribus quas Theologus Constantinopoli habuit.

CXXX. *Qua ratione res divinas tractat Gregorius. Gregorii ratio disputandi contra hæreticos; placido animo disputat, mira urbanitate demulcet. Nihil de veritate detulit, leniter disputando.*

Res divinas suis in sermonibus leniter, moderate, prudenter tractabat orator Christianus; non disputando, sed docendo; non ut philosophus, verum ut apostolorum discipulus; non ut profanus, sed ut sacer orator atque Evangelii præco. Perniciosa hæreticorum dogmata refellebat, non conviciis lacessendo, neque enim quemquam vel sermone læsit unquam, sed invictis rationibus et argumentis pugnando, ita ut aut suaderet, aut elingues redderet. Bellum indixit erroribus, non hominibus; perversa dogmata insectabatur, non ipsos homines; quorum salutis tanto desiderio tenebatur, et ut anathema etiam a Christo esse, ac nonnihil, ut damnatus, perpeti non recusasset; modo secum adjungerentur (b), communibusque animis Trinitatem celebrarent (c). Ex ipso discimus Gregorio, quam in defendenda veritate, refellendisque hæreticorum dogmatibus, viam secutus fuerit. « Vultis, » inquit Patres concilii Constantinopolitani alloquens (d), « aliquid juvenilius adjiciam? Videtisne adversarias linguas mitescentes, et eos qui divinitati bellum indixerunt, nihil jam nobis turbatum facessentes? Id quoque Spiritus, id quoque agriculturæ nostræ est. Non enim inerudite docemus, neque adversarios conviciis et contumeliis incessimus, quemadmodum plerique faciunt, non cum dogmate sed cum dogmatis assertoribus confligentes, ac rationum et argumentorum infirmitatem maledictis interdum contegentes; non aliter ac sepias ante se atramentum vomere aiunt, ut piscatores effugiant.

(a) *Carm. De Vita*, v. 656.

Πολλοὶς συντηγέθημεν ἐλθόντες κακοῖς.

Πρῶτον μὲν ἐξέξεσε καθ' ἡμῶν ἡ πόλις.

Ὡς εἰσαγόντων ἀνθ' ἑνὸς πλείους θεοῦς.

(b) Ὡστε καὶ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ πα-

Verum nos pro Christo bellum gerere hoc argumento declaramus, quod secundum illum pacificum et clementem Christum, ac nostras infirmitates portantem, dicamus. » Hæc fuit Gregorii de rebus fidei disputandi ratio: id placido animo, a jurgiis temperans, mira quadam eos urbanitate et lepore demulcens, agere solebat. Insignem in eo generis orationem, *De moderatione in disputatione serranda*, Constantinopoli pronuntiavit. At non is erat qui, ut moderationis famam sibi colligeret, aliquid de veritate, mollius contendendo, deterreret. « Neque enim, » inquit (e), « cum veræ atque orthodoxæ fidei perniciæ paci studemus, nonnihil de animorum contentione remittentes, ut moderationis et æquitatis colligamus (non enim quod bonum est male accipimur), atque interim tamen pacem colimus, legitime uimirum pugnantes, atque intra limites nostræ Spiritusque regulam nosmet continentes. Ac de his quidem ita sentio, cunctisque animarum dispensatoribus rectæque doctrinæ arbitris legem statuo: ut nec asperitate sua adversariorum animos exulcerent, nec submissione insolentiores efficiant; sed prudenter et consulte in fidei causa se gerant, nec in alterutro horum mediocritatis lineas transiliant.»

CXXXII. *Accurritur ab universis Catholicis, hæreticis, infidelibus, ad ejus sermones.*

Omnes concursu magno ad talem oratorem audiendum accedebant, non modo Catholici, verum etiam hæretici, cujusvis sectæ, imo exteri et a fide alieni; alii ejus doctrina, alii ipsius eloquentia illecti. Exultabant gaudiis sanctæ fidei sectatores, cum cernerent veritatem, quæ tot annis urbe exsularat, et extincta videbatur, reducem et redivivam libere prædicari; hæreticos autem, qui tandiu grassati fuerant, tanta dicendi copia, tam firmis expugnari argumentis et obrui, ut ne nutire quidem auderent, et ad Theologi verba aures suas vel pervicacissimi inflecterent.

CXXXIII. *Non tantum dei dogmata confirmat, et errores refellit Gregorius, sed morum quoque præcepta tradit.*

Nec vero tantum errores refellere, perversa dogmata convellere, qui quidem præcipuus fuit Gregorii scopus, verum etiam morum præcepta tradere satagebat. In quo dicendi genere sic compositus erat, ut quæ prodessent audientibus, illorum auribus ingereret. Commonefaciebat ut se in Dei lege exercerent, alendo pauperes et hospites, morbo laborantibus opem ferentes, in hymnis Deum celebrando, in precibus, gemitibus, lacrymis; humi cubando, sensus colibendo; gulam, risum, iram, carnem frenando; linguæ temperando, ut nec omnia, nec ubique, nec apud quosvis, sed quantum, quando et ad quos loqui esset opportunum, loquerentur. Hæc et alia plurima, non ad ingenii et do-

θεῖν τι ὡς κατάκριτος δέχομαι· μόνον εἰ σταλήσῃ μεθ' ἡμῶν καὶ κοινῇ τὴν Τριάδα δοξάσαιμεν.

(c) Or. 41, n. 8.

(d) Or. 42, n. 13.

(e) Or. 42, n. 13.

crinæ ostentationem, sed ad pietatem excitandam plebemque permovendam trahabat minime fucatae eloquentiæ vi. Hæc erat Gregorii circa institutionem morum ratio dicendi et docendi: ex quo colligi potest permultas hujus generis orationes Constantinopoli habitas periisse.

CXXXIV, CXXXV. *Ad verba oratoris accedente exemplo, et ad orationes vitæ sanctitate, viros habet fructus. Hos se fructus habiturum speraverat, ipsique Deus forsitan ostenderat.*

Cum autem ad verba exemplum, ad orationes vitæ sanctitas accederet, dictisque facta congruerent, mirum quantos successus habuerit Gregorius; quam multos e Catholicis ad meliorem vitam et hæreticos ab errore ad sanam doctrinam reduxerit; quot oves perditas ad ovile reportaverit, quot lupos deposita sævitie inter oves recensuerit, quam immensum denique gregem ex exiguo contempserit. Id quidem, priusquam accideret, speraverat, cum Arianos Constantinopoli late dominari cerneret: secum enim cogitans, his se verbis et spe melioris temporis solabatur (n): « Domos Ariani habent, nos hospitem; hi templa, nos Deum, idque præterea quod viva Dei vivi templa sumus, victiæ vivæ... Ili populos habent, nos angelos; hi temeritatem et audaciam, nos fidei; hi minas, nos preces et orationes; hi ferendi insolentiam, nos patientiam; hi aurum et argentum, nos purgatum fidei doctrinam... At mihi grex exiguus? Sed ad præcipitia non fertur. At angusta mihi caula? Sed lupis inaccessa... Nec dubito quin eam quoque aliquando latiore prospecturus sim. Multi enim ex iis qui nunc in luporum numero sunt, a me inter oves recensentur, ac fortasse etiam inter pastores. » Adidit Gregorius: « Hoc mihi annuisti feliciter bonus ille Pastor, propter quem ego animam meam pro ovibus pono. » Quibus significare videtur se Dei beneficio, quorundam quæ futura essent honorum visione ac promissione relectum fuisse.

CXXXVI. *Hi fructus non eloquentiæ, quæ tamen maxima erat, sed oratoris pietatis et patientiæ tribuendi. Tales fructus unius justi persecutione vexati precibus aliquando Deus concedit.*

Tam felices exitus non tam eloquentiæ Gregorii, quæ maxima erat, quam ipsius pietatis et patientiæ ascribendi sunt. Hos uberrimos prædicationis fructus percepit, illo dante incrementum⁷¹, « (b) qui pauperem facit et ditat, qui mortificat et vivificat⁷², qui sola voluntate omnia facit et immutat... idque plerumque unius justi diuturna persecutione vexati precibus permotus. » Vir ille ipse fuit Theologus, qui diuturna Arianorum persecutione vexatus; qui non modo diceretis, scommatibus, calumniis, injuriis

A lacessitus, verum etiam ad iudicum tribunal raptus, ac veluti cædis reus, demum saxis impeditus, patienter tulit, dicens cum Stephano: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum⁷³*, uberes benedictiones pro maledictis rependit, pro persecutoribus preces fudit. Tanta patientia complurium perditorum animos sibi conciliavit, idque consecutus est ut victos hostes ad catholicam fidem amplectendam provocaret. Quæ profecto res hominibus nostris documento esse debet, licet ad convertendas ad Christum animas ingenii ac doctrinæ præsidia requirantur, tamen conspecta vitæ morumque innocentia et patientia plus multo quam litteris aut concertationibus profici.

CXXXVII. *Permotus Gregorii fama Hieronymus, a Syria Constantinopolim venit, ut ejus fuit discipulus.*

Tot et tam præclare pieque rebus gestis Gregorii fama longe lateque diffusa est, adeo ut Hieronymus e Syria, tam longinquo terrarum spatio, Constantinopolim se contulerit. « Res plane admiratione digna est, » ut cum Baronio loquar (c), « hominem, quem ob insignem eruditionem consulerent Occidentales episcopi, qui orbem doceret, tam longa et difficilia itinera peragrasset, ut Gregorii mereretur esse auditor, ac sub tanto magistro posset profiteri discipulum; inde sibi summum gloriæ decus conciliaturum existimans cum accessione doctrinæ. Imo eo nomine, ut regalibus quibusdam insignibus ac præclarissimo quodam ornamento, gloriari consuevit. « Ego eo magistro glorior et exulto, » inquit. Et ad Pammachium scribens (d), se eo explicante sacras didicisse Scripturas affirmat, eumque præceptorem suum appellat. Præceptor quondam meus, Gregorius Nazianzenus, inquit, rogatus a me ut exponeret quid sibi vellet in Luca (e) δευτερόπρωτον eleganter lusit: « Docebo te, » inquit, « super hac re in ecclesia, in qua mihi omni populo acclamante, cogaris invitus scire quod nescis; aut certe si solus tacueris, solus ab omnibus stultitiæ condemnaberis. » Quo tempore adhærebatur Gregorio Hieronymus, tanto duce ac magistro obscurissimam visionem illam Isaie de Seraphim exponere, tentavit, ut is ipse verbis testatur (f): « De hac visione ante annos circiter triginta, cum essem Constantinopoli, et apud virum eloquentissimum Gregorium Nazianzenum, tunc ejus urbis episcopum sanctum, Scripturarum studiis erudirer, scio me brevem dictasse subitumque tractatum, ut experimentum caperem ingenioli mei, et amicis jubentibus obelirem. » Episcopus ergo tunc erat Gregorius Constantinopolis, cum eo magistro usus est Hieronymus, ut ipse asserit; qui si in hanc urbem se contulerit anno 379, ut putat Baronius, necesse est

⁷¹ I Cor. v, 6. ⁷² I Reg. ii, 7. ⁷³ Act. viii, 59.

(a) Or. 33, n. 15.

(b) Or. 42, n. 5.

(c) Apud Boll., 9 Maii, p. 402.

(d) Epist. ad Pammach.

(e) Primum a die secundo azymorum; ab hoc enim die septem Sabbata, sive sept. hebdomadæ numerandæ erant.

(f) Comm. in Isa., c. 6.

ut tribus fere annis in hac urbe versatum fuisse Hieronymum concedamus : anno siquidem 381 Gregorius hujus urbis Ecclesiæ præfectus est episcopus. Id non ægre Baronio concederemus, si suæ opinionis firmas afferret rationes ; verum nullas affert.

CXXXVIII. *Orti inter orthodoxos dissidii occasione, hæretici ipsis insultandi ansam arripiunt, quos Gregorius refellit.*

Interea dissidium inter orthodoxos Constantinopoli exortum est, unde ipsis insultandi ansam arripiebant hæretici, quos gemina oratione *De pace* refellit Theologus. Dissidium illud non aliud nobis videtur fuisse, quam Meletii et Paulini de Antiocheno episcopatu contentio, cujus causa non urbs modo Constantinopolitana, verum etiam orbis universus contraria in studia scindebatur. De his dictum satis in monito ad utramque orationem ; ambæ enim sunt de eodem argumento. Altera Theologus ad pacem dissentientes hortatur, altera compositam pacem gratulatur. Alias orationes habuit eodem anno 379 Gregorius, sed de his commodius in monitis cuique præviis.

CXXXIX. — *Maximus philosophus Constantinopolim venit. Quis et qualis Maximus. Benignissime excipitur a Gregorio, quem dolis et mendaciis ita decipit, ut in ejus laudem habuerit orationem.*

Acto tot tempestatibus Gregorio alia adhuc gravior et molestior supervenit : de turbamenti Ecclesiæ Constantinopolitanæ a Maximo excitationis anno 380 loquimur. Lætissima quidem hujus anni fuerant initia. (a) Theodosius imperator, jam debellatis hostibus firmatoque solio, baptizatus ab Ascholio Thessalonicensi episcopo catholico, lege data 28 Februarii, fidem quam Damasus Romæ, Petrus Alexandriæ profiterentur, tenendam sanxerat. Mutatis in melius Catholicorum rebus, aliqua Gregorio spes erat se tandem pace fruiturum, cum Maximus novam et periculosiorem excitat tempestatem. Patria is Alexandrinus erat, philosophus, secta cynicus, professione, habitu et moribus Constantinopolim venerat, habitu corporis, baculo, pallio, barba et proluxa coma ostentans philosophum, verbis autem Christianum ; martyrum filium, seque martyrem jactitans ; catholicæ fidei causa verberibus cæsum, atque in oasim vastam illam solitudinem se relegatum fuisse mentitus, cum revera ob fœlissima scelera in exilium missus esset, ut Gregorius testatur. Quid plura ? Gregorius dolis et mendaciis deceptus hunc humanissime exceperat, mensa et tecto dignatus, veneratus ut martyrem, et denuro pro concione laudarat : dixit enim in laudem ejus orationem illam, cui titulus *in laudem Heronis*, quæ forsitan exeunte anno 379 habita est. Hunc alio profecturum rogavit Gregorius, ut Constantinopolim rever-

teretur. Redux ex itinere, benignissime iterum a Gregorio suscipitur, inter amicos numeratur, et beneficiis cumulatur. Fallitur tamen *Gregorii vita* scriptor, cum ait Maximum ab eo in clerum ascriptum fuisse. Tunc enim primum proluxam comam deposuit, cum episcopus a suis fuit ordinatus.

CXL, CXLI. *Gregorium e sua sede deturbare eamque invadere tentat Maximus. Cum suum scelus perficeret Maximus, operique incumberet, deprehensus, ejectus est civitate.*

Quibus dolis et fraudibus nefarium istud consilium, quod jam diu mente conceperat, perficere conatus sit homo nequissimus, longe lateque prosequitur Gregorius in carmine *De vita sua* : nobis sat erit summa rerum sequi fastigia. Postquam Maximus, (b) « peritus scelerum artifex et machinator, » suis mendaciis circumvenit Theologum, virum candidum, minime suspicacem, aliisque longe artibus occupatum et assuetum, sua eum sede deturbare, et eam invadere aggreditur. Huic se facinori aptaverat, avertendo paulatim nonnullos a Gregorio, quos ab ipso alienos noverat ; asciscendo sibi sceleris consortem e Gregorii sacerdotibus unum, natione barbarum et moribus, qui licet beneficiis a Gregorio cumulatus, veteri in eum odio et invidia urebatur. Hi ambo ingrati contra Gregorium una conjurant ; viros seditiosos et ad quodlibet scelus paratos, nautasque emptos pecunia ad se convocant. Pecuniam suppeditavit quidam presbyter, qui ex Naxo insula Constantinopolim venerat ad emendas pro ecclesiæ suæ usu marmoris Proconesii tabulas, Petrum Alexandrinum a Gregorio divellunt, et in suam sententiam pertrahunt ; Petrum, inquam, abducunt, suisque fraudibus perficiunt, ut qui per litteras nuper Gregorium Ecclesiæ Constantinopolitanæ episcopum præfecerat, huic Ecclesiæ Maximum, abstracto Gregorio, præficere laboret, mittatque episcopos Ægyptios, qui episcopatum illi decernant. His ita paratis, jam facto opus erat, et extrema sceleri, seu iniquæ molitioni, manus admovenda. Rem aggrediuntur per amicas noctis tenebras, opportunam nacti occasionem, cum Gregorius in morbum incidisset. Ecclesiam invadunt, Maximum consecrare et in solium collocare festinant. Prius tamen quam absolvissent, res tam nefaria immoluit, omnesque, non modo orthodoxos, verum ipsos etiam Arianos horrore affecit. Concurrere omnes ad ecclesiam, deprehendunt in epus peregrinos incumbentes episcopos, in eos conclamant. Quibus conclamantibus, Maximus cum suis effugit Ægyptiis : tum in sordidam Choraulæ domunculam ingressi, clanculum scelus inchoatum absolvunt. Hæc fuit Maximi ordinatio, qui furente plebe, totaque in eum plaustra conviciorum effundente, ejectus est civitate. Repulsam quoque a Theodosio passus est, quem

(a) *Cod. Theod.* xvi, c. 1, l. 2, p. 45.

(b) *Carm. De Vita sua*, v. 1000.

cum suis episcopis Maximus, opem imploraturus, adit Thessalonicae circa mensem Augustum anni 380. Tum Alexandriam petit, ipsumque Petrum hujus urbis episcopum aggreditur, et ab eo postulat, ut vel sedem Constantinopolitanam adipisci faciat, vel suum ipsi solium tradat; sed praetor cum manu militari superveniens Maximum expulit.

CXLIII. *Percussus dolore Gregorius, solabatur spe discedendi copiam se consecuturum*

Interea Gregorius, quam maximo percussus dolore, id tamen solatii habebat, quod spes aliqua affugebat id se consecuturum, ut sibi ab urbe discedendi copia daretur. Cujus consilium cum populus cognovisset ex quibusdam verbis, quae ut suorum memores essent laborum hortabatur; (a) tum facto agmine, viri, mulieres, juvenes, virgines, senes, nobiles, ignobiles, circumstantes queruntur, vim pene inferunt, suum ejulando praesulem a sententia demovere nituntur. Quod cum constanter recusaret, precibus exorat ut saltem maneat, nec trucibus lupis gregem addicat: sicque ipsi concessum est urbe egredi, ut corporis animique vires ea tempestate nonnihil laesas in villa aliquantulum restauraret. Non ita multo post rediit orationem, olim xxviii, nunc xxvi, habuit, quae miram pastoris erga oves charitatem spirat.

CXLIII-CXLV. *Theodosius Constantinopolim venit. Honorifice Gregorium excipit: Demophilum ejicit: ecclesias Catholica restituit. Majorem basilicam ingreditur Gregorius una cum Theodosio: caelum, quod antea nubilum erat, serenatur ad ingressum Gregorii in templum.*

Hic erat rerum status, cum Theodosius Thessalonica Constantinopolim venit die Novembris 24, anni 380. Ab ipso imperii sui initio nihil antiquius habuerat quam de fide catholica bene mereri: «Justissimis et misericordissimis legibus,» ut Augustini verbis utar (b), «adversus impios laboranti Ecclesiae subvenire» non cessaverat, quam Valens haereticus, impense favens Arianis, vehementer afflixerat; cujus Ecclesiae «membrum esse, magis quam in terris regnare gaudebat.» Gregorium quam honorificentissime Theodosius excipit, amplectatur, benigne alloquitur, praecipuam urbis ecclesiam, nimirum Sanctae Sophiae, quam annis quadraginta occupaverant Arianis, tradit his verbis cum compellens (c): «Dat tibi Deus et tuis laboribus per nos templum istud,» etc. Demophilum, qui Eudoxio Ariano Arianus ipse successerat in Constantinopolitana sede, accersit imperator, monet ut abdicata haeresi fidem catholicam cum suis profiteatur; quod eo negante, jussit Theodosius haereticos ecclesiis excedere, quas orthodoxis restituit. Haec 26 Novembris contigisse auctor est Socrates; mense vero Decembri Marcellinus in

A Chronico. Mox Imperator una cum Gregorio majorem basilicam ingreditur: quo simul ut ingressi fuere, sol, qui prius erat in nubilo, refulsit. «Ibi,» inquit Gregorius, «cum hoc spectaculo subiisset animos fiducia, quae aderat multitudo infinita, clamare totis viribus ac deposcere nos impraesentiarum haud aliter ac si hoc unum defuisset, princepsque ac maximum a summo principe hoc civitati thronis ipsis anteponendum munus, si urbis solio (episcopali) ab ipso donaremur. Hoc viri dignitate praecipui, hoc infinium vulgus agitabat. Omnes ex aequo rem desiderabant. Hoc alta voce mulieres inclamabant, pene amplius quam mulieres deceret. Incredibile quoddam repercusso fragore tonitru audiebatur.»

B CXLVI, CXLVII. *Episcopale solium ut conscenderet, quamvis omnes peterent, cogi non potest. In sede Constantinopolitana Gregorius collocatur.*

Tunc quidem victrix fuit Theologi modestia, nec cogi potuit ut episcopale solium conscenderet: verum ad agendas Deo gratias populi studia «vir divinus,» Theodoretus verba sunt (d), provida dexterritate convertit. Fredebant Arianis, sed circumstantes milites hos in officio continuere: «Unus tantum ensis nudatus fuit et postea reconditus, fractaque plebis audacia.» Aliquanto post tempore, cum unanimi omnium ordinum postulationi, votis et clamoribus, suffragia episcoporum plenarumque, non provinciae solum, sed Orientis etiam pene totius et oecumenici concilii quod Theodosius convocarat, renuntiatio solemniter accessisset, in sede Constantinopolitana clamans et gemens collocatus est Gregorius. «Quidquid Oriens,» inquit (e), «habebat, excepta Aegypto, populi antistitem ad Romam usque secundam, terrae marisque ex intimis recessibus concitatum coiit. His praesidebat vir pietate maximus... moribus melius et nomine (Meletium significat). Hi me collocant firmantque in augusta sede clamantem et gementem, una tamen de causa non plane repugnantem.»

CXLVIII. *Summo consensu Gregorius in sede Constantinopolitana collocatus, nullius pene suffragium defuit.*

Ne quidem Aegyptiorum consensus videtur defuisse; quos scilicet, maxime his verbis, alloquitur **D** Gregorius: «Heri inthronistae, hodie persecutores;» e throno nimirum, in quo vos ipsi me collocastis heri, hodie deficientes. Itaque nullius prope modum in toto concilio generali consensus suffragiumve defuit. Demum non defuit ipsius Gregorii consensus, «una tamen de causa non repugnantis.» Hinc apparet quam legitime et canonibus convenienter Constantinopolitanae Ecclesiae episcopus creatus sit Gregorius, atque habendus.

CXLIX. *Gemens et clamans, non tamen plane repugnans collocatur Gregorius.*

Quaenam autem illa una fuit causa, cur vir tam

(a) Καὶ τῶν ἐμῶν μέμνησθε, φίλτατοι, πόνοι. *Carm. De Vita sua*, v. 1064.

(b) *Lib. v. De civit.*, c. 26.

(c) *Carm. 1*, v. 1315.

(d) *Theod.*, l. x *Hist.*, c. 5 et 6.

(e) *Carm. De Vit.*, v. 1317.

modestus regendæ Ecclesiæ curam, quod toties A detrectaverat, suscipere non recusaverit? Pacis studium. Quo enim Sasimensem primum fugit episcopatum, deinde Nazianzenum, hoc eodem pacis amore Constantinopolitanum suscepit. Spes erat illi quippe conciliandorum regia in urbe animorum, et exstinguendæ discordiæ, quæ exorta erat occasione schismatis Antiochenæ Ecclesiæ. Quid gesserit Gregorius, quid præstiterit Constantinopoli, ex ipso juvat audire (a) : « Laboravi, populum in medio luporum collegi, gregi aqua carenti de meæ doctrinæ fonte potum præbui, feci semenem ejus fidei, quæ est in Deo fundata. Trinitatis lumen illis patefeci, qui prius in tenebris versabantur. Adeoque quasi coagululum quoddam eram in lacte persuasionis vi cogentis pharmacum. Et alios quidem jam constrictos tenebam, alii prope aberant, alii statim idem facturi erant : in omnibus autem iracundia flectebatur, quæ prius in eis servebat, et doctrina mea jam benevolentia quadam erat temperata. Idem de toto populo sperandum videbatur, » etc. Hi fuere Gregorii successus Constantinopoli; hæc felix rerum mutatio ipsius curis et laboribus parata; hæc nova et splendida fidei et religionis facies, quæ horrida erat cum in urbem se contulit, cujus omnes ecclesias per quadraginta annos occupaverant Arianorum antesignani, imperatorum freti potentia. Hæc vero cum certa sint ex historicis Græcis, etiam testimonio suo Ambrosius in libro *De Spiritu sancto* confirmat.

CL. Gregoriana gesta in urbe Constantinopolitana.

Quæ Gregorio in urbe regia vivendi ratio fuerit, quæ in eum paratæ insidiæ, quæ adversariorum ejus de eo querimoniæ, quæ demum ejus defensiones, Gregorius ipse tum in carminibus, tum in orationibus enarrare compulsus est :

Haud scio, inquit, quibus verbis enarrem quæ secuta

Cum ingentem rerum ac negotiorum molem secum

Dicam tamen quam potero moderatissime (b).

Primo apud se statuit (c) non eos imitari, qui regum et magnatum januis assidebant; et accusando, vel pietatis quæstum ambiendo indecore se gerebant; desiderari potius quam odio haberi maluit; ex raritate venerationem sibi mercatus est, Quos 4) anxios vidit ob ea in se commissa, quorum sibi conscii erant, alios beneficentia prosecutus est, alios pecuniis juvat; omnes metu liberavit. Sicarium in cubiculum ejus ingressum, et consilii sui atrocitate permotum, in genua provolutum et lacrymantem, his verbis coram omnibus affatus est :

Servet te Deus; me autem qui servutus sum,

Levem videri in sicarium non magna res est.

Memum te fecit audacia : vide

Quomodo et me, et Deo dignus fias (d).

(a) Carm. *De episc.*

(b) Carm. *De Vit.*, v. 1400 et seq.

(c) *Ibid.*

(d) *Ibid.*, v. 1406.

(e) *Ibid.*

Hoc audito civitas omnis quæ, ob tractata orthodoxis templa et ejetos Arianos, (e) « ingemiscebat, et ut gigas ille fertur qui fulmine ictus in monte Ætna fumum et ignem e profundo emittebat, statim emollita est, ut ferrum ignis violentia. »

Tantæ porro Ecclesiæ præsul institutus, provenusque et infinitam omnis generis eximiamque supellectilem consecutus, ne unica quidem drachma hinc facultates suas auxit; cum tamen maximam talentorum copiam, si ita ipsius voluntas tulisset, colligere potuisset. Ne reditum quidem et administrationis rationem ab iis, qui Ecclesiæ negotia procurassent, repetivit; haud tamen ignarus id ab iis improbatum iri qui pecuniis inferiores sunt, et quam indecora sit in Ecclesiæ ministris avaritiæ

B suspicio, non intelligunt. Ipsi etiam exprobratum est quod nec mensa lauta et opipara, nec magnifica veste uteretur, nec splendide in publicum prodiret, nec eos qui eum adibant graviter et cum fastu exciperet. Quam quidem accusationem in oratione valedictoria coram universali concilio ita diluit (f) : « Nesciebam scilicet nobis cum consulibus, et præfectis, clarissimisque belli ducibus, qui tot opibus copiisque circumfluunt, ut, quo sua projiciant, non habeant, æmulationem et certamen esse; illudque oportere, ut et nobis, pauperum bonis ad luxum et delicias abutentibus, venter undique comprimatur, et necessaria in res superfluas effundantur, atque altaria ipsa ructibus nostris contaminentur. Nesciebam nos equis insignibus et lascivis ferri, sellisque et curribus magnifice atolli, ac cum fastu et pompa deduci, velutque blanda manu demulceri oportere, atque omnes nobis, perinde ac belluis, de via decedere, et in utramque viam partem scindi et distrahi, aut etiam tantam præemtium turbam esse, ut procul incessus noster conspicuus appareat. » Cum autem multi essent quos hæc apologia perstringeret, inde est quod Gregorius se a multorum moribus alienum esse profiteatur, nec se miraturum, si quando vinculis ut incommodus et morosus astringatur, aut etiam musto plenus censeatur, ut Christi discipuli cum linguis loquerentur : (g) « Ignorante scilicet multitudine id Spiritus vi et facultate fieri, non mentis aberratione. » Aliunde novimus quibusnam oblectamentis labores suos levare solitus esset : « Inambulabam, inquit (h), ego solus, vergente jam ad occasum sole. Locus porro in quo spatia bar, maris ripa erat Semper enim soleo ejusmodi oblectamentis labores dissolvere ac relaxare; quandoquidem nec perpetuam contentionem nervus ferre potest. »

Quo pacto se adhiberet erga eos qui persecutionis tempore lapsi erant, ipse Gregorius ducet his verbis (i) : « Ne ipse quidem eos recipio, qui vel nullo modo, vel non satis deprimuntur, nec patrato cri-

(f) Or. 42, n. 24.

(g) *Ibid.*, n. 22.

(h) Or. 26, n. 8.

(i) Or. 39, n. 19.

mini parem vitæ emendationem afferunt; cumque recipio, convenientem ipsis locum assigno. »

CLL. Concilium generale convocat Theodosius an. 381.

Proposita quasi universa Gregorii in urbe Constantinopolitana episcopatus summa, nunc singula recenseamus. Post restitutas orthodoxis ecclesias, convocatum a Theodosio concilium diximus. Ex toto Oriente Constantinopolim episcopi convenere numero CL, ut fidem Nicænam confirmarent, et regæ urbi episcopum præficerent. Nullam forte celebratum unquam est concilium, ad quod tot præsules sanctitate insignes convenierint. Hos inter eminebant sanctus Meletius Antiochenus, sanctus Gregorius Nyssenus ejusque frater sanctus Petrus Sebastenus, sanctus Amphiloctius, etc. Alii vero non pauci aderant longe dissimiles, et valde moribus dispares, quos Gregorius noster asperius tractat. Ex his erant nonnulli, qui Valentis tempore, pulsus in exilium præsulibus orthodoxis, Arianorum favore vacantes sedes occupaverant: Hujusmodi pontifices, temporarij servientes, sub Arianis principibus Ariani erant, sub orthodoxis fidem orthodoxam profitebantur.

CLL. In eo concilio Maximi irrita ordinatio declaratur, Maximus ab Ecclesia ejectus. Electio Gregorii confirmata. Præfuit concilio, saltem post Meletii mortem. Mors Meletii.

In hoc concilio, quod secunda generale est, et primum Constantinopoli habitum, causa Maximi Cynici, qui in sedem Constantinopolitanam irrepere tentaverat, tantasque turbas excitarat, agitata est. Communi omnium consensu irrita Cynici ordinatio habita fuit, sancitum est Maximum nec fuisse nec esse episcopum; et qui ab ipso ordinati essent in quocunque Ecclesiæ gradu, clericos non esse habendos. Uno verbo quæcunque circa ipsum, vel ab ipso acta fuerant, a concilio improbata ac rescissa sunt, ejectusque Maximus ab Ecclesia, et a fidelium consortio remotus. Quibus peractis, Theologi electio communi Patrum calculo probata et confirmata, ipse in sede Constantinopolitana multum quidem gemens, non tamen ut antea repugnans, collocatus est a sancto Meletio concilii præside, qui jam vel ante concilium in urbem venisse creditur, ut Gregorii electionem confirmaret, et sponsum sponsæ daret, » ut loquitur Nyssenus, qui hæc die orationem habuit. Gregorius noster concilii præses fuisse videtur, si minus statim atque in solio episcopali constitutus fuit, saltem postquam mors abstulit Meletium, bonis omnibus libilem, nulli vero debilem quam Gregorio. Insignis hoc sæculo moribus, pietate, scientia præsul fuit Meletius, maxime vero certaminibus pro defendenda veritate adversus hæreticos susceptis, sub imperatoribus Constantio, Juliano, Valente, a quibus sæpe in exilium pulsus fuit. Ecclesiæ pacem sanctus

præsul moriens episcopis commendaverat, Gregorio teste; qui et ipse pacis studiosissimus, hac una causa in sede Constantinopolitana locari se passus fuerat, ut Orientales et Occidentales, quorum alii pro Meletio, alii pro Paulino stabant, ad concordiam revocaret, et luctuosum schisma, quo catholicus orbis scindebatur, exstingueret.

CLLIII-CLV. Gregorius in hac erat sententia, ut Meletio successor non ordinaretur. Sed ad hoc non persuasit, ut omnium pene odia in se concitaverit. Vicit juniorum factio episcoporum, qui etiam seniores in suam pertrahunt sententiam; et Flavianus presbyter Antiochenus Meletii successor electus est. Orientales et Occidentales episcopi, variis de causis, Gregorio sedem suam relinquere volenti, non adversantur.

Sublato igitur e vivis Meletio, Gregorii sententia fuit, pacta esse servanda, nec Meletio ordinandum esse successorem; siquidem antea convenerat, ut illi qui prius moreretur, sive Paulinus, sive Meletius foret, nullus subrogaretur, et superstes alter Antiochenam sedem occuparet. Hæc, inquam, fuit Gregorii sententia, cui quidem si cæteri parvisent, magna illa his composita fuisset. Suadere conatus est, ut sineretur Paulinus, jam senio confectus, paucis diebus quibus vita superstes foret, solus Antiochenam sedem occupare; quo defuncto, in ejus tunc locum subrogarent Orientales quem vellent. Hæc ejus fuere verba ad concilii Constantinopolitani Patres (a): « Thronum retineat qui tenuit ad hunc diem (nempe Paulinus): quid hoc nocebit, » etc. Nihil tam prudenti sententia profecit Gregorius, adeoque non persuasit quod volebat, nec dissidentes ad concordiam revocavit, ut etiam omnium in se odia incenderet. In sua tamen sententia, vir justus rectique tenax, constanter perseveravit, contestatus se throno episcopali potius cesurum, quam ut eos, si prava decernerent, sequeretur. Quæ Gregorii contestatio indecoris excepta est clamoribus (b): « Clamitant illi undique, ut graculorum turba, » etc. Itaque vicit juniorum episcoporum factio, qui seniores in suam pertraxere sententiam; atque etiam, haud quidem per se, sed per Gregorii familiares, ipsius constantiam tentare ausi sunt, ut suaderent id quod de Flaviano in Meletii locum substituendo cogitabant. Sed repulsam passi sunt. « Quid necesse est dicere, quibus vocibus ab his amicis nostra canities fuit tentata? » Hæc et alia plura Gregorius, qui indignabundus « e medio pedem cæpit eximere; » imo et e domo sua in aliam migravit, extrahens seipsum « a profundo ecclesiæ, » ubi domus erat episcopalis, ut præsul esset « a malis sermonibus et conventibus. » Ut audivit populus domum a Gregorio commutatam esse, pene incredibile est quibus gemitibus, quot et quantis lacrymis pastorem suum omnes Catholici dederent, quibus orationibus, ut a proposito desisteret, cum eo contenderent. His quidem

(a) Carm. De Vita sua, vers. 1627, etc.

(b) Ibid., vers. 1633.

movebatur Gregorius, sed tamen nondum a prima sententia desistere potuit. Cum autem a concilio discessisset, tum Flavianus presbyter Antiochenus, Meletii successor electus est communibus eorum omnium qui remanserant votis; sicque discordia Orientales inter et Occidentales perseveravit: quod tantum Gregorio mœrorem incussit, ut sedem Constantinopolitanam deserere firmus statuerit. Assensu sunt omnes concilii Patres; tum Orientales, Gregorio infensi ob denegatum Flaviano suffragium; tum Occidentales, Ægyptii nempe et Macedones, recens Constantinopolim adveniti, qui pro sua in Orientales æmulatione, Gregorium, licet Paulini causam tueretur, ipsisque adeo saveret, non ob aliud eum throno episcopali cedere passi sunt, quam quod ab Orientalibus in eo fuisset collocatus, ac quidquid ab ipsis actum fuerat cassum irritumque esse velent.

Hinc illorum querere adversus Gregorii promotionem, et non tam ipsius odio, vel ut alium in throno collocarent, quam ut molestiam aliquam his, qui eum in illo collocaverant, parerent, negotiumque facerent. « Saltem remotis arbitris, » inquit Gregorius (a), « hoc mihi interdum assererent. » Certe Ægyptii ac Macedones, qui Occidentalium partes tuebantur, non poterant nisi bene velle Gregorio, qui tam strenue pro componenda pace adversus Orientales decertans, episcoporum Occidentalium patrocinium susceperat. Itaque Orientalibus episcopis odio erat Gregorius, eo quod causam Occidentalium defendisset; Occidentales vero, in odium Orientalium, de sede in qua ab Orientalibus collocatus fuerat, ac veluti non legitime occupata, Gregorio negotium confabant.

CLVI-CLVIII. *Gregorius abdicat se episcopatu. Facultatem discedendi a Theodosio facilius obtinet Gregorius. Non sine lacrymis quisquam legerit extremum vale, quod regi suo lacrymis perfuso dixit Gregorius in orat. coram episcopis, nunc 42.*

Hæc ubi moveri intellexit Gregorius, arrepta occasione « efringit vincula. » In medium progressus, episcopos alloquitur, ad pacem et concordiam hortatur. Tum subjungit (b): « Quæ quidem ad me spectant parvi pendite... Ego Jonas propheta ero. Trado me ipse ad salutem navis, quamvis procellæ nulla in me causa resideat. Sublatum me sortis exitu projicite. Hospitale me ex profundo cete excipiet. » Sic mirando inauditoque honorum ac sui ipsius contemptu, nec non raro et singulari pacis eoncordiæque studio, Gregorius episcopatu Constantinopolitano sese abdicat. Protinus e conventu egressus adit Theodosium, a quo enixis impetrat precibus ut abdicationi acquiescat. Pius quidem imperator, qui Gregorium ob singularem eloquentiam maximi faciebat, et ob eximiam pietatem impense venerabatur, (c) « haud libenter, ut ferunt,

a) Carm. *De Vit.*, v. 1810.

b) *Ibid.*, v. 1827 et 1841.

A ejus votis cessit, cessit tamen. » Non solum autem pacis amor et concordiæ, sed alia bene multa in causa fuere, cur episcopatum deponeret Gregorius. Id cernere est in variis Theologi carminibus et epistolis, sed potissimum in egregia illa oratione, quam, accepta a Patribus concilii et ab imperatore discedendi facultate, in primario urbis templo coram centum quinquaginta episcopis populoque Constantinopolitano habuit, priusquam discederet. Hanc qui legerit, vix temperet a lacrymis: nihil enim hac oratione eloquentius, nihil ad permovendum aptius; maxime vero cum extremum vale gementi lacrymisque perfuso regi dicit et dilectissimæ Anastasiæ, quæ in medullis ipsi hærebat, et hæsit semper; adeo ut semper in ejus mente esset, in ore versaretur, atque etiam dormienti per somnia præsentaretur. Tanta vi omnes adversariorum querelas diluit, tam diserte et manifesto suam ipsius innocentiam, charitatem, pastorem sollicitudinem oculis omnium exhibuit, ut mirum si ejus detractores pudore non suffunderentur, et singuli, ejus discessum lamentantes, eum a proposito deterrere non conarentur.

CLIX, CLX. Anno 381, labente mense Julio, Constantinopolim reliquit. Fuere episcopi qui id ægre tulerant, auresque obstruxerunt, et effugerunt ne alium in throno Gregorii sedentem cernerent.

Sic Gregorius Constantinopolim reliquit anno 381, labente Julio, post triennii in urbe commorationem; cujus sedem non nisi per aliquot hebdomadas tenuerat, ex quo scilicet in ea a concilio generali, ab imperatore, toto spectante et plaudente populo, fuerat collocatus. Hinc Gregorius sic episcopos alloquitur (d): « Heri locastis in throno, hodie dejicistis. » Quamvis autem nimium faciles episcopi ejus votis annuerint, nonnullos tamen id ægre tulisse, auresque obstruxisse, atque etiam effugisse ne alium in ipsius throno sedentem conspicerent, ex Gregorio discimus: quorum nomina, licet taceat, hos episcopos fuisse credimus Amphilochem, Gregorium Nyssenum, Petrum Sebastenum ejus germanum, Helladium, ceterosque præsules singulari pietate et scientia commendandos, qui cum Gregorio familiaritate jamdudum conjuncti erant, ejusque virtutem norant.

CLXI. *Testamentum condit Gregorius.*

Nostri non est instituti cætera, quæ in concilio Constantinopolitano gesta sunt post Gregorii discessum, prosequi; quæ licet magni sint momenti, a proposito nostro, ad quod etiam non videntur pertinere, nos longius abducerent. Gregorium urbe discedentem et patriam repetentem sequamur. Quo tempore Constantinopoli digressus sit non patet; at credibile est eum, quam primum potuit, profectum esse, nec expectasse donec alter in ejus locum sub-

(c) Carm. *De Vita sua*, v. 1901.

(d) *Ibid.*, v. 1936.

rogaretur. Priusquam discederet, testamentum A condidit, quod etiamnum exstat, appositis plurimum episcoporum nominibus, qui tunc Constantinopoli versabantur. « Sane testamentum hoc, » inquit Possevinus (a), « dignissimum est, in quod episcopi, quique sacerdotia pingua tenent, serio inspiciant, eumque imitentur, si velint procul a carne et sanguine sibi et animarum salutis serio consilere.

CLXII. Nazianzum revertitur Gregorius.

Gregorius, tot gloriosis adversus hæreticos defunctus præliis, tot exantlatis laboribus ad reparandam fidem antiquam, quæ pene collapsa erat Constantinopoli, denique tot rebus præclare gestis, gaudio gestiens patriam repetit, in qua se otio ac quiete optataque solitudine fruturum sperabat. B Gaudio tamen permistus erat dolor: non enim sicis oculis dulces natos, quos in catholica fide genuerat, et charam liquit Anastasiam. In natale solum æger advenit, nec idcirco suam abdicationem pluribus tunc approbavit, licet præclarum facinus tanta sui oblivione decretum, tanta animi elatione consummatum, omnes posthac mirati sint. Amicorum varix de hac re opiniones Gregorium non latebant. Philagrio, viro spectabili, semetipsum per litteras excusanti quod eum non inviseret, ac timere se significanti ne nimis inconsiderate suam ipse Gregorius Ecclesiam deseruisset, ita respondit (b): « Et me scito admodum afflicta esse valetudine... Nobis haudquaquam parva levisque momenti sunt ea, de quibus scripsisti: proinde nec ipsi perfunctorie et negligenter, sed perquam accurate, considerata re atque perpensa, ad hoc iudicium venimus. Fessi ac fracti sumus, cum invidia, et cum sacris episcopis communem concordiam dirimentibus, fideique causam privatis contentionibus posteriore habentibus, concertantes. Quocirca navigii proram, ut dici solet, convertere, nosque... in nos ipsos colligere decrevimus: atque alios quidem eminus spectare mutuo se impetentes. »

CLXIII. Episcopum Nazianzi constituere frustra conatur.

Attamen in patriam reverso ea frui requie, cui tantopere studebat, nec domestico statim licuit otari. Vacabat per id temporis Ecclesiæ Nazianzense sedes, nequicquam Sozomeno contrarium scribente. Hanc enim sibi charissimam Ecclesiam, navis instar ductore carentis, mediis in fluctibus errantem, procellis actam et Apollinaristarum incurribus patentem, a se inventam Gregorius ipse testatur iambico carmine olim xxiii, nunc cxi (c):

*Cum enim venissem, peregrinæ
Lingens sedem terræ,
Dulcemque plebem
Ut vidi, statim menti occurrit
Arca, quæ sola
Effugit inundationem...*

(a) Appar. sac., p. 671.

(b) Epist. al. 65.

*Hanc enim, cum defecisset
Pene vera doctrina,
Servavit ligno
Magnus pater meus,
Totius totam Trinitatis
Cultricem reddens.
Hanc afflictam absque præsule,
Velut navem in alto,
Carentem gubernatore
Jactatam tempestate
Maximorum malorum,
Extrahere e gurgite volebam.*

Cum vero navis pene contractæ clavum nec tenere ipsi animus esset, nec per valetudinem liceret; memor tamen pii parentis in hac gubernanda et instauranda laborum, eam penitus naufragio perire non serebat. Itaque virum frangendis æstuantium undarum incurribus idoneum ei præscere curavit, virum quidem adhuc laicum atque agrarii ecclesiæ custodem recens constitutum, cætera virtutibus, quales in episcopo requiruntur, insigniter ornatum et abunde instructum. Verum spem mentibus est exitus, flagrante invidia presbyterorum Ecclesiæ; quarum pars a Gregorio Sarcolatrarum appellata (Tillemontius Apollinaristas interpretatur) palam aperteque repugnabat; pars obsecundantis specie clanculum adversabatur: quodque magis mirere, antistites qui se Gregorii amicos protitabantur, qui suam illi hac in re opem erant professi, fidem datam sefellerunt. Quam porro graviter id tulerit, his atque aliis verbis in eodem carmine significat:

*Verumtamen deceptus sum, o Trinitas
A me prædicata!
Periit fides in Deum,
Periit ex hominibus.
Quo quis se conferat? et quibus
Jungat se socium?*

CLXIV. Arianzum se recipit, et inde Cæsaream se confert.

Tum vero Gregorius, commissa Cledonio presbytero Nazianzenæ Ecclesiæ cura, Arianzum, in domum paternam, valetudinis causa et solitudinis amore se recepit, nec ante medium circiter annum 382 Nazianzum reversus est. Cæsaream inerea se contulit, ut Basilio Magno, tribus abhinc prope annis ad superos evocato, justa persolveret: quod quidem in oratione nunc xlii sic exsecutus est, ut in præclaris amici facinoribus enarrandis omnes eloquentiæ Christianæ opes profunderet, atque obtrectatoribus qui Basillii indolem accusare, aut ejus de Spiritu sancto doctrinam, et in ea prædicanda morem carpere ausi fuerant, os in perpetuum occluderet.

CLXV. Quid in solitudine ageret.

In solitudine quo pacto se haberet Gregorius, quibus rebus vacaret, quo sensu amicos, quo etiam inimicos prosequeretur, scribens ad Amazonium ipsemet declarat his verbis (d): « Si quis communium amicorum, quos permultos esse confido, ex te percontetur, ubi nunc Gregorius, et quid rerum

(c) Lib. vii, cap. 7.

(d) Epist. al. 73.

agat, dicere ne dubites eum quiete ac tranquille philosophari, non magis eos, a quibus injuria ipsi lata est, curantem, quam eos, de quibus, in lucemne et vitam prodierint, ignotum atque obscurum est: adeo invicto est animi robore. Quod si te rursus idem roget, quomodo amicorum disjunctionem ferat, non jam fidenter respondeas eum philosophari, verum animo esse perquam humili et abjecto. Alii enim in aliis rebus molliores sunt, ego autem in amicitia et amicis. »

CLXVI. *Calamitates quibus tunc temporis afflictabatur Ecclesia.*

Hæc dum ageret ille, opatoque frueretur otio, vehementibus Ecclesia procellis agitabatur, hinc Antiocheno schismate dilacerata, illinc Apollinaristarum turbata conatibus; qui licet ab Oriente et Occidente rejecti, disseminandis nunc palam, nunc occulte suis erroribus nihilo segnius allaborabant. Ad hæc cynicus ille, qui turpiter e sede Constantinopolitana depulsus, in Ægyptum primo se receperat, eamque calumniando sus deque verterat, Italiam concitabat iisdem artibus. Quibus malis quantoocius occurrendum ratus pontifex Damasus, generale concilium Romæ haberi decrevit. Ast imperator rem in Oriente peragi satius ducens, Constantinopoli synodum indixit, cui Gregorium præsertim interesse summopere cupiebat. Cujus voti per Procopium certior factus Gregorius, infelici omnium quibus adfuert synodorum exitu ad memoriam revocato, suas quominus Augusto pareret infirmitates obtendit. « Ego, inquit (a), si vera scribere oportet, hoc animo sum, ut omnem episcoporum conventum fugiam: quoniam nullius concilii finem lætum et faustum vidi, nec quod depulsionem malorum potius, quam accessionem et incrementum habuerit... Huic quoque meo judicio patronus morbus accedit, quippe qui me ita distorteat, ut quotidie fere extremos spiritus efflem, nec ulla re ineipso uti queam. » Excusationem, quam factam arbitrabatur, adeo non admisit imperator, ut novis per Icarium virum illustrem et Olympium Cappadociæ rectorem Gregorio insulterit mandatis: quibus acceptis Olympio sic rescripsit vir mentiri nescius (b): « Hoc mihi morbo ipso gravius est, quod cum æger sim, ægrotare tamen non credar, verum peregrinationem ita longam inire, atque in medios tumultus meipsum impellere jubeat: a quibus secessisse tam mihi gratum fuit, ut hoc nomine gratiam quoque corporis afflictioni propemodum habeam... Hoc et illustrissimo quoque Icario non ita pridem scripsi, cum idem ab eo jussum accepissem; et nunc a tua animi magnitudine peto, ut pro nobis quoque id scribere non gravetur. » Vicit tandem Gregorii modesta recusatio, qui jam antea statuerat nunquam interesse episcoporum conciliis, ut ipse fatetur ad

(a) Epist. al. 53.
 (b) Epist. al. 76.
 (c) Epist. al. 81.
 (d) Epist. al. 72

Theodorum episcopum Tyanensem scribens. « Vocas? inquit (c). Nos vero properamus. Properamus autem, ut soli cum solo congregiamur. Synodos enim atque colloquia procul salutamus; ex quo scilicet tempore multa eorum, ut parce loquar, improba et flagitiosa esse comperi. »

Quamvis synodos vitaret Gregorius, eum tamen, non secus ac orbis præses, omnium Ecclesiarum tenebat sollicitudo, semper intentus iis que ad hæresim extinctionem aut propagationem fidei spectare conspiceret. « Omnia, inquit (d), apud nos Dei beneficio recte se habent, hoc uno excepto, quod de Ecclesiis anxii et solliciti sumus tam fæde perturbatis. » Sua eum inprimis angebat Nazianzena, quam non modo corrumpere, sed et invadere tentabant Apollinaristæ. Dum enim ad Xanxaridas theomas longius Gregorium morbus abduxisset, suæ factionis hominibus, quos Nazianzi habebant, contra jus fasque episcopum constituere præsumpserunt. Hos lenitate sua mansuetos placidoque reuidere voluerat et paulatim emollire; at peiores eos effecit: « Non enim, inquit (e), pravos homines lenitas inflectit. » Cum autem absens malo mederi non valeret, litteras sibi vicarias substituit, scribens Olympio præfecto his verbis (f): « Mali homines, episcopos quosdam, quibus dignitas ab universali concilio abrogata fuerat, accersentes, aut transeuntibus abutentes, imperialibus omnibus constitutionibus atque omnibus vestris edictis violatis, cuidam impii et adulterini sui gregis episcopi nomen imposuerunt, nulla re, ut opinor, perinde freti, atque summa mea imbecillitate. » Deinde sceleris hujus ultionem petit, mitiorem tamen quam tanta audacia mereretur.

CLXVII. *Ecclesiæ Nazianzenæ curam gerit.*

Anno 382 circiter exente, rogantibus episcopis et universo populo, pusillis ac magnis vociferantibus et obsecrantibus, ut assumpto Ecclesiæ Nazianzenæ clavo eam ab imminente servaret naufragio, cessit. « Tuæ pietati, » inquit Gregorius (g), datis ad Bosphorium Coloniensem litteris, « hoc denuntio, nos manus dare et cedere, atque Ecclesiæ curam, Deo dante, suscepturos esse, quandoquidem hoc contenditis, ac præsertim urgente hac tempestate, propter imminuentem, ut ipse scribis, adversariorum incursionem, humileque hoc corpus Deo commodaturos esse, quandiu durabit, viresque nostræ ferent, » etc. Hæc verba, « quandiu durabit, viresque ferent, » satis evincunt epistolam non ad annum 374, ut vult Tillemontius, esse referendam, quo Gregorius defuncto patre Ecclesiæ Nazianzenæ « curam aliquam gessit; » siquidem tunc temporis non pollicitus fuerat Nazianzi se mansurum quandiu vires ferrent, sed tantum donec episcopus alter eligeretur.

(e) Epist. al. 77.
 (f) Ibid.
 (g) Epist. 138, al. 14, *Bosporio*.

CLXVIII. *Patriam ab ingenti periculo liberat Gregorius.*

Circa idem tempus Nazianzenus civis ab ingenti periculo, atque urbem ipsam ab exitio liberavit, quam solo se æquaturnum minabatur Cappadociæ præfectus in ultionem gravissimi facinoris. « Audax facinus, fatetur Gregorius (a), verum nequaquam a communi consilio, sed a temerario quorundam adolescentum impetu profectum. » Ob irrogatum forsân gravius quoddam tributum, ventum erat ad seditionem; protervi quidam juvenes, violato Cæsaris decreto, etiam hominem occiderant. Interea Gregorius morbo laborans, cum adire præfectum non posset, litteras scripsit, ut eum ad misericordiam flecteret. His litteris atque precibus Gregorii liberata est civitas. Ea occasione habitam fuisse orationem xvii coram præfecto (is erat Olympius), quæ inscribitur, *Ad cives Nazianzenos trepidantes et præsidem iratum*, existimavit Baronius (b); sed falli videtur. Hæc enim oratio, cum adhuc Gregorii pater superstes esset, habita est: præterea culpa Nazianzenorum, de qua in oratione agitur, non periade gravis est ac illa, de qua in epistola ad Olympium.

CLXIX. *Eulalium Nazianzi episcopum præfici curat.*

Gregorium tandiu Nazianzi in urbe permansisse, donec illi firma securitas redderetur, et optimus illic præficeretur antistes, scribit Baronius (c); simulque egisse apud Helladium Cæsareæ Cappadociæ episcopum metropolitanum, ut Eulalium virum probatissimum præficeret Ecclesiæ Nazianzenæ, dum ipse interim secessum in solitudinem meditabatur. Rem paulo aliter contigiisse ab ipso Gregorio discimus. Ecclesiam quidem Nazianzenam regendam susceperat, quandiu vires ferrent; et eam aliquandiu rexit. Cum autem gravi morbo laboraret, datis litteris ad Theodorum Tyanensem significavit se morbo ab Ecclesiæ gubernaculis abductum fuisse, ipsique Theodoro hanc curam incumbere: quod si non audiat, addit se omnibus publice prædicaturum, Ecclesiam hanc pastore indigere (d). « Testificor coram Deo et electis angelis, Dei gregem indigna pati, ut qui ob perditam valetudinem meam nec pascatur, nec visitetur... Cum autem pietas tua superiore loco sita sit, ad te oculos coniectos habere necesse est. Ecclesiam tuam, quo pacto tibi videbitur, cura... Quod si hæc dicens ac scribens minime audiat... perspicuum reddam quod Ecclesia episcopo indigeat. » Quod minabatur se facturum præstitit Gregorius, gubernacula Ecclesiæ Nazianzenæ abdicavit, nec cogi ultra potuit ut ea susciperet. Nequidquam Bosporius Coloniensis, cui primum cesserat, iterum hortatus est ut remaneret tantisper, donec ejus loco episcopum constituissent: repulsam passus

A est. Quare coacti sunt episcopi Ecclesiæ Nazianzenæ pastorem dare, et Eulalius, vir insignis pietate, episcopus creatus est. Quo ordinato, falsus rumor increbuit Gregorium Nazianzena sede privatum fuisse ab Helladio Cæsariensi; qua calumnia Helladium, cæterosque episcopos qui Eulalium ordinaverant, liberavit, eos in epistola ad Gregorium Nyssenum excusans (e), simulque denuntiando se nunquam Ecclesiæ Nazianzenæ creatum fuisse episcopum.

CLXX. *Vita Gregorii in solitudine.*

Ex eo tempore Gregorius in rure paterno, voti compos factus, latuit abditus, totosque, quotquot superfuert vitam dies, traduxit; atque, ut cum Hieronymo loquar, « monachi vitam exercuit. » A mulierum consuetudine sic alienus, ut cum propinquus ejus quidam, Valentinianus nomine, sedem in vicinia cum mulieribus posuisset, locum ipse mutaverit, scripta subinde ad eum epistola conquestus his verbis (f): « Per summum scelus ejicimur... Multo melius erat, tabula publice proposita, nobis secessionem indicere, quam per mulieres, quas e regione nostra collocasti... Nisi hoc dictu audax est, nos quoque per Evam e paradiso expulisti. » Sic sibi fuga consulebat Gregorius, non tantum ut ab oculis removeret scandalum; verum etiam ne stimulus carnis, angelus Satanæ qui ipsi datus fuerat ⁷⁶, letale vulnus indigeret. Mirum sane quod homo gravissimis fatigatus angustiis et ærumnis, senio confectus, morbo laborans, in eremo consistens, carnem continuis domans jejuniis ac vigiliis, cum spiritu fornicationis manus conserere fuerit coactus; ipse tamen fides habenda, cum hoc iterum atque iterum lugens profiteatur. « Furibundo robore sævit caro, inquit (g), nec unquam a bello quiescit... Quamobrem in luctu et squalore versor, cælestemque illum Regem, qui omnia imperio tenet, supplex obtestor, ut corporis animæque controversiam disceptet, bellumque comprimat. » Dum belli hujus exitum semper timet, non solis gemitibus amoris Christum, ut sedaret tempestatem hostemque depelleret, urgebat: « Perniciosos, inquit, fluctus extimescens, ventri claustra impono, animum mœrore conficio, lacrymarum vim effundo, sempiterno Regi debilitata genua flecto, et sordidatus incedo. » Eodem animi ardore beatus genex, nihil sciens nisi Christum, et hunc crucifixum ⁷⁷, novum sibi mortificationis genus invenit. Ætate gravis fractusque morbo, aliquid de vitæ austeritate remisera licet invitus: ut autem mysticum semper cum Christo sacrificium ageret et huic mundo jugiter moreretur; ut oris delicta senumque peculiare vitium, qui quandoque nimium loquuntur, purgaret, continuum silentium toto Quadragesimæ tempore sibi inperavit. « Sic ego, inquit (h), præcipitis sermonis impetum conspiciens expeditis

⁷⁶ II Cor. xii, 7. ⁷⁷ I Cor. ii, 2.

(a) Ep. al. 49.

(b) Apud Bull. 11 Maii, p. 421.

(c) Ibid. p. 422.

(d) Epist. al. 88.

(e) Ep. al. 42.

(f) Ep. al. 196.

(g) Carm. *De calamitatibus suis*.

(h) Carm. 55.

modum et regulam... Inveni optimum remedium; scilicet comprimens totum sermonem excelso pectore, ut discat lingua quæ dicenda et quæ non dicenda sint discernere. »

CLXXI. *Nectario scribit adversus Apollinaristas.*

Hoc temporis tractu, hæretici caput extulerunt in urbe regia, adeo ut libere conventus agerent, et dognata sua prædicarent. Alii quidem sola episcoporum aut præfectorum tolerantia id agebant; Apollinaristæ vero, tacita vel expressa licentia, se ipsos orthodoxis æquiparare, et eadem cum ipsis libertate frui sinebantur. Quibus auditis Gregorius, Nectario, quem in se benevolum jam expertus erat, epistolam scripsit, quæ inter orationes numero XLVI censebatur, et de concessa Apollinaristis licentia vehementissime conquestus est: « Quod autem, inquit, ex omnibus ecclesiasticis calamitatibus acerbissimum, Apollinaristarum licentia est, quod haud scio quomodo pietas tua conventuum æque ac nos habendorum auctoritatem sibi arrogasse atque usurpasse passa fuerit. » Hæreticos illos, errorem suum occultando, Nectario fucum fecisse conijcimus ex eo quod Gregorius claram dogmatum illorum expositionem epistolæ suæ inserendam crediderit; cui expositioni ista subjunxit: « Si illis, ut et pie sentientibus (nimirum, utpote qui pie sentiant), ea quæ sentiunt docere libereque promulgare permittitur, quis non videt Ecclesiæ doctrinam condemnari, perinde ac veritate ab illorum partibus stante? Neque enim rerum natura fert duas de eadem re contrarias doctrinas veras esse. » Non ex eo tantum quod tolerentur, sed ex eo quod pie sentientes judicentur Apollinaristæ, concludit Gregorius Ecclesiæ doctrinam condemnari. Qua quidem observatione falsi convincitur, quod Barbeiracus in hoc sancti doctoris ratiocinium protulit.

Alias ad Nectarium litteras dedit Gregorius pro Bosporio episcopo Coloniensi, de erroribus circa fidem, ac de infractis canonibus insinulato. Verendum erat, ne hujusmodi causa in publico prætorio ageretur; quod ne fieret, obnixè rogavit Gregorius: « Illud autem, inquit (a), minime ferendum tuæ reverentiæ videatur, quod nostra publicis prætoriiis traducantur. Nam tametsi sunt Christiani, ut certe Dei benignitate sunt, ejusmodi negotiorum iudices: quid commune gladio et spiritui? Quod si etiam concesserimus, quomodo aut ubinam justum, disputationem de fide cum aliis controversiis implicari? »

CLXXII. *Scribendis epistolis et condendis versibus occupatur.*

Sic Gregorius, post abdicatam Ecclesiæ Nazianzenæ curam, nil minus decoris domus Dei flagrans desiderio, catholicis utilitatibus totus incumbabat; nec inertem in solitudine vitam illius fuisse satis testantur tot carmina, quorum pars maxima ab eo tunc condita sunt; tot epistolæ, quibus innocentiae adversus oppressores patrocinium suscipit; quibus

fidem adversus hæreticos aut defendit ipse, aut alios, ut defendant, hortatur. Quæ quidem omnes epistolæ argumento sunt, quantum in eo fidei studium fuerit, quanta sollicitudo circa res Ecclesiæ, quantum amor proximi, quantum pacis studium, etc.

Longum esset hæc per singula enarrare; sed silentio prætermittere nefas quod sanctus pontifex egit, salutem animarum semper intentus, ut Nemesium ad Christum alliceret. Vir erat omni liberali doctrina poltissimus, summiæ eloquentiæ, et in foro celeberrimi nominis. Mox illustris factus, Cappadociæ præfecturam primum obtinuit, et integra mente magnaue reverentia res provinciæ administravit; sed quantumvis et eruditus et prudens, adhuc idolorum cultui addictus erat. Interea, vir litterarum amans, doctorem maximum singulari honore prosequi non destitit, ipsique necessaria levandæ senectuti et infirmitati juvandæ subsidia generose suppeditavit. Gregorius, ut episcopum decebat, non laudes amplificando, sed monita salutis tribuendo, beneficiorum memorem se digne comprobavit. Ingenio hominis exquisita litteraturæ obsequens ipsi egregium poema dedicavit, quo ei simulacrorum vanitatem et mendacium exprobraret, et ad unius Dei cultum præsidem tot præclaris dotibus ornatum traduceret. Nemesius tanti magistri præcepta æquo animo excepit, ad sanctum doctorem se contulit, cum eo de religione disseruit; satisque verisimile est, pontificis sermonibus edoctum et sanctitate percussum, idola ejurasse, ipsumque philosophum hunc esse Christianum, Nemesii nomine, qui *De anima* opus edidit, quod inter opera Gregorii Nysseni vulgatum est.

Talibus negotiis in solitudine distentus erat Gregorius et condendis carminibus, quæ nihil nisi Christum pietatemque spirant, tutissimaque dogmata et morum præcepta complectuntur. Pia ubique argumenta, vel animæ et corporis purgatio, vel theologia, vel preces ad implorandam opem divinam adversus carnem et malum dæmonem ad scelus sollicitantem; vel gemitus viri pii, ærumnas suas lugentis Christumque orantis, ut vitæ finem afferat. Cantare non cessavit vates piissimus ad extremum usque vitæ spiritum, morbi quærens solatia; quo quidem in dies ingravescente, et appropinquante morte, ludere versibus, et carmina quæ cœcæ vocant, componere pergebat.

CLXXIII. *Moritur Gregorius.*

Quamvis autem asperam semper, victuque horridam duxisset vitam, sæviens in corpus, carnem vigiliis, jejuniis aliisque pœnitentiæ laboribus afflicta, extremæ vitæ certamen imminere sentiens, jamjam « tartarum caligine horrendum » videre sibi videbatur, et « ignis flammam, altissimamque noctem. » Tum supplex ad sidera palmas tendebat, inclamans beatorum choris ut opem sibi ferrent, totoque corde ad Deum aspirans, Christum

(a) Ep. 2^a. 227.

enixe rogabat ut se exciperet, et imaginem suam non desereret. Ita beatissimus senex (a) proxime moriturus, cyneo cantu Domino cantans, purissimum Deo spiritum reddidit, ac optatam quietem cum agminibus beatorum adeptus est. Mortuum hunc esse anno undecimo Theodosii imperatoris, sive anno 389, ex Hieronymo discimus, qui in libro *De scriptoribus ecclesiasticis* de Gregorio scribit: «Necessit ante hoc ferme triennium sub Theodosio imperatore.» Porro Hieronymus testatur se hoc opus scripsisse anno ejusdem imperatoris decimo quarto, ex quo sequitur Gregorium, qui triennio ante decesserat, obiisse anno undecimo Theodosii, adeoque anno 389.

CLXXIV, CLXXV. *Qua statura corporis fuerit Gregorius. Dies festus Gregorii.*

Corpore robusto fuit Gregorius, sed assidujs morbis vitæque molestiis, prætereaque jejuniis, vigiliis, chameuniis ita fracto ac debilitato, ut sibi senectatem, quod ipsemet testatur, acceleraverit. Anonymus Græcus, a Baronio laudatus (b), qua statura fuerit his verbis exprimit in codice 540 Bibl. Vat.: «Statura mediocri erat, pallidus aliquantulum, non tamen citra venustatem: depresso naso, superciliis in rectum protensis, aspectu blando et suavi, altero oculo nempe dextro subtristis, quem cicatrix quædam contrahebat, barba non promissa, sed densa tamen. Qua parte calvus non erat, nam subcalvus erat, albos crines habebat, summas item barbæ partes velut fumo obsitas ostendebat.» Gregorii autem animi effluvia ex rebus gestis, quas enarravimus, necnon ex ipsius scriptis, in quibus ipse sese depingit, satis perspicitur. Suum ipse sibi epitaphium paraverat, quod præcipuos vitæ ipsius eventus duodecim versibus elegiacis complectitur. Dies festus Gregorii agitur nono Maii apud Latinos; apud Græcos autem Januarii tricesimo, una cum sancto Basilio et sancto Chrysostomo. Sed peculiaris Gregorio soli sacer et solemnus apud eosdem Græcos est mensis Januarii vicesimus quintus dies.

CLXXVI. *Quanta apud omnes Gregorii existimatio.*

Quanta fuerit olim apud veteres, hodieque etiamnum sit apud recentiores, Gregorii ejusque operum existimatio, inde constat, quod Patres omnes non tantum Græci, verum etiam Latini, ac theologi, necnon Scripturarum interpretes, in astruendis fidei dogmatibus, oppugnandis erroribus et exponendis Scripturis, ipsius auctoritatem passim adhibeant. Exemplo esse potest, et instar omnium sit Augustinus, qui lib. 1 *Contra Julianum* (c), peccatum originale adversus Pelagianos Gregorii auctoritate astruit: «Sed non tibi decrit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cujus eloquia ingentis merito gratiæ, etiam in linguam Latinam translata usquequaque clarue-

runt: sedeat ergo cum istis Patribus etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminationis inanem patiatur invidiam: dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinalem proferat et ipse sententiam.» Hæc de Gregorio nostro Augustinus; qui, prolatis pluribus Gregorii testimoniis, ita prosequitur (d): «An tibi parva in uno Gregorio episcoporum Orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut neque ille nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret; nec illi eum tam clarum haberent atque venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent.»

CLXXVII. *Translatio.*

Sacræ Gregorii reliquiæ e Cappadocia Constantinopolim translatae sunt, imperante Constantino Porphyrogenito, qui epistolam a se Gregorio Nazianzeno scriptam iis tradidit, quibus sacri thesauri Constantinopolim devehendi cura fuerat commendata. Hac autem epistola Gregorium rogabat, ut ne Constantinopolim venire gravaretur. «Tu ad nos accedere ne dubita, a quibus spiritu ac favore tuo nunquam absis, qui plane orphanus ut essemus non es passus... Votis igitur piis annue, ad nos te inclina, revertere ad eum qui tanto tui desiderio tenetur gregem, populum tuum benignus revise, in urbem eam ingredi, in qua periclitantem religionis orthodoxæ causam egregie quondam confirmasti.» Exstat hæc epistola in oratione habita de translatione, quam orationem ex ms. Græco regis Sardiniae Latine vulgaverunt Bollandistæ, p. 448, etc., Græce quoque, p. 769, etc. Ii vero qui missi fuerant, Gregorii ossa plane integra repererunt, insolitam et inexplicabilem odoris fragrantiam spirantia, eaque loculo ad id parato imposita læti detulerunt. Imperator cum sacerdotibus, omnibusque magnæ urbis incolis, honorifice obviam profecti sunt sacris reliquiis, quæ primum intra regias ædes, in palatii ecclesia, seu oratorio, depositæ, posteaque in Apostolorum templo juxta sancti Chrysostomi corpus repositæ sunt.

CLXXVIII. *Altera translatio corporis Gregorii CP. Romam.*

Alteram corporis sancti Gregorii translationem Constantinopoli Romam factam, firma certaque traditione didicimus, inquit Baronius (e), eam ob causam, quod grassantibus barbaris in eas regiones, sanctimonialibus feminæ, in quarum ecclesia tantus thesaurus erat conditus, fuga suæ pudicitiae consulentes, acceptum venerandum corpus, impositumque navigio, ad tutum pietatis asylum Romam confugientes, detulerunt; atque in templo Sanctæ Mariæ in Campo Martio, sibi ab apostolica sede concesso, condiderunt; ibique in adjacente domo, in qua habitabant, more patrio divinas laudes per dies singulos persolvebant. Quibus jam vita

(a) Apud Boll., 9 Maii, p. 427.

(b) Ibid., p. 428.

(c) Cap. 5, n. 15, tom. X, p. 504.

(d) Ibid., n. 16.

(e) Boll., 9 Maii, p. 454.

functis, cessat locus Romanis virginibus, quæ ibidem non sub Regula sancti Basilii, ut illæ olim, sed sub institutis sancti Benedicti hactenus perseverant. Hæc Baronius, qui addit hanc translationem « subobscuram » fuisse. Subobscura sane; nam tam densis tenebris involuta, tam gravibus intricata difficultatibus, ut eas depellere et solvere difficillimum sit.

CLXXIX. Translatio corporis Gregorii facta a Gregor. XIII summo pontifice.

Denique alia est, et celeberrima quidem illa, translatio corporis Gregorii, quod Gregorius XIII, summus pontifex, ex ecclesia Dei Genitricis ad Campum Martium, in capellam a se in basilica Sancti Petri magnificentissime exornatam, summa celebritate transtulit ix mensis Junii anni 1578. Hujus translationis historiam ex ms. libro bibliothecæ Vaticanæ vulgavit Bollandistæ ad diem nonam Maii, p. 457. Veneti tamen corpus Gregorii Nazianzeni integrum Constantinopoli devectum Venetias apud se in ecclesia Sancti Zachariæ asservari gloriantur. Alterutrum ex his corporibus forsitan esse Gregorii patris corpus cum Bollandistis dicere fas est.

CLXXX. Sanctorum Basilii et Gregorii characteres adumbrantur.

Ad hujus historiæ coronidem consentaneum forte quibusdam videbitur, ut cum in ea frequens adeo Basilii mentio injecta fuerit, arctissimoque doctor eximius societatis vinculo, veritatis amore ac virtutum digna æmulatione Gregorio conglutinatus fuerit, diversos utriusque, comparatione quadam inter eos instituta, characteres adumbramus; ut sic singulis eorum velut collectis lineamentis, amborum perfectam imaginem, quantum tenui penicillo fas est, exprimamus.

Illud quidem patiat scriptorum profanorum conditio, ut quorum virtutes nihil excedunt humanæ naturæ vires, eos ratio inter se mutuo conferre utcumque possit. Sed longe major est mea erga sanctissimos illos præles veneratio et observantia, quam ut id oneris in me suscipiam. Quibus enim inter se convenient quibusve differant dotibus, solus hic novit qui eos, quibus voluit, pro summa sua sapientia distinxit donis, vel pares fecit.

Nemo tamen non mirabitur quæ spirat in eorum libris solidum eloquentiæ robur, quam ingeniose politæque scribendi copia, quam acuta sententiarum venustas, eam ut solitudo non obscuraverit, non exstinxerit austerioris vitæ asperitas. Quamquam hoc quidem inter utrumque discrimen reperiat, quod plus admodum seria sit Basilii oratio, Gregorii vero plus habeat videnti salis, plus gratiæ.

Id sibi magis sumebat ille, ut animos moveret flecteretque; hic vero magis etiam ut delectaret. Orationem ille magis copiosam, uberibusque sententiis plenior effundebat; hic vero plus abundabat lepore, plus argutiis. Suavis quidem et fortis, sed nativa plane, et nihil ab arte mutuata præsidii, sese ultro Basilii prodebat eloquentia. Huc vero

etiam adjiciebat animum, et quasi in parte officii ponebat Gregorius, ut suam alioqui splendidissimam exereret.

Ille in exigendis ad Christianæ disciplinæ rigorem moribus adeo religiosus fuit, ut vel severior videretur. Hic vero summam vitæ austeritatem divino delibutus gaudio adeo colebat, eam ut omnibus esse vel maxime amabilem insinuaret.

Majestatem spirabat moderata lenisque Basilii indoles: contra micabat in Gregorio ignea quædam ingenii vis, et vivax perspicacia. Gravitatis alter et modestiæ adeo diligens fuit, ut quamvis ipsi suppetere argutissimus in jocando lepos, ab iis tamen prorsus abhorruerit quæ vel levissimam joci speciem præ se ferrent. Jocos alter eo pietatis succo respersit, ut sales inter et facetias virtutem animi instillaret. Basilii denique hominum observantiam sibi magis conciliabat, ac pene cultum; Gregorius vero suavi morum amœnitate omnium amorem sibi et studia magis promerebatur.

Elucet divina quædam in Gregorii orationibus majestas, nihil ut videam aut ornatus aut sublimius quod fieri unquam potuerit, quo sua mysteriis nostris vindicetur auctoritas, sua servetur reverentia, suum decus asseratur. Quarum vis et robur quanta sint, vel ex hoc intelligi maxime potest, quod inde Theologus, quasi omnium exceptione major, fuerit appellatus. Atque adeo male quis ex Gregorii litteris nativum ejus characterem duxerit.

Secus vero Basilium suæ totum referunt litteræ, quæ tam suaves illecebras habent, eas ut omnes vincant quas Græca retro omnis antiquitas ad nos usque transmisit.

Nihil hic stricta oratione condidit, sed quidquid politionis humanitatis hoc scribendi genere veteres consignarunt, sagaci cum judicio et exquisito delectu lustravit, pluraque disseruit saluberrimis præceptis ferata, quibus tutam in legendis hujusmodi libris juvenibus viam sterneret; ne vel, ut sæpe fit, latentibus undequaque scopulis impingerent, vel nihil inde perciperent utilitatis. Neque hoc satis.

Longe etiam majora nobis Gregorius adjumenta contulit. Utile enim dulci miscuit, ut sanctissimas virtutis præceptiones, dulci quodam voluptatis sapore conditas libentius degustaremus; atque adeo varia ipse eaque excultissima scripsit poemata, quorum si ad argumentum spectas, omnia prorsus seria, nil nisi Christum pietatemque spirant: si ad stylum, nihil concinnius faciliusve, ut Homerum possis agnoscere. Carmina vero Gregorii cum appello, ea non appello, quæ micant fictitio poetarum fuco, mendacibusque fabularum pigmentis illita, sed quæ sincera veritatis luce splendescunt; quæ miram, simplice sub cultu, promunt artificis inventionem cum singulari sermonis elegantia conjunctam; quæ demum nativam sapiunt felicitis cujusdam ingenii amœnitatem, nemini facile parabilem.

quæ tamen in Gregorio non labore quæsitæ, sed A que amplificanda ærumnæ, spectata denique orbi innata atque insita videatur.

Hinc adeo doctissimos illos Ecclesiæ Patres quos morum sacritimonia atque integritas vitæ, solitudinis litterarumque amor, veritatis studium, eloquentiæ laus eximia, sudati pro Christo in episcopali munere labores, haustæ pro religione tutanda at-

Christiano sanctitatis fama felicissimè consociarunt; in id etiam quasi mutuo inter se animo. diceres conspirasse, ut ne quid in studiis peccemus, leges alter nobis statueret quas tuto sequeremur; nobis alter pietatis plenam studendi materiem subministraret.

MONITUM IN VITAM SEQUEM

A Gregorio presbytero scriptam.

Quis sit ille Gregorius, plures exquisierunt et disputarunt; sed nihil certi aut de persona aut de ejus ætate proditum est. Bollandus (a), Vossius et alii Vitam hanc ascribunt Georgio Cæsareæ Cappadociæ presbytero, qui in laudem Patrum Nicænorum orationem habuit. At quo tempore vixerit Georgius iste, auctores inter se non consentiunt. Bollandus quidem, ineunte septimo vixisse putat; Vossius vero (b), cui favent Henschenius et Papebrochius (c), medio circiter sæculo decimo floruisse probare nititur, sed frustra; nec ad nos spectat hæc disceptatio, cum nulla saltem probabili ratione concludi possit Georgium hunc nostrum esse Gregorium Theologi biographum. Interea licet quo tempore scripta fuerit ejus vita non pateat, constat tamen sæculo decimo eruditè optime notam fuisse, ut satis enuntiat oratio, sub initium hujus sæculi, in prima sancti doctoris translatione recitata, quæ hanc ipsius vitam sic commendat: « Hic igitur (de Theologo loquitur [d]), ut conscripta de ipso Vita discere cupientibus manifestum facit, natale solum nactus Cappadociam. » Liqueat hinc jamdudum editam fuisse hanc Vitam, lateque diffusam tunc temporis. In magno Ecclesiæ consensu, encomii vice, jubente episcopo lecta est, quod exordii verba referunt. Male suspicatur Adrianus Baillet in translationis gratiam decimo sæculo peractæ adornatam fuisse, cum ne minimis quidem momentis hoc colligi possit. Mox ut vulgata, cito e Græco in Latinum versa est; sed ad nos usque non pervenit ejus interpretatio, de qua Billius hæc edidit: « Hanc Gregorii Vitam sexaginta plus minus annis post nongentesimum a Christo nato annum primus, quanquam prorsus barbære, transtulit Anastasius quidam, ut annotatum vidi in libro quodam manuscripto Dionysianæ bibliothecæ. » Puit tamen advertere Billius, ut observat Combefsius, Anastasium hunc Bibliothecarium esse, qui multa alia Latine reddidit Græca monumenta, nec prorsus ita barbære, ut ipsius labor non desideretur aut sit inutilis. Vixit Anastasius ille sæculo nono; hinc recte conjicitur, cum interpretationis sit auctor, Gregorii Vitam saltem sæculo octavo fuisse conscriptam.

(a) 13 Januar., p. 781.

(b) *De historic. Græc. et Latin.*

(c) 9 Maii, p. 369.

(d) Bolland., 9 Maii, p. 450.

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

(1) ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ,

Συγγραφαις ὑπὸ Γρηγορίου πρεσβυτέρου.

VITA S. PATRIS NOSTRI GREGORII

THEOLOGI, EPISCOPI NAZIANZENTI,

A Gregorio presbytero Græce conscripta.

Ad spirituale sermonum convivium, o viri audientes, præclarus ille Gregorius, cognomentum a theologia consecutus, nos invitat. Ipse nimirum proponitur nobis velut exquisita confectio quæ extra materiam est, deficiatque corruptione omni superiores. Nec vero mirum vobis videatur, me eo audaciæ progressum esse, ut et meæ imbecillitatis, et excellentis illius ingenii atque indolis memoriam abjecerim, qui propter incomparabilem virtutis præstantiam ad hunc ferme diem silentii honore apud omnes ornatus est: nec quisquam adhuc exstitit, qui vitam ipsius exposuerit, ac serie quadam et ordine res ejus præclare gestas et virtutes ad nos ipsius posteros transmiserit; quemadmodum ipse, et in Basilio Magno, et in aliis beatis episcopis et martyribus, vitam ipsorum argumento integro prosecutus præstitit. Primum quidem nulla ratione venerando Patri, huic nimirum nobiscum considenti, adversari poteram, qui orationem, velut aliud quoddam debitum, exigebat, et ad sancti Gregorii laudes celebrandas paterna et herili auctoritate etiam atque etiam excitabat, sibi que, ut morem gererem, imperabat, seque alioqui nullum

Συγκαλεῖ μὲν ἡμᾶς (2), ὧ ἄνδρες, Γρηγόριος; ὁ πάνυ, ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος (3), εἰς τὴν πνευματικὴν πανδαισίαν (4) τῶν λόγων· πρόκειται δὲ αὐτῆς ἄυλος καρυκεία (5), καὶ τρυφή φθορᾶς ἀπάσης ὑψηλοτέρα. Μὴ θαυμάσητε δὲ, εἰ πρὸς τοσοῦτον (6) θράσους ἐξῆλθον, ὡς καὶ τῆς οἰκειᾶς ἀσθενείας, καὶ τῆς ἐκείνου μεγαλοφυᾶς ἐπιλελήσθαι, ὅς διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἀπρόσιτον μέχρι τῆς σήμερον ὀλίγου δεῖν σιωπῆ παρ' ἅπασιν (7) τετίμηται· καὶ οὐδεὶς ἀποδέδεικται τῆς αὐτοῦ πολιτείας ὑψηγῆς καὶ διδάσκαλος, ἀκολουθία τιμὴ καὶ τάξι τὰ τῶ ἀνδρὶ κατωρθωμένα παραπέμφας ἡμῖν τοῖς μετέπειτα, ὡσπερ αὐτὸς πεποίηκεν, ἐπὶ τε Βασιλεῖω τῷ Μεγάλῳ καὶ ἑτέροις μακαρίοις ἐπισκόποις, καὶ μάρτυσιν. ὅλην ὑπόθεσιν τὸν βίον αὐτῶν (8) ἐνοστήσαμενος. Ἄλλὰ πρῶτα (9) μὲν οὐχ οἶόν τε ἦν ἀντιλέγειν τιμίω γεννήτορι, τούτῳ δὴ τῷ σὺν ἡμῖν (10) ἐνθάδε καθιδρυμένῳ, ὡσπερ ἄλλο τι χρέος ἀπαιτοῦντι τοὺς λόγους, καὶ πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ Γρηγορίου εὐφημίαν, λίαν παρορμῶντι πατρικῶς τε καὶ δεσποτικῶς, τὴν ὑπακοὴν ἐγκελευόμενῳ, καὶ οὐ μεθήσειν ἐπαπειλοῦντι, καὶ τῆς εἰς ἐμὲ γεννήσεώς τε καὶ τροφῆς ταύτην ἀντίδοαῖν εἰσπρατομένῳ· ἔπειτα οὐδὲ ὅστιον (11) δοκεῖ μοι τοσαύτης

(1) Libri manuscripti habent Ναζιανζῶ· sed Gregorius nunquam fuit episcopus Nazianzenus, ut demonstravimus in Dissertatione prævia. Sasimis fuit designatus episcopus; Nazianzeno episcopo patri suo factus est coadjutor: at Constantinopolis tantum publico præconio proclamatus episcopus; errore tamen antiquo vocatur Nazianzenus episcopus. Vide Baronium ad annum 371.

(2) Sic Colb. 1, 2, et Comb. Sic et cod. BD. du Poirier Turonensis, Ambæsiensis, doct. med. Montisp. qui varias codicis, quem præ manibus habuit, lectiones transmisit domno Louvard: hunc deinceps codicem designabimus littera P. In edit. ὑμᾶς.

(3) Γρηγόριος ὁ πάνυ, ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, hoc est, κατ' ἐξοχὴν ὁ θεολόγος, seu, ut explicat Sophronius Hierosolymorum patriarcha, epistol. 4 apud Photium in Biblioth. : Ὁ τῆς θεολογίας μυσταγωγός.

(4) Cod P. in nota marg. τράπεζαν, mensam.

(5) Cod. P. in not. marg. ἄρτυμα, ὄψοφαγία, ἡ ἡδύτης τῶν ζωμῶν· pulmentum, deliciosum opsonium, jusculum jucundi saporis. Quid sit καρυκεία, docent vulgares lexicographi, imo et Favorinus, a quo et doctiss. Ducangius; at quid revera sit καρυκεία ἄυλος, ut non docuere, sic et doctissimus Billius in versione sua non attigit. Non R. P. Combefisii interpretationem versioni inseruimus. Aliam proponunt veteres edit. nempe: *Ipse in cibum materiæ expertem offertur, epulumque corruptione omni sublimius.*

(6) Cod. Or. habet τοσοῦτω.

(7) Colb. et Comb. legitur παρὰ πᾶσι.

(8) Ἀπῶν deest in cod. Colb. 2 et Comb.

(9) Cod. Colb. 4 et Or. πρῶτον. Cod. P. πρῶτον μὲν οὐ δύνατον.

(10) Ita Colb. 1, 2, Or. et Comb. In edit. ὑμῖν.

(11) Colb. 2 et Comb. habent ὅστιον. Colb. 1, 2, et Comb. δοκεῖ· in edit. τῶν ὅστιον ἐδοκεῖ.

ἡμᾶς ἀρετῆς ἀλοτῆσαι, ἢ, τῷ βίῳ προτιθεμένη, πολ-
λοὺς ἂν προτρέψειεν εἰς τὴν μίμησιν, καὶ οὐκ ἔασαι
τὸ καλὸν ἐξίτηλον (12) γενέσθαι, λόγοις τοῖς καθ’
ἡμέραν καινοποιούμενον.

ἦρε δὲ αὖν, τὴν ἀναβολὴν ἀποθέμενος, ἀπαρχῇ
τῶν ἐμῶν λόγων, οἷόν τισι νεοδρέπτοις γεννήμασι
στεφανώσω τὸν Θεολόγον, εἰ καὶ τῆς ἀξίας καταδεί-
στερον (13), ἀλλὰ τῆς προθυμίας οὐδὲν ἔλλειπον. Οἴ-
μαι δὲ, ὡς ἐν πᾶσι τέλειος ὁ ἀνὴρ, καὶ τοῦτο με-
τριάσει τὸν παρ’ ἐμοῦ ἔπαινον· ἐπειδὴ καὶ φίλα πα-
τράσι τὰ τῶν νηπιῶν φελλίσματα, ἐξ ἀτέχνου μάλιστα
προϊόντα τῆς διανοίας, ἢ τῶν τελείων οἱ ἐμβριθέστε-
ροι (14) λόγοι καὶ τὰ σοβαρὰ λαρυγγίσματα. Ἔσται
δὲ αὐτῷ καὶ οἰκειοτάτη (15) ἡ διὰ τῶν λόγων τιμὴ (16).
Οἷς γὰρ ἕκαστος ἡδεται, τούτοις δὴπου καὶ τιμώμε-
νος γάννυται (17). Καὶ εἰ ζῶν ἐτι (18) σωματικῶς
πάντων κτημάτων τοὺς λόγους ἠλλάξατο, καὶ τὴν
σοφίαν περιλαβὼν καὶ ἐραστὴς αὐτῆς, καὶ τηρη-
θεὶς ὑπ’ αὐτῆς, παροιμιακῶς εἰπεῖν· πῶς οὐχί, καὶ
τῶν τῆδε ἀπολειφθεὶς, καὶ πρὸς τὴν καθαρὰν καὶ
φρονήθει πλητίζουσαν ζωὴν μεταθέμενος τὰ παρ-
όντα, τούτοις γαυροῦται τε πλέον (19) καὶ ἀγάλλεται;
Ἦμᾶς δὲ αἰτοῦμαι, ὡ ἱερά πανήγυρις, μὴ πρὸς
ἀκρίβειαν τὸ πλήθος τῶν ἐκείνῳ κατωρθωμένων δι-
ερευνησθαι· πρῶτον μὲν, ὅτι μὴ κατ’ ἐμὴν δύναμιν ἢ
ὑποσχέσθαι τοῦτο, ἢ ἀπαιτεῖσθαι· ἔπειτα, ὅτι μὴ δέ
τις τὰ κατ’ αὐτὸν ἡμῖν γεγραφὼς καταλείπειν· ἀλλὰ
σποράδην ἐκ τῶν αὐτοῦ συλλέξας λόγων τὰ κατ’ αὐ-
τὸν, μιμοῦμαι τοὺς λιθολόγους, οἱ, κατασμικρὸν τὰς
ψήφιδας συνηθροικότες, εἰς μίαν οἴκου συμπλήρωσιν
ἔπαντας (20) συναρμόζουσιν.

εἰ μετὰ vires sunt, ut vel hoc ipse polliceri queam, vel vos a me exigere debeatis. Deinde, quia nec il-
lius vitam quisquam litteris consignatam nobis reliquit; verum ipsius vita ex ejus scriptis sparsim collecta,
latomos imitor, qui posteaquam lapides paulatim aggesserunt, ita demum ad unam eandemque do-
mum construendam et absolvendam eas omnes accommodant.

Ἀρχὴ δὲ πῶ λόγῳ (21), εἶθεν ἀρχεσθαι πρεπωδέ-
στατον (22). Πατρίς μὲν αὐτῷ ἡ δευτέρα τῶν Καπ-
παδοκῶν, πόλις δὲ Ναζιανζός (23)· ἦτις τοσοῦτω πε-
ριφανεστέρα γέγονεν ἐξ ἐκείνου, ὡς μέγρι τερμάτων
τῆς οἰκουμένης δι’ ἐκείνου γνωρίζεσθαι. Οὐ γὰρ μάλ-
λον δι’ Ἀλέξανδρον εὐκλεεστάτη Πέλλη, ἢ Πέρσαι
διὰ Κύρον πρὸς δόξαν τοσοῦτον ἠρθησαν, ὅσον αὐτῇ
διὰ τὴν μέγαν Γρηγόριον. Ὡστε μοι δοκεῖν (24) καὶ
ἀπείχει αὐτὴν τὰ τρωφεῖα διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ ὁσίου

A urgendi finem facturum minabatur, atque hanc in-
dultæ mihi originis educationisque mercedem ef-
flagitabat. Deinde, ne pium quidem et fas mihi
esse videtur, nullam tantæ virtutis rationem habe-
re, quæ, si vitæ humanæ proponeretur, multis fortasse ad æmulationem provocaret, nec virtutem
ipsam dilabi atque evanescere videret, quotidianis nimirum sermonibus subinde efflorescentem.

Age igitur, cunctatione omni posita, sermonum
meorum primitiis, quasi fructibus quibusdam re-
cens decerpitis, coronam Theologo nectam, si qui-
dem illius merito ac dignitati imparem, at certe
viribus nostris, animique alacritate, haudquaquam
inferiorem. Ac futurum opinor, ut vir ille, quem-
admodum in omnibus perfectus est, ita quoque lau-
dationem hanc nostram æquo animo accipiat :
quandoquidem et balbutientium infantium sermuni-
culi, a simpliciter maxime animo prodeuntes, paren-
tibus jucundiores esse solent, quam robustiorum
adultorum sermones, et graves ac phaleratæ ora-
tiones. Quin et ipse sermonum honor illi quam pul-
cherrime congruet. Quibus enim rebus quisque de-
lectatur, iisdem quoque profecto honorari mirifice
gaudet. Cumque, corpoream adhuc vitam agens,
doctrinæ et eloquentiæ studia omnibus opibus fa-
cultatibusque prætulerit, sapientiamque complexus
atque amore prosecutus, ab eaque, ut est in Pro-
verbiis ⁷⁶, conservatus fuerit : eccui tandem du-
bium esse possit, quin nunc quoque, cum res hu-
manas reliquerit, ac præsentem vitam cum pura
illa ac intelligentiæ propinqua commutarit, oratio-
nibus et impensius gestiat et exsultet? A vobis
autem peto, sacrosancte cœtus, ne virtutum illius
multitudinem accuratius exactiusque perscrutan-

C dam atque indagandam putetis. Primum, quia non
est meæ vires sunt, ut vel hoc ipse polliceri queam, vel vos a me exigere debeatis. Deinde, quia nec il-
lius vitam quisquam litteris consignatam nobis reliquit; verum ipsius vita ex ejus scriptis sparsim collecta,
latomos imitor, qui posteaquam lapides paulatim aggesserunt, ita demum ad unam eandemque do-
mum construendam et absolvendam eas omnes accommodant.

Orationis porro initium hinc ducemus, unde eam
auspicari maxime deceret. Patriam igitur ipse se-
cundam Cappadociam habuit, urbem Nazianzum (25):
quæ quidem ab eo adeo nobilitata est, ut propter eum
ad extremos usque orbis terrarum fines claritatem
suam protulerit. Neque enim Pella ob Alexandrum
celebrior est, aut Persæ propter Cyrum ad tantam
gloriæ splendorisque magnitudinem evecti sunt,
quantam hæc propter magnum Gregorium assecuta

⁷⁶ Prov. iv, 6.

(12) Cod. P. in not. marg. τὸ ἐγγὺς ἀφανισ-
μοῦ.

(13) Cod. Or. ὑποδεέστερον.

(14) Cod. P. in not. marg. στερεώτεροι. Mox ad
hanc vocem σοβαρὰ, id. cod. etiam in not. marg. τὰ
ὑψηλὰ καὶ ἐπαιρούμενα λόγια.

(15) Cod. P. τιμιωτάτη.

(16) In edit. mox sequebantur hæc verba: Et γὰρ
τὸ οἰκεῖον πέζει πᾶν, κατὰ Πίνδαρον. Hæc verba
quæ reperiuntur orat. iv, p. 152, conjicit Billius ex
flossemate in textum irrepsisse: cum autem illa nec
legerit in variis codd. nec in versione sua adiniserit,
delenda judicavimus, siquidem desunt in ipsis quos

vidimus codicibus manuscriptis.

(17) Cod. P. in not. marg. λαμπρύνεται.

(18) Ἔτι deest in cod. Or.

(19) Ita Combef. Cod. P. τούτοις γὰρ εἰ τι πλέον
In edit. τέ deest.

(20) Ita cod. P. In edit. ἄπαντα.

(21) Cod. P. Ἀρχὴ δὲ τοῦ λόγου.

(22) Sic legunt cod. Or. et P. Colb. 1 et 2. In
edit. πρεπωδέστερον. Colb. 1 mox habet τούτῳ πατρὶ-
ς μὲν.

(23) Cod. P. πόλις δὲ αὐτῷ.

(24) Colb. 1 et cod. P. Ὡστε μοι δοκεῖ.

(25) Vide oration. De vita Basilii.

est. Quocirca ipsi quoque propter sancti virtutem A Ἰνδοῖς τε καὶ Βρεττανοῖς τοῖς ἐκ διαμέτρου ἀφροσύνης, ἐξίσου γεγονούτων ἐπίσημον.

educationis illius mercedem abunde persolutam esse existime: quippe quæ et Indis et Britannis, ex diametro inter se oppositis, æque illustris reddita sit.

Parentibus ortus est nobilibus, justitiaque præditis, animorumque puritate, quam corporum nexu arctius inter se conjunctis (26). Ac pater quidem, Abrahæ eujuspiam instar, solo patrio idolisque relictis ad pietatis cultum migravit, excussaque Mysistariorum superstitione acimpositura, sincerus divinæ gratiæ discipulus eluxit; ovis quidem primum, postea vero peritus quoque Ecclesiæ Nazianzenæ pastor institutus. Mater autem et ipsa sacer, et a progenitoribus sacris originem traxit, atque, ut aliorum bonorum, ita pietatis quoque patrimonium hæreditate accepit. Quæ cum masculæ prolis cupiditate flagraret, supplex Deum hujusmodi beneficiorum auctorem precata est, ut se desiderii compotem faceret: eique ante conceptionem (o fidem incredibilem! o prædicandum animi fervorem!) se filium, qui exoriretur, oblaturam spondet, quemadmodum Anna Samuelem ²⁷. Quid igitur ille, qui voluntatem timentium se facit ²⁸? Per nocturnum visum ei filium nondum procreatum præmonstrat, puerique vultum et nomen indicat. Hæc vero ipsum haud ita multo postquam in lucem editus fuerat, Deo consecravit, maternos partus largiendi magnificentia superans.

At pater, cum parentum moribus imbueretur, C egregia naturæ indole ingenique dexteritate æquales omnes adeo præcedebat, ut immatura ætas nullo ipsi ad eorum, qui adulta ætate erant, mores disciplinasque percipiendas impedimento esset. Ac ludos quidem, et pueriles lascivias, cursusque et saltationes, ut inutiles, meliorumque rerum studio niõram afferentes, prorsus contempsit. Ut enim præsens fœtor unguenti suavitatem inficit: ita vitium quoque virtutis adeptionem interseindit. Cum autem ætate jam adolevisset, litterarum amore succensus, Cæsaream profectus est, illicque cum præstantissimis quibusque magistris congressus, doctринаque haud exigua collecta, in Palæstinam navigavit, non ille quidem ut rhetorum mores, sed ut verborum elegantiam dicendique artem addisceret. Hinc Alexandriam, quæ ad Pharum sita est, perrexit, ut multas urbes multorumque hominum prudentiam, sapientiæ doctrinæque coacervandæ causa, ut eruditus quidam dixit, cognosceret. Qua etiam ex urbe cum plurimum utilitatis percipisset, Athenas tandem, litterarum parentem, petit, navi Ægina vectus.

²⁷ I Rég. 1, 11. ²⁸ Psal. cxliv, 19.

(26) Vide orat. quam habuit in funere patris.

(27) Cod. P. in not. marg. τὰ γυνάσια τῶν παιδῶν, τὰ πηδήματα, καὶ τοὺς δρόμους.

(28) Cod. P. πάντι.

(29) Cod. P. in not. marg. παῖς, νέος ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ. *Juvenis, in ipso flore juventutis.*

(30) Addit Colb. 1, Ταύτην δὴ λέγω τὴν ἡμετέ-

Πατέρες δὲ αὐτῷ εὐπατρίδαι τε καὶ δίκαιοι, καὶ πλείω τῶν σωμάτων καθαρότητι ψυχῶν ἀδιαίρητοι. Ἐν ὃ μὲν πατὴρ οἶόν τις Ἀβραάμ, καταλιπὼν γῆν τε πατρίαν καὶ εἰδῶλα, γίνεται μετανάστης πρὸ θεοσεβείαν· καὶ τὴν τῶν Ὑψισταρίων ἀποσεισάμενος δεισιδαιμονίαν καὶ κλάνην, γνήσιος μύστης ἀνεφάνη τῆς χάριτος, πρόβατον μὲν ἐν πρώτοις, ἔπειτα δὲ καὶ ποιμὴν ἐπιστήμων τῆς Ναζιανζοῦ καταστάς Ἐκκλησίας. Ἡ δὲ μήτηρ ἱερά τε καὶ ἐξ ἱερῶν τῶν προγόνων. Καὶ τοῦτο μετὰ τῶν λοιπῶν κληρόνομίσσασα τὴν εὐσεβείαν, αὐτῇ παιδὸς ἀρρένος ὄρεγομένη, ἰκασίαν προσάγει τῷ δοτῆρι τῶν τηλικούτων Θεῶν τυχεῖν τῆς ἐφέσεως. Ὡς τῆς πίστεως· ὡς τῆς θερμότητος· πρὸ συλλήψεως ὑποσχομένη αὐτῷ τὸν ἐσόμενον προσοίσειν, καθάπερ Ἄννα τὸν Σαμουήλ. Τί οὖν ὁ τὸ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιῶν; Διὰ νυκτερινῆς ὕψεως προδεικνυσιν αὐτῇ παῖδα τὸν ἐπιμέλλοντα, εἰδὸς τε καὶ κλῆσιν τοῦ παιδὸς ἐμφανίσας. Ἡ δὲ τεχνέντα μετ' οὐ πολὺ τῷ Θεῷ καθιέρωσε, προθυμῆς πίστεως, μητρικᾶς τε ὠδίνας καὶ γυναικῶν ὀλιγωρίαν τῇ τῆς ἐπιδόσεως μεγαλοψυχίᾳ νικήσασα.

dolores fidei alacritate, nulliebremque socordiam

Ἐν δὲ παῖς, ἐν τοῖς ἡθεσι τῶν πατέρων τρεφόμενος, εὐκληρίᾳ φύσεως ἐκράτει τῶν ὀμηλικῶν ἐπιτοσοῦτον, ὥστε τὴν ἀωρίαν τῆς ἡλικίας ἐμποδῶν αὐτῷ μὴ γενέσθαι πρὸς τὰ τῶν τελείων ἡθῆ τε καὶ μεθήματα. Παιδιάς (27) μὲν οὖν καὶ τωθασμούς μειρακιώδεις, ἄττειν τε καὶ φέρεσθαι δρόμοις, πάντη (28) διέπτυσεν, ὡς ἀχρηστά τε καὶ ἀσχολίαν ἐμποιοῦντα τῇ σπουδῇ τῶν ἀμεινόνων. Ἀρετῆς γὰρ κτήσιν ἐπικόπτει κακία· ἐπεὶ καὶ μύρον ἡμαύρισε δυσωδία παροῦσα. Ἐφθός (29) δὲ ἦθη γενόμενος, καὶ λόγων κατασχεθεὶς ἔρωτι, εἰς τὴν Καισαρέων ἦκε (30)· κἀναυθα τοῖς ἀρίστοις τῶν παιδευτῶν (31) ὀμιλήσας, καὶ παιδείας οὐ βραχὺ συναθροίσας, ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην ἐπλεῖ (32), βῆτορικῆς ἐπιέμενος, κάλλος φράσεως, οὐκ ἦθος ταύτης ἐκπαιδευθῆναι. Κάκειθεν ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου ἀφικνεῖται, τὴν πρὸς τῇ Φάρῳ, πολλὰς τε πόλεις καὶ πολλῶν ἀνδρῶν καταμαθεῖν φρόνησιν, εἰς συναγυρμὴν σοφίας, ὡς τις ἔφη σοφός. Πλείστην δὲ κἀντεῦθεν καρπωσάμενος τὴν ὠφέλειαν, τὴν μητέρα τῶν λόγων τὰς Ἀθήνας μεταδιώκει, ἐπὶ νηδὸς ἀναχθεὶς Αἰγίνας (33).

ran, quibus verbis discernitur Cæsarea Cappadocicæ ab urbe ejusdem nominis quæ sita erat in Palæstina.

(31) Plures mss. παιδευμάτων.

(32) Cod. P. Παλαιστίνην ἐπλεῖ.

(33) Cod. P. Αἰγίνας.

Πλέοντι δ' οὖν (34) τὸ Παρθένιον πέλαγος ἐν καιρῷ Α παραχῶδει τε καὶ οὐκ ἔχοντι εὐπλοίαν, ἐξαίφνης ὑπαίθῳ πνεῦμα ἐξάλσιον, τὸν περὶ ψυχῆς ἔφερε κίνδυνον. Σκότος δὲ πόντον αἰθέρα τε καὶ οὐρανὸν συνεκάλυπτεν, οὐδὲν τῆς ἐνάτης τῶν Αἰγυπτίων πληγῶν (35) ἀνεκτότερον. Πάντων οὖν τὸν σωματικὸν ἰδιωμένον θάνατον, αὐτὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἐδεδίδει πανολεθρίαν. Οὐδέπω γὰρ ἦν σφραγισθεὶς τῷ βαπτίσματι· καὶ ἔφθανε τὴν ἐξ ὕδατος σωτηρίαν ὃ ἐν ἰδῶσι θάνατος. Τί οὖν ποιεῖ ὁ μέγας ἐκεῖνος, καὶ πρὸ τῆς ἀναγεννήσεως ἑαυτὸν μορφώσας τῇ ἀληθείᾳ; Τὴν ἐσθῆτα περιβρόχξάμενος, καταπλήσσει (36) βοαῖς τε καὶ ὄδυροις· τοὺς συμπλέοντας, ὡς πάντας τῶν (37) καθ' ἑαυτοὺς ἀλόγησαντας, τὸν τούτου θρήνον συνεργάζεσθαι. Ὁ δὲ, ὑπομνήσας Θεὸν τῶν αὐτοῦ θαυμασιῶν, ὅσα τε ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ὅσα κατὰ τὴν ἔρημον (38) ἢ πολλαχοῦ γῆς ἢ θαλάσσης ἔδρασαν· (οἶον, Ἐρυθρᾶς (39) διάστασιν, καὶ αἰθῆς ἐπέκλυσιν· ὅπως τε ἐκ πέτρας ὕδωρ ἐπήγαγε (40), καὶ Μερβᾶν ἐγλύκαεν· Ἀμαλθεῖ θηανάπτωσε χερσὶν ἀόπλοις τὸν πατρὸς μνηνοῦσαις· τελεῖν καθελεῖν Ἱεριχοῦντια καὶ ὄνει μηχανημάτων· προφήτην ἔσωσεν ἐκ σπλάγγων κήτους· καὶ τᾶλλα ὅσα περ ἱεραὶ βίβλοι φέρουσιν,) ὑποσόμενος ἅμα, εἰ περισθεῖη τοῦ πέλαγους, καὶ τύχοι τῆς ἐφέσεως τοῦ βαπτίσματος, τῷ σώσαντι (41) αὐτὸν ἀναθήσειν· κάμπτει ταῖς ἰκεταῖς αὐτὸν, ὧν τε ὄντα, καὶ τὰς αἰτήσεις φθάνοντα τῷ μειλίχῳ τῆς φύσεως. Καὶ ὁ μὲν κλύδων αὐτίκα ἐλώφησεν· ἡ δὲ καταγίς εἰς αὐρανὸν μετεπωρήθη (42), καὶ ἡ τέως ἀγρία κατεστορέσθη θάλασσα. Ὁ μὲν ἐν τούτοις ἦν (43). preces antevertit. Ita tempestas statim sedata est, ac

parentem et truculentum conspexit. Atque hic eo rerum statu erat. C Parentes autem ipsius, quem in casum adductus esset filius, per somnum didicerunt : atque, ut parentes (quid enim pluribus verbis opus est?), votis et lacrymis Deum obsecrabant, ut filio in mari periclitanti opem ferret. Confestim itaque post orationem filium in somnis vident, furiam quamdam ac supplicis præpositum dæmonem, qui ipsi perniciem intentabat, subactum tenentem. Quæ cum ipse domum reversus ex eorum narratione accepisset, laudes et gratias Servatori agebat. Sed hæc posterius. Ex iis autem qui eadem navi vehebantur, adolescens quidam, ipsi charissimus, in ipsa periculi flamma, beati viri matrem conspiciebat, conscenso mari, arreptam navem in terram pertrahentem. Qua visione perspecta et narrata, tranquil-

⁷⁹ Exod. x, 21. ⁸⁰ Exod. xiv, 16. ⁸¹ Exod. xvii, 6. ⁸² Exod. xv, 25. ⁸³ Exod. xvii, 11. ⁸⁴ Jos. vi, 3 seq. ⁸⁵ Jon. ii, 11. ⁸⁶ Psal. cvi, 25.

(34) Colb. 1. Πλέοντι δ' οὖν αὐτῷ.

(35) Colb. 1, 2, nec non Or. et P. πληγῆς.

(36) Colb. 2 et Comib. καταπλήσσει.

(37) Colb. 1, et Or. τοῦ καθ' ἑαυτοὺς. Colb. 2 ὡς πάντων τῶν καθ' ἑαυτοὺς. Cod. P. τοῦ καθ' ἑαυτῶν.

(38) Colb. 1, et Or. ἔρημον πολλαχοῦ γῆς. Colb. 2, et Comib. ἢ ἀλλαχοῦ γῆς.

(39) Addit cod. P. τῆς θαλάσσης.

(40) Colb. 1, codd. P. et Or. πέτραν ἐπήγαγε.

(41) Ita Colb. 2 codd. P. et Or. II. εἰς. σώσαντι.

(42) Cod. P. in not. marg. ἔπαυσεν εἰς λεπτὴν πνοή. Mox idem cod. ad hoc verbum κατεστορέσθη, in not. marg. κατεστορέσθη, ἢ ὑπεστρώθη.

(43) Colb. 1, 2, et P. legitur : Ὁ μὲν οὖν ἦν ἐν τούτοις.

(44) Cod. P. in not. marg. καταχθονίων τιμωρητικόν.

(45) Ὅστις αὐτῷ. Colb. 2, codd. P. et Or. habent ἦτις αὐτῷ. Venerat Billius : *Eriunym quendam ac dæmonem pestiferum*. Combef. interpretationem secuti sumus.

(46) Λαβομένην. Colb. 1, ἐπιλαβομένην.

litas statim consecuta est, vectoresque omnes ad Deum Gregorii fide accurrerunt, periculi tanti depulsorem eum agnoscentes atque constantes. Hoc vero quid magni illius, Eliæ miraculo cedit? qui Sidoniæ reginæ, vesanæ idolorum cultrici, obsistens, sacrificio insolita et cœlesti flamma consumpto, Israelitas ad veri Dei fidem induxit: ita ut admiratione correptus populus diceret: *Vere Dominus Deus, hic est Deus* ⁸⁷. Talis fere Gregorius erat, per insperatam ex tempestate salutem, eos qui variis et multifidis erroribus tenebantur, ad unam fidei semitam ducens.

Posteaquam autem in Græciam, ac nobilem florentemque Athenarum urbem se contulit, quid referre necesse est qua hominum lætitia exceptus fuerit, præstantissimus statim in litteris et a præceptoribus et a discipulis iudicatus? Non multum tempus fluxerat, cum magnus ille Basilius Byzantio, ejusdem eruditionis gratia, Athenas appulit. Itaque et vitæ consuetudinem, et contubernii necessitudinem inter se contraxerunt. Ex mutua porro eorum conjunctione, animorumque concordia, ne exprimi quidem oratione facile potest, quantum emolumenti ad utrumque redierit. Is namque qui solus est, quamvis mentis acumine quidpiam intellexerit, sibi tamen ipsi minime fudit, ac proinde circumiens aliquem quærit, cum quo sulciatur et confirmetur. At cum duo, una animi conspiratione, ad unam eruditionis cupiditatem velut coaluerint, mutuo adminiculo nituntur, duas nimirum personas in sese complexi, nempe et ejus qui veritatem invenit, et ejus qui eandem confirmat.

Atque, ut multa incidam, præclarum quoddam amicorum par efficitur. Nam et una eademque fide collustrati erant, et pari virtutis amore flagrabant, concordia motu currentes; et quemadmodum aratores aut agricolæ, pari animi promptitudine sapientiæ arvom proscedentes et seminantes, multiplicemque messem colligentes. Fortitudine quidem, et in adversis rebus perferendis constantia, omnes ferme æquales suos anteibant. Hoc enim fere juvenum vitium est, ut, quemadmodum equulei strepitus et umbras, sic ipsi quoque ingruentes adversos casus ægre ac moleste ferant. Ipsi contra ea firmitate erant, ut ea, quæ repente plerumque ac præter morem accidebant, tranquillis atque immotis animis exciperent: adeo ut etiam terræ motu Græciam invadente, sortes animique magnitudine præstantes apud omnes inventi sint, dignique qui propheticis verbis uterentur: *Propterea non timebimus, dum turbabitur terra* ⁸⁸.

⁸⁷ Ill Reg. xviii, 59. ⁸⁸ Psal. xlv, 5.

(47) Έαντεψ̄ restituendum putant Montac. et Combef. in notis suis.

(48) Combef. legit: 'Ο Θεός τοιοῦτός ἐστιν. Colb. 1, 2, et Or.: 'Ο Θεός οὗτός ἐστι Θεός.

(49) Έκτριχυμίας. Comb. legendum censet ἐκ τριχυμίας.

(50) In edit. et in codd. quibusdam πολυσχεδεῖ, seu Montac. et Combef. melius iudicant πολυσχιδεῖ. Nam apud Theodoretum: ἀπλή γὰρ ἀλήθεια, πολυσχιδὲς τὸ ψεῦδος καὶ πολύτροπον· simplex enim et candida veritas, mendacium multifidum et versutum.

Α τούς συμπλωτῆρας τῇ πίστει προσδραμεῖν τῷ τῷ Γρηγορίου Θεῷ, καὶ ἑαυτὸν (47) εἶναι ὁμολογοῦνται ἐπίκουρον. Τί τοῦτο τοῦ κατὰ τὸν μέγαν Ἡλίαν θαύματος ἀτιμώτερον; ὅς, τῇ εἰδωλομανίᾳ τῆς Σιδωνίας ἀντιτασσόμενος, ξένῳ πυρὶ καὶ οὐρανίῳ τὴν θυσίαν ἐκδαπανήσας, εἰς πίστιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἐνήγχε τὴν Ἰσραήλ· ὥστε θαυμάσασα τὸν λαὸν εἶπεν· Ἀληθῶς Κύριος ὁ Θεός (48), οὗτός ἐστιν ὁ Θεός. Τοιοῦτός τε ἦν ὁ Γρηγόριος, τῇ ἐκτριχυμίας (49) ἀδοκίμῳ σωτηρίᾳ τοὺς πολυσχιδεῖ (50) πλάνῃ κατεχομένους εἰς μίαν ἄγων τριβὸν καὶ ὁδηγίαν τῆς πίστεως.

Ἐπεὶ δὲ αὐτὸν ἡ Ἑλλάς εἶχε καὶ τὸ εὐκλεῖς Ἀθηνῶν ὄνομα, τί δεῖ λέγειν μεθ' ὅσης προσδέχθη τῆς θυμαθίας; κράτιστος εὐθύς ἐν λόγοις, παιδευταῖς τε καὶ φοιτηταῖς ἅμα κρινόμενος. Χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ παραμηκτότος, ἐκ τοῦ Βυζαντιοῦ Βασιλείου ὁ μέγας Ἀθήναζε παρεγένετο, τῆς ἰσῆς χάριν παιδεύσεως· σύσσιτοι τε ὁμοῦ καὶ ὁμοδόξοι καθίστανται ἀλλήλοις. Ἡ γ' οὖν ἀμφοτέρων συζυγία καὶ συμφυία οὐδὲ παραστῆσαι βῆδιον ὅσον ἐκότερον ὠνησεν. Ὁ μὲν γὰρ μόνος, κἂν τι νοήσῃ, μὴ καταπιστεύων ἑαυτῷ, περιέρχεται (51) ζητῶν μεθ' οὐ βεβαιώσεται· ὅτι ἂν δὲ συκραθῶσιν ἄμφω πρὸς μίαν ἐπιθυμίαν παιδεύσεως, ἀλλήλων ἀποδείκνυνται στήριγμα, τὸν τε εὐρίσκοντα ἐν μέρει (52) καὶ τὸν βεβαιοῦντα τὴν ἀλήθειαν συνεληφότες ἐν ἑαυτοῖς.

Καὶ ἵνα συντέμω τὰ πλείονα, ζηλωτῆ γίνεται ξυνωρίς (53). Πίστει τε γὰρ ἦσαν μιᾷ πεφοτισμένοι, καὶ ἀρετῆς ὁμότημοι ἔρασταί, σύνδρομα θέοντες, καὶ καθάπερ ἀροτῆρες ἡ γεηρόνοιοι, ἰσοσθενεῖ τῇ προθυμίᾳ τὴν ἄρουραν τῆς σοφίας πέμνοντές τε καὶ σπείροντες, καὶ πολύχουν ἀμύμωμοι τὸν καρπὸν. Ἀνδρεία μὲν οὖν καὶ τῇ πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίᾳ μικροῦ πάντων ὁμηλίχων (54) ἐκράτησαν. Φιλεῖ γὰρ ἡ νεότης, ὡσπερ (55) οἱ πῶλοιοι τῶν ἵππων πρὸς τοὺς ψόφους καὶ τὰς σκιάς, οὕτω τοῖς ἐπιγινωμένοις αὐτῇ δυσχεραίνειν καὶ ἀνίστασθαι. Αὐτοῖ (56) τοῦναντίον ἦσαν πάγιοι καὶ δυσκίνητοι πρὸς τὰ ἀθρόως πολλάκις καινοτομοῦμενα· ὡς καὶ σεισμοῦ τὴν Ἑλλάδα κατεληφότος μεγαλοψύχους αὐτοὺς παρὰ πᾶσιν ἀποδειχθῆναι, καὶ τῶν προφητικῶν ἀξίους φωνῶν· Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθησόμεθα ἐν τῷ ταράσσεισθαι τὴν γῆν.

Cod. P. similiter habet πολυσχιδεῖ, et in not. marg. πολυμερῇ, εἰς πολλὰ ἐσχισμένον.

(51) Legendum existimat Combef. βεβαιώσεται.

(52) Post Montac. legit Combef. ἐν μέρει, ita cod. P. In quibusdam edit. ἐν deest.

(53) Colb. 1, et cod. P. γίνονται ξυνωρίς.

(54) Πᾶντων ὁμηλίχων, sic in edit.; at codd. P. Colb. 1, 2, et Or. ὁμηλίχων.

(55) Ita Colb. 1. In edit. ὡς. Mox cod. P. οἱ πῶλοιοι.

(56) Sic Colb. 1. In edit. autem, Αὐτοῖ δέ.

Ἐγκράτειαν δὲ ἐκ νέου τοῦ σώματος ἥσκησαν τοῖς ἀναγκαίοις (57) ἀρκούμενοι, κατὰ Ἥλιαν τε καὶ Ἰωάννην τὸν ἐξ ἀκροδρύων βιοῦντα (58) · τὰ δὲ σαπρῆς τρυφήν τε καὶ κολακείαν γαστρῶς, πάντα διαπίπτοντες καὶ χαίρειν ταῖς ἡδοναῖς φράζοντες. Τί δ' ἐν λέγοιμι σωφροσύνην, ἣ μέχρι παντὸς αὐτοῖς τοῦ βίου ἀγνούς καὶ καθαρούς τῷ Θεῷ συνετήρησεν; ὡς μικροῦ τούτων ἠττάσθαι τὸν Σενοκράτην ἐκείνον καὶ τὸν Πολέμωνα (59). Ὡν ὁ μὲν, ἑταιρίδος συγκαθευδούσης, ἀκίνητος ἦν · ὁ δὲ μικροῦ καὶ ἀπρόσιτος ταῖς ἐκ τῶν χαμαιτυπειῶν ὑπήρχε, λίαν δεδοικυλαῖς τὴν εὐστηρίαν τοῦ φιλοσόφου. Ἄρα οὖν ταῦτα μὲν οἱ ἄφρες ἐπιτοσοῦτον κατῶρθωσαν, δικαιοσύνης δὲ καὶ ἀκησίας ἤττον ἐφρόντισαν (60); Οὐ μὲν οὖν ἄλλὰ κἀναῦθα τὸν Ἀριστείδην (61) μιμούμενοι, οὐκ ἀρετῆς ἐξωνοῦμενοι χρήματα, οὐδὲ μισθαρίαν τὴν φιλοσοφίαν ποιούμενοι, προῖκα χρηστοὶ τοῖς πᾶσιν ἦσαν ἐξίσου (62), μειονεξίαν τε καὶ πλεονεξίαν ἀποδιδράσκοντες, καὶ ἐν ὅροις τοῦ καλοῦ μένοντες. Ἀκησίας δὲ τοσοῦτον αὐτοῖς τὸ περιὸν (63), καὶ

“ III Reg. xvii, 3, 4. “ Matth. iii, 4.

(57) Montac. addit μόνοις, quemadmodum codi. P. et Colb. 1.

(58) Colb. 1. τοὺς ἐξ ἀκροδρύων βιοῦντας. Olim nonnulli legebant ἀκρίδων, et ea voce significari volebant summas olerum partes, ut Isidorus Pelus., lib. 1, epist. 152: Αἱ ἀκρίδες οὐ ζῶα εἰσιν, ἀλλ' ἀκρόμονες βοτανῶν ἢ φυτῶν. Ἀκρίδες non animantia sicut verum herbarum aut plantarum summitates. Nicephorus lib. 1 Hist., cap. 4, tenerioribus arborum frondiumque summitatibus ve-ci solitum Joannem scribit, id est, ut annotat interpres, ἀκροὺς δρυῶν, quæ in Evangelio dicuntur ἀκρίδες. Ita placuit quibusdam: alii aliam sententiam sequuntur, et ne vel iota unum a sacro textu, quod nefarium ipsis videretur, discedendum putant. Hi volunt locustas Joannis fuisse cibum, proferuntque S. Clementis Alexandrii testimonium, qui constanter asserit, Pædag. lib. ii, quod Joannes in deserto locustis victitavit: Καὶ μὲν ἐθίλει καὶ τὰς ἀκρίδας. Præterea constat ex Levitici xi, 22, locustam secundum speciem suam ex mundorum animalium censu in usum escamque populo Dei concessam: Καὶ ταῦτα φάγεσθε, καὶ τὴν ἀκρίδα · sic interpretes LXX. Sed et versiones tum veteres, tum novæ, locum Matthæi ubi Ἡ δὲ τροφή αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες, per locustas reddiderunt. Suis itaque sacris oraculis utriusque Testamenti sensus integer asseratur, et his doctos inter mota dirimitur.

(59) In cod. P. addit nota marg. Ἕλληνες οὗτοι τὴν ἀρετὴν ἀσχέσαντες, Græci illi virtutem coluerunt. Venerandam Polemonis philosophi, et ad philosophiam compositam imaginem, infame scortum fugasse Gregorius noster, ut inauditum præclarumque facinus, memoriæ prodidit carm. iamb. De virtute:

*Meretricem accessit juvenis intemperans :
Illa autem ubi ad atrium, ut narrant, prope accessit,
Prominentem Polemonis imaginem,
Quæ venerabilis erat, conspicata,
Statim ipso visu superata, ubiit,
Ut vivam reverita eum qui pictus erat.*

In eodem carm. refert Gregorius factum Xenocratis his verbis :

*Xenocratem serunt, cum meretrix quædam
Et noctu dormienti immissa esset
Quorundam tentamento; ubi id persensit,
Neque territum fuisse novitate injuriæ,*

Frugalitatem porro jam inde ab ineunte ætate coluerunt, necessario victu contenti, Eliæ instar **, et Joannis ** arboris baccis vicitantis; ea autem omnia, quæ ad luxum ventrisque lenocinium spectabant, respuentes, voluptatesque longum valere jubentes. Nam quid de castitate dicam, quæ per omnem vitæ cursum eos puros et sanctos Deo conservavit? ut pene hac parte Xenocrates ille et Polemon ipsis cedere cogantur: quorum alter, scorto ad latus ipsius cubante, nullis libidinis stimulis ad venerem incitatus est: alter vitæ asperitate ita meretrices perterrefaciebat, ut vix etiam ad eum propius accedere auderent. Verum his quidem fortasse virtutibus illi tantopere floruerunt: cæterum justitiæ et inopiæ curam non perinde habuerunt? Profecto minime. Nam hic quoque, quod de Aristide memorix proditum est, non virtutem pecunias commutabant, nec philosophia ad quæstum abutebantur: sed cunctis ex æquo a se sponte humani officiosique erant, defectum et excessum fugientes, ac intra

*Nec surrexisse aut fugere dignatum fuisse.
Utrumque enim esse indignum Xenocrate.
Sic autem invictus et invulnerabilis fuit,
Ut illa fugiens festive clamaret:
Mortuo me copulantes decepistis.*

Venerabilis effigies Polemonis meretrices arceat, per me licet; haud secus ac umbra fraxini serpentes fugare dicitur. At mirandam Xenocratis continentiam pluris esse faciendam nullus non dixerit, quamquam virtutem hanc ethnicam, falsam prorsus futilemque, utpote justitiæ ac charitatis exortem, Christianus quivis asserat.

(60) Cod. P. ἐφρόνησαν.

(61) Aristides tanta justitiæ laude floruit, ut hinc etiam cognomentum invenerit. De cujus paupertate vide Plutarchum in ejus Vita. Hæc Billius in notis ad carmen iambicum De virtute, in quo Gregorius meminit Aristidis his verbis:

*Is qui tributa Græcis aliquando exæquavit,
Lysimachi filius (Aristides) aliasque inter principes
In rebus publicis agendis ac militaribus expedi-
(Ac illum quidem nomen ex agendi ratione ha-
Ut qui justus fuerit, et justus hactenus vocetur,
Libens omitto) ita pecunia visus est altior,
Ut civitas ære publico et illius filius
Collocaverit, præclaræ paupertati honorem ha-
Et ipsum sepelierit non habentem unde sepeliretur.*

(62) Cod. P. ἐξίσου βίον ἄξιαν τε καὶ πλεονεξίαν ἀποδιδράσκοντες.

(63) Cod. 1, τοσοῦτον ἦν αὐτοῖς τὸ περιὸν, καὶ οὕτως Ἀντισθένης. Hanc lectionem secutus est Billius, alioquin vertere debuisset: Adeoque inopiam superabant Antisthenis, etc. Inter philosophos quos ethnicis plurimi faciebant, numerat Gregorius in oratione iv Antisthenem, Diogenem et Cratetem; sed et duos posteriores, necnon illorum inopiam Gregorius ipse versibus suis sic celebravit in carmine iambico De virtute:

*Quis ignorat Sinopensem illum canem?
Is ita erat
Paucis contentus et in victu moderatus,
Ut rem unam possideret, nempe baculum,
Ac domum sub dio in medio civitatis,*

virtu is fines consistentes. Inopia autem ita excelebant, tantoque Antisthenem, et Diogenem, et Cratetem, intervallo præcedebant, ut eorum laudes magnificentique tituli pro meris nugis haberentur. Neque enim minus quam illi opes aspernabantur : et ostentationem interim, inanisque gloriæ studium procul ablegabant : quo vitio admirandi illi canes tenebantur, publicis præconiis, reliquorumque hominum contemptiōne, philosophiæ gravitatem labefactantes et obtinentes.

Jam de prudentiâ et sapientiâ quid attinet dicere? Cum omnis vita, una illis meditatio esset, ac cupiditas noctu diuque ejus adipsendæ desiderio intenta, non secus atque iis, qui *thesaurum effodiunt*⁶⁴, ut verbis Job utar. Probe etenim noverant egregii viri laborem in meditatione prius impensum, in perseverantia scientiæque ubertate et copia, vim suam proferre. Ex quo assequabantur, ut non modo æquales suos, sed et plurimos natu majores nominis splendore superarent, tum propter laborem et industriam naturæque bonitatem, tum etiam quia in honestarum tantum laudabiliumque rerum studium incumbabant. Atque in tota quidem grammatica nihil omnino eos fugit, non metrorum scientia, non poetici scopi et tropi, non historiæ copia, non forensis dictionis puritas. In rhetorica autem eam rationem habuerunt, ut verborum elegantia decerpta atque collecta, falsitatem ipsius mentiendique fibidinem vitarent. Philosophiam porro, tam eam quæ in moribus, quam quæ in placitis et doctrina, medicæque indicatione et ratiocinatione versatur, non liberali tantum eruditione tenuis perceperunt, ne indoctis duntaxat superiores essent : verum quemadmodum præceptiores quidam, præstantissimique doctores. Jam in musica ita se compararunt, ut quidquid in ea antiqui et concinni est addiscerent, eam animæ partem, in qua irarum existit ardor effrenisque impetus, emollirent : quidquid autem ad voluptatem impellit, ad theatra relegarent. Quinetiam numerorum supputationes, et geometriæ æquitatem, siderumque situm ac motum, velut novi Moyses et Daniel, edocti sunt : ita tamen ut non tam ab illis ducerentur, quam, quod ait Scriptura, *intellectum omnem in captivitate redigerent in ob-*

⁶⁴ Job III, 21.

*Dolium versatile, ventorum vi expositum ;
Quod quidem ei domibus auro lectis erat
Præciosius.....*

*Crates similiter, cum divitiis altiore
Se præberet, ac opes suas pecori pascendas reli-*
[quisset,

*Ut nequitia administras ac corporum ;
Aram ascendens, magno præconio
Seipsum ut in mediis Olympia renuntiavit,
Mirabile illud dictum proclamans :
Crates Crateiem Thebæum libertate donat ;
Servitutem esse ducens amorem pecuniæ.*

At quis virtutes philosophorum illorum veras esse virtutes ; quis illos rem bonam bene secutos dixerit? Non certe Gregorius qui paulo infra sic loquitur :

*Πρῶτον μὲν οὐ καλῶς τὸ καλὸν μετῆσαν·
Πλείον γὰρ ἦν ἐνδείξεις ἢ καλοῦ πόθος.*

A οὕτω τῆς Ἀντισθένης καὶ Διογένης καὶ Κράτητος (64) ὑπερήρθησαν, ὡς παιδιὰν ἀπορῆναι τὰ ἐκείνων σεμνολογήματα. Ἦσαν γὰρ ἐξίσου μὲν ἐκείνων κτημάτων ὑπερφρονούντες, ἀλαζονεῖαν δὲ καὶ κενόδοξίαν (65) ἀποσειόμενοι· αἷς (66) οἱ θυμαστοὶ κύνες ἐάλωσαν, δημοσίοις κηρύγμασι καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ὑπεροψία τὸ τῆς φιλοσοφίας σεμνὸν λυμνόμενοι (67).

Φρονήσεως δὲ ἔνεκεν τί χρὴ καὶ λέγειν ; οἷς μὲν μελέτη ἅπας ὁ βίος (68), καὶ ἔφεσις ἀληκτος περὶ τὴν αὐτῆς κτήσιν ἐτέτατο καὶ νύκτωρ καὶ καθ' ἡμέραν, ὡς περὶ θησαυρὸν ἀγορεύουσι, καθά φησιν Ἰώβ ὁ μακάριος. Εὖ γὰρ ἤδεισαν οἱ γεννάδαι, ὅτι ὁ ἐν τῇ μελέτῃ προδανεισθεὶς πόνος ἐν τῇ διαμονῇ καὶ τῷ πλήθει τῆς γνώσεως τὴν ἰσχὺν ἀποδίδωσιν. Οὕτω μὲν οὖν ὑπῆρξεν αὐτοῖς τῶν τε καθ' ἑαυτοὺς καὶ πλείστον ἀρχαιοτέρων εὐκλεεστέρους γενέσθαι πόνου τε καὶ εὐκληρίᾳ φύσεως, καὶ τῷ περὶ τὰ καλὰ μῖνι ἐσπουδακέναι. Γραμματικῆς μὲν οὖν αὐτοῖς οὐδοσιὸν παρεῖτο λαθόν, οὐ μέτρων ἐπιστήμη, οὐ ποιητικὸν σκοποὶ καὶ τρόποι, οὐχ ἱστορίας πλήθος, οὐ πολιτικῆς λέξεως καθαρότης· ῥητορικῆς δὲ τὸ τῆς φράσεως κάλλος ἀπανθησάμενοι, τὸ ψεῦδος ἐξέκλιναν· φιλοσοφίας δὲ ἠθικῆς, καὶ ὅση ἐν δόγμασι καὶ ἱατρικῆς ἐνδείξιν, καὶ ἀναλογισμῶν, οὐ μέχρις ἐλευθέρου μετέσχον παιδείσεως, ὡς ἂν μὴ ἰδιωτῶν μόνον τὸ πλεόν ἔχοιεν, ἀλλὰ καθάπερ τινὲς παιδεύται καὶ διδάσκαλοι ἀριστοὶ (69). Τῆς δ' αὖ μουσικῆς ὅσον μὲν ἀρχαῖον καὶ ἐναρμόνιον ἐκμαθόντες, τὸ τῆς ψυχῆς θυμοειδὲς τε καὶ δυσκάθεκτον ἐξεμάλασαν· τὸ δ' ὅσον πρὸς ἡδονὴν φέρει ταῖς σκηναῖς ἀπεπέμφαντο. Ἀριθμῶν δὲ λογισμοὺς, καὶ γεωμετρίας ἰσότητά, καὶ ἀστρων θέσιν καὶ κίνησιν, καθάπερ νέοι Μωῦσῆς τε καὶ Δανιὴλ, ἐκπαιδεύονται, οὐ πρὸς ἐκείνων μᾶλλον ἀγόμενοι, ἀλλ' αἰχμαλωτίζοντες κατὰ τὸ γεγραμμένον *πάν ῥήμα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ*· κάλλος τε καὶ σκέπην τῆς πρώτης σοφίας ταύτης τιθέμενοι. Καὶ διὰ πάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐδάδισαν, βελτιόνων τε καὶ χειρόνων· ὥστε τὰ μὲν ἔχειν φυγεῖν, τὰ δὲ ἐλέσθαι μετὰ συνέσεως. Ἐπαιῶ γὰρ τὸν εἰπόντα, *κἂν θύραθεν ἔστυχε τῆς ἡμετέρας αὐλῆς*· Οὐ γὰρ τό γε (70) γυνῶνα τι τῶν μὴ καλῶν ἄτιμον·

D *Primo quidem non recte rectum secuti sunt ;
Magis enim erat ostentatio, quam studium virtutis.*

(64) Pro Κράτητος, cod. P. habet Σωκράτους.

(65) Cod. P. κενόδοξίαν.

(66) Ita Coll. 2. In editi. οἷς.

(67) Cod. P. λοιμυόμενοι, contagione inficientes.

(68) Οἷς μὲν, etc. Billius sic reididit : *Cum ipsi toto vitæ spatio nihil aliud meditati sint, cupiditatemque omnem suam in ejus adaptione noctu atque interdium defixam habuerint.*

(69) Collid. Or. et P. καὶ διδάσκαλων οἱ ἀριστοὶ.

(70) Cod. Or. τότε. Sic vertit Billius : *Minime turpe atque ignominiosum esse, aliquid eorum quæ minus honesta sunt, cognitum habere.* Brevior Combelsii interoretatio, quam adoptavimus.

ἀλλ' ἴασιν ἐξ αὐτοῦ συμβαίνεισθαι (71) τοῖς μὴ φθόνῳ *A sequium Christi* ²², atque hanc primariæ sapientiæ τὰ λεγόμενα, ἀλλ' εὐνοίᾳ δεχομένοις.

omnia, ut ita loquar, tam meliora quam deteriora, grassati sunt, ut cum iudicio ea partim fugere, partim amplectari possent. Mihi enim magnopere probatur, quod quidam, licet a nostra caula extraneus, dixit: Haud enim turpe ea nosse quæ minus honesta sunt: quin potius curationem ex eo contingere, iis uique qui non invido, sed candido ac benevolo animo ea quæ dicuntur, accipiunt.

Ἄλλὰ τί ἐπαθον, ὦ φίλοι; Μεταξὺ γὰρ προῖων ὁ λόγος, συναρπάσας τὸν λέγοντα, καθάπερ ἵππος τὸν ἐπιβάτην, εἰς τοὺς ἐπαίνους κατέστησε Βασιλείου τοῦ μακαρίου. Μικρὸν οὖν ἐπισχῶν, οἶόν τιαι ῥυτῆρσιν (72) ἀναστειλῶ τὸν λόγον, καὶ τὴν τόλμαν ἐφέξω, μὴ πρόσω φέρεσθαι. Οἱ γὰρ τῶν ὑπὲρ δύναμιν ἐφιέμενοι καὶ τῶν μετρίων ἀποτυγχάνουσιν. Ἄλλὰ Βασίλειος μὲν (73) τὴν καλὴν πραγματείαν ἐμπορευσάμενος, οἰκαδὲ ἔκετο· Γρηγόριος δὲ ἀπρίξ (74) καταβίβηκε τοῖς Ἀθηναίων φοιτηταῖς, μήτε τὴν ἐξοδὸν αὐτῷ συγχωροῦσι, καὶ παιδεύειν αὐτοὺς ἐκλιπαροῦσι, τὴν τε σοφιστικὸν θρόνον παρακαλοῦσι δέχεσθαι. Ὁ δὲ πρὸς μὲν ὀλίγον, τὴν πρὸς αὐτοὺς χάριν ἀφοσιούμενος (75), ἔμεινε· μικρὸν δὲ ὕστερον, ἄπαντας τοὺς ἐκείσε φίλους ἀντιβολήσας, καὶ πείσας, ὡς ἀναγκαῖα εἴη αὐτῷ ἢ πρὸς τοὺς τεκνόντας ἀριξίς, τριακοστὸν ἔτη πληρώσας ἔτος ἐν τοῖς μαθήμασιν, οὕτω τῇ πατριδὶ ἑαυτὴν ἀποδίδωσι.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸ θεῖον λαμβάνει βάπτισμα, ὁ καὶ πρῶτην τῇ δυνάμει πεφωτισμένος· καὶ τίθησιν ὅρον ἑαυτῷ μήποτε ὁμόσειν, μέχρις ἂν τῷ βίῳ τοῦτ' ἐμπολιτεύηται· ὃν καὶ εἰς τέλος ἐφύλαξεν· ἔπειτα πῶθεν γονέων καὶ φίλων ἀποπηροῖ, τῶν αὐτοῦ λόγων ἐρμεμένων ἀκούσας· οὐ γὰρ αὐτὸς εἶχε περὶ τοῦτα φιλοτιμίαν. Συμβουλευόντων δὲ δημοσίων τε καὶ οἰκείων ἐγκαλινδεῖσθαι κακοῖς (οὕτω γὰρ ὀνομάζω τὴν ἐν τοῖς ὕλικοῖς περιφάνειαν), αὐτὸς ἑαυτῷ συνεβούλευε δοῦναι ἑαυτὸν, καθάπερ ὑπέσχετο κινδυνεύων θεῷ κόσμου τε χωρισθῆναι, καὶ μόνῳ τῷ καθαρῶτάτῳ συνείναι· καὶ ταῖς ἱεραῖς βίβλοις καθομιλοῦντα, ἐκείθεν ἔλκειν τῆς ἀληθείας τὴν ἑλλαμψίν. Ὁ δὲ καὶ πῶθεν διετέλει, μοναστῆς ἀντὶ κοσμικοῦ, καὶ ἀκτῆμον ἀντὶ χρηματιστοῦ εἶναι ἐλόμενος.

sacrorum familiari lectione veritatis splendorem hauriret. Id quod per omnem vitam facere non destitit, monachus esse potius habens quam mundanus, et pauper quam quæstuarus.

Πολλάκις γοῦν καὶ Χριστὸν ἐώρα ἐναργῶς ἐν δ' ὕπνῳ (76) καὶ ἐν μελέτῃ νυκτερινῇ, καθὼς φησὶ ἡ βίβλος ἢ ἱερά, ταύτην τῆς καθαρότητος λαμβάνων ἀπέδοσιν. Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ καθαρὸι τῇ καρδίᾳ· ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. Καθαρὸν γὰρ τοῦτόν φησιν ὁ Κύριος, ὁποῖος ἦν ὁ μέγας Γρηγόριος, κατὰ τὴν πόλιν, ἀγορὰς, θέατρα, σοφιστῶν τύπον,

²² II Cor. x, 5. ²³ Job xxxiii, 15. ²⁴ Matth. v, 8.

(71) Colb. 1, 2, P. et Or. codd. συμβαίνει γίνεσθαι.

(72) Ita Colb. 1 et 2; in edit. ῥυτῆρσιν. Cod. P. pariter habet ῥυτῆρσιν, et in not. marg. ἰμασιν.

(73) *Mén* deest in cod. Or. qui mox habet οἰκαδὲ ἔκετο. Sic et cod. P. *domum curiebat*. In edit. vero οἰκαδὲ ἔκετο.

pulchritudinem tegumentumque statuerent. Ac per

Sed quid mihi accidit, o amici? Interea enim progrediens oratio, velut equus sessorem, sic me hæc dicentem abripuit, atque in beati Basilii laudibus collocavit. Parum igitur insistens, velut quibusdam habenis orationem repristinam, temeritatemque compescam, ne ulterius præceps feratur. Etenim qui viribus majora concupiscunt, ne mediocria quidem assequuntur. Ergo Basilius præclare negotiatus, domum se recepit: Gregorius autem a studiosa Atheniensium juventute, omni studio detinebatur, ut nec discedendi facerent facultatem, ac docendi provinciam subire, sophisticamque cathedram accipere, obnixè rogarent et obsecrarent. Ille vero, ne in ipsorum gratiam nihil facere velle videretur, aliquantisper mansit. Verum haud multo interjecto tempore, cum omnes amicos, quos in ea urbe habebat, exorasset, suæque ad parentes perfectionis necessitatem ipsis probasset, ita demum, tricesimo jam anno in artium studiis exacto, patriæ sese restituit.

Ac primum divino baptisate tingitur, qui jam ante potentia vique illuminatus esset: legemque sibi indicit nunquam jurandi, quandiu in hac vita versaretur: quam etiam ad extremum usque diem servavit. Deinde, ut parentum et amicorum, qui ipsam verba facientem audire gestiebant, cupiditati satisfaceret (neque enim id ipse ambitiose affectabat), hoc quoque munere defungitur. Verum cum iidem auctores ipsi essent, ut publicis domesticisque malis (sic enim rerum terrenarum splendorem amplitudinemque voco) seipsum involveret: ipse contra sibi consulebat, ut, quemadmodum in vita discrimen adductus promiserat, Deo sese offerret, et a mundo se junctus, cum eo, qui solus purissimus est, vitæ consuetudine jungeretur, atque ex librorum

Ac sæpenumero ipsi accidit, ut Christum quoque perspicue in somnis, nocturnaque ut Scriptura loquitur, ²⁵ meditatione conspiceret, eamque puritatis mercedem ferret. Beati enim, inquit, mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt ²⁶. Mundum enim eum dicit Dominus, qualis erat magnus Gregorius, qui urbes, fora, theatra, sophistarum fa-

(74) Cod. P. in not. marg. ἰσχυρῶς, ἀσφαλῶς, βίβλ.

(75) Cod. P. in not. marg. προσποιούμενος δῆθεν, videlicet dissimulans.

(76) Quæ sequuntur desunt in Colb. 1, qui sic habet: Ἐν ὕπνῳ τὴν τῆς καθαρότητος.

stum, principum et magistratum contumaciam, A
judicium iniquas causarum inflexiones, litigantium
rixas, rhetorum mendacia, furum insidias, inexple-
bilem negotiatorum avaritiam, cautionum juramenta,
divitum arrogantiam, pauperum fraudes et facino-
ra, ingluviem, temulentiam, gloriam fluxam et
fragilem, vestes magnificas, egregiam suppellectilem
auro et argento confectam, domos pictura et mar-
moreis tabulis insignes, ac calculis exornatas,
aliaque omnia reliquerat, quæ animi puritatem tur-
bant, purissimæque luci aditum intercludunt. At-
que in juvenali ætate hujusmodi nobis erat Grego-
rius.

Posteaquam autem pater filium, quem, invitum
et repugnantem ægreque cedentem, presbyterum
creaverat, præsullem quoque instituere aggressus
est, quid facit? Ab Ecclesia clam se proripit, ut
curas, mentem humi detorquentes ac deprimentes,
effugiat, atque in Pontum profectus, cum egregio
illo Basilio philosophatur. Nam cum simul in litteris
instituti, atque ad breve tempus alter ab altero dis-
tracti fuissent, ad se invicem rursus accurrerunt,
nempe et morum concordia, et mutua pollicitatione
impulsi ac incitati: adeo ut in ipsis dictum illud
impletetur: *Ubi duo vel tres in nomine meo congre-
gati fuerint, illic sum in medio eorum* 10.

Hic porro commorantes, et mutua exstimulatione
virtutem augebant, et vitæ monasticæ leges piis
Deoque devotis hominibus, atque a mundi societate
disjunctis, ferebant, Lycurgi legibus paciores,
Solonis graviores, Minois æquiores. Imo vero, ut
de his viris sublimius aliquid dicam, Mosem imitan-
tur, nubeque obtekti, atque, ut a tumultuaria et
turbulenta hac vita procul se removerent, in mon-
tem secedentes, legislatoris officio fungebantur. At
vero pater, et canitie, et curis gravis, ac præterea
Cæsarii filii luctu mæstus et afflictus, solitudinem
non ferens, gravibus nec nutire in contrarium
sinentibus litteris Gregorio suadet reditum. Ipse
igitur formidolosum esse ratus patri non obsequi,
præsertim sacerdoti, et natu grandi, ad reditum se
accingit, partim invitus, partim æquo animo ac
lubenti. Ut enim tranquillæ vitæ amor eum, ut in
Ponto maneret, hortabatur: ita eundem altera ex

Cum autem Cæsarius, cui provincia maxima

10 Matth. xviii, 20.

(77) Ita cod. Or. et Combef. et Colb. 2. In edit. D
μετακλήσεις.

(78) Cod. P., ῥητόρων βίαις, κλεπτῶν ἐπιδα-
σιας.

(79) Sic cod. Or. et melius forte quam in edit., ubi
τύπον, siquidem jam paulo ante legitur σοφιστῶν
τύπον.

(80) Πεποιημένα. Quibusdam edit. placeret magis
πεποικλιμένα, supellectilem variegatam: paulo post
ῥητογραφῆ Montac. legendum putat γραφαίς.

(81) Cod. P. προῦβάλλεται.

(82) Cod. P. ἤξαντα.

(83) Cod. P. φιλοσόφου.

A ἀρχόντων ἀπονοίας, δικαστῶν μετακλήσεις (77), ἐ-
καζομένων Ἐριδας, ῥητόρων ψεύδη (78), κλεπτῶν ἐπι-
δουλὰς, ἐμπόρων ἀπληστίαν, καπήλων ὄρκους, πλο-
σίων Ἐπαρσιν (79), ἐνδεῶν κακουργίας, κόρον, μέ-
θην, ὄξαν τὴν ἀπανθοῦσαν, ἐσθῆτα πολυτελῆ, κειμή-
λια ἐκ χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου πεποιημένα (80),
ὄρκους γραφῆ τε καὶ πλαξὶ μαρμάρων διαπρεπαίς,
καὶ ψηφίσαι διηριθμομένους· ἄλλα τε ὅσα, τὸ τῆς δια-
νοίας καθαρὸν ἐπιθολοῦντα, τῷ καθαρωτάτῳ φωτι
οὐκ ἐπιτρέπεται τὴν εἰσοδόν. Ταῦτα ἡμῖν ὁ Γρηγόριος
ἐν νέᾳ τῇ ἡλικίᾳ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατὴρ εἰς ἱερέα προβάλλεται (81) τὴν
οὐδὲν χειροτονήσας πρεσβύτερον βίᾳ τε καὶ μόλις
B εἴξαντα (82), τί ποιεῖ; Τῆς Ἐκκλησίας ὑπέχειται, τὰς
κατασπῶσας τὸν νοῦν μερίμνας ἀποδιδράσκων· καὶ
γενόμενος ἐν Πόντῳ μετὰ Βασιλείου τοῦ πάνυ φιλο-
σοφεῖ (83). Ἄμα γὰρ παιδευθέντες, καὶ πρὸς ὄλιγον
διαπρεθέντες, πάλιν ἀλλήλοις προσέδραμον (84), τρέ-
πων τε κοινωνίᾳ καὶ τῇ πρὸς ἑαυτοὺς ὑποσχέσει συν-
ελαυνόμενοι· ὡς ἐν αὐτοῖς πληρωθῆναι τὸ εἰρημέ-
νον· Ὁπου δ' ἂν ὦσι (85) δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι
εἰς τὸ ἐμὸν δρομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.

Διέτριβον οὖν τὴν (86) τε ἀρετὴν τῇ παραθήξει
συναυξάνοντες (87), καὶ θεσμούς ἀσκήσεως τοῖς φι-
λοθεοῖς ἀσκηταῖς καὶ (88) κόσμου χωρισθεῖσι τίθεμέ-
νοι, τῶν Λυκούργου μὲν εἰρηνηκωτέρους, τῶν δὲ Σέ-
λωνος σεμνοτέρους, καὶ δικαιοτέρους τῶν Μίνως·
C μᾶλλον δὲ, ἵνα τι λέξω περὶ τῶν ἀνδρῶν ὑψηλότερον,
Μωῦσέα μιμοῦνται, νέφει τε καλυπτόμενοι καὶ δροῦς
ἀναχωρήσει τοῦ παραχώδους βίου πόρρω ἑαυτοῦς
καθιστῶντες, ἐνομοθέτου. Ὁ δὲ πατὴρ, πολὺν τε
βαρυνόμενος καὶ φροντισίν, ἔτι δὲ καὶ πένθει τοῦ
οὐοῦ Καίσαρου πιεσθεῖς, οὐ φέρων τὴν μόνησιν,
ἐπιστολαῖς δυσωπητικαῖς (89) τὸν Γρηγόριον πείθει
πρὸς τὴν ἐπάνοδον. Ὁ δὲ, φοβερὸν κρίνας παρακοὴν
πατρὸς, καὶ ἱερέως, καὶ πρεσβύτου, ἐπάνεισι, πῆ
μὲν ἄκων, πῆ δὲ καὶ βουλόμενος. Ἦσυχίας μὲν γὰρ
πόθος ἐν τῷ Πόντῳ μένειν ἀνέπειθεν· ἀλλ' ἀνθεῖκον
σκοπὸς εὐσεβῆς πατρικῆς θεραπείας.

Ἐπαι οὖν Καίσαριος, ἀοχὴν μεγίστην πεπιστευ-

(84) Πάλιν ἀλλήλοις προσέδραμον. Billius in-
terpretatur, inter se rursus mira celeritate juncti anni.
Textui consona magis videtur versio Combefisii.

(85) Colb. 1, Ὁπου δ' ἂν ὦσι, ἔφη, δύο, ubicunque
fuerint, inquit, duo. Cod. P. δύο ἢ τρεῖς ἐξ ὑμῶν.

(86) Cod. Or. διέτριβον δὲ τὴν.

(87) In codd. Or. et P. συναυξόντες, ita etiam
Montac. et alii.

(88) Καὶ δεῖσιν in Colb. 2.

(89) Cod. P. δυσωπῶν. Hunc locum reddimus cum
Combef. Billius verierat: Eas ad Gregorium episto-
las scripsit, quibus ipsum pudore quodam et reveren-
tia ad reditum impelleret.

μένος, ἐπιμελητῆς τῶν θησαυρῶν (90) καταστάς, καὶ ἀρχῆς ἐτελεύτα τὸν βίον· ἔδει δὲ κατὰ νόμους τῆς οὐσίας τοῦ παιδὸς τὸν πατέρα κληρονόμον ἀναδειχθῆναι (92), καὶ τὰς ἐναγωγὰς τῶν κινούντων κατὰ τοῦ οἰχομένου ἐφ' ἑαυτὸν μεταστήσασθαι συν- ἰδίῃ πολλῶν ταραχῶ τὸν μέγαν ἐνειληθῆναι Γρηγόριον, πολλῶν κοιμηθῆναι, οἷα κυνῶν ἐπιδραμόντων τῇ θήρᾳ, ἐρήμην οἰομένων λήψασθαι τὴν οὐσίαν τοῦ τελευτήσαντος. Καὶ ὁ μὲν πατήρ, γῆρα τε καὶ νόσῳ καμθῆς, ἐννεμήκοντα ἤδη διηनुκῶς ἔτη, τὴν ἐκ τῶν δικαστηρίων συντριβὴν φέρειν οὐκ ἔσθενε· εἰς τοῦτον δὲ οὐκ ἄλλα ἢ φροντίς περιέστατο. Πλὴν γε δὴ ἡ πρὸς γονεῖς θεράπευα καὶ τὰ δυσχερῆ κατεμέριζεν ἐλπίδι τῶν ἐναποκειμένων μισθῶν (93), οἱ τοῖς εἰς γονεῖς εὐσεβήσασιν ἐπηγγέθησαν.

Ἐγένετο δὲ καὶ τι τοιοῦτον τῆς Ἀρειανικῆς (94) αἰρέσεως διὰ τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας ἐπικλυζούσης τὴν Ἐκκλησίαν. Πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων τῶν πάλαιον ὑπερωρίστησαν, αἰκίας τε πολυτρόποις καὶ συκοφανταῖς ἐκδεδομένοι· ἱερεῖς τε καὶ λαοῦ παμπληθῆ συστήματα ἐν ὑπαίθρῳ ἐταλαιπωροῦντο, οὔτε οἴκους προσευχῆς ἔχοντες, οὔτε τῆς ἐκ τῶν νόμων δικαιοσύνης τοῖς ἀσεβέσιν ἐξ ἴσου μεταλαμβάνοντες, πάντα σχεδὸν τῆς αἰρέσεως ἐπιλαθούσης τὰ πέρατα, βασιλικῆ τε χειρὶ καὶ ἀσεβεῖα θρασυνομένης. Ἐδόθη δ' οὐκ ἀπαρῆστια τοῖς ὀλεθρίοις ποιμέσι, καὶ τῷ ἡμέρω κωδίῳ (95) τὸν λύκον περικαλύπτουσι, ἐξωθεῖν τοὺς πιστοὺς ἀρχιερέας, καὶ τοῦ πρώτου ποιμένου ἀξίους Χριστοῦ. Ταύτη γοῦν ἔνιοι μὲν φόβῳ (96) καταπλαγέντες, οἱ δὲ κολακείαις μαλακισθέντες, ἢ χρίμασιν ἠττηθέντες, ἕταροι δὲ ἀπλότῃ τρώπων φανακισθέντες, τὸ δέλεαρ τῆς αἰρέσεως καταδέχονται, γραφῇ τε χειρὸς καὶ κοινωρίᾳ συναφθέντες τοῖς ὑπεναντίοις (97). Ὅνεις ἦν καὶ ὁ τοῦ μακαρίου πατρὸς, ἀκαρτεῖα γνῶμης τῷ ἀγκίστρῳ περιπεσὼν (98). Τοῦτον (99) οἱ τῆς χώρας μονασταὶ μὴ ἀναρχόμενοι, τῆς κοινωρίας αὐτοῦ ἀποτέμνονται, συναίστη δὲ αὐτοῖς καὶ τοῦ λαοῦ μέρος οὐ τὸ βραχύτατον, τῇ ἀξιοπιστίᾳ τῶν ἀσκητῶν ἀτεχνῶς ἐξακολουθήσαντες (1).

Τὶ οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων; Τὰ μὲν πρῶτα λιταίς τε καὶ παννυχίαι τὸν Θεὸν ἐξευμενίζετο, δοῦναι λύσιν τοῦ κακοῦ, καὶ τῆς διαιρέσεως (2) γενέσθαι συν- ὄλωσιν, σωπῆν τε τοῦ λέγειν ἑαυτῷ ἐπιτάξας, καὶ οὕτω τὸ σκυθρωπὸν ἐνδεικνύμενος· εἶτα νοθεύσας τὸν πατέρα συγγνώμην αἰτήσαι τοῦ πταίσμα-

A commissa, ac thesaurorum cura, publicarumque pecuniarum quæstura mandata fuerat, dum magistratum gereret vitam cum morte commutasset; ac patrem, ut leges ferebant, simul et filii hæredem declarari, et actiones eorum, qui litem defuncto movebant, excipere atque in se transferre necesse esset: inagnis gravibusque tumultibus Gregorio involvi contigit, permultis videlicet instar canum ad prædam accurrentibus, ac mortui facultates nullo obsistente se arrepturos existimantibus. Nam pater, et senectute et morbo fractus (nonaginta enim jam vitæ annos expleverat) iudiciorum turbas molestiasque perferre minime valebat: ob idque ad hunc tota curarum moles devolvebatur. Cæterum parentum cultus molestias levabat, spem eorum præmiorum afferens, quæ filiis, parentes officiose pieque colentibus, promissa sunt.

B Hic quoque hujusmodi quiddam ab Ariana hæresi, quæ per nequitia spiritus Ecclesiam obruebat, accidit. Plerique antistites in exilium acti sunt, multiplicibusque tormentis calumniisque vexati: sacerdotes, ac numerosissimi populi cætus sub dio afflictabantur, ne domos quidem orationis habentes, nec legum æquitate cum impiis ex æquo fruente, hæresi nimirum omnes fere orbis fines occupante, impiique imperatoris ope aique auxilio subnitente ac ferociente. Concessa est itaque licentia perniciosiorum pastoribus, et sub mansueta pelle lupum legentibus, fideles episcopos, et Christo primo pastore dignos, exturbandi. Quo factum est, ut alii verborum illecebris deliniti, aut pecuniis subacti, alii morum simplicitate decepti, hæresis escam susceperint, chirographo suo et communionem cum adversariis conjuncti. Quo in numero beati quoque hujus viri pater erat, animi simplicitate in hamum prolapsus. Quod illius factum cum provinciales monachi ferre non possent, ab ipsius se communionem abscondunt; simulque abscessit pars populi haud exigua, monachorum auctoritatem aperte secuta.

D Quid igitur hic consilii capit Dei servus? Primum orationibus et vigiliis Deum placare studet, ab eoque impetrare ut hoc malum aboleat, assiduumque exortum cicatrice obducat: silentiumque sibi indicit, ut animi mœstitiam hac ratione declaret. Postea patrem ad veniam culpæ petendam,

(90) Cod. Or. habet τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν, imperatoris thesaurorum cura.

(91) Cod. P. πραγμάτων.

(92) Montac. et alii edit. volunt ἀποδειχθῆναι, ita etiam cod. Or. scilicet demonstrari.

(93) Sic Colb. 1 et 2. In edit. ἐλπίδι καὶ τῶν ἐναποκειμένων. Cod. Or. ἀποκειμένων.

(94) Cod. Or. Ἀρειανῆς.

(95) Καὶ τῷ ἡμέρῳ κωδίῳ, et sub mansueta pelle, velut alludens ad Evangelium, sub ovina pelle: Bilius vertit sub nostra pelle; sane quænammodum nonnullis placuit edit. legit ἡμετέρῳ.

(96) Colb. 1, et Or. codd. Ταύτης γοῦν ἔνιοι μὲν φόβῳ: Illius igitur licentiæ alii quidem metu.

(97) In edit. quidusdam sicut et in Colb. 2, ἐναυτοῖς.

(98) Cod. Or. τῷ ἀγκίστρῳ περιπαρεῖς, hamo transfixus.

(99) Cod. Or. τοῦτῳ.

(1) Colb. 1 et cod. P. ἀτεχνῶς ἐξακολουθήσαν.

(2) Cod. Or. διαστάσεως.

(3) Ita codd. Or. et P. ita et Montac. In edit. συμβάσαι.

veritatemque pure et sincere profitendam, hortatur: atque eos qui secesserant, ad consensum et concordiam adducit: sicque suum Ecclesie ornamentum reddit, veneratione nimirum sui utrosque permovens, patrem nempe, ac pium gregem. Quin etiam orationibus de pace habitis celebritatem exhilarat, distracta ac divisa membra conglutinans, et medendi celeritate oblivionem morbi asserens. Crates quidam Thebanus solitus esse fertur dissidentes domos adire, controversiasque lenibus et pacificis verbis disceptare. At hic noster longe superior; non enim privatim quibusdam, ut ille, sed universae patriae concordiam reduxit: quodque maximum est, non de pecuniis aut injuriis contententibus arbitrum se praebuit (ubi persaepe vel levis cohortatio facile prodest), sed de fide pugnantibus, ubi rixandi studium rei magnitudinem aequare solet, ac proinde quantumvis prudens et erudita oratio ad componenda dissidia parum aegre proficit.

Enimvero postquam Christianorum perversitas ac dissoluta ignavia, Dei mandatorumque ipsius contemptu, quasi morbo quodam laborans, eoque grassans, imperatorem Christo infensum nobis suscitavit (Julianum tyrannum dico, qui avitam Constantinianae Magnae fidem ac virtutem contrariis vitiis superare studuit, eamque ob causam Christianos omnibus juris praesidiis spoliare, non quidem publico edicto Christianorum persecutionem promulgans, sed voluntate, iisque rebus, quas tacitus adversus eos perpetrabat, profana eruditione atque doctrina ipsis interdicens). Dej itaque aequanimitas, quae nefarium et execrandum hominem diutius efferi atque insolescere permiserat, postquam ipsius improbitatem nulla omnino poenitentia frangi perspexit, *gladium vibrans*⁹⁶, quas ipsius impietas merebatur, pœnas exegit, in barbarorum finibus barbaram ipsius et belluinam vitam abruptens. Mox magnus Gregorius ipsius scelus et impietatem invectiva oratione prosciudit, ac Sybariticas Graecorum obscenitates, veteresque fabulas, ac multiplicis divinitatis errorem detegens, atque omnibus ob oculos ponens, commune ludibrium cordatis viris proposuit. Sed quid magnas et excelsas hujus viri laudes orationis brevitate imminuere ac dedecore afficere aggredior, planeque in contrarium ire, quam orationis institutum ferat, idque laudationis tempore (quo polissimum in hoc elaborandum est,

⁹⁶ Psal. vii, 13.

(4) Codd. Or. P. et Colb. 1, τῆς ἀβρωστίας.

(5) *Γς* deest in codd. Colb. 1, 2, et Or.

(6) Ita codd. P. Colb. 1, 2, et Or. Combef. In edit. ἀνύει.

(7) *Δς* deest in codd. Colb. 1, 2, et Or. Paulo post eundem codd. Θεοῦ τε καί.

(8) Cod. P. νοήσασα.

(9) *Δς* deest in codd. Colb. 1, et Or.

(10) Colb. 1, δημοσίῳ πράγματι.

(11) Cod. Or., ἀληθῆριον.

(12) Cod. Or., ἀμετανόητον. Cod. P., ἀμεταμετῆ-

τος, καὶ ὁμολογῆσαι καθαρῶς τε καὶ εὐκρινῶς τὴν ἀλήθειαν, τοὺς τε ἀποστάντας συμβιβάζσας (3) πρὸς συγκατάβασιν καὶ ὁμόνοιαν, ἀπέδωκε τὸν κόσμον τῇ Ἐκκλησίᾳ, αἰδέσιμος ἀμφοτέροις φανείς, πατρί τε καὶ ποιμνίῳ θεοσεβεί. Φαιδρύνει δὲ λόγοις εἰρημικοῖς τὴν πανήγυριν, συνάψας τὰ διεστῶτα, καὶ τῷ τάχει τοῦ ἰάματος λήθην ἐμποιήσας τοῦ ἀβρωστῆματος (4). Κράτης μὲν οὖν λέγεται ὁ Θηβαῖος, τοῖς στασιάζουσιν οἴκοις ἐπιφοιτῶν, λόγοις εἰρήνης διακρίνειν τὰς ἐρίδας· ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ μείζον πρόσεστιν· οὐ γὰρ ἰδίᾳ τισὶν, ὥσπερ ἐκεῖνος, ἀλλὰ κοινῇ τῇ πατρὶδι τὴν ὁμόνοιαν ἐπανήγαγε· καὶ τὸ γε μέγιστον, ὅτι οὐ περὶ χρημάτων ἢ ὑδρευῶν ἀμφοισθητοῦσιν ἐβράβευσεν (ὅπου γε (5) πολλάκις καὶ ἡ τυχοῦσα παραίτησις βράδιως ὤνησεν), ἀλλὰ περὶ πίστεως στασιάζουσιν, ἐνθα φιλεῖ τῷ μεγέθει τοῦ πράγματος συνεξισούσθαι καὶ τὸ φιλόνοιον, ὡς καὶ τοὺς ἄγαν σοφοὺς λόγους μικρὸν καὶ μόλις ἀνύειν (6) δύνασθαι πρὸς τὸ συνάψαι τὰ διεστῶτα.

Ἐπειδὴ δὲ (7) ἡ Χριστιανῶν κακία καὶ ἐκλυσις, καταφρόνησιν Θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν νοσήσασα (8) τε καὶ μελετήσασα, ἐπήγειρεν ἡμῖν τὸν μισθριστὸν αὐτοκράτορα (Ἰουλιανὸν δὲ (9) λέγω τὸν τύραννον, ὃς τὴν προγονικὴν πίστιν καὶ ἀρετὴν Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου τοῖς ἐναντίοις ὑπερικήσει ἐφιλονεύει, καὶ διὰ τοῦτο πάντων δικαίων ἀπεστέρει Χριστιανούς, εἰ καὶ μὴ δημοσίῳ προστάγματι (10) τὸν τῶν Χριστιανῶν διωγμὸν προκηρύξας, ἀλλ' οὖν τῷ βουλήματι, καὶ οἷς τε σιωπῶν κατ' αὐτῶν ἔβρασε, καὶ οἷς ἐνομοθέτησεν Ἑλληνικῶν λόγων καὶ παιδευμάτων ἀμοίρους εἶναι Χριστιανούς). Ἡ οὖν ἀνοχὴ τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ πολὺ τὸν ἀλιτήριον (11) ὑψωθῆναι παρακλήσασα, ὡς ἔωρα παντελῶς αὐτοῦ τὴν πονηρίαν ἀμεταμέλητον (12), *στειλωσάσα τὴν βρομφαίαν*, ἀξίαν τῆς ἀσεβείας δίκην εἰσπράττεται, ἐν ὅροις βαρβάρων τὴν βάρβαρον αὐτοῦ καὶ θηριώδη ζωὴν διαβρήξασα (13). Αὐτίκα ὁ μέγας Γρηγόριος στηλιτεύει μὲν αὐτοῦ τὴν κακίαν καὶ τὴν ἀσέβειαν, τὰς δὲ Συβαριτικὰς (14) Ἑλλήνων αἰσχρολογίας, καὶ τοὺς παλαιοὺς μύθους, καὶ τὴν πολυθεῶν πλάνην ἐν ταῖς ἀπάντων ἀπογομώσας ἔβρασε, κοινὸν τοῖς σωφρονοῦσι προῦθηκε γέλωτα. Ἀλλὰ τί δὴ τὰ μεγάλα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὑπέρογκα βραχεῖ λόγῳ ἔγχειρῳ καθυδρίζειν, καὶ εἰς τὸ ἐναντίον ἰέναι τοῦ ἐνεστῶτος σκοποῦ, καὶ ἐν καιρῷ ἐγκωμίων (15), ὅτε δεῖ μάλιστα τὸν ἐπαινούμενον, τῇ διεξόδῳ (16) τῶν πεπραγμένων ἐπιδοξότερον γίνεσθαι, ἐξὸν ἐντυχόντα τοῖς στηλιτευτικοῖς λόγοις θαυμάσαι τὸ τι

τως.

(3) Cod. Or., ἀποβρήξασα.

(4) *Συβαριτικὰς. Mollis, voluptuosas. Colb. 1. τὰς δὲ ὑβριστικὰς Ἑλλήνων, flagitiosas, in luxuriam protrahentes. Cod. Or. habet Συβαρητικὰς, et ad inarguendum legitur: τρυφηλοῦς, φιληδόνοος, deliciis, libidini servientes.*

(5) Cod. P. ἐγκωμιου.

(6) Ita Colb. 1, 2, Or. P. et Combef. nec non antiqui edit. Billius ἐξόδῳ.

κλήθος τῆς ἱστορίας καὶ τὴν ἁρμονίαν, ὅσην τε εἶχε A ut is, cujus laudes prædicantur, rerum gestarum
 καὶ λέγειν δύναμιν ;

commemoratione clarior fiat), cum cuius liceat, ex invectivarum orationum lectione, tum historia-
 rum copiam, tum orationis concinnitatem, ejusque in dicendo vim et facultatem admirari ?

Πρὸς δὲ τὴν θαυμασίαν τοῦ τυράννου νομοθεσίαν
 τὴν προστάτουσαν μὴ δεῖν Χριστιανοὺς τὰ Ἑλλήνων
 μιεῖσθαι μαθήματα, ὁρᾷτε τοῦ μακαρίου τὴν σύνε-
 σαν. Χρησάμενος ἡρωϊκοῖς τε καὶ λαμβικοῖς (17), καὶ
 ἐλεγείοις, καὶ τριμέτροις, καὶ ἑτέροις πολλοῖς, χαρα-
 κτήροι τε τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας, καὶ ἀπάσης συγ-
 γραφικῆς ἰδέας (18), ὀλίγου δεῖν πᾶν εἶδος παιδείσεως
 τοῖς ἰδίῳι λόγοις ἀπετυπώσατο, ὑποθέσεις θεοσε-
 βεῖς (19) πανταχοῦ ἐνστησάμενος, ἢ ἀρετῆς ἔπαινον,
 ἢ ψυχῆς τε καὶ σώματος κάθαρσιν, ἢ θεολογίαν, ἢ
 προσευχὰς (20), ἢ τὰ τοιαῦτα ἅπαντα (21) λογογραφῆ-
 σαι ἐπιμέτρως· φυγὸν μὲν παντάπασιν ἀσελγείας
 αὐτῶν καὶ λήρους μύθων, καὶ θεῶν τερατείας, ὡσπερ
 εἶχε, πάνσοφον δὲ διδασκαλίαν Χριστιανοῖς ἐνστησά-
 μενος (22)· ὥστε μηδὲν ὕψελος δεχθῆναι (23) τῆς
 τοῦ ἀσεβοῦς ἀθέσμου νομοθεσίας, Χριστιανοῖς ἐπι-
 τῆ παιδείᾳ βασκαίνοντος (24), ἀλλὰ καὶ τούναντιον
 ἀδύνατον καὶ προσσημιωθῆναι. Τοιοῦτον γὰρ ὁ φθό-
 νος (25) μικρὰ ἢ οὐδὲν ἀδικήσας τοὺς φθονηθέντας,
 μεγάλως τοὺς αὐτὸν γεννήσαντας ἐλωθήσατο (26).

Ἦδη δὲ καὶ ἐν Ἀθήναις αὐτὸς τε διατριβῶν, συν-
 ἔβαλε τῷ Ἰουλιανῷ κομιδῇ (27) νέμῳ ὄντι, καὶ οὐπω
 τῆς βασιλείας ἐπιειλημμένῳ, ἀλλ' εἰς διδασκάλου
 φοιτῶντι, καὶ τοῖς φίλοις προκαταμήνυεν, ὕπουλόν τε
 καὶ ἀπειστον, καὶ ἀσεβῆς (28), καὶ πρὸς κακίαν πα-
 σαν εὐκολον, προλέγων ἔσεσθαι τὸ μαιράκιον· τεκμή-
 ρα λαμβάνων χαρακτήρος μὲν (29) παραχῶδες κα-
 τάστημα, καὶ γέλωτα προπετῆ, βλέμμα τε θηριώδες,
 καὶ ἅπαν τὸ σῶμα ἄττόν (30) τε καὶ φερόμενον· καὶ
 πλήρη ἀνοίας ὁρμήματα (31), διαλέξεις τε ἀσεβείας
 μετὰς, κἄν σχήματι γυμνασίας δῆθεν παρεκαλύ-
 ποντο, καὶ ὅτι ἦσαν αὐτῶν πονηροὶ τε σεργόμε-
 νοι (32), καὶ οἱ τῆς ἀρετῆς ἐπαινέται καταφρονούμε-
 νοι. Ταῦτα ἐνορῶν, προῦλεγεν ἅπασιν τὴν ἐκείνου
 κακίστην ἐσομένην Ἐκρηξὶν καὶ φανέρωσιν. Δεινὰ
 γὰρ αἱ καθαρὰ φύσεις τεκμηριώσασιν τὸ μέλλον, καὶ
 τοῖς ἀμυδρῶς δεικνυμένοις εὐστοχίᾳ καὶ συνέσει τοῦ
 ἐσομένου καταστοχάσασθαι. Ἄλλ' ὁ μὲν κακῶς ἀπη-
 λέγηθη (33), ἀνομήσας διακενή;· καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ
 ὕλην κολάσεως ἐαυτῷ θησαυρίσας.
 ratus quidem ille deprehensus est, frustra inique ac scelerate se gessit, nihilque aliud profes-
 cit, quam ut roboratum materiam sibi ipse congereret.

Γρηγόριος δὲ μετ' οὐ πολὺν χρόνον στέφους αἰρετι· D

Jam egregiam illam tyranni legem, qua Christia-
 nos Græcorum disciplinis imbui vetuerat, videte,
 quæso, quam scite et prudenter vir beatus elusit.
 Heroicis, et iambicis, et elegiacis, et trimetris,
 aliisque multis versibus, et tragœdiæ et comœdiæ
 caractere, atque omni conscriptionis genere usus
 est, in eoque labore ita se gessit, ut vix ullum do-
 ctrinæ sit genus, quod non libris suis expresserit,
 pia argumenta ubique instituens, vel laudem virtu-
 tis, vel animæ et corporis purgationem, vel theologi-
 am, vel precatones, vel alia ejusmodi versibus
 complexus, obscœnitates, et fabularum deliramenta,
 deorumque præstigias omnino, ut par erat, fugiens,
 ac sapientissimam doctrinam Christianis proponens.
 Ita impius homo, Christianis doctrinæ nomine in-
 videns, ex scelerata lege nihil utilitatis est conse-
 cutus : quin potius ipse superatus est, graviorique
 damno affectus. Hujusmodi enim est invidia : parum
 aut nihil eos lædit, quos lacessit, gravem autem
 noxam parentibus affert.

Gregorius porro, Athenis adhuc agens, cum Ju-
 liano admodum adolescente, necdum ad imperium
 erecto, sed ludimagistris operam dante congressus,
 qualis aliquando futurus esset, amicis tanto ante
 significavit, subdolum videlicet, et infidum atque
 C impium, et ad omne scelus proclivem eum fore
 prædicens; conjecturam hujus rei faciens ex per-
 turbatis oris lineamentis, et risu petulanti, et
 ferino aspectu, et toto corpore vago temereque
 subsultante, recordiæ plenis animi agitationibus et
 conatibus, plenis impietate colloquiis et disputa-
 tionibus, etiam si illa exercitationis prætextu lege-
 rentur; ex eo denique, quod improbos complecte-
 retur, et virtutis laudatores cultoresque contemne-
 ret. Hæc ille perspicens, omnibus fore prædicebat,
 ut in gravissimum scelus tandem erumperet, atque
 in apertum prodiret. Puræ enim naturæ mira futuri
 conjiciendi facultate valent, ingeniique sagacitate
 atque solertia ex obscuris etiam indicis, id quod
 eventurum est, conjectura assequuntur. Ac sceler-
 atus quidem ille deprehensus est, frustra inique ac scelerate se gessit, nihilque aliud profes-
 cit, quam ut roboratum materiam sibi ipse congereret.
 Gregorius autem haud multo post tempore hære-

(17) Codd. Colb. 2, et Or. Ἡρωϊκοῖς μέτροις τε καὶ λαμβικοῖς· deest in Or. καὶ ἐλεγείοις.

(18) Cod. Or. εἰδέας. Mox Colb. 2, ὀλίγου δεῖ.

(19) Cod. P. θεοσεβείας.

(20) Codd. P. Colb. 1, 2, et Or. ἢ προσευχῶν.

(21) Cod. P. τινά.

(22) Cod. P. ἀναστησάμενος.

(23) Codd. Or. et P. nec non antiqui edit. νο-
 λυν δεῖσθαι.

(24) Cod. P. in not. marg. φθονήσαντος.

(25) Colb. 1, Τοιοῦτο γὰρ ὁ φθόνος.

(26) Cod. P. in not. marg. ἐδλάψεν.

(27) Ita codd. P. Colb. 2, et Or. In edit., κομι-
 δῆν.

(28) Cod. Or. ἀσθενές.

(29) Mær erat in edit. sed delet Montac. nec non
 et cod. Or. cod. P. in not. marg. σημεῖα, στοχά-
 σματα.

(30) Cod. P. in not. marg. πηδῶντα.

(31) Πλήρη ἀνοίας ὁρμήματα, verit Billius,
 progressibus recordiæ plenis.

(32) Colb. P. in not. marg. ἀγαπώμενοι.

(33) Colb. 2, κακῶς ἀπηλέγηθη.

ticorum agmine Cæsaream populante, Eusebio quidem, pio viro, adhuc metropolis clavum gubernante, cæterum cum magno Basilio, qui presbyter erat, atque in Ponto philosophabatur, inimicitias gerente, hæreticorum conjurata arma impetumque reformidans, quod autistes aciem contra educere non posset (quanquam enim ille vitæ integritate præstabat, theologiæ tamen rudis erat et imperitus), ad Basilium, illustre illud sidus, scribit, eumque obtestatur, ne ullam inimicitiarum rationem habeat, sed animarum periculum mente reputans, metropolitanæ Ecclesiæ sine ulla mora suppetias ferat: simul etiam se affuturum, bellique societatem cum eo coiturum pollicetur. Qua oratione exinimum ducem ad bellum suscipiendum impellit. Profectus igitur ipse quoque, susceptaque cum eo expeditione, in hæreticorum præsidium et arcem irrumpit, concisisque impiorum hominum ac profligatis dogmatibus tropæum simul cum Basilio erigit, hostibus ignaviæ suæ imbecillitatisque conscientia in fugam versis. Ac talia Deus per servos efficit: qui cum immodice excrescentem atque exundantem hominum iniquitatem cernit, præstantissimi atque charissimi figmenti miseratione permotus, viros omnibus virtutis numeris absolutos excitat, auxilium quoddam disciplinamque iis, quorum salus periclitatur, procurans; ne futuræ atque adminiculi penuria humanum genus noxam contrahat et labefactetur: quemadmodum tum quoque fecit, hos viros excitans, ac velut coagululum quoddam larti injectum in medium ponens; atque ita eos qui se dissiti erant, in unam amicitiam concordiamque

Non multum temporis intercesserat, cum prædictus ejus Ecclesiæ antistes ad meliorem vitam migravit. Magnus porro labor Gregorio subeundus fuit, tum privatim quibusdam, tum publice universis urbis civibus scribenti, atque, et patris, et suo nomine suadenti ut Basilium in archiepiscopatus throno collocarent. Præclare id quoque atque perfecte. Neque enim ut amici commodis inserviret, hanc operam suscipiebat, sed ut publicæ utilitati prospiceret. Norat enim perspicue, norat opitulatorem Spiritu sancto dignum: ob eamque causam non ante impetum remisit, quam, quod recte proposuerat, ad exitum perduxisset, quemadmodum etiam perduxit. Ac Basilius quidem Cæsariensium gubernacula tenebat. Invidia autem, dominandique cupiditate gliscentibus, Cappadocia, quæ ante id tempus una agnoscebatur, in duas divisa est, ac

α κῶν καταδραμόντος τῆς Καισαρέων, Εὐσεβίου μὲν τοῦ ὁσίου ἐτι πηδαλιουχοῦντος τὴν μητροπόλιν, πρὸς δὲ τὸν μέγαν Βασίλειον πρεσβύτερον ἴντα, καὶ ἐν τῷ Πόντῳ φιλοσοφοῦντα, ἐχθρὰν ἀνηρημένου, δέισας τῶν αἰρετικῶν τὸν συνασπισμὸν, καὶ τὴν ἐφοδὸν τοῦ προσεστώτος μὴ σθένοντος παρατάττεσθαι (34), (ἦν δ' αὐτός, εἰ καὶ τὸν βίον σεμνός, ἀλλ' οὖν πρὸς θεολογίαν ἀγύμναστος), ἐπιστέλλει Βασιλείῳ, τῷ φωστῆρι, τῆς ἐχθρᾶς μὲν (35) ἀντιβολῶν ἀλογῆσαι, τὸν κίνδυνον δὲ τῶν ψυχῶν ἐνηοῦσαντα ταχέϊαν ἐπικουρίαν (36) ἐαυτὸν κομίσαι τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς μητροπόλεως: ἅμα καὶ τὴν (37) ἑαυτοῦ παρουσίαν καὶ συμμαχίαν ὑποσχεόμενος. Ταῦτα εἰπὼν, πείθει τὸν ἀριστον στρατηγὸν ἀνελεῖσθαι τὸν πόλεμον. Ἐλθὼν οὖν καὶ αὐτός, καὶ συνεκστρατεύσας (38) αὐτῷ, εἰς τὸ δυχύρωμα τῶν αἰρετικῶν παραδύεται (39), καὶ τὰ τῶν ἀσεβῶν δόγματα κατατέμνων καὶ διαλύων, συνεγείρει τὸ τρόπαιον, φυγάδας ἀπελέγξας τοὺς πολεμίους, τῆς αὐτῶν ἀνανδρίας λαβόντας συναίσθησιν. Τοιαῦτα διὰ τῶν ἑαυτοῦ θεραπόντων θεὸς καταργάζεται· ὅς, ὅταν ἴδῃ πολλὴν ἐπιπολάζουσαν τῶν ἀνθρώπων παρανομίαν, οἴκτῳ τοῦ τιμιωτάτου πλάσματος ἐξεγείρει τελείους ἀνδρᾶς ἐπικουρίαν τινὰ καὶ παιδαγωγίαν τοῖς κινδυνεύουσι προμηθούμενος, ἵνα μὴ τοῦ στηριζόντος ἡ ἀπορία τὸ γένος λυμῆνται· καθὰ καὶ τότε πεποίηκε, τούτους διαναστήσας, καὶ οἷόν τινα ὄπδον τὸν ἐμβαλλόμενον γάλακτι τούτους εἰς μέσον τιθείς (40) τοὺς τῇ πολυσχιδεῖ πονηρίᾳ καὶ ἀσεβεῖ πλείστον ἀλλήλων ἀφεστηκότας (41) εἰς μίαν συνδεῖ φιλίαν καὶ ἁμονομίαν.

multifida improbitate et impietate plurimum inter constringens.

Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ὁ μὲν εἰρημένος πρόεδρος τῆσδε Ἐκκλησίας (42) πρὸς τὴν ἀμείνω μετανάστη ζωὴν (43)· πολλὸς δὲ πόνος τῷ Γρηγορίῳ καθίσταται γράφοντι πρὸς τὴν πόλιν, καὶ ἰδίᾳ τισι, καὶ κοινῇ πᾶσι, καὶ πειθοντι τὰ μὲν διὰ τοῦ πατρὸς, τὰ δὲ δι' ἑαυτοῦ τῷ θρόνῳ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐγκαθίστασθαι Βασίλειον· λίαν καὶ τοῦτο τελείως. Οὐ γὰρ ὡς φίλῳ χαριζόμενος ἐπραττεν, ἀλλὰ τοῦ κοινοῦ προνοῶν. Ἦδει γάρ, ἦδει σαφῶς τὸν τοῦ Πνεύματος ἄξιον παραστάτην· διὰ τοῦτο οὐκ ἀνήκε, πρὶν εἰς τέλος ἀγάγῃ (44) τὸ προσηκόντως βεβουλευμένον· καὶ μέντοι καὶ ἤγαγεν. Ὁ μὲν οὖν Βασίλειος εἶχε τῆς Καισαρέων τοὺς οἰακας. Φθόνου δὲ καὶ φιλαρχίας ἐπυξήθεντων, διαίρεται εἰς δύο ἡ Καππαδοκίαν, μέχρι τότε μία τέως (45) γνωριζομένη· καὶ αντιδιαίρεται τῆς Καισαρέων τὰ Τύανα, ὡς λοιπὸν ἐκδικεῖσθαι παρ' ἀμφοτέρων (46), καὶ τὰς πολλίχνας ἀμφισθητούντων,

(34) Ita cod. P. et sic legendum monet Montac. nec non et Combef. In edit. quibusdam, σπαράττεσθαι.

(35) *Mér* deest in cod. Colb. 2, et Or., moxque Colbert. 1, et Or. legunt, ἀλογῆσαι, καὶ τὸν κίνδυνον.

(36) Cod. Or., ταχέϊα ἐπικουρίᾳ.

(37) Colb. 2. et Or. ἅμα δὲ καὶ τὴν.

(38) Colb. 1, et Or. Ἐλθὼν οὖν καὶ συνεκστρατεύσας.

(39) Colb. 1, ἀποδύεται.

(40) Colb. 2, et Or., εἰς μέσον θεός.

(41) Colb. P., πλείστον ἀλλήλων ἐφεστώτων.

(42) Colb. 1, 2, et Or. cod., τῆσδε τῆς Ἐκκλησίας.

(43) Colb. 1, μετέστη ζωὴν, ad meliorem vitam est vitam.

(44) Colb. P., ἀγάγει. Cod. Or., ἀγαγῆν.

(45) *Téως* deest in Colb. 2.

(46) Ita legendum monent antiqui editi; ita etiam cod. P. et Or. Colb. 2 habet ἐκδικεῖσθαι τῶν παρ' ἀμφοτέρων. Billius ἐκδιμείσθαι.

ὅποιον ἑκατέρας εἶναι χρεῶν. Πολλή γοῦν ἐντεῦθεν ἄ
ἐξήθη (47) φιλονεικία, πρόφασιν μὲν ἔχουσα πί-
στιν (48) καὶ τὴν ψυχῶν δῆθεν κηδεμονίαν, σπουδὴν
δὲ πλεονεξίαν καὶ φθαρλίαν, σεμναῖς κλήσεσι πειρω-
μένων κατακρύπτειν τὰ ἀλσχη.

Καινοτομούμενος δὲ, καὶ τῶν οἰκείων ἀποστερού-
μενος (49) ὁ μέγας Βασίλειος, ἐννοεῖ καταστήσαι τοῖς
Σασίμοις ἐπίσκοπον, ἵνα, κοινοποιήσας (50) τὸ
σχίσμα, τὴν ἄλλοθεν αὐτῷ παραγενομένην ζημίαν
ἐντεῦθεν λάσῃται· καὶ ἅμα τὴν χώραν ἐπισκόποις
καταπικνώσας, ἐπιμέλειαν ταῖς Ἐκκλησίαις μᾶλλον
χαρίσῃται. Οὐδεὶς οὖν ἐδόκει Βασιλεῖω χρησιμώτερος
τοῦ Γρηγορίου, καὶ ἰσχυρότερος ἐπισκοπῆς καινοურ-
γηθείσης ἀντιλαβέσθαι (51). Τοῦτο βουλευσάμενος
μετὰ τοῦ πατρὸς Γρηγορίου τοῦ Θαυμασίου, προσ-
ἄγει βιασάμενος τῇ χειροτονίᾳ (52) τὸν ἄνδρα· καὶ
τὸ μὲν ἔργον εἶχε τέλος. Ὁ δὲ, καθὰ πολλὰκις εἰρή-
καμεν, σκοπὸν ἔχων ἡσυχίας τε καὶ πραγμάτων
ἐλευθερίας, ἠνιᾶτο, ἐδυσφόρει, ἑαυτῷ προσέχειν καὶ
ἰδιάζειν ἀναγκαῖον εἶναι οἰόμενος. Πρὸς δὲ καὶ τὸ
χαρῖον, τὰ Σάσιμα λέγω, ἦν αὐτῷ ἀνεπιτήδειον, οἷα
ζῆλος τε καὶ ἀστικῶν θυρόθων πεπληρωμένον. Λεω-
φόρου (53) γὰρ βασιλικῆς μέσον κείμενον, καὶ τοῦ
δημοσίου δρόμου ἔχον τὰ ἵπποστάσια, δονεῖται τοῖς
προὔσι (54), πολλὴν μὲν ἀνίαν φέρον τοῖς ἡσυχίοις,
ἀπάλανσιν δὲ ἢ ὠφέλειαν οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν σχεδὸν
παρεχόμενον. Ταῦτα ἐνιδὼν (55), εἰς φροντιστήριον
ἀσθενῶν καταφεύγει, διακονίᾳ τε καὶ λόγοις πατρι-
κοῖς τὸ δυσανθές (56) τῆς νόσου καταπραῦνων, καὶ
φιλοσοφίας τὸν καιρὸν (57) ἐγγυμασθήριον ζῆσθαι.
Λέγεται οὖν (58) μὴδὲ προσφορὰν ἢ χειροτονίαν (59),
ἢ ἕτερον τι τῶν συνήθων τοῖς ἐπισκόποις, ἐν τοῖς
Σασίμοις (60) ἐπιτελέσαι, ἀλλ' ἅμα τῇ χειροτονίᾳ τὸν
ἔρασμὸν (61) ἐννοῆσαι.

constituit. Ferunt autem eum, nec oblationem, nec ordinationem, neque quidquam aliud eorum
quæ apud episcopos consueti munii sunt, Sasimis peragisse : verum simul atque episcopus ordinatus
est, fugam animo concepisse.

Ὁ δὲ πατὴρ πολὺ μὲν ἦν ἀντιβολῶν αὐτὸν (62)
τὰ Σάσιμα δέχεσθαι· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ σκοποῦ ἀπ-
εὐγγανε, δεύτερον ποιεῖται ἀνθ' ἑαυτοῦ ἐκείνον τῆς
Ἐκκλησίας (63) Ναζιανζοῦ ἀνελέσθαι τὴν ἐπιμέλειαν.
Καὶ τοῦτο ἔπραττεν οὐ νοθεσίᾳ μόνον, ἀλλ' ἤδη

(47) Cod. Or. P. et Colb. 1, ἐντεῦθεν ἐξήθη, hinc D
accensa est.

(48) Πίστιν deerat, sed in versione sua Billius
resistuit; sic volunt alii edit. nec non et Codd. P. et
Colb. 1.

(49) In cod. P. desunt hæc verba : καὶ τῶν οἰ-
κείων ἀποστερούμενος.

(50) Cod. Or. habere videtur καινοποιήσας, refi-
ciens. Cod. P. τὸ σχῆμα.

(51) Cod. P. adiit, πλὴν τοῦ Γρηγορίου.

(52) Προσάγει χειροτονίᾳ readit Billius, electio-
ni admovet, quod nihil ecclesiasticum sonat. Sic pas-
sim per χειροτονίαν electionem intelligit; Combef-
sius vero, quem sequimur, munium impositionem,
consecrationem.

(53) Cod. P., λαυφόρου.

Tyanensis civitas a Cæsarea distrahitur, eique
opponitur : adeo ut deinceps de oppidis quoque
inter utrosque controversia moveretur, inter se
contententes, utri potius metropoli ea asserenda
essent. Atque hinc contentio exorta est : hoc qui-
dem obtentu ac prætextu, quasi fidei negotio atque
animarum cura moverentur : re autem ipsa, propter
avaritiam dominandi que libidinem; hominibus nimirum res turpes et fœdas honestis nominibus

At vero magnus Basilius, novo atque inusitato
exemplo suis oppidis spoliatus, episcopum Sasimis
constituere proponit, ut, quod abscissum erat,
commune faciens, detrimentum aliunde acceptum
hac ratione sarciret; simulque regione episcopis
obfirinata, Ecclesiarum administrationi melius
B consuleret. Nemo porro ei ad moderandas episco-
patus recens creati habenas Gregorio commodior
firmiorisque animi videbatur. Ac proinde consilio
cum viri admirandi patre habito, invitum hominem
ac repugnantem pontificali gratia consecratum, ejus
Ecclesiæ clavo admovet; ac res quidem opere per-
ficitur. Cæterum ille, ut sæpe diximus, tranquillita-
tem, negotiorumque immunitatem sibi propositam
habens, angebatur animo, permolestaque rem hujus-
modi ferebat, sibi ipsi animum attentum habere, ac
privatam vitam colere necessarium esse existimans.
Huc accedebat loci incommoditas, utpote procellis
urbicisque tumultibus pleni. Sasimorum enim oppi-
dum in regiæ et militaris viæ medio situm, ac
veredariorum equorum stationes habens, præter-
euntium tumultibus undique perstrepit et agita-
tur; atque ingentem quidem molestiam hominibus
tranquillæ vitæ studiosis gignit, fructum autem
atque utilitatem ne minimam quidem propemodum
affert. Quod cum ille perspiceret, ad ægrotorum
domicilium confugit, ministerio verbisque paternis
morbi difficultatem gravitatemque leniens : ac
philosophiæ exercitamentum tempus illud sibi

Hic vero pater multum quidem diuque eum, ut
Sasima teneret, obsecravit. Cum autem quod pro-
ponebat minime assequi posset, hoc secundo egit,
ut pro se ille Ecclesiæ Nazianzenæ curam admini-
strationemque susciperet. Ad eamque rem, non

(54) Δορεῖται τοῖς παροῦσι, hæc verba restitui-
mus ex cod. Colb. 2 quæ reddidit in versione sua
Billius.

(55) Colb. 1, et cod. Or. Ταῦτ' ἰδὼν. Combef,
ταῦτ' οὖν ἰδὼν.

(56) Colb. 1, τὸ δυσανθές. Cod. Or., τὸ δυσ-
αχθές.

(57) Colb. P., φιλοσοφίαν τῶν καιρῶν.

(58) Colb. 1 et 2, Λέγεται γοῦν. Cod. Or., Λέγεται
δ' οὖν.

(59) Sic cod. Or. in edit. χειροτονίαν.

(60) Colb. 2 habet tantum τῶν συνήθων τοῖς Σασί-
μοις.

(61) Codd. Or. et P. τὸ δρᾶσειν.

(62) Αὐτόν deest in cod. Or.

(63) Ἐκκλησιᾶς deest in cod. Or.

admonitionem tantum et cohortationem afferebat, sed jam etiam imprecationem quamdam admiscebat, ex senectutis contemptu proficiscentem. Hic autem simul quidem et vitam nullis occupationibus interpellatam sibi procurans, et magni momenti rem esse censens morem patri gerere, his verbis eum alloquitur : « Pater, tametsi mihi molesta sunt quæ imperas, in gratiam tamen tui haudquaquam recuso. Nazianzi curam suscipio. Hoc tamen velim sancta tua religiosissimaque prudentia cognoscat, nulla ratione fieri posse, ut te ex hac vita subtrahat Ecclesiam retineam. » Præveniens igitur pater : « Ita sane, inquit, o filii, mihi viventi scipionis vice esto, senectutem meam suffulcens, paternisque precibus animi arbitratu res tuas constitue. »

His auditis, assiduus ipsi adhærebat, præclarissime curans tum ipsius canitiem, jam ad centesimum annum accedentis, tum matris senectutem, non multum ab ea ætate distantis; quorum uterque, ut probabile est, magna cura et a labore requie opus habebat, præsertim jam defuncto Cæsario, et Gorgonia sorore sanctissima femina, atque ambobus ad vitam senii expertem æternamque beatitudinem translatis, quos etiam funebribus orationibus decoravit, solus relictus senectutis solatium, infirmitatis medicina, piorum parentum, si ita loqui fas est, melior successio, abundeque ampla majoribus suis gloria ad propagandam eorum memoriam, et cum orbis incolumi statu porrigendam. Equis autem majori pietatis laude domesticis præfuit, scientia et pietate domum moderans, velut optimus quispiam procurator, quæ cuique commoda erant, distribuens, cognatis, amicis, famulis, hospitibus : atque ita rursus Ecclesiæ negotia administrans, ut ejus pascendi gregis ratio omnibus velut recta amissis proposita esset? Commode autem a Paulo dictum est : *Si quis domesticis præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei curam habebit* ? Etenim qui unum prudenter rexerit, hic utique et domum servare quest : qui autem domum, idem et Ecclesiam : qui rursus Ecclesiam, is et civitatem. Nam et domus, contracta quædam respublica est : et civitas, perfectior quædam domus descriptio. Ejusdem enim scientiæ est, et multos, et paucos, aut unum servare : nec in totum et universum, sed sola quantitatis ratione hujusmodi res inter se differunt.

Enimvero cum Gregorius pater (sic enim ipso

⁹⁷ I Tim. iii, 5.

(64) Codd. Or. P. et Colb. 1, διατίθει.

(65) Combef. γηρωκομῶν.

(66) Cod. Or. P. et Colb. 1, μεταλλαγτός, cum *dejunctus fuerit Cæsarius, vel vitam mutaverit.*

(67) Ita codd. Or. et P.; in edit. ἀποληφθείς.

(68) Cod. P. in not. marg. κυκλεύειν, διὰ μακρόθεν γυρεύειν.

(69) Cod. P. συμπαρατείνεσθαι.

(70) Cod. Or. τῶν οἰκῶν.

(71) Cod. P. προσεικόντως, et in not. marg. ἐφ' ὁμοίως ἢ πρέπον.

καὶ ἀράν τινα προσμιγνύς ἐκ πρεσβυτικῆς ὀρμημένην ὀλιγωρίας. Ὁ δὲ, τό τε ἀπερίσπαστον ἑαυτῷ διοικούμενος, καὶ τῷ πατρὶ πειθαρχεῖν μέγα κρίνων, φησὶ πρὸς αὐτόν· « ὦ πάτερ, κἄν ὅτι δυσχερῆ μοι τὰ προσταττόμενα, ὁμῶς δὲ σὴν χάριν οὐκ ἀνανεύω. Δέχομαι τὴν φροντίδα Ναζιανζοῦ. Γνωσκέτω δὲ σου ἡ ἱερά καὶ θεοφιλὴς σύνεσις, ὡς οὐχ οἶόν τέ με, σοῦ τοῦ τῆδε βίου χωριζομένου, τῆς Ἐκκλησίας ἀντέχεσθαι. » Ὑποφθασας οὖν ὁ πατήρ, « Ἐμοὶ μὲν, ἔφη, ὦ πατήρ, ζῶντι βακτηρία γενοῦ, τὸ γῆρας ὑποστηρίζων, καὶ ταῖς πατρικαῖς εὐχαῖς στηριζόμενος. Τελευτήσαντος δὲ, ὡς ἂν ἦ σοι φίλον, διατίθεσο (64) τὰ πράγματα. »

vicissim fultus. Cum autem e vita excessero, pro

Τούτων ἀκούσας, προσέμενε γηρωκομῶν (65) ἄριστα· αὐτὸν τε ἤδη ἑκατὸν ἔτεσι πλησιάσαντα, καὶ τὴν μητέρα τούτων βραχὺ τι ἀποδέουσαν, πολλῆς, ὡς εἰκόσ, θεραπείας καὶ ἀναπαύσεως χρῆζοντα, καὶ μάλιστα ἤδη Καισαρίου τὸν βίον μετεπιτηχότος (66), καὶ Γοργονίας τῆς ὁσιωτάτης ἐν γυναιξίν ἀδελφῆς, ἀμφοτέρων μετατεθέντων πρὸς τὴν ἀγῆρω ζωὴν καὶ ἀληκτον εὐδαιμονίαν, οὗς καὶ λόγοις ἐπιταφίους ἐτίμησε, μόνος ἀπολειφθεὶς (67) γῆρας παραμυθία, ἀσθενείας ἰατρεια, γονέων εὐσεβῶν, εἰ μὴ μέγα εἰπεῖν, ἀμείνων διαδοχῆ, καὶ ἀρκοῦσα τοῖς προγόνους εὐκλεια, ὥστε αὐτῶν δολιχεύειν (68) τὴν μνήμην, καὶ τῇ συστάσει τοῦ κόσμου συμπαρατείνεσθαι (69). Τίς μὲν οὖν θεοσεβέστερον οἰκείων προέστη, ἐπιστήμη οἰκονομῶν, καὶ φιλοθεῖα τὸν οἶκον (70), ὥσπερ τις ἄριστος οἰκονόμος, ἐκάστῳ νέμων τὰ πρόσφορα, συγγενέσι, φίλοις, οἰκέταις, ξένοις· τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας οὕτως, ὡς κανόνα προκεῖσθαι δίκαιον ἅπασιν τὴν ἐκείνου ποιμαντικὴν; Προσηκόντως (71) δὲ εἰρηναίῳ τῷ θεῷ Παύλῳ· *Εἰ δὲ τις τῶν οἰκείων (72) προστήναι οὐκ οἶδε, πῶς Ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται*; Ὁ γὰρ ἕνα (73) παιδαγωγήσας μετὰ συνέσεως, οὗτος δῆπου καὶ οἶκον σώσειν (74)· ὁ δὲ οἶκον, καὶ Ἐκκλησίαν· ὁ δὲ Ἐκκλησίαν, καὶ πόλιν. Οἰκός τε γὰρ ἐστὶ πολιτεία συνεσταλμένη· καὶ πόλις ἂν εἴη οἴκου τελεωτέρα (75) περιγραφῆ. Τῆς δὲ αὐτῆς ἐπιστήμης πολλοὺς τε σώσειν καὶ ὀλίγους, ἢ ἕνα, καὶ οὐ τῷ ὀλίῳ καὶ παντὶ, ἀλλὰ τῷ ποσῷ μόνῳ (76) διαφέρει τὰ τοιαῦτα.

D

Τοῦ δὲ πατρὸς αὐτῷ (77) εἰρηγορίου (οὕτως ἔφη

(72) Cod. Or. τῶν ἰδίων, *privatas res*. Cod. P. εἰ δὲ τι, τὸν ἰδίον οἶκον.

(73) Cod. Or. Ὁ δὲ ἕνα.

(74) *Σώσειν· ὁ δὲ οἶκον καὶ ἐκκλησίαν ὁ δὲ ἐκκλησίαν καὶ πόλιν*. Hæc reddiderat Billius, et restituiimus ex consensu antiquorum edit. et omnium codd. manusc.

(75) Cod. P. τελεωτέρη.

(76) In edit. πόνῳ, sed cod. omnes volunt μόνῳ.

(77) Cod. Or. habet αὐτοῦ.

καὶ αὐτὸς ὠνομάζετο) τὸν βίον μεταλλάξαντος, τι-
μήσας τὸν πατέρα λόγοις ἐπιταφίαις, τὴν τε θεοφιλῆ
μητέρα Νόνναν ἐγκωμιάσας ἔτι ζῶσαν· δασιά γε
ποιῶν καὶ οἷα εἰκὸς τὸν φιλοπάτορά τε καὶ φιλομή-
τορα, καὶ φιλόχριστον, καὶ ἀντιλαμβάνομενος αὐτῆς
ἐν χηρείᾳ καὶ πολιᾷ βαθείᾳ δεομένης ἐπικουρίας τε
καὶ ἀνέσεως, μετὰ τὴν αὐτῆς τελευταίην τῆς Ἐκκλη-
σίας ὑπανεχώρησε· καὶ καταλαβὼν τὴν Σελεύκειαν,
τῷ παρθενῶνι τῆς πανάγου Θεέλης ἐνδιδαιτᾶται (78),
καιρὸν ἐνδιδοῦς (79) ἐπίσκοπόν τινα καταστήσαι
Ναζιανζοῦ. Ὡς δὲ ὑποστρέψας ἐν τοῖς ἑμοίοις ἦν,
μητε ποιμένος προβληθέντος, καὶ τοῦ λαοῦ μετὰ δα-
κρύων αὐτὸν ἰκετεούντων, οὐ κάμπτεται πρὸς τὴν
αἴτησιν, ἀλλ' ἔμμενεν ἀκλινής, οὐχ ἦττον ἢ δρυς (80)
πρὸς ἐμβολὰς ἀνέμων ἀτίνακτος.

Ὁ δὲ αὖ μικροῦ (81) παρέδραμε (82) τὴν ἐμὴν
μνήμην, μέγιστον ὄν, τοῦτο ὑμῖν διηγῆσομαι, ἐκεί-
νη γε εἰς εὐφημίαν οὐκ ἔλαττον ἢ ὑμῖν εἰς εὐεργε-
σίαν. Πᾶν γὰρ καλὸν καὶ ζηλωτὸν δόγῃ· τὸ δὲ ζη-
λωτὸν καὶ πορευτικὸν ἀρετῆς· ἡ δὲ πρὸς Θεὸν φέρει
τοὺς ἐπομένους. Ὁρῶν ὁ μέγας Βασίλειος τοὺς λω-
δομένους (83) ἀδελφούς λίαν μὲν ἐλεεινοὺς καὶ συμ-
πθείας ἀξίους, ἥκιστα (84) δὲ οἰκτερομένους, καὶ
ὡς ἄγος (85) τι, καὶ μίαισμα, καὶ ἀποτρόπαιον τοῖς
πολλοῖς ὄντας δι' ἀμάθειαν καὶ μισανθρωπίαν, καὶ εἰς
ἐνικίαν τῆς φύσεως ἐλθὼν, βουλήν προτίθεται εὐσε-
βῆ, καὶ τῆς ἐκεῖνου φιλαδελφίας ἀξίαν. Οἰκους παμ-
μεγέθεις ἀναδειμάμενος, καὶ προσόδους ἐτησίας (86)
τάξας, ἃς ἐκ τῶν εὐπόρων περιποιήσατο, προτρέ-
ψας συνέσεως λόγοις πρὸς τὴν ἐπίδοσιν, πάντας τοὺς
ἀσθενεῖς εἰς ταῦτόν ἤθροισε, φροντιστήρια ταῦτα κα-
λέσας πτωχῶν. Τούτων συνεργὸς καὶ συναγωνιστὴς
ὑπῆρχε Γρηγόριος, καθὰ δηλοῖ ὁ περὶ φιλοπτωχίας
λόγος, ὅσῃν περὶ τὸ πρᾶγμα σπουδὴν Βασιλεῖω τῷ
μεγάλῳ συγκατεβάλετο, μεγίστην δειξας τῶν ἐντο-
λῶν πτωχοτροφίαν, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλειώτητος
καὶ φιλανθρωπίας ἀξίαν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰς τοσοῦ-
τον, ὅσον τοῦ μὴ δόξαι παραλείεσθαι τοσοῦτον κατ-
όρθωμα.

Τῆς δὲ Ἀρειανικῆς (87) αἰρέσεως ἐκ πολλῶν χρό-
νων πιεζούσης τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ βασιλικῇ χειρὶ
καταστρεφόμενης τὰ τοῦ Θεοῦ ὀχυρώματα, τῷ πρὸς
ἀσέθειαν ὑποσπάσασθαι τοὺς ἀπλουστέρους, μέγαν
τε Θεὸν τὸν Πατέρα καὶ μικρὸν τὸν Υἱὸν, καὶ κρίσμα
τὸ ἄγιον Πνεῦμα δογματιζούσης, ἐπεφύη, οἷον ἐξ
ἕρας τινὸς νεοθαλῆς κεφαλῆ, τῶν πνευματομάχων ἡ
λίρετις, περὶ μὲν τὸν Υἱὸν εὐγνωμονοῦσα, καὶ ἴσον

A vocabatur) ex hac vita migrasset, funebris orationis
eum honore affecit, Deoque dilectam matrem Non-
nam adhuc viventem laudibus prosecutus est; pie
id quidem faciens, atque ut hominem decebat, et
patris, et matris, et Dei amantem, ipsiusque curam
amplectens, in viduitate et profunda cantitie summa
ope et quiete opus habentis. Post cujus excessum
ex Ecclesia se proripuit, Seleuciamque profectus,
in castissimæ virginis Theclæ parthenone commo-
ratus est: ut videlicet, interim dum ipse abesset,
episcopus quidam Nazianzenæ urbi præficeretur. Ut
autem Nazianzum reversus est, eodem statu omnia
reperit, nec pastorem ullum institutum: ac quamvis
plebs cum lacrymis ipsum obsecraret, precibus
tamen minime flectebatur, sed firmus et immobilis
B manebat, non secus ac quercus quæ nullo ventorum
impetu concuti potest.

Quod autem mihi pene memoria effluxit, hoc jam
commemorabo, utpote maximum momentum habens,
tam illi ad laudem, quam vobis ad utilitatem. Quid-
quid enim honestum et præclarum est, id quoque
æmulationem gignit: quod autem æmulationis stu-
dium gignit, idem etiam ad comparandam virtutem
confert: virtus porro sui studiosos ad Deum ducit.
Magnus itaque Basilius fratres lepræ lue infectos,
licet admodum calumitosos et commiseratione dig-
nos, minima tamen miseratione animos hominum
permovere, imo etiam plerisque, quia erant stoliditate
et immanitate, velut nefas quoddam et placu-
lum, horrendumque spectaculum haberi perspicens,
naturæque humanæ conditionem animo reputans,
C naturæque humanæ conditionem animo reputans,
pium consilium dignumque ipsius charitate destinatum
et proponit. Amplissimis enim ædibus extractis,
annisque proventibus constitutis, quos a divitibus
et copiosis hominibus solerti oratione ad largitionem
impulsis collegerat, ægrotos omnes in unum
coegit, pauperum gymnasia ac sacras domos hæc
loca appellans. Huic ea in re adiutor laborisque
particeps fuit Gregorius. Ex ea quippe, quam de
pauperum amore habuit, oratione (88), liquido constat
quanto studio in eam rem cum Basilio incubue-
rit, nihil omnium mandatorum esse ostendens,
alendorum pauperum studium, Deique magnificen-
tia et benignitate dignum. Atque hæc quidem hactenus: ne adeo præclarum facinus præternis-
deamur.

D Ariana vero hæresi jampridem Ecclesiam oppri-
mente, imperatoriaque manu ac potentia, Dei præ-
sidia subvertente (ea scilicet ratione, quod simpli-
ciores ad impietatem surtim abstraheret), magnum-
que Deum Patrem, et parvum Filium, et Spiritum
sanctum creaturam affirmante; exortum est, velut
ex hydra quadam, novum caput, hostium Spiritus
sancti hæresis, de Filio quidem candide sentiens, ac

(78) Cod. P. ἐνδιδαιτᾶται.

(79) Cod. l. Colib. 1. P. et Or. καιρὸν διδοῦς.

(80) Cod. Or. ἡ δρυς τις.

(81) Cod. P. μικρόν.

(82) Cod. Or. προέδραμε mox in cod. cod. et cod.

P. necesse μέγιστον ὄν.

(83) Ita cod. Colib. 1, 2, et Or. In edit. λελωδοῦ-

μένους. Cod. P. λωδομένους καὶ βλαπτομένους.

(84) Cod. P. οὐδαμῶς.

(85) Cod. P. βδέλυγμα.

(86) Cod. Or. αἰτησίας.

(87) Cod. Or. et P. Ἀρειανῆς.

(88) Orat. xiv, p. 257.

Verbum Patri coæquale statuens, cæterum Spiritum A sanctum blasphemis verbis impetens, idque bifariam. Alii enim creaturam aperte ipsum asserabant: alii nec creaturam, nec Deum, sed liberum, quos proinde Semiarianos ille vocabat, nomen scilicet eorum opinionioni congruum et appositum ipsis imponens; quippe qui ita Filium in honore haberent, ut interim Spiritum sanctum aspernarentur.

Igitur huiusmodi contentione per totam Romani imperii ditionem gliscente, magisque etiam Byzantii vigente ac obtinente, Deus eos, qui pestifera hac doctrina exstinguebantur, miseratus, *sanctum Gregorii Theologi spiritum excitat*⁸⁸, ac velut ad Moysen ait⁸⁹: *Videns vidi afflictionem populi mei, qui in Ægypto est* (Ægyptus autem Hebræorum quidem lingua *tenebras sonat*, nunc vero offusam ac detinentem hæresum caliginem significat), *et gemitum eorum audivi, atque ad eos liberandos descendi. Quocirca nunc veni; in Ægyptum te mittam.* Atque hac cohortatione permotum, Spiritusque sancti numine impletum, Byzantium mittit, ut pro Spiritu dimicaret. Protinus igitur ille, magno illo luminari Basilio ipsius cupiditati alacritatique quasi faces quasdam subdente, atque ad spiritualia certamina ipsum inungente, aliisque compluribus episcopis, principisque urbis civibus, fidei pietate præditis, ab eo obnixæ contententibus, ut ipsis auxilio egentibus malorum se depulsorem præberet, Constantinopolim venit, terrena quidem omni substantia et luxu ac divitiis carens, cæterum Spiritu plenus. Exceptus autem a quibusdam, et generis et pietatis af-
finitate cum eo conjunctis, Ecclesiam offendit, *quasi malum navis in monte, aut quasi signum in colle*, ut propheta¹ verbis utar, hoc est, numero perexiguam atque obscuram (quod videlicet piis viris libertas omnis ab eo qui imperium tenebat, sublata esset), sacras etiam omnes ereptas ædes, ac per vim occupatas. Una sanctæ Anastasiæ ædícula orthodoxis patebat, fortasse etiam quia propter ambitus et circumscriptiōnis angustiam contemptui habebatur: quemadmodum norunt, qui vetus hoc sanum con-

⁸⁸ Dan. xiii, 45. ⁸⁹ Exod. iii, 7 et seq. ¹ Isa. xxx, 17.

(89) Cod. Or. et P. ἐκεῖνος ἐτοίμως· Colb. 1, et Comb. ἡμάρτους ἐτοίμως ὠνόμαζε· Colb. 2, ἐτύμως ὠνόμαζε.

(90) Cod. P. εἰπῶν. Mox ὡς deest in cod. Or.

(91) Ita codd. P. Or. et Colb. 1 et 2. In edit. τῶν Ῥωμαίων.

(92) Τοῦ. Deest in Colb. 1; mox idem et cod. Or.

τῷ Πατρὶ τιθεμένη τὸν Λόγον, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
βλασφημοῦσα, καὶ τοῦτο διχῶς. Οἱ μὲν γὰρ κτίσμα
φανερῶς ἰδογματίζον, οἱ δὲ οὔτε κτίσμα οὔτε θεόν,
ἀλλ' ἐλευθεροῦ· οὗς Ἡμάρτους (89) ἐκεῖνος ὠνόμα-
ζε, πρέπουσαν τῇ δόξῃ αὐτῶν τὴν προσηγορίαν ἐπι-
πῶν· ὡς τιμῶσι μὲν (90) τὸν Ἰῶν τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον ἀτιμάζουσι.

Τῆς οὖν τοιαύτης ἔριδος πάσαν ὑπολαβούσης τὴν
ὑπὸ Ῥωμαίους (91) ἀρχὴν, πλέον δὲ τοῦ Βυζαντίου
κατακρατούσης, ἐξεγείρει ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ
ἅγιον Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐλεήσας τοὺς ἀπο-
λυμένους ὑπὸ τῆς φθοροποιοῦ τῆσδε διδασκαλίας· καὶ
οἶον πρὸς Μωϋσεῖα φησὶν· Ἴδὼν εἶδον τὴν κάκω-
σιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ (σκότος δὲ ἡ
B Αἰγύπτου λέγεται τῇ φωνῇ τῶν Ἑβραίων· δηλοῖ δὲ
νῦν τῶν αἰρέσεων τὸν κατασχόντα ζῦγον), καὶ τοῦ
στεναγμοῦ αὐτῶν ἤκουσα· καὶ κατέβην τοῦ (92)
ἐξελεῖσθαι αὐτούς. Καὶ νῦν δεῦρο ἀποστείλω σε
εἰς Αἴγυπτον. Καὶ τοιαύτη παρακελεύσει κινήσας
τὸν ἄνδρα, εἰς τὸ Βυζάντιον ἀποστέλλει πληρώσας
Πνεύματι, ἵνα ὑπερμαχήσῃ τοῦ Πνεύματος. Ὁ δὲ
αὐτίκα, Βασιλείου τοῦ μεγάλου φωστῆρος τὴν ὁμῆν
αὐτῷ συνεπιτείνοντος, καὶ πρὸς τοὺς πνευματικούς
ἀγῶνας ἀλείφοντος, ἄλλων τε πλειστον ἀρχιερέων,
καὶ τῶν πιστῶν τῆς βασιλίδος ἀντιβολούντων αὐτοῖς
ἀλεξίκακον (93) γενέσθαι χρήσουσιν ἐπικουρίας τῆ
βασιλίδι παρῆν· ὕλης μὲν ἀπάτης, καὶ τρυφῆς καὶ
πλοουτου ἀπορος, ἀλλὰ Πνεύματος πλήρης. Ὑπεδέχη
δὲ παρὰ συγγενῶν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν εὐσέβειαν,
C εὐρε δὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ἰστὸν ἐπ' ὄρους, ἢ ὡς
σημαίαν ἐπὶ βουνοῦ, προφητικῶς εἰπεῖν, βραχίσαν,
καὶ εὐαρθμητον, καὶ λανθάνουσαν, διὰ τὸ πάσης
παρόρησις ὑπὸ τοῦ κράτους ἀποστειρεῖσθαι· οἴκως
δὲ ἱεροὺς ἅπαντας διηρπασμένους, καὶ βίᾳ κατεχομέ-
νους. Μόνη δὲ ἡ ἀγία Ἀναστασία τοῖς ὀρθοδόξοις
ἀνείτο· τάχα μὲν καὶ αὕτη καταφρονηθεῖσα διὰ συμ-
κρότητα περιγραφῆς, ὡς εἶδεεν ἂν οἱ θεασάμενοι τὸ
παλαιὸν αὐτῆς τέμενος.

quemadmodum norunt, qui vetus hoc sanum con-

Εὐθύς οὖν αὐτὸς, ὡς περ τις Δαβὶδ, παρατάττεται·
καὶ σφενδονᾷ τὰ ἀλλόφυλα δόγματα λόγων στερρότη-
D τι, καὶ τοῖς πιστοῖς πιστῶς ἐπανάγει τὴν παρόρη-
σίαν, καθ' ἡμέραν προσλαμβάνων, καὶ αἰχμαλωτι-
ζων τῷ θεῷ τοὺς κακῶς ἐπαναστάντας τῇ ἀληθείᾳ.
Ὀλίγου τοίνυν χρόνου διαδραμόντος (94), τοσαύτην
τοῦ πλήθους τὴν ἐπίδοσιν ἐποίησατο, ὡς μὴ εἶναι
ταῦτα (95) συγκρίνειν τοῖς πρότερον· κἀνταῦθα (96)
τὸ ἱερὸν τελειοῦσθαι γράμμα· Ὁ οἶκος Δαβὶδ ἐπο-
ρεύετο, καὶ ἐμεγαλύνετο· ὁ δὲ οἶκος Σαούλ ἐπο-

ἀποστείλω σε.

(93) Cod. P. in not. marg. ἀποκαλυπτικῶν τα-
κῶν, ἴσως α malis prohiberet. Billius vertit ἀλεξίκα-
κον, quasi Herculeum quemdam Alexicacum se præberet.

(94) Cod. P. παραδραμόντος.

(95) Colb. 2, ὡστε μὴ εἶναι ταῦτα.

(96) Colb. 1, ἀλλὰ κἀν ταῦτα.

ρεύτο, καὶ ἠσθένει. Ἦν ἄρην οὖν ποικίλην τινὰ τῶν σωζομένων τὴν εὐταξίαν (97). Οἱ μὲν γὰρ ἤδη ἐσαρηγεύθησαν, οἱ δὲ ἔμελλον· οἱ δὲ, ἤδη τελειωθέντες, ἄλλων ἦσαν θηρευταὶ καὶ διδάσκαλοι. Ἐπὶ τούτοις τίς ἂν ἕτερος ἦνεγκε τῶν μὲν Ἀρειανῶν τὴν ὀργὴν, τῶν δὲ πέλας τὴν βασκανίαν; Οἵτινες, δέον ἱπικουρεῖν, καὶ ἀγωνιζομένῳ συναγωνίζεσθαι, τοῖς κατορθώμασιν αὐτοῦ ἐδυσχέραινον (98), ἔξαμμα τοῦ φθόνου τῆς Ἐκκλησίας ποιούμενοι τὴν ἐπίδοσιν, καὶ τοῖς ἰσοῖς κρατεῖν οὐκ ἰσχύοντες, ἧ οὐ βουλόμενοι (99) κακίᾳ τὴν ἀρετὴν ὑπερβαλεῖν ἡμιλλήθησαν.

facem et inceniivum facientes : et cum iisdem rebus superiores ipso esse vel nequirent, vel nollent, vir-

nitentem scelere superare contendebant.

Ὅπω δὲ τούτου λωφῆσαντος τοῦ κακοῦ, ἐπιφύεται ὁ Σύρος Ἀπολλινάριος, ἰδίαν τινὰ καινίζων κακοδοξίαν. Τὴν γὰρ ἐνανθρώπησιν ἀληθῆ μὴ δοξάζων, σαρκὸς πρόσληψιν καὶ ψυχῆς ἀλόγου μόνην ἐδίδασκε, ψυχῆς νοερᾶς τὴν οἰκονομίαν ἀποτεμνόμενος. Ἐλλόγιμος δὲ ὢν τὴν τῶν Ἑλλήνων παιδευσιν, κλέπτει πολλοὺς τῇ ποικιλίᾳ τῶν λόγων. Παρήσαν οὖν ἀπανταχοῦ γῆς μαθηταὶ τῆς αἰρέσεως, ἔλκοντες τοὺς ἀμαθεῖς, ὡσπερ ἀγκίστροις εἰς τὴν ἀπώλειαν. Αὐθις οὖν ἀγῶνι δυσμάχῳ συνείχετο, ἐλέγγων, ἐπιτιμῶν, παρακαλῶν, τοὺς μὲν ἐν τῇ πίστει διαφυλάττων, τοὺς δὲ ἐπανάγων, ὅθεν ἐξέπεσον. Οἷα δ' οὖν πέφυκε συμπίπτειν ἐν τοῖς τοιούτοις, ἡ τῆς τελείας ὁμολογία σαρκώσεως εἰς δύο υἱοὺς ἐνομισθῆ τοῖς ἀπαιδεύτοις διαιρέσεις. Ἄει οὖν τῷ δῆμῳ προσκαθεζομένων τῶν φοιτητῶν Ἀπολλιναρίου, καὶ ταῦτα τοῦ ὁσίου κατηγοροῦντων, ἔγχευεν ἡ ἐπήρεια. Πανὶς γὰρ ἐνδεδεχόσα κοιλαίνει πέτραν. Καὶ ἐπειδὴ τὰ τοιαῦτα τῆς τῶν πολλῶν ἀκοῆς ὑψηλότερα, μὴ δυναμένων συνιέναι τῆς οἰκονομίας τὸ βάθος, λύκοι μὲν ἐπιστεύοντο· ὁ δὲ ποιμὴν ὑπῆρχεν ἐν ὑποψίᾳ, τὴν ἀλήθειαν ἐκπαίδειων. Οἱ οὖν τῆς Ἀρείου δόξης ὑπέρμαχοι, ὡσπερ εἴδες (1) ἄγριοι κατὰ τοῦ ὁσίου πάλαι τὴν ὀργὴν παραθῆγοντες (2), προσλαθόντες δὲ καὶ τὴν ἐπαναστάσαν αὐτῷ παραχῆν καὶ συκοφαντίαν ἐκ τῶν δοξαζόντων τὰ Ἀπολλιναρίου, ἐξάψαντες τὸν δῆμον ψευδέσι λόγοις, λίθοις μὲν τὸν ἀνδρα κατέλευσαν, ὡς ποτε Ἰουδαῖοι τὸν Στέφανον· πλὴν γε ἀστοχοὶ αὐτῶν γέγονασιν αἱ βολαὶ (3), Θεοῦ σκέπητος τὸν ἑαυτοῦ πρόμαχον.

nem, quemadmodum olim Judæi Stephanum ⁴, insectantur. Verum Deo militem suum causæque suæ defensorem tegente, frustra in eum saxa coniecerunt.

Συλλαβόμενοι δὲ αὐτὸν, τῷ τοῦ ὑπατικοῦ παρέστησαν βήματι, ὡς τινα ταραχῶν καὶ στάσεων αἵτιον. Ὡς τῆς ἀναληθείας! Ὡς ἰσχύος (4) τοῦ ψεύδους, εἰ Γρηγόριος περὶ τοιούτων ἐκρίνετο, ὁ καὶ τῆς τῶν ἄλλων ὀργῆς τε καὶ ἀταξίας ἡπρωτάτος ἱατρὸς, ὁ τῆς εἰρήνης βραβευτῆς, ὁ Χριστοῦ μαθητῆς, τῷ πρᾶξυ καὶ ταπεινοῦ καὶ νομοθετοῦντος τὴν ἐπιείκειαν! Δυτὸς δὲ, καίπερ

· II Reg. III. · II Tim. IV. 2. · Act. VII. 58.

(97) Colb. 4. τὴν ἀταξίαν.

(98) Cod. Or. ἐδυσχέραινον.

(99) Cod. P. οἷον βουλόμενοι, superiores ipso esse nequirenti quomodo vellent.

(1) Cod. P. ὕες, et in not. marg. χοῖροι.

illud Scripturæ impleretur : *Domus David ibat et increcebat ; domus autem Saut ibat et decrecebat* ². Ac varium quemdam eorum, qui salutem consequerantur, lepidum ordinem cernere erat. Alii enim jam sagena inclusi tenebantur, alii jamjam capiendi erant : alii etiam jam perfectionem adepti, aliorum venatores ac magistri erant. Verum enimvero quis alius hinc Arianorum iram, hinc propinquorum invidiam ferre potuisset ? Qui quidem, cum ipsi opem ferre ac decertantem adjuvare deberent, ipsius recte factis offendebantur, Ecclesiæ incrementum livoris superiores ipso esse vel nequirent, vel nollent, vir-

Nondum hoc malum sedatum erat, cum exortus Apollinarius Syrus peculiarem quamdam et novam heresim in lucem effert. Christum enim haudquam vere factum hominem sentiens, carnem tantum animamque rationis expertem ab eo assumptam esse dorebat, animam intelligentia præditam ab ipsius humanitate absindens. Cumque profana eruditione excelleret, multos verborum lenocinio et fraudem inducebat. Aderant igitur ubique terrarum hæresis discipuli, indoctos homines quæsi hæmæ quibusdam in exitium trahentes. Rursus igitur difficili certamine constrictus tenebatur Gregorius, arguens, increpans, obsecrans ³, alios in fide retinens, alios eo unde exciderant reducens. Ut autem in hujusmodi rebus accidere solet, perfectæ incarnationis confessio ab imperitis ita accepta est, quasi Christus in duos filios divideretur. Ac proinde Apollinarii discipulis nunquam non plebi assidentibus, piisque virum accusantibus, vim habuit calumnia. Gutta enim continenter decidens cavat lapidem. Et quoniam hujusmodi disputationes vulgi captu sublimiores erant, quippe quod incarnationis divinæ profunditatem assequi non posset : idcirco lupi fide et auctoritate apud multitudinem valebant : pastor contra, veritatem docens suspicione laborabat. Quocirca Arianæ sententiæ propugnatores, qui velut apri truculenti iram suam jampridem adversus sanctum acuerant, accedente jam eo tumultu et calumnia, quæ ipsi ab Apollinarii assecis confata erat, falsis sermonibus inflammata plebe, lapidibus homi-

Tum vero correptum ipsum ad consulare tribunal sistunt, velut quemdam tumultuum et seditionum auctorem. O stuporem admirandum ! o vim mendacii insignem, si Gregorius de his rebus causam dicendam habebat ; ille, inquam, etiam alienæ iræ et perturbationis lenissimus medicus, illa pacis arbiter, ille Christi, mansueti et humilis, mansuetudinem-

(2) Cod. P. παροξύνοντες.

(3) Combef. αἱ βολαί, irrita fuerunt eorum consilia.

(4) Cod. Or. ὡς τῆς ἰσχύος!

que nobis lata lege promulgantis, discipulus! At vero ipse, tametsi tot tantisque rerum acerbitatibus premeretur, hæc tamen sentiebat ac proloquebatur propter nomen tuum, Christe: *Etiamsi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es*³. Hinc igitur a iudice sine verberibus et tormentis dimissus est, martyr sine periculis, et sine vibicibus laureatus, cum hoc unum præstitisset, ut ea animo et voluntate perferret, quæ ipsum pati Christus minime permisit.

Hujusmodi itaque certaminibus clarissime persequutus, jam apud omnes clarus erat, beatusque, tum ob liberam veræ doctrinæ promulgationem, tum ob virtutem, totque exantlatis labores censebatur: illustri etiam et conspicuus ob Ecclesiæ multitudinem. Quo factum est ut Petrus, magnæ urbis Alexandrinæ episcopus, egregitque illius Athanasii in pastorali munere successor, ad Gregorium Magnum scripserit, Constantinopolitanæ Ecclesiæ imperium ei confirmans. Et quidem rectissime et æquissime, eum episcopum esse, qui labores ante impenderat, quam ad dignitatem perveniret, thronumque, non humano favore, sed pro sudoribus præmio et mercede acceperat. Quanquam autem rerum ab eo gestarum copia repente in animum subiens orationis seriem perturbat, ac velut in reciproca fluctuum agitatione, sequentium impetus priora obruit: quoniam tamen ad dicendum semel aggressus sum, non prius abscedam quam ad finem pervenero, Gregorii Deum infirmitatis meæ opitulatore assumens, vestramque humanitatem et facilitatem intuens.

Erat in regia civitate Maximus quidam, generæ Ægyptius, moribus barbarus, novus quispian Janes⁴, adversus Gregorium, velut adversus Moysen, aciem instruens. Hic, cum cynicam philosophiam amplexus esset, baculoque et coma et pallio gravitatis speciem præ se ferret, hactenusque philosopharetur; cæterum ingluvie et cupiditate atque impudentia canis potius quam cynicus esset, Antisthenis sectatoribus contrarius, talisque, qualem Scriptura Nabal describit⁵: ad sacrum pastorem accedit, atque ab eo fidei Christianæ rudimentis imbutus, impietatem dediscens, pars Ecclesiæ efficitur sacro baptismate renatus; fictaque pietatis specie ita episcopum cepit, ut eadem cum eo domo eademque mensa uteretur, atque ipsi quidvis esse censeretur, sincerus minister, doctrinæ sermonum-

Α τριλοκούτοις χαλεποῖς συνεχόμενος, ἐκεῖνα ἐφρόνει τε καὶ ἐφθέγγετο (5) ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Χριστί· Ἐὰν καὶ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. Κάντηθεν γοῦν (6) μαστίγων καὶ αἰκίας χωρὶς ἀπέλυτο, μάρτυς ἄνευ κινδύνων (7), καὶ διχα μωλώπων στεφανηφόρος. τοσοῦτον μόνον εἰσενεγκῶν, ἕσον ὑπαμεῖναι τῇ προαιρέσει, ἀ μὴ παθεῖν Χριστὸς συνεχώρηος.

Τοιοῦτοις οὖν (8) διαλάμψας ἀγῶσιν, ἤδη πᾶσον ὑπῆρχε καταφανής· ζῆλωτός μὲν τῇ παρῆρησίᾳ τῆς ἀληθείας, ζῆλωτός δὲ τῇ ἀρετῇ καὶ τοῖς τοσοῦτοις (9) πόνους· ἀπόδλεπτος δὲ τῷ πλῆθει τῆς Ἐκκλησίας. Ὡστε καὶ Πέτρον, ἐπίσκοπον ὄντα τῆς Ἀλεξανδρῶν μεγαλοπόλεως, Ἀθανασίου τοῦ πάνου τῆν ποιμαντικὴν ἐκδεχάμενον (10), ἐπιστεῖλαι Γρηγορίῳ τῷ μεγάλῳ τὴν Κωνσταντινου πόλεως ἀρχὴν βεβαιούνα (11). Καὶ λίαν γε ὀρθῶς καὶ δικαίως, τοῦτον ἐπίσκοπον (12) εἶναι, τὸν τοὺς πόνους προεισενεγκόντα τοῦ ἀξιώματος, καὶ μισθὸν ἰδρώτων τὸν θρόνον, ἀλλὰ μὴ χάριν ἀνθρωπίνην ἀπενεγκάμενον. Τὸ μὲν οὖν πλῆθος τῶν πεπρωγμένων αὐτῷ ἀθρόως, ἐπεισιόν μου τῇ διανοίᾳ, συγχεῖ τὴν ἀκολουθίαν, καὶ καθάπερ ἐν κυμάτων ἐπαναστάσει τῶν δευτέρων ἡ φορὰ καλύπτει τὰ φθάσαντα. Ἄλλ' οὖν ἅπαξ καταστάς εἰς τὸν λόγον, οὐ προαποστήσομαι τοῦ τέλους, τὸν Γρηγορίου Θεὸν λαμβάνων τῆς ἀσθενείας (13) ἐπίκουρον, καὶ εἰς τὸ σύγγνωμον ἁσωρῶν τῆς ὑμετέρας ἐπιεικειας.

Ἐγένετό τις ἐν τῇ βασιλίᾳ Μάξιμος, τὸ γένος Αἰγύπτιος, τὸν τρόπον βάρβαρος, Ἰαννῆς τις νέος, οἶον κατὰ τοῦ Μωϋσέως Γρηγορίῳ παραταττόμενος· οὗτος φιλόσοφος ὢν κυνικὸς τῇ βακτηρίᾳ, καὶ τῇ κόμῃ, καὶ τῷ τρίδωι σεμνυόμενος, καὶ μέχρι τούτου (14) ἔχων τὸ φιλοσοφεῖν· τὴν δὲ γαστριμαργίαν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, καὶ τὴν ἀναίδειαν κῶον μᾶλλον ἢ κυνικὸς, καὶ τῶν Ἀντισθένοους γυμρίμων ἀντίθετος· καὶ οἶον τὸν Νάβαλ, ἀκούομεν προσέλεθὼν τῷ ἱερῷ ποιμένι, καὶ παρ' αὐτοῦ κατηχηθεὶς, μεταμαθῶν τὴν ἀθειαν, μέρος τῆς Ἐκκλησίας καθίσταται, ἀναγεννηθεὶς τῷ βαπτίσματι. Εὐλόθειαν δὲ ὑποκρινόμενος, ὁμορφίος (15) καὶ ὁμοτράπεζος τοῦ ἀρχιερέως καθίσταται, πάντα αὐτῷ εἶναι (16) νομζόμενος, γνήσιος ὑπηρέτης, λόγων ἐπαινήτης, εὐνοῦς Χριστιανοῖς (17), οὐ φαυλότατος. Ὡς δὲ πέραν

³ Psal. xxii, 4. ⁴ Exod. ii, 11; II Tim. iii, 8. ⁵ I Reg. xxv, 3 sqq.

(5) Cod. P. ἐδίδασκεν.

(6) Codd. Or. et Colb. 2. Τοιγαροῦν. Colb. 1. Τοιγοῦν. Mox cod. P. καὶ αἰτίας, sine culpa.

(7) Cod. P. ἄνευ μαστίγων.

(8) Colb. 1, τοσοῦτοις οὖν, tantis igitur.

(9) Ita cod. Colb. 1, 2, Or. et Combef. In edit. τοιοῦτοις.

(10) Sic Colb. 2, et Combef. cum antiquis edit. Cod. Or. εἰσεδεχάμενον. In edit. ἐκδεχάμενον, sed perperam; nam Petrum, de quo Gregorius loquitur, curium est post Athanasium Alexandrinam Ecclesiam rexisse.

(11) Codd. P. Colb. 1 et 2, ἀρχιερωσύνην αὐτῷ βεβαιούνα, summum sacerdotium ei confirmans.

(12) Codd. Or. P. et Colb. 1, τοῦτον ἐπισκοπεῖν.

(13) Cod. Or. τῆς ἀληθείας.

(14) Colb. 1, μέχρι τούτων.

(15) Colb. 2, ὁμορφίος τε, cod. Or. ὁμόρροφος.

(16) Εἶναι deest in cod. Or. et P.

(17) Cod. Or. Χριστιανός, cum qua lectione verendum esset, sermonum laudator benevolens, Christianus non vulgaris. Ita et cod. P. omnem solvit difficultatem, dum in eo legitur οὐ φαυλότατος Χριστιανός.

τῷ χρόνῳ διδοῦς, ἀξιὸς ἐνομισθῆ τοῦ βήματος, τῆ-
 νικαῦτα τῷ κλήρῳ ἐγκαταλέγεται· καὶ τὸν Ἰουδαν
 ζηλώτας, ἀπόστειεν ἐννοεῖ κατὰ τοῦ διδασκάλου
 ἱστροτευῶν, συνεργῶ χρώμενος τινι πρεσβυτέρῳ
 τῆς Ἐκκλησίας, ὃς, μὴδὲ ἐπιτιμηθεὶς πώποτε, ἀλλὰ
 καὶ λαν ἐν τοῖς τιμίσι· ὑπάρχων, τῷ Μαξίμῳ τὸ
 ὄραμα συνεσκαίωρει (18). Τὸ δὲ ἦν ἐπίσκοπον κα-
 ταστῆσαι τοῦ Βυζαντίου τὸν Μάξιμον. Ἐπεὶ δὲ καὶ
 χρυσίου ἔδει πρὸς τὰ τοιαῦτα, πόθεν ὁ πόρος, ἀκού-
 σαιτε. Πρεσβύτερός τις νησιώτης ἐκ Θάσσου, τῷ
 Βυζαντίῳ προσορμισθεὶς, ἐκόμιζε χρήματα, πλάκας
 μαρμάρου (19) Προκονησίας ἐμπορευσόμενος. Τοῦ-
 τον εὐόντες, καὶ ὑποσχέσει (20) δολοῦσαντες (εὐ-
 πιστον γὰρ ἢ κουφότης πρὸς ἀπάτην καθίσταται),
 λαμβάνουσι τὸ χρυσίον τῆς κακουργίας συνέμπορον.
 καὶ πέψαντες εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, πείθουσι

τὸν Πέτρον ἀποστειλῆαι ἄνδρας χειροτονῆσαι τὸν
 Μάξιμον. (facile in fraudem impelluntur), aurum sceleris adminiculum accipiunt, atque Alexandriam mittentes,
 Petrum eo adducunt, ut certos mittat homines ad

Καὶ δὴ θάττον λόγου ταῦτα ἐπράττετο. Παρῆσαν
 ἀπ' Αἰγύπτου οἱ τὴν ἐπισκοπὴν δώσοντες (21). Οὗτος
 ὁ Πέτρος ἐκεῖνος, ὁ πρὶν μὲν Γρηγόριον ἐνθρονίσας,
 νῦν δὲ χειροτονῶν Μάξιμον, καὶ οὐδὲ τὸ ἑαυτοῦ
 γράμμα δυσωπηθεὶς, εἰ μὴ τι τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀν-
 ἄρως καὶ τὸ κλέος. Ὅς δ' οὖν ἔκον οἱ παρ' αὐτοῦ
 σπαλέντες, ὄρθρος ἦν, καὶ αὐτοὶ παρῆσαν εἰσω τῆς
 ἐκκλησίας, οὐ τῷ ποιμένι (22) ταῦτα γνωρίζαντες,
 οὐ πρεσβυτέρους, οὐ κλήρω, οὐ τῶν ἐν τέλει τινῶν,
 οὐ λαῶ πιστῶν, ἀλλ' αὐτίκα τῆς χειροτονίας εἶχοντο.
 Ἀκούσας δὲ γενομένης ἀθρόως, παρῆσαν ἱερεῖς, κλη-
 ρος, λαὸς ἐκκερτοσ, αἰρετικῶν σμῆνος. Πάντες γὰρ
 ἔχθροί τε ὁμοίως καὶ φίλοι ὑπὸ μανίας ἀνήφθησαν
 εἰς ἀταξίαν αὐτῶν καὶ τὴν μοχθηρίαν (23) καταπλα-
 γόντες. Κακία γὰρ ἄμαχος καὶ τοὺς ἔχθρους
 πάλαις τοῦ πάσχοντος πρὸς ἄμυναν διανίστησιν.
 Ὅς δ' ὑπ' ἀνάγκης ἀνήνυστα ἦν αὐτῶν (24) τὰ βου-
 λέματα (ἢ γὰρ προπέτεια τὸν δῆμον αὐτοῖς ὑπε-
 τείχισαι [25]), τί δρωσιν; Ἐξελθόντες τῆς ἐκκλη-
 σίας, εἰς οἶκον ἀφικνουῦνται χοραύλου (26) τινὸς,
 παλαιῆ χειροτονοῦσι τὸν Μάξιμον, συνεργούς ἔχοντες
 τινὰς τοῦ λαοῦ καὶ συλλήπτορας, ἐπ' αἰτίαις ἀτα-
 ξίας τῆς Ἐκκλησίας ἐκβεβλημένους. Χαίρουσι γὰρ
 οἱ τοιοῦτοι ταῖς αἰφνιδίαις μεταβολαῖς, πρὸς μὲν τὰ
 καθεστηκότα τῶν πραγμάτων ἀπεχθανόμενοι, αἰεὶ δὲ
 καινοτομίας ἐρῶντες. Ἡ δ' οὖν πόλις θυμῷ ζέουσα,
 εἰ δὲ τις λέγοι, ὀπόσης λοιδορίας τοῦ Μαξίμου κατε-
 ἔχον (27), μεμφόμενοι καὶ αὐτῷ Γρηγορίῳ, ὀπό-
 σης ἐνόησας (28) τὸν Μάξιμον καὶ παρῆσας

A que laudator, nec vulgaris benevolentis erga Chri-
 stianos affectus. Ut autem progressu temporis,
 experimentum sui præbens, dignus jam iudicatus
 est qui in ecclesiasticum ordinem cooptaretur, tum
 vero in clerum ascribitur, ac Judam æmulatus, a
 præceptore suo perfide desicere, atque adversus
 eum expeditionem suscipere, in animum inducit;
 cuiusdam Ecclesie presbyteri opera usus, qui cum,
 non modo nunquam a Gregorio objurgatus duriusve
 appellatus, sed et inter singulares amicos habitus
 fuisset, fabulam hanc cum Maximo eudebat, hoc
 videlicet agens, ut Maximus Byzantii episcopus con-
 stitueretur. Ac quoniam ad ejusmodi res auro opus
 erat, unde id suppeditatum fuerit, audite. Presby-
 ter quidam insulanus Thasso Byzantium appulsus,
 pecunias ferebat, ut marmoreas tabulas Proconesias
 emeret. Hoc arripit, ac pollicitationum illecebris
 delinito (levēs enim homines nimia credulitate
 Maximum creandum episcopum.

Et quidem hæc dicto citius gerebantur. Aderant
 ab Ægypto, qui episcopatum Maximo darent. Talis
 Petrus ille erat, qui, cum prius Gregorium in throno
 collocasset, postea Maximum episcopum institue-
 bat, ne litteras quidem eas, quas ad Gregorium scripserat,
 veritus; nedum ipsius virtutem, nomi-
 nisque splendorem. Postquam igitur advenere qui
 ab eo missi fuerant, sub exortum diei ecclesiam
 ingrediuntur; reque nec pastori, nec presbyteris,
 nec clero, nec cuiquam ex magistratibus, nec de-
 niique piæ plebi patefacta, statim in ordinationem
 incumbunt. Verum hujus rei fama per urbem
 sparsa, repente adfuere sacerdotes, clerus, plebs
 selecta et orthodoxa, hæreticorum etiam examen.
 Omnes enim, amici juxta et inimici, præ animi
 furore exarserant, temeritate eorum perversitate-
 que obstupefacti. Perdita enim et profligata nequi-
 tia hostes etiam persæpe ejus, qui injuria afficitur,
 ad ultionem excitat. Ut autem consilia sua infecta
 relinquere coacti sunt (petulantia enim sua populi
 favorem sibi præcluserant), quid faciunt? Ecclesia
 egressi, in choraulæ cuiusdam domum se conferunt,
 illicque Maximum episcopum ordinant, plebei ordinis
 quosdam, qui ob perturbatum ordinem ab
 Ecclesia proscripti fuerant, socios habentes, faci-
 norisque participes. Hujus enim generis homines
 repentinis mutationibus delectantur, tranquillum
 compositumque rerum statum ægre ferentes,
 perpetuoque novarum rerum studio flagrantes.

(18) Cod. Or. συνεσκαίωρει, cod. P. συνεσκαυώρει, machinabatur. Mox iidem codd. καταστῆναι.

(19) Cod. Or. μαρμάρων· Colb. 1, μαρμάρου Προκονησίας. Antiqui editi. legendum putant Προκονησίας· et aiunt: Insula hæc Propontidis, unde Lycienum marmor, Ptolemæo est Προκόννησος. Proconnesus; Leuvenclaus idcirco vertit tabulas Proconesii marmoris; a Straboni est Προκόννησος, lib. xiii, et Plinio, Proconnesus, lib. v, c. 32.

(20) Cod. Or. ὑποσχέσει.

(21) Cod. Or. ἐπίδωσοντες.

(22) Cod. P. οὐπω ποιμένι.

(23) Αὐτῶν καὶ τὴν μοχθηρίαν textui reddidimus ex consensu tum veterum edit. tum omnium manuscr.

(24) Cod. Or. et Colb. 2, αὐτῶ.

(25) Colb. 2, ἐπετείχισαι.

(26) Cod. P. in not. marg. καθαριστοῦ, ἢ τραγωδοῦ, ἢ τῶν ἄλλως πως τὴν αἰοδῆν.

(27) Sic volunt antiqui edit. et codd. P. Colb. 1 et 2, sic etiam legit Billius. In edit. κατεῖπον.

(28) Ita codd. P. Colb. 1, 2, et Combef. necnon antiqui editi. In edit. ὀπόσας ἐνόησας.

Urbs porro ira æstuans, dici non potest quot con-
viciorum plaustra in Maximum effuderit, ipsi quo-
que Gregorio succensens, qui tanta benevolentia
et familiaritate nefarium hominem complexus fuis-
set. Itaque jam eo res ipsi reciderat, ut et ipse sui
exulceratos plebis animos orationis medicamento

Α ἤξιον; Περιέστη γοῦν αὐτῷ κἀνταῦθα, εἰς ἀποιο-
γίας (29) ἀγῶνα τὸ δρᾶμα. Τοιγαροῦν τοῦ δήμου
τὸ φλεγμαῖνον τῇ φαρμακεῖα τῶν λόγων (30) κατα-
πραῖνων, φησὶ πρὸς αὐτούς·
purgandi laborem subire cogereetur. Ac proinde, ut
leniret, ita eos affatus est :

« Nolite, o viri, mihi patri vestro succensere. Si
enim ego, quod me benignum illi ac liberalem
præbuerim, culpæ obnoxius sum, quia malitiam non
præscivi : quid tandem ille fuerit, qui benignitate
mea et beneficio usus, hanc mihi gratiam rependit,
ut vitæ meæ insidias strueret? Neque enim fraudem
non prævidisse, crimini dari debet : hoc enim
soli Dei est. Ac præterea legis præscripto viscera
omnibus aperire jubemur, paternoque affectu et
benevolentia eos, qui fide præditi sunt, amplecti ac
tueri. *Eum enim, qui venit ad me*, ait Christus,
non ejiciam foras *. Magnum quiddam mihi erat,
Maximum a Græcorum superstitione ad baptismum
accedens, et Trinitatem Herculis loco adorans.
Amplum ac præclarum videbatur, homo virtuti
studens, etiamsi in postremis rebus prioris vitæ
hypocrisim luculenter ostendit. Sed nostrum non
est hæc explorare. Non enim in hominum cogita-
tiones penetramus, nec futuros eventus perspectos
habemus, nisi sapientissimo Dei consilio atque
munere id nobis tribuatur. *Nos enim videmus in faciem : Deus autem cor ipsum intuetur* †, quemad-
modum audistis. » Hac oratione multitudinis iracundia sedata atque repressa est, majorique bene-
volentia pontifici adjuncta.

Jam vero imperatore Theodosio, qui genus ex C
Hispania ducebat, in Macedoniam cum exercitu
profecto, bellumque cum Occidentalibus quibusdam
barbaris gerente, Maximus, Ægyptiorum præsulum,
a quibus episcopus designatus fuerat, agmen acci-
piens, ac Thessalonicam profectus imperatorem
adit, atque augustæ urbis episcopatum ab eò petit.
Quoniam enim in legibus sanctionibusque eccle-
siasticis nihil habebat quo niteretur, imperatorio
edicto sacerdotium vindicare cogitabat, ut qui non
sacerdotem, sed tyrannum agere in animum in-
duxisset. Verum illinc ejiciuntur, imperatore eos ira
minisque vehementibus insectante. Quid igitur
Maximus (vix enim frangi et expugnari potest am-
bitio)? Alexandriam navi petit, cumque iisdem
technis quosdam Petri familiarium auro pellexisset,
D ipsum quoque pari improbitate aggreditur. « Aut
enim mihi, inquit, augustæ civitatis episcopatum
assere, aut a tuo non abstinerebo. » Et quidem in
pertum malum audax hominis facinus desiisset,

« Μὴ μοι, ὦ ἄνδρες, τῷ πατρὶ χαλεπαίνετε. Εἰ
γὰρ ἐγὼ, χρηστὸς ἐκείνῳ φανείω, αἰτίας ἔνοχος, μὴ
προγνοῦς τὴν κακίαν, τί ποτ' ἀνεῖθ' ὁ τῆς χρηστό-
τητος ἀπολαύσας, καὶ ἐπιβουλαῖς ἀμειψόμενος; Οὐ
γὰρ τὸ μὴ προιδέσθαι τὴν κακίαν ὑπεύθυνον· τοῦτο
γὰρ μόνου Θεοῦ. Πρὸς δὲ καὶ νόμος ἡμῖν ἐστὶν
ἅπασιν ἀνοίγειν τὰ σπλάγγνα, καὶ σιορῆ πατριῆ
τῶν πιστευόντων ἀντιλαμβάνεσθαι. Τὸν γὰρ ἐρχό-
μενον πρὸς μὲ, Χριστὸς φησιν, οὐ μὴ ἐκβάλω
ἐξω. Μέγα μοι ἦν ἐξ Ἑλλήνων Μάξιμος βαπτίζο-
μενος, καὶ Τριάδα λατρεύων ἀνθ' Ἡρακλέους. Μέγα
μοι ἦν ἀνὴρ μεταποιούμενος ἀρετῆς, εἰ καὶ ἐν ταῖς
τελευταῖς ἔδειξε τὴν ἐν τοῖς πρώτοις ὑπόκριαν.
Ἄλλ' οὐχ ἡμῶν δοκιμάζειν ταῦτα. Οὐ γὰρ ἐνθυμή-
μασιν ἐμβατεύομεν, οὐδὲ τὸ μέλλον ἴσμεν πλὴν ἐπι-
φροσύνη (51) Θεοῦ τοῦτο χαρίζεται. Ἡμεῖς μὲν
οὖν δρῶμεν εἰς πρόσωπον· Θεὸς δὲ ὄρα εἰς καρ-
δίαν, ὅπερ ἠκούσατε. » Τοῦτοις τοιγαροῦν κα-
εστάλη τὸ πλῆθος, καὶ τῇ εὐνοίᾳ μᾶλλον τῷ ἀρχιερεὶ
προσετέθησαν.

Τοῦ δὲ βασιλέως Θεοδοσίου, ὃς ὑπῆρχεν ἐκ τῆς
Ἰσπανίας τὸ γένος, ἐν τῇ Μακεδονίᾳ στρατοπεδού-
σαντος, καὶ τισι τῶν ἐσπερίων πολεμουῦντος βαρβάρων,
λαθὼν Μάξιμος τὸ στίφος τῶν Αἰγυπτίων
ἐπισκόπων, τῶν προχειρισμένων αὐτὸν εἰς ἱερέα,
ἐλθὼν εἰς Θεσσαλονίκην, τῷ αὐτοκράτορι πρόσειπεν,
αἰτῶν τῆς βασιλίδος τὴν ἐπισκοπὴν. Ἐκ γὰρ θε-
σμῶν ἐκκλησιαστικῶν τὸ ἰσχυεῖν οὐκ ἔχων, προσέ-
γματι βασιλικῶ ἱερατεῦειν διενόηθη, ὡς περ οὐχ
ἱερατεῦειν, ἀλλὰ τυραννεῖν ἡρημένος (32). Ἀπειλά-
νονται δὲ ἐκεῖθεν, τοῦ βασιλέως αὐτοὺς ὀργῆ τε καὶ
ἀπειλαῖς σφοδραῖς ἐκδιώξαντος. Τί οὖν ὁ Μάξιμος
(δύσμαχον γὰρ ἢ φιλαρχία); Ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν
ἐπλεῖ, καὶ τοῖς αὐτοῖς ἐγχειρήμασι τινὰς τῶν οἰ-
κείων τοῦ Πέτρου ὑποκλέψας χρυσίῳ, κάκεινῳ ἐ-
D τῆς Ἰσθμῆς μοχθηρίας προσφέρειται. « Ἡ γὰρ μοι,
φησὶ, τῆς βασιλίδος τὴν ἐπισκοπὴν περιποίησαι, ἢ
τῆς σῆς οὐκ ἀφέξομαι. » Καὶ δὴ ἂν εἰς πρόσωπον
κακὸν ἐτελεύτησεν ἡ τόλμα, εἰ μὴ ὁ τῆς Ἀλεξάν-
δρείας ὑπαρχος δέει στάσεως καὶ φόνου (53) τῷ

* Joan. vi, 37. † I Reg. xvi, 7.

(29) Codd. P. et Colb. 1, εἰς ἀπολογία καὶ
ἀγῶνα, ita antiqui edit... Vertit Billius : *ut facti sui
purgationem quaerendam haberet.*

(30) Cod. Or. τοῦ λόγου.

(31) Sic legunt antiqui edit. et con. Colb. 2. Alii
alio modo, Combef. ἐπιφροσύνη, cod. Or. ἐπιφρο-
σύνη. Colb. 1, πλὴν ἐγὼ μοι Θεοῦ σωφροσύνη τούτο.

Cod. P. πλὴν Θεοῦ ἐπιφροσύνη. Billius vertit : *Ni
Dei prudentia et beneficio hoc nobis concessum fuerit*
In edit. ἐπὶ σωφροσύνη.

(32) Ita cod. omnes nec non edit. anti. olim προσ-
ρημένος. Cod. P. οἰόμενος.

(33) Cod. Or. δέει στάσεως καὶ φόνου.

Μέζιμον τῆς πόλεως ἤλασεν. Ὁ μὲν οὖν (34) ἄξια A nisi Alexandriae praefectus seditionis et caedum metu Maximum urbe exturbasset. Atque ille quidem praemia temeritate digna tulit.

Γρηγόριος δὲ, τῷ κλήθει τῶν πόνων πιεσθεὶς (35), καὶ ἀπειρηκῶς πρὸς τὰς ποικίλας φροντίδας, οἰκαδεῖστο, τὰ ἐξιτήρια τῷ λαῷ προσφθεγεζάμενος, νοουθετήσας αὐτοὺς τηρεῖν τὴν πίστιν, ἣν παρελήφασιν, ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετὴν, ἣν αὐτοῖς (36) ἔργω τε καὶ λόγῳ ὑπέδειξεν. Ἐπειδὴ τούτων ἤκουσαν κληρὸς τε καὶ λαὸς, μία βοή (37) παρὰ πάντων ἤρθη, τὴν ἐκδημίαν τοῦ ποιμένου ὄδυρομένων· ἦν τε ἰδεῖν ἰλασθὲν θέαμα, ἀνδρας, γυναικας, (38) νέους γ' ἑλθόντας, ἐλλογίμους καὶ ἀμαθεῖς, ἀρχοντας, ἰδιώτας, πάντας οἰμωγῇ συμφώνῳ κατεχομένους, καὶ τὴν ὀργάναν οὐ φέροντας· ὥστε τινὰ, τὴν φωνὴν ἀραντα, τολμήσῃ εἰπεῖν· « Ὁ Πάτερ, συνεκβάλλεις σε-
 αυτῷ (39) τὴν Τριάδα. » Ταύτης ἀκούσας τῆς φωνῆς ὁ γεννάδας, ἐλώφησε τῆς ὀρμῆς, καὶ ὑπέσχετο συμπαραμείνειν αὐτοῖς, μέχρις ἂν ἐπισκόπων παρουσία (καὶ γὰρ ἦν ἐλπίζομένη) προβάλληται (40) εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ἄξιον, ὃς αὐτὸν φροντίζων ἐλευθερώσει, ἐπιτρέψει τε ἕνα τὴν ἐξοδόν. Οὕτως οὖν διελύθησαν τῇ ὑποσχέσει θαρβήσαντες, ὄρκω μὲν ὡ (41) βεβαιωθέντες, τῷ δὲ παλίῳ τοῦ τρόπου καταπιστεύσαντες.

Τῶν οὖν δεινῶν εἰζάντων, καὶ σχολῆς ἐνδοθείσης τοῖς πράγμασιν, αὐθις ἀνέλαμψε τῆς Τριάδος τὸ ὄγμα, διδασκαλίᾳ καὶ πόνους τοῦ μακαρίου πλατυνόμενης εἰς πάντας τῆς πίστεως, ἣν ἐγεώργει κάλλιστά τε καὶ τῆς Νῦς γεωργίας τιμιωτέραν. Γεη-
 πῶν γὰρ τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀρουραν, τὰς μὲν (42) ψυχὰς οἷον ἡροτρία τῶν ἀκανθῶν ἀπαλλάττων τῆς ἀπειθείας, τὰς δὲ ὠμάλιζε, προφητικῶς εἰπεῖν, ἄλλαις ἔσπερε τὸν θεῖον λόγον· αἱ δὲ ἀρτίως ἐφύοντό τε καὶ ἐβρίζοντο· αἱ δὲ ἤδη ἐπόζον τε καὶ οἷον γίνεσθαι διεζώνοντο· ἄλλαι πρὸς στάχυν ἀπετυπῶντο· ἔτεραι δὲ ἐπεπαίνοντο, καὶ πρὸς ἀμνητὸν ἦσαν ἐτοιμότεραι· τὰς δὲ ἄλλως εἶχε, τὰς δὲ θημῶν τις· ἄλλαι τῇ λιμῆσει τὸ ἀχυρῶδες καὶ ἀλογίας ἔξω τῶν δογμάτων ἀπέβαλλον (43), Χριστῷ καθαιρούμεναι· ἔτεραι δὲ ἦσαν ἐνδον τῶν ἀποθηκῶν ἔξαι· αἱ δὲ ἄρτος ἤδη καταγασμένοι. Τοῦτο γὰρ πῆρας τῆς γεωργίας, σκοπὸν ἐχούσης τῆς τροφῆς (44) τὴν ἀμετρίαν, καὶ διὰ τοῦτο πονούσης τε καὶ τὸν ἀμνητὸν εὐθύμως κομιζομένης.

Ἄλλ' ὁ μὲν ἰδρῶς τῷ ἀνθρώπῳ (45) τοῦ θεοῦ

Gen. ix, 20. Isa. xl, 4.

(34) Colb. 1. Ὁ μὲν οὖν οὗτος, coa. Or. Ὁ μὲν οὖν οὗτος.

(35) Ita Montac. et Comhef. in edit. πιεσθεῖς.

(36) Cod. Or. ἦν αὐτός.

(37) Cod. Or. μία φωνή.

(38) Haec voluit edit. antiqui, haec codd. omnes, haec etiam ipse Billius; licet in edit. verba ἀνδρας, γυναικας deessent.

(39) Ita Montac. et alii, nec non cod. Colb. 1 et 2. In edit. ἐαυτῷ.

(40) Montac. et alii volunt προβαλλομένη, et huic lectioni consentiunt omnes codd. manuscripti; at

Gregorius autem laborum multitudine oppressus, variisque curis confectus ac debilitatus, in patriam reditum parabat, plebem extremum allocutus, atque hortatus ut fidem, quam acceperant, conservarent, et ut virtutem, quam ipsis opere pariter ac sermone ostenderat, colerent. Quae cum et clerus et populus audiissent, unus omnium clamor sublatus est pastoris discessum lugentium: ac triste spectaculum cernere erat, viros et mulieres, juvenes et senes, eruditos et indoctos, principes et privatos, omnes concordii desiderio metu nec orbitatem ferentes, adeo ut quispiam sublata voce dicere non dubitaret: « O Pater, Trinitatem tecum ejicis. » Qua voce audita vir egregius discedendi cupiditatem represit, tantisperque se apud eos mansurum recepit, quoad episcopi, quorum adventus in spe et expectatione erat, aliquem episcopatu dignum elegissent, sibi que curis liberato facultatem abundi fecissent. Atque ita dimissi sunt, nihil omnino dubitantes, quin ille pro sua gravitate, morumque constantia, promissi sui fidem, licet nullo jure iurando firmatam, expleret.

Depulsis itaque periculis, et quieto rebus restituta, Trinitatis dogma rursus effulgebat, ac beati viri doctrina et laboribus fides ad omnes porrigebatur: quam pulcherrime excolebat, praestantiusque, quam ut agricultura Noe¹⁰ cum ea comparari possit. Ecclesiae enim arvom excolens, animas quasdam velut aratro proscindebat, impietatis spinis eas liberans, alias, ut prophetae verbo utar, complanabat¹¹, aliis divinum verbum inserebat, aliae recens enascebantur, radicesque agebant, aliae jam herbescabant, ac velut geniculis praeringebantur, aliae ad culmum informabantur, aliae maturescebant, atque ad messem paratiores erant, aliae in area erant, aliae in acervo quodam, aliae, quae Christo purgarentur, viles et contemnedas dogmatum paleas per ventilationem exentiebant, aliae jam domi horreis dignae erant, aliae denique panis jam confectus erant. Illic enim agriculturae finis est, quippe quae cibi sumptionem pro scopo habeat, ob idque labores suscipiat, messemque alacri animo congerat.

Ac labor quidem hominis Dei tantus erat, tan-

Coll. 1 sic habet: προβαλλομένη τινὰ τῆς ἐπισκοπῆς ἄξιον, αὐτὸν φροντίζων ἐλευθερώσει, ἐπιτρέψει τε. Mux. cod. P. pro ἐξοδόν habet εἰς ὄδόν.

(41) Cod. P. ὄρκω μὲν οὖν.

(42) Colb. 1, τὰς μὲν τῶν ψυχῶν.

(43) Ita Colb. 2 et cod. Or. In edit. ἀπέβαλον.

(44) Cod. Or. τῆς τροφῆς.

(45) Sic legendum proponit Montac. licet repugnent codd. manuscripti praeter cod. P.: hanc tamen lectionem secutus est Billius. In edit. τῶν ἀνθρώπων.

iatque multitudinis salutem sibi proponebat : ceterum fructus nequaquam labori respondebat. Non enim instar agricolæ fructus percipiebat, sed gratuito benignus erat, labores quidem serens, verum sine sumptu Evangelium sibi constituens¹². Ex quo hoc assequabatur, ut ardentius amaretur, atque ex ardentiori amore libentius audiretur, pluresque ad Deum adduceret, non ex ira percuciens, sed lenitate ignorantiam et rusticitatem evellens, animabusque bonam ex sermone et doctrina habitudinem afferens. Alii enim orationis lenocinio capiebantur; alii accuratam et exactam dogmatum tractationem amplectebantur; alii, viri laboribus ac tolerantia cedebant; alii mansuetudinem venerationi habebant; alii ob simplicem et inexactam philosophicamque vitæ rationem arctius ipsi conjungebantur; alii, quod ipsum accivissent, velut prædam tenentes, confovebant, suum in eo calculum tuentes ac sententiam. In hoc porro clarius lucebat ipsius solertia animique perspicacia, quod non omnibus omnia committebat, verum uniuscujusque vires, non secus ac præstantissimus medicus ægrotantium habitudinem, explorabat, congruentem cujusque morbo medicinam distribuens, eamque rationem tenens, ut nec profanis aut infirmis auribus perfectissima mysteria concederet, nec perfectis quidquam occultum haberet, quasi ipsorum utilitati invisens. Alios publice arguebat, quos nimirum probro ad pœnitentiam cogi opus erat: aliis rursus privatim errata commonstrabat. Alios objurgabat, cum id e re ipsorum esse arbitrabatur: alios contra, quos officio fungi videbat, paterno consilioque laudabat. Nec enim hoc agebat, ut eos adulatione permulceret, sed ut viam virtuti strueret, et ad inajora recte factorum approbatione proveleret. Hoc quippe nomine rethorica a philosophia differt. Ita enim sordida et cauponaria assentatione ac laudatione ad hominum benevolentiam irreperere solet: hæc contra eorum utilitatem spectans, laudibus quasi melle sermonem edulcat, ac per laudum voluptatem ad virtutem auditores trahit.

Dogmatum porro sublimitate ac theologia usque adeo excellebat, ut quamvis permulti viri doctrinæ laude celebres variis sæculis theologicæ rei operam dederint, hic tamen solus post Joannem evangelistam Theologi nomine insignitus sit, atque hoc cognomentum velut proprium et peculiare sit consecutus. Et quemadmodum omnem aliam virtutem ac laudem animi simul complexus erat, ita nec in futurum vaticinandi ei gratia deerat. Nec vero du-

¹² I Cor. ix, 18.

(16) Sic legit Billius, sic volunt antiqui edit. et cod. manusc. P. Colb. 1, et Or. Colb. 2, εἰς τοσούτων σωτηρίας. In edit. εἰς τοσούτων σωτηρίας.

(17) Καὶ κατέχοντες, etc. Clarior nobis videtur Combelsii interpretatio, quam sequimur; vertit Billius, velut prædam suam consertis manibus retinebant, eoque tuendo judicium suum fovebant.

(18) Cod. P. μετάνοιαν.

(19) Hæret in cod. Or.

(20) Ὡς deest in cod. Or.; sed Montac., Combef. c. Colb. 2, ὡς καὶ ποιικίη ἐφ' ἑαυτὴν. Cod. P. Ἡ

τοσούτος, καὶ εἰς τοσούτων σωτηρίας (16) ἰσπερ δασυμένος· ἡ δὲ ἀπόδουσις οὐχ ὁμοία. Οὐ γὰρ ὡς γεωργὸς μεταίχε τῶν γεννημάτων, ἀλλὰ προίκα χρηστὸς ἦν, τοὺς μὲν πόνους καταβάλλομενος, ἀδύπανον δὲ τὸ εὐαγγέλιον ἑαυτῷ τιθεῖς. Ὅθεν συνέβαιεν αὐτῷ πλέον στέργεσθαι, πλέον δὲ στεργομένη μᾶλλον ἀκούεσθαι, καὶ τῷ Θεῷ προσάγειν πλείονα, οὐ θυμῷ πλήσονται, ἀλλ' ἐπιεικέι τὴν ἀμάθειαν ἐκποχλεύοντι, καὶ εὐεξίαν ταῖς ψυχαῖς ἐμποιοῦντι διὰ τὸ λόγου. Οἱ μὲν γὰρ τῇ γλυκύτητι τοῦ λόγου ἤλσκοντο, οἱ δὲ ἡσπάζοντο τῶν δογμάτων τὸ ἀκριβές· ἄλλοι τοῖς πόνους τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῇ καρτερίᾳ ὑπέκλυτον· ἑτέροι δὲ τὸ πρῶτον αὐτοῦ δι' αἰδοῦς εἶχον· τοὺς δὲ τὸ ἀνεπιτήδευτον τοῦ ἀνδρὸς καὶ φιλόσοφον συνήπει πλέον· οἱ δὲ, ὡς κατέσταντας, καὶ κατέχοντες (17) τὸ θήραμα ἐθαύπον, τὴν ἑαυτῶν περιέποντες ψῆρον. Καὶ τὸ δὴ μείζον αὐτοῦ τῆς ἀγγινοίας, οὐ πᾶν ἅπαντα κατεπίστευεν· ἀλλὰ τῆς δυνάμεως ἐκίστην κατεστοχάζετο, ὡς τις ἀριστος ἰατρὸς τῆς τῶν κρινόντων ἕξεως, κατὰλληλον τὴν φαρμακείαν διανέμων ἐκίστην, καὶ μήτε βεβήλιος ἢ ἀσθενέσιν ἀκοαῖς καταπιστεύων τοῦ μυστηρίου τὰ τέλεια, μήτε τῶν τελείων ἀνδρῶν ἀποκρύπτων τι, οἷον βαρκαίνων αὐτῶς τῆς ὠφελείας, τοὺς μὲν ἤλεγε δημοσίᾳ, ὅσους αἰσχύνῃ πρὸς μετὰ μέλον (18) ἤγε· τοὺς δὲ ἰδίᾳ τὰ πταίσματα ἐνεφάνιζε· τοὺς δὲ ἐπέτιμα, οἷς τοσούτων ταπειλῆς εἶναι ἤετο· τοὺς δὲ, κατορθοῦντας ἐπήμην πατρικῶς τε καὶ κηδεμονικῶς. Οὐ γὰρ πρὸς θεοῦ ἐσκόπει, ἀλλ' ὠδοποιεῖ τῇ ἀρετῇ διὰ τῆς ἀποδοχῆς ἄγων εἰς προκοπὴν. Ταύτη γὰρ ἡ (19) ῥητορικὴ διαφέρει φιλοσοφίας. Ἡ μὲν γὰρ κολακεία ὡς (20) καπηλικὴ ἐφ' ἑαυτὴν τοῖς ἐγκωμίοις κλέπτει τῶν τελείων τὴν εὐνοίαν· ἡ δὲ, τὴν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων περισκοποῦσα, οἷον μέλιτι τοῖς ἐπαίνοις τῶν λόγων (21) καταγλυκαίνουσα, τῇ ἡδονῇ τῶν ἐπαίνων πρὸς ἀρετὴν ἔλκει τοὺς ἐντυγχάνοντας.

Ἐν δὲ δογμάτων ὑφει καὶ θεολογίᾳ τοσούτων αὐτῶ τὸ περιὸν τῆς δυνάμεως, ὥστε, πολλῶν κατὰ τοὺς χρόνους (22) θεολογησάντων ἀνδρῶν ἐπὶ σοφίᾳ γωρρίμων, μόνον τοῦτον μετὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννη θεολόγον ὀνομασθῆναι (23)· καὶ οἷον ἐξαίρετον αὐτοῦ ταύτην ἀποκλήρωθῆναι προσηγορίαν. Ἄπαν (24) τι καλὸν ἐν τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ συνειληφώς, οὐδὲ τοῦ (25) προφητεύειν ἀπελιμπάνετο. Καὶ τὸν λόγον, εὐ οἶδα, πιστοῦσθε, ὅσοι τοῦ ἀνδρὸς τῆς σοφίας καταρρυφάται

μὲν γὰρ κολακεία καπηλική.

(21) Antiqui edit. volunt τὸν λόγον, et sic reddidi Billius.

(22) Cod. Colb. 2, et Or. κατὰ πολλοὺς τοὺς χρόνους

(23) Ita Montac. et alii edit. Sic legit Billius et volunt cod. P. Colb. 1, 2, et Or. In edit. ἀναστῆναι.

(24) Combef. Ἐπὶν τε καλὸν· Colb. 2, Ἄπαν δὲ καλὸν· mox cod. Or. ἐν τῇ αὐτοῦ.

(25) Οὐδὲ τοῦ προφητεύειν, etc. Vertit Billius, iane a vovuetiæ quidem gratia deserabatur.

Καλὸν δὲ τοῖς αὐτοῦ βήτοισι καὶ τὴν συγγραφὴν (56) ἅβιτο quia apud vos, qui Ipsius sapientia majorem τῶν αὐτῶ πεπραγμένων τήνδε κατακοσμεῖσθαι. in modum oblectamini, fidem hæc oratio inveniat. Ἐχει δὲ ἡ λέξις οὕτως ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὴν παρ- Sed tamen operæ pretium fuerit hanc de rebus ab ουσίαν τῶν ἑκατὸν πενήκοντα (57) ἐπισκόπων. eo gestis historiam ipsiusmet verbis ornari. Sic au- « Τοιοῦτό ποτε τοῦτο τὸ ποίμνιον, καὶ τοιοῦτο νῦν, tem ad verbum habetur in ea oratione, quam habuit εὐαγεῖν τε καὶ πλατυνόμενον· εἰ ἐξ μήπω in præsentia centum quinquaginta episcoporum : τελέως, ἀλλ' εἰς τοῦτό γε ταῖς (58) κατὰ μέρος « Talis ante hic grex noster erat, talisque in præ- ὄδου προσηύχαι· προφητεῖα δὲ, ὅτι καὶ ὀδεῦσον. sentia, tamque succulentus, lateque porrectus, ac- Ἰάδε μοι προλέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ τι προ- si nondum perfectionem assecutus, ad eam tamen σητικὸς ἐγὼ, καὶ βλέπων τὰ ἔμπροσθεν. » Οὐκ εἰς quotidianis incrementis progrediens, atque etiam, μακρὰν δὲ καὶ τὸ προφητεῦμενον ἐπληροῦτο, μι- ut auguror, progressurus. Hoc mihi vaticinatur κροῦ θαλάσσης ψάμμον (59) τῷ πλήθει τῆς Ἐκκλη- Spiritus sanctus, si quid vaticinandi arte valeo, fu- σίας μιμησαμένης καὶ τὸ παράδοξον τῆς προφη- turaque prospicio. » Nec vero longo post tempore, τίας τὸ θαῦμα τῆς ἐκβάσεως ἐπιστοῦτο. quod prædixerat explebatur, Ecclesia nimirum are- re maris multitudinem propemodum æquante ; prophetiamque ab hominum opinione remotam, eventus miraculum comprobabat.

Ἐπεὶ δὲ, βασιλέως εὐσεβοῦς ἀνακηρυχθέντος τοῦ B Cum autem pio Theodosio, cuius jam a nobis ἡδὴ εἰρημένου Θεοδοσίου, φῶς ἐλεύθερον τῇ Ἐκκλη- mentio facta est, imperatore creato, liberum Eccle- σίᾳ ἐπέλαμψε, τί δεῖ λέγειν, ὅσας πανηγύρεις λόγοις sia lumen affulsisset, quid commemorem quot pu- ἐρατρύρουν, ὅσων (60) ὀρθοδόξων θυμὸν κατεπράνουν, blicos conventus orationibus suis exhilararit, quot ἀνιμετρῆσαι τοῖς αἰρετικοῖς τὴν ποτε κακίαν ἀμιλλ- orthodoxorum iracundiam mitigarit, qui hæreticis eam, qua quondam usi erant, perversitatem inju- λωμένον, καὶ τοὺς ἐν καιρῷ δυναστείας διώξαντάς rianque rependere, atque eos, a quibus, cum ré- τε καὶ αἰκισαμένους ἐν καιρῷ μεταβολῆς τοῖς Ἰσοῖς rum polirentur, afflicti et exercuciati fuerant, con- ἐνικλυτῆσαι ; Τί οὖν ὁ μακάριος ἐλεγεν ; « Οὐ ταῦτα, versis jam temporis vicibus, iisdem molestiis affli- ἢ ποίμνιον ἐμὸν, Χριστὸς ἀπαιτεῖ· οὐδ' οὕτως ἡμᾶς cedere contendebant ? Qua igitur oratione vir beatus ἰδέσκει τὸ Εὐαγγέλιον. Καίρῳ οὗτος ἐπιστρέψαι πε- ute! alur ? « Non hæc, o grex, Christus postulat : πλανημένους. Γνώτωσαν διδαχθέντες τὰ ἀμαρτήματα· non ita nos Evangelium docet. Hoc tempore aber- προσπεσάτωσαν τῷ Κυρίῳ· ἐξαγγειλάτωσαν τὴν ἀσέ- rantes in viam reducere convenit. Curandum ut βειαν, καὶ τῇ ποίμνῃ μιχθήτωσαν. Τοῦτο ἐμοὶ ἐκδί- peccata sua intelligant, Domini pedibus advolvan- κησις, σωθῆναι τοὺς ἀδικήσαντας (61), καὶ ὁμολογή- tur, impietatem enuntient, gregique admisceantur. sai καλὰ εἶναι ἢ πρῶην ἐδίωκον. Μακροθυμήσατε, c. Hoc ego pro ultione habeo, ut ii, a quibus injuria εἴκη. Ἀνὴρ μακρόθυμος πολὺς ἐν φρονήσει. C. lacessiti sumus, salutem consequantur, præclara- Καλῶς ποιήσατε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ ἀφετε αὐ- que ea esse constentur, quæ non ita pridem inse- τοῖς ; τελῶς τὰ παραπτώματα. Εἰ δὲ ἴλιαν ὁ θυμὸς ctabantur. Animi æquitatem habete, Filii. Vir ani- περιζεῖ (62), καὶ δυσκάθεκτος ἡ ὄργη, γενέσθω παρ' imi æquitate præditus affuit prudentia¹². Beneficæ ὑμῶν καὶ τὸ δεύτερον (63). Ἐάσατε ταῦτα Χριστῷ, afflicte eos qui vos oderunt¹³, iisque delicta per- καὶ τῷ ἐκείσῃ δικαστηρίῳ παραπέμψατε. Ἐμοὶ fectis condonante. Quod si nimum ira infervescit, γὰρ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω (64), λέγει Κύ- ejusque ægre impetus coerceri potest : quod secu- ρος. » Τοιοῦτοις δὲ λόγοις ἀγειν πείθει τὴν ἡσυ- dum est, præstate. Christo hæc relinquit, atque χαν (65.) ad futurum tribunal transmittite. Mili enim vindictam, ego retribuam, dicit Dominus¹⁴. » Quibus ver bis iras scilicet persuasit.

Τοῦ δὲ πολέμου λωφῆσαντος, ὃς πρὸς τοὺς ἐσπε- Cum autem bellum illud, quod cum occidentalibus barbaris gestum fuerat, sopitum esset atque rious βαρβάρους συνέστη, καὶ κατὰ νοῦν ἐκβαρηκό imperatori ex animi sententia cessisset, ab iisque imus τῷ αὐτοκράτορι, δίχην τε αὐτοῦς εἰσπραξαμένῳ ille, quas eorum audacia merebatur, pœnas exp- τοῦ θράσους ἀξίαν, αἰχμαλιότητος τε λαθόντι καὶ φέ- D tiisset, captivosque cepisset, et victis tributa im- ρους τάξαντι τοῖς ἡττημένοις, συνέδη παρεῖναι τῇ posuisset, ad urbem augustam venit, triumphis ela- βασιλίδι, τοῖς θριάμβοις ἐπηρμένῳ καὶ γαυρούμένῳ

¹² Prov. xiv, 29. ¹³ Matth. v, 44. ¹⁴ Deut. xxxii, 35 ; Rom. xii, 19.

(56) Ita corrigendum volunt Montac. et alii ; sic habet Colb. 1. In edit. τῇ συγγραφῇ.

(57) Ἐκατὸν πενήκοντα desunt in cod. P. Or. et in Colb. 1.

(58) Ταῖς deest in cod. Or.

(59) Cod. P. ψάμμον· mox idem cod. μιμησα- μένων.

(60) Codd. P. Or. Colb. 1 et 2, ὅσων.

(61) Hanc lectionem ex variis codd. proponunt Montac. et alii edit.; hanc in versione admisit Billius, et exhibent nobis codd. Or. et P. In edit. ἐκδι- κήσαντας.

(62) Cod. Or. περιζῆ.

(63) Colb. 1, καὶ τὸ δεύτερον.

(64) Cod. P. Combef. et in edit. quisusdam ἀντα- ποδώσω.

(65) Hunc locum varie varii edit. legerunt. Montac. ἡσυχαν ἀγειν πείθει τὴν Ἐκκλησίαν. Persuasit Ecclesie ut conquiesceret. Leuvenclausus : Ecclesiam mirifice in suam sententiam pertrahit. Quam resitutum videtur Billius lectionem admisisse : hanc nobis exhibent cod. P. Or. et Colb. 1. Colb. 2. ἀγαν πείθει τὴν ἡσυχαν ; illa oratione mirifice persuadet ut quiescant. In edit. ἀγαν πείθει τὴν Ἐκκλησίαν.

tus et gestiens. Ac tum pontificem Gregorium, pro A eo ac laboribus illius dignum erat, honorifice accepit, proluxiorique alloquio suam erga eum benevolentiam animique alacritatem declaravit; ac postremo hæc ad eum verba habuit: « O Pater, Deus tibi, tuisque sudoribus, per me Ecclesiam committit. Eum sacram ædem et thronum tibi trado. » Beatus porro Gregorius, mirifica lætitia perfusus, cum imperatorem salutasset, ac votis precibusque remuneratus esset, pedem aula extulit. Ariani autem, qui ad hoc usque tempus sacrosanciam ædem tenebant, sicariorum manum parabant, pro ea cum beato viro armis decernere constitentes. Itaque ab imperatore quidem precibus contendebant, ne templum sibi auferri sineret, quod videlicet ipsius imperio resistere vererentur: cæterum pio viro, iis- B que qui partibus ipsius studebant, mortis metum intentabant, tum publice armis instructi, tum privatim subornato quodam, qui ad pontificem accederet, ejusque pectus ense trajiceret. Atque hæc erat hostium conspiratio.

Mane itaque, cum populus Dei simul cum pastore ad sacram ædem recipiendam perrexissent, non minus gravis, quam si civitas hostili impetu expugnaretur, tumultus excitatus est, multis hominibus in vicis et distegis ac tristegis cum armis stantibus, mulieribusque et pueris gravem ejulatum permistim edentibus. Ipse quoque imperator templum una cum beato Gregorio ingressus est. Ut autem multa in rebus humanis casu evenire solent, nubibus solis orbem sub auroram subeuntibus, tenebræ repente coortæ sunt. Quæ res, ut a festo hujusmodi- que hilaritate aliena, Arianos majorem in modum recreabat, perinde ac si Deus sacræ ædis translationem minus gratam haberet: fidelium contra animas intolerabilis dolor cruciabat. Verum simul atque episcopus et imperator sacras valvas ingressi sunt, atque omnes unam eandemque laudationis vocem sustulerunt, manusque cum lacrymis extenderunt, confestim, Dei providentia, subducta nube, fulgentes solis radii sacram domum splendore perfuderunt; æreque collustrato homines animi mœrorem in lætiam commutarunt, atque imperatorem, ut episcopum in throno collocaret, obsecrare atque obtestari cœperunt. At Gregorius, cum ab illa sede abhorreret, nec præ vitæ continentia, et D corporis infirmitate, vocem in tanto hominum numero efferre posset, per quemdam his verbis multitudinem affatur: « O filii, nunc tempus est ut beneficii memores, ob ea quæ largita Trinitas est,

καὶ τηλικαῦτα προσδέξασθαι τὸν ἀρχιερεῖα Γρηγόριον ἐντίμως τε καὶ τῶν αὐτοῦ πόνων ἐπαξίως, καὶ διαλέξει πλατυτέρα τὸ περὶ αὐτὸν ἐνδείξασθαι πρόθυμον, καὶ τέλος εἰπεῖν· « Ὁ πάτερ, σοὶ τε καὶ τοῖς ἰδρωῖσι τοῖς σῶς δι' ἡμῶν ὁ θεὸς ἐγγεμίζει τὴν Ἐκκλησίαν. Ἰδοὺ δίδωμί σοι τὸν οἶκον τὸν ἱερὸν καὶ τὸν θρόνον. » Ὁ δὲ μακάριος, περιχαρείας πληρωθεὶς (66), ἀσπασάμενος τὸν αὐτοκράτορα, καὶ εὐχαΐς ἀμειψάμενος, ἐξῆει (67) τῶν βασιλείων. Οἱ δὲ Ἀρειανοὶ (μέχρι γὰρ τοῦ χρόνου τοῦδε τὸν ἱερὸν κατεῖχον οἶκον) παρετάττοντο ξιφῆρεις, ὑπὲρ αὐτοῦ πολεμεῖν ἤρημένοι πρὸς τὸν μακάριον. Καὶ τὸν μὲν βασιλέα ἰκέτευον μὴ ἀφαιρεθῆναι (68) τὸν οἶκον, δεδοικότες ἀντιβαίνειν τῷ κράτει· τῷ δὲ ὀσίῳ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ θάνατον ἐπιπέλλουσι, δημοσίᾳ τε ἐπισηθέντες, καὶ ἰδίᾳ τιμῇ ὑποθέμενοι, λάθρα προσελθόντι διὰ τῶν σπλάγγνων τοῦ ἀρχιερέως ὤθειν τὸ ξίφος. Καὶ ἡ μὲν σύστασις τῶν πολεμίων τοσαύτη

Πρωτὰς δὲ γενομένης, ὁ λαὸς τοῦ θεοῦ ἅμα τῷ ποιμένι ἤσαν (69) τὸν ἱερὸν οἶκον ἀποληψόμενοι· ἦν οὖν θροῦς τε πολὺς καὶ ταραχος, οὐχ ἦν τὸν ἢ πόλεως πορθουμένης ἐκ πολεμίων ἐφόδου, πολλῶν ἐπιπορῶν ἐν πλατείαις τε καὶ διωρόφοις καὶ τριωρόφοις ὄντων, πολλῆς τε οἰμωγῆς γυναικῶν καὶ παιδῶν συμμιγμένης. Εἰσήει (70) δ' οὖν καὶ ὁ βασιλεὺς ἅμα τῷ μακαρίῳ εἰς τὸν νεῶν. Οἶα δὲ πολλὰ συμβαίνει ἐν (71) ἀνθρωπίνους πράγμασι, πρωτὰς οὕτως γίνεται σκότος, νεφέλης τὸν ἡλιακὸν κύκλον ὑποδραμούσης (72). Καὶ τὸ συμβῆναι, ἐροῦτης τε καὶ φαιδρότητος τοιαύτης ὑπάρχον ἀλλότριον, τοὺς μὲν Ἀρειανούς ἐποίησε φαιδροτέρους, ὡς τοῦ θεοῦ μὴ εὐδοχοῦντος τῇ μεταθέσει τοῦ οἴκου· ψυχὰς δὲ πιστῶν ἀνία ἐπέλεξεν ὑποσμίχουσα (73). Ὡς δὲ τῆς ἱερᾶς κίχλιδος ὅτε ποιμῆ καὶ ὁ βασιλεὺς εἰςω παρέδυσαν (74), ἦρθη τε φωνὴ μία παρὰ πάντων αἰνέσεως, δάκρυά τε καὶ χειρῶν ἔκτασις. Ἀθρόως τοῦ νέφους ὑπεξελθόντος προσηλάθη θεοῦ, ἐκλάμψαν (75) ἡλιακὸν σέλας τὸν ἱερὸν οἶκον κατηύρασε· καὶ τῷ ἀέρι φωτισθέντι αἱ τῶν ἀνθρώπων διάνοιαι τὴν δυσθυμίαν (76) εἰς φαιδρότητα συμπετέβαλον, τὸν τε βασιλέα ἰκέτευον ἐγκαθιδρῦσαι (77) τὸν ἀρχιερεῖα τῷ θρόνῳ. Ὁ δὲ μακάριος, μὴ βουλόμενος ἐκεῖσε καθιδρυνθῆναι, αὐτὸς ἐν τοσούτοις ἐκφωνεῖν ὑπὸ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς ἀσθενείας οὐκ οἶδς τε ὧν, προσφωνεῖ τῷ πλήθει διὰ τινος λέγων αὐτοῖς· « Ὁ τέκνα, νῦν καιρὸς εὐγνωμονοῦντας τῆ χάριν ὁμολογεῖν ἐφ' οἷς ἐχαρίσατο ἡμῖν ἡ Τριάς. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου εἰσαυθὶς ἀναλαβόμεθα (78). » Ταῦτα

(66) Montac. et alii edit. volunt πληθεῖς.

(67) Cod. Or. ἐξίει.

(68) Sic volunt antiqui edit. et codd. nostri. In edit. ἀφεθῆναι.

(69) Cod. Or. ἴσαν· mox Colb. 2, ἀποληψόμενοι. Cod. P. κατερχόμενοι, ad sacram domum descendissent. In quibusdam edit. ἀποκληψόμενοι.

(70) Cod. Or. et P. εἰσῆει.

(71) Ἐν deest in cod. Or.

(72) Ita Montac. et alii edit. nec non omnes codd. nostri. In edit. περιδραμούσης.

(73) Hanc lectionem exhibent codd. Or. Colb. 1 et 2, nec non Combef. In edit. ἀνίατα ἐπέλεξεν ὑποσμίχον.

(74) Sic omnes codd. nostri. In edit. παρέδυσαν.

(75) Ita Montac. et omnes codd. nostri ac Combef. In edit. ἐκλάμψαν.

(76) Col. Or. δυσφημίαν.

(77) Cod. Or. καθιδρῦσαι.

(78) Codd. Colb. 1 et 2, εἰσαυθὶς ἀναβαλλόμεθα, in posterum differamus.

μὴ λαδὸς δεξάμενος, ἐπραΰνετο· ὁ αὐτοκράτωρ δὲ τῆς A
μετριότητος (79) τοῦ ἀνδρὸς κατεπλήττετο. Καὶ
οὕτως μὲν ἡ πανηγυρις διελύθη, εὐφροσύνην τε
πλείστην παρασχομένου Χριστοῦ καὶ ἀσφάλειαν, ὥστε
κατευνασθῆναι τῶν τε ὀπλῶν τὴν παρασκευὴν καὶ
τῆς μανίας τὸ ζέον· ἐν δὲ μόνον γυμνωθὲν ξίφος
ἀναμωτῶ πάλιν ἐμβληθῆναι· τῇ ξιφοθήκῃ.

Ἰδὴν γε οὐκ εἰς τέλος συνεχωρήθη μὴ ἐνιδρυθῆ-
ναι τῷ θρόνῳ. Καίπερ γὰρ οὐκ ἐθέλοντα, καὶ ἰσχυ-
ρῶς ἀνανόμενον, ὅμως ἐνίδρυσε τῆς ἀρχιερωσύνης
τοῖς θύκοις ἀρχιερέων πληθῆς. Ταῦτα δὲ μικρὸν
ὑπερον. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς τῷ ἀνδρὶ ἐγεγῆθει,
πατρὸς αὐτῷ τιμὴν καὶ αἰδῶ ἀπονέμων. Καὶ γὰρ
ἦν, εἰ καὶ παιδεύσεως ἀμοιρος, ἀλλ' οὖν εὐσεβῆς ὁ B
ἀνὴρ καὶ πρῶτος, εἰ περ (80) τις ἄλλος. Αὐτὸς δὲ Θεῷ
σολιάζειν μᾶλλον ἢ βασιλεῖ τῶν καλῶν εἶναι οἰόμε-
νος, οὐ συχνῶς ὠμίλει τοῖς βασιλείοις. Φιλαργυρίαν
δὲ τοῖς παρισταμένους τῷ βασιλεῖ νοσοῦντας ὄρων,
καὶ τοὺς δῶρα χαριζομένους ἀποδεχομένους, τῶν δὲ,
οἷος ἦν αὐτὸς (81), μάλα καταφρονοῦντας· διὰ τοι
ταῦτα ταῖς προσευχαῖς καὶ ἀγρυπνίαις καὶ διδασκα-
λίαις προσεῖχε, καὶ ἀσθενῶν θεραπείαις καὶ ἐπισκέ-
ψει, Θεῷ τούτοις καθαίρων ἑαυτὸν καὶ τὸ πσίμνιον·
καὶ δὲ καὶ πρὸς ἀγροὺς ὑπανεχώρει, τὴν ἡσυχίαν
ποθῶν, καὶ τὸ συνεχὲς τῶν πόνων ταύτη ἰώμενος,
ὡς ἂν αὐτῷ τὸ σῶμα πρὸς τοὺς ἐφεξῆς πόνους μὴ
ἀποκάμοι. Αὐλαῖς δὲ βασιλείων χρονίως ἐνέβαλλε (82),
τὴ τῆς Παροιμίας εὐ καὶ πρεπόντως ἐκμελετήσας· C
Σπῆνιον εἰσαγε σὸν πόδιν πρὸς σὸν φίλον, ἵνα
μὴ πληθθεῖς σου (83) μισήσῃ σε.

Τοσαύτης δὲ ποιμῆν Ἐκκλησίας ἀποδειχθεὶς, καὶ
παραλαβὼν προσόδους τε καὶ παντοδαπῶν κειμηλίων
πλήθος, μίαν δραχμὴν ἐντεῦθεν οὐ προσεκτίσατο·
καίτοι· γε βουλομένῳ καὶ ταλάντων ἀφθονίαν αὐτῷ
περιποιεῖσθαι ἂν ἐξεγένετο, οὐ λογισμοῦς προσόδων
καὶ διοικήσεως (84) παρὰ τῶν οἰκονομησάντων τὰ
τῆς Ἐκκλησίας ἐπεζήτησεν, οὐκ ἀναγραφῆν σκευῶν
ἱερῶν, καπηλικῶν μᾶλλον ἢ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν
τὴ ἔργον (85) τοῦτο ὑπολαβὼν, καὶ ἀρχόντων οὐκ
ἐπισκόπων· τοῦτοις ἀπαντας ἐκπαιδεύων Θεῷ (86)
καθαρότητα προσφέρειν τῆς συνειδήσεως, καὶ μὴ
ἀνθρώπους πειραθῆναι λογοθετοῦντας πείθειν.

Συνεχεῖς δὲ πόνων, γῆρξ τε καὶ ἀσθενείᾳ ἤδη καμ-
πτόμενος, ἀρρωστήσας ἐπὶ τοῦ σκίμποδος ἦν· Καὶ
ἢ τοῦ δήμου πλήθος ἀθρόως ἐπεισῆλθε τῷ δωματίῳ,
ἵνα κατέκειτο. Ὁ δὲ, ὅσα φιλεῖ συμβαίνειν τοῖς
ποιομένοις (87), ἐπιστρέψας ἐπὶ τοῦ σκίμποδος
ὡς πόδας, εἰς τοῦδαφος οὕτως ἐκαθέζετο, τί βού-

¹⁶ Prov. xxv, 17.

(79) Colb. 1, τὴν μετριότητα.

(80) Cod. P. εἰ καὶ τις.

(81) Codd. Colb. 2, et Or. οὗτος.

(82) Ita codd. Colb. 2, et Or. In edit. ἐνέβαλλε.

(83) Σοῦ deest in Colb. 2, ἵνα in cod. Or. qui ha-
bet φίλον, μήπως πληθθεῖς.

(84) Codd. Or. et P. διοικήσεων, mox cod. P. ἐζή-

A gratias referamus. De throno autem alius agemus. ·
Haec verba audiens populus mitæcebat; imperator
vero hominis modestiam ad stuporem usque mira-
batur. Sic concio soluta est, Christo letitiam
summam securitatemque afferente; ita ut et ar-
miorum apparatus consopitus fuerit, et furoris
ardor extinctus, atque unus duntaxat ensis exer-
tus sine ulla cruoris effusione rursus vagina con-
ditus.

Cæterum ei ad extremum usque obsistere non
licuit, quominus in throno collocaretur. Pontificum
enim multitudo cum, quamvis nolentem vellemen-
terque recusantem, in archiepiscopali sede consti-
tuit. Sed hæc aliquanto posterius. Interca impera-
tor hominis consuetudine delectabatur, eumque pro
parente colebat. Quamvis enim doctrinæ expertus
esset, pius tamen vir erat, morumque lenitate præ-
ditus, ut si quispiam alius. Verum Gregorius Deo,
quam imperatori, operam dare præclarius existi-
mans, haud frequenter in aula versabatur, eos qui
imperatoris latus cingebant, avaritiæ morbo teneri,
atque ut eos qui munera afferebant, caros habere,
ita sui similes admodum aspernari perspicens.
Quocirca precationibus et pervigiiliis, atque doctri-
nis, ægrotisque curandis et invisendis incumbebat,
Deo sese his rebus gregemque purgans : interdum
etiam ruri secedebat, solitudinem expetens, eaque
perpetuis laboribus afflictum corpus recreans,
ne ad sequentes labores fatisceret. Ad aulam
autem raro commeabat, illud Proverbiorum re-
cte congrueque permeditatus : *Raro pedem tuum
infer ad amicum, ne forte satiatus oderit te* ¹⁶.

Tantæ porro Ecclesiæ præsul institutus, proven-
tusque et infinitam omnis generis eximiamque su-
pellectilem consecutus, ne unica quidem drachma
hinc facultates suas auxit : cum tamen maximam
talentorum copiam, si ita ipsius voluntas tulisset,
colligere potuisset. Ne redituum quidem et admini-
strationis rationem ab iis, qui Ecclesiæ negotia
procurassent, repetivit, nec suppellectilis sacræ de-
scriptionem cauponum verius, quam ecclesiastico-
rum virorum, id esse statuens, ac præfectorum,
non episcoporum : atque his rebus omnes erudiens,
ut conscientiæ puritatem potius Deo offerrent, quam
D ut rationibus referendis muneris sui administratio-
nem hominibus probare niterentur.

Tandem assiduis laboribus, et senio, corporisque
imbecillitate fractus, urgente vi morbi, grabato
se tenebat. Ac multitudo populi ingens, cubiculum
in quo jacebat repente ingressa est. Ipse igitur, ut
solent qui strepitu aliquo commoventur, ad se col-
lectis in sella pedibus, in eum in modum in pavimento

τήσεν.

(85) Τὸ ἔργον deest in cod. Or.

(86) Ita Montac. Cod. P. et Combef. In edit. Θεοῦ.

(87) Sic volunt Montac. codd. Or. P. et Combef.

hanc lectionem secutus est Billius. In edit. qui-
busd. ποιούμενοις. Mox Colb. 1, ἐπιστρέψας ἐκ τοῦ
σκίμποδος. Billius vertit, *conversis in sella pedibus*.

sedebat, quid sibi eorum adventus vellet percun- A ctans. Illi autem cum et ob ea quæ acciderant gratia Deo egissent, ac pro imperatoris salute, ob receptum templum, aliasque sacras aedes, orthodoxorumque ecclesiam, vota fecissent, ipsumque horum omnium auctorem et architectum professi fuissent, laeti cubiculo excesserunt. Adolescens vero quidam relictus, manibusque suis beati viri pedes comprimens, ab eo cum lacrymis et lamentationibus sceleris veniam suppliciter postulabat. Gregorius autem sciscitante quid sibi hoc sermone vellet, nihil responsi dabat: sed tantum lugebat, ac veniam petebat. Tum quidam ex iis qui astabant, ita locutus est: « Hic est ille carnifex tuus, o pater, qui a nonnullis subornatus ferrum tibi in præcordia defixurus erat, nisi Christus perspicue tibi auxilio B fuisset. Quod autem ad eorum voluntatem attinebat, facinus perpetratum est. Proinde nunc ad pedes tibi procumbens clamat, suscepti sceleris pœnitudine affectus. » Confestim autem Pater, ut patrem æquum erat, adolescentem ita alloquitur: « Propitius tibi Christus sit, o charissime, tibi que ipso ignoscat, qui me quoque servavit. Hoc solum ad facinoris excusationem et purgationem a te peto, ut meus sis, hæresim exsecratus, et que ad Deum accedas, ipsique sinceram et voluntariam servitutem facta esset civitas, ardentiori erga eum amore incensa est.

Sub id vero tempus ex omni Romanorum imperio, præterquam ex Ægypto et occiduis partibus, sancta episcoporum centum et quinquaginta synodus coacta est, tum ut pium præsulem augustæ urbi præficerent, tum ut hæreses quæ interim, dum Ariani rerum potirentur, exortæ fuerant, œcumenici concilii decreto ab Ecclesia extruderentur. Enimvero, quæ ad hæreses profligandas pertinebant, multo ante magnus Gregorius præstruxerat, velut insidiosas bestias ab Ecclesiæ ovili arcens: atque in ipsa etiam sacrosancta synodo pari animi contentione cum aliis decertavit. Sancta autem synodus eum episcopum constituit, antesignanum et duce[m] habens magnum illum Antiochensium pastorem Meletium, virum pia fide præditum, quique florentibus Arianorum rebus Ecclesia pulsus fuerat, multisque calamitatibus exhaustis diuturno mulctatus exsilio. Quibus autem moribus præditus esset, quid referre necesse est? Idem enim et mansuetus erat et rebus gerendis solers et efficax, temperans, justus, fortis, sapiens, atque omni virtutum genere perpolitus. Hujus consilio atque hortatu Gregorio augustæ urbis episcopatus concilii decreto confirmatus est. Ipse autem, quamvis alioquin ab episcopatu alie-

λειται, πυνθανόμενος, ἡ αὐτῶν παρουσία. Οἱ δὲ, γὰρ ὁμολογήσαντες (88) τῷ Θεῷ ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις, καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ὑπερευξάμενοι (89), ἔνεκεν τοῦ ναοῦ, καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν οἰκῶν, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ὀρθοδόξων, πάντων δὲ τούτων αἰτίων προσειπόντες τὸν ποιμένα, γεγηθότες ἀπήσαν (90). Νεανίας δὲ τις ὑπολεψθεὶς, καὶ ταῖς ἑαυτοῦ χερσὶ συμπίεσας αὐτοῦ τοὺς πόδας, ὀδύρμοις καὶ δάκρυσιν ἰκέτευσεν τὸν μακάριον συγγνώμην αὐτῷ τὸ πλημμέλημα. Τοῦ δὲ πυνθανομένου τί τὸ λεγόμενον εἶη, οὐδὲν ἀπεκρίνατο, πλην τοῦ θρηγεῖν, καὶ συγγνώμην αἰτεῖν. Τῶν δὲ περισταμένων τις ἔφη: « Οὐτός ἐστιν ὁ σὸς φονεὺς, ὃ (91) πάτερ, ὃς ἐμελλεν ἐκ σκαιωρίας τινῶν κατὰ τῶν σῶν ἐγκάτων ἐλαύνειν ξίφος (92), καὶ ὁ Χριστὸς σου σαφῶς ἀντελάβετο. Γνώμης δὲ τῆς αὐτῶν ἔνεκεν τὸ ὄραμα ἐξετελέσθη. Ταύτη τοι προπίπτων βοᾷ ἐπὶ τῇ τόλμῃ μεταμελόμενος. » Ἀυτίκι δὲ ὁ Πατήρ, οἶα πατήρ (93), τάδε φησί: « Γένετό σοι Χριστὸς (94) εὐμενής, ὃ φίλιτατα, καὶ δόξη σοι συγγνώμην αὐτῆς, ὃ καμῆ περισώσας. Μόνον εἰς ἀπολογία τῆς τόλμης ἐμὸς γενοῦ, τὴν αἴρεσιν βδελυξάμενος, Θεῷ τε πρόσελθε, καὶ δούλευε αὐτῷ δουλείαν εὐακρινῆ καὶ (95) ἰκουσίον. » Ἡ οὖν πόλις, ἀπόσασα τῆς ἀποκρίσεως τὸ μακρόθυμον, πλέον ἐπ' αὐτῷ ἐξήφθη φιλοστοργία.

servias. » Cujus jam lenis responsi cum certior Ὑπὸ δὲ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐκ πάσης τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων (96) ἀρχῆς, πλην Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἰσπερίας, συνήλθεν ἡ τῶν ἑκατὸν πενήτηντο ἀγία σύνοδος, ἀρχιερέα καταστήσαι τῇ βασιλείᾳ πιστὸν, καὶ τὰς αἰρέσεις τὰς ἐν τῷ μεταξὺ τῶν Ἀρειανικῶν (97) χρόνων ἀναφυσίστας ἐξωθήσαι τῆς Ἐκκλησίας ψήφῳ οἰκουμένης συνελεύσεως. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τῶν αἰρέσεων προωδοποίησεν ὁ μέγας Γρηγόριος ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων, ὡς περ θῆρας ἐπιβούλους τοῦ ποιμνίου τῆς Ἐκκλησίας ἀποδιώκων καὶ αὐτῆς δὲ παρούσης τῆς ἀγίας συνόδου, ὁμοίως συνηγωνίσαστο. Ἡ δὲ ἀγία σύνοδος αὐτὸν ἐνεθρόνισεν, ἡγεμόνα ἔχουσα τὸν μέγαν ποιμένα τῆς Ἀντιοχείων, Μελέτιον, ἄνδρα εὐσεβῆ μὲν τῇ πίστει καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀρειανικοῦ κηρύττου ἐξελαθέντα (98) τῆς Ἐκκλησίας, πλείστα τε κακοπαθήσαντα, συνέθη ἔξορίαν πολυχρονίω παραβῆναι: τὸν δὲ τρόπον τί δεῖ λέγειν, ὁποῖός τις ὑπῆρξεν; Ὁ γὰρ αὐτὸς πρῶτος τε ἦν καὶ δραστήριος, σὺφρων (99), δίκαιος, ἀνδρείος, σοφός, καὶ πρὸς πάντας ἀρετῆς (1) κάλλος ἀπεξεσημένος. Τοῦτου δὲ εἰσηγήσει καὶ συμβουλίαν συνοδικῆ ψήφῳ ἐκύρωσε τὴν προεδρίαν τῆς βασιλείως τῷ Γρηγορίῳ. Ὁ δὲ, καίπερ ἐπὶ ἄλλα δυσχεραίνων πρὸς τὴν ἐπισκοπὴν, πόθῳ μίσησεν τῆς ποιμνίας, καὶ τῷ νομίζεσθαι, εἰ τῆς βασιλείας κρη-

(88) Codd. Colb. 1, 2 et Or. ὁμολογήσαντες.

(89) Codd. Or. et Colb. 1 et 2, ὑπερευξάμενοι.

(90) Codd. Or. et P. ἀπήσαν.

(91) Ὁ δεest in cod. Or. Mox codd. P. et Colb. 1, σκαιωρίας.

(92) Codd. Or. τὸ ξίφος.

(93) Οἶα πατήρ desunt in cod. P.

(94) Cod. Or. σοῦ Χριστοῦ.

(95) Καὶ deest in edit., sed restituendum Montac.

judicavit.

(96) Edit. quidam volunt Ῥωμαίους, Μονταc. Ῥωμαίους, et sic habet Colb. 1.

(97) Cod. Or. Ἀρειανῶν.

(98) Cnd. P. ἐξεληθόντα.

(99) Σὺφρων deest in cod. Or.

(1) Ita codd. Or. Colb. 1 et 2. In edit. tantum πρὸς ἀρετῆς.

ἤσειε, δυνατὸς ἔσεσθαι τὰς ἐν κύκλῳ τῆς οἰκουμένης ἄνθρακας, ὡς περ ἀπὸ σκοπιᾶς τινος καταμανθάνων, διαλύειν, καὶ πρὸς ἑνωσιν ἀμφοῖν ταῖν χερσῶν ἄγειν δεστώσας τὰς Ἐκκλησίας, εἴλετο δέξασθαι τὴν ἐπισκοπήν.

Τοῦ δὲ ὁσίου Μελετίου τελευτήσαντος τὸν βίον ἐν τῇ βασιλίδι, γίνεται αὐτῷ τιμῇ προπεμπτήριος, ὥστε πᾶσαν ἐπ' αὐτῷ ἐκχυθῆναι τὴν βασιλίδα, πολλὰ δὲ καταγαγεῖν δάκρυα, καὶ τηνικαῦτα ἐν πρώτοις, ὅσον εἴη πλῆθος ἐπιγνωσθῆναι τοῦ ἁσπεως. Αἰθῆς φιλοκεικία περὶ τοῦ θρόνου, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐξυγομάχουν ἐπίσκοποι. Καὶ οἱ μὲν τὰ ψηφισθέντα δίκαια εἶναι κρίνοντες, βέβαια μείναι ταῦτα ἐβούλοντο· οἱ δὲ ἀντέπιπτον πρὸς τὰ ἥδη δεδογμένα καλῶς. Ὁ δὲ Β Γρηγόριος, ὡς (2) ἄπαξ τὴν καθέδραν δεξάμενος, μετεποιεῖτο αὐτῆς, πρὸς αὐτοὺς χρώμενος τοιοῦδε λόγου· « Ἐγὼ, ποιμένες ἱεροὶ καὶ τίμιοι, τὴν ἀρχὴν οὐκ ἤθελον τῆς βασιλίδος ἡγήσασθαι· ἀλλὰ καὶ εἰ πόνοις τε καὶ ἰδρώσιν ἐμοῖς ἐπάγῃ τε καὶ ἠῤῥῆθη τῶν τῆδε ἡ Ἐκκλησία, ἤρκει μοι ταῦτα τῷ Θεῷ θησαυρίζειν παρ' αὐτοῦ τὴν ἀντίδοσιν ἀναμένοντι. Ἐπεὶ δὲ πόθος τε ποίμνης καὶ ὑμῶν κοινὴ ψῆφος δέξασθαι με τὴν (3) καθέδραν ἐξεβιάσατο, οὐ μοι δοκεῖτε τοῦτο ὀρθῶς νῦν πράττειν, ἀνατρέποντες τὰ οἰκεία πρὸς τῷ (4) μηδὲ ἄπαντας συμφωνεῖν· ἀλλὰ τοῖς μὲν δοκεῖν κρατῆσαι τὰ ἥδη δόξαντα, τοῖς δὲ οὐ δοκεῖν. Ἐγὼ δὲ οὐ πλοῦτου, οὐδὲ ὑψηλῆς ἐφιέμενος καθέδρας, τάδε φημι, οὐδὲ βασιλίδος χρηματίζειν ἐπίσκοπος· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὀρφανίαν τέκνων φέρειν ἀπαθῶς δυσχερέστατον, καὶ ἡλιθίων τὸ πάθος· ἔπειτα μὴ δόξητε ὑμεῖς φθόνῳ τινὶ ἡ κουφότητι ἕτερα πράττειν τῶν πρῶτην ἐγνωσμένων. Εἰ δὲ νικᾷ παρ' ὑμῶν τὰ νῦν, καὶ τὰ πρῶτην ὡς ἔωλα καταφρονεῖται (5), ἀλύπως τῆς ἐπισκοπῆς ἐξίσταμαι. Βουλεύεσθε, πράττετε τὰ καθ' ἑσυτοὺς, τὰ παριστάμενα. Ἐμοὶ δὲ ἀγαπητὸν ἡ ἐρημία καὶ πάλα καὶ νῦν. Οὐ γὰρ καὶ Θεοῦ εἴβρωσιν οἱ τὸν θρόνον ἀποστερήσαντες. »

sunt, ac res haud pridem constitutas velut obsoletas scopatu me abduco. Consilium inite, res vestras quidem solitudo et olim chara fuit, et nunc est. Non enim a Deo quoque nos arcebunt, qui thronum ablaturi sunt. »

Ταῦτα εἰπὼν, καὶ αἰσθόμενος τοὺς πολλοὺς προδο- D λην ἄλλου σπουδάζοντας, αὐτὸς, ἀπολιπὼν τὸν οἶκον, εἶθα κατέμενεν, ἄλλον περισκοπεῖ πόρρω τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς τε θορύβους ἀποδιδράσκων καὶ τὰς ἀχλῆσεις τῶν συνελεύσεων. Πολλοὶ γοῦν τοῦ λαοῦ (6) ἐκείσε συνέβρον, δακρύοντες, ἰκετεύοντες, ἀντιβολῶντες ἐλεῆσαι τὸ ποίμνιον, ὃ πόνοις τε καὶ ἰδρώσι τοσούτοις ἐξέθρεψέ τε καὶ ἠῤῥῆσε. « Δὸς τὴν χάριν, Ἐσθρον, τοῖς σοῖς φιλότατοις, καὶ οἷς τὸ ἀχμαῖόν σου τῆς ζωῆς προανάλωσας ἡμῖν, διῶρησαι καὶ τὸ λειπόμενον ἴν' ἔχοιμεν (7) λείψανον τὸ σὸν σῶμα, οἱ τῇ σῇ ὀδυσσεύσει πεφωτισμένοι. » Τούτοις, οἷα φιλότεκνος

(2) Ὡς deest in cod. Or.

(3) Ita codd. Or. et P. In edit. tantum δέξασθαι τὴν.

(4) Cod. Or. πρὸς τὸ

num animum haberet, gregis lamen amore, et quia futurum existimabat, ut si urbem augustam teneret, contentiones per orbem terrarum oborientes, velut e specula quadam perspectas, exstingueret, dissidentesque Ecclesias ambabus, ut dicitur, manibus ad unionem concordiamque adduceret, episcopatum accipere non recusavit.

At vero Meletius extremo vitæ die Constantino- poli perfunctus, adeo celebri atque honorifico funere effertur, ut ad ipsum urbs tota sese effunderet, maximamque lacrymarum vim emitteret, ac tum imprimis, quanta civium multitudo esset, agnosceretur. Rursus itaque de throno contentio excitata est, atque inter se altercabantur episcopi. Alii enim, quæ suffragiis statuta fuerant, justa esse iudicantes, firma ea manere volebant. Alii iis, quæ jam recte decreta fuerant, adversabantur. At Gregorius, ut qui semel cathedram admisisset, eam vindicabat, huiusmodi ad eos oratione utens : « Ego, pastores sacri et venerabiles, primum augustæ urbis præfecturam accipere recusabam : ac licet hæc Ecclesia laboribus sudoribusque meis cogmentata atque amplificata fuisset, mihi tamen satis superque erat hæc Deo thesaurizare, atque ab eo mercedem expectare. Postquam autem et gregis amore, et communibus vestris calculis, cathedram accipere coactus sum, mihi haudquaquam recte agere videntini, qui, quod ipsi fecistis, convellit atque abrogatis : ut interim taceam, quod ne inter omnes quidem satis convenit ; verum alii ea quæ jam constituta sunt, rata esse debere censent ; aliis secus videtur. Nec vero hæc a me eo dicuntur, quod vel opes, vel sublimem cathedram expetam, vel augustæ urbis episcopus nominari concupiscam. Sed primum filiorum orbitatem tranquillo animo ferre difficillimum est, nec nisi recordis cuiuspiam hominis planeque stupidi. Deinde illud metuendum, ne invidia quadam aut levitate res nuper decretas immutare videamini. Quod si vobis præsentia magis cordi et frivolas contemnit, haud incerto animo episcopate, et quidquid vobis in mentem venerit. Mihi enim a Deo quoque nos arcebunt, qui thronum

Hæc oratione habita, cum plerosque in alterius episcopi creationem studiose incumbere sensisset, ipse domo ea, in qua manebat, relicta, aliam ab Ecclesia procul dissitam circumspicit, ut tumultus, molestosque et importunos hominum congressus effugeret. Permulti quippe ex plebeio ordine illuc confluebant, cum lacrymis eum orantes atque obtestantes, ut gregis, quem tot tantisque laboribus ac sudoribus aluerat atque provexerat, misereretur. « Da hoc charissimis tibi hominibus, inque quibus vitæ tuæ vigorem prius impendisti, iisdem quoque, quod vitæ superest, largiris :

(5) Codd. Or. et P. καταφρονεῖτε.

(6) Codd. Or. et P. ἐκ τοῦ λαοῦ.

(7) Codd. Or. et Colb. 1, ἔχωμεν.

ut qui doctrina tua collustrati sumus, tui etiam A corporis reliquias habeamus. » His verbis molli- batur quidem indulgentissimus Pater; cæterum an- cipitis erat animi quid ageret, Deumque supplex orabat ut, quod sibi maxime conveniret, dispone- ret. Quæ cum ita se haberent, affuere episcopi, tum ex Ægypto, tum ex Macedonia, Byzantium vocati, cum adhuc supradicta synodus in urbe consisteret. Et quidem illi, quoniam Gregorius citra eorum sententiam throno impositus fuerat, humano affectu obsessi, decreto repugnabant: non quod eum odio haberent (quemadmodum occultis et significationibus confirmabant), sed ut eos, qui ipsum præfere- rant, ulciscerentur: ut qui sine eorum sententia archiepiscopali sede Gregorium donassent. At vir beatus, omnibus episcopis in unum coactis, in medio concilio stans, ad hunc modum verba facit:

« Viri collegæ, et compastores sacrosancti gregis B Christi, turpe fuerit, prorsusque a vobis alienum, si, qui ad pacem alios eruditis, intestinum ipsi bel- lum inter vos excitetis. Quoniam enim modo alios ad concordiam adduxeritis, ipsi circa sententias vestras et decreta discrepantes? Ac vos per Trini- tatem ipsam obsecro, ut vestra negotia præclare et pacifice inter vos transigatis. Quod si vobis ullo modo dissidii causa sum, Jonam prophetam vitæ integritate non supero. *Mittite me in mare, et ces- sabit a vobis tumultuum procella* 17. Quidquid vobis visum fuerit, tametsi a culpa immunis, vestræ concordie causa, libenter perpetiar. Throno exturbate, urbe ejicite. *Tantum veritatem et pacem, ut eum Zacharia loquar, diligite* 18. Valetate, sacri pastores, meorum laborum memoriam perpetuam conservate. » C Hæc eō prolocuto, pudore quodam ipsi tenebantur, ejus oratione compuncti. Tum ipse in Cappadociam perrecturus e concilio excessit, voluptate simul et mœrore affectus: illud, quod laborum requiem invenisset; hoc, propter gregem, quoniam modo ipsum relinqueret.

In aulam autem profectus, beneficium ab Imperatore postulabat, his verbis prius eum affatus: « Tibi quidem, o Imperator, pro tuis erga Ecclesiam meritis retribuatur Christus in die retributionis. Beneficium autem, quod nunc a te peto, potentissime princeps, dare ne graveris. Non pro pecuniis tibi sum supplex; non pretiosa altarium tegumenta concupisco; non cognatis dignitates ambio; sed, ut laboribus liberer, obsecro. Cesset etiam invidia; pacem colant episcopi; tu maxime in eam rem ad- mittere; sacerdotum bellum comprime, qui barbaro-

πατήρ, ἐμαλάσσετε μὲν, ἠπότερὶ δὲ ὁ τι θράσσει (8), καὶ τὸν θεὸν ἐξελιπάρει τὸ αὐτῷ πρέπον οἰκονομῆσαι. Τούτων ἐχόντων τὸν τρόπον τοῦτον, παρῆσαν ἐπίσκοποι: κεκλημένοι ἐκ τε Αἰγύπτου καὶ Μακεδονίας εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔτι τῆς εἰρημένης ἐνδημούσης συνόδου. Καὶ δὴ οὗτοι, ὡς χωρὶς τῆς αὐτῶν γνώμης καθιδρυθέντος τοῦ μακαρίου Γρηγορίου, πάθει ἀνθρωπίνῳ κατασχεθέντες, ἀντέλεγον τῇ ψήφῳ· οὐχὶ Γρηγόριον μισούντες (ὡς αὐτὸν συνέπειθον (9) κρυφίους δηλώμασιν), ἀλλὰ τοὺς καθιδρύσαντας ἀμυνόμενοι, ὡς διὰ γνώμης (10) αὐτῶν δεδωκότας τὸν θρόνον. Ὁ δὲ μακάριος ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάντων (11) συναθροισθέντων τῶν ἐπισκόπων, καταστάς ἐν μέσῳ τῶν συλλόγῳ (12), τάδε φησί·

beatus, omnibus episcopis in unum coactis, in medio

« Ἄνδρες συμποιμένες τῆς ἱερᾶς πόλιμνης Χριστοῦ, αἰσχρὸν μὲν εἶη (13) καὶ παντελῶς οὐχ ὑμῶν, εἰ, τοὺς ἄλλους εἰρήην παιδεύοντες, αὐτοὶ πρὸς ἄλλήλους πόλεμον ἤρασθε. Πῶς δ' ἂν ὁμονοεῖν ἐτέρους πείσητε (14), αὐτοὶ ὄντες περὶ τὰ δοκούντα ἀσύμφωνοι; Ἄλλ' ἱκετεύω ὑμᾶς πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς καλῶς τε καὶ εἰρηρικῶς διαθεῖσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. Εἰ δὲ τι ὑμῖν ἐγὼ τῆς διαστάσεως αἰτίος, οὐκ εἰμὶ σεμνότερος Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. *Βάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ παύσεται ἀφ' ὑμῶν ὁ κλύθων τῶν ταραχῶν* (15). Αἰροῦμαι παθεῖν ὁ τι ἂν βούλησθε, καί περ ἀθῶος ὢν, τῆς ὑμῶν ἔνεκεν ὁμονοίας. Θρόνον ἐξώσατε, πόλεως ἀπελάσατε. *Μόνον τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰρήνην, ὡς ὁ Ζαχαρίας φησὶν, ἀγυκῆσατε.* Ἐρῶσατε, ἱεροὶ ποιμένες, καὶ τῶν ἐμῶν πόνων μνημονεύοντες, μὴ ἀπολήξητε. » Ταῦτα εἰπόντος, αἰδῶς τις αὐτοὺς εἶχε τοῖς εἰρημένοις καταφυγέτας (16). Ὁ μὲν οὖν ἐπὶ τὴν Καππαδοκῶν βασιλεύμενος ἐξῆι (17) τοῦ συλλόγου, συμμιγῆς χαρᾶ τε καὶ κατηφεία· τὸ μὲν, ὅτι τῶν πόνων ἀνάπαυλαν ἠύρατο (18), τὸ δὲ τοῦ ποιμνίου χάριν, ὅπως αὐτὸ καταλείψειεν.

Ἐλθὼν δὲ εἰς τὰ βασίλεια, ἤτει χάριν τὸν αὐτοκράτορα, τοιάδε εἶπὼν πρότερον· « Σὺ μὲν, ὦ βασιλεῦ, ὢν τὴν Ἐκκλησίαν εὐηργετήσας, ἀντιμετρήσαι σοὶ Χριστὸς ἐν ἡμέρᾳ ἀναπαδόσεως· ἦν δὲ νῦν αἰτῶ χάριν, ὦ κράτιστε, δοῦναι μὴ ἀπαρνήσῃ. Ὅς περὶ χρημάτων ἱκετεύω· οὐδὲ ποτὶ πολυτελεῖ θυσιαστηρίων σκεπτάσματα, οὐ συγγενῶν ἀρχᾶς· ἀλλ' ἱκετεύω τῶν πόνων ἀνεθῆναι. Αἰγέτω δὲ καὶ (19) φθόνος, εἰρηνεύε- τωσαν οἱ ἐπίσκοποι, σοῦ μάλιστα τοῦτο σπουδάζοντος. Παῦσον τῶν ἱερέων τὸν πόλεμον, ὃ στήσας βαρβάρων θράσος· τὰ μέγιστα τρόπαια τοῦ σοῦ κράτους ἐνὶ πό-

17 Jon. 1 12. 18 Zach. viii, 19.

(8) Cod. Or. θράσσει.

(9) Cod. Or. ἔπειθον.

(10) Ita cod. Or. Colb. 1, et 2. In edit. γνώμων· mox in eisdem δεδωκότας, sed lectionem cod. Or. amplectimur.

(11) Πάντων deest in cod. Or.

(12) Cod. P. τῶν συλλόγων.

(13) Cod. Or. αἰσχρὸν μὲν ἂν εἶη.

(14) Colb. 1, πείσητε.

(15) Codd. Or. P. Colb. 1 et 2, τῶν συμφωνῶν.

(16) Cod. Or. καταφυγέτας. Cod. P. κατανοι- γέντας.

(17) Cod. Or. ἐξῆι.

(18) Cod. Or. εὔρατο, Colb. 1. εὔρατο. Cod. P. ἦρατο.

(19) Δὲ καὶ desunt in cod. Or.

σημον, τῆ συμφωνίᾳ (20) τῶν ἐπισκόπων. Ταύτην ἐγὼ ἄωρεάν αἰτούμαι· ταύτην τελευταίαν μοι (21) παρέχεις χάριν. ὁ Θεομάσας δὲ τὰ εἰρημένα ὁ τε (22) αὐτοκράτωρ καὶ οἱ τῆς συγκλήτου βουλῆς, οἷα (23) σφοδρῶ ἤ περὶ αὐτὸν πόθῳ συντετηκότες, μόλις ἀπέλυσαν αὐτὸν (24), τὴν ἔξοδον ἐπιτρέψαντες.

Ἐνδημοῦντος δὲ αὐτοῦ ἐστὶ τῆ βασιλίδι, καθίσταται εἰς τὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν ὑπὸ τῆς συνόδου Νεκτάριος τις ἐπίσκοπος, Ταρσεὺς ὑπάρχων τῆς Κιλικίας. Αὐτὸς δὲ προσκαλεσάμενος (25) τὸν κλῆρον καὶ τοῦ λαοῦ τοὺς ἐκκρίτους (26), νοουθετήσας τε αὐτοὺς φυλάττειν τὴν παρακαταθήκην τῆς πίστεως, καὶ τὰς ἐπιτολὰς τοῦ Θεοῦ καταργάζεσθαι, ἀσπασάμενος, πάλιν αὐτὸν ἐκίνησας ἄπασιν δάκρυα, τῆς ὁδοπορίας εἰχτο. Ἐρχεται δὲ εἰς Ἀριανζὸν, χωρίον Καππαδοκίας, ὅπερ ἐπέκτητο (27) ἐκ πατρικοῦ κλήρου, κατεῖθον εἰς αὐτόν. Πολλοῦ δὲ χρόνου παρωχηκότος, ἀφ' οὗ Βασίλειος ὁ μέγας πρὸς τὸν Θεὸν ἐνεδήμησεν ἐκ τοῦ βίου τούτου, πρὸς ὑψηλοτέραν ζωὴν μεταθέμενος τὰ παρόντα, γράψας τὸν ἐπ' αὐτῷ ἐπιτάφιον, εἰς τὴν Καισαρείαν ἦκε τὴν ἱερὰν μητρόπολιν· καὶ προσφωνήσας τὸν λόγον τῆ Ἐκκλησίᾳ, ἐδάδιζεν οὕτως.

Χρόνον δὲ πλεῖστον τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀπολειφθέντος διὰ τὴν ἐν τῆ βασιλίδι διατριβὴν (δύο γὰρ καὶ δέκα ἔτη λόγος αὐτὸν ἐν τῷ Βυζαντίῳ πεποιμέναι), συνέβη τῶν Ἀπολλιναρίου μαθητῶν τινας εἰς τὴν δευτέραν ἐπαρχίαν τῶν Καππαδοκῶν (28) πολλοὺς μὲν ἐξαπατήσας τοῖς λόγοις τῆς ἀσθελείας, ὑμῆσαι δὲ μέχρι καὶ τοῦδε (29) προσελθεῖν, ὥστε καὶ ἐπισκόπους ἐν τῇ χώρᾳ χειροτονῆσαι, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς Ναζιανζοῦ. Καθαίρει μὲν οὖν (30) τὴν Ναζιανζὸν τοῦ τοιοῦτου ἄγους ὡς τάχιστα· λίαν δὲ ἐκαστούμενος προστῆναι τῆς πατρίδος, οὐ δέχεται τὴν ἐπισκοπὴν (μάλα γὰρ τὸν ἡσύχιον μετεδίωκε βίον)· καὶ τινα Εὐλάλιον τῆς Ναζιανζοῦ ποιμένα κεισέτησεν, ὃν ἔσχεν ἄγαν ἐν τοῖς τιμοῖς, θεραπειούσά τε αὐτὸν, καὶ μέτριον τὸ ἦθος συγγάνοντα (31). Αὐτὸς δὲ ἐν ἀσθενείᾳ κρατούμενος, ἐν Ἀριανζῷ ἀνέψυχεν (32).

Ἐδοιορεῖν οὐκ ἐστὶ οἷός τε ὢν, ἐπέστειλε Κληδόνῳ τῷ πρεσβυτέρῳ, ἀνδρὶ θεοσεβεῖ καὶ θεράποντι τῆς ἐκκλησίας Θεοῦ, καὶ ἑτέροις τισίν, ὥστε μὴ παραδέχεσθαι τὸν λοιμὸν τῆς αἰρέσεως, τὰς τε χειροτονίας

rum audaciam compescuisti : maxima imperii tui trophæa una re exorna, nimirum episcoporum concordia. Hoc ego donum a te peto : hoc mihi beneficium ultimum porrige. » Hac oratione Imperator, et qui senatorii ordinis erant, in admirationem rapti, ut pote acerrimo ipsius amore contabescentes, abeundi facta facultate vix a se dimiserunt.

Cæterum illo adhuc in angusta urbe agente, Nectarius quidam, Tarso Ciliciæ civitate ortus, Ecclesiæ ipsius a synodo episcopus constituitur. Ipse autem cum clerum ac præstantissimum quemque ex populi multitudine accivisset, eosque, ut fidei depositum servarent, Deique præcepta exsequerentur, admonuisset, complexusque fuisset, multasque omnibus lacrymas movisset, itineri se dedit, tandemque Arianzum pervenit. Cappadoeciæ autem is locus est, quem ex paterna hæreditate ad se devolutum possidebat. Cum autem multum temporis fluxisset, ex quo Basilius magnus ex hac vita ad Deum evolarat, ac præsentia cum sublimiore vita commutaret, funebri oratione in ipsius laudem conscripta sacram Cæsariensium metropolim adiit, Ecclesiæque nuncupata ac dicata ea oratione domum se recepit.

Sed cum perditu ipse a patria, propterea quod in imperatoria urbe commoraretur, abfuisset (duodecim namque ipsum Byzantii annos egisse ferunt), accidit ut quidam Apollinarii discipuli in secunda Cappadocum præfectura suis impietatis sermonibus multos in fraudem inducerent, eoque audaciæ progredierentur, ut ad hunc quoque accederent, atque episcopus in ea regione crearent, ne ipsi quidem Nazianzo parcentes. Ipse vero Nazianzum quidem hoc piaculo quam celerrime purgavit. Cum autem obnixis precibus rogaretur, ut patriæ antistes esse vellet, adduci non potuit ut episcopatum acciperet (tranquillam enim vitam mirifice consecratur); verum Eulalium quemdam, quem, ut sui cultorem, moderatumque hominem, imprimis charum habebat, Nazianzi episcopum constituit. Ipse autem infirmitate pressus Arianzi corpus refocillabat.

Cum autem jam iter facere non valeret, Cleodonium presbyterum, virum pium, verumque Dei cultorem, aliosque nonnullos per litteras admonuit, ne hæresis pestem susciperent, sed Apollinarista-

(20) Ita volunt Montac. et alii edit. Ita codd. nostri. Or., Colb. 1, 2., P., Incepcion et Comb. In edit. ætymolog. τὴν συμφωνίαν.

(21) Sic Colb. 1, et cod. Or. In edit. mol. deest : mox codd. P. et Colb. 1, παρέχοις, quam lectionem indicat Montac.

(22) Ita Colb. 1 et 2, ὅτε deest in edit.

(23) Cod. Or. οὐκ σφοδρῶ, mox idem cod. συνεπιχόμενος.

(24) Μόλις ἀπέλυσαν αὐτόν, etc. Nobis Combesii interpretatio magis arridet quam versio Billii qui sic reddidit : « vix discedendi potestatem ipsi accipiunt. »

(25) Sic Montac. et alii volunt edit. : sic codd. Or., P., Colb. 1, 2, et Combes. In edit. Αὐτὸν δὲ προσκαλεσάμενος.

(26) Cod. Or. ἐκκρίτους, νοουθετήσας αὐτοὺς φυ-

λάττειν τὴν παραθήκην.

(27) Ita Montac. et alii edit. volunt : ita codd. P., Or., Colb. 1 et 2. In edit. ἐπέκτησεν.

(28) Montac. cui non repugnant alii edit. : Forte, inquit, deest ἐπεισδύνας, αὐτὸ ἐπεισελθόντας· nam de iis in prima ad Cleodonium epistola Gregorius ait οἱ οὖν ἐπελθόντες, vel ut est in scriptis, ἐπεισελθόντες.

(29) Sic Montac. et alii edit. quorum lectionem confirmant codd. P., Or., Colb. 1 et 2, in quibusdam proελθεῖν.

(30) Ita Montac. et alii edit. Ita codd. Colb. 1 et 2. In edit. οὖν deest.

(31) Montac. et alii edit. ὑπάρχοντα, ita etiam codd. P., Colb. 1, 2. Mox duo posteriores habent, αὐτὸς δὲ ἀσθενεῖα.

(32) Cod. P. ἀνέψυχεν.

rum ordinationes, ut nefarias et ab Ecclesia Catholica alienas, pro irritis haberent. Nec vero satis habebat nuda et simplici contestatione ad eos uti: verum plenius uberiusque scribebat, singula abortivæ Apollinarii hæresis impietatisque capita evergens atque opprimens, quemadmodum liquido ostendunt tum duæ illæ ad Cleodonium epistolæ, tum præcipue tractatus poetici, quos reliquit. Porro in poeticis lucubrationibus, quarum etiam ante memini, duplex illi scopus propositus erat: alter, ut impiam tyranni Juliani legem, qua Christiani a profanis disciplinis arcebantur, puerilem atque infirmam et ridiculam esse ostenderet: alter, quoniam Apollinarium multos libros variis carminum generibus texuisse, iisque, utpote eruditum hominem, dicendique facultate præstantem, multos ad hæresim suam illexisse perspiciebat, necessario sibi faciendum putavit, ut Arianzi post reditum suum quiescens, atque ab omnibus negotiis occupationibusque feriatas, eudendis versibus animum adjiceret. Atque hinc uberrima mihi hujus orationis materia collecta est.

Cum autem nonnihil temporis illic solitarius egisset, vitamque philosophia purgasset, ac majori contemplationi animum addixisset, in extrema tandem senectute caducam hanc vitam cum meliori et sublimiori rerum statu, cujus hic pertenuis etiam species vix reperiri queant, permutavit. Atque ornandi quidem Gregorii munere pro virili mea perfunctus sum, quantum ad illi attinebat, ut et boni Patris et eorum, qui vitam illius audire gostiebant, votis satisfacerem, atque ut exiguam quamdam vitæ descriptionem breviter comprehensam haberemus. Nam omnes illius laudes vitæque ornamenta exponere, aut pro rei dignitate tractare, adeo difficile atque arduum fuerit, ut haud scio an quisquam, eorum etiam qui summam eruditionis laudem consecuti sunt, hoc præstare possit. Tu vero, Pater beate, *verique illius tabernaculi*¹⁹ inspector et conscie, ubi *exultationis et salutis vox*²⁰ laudantium Deum angelorum pariter ac sanctorum, Gregorii tui, qui exiguam hanc orationuculam elaboravit, memor esto. Quamvis enim ob virium imbecillitatem virtutibus tuis parem orationem non attulerim, idque de te verba faciens; promptitudinem tamen animi haudquaquam accusabis. Tua viribus respondet.

¹⁹ Hebr. viii, 2. ²⁰ Psal. cxvii, 15.

(33) Montac. et alii edit. sic volunt, nec non codl. P. et Colb. 2. In edit. καταλέλιπε.

(34) Cod. P. πρώτον μὲν.

(35) Cod. P. δεύτερον δέ.

(36) Montac. et alii edit. ac codd. Colb. 2, et P. γράψαντα.

(37) Ita Montac. et alii edit., nec non codd. P., Colb. 1, 2, ac Combef. In edit. ἄγων deest.

(38) Codd. Colb. 1 et 2 μόγις.

ἄθρατειν τῶν Ἀπολλιναριστῶν, ὡς ἀθέσμους καὶ ἀλοτρίας τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἦδη δὲ οὐ μέχρι τοῦ ψιλλῆ διαμεινῶντα πρὸς αὐτοὺς χρῆσασθαι, ἀλλὰ καὶ διεφοδικώτερον ἔγραφε, καθ' ἐν ἀνατρέπων τὰ τῆς ἀσεβείας Ἀπολλιναρίου ἀμδλωμάτα. Τοῦτο δὲ δεικνύουσι σαφῶς αἱ τε πρὸς Κληδόνιον δύο ἐπιστολαὶ, οὐχ ἥμισυ δὲ καὶ οἱ ἔμμετροι λόγοι, οὓς καταλέλιπε (33). Περὶ δὲ τῶν ἔμμετρων, ὧν ἐμνήσθη καὶ πρώην, διττὸς αὐτῷ γέγονεν ὁ σκοπὸς· πρώτως μὲν (34), ὅπως τὴν ἀθεσμον Ἰουλιανοῦ τοῦ τυράννου νομοθεσίαν μειρακιώδη καὶ ἀνίσχυρον ἀπελέγη, κελεύουσαν μὴ μετεῖναι Χριστιανοῖς τῆς Ἑλλήνων παιδείας· δεύτερος δὲ (35), ἐπεὶ ἔώρα Ἀπολλινάριον βράψαντα (36) πολυστίχους βίβλους ἐκ διαφόρων μέτρων, καὶ τούτους κλέψαντα τοὺς πολλοὺς εἰς τὴν αἴρεσιν, ὡς ἐλλόγιμον δῆθεν, ἀναγκαῖον φήθη, ἐν Ἀριανούτοις ἡσυχάζων μετὰ τὴν ὑποστροφὴν καὶ σχολὴν ἄγων (37), οἷα πραγμάτων ἀπηλλαγμένος, τρικαῦτα γράψαι τὰ ἔμμετρα, ὅθεν μοι εὐρηται ἡ πλείστη ὕλη τῆσδε τῆς ὑποθέσεως·

Ἐνταῦθα ἡρεμήσας χρόνον, καὶ καθάρας τὸν βίον φιλοσοφίᾳ, γενόμενός τε ἐν θεωρίᾳ μείζονι, μεταπίθεται τὴν ἐπίκληρον τῆσδε ζωὴν ἐν βαθείᾳ τῇ πολιᾷ πρὸς τὴν ἀμείνω καὶ ὑψηλοτέρᾳ κατάστασιν, ἧς ἐνταῦθα μόλις (38) ἂν εὐρεθῆι καὶ τὰ ἰνδάλματα Ἐμοὶ μὲν οὖν (39) τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς εἰς δύναμιν ἀφωσιῶται ὅσον τὸν πόθον ἀποπληρῶσαι Πατρός τε ἀγαθοῦ καὶ τῶν τὰ ἐκείνου ποθούντων, καὶ ὥστε, ἐν ὀλίγῳ συνειληφότας, ἔχειν βραχείαν τινα τοῦ βίου ἀναγραφὴν. Τὸ γὰρ ἅπαντα ἐκδιηγείσθαι, ἢ πρὸς ἀξίαν, οὐκ οἶδα εἰ τις καὶ τῶν ἄγων ἐπὶ σοφίᾳ θαυμαζομένων ποιῆσαι ἰσχύσειεν· σὺ δὲ μοι, ὦ μακάριε Πάτερ, καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς ἐπίπτε καὶ μύστα, ἐνθα φωνῆ ἀγαλλιῶσεως καὶ σωτηρίας, ὑμνούντων Θεὸν ἀγγέλων τε καὶ ἁγίων (40), μέμνησο Γρηγορίου τοῦ σοῦ, βραχεία σοι τάδε φιλοσοφῆσαντος. Εἰ γὰρ καὶ τῆς δυνάμεως ἐνδῶν (41) τῆς ἀξίας ἀπολιμπάνομαι, καὶ (42) ταῦτα περὶ σοῦ (43) λέγων, ἀλλ' οὐ μέμνη τῇ προθυμίᾳ. Σὴ γὰρ ἔστιν ἐκείνη ἡ ἱερὰ φωνή, καὶ Θεῷ λέγουσα φίλον εἶναι τὸ κατὰ δύναμιν (44).

enim illa sacra est, Deo id gratum esse, quod

D

(39) Colb. 1 et 2. ac Combef. habent τὰ τῆς εἰς· Mox cod. P. κατὰ δύναμιν.

(40) Cod. P. καὶ ἀνθρώπων.

(41) Ἐνδῶν deest in cod. P.

(42) Orat. in Basilium.

(43) Colb. 2, ὑπὲρ σοῦ. Mox cod. P. ἀλλ' οὖν οὐ μέμνη.

(44) Cod. P. addit, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμην.

SELECTA VETERUM TESTIMONIA.

IN LAUDEM SANCTI GREGORII.

Ex Basilio (epist. 8).

Ἐκεῖνος ἐκλογῆς καὶ φρέαρ βαθύ· λέγω δὲ τὸ τοῦ Ἀ
Χριστοῦ στόμα Γρηγόριον.

Vas electionis, et puteus profundus, os dico Christi
Gregorium.

Ex Hieronymo, Catalogo script. eccles., n. CXVII, tom. IV, part. II, pag. 126.

Gregorius, primum Sasimorum, deinde Nazianzenus episcopus, vir eloquentissimus, præceptor meus, a quo Scripturas explanante didici, ad triginta millia versuum omnia opera sua composuit, e quibus illa sunt: *De morte fratris Cæsarii*; *Περὶ φιλοπρωχίας*: *Laudes Machabæorum*; *Laudes Athanasii*; *Laudes Maximi philosophi*, post exsilium reversi, quem falso nomine quidam Heronis superscripserunt: quia est et alius liber vituperationem ejusdem Maximi continens; quasi non licuerit eum-

dem et laudare et vituperare pro tempore. Et liber hexametro versu, virginitatis et nuptiarum contra se disserentium. *Adversum Eunomium* liber unus; *De Spiritu sancto* liber unus; *contra Julianum imperatorem* libri duo. Secutus est autem Polemonem dicendi caractere: vivoque se episcopum in loco suo ordinans, ruri vitam monachi exercuit. Decessitque ante hoc ferme triennium, sub Theodoro principe.

Ex Rufino. Prologo in orat. Gregorii, quas Latine reddidit.

Gregorius, vir per omnia incomparabilis, qui veniri potest, utpote qui solus sit de cujus fide ne verbo et operibus clarus, splendidissimum lumen scientiæ Christi Ecclesiis præbuit, dum ea docuit quæ fecit, nec seipsum condemnavit agendo contraria quam docebat. *Et multis interjectis*: Hujus neque vita aliquid probabilius et sanctius, neque eloquentia clarius et illustrius, neque fide purius et rectius, neque scientia plenius et perfectius in-

veniri potest, utpote qui solus sit de cujus fide ne dissidentes quidem inter se (ut fieri solet) partes et studia disputare potuerint: sed id obtinuerit apud Dominum et Ecclesias Dei meriti, ut quicumque ausus fuerit doctrinæ ejus in aliquo refragari, ex hoc ipso quia ipso magis sit hæreticus arguatur. Manifestum namque indicium est, non esse rectæ fidei hominem, qui in fide Gregorio non concordat.

Ex Theodoro Studita. Iamb. LXVII, pag. 766, edit. Sirmondii.

Βροτῶν τὰ θεῖα τῇ βοῇ τῶν δογμάτων,
Ἥχσας ὄντως τὴν ὑπουράνιον, μάκαρ·
Καὶ πάσας ἀπρὶξ μωράνας τὰς αἰρέσεις,
Τὸν κόσμον ἐστήριξας ἐν τοῖς σοῖς λόγοις.

Quæ tu potenti voce fudisti tonans
Oracula, omnis, dive, mundus audit:
Perimensque cunctas hæreses radicitus,
Orbem universum sermo firmavit tuus.

Idem ibid. Antirrhético II adversus Iconomachos, pag. 123.

Καὶ ὅθι ἀκουσόμεθα τῶν κορυφαιστάτων Πατέρων, ὧν ἑστὶν ὁ Γρηγόριος μὲν τοῦ Θεολόγου. . . . Βασιλεῖου δὲ τοῦ Μεγάλου.

Audiemus certe ipsos Patrum coryphæos, Gregorium Theologum. . . . Basilium quoque Magnum.

Ex τῶν Σουῖτα.

Γρηγόριος, Ναζιανζοῦ ἐπίσκοπος (σταθμὸς δὲ ἐστὶν οὗτος Καππαδοκίας), ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος, ἀναγκαῖος φίλος Βασιλεῖου τοῦ τῆς Καισαρείας ἐπισκόπου, τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ. Οὗτος οὐ μόνον γραμματικὸς καὶ τὰ ἐς τὴν ποίησιν δεξιὸς, ἀλλὰ πολλῶν πλέον καὶ εἰς φιλοσοφίαν ἐξήσκητο, καὶ ῥήτωρ ἦν ἀμφιδέξιος. Οὗτος ἔγραψε καταλογάδην πολλὰ. Εἰς γὰρ τρεῖς μυριάδας στίχων τὰ συντάγματα αὐτοῦ συνέθηκεν· ἀφ' ὧν εἰσι τὰδε: *Περὶ τῆς τελευταίας τοῦ ἀδελφοῦ Καισαρείου, ἐπιτάφιος εἰς τὸν αὐτοῦ πατέρα, ἕτερος εἰς τὴν ἀδελφὴν Γοργονίαν, Περὶ φιλοπρωχίας, Ἐπαινοὶ τῶν Μακκαβαίων, Ἐπαινοὶ Κυπριανοῦ, Ἐπαινοὶ Ἀθανασίου, Ἐπαινοὶ Ἡρωῦτος φιλοσόφου. Κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ βασιλέως λόγοι δύο, Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγος εἰς, πανηγυρικοὶ λόγοι δέκα, καὶ ἕτεροι πλείστοι, καὶ ἄλλοι γινώριμοι. Ἠκολούθησε δὲ τῷ Πολέμωνος γα-*

Ex Suida, Lexic. tom. I, pag. 496.

Gregorius, episcopus Nazianzenus (est autem Nazianzus statio Cappadociæ), vir eloquentissimus, summus amicus Basilii Cæsareæ Cappadociæ urbis episcopi. Hic non modo grammaticæ poeticesque laude florebat, sed multo magis philosophiam excolerat, atque in oratoria facultate insignis erat. Prosa oratione permulta conscripsit. Ad triginta enim versuum millia opera sua contexuit, ex quibus sunt hæc: *De morte Cæsarii fratris*, funebris oratio in obitu patris, altera in funere Gorgoniæ sororis, *De pauperum amore, Laudes Machabæorum, Cypriani, Athanasii, Heronis philosophi, adversus Julianum* orationes duæ, *De Spiritu sancto* liber unus, pænegyricæ orationes decem, aliæque complures ac cuiusvis notæ. Secutus est in scribendi genere Polemonem Laodicensem, qui Smyrnæ rhetoricam docuit, atque Aristidis oratoris præceptor existit. Alij

quoque tractatum heroico carmine scripsit, in quo virginitatem et vitam conjugatam per se dissidentes inducit, aliaque etiam argumenta omni carminum genere complexus est, quæ quidem ad summam subducta, triginta versuum millia conficiunt. Hujus porro Gregorii Arianus quoque Philostorgius in sui temporis historia mentionem facit his verbis: « Ea tempestate Gregorius in urbe Nazianzena florebat (est autem Nazianzus statio Cappadociæ), Basilii in Cæsarea Cappadociæ urbe, et Apollinarius in Laodicea Syriæ. Hi tres viri pro homoussio, id est consubstantiali, adversus eos qui Filii essentiam a Patris essentia diversam esse profitebantur, decertabant, longaque omnes eos antecellebant, qui vel prius vel post, ad meam usque ætatem hujusce sectæ patrocinium susceperunt: adeo ut præ ipsis Athanasius puer censeretur. Namque et in summam illi externæ doctrinæ magnitudinem evaserant, et in sacris Scripturis, quantum ad lectionem et expeditam memoriam conducebat, non vulgarem experientiam habebant, ac potissimum Gregorius. Jam vero in suo quisque scribendi genere maxima facultate præditus erat. Apollinarius quippe in commentario dicendi genere præcallebat. Basilii autem in panegyrico insigniter eminebat. At vero Gregorio in utroque licet exercitato, ad conscriptionem tamen magis tendebat oratio. Atque ut Apollinario in dicendo grandior ac plenior, ita rursus Basilio firmior erat. Cumque tanta eorum esset tum in dicendo tum in scribendo facultas, tum verò ista moribus comparati erant, ut vel solo aspectu plerisque ad se allicere facillime possent. Itaque partim ipso intuitu, partim sermonibus, partim editis lucubrationibus ad suas partes familiaritatemque suam eos pertrahabant, qui aliqua harum rerum facilius capi poterant. Hæc de illis obiter Philostorgius, isque Arianus, litteris mandavit. Adhuc porro superstes Gregorius, subrogato sibi in Ecclesia Nazianzena episcopo, ruri vitam monasticam egit. Atque ad nonaginta annos et ultra ætate protractus, Theodosio decimum tertium imperii annum agente, vitam cum morte commutavit, hoc unum indigne virtute sua passus, quod principis urbis cathedra expulsus est, improbique potius electi sunt, quam qui virtute ac vitæ splendore omnes anteibat.

ρακτῆρι τοῦ Λαοδικεύως, τοῦ σοφιστεύσαντος ἐν Σμύρνῃ, ὃς ἐγεγονέναι διδάσκαλος Ἀριστοτέλου τοῦ ῥήτορος. Ἐγρᾶφῃ δὲ αὐτῷ καὶ ἑτέρα βίβλος δι' ἐξαμῆτρων, παρθενίας καὶ γάμου καθ' ἑαυτοῦς διαλεγόμενων· καὶ εἰς ἑτέρας ὑποθέσεις ἐν παντοίοις καὶ διαφορίοις μέτροις, ἅτινα συνάγονται εἰς ἐπὶ μυριάδας τρεῖς. Τοῦ δὲ Γρηγορίου τούτου καὶ Φιλοστόργιος ὁ Ἀρειανὸς ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ἱστορίᾳ μνήμην ποιεῖται, καὶ φησι· « Γρηγόριος γὰρ ἤκμαζε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐν τῇ Ναζιανζῶν (σταθμὸς δὲ οὗτος ὁ τόπος Καππαδοκίας), καὶ Βασίλειος ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, καὶ Ἀπολλινάριος ἐν τῇ Λαοδικείᾳ τῆς Συρίας. Τρεῖς δὲ οὗτοι τότε ἄνδρες τοῦ ὁμοουσίου προομάχουν κατὰ τοῦ ἑτερουσίου, μακρῶν πάντας παρενεγκόντες τοὺς πρότερον καὶ ὕστερον ἄχρις ἐμοῦ τῆς αὐτῆς αἰρέσεως προστάτας· ὡς παῖδα παρ' αὐτοῖς κριθῆναι τὸν Ἀθανάσιον. Τῆς τε γὰρ ἐξωθεν καλουμένης παιδεύσεως ἐπιπλεῖστον οὗτοι προεληλύθεισαν, καὶ τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ὅποσα εἰς ἀνάγνωσιν καὶ τὴν πρόχειρον μνήμην ἐτέλει, πολλὴν εἶχον τὴν ἐμπειρίαν, καὶ μάλιστα γὰρ αὐτῶν ὁ Γρηγόριος. Καὶ μὴν καὶ συγγράφειν ἕκαστος αὐτῶν εἰς τὸν αὐτοῦ τρόπον ἦν ἱκανώτατος. Τῷ μὲν γὰρ Ἀπολλινάριῳ τὸ ὑπομνηματικὸν εἶδος τῆς λέξεως μακρῶν ἄριστα εἶχε· Βασίλειος δὲ πανηγυρίζουσαι λαμπρότατος ἦν· τῷ δὲ γὰρ Γρηγορίῳ, καὶ παρ' ἀμφοτέροις ἐξεταζομένῳ, μείζω βάσιν εἰς συγγραφὴν εἶχεν ὁ λόγος. Καὶ ἦν εἰπεῖν· Ἀπολλινάριος μὲν ἀδρότερος, Βασίλειος δὲ σταθερώτερος. Τσαυτῆς δὲ αὐτοῖς ἐν τῷ λέγειν καὶ γράφειν δυνάμεις οὕσης, καὶ τὸ ἦθος οὐδὲν ἦττον οἱ ἄνδρες παρείχοντο πρὸς τὴν τῶν πολλῶν θέαν ἐπαγωγότατον. Ὅπως καὶ οἷς ἐωρῶντο, καὶ οἷς ἔλεγον καὶ ὅποσα γράφοντες διεδίδουσαν, διὰ πάντων ἤρουν εἰς τὴν ἑαυτῶν κοινωνίαν τοὺς καθ' ὅτιοῦν αὐτῶν εὐμαρέστερον ἀλίσκεσθαι δυναμένους. Τσαυτὰ περὶ αὐτῶν ὡς ἐν παραδρομῇ Φιλοστόργιος, καὶ ταῦτα Ἀρειανὸς ὢν, ἐγράψεν. Ἔτι γοῦν περιῶν εἰς τὸν οἰκεῖον τρόπον ὁ Γρηγόριος, ἐπίσκοπον καταστήσας ἐν τῇ λαχοῦσῃ αὐτὸν Ἐκκλησίᾳ, αὐτὸς ἐν ἀγρῷ τινὶ βίον μοναδικὸν ἀπηνέγκαστο. Ἐλάσας δὲ περὶ τὰ ἐννενήκοντα ἔτη καὶ ἐπέκεινα, Θεοδοσίου τρίτον καὶ δέκατον ἔτος ἀγοντος, καταλύει τὸν βίον, ἀνάξιον τοῦτο τῆς αὐτοῦ παθῶν ἀρετῆς, καὶ τῆς καθέδρας ἀποκρουσθῆναι τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων, καὶ προκριθῆναι μᾶλλον τοὺς φαυλοτέρους, ἢ τὸν ἐπ' ἀρετῇ καὶ λαμπρότητι βίου πάντων μᾶλλον ὑπερέχοντα.

Ex Simeane Metaphraste.

Magnus hic Gregorius Theologus vitam ipse suam exposuit in iis funebribus orationibus, quibus Basilium Magnum, Gregorium patrem, Cæsarium fratrem, et Gorgoniam sororem ornat. Ac proinde qui vitam illius conscripserunt, non aliunde quam ex ipsius operibus dicendi argumentum acciperunt. Hoc unum necessario dicendum, quod siquidem apud homines existere necesse erat effigiem quandam et columnam ex omnibus virtutibus constantem, hoc erat Gregorius. Nam cum vitæ splendore

eos qui actionis laude florebant, superasset, eo rursus contemplationis progressus est, ut omnes illi sapientiæ doctrinæque laude cederent, tam ejus quæ in verbis quam quæ in fidei dogmatibus versatur. Unde etiam Theologi cognomentum adeptus est. Quantum autem ad corporis formam attinet, statura medioeri erat, pallidus aliquantulum, non tamen citra venustatem, depresso naso, supercillis in rectam protensis, aspectu blando et snavi, altero oculo, nempe dextro, subtristis, quem etiam cæc-

uix quædam contrahebat, barba non promissa, A calvus erat) albos crines habebat, summas item densa tamen. Qua parte calvus non erat (nam sub-barbæ partes velut fumo obsitas ostendebat.

Canon de sancto Basilio, apud Bolland. Append. ad tom. II Junii, ode VII.

Ἡ σύμπνοια τοῦ ἑρᾶ τε ξυνοῦρς, ἡ ὡσπερ μία
 ψυχή ἐν δυοῖ σῶμασιν ἀδιάρητος, ἐν Γρηγορίῳ Βα-
 σίλειος, πόθῳ θεϊκῶ συνημμένοι, ἐν Βασιλείῳ Γρη-
 γόριος· νῦν ἰκετεύσατε Χριστὸν ὑπὲρ τῆς ποιμνῆς
 ἡμῶν.

O consensio animorum et sancta societas! qua
 velut unus et individuus in gemino corpore spiritus,
 in Gregorio Basilius divino amore unitus, in Basilio
 Gregorius fuit. Orate nunc pro grege nostro Chri-
 stum.

*His subnectere potuissem testimonia Haimonis Halberstatensis, cap. 4, lib. x. Histor. Eccles.; Adonis
 Viennensis episcopi in Chronic. ætate sexta; Goffridi Viterb. Chronic. parte sexta, ubi de Juliano verba fa-
 cit; Petri de Natalibus in catalogo sanctorum, lib. II, cap. 69; Petri Criniti, lib. VII, cap. 1, De honest. di-
 scipl.: Trithemii De scriptor. ecclesiast.; Mantuani, lib. 1, Fast. Sabellici Enneade 7, lib. IX. Sed quia hi
 omnes non aliunde haurire potuerunt, quam ex his quos supra citavimus, nulla mihi causa visa est, quam-
 obrem eandem cramben toties tibi obtruderem. Quare hic finem imponam, non tamen ante quam Pselli Cysi
 Græci scriptoris epigramma de Nazianzeno nostro Latine utcunque reddidero, ac coronidis vice, magni illius
 Erasmi de eodem judicium apposuero.*

PSELLI EPIGRAMMA.

Divinæ sophiæ decus immortale canamus
 Gregorium, vixit quo nova Roma duce.

Viribus eloquii valuit, linguæque disertæ:
 Mellifluos dulci protulit ore sonos.

Maxima laus in eo doctrinæ utriusque refulsit,
 Sive profana vellis dogmata, sive sacra.

Œ salve conjunx charissime virginitatis,
 Quæ prius in summo numine, deinde choris

Angelicis, purisque hominum complexibus hæret:
 Assidueque tuum læta cubile fovet.

B Christicolæ columen defensor maximo gentis:

Stentoreo Triadis numen in ore ferens.

Hæreticæ salve manæ certissima pestis,

Qua simul oppressi Lybs Macedoque cadunt.

Quæque Arium perimis, cujus sanctissima primum est:

Horribili ac stygio secta furore Trias.

Salve doctrinæ Antistes, atque unica cura

Pieridum, eloquii rhetoricesque decus.

Saltator lugens, Triadis qui numine plenus

Hanc quoque terrigenis omnibus eloqueris.

ERASMI DE GREGORIO NAZIANZENO JUDICIUM.

Epist. præfixa edit. Claudii Chevallonii, an. 1532.

In Gregorio Nazianzeno pietas propemodum ex
 æquo certat cum facundia; sed amat significantea
 argutias, quas eo difficilius est Latine reddere, quod
 pleræque sunt in verbis sitæ. Tota vero phrasia
 nonnihil accedit ad structuram Isocraticam. Adde
 quod de rebus divinis, quæ vix ullis verbis huma-
 nis explicari possunt, libenter ac frequenter philo-
 sophatur. Frater hujus Basilius suavi quodam et
 inaffectato dictionis fluxu, et pietatem, et eruditio-
 nem, et acumen, sicubi res postulat, et perspicui-
 tatem, et jucunditatem, et si quam aliam virtutem
 in oratore Christiano quisquam desiderare possit,
 complectitur. Joannes Chrysostomus Basilius quem-
 admodum in litteris, sic etiam in professione sin-
 cerioris vitæ socius, atque (ut ita loquar) Achates,
 quidquid fere scripsit, ad popularem captum accom-

modavit, eoque fusior est, ac simplicior; et in lo-
 cis communibus spatium maluit, quam in difficilli-
 mis versari quæstionibus. Hos triumviro una tulit
 ætas apud Græcos, pietate pares, nec dispares eru-
 ditione, sed dictionis caractere dissimiles. Quos si
 cum nostris conferre velis, Chrysostomus non dissi-
 milis est Augustino, Gregorius Ambrosio, qui si
 Græcè scripsisset, plurimum negotii fuisset exhibi-
 turus interpreti. Quem Basilio conferam nondum
 invenio, nisi si quis Scripturarum cognitionem,
 quam habuit Hieronymus, cum Lactantii felici faci-
 litate copulet. Me certe a vertendo Gregorio semper
 deterruit dictionis argutia, et rerum sublimitas, et
 allusiones subobscuræ. Eam provinciam eximio
 quodam pietatis ardore sibi sumpsit Bilibaldus no-
 ster, cui et immortalis est.

*Qui apud veteres auctores Nazianzeni meminerint ex illiusque scriptis testimonia
 protulerint.*

Vix ullus in tota Græcia scriptor existit, de ec-
 clesiasticis loquor, qui non perhonorificam Grego-
 ri mentionem fecerit, ex ipsiusque operibus to-
 testimonia produxerit. Damascenus certe non con-
 tentus scripta sua ipsius auctoritate sæpenume-
 ro confirmare,

vit, ut bonam partem librorum suorum de fide
 Orthodoxa ex ejus libris consuere, totas plerumque
 periodos nullis verbis immutatis in volumina sua
 transferens. Id quod productis quibusdam locis pla-
 num facere constitueram, ni id ipsi tam frequens
 esse comperissem, ut prima fronte furtum depre-

hendi posset. Quid de Theodoro dicam, qui ipsam quoque theologi phrasim affectavit? Quemadmodum ex unico capite libri quarti *Hæret. subularum* aper- tissime liquet, ubi ex variis Gregorii scriptis orationem suam concinnavit. De Nestorio enim loquens (45), "Ἄλλην ἐξ ἄλλης ἀμείβων χώραν. καθάπερ Αἰγυπτιακή τις μάστιξ, τῇ μεγάλῃ τῶν Ἀντιοχείων ἐνέσκηψε πόλει· ἐν ταύτῃ λόγων ἐλευθερίων μετρίως μετεσχῆ- κώς...., τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ προῦν εἰσεφθά- ρη. Et paulo inferius: Ἐνταῦθά μοι λοιπὸν καὶ τὰ δράματα, ὧν μικροῦ πλήρης πᾶσα γῆ τε καὶ θά- λαττα. Annon hæc duo loca ad verbum transcripta sunt ex Athanasiana Gregorii oratione? Rursus hæc verba, Τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν τῶν ὀρθο- δόξων καθολικῆς Ἐκκλησίας τὴν προεδρίαν πί- στεύεται, οὐδὲν δὲ ἤττον καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Ipsissima sunt verba Gregorii, etsi locum nunc non satis memini. Quod et aliis verbis ita effert in Basi- liana, Διὰ μίαν τῆς Καισαρέως πόλεως τῇ οἰκουμένῃ πάση πωροῦσθαι. Jam cum idem Theod. eodem loco ait, Ὡς γὰρ τὸν μέγιστον ἐκείνον κατέλαβε θρόνον, καθάπερ τινὰ τυραννίδα τῆς ἀρχιερωσύνης τὴν προ- στασίαν ἀρπάσας· proculdubio hæc a Gregorio accepit, cujus in Athanasiana hæc verba sunt, Οὐ γὰρ ἡμεῖς τε καταλαμβάνει τὸν θρόνον, ὥσπερ οἱ τυραννί- δα τινὰ ἢ κληρονομίαν παράδοξον ἀρπάσαντες. Rur- sus illa, οἴκοι τὰ πολλὰ βίβλοις προσανέχων, καὶ καθ' ἑσυχάν ἐαυτῷ συγγινόμενος, ex oratione ad Aria- nos sumpta sunt. Sed de hoc satis. Quantæ autem famæ atque auctoritatis in universa Ecclesia ipsius monumenta fuerint, nullo argumento apertius demon- strari potest, quam quod Latini ne punctum quidem temporis iis carere sustinuerint, sed statim in Latinum transferenda curarint, eorumque testimo- niis libros suos illustrarint. Nos cæteris omissis ipsa tantum hinc proferemus.

Hieronymus (46) eum præceptorem suum facit in *Catalogo scriptorum ecclesiast.* et in *Apologia priore adversus Rufinum*: « An injuria, inquit, tibi facta est, quod pro te Apollinarium, Didymumque sectatus sum? Nunquid in illa epistola Gregorium virum eloquentissimum non potui nominare? Quis apud Latinos par sui est? Quo ego magistro glorior et exulto. » Sui autem imparem apud Latinos Grego- rium videret dicere, ut nolet Rufinum: qui cum ipse apud suos esset eloquentissimus, Rufinus in in- terpretatione aliquot illius orationum parum guaviter se gesserat, neque satis feliciter tantæ eloquentiæ responderat.

Idem Hieronymus (47), explicans illud Ephes. v, 32, *Sacramentum hoc magnum est: ego autem, etc.* « Gregorius Nazianzenus, inquit, vir valde eloquens, et in Scripturis apprime eruditus, cum de hoc me- eum tractaret loco, solebat dicere: Vide quantum istius capituli sacramentum sit, ut Apostolus in

Christo illud, et in Ecclesia interpretans, non se ita asserat, ut testimonii postulabat dignitas, expressisse, sed quodammodo dixerit: Scio quia locus iste ineffabilibus plenus sit sacramentis, et divinum cor- quærat interpretis. »

Augustinus (48) epistola cxlviii ad Fortunatianum, citatis quibusdam ex Athanasio, « Gregorius etiam, inquit, sanctus episcopus Orientalis apertissime dicit, Denn natura invisibilem, quando patribus vi- sus est, sicut Moysi, cum quo facie ad faciem loque- batur, alicujus conspicabilis materiæ dispositione assumpta, salva sua invisibilitate videri potuisse. » Citat postea Ambrosium.

Idem (49) lib. i *Contra Julianum Pelagianum*, de peccato originali, post citatos Occidentis episcopos, sic de Gregorio Nazianzeno, quem primum inter Orientis episcopos nominat: « Sed non tibi deerit magni nominis et fama celeberrima illustris episco- pus etiam de partibus Orientis, cujus eloquia ingen- tibus merito gratiæ, etiam in linguam Latinam trans- lata usquequaque claruerunt. Sedeat ergo cum istis Patribus (Latinis scilicet) etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminationis inanem patiatur invi- diam: dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinalem et ipse proferat sententiam. Audi ergo quid dicat: Imago, inquit, Dei labem corporeæ inundationis expurget, et conjunctam sibi carnem Verbi Dei sublevet pennis. Et quamvis, » etc. Citat et postea ex oratione *De baptismo*. « An tibi parva in uno Gregorio episcoporum Orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut ne- que ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissi- ma diceret: nec illi eum tam clarum haberent atque venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notis- simæ veritatis agnoscerent. »

Idem lib. ii adversus eundem pag. 530 citat et explicat Nazianzenum ex lib. *Apologetico*. Et lib. *De dono perseverantiæ* cap. 19, ex oratione in *Penteco- sten* testimonium profert: ubi tamen pro « deprecabitur, » vertendum fuerat, « deprecabimur. »

Gregorius Papa (50), in prologo tertiæ partis *Pa- storalis curæ*, Theologum nostrum ita citat: « Ut longe ante nos reverendæ memoriæ Gregorius Na- zianzenus edocuit. Non una eademque cunctis exhor- tatio congruit, quia non cunctos par morum quali- tas astringit. » Hæc porro verba sunt Gregorii nostri *Apologet.*

Leo Papa (51), Magni cognomento honoratus, qui pontificatum suscepit circa annum Domini 441, epi- stola cxxxiv ad Leonem Augustum contra blasphemias Nestorii et Eutychetis, sancti Gregorii episcopi Nazianzeni in homilia *De Epiphania* hæc verba ci- tat: « Cum ergo processisset ex Virgine Deus, in ea, quam assumpserat humana natura, unum e duobus sibi invicem contrariis existens, carne et

(45) Tom. IV, pag. 244.

(46) Tom. IV, part. II, p. 563.

(47) Tom. IV, part. I, p. 395.

(48) Tom. II, p. 500.

(49) Tom. X, p. 504.

(50) Tom. II, p. 33.

(51) S. Leo, edit. in-fol. p. 365.

spiritu, aliud in Deum assumitur, aliud deitatis gratia præstat. Idem infra : Missus est quidem, sed ut homo. Duplex enim erat in eo natura. Inde denique et laboravit ex itinere, inde et esuriit, et sitivit, et contristatus est, et flevit, humani corporis lege. » Citat postea Basilium episcopum Cappadocum.

Vincentius Lirinensis fere ad finem libri, quem docte adversus profanas novitates conscripsit, in Ephesina synodo suo tempore contra Nestorium celebrata, scripta Nazianzeni recitata scribit. « Adhibita sunt etiam, inquit, illa Cappadociæ lumina, sanctus Gregorius episcopus et confessor de Nazian-do vel Nazianzo : sanctus Basilus Cæsareæ Cappadociæ episcopus et confessor. »

Quæ autem in ea synodo ex Nazianzeno recitata sint, sic Rusticus diaconus contra Acephalos commemorat, ubi de differentia inter Unus et Unum, Alius et Aliud. « Sua, inquit (52), dogmata confirmavit (Ephesina scilicet synodus) inter beati Nazianzeni Gregorii lectiones, dicens ita : Alius quidem et Aliud ex quibus Salvator : siquidem non idem invisibile visibili, et id quod intemporale illi quod subtemporale. » Quæ verba ex priore ad Cleodonium epistola sumpta sunt, quam in eodem libro pluribus locis citat; atque etiam hæreticos (ut illi nihil intentatum et incorruptum relinquunt) et maxime Nestorianos Nazianzeni sententias quasdam ad sui erroris confirmationem detorquere tentasse. Sic enim ibi hæreticus, qui loquens inducitur, objicit : « Hominem quem Apostolus velut in duo partitus est, sanctæ memoriæ Gregorius unum modis omnibus nominat, ne Christo eum conferens, duos videatur Christos asserere, » etc. Et post : « Dixit alicubi Apostolus : *Quia quanto iis qui foris* ¹¹, » etc. Subjicitur inde explicatio locorum Pauli et Nazianzeni. Ibi enim contra hæreticos pluribus explicatur ista Theologi sententia : Sic ex duabus naturis Christus, sicut ex anima et corpore homo. Illam enim hæreticus ut a suis partibus stantem in medium proponebat, ut et nonnullas alias, quas Rusticus ipse eodem libro pluribus explicat.

De operibus et scriptis Nazianzeni.

Omnia quæ Nazianzeni nomine inscribuntur, præter metaphrasin in *Ecclesiasten*, quæ ipsi falso tribuitur, ut in argumento ex Hieronymo docuimus : et significationem in *Ezechielem*, quæ aut illius non est, aut certe ab eo non edita.

Duxæ extant orationes illius a Rufino Latinæ factæ, quæ non sunt in Græco exemplari. (Perperam Gregorio orationes istas tribuit Billius, ut in præloquio notavimus.)

Ex docta illius in dictum Evangelii homilia videtur multas alias ejus generis composuisse : ut quæ certum sit et Nazianzi et Constantinopoli et alibi

¹¹ I Cor. v, 13.

(52) *Bibl. Patr.* tom. IV.

(53) *Id.* *ibid.*

A Gelasius de duabus in Christo naturis adversus Eulychem et Nestorium, multa veterum theologorum, ut Ignatii, Eusathii, Hippolyti, Athanasii, Eusebii Pamphili citans testimonia, et hæc Gregorii Nazianzeni in Natali Domini laudat (53) : « Duplex erat Christus, homo quidem quod videbatur, Deus vero quod non videbatur, comedens quidem ut homo vere et sicuti nos. Habuit enim carnis similem passibilitatem sicuti nos. » Ibidem etiam ex ejusdem priore ad Cleodonium epistola permulta profert, quemadmodum et ex epistola ad Nectarium.

Joannes episcopus Romanus, tribus Justiniani imperatoris quæstionibus respondens, ut probet Christum unam esse ex personis Trinitatis, post Augustinum hæc Gregorii Nazianzeni ex sermone de Epiphania citat (54) : « Deum cum dico, omnino uno lumine illustramur simul et tribus, uno quidem secundum uniuscujusque proprietates sive substantias, sicut placet aliquibus dicere, sive personas (nihil enim pro vocabulorum diversitate dissidendum est, cum ad eundem sensum nominum diversitas provocet et intellectum) unum autem secundum substantiam, vel deitatis ratione. Dividitur ergo, ut ita dicam indivisibiliter, conjungitur divisibiliter, una est in tribus deitas. »

Justinianus I Imperator, Edict. adversus tria Capitula, ut duas naturas et unitatem personæ asserat in Christo, sanctum Gregorium Theologum semel et iterum nominat. *Concil.* tom. V, p. 695, 698.

C Sanctus Theodorus Studita pluribus in locis (55) Gregorii profert testimonia, vel in suæ sententiæ patrocinium, vel ut verba sancti doctoris a pravibus hæreticorum interpretationibus vindicet. Sic Antirhetico II *adversus Iconomachos*, tom. V Oper. Sirmondi, p. 107. Item, *ibid.* pag. 125, 126, 127. Item *Refutatione impiorum poematum*, pag. 195. Rursus *Adversus Iconomachos*, cap. VI et VII, pag. 213 et seq. Iterum epist. lib. II, epist. XXXVI, pag. 445. Ac demum epist. CLIV, p. 625.

D sæpius e suggestu ad populum conclonatum. Ac fortasse in sacros libros commentarios edidit, Epistolamque Pauli ad Philippenses videtur scriptis suis illustrasse. In fine enim Anathematis morum Cyrilli sic legitur, D. Gregorii episcopi in *Epistola ad Philippenses*. Atque hoc fragmentum hic ascribitur : *Hoc sapiatur, inquit, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualem Deo : sed semetipsum exinanivit, formam servi suscipiens* ¹². « Quid pauperius in Deo, quam forma servi? Quid humilior in Rege cunctorum, quam ad communionem pauperis nostræ naturæ sponte venire? Rex regum et Domi-

¹² Philipp. II, 5-7.

(54) *Epist. 5 ad Scn.*, t. IV *Conc.*, p. 1751.

(55) *Edit.* Sirm.

nus dominantium induitur forma servi: Index omnium fit subditus postestatis creaturæ: Dominus in spelunca deponitur: qui omnia continet, in diversorio non invenit locum, sed in præsepe projicitur jumentorum; mundus et immaculatus sordes suscipit humanæ naturæ, et per omnia paupertatem nostram transiens, usque ad mortis venit experimentum. Considerate paupertatis spontanæ mensuram: vita mortem gustat: Index deducitur ad iudicium; vitæ omnium existentium Dominus subditur sententiæ judicantis; rex omnium virtutum, quæ ultra mundum sunt, spiculatorum non respuit manus. Hæc ibi ex Gregorio episcopo, qui videri

A possit Nazianzenus noster, quando statim alii subjicitur ex Basilio Magno, de fructu passionis Christi testimonium. Nyssenus autem et Neocesariensis, quod sciam, nihil in hanc Pauli Epistolam scripserunt.

Baptista Guarinus Guarini viri doctissimi filii in Latinum vertisse dicitur Gregorii Nazianzeni ad Christum et Mariam orationes in appendice: Catalogi scriptorum ecclesiasticorum Trithemii et Bibliothecæ Lycosthenis, ut et beatus Rhenanus duos epistolas ejusdem ad Themistium. At illæ neque Græce neque Latine in manus meas adhuc incidere potuerunt.

Hæc sunt quæ Billius collegit et aornavit in laudem et illustrationem eximit Doctoris. Pauca adjectum, Billio vel ignota, vel nondum in lucem edita. Jam superest ut Billii, Leuvenklaii, Genebrardi, et aliorum qui Gregorii operibus manum adhibuerunt præfationes hic subjiciamus. Billii epistolam Carolo Lotharingo cardinali nuncupatam, priorique editioni præfixam, forsân detrudere licuisset. At tanti viri reverentia, libellum in quo calamitosas tempestates sui ævi tam eleganter describit, tam amare luget, cæteris ejus ingenii monumentis connectere decrevimus, maxime ut ne minimum quid vel ex antiquis editionibus desiderare lectorem sinamus.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO D. CAROLO LOTHARINGO
CARDINALI, AC PRINCIPI ILLUSTRISSIMO,
JACOBUS BILLIUS ABBAS S. MICHAELIS IN EREMO, S. D.

Quod ait ille totius philosophiæ antistes Plato (56), summæ atque effrenatæ libertatis extremam plerumque servitatem assecram esse, quod etiam Hippocrates (57), corporum habitudines ad extremum bonitatis perductas, periculosas esse: hoc in Christiana nostra republica non sine maximo piorum omnium dolore hac misera tempestate unusquisque nostrum experitur. Nam si quis florentissimum illum statum, quo Patrum memoria religio erat, cum eo quem his perditissimis temporibus videmus, composuerit, profecto quantum distat Ortus ab Occidente⁵⁸, tantum inter utrumque statum interesse comperiet. Nec vero in re adeo manifesta longa oratione opus esse puto. Illud potius dolendum atque ingemiscendum, nos tam præclaram hæreditatem a majoribus acceptam tenere non potuisse. Sed scilicet verum est quod dici solet, satietatem contumeliæ atque insolentiæ matrem esse.

Nos prosperarum rerum velut nectare quodam obruti, bona nostra ignoravimus, nec μέγαν ἔλεγον, ut de Tantalò ait Pindarus (58), καταπέφαι (59) potuimus: idemque nobis accidit quod Judæis olim sæpe usu venisse legimus, qui simulatque incrassati, impinguati, dilatati sunt, protinus recalcitrant⁶⁰, ut quod Appius ille de Romanis dicebat, negotium illis melius, quam otium committi posse, in nos non immerito torqueri possit, Ecclesiæque his Ezechie verbis commode uti queat: Ecce in

C pace amaritudo mea amarissima⁶¹. In tanta tranquillitate somnus iis obrepsit, qui ad Ecclesiæ gubernacula sedebant. Non litterarum sacrarum studiis incumbere, non plebem sibi commissam salutifera doctrina pascere, non vitæ integritate ac sanctimonia cæteris prælucere; sed vel dormire, vel sibi ipsis tantum vigilare, et quidem ita vigilare, ut altum dormire præstiterit. Qualis porro gubernator, tales prætor, tales nautæ, tales vectores; et, ut ait Scriptura, qualis sacerdos, talis et populus⁶², malæ sementis mala seges, malorum magistrorum mali discipuli, mali exempli mala expressio. Omnes declinavimus, et inutiles facti sumus⁶³. Pastores inertia languerunt: populus quales merebatur, tales pastores habuit.

D Interim versipellis noster inimicus, et (59) qui inferioris hujus mundi scabiem ac languentium ulcera scalpit atque ablingit, qui ubi quid vitii et corruptelæ est, cadaveribus assidet putredinesque contrectat, pastoribus in officio cessantibus, in agrum Domini furtim ingressus zizania superseminavit⁶⁴, tantamque justissimo Dei judicio tempestatem rerumque omnium perturbationem excitavit, ut a jactis religionis nostræ fundamentis, vix ulla gravior acerbiorque existerit: quoque majorem stragem in Dei castris ederet, angeli lucis personam sibi induendam putavit, ut quo tectius, hoc quoque nocentius perniciosiusque virus suum sim-

⁵⁶ Psal. cii, 12.

⁵⁷ Deut. xxxii, 15.

⁵⁸ Isa. xxxviii, 17.

⁵⁹ Ose. iv, 9.

⁶⁰ Psal. lvi, 4.

⁶¹ Matth.

(56) Lib. De rep., c.
(57) Lib. i, aph. 3.
(58) Olymp., od. 1.

(59) Id est ingentem felicitatem concoquere.
(59) Ap. Cyprian., in App., p. cvii.

plicioribus animis instillaret. Sub hac larva ita omnia confudit ac sursum deorsumque jactavit, ut in antiquum chaos pene reciderint, facti que simus quasi in principio cum Deus nostri non dominaretur, nec invocaretur nomen ejus super nos²⁹. Terris salutem longam dixisse videtur charitas; improbitati atque impudentiæ habentiæ omnes remissæ sunt. Plena omnia odii, rixarum et maledicentiæ, plena livoris et virulentæ contentionis. Amicorum et hostium nullum discrimen. Nemo seipsum propius inspicit, sed salutem suam in tuto versari existimat, dum alios omni animi acerbitate atque amarulentia insectetur. «Pereunt bona, ut ait noster Gregorius (60), nuda et aperta sunt mala, navigatio in nocte, fax nusquam, Christus dormit.» Refrigerante vel potius extincta charitate abundat in orbe iniquitas³⁰. Exundante porro atque in immensam excrecente iniquitate, vindicem Dei gladium ardentisque illas sagittas³¹ in nos cadere non est mirum.

haque haud scio an non multo commodius de hoc nostro tempore dicere nobis liceat, quod Epiphanius (61) olim de sua tempestate ob eandem causam dicebat. «Mirandum est hoc tempore, et non mirandum. Mirandum, quod nostro sæculo omnia implentur: non autem mirandum, quia impleri ea necesse est.» Et paucis verbis interjectis: «Quo progressa est mens hominis prona ad malum ab adolescentia sua? Quas fidei partes non perdidit? In quibus disputationibus utilitatem non perturbavit consilii perversitas?» Quid enim? An non deploratissimam hanc ætatem velut digito indicare videtur vir ille sanctissimus, in qua vel nova quotidie dogmata feruntur, vel jam olim oppressa et sepulta in lucem revocantur? Neque enim satis habuit Satan inferioribus telis adversus nos uti, nisi etiam venena, ut ait ille, cælo peteret, atque ex saluberrimis vitæ fontibus a se vitiatas, mortem nobis propinaret, sagittaque illa per diem volante³², hoc est, ut per hæreticos in sanctarum intelligentia Scripturarum, Ecclesiam convulneret.

hinc illæ tot tamque dissectæ sectæ, quas per suos satellites toto orbe Christiano spargit, qui utinam ipsi tum suæ tum aliorum salutis minus prodigi essent! Utinam fastum illum suum atque arrogantiam comprimerent, nec antiquitatem universam cæcitate atque ignorantia damnare mallet, quam errorem suum confiteri! Sed habet hoc imprimis φαλακρά, hæresum omnium parens certissima, quod iis, qui hoc vitio infecti sunt, oculos prorsus morbi que sensum omnem eripit, planeque eodem modo eos afficit, quo Harpastem fatuam suam Seneca (62) laborasse scribit, quæ cum vi-

dere desiisset, se tamen cæcam esse nesciebat, sed in domum tenebrosam id rejiciebat, alioque migrare velle dicebat. Ex quo efficitur ut nemini prorsus cedere sustineant, verum cerebri sui fragmenta ita perditæ ament atque amplexentur, ut a visceribus suis potius avelli, quam a concepta semel opinione abstrahi patiantur. (63) «Ita perditæ perdunt, et depravati errorem pravitalis infundunt,» ac virus suum quaquaversum spargere molliuntur: ut non abs re Cyprius ille episcopus (64) eos ἐκθάμβητάς τῶν προβάτων καὶ πύρρας τῶν περισσεῶν, καὶ σθερτάς τῶν τοῦ Χριστοῦ ἀρνίων καὶ θερεμμάτων vocet. Sic impurus hostis fructum omnem memorabilis illius supplicii, quod Christus in cruce pertulit, ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum³³, funditus tollere atque evellere modis omnibus conatur. Nihil enim eum gravius angit et excruciat, quam pax aliorum et concordia, cujus se suo scelere expertem videt. Nihil est quod avidius expetat, atque in quo vehementius elaboret, quam ut nobile illud amoris ac benevolentia legatum, quod Christus Ecclesie suæ testamento reliquit, nobis extorqueat. Ac proinde quas potest contentiones in domo Dei serit, et quod de morte Hieronymus aiebat (65), «fratres dividit, et charissima inter se nomina crudelis et durus dissociat.»

Hæc proh dolor! non jam auribus, sed oculis ipsis haurimus: non jam legimus, sed sentimus, quamque κακίστη δαιμόνων, ut Euripidis verbo utar, sit hæresis, non tam ex annalium memoria, quam ex nostrismet ipsi calamitatibus cognoscimus. Multas quidem gravesque hæresum procellas in veterum monumentis descriptas videmus: sed multo gravius nos afficiunt, quas ipsi certimus ac sentimus. Ubi enim res procul ab oculis distat multo minores videntur, quam quæ propiori intervallo spectantur, eodem modo fieri non potest, quin præsens calamitas multo graviolem nobis dolorem inurat, quam quas in historicorum libris velut in tabula quadam pictas intuemur. Et sane æquum erat, ut qui vicinorum nostrorum tristissimis exemplis erudiri negleximus, ipsi tandem aliis in exemplum proponeremur, cæterique ex nobis documentum caperent, quid sibi esset in eadem causa pertimescendum. Atque utinam verbèribus saltem, ut Phryges, et quidem iterum ac tertio repetitis, meliores efficeremur, ac non potius ad tam duras plagas obstupesceremus. Sed, quod vix sine lacrymis dici potest, ad doloris sensum obdurus videmur. Dissipati enim sumus, ut inquit Propheta, et non compuncti³⁴. Percussit nos Dominus, et non doluimus; attrivit nos, et renuimus ac-

²⁹ Isa. LXIII, 19. ³⁰ Matth. XXIV, 12. ³¹ Psal. VII, 17. ³² Psal. xc, 6. ³³ Joan. xi, 52. ³⁴ Psal. LXXIV, 16.

(60) Epist. ad Eudoxium. al. XXXIX.

(61) Lib. III, tom. II, Adversus Antidic., p. 1054.

(62) Senec. in Hercul. Ostæo.

(63) Cyprian. lib. De idol. van., p. 226.

(64) Epiph. lib. III, tom. II, p. 1009.

(65) Epist. 35, t. IV, part. II, p. 267.

capere disciplinam ²². Bellæ si quando e laqueis **A** evaserint, ea omnia loca, in quibus laqueos esse suspicantur, sedulo fugiunt; nos hardi et vecordes ad eundem quotidie lapidem impingimus, et pyraustarum in morem, ambusta jam toties ac fere jam adusta corpora flammis adhuc admovemus.

Quotusquisque est enim, qui in tam denso calamitatum agmine meliorem mentem induat, et concipiat, ac quasi parturiat spiritum salutis ²³? Omnes pene iisdem vestigiis insistimus, vitiis nostris indulgemus, ea mordicus retinemus, novisque quotidie flagitiis cumulamus, nec, ut cum lyrico loquar (66), per nostrum patimur scelus iracunda Jovem ponere fulmina. Hanc rerum acerbiter deploramus, hanc temporis infelicitatem accusamus, cujus ipsi unici fabri atque artifices sumus. **B** Ad flagra murmuramus, qui scorpionum ²⁷ ictus memur. Dolemus omnia plus quam feralibus odiis ardere, et cum Deo in gratiam redire non curamus. Quasi vero certa pax inter eos coalescere queat, qui a Deo pacis sese averterunt; atque ii membra tenere queant, qui *caput*, ut est apud Apostolum ²⁸, *non tenent*. Ut enim in circulo quo longius a centro lineæ protrahuntur, hoc quoque longioribus intervallis inter se distant: ad eundem modum quo quisque longius a Deo discedit, eo etiam magis a fraterna charitate, imo etiam a seipso removetur.

Nam quid de iis dicam, qui ab Ecclesiæ corpore nefarie se præciderunt, qui *inconsultem* ²⁹ illam **C** Christi vestem, cui immanissimi etiam carnifices pepercérunt, in infinitas partes sciderunt, tantaque amentia præcipites feruntur, ut quemadmodum salamandra in igne, sic ipsi in dissidiis funestisque confectionibus vivant, atque adversus publicam orbis concordiam conjurasse videantur? « (67) Nisi enim pacem odissent, in unitate certæ permansissent. » I. summa miseria summam felicitatem, in maxima perturbatione jucundissimam quamdam quietem vel simulant, vel opinionis errore sibi confingunt. Extra arcam esse gaudent, ac velut de certa salute sibi gratulantur. Sic nimirum ægroti quidam nusquam non quietiores se fore, quam in stratis suis arbitrantur. Perire miseri non recusant, dum alios in eandem secum perniciem trahant. **D** Idemque si non ore, reipsa tamen clamant, quod ille apud tragicum (68), « Hæc ipsa pollens inclyti Pelopis domus ruat vel in me, dummodo in fratrem ruat. »

Itaque qui non ita pridem (tantum in eis simulationis artificium erat) nil nisi pacem concordiamque spirare plerisque videbantur, iidem nunc aperta fronte, et regno Parides, et optimo cuique Phalarides, sacri etiam ordinis hominibus plus quam

²² Jer. v, 3. ²³ Isa. xxvi, 18. ²⁷ III Reg. xii, 14. ²⁸ Coloss. ii, 19. ²⁹ Joan. xix, 23. ³⁰ Juan. x, 10. ³¹ Matth. iii, 7. ³² Psal. lxxix, 14. ³³ I Petr. v, 8. ³⁴ Joan. viii, 44. ³⁵ Eccli. viii, 19. ³⁶ Genes. xi, 4.

(66) Horat., lib. i *Carm.*, od. 3.

(67) Auguſt. in *psal.* cxix, t. IV, p. 1371.

A tigrides se præbent. Christi, cujus admirabilem quemdam zelum præ se ferebant, templa disturbant, patrimonium diripiunt, ministros obtruncant. Regis, cujus auctoritatem imperiumque sibi sacrosanctum esse alternis prope verbis affirmabant, urbes vi atque armis expugnant, tributa legunt, sceptrum etiam, si possint, extorquere contendunt. Populi, cujus causa, populares videlicet homines, anno superiori ad arma se invitos trahi testabantur, fortunas omnes per crudelissimum latrocinium eripiunt, eique pro libertate promissa gravissimam tyrannidem invexerunt, pro ligneo jugo ferreum imposuerunt? Unde autem fures agnoscemus, nisi furarentur, et mactarent, et perderent? **B** Unde lupos, nisi sanguinem sitirent? Unde viperarum progeniem ⁴¹, nisi matrem arroderent? Unde apros solitarios ⁴², nisi pulcherrimam illam vineam pervastarent? Unde leonis rugientis ⁴³ catulos, nisi obvium quemque devorarent? Unde denique ejus, qui jam inde a prinia rerum origine homicida fuit ⁴⁴, liberos, nisi cruore atque omni feritatis genere pascercntur?

Quis interpretari potest iniquiusne bellum susceperint, an crudelius et rapacius gerant? Quibus opibus hæc barathra, quo sanguine hæc hirudines, ante quas, ut Scripturæ verbis utar, *quasi nihilum est sanguis* ⁴⁵, expleri queant? Habent certe unde in confusione sua gloriantur. Vicerunt omnes omnium ætatum hæreticos. Vicerunt impudentia, scelerare, impertunitate, rapinis, crudelitate. Non estruendo, ut Babylonicæ ædificatores ⁴⁶, sed vastando, evertendo, exurendo nomen suum celebrare, immortalitatemque sui memoriam posteris relinquere moliantur. Quanquam credetne unquam posteritas tantum furoris in Francis hominibus, iisque delictata religionis titulo sese venditantibus, existuisse? Non credet, imposturam sibi factam clamabit, nisi expressa tantæ amentia monumenta in templorum ruinis viderit. Mihi quidem non in publica modo, sed etiam in privata calamitate, quam nihil in illis, non dicam Christiani, sed ne hominis quidem esset, abunde experiri contigit. Nam, ut Regiensis insulæ vastitatem præteream (in qua, quandiu superiores fuimus, licuit illis suo ritu vivere, facultatibus suis libere tranquilleque frui: simulatque autem vicina Rupellæ perfidia basiliscum illum, quem tot annis parturierat, peperit, illico templis flammæ injectæ, fortunis nostris, domesticisque omnibus, quos quidem arripere potuerunt, manus allatæ sunt), quis Michaelini nostri cœnobii cladem ulla quamlibet tragica oratione pro rei atrocitate deplorare queat?

Domus ea antiquissima et illustrissima erat, at que ipsa quoque structuræ specie religionem quanti-

(68) Senec. in *Thyest.*

in speculatoribus incutiebatur. Ea multis calamitatis solatio, pietatis causa exsulantibus perfugio ac presidio, et ut cum Job ⁴⁷ dicam, *oculus caeco, pes claudus, mater pauperi* plerumque fuerat. Præcipuum patem ipsius decus erat, quod in hoc animarum diluvio sola pene, velut arca Noe, diluvii vim minime senserat. Bis obsessa, bis de hostibus triumpharat.

Felix heu! nimium, felix si littora tangunt Anglorum nunquam tetigissent nostra carinæ. Quæprimùm enim Rupellani pro vino et sale aliisque rebus ad vitæ usum necessariis, æneas machinas ingentis magnitudinis ab Anglis acceperunt, statim tertia expeditio adversus domum nostram suscipitur. Accurrunt undique hostes ex oppidis et pagis, ex insulis, Deus bone, quam trucibus et pagis, quam impotenti furorc, quam inaudita animorum rabie! Nostris quidem primo nec animus ad resistendum, nec vires deerant. Sed, posteaquam immanes illæ bombardæ dirutis omnibus propugnaculis muros jam ipsos dejicere cœperunt: quemcunque Deus voluisset eventum expectare maluerunt, quam ullum deditiois verbum apud eos habere, quos quidquid promisissent non alia quam Punica fide præstituros esse certissimum habebant. Mibus ergo Januarii, quem diem Rupellæ defectio superiore anno toti Galliæ nefastum reddidit, hostis per disjectas muri partes irrumpens, promissam cœnobarum, domesticorum meorum, ac rusticorum stragem edidit. Optato tamen nox adveniens finem cædibus attulisset, si cum iis hostibus res nostris fuisset, qui non nisi in primis expugnationis tumultibus, animi ferociam adhibere consueverunt. Sed cum monstris, cum furiis, cum teterrimis omnis humanitatis hostibus res erat.

Itaque postero die, cum jam per noctis quietem ira defervere debuerat, inchoatas cædes proseguuntur, ac fusos per templum, passimque tota domo, nequidquam eorum misericordiam, quæ nulla in ferreis pectoribus erat, implorantes necant. Multi, quibuscum de vita pretio redimenda transactum fuerat, statim jussu ducum contra jus belli, fasque omne, trucidati. Multis etiam ad importunam victoris libidinem laqueo fractæ cervicibus. Direpta mox, atque incensa domus: directus etiam pagus, et quidem tam inhumane, ut viduis et orphanis, quibus nunc solis propemodum constat, nihil præter acerbissimam famem lacrymasque relicta sit. Sed, o beatos, qui propter Christum (nam is quoque, ut veris et sempiternis opibus nos cumularet, in egestate vixit ⁴⁸) facultatum suarum naufragium æquo animo ferunt! Longe vero beatiores, qui stolas suas in agni sanguine laverunt, quibusque non alia mortis causa fuit, quam quod nec adulteram pro sponsa, nec semen Chanaan pro semine Juda, nec Absalonem aut Jeroboam aut Ta-

belehem pro legitimo principe agnoscere voluerunt. At tu, filia Babylonis misera, tu vesana carnifex, tu mortis filia, atque in medio umbræ mortis habitans, quid egisti? Ubi est victoria tua? Diruendo ruisti, perdendo peristi. Cælum habent, quibus terram; patriam habent, quibus exsilium invidisti. O beatæ animæ, quam pretiosus in conspectu Domini transitus vester, a luto facis ad locum pascuæ, a terra deserta ipvia et inaquosa ad terram fluentem lacte et melle, a torrente amaritudinis ad torrentem voluptatis, ab igne et aqua ad refrigerium! Quam dulce est vobis in Agni comitatu esse, Christo frui, sub magnæ illius gallinæ alis requiescere, nulla jam scandala, nullam gladiatorum aciem, nullos venantium laqueos, nullam vim bombardarum extimescere! Quam præclarum negotiationis genus, pro exiguis sanguinis guttis regnum cælorum, pro carbonibus thesaurum, pro stercoribus margaritam accipere!

Sed profecto (ne diutius extra curriculum feratur epistola) nec nostra domus, nec tot templorum millia in hoc regno conflagrassent, nisi *vulpibus* istis, quæ vineas demoluntur ⁴⁹, *foveas habere* ⁵⁰, vespis istis favos (69), id est, hæreticis Ecclesias facere nimium diu licuisset. Hinc gravissima illa apud Basilium Magnum querela: Baptizant, inquit (70), illi, mortuos efferunt, ægrotos invisunt, etc. Quis hic non ingemiscat? Quis non lacrymarum fontem cum Jeremia ⁵¹ requirat, ut tantam calamitatem pari fletu prosequatur? Ille enim tota vis mali versatur. Nam cum altare adversus altare erigitur, ac veræ sponsæ loco pellex inducitur, infirmi quique addubitare incipiunt, utram tandem pro vera conjugio agnoscant: idemque propemodum aiunt, quod Tullius ex tragedia, *Ποῦ σκάφος τὸ τῶν Ἀρπειθῶν*; Ex quo efficitur, ut velut duabus sellis sedeant, quodque de Dioscuris antiquitas finxit, nunc apud superos sint, nunc apud inferos: ac desultoria quadam levitate nunc ad hos nunc ad illos se conferant. Nunc Deum Israel sequuntur, nunc Baal; nunc de mensa Domini comedunt, nunc de mensa Jezabel, imo dæmoniorum; nunc filiorum vel potius angelorum pane vescuntur, nunc porcorum siliquis herbisque illis amaris, quæ in mortis olla coquuntur; nunc de Jordane bibunt, nunc de Mara, de Amara et Pharphar fluviis Damasci; nunc de fontibus Salvatoris aquas hauriunt, nunc de cisternis dissipatis. Et quemadmodum animalia quædam sunt, quæ in utroque elemento degunt, ob eamque causam a Græcis ἀμφίβια nominantur, et monstra quædam interdum existunt, altera corporis parte humanam, altera belluinam formam præferentia; eodem modo ipsi nec plane orthodoxi, nec aperte hæretici sunt, sed mediam quamdam inter utrosque conditionem tenent. Ita vel cum Zacharia obmutescunt, vel cum dubitante Petro mergi incipiunt,

⁴⁷ Job xxix, 15. ⁴⁸ II Cor. viii, 9. ⁴⁹ Cant. ii 15. ⁵⁰ Luc. ix, 58. ⁵¹ Jerem. ix, 1.

(69) Tertul., l. iv adv. Marc.

(70) Basil. I epist.

jam jamque naud dubie passum ituri, nisi Christus A eos manu arreptos in naviculam retraxerit.

Sunt alii, qui tametsi ab omni hæresi abhorreant, perinde tamen atque eos orthodoxiæ pudeat, veritatis patrocinium deserunt, ac ne quid odii sibi apud homines conflent, impias adversus Deum blasphemias surdis auribus transmittunt : quasi vero non ut corde ad justitiam creditur, sic ore quoque confessio ad salutem fieri⁶⁶ debeat. Ad quos accedunt, qui ad adversariorum gratiam aditum sibi muniunt, ac velut amicos parant, qui, si forte defecerint, recipiant eos in sua tabernacula⁶⁷. His non paulo sceleratioribus habendi sunt, qui sub ovium pelle lupos celant; quorum vox quidem vox Jacob est, sed et manus et animus Esau sunt; qui in Ecclesiæ corpore ita sunt, ut Siion in urbe Trojana, vel ut Judas in cœna. Nemo est qui oratione assequi possit, quantam isti versutis suis consiliis perniciem reipublicæ Christianæ quotidie afferant. Plus artibus suis efficiunt, quam ferrum omne, quam vis omnis armorum. Ac propterea illis cum totius mundi scandalo a suis coryphæis permittitur, religionem, quam morte pejus oderunt, simulare, orthodoxorum templa adire, rei sacræ interesse, aliaque omnia, quæ secta exsecratur, facere; dummodo hac simulatione factionem provehant. Hic profecto mihi succurrit illud Augusti, qui ex tota ea suppellectile quam moriens quidam Romanus immenso ære alieno obrutus reliquerat, lectum solum emendum curavit, quod fieri non posse diceret, quin longe optimus esset, in quo homo tanta æris alieni mole oppressus somno frueretur. Consimili enim modo firmissimas ac robore triplicique ære, ut ille ait (71), obseptas esse hujusmodi conscientias necesse est, quæ in tanto scelere securæ conquiescunt.

Est aliud hominum genus quorum salus spe exigua extremaque pendet, ac prope deplorata est, ut non tam medico, quam Christo, qui mortuos suscitavit, opus habere videantur. De his loquitur quos aptissimo nomine ἀπληγῆς Apostolus vocat⁶⁸, qui ut in Nili catadupis ad ruentis fluminis frægorum incolæ obsurdescunt : ita illi perpetuarum disputationum tædio fracti atque enecti, omnes in universum religiones peræque aversantur, atque in pestilenti derisorum cathedra sibi sedem figunt⁶⁹. Hi tantum abest ut hac rerum omnium perturbatione commoveantur, ut etiam ex publicis calamitatibus uberrimam risus messem faciant. Omnes, quos Ecclesiæ causa serio afficit, pro stultis et insanis habent, ac de lana caprina contendere atque inter se altercari aiunt. Compendiariam viam ad tranquillitatem esse censent ἀβέβαιον, ejusque beneficio se ex gravissima servitute in li-

bertatem vindicatos esse gloriantur, cum qui eos eos negantes, ac superducentes sibi celerem perditionem⁷⁰. Ridendo pereunt, jocando serium exitium sibi accersunt. Hi sunt veri gigantes, qui blasphemam linguam in cœlum mittunt, ac Deum omnipotentem impio bello lacessunt : quos in Satana peculio jam esse quispiam non immerito dixerit quippe qui æternas inimicitias cum eo susceperint, qui solus ipsis mederi poterat. Hos non minus quam Epiphanius Anomæus (72), « virgini corruptæ, cæcæ, surdæ, et mutæ comparare possumus, quam nemo corruptam esse nescit : » rogata autem a quo corrupta sit, non audit, quia surda, nec eum vidit, quia cæca, nec dicere potest, quia muta.

B Quamquam quid mutos eos appello, qui non jam, ut olim, impietatem pectore clausam tenent, non in angulis, ut nuper, effundunt, sed in omnium plerumque oculis atque conspectu ex ore teterrimo evomunt, portasque aperiunt non justitiæ⁷¹, sed atheismi. Hi si superis placet, Scripturas quoque proferunt, quas rident, nec serio se agere, sed tantum disputare velle prostentur : ac Christum osculantur, ut prodant; hoc est, doctrinam sacram allegant, ut evertant. Quorum hac tempestate tantus proventus est, ut non sine causa apud nostrates in proverbium abierit, Noxias herbas cito excrescere. « (73) Sic inanes palææ tempestate factantur, et invalidæ arbores turbinis incursione evertuntur. » Sed quamquam nulla capitalior pestis ab infestissimo generis nostri hoste excogitari potest, quam hæresis : ex ea tamen hoc commodi percipitur, quod hinc elucet, qui probi, qui fucati atque adulterini Christiani sint. Necesse est, inquit Apostolus⁷², hæreses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant. Rebus tranquillis et pacatis, fortis et generosus miles ab ignavo et timido internosci non potest. At exorto bello quid inter utrumque discriminis sit facile perspicitur. Alter statim abjecto scuto turpiter se in fugam conjicit : alter periculis omnibus magno atque intrepido animo sese offert. Quot homines superioribus hisce annis vidimus, qui cum orthodoxiæ speciem omni vita præ se tulissent, ad primas noctis tenebras in Christo scandalizati sunt, D eoque relicto fugerunt⁷³, imo transfugerunt? Et qui plus quam trabali, ut aiunt, clavo in Ecclesia fixi esse videbantur, seque Israeli pro muro futuros ostendebant, ipsi primi sædissime corruerunt?

Hoc ergo bonum attulit hæresis, quod et horum simulationem prodidit, et bonorum constantiam animique magnitudinem declaravit. Fuit ergo illa quasi lapis quidam heraclius verum aurum a falso discernens, quasi ignis contrarias materias distin-

⁶⁶ Rom. x, 10. ⁶⁷ Luc. xvi, 9. ⁶⁸ Ephes. iv, 19. ⁶⁹ I Cor. xi, 19. ⁷⁰ Matth. xxvi, 56.

⁷¹ Psal. i, 1. ⁷² II Petr. ii, 1. ⁷³ Psal. cxvii, 19.

(71) Horat. lib. i Carm., od. 3.
(72) Lib. iii, t. 1, pag. 990.

(73) Cypr., De unit. Eccl., p. 197.

gens, quasi ventilabrum paleam a tritico separans⁶¹, denique quasi ventus et pluvia quibus periculum fieret, qui in levi arena, qui in firma petra fidei suæ fundamenta jecissent⁶². Rebus lætis in adulatorum turba sinceri amici latent: ætate qui parietes, quæ tecti partes vitiosæ sint, quæ contra vitio careant non facile dignoscitur: tranquillo mari vix discerni potest, quæ pars navis integra sit, quæ naufragium minetur. Rebus autem afflictis, et orta hieme, atque urgente tempestate statim discrimen elucescit, tolliturque omnis dubitatio. Certus Christianus in re incerta cernitur: hieme non ruit, sed firmiore etiam quam antea gradu consistit, periculisque ipsis roboratur, atque ut eleganter ait poeta (74), Ab ipso ducit opes animumque ferro. Et quemadmodum egregiæ gemmæ in noctis tenebris clarius quam in mediâ luce micant: sic ille in persecutionum caligine illustriora pietatis suæ documenta præbet. Etiam si in Ecclesia zizania videat: non ideo tamen Ecclesiam deserit. Expectandam esse messem non ignorat: alioqui periculum impendere, ne simul cum zizaniis triticum etiam evellatur. Dolet quidem ipsi noxias herbas in optimo agro pullulare: sed non hoc sibi temere sperperque arrogat, quod soli Dei Filio reservatur, nimirum zizania a tritico separare, areamque perpurare. Scit quidem ea in area esse posse, in horreo non posse. Quoties hæreses enatas videt, toties declarandæ virtutis constantiæque suæ occasionem sibi oblatam sentit.

Cur autem ob hæreses nutet illius fides, quæ nisi existerent, verbis Christi fides non constaret, veritasque ipsa falsi convinceretur? Nonne Christus de nos inopinata mala perturbarent, exsurrecturos pseudochristos et pseudoprophetas prædixit, tantumque etiam miracula edituros, ut si fieri possit, electi quoque in errorem impellantur⁶³? Ut quisquis miretur hæreses esse, idem nihil aliud mirari videatur, quam rem a Christo tanto ante prædictam representari. Quid quod expedit plerumque hæreses exoriri, ut intermortuum pietatis studium revoletur, collapsa ac prope deleta morum disciplina erigatur et instauretur, ac denique, quod ait Augustinus, pigritia hominum excutiat. Certe cum Themistocle nobis optimo jure dicere licet, Perieramus, nisi periissemus. Tanto veterno oppressi tenebamur, ut non nisi durissimo hoc baculo expergeri possemus, atque ab inertia ad laborem doctrinæque studium revocari. Hæc itaque tempestas nobis innumerabiles heroes procreavit, qui partim optimæ ac probatissimæ vitæ exemplo, partim eruditissimis suis lucubrationibus Ecclesiam adversus periculosos hæreticorum impetus acerrime defendebant. Quos equidem ipse pro eo ac meretur singulis eorum pietas et virtus, unice admiror ac su-

aspicio, immortalique laude dignos existimo: quippe qui omnes ingenii doctrinæque opes ad ornatum templi Dei, hoc est Ecclesiæ conferant, nulla hominum odia, nullam invidiam extimegant, nullas hostium minas insidiasque reformident, modo republicam Christianam ab omni errore puram atque integram tueantur. O quantam illis laboris operæque mercedem propheta pollicetur: *Fulgebunt, inquit, quasi splendor firmamenti, et quasi stellæ in perpetuas æternitates*⁶⁴.

Quid igitur de iis dicemus qui in summa juvandæ Ecclesiæ facultate, dum præsentis otio consulunt, aut, quod sceleratius est, hominibus displicere timeant, sacri hujus belli otiosos se spectatores præbent, nec ad hujusmodi incendium restinguendum guttulam unam aquæ afferre curant? Sed ut his omissis ad institutum sermonem redeam, exitium illud ac singulare erga nos Christi beneficium fuit, quod hæreses fore prænuntiavit, ut adversus eas, tanquam adversus infestissimum atque immanissimum hostem animi nostri arcem multo ante muniremus. Accedit etiam illa, et quidem maxima consolatio, cum cogitamus ab Ecclesiæ incunabilis usque ad hanc ætatem vix ullum tempus exstitisse, quo non ei adversus fidei hostes decertandum fuerit: ut non sine causa militans Ecclesia appelletur. Ne aurea quidem ætas ab hujusmodi fluctibus immunis fuit. Ipsa quoque suos habuit Hymenæos et Alexandros, suos Nicolaos et Cerinthos, qui vix in lucem editam adhucque lactentem opprimere ac de medio tollere conati sunt. Vix ex his fluctibus emergerat, cum aliis aliisque subinde procellis jactari cœpit. *Sæpe, inquit, expugnaverunt me a juventute mea, sed quid? non potuerunt mihi*⁶⁵. *Adversum me ne ipsæ quidem inferi portæ prævaluerunt, nec unquam prævalebunt*⁶⁶.

Quanto ergo solatio perfundi debet Christiani pectus, cum tristissimam hujusce tempestatis imaginem in veterum monumentis ita ad vivum depictam videt, ut sub eorum persona res nostra geri videatur? Nam si ægroto ea demum consolatio gratissima esse solet, quæ ab eo affertur, qui eodem morbi genere aliquando conflictatus est: quid tandem causæ esse potest, quin in gravissima hac calamitate magno solatio Christiani hominis dolor mitigetur, cum mentis oculos ad prisca sæcula convertit, ac cum sanctissimis viris, qui in iisdem rerum acerbitatibus versati sunt, velut colloquitur? Nam cum illos ex tot tantisque afflictionibus Dei benignitate tandem aliquando extractos fuisse legit, tamne impie vel de summi numinis potentia, vel de ipsius erga nos amore cogitabit, ut aut manum ejus abbreviatam esse⁶⁷, nec jam salvare posse, aut ejus ergo nos charitatem refrixisse arbitretur? Quid in hujusmodi librorum lectione aliis accidat, pronun-

⁶¹ Matth. iii, 12. ⁶² Matth. vii, 25-27. ⁶³ Matth. xxiv, 11-24. ⁶⁴ Dan. xii, 5. ⁶⁵ Psal. cxxviii, 2.
⁶⁶ Matth. xvi, 18. ⁶⁷ Isai. l, 2.

(74) Hor., lib. iv Carm., od. 4.

tibi nequeo. De me certe affirmare possum, eam mihi plerumque magno solatio atque utilitati fuisse. Ex quo factum est, ut Græcos Latinis conjungens, in nobile illud amicorum par tandem incidere, Basilium Magnum et Gregorium Nazianzenum dico: in quorum scriptis tantum veræ pietatis, tantum doctrinæ atque eloquentiæ lucet, ut nescio an apud Græcos Latinosque inveniri possint, qui plus eruditionis cum majori dicendi facultate copularint.

Me certe Nazianzenus gravi illo ac sublimi scribendi genere ita affecit, ut incredibilem quandam oblectationem ex ejus lectione semper ceperim. Quocirca mihi jampridem haud mediocriter dolebat, tantum virum minus frequenter hominum manibus teri, quam singularis ipsius facundia atque doctrina merebatur. Cujus rei cum eam causam esse intellexissem, quod ita Latinitate donatus esset, ut theologorum studia minimum juvare posset, operam suscepi, quam rei theologicæ utilem nescio, mihi certe admodum arduam ac difficilem, ut quantum labore ac diligentia consequi possem, hunc auctorem ita vertere, ut si non elegantior, minus saltem obscurus in lucem prodiret. Potui certe in ætate prioribus, mihi longe gravioribus scribendi argumentis versari, sed vixit publicæ utilitatis studium, cui pro virili parte optimus quisque inservire debet. Nec vero eorum labores, qui in hoc pistrino ante me desudarunt, elevabo ac suggillabo, ad quorum eloquentiam doctrinæque laudem me minime aspirare posse sentio, ingenuè fateor. Hoc tantum dicam eos gravioribus studiis addictos, nec fortasse nisi recreandi animi causa in hac translatione versatos, tot locis ab auctoris sententia recessisse, ut mihi neminem fore persuadeam, qui inutilem ac supervacaneam hanc secundam versionem fuisse dicat. Hunc porro laborem cum, cujus potissimum nomini consecrarem, mecum ipse dispicerem, statim unus occurristi, cui pluribus de causis merito nuncupandus videretur.

Primum enim, si personas ipsas spectemus, cui nam quæso congruentius offerri potuit hoc optimi, eruditissimi, atque imprimis eloquentis episcopi volumen, quam archiepiscopo et cardinali, singulari virtute, doctrina ac rara quadam et eximia dicendi facultate prædito? Deinde cum eos omnes, qui de re litteraria bene mereri student, benevolentia tua et comitate semper complexus fueris, quacunque poteris ratione juveris, evexeris; profecto literæ ipsæ in tuum, tanquam in optimi parentis et patroni sinum confugere gestiunt: non tam ut te illustrent (nec enim aquis Oceanus eget) quam ut ex illustrissimo tuo nomine splendorem ipsæ trahant. Huc accedunt multa tua et præclara in quosdam meorum beneficia, quos cum æque ac vitam ipsam amem, non minus certe me magnitudini tuæ debere censeo, quam si in meipsum ea contulisses. Sed nullo

nomine me tibi obstrictiorem agnosco, quam quod in Ecclesiæ, Christianissimi regis, totiusque hujus afflictissimi regni causam tanta animi sollicitudine incumbis, tot curas, tot ærumnas suscipis, eo denique omnia tua studia refers, ut truncatis (quandoquidem nec sanari volunt, nec sine certa corporis pernicie ultra retineri queunt) putridis membris, reliquæ partes conserventur. Quis autem non videt, quantum tibi laboris perferendum sit, quantum dimicationis subeundum, ut tot Achetophelium sub vulpe latentium consilia dissipet; et dum alii in aperto bello egregiam reipublicæ operam navant, provideas interim, ne quid ab occultis hostibus ea detrimenti patiatur? Est quidem omnino grave ac molestum ei, qui ex publicorum negotiorum tumultibus ad studiorum vitæque tranquillitatem (cujus dulcedinem nemo scit, nisi qui gustavit) sese assuerit, ex hoc quietis velut paradiso quodam exturbari, atque ad publicarum rerum administrationem, tot molestiis refertam, tot hominum odiis, invidiisque expositam, trahi.

Verum hominis est vere Christiani, cum Paulo quærere, non quod sibi, sed quod multis utile est⁴⁷, seque totum reipublicæ Christianæ commodis devovere. Atque illud satis animadvertit insignis tua prudentia, multiplices illas omnis generis dotes, quibus te Dominus exornavit, non in hoc tibi creditas fuisse, ut eas vel sudario obvolutas ac reconditas habeas, vel terræ infodias; sed ut magno scœnore augeas et amplifces, atque ut fabulosus ille Atlas cœlum, sic tu Ecclesiam, quæ regnum cœlorum a Christo appellatur⁴⁸ quæque te in cardinalium suorum numerum ascivit, pro virili tua parte fulcire ac sustinere cures. Id quod sane summo studio facis: et quia facis, idcirco improborum omnium odia in te concitasti. Quotusquisque enim est hodie patriæ fideique hostis, qui non simul quoque te acerbissimo odio insectetur? Quis famosus libellus his novem annis in lucem prodiit, in quo nominis tui fama perpetuis fœdissimisque conviciis non sit lacerata? Quanquam quid mirum te virulentis linguæ peti, cum et Elias Israelis perturbator, et apostoli temulenti, et Paulus insanus, et paterni ipsæ Bœtzelub, appellati sint? Quid autem, per Deum immortalem, tibi ad laudem illustris accedere queat, quam quod eosdem hostes habes, quos Christus, quos religio, quos patria, quos omnes boni? Quod iis displices, quibus placere nemo sine perfidia possit? Quod ab iis omni conviciorum genere proscinderis, qui Ecclesiam prius, vel potius seipsum ab Ecclesia sciderunt? Quos tu optima bene ratione ulcisceris, cum impurissima eorum maledicta contemnis, teterrimasque linguas, quæ bene loqui non didicerunt, male loqui sinis. Distrumpitur enim miseri, cum te nihilo magis eorum calumniis, quam elephantos Indicos pulicum morsibus commoveri vident. Satis graves iniquissimi in

⁴⁷ I Cor. x, 33. ⁴⁸ Matth. xiii, 41, 33, 45.

odii pœnas pendunt, cum te, quem de summæ auctoritatis gradu dejicere, atque omnibus hominibus invisum reddere conati sunt, et stare et florere, quodque Palladium Trojæ, id te Franciæ nostræ esse conspiciunt.

Quocirca noctuis istis, quæ, quoniam male agunt, merito lucem oderunt, nec nisi in tenebris mordent, forti animo contemptis, in pulcherrimo eo munere, quod tibi, tanquam pœoni, languens patria imposuit, constanter persevera. Medicis illis obsiste, qui non tam imperitia, quam malitia, vulnus nostrum nondum suppuratum ac percuratum, cicatrice obducere nituntur, ac cinere doloso ignem obtegere, quo mox tota Gallia rursus exardescat. Chananæos in medio Israelis habitantes observa. Bonum certamen certa⁶⁹: pugna consilio, auctoritate, opibus omnibus, adversus eos, qui tot jam cladibus patriam affecerunt, ut stultitiæ sit sperare, iis salvis rempublicam salvam esse posse. Maneant qui volent in Siceleg, subsistant etiam ignavi ad sarcinas: tu nec oculis tuis somnum, nec palpebris dormitationem prius dato⁷⁰, quam cum Davide Amalecitas, regni spoliis exsultantes, assecutus fueris⁷¹, atque ita frezeris, ut non levem tantum pacis umbram et inane simulacrum, sed veram ac solidam pacem videamus.

Sed quid ego hæc ad te? Quasi vero aut mea, aut cujusquam cohortatione opus habeas, qui tua sponte curris, et ut vaccæ illæ Palæstinæ, arcam Dei gestantes, in directum graderis, nec ad dextram aut sinistram declinas⁷²: in hoc certe cum alios omnes fratres tuos clarissimos principes, tum præsertim incomparabilem illum heroem, illud belli fulmen, illum Israelis currum et aurigam⁷³, domusque Dei murum haud dubie aheneum⁷⁴ referens, Martium, inquam, illum Franciscum, qui simul et Domini et regis sui prælia præliabatur, aquila velocior, leone fortior, rupe firmior, plenus victoriis ac triumphis. Cujus nisi singularis quædam ac prope divina virtus incredibilem hostibus terrorem attulisset, nunquam sane tam nefarie paricidio sese devinxissent, nec toties salutare

A Galliæ sidus exstinxissent. Qui si colturnus, si Euripus, si Proteus quispiam, aut arundo vento agitata⁷⁵ exstitisset, viveret quidem adhuc fortasse in hoc facis luto, sed turpis et inglorius, et ut illi qui vitam suam in mundo diligere malunt, quam in vitam æternam custodire⁷⁶. Quod quia non fuit, per summum scelus nobis ereptus est: ita tamen, ut quemadmodum Elias melotem⁷⁷, vel, ut aptiori exemplo utar, Judas Machabæus Jonathan⁷⁸, sic ipse nobis Aumalæum fratrem, præstantissimum belli ducem reliquerit, qui per eadem vestigia ad eandem immortalitatem grassatur, nuncque adversus Germanicas Harpyas (quæ Franciæ vulneribus feros ungues infigunt, acetum pro oleo infundunt, eique pene jam exsanguis, quidquid reliquum erat sanguinis, detrahunt) cum militum robore procedit, ita animo comparatus, ut etiam in hoc belli discrimine vita ipsi ponenda sit, præclare secum iri putet, dum hujusmodi pestes a patriæ cervicibus avertat.

B Perge itaque, amplissime cardinalis, cum fortissimo tuo germano, senescentem Galliam fovere, atque, ut Græci dicunt, ἀντιπαραγγεῖν. Quod autem ad Nazianzenam nostram translationem attinet, tametsi non eram nescius, eam haud admodum dignam esse, quæ in tuo nomine appareret, ob idque, ne ad te cum tantillo munere accederem, pudore nonnullo deterrebar: fecit tamen perpetua tua humanitas, propensaque erga studiosos omnes voluntas, ut hunc metum abstergerem, cum mecum cogitasset, magnorum principum esse, non minus libenter parva accipere, quam magna dare, diisque, ut quidam in simili causa dicebat (75), non solum thure, sed etiam mola salsa litari. Accipe ergo grato ac libenti animo hoc quidquid est muneris, illustrissime cardinalis, mihique, si importuna quadam tui interpellatione publicis commodis moram attuli, velim ignoscas. Dominus Jesus te quam diutissime Ecclesiæ suæ incolumem servet. Nannetibus 15 Kalend. Januar. anno a salutarifero partu quingentesimo sexagesimo nono supra millesimum.

Πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπιφανέστατον τῆς κατὰ τὴν Φραγκίαν Ἐκκλησίας προστάτην καὶ εὐγενέστατον ἀρχόντα, τοῦ αὐτοῦ. D Idem ad eundem illustrissimum Ecclesiæ Gallicanæ antistitem et nobilissimum principem.

Ἔργα Θεοῦ κομέεις, κομέεις δὲ τε καὶ βασιλῆος, ὅστις βῆλος ποταμοῦ ἀνδιχα τεμνόμενος.

Πιστὸν ἔχει θεράποντα Θεός, καὶ πιστὸν ἀνάκτωρ, Πιστὸν ἔχει πρόμαχον πίστις, ἔρεισμα πατρίδος.

Ἡ δ' ἀρετὴ μελέτημα τῶν, Χριστοῦ τε σώμα Σχιζόντας βαλέειν, αἰμοχαρεῖς τε λύκους.

Τὸν κεν, εἰ πάντεςσιν ἀπήχθεο τοῖσι κακίστοις, Οὐδὲν θαῦμα· κύνας γὰρ στυγέουσι λύκοι.

Res cœli tractas, tractasque negotia regni, Ambas in partes finditur ut fluvius.

Fidum te præbes regisque Deique ministrum, Tu vallum fidei, tu columen patriæ.

Hæc tua cura, decus virtutis, sternere Christi Corpus scindentes, mortiferosque lupos.

At te non moveant odii turbata veneno Corda: lupum jungunt sædera nulla cani.

⁶⁹ I Tim. vi, 12. ⁷⁰ Psal. cxxxii, 4. ⁷¹ I Reg. xxx, 1 sqq. ⁷² I Reg. vi, 12. ⁷³ IV Reg. ii, 12. ⁷⁴ Jer. i, 18. ⁷⁵ Matth. xi, 7. ⁷⁶ Joan. xii, 25. ⁷⁷ IV Reg. ii, 13. ⁷⁸ I Machab. ix, 30, 31.

(75) Plin. in epist. nuncup.

In te non mirum livor si torqueat arma :
 Virtuti semper tristia bella ciet.
 Invida tabescant vis agmina ; turba dolore
 Angatur rabido dogmata prava serens ?
 Certamen certa fidei ; virtutis, ut olim,
 Perge viam ; fer opem consiliumque throno.
 Igne suos uret livor : disrupta, furoris
 Occidet esca sui, gens inimica Deo.

Ejusdem alia.

Pandoram divum donavit copia mundo :
 Pandorum nobis te dedit Omnipotens.
 Illi in perniciem nostram (nam perniciosos
 Perniciosa decet mittere dona deos).
 Hic vero ad generis certissima commoda nostri :
 Commoda quippe bonus dat sua dona Deus.

*In Nazianzenam D. Jacobi Billii abbatis Michaelini translationem God. Billius frater,
 abbas Vincentius.*

Gregorius quondam patria tellure fugatus,
 Appulerat sedes exsul ad Occiduas.
 Excepere virum quidam : sed balba loquentes
 Hunc etiam balbe condocuere loqui.

A Οὐδὲ, τὴν ἀρετὴν ὅτι βᾶσκανον ὄμμα τιταίνει,
 Θαυμά μ' ἔχει· καλοῖς ὁ φθόνος ἔχθρος αἰεὶ.
 Τῆκεσθαι φθονερούς ἐθέλεις, καὶ ἀνάρσια φύλα
 Αἰρετικῶν κρατεροῖς ἄλγεσιν ἐμπελάων ;
 Εὐσεβείῃ προμάχιζε λόγῳ· χρατισμησον ἀνακτι·
 Παντοῖσις ἀρετῆς, ὡς τοπάρουθεν, ἔχου.
 Δὴ τότε καὶ φθονερούς τῆξει φθόνος· ἀντιθέους τε
 Ὅψεαι· αὐτοφόνῳ βροσκομένους μανίη.

Toῦ αὐτοῦ ἕτερον.

Πανδώρην ποτὲ δῶκε θεῶν χορὸς ἡμερίοισι·
 Πάνδωρόν σε μέγας ἡμῖν ἔδωκε Θεός.
 Οἱ μὲν ἐπ' ἀργαλέῳ μερόπων κακῷ· ὡς γὰρ ἐψέκει,
 Οὐλομένους πέμπειν οὐλα δῶρα θεοῦ·
 B Ὅς δ' ἐπὶ τῷ πάντων ἀγαθῷ· καὶ γὰρ παναρτίστου
 Πάντα Θεοῦ χθονίοις χρήσιμα δῶρά πέλει.

*G Genebrardus Theologus Parisiensis, ad D. Jacobum Billium cœnobiarcham, trium
 linguarum peritissimum, Gregorii Nazianzeni interpretem.*

Gregorium ob versum nostra te voce salutat
 Pieris et Charitum nuda corona trium.
 Quin et Gregorius tanto pro munere summas
 Cum superum grates agmine gratus agit.
 Nam cum barbaricis olim graderetur in arvis,
 Arte tua jam nunc regna Latina tenet.

Condoluit frater profugo, docuitque rogantem
 Mollius Ausoniis verba sonare modis.
 Miratur jam Gregorius, dubitatque Pelasgum
 Dicere se posthac debeat, an Latium.

Διάν σου κεφαλὴν ἀσπάζοντ' ἐννέ' ἀδελφαί,
 C Ταυτί τε γυμνοχρόων δρώσι γένη Χαρίτων.
 Γρηγόριος δ' αὐτὸς ζαθέαν δι' ἐμοῦ χάριν οἶδεν,
 Ὅτι μὲν ὡς Ἐρμῆν ἔσχε σε Αὐσόνιον.
 Ἐν χώραις πρόπαλαι γὰρ ἐνψέκει βαρβαροφώνοις,
 Νῦν δὲ ἔχει διὰ σοῦ σκίνεα Ῥωμαϊκά.

*Joannis Chatardi Aquipersani ad Mecænatem suum D. Jacobum Billium, Sancti Michaelis in
 Eremo Abbatem ornatusissimum, et D. Gregorii episcopi Nazianzeni interpretem fidelissimum,
 epigramma.*

Ut Tobia lucem soboles perchara parenti
 Restituit⁹, sic tu lumina Gregorio.
 Ille quidem patris ex oculis caligine pulsa,
 Tu vero a toto corpore Gregorii.
 Illum uam veluti foede cæcarat hirundo,
 Hunc ita mendorum versio plena prior.

Sed tu præterea vocem cum lumine reddis,
 Ut modo cum Græcis verba Latina sonet.
 Sic per te (præclara duo miracula) nuper
 Cæcus et elinguis nunc videt, et loquitur.
 Vis referam majus? Toto jam fulget in orbe,
 Qui velut in tenebris ante sepultus erat.

Ejusdem Chatardi ad lectorem.

Squallidus in cæce Iosephus carcere, dignus
 Vix erat aspectu regis, et alloquio.
 Inde sed eductus, foedo squallore remoto,
 Principis et populi dignus amore fuit.
 Sic quoque Gregorius dum sordidus ante jaceret
 Obsitus, indignus qui legeretur, erat.
 Nulla etenim gravibus vitiis pagella carebat
 Et sine mente sonum singula verba dabant.
 Ast tibi purus adest, et quovis purior auro,
 Ut primum accessit Biblica docta manus.
 Nunc oculis regum, nunc summo dignus honore,

D Dignus qui volitet cuncta per ora virum.
 Billius, idque libens magno sudore peregit
 Unus, quod multi non potuere simul.
 Præstitis hic labor est, quo non præstantior alter,
 Pluresque ingenii qui tibi servet opes :
 Ex his quas facile sulvum velut ungue leonem
 Primitiis, lector candide, nosse potes.
 Noscit et extinctus (dictu mirabile) præsul,
 Præsulis alterius jam redivivus ope.
 Atque ita qui clara florebat in Hellade tantum,
 Nunc etiam tota floret in Ausonia.

⁹ Tob. xi, 13-15.

JACOBUS BILLIUS, ABBAS S. MICHAELIS IN EREMO,

PIO LECTORI S

En habes, pie Lector, eximium illum Orientalis A
 Ecclesie doctorem Gregorium a nobis Latinitate
 donatum : ex cujus lectione utinam tantum fructus
 tibi capere contingat, quantum laboris ac molestie
 fuit nobis in eo vertendo subeundum. Vix enim cui-
 quam credibile futurum est, quam invitus hic auctor
 apud nos peregrinetur, nisi qui hujus rei pericu-
 lum fecerit. Hoc vero te exorandum habeo, ne me
 aut nimis supini cujusdam otii notandum censeas,
 qui velut rem actam, ut dici solet, non sine magno
 temporis dispendio rursus egerim; aut parum can-
 didi animi esse judices, qui in labores aliorum in-
 troierim, ipsisque merita laudis argumentum eri-
 pere sim conatus. Quorum utrumque facile, a te, ut
 opinor, obtinebo, si modo tantum tibi a graviori-
 bus tuis studiis otii fuerit, ut eorum, qui ante me
 in hoc negotio versati sunt, translationem cum hac
 nostra, et utramque ad exemplar Græcum, tanquam
 ad Lydium lapidem, explorare vacet. Quod si fece-
 ris, non equidem dubito, quin ita sis existimatu-
 rus, laborem hunc nostrum non modo non inanem
 ac supervacaneum, sed etiam prope necessarium
 fuisse. Neminem insector, nullius errata traduco.
 Barbarum est sugillandis aliorum laboribus ingenii
 doctrinaeque laudem aucupari. Monstrum, non homi-
 nem esse statuo, qui piis aliorum conatibus studiis-
 que non favere, sed obtreectare cupit, eorumque
 lapsus crudeliter potius detegere atque omnium
 oculis exponere conatur, quam fraterne obvelare,
 vel saltem excusare. Sed ut nefarium in primis ha-
 bendum est, ex alienarum lucubrationum insecta-
 tione ac depressione crescere, aditumque sibi ad
 hominum famam munire velle : ita cum publici
 commodi causa id postulat, nemini vitio verti de-
 bet, rem ab aliis tractatam retractare, ac velut
 sub incudem revocare. Nimis enim profecto sibi
 arrogat qui contumelia se affici censet, si quis vel
 quæ ipse scripserit, emendare ac perpolire, vel
 etiam eidem materiae, si id e re litteraria fore vi-
 deatur, secundam manum admoliri audeat : modo
 hæc illæ terrarum pestes procul arceantur, livor
 et obtreectandi studium. Quod cum in omni scripto-
 rum genere hactenus licuerit (nec enim sine causa
 Græcorum proverbio dicitur, δευτέρας φροντίδας σο-
 φητέρας εἶναι), tum vero in traductionibus multo
 justius concedendum est; quarum copia atque di-
 versitas, ut nihil aliud utilitatis pariat, hoc certe
 commodi affert, quod ex plurium interpretum col-
 latione auctoris sententia clarius elucescit. Sic vi-
 demus a priscis illis Ecclesie doctoribus libenter
 factitatum esse, ut præter nobilem illam septuaginta

Interpretum translationem, cujus tum toto orbe sa-
 crosancta erat auctoritas, Aquilam etiam et Sym-
 machum et Theodotionem plerumque consulerent :
 ut si quid ipsis caliginis oboriretur, hujusmodi col-
 latione discuti posset.

Quod quidem ad me attinet, potui hoc tempus,
 quod Gregorianæ versionis datum est, longe amœ-
 nioribus mihiq; jucundioribus studiis impendere :
 sed quorundam consilio atque auctoritati ceden-
 dum putavi, qui doctissimo quidem viro, cæterum
 apud Latinos nimis, ut aiebant, obscuro, sui que, ut
 Hieronymus loquitur, dispari, lucis aliquid ex hac
 nostra traductione accessurum mihi certo pollice-
 bantur. Hanc itaque provinciam suscepi, quam utili-
 tem nescio, mihi certe ita gravem ac molestam, ut
 B inchoatum opus abrumperet ac perpetuis tenebris
 damnare non semel cogitarim. Quod si vires meas
 probe exploratas habuissem, atque ut Dominus in
 Evangelio admonet, sumptus ad rem hujusmodi ne-
 cessarios computassem⁸⁸; si summam operis diffi-
 cultatem, corporis plusquam vitream valetudinem,
 doctrinaeque tenuitatem animo perpensissem, nun-
 quam, ita me Deus amet, huic traductioni manum
 adjecissem. Sed vera est Thucydidis sententia,
 Ἀμαθία θράσος, ὁ λογισμὸς δ' ὄκνον φέρει. Nec abs-
 re τὸ Γνώθι σεαυτὸν, tanti ab erudita antiquitate
 factum est, ut id non mortali cuiquam, sed Deo, et
 deorum sapientissimo attribuendum existimarit. Ac
 mihi idem prorsus accidisse sentio, quod navigandi
 insolentibus usu venire solet; qui allubescente e
 C terra maris aspectu mira cum animi voluptate navim
 ingrediuntur, læti etiam et alacres littora legunt,
 quoad in altum pervecti, subducta jam omni illa
 amœnitatis specie, in gravissimos capitis dolores
 incidunt, nauseaque misere divexantur. Ad eundem
 enim ipse quoque modum in hac traductione, cum
 primi aditus facilitate illectus et inescatus, juvenili
 quodam animi ardore ac præcipiti impetu stadium
 unum atque alterum emensus fuisset : ita repente
 lubrica omnia gressumque fallentia, ita aspera et
 salebrosa reperi, ut nec regredi jam præ pudore, nec
 progredi sine periculo possem. Tantum in me te-
 meritas valuit, quæ non minus quam ebrietas, spes
 jubet esse ratas, in prælia trudit inermem ! Iner-
 mem enim plane me esse fateor, quod quidem ad id
 D attinet, ut cum tanto Milone quantus est noster
 Gregorius facundia certamine dimicare queam, exi-
 miasque ipsius dotes Latina oratione repræsentare.
 Atque haud scio an quisquam sit tanta dicendi fa-
 cultate ac verborum copia præditus, qui tam uberes
 et profusas eloquentia opes ita e Græcia in Latium

⁸⁸ Luc. xiv, 28.

asportare possit, ut non mutum illis gratiæ pretiique ex hujusmodi transvectione decedat, cogaturque tandem hoc Homeri versu uti,

Δυστήνων δέ τε παῖδες ἐφ' μένει ἀντιώωσι.

Nam cum nulla lingua tam inops atque jejuna sit, quin permultas voces habeat, quæ in aliam linguam sine molesto verborum circuitu atque elegantiæ dispendio transferri nequeant, quid hic cum eo auctore interpret faciet, qui in copiosissima ac sine dubio omnium locupletissima lingua verborum argutias undecunque captat: ut quot ejusmodi voces orationi asperserit, tot pene cruces interpreti fixisse videatur.

Quid de prolixis illis periodis dicam, quæ ut Græco sermone ob connectendi facilitatem non parum gratiæ atque ornamenti afferunt, ita cum Latine efferruntur, nimium diu suspensum lectoris animum tenent, nec sine quodam fastidio transmittuntur. Jam vero brevissimæ illæ allusiones quæ toto opere undique sparsæ sunt, quam attentum ac diligentem, quam non modo multæ lectionis, sed etiam felicitis cujusdam memoriæ interpretem requirunt, utpote quæ vel ignoratæ vel neglectim transcursum, tantas nonnunquam interpreti tenebras offundunt, ut psittaci more quid loquatur nesciat, atque ut Jobi verbis utar, Ἄλλοις νήχρηται λόγοις, seque velut in alieno cælo esse arbitretur? Ex quo satis apparet quibus præsidii instructum eum esse oporteat, qui in hujusmodi scriptis transferendis specimen sui præbere cupit. Iluc accedit, quod peculiarem quamdam phrasim habet Gregorius, disertissimam quidem illam atque in primis eruditam, sed quæ vel perspicacissimos interpretis oculos sæpenumero perstringat, ut nisi summam curam animadversionemque adhibuerit, quemadmodum Ixion ille pro adamata Junone nubem, sic ipse pro vera auctoris sententia non nisi levem quamdam et inanem verborum umbram amplectatur. Ut enim Dædali statuas, nisi firmissimis vinculis astringerentur, fugam corripere solitas esse scribit Plato: ita germanus Theologi sensus nisi arctissima attentione ac diligentia vinciat, interpreti quasi de manibus elabatur. Quæ omnia cum me miris modis torserint, tum illud longe vehementius animum excruciauit, quod Hervagianus codex, qui unus suppetebat, tot tamque fœdis erroribus scatebat, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus esset. Nulla oratio, nulla propemodum pagina gravissimis mendis vacabat; ὀλοσώματος, ut ita dicam, erat hæc plaga. Quocirca cum deploratis morbis medicam manum admovere medici vetent, ne ipse quidem causam ullam esse putavi, cur in tam corrupto atque insanabili codice diutius me inani labore conficerem.

Tantisper itaque mihi ab incepta versione quietem imperavi, quoad ab amico quodam certior fa-

ctus sum, permulta eaque castigatissima exemplaria in illustrissimæ reginæ bibliotheca esse, quorum ope atque adjumento insanabilibus alioqui vulneribus medicinam afferre possem. Quo nuntio supra quam dici queat oblectatus, per doctissimum atque humanissimum virum Ludovicum Rusæum, regium confessorem, haud magno negotio a regina impetravi, ut mihi liceret codicem unum (nec enim plures simul passa est) ex ipsius bibliotheca mecum efferre. Tuli igitur amplissimum codicem capitalibus litteris exaratum, tantum antiquitatis præ se ferentem, ut ipsius propemodum Gregorii ætate scriptus esse videretur: qui, præter epistolas et versus, omnia ipsius opera continebat. Quem cum paucissimis diebus incredibili celeritate perlegissem, ex eoque innumera loca quæ in impresso vitiose legabantur, integritati suæ restituissem, statim eum Athenas (quo enim alio nomine incomparabile illud bonarum omnium litterarum gazophylacium appellem?) referendum habui, ut alterum exemplar inde rursus auferrem. In hoc sexdecim duntaxat orationes erant, doctissimis Nicetæ Serronii commentariis illustratæ, intextis etiam quibusdam Pselli enarrationibus in obscuriora loca secundæ orationis *De Paschate*. Quo quidem volumine cum mihi pro animi arbitratu uti liceret, non modo ad ea quæ inchoaveram ac velut pro derelictis habebam, prosequenda, sed ad ea etiam quæ Nicetas commentatus fuerat Romano sermone donanda me accinxi. Nec enim a publicis commodis alienum fore putavi, si commentator Latine loqueretur, qui Græcum hominem Græcus ipse interpretandum duxisset. Quod autem non omnes ejus commentarios, sed eos solum, quos in panegyricas orationes ediderat, in totum converti, hoc non tam laboris fugiendi causa feci, quam quod vererer, ne nimia hæc nostra sedulitas plus tibi reddi quam utilitatis afferret. Sic itaque negotium temperavi, ut eas quidem enarrationes, quæ ad rerum potius quam verborum explicationem facere videbantur, totas Latinas facerem: ex iis autem quæ non tam res ipsas exponebant, quam orationis verba aliis verbis exprimebant, utilissima tantum exciperem, atque in scholiorum formam redigerem. Ubi etiam si quid mihi occurrit, quod Nicetæ expositioni non incommode adjici posse videretur, id quoque inserere non dubitavi: affixo tamen fere semper asterisco, ut nostra a Nicetanis facilius internoscantur. Quod quidem consilium nostrum tibi facile probatum iri confido. Atque hic quoque verum esse comperi quod proverbio Græco dicitur (76), Πόνος πόνου πόνον φέρει. Ut enim primus ille Gregorianæ versionis labor alterum laborem suscipere, hoc est, Nicetam Latinis auribus exhibere me coegit: ita secundus hic labor, quasi quidam Eurysteus, mihi novi laboris suscipiendi necessitatem imposuit. Venit enim in mentem subverendum esse, ne parum sibi constaret hic noster labor, si quibusdam orationibus, partim

(76) Soph., *Ajac.*, v. s. 378.

contractiore expositione, partim integro commentario explanatis, reliquæ velut nothæ sine ullo annotationum comitatu prodirent, cum tamen ipsæ quoque compluribus locis lumen aliquod explicationis haud dubie flagitarent.

Ergo in has etiam scholia elucubravi, prolixitatem ubique quantum licuit vitans: ut si forte Nicetæ interpretatio prolixitate aliqua animum tuum interdum suboffendat, hæc molestia scholiorum nostrorum brevitate diluatur. De quibus nihil aliud dicam, nisi me summa cura diligentiaque contendisse, ut hic auctor aliquanto clarior et apertior in manus tuas perveniret. Adjeci præterea Nonni opusculum, quo profanas historias et fabulas exponit, de quibus in Invectivis adversus Julianum Apostatam mentionem facit Gregorius: quod etiam ipsum de Græco in Latinum convertimus. Illud autem velim, mihi fraudi ne sit, quod multa loca Veteris Testamenti aliter verti, quam in Vulgata translatione habeantur. Nam cum mihi cum eo homine res esset, qui non alia quam LXX Interpretum translatione uteretur, decuit me profecto, imo omnino oportuit, ipsius vestigiis in versione mea insistere, atque eandem translationem sequi. Alioqui innumeris prope locis nec Gregorii explicatio cum Scripturæ textu, nec Nicetæ expositio cum Gregorii, Scripturæque verbis ullo modo quadrasset; verum aliud tibi, ut vulgo dici solet, cecinisset, aliud pes saltasset.

Hæc sunt, Lector, quæ ad D. Gregorii, imo ad templi Dei, cujus ille lapis vivus fuit, exornationem a nobis collata sunt: quæ si ad virium nostrarum modicam exigantur, non parva fortasse; si autem ad excellentem auctoris dignitatem perpendantur, minus quam pili caprarum, pellesque arietum ru-

A bricatæ futura sunt, atque ut Græci aiunt: Οὐδὲν ὁ βωμὸς πρὸς τὸ ἱερὸν. Ingenue enim et sine ullo verborum furo fateor, tantum inter Græcum Nazianzenum et nostram versionem interesse, ut si res in contentionem veniat, non magis hæc ad illius splendorem, quam noctua ad meridianos solis radios consistere possit. Sed cum Christus duo illa pauperis viduæ minuta, amplissimis etiam divitum muneribus, quæ opum nonnisi περισσεύματα, et, ut Plauti verbo utar, præsegmina quædam erant, pluris æstimari: debet profecto tibi quoque gratum esse τὸ κατὰ δύναμιν libet enim hoc loco Gregorii nostri verba usurpare. Iniqua enim prorsus mihi abs te gratia rependetur, si pro tanto labore utilitatis tuæ causa suscepto, nihil aliud quam obtreccationem laborisque nostri suggillationem referas. Longe enim æquius ac Christiano homine dignius est ob multa bene dicta ad quædam errata connivere, quam ob quædam errata totum opus lacerare, ac scabæos imitari, qui unguentis minus delectati putidæ consectantur. Quanquam non tam peto ut ad errores lapsusque nostros conniveas, quam ut ab obtreccatione et maledicentia temperes. Admonendo vei etiam corrigendo ea in quibus errasse videbimur, rem et mihi non ingratham, et aliis utilem facies: oblatrando et calumniando nec aliis præderis, et gravi crimine teipsum obstringes. Nam cum Christus iis etiam a quibus injuria nobis orta est, vicem referre prohibeat: quanto tandem atrocior eos poena manet, qui bene de se merentes, aut certe mereri studentes rabido dente insectantur? A quo vitio utinam te Deus semper incolumem servet. Bene vale, optime Lector, et laborem hunc nostrum boni consule.

**ΙΑΚΩΒΟΣ Ο ΒΙΑΛΙΟΣ ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΞΟΜΕΝΟΙΣ
ΕΥ ΗΠΑΤΤΕΙΝ.**

Κάλιστα μὲν καὶ φιλοσοφώτατα τῷ Σιράχ εἰρηται, Μὴ βιάζεσθαι δεῖν ροῦν ποταμοῦ· ἐγὼ δὲ προσθεῖν ἂν οὐκ ἀπεικότως, ὅτι μὴδὲ τὴν φύσιν. Τοῦτο ἂν λέγω οὐχ ἀπλῶς εἰκάζων, οὐδὲ τοῖς ἄλλων ὑποδείγμασι πειθεὶς, ἀλλ' αὐτῇ τῇ πείρᾳ μαθὼν, ὅσης ἐστὶν εὐηθείας καὶ ματαιότητος τὴν πρὸς ἐπιτηδεύματα τι προσφόρως καὶ οικειῶς ἔχουσιν ψυχὴν ἐφ' ἐτέραν τινὰ τοῦ βίου ἰδεῖν ἀποτρέπειν, καὶ βία μεθ-
εἶκειν.

Ἐπειδὴ γὰρ τρίτον ἤδη ἔτος εἰς τὰ οἴκοι διδασκαλεῖα φοιτήσας ἄλλοι ἔχειν ἔδοξα τῆς ἐγγωρλου στοιχεύσεως, ἐπὶ τὴν Λουθηκίαν ἐπέμφθη, ὡς δὴ μετέων τελευτέρας παιδεύσεως, καὶ μεζίονα τὴν ἀπὸ τῶν λόγων ὑφέλειαν καρπωσόμενος. Ἐγὼ γὰρ οὖν αὐτίκα μὲν τοῖς τὴν Ῥωμαίων, ὀλίγω δ' ὕστερον καὶ τοῖς τὴν Ἑλλήνων διδάσκουσιν ἐμαυτὸν φέρων παρῶκα. Καὶ δὴ καὶ ἐντὸς οὐ πολλοῦ χρόνου, εἰ μὴ περιττὴν τινὰ καὶ θαυμασίαν, ἀλλὰ τοσσάτην γε ἐν

JACOBUS BILLIUS LECTORIBUS FELICITATEM (77).

Rectissime et sapientissime Sirach dicit: *Ne coneris contra ictum fluvii* ⁸¹. subjunxissem, non absurde, neque contra naturam et indolem. Illud autem non ex conjectura temere profero, non aliorum edoctus exemplis; ipsa namque experientia didici quam inane sit et iniquum retrahere mentem ab utilibus amicisque studiis, et invitam ad aliud
D vitæ genus convertere.

Jam domi per tres annos scholas frequentaveram, cum patriis rudimentis, aliorum judicio, satis instructus, Lutetiam missus sum, ut perfectioris institutionis socius et particeps majorem: ex studiis fructum utilitatemque perciperem. Protinus igitur Latine et paulo post Græce docentibus libenter memetipsum tradidi. Et quidem intra breve tempus, si non supra modum admirationemque, at certe tantum in utraque lingua orofeci, ut, absit a me

⁸¹ Eccli. iv, 32.

(77) Edit. Colon. [Lipsiens.] 1690.

arrogantia, nec impensi mei causa pretii parentes, nec suscepti ut me informarent laboris institutores ac ludimagistros premitteret. Integros sex annos postquam illis in scholis perseverassem, accersivit me pater, et apud se haud diu detentum Pictavium misit, urbem his diebus in omni Gallia præstantissimam florentissimamque jurisprudentiæ scientia.

Ecquis exprimeret verbo quæ mihi voluptas et quæ fuerit lætitia in societatem jus legesque colentium ascribi? Hoc enim fere juvenum vitium est, ut assuetis satiati nova semper captent et totis insequantur viribus. Sed evanescere cito voluptatis illecebræ. Primis legum elementis imbutus (nam sua Themis non aperit mysteria nisi prius initiatis) intus quasi transgresso limine admissus sum: verum in interiora penetranti sic aspera omnia, sic ardua et inaccessa præter spem apparuere, ut quod venerim Pictavium, mihi nequaquam ignoscerem, urbemque illam vocarem vanæ sedem felicitatis. Ipsi tamen ingenio vim inferens, ultra progressi omni ope tentabam, et juxta illud Apostoli, *ad ea quæ anteriora erant meipsum extendere*⁸². At illa quid mihi profuit animi contentio? Ad expetitam non perveni juris scientiam; quin et ipsa prior institutio plurimum detrimenti pertulit. Spem enim meam non modo sefellit jurisprudentia, pene totum etiam effluxit quod in magna urbe comparaveram. Et idem fere mihi contigit quod iis quibus vitiatum est palatum: cibum aliquem illis offeras, ægre ferunt; quemlibet deinde apposueris, pariter respiciunt asperrantes: sic et nos spe sublata jurisprudentiæ, et erga eam male affecti, omnes ex æquo litteras aversati sumus et horruimus, cujuslibet eruditionis fastidiosi.

Longum igitur valere studio cum dixissem litterarum, meipsum deliciis et comessionibus totum addixi, mollitiei voluptatique serviens omnino, pro musæis frequentans sphaeristeria, donec prava et immoderata vivendi consuetudine in gravem obstinatumque morbum incidi, qui me per quatuor menses in lecto retinuit jacentem et pene confecit. Morbo quiescente et fugata feбри, vehiculo, nec enim equitare præ nimia infirmitate poteram, impositus sum et domum paternam relatus. Illic et multo tempore, et cura non minima, necnon arte medicorum opus habui ut deperdita valetudo recideretur. Vix autem e morbo recreatum, corporis viribus reparatis, ad studium litterarum continuis sermonibus incitavit me pater: etsi enim illitteratus, at certe litteratorum amantissimus et fervens laudator, ut si quispiam alius. Cui inter alia reponebam ad excolendas altiores scientias me paratum

ἑκατέρω τῶν γλωττῶν προκοπὴν ἐποιήσαμιν, ὥστε, ἵνα μηδὲν φοροτικὸν εἶπω, μηδὲ τοῖς γονεῦσι μεταμῆλει τῆς ἐπ' ἐμοὶ θαπάρης, μηδὲ τοῖς καθηγηταῖς καὶ διδασκάλοις ὧν ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ παιδεύσει ἐμόχθησαν. Ἐξ δὲ ἑτεσιν ὅλοις ἐναπομείναντά με τοῖς ἐκεῖ παιδευτηρίοις μεταπεμφάμενος ὁ πατήρ, καὶ βραχὺν τινα χρόνον παρ' αὐτῶ κατασχὼν, ἐπὶ τὸ Πικτάδιον ἀπέστειλεν, πόλιν τῆς κατὰ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην εὐκλείας τότε τὰ πρωτεύεια φερομένην ἐν ἀπάσῃ τῇ Γαλλίᾳ.

Καὶ τίς ἂν τῷ λόγῳ παραστήσειεν ὡς ἡδέως καὶ μεθ' ὅσης τῆς περιχαρείας τοῖς τὴν τέχνην τῆδε μετιούσῳν ἐμαυτὸν ἐγκατέλεξα; Φιλεῖ γὰρ ἡ νεότης, τοῖς εἰθισμένοις ἀπαρσχομένη, τὸ καινὸν ἀεὶ θηρᾶσθαι καὶ κατὰ κράτος διώκειν. Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ πολὺ παρετάθη μοι τὸ τῆς ἡδονῆς. Ὡς γὰρ, τὰ πρωτεύεια τῆς τέχνης κατηχηθεὶς (οὐ γὰρ θέμις κοινωνεῖν τῶν μυστηρίων τοῖς μὴ πρότερον μυηθεῖσι), καὶ οἶονε τὰ πρῶθυρα διαβάς, ἔνδον ἐγενόμην, τοῖς βαθέσι αὐτοῖς ἐμβατεύων, οὕτω δύσκολα πάντα, οὕτω τραχέα καὶ δυσέριστα παρὰ τὴν ἐμὴν ἐλπίδα κατέλαθον, ὥστε πολλὰ ἐμαυτὸν μέμφεσθαι τῆς ἐπὶ τὸ Πικτάδιον ἐπιδημίας, καὶ κενὴν μακαρίαν τὴν πόλιν ἐκεῖνην ἀποκαλεῖν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν βιαζόμενος ἔς τὸ πρόσω χωρεῖν, καὶ, τὸ τοῦ Ἀποστόλου, εἰς τὰ ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι, κατὰ πάντα τρόπον ἐπιεργάζεσθαι. Τί δὲ τῆς βεβιασμένης ταύτης σπουδῆς ὠνάμην; Πρὸς τῷ τῆς διωχθείσης τέχνης ἀποτυχεῖν, εἰ καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν παιδευσιν ἐζημιώθην· οὐ μόνον γὰρ τῆς ἐπιστήσεως ἐπιστήμης διήμαρτον, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν τι διεβρύθη πᾶν τοῦτο, ὅπερ μοι συνευλεγμένον ἦν ἐν τῇ μεγαλοπόλει. Καὶ παραπλήσιόν τι πέπονθα τοῖς τὴν γεῦσιν διεφθαρμένοις, οἱ, ἐπειδὴν πρὸς τὴν τῶν ἐδωδῶν εἶδος δυσχερᾶνωσι, καὶ πρὸς ὅσων ὁμοίως τῶν προσφερομένων ἀηδῶς ἔχουσι· τοῦτον γὰρ καὶ ἡμεῖς τρόπον τῆς ἡλιζόμεν νομικῆς ἀποστραφέντες, καὶ πρὸς ταύτην δυσαρραστήσαντες, πάντας ἐπίσης τοὺς λόγους ἐμισήσαμεν, καὶ ἀπεστρεψάμεθα, καὶ πρὸς πᾶν παιδείας γένος κακοσίτως διετέθημεν.

Πολλὰ τοίνυν χεῖρην φέρσας τῇ φιλολογίᾳ, ὅλον ἐμαυτὸν τρυφῇ καὶ κώμοις ἐκδοτον ἐποίησα, τὸ ἀβρὸν καὶ ἐφθρόνον ἐξ ἅπαντος θεραπεύων, καὶ τὰ σφαιριστήρια ἀντὶ τῶν μουσείων ἐλόμενος, ἀχρις οὐ ἐκ μογθηρᾶς καὶ πλημμυλοῦς διαίτης εἰς χαλεπὴν τῆς καὶ δύσμαχον ἀβρωστίαν ἐνέπεσον, ἐξ ἧς τέτταρας μῆνας ἐπὶ κλίνης κατακεῖσθαι μοι συνέβη καὶ παρὰ μικρὸν ἀποθανεῖν. Λωφῆσαντος δὲ τοῦ ἀβρωσθήματος, καὶ τοῦ πυρετοῦ ἐκ ποδῶν γενομένου, φορέω τι ἐντεθεὶς· οὐ γὰρ ἵππευεῖν οἶός τε ἦν ὑπὸ τῆς ἀγνῆς ἀσθενείας· ἐς τὸν πατρῶον οἶκον ἀπηνέχθη. Ἐνθα μοι καὶ πολλοῦ χρόνου, καὶ πολλῆς ἐπιμελείας, καὶ παρὰ τῶν λατρῶν ἐπικουρίας ἐδέησε πρὸς τὸ τὴν ὑγίειαν ἀπελθεῖν ἀνακαλέσασθαι. Μόλις δὲ ἐκ τῆς νόσου ἀνενεγκῶν, καὶ τὴν τοῦ σώματος δύναμιν ἀναλεξάμενος, συνεχέσει λόγοις παρορμῶντός με τοῦ γεννησαντος πρὸς τὴν φιλολογίαν (ἦν γὰρ, εἰ καὶ λόγων ἄμοιρος, ἀλλ' οὐκ τῶν περὶ λόγους ἐσπουδακῶν

⁸² Philipp. iii, 15.

ἔραστῆς καὶ θερμὸς ἐπαινετῆς, εἰ καὶ τις ἄλλος), τὰ μὲν ἄλλα ἔτοιμος εἶναι ἔφασκον τοῖς καλλίστοις τῶν μαθημάτων ἐμφιλοπονεῖν, τὴν δὲ νομικὴν μόνην παραγνομήν, ἅτε πρὸς αὐτὴν ἄλλοτριῶς καὶ παντελῶς ἀνεπιτηδείως ἔχων, καὶ μάτην αὐτῇ δύο ἔτη προσαναλώσας. Ἀντιτεινόντος δὲ τινος τῶν κατὰ γένος προσηκόντων, εἴκειν ἠναγκάσθην, καὶ τὴν ἐπαχθεστάτην μοι τέχνην αὐθις ἀσπάζεσθαι καὶ περιέπειν, ὡς μήποτε ὄφελον.

Ἀπὸ γὰρ τῶν προσφευστέρων ἐπὶ τὰ οὐκ οἰκεῖα μεθελκυσθεὶς, ἑπτὰ καὶ δέκα μῆνας ἐν τῇ Ἀδρηλίᾳ εἰς οὐδὲν χρήσιμον ἀνήλωκα, τοῖς ἠλικιώταις συμμεινόμενος, καὶ, ἵνα συνελὼν εἴπω, τὸ παίζειν ἀντὶ σπουδῆς ἔχων, καὶ ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς ἐγκαλινοῦμενος. Ὁ δὲ πατήρ, τὰ κατ' ἐμὲ πυθόμενος, καὶ πάνυ μετανοῶν ἐφ' οἷς ἀκοντά με τῇ νομικῇ πάλιν συγκατείρετας ἔτυχεν, αὐτίκα δὴ μάλα πρὸς ἑαυτὸν ἐπανελθεῖν ἐκέλευσεν, ἵνα τὸ δυσκάρητόν μου τῶν ὁρμῶν καὶ πρὸς πᾶν εἶδος φλυαρίας κεχυμένον οὕτως ἀναστειλῆ, καὶ οἰονεὶ δεσμοῖς τισιν ἐπισηρῆσθαι.

Τότε δὴ ὡσπερ ἐκ βαθέος ὕπνου διαναστάς, καὶ τοῦ ἀθλίως ἀπολωλότος χρόνου εἰς συναίσθησιν ἔλθων, καὶ τῆς νεότητος πάσης ἐν τοῖς ματαίοις διατριφθεὶς ἔννοιαν λαμβάνων, μεγάλῳ πένθει συνεσχέθη, καὶ τῇ φιλολογίᾳ καταλλάττεσθαι καὶ ταύτης περιέχεσθαι διέγνων. Τοιγαροῦν ταῖς βίβλοις νύκτωρ καὶ μεθήμεραν συγγινόμενος, καὶ πρὸς τοδὶ τὸ ἔργον συνεχῶς ἐμαυτὸν κατεπέλιπον, ἐν βραγεί μετρίαν τιὰ τὴν ἐν τοῖς λόγοις δύναμιν συνέλεξα. Τό γε μὴν τῆς παροιμίας, τῆς ἀλωτὰ πάντα πόνῳ καὶ ἐπιμελείᾳ εἶναι λεγούσης, ἀληθῶς ἔχειν, ἐν τε τῇ τῶν Ἰταλῶν καὶ πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων γλώττῃ κατέμαθον ἦν, παντάπασιν ἀπορβύεσαν, καὶ τῷ τῆς λήθης βυθῷ καταποθεῖσαν, μεγίστοις πόνοις σὺν Θεῷ μόνῳ πάλιν ἐκτῆσάμην, ὅσον γε πρὸς τὸ τῶν Ἑλληνιστῶν φθεγγομένων συγγραμμάτων ὅπως οὐκ ἐπαίειν, καὶ οὐ πάνυ τι τοῦ ἔρμηνέως δεῖσθαι.

Τοῦ δὲ πατρὸς ἐν λιπαρῷ τῷ γῆρα τὸν βίον κατασρέψαντος, καὶ τὴν ἀναγκαίαν εἰσφορὰν τῇ φύσει λειτουργήσαντος, ἐπειδὴ πολλὰ ἦν τὰ τὸν ἡμέτερον νοῦν θορυβοῦντα, καὶ τῆς ἐρωμένης μοι φιλομαθείας πρὸς βίαν ἀποσπῶντα, οὐκ ἤνεγκα τυραννοῦμενος, καὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων ἐν μέσῳ στρεφόμενος. Διὰ τοῦτο πάντας τοὺς ἀπὸ γένους μοι ὄντας λαθῶν, ὡς εἶχον τάχους, εἰς τὴν Ἀβενιῶνα φυγὰς ψυχόμεν. Ἐκεῖ δὲ μακρὰ τινι νόσῳ προσπαλαίσας, καὶ τέλος αὐτὴν καταπαλαίσας, τοῖς βιβλίοις προσσεκίμην, καὶ ἐπὶ μαθήσει λόγων ἑμαυτὸν τοῖς πόνοις κατέτρυχον.

Ἐν τούτοις δὲ ὄντι μοι, καὶ τῶν λόγων φιλοτιμίας ἀντιποιουμένῳ, ἀγαθῇ τινι τύχῃ ἐγνωρίσθη Πέτρος ὁ Γαλιθαῖος, τῶν ἐκεῖ θεολογούντων ὁ κορυφαῖος, ὃ τὴν φιλίαν ἐν τῆς ἐμῆς εὐδαιμονίας μέρει τιθεὶς ὡ παύσομαι. Μὴ γὰρ πώποτε γένοιτό με οὕτω μαίνεσθαι, ὥστε τῆς τιμίας ἐκεῖνης κεφαλῆς ἀμνημονεῖν, καὶ ἐπιλανθάνεσθαι ὧν πρὸς αὐτοῦ εὖ πέπονθα. Οὕτως γὰρ πλανωμένην μου τὴν φιλοπονίαν, καὶ ἀτάκτως φερομένην εἰς εὐθείαν ὁδὸν καὶ ἀνήγαγε, καὶ, εἰ μὴ μέγα μοι τὸ τοῦ Αἰσχύλου εἰπεῖν, νῆπιον ὄντα

A expeditumque, una tantum excepta legum disciplina, cum ad eam ineptus ab eaque alienus essem omnino, ipsique frustra duorum annorum labores impendissem. Sed repugnavit ex parentibus quidam: ideo cedere, mihi que molestissimas leges iterum salutare coactus sum et amplecti; quod utinam non fecissem

Etenim remotis studiis in quæ propensior insoles, ut ipsi contrariis attenderem, Aureliæ septem et decem menses incassum perdidit, cum coætaneis simul insaniens, et, ut paucis dicam, ludi tantum flagrans amore, voluptatibusque corporis involutus. Hæc audit pater: statim qua decreverat ut invitum me rursus ad jurisprudentiam compelleret damnat sententiam, jubetque quam primum ad se reverti, ut effrenatas effusasque in omne petulantia genus tandem meas coarceat cupiditates, et velut quibusdam vinculis constringat.

His permotus excutior velut e gravi somno: mox infeliciter tritum tempus animo volvens, omnemque reputans nugis deditam juventutem, alto premor dolore, in gratiam redire cum litteris instituo easque colere. Nec mora: diu noctuque cum libris conversatus, et ad laborem sine intermissione memetipsum exacuens, brevi nonnullis litterarum fructus collegi. Quod autem dicit proverbium: Studio et opera facile omnia comparari possunt, illud verum esse cognovi ex Italica et maxime ex Græca lingua. Hanc quippe mortuam prorsus mersamque oblivionis profundo plurimis laboribus, Deo solo juvante, revocavi scivique quantum sane mihi opus erat ut Græcos auctores quomodocumque intelligerem et sine interpretis auxilio.

Porro cum pater in bona senectute vitæ finem implevisset, necessariumque solvisset naturæ tributum, eorum quæ mihi sæpius obstrepebant, et per vim avellebant mentem a familiari discendi cupiditate, non tuli tyrannidem, nec temporalium negotiorum quæ latus mihi cingebant molestiam. Ea propter, insciis omnibus cognatis, ut potui celerime, Avenionem profectus sum. Illic diuturno quodam cum morbo decertavi; quo tandem superato, impallui libris assiduus, invictusque vires exhausti labor.

Eo res devenerant: litteras autem appetens enixe, benigna quadam fortuna consuetudinem junxi cum civitatis illius theologorum principe Petro Galisardo, ejus amicitiam in numerum eorum quæ felicitatem mihi pepererunt referre non desinam. Ea enim procul a me semper insipientia, ut honorandi illius viri obliviscar, et ex animo meo beneficiorum quibus me cumulavit excidat memoria. Nam in studiis ipse me vagantem inordinate reduxit in viam rectam; et, si mihi fas est illud Eschyli

usurpare, ex stulto et imprudente prudentem reddidit et mentis compotem. Tanta erat illius in me humanitas, ut sæpe, depositis quæ habebat in manibus, mihi daret operam, et quæ utilitati meæ conducere suis ipsius studiis præponeret. Invisibam igitur eum quantum et quotiescunque mihi libebat, majoremque diei partem cum eo ducebam, plurimis variisque ditior semper eruditionibus.

Ille quidem, vir omni doctrina propemodum excultus, multa libenter, libentius vero rhetorice doctus rhetoricam me docebat. Ut autem a theologia, cujus erat arbiter, omnino non recederet, artis oratoricæ præcepta, de quibus inter nos colloquium, inspicienda monstrabat in interpretibus sacræ Scripturæ et iis qui pia orationis argumenta instituerunt. Hæc eadem laudabat indicabatque in aliis omnibus qui sermonis virtute et elegantia nomen sibi compararunt, at præcipue in Gregorio Nazianzeno cujus in dicendo eloquentiam et sublimitatem maxime mirabatur. Ipsi tamen operum Gregorii lectio molestiæ nonnihil creabat. Eum enim dolore multum afficiebat obscuritate referta interpretatio, quæ pluribus in locis vitiosa, instar nubis cujusdam, offundebat viro doctissimo tenebras, et non solum facundiam ejus, sed scriptorum etiam sensum obnubilabat. Quandoque igitur librum indignabundus projiciebat in pavimentum; quandoque etiam a me postulabat ut quæ obscura videbantur accuratius dilucidiusque redderem et explanarem. Denique cum omnis ei stomachum moveret versio, me rogabat ut secundam manum adjicerem Gregorio, et illud onus humeris imponerem, publicæ prospiciens utilitati. Ast ego meæ partim conscius imbecillitatis, quam ipse pro nimia in me benevolentia non persenserat, partim operis arduum metuens fugiensque, mentē cæterum rebus aliis tunc intentus, nequaquam potui precibus flecti; sed quæ semel proposueram consertisque tenebam manibus, in his perstiti tenax. Illic igitur non modico tempore transacto domum me recepi.

Multis postea diversisque percussus vulneribus, simul ut remissionem quamdam et otium impetravi a Dei clementia, dimisi quæ mihi amœniora erant et arridebant magis, ad opus memet admovi deficienti melliori interprete, et in illud summa cum alacritate et diligentia incubui. Sed non multo post cognovi me miserum viribus impar onus suscepisse: hinc mihi succensebam quod illud tractare non reformidassem. Etenim mihi primum, vel e portu solventi, serena omnia tranquillaque videbantur, ita ut et mihi de incepto gratularer: at longius abductum tanta me tempestas tamque gravis jactavit procella, ut vicinum immineret naufragium. Et certe periissem submersus, nisi emendati quidam augustissimæ reginæ libri jam fluctibus abreptum reduxissent. Ubi adjutores mihi venere, tum secare undas, multis quidem cum sudoribus, et pelagus interpretationis trajicere.

τὸ πρὶν, ἔνουν ἔθηκε, καὶ φρενῶν ἐπίβολον. Τοσοῦτον γὰρ ἦν αὐτῷ τὸ περιὸν τῆς εἰς ἐμὲ φιλανθρωπίας, ὥστε καὶ τῶν ἐν χερσὶ πολλάκις ἀφέμενον, ἐμοὶ σχολάζειν, καὶ πλεῖονα τῆς ἐμῆς ὠφελείας ἢ τῆς ἑαυτοῦ πραγματείας λόγον ποιήσασθαι. Χρώμενος οὖν τάνδρῳ ὄσα καὶ ὁσάκις βουλομένη μοι ἦν, τὸ πολὺ τῆς ἡμέρας μετ' αὐτοῦ ἤμην, αἰεὶ τι κατὰ παιδείαν ἐμπορευόμενος.

Ὁ δὲ καὶ πολλὰ μὲν ἄλλα ἀσμένως ἐμοὶ παρείδου (πάσης γὰρ παιδεύσεως εἰς αὐτὴν σχεδὸν ἐφθάκει τὴν ἀκρότητα) ἀσμενέστερον δὲ τὴν ρητορικὴν ἐδίδασκεν, ἧς πλεῖστην εἶχε τὴν ἐμπειρίαν. Ἴνα δὲ μὴ πάμπαν, ἧς ἐπρέσβευεν, ἀποσταίῃ τῆς θεολογίας, τὰ τῆς τέχνης παραγγέλματα κινούμενα θεωρεῖν παρεῖχεν ἐν τοῖς τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἐξηγηταῖς, καὶ εὐσεβεῖς τῶν λόγων ὑποθέσεις ἐνστήσαμένους. Ἐποίηε δὲ τοῦτο καὶ ἐν πᾶσι μὲν ἄλλοις τοῖς ἐπὶ λόγων δυνάμει καὶ καλλιφωνίᾳ εὐδοκιμοῦσιν, ἐξαιρέτως δὲ ἐν τῷ Ναζιανζηνῷ Γρηγορίῳ, οὗ τὴν περὶ τὸ λέγειν δεινότητα καὶ ὑψηγορίαν διαφερόντως ἐθαύμαζεν. Οὐ μὴν ἀμιγῆς ἀηθίας παντελῶς ἦν αὐτῷ τῶν τούτου συνταγμάτων ἢ ἀνάγνωσις. Ἐλύπει γὰρ αὐτὸν οὐ μετρίως ἢ μετὰ φρασὶς ἀσαφείας ἀνάπλευς οὐσα, καὶ ἐν πολλοῖς ἐσφαλμένη, νεφέλης τινὸς δίκην ἔλλογιμωτάτῳ ἀνδρὶ ἐπιπροσθούσα, καὶ οὐχὶ τὴν εὐέπειαν αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν τῶν γεγραμμένων συγκαλύπτουσα. Διὸ καὶ ἀγανακτῶν, ποτὲ μὲν καὶ αὐτὴν τὴν βίβλον εἰς τοῦδαφος ἀπέβριπτεν, ποτὲ δὲ μετὰ σκοτεινῶς ἔχειν δοκοῦντα τρανώτερον ἐξηγεῖσθαι καὶ διασαφηνίζειν ἐκέλευε· τέλος δὲ καὶ πρὸς ὅλην τὴν μετέφρασιν δυσχεράνας, παρεκάλει με χεῖρα δευτέραν ἐπάγειν τῷ Γρηγορίῳ, καὶ τοῦ κοινῆ συμφέροντος χάριν τὸδε τὸ ἄχθος ἐπ' ὧμα ἄρασθαι. Ἐγὼ δὲ, πῆ μὲν πρὸς τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν ἀφορῶν, ἦν αὐτὸς διὰ τὸ πρὸς μὲ φίλτρον οὐκ ἐσεῖδε, πῆ δὲ τὸ τοῦ ἔργου δυσχερὲς εὐλαβοῦμενος, καὶ ἅμα πρὸς ἄλλοις ἔχων τότε τὸν νοῦν, πρὸς τὴν αἴτησιν οὐκ ἐκάμφθην· ἀλλ' οἷς ἅπασι προσιλόμην ἐνεκαρτέρησα, τῶν ἐν χερσὶν ἀπρὶξ ἔχόμενος· συγχυθὲν δὲ χρόνου ἐκεῖ διεληλυθότος ἐπανιών οἶκαδε.

Πολλάκις τε καὶ ποικίλαις παρὰ τοῦ καιροῦ προσβολαῖς πληγῆς, ἐπειδὴ ἀνέσεώς τινος καὶ σχολῆς παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τυχῶν, τῶν προύργιατέρων ἀπηλλάγγν, τηνικαῦτα δὴ κατὰ βελτίονος ἐρμηνεύς ἐρημίαν τὸ ἔργον ἐπεβαλόμην, καὶ μετὰ πάσης προθυμίας ἐπὶ τούτῳ ἐπέκυψα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡσθόμην ἄθλιος, μεῖζον ἢ κατὰ μὲ φορτίον ἀράμενος, καὶ πολλὰ ἑμαυτὸν τῆς τολμηρᾶς ταύτης ἐχειρήσεως κατεμεμψάμην· καὶ γὰρ τοῖ τι μὲν πρῶτον ὥσπερ ἐγὼ λιμένος ἀνάγοντί μοι εὐδία πάντα καὶ γαλήνης μεστὰ ἐφαίνετο, ὥστε καὶ τοῦ ἐγχειρῆματος ἑμαυτῷ συνήθεσθαι· πορρωτέρω δὲ προϊόντα με τοσοῦτος χειμῶν καὶ οὕτω δεινῆ ζάλη κατέλαβεν, ὥστε καὶ μικρὸν ἀπέλιπον τοῦ μὴ καταδύεσθαι. Καὶ πάντως ἂν καταβρύχιος ἔδυν, εἰ μὴ ἐπηνωρωμένα τινὰ τῆς πάνυ βασιλείσης βιβλία καθ' ὑδάτων ἤδη φερόμενον ἐπεκούρισαν· ὑφ' ὧν βοηθούμενος, τοῦ κλύδωνος μόγις ὑπερῆρα, καὶ τὸ τῆσδε τῆς μεταφράσεως πέλαρος διεπέρασα.

Πολλοῦ δ' ἂν ἐτιμησάμην εὐρεῖν τινα τῶν τυπο-
γραφούντων, ὅστις ἅμα τῷ Ῥωμαίῳ καὶ τὸν Ἑλ-
ληνικὸν Γρηγόριον ἐκτυποῦν ἐβούλετο, ἵνα τῶν ἐπι-
στροφῶν ἐκείνων, ἃς ἐκ τῶν τῆς βασιλείας ἀντι-
γράφων ἔλαβον, αὐτῷ μεταδότην. Ἐπεὶ δὲ τοιοῦτε
τινὲς ἐντυχεῖν οὐκ ἐξεγένετό μοι, ὃ λοιπὸν ἐστὶ, τὸν
Ῥωμαῖον ἐκδίδωμι, εἰ μὲν πρὸς τὴν τοῦ Γρηγορίου
λογιότητα καὶ μεγαλοφωνίαν παραμετροῖτο, παραβ-
βλησόμενον, εὖ οἶδα, ὡς οὐδενὸς ἄξιον· εἰ δὲ πρὸς
τὴν ἡμετέραν δύναμιν, οὐ μικρὸν ἰσως φανησόμενον.
Ἐπεικῶν δὲ ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ κατὰ δύναμιν ἀπαι-
τεῖν, καὶ μηδὲν πῶρρον ἐπιζητεῖν. Ἐρῶσθε, ὦ φίλοι
κεφαλαί, καὶ πρὸς τὴν ὅποιανδηποτοῦν ἐργασίαν ἡμῶν
ἐγκωμονεῖτε.

A Mirum porro me tenuit desiderium typographi
qui una cum versione prelo subjicere vellet textum
Gregorii Græcum, ut illas ipsi traderem quas erue-
ram e reginæ exemplaribus emendationes. At voti
minime compos, diligenter quæsitum non offendi :
quod igitur superest, interpretationem Latinam
emitto. Si perpendatur ad sacundiam Gregorii et
elocutionis dignitatem, nullus dubito quin repen-
diatur, ut nullius pretii; si vero exigatur ad virium
nostrarum modulum, non contemnenda fortasse
videbitur. Vir bonus id exigit quod viribus respon-
det, nihil ultra. Valetate, amici, et qualiscunque
nostri laboris memores vos gratosque præbete.

JOANNIS LEUVENKLAI

*Ad reverendissimum et illustrissimum Principem D. Joannem, Monasteriensium, Osnabru-
giorum et Paderboniorum antistitem, nobilissima comitum Hoianorum gente natum,
dominum suum clementissimum, in Gregorii Nazianzeni editionem suam.*

PROCEMIUM.

Inter alia, quæ primis ab annis supra res cæte-
ras animo meo fuerunt in deliciis et amoribus,
reverendissime ac illustrissime Princeps, semper
occulta quadam et incredibili naturæ propensione
tam litterarum, quam antiquitatis Græcæ studiosum
me fuisse fateor : qua quidem lingua omnis generis
doctrinarum, et sapientiæ thesauros amplissimos
contineri animadverterem. Hac eos tum priscos
illos philosophos, tum recentiores eorum interpre-
tes, qui se scholæ Platoniciæ successores Athenis
appellabant, quidquid de arte disserendi, de orato-
ria, de civili prudentia, de moribus, de natura
rerum, de geometricis astronomicisque disciplinis
tradi potest, litterarum monumentis complexos esse
videbam : hac maximarum per orbem gestarum
rerum historias comprehendi : hac artis medicinæ
arcana memoriæ prodi : hac illustrium Ecclesiæ
veteris hominum de sacris rebus accuratissimas
disputationes esse expositas : in hanc denique juris
etiam civilis, quo utimur, libros ita transcriptos
esse, ut multa loca, cæteroque obscurissima, sin-
gulare quoddam ex interpretatione Græcorum lumen
accipiant. Quod sane postremum, tamen de libris
quibusdam hactenus editis perspicere satis possit; ta-
men longe planius apparebit, ubi Lx librorum Βασ-
λικῶν epitome locupletissima, quam a clarissimo
viro, Joanne Sambuco, Cæsareæ familiæ domestico,
homine mihi amicissimo nactus sum, in lucem opera
nostra prodierit.

B aliquid, aliorum quoque judicio, consecutus vide-
rer : liberali quodam animi desiderio, et ambitu
honesto (fatebor enim quod res est) excitatus, in
hoc totis viribus incumbendum duxi, ut si qui vete-
rum Græcorum libri vel Latinam in linguam hacten-
us conversi non essent, vel in bibliothecarum
tenebris delitescerent necdum lucis usuram acce-
pissent, meo studio tum Latinam vestem induerent,
tum ea exornati publice hominum oculis sese
spectandos exhiberent. Hoc modo consecuturum
me sperabam, ut non ignavæ pecudis in morem
vitam hanc transirem, sed emolumentum aliquid affer-
rem rei litterariæ, quam a puero meorum auctori-
tate jussuque coluissim; et apud bonos optabilem
mihi nominis existimationem pararem.

C Itaque meum hoc institutum ut eo feliciter urge-
rem, in hanc clarissimam urbem me contuli, quæ
ob insignium typographorum officinas, non in Ger-
mania modo nostra, sed omni etiam Europa longe
lateque merito celebratur. Illic dum publicandis
egregiis quibusdam priscorum monumentis invigilo,
annus jam mihi quintus agitur (quo publicæ rei
fructu nescio), non sine meis certe laboribus ærum-
nisque maximis, quæ hactenus mihi cum aliquo
nonnunquam valetudinis detrimento sunt exantlate.
Inter alios autem scriptores, quos certo judicio
delectos librorum non editorum accessione ampli-
ficandos, et in sermonem Latinum transcribendos
existimavi, facile principem sibi locum Gregorius
hic noster vindicat, cui ob summam rerum divina-
rum peritiam, secundum Joannem apostolum ex
priscis doctoribus soli, Theologi cognomen pecu-
liariter est concessum. Ejus præclarissima ingenii
monumenta, quæ quidem typis expressâ prodie-

D Hæc ego posteaquam Græcis contineri litteris per-
tinetem intelligere cœpi, sic ejus me linguæ studio
dedi, nullum ut tempus abire sinerem, quo non
aliquos in ea percipienda progressus facerem. Ista
qualiqua diligentia mea cum tandem usum ejus

rant, quia miserum in modum ab interprete sic tractata videbam, ut exiguo cum hominum fructu (ne quid gravius dicam), cæteroque longe utilissima, lectitarentur: cœpi tandem hortantibus amicis, qui tanti viri tam barbare garrientis apud nos vicem dolerent, ad ejus interpretationem animum adijcere. Factum hoc est ante totos quatuor annos, id quod et Guillelmi Canteri, et Martini Crusii, clarissimorum virorum, ac plerorumque hujus academix doctorum testimoniis ostendere possum.

Cum autem id omnino facere cum animo meo constituissem, ita mihi elaborandum hoc opus existimabam, ut et legentum expectationi satisfaceret, et sui auctoris libros illos quoque secum in medium proferret, qui alicubi bibliothecarum adhuc carceribus clausi continerentur. Ad hanc rem perficiendam temporis aliquod spatium fuisse necessarium, perspicere facile abs quovis potest. Interim in Galliis vir doctissimus, Jacobus Billius, archimandrita Michaelinus, iidem uti nos, Gregorii sortem acerbam miseratus, eundem exornandi ejus scripta laborem, et quidem eodem necum tempore suscipit. De hoc cum ex Canteri nostri litteris certior factus essem, etsi jam complures orationes Latine descripsissem, tamen de tabula (quod aiunt) manuum tollere cogitabam, quod gauderem alterius labore scriptorem illum, qui aliam in linguam traduci se perinvite pateretur, in hominum manus pervenire. Nec deerant alia quædam scripta, de quibus certam mihi laureolam polliceri possem, præsertim antehac prorsus ignotis, et tamen æppime utilis.

Verum ubi deinceps edito labore Billii, satis cernerem, quam multa prius non visa, quibus ipse caruisset, hinc inde congressissem; minime committendum putavi, ut viri boni ac Nazianzeni amantes egregio thesauro fraudarentur. Feci hoc eo quoque lubentius, quod Eliæ Cretensis archiepiscopi commentariorum in Nazianzenum libros XIX nactus, illis ipsis ducibus ad eruendos abstrusos in plerisque locis Nazianzeni sensus uti me posse magna cum utilitate viderem. Nec præterea parum erat, habere tot egregia Nazianzeni scriptorum exemplaria, pluribus ante sæculis manu exarata. Nam ut dem Billium etiam de bibliotheca reginæ suæ libros vetustissimos accepisse, quemadmodum res ipsa docet: tamen longe nos integrioribus usos esse, vel inde perspicias licet, quod non solum ea, quæ Billius notat, in nostris reperiantur; verum etiam bene longæ periodi passim in versione Billiana desiderantur, quas exemplaria nostra suppeditant. Patebit hoc de Annotationibus nostris in Nazianzenum, quas sub tertii tomi finem lecturi daturi sumus.

Inter alia vero exemplaria, quibus sumus usi, duo præcipue celebrari merentur. Eorum alterum scriptum est manu Choniatae Aconinati ante aliquot sæcula, ejus qui imperatorum Byzantinorum res gestas compluribus libris est complexus, quos

Hieronymus Wolfius, vir clarissimus, Græce et Latine ex interpretatione sua publicavit. In eo meminime falli, duobus argumentis docere possum. Primum ipse Choniatas quodam loco versiculum hunc ascripsit:

Θεοῦ τὸ δῶρον, καὶ πόνος Χωνιάτου.

Quo versu indicari, rem quidem ipsam Dei donum esse, verum scriptionis laborem Choniatae deberi, quis animadvertere potest. Deinde sparsim more suo quædam epigrammata, senariis iambicis facta, Nazianzeni orationibus præfixit: quod ipsum in sua quoque fecit historia, sicut editio Wolfiana demonstrat. Ea nos Latine exposita suis locis inseruimus, in annotationibus Græca daturi, de quibus agnosci Choniatas plane poterit. In eodem libro extremo fragmentum publicarum litterarum cernitur, quibus manu sua Joannes Cantacuzenus imperator rubrica, pro more, subscripsit, sequentibus etiam longa serie subscriptionibus antistitum: Callisti, patriarchæ Byzantini; Philothei Heracliensis, qui se πρόεδρος τῶν ὑπερτίμων appellat, et πάσης Θράκης καὶ Μακεδονίας ἐξάρχου Gregorii Thessalonicensis, ἐξάρχου πάσης Θεσσαλίας; Macarii Philadelphensis, ἐξάρχου πάσης Λυδίας, qui se etiam καθολικὸν κριτὴν τῶν Ῥωμαίων nuncupat: multorum denique aliorum, quorum nomina titulosque referre prolixum fuerit.

Alterum autem exemplar longe hoc etiam videtur antiquius. Litterarum quidem elegantia multis modis præstat, cui plane respondet scriptionis integritas: etenim tanta exaratum est diligentia, nullum ut verbum in eo perperam scriptum reperiat. Ejus utendi potestas a Basiliensis academix doctoribus, viris et eruditione summa, et humanitate eximia præstantibus, quorum exstat in bibliotheca publica, benigne mihi facta est. Constat ante annos CL, tempore concilii Basiliensis huc allatum esse, ac deinceps magna veneratione asservatum. Interspersæ sunt passim picturæ quædam, quibus Græcorum vestitus et habitus eleganter exprimitur. Eodem imago Gregorii continetur, ita prorsus efficta, quemadmodum ejus tum faciei lineamenta, tum aliorum membrorum formam Simeon ille Metaphrastes descripsit, cujus verba Vitæ Nazianzeni subjecta sequuntur. His ergo nos exemplaribus freti, et depravata plurima correximus, et mutila integritati suæ restituumus.

De Eliæ commentariis aliud nihil dicam, nisi opus ipsum bonitatem suam abunde commonstraturum. Fuit certe vir ille, quocumque tandem vixit (nihil enim de hoc nobis constat), maximus et philosophus et theologus, qui omnium philosophorum, poetarum, oratorum, historicorum, aliorumque libros diligentissime lectitarat, tam veteres quam novos, præsertim Platonicos, Porphyrium, Iamblichum, Proclum, cæteros: id quod facile de thesimo communium, quam multis locis pulcherrimas et præclara doctrina refertas inseruit, tractatione deprehendi potest. Nihil commentario in ora-

tionem *De recta disserendi de Deo ratione*, quam A nos in ordine secundam fecimus, legi perfectius eruditiusve potest. Et scripsit omnia phrasi sane pereleganti, munda, minime barbara, cujusmodi est Græcorum, qui proximis sæculis vixerunt, oratio : de quo licet æstimare, non usque adeo recentem Eliam hunc nostrum esse, sed ante pluscula sane sæcula vixisse.

Faciet ipsius commentariorum lectionem id quoque jucundiorē, quod eis fragmenta quædam scriptorum veterum contineantur, quorum nos hodie libros integros non habemus. Inter alios est summus ille Maximus, cujus Lutetiæ publicatus est in Dionysii scripta commentarius. Exstat ejusdem apud Græcos adhuc τῆς θείας λειτουργίας ἐρμηνεία. Liber ad Thalassium, ab eodem scriptus, B a Micaelo Glyca citatur, cujus Annales necdum editos hoc tempore interprelatur : itemque κατηχησις, et Θεῶν δογματῶν κεφάλαια, cujus libri noster Elias quoque meminit. Multis etiam in locis Elias indicat, se alias quoque Nazianzeni orationes perpetuis commentariis enarrasse. Quapropter et Nicetas Serronius, et Gregorius Palamas, et alii bacula hujus arasse videri possunt ; furta quidem esse facta, multis locis deprehendi potest. Citat passim de Nazianzeni poematis versus quosdam, qui cum in editis prorsum non exstarent, nos ad manuscriptos poematum libros nostros recurrentes, universos reperimus : id quod divino beneficio factum crediderim, ut quo tempore Nazianzeni opera illa nactus essem, ne quis ea ipsius esse inficiaretur, hominis certi testimonio commode uti possem. Consimile quiddam in Cæsario, Nazianzeni germano fratre, mihi usuvenit. Eum ante quatuor annos divina mihi largitas obtulit ; cumque de scripto nonnihil dubitarem, propterea quod Cæsarium aulicis negotiis et quæstorio munere occupatum, matureque rebus humanis exemptum fuisse, de Gregorii fratris oratione funebri accepissem : ecce superiori anno testem Glycam invenio, qui de illis ipsis Cæsarii dialogis, quos nunc primum Gregorii nostri monumentis tomo tertio subjicimus, ad verbum nonnulla citat.

Quod si hoc quoque addendum est de Elia, equidem existimo vixisse id temporis hominem, cum D Creta per Sarracenos occupata, et Byzantinis imperatoribus esset adempta, nimirum annis ab ævo nostro plus minus sexcentis. Scribit enim in præmio commentariis præmisso, ab se in exsilio scriptum hoc elaboratum fuisse, quod exsiliū sane in hos ipsos annos sævitæ Sarracenicæ incidere videtur.

Tot talibusque scriptis cum sic et expoliri et augeri posse Nazianzeni libros videremus, parum ut ab illa perfectione, quam in editionibus priscorum monumentorum requirimus, abessent : Billiano labore non contenti, pristinum ad institutum de integro animum adjecimus. Ne vero quispiam id, quod de operum Nazianzeni perfectione pollicemur,

temere vaneque dici, more nunc pervulgato, quo emptoribus imponatur, existimet : libet hoc loco pauca quædam subjicere, de quibus et vere nos id prædicare lector intelligat, et editionis nostræ rationem perspiciat.

Statim ab initio præcæmii sui tradit Elias, ab Nazianzeno tantum orationes sive commentationes (nam vox λόγος generatim a veteribus usurpatur, de quovis scripto atque tractatu) numero LII esse publicatas, quas inter et epistolæ certæ referri debeant, cujus generis illæ sunt, quas ad Nectarium, Evagrium, Cleodionem perscripsit. Hoc Eliæ dictum cum animo meo insedisset altius, primum ea me liberari opinione animadverti, quam Billium secutum fuisse video. Putat enim Gregorium haud dubie plures ad populum ejus generis orationes habitas edidisse, cujus est illa, qua dictum Christi ex Evangelio Matthæi explanat. Quod si verum esset, perquirendæ nobis essent bibliothecæ, ut eas orationes, si non omnes, saltem plerasque publici usus causa proferremus. At hoc toto labore molestiaque me verbum hoc unicum Eliæ levat, cui qui fidem detrahat, arbitror fore neminem.

Hoc primum considerato, cœpi deinceps aciem animi mei dirigere ad faciendum de orationibus iis, quotquot exstarent, Judicium : quo viderem, essentne germani fetus hujus auctoris omnes, an sub ejus nomine supposititi quidpiam latitaret. In hac censura deprehendo, duobus in scriptis ante me Billium id animadvertisse, quod res est, nimirum ea Nazianzeno tribui nequaquam debere ; in tertio tam ipsum, quam cæteros omnes hactenus allucinatos fuisse. Priora duo sunt, in metaphrasi in *Ecclesiastem*, quæ Hieronymi testimonio Gregorii Neocæsariensis est ; et annotatio in *Ezechielum* vatem, quæ tantum abest, ut Nazianzeni sit, vix ut homini mediocriter docto tribui debeat. Metaphrasin retinendam propterea putabamus, quod Eliam crederemus communi fortassis errore ductum, inter Gregorii libros eam numerasse : quod si maxime verum sit, mirum nemini videri debet, quando vix mortuo Gregorio titulus orationis in *Heronem* mutatus fuit, ut Hieronymus, Gregorii cœtaneus, monet. Quod si hac ratione lectori non satisfaciemus, restat ut polliceamur, omni nos studio genuinum Gregorii scriptum pervestigaturos, quod hujus loco substituat. Annotationem in *Ezechielum* prorsus ex editione nostra, seu spuriam, ejiciendam statuebamus : cujus locum ut germanum aliquod Gregorii scriptum occuparet, libros veteres diligenter evolvendo, tandem id quod optabamus, adepti sumus. Nam in libro Choniatae manu exarato panegyricam Gregorii orationem, habitam in honorem testium veritatis, Arianorumque furorem graphice describentem, reperimus : quam extra dubitationem omnem hujus auctoris esse, tum dicendi character, tum rerum ipsarum facies ostendit.

Tertium denique scriptum illud, cujus modo mentionem feci, est *Exhortatio ad virginem*. Hoc

inter orationes hactenus relatum est, et Nazianzeno tributum : quorum alteri parum repugnans, alterum plane perperam factum aio. Nam si quidem est aliqua rhythmorum ratio, quam Aurelius Augustinus in libro *De musica* tradit, et vero consentaneum est priscis in usu fuisse, facientibus ejus mentionem tum Aristotele, tum Athenæo, et aliis, dabo equidem Nazianzeni hoc scriptum esse, quemadmodum et Choniatas credidit, et exemplaria vetustissima testantur : verum haudquaquam inter orationes, sed poemata referri debere volo. Nam totum meris rhythmis constat, uti res ipsa declarat :

Παρθένε νόμφη Χριστοῦ,
 Δόξαζέ σου τὸν νομφόν·
 Ἄει κάθαίρε σαυτὴν
 Ἐν λόγῳ καὶ σοφίᾳ, etc.

Quod quidem apud nos a nemine deprehensum hactenus, in antiquissimo libro poematum Nazianzeni meo notatum paucis verbis inveni, quæ Latine proferam : « In hoc scripto Syrracusium Gregorius imitatur, qui solus poetarum rhythmis atque colis usus est, omni alia scribendorum versuum poetica ratione neglecta. » Error ex ambiguitate vocis λόγος, quæ passim in librorum lemmatis reperitur, ortus est. Nam ea non orationem tantum significat, uti jam antea quoque monuimus : sed in genere quavis commentationem atque scriptum. Quo ipso fit, ut Eliæ noster Gregorii poemata λόγους ἐμμέτρους vocet. Hoc modo quibusdam resectis, et oratione *De martyribus* restituta, quinquaginta et duos Nazianzeni tractatus habemus, quem illorum esse numerum integrum, Eliæ memoriæ prodidit. Quapropter hic quidem quod amplius desideremus, nihil est.

Sequuntur epistolæ, quas una tantum adjecta de libris manu scriptis auximus : addituri aliquando plures, quas hoc tempore nancisci non potuimus, tametsi non ignoremus, ubi locorum supersint. Poemata vero tantopere nunc studio nostro excrecent, ut jam prodeuntia prius editorum magnitudinem numero versuum æquent, bonitate pietateque longe superent. Unus restat adversus Apollinariū liber, versibus a Gregorio scriptus, quem adhuc Romæ in Vaticana bibliotheca exstantem ut describi curaremus, jampridem operam dedimus, sumptum etiam aliquem impensuri, sed frustra. Quapropter hoc scriptum alio tempore perquiretur a nobis, in Italiam (si Deo visum fuerit) iter suscipientibus. Nam in eadem Vaticana tractatus Gregorii duos extremos, quorum alter est de fide, alter de fide Nicæna, superesse Græce accepimus : quos modo Latine tantum a Rufino conversos legimus.

De hac commemoratione nostra lector intelligere potest, non esse abs re, quod hanc editionem quam proxime ad operum Gregorii perfectionem accedere diximus. Ea vero tres omnino in tomos distribuere certis de causis visum est, quorum primus orationes xx cum Elianis commentariis continet, totusque nostræ debetur industriæ, qui eum de

Græco in Latinum sermonem transcripsimus. Alter reliquas xxxii orationes cum epistolis et poematis hactenus editis complectitur : quæ quidem omnia de editione Billiana sumpsimus, ne prius versa retexendo, actum agere videremur. In tertium et ultimum tonum, qui totus itidem noster est, ea Gregorii poemata referimus, quæ nunc primùm a nobis luce donantur : præterea Nicetæ commentarium in Gregorii sententias tam quaternis quam singulis versibus inclusas adjicimus, et egregium Pselli, Christiani philosophi, de difficultum Nazianzeni locorum intellectu librum. Accedit ad hos Cæsarius quoque, germanus Nazianzeni frater, cujus antehac nihil omnino scriptorum prodit. Ejus Dialogos propterea potissimum Gregorii scriptis addendos putavi, quod in eis Cæsarius Gregorium fratrem a seipso, Leontio, Gregorio Nysseno, Domno, et aliis familiaribus interrogatum, de questionibus gravissimis toto quadriduo respondentem introduxit. Huic et Annotationes in Gregorii scripta, quibus lectionum varietas continetur, et Indicem necessarium subjicimus.

Cur autem in orationibus collocandis ordinem a Billio præscriptum secuti non simus, causæ multæ sunt, eæque graves. Nam dum omnino generum sunt Nazianzeni orationes. Aliarum tempus, quo vel scriptæ sint, vel pronuntiatæ, sciri potest : aliarum non potest. Primi generis sunt, orationes *De pace, contra Maximum*, ad Basilium et patrem aliquot, purgatio fugæ in Pontum, pleræque laudationes funebres, et aliæ : secundi, orationes *ad Eunomianos, de recta disserendi de Deo ratione, De recta doctrinæ sententia, De Filio duæ, De Spiritu sancto, De moderata disserendi ratione, De Machabæis*, et aliæ complures. Quod cum ita sit, in collocationis serie temporis haberi ratio certa nequit : uti profecto ne a Billio quidem accurate habita est, si recte rem consideremus.

Nam ratione temporis (si quidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Serronio credimus) esse prima debebat, non ea qua fugam in Pontum suam prolixè purgat, sed altera, cujus inscriptio notat, habitam fuisse ad illos qui ipsum initio acciverant, nec postquam senioris munus ei commissum fuisset, venerant. Etenim ea pronuntiat fuit id temporis, quo primum sacerdos factus est ; ac secundum hanc actionem in Pontum aufugit, a qua fuga reversus, in Pascha et tarditatem orationem habuit (quæ hoc nomine secundum sibi locum vindicabit), illaque dicta, per otium fugæ Ponticæ purgationem conscripsit. Jam Billius et illam orationem, quæ pronuntiat fuit in electione Doarensium antistitis Eulalii, post eam collocavit, quæ in concilio cl. episcoporum est habita. Atqui prior dicta est vivo etiamnum Basilio, posterior eo jamdudum rebus humanis exempto. Funebris in *Basilium* oratio postrema fuit omnium, sive scriptionem, sive recitationem spectes, pronuntiatæ Cæsareæ Cappadocum in extrema senecta, cum relicta Constantinopoli Gregorius in

patriam reverteretur. Atqui hæc locum inter priores A et auctoritatem ejus revocatam, quæ jam apud invenit. E contrario duæ in *Julianum Augustum* in-vectivæ loco postremo ponuntur, quæ prius fuere scriptæ, quam vel Gregorius, vel Basilius antistitum munere fungi cœpissent.

Hæc mihi mecum expendenti visum fuit, primum iis orationibus in editione nostra locum tribuere, quas egregie noster Elias hactenus incognitus enarrasset: atque illis deinceps alias subjicere, Billii labore Latina veste donatas. Hanc autem spatio non exigui temporis absolutam, et magno quidem cum labore lucubrationem, cur ad reverendissimam excel- sitatem tuam potissimum mittam, illustrissime Princeps, variis ac gravibus sane rationibus moveor. Primum tam clari antistitis opera nemini rectius, quam claro itidem antistiti putabam offerri B debere. Deinde patronum mihi censoremque litteris exultum deligere volui, contra plerorumque morem, qui lucubrationes suas hominibus plane litterarum imperitiis inscribere non verentur.

Hoc vero consideranti, non occurrebat in toto nostræ nationis imperio quisquam virorum principum, quem illustri præstantiæ tuæ præferrem. Etenim non eximia tantum doctrinæ laus omnium consensu tibi tribuitur: sed etiam plerisque per omnem Europam admirationem merentibus linguis sane quam eleganter uteris. Accedit ad hæc, quod ei regioni cum imperio potestateque præsis, e qua mihi avita patriæque origo ducitur. Summam enim tum potentiam, tum auctoritatem obtines in occi- C dua Saxoniam, quæ recenti appellatioe Vestualia dicitur, cum vera sit ac vetus Saxoniam, quemadmodum Cranzius Saxo multoties in historiis suis inculcat. Habes episcopatum Monasteriensem, a majoribus nostris Mimingrodensem appellatum, qui tertio loco in Saxoniam imperatoris Cæsaris Caroli Magni Augusti studio constitutus est. Ejus semper magna fuit dignitas, quæ vel inde potest æstimari, quod cum aliquando Bremonensis archiepiscopus hunc peteret, non prius impetrarit, quam archiepiscopatum illi postponeret, et in commendam (uti superioribus annis barbære loquebantur) acciperet. Es autem huic optimo jure præfectus, vel ob insignem sapientiam tuam, vel prisca nobilissimæ fami- liæ tuæ merita. Nam Otho Mimingrodensis an- D tistes numero xli, comes Hoianus, agnatus tuus, Tekeneburgensi comite, aliisque donitis, qui Eccle- siæ possessiones contra jus fasque invaserant, im- mortale nomen (ut ipsius historici verbis utar) apud suos reliquit, propter additas diœcesi ditiones,

et auctoritatem ejus revocatam, quæ jam apud multos in contemptum pene venerat. Habes et di- tionem Paderbornensem, in qua idem Carolus Magnus episcopatum, Saxonum gente devicta, constituit. Habes Osnabrugicam denique, primam omnium in Saxoniam sedem antistitum Christiano- rum, ejusdem imperatoris auctoritate munitam: in cujus immunitatibus, quæ privilegia vocant, quiddam merito memorandum ad omnem posterita- tem continetur.

Lubet autem ipsa Carolinæ constitutionis verba certis de causis hoc loco ponere, quæ hodieque publicis diplomatis inscripta supersunt. «Eidem episcopo, inquit Carolus ille Magnus imperator, ejusque successoribus libertatem perpetuam concedimus, et ab omni regali imperio absolutionem: nisi forte contingat, ut imperator Romanorum, et rex Græcorum, conjugalia fœdera inter filios eorum contrahere disponant. Tunc enim Ecclesiæ illius episcopus cum sumptu a rege vel imperatore ædhi- bito laborem simul et honorem illius legationis assumet. Et ea de causa statuimus, ut in eodem loco Græcæ Latinæque scholæ in perpetuum ordi- natione nostra maneant: nec unquam clericos utriusque linguæ gnaros defuturos confidimus.»

Hoc majorum instituto motus haud dubie superi- ori anno dominus noster, imperator Cæsar Maxi- milianus II Aug. filiam suam regum Christianorum maximo desponsam per te potissimum deduci voluit: quo quidem in munere obeundo magnam industriæ prudentiæque laudem invenisti. Quod si recte rem æstimare velimus, majorem in iis locis potestatem a multis annis habuit nemo: quam quidem felici- tatem boni omnes eximiæ virtuti tuæ debitam fa- tentur, ac tibi gratulantur. Quorum in numero ut me quoque arbitreris esse, ac meam hanc velut acclamationem benigne accipias, etiam atque etiam rogo. Fortassis offeretur aliquando mihi occasio mei erga tuam excel- sitatem animi venerationem illustriori quodam argumento declarandi. Interea summo opere peto, ut studium in hoc genere publicis commodis serviendi, quod animo meo pluribus ab annis insi- det, non modo gratum habeas atque probes, uti sane facturum te confido: sed etiam favore tuo be- nignitateque magis excites, quam exhaustis gravi- bus molestiis experiri jucundum est. Vale, claris- sime Princeps, meque per hanc lucubrationem re- verendissimæ excel- sitati tuæ se tradentem, in eorum numerum, quos gratia benevolentiaque tua digna- ..s, recipito.

ΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΤΟΝ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΝ
ΙΩ. Ο ΔΕΩΓΚΑΑΙΟΣ.

DE GREGORIO NAZIANZENO JOANNES LEUVENKLAIUS.

Γρηγορίου λόγους, μέγα χρῆμα καὶ Ἀπτικοεργὰς
Ἀτρεκέως, ἐν ἐμῆς ἡνίκα χερσὶν ἔχω.

Gregorii quoties Hyblæ redolentia nectar
In manibus verso scripta disertâ meis :

Non me oratores fraude amplius illice prisci,
Quos tulit argutos Attica terra, movent.
Rursum Gregorii cum dia poemata vatis
Pellego, Mæonidæ mox abit omnis amor.
Vilius æs auro velut est; ut cedere plumbum
Argento, ut superis inferiora, patet:
Gregorius priscos palma sic vicit adempta
Carminibus vates, rhetoras eloquio.

Aliud.

Tellus Cappadocum, quondam semibarbara,
Superavit ipsas inde Athenas Atticas,
Ubi Basilius et Gregorius doctissimi
Suavisonam Cæcropidarum eloquentiam,
Et cuncta totius ornamenta Græciæ,
Suæ intulere, seu victores, patriæ.
Quis te ergo non ob hos beatam prædicet,
Tellus Cappadocum, talium virum parens

De Cæsario, ejusdem.

Nicæam terræ cum motæ succuteret vis,
Cæsarius jacuit pondere pressus humi.
Sed Deus e latebris salvum produxit, eique
Vivendi spatium longius inde dedit.
Consimilis casus monumenta excepit, obisset
Postquam immaturo funere Cæsarius.
Et tamen hæc etiam divino munere profert
Cura Leontonychi, semisepulta prius.
Salve iterum atque iterum, terræ bis operte cavernis,
Et dono in lucem bis revocate Dei.

De Elia Cretensi antistite.

Ejusdem.

Gregorii obscuro scriptorum inquirere sensus
Antea res magni plena laboris erat,
Donec ab Elia lux illis est data, summa
Gregorii explicuit qui monumenta fide.
Hactenus ignotum toti quem scilicet orbi,
Nunc iterum donat luce Leontonychus.
Doctrinæ egregium thesaurum sumite grati,
Quos bona, quos pariter plurima nosse juvat.
Scipionis Carteromachi, interprete Leuvenklaiio.
Inspirare animis divina poemata Musas,
Vate magis Chio Gregorius docuit.
Imo stabat huic potius diviniore aura,
Deberet Musis cum sua Mæonides.

A Οὐ μάλα θαυμάζω τοὺς ῥήτορας, οὓς ποτ' Ἀθηνῶν
Ἔσχε πόλις, δολερῆς ἰδομένας εὐεπίτης·
Ὡς δ' ἀναγινώσκοντα ποιήματα Γρηγορίου
Οὐκ ἐπέων τις ἔχει Μηονίδαο πόθος.
Χρυσὸς ὅσον χαλκοῖο, μολύβδου τ' ἀργυρος αὐθι·
Κρείττων, οὐρανίων χεῖρονα τὰ χθόνια·
Ῥήτορες ἀρχαῖοι τόσον ἤττωνται καὶ αἰδοῖ
Γρηγορίου τ' ἔπεισι, Γρηγορίου τε λόγοις.

Ἄλλο.

Γῆ Καππάδοσσα πομπῆν ἡμιδάρβαρος,
Αὐτὰς ὑπερέβη τὰς Ἀθήνας Ἀττικὰς,
Ἐξ οὗ Βασίλειος Γρηγορίους τε τῷ σοφῷ
Τὴν ἡδύφθογον Κεκροπιδῶν εὐγλωττίαν
Πάσης μετήνεγκάν τε κόσμον Ἑλλάδος
Εἰς Κἀππάδοσσαν γαῖαν, ὡς νικηφόροι.

B Τίς οὐ μακαρισεῖ σε γὰρ εὐτεχνίας,
Γῆ Καππάδοσσα, μητὲρ ἀνδρῶν κυδίμων;

Εἰς τὸν Καισάριον, τοῦ αὐτοῦ.

Ἦνίκα Νικαίης μεγάλῃ σεισμῷ πτολιεθρον
Κάππεσε, Καισάριος ζῶν ὑπὸ γῆν ἐκρύβη.
Ἄλλὰ θεός, εἰς τῶν σῶων ἔης ἐξήγαγε χερσὶ,
Καὶ λυκάβαντας ἔτι δῶκε βίου πλέονας.
Ἦσαύτως ὅτε Καισάριος τέθνηκε πρόωρος,
Αἰψ' ἐγένοντ' ἀφανεῖς Καισαρίοιο λόγοι.

Δημοσιοὶ δὲ Λεοντόνυχος θεῖα πάλι μοῖρα
Κρυπτοῦς Καισαρίου τούσδε πάροισθε λόγους.
Χαῖρε, μάκαρ, δις ἐνὶ γαίῃς κευθμῶσι καλυφθεῖς,
Καὶ δις ἀναστρέψας θεοῖθεν εἰς τὸ φάος.

Καισαρίῳ καὶ Γρηγορίῳ, μακάρεσσιν ἀδελφοῖς,
Ταῦτα Λεοντόνυχος θῆκε ἐπὶ γραμμᾶτια.

C *Εἰς Ἥλιαν τὸν Κρήτης μητροπολίτην.*
Τοῦ αὐτοῦ.

Θεῖων Γρηγορίου δυσέφικτα νοήματα βίβλων
Τομπῆν ἀνιχνεύειν ἦν ἄρα παγγάλεπον,
Ἄμμιν ἕως ἐφάνη περιδέξιος ἐρμηνευτῆς
Ὁ Κρήης Ἥλιος Γρηγορίου λόγων.
Ὅν περ ὄντα τῶς θνητοῖς ἀγνωστον ἄπασιν,
Εἰς φῶς αὐθις ἄγει νυνὶ Λεοντόνυχος.
Θησαυρὸν σοφῆς ἐριούνια δόγματ' ἔχοντο
Δέξασθ', οἷς γινῶναι πολλὰ καὶ ἐσθλὰ φίλων.

Ἐπικλιῶνος τοῦ Καρτερομάχου.

Γρηγόριος Μούσας πολλῶν πλέον ἤπερ Ὀμηρος
Θειοτάτων ἐπέων δεῖξεν ὑπηρητίδας
Ἦ μάλλον τόγε πᾶν Μουσῶν ὑπολέξεν Ὀμηρος,
Γρηγορίῳ δ' ἔπνει πνεῦμ' ἄρα θεϊότερον.

Joannes Leuvenklaius S. D. Jacobo Billio V. C.

Annus hic quartus est, Jacobe Billi, ex quo pri-
mum ad interpretationem præstantissimorum Gre-
gorii Nazianzeni scriptorum hortantibus amicis
animum adjeci, de causis iisdem fere, quas eodem
tempore (nisi fallor) impulsisse te idem ad institutum
scribis. Cum autem numero non paucas orationes
cum Eliæ Cretensis antistitis, eximii tum philosophi

D tum theologi, commentariis absolvisssem, visum est
relaxandi, quod ex continua mensium aliquot scri-
ptione obrepserat, tædii causa quiddam laboris al-
terius suscipere: quo posteaquam defunctus essem,
ita deinde pristinum illud opus velut interpolatum,
majore cum aliorum fructu, voluptateque mea per-
ficeretur. Et facta nobis præterea de quibusdam Na-

zianzeni libris non editis spes erat, quos dum apiceremur, in alio versari malebamus interpretationis genere, quo paratiores ad Nazianzenum rediremus: itaque Xenophonteam interea lucubrationem publicavi, et Gregorii Nysseni xv orationes in *Canticum canticorum*, Constantinique Manassis Chronicon interpretatus sum. Quibus omnibus expoliendis dum occupatus est animus meus, seque totum alacriter ad elaborationem institutæ Gregorii conversionis parat; commodum Theologus noster Latina veste vigiliis tuis ornatus prodit. Quæ res non tantum non molesta (quod usuvenire plerisque solet, ægre ferentibus officere quasi luminibus suis alios) accidit animo meo; sed etiam voluptati fuit, præsertim posteaquam inspecto libro, et eleganter abs te versa, nec sine judicio pleraque viderem. Verum ubi deinceps ad tua collatis iis, quæ ipse Latinam in linguam transcripsissem, in orationibus xix præclare ab Elia Cretensi enarratis multa cum ob varias nostrorum codicum antiquissimorum lectiones, tum acutas admodum Eliæ declarationes, longe aliter a me traducta, quam tuis in libris reperirentur, animadverterem: minime tibi molestum fore putabam, si hac quidem in parte pro tuis nostra cum Elianis commentariis conjuncta reponerem: cætera vero, quæ partim Nicetæ adjuncta opera, partim per te feliciter ac studiose transtulisses, in editione Nazianzeni nostra prorsus uti abs te facta fuissent, retinerem. Atque hoc quidem citra omnem invidiam eo fieri a me posse confidentius existimabam, quod nonnulla jam Nazianzeni scripta nactus essem, quibus nunquam hacenus nostra sane me-

A moria publice visis rectius impendi laborem interpretationis amici judicabant, quam si abs re prius elaborata quasi retexerentur. Accessere deinceps et alia quædam, hinc inde congesta partim industria nostra, partim amicorum ope, quæ ipsa quoque cum Nazianzeno in lucem proferenda necessario viderentur. In quo genere Nicetæ commentarium in sententias tam singulis quam quaternis inclusas versibus, Pselli de difficultum Nazianzeni locorum intellectu librum, Cæsarii germani Nazianzeni fratris dialogos iv, tomo tertio exhibebimus: ut taceam de multorum locorum restitutionibus, quæ libris aliquot venerandæ vetustatis studio nostro collectis et collatis debentur. Quapropter equidem mihi polliceor, te virum sapientem ac doctum, optimam in partem consilium nostrum interpretaturum. Debet enim abesse cum omni ab hominum genere, tum litteratis potissimum invidia: quibus esse nihil antiquius par est, quam ut et ipsi juvandæ totis viribus reipublicæ studeant, et alios idem institutum urgentes non modo non livore quodam impediunt; sed etiam ultro benevolis cohortationibus excitent. Quæ de re pluribus agerem, nisi te probaturum editionem hanc plane confunderem, et lubenter etiam agniturum, conjunctam hanc esse non tam meæ cum famæ propagatione (nam illam ego minime spectavi, sed utilitatem publicam potius), quam honore dignitateque tua: quem de tot orationum poematumque conversione merito boni omnes et Nazianzeni monumentorum studiosi amabunt. Vale. Basilea. a. d. 3 Non. Jan. anno Domini 1571

Orthodoxo lectori Jacobus Billius salutem.

Com in Basiliensi Gregorii nostri editione Joannem Leuvenklaium orationes aliquot, Elianis Commentariis explanatas, transtulisse vidissem, atque insuper ad operis calcem annotationes quasdam adjecisse, in quibus, laureolam scilicet in mustaceo querens, si quid, in quo auctoris mentem non satis ei assecutus esse videar, animadvertit, idque non tam ex suo ingenio, quam ex Eliæ aliusque cujusdam Græci scholiastæ vestigiis vix dici potest, quam libenter ac læto animo id proferat. Equidem aliter existimare non poteram, quin, qui in erratis aliorum notandis ac publicandis tam sedulum et diligentem se præbuisset, in iis, quæ ipse transtulisset, non summam quamdam doctrinam atque industriam, καὶ πάντων τῶν μῶμου βελῶν ἀνωτέραν, præstitisset. Sed tamen cum ita fere natura comparatum esse scirem, ut qui in aliorum scriptis censendis et carpendis lubenter versantur, interdum in suis cæcutiant, in mentem mihi venit experiri, an ipse hoc in genere αὐτῷ τῷ μέτρῳ, ut Hesiodi verbo utar, gratiam ei remetiri possem. Neque enim arbitrabar, non dico quemquam alium, sed ne ipsum

quidem Leuvenklaium, iniquo animo laturum, si, quod ille juris in me sumpsisset, idem quoque in eum usurparem. Hujus porro rei, non ex omnibus, quæ ex hoc auctore transtulit (nimis enim hoc longum fuisset, nec animus erat bonas horas tam male collocare), sed ex unico opusculo periculum facere placuit, et quidem ex eo, quod totius voluminis frons erat: ut proinde mihi parum verisimile esset, multa illic offendi posse, quæ quantumvis moroso lectori minus satisfacerent: quandoquidem, si quid est in ullo homine ingenii, si quid industriæ, ac diligentia, id in operis principio potissimum elucere solet: nec fere quisquam, nisi plane stupidus, tam cito dormire, nedum stertere incipit. Hanc igitur Vitam cum attentissime perlegissem, cum eaque ipsius translationem contulissem, magna sane admiratione repente sum affectus. Plane etenim, ut cum Gregorio nostro loquar, εὐρον ἀπιστα. Etenim, ut versus ipsos non καλῶς (ut de Platone Gorgias dicebat), sed χάκιστα prorsus λαμβιζοντας, atque ubique παρανομοῦντας, omittam, inveni eum, qui aliorum offencula tam sedulo explorat, in ipso limine plusquam

centies, non leviter offendentem, sed turpissime A
 corruentem eum, qui me, si quid forte in Græcis suis
 codicibus invenerit, quod a meis dissentiat, id, nullo
 adhibito iudicio, tanquam ἔρματος arripiens, petu-
 lanter in me insultat; ita hebetem atque obtusum,
 ut non modo nullum mēdosum vocabulum per se
 animadvertere, nedum emendare possit, sed etiam
 in levissimis quibusque interpunctionum Græcarum
 vitiis misere hæreat, atque in sensum ab auctoris
 mente alienissimum præceps feratur: eum denique,
 qui etiam celeberrimos quosque historiæ ecclesia-
 sticæ scriptores exagitat, in historia ita rudem et
 hospitem, ut ne quidem in quo Arii error consi-
 stat, perspectum habeat, verum eum velut διφυῆ
 quemdam Cecropem, simul et terribimum hære-
 siarcham, et orthodoxum nobis per summam in-
 scitiam pingat. Quanquam illud postremum minus
 mirum videri debet, in homine præsertim ita ca-
 chectico, ut ei magis placeat Zosimus ethnicus, in
 optimos imperatores, ac de Christiana religione
 præclare meritos, caninam suam rabiem evomens,
 quam pii scriptores, a quibus eorum laudes littera-
 rum monumentis commendatæ sunt. Testis est ve-
 sana illa planeque sacrilega, et ex Christiani orbis
 finibus cum perpetua parentis sui ignominia exter-
 minanda Apologia, in qua ita se gerit, ut quem-
 admodum de Milesiis olim quidam dicebat, eos stul-
 tos non esse, sed eadem, quæ stultos facerê, ita de
 eo non minus commode dici possit, Leuvenklaium
 gentilem non esse, sed eadem quæ gentiles facere.

Quid enim ethnicus, quantumlibet Christiano nomi-
 infestus et infensus hostis, acrius pro gentili scribere,
 ac furiosius contra Christianos debacchari potuisset,
 quam is facit, qui se Christianum, et quidem defæ-
 catum, profitetur? Sed ut ad rem redeam, cum in iis
 Annotationibus quas huic Vitæ subjecimus, quam
 sæpe δοκῆσισοφος iste interpret, et in vertendis
 Græcis erraverit, et in corrigendis cæcus fuerit et
 in iis, quæ ad historiam pertinent, inscitiam suam
 prodiderit, meridiana luce clarius demonstrato, tum
 vero lectori conjiciendum relinquam, cum in unæ
 quaternione, et quidem primo toties peccarit,
 quanta, si omnia quæ ipse transtulit, ad eundem
 modum examinare atque colligere voluissent, erro-
 rum lias et colluvies exstitisset. Hæc si Leuvenklai
 molesta lectu sunt, discat μετριοφροσύνη, et cum se
 ἀπὸ τοῦ ἀναμαρτήτου tam longe remotum esse per-
 spiciat, necessariam potius in suis recognoscendis,
 quam in aliorum, qui, dum vivunt, sibiipsis fortasse
 mederi possunt, erratis, iisque plerumque perquam
 levibus, traducendis atque insectandis operam pon-
 nat, seque deinceps ex eorum numero eximere
 studeat, qui, ut de Arianis dicebat Nazianzenus,
 lencs sibi sunt iudices, aliis autem severi censors;
 vulnera habent, et aliis vibices objiiciunt; turpiter
 cadunt, et aliorum offensiunculas exagitant; in cæno
 voluntantur, et ex aliorum maculis voluptatem sibi
 fingunt; denique oppressos trabibus oculos habent,
 et festucas aliis probro vertunt.

SANCTISSIMO AC BEATISSIMO PAULO V, PONTIFICI MAXIMO,

S. ET HUMILLIMA PEDUM OSCULA.

(Ex Edit. 1609.)

De Sanctorum Patrum tam Græcorum, quam C
 Romanorum scriptis, beatissime Pater, jure ac me-
 rito dici potest, quod de Historia sua scribit Thu-
 cydides, Κτῆμα ἐς ἀεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ
 παραχρῆμα ἀκούειν ξύγκειται, perpetuum monimen-
 tum potius exstare, quam quod animi causa in præ-
 sentia audiatur. Enimvero ejusmodi sacrarum mu-
 sarum fetus ab ingeniiis maximis et mentibus pu-
 rissimis Deoque afflatis exprompti, genio optimo
 comitati Canescent seclis innumerabilibus: et cum
 iis auctores illorum ac parentes parte sui meliore, ut
 cælis ævo sempiterno fruuntur, sic in terris fama
 veri conscia vivent, quamdiu piorum studiosorum-
 que genus consistet, et quæ μακαρίζεται illi memoris
 protidere, diurna nocturnaque manu versabit: si-
 quidem hos thesauros (ut aiebat Domitius Piso) D
 censere oportet, non libros. Idcirco D. Hieronymus
 Ecclesiæ Romanæ doctorum celeberrimus, eccle-
 siasticos scriptores in ordinem digerere, eorumque
 catalogum texere, Dextri prætorio præfecti cohorta-

tionem, non est dedignatus: cujus vestigiis Genna-
 dius Massiliensis insistens, in reliquis scriptoribus
 enumerandis elaboravit. Hæc tantorum virorum
 opera, omnis generis doctrinæ, ac cœlestis et divinæ
 potissimum, gazis referta, et cœlinenda redro, et
 tenui servanda cupresso, arcibus, χειμηλοῖς, bi-
 bliothecis, a pontificibus ac principibus litteras lite-
 ratosque amantibus et pietate insignibus, magnifice
 structis, magna ex parte sarta tecta sunt conser-
 vata: et typographicæ demum artis librorum prom-
 condæ beneficio ab injuria temporis honiumque
 vindicata quotidie reviviscunt.

Nec minus hodie in Galliis quam in ullis aliis
 Christiani imperii oris, hæc litterariæ reipublicæ
 cura et gloria viget; sub Henrico IV, rege Christia-
 nissimo clementissimoque, ut armis invicto, ita
 pacis artium amantissimo, cujus felicibus auspiciis
 reverendissimi Gallicæ episcopi, antistites, et clerus
 Franciæ regni, uno consensu, summo studio, sin-
 gulari benignitate ac liberalitate, optatam operam

in hac optima re collocarunt, ut pii probatique-
utriusque linguæ scriptorum auctores sedulo, nitide,
calle, castigatæque typis elegantioribus ederentur;
atque hoc præclarissimum cœptum et institutum
usque adeo processit, ut ex typographica radice
imbre aureo irrigata optimorum codicum διγλώτ-
των, densissima silva pullulare incipiat.

In his vero fere principem locum tenent absolu-
tissima scripta beati Gregorii Nazianzeni theolo-
gorum Orientalis Ecclesiæ κορυφαϊοτάτου, quem
D. Hieronymus præceptorem suum virum eloquen-
tissimum prædicat, eoque scripturas explanante se-
didicisse constat. Hæc utraque lingua Regiis typis
Græcis nunc accurate quoad ejus fieri potuit edita,
et quodam etiam epistolarum hæctenus non editarum
corollario a nobis cumulata, cujusnam augustioris B
nominis tutiore præsidio munita prodirent in publi-
cum, quam tuo, Pater sanctissime, quo uno Eccle-
siæ militantis acies recreatur?

Nonne reverendissimus Sancti Michaelis cœno-
biarcha Jacobus Billius, a quo pererudito ac fideli
interprete ejusdem Gregorii Nazianzeni scripta,
primum Latinitate donata, et Gregorio XIII, ponti-
fici Maximo dedicata fuerant, si hodie, volente Deo,
ad hanc vitam revocaretur, ultro libentissimeque
versionem editionemque Gregorianam Græco-Lati-
nam eidem felicissimo Nomini tuo consecraret, cum

in Sanctitate Tua tot clarissima virtutum omnium
sidera conspiceret? Hoc certe in votis fuisse constat
nobilissimis illius μακαρίτου consanguineis, inter
quos pietate atque eruditione non vulgari eminent
reverendissimus episcopus et dux Laudunensis, pat-
Franciæ, Jacobi frater αὐτοκασίγνητος.

Equidem ita feci ac lubens, ut tot doctrina ac
probitate insignium virorum consensu, antistitem
hunc et Orientis theologorum solem radiis nativæ
Attici leporis et ascitiis Romani tui pontificatus
tempora illustrare gaudentem, Sanctitati Tuæ tot
heroicarum cœlestiumque gratiarum luminibus un-
dique fulgenti dicatum producerem. Nec vero du-
bitare fas est, beatissime Pater, quin placido vultu,
quo Christianum orbem, tempestates Ecclesiæ,
cœlumque serenas, hunc mystagogorum Hyperio-
nem in augustissima D. Petri cathedrâ sacraria
benigne intromittas, acceptissimumque habeas. Hoc
prout nobis persuasissimum est, sic nos Deus bene
amet, ut Sanctitas Tua votis suis divinis, cunctus
autem piorum cœtus te optimo maximo suo ponti-
fice per diu potiatur. Lutetiæ Parisiorum xii Kal.
April. MDCIX.

Tuæ Beatitudinis

Humillimus servus FED. MORELLUS,
profess. et interpres regius.

AD LECTOREM.

(Ex Edit. Morel. 1609 et 1630.)

Scio quo tendas et properes, suavissime rerum; C
quia cras serum est sapere et discere, discere et
sapere vis hodie. Quominus certe id facias, in me
mora non erit ulla. Vacuis et religiosis auribus tuis
dare nihil constitui, quo offendantur. Si patientiam
paucisper accommodare non pignerit, forte an brevis
hujus proloquii meminisse juvabit. Ad tui similes
φιλορηγορίους, « Quique sui memores alios fecere
merendo, » te voco. Sic igitur habeto.

Cum novam Gregorii Nazianzeni operum editio-
nem utraque lingua aggredi constitutum fuisset, e-
re fuit, imo operæ pretium Græcos codices vetustos
comparare. Hos nobis augustissima regis Christia-
nissimi Bibliotheca suppeditavit; et amplissimus
vir Jacobus Augustinus Thuanus, curiæ supremæ
præses, vetustissimum optimæque notæ manuscrip-
tum e librario penu suo perbenigne, quo in litter-
as est animo, exhibuit. Alium codicem cum variis
manuscriptis in Belgio eruditissimorum virorum
cura studioque collatum, nobis vir doctissimus An-
tonius Vaquerius Noviodunensis communicavit. Ex
his codicibus quos reverendissimus Jacobus Billius
Sancti Michaelis abbas, Latinæ versionis hujus
scriptoris auctor, legisse, aut certe contulisse non

videtur, collectæ sunt variæ lectiones quædam, non
infrugiferæ.

Jam vero editionem Græcam Germanicam ab
eodem nunquam satis laudato Billio diligenter cum
Regiis manuscriptis collatam, et cum Medicæis re-
ginæ matris; hisque quos illustrissimus cardinalis
Sirletus ex Italia miserat, τερὰν παρακαταθήκην,
ultro nobis commodavit V. C. Paulus Petavius, Pa-
risiensis curiæ supremæ senator integerrimus. In
ejus autem libri ora marginali, variantes quidem
lectiones, conjecturas et emendationes Billius ope-
rosa sedulitate adnotaverat: verumtamen academi-
cam ἐποχὴν, atque assensionis retentionem tam caute
constanterque adhibuerat, ut quam λέξιν καὶ ῥῆσιν
magis probaret, quam rejiceret, διαρρήδην nunquam
D exprimeret. Quid hic agas? An, ut olim factum, a
Philippo tacito et sopito ad Philippum excitatum
attentumque provoces? Nimirum ab interpretatione
ejusdem Latina omnium ferme eruditorum theologo-
rum calculo jam dudum approbata receptaque, ut
Mercuriali quadam virga, dijudicandum solerter fuit
quæ potissimum reverendissimus, ut germana, sequenda esset.
At hic opus, hic labor erat. Ἐν οὖς μάλιστα μεγάλο
τὰ διαφέροντα, ἦν τι παύσασιν οἱ κρίναντες.

PATROL. GR. XXXV.

12

præsertim ubi προσημῶν δεῖ τὴν ἀλήθειαν.

Occurrit divina quasi virgula qui te, qui φιλαλήθεις omnes, hoc fasce levaret, reverendissimus Pater Fronto Ducæus, Societatis Jesu theologus, tanto nomine dignus, et utriusque linguæ peritissimus: hic indefesso labore in republica Christiana et literaria juvanda, in hoc opere palmario assiduum optinamque operam optime collocavit; tametsi eodem tempore in Χρυσοστομῶν Latina versione et editione bilingui distineretur; sed utrumque ἀσχολίας ὑπέρτερον πρᾶγμα existimavit. Quid autem præstiterit, magna cum animi tui voluptate, si mentem adhibueris, facile perspicies.

Quid tu, Morelle, inquires, nullamne huc symbolam contulisti? Equidem operam denegare meam in ejus auctoris scriptis edendis, qui mihi ab adolescentia in deliciis fuit, religioni habuissent. Spicilegium saltem aliquod seu racemationem contulimus: est ubi in Græcis maxime mendis suspectis qua ab interpunctione, qua a litterarum traiectione, medicas adhibere manus conjectura vel ope mss.

A lentavimus: et corollarium epistolarum ἀνεκδῶτων adjecimus cum versione nostra cuicumodi sit, extemporanea certe, et unico nostro manuscripto antiquo magnam partem fulta, ταχυγράφου potius cujusdam quam καλλιγράφου manu exarato: ut bene agatur cum eo qui vertit, si « intra spem veniæ cautus, vitavit culpam, non laudem meruit; et opera nimium celeri cura que carente. » Nisi ejus animum perpendas, qui nihil tam suum esse dedit, quam quod esset publicum.

Cæterum, si hoc quoque scire aves, ὡς οὐδὲν γλυκύτερον ἢ πάντα εἰδέναι, consulto sejunctæ sunt perdoctæ Billii adnotationes, et cum Nicetæ aliorumque scholiastarum commentariis in secundum tomum commodius rejectæ; qui sacra Gregorii nostri poemata, et scholia quæ exstant in ejus opera Græce pariter et Latine continebit. Vive, vale, et quæ dantur, æqui bonique consule, et muneri atque operis hujus auctores, adjutores, συνεργούς ama: memor illius Pythagoræ dicti, |

Μὴ ἔχθαιρε φίλον σὸν ἀμαρτάνδος εἰνεκα μικρῆς.

LECTORI ΦΙΛΑΛΗΘΕΙ MORELLUS:

(Ex Edit. 1509, tom. II, ad calcem.)

Non fugit nos pectoris tui candor, qui facit ut omnia æqui bonique consulas, et calculo tuo comprobés quæ bono publico suscipi ac perfici vides. Idcirco nec molestum nec injucundum tibi fore duximus, si propositi consilii que nostri ac non dubiæ destinationis in D. Gregorii Nazianzeni operibus Græce et Latine in lucem edendis te paucis admoneremus. Sic igitur habeto, nos in animo habuisse hujus sanctissimi et eloquentissimi antistitis operum διγλωττων editionem aggredi ex codice Basilienensis ἐκδόσεως, an. 1550, apud Hervagium, quem clarissimus vir Jacobus Billius S. Michaelis in Eremito quondam abbas meritissimus, utriusque linguæ peritissimus, cum regiis codicibus Gallicis, et cum Italicis, ab illustrissimis cardinalibus Carolo Lotharingo, et Guil. Sirleto secum communicatis, accurate contulerat, ut doctissimus Gilb. Genebrardus in præfatione sua refert, dum a summo pontifice obnixis precibus contendit, ut sumptibus suis auctorem illum excudi curaret. Verum enim quoniam non ubique cum ipsius Latina interpretatione conveniebant ejus emendationes et εἰκασμοί, multaque fuerant ab illo in textu deleta, quæ idem rursus, δευτέρων ἀμεινόνων, reponenda ἀναπεισθεῖς censuerat: et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant; tantum sibi assumere noluit præfectus διορθώσσει typographicis, ut de tanti viri opere et ἀγγινοῖξ sententiam ferret; maluitque bona fide de hoc sibi tradito exprimere, ac deinde in notis ac scholiis collectas varias lectiones repræsentare, quæque magis cum interpretum oratione consentirent, vel cum auctoris sensu convenirent, in locis ambiguis indicare. Has porro notas, ut in more positum

est, in tomum secundum rejiciendas censuerat: quippe qui cæteras Nicetæ, Pselli, Nonni, Eliæ Cretensis annotationes et commentarios complexurus erat, una cum Gregorii poematis: ex quibus quoniam mille circiter ac ducenti versus iambici desiderabantur in regię Bibliothecæ codicibus, quos Joannes Lewenclaus in Germania Latine tantum, et soluta oratione, ante multos annos ediderat; proinde danda opera fuit, ut ne hanc quidem partem operum, ejus, ὡς οὐκ ἐλάττωστον μέρος τῶν τερῶν, editio Gallica prætermitteret. Cum igitur diligenter per omnes Europæ bibliothecas ea metra κείμενα conquisita essent, nusquam reperiri potuerunt illi codices ex quibus illa quondam Lewenclaus exscriperat, et Latine verterat. Verum Roma tandem nobis missa sunt (ut τὸ ζητούμενον ἄλωτόν fieret) illustrissimi card. Μαθῆι Barberini studio, cura et impensa, Vaticanis e libris, aliisque Bibliothecis Romanis exscripta: deinde alterum eorumdem ἀπόγραφον ab humanissimo doctissimoque viro Davide Hoeschelio missum accepimus; quod a Judæo Francofurti feliciter pretio redemptum fuerat. Interim tamen dum secundi tomus editionem hæc perquisitio moratur, ecce tibi novum ex Anglia monitorem, qui ut in alio opere curiosus, ἀλλοτριοπείσοπος, tantæ dilationis impatiens, duas orationes στηλιτευτικάς contra Julianum, cum scholio Græco edere voluit, et notas attexuit, quibus varias lectiones complexus est variis et libris collectas, simulque typographicos errores, σφάλματα, nævos, editionis Parisiensis observavit et indicavit. Fuerunt quippe olim ab Anglis amanuensibus eruditissimi viri Henrici Savilii lustrati codic. manuscripti; et ille

ipse Billii manu emendatus, qui nunc est penes A clarissimum senatorem Parisiensem Paulum Petavium: perinde ac si de nostri alterius tomi editione spem omnem deposuissent, non tulerunt tantam correctionum segetem sibi δεινοπαθοῦσι perire; quasi in iis fortunæ Græciæ consisterent. Inventus tandem est κοινὸς Ἑρμῆς, Richardus Montacutius, qui suum illis obsequium deferret, et laureolam in mustaceo quærens diceriis ac lepidis salibus illorum observationes condiret, quibus editionem Parisiensem exagitaret: ac pauculis mensibus notas nostras antevertit. Verum accidit ut dum nimis σοβαρῶς, προπετῶς, et iracunde in nos fertur, hominem quoque se fuisse proderet, ut errare posset; adeoque cæco præceps impetu rueret, ut in illos ipsos quos nobis objiciebat errores incurreret. B Exempli gratia: exciderat operis nostris error pag. 349, ὃ οὗτος, spiritu denso nimirum pro leni: ergo legendum monet Montacutius eodem plane modo, non ὃ οὗτος, ut ratio recta postulat: p. 350, ἀρραγες, cum spiritu item aspero. Sæpenumero etiam veteres errores Aldinæ aut Basiliensis editionis a Billio prætermisissos novis erroribus corrigi; ut cum pag. 342, ἔθρους τε πλήρεις, emendat, ἔθρους τε πλήρης quasi πλήρης, cum voce seq. λέβητας possit congruere. Pag. 370, λογισθέν, legit pro ζηλωθέν. Pag. 354, νικήσαντος, corrigit κινήσαντες, pro κινήσαντος, atque absurditatem sanare vult absurditate. Pag. 379, ὡς οὖν νεκρῶν, pro ὡς οὐ pag. 346, legi vult τῷ Ἰωνᾷ, prorsus inepte; C quis enim sensus esset, ἐπασχε τῷ Ἰωνᾷ. Etiam τὰ τῆς γραμματικῆς ignorare se ostendit, cum pag. 751, emendat ἐδύνατο, quasi mendosum esset τὸ ἡδύνατο, duplici augmento, per Atticismum. Τίς ἐμφράξει τούτῳ τὸ στόμα; Emendationes porro et varias lectiones ex lib. Billii falso perperamque profert: ut pag. 397, ἐπανάγοις legi asserit, ubi scriptum est διεξάγοις: atqui illa correctio Billiana, ἐπανάγοις est referenda ad lin. d. c. 2, ubi legebatur in Basil. ἀπάγοις, et correxit Billius ἐπ-

ανάγοις. Nonnunquam vero, quia multa exscripserat ex scholiis Græcorum Billius, et in libri sui margine adjunxerat, eo factum est, ut non modo corrigere, sed etiam augere se posse Gregorii libros autumarit Montacutius, ac ejusmodi glossemata in textum inseruerit, ut ostendimus in pag. 152; et contra ex genuino textu quædam temere expunxit, tanquam glossemata, quæ plane sunt necessaria, ὧν ἄνευ οὐ τὸ εὔ, ceu liquet ex notis in pag. 212. Fatetur sæpe quamplurimos typographiæ errores ex collatione cum Billii Latino textu corrigi posse: attamen notandis λεπτομερέστατα ex accentuum ac spirituum, incisorumque omissione seu παραράσει paginas impendit totas; cum ipsius interim notæ Augiæ stabulo similes, ita mendis scateant, ut vix una sit, in qua decem vel duodecim pueriles lapsus non occurrant. Sexcenta possemus loca proferre falso ex Gabrielio, Billioque et Regiis codicibus prolata, vel etiam ex Basiliensi editione, quæ nusquam in illis possunt inveniri, denique ἄλλων ἱατρῶς αὐτὸς ἔλκεσι βρούων. Jam calumnias ejus quis enumeret? cum ea quæ fuerant a Billio deleta finxit a nobis erosa, ut pag. 359, p. 212, Τίς ἐκκόψει τὸ κέντρον τῆσδε διαβολῆς;

Hoc duntaxat agit, ut nostram hanc Parisiensem editionem falso tanquam mendosam accuset: tametsi nihil tale in ea reperiat, quale ipse somniat: «Nec mente innocens,» ut D. Ambrosius scribit, «et manu feralis.» Interim cymba nostra κύμασι συχοφαντικοῖς agitata fluctuat. Sed hæc sigillatim, lector æquissime, ex notarum nostrarum lectione penitus cognosces. Unum illud addam, cum ille nobis Epicteti lucernam exprobrat, jure nos posse Diogenis potius lucernam assumere, ut hominem in ejus scriptis quæramus: nihil enim in his humanitatis, nihil ἐπιεικειᾶς occurrit; cum vel levissima σφάλματα, tanquam monstra quædam obstupescendo detestetur, et ex musca gignat elephantum.

EJUSDEM FED. MORELLI

PHALEUCHI.

Paulum Christigeni gregis, supremum
Pastorem in cathedra Petri sedentem,
Ingens Gregorius, decus Pelasgum,
Antistes pius ille Nazianzi,
Romam Parisiis petens relictis,
Et Graio decoratus et Latino
Cultu lætus adit, salutatur, oratur
Ut Roma incolumi stet ipse utraque,
Casta ut scripta legantur orbe toto.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO, DOMINO RICHARDO, CANTUARIENSI ARCHIEPISCOPO,
TOTIUS ANGLIÆ PRIMATI ET METROPOLITANO.

(Ex Edit. Montacut. Etonæ 1610)

Antiquorum Ecclesiæ Patrum scripta (quod tu minime ignoras, reverendissime Pater) multum intererit rei Christianæ, quam emendatissima circumferri. Nam, et *οἱ ἐξ ἐναντίας* Patres crepant, ut juratos in causam suam testes, et ad Patres, ut ad supremum tribunal, semper in omni quæstione solent provocare: et nos libenter in controversis dogmatibus, eos facile admittimus diribitores. Nam sunt religionis Christianæ proceres, doctrinæ revelatæ promi-condi, quam ab apostolis derivatam, perpetua praxi confirmatam ad nostra usque tempora transmiserunt. Quocirca, rem ipsis gloriosam, Deo procurant perplacentem, reipublicæ utilem et communi causæ, qui in evolvendis Patrum scriptis, atque illis emaculandis, et nunc et olim desudarunt. Quo quidem in genere prima laus debetur illustrissimo et doctissimo D. Savilio, qui summa fide et diligentia, labore etiam indefesso, Chrysostomi scripta, quotquot haberi possunt Græce, innumeris in locis correxit, supplevit, elucidavit. Confidenter dico, reverendissime Domine, post inventam typographiam, nemo veterum aut recentium scriptorum, tanta fide et religione, tam emaculate, in manus hominum prodiit, quam prodibit apud nos *ὁ χρυσοῦ βήμων*. Interim vero, dum urgetur opus, quod ad tertium jam processit tomum, καὶ σὺν Θεῷ εἰπεῖν, ad septimum procedet aut octavum, præludit illi Nazianzenus, mellitissimo scriptori orator vehemens, et Græcorum Patrum *μεγαλοφωνότατος*. Sic enim solent *οἱ ἐστιάτορες*, convivas bellariffs invitare, dum lautiores epulæ apparantur. Præludit quidem, nec injuria: fuerat in episcopatu antecessor qui est ad vulgus anteambulo. Nec id ferendum videri possit, ut e duobus episcopis Constantinopolitanis, alter ornatus sic et exultus abeat, alter

A in squalore despectus jaceat. Anno ediderunt Nazianzenum Parisienses Latino-Græcum, sed nec integrum, et plurimis mendis per summam negligentiam deformatum. Actum, quod dicitur, nolimus agere, at castigationes valde necessarias, ex multis membranis collectas in omnes orationes edimus et epistolas, quibus Augiæ stabulum purgavimus, et Gregorio nitorem restituimus. Præmissa nonnulla supplevimus, adhuc publice non visa: et illas in *Julianum* invectivas, inter omnes orationes *χορυφαϊοτάτας*, qua a Nonno, qua a scholiaste vetere et erudito ornatiores, qua a mendis innumeris correctiores multo quam ante fuerant, emittimus. Hoc quidquid est opellæ, reverendissime Pater, sub tuo nomine, sub tuis auspiciis in lucem prodit. Nam si quid in hoc genere elaboratur, videris tibi jure vindicare, cui nos, qui sumus *ἡρατικοῦ βήματος* (cum ipso loquor Nazianzeno) nos et nostra comprobare *κατὰ μεγάλην ἐντολήν* obligamur. Deinde, videbatur consentaneum ut ad archipræsulem festinet archiepiscopus, Gregorius, dicam libere, ad Gregorium. Quod si et locum in illo tuo *φροντιστηρίῳ*, instructissima quam adornas bibliotheca, Nazianzenus hic noster sortiat, nec illum pudebit ab homine novo transiisse, nec hunc in posterum pœnitebit se suosque labores in hac parte Ecclesiæ consecrare. Quod superest, *ὁ μέγας μητροπολίτης*, et magnus totius orbis patriarcha, unigenitus Dei Jesus Christus vestram, Reverendissime, paternitatem, divitissime Ecclesiæ, et bonis omnibus conservet et tueatur.

Reverendissimæ Vestræ Paternitati
humiliter deditissimu

RICHARDUS MONTACU.

AD LECTOREM.

(Ex Edit. Montacutii Etonæ 1610.)

Invectivas hasce duas orationes, τὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ πολιτείας στηλιτευούσας, tibi, mi lector, junctim Græce, cum scholiis Græcis, et nonnullis ejusdem Gregorii ἀνεκδότοις exhibemus. Nam cum Nazianzeni opera revocari sub prelo correctiora, et studiosis conduceret et auctori, quod et illa editio Basileensis depravatissime prodiisset, atque etiam distractis exemplaribus apud officinas non prostaret

D amplius: D. Savilius, *ὁ πάνυ*, ut est de literis optime meritis, de editione cœperat cogitare. Et quidem post Chrysostomum τὸν πολυγραφέατον, quem magnis impensis per omnes bibliothecas perquisitum, ad tertium jam tomum subjecit prelo, ad hanc provinciam exornandam undiquaque acciverat adjumenta: sed intervenit hæc cogitanti editio nupera Latino-Græca, a Parisiensibus typographis

specioso frontispicio lemniscata; qui nihil minus præstant quam pollicentur. Habebant fortasse, habere sane poterant, Regios, Regineos, Petavii libros, Syrleti, Thuani, Vaquerii codices; sed, ut ille Epicteti lucernam, ad ostentationem non ad usum, quippe qui magis deformarunt Gregorium, quam fuerat in editione prima. Hinc tibi, mi lector, intercisum, de edendo Gregorio, consilium prius, ne tamen possis carere penitus quibus nequit carere Nazianzenus, visum est clarissimo illi viro, hæc quæ nunc damus communicare; qui, quo me solet amorem prosequi, ad hanc vicariam ipsi locandam operam impari oneri, et imparatum protulit. Quocirca ut scias quid præstitum sit a nobis in hac istorum ἀποσπασμάτων ἐκδόσει, textum Nazianzeni Græcum, cum variis collatum manuscriptis, quam possimus emendatissimum exhibemus, scholia ad-junximus non inutilia, de cod. descripta per-vesto collegii beatæ Mariæ Magdalænæ in Acad. Oxon. Nonnum huic scholiastæ quem adjunximus, τὴν ἐξηγήτην, καὶ τῶν ἱστοριῶν συναγωγέα suppe-ditavit Cæsarea Viennensis bibliotheca, ex scriptore diligentissimo Samuele Slado. Aberrant interdum uterque, fateor, allicubi sunt manifeste corrupti, sed de iis solliciti noluimus esse, tantum contenti τὰ ἀπύραφα fideliter ubique expressisse, cætera eru-dito lectori permitimus. De epistolis et oratione ἀνεκδότοις, et de testamento correctius edito, in loco diximus ad notas. Jam vero quas damus casti-gationes in orat. epist. et ipsius Vitæ, de variis συναρπασαμένων manuscript. quas per litteras initiales in singulis pag. designamus; R. notat cod. Regi-næ matris Mediceum e bibliotheca illa περιβοήτω. P. varietatem lectionum, quas olim doctissimus Jaco-

bus Billius, ad sui libri marginem adnotaverat, ex Italicis et Gallicis exemplaribus, qui liber nunc est Pauli Petavii senatoris Parisiensis. Syrl. optimæ notæ M. S. a G. Syrleto cardinale apud Petavium in libro Billii. Tr. denotat cod. satis vetustum collegii Sanctæ Trinitatis in Oxon. Academia, quem ad librum, ipse D. Savilius, xvi illas orationes exegerat, in quas scripsit Nicetas Commentator. Porro vir doctissimus Richardus Thomson, et Augustinus Lindsel amicissimus, suas huc symbolas contulerunt. Hic enim castigationes Julii Gabrielii, ad omnes ep. et orat. e Vaticanis membranibus ad me misit, editas illas apud Plantinum, sed Parisiensibus non visas: atque is est liber quem vocamus G; ille autem suum cod. communicavit, cum scri-ptis collatum in Italia: atque is est quem per Th. intelligimus. Ox. notat membranas Magdalenenses, xxxii orat. et scholia perpetua continentes. Pal. illum Palatinæ bibliothecæ cod. quem vir eruditus P. Felckmannus citat ad illam Gregorii εἰς Ἀθανά-σιον. Bas. est editio Basileensis: Bill. interpret Jacobus Billius: El. interpret Elias Cretensis. Sch. notat schedas ab Andrea Schotto: et Bod. codicem, sane memorabilem, bibliothecæ Bodleianæ Oxon.; nam et omnes Nazianzeni epistolas habet, prius editas, et quas primi damus: et præterea Basillii aliquot decadas, omnes adhuc ἀνεκδότους, quas hinc descriptas habemus nos. Has autem lectiones et castigationes concinnavi ad Parisiensem editionem, illius methodum in orationibus, orationum paginis, paginarum numeris sic secutus, ut utrosque libros comparanti non sit difficile, κατὰ πῶδα sequi. Tu autem his, lector, utere, frueri ad tuam utilitatem comparatis. Vale.

GREGORIO XIII PONTIFICI MAXIMO TOTIUSQUE ECCLESIE PATRI SANCTISSIMO.]

GILBERTUS GENEBRARDUS ET JOANNES
CHATARDUS, T. DD.

EX Edit. Nivel. 1585, Morel. 1609 et 1630.)

Multis gravibusque causis adducti sumus, san-ctissime Pontifex, ut in tuo sanctissimo nomine hanc novam, plenam, perfectam D. Gregorii Na-zianzeni conversionem apparere faceremus. Pri-mum hæc perpetua fuit et constans doctissimi et nobilissimi interpretis Billii voluntas, cujus su-premis votis minime parentare nefas esse duximus, præsertim cum neque æquiorum suæ eruditionis patronum, neque potentiorum suorum laborum propugnatorem, neque vehementiorem sui Nazian-zeni cultorem, neque similiorem suæ virtuti anti-tilitem nancisci posset. Deinde quoniam te mirifice recreat ac reficit hujus Gregorii nomen, ut Romæ Gregorianum sacellum a te augustissime et muni-ficentissime excitatum declarat, ut sanctissima pul-vinaria huic divo splendidissime a te consecrata

D ostendunt, ut sancti monumenta undique tuis in-gentibus sumptibus conquisita testantur; quidquid reliquiarum ejus adipisci potuimus, in tuum sa-crum ærarium ipsi etiam comportamus, ac apud te, tanquam fidissimum custodem, religiose depo-nimus. Godofredus Billius Jacobi interpretis frater, sancti Vincentii Laudunensis abbas, a nobis expe-tiit: cæteri ejus consanguinei non modo generis stemmate et præcipuis regni honoribus insignes, verum etiam catholica professione, tota Gallia conspici, hanc sui vulneris e tanti propinqui obitu accepti levationem et solatium esse interpretantur, si se apostolica benedictione perfusos, si sui san-guinis exuvias ab apostolico throno, cujus sunt studiosissimi, bene habitas, si aui Billii pientissimi ac doctissimi cœnobiarchæ recordationem aliquant

ractam a doctissimo doctissimorumque amantissimo pontifice intellexerint.

Accipe igitur communibus omnium nostrum optatis Billii Gregorium, imo vero tuum, qui eum tam magnificis ædibus, tam augustis honoribus, tam pretiosis donariis prosequeris: quorum etiam causa addidimus, consilio venerabilis Sanctitatis Vestræ nuntii Joannis Castellii Ariminensis episcopi, Gregorianum Laurentii Frizolii sacellum, ut posteri illius dedicationem tibi omnino fuisse debitam norint, ad cujus perpetuandam exornandamque venerationem tot tantaque insumpsisti, et cum tot seminariis toto orbe Christiano sumptuosissime excitatis, cum tot tamque variarum linguarum typis Romæ cusis theologiam ab ipso traditam tabulis signisque instruxisti. Gratulaberis, sat scimus, interpreti, qui eo præsertim tempore auctoris elegantissimam editionem fidelissimamque orbi Latino exhibuit, quo erat utilissima ac prope necessaria. Isto videlicet, quo Calviniana pestis totum terrarum nostrarum orbem depasci conata, cuncta illa monstra, quæ theologus olim labore plusquam Herculeo domuerat, et in orbem transmiserat, ex inferorum antro eduxit. Profudit enim nobis Valleum et ejusmodi atheos, quibus omnis religio est fabula. Peperit Natalem Jorinetum ludimagistellum hoc anno Metis in vincula coniectum, et fortassis suorum commilitonum ope evasurum, qui librum contra patriarchas, prophetas, apostolos condidit, eosque ut imposteros ac falsarum religionum auctores præconesque traducit. Genuit Bezam Nestoriane duas hypostaticas uniones in Christo constituentem: Langum, Eutychis ritu, carnem Christi vere et essentialiter deificatam asserentem: Brochardum Manichæa musica Calvinistarum furores demulcentem. Protulit scholam Genevensis Ariane et Macedoniane sanctissimam saluberrimamque precatiunculam, « Sancta Trinitas unus Deus, miserere nostri, » damnantem, ut inconsulte a Patribus dictam, ut periculosam, ut barbaram, ut impropiam.

Quis posterorum tantam copiam in blasphemando credet: cui deinceps ad istam impie fandi licentiam non horrebunt pili? Procreavit Calvinianus vomicas, hanc enuntiationem a Patribus Nicænis contra inferorum portas dulcissime personatam, « Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, » ut duram, ut impropiam, ut maxime periculosam abhorrentes. Induxit per Lemanicam colluviem, novam personæ sive hypostaseos definitionem, qua non jam persona divina subsistat per se, sed per essentiam et in essentia; non jam per sese cohæreat, sed de communi quadam substantia pendeat, eique more accidentium inhæreat. Quid addam Autotheanos temere pronuntiantes Filium et Spiritum sanctum nihil substantiæ a Patre consecutos, sed a se deos esse?

A Quid Trinitarios, Deitas, Tredeitas, (tot enim prodigiosa vocabula propter prodigiosam impietatem sunt sortiti) quibus tres dii exsistunt, nunc æqui et pares, nunc inæquales et impares? Quid Antitrinitarios his contraria sentientes, atque ita unum Deum conflantes, ut inter istos et Sabellium vix quidquam discriminis percipiatur? Quid Valentinum, Paulum Alciatum, Blandratum, Mahometanum belluam in suam communionem recipientes ac mysteria divinissimæ fidei e diabolico Alcorano deducentes, atque Alcoranum, Evangelium et propheticam Scripturam, tanquam tria θεόπνευστα portentosissime jungentes? Quid reliqua humani generis, nedum Christiani, dedecora, quæ theologiæ omnis sensum pene ex hominum conscientiis extirparunt. B Nam non jam inter ipsos de rebus ad Deum pertinentibus impure quæritur, verum de Deo ipso summo rerum parente sceleratissima ardet lis atque contentio.

Quibus omnibus cum vel unus efficacissime et fortissime occurrat theologus, suscepti a Billio labores ad illum nobis contra istas furias pugnaturis fide ac pure exhibendum, apud te potissimum, cui provincia divinitus commissa est videndi, ne quid detrimenti religio capiat, inibunt, opinamur, gratiam quam maximam. Accedit ad istos labefactandos et universa Ecclesia penitus exturbandos, nullum videri remedium præsentius, quam ut cognominem hunc tuum patriarcham æmuleris, ac quo pacto se ille adversus sui temporis sectarios gessit, eodem adversum istos enitare. Verbo Dei illos repulit, litteras coluit et promovit, eas præcipue, quibus istorum audacia et temeritas frangitur. Eulalium et alios probos doctosque episcopos constituit, qui verbo, exemplo, scriptis istorum blasphemias, improbitati, imperitiæ resisterent. Basilium magnum magna contentione jovit ad Cæsariensem archiepiscopatum consequendum, ut in Cappadocia serpens Pneumatomachorum et amentium Apollinaristarum cancer restingeretur. Theodosii Christianissimi imperatoris opem imploravit ad retundendam Arianorum, Macedonianorum, Apollinariorum impudentiam, qui verbo Dei se persuadendos non præbebant. Olympium, Sophronium, Asterium, D Victorem, Modarium, Eutropium, Amphilochem, Julianum, Candianum, principes præfectosque ad perdendos istos, ac ea quæ sunt pacis ecclesiasticæ præstanda impulit. Pacem fovit inter principes et pastores catholicos, ut Christiana acies contra impios esset firmior. Gladium spiritus et ferri miscuit, atque cum Apostolo modo in virga venit, modo in charitate et spiritu mansuetudinis⁸³, ut Ecclesiam hæresibus corruptam suæ puritati restitueret. Charitatem coluit cum omnibus, sui etiam nominis et throni dispendio. Projicite me, inquit, in mare, si propter me orta est tempestas: indeque, et quidem Cæsare aliisque piis gementibus

⁸³ 1 Cor. iv, 21.

Nectario, summo ac ditissimo patriarchatu, nempe A Constantinopolitano, post apostolicum amplissimo cessit, ne vel minimum schismatis inter episcopos cerneret.

Cætera scriptorum ejus lectio copiosissime docebit, quæ eo futura est gratior ac probatior, quo meliorem nacla est interpretem : nempe eum, in quo tantum videtur eloquentiæ, ut per alium Gregorius tuus eloquentius Latine dicere vix possit; tantum doctrinæ, ut per alium doctius et eruditius representari vix queat; tantum sanctitatis ac virtutis, ut Spiritum sanctum sui organi sensa libenter ei inspirasse consentaneum sit; tantum diligentiae et studii, ut ipse neque vitæ, ad volvendos libros suo instituto commodos, neque fortunis ad parandos indulserit. Et sane, ut prima editione recte ab ipso est annotatum, eum qui in hoc auctore transferendo, specimen sui præbere vult, multis magnisque præsidii instructum esse oportet. In eo enim verborum argutiæ undecunq̄ue captatæ, ubique pene cruces figunt interpreti. Prolixæ periodi, ut Græcæ locutioni ob connectendi facilitatem non parum gratiæ atque ornamenti asserunt, ita ad Latinas aures non sine animi suspensione et fastidio transfunduntur. Brevissimæ allusiones crebris locis sparsæ non modo plurimæ lectionis, verum etiam felicissimæ memoriæ interpretem exigunt, quibus vel ignoratis vel neglectum decursis, necesse sit peregrinari, velutque in alieno solo versari, ac quemadmodum habet Job, ἄλλοις νῆχεσθαι λόγους. Peculiaris quædam phrasîs, et quidem Polemonica Hieronymo, Isocratica Suidæ, disertissima omnibus Græcæ scientibus, inprimisque erudita vel perspicacissimos oculos sæpius perstringit, ut nisi summa cura animadversioque adhibeatur, vera scriptoris mens, in levem quamdam et ignanem umbram, ut ab Ixione adamata Juno in nubem migrat. Ut enim Dædali statuas, nisi firmissimis vinculis astringerentur, fugam corripere solitas retulit Plato, ita genuina hujus sententia, nisi arctissima attentione et diligentia vinciatur, vertenti quasi de manibus elabatur.

Difficultatem auxit Græcus codex impressus, qui cum unicus suppetat, tot tantique momenti mendis scætet, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus fuerit. Nulla prope pagina gravissimis vulneribus vacat, quibus sanandis aliter succurri non potuit, quam vel nanciscendo doctissimos Nicetæ, Pselli, Nonni, Eliæ Cretensis commentarios hactenus in tenebris abditos, vel evocando codices castigatiores manuscriptos, id est, Regios, a rege Christianissimo exquisitos; Regineos, a regina matre impetratos; Italicos, ab aliquot illustrissimis cardinalibus et aliis summis viris sponte oblatos. Inter quos illustrissimus ille cardinalis Sirletus primas

tenet partes. Nam interpretem, dum viveret, non modo amicissime coluit, verum etiam consilio, sententia, recondita sua eruditione, omni denique qua potuit re ac studio juvit, missis etiam ex Urbe exemplaribus Græcis penes nos adhuc depositis, quibus vel corrupti loci emendarentur, vel obscuri illuminarentur, vel opus ipsum novorum commentariorum, orationum, epistolarum, carminum nunquam antea editorum accessione valde locupletaretur. Ex quibus omnibus cum suum jam unum probe collatum et castigatissimum effectum absolverit, optime mereretur, Pater sanctissime, de re Christiana, atque adeo de ipso Gregorio, quem pie colis et ad pie colendum omnes excitas, si eum de integro ex ipsius emendato codice excudi imperares, ac illum typis tuis elegantissimis, quibus concilium Florentinum et pleraque alia emittenda curasti, traderes. Alioqui nostri typographi torpent, nec Græcas primæ notæ editiones facile suscipiunt, sive quod privatim minus tantis sumptibus sufficiant, sive quod lucrum e Latinis et vernaculis præsens publicæ utilitati anteponant. Græcorum enim venditionem lentiolem esse causantur, haud dubie propter bella et hæreses, quorum causa linguæ et solidiores disciplinæ ubique nisi a te foveantur, languere incipiunt; ut taceamus avaritiam, quæ non sinit homines his litteris incumbere, quæ opes neque magnas, neque faciles concilient. Tibi erit maximo ornamento, tibi cedit immortalis gloriæ, si eas conserves, ac, ut cœpisti, eruditos libros suis primis linguis characteribusque restituas, atque ad posteros transmittas.

Habes domesticum exemplum Nicolai quinti nunquam satis celebrati pontificis, cujus opibus, largitionibus, potentia, auctoritate Græcæ litteræ, quæ in Italia atque adeo universo Latino orbe septingentis prope annis occiderant, spiritum et sanguinem resumpserunt; Hebraicæ tantæ factæ sunt, ut quinque aureorum millia Evangelium D. Matthæi Hebraicum ad ipsum deferenti sint promissa. In quo se vere catholicæ Ecclesiæ antistitem præstitit. Ecclesia enim proprie catholicæ dicitur ab universitate gentium, quas ipsa suo gremio complectitur, et cum quibus per linguas, præsertim eruditas, grammaticas, titulo crucis Dominicæ consecratas longe lateque communicat et loquitur : non ut Judaica, quæ uno fere populo circumscribatur, vel hæretica, quæ angustis paucarum gentium finibus concluditur. Verum, ne videamur de tua in eas propensione dubitare, ad institutum revertimus, teque obsecramus, ut memoriæ tam præstantis interpretis faveas, ac nos, qui ejus monumenta a labe vindicamus, et ad tuos postes, fratrum ipsius nobilissimorum et religiosissimorum jussu, affligimus, apostolica benedictione prosequare. Lutetiæ Kalendis Julii an 1582.

ELOGIUM REVERENDI PATRIS D. JACOBI BILLII PRUNÆI, ABBATIS SANCTI MICHAELIS
IN EREMO PIENTISSIMI ET ERUDITISSIMI CUM TUMULO.

Joanne Chatardo, priore Tossiniaco, auctore.

Ad nobiles defuncti propinquos et amicos.

LECTORI.

(Ex Edit. Nivel. 1583, tom. II, pag. 1548 et seq.)

OPERÆ pretium me facturum putavi, si hic insereretur Elogium istud, quale editum est in ipsius Billii morte, quam obiit dum hoc Gregorianum opus pro secunda editione typis mandaret, exornaret et amplificaret; ut hinc paucis ac velut compendio quodam vitæ mortisque ipsius (nam ex ejus variis doctissimis et plissimis scriptis plura nosse poteris) intelligeres, quis, qualisve et quantus fuerit fidus ille D. Gregorii interpres. Cujus non modo doctrinæ, sed et morum vitæque sanctissimæ verus discipulus ac imitator fuit: haud dubium quin et qui similem vitam in terris egerunt, et totam per Dei Ecclesiam profuderunt, in cœlis quoque simul fruuntur ejus gloria, quem ad extremum vitæ spiritum sincere coluerunt, et cujus ampla talenta tam diligenter et alacriter, tam pie et sancte atque feliciter impenderunt ac multiplicarunt. Vale et frueri.

POSTERITATI.

JACOBO BILLIO PRUNÆ, NOBILISSIMA ET CLARISSIMA BILLIORUM FAMILIA ORTO, ABBATI SANCTI MICHAELIS IN EREMO PIENTISS. SACRÆ ET POLITIORIS LITERATURÆ CALLENTIS S. LINGUARUM HEBRAICÆ, GRÆCÆ, ET LATINÆ PERITISS. SANCTORUM GRÆCORUM PATRUM INTERPRETI FIDISS. CATHOLICÆ FIDEI PROPUGNATORI ACERR. PAUPERUM PATRI CHARISS. IN CUNCTIS RELIGIONIS ET PIETATIS OPERIBUS EXERCITATISS. OMNI DENIQUE VIRTUTUM GENERE CUMULATISS. MULTIS LIBRIS GRÆCIS, LATINIS, ET GALLICIS SUMMA PIETATE ET DOCTRINA REFERTIS, PROSAQUE ET METRO EDITIS CELEBERR. JOANNES CHATARDUS MULTAS OB CAUSAS MÆRENS POSUIT.

Librorum quos scripsit Elenchus.

COLLECTIONES consolationum, et salutaria fidelis animæ documenta, ex volumine D. Augustini in *Psalmos* excerpta, Gallice conscripta.

De secundo Domini adventu libri sex, Gallicis versibus editi, cum tractatu D. Basilii *De Dei judicio*.

D. Gregorii Nazianzeni tetrasticha, cum brevi et familiari expositione Gallica.

Anthologiæ sacræ ex probatissimis utriusque linguæ Patribus collectæ, atque octastichis comprehensæ, ac brevi commentario illustratæ libri duo, adjectis ad calcem aliquot octastichis Græcis.

Quos duos libros aliis duobus odis Gallicis spiritalibus summa ingenii dexteritate reddidit: adjectis etiam Gallicis commentariis ex solis fere antiquis theologis collectis, cum aliquot aliis poeticis tractatibus ejusdem argumenti.

D. Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi opuscula quædam nunc primum in lucem edita, aliaque item versibus reddita, magna ex parte Cypri Dadyrbrensis commentariis illustrata.

Locutionum Græcarum in communes locos per alphabeti ordinem digestarum volumen.

D. Joannis Damasceni opera multo quam antehac auctiora, magna ex parte nunc de integro conversa.

Ex D. Joanne Chrysostomo translata multa, ejusque variis scriptis inserta, ut explanatio in *psal. I*, desumpta ex bibliotheca illustriss. Catharinæ Medicæ reginæ Matris. De pœnitentia commentarius. Item, explicatio *psal. LII*, et enarratio in *psal. C*, et septem sequentes, et in *psal. CXVIII* et proœmium. Liber epistolarum e bibliotheca Cujacii jurisconsulti. Nova denique interpretatio narrationis ipsius Chrysostomi in *II Pauli Epistolam ad Corinthios*.

D. Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi opera omnia, quæ quidem exstant, nova translatione donata; una cum doctissimis Nicetæ Serronii commentariis in sexdecim panegyricas orationes; Eliæ Cretensis in aliquot aliis; Pselli in secundam orationem *De Paschate*; Nonni *De historiis et fabulis* quæ in invectivis *adversus Julianum Apostatam* reperiuntur, adjectis etiam ubique brevibus scholiis.

Multa alia reliquit opera eadem pietate et erudi-

tionem, quæ ve-ut posthumi liberi, Deo auspice, magno Christianæ reipublicæ commodo brevi prodibunt. Ex his vero omnibus qualis, quantusve fuerit, sive eximiam ejus doctrinam, et multiplicem rerum et linguarum cognitionem, Tullianamque eloquentiam, sive singularem ejus pietatem, vitæque et morum integritatem, sive quidquid aliud oratores, poetæ, historici, philosophi ac theologi desiderare et commendare solent, spectemus, facile perspicere potest. Ipsi quippe muti magistri (qualis enim vir, talis oratio) quos condidit et ad posteros transmisit, de his loquuntur fusius et elegantius veriusque testificantur, quam ullus quamlibet facundus orator possit: ita ut supervacaneum putarim de his longiorum texere narrationem. Quis vero fuerit, et quis vitæ ejus cursus, quosve progressus fecerit, si quis scire desideret, ex hac narratiuncula paucis intelliget.

Anno 1535, nobilissimis et clarissimis parentibus Ludovico Billio et Maria Brichantæa Guisizæ natus est, quo tempore generosissimus ipsius pater Ludovicus Billius Corvillæus (sic enim a paterno et insigni pago Corvillæo, ut postea a nobili sua Prunza domo et vico ad Carnutum sito, Prunæus vocatur) ibi proregis officio fungebatur. Admodum puer, ut a teneris annis bonis litteris ac disciplinis informaretur, et velut cum lacte nutriticis imbueretur, Lutetiam Parisiorum venit. Unde, jactis Latinarum litterarum (nam Græcas tantum attigerat) fundamentis, a parentibus revocatus, vix annos natus XVIII, Aureliam et Pictavum mittitur, ut jurisprudentiæ navaret operam. Sed hanc lusisse, in illaque nihil, aut parum promovisse, sive reluctantem et invita ejus minerva, sive obstante juniore illa ætate ad juveniles lusus propensiore, sive etiam Deo ad sublimiora eum studia destinante, ingenue fateri solebat, eamque temporis (quo nihil tandem habuit charius) jacturam sæpiusculè lugebat.

Postmodum parentibus orbatus Lugdunum et Avinionem (ea quærens loca in quibus a nemine agnosceretur, quo liberius et familiarius mansuetioribus musis frueretur) proficiens, ubi incredibili litterarum Græcarum amore flagrare cœpit. In quibus nullo pene præceptore usus, sua industria (ut sagacis erat ingenii, memoriæ tenacis, et peracris judicii) indefessoque labore ita brevi profecit, ut cœvos suos omnes anteverterit, longoque post se intervallo reliquerit, imo et paucos suo sæculo pares habuerit: super senes nimirum (ut Scripturæ verbis utar⁶⁶) intellexisse videtur, maxime in sacris et antiquis intelligendis, enucleandis, interpretandis et traducendis Græcis auctoribus. Inter quos summopere delectatus est D. Gregorio Nazianzeno Theologo, cum propter summam ejus eloquentiam, tum ob singularem ejus pietatem et doctrinam: unde tunc temporis incessit ei cu-

piditas Latinitate hunc donandi, et ab innumeris, quibus scatebat, mendis et salebris repurgandi atque illustrandi. Quod nullus unquam alius aggredi ausus est, vel ea sane elegantia et nitore sermonis, eaque felicitate et fide, et oratoria et metrica qua ipse, præstare potuit.

Ibi ergo dum delitescit, et mirabilem Græcarum litterarum sitim die nocteque explet, et linguæ Hebræicæ sub Judæo quodam rudimenta ponit, ecce, vix exacto Avinioni biennio a reverendo et piensiss. fratre Joanne Billio abbate Sancti Michaelis in Eremo, et divæ Maræ in Regiensi insula accersitur et revocatur. Tum enim de abbatiis illis, deque amplo et nobili patrimonio (quippe qui fratrum natu erat maximus) et de ipso relinquendo sæculo, deque novo vitæ genere instituendo et deligendo, nempe Chartusiano (ut via aretiore quidem, sed etiam ad vitam cœlestem compendiosiore) meditabatur, ac vehementer cupiebat in suum locum Jacobum fratrem sufficere, ac sibi successorem relinquere, non tam ratione fraternæ necessitudinis, aut carnis et sanguinis (quæ jam illi viderant), quam illius singularis pietatis et eruditionis, quæ in ipso omnibus affulgebat, concepta de eo, velut de segete in herbis spe (haud sane inani) eum tantum aliquando fore, qui Dei Ecclesiam magnopere juvaret et exornaret. Sed vix adduci potuit adolescens nondum annos natus quinque et viginti, ut hæc sacerdotia susciperet, sua contentus Ferrariensi abbatiuncula, suoque (quo me tandem magna sua erga me benevolentia ornavit et locupletavit) prioratu Tossiniaco, quod existinaret his oneribus sustinendis impares se habere humeros, ipsosque amplos proventus sæpius esse impedimento litterarum studiis (quorum solo desiderio tenebatur) quam adjumento. Verum precibus fratris et amicorum victus ea suscipit, non sine frequenti postea tædio ac mœrore. Ita autem in ipsis se gessit, atque in omni pietatis genere excelluit, ut non modo cœnobitis suis, sed et omnibus vicinis, illucque adventantibus velut juvenis alter Daniel admirationi et exemplo esset.

Sed hanc nobis et Dei Ecclesiæ invidens felicitatem ille qui sua invidia mortem invexit in mundum, secundis bellis civilibus ad defectionem a rege et Ecclesia Rupellanos (eos excipio quibus inerat scintilla quædam pietatis et amoris erga litteratos) velut ex orco suo et tanquam alacres et peraccommodos nefarii sui instituti administratos suscitavit, quorum ministerio id erga novum abbatem effecit, quod olim erga Jobum servum Dei exiniium. Nam duo ejus monasteria illi exusserunt, diruerunt et solo adæquarunt. Arbores etiam (nam illic erat in littore maris lucus arboribus perpetuo virescentibus consitus, et peramœnus, musisque aptissimus) partim succiderunt, partim radieitibus avulserunt: et quotquot in Sanmichaelina arce et

⁶⁶ Psal. cxviii, 100.

templo viros religiosos, milites ac subditos (quos ibi velut præsiarios privatis sumptibus alebat) admotis bellicis tormentis expugnato repererunt, crudeliter trucidarunt, alios gladiis conscindentes, alios laqueo præfocantes, alios præcipitio collidentes, alios semineces ac vivos in puteos projicientes. Ilanc enim suam primo rabiem in vicinos evomuerunt, eoque crudelius sævierunt, quo sanctior erat locus et sanctiores ipsi incolæ (cibus enim ipsius Satanæ, ut ait propheta⁶⁶, electus); invisus nimirum illis erat tam pius abbas, quippe qui splendore virtutis suæ noctuas istas perstringeret. Ipse tamen tunc aberat.

Nam paulo ante (ægre quidem, sed utiliter, ac cœnobarum et amicorum suorum consilio et impulsu, ut sibi magis ad litterarum studia et pacem, quam ad arma nato consulere, seque Dei Ecclesiæ ad meliora servare) Nannetas se receperat. Ubi aliquanto post tempore hac tam truculenta ac barbara strage ab illustris. Martignio Britannicæ prorege, qui tum ibi aderat, et cui in via forte fortuna occurrerat, primum audita, domum rediit, et in lacrymas prorupit. Ad quem dum accedo ei pro virili aliquid solatii impertiturus, voce faucibus præ angore hærente in lacrymas simul etiam erumpo, quibus uterque tam miserabilem eadem affatim prosecutus est, fuitque utrique tum quædam flere voluptas. Sed tandem arescentibus illis, et pene exhaustis, collectisque animis, *Deus* (inquietabat ille), *venervnt gentes in hæreditatem tuam, posuerunt templum sanctum tuum in pomorum custodiam, posuerunt morticinia servorum tuorum escas volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ, effuderunt sanguinem ipsorum tanquam aquam, et non erat qui sepeliret*⁶⁷. *Altaria tua, Domine, suffoderunt, et servos tuos occiderunt gladio, et ego ex Michaelinis nostris relictus sum solus*⁶⁸. Et quemadmodum David, audita tam misera clade Saulis jussu et manu Doeg Idumæi perpetrata occisorum octoginta quinque virorum ephod lineo vestitorum, dicebat ad Abiathar filium Achimelis, qui solus ad ipsum ex ea effugerat : *Ego sum reus omnium animarum domus patris tui*⁶⁹ : ita et ipse, Ego, inquit, reus sum omnium animarum istarum. Sed luctuosis illis etiam verbis ego eum solabar, quod ei idem quod Davidi viro innocenti et secundum cor Domini contigisset, eodemque pene telo cum eo conflixisset.

Post hanc ruinam et cædem Nannetibus menses aliquot commoratur, non procul (quia propius accedere non licebat) a cœnobio suo, similis avibus illis quæ nidis etiam in terram excussis circumvolitare solent, nec longe abscedere. Nihil unquam ei funestius ac tristius contigisse, nulloque graviore casu et dolore in vita percussum fuisse meminui : quanquam multa ei tristitia et luctuosa maxime sævientibus bellis civilibus acciderint. Nam

præter innumerorum consanguineorum et amicorum, quam in ipsis fecit, jacturam, amisit primis tumultibus in Drocensi pugna avunculos duos viros illustrissimos, Brichanteum Bellovacum et Givrium, fratres, qui in prima acie cum magistro equitum fortiter pugnantes ceciderunt : hic quidem in ipso confictu, ille ex vulnere ibi accepto aliquanto post tempore; Prunæum etiam fratrem Claudium Billium in prælio ad Jarnacum commisso, dum fractos ac fugientes hostes longius et acrius persequitur; Ludovicum Billium Vertronæum alterum fratrem in obsidione Pictavensi urbem regi et civibus protegentem; alios etiam duos fratres in Drocensi prælio : quorum tres priores fuere equites Torquati, et Cataphractorum equitum duces incliti ac fortissimi; alii strenui et generosi adolescentes peditibus imperabant. Horum, inquam, (quorum ipse etiam in *Anthologia* sua sacra meminit) et aliorum propinquorum et amicorum quamplurimorum interitus eum magno percussit dolore, summaque affecit tristitia : sed quæ mox in lætitiâ vertebatur, dum cogitaret eos velut alios Machabæos pro aris et focus, pro Ecclesia, pro rege et republica fortiter dimicando occubuisse, et ex sua familia et cognatione velut ex equo Trojano tot viros fortes et de republica bene meritos exsiliisse.

Sed tristitia illa de crudeli et cruenta Michaelitana cæde et ruina (de qua ipse in nunciatoria illa epistola ad Carolum Lotharingum cardinalem amplissimum, quam operi Nazianzeno præfixit, verba faciens : Quis, inquit, Michaelini nostri cœnobii cladem ulla quamlibet tragica oratione pro rei atrocitate deplorare queat ?) ut major erat, ita cordi ejus et animo penitus ac diutius in hæsit. Postea regione illa exturbatus, huc et illuc vagari cepit, et peregrinorum more cupidus expectare et inquirere civitatem illam futuram statim et nulli bellorum ac temporum vi et injuriæ perviam. Secessit primo Laodunum ad charissimum fratrem et reverendum cœnobii Sancti Vincentii abbatem, in quo, et Sandionysiaco (ubi etiam summi prioris munere fungebatur), aliquot annos transegit propriis cœnobiis pulsus, et reditibus spoliatus. Verum semper cupidus revisendi Michaelini soli, inita pace et sedatis utcumque tumultibus, modo Lutetiam, modo Oysonvillam, modo Nannetas, modo ad Turonicum Tossiniacum nostrum perrexit, spe ulterius progrediendi, et illuc perveniendi. Sed renascentibus civilibus bellis, vel potius illic perseverantibus : vel morbis, quibus profligabantur, obstantibus, ac reflantibus procellosæ nostræ reipublicæ ventis, illuc nunquam appellere potuit ante postremam ætatem, aliquot ante mensibus quam tributum naturæ penderet.

Interea vero valetudinarius licet, et miserrimi nostri sæculi fluctibus huc et illuc jactatus, nus-

⁶⁶ Habac. i, 16. ⁶⁷ Psal. lxxviii, 1-3. ⁶⁸ III Reg. xix, 10. ⁶⁹ I Reg. xxii, 22. 7

quam fuit otiosus (otium enim et desidiam tanquam letale quoddam venenum, ipsosque desides, et reipublicæ inutiles ac perniciosos summopere odent); quin plura, et doctiora, utilioraque edidit opera, quam ullus suæ fortasse ætatis alius: ut cum Paulo dicere potuerit: *Tunc potens sum, cum infirmor: virtus enim in infirmitate perficitur*⁸⁸. Nihil enim ei excidebat, ne momentum quidem temporis, nec diem ullam labi sinebat sine linea, imo nec sine exarata saltem pagina aliqua. Nam morbo etiam laborans (ut frequentibus erat obnoxius, maxime articulari, et fluxionibus) relaxato vel intermisso dolore versus aliquos vel Græcos, vel Latinos, vel etiam Gallicos, aut aliud quidpiam semper condebat. Etenim silvam etiam quamdam sibi paraverat sententiarum et argumentorum, quæ in lecto, ubi non licebat multos libros volvere, versaret animo, et amanuensi diceret. Quin etiam cum aliquando equitaret, a comitatu sæpe secedebat ut meditationi vacaret, et ea quæ in animo habebat, apud se agitaret, quorum capita pugillaribus inscribere solebat, idque raptim et furtim.

A me namque potissimum sese subducebat, quod ei sæpius objicerem, ac velut bellum inferrem, quod se non respiceret, et animum litterarum studiis velut arcum semper intensum nunquam relaxaret. Non enim ob aliud inter nos obortum est dissidium, et quod nimia inedia et crebrioribus jejuniis (nullam enim, præter alia spontanea, ex his quæ indixit Ecclesia, intermittebat) tabescens corpus, tenue ac macilentum, atque *καλαστόν* pene simile conficeret. In vase enim fistilli et admodum fragilli magnus erat repositus thesaurus, eratque ejus animus velut pretiosus lapillus annulo vitreo inclusus, ac sub villosis Esau integumentis verus latitabat Jacob. Enimvero ut pacis erat amantissimus, et ipsa litterarum studia otia et secessum quæerunt, magno opere cupiebat locum aliquem quietum et tranquillum nancisci, in quo bibliothecam statueret et instrueret, et mansuetiores musas liberius amplecteretur, foveretque tutius.

Quod plerique intelligentes et spe quæstus (nam de annuo suo reditu multum ille remittere volebat) affecti ad eum adventarunt, et crebro cum eo sermonem instituerunt de permutandis illis suis abbatibus. Sed quia alii, vel suspecti erant hæreseos, vel arma profitebantur, vel non carebant suspitione Simonæ (quam velut malorum nostrorum lernam imprimis detestabatur) maluit cum periculo suæ valetudinis, et studiorum suorum dispendio huc et illuc perpetuo ferri, quam domini suo vel minimam maculam inurere, et quam conscientiam (in qua pura servanda erat vigilantissimus) vel tantillum lædere. Quin et sæpe illi fuit animus relinquenda alterius suæ abbatie, quod ei bigamia illa non placeret: sed id commode fieri non potuit ob adversa tempora et loca quæ nullum ibi abbatem vel

A monachum tolerare poterant. Ad episcopatum frequenter sibi oblato tanquam a letali scopulo semper profugit, se tanto munere indignum ratus, multis fretus sanctorum et doctissimorum antiquorum Patrum exemplis, et magno animæ imminente periculo deterritus. Animo autem sæpe angebatur, ferebatque indignissime quod episcopi, abbates, reges, ac pontifices sacerdotia tam male locarent, et Christi oves tanto pretio redemptas lupis sæpe ac leonibus (addo etiam) et lenonibus committerent.

Ex cujus Christi schola ut omnis generis virtutes, maxime vero ipsius propriam perdiderat, tantoque cupidius, quanto magis oderat vitium illi contrarium, quod angelos ipsos de cælo deturbavit. Cum humilibus repebat humi, cum superbis et elatis male cohærebat. Generis sui nobilitatem, quæ clarissima erat, nusquam ostentavit (quod vani passim solent, et ea intumescere), nullam veram aliam existimans quam quæ virtute pararetur aut fulciretur. Doctrinam pariter suam et multiplicem rerum ac linguarum cognitionem, quæ multis cristas erigere, et supercilium attollere consuevit, nunquam extulit, quin eam depressit potius. Erat enim ei velut innata illa charitas, quæ non inflat, sed ædificat⁸⁹, ut ex ejus scriptis, nihil certe aliud spirantibus, liquet: sicut et ex ipsius quotidianis sermonibus et colloquiis cuiusque etiam notum ac perspicuum erat. In quibus familiaris, comis, ac facetus, œber sententiis, et pietate et eruditione semper insignis fuit.

C De republica Christiana et Gallica vir publici amantior quam sui, frequenter et ex animo verba faciebat, juxta vulgatum proverbium, ubi vulnus, ibi manus: ubi plaga, ibi lingua. Deplorabat enim quotidie miserrimum ejus hodiernum statum, nec aliud sperandum dicebat, quam brevem quamdam ipsius eversionem, ac eam pene (quod Deus opt. max. avertat) quæ sub Phaethonte accidit, conflagrationem. Tanta autem erat prudentia, tamque acri et perspicaci ingenio et judicio, ut ex antegressis futura etiam conjectaret, ac sæpe divinaret, ea que velut ex alta quadam specula prævideret. Ut litterarum, ita et litteratorum erat amantissimus; sed eorum præsertim qui rempublicam litterariam, et Dei Ecclesiam juvarent. Nam eorum, qui ei infesti erant, consortium diligenter vitabat, et ab eorum libris abstinebat. Oderat vir castissimus poetas et scriptores spurcos et obscenos, eosque omnes qui Dei talentis abuterentur, et ea impenderent in celebrandis potius Bacchi et Veneris, vel etiam immeritorum hominum laudibus, quam Christi.

D Lectissima ejus domus velut sanctum quoddam cœnobium et xenodochium, scholaque virtutis erat, quod ex bene moratis et pacificis ejus domesticis innotescebat, adeo ut ex ipsis agnosceretur patrisfamilias prudentia: qualis videlicet rector civitatis, tales habitantes in ea. Viris piis, doctis et religiosis

⁸⁸ II Cor. xii, 10, 9. ⁸⁹ I Cor. viii, 1.

(nempe sui similibus) patens et pervia, atque Christi pauperibus, quorum perpetuo fuit amantissimus, et pater locupletissimus. Ideo eum gregatim et passim sequebantur, juxta illud Evangelicum: *Ubiunque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ*⁹⁹. Dignus qui cum Joanne Eleemosynario conferretur, et cum Jobo jure diceret: *Oculus sui cæco, pes claudo, pater pauperum*¹⁰⁰. Quos etiam moriens testamento hæredes suarum facultatum reliquit, maxime earum quæ ex Christi patrimonio ei supererant, sacrilegium quoddam arbitratus si alio transferrentur. Ejus mensa læta et lauta: sed eo lætior ac lautior quo spiritalibus epulis, animum magis quam corpus reficientibus ac saginantibus erat instructor. Symposia ejus Platonicis tanto præstantiora, quanto theologia, et Christiana philosophia (qua dapes suas condire et aspergere solebat) Platonica antecellit. Quod si quid in eis a virtute aversum aliquibus, ut nobilibus et arma proflentibus (quibus sæpe minus est curæ pietas et Christiana religio, et a quibus, ut nobilissimis et clarissimis parentibus ortus, invisebatur) excideret, mox eos ita amice corripiebat, tantaque cum venustate et sale, ut ipsos statim dicti aut facti pœniteret. Norat enim ille alter evangelicus Samarites oleum lenitatis, et vinum austeritatis ita miscere et temperare, ac vulneribus peccatorum infundere, ut illis facile ac sine dolore mederetur. Quare ad eum postea meliores redibant, et ab ejusmodi abstinebant.

Amicus fuit amicissimus et officiosissimus. Ad conciliandos inter se dissidentes paratissimus, nulli inimicus, pacem cum omnibus, quantum fieri potuit, colens. Quod si quid dissidii sive disputando, sive quid aliud faciendo, forte suboriretur, mox illud componere studebat, ac diligenter cavebat, ne sol occideret super iracundiam. Longius excurreret narratio si singula (de quibus alias fortasse fusius, nam pro viri dignitate et merito nihil mihi hactenus dictum videtur satis. Tanto enim ampliora meretur laudum suarum præconia vita functus, quanto magis ea superstes, ac modestus aversabatur) in quibus vir tantus excelluit, ac se laudabilem et admirabilem præbuit, commemorare vellem. Hoc unum tantum adjiciam, non sibi, sed Ecclesiæ natum fuisse, totumque ei addictum et consecratum. Quare cum nihil ardentius cuperet, quam quidquid haberet ingenii, doctrinæ, opum, et virium in ejus utilitatem et obsequium profundere, timeretque ne morte quam illi frequentes morbi minitabantur, præreptus labores suos et studia posteritati relinquere non posset, e Turonensi Tossinaco nostro nendum bene obfirmata valetudine, ex alvi profluvio debilitata, mira animi alacritate in hanc urbem se contulit.

Ubi cum iterum omnia divi Gregorii Nazianzeni opera repurgata et multo auctiora facta (conquisitis nimirum undecimove veteribus Græcis exemolari-

bus, multisque ad eum Roma missis ab illustrissimis cardinalibus Pelvæo, Sireto, Caraffa, Baro subdatario, Gerardo Ursio, Morino, aliisque ei nomine pietatis et litterarum conjunctissimis, quos et ipse scriptis suis celebravit) typis mandat, et hoc opus ob grassantem pestem pridem intermissum urget, renascitur alvi profluvium, quod mox comitantur parotis et catarrhus ubertim in pulmones defluens: phthisi quippe interit. Sentiens autem ingravescere morbum aliquot ante dies quam extremum clauderet, quasi cura Ezechia audisset ab Isaia: *Dispone domui tuæ, cras enim morieris*¹⁰¹, sacris primo postulatis, et pie sumptis, atque postea repetitis, (nam dum bona valetudine frueretur in celebrandis tremendis mysteriis creberrimus et religiosissimus erat) de singulis sive quæ ad animam, sive quæ ad corpus, sive quæ ad rem domesticam, et temporaria pertinerent, ita disposuit, ut nihil penè intactum reliquerit, eique fere omnia ad animi voluntatem fluxisse viderentur. Quanta vero fide, quam ardenti charitate, quam profunda et abjecta (sed spe meliorum erecta) humilitate hoc sacrum viaticum, in quo summum semper præsidium collocaverat, et quo se in cœlestem montem invitatis omnibus hostibus ascensurum sperabat, sumpserit, vix sermone explicari potest.

Duo autem, dum alia multa prætereo, tum maxime præstitit. Alterum, quod, viso Domino, ei de tot tantisque ab eo acceptis beneficiis, gratias ex animo, et quantas potuit, egerit, ac potissimum quod peropportune et ad vitæ extremum (quasi videret in se adimpletum, quod summis votis David poscebat his verbis: *Ne projicias me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me*¹⁰²) Dominus servum, Deus creaturam, rex subditum, summus medicus ægrotum, vita morientem invisere, et sub tectum suum intrare dignatus sit, ac cum eo velut in lecto decumbere, qui cum Josepho fuerat in carcere, et cum Jona in piscis ventre: Amicus quippe certus in re incerta cernitur. Alterum, quod commissa sua gravissime detestatus, eorum veniam summa cum poenitudine et cordis contritione petierit. In quibus tam piis et elegantibus verbis, aut velut cygneo quodam cantu usus est, ut astantes in sui admirationem raperet, ac eis lacrymas excutere

Pridie vero quam piam effaret animam sacro etiam oleo inungi voluit strenuus Christi athleta, qui bonum certamen certaverat, cursum consummaverat, fidem servaverat, ne qua parte comprehendi posset ab inimicis illis, qui toto quidem vitæ tempore, sed maxime calcaneo nostro insidiari solent. In qua sacra et extrema unctione cum a Severiano curione suo Jacobo Prevotio theologo eximio de more sanctissimæ Triadis misericordis, et cœlitum imploraretur patrocinium, in singulis ea spe et fiducia respondebat, ut eorum paratam

⁹⁹ Matth. xxiv, 28. ¹⁰⁰ Job xxix, 15. ¹⁰¹ Isa. xxxviii, 1. ¹⁰² Psal. lxx, 9.

sibi opem, et cum Jacob castra Dei ⁹⁴, vel, cum Eliseo igneos et auxiliares circa se equos et currus videre videretur ⁹⁵: *Angeli enim Domini in circuitu timentium eum* ⁹⁶. Unde nullo unquam metu mortis consternatus apparuit, quin eo vegetior et alacrior, quo se majori et potentiori comitatu stipatum, et portui, post trajectum hujus sæculi procellosum et periculis plenum fretum, propinquiorem sentiebat.

In hoc autem postremo suo morbo patientissimus ut aliis in omnibus semper fuit, nihilque aliud quam de Deo, deque summa ejus erga peccatores misericordia, velut vastum quoddam mare omnia peccata obruente, audire volebat. Cumque de ea sæpius verba facerem, et de sæculi hujus miseriis, deque eis oppositis gaudiis cœlestibus quæ hinc emigratos solari et exhilarare solent, jubebat ut de peccati etiam gravitate et fœtore dicerem, quo magis suorum (quæ certe vel nulla, vel paucissima, eaque quæ humanitas admitti solent, et a quibus vix optimus quisque se vindicare potest, in eo unquam animadverti: sed *justus est prior accusator sui* ⁹⁷) eum tæderet, majorique dolore et horrore concuteretur. Gaudebat et Psalmographi hemistichii ad excitandam suam et mentem, et memoriam eorum quæ ipse sanus ad mortis (quam lætus et pervigil expectabat: quippe cui vivere Christus, et mori lucrum esset ⁹⁸) viaticum sibi paraverat. Nam paucis auditis (siquidem plura ejus cerebrum ferre non poterat) ipse postea sublatis semper in altum oculis hæc apud se meditans, et more mundorum animalium ruminans velut in cœlum rapiebatur. Cumque illi perpetuo assiderem, et quid ageret tacitus aliquando contemplerer, ipse meditando vel precando fessus: Age vero, inquiebat, dic aliquid. Tum ego de thesauro biblico proferebam modo nova quædam, modo vetera ⁹⁹, eosque animi cibos, quibus eum libenter vesci, palatoque ejus arridere ad Rebeccæ imitationem noveram. Dicebam et de salutiferæ crucis mysterio, cujus imaginem, ut verum serpentem æneum ab omnibus venenatis antiqui serpentis moribus curantem, fixis oculis intuebatur ¹, osculabatur, amplexabatur: hacque, velut scala Jacob, ad Dominum ipsi innixum et suffixum, ac sibi quasi manum inde porrigentem rapi, et in cœlum ascendere videbatur ². Accersi et ipse jussit amicos, aliosque theologos viros doctos et pios, quorum consolationes libentissime excipiebat.

Ita prorogata est illi vita (nam toto pene Adventus tempore in lecto decumbens, eo, velut suggesto in prædicandis Dei laudibus usus est) in sanctam

A Natalem Domini diem. De cujus mysterio postquam multa me dicentem audiisset, et plura ipse meditatulus fuisset (nam vox illi impediende fluxione libera non erat) hora nona serotina, pulsante Sorbonæ campana, velut se ad somnum compositurus: Subvehite me, ait astantibus. Mox ego, qui ex ejus verbis aliquam dicendi occasionem semper captabam, et vultum ejus jam immutari videbam: En, aio, subvectus es: sed altius, et in cœlum ipsum subvehendus. Ecce chorus angelorum, et ille cœlestis militiæ exercitus, qui hodie de cœlis in mundum descendit ad personandas Dei laudes, et ad pios omnes exhilarandos, ad te etiam accessit, teque circumstat, illi adjuncto fratre tuo a Gallione. (Erat enim ei frater ille prior novæ Chartlusisæ B Gallionensis charissimus et desideratissimus, cum propter naturæ et magnæ necessitudinis, quæ illis ab infantia intercesserat, vinculum, tum propter singularem animi ejus candorem, et summam vitæ integritatem.) En, ecce, aio, hi te omnes aperto sinu et obviis ulnis excepturi expectant, eo erga te, quo erga Lazarum, functuri officio, utque hinc cum illis in cœlum migres. Tum, Amen inquit (præsente et audiente communi amico Genebrardo) obdormivit in Domino inter meos amplexus, postquam annos plus viginti continuos simul amicissime et in utraque fortuna versati sumus,

Dicere enim aliquando solebat cum de me aliis sermones sereret, nos dextras societatis (sic enim de alumno suo amice loqui solebat) dedisse, nulla nisi mortis disjungendas. Quod summo Dei beneficio inter alia multa mihi contigit. Nec enim ullo alio unquam diutius et familiarius usus est, nec alteri cuiquam (ni fallor) sua libentius ac fidelius arcana commisit. Quas ob res, et in grati animi testificationem hoc ejus elogium scripsi, etque luctuosissime parentavi. Obiit autem servus Domini, et litterarum decus anno ætatis suæ quadragesimo septimo, Lutetiæ Parisiorum, in ædibus amici Gilberti Genebrardi theologi Parisiensis, divinarum Hebraicarum litterarum professoris, anno salutis MDCXXXI hora nona serotina diei illius quo Christus Dominus in mundum venit, ut eum, cæterosque pios ejus similes in cœlum assumeret. Ejus corpus multis studiis, D vigiliis, ac laboribus pro Dei Ecclesia dum viveret protritum et exhaustum, in choro ædis Sancto Severino sacræ ad magni altaris dextram dormit in pulvere, donec a Domino excitetur, ac beatæ animæ sanctorum laborum suorum sociæ et consorti iterum uniatur.

⁹⁴ Gen. xxxii, 2. ⁹⁵ IV Reg. ii, 11. ⁹⁶ Psal. xxxiii, 8. ⁹⁷ Prov. xviii, 17. ⁹⁸ Philipp. i, 21. ⁹⁹ Matth. xiii, 52. ¹ Num. xxi, 8. ² Gen. xlviii, 12, 13.

SIMILIA QUIBUS D. GREGORIUS NAZIANZENUS IN SUIS IPSIUS SCRIPTIS EST USUS

ORDINE LITTERARIO DIGESTA.

A

- Equalitas rerum omnium apud Deum : et in corporibus eminentes ac demissæ partes ex quibus pulchritudo nascitur, seu etiam quæ se in terra efferrunt, et quæ subsidunt, 280.
 Amicitia, et flamma ignis, 259.
 Amicorum disjunctorum redintegratio; et plantarum per vim in diversum tractarum reunio, 183.
 Amicus post afflictionem, et post hostilem impetum suppetiæ, seu etiam post tempestatem gubernator, post cicatricem medicina, 243.
 Amores corporum, et flores veris, seu etiam flamma, 785.
 Anima versuta ac fide dubia prædita, et vulpes, 497.
 Anima multiplici virtutis et disciplinæ genera ornata, et navis omnis generis mercibus onerata, 202.
 Animarum curandarum ratio, et corporum medicina, 25.
 Animi nobilis et egregia indoles, vanis studiis occupata, et imperitiæ athletæ aerem plus quam corpora ferientes, 389.
 Animus, et via, 33.
 Antistes, et qui multiplicem ac variam belluam cicurare ac ducere aggreditur, 33.
 Athanasius, et adamas, sive magnes, 406.
 Avarus, et facultates raptu collectæ, 881.
 Avarus, et infernus, ignis. mare, et si qualia impleri nequeunt 314.

B

- Baptismi ministri probi vel mali; et annuli diversæ materiæ, 712.
 Ad baptismum accedentes, et febricitantes, 699.
 Basilius, et aquila, 251.
 Basilius adhuc juvenis, et pullus equinus vel vitulus, 779.
 Basilius officio probe functis benignus, peccantibus autem severus, et leo, seu etiam histrio, 819.
 Basilius, et sol, 821.
 Bellum civile ac domesticum foventes, et qui proprias carnes morsibus appetunt, 138.

C

- Cataractas, et ignis, 320.
 Caritas, et plantæ, per vim in diversum tractæ, et deinde laxatæ, 425.
 Christiani in virtute quotidie non proficientes, et trochi scuticæ vi in orbem rotati, 147.
 Christiani Catholici, et milites ejusdem exercitus invicem se ex armorum signis agnoscentes, 623.
 Christiani Catholici inter se dissidentes, et furentes qui in proprias carnes sæviunt, 138.
 Christiani mortui qui loco male atque improbe distrahuntur, cum doctrinæ vinculo constricti sunt : et oculi distorti unam eandemque rem cernentes; ac non obtutu, sed situ duntaxat inter se dissidentes, 738.
 Christianorum linguæ, et Nili cataractæ, vel etiam solis radius, 174.

- A Christus aliorum salus, et aliorum ruina; et regula recto parcens, et superfluum resicans; itemque sol sanis oculis splendorem afferens, et imbecilles obscurans, 322.
 Christus Judæis quædam permittens; et medicis ægrotis, 572.
 Concio gravidam mentem feriens, et ferrum silicem, 32.
 Constantes in adversis, et petra, 478.
 Contentio et flamma per stipulam currens, 417.

D

- De Dei natura disputantes : et qui aerem totum haurire tentant, 552.
 Deum cognoscere cupientes, sine corporearum ac sensillium rerum adminiculo; et qui umbram suam antevertere, vel etiam oculos rebus in aspectum cadentibus citra intermediam lucem et aerem conjungere, aut pisces extra undas volvere conantur, 505.
 Deus, et sol, 235. 497. 693.
 Deus animæ morbum adventu suo indicans, et sol oculorum imbecillitatem prodens, 235.
 Deus, hujus universi conditor : et citharæodus, seu citharæ confector, 499.
 Deus muneribus nostris vinci nequit : et umbram suam nemo præterire, ut nec corporis magnitudo supra caput sese efferre potest, 272. 273.
 Deus Pater essentia trinus, et fons quinam bifidus ac bifidus, *Vide infra* Trihitas.
 Disputantes acrius pro verbo quam par sit : et insani, 492.
 Ex disputationis unius tædio, ad cæteras omnes nauseantes, et qui ex unius cibi fastidio cibos omnes aversantur, 557.
 Disputationibus stringendis vel solvendis dediti, et qui in theatris certamina proponunt, 488.
 Dissidii compositio, et membrorum corporis consensus, 184.
 Dissidium Christianorum, et nocturna pugna, 51.
 Doctrina, et cibus, 317.
 Doctrina jejuna ac minuta, et araneorum telæ, 468.
 Doctrinam adulterantes, et qui vinum aquæ miscunt, 34.

E

- Ecclesia, et corpus humanum, 586.
 Ecclesia Dei, et Mosis tabernaculum, 368.
 Ecclesia recte composita, et hortus, cælum, et corpus, 250.
 Ecclesiæ pastores, et membra corporis, 12.
 Episcopatum ambientes lucri causa, et navigantes quæstus gratia, 641.
 Episcopi, et in pendulo et sublimi fune gradientes, 28.
 Episcopi, et pastores, 16.
 Episcopus vel concionator evangelicus : et belluæ multorum capitum moderator, 34.
 Ethnici a divino afflatu constitutionis suæ robur non habentes, et radices quæ quod stabili loco minime fixæ sint undis feruntur, 140.

F

Felicitatis præsentis conservatio, et ægrorum corporum curatio, 170.
 Fidei desertores, et semen supra petram siccam seminatum, 82.
 Fidem nostram irridentes ut incertam, et qui oculos vel aurium vitio laborant, 33.
 Filius Dei, et solis splendor, 382.
 Filius Dei homo factus, et sol nube tectus, 903.
 Filius Dei iniquitates nostras in se suscipiens, et ignis ceram conficiens, aut etiam solis radius terræ vaporem absumens, 543.
 Filius Dei, et Spiritus sanctus, et lumen ex sole, 467.
 Fortunarum omnium suarum periculo dimicans, et malus pugili seu etiam gubernator navis, 152.

G

Gregorius acerbitate et mœstitia impletus, et pærorum ad fulgetra affectio, 236.
 Gregorius et silex ex quo latens ferro excutitur ignis, 365.
 Gregorius cum amicis in gratiam rediens, et plantæ per viam in diversum tractæ, ac deinde laxatæ, 183.
 Gregorius maledictis impetitus, et arbor excelsa quam auræ circumfluunt, 420.
 Gregorius Basilii laudes celebrans: et athletæ currentes, 777.
 Gregorius de disciplinis et litteris locuturus, et qui quod in aere et terra est aut utile aut gratum decerpunt: aut etiam qui igne, cibo vel ferro utuntur, 778.
 Gregorius, et polypus, 785.
 Gregorius Ecclesiam Constantinopolitanam suscipiens, et navi periclitanti, vel urbi obsidione cinctæ opem ferentes, vel etiam ædibus flammis conflagrantibus aquam injicientes, 639.
 Gregorius ad suum rediens episcopatum: et fluvius, qui non nisi coactus per accliviam fertur, sed per decliviam celerrime labitur, 472.
 Gregorius oblectamentis labores dissolvens, et cornuum arcus laxatio, 477.

H

Hæresis, et letale poculum, 898.
 Hæresis contrita paululum adhuc et languide palpitans, et serpentis intercirci cauda, 620.
 Hæretici Ecclesiæ gloriam detondentes, et qui Sampsoni crinem abstulerunt, vel etiam arcem quandam expugnantes, 402.
 Hæretici Catholicorum erratis imminentes, et muscæ vulneribus, 491.
 Homines sub imperio, et membra corporis, 115.
 Hominis passiones, et anni partes, 840.
 Homo prudens ac cordatus, et aurum, 17.
 Homo sapiens in sermone, peritus autem animo, et sepulcra, 301.
 Homo erectus incedens, et qui navigat, 277.
 Homo fortis et generosus, et equus 581.

I

Improbitas, et flamma, 426.
 Impori de Deo disputantes, et qui ægris oculis visus radios intuentur, 489.
 Inconstantes, et polypti, 641.
 Inimicitias exercentes, et eadem terra, quæ sanis immota, et vertigine laborantibus videtur instabilis, 417. Seu etiam idem columbarum intervallum, quod his qui propius majus, qui longius remoti sunt, minus videtur, *ibid.*
 Iratus, et Ætna, 120

A

Julianus, et Rapsaces, 138, et similia, 139.
 Julianus, et qui sementem facit, aut qui ignem excitat, 157.
 Julianus, et Ætnæ ignis, 120.
 Julianus, et Chamæleon, 105, vel etiam Proteus, *ibid.* et 118.
 Julianus adversus Christianos, et venator, 106.
 Julianus, et ii qui cibis toxicum immiscent, 117.
 Julianus multiplices Christianis persecutiones parans, et draco, atque etiam fulmen, 128.
 Julianus suam occultans impietatem, et ignis in obscura et crassa materia latens, vel fontes per specus quosdam fluentes, 90.
 Juventus imperita, et temeritas inconsulta, 48.

L

Lex vetus, et medicus, vel etiam pruens equorum domitor, 854.
 Lex vetus, et maceria, 854.

M

Machabæi septem martyrium patientes, et finituum jactatio, 296.
 Machabæorum septem fratrum mater suos filios cernens in tormentis, et avicula pullos suos ab angue arripi contuens, 294.
 Martyres, et nodi, 366.
 Martyrum gloria ex mysteriis istis migrantium, et sol ex nube qua obducebatur prius liberatus, et ver post hiemem, atque etiam sedatis ventis æquor, 440.
 Mens quæ id quod sentit verbis exprimere nequit, et incessus hominum torpore laborantium, 780.
 Mœror, et zizania, 256.
 Moys, et portus, 352.
 Mortui, et peregrini qui in patriam redierunt, 332.
 Multitudo populi, et instrumentum musicum multis fidibus constans, 31.
 Multitudo cupiditates suas coercens, et ignis in materia latens, aut amnis repressus, 122.

N

Nonnæ Gregorii matris pietas, et sol, 337.

O

Officium suum deserentes, et athletæ leges palæstræ non servantes, item et ægroti medico maledicentes, 322.

P

Pastores imperite docentes, et sepix, 757.
 Pastoris functio, et cibus, 250.
 Peccator, et aspis surda obturans aures suas, 22.
 Peccatores seipsos gravissimis malis afficientes, et qui carnes proprias commordent, 22.
 Philosophantes extra tempus, et athletæ extra arenam præstantissimos se jactantes, vel etiam gubernatores artem suam in tranquillitate magni facientes, 478.
 Philosophi in speciem sciti et elegantes, et mærculæ nativa pulchritudine destitutæ, ad colores confugientes, 345.
 Pietatis cultores ab orthodoxis non in parvis dogmatis præcisi, et aqua quæ manu comprehensa per digitos effluit, 409.
 Præcepta sapientum, et stimulus, 891.

Præfecti ecclesiastici, et subterraneæ aquæ, A 757.	V	Verba stulta, quibus nugacitas conjuncta est, et variæ animæ curæ quas multiplex insomniorum species subsequitur, 881.
Præfectorum ac subditorum conditio, et varii va- riorum animalium motus atque impetus, sicut et ætatum ac qualitatum inter homines discrimen, 401.		Verba vana, et magna insomniorum ars, 881.
Prosperitas, et venti, aut etiam litteræ in arena scriptæ, 270.		Via impura iter facientes, ac sese leviter in- quantes, et qui compedibus vincti non nihil progredi- untur, 705.
S		Violentia ac necessitate expressum, et planta per vim manibus inflexa, 49.
Salutis viæ, et vitæ humanæ instituta, 601.		Vir parvus onus aliquod subiens, et qui turrim ædificat, 59.
Sapientiæ defectus et excessus, et regulæ additio aut subtractio, 584.		Virgo tota Deo amore conjuncta, et aquarum pro- fluvia plumbeis canalibus inclusa, 653.
Seminis germina, et venti naufragia, 425.		Virtutem amplectentes, et qui clarissimæ lucis tempore iter faciunt, 876.
Senectus prudens, et considerata tarditas, 48.		Virtutum præstantissima, et prati florum fragran- tissimus, et pulcherrimus, 258.
Sermo, et musicus concertus, 455.		Vita, et carcer, seu etiam stadium, 525.
Sermo, et cibus, 317.		Vita hominum, et torrentium transitus, 874.
Sermo de rebus suavissimis, et oculi spectacula cernentes, 781. B		Vita activa et contemplativa, et mare ac terra, 817.
Sophistarum contentionibus qui oblectantur, et qui equestribus certaminibus lætantur, 781.		Vita humana, et mare, 477.
studium præceps, et semina quæ in petras ce- diderunt, et fundamentum in arena jactum. 48.		Vitæ humanæ vanitas, et avis volatus, navis in mari, pulvis, vapor, ros matutinus, flos, 211.
Trinitas, et margarita undique surgens, 657.		Vitiose implicantes, et qui in obscura caligine sberrant, 43.
Trinitas, et sol, radius, atque lux, 576.		Vitium, et aqua, sive etiam festuca, 425.
		Vitium, et absinthium, 18.

PROVERBIA QUÆ SCITE ET APPOSITE CITAVIT D. GREGORIUS NAZIANZENSUS.

A	C	Luto lutum purgare, Luto margaritam committere, 466. 736.
Absalonis manus, 594.	M	Manibus vinctis linguam armare, 499.
In abyssi vestigiis deambulantes, 504.	N	Nudo capite in tragitiam prorumpere, 22.
Auri imbecillæ tonitruum sonum committere, 736.	O	Obolo nihilo præstantius, 145.
B	P	Pedites ad Lydum currum, Phæbus sine ære non divinat, 787. 145.
Bilis etiam aliqua utilitas, 426.	S	Saul num inter prophetas? 16. 255.
Briarei manus, 554.	S	Solem infirmis oculis committere, 736.
C	S	Sus in cœno provoluta, 101.
Crates Cratetem Thebanum libertate donat, 810.	U	Ultra Gades transmeare non omnibus concessum, 789.
F	V	Vestem hanc Histæus consuit, induit autem Aristagoras; de Samiorum tyrannide, Vulneribus scatens, aliis mederi tentat. 18.
Ferrum quandiu calet, frigida obduretur, 711.		
Figulinam in dolio discere, 35.		
In fonte medio siti cruciari, 709.		
Frontem perfricare, 22.		
G		
Gutta carat lapidem sæpe cadendo, 337.		
H		
Hirundo una non facit ver, 687.		
L		
Lacte adhuc utentibus solidum cibum commi- tere, 736.		
Leonem ab unguibus laudare, et statuam ab ambra, 223.		

MONITUM IN SEQUEMTEM ORATIONEM ⁽⁷⁸⁾.

I. Inter orationes Gregorii primam illa sibi sedem vindicat, quæ quadragesimo primo loco ab editoribus Parisiensibus numeratur; quamvis in omnibus pene codicibus cæteris præmissa sit orationibus. Regii namque plusquam quadraginta sunt codices, in quibus ordine prima est *Oratio in Pascha et tarditatem*. Primum quoque locum tenet in Anglicanis, imperatoriis, etc., ut vel ex editis catalogis notum. Quin ipsa orationis verba eam omnium primam esse ostendunt satis. Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιά· « Resurrectionis, inquit, dies faustumque principium. »—« Principium, inquam, sermonum et initi pastoralis officii. » Ἀρχὴ τῶν λόγων μου, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ διδάσκειν καὶ τοῦ προσηλασθαί. Ita post veterem scholiastam Nicetas. Ἐντεῦθεν γάρ, ait apud Lambecium (79) ille, ὁ θεϊότατος οὗτος Πατήρ τῶν ἑαυτοῦ λόγων ἀπήρξατο. Id est : « Hinc enim divinissimus ille Pater sermonum suorum initium duxit. »

II. Idem astruit Basilius insigni scholio, quod in commentario exhibetur : imo ineditus alter scholiasta, qui in Colb. cod. 3063, in orationem secundam in Pascha, hæc verba : Ὁ λόγος Θεοῦ, « O verbum Dei, » etc., sic commentatur (80) : « Habes itaque nunc orationem hanc nostram, non quidem primitias, neque primam, ut illa (quæ sic incipit) Resurrectionis dies. » In eam denique sententiam cum veteres tum recentiores iverunt. Nec enim moror quod Leuvenklaius in sua nuncupatoria epistola ait : « Ratione temporis, siquidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Serronio credimus, esse prima debeat oratio, » quæ in Parisiensi Græco-Latina editione ordine secunda est. Etenim longe aliam esse Nicetæ mentem modo vidimus. Eliæ vero sententiam alibi refellemus, quam interim explodit satis utriusque orationis principium, et finis istius : ubi Theologus : « Jam sermones, inquit (81), habetis, quorum desiderio tantopere flagrabatis ; » sermones hucusque denegatos, quorum studio eo amplius ardebant, quo diutius illi differebantur. Quæ quidem interpretatio non nostra, sed ipsius est Gregorii, ut tota oratio tertia, alias secunda, probat, atque in eam admonitio demonstrabit.

III. Hæc igitur prima omnium scripta dictaque fuit oratio anno Christi 362, pridie Kaledas Aprilis, qua die, juxta Bucherium, hoc anno festum Paschæ incidit. Qua vero occasione quibusve de causis, infra commodius admonitio in *Apologeticum magnum* declarabit. Brevis illa quidem oratio : verum certe, rerum habita ratione, amplissima ; tametsi temere fluens et dissipata forsitan prima fronte videatur. In ea resurgentis Christi mysteria, cum defensione tarditatis suæ, et utrumque cum præceptis morum ita conjungit, ita singulis singula miscet, ut oratio panegyrica tota, tota moralis, apologetica tota pene possit appellari. In ea se idem accusat et defendit, demittit et extollit, paret et imperat, benevolentiam captat et objurgat. Denique dum esse pastor bonus exoptat, ipsum quem esse exoptabat, se demonstrat, et Christo alacriter commorientem et una simul resurgentem, novum hominem, quem pastorem oves sequi debeant et audire. Munerum autem injecta mentio, quam artificiosa, quam apta festo, præceptis morum, laudibus patris, sibi ipsi tam magnificæ quam modeste ac necessario, novo sub patre pastori vicario, commendando ! Atque hæc est prima Gregorii, et, si Basilio credimus extemporalis oratio.

(78) In omnibus pene mss. hæc oratio primam sedem occupat.

(79) Lambec. in catal. ad cod. 97.

(80) Νῦν μὲν ἔχεις τὸν λόγον τοῦτον, οὐκ ἀπαρχὴν, οὐδὲ πρῶτον, ὡς τὸ, ἀναστάσεως ἡμέρα.

(81) In *Monito* ad orat. 3.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ (82)

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΛΟΓΟΙ.

S. P. N. GREGORII THEOLOGI
ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI
ORATIONES.

ORATIO I^a.

3 In sanctum Pascha et in tarditatem.

I. Resurrectionis dies, faustumque principium. Hac celebritate exsplendescamus, ac mutuo nos complectamur. Dicamus, fratres, his etiam qui nos oderunt ³, nedum his qui per charitatem aliquid fecerunt, vel passi sunt. Resurrectioni omnia condonemus; veniam alii aliis demus, tum ego qui laudabilem vim perpressus sum, hoc enim nunc adjicio, tum ⁴ vos qui laudabiliter vim attulistis, si quid est quod mihi tarditatis causa succenseatis. Quandoquidem ea fortassis apud Deum melior est atque præstantior quam aliorum celeritas. Bonum enim est, et Deo parumper sese subducere, ut Moyses ille olim ⁵, ac postea Hieremias ⁶, et rursus ad vocantem prompte atque impigre accurrere, quemadmodum Aaron ⁶ et Isaias ⁷, inodo utrumque pio animo fiat, alterum ob propriam infirmitatem, alterum ob vocantis potentiam.

II. Misterium unxit me; misterio paululum secessi, quoad ipse me explorassem; cum misterio etiam simul introeo, præclarum timiditatis infirmitatisque meæ adiutorem, diem hunc asciscens, ut, qui hodierno die a mortuis surrexit, idem me quo-

³ Isa. Lxvi, 5. ⁴ Exod. iv, 13. ⁵ Jerem. i, 6. ⁶ Exod. iv, 27. ⁷ Isa. vi, 8.

^a Alias XLl, quæ autem 1 erat, nunc 2.—Habitata anno 362.

(82) Θεολόγος. Gregorio nobile Theologi cognomen ascribunt ducenti saltem manu exarati codices. Vide in Præf.

(83) Τὸ ἅγιον Πάσχα. Sic Par.; deest in pluribus.

(84) Δι' ἀγάπην. Billius, « propter charitatem et benevolentiam. »

(85) Μέμφοισθε. Par. cod. μέμφοσθε.

Α

ΛΟΓΟΣ Α'.

Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα (85) καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα.

Α'. Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιᾶ, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους περιπτυσώμεθα· εἰπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, μὴ ὅτι τοῖς δι' ἀγάπην (84) τι πεποιηκόσιν, ἢ πεπονθόσι· συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει· δώμεν συγγνώμην ἀλλήλοις, ἐγὼ τε ὁ τυραννιθεὶς τὴν καλὴν τυραννίδα, τοῦτο γὰρ νῦν προστίθημι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυραννήσαντες, εἴ τί μοι μέμφοισθε (85) τῆς βραδυτῆτος, ὡς τάχα γε κρείττων (86) αὕτη καὶ τιμιωτέρα θεῶ τῆς ἐτέρων ταχυτῆτος· ἀγαθὸν γὰρ καὶ ὑποχωρῆσαι θεῶ τι μικρόν, ὡς Μωϋσῆς· ἐκεῖνος τὸ παλαιόν, καὶ Ἰερემίας ὑπερον, καὶ προσδραμεῖν ^B ἐτόλμως καλοῦντι, ὡς Ἀαρὼν τε καὶ Ἡσαΐας, μόνον εὐσεβῶς ἀμφοτέρα, τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν (87), τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν.

Β'. Μυστήριον ἔχρισέ με, μυστηρίῳ μικρὸν ὑπεχώρησα (88), ὅσον ἐμαυτὸν ἐπισκέψασθαι· μυστηρίῳ καὶ συνεισέρχομαι (89), καλὴν ἐπαγόμενος τῇ· ἐμῆς δειλίας καὶ ἀσθενείας ἐπίκουρον τὴν ἡμέραν, ἔν' ὁ ^C σήμερον ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς καμὲ καινοποιήσῃ τῷ

(86) Ὡς τάχα γε κρείττων. « Quandoquidem. » Sic Bas., rectius quam Nicetas, quem secutus est Bil. qui vertit « quanquam. »

(87) Ἀσθένειαν. Bil. « imbecillitatem. »

(88) Ὑπεχώρησα. Bil. « cessi ut meipsam inspicere et explorarem. »

(89) Συνεισέρχομαι. Par. συνέρχομαι.

καίματι, καὶ τὸν καινὸν (90) ἐνδύσας ἄνθρωπον, δὲ τῇ καινῇ κτίσει (91), τοῖς κατὰ Θεὸν γεννωμένοις, πλάστην ἀγαθὸν καὶ διδάσκαλον Χριστῷ καὶ συνεχρούμενον προθύμως καὶ συνανισταμένον.

Γ. Χθὲς ὁ ἄμνος ἐσφάζετο, καὶ ἐχρίοντο αἱ φιλαιαί, καὶ ἐθρήνησεν Αἴγυπτος τὰ πρωτότοκα, καὶ ἡμᾶς παρήλθεν ὁ ὀλοθρεύων, καὶ ἡ σφραγὶς φοβερά καὶ αἰδέσιμος, καὶ τῷ τιμῷ αἵματι ἐτειχίσθημεν (92) · σήμερον καθαρῶς ἐφύγομεν Αἴγυπτον, καὶ Φαραῶ τὸν πικρὸν δεσπότην, καὶ τοὺς βαρεῖς ἐπιστάτας, καὶ τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς πλινθείας (93) ἠλευθερώθημεν (94) · καὶ οὐδεὶς ὁ κωλύσων ἡμᾶς ἐορτάζειν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐορτὴν τὴν ἐξόδιον, καὶ ἐορτάζειν, οὐκ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ κακίας καὶ πορνείας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐκρινείας καὶ ἀληθείας, μηδὲν ἐπιφερομένους (95) Αἴγυπτιακοῦ καὶ ἀθέου φουράματος.

Δ'. Χθὲς συνεσταυρούμην Χριστῷ, σήμερον συνδοξάζομαι · χθὲς συνενεκρούμην, συζωποιοῦμαι σήμερον · χθὲς συνεθαπτόμην, σήμερον συνεγείρομαι. Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν (96) τῷ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι (97) καὶ ἀναστάντι. Χρυσὸν με ἴσως οἴσθε λέγειν, ἢ ἄργυρον, ἢ ὑφάσματα, ἢ λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τιμιῶν, γῆς βέουσιν ὕλην, καὶ κάτω μένουσαν, ἧς αἶψα τὸ πλεῖον ἔχουσιν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ κοσμοκράτορος (98). Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, τὸ τιμιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οικειώτατον (99) · ἀποδώμεν τῇ εἰκόνι (1) τὸ κατ' εἰκόνα, γνωρίσωμεν ἡμῶν τὸ ζῆλωμα, τιμῆσωμεν τὸ ἀρχέτυπον, γνῶμεν τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, καὶ ὑπὲρ τίνος (2) Χριστὸς ἀπέθανε.

Ε'. Γενώμεθα ὡς Χριστὸς, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς ἡμεῖς · γενώμεθα θεοὶ δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ κάκεινος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος. Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα ἡμῶν τὸ βέλτιον ἐπτώχευσεν (3), ἵν' ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν · δοῦλου μορφήν ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἑλευ-

A que spiritu innovet, novoque indutum homine^a, novæ creaturæ, hoc est iis qui secundum Deum nascuntur^b, sicutorem bonum et magistrum donec cum Christo alacri animo et morientem et resurgentem^c.

III. Heri agnus mactabatur, et postes ungebantur, luxitque primogenita Ægyptus, ac nos exterminator præterit, signaculum quippe terrori ipsi ac venerationi fuit, pretiosoque sanguine protecti sumus. Hodie Ægyptum omnino fugimus, et amarulentum illum dominum Pharaonem, et acerbos præfectos; ac luto et lateritio opere liberati sumus, nec quisquam est, qui nos Domino Deo nostro exitus festum celebrare prohibeat; et quidem celebrare, non in fermento veteri malitiæ et nequitiæ, sed in azymis sinceritatis et veritatis^d, nihil Ægyptiaci atque impii fermenti vobiscum ferentes.

IV. Heri cum Christo in crucem agebar, hodie simul glorificor; heri commoriebar, hodie simul vivificor; heri consepeliebar, hodie simul resurgo. Itaque ei, qui pro nobis passus est ac resurrexit, offeramus. Aurum fortasse dicere me putatis, aut argentum, aut texturas, aut pellucidos et ingentis pretii lapides, fluxam fragilemque terræ materiam, humique manentem, cuius majorem partem improbi fero et servi rerum terrenarum ac mundi principis possident. Imo vero nosmetipsos offeramus, hoc est possessionem Deo pretiosissimam, maximeque propriam. Imagini reddamus quod Imagini congruit, dignitatem nostram agnoscamus, exemplar honore prosequamur, mysterii vim intelligamus, et ejus rei gratia Christus morte functus est.

V. Simus ut Christus, quoniam Christus quoque sicut nos. Efficiamur dii præter ipsum, quoniam ipse quoque propter nos homo. Assumpsit quod deterius erat, ut daret quod præstantius est. Egenus factus est, ut illius nos inopia divites esse-

^a Ephes. iv, 25, 24. ^b Joan. i, 13. ^c Rom. vi, 8.

^d I Cor. v, 8.

(90) Τὸν καινόν. Coisl. 1, τὸν νέον.

(91) Κτίσει. In edit. Par. κτῆσει, mennose.

(92) Ἐτειχίσθημεν. «Quasi muro vallati sumus.»

(95) Καὶ τῆς πλινθείας. Bil. «et laterum conlectione.»

(94) ἠλευθερώθημεν. Par. cod. ἠλευθερώμεθα.

(95) Ἐπιφερομένους. «Eπιφέροντες.» «Nihil inferentes Ægyptiaci atque impii fermenti.» Impium Arii dogma intelligit, ut observat Nicetas.

(96) Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν. «Jun vero offeramus.» Mos olim fuit, ut in celebritatibus, tum sacerdotibus, tum profanis, dona offerrentur Deo, imperatori, victori. Quam quidem in Ecclesia consuetudinem viguisse canones passim et historia loquuntur. Deus ipse sibi dona offerri præcepit populo suo his verbis, ubi de celebrandis tribus præcipuis festis leges statuit: «Non apparebis in conspectu meo vacuus.» (Exod. xiiii, 15; xxxiv, 20; Deut. xvi, 16.) Eadem non semel repetit. Credo equidem Gregorii sermonem ad hæc Moysis verba spectare. Sic etiam Dorothæo Archimandritæ visum est. «Quandoquidem, inquit, doctrina 22, Bibl. PP. Græco-Lat. ed. Par. 1624, t. II, p. 858, «in festivis et panegyricis cælibus Domino dona filii Israel ex lege quondam offe-

rebant, hortatur S. Gregorius, ut quemadmodum illi, ita et nos festum agamus.» Ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐορταῖς ἢ ταῖς πανηγύρεσι προσέφερον δῶρα τῷ Κυρίῳ κατὰ τὸν νόμον... παραίνει ἡμῖν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐορτάσαι ὡσπερ ἐκεῖνοι.

(97) Παθόντι. Coisl. 1, ἀποθανόντι. Sic Apost. II Cor. v, 15.

(98) Κοσμοκράτορος. Diabolus «mundi princeps» appellatur, non quod mundi rerumque terrenarum illi sit imperium; sed quod eos, qui scelerate vivunt, in sua potestate habeat. Nicetas.

(99) Τὸ τιμιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οικειώτατον. «Possessionem Deo pretiosissimam.» Sic Billius in prima editione, melius quam in postrema. Sic etiam Nicetas: «qui possessio sumus Deo longe pretiosissima maximeque propria.»

(1) Τῇ εἰκόνι. «Imagini quod imaginis est,» vel, «quod secundum imaginem est, reddamus.» Billius autem, «imaginis decus imaginis rediamus.»

(2) Ὑπὲρ τίνος. Billius, «pro quo.»

(3) Ἐπτώχευσεν. «Egenus factus est,» sic II Cor. viii, 9, «ut illius inopia divites essetis.» Billius vero, «ut illius mendicis factus est, ut illius mendicitate ditemur.»

ius¹². Servi formam accepit¹³, ut libertatem reciperemus. Descendit, ut eveheremur. Tentatus est, ut vinceremus. Contemptus est, ut nos gloria donaret. Mortuus est, ut salutem nobis afferret. Ascendit, ut peccati lapsu lumi iacientes ad seipsum traheret. Omnia quispiam donet : omnia ei, qui seipsum redemptionis pretium pro nobis¹⁴, ac commutationem dedit¹⁵, offerat : nihil autem daturus est tantum, quantum si se ipse obtulerit hujus mysterii rationem probe intelligentem, ac propter illum est.

VI. Ac vobis quidem, ut cernitis, pastor hic bonus, qui animam posuit pro ovibus¹⁶, pastorem offert ; hoc enim sperat, et in votis habet, et a vobis, qui subestis, postulat, duplicemque pro simplici seipsum vobis tradit, ac baculum senectutis¹⁷ baculum spiritus facit ; atque inanimato templo animatum adjungit ; huic, inquam, peregregio et celesti, alterum quaecunque tandem illud et quantumcunque, cæterum ipsi charissimum, multis etiam sudoribus ac laboribus absolutum : atque utinam laboribus dignum adjicere liceat ! suaque omnia vobis proponit. O miram animi magnitudinem, vel, ut verius loquar, paternum amorem ! Canitiem, juventutem, templum, pontificem, testatorem, hæredem, sermones, quorum desiderio flagrabatis ; ac sermones quidem, non temere et in ærem fluentes, nec ultra aures audientium sese porrigentes, sed quæ spiritus describit, tabulisque lapideis sive carnis imprimit¹⁸, non leviter ac superficialiternus insculptos, et qui facile deleri queant, sed altissime consignatos, non atramento, sed gratia.

VII. Atque hæc omnia vobis offert venerabilis hic Abraham, patriarcha ille, illud charum et augustum caput, illud virtutum omnium domicilium, virtutis norma, sacerdotii perfectio : qui voluntarium hodie Domino sacrificium offert, unigenitum illum ex promissione¹⁹. Vos autem et Deo et nobis id muneris loco offerite, ut recte pascamini, in loco pascuæ collocati, et super aquam refectionis educati²⁰, ut recte pastorem cognoscatis, et ab eo cognoscamini, et pastoris in modum ac libere vocantem per ostium sequamini ; alienum autem non sequamini²¹, qui, latronum et insidiatorum more, caulam

¹² II Cor. viii, 9. ¹³ Philipp. ii, 7. ¹⁴ Matth. xx, 28. ¹⁵ Matth. xvi, 26. ¹⁶ Joan. x, 15. ¹⁷ Tob. x, 4. ¹⁸ Ezech. xxxvi, 26 ; II Cor. iii, 2, 3. ¹⁹ Gen. xii, 2 ; Gal. iii, 16. ²⁰ Psal. cxii, 1. ²¹ Joan. x, 14, 5.

(4) *Τὴν ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν*, « ut libertatem reciperemus. » Ita Billius in 4 edit. qui non raro feliciter reddit, quam secundis curis. Vox est Apostoli, Rom. viii, 21, non minus Latina, teste Tullio.

(5) *Ἀνάλλαγμα*. « Culpæ nostræ succidanem. » Ita Billius.

(6) *Γενόμενον*. Sic Regii plerique.

(7) *Διπλοῦν*. « Duo templa, inquit, Pater vobis dono dedit, alterum inanime, quod Nazianzi extruxit, alterum animatum ; » sic seipsum appellat. Ita Nicetas.

(8) *Βακτηρίαν*. « Baculum. » Billius, « subsidiuum. »

A θερίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν (4) · κατήλθεν, ἐν ὄψωθω · ἐπειράσθη, ἵνα νικήσωμεν · ἤτιμάσθη, ἵνα δοξασθῇ · ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ · ἀνῆλθεν, ἐν ἑλκύσει πρὸς ἑαυτὸν κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἀμαρτίας πτώματι. Πάντα διδῶτω τις, πάντα καρποφορεῖτω τῷ δόντι · ἑαυτὸν λυτῶν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλλαγμα (5) · δώσει δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ὅσον ἑαυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα, καὶ δι' ἑκείνον πάντα ὅσα ἐκείνος δι' ἡμῶν γενόμενον (6).

omnia factum, quæcunque ipse propter nos factus

B Γ'. Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ὡς ὁρᾶτε, ποιμένα · τὸ το γὰρ ἐλπίζει καὶ εὐχεται, καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν ὑπὸ χεῖρα ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων · καὶ διπλοῦν (7) ἀνθ' ἀπλοῦ δίδωσιν ὑμῖν ἑαυτὸν · καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν (8) τοῦ γήρωνος βακτηρίαν τοῦ πνεύματος · καὶ προστίθῃσι τῷ ἀψύχῳ ναφ' τὸν ἐμφύχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷ δὲ καὶ οὐρανίῳ, τὸν ὀποιοῦσιν καὶ ἡλίκον, ἀλλ' οὐκ τὸν ἑαυτῷ τιμιώτατον, καὶ αὐτὸν ἰδρῶσι πολλοὺς συντελεσθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ τῶν πόνων ἄξιον · καὶ πάντα προστίθῃσιν (9) ὑμῖν τὰ ἑαυτοῦ. Ὡς τῆς μεγαλοφυΐας, ἣ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεχνίας · τὴν πολιάν, τὴν νεότητα, τὸν ναὸν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν κληροδότην, τὸν κληρονόμον, τοὺς λόγους, οὓς ἐποθεῖτε · καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῆ, καὶ εἰς ἀέρα βέοντας, καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς ἱσταμένους, ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα, καὶ πλαξὶν ἐντυποῖ λιθίναις, εἴτουν σαρκίνας, οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς χαρασσομένους, οὐδὲ βράβως ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐνσημαιομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι (10).

Z'. Ταῦτα μὲν οὖν (11) ὑμῖν ὁ σεμνὸς Ἀβραάμ οὐτός, ὁ πατριάρχης, ἡ τιμὰ κεφαλὴ καὶ αἰδέσιμος, τὸ πάντων τῶν καλῶν (12) καταγίγιον, ὁ τῆς ἀρετῆς κανὼν, ἡ τῆς ἱερωσύνης τελείωσις, ὁ τὴν ἑκούσιον θυσιαν προσάγων τῷ Κυρίῳ (13) σήμερον, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας. Ὑμεῖς δὲ καρποφορεῖτε καὶ Θεῷ καὶ ἡμῖν τὸ καλὸς ποιμαίνεσθαι, εἰς τόπον χλόης κατασκηνοῦμενοι, καὶ ἐπὶ ὕδατος (14) ἀναπαύσεως ἐκτρέφεόμενοι, γινώσκοντες καλῶς τὸν ποιμένα, καὶ γινωσκόμενοι, καὶ ἐπόμενοι καλοῦντι ποιμηνικῶς καὶ ἐλευθερῶς διὰ τῆς θύρας · ἄλλοτριῶν δὲ μὴ ἀκολουθοῦντες ὑπερβαίνοντι διὰ τῆς αὐλῆς, ληστρικῶς τε καὶ

(9) *Προτίθῃσιν*. Sic plures mss. : sed Reg. ἢ οριμῶς· notæ. et Coll. m qui omnium instar esse possit, Basilii in scholiis : προστίθῃσι. Comb. servat προτίθῃσι, et sic vertit : « sua omnia vobis proponit utenda et fruendâ : suorum omnium vobis copiam facit, sui ipsius, templi, filii. »

(10) *Χάριτι*, « gratia. » Billius, « spiritu. »

(11) *Ὅνρ* deest in pluribus mss., verum in codicibus melioris notæ legitur.

(12) *Καλῶν*, « virtutum. » Bil. « honorum. »

(13) *Τῷ Κυρίῳ*. Comb. τῷ Θεῷ.

(14) *Ἐπὶ ὕδατος*. Coisl. 1, ἐφ' ὕδατος. Billius sic vertit : « Quod quidem futurum est, si in loco pascuæ habitetis, et in aqua refectionis educemini. »

ἐπιβούλως, μηδὲ ξένης φωνῆς ἀκούοντας, ὑποκλεπτούσης καὶ διασπαιρούσης ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰς ὄρη, καὶ ἐρημίαις, καὶ βάραθρα, καὶ τόπους, οὓς οὐκ ἐπισκοπεῖ Κύριος, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ὑγιούς πίστεως ἀπαγούσης, τῆς εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν, ἧς ἤκουσεν ἄει φωνῆς (15), καὶ ἀκούει τὰ ἐμὰ πρόβατα, λόγοις δὲ κιδῆλοις καὶ κατεφθαρμένοις συλαγωγούσης καὶ διασπύσης ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ πρώτου ποιμένου· ὧν εἴη πάντας ἡμᾶς, καὶ ποιμένας καὶ ποιμνιον, ὡς νοσερᾶς (16) πόας καὶ θανασίμου πόρρω, καὶ νεμομένους καὶ νέμοντας, ἐν εἶναι πάντας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ νῦν τε καὶ εἰς τὴν ἐκείθεν ἀνάπαυσιν· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας (17). Ἀμήν.

¹⁵ Ezech. xxxiv, 5, 6. ¹⁶ Joan. xvii, 21.

(15) Ἦς ἤκουσεν ἀει φωνῆς, « quam vocem semper audierunt. » Bil. vero, « quam vocem semper audiui. » Minus recte.

(16) Νοσερᾶς. Sic omnes pene mss. : ed. Par. .

A transcendit; nec peregrinam vocem audiat, suffuramtem et a veritate in montes, et solitudines, et voragine, et loca, quæ non visitat Dominus, dispergentem ¹⁵, atque a sana quidem fide abducentem (quæ est in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unam et divinitatem et potentiam, quam vocem semper audierunt, audiantque utinam oves meæ), adulterinis autem sermonibus et corruptis deprædantem, atque a vero et primo pastore distrahentem, a quibus opto, ut nos omnes, tam pastores quam ovile, velut a morbida et pestilenti herba, procul pascamur atque pascamus, unumque omnes simus ¹⁶ in Christo Jesu, nunc et in alterius vitæ requie : cui gloria et imperium in sæcula. Amen.

νοσερᾶς.

(17) Αἰῶνας. Add. plures cod. τῶν αἰώνων, et ita legit Bill.

7 MONITUM IN ORATIONEM II.

I. (18) « Post priorem in Pascha, » inquit Basilius, « scripta hæc oratio videtur. Ex tempore siquidem ac breviter fusa post impositas sibi manus in presbyterum, postquæ fugam illa pronuntiata est. Hæc autem per otium subinde maturius fusiùsque digesta. » Consentiant melioris notæ scripti codices, cujusmodi est Regius 1809, aliique permulti, in quibus proximum oratio ista post primam occupat locum.

II. Concinit Elias Cretensis in hujus orationis argumento, quod Billius sic vertit : « Post autem (priorem in Pascha), ingentem hunc apologeticum per otium conscripsit. » Id rursus Elias, in argumento secundæ invectivæ contra Julianum præfixo, his verbis confirmat : « Nam et illic, inquit, cum amplissimum argumentum esset, nec in oratione, quæ : *In Pascha et tarditatem*, inscribitur, comprehendi posset, in duas orationes eam divisit; nimirum et in hanc, quam modo diximus, et in eum apologeticum, qui magnus appellatur; et hic rursus, cum Juliani perversitatem infamia notandam suscepisset, in duas item orationes ob malignitatis illius magnitudinem rem totam divisit. » Qua ratione traditam ab Hermogene artis rhetoricæ legem, ut ob accusationis aut defensionis magnitudinem causa dividatur, « seculum Gregorium Elias astruit. Hinc non male colligas, ad utramque orationem, sive ad geminas defensionis partes paratum e Pontio accessisse Gregorium; verum de industria aut ex necessitate alteram ab altera fuisse divisam, quod in orationibus, » In lumina et In baptisma « factum constat, ac Elias videtur affirmare. Hæc fusiùs idcirco prosequimur, quod clarissimus vir Tillemontius (19) has orationes, seu potius binas unius ejusdemque orationis partes divellit, quamvis separari nec debeant nec possint. Jam vero dicendum, qua occasione quibusve de causis habita sit hæc oratio. »

III. Cum « vi » quadam ac « tyrannide » presbyter creatus fuisset Gregorius, velut æstro percitus, inopinatoque percussus fulmine, in Pontum ad amicam Basilium fuga se contulit. Hæc ipse in eleganti carmine prosequitur (20). (21) « Ordinatus namque presbyter, » ut legitur in celeberrimi codicis Regii 1809, scholio (22), « religioso quodam metu recessit in Pontum, ubi non ita pridem vitam solitariam egerat. Tum inde rediit apologiam edidit; » hanc nimirum orationem habuit, qua, cum rediisset, se de fuga ac recusato presbyteri munere purgavit; vel, ut cum scholiasta loquar (23), « quod presbyteri munus non suscepisset. » Itaque Gregorius in solitudinem se recepit, non ut sacerdotii dignitatem fugeret, quam invitatus licet ac reluctans susceperat; neque **S** etiam ut, ne ad episcopatum cogereetur; quorum alterum nonnulli scholiastæ significare videntur, alterum a Billio coniectum. Verum fuga elapsus Ponti solitudinem petiit, ut formidandum angelicis humeris

(18) Ἔοικεν οὗτος ὁ μετὰ τὸν εἰς τὸ Πάσχα πρῶτον γεγράφαι· ἐκεῖνος μὲν γὰρ αὐτοσχεδίως ἐκδέδοται, καὶ συντόμως μετὰ τὴν τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν καὶ τὴν φυγὴν ἐκπεφώνηται· οὗτος δὲ ἐν ὑστέρῳ συντάσσεται, καὶ μετὰ πλείονος τῆς σχολῆς καὶ ἐπιτάσεως.

(19) Vita Grrg. § 21.

(20) Carm. 1, vers. 346, et or. xi, n. 6.

(21) Χειροτονηθεὶς γὰρ πρεσβύτερος ἀνεχώρησεν ὑπὲρ εὐλαβείας ἐπὶ τὸν Πόντον, ἔνθα τὸ πρῶτον ἐμόνασεν· εἶτα ἐπανελθὼν ἀπελογήσατο.

(22) Idem scholium exhibent duo. Colb. 269^b et 424^b.

(23) Διὰ τὸ μὴ καταδέξασθαι τὸν πρεσβύτερον.

onus declinaret, Ecclesiæ regimen et animarum, verbo dicam, sacerdotis pastorisque munus; quod, ut cum viro docto (24) loquar, « veluti vicario summo et generali, » hac ordinatione sibi a patre imponi sentiebat. »

IV. Hoc et Elias Cretensis vidit optime: « Divinus ille vir, inquit (25)', quoniam haud lubenti animo suscepto presbyteri gradu.... Ecclesiæ illius (Nazianzenæ) curam suscipere, ac eas partes, quas ille (pater) obire non poterat, explere cogebatur: ipse quidem religioso metu ductus hinc abscedit atque in Pontum migrat, ubi prius, etc.... Hic itaque cum tempus aliquod exegisset.... atque illud staluisset, grave esse in inobedienciæ periculum incidere, e Ponto in patriam revertitur die ipso Paschæ (26). » Religioso igitur metu Theologus solitudinem petierat, rursusque eum metus e Ponto in patriam revocavit, metus, inquam, ne inobedienciæ crimen incurreret.

V. Cum autem plurimos offendisset Gregorii fuga, qui jam « apud Christianos aliquid esse » cœperat, in sui defensionem hanc orationem scripsit (27). « Ostendit, » verba sunt jam laudati scholiastæ, « se freni tam impatientem contumacemque fuisse, ut etiam offensionis fuerit nonnullis, quibus ædificationi quondam ipse fuerat; ob eosque illi apologia opus fuit, qua inobedienciæ timiditatis causas declararet (28). » Itaque, « ne suspicione quidem peccati » huiusmodi laborare tutum ratus, seu fuga, seu reditu « vulneratos » hac apologia « sanare » necessarium habuit. Ex illis enim, « alii levitatem et imprudentiam, » alii « contemptum ordinis; » nonnulli etiam, perinde ac Augustino paulo post, « altioris gradus cupiditatem » objiciebant, aut suspicabantur.

VI. Quapropter longiorem hanc apologeticam orationem scripsit, in qua, ut ait Elias (29), « illud ostendit, nec metum et cessionem suam, nec rursus animi promptitudinem et reversionem reprehendendam esse; » seu quod priori oratione proposuit, « utrumque bonum esse, et Deo subducere se nonnunquam, et vocanti rursus interdum occurrere (30). » Primam partem spectant ea, quibus describit sacerdotum, sive pastorum munera, virtutes, officia, difficultates, pericula, Dei in eos minas, prophetarum et apostolorum oracula, exempla, quæ de suo solitudinis amore tradit, quæ de tempestate qua sub Juliano tunc temporis Ecclesia jaclabatur: non quod (31) « feram illam, ignes, gladios, præcipitia, voragine, ab exteris denique bellum ullatenus formidaret (32). Sed bellum hæreticorum, Christianorum vitia, sacerdotum pugnas, episcoporum dissidia, » jure metuebat (33). Huic bello « imparem se sentiebat ac ultro fatebatur. Hæc metu carnes conficiebant, mentem contrahebant, linguæ vinculum injiciebant, et terga dare » merito persuadebant.

(34) Ad alteram partem, qua reditus causas breviter exponit, pertinent, in cives amor, parentum cura, inobedienciæ timor ac periculum, Jonæ exemplum; quibus omnibus « victus, » tandem, onus subire se profitetur, haud quidem episcopatus, sed sacerdotii, seu pastoris.

9 VII. Etenim « de episcopatu, » ut recte observat doctus Combefisius, « nullus hic ex instituto est sermo, ad quem necdum assumptus Gregorius. » Addere liceat, nec assumendum se tunc cogitabat. Quamvis Billius in argumento hujus orationis, uti et in summaris ac notis passim, affirmet, hic « exponi causas cur episcopatu repudiato in Pontum Gregorius fugerit; » et ideo fugisse quod « præter opinionem ad episcopatum postulabatur. » In eandem opinionem inductus, forsitan ab interprete, videtur Augustinus (34'), qui postquam iterum verba Gregorii ex *Apologetico* descripsit, subjungit: « Hæc dicebat beatus Gregorius, non inter principia emendationis suæ, sed jam episcopus. » Quin et ipse Petavius (35), contra Salmasium, adductis ex apologetico testimoniis, conatur ostendere « episcopatum » a Gregorio vocatum ibidem « principatum, magistratum, præfecturam, imperium, » etc., adeoque « curationem solam, simplexque munus » non esse. Errat vir doctus, dum putat Gregorium de episcopatu verba facere; at nihilominus firmum stat ejus argumentum adversus Salmasium, imo firmiter evadit. Etenim si sacerdotium generatim a Gregorio dictum est « principatus, magistratus, præfectura, » etc., quanto magis id de episcopatu dici potest ac debet!

Alii plures in eundem scopulum impegerunt, ut crederent cum Billio, in Gregorii *Apologetico* de episcopatu ex instituto sermonem esse, quorum errorem sic breviter refellimus. Gregorius initio et in fine orationis profitetur se suscipere quod fugerat: igitur necesse est, ut episcopatum tunc susceperit, si, « episcopatu repudiato, » ut vult Billius, in Pontum fugerit. Deinde hinc etiam sequitur, quod non minus absurdum est, Gregorium, priusquam Sazimorum episcopus crearetur, Nazianzi episcopum fuisse consecratum; vel denique concedendum est, hanc dictam non esse orationem, nec impleta quæ in

(24) Thomass. *De disc. eccl.* pag. 1, lib. II, c. 7, n. 5.

(25) Elias, arg. in hanc orat.

(26) Orat. II, n. 111 et 112.

(27) Or. II, n. 11.

(28) Ἐμφαίνει, ὅτι τοσοῦτον ἀφηγάσεν, ὥστε καὶ τὰς πληγῆναι τῶν πάλαι οἰκοδομουμένων εἰς αὐτὸν, δι' οὓς καὶ τῆς ἀπολογίας ἐδέχθη αὐτῷ, δηλοῦσης τὰς αἰτίας τῆς ἀπειθείας καὶ τῆς δευλείας.

(29) Prolog.

(30) Or. I, n. 1.

(31) Or. II, n. 87.

(32) Ib. n. 79 ad 88.

(33) N. 90.

(34) N. 101 ad 109.

(34') Lib. *Op. imp. cont. Jul.* n. 69, p. 912.

(35) Petav. *De eccles. hier. cont. Salmas.* lib. III, c. 9, n. 11 et 12.

ea narrantur, nisi postquam Sazimorum episcopatu repudiato, Nazianzeni episcopi munia loco patris obeunda suscepit. Quæ quam sint absurda et ab historiæ veritate aliena nemo non intelligit.

VIII. Alia via aggreditur Gabrielinus, ut statuat de episcopatu sermonem esse: « Quoniam, inquit (35*), « sacerdotium commune est sacerdotis ac presbyteri munus, estque fundamentum episcopalis consecrationis..... congruenter factum est, ut simul in eadem oratione declararetur, quæ, quantaque sit sacerdotii professio, et qualem oporteat esse episcopum. » Insinuat præterea Gabrielinus, « consuevisse veteres, eosdem episcopos, » et « presbyteros vocare. » Verum etsi viro docto concederemus, quod ex qualibet communione eruditi scriptores fatentur, ab initio « communem et promiscuam (36), synonymam (36*), indistinctam (37), initio (37*) ac primis Ecclesiæ temporibus (38), » seu apostolorum « diebus (38*), » vel etiam « primo et secundo ineunte sæculo (39), » communem episcopi et presbyteri appellationem fuisse; « post primum attamen sæculum, » fatentibus ipsis Salmasio et Blondello, « distingui cœperunt (39*), secundoque inclinato et ad finem vergente sæculo (40), » ne Dallæo quidem negante, vel « secundo exeunte (41), » 10 tertioque ineunte, ac maxime ab Aerii damnatione medio sæculo quarto, de qua hæresi Epiphanius et Augustinus (42), ita distincta sunt ea nomina, ut ea promiscue deinceps sumere nemini liceret. Hinc orationis titulum Gabrielii explicatione non indigere, eaque gravari nedum juvari, constare debet.

IX. Verum rejecta inscriptionis illa parte: *Καὶ ὁποῖον εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον*, « et qualem esse oporteat episcopum, » quæ profecto Gregorii non est, « perita ac certa res est, et cum erudito Combefisio fas est asserere, « de episcopatu nullum hic ex instituto sermonem esse. » Quid ergo? Creatus presbyter Gregorius pastoris munus refugerat, nunc illud suscipit. Sua erat ordinatione pastor, ut cæteri sacerdotes; qui, ut Chrysostomi (43) verbis utar, « docendi potestatem acceperunt, atque ut Ecclesiæ præsent. » Suscepto igitur Gregorius munere, quod refugerat, pastorum omnium munia hæc in oratione prosequitur. Ad omnes igitur sacerdotes pertinet egregium istud opus; et quamvis ex instituto de episcopatu sermo non sit, quæcunque orator de pastorum sive sacerdotum muniis tam eloquenter quam vere prædicat, ad se pertinere præ cæteris existimare possunt atque etiam debent episcopi, qui sacerdotii arcem occupant. Merito, proinde codices optimæ notæ hanc Gregorii orationem, librum *De sacerdotio* *Περὶ ἱερωσύνης*; generalim inscribunt, quo vocationis ecclesiasticæ ac sacerdotii regulæ sanctiores legesque, « pauca » vero dogmatica continentur, ut omnium accuratissimus Colb. ms. 4248 annotavit.

X. Ex tam eximio opere, sex itidem libros *De sacerdotio* Chrysostomus, quatuor etiam *Curæ pastoralis* Gregorius magnus, ita hauserunt ac velut ex archetypo expresserunt, ut propemodum nihil aliud præstitisse videantur, quam dilatasse et amplificasse quæ a Theologo acutius, brevius nervosiusque dicta fuerant. Et certe, quod ante nos observavit vir nomine et ingenii monumentis, atque imprimis edito Gregorio clarus, non eodem solum argumento, verum etiam simili occasione, opera de sacerdotio in suo quæque genere egregia, trias illa Patrum elaboravit. Expostulantibus amicis respondent omnes; et cur sacerdotium fugerint reddita ratione, fugæ apologiam condunt. Omnes regimen Ecclesiæ captantium insaniam, officii difficultatem et pericula ostendunt. Qua scientia, qua sapientia, qua prudentia, qua perfectione, qua sanctitate et arte opus sit, ut animæ curentur, regantur, et ad cælum usque evehantur, exponunt. Quin et Gregorium nostrum habere se ac sequi Gregorius magnus ab initio statim libri tertii declarat his verbis: « ut enim longe ante nos reverendæ memoriæ Gregorius Nazianzenus edocuit, non una eademque cunctis exhortatio congruit, » etc. Idem sanctus pontifex, lib. 1, c. 1, celeberrimam illam sententiam, « Ars artium et scientia scientiarum » est « hominem regere, » ab hoc Theologi opere, num. 16, mutuatus est. Nec vero quisquam existimet Gregorii magni laudem idcirco minui. Ista enim apologetica oratio tam eximium opus est, ut dignum sit ex quo Gregorius magnus multa excerptisse videatur. Ipse Augustinus ex eodem libro arma contra Pelagianos deprompsit. Denique Facundus Hermianensis, Eulogius Alexandrinus, alique bene multi Ecclesiæ Patres et doctores ex eodem fonte bene multa hauserunt.

(35*) Schol. in or. n, n. 1.

(36) Petavius, Append. *De eccles. hierar.*, l. II, c. 1, n. 2.

(36*) Blondel. *Apol.*, p. 52.

(37) Bever., *Cod. Can. Eccl. prim. vind.*, l. II, c. 3, n. 3.

(37*) Petav., *ibid.*, c. 6, n. 3.

(38) *Ibid.*, c. 1, n. 2.

(38*) Bever., *ibid.*, l. II, c. 9, n. 2 et 4

(39) *Ibid.*, n. 4.

(39*) Petav., *ibid.*, l. II, c. 2, n. 3.

(40) Bever., l. II, c. 2, n. 3.

(41) *Ibid.*, c. 9, n. 4.

(42) Epiph., hæc. LXXV; Aug., hæc. LIII.

(43) Hom. 2 in I ad Tim. : *Καὶ γὰρ καὶ αἱ τοὺς διδασκαλίαν εἶσιν ἀναδεγμένοι καὶ προστασίαν τῆς Ἐκκλησίας.*

ORATIO II^a.

A

ΛΟΓΟΣ Β'.

11 *Ejusdem apologetica, in qua causas exponit, ob quas, post sibi impositam sacerdotii dignitatem, in Pontum fugerit, ac rursus Nazianzum redierit, et quæ sui sacerdotis professio.*

I. Victus sum, et me victum fateor; *subditus sum Domino, et oravi eum*²⁴. Libet enim a beatissimo Davide sermonis initium sumere, vel ab eo potius, qui in Davide locutus est, ac per eum etiamnum loquitur. Quoniam etiam optimus hic ordo est, ut qui vel sermonem, vel rem aliquam auspicatur, a Deo initium ducat, et in Deo conquiescat. Causam vero vel prioris contentionis, ac *pusillanimitatis*, ob quam *elongavi fugiens*²⁵, peregreque a vobis hauri exiguo fortasse tempore, iis quidem certe, qui mei desiderio tenebantur, abfui; vel præsentis lenitatis ac mutationis, ob quam me rursus vobis tradidi, alii quidem aliam quampiam, pro suo in nos, vel odio vel amore, suspicentur, atque in medium afferant; illi nimirum me culpa minime liberantes, hi contra laudibus etiam efferentes. Nihil enim hominibus adeo suave ac jucundum est, ut de rebus alienis sermonem habere: idque præsertim, si vel benevolentia quadam vel odio trahantur, a quibus veritas plerumque subripi solet. Ego vero nihil veritus, rem, ut se habet, in medium proferebam, atque utrique partì æquum me arbitrum præbebo, nempe et iis qui me accusant, et iis qui prompto et alacri animo causæ meæ patrocinium partim meipsum accusem, partim etiam purgem ac defendam.

²⁴ Psal. xxxvi, 7. ²⁵ Psal. lrv, 8.

^a Alias prima; quæ autem 2 erat, nunc 3. Habita anno 362.

(14) *Μετά*. Jes. habet *διά*, sic etiam Reg. a, qui C pro *ἐπάγγελμα* legit *μέγεθος*.

(45) Adiunt nonnulli *codd.* et editi: Καὶ οὖν εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον, et qualem esse episcopum oporteat.

(46) Καὶ τὴν ἤτταν ὁμολογῶ. Bill. et idque agnosco, et fateor.

(47) Ἰκέτευσα. et Obsecravi, obtestatus sum. et Aliud hic Greg. ad verba Psalmistæ: et Subditus esto Domino, et ora eum (Psal. xxxvi, 7).

(48) Μοι. Deest in Reg. a.

(49) Ἀρχομένῳ. Ita Reg. r, sed a habet ἀρχομένου.

(50) Ἀναπαύεσθαι. Combef. legit ἐπανάγεσθαι. Sic etiam legisse videtur Rufinus. Gabriellus sic vertit hunc locum: et ut a Deo incipias, et in Deum pariter desinas. et Observat hujus rei insitam et quasi consignatam in animis notionem ita habuisse omnes, ut externi quoque sapientes idem ferme suis monumentis testatum reliquerint. Sic Theocr., idyll. 17. vers. 1.

Ἐκ Διὸς ἀρχόμεσθα, καὶ εἰς Δία λήγετε, Μοῖσαι. Ab Jove incipiamus, et in Jovem desinite, Musa.

Sic etiam Demosthenes, epist. 1, Παντὸς ἀρχομένῳ σπουδαίου λόγου καὶ ἔργου ἀπὸ τῶν θεῶν ὑπολαμβάνω προσήκειν πρῶτον ἀρχεσθαι. et Quicumque velit ad graviores aliquam orationem aut actionem aggredi, eum decere existimo a diis primum exordiri. et Id cum illis de stetit diis plane persuasum esset, quid nobis tandem faciendum est, quibus veri Dei cognitio, eo ipso menti nostræ in tantis tenebris clarissimum lumen præferente, illuxit?

Τοῦ αὐτοῦ ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἐνεκεν, καὶ αὐθις ἐπανόδου ἐκείθεν, μετὰ (44) τὴν τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν, ἐν ᾧ τί τὸ τῆς ἱερωσύνης ἐπάγγελμα (45).

A. Ἦττημαι, καὶ τὴν ἤτταν ὁμολογῶ (46). ἐπάτην τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέτευσα αὐτόν (47). ὁ γὰρ μοι (48) μακαριώτατος Δαβὶδ ἀρχέτω τοῦ λόγου. μᾶλλον δὲ ὁ ἐν τῷ Δαβὶδ φθειγόμενος, καὶ εἰσπί καὶ νῦν δι' αὐτοῦ φθειγόμενος. Ἐπειδὴ καὶ τάξις ἀρίστη παντὸς ἀρχομένῳ (49) καὶ λόγου καὶ πράγματος, ἐκ Θεοῦ τε ἀρχεσθαι, καὶ εἰς Θεὸν ἀναπαύεσθαι (50). Τὸ δὲ αἴτιον ἢ τῆς πρῶτου στάσεως (51) καὶ ὀλιγοψυχίας, δι' ἣν ἐμάκρυνα φωραδεύων, καὶ ὑλλίσθη ἀπ' ὑμῶν χρόνον οὐ μικρὸν ἴσως τοῖς γε ποθοῦσιν, ἢ τῆς νῦν ἡμερότητας καὶ μεταβολῆς, δι' ἣν αὐθις ἑμαυτὸν ἔδωκα φέρων ὑμῖν (52), ἄλλος μὲν ὄλο τι οἰέσθω τε καὶ λεγέτω τῶν ἢ μισούτων ἢ ἀγαπῶντων ἡμᾶς. ὁ μὲν οὐκ ἀφίεις αἰτίας (53), ὁ δὲ καὶ πρῶτα ποδοσχομένους (54). οὐδὲν γὰρ οὕτως ἦδὲ τοῖς ἀνθρώποις ὡς τὸ λαλεῖν τὰ ἀλλότρια, καὶ μάλιστα ἐὰν τύχῃσιν ὑπ' εὐνοίας τινὸς ἢ μίσους ἐλκόμενοι, ὑπ' ὧν καὶ φιλεῖ κλέπτεσθαι ὡς τὰ πολλὰ ἡ ἀλήθεια. Ἐγὼ δὲ τάληθές (55) εἰς μέσον θήσω, μηδὲν αἰσχυρθεῖς, καὶ διατιθήσω δικαίως ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσιν, ὅσοι τε κατηγοροῦσιν ἡμῶν, καὶ ὅσοι ὑπεραπολογῶνται προθύμως. τὸ μὲν τι κατηγορήσας ἑμαυτοῦ, τὸ δὲ ὑπεραπολογησάμενος.

suscipiunt: eam videlicet rationem tenens, ut

(51) *Στάσεως*. Billius in prima edit. et quietis vertierat. Gabr. reddit, et secessionis. et Constantinus Sebastianus Olivetanus interpretatur, et dissensionis. et Comb. et renitentia, et non absurde forsitan et inobedientia. et Sed nihil horum satis. Observat Tillemontius adversariorum sensum et verba, imo et scelus esse, cuius culpam in se transfert Theologus. Vertendum igitur, et seditionis, et addendum, et ut aiunt. et Lucem his affert non modicam Philæ epigramma in margine operum Gregorii, Lambecio et Tollio testibus.

Τὸν ἀστικὸν θόρυβον οὐ στέργων, πάτερ, εἰς Πόντον ἐκπλεῖς· ἀλλ' ὑποστρέφεις πάλιν, Ἐκείθεν ἡμῖν ἔλθον οὐ φαῦλον φέρων.

Urbis tumultum non ferens, o pater, In Pontum navigas; at remeas rursus, Hinc nobis opes non contemnendas advehens.

His patet et tumultum et ex seditione ortum.

(52) Ἰμῖν. Coisl. 2 et alii edd. ἡμῖν, mendose.

(53) Ἀφίεις αἰτίας. Gregorio usitata elocutio; sic in eadem oratione: οὐκ ἀφήσει τοῦ τῆς ἀπειθείας ἐγκλήματος. et Inobedientia culpa minime liberabit.

(54) Προσαποδοσχομένους. et Alii vero benigne etiam excipientes, defensionem etiam suscipientes.

(55) Ἐγὼ δὲ τάληθές. Sic Reg. r, sed Jes. et Pass. ἐγὼ δὲ τὸ ἀληθές.

Β'. Καὶ ἵνα γε καθ' ὁδὸν ὁ λόγος ἡμῶν προίη, περὶ ἧς δειλίας προτέρας οὐσης καὶ διαλέξομαι· οὐδὲ γὰρ ἀνέχομαι πλήτεσθαι τινὰς ἐν ἔμοι τῶν πάντα τηρούντων ἐπιμελῶς τὰ ἡμέτερα, εὐ τε καὶ ὡς ἐτέρως ἔχοντα· ἐπειδὴ τι τὸ καθ' ἡμᾶς εἶναι Χριστιανοῖς εὐδόκησεν (56) ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς ἤδη πεπληγότας, εἴπερ τινὲς εἰσὶ, διὰ τῆς ἀπολογίας ἰάσομαι· καλὸν γὰρ μήτε ἀμαρτάνοντα, μήτε ὑπονοοούμενον, ἕως ἂν οἶόν τε ἦ, καὶ ὁ λόγος αἰρή (57), τιθέναι πρόσκομμα τοῖς πολλοῖς ἢ σκάνδαλον· εἴπερ καὶ τοῖς ἕνα τῶν μικρῶν σκανδαλισασιν ἴσμεν ὅπως ἀπαραίτητος καὶ βαρυστάτη παρὰ τοῦ ἀψευδοῦς ἢ τιμωρία. *derint* ²⁵, quam certa, quamque atrox et acerba, ab ignoremus.

Γ'. Ἐγὼ γὰρ ἔπαθον τοῦτο, ὦ ἄνδρες, οὔτε ὡς ἀπαιδευτος καὶ ἀσύνετος (58), ἀλλὰ μᾶλλον, ἵνα καὶ μικρὸν τι καυχῆσωμαι (59), οὔτε ὡς ὑπερόπτης τῶν θεῶν νόμων καὶ διατάξεων. Ὅτι καθάπερ ἐν σώματι τὸ μὲν τι (60) ἄρχον ἐστὶ καὶ οἶον προκαθεζόμενον, τὸ δὲ ἀρχόμενον καὶ ἀγόμενον· οὕτω καὶ ταῖς Ἐκκλησιαίς διέταξεν ὁ Θεὸς ἰσότητος νόμῳ τῆς ἐχούσης τὸ κατ' ἀξίαν (61), ἢ κατ' ἐξουσίαν, ἢ (62) τὰ πάντα συνέδησε (63), τοὺς μὲν ποιμαίνεσθαι τε καὶ ἀρχεσθαι (64), ὅσοις τοῦτο λυσιστελέστερον, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς τὸ δέον ἰθυνομένους (65)· τοὺς δὲ εἶναι ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῆς Ἐκκλησίας, ὅσοι τῶν πολλῶν εἰσιν ἀνωτέρω κατ' ἀρετὴν καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οἰκειώσιν (66), λόγον ψυχῆς πρὸς σῶμα, ἢ νοῦ πρὸς ψυχὴν ἐπέχοντας (67)· ἐν ἀμφοτέροις συντεθέντα ἀλλήλοις καὶ συγκραθέντα, τὸ τε ὑστεροῦν καὶ τὸ πλεονάζον, ὡς περ ἐν μέλεσι, καὶ τῇ ἁρμονίᾳ τοῦ πνεύματος συμβιβασθέντα καὶ συνδεδεθέντα ἐν ἄρτιον ἀποδειχθῆ (68) σῶμα, καὶ αὐτοῦ Χριστοῦ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν ὄντως ἄξιον.

Δ'. Οὔτε οὖν τοῖς ἄλλοις ἀναρχίαν καὶ ἀταξίαν λυσιστελέστεραν οἶδα τάξεως καὶ ἀρχῆς, οὔτε ἀνθρώπους· ἀλλὰ τούτοις καὶ πάντων οὐχ ἥκιστα (69), ὅσα καὶ

12 II. Atque ut recta via oratio nostra progrediatur, de timiditate, quæ prior exstitit, priore quoque loco disseram. Neque enim ferre possum nonnullos ex iis, qui res nostras, tam recte, quam secus se habent, sedulo explorant, in me offendi, quandoquidem nobis benigna Dei voluntate aliquid apud Christianos esse contigit; et iis, qui jam vulnus acceperunt, si qui sunt, facti mei defensione medebor. Pulchrum est enim, nec peccando, nec suspicionem subeundo, quando fieri potest, ac ratio sinit, offendiculum aut scandalum multis ponere: quippe cum iis etiam, qui unum ex pusillis offenderint ²⁵, quam certa, quamque atrox et acerba, ab eo qui mentiri nescit, pœna constituta sit, non

B III. Mihi siquidem, o viri, non ut imperito et insipienti, imo ut nonnihil gloriæ, contra magis, nec ut divinarum legum et constitutionum contemptori hoc accidit. Nam quemadmodum in corpore aliud principatum tenet, ac velut præsidet, aliud subest et regitur ²⁶: ad eundem quoque modum Deus, vel æquitatis lege, quæ meritum cuiusque perpendit, vel etiam providentiæ, per quam omnia inter se velut devinxit, hoc in Ecclesiis constituit (²⁶), ut alii pascantur et pareant (quibus videlicet id utilius est), ac tum sermone, tum opere, ad officia dirigantur: alii autem ad *Ecclesiæ perfectionem pastores ac magistri sint* ²⁷, nimirum qui virtute, conjunctioneque et familiaritate apud Deum, vulgo sublimiores sunt, rationem animæ ad corpus, aut mentis ad animam obtinentes; ut hæc duo, hoc est et id, quod deficit, et id quod redundat, inter se, velut in membris, composita et compacta, spiritusque compage connexa et colligata ²⁸, unum corpus ²⁹, omni ex parte perfectum, atque ipso Christo, qui caput nostrum est ³⁰, omnino dignum existant.

IV. Quamobrem nec aliis solutam atque effrenatam licentiam et confusionem ordine ac principatu conducibiliorem esse censeo, nec ipsis hominibus,

²⁵ Matth. xviii, 6. ²⁶ I Cor. xii, 12. ²⁷ Ephes. iv, 11. ²⁸ ibid. 16. ²⁹ I Cor. xi, 20. ³⁰ Ephes. iv, 15.

(56) *Εὐδόκησεν*. Comb. ἡδύδοκησεν.

(57) *Αἰρή*. Codices nonnulli αἰρή, sed meliores ut addidimus: « ac ratio sinit. » Sic Billius in prima edit.

(58) *Καὶ ἀσύνετος*. Desunt in Jes. et in sex Collb., sed in aliis pluribus optimæ notæ, tum Regiis tum Collb. leguntur; et, quod est maximi momenti, in Basilio. Πρὸς τὸ [οὔτε ὡς ἀπαιδευτος καὶ ἀσύνετος] ἔδει ἀκολούθως εἰπεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον, ὡς πεπαιδευμένος καὶ συνετός. « Post illud, » non ut imperito et insipienti « consequens erat ut diceret, imo ut admodum peritio ac sapienti. » Quapropter sic vertendum, ut Gregorii reticentia intelligatur; « imo vero, ut et ego modicum quid gloriæ, contra magis; » ἀλλὰ μᾶλλον, quod Billius prætermisit.

(59) *Καυχῆσωμαι*. Jes., Pass. in ed. Καυχῆσωμαι.

(60) *Τὸ μὲν τι*. « Aliud quoddam. » Rufin., Bill., Gabr. « aliud membrum » interpretantur, non recte. Siquidem Gregorius his verbis, τὸ μὲν τι, « aliud quoddam principatum tenet, » animam intelligit, ut ex sequentibus manifestum est: « vulgo sublimiores sunt, rationem animæ ad corpus, aut mentis ad ani-

mam obtinentes, » etc.

(61) *Τῆς ἐχούσης τὸ κατ' ἀξίαν*, « quæ uniuscujusque dignitatis rationem habet. »

(62) *ἢ*. Comb. ἢ. Bas. ἢ τις.

(63) *Συνέδησε*. Jes. et Pass. συνέδησεν.

(64) *Ἀρχεσθαι*. Reg. 1, ἀρχεσθαι.

(65) *Ἰθυνομένους*. Collb. m, in margine εὐθουνομένους.

(66) *Οἰκειώσιν*. Combef. οἰκειότητα, et vertit « necessitudine. »

(67) *Ἐπέχοντας*. Sic Pass. et quinque Colbert., alii ἐπέχοντες. Prave in editis ἐπεσχόντας.

(68) *Ἀποδειχθῆ*. Reg. r, ἀποδειχθῆναι.

(69) *Οὐχ ἥκιστα*. Id est, interprete Basilio, μάλα ἥκιστα δ' ἐν ἀνθρώποις, « imo, quam maxime hominibus. » Τούτο γὰρ τὸ οὐχ ἥκιστα βούλεται. « Hoc enim sibi vult, non minus. » Videntur hæc a Theologo scripta ad imitationem Platonis, lib. xii *De legibus*: Μελετητέον εὐθύς ἐκ τῶν παιδῶν ἀρχαῖν τε ἄλλων, ἀρχεσθαι θ' ὑφ' ἐτέρων· τὴν δ' ἀναρχίαν ἐξαιρετέον ἐκ παντὸς τοῦ βίου ἀπάντων, τῶν ἀνθρώπων τε καὶ τῶν ὑπ' ἀνθρώπους θηρίων. Curandum est statim a pueris, ut et imperent aliis, et aliorum im-

imo etiam **13** his tanto minus id conducit, quod A gravioribus in rebus periclitantur : quibus magnum illud atque amplum est, si minus id, quod rationis primum est, servent, hoc est ut nihil peccent ; at certe id, quod posterius est, cum peccant, emendari atque in viam reduci. Quod quoniam præclarum ac justum esse visum est, par meo quidem iudicio malum est, ac perique inordinatum, et omnes præesse atque imperare velle, et neminem id suscipere. Nam profecto, si omnes hoc, sive ministerium dicere oportet, sive imperium defugiant, maxima ex parte claudicabit, nec jam pulchritudinem suam retinebit pulchrum illud Ecclesiæ complementum. Ubinam porro, et a quibusnam Deus mysticis illis ac sursum ferentibus sacris coleretur, quibus nec majus quidquam, nec præstantius apud nos est, si nec B rex, nec præfectus esset, nec sacerdotium, nec

περὶ μειζόνων αὐτοῖς ὁ κίνδυνος ὁ ὡς μέγα, κἀν εἰ τὸ πρῶτον (70) τοῦ λόγου μὴ σώζοιεν, τὸ μὲν ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ τὸ γε δευτέρον ἐκείνου, τὸ ἁμαρτάνοντας ἐπανάγεσθαι. Ἐπειδὴ τοῦτο καλὸν ἐφάνη καὶ δίκαιον, ἴσον ἐμοὶ (71) κακὸν καὶ ὁμοίως ἀπακτον, πάντας τε ἄρχειν ἐθέλειν, καὶ μηδένα δέχεσθαι (72) ὡς, εἴ γε πάντες φεύγοιεν ταύτην τήν εἰπε λειτουργίαν χρῆ λέγειν, εἴτε ἡγεμονίαν, χωλεῖται ἂν τῷ μεγίστῳ μέρει, καὶ οὐδ' ἂν καλὸν εἴη μένοι τὸ καλὸν τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα (73). Ποῦ δ' ἂν εἴη (74) καὶ παρὰ τίνων θρησκειούτο ἡμῖν ὁ θεὸς τὰ μυστικά καὶ ἄνω φέροντα, ὃ δὴ μεγίστον ἐστὶ τῶν ἡμετέρων καὶ τιμιώτατον, οὐκ ἔντος βασιλείας, οὐδὲ ἔντος ἀρχοντος, οὐδὲ ἱερατείας, οὐδὲ θυσίας, οὐδ' ὅσα ὡς μέγιστα ἐπὶ μεγάλοις τοῖς πταισμασιν, οἱ πάλα (75) ἀπειθεῖς κατεκρίθησαν :

V. Nec velo alienum ac præposterum est, multos ex iis, qui divinarum rerum studio dediti sunt, e subditorum classe atque ordine ad imperium evehi, nec ab usitatis philosophiæ legibus remotum, ac cum probro et dedecore conjunctum : quemadmodum nec probro nautæ proratum esse, nec prorætæ, qui ventos recte et cum laude observavit, clavum regendum suscipere, aut, si lubet, forti ac strenuo militi cohorti præesse, et ei, qui cohorti recte præfuerit, exercitium ducere, totiusque belli principatum suscipere. Sed neque id, quod homines quidam plane improbi et absurdi, quique aliorum res propriis affectibus perpendunt, existimare fortasse queant, hujusce honoris gradus ob altioris cupidi-

sacrificium, nec alia omnia, quibus olim inobedientes homines et contumaces ingentia peccata multati sunt?

perata faciant. Eliminanda est anarchia ex omni vita omnium, tum hominum, tum pecudum quæ hominum imperio subjacent.

(70) *Ὁς μέγα, κἀν εἰ τὸ πρῶτον*, etc. « Nam etsi minus, quod primum est rationis, servaverint, ut nihil omnino peccent ; at his tamen præterea magnum, quod ab illo proximum est, ut a peccatis revoventur. » Obscuro huic loco parum affert lucis Billiana interpretatio. Particula εἰ hic redundat, teste Elia.

(71) *Ἐμοὶ*. Deest in Reg. r, Jes. et quinque Colb.

(72) *Δέχεσθαι*. Billius ita scripserat ad oram Bas. ed., «ed ἄρχεισθαι integrum in textu reliquerat : δέχεσθαι optimum est, ut ait Combefisius ; in tribus Vaticanis codicibus aliisque paucioribus legitur, sed et in Basilio plenius : Καὶ μηδένα δέχεσθαι τὴν ἀρχήν. Verum, ut hoc fateamur, certe plerique manu exarati codices, Vaticani, si tres excipias, Regii fere omnes, Pass., Coisl. 2, Or. 4, etc., habent ἄρχεισθαι : quæ vox si tollatur, perit in verbis lusus Gregorio familiaris. Præterea quid prohibet quominus active sumatur, ut apud Homerum *Iliad.* β, v. 345 : Ἄρχειν Ἀργείοισι, « impera Argivis. » Sic evanescent quidquid a Gabrielo objicitur.

(73) *Πλήρωμα*, « Complementum, » vox illa durior videtur Combefisio, qui vertit, « cæsus. » Mallem, « pleni udo. »

(74) *Ποῦ δ' ἂν εἴη*. Depravatum hunc fuisse locum queritur novus interpres Gallicus hujus orationis, et male intellectum ab iis, qui Gregorium sive in Latinum, sive in Gallicum sermonem vertere studuerunt. Vetus interpres Gallicus Græca male intellecta male reddidit : Latinus vero non satis perspicue est

E'. *Ἄλλ'* οὐδὲ ξένον τι καὶ ἀπὸ τρόπου τοῖς πολλοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφούσιν (76) ἐπὶ τὸ ἄρχειν ἀναβαίνειν ἀπὸ τοῦ ἄρχεισθαι, οὐδὲ ἐξω τῶν νενομισμένων τῆς φιλοσοφίας (77) ὄρων, καὶ φέρον εἰς θνείδος ὡσπερ οὐδὲ αὐτῆ τῶν εὐδοκίμων τὸ πρῶρατεῦσαι, καὶ πρῶραεῖ καλῶς τοὺς ἀνέμους τηρῆσαντι τὸ πιστευθῆναι τοὺς οἰακὰς ἢ εἰ δὲ βούλει, στρατιώτη γενναίῳ τὸ ταξιαρχῆσαι, καὶ ταξιαρχῆ καλῶ τὸ στρατηγῆσαι τε καὶ πολέμου παντὸς ἡγεμονίαν ἐγχειρισθῆναι. Ὁ μὴ οὐδ', ὅπερ ἂν ὑπολάβοι τις ἴσως τῶν πάντα ἀτόπων καὶ μοθηρῶν, οἱ κρίνουσι τὰ τῶν ἄλλων τοῖς οἰκείοις πάθεσιν, ἡσχύνθην τοῦ βῆθμου τὴν τάξιν ἐπιθυμία τῆς μεζονος (78) οὐχ οὕτως ἐγὼ ἢ τοῦ θεοῦ μεγέθους, ἢ τῆς ἀνθρωπίνης ταπεινώσεως ἀπειρος,

C interpretatus. Is autem est Gregorii sensus : *Si desint ministri, sacra atque augusta mysteria, quibus nihil in Christiana religione præstantius, interibunt. Si que continget ut, cum simus absque rege, absque sacerdotio, iisdem involvamus malis, quibus olim contumaces Judæi ob ingentia scelera multati sunt, juxta Osæ prophetiam iii, 4 : « Sine rege, sine principe, sine sacerdotio, sine sacrificio. »*

(75) *Οἱ πάλα*. Ita Regii ; in edit. oī, male.

(76) *Πολλοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφούσιν*. Sav. τῶν τὰ θεῖα φιλοσοφούντων.

(77) *Φιλοσοφίας*. Nec a constitutis philosophiæ finibus. Externam profanamque philosophiam intelligunt Elias et Basilius. Annon potius eam significat Gregorius, de qua mox loquitur adversus monachorum æmulos, qui forsam jam tum Christianam philosophiam, seu professionem monasticam sacerdotio repugnare causarentur?

(78) *Ἐπιθυμία τοῦ μεζονος*. Nempe βῆθμου. Ita natura comparati sunt homines, ut credere nequeant quemquam honores ac dignitates vere et humilitatis causa rejicere, sed statim suspicentur eum simulate id facere. Itaque cum Gregorius creatus fuisset presbyter, atque in Pontum fugisset, nonnulli id eum pinguioris dignitatis cupiditate fecisse suspicati sunt. Quam suspensionem vir sanctus a se removet. In eandem aliquot post annos suspicionem venit Augustinus. Possid., cap. 4. Nam cum eum Valerius presbyterum creasset, idque ipse permolestè ferret, atque etiam « ubertim fletet, nonnulli lacrymas » ejus ex inanis gloriæ cupiditate promanare suspicabantur, et tanquam eum consolabantur ac dicebant, quia locus presbyterii, licet ipse majori dignus esset, appropinquaret tamen episcopatu, iam contra longe

ὡς μὴ μέγα νομίζεῖν πάση γεννητῇ φύσει, καὶ ὅπως οὖν (79) πλησιάζειν Θεῷ τῷ μόνῳ φανοτάτῳ καὶ λαμπροτάτῳ, καὶ ὑπερέχοντι πάσης ὕλικῆς τε (80) καὶ ἀύλου φύσεως καθαρότητι.

quis est, naturamque omnem, tum materia constantem, tum a materia secretam, puritate superat, vel quocumque modo appropriatam.

Γ'. Τί οὖν ἔστιν ὃ πέπονθα; καὶ τίς ὁ λόγος τῆς ἐμῆς ἀπειθείας; Οὐδὲ γὰρ ἔδοξα τοῖς πολλοῖς ἐν ἑμαυτῷ τότε μένειν, οὐδ' εἶναι ὡσπερ (81) ἐγνωσκόμεν, ἀλλ' ἕτερος ἐξ ἑτέρου τις γεγρονέναι, καὶ πλέον ἢ καλῶς εἶχεν ἀντιτείνειν καὶ αὐθαδιάζεσθαι (82). Τοῦτου δὴ τὰς αἰτίας ἀκούοιτ' ἂν ἡδὴ πάλαι ποθοῦντες. Μάλιστα μὲν τῷ ἀδόκητῳ πληγείς, ὡσπερ οἱ τοῖς αἰφνίδιοις τῶν ψόφων καταπλαγέντες, οὐ κατέτχον τοὺς λογισμούς· καὶ διὰ τοῦτο ἔλυσα τὴν αἰδῶν (83), πάντα τὸν χρόνον ταύτης συνειθισμένος. Ἐπειτά μὲ τις ὑπεισφύει ἔρωσ (84) τοῦ καλοῦ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναχωρήσεως· ἥς ἐραστῆς γενόμενος ἐξ ἀρχῆς, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις ἄλλος τῶν περὶ λόγους (85) ἐσπουδακῶν (86), καὶ ἦν ἐν τοῖς μεγίστοις καὶ χαλεπωτέτοις κινδύνοις καθυποσχόμενος τῷ Θεῷ, καὶ τι (87) καὶ προσεψάμενος ταύτης, ὅσον ἐν προθύροις γενέσθαι, καὶ πλεονά μοι τὸν πόθον ἐξαφθῆναι· διὰ τῆς πείρας, οὐκ ἤνεγκα τυραννούμενος καὶ εἰς μέσους τοὺς θυρούθους ἰσθούμενος, καὶ ὅσον ἀπὸ ἱεροῦ τινας ἀύλου τοῦ βίου τούτου πρὸς βίαν ἀποσπώμενος.

Ζ'. Οὐδὲν γὰρ ἔδοκει μοι τοιοῦτον οἷον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον (88), εἰς αὐτὸν συστραφέντα, μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσεπιόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, αὐτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ. Ζῆν ὑπὲρ τὰ ὀρώμενα. καὶ τὰς θείας ἐμψάσεις ἀεὶ καθαράς ἐν αὐτῷ φέρειν ἀμυγῆς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὧντως ἑσοπτρον ἀπλήρωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων καὶ ὄν (89) καὶ ἀεὶ

²¹ I Cor. xiv, 28.

alia de causa fieret. Hinc Augustinus, ep. al. 148, nume 21. « Multis sermonibus, qui ad vulnus meum non pertinerent, dolorem meum bono animo consolati sum. » Oneris videlicet magnitudinem vir optimus ac summa humilitate præditus extimescebat; et illi ut ambitionis morbo laboranti medicinam adhibebant.

(79) Ὅπως οὖν. Scripti codices vulgo ὅπως ὧν divisim.

(80) Ὑλικῆς τε. Ita Reg. cum quinque Colb.

(81) Ὅσπερ. Coisl. 1, ὅσπερ. Sic Colb. 5. Jes. ὅσπερ.

(82) Αὐθαδιάζεσθαι. Coisl. 1 et 2, Colb. 3.

(83) Αἰδῶν. Codices nonnulli sic accunt, αἰδῶ.

(84) Ἐρωσ. Sic legendum ex aliis Gregorii verbis forsam quis inferat. Mox namque, quasi repetita voce qua usus fuerat, numero proxime sequenti ait: Ἐτὶς ὅμων τούτῳ τῷ ἔρωτι. Verumtamen omnes manu scripti codices, si paucissimos excipias, pro ἔρωσ habent, ἔλεος. Ipse Billius agnoscit, qui in margine el. Basil. scripsit: ἔλεος in antiquis; et infra ἔλεος τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἡσυχίας. Si roges quo sensu Gregorius dixerit ἔλεος· eu scilicet, quem Basilus exprimit: Τίνος ἔλεος; Ἐμαυτοῦ, φησὶ, οἷου καλοῦ, τῆς ἡσυχίας ἀναχωρεῖν ἐμελλον. Id est: « Cujusnam misericordia? Mei ipsius, inquit, quanto bono, quiete, caritatus essem attendens. » Sic Basilus, qui non

A tatem 14 me puduit. Non enim ita vel divinæ sublimitatis, vel humanæ pusillitatis ignarus sum, quin magnum esse existimem omni procreatæ naturæ, ad Deum, qui solus clarissimus et splendidissimus est, naturamque omnem, tum a materia constantem, tum a materia secretam, puritate superat, vel quocumque modo appropriatam.

VI. Quid igitur illud est, quod mihi accidit? quæque inobedientiæ meæ causa fuit? Permultis enim tunc a me quoque ipso descivisse visus sum, nec id, quod existimabar, esse, verum ex alio in alium quæpiam migrasse, ac plus æquo reluctari, nimisque pertinacem me præbere. Hujus itaque rei causas, jampridem avide expetitas, accipite. Maxime quidem inopinato rei eventu percussus, quem admodum qui ad repentinos sonitus metu percelluntur, rationem tenere non potui: ac propterea pudorem, cui per omne vitæ tempus assueveram, solvi ac propuli. Deinde animum subibat amor quidam illius boni, quod in quiete ac solitudine inest: quam cum jam inde ab initio adamassem, sicut vix quispiam alius eorum, qui litteris operam dederunt, eamque in maximis gravissimisque periculis Deo vovissem, imo jam eam quoque nonnihil attigissem, hactenus scilicet, ut velut in limino essem, atque ex ipso gustu majore desiderio exarsissem, non tuli me velut tyrannide quadam premi, atque in medios tumultus impelli, ab hacque vita, perinde atque ab asylo quodam per vim avelli.

VII. Nihil enim mihi tam optandum cuiquam esse videbatur, quam ut oclusis sensibus, atque extra carnem mundumque positus, et in seipsum collectus, nec, nisi quantum necessitas exigit, quidquam humanarum rerum attingens, atque secum ipse, et cum Deo colloquens²¹, superiorem iis rebus, quæ in aspectum cadunt, vitam agat, divinasque species puras semper, nec terrenis ullis et errantibus formis

secus ac Rufinus, τὴν ἀναχώρησιν, « a bono quietis, » seu a monastica vita recessum, impedimentum videtur interpretari. Eandem vocis ἔλεος interpretationem suppeditat Gregorius Nyssenus episcopus orat. 5 De beatit.: « Ἐλεός ἐστὶν ἐπίτασις τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως τῷ κατὰ τὴν λύπην πάθει συμμεμυγμένη· « Misericordia est intentio et vehementia affectionis diligendi, cum affectu tristitiæ commista. » Talis profecto erat tum affectus Theologi erga solitudinem, a qua abstrahi se per vim atque avelli miserabiliter dolebat. Porro « misericordiam in se ipsum quisque » facere potest, ut Augustini, lib. x De civ., cap. 6, verbis utar, quod sanctus doctor his Scripturæ verbis confirmat: « Miserere animæ tuæ placens Deo (Eccl. xxx, 24). »

(85) Τοὺς λόγους. Litteras intellige sæculares, et eloquentiam, ut in orat. vii, al. x, num. 16 et 20; item orat. xliii, al. xx.

(86) Ἐρασκουδακῶν. Deest in septem Regg. et quinque Colb., item in orat. 4.

(87) Καὶ τι. Ita Reg. r, Jes. et Pass: ed. καὶ τοι.

(88) Post γενόμενον, habent editi καὶ, quam voculam delevimus auctoritate sex codd. Regg.

(89) Καὶ ὄν. Ita omnes Regii, Or. 4, Jes., Colb. septem. Billius in ora Herv. scripsit ὄντα, quod secuti sunt Parisienses editores.

admixtas, in seipso circumferat, Deique ac rerum
divinarum **15** purum omnino speculum sit, in
diesque efficiatur, ac lucem per lucem excipiat,
clariorem per obscuriorem: jamque futuri ævi
bonum spe percipiat, et cum angelis versetur, ac
licet adhuc in terris sit, terram deserat, atque a
spiritu sursum collocetur. Si quis vestrum hoc
amore correptus tenetur, quid dicam, intelligit,
atque affectui ei, in quem tum incidi, facile igno-
scet. Nam apud plerosque ne fidem quidem fortasse,
hæc dicens, nanciscar, qui risui etiam et ludibrio
eam habere videntur, male utique ac perniciose
affecti; sive propriæ eorum amentia tribuen-
dum sit, sive iis ascribendum, qui eo vitæ genere,
quod profitentur, indigni sunt: qui rei bonæ ac
præclaræ malum nomen imposuerunt, philosophia
nimirum cenodoxiam, hoc est inanem gloriam, opulentiæ
assumpta invidia, vulgiquæ improbitate,
semper in pejus proclivior, ut de duobus peccatis in
alterutrum omnino incidant, ut vel malum per-
petrent, vel bono fidem abrogent.

VIII. Ad hæc, totum enim animi arcanum apud
vos efferam, mihi res accidit, rustica, an ingenio
viro digna haud scio, sed accidit tamen. Aliorum
me puduit, qui cum plerisque nihilo meliores sint,
atque utinam non etiam multo pejores, illotis, ut
dici solet, manibus, profanisque animis in sanctis-
sima mysteria sese inferunt, ac priusquam digni
sint, qui ad res sacras accedant, sacrarium ipsum
ambulant, et circum sacrosanctam mensam sese in-
vicem premunt ac protrudunt, tanquam non virtutis
exemplum, sed victus parandi occasionem et subsi-
dium hunc ordinem esse judicantes, ac non munus
referendis rationibus obnoxium, sed imperium ab
omni censura immune. Qui etiam eos quibus præ-
sunt, numero jam fere superant; ob pietatem uti-
que miseri, ob splendorem infelices. Itaque **16**

(90) *Ταῖς ἐλλείπει.* Deest in sex Colb. et sept.
Reg., Or. 1.

(91) *Καταλείποντα.* Non pauci habent καταλείποντα.

(92) *Εἰ τις ὑμῶν.* « Si quis vestrum, » etc., ita
Aug., tract. xxvi in *Juan.*, c. 6, n. 4: « Da amantem... et sentit quod dico, » etc.

(93) *Πράγμα δοκεῖ.* Sic Reg., Colb., Or. 1, Jes.;
ed. vero *πράγμα εἶναι δοκεῖ.*

(94) *Εἴτε ὑπὸ τῆς ἰδίας.* Elias, « sive per se,
ob stoliditatem suam et dementiam, sive ab aliis
depravati et decepti. Malorum enim magistrorum
malæ sunt disciplinae. »

(95) *Πράγματι καλῶ.* Elias, « honestæ rei, » hoc est
monasticæ vitæ ac recessui a mundo.

(96) *Ἦν ἔν γέ τι πάντως αὐτοῖς ἀμαρτάνηται.*
Billius: « quo fit, » etc. Gabr. « ita ut, » etc.
Melius Elias: « hoc porro eo faciunt, qui ejusmodi
professione indigni sunt, ut ex his duobus pec-
catis alterutrum omnino admittant. » Jam si roges
qui sint quos peccareasserit Gregorius: vel ipsa
multitudo improba; vel invidi et irrisores, quod
præ se ferre videtur textus; vel indigni profes-
sione sua monachi, ut Eliæ placet; demum ipsi
seculares cum Tillemontio possunt intelligi. Quid
vero peccant? Nimirum vulgus et invidi irrisores a
vita monastica deterrent, et sese aliosque mundo
adducunt, aut secessionis bono fidem detrahunt.
Deinde pravi monachi, si illos intelligas, hoc multi
perpetrant, ut impune sibi licere putent mundo
ac rebus humanis adherere, atque etiam adhæ-
reant, etc. Haud absimilis loquendi modus occurrit

γινόμενον, φωτὶ προσλαμβάνοντα φῶς, καὶ ἀμαρ-
τέρῳ τρανότερον, ἤδη τὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀγαθῆ
ταῖς ἐλλείπει (90) καρπούμενον, καὶ συμπεριπολεῖται
γέλοις, ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντα καταλείποντα (91) τὴν γῆν,
καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἄνω τιθέμενον. Εἰ τις
ὑμῶν (92) τούτῳ τῷ ἔρωσι κάτοχος, οἶδεν ὃ λέγω,
καὶ τῷ τότε πάθει συγγνώσεται· τοὺς γὰρ πολλοὺς
οὐδ' ἂν πείσαιμι λέγων ἴσως, ὅσοις καὶ ἐν γέλωτι τὸ
πράγμα δοκεῖ (93), κακῶς διατεθεῖσιν εἴτε ὑπὸ τῆς
ἰδίας (94) αὐτῶν ἀνοίας, εἴτε ὑπὸ τῶν ἀναξίων τοῦ
ἐπαγγέλματος· οἱ πράγματι καλῶ (95) κακῶν περι-
τεθεικασιν ὄνομα, τῇ φιλοσοφίᾳ τὴν κενοδοξίαν, συν-
εργῶν λαβόντες τὸν φθόνον καὶ τὴν τῶν πολλῶν κα-
κίαν πρὸς τὸ χεῖρον οὖσαν ἐτοιμοτέραν· Ἦν ἔν γέ τι
πάντως αὐτοῖς ἀμαρτάνηται (96), ἢ τὸ κακὸν ἐνε-
ργούμενον, ἢ τὸ καλὸν ἀπιστούμενον.

H'. Πρὸς δὲ τούτοις πρᾶγμα ἔπαθον, ἐκλαλήσω γὰρ
πρὸς ὑμᾶς πᾶν τὸ ἀπρόβητον, οὐκ οἶδ' εἴτε (97)
ἀγροικον εἴτε ἐλεύθερον, ἔπαθον δ' οὖν· ἤχρύνθη
ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ὅσοι, μηδὲν τῶν πολλῶν ὄντες βέλ-
τίους, μέγα μὲν οὖν (98), εἰ καὶ μὴ πολλῶ χείρους,
ἀνίπτοις χερσίν, ὃ δὴ λέγεται, καὶ ἀμυήτοις ψυχαῖς
τοῖς ἀγιωτάτοις ἑαυτοὺς ἐπεισάγουσι· καὶ πρὶν
ἄξιοι γενέσθαι (99) προσείναι τοῖς ἱεροῖς, μεταποι-
οῦνται τοῦ βήματος (1), θλίβονται τε καὶ ὠθούνται
περὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ὡς περ οὐκ ἀρετῆς τύπον,
ἀλλ' ἀφορμὴν βίου τὴν τάξιν ταύτην εἶναι νομίζον-
τες, οὐδὲ λειτουργίᾳ ὑπεύθυνον, ἀλλ' ἀρχὴν ἀνεξ-
έταστον. Καὶ εἰσι σκεδόν τι πλείους κατ' ἀριθμὸν ἢ
C ὁπόσων ἀρχοῦσι· δειλαιοὶ τῆς εὐσεβείας, καὶ ἄθλιοι
τῆς λαμπρότητος (2)· ὥστε ἔμοιγε δοκοῦσι, προῖον-
τος τοῦ χρόνου καὶ τοῦ κακοῦ, μηδὲ ἔχειν λοιπὸν ἔν

in *Admonitione Agapeti ad Justinianum imperato-
rem*, num. 12: ἵνα δυοῖν θάτερον αὐτοῖς ἀμαρτάνηται,
ἢ τὸ κακὸν ἐπιανοῦμενον, ἢ τὸ καλὸν ὑβρίζο-
μενον. Quod interpret sic reddit: « Ut de duobus
alterum ab ipsis committatur, vel pravorum laus,
vel contumeliosus honorum contemptus. »

(97) *Οἶδ'.* Reg. r et Jes.: in eil. οἶδα.

(98) *Μέγα μὲν οὖν.* « Imo satis superque
fuerit. »

(99) *Γενέσθαι.* Deest in sex Reg. et quinque Colb.

(1) *Μεταποιῦνται τοῦ βήματος.* « Sacramentum
ambunt. » Preclare Combelsius ad hæc verba scri-
bit: « De presbyteris accipit (Gregorius), quos
jam plures dicit quam sint subditi. Nec bene in
Billio ubique margini ascriptum de episcopis, ac
si unos hic tangat Gregorius, non ipsos simplices
sacerdotes, quorum ipsorum ἀρχὴ et προσδρία tum
maxime cum non ordinabantur sine titulo, ac, quam
regerent, plebe. »

(2) *Δειλαιοὶ τῆς εὐσεβείας, καὶ ἄθλιοι τῆς
λαμπρότητος.* Locus is a nullo nobis videtur, ne
quidem a novissimo interprete Gallico, intellectus
aut explicatus. Non male primis curis Billius ver-
tisse, si nota mentem suam aperuisset, videri pos-
sit: « Pietatis miseri, dignitatis splendore infeli-
ces. » Sed minus recte, posterioribus curis reidi-
dit, « ob pietatem miser. » Latine certe non be-
braizat Billius, ut pietatis defectum, qui hujus loci
sensus est, his verbis exprimat; quomodo in *psal.*
cVIII, n. 24: « Caro mea immutata est propter
oleum, » id est, « propter inopiam olei. » D. de Barceus

ἄρψουσι, πάντων διδασκόντων ἀντί τοῦ διδασκτοῦς εἶ-
ναι θεοῦ, ὡς φησιν ἡ ἐπαγγελία (3), καὶ πάντων
προφητευόντων, ὥστε εἶναι καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις,
κατὰ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν καὶ παροιμίαν. Οὐδὲν γὰρ
ὄντω πολὺ κατ' οὐδένα καιρὸν οὐτ' ἐστίν, οὐτ' ἐγέ-
νετο, ἄλλοτε ἄλλων ἀμασάντων τε καὶ ληξάντων, ὡς
ἦν Χριστιανοῖς τὰ τοιαῦτα καὶ οὐκ εἶδη καὶ ἀμαρτή-
ματα. Ὡς εἰ καὶ στήσαι τὴν φορὰν κρείττον ἢ καθ'
ἡμέτερας, ἀλλὰ τὸ γε μισεῖν καὶ αἰσχύνεσθαι μέρος εὐσε-
βείας οὐ τὸ σμικρότατον.

peccata. Quorum etsi impetum comprimere, majus est, quam pro virium nostrarum facultate; ac certe olisse, ac pudore affici, pietatis pars est non

minima.
Θ. Ὁ δὲ τελευταῖον καὶ μείζον τῶν εἰρημένων,
εἶμι γὰρ ἐπ' αὐτὸν ἤδη τὸν κολοφῶνα (4) τοῦ λόγου,
καὶ οὐ φέουσαι· οὐδὲ γὰρ θέμις τοῖς περὶ τῆλικού-
των (5) ποιούμενοις τὸν λόγον· οὐκ ἤμην ἴσον εἶναι,
οὐδὲ νῦν οἰομαι, ποιμνὴς ἄρχειν ἢ βουκόλιου, καὶ
ἀνθρώπων ἐπιστατεῖν ψυχαῖς. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἔξαρ-
κεῖν, ὅτι παχύτατον καὶ πύοτατον (6) ἀποδείξει τὸ
ἡνωκλίον ἢ τὸ ποίμνιον· καὶ πρὸς τοῦτο ὁρῶν ὁ τε
βουκόλος καὶ ὁ ποιμνὴν τῶν τε χωρίων ἐπισκέψεται
τὰ ἐνὸρρα (7) καὶ ἐπίνομα, εἰσελάσει τε καὶ
ἐξελάσει ἀπὸ τε νομῶν καὶ ἐπὶ νομάς, ἀναπαύ-
σει τε καὶ ἀποκινήσει καὶ ἀνακαλέσει, ὄλιγα μὲν
τῆ βακτηρία (8), τὰ πολλὰ δὲ τῆ σύριγγι. Ἄλλο δὲ
ὄντων ἔργον εἶναι τῷ ποιμνὴν ἢ τῷ βουκόλῳ πλὴν
ὅσον βραχέα προσπολεμήσαι τοῖς λύκοις, καὶ ποῦ
τι (9) καὶ ἀββῶστοῦν ἐπισκέψασθαι· τὰ πολλὰ δὲ αὐτῷ
μείησει δρυῖς, καὶ σκιά, καὶ δόνακες, καὶ ἐν καλῷ
τῆς πύας κατακλιθῆναι, καὶ παρὰ ψυχρὸν ὕδωρ, καὶ

A malo hoc una cum tempore progressum ac vires
capiente, ne habituri quidem milii videntur, quibus
præsint, omnibus videlicet, pro eo ut a Deo, quem-
admodum divina promissio ferebat, edoceantur²²,
docentibus et vaticinantibus²³, adeo ut, juxta vete-
rem historiam et parœmiam, Saul quoque in:er
prophetas sit²⁴. Neque enim tanta ullius rei ubert-
tas aut nunc est, aut unquam fuit, cum alia alias
vigerint, ac tandem finem acceperint, quam nunc
apud Christianos crebra sunt hujusmodi probra et

IX. Postrema causa, et quidem omnibus, quas
supra commemoravimus, major graviorque hæc
B fuit; ad ipsum quippe orationis colophonem jam me
confero, nec mentiar; non enim fas est, eum qui de
tantis mysteriis verba faciat, mentiri. Haudqua-
quam idem esse existimabam, ac ne nunc quidem
existimo, gregi aut armento præesse, et hominum
animas gubernare. Illic enim quam pinguissimas et
obesissimas oves ac boves reddere sollicit; idque
sibi, et pastor, et bubulcus, ob oculos ponens, irri-
gua et compascua loca explorabit, gregemque et ad
pascua ducet, et a pascuis educet, fessumque recrea-
bit, et alio movebit, ac revocabit, aliquoties quidem
pedo, ut plurimum autem fistula. Nihil porro aliud
negotii pastor aut armentarius habet, quam ut cum
lupis nonnunquam pugnet, atque interdum etiam
C ægram ovem aut bovem visitet. Magna autem tem-
poris parte quercus ipsi, et umbra, et fistula curæ

²² Isa. LIV, 13; Joan. VI, 45. ²³ I Cor. XIV, 24; Num. XI, 29. ²⁴ I Reg. X, 11; XIX, 24.

Sancigranus abbas: « Miseri ob ipsam pietatis
speciem, quam habent, qua se ipsos decipiunt,
et ad tantum munus aspirare audent; et infeli-
ciores ob claritatem et famam talibus pietatis
ornationibus partam, qua aliis tantis numeribus
dignari videntur et ad ea assumuntur. » Ut intelli-
gatur hic locus, observandum est illud quod antea
dixit Gregorius. Itaque ait esse homines, qui cum
aliis nihilo meliores, imo pejores sint, sacerdotium
velut principatum ambiunt; deinde dixit ipsos tam
multos esse, ut jam numero superent eos, quibus
imperant, atque etiam brevi futurum, ut neminem
habeant cui præsent. Tum denique Theologus ex-
clamat: « Miseri pietate, » quum aut vulgarem vix,
aut forte nullam habent: et « dignitate infelices, »
seu imperio, seu splendore, quem jam fere nullum,
ac brevi omnino nullum habituri sunt. « Diaconos, »
inquit Hieronymus, ep. 101, al. 85, « paucitas vene-
rabilis, presbyteros turba contemptibiles facit. »
Hæc interpretatione plana sunt omnia; omnia co-
herant, superiora cum mediis, media cum et pro-
xime sequentibus.

hic gravis occurrit difficultas, quomodo Theologo
dicere licuerit, se ad « summam extremamque par-
tem » orationis pervenisse, cum ne quidem sit pars
decima? vix enim initium istud est, nedum apex
et fastigium. Quapropter malim cum Billio vertere:
« Colophona vocant quod velut arx et caput est. »
Sin autem vocem λόγος non « sermonem » vel
« orationem » interpreteris, sed « rationem, » quam
reddidit lucæ suæ Gregorius, intellegas, savel τὸ τε-
λευταῖον Gregorii, et Basilii verba. « Ὁ δὲ τελευταῖον
καὶ μείζον αἴτιον δηλονότι τῆς ἀπειθείας ἐπ' αὐτὸν,
φησὶ, τὸν κολοφῶνα τοῦ λόγου παραγέγονα· ἐκ πα-
ροιμίας καὶ τοῦτο εἰρηται ὁ ἐπὶ τῶν μεγάλων
καὶ ἀνσυνεβήτων, καὶ μεγάλην ἰσχὺν ἐχόντων.
« Postrema, et quidem cæteris major, causa nimi-
rum inobediendiæ. Ad ipsum jam, inquit, Colopho-
nem orationis jam deveni. Proverbium istud est,
diciturque de gravissimis minime dubiis ac sine
controversia, et quæ vim longe maximam ha-
bent. » — Proverbii κολοφῶνα ἐπιτίθειναι, colopho-
nem addere, originem inde Strabo deducit (14 ante
med.) quod Colophonii in bellis adeo equitatu præ-
stabant cæteris nationibus, ut quocumque accessis-
sent in auxilium, victoriam parerent et bello finem
imponerent. FORCELLINI ad vocem.

(3) Ὁς φησιν ἡ ἐπαγγελία. Deest in pluribus
Regg. Jes. et Or. 1.

(4) Τὸν κολοφῶνα. « Colophonem, ait Gabriellus,
pro extrema cuiusque rei parte poni, nemo est qui
nesciat. » Tum refert σχολίον, quod reperit in vetu-
tissimo codice: Κολοφῶνα λέγουσι τὸ ἀκρότατον
καὶ τὸ κεφάλαιον ἀπὸ ταύτης ἱστορίας, etc. (Scho-
lium istud non in uno tantum velustissimo codice,
sed in plurib. Regiis et Colb.) « Colophonem vo-
cant extremam ac summam cuiusque rei partem. »
Hinc veteres proverbii loco dixere κολοφῶνα ἐπιτί-
θειναι, « fastigium imponere. » Sic Demosthenes, ep. 3
ad Dionysium. Alia addi possent exempla. Verum

(5) Τῆλικούτων. Ita Coisl. I et sex Colb.: ed.
τῆλικούτων.

(6) Καὶ πύοτατον. Glossa videri possit addita a
Parisensibus ex Billio. Hanc tamen duo codices
exhibent.

(7) Ἐνὸρρα. Coisl. 2, εὐδρα, sic Or. 1 et Elias.

(8) Βακτηρία. « Pedo, » minus proprie de ar-
mentario. Ital. « virga, » Gab. « bacillo. »

(9) Καὶ ποῦ τι. Cum unico accentu plures ha-
bent codd.

erunt, et in pulchra herba corpus sternere, atque prope gelidam aquam et sub lenissima aura lectulum ex tempore compingere, amatorium etiam quiddam cum **17** cissybio cantillare, ac oves vel boves alloqui, et ex his etiam pinguissimas quasque comedere, aut pretio addicere. Virtutis vero gregum aut armentorum ne levissima quidem ullum unquam cura tetigit. Quæ enim virtus eorum esse voluptatem suam spectavit?

X. At vero homini cum difficile sit scire parere, tum multo difficilins esse videtur, scire hominibus imperare, ac præsertim in hoc nostro imperio, quod in lege divina situm est, et ad Deum ducit: cujus quo majus est fastigium, majorque dignitas, eo etiam majus periculum est, prudenti utique homini et cordato. Quippe cui primum illud curandum erit, ut argenti atque auri instar, omni ex parte versat, atque in omnibus temporibus et rebus, iusquam adulterinum aut subæratum quiddam tinniat, nihilque deterioris materiæ, flammaque acriori dignæ, in seipso gestet²²: nam alioqui tanto gravius malum fuerit, quanto pluribus imperarit. Si quidem major est ea improbitas, quæ ad multos serpit, quam ea quæ in uno defixa hæret.

XI. Neque enim vel indelebilem tincturam panis, vel sætidum aut suavem odorem res admotæ ita facile contrahunt, vel exitialis quidam vapor tam facile in aerem diffunditur, ac per aerem animantia occupat, quod quidem pestis et est et appellatur, quam subditi, antistitis improbitate celerrime impleri solent, et quidem multo facilius quam virtute. Hoc enim est, in quo improbitas probitatem maxime superat, et quod ipse mecum reputans, indignissime atque acerbissime fero; quod cum res quædam ad imitandum prona et expedita sit improbitas, nec quidquam tam facile sit, quam malum fieri, etiamsi nemo ducem se nobis ad vitium præbeat, rara tamen et ardua est virtutis adeptio, quamlibet etiam multa sint, quæ nos ad eam trahant et iuvent. Quod etiam ipsum a beatissimo

²² I Cor. III, 12 et seq.

(10) *Μετὰ τοῦ κισσυβίου.* Deest in octo Reg., quatuor Colb., Jes., Or. 1, etc. « Cum cissybio, » haud quidem ut organo musico, sed eo ad latus pendente; nam cissybium est poculi genus pastorum proprium, ἀπὸ τοῦ κισσοῦ, quod ab hedera fieri vel circumdari solet.

(11) *Θουρήσασθαι.* Exponunt Colb. m et Or. 1, τροφήν προσενέγκασθαι, id est, « cibos et pabula præbere. »

(12) *Ὀδοεῖς πω ποιμνίων.* « Virtutis vero gregum, » etc. Sic Elias, Rufin. Oliv. et Gab. Gregorii verba interpretantur. Billius vero curam ad gregem refert, et sic vertit: « Virtutis porro ne levissima quidem cura gregem ullum aut armentum unquam tetigit. »

(13) *Τίς τὸ ἐκείνους.* Deest τίς in sex Reg. plerisque Colb.: Jes., Or. 1, habent tamen alii non pauci. Pro ἐκείνους, Reg. 4 habet ἐκείνης, nempe πόλιμνης.

(14) *Κινδυνεύει.* Coisl. 1, κινδυνεύσει.

(15) *Ἀρχὴν ταύτην.* Petav. t. III, lib. Eccles. hier., n. 11, p. 857, « præsertim tali imperii ge-

νὸς τὰς αὐραῖς σχεδιάσαι σιτιάδα, καὶ ποῦ τι καὶ ἐρωτικῶν ἄσαι μετὰ τοῦ κισσυβίου (10), καὶ προσκωλῆσαι ταῖς βουσίην ἢ τῇ ποιμνίῃ· καὶ τούτων αὐτῶν θουρήσασθαι (11) ἢ ἀποδόσθαι τὸ πιότατον. Ἀρετῆς δὲ ὁδοεῖς πω ποιμνίων (12) ἢ βουκολίων ἐκφρόντις. Τίς γὰρ καὶ ἀρετὴ τούτων; ἢ τίς τὸ ἐκείνους (13) καλὸν πρὸς τῆς ἰδίας ἡδονῆς ἐσκέψατο;

queat? aut quis eorum commodum potius quam

I. Ἀνθρώπῳ δὲ χαλεποῦ ὄντος τοῦ εἰδέναι ἀρχεσθαι, κινδυνεύει (14) πολλῶ χαλεπότερον εἶναι τὸ εἰδέναι ἀρχεῖν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα δὴ ἀρχὴν ταύτην (15) τὴν ἡμετέραν, τὴν ἐν νόμῳ θεῶν, καὶ πρὸς θεὸν ἀγούσαν, ἧς ὅσον τὸ ὕψος καὶ τὸ ἀξίωμα, τοσούτος καὶ ὁ κίνδυνος τῷ γε νοῦν ἔχοντι. Ὅν γε πρῶτον μὲν δεήσει, καθάπερ ἀργυρον ἢ χρυσόν, πανταχόθεν στρεφόμενον, καὶ ἐν παντοίοις (16) καιροῖς καὶ πράγμασι, μηδαμῶ κίβδηλον ἔχειν ἢ ὑπόχαλκον, μηδὲ τι φέρον ἐν ἑαυτῷ ὕλης τῆς χείρονος, καὶ θερμότερου πυρὸς ἀξίας· ἢ τοσούτῳ μείζον ἔσται κακόν, ὅσῳ περ ἂν ἀρχὴ πλειόνων (17)· εἴπερ καὶ μείζων τῆς περὶ ἓνα ἱσταμένης πονηρίας ἢ εἰς πολλὰς ὀδεύουσα.

IA'. Οὐ γὰρ οὕτως οὔτε δευσοποιοῦ βαφῆς μεταλαμβάνει ῥηδίως ὕφασμα, οὔτε δυσωδίας ἢ τοῦ ἐναντίου τὸ πλησίαν, οὔτε νοσερά τις οὕτως εὐκόλως ἀναχέεται εἰς τὸν ἀέρα, καὶ διὰ τοῦ ἀέρος ὁμιλεῖ τοῖς ζώοις ἀτμίς, ὃ δὴ λοιμὸς ἐστὶ τε (18) καὶ ὀνομάζεται, καὶ φιλεῖ τάχιστα τῆς τοῦ προεστῶτος (19) κακίας ἀναπλάσθαι τὸ ὑπήκον, καὶ πολλῶ γε ῥῆζον ἢ τοῦ ἐναντίου, τῆς ἀρετῆς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ μάλιστα (20) πλεονεκτεῖ τὴν καλοκαγαθίαν ἢ πονηρίαν, καὶ ὃ μάλιστα ἐγὼ δυσχεραίνω κατανοῶν, ὅτι εὐζήλωτον μὲν τὶ καὶ πρόχειρον (21) πρᾶγμα ἢ μοχθηρία, καὶ οὐδὲν οὕτω ῥῆδιον, ὡς τὸ γενέσθαι κακόν, κἂν (22) εἰ μὴ τύχοι πρὸς ταύτην (23) ἡμᾶς ἀγων μηδεὶς· σπᾶνιον δὲ ἢ τοῦ ἀγαθοῦ κτήσις καὶ πρόσαντες, κἂν εἰ πολὺ τὸ μεθέλκον εἴη καὶ προκαλούμενον. Καὶ τοῦτό ἐστὶν ὃ μοι δοκεῖ καὶ ὃ μακα-

nere, cujusmodi est nostrum, quod in lege divina positum est, et ad Deum perducit. Cujus imperii quanta est sublimitas, etc. Quibus verbis sacerdotii potestatem contra Salmasium demonstrat.

(16) *Παντοίοις.* « In cujusvis generis temporibus et negotiis, » Combef.

(17) *Ἀρχὴ.* Reg. r, ἀρχαί, non male.

(18) *Λοιμὸς ἐστὶ τε.* Alii codices, λοιμὸς ἐστὶ τε.

(19) *Προεστῶτος.* « Antistitis, » quæ vox de omnibus qui præsumt, sive episcopis, sive sacerdotibus est intelligenda. Hinc Gabrielinus mag's adhuc generatim: « Principum vitiiis infici solet tota civitas. »

(20) *Ὁ μάλιστα.* Sic sept. Regg., Colb. quatuor, Or. 1, Jes. Bas. Chrys., hom. 2, *De statuis*: « Ἐν ἐστὶν, ὃ δοκεῖ τῆς πενίας πλεονεκτεῖν ὁ πλοῦτος. Alii habent ὃ μάλιστα. Sed perinde est. »

(21) *Πρόχειρον.* Similia habes in Or. al. 23, nunc 14, n. 6.

(22) *Κἂν.* Alii codices καὶ εἰ.

(23) *Πρὸς ταύτην.* Coisl. 1, πρὸς τοῦτο.

πρώτος Ἀγγαῖος κατανοήσας ἐπὶ τὴν θαυμασίαν εἰκόναν ἐλεῖν ἐλθεῖν καὶ ἀληθεστάτην εἰκόνα· Ἐρωτήσατε, ἱερεῖς (24), νόμον, λέγων· *Εἰ κρέας ἄγιον ἐν ἱματίῳ βρωτοῦ τινος, ἢ ποτοῦ, ἢ σκεύους ἀψάμενος εὐθὺς ἀγάσει τὸ πλησιάσαν· τῶν δὲ ἀποψησάντων· Ἐρωτήσατε πάλιν εἰ καὶ ἀκαθάρσιον τούτων τι προσομιλήσαν, μὴ παραρῶμα μετέλαβε τοῦ μύσματος; ὡς ἐρούντων γε μεταλαμβάνειν, καὶ μὴ καθαρὸν μένειν τῇ κοινωνίᾳ.*

IB. Τί τοῦτο λέγων (25)· ὅπερ ὁ ἐμὸς λόγος· ὅτι δειληπτον μὲν τὸ ἀγαθὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὥσπερ καὶ πῦρ ὕλη τῇ ὑγρατέρᾳ· ἔτοιμοι δὲ πρὸς τὴν τῶ κακοῦ μετουσίαν οἱ πλείστοι καὶ ἐπιτήδριοι, καλὴ μὲν τις (26) πρὸς σπινθήρα, οἶμαι, καὶ ἄνεμον βροχίως ἐξαπτομένη καὶ δαπανωμένη διὰ ξηρότητα· βίπτον γὰρ ἂν τις ὀλίγης κακίας μεταλάβοι πλουσίας ἢ ἀρετῆς βαθείας κατὰ μικρὸν. Ἐπεὶ καὶ μέλι μὲν μικρὸν ἀψίνθιον ὡς τάχιστα (27) μεταδίδωσι τῷ πικροῦ· μέλι δὲ οὐδὲ τὸ διπλάσιον ἀψίνθιον τῆς ἑαυτοῦ γλυκύτητος· καὶ μικρὰ μὲν ὑποσπασθεῖσα ὕψις ποταμὸν ὅλον ἐλύσειεν ἂν (28) ἐπὶ τὸ πρηνές· ἐπιχεῖν δὲ ἢ ἀνακόψαι μόλις ἂν δυνθῆι καὶ τὸ κατερέματον ἔρουμα.

ιασηται; ac parvo quidem lapide sithmote flumen humissimo etiam aggere cohiberi reprimique vix potest.

II. Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο (29), ὡς εἶπομεν (30), εἰλαβεῖσθαι ἀξιον, μὴ φαινόμεθα (31) τῆς θαυμασίας ἀρετῆς κακοὶ ζωγράφου, μᾶλλον δὲ ζωγράφων οὐ φαῦλον ἴσως, τῶν δὲ πολλῶν φαῦλον ἀρχέτυπον (32).

¹⁴ Agg. II, 12, 13. ¹⁵ ibid. 14.

(24) Ἐρωτήσατε ἱερεῖς, etc. LXX habent ἐπρωτόσον τοὺς ἱερεῖς, νόμον, λέγων, etc. Legem ex arbitrio interpretari non licet. sed aequum sacerdotibus. « Labia enim sacerdotis custodient scientiam, et legem requirunt ex ore eius (Malach. II, 7). »

(25) Τί τοῦτο λέγων; « Quorsum hæc illius preerat oratio? nempe eodem quo mea. »

(26) Καλὴ μὲν τις. Non immerito Gabrielius Gregorium ad hæc psal. LXXXII, 12, verba, « sicut stipulam ante faciem venti, » alludere arbitratur.

(27) Ὡς τάχιστα. Sic Reg. I, I, Colb. I, III, etc. : ὡς deerst in Bas. et Par.

(28) Ἐλύσειεν ἂν. Reg. I, ἐλύσει ἐπὶ· abest ἂν a Reg. I et Colb. I, III.

(29) Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο, etc., locus quidem ille intellectu difficilis, et multum interpretes torsit. Sic illum vertit Gabrielius : « Primum igitur eorum, quæ diximus, id opere pretium est covere, ne virtutis quæ summa est admiratione digna, mali videamur esse pictores, vel potius pictorum non malorum fortasse, multorum certe quidem, malum exemplar, neve illud in nos cadat proverbium : Qui alios curare profitentur, ipsi sciant ulceribus. » Legendum ὡς εἶπομεν conjiciebat vir doctus. Sic « sensus apertus, » ipsi videbatur, et « commodus. » Quod ille optavit, reperimus in Reg. I, δὲ εἶπομεν, istud δ, certe eundem, vel etiam meliorem sensum elicit. Cæterum hæc verba : « primum illud quod diximus, » etc., manifeste referuntur ad illa II, 16, « primum illud curandum, » etc.

Abbas Sancygiraniensis Billii versionem sic emendat : « Pictores fortasse non mali, totius autem

A Aggæo animadversum mihi fuisse videtur, cum admiranda illa et verissima imagine uteretur : Interrogate legem, sacerdotes : Si tulerit homo carnem sanctificatam in vestimento suo, et tetigerit cibum aliquem **IS** aut potionem, aut vas denique aliquod, nunquid sanctificabit id quod admotum fuerit ¹⁴? Quod cum pernegassent : Interrogate rursus, inquit, si quid horum rei pollux admotum fuerit, nunquid non contaminabitur ¹⁵? tanquam videlicet id immunditiæ particeps esse, atque ob hujusmodi contactum puritatem suam amittere, haud dubie affirmaturi sint.

XII. Quibus verbis, mea quidem sententia, hoc significat, hanc virtutis naturam esse, ut eam homines non facili negotio consequi possint : quemadmodum nec humida materia ignem facile concipere solet; contra ad vitium contrahendum homines maxima ex parte promptos et idoneos esse, non secus, ut opinor, ac stipula quædam ad scintillam et ventum ob naturæ siccitatem facile accenditur atque consumitur, Citius enim exiguum vitium uberrime largissimeque quispiam perceperit, quam ingentem et copiosam virtutem parce ac tenuiter. Nam et parum absinthii amaritudinem suam melli celerrime impertit : cum contra mel, sic dupla quidem parte copiosius, dulcedinem suam absinthio totum in primum trahitur : ejusdem autem impetus potest.

XIII. Hoc igitur primum ex his quæ diximus cavendum est, ne admirandæ virtutis mali pictores existamus, aut, ut rectius loquar, pictorum non fortasse malorum, multorum quidem certe, malum

populi malum exemplar, » Planior interpretatio, sed mutandum esset textus.

Basilius eodem pene sensu sic exponit : « Ut prælati pictores, imo pictoribus non malis exemplaria virtutis sermone quidem existant; at opere multis idem sint archetypum pravitatis. » Eo fere redit optimum codicis Or. I allixum margini scholium : « Ὅτι ὁ ζωγράφος τὴν εἰκόνα πρὸς τὸ παράδειγμα, ἤγουν ἀρχέτυπον, ἐργάζεται· ὑμεῖς δὲ οὐκ εἰκόνας ἐστὲ, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ παραδείγματα, ἤγουν ἀρχέτυπα εἰς τὸ κακόν. » Ad exemplar namque, sive archetypum imaginem pictor exprimit. Vos autem non imagines, verum ipsa quoque exemplaria, seu pravitatis archetypa estis. »

Combefisius vero, in Gregorii recensiti superstitionibus schedis nondum editis, sic vertit : « Hoc igitur primum ex his quæ diximus, cavendum est, ne admirandæ virtutis mali pictores existamus; aut, ut rectius loquar, pictorum non fortasse malorum, multorum certe malum exemplar, » etc.

Denum sic recte intelligi potest hic locus repetendo ἀρχέτυπον, « ut prælati sermone quidem sint probis hominibus, seu pictoribus, exemplar virtutis, adeoque bonum; opere vero multitudini, quæ non verbis, sed exemplis movetur, archetypum pravitatis existant. »

(30) Ὡς εἶπομεν. Sic omnes fere codices. Unus tamen Reg. I habet δ εἶπομεν, quæ lectio melior videtur.

(31) Φαινόμεθα. Duo Colb. φαίνομεθα.

(32) Φαῦλον ἀρχέτυπον. Reg. I et Colb. III habent, φαῦλον ὄντες ἀρχέτυπον.

exemplar : aut a parcemia non longe recedamus, A aliis mederi tentantes, cum ipsi ulceribus scateamus.

XIV. Deinde, ut etiam sese aliquis ab omni peccati labe purum conservet, aut quam 19 maxime; haud tamen scio idne ei sufficiat, qui alios ad virtutem erudire parat. Neque enim ab eo qui hanc curam suscepit, hoc solum requiritur, ut malus non sit; malum enim esse, plerique etiam e vulgo turpissimum censent: verum etiam ut virtute præstet, juxta illud Scripturæ præceptum, quo *declinare a malo, et bonum facere* 28 jubemur. Nec ut vitiosas animæ notas duntaxat expungat, verum ut meliores etiam inscribat, ita ut magis virtute antecellat, quam honore ac dignitate superet; nec modum sibi ullum honeste vivendi, atque altius ascendendi B constituat; nec lucro potius, id quod arripuit, quam damno 29, id quod effugit, deputet: verum quod præpedibus est, gradum ad id quod deinceps sequitur, esse arbitretur; nec virtute vulgus anteire, magnopere aniplum atque illustre judicet; verum detrimento ducat, si a suscepti muneris dignitate absit; sicque se comparet, ut, quod ex virtute gerit, ad legis divinæ normam 40, non autem ad alios, sive mali illi sint, sive nonnihil in virtute optimo maximo, a quo omnia, et in quem omnia 41, C

XV. Nec eadem omnibus convenire putet, quemadmodum nec staturæ omnibus eadem sunt, nec oris lineamenta, nec animantium naturæ, nec terræ qualitates, nec eadem siderum omnium pulchritudo et magnitudo 42; verum privati quidem hominis vitium esse existinet, turpia supplicioque digna, et quorum lex dura et gravis domina est, perpetrare: præficti autem vel antistitis, non quam optimum esse, nec novas subinde virtutum accessiones facere; si quidem virtutis suæ præstantia multitudinem ad mediocritatem tracturus sit, ac non per vim imperaturus, sed persuasione allecturus. Nam quod vi ac necessitate exprimitur, præ-

η τῆς παροιμίας μὴ πόρρω θέωμεν, ἄλλους ἰατρῆ- εἶν (33) ἐπιχειροῦντες αὐτοὶ βρούντες ἔλκεσι.

ΙΔ'. Δεύτερον δὲ, εἰ καὶ τις ἀγνὸν (34) ἑαυτὸν ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας τηρήσειεν, ἢ ὡς μάλιστα (35), οὐκ οἶδα μὲν, εἰ καὶ τοῦτο αὐταρκες τῷ μέλλοντι τοῖς ἄλλοις παιδεύειν πρὸς ἀρετὴν (36)· οὐ γὰρ μὴ κακὸν εἶναι δεῖ μόνον τὸν τοῦτο πεπιστευμένον, τοῦτο μὲν γὰρ καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα τοῖς πολλοῖς αἰσχιστον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀγαθῷ διαφέροντα, κατὰ τὴν, ἐκκλίπειν ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιεῖν ἀγαθόν, κελεύουσιν ἐντολή· οὐδὲ τοὺς φαύλους ἐξαλεῖψαι τῆς ψυχῆς τύπους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀμεινούς ἐγγράφασθαι, ὡς πλεον κατ' ἀρετὴν προέχειν, ἢ ὅπως περιεστὶν ἀξιώματι· καὶ μὴδὲν μέτρον εἰδέναι τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀναδίσσεως, μὴδὲ κέρδος μάλλον τὸ κρατηθὲν ἢ ζημίαν τὸ διαφεύγον· ἀλλ' ἐπίθεσιν αἰεὶ ποιεῖσθαι τὸ ποσὶ τοῦ ἐξῆς (37)· καὶ μὴ μέγα νομίζειν ἂν τῶν πολλῶν διαφέρωμεν, ἀλλὰ ζημίαν ἂν τῆς ἀξίας λειπώμεθα (38)· καὶ τῇ ἐντολῇ παραμετρεῖν, ἀλλὰ μὴ τοῖς πέλας, τὸ κατορθούμενον, ἂν τε ὡς κακοί, ἂν τε ἀρετῆς ἐπιποσὸν ἤκοντες· καὶ μὴ μικροῖς σταθμοῖς (39) τάλαντεύειν τὴν ἀρετὴν, τῷ μεγίστῳ (40), καὶ παρ' οὐ τὰ πάντα, καὶ εἰς δὴ τὰ πάντα χρεωστούμενην. processerint, expendat: nec virtutem, quæ Deo D

ΙΕ'. Μὴδὲ τὰ αὐτὰ πᾶσιν ἀρμόζειν οἴεσθαι, ὡς περ οὐδὲ ἡλικίαι πᾶσιν (41) αἱ αὐταὶ, οὐδὲ προσώπων χαρακτήρες, οὐδὲ ζώων φύσεις (42), οὐδὲ γῆς ποιότητες, οὐδὲ κάλλη τε καὶ μεγέθη λαμπτήρων· ἀλλ' ἡγεῖσθαι ἰδιώτου μὲν εἶναι κακίαν τὸ φαῦλα πράττειν, καὶ ὅσα κολάσεως ἄξια (43), ὣν καὶ ὁ νόμος (44) βρυχὸς δεσπότης· ἄρχοντος; δὲ ἢ προεστῶτος τὸ μὴ ὡς ἄριστον εἶναι, καὶ αἰεὶ τῷ καλῷ προβαλόντα (45), εἴπερ μέλλοι τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς ἔλξειν τοῖς πολλοῖς εἰς τὸ μέτριον, καὶ μὴ βίβη κατάρξειν (46), ἀλλὰ πιεθοῖ προτάξασθαι. Τὸ μὲν γὰρ ἀκούσιον, πρὸς τὸ (47) τυραννικὸν εἶναι, καὶ οὐκ ἐπαινετὸν, οὐδὲ μόνιμον (48)· φιλεῖ γὰρ τὸ βιασθὲν, ὡς περ φυτὸν βίβη

28 Psal. xxxvi, 27. 29 Phil. iii, 7. 40 II Cor. x, 12, 13. 41 I Cor. viii, 6. 42 I Cor. xv, 41.

(33) Ἄλλους ἰατρῆσειν. Alludit ad hæc verba cuiusdam poetæ apud Plut. *De dignoscendo assentatore ab amico*: Ἄλλων ἰατρὸς, αὐτὸς ἔλκεσι βρούων. « Aliorum medicus, ipse ulceribus scateatens. »

(34) *Εἰ καὶ τις ἀγνόν*. Hic Or. 1 ad marginem: Τὰ τοῦ ἀληθῶς ἐπισκόπου ἰδιώματα. « Ejus qui re ipsa (non nomine tantum) est episcopus, proprietates. »

(35) Ἡ ὡς μάλιστα. « Aut quam maxime; » id est juxta Eliam, « et quam maxime. »

(36) Πρὸς ἀρετὴν. Ita Reg. 1, Comb. vero εἰς ἀρετὴν, in Reg. r utraque deest præpositio, sicut et paulo post, δεῖ.

(37) Ἐξῆς. Plures codices habent ἐφεξῆς.

(38) Λειπώμεθα. Sic septem Reg. quatuor Colb. Or. 1. Sic Bithius emendaverat in Bas. in quo sicut et in Par. legitur ἀπολειπώμεθα, quod nec a Montanico, nec a Parisiensibus observatum.

(39) Σταθμοῖς. Colb. 1, μέτροις.

(40) Τῷ μεγίστῳ. Reg. a, καὶ τῷ.

(41) Ἡλικίαι πᾶσιν. Reg. n habet πᾶσαι, « æta-

tes omnes. »

(42) Φύσεις. « Naturæ. » Comb. « indoles. »

(43) Ἄξια. Deest in sex Regg., in Colb. septem, D Jes., Or. 1. Præclaram hanc sententiam ad verbum pene descripsit in sua *Ad imperatorem admonitione* Agapetus: « Privati quidem, ait, hominis vitium habendum esse, mala et supplicio digna facere, principis autem et præsentis non vel optimum esse. »

(44) Καὶ ὁ νόμος. Alludit ad hæc verba Apost. ad Gal. v, 23, « adversus hujusmodi non est lex. »

(45) Προβαλόντα. Duo Regii, Comb. διαφέροντα, quæ vox significantior: « ut non solum præficiat, sed ut proficiendo etiam excellat. »

(46) Κατάρξειν. Sic quatuor Regii, duo Colb., Coisl., Pas. Billius ad oram Bas. scripserat καθέλκειν, « per vim cohibiturus, » quod nimium faciles admiserunt Parisienses.

(47) Πρὸς τὸ. Sic plures cod. Coisl. 1. Edit. πρὸς τῷ.

(48) Μόνιμον. Reg. r νόμιμον, non male forsitan, si ἐννομώτατον sequens attendas. Unde Gabr. « maxime legitimum. »

ἐκ(49) βίχαροὶ μετασπείζομενον, εἰς ἑαυτὸ πάλιν ἀφελθὲν ἀνιέρχεται· τὰ δ' ἐκ προαιρέσεως ἐνομοτύπων τε ἔμα καὶ ἀσφαλίστατον, εὐνοίας δεσμῷ τηρούμενον. ὕθεν δὴ καὶ μάλιστα ποιμαίνειν τὸ ποιῆμα ἔχουσας, ἀλλὰ μὴ ἀναγκαστῶς, ἢ ἡμέτερος διακαλεῖται νόμος καὶ νομοθέτης.

Id est, utpote benevolentiae vinculis astrictum atque ei legislator noster sanxit, ut grex non coacte, sed

terquam quod tyrannicum est, minimeque laudandum, ne firmum quidem ac stabile est. Solet enim id cui vis adhibita est, non secus ac planta per vim manibus inflexa, simul ut dimissum fuerit, ad se rursum redire: quod autem a libera voluntate profliciscitur, æquissimum ac firmissimum esse solet conservatum. Ac proinde vel maxime id lex nostra sponte ac libenti animo pascatur.

17. Ἄλλ' ἔστω τις μήτε κακός, καὶ ἀρετῆς ἤκων ἢ ἀκρότατος· οὐχ ὁρῶ, τίνα λαβῶν ἐπιστήμην, ἢ ποῖα δυνάμει πιστεύσας, ταύτην ἂν θαρρόσῃ τὴν προσέτασιν· τῷ ὅντι γὰρ αὐτῇ μοι φαίνεται τέχνη τις εἶναι τεχνῶν, καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν, ἀνθρωπῶν ἀγειν, τὸ πολυτροπώτατον (50) ζῶων καὶ ποικιλώτατον. Ἐνοίη δ' ἂν τις τῇ τῶν σωμάτων θεραπείᾳ, τὴν τῶν ψυχῶν ἰατρείαν ἀντεξετάσας· καὶ ἔσω (51) μὲν ἐργώδης ἐκαίην καταμαθῶν, ὅσα δὲ ἢ καθ' ἡμᾶς ἐργωδέστερα προσεξετάσας, καὶ τῇ φύσει τῆς ὕλης, καὶ τῇ δυνάμει τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῷ τέλει τῆς ἐνεργείας τιμιωτέρα. Ἡ μὲν γὰρ περὶ σώματα (52) ποιεῖται, καὶ τὴν ἐπίκηρον ὕλην καὶ κάτω βέουσαν, πάντως λυθησομένην καὶ πεισομένην τὸ ἑαυτῆς (53), κἂν νῦν τῇ συμμαχίᾳ τῆς τέχνης κατακρατήσῃ τῆς ἐν αὐτῇ (54) στάσεως· ἢ γὰρ νόσος ἢ χρόνος ἔλυσεν, εἴρασαν τῇ φύσει, καὶ τοὺς ἰδίους ὄρους οὐχ ὑπερβαίνουσιν.

XVI. Sed sit sane aliquis, non modo a vitiorum contagione purus, verum ad summum etiam virtutis fastigium evector; haud equidem video quanam scientia instructus, aut quibus viribus fretus, huiusmodi praefecturam intrepide suscipere queat. Nam profecto ars quaedam artium, et scientia scientiarum mihi esse videtur, hominem regere, animal omnium maxime varium et multiplex. Id porro hac demum ratione quispiam perspexerit, si animarum curandarum rationem cum corporum medicina contulerit, quantoque haec nostra laboriosior quam illa sit, expendere, ac, tum materiae natura, tum artis facultate, tum actus sine, praestantior. Illius enim labor circa corpora versatur, fragilemque hanc et humi labentem materiam, omnino tandem interituram, eaque, quae fert ipsius conditio, perpessuram, etiamsi artis subsidio dissidium illud, quo laborant, nunc superet. Eam enim, aut morbi vis, aut tempus exstinguet naturae legi cedentem, nec fines suos excedentem.

XVII. At huius studium atque opera in anima ponitur, quae ex Deo est, atque divina, supernaeque nobilitatis particeps, ad eamque properans; tametsi viliori interim ac deteriori astricta sit. Cujus rei multae quoque aliae fortasse causae sunt, quas solus Deus, qui haec astrinxit, cognitas et exploratas habet, aut si quis huiusmodi mysteriorum scientiam divinitus est consecutus: quantum autem ego, meique similes, cognitione assequimur, duplici causa id factum est; altera ut per concertationem et collocationem cum rebus inferioribus ad supernae gloriae haereditatem perveniat, rebus scilicet fluxis

12. Τῇ δὲ περὶ ψυχὴν ἢ σπουδῇ, τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ θεῖαν, καὶ τῆς ἀνωθεν εὐγενείας μετέχουσιν, καὶ πρὸς ἐκείνην (55) ἐπειγομένην, εἰ καὶ τῷ χεῖρονι συνεδέθη· τάχα μὲν καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, ἄς μόνος οἶδεν ὁ συνδήσας Θεός, καὶ εἰ τις ἐκ Θεοῦ τὰ τοιαῦτα ἐσοφίσθη μυστήρια· ὅσον δ' οὖν ἐμὲ γινώσκεις καὶ τοὺς κατ' ἐμὲ, δυοῖν ἔνεκεν· ἐνός μὲν, ἵνα δι' ἀπώου καὶ πάλης, τῆς πρὸς τὰ κάτω, τῆς ἀνω δόξης κληρονομήσειεν, ὡσπερ χρυσὸς πυρὶ (56), τοῖς τῆδε βασανισθεῖσα, καὶ ἀρετῆς ἀθλον, ἀλλὰ μὴ Θεοῦ ἔωρον μόνον ἔχη τὰ ἐλπιζόμενα· καὶ τοῦτο δὲ ἦν (57) ἔρα τῆς ἀκρας ἀγαθότητος, ποιῆσαι τὸ ἀγαθόν

XVIII. At huius studium atque opera in anima ponitur, quae ex Deo est, atque divina, supernaeque nobilitatis particeps, ad eamque properans; tametsi viliori interim ac deteriori astricta sit. Cujus rei multae quoque aliae fortasse causae sunt, quas solus Deus, qui haec astrinxit, cognitas et exploratas habet, aut si quis huiusmodi mysteriorum scientiam divinitus est consecutus: quantum autem ego, meique similes, cognitione assequimur, duplici causa id factum est; altera ut per concertationem et collocationem cum rebus inferioribus ad supernae gloriae haereditatem perveniat, rebus scilicet fluxis

1 Petr. v, 2. Ephes. vi, 12.

(49) Ὅσπερ φυτὸν. Elegans hic plantae similitudo, qua non semel usus est Greg. Vide orat. vi, al. xii, num. 8, et orat. xviii, al. xiii, num. 1. Ut enim, orat. xii, al. viii, num. 5, βουλομένων, ὃ τυραννομένων ἐστὶ τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον, « vincendum, non coactiorum est salutis mysterium; » ita et or. xxxi, al. xxvii, num. 25, « nihil enim est iam voluntarium quam religio. »

(50) Πολυτροπώτατον ζῶων. Vera et plana lectio, quavis altera, τῶν ζῶων in pluribus legatur collicibus.

(51) Ἐσω. Reg. b, m, utrobique ὅσον. Post alterum ὅσον, Reg. t, et Colb. m, δ' habent.

(52) Σώματα. Comb. τὰ σώματα. Ita Reg. l.

(53) Τὸ ἑαυτῆς. Sapienter et caute observat Elias, dictum illud esse propter « veterem primogenium nostrorum parentum transgressionem, unde fluxit illa sententia: « terra es, et in terram revertaris. » Nam alioquin « Deus creavit hominem inexterminabilem (Sap. ii, 23). »

(54) Ἐν αὐτῇ. Reg. b, m, ἐν αὐτῇ.

(55) Καὶ πρὸς ἐκείνην. Citet haec Justinianus Augustus ad Menam. Conc. ed. Lab. tom. IV, pag. 320.

(56) Πυρὶ. Delevimus τῷ auctoritate quinq. Regg. col. d., sex Colb., Or. 1.

(57) Τοῦτο δὲ ἦν. Comb. τοῦτο γὰρ ἦν. Sic Billius hunc locum verterat, Gregorii mentem non assecutus: « Quod etiam ipsum summam ac singularis Dei honoris argumentum est, nimirum facere, ut virtus nostra quoque aliqua ex parte sit, » etc. Quasi vero Deus boni partem faciat, nos alteram faciamus. Haud ita Gregorius. Sed « summa bonitas, » quae Deus est, omnia opera nostra in nobis operatur, et efficit ut bonum suum etiam sit nostrum, praebendo vires libero arbitrio, ut bonum operetur, et nostrum sit: « summa bonitate » ita volente, non tantum « aliqua ex parte. » Nam ut Bernardi verbis utar, « non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed totum singula opere individuo peragunt. Totum quidem hoc, et totum illa; sed ut totum in illo, sic totum ex illa. » De grat. et lib. arb., n. 47.

et fragilibus, non secus atque aurum igne, probata et explorata, eaque, quæ in spe posita sunt, non solum ut Dei beneficium, sed etiam in virtutis præmii obtineat. Atque hoc ipsum erat summæ bonitatis, efficere ut bonum esset **21** quoque nostrum, non natura tantum insertum, sed etiam per voluntatem, liberique arbitrii in utramque partem motiones, excultum : altera rursus, ut deteriore quoque partem crassitie sua paulatim solutam, ad se est animæ, hoc anima sit corpori, posteaquam scilicet materiam, qua ministra utitur, domuerit, conservumque sum Deo adjunxerit.

XVIII. Eninvero medicus, loca, et tempora, et ætates, et tempestates, cæteraque hujus generis inspiciet, medicamenta etiam exhibebit, victusque rationem præscribet, ac noxia observabit, ut ne ægroti cupiditates arti obsistant. Ignem etiam interdum, et ferrum, atque asperiora remedia nonnullis adhibebit : quæ tametsi perquam laboriosa et molesta esse videantur, nihil tamen eorum perinde arduum ac difficile est ut mores, et affectus, et vitas, et studia atque instituta, et si quid aliud eorum, quæ in nobis sunt, his simile est, conspiciere ac medicari, atque quidquid agreste ac ferinum est, a conjunctione nostra expellere, quidquid autem mansuetum, ac Deo charum est, inducere et confirmare, atque animæ et corporis causam juste disceptare : sic nempe, ut id, quod præstantius est, deterioris imperio premi, quæ injustitia omnium maxima est, minime patiamur; verum ut ei, quod imperium, ac principatum tenet, id, quod natura inferius est, sebjicimus : quæ quidem lex Dei est, in omnibusque rebus ab ipso conditis, tam quæ aspectu sentiuntur, quam quæ oculorum sensum fugiunt præclarissime constituta.

XIX. Quin etiam illud mecum considero, quod ea omnia, quæ modo enumeravi, ut quæ a medico observentur, ut natura se habent, sic manent, nec contra quidquam versute motiuntur, atque iis, quæ ab arte admoventur, subdole sese opponant : quin potius materiam ipsam medicina colligit : nisi forte ægroti culpa aliqua et temeritas incidat, quam etiam ipsam cavere ac reprimere haud magni negotii fuerit. At nobis sagacitas et præposterus nostri amor, et, quod facile cuiquam credere, nec scimus, nec sustinemus, plurimum ad virtutem impediunt

A et ημέτερον, οὐ φύσει μόνον κατασπειρόμενον, ἀλλὰ καὶ προαιρέσει γεωργούμενον. καὶ τοῖς ἐπι-ἄμφω τοῦ αὐτεξοισίου κινήμασιν· ἑτέρου δὲ ὡς (58) ἀν καὶ τὸ χεῖρον ἐλάσσει πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἀνω θεῖη, λύσσα κατὰ μικρὸν τῆς παχύτητος· ἴν', ὅπερ ἐστὶ θεὸς ψυχῆ, τοῦτο ψυχῆ σώματι γένηται παιδαγωγή-σασα δι' ἑαυτῆς τὴν ὑπηρετίαν (59) ἕλην, καὶ οἰκω-σασα Θεῷ τὸ ὁμόδουλον.

pertrahat, atque in sublimi colloct : ut, quod Deus

III. Χώρας, καὶ καιροὺς, καὶ ηλικίας, καὶ ὥρας, καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ ἱατρὸς ἐπισκέψεται· φαρμακεύσει τε καὶ διαιτησει, καὶ τηρήσει τὰ βλαβερά, ὡς ἀν μὴ ἀντιδῆναι τῇ τέχνῃ τὰς τῆς ἀρρώστιας ἐπιθυμίας· καὶ B που καὶ καύσει, καὶ τομαῖς, καὶ τοῖς ἀσθηροτέροις τῆς θεραπείας, ἔστιν ὅτε καὶ ἐφ' ὧν χρῆσεται· ὡν οὐπω τοσοῦτον οὐδὲν, κἄν ἐπίπονα σφόδρα (60) καὶ χαλεπὰ φαίνεται, ὅσον ἦθῆ, καὶ πάθη, καὶ βίους, καὶ προαιρέσεις, καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτο (61) τῶν ἐν ἡμῖν, κατοπτεῦσαι τε καὶ ἱατρεῦσαι, καὶ πᾶν ἔσον θηριώδες καὶ ἀγριοῦ (62) ἐξορίσαντας τῆς συζυγίας τῆς ἡμετέρας, πᾶν ὅσον ἡμερον καὶ Θεῷ φίλον ἀντισταγαγεῖν τε καὶ βεβαιώσασθαι, καὶ βραβεῦσαι δικαίως ψυχῆ τε καὶ σώματι· μὴ τῷ χεῖρονι τὸ κρεί-στον δυναστεύεσθαι συγχωρήσαντας, ἤπερ ἀδικίων ἢ μεγίστη· τῷ δὲ ἀρχοντι καὶ ἡγεμονικῷ τὸ τῇ φύσει δευτέρον ὑποτάξαντας· ὡς περ δὴ νόμος θεῖος, καὶ ἄλλιστα ἔχων ἐπὶ πάσης αὐτοῦ τῆς κτίσεως, ὅση τε ὁράτῃ, καὶ ὅση ὑπὲρ (63) τὴν αἰσθησιν.

C 10. Σκοπῶ δὲ κάκεινο, ὅτι ἐκείνων μὲν ἕκαστον ὧν (64) ἀπρηριθησάμεν ὡς τῷ θεραπευτῇ τηρουμένων (65) ὅπως ἔχει (66) φύσεως, οὕτω μένει καὶ οὐδὲν ἀντιτεχνῶνται παρ' ἑαυτοῦ πανούργως, οὐδ' ἀντισοφίζεται (67) τοῖς παρὰ τῆς τέχνης προσαγομένοις (68) ἀλλὰ καὶ περιίτησι μᾶλλον τὴν ἕλην (69) ἢ ἱατρεία· πλὴν εἰ που βραχεῖα τις παρεμπίσει τοῦ κέρ-νοντος ἀταξία, ἦν καὶ φυλάξει καὶ ἀνακόψαι οὐ χαι-σπόν. Ἡμῖν δὲ ἡ σύνεσις (70) καὶ τὸ φιλαυτον, καὶ τὸ νικᾶσθαι βραδίως μὴτ' εἰδέναι, μὴτ' ἀνέχεσθαι (71), μέ-γιστον πρὸς ἀρετὴν ἐστὶν ἐμπόδιον, καὶ οἶόν τις παρ-

(58) Ἐτέρου δὲ ὡς. Ita Regii omnes, quinque D Colb. 3.

(59) Ἐπηρετίαν. Reg. z, ὑπηρετίαν.

(60) Ἐπίπονα σφόδρα. Reg. hu, πάνυ. Colb. 5, utrumque πάνυ σφόδρα καί.

(61) Τοιοῦτο. Sic septem Regg., plures Colb., Bill. Alii τοιοῦτον.

(62) Ἄγριον. Reg. 1, ἀγριοχον.

(63) Καὶ ὅση ὑπὲρ. Regg. καὶ ὅση κατὰ τὴν αἰσθη-σιν σκοπούμεν.

(64) Μὲν ἕκαστον ὧν. Sic duo Regg. hm, t.

(65) Τηρουμένων. Modeste Billius in margine, « forte τηρούμενον. » Audacius editores Billii conjecturam, quam ipse transverso calamo eraserat, in textum inserere non dubitarunt. Plures tamen Regg. et Colb. codic., Or. 4, Coisl. 4, habent τηρου-μένων.

(66) Ὅπως ἔχει. Sic sex Regii, totidem Colb.

(67) Οὐδ'· Sic Regg. hu, optima notæ, et 1,

(68) Προσαγομένοις. Reg. 1, εἰσαγομένοις.

(69) Περιίτησι μᾶλλον τὴν ἕλην. « Materiam quasi circumstando medicina coercet. » Oliv. « vincit et superat. » Gabr. « subigit. » Comb. « Quin etiam medicina in contrariam corpus affectionem mutat et qualitatem. » Deinde subjicit : « hic verus sensus. Quid enim illud Billii : Materiam colligit? » Et alio loco, « vis ipsa vocis est : velut obsidet expugnataque et cogit. » Denique τὴν ἕλην, inquit, « ipsum corpus humanum dicit, ut in superiori-bus. »

(70) Σύνεσις. Nicetas ironice dictum censet, pro « stoliditate; » et φιλαυτον pro « irrationali erga corpus amore. » Quis hoc credat?

(71) Ἀνέχεσθαι. Olivetanus videtur legisse, ἀπέχεσθαι, et vertit : « a quibus abstinendum sit non abstinere. »

ταῖς κατὰ τῶν συμμαχοῦντων γίνεται· καὶ ὅσῃν εἰσφέρ-
 ρειν ἴδει σπουδὴν γυμνοῦν τὴν νόσον τοῖς θεραπεύου-
 σι, τοσαύτην (72) ὥστε τὴν ἰατρειάν φεύγειν εἰσφερό-
 μεθα, καὶ ἔσμεν ἀνδρεῖοι καθ' ἑαυτῶν, καὶ κατὰ τῆς
 ὑγείας (73) ἡμῶν ἐπιστήμονες.

Κ'. Ἡ γὰρ δουλοπρεπῶς τὴν ἁμαρτίαν ἐκλέψαμεν,
 ὡς περὶ πάθος ὑπουλον καὶ (74) κακότηδες ἐν τῷ
 βᾶθει τῆς ψυχῆς συγκαλύπτοντες, ὡς καὶ τὸν μέγαν
 λήσωντες ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δίκης, ἀν τοὺς
 ἀνθρώπους λάθωμεν· ἢ προφασίζόμεθα (75) προφά-
 σεις ἐν ἁμαρτίαις, λόγους συνηγόρους (76) τοῖς πά-
 θεσιν ἀνεύρισκοντες· ἢ τὰς ἀκοὰς ἀποφράζαντες ἀσπί-
 δος κωφῆς καὶ τὰ ὅσα βουούσης τρόπον, μὴ ἀκοῦσαι
 φωνῆς ἐπαδόντων φιλονεικοῦμεν, μηδὲ φαρμακευθῆ-
 ναι (77) σοφίας φαρμάκοις, οἷς ἀβήρωστία ψυχῆς θε-
 ραπεύεται· ἢ τὸ τελευταῖον, οἷ γε τολμηρότεροι
 ἡμῶν καὶ γενναίτεροι (78), καὶ φανερώς ἀναισχυν-
 τοῦμεν (79) πρὸς τε τὴν ἁμαρτίαν καὶ τοὺς ταύτης
 θεραπευτάς, γυμνῆ τῇ κεφαλῇ, τὸ δὲ λέγόμενον, χω-
 ροῦντες πρὸς πᾶσαν παρανομίαν· ὡ τῆς παραπλη-
 ξίας, ἢ εἰ τι ἄλλο τῷ τοιοῦτῳ πάθει κυριώτερον ἔνο-
 μα καὶ οὐδ' ἀγαπᾶν ὡς εὐεργέτας ἐχρῆν, τούτους ὡς
 ἐχθροὺς ἀμυνομένοθα, μισοῦντες ἐν πύλαις ἐλέγχοντας,
 καὶ λόγον ὁσίων βδελυσσόμενοι· καὶ οἰόμεθα μᾶλλον
 πολεμήσειν τοὺς ἡμῖν εὐνοῦς, ἀν ὅτι μάλιστα (80)
 ἡμᾶς αὐτοὺς κακῶς δράσωμεν, ὡς περὶ οἱ τῶν ἰδίων
 σαρκῶν ἀπτόμενοι (81) τὰς τῶν πέλας δαπανᾶν νο-
 μίζοντες.

nus, si nosmetipsos plurimis gravissimisque malis affecerimus, iis profecto non dissimiles, qui carnes ipsimet suas commordent, cum alienas absumere sibi videantur.

ΚΑ'. Ταῦτά ἐστιν, οἷς ἐγὼ τὴν καθ' ἡμᾶς ἰατρικὴν
 (82) τῆς περὶ τὰ σώματα ἐργωδεστέραν τίθεμαι μα-
 κρῶ, καὶ διὰ τοῦτο τιμιωτέραν· καὶ ὅτι ἐκείνη μὲν,
 διὰ τῶν ἐν τῷ βᾶθει κατοπτειούση, περὶ τὸ φαινόμε-
 νον ἢ πλείων (83) τῆς πραγματείας· ἡμῖν δὲ περὶ
 τὸν κρυπτὸν τῆς καρδίας ἀνθρωπον ἢ πᾶσα θερα-
 πεία τε καὶ σπουδὴ, καὶ πρὸς τὸν ἔνδοθεν (84) ἡμῖν
 ἀντιπολεμοῦντα καὶ ἀντιπαλαίοντα ἢ μάχη, ὅς ἡμῖν
 αὐτοῖς ὅπλοις καθ' ἡμῶν χρώμενος, τὸ δεινότατον,
 τῷ τῆς ἁμαρτίας θανάτῳ δίδωσι. Πρὸς οὖν ταῦτα
 πολλῆς μὲν καὶ παντελοῦς τῆς πίστεως (85), μελιζο-
 νος δὲ τῆς παρὰ Θεοῦ συνεργίας, οὐκ ὀλίγης δὲ τῆς
 ἡμετέρας ἀντιτεχνήσεως (86) (ὡς γε ἑμαυτὸν πεί-

⁷² Psal. cxl., 4. ⁷³ Psal. lviij, 6. ⁷⁴ Amos v, 10.

(72) *Τοσαύτην*. Ita Regii, Colbertique omnes, D
 Consil., Pass., etc.

(73) *Ἵγείας*. Alii codices ὑγείας.

(74) *Καί*. Sic Regg. et Colb. omnes, Pass., etc.
 Dens in ed. Par.

(75) *Προφασίζόμεθα*. Sic legendum. Male ed. Par.
προφασίζόμεθα.

(76) *Λόγους συνηγόρους*. « Rationes quæ vitiiis
 nostris suffragentur. » Gabr.

(77) *Φαρμακευθῆναι*. Μηδὲ θεραπευθῆναι σοφίας.
 Consil. 1. Jes. Lectio vulgaris ad marginem.

(78) *Γενναίότεροι*. Novus interpres Gallicus red-
 dit, *les grands du siècle*; qui majore supercilio, de
 nobilitate gloriantes, flagitiis et voluptatibus, quod
 certe non est magni animi, sed abjecti, se tradunt.

Afferri, ac velut instructa quidam acies adversus
 eos, qui **22** nobis opem ferunt, existit: quan-
 tumque studium a nobis adhiberi conveniebat, ut
 morbum medicis detegeremus, tantum ad medici-
 nam fugiendam adhibemus, atque in nostram per-
 niciem fortes sumus, et adversus sanitatem nostram
 periti.

XX. Aut enim servilem in modum peccatum,
 suffuramur, non secus ac malignum quemdam et
 subputridum morbum in intimis animæ recessibus
 occultantes, perinde ac magnum quoque Dei, vis-
 que illius ultricis, oculum fugituri, si homines fe-
 cellerimus: aut excusationes in peccatis excusa-
 mus⁷⁵, verborum patrocinium vitiiis nostris exqui-
 rentes: aut etiam obstructis auribus, instar aspi-
 dis surdæ, et obturantis aures suas, obstinato stu-
 dio in hoc incumbimus, ut ne incantantium vocent
 audiamus⁷⁶, ac sapientiæ remediis, quibus animæ
 morbus depelli solet, curemur. Aut postremo, qui
 majore inter nos animo atque audacia sunt, ad pec-
 catum hujusque medicos frontem aperte perfrica-
 mus, nudo capite, ut est in proverbio, in flagitium
 omne prorumpimus. O insignem stuporem, aut si
 quo alio aptiori nomine hujusmodi affectu: appel-
 lari potest! Quosque, ut præclare de nobis me-
 rentes, amore prosequi decebat, eos ut hostes ul-
 ciscimur, odio eos, qui nos in portis corripunt,
 habentes, ac verbum sanctum abominamur⁷⁷, ca-
 que demum ratione futurum existimamus, ut ho-
 mines nobis amicos et benevolos magis oppugne-

nus, si nosmetipsos plurimis gravissimisque malis affecerimus, iis profecto non dissimiles, qui carnes ipsimet suas commordent, cum alienas absumere sibi videantur.

XXI. Atque hæc causæ sunt, quæ me, ut nostram
 medicinam corporea medendi ratione longe diffici-
 liorem, ac proinde præstantiorem, existimem, im-
 pulerunt. Huc accedit, quod illa pauca omnino ex
 iis, quæ in intimis corporis partibus sunt, in-
 spectat, magna ex parte circa ea, quæ in
 aspectum cadunt, occupatur. At nobis circa oc-
 cultum et internum hominem curatio omnis et stu-
 dium versatur; atque cum eo hoste dimicandum
 habemus, qui nos interne oppugnat, et certamine
 lacessit, ac nobismetipsis, quo nihil miserius est,
 tanquam armis in perniciem nostram utens, peccati
 morte nos afficit. Ergo adversus **23** ista, tum ma-

(79) *Ἀναισχυντοῦμεν*. Comb. αἰσχυντοῦμεν.

(80) *Μάλιστα*. Ita Regg. l, t, Colb. m. At plures
 alii codices, et ed. πλεῖστα.

(81) *Ἀπτόμενοι*. Alii cum leni spiritu ἀπτομενοι.

(82) *Τὴν καθ' ἡμᾶς ἰατρικὴν*. « Nostram hanc
 medendi artem, quæ circa corpora versatur, » etc.

(83) *Ἡ πλείων*. Tillem. « forte ἢ πλείων. »

(84) *Τὸν ἔνδοθεν*. Sic omnes codices; Billius ipso
 scripserat.

(85) *Παντεως*. Dno Regg. νήψεως. Comb. παντε-
 λους πίστεως: « Quod Paulus, » inquit, « I Cor. xiii,
 2, πᾶσαν πίστιν. »

(86) *Ἀντιτεχνήσεως*. Comb. « Nostra in contra-
 rium molitione et opera. »

gna perfecta que fide opus est, tum majori Dei auxilio, nec parva, ut mihi quidem persuadeo, contentione nostra quæ partim sermone, partim opere spectetur : si quidem id nobis propositum est, ut animæ, quibus nihil præstantius habemus, probe curentur atque purgentur, maximique sint pretii.

XXII. Jam quod utriusque medicinæ fines attinet, id enim nobis conferendum adhuc superest : illa nihil aliud spectat, quam ut sanitatem, aut bonam carnis habitudinem, vel præsentem conservet, vel absentem revocet : quorum nondum certum est an aliquid iis profuturum sit, qui ea consecuti fuerint ; quippe cum res contrariæ majorem plerumque dominis suis utilitatem afferant, quemadmodum opes et paupertas, gloria et ignominia, splendor et humilitas, cæteraque alia, quæ suapte natura in medio posita, nihiloque magis in hanc, quam in illam partem propendentia, ex dominorum usu, animique instituto, vel virtutis, vel vitii nomen accipiunt. Huic contra scopus est, animæ pennas addere, ac mundo eam eripere, Deoque dare, divinamque imaginem ⁴⁸, aut manentem conservare, aut periclitantem fulcire, aut dilapsam in pristinum statum revocare, Christumque per Spiritum sanctum in matrem dicam, eum, qui superni agminis sit, Deum

XXIII. Huc magistra lex ⁴⁹ tendit : huc inter Christum et legem interjecti prophetæ : huc spiritualis legis consummator et finis Christus ⁵¹. Huc exinanita deitas. Huc assumpta caro : huc nova illa mistio, Deus, inquam, et homo : unum ex utroque, et utramque per unum. Ob hanc causam Deus animæ interventu carni junctus est, ac res inter se ⁴⁸ Gen. i, 26. ⁴⁹ Ephes. iii, 17. ⁵⁰ Gal. iii, 24.

(87) Θεωρουμένης. Addunt Par. εἴτε καὶ προσγομένης, quamvis Billius scripserit in ora Bas. « non habentur in antiquo, nec in Caril. » Quin etiam desunt in novem Regg., quinque Colb. et in Or. 1, prorsusque addititia videntur. Ea tamen agnoscit Gabriellus ; atque ea sic reddit Sancigyransensis albas : quæ in verbis et operibus nostris palam cernatur, aliis admoveatur a vobis. »

(88) Ἡμῖν. Reg. i, ἡμῶν, non incommode, sed alieno sensu : ita etiam Coisl. i.

(89) Ὑγιεινῶν. Ita Reg. r, Jes., etc. Ed. vero, ὕγιαν.

(90) Ὡρ οὐπω, etc. Totum hunc locum mallet sic reidde : « quæ an iis, qui ea fuerint adepti, profutura sint, necne, nondum sane constat ; cum eorum contraria sæpe his qui habuere, plus utilitatis attulerint... ex habentium usu animoque boni vel mali nomen accipiunt. » Or. 1, in margine scholium hujusmodi exhibet : « Ὅτι πένια καὶ πλοῦτος, ὄξια τε καὶ ἀδοξία, καὶ ὅσα τοιαῦτα μέσα ἦντα παρὰ τὴν χρῆσιν γίνονται ἀγαθὰ ἢ κακὰ. Μέσα δὲ λέγεται τῶ ὁμοίως διεστηκέναι τοῦ φόγου γε καὶ ἐπαίνου. « Quod paupertas atque divitiæ, gloria pariter atque ignominia, ac id genus cætera, quæ media sunt, usu bona vel mala evadunt. Media porro dicta sunt idcirco quod tum a laude tum a vituperio ex æquo remota sint. »

(91) Τὰ ἐναντία. Reg. hu, τάναντία.

(92) Πτερώσαι. « Pennas aptare. » Gregorius, or. xl, xx, nunc autem xlvi, n. 81, Basilium τὸν τῆς ἐρημίας περρωτὴν appellat, quasi qui solitudinis studiosus ad pennas aptandas idoneus esset. Apud Plat., Polit., lib. v, πτερώσαι significat : « equites e

pedibus constitnere. » (93) Ἀρπάσαι. Ed. Reg. i, et Colb. m, habent καὶ ἀρπάσαι. Verum istud καὶ abest a septem Regg., tribus Colb. et Or. 1. (94) Δούναι. Bas. δοθῆναι. (95) Εἰσοικίσαι. Jes. εἰσοικίσασαν. Reg. r, εἰσοικίσαντα, sed melius ed. Gregorius enim videntur adumbrare locum Apostoli, Eph. iii, 16, 17, « virtute corroborari per Spiritum ejus in interiore hominem Christum inhabitare, » nisi quod πρωκατοχήσαι quo usum est Apostolus, dicit εἰσοικίσαι, quod significat, « habitare facere, facere ut inhabitet. » (96) Τὸν τῆς ἀνω συντάξεως. « Qui et ipse superni ordinis est. » Ad hoc enim a Deo creatus fuit homo, quod recte observat Elias, « ut supernis ordinibus annumeraretur. » (97) Χριστός. Sic maxima pars codicum, qui nec ὁ, nec τό habent. (98) Κερυθεῖσα. « Id ostendit, » inquit Elias, « totam divinam naturam in una suarum hypostasium toti nature humanæ copulatam fuisse. » (99) Ἐν ἐξ ἀμφοῖν, καὶ δι' ἐνὸς ἀμφοτέρω. « Unum ex utrisque, et per unum utraque. » Hæc verba sunt « vere gladius ex utraque parte acutus. » ut loquitur Gabriellus, « adversus hæreticos, una enim percussit letaliter Nestorium divina ab homine dividentem, altera Eutychemem in divinis humana vacuantem. » Eadem dixerat Elias, cujus profecto hæc sunt verba in margine Regg. codic. a et i : Ῥομφαία διστομῶν κατὰ τῶν ἀπρετικῶν Τὸ γὰρ ἐν ἐξ ἀμφοῖν, πλήσσει κυριως τοὺς ἀπὸ Νεστορίου δύο ὑποστάσεις λέγοντας : τὸ δὲ, δι' ἐνὸς ἀμφοτέρω, ἀντιπλήσσει τοὺς ἀπὸ Σεθῆρου τὰς δύο φύσεις ἐν τῷ ἐκ

ΚΒ. Τὰ γε μὴν ἀμφοτέρων τῶν θεραπειῶν τῆσ, τοῦτο γὰρ ἡμῖν εἰς τὴν ἐξέτασιν ἐτι λείπεται, τῆ μὴν ὕγιαν (89), ἢ εὐξίαν σαρκὸς, ἢ οὐσαν φυλάξει, ἢ ἀπελοῦσαν ἀνακαλέσασθαι, ὧν οὐπω (90) δῆλον, εἴ τι συνοίσει τοῖς κεκτημένοις· ἐπεὶ καὶ τὰ ἐναντία (91) πολλὰκις πλεῖω τοὺς ἔχοντας ὠνησεν, ὥσπερ πένια : τε καὶ πλοῦτοι, ὄξια τε καὶ ἀδοξία, ταπεινότερες καὶ λαμπρότερες, καὶ ὅσα ἐν μέσῳ κείμενα κατὰ τὴν φύσιν, καὶ οὐδὲν μᾶλλον τῆδε ἢ τῆδε νεύοντα, τῆ χρεῖσει καὶ τῆ προαιρέσει τῶν κεκτημένων τὸ βέλτιον ἢ τὸ χειρὸν λαμβάνει· τῆ δὲ τὸ προκείμενον πτερώσαι (92) ψυχὴν, ἀρπάσαι (93) κόσμου, καὶ δοῦναι (94) Θεῷ, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα ἢ μένον τηρῆσαι, ἢ κινδυνεύου χειραγωγῆσαι, ἢ διαβρῦν ἀνασώσασθαι, εἰσοικίσαι (95) τε τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις διὰ τοῦ Πνεύματος· καὶ τὸ κεφάλαιον, Θεὸν ποιῆσαι, καὶ τῆς ἀνω μακαριότητος, τὸν τῆς ἀνω συντάξεως (96) pectoris domicilium admittere ⁴⁹ ; atque, ut sum efflicere, ac supernam beatitudinem ipsi comparare.

ΚΓ. Τοῦτο ἡμῖν ὁ παιδαγωγὸς βούλεται νόμος τοῦτο οἱ μέσοι Χριστοῦ καὶ νόμου προφηταί· τοῦτο ὁ τοῦ πνευματικοῦ νόμου τελειωτῆς καὶ τὸ τέλος Χριστός (97)· τοῦτο ἡ κερυθεῖσα (98) θεότης τοῦτο ἡ προσληφθεῖσα σάρξ· τοῦτο ἡ καινὴ μέλις, Θεὸς καὶ ἀνθρώπος, ἐν ἐξ ἀμφοῖν, καὶ δι' ἐνὸς ἀμφοτέρω (99). Διὰ τοῦτο Θεὸς σαρκὶ διὰ μέσης ψυχῆς ἀντικρα-

⁵¹ Hebr. xii, 2.

ἐν (1), καὶ συνεδέθη τὰ διεστώτα τῆ πρὸς ἄμφω τοῦ μαρτυρούντος οικειότητι· καὶ πάντα (2) ὑπὲρ πάντων ἤλθεν εἰς ἐν, καὶ ὑπὲρ ἐνὸς τοῦ προπάτορος· ἡ ψυχὴ διὰ τὴν παρακούσασαν, ἡ σὰρξ διὰ τὴν ὑπουργήσασαν καὶ συγκατακρίθεισαν· ἡ μὲν ψυχὴν, ἡ δὲ σάρκα· ὁ Χριστὸς διὰ τὸν Ἀδὰμ τὸν γενόμενον ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, ὁ κρείττων (3) ἁμαρτίας καὶ ὑψηλότερος.

ista propter carnem; Christus denique propter Adamum, hoc est propter eum, qui sub peccato factus est, is, qui peccato sublimior ac præstantior erat.

ΚΔ. Διὰ τοῦτο ἀντεισιχθῆ τῷ παλαιῷ τὸ νέον· καὶ ἐκ πάθους ὁ παθὼν ἀνεκλήθη, καὶ ὑπὲρ ἐκάστου τῶν ἡμετέρων ἕκαστον τοῦ ὑπὲρ ἡμᾶς ἀντεδόθη (4)· καὶ γέγονε καινὸν μυστήριον ἡ περὶ τὸν πεσόντα δι' ἀπειθεῖαν ἐκ φιλανθρωπίας οἰκονομία. Διὰ τοῦτο γέννησις (5) καὶ Παρθένος· διὰ τοῦτο φάτην καὶ Βηθλεέμ· ἡ γέννησις ὑπὲρ τῆς πλάσεως· ἡ Παρθένος ὑπὲρ τῆς γυναικός· ἡ Βηθλεέμ διὰ τὴν Ἑδέμ· ἡ φάτην διὰ τὸν παρὰ τὴν ἐκ μίσητος καὶ φαινόμενα ὑπὲρ τῶν μεγάλων καὶ κρυπτομένων (6). Διὰ τοῦτο ἄγγελοι δοξάζοντες τὸν οὐράνιον, εἶτα ἐπίγειον· καὶ ποιμένες δόξαν (7) ὁρῶντες ἐπὶ τῷ ἀμνῷ καὶ ποιμένι· καὶ ἀστὴρ ἠγούμενος, καὶ μάγοι προσπίπτοντες καὶ δωροφοροῦντες, ἐν εὐδωλοκρατεία καταλυθῆ. Διὰ τοῦτο Ἰησοῦς βαπτίζόμενος, καὶ ἀνωθεν μαρτυρούμενος, καὶ νηστειῶν, καὶ πειραζόμενος, καὶ νικῶν τὸν νικησάντα (8). Διὰ τοῦτο δαίμονες ἐλαυνόμενοι, καὶ νόσοι θεραπεύονται, καὶ τὸ μέγα κήρυγμα μικροῖς ἐγχειριζόμενον καὶ κατορθούμενον.

vicerat, devincit. Idcirco dæmones ejiciuntur, et parvis hominibus committitur, et cum laude administratur.

ΚΕ. Διὰ τοῦτο ἔθνη φρουρασόμενα, καὶ λαοὶ μελετῶντες κενὰ· διὰ τοῦτο ξύλον κατὰ τοῦ ξύλου (9), καὶ κατὰ τῆς χειρὸς χεῖρες, τῆς ἀκρατῶς ἐκταθείσης αἰ γενναίως ταθεῖσαι· τῆς ἀνειμένης αἰ τοῖς ἤλοις θεῖται· τῆς ἐκβαλοῦσης (10) Ἀδὰμ αἰ τὰ πέρατα οἰκειούμεναι (11). Διὰ τοῦτο ὕψος κατὰ τοῦ πνεύματος καὶ χολῆ (12) κατὰ τῆς γεύσεως, καὶ στέφανος ἐκείνους κατὰ τοῦ πονηροῦ κράτους (13), καὶ θάνατος κατὰ τοῦ θανάτου, καὶ σκότος ὑπὲρ τοῦ φωτός,

Gen. ii. 7. I Cor. xv. 49. Luc. ii. 14. Matth. ii. 9 et 11. Matth. iii. 13-17. Matth. ix. 2. ibid. 3 sqq. Luc. viii. 50. Matth. ix. 35. Psal. ii. 1. Gen. iii. 24.

Χριστῷ ἀρνούμενος. Hæc adversus hæreticos, gladius sunt utraque parte acutus; hæc enim verba, « unum ex ambobus, » Nestorianis, qui unum Christum in duas hypostasias dividunt, letiferam plagam infligunt. Illa autem, « per unum ambobus, » Severianos rursum qui duas in Christo naturas negant, easque in unam naturam contrahunt, aliosque non paucos feriunt.

(1) Ἀνεκράθη. Κρῶσις, ἀνάκρασις, vox catholica in Gregorio est frequens. Ea tamen abusi postea hæretici. Idcirco rejecta est in concil. Chalced. Act. v. ed. Lab. t. IV, p. 565. Vide Petav., Dog. theol., t. IV, lib. iii. n. 8.

(2) Καὶ πάντα, etc. Sic omnes fere codices: « atque in unum omnia pro omnibus et pro uno protoparente coierunt. »

(3) Κρείττων. Ita codices. « Fortior peccato, » ut Billius vertit in Elia.

(4) Ἀντεδόθη. « Repensum, » quasi « compensatio, » pretio et permutatione. » Petav. De Incarn. l. iv. cap. 15, n. 2.

(5) Γέννησις. Ita quinque Regg., septem Colb., Or. 1, Jes., etc. « Γένεσις quidem, ea est fictio, » ut

disjunctæ ac dissidentes per interpositæ rei cum utraque earum affinitatem et cognationem copulatæ sunt: atque omnia propter omnia, et pro uno illo generis nostri principe in unum coierunt; anima nimirum propter eam, quæ præcepto divino minime paruit; caro, propter eam, quæ animæ cupiditati obsecuta est, simulque condemnata, illa propter carnem, ista propter Adamum, hoc est propter eum, qui sub peccato factus est, is, qui peccato sublimior ac præstantior erat.

XXIV. Ob hanc etiam causam veteri novum substitutum est, et per passionem, is, qui passus fuerat, in pristinum statum revocatus, ac pro unaquaque rerum nostrarum, unaquaque res ejus, qui vobis sublimior est, repensa: novumque mysterium factum est illa, quæ circa eum, qui per inobedientiam cecidit, per benignitatem contigit dispensatio. Idcirco generatio et virgo: idcirco præsepium et Bethlehem: generatio propter effictionem, virgo propter mulierem, Bethlehem propter Eden, præsepium propter paradysum, res parvæ et conspicuæ propter magnas et ab oculis remotas. Idcirco angeli, cœlestis primum, ac deinde terreni, gloriam prædicantes, et pastores ob agni et pastoris ortum gloriam cernentes, et stella præiens, et Magi sese prosternentes, ac munera offerentes, ut scilicet idolorum cultus everteretur. Idcirco Jesus baptismi aqua tingitur, et superno testimonio coornatur, et jejunit, et tentatur, et eum, qui morbi depelluntur, et magnæ prædicationis munus

XXV. Idcirco gentes frementes, et populi inania meditantés. Idcirco lignum adversus lignum, et manus adversus manum; illæ, inquam, fortiter extensæ, adversus incontinenter extensam; illæ clavis confixæ, atque constrictæ, adversus remissam et solutam; illæ orbis fines conjungentes, adversus eam, quæ Adamum e paradiso exturbavit. Idcirco sublimitas adversus lapsam, et fel adversus gustum, et spinea co-

Matth. ii. 9 et 11. Matth. iii. 13-17. Matth. ix. 2. ibid. 3 sqq. Luc. viii. 50. Matth. ix. 35. Psal. ii. 1. Gen. iii. 24.

ait Elias, « quæ ex Deo primum fluxit; γέννησις vero, nostra est generatio, qua per mortis condemnationem alii ex aliis gignuntur. »

(6) Ὑπὲρ τῶν μεγάλων καὶ κρυπτομένων. His verbis, si Eliæ fides, suam de paradiso sententiam Gregorius indicat.

(7) Δόξαν. « Gloriam. » Malim cum Erasmo, « claritatem. »

(8) Νικῆσαντα. Πσιρδζορτα habent quinque Regg. codd., Coisl. 1, Pass. Colb. 8, tres alii, et Or. 1, ad marginem.

(9) Τοῦ ξύλου. Τοῦ deest in Reg. a, Or. 1, sicut et τῆς ante χειρὸς.

(10) Ἐκβαλοῦσης. Reg. i, ἐκβαλοῦσης.

(11) Πέρατα οἰκειούμεναι. « Extrema quæque conciliant. » Neque enim ea solum, et quæ in terris, sed et « quæ in cœlis sunt » Christus in se velut in capite adunavit (Ephes. i, 10).

(12) Καὶ χολῆ. Sic novem Regg., Col. tres. Or. 1, Pass.

(13) Τοῦ πονηροῦ κράτους. « Contra maligni, » nempe « diaboli imperium. »

rona adversus pravum imperium, et mors adversus mortem, et tenebræ propter lumen, et sepultura adversus illam in terram reversionem, et resurrectio propter resurrectionem. Hæc omnia divinæ cuiusdam erga nos disciplinæ loco erant, infirmitatisque nostræ velut medicina quædam, veterem Adamum eo, unde exciderat, reducens, et ad illud vitæ lignum adducens, a quo scientiæ lignum intempestive atque incommode perceptum nos removerat.

XXVI. Ac nos hujus medicinæ ministri et adjuutores sumus⁶², quicunque aliis præsidemus : quibus, cum magnum atque amplum sit propria vitia morbosque perspicere, iisque mederi, quanquam nondum id magnum censei debet; verum multorum hujus ordinis hominum improbitas, ut ita loqueremur, effecit; multo tamen majus et præclarior est aliorum morbos curare, ac scite repurgare posse, atque ut utrisque utile sit, nempe et iis, qui curatione indigeant, et iis, qui medendi scientiam proficiuntur.

XXVII. Itane autem corporum medici labores, et vigilias, et curas, quas nemo ignorat, subibunt, atque ex alienis calamitatibus, ut quidam ex iis, qui apud illos sapientes habiti sunt, pronuntiavit, proprios mæores carpent; atque alia quidem ipsi suo labore investigantes et indagantes, alia autem ab aliis corrogantes et colligentes, ægrotis porrigent; nec quidquam tam parvum ab ipsis vel excogitatum vel prætermisum est, etiam si minimum illud sit, quod non magnum, vel ad salutem, vel ad periculum momentum habere censeatur : idque quam tandem ob causam? ut homo pluribus in terra diebus vivat, atque hic ne probus quidem fortasse, sed pessimus et sceleratissimus, cui, utpote malo, jam pridem e vivis excessisse fortasse utilius fuerat, ut vitio, morbo omnium maximo, liberaretur. Atque ut probum honestumque esse demus, quando tandem victuro? semperne? aut quid ex

⁶² I Cor. iv, 1; I Cor. iii, 9.

(14) Ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως. Sancig. « Resurrectio propter insurrectionem, » quasi id pertineat ad Adamum contra Deum insurgentem. Quæ sequuntur, ita extulit Augustinus *De vera religione*, num. 32 : « Tota vita ejus in terris per hominem, quem suscipere dignatus est, disciplina morum fuit. »

(15) Ὡς ἂν ἀμφοτέροις λυσitteλοῖη. « Ut utrisque utile sit. » Præclara Eliæ in hanc rem verba jivat referre. « Quin ne his quidem, qui non totos se ipsos Deo consecrarunt, nec carnis affectum exstinxerunt, ac divini amoris igne deslagrant, utilis est aliorum curatio. Periculum enim est, ne cum sanum sint, per vitiorum ejus, cui medicinam faciunt, recordationem, concupiscentiæ carbonem in se ipsis accendant, atque in flammæ eorum igne comburantur. Hæc sunt, quæ significavit, cum dixit : « ut utrisque utile fuerit. »

(16) Ἐπιστευμένοις. « Quibus alios curandi onus commissum. »

(17) Ἐἴτα. « Deinde. »

(18) Ὡς ἔφη τ. c. Is est auctor libri qui inscri-

καὶ ταφὴ κατὰ τῆς αἰς γῆν ἀποστροφῆς, καὶ ἀνάστασις ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως (14). Ταῦτα πάντα παιδαγωγία τις ἦν περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀσθενεῖας ἰατρεία τῆς ἡμετέρας, τὸν παλαιὸν Ἀδάμ ὅθεν ἐξέπεσεν ἐπανάγουσα, καὶ τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς προσάγουσα, οὐ τὸ ξύλον ἡμᾶς τῆς γνώσεως, οὐ κατὰ καιρὸν, οὐδ' ἐπιτηδεῖως μεταληφθὲν, ἠλλοτρίωσε.

ΚΓ'. Ταύτης ἡμεῖς τῆς θεραπείας ὑπηρετοὶ καὶ συνεργοί, ὅσοι τῶν ἄλλων προκαθεζόμεθα οἷς μέγα μὲν τὸ τὰ ἴδια πάθη καὶ ἀβρώστηματα καὶ γινώσκειν καὶ θεραπεύειν· μᾶλλον δὲ οὕτω μέγα, πλὴν τοῦτο λέγειν ἡμᾶς ἢ τῶν πολλῶν κακία πεποίηκε, τῶν ἐπὶ ταύτης ὄντων τῆς τάξεως· πολλῶ δὲ μείζον τὸ τὰ τῶν ἄλλων ἴσθαι δύνασθαι καὶ ἀνακαθαίρειν ἐπιστημῶνως, καὶ ὡς ἂν ἀμφοτέροις λυσitteλοῖη (15), τοῖς τῆς θεραπείας χρῆζουσι καὶ τοῖς ἰατρεύειν πεπιστευμένοις (16).

ΚΖ'. Εἴτα (17) οἱ μὲν τῶν σωμάτων θεραπευαὶ πόνους τε καὶ ἀγρυπνίας καὶ φροντίδας, ἅς ἴσμεν, ἔξουσι· καὶ τὸ ἐπ' ἄλλοτρίαις συμφοραῖς ἰδίας κερπούσθαι λύπας, ὡς ἔφη τις (18) τῶν παρ' ἐκείνου σοφῶν· καὶ τὰ μὲν αὐτοὶ μοχθοῦντες (19) καὶ ἀνευρίσκοντες, τὰ δὲ παρ' ἄλλων ἐρασιζόμενοι· καὶ συνεισφύροντες (20) προσοίσουσι τοῖς θεομένοις· καὶ οὐδὲν οὕτω μικρὸν αὐτοῖς ἢ εὐρεθὲν ἢ διαφυγὸν, οὐδὲ τῶν ἐλαχίστων, ὡς μὴ μέγα πρὸς τὴν τῆς ὑγείας (21) βροπὴν, ἢ τοῦ κινδύνου τούναντιον ὑποληφθῆναι (22)· καὶ ταῦτα ὑπὲρ τίνος; ἢ ἄνθρωπος ζῆσθαι πλείους τὰς ἐπὶ γῆν (23) ἡμέρας, καὶ οὗτος οὐδὲ τῶν ἐπεικῶν ἴσως, ἀλλὰ καὶ τῶν μοχθηροτάτων, ὧ τὸ πάλαι (24) τεθνάναι ἴσως ἀμεινον ἦν, ὄντι κακῶ, ἵνα τοῦ μεγίστου τῶν ἀβρώστημάτων, τῆς κακίας (25), ἀπαλλαγῆ· εἰ δὲ καὶ τῶν καλῶν θείημεν, ἐπὶ πόσον (26) βιωσόμενῳ; τὸν ἅπαντα χρόνον; ἢ τί τῆς ἐνταῦθα κερθενοῦντι ζωῆς, ἢς τὸ λυθῆναι ζητεῖν (27), τῶν καλῶν

hitor : *Περὶ φροσῶν, De statibus*, quisquis ille sit, sive Hippocrates, cui tribuitur, sive alius; nam medici certant quis hunc librum emiserit.

(19) *Μοχθοῦντες*. Regg. 1, et Comb. *πρωῶντες*.

(20) *Συνεισφύροντες*. Regg. a, b, m, Colb. 7 J. s. *συμφέροντες*.

(21) *Τῆς ὑγείας*. In Regg. r, deest τῆς. Regg. 1, ac Jes. habent ὑγείας.

(22) *Ὑποληφθῆναι*. Regg. 1, n, r, et Jes. *υπολειφθῆναι*. Idem hu, in quo is ordo verborum : ἢ τούναντιον τοῦ κινδύνου ὑπολειφθῆναι.

(23) *Ἐπὶ γῆν*. Sic Regg. hu, t, x, Colbert. m, etc. Bas. vero, Par. et non pauci codd. *ὑπὲρ γῆς*.

(24) *Τὸ πάλαι*. Adidimus τὸ ex Regg. 1.

(25) *Τῆς κακίας*. Ita Regg. a, 1, et Colbert.

4.

(26) *Ἐπὶ πόσον*. Sic Regg. t, 1, Colb. m.

(27) *Ζητεῖν*. Pro ποθεῖν καὶ ἐπιέσθαι. « Optare. » Elias et Basil.

ἄπρωτον καὶ ἀσφαλέστατον (28), καὶ ἀνδρὸς ἔντως Ἀ
ὄγυος; καὶ νοῦν ἔχοντος;

ΚΗ. Ἡμῖν δὲ, οἷς τὸ κινδυνευόμενον ἐστὶ σωτηρία
ψυχῆς, τῆς μακαρίας τε καὶ ἀθανάτου, καὶ ἀθάνατα
κολασθησομένης, ἢ ἐπαινεθησομένης, διὰ κακίαν ἢ
ἀρετὴν, πόσον χρὴ δοκεῖν εἶναι τὸν ἀγῶνα, ἢ δόξης δεῖν
τῆς ἐπιστήμης λατρεύσαι καλῶς, ἢ λατρευθῆναι (29),
καὶ τὴν ζωὴν μεταθέσθαι, καὶ δοῦναι τὸν νοῦν τῷ
πνεύματι; Οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν οὔτε λόγων (30) οὔτε
ἰδρυῶν, οὔτε τὸ θῆλυ τῷ ἄρρενι, οὔτε γῆρα νεότης,
οὔτε πενία πλοῦτος (31), οὔτε εὐθυμῶν ἀθυμοῦντι,
οὔτε δὲ κάμνων τῷ ὑγιαίνοντι, ἀρχοντές τε καὶ ἀρχό-
μενοι, σοφοὶ τε καὶ ἀμαθεῖς, δειλοὶ τε καὶ θρασεῖς,
ὄργιστοι καὶ πρῶοι (32), κατορθοῦντες καὶ πίπτον-
τες (33).

ΚΘ. Κἄν ἐτι ἀκριδῶς (34) ἐξετάσῃς, ὅσον τὸ μέσον
τῶν ἐν συζυγίαις πρὸς τοὺς ἀγάμους, κἄν τούτοι;
πάλιν τῶν τῆς ἐρημίας πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς καὶ
μυγάδας (35) τῶν ἐξητασμένων (36) καὶ διαβεθηκό-
των ἐν θεωρίᾳ πρὸς τοὺς ἀπλῶς κατευθύνοντας,
ἀπεικῶν τε αὐτῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀγροικίας, ἀκραισιό-
των τε καὶ πανουργοτέρων, τῶν ἐν πράγμασι πρὸς
τοὺς ἡσυχάζοντας, τῶν μεταβολῆ (37) πληγέντων
πρὸς τοὺς εὐδρομοῦντας καὶ ἀμαθεῖς τοῦ χείρονος·
τούτων γὰρ ἕκαστοι πλεον ἄλλῃλων ἐστὶν ὅτε ταῖς
ἐπιθυμίαις καὶ ταῖς ὁρμαῖς ἢ κατὰ τὰς τῶν σωμάτων
ἰδέας διαφέροντες· εἰ δὲ βούλει, τὰς τῶν στοιχείων
μίξεις καὶ κράσεις, ἐξ ὧν συνεστήκαμεν, οὐ βέστην
ἔχουσι τὴν οἰκονομίαν.

corporum figuris et lineamentis; aut, si navis, elementorum, et ex quibus constamus, misionibus et temperamentis; ac proinde nec facile regi gubernarique possunt.

Λ. Ἄλλ' ὡσπερ τοῖς σώμασιν οὐ τὴν αὐτὴν φαρ-
μακείαν τε καὶ τροφήν προσφέρονται, ἄλλοι δὲ ἄλ-
λην (38), ἢ εὐεκτοῦντες ἢ κάμνοντες, οὕτω καὶ τὰς
ψυχὰς διαφορῶν λόγῳ καὶ ἀγωγῇ θεραπεύονται. Μάρ-
τυρες δὲ τῆς θεραπείας, ὧν καὶ τὰ πάθη (39) τοὺς

(28) Ἀσφαλέστατον. Addunt Bas. ed. et Par. ὡς
ἔπος δοκεῖν, quæ desunt in omnibus tum Regg. tum
Colb. præter unum, et in Or. 1.

(29) Ἰατρευθῆναι. Rectius videtur interpretari
Combesius quam cæteri: « Ant ipsi curentur, vi-
tamque in melius commutent, ac terram spiritui ad-
dicant. » Hic enim non agitur de ipsius medici
propria curatione, sed ovium quæ, ut supra dixit
Gregorius, « curari nec sciunt, nec sustinent. » Quæ
præcedunt, et quæ sequuntur, hanc interpretationem
confirmant.

(30) Οὔτε λόγων. Billius, « eadem rationes, »
quod eo sensu Latine non dicitur. Mallem: « nec
enim mens eadem et ratio. » Favet Tullius *Offic.*
lib. 1, cap. 28: « Duplex est enim vis animorum...
una pars in appetitu posita est, quæ est ὁρμή Græcæ...
altera in ratione, » etc.

(31) Πενία πλοῦτος. Bill. « Divitiarum et pau-
perialis. »

(32) Πρῶοι. Reg. 1, πρᾶσις.

(33) Κατορθοῦντες καὶ πίπτοντες. Gab. « felicis
et infelicis. » Sed hic de his qui recte vitam insti-
tuunt, agitur; proindeque melius verteretur « stantis
et cadentis. »

A hujus vitæ usura lucrî facturo, cujus finem exopta-
re, primarium, ac tutissimum bonum est, virique,
laud dubie, sani, et mente præditi.

XXVIII. Nobis autem, qui de animæ salute peri-
clitiamur, quæ beata et immortalis est, atque im-
mortalibus, vel suppliciis, vel laudibus, ob vitium
aut virtutem afficietur; quantum tandem certamen
propositum esse, quantaque arte opus esse existi-
mandum est, ut recte curemus, aut ipsi curemur,
et vitam in melius commutemus, ac terram spiri-
tui addicamus? Non enim eadem rationes, nec
iidem animorum impetus sunt maris et feminæ, se-
nectutis et adolescentiæ, divitis et pauperis, hilaris
et mœrentis, sani et ægrotantis, principum et sub-
ditorum, eruditorum et indoctorum, audacium et
timidorum, mansuetorum et iracundorum, munere
suo præclare fungentium, et cadentium.

XXIX. Quod si accuratius rem expendas, quan-
tum intervallum inter conjugatos et cælibes inter-
jectum reperies? Ex his rursus, quantum inter
eremitas et cœnobitas, qui permisti communiter
degunt, discriminis erit? quantum inter eos, qui in
contemplatione longe processerunt, et eos qui
duntaxat rectum vitæ iter tenent? quantum rursus
inter urbanos et rusticos, inter simplices et calli-
dos, inter eos, qui in rebus publicis gerendis ver-
santur, et quietis studiosos, inter eos quorum res
in deterius mutatae sunt, et eos qui prospero cursu
feruntur, nec duriore unquam fortuna conflictati
sunt? Horum enim singuli cupiditatibus nonnun-

quam et affectibus magis inter se differunt, quam
elementorum, et ex quibus constamus, misionibus et
temperamentis.

XXX. Quin potius, quemadmodum non eadem
medicamenta, nec eadem alimenta corporibus qui-
busvis adhibentur, sed alia 27 aliis, habita vide-
licet vel sanitatis eorum vel adversæ valetudinis rati-
one: eodem quoque modo animæ diversa ratione

(34) Ἐτι ἀκριδῶς. Quatuor Regg. ἔτι ἀκριδῶς.
Billius hæc omnia reddit interrogando, quomodo
nulla sit interrogationis nota in Græcis. Nec opus
est quidquam supplere. Sed vertendum: « Quin id
etiam diligenter expendas, velim, quantum, » etc.

(35) Τῶν τῆς ἐρημίας πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς
καὶ μυγάδας. Communis est omnium interpretum
lapsus in his vertendis. Nullum excipimus, nec La-
tinum, nec Gallicum. Billius: « Inter solitudinis
amantes, et eos qui sodalitis vitæque societate gau-
dent. » Nihil hac in interpretatione, et cæteris, quas
referre nihil est necesse, quod sæcularibus solitu-
dinis amantibus non conveniat. Manifestum tamen
est Gregorii verbis significari monachos, quorum
duo genera agnoscit, eremitarum scilicet et cœno-
bitarum.

(36) Ἐξητασμενῶν. « Qui versati, » vel, « exer-
citati sunt et longe processerunt. »

(37) Τῶν μεταβολῆ. Reg. lu. τῶν ἐν μεταβολῆ.

(38) Ἀδὲ ἄλλη. Quidam, ut Regg. 1, 1, δ' ἄλλη.
Hic plerique eodd. ad marg. Διάφοροι τρόποι τῶν
ψυχικῶν φαρμάκων. « Remediorum animi varia ge-
nera. »

(39) Πάθη. Male πάθε: in Par.

ac disciplina curantur. Ji porro curationis testes sunt, qui morbis hujusmodi vexantur. Alios sermo ducit; alii exemplo componuntur. Alii calcaribus opus habent, alii freno. Nam qui segnes sunt atque ad bonum ægre impelluntur, hi verborum stimulis excitandi sunt, qui vero spiritu, quam par sit, ferventiores sunt; atque effrenato quodam animorum impetu feruntur, velut equulei generosi procul a meta currentes, hos utique orationis freno coercere ac cohibere præstitit.

XXXI. Aliis laudatio utilitati fuit, aliis reprehensio, utraque videlicet tempestive adhibita: aut contra detrimento, non tempestive et cum ratione adhibita. Alios cohortatio ad officium dirigit, alios objurgatio: atque hæc rursus alios, si palam arguantur; alios, si remotis arbitris admonentur. Sunt enim qui privatas admonitiones contemnant, publica autem reprehensione ad officium revocentur: sunt rursus, qui liberius reprehensi, pudorem omnem abstergant, contraque occulta objurgatione meliores reddantur, iisque, quos vicem suam dolere perspiciunt, hoc muneris vicissim rependant, ut eorum admonitionibus pareant.

XXXII. Quidam etiam ad minima usque ac levissima observandi sunt; nimirum qui eo quod peccata sua obscura et incognita esse putant (quando quidem id moliantur), tanquam sapientiores animis inflantur; in quibusdam rursus ad nonnulla connivere satius fuerit, ita ut videntes non videamus, et audientes non audiamus, quemadmodum dici solet, ne aliqui eos nimis crebris objurgationibus tanquam fluctibus obruentes, ad desperationem incitemus, ac dissoluto tandem pudore, quod persuasionis pharmacum est, ad quodvis facinus audaciores reddamus. Quin etiam cum nonnullis ita agendum est, ut non irascentes irascamur, non contemnentis contemnamus, **28** non desperantes desperemus: quatenus videlicet eorum natura id

(40) Διεγερτέον. Reg. I, θεραπευτέον. Comb. « Sermonis ictu curandi. »

(41) Οὓς βελτίους ἂν ποιήσεις. « Quos sermo, quasi habens coercens ac reprimens, meliores effecerit. »

(42) Διελεγχομένους. Sic Elias increpationem ab objurgatione distinguit: « increpatione, » ut inquit Chrysostomus, « ad peccatoris correctionem adhibetur: exprobratio autem ad ejus, qui deliquit, confusionem et ignominiam. »

(43) Κρύβδην νοθευομένους. E regione horum verborum, codices Regii plures et Colb. appingunt: Πῶς δὲ ἐπιτιμῶν καὶ διορθοῦσθαι τοὺς ἱερεῖς. « Qua ratione increpari corrigique sacerdotes debeant. »

(44) Συμπάστας. « Commiserationi obedientiam rependentes. »

(45) Λαυθάειν. Male in Par. λαυθάειν.

(46) Τῶν δ' ἔστιν. Sic melioris notæ codices. Alii, τῶν δὲ ἔστιν. « Hi porro sunt, » ut interpretatur Elias, « qui servilem quendam in modum peccatum subripiunt metuentque evulgari. Dissimulanda porro quæ gravissima non sunt, ne increpatione assiduitate, ea exstimulari desinant. »

(47) Ἀπόνοιαν. « Contumaciam » interpretatur

αὐτὸν ἔχει λόγος, οἱ δὲ βροθίζονται παραδείγματι· οἱ μὲν δέονται κέντρων, οἱ δὲ χαλινῶν. Οἱ μὲν γὰρ εἰσινωθεῖς, καὶ δυσκίνητοι πρὸς τὸ καλόν, οὓς τῆ πληρῆ τοῦ λόγου διεγερτέον (40)· οἱ δὲ θερμότεροι τοῦ μετρίου τῷ πνεύματι, καὶ δυσκάθεκτοι ταῖς ὁμαῖς, καθάπερ πῦλοι γενναῖοι πόρρω τῆς νύσσης θέοντες, οὓς βελτίους ἂν ποιήσεις (41) ἄγχων καὶ ἀνακόπων λόγος.

AA'. Τοὺς μὲν ἔπαινος ὤνησε, τοὺς δὲ ψόγος, ἀμφοτέρα μετὰ τοῦ καιροῦ· ἢ τούναντίον ἐδίαφεν ἐξ τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ λόγου. Τοὺς μὲν παράκλησις κατορθοῖ, τοὺς δὲ ἐπιτίμησις· καὶ αὕτη, τοὺς μὲν ἐν τῷ κοινῷ διελεγχομένους (42), τοὺς δὲ κρύβδην νοθευομένους (43). Φιλοῦσι γὰρ οἱ μὲν καταφρονεῖν τῶν ἰδῶ νοθευτημάτων, πληθύνους καταγινώσκει σωφρονιζόμενοι· οἱ δὲ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐλέγχων ἀνασχυντεῖν, τῷ τῆς ἐπιτιμήσεως μυστηρίῳ καὶ ἀγνοούμενοι, καὶ ἀντιδιδόντες τῆς συμπαθείας (44) τὴν εὐπειθειαν.

AB'. Τῶν μὲν πάντα τηρεῖν ἐπιμελῶς ἀναγκαῖον μέτροι καὶ τῶν μικροτάτων, ὅσους τὸ οἰεσθαι λαυθάειν (45) (ἐπειδὴ τοῦτο τεχνάζουσιν) ὡς σοφωτέρους ἐφύσσησε· τῶν δ' ἔστιν (46) ἃ καὶ παρορῆν ἄμεινον, ὡστε ὀρώντας μὴ ὄρᾶν, καὶ ἀκούοντας μὴ ἀκούειν, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἵνα μὴ πρὸς ἀπόνειαν (47) αὐτοὺς ἐρεθίζωμεν, τῷ φιλοπόνῳ τῶν ἐλέγχων καταβαπτίζοντες (48), καὶ τέλος πρὸς πάντα ποιήσωμεν τολμηροῦς, τὸ τῆς πειθοῦς φάρμακον τὴν αἰδῶ διαλύσαντες. Καὶ μέντοι καὶ ὀργιστέον τισίν, οὐκ ὀργισομένους· καὶ ὑπεροπτέον, οὐκ ὑπεροπῶντας· καὶ ἀπογνωστέον, οὐκ ἀπογινώσκοντας, ὅσων (49) τοῦτο ἢ φύσις ἐπιζητεῖ. Καὶ ἄλλους ἐπεικείει (50) θεραπευτέον καὶ ταπεινώτητι, καὶ τῷ συμπροθυμείσθαι δὴ περὶ τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας. Καὶ τοὺς μὲν ν-

Gabrielius juxta Augustini et Gregorii Magni sententiam, ac contendit nusquam apud Theologum ἀπονοία « desperationem » significari, sed « contumaciam, » aut « arrogantiam, » aut « dementia. »

(48) Καταβαπτίζοντες. Sic editi libri, sed frustra quasiers in scriptis. Alii habent καταπιέζοντες, quæ verior lectio videtur, « deprimentes, concutiantes. » Sic duo Coisl., tres Regi, tres Colb. Alii, καταπέσαντες. Ita tres Colb., Or. 4, etc. Vulgatam tamen lectionem retinere visum est, quod ipsi favet iste Gregorii Magni locus: « Cum vero, inquit, pravus quisque impudenter innotescit, quo liberius omne facinus perpetrat, eo etiam licitum putat, et quod licitum suspicatur, in hoc procul dubio multiplicius mergitur. » In parte *Curæ seu Regul. pau.*, cap. 31, admon. 32, ed. Par. 1705.

(49) Ὅσων. Alii codices habent, ὅσων. Hinc Elias: « quoniam autem in nonnullis, inquit, exemplaribus, per o hæc vox ὅσων scripta reperitur, sic sensus hic fuerit: ob nonnullos tantum irascendum ac desperandum esse, quantum licet, ac vera rei natura exigit. »

(50) Ἐπεικείει. « Jus infractum, » inquit Elias, id est, quod de severitate aliquid remittitur; ut enim Tullius, « summum jus, summa injuria. »

καὶ τῶν δὲ ἡττωθῆσαι πολλῶς λυσιτελέστερον· καὶ εἰν μὲν εὐπορίαν καὶ δυναστείαν, τῶν δὲ πέναν ἢ δυσπραγίαν, ἢ ἐπεικῆν ἢ ἀπεύχεσθαι (51).
 pleneque utilis fuerit : atque aliorum opes et potentiam, aliorum inopiam et calamitatem, vel laudare, vel deprecari.

ΑΓ. Θὺ γὰρ ὡσπερ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει καὶ τῆς κακίας, τὴν μὲν καλλίστην εἶναι καὶ ὠφελιμωτάτην ἐπὶ καὶ πᾶσι, τὴν δὲ χειρίστην τε καὶ βλαβερωτάτην οὕτω καὶ (52) τῆς φαρμακείας τῆς ἡμετέρας, ἔν τε καὶ τὸ αὐτὸ ὑγιεινότερον (53), ἢ ἐπισφαλέστατον ἀεὶ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀποδέδεικται (54)· οἷον τὸ αὐστηρὸν, ἢ τὸ πρᾶον (55), ἢ τῶν ἄλλων ὧν ἀπρηθιμωτάτην ἔχουσι. Ἄλλὰ τοῖς μὲν τοῦτο καλὸν καὶ χρῆσιμον, τοῖς δὲ τοῦναντίον (56) πάλιν, ὅπως ἂν, οἶμαι, συμπίπτωσιν (57) οἱ τε καιροὶ καὶ τὰ πράγματα, καὶ ὁ τῶν θεραπευομένων ἐπιδέχεται τρόπος. Ἄ πάντα μὲν ἀειλέσθαι λόγῳ, καὶ συνιδεῖν ἐπὶ τὸ ἀκριβέστατον (58), ὥστε καὶ κεφαλαίῳ (59) τὴν θεραπείαν περιλαβεῖν ἀμήχανον, κἂν ἐπὶ πλείστον ἐξίκηται τις ἐπιμαλίας τε καὶ συνέσεως· ἐπὶ δὲ τῆς πείρας αὐτῆς καὶ τῶν πραγμάτων τῷ θεραπευτῇ λόγῳ καὶ ἀνδρὶ (60) καταφαίνεται.

ΑΔ. Καθόλου δὲ ἡμῖν ἐκεῖνο γινώριμον, ὅτι, καθάπερ τοῖς ἐπὶ κάλου (61) μετεώρου καὶ ὑψηλοῦ βαίνουσι τῆς ἢ τῆδε ἀποκλίνας οὐκ ἀσφαλές, οὐδὲ εἰς μικρὴν φέρουσα ἢ ῥοπή, κἂν μικρὰ φαίνεται, ἀσφάλεια (62) ἐξ αὐτοῖς ἢ ἰσορροπία καθίσταται· οὕτω κἂν τοῦτοις ἐπιτέρωσε νεύση (63) τις, εἴτε διὰ κακίαν, εἴτε δι' ἀμθβειαν, κίνδυνος οὐχ ὁ τυχὼν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀγόμενοις τοῦ τῆς ἀμαρτίας πώματος. Ἄλλ' ἰδῶ βασιλικῆ παρυστέον ὄντως, καὶ περισκεπτέον, μήτε εἰς δεξιὰ μήτε εἰς ἀριστερὰ, καθὼς αἱ Παροιμίαι φαθίν, ἐκκλίνοντας. Οὕτω μὲν δὴ τὰ (64) τῶν παθῶν ἔχει τῶν ἡμετέρων, καὶ τοσοῦτον ἐνταῦθα τὸ ἔργον τῷ ἀγαθῷ ποιμένι, τῷ γνωστῶς (65) γνωστομένῳ ψυχῆς ποιμένι, καὶ ἀρηγησομένῳ κατὰ λόγον ποιμαντικῆς, τῆς γε ὀρθῆς καὶ δικαίας, καὶ τοῦ ἀληθινοῦ ποιμένος ἡμῶν ἀξίας.

ΑΕ. Αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ λόγου διανομήν, ἵνα τελευ-

⁶¹ Prov. iv, 27. ⁶² Prov. xxvii, 23.

(51) Ἀπεύχεσθαι. Bill. in 4 ed. « Exsecrari, » D Gabr. « detestari, » Oliv. « Culpare. »

(52) Οὕτω καί. Tres Colb. οὕτως οὐκ ἔχει καὶ τῆς.

(53) Ὑγιεινότερον. Sic Regii omnes et Colb. i, Coisl. 1. Or. 1. Jes. In ed. ὑγιαινότερον.

(54) Ἀποδέδεικται. Reg. hu, ἀποδείκνυται.

(55) Ἡ τὸ πρᾶον. Reg. i, καὶ τὸ, Comb. « austeritas » vel « lenitas. »

(56) Τοῦναντίον. Alii nonnulli τὸ ἐναντίον.

(57) Συμπίπτωσιν. Sic omnes codices. In ed. συμπιπτοσιν.

(58) Ἐπὶ τὸ ἀκριβέστατον. Regg. hm, hu, Coisl. 1. melioris notæ, εἰς τὸ. Reg. i, et Coisl. 1, ἀκριβέστερον.

(59) Καὶ κεφαλαίῳ. Regg. codd. l, x, z, Colb. 7, Pass. habent ἐν κεφαλαίῳ.

A requirit. Alii rursus lenitate et humilitate curandi sunt, atque alacri animo una cum illis meliorem spem induendo. Alios vincere, ab aliis vinci pleniusque utilis fuerit : atque aliorum opes et potentiam, aliorum inopiam et calamitatem, vel laudare, vel deprecari.

XXXIII. Neque enim, quemadmodum in virtute ac vitio res se habet, ut illa quidem semper pulcherrima et omnibus utilissima sit, hoc autem turpissimum et perniciosissimum sit; eodem modo medicinæ quoque nostræ ratio ea est, ut unum idemque medicamentum iisdem semper vel saluberrimum sit, vel periculosissimum : verbi gratia, acerbitas aut clementia, aut unum quodque aliorum, quæ modo a nobis enumerata sunt. Verum aliis hoc medicinæ genus bonum atque utile fuerit, aliis autem rursus contrarium medendi genus; prout, opinor, vel res vel occasio tulerit, vel ægroantium denique mores admiserint. Quæ quidem omnia sermone distinguere, atque ita exacte perspicere, ut tota medendi ratio in summam colligatur, impossibile est, quantacunque cura et diligentia ingenii que sagacitate quispiam polleat : in rebus tamen ipsis et experimentis curatrici rationi et medico perspicua sunt.

XXXIV. In universum autem illud apud nos constat, quod quemadmodum in sublimi et pendulo fune gradientibus, in hanc vel illam partem deflectere, minime tutum est, nec etiam parva inclinatio parvum periculum avertit, verum eorum salus in æquilibrio posita est : ad eundem quoque modum utramvis in partem quispiam, sive ob vitæ improbitatem, sive ob imperitiam propenderit, haud leve periculum, tum ipsi tum iis quibus præest, imminet, ne in peccatum prolabantur. Quocirca via procul dubio regia ipsis incedendum est, ac circumspiciendum, ne vel ad dexteram, vel sinistram, velut in Proverbiis est, declinent. Ac talis morborum nostrorum natura est, tantusque bono pastori labor incumbit, qui gregis animas scite cogniturus est, perspectasque habiturus, eisque juxta pastoralis artis leges præiturus, duntaxat rectæ et justæ, ac vero pastore nostro dignæ.

29 XXXV. Jam ipsam verbi distributionem, ut

(60) Θεραπευτῇ λόγῳ καὶ ἀνδρὶ. Billius in Elia vertit, « e medico sermone et viro. » Viro pro « exemplo » positum videtur.

(61) Ἐπὶ κάλου. Regg. codd. u optimæ notæ et x, et Gabr. ἐπὶ κάλω. Item Coisl. 1.

(62) Ἀσφάλεια. Bill. in prima ed., « salus et securitas. »

(63) Νεύση. Ita Regg. hm, l, z, Colb. 3, m, et Jes. Lectio melior, quamvis rarior. In ed. νεύσει.

(64) Μὲν δὴ τὰ. Colb. i, μὲν οὖν. Reg. a, μὲν ἐπὶ καὶ τὰ. Emphatica lectio.

(65) Γνωστῶς. « Non leviter et perfunctorie, verum sedulo et diligenter. » Sic exponit Elias; Gabr. vero, « non modo exterius, verum etiam interius plane cogitatis oves habere, ut vocet eas nominatim. »

quod nostrorum omnium primum est, postremo loco dicam, divini, inquam, verbi et excelsi distributionem, quam omnes hac ætate proficiuntur, si quis est alius, qui præsententi animo suscipiat, aut cuiusvis ingenii esse censeat, hunc ego solertix nomine admiror, ne dicam stultitiæ. Mihi quidem res minime vulgaris, parvique spiritus esse videtur, verbi, perinde ac tritici⁶⁶, mensuram tempestive cuique dare, et dogmatum nostrorum veritatem cum iudicio dispensare. Hoc est, ea omnia, quæ sacra philosophia, de mundis, vel de mundo disseruit, de materia, de anima, de mente, et intelligentibus naturis, tam melioribus quam deterioribus, de providentia omnia constringente atque gubernante, tum quæ modo rationi consentaneo evenire videntur, repugnante accidere videntur.

XXXVI. Quæ de prima nostra constitutione et postrema reflectione, de typis et veritate, ac testamentis, de Christi adventu tam primo quam secundo, de incarnatione et cruciatiibus et reversione, de resurrectione, de fine, de iudicio, ac retributione, tam tristiore quam splendidiore: et quod caput est, quæcumque de principe ac beata Trinitate credenda sunt. Qua quidem in re, iis quibus alios illuminandi munus commissum est, periculum omnium maximum obijcitur, ne vel in unam personam contractus sermo, dum multos deos inducere veremur, nuda et inania nobis nomina relinquat, eundem videlicet Patrem et Filium, et Spiritum sanctum esse sentientibus: vel in tres alienas et exteris, aut inordinatas et principii expertes, atque, ut sic loquar, adversarias divisus, in idem malum per contraria prolabatur non secus ac distorta planta, cum in alteram partem nimis inflectitur.

XXXVII. Nam cum tres sint hoc tempore circa theologiam morbi, atheia nempe, Judaismus, et multorum deorum cultus, quorum primi Libycus Sabellius propugnator **30** fuit; alterius, Alexan-

⁶⁶ Luc. xii, 42.

(66) Ὑψηλοῦ καὶ ὀν ῥῦν. Ita quinq. Regg. Collb. 1, Jes., Or. 1. Alii nonnulli οὐ. Comb. ὕψηλοῦ καὶ ὀν γε ῥῦν. In ed. ὕψηλοῦ καὶ ὀν ῥῦν.

(67) Τῶν φανλοτάτων. « Hominum non vulgarium. »

(68) Περὶ κόσμων. « De mundis, » etc. Immateriali uno et invisibili, materiali altero et visibili; quorum ille primum, iste deinde creatus est. Hunc esse sensum Gregorii ex aliis orationibus liquet: orat. xviii, al. xix, in Patrem, n. 3; or. xxvii, al. xxxiii, adversus Eunomianos, n. 40; or. xxviii, al. xxxiv, secunda De theologia, n. 31; or. xxxviii, in Christi nativitate, n. 40, ubi aperit quid per invisibilem mundum intelligat; orat. xl, De baptisate, n. 45.

(69) Δευτέρας. Quæ sequuntur usque ad ὄσα, deest in Reg. 1.

(70) Καὶ ἀναλύσεως. Comb. « de profectione, morte, transitu, migratione. » Sed Elias, Gabrielius alique de reversione Christi ad Patrem cum carne intelligunt, et consequenter, id quod sequitur, περὶ ἀναστάσεως, non ad Christum, sed ad universum genus humanum referunt.

(71) Ὅσα τε. Deest in pluribus codicibus; at

ταῖον εἶπω τὸ πρῶτον τῶν ἡμετέρων, τοῦ θεοῦ λόγου καὶ ὕψηλοῦ, καὶ ὀν ῥῦν (66) πάντες φιλοσοφοῦσιν, εἰ μὲν τις ἄλλος θαρρῆει, καὶ πάσης διανοίας ὑπολαμβάνει, θαυμάζω τοῦτον ἐγὼ τῆς συνέσεως, ἵνα μὴ λέγω τῆς εὐθείας· ἐμοὶ δ' οὐκ πρᾶγμα φαίνεται οὐ τῶν φανλοτάτων (67), οὐδὲ ἀλίγῳ τοῦ πνεύματος, δίδῃν κατὰ καιρὸν ἐκάστῳ τοῦ λόγου τὸ σιτομέτριον, καὶ οἰκονομεῖν ἐν κρίσει τὴν ἀλήθειαν τῶν ἡμετέρων δογμάτων· ὄσα περὶ κόσμων (68) ἢ κόσμου περιλοσφῆται, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ νοῦ, καὶ τῶν νοερῶν φύσεων, βελτιῶν τε καὶ χειρόνων, περὶ τῆς τὰ πάντα συνδεούσης τε καὶ διεξαγούσης προνοίας, ὄσα τε κατὰ λόγον ἀπαντᾶν δοκεῖ, καὶ ὄσα παρὰ λόγον τὸν κάτω καὶ τὸν ἀνθρώπινον.

ΛΓ. Ἔτι τε ὄσα περὶ τῆς πρώτης ἡμῶν συστάσεως, καὶ τῆς τελευταίας ἀναπλάσεως, τύπων τε καὶ ἀληθείας, καὶ διαθηκῶν, καὶ Χριστοῦ παρουσίας πρώτης τε καὶ δευτέρας (69), σαρκώσεώς τε καὶ παθημάτων, καὶ ἀναλύσεως (70), ὄσα τε (71) περὶ ἀναστάσεως, περὶ τέλους, περὶ κρίσεως καὶ ἀναπαύσεως (72), σκυθρωποτέρας τε καὶ ἐνδοξοτέρας (73)· καὶ τὸ κεφάλαιον (74) ὄσα περὶ τῆς ἀρχικῆς (75) καὶ μακαρίας Τριάδος ὑποληπτέον· ὅσπερ (76) ἢ καὶ κινδύνων μέγιστος τοῖς φωτίζειν (77) πεπιστευμένοι, ὡς μήτε εἰς μίαν ὑπόστασιν συναιρεθέντα τὸν λόγον (78) δεῖ πολυθείας, ψιλὰ καταλιπεῖν ἡμῖν τὰ ὀνόματα, τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἄγον Πνεῦμα ὑπολαμβάνουσι· μήτε εἰς τρεῖς, ἢ ἐκφυλοῦς καὶ ἀλλοτριᾶς διαιρεθέντα, ἢ ἀτάκτους καὶ ἀνάρχους, καὶ ὄσον εἰπεῖν, ἀντιθέους (79), πρὸς κακὸν ἴσον ἐκ τῶν ἐναντίων μεταπεσεῖν· ὡσπερ φυτοῦ διαστροφῆς ἐπὶ θάτερα πολὺ μετακλινομένης.

ΑΖ. Τριῶν γὰρ ὄντων τῶν ῥῦν περὶ τὴν θεολογίαν ἀβήρωστημάτων, ἀθείας, καὶ Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ πολυθείας, ὧν τῆς μὲν Σαβέλλιος προστάτης ὁ Δίβος ἐγένετο, τῆς δὲ Ἄρειος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, τῆς δὲ τινας

non pauci, nec inutiliter, retinent.

(72) Ἀναπαύσεως. Tres Regii, totidem Collb., Or. 1, Pass. ἀναπαύσεως.

(73) Σκυθρωποτέρας τε καὶ ἐνδοξοτέρας. Regg. u, ὀρθιᾶς ποῖα et x, Collb. 3, et h, Pass. σκυθρωποτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων. Ruf. « de retributione vel tristitium vel bonorum. » Gab. « prænæ vel gloriæ. »

(74) Καὶ τὸ κεφάλαιον. Sic Regg. hu, l, i, et Or. 1, καὶ deest in pluribus codd. et in edit.

(75) Ἀρχικῆς. Addunt editores Paris. καὶ τῆς βασιλικῆς, quæ non agnoscunt Regii codd. nec Collb.

(76) Ὅσπερ. Reg. z, ὡσπερ.

(77) Φωτίζειν. Baptismum hic significari censet Comb. Aliter Elias, qui vocem hanc a pseudo-Dionysio mutuam assertit, quamvis isto scriptore antiquiorem esse Theologum hodie constet apud eruditos.

(78) Συναιρεθέντα τὸν λόγον, etc. Hic locus magnam affert lucem iis quæ in variis orationibus iisdem pene verbis tradit Gregorius; or. in Bas. n. 39; or. 4 De theol. n. 5, In nat. n. 45, etc.

(79) Ἀντιθέους. Oliv. « pugnantibus inter deos. »

ἄν ἄγαν παρ' ἡμῖν ὀρθοδόξων (80). Τίς δ' ἐμὸς λόγος; τῶν τριῶν ὅσον ἐστὶ βλαβερόν διαφυγόντας, ἐν ὅροις μένειν τῆς εὐσεβείας, καὶ μῆτε πρὸς τὴν Σαβέλλου (81) ἀθεΐαν ἐκ τῆς καινῆς (82) ταύτης ἀναλύσεως ἢ συνθέσεως ὑπαχθῆναι, μὴ μᾶλλον (83) ἐν τὰ πάντα ἢ μῆδὲν Ἐκαστον εἶναι ὀριζομένους (84). φεῦγαι γὰρ εἶναι ὅπερ ἐστὶν εἰς ἄλληλα μεταχωροῦντα καὶ μεταβαίνοντα· ἢ σύνθετόν τινα καὶ ἄτοπον ἡμῖν θεόν, ὡσπερ τὰ μυθώδη τῶν ζώων σκιαγραφοῦντας καὶ ἀναπλάττοντας· μῆτε τὰς φύσεις τέμνοντας κατὰ τὴν Ἄρειου (85) καλῶς ὀνομασθεΐσαν μανίαν, εἰς Ἰουδαϊκὴν πενίαν (86) κατακλεισθῆναι, καὶ φθόνον ἐπεισάγειν τῇ θεῖᾳ φύσει, μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγράφοντας, ὡσπερ δεδοικότας μὴ διαφθείρωτο (87) ἡμῖν ὁ Θεός, Θεοῦ Πατρὸς ὡν ἀληθινοῦ καὶ ἁπολύτου τὴν φύσιν· μῆτε τρεῖς ἀρχὰς ἀλλήλαις ἀντεπεξάγοντας (88) ἢ συντάσσοντας πολυαρχίαν εἰσαγάγειν (89) Ἑλληνικὴν, ἣν πεφεύγαμεν (90).

ΑΗ'. Δέον μῆτε οὕτως εἶναι τινὰς φιλοπάτορας, ὡς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν (91). τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν κειχωρισμένου καὶ ἀπεξενωμένου μετὰ τῆς κτίσεως; οὐ γὰρ τοῦτο γινώσκοντες τὸ ἀλλότριον ἢ συναλειφομένου πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ συγχεομένου, ἴσον δὲ εἰπεῖν, καὶ συγχεομένου· μῆτε τοσοῦτον φιλοχρίστους, ὡς μῆτε τούτῳ φυλάττειν τὸ εἶναι Υἱὸν (92). (τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη (93), μὴ πρὸς ἀρχὴν ἀναφερόμενος τὸν πατέρα;) μῆτε τῷ Πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς ἀξίωμα, τῆς ὡς πατρὶ καὶ γεννήτορι· μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀναξίω ἀρχῆ, μᾶλλον δὲ μικρῶς τε καὶ (94) ἀναξίως, μὴ θεότητος ὡν ἀρχὴ καὶ ἀγαθότητος, τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης· τῷ μὲν ὡς Υἱῷ καὶ Λόγῳ, τῷ δὲ ὡς προόδῳ καὶ οὐ διαλύτῳ (95) Πνεύματι· ἐπειδὴ γε ἀναρχαῖον καὶ τὸν ἕνα Θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν, καὶ ἐκάστην μετὰ τῆς ἰδιότητος.

(80) Ὀρθοδόξων. «Ironice» dictum putat Elias.

(81) Σαβέλλου. Sic quidem Colb. 3, 7, aliique nonnulli. Verumtamen melior videtur lectio, Σαβέλλου, quam exhibent Regg. codd. a, et e, et quam ipse Billius in ora Bas. ascripserat. Porro, ut observat Gab., Gregorius Sabellii hæresim atheiam non ideo nuncupat, quod Deum nullum esse omnino putaret... sed quod ita divinas hypostases resolveret, vel componeret, ut non magis unum omnes, quam nihil singulas esse definiret. «Nam id quod sunt,» ut ait Billius, «esse desinunt, cum in sese mutuo confluentes, proprietates amittunt suas.»

(82) Καινῆς. Sic Reg. hu, aliique permulti, et sic legendum ex Or. in Athan. colligitur, ubi Gregorius ait, Σαβέλλου καινοτομίας. Habent nonnulli, καινῆς.

(83) Μὴ μᾶλλον, etc. «Non magis unum omnia, quam nihil esse singula definientes.» Ita vertit Petav. t. II, c. 6, n. 3, p. 34.

(84) Ὀριζομένους. Reg. u, ὀριζομένης, non male.

(85) Ἄρειου. «Arius,» inquit Elias, «a belli cupido et furioso demone Marte nomen duxit. (Mars), pergit Gabriellus, «die festo Ἄρεος, id est, Martis, natus esse fertur.»

(86) Πενίαν. Sic omnes pene ad unum codices.

A drinus Arius; tertii, quidam e nostris nimis orthodoxi: quænam mea ratio est? nimirum, ut quidquid in his tribus noxii est, fugientes, intra pietatis metas consistamus, ac neque in Sabellii atheiam ex hac nova resolutione aut compositione devolvamur, non magis omnia hæc unum, quam unumquodque horum nihil esse constituentes; id enim, quod sunt, esse desierint, mutuo inter se commeantia et transeuntia; aut mistum quemdam et absurdum nobis Deum, quemadmodum fabulosa quædam animalia, conflingentes et adumbrantes: nec rursus juxta Arii pulchre nominatum furorem, naturas secantes, in Judaicam inopiam redigamur, atque in divinam naturam invidiam inducamus, solo ingenito deitatem circumscribentes; perinde ac vereamur, ne Deus nobis corrumpatur, si Dei veri et natura æqualis Pater esse credatur; nec denique tria principia inter se opposentes, vel construentes, gentile multorum imperium quod fugimus, invehamus.

XXXVIII. Cum contra oporteat, nec quosdam Patris amore ita affici, ut etiam ab eo quod Pater sit auferant: cujus enim Pater fuerit, si Filius natura disjungatur, atque una cum rebus creatis semoveatur? non enim Filius est, quod externum atque alienum est: aut cum Patre permisceatur, atque confundatur, eumque pariter confundat: nec rursus ita Christi amantes esse, ut nec ei filii nomen servent, (cujus enim Filius fuerit, si ad Patrem tanquam ad causam non referatur?) nec Patri principii servetur dignitas, quæ ei ut Patri et genitori competit. Parvorum enim sane et indignorum principium fuerit, vel, ut rectius loquar, parve et indigne, nisi divinitatis et bonitatis illius causa sit, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur; in illo, inquam, ut Filio et Verbo. in hoc autem ut procedente, ac minime solubili Spiritu. Quandoquidem et Deum unum retinere necesse est, et tres 31 personas confiteri, atque cum sua quamque proprietate.

Reg. μανίαν, non recte.

(87) Διαφθείρωτο, etc. «Ne pereat nobis Deus, si sit Pater Dei veri et natura sibi æqualis.»

(88) Ἀντεπεξάγοντας. «Sumpta, ni fallor,» inquit Gabriellus, «metaphora a bello; ἀντεπεξάγειν enim proprie de copiis dici videtur.»

(89) Εἰσαγάγειν. Sic plerique codd. Male Par. εἰσαγαγεῖν.

(90) Πεφεύγαμεν. In paucis codicibus, quos inter Pass. sequitur: μῆτε εἰς τρεῖς ἐκφύλους καὶ ἀλλοτρίας διαιρεθέντα ἀτάκτους καὶ ἀνάρχους καὶ ὅσον εἰπεῖν ἀντιθέους. Verum hæc adjectiva sunt nec in melioris notæ codicibus leguntur.

(91) Ὡς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν. «Ut ab eo id etiam quod Pater sit, auferant.» Quod ait Billius: «Patris nomen ipsi adimant,» non satis est contra Sabellium, qui Patris nomen non detrahebat. Oliv. «ut ei esse Patrem,» etc.

(92) Τὸ εἶναι Υἱὸν. «Quod sit Filius, esse Filium, conservetur.»

(93) Εἴη. Addit Coisl. 4, υἱός.

(94) Μικρῶς τε καὶ. Habent permulti Regg., Colb., Or. 4, Jes., Pass., Bill. μικρῶς ἄτε καὶ.

(95) Ὡς προόδῳ καὶ οὐ διαλύτῳ. «Processione,» seu «processionis termino.» Gab. «ut in eo, qui indissolubiler procedit, Spiritu.»

XXXIX. Sed ad hæc intelligenda, et satis com-
mode ac pro dignitate declaranda, longiori orationis
opus fuerit, quam præsens institutum, atque adeo
vita hæc ferat. Quin ad id potius, et nunc, et sem-
per, opus fuerit Spiritu, per quem solum Deus, et
intelligitur, et exponitur, et auditur. Puri enim
duntaxat est, id attingere quod purum est, sui que
semper simile. Hæc autem idcirco in præsentia
paucis commemoravimus, ut istud planum fiat, ei,
qui de tantis rebus disputationem habeat, præser-
tim apud multitudinem, quæ ex variis ætatibus ani-
mique affectionibus conflata est, ac musici cujus-
dam instrumenti multis fidibus constantis in mo-
dum, variis pulsibus opus habet. difficile ejusmodi
orationem invenire, quæ omnes concinnare ac scien-
tiæ lumine collustrare possit: non modo quod, cum
in tribus his rebus periculum versetur, hoc est in
mente, et sermone, atque auditu, si non ad omnia,
ad unum certe aliquod horum offendere necesse
est; aut enim mens minime illuminata est, aut
sermo elanguit, aut denique auris laud satis pur-
gata minime excepit: atque ex horum uno peræque
atque ex omnibus veritas claudicet necesse est.
Verum etiam quia id quod his, qui aliud quoddam
sermonem reddit, hoc est auditorum religio, in detrimentum
et periculum hic cedit.

XL. Ut enim de Deo, ac re omnium maxima,
atque ipsa salute, et prima omnibus spe, certamen
habentes, quo fervidioris fide præditi sunt, eo etiam
acribus orationi adversantur, ac veritatis proditionem,
non autem pietatem, obedientiam esse inter-
pretantes, prius omnia projecèrunt, quam opiniones
cas quas domo secum afferunt, et dogmatum, qui-
bus innutriti sunt, consuetudinem: atque hic affe-
ctus, de quo adhuc 32 loquor, moderatiorum ho-
minum est, nec prorsus malorum, qui etiamsi a

(96) *Καθαρῶ γάρ*, etc. Comb. sic vertit: «Puri enim est duntaxat eum attingere qui purus est, et eodem se modo habet, nempe Θεός».

(97) *Ὁὐ δ' εἶνεκα*. Edit. οὐ δὲ εἶνεκα.

(98) *Κρουμάτων*. Ita novem Regg, sex Colb., Or. 4, Pass. et Comb. Ed. habent, *χρουσμάτων*.

(99) *Λαμπρῦναι*. Reg. hu, Jes., Colb. 3, 1, λαμπρῦναι.

(1) *Διανοία*. «Mente,» malim, «intelligentia.»

(2) *Πάντα*. Colb. h, πρὸς πάντα.

(3) *Ἐνελάμψθη*. Reg. hu, ἐνελλάμψθη. Sic scripserat Billius in Herv.

(4) *Ὁμοίως*. Monet Gabrielius hac voce, «æqualitatem usquequaque non significari; quemadmodum nec in orat. de amore erga pauperes»: Πάντες πτωχοὶ ὁμοίως ἔλαειν. Alii enim aliis sunt miserabiliores, sed eorum nullus est, qui non aliqua misericordia dignus sit. Licet ergo plus claudicet veritas, si in duobus aut etiam si in tribus offendas, quam si in uno: æque tamen ad efficiendum ut claudicet, satisque est, si vel uni tantum e tribus impingas.

(5) *Ὅτι καὶ δ*. Deest δ in duob. Colb.

(6) *Ἡ τῶν ἀκουόντων εὐλάβεια*. Pietas religiosa demissos, obsequentes, et citra curiositatem audientes homines reddit, cum de moribus, de judicio, cæteri que hujusmodi sermo est; verum eadem pietas eos efficit suspiciosos, curiosos, cautos, reluctantes, si quis de rebus fidei disputet. «Hoc autem a ratione fit,» inquit Elias, qui hæc observat, «quod illic quidem ex morali disciplina utilitatem

ΑΘ. Ταῦτ' οὖν μακροτέρου μὲν ἢ κατὰ τὸν παρ-
όντα καιρὸν, οἶμαι δὲ καὶ βίον, τοῦ λόγου καὶ
νοῆσαι καὶ παραστήσαι ἰκανῶς τε καὶ ὄσον ἔξιν-
μᾶλλον δὲ καὶ νῦν καὶ ἀεὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ μόνον
θεὸς καὶ νοεῖται καὶ ἐρμηνεύεται καὶ ἀκούεται. Κα-
θαρῶ γὰρ (96) μόνον ἀπτεῖον τοῦ καθαροῦ καὶ ὡσαύ-
τως ἔχοντος· οὐ δ' εἶνεκα (97) νῦν ἐν ὀλίγῳ διεληλύ-
θαμεν, ἵν' ἐκεῖνο δηλώσωμεν, ὅτι χαλεπὸν ἐν πλήθει
μάλιστα, περὶ τηλικούτων διαλεγόμενον, ἐκ παντο-
δαπῆς συγκειμένῳ καὶ ἡλικίας καὶ ἔξεως, ὅσον ὄρ-
γάνῳ τινὶ πολυχόρῳ διαφόρων δεομένῳ καὶ τῶν
κρουμάτων (98), εὐρεῖν τινα τὸν πάντας καταρτίζει
δυνάμενον λόγον, καὶ λαμπρῦναι (99) τῷ φωτὶ τῆς
γνώσεως· οὐ μόνον ὅτι ἐν τρισὶ τούτοις τοῦ κινήτου
σαλεύοντος, διανοίᾳ (1) καὶ λόγῳ καὶ ἀκοῇ, ἀναγκαῖον
περὶ ἐν γέ τι τούτων, εἰ καὶ μὴ πάντα (2), προσπιπ-
σαι· ἢ γὰρ οὐκ ἐνελάμψθη (3) νοῦς, ἢ λόγος ἠσθήθη-
σεν, ἢ οὐκ ἐχώρησεν ἀκοῇ μὴ κεκαθαυμένη· καὶ
ὁμοίως (4) ἐξ ἐνὸς τούτων καὶ πάντων χωλεύει
ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ὅτι καὶ δ (5) τοῖς ἄλλοις
διδάσκειν ὑπισχνουμένοις ῥᾶστον ποιεῖ τὸν λόγον καὶ
εὐπαράδεκτον, ἢ τῶν ἀκουόντων εὐλάβεια (6), τοῦτο
ἐνταῦθα ἢ ζημία καθίσταται καὶ ὁ κίνδυνος (7).

doctrinæ genus proficiunt, facilem et plausibilem

Μ'. Ὡς γὰρ περὶ Θεοῦ καὶ τοῦ μεγίστου τῶν ἡ-
τῶν ἔχοντες τὸν ἀγῶνα, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς,
καὶ τῆς πρώτης πᾶσιν ἐλπίδος (8), ὅσῳ τὴν πίστιν
εἰσὶ θερμότεροι, τοσοῦτῳ προσανεστέρουσι τῷ λόγῳ,
καὶ προσδοσίαν τῆς ἀληθείας, οὐκ εὐσέβειαν τὴν εὐ-
πειθειαν ὑπολαμβάνοντες, πάντα πρόβουσι (9) ἐν
πρότερον ἢ τοὺς εἰκόθεν λογισμοὺς, (10) μεθ' ὧν ἐρ-
χονται, καὶ τῶν δογμάτων οἷς συναναστρέψασαν (11)
τὴν συνήθειαν· καὶ τοῦτο ἐστὶ λέγω (12) τῶν μετρωτέ-
ρων καὶ οὐ πάντῃ κακῶν τὸ πάθος, οἱ κἂν τῆς ἀληθείας

omni periculo vacuam ad se manare conspiciunt;
istic vero, de spe ipsaque salute certantes, suam
ipsorum obedientiam, fidei proditionem existimant;
unde fit ut citius quidvis prodiderint contemp-
runtque, quam eas sententias, quas domo secum
afferunt, ac dogmatum eorum, in quibus educati
sunt, consuetudinem.» In his Eliæ, atque etiam
Gregorii verbis, traditæ semel sanctis fidei mutandæ
impossibilitas, ut ita dicam, mirabiliter elucet; at-
que etiam ab erroribus, quibus mens semel iurbata
est, emergendi quanta sit difficultas.

(7) *Ὁ κίνδυνος*. Deest in Jes.

(8) *Πρώτης πᾶσιν ἐλπίδος*. Coisl. πρώτης πάντων ἐλπίδος. «Prima spes,» inquit Elias, «est spes in Deum; secunda, est salutis exspectatio.» Sed

rectus Gibr. qui ad hæc eadem verba ait: «Ila appellare consuevit Theologus excelsum illum Trinitatem, Patrem, Filium et Spiritum sanctum.» Et est vere hic Gregorii sensus, ut ipse exprimit or. xxxii, al. xxv, *De moderatione servanda*: Τὴ μέγιστον, ἢ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐπιγνώσις, καὶ ὁμολογία τῆς πρώτης ἡμῶν ἐλπίδος. «Ibi quod maximum est, Patris, et Filii, et Spiritus sancti cognitio, confessioque primæ nostræ fidei.»

(9) *Πρόβουσι*. Reg. z, πρόβουσι.

(10) *Ἐρχονται*. Reg. 1, ἐρχονται.

(11) *Συναναστρέψασαν*. Reg. 1, Comb. συναστρέψασαν, quæ forsau est germana lectio.

(12) *Καὶ τοῦτο ἐστὶ λέγω*. Comb. «Addo præter ea.»

επιμαρτάνωσιν, ἀλλὰ τῷ γε (13) δι' εὐλάβειαν τοῦτο
 πείθειν, καὶ ζῆλον μὲν ἔχειν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν,
 τυρὴν ἔσονται τῶν οὐ σφόδρα (14) κατακρινομένων,
 ὡς πολλὰς δερομένων (15), ὡς οἱ διὰ κακίαν καὶ (16)
 πωρίαν τοῦ δεσποτικοῦ θελήματος ἀποπίπτοντες.
 Καὶ (17) τάχα ἂν οὗτοι μεταπεισθεῖεν ποτε, καὶ μετα-
 βληθεῖεν ὑπὸ τῆς αὐτῆς εὐλαβείας, ὑφ' ἧς καὶ ἀντέδαι-
 νον, εἴ τις αὐτῶν ἀψαιτο (18) λόγος, ἢ οἴκοθεν ἢ ἔξωθεν
 κρούσας καιρίως (19), ὡσπερ σιδηρὸς πυρίτιν (20),
 λίθον, τὴν ἐγκύμονα καὶ ἀξίαν (21) φωτὸς διάνοιαν·
 ἐν ἧ καὶ τάχιστα ἂν ἐκ μικροῦ σπινθήρος ὁ τῆς ἀλη-
 θείας πυρὸς ἐκλάμψειε (22).

fortasse ex parva scintilla veritatis flamma explendescat.

ΜΑ'. Τί δ' ἂν εἴποι τις (23) περὶ τῶν διὰ κενοδο-
 ξίαν ἢ φιλαρχίαν, ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος (24) λαλούν-
 των, Ἰαννοῦ (25) τινοῦ ἢ Ἰαμβροῦ μεγαληγορίας, οὐ
 κατὰ Μωυσέως (26), τῆς δ' ἀληθείας ὀπλιζομένων,
 καὶ τῆς ὑγαινούσης κατεξανισταμένων διδασκαλίας ;
 ἢ τῆς τρίτης μοίρας τῶν δι' ἀπαιδεύσιν καὶ τὴν
 ἐπιμένην ταύτῃ θρασυότητα (27) ὁμῶς (28) παντὶ
 λόγῳ χωρούτων συῶθει πάθει, καὶ καταπατούντων
 τοὺς καλοὺς μαργαρίτας τῆς ἀληθείας ;

ΜΒ'. Ἡ ὅσοι μηδεμίαν μὲν οἴκοθεν ὑπόληψιν γέ-
 ροντες, μηδέ τινα τύπον τῶν περὶ Θεοῦ λόγων ἢ
 χείρονα ἢ βελτίονα, πᾶσι δὲ ὑποτιθέντες ἑαυτοὺς λό-
 γος καὶ διδασκάλους, ὡς ἐξ ἀπάντων ἐκλεξόμενοι τὸ
 κρείττον καὶ ἀσφαλέστερον, καὶ κριταῖς οὐ καλοῖ ;
 τῆς ἀληθείας σφίσιν αὐτοῖς (29) πιστεύσαντες (30)·
 ἔπειτα ὑπὸ τῆς πιθανότητος (31) ἄλλοτε ἄλλῃ ; (32)
 περιφερόμενοι καὶ στρεφόμενοι, καὶ παντὶ λόγῳ κα-
 ταπιυνθέντες καὶ πατηθέντες (33), πολλοὺς ἀμείψαν-
 τες διδασκάλους καὶ πολλὰ γράμματα, ὡσπερ χοῦν
 ἀνέμοις βρόχιως ἀποβαλόντες, τέλος ἀποκαμώντες
 καὶ ἀκοὴν καὶ διάνοιαν, (34) (ὦ τῆς ἀλογίας!) πρὸς
 πάντα λόγον ὁμοίως δυσχεραίνουσι, καὶ μοχθηρὸν τύ-
 πον ἑαυτοῖς ἐγγράφουσιν, αὐτῆς καταγελᾶν ἡμῶν
 καὶ καταφρονεῖν ὡς ἀστάτου καὶ οὐδὲν ὑγιᾶς ἐχούσης
 τῆς πίστεως, μεταβαίνοντες ἀπαιδεύτως ἀπὸ τῶν
 λεγόντων ἐπὶ τῶν λόγων· ὡσπερ ἂν εἴ τις τοὺς ὀφθαλ-

⁷ Rom. x, 2. ⁸ Luc. xii, 47. ⁹ Psal. lxxii, 8.

(13) Τῷ γε. Reg. r. Jes., Coisl. 1, τό γε.
 (14) Οὐ σφόδρα. Reg. hu, οὐ πάνυ τι.
 (15) Δερομένων. Regg. a, et l, δαιρομένων. Quod
 ad evangelistā verbum magis accedit.
 (16) Κακίαν καὶ. Reg. i, κακίαν ἢ.
 (17) Καὶ. Addidimus ex octo Regg., totidem Colb.,
 Or. 1.
 (18) Ἀψαιτο. Reg. z, Colb. 3, a, m, Jes. Billius
 ad oram Herv., ἀψήται.
 (19) Καιρίως. Reg. l, καιρίαν.
 (20) Πυρίτιν. Sex Regg. Coisl. 1, Or. 1, prima
 manu, πυρίτην.
 (21) Καὶ ἀξίαν. Hæc desunt in sex Regg., quinque
 Colb., Or. 1, Jes.
 (22) Ἐκλάμψειε. Colb. 6, ἀνάψειε.
 (23) Εἴποι τις. Regg. a, et l, εἴποις.
 (24) Εἰς τὸ ὕψος. Gabr. « ad excelsam Trinita-
 tem. » Elias, « ad Dei maiestatem. »
 (25) Ἰαννοῦ, etc. Orig., in Math., tract. lxxv,
 n. 117, sic loquitur : « Quod ait Apostolus, » If Tim.
 c. iii, 8, » Sicut Iannes et Mambres resistebunt
 Moysi, non invenitur in publicis Scripturis, sed in

veritate aberrant, tamen quia ob religionis studium,
 et quod zelum quidem habebant, sed non secundum
 scientiam ⁷, hoc patiuntur, ex eorum fortasse nu-
 mero erunt, qui non tam graviter condemnabuntur,
 nec multis vapulabunt ⁸, quemadmodum qui ob
 improbitatem et pravitatem, a Domini voluntate
 exciderunt. Atque hi quoque fortasse de sententia
 quandoque deduci, et ab eadem illa religione, ob
 quam prius repugnabant, immutari queant, si quis
 sermo eos attingat, qui, aut interne, aut externe,
 ut ferrum silicem, sic gravidam mentem ac luce
 dignam opportune seriat : in qua etiam celerrime

XLI. Quid autem de illis dixeris, qui ob inanis
 gloriæ cupiditatem aut dominandi studium iniqui-
 tatem in Excelsum loquuntur ⁹, de Jannis, inquam,
 et Jambris arrogantia ¹⁰, non adversus Mosem, sed
 adversus veritatem arma induentium, atque adver-
 sus sanam doctrinam insurgentium? Quid etiam
 de tertia classe, hoc est, eorum qui ob imperitiam,
 ejusque comitem temeritatem, adversus omnem
 sermonem, porcorum in modum, ruunt, ac pulcras
 veritatis margaritas conculcant ¹¹ ?

XLII. Quid postremo de iis qui nullam quidem
 opinionem, nec ullam de divinis sermonibus vel
 deteriorem vel meliorem formam secum afferentes,
 verum quibuslibet sermonibus et magistris sese
 subjicientes, tanquam ex omnibus id quod melius
 certiusque sit, electuri, ac sibi ipsis, hoc est, malis
 veritatis iudiciibus, confidentes; deinde alia atque
 alia sermonis probabilitate circumacti, et undique
 versati, atque omni sermonum genere obruti et
 protriti ¹², postquam multos magistros commuta-
 runt, ac multas litteras, pulveris instar, in ventos
 facile abjecerunt, auribus tandem et animo defati-
 gati, (o ingentem rationis penuriam!) ¹³ ser-
 mones omnes ex æquo fastidiunt, ac pravam for-
 mam sibi ipsis insculpunt, ipsam videlicet fidem
 nostram, ut incertam, nihilque sani habentem,
 irridentes et asperrantes, stultique ab his qui ser-

¹⁰ H Tim. iii, 8. ¹¹ Math. vii, 6. ¹² Ephes. iv, 14.

libro apocrypho, qui inscribitur : *Jannes et Mambres liber*; unde ausi sunt quidam epistolam ad
 Tim. repellere, » etc. Non omittendum Jannis et
 Mambres portenta, ab Elia pro præstigiis haberi
 (26) Μωσέως. Plerique Regg. Μωσέως.
 (27) Θρασυότητα. Videtur alludere Gregorius ad
 illud quod est apud Thuc. Ἀμαθία θράσος, ἡ λογα-
 σμὸς δ' ὄκνον φέρει. « Inscitia impudentiam parit,
 prudentia metum et cunctationem. » Bill. in 1
 ed.
 (28) Ὁμῶς. « Accipitur apud veteres, » inquit
 Elias, « pro ὁμοῦ, simul, et rursum pro ἀνατιῶς, im-
 pudenter atque aperta fronte. »
 (29) Αὐτοῖς. Pass., Colb. iii, Herv. ἑαυτοῖς.
 (30) Πιστεύσαντες. Reg. l, Comb. πιστεύοντες.
 (31) Πιθανότητος. Reg., hu, et Bill., πιθανότη-
 τος.
 (32) Ἀλλῃ. Reg. t, et l, ἄλλως, sicque emen-
 dandum contendit Comb.
 (33) Πατηθέντες. Duo Colb., καταπατηθέν-
 τες.
 (34) Ὡ τῆς ἀλογίας! « Proh. stoliditatem! »

monem habent, ad doctrinam transeunt: non secus videlicet, ac si quis, vel oculatorum, vel aurium vitio laborans, solem aut voces accuset, illum ut obscurum ac minus fulgentem, has ut absonas et imbecilles.

XLIII. Ac proinde minoris est negotii rudi adhuc animæ veritatem primum, instar ceræ nondum signatæ, imprimere, quam super litteras, hoc est pravæ doctrinæ et dogmata, pium sermonem scribere, ita ut posteriora cum prioribus confundantur et perturbentur. Ut enim præstat planam et tristem viam calcare, quam asperam nullisque pedum vestigiis impressam, arvumque colere aratro jam sæpe proscissam et emollitam, ita commodius quoque fuerit animum pingere, cui nondum vitiosa jam aliqua doctrina impressa sit, improbæque litteræ altissime consignatæ. Alioqui pio scriptori duplex hic labor suscipiendus erit, ut et priores formas deleat, et probatiores dignioresque quæ maneat, ipsis substituat. At tot quidem sunt, tum quantum ad reliquas affectiones, tum quantum ad sermonem ipsum, pravi, et pravi illius typi et characteres: tantumque ei negotium incumbit, cui hæc animarum institutio et præfectura commissa est, ac plura etiam oratio, ne modum excederet, prætermisit.

XLIV. Quemadmodum igitur, si quis variam quamdam et multiplicem belluam, ex multis belluis, magnis juxta parvisque, ferisque ac mitibus, conflatam cicurare et ducere aggrediatur, huic in natura adeo præpostera et prodigiosa gubernanda maximus procul dubio labor subeundus sit, maximaque diuicatio; quippe cum nec vocibus iisdem, nec alimentis, nec manuum blanditiis, ac sibilis, nec reliquis denique institutionis modis, belluæ omnes delectentur, sed aliæ aliis, pro sua quæque natura et consuetudine, vel gaudeant, vel offendantur: ut qui ejusmodi belluæ curam susceperit, eum varia omnino et multiplici scientia ornatum instructumque esse oporteat, 34 et eam, quæ cuique apta sit, curationem adhibere, si quidem belluam cum laude ducere atque conservare cupit. Eodem modo cum commune hoc Ecclesiæ corpus instar compositæ ejusdem et inæqualis belluæ, ex pluribus variisque moribus et rationibus consti-

α μὲν κακῶς διακείμενος, ἢ τὰ ὤτα διεσθαρμένος, κατηγοροῖ τοῦ ἡλίου ἢ τῶν φωνῶν, τοῦ μὲν ὡς ἀμαυροῦ καὶ οὐ στίλβοντος, τῶν δὲ ὡς ἐκμελῶν καὶ ἀτόνων.

ΜΓ'. Καὶ διὰ τοῦτο ἄρτι κεινοτομεῖν ἀλήθειαν ψυχῆς, ὡς περ κηρὸν οὐπω κεχαραγμένον, ἢ γράφειν κατὰ γραμμάτων, πονηρῶν λέγω διδαγμάτων (35) τε καὶ δογμάτων, εὐσεβῆ λόγον, ὡς συγγεῖσθαι καὶ ἀτακτεῖν τοῖς προτέροις τὰ δεύτερα. Ὅδον μὲν γὰρ (36) πατεῖν ἀμεινον τὴν λείαν καὶ τετραμμένην ἢ τὴν ἀτριβῆ καὶ τραχείαν, καὶ γῆν ἀροῦν ἢν πολ- λάκις ἄροτρον ἔτεμεν καὶ ἡμέρωσεν· ψυχὴν δὲ γρά- φειν, ἢν οὐπω λόγος ἐχάραξε μοχθηρὸς, οὐδὲ εἰς βάθος τὰ τῆς κηκίας ἐνεσημάνθη γράμματα· οὗ γὰρ ἂν οὕτω τὰ ἔργα γίνοντο (37), τῷ θεοσεβεῖ καλ- λιγράφῳ, ἐξαλείφειν τε τοὺς προτέρους τύπους, καὶ μετεγγράφειν τοὺς δοκιμωτέρους τε καὶ τοῦ μέναι ἀξιοτέρους. Τοσοῦτοι μὲν δὴ καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ πάθη, καὶ κατὰ τὸν λόγον αὐτὸν, οἱ πονηροὶ καὶ τοῦ πονη- ροῦ (38) τύποι καὶ χαρακτηρες· τοσοῦτον δὲ τὸ ἔργον τῷ ταύτῃ πεπιστευμένῳ τὴν τῶν ψυχῶν (39) παιδα- γωγίαν καὶ προστασίαν· καὶ τὰ πλείω παρήκεν ὁ λό- γος, ἵνα μὴ περιττώτερος ἢ τοῦ δέοντος.

ΜΔ'. Ὅσπερ οὖν εἰ τις θηρίον ἐκ πολλῶν θηρίων συγκαίμενον πολυειδὲς (40) καὶ πολύμορφον, μειζύ- νων τε καὶ μικροτέρων, ἡμερωτέρων τε καὶ ἀγρι- ωτέρων, ἀγειν ἐπιχειροῖ καὶ τιθασσεύειν, πάντως ἂν ἦν ἔργον αὐτῷ, καὶ οὐ μικρὸν τὸ ἀγώνισμα, οὕτως ἀνωμάλου καὶ ἀλλοκτοῦ προστατεῖν φύσεως, οὐτε φωναῖς ταῖς αὐταῖς, οὐτε τροφαῖς, οὐτε χειρὸς (41) ἐπαρταῖς (42), οὐτε συρίγμασιν (43), οὐτε τοῖς τῆς ἄλλης ἀγωγῆς τρόποις ἐκάστου τῶν θηρίων χαίρον- τος, ἄλλων δὲ ἄλλοις ἡδομένων, ἢ ἀχθομένων, ὡς ἢ φύσις ἐκάστου καὶ ἢ συνθήσια· καὶ τί ἂν ἔδει (44) ποιεῖν τὸν τοιοῦτον (45) θηρὸς ἐπιστάτην; τί δ' ἄλλο γε ἢ πολυειδῆ τε εἶναι καὶ ποικίλον τὴν ἐπιστήμην; καὶ κατὰ τὸν ἑκάστου προσάγειν τὴν θεραπείαν, ὡς ἂν ἀγοῖτο καλῶς αὐτῷ τὸ θηρίον καὶ διασωζοῖτο; οὕτως ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων καὶ ἡθῶν καὶ λό- γων, καθάπερ ἐνδὸς ζώου συνθέτου καὶ ἀνομοίου, τοῦ κοινοῦ τοῦτου τῆς Ἐκκλησίας συγκαίμενου σώματος, πᾶσα ἀνάγκη καὶ τὸν προστάτην ἀπλοῦν τε εἶναι (46)

(35) Διδαγμάτων. « Moralem disciplinam » intel- ligit Elias; et δογμάτων « fidei doctrinam. »

(36) Ὅδον μὲν γὰρ. « Viam enim planam, tri- tantque præstat calcare, quam asperam, etc.; ani- mam vero, quæ nondum pravus imbuta est doctrinis, bonis informare est facilis. »

(37) Γίνονται. Sic Billius, sex Regg., duo Colb., Or. 1, Jes. Nonnulli γίνονται. Reg. 2, γίνονται. In editis, γίνονται.

(38) Πονηροῦ. « Malignum vocat ipsum dæmo- nem, » inquit Gab. alluditque Gregorius, opinor, ad Matth. vi, 13.

(39) Τὴν τῶν. Sic Regg. Inu, hu, melioris notæ codices. Combef. τῶν ταύτην πεπιστευμένων. Deest τῶν in ed.

(40) Πολυειδὲς. Reg. hu, πολυειδὲς τε.

(41) Χειρὸς. Jes. χειρῶν.

(42) Ἐπαρταῖς. Significat, inquit Gabr., gestum illum quo solentis pecudibus aut etiam homini- bus blandiri, dorsum eorum aut caput contrectan- tes.

(43) Συρίγμασιν. Reg. 1, συρίσμασιν. Montac. σο- φισμασιν.

(44) Καὶ τί ἂν ἔδει, etc. « Et quid oporteat face- re hujusmodi bestię præfectum? Quid aliud profectio quam curare ut multiplex sit ac varius scientia, » etc.

(45) Τὸν τοιοῦτον. Reg. r, τοῦ τοιοῦτου.

(46) Ἀπλοῦν τε εἶναι. « Simplicem, » inquit Elias, « quantum ad dogmata et actionis rectitudi- nem. » Brevis orat. in Athan. Gregorius se ipso exponit: ἀπλοῦς τὸν τρόπον, πολυειδὲς τὴν κυβέρνη- σιν. « Moribus simplex, gubernandi arte multiplex. » Vide Chrys., lib. vi De sacerdot., c. 5.

τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἐν πᾶσιν (47) ὀρθότητα· καὶ ὅτι μάλιστα παντοδαπὸν καὶ ποικίλον κατὰ τὴν πρὸς ἕκαστον οικειώσιν, καὶ τὸ τῆς ὁμιλίας πρὸς πάντας ἐπιτηδεῖον τε καὶ πρόσφορον.

ME. Οἱ μὲν γὰρ δέονται γάλακτι τρέφεσθαι, τοῖς ὁπλουστέροις καὶ στοιχειωδεστέροις τῶν διδαγμάτων, ὅσοι τὴν ἔξιν (48) νήπιιοι καὶ ἀρτιπαγεῖς, ὡς ἂν εἶποι τις, τὴν ἀνδρείαν τοῦ λόγου τροφήν οὐ φέροντες· ἢν εἰ προσάγοι τις παρὰ δύναμιν, τάχα ἂν καταπιεσθέντες (49) καὶ βαρηθέντες (50), οὐκ ἐφαρκούσης τῆς διανοίας, ὥσπερ ἐκεῖ τῆς ὕλης (51) τὸ ἐπιεικεῖσθαι ἐλκυσθῆναι καὶ οικειώσασθαι, ζημιωθεῖσιν ἂν καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν δύναμιν· οἱ δὲ τῆς ἐν τοῖς τελείοις λαλουμένης σοφίας χρῆζοντες καὶ τροφῆς τῆς ὑψηλοτέρας καὶ στερέροτέρας (52), τῷ πρὸς διάκρισιν ἀληθοῦς τε καὶ ψευδοῦς ἱκανῶς (53) γεγενημένοι τὰ ἀισθητήρια, εἰ γάλα ποτίζοντο καὶ τρέφοντο λαχάνοις, ἀσθενῶν βρώματι, δυσχεραίνοντες ἂν καὶ μάλλα εἰκότως, οὐ δυναμούμενοι (54) κατὰ Χριστὸν, οὐδὲ αὐξάντες τὴν ἐπαινετὴν αὐξήσιν, ἢν ἐργάζεται λόγος τελειῶν εἰς ἄνδρα, καὶ εἰς μέτρον ηλικίας ἄγων πνευματικῆς, τὸν καλῶς τρεφόμενον. capientes, quod sermo divinus affert ⁷⁷, eum, qui iustis ætatis mensuram ducens ⁷⁸.

MG. Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; Οὐ γὰρ ἐπιμεν ὡς οἱ πολλοὶ καταπλεῦειν δυνάμενοι (55) τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ἀναμιγνύουσι τὸν οἶνον ὕδατι· τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου λόγον τῷ πολλῷ καὶ ὠνόμῳ καὶ χαμαὶ συρομένῳ καὶ ἐξιτήλῳ καὶ εἰκῆ ῥέοντι, ὥστε αὐτοὶ τι παρακερδαίνειν (56) ἐκ τῆς καπιλείας, ἄλλο τε ἄλλως ὁμιλοῦντες τοῖς πλησιάζουσιν καὶ πᾶσι πρὸς χάριν· ἑγγαστριμυθοὶ (57) τιμῆς ὄντες καὶ κενολόγοι, τὰς ἑαυτῶν ἡδονὰς θεραπεύοντες (58) λόγοις ἐκ γῆς φωνουμένοις καὶ δυσομέ-

⁷⁵ Hebr. v, 12; 1 Cor. iii, 1, 2. ⁷⁶ 1 Cor. ii, 6. ⁷⁷ Ephes. iv, 13. ⁷⁸ II Cor. ii, 16. ⁷⁹ ibid. 17. ⁸⁰

tutum sit, summopere quoque necesse est, antistitem simul et simplicem esse, quantum ad eam, quam ad res omnes adhibere debet, rectitudinem; et rursus quam maxime varium ac multiplicem, quantum ad id attinet, ut uniuscujusque animum sibi adjungat, apteque et apposite omnes alloquatur.

XLV. Quidam enim lactis alimonia opus habent, hoc est, simplicioribus et elementariis doctrinis, nimirum qui puerili animi habitudine sunt, recensque, ut sic dicam, compacti, nec virilem sermonis cibum ferunt ⁷⁵: quem si quis ipsis præter vires adinoverit, ejus pondere oppressi fortasse atque obruti, animo ad id quod transmissum est, attrahendum sibi que accommodandum haud satis virium habente, quemadmodum nec corpore in cibis materia constantibus, pristinas etiam eorum vires labefactabit. Alii, quod sensus ad verum a falso internoscendum ac discernendum exercitatos habeant, ac proinde sapientia ea quæ inter perfectos exponitur ⁷⁶, sublimiorique et firmiori cibo indigeant ⁷⁷, si quis lac illis propinet, oleribusque, hoc est, inferiorum cibo, eos alat ⁷⁸, molesto animo id latenti sunt: ac merito sane, utpote nihil Christiani roboris colligentes, nec laudabile illud augmentum pulchre alitur, in virum perficiens, etque ad spiri-

XLVI. Et ad hæc quis idoneus ⁷⁹? Non enim plerisque similes sumus, qui veritatis doctrinam adulterant ⁸⁰, ac vinum aquæ miscunt ⁸¹; hoc est, doctrinam cor hominis exhilarantem ⁸², cum vili et vulgari, humique serpente, et evanida, frustra que et temere fluente, ut ipsi ex hac cauponandi ratione obiter aliquid elucrentur, aliaque alio modo cum iis qui ad ipsos accedunt, verba ³⁵ faciunt, omnibusque assentantur, ventriloqui sane quidam et vaniloqui, voluptatibus suis servientes, verbis e terra

⁷⁵ Hebr. v, 14. ⁷⁶ Rom. xiv, 2. ⁷⁷ Coloss. ii, 19. ⁷⁸ Isa. i, 22. ⁷⁹ Psal. ciii, 15.

tem corrupendam, et alludere simul ad hæc verba ps. li, 3, Τί ἐγκαυχᾷ ἐν κακίᾳ, ὁ δυνατὸς ἀνομίαν; « Quid gloriaris in malitia qui potens es in iniquitate? »

(56) Παρακερδαίνειν. De his Apostolus I Tim. vi, 5, « Qui existimant questum esse pietatem. » Eodem sensu ac Greg. S. Hieronymus in II Cor. ii ait: « omnem doctorem, qui auctoritatem Scripturarum, per quam potest audientes corrigere, vertit ad gratiam... vinum sanctarum Scripturarum violare atque corrumpere sensu suo. »

(57) Ἐγγαστριμυθοὶ. Vox illa, quam Vulgata « pythones » interpretatur, sæpe occurrit in Scripturis. Hic autem Gregorius alludit ad hæc Is. cap. viii, 19, verba: Ζητήσατε τοὺς ἑγγαστριμύθους καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοὺς κενολογοῦντας, οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσι. Quos ventriloquos appellat Isaias, eosdem Vulgata « pythones, magos, divinos, » etc. Antiquos gentiles e terra fundi oracula credidisse patet, inquit Gab. ex illo Ciceronis loco, De div., in lib. i, ubi ait: « Credo etiam anhelitus quosdam fuisse terrarum; quibus inflatæ mentes oracula funderent. »

(58) Θεραπεύοντες. Oliv. « venantes, » Bill. pri. ma edit. « aucupantes. » Uterque videtur legisse θηρώντας.

(47) Ἐν πᾶσιν. Deest in Reg. r.

(48) Ἐξιν. Reg. hu, adlii, εἰσί.

(49) Καταπιεσθέντες. Reg. r, n, Colb. 3, 4, Or. 1, prima manu, καταπιεσθέντες. Colb. 6, 5, καταπιεσθέντες.

(50) Βαρηθέντες. Ita novem Regg., octo Colb., Or. 1, Jes., Par. vero βαρυνθέντες.

(51) Ὑλης. Observat Comb. hac voce, « corpus » D Gregorio passim significari.

(52) Στερέροτέρας. Reg. bm, Bill. in marg. στερεωτέρας, « solidiori. »

(53) Ἰκανῶς. « Sufficenter, abunde. »

(54) Δυναμούμενοι. Reg. hu, δυνάμενοι.

(55) Καπηλεύειν δυνάμενοι. « Qui possimns adulterare verbum veritatis. » Billius non reddidit δυνάμενοι, nec Gabrielius; quam tamen vocem magni esse momenti, et sic vertendam censet novus interpres Gallicus: « qui potentes sunt avare atque fraudulenter tractare verbum veritatis, illudque corrumpere, ac vinum aqua miscere. » Deinde Gregorius 1º alludit ad hæc Isaiæ verba, c. i, 22, Οἱ κἀπηλοὶ σου μίσθουσι τὸν οἶνον ὕδατι. « Caupones tui miscent vinum aqua; » et ad hæc Apost. II Cor. ii, 17, κἀπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, « adulterantes verbum Dei; » 2º voce δυνάμενοι significare videtur pravos pastores, qui sua utuntur potestate ad verita-

proatis et in terram pessumentibus; ut maximam A apud vulgus gloriam, et nominis celebritatem consequantur, maximis ipsos damnis efficietes, aut etiam omnino perdentes, atque innoxium simpliciorum animarum cruorem effundentes, de manibus nostris aliquando requirendum ⁵⁵.

XLVII. Quin potius illud scimus, melius esse aliis qui artis peritia præsent, salutis nostræ habenas concedere, quam imperitos aliorum aurigas esse, atque anrem potius æquam submittere, quam imperitam linguam movere. Hæc cum nobiscum ipsi, non pessimis fortasse consiliariis, benevolis quidem certe, collocti, præstabilius esse duximus, cum quæ dicenda et facienda essent, nesciremus, ea ad-discere, quam nescientes docere. Præclare enim cum eo agitur, cui vel in profundam senectutem canus sermo veniat, eamque vim habens, ut recenti astitus in pietate animæ adiumento esse possit. Nam certe alios docere aggredi, priusquam ipsi satis edocti simus, ac signam, ut dici solet, in dolio discere, hoc est in aliorum animabus pietatem meditari et exercere, valde stultorum aut temerario-rum hominum esse mihi videtur: stultorum si ne inscitiam quidem suam agnoscat: temerario-rum, si cum eam cognitam habeant, hoc tamen negotium aggredi non verentur.

XLVIII. Enimvero Hebræorum sapientes hanc olim Hebræis legem fuisse narrant, in primis ream et laude dignam, qua non cuivis ætati inquis Scripturæ liber concedebatur, nam non hoc quidem uti-lis esse, quandoquidem nec tota statim a quolibet percipi possit, ac, quod in ea reconditum est, ob externam speciem imperitoribus plurimum detri-menti asferre possit; verum **36** alii libri ab initio cunctis patebant, et communes erant, hoc est quo-

⁵⁵ Ezéch. iii, 20; xxxiii, 8.

⁵⁹ *Εὐδοκιοῦμεν*. Sic octo Regg., Pas., Or. 1, quinq. Colb. et Jes., Coisl. 1, *εὐδόκιμοι ἦμεν*. Nonnulli *εὐδοκιοῦμεν*. Par. et Bas. *εὐδοκιοῦεν*. Sic legit Billius et verit. « celebritatem consequantur. » pro « consequamur; » et fortasse omnia quæ præcedunt prima persona rectius vertentur.

⁶⁰ *Αὐτούς*. Sic Billius emendaverat in Bas. et Tillem. quod plurimi codices confirmant. Billius tamen, ut et Gabriellus, verit. « seipsum. » In ed. *ἐαυτούς*.

⁶¹ *Ἐκζητηθόσμενον*. Ita Jes. In edit. *ἐκζητητόμενον*.

⁶² *Εὔνοις*. Sequitur in ed. Bas. διὰ τοῦτο, quæ a Billio deleta sunt, « quia, inquit, de-erant in Card. » Addimus, et in cæteris codicibus.

⁶³ *Εἰδότες*. Coisl. 1, *εἰδότες*, ut postea ἀγνοῦντας.

⁶⁴ *Πολίος*. Elias, « canitie dignus. » Bas. *πρέπων κτολιωμένῳ ἀνδρὶ τοῦτ' ἔστι, συνετός*. « Homine cano dignus, » hoc est, sapiens et « intelligen-s. »

⁶⁵ *Αὐτούς*. Reg. hu, *πρὶν ἂν αὐτούς*. Coisl. 1, et Colb. m. *πρὶν αὐτός*.

⁶⁶ *Κεραμείας*. Sic septem Regg., Or. 1, Jes. *Κεραμείαν* vero habent non pauci, Basilius et editi li-bri. « Proverbium istud, » juxta Basilium et Eliam, « in eos est, qui majora, priusquam minora, docen-tur aut addiscunt. » Nec enim in dolio, verum

νοις εἰς γῆν. ὡς ἂν μάλιστα εὐδοκιοῦμεν (59) παρὰ τοῖς πολλοῖς, ὅτι μάλιστα ζημιοῦντες αὐτοῖς (60), ἢ ἀπολλύντες, καὶ αἷμα ἀθῶων ἀπλουστέρων ψυχῶν ἐχρέοντες ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἐκζητηθόσμενον (61).

MZ'. Ἄλλ' εἰδότες ἐτέροις βέλτιον εἶναι τὰς ἐπι- τῶν ἡνίας ἐνδιδόνα τεχνικωτέροις, ἢ ἄλλων ἡνώ- χους εἶναι ἀνεπιστήμονας, καὶ ἀκοήν ὑποτίθεντι μᾶλλον εὐγνώμονα, ἢ γλώσσαν κινεῖν ἀπαίειτον. ταῦτα διαλεχθέντες ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ ἰσως οὐ φαύλος συμβούλιος, εἰ δὲ μή γε, ἀλλ' οὖν εὖνοις (62), καὶ τὰ ῥητέα καὶ τὰ πρακτέα μαθεῖν οὐκ εἰδότες (63), μᾶλλον ἢ διδάσκειν ἀγνοοῦντες, εὐδοκιοῦσασμεν. Ἄγα- πητὸν γὰρ ὅτω κἂν εἰς βαθὺν γῆρας λόγος ἀφίκατο πολίος (64), καὶ ὠφελῆσαι νέαν ἐν εὐσεβείᾳ ψυχῇ δυνάμενος. Ὡς τό γε παιδεύειν ἄλλους ἐπιχειρεῖν, πρὶν αὐτοῦς (65) ἰκανῶς παιδευθῆναι, καὶ ἐν πῆφῃ τὴν κεραμείαν (66) μανθάνειν, τὸ δὴ λεγόμενον. ἐν ταῖς τῶν ἄλλων ψυχαῖς ἐκμελετᾶν τὴν εὐσέβειαν, λίαν εἶναι μοι φαίνεται ἀνοήτων ἢ τολμηρῶν ἀτυνέτων μὲν, εἰ μὴδὲ αἰσθάνονται (67) τῆς ἐαυτῶν ἀμαθείας· θρασέων δὲ, εἰ καὶ (68) συνέντες, κατα- τολμῶσι (69) τοῦ πράγματος

MH'. Ἐβραίων μὲν οὖν οἱ σοφώτεροι λέγουσιν, ὡς ἄρα ἦν τις πάλαι νόμος (70) Ἐβραίοις, ἐν τοῖς μάλιστα εὐ ἔχων καὶ ἐπιουόμενος, μὴ πᾶσαν ἡλι- κίαν πάση Γραφῇ ἐνδιδόσθαι· μὴδὲ γὰρ (71) εἶναι τοῦτο λυσιτελέστερον, ὅτι μὴδὲ πᾶσαν εὐθέως εἶναι παντὶ ληπτήν, καὶ τὰ μέγιστα ἂν τοὺς πολλοὺς κα- κῶσαι τῷ φαινομένῳ, τὴν βαθυτέραν· ἀλλὰ τὰς με- ἀπ' ἀρχῆς ἀνεῖσθαι πᾶσι καὶ εἶναι κοινὰς, ὧν καὶ τὸ σωματικῶν (72) οὐκ ἀδόκιμον· τὰς δὲ μὴ ἄλλος

in minoribus vasculis, velut ollis aut cyathis, in quibus tanti non est peccare, signilicam signi do- centi.

(67) *Αἰσθάνονται*. Alii, *αἰσθάνονται*.

(68) *Εἰ καὶ*. Καὶ deest in omnibus pene codici- bus.

(69) *Κατατολμῶσι*. Male in ed. *κατατολμᾶσι*.

(70) *Νόμος*. « Consuetudinem » interpretatur Elias, recte quidem. Nam in lata lege prohibitum non reperias. Eas autem tantum Scripturæ partes, quarum profundior erat sensus, ut prima Ezechielis capita de cherubim, postrema de instauratione tem- pli, Canticum canticorum, legere usus non erat; alias autem partes cunctis fas erat versari. Quapro- pter non satis accurate totum hunc locum verisæ Billius videtur; imprimis, cum hæc usurpat verba, « tota, alia libri, » etc., cum de libris totis non sit sermo, sed de librorum partibus, quarum sensus re- conditior erat, quam ut a nonnullis capi posset, al- que etiam nonnullis posset nocere.

(71) *Μὴδὲ γὰρ*. Reg. a, et Col. 1, *Μὴ γὰρ*. *Μὴ* Reg. 1, εἶναι omittit; et paulo post Reg. 1, τὰ μέ- γιστα ἂν.

(72) *Τὸ σωματικόν*. « Quod corporeum est. Ca- de, » inquit Orig., tom. 5 in *Lev.*, « et corpus inæso scripturæ et animam ac spiritum intelleximus. » Et idem Orig., *Philoc.*, c. 1, τῆς στοιχεί σαρκὸς τῆς γραφῆς, « ut simplicior ædificetur ab ip-sa velud carne scripturæ. »

ἢ τοῖς ὑπὲρ εἰκοστὸν καὶ πέμπτον γεγονόσιν ἔτος ἅπασταυσεσθαι, ὅσαι δι' εὐτελοῦς τοῦ ἐνδύματος τὸ μουσικὸν κάλλος περικαλύπτουσιν, ἄθλον φιλοπονίας καὶ λαμπροῦ βίου, μόνοις τοῖς κεκαθαρμένοις (73) ἐν νοῦν ὑπαστράπττον καὶ φανατίζόμενον, ὡς μόνης (74) δυναμένης τῆς ἡλικίας ταύτης ὑπὲρ τὸ σῶμα γενέσθαι, καὶ ἀναβῆναι καλῶς ἐπὶ τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ γράμματος.

ΜΘ. Ἡμῖν δὲ (75) οὐδεὶς ὁρος τοῦ παιδεύειν καὶ τοῦ παιδεύεσθαι, ὡσπερ οἱ λίθοι (76) πάλαι ταῖς ὑπὲρ τὸν Ἰορδάνην καὶ ταῖς ἐντὸς Ἰορδάνου φυλαῖς· οἷδὲ τίσι μὲν ἐκεῖνο, τίσι δὲ τοῦτο ἐπιτροπτεύον· οἷδὲ τις κανὼν (77) τῶν ἔξω· ἀλλ' οὕτω τὸ πρῆγμα ἔρρίπτται καὶ συγχέχεται, καὶ οὕτω κακῶς ἐκκαίμεθα, ὥστε οἱ πλείους ἡμῶν, ἵνα μὴ λέγω πάντες, πρὶν ἀποθέσθαι (78) σχεδὸν τὴν πρώτην τριχὰ καὶ τὸ τὰ παιδικὰ ψελλίζεσθαι, πρὶν παρελθεῖν εἰς τὰς θείας αὐλάς, πρὶν τῶν ἱερῶν βίβλων γῶναι κἄν (79) τὰ ὀνόματα, πρὶν Καινῆς καὶ Παλαιᾶς χαρακτῆρα (80) γνωρίσαι καὶ τοὺς προστάτας (81)· οὕτω γὰρ λέγω πρὶν ἢ τὸν βόρβορον ἀποεῖναισθαι, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἀσχη ὅσα ἡ κακία ἡμῖν προσεμάξατο, ἂν δύο ἢ τρία ῥήματα τῶν εὐσεβῶν ἐξασκήσωμεν, καὶ ταῦτα ἐξ ἀκοῆς, οὐκ ἐντεῦξως, ἢ τῷ Δαβὶδ βραχέα καθομιλήσωμεν, ἢ τὸ τριτόνιον εὖ περιστειλώμεθα (82), ἢ μέχρι τῆς ζώνης φιλοσοφήσωμεν, εὐσεβείας τὴν πλάσμα καὶ ὅλην ἡμῖν ἀπὸ τῶν περιχρῶσαντες (83)· βαβαὶ (84) τῆς προερίας καὶ τοῦ φρονήματος! Ἰερὸς καὶ ἐκ σπαργάνων ὁ Σαμουὴλ (85)· εὐθύς ἔμμεν σοφοὶ καὶ διδάσκαλοι, καὶ ὑψηλοὶ τὰ θεῖα, καὶ γραμματέων τὰ πρῶτα καὶ νομικῶν, καὶ χειροτονοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς εὐράνιους, καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ῥαβδί ζητούμεν, καὶ οὐδαμῶς τὸ γράμμα, καὶ πάντα δεῖ νοηθῆναι πνευματικῶς, καὶ λῆρος (86) πλατῦς τὰ

^{64, 65} I Reg. II, 41. ⁶⁶ Matth. XXIII, 7.

(73) *Τοῖς κεκαθαρμένοις.* Omissum in Reg. I.

(74) *Μόνης.* Regii quatuor, totidem Colb., Or. 4, Jes., Pass. habent μόλις, « vix; » et quidem ea vox optimum exhibet sensum.

(75) *Ἡμῖν δέ.* Pass. ἡμῶν. Mox οὐδὲ εἰς, Jes. divisim.

(76) *Λίθοι.* « Limitanei lapides. » Nulla hic difficultas. Gregorius his verbis significat, singulas tribus defixis in terram lapidibus distinctas fuisse, quod Elias et Basilius ipsi etiam testantur. Certe in lib. Jos. capp. xv, xvi, xviii, uniuscujusque tribus limites accurate describuntur.

(77) *Οὐδὲ τις κανὼν.* In prima ed. Billius, melius quam secundis curis, « nec ad ullam normam hominum pretia qualitatesque perpendimus. » In Gregorio subtilius quid laet. Spectat namque ἢ ult. cap. v Hebr.

(78) *Πρὶν ἀποθέσθαι,* etc. Elias : « antequam infantiam et puerilem aetatem excesserimus. »

(79) *Κἄν.* Sic plerique scripti et editi libri. Par. καί.

(80) *Χαρακτῆρα,* Reg. I, tres Colb. Coisl. 4, χαρακτῆρας.

(81) *Προστάτας.* Gab. « propugnatores et quasi patrones » Comb. « duces et auctores. » Basilius optime τῆς παλαιᾶς Γραφῆς τοὺς συγγραφεῖς λέγει, « instrumenti veteris (utriusque, » Elias) « scriptores dicit. »

rum ne id quidem, quod corporeum est, laude caret : alii autem his duntaxat qui vicesimum quintum aetatis annum excessissent, committebantur, hoc est qui sub vili indumento mysticam pulchritudinem obtinent, laboris et industriae, ac luculentae vitae praemium, solis iis, qui mente purgati sint, fulgentem et conspicuam, quod scilicet sola haec aetas supra corpus assurgere, atque a littera ad spiritum recte ascendere queat.

XLIX. At nobis nullus docendi ac discendi terminus est constitutus, velut olim lapides tribubus, quae ultra Jordanem et intra Jordanem erant; nec quibusnam illud, quibusnam rursus hoc committendum sit; nec norma ulla, ad quem habitus exigamus : verum ita projecta et confusa haec res est, tamque male afficimur, ut quam plurimi ex nobis, ne omnes dicam, prius fere quam primum comam abjicerimus, puerilique more balbutire desierimus, priusquam in divina atria introierimus, priusquam sacrorum librorum vel nomina ipsa noverimus, priusquam novi veterisque Testamenti characterem et auctores cognitos haberimus; nondum enim dico priusquam coenum, et animae labes, quas peccatum nobis impressit, eluerimus; si duo aut tria pia verba edidicerimus, eaque non ex lectione, sed auditione sola hausta, aut Davidi paulum operae dederimus, aut pallium scite contraxerimus, aut zona tenus philosophati fuerimus, pictatis speciem quendam et larvam nobis illinentes : o praefecturam ! o elatum animum ! Sacer etiam ab incunabulis Samuel ^{64, 65} : statim sapientes et magistris sumus, et in divinis rebus sublimes, et scribarum ac legisperitorum primi, ac caelestes nos ipsos designamus, et vocari ab hominibus Rabbi expetimus ⁶⁶, nec usquam littera, sed omnia spirituali modo intelligantur oportet, ac meræ nugæ somnia sunt, at-

(82) *Περὶ στειλώμεθα.* « Est vere contrahere. Studiose venusteque circumponere : » τὸ ἐπιμελῶς καὶ κοσμίως περιεδελθῆσθαι. Sic Basil. interpretatur.

(83) *Περιχρῶσαντες.* Reg. u, et Col. I, ἐπιχρῶσαντες.

(84) *Βαβαί,* etc. « Παρὰ ! quam egregii praesides ! » Ambitosorum objectio est cum indignatione relata, et ironice refutata. Εἶτα θαυμαστικῶς, εἰ βούλει, καὶ σχετλιαστικῶς ἀνεφώνησεν· Ὡς θαυμαστοὶ πρόεδροι οἰησόμεθα εἶναι καὶ τὴν φρόνησιν ὑψηλοί. « Deinde cum admiratione, vel indignatione, si mavis, exclamavit : Quam admirandi praesides, quam sapientia sublimes esse videbimur ! » Quem verborum sensum non satis reddit Billii interpretatio.

(85) *Σαμουὴλ.* Tillem. « Quasi Samueles quidam essent universi. » Billius, prima edit. « Protinus Samuelem... in ore habemus. »

(86) *Καὶ λῆρος,* etc. Alii arbitrantur haec esse hominum illorum verba, quibus objecta sibi Samueles charismata rejiciant. Alii, ut Elias, ea ut Gregorii verba iudicium suum interponentis agnoscunt : « Sed nugæ et somnia crepamus. » Noster Louvardus sic sibi videtur assequi : « Et quæ somniamus veræ nugæ sunt, quæque divendimus, somnia; cum ipsi tamen, nisi laudibus efferamus, indignemur. »

que, nisi magnis laudibus efferramur **37** indignatione afficimur. Atque hæc, qui benigniores inter nos et simpliciores sunt : quid porro ii qui magis spirituales sunt, ac generosiores? Multum nos, si ita visum fuerit, condemnantes et vexantes, ac miseris modis exagitantes, nec loco ullo ac numero ponentes, abscedunt, societatem nostram, velut haud piorum hominum asperrantes.

L. Quod si cupiam eorum dicamus leniter ad hunc modum, ac disserendo, eum provehentes : Dic mihi, vir admirande, vocasne aliquid saltare, et tibia canere? Maxime vero, inquiet. Quid sapientiam, et sapientem esse, quod nos divinarum humanarumque rerum scientiam definimus? Id quoque concedet. Age vero censesne artes illas sapientia meliores et sublimiores esse, an hanc potius illis? **B** Mihi quidem non est dubium, quin hanc omnibus etiam præstantiorem esse dicturi sint, atque hactenus æqui et candidi iudices sint. Utrum igitur, saltationis quidem et cantus tiliarum doctrina quædam et disciplina est, ad idque, et diuturno tempore, et plurimis laboribus ac sudoribus opus est, atque interdum etiam mercedem persolvere oportet, et perductores adhibere, longasque peregrinationes suscipere, cæteraque omnia facere et pati, quibus artis peritia comparatur : sapientiam autem, quæ omnibus præest, ac bona omnia complexu suo tenet, adeo ut ipse quoque deus, quamvis permultis nominibus vocetur, hoc tamen nomine impensius quam ullis aliis delectetur, rem usque adeo levem et protritiam esse existimabimus, ut ad hoc, ut quispiam sapiens sit, voluntas sola requiratur? Magnæ præfecto stilitiæ hoc fuerit. Si hæc ad eos dicamus, erroremque paulatim repurgemus, aut alius quispiam doctiorum et prudentiorum, hoc nimirum illud fuerit supra petras seminare¹⁴, atque in aures non audientium loqui¹⁵. Ita ne hactenus quidem sapientes sunt, ut inscitiam suam cognitam habeant. Ac mihi commodum esse videtur illud Salomonis de ipsis **38** usurpare : *Est malum quod vidi sub sole, virum qui sibi sapiens esse videtur*¹⁶ : et quod pejus est, alios erudiendos suscepit, qui ne inscitiam quidem suam persentit.

¹⁴ Luc. viii, 6. ¹⁵ Eccli. xxv, 12. ¹⁶ Eccli. x, 5; Prov. xxvi, 12.

(87) Πνευματικοί. In margine Colb. καθ' ὑπόκρισιν, et per hypocrisim ac fecte.)

(88) Μᾶλλον. Deest in septem Regg. aliisque nonnullis. Legitur tamen in pluribus optimæ notæ codicibus.

(89) Προβιδάζοντες. Sic Regg. b, l, m, Colb. m, etc., cujus vocis vis hæc est, et ratiocinando gradatim urgentes.) Alii codices habent συμβιδάζοντες. Ed. Bas. προσβιδάζοντες.

(90) Τι δαί. Plerique Regg. Jes. et plures Colb. τι δέ.

(91) Εὐ οἶδ'. Εὐ deest in quatuor Regg., septem Colb. et Or. 1.

(92) Καὶ ἀλήσεως. etc. Sic Horat. Arte poet. v. 413 et seq.

Qui Pythia cantat

Tibicen, didicit prius, extimuitque magistrum.
Nec satis est dixisse, ego mira poemata pango.

(93) Καταβαλεῖν. Comb. καταβάλλειν.

(94) Προσαγωγῶν. Comb. et qui aditum præstent,

ἄνευρατα· καὶ ἀγανακτοῦμεν ἂν, εἰ μὴ σφόδρα ἐπαυνοίμεθα. Τοῦτο ἡμῶν οἱ χρηστότεροι καὶ ἀπλούστεροι· τί δὲ οἱ πνευματικοὶ (87) μᾶλλον (88) καὶ γενναϊότεροι; Πολλὰ κατακρίναντες ἡμᾶς, ἂν οὕτω δόξῃ, καὶ βασανίσαντες, καὶ οὐδαμοῦ θέντες, ἀπλήθον, καὶ τὴν κοινωνίαν ὡς οὐκ εὐσεβῶν διαπτύσαντες.

N. Ἄν δέ τινα αὐτῶν λέγωμεν οὕτως πρῶτος καὶ λογικῶς προβιδάζοντες (89)· Εἰπέ μοι, ὦ θαυμάσιε, καλεῖς τι τὸ ὀρχεῖσθαι, τὸ τε αὐλεῖν; Πάνυ γε εἴποιεν ἂν. Τί δαί (90) σοφίαν τε καὶ σοφὸν εἶναι, τοῦθ' ὃ δὴ θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμην τιθέμεθα; Καὶ τοῦτο δώσουσι. Πότερον δὲ κρείττον εἶναι καὶ ὑψηλότερον, ταῦτα σοφίας, ἢ τούτων μακρῶ τὴν σοφίαν; Καὶ πάντων εὐ οἶδ' ὅτι (91) γήσουσι· καὶ μέχρι τούτων εἰσιν εὐγνώμονες. Ἄρ' οὖν ὀρχήσεως μὲν καὶ αὐλήσεως (92) ἐστὶ διδασκαλία καὶ μάθησις, καὶ χρόνου πρὸς τοῦτο δεῖ, καὶ ἰδρύτων συγχῶν καὶ πόνων, καὶ μισθοῦς καταβαλεῖν (93) ἐστὶν ὅτε, καὶ προσαγωγῶν (94) δεηθῆναι, καὶ ἀποδημῆσαι μακρότερα, καὶ τᾶλλα (95) τὰ μὲν ποιῆσαι πάντα, τὰ δὲ παθεῖν, οἷς ἐμπειρία συλλέγεται· τὴν δὲ σοφίαν, ἢ πᾶσιν ἐπιστατεῖ (96), καὶ πάντα ἐν ἑαυτῇ τὰ καλὰ συλλαβοῦσα (97) ἔχει, ὡς καὶ τὸν θεὸν αὐτὸν τοῦτο μᾶλλον ἢ τι ἄλλο χαίρειν ἀκούοντα, ἐπειδὴ καλεῖται πολλοῖς ὀνόμασιν, οὕτω κοῦφόν τι καὶ πεπατημένον πρᾶγμα ὑποληψόμεθα, ὥστε θελήσαι δεῖν (98) μόνον καὶ εἶναι σοφόν; Πολλῆς (99) τοῦτο τῆς ἀμαθείας. Ἄν ταῦτα λέγωμεν αὐτοῖς, καὶ κατὰ μικρὸν τὴν πλάνην ἀνακαθαίρωμεν (1), ἢ τις ἄλλος τῶν εὐμαθεστέρων καὶ συνετατέρων, τοῦτο ἐκεῖνο κατὰ πετρῶν σπείρειν, καὶ λαλεῖν εἰς ὅτα μὴ ἀκούοντων. Οὕτως οὐδ' αὐτὸ τοῦτο εἰσι σοφοί, τὴν ἑαυτῶν γινώσκειν ἀπαιδευσίαν. Καὶ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν τὸ τοῦ Σολομῶντος περὶ αὐτῶν εἰπεῖν (2)· Ἔστι πορνεία, ἣν εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον. ἄνδρα δόξαντα παρ' ἑαυτῷ σοφῶν εἶναι καὶ ὁ τούτου πονηρότερον, παιδεύειν ἄλλους πεπιστευμένον τὸν μηδὲ τῆς οικείας ἀμαθείας ἐπαισθανόμενον.

conciatores.) Bill. prima editione, et commendatores.)

(95) Τᾶλλα. In Reg. 1, desideratur : in Reg. l, et Colb. m, legitur : Καὶ τὰ μὲν ποιῆσαι, τὰ δὲ παθεῖν.

(96) Ἐπιστατεῖ. et Quæ in omnibus primatum tenet (Eccli. xxiv, 10).)

(97) Συλλαβοῦσα. Ita Regg. hu, l, et Colb. 3, m.

(98) Δεῖν. Sic Reg. l. In ed. deſ.

(99) Πολλῆς. Addit Mont. ὅντως. Vertit Billius, et magnæ Hercle,) quam vocem non satis piam expunximus. Quid enim Christiano cum jurato Hercule?

(1) Ἀνακαθαίρωμεν. et Expurgare tentaverimus.)

(2) Περὶ αὐτῶν εἰπεῖν. Is ordo verborum est in melioris notæ codicibus. In ed. εἰπεῖν περὶ αὐτῶν.

ΝΑ. Τοῦτο δακρῶν μὲν καὶ στεναγμῶν, εἴπερ
 ἄλλο, τὸ πάθος ἄξιον· ὃ καὶ πολλάκις ἐγὼ κατ-
 ἤληθα, εὐ εἰδώς, ὅτι τὸ οἰεσθαι τοῦ εἶναι τὸ πλε-
 στον ἀφαιρεῖται, καὶ μέγα τοῖς ἀνθρώποις ἡ κενο-
 δοξία (3) πρὸς ἀρετὴν ἐμποδίων· ἵασασθαι δὲ καὶ
 σῆσαι τὴν νόσον Πέτρου ἂν (4) εἴη τινὸς ἢ Παύλου,
 τῶν μεγάλων Χριστοῦ μαθητῶν, καὶ μετὰ τῆς ἐν
 λόγῳ καὶ ἔργῳ κυβερνήσεως ἐλιφθῶτων τὸ χά-
 ρισμα (5), καὶ πᾶσι πάντα γινομένων, ἵνα τοὺς
 πάντας (6) κερδήσωσιν· ἡμῖν δὲ τοῖς ἄλλοις μέγα,
 κἂν εἰ καλῶς κυβερνηόμεθα καὶ ἀγοίμεθα πρὸς τῶν
 ἐπανορθοῦν τὰ τοιαῦτα καὶ διευθύνειν πεπιστευ-
 μένων.

ΝΒ. Ἄλλ' ἐπειδὴ γε Παύλου καὶ τῶν κατ' ἐκεῖ-
 νον ἐμνήσθημεν, ἀφέντες, εἰ δοκεῖ, τοὺς ἄλλους
 ἅπαντας, ὅσοι κατὰ νομοθεσίαν, ἢ προφητείαν, ἢ
 στρατηγίαν, ἢ τινὰ τοιαύτην ἄλλην οἰκονομίαν τοῦ
 λαοῦ προσελήθησαν, ὅσον τὸν Μωσῆν, τὸν Ἀαρὼν
 ἐκείνον, τὸν Ἰησοῦν, τὸν Ἡλίαν, τὸν Ἐλισσαῖον, τοὺς
 κριτὰς, τὸν Σαμουὴλ, τὸν Δαβὶδ, τῶν προφητῶν τὸ
 πλῆθος, τὸν Ἰωάννην, τοὺς δώδεκα μαθητὰς τοὺς ἐπ'
 ἐκείνοις ὑστερον (7), οἱ πολλοὶς ἰδρῶσι καὶ πόνοις
 διεξῆλθον τὴν προστασίαν κατὰ τοὺς ἑαυτῶν χρόνους
 ἕκαστοι· τούτους ὑπερβάντες ἅπαντας, Παῦλον προ-
 σθησάμεθα μόνον τοῦ λόγου συνίστορα (8), κἂν τούτῳ
 θεωρήσωμεν, ὅσον ἐστὶ καὶ ψυχῶν (9) ἐπιμέλεια, καὶ
 εἰ βραχείας τῆς πραγματείας, ἢ μικρᾶς τῆς συν-
 ἕσεως. Ὡς ἂν δὲ ῥᾶστα τοῦτο γινοίμεν καὶ κατίδοι-
 μεν, τί Παῦλος αὐτὸς περὶ Παύλου φησὶ, ἀκούσωμεν.

ΝΓ. Ἐὼ λέγειν (10) τοὺς πόρους, τὰς ἀγρυ-
 πνίας, τοὺς φόβους, τὰς ἐν λιμῷ καὶ δίψει κακοπα-
 θείας, τὰς ἐν ψύχει καὶ (11) ἐν γυμνότητι, τοὺς ἐξωθεν
 ἐπιβουλεύοντας, τοὺς ἐνδοθεν ἀντιπράττοντας. Ἀφ-
 ἴμη τοὺς διωγμοὺς, τὰ συνέδρια, τὰ δεσμητήρια,
 τὰ δεσμά, τοὺς κατηγοροῦς, τὰ δικαστήρια, τοὺς
 κατ' ἡμέραν καὶ ὥραν θανάτους, τὴν σαργάνην, τοὺς
 λιθασμοὺς, τοὺς βραδισμοὺς, τὴν περίοδον, τοὺς
 κατὰ γῆν κινδύνους, τοὺς κατὰ θάλασσαν, τὴν βυ-
 θῶν, τὰ ναυάγια, κινδύνους ποταμῶν, κινδύνους λη-
 στῶν, κινδύνους ἐκ γένους, κινδύνους ἐν ψευδαδέλ-
 φοις, τὸν ἐκ χειρῶν βίον, τὸ ἀδάπανον Εὐαγγέλιον,
 ὡς (12) θέατρον ἦν καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις,
 μίσος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἱστάμενος· ὑπὲρ μὲν
 τῶν (13) ἀγωνιζόμενος, τῷ δὲ προσάγων καὶ οικειῶν

⁷ I Cor. ix, 22. ⁸ II Cor. xi, 27. ⁹ ibid. 23-26, 33; I Cor. iv, 12; ix, 18. ¹ I Cor. iv, 9.

(3) *Κενοδοξία*. Colb. m. *κενή δόξα*.

(4) *Πέτρου ἄν*. Sic novem Regg., octo Colb., Jes. Or. 1, Pass. Deest ἂν in ed.

(5) *Ἐλιφθῶτων τὸ χάρισμα*. De gratia curationum exponit Elias. Tillem. de gratia miraculorum.

(6) *Πάντας*. In prima ad Cor ix, γ 22, legitur πάντως. Quod Vulgata reddit « omnes. »

(7) *Τοὺς ἐπ' ἐκείνοις ὑστερον*. « Hos qui postea subsequuti sunt. »

(8) *Συνίστορα*. Deest in melioris notæ codicibus; in septem Regg., totidem Colb., Or. 1, Jes. et certe sine dispendio sententiæ posset exulare. Nonnulli tamen retinent. Comb. vertit, « testem et assertorem præbiamus. »

(9) *Ὅσον ἐστὶ καὶ ψυχῶν*. Sic septem Regg., tot-

LI. Hoc malum lacrymis quidem et luctibus, si quod aliud, dignum est; quod etiam ipse sæpe miseratus sum, non ignorans opinionem plurimum de re ipsa auferre, inanisque gloriæ studium hominibus magno ad virtutem impedimento esse. Morbum autem sanare ac reprimere, Petri cujusdam, aut Pauli fuerit, magnorum, inquam, illorum Christi discipulorum, qui una cum gubernatione, tam in sermone quam in opere, gratiam acceperant, omnibusque omnia facti sunt, ut omnes lucrifacerent⁷. Nobis autem aliis magnum atque amplum fuerit, si ab iis, quibus emendandarum et dirigendarum hujusmodi rerum cura commissa est, recte gubernemur atque ducamur.

LII. Ac quoniam Pauli, ejusque similium mentionem fecimus, relictis, si ita videtur, omnibus aliis, qui ob leges ferendas, vel ob prophetiæ munus, vel ob rei militaris imperium, vel ob aliam quamdam ejusmodi administrationem, populi antistites fuerunt, velut Moses, Aaron, Josue, Elias, Elisæus, Judices, Samuel, David, prophetarum multitudo, Joannes duodecim apostoli, eorumque posteri, qui non sine multis laboribus et sudoribus præfecturæ munus suis quisque temporibus obierunt; his, inquam, omnibus præternissis, Paulum unum sermonis nostri conscium proferamus, atque in eo, quanta et qualis res sit animarum cura, et an parum negotii parumque solertiæ requirat, consideremus. Quod quo facilius intelligi perspicique possit, quid Paulus ipse de Paulo dicat, audiamus.

LIII. Mitto labores, vigiliis, timores, vexationes in fame et siti, in frigore et nuditate⁸, eos qui vel externe insidiabantur, vel interne obsistebant. Mitto persecutiones, concilia, carceres, vincula, accusatores, tribunalia, mortes in dies atque horas incur-santes, sportam, lapidationes, virgarum ictus, circum, pericula in terra, pericula in mari, profundum, naufragia, pericula fluminum, pericula latro-num, pericula ex genere, pericula in falsis fratribus, victum manuini labore quæsitum, Evangelium sumptus⁹ expers⁹; quemadmodum etiam spectaculum esset et angelis et hominibus¹, medius inter homines ac Deum constitutus; pro illis videlicet dimicans, huic autem peculiarem populum concilians et adjungens: præter hæc, quæ extrinsecus ipsi

idem Colb. Jes. vero ὅσον τ. Or. 1, ὅσον τ.

(10) *Ἐὼ λέγειν*. Reg. e, Colb. m. *ἔω γάρ*.

(11) *Τὰς ἐν ψύχει καὶ*. Permulti codices, elegantī repetitione: *Τὰς ἐν ψύχει, τὰς ἐν γυμνότητι*.

(12) *Ὡς*. Reg. i, δ.

(13) *Ὑπὲρ μὲν τῶν*, etc. Combessius ex Reg. Medic. singulariter legit: *Ὑπὲρ μὲν τοῦ ἀγωνιζόμενος, τοὺς δὲ προσάγων, et vertit: « Pro illo decertans, hos vero, populum peculiarem adjungens ac concilians. »* Quæ quidem lectio melior est. Certe Reg. i, habet τοὺς δὲ. An vero idem sit, quem Combessius Regium Medicæum appellat, nobis non liquet. « Omnes tamen, » inquit noster Louvards, « vidisse possumus affirmare. »

accidebant. Quis enim satis digne quotidianam ipsius animadversionem commemoret? quis singulorum curam? quis Ecclesiarum omnium sollicitudinem?, commiserationem erga omnes, et fraternam charitatem? Offendebat aliquis; et Paulus in grimitate laborabat: alius scandalizabatur, et Paulus urebatur².

LIV. Jam quid de dicendi labore atque industria dicam? quid de multiplici medendi ratione? quid de benignitate? quid rursus de asperitate? quid de utriusque mistione et temperamento? ut nec per benignitatem homines molles ac languidos redderet, nec per acerbiteriam exasperaret. Heris ac servis leges statuit, præfectis³ et subditis, viris et mulieribus⁴, parentibus et liberis, matrimonio et cœlibatui, deliciis et continentia, sapientia et inscitia, circumcisiōni et præputio, Christo et mundo, carni et spiritali⁵. Pro his gratias agit: illos perstringit. Hos gaudium suum et coronam nominat⁶: illos dementiae accusat⁷. His, rectum iter cœnentibus, comitem se adjungit, atque alacritatis socium se præbet: alios male incedentes reprimit. Nunc a piorum cœtu proscrit⁸: nunc charitatem firmat⁹: nunc luget, nunc lætitia afficitur: nunc fac propinat: nunc mysteria attingit: nunc ad alios se demittit: nunc eos secum erigit: nunc virgam minuat¹⁰: nunc lenitatis spiritum offert¹¹: nunc sublimibus elatum, nunc humilibus humilem se præbet: nunc apostolorum minimus est¹²: nunc experimentum pollicetur Christi in se loquentis¹³: nunc ex hac vita discessum exoptat, ac delibatur¹⁴. Nunc propter suos magis necessarium esse censet in carne permanere¹⁵. Non enim, quod suum

Α λαδον περιούσιον, χωρὶς τῶν παρεκτός (14). Τούτων τίς ἂν ἀξίως (15) διέλοι τὴν καθ' ἡμέραν ἐπιστάσιαν (16), τὴν τῶν καθ' ἕκαστον κληρονομίαν, τὴν μέριμναν πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸ πρὸς πάντας συμπαθὲς καὶ φιλάδελφον; Προσέκοπτε τις, καὶ Παῦλος ἡσθένει· καὶ ἄλλος (17) ἐσκανδαλιζέτο, καὶ Παῦλος ἦν ὁ φλεγόμενος (18).

ΝΑ. Τὸ δὲ τῆς διδασκαλίας φιλόπονον; τὸ δὲ πικρὸν τῆς θεραπείας; ἡ φιλανθρωπία δέ; τὸ δὲ εὐσθηρὸν πάλιν; ἡ δὲ ἐξ (19) ἀμφοτέρων μίξις καὶ κρᾶσις; ὡς μῆτε τῇ χρηστότητι μαλακίζειν (20), μῆτε τραχύνειν τῇ χαλεπότητι. Νομοθετεῖ δούλοις καὶ δεσπόταις, ἀρχουσι καὶ ἀρχομένοις, ἀνδράσι καὶ γυναίξει, γονεῦσι καὶ τέκνοις, γάμῳ καὶ ἀγαμίᾳ, ἐγκρατεῖα καὶ τρυφῇ, σοφίᾳ καὶ ἀμαθειᾳ, περιτομῇ καὶ ἀκροβυστίᾳ. Χριστῷ καὶ κόσμῳ (21), σαρκὶ καὶ πνεύματι. Ὑπὲρ μὲν τῶν εὐχαριστεῖ, τῶν δὲ καθάπτειται. Τοὺς μὲν χαρὰν καὶ στέφανον ὀνομάζει, τοὺς δὲ ἀνοίαν ἐγκαλεῖ· τοὺς μὲν συνοδεύει καὶ συμπροθυμεῖται ὀρθοτομοῦσι, τοὺς δὲ ἀνακόπτει κακῶς ὀδεύοντας. Νῦν ἀφορίζει, νῦν ἀγάπην κυροῖ· νῦν θρηγεί· νῦν εὐφραίνεται· νῦν γάλα ποτίζει, νῦν μυστηρίων ἀπτεται· νῦν συγκατέρχεται, νῦν ἑαυτῷ συνοφθαλμίζεται· νῦν ῥάβδον ἀπειλεῖ, νῦν προτείνεται πνεῦμα πραότητος· νῦν ἐπαίρεται τοὺς ὑψηλοῦς, νῦν ταπεινοῦται (22) τοὺς ταπεινοῦς· ἄρτι τῶν ἀποστόλων ἐστὶν ἐλάχιστος, ἄρτι δοκιμῆν ὑπισχνεῖται· τοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος· Χριστοῦ· ἄρτι τὴν ἐκδημίαν ποθεῖ καὶ σπένδεται· ἄρτι παραμειναι τῇ σαρκὶ δι' αὐτοῦς ἀναγκαιότερον δοκιμάζει (23)· οὐ γὰρ ζητεῖ τὸ ἑαυτοῦ, ζητεῖ δὲ τὸ τῶν τέκνων, οὓς ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησεν. Οὗτος ὁρος πάσης πνευματικῆς προστασίας, πανταχοῦ τὸ καθ' ἑαυτὸν (24) παρορᾷν πρὸς τὸ τῶν ἄλλων συμφέρον.

² II Cor. xi, 28. ³ ibid. 29. ⁴ Ephes. vi, 9; Col. iii, 22. ⁵ Col. iii, 19, 18. ⁶ Rom. ii, 25 et seq. ⁷ Philipp. iv, 1. ⁸ Gal. iii, 1. ⁹ I Cor. v, 5. ¹⁰ II Cor. ii, 8. ¹¹ I Cor. iv, 21. ¹² ibid. ¹³ I Cor. xv, 9. ¹⁴ II Cor. xiii, 5. ¹⁵ Philipp. i, 23, 24.

(14) *Παρεκτός*. Vocem hanc acuunt, et majori distinctione claudunt sex Regg. codd. octo, Colb., Or. i, Jes. Sicque τούτων, quod sequitur ad periodum sequentem pertinet, atque ita vertendum: « eae vel cursim recensere pro dignitate quis possit, » etc. Sin autem, sublata interpolatione, legas: *Παρεκτός τούτων*, optime cum Rufino reddideris: « Præter ergo hæc omnia, quis, » etc.

(15) *Ἀξίως*. Plures codd. mellioris notæ habent: *Δ* πρὸς ἀξίαν.

(16) *Τὴν καθ' ἡμέραν ἐπιστάσιαν*. « Instantiam quotidianam. » Hic aperte alludit Gregorius ad hæc Apost. verba, II Cor. c. xi, 28, ἡ ἐπιστάσις μου ἡ καθ' ἡμέραν, quæ Vulgata reddit, « instantia mea quotidiana. » Quamvis hæc vox Apost. ἐπιστάσις, non proprie significet « instantiam, » sed potius « incursum, » quemadmodum interpretati sunt, non modo Græci, sed et ipse August. *De doctr. Christ.* lib. iv, c. 7, ubi ait, « Incursum meum quotidianum; » attamen nullatenus dubitamus quin Gregorius legerit ut vulgatus interpres; adeoque vertendum cum ipso « instantiam, » seu « attentam considerationem, sollicitudinem et assiduitatem; » quod maxime etiam convenit Apostoli proposito. Ipsi siquidem, cum plurima perstrinxisset, quæ corpus exterius vexabant, propositum erat transire ad ea, quæ animum interius cruciabant, quod præ-

clare exprimitur verbo, ἐπιστάσις, non autem illo, ἐπιστάσις, cuius loco, ἡ ἐπίστασις μοι σε in duobus codicibus legisse testatur Gabrielius.

(17) *Καὶ ἄλλος*. Deest καὶ in Regg. a et h.

(18) *Φλεγόμενος*. In Reg. r, πυρούμενος, quod est Apost. verbum.

(19) *Ἡ δὲ ἐξ*. In pluribus deest ἐξ. In aliis, ἡ δ' ἐξ, in aliis vero, ἡ δ' ἀμφοτέρων legitur.

(20) *Μαλακίζειν*. Ruf., Oliv., Elias, ut Billius, ad homines referunt. Gabrielius ad Paulum: « Ne esset aut lenitate mollior, aut acerbitate durior. » Sententiam utramque Græca et Latina sic exhiberent; « ut esset sine mollitie lenitas, et sine acerbitate severitas. »

(21) *Χριστῷ καὶ κόσμῳ*. Hoc est, inquit optime Elias, « his qui Christi sunt, et his qui mundi. »

(22) *Ταπεινοῦται*. Comb. συνταπεινοῦται.

(23) *Δοκιμάζει*. Reg. i, et Coisl. i, δογματίζει.

(24) *Τὸ καθ' ἑαυτὸν*. Reg. Or, r, i, τὸ ἑαυτοῦ. Imo cuiuscunque administrationis publicæ is esse debet finis, ut Plato præcipit, et post Platonem Tullius i *Offic.* c. xxv, n. 120, « Omnino qui reip. præfecturi sunt duo Platonis præcepta teneant: unum ut utilitatem civium sic tueantur, ut quæcumque agunt ad eam referant oblitii commodorum suorum, » etc.

est, quærit, sed quod filiorum, quos in Christo per Evangelium genuit ¹⁶. Hic enim spiritualis omnis imperii finis est, ubique, privata utilitate neglecta, commodis aliorum consulere.

NE. Ἐγκουχᾶται ταῖς ἀσθενείαις καὶ ταῖς (25) θλίψεσιν ὡς ἄλλω (26) τινὶ κόσμῳ, τῇ Ἰησοῦ νεκρώσει ἐγκλωπιζέται· ὑψηλός ἐστι τὰ σαρκικά, καὶ τοῖς πνευματικοῖς ἀγάλλεται· οὐκ ἰδιώτης τὴν γνῶσιν, καὶ βλέπειν φησὶ δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι. θαρρεί τῷ πνεύματι (27), καὶ ὑποπιάζει (28) τὸ σῶμα καθαρῶν (29) ὡς ἀντίπαλον· τί διδάσκων ἡμᾶς ἐντούτοις, καὶ τί παιδεύων; μὴ φρονεῖν τοῖς κάτω, μὴ φουσιῶσθαι τῇ γνώσει, μὴ τὴν σάρκα ἐπεγεῖρειν τῷ πνεύματι. Πάντων ὑπερμαχεῖ, πάντων ὑπερεύχει, ζῆλοῖ πάντας, ἀνάπτεται ὑπὲρ πάντων, τῶν ἐξου νόμου, τῶν ὑπὸ νόμον· κήρυξ ἐθνῶν, Ἰουδαίων προστάτης. Ἐτόλμησέ τι· καὶ μείζον ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τῶν κατὰ σάρκα, ἵνα τολμήσω τι καὶ αὐτὸς οὕτω λέγων· ἀντεισαχθῆναι (30) τούτους ταυτοῦ Χριστῷ διὰ τὴν ἀγάπην εὐχεται. Ὡ τῆς μεγαλοβίας (31)! ὦ τῆς τοῦ πνεύματος ζέσεως! Μιμεῖται Χριστὸν, τὸν γενόμενον ὑπὲρ ἡμῶν κατάραν, τὸν τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀναλαβόντα (32), καὶ τὰς νόσους βασάσαντα· ἢ, τὸ γε μετριώτερον εἰπεῖν, παθεῖν τι ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ὡς ἀσεθῆς, δέχεται, πρῶτος ἀπὸ Χριστοῦ, μόνον εἰ οὗτοι σώζονται.

NG. Καὶ τί λέγω καθ' ἕκαστον; ζῶν γὰρ οὐχ ἑαυτοῦ, Χριστῷ δὲ καὶ τῷ κηρύγματι, καὶ κόσμον ἑαυτοῦ σαρῶσας, καὶ σταυρωθεὶς (33) κόσμῳ καὶ τοῖς ἰσχυμένοις, πάντα ἡγεῖται μικρὰ καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐλάττωτα· κἄν ἀπὸ Ἰερουσαλήμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πληρώσῃ τὸ εὐαγγέλιον, κἄν ἐπὶ τὸν τρίτον οὐρανὸν φθάσῃ δι' ἄρπαγῆς (34), κἄν τοῦ (35) παραδείσου γένηται θεατῆς, κἄν τῶν ἀρρήτων ἡμῖν (36) ῥημάτων ἀκροατῆς. Ταῦτα Παῦλος, καὶ εἰ τις κατ' ἐκεῖνον τῷ πνεύματι. Ἡμεῖς δὲ δεδοίκαμεν

¹⁶ I Cor. iv, 15. ¹⁷ II Cor. xi, 21. ¹⁸ Rom. ix, 3. ¹⁹ Philipp. iii, 8. ²⁰ Rom. xv, 19. ²¹ II Cor. xii, 23.

(25) Καὶ ταῖς. Deest καὶ in novem Regg., etc.
 (26) Ὡς ἄλλω. Gabr. legit, ὡς καλῶ, et vertit, « tanquam pulchro quodam ornamento. » Sic etiam videtur legisse Ruf. « velut pretiosus quodam monili. »
 (27) Θαρρεῖ τῷ πνεύματι. Comb. « fudit spiritui, sensus spiritu est, id est, « mentis sensu. »
 (28) Καὶ ὑποπιάζει. Sic Reg. a, r, bm, i, tres Colb., etc. Regii tamen hu, n, u, Or. 4. optima; notæ. ὑποπιάζει. Alii duo Regii, duoque Colb., Coisl. 1, habent, ὑποπιέζει.
 (29) Καθαρῶν. Billius melius primis curis vertit, « velut adversarium profligat. »
 (30) Ἀντεισαχθῆναι. Rufinus hic plurà de suo addit: « Audet aliquid ultra quam fas est... ultra mandatum Dei nititur; nam proximis suos non sicut se, sed plus quam se diligit. Denique, se etiam abjecto, illos pro se introduci orat ad Christum... et eligit extra pietatem fieri pro pietate. » Gabr. « optat... suum in locum successos Christo exhiberi. » Nihil aliud his verbis significat Gregorius, nisi Paulum optasse pro Christo interfici, vel devoveri, ut Judæos lucrifaceret et ad Christum introduceret. Anathema a Christo esse, id est, pro Christo; quo sensu particula « ab » a Cicerone ipso sumitur: « ab reo dicere, » id est, « pro reo, in rei gratiam dicere. » Potuit etiam optare Apostolus, in

LV. In infirmitatibus et afflictionibus gloriatur. In mortificatione Jesu, tanquam in alio quodam ornamento sibi placet. In carnalibus sublimis est, et ob spiritualia exsultat. Imperitus non est scientia: et tamen se per speculum duntaxat et in ænigmate videre ait. Spiritui confidit: et tamen corpus castigat, tanquam adversarium ejiciens. Quid autem in his rebus nos docet atque admonet? nempe, ne ob terrena essemur, ne ob scientiam inflemur, ne carnem adversus spiritum excitemus. Pro omnibus dimicat, pro omnibus precatur, zelo omnes prosequitur, pro omnibus inflammat, tam a lege alienis, quam legi subjectis, gentium concionatores, Judæorum patronus. Quin etiam majus aliquid ¹⁷ pro suis secundum carnem ¹⁸ fratribus ausus est, ut ipse quoque aliquid audeam hoc dicens, eos ad Christum loco suo introduci, pro sua charitate optat. O ingentem animi præstantiam! o ingentem spiritus fervorem! Christum, qui nostra causa maledictum factus est ¹⁹, qui infirmitates nostras suscepit, et morbos portavit ²⁰, imitatur; aut, ut moderatius dicam, primus post Christum, eorum causa, etiam tanquam impius, aliquid perpeti non recusat, modo ipsi salutem consequantur.

LVI. Quid singula commemoro? ipse enim, non sibi, sed Christo et prædicationi vivens, mundumque sibi ipsi crucifigens, ac mundo ²¹, et rebus iis quæ in aspectum cadunt, crucifixus, parva omnia et cupiditate sua inferiora existimat ²²: quamvis **41** etiam ab Hierusalem, et per circuitum, usque ad Illyricum, Evangelium impleverit, quamvis ad tertium cælum per raptum pervenerit ²³, quamvis paradisi spectator fuerit, quamvis arcanorum verborum auditor ²⁴. Hæc Paulus, et si quis eodem spi-

²⁰ Gal. iii, 13. ²¹ Isa. liii, 4. ²² Gal. vi, 14.

Ecclesia Christi contemptissimus haberi, modo Judæos ad veram justitiam perduceret. Demum, si quid difficultatis hic esset, verbis quæ sequuntur penitus tollitur: « imitatur Christum qui factus est pro nobis maledictum. » Optavit Paulus pro fratribus suis, id esse, et pati, quod fuit et passus est Christus pro nobis. Optavit. Frustra in erroris sui patrociniū hæc Gregorii verba trahere conantur novi Hesychiastæ, quos egregie refellit Illustrissimus et doctissimus Meldensis episcopus in libro qui Gallice est inscriptus: « Divers écrits ou mémoires sur le livre, qui a pour titre: *Explication des Maximes des Saints*, » etc.
 (31) Μεγαλοβίας. Habent pauci, μεγαλοψυχίας.
 (32) Ἀναλαβόντα. Regg. novem, plures Colb., Jes. Or. 4, λαβόντα.
 (33) Σταυρωθεὶς. Reg. 1, Colb. m, Comb. συσταυρωθεὶς: « una crucifixus. »
 (34) Δι' ἄρπαγῆς. Colb. 5, uno verbo, διαρπαγεῖς, et in margine δι' ἄρπαγῆς.
 (35) Κἄν τοῦ. Habet Reg. hu, καὶ, et paulo post idem. Regg. a, i, x, Colb. 4, 7, m. Or. 4, Gabr. καὶ τῶν.
 (36) Ἀρρήτων ἡμῖν. Regg. a et u, ἀπορρήτων, « arcanorum verborum, quæ nobis loqui non licet (II Cor. xii, 4). »

ritu præditus est. Nos autem veremur, ne, si cum illis comparemur, stulti quidam principes Taneos simus ²⁵, aut exactores spicas legentes, aut populum falso beatum dicentes ²⁶; addam etiam beati dicti, et pedum vestrorum viam turbantes: aut illusores dominantes ²⁷, aut juvenes antistites ²⁸ ac prudentia minime adulti, ne panem quidem et vestimentum ²⁹, ad hoc ut quibusdam regendis præsimus, habentes; aut prophetæ iniqua docentes ³⁰, aut principes inobedientes, et digni qui cum patris ob famis duritiam ³¹ male audiamus. Aut sacerdotes longe ab eo remoti, ut ad cor Hierusalem loquamur ³², quæ omnia Isaias, per Seraphim et carbonem purgatus ³³, pulchre exprobrat, et constat.

LVII. Sed fortasse tantum quidem est hoc opus, tamque molestum et laboriosum cordi sensu prædico, et mœrenti, ac vere tinea ossium ³⁴ viro prudenti. Verum parvum est periculum, aut casus levis et contemnendus? At enimvero magnum mihi terrorem injiciunt, hinc beatus Oseas, adversus nos sacerdotes et præfectos judicium esse dicens, quia laqueus speculæ facti sumus, et quasi rete extensum super Itabyrium ³⁵, quod ab iis fixum est, qui humanas animas venantur, minitansque se facturum, ut malos prophetas demetat ³⁶, ac iudices eorum igne absumat ³⁷, seque paulisper contineat, ne reges et principes ungat, quoniam sibi ipsis ac non per ipsum regnarunt ³⁸.

LVIII. Hinc autem divinus Micheas, Sion in sanguinibus ædificari non ferens, utrumvis sanguinem intellexeris, et Hierusalem in injustitiis, præfectis nimirum ejus **42** in muneribus judicantibus, et sacerdotibus ejus mercede respondentibus, et prophetis in pecunia divinantibus; pro quibus rebus quid futurum? nempe ut Sion quasi ager aretur, et Hierusalem ut pomorum custodia sit, et mons

²⁵ Isa. xix, 11. ²⁶ Isa. ix, 16. ²⁷ Isa. iiii, 12. ²⁸ ibid. 4. ²⁹ ibid. 7. ³⁰ Isa. ix, 15. ³¹ Isa. viii, 21. ³² Isa. xl, 2. ³³ Isa. vi, 6. ³⁴ Prov. xiv, 30. ³⁵ Ose. v, 1, 2. ³⁶ Ose. vi, 5. ³⁷ Ose. vii, 7. ³⁸ Ose. viii, 4.

(37) Καλαμώνεροι. « Exactores ad spicam usque spoliantes, » ut in Is. iiii, 12.

(38) Ἡ νεαρῶσκι προστάται. « Aut pueri principes. »

(39) Μηδ' ὄσσορ, etc. « Ne quidem tantum habentes, quantum satis sit. »

(40) Πατρίων. « Cum paternis, familiis » scilicet « aut capitibus. » Vulgata et Hebr. « Diis aut iudicibus. »

(41) Καθαρθεῖς. Regg. bm, r, u, tres Colb., Or. 1, καθαρισθεῖς.

(42) Ἀρ' οὖν τό. Sic omnes codd.; τό deest in ed.

(43) Τῆ σκοπιᾷ. Delevimus præpositionem, ἐν, quam in nullis reperimus codicibus. Non legitur etiam in ipso Scripturæ textu, nec in edit. Romana, Veneta, etc.

(44) Ἰταβύριον. Tabor, ut habent Hebræa, Aquila, Symmachus. Codex Barberinus in margine: ἐπὶ Θαβώρ. Joseph. Antiq. l. v. c. 4, habet Ἰταβύριον. Porro « mons in Galilæa, » ut scribit Hier. lib. 1, Comm. in Osee c. v, et libro De nom. Hebr. « nemorosus ille, in quo aucupes exercebantur, » testibus Grotio et Kimkhi; quibus Scholium ad

Α παρὰ τούτους, μὴ μωροὶ τινες ὤμεν ἄρχοντες Τά-
νεως, ἢ πράκτορες καλαμώνεμοι (37), ἢ μακαρίζοντες
τὸν λαὸν ψευδῶς· προσθήσω δὲ, καὶ μακαρίζόμενοι,
καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὡμῶν ταρασσόντες· ἢ ἐμ-
παίκεται κυριεύοντες, ἢ νεανίσκοι προστάται (38) καὶ
ἀτελεῖς τὴν φρόνησιν, μηδ' ὄσσορ (39) ἄρτου καὶ ἰμα-
τίου πρὸς τὸ καθηγεῖσθαι τιῶν εὐποροῦντες· ἢ προ-
φῆται διδάσκοντες ἀνομα, ἢ ἄρχοντες ἀπειθοῦντες,
καὶ κακῶς ἀκούειν μετὰ τῶν πατρίων (40) ἔξιοι
διὰ λιμοῦ σκληρότητα· ἢ ἱερεῖς τοῦ λαλεῖν εἰς τὴν
καρδίαν Ἰερουσαλήμ πλείστον ἀπέχοντες, ἀ δὴ πάν-
τα ὁ τῷ Σεραφίμ καὶ τῷ ἄνθρακι καθαρθεῖς (41) Ἰ-
σαίας ὀνειδίζει καλῶς καὶ μαρτύρεται.

B NZ'. Ἀρ' οὖν τὸ (42) μὲν ἔργον τοσοῦτον, καὶ ὀβ-
τως ἐπίπνον τῇ αἰσθητικῇ καρδίᾳ καὶ λυπηρᾷ, καὶ
δυνως σὴς ὀστέων τῷ γε νοῦν ἔχοντι. Μικρὸς δὲ ὁ
κίνδυνος, ἢ τὸ πτώμα εὐκαταφρόνητον; Ἀλλὰ μοι
πολὺν ἐπανατείνεται φόβον ἔνθεν μὲν ὁ μακάριος
Ἰσηὲς, πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸ κρίμα λέγων τοὺς ἱερεῖς
καὶ τοὺς ἄρχοντας, ὅτι παγίς ἐγενήθημεν τῇ σκο-
πιᾷ (43), καὶ ὡς δίκτυον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ἰταβύ-
ριον (44), ὃ καταπεπληχθαι (45) ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων
ἀγρευόντων ψυχῆς, ἀποθερίζειν (46) τε τοὺς φαύλους
ἀπειλῶν προφῆτας, καὶ πυρὶ (47) καταναλίσκειν τοὺς
κριτὰς αὐτῶν, ἐφέξειν (48) τε μικρὸν τοῦ χρεῖν βα-
σιλέα καὶ ἄρχοντας· ὅτι ἑαυτοῖς ἐδασίλευσαν, ἀλλ' ὠ-
δι' αὐτοῦ.

C NH'. Ἐνθεν δὲ ὁ θεῖος Μιχαῖας οὐ φέρων οἰκδο-
μουμένην Σιών ἐν αἵμασιν, ὀπιστέρους βούλει, καὶ
Ἰερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις, τῶν ἡγουμένων αὐτῆς μετὰ
δώρων κρινόντων, καὶ τῶν ἱερέων μισθοῦ (49) ἀπο-
κρινόμενων, καὶ τῶν προφητῶν μετὰ ἀργυρίου μαν-
τευομένων· ἀνθ' ὧν τί γενήσεσθαι (50); Σιών ὡς
ἀγρὸν ἀροτριαθήσεσθαι (51), καὶ Ἰερουσαλήμ ὡς
ὄπωροφυλάκιον ἐσεσθαι, καὶ τὸ ὄρος τοῦ οἴκου εἰ;

³⁹ ibid. 4. ⁴⁰ ibid. 7. ⁴¹ Isa. ix, 15. ⁴² Isa. viii, 21. ⁴³ Isa. xl, 2. ⁴⁴ Isa. vi, 6. ⁴⁵ Prov. xiv, 30. ⁴⁶ Ose. v, 1, 2. ⁴⁷ Ose. vi, 5. ⁴⁸ Ose. vii, 7. ⁴⁹ Ose. viii, 4.

oram cod. Or. 1, ascriptum mirifice favel.
Ἵρος ὕψηλόν, οὕτω καλούμενον, μίαν ἔχον πηγὴν, ἐν
ἣ τὰ θηρία συνέρχεται πίνειν ὕδωρ. Ἔστι δὲ ἐν τῇ
Γαλιλαίᾳ, ἐνθα ἐθήρευον τὰ θρνεα καὶ τὰ κτήνη.
« Mons altus ita dictus; fontem habens, in quo
aquam bibituræ coeunt feræ. Est autem in Galilæa,
ubi volucres ac pecora venabantur. » (Silvestria ni-
mirum, ut indicat Bas. per vocem ἀγρῶν), quod
non nisi locis nemorosis convenit.

(45) Καταπεπληχθαι. Sic Regii omnes et Colb. Savilius vero apud Montac. καταπέπηχται.

(46) Ἀποθερίζειν τε. Reg. z, pro τέ, habet δέ.

(47) Καὶ πυρὶ. Hæc quidem vox non est in propheta; verum cum « Clibani » verbo utatur hic, appellatis etiam urbibus quæ igne perierunt, potuit Gregorius hæc voce uti, et illum proposito suo accommodare.

(48) Ἐφέξειν. Reg. r, ἐφέξειν.

(49) Μισθοῦ. Coisl. 1, μισθῶ.

(50) Τί γενήσεσθαι. « Quid futurum? » Bill. « Quid fore? »

(51) Ἀροτριαθήσεσθαι. Reg. r, ἀροτριαθήσεσθαι. Colb. 5, ἀροτριαθήσεσθαι.

ἄλσος δρυμοῦ λογισθῆσθαι· θρηγῶν τε τὴν ἐρημίαν ἅ τῶν κατορθούντων (52); ὡς μόλις που καλάμην ὑπολαίπεσθαι ἢ ἐπιφυλλίδα (53)· ὅποτε καὶ τὸν ἀρχοντα αἰτεῖν, καὶ τὸν κριτὴν λόγους πρὸς χάριν λαλεῖν, καὶ σχεδὸν τὰ αὐτὰ τῷ μεγάλῳ Δαβὶδ φθεγγόμενος· Σῶσον με, Κύριε, λέγοντι, ὅτι ἐκλέλοιπεν ὀσιος· ἐξ οὗ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἐπιλείψειν αὐτοὺς, ὡς (54) ὑπὸ σπητὸς δαπανώμενα.

ΝΘ. Ἰωὴλ δὲ ἡμῖν καὶ θρηγῶν (55) διακελεύεται, καὶ κόπτεσθαι βούλεται τοὺς λειτουργούντας τῷ θυσιαστηρίῳ, λιμοῦ πιέζοντος· τοσοῦτον ἀπέχει τρυφῆν ἐπιτρέπειν ἐν τοῖς τῶν ἄλλων κακοῖς· καὶ πρὸς τῷ ἀγιάζειν (56) νηστεῖαν, καὶ κηρύσσειν θεραπείαν, συναγαγεῖν πρεσβυτέρους, νήπια, ἡλικίας ἔλεινάς, ἔτι καὶ αὐτοὺς τὸ ἱερὸν καταλαθόντας ἐν σποδῷ καὶ σάκκοις (57), καὶ λίαν ταπεινῶς κατὰ γῆς ἐβρίμμενους, διότι τεταλαιπωρήκει πεδία τῆ ἀκαρπία, καὶ ἐξήρτο ἐξ οἴκου Κυρίου σπονδὴ καὶ θυσία, ἔλκειν τῆ ταπεινώσει τὸν ἔλεον.

Ξ. Τί δαὶ ὁ Ἀμβακούμ (58); Οὗτος μὲν καὶ θερμοτέρων ἄπτεται λόγων, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀποδυσπετεῖ τὸν θεὸν, καὶ οἶον καταβοᾶ τοῦ χρηστοῦ (59) δεσπότη τοῦ διὰ τὴν τῶν κριτῶν ἀδικίαν· Ἔως τίνας, Κύριε, κερᾶζομαι, λέγων, καὶ οὐ μὴ εἰσακούσεις (60); βῆσις μοι πρὸς σὲ ἀδικούμενος, καὶ οὐ σώσεις; Ἴρα τί μοι ἔδειξας κόπους καὶ πόνους, ἐπιβλέπειν ἐπὶ (61) ταλαιπωρίαν καὶ ἀσέβειαν; Ἐξ-επατίας μου γέρονε (62) κρισις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει. Διὰ τοῦτο διεσκέδασται νόμος, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κριμα. Ἐἴτα ἢ ἀπειλή, καὶ ἢ ἐπὶ τοῦτοις· Ἴδετε, οἱ καταφρονηταί, καὶ ἐπιβλέψατε, καὶ θαυμάσατε θαυμάσια (63), καὶ ἀφαιρίσθητε. διότι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι. Καὶ τί χρὴ πάντα ἐπιφέρειν τὰ τῆς ἀπειλῆς; Ἀλλὰ μικρὸν ἐμπροσθεν (64) τοῦτο γάρ μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι προσθεῖναι (65) τοῖς εἰρημένοις· πολλοὺς ἀνακαλεσάμενος καὶ ἀποκλαυσάμενος τῶν περὶ τὴν ἀδικίαν καὶ πονηρῶν, τέλος ἀνακαλεῖται (66) καὶ τοὺς τῆς μογηρίας ἡγεμόνας καὶ διδασκάλους, ἀνατροπὴν μὲν

domus in nemus silvæ reputetur⁵². Simul etiam eorum qui officio recte funguntur, paucitatem deplorans, quæ tanta sit ut vix alicubi stipula aut racemulus supersit : quippe cum princeps etiam postulet et iudex ad gratiam loquatur⁵³, atque iisdem propemodum verbis cum magno Davide utens : *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus*⁵⁴; hincque fore denuntians, ut bona eos deserant, tanquam a linea consumpta.

LIX. Joel porro luctum etiam nobis indicit, atque altaris ministros, premente fame, in planctu versari jubet⁵⁵; tantum abest ut in aliorum calamitatibus eos deliciis indulgere permittat; ac præter quam quod jejunium sanctificat, et curationem prædicat⁵⁶, ac seniores et parvulos, miserandas, inquam, ætates congregat, insuper ipsos quoque sacerdotes hortatur, ut templum ingressi, atque in cinere et saccis, ac perquam demisse et abjecte in terram prostrati⁵⁷, quoniam agri sterilitate afflicti fuerint, ac sublatum de domo Domini libamen et sacrificium, humilitate misericordiam attrahant.

LX. Quid autem Habacuc? Illic quidem acriori etiam oratione utitur, atque adversus Deum ipsum stomachatur, ac benignum Dominum propter Judicium iniquitatem velut clamoribus insequitur, dicens : *Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? vociferabor injuriam patiens, et non salvabis? Quare ostendisti mihi labores et ærumnas? videre afflictionem et impietatem? In conspectu meo factum est iudicium, et iudex capit. Propter hoc dissipata est lex, et non pervenit usque ad finem iudicium*⁵⁸. Deinde comminatio; ac deinceps, *Videte contemptores, et respicite, admiramini mirabilia, et disperdimini, quia opus ego operor*⁵⁹. Sed quid totam illam comminationem subjungere necesse est? Verum paulo ulterius; hoc enim mihi satius esse videtur ad ea quæ dicta sunt adjungere : cum multos eorum qui in re 43 aliqua improbi et iniqui erant, appelleret ac deslevisset, ad extremum ipsos quoque improbitatis duces et magistros appellat, subversionem quidem turbidam ac mentis ebrietatem. et

⁵² Mich. iii, 10 seqq. ⁵³ Mich. vii, 3. ⁵⁴ Psal. xi, 1. ⁵⁵ Joel i, 13. ⁵⁶ ibid. 14. ⁵⁷ Isa. lvm, 5. ⁵⁸ Habac. i, 2-4. ⁵⁹ ibid. 5, 6.

(52) *Κατορθούντων*. « Qui corrigant, » ut in LXX Nobilium. Nempe « qui corrigant se, » vel « vitam suam. » Non enim propheta et theologus, de prælati tantum, quorum est alios corrigere; sed de omnibus omnino loquuntur.

(53) *Ἐπιφυλλίδα*. Ita Scripturæ textus, et omnes mss. Male in Par. ἐκφυλλίδα.

(54) *Ἦς*. « Tanquam, quasi. » Bill. « nimirum. »

(55) *Θρηγῶν*. Duo Regg. θρηγῶν. Comb. θρηγῶν.

(56) *Καὶ πρὸς τῷ ἀγιάζειν*. Tres Reggii, quatuor Colb., duo Coisl. πρὸς τό. At pro ἀγιάζειν, iidem Regg. habent, ἄγειν.

(57) *Σάκκοις*. Coisl. 1, σάκκω.

(58) *Ἀμβακούμ*. Reg. 1, Ἀββακούμ.

(59) *Χρηστοῦ*. Sic decem Regg., septem Colb., duo Coisl. In Par. vero Χριστοῦ.

(60) *Εἰσακούσεις*. Quatuor Reggii, tres Colb. l.s. habent εἰσακούση. Alii. pene totidem εἰσακούσης.

(61) *Ἐπὶ*. Præpositio hæc deest in tribus Regg., sept. Colb., Coisl. 1, et Or. 1.

(62) *Γέρονε*. Unus Reg. ἐγένετο.

(63) *Καὶ θαυμάσατε θαυμάσια*. Sic LXX, decem Regg., sex Colb., Coisl. 1, et Pass. In Par. vero ed. θαυμάσατε, καὶ ἴδετε θαυμάσια.

(64) *Ἀλλὰ μικρὸν ἐμπροσθεν*. « Verum paulo ulterius; » id est, « paulo post; » et hic est vere sensus hujus vocis, ἐμπροσθεν, ut patet ex orationis serie. Quæ enim adjungit ex propheta Gregorius, non præcedunt, sed subsequuntur ea quæ prius posuerat, cum desumantur ex c. ii. Habac. priora vero in c. i, reperiantur. Eodem sensu hac voce utitur Apost. Philipp. iii, 14. Non bene igitur Billius, qui verit, « Verum enim vero aliquanto ante. »

(65) *Προσθεῖναι*. Sic plures Regg. Alii, προσθῆναι.

(66) *Ἀνακαλεῖται*. Comb. « in clamat, quadam vocis contentione appellat. »

errorem vitium vocans : his autem proximos ab ipsis potari dicens, ut respiciant ad tenebras animæ ipsorum, et speluncas serpentum ac bestiarum, hoc est, improbarum cogitationum domicilia. Atque hi quidem tales sunt, et cum talibus doctrinis ad nos sermonem habent.

LXI. Malachiam autem quonam modo dignum fuerit præterire, nunc quidem et graviter et acerbè sacerdotes accusantem ac probris incessentem, ut Domini nomen despicientes, quibusque in rebus, adiungentem, in eo nempe, quod pollutos panes ad altare afferant, eihos non primitias, et quæ ne dum cum quidem ulli offerrent, aut, si offerrent, infamia afficerentur⁴⁷, ea tamen factis votis omnium regi offerant, hoc est, clauda, et ægra, et corrupta, prorsusque profana et despuenda. Nunc autem divini cum Levitis pacti eos submonentem (erat autem illud vitæ et pacis), ac timore timere Dominum, et a facie nominis ejus pavere⁴⁸. *Lex veritatis*, inquit, *erat in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus. In pace rectum iter tenens ambulavit mecum, et multos convertit ab iniquitate, quoniam labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus*⁴⁹. Causa autem quam præclara simul et formidanda ! quia *Angelus Domini omnipotentis est*⁵⁰. Atque maledictiones quidem eas quæ deinceps sequuntur, vitandi mali omninis causa, prætereo : veritatem autem pertimesco. Quod vero dictu moderatius simul et utilius est, *An dignum est, inquit, ut respiciam ultra ad sacrificium vestrum, aut suscipiam acceptabile de manibus vestris*⁵¹ ? tanquam scilicet maxime stomachans, ac sacrificium ipsorum ob ipsorum improbitatem repudians.

LXII. Nam Zachariæ quidem quoties **44** meminì, falcem perhorresco, atque item ea quæ ipse adversus sacerdotes contestatur ; atque ea quidem quæ de insigni illo Jesu, magno sacerdote, subindicat ; quem cum sermone suo sordida et indigna veste exuisset, splendidam et sacerdotalem postea ipsi imponit : et quæ etiam angelum ad Jesum di-

A θολερὰν τὴν κακίαν ἀποκαλῶν καὶ τοῦ νοῦ μέθην καὶ πλάνην (67)· ποτίζεσθαι δὲ λέγων (68)·τούτοις ὅπ' αὐτῶν τοὺς πλησίον, ὅπως ἐπιβλέπωσιν ἐπὶ τὸ σκότος αὐτῶν τῆς ψυχῆς, καὶ τὰ σπλάγια ἐρπετῶν καὶ θηρίων (69), λογισμῶν πονηρῶν οἰκητήρια. Οὗτοι μὲν δὴ τοιοῦτοι, καὶ μετὰ τοιούτων ἡμῖν διαλεγόμενοι τῶν παιδευμάτων (70).

ΞΑ' Μαλαχίαν δὲ πῶς παριδεῖν ἄξιον ; νῦν μὲν ἐγκαλοῦντα πικρῶς τοῖς ἱερεῦσι, καὶ ὀνειδίζοντα ὡς τὸ ἔνομα Κυρίου φαυλίζουσι· καὶ προστιθέντα ἐν τίσιν (71), ἐν τῷ προσάγειν πρὸς τὸ θυσιαστήριον ἄρτους ἡλισσημένους, βρώματα οὐκ ἀπάργματα, καὶ ἄ μὴδ' ἂν τῶν ἡγουμένων τινὶ προσενέγκοιεν, ἢ ἀτιμασθεῖεν ἂν προσενεγκόντες, ταῦτα προσφέρνηντ' ἑαυτοῖς τῶν ὄλων εὐχῆν. εὐχαμένους, χωλὰ, καὶ ἄρρωστα, καὶ διεφθαρμένα, καὶ βέβηλα παντελῶς, καὶ ἀπόπτυστα· νῦν δὲ τῆς (72) πρὸς τοὺς Λευίτας τοῦ Θεοῦ διαθήκης ὑπομιμνήσκοντα, (ἢ δὲ ἦν τῆς ζωῆς καὶ τῆς εἰρήνης), καὶ φόβῳ φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ στέλλεσθαι (75). *Νόμος* (74), φησὶν, *ἦν ἀληθείας ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἀδικία οὐχ εὐρέθη ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ. Ἐν εἰρήνῃ κατενθύων ἐπορεύθη μετ' ἐμοῦ, καὶ πολλοὺς ἐπέστρεψεν ἐξ ἀδικίας, ὅτι χεῖλη ἱερέως φυλάσσεται γῶσιν* (75), καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ἡ αἰτία ὡς τιμίαι τε ἅμα καὶ φοβερά ! διότι ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορος ἐστὶ. Καὶ παρατιούμαι μὲν τῶν ἐπὶ τοῦτοις ἄρων τὴ βλάσφημον (76)· φοβούμαι δὲ (77) τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ὁ μέτριον τε **C** ἅμα (78) εἶπεν καὶ συμφέρον· *Εἰ ἔτι ἄξιον, φησὶν, ἐπιβλέψαι εἰς θυσίαν ὑμῶν* (79), ἢ λαβεῖν δεκτὸν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ; ὡς ἂν μάλιστα δυσχεραίνων, καὶ τὴν ἱερουργίαν αὐτῶν διὰ τὴν κακίαν ἀποπειμπόμενος.

ΞΒ' Ζαχαρίου μὲν γὰρ ὅτ' ἂν μνησθῶ, φρίσσω τὸ δρέπανον, ὁμοίως καὶ ἄ κατὰ τῶν ἱερέων μαρτύρηται οὗτος (80)· ἄ μὲν περὶ Ἰησοῦ τοῦ πάνου, ἱερέως τοῦ μεγάλου, παραδηλοῖ, ὅν περιδύσας (81) τῷ λόγῳ τὴν ῥυπαρὰν ἐσθῆτα καὶ ἀναξίαν, τὴν ἱερατικὴν καὶ λαμπρὰν περιτίθεισιν· ὅσα τε ὁ ἄγγελος αὐτῷ λέγων πρὸς τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐπισκήπτων πεποιήται (82).

⁴⁷ Malach. 1, 6-8. ⁴⁸ Malach. 1, 5. ⁴⁹ ibid. 6, 7.

⁵⁰ ibid. 7. ⁵¹ ibid. 13.

(67) *Μέθην καὶ πλάνην*. Reg. u. optimæ notæ. D πλάνην καὶ μέθην. Forte Habac. 11, 16, sed verbis mutatis.

(68) *Λέγων*. Deest in plerisque codicibus.

(69) *Θηρίων*. « Hæresum auctores, » non male interpretantur Elias et Gabriellins.

(70) *Παιδευμάτων*. Ita Colb. 3, et Coisl. 3.

(71) *Ἐν τίσιν*. In Reg. l, et Colb. m, deest. In quibusdam interrogative legitur, ut in sacro textu.

(72) *Νῦν δὲ τῆς*, etc. Reg. a, νῦν δὲ πρὸς τοὺς Λευίτας τῆς τοῦ Θεοῦ. Reg. alter, τῆς τοῦ Χριστοῦ.

(75) *Στέλλεσθαι*. « Contrahere se, » præ timore.

(74) *Νόμος... ἦν ἀληθείας*. In LXX νόμος ἀληθείας ἦν.

(75) *Γῶσιν*. Duo Regg. et Coisl. 1, habent, χρίσιν.

(76) *Βλάβη*. « Quod posset offendere ; quod

durum et contumeliosum esset prætereo. »

(77) *Φοβούμαι δὲ*. Ita Regg. omnes, Pass., Jes. et Or. 1. Deest δὲ in ed.

(78) *Μέτριον τε ἅμα*. Ita Regg. decem, aliique plures.

(79) *Θυσίαν ὑμῶν*. Deest ὑμῶν in octo Regiis, Colb. quatuor, et Or. 1.

(80) *Οὗτος*. In plerisque codicibus vocem hanc antecedit major distinctio ; in aliis sequitur, quod commodius est. Clarius in Reg. l, αὐτὸς μαρτύρηται.

(81) *Ὅν περιδύσας*. « Quem cum exuisset, » nempe jubendo, ut auferretur, quemadmodum habet sacer textus Zach. 111, 4, Ἀφέλετε τὰ ἱμάτια τὰ ῥυπαρὰ ἀπ' αὐτοῦ. « Auferte vestimenta sordida. » Eadem est vis vocis περιδύω, ac ἐκδύω, uti etiam περιαιρέω aufero, detraho. Bill. « induisset. »

(82) *Πεποιήται*. Reg. l, et Comb. πεποίηται.

ταῦτα μὲν, εἰς μείζονα (83) καὶ ὑψηλότερα ἴσως ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς ἱερέας ἀναφερόμενα, σιωπῆ τιμάσθω· πλὴν ἔτι καὶ τούτου ἐκ δεξιῶν ὁ διάβολος εἰστήκει τοῦ ἀντικεῖσθαι αὐτῷ· πρᾶγμα ἐμοὶ γοῦν οὐ μέτριον, οὐδὲ ὀλίγου φόβου καὶ φυλακῆς ἄξιον.

ΣΓ. Ἄ δὲ τῶν λοιπῶν κατηγορεῖ ποιμένων ἐπιμελῶς καὶ καθάπτεται, τίς οὕτω τολμηρὸς καὶ τὴν ψυχὴν (84) ἀδαμάντινος, ὥστε μὴ τρέμειν ἀκούων, καὶ αὐτὸς ἐπιτοῦ γίνεσθαι μετριώτερος; Φωνῆ, φησί, θρησκείων ποιμένων, ὅτι τεταλαιπώρηκεν ἡ μεγαλοσύνη αὐτῶν· φωνῆ ὠρουμένων λέοντων, ὅτι τάδε πεπόρθασιν. Μονοῦ κακούει (85) τῶν θρῆνων ὡς ἦδη παρόντων, καὶ συνθρηγεῖ τοῖς πάσχουσιν. Ἐτι δὲ μικρὸν ἔμπροσθεν (86) πληκτικώτερον καὶ σφοδρότερον· Ποιμαίετε, φησί, τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς, ἃ οἱ κτησάμενοι κατέσφαζον (87), καὶ οὐ μετεμείλυντο (88)· καὶ οἱ πωλοῦντες αὐτὰ ἔλεγον. Εὐλόγητος Κύριος, καὶ πεπλοῦθηκαμεν· καὶ οἱ ποιμένες αὐτῶν οὐκ ἔπασχον οὐδὲν (89) ἐπ' αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο οὐ φείσομαι οὐκ ἔτι (90) ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ· καὶ πάλιν· Ῥομφαλία, ἐξεγέρθητι ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ πατάξατε τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκσπάσατε τὰ πρόβατα· καὶ, ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ὠργίσθη ὁ θυμὸς μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας (91), καὶ ἐπὶ τοὺς ἀμνοὺς ἐπισκέψομαι· προστιθεὶς (92) ἦδη τῇ ἀπειλῇ καὶ τοῦ λαοῦ τοὺς προέχοντας. Οὕτω φιλοπόπως προσκαθέζεται τῷ λόγῳ καὶ οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι δύναται βραδίως τῶν πειλῶν· ὥστε δέδοικα μὴ καὶ αὐτὸς ἀπευκτὸς ὦ, οὕτως.

ΣΔ· Ἴνα δὲ τοὺς ἐν τῷ Δανιὴλ παραδράμωμεν προσκυτέρους· καὶ γὰρ παραδράμοιμεν, καὶ τὸ τῷ δεσπότη περὶ αὐτῶν καλῶς (93) εἰρημένον καὶ προηγορευμένον (94), ὅτι ἐξῆλθεν ἀρομία ἐν Βαβυλῶνος ἐκ προσκυτέρων κριτῶν (95), οἱ ἐδόκουν κυβερνᾶν τὸν λαόν· πῶς ὄσωμεν (96) Ἰεζεκιήλ, τὸν τῶν μεγάλων ἐπόπτην καὶ ἐξηγητὴν μυστη-

A centem ac mandantem inducit; ea, inquam, ut ad majora fortease et sublimiora quam multorum sacerdotum captus ferat, tendentia, silentio commendentur; nisi quod a dextris etiam ipsius diabolus stabat, ut ei obsisteret²³: res, meo quidem iudicio, non parva, nec parvo metu et cautione digna.

LXIII. Quae autem, reliquos pastores studiose accusando et insectando ait, ecquis tam audax est, tamque adamantino animo, qui ea audiens non contremiscat, et seipso moderatior reddatur? Vox, inquit, lugentium Pastorum, quia afflicta est magnificentia eorum. Vox rugentium leonum, quia haec passi sunt²⁴. Ipsos quoque propemodum luctus, velut jam praesentes, audit, atque una cum iis qui cruciantur, luget. Ac paulo post acrius adhuc et vehementius: B Pascite, inquit, oves occisionis, quas qui possidebant, jugulabant, nec poenitentia ducebantur: et qui vendebant eas, dicebant, Benedictus Dominus, quia divites facti sumus: et pastores earum nihil doloris ob eas capiebant. Propterea non parcam ultra super habitantes terram, dicit Dominus omnipotens²⁵; ac rursus, Framea, suscitare super pastores²⁶; et, Percutite pastores, oves extrahite, et inducam manum meam super pastores; et rursus, Iratus est furor meus super pastores, et super agnos visitabo²⁷: jam scilicet ipsos quoque populi praesides in comminatione adjungens. Tanto studio in hac oratione insidet, nec a minis facile abduci potest. Itaque vereor, ne ipse quoque in odium incurram, omnia ordine commemorans. Verum Zacharias quidem ad hunc modum. πάντων ἐξῆς μεμνημένος. Ἄλλ' ὁ μὲν Ζαχαρίας

C 45 LXIV. Ut autem illos apud Danielem senes praetereamus; etenim praetereamus, et quod pulchre de iis a Domino dictum ac praedictum est, nempe quod egressa est iniquitas ex Babylone a senioribus iudicibus, qui populum regere videbantur²⁸; quo tandem modo Ezechielem feremas, illum, inquam, magnorum mysteriorum et visionum conspекtorum.

²³ Zach. III, 1 sqq. ²⁴ Zach. XI, 3. ²⁵ ibid. 4-6. ²⁶ Zach. XIII, 7. ²⁷ Zach. X, 3. ²⁸ Dan. XIII, 5.

(83) *Εἰς μείζονα*. Sic decem Regg., septem Colb. et Or. 1. Paris. vero, et Gabr. ὡς μείζονα. Colb. 3, utriusque, ὡς εἰς μείζονα. Haec autem Gregorii verba non sic accipienda, ac si contemptu (multorum sacerdotum,) dicta sint. Elias idcirco locutum sic fuisse theologum censet, quia « soli » Christo; non autem iis « qui plures facti sunt sacerdotes » (Hebr. VII, 23), id convenire existimavit. Unde vox « multos » quasi « soli » opposita accipi debet. Favet Rufinus, vertendo: « ad homines pertinere, » etc. et mox: « humani sacerdotii, » etc., qui genuinus est sensus.

(84) *Τολμηρὸς καὶ τὴν ψυχὴν*. Deest καὶ in Reg. I, I, Colb. III. Sed ejus loco, post ψυχὴν, ἡ ponitur. Comb. legit, τολμηρὸς τὴν ψυχὴν καὶ ἀδαμάντινος, et vertit: « tam audax animo et adamantinus. »

(85) *Μονοῦ κακούει*. Sic plerique codices. Nonnulli, οὐκ ἀκούει. Reg. I, u, monouxi καὶ ἀκούει.

(86) *Ἐτι καὶ μικρὸν ἔμπροσθεν*. Solus Billius reddit; « paulo ante. » Gabriellus: « atque etiam

paulo post. » Comb. « adhuc paulo ulterius. »

(87) *Κατέσφαζον*. Reg. I, κατέσφαξαν.

D (88) *Μετεμείλυντο*. Octo Regii, tres Colb., Or. 1, Jes. habent, μετεμείλυντο.

(89) *Οὐκ ἔπασχον οὐδὲν*. Reg. I, I, u, Colb. III, οὐδὲν ἔπασχον ἐπ' αὐτοῖς.

(90) *Οὐκ ἔτι*. In Reg. I, οὐκέτι.

(91) *Ἐργίσθη ὁ θυμὸς μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας*. Haec desunt in omnibus pene codicibus, in octo regiiis, sex Colb., Or. 1, et Jes. Habent tamen nonnulli. Pro ὠργίσθη, legitur in sacro textu, παρωξύνθη.

(92) *Προστίθεις*. Colb. 3, in marg. προστίθησι. Billius in not. προστίθησι δὲ ἦδη. Elias, et Reg. I, ita etiam habent, omisso tamen ἦδη.

(93) *Περὶ αὐτῶν καλῶς*. Reg. I, καλῶς περὶ αὐτῶν.

(94) *Καὶ προηγορευμένων*. Abest a pluribus Regg., Colb., etc.

(95) *Κριτῶν*. In permultis codicibus deest.

(96) *ὄσωμεν*. Duo Regg. et Jes. ὄσωμεν.

et interpretem? Quomodo quæ pastoribus præcipit, hoc est ne vitium gladiumque ipsi supervenientem silentio dissimulent? quod nimirum hoc nec ipsis, nec iis qui peccant, utile futurum sit; contra autem, prævidere ac prænuntiare, utrisque utilitatem allaturum sit⁸⁸; si illi quidem dixerint, hi autem audierint: sin minus, at iis certe qui denuntiarint.

LXV. Quo item modo alium eum impetum, quem in pastores facit, nunc in his verbis, *Væ super væ erit, et nuntius super nuntium, et visio a propheta requiratur, et lex a sacerdote peribit, et consilium a senioribus*⁸⁹; nunc rursus in his, *Fili hominis, dic ipsi, Tu es terra non compluta, nec pluvia venit super te in die iræ: cujus præfecti in medio ejus velut leones rugientes, rapientes rapinas, devorantes animas in potentia*⁹⁰. Et nonnullis interjectis: *Sacerdotes ejus contemnebant legem meam, et polluebant Sancta mea: inter profana ei sancta, inquit, nihil discriminis statuebant, sed omnia unum eis erant, et a Sabbatis meis oculos suos operiebant, et in medio eorum coinquinabar*⁹¹. Consumpturumque se, et parietem, et eos qui eum limunt, minatur⁹², hoc est, eos qui peccant, et eos qui peccantium delicta obtegunt: quod malorum principum et sacerdotum est, ac domum Israelis in transversum agentium, secundum corda sua, abalienata in cupiditatibus suis.

LXVI. Mitto quæ de iis disserit, qui seipsos pascunt, et lac comedunt, et lanis teguntur, et quod crassum est, jugulant, gregem autem non pascunt, nec, quod iustum est, corroborant; nec, quod confractum, alligant, nec, quod errat, reducunt, nec, quod perit, requirunt, nec, quod firmum est, conservant⁹³, sed labore conficiunt, ac de industria enecant: sic, ut oves ob pastorum inopiam, per omnem campum et montem dispersæ sint, atque omnibus avibus et bestiis prædæ fuerint, quod non esset, qui requireret ac reduceret⁹⁴. Quid postea? *Viso ego, dicit Dominus, pro eo quod hæc ita se habent, atque oves meæ in prædæ fuerunt, ecce ego super pastores, et requiram oves meas de manibus eorum*⁹⁵, atque eas quidem colligam mibique asseram; illi

ρίων και θεαμάτων (97); Πῶς μὲν ἂ τοῖς σκοποῖς (98) διακελεύεται, μὴ κατασιωπῶν τὴν κακίαν, καὶ τὴ ἐπερχομένην (99) ταύτην βροφάϊαν; ὡς οὐτε αὐτῶ, τοῦτο λυσιτελοῦν, οὐτε τοῖς ἁμαρτάνουσι· τοῦ ἕ προϊδέσθαι καὶ προκηρῦσαι (1) ἀμφοτέρους δηήσοντας, εἰ οἱ μὲν εἴποιεν, οἱ δὲ ἀκούσαιεν, ἢ πάντως γὰ τοὺς μὴνύσαντας.

ΞΕ'. Πῶς δὲ τὴν ἄλλην καταδρομὴν, ἣν ποιεῖται κατὰ τῶν ποιμαίνοντων, νῦν μὲν ἐν τοῦτοις τοῖς ῥήμασιν· *Ὅσα ἐπὶ ὄσα ἔσται, καὶ ἀγγελία ἐπὶ ἀγγελλαν, καὶ ἐκζητηθήσεται δρασις ἐκ προφήτου, καὶ νόμος ἀπολείται ἐξ ἱερῶς, καὶ βουλή ἐκ προσθυτέρων*· νῦν δὲ ἐν ἐκείνοις πάλιν· *Ὅτε ἀνθρώπου, εἶπον αὐτῇ· Σὺ εἰ γῆ οὐ (2) βρεχόμενη, οὐδὲ ὑετὸς ἐγένετο ἐπὶ σὲ ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς· ἦς οἱ ἀφηγούμενοι ἐν μέσφ αὐτῆς, ὡς λέοντες ὠρούμενοι, ἀρπάζοντες ἀρπάγματα, ψυχὰς κατεσθίοντες ἐν δυναστείᾳ· καὶ μετ' ὀλίγα· Οἱ ἱερεῖς αὐτῆς (3) ἠθέτην νόμον μου, καὶ ἐβεδήλουν τὰ ἁγιά μου· βεβήλους τε καὶ ἀγίους, φησὶν, οὐ διέστειλον, ἀλλὰ πάντα ἦν αὐτοῖς ἐν, καὶ ἀπὸ τῶν σαββάτων μου παρεκάλυπτον τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ ἐβεδηλούμην ἐν μέσφ αὐτῶν· συντελεῖν τε τὸν τοῖχον, καὶ τοὺς ἀλείφοντας αὐτὸν ἀπειλῶν· τὸ δὲ ἔστι, τοὺς ἁμαρτάνοντας (4) καὶ τοὺς συγκαλύπτοντας· ὅπερ εἶναι κακῶν ἀρχόντων καὶ ἱερῶν, καὶ πλαγιαζόντων (5) τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὰς καρδίας αὐτῶν τὰς ἀπηλλοτριωμένας ἐν τοῖς ἐπιθυμῆμασιν (6) αὐτῶν.*

ΞΖ'. Καὶ σιωπῶ λέγειν ὅσα περὶ τῶν βοσκόντων ἑαυτοὺς διαλέγεται, τὸ γάλα κατεσθιόντων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλομένων, καὶ τὸ παχὺ σφαζόντων (7), ἀλλὰ μὴ ποιμαίνοντων τὰ πρόβατα, τὸ ἡσθητικῶς οὐκ ἐνισχύοντων, καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ κατασκευοῦντων, καὶ τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπιστρεφόντων, καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐκζητούντων, καὶ τὸ ἱσχυρὸν οὐ φυλαττόντων, ἀλλὰ μόχθῳ κατεργαζομένων, καὶ κατὰ σπουδὴν ἀπολλύντων· ὡς διεσπάρθαι τὰ πρόβατα κατὰ παντὸς πεδίου καὶ ὄρους, παρὰ τὸ μὴ εἶναι ποιμένας, καὶ γενέσθαι κατάδρωμα πᾶσι πετεινοῖς καὶ θηρίοις (8), οὐκ ὄντος τοῦ ἐκζητούντος καὶ ἐπιστρεφόντος. Εἶτα τί; Ζῶ ἐγὼ, φησὶ (9), λέγει Κύριος, ἀντὶ τοῦ ταῦτα οὕτως ἔχουσιν, καὶ γένεσθαι τὰ πρόβατά μου εἰς προνομίην, ἰδοὺ ἐγὼ

⁸⁸ Ezech. xxxiii, 2-6. ⁸⁹ Ezech. vii, 26. ⁹⁰ Ezech. xii, 24, 25. ⁹¹ ibid. 26. ⁹² Ezech. xiii, 15. ⁹³ Ezech. xxxiv, 2-4. ⁹⁴ ibid. 8. ⁹⁵ ibid. 10, 11.

(97) Θεαμάτων. « Visionum, » malim, pro more Scripturæ, quam « spectaculorum, » ut Billius.

(98) Μὲν ἂ τοῖς σκοποῖς. Ad oram Reg. u, scriptum: Ἐνταῦθα τοὺς ἀρχιερεῖς λέγει. Imo, inquit, Comb. « Speculatores, qua voce nihil communis in Ezechiele. »

(99) Ἐπερχομένην. Regg. l et t, ἐρχομένην ἐπὶ ταύτην.

(1) Προκηρῦσαι. Duo Regg. et Comb. addunt ἦ.

(2) Γῆ οὐ. Omnes pene codices et LXX habent, γῆ ἢ οὐ.

(3) Αὐτῆς. In Reg. y, ad oram scribitur, αὐ-

τῶν.

(4) Τοὺς ἁμαρτάνοντας. Sic mss. omnes. Deest τοὺς in Paris. edit.

(5) Πλαγιαζόντων. « In obliquum flectunt. »

(6) Ἐπιθυμῆμασιν. Vulgata, « in cogitationibus. »

(7) Σφαζόντων. Comb. κατασφαζόντων.

(8) Πᾶσι πετεινοῖς καὶ θηρίοις. Verba sunt ex Is. xviii, 6, aut Jer. xxxiv, 20, aut Ezech. xxxviii, 4 et xxxix, 17. Duo Regg. post πετεινοῖς, addunt οὐ οὐρανοῦ.

(9) Φησὶ. Deest in duobus Regg.

ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου ἅπαντα ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ τὰ μὲν συνάξω καὶ περιποιήσομαι (10)· οἱ δὲ τὰ καὶ τὰ πείσονται, ἃ τοὺς κακοὺς ποιμένας εἰκόσ.

ΞΖ'. Ἄλλ' ἵνα μὴ, τὰ πάντων καὶ πάντας ἀπαριθμώμενος τοὺς προφήτας, μακρονάποτεινω λόγον (11), ἐνὸς ἐπιμνησθεὶς ἔτι τοῦ πρὸ τῆς πλάσεως ἐγνωσμένου, καὶ ἐκ μήτρας ἡγιασμένου (Ἰερεμίας ἦν οὗτος), τοὺς λοιποὺς ὑπερβήσομαι. Ζητεῖ μὲν οὗτος ὑπὲρ κεφαλῆς ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς πηγὴν δακρύων, ἵνα κλαύσῃ πρὸς ἄξιαν τὸν Ἰσραὴλ· ὀδύρεται δὲ οὐχ ἕτερον καὶ τῶν προεστῶτων τὴν μοχθηρίαν.

ΞΗ'. Λέγει μὲν αὐτῷ διελεγχόμενος (12) πρὸς τοὺς ἱερεῖς ὁ Θεός· Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπαν, ποῦ ἐστὶ Κύριος; καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου μου οὐκ ἠπίσταντό με, καὶ οἱ ποιμένες ἠσέβησαν εἰς ἐμέ. Λέγει δὲ αὐτοὺς πάλιν· Ποιμένες ἤφροσεύσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν (13), καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε (14) πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκοπίσθησαν. Ποιμένες τε, φησὶ, πολλοὶ διεφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου· ἐμόλυναν τὴν μερίδα μου τὴν οὖσαν ἐπιθυμητήν, δεδόσθαι εἰς τὴν ἔρημον (15) ἄβατον. Ἐἴτα πρὸς αὐτοὺς (16) πάλιν ἀποτείνεται τοὺς ποιμένας· Ὁ, οἱ ποιμένες οἱ ἀπολλύντες καὶ διασκορπίζοντες τὰ πρόβατα τῆς νομῆς μου· διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ τοὺς ποιμαίνοντας τὸν λαόν μου· Ὑμεῖς διεσκοπίσατε τὰ πρόβατά μου, καὶ ἐξέωσατε αὐτά, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθε αὐτά· ἰδοὺ ἐγὼ ἐκδικῶ ἐφ' ὑμᾶς, κατὰ τὰ πονηρὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν. Ἀλαλάζειν τε βούλεται τοὺς ποιμένας (17), καὶ κόπτεσθαι τοὺς κριοὺς τῶν προβάτων, ὅτι ἐπιηρώθησαν αἱ ἡμέραι αὐτῶν εἰς σφαγὴν.

ΞΘ'. Καὶ τί μοι τὰ παλαιὰ (18) λέγειν; Τίς δὲ, τοῖς Παύλου κανόσι καὶ ὄροις αὐτὸν παρεκτείνων, οὗς περὶ ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἑταξέ, νηφαλλίους (19), σφραγιστοὺς εἶναι, μὴ παροίνους, μὴ πληκτάς, διδασκαλοὺς, ἀλήπτους ἐν πᾶσι καὶ ἀνεπάφους (20) τοῖς πονηροῖς, οὐ πολὺ τὸ διαφεύγον εὐρήσει τὴν τῶν κανόνων εὐθύτητα; Τί δὲ (21) ἃ τοῖς μαθηταῖς Ἰησοῦς ἐπὶ τὸ κήρυγμα πέμπων νομοθετεῖ; ὧν τὸ κεφάλαιον, ἵνα μὴ τὰ καθ' ἕκαστον λέγω, τοιοῦτους εἶναι τὴν ἀρετὴν, καὶ οὕτως ἐυσταλεῖς (22) καὶ μετρίους, καὶ ἔτι (23) συντόμως εἰπεῖν, οὐρανίους, ὥστε οὐχ ἦσαν διὰ τὸν τρόπον αὐτῶν, ἢ διὰ τὸν λόγον τρέχειν τὸ Εὐαγγέλιον.

quæ ob sermonem atque doctrinam Evangelium currat?

⁶⁶ Jerem. i, 5. ⁶⁷ Jerem. ix, 1. ⁶⁸ Jerem. ii, 8. ⁶⁹ Jerem. x, 21. ⁷⁰ Jerem. xii, 10. ⁷¹ Jerem. xliii, 1, 2. ⁷² Jerem. xxv, 34. ⁷³ I Tim. iii, 2, 3; Tit. i, 7, 9. ⁷⁴ Matth. x, 9; Luc. ix, 3.

(10) Περιποιήσομαι. « Acquiram, » quod Scripturæ est verbum; vel forte ex Isaiâ, « redimam; » vel, « servabo, tutabor. »

(11) Λόγον. Reg. γ, τὸν λόγον.

(12) Διελεγχόμενος. Budæus: « disceptans cum sacerdotibus. »

(13) Ἐξεζήτησαν. Comb. « exquisierunt. »

(14) Οὐκ ἐνόησε. Comb. legit οὐκ ἐνόησαν, καὶ πᾶσα νομὴ, etc. « Non intellexerunt, et omnis grex dissipatus est. » Sic Vulgata et Nobil.

(15) Εἰς τὴν ἔρημον. Decet τὴν in omnibus pene codicibus.

(16) Πρὸς αὐτούς. « In ipsos pastores. » Græcum enim habet κακοὺς, « malos, » ut reddit Bill.

autem, hæc et illa patientur, quæ videlicet malos pastores pati consentaneum est.

LXVII. Sed ne omnium voces, atque omnes prophetas enumerans, sermonem in longum protraham, postquam unius adhuc Jeremiæ, antequam formaretur, cogniti, et ab ipsa vulva sanctificati⁶⁶, mentionem fecero, reliquos omnes præteribo. Quærit quidem hic capiti aquam, et oculis fontem lacrymarum, ut Israelem pro dignitate lugeat⁶⁷: non minus autem antistitum etiam improbitatem deplorat.

LXVIII. Ac Deus quidem sacerdotes coarguens, his ad eum verbis utitur: Sacerdotes non dixerunt, Ubi est Dominus? et qui legem meam complectebantur, nesciebant me: et pastores impie agebant adversum me⁶⁸. Ipse autem rursus ait: Pastores stulte egerunt, et Dominum non quæsierunt: ac propterea grex universus non intellexit, et dispersi sunt⁶⁹. Atque alio loco: Multi pastores demoliti sunt vineam meam; contaminaverunt partem meam desiderabilem; adeo ut in inviam solitudinem redacta sit⁷⁰. Mox in malos pastores rursus invehitur: Vos pastoribus, qui disperdunt et dispergunt gregem pascuæ meæ. Ideo hæc dicit Dominus ad eos qui pascunt populum meum: Vos dispersistis gregem meum, et ejecistis eos, et non visitastis. Ecce ego ulciscar super vos, secundum malitiam studiorum vestrorum⁷¹. Quin etiam pastores ululare, atque arietes ovium plangere jubet, quoniam impleti sunt dies eorum, ut interficiantur⁷².

LXIX. Verum quia antiqua colligo? Quotusquisque est, qui si ad canones eos et regulas seipsum exigat, quas Paulus de episcopis et presbyteris constituit, nempe 47 ut sobrii et pudici sint, non violenti, non percussores, ad docendum idonei, irreprehensibiles in omnibus rebus⁷³, atque hujusmodi, ut ab improbis attingi nequeant, non sese a canonum rectitudine perinultum abesse comperiet? Quid ea referam, quæ Jesus discipulis suis, ad prædicationem eos mittens, præscribit⁷⁴? quorum ne singula explicem, hæc summa est, ut virtute tales sint, atque ita expediti ac modesti, et, ut uno verbo dicam, cælestes, ut non minus ob eorum vitam et mores,

(17) Τοὺς ποιμένας. Reg. τ, καὶ τοὺς ποιμένας.

(18) Τὰ παλαιὰ. « Quid antiqua commemoro? » Nonnulli habent: Τί πολλά; « Quid multa? »

(19) Νηφαλλίους. Reg. ι, νηφαλλίους.

(20) Ἀνεπάφους. Non male Comb. « extra omnem improborum calumniam. »

(21) Τί δὲ. Alii, τί δὲ.

(22) Εὐσταλεῖς. Comb. « frugi homines ac modesti. Nec bene Billius, » inquit, expediti; « melius Budæus, quem sequor. »

(23) Καὶ ἔτι. Ita decem Regg. sex Colb., Jes., Or. 1, et Pass. Par. ed. καὶ εἰ δεῖ.

LXX. Mihi vero timorem incutiunt etiam Phari- A
sæi probris onerati, et scribæ redarguti: quibus cum
nos virtute longe superiores esse debeamus, quem-
admodum nobis præceptum est, si modo cælorum
regnum consequi cupimus, turpe profecto fuerit, si
ipsis etiam peiores inveniamur; adeo ut ipsi quo-
que, serpentes appellemur, et genimina viperarum,
et duces cæci, culicem colantes, et camelum deglu-
tientes, et sepulcra externe quidem pulchra, in-
terne autem sordida, et paropsides in speciem munda-
ræ⁷⁵, aliaque omnia, quæ illi et sum̄ et nominan-
tur.

LXXI. In his ego cogitationibus dies noctesque
versor: Hæc medullas etiam meas eliquant, et car-
nes conficiunt, nec me audacem esse sinunt, ac sub-
lata facie incedere. Hæc animum meum dejiciunt, B
et mentem contrahunt, et linguæ vinculum injiciunt,
faciuntque, ut non de præfectura, nec de corrigendis
et gubernandis aliis cogitem, id quod exuber-
antis cujusdam facultatis est; sed quomodo ipse
venientem iram effugere, atque a vitii rubigine
nonnihil meipsum abradere queam. Purgari prius
oportet, deinde purgare; sapientia instrui, atque
ita denum alios sapientia instruere; lux fieri, et
alios illuminare; ad Deum appropinquare, et ita
alios adducere; sanctificari, et postea sanctificare;
cum manibus ducere, cum prudentia consilium
dare.

LXXII. Quando igitur hæc erunt, inquiet homi-
nes ad omnia celeres, nec satis cauti, facile ædifi-
cantes, et diruentes? Quando lucerna supra cande-
labrum⁷⁶? Ubi talentum⁷⁷? sic enim gratiam vo-
cant. Hæc ii, qui amicitia quam religione fervidiores
sunt. Quando hæc erunt, et quæ mea est ratio,
quæritis, viri fortissimi? Ne extrema quidem senec-
tus huic rei præstituta, longum tempus censeri
debet. Senectus enim cum prudentia conjuncta im-
peritiæ juventuti præstat, et considerata tarditas
inconsultæ temeritati, et breve regnum, diuturnæ
tyrannidi; quemadmodum et exigua portio maximi
pretii, multis vilibus et periculosis opibus, et parum
auri multis plumbi libris, et parva lux densissimis
tenebris.

LXXIII. Alioqui verendum est, ne lubrica hæc
celeritas, præcepsque studium, seminibus illis non

U. Ἐμὲ δὲ φοβοῦσι καὶ ὀνειδιζόμενοι Φαρισαῖοι
καὶ γραμματεῖς ἐλεγχόμενοι· ὧν αἰσχρὸν, εἰ πολὺ
περιεῖναι δέον τὴν ἀρετὴν, ὡς διατετάγμεθα, εἰ τι
θεοίμεθα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ τὴν κα-
κίαν φαινόμεθα (24) χεῖρους· ὥστε καὶ ἕφεις εἰκό-
τως ἂν (25) ἀκοῦσαι, καὶ γεννήματα ἐχιδνῶν, καὶ
ὄδηγοὶ τυφλοῖ, τὸν κώνωπα διυλίζοντες, καὶ τὴν
κάμηλον καταπίνοντες, καὶ τάφοι ρυπαροὶ τὰ ἔνδον,
μετ' εὐπρεπειᾶς τῆς ἔξωθεν καὶ παροψίδες καθαροὶ
τὸ φαινόμενον, καὶ τᾶλλα ὅσα ἐκείνοι καὶ εἰσὶ καὶ
ἀκούουσι.

OA. Τοῦτοις ἐγὼ σύνειμι καὶ νύκτωρ (26) καὶ
μεθ' ἡμέραν τοῖς λογισμοῖς· ταῦτά μοι (27) τὸν
μυελὸν ἐκτῆχει, καὶ δαπανᾷ τὰς σάρκας, καὶ οὐκ
ἐὰν θρατῶν εἶναι καὶ ἄνω βλέποντα (28)· ταῦτά μοι
ταπεινοὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν νοῦν συστέλλει, καὶ τῇ
γλώσση δεσμὸν ἐπιτίθησι (29), καὶ οὐ περὶ προστα-
σίας εἶναι ποιεῖ τὸν λόγον, οὐδὲ τοῦ κατορθοῦν (30)
ἄλλους καὶ διευθύνειν, ὃ πολλῆς ἐστὶ τῆς περιου-
σίας· ἀλλ' ὅπως ἂν αὐτὸς τὴν ἐρχομένην ὄργην (31)
διαφύγοιμι, καὶ μικρὸν τι τοῦ ἰοῦ τῆς κακίας ἐμπα-
τὸν ἀποξέσαιμι. Καθαρθῆναι (32) δεῖ πρῶτον, εἴτα
καθᾶραι· σοφισθῆναι, καὶ οὕτω σοφίσαι· γενέσθαι
φῶς, καὶ φωτίσαι· ἐγγίσει θεῷ, καὶ προσαγαγεῖν
ἄλλους· ἀγιασθῆναι, καὶ ἀγιάσαι· χειραγωγήσαι (33)
μετὰ χειρῶν, συμβουλευσαὶ μετὰ συνέσεως.

OB. Πότε οὖν ἐσται ταῦτα, φασὶν οἱ ταχεῖς τὰ
πάντα, καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς, οἱ ῥαδίως οἰκοδομοῦντες.
καὶ καταλύοντες; Καὶ πηνίκα ὁ λύχνος ἐπὶ τὴν λυ-
χνίαν; Καὶ ποῦ τὸ τάλαντον; οὕτω τὸ χάρισμα
λέγοντες. Ταῦτα οἱ θερμότεροι τὴν φιλίαν ἢ τὴν εὐ-
λάβειαν. Πότε ταῦτα, καὶ τίς ὁ ἐμὸς λόγος, ὃ γεν-
ναϊότατοι; Οὐ μακρὰ προθεσμία, οὐδὲ γῆρας τὸ
ἔσχατον. Κρείσσων γὰρ πολὺ μετὰ φρονήσεως
ἀπαιδεύτου νεότητος, καὶ λογιζομένη βραδύτης
τάχους ἀπειροκῆπτου· καὶ ὀλιγοχρόνιος βασιλεία
μακροῦς τυραννίδος· ὡς καὶ ὀλίγη μερὶς τιμῆ πολλῆς
κτῆσεως (34) ἀτίμου καὶ σφαλερᾶς (35), καὶ χρυσὸς
ὀλίγος μολύβδου πολυταλάντου, καὶ πολλοῦ σκότους
ὀλίγον φῶς.

OG. Τὸ δὲ ταχὺ τοῦτο καὶ σφαλερὸν, καὶ λίαν κα-
D εσπουδασμένον (36), μὴ τῶν σπερμάτων ἐκείνους (37)

⁷⁵ Matth. xxiii, 23-25. ⁷⁶ Matth. v, 15. ⁷⁷ Matth. xxv, 15.

(24) *Φαίνομεθα*. Sic Regli undecim, quatuor Coll., Jes. Or. 1, Pass. et Comb. Ed. φαίνόμεθα.

(25) *Εἰκότως ἂν*. Ita Reg. et Colb. In ed. ἂν εἰκότως.

(26) *Καὶ νύκτωρ*. Ita octo Regg. sex Coll., Or. 1, etc. Deest καὶ in ed.

(27) *Ταῦτά μοι*. Alii, μου.

(28) *Εἶναι καὶ ἄνω βλέποντα*. Sic legitur in octo Regg., septem Coll., Jes., Or. 1, etc., omisso, οὐδὲ πορευέσθαι. Habent tamen Reg. 1, 1, et Colb. m, καὶ πορευέσθαι ἄνω.

(29) *Ἐπιτίθησι*. Reg. γ, ἐπιτίθησι.

(30) *Κατορθοῦν*. Comb. ε ad virtutem componere et dirigere. »

(31) *Ὀργὴν*. Reg. 1, ῥομφαίαν.

(32) *Καθαρθῆναι*. Reg. 1, addit γάρ. Additio necessaria, si post καθαρθῆναι legas δεῖ, cum Billio, Par., Gab. et mss. Regis bm, 1, 1, x, Collb. 7, m. Alioquin hiulca foret oratio. Sin autem legeris καθαρθῆναι δὲ cum Bas. mss., Reg. a, lu, n, r, u, z, Colb. 3, 4, h, i, et Pass., constabit sensus.

(33) *Χειραγωγήσαι*. Gab. ε manibus deducere, prudentia consulere. »

(34) *Κτῆσεως*. In ed. κτήσεως, prave.

(35) *Σφαλερᾶς*. ε Fallacibus. »

(36) *Κατεσπουδασμένον*. Comb. κατεσπευσμενον.

(37) *Μὴ τῶν σπερμάτων ἐκείνους*. Sic novem Regg., sex Coll., Or. 1, Jes. et Pass. In ed. Par. μὴ τοῖς

ισκός ἦ, ἀ κατὰ τῶν πετρῶν πεσόντα, καὶ διὰ τὸ μὴ εἶναι βάθος γῆς, εὐθύς ἀνακύψαντα, οὐδὲ τὴν πρώτην ἤνεγκε τοῦ ἡλίου θερμότητα· ἢ τῷ κατὰ τῆς ψάμμου τεθέντι θεμελίω, μηδὲ ὀλίγον ἀντισχόντι πρὸς τὴν βροχὴν καὶ τὰ πνεύματα. *Οὐαὶ σοι, πόλις, ἧς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερός ἐστι, φησὶ Σολομῶν (38)· καὶ, Μὴ ἴσθι ταχύς ἐν λόγοις, τοῦ αὐτοῦ Σολομῶντος φωνή, πρᾶγμα τι ἑλαττον (39), λέγοντος, τὸ περὶ λόγον τάχος τῆς περιπράξιν θερμότητος. Καὶ τίς ἐστι παρὰ ταῦτα (40) ὁ τὸ τάχος ἀπαιτῶν πρὸ τῆς ἀσφαλείας καὶ τοῦ συμφέροντος; Τίς ὁ πλάττων, καθάπερ αὐθήμερον τοὺς πηλίνους, τὸν τῆς ἀληθείας προστάτην, τὸν μετὰ ἀγγέλων στησόμενον, καὶ μετὰ ἀρχαγγέλων ἐξάσποντα, καὶ ἐπὶ τὸ ἄνω θυσιαστήριον ἀναπέμψοντα τὰς θυσίας, καὶ Χριστῷ συνιερεύσοντα (41), τὸν ἀναπλάσσαντα τὸ πλάσμα, καὶ παραστήσοντα τὴν εἰκόνα, καὶ τῷ ἄνω κόσμῳ δημιουργήσοντα (42), καὶ τὸ μείζον εἰπεῖν, Θεὸν ἐσόμενον, καὶ θεοποιήσοντα;*

ΟΔ'. Οἶδα τίνας ἐσμέν λειτουργοὶ, καὶ ποῦ κείμεθα, καὶ ποῦ πέμποντες· οἶδα τοῦ Θεοῦ τὸ ὕψος, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, καὶ τὴν δύναμιν πάλιν· *Οὐρανὸς ὑψηλός, γῆ δὲ βαθεῖα. Καὶ τίς ἀναθήσεται τῶν ἐβριμμένων τῇ ἁμαρτίᾳ; Τίς περικείμενος ἔτι τὴν κίττω ζόφον καὶ τῆς σαρκὸς τὴν παχύτητα ὄλω νοὶ καθαρῶς ἐποπτέυσει νοῦν ὄλον, καὶ μιγήσεται τοῖς ἐκτῶσι καὶ ἀοράτοις ἐν τοῖς ἀστάτοις καὶ ὀρωμένοις; Μόλις γὰρ ἂν τις ἐνταῦθα τῶν σφόδρα κεκαθαμένων καὶ εἰδωλον (43) τοῦ καλοῦ θεωρήσειεν, ὡσπερ οἱ τὸν ἥλιον ἐν τοῖς ὕδασι. Τίς ὁ μετρήσας τῇ χειρὶ τὸ ὄδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; Τίς ἔστῃσε τὰ ὄρη σταθμῶ, καὶ τὰς νάπιας ζυγῶ; Τίς τόπος τῆς κατυπαύσεως αὐτοῦ, καὶ τίνοι τῶν πάντων ὁμοιωθήσεται;*

ΟΕ'. Τίς ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἐν λόγῳ, καὶ τῇ σοφίᾳ κατασκευάσας ἄνθρωπον, καὶ εἰς ἐν ἀγαθῶν τὰ διεστώτα, καὶ μίξας τὸν χεῖρον τῷ πνεύματι, καὶ συνθεὶς ζῶον ὀρατὸν καὶ ἀόρατον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, ἀπτόμενον Θεοῦ καὶ οὐ περιδρασόμενον, ἐγγίξον καὶ μακρυνόμενον; *Εἴπα, σοφισθῆσομαι, φησὶν ὁ Σολομῶν, καὶ αὐτὴ ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ μακρὸν ὑπὲρ ὃ ἦν, τὴν σοφίαν λέγων (44). Καὶ ὅτως ὁ προστιθεὶς γινώσκων προστίθουσιν ἄλγημα· οὐ μᾶλλον εὐφραίνοντος τοῦ*

A *absimile sit, quæ in petras ceciderunt; et quia terræ altitudinem non habebant, statim exorta, ne primum quidem solis calorem ferre potuerunt⁷⁶: aut etiam fundamento in arena jacto, quod pluvix æ ventis ne tantillum quidem restitit⁷⁷. Væ, tibi civitas, ait Salomon, cujus rex junior est⁸⁰: idemque, Ne sis celer in verbis⁸¹: minorem scilicet rem esse asserens celeritatem in verbis, quam ferventem in actione festinationem. Et quis est, qui contra hæc omnia celeritatem potius quam securitatem et utilitatem exposcat? Quis est qui veritatis propugnatores, unius dieculæ spatio, velut e luto statuam fingit: illum, inquam, qui cum angelis stabit, cum archangelis glorificabit, ad supernum altare sacrificia transmittet, cum Christo sacerdotio fungetur, B signum instaurabit, imaginem exhibebit, superno mundo opificemaget, et, ut, quod majus est, dicam, deus erit, aliosque deos efficiet?;*

LXXIV. Scio, cujus ministri sumus, et ubi jacentes, et quo mittentes. Scio, quæ Dei sublimitas, quæ humana infirmitas, ac rursus potentia sit. *Cælum excelsum, terra autem profunda⁸². Et quisnam eorum ascendet, qui peccato prostrati sunt? Quis infernam caliginem et carnis crassitatem adhuc gerens, tota mente totam illam mentem pure spectabit, rebusque stabilibus et ab oculorum aspectu remotis inter instabiles oculisque subjectas miscabit? Vix enim quisquam hic eorum qui majorem in modum C purgati sunt, etiam ipsum summi illius boni simulacrum cernere queat, nisi secus atque ii qui solem in aquis intuentur. Quis mensus est aquam manu, et cælum palmo, et universam terram pugillo? Quis statuit montes in pondere, et silvas in statera⁸³? Quis locus requietis ejus⁸⁴, et cui ex omnibus rebus assimilabitur⁸⁵?*

LXXV. Quis est qui omnia in verbo effecit⁸⁶, et sapientia hominem condidit, ac res inter se dissitas copulavit, terramque spiritui miscuit, animalque visibile et invisibile composuit, caducum et immortale, terrestre et cæleste, Deum attingens nec comprehendens, appropinquans et procul recedens? *Dixi: Sapienter efficiar, ait Salomon: at ipsa multo quam ante longius a me recessit⁸⁷, nempe sapientiam dicens. Ac sane qui addit scientiam, addit dolorem⁸⁸. Quippe cum non plus lætitiæ afferat id quod*

⁷⁶ Matth. xiii, 5; Luc. viii, 6. ⁷⁷ Luc. vi, 48; Matth. vii, 26. ⁸⁰ Eccle. x, 16. ⁸¹ Prov. xxix, 20.

⁸² Prov. xxv, 31. ⁸³ Isa. xl, 12. ⁸⁴ Isa. lxvi, 1. ⁸⁵ Isa. xl, 18, 25. ⁸⁶ Psal. xxxii, 6. ⁸⁷ Eccle. vii, 24.

⁸⁸ Eccle. i, 18.

σπέρμασιν. Cæterum iste Gregorii locus, qui difficultate non caret, sic reddi potest: « verum hæc celeritas parum etiam tuta, ac periculum est, ne quod sit præcipit studio, vel iis illorum seminum simile sit, » etc. Posset etiam quis, καὶ κατεσπούδαμένον, sic interpretari: « licet maxima cura adhibeatur. »

(38) *Σολομῶν*. Deest in quinque Regg., septem Colb., Or. 1.

(39) *Ἐλαττον*. « Minus aliquid. » His verbis significat Gregorius, celeritate loquendi, minus quam

agenat, peccari.

(40) *Παρὰ ταῦτα*. Gab. « his neglectis. »

(41) *Συιερεύσοντα*. Quinque Regg., et Coisl. 1, συιερατεύσοντα.

(42) *Δημιουργήσοντα*. « Qui superiori mundo operam suam præstabit. »

(43) *Καὶ εἰδωλον*. Sic octo Regg., Colb. quique, Jes., Or. 1, « Vel ipsum simulacrum. » Ed. x1, εἰδωλον.

(44) *Τὴν σοφίαν λέγων*. Hæc omisit in versione Billius.

inventum est, quam molestiæ, id quod effugit : quo modo, iis, ut opinor, usu venire solet, qui, cum adhuc siti laborent, ab aquis abstrahuntur; aut qui id quod se habere existimant, manibus tenere nequeunt; aut quos fulgeri splendore perstrictos lux statim deseruit.

LXXVI. Hoc me inferiori loco tenebat, humilisque reddebat, in eamque mentem impellebat, ut melius esse censerem laudis vocem audire⁸⁸, quam earum rerum, quæ vires meas superarent, explanatorem me profiteri: nempe majestas, et altitudo, et dignitas, et puræ naturæ, vix Dei splendorem capientes, quem abyssus operit⁸⁹, cujus tenebræ latibulum sunt⁹⁰, utpote luminis purissimi ac plerisque inaccessi; qui et in universo, et extra universum est; qui et pulchritudo omnis est; et supra omnem pulchritudinem; qui mentem illuminat, et mentis celeritatem ac sublimitatem effugit; quantumque percipitur, tantumdem semper se subducit, amantesque sui, ex eo quod fugit, ac velut jam comprehensus se proripit, ad superna illicit.

LXXVII. Ac tantum quidem et tale est id quod expetimus, et quod consequi studemus; talemque esse oportet animarum nymphagogum ac pronubum. Mihi vero periculum est, ac etiam manibus et pedibus vinculis a thalamo extrudari, ut qui nuptiali veste haudquaquam indutus sim⁹¹, verum impudenter in ipsum iis qui illic recumbunt, immiscuerim. Quanquam ab ipsa juventute accitus sum; libet enim aliquid multis incognitum efferre, atque ad Deum 50 a vulva ipsa projectus⁹², et ex materna sollicitatione donatus, ac postea periculis confirmatus; simulque desiderium crevit, et ratio concurrat, omniaque ei, qui me in sortem accepit, et servavit, dono dedi, opes, splendorem, valetudinem, sermones ipsos, ex quibus hunc duntaxat fructum cepi, quod eas contempsi, ac quædam habui quibus Christum anteponebam. Ac dulcia mihi facta sunt eloquia Dei, ut favus mellis⁹³: et prudentiam advocavi, ac sapientiæ dedi vocem meam⁹⁴. Aliaque etiam hæc adjungi, nempe iræ moderari, linguam frenare, oculum coercere, ventrem regere, gloriamque humi manentem calcare. Insipienter hoc quidem, sed tamen dicam; his rebus plerisque fortasse haud deterior facius sum.

LXXVIII. At vero hoc philosophari, majus est

⁸⁸ Psal. xxv, 7. ⁸⁹ Psal. ciii, 6. ⁹⁰ Psal. xvii, 12. 403; xviii, 11; Prov. xvi, 24. ⁹¹ Prov. ii, 3.

(45) *Εὐρεθέντος*. Sic Reg. I, t, et Colb. m. Cæteri ἀρεθέντος.

(46) *Ταπεινὸν ἐποίηι*. Ita Reg. I, t, x, Colb. m. In aliis desunt.

(47) *Ὅς καλὸν ἐστὶν ἅπαν*. « Qui est omne bonum. » Ut Exod. xxxiii, 19.

(48) *Κλέπτεσθαι*. Ita codicum pars maxima. Reg. I, κρύπτεσθαι. Bas. ed. βλέπτεσθαι.

(49) *Δέος*. Additur apud Montac. ἔπεισαι.

(50) *Ἐμαυτόν*. Reg. hu, n, et Jes. ἐαυτόν.

(51) *Δοτός*. Apud Montac. additur τῷ Θεῷ.

(52) *Ὁ πόθος*. « Desiderium, amor. » Non apte

εὐρεθέντος (45) ἢ ἀνωήτος τοῦ διαφεύγοντος· ὄμπερ, οἶμαι, φιλεῖ συμβαίνειν τοῖς ἐπι διψῶσιν ἀποσπασμένοις ὕδατος· ἢ κρατεῖν τι οὐ δυναμένοις, ἔχει νομίζουσι· ἢ οὗς ἀπῆλθεν εὐθύς ἀστραπῆ περιλάμψασα.

Ος'. Τοῦτό με ὀστη κάτω, καὶ ταπεινὸν ἐποίηι (46), καὶ εἶναι βέλτιον ἐπειθεῖν ἀκούειν φωνὴν αἰνέσεως, ἢ ἐξηγητὴν εἶναι τῶν ὑπὲρ δυνάμιν· ἢ μεγαλειότης, καὶ τὸ ὕψος, καὶ τὸ ἀξίωμα, καὶ αἱ καθαρὰ φύσεις, μόλις χωροῦσαι Θεοῦ λαμπρότητα, ὅν ἄδυσσος κελύπτει, οὐ σκότος ἀποκρυφῆ, φωτὸς ὄντος τοῦ καθαρωτάτου καὶ ἀπροσίτου τοῖς πλείοσιν· ὅς ἐν τῷ παντὶ τῷδε, καὶ τοῦ παντός ἐστὶν ἔξω· ὅς καλὸν ἐστὶν ἅπαν (47), καὶ ἄνω παντός καλοῦ· ὅς κούν φωτίζει, καὶ διαφεύγει νοῦ τάχος καὶ ὕψος, ὑποχωρῶν ἀεὶ τοσοῦτον, ὅσον καταλαμβάνεται, καὶ ὑπάγων πρὸς τὰ ἄνω τὸν ἐραστὴν τῷ φεύγειν, καὶ τῷ οἶον κρατούμενος κλέπτεσθαι (48).

ΟΖ'. Τοσοῦτον μὲν δὴ καὶ τοιοῦτον ἡμῖν τὸ φοβούμενον καὶ σπουδαζόμενον· τοιοῦτον δὲ εἶναι χρὴ τὸν νυμφαγωγὸν τῶν ψυχῶν καὶ προμνήστορα. Ἐμοίγε μὴν δέος (49), μὴ καὶ τοῦ νυμφώνος ἔξω βίψῳ θεοῦ χειρὰς καὶ πόδας, ὡς οὐκ ἐνδοδυμένους ἐνδομα γάμου, ἀλλὰ τολμηρῶς παρενείρας ἑμαυτὸν (50) τοῖς ἐκεῖσε ἀνακειμένοις· καίτοι προσεκληθῆν μὲν ἐκ νεότητος, ἐν' εἶπω τι τῶν τοῖς πολλοῖς ἀγνωσμένων, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἐπεβρίφην ἐκ μητρὸς, καὶ ἐδόθη δατὸς (51) ἐκ μητρικῆς ὑποσχέσεως, καὶ μετὰ τοῦτο τοῖς κινδύνοις ἐθεδαῖωθη· καὶ ὁ πόθος (52) συνηυξήθη, καὶ ὁ λογισμὸς συνέδραμε, καὶ πάντα ἔδωκα φέρων τῷ λαχόντι καὶ σώσαντι, κτήσιν, περιψάνειαν, εὐεξίαν (53), τοὺς λόγους αὐτοῦς, ὧν τοῦτο ἀπῆλαυσα (54) μόνον, τὸ παρῖδειν καὶ ἐσχέκηναι ὧν Χριστὸν προετίμησα. Καὶ ἠδύνη μοι τί τοῦ Θεοῦ λόγια, ὡς κηρία μέλιτος· καὶ τὴν συνέσειν ἐπεκαλεσάμην, καὶ τῇ σοφίᾳ ἔδωκα φωτὴν μου. Καὶ τἄλλα δὴ ταῦτα (55), οἷον θυμὸν μετρήσαι, καὶ γλῶσσαν χαλινῶσαι, καὶ ὀφθαλμὸν σφραγίσαι, καὶ γαστέρα παιδαγωγῆσαι, καὶ δόξαν πατήσαι τῇ κάτω μένουσαν. Παραφρονῶν λέγω (56), ἀλλ' οὐν εἰρήσεται· ταῦτα μὲν οὐ τῶν πολλῶν ἴσως ἐγενόμεν φραυλότερος.

D OH'. Τοῦτο δὲ (57) φιλοσοφῆσαι κρεῖττον ἢ καὶ δ

⁸⁹ Math. xxii, 13. ⁹² Psal. xxi, 14. ⁹³ Psal. cxviii,

Billius, « cupiditas. »

(53) *Εὐεξίαν*. Reg. g, ἀξίαν.

(54) *Ἀπῆλαυσα*. Ita Reg. hm, Colb. m, 4, 5, Gab. Billius. Alii vero ἀπέλαυσα.

(55) *Καὶ τἄλλα δὴ ταῦτα*. « Atque hæc etiam alia, nempe hunc fructum cepi; ut iræ moderarer, » etc.

(56) *Παραφρονῶν λέγω*. « Ut minus sapiens dico. » II Cor. xi, 23.

(57) *Τοῦτο δέ*, etc. « At vero majus, quam pro viribus nostris, est alterum istud philosophicæ genus. »

ἡμᾶς, δέξασθαι ψυχῶν ἡγεμονίαν καὶ προστασίαν, καὶ μήπω μὴδὲ ποιμαίνεσθαι καλῶς μαθόντας ἡμᾶς, μὴδὲ καθαρθέντας τὴν ψυχὴν ὅσον ἄξιον, ἔπειτα ποίμνης ἐπιστατεῖν πιστευθῆναι· καὶ ταῦτα ἐν καιροῖς τοιούτοις, ἐν οἷς ἀγαπητὸν ὄρωντα τοὺς ἄλλους ἄνω καὶ κάτω στρεφομένους (58) τε καὶ ταρασσομένους, φυγόντα φυγῆ ἔκ τοῦ μέσου (59), ὑπὸ σκέπην ἀναχωρήσαντα, λαθεῖν (60) τοῦ πονηροῦ τὴν ζάλην καὶ τὴν σκοτόμαιναν· ἤνικα πολεμεῖ μὲν ἀλλήλους τὰ μέλη, οἴχεται δὲ τῆς ἀγάπης, εἰ καὶ τι ἦν λειψάων, ὄνομα δὲ κενὸν ἄλλως ὁ ἱερεὺς, ἐκχυθείσης ἐπ' ἄρχοντας ἐξουθενώσεως, ὥσπερ εἴρηται.

Θθ. Καὶ εἶθε κενόν (61)· νυνὶ δὲ τρέποιο (62) εἰς κεφαλὰς ἀθέων ἢ βλασφημία. Φόβος δὲ ἅπας ἐξώρισται τῶν ψυχῶν· ἀντεισῆχται δὲ ἀναίδεια· τοῦ βουλομένου (63) δὲ ἡ γνώσις, καὶ τὰ βᾶθη τοῦ Πνεύματος· πάντες δὲ ἔσμεν (64) εὐσεβεῖς ἐξ ἐνός μόνου τοῦ καταγινώσκειν ἄλλων (65) ἀσέβειαν. Χρώμεθα δὲ δικασταῖς τοῖς ἀθέοις (66), καὶ ριπτοῦμεν τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, καὶ βᾶλλον τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, βεβήλοισ ἀκοαῖς καὶ ψυχαῖς τὰ θεῖα δημοσιεύοντες· καὶ τὰς τῶν ἐχθρῶν εὐχὰς ἐπιμελῶς ἐκπληροῦμεν οἱ δελταῖοι, καὶ πορευόμενοι ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἡμῶν οὐκ αἰσχυρόμεθα. Μωαθίται δὲ καὶ Ἀμμανίται, οἷς οὐδ' ἐξῆν παρίεσθαι (67) εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου (68), τοῖς ἀνωτάτοις ἡμῶν ἐμβατεύουσιν. Ἦνοιξαμεν δὲ πᾶσιν ὡ πύλας δικαιοσύνης, ἀλλὰ θύρας λοιδορίας τε καὶ τῆς κατ' ἀλλήλων θρασυτήτος· καὶ οὗτος ἄριστος ἡμῶν, οὐχ ὅς ἂν (69) μὴδὲ ῥῆμα πρόηται ἄργον φόβῳ Θεοῦ, ἀλλ' ὅς ἂν τύχη πλεῖστα τὸν πλησίον εἰπὼν κακῶς, ἢ διαβρήδην, ἢ ἐν αἰνίγμασι· καὶ ὑπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ στρέφων κόπον καὶ πόνον, ἢ ἴσθ' ἀσπίδων, εἰπεῖν οἰκιστότερον.

Π. Τηροῦμεν δὲ τὰς ἀλλήλων ἁμαρτίας, οὐχ ἵνα θρηνησωμεν, ἀλλ' ἵνα ὀνειδίσωμεν· οὐδ' ἵνα θεραπεύσωμεν, ἀλλ' ἵνα προσπλήξωμεν (70), καὶ ἀπολογίαν ἔχωμεν (71) τῶν ἡμετέρων κακῶν τὰ τῶν πλησίον τραύματα. Κακοὺς δὲ καὶ ἀγαθοὺς οὐχ ὁ τρόπος, ἀλλ' ἡ διάστασις καὶ ἡ φίλια (72) χαρακτηρίζει· καὶ ἃ σή-

A quam ut ipsi præstare possimus, nimirum animarum imperium ac præfecturam accipere, cumque ne recte quidem pasci adhuc sciamus, nec animo, quantum par est, purgati simus, regi gubernando præfici: idque hujusmodi temporibus, in quibus præclare cum eo agitur, qui alios aursum deorsumque jactari ac perturbari conspiciens, effuso cursu de medio fugiat, ac sub locum aliquem a periculo tutum secedens, pravi illius tempestatem et caliginem vitet. Hoc, inquam, tempore, quo membra inter se pugnant, et si quid charitatis supererat, abscedit, atque inane jam nomen est sacerdos, effusa videlicet, ut Scripturæ verbis utar, in ipsos quoque principes contemplatione⁶⁶

LXXIX. Atque utinam inane esset; nunc vero B vertatur in impiorum capita blasphemia. Caterum metus omnis ex animis pulsus est, in ejusque locum subrogata impudentia: estque cujusvis scientia, et profunda Spiritus⁶⁷: atque omnes ex hoc uno pii sumus, quod alios impietatis damnamus. Judicibus porro iis utimur⁶⁸, qui Deo bellum indixerunt, canibusque sancta projecimus, atque ad porcorum pedes margaritas mittimus⁶⁹, profanis auribus et animis divinam doctrinam evulgantes: atque hostium vota miseri sedulo explemus, et in adinventionibus nostris sine ullo pudore 51 fornicamur¹. Moabitæ vero et Ammonitæ, quibus ne Domini quidem Ecclesiæ ingredi licebat², in ea quæ apud nos sanctissima sunt, irrumpunt. Ac nos omnibus, non justitiæ portas³, sed maledicentiæ, mutæque in nos ipsos audaciæ januas aperuimus. Atque hic apud nos optimus habetur, non qui, Dei metu præditus, ne verbum quidem otiosum plurimis maledictis, vel aperte, vel occulte sixerit; ac sub lingua laborem et dolorem⁴, aut, ut aptius loquar, venenum aspidum⁵ versaverit.

LXXX. Huc accedit, quod alii aliorum peccata observamus, non ut lugeamus, sed ut exprobremus; neque ut medicinam asseramus, sed ut novum vulnus infligamus, atque a proximorum vulneribus excusationem viliis nostris petamus. Jam vero malos et bonos, non vita, sed dissensio, vel amicitia,

⁶⁶ Psal. cvi, 40. ⁶⁷ I Cor. ii, 10. ⁶⁸ I Cor. vi, 1, 7. ⁶⁹ Matth. vii, 6. ¹ Psal. cv, 39. ² Deut. xxi, 5. ³ Psal. cxvi, 19. ⁴ Psal. x, 7 seqq. ⁵ Psal. xiii, 3, et lxxxix, 4.

(58) *Στρεφομένους*. Ita Reg. undecim, octo Colb., Or. 4, Jes. Coisl. 4, etc. Edit. vero Bas. et Par. φερομένους.

(59) *Ἐκ τοῦ μέσου*. Reg. a, ἐκ μέσου.

(60) *Λαθεῖν*. In ora Reg. biii, appingitur φεῖν. In Cclb. 7, intra lineas veteri manu, ἢ φεῖν.

(61) *Καὶ εἶθε κενόν*. Gregorius sic loquitur, juxta Eliam, eo quod principes ac pontifices, quos in seletatur, non modo omni virtute destituunt, sed vitiis omnibus referti essent.

(62) *Τρέποιο*, etc. Comb. « Vertat Deus omen in capita impiorum. »

(63) *Βουλομένου*. « Volentis cujuslibet est scientia. » Ita supra num. 50, « nobis satis est voluisse, ad sapientiam. »

(64) *Πάντες δὲ ἔσμεν*. Alii scribunt δὲ ἐσμέν. Alii δ' ἐσμέν.

(65) *Ἄλλων*. Pass. ad marg. ἀλλήλων. Sic Bas. ed. et Gabrielius: « alter alterius damnamus. »

(66) *Ἀθέοις*. « Impiis, quibus nec Deus sit. » Comb. « infidelibus, impiis, Græcis, ut bene Elias, « provinciarum rectoribus. »

(67) *Παρίεσθαι*. Ita septem Regg., Colb. omnes, Jes., Herv. Alii vero quatuor Regg. Comb. Coisl. 4, παρ-εῖναι.

(68) *Κυρίου*. Pass. ad marg. Θεοῦ.

(69) *Ὅς ἄν*. Deest in ed. ἄν.

(70) *Προσπλήξωμεν*. Gabrielius vertit, « exulceremus. »

(71) *Ἐχωμεν*. Sic omnes pene codices. Pauci, ἔχωμεν.

(72) *Φίλια*. Septem Regg., octo Colb., Coisl. habent ὁμοδοξία, « consensio opinionum. » Ipse Billius expunxit φίλια in ed. Bas., et scripsit ὁμοδοξία.

tanquam notis quibusdam insigniunt : et quæ hodie A laudamus, eadem crastino die vituperamus : et quæ apud alios infamia notantur, eadem apud nos admirationi sunt : omniaque flagitia impietatem amplectentibus facile condonantur. Usque adeo in vitio magnanimi sumus !

LXXXI. Facta denique omnia sunt, ut ab initio, cum nondum mundus erat, nec pulchra ea constitutio et formatio, quam nunc cernimus : sed omnia confusa et incondita, formatricem manum et potentiam requirebant. Aut, si mavis, non secus atque in nocturna pugna, obscurisque lunæ radiis hostium et amicorum vultus non internoscentes ; vel sicut in navali conflictu et tempestate, ac ventorum impressionibus, et stridentis undæ fervore, ac fluctuum incursionibus, et navium collisionibus, et contorum B impulsibus, et celeustarum vocibus, et cadentium gemitibus undique personantes, atque consilii inopia oppressi, nec virtutis declarandæ tempus habentes (heu gravem calamitatem!), inter nos incedimus, atque a nobis ipsis mutuo conficimur.

LXXXII. Nec vero populus quidem ita se habet, verum aliter sacerdos. Quin potius illud nunc mihi prorsus expleri videtur, quod in maledictione olim dicebatur : **52 Factus est sacerdos sicut populus** *. Nec rursus vulgus quidem ita se gerit, populi autem optimates, ac præsidēs contrario modo : quin potius hi aperte quoque bellum sacerdotibus inferunt, subsidium ad persuadendum habentes pietatem. Quanquam ii quidem qui de fide ac supremis C et primariis quæstionibus pugnant, ita sane afficiantur : nec ego reprehendo, imo, si vere loquendum est, insuper etiam laudo, iisque gratulor. Atque utinam ex eorum numero sim, qui pro veritate decertant, atque in offensionem et odium incurrun, imo etiam in hoc numero esse gloriabor. Melius enim est laudabile bellum, pace a Deo disjuncte : ob eamque causam lenem et mansuetum hominem Spiritus ad pugnam armat, ut qui bellum recte g-

* Isa. xxiv, 2 ; Ose. iv, 9.

(73) Ἡμῖν. Septem Regg. ἡμῶν.

(74) Τῷ ἀσεβεῖν. Sic omnes ferme codices. Reg. I, τῷ ἀσεβεῖ.

(75) Τῆν κακίαν. Sic Reg. plerique et Colb. Coisl. I et Pass. Ed. Par. δὴ κακίαν.

(76) Γέρονε ἐξ πάντα. Non pauci, τὰ πάντα. In duobus Colb. et Or. I, exstat scholium in quo quæritur ; « quomodo ante conditum mundum, cum nihil esset, potuerit esse confusio rerum, de qua hic Theologus ; » et his verbis respondetur : Τάχα κόσμον ἐνταῦθα λέγει τὴν τελείωσιν τῶν κατ' εἶδος γεγονότων. « Hic fortasse dicit perfectionem eam quam juxta speciem suam creatæ res consecutæ sunt. »

(77) Φέγγειν. Sic omnes codices. Par. σφέγγειν.

(78) Καὶ πνευμάτων. Deest καὶ in plerisque. Habent tamen nonnulli.

(79) Ἰαπερηγούμενοι. Reg. r, ὀπηγούμενοι.

(80) Περιπίπτωμεν. « Irruimus alter in alterum. »

(81) Ἐν κατάργα. Verba prophetarum inverso ordine refert Gregorius ; minusque verba, quam natum profert proverbium.

μερον ἐπαινοῦμεν, αἴριον ἐκακίσασμεν · καὶ ἂ παρ' ἄλλοις στηλιτεύεται, παρ' ἡμῖν (73) θαυμάζεται· καὶ πάντα συγχωρεῖται προθύμως τῷ ἀσεβεῖν (74). Οὕτω τὴν κακίαν (75) ἐσμέν μεγαλόψυχοι !

IIA'. Γέγονε δὲ πάντα (76) ὡς τὸ ἀπαρχῆς, ὅτε ὀπω κόσμος ἦν, οὐδὲ ἡ νῦν εὐταξία καὶ μόρφωσις· ἀλλὰ συγκεχυμένον τὸ πᾶν καὶ ἀνώμαλον ἐδεῖτο τῆς εἰδοποιῦ χειρὸς καὶ δυνάμεως. Εἰ βούλει δὲ, ὡς ἐν νυκτομαχίᾳ καὶ σελήνης ἀμυδροῖς φέγγειν (77), ἐχθρῶν ἢ φίλων ὄψεις οὐ διαγινώσκοντες· ἢ ὡς ἐν ναυμαχίᾳ καὶ ζάλῃ, καὶ πνευμάτων (78) ἐμβολαῖς, καὶ ῥοθίω ζέοντι, καὶ κυμάτων ἐπιδρομαῖς, καὶ γῆσι ἀραγμοῖς, καὶ κοντῶν ὠθισμοῖς, καὶ κελουστῶν φωναῖς, καὶ πιπτόντων οἰμωγαῖς ὑπερηγούμενοι (79) π καὶ ἀπορούμενοι, καὶ τῆς ἀνδρείας καιρὸν οὐκ ἔχοντες, φεῦ τοῦ πάθους! ἀλλήλοισ περιπίπτωμεν (80), καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλισκόμεθα.

PIV. Καὶ οὐχ ὁ λαὸς μὲν οὕτως, ὁ δὲ ἱερεὺς ἐτέρως ἀλλὰ μοι νῦν ἐκεῖνο πληροῦσθαι δοκεῖ καθαρῶς, τὸ Γέρονε δ ἱερεὺς καθὼς ὁ λαὸς, ἐν κατάργ (81) πάλαι λεγόμενον. Καὶ οὐχ οἱ πολλοὶ μὲν οὕτως, οἱ ὅ ἀδροὶ τοῦ λαοῦ (82) καὶ προέχοντες ἐναντίως· ἀλλ' οὗτοι γε καὶ φανερῶς πολεμοῦσι τοῖς ἱερεῦσιν, ἐφ' ὧν ἔχοντες εἰς πειθῶ τὴν εὐσέθειαν (83)· καὶ ὅσοι μὲ περὶ πίστεως τοῦτο πασχόντων (84), καὶ τῶν ἀνωτάτω (85) ζητημάτων καὶ πρώτων οὐδ' ἐγὼ (86) μέμφομαι, ἀλλ' εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, καὶ προσεπαυῶ καὶ συνήδομαι. Καὶ τούτων εἰς εἴην τῶν ὑπὲρ ἀληθείας ἀγωνιζομένων (87) καὶ τῶν ἀπεχθανομένων (88)· μᾶλλον δὲ καὶ εἶναι καυχῆσομαι. Κρείττων γὰρ ἐπαινετὸς πόλεμος εἰρήνης χωριζούσης Θεοῦ· καὶ διὰ τοῦτο τὸν πρᾶυν μαχητὴν ὀπλίξει τὸ Πνεῦμα, ὡς κελῶς πολεμῆν δυνάμενον.

Spiritus ad pugnam armat, ut qui bellum recte g-

(82) Λαοῦ. Addunt nonnulli codices, et editi libri, καθὼς εἴρηται, quæ cum desunt in novem Regiis, Colb. septem, Jes. Or., I, rescanda esse judicavimus.

(83) Εἰς πειθῶ τὴν εὐσέθειαν. Multa hic addit Rufinus in monachos, de quibus nihil, aperte saltem, Gregorius. Imo cum monachi, fidei causa, a Patre dissiderent, hos non potuit vituperare Theologus, ubi laicos pro fide pugnantes laudat, et unus ex ipsis esse cupit.

(84) Πασχόντων. In ora Reg. r, scriptum, πάσχοιεν. Sed vulgatam lectionem confirmat codicum consensus ; et in marg. Reg. u, Glossa sequens : Ἀντὶ πασχέτωσαν Ἀττικῶς, id est, « attice, » πασχέτωσαν. Till. « forte » πάσχοιεν.

(85) Ἀνωτάτω. Sic omnes codices. Par. ἀνωτάτων.

(86) Οὐδ' ἐγὼ. Sic meliores notæ exemplaria.

(87) Ἀγωνιζομένων. « Periclitantur. » Vocem hanc passive hic accipiendam, quod Demostheni familiare est, contendit Combefisius.

(88) Καὶ τῶν ἀπεχθανομένων. Non habet Reg. I. Deest τῶν in ed.

ΠΓ Νῦν δὲ εἰσὶ τινες οἱ καὶ περὶ μικρῶν πολεμοῦντες, καὶ εἰς οὐδὲν ὄφελος, καὶ κοινωνοὺς, ὅσους ἂν δύνωνται, τοῦ κακοῦ προσλαμβάνοντες, λίαν ἀμαθῶς καὶ θρασέως. Εἶτα (89) ἐπὶ πᾶσιν ἡ πίστις, καὶ τοῦτο τὸ σεμνὸν ὄνομα (90) ταῖς ἰδίαις αὐτῶν φιλονεικίαις παρασυρόμενον. Ἐκ δὲ τούτων, ὡς τὸ εἰκός, μισούμεθα μὲν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ὁ τούτου χαλεπώτερον, οὐδὲ εἰπεῖν ἔχομεν, ὡς οὐ δικαίως· διαβεβλήμεθα δὲ καὶ τῶν ἡμετέρων τοῖς ἐπιεικεστέρους· οὐδὲν γὰρ θαυμαστόν ἐστι τοῖς πλείοσιν, ὁ μὲν ἂν τι καὶ τῶν καλῶν ἀποδέχοιντο (91).

ΠΔ Τεκταίνουσι δὲ ἐπὶ τῶν νῶτων (92) ἡμῶν οἱ ἀμαρτωλοὶ· καὶ ἂ κατ' ἀλλήλων ἐπινοοῦμεν, κατὰ πάντων ἔχουσι· καὶ γεγόναμεν θέατρον καινὸν (93), ὃν ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, ὅλον ὁ γενναϊστάτος τῶν ἀθλητῶν (94) Παῦλος, πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἀγωνιζόμενος, ἀλλὰ πᾶσι μικροῦ τοῖς πονηροῖς, καὶ ἐπὶ παντὸς καιροῦ καὶ τόπου, ἐν ἀγοραῖς, ἐν πότεσι (95), ἐν εὐφροσύναις, ἐν πένθεσιν. Ἦδη δὲ προήθημεν καὶ μέχρι τῆς σκηπῆς, ὁ μικροῦ καὶ δακρύω λέγων (96), καὶ μετὰ τῶν ἀσελγεστάτων γελώμεθα· καὶ οὐδὲν οὕτω τερπνὸν τῶν ἀκουσμάτων καὶ θεαμάτων, ὡς Χριστιανὸς κωμωδούμενος.

ΠΕ Ταῦτα (97) ἡμῖν ὁ πρὸς ἀλλήλους πόλεμος· ταῦτα (98) οἱ λίαν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πράου μαχόμενοι· ταῦτα οἱ πλεον (99) ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν ἢ ὅσον συμφέρει· καὶ παλαίειν μὲν οὐκ ἔξεστιν ἔξω τῶν νενομισμένων, οὐδ' ἄλλο τι ἀγωνιζέσθαι· ἢ καταδοξοῦνται (1) καὶ ἀτιμασθήσεται, καὶ ἀπολεῖ τὴν νίκην ὁ ἐκπαλαίων (2), ἢ ἄλλο τι μὴ καλῶς ἀγωνιζόμενος, μηδὲ κατὰ (3) τοὺς κειμένους ὅρους τῆς ἀγωνίας, κἂν (4) ὅτι γενναῖος ἢ καὶ τεχνικώτατος· ὑπὲρ Χριστοῦ (5) δὲ ἀγωνιέται τις οὐ κατὰ Χριστὸν, ἔπειτα χαρίζεται (6) τῇ εἰρήνῃ, πολεμῶν ὑπὲρ αὐτῆς ὡς οὐκ ἔξεστι;

ΠΖ Καὶ οἱ μὲν δαίμονες φρίττουσιν εἰς ἔτι καὶ νῦν Χριστοῦ καλουμένου, καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς κακίας ἡμῶν ἐξίτηλος γέγονεν ἡ τοῦ ὀνόματος τούτου δύναμις.

Psal. cxxviii, 3. * I Cor. iv, 9. * Ephes. vi, 12. ** Jac. ii, 19.

(89) *Εἶτα*. Bill. in prima ed « hisque omnibus postmodum. » Et in Elia, « et post hæc omnia. »

(90) *Ὄνομα*. Nomen, « ildei, » vel, ut vult Elias, « Christiani, » dum se quisque Catholicum jactat, vel etiam « Christi, » ut diserte n. 86. Vel potius « sacerdotis, » juxta num. 78, idque forsitan sequentia postulant, cum iis moderatiores laicos opponat. « Istud ergo nomen distorquetur ac præpostere trahitur, » ait Comb., « dum illud quisque sibi vindicat, nominis probro, καθυβριζόμενος, ut ipse postmodum Gregorius explicat. »

(91) *Ἀποδέχοιντο*. Coll. m, ἀποδέχονται.

(92) *Ἐπὶ τῶν νῶτων*. Coisl. l, τὸν νῶτον.

(93) *Καινόν*. Regg. plures, κοινόν « commune, » quod præfert Comb.

(94) *τῶν ἀθλητῶν*. Deest in Reg. 1.

(95) *Ἐν πότεσι*. Habent nonnulli τόποις. Sed præve.

(96) *Δακρύω*. Alii δακρύων. Sic Apostolus ad Philipp. iii, 18, κλαίων λέγω, « fletus dico. »

PATROL. GR. XXXV.

LXXXIII. Nunc autem nonnulli sunt, qui de parvis etiam rebus, nec quidquam utilitatis afferentibus, digladiantur, sociosque mali, quoscumque possint, admodum imperite ac temere asciscant. Posteaque his omnibus lides prætexitur, atque sanctum et venerandum hoc nomen privatis eorum contentionibus distrahitur. Ac proinde, ut consentaneum est, odio quidem apud gentes flagramus, quodque gravius est, causam nullam afferre possumus, quin jure ac merito. Apud nostros autem, etiam probiores et faciliores, infamia laboramus. Non enim mirum, si apud multitudinem, quæ vix aliquid boni probarit.

LXXXIV. Supra dorsa nostra fabricant peccatores, et quæ alii in alios excogitamus, ea adversus omnes habent: ac spectaculum novum facti sumus, non angelis et hominibus, ut ille athletarum fortissimus Paulus, adversus principatus et potestates certans; sed omnibus propemodum improbis, et omni tempore ac loco, in foris, in conviviiis, in voluptatibus, in luctibus. Jam autem etiam ad scenam usque prodiiimus, quod pene lacrymans dico, et cum impudicissimis ridemur: nec ullum tam jucundum acroama, et spectaculum est, quam cum Christianis comicis cavillis incessitur.

53 LXXXV. Hæc nobis intestinum bellum attulit: hæc ii qui pro bono illo et mansueto Immodice pugnant: hæc ii qui Deum plus amant, quam utile sit. Et quidem præter ea quæ legibus statuta sunt, luctari, vel aliud quoddam certaminis genus obire non licet; aut alloqui omnium clamoribus exagabitur, ignominiaque afficietur, ac victoriæ jacturam faciet, qui perperam luctatus fuerit, aut aliud quoddam certaminis genus non recte obierit, nec juxta constitutas certaminis regulas, quantumvis alioqui fortis sit, artisque peritissimus: pro Christo autem, non ut Christo gratum est, quispiam pugnabit, ac deinde gratum paci faciet, pro ea, non ut licet, bellum gerens?

LXXXVI. Ac dæmones quidem etiamnum vocato Christo contremiscunt, nec ob nostram improbitatem hujus nominis vis imminuta et extincta est:

Psal. cxxviii, 3. * I Cor. iv, 9. * Ephes. vi, 12. ** Jac. ii, 19.

(97) *Ταῦτα ἡμῖν*. Comb. Ταῦθ' ἡμῖν.

(98) *Ταῦτα οἱ*. Alii ταῦθ' οἱ.

(99) *Πλεον*. Reg. bm, πλεον.

(1) *Ἦ καταδοξοῦνται*. Regg. g, l, et Colb. m, ἢ γὰρ καταβληθήσεται. Sic etiam videtur legisse Gab. qui vertit, « explodetur. » Item Coisl. l, et Pass. in marg.

(2) *Ἐκπαλαίων*. Comb. « qui aliter luctatur ac gymnasticae leges permittunt. » Ita Heins., Elias, et Gab.

(3) *Μηδὲ κατὰ*. Male Par. ed. contra omnium codicum fidem, μετὰ.

(4) *Κἂν ὅτι γενναῖος*. Regg. quinque, Colb. quatuor, ὁ γενναῖος.

(5) *ὑπὲρ Χριστοῦ*. Regg. n, et Jes. ὑπὲρ Θεοῦ.

(6) *Χαρίζεται τῇ εἰρήνῃ*. « Gratum faciet paci. Hoc est, » inquit Elias, « ipsi Christo, qui est pax nostra. »

nos vero rem nomenque adeo venerandum contumelia afflicere non veretur : idque, cum aperte prope modum ac singulis diebus clamantem eum audiamus : *Nomen meum propter vos inter gentes blasphematur* ¹⁰.

LXXXVII. Nec vero externum bellum metuo, nec feram illam, quæ nunc adversus Ecclesias impetum fecit, ac diaboli complementum, licet ignem mineatur, licet gladios, licet feras, licet præcipites et voragines, licet omnes, qui unquam furore præcipites acti sunt, sævitia et crudelitate superet, licet jam inventis suppliciis acerbiora alia comminiscatur. Unum adversus hæc omnia remedium habeo, unum ad victoriam iter : *In Christo gloriabor* ¹¹, nimirum ut pro Christo mortem oppetam.

LXXXVIII. Quod autem ad meum bellum attinet, quo me vertam, nescio, quod subsidium excogitem, quam sapientem orationem, quam gratiam, qua armatura adversus pravi illius astus instruar ¹². Quis Moses hunc devincet, manus in monte extendens, ut crux efformata, et ante indicata, palmam obtineat ¹³? Quis Josue post eum, cum divini exercitus imperatore simul in aciem prodiens ¹⁴? Quis David, vel psallens ¹⁵, vel funda pugnans ¹⁶, potentiaque ad bellum a Deo accinctus digitisque ad **54** prælium exercitatus ¹⁷? Quis Samuel, pro populo orans et sacrificans, eumque, qui victoriam adipisci poterat, in regem ungens ¹⁸? Quis Jeremias hæc pro dignitate deplorabit, lamentationes pro Israel litteris mandans ¹⁹?

LXXXIX. Quis clamabit : *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hereditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes* ²⁰? Quis Noe pro nobis orabit, et Job, et Daniel, illi, inquam, qui simul orant ac numerantur ²¹ : ut bellum nobis paulum conquiescat, ut ad nosipsos redeamus, ut alii alios tandem agnoscamus, ut pro uno Israele, non amplius Judas et Israel simus, non amplius Roboam et Hieroboam, non amplius Hierusalem et Samaria, quæ vicissim propter peccata hostibus traduntur, ac vicissim deplorantur?

¹⁰ Isa. iii, 5; Rom. ii, 24. ¹¹ Philipp. iii, 3. ¹² I Reg. xvi, 16. ¹³ I Reg. xvii, 49. ¹⁴ Psal. cxliiii, 1. ¹⁵ Ezech. xiv, 14, 20.

(7) *Kai καθ' ἑκάστην ἡμέραν.* Hæc desunt in D Reg. l. In Colb. 5 deest tantum *καί*.

(8) *Βλασφημεῖται.* In Regg. l, t, præcedunt δι' ὁμάς.

(9) *Θῆρα.* Codices pene omnes ad marg. habent « Julianum. »

(10) *Τοῦ πονηροῦ.* Coisl. 4, τοῦ διαβόλου.

(11) *Ὁπλίσσωμαι.* Sic Reg. r, et Jes. Ed. ὅπλιςσωμαι.

(12) *Τίς νικήσει τοῦτον Μωϋσῆς.* Bas. ed. Τίς νικήσει τοῦτον; Μωϋσῆς, etc. « Quis vincet hunc? Moyses, » etc. Reg. a. hu. Τίς νικήσει τοῦτον Μωϋσῆς. Cæteri melius ad finem usque periodi interrogationis notam differunt. Non displicet tamen Comb. si legatur : Τίς νικήσει τοῦτον; « Quis eum vincet? Moyses, » etc., Ruf. non male, « quis bella ista colibeat, » referens τοῦτον ad πόλεμον, non ad πονηρόν.

(13) *Ἐξερδύνας.* Reg. z, prima manu σφενδόνη.

μισ ἡμεῖς δὲ οὐκ αἰσχυρόμεθα τὸ σεμνὸν ὄντω καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα καθυβρίζοντες· καὶ μονοῦ φαιρῶς αὐτοῦ βοῶντος ἀκούοντες καὶ καθ' ἑκάστην (7) ἡμέραν· Τὸ γὰρ ὄνομά μου βλασφημεῖται (8) δι' ὑμᾶς ἐν τοῖς ἔθνεσι.

ΠΖ' Καὶ τὸν μὲν ἔξωθεν οὐ δέδοικα πόλεμον, οὐδὲ τὸν νῦν ἐπαναστάτα θῆρα (9) ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ τοῦ πονηροῦ τὸ πλήρωμα, κἂν πῦρ ἀπειλή, κἂν ξίφη, κἂν θῆρας, κἂν κρημνοὺς, κἂν βάραθρα, κἂν πάντων γένηται τῶν πώποτε μανέντων ἀπανθρωπότητος, κἂν ταῖς οὐσαῖς τιμωρίαις προσεξεύρη χαλεπωτέρας. Ἐν ἔχω πρὸς πάντα φάρμακον, μίαν ὄδον εἰς νίκην· Ἐν Χριστῷ καυχῆσομαι, τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ θάνατον.

ΠΗ' Πρὸς δὲ τὸν ἐμὸν πόλεμον οὐκ ἔχω τίς γένωμαι, τίνα συμμαχίαν ἐξεύρω, τίνα λόγον σοφίας, τί χάρισμα, ποῖα πανοπλίᾳ πρὸς τὰς τοῦ πονηροῦ (10) μεθοδεῖας ὀπλίσσωμαι (11). Τίς νικήσει (12) τοῦτον Μωϋσῆς ἐκτείνας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ θρους, ἵν' ὁ σταυρὸς ἰσχύση τυπούμενος καὶ προμηνυόμενος; Τίς Ἰησοῦς μετὰ τοῦτον, τῷ ἀρχιστρατήγῳ τῶν θεῶν παρατάξων συμπαταττόμενος; Τίς Δαθιδ, ἢ ψάλλων, ἢ πολεμῶν ἐν σφενδόναις (13), καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ περιεζωσμένος δύναμιν εἰς πόλεμον, καὶ τοὺς (14) δακτύλους εἰς παράταξιν γυμναζόμενος; Τίς Σαμουὴλ, καὶ προσευχόμενος (15) τοῦ λαοῦ καὶ προθυόμενος (16), καὶ χρίων εἰς βασιλεία τὸν νικῶν δυνάμενος; Τίς θρηνησει ταῦτα πρὸς ἀξίαν Ἰερεμίας, θρήνους γράφων ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ;

ΠΘ' Τίς βοήσεται (17), Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ ὄψῃ τὴν κληρονομίαν σου εἰς δειδος, τοῦ καταρῆξαι αὐτῶν (18) ἔθνη; Τίς περὶ ἡμῶν προσεύξεται Νῶε, καὶ Ἰωβ, καὶ Δανιήλ, οἱ συνευχόμενοι καὶ συναριθμούμενοι, ἵνα κοπάσῃ μικρὸν ἡμῖν ὁ πόλεμος, ἵνα γενώμεθα ἡμῶν αὐτῶν, ἵν' ἀλλήλους (19) ποτὲ γνωρίσωμεν, ἵνα μηκέτι ὤμεν ἀπὸ ἐνδὸς τοῦ Ἰσραὴλ (20) Ἰούδας καὶ Ἰσραὴλ, μηκέτι Ῥοβοὰμ καὶ Ἰεροβοὰμ, μηκέτι Ἰερουσαλὴμ καὶ Σαμάρεια, αἱ ἐν μέρει (21) διὰ τὰς ἀμαρτίας παραδιδόμεναι, καὶ ἐν μέρει θρηνοῦμεναι;

¹² Ephes. vi, 11. ¹³ Exod. xvii, 11. ¹⁴ Jos. v, 14. ¹⁵ I Reg. vii, 5. ¹⁶ Thren. i-v. ¹⁷ Joel ii, 17.

(14) *Καὶ τοὺς.* Sic codices. Male in Par. ἢ τοὺς.

(15) *Προσευχόμενος.* Regg. hm, x, Jes., Colb. b, m, ed. Bas. etc. προευχόμενος.

(16) *Προθυόμενος.* Comb. legit, προθυοῦμενος, et veriti, « eique (populo) studens. »

(17) *Βοήσεται.* Conjicit Gab. addendum Ἰωβ. « Quis Joel clamabit? »

(18) *Αὐτῶν.* Nannuli, αὐτῆς.

(19) *Ἰν' ἀλλήλους.* Reg. z, t, x, Pass. ad marg. Ed. Bas. καὶ ἀλλήλους.

(20) *Ἰσραὴλ.* Addit editio Par. καὶ, quod expressivus novem Regg. aliorumque mss. auctoritate. Porro quis sit horum verborum sensus, ex aliis Gregorii locis discimus. Orat. vi, num. 7, orat. xxiu, num. 4.

(21) *Ἐν μέρει.* Comb. « per vices. » Gab. « separatum. » Nonne rectius, « partim. » Vult enim, ut fallor, Gregorius non omnes, sed aliquos, et eorum

ἢ Ἐγὼ μὲν γὰρ ἀσθενέστερος εἶναι τοῦ πολέμου τοῦτου ὁμολογῶ, καὶ διὰ τοῦτο ἔδωκα τὰ νῶτα (22), καλύψας (23) τὸ πρόσωπον ἐν τροπῇ, καὶ καταμόνας καθεσθῆναι, ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθην, ἐζήτησα καὶ σιωπῆσαι, συνιών (24), ὅτι ὁ καιρὸς πονηρὸς ἐστίν· ἔτι ἀπελάκτισαν οἱ ἡγαπημένοι, ἔτι γεγόναμεν υἱοὶ ἀφροσύνης, ἢ ἀμπελος ἢ εὐκληματοῦσα, ἢ ἀμπελος ἢ ἀληθινή, πᾶσα καρποφόρος, ὡραία πῖσα, καλῶς ταῖς σταγόαι ταῖς ἀνωθεν ἀνατέλλουσα (25)· ὅτι ἰσράρη (26) εἰς ἀτιμίαν ἐμοὶ τὸ διάδημα τοῦ κάλλους (27), τὸ ἀποσφράγισμα τῆς ἐμῆς δόξης, ὁ τῆς καυχῆσεως στέφανος· εἰ δέ τις πρὸς ταῦτα τολμηρὸς καὶ γενναῖος, μακάριος οὗτος ἐμοὶ τοῦ θάρσου· καὶ τῆς γενναϊότητος.

Δ' Καὶ οὕτω λέγω τὸν ἔνδον (28) καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, τὸν ἐν τοῖς πάθει πολέμου, ὃν πολεμούμεθα νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπὸ τοῦ τῆς ταπεινώσεως αἵματος, τὰ μὲν κρύβδην, τὰ δὲ φανερώς· καὶ τῆς ἀνω καὶ κάτω κυμαινούσης ἡμῶν καὶ στροβουούσης, διὰ τε αἰσθήσεως (29) καὶ τῶν ἄλλων τερπνῶν τοῦ βίου τοῦτου περιφορᾶς (30), τοῦ τε πηλοῦ τῆς ἰλῦος, ᾧ ἐμπατήγημα, καὶ τοῦ νόμου τῆς ἀμαρτίας ἀντιστρατευομένου τῷ νόμῳ τοῦ πνεύματος, καὶ διαφθεῖρειν ἐπιχειροῦντος (31) τὴν βασιλικὴν ἐν ἡμῖν εἰκόνα, καὶ ὅσον τῆς θείας (32) ἀποβροίας ἡμῖν συγκαταβέβληται· ὡς μάλιστα ἂν τις ἑαυτὸν ἢ μακρᾶ φιλοσοφία παιδαγωγῆσαι, καὶ ἀποβροίην κατὰ μικρὸν τὸ τῆς ψυχῆς (33) εὐγενὲς καὶ φωτεινὸν τοῦ ταπεινοῦ καὶ τῷ σκότει (34) συνεζευγμένου, ἢ θεοῦ τυχῶν ἴλω, ἢ καὶ ἄμφω ταῦτα, καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἄνω βλέπειν τῆς κατασπώσης ὕλης (35) ἐπικρατήσῃ. Πρὶν δὲ ταύτην ὑπερσχεῖν ὅση δύναμις καὶ ἀνακαθῆραι ἱκανῶς τὴν διάνοιαν, ὑπὲρ τε τοὺς ἄλλους μακρῶ γενέσθαι τῇ πρὸς θεὸν ἐγγύτητι, ἢ ψυχῶν προστασίαν δέξασθαι (36), ἢ μεσιτείαν θεοῦ καὶ ἀνθρώπων (τοῦτο γὰρ ἴσως ὁ ἱερεὺς), οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι γινώσκω.

Β' Καὶ θεὸν εἰς τοῦτο ὑπήχθη τὸ δέος; ἔνα μὴ με τοῦ (37) δέοντος δειλότερον ὑπολαμβάνητε, ἀλλὰ

²² Thren. iii, 28. ²³ Thren. i, 20. ²⁴ Mich. ii, 3. ²⁵ Deut. xxxii, 15. ²⁶ Jerem. iii, 14. ²⁷ Ose. x, 1. ²⁸ J rem. ii, 21. ²⁹ Jerem. xi, 16. ³⁰ Psal. lxxviii, 10; Gen. xxvii, 39. ³¹ Ose. iv, 7; Sap. v, 17. ³² I Cor. ix, 2. ³³ I Thess. ii, 19. ³⁴ Philipp. iii, 21. ³⁵ Psal. xxxix, 5. ³⁶ Psal. lxxviii, 5. ³⁷ Rom. ii, 23.

partem tradendam deplorandamque, aut sane traditam; quippe qui num. 83 dixit: « nonnullos tantum ita affectos esse. »

(22) *Τὰ νῶτα*. Abest τὰ a pluribus.

(23) *Καλύψας*. « Operiens confusione faciem meam. » Psal. lxxviii, 8.

(24) *Συνιών*. Deest in Reg. a. In aliis plerisque circumflectitur.

(25) *Ἀνατέλλουσα*. « Pullulans, germinans. » Oliv. « efflorescens. »

(26) *Ἐστράφη*. Ita mss. omnes. In ed. εἰσεστράφη.

(27) *Τοῦ κάλλους*. Ita plerique codices, exceptis duobus Regiis et uno Colb. Par. ed. τοῦ ἐμοῦ κάλλους.

(28) *Ἐνδον*. Regii u, x; or. 4, Pass. ἐνδοθεν.

(29) *Αἰσθήσεως*. Regg. l, i, et Comb. αἰσθήσεων.

(30) *Τούτου περιφορᾶς*. In Col. l, 1, et in uno Regio legitur, καὶ τῆς κάτω περιφορᾶς.

XC. Etenim ego huic bello imparem me esse fateor, ac propterea terga dedi, oblectoque præ pudore vultu me in fugam converti, et solitarius sedere²², quia amaritudine impletus sum²³, ac silere quæsi vi, tempus malum esse cognoscens²⁴: quoniam calcitrarunt dilecti²⁵, quoniam filii desertores facti sumus²⁶, nos, inquam, vinea illa pulchris palmitibus prædita²⁷, vinea vera²⁸, tota fructifera, tota speciosa²⁹, et supernis imbribus pulchre exoriciens³⁰: quoniam in ignominiam mihi conversum est diadema decoris³¹, signaculum gloriæ meæ³², gloriationis corona³³. Quod si quis ad hæc audax et fortis est, hunc ego prædientiae ac fortitudinis nomine beatum esse censeo.

XCI. Nondum de interno bello, atque in nobis ipsis et in affectibus sito, verba facio, quo nocte ac die, partim occulte partim aperte ab humilitatis corpore³⁴ divexamur; et ab ea quæ nos per sensus, atque alia hujus vitæ oblectamenta, sursum deorsumque versat, jactatione, atque a luto sæcis³⁵, cui infixi sumus³⁶, et a peccati lege spiritus legi repugnante³⁷, regiamque in nobis imaginem, et quidquid divinæ defluxionis nobis inspersum est, corrumpere conante. **55** Vix porro quisquam, nec nisi diuturna philosophia seipsum domuerit, atque animæ nobilitatem et claritatem ab eo quod humile est et cum tenebris conjunctum, paulatim abrupterit, vel Deum propitium nactus sit, aut etiam ambo hæc habuerit, atque ad oculos sursum erigendos quam maxime sese exercuerit, deprimentem materiam superare queat. Prius autem quam eam pro virili sua quisquam superarit, mentemque, quantum sat sit, repurgarit, longeque supra alios ad Deum appropinquaret, animarum curam et imperium suscipere, ac mediatorum inter Deum et homines agere (hoc enim fortasse sacerdos est) minime tutum esse censeo.

XCI. Unde autem in hunc metum inductus sum? ne me timidiorum quam par sit, existimetis, sed

(31) *Ἐπιχειροῦντος*. Reg. y, in ora, ἐπιθυμοῦντος.

(32) *Τῆς θείας*. Sic omnes pene codices. Ita etiam ed. Bas. et Comb. Deest τῆς in Par. ed.

(33) *Τὸ τῆς ψυχῆς*. Ita Regii et Colb. codices, paucissimis exceptis, or. 4, Jes. Sic Tillem. legendum conjicit, et Comb. reddit, « animæ nobilem partem ac lucidam paulatim, » etc. Abest τὸ a Par. ed.

(34) *Τῷ σκότει*. In quibusdam deest τῷ. In aliis, τού, legitur.

(35) *Ἰλύος*. Terrenum et crasum corpus est. Juvat hic observare, ab initio hujus numeri, ad hæc usque, omnia Augustinum, ex Rufini interpretatione, intexere lib. *contra Julian*. cap. 3, n. 7, p. 530 et 531. Iterumque lib. 1 *Op. imp.*, n. 69, p. 911; ac tertio, l. vi, n. 14, p. 1310, ubi Gregorium bis a se laudatum commemorat Augustinus.

(36) *Δέξασθαι*. Quatuor Regg., Colb. m, Coisl. l, Comb. ἀναδέξασθαι.

(37) *Μὴ με τοῦ*. Reg. u., μήτε τοῦ.

consilium potius meum et prouentiam magnopere A
probetis. Audio quidem ex ipso Mose, quo tempore
Deus ipsi oracula edebat, quod cum plures ad mon-
tem acciti fuissent, inter quos Aaron etiam erat,
duobus filiis, iisque sacerdotibus, comitatus, et se-
ptuaginta seniores senatus ³⁸, cæteri quidem omnes
e longinquo adorare iussi sunt, Moses autem solus
appropinquauit, plebs uero simul non ascendit :
tanquam uidelicet non omnium esset ad Deum ap-
propinquare, sed eorum duntaxat, qui Dei gloriam,
Mosis instar, capere possent. Atque etiam ante hæc,
cum primum lex ferretur, alios quidem buccinæ, et
fulgura, et tonitrua, et caligo ac mons totus fumo
circumfusus, et horrendæ minæ ³⁹, etiam *si bestia
montem tetigerit, lapidibus opprimetur* ⁴⁰, atque alii
huiusmodi terrores inferiori loco sistebant, abunde-
que amplum ipsis erat vel solam Dei uocem audire,
idque cum apprime seipsum purificassent : Moses
autem et ascendit, et nubem ingreditur ⁴¹, et leges
ac tabulas accipit; vulgo quidem, litteræ; iis autem,
qui supra vulgus assurgunt, spiritus ⁴².

XCIII. Audio item de Nadab et Abiud, quod cum
solum alieno igne thura adoleuissent, alieno quoque
igne assumpti fuerint ⁴³, per id nimirum, quo im-
pium facinus **56** perpetrarant, puniti, atque idem
exitii quod et impietatis, tempus ac locum nacti.
Ac ne pater quidem Aaron, qui secundum Mosem
primas apud Deum obtinebat, salutis ipsis esse po-
tuit. Quin illud compertum habeo, et Heli sacerdo-
tem, et aliquando postea Ozam; illum quidem sceleris
filiorum, quod aduersus sacrificia committebant,
ollas ante tempus delibantes, pœnas pendisse, id-
que cum eorum impietatem non modo non probaret,
sed etiam persæpe ipsos oburgasset ⁴⁴: hunc autem,
quod arcam a bove distractam tantummodo contig-
isset, eam quidem seruasse, ipsum autem periisse,
Deo nimirum hac ratione arcæ suæ uenerationi
consulente ⁴⁵.

XCIV. Illud insuper scio, ne corporum quidem
labes in sacerdotibus, aut sacrificiis, a censura im-
munes exstitisse, uerum legibus ita sancitum fuisse,
ut perfecti perfecta offerrent ⁴⁶, ad significandam,
ut opinor, animæ integritatem. Nec sacerdotalem
stolam, aut uas aliquod sacrum cuiuis attingere li-
cuisse. Nec sacrificia ipsa a quibus, et quo tem-

³⁸ Exod. xxiv, 1-9. ³⁹ Exod. xix, 16; Hebr. xii, xxiv, 15-18. ⁴⁰ II Cor. iii, 6-8. ⁴¹ Lev. x, 4, 2. ⁴² I Reg. ii, 12, 14, 25. ⁴³ II Reg. vi, 6, 8.

(58) *Ἐπαινήτε*. Jes., Colb. m, ἐπαινέετε.

(59) *Προμηθείας*. Or. 1, et duo Reg. προθυμίας. In Coisl. 1, aliisque nonnullis, sequitur, φράσω καὶ πρὸς ὑμᾶς, « indicare uobis debeo. » Agnoscit Rullinius, recipit Comb., respuit Gabrielius.

(40) *Μωσέως*. Mss. Μωυσῆς, et Μωυσέως.

(41) *Πρεσβυτέρων τῆς γερουσίας*. LXX, « Senes de senioribus; » Oliv. « e Senatu. »

(42) *Ὁὐ πάντων ὄντος*. Reg. 2, οὐ πάντων ὄντων Θεοῦ. Reg. 1, πάντας ὄντων τε Θεοῦ. Reg. 1, pariter prima manu, et in margine ὄντων τε. Secunda uero manu ὄντων τε. Reg. 2, ὄντως Θεοῦ.

(43) *Μόνης*. Tres Colb. μόνοις.

(44) *Ἐξέτω*. Reg. 2, ἐξέτω.

(45) *Καὶ Ἡ.τεί*. In pluribus deest καὶ. Reg. bm,

καὶ σφόδρα ἐπαινῆτε (58) τῆς προμηθείας (59). Ἀκούω μὲν αὐτοῦ Μωσέως (40), ἦνίκα ἐχρημάτιζεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, ὅτι, πλείονων εἰς τὸ ὄρος προσκεκλημένων, ὧν εἰς ἦν καὶ Ἀαρὼν σὺν τοῖς παισὶ τοῖς δύο τοῖς ἱερεῦσι, καὶ ἐδομήκοντα πρεσβυτέρων τῆς γερουσίας (41), οἱ μὲν λοιποὶ προσκυνῆσαι πόρρωθεν ἐκελεύσθησαν, ἐγγίσει δὲ Μωσῆς μόνος, οὐ συναναθῆναι δὲ ὁ λαὸς ὡς οὐ πάντων ὄντος (42) Θεοῦ γενέσθαι πλησίον, πλὴν εἰ τις κατὰ Μωσέα Θεοῦ χωρῆσαι δόξαν δυνάμενος· καὶ ἐτι πρὸς τούτων ἐν ἀρχῇ τῆς νομοθεσίας, τοὺς μὲν ἄλλους σάλπιγγες, καὶ ἀστραπαὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ γνόφος, καὶ θλον καπνίζόμενον τὸ ὄρος, καὶ ἀπειλαὶ φρικώδεις, καὶ ἄθροισθαι θλίγη τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται, καὶ ἄλλα τοιαῦτα δειμὰ ἴσθη κάτω, καὶ μέγα ἦν αὐτοῖς, μόνης (43) ἀκούσαι τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς, εὐ μάλα ἀγνισαμένοις· Μωσῆς δὲ καὶ ἀνεῖσι, καὶ τῆς νεφέλης εἰσω χωρεῖ, καὶ νομοθετεῖται, καὶ δέχεται πλάκας· τοῖς μὲν πολλοῖς τὰς τοῦ γράμματος, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς τὰς τοῦ πνεύματος.

47. Ἀκούω δὲ Ναδάβ καὶ Ἀβιοὺδ, ὅτι, ξένη πυρθυμιάσαντες μόνον, ξένη (44) καὶ ἀνηλώθησαν κολασθέντες δι' ὧν ἡσέθησαν, καὶ τὸν αὐτὸν εὐρόντες τῆς ἀπωλείας, ὃν καὶ τῆς ἀσεβείας καιρὸν καὶ τόπον καὶ οὐδὲ Ἀαρὼν ἤρκεσε πρὸς σωτηρίαν αὐτοῖς ὁ πατήρ, ὁ Μωσέως παρὰ Θεῶν δευτέρος. Γινώσκω δὲ καὶ Ἡλὲ (45) τὸν ἱερέα, καὶ μικρὸν ὕστερον Ὁζάν, τὸν μὲν ὑπὲρ τῆς τῶν παίδων παρανομίας ἀπαιτηθέντα δίκην, ἣν ἐτόλμων κατὰ τῶν θυσιῶν πρὸ καιροῦ τῶν λεθῆτων ἀπαρχόμενοι (46), καὶ ταῦτα οὐκ ἀποτέλεμα αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ πολλὰ (47) πολλὰς ἐπιτιμήσαντα· τὸν δὲ, ὅτι, ψάσας τῆς κίβωτοῦ μόνον περισπασθείσης (48) ὑπὸ τοῦ μόσχου, τὴν μὲν περιεσώσατο, αὐτὸς δὲ ἀπώλετο, φυλάσσοντος τοῦ Θεοῦ τῇ κίβωτῷ τὸ σεβάσιμον.

48. Οἶδα δ' ἔγωγε μὴδὲ τοὺς ἐν τοῖς σώμασι μώμους τῶν ἱερέων, ἢ τῶν θυμάτων ἀνεξετάστους μένοντας, ἀλλὰ τελείους τέλεια προσάγειν (49) νενομισμένον (50), σύμβολον, οἶμαι, τοῦτο τῆς κατὰ ψυχὴν ἀριότητος· μὴδὲ στολῆς τῆς ἱερατικῆς, ἢ σκευῶν τινῶν τῶν ἁγίων ψαύειν παντὶ θεμιτὸν ὄν· μὴδὲ τὰς θυσίας αὐτάς, ὑφ' ὧν, καὶ ὅτε, καὶ οὐ μὴ (51) καθῆκον ἦν, 18. ⁴⁶ Exod. xix, 12, 13; II Reg. xii, 20. ⁴⁷ Exod. 18. ⁴⁸ I Reg. ii, 12, 14, 25. ⁴⁹ II Reg. vi, 6, 8.

D r, δὲ Ἡλί. Gabr. Ἡλε

(46) *Ἀπαρχόμενοι*. Reg. r, ἀπτόμενοι. « Carnium primitias præripientes. »

(47) *Πολλά*. Deest in Regg. r. 1, Jes. et ed. Bas. Reg. uero 1, et Comb. πολλά καὶ πολλάκις.

(48) *Περισπασθείσης*. Reg. 1, et Comb. περιτραπίσης.

(49) *Προσάγειν*. Sic Regii undecim, cæterisque penes omnes codd. Ita etiam Pass. etc. In ed. Par. προσάγαγεῖν.

(50) *Νενομισμένον*. « Sancitum. » Billius, « comparatum. »

(51) *Καὶ οὐ μὴ*. Sic mss. omnes, ipse aque Billii versio postulat. Par. ed. καὶ οὐ μὴ.

ἀναλίσκεσθαι· μηδὲ τὸ ελαιον ἀπομιμνεσθαι τῆς χρι-
σεως, μηδὲ τὸ θυμίαμα τῆς συνθέσεως· μηδὲ (52) εἰς
τὸ ἱερὸν εἰσέναι, ὅστις ἢ ψυχὴν ἢ σῶμα οὐ καθαρὸς,
μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων· τοσοῦτου δεῖ (53) εἰς τὰ
ἔργα τῶν ἁγίων προσφοριῶν θαρρῶντα, ὧν ἐνὶ καὶ
ἅπασι τοῦ ἑνιαυτοῦ μόνον ἐπιβατὸν ἦν· τοσοῦτου δεῖ
τὸ καταπέτασμα, ἢ τὸ ἰλαστήριον, ἢ τὴν κιβωτὸν, ἢ
τὰ χερουβιμ, ἢ προσβλέπειν (54) εἶναι παντὸς, ἢ
προσάπτεσθαι.

Ἐ Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγὼ, καὶ οἱ μὲν αἱ εἰδὼς ἄξιός
τοῦ μεγάλου καὶ Θεοῦ (55, καὶ θύματος, καὶ ἀρχιε-
ρέως, ὅστις μὴ πρότερον ἑαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ
θυσιαν ζῶσαν, ἁγίαν (56), μηδὲ τὴν λογικὴν λατρείαν
εὐάρεστον ἐπεδείξατο, μηδὲ ἔθυσσε τῷ Θεῷ θυσιαν
ἀνέσεως καὶ πνεῦμα συντετριμμένον, ἢ μόνον ὁ
πάντα δοῦς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν θυσιαν, πῶς ἐμελλον
θαρρῆσαι προσφέρειν αὐτῷ τὴν ἔξωθεν, τὴν τῶν
μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον (57)· ἢ πῶς ἱερέως
σχῆμα (58) καὶ ὄνομα ὑποδέσθαι, πρὶν ὁσίοις ἔργοις
παιδεῖσθαι τὰς χεῖρας; πρὶν τὸν ὀφθαλμὸν ἔθισαι βλέ-
πειν ὑγιῶς (59) τὴν κτίσιν, καὶ εἰς θαῦμα μόνον τοῦ
κτίσαντος, ἀλλὰ μὴ ζημίαν τοῦ πλάσαντος (60); πρὶν
τῇ παιδείᾳ Κυρίου ἱκανῶς ἀνοιγῆναι τὰ ὄτα, καὶ
προστεθῆναι μοι (61) ὥτιον μὴ βιβρώς ἀκούειν δυ-
νάμενον, ἀλλὰ ἐνώτιον χρυσοῦν (62) σαρκίῳ πολυτε-
λεῖ δεθῆναι, λόγον σοφοῦ (63) εἰς οὓς εὐήκοον; πρὶν
τὸ στόμα, τὰ χεῖλη, τὴν γλῶσσαν, τὸ μὲν ἀνοιγῆναι
καὶ ἐκλύσαι πνεῦμα, ἢ πλατυθῆναι καὶ πληρωθῆναι
τῷ πνεύματι λαλουμένων μυστηρίων τε καὶ δογμα-
των· τὰ δὲ αἰσθήσει (64) θεῖα, κατὰ τὴν σοφίαν
εἰπεῖν, δεθῆναι, προσθεῖναι δ' ἂν ὅτι καὶ ἐν καιρῷ
λυθῆναι· τὴν δὲ πλησθῆναι ἀγαλλιᾶσεως, καὶ θείας
μελωδίας γενέσθαι πλῆκτρον, ἐξεγειρομένην τῇ δόξῃ,
συνεξεγειρομένην ὄρθριον, καὶ μέχρι τοῦ κολληθῆναι
τῷ λάρυγγι κάμνουσαν; πρὶν ἐπὶ πέτραν στήναι τοὺς
πόδας μου, καταρτισθέντας ὡς ἐλάφων, καὶ κατευ-
θυνθῆναι μοι τὰ κατὰ Θεὸν διαθήματα (65), μὴ παρ'
ὀλίγον μὴδ' ὄλιγος ἐκχεόμενα; πρὶν ἅπαν μέλος ὄπλον
γενέσθαι δικαιοσύνης, καὶ ἀποθέσθαι πᾶσαν νεκρό-
τητα, καταποθεῖσθαι ὑπὸ τῆς ζωῆς, καὶ ὑποχωρήσα-
σαν τῷ πνεύματι;

⁵⁷ Lev. viii, 31. ⁵⁸ Exod. xxx, 9, 25. ⁵⁹ ibid. 40. ⁶⁰ Lev. xvi, 54; Hebr. ix, 7. ⁶¹ Rom. xii, 1. ⁶² Psal. xlix, 14. ⁶³ Isa. l, 5. ⁶⁴ Isa. vi, 10. ⁶⁵ Prov. xxv, 12. ⁶⁶ Psal. cxviii, 131. ⁶⁷ Psal. lxxx, 11. ⁶⁸ I Cor. xiv, 2. ⁶⁹ Prov. xv, 7. ⁷⁰ Psal. cxv, 2. ⁷¹ Psal. lvi, 9. ⁷² Psal. cxxxvi, 6. ⁷³ Psal. lxxii, 2; xxxix, 5. ⁷⁴ Psal. xvii, 34.

(52) *Μηδὲ εἰς*. Plures sic scribunt, μηδ' εἰς.

(53) *Δεῖ*. Nonnulli δεῖν. « Ad Sancta sanctorum frequenter audeat accedere. »

(54) *Προσβλέπειν*. Sic plerique codices. Par. ed. προσβλέπειν.

(55) *Μεγάλου καὶ Θεοῦ*. Deest καὶ in Regg. a et hu.

(56) *Ἁγίαν*. Reg. hu, καὶ ἁγίαν.

(57) *Μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον*. Nemppe, « Christi in cruce immolationis. »

(58) *Ἱερέως σχῆμα*. « Personam, dignitatem, nomen. Non itaque, » hic ait Tillem., « jam antea sacerdos Gregorius. »

(59) *Ὑγιῶς*. « Salubriter. » Alludit forte ad hæc verba Prov. iv, 25, « Oculi tui recta videant. »

(60) *Πλάσαντος*. « Fictoris. » Regii quinque, Coisl.

pore ac loco minime conveniebat, consumere⁵⁷: nec unctiois oleum imitari, nec compositionis thymia-
ma⁵⁸: nec denique templum ingredi cuiquam libe-
rum fuisse, nisi et animo et corpore, vel ad minima usque purus esset: tantum aberat, ut ad Sancta sanctorum audacter accederet, quæ uni duntaxat, ac semel quotannis adire licebat⁵⁹; tantum aberat, ut cuivis jus esset, velum, aut propitiatorium, aut arcam, aut cherubim, vel prospicere, vel attin-
gere.

XCV. Hæc igitur cum ego nossem, illudque in-
super, neminem magno, et Deo, et sacrificio, et pontifice, dignum esse, nisi qui prius seipsum Deo hostiam viventem, sanctam exhibuerit, rationabile obsequium⁶⁰ gratum atque acceptum ostenderit, Deoque sacrificium laudis⁶¹, ac spiritum contritum obtulerit, quod solum sacrificium, is qui omnia dedit, a nobis exposcit; quo tandem modo externum illud sacrificium, illud magnorum mysteriorum anti-
typum ipsi offerre auderem, aut quo modo sacerdotis habitum et nomen subire, priusquam sanctis operibus manus purificassem? priusquam rebus creatis, sane, atque ad Creatoris solum admirationem, non autem ad signenti damnum aspiciendis, oculis⁶² assuefecissem? priusquam per Domini disciplinam aures meæ satis apertæ fuissent⁶³, ac mihi adjuncta esset auricula, quæ non graviter audire posset⁶⁴, atque aurea inauris pretioso Sardinio alligata⁶⁵, hoc est sapientis sermo, auri recte audienti? priusquam os, labia, et lingua, illud quidem apertum fuisset, ac Spiritum attraxissem⁶⁶, aut dilatatum et impletum Spiritu⁶⁷ exponendis mysteriis et dogmatibus⁶⁸: hæc autem divino sensu, ut Sapientiæ verbis utar, ligata fuissent⁶⁹, addam etiam tempestive soluta: ac denique lingua exultatione impleta fuisset⁷⁰, divinæque melodiæ plectrum effecta, a gloria excitata, diluculo exurgens⁷¹, atque eousque laborans, ut faucibus ipsis adhereret⁷²? priusquam statuti essent ad petram pedes mei⁷³, perfecti tanquam cer-
vorum⁷⁴, meique secundum Deum gressus directi essent, ita ut nec pene, nec ullo omnino modo ef-
funderentur? prius denique quam omnia membra

D et alii habent. *πλάσαντος*. Sic etiam legendum pronuntiat Gabrielius. Billius quoque scripsit, *πλάσαντος* in margine ed. Basil. et vertit « signenti, » quamvis in Elia reddat: « Creatorem damno afficiunt, » Basilium vero legit *πλάσαντος*.

(61) *Μοι*. Deest in octo Regiis, sex Colb., Jes., or. 1. Billius ipse delevit in Basil. ed.

(62) *Χρυσῶν*. Deest in sex Regiis, tribus Colb., or. 1, Jes. Habetur tamen Prov. xxv, 12.

(63) *Ἀδρον σοφοῦ*. Alii legunt, λόγον σοφόν, ut in Prov. xxv, 12, juxta LXX, « Sermo sapiens in aurem bene audientem. » Sic Comb.

(64) *Αἰσθήσει*. Sancyg. « rerum divinarum sensationi alligata. »

(65) *Διαθήματα*. Sequitur in editis, καὶ, quod auctoritate omnium pene mss. delevimus.

Justitiæ arma ⁶⁶ effecta fuissent, omnemque mortalitatem abjecissent, a vita scilicet absorptam ⁶⁶, ac spiritui cedentem ?

XCVI. *Ecquis porro, cum nondum castis et igne examinatis Dei eloquiis ⁶⁶ corde incensus sit, dum Scripturæ ipsi aperiuntur ⁶⁷, nec ea super latitudinem cordis tripliciter descriperit, ut Christimentem habeat ⁶⁸, nec in thesauros multitudini absconditos, et invisibiles ac tenebrosos ingressus sit ⁶⁹, ut opes in ipsis conditas spectet, aliosque ditare queat, spiritualia spiritualibus comparans ⁷⁰.*

XCVII. *Ecquis, cum Domini voluptatem nondum, ut videre dignum est, viderit, templumque ipsius visitaverit ⁷¹, vel potius vivum Dei vivi templum factus sit ⁷², Christique in spiritu habitaculum ⁷³. Ecquis, cum figurarum et veritatis cognationem et discrimen nondum agnoverit, atque ab illis quidem secesserit, huic autem sese adjunxerit, ut litteræ vetustatem fugiens spiritus novitati serviat ⁷⁴, pureque ad gratiam a lege transeat, spiritualiter impleta in corporis evacuatione.*

XCVIII. *Ecquis, cum nondum, et opere ⁵⁸ et contemplatione, per omnes Christi appellationes et virtutes perrexerit, tam sublimiores illas ac primas, quam humiliores propter nos et ultimas: nimirum Dei, Filii, Imaginis, Verbi, Sapientiæ, Veritatis, Lucis, Vitæ, Virtutiis, Vaporis, Deffuxionis, Splendoris, Factoris, Regis, Capitis, Legis, Vitæ, Ostii, Fundamenti, Petræ, Margaritæ, Pacis, Justitiæ, Sanctificationis, Redemptionis, Hominis, Servi, Pastoris, Agni, Pontificis, Hostiæ, Primogeniti ante res conditas, Primogeniti ex mortuis, Resurrectionis: ecquis, inquam, hæc nomina et res incassum audiens, necdum ullam cum Verbo nactus communicationem, nec ipsius quatenus unumquodque horum, et est, et appellatur, particeps factus.*

XCIX. *Ecquis, cum nondum vacaverit, ac Dei sapientiam in mysterio absconditam, loqui didicerit ⁷⁵, sed parvulus adhuc sit, adhuc lacte alatur ⁷⁶, adhuc ex iis sit qui inter Israelitas non numeran-*

⁶⁶ Rom. vi, 13. ⁶⁷ II Cor. v, 4. ⁶⁸ Psal. xi, 7. ⁶⁹ I Cor. ii, 13. ⁷⁰ Psal. cxvi, 4. ⁷¹ II Cor. vi, 16. ⁷² Ephes. ii, 22. ⁷³ Rom. vii, 6. ⁷⁴ I Cor. ii, 7. ⁷⁵ I Cor. iii, 2. ⁷⁶ Luc. xxiv, 32. ⁷⁷ I Cor. ii, 16. ⁷⁸ Job xxxviii, 22. ⁷⁹ I Cor. ii, 16. ⁸⁰ Ephes. ii, 22. ⁸¹ Rom. vii, 6. ⁸² I Cor. ii, 7.

(66) Λογίοις. Nonnulli, λόγοις.

(67) Τρισσῶς. Advertere juvat a Gregorio dictum trισσῶς, quia his in tabulis lex scripta est, semel autem in corde per Spiritum.

(68) Τὸν ναόν. Duo codices addunt, τὸν ἄγον.

(69) Χριστοῦ. Quatuor Regii, or. 4, Colb. m, Θεοῦ. Jes. Χριστοῦ Θεοῦ.

(70) Συγγένειαν. « Cognationem. » Ed. « cognitionem. »

(71) Σώματος. Regii quinque, duo Colb., ed. Bas. γράμματος.

(72) Ὀδεύσας. Gab. « peragraverit. » Porro horum Christi nominum pene omnium rationem et commentarium, ipso Theologo interprete, habes,

ΛΓ' Τίς μήπω τοῖς ἀγνοῖς καὶ πεπερωμένοις τοῦ Θεοῦ λόγοις (66) καεῖς τὴν καρδίαν ἐν τῷ διανογιῆναι αὐτῷ τὰς Γραφάς· μηδὲ ἀπογραφάμενος αὐτὰ τρισσῶς (67) ἐπὶ πλάτος τῆς καρδίας, ὥστε νοῦν ἔχειν Χριστοῦ· μηδὲ τῶν τοῖς πολλοῖς ἀποκρύφων καὶ ἀοράτων καὶ σκοτεινῶν θησαυρῶν εἰσαγενόμενος, ὥστε τὸν ἐν αὐτοῖς κατοπτεῦσαι πλοῦτον, καὶ ἄλλους πλουτίζειν δύνασθαι, πνευματικὰ συγχρίνων πνευματικοῖς;

ΛΔ' Τίς μήπω θεωρήσας, ὡς θεωρεῖν ἄξιον, τὴν τερπνότητα Κυρίου, καὶ ἐπισκεψάμενος τὸν ναόν (68) αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ ναὸς γενόμενος Θεοῦ ζώντος καὶ ζῶν κατοικητήριον Χριστοῦ (69) ἐν πνεύματι; τίς μήπω τύπων καὶ ἀληθείας ἐπιγνοῦς συγγένειαν (70) καὶ διάκρισιν, καὶ τῶν μὲν ἀναχωρήσας, τῇ δὲ προσθέμενος, ἵνα τὴν τοῦ γράμματος φυγῶν παλαιότητα, τῇ καινότητι δουλεύσῃ τοῦ πνεύματος, καὶ μεταβῇ καθαρῶς ἐπὶ τὴν χάριν ἀπὸ τοῦ νόμου πληρουμένου πνευματικῶς ἐν τῇ καταργήσει τοῦ σώματος (71);

ΛΕ' Τίς μήπω διὰ πασῶν ὁδεύσας (72) τῶν τοῦ Χριστοῦ προσηγοριῶν καὶ δυνάμεων, καὶ ἔργῳ καὶ θεωρίᾳ, τῶν τε ὑψηλοτέρων καὶ πρώτων, καὶ τῶν δι' ἡμᾶς ταπεινοτέρων καὶ τελευταίων, τοῦ Θεοῦ, τοῦ Υἱοῦ, τῆς Εἰκόνης, τοῦ Λόγου, τῆς Δοξίας, τῆς Ἀληθείας, τοῦ Φωτός (73), τῆς Ζωῆς, τῆς Δυνάμεως, τῆς Ἀτιμίας, τῆς Ἀπορροίας, τοῦ Ἀπαυγάσματος, τοῦ Ποιητοῦ, τοῦ Βασιλέως, τῆς Κεφαλῆς, τοῦ Νόμου, τῆς Ὀδοῦ, τῆς Θύρας, τοῦ Θεμελίου, τῆς Πέτρας, τοῦ Μαργαρίτου, τῆς Εἰρήνης, τῆς Δικαιοσύνης, τοῦ Ἀγιασμοῦ (74), τῆς Ἀπολυτρώσεως, τοῦ Ἀνθρώπου, τοῦ Δούλου, τοῦ Ποιμένου, τοῦ Ἀμνοῦ, τοῦ Ἀρχιερέως, τοῦ Θύματος, τοῦ Πρωτοτόκου πρὸ κτίσεως (75), Πρωτοτόκου ἐκ τῶν νεκρῶν, τῆς Ἀναστάσεως· τίς τούτων τῶν ὀνομάτων τε καὶ πραγμάτων ἐπακούων (76) εἰκῆ, καὶ μήπω κοινωνήσας (77) τῷ Λόγῳ, μηδὲ μεταλαβὼν αὐτοῦ, καθ' ὃ τούτων ἕκαστόν ἐστί τε καὶ κέκληται;

ΛϚ' Τίς μήπω σχολάσας, μηδὲ μαθὼν λαλεῖν (78) Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἐπινηπίος ὢν, ἐπιτρεφόμενος γάλακτι, ἐπι τῶν οὐκ ἀριθμουμένων ἐν τῷ (79) Ἰσραὴλ, οὐδὲ καταλεγόμενων εἰς

D oral. xxx, quæ est secunda de Filio, num. 21 et 22. (75) Τοῦ φωτός. Sequitur in Reg. γ, τῆς Δόξης.

(74) Ἀγιασμοῦ. Colb. i, Ἀγιάσματος.

(75) Πρὸ κτίσεως. Reg. α, ἐκ κτίσεως.

(76) Ἐπακούων. Reg. hu, et Colb. 3, ambo optinæ notæ, ἐπι ἀκούων εἰκῆ, « adhuc incassum audiens. »

(77) Μήπω κοινωνήσας, etc. « Necdum nllam cum Verbo nactus communicationem. » Billius, « necdum commercio ullo cum Verbo habito. »

(78) Λαλεῖν. Sic omnes codices. Male, λαβεῖν in ed. Paris. et Bas., in qua tamen Billius emendaverat.

(79) Ἐν τῷ. Deest ἂν in Reg. hu.

θεοῦ παράταξιν, μήπω τὸν Χριστοῦ σταυρὸν ὡς ἀνήρ A
 αῖρεσινδυνάμενος, μήπω μηδὲ (80) ἄλλο τι μέλος ὡν ἴσως
 τῶν τιμιωτέρων. Ἐπειτα εἰς κεφαλὴν καταστῆναι
 Χριστοῦ πληρώματος δέξεται χαίρων καὶ πρόθυμῶ-
 μνος; Οὐκ ἔμοιγε κριτῆ καὶ συμβούλῳ (81)· ἀλλ'
 οὗτος ὁ φόβων μέγιστος, οὗτος ὁ κινδύνων ἔσχατος
 παντὶ τῷ συνιέντι καὶ τοῦ κατορθομένου τὸ μέγεθος,
 καὶ τῆς διαμαρτίας τὸν διελθόν.

P. Ἄλλος μὲν οὖν πλείω κατ' ἐμπορίαν, ἔλεγον,
 καὶ (82) τὰ μακρὰ διαπεραιούσθω πελάγη, καὶ συμ-
 φερέσθω τοῖς ἀνέμοις ἀεὶ καὶ τοῖς κύμασι μεγάλα
 καὶ κερδῆσων, ἂν οὕτω τύχη, καὶ κινδυνεύσων, ὅστις
 πλειστικώτατος ἢ ἐμπορικώτατος (83)· ἐμοὶ δ' οὖν
 αἰρετώτερον ἐπὶ γῆς ἀνέχοντι (84), βραχεῖαν αὐλακα B
 τίμνοντι καὶ γλυκεῖαν, πόρρωθεν ἀσπασζομένην κέρδη
 καὶ θάλασσαν, ζῆν οὕτως ὅπως ἂν δύνωμαι σὺν ὀλίγῃ
 καὶ μικρᾷ τῇ μάζῃ, καὶ βίον ἔλκειν ἀσφαλῆ καὶ
 ἀκύμαντον (85), ἢ μακρὸν ἀναρρίπτειν (86) καὶ μέ-
 γαν ἐπὶ μεγάλοις κέρδεσι κίνδυνον.

PA. Ὑψηλῶ μὲν γὰρ ζημία τὸ μὴ ἔγχειρεῖν μεί-
 ζοσι. μηδὲ (87) εἰς πλείους διατείνειν τὴν ἀρετὴν,
 ἀλλ' ἐπὶ μικρῶν ἴστασθαι, ὅσον μεγάλῳ φωτὶ μικρὸν
 οὐρανὸν ἀγάζοντα, ἢ πανοπλίαν νεανικῆν σῶμα παιδικὸν πε-
 ρικέποντα· μικρῶ δὲ (88) ἀσφάλεια μικρὰ φορτίζεσθαι,
 ἀλλὰ μὴ, τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἑαυτὸν ὑποτιθέντα (89),
 γλυκῶτα τε ὄφρα σκάνειν ὁμοῦ, καὶ προστιθέναι τὸν
 κίνδυνον· ὡς περ γε καὶ πύργον οἰκοδομεῖν οὐκ ἄλλῳ C
 τινὶ προσῆκεν (90) ἢ ὅς ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν, ὡς
 ἔχουσα μὲν.

AB. Ἐχετε τὴν ἀπολογίαν τὴν ὑπὲρ τῆς φυγῆς,
 καὶ ἴσως οὐ μετρίαν. Ἄ μὲν οὖν με ἀφ' ὁμῶν ἀπή-
 γγεν, ὧ φίλοι καὶ ἀδελφοί, λυπηρῶς μὲν ἐμοὶ καὶ
 ὑμῖν ἴσως, ἀναγκαιῶς δ' οὖν, ὡς γοῦν ἐμαυτῷ τότε
 ἰδούκων, ταῦτά ἐστιν· ἐπανήγαγε δὲ με (91) μάλιστα
 μὲνὸ πρὸς ὑμᾶς πόθος, καὶ τὸ ἀντιποθούτων αἰσθά-
 νεισθαι· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν πρὸς ἀγάπην, ὡς
 ἀντιδομένη διάθεσις.

PG. Δεύτερον δὲ ἢ ἐμὴ φροντίς, τὸ ἐμὸν ἔργον, ἢ D
 τῶν ἱερῶν γονέων πολιὰ καὶ ἀσθένεια, ἐπ' ἐμοὶ πλέον
 ἢ τῷ χρόνῳ καμνόντων, Ἄβραάμ τοῦδε τοῦ πατριάρ-
 χου, τῆς τιμίας ἐμοὶ κεφαλῆς καὶ μετ' ἀγγέλων (92)

⁷⁷ Num. i, 3. ⁷⁸ Luc. xiv, 28.

(80) Μηδέ. Alii μηδ'.

(81) Συμβούλῳ. Regg. r. Addit χρώμενος, sed recentiori manu.

(82) Καὶ. Deest in Regg. t, z, et Colb. 3, m.

(83) Πλειστικώτατος καὶ ἐμπορικώτατος. Mallem sic reddere: « Navigandi et faciendæ mercaturæ desiderio flagrans. » Non enim de peritis, ut videtur, sed de temerariis loquitur Theologus.

(84) Ἀνέχοντι. Colb. h, ἂν ἔχοντι, divisim.

(85) Ἀκύμαντον. Colb. h, καὶ ἀκύνδυνον. Forsan glossema.

(86) Ἀναρρίπτειν. Colb. m, in margine, ἀνα-

tur"; nec in Dei castris recensentur, nondam denique Christi crucem tanquam vir ferre queat, ac ne aliud quoddam fortasse præstantius membrum sit, læto tamen alacrique animo se Christiano cœtui caput constitui patietur? Non profecto, si quidem consilio meo ac iudicio standum putabit. Est quippe hic metus omnium maximus, hoc periculum omnium gravissimum, huic quidem certe, qui et operæ præclare navatæ magnitudinem, et rei infeliciter gestæ perniciem intelligit.

C. Alius igitur, mecum ipse dicebam, mercaturæ causa naviget, et longa maria trajiciat, et cum ventis ac fluctibus perpetuo confligat, magna vel lucra facturus, si ita casus tulerit, vel pericula subiturus, quisquis nimirum vel navigandi peritia, vel negotiandi arte excellit: mihi vero potius atque optabilius est, in terra degenti, atque exiguum arvum et dulce sulcanti, ac lucra et mare procul salutanti, vivere ut potero cum pauca et exigua maza, vitamque tutam et tranquillam ducere, quam ob ingentes quæstus grave ac diuturnum periculum suscipere.

Cf. Etenim sublimi quidem viro detrimentum est, 59 res magnas non aggredi, nec virtutem ad multos propagare, sed in parvis consistere, non secus ac si magno lumine parvam domum illustret, aut virilibus armis puerile corpus obtegit. Parvo autem salus in eo consistit, ut parvum onus subeat, nec iis rebus quæ vires ipsius excedunt, seipsum subjiciens, simul et risum moveat, et periculum adiungat. Quemadmodum scilicet nec alii cuiquam turrim ædificare convenit⁷⁸, quam ei qui ea habeat quæ ad perficiendum requiruntur, ut ex Scriptura audivimus.

CII. Habetis nostram de fuga purgationem, ac fortasse plus æquo prolixam. Hæc sunt, o amici et fratres, quæ me, mihi quidem moleste, ac vobis etiam fortasse, sed tamen necessario, ut saltem mihi tum temporis videbatur, a vobis abduxerunt. At vero me ad reditum impulerunt, maxime quidem vestri desiderium, et quia vos mutuo mei desiderio teneri sentiebam: neque enim quidquam ad amorem ita firmum ac robustum est, ut mutuus affectus.

CIII. Deinde mea hæc cura, meus hic labor, hoc est, sanctorum parentum canities et infirmitas, mea causa magis quam senectute, laborantium, hujus, inquam, patriarchæ Abrahæ, venerandi mihi

λαμβάνειν. Sed prima vox retinenda et vertenda, « me in periculum conjicere. »

(87) Μηδέ. Comb. μηδ'.

(88) Μικρῶ δέ. Comb. μικρῶ δ'

(89) Ὑποτιθέντα. Comb. legit, ὑποτιθέντα χρεώστην, et vertit, « sese obnoxium faciat ac subjiciat. »

(90) Προσῆκεν. Reg. hm, et Comb. προσήκειν. Non male.

(91) Ἐπανήγαγε δέ με. « Me autem reduxerunt. » Sic plures Reg. codd. In ed. me deest.

(92) Μετ' ἀγγέλων. Ruf. « Angeli instar aspectus. »

capitis, atque cum angelis numerandi, et Sarræ, nos in fidei doctrina spiritualiter parturientis : quorum senectuti baculus esse, atque infirmitatem ope fulcire, cum inter prima novissem, idque etiam pro virili mea præstitissem, adeo ut philosophiam quoque ipsam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum mihi charius est, contempserim, vel, ut verius loquar, id imprimis philosophatus, ne philosophari viderer, non tuli, ob unum vitæ propositum laboris mei fructum mihi intercideret, ac benedictionem exsinguere, quam etiam sanctus quidam olim subripuisse dicitur, patre per cibum ac pilorum sigmentum circumvento, ac re bona, non bene, per insidias captata ⁷⁹. Ac duas quidem has causas habui, cur manus tandem daret, lenemque et placidum me præberem. Nec fortasse absurdum fuit, rationem ipsam duabus his causis cedere, quandoquidem cedendi quoque tempus est, ut et alius cujusvis rei : præstatque **60** honeste vinci, quam periculose et nefarie vincere.

CIV. Accessit et alia causa, eaque maximi momenti, quam cum adhuc exposuero, reliquas omnes silentio præteribo. *Memoi sui dierum antiquorum* ⁸⁰, atque ad veterem quamdam historiam ascendi, illincque mihi ipsi consilium ad res præsentis traxi. Neque enim nobis in mentem veniat, existimare, ea temere litterarum monumentis commendata fuisse, atque inanem quamdam rerum et verborum turbam esse, ad oblectandum audientium animos compositam, ac velut quamdam aurium illecebram, ultra voluptatem haud sese porrigentem. Hæc sane ludant fabulæ, et gentiles; qui de veritate parum solliciti, sigmentorum venustate, ac verborum lenocinio quasi præstigias quasdam auribus atque animis offundunt.

CV. At nos, qui spiritus diligentiam vel usque ad levem apicem et lineam trahimus, nunquam, nec enim fas est, ne minimas quidem actiones ab iis a quibus memoriæ proditæ sunt, temere perscriptas et elaboratas, memoriaque ad hæc usque tempora conservatas esse concedemus : verum ut nos submonitiones et documenta in promptu habea-

⁷⁹ Gen. xxvii, 21 seqq. ⁸⁰ Psal. cxlii, 5.

(93) *Τῆς καί*. Sic Regg. quinque et totidem Colb. aliique. Bis ex matre, carne scilicet et spiritu, genitum se significat Gregorius. Deest καί in Par.

(94) *Ταύτην*. Reg. 1, αὐτήν.

(95) *Τὸ μὴ φιλοσοφῆν*, etc. « Ostendit hic Gregorius, » inquit Gabr., « se quidem nunquam litterarum studiis operam dare destitisse, sed ita id egisse, ut aliud agere videretur. » Colb. 7, in margine sic exponit : Τοῦτο πρῶτον ἐφιλοσόφησα, τὸ μὴ δοκεῖν εἶναι φιλόσοφος.

(96) *Τῶν πάλαι*. Reg. 1, τῶν παλαιῶν.

(97) *Ὁὐ καλῶς*. In Reg. u, et Colb 3, et m, istud scholium legitur : Κατὰ τὸ φαινόμενον δηλονότι τοῦ γράμματος, οὐ κατὰ τὸ νοούμενον καὶ χρυπτόμενον τοῦ πνεύματος. Quo significatur de Jacobi facto statuendum ita esse, « specie nimirum ac secundum litteram, non autem secundum spiritum, illudque quod intelligitur ac latet. » Ut ut sit, « patet, » inquit Combef., « Gregorio minime probatam esse patri factam a Jacobo fraudem, quam isti scholiastæ, Augustini vestigiis inherentes, excusare volunt. »

ἀριθμουμένης, καὶ Σάρρας, τῆς καί (93) πνευματικῶς ὠδινούσης ἡμᾶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς πίστεως, ὧν γενέσθαι βακτηρία τῷ γήρῳ, καὶ ὑπερείδειν τὴν ἀσθένειαν, τῶν πρῶτων εὐχὴν εὐξάμενος, καὶ μέντοι καὶ πληρώσας ταύτην (94), ὁπόση δύναμις ὡς καὶ φιλοσοφίας ὑπεριδεῖν αὐτῆς, τοῦ πάντων ἐμοὶ τιμωτάτου κτήματος καὶ ὀνόματος, ἢ τό γε ἀληθέστερον εἶπεῖν, τὸ μὴ φιλοσοφῆν (95) δόξαι πρῶτον φιλοσοφῆσας, οὐκ ἤνεγκα διαπεσεῖν μοι τὸν μόχθον ἐκ μιᾶς ὑποθέσεως, οὐδὲ καταλυθῆναι τὴν εὐλογίαν, ἣν καὶ κλέψαι τις ἤδη τῶν πάλαι (96) ὁσίων λέγεται, βρώματι τὸν πατέρα καὶ τριχῶν πλάσματι σοφισάμενος, καὶ τὸ καλὸν οὐ καλῶς (97) δι' ἐπιβουλῆς θηρασάμενος. Δύο μὲν δὴ ταῦτα τῆς ἐμῆς ἡττητῆς καὶ ἡμερότητος αἴτια. Καὶ ἴσως οὐκ ἄτοπον, ἀμφοτέροις ἐκείνοις (98) εἶξαι καὶ ὑποχωρῆσαι τοὺς λογισμοὺς, ἐπεὶ καὶ τοῦ νικᾶσθαι καιρὸς (99), ὡσπερ οἶμαι καὶ παντὸς πράγματος (1) καὶ κρείττον ἤττασθαι καλῶς ἢ νικᾶν ἐπισηαλῶς καὶ ἀθέσμως.

ΠΔ' Τρίτον δὲ ὁ καὶ μέγιστον, καὶ δὴ τοῦτο εἶπὼν ἔτι, τὰ λοιπὰ σωπῆσομαι. Ἐμνήσθη ἡμερῶν ἀρχαίων, καὶ πρὸς τινὰ τῶν παλαιῶν ιστοριῶν ἀναδραμῶν, ἐκεῖθεν εἰλκυσα συμβουλήν (2) ἐμανθῶ πρὸς τὰ παρόντα· μὴ γὰρ εἰκῆ ταῦτα συγγεγράφαι (3) νομίζομεν, μηδὲ ὄχλον ἄλλως εἶναι βημάτων τε καὶ πραγμάτων, ψυχαγωγίας ἕνεκα τῶν ἀκούοντων συγκείμενα, καὶ ὅσον ἀκοῆς τι ἄλλο μὲχρι τῆς ἡδονῆς ἰστάμενον. Ταῦτα μὲν παιζόντων (4) μῦθοι καὶ Ἕλληνες, οἱ, τῆς ἀληθείας ὀλίγα φρονιζόντες, τῷ κομψῷ τῶν πλάσματων καὶ τῷ λίχνῳ τῶν λέξεων καὶ ἀκοῆν καὶ ψυχὴν γοητεύουσιν.

PE' Ἡμεῖς δὲ, οἱ καὶ μὲχρι (5) τῆς τυχοῦσης κεραιῆς καὶ γραμμῆς (6) τοῦ πνεύματος τὴν ἀκρίθειαν (7) ἔλκοντες, οὐποτε δεξόμεθα, οὐ γὰρ (8) ὄσιον, οὐδὲ τὰς ἐλαχίστας πράξεις εἰκῆ σπουδασθῆναι τοῖς ἀναγράφασιν, καὶ μὲχρι τοῦ παρόντος μνήμη διασωθῆναι· ἀλλ' ἴν' ἡμεῖς (9) ἔχωμεν ὑπομνήματα καὶ παιδεύματα τῆς τῶν ὁμοίων, εἰ ποτε συμπέσοι και-

(98) *Ἐκεῖνοις*. Sic Reg. 1, Coisl. 2, et Colb. m, qui in modum glossæ ascribit : ὑποχωρῆσαι καὶ κῦψαι.

(99) *Νικᾶσθαι καιρὸς*. Reg. 1, νικᾶσθαι καλῶς.

(1) *Παντὸς πράγματος*. Coisl. 1, παντὶ πράγματι.

(2) *Συμβουλήν*. Reg. γ, συμπλοκήν.

(3) *Συγγεγράφαι*. Reg. α, et Colb. 1, συγγραφεσθαι.

(4) *Παιζόντων*. Attice, pro παιζέτωσαν. Sic Billius, ac certe Basilii; παιζόντων ἀντὶ τοῦ παιζέτωσαν.

(5) *Οἱ καὶ μὲχρι*. Reg. 1, Colb. m, οἱ μὲχρι καὶ τῆς.

(6) *Γραμμῆς*. Malim reddere « litterulam, » vel cum Gabrieliæ « minimam litteram. »

(7) *Ἀκρίθειαν*. Bill. « sinceritatem. »

(8) *Ὁὐ γάρ*. Reg. 1, Colb. m, Comb. οὐδὲ γάρ.

(9) *Ἀλλ' ἴν' ἡμεῖς*. Sic Regg. septem, etc.

ρὸς, διασκέψεως ὥστε τὰ μὲν φεύγειν, τὰ δὲ αἰρεῖσθαι, οἷον κανόναι τισὶ καὶ τύποις, τοῖς προλαβοῦσιν ἐπιμένοι παραδείγμασι.

ΚΓ' Τίς οὖν ἡ ἱστορία καὶ πόθεν ἡ συμβουλή; οὐδὲ γὰρ χειρὸν ἰσως ἀσφαλείας (10) ἐνεκεν τῶν πολλῶν διελθεῖν. Ἐφευγε καὶ Ἰωνᾶς ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ φεύγειν ᾤετο· ἀλλὰ κατελήφθη (11) πελάγει, καὶ χειμῶνι, καὶ κλήρω, καὶ γαστρὶ κήτους, καὶ τριημέρω ταφῇ, τύπον ἐχούση μυστηρίου μελίζονος. Ἄλλ' ἐκείνους μὲν, ἵνα μὴ τὴν σκυθρωπὴν καὶ ἀτοπον ἀγγελίαν ἀγγελῆ (12) τοῖς Νινευίταις, καὶ μετὰ τοῦτο ψεύστης ἀλψ, σθεσίσης τῇ μετανοίᾳ τῆς πόλεως· οὐ γὰρ τῇ σωτηρίᾳ (13) τῶν πονηρῶν ἐδυσχέραινεν, ἀλλὰ τὴν διακονίαν τοῦ φεῖδους ἠσχύνετο, καὶ οἷον ἐζηλοτύπει τῆς προφητείας τὸ ἀπίστον, ὅπερ ἐν αὐτῷ καταλυθῆναι (14) κίνδυνος ἦν, οὐ δυναμένων τῶν πολλῶν συνιδεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ ταῦτα οἰκονομίας τὸ βάθος.

quæ quidem, ne in ipso exstingeretur, periculum erat, nimirum imperita multitudo quæ divini in hujusmodi rebus consilii alititudinem perspicere non valet.

ΠΖ' Ὡς δὲ ἐγὼ (15) τινος ἤκουσα σοφοῦ περὶ ταῦτα ἀνδρὸς, οὐκ ἀτόπως βοηθοῦντος τῷ φαινομένῳ τῆς ἱστορίας ἀτόπω, καὶ ἱκανοῦ καταλαθεῖν ἀνδρὸς προφήτου βαθύτητα, οὐδὲ ταῦτα ἦν ἂ τὸν μακάριον Ἰωνᾶν ἐποίησε φυγάδα, καὶ εἰς Ἰόππην ἤγαγε, καὶ εἰς Ἰόππης ἀνήγαγεν ἐπὶ Θαρσεῖς, πελάγει πιστεύσαντα τὴν ἑαυτοῦ κλοπὴν (16)· οὔτε γὰρ ἀγνοεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπίνοιαν, προφήτην γε ὄντα, εἰδὼς αὐτὸν ἦν· οἷον διὰ τῆς ἀπειλῆς, τὸ μὴ παθεῖν τὰ τῆς ἀπειλῆς Νινευίταις ἐπραγματεύετο κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν (17), καὶ κατὰ τὰ ἀνεξερευνήτα αὐτοῦ χρίματα, καὶ τῶν ὁδῶν αὐτοῦ τὸ ἀνεξιχνίαστον τε καὶ ἀκατάληπτον· οὔτ' εἰπερ ἠπίστατο, μὴ ἀκολουθῆσαι Θεῷ, δι' οὐ περ ἐδούλετο τρόπου τῆν σωτηρίαν ἐκείνοις μηχανωμένῳ (18). Τὸ δὲ δὴ καὶ οἴεσθαι, ὡς ἀποκρύψειν (19) ἑαυτὸν τῷ πελάγει ἤλπισεν Ἰωνᾶς, καὶ τὸν μέγαν ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ διαλήσεσθαι τῇ φυγῇ, μὴ καὶ παντελῶς ἀτοπον ἦ καὶ ἀπαίδευτον, καὶ οὐχ ὅπως περὶ προφήτου πιστεύεσθαι (20) δίκαιον, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἄλλου τινὸς τῶν νοῦν ἐχόντων,

¹⁰ Jon. 1, 3 et seqq. ¹¹ Rom. xi, 33.

(10) *Ἀσφαλείας*. Exponit Elias: « Ne plerique erant, fugæ meæ, vel reditus causam ignorantes. »

(11) *Κατελήφθη*. In hanc vocem major est codicum et interpretum consensus, quam ut retineamus κατελήφθη, quod habent editi.

(12) *Ἀγγελῆ*. Tres Regii, duo Colb. ἀναγερῆ.

(13) *Τῇ σωτηρίᾳ*. Reg. n, in ora, τὴν σωτηρίαν.

(14) *Καταλυθῆναι*. « Quæ ne labefactaretur, periculum erat. »

(15) *Ὡς δὲ ἐγὼ*, etc. In quodam Græco scholiasta legitur: Ὀριγένην σαφῶς αἰνέτταται, οὐ καὶ ἐξηγγισιν ἐπιφέρει, εὐρισκομένην σαφῶς ἐν τοῖς κατὰ τὸν Ἰωνᾶν ἐξηγημένους. « Palam Origenem significat, cujus etiam expositionem adjungit, quæ aperte in illius in Jonam commentario occurrit. » Hæc eadem habent alii plures scholiastæ in codd. Regiis,

A mus, quibus de iisdem rebus, si ita tempus tulerit, consultemus; atque alia fugiamus, alia amplectamur, priora videlicet exempla, non secus ac canones quosdam et regulas, sequentes

CVI. Quæ igitur hæc historia est, et unde hoc consilium? neque enim incommodum fortasse fuerit, hoc, ut complurium securitati consulatur, oratione complecti. Fugiebat quoque Jonas a facie Domini, vel potius fugere putabat; verum a mari, et tempestate, ac sorte, cætique ventre, atque tri-duana sepultura, majoris mysterii figuram gerente, comprehensus est ¹¹. Hæc porro ineundæ fugæ causa ipsi erat, quod vereretur, ne cum tristem et præposterum Ninivitis nuntium tulisset, periculo postea per pœnitentiam liberata civitate, mendax inveniretur. Non enim improborum hominum salutem ægre ferebat, sed mendacii ministerium obire præ pudore non sustinebat, ac prophetiæ fidem et auctoritatem velut zelotypia quadam prosequeretur, sed ne de alio quidem ullo inente prædito, ac divi-

CVII. Ut autem a viro quodam in his rebus erudito accipi, absurditati ei, quam historia præ se ferebat, non absurde succurrent, atque ad intimos prophetæ sensus percipiendos idoneo, ne hæc quidem causa beatum Jonam in fugam conjiciebat, atque in Joppem, et ex Joppe rursus in Tharseis ducebat, sui ipsius furtum mari committentem. Neque enim verisimile est, eum, cum propheta esset, Dei consilium ignorasse; pro ingenti nimirum sua sapientia, et inscrutabilibus judiciis viisque impervestigabilibus atque incomprehensibilibus ¹², id per minas agentis, ut ne ea, quæ minæ ferebant, Ninivite paterentur: nec, si quidem hoc perspectrum habebat, Deo obsequi recusasse, quo volebat modo, salutem illis procuranti. Illud porro existimare, Jonam in spem inductum fuisse, fore, ut mari sese absconderet, magnamque Dei oculum falleret, an non ineptum prorsus et absurdum fuerit, atque indignum, quod non dicam de propheta, credatur, sed ne de alio quidem ullo inente prædito, ac divi-

Colb., etc. Basilinus vero et Elias hunc virum sapientem esse Methodium Tyri episcopum diserte affirmant. Ex quibus manifestum est, quo tempore scribebat Elias, extitisse Methodii commentarium in Jonam, siquidem hanc interpretationem se in Methodii commentario legisse testatur. Combefisius nec Origenem, nec Methodium a Gregorio intelligi putat, sed alium ipsius temporis virum doctum, a quo id audierat, sive is vir doctus in Origene legerat, sive ipse invenerat.

(16) *Κλοπὴν*. Reg. γ σωτηρίαν, et ad oram κλοπὴν.

(17) *Κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν*. Hæc desunt in Regg. novem et sex Colb.

(18) *Μηχανωμένῳ*. Coisl. 1, μηχανωμένου.

(19) *Ἀποκρύψειν*. Regg. ι, ἀποκρύπτειν.

(20) *Πιστεύεσθαι*. Reg. ι. et Coimb. πιστευθῆναι.

nam super omnia potentiam mediocriter agnoscen-

te. **CVIII.** Norat profecto Jonas, et quidem magis quam quisvis alius, aiebat vir ille, qui hoc dicebat, mihi que fidem faciebat, quo prædicatio hæc Nini- viis tenderet; quodque consilium fugæ iniens, lo- cum quidem mutaret, Deum autem haudquaquam effugeret, nam nec mortalium ullus alius id potest, sive in terræ sinibus, aut maris profundo se occultet; sive pennis, si qua arte id consequi possit, sublevetur, atque in cælum evolet, sive ad imas inferni partes se conferat, sive crassa nube se contegat, sive denique quidvis aliud ad fugam in tuto collocandam animo agitet²¹. Solus quippe ex omni- bus rebus Deus est, qui nec fuga vitari, nec superari potest, cum aliquem arripere, ac sub manum et potestatem redigere voluerit. Celeres antevertit, prudentes decipit, fortes subvertit, sublimes contrahit, audaciam mitigat, potentiam premit.

62 CIX. Non ergo potentem Dei manum, quam alii comminabatur, Jonas ignorabat, nec hoc in animum inducebat, fore, ut divinum numen prorsus effugeret; absit a nobis hæc persuasio: verum quia Israelis prolapsionem perspiciebat, gratiamque propheticam ad gentes migrare sentiebat, idcirco prædicationem defugit, atque imperata facere cunctatur; ac gaudii specula relicta, nam Joppæ apud Hebræos hoc significat, id est veteri fastigio et dignitate, in mæroris pelagus se projicit. Ac propterea tempestate jactatur, et dormit, et naufragium patitur, e somno excitatur, et sorte capitur, et fugam fatetur, et in mare demergitur, atque a ceto absorbetur quidem, sed non absumitur; verum Dei opem illic implorat, simulque cum Christo, res mira! die tertio educitur. Verum hæc de Jona oratio hoc loco exspectet, accuratius brevi, si Deus donet, a nobis expolienda et pertractanda.

CX. Nunc autem, ut ad institutum sermonem redeam, subibat animum hæc cogitatio; quod illi quidem nonnihil fortasse veniæ tribuendum erat, ob eam, quam attuli, causam, prophetiam detrec- tanti: mihi vero quænam tandem oratio, aut quis defensionis locus reliquus foret, si diutius ad frenum contumax essem, atque hoc ministerii jugum, leve an grave dicere oporteat, nescio, mihi quidem certe impositum recusarem?

²¹ Psal. cxxxviii, 8 et seq.

(21) *Μετρίως αισθανομένων Θεοῦ.* « Qui sapient, ac vel modice Deum ejusque super omnia potentiam sentiat. » Comb. « tantillum Dei sensum habente. »

(22) *Τὸν λόγον εἰπὼν.* Hæc verba argumento sunt, audivisse Gregorium in colloquio quæ narrat, ac proinde virum doctum non esse Origenem, nec Methodium.

(23) *Καὶ ἐγὼ πείθομαι.* « Et persuasum habeo. » Hæc verba videntur esse ipsius viri docti, non vero Gregorii, ut Basilius interpretatur.

(24) *Ἐφερσ.* Coisl. 4, φέρεται.

(25) *Κατωτάτω.* Regg. u. et t. κατωτάτοις. Ita in marg. Colb. m.

(26) *Περιβαλλόμενος.* Tres Regg. Colb. quinque, περιβαλλόμενος.

καὶ μετρίως αισθανομένων Θεοῦ (21) καὶ τῆς ὑπερ- πάντα δυνάμεως.

PH' Ἄλλ' ἤδει μὲν τοῦτο παντὸς μᾶλλον ὁ Ἰωνᾶς, φησὶν ὁ τὸν λόγον εἰπὼν (22), καὶ ἐγὼ πείθομαι (23), εἰς ὃ τι ἔφερε (24) τοῖς Νινευίταις τὸ κήρυγμα, καὶ ὅτι, τὸν δρασμὸν βουλευῶν, τόπον μὲν ἡμεῖτε, θεὸν δὲ οὐκ ἐφευγεν· οὐδὲ γὰρ ἄλλος τις ἀνθρώπων, οὐ γῆς ἑαυτὸν κατακρύψας κόλποις, οὐ θαλάσσης βάθε- σιν, οὐ περοῖς κουφισθείς, εἰ τις ἐπίνοια, καὶ ἀνα- δραμῶν εἰς ἀέρα, οὐκ ἄδου τοῖς κατωτάτω (25) προσ- ομιλήσας, οὐ νέφους παχύτητα περιβαλλόμενος (26), οὐκ ἄλλο τῶν ἀπάντων οὐδὲν εἰς ἀσφάλειαν τοῦ δρα- σμοῦ βουλευσάμενος· ἀλλὰ τοῦτο μόνον τῶν πάντων ἀφευκτότατόν τε (27) καὶ ἀμαχώτατον Θεός, κατα- σχεῖν καὶ ὑπὸ χεῖρα λαθεῖν θελήσας, φθάνει (28) τοὺς ταχεῖς, σφάλει τοὺς συνετοὺς, περιτρέπει τοὺς ἰσχυροὺς, συστέλλει τοὺς ὑψηλοὺς, ἡμεροὶ θράσος, πιάζει δύναμιν.

PΘ' Οὐ τοίνυν ἠγνόει τοῦ Θεοῦ τὴν κραταίαν χεῖρα ὁ τοῖς ἄλλοις (29) ταύτην ἀπειλῶν Ἰωνᾶς, οὐδὲ ὡς φευζόμενος εἰς ἅπαν διενοεῖτο τὸ θεῖον, μὴ τοῦτο πιστεύσωμεν (30)· ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἐκπτωσιν ἑώρα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ μεταβαίνουσαν εἰς τὰ ἔθνη τὴν προφητικὴν χάριν ἠσθάνετο, διὰ τοῦτο ὑποχωρεῖ τῷ κηρύγματι, καὶ ἀναβάλλεται τὸ ἐπίταγμα· καὶ τὴν κατασκοπὴν τῆς χαρᾶς ἀφείλε, τοῦτο γὰρ Ἑβραῖοις ἢ Ἰσὶππὴ δύναται, τὸ παλαιὸν ὕψος λέγω (31) καὶ τὸ ἀξίωμα, εἰς τὸ τῆς λύπης ἑαυτὸν ἐβρίψε πέλαγος· καὶ διὰ τοῦτο χεῖμάζεται, καὶ καθεύδει, καὶ ναυαγεί, καὶ ἐξυπνίζεται, καὶ κληροῦται, καὶ ὁμολογεῖ τὴν φυγὴν, καὶ καταποντίζεται, καὶ ὑπὸ τοῦ κήτους κα- ταπίνεται· μὲν, οὐκ ἀναλίσχεται δέ· ἀλλ' ἐκεῖ τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖται, καὶ τὸ θαῦμα, Χριστῷ τριήμερος συνεκδίδεται. Ἄλλ' ὁ μὲν περὶ τοῦτου λόγος ἀναμει- νάτω, μικρὸν ὕστερον (32), ἂν διδῶ Θεός, φιλοπο- νώτερον ἐξέργασθησόμενος.

PI' Νῦν δὲ (33) ὁ μοι λέγειν ὁ λόγος ὠρμήθη, σκοπεῖν ἐπεισὶ μοι καὶ ὑπολαμβάνειν, ὅτι ἐκείνη μὲν τάχα τι καὶ συγγνώμης ἦν, δι' ἣν εἶπον αἰτίαν ὀκνοῦντι τὴν προφητείαν· ἐμοὶ δὲ τίς ἄρα λόγος, ἢ τίς ἀπολογίας ὑπέλειπετο (34) τόπος ἐπὶ πλέον ἀρη- νιάζοντι, καὶ τὸν οὐκ οἶδ' (35) εἴτ' ἐλαφρὸν εἰσεβ- εῖν εἰπεῖν χρὴ, ἀλλὰ τὸν γε θεθέντα ζυγὸν τῆς λει- τουργίας ἀνανομένῳ (36);

(27) *Ἀφευκτότατόν τε.* Decem Regg., sex Colb., or. 1, Jes. Comb. Billius, ἀφευκτόν τε, habent.

(28) *Φθάνει.* Duo Regg. ὅς φθάνει.

(29) *Ἄλλοις.* Reg. i. πολλοῖς.

(30) *Πιστεύσωμεν.* Reg. z, νομίστω. Regii itidem x. y. Itemque Reg. u, in marg. cum solio γρ. νομίσωμεν.

(31) *Λέγω.* Abest a Reg. 1, et Colb. m.

(32) *Μικρὸν ὕστερον.* Id Gregorium præstitisse, ait Elias, « in Ezechielis prophetæ historia, » sed nobis non exstat.

(33) *Νῦν δέ.* Reg. a, νυνὶ δέ.

(34) *ὑπέλειπετο.* Tres Regg. et unus Colb. ὑπέ- λειπεται.

(35) *Οὐκ οἶδ'.* Plures Regg. οὐκ οἶδα εἴτε.

(36) *Ἀνανομένῳ.* Reg. a ἀπανανομένῳ.

PIA' Εἰ γὰρ, ὁ μόνον ἐν τούτοις ἰσχυρόν ἐστιν εἶπεν τοῦτο δοίη τις, ὅτι πολλῶν κατωτέρω κείμεθα τοῦ ἱερατεύειν (37) Θεῷ, καὶ ὅτι τῆς Ἐκκλησίας ἀξιον εἶναι χρὴ πρῶτον, εἶτα τοῦ βήματος, καὶ τούτου πρῶτον, εἶτα (38) τῆς προεδρίας· τάχα ἕτερος ἡμᾶς εὐκάρησει τοῦ τῆς ἀπειθείας ἐγκλήματος. Δεινὴ δὲ ἀπειθείας ἀπειλή (39), καὶ δεινὰ ταύτης τὰ ἐπιτίμια, ὡς περ γὰρ καὶ τῆς ἑτέρας μερίδος, μηδὲν ὀκνεῖν, μηδὲ ἀναδύεσθαι, μηδὲ, ὡς περ ὁ Σαοὺλ ἐκείνος, τοῖς σαύσειν ὑποκρύπτεσθαι τοῖς πατρικαῖς (40), κἂν πρὸς ὄλιγον καλούμενον (41) ἐπὶ προστασίαν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τι πρᾶγμα κούφον καὶ ῥᾶστον χωρεῖν ἐτόλμως, οὐ μηδὲ μεταθέσθαι ἀσφαλές (42), μηδὲ βουλήν ἑσπερά θραπεύσαι τὴν προλαβοῦσαν.

PIB' Διὰ τοῦτο ἔκαμνον ἐγὼ τοῖς λογισμοῖς τὸ δέον ἀρευνώμενος, καὶ μέσος δύο φόβων ἰστάμενος, τοῦ καταπῶντος καὶ τοῦ ἀνάγοντος. Καὶ ἐπὶ πλεῖστον πῶτος ἐναπορήσας, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἑμαυτὸν ταπεινύσας, ἢ ὡς περ βεῦμα ἀστάτοις πνεύμασι (43), τῆς κίεσε μετακλιθεὶς, τέλος ἐγενόμην τοῦ σφοδρότερου, καὶ με νικήσας, ἔχει παρασύρας ὁ φόβος τῆς ἀπειθείας. Καὶ σκοπεῖτε ὡς ὀρθῶς καὶ δικαίως καιρῶ (44) τοῖς φόβοις, μήτε τῆς οὐ δεδομένης (45) ἐπιεσθαι προστασίας, μήτε ἀπωθεῖσθαι τὴν δεδομένην. Τὸ μὲν γὰρ εἶναι θρασύων, τὸ δὲ ἀπειθῶν, καὶ ἀπειθεύων ἀμφοτέρω. Καὶ μέσος εἰμι τις τῶν τε ἄγαν πολυτῶν καὶ τῶν λίαν δειλῶν· τῶν μὲν πάσαις ἐπιπρώτων δειλότερος, τῶν δὲ φευγόντων πάσας θρασιώτερος. Οὕτως ἐγὼ περὶ τούτων γινώσκω. C inter nimis audaces, et nimis timidos quodammodo infirmi, audagior. Hæc de his rebus mea est sententia

PIΓ' Καὶ, εἰ διελέσθαι σαφέστερον τῶ μὲν φόβῳ τῆς προστασίας, τάχα ἂν βοηθήσειε καὶ ὁ νόμος τῆς ἐπειθείας, τοῦ Θεοῦ τὴν πίστιν (46) ἀμειβομένου διὰ τῆς ταυτοῦ χρηστότητος, καὶ εἰς προστασίην τέ-

* I Reg. x, 22.

(37) Τοῦ ἱερατεύειν. « Quam ut Deo sacerdotio fungamur. »

(38) Εἶτα, etc. Sic plures Regii. Alii non pauciores: Εἶτα τοῦ βήματος τούτου· εἶτα τῆς προεδρίας· « Prius ecclesia, tum sacrario, ac postea sedis principatu. » Quæ quidem simul presbyterum et episcopum spectant. Ecclesia et sacrarium etiam ministrorum sunt. Hancque unam proεδρίαν καὶ D προστασίαν Gregorius tota hac oratione intendit. Adeoque ab ipsius mente aberrant, qui eam de episcopatu interpretantur. In sacerdote requirit primo, ut « Ecclesia » dignus sit, id est ut iis omnibus pastori necessariis dotibus ac virtutibus sit præditus: deinde dignus « Sacrario, » sen, ut Elias exprimit, « instar angeli in corpore mortali: » denique « sedis principatu, » id est ut eos quibus præest, summa et singulari virtute superet. « Ut enim, » inquit Elias, « armentarius, aut pastor, nec ovis, nec bos est, sed sublimioris ac præstantioris nature; eodem modo, qui hominibus præest, quantum ad virtutem et conjunctionem cum Deo, supra hominem esse debet. »

(39) Ἀπειλή. Regg. a, l, m, hu, ἡ ἀπειλή. Antea Colb. m, δι' ἀπειθείας.

(40) Πατρικαῖς. Male ed. Bas. πνευματικαῖς.

(41) Πρὸς ὄλιγον καλούμενον. Reg. l, ἐπιχαλούμενον. Reg. l, προσκαλούμενον. Billius hæc ver-

CXI. Si enim, quod unum in his rebus firmum et validum proferri potest, hoc quispiam concesserit, nos multo inferius sitos esse, quam ut sacerdotio apud Deum fungamur; ac prius oportere ut quispiam Ecclesia dignus sit, ac deinde sacrario; priusque hoc, ac postea sedis principatu: alter fortasse nos inobedientiæ crimine minime liberabit. Graves porro minæ gravesque pœnæ adversus inobedientiam intenduntur; quemadmodum scilicet in alteram quoque partem, hoc est eorum qui nihil refugiant, ac recusant, nec ut Saul ille, sub paternis vasis paulum saltem se occultant⁶⁵, cum ad præfecturam vocantur; verum 63 tanquam ad levem quamdam rem et perfacilem, prompto animo se conferunt, quam ne deponere quidem tutum est, B nec posteriore consilio priori medicinam asserre.

CXII. Ac proinde ipse variis cogitationibus laborabam, quid facto opus esset exquirens, mediusque inter duos timores hærens, quorum alter me deprimebat, alter erigebat. Cumque diu in his dubio et æncipiti animo fuisset, atque in utramque partem meipsum librassem, aut fluminis in modum dubiis ventis hinc atque illuc inclinatus fuisset, tandem vehementiori cessi, meque victum et abstractum tenet inobedientiæ melius. Ac videte, quam recte quamque juste inter utrumque timorem negotium transigam, nimirum ut nec minime oblatam præfecturam appetam, nec oblatam repudiem. Illud enim temerarium hominum est, hoc inobedientium, utrumque autem imperitorum. Atque ipse C inter nimis audaces, et nimis timidos quodammodo

CXIII. Atque, ut dilucidius adhuc hæc distinguam, timori quidem suscipiendæ præfecturæ lex quoque obedientiæ fortasse opem ferre queat, Deo videlicet pro sua benignitate fidem remunerante, eum-

tendo, non animalvertit Græca verba, πρὸς ὄλιγον, ad breve Saulis imperium pertinere. Itaque sic reddenda, « etiamsi ad modici temporis præfecturam postulentur. » Non enim ad tempus quod latuit Saul, sed quod regnavit, alludit Gregorius.

(42) Οὐ μηδὲ μεταθέσθαι ἀσφαλές. Hæc desunt in Colb. 5. At vero non sic intelligenda, ac si tutum non sit prælaturæ onus deponere; non ea est mens Gregorii. Sed Theologus id vult, eos, ne deposita quidem prælatura, in tuto esse. « Una enim, » ait Elias, « medicina est iis, qui ad hujusmodi dignitatem indigne prosiliunt, ab ea abscedere, ac per diuturnam pœnitentiam Deum placare. » De iis etiam loquitur Gregorius, « qui nihil refugiant ac recusant, cum ad præfecturam vocantur, sed prompto animo se conferunt. »

(43) Πνεύμασι. Colb. h, κύμασι.

(44) Διαιτώ. « Arbitrum agam, causam decidam. »

(45) Δεδομένης. Reg. hu, δεδομένης. « Qui minime oblatam non appetierim, et nunc delatam non repudiem præfecturam. » Billius, « appetam, » quasi de episcopatu sermo sit.

(46) Τὴν πίστιν. Desit in Reg. l, « Deo remunerante, » nempe « obedientiam. »

que in perfectum ac numeris omnibus absolutum Antistitem eomponente, qui fiduciam in ipso ac spes suas omnes positas habuerit : at inobedientiæ periculo haud scio quisnam opitulari aut quænam ratio ad fiduciam hortari possit. Verendum enim est, ne de iis qui fidei nostræ commisi sunt, hoc audiamus : *Animas eorum de manibus vestris requiram* ⁴⁷. Et : *Quemadmodum repulistis me, ne populi mei duces et principes essetis, ita et ego repellam vos, ne sim vobis in regem* ⁴⁸. Ac rursus : *Quemadmodum non audivistis vocem meam, sed dedistis targum durum, et inobedientes fuistis : sic erit, cum invocaveritis me, ego autem non respiciam ad orationem vestram nec exaudiam*. Absit ut hæ voces nobis a justo Iudice veniant, cui quamvis misericordiam cantemus, tamen iudicium quoque procul dubio simul canimus ⁴⁹ !

CXIV. At enim rursus ad historiam feror, ac veterum probatissimos quosque considerans, eos omnes, quos divina gratia, vel ad gubernandam plebem, vel ad prophetiæ munus unquam elegit, partim alacri animo vocationi paruisse, partim oblata gratiæ moram injecisse reperio : nec, vel eorum, qui pedem subdixerunt, culpandam timiditatem, vel eorum, qui ad impositum sibi munus obeundum impigre se accinxerunt, reprehendendam alacritatem. Illi quippe ministerii magnitudinem extimuerunt, hi contra vorantis ope confisi paruerunt. Aaron promptus erat, Moses autem repugnabat. Isaias impigre obedivit ; at Jeremias juvenilem ætatem metuebat, nec prophetiæ munus prius subire ausus est, quam et pollicitationem, et

CXV. His rationibus meipsum incanto, ac mihi animus ferri instar paulatim cedit et emollitur : ac tempus rationum socium assumo, et consilium Dei justificationes ⁵⁰, quibus universam meam vitam commisi. Propterea non renuo neque contradico ⁵¹, ut ait Dominus meus, cum non ad præfecturam vocaretur, sed tanquam ovis ad occisionem duceretur ⁵²; verum et procido et sub potenti Dei manu humilior ⁵³, ac pristinæ socordiæ et inobedientiæ, si quid hac in re criminis admisi, veniam peto. Tacui, sed non semper tacebo. Subluxi me aliquantisper, ut ipsam inspicerem, ac mœrori solatium afferrem, sed nunc in Ecclesia plebis ipsum

⁴⁷ Ezech. iii, 18. ⁴⁸ Ose. iv, 6. ⁴⁹ Psal. c, 1. ⁵⁰ 1 Petr. v, 6.

(47) Ὁ θαρρῆϊν διακελευόμενος λόγος. Gab. D « Quænam ratio succurrere, quidve fiduciam et alacritatem afferre possit. »

(48) Τοῦτό γε ἀκούσωμεν. Deest γε in pluribus eoid. qui etiam habent ἀκούωμεν pro ἀκούσωμεν.

(49) Τὰς ψυχὰς. « Animas. » In Ezech. c. iii, 18, juxta LXX legitur : τὸ αἷμα, « sanguinem. » Sed hic semel observandum, sæpissime non tam verba Scripturarum, quam sensum a Gregorio proferri, ut hic apparet.

(50) Ὡ. Coih. m, Comb. et Coisl. 1, 50.

(51) Ἰπρόβάλετο. Reg. γ, πρόβάλλετο. « Prælocut. »

λειον καταρτιζοντας, τὸν αὐτῷ θαρρῆσαντα, καὶ πάτα θεμενον ἐπ' αὐτὸν τὰς ἐλπίδας· τῷ δὲ κινδύνῳ τῆς ἀπειθείας, οὐκ οἶδα τίς ἔσται ὁ βοηθῶν, ἢ τίς ὁ θαρρῆϊν διακελευόμενος λόγος (47). Φόβος γὰρ μὴ τοῦτό γε ἀκούσωμεν (48) περὶ ὧν ἐπιστεύθημεν, ὅτι τὰς ψυχὰς (49) αὐτῶν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ἐκλήτσω· καὶ καθὼς ἀπόσασθέ με τοῦ εἶναι εἰς ἠγουμένους τοῦ λαοῦ μου καὶ ἀρχοντας, οὕτω κἀγὼ ἀπόσωμαι ὑμᾶς τοῦ εἶναι ὑμῖν εἰς βασιλεῖς· καὶ, καθὼς οὐκ ἐσηκούσατε τῆς φωνῆς μου, ἀλλ' ἐδόκατε ῥῶτορ σκληρόν, καὶ ἠπειθήσατε· οὕτως ἔσται, ὅταν ἐπικαλέσησθέ με· ἐγὼ δὲ οὐκ ἐπιβλέψω ἐπὶ τὴν προσευχὴν ὑμῶν, οὐδ' εἰσακούσομαι. Ταύτας μὴ γένοιτο ἐλθεῖν ἡμῖν παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ τὰς φωνάς, ᾧ (50) κἀν τὸν βίον βδῶμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν γε πάντως συνήδωμεν.

PIA' Ἀλλὰ γὰρ πάλιν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν φέρομαι, καὶ τῶν παλαιῶν τοὺς εὐδοκίμωντάτους ἀνασκοπῶν, εὐρίσκω ὅσους πάποτε εἰς ἐπιστάσιαν ἢ προφητείαν ἢ χάρις προῦδάτο (51), τοὺς μὲν ἐξαντας προθύμως τῇ κλήσει (52), τοὺς δὲ ἀναβαλομένους (53) τὸ χάρισμα· καὶ οὐδετέρων (54) μεμπτήν, οὕτε τῶν ὑποχωρησάντων τὴν δεξιάν, οὕτε τῶν ὀρησάντων τὴν προθυμίαν. Οἱ μὲν γὰρ (55) τῆς διακονίας τὸ μέγεθος ἠύλαβήθησαν· οἱ δὲ τῷ καλοῦντι πιστεύσαντες ἠκολούθησαν. Προθύμος ἦν Ἀαρὼν· ἀλλὰ Μωσῆς ἀπεμάχτο· ὑπέκρουεν Ἡσαίας ἐτοίμως· ἀλλ' ἐδοδοῖκε τὸ νέον Ἱερεμίας, καὶ οὐ πρότερον τὴν προφητείαν ἐθάβησεν, ἢ παρὰ Θεοῦ λαβεῖν καὶ ὑπόσχεσιν καὶ δύναμιν τῆς ἡλικίας κρείττονα.

vim ac facultatem ætate præstantiorerum a Deo acc-

PIE' Τούτοις ἐμαυτὸν ἐγὼ κατεπάθω τοῖς λογισμοῖς, καὶ μοι κατὰ μικρὸν εἶκει τε καὶ μαλάσσεται, ὡσπερ σίδηρος, ἢ ψυχὴ· καὶ συνεργῶν λαμβάνω τῶν λογισμῶν τὸν χρόνον, καὶ συμβουλίαν τὰ τοῦ Θεοῦ (56) δικαιώματα, οἷς πᾶσαν τὴν ἐμαυτοῦ ζωὴν κατεπίστευσα. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀπειθῶ, οὐδὲ ἀντιλέγω, φησὶν ὁ ἐμὸς Δεσπότης (57), οὐκ ἐπὶ προστασίαν καλούμενος, ἀλλ' ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἀγόμενος· ἀλλὰ καὶ προσπίπτω καὶ ταπεινούμαι ὑπὸ τὴν κραταίαν τοῦ Θεοῦ (58) χεῖρα, καὶ συγγνώμην αἰτούμαι τῆς πρὶν ἀργίας καὶ ἀπειθείας, εἰ τί μοι τοῦτο ἐγκλήμα· Ἐσωπῆσα μὲν, ἀλλ' οὐκ ἀεὶ σιωπήσομαι. Ὑπεχώρησα μὲν τι μικρὸν, ὅσον ἐμαυτὸν ἐπισκέψασθαι, καὶ

⁵² Psal. cxviii, 24. ⁵³ Isa. l, 5. ⁵⁴ Isa. liii, 7.

(52) Κλήσει. Male ed. Par. κλίσει.

(53) Ἀναβαλομένους. Tres Regg. ἀναβαλλομένους.

(54) Οὐδετέρων. Duo Regg. οὐδ' ἐτέρων.

(55) Οἱ μὲν γὰρ, etc. « Nam illi quidam ministerio magnitudinem pie sunt reveriti, isti autem vocanti confidentes obsecuti sunt. »

(56) Τὰ τοῦ Θεοῦ. In Coisl. 1, τὰ τοιαῦτα.

(57) Φησὶν ὁ ἐμὸς Δεσπότης. « Ait Dominus meus, non ad præfecturam vocatus, sed sicut ovis ad occisionem ductus. » Non ea protulit, sed perfecit, quando ad mortem ductus est Christus.

(58) Τοῦ Θεοῦ. In paucis desideratur.

εἴ λυπηθῶναι παράκλησιν· ἀλλὰ νῦν ὑψοῦν· αὐτὸν ἐν Ἐκκλησίᾳ λαοῦ, καὶ ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων (59) ἀνεῖν ἐδεξάμην. Εἰ ἐκεῖνα κατηγορίας, ταῦτα συγκνώμης ἄξια.

PIQ' Τί δεῖ μακροτέρων ἡμῖν τῶν λόγων; Ἐχετε ἡμᾶς, ὡ ποιμένες καὶ συμποιμένες· Ἐχετε, ὡ ποιμνιον ἱερῶν καὶ Χριστοῦ τοῦ ἀρξιοποιμένος ἄξιον· ἔχετε, ὡ πᾶτερ, εἰς πάντα νενικημένον, καὶ κατὰ τοὺς τοῦ Χριστοῦ (60) νόμους πλέον ἢ τοὺς ἔξωθεν (61) ὑπερῶσιον. Ἐχεις τὴν εὐπειθειαν, ἀπόδος τὴν εὐλογίαν. Λειτουργήσων καὶ σὺ ταῖς εὐχαῖς, ὁδηγήσων τῷ λόγῳ, τῷ πνεύματι στηρίσων (62). Εὐλογία πατρὸς στηρίζει ὀκνος τέκνων· καὶ στηριχθεῖμεν ἐγὼ τε καὶ ὁ πνευματικὸς οἶκος οὗτος (63), ὃν ἤρητιτάμην, ὃν μοι καὶ γενέσθαι κατάπαυσιν εἰς αἰῶνα αἰῶνος εὐχομαι (64), ἀπὸ τῆς ἐντεῦθεν Ἐκκλησίας, ἐπὶ τὴν ἐκείθεν (65) παραπεμφθέντι, καὶ πανήγυριν πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς.

PIZ' Ἡ μὲν δὴ (66) πρεσβεία τοσαύτη, καὶ οὕτως ἐλόγος (67)· ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ποιήσας τὰ ἀμώτερα ἐν, καὶ ἀποδοὺς ἡμᾶς ἀλλήλοις, ὁ καθίζων βασιλεῖς (68) ἐπὶ θρόνων, καὶ ἀπὸ γῆς ἐγείρων πτωχόν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πνίγητα· ὁ ἐκλεξάμενος Δαβιδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀναλαβὼν ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων, ἐλάχιστον ὄντα ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ καὶ νεώτατον· ὁ διδοὺς ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις ἐνδύει πολλῇ πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου τελείωσιν, αὐτὸς κρατῆσειε τῆς χειρὸς (69) ἡμῶν τῆς δεξιᾶς, καὶ ἐν τῇ βουλῇ αὐτοῦ ὁδηγήσειε, καὶ μετὰ δόξης προσλάβοιτο, ποιμαίνων ποιμαίνοντας (70), καὶ ὁδηγῶν ὁδηγοῦντας· ὡς ἂν ποιμαίνομεν τὸ ποιμνιον αὐτοῦ μετ' ἐπιστήμης, ἀλλὰ μὴ ἐν σκεύει ποιμένος ἀπειροῦ, τὸ μὲν ἐν εὐλογίᾳ (71), τὸ δὲ ἐν κατάρᾳ τοῦ πάλας κείμενον· αὐτὸς δοίη (72) δύναμιν καὶ κραταίωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ· καὶ παραστήσειεν αὐτὸς (73) ἑαυτῷ λαμπράν τὴν ποιμνὴν καὶ ἄσπιλον, καὶ τῆς ἄνω μάνδρας ἄξιαν, ἐν τῇ κατοικίᾳ τῶν εὐφρανομένων, ἐν τῇ τῶν ἁγίων λαμπρότητι· ὡς ἂν ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πάντες λέγωμεν δόξαν, ποιμνὴν τε ὁμοῦ καὶ ποιμένες, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν (74)· ὃ πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

⁵⁹ Psal. cvi, 32. ⁶⁰ I Petr. v, 4. ⁶¹ Eccli. iii, 11. ⁶² I Petr. ii, 5. ⁶³ Psal. cxxxi, 14. ⁶⁴ Hebr. xii, 22, 23. ⁶⁵ Rom. xv, 33. ⁶⁶ Ephes. ii, 14. ⁶⁷ I Reg. ii, 8; Psal. cxii, 7. ⁶⁸ Psal. lxxvii, 70. ⁶⁹ I Reg. xvii, 14. ⁷⁰ Psal. lxxvii, 12. ⁷¹ Psal. lxxvii, 24. ⁷² Zach. xi, 15. ⁷³ Psal. lxxvii, 36. ⁷⁴ Ephes. v, 27. ⁷⁵ Psal. lxxvii, 7. ⁷⁶ Psal. cix, 3. ⁷⁷ Psal. cxviii, 9

(59) *Ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων.* « In cathedra seniorum, quorum est, » inquit Combef., « σύνθρονος cum episcopo suo. »
(60) *Τοῦ Χριστοῦ.* Deest τοῦ in plerisque codicibus.

(61) *Τοὺς ἔξωθεν.* « Externas leges. » Observat hic Gabr. Gregorius sic vocare leges civiles, « quæ et ipsæ, ex Romanorum instituto, decernunt filios ex justis nuptiis susceptos in patris esse potestate. »

(62) *Στηρίσων.* Sic Regg. bm, hu, melioris notæ codices, et sex Colb. Nonnulli tamen cum Par. habent *στήριξον.*

(63) *Οἶκος οὗτος.* Nazianzenum presbyterium intelligit Gregorius.

(64) *Εὐχομαι.* Reg. hu, ἀπεύχομαι.

A exaltare, et in cathedra seniorum laudare ⁵⁹, animum induxi. Si illa reprehensionem, hæc certe veniam promerentur.

CXVI. Quid longiori oratione nobis opus est? Habetis nos, o pastores et collegæ: habes nos, o grex sancte, ac Christo principe pastorum ⁶⁰ digue: habes, o Pater, ad omnia victum, magisque secundum Christi leges quam externas, tuæ potestati subiectum. Obedientiam habes; benedictionem redde. Duc tu quoque precibus tuis, præ sermone, fulci spiritu. Benedictio enim Patris firmat domos filiorum ⁶¹. Atque utinam firmemur, tam ego quam spiritualis hæc domus ⁶², quam elegi, quamque mihi requiem ⁶³ in sæculum sæculi ⁶⁴ fieri opto, ab hac Ecclesia ad cœlestem transmissio, atque ad celebrem illam primitivorum frequentiam, qui in cœlis descripti sunt ⁶⁵.

CXVII. Talis quidem deprecatio nostra est, tamque æqua et honesta; Deus autem pacis ⁶⁶, qui fecit utraque unum ⁶⁷, nosque nobis invicem reddidit, qui reges in thronis collocat, et pauperes a terra excitat, atque inopes e stercore erigit ⁶⁸; qui elegit David servum suum, et de gregibus ovium sustulit ⁶⁹, cum inter filios Jesse minimus natu esset ⁷⁰; qui ad Evangelii perfectionem dat verbum evangelizantium virtute multa ⁷¹, ipse dexteram nostram manum tenet, et voluntate sua deducat, et cum gloria suscipiat ⁷², pastores pascens, et ductores ducens; ut ipsius gregem scite pascamus, non autem in vasis imperiti pastoris ⁷³, quorum alterum in benedictione, alterum in maledictione apud veteres positum erat: ipse det virtutem et fortitudinem plebi suæ ⁷⁴, et exhibeat sibi splendidum gregem, et immaculatum ⁷⁵, ac cœlesti caula dignum, in lætantium habitatione ⁷⁶, in sanctorum splendore ⁷⁷: ut in templo ejus omnes dicamus gloriam ⁷⁸, grex simul ac pastores, in Christo Jesu Domino nostro, cui omnis gloria in sæcula sæculorum. Amen

(74) ὃ πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

(65) *Ἐκείθεν.* Sic plerique codd. Ed. ἐκεῖσε.

(66) *Ἡ μὲν δὴ.* Reg. i, Ἡ μὲν οὖν.

(67) *Ἐλόγος.* « Rationi consentanea. »

(68) *Βασιλεῖς.* Tres Regg. δυνάστας. Ruf. vertit: « potentes. »

(69) *Τῆς χειρὸς,* etc. Reg. l et Colb. m, τῆς δεξιᾶς ἡμῶν χειρὸς.

(70) *Ποιμαίνοντας.* Reg. r, τοὺς ποιμαίνοντας, non male.

(71) *Εὐλογία.* Regg. l, t, Colb. m, et Comb. addunt, τοῖς πάλας.

(72) *Δοίη.* Reg. y, in marg. habet, δώσει.

(73) *Αὐτός.* Reg. i, αὐτοῦς.

(74) *Κυρίῳ ἡμῶν.* Reg. i, addit: Μεθ' οὗ πρέπει τῷ Πατρὶ τιμὴ καὶ κράτος ὅρα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας, etc.

66 MONITUM IN ORATIONEM III.

I. De hac oratione Leuvenklaius in epistola nuncupatoria, seu proœmio, ut vocat, in Gregorii opera, hæc habet : « Ratione temporis, si quidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Serro- nio credimus, esse prima debebat oratio, non ea, qua fugam in Pontum prolixè purgat; sed altera cujus inscriptio notat habitam fuisse ad illos, qui ipsum initio acciverant, nec postquam (75) senioris munus ei commissum fuisset, venerant. »

II. Licet ea sit Leuvenklaii mens, nihil tamen necesse est ordinem, quem in monitis 1° et 2° statuimus, immutare. Longe enim aliam esse Nicetæ mentem, in monito priori vidimus. Quod Eliam spectat, fateamur, favel Leuvenklaiio. In eandem etiam sententiam ipse concedit Billius ultimis argumenti verbis in *Apologeticum magnum*. Sed quem iste citat testem, nullus est; nec enim huiusmodi quidquam apud Gregorium presbyterum reperias. Eliam forsàn dicere cum Leuvenklaiio voluit Billius. Verum, quid ex Elia contra Gregorium confici possit? Nimirum Gregorius, ut in monito nostro primo legere est, orationem, quam primam posuimus, « faustum principium » appellat, ἀρχὴν δεξιάν, exhibetque tandem Nazianzenæ plebi « sermones, quorum desiderio tantopere flagrabant. » Quin et in hac ipsa oratione tertia, priorem a se jam antea dictam aperte significat. (76) « Ecquid causæ est, inquit, cur, quod accipere cupiebatis, id jam acceptum negligitis? » Sermones nimirum, de quibus, in oratione prima iisdem omnino verbis. Moxque : (77) « Nec ut novum negotium aggredientibus manum porrexistis. (78) Hoc est, » inquit Basilius paraphrasi explicando, « sive dignitatis ac magisterii, sive ministerii nostri initia cum poneremus. »

III. Clarius adhuc circa medium, jam pronuntiatam a se orationem his verbis declarat Gregorius : (79) « Nihilque propius factum est, quam ut sermonem, quem loco muneris nuptialis offerre constitueram apud me continerem. » Qui sic loquitur, testatur se non continuisse, sed orationem habuisse, quam parum abfuit quin contineret. His adde quæ carmine *De Vita sua*, vers. 345 ad 360, cecinit Gregorius, ordinatione, seu « tyrannide, » ut vocat, adeo percitum et perturbatum animo se fuisse, ut « velut asili spiculo incitatus, mox sine mora parentes, propinquos, sodales, patriam deseruerit; » de sermone habendo; de « festivitate, » de « nuptiis celebrandis, » quemadmodum hic ille loquitur nihil procul dubio cogitans.

IV. Quid quod in ipso Paschate et dictam esse orationem, et eos, qui hic objurgantur, non occurrisse, manu exarati codices passim, ut modo videbimus, affirmant; expressiusque scholium vetus ad oram Regii codicis 2308 confirmat? 67 (80) « Orationem hæc dixit, postquam presbyter factus est. Adhuc enim monachum indutus, Nazianzi primum, cujus episcopus tum pater erat, manuum impositione (presbyter) consecratur. Ille vero in Arianzi pago, unde et ortus erat, solitarie degebat. Rogatus autem a Nazianzenis clericis, ut Paschatis die festum una secum ageret, adit ille quidem, illi vero defuerunt. » Unde præter cætera discimus, necdum ullo presbyteri officio functum Gregorium, nedum ante Paschatis diem, quo primam orationem habuit, publicè docuerit : deinde sermonem hunc ipsum, ex paschalibus diebus uno aliquo die, ἐν τῷ Πάσχα, paulo post alterum, eodem anno, habitum esse. Qui quidem, si prior foret, dictus necessario fuisset, vel in Natali Domini, quo die Nicetas ordinatum Gregorium censet, et quidem merito; vel certe ante Luwinum festum, quo juxta eundem Nicetam, recessit Gregorius, Paschatis die rediturus. Neque tum abesse potuissent, qui eum ad sacerdotii gradum « tyrannicè » promoverant.

V. Duo scholiastæ, unus in codice Colb. 2693, et alter cujus fragmentum exhibet Lambecius ad codicem 97, affirmant Gregorium in Natali Domini diaconum duntaxat ordinatum, in Luminum festo fugisse; ac non nisi Paschatis die, quo certo certius habita est oratio prima « in Pascha et tarditatem » sacerdotem consecratum. Quæ si vera sint, orationem *De Paschate et tarditate*, non modo nulla alia antecessit, sed nec potuit antecedere.

VI. Singularis est doctissimi viri de hac oratione tertia conjectura. « Putei, » inquit Combesisius, « hanc primam a Gregorio habitam orationem, ubi primum rediisset, quam secula sit oratio quadragesima prima (id est oratio nunc prima), utraque in Pascha, paulo latius accepta ea voce, non pro uno Dominicæ resurrectionis die. » Verum hæc conjectura nec cum iis quæ jam dicta sunt, nec cum oratione in « Pascha et tarditatem, » quam ipso die

(75) Senioris. Id est, « presbyteri. » Vox « Senioris » usitata apud recentiores hæreticos.

(76) Πῶς ὁ λαβεῖν ἐποθεῖτε, περιφρονεῖτε λαβόντες;

(77) Οὐδ' ὡς ἀρχομένους ἐχειραγωγῆσατε.

(78) Τοῦτ' ἐστίν, ἀρχὴν ἔχοντος τῆς προστασίας, ἢ λειτουργίας.

(79) Καὶ μικρὸν μὲν ἀνέσχον τὸν λόγον ὃν δωροφορῆσαι διενουόμεν τῷ γάμῳ.

(80) Μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερος λέγει τὸν λόγον. Ἐπὶ γὰρ τὸ μοναδικὸν σχῆμα περιβεβλημένος, χειροτονεῖται ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατέρος πρεσβύτερος πρῶτον ἐν Ναζιανζῷ, ἧς καὶ ἐπίσκοπος ὁ πατὴρ ἐτύχανε. Ὁ δὲ τὴν ἡσυχίαν φιλοσοφῶν ὡρεῖ ἐν κώμῃ λεγομένῃ Ἀριανζῷ, ἀφ' ἧς καὶ ὤρμητο. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα παρεκάλεσαν αὐτὸν οἱ κληρικὸι Ναζιανζοῦ συνεορτάσαι αὐτοῖς. Καὶ ὁ μὲν παρεγένετο, οἱ δὲ ἀπέλειψθησαν.

Paschæ dictam legenti patet, conciliari potest. Singula quippe orationis verba præsentem ipsum Resurrectionis diem, hesternam Dominicæ passionis celebritatemque sapiunt. Præterea vir doctus his movetur verbis Gregorii, « veteri et novo pastori, » ac se nescire proficitur, an hæc in presbyterum simplicem quadrent, an in episcopum, qui jam communibus curis cum patre Ecclesiam Nazianzenam regeret. Levior hæc difficultas, quam ut virum perinde doctum morari debuerit. Quippe qui cum ecclesiasticæ antiquitatis esset peritissimus, apprimè norat nomen « pastoris, » imò « præsulis, prælati, præsidis, antistitis » nomina, non ita, iis maxime temporibus, episcopo fuisse propria, ut secundi ordinis sacerdotibus non convenirent. Ipse Combefisius, in suis ad *Apologeticum magnum* notis, Billium reprehendit frequenter, quod ea episcopis singulariter tribuat, quæ a Gregorio tam sacerdotibus quam episcopis ascribuntur. Nec vero tantum in hac oratione tertia iis utilis verbis Gregorius, quæ Combefisio scrupulum injiciunt, sed et in oratione prima, n. 6 et 7, et in orat. 11, n. 116 et 117, eadem a Gregorio de se ipso dicta reperias. Has autem orationes ante ejus episcopatum scriptas nemo est qui **68** non fateatur. In his non de se duntaxat hæc ait, qui parentis episcopi quasi vicarius et adiutor, verum etiam de cæteris sacerdotibus, quos « æque pastores et compastores » vocat. Denique in hac oratione tertia de Nazianzenis ubique et ad Nazianzenos est sermo, in quibus nunquam Gregorius noster episcopo fuit ordinatus. Juliani etiam Apostatæ persecutionem circa finem non obscure designat, qui tamen imperator pœnas impiæ desertionis ante luerat, quam Gregorius ad episcopatum provelletur.

VII. Si quis inde sequi contendat, non nisi post orationem istam *Apologeticum magnum* politius elaboratum esse, non multum repugnabimus; modo is concedat, eam commode satis post priorem in Pascha, velut orationis ejusdem, ut ait Elias, partem alteram, collocatum. Quin et si temporis, quo *Apologetico* extrema manus admota est, habenda sit ratio, post orationes plerasque, atque etiam fortassis omnes, statuendus videri possit. Quis namque facile sibi persuadent, ex iis orationibus eam unam esse, quam majori cura et limatius expolivit Gregorius. Denique orationis argumentum, tempus et occasio ex titulo et scholio superiori satis agnoscuntur. Expostulatoria primum est oratio, deinde laudatoria, demum hortatoria. Mira Gregorius arte, ingeniose et peramanter conqueritur, laudat, hortatur; veteri, seu longævo parenti, ac sibi novo pastori, Nazianzenorum benevolentiam, suam ipsis exhibendo, conciliat, animisque simul ad virtutem stimulos addit.

ΛΟΓΟΣ Γ'.

A

Πρὸς (80') τοὺς καλέσαντας, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας.

Ἄ Πῶς βραδεῖς ἐπὶ τὸν ἡμέτερον λόγον, ὧ φίλοι καὶ ἀδελφοί, καίτοι γε ταχεῖς εἰς τὸ τυραννῆσαι, καὶ τῆς ἡμέτερας ἀκροπόλεως ἀποσπᾶσαι τῆς (81) ἐρημίας, ἢ ἐγὼ πάντων μάλιστα ἠεσπασάμην, καὶ ὡς συνεργὸν καὶ μητέρα τῆς θείας ἀναβάσεως, καὶ θεοποιῶν, διαφρόντως ἠγάσθην τε καὶ παντὸς τοῦ βίου προεστησάμην (81'); Πῶς δ' λαβεῖν ἐποθεῖτε περιφρονεῖτε λαβόντας, καὶ βελτίους ἐφάνητε ποθεῖν ἀπόντας, ἢ ἀπολαύειν παρόντων, ὡσπερ κρατῆσαι μᾶλλον (82) τῆς ἡμέτερας φιλοσοφίας ἢ θνασθαὶ ταύτης θελήσαντες; Ἡ καλὸν μοι καὶ τοῦτο εἰπεῖν· ἐγενήθημεν ὑμῖν εἰς κληρονομίαν, πρὶν γευσθῆναι, καὶ πείραν δοῦναι· τὸ παραδοξότατον.

philæ nostræ compotes essetis, quam ut ullum ex ea fructum caperetis? Ac mihi sane hoc quoque di-

ORATIO III

Ad eos qui ipsum acciverant, nec occurrerant.

A

I. Quidnam hoc rei est, o amici et fratres, quod tam lente et segniter ad sermonem nostrum acceditis: cum præsertim ad vim afferendam, nosque ab arce nostra extrahendos, hoc est a solitudine (quam ex omnibus rebus maxime complexus eram, ac velut sociam et administram, divinæque ascensionis matrem, ac Deum ex homine effluentem, mirifice suspexeram, totiusque vitæ ducem et moderatricem mihi statueram), ita prompti celeresque fueritis? Ecquid causæ est, cur, quod accipere cupiebatis, id jam acceptum negligitis, quod melioresque visi estis absentis desiderio teneri, quam præsentem B frui, tanquam id vobis propositum fuisset, ut philo-

esse præpositionem μετὰ, vel scribendum παραγενέσθαι, « qui non occuserant cum advenisset. » Basiliius legit: μὴ ἀπαντήσαντας ἐν ἀρχῇ μετὰ τὸν πρεσβύτερον. Plures Regg. et Colb. necnon or. 1, et Pass. addunt: ἐν τῷ Πάσχα. Cæterum lectionem Colb. 1, ut simpliciorē, prætulimus.

(81) Ἀποσπᾶσαι. « Abstrahendos. »

(81') Παντὸς τοῦ βίου προεστησάμην. « Omni vitæ generi anteposueram. » Agitur enim de monastico instituto.

(82) Κρατῆσαι μᾶλλον. « ut meam potius philosophiam expugnaretis, quam, » etc. Id rectius, quandoquidem: « eos victores suos » appellat.

* Al. secunda. quæ autem 3 erat, nunc 4. — Habita anno 362, circa festum Paschæ.

(80') Πρὸς τοὺς καλέσαντας, etc. Sic Colb. 1. In leg. a, ad orationis calcem scribitur: Πρὸς τοὺς καλέσαντας ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πρεσβύτερου, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας ἐν τῷ Πάσχα. Billius vero huic orationi huic præfixit titulum: Πρὸς τοὺς καλέσαντας ἐν τῇ ἀρχῇ, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερον. « Titulum, » inquit Combefisius, « ex Elia Billius supplevit, ni magis corruptum. Quid enim sibi vult, μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερον, ac si de Gregorii ordinatione sermo esset, non de revocatione e solitudine, quo se receperat, innox ut fuerat ordinatus. » Censet ergo vir doctissimus, defendendam

cere licet : *Facti sumus vobis in saturitatem* ¹², antequam gustum ullum nostri specimenque prae-
semus ; quod valde mirandum est.

69 II. Nec vero nos ut hospites collegistis ¹³, aut A nobiscum, ut aliquid, quod majorem commiseratio-
nem praese ferat, dicam, collecti estis, si nulla alia
re, ac certe praeepto divino commoti : nec ut no-
vum negotium aggredientibus manum porrexistis,
nec ut timidis animum addidistis, nec ut vim per-
pessis solatium attulistis : sed infestivam, vereor
dicere, sed dicendum est tamen, nobis festivitatem
reddidistis, praeludiisque minime faustis nos exce-
pistis, ac celebritatem maestitia diluistis, utpote vo-
bis, quod ad cumulandum gaudium maximi momenti
erat, victoribus meis, non enim vere dixerim ama-
toribus carentem. Adeo facile in contemptum ve-
nit, quidquid facile superatur : atque ut coli et
facile contemnitur, qui Deo se humilem ac submissum praebet.

III. Quid vultis ? Judicione ut vobiscum contem- B
dam, an ut vester ipse sim iudex ? sententiam ut
feram, an ut accipiam ? Nam utrumque futurum
spero, ut sive de me iudicium feratur, victor disce-
dam : sive de causa pronuntiem, juste ac merito
vos condemnem. Crimen autem vestrum illud est,
quod nequaquam in amore nobis respondetis ; nec
pro eo quod vobis morem gessimus, nobis vicissim
honorem rependitis ; nec eam nunc animorum ala-
critatem affertis, quae mihi ad bene de vobis in
posterum sperandum pignoris loco sit : idque cum
etiam si ipsa accesserit, vix tamen satis locuples
sponsor esse queat officii in futurum praestandi : quoniam acrior ac ferventior quivis esse solet, cum
aliquid auspicatur. Quin potius alii alia habetis, quae et veteri ei novo pastori praefertis, nec canitiam
honore prosequentes, nec juvenilem aetatem excitantes.

IV. Enimvero in Evangeliiis lauta et magnifica C
caena est ¹⁴, et bonus ac festivus convivator, et amici,
et convivium, ut in filii nuptiis ¹⁵, jucundissimum.
Convocantur illi, nec tamen veniunt : quam rem
ipse acerbè ferens, ut iis quae intermedia sunt, mali
omnis vitandi causa, praetermissis, minus aspere
loquar, aliis hominibus convivium suum implendum
curat ¹⁶. Hoc quidem utinam Deus a vobis avertat :
sed tamen, quomodo id leniter proloquar ? subli-
mius aut insolentius mecum egistis, quam illi qui,
70 cum invitati essent, caenam insultando repudia-
runt, atque invitantem contumelia affecerunt : vos
namque, cum nec extranei, nec ex eorum, qui ad
nuptias invitantur, numero sitis, qui me potius ipsi

B'. Καὶ οὐδὲ ὡς ξένους ἡμᾶς *συνηγάγητε*, ἢ συ-
νήχητε μεθ' ἡμῶν, ἐν' εἰπω τι συμπαθέστερον, ταύ-
την, εἰ μὴ τι ἄλλο, τὴν ἐντολὴν αἰδεσθέντες (82)·
οὐδὲ ὡς ἀρχομένους ἐχειραγωγήσατε, οὐδὲ ὡς δειλοὺς
ἐθαροῦνате, οὐδὲ ὡς βιασθέντας παρεκαλέσατε· ἀλλ'
ἀέροτον ἡμῖν, ὀκνῶ μὲν εἰπεῖν, εἰρήσθω δὲ ὄμμα,
πεποιθήκατε τὴν ἑορτὴν, καὶ προοιμοῖς οὐκ ἀγαθοῖς
ἡμᾶς ἐδεξιώσασθε (83)· καὶ τῇ πανηγύρει κατῆ-
φειαν κατεμίξατε, τὸ μέγιστον εἰς ἠδονὴν οὐκ ἐχούση
τοὺς ἐμοὺς νικητὰς ὑμᾶς, οὐ γὰρ ἐραστὰς εἰπεῖν ἀλη-
θείας. Οὕτως εὐκαταφρόνητον ἅπαν τὸ βραδῶς νικώμε-
νον· καὶ θεραπεύεται μὲν τὸ ὑψηλόν, ἀτιμάζεται δὲ
τὸ θεῶ ταπεινούμενον.

observari solet, qui altos spiritus gerit ; ita contra

B'. Τι βούλεσθε ; Κριθῶ (83) πρὸς ὑμᾶς, ἢ κριτὴς
γένωμαι ; ἐνέγκω ψῆφον, ἢ δέξωμαι ; Καὶ γὰρ νικῆ-
σειν ἐλπίζω, κρινόμενος, καὶ καταψηφιεῖσθαι δικαίως
ἀποφαινόμενος. Τὸ δὲ ἐγκλημα, ὅτι μὴ τοῖς ἴσοις μέ-
τροις (84) ἀμείβεσθε τῆς ἀγάπης ἡμᾶς, μηδὲ τῆς εἰ-
πειθείας τὴν τιμὴν ἀντιδίδοτε, μηδὲ τὸ μέλλον (84)
ἐγγυᾶσθε τῇ νῦν προθυμίᾳ, μόγις καὶ μετὰ ταύτης
πιστευθῆναι δυνάμενον· ἐπειδὴ θερμότερος ἅπας ἀρ-
χόμενος. Ἄλλος δὲ ἄλλο τι προτιμότερον τίθεσθε
καὶ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου ποιόμενος (85), μῆτε
τὴν πολιὴν αἰδοῦμενοι, μῆτε τὴν νεότερα προσκα-
λούμενοι.

C'. Δεῖπνόν ἐστιν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λαμπρόν,
καὶ δεξιὸς ἐστιάτωρ, καὶ φίλοι, καὶ τὸ συμπόσιον
ἠδιστον· υἱοῦ γὰρ γάμος. Καὶ ὁ μὲν συγκαλεῖ (85),
οἱ δὲ οὐ συνέρχονται· ὁ δὲ ἀγανακτεῖ· καὶ παρήμι-
τὰ ἐν μέσῳ διὰ τὸ δύσφημον· ἀλλ' ὁ μέτριον εἰπεῖν
(86), δι' ἄλλων πληροὶ τὸ συμπόσιον. Τοῦτο μὲν οὖν
ἀπευχόμεθα· ὑμεῖς δὲ τοσοῦτον ἐκείνων γεγόνατε
μοι (πῶς εἰπω πρῶως ;) ὑψηλότεροι (87) ἢ θρασύτε-
ροι, ὅσον οἱ μὲν κεκλημένοι τοῦ δεῖπνου κατεξάνι-
στανται, καὶ κατὰ τοῦ κεκλητότος ὑβρίζουσιν· ὑμεῖς
δὲ, οὐ τῶν ἔξωθεν ὄντες, οὐδὲ τῶν κεκλημένων ἐπὶ
τοὺς γάμους, ἀλλ' αὐτοὶ συγκαλέσαντες ἡμᾶς, καὶ
τῇ ἱερᾷ (88) ταύτῃ τραπέζῃ προσθήσαντες, καὶ τῷ
νυμφῶνος τὴν λαμπρότητα παραδείξαντες, εἰπεῖτε

¹² Isa. i, 14. ¹³ Matth. xxv, 35. ¹⁴ Luc. xiv, 16.

¹⁵ Matth. xxii, 2. ¹⁶ *ibid.* 10.

(82) *Αἰδεσθέντες.* « Divinum praeeptum reve-
rili. »

(83) *Ἐδεξιώσασθε.* Gabr. ἐδεξιώσατε.

(83) *Κριθῶ.* « Judicer. »

(84) *Μὴ τοῖς ἴσοις μέτροις.* « Quod non parem
nobis amorem rependitis. Non pari mensura. »

(84) *Μηδὲ τὸ μέλλον,* etc. « Atque de futuro ne
ea nunc quidem alacritate spondetis, quae futuri fi-
dem vel ipsa praesens praestare vix posset. »

(85) *Καὶ τοῦ νέου ποιόμενος.* Hic haeret Combe-
fisius, et ignorare se fateatur, an haec simplici pre-
sbytero conveniat, an potius episcopo, qui jam com-
munibus curis cum patre Ecclesiam Nazianzenam

regeret, postquam Sazimorum episcopus ordinatus
fuerat. « Forsitan Gregorius, » inquit vir doctus,
« relictis Sazimis, in solitudinem se contulit, et qua
a patre et amicis revocatus, sic in frequenti conventu
apud suos coepit verba facere. »

(85) *Καὶ ὁ μὲν συγκαλεῖ.* « Ac ille quidem in-
vitat, ipsi autem non veniunt, ille autem indignatur, » etc.

(86) *Ἄλλ' ὁ μέτριον εἰπεῖν.* Comb. τὸ μέτριον,
« quod dictu mitius est. »

(87) *Ἵψηλότεροι,* etc. « Majori factu et auda-
cia. »

(88) *Τῇ ἱερᾷ.* « Sacrae huic mensae. »

αταλιπόντες ἡμᾶς τοῦτο γὰρ ὕμῶν τὸ γενναϊότα- A
 νον (89) · ὁ μὲν ἐπὶ τὸν ἴδιον ἀγρὸν, ὁ δὲ ἐπὶ τὸ ζευ-
 ρῶν τῶν βοῶν τὸ νεώνητον (90), ὁ δὲ ἐπὶ τὴν γυναῖκα
 τὴν νεόνυμφον, ὁ δὲ ἄλλος ἐπ' ἄλλο τι τῶν μικρῶν
 ἐεσπάρητε καὶ ἀπεπηθήσατε, μικρὰ τοῦ νυμφῶνος
 (91) καὶ τοῦ νυμφίου φροντίσαντες.

ponderis negotiūm prosiliistis, ac dispersi estis, parva
 sius etiam sponsi.

Ε. Διὰ τοῦτο ἀθυμίας ἐνεπλήσθην (92) καὶ ἀπο-
 ρίας· οὐ γὰρ ὁ πέπονθα, σιωπήσομαι· καὶ μικροῦ
 μὲν ἀνέσχον τὸν λόγον, ὃν ἠρωροφῶσαι διενουούμην τῷ
 γάμῳ, τὸ κάλλιστον ὧν εἶχον καὶ τιμωτάτον· μι-
 κροῦ δὲ ὕμῶν ἐπαφῆκα τοῖς ποθομένοις (93), ἐπει-
 δὲ γε ἀπαξ ἐξεβιάσθην (94)· ἅτε δὴ λαμπρᾶς οὕτω
 λαβόμενος ὑποθέσεως, καὶ τοῦ φίλτρου τὴν γλῶσ-
 σιν θήγοντος, ὃ δὴ θερμότατον εἰς κατηγορίαν καὶ
 ἐκπρώτατον, ὅταν γένηται ζῆλος, λύπην ἐκ τῆς
 ὑπερφίας προσλαβῶν (95) ἀπροσδόκητον. Εἰ τις ὕμῶν
 εἴπω πληγῆς ὑπερώφθη, γνωρίζει τὸ πάθος, καὶ
 σπγγώσεται τοῦτο παθοῦσι, καὶ ταύτης ἐγγῦς γενο-
 μένος (96) τῆς ἀπονοίας.

astro percitus se neglectum sensit, is nimirum vim
 ais, atque in hanc amentiam fere prolapsis ignoscet.

Γ. Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν οὐτε νῦν θεμιτόν ἐστιν ὕμῶν
 τι καθέσθαι, μήτ' ἄλλοτε γένοιντο. Καὶ ταῦτα ἴσως
 ἰσπρὸ τὸ μέτριον (97) καθηψάμην, τῆς ἱερᾶς ποί-
 μνης (98), τῶν ἐπαινετῶν Χριστοῦ θρεμμάτων, τῆς
 θείας κληρονομίας, δι' ἣν (99) πλοῦσιος σὺ (1), καὶ
 ἦς πένης. Κάκεινά σοι πρέπειν ἠγοῦμαι τὰ ῥήματα·
 Ἐχονία ἐπέπεσε (2) σοι ἐν τοῖς κρατίστοις· καὶ
 γὰρ ἡ κληρονομία σου κρατίστη σοὶ ἐστι· καὶ οὐ C
 παρῆσω ταῖς ἀριθμουμένας τῶν πόλεων, οὐδὲ τῶν
 κομινῶν τοῖς πλατυτάτοις ἔχειν τι πλεόν ἡμῶν τῶν
 αἰγῶν τῆς ἐλαχίστης φυλῆς ἐν οὐοῖς Ἰσραὴλ, τῶν
 αἰγῶν ἐν χιλιᾶσιν Ἰούδα, τῆς μικρᾶς Βηθλεὲμ
 ἐν πόλεσιν, ἐν ἣ Χριστὸς γεννᾶται, νῦν τε καὶ ἀπ'
 ἄρχης καλῶς καὶ γνωσκόμενος καὶ σεβόμενος· παρ'
 ὧς Πατὴρ ὑφύεται, καὶ Υἱὸς ἰσάζεται, καὶ Πνεῦμα
 ἅγιον συνδοξάζεται· συμφύχοις, τὸ ἐν φρονούσι, μη-
 ἔν τῆς Τριάδος ζημιουμένοις, ἢ ὑπερτιθεῖσιν, ἢ
 ἀπετίμουσιν· ὡς οἱ κακοὶ διαιτηταὶ καὶ μετρηταὶ
 (3) τῆς θεότητος, δι' ὧν ἐν τι πλεόν, ἢ καλῶς ἔχει,
 αμνύουσι, τὸ πᾶν ἐλαττοῦντες καὶ καθυδρίζον-
 τες.

¹⁷ Luc. xiv, 18 sqq. ¹⁸ Psal. xv, 6. ¹⁹ I Reg. ix, 21. ²⁰ Mich. v, 2; Matth. ii, 1 seqq. ²¹ Philip. ii, 2.

(89) Γενναϊότατον. « Summæ ingenuitatis faci- D
 nas. » Dictum ironice, velut fraude potius quam
 simplici animo invitaverint.

(90) Τὸ νεώνητον. Sic melioris notæ codices,
 quinque Regii, Colb. quatuor, etc. Pauciores cum
 Par. τῶν νεωνήτων. « Non ergo, » inquit Sancyg.
 « iam quod se deseruerint, quam quod ad res fluxas
 abierint cupiditatibus suis abstracti, arguit. »

(91) Τοῦ νυμφῶνος. Deest in septem Regg. et
 Pass.

(92) Ἐνεπλήσθην. Reg. 1, Col. 1, m, et Comb.
 ἐπλήσθην.

(93) Τοῖς ποθομένοις. « Quibus præ amore ca-
 ptebam alicui. » Non satis expressit Billius per
 « amicos. »

(94) Ἐξεβιάσθην. Colb. 3. ἐβιάσθην.

PATROL. GR. XXXV.

convocaveritis, ac sacrosanctæ mensæ astrinxeritis
 thalamicque nuptialis splendorem ostenderitis nobis
 subito relictis (hoc enim facinus vestrum est præcla-
 rissimum) : alius ad agrum suum, alius ad par. boum
 recens emptum, alius ad uxorem nuperrime in ma-
 trimonium acceptam ¹⁷, alius ad aliud quodpiam levis
 ratione habita, cum thalami connubialis, tum ip-
 sius etiam sponsi.

V. Propterea mœrore atque animi anxietate im-
 pletus sum ; nec enim quid mihi acciderit, silentio
 tegam ; nihilque proprius factum est, quam ut sermo-
 nem, quem loco muneris nuptialis offerre consti-
 tueram, quoque nec pulchrius nec præstantius quid-
 quam habeo, apud me continerem : nihil rursum
 B propius, quam ut ejusdem aculeum in vos amicos
 meos, quando mihi semel vis allata est, stringerem :
 tam luculentum scilicet orationis argumentum na-
 ctus, ac simul amore linguam acuente, qui quidem
 ad accusandum acerrimus copiosissimusque est,
 cum ob mœrorem ex inopinato contemptu susce-
 ptum in zelotypiam exarserit. Si quis vestrum amoris
 hujus affectus intelligit, ac proinde nobis hoc pas-
 sis,

VI. Verum nec me hoc tempore quidquam aspe-
 rius in vos dicere fas est, nec alias unquam acci-
 dat velim. Atque etiam plus æquo fortasse vos hac
 oratione perstrinximus, vos, inquam, sacrum gre-
 gem, præclaras Christi oves, divinam hæreditatem,
 propter quam copiosus es et locuples, o Pater,
 tametsi alioqui opibus careas. Ac verba illa Scri-
 pturæ tibi convenire arbitror : *Funes ceciderunt*
tibi in præclaris : etenim hæreditas tua præclara est
tibi ¹⁸. Nec vero concedam, ut amplissimæ civitates,
 gregesque latissimi, nobis ulla in re præferantur,
 qui exiguo numero sumus, qui minimæ tribus inter
 filios Israel, qui paucissimi in millibus Juda ¹⁹, qui
 Bethlehem parvæ civitatis, in qua Christus nascitur
 et colitur, recteque, et nunc, et a principio cognoscitur
 et colitur : **71** apud quos Pater extollitur, et Filius
 æqualis prædicatur, et Spiritus sanctus conglorifi-
 catur : qui uno eodemque animo sumus, unum
 idemque sentimus ²¹, nec ullam, vel præponendo, vel
 abscindendo, Trinitatis jacturam facimus : quem-
 admodum malis divinitatis arbitris ac dimensoribus

(95) Προσλαβῶν. Pass. λαβῶν.

(96) Ἐγγύς γενομένοις. « Propius delatis. »

(97) Μέτριον. Quatuor Colb. μέτρον.

(98) Ποίμνης. Subdunt Gab. et Comb. quod etiam
 pluribus uss. confirmatur : ὅσον ἐπὶ τῷ πόθῳ τοῦ
 κοινου πατρός. « Gregem (ad communis patris amo-
 rem quod attinet) laudatas Christi oves. »

(99) Δι' ἣν. Reg. 1, Colb. m, δι' ἣς.

(1) Πλούσιος σὺ, etc. Reg. ii, in marg. τοῦτο
 πρὸς τὸν πατέρα φησί, etc. « His patrem alloquitur. »

(2) Ἐπέπεσε. Regg. quinque, Colb. δύο, Or. 1,
 Pass. ἐπέπεσον. Reg. 1, ἐπέπεσον σοι ἐν τοῖς κρατί-
 στοις σου. Tillem. μοι.

(3) Μετρηταί. Reg. r μερισταί.

usu venit, qui dum unum quoddam, plusquam par sit, attollunt, universum imminuunt, injuriaque afficiunt.

VII. Vos vero si quid mihi gratificari est animus, A vos inquam agricultura mea²², vinea mea²³, viscera mea²⁴, aut communis potius Parentis hujus nostri, a quo per Evangelium in Christo geniti sumus²⁵, nos quidem etiam ipsos colite atque observate; æquum est enim, cum vos omnibus rebus prætulimus: vos testes estis, et qui hoc sive imperium sive ministerium fidei nostræ commiserunt. Et, si ei qui plus amavit, plus debetur²⁶, quam mensura charitatem eam metiar, qua vos mihi charitas mea tantquam ære alieno devinxit? Ino vobismetipsis magis, commissæque imagini, et ei qui commisit, et Christi passionibus, et spei vitæ futuræ honorem habeatis. Id porro assequemini, si eam quidem fidem teneatis, quam accepistis, et in qua educati estis, et cum qua non modo ipsi servari, sed aliis B etiam salutem afferre credimini; quæ quidem vestra laus hujusmodi est, ut non multi eam sibi vindicare possint. At vero pietatem non in multum et sæpe de Deo loquendo, sed ut plurimum tacendo, positam esse judicetis; lingua enim, nisi ratione gubernetur, in lapsum facile homines impellit, semperque minus periculosum esse audire, quam loqui existimetis, ac proinde lubentius de Deo quidpiam discatis, quam doceatis: vosque ita comparetis, ut exactiore harum rerum examinatione dispensatoribus Verbi relicta, sermone minimum, operibus majori ex parte Deum colatis, magisque legis observatione, quam legislatoris laude et prædicatione vestrum erga eum amorem declaretis, nimirum vitia fugientes, virtutem consecrantes, spiritu viventes²⁷, spiritus vestigiis ingredientes, eoque cognitionem attrahentes²⁸, fundamento fidei superstruentes, non lignum, non fenum, non stipulam²⁹, levem materiam facileque consumendam, cum actiones nostræ igne judicabuntur, aut purgabuntur; sed aurum, argentum, lapides pretiosos, res firmas et stabiles.

72 VIII. Hæc velim faciatis, atque hujusmodi nos honoris genere complectamini, sive sermonibus nostris adsitis, sive abesse malitis, sive orationum nostrarum cupiditate ducamini, sive quid aliud hujus rei studio antiquius habeatis: ac filii Dei puri, et sine reprehensione, in medio pravæ ac perversæ

²² I Cor. III, 9. ²³ Isa. V, 1. ²⁴ Philem. 12. ²⁵ I Cor. III, 11, 12.

(4) Χαρίζεσθε. Tres Regg. χαρίζοισθε. Colb. m, D χαρίζεσθαι.

(5) Οὗς... ἐγέννησεν. « A quo... geniti sumus. » Sic profecto vertendum, non vero, ut Billius, « geniti estis; » alioquin « communis parens » non esset.

(6) Αἰδεῖσθε. « Reveremini. »

(7) Ἥλειον. Nonnulli πλέον. Ed. Bas. πλεῖστον.

(8) Ὁφείλεται. Duo Regii, ὀφείλετε.

(9) Ὑποχρέους. « Qua vos obstrictos mea charitate accipi. »

(10) Αἰδεῖσθε. « Honorem habeatis. » Billius, « habebitis. »

(11) Πίστιν. « Fidem. » Billius addit: « minime dubiam, » quæ cum a Græco absint, delevimus.

(12) Ὅστε τι. Sic quatuor Regii, et totidem Colb. Comb. Ὡς ἐστὶ μανθάνειν. Reg. γ, ὥστε τὸ.

(13) Ὀλίγα. Reg. g, ὀλίγω. Sic vertit Comb.

Z'. Ὑμεῖς δὲ, εἴ τι χαρίζεσθε (4) μοι, τὸ ἐμὸν γέωργιον, ἢ ἀμπελος ἢ ἐμή, τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, μᾶλλον δὲ τοῦ κοινοῦ Πατρὸς ἡμῶν, οὗς (5) οὗτος ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησεν, αἰδεῖσθε (6) μὲν καὶ ἡμᾶς· δίκαιον γὰρ, οἱ πάντων ὑμᾶς προετιμήσαμεν· ὑμεῖς μάρτυρες, καὶ οἱ ταύτην ἡμῖν ἐγχειρίσαντες τὴν εἰς ἡγεμονίαν, εἴτε διακονίαν· καὶ εἰ τῷ πλεον (7) ἀγαπήσαντι· πλεονόφειλεται (8), πῶς μετρήσω τὴν ἀγάπην, ἣς ὑποχρέους (9) ὑμᾶς διὰ τῆς ἐμῆς ἑλαδον; αἰδεῖσθε (10) δὲ πλεον ὑμᾶς αὐτοὺς, καὶ τὴν πιστευθεῖσαν εἰκόνα, καὶ τὸν πιστεύσαντα, καὶ τὰ Χριστοῦ πάθη, καὶ ἃ; ἐκείθεν ἐλπίδας, πίστιν (11) μὲν ἔχοντες ἦν παρεῖληφατε, καὶ ἣ συνετράφητε, μεθ' ἧς καὶ σώζεσθε, καὶ σώζειν ἄλλους πιστεύεσθε· οὐ γὰρ πολλῶν, εὖ ἴστε, τὸ ὑμῶν τερον καύχημα. Τὸ δὲ εὐσεβὲς μὴ ἐν τῷ πολλῷ περι Θεοῦ λαλεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ τὰ πλείω σιγῶν εἶναι τιθέμενοι· γλώσσα γὰρ ὀλισθος ἀνθρώποις μὴ λόγῳ κυβερνωμένη· καὶ ἀκινδυνότεραν ἀκοὴν ἀεὶ λόγῳ νομίζοντες, ὥστε (12) τι μανθάνειν ἑδίων, ἢ διδάσκειν περι Θεοῦ· τὴν μὲν ἀκριβεστέραν τούτων ἐξέτασιν τοῖς οἰκονόμοις τοῦ λόγου παραχωροῦντες· αὐτοὶ δὲ λόγῳ μὲν εὐσεβοῦντες ὀλίγα (13), ἔργῳ δὲ πλείονα, καὶ τῇ τηρήσει τῶν νόμων μᾶλλον ἢ τῷ θαυμάζειν τὸν νομοθέτην (14) τὸ περι αὐτὸν (15) φίλτρον ἐπιδεικνύμενοι, φεύγοντες κακίαν, διώκοντες ἀρετὴν, πνεύματι ζῶντες (16), πνεύματι (17) στοιχοῦντες (18), τούτῳ τὴν γνώσιν ἔλαττοντες, ἐποικοδομοῦντες τῷ θεμελίῳ τῆς πίστεως, μὴ ξύλον (19), μηδὲ χόρτον, μηδὲ καλάμην, ὕλην ἀσθενῆ καὶ βραδίως σαπανωμένην, ἥνικα ἀν πυρὶ κρήνηται τὰ ἡμέτερα, ἢ καθάρηται (20)· ἀλλὰ χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, τὰ μένοντα καὶ ἰστάμενα.

H'. Ταῦτα πράσσοιτε, καὶ τούτοις ἡμᾶς (21) δοξάζοιτε εἴτε παρόντες εἴτε ἀπόντες, εἴτε μεταποιούμενοι τῶν ἡμετέρων λόγων, εἴτε ἄλλο (22) τι προτιμότερον ἄγοντες· καὶ γίνοισθε (23) τέκνα Θεοῦ καθαρὰ καὶ ἀμώμητα, ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιδᾶς καὶ διεστραμμένης· καὶ μὴ περιπλέκοιτο ὑμῖν τὰ τῶν κύκλω πε-

²⁶ I Cor. IV, 15. ²⁷ Luc. VII, 43. ²⁸ Rom. XII, 11.

« Paucis sermone pietatem jactantes, majori ex parte opere præferentes. »

(14) Νομοθέτην. Reg. 1, νόμον.

(15) Αὐτόν. Reg. γ, αὐτῶν.

(16) Ζῶντες. Billius in marg. forte ζέοντες, « spiritu ferventes. »

(17) Στοιχοῦντες. « Incedentes, » zeu « ambulantes. » Galat. V, 25.

(18) Τούτῳ. Reg. 2, τούτων.

(19) Ξύλον. Septem Regg., quatuor Colb., Jes. ξύλα. Mox μὴ χόρτον pro μηδὲ χόρτον.

(20) Καθαίρηται. Abest a Reg. 1.

(21) Ἡμᾶς δοξάζοιτε. Duo Colb. ὑμᾶς ἐξάσσοιτε.

(22) Ἄλλο τι. Sic quatuor Regii, etc.

(23) Γίνοισθε. Reg. 2, Colb. III, γένοισθε. Billius ex Elia γινώσκησθε.

ριπατούντων ἀσεβῶν σχοιρία, μηδὲ σειραῖς τῶν οικειῶν (24) ἀμαρτιῶν περισφιγγοῦσθε, μηδὲ ταῖς βωπικαῖς μερίμναις συμπνίγοιτο ὑμῖν ὁ λόγος (25), καὶ ἀκαρποὶ γίνεσθε· ἀλλ' ὀδῶ πορεύεσθε (26) βασιλικῇ, μὴ ἐκκλίνοντες (27) εἰς δεξιὰ, μηδὲ εἰς ἀριστερὰ, καὶ διὰ τῆς στενῆς ὡς πλατείας ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὀηγοῦμενοι· καὶ τὸ ἡμέτερον εὖ ἔξει νῦν τε καὶ εἰς τὴν ἐκείθεν ἐξέτασιν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

*Philipp. II, 15. *Psal. XI, 9. *Prov. V, 22. *Matth. XIII, 22. *Num. XXI, 22. *Matth. VII, 13.

(24) *Οικειῶν*. Reg. I, ἴδιον.

(25) *Ἰμῶν ὁ λόγος*. Reg. I, ὑμῶν ὁ λογισμὸς· Colb. m, ὑμῶν ὁ λογισμὸς.

(26) *Πορεύεσθε*. Reg. u, πορεύεσθε.

(27) *Μὴ ἐκκλίνοντες*. In Reg. u, in marg. γρ. μὴ ἐκκλίνοντες δεξιὰ, μηδὲ ἀριστερὰ. Colb. in sic habet in textu. Reg. I, ἡ ἀριστερὰ.

MONITUM IN ORATIONES IV ET V.

73 I. « Non obscurus est, » ut cum Basilio loquar (28), « oratoris scopus : quippe qui Apostatae impietatem publice, quasi in columna sculptam, infamia notat. Nec designatis tantummodo ab eo sceleribus hunc petit, sed ipsis etiam ferit, quibus ille veluti quibusdam alis ad caelum usque efferrī sibi videbatur, fabulis, historiis dolosisque sophismatibus, praestigis, sacrificiis, fraudibusque daemōnum et oraculis, quae, per summam adversum nos et Christum injuriam, eructabat. Abundans autem et varia illa tota materia cum sit, varium quoque ac multiplex dicendi genus et artificium Pater adhibet. Panegyrico modo, modo judiciali, tum deliberativo dicendi genere procedens, in omnem, quam ars patitur, formam sese vertit, ut varietur oratio. »

II. Geminas « contra Julianum » invectivas primis pueritiae suae temporibus a Gregorio scriptas Caesariensis existimavit ; quod quidem, ut optime observat Billius, respuit orationis gravitas pondusque sententiarum, atque etiam certissime narrata ibidem Apostatae funesta mors et exsequia (29). Ac certe jam Athenis Gregorius anno circiter suae aetatis tricesimo, de Juliano, quem ibi versantem norat, tam male quam vere ominatus, excesserat. Mox illa, ut loquitur (30), grassante « bellua, » eximium « De Sacerdotio » librum elaborabat ; nec ergo potuit has utrasque orationes conscribere, nisi postquam ejuratam religionis impietatisque poenas Apostata luit. Mortuus est scilicet ea nocte, quae anno 363, diem Junii vicesimam sextam cum vicesima septima committebat. Nec ita multo post, adeoque ut videtur, labente anno 363, quod ostendit satis Steleuticæ prioris exordium ac posterioris clausula, Gregorius in Ponti solitudinem tertio secedens, (31) non jam « Augiæ stabulum » una cum Basilio, non « plaustrum » curavit aut « platanum (32) ; » non « lapides quoslibet, » sed « herculeis sublimiorem insignioremque columnam » duplici scopo excidit et ornavit, quam non uni fixam, sed omni mobilem loco ac tempore, et Apostatae sceleribus, et posterorum admonitioni statuere cogitabat. Id namque Gregorius de Orationibus suis consecutus est, ut explosis laudibus, quas in Julianum Eunapius, Libanius, Callistus, cæterique adulatores perverse congesserant, æternam nomini ejus notam inureret. In hujus laboris ac gloriæ societatem aliquam vocare Basiliū, eo cum Baronio (33) veremur minus, quod, animo atque etiam loco tum conjuncti, ambo in iis Orationibus loqui videantur : « hæc tibi, » inquit (34), « Basilius et Gregorius conatus tui adversarii, etc. » Utroque certe sunt dignæ « Orationes, quarum excellentiam, » inquit Baronius (35), « haud satis digne 74 laudare queant clarissimi oratores ; easque prudens quisque dixerit duo fulmina magno cum fragore tonitruī, veritatis luce corusca, in horrendum monstrum valido impetu cœlitus missa. »

III. Facessant igitur, et si quis pudor, latebris sese occultent temerarii scriptores, ne

(28) Οὐκ ἄδηλος ὁ σκοπός. Τὴν τοῦ παραβάτου β τικῶς πρόεσι, κατὰ πᾶν εἶδος τῆς τέχνης στρεφόμεν-
σπιλιτεύων κακίαν, καὶ πολλοῖς αὐτὸν βάλλων τοῖς
ἐχθροῖσιν· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῦ πτε-
ροῖς κατατοξεύων, οἷς ὁ ἐκείνος ἐπήρθη, καὶ μύθοις,
καὶ ιστορίαις, καὶ σοφισμασι δολεροῖς, γοητείαις τε
καὶ θυσίαις, καὶ δαιμόνων ἀπάταις τε καὶ χρησμοῖς,
καὶ ἡμῶν τε καὶ Χριστοῦ ἐξυθρίσας, ἐπτερούσατο.
Μείστως δὲ ὅσης τῆς ὕλης ὑποκειμένης, πολὺς ἐστὶ
ἢ πατρὶ καὶ ὁ τῆς τέχνης σχηματισμὸς. Πῆ μὲν γὰρ
κατηγρηκίως, πῆ δὲ δικανικίως, πῆ δὲ καὶ συμβουλευ-

(29) Vita Greg. et carm. I, v. 241.

(30) Or. v, n. 24; orat. II, n. 87.

(31) Ep. v.

(32) Ep. vi.

(33) Bar. ad annum 363, t. IV, p. 146.

(34) Or. v, n. 40.

(35) Ann. 363, p. 144.

quid acerbius dicam, qui Eunapii, Zozimi, Libanii vestigiis inhærentes, miserum Apostatam non modo maximis laudibus efferunt, verum etiam eam laudationem cum sanctorum Patrum vituperatione ac Christiani nominis injuria, conjungunt. Quis tulerit Petrum Cunnæum (36) asserentem « viros pietate insignes, studio partium obcæcatos et perquam acerbos fuisse; » indeque accidisse, « ut cum de iis, qui olim vivere, principibus judicium fertur, multum nos decipiat veterum quorundam, quos in Ecclesia Dei claros atque illustres fuisse scimus, auctoritas. » Me pudet cætera prosequi quæ in sanctos Patres per calumniam evomit, ac quæ gloriose prædicat de Juliano, quem Constantino longe præstantiorem non veretur asserere, et eo usque progreditur impietatis, imo amentię, ut dicat, « subitise animum suum Juliani venerationem; » viri nimirum cujus execranda omnibus retro sæculis fuit, eritque semper memoria. Clericus (37) eodem ac Cunnæus delirio vexatus, Theologo « acerbiter animi et impotentiam » affingit. Vox Libanio et Zozimo digna, atque iis, qui a catholica religione defecerunt. Iis sanctissimos Ecclesiæ Patres aspernari, et Apostatam laudare concessum est. At unde, quæso, illis de Juliani virtutibus constat? Non aliunde profecto, si vera fateri velint, quam ex ipsius de se Juliani testimonio (38), vel Libanii, Zozimi, Ammiani Marcellini, ethnicorum nempe scriptorum, qui pro suo in religionis Christianæ desertorem amore atque in Christianos odio ac livore, plurima de eo sunt mentiti. Quo jure? qua æquitate, ethnicis scriptoribus sanctissimi ac doctissimi Ecclesiæ Patres posthabentur? An vero graviore ac luculentiore sunt veritatis testes Libanius et Zozimus, gentiles, quam Gregorius noster et Cyrillus Alexandrinus? Hæc serio perpendant illi e nostris, qui inconsiderate de Juliano plura nimium gloriose, nec sat veracunde de SS. Patribus, maxime Gregorio, scripserunt. Legant Apostatæ laudatores, quid scripserit Augustinus (39) adversus Donatistas, qui, oblato huic imperatori supplicii libello, ejus justitiam laudaverant, ne quidem passus S. Doctor vel unius justitiæ laudem Juliano tribui, nec id Christianos decere ratus, acriter objurgat atque exagitat Donatistas. Hæc a nobis nostra in sanctos Patres observantia, et debitum religioni studium elicit.

IV. Posthabito igitur adulatorio ethnicorum de Apostata testimonio, vera esse quæ de ipso scripsere sancti Patres, atque inprimis Theologus, agnoscamus. Hæc firma, hæc inconcussa manent; et jam cum clarissimo « Annalium ecclesiasticorum » parente (40) mirari subit, quam graphice sub adumbrata hominis apostatæ forma, ipsius Juliani singula quæque lineamenta Scriptor sacer expresserit hisce verbis: « Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, annuit oculis, terit pede, digito loquitur, pravo corde machinatur malum, et omni tempore jurgia seminat. Huic extemplo veniet perditio sua, et subito conteretur, nec habebit ultra medicinam ».

V. In prima Steleutica, « hominis, » ut ipse ait Gregorius, seu Juliani « improbitas ac perversitas abunde ostenditur, tam per ea quæ adversus Catholicos 75 perpetravit, quam per ea quæ facere parabat. » In altera autem Invectiva, seu oratione quinta (41), quæ est pars altera et appendix hujus operis, alium sibi orator scopum proponit, eumque, « tum apud Deum sanctiorem, tum auditoribus jucundior, atque adeo posteris utilior; nimirum ut ad ea quæ superius dicta sunt, justas Dei lanceas adjungat, easque pœnas quibus improbitas compensatur et exercetur » describat. Is est scopus alterius invectivæ, in qua Juliani mortem prosequitur. Duo igitur nobis expendenda supersunt. Primum quidem, de Orationibus, an scriptæ tantum, an dictæ quoque fuerint: alterum de Constantii laudibus, quæ non paucorum animos offenderunt olim, hodieque etiam offendunt.

VI. Has Orationes factas scriptasque, ut coram populo declamarentur, exordium prioris, aliaque passim verba videntur demonstrare; at re ipsa pronuntiatas non fuisse, ex ipso Gregorio credere cogimur: quippe qui, divisit « a Patre » discissisque monachis, sermonem se abjecisse, neminique concessisse, iterum atque iterum profitetur (42). Illa autem divisio perseverabat, et de Nazianzenæ Ecclesiæ schismate dolor, qui (43) « veluti nubes aliqua cor Gregorii subiens sermonis radios obtegebat, » cum Invectivas scriberet. Quod quidem manifestum est his verbis Gregorii, quibus non alios quam monachos fidei zelo ferventiores, et a Gregorio patre idcirco dissidentes notat (44). « Atque utinam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungat, qui cum prius cantionem haudquaquam adulterinam et ignobilem (atque ideo non Arianam) Deo accineret, ac dextro quondam ordine (quò statuebantur honoris causa monachi) dignus haberetur, atque etiam, ut confido, brevi habebitur, haud scio qua re commotus, repente cantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine se collocat; ac ne ob communem quidem lætitiâ adduci potest, ut nobiscum jungatur, » etc. Hæc nullatenus Arianis, sed monachis optime conveniunt, uti permulta alia. Istorum « se retineri fide, » ne zelum in eos exercent, eosdem, « ut membra sua fovere se adhuc atque complecti, » ait Theologus (45). Itane de Arianis locutus fuisset? De monachis igitur a patre Gregorio dissidentibus hæc sunt intelligenda; dissi-

³⁶ Prov. vi, 12-15.

(36) Petr. Cimæus, Præf. in *Juliani Cæsares*.
 (37) Clericus Bibl. univ. t. XVIII, ann. 1690, art. 1, p. 34.
 (38) Præf. edit. Oper. Juliani ann. 1630.
 (39) Aug. contr. Epist. Parmen. lib. 1, c. 12, n. 49, p. 23, t. IX.

(40) Bar. ad an. 363, t. IV, p. 144.
 (41) Or. v, n. 1.
 (42) Or. vi, n. 3.
 (43) Ib. n. 2.
 (44) Or. iv, n. 10.
 (45) Ib.

dium autem istud tantam Theologo molestiam attulit, ut, quandiu perseveraverit, sermonem omnem abjecerit, ac nemini concesserit. Inde sequitur geminas « contra Julianum » Invektivas quas scripsit Gregorius quo tempore monachi Nazianzeni ab episcopo suo dissidebant, scriptas tantummodo, non autem coram frequenti populo habitas.

VII. Jam vero quod ad Constantii laudes attinet, Gregorii de eo præconiis plures olim, ut jam dictum, offensi sunt, atque etiam hodie offenduntur; eoque progressi sunt complures, teste Baronio (46), « ut Gregorium inverecunde atque admodum temere in crimen vocarent proditiæ veritatis. » Iniquiorem certe Catholicis, et Arianæ hæreseos defensoribus faciliorem se præbuit Constantius, quam ut excusari, nedum absolvi possit; excusari tamen et defendi potest Gregorius, qui eum laudavit. Primo quidem observandum est, non tanto apud veteres odio flagrasse Constantium, quanto apud nos flagrat. Hodie namque Constantii nomen vix ac ne vix quidem aliud sonat, præter Christi ac veritatis hostem, Ecclesiæ persecutorem, 76 ac pene Antichristum. Indulgentiores fuere veteres, qui nonnullas hujus imperatoris egregias dotes, ac præclara quædam facinora conspicientes, mitiorem de eo sententiam tulerunt, atque etiam laudibus ornarunt. Cujus rei ut unum e multis, gravissimum testem proferam. Ambrosius de eo sic honorifice loquitur scribens Valentiniano (47). « Constantius Augustæ memoriæ nondum sacris initiatus mysteriis, contemnari se putavit, si aram illam videret; jussit auferri; non jussit reponi. » Id quidem Romæ accidit, cum Constantius ascendens Capitolium, aram Victoriæ inde tolli præcepit.

VIII. Præconia Gregorii de Constantio in iis occurrunt Orationibus, quas contra Julianum ejus successorem scripsit. Quis porro adeo severum ac rigidum oratoris censorem se exhibebit, ut nihil ei concedendum putet, si comparans cum Juliano Constantium, illum deprimat, hunc extollat? Hac igitur ratione, licuit Gregorio comparatione Juliani laudare Constantium, et in laudando excusationem mereri potest, si nimius fuerit. Comparatione pessimi interdum laudari malum usu venit.

IX. Commendari etiam potuit Constantius, citra adulationem et mendacium, ex pietate, seu ex cultu erga religionem exhibito. Luculentissima certe testimonia sunt illius in Christianam religionem cultus, promulgatæ a Constantio ea de causa leges, et sancitæ adversus idololatrias, supersticiosos, incantatores, magosque edicta; quibus patri suo Constantino, aliisque compluribus orthodoxæ fidei principibus minime impar videri possit. Si in crimen vocatur Gregorius, eo quod laudavit Constantium, vocandus etiam erit S. Hilarius Pictaviensis; ille ipse præsul, quo non alter ferventior catholicæ fidei defensor contra Arianos. Laudat namque Hilarius (48) Constantium, « a singulari et admirabili sapientia, a beata et religiosa voluntate. » — « Vere te, Domine Constanti imperator, » inquit, « admiror fidem tantum secundum ea quæ scripta sunt desiderantem; et merito plane ad illa ipsa Unigeniti Dei eloquia festinans, ut imperatoris sollicitudinis capax pectus etiam divinorum eloquiorum conscientia plenum sit. » Si laudasse Constantium crimen est, magnus Athanasius in crimen vocabitur, invictus ille orthodoxæ fidei propugnator, in quo annis pluribus catholica fides inclinata recumbere visa est: quippe qui « humanum et pium imperatorem » appellat Constantium. « Illi, » inquit, de Arianis episcopis loquens (49), « præter mentem Constantii imperatoris humani et pii pro libidine quæ volunt promulgant, » etc. Cujusmodi plurima alia in Apologiis Athanasii reperias (50); quanquam ab eo, ut ab Hilario, patronus impietatis, hæreseos imperator et Antichristus non semel audierit. Hinc colligere est, quam vere Gregorius hæc de infelici principe scripserit (51). « Qui quidem (Constantius), si quid molestiæ nobis exhibuit, non nostri contemptu id fecit, nec ut nos contumelia afficeret, nec ut aliis quibusdam potius quam nobis indulgeret; sed ut omnes in unum coiremus. animorumque consensione conjungeremur, nec perschismata inter nos dirempti atque dissecti essemus. » Et in Steleutica secunda (52): « Nam etsi a recta fide non nihil declinare visus est, hoc tamen crimen importunitati procerum fideique parvitati tribuendum est, » etc.

77 X. Deceptus nimirum, tametsi, teste Hilario (53), cupidissimus audiendæ veritatis, bonus princeps Catholicos nesciens urgebat, atque in eos sævire compellebatur. Quia ii non erant, qui, prodita veritate atque conscientia, falsam pacem emerent. Eoque credibilis istud evadit, quod Theodoretus scribit (54): « Etsi Constantius deceptus ab iis, quibus se regendum permiserat, consubstantialis vocabulum non admisit, sensum tamen ejus sincere confessus est. » Quæ profecto, si vera sunt, minuenda est Constantii culpa, quam absolvi penitus non possit.

XI. Hunc tamen videtur absolvere Gregorius, atque etiam in cælis collocare. Sed error ignoscendus, cum ignorans facti Constantium putaverit pœnitentem; quippe quem audiverat morientem doluisse, quod novis studisset dogmatibus. Pro certo habebat Gregorius, cum invektivas scriberet (55), « Constantium pio fine vitam clausisse. Quod si vere, prout ipse putavit, inquit Baronius (56), accidisse contigerit; haud abhorret a fide, quod relatione multorum fuerat diffamatum de auditio cælestis cantu, cum gaudium fiat in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente. »

(46) Bar. ad ann. 361, t. III, p. 838.

(47) Epist. xviii, n. 32.

(48) Lib. I, ad Const. n. 2, pag. 1219; lib. II, a. 8.

(49) Hist. Arian. n. 45.

(50) Ibid. n. 74 et 75.

(51) Or. iv, n. 57.

(52) Or. v, n. 17.

(53) Lib. II ad Const. n. 1 et 2.

(54) Hist. l. III, c. 1, p. 126.

(55) Or. v, n. 18.

(56) Bar., ad ann. 361, § 31.

XII. Mirum nemini profecto videri debet, si Gregorius, quo tempore Invectivas scripsit, minus noverit quæcunque Constantius in gratiam Arianorum, contra catholicam fidem ejusque defensores gesserat. In tenerrima adhuc ætate erat, cum Constantius imperium est adeptus, atque toto ejus imperii tempore, laicus et a mundi hujusce rebus propemodum alienus, studiisque litterarum deditus, aut etiam in eremo, et in domo paterna, non secus atque in solitudine, abditus vixit. Quin forte ignoravit ab Euzoio Constantium in extremis baptisma suscepisse, et demum credidit imperatorem jam jam moriturum pœnituisse quod novis dogmatibus studisset. Id vero credidisse Gregorium necesse est, qui pro certo habuit, ut scribit Baronius, « pio sine vitam clausisse Constantium. » Verum posteaquam is illi notior fuit imperator, aliter de eo sensit et scripsit. Quod quidem constat ex Oratione xxv, ubi de Constantio hæc habet. (57) « Rursus malum imperium, et rursus malum reviviscit. . . gravesque lupi, alii aliunde nos intercipientes, Ecclesiam discernunt. Armantur sacerdotes adversus sacerdotes, plebs adversus plebem furibundo impetu fertur. Imperator ipse impietati auctoritatem præbet, atque adversus orthodoxam doctrinam leges instituit; itque præterea, qui nec in virorum, nec in mulierum numero censendi sunt, quorum magna apud eum erat potentia. Quis vero temporis illius mala pro dignitate deplorare queat? Exsilia, bonorum proscriptiones, » et cætera quibus gravissimam illorum temporum tempestatem, miserandumque Ecclesiæ statum, imperante Constantio, perfecte exprimit. Hic « malum » vocat « imperium, » quod olim rerum ignarus « justum » appellaverat. Exsilia, proscriptiones bonorum, ipsunque « imperatorem, qui impietati auctoritatem » præbuerit, sic insectatur, ut laudes, quibus ante Constantium cumulaverat Gregorius, postmodum recantasse merito videri possit.

(57) Or. xxv, n. 9.

ORATIO IV^a.

A

ΛΟΓΟΣ Δ'.

78 Adversus Julianum imperatorem prior Invectiva.

Κατὰ Ἰουλιανοῦ (58) Βασιλέως (59) Σηλιτευτικὸς (60) πρῶτος.

γ. Audite hæc, omnes gentes, auribus percipite omnes qui habitatis orbem⁵⁷. Omnes enim, quasi ex edita quadam et mediterranea specula, magno ac sublimi præconio appello. Audite, populi, tribus, linguæ⁵⁸, homines omnes, cujusvis generis et ætatis, tam qui nunc estis, quam qui postea eritis; atque quo latius præconium pateat, omnis cælorum virtus, omnes angeli, quorum opera tyrannus extinctus ac deletus est, non Seon ille rex Amorrhæorum, neque Og, rex Basan⁵⁹, exigui principes, atque Israël, hoc est, parvam orbis partem, vexantes; verum draco ille⁶⁰, apostata ille, magna illa mens, Assyrius ille, ille communis omnium inimicus atque hostis⁶¹, qui et multum furorem, multasque minas in terra profudit, et multam iniquitatem in excelsum locutus ac molitus est⁶².

Α' Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωπίσασθε πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην· καλῶ γὰρ ἅπαντας, ὡσπερ ἐξ ἀπόπτου τινὸς καὶ μεσαιτάτης περιωπῆς (61), μεγάλῳ καὶ ὑψηλῶ τῷ (62) κηρύγματι· ἀκούσατε, λαοί, φύλαί, γλώσσαι, πᾶν γένος ἀνθρώπων (63), καὶ ἡλικία πᾶσα, ὅσοι τε νῦν ἐστε, καὶ ὅσοι γενήσεσθε· καὶ ἐν ἧ μοι μεῖζον τὸ κήρυγμα, πᾶσα δύναμις τῶν οὐρανῶν, πάντες ἄγγελοι, οἳς ἔργον ἡ τοῦ τυράννου κατάλυσις, οὐ τὸν Σηῶν (64) καθελούσι τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀμορραίων, οὐδὲ τὸν Ὀγ βασιλεῖα τῆς Βασάν, μικροῦς δὲ νάστας, καὶ μικρὸν (65) μέρος τῆς οἰκουμένης κακοῦντας τὸν Ἰσραὴλ· ἀλλὰ τὸν δράκοντα, τὸν ἀποστάτην, τὸν νοῦν τὸν μέγαν, τὸν Ἀσσύριον (66), τὸν κοινὸν ἀπάντων ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, τὸν πολλὰ μὲν ἐπὶ γῆς μανέντα καὶ ἀπειλήσαντα, πολλὴν δὲ ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλήσαντά τε καὶ μελετήσαντα.

II. Audi cælum, et auribus percipe, terra⁶³. Jam enim mihi tempus est, ut iisdem verbis utar, qui-

Β' Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωπίσου, γῆ· καίρις γάρ μοι τὰ αὐτὰ τῷ μεγαλοφωνοτάτῳ τῶν προφητῶν

⁵⁷ Psal. xlviii, 1. ⁵⁸ Dan. v, 19. ⁵⁹ Num. xxi, 26, 33. ⁶⁰ Ezéch. xxix, 3. ⁶¹ Isa. xxxvii, 36 seq.

⁶² Psal. lxxii, 8. ⁶³ Isa. i, 2.

α Al. tertia, quæ autem 4 erat, nunc 5. — Scripta C circa finem anni 363 vel initium ann. 364.

(58) Κατὰ Ἰουλιανοῦ. Regg. b. hu, Oxon. Pass., etc., κατὰ Ἑλλήνων καὶ κατὰ Ἰουλιανοῦ. Id quidem recte; nam Greg. non tantum Julianum, sed etiam gentilium superstitiones exagitat. Colb. 6. κατὰ Ἰουλιανοῦ καὶ κατὰ Ἑλλήνων. Soerates Hist. iii, c. 23, vocat λόγον πρὸς Ἑλλήνας, id est, « contra Gentiles. »

(59) Βασιλέως. Deest in pluribus Regg. et Colb.

(60) Σηλιτευτικὸς. Vox in nonnullis præmissa, in aliis postposita. Λόγος subauditur; sed a plerisque exprimitur. Reddi potest: « Sermo in columna inscriptus. » Id est, « Oratio infamatrix, seu invectiva, in qua, velut in cippo, flagitia alicujus inscripta omnium oculis exponuntur. »

(61) Περιωπῆς. Reg. l, περιοπῆς.

(62) Τῷ. Deest in duob. Regg. et Or. 1.

(63) Πᾶν γένος, etc. « Omne genus hominum et ætatis omnium. »

(64) Οὐ τὸν Σηῶν, etc. « Qui non Sebon sustulerint, » etc.

(65) Καὶ μικρὸν... Ἰσραὴλ. « Exiguam... Israellem devexantes, sustulerint, sed, » etc.

(66) Τὸν Ἀσσύριον. Reg. hu, tres Colb. τῶν Ἀσσυρίων. Alludit ad hæc Isaia: verba c. x, 12, juxta LXX, Ἐπισκέψομαι, vel, ut in aliis libris legitur: Ἐπάξει ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων. « Visitabo, vel, inducet super sensum magnum, super principem Assyriorum. »

ἵσταται συμφεζασθαι. Πλὴν ὅσον ὁ (67) μὲν ἐπὶ τῷ Ἰσραὴλ ἀθετήσαντι ταῦτα καλεῖ καὶ μαρτύρεται· ἐγὼ δὲ ἐπὶ τυράνῳ, καὶ ἀθετήσαντι καὶ πεσόντι πῶμα τῆς ἀσεβείας ἄξιον.

Γ' Ἄκουε, καὶ ἡ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίου ψυχὴ, εἰ τις αἰσθησις (68), ὄσαι τε (69) πρὸ αὐτοῦ βασιλέων φιλόχριστοι· τοῦ δὲ (70) καὶ πάντων μάλιστα, ὅσῳ τῇ Χριστοῦ κληρονομίᾳ συναυξηθεὶς, καὶ αὐξήσας ταύτην εἰς δύναμιν, καὶ χρόνῳ βεβαιωσάμενος, ὥστε καὶ πάντων διὰ τοῦτο γενέσθαι τῶν πῶποτε βασιλέων ὀνομαστότατος, (ὡ τῆς ἐπιρρείας (71)!) ἀργόημα ἠγγόνησε σφόδρα τῆς οικείας εὐσεβείας ἀνάξιον· ἔλαθεν ἐπιτρέφων Χριστιανοῖς τὸν Χριστοῦ πολέμιον, καὶ τοῦτο μόνον τῶν ἀπάντων οὐ καλῶς ἐπιλανθροπεύσατο, καὶ ὄσαι καὶ βασιλεύσαι (72) τὴν κακῶς καὶ σωθέντα καὶ βασιλεύσαντα· καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα ἀν ἡσθεῖν, ὥσπερ τῇ καταλύσει τῆς ἀσεβείας, καὶ τοῖς Χριστιανῶν πράγμασιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπανελθούσιν, οὕτω δὴ καὶ τῷ λόγῳ. Λόγον γὰρ ἀναθήσω τῷ Θεῷ χαριστήριον, πάσης ἀλόγου θυσίας ἱερώτερον τε καὶ καθαρώτερον, οὐ κατὰ τοὺς ἐναγεῖς ἐκείνου λόγους καὶ λήρους, καὶ τὰς ἐναγεστέρας θυσίας, ὧν ἡ περιουσία (73) καὶ τὸ δυνατὸν ἀσεβείας ἦν δύναμις, καὶ ἄσοφος, ἐν' οὕτως ἰσχυρῶς, σοφία· ἐπεὶ καὶ (74) πᾶσα ἡ τοῦ αἰῶνος τοῦτου δύναμις τε καὶ παίδευσις ἐν σκοτεινῇ διαπορευομένη, καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς πόρρω πίπτουσα· ἐκίνη μὲν δὴ τοιαύτη καὶ παρὰ τοιούτοις, καὶ τοιαύτας ἔχουσα τὰς ἐπικαρπίας, ὥσει χόρτος ταχὺ ἀποξηρανομένη, καὶ ὥσει λάχνα χλόης ταχὺ ἀποπίπτουσα, καὶ συναπιούσα τοῖς πατράσιν ἀπολλυμένοις μετ' ἡχοῦ, καὶ περιφανεστέροις τὴν πῶσιν ἢ τὴν ἀτέθειαν.

decidens ⁴⁵, ac simul cum parentibus suis abscedens, cum sonitu pereuntibus ⁴⁶, atque ob ruinam clarioribus quam ob impietatem.

Δ' Ἐμοὶ δὲ θύοντι θυσίαν ἀνέσεως σήμερον, καὶ τὴν ἀναίμακτον τῶν λόγων τιμὴν (75) ἀνάπτοντι, τίς ἕταρον περιστήσει (76) τῇ χάριτι παρισσούμενον; ἢ τίς συντήξει γλῶσσα τσοῦτον, ὅπως καὶ βούλομαι; Τίς ἀκοῆ τῷ λόγῳ συμπροθυμηθήσεται (77); καὶ γὰρ οὐ τῷ Λόγῳ μόνον ἢ διὰ λόγου (78) χάρις ἐλεεινότητῃ μετὰ τῶν ἄλλων ὧν ὀνομάζεται, καὶ ταύτη γίροντι τῇ προσηγορίᾳ διαφερόντως καὶ τῇ δυνάμει τῆς κλέσεως· ἀλλὰ κάκεῖνῳ πρέπουσα δίκη, λόγῳ

⁴⁵ Psal. lxxxix, 5. ⁴⁶ Psal. xxxvi, 2. ⁴⁷ Psal. ix, 7. ⁴⁸ Psal. xlix, 23.

(67) Ὅσον ὁ. Ita quatuor Regg., tres Colb. et edit. D lor!) Aldi Man. Deest ὁ in Par.

(68) Εἰ τις αἰσθησις. « Si quid defuncti sentiant. » Sic Isocrates iisdem verbis, sed paulo finis: Εἰ τις ἔστιν αἰσθησις τοῖς τετελευτηκόσι περὶ τῶν ἐνθάδε γιγνομένων. « Si quid eorum quæ hic sunt defuncti sentiant. » Or. funebri in laudem Evagoræ.

(69) Ὅσαι τε. Combef. ὄσαι τε.

(70) Τοῦ δέ, etc. Combef. τοῦ δέ γε. « Illius enim vero maxime omnium, quanto una cum Christi hereditate adauctus, eaque pro viribus adaucta, ac temporis diuturnitate confirmata. »

(71) Ὁ τῆς ἐπιρρείας! Bill. « o noxam! » Edit. Bas. « prob do-

bus Isaias vocis sublimitate prophetas omnes antecellens. Hoc unum interest, quod ille ob Israelem, qui Dei legem rejecerat, ea vocat atque contestatur: ego autem ob tyrannum, qui et eam rejecit, et misere, ut ipsius impietas merebatur, occidit.

III. Audi hæc etiam Constantii magni anima, si quis mortuis sensus est, omnesque eorum, qui imperium ante ipsum tenuerunt, πρὸς Χριστικῆς ἀμαντες animæ: verum ille πρὸς cæteris, qui cum simul cum Christi hereditate crevisset, eamque pro viribus auxisset, temporisque diuturnitate confirmasset, adeo ut eo nomine omnes, qui unquam imperio potiti fuerant, splendore gloriaque superasset (o injuriam ac nefas!), ignoratione lapsus est, ipsius pietate admodum indigna: Christianis Christi ⁷⁹ hostem insciens aluit, in eoque uno haud recte humanitate ac benignitate usus est, quod eum et servavit et ad imperium evexit, qui male ac funeste et servatus est et imperium administravit. Atque hac potissimum de causa eum crederim, ut ex impietatis oppressione rerumque Christianarum ad pristinum splendorem reditu, sic etiam ex hac oratione maximam voluptatem capiturum. Sermonem enim Deo in grati animi significationem dicabo, omni rationis experte victima puriore et sanctiore, non juxta nefarias illius orationes ac nugas, magisque nefaria sacrificia, quorum præstantia et potentia impietatis potentia erat, et insipientis, ut sic loquar, sapientia; siquidem omnis hujus sæculi potentia et eruditio in tenebris ambulat ⁴⁵, atque a veritatis luce procul excidit. Atque illa quidem talis est et apud tales, taliaque operæ pretia habet, quasi fenum velociter arescens, et quemadmodum olera herbarum cito cum sonitu pereuntibus ⁴⁶, atque ob ruinam clarior-

IV. Mihi autem hodierno die sacrificium laudis sacrificanti ⁴⁷, atque incruentum sermonum honorem Deo consecranti, quis ejusmodi theatrum exhibebit, quod accepti beneficii magnitudinem adæquet? aut quæ lingua, pro eo ac cupio, simul insonabit? Quæ auris parem sermoni alacritatem allatura est? Neque enim diutaxat Verbo, ea grati animi significatio, quæ per verba rependitur, aptissima et congruentissima est, utpote præter alia vocabula,

(72) Βασιλεύσαι. Schol. Βασιλεύσαι ποιῆσαι, Recte quidem ad Gregorii mentem et ad Scripturæ sensum. I Reg. viii, 22.

(73) Ὁρ ἡ περιουσία. « Quorum copia et vis, impietatis vis erat. »

(74) Ἐπεὶ καὶ. « Siquidem. » Bill. « velut etiam. »

(75) Λόγων τιμὴν. « Sermonum holocaustum. »

(76) Περιστήσει. Schol. κύκλω στήσει, « auditorum coronam exhibebit. » Reg. bm, Colb. 3, παραστήσει.

(77) Συμπροθυμηθήσεται. Regg. a, b, Or. 1, συμπροθυμηθήσεται.

(78) Ἡ διὰ λόγου. Reg. bm. ἡ λόγου, Bill. ex Card. ἡ τοῦ λόγου.

quibus appellatur, hoc quoque nomine, ac nominis A vi et facultate singulariter gaudenti : verum etiam p̄ona hæc illi pulchre convenit, ut pro eo scelere, quod in sermones admisit, sermone crucietur. Nam cum illi omnium ratione præditorum communes sint, eos tamen ipse tanquam sibi peculiare Christianis invidabat, stolidissime sane de sermonibus facundissimus.

V. Primum quia subdole ac improbe nomen ad opinionem traduxit, quasi sermo Græcus, non linguæ, sed religionis sit : atque ob eam causam, velut alieni boni fures, a sermonibus nos abegit : perinde ac si nos quoque artibus illis, quæ apud 80 Græcos inventæ sunt, uti prohibuisset, idque sua interesse, propter vocis homonymiam, judicasset. Tum, quia nobis obscurum esse putavit, id se minime eo consilio facere, ut insigne quoddam et primarium bonum nobis eriperet, quippe qui hos sermones majorem etiam in modum aspernemur : verum quia impietatis confutationes extimescebat, velut in dictionis elegantia verborumque lenocinio robur habentes, ac non potius in veritatis cognitione atque argumentis, a quibus minus compesci ac reprimi possumus, quam inhiberi, ne Deum confiteamur, cum linguam habeamus ; quandoquidem una cum aliis rebus sermonem etiam immolamus, quemadmodum et corpora, quoties res ita nata fuerit, ut his quoque pro veritatis defensione dimicare necesse sit. Quare, qui hoc edixit, Attice quidem et eleganter loqui prohibuit : at, ne vera loqueremur, suam prodidit, nec confutationes effugit : imo vero VI. Neque enim hominis erat, vel religionis suæ C causæ, vel ipsis etiam sermonibus confidentis, sermones nostros comprimere : perinde ac si quis athletarum omnium fortissimus sibi videatur, ac publico præconio omnibus præferri postulet, qui edixerit, ne fortium ac strenuorum virorum ullus certamen ineat, atque in arenam descendat, vel qui membrum aliquod amputarit, id quod timiditatis potius, quam fortitudinis argumentum est. Coronæ

(79) Μετέθηκεν ἐπὶ τὸ δοκοῦν. « Ad opinionem traduxit. » Id est, de cognato vocabulo, Ἑλληνα, « Græcus, » non linguæ, sed religionis vocabulum duxit, ut « Græcam » religionem sic subdole a « Christiana » religione secerneret.

(80) Τῶν λόγων ἡμᾶς ἀπήλασεν. Lege lata Julianus Christianis interdixit sive docendis, sive discendis humanioribus litteris. Baronius, sprete veterum omnium auctoritate, existimavit, aliis tantum docendis interdictum fuisse Christianis, non vero discendis. Dixi, « sprete veterum omnium auctoritate ; » nam Baronius ipse contra se citat Rulinum, Socratem, Sozomenum, Augustinum. « Et quis, » inquit Montacutius, « talibus et tantis viris non credat ? Quis non credat Gregorio Nazianzeno ? » (quem etiam contra se potuerat Baronius citare) qui litteras, λόγους, disciplinas, scholas prohibito Christianis omnibus proficitur ; adeoque tam discere quam docere litteras Christianis prohibuit Julianus. Et certe si litteras discere ipsis permisisset, et docere tantum prohibuisset, immo Gregorius tam acerbis Julianum verbis exagitarat, et tanquam litterarum hostem execraretur. Iniquus in Julianum vel ipse fuisse ejus admirator Ammianus Marcellinus, qui bis lib. xxii, p. 222 ; lib. xxv, p. 294, « inclemens et perenni silentio

κολάζεσθαι ὑπὲρ τῆς εἰς λόγους παρανομίας. ὡν κοινῶν ὄντων λογικοῖς ἅπασιν, ὡς ἰδίων αὐτοῦ, Χριστιανοῖς ἐφθόνησεν, ἀλογώτατα περὶ λόγων διανοηθεὶς, ὁ πάντων, ὡς ζῆτο, λογώτατος.

Ε'. Πρῶτον μὲν, ὅτι κακούργως τὴν προσηγορίαν μετέθηκεν ἐπὶ τὸ δοκοῦν (79), ὡς περὶ τῆς θρησκείας ἐντα τὸν Ἑλληνα λόγον, ἀλλ' οὐ τῆς γλώσσης· καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἀλλοτρίου καλοῦ φῶρας, τῶν λόγων ἡμᾶς ἀπήλασεν (80)· ὡς περὶ ἂν εἰ καὶ τεχνῶν εἴρξεν ἡμᾶς, ὅσαι παρ' Ἑλλήσιν εὐρηγῆται, καὶ τοῦτο (81) διαφέρειν αὐτῷ διὰ τὴν ὁμωνυμίαν ἐνόμισεν· ἐπιστά, ὅτι λαυθάνειν ἡμᾶς ὑπέλαβεν, οὐκ ἀγαθοῦ τινος τῶν πρῶτων (82) ἀποστερήσειν μέλλων, οἷ γε καὶ σφόδρα τούτους περιφρονοῦμεν τοὺς λόγους· ἀλλὰ τοὺς ἐλέγχους τῆς ἀσεβείας (83) φοβοῦμενος, ὡς περὶ ἐν τῇ κομφείᾳ τῆς λέξεως τῆν ἰσχὴν ἔχοντας, ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας καὶ τοῖς ἐνθυμήμασιν, ὡν ἐπισχεῖν ἡμᾶς ἀδυνατώτερον (84) ἢ τὸν Θεὸν ὁμολογεῖν (85) γλώσσαν ἔχοντας· ἐπεὶ καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ἰερούργουμεν τὸν λόγον, ὡς περὶ τὰ σώματα, ἡνίκα ἂν καὶ τούτοις ἀγωνίζεσθαι δεῖν περὶ τῆς ἀληθείας· ὥστε ὁ τοῦτο προστάξας Ἀττικίζειν μὲν ἐκώλυσε, τὸ δὲ ἀληθεύειν οὐκ ἔπαυσε· καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ σαθρὸν ἤλεγε, τοὺς ἐλέγχους δὲ οὐ διέφυγεν· ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον τούτοις αὐτὸν ὑποθεῖς ἠγγύησεν, haudquaquam impedit : simulque et imbecillitatem imprudens sese his magis subjecit atque implicuit

Γ'. Οὐ γὰρ θαρρόντος ἦν ὅτε τοῖς ὑπὲρ τῆς θρησκείας δικαίοις, ὅτε τοῖς λόγοις αὐτοῖς τὸ τοῖς ἡμετέροις ἐπισχεῖν λόγους· ὡς περὶ ἂν εἰ τις κρᾶτιστον αὐτὸν νομίζοι τῶν ἀθλητῶν, καὶ ἀξιοῖα κατὰ πάντων κηρύττεσθαι, μηδένα τῶν γενναίων ἀγωνίζεσθαι, μηδὲ καταβαίνειν εἰς τὸ στάδιον ἐπιτάξας, ἢ τι τῶν μελῶν περικόψας (86), ὅπερ ἀνανδρίας μᾶλλον ἢ βίωμης τεκμήριον. Κατὰ γὰρ τῶν (87) ἀγωνιζομένων, οὐ τῶν ἄνω καθεζομένων (88) οὐ obruendum » appellat Juliani « decretum, » de quo tamen Apostatæ gratulari debuerat, si Christianis tantum docendi munus interdixisset.

(81) Καὶ τοῦτο, etc. Regg. a, b, Colb. 6, τούτω διαφέρειν. Billius : « Easque propter ejusdem nominis appellationem suas esse duxisset. » Verum ut stet ipsius versio, legendum pro τούτω, ταύτας, et αὐτῷ pro αὐτῷ, vel suband. cum Comb. post τούτω, λόγων καλόν. Vide n. 104.

(82) Κατὰ πρῶτων. In pluribus Regg. et Colb. desunt.

(83) Ἀσεβείας. Edit. Ald. et Herv. εὐσεβείας. Non spernenda lectio, quam tamen in nullo codice reperimus.

(84) Ἀδυνατώτερον. Sancyg. οὐ δυνατώτερον.

(85) Τὸν Θεὸν ὁμολογεῖν. Schol. μὴ ὁμολογεῖν.

(86) Ἡ τι τῶν μελῶν περικόψας. Ita Coisl. 4 Pass., Elias et Savil. Hæc omiserat Billius.

(87) Κατὰ γὰρ τῶν, etc. « De iis enim qui pugnant, coronæ reportantur, non autem de iis qui in superiori gradu sedent. » Deridet Gregorius Julianum, qui, sublato Christianis litterarum studio, inepte eos se victurum sperabat.

(88) Καθεζομένων. Illic Ἀγωνοθέτας, id est, « Certaminum iudices ac præsides » intelligit Gregorius

στράνοι· καὶ τῶν πάσῃ τῆ· ῥώμῃ χρωμένων, οὐ τῶν περιηρημένων τὸ πολὺ τῆς δυνάμεως. Εἰ δὲ ἄλλως συμμίσθαι καὶ εἰς χεῖρας ἐλθεῖν ἐφοβήθης, αὐτῷ τούτῳ τὴν ἤτταν ἔδειξας, καὶ νικᾶν ὑπῆρξέ μοι (89) μὴδὲ ἠγωνισμένῳ, ὃν (90) ἠγωνισῶ μὴ ἀγωνισασθαι. Ταῦτα μὲν ὁ σοφὸς ἡμῖν βασιλεὺς τε καὶ νομοθέτης, ὡς περ (91) ἵνα μὴδὲν αὐτοῦ τῆς τυραννίδος ἀμοιρον ᾖ, καὶ προκηρύξῃ τὴν ἀλογίαν ἐν ἀρχῇ (92) τῆς ἐαυτοῦ βασιλείας, τυραννήσας πρὸ τῶν ἄλλων τοὺς λόγους· ἡμῖν δὲ καλὸν καὶ ὑπὲρ τῶν λόγων αὐτῶν ὁμολογεῖν τῷ Θεῷ χάριν, τὴν ἐλευθερίαν ἀπολαβόντων· καὶ μάλιστα μὲν καὶ τοῖς ἄλλοις τιμᾶν αὐτὸν ἀναθήμασι φειδομένους (93) μηδενός, μήτε χρημάτων μήτε κτημάτων, ἀ, τοῦ καιροῦ γενόμενα καὶ τῆς τυραννίδος, ἢ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ διεσώσατο, τιμᾶν δὲ πρὸ τῶν ἄλλων τοῖς λόγοις, τῆ δικαίᾳ καρποροῖα καὶ κοινῇ πάντων, ὅσοι τῆς χάριτος μεταλήψασιν. Ἄλλ' ὁ μὲν (94) ὑπὲρ τῶν λόγων λόγος τοσοῦτος· ἵνα μὴ, μακρότερον ἀποτεινόντες, ἔξω τοῦ καιροῦ (95) πίπτωμεν, καὶ ἄλλο τι μᾶλλον σπουδαῖον δοκῶμεν ἢ οὐ χάριν συνεληλύθαμεν (96).

pro sermonibus institutus sermo finem habeat, ne eum longius producentes, mediocritatis lines excedamus, atque aliud quiddam potius agere videamur, quam id cuius causa convenimus.

Ζ. Ἦδη δὲ μοι τηδᾶ καὶ ἔται πρὸς πανηγυρισμὸν ὁ λόγος, καὶ τοῖς ὀρωμένοις συμφαιδρύνεται, καὶ καλεῖ πάντας εἰς χορείαν πνευματικὴν, ὅσοι τῆς ησθελείας καὶ κλαυθμῷ, καὶ δεήσει (97) προσέκειντο, καὶ ἡμέρας αἰτούμενοι (98) λύτρωσιν τῶν κατεχόντων ἀναιρών, καὶ δεξίνον ἐν τοῖς κακοῖς φάρμακον, τὴν οὐ καταισχύουσαν ἐλπίδα ποιούμενοι· ὅσοι τε, μεγάλους ἀνατλάντες ἀγῶνας καὶ ἀθλους, καὶ πολλαῖς πληγέντες καὶ χαλεπαῖς τοῦ καιροῦ προσβολαῖς, θέατρον ἐγενήθησαν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνῆν· καὶ τὰ μὲν σώματα κάμνοντες, τὰς δὲ ψυχὰς ἀήτητοι διαμεινάντες, καὶ πάντα ἰσχύοντες ἐν τῷ δυναμοῦντι (99) αὐτοῦς Χριστῷ· ὅσοι τε (1), κοσμικὴν ἀποθέμενοι κακίας ὕλην καὶ δυναστείαν, ἢ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων μετὰ χαρᾶς προσδεξάμενοι, ἢ τῆς ἐαυτῶν, ὃ δὴ λέγεται, φυγαδευθέντες ἀδικως, ἢ ἀνδρῶν, ἢ γυναικῶν, ἢ γονέων, ἢ τέκνων, ἢ ὄμοις ἄλλοις ὀνόμασι τῆς μικρᾶς οἰκειότητος κατεχόμεθα, τούτων πρὸς ὀλίγον διαζευχθέντες, καὶ τῷ Χριστοῦ

quippe adversus pugnant, non autem supra sedentes, comparantur: et adversus eos, qui robur omne suum ad certamen adhibent, non qui magna virium parte truncati sunt. Quod si omnino signa conferre, manusque conserere veritus es, hoc ipso te victum esse declarasti, mihi que etiam sine ulla dimicatione palmam adipisci licuit, dum tantopere abs te dimicatum est, ne dimicationem subires. Atque hæc quidem sapiens noster imperator et legislator; qui, ne tyrannidis suæ quidquam expertus esset, verum brutæ stoliditatis edictum proponeret, **81** in imperii sui auspiciis, ante omnia alia, sermones tyrannide oppressit. Nobis autem honestum et præclarum fuerit pro ipsis quoque sermonibus, quibus libertas restituta est, Deo gratias agere, eumque tum votivis muneribus honorare, nec pecuniis parcendo, nec opibus et fortunis, quas sub temporis et tyrannidis potestate constitutas, Dei misericordia conservavit; tum præsertim sermonibus, hoc est justa oblatione, omnibusque, qui gratiæ participes fuerint, communi. Atque hic sane cum longius producentes, mediocritatis lines excedamus,

VII. Enimvero mihi jam exsilit atque ad pangyrium gestit oratio, simulque cum his, quæ cernimus, hilarescit, atque ad spiritualem choream omnes vocat, tum qui jejuniis, et lacrymis, et orationi addicti erant, prementium molestiarum depulsionem finemque noctu diuque postulantes, ac commodum in malis pharmacum efficientes nimirum spem non confundentem ⁸⁸, tum qui magnis certaminibus et ærumnis exantlatis, multisque et gravibus temporis insultibus percussi atque vexati, mundo et angelis, et hominibus, ut Apostoli verbis utar, spectaculum exsisterunt ⁸⁹: ac corporibus licet fracti et debilitati, animis tamen invicti permanserunt, omniaque in Christo ipsos confortante potuerunt ⁹⁰: tum qui mundana vitii materia et auctoritate ac potentia deposita, vel bonorum rapina cum gaudio suscepta ⁹¹, vel (patria) sua, ut quidem dicitur, per injuriam pulsus, vel a viris, aut uxoribus, aut parentibus, aut liberis, aut quibuscunque tandem aliis parvæ necessitudinis nominibus

⁸⁸ Rom. v, 5. ⁸⁹ I Cor. iv, 9. ⁹⁰ Philipp. iv, 13.

⁹¹ Hebr. x, 34 et seqq.

(89) Ἰπῆρξέ μοι. Ita Comb. Deest μοι. in edit.

(90) Ὁρ. Sic Reg. I, et Savil. Bill. vero δι' ὄν. Gabr. φ. Comb. sic reddit: « In quem sic tibi dimicatum est, ut a dimicatione removeres. »

(91) Ὁσπερ. Prætermisum a Billjo. Sic reddit optime Comb. « Velut hoc consilio, ne, » etc.

(92) Ἐρ ἀρχῇ. Non igitur cum Antiochiæ versaretur, Persis bellum illaturus.

(93) Φειδομένους. Savil. φειδομένους.

(94) Ἄλλ' ὁ μὲν. Bas. edit. addit γάρ, quod Bill. et Savil. abjiciunt.

(95) Ἐξω τοῦ καιροῦ. « Ab eo quod temporis ratio postulat, excidamus: » aliud nimirum agentes, quænam quod temporis, præsentisque est insti-

tuti.

(96) Συνηλυθᾶμεν, etc. Sancyg. ad hæc verba in marg. scripsit: « Ergo habita est in publico cætu. » Scripta quidem a Gregorio, ut haberetur; dicta tamen non videtur.

(97) Δεήσει. Nonnulli, δεήσεισι.

(98) Αἰτούμενοι. Comb. καὶ ἀπεκδεχόμενοι, « atque expectantes. »

(99) Ἐδυναμοῦντι. Sic quatuor Regg., duo Colb., Comb., edit. Ald. et Herv. In Par. δυναμοῦντι.

(1) Ὅσοι τε. Reg. I, addit ἢ τινα. Reg. hm. omissis vocibus, ὅσοι τε, habet, ἢ τινα.

retinemur, ad breve tempus disjuncti, Christi sanguini passiones pro Christo obtulerunt, ob idque nunc commode illud dicere et cantare queant: *Imposuisti homines super capita nostra: transivimus per ignem et aquam: et eduxisti nos in refrigerium* ⁵².

VIII. Quin alteram quoque partem ad festum diem agitandum voco, eos nimirum qui cum universarum quidem rerum Deum confiteantur, atque hactenus animo sani sint, cæterum ad providentiæ rationes minime **82** penetrant; quæ plerumque ex contrariis meliora procurat, ac per benignitatem ad resipiscentiam invitatur ⁵³; verum ob animæ paupertatem et levitatem, dum superbit impius in cogitationibus, incenduntur ⁵⁴ atque inflammantur, ac peccatorum pacem, ut cum Davide loquar, non ferunt ⁵⁵, nec Dei consilium expectare sustinent ⁵⁶, nec ad extremum usque animi æquitatem præstant; verum cum præsentibus rebus et in aspectum cadentibus perpetuo serviant, hujusmodi miraculis in veritate confirmantur.

IX. Jam eas quoque animas voco, quæ hujusmodi scenam, et magnum hoc theatrum ad stuporem usque mirantur, et quidem his Isaïæ verbis: *Mulieres a spectaculo venientes, huc adeste, animique oculo ab externa oberratione reducto atque collecto, vacate et cognoscite, quoniam ipse est Deus, qui exaltatur in gentibus, et exaltatur in terra* ⁵⁷, semper ille quidem in omnibus miraculis et prodigiis, quæ fecit, at in præsentibus clarius et expressius.

X. Atque utinam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungeret, qui, cum prius cantionem haudquaquam adulterinam atque ignobilem nobiscum Deo accineret, ac dextro quondam ordine dignus haberetur, atque etiam, ut confido, brevi habebitur, aut scio qua re commotus, repente cantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine esse collocat: ac ne ob communem quidem lætitiâ, quod etiam magis miror, adduci potest ut nobiscum conjungatur: quin potius privatim choream quamdam parum modulatam ac numerosam et concinnam instituit: hoc enim mihi bona eorum venia fortasse dicere licebit: quamnam autem, et qualem? zelus quidem, ut dicam, me incitat, fides autem retinet: ac sermonis molestiam ob spem, qua moveor, comprimam. Adhuc membra mea foveo atque complector: adhuc majorem pristinæ charitatis, quam præsentis contemptus rationem habeo; atque idcirco lentorem me præbeo, ut acrius postea et ferventius objurgem.

⁵² Psal. lxxv, 12. ⁵³ Rom. ii, 4. ⁵⁴ Psal. ix, 23.

(2) *Αἵματι*. Combef., et in ora Reg. i, *ὀνόματι*.
(3) *ἄδοιεν*. Regg. a, b, et Or. 1, habent, *ἄδοιεν* καὶ λέγοιεν. Edit. λέγοιεν καὶ ἄδοιεν.

(4) *Τοὺς λογισμοὺς*. Colb. 6 et Combefisius τοῖς λογισμοῖς.

(5) *Ἐμβατεύοντες*. Reg. bm, Colb. 3 et Comb. *ἐμβατεύσαντες*.

(6) *Προκαλουμένης*. Videtur interpretes legisse, *προκαλουμένης*, ut habet Reg. codex.

(7) *Γυναῖκες*. Mulieres opulentæ, surgite, et

καρποφορήσαντες αἵματι (2) τὰ ὑπὲρ Χριστοῦ πάθη, νῦν ἂν ἐκεῖνο λέγοιεν καὶ ἄδοιεν (3) ἐν καιρῷ, τὸ, *Ἐπεδίβασαις ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος· καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν*.

H. Καλῶ καὶ τὴν ἐτέραν μοῖραν εἰς τὴν πανήγυριν, ὅσοι, τὸν μὲν τῶν ὄλων ὁμολογοῦντες Θεὸν, καὶ μέχρι τούτου τοὺς λογισμοὺς (4) ὑγιαίνοντες τοῖς δὲ τῆς προνοίας λόγοις οὐκ ἐμβατεύοντες (5), ἐκ τῶν ἐναντίων πολλάκις τὰ βελτίω διοικουμένης, καὶ τῆ χρηστότητι προκαλουμένης (6) τὴν ἐπανόρθωσιν, ἀλλὰ διὰ πτωχείαν ψυχῆς καὶ κουφότητα, ἐν τῷ ὑπερηφανεῖσθαι τὸν ἀσεβῆ τοὺς λογισμοὺς, ἐμπυριζόμενοι τε καὶ ἀναπτόμενοι, καὶ εἰρήνην ἁμαρτωλῶν οὐ φέροντες, ὃ δὴ φησὶν ὁ ψαλμὸς, εὐδ' ὑπομένοντες τοῦ Θεοῦ τὴν βουλήν, καὶ πρὸς τὸ πέρας μακροθυμοῦντες· δοῦλοι δὲ ὄντες αἰὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν ὀρωμένων, τοῖς τοιοῦτοις θαύμασι βεβαιούνται πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

Θ. Καλῶ καὶ τὰς ἐπτοημένας ψυχὰς περὶ τὴν τοῦ κόσμου τοῦδε σκηνὴν καὶ τὸ μέγα θέατρον· καὶ καιῶ γε τοῖς Ἡσαίου ῥήμασι· *Γυναῖκες (7) ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας, δεῦτε, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα ἐκ τῆς ἐξω περιπλανήσεως ἐπιστρέψασαι, σχολάσατε καὶ γνώτε, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὑψούμενος ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψούμενος ἐν τῇ γῆ, αἰὶ ποτε ἐν πᾶσιν οἷς ἐποίησε θαυμαστίους (8) καὶ τέρασι, καὶ τοῖς νῦν ἐναργέστερον.*

I. Εἴθε μοι (9) τοῦ χοροῦ μέρος ᾗν κάκεινο τὸ σύστημα, ὃ, σὺν ἡμῖν τέως τῷ Θεῷ προσᾶδον οὐ κίβδηλον ὦδῃν, οὐδὲ ἀδόκιμον, ἀλλὰ καὶ τῆς δεξιᾶς ποτε στάσεως ἀξιούμενον, πιστεύω δὲ, ὅτι καὶ μετ' ὀλίγον ἀξιοθησόμενον, οὐκ οἶδ' ὃ τι παθόν, ἐξαίτης μαθαρμόζεται τε καὶ μετατάττεται· καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς κοινῆς (10) εὐφροσύνης, ὃ καὶ θαυμάζω μάλλον, εἰς ταυτὸν ἔρχεται· ἀλλ' ἰδίαν ἴσθησιν οὐκ εὐρυθμὸν τινα ταύτην χορείαν, οὐδὲ ἐναρμόζον· τοσοῦτον γὰρ ἴσως εἰπεῖν καὶ αὐτοὶ δώσουσιν· ἀλλ' ὅποιαν καὶ τίνα; εἰ καὶ κινεῖται λέγειν ὁ ζῆλος, ἀλλ' ἡ πίστις κρατεῖ· καὶ καθέξω τοῦ λόγου τὸ ἀηδὲς αἰδοῖ τῆς ἐλπίδος. Ἔτι μου περιέπω τὰ μέλη· ἔτι δίδωμι πλέον τῆ πρὶν ἀγάπῃ τῆς παρουσίας ὑπεροφίας· καὶ διὰ τοῦτο γίνομαι μακροθυμότερος, ἢν' ὄνειδίσω θερμότερον.

⁵⁵ Psal. lxxii, 3. ⁵⁶ Psal. cv, 13. ⁵⁷ Psal. xlv, 11.

audite vocem meam; filia confidentes, percipite auribus eloquium meum. Sic in Isa. xxxii, 9

(8) *Θαυμαστίους*. Sic tres Regg., Pass., edit. Bas. et Comb. Ed. Par. θαύμασι.

(9) *Εἴθε μοι*, etc. Monachi Nazianzeni tum a Patre Gregorio divisi; non vero Ariani, qui nulli erant Nazianzeni, uti gloriatur Theologus, hic sunt intelligendi.

(10) *Κοινης*. Ita Regg. b, l, Colb. 3, 6, Pass. Deest in edit. Par.

1Α. Μίαν μοῖραν, ἐν ψυχῶν γένος ἀποκηρύττω τῆς Α πανηγύρεως, στένων μὲν καὶ ἀλγῶν, καὶ οὐδὲ ἐπαύον-
τας (11) ἰσως πενθῶν, οὐδ' αἰσθανομένους τῆς ἐαυ-
τῶν ἀπωλείας ἀποδυρόμενος· τοῦτο γὰρ τῆς πληγῆς
αὐτῶν τὸ ἐλεεινότερον· ἀποκηρύττω δ' ὁμοίως, οἱ,
σπαρέντες οὐκ ἐπὶ τὴν στερεὰν πέτραν καὶ ἀσειστον,
ἀλλ' ἐπὶ τὴν ξηρὰν τε καὶ ἄγονον· εἰσι δὲ οἱ τῷ λόγῳ
προσελθόντες ἐπιπολαίως καὶ ὀλιγόπιστοι, καὶ διὰ τὸ
μὴ ἔχειν βάθος γῆς, εὐθέως ἐξανασταίναντες, καὶ
προκύψαντες (12), ἵνα τοῖς πλησίον ἀρέσωσιν (13),
ἐπειτα ὑπὸ βραχείας τοῦ πονηροῦ προσβολῆς καὶ
ὀλίγου πειρασμῶν καύσωνος (14), ἐξηράνθησαν καὶ
ἀπέθανον. Καὶ τούτων ἔτι χεῖρους, καὶ μᾶλλον ἀπο-
κηρυκτέοι τῆς πανηγύρεως, ὅσοι μὴδὲ πρὸς ὀλίγον
ἀντέδρασαν τῷ καιρῷ, καὶ τοῖς τὴν κακὴν αἰχμαλω-
σίαν ἡμᾶς αἰχμαλωτίζουσιν ἀπὸ τοῦ ἀναθάτος εἰς Β
βίβλος, καὶ καλῶς ἡμᾶς αἰχμαλωτίζαντος· ἀλλ' ἐκ
περιουσίας ἐφάνησαν πονηροὶ τε καὶ εὐνοιοὶ (15), οὐδὲ
πρὸς ὀλίγον ἀντισχόντες, οὐδὲ γενομένης τινὸς αὐτοῖς
βλάβους, ἢ πειρασμοῦ, διὰ τὸν Λόγον (16) σκανδαλι-
σθέντες, ἀλλὰ προσκαίρου κέρδους, ἢ θεραπείας, ἢ
δυναστείας μικρᾶς, οἱ δειλαίοι τὴν ἐαυτῶν σωτηρίαν
ἀπμπολήσαντες.
cum brevi quodam et caduco questu, aut obsequio, aut
exigua potentia salutem suam miseri commu-
tarint.

16. Ἐπεὶ δὲ ἀνεκαθήραμεν τῷ λόγῳ τοῦ χοροῦ τὸ
πλήρωμα, φέρε, ὅση δύναμις, ἀγνισάμενοι καὶ σώ-
ματα, καὶ ψυχὰς, καὶ μίαν ἀναλαβόντες φωνήν, ἐν
συναρμωσθέντες Πνεύματι, τὴν ἐπινίκιον ἄδωμεν
ἐκείνην ὥδην, ἣν ποτε ᾄδεν ὁ Ἰσραὴλ ἐπὶ τοῖς Αι-
γυπτίοις, τῇ Ἐρυθρᾷ καλυφθεῖσι θαλάσση (17), ἐξα-
χούσης Μαρίας, καὶ ἀνακρουομένης τὸ τύμπανον·
Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται·
Ἰσραὴλ καὶ ἀναθάτην ἐβρίψεν, οὐκ εἰς θάλασσαν,
τοῦτο γὰρ μεθαρμόζω τῆς ὥδης, ἀλλ' ὅποι (18) φίλον
ἦν αὐτῷ, καὶ ὅπως αὐτὸς ἐδικαίωσεν· Ὁ ποιῶν
πάντα καὶ μετασκευάζων, εἰπέ που τῆς ἐαυτοῦ προ-
φητείας Ἀμώς φιλοσοφῶν ἐνθεώτατα· ὁ ἐκτρέπων
εἰς τὸ πρῶτ' σκιάν θανάτου (19), καὶ ἡμέραν εἰς
νύκτα συσκοτᾶζων, καὶ οἰονεὶ διὰ κύκλου τινὸς εὐ-
θύων (20) καὶ διεξάγων τὸν ἅπαντα κόσμον, καὶ τὰ
ἡμέτερα, σαλευόμενά τε ὁμοῦ καὶ μὴ σαλευόμενα,
ταῖς μεταβολαῖς κινούμενα καὶ περιτρεπόμενα, καὶ
ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα· τῇ τάξει δὲ τῆς προνοίας πά-
ντα καὶ ἀκίνητα, κἂν διὰ τῶν ἐναντιῶν ὁδεύῃ, τῷ
λόγῳ μὲν δῆλων, ἡμῖν δὲ ἀγνωσομένων· ὁ καθαίρων (21)
δυναστείας ἀπὸ θρόνων, καὶ ἀνυπονόητον κοσμῶν δια-

XI. Unam classem, unum animiarum genus ab
hac læta celebritate abduco atque propello, gemens
quidem et dolens, nec gemitum forte (meum) au-
dientes, nec exitium suum sentientes deflens. Hoc
enim totius eorum plagæ maxime miserabile est ;
sed tamen abduco, eos nempe, qui non supra firmam
et stabilem petram, sed supra siccam et sterilem
seminati ⁸³. Hi autem sunt **83** qui leviter ac de-
functorie ad pietatis doctrinam accesserunt, atque
exigua fide præditi sunt, quia altas in terra radices
non egerant, confestim exorti sunt, ac prospici-
cientes, ut aliis placerent, postea ad brevem et exi-
guum diaboli assultum, parvumque tentationum
æstum exaruerunt et emortui sunt. Atque his etiam
adhuc pejores, magisque ab hoc fausto et læto
conventu proscribendi sunt, qui tempori, atque iis
qui nos ab eo qui in altum ascenderat, pulchreque
captivos nos duxerat, in malam et funestam capti-
vitatem abducebant ⁸⁴, ne tantillum quidem obsti-
terunt, verum ultro ac sponte improbos ac venales
se præbuerunt, ut qui ne paulisper quidem repu-
ngarint, aut oborta ipsis ob Verbum aliqua cala-
mitate aut tentatione scandalum passi sint, verum
exigua potentia salutem suam miseri commu-
tarint.

XII. Postquam autem eorum universum sermonem
repurgavimus, age, corporibus atque animis, quoad
ejus fieri poterit, purificatis, voceque una assum-
pta, atque uno eodemque Spiritu concordēs redditi,
triumphale illud carmen canamus, quod olim Is-
raeliæ propter Ægyptios mari Rubro coopertos
atque obrutos, auspicante Maria, tympanumque
pulsante, cecinerunt : *Cantemus Domino : gloriose
enim magnificatus est : equum et ascensorem proje-
cit, non in mare* ⁸⁵, hoc enim ex carmine illo im-
muto, verum ubi ipsi gratum fuit, et quemadmodum
ipse justum censuit ; qui, ut quodam prophetie sue
loco Amos divinissime philosophans, ait : *Omnia
facit atque immutat : qui mortis umbram in dilu-
culum vertit, et diem in nocturnas tenebras mu-
tat* ⁸⁶, ac velut per circulum quemdam mundum
hunc universum gubernat ac moderatur, resque
omnes nostras, fluctuantes simul minimeque flu-
ctuantes, ut quæ per mutationes quidem moveantur,
ac sursum deorsumque agitentur, aliasque aliter se
haeant ; at quantum ad divinæ providentiæ ordi-
nem et constitutionem fixæ et stabiles sint, etiamsi

⁸³ Matth. vii, 24. ⁸⁴ Psal. lxxvii, 19 ; Ephes. iv, 8. ⁸⁵ Exod. xv, 1. ⁸⁶ Amos v, 8.

[11] Καὶ οὐδὲ ἐπαύοντας, etc. Billius : « ac ne audientes quidem fortasse lugens. »

[12] Προκύψαντες. « Erumpentes, » velut ἐμδρουν vulva προκύπτειν, ait Plutarchus.

[13] Ἀρέσωσιν. Sic Reg. quinque, Pass., etc. Edit. ἀρέσωσι.

[14] Πειρασμῶν καύσωνος. Sic Reg. bni et Colb. 5. Edit. πειρασμοῦ καὶ καύσωνος.

[15] Εὐνοιοὶ. « Venales. » Billius. « viles. »

[16] Διὰ τὸν Λόγον. « Ob fidei doctrinam. »

[17] Καλυφθεῖσι θαλάσση. Sic Coisl. 1, et duo

Coth. Deest θαλάσση in pluribus mss. et in Par. edit. quæ habet, κατακαλυφθεῖσιν. Bas. edit. καταληφθεῖσιν.

[18] Ὅσοι. Regg. bm, 1, ὅπη. Ald. et Herv. ὅπερ.

[19] Θανάτου. Hæc vox a Græco textu vulgare abest ; in omnibus tamen Gregorii mss. et in biblicorum codicibus non paucis legitur.

[20] Εὐθύων. Reg. 1, Colb. 6, διευθύων. Oxon. ὁθύων.

[21] Καθαίρων. Colb. 3, καθελών.

per contraria gradientur, Verbo quidem clara et perspicua, nobis autem incognita et obscura : qui potentes de sedibus deponit ⁶², et insuspicabilem diademate ornat ⁶³; nam id quoque a divina Scriptura accipio : qui *infirmis et invalidis genibus* fortitudinem imponit ⁶⁴, ac peccatoris et maligni brachia confringit ⁶⁵ : **84** etenim hæc quoque ex alio sumo cantico, prout quodque memoriæ occurrit : multis videlicet locis cationem mihi conficientibus, atque ad contexendam gratiarum actionem aliquid orogantibus. Qui dat ut impius nunc supra cedros elatus conspiciatur ⁶⁶, nunc dejectus, atque in nihilum redactus : si quidem ipsius impietatem cauto ac celeri pede præterire possimus.

XIII. Equis eorum, qui res divinas narrant, hæc pro dignitate decantabit, atque narrabit? *Quis loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes ejus* ⁶⁷? Qua voce, aut qua dicendi facultate hoc miraculum adæquabit? Quis arma, et gladium, et bellum confregit ⁶⁸? Quis capita draconum in aqua contrivit ⁶⁹? Quis eum populis illis, quibus traditus est, in *escam dedit*? Quis procellam in aurum statuit ⁷⁰? Quis dixit mari, *Tace, obmutesce* ⁷¹? et, in te confringentur fluctus tui ⁷²: atque adeo confregit, cum haud diu intumuissent atque inferbuissent? Quis hoc nobis dedit, ut calcemus supra serpentes et scorpiones ⁷³, non jam calcaneum occulte observantes ⁷⁴, quemadmodum fert condemnatio, verum perspicue insurgentes, caputque, cujus proculcatione damnati sunt, attolentes? Quis iudicium et justitiam inopinato fecit ⁷⁵? Quis virgam peccatorum non prorsus emisit, audendumne est dicere, in sortem justorum ⁷⁶? an, quod eo moderatius est, in sortem eum cognoscentium?

XIV. Non enim ut justii traditi atque afflicti sumus : hoc enim paucis et raro contigit; ut, velut fortes athletæ, tentatorem ignominia perfundant; verum ut peccantes condemnati, ac postea misericordiam consecuti sumus, provide nimirum et paterne hactenus percussi, ut prudentiores efficeremur, atque hactenus castigati, ut ad eum nosipsos convertamus. Arguit enim, sed non in furore : et corripuit, sed non in ira ⁷⁷ : per utrumque videlicet benignitatem suam ostendens, hoc est, et per submouitionem, et per indulgentiam. Quis ille est, qui vindictam fecit in nationibus, increpationes in populis ⁷⁸? Dominus fortis et potens, Dominus potens in bello ⁷⁹.

⁶² Luc. i. 52. ⁶³ Eccli. xi. 5. ⁶⁴ Job iv. 4. ⁶⁵ Psal. ix. 36. ⁶⁶ Psal. cxxvii. 35. ⁶⁷ Psal. cv. 2. ⁶⁸ Psal. lxxv. 4. ⁶⁹ Psal. lxxviii. 13, 14. ⁷⁰ Psal. cvi. 29. ⁷¹ Marc. iv. 39. ⁷² Job xxxviii. 11. ⁷³ Luc. x. 19. ⁷⁴ Gen. iii. 15. ⁷⁵ Psal. cxviii. 121. ⁷⁶ Psal. cxiv. 3. ⁷⁷ Psal. vi. 2; xxxvii. 2. ⁷⁸ Psal. cxlii. 7. ⁷⁹ Psal. cxliii. 8.

(22) *Περιτιθεῖς*. « Circumponit, præstat. »

(23) *ᾠδῆς*. Sic Regg. bm, l, tres Colb. Deest in edit. Billius, « scripturæ loco. » Combesius qui varias lectiones colligit, hanc sibi vocem, *ᾠδῆς*, non placere testatur, nec congruere putat cum his quæ ex Isaia, ut ipsi videtur, præcedunt; sed fallitur. Nihil hic descriptum ex Isaia, sed ex Job iv. 4, vel ex psal. xxxvi. 17, atque hæc ex alio cantico petita scribit Gregorius, respiciens ad verba cantici Moysis et Mariæ. Sicque ex diversis canticis et Scripturæ locis, prout occurrebant, suum se ait conficere *χαριστήριον*.

(24) *Συνερανείζόντων*. « Simul conferentibus. »

(25) *Χαριστήριον*. Subaud. λόγον.

(26) *Ὀπλον*. « Scutum. » Billius, « arma. »

(27) *Φανερώς*. « Palam, aperte. »

(28) *Αὐτόν*. Vitiose τὸν αὐτόν, in Herv. et Par. edit.

(29) *Ὀλιγάκις*. Par. in notis ex Oxon. et aliis duobus addunt, *πάσχοσαι*.

(30) *Καταισχύνωσιν*. Reg. h, *καταισχύνωμεν*, melius.

(31) *Κηδεμονικῶς*. « Provide, benigne, salubriter. »

δηματι· παρὰ γὰρ τῆς θείας καὶ τοῦτο λαμβάνω Γραφῆς· ὁ γύνασιν ἀδυνατοῦσι θάρσος περιτιθεῖς (22), καὶ συντριβῶν ἀμαρτωλοῦ καὶ πονηροῦ βραχίονος καὶ ταῦτα παρ' ἄλλης ᾠδῆς (23), ὅπως ἂν ἕκαστον ἐπέη τῆ μνήμη, πολλῶν συμπληροῦντων μοι τὴν ᾠδὴν, καὶ συνερανείζόντων (24) τὸν χαριστήριον (25)· ὁ διδοὺς ὁρᾶσθαι τοῦ ἀσεβοῦς καὶ τὴν ὑπὲρ τὰς κέδρους ἔπαρσιν, καὶ τὴν εἰς τὸ μηκέτι εἶναι καθαιρεῖσιν· ὅταν αὐτοῦ παρελθεῖν ἐκνηθῶμεν τάχει καὶ ἀφαλείᾳ ποδὸς τὴν ἀσέβειαν.

II'. Τίς ταῦτα πρὸς ἀξίαν ἔσεται, καὶ διηγῆσεται τῶν τὰ θεῖα διηγουμένων; *Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου, ἀκουστῶς ποιήσει πάσας τὰς αἰρέσεις αὐτοῦ*; τίνα φωνήν, ἢ τίνα λόγον ἐναμιν ἐξιούσει τῷ θαύματι; *Τίς συνέτριψεν ὄπλον* (26), καὶ ῥομφαίαν, καὶ πόλεμον; *Τίς συνέβλασε τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος*; *Τίς ἔδωκεν αὐτὸν βρῶμα λαοῖς, οἳ καὶ παρέδωκε*; *Τίς ἔστηεν εἰς αὐραν καταγιγῶνα*; *Τίς εἶπε τῇ θαλάσῃ, Σῶμα, πεφίμωσο*; καὶ, *Ἐν σὺ συντριβήσεται σου τὰ κύματα· καὶ μέντοι καὶ συντριψάς, οὐκ ἐπὶ πολὺ μετρωσθέντα καὶ ἀναξέσαντα*; *Τίς ἐπάνω ὄρων καὶ σκορπίων πατεῖν ἐδωρήσατο, οὐκ ἐτι λάθρα τὴν πτέρναν τηρούντων, ὡς ἡ κατάκρισις, ἀλλὰ φανερώς* (27) *ἐπανισταμένων καὶ διαίρόντων τὴν κεφαλὴν, ἣν κτεῖσθαι κατεδικάσθησαν*; *Τίς ὁ ποιήσας κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἀδόκητον*; *Τίς ὁ ἴμη παντελῶς ἐπαρεῖ*; *τὴν ῥάβδον τῶν ἀμαρτωλῶν, ἄρα θαρβήσαι γρή τῷ κλήρῳ τῶν δικαίων εἰπεῖν*; ἢ, ὁ τοῦτου μετρώμερον, τῷ κλήρῳ αὐτῶν (28) γινωσκόντων;

ΙΔ'. Οὐ γὰρ ὡς δίκαιοι παρεδόθημεν, τοῦτο γὰρ ὀλίγοι καὶ ὀλιγάκις (29)· ἴν', ὡς ἀθληταὶ γενναῖοι, τὸν πειραστὴν καταισχύνωσιν (30)· ἀλλ' ὡς ἀμαρτάνοντες κατεκρίθημεν, εἶτα ἠλεήθημεν κηδεμονικῶς (31) τε καὶ πατρικῶς, ὅσον σωφρονισθῆναι. πλεονέκτης, καὶ ὅσον πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέψαι νοθευθέντες. Ἠλεγξε μὲν γὰρ, οὐ τῷ θυμῷ δέ· καὶ παιδεύουκε μὲν, οὐ τῇ ὀργῇ δέ· δι' ἀμφοτέρων δευκὺς τὸ φιλόανθρωπον καὶ τῆς ὑπομνήσεως, καὶ τῆς ἀνέσεως. *Τίς ὁ ποιήσας ἐκδίχησιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἰλαγμοῦς ἐν τοῖς λαοῖς, Κύριος κραταιὸς καὶ δυνατὸς*. D Κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ.

ΙΕ'. Μίαν ἑστῆσαν φωνήν, ἐν μέλος, των παρόντων πως ἄξιον, ἦν Ἡσαίας πρὸ ἡμῶν ἀνεφθέγγετο, σφόδρα τῷ νῦν καιρῷ πρέπουσαν, καὶ τῷ μεγέθει τῆς εὐεργεσίας ἀμιλλωμένην· Εὐφραίνεσθε (32) ὁ οὐρανὸς ἄνωθεν, καὶ αἱ νεφέλαι βανάτωσαν δικαιοσύνην· ῥηξάτω (33) τὰ ὄρη εὐφροσύνην, καὶ οἱ βουνοὶ ἀγαλλιάσιν· ἐπει καὶ κτίσις πᾶσα, καὶ δυνάμεις οὐράνιοι, καὶ τῶν τοιούτων, ὡς γε δὴ ὁ ἐμὸς λόγος, συναπαισθάνονται· οὐ γὰρ συστενάζει μόνον καὶ συνωδῖναι δουλεύουσα τῇ φθορᾷ, τοῖς κείνω λέγω γινόμενοις τε καὶ ἀπογινομένοις, ἀποκαταδοῦσα τὸ τέλος τούτων καὶ τὴν ἀποκάλυψιν, ἵνα καὶ αὐτὴ τότε τύχη τῆς ἐλπίζομένης ἐλευθερίας, ὡς νῦν ἄκουσα τούτοις προσδεδεμένη διὰ τὴν τοῦ δημιουργήσαντος δύναμιν. ἀλλὰ καὶ συνδοξάζει καὶ συναγάζεται τοῖς τοῦ Θεοῦ τέκνοις εὐφραينوμένοις.

ΙΓ'. Τοιγαροῦν, οὐ γὰρ ἀπέξομαι θεῶν φωνῶν θεῶν ἐξηγούμενος δύναμιν, ἀγαλλιάσθω Ἐρημος, καὶ ἀνθεῖτω ὡς κρίνον, ἡ χήρα χθὲς καὶ κρῖον, ὡς γε ἰδοῦκε, καὶ ἀνανδρὸς Ἐκκλησία, καὶ πᾶς ὁ τῷ φθορῶν καὶ ἀτερπεῖ χειμῶνι τῆς ἀσεβείας τέως συνεσταλμένος· ὅτι ἠλέησε Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλέλοιπεν· ὅτι ἐποίησε θαυμαστά πράγματα, βουλήν ἀρχαίαν ἀληθινήν· ἡ δὲ ἦν, εὐδοκεῖν ἐπὶ τοὺς φοβούμενους αὐτὸν, καὶ τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ὅτι συνέτριψε πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνέθλασεν· ὅτι διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐταπεινώθημεν, ἀλλ' ἀνεκλήθημεν (34), καὶ, τῆς παγίδος συντριβείσης, ἐβρύσθημεν ἐν χάριτι τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, καὶ τοῖς ταπεινοῦς τῇ καρδίᾳ παρακαλοῦντος Θεοῦ.

ΙΖ'. Ὁρᾶτε ὅπως πλέκω τὴν ψῆδὴν θεοῖς καὶ βήμασι καὶ διανοήμασι; καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως ἄλλοτριόις ἐπαίρημαι τε καὶ καλλωπίζομαι, καὶ ὡσπερ ἔνθους ὕψ' ἠρόνης γίνομαι· ἀτιμάζω δὲ ἅπαν ταπεινὸν καὶ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ ἄλλοις συμβιβάζων καὶ συναρμόζων, καὶ εἰς ἐν ἄγων τὰ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος;

ΙΕ'. Πρότερον μὲν οὖν ἐδείκνυ τοῦ Θεοῦ τὰ θαυμάσια Ἐνώχ μετατιθέμενος, Ἥλλας ἀναλαμβάνόμενος, Νῶε διασωζόμενος, καὶ διασώζων τὰ σπέρματα τῶν γενῶν (35), ἐν μικρῷ ξύλῳ τὸν κόσμον, φυγόντων ἀκουμένης ἐπὶ κλυσίν, ἐν ἡ γῆ κοσμηθῆ πάλιν εὐσεβεστέροις οἰκήτορσιν· Ἀβραάμ καλούμενος, καὶ παιδίον παρ' ἠλεκίαν τιμώμενος, εἰς πίστιν ἐτέρου τοῦ ἐπηγγελμένου σπέρματος, καὶ τὸν μονογενῆ προσφέρων θυσιᾶν πρόθυμον, καὶ ἱερεῖον ξένον (36) ἀντὶ (37) τοῦ παιδὸς κομιζόμενος· παράδοξος (38) ἀσεβῶν ἀπώλεια,

XV. Unam vocem, unum earmen, praesentibus beneficiis quodammodo dignum reperio, illud scilicet, quod Isaias ante nos pronuntiavit, huic temporis mirifice congruens, et cum beneficii magnitudine **85** contendens. Laetetur caelum desuper, et nubes stillent justitiam. Erumpant montes laetitiam, et colles exultationem ⁸⁵; quandoquidem etiam res omnes conditae, et caelestes virtutes, mea quidem sententia, huiusmodi rerum sensu afficiuntur: neque enim creatura simul tantum ingemiscit, et paritur, corruptioni serviens ⁸¹, hoc est, iis qui in terra nascuntur, et intereunt, finem eorum et revelationem exspectans, ut ipsa quoque tunc sperata libertate potiat, velut nunc his invita propter Creatoris potentiam alligata: sed simul etiam cum Dei filiiis laetantibus gloriam ipsius praedicat, et exsultat.

XVI. Quocirca, neque enim a divinis vocibus abstinebo, divinam potentiam commemorans, exsultet deserta, et floreat sicut liliū ⁸², hoc est, Ecclesia, heri et nudius tertius, ut quidem videbatur, vidua, et viro carens, atque omnes, quos invita et inanimata impietatis hiems antea contraxerat: quoniam Deus plebem suam miseratus est ⁸³, et hereditatem suam non dereliquit ⁸⁴: quoniam res mirabiles fecit, consilium antiquum verum ⁸⁵; hoc est, ut beneplacitum esset ipsi super timentes eum, et in iis qui sperant in misericordiis eius ⁸⁶: quoniam contrivit portas aereas, et vectes ferreos confregit ⁸⁷: quoniam propter iniquitates nostras humiliati sumus ⁸⁸, sed revocati sumus, ac laqueo contrito ⁸⁹, per gratiam Dei qui nos vocavit, et humiles corde consolatur, liberati sumus ⁹⁰.

XVII. Videtisne quo pacto divinis verbis ac sententiis canticum texam? atque haud scio quonam modo alienis me efferam et ostentem, ac praeruptate velint numine corripari; quidquid vero humile atque humanum est, contempnam, alia cum aliis compingens atque concinnans, eaque, quae ejuadem sunt Spiritus, in unum colligens?

XVIII. Ac prius quidem Dei miracula testabatur: Enoch, dum transferretur ⁹¹; Elias, dum in sublime assumeretur ⁹²: Noe, dum conservaretur, ac generum semina conservaret, in exiguo ligno mundum, orbis universi diluvium fugientium, ut terra rursus sanctioribus incolis ornaretur ⁹³: Abraham, dum vocaretur ⁹⁴, ac filio praeter aetatem donaretur ⁹⁵, ad confirmationem nempe alterius seminis promissi ⁹⁶, atque unigenitum offerret, sacrificium promptum et alacre, alienamque victimam

⁸⁵ Isa. xlv, 8; xlix, 13; Psal. lxiv, 13. ⁸¹ Rom. xiii, 14. ⁸² Isa. xxv, 1. ⁸³ Psal. cxlvi, 11. ⁸⁴ Psal. cvi, 16. ⁸⁵ Psal. cv, 43. ⁸⁶ Psal. cxiii, 7. ⁸⁷ Galat. i, 15; II Cor. vii, 6. ⁸⁸ Gen. v, 24. ⁸⁹ IV Reg. ii, 11. ⁹⁰ Gen. vii, 1 sqq. ⁹¹ Gen. xii, 1 et seq. ⁹² Gen. xviii, 10. ⁹³ Galat. iii, 14.

(32) *Εὐφραίνεσθε*. In Isaiā legitur, *Εὐφρανθήτω*.

(33) *Ῥηξάτω*. Billius: « effundant. »

(34) *Ἀνεκλήθημεν*. « Revocati sumus. » A Billio omissum.

(35) *Γενῶν*. Alii: ἐθνῶν.

(36) *Ἰερεῖον ξένον*, etc. « Alienam victimam, »

in comparatione filii, « inexpectatam; » nulla enim erat usitatior victima quam aries. Non ergo beue Bill. « inusitatam. »

(37) *Ἀντὶ*. Ald., Herv., Par. καὶ ἀντὶ. Sed abest καὶ ab omnibus codd.

(38) *Παράδοξος*. « Stupendus, novus ac mirabilis. »

filiū .oco accipiens 77 : mirabilis impiorum interitus, **86** igne et sulphure obrutorum, mirabilis etiam piorum furtum, et salis columna, conversionem ad vitium traducens, de eaque velut triumphum agens : Joseph item, dum venderetur, et amaretur, et pudicitiam coleret, sapientiaque a Deo donaretur, et liberaretur, et potentiam obtineret 78, majorisque dispensationis causa, dispensatoris munere fungeretur 79 : Moses, dum Dei conspectu dignus haberetur 80, legesque acciperet, et ferret 81, et Pharaonis Deus efficeretur, et Israelitis ad promissionis terram dux esset : numerosa Ægyptiorum flagra, atque eorum, qui laboribus premebantur, inter medios Ægyptos conservatio 82. Mare item, tum ad virgæ ictum cedens, tum ad serinonem rursum coiens ; atque illos terræ in modum transmittens, hos autem, at ipsius natura ferebat, inundans atque obruens. 83.

XIX. Aliaque omnia quæ hæc secuta sunt ; nimirum nabis columna interdū obumbrans, ignis columna noctu splendorem afferens, atque ambæ iter præmonstrantes 84 : panis in deserto pluviae instar fusus, obsonium e cælo missum ; ille necessitati correspondens, hoc etiam supra necessitatem impertitum 85 : aqua e petra, partim emanans, partim edulcata 86 : Amalec per orationem atque arcanam et mysticam manuum figuram victus et profligatus 87. Sol stans, et luna retenta 88, et Jordanis cursus intercisis 89 ; muri sacerdotum circuitu, ac tubarum clangore, numerique viribus concussi atque subversi 90. Terra et vellus, vicissim compluta, et sicca remanentia 91 : in crinibus situm robur, integro exercitui par 92 : pauci delecti milites lambentes, qui victores fore creduntur, ac juxta spem de se conceptam vincunt, exiguus, inquam, muneris multa hominum millia 93. Quid autem me omnia sigillatim enumerare necesse est, quæ per Christum ipsum, salutiferæ præsentiae suæ atque incarnationis tempore ; quæ etiam post illum ac per illum a sacrosanctis ipsius Apostolis verbique ministris mirifice gesta sunt? Quot ea libri et memorie circumferunt?

XX. At, quæ nunc acciderunt, *venite, audite, et narrabo, omnes qui timetis Deum* 94. ut divinæ po-

πυρὶ καὶ θείῳ (39) κατακλυσθέντων (40), εὐσεβῶν κλοπῇ (41) παραδοξότερα, στήλη ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἐπιστροφῆν θριαμβεύουσα · Ἰωσήφ τε ππρασκόμενος, καὶ ἐρώμενος, καὶ σωφρονῶν, καὶ παρὰ Θεοῦ σοφίζόμενος, καὶ ἐλευθερούμενος, καὶ δυναστεύων, καὶ σιτοδοτῶν (42) ἐπὶ οἰκονομίᾳ μείζονι· Μωϋσῆς θεοφανείας ἀξιούμενος, καὶ νομοθετούμενος καὶ νομοθετῶν, καὶ Θεοῦ Φαραῶν γινόμενος, καὶ πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας τῷ Ἰσραὴλ ἐξηγούμενος· Αἰγυπτίων τε ἀριθμούμεναι μάστιγες (43), καὶ σωτηρία τῶν πονουμένων ἐν μέσοις τοῖς Αἰγυπτίαις· θάλασσά τε ὑποχωρούσα βάβδω (44), καὶ συνιούσα λόγῳ, καὶ τοὺς μὲν ὡς ξηρὰ παραπέμπουσα, τοὺς δὲ (45) κατὰ τὴν φύσιν ἑαυτῆς ἐπιβρέουσα.

B 10'. Τάλλα τε, ὅσα (46) τοῦτοις ἐπηκολούθησε, στίλος νεφέλης ἐπισκιάζων ἡμέρας, στίλος πυρὸς φωτίζων νυκτός, καὶ ὀδηγούντες ἀμφοτέροισι· ἄρτος ὕμενος ἐν ἐρήμῳ, ὄψον ἐξ οὐρανοῦ πεμπόμενον· ὁ μὲν τῇ χρεῖᾳ σύμμετρος, τὸ δὲ καὶ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν· ὕδωρ ἐκ πέτρας, τὸ μὲν ἐκδιδόμενον, τὸ δὲ γλυκαινόμενον· Ἀμαλὴκ εὐχῇ καταπολεμούμενος, καὶ χειρῶν ἀποβρόχῳ καὶ μυστικῷ σχήματι (47)· ἡλιός τε (48) ἰστάμενος, καὶ σελήνην κατεχομένην, καὶ Ἰορδάνης ἀνακοπτόμενος· τελεῖα κατασειόμενα ἱερέων περιόψῳ, καὶ σαλπύγγων ἤχῳ, καὶ ἀριθμῶν δύναμιν ἔχοντι (49)· γῆ καὶ πόκος, ἐναλλάξ ὕμενά τε καὶ ἄβρογα διαμύοντα· δύναμις ἐν θριβί, στρατιᾶς ὅλης ἀντίβροπος· λογάδες ὀλίγοι λάπτοντες, καὶ νικῶν πιστευόμενοι, καὶ νικηθέντες, κατὰ τὰς ἐπιβάδας, ὁ βραχὺς ἀριθμὸς (50) τὰς πλείονας χιλιάδας. Τί με δεῖ καταριθμεῖν ἕκαστα, ὅσα δι' αὐτοῦ Χριστοῦ (51) κατὰ τὴν σωτήριον αὐτοῦ παρουσίαν καὶ σάρκωσιν, ὅσα μετ' ἐκεῖνόν τε καὶ δι' ἐκεῖνον τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ, καὶ ὑπὲρ ταῦς τοῦ λόγου τεθαυματουργῆται ; Πόσαι ταῦτα καὶ βίβλοι καὶ μνήμαι φέρουσι ;

Κ' Τὰ δὲ δὴ νῦν (52), δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ ἐξηγήσομαι (53), πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν,

77 Gen. xii, 10-13. 78 Gen. xix, 24, 26. 79 Gen. xxxvii, 28 ; xxxix, 8 ; xli, 41 sqq. 80 Exod. iii, 2. 81 Exod. xx, 2 seqq. 82 Exod. vii, 1 et seqq. 83 Exod. xiv, 21, 27. 84 Exod. xiii, 21. 85 Gen. xvi, 14. 86 Exod. xvii, 6 ; xv, 25. 87 Exod. xvii, 11. 88 Josue x, 12. 89 Josue iii, 13. 90 Josue vi, 6. 91 Jud. vi, 37. 92 Jud. xvi, 17. 93 Jud. vii, 5. 94 Psal. lxxv, 16.

(39) Πυρὶ καὶ θείῳ. « Igne et sulphure. » Billius : « sulphureo igne. » Verum cum Gregorius Scripturæ verba religiose servaverit, hæc itidem servare debuisset interpret.

(40) Κατακλυσθέντων. « Quasi diluvio obrutorum. »

(41) Κλοπή. Clarius in Elia Billius, « subductio. » Lothi nempe ac ejus familiarum, qui per angelos quasi furtim educti sunt.

(42) Καὶ σιτοδοτῶν. « Frumenta annonamque distribueret. »

(43) Ἀριθμούμεναι μάστιγες. « Celebria Ægyptiorum flagella. » Sic orat. iii, n. 6, suam parvam Bethlehem opponit τὰς ἀριθμουμένας τῶν πόλεων, « claris urbibus. »

(44) Ὑποχωρούσα βάβδω. « Virgæ cedens. » Non legitur a Moyse virgâ mare percussam.

(45) Τοὺς δὲ. Reg. b et Montac. τοὺς δέ. (46) Τάλλα τε ὅσα. Plerique codd. et Reg. l, τὰλλα δ' ὅσα.

(47) Μυστικῷ σχήματι. Par. et Montac. in notis de crucis signo interpretantur.

(48) Ἡλιός τε. Sic scripti libri. Deest τε in Par.

(49) Ἀριθμῶν δύναμιν ἔχοντι. Combef. « Septenario nimium ac mysticæ significationis, ex qua illi vis inerat. »

(50) Ὁ βραχὺς ἀριθμὸς. Colb. k, οὐ πολλὸς ἀριθμὸς.

(51) Δι' αὐτοῦ Χριστοῦ. Montac. διὰ τοῦ Χριστοῦ.

(52) Τὰ δὲ δὴ. Regg. a, d, Ταῦτα δὲ δὴ.

(53) Διηγήσομαι. Addunt editi omnes, ὅμν. Deest tamen in omnibus pene codicibus.

ἔπος ἂν γνῶ γενεὰ ἑτέρα, καὶ διαδοχαὶ γενεῶν, ἡ τῆς τοῦ Θεοῦ δυναστείας τὰ θαύματα. Ἐπεὶ δὲ οὐχ ὁλόν τε ταῦτα δηλώσαι, μὴ τὸ τοῦ κινδύνου παραστήσαντας μέγεθος· τοῦτο δὲ οὐχ οἶόν τε, μὴ τὸ τοῦ τρόπου κακότητος διελέγξαντας, καὶ ἐξ ὁλῶν ἀρχῶν καὶ τῆς κακίας σπερμάτων ἐπὶ τὴν κακοδαιμονίαν τοσαύτην ἐξέπεσε, κατὰ μικρὸν (54) τὴν ἀσέβειαν συναυξήσας, ὡσπερ τὸν ἰὸν τῶν ἔρπετῶν καὶ τῶν θηρίων ὅσα πικρότατα, πάντα μὲν οὖν (55) ἐκτραγωδεῖν τὰ ἐκείνου βίβλους καὶ ἱστορίας παρήσομεν· οὐ γὰρ ἡμῖν γε σχολὴ μακρότερα τῆς παρουσίας ὑποθέσεως βεβαιώσασθαι· αὐτοὶ δὲ ὄλιγα ἐκ πολλῶν διελέθοντες, στηλογραφίαν ὡσπερ τινὰ τοῖς μεθ' ἡμᾶς καταλείψομεν ἐπὶ τὰ κυριώτατα καὶ περιφανέστατα (56) τῶν κατ' ἐκείνου τῶν λόγων χωρήσαντας.

ΚΑ'. Ἐκεῖνος ἐν μὲν καὶ πρώτων (57), ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου σωθεὶς, ἄρτι παρὰ τοῦ πατρὸς διαδεξιμῆτος τὸ κράτος (ἦν ἵνα τὸ στρατιωτικὸν ἐξωπλισθῆ κατὰ τῶν ἐν τέλει, καινοτομοῦν φόδῳ καινοτομίας, καὶ διὰ νέων προστατῶν καθίστατο τὰ βασιλεία) καὶ σωθεὶς γε (58) σὺν τῷ ἀδελφῷ σωτηρίαν ἄπιστον καὶ παράδοξον, οὔτε τῷ Θεῷ χάριν ἔσχε τῆς σωτηρίας, οὔτε τῷ βασιλεῖ, δι' οὗ σέσωστο· ἀλλ' ἀμφοτέροις ὤφθη κακός, τῷ μὲν ἀποστασίαν ὠδίνων, τῷ δὲ ἐπανάστασιν.

ΚΒ'. Ὁ δὲ μοι πρὸ τούτων (59) εἰπεῖν ἀναγκαῖον, διαίτης μὲν καὶ θεραπείας ἐν τινι τῶν βασιλικῶν (60) χωρίων ἤξιοῦντο βασιλικῆς παρὰ τοῦ φιλανθρωποτάτου βασιλέως, ὡς τοῦ γένους λείψανα τῇ βασιλείᾳ τηρούμενοι· ὁμοῦ μὲν ἀπολογίαν ἐπινοοῦντος τῶν νεωτερισθέντων ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας, ὡς οὐ κατ' ἐκείνου γνώμην τετολημμένων· ὁμοῦ δὲ καὶ τὸ μεγαλίσχον ἐπιδειξασθαι ζητούντος τῇ κοινωνίᾳ τῆς βασιλείας· καὶ τρίτον, τὴν ἀρχὴν καταστήσασθαι ταῖς προσθήκαις βεβαιωτέραν, ὡσπερ ἦν (61) διανοουμένου ἰρηστώτερα ἢ σφώτερα.

ΚΓ'. Ἐπεὶ δὲ ἦγον ἀπὸ πάντων (62) σχολὴν, τῆς

¹⁶ Psal. LXXVII, 6.

(54) Κατὰ μικρὸν. Reg. bm, κα. κατὰ μικρὸν. D
(55) Πάντα μὲν οὖν. Ita Colb. k. Deest οὖν, in Par.

(56) Περιφανέστατα. « Notissima, famosissima, atrocissima. » Billius, « nobilissima. » Minus recte, cum hic agatur de flagitiis viri, qui nihil dignum laude gessit.

(57) Ἐκεῖνος ἐν μὲν καὶ πρώτων. Sic magno consensu codices: « Ille, quod quidem unum primumque est, a magno Constantio servatus. » Savil. legit ἐκεῖνο.

(58) Καὶ σωθεὶς γε. Quo tempore, anno videlicet 338, cædes principum Constantinianæ familiæ contigit, Julianum tum septennis servatus est, vel annuente, vel dissimulante Constantio. Nec enim jubente eo servatum Julianum, dicere sinunt scriptores, qui cædem principum in Constantium rejiciunt; non modo Zozimus, et Julianus ipse *Ad Athenienses*, p. 497, verum etiam Athanasius *Ad monachos*, Hieronymus in *Chronico*, etc. Servatus

A *lentiæ miracula cognoscat generatio altera* ¹⁶, et generationum successiones. Quoniam autem ea, nisi periculi magnitudine velut ob oculos posita, declarari **87** nequeunt; hoc vero fieri non potest, nisi morum istius pravitatem ostenderimus, quibus quo ex principiis, vitiique seminibus, in perditam hanc et profligatam amentiam prolapsus fuerit, impietatem suam, non secus ac sævissimi quique serpentes et feræ venenum, paulatim augens, omnia quidem illius scelera tragicis verbis exaggeranda ad libros historiasque remitemus; neque enim nobis vacat longius quam præsentis instituti ratio ferat, sermonem producere; ipsi autem pauca et multis commemorantes, quasi in columna insculptam ipsius ignominiam posteris relinquemus, ad præcipua illius notissimaque flagitia sermonem conferentes.

XXI. Unum igitur et princeps illius facinus hoc est, quod a magno Constantio, qui patri nuper in imperio successerat, salutem consecutus (tum scilicet, cum exercitus, rerum novarum metu res novas moliens, adversus proceres arma cepit, ac per novos præfectos aulicæ res constituebantur); et quidem salutem inopinatam et incredibilem cum fratre consecutus, nec Deo ob salutem, nec imperatori, per quem salutem acceperat, gratiam habuit: ve rum utrique nequam et improbum se præbuit, illi nimirum defectionem, huic rebellionem parturiens.

XXII. Quod autem necessario mihi prius exponendum est, splendidissimo quidem victu cultuque in imperatoria quadam domo ab humanissimo imperatore digni habebantur, ac velut generis reliquæ ad imperium servabantur. Id autem ea mente faciebat, primum ut se de iis rebus quæ in imperii sui auspiciis designatæ fuerant, purgaret, tanquam de ipsius consilio ac voluntate haudquaquam perpetratis; deinde ut eos ad imperii societatem ascendendo magnitudinis animi argumentum præberet; postremo, ut principatum his incrementis firmiorem redderet: quod quidem hominis erat benigne magis quam sapienter cogitantis.

XXIII. Cum autem omni negotio vacarent, tum

D porro Julianus in primis cura Marci Arethusi, de quo Gregorius postea n. 94; cui consentiunt acta Basilii presbyteri Ancyranæ, quæ Bollandus refert in diem Martii 22, ubi S. martyr his verbis Apostatam increpat: « Non es reveritus altare, quo salvatus fuisti. » Deinde Frumentino comiti Scutariorum, de Juliano: « Non est recordatus, quomodo (Deus) emerit eum a morte per sanctos suos sacerdotes, abscondens eum sub sancto et admirabili ecclesiæ altari. »

(59) Πρὸ τούτων. Reg. bm, περὶ τούτων.

(60) Ἐν τινι... βασιλικῆς. Deest βασιλικῆς in Reg. bm. Vocem hanc legit Socrat., *Hist.*, lib. v, c. 2, additque « domum illam fuisse palatium in macello ad Argæum montem haud procul ab urbe Cæsarea. »

(61) Ὁσπερ ἦν. Sic codd. Mallet Montac. ἄσπερ ἦν. (62) Ἦγον ἀπὸ πάντων, etc. « Cum vitam privatam procul ab omni publico munere agerent, tum quod imperium abesset, » etc.

quod imperium eos adhuc moraretur, atque in cogitatione duntaxat et meditatione esset, tum quod ætas et spes nondum eos secundis dignitatibus admo-
veret, **88** utebantur illi quidem aliarum quoque artium præceptoribus, nempe patruo imperatore omni orbicularis disciplinæ genere ipsos erudiente. Verum nostræ philosophiæ impensius operam dabant, non huic solum, quæ in verbis et doctrina versatur, sed illi etiam quæ pietatem in moribus positam habet. Atque et cum optimis quibusque viris consuetudinem habebant, et elegantissimis actionibus, ac luculentum virtutis specimen præ se ferentibus, incumbabant. Quinetiam in clerum scriptos ascripserunt, adco ut divinos quoque libros plebi lectitarent, non minus id sibi amplum et honorificum esse existimantes, quam aliud quidvis, imo omnium ornamentorum maximum præstantissimumque pietatem esse censentes.

XXIV. Jam sumptuosissimis quoque martyrum monumentis et votivororum donorum munificentis, omnibusque aliis rebus, quibus divinus timor insinguitur, sapientiæ studium Christi que amorem declarabant : alter quidem vere et serio pietatem profectens ; quamvis enim natura ferocior ac fervidior esset, vere tamen ac sincere pietatem colebat ; alter autem tempus redimens, ac sub mansuetudinis specie atque obtentu morum pravitatem occultans. Quod quidem ex eo conjicere licebit, neque enim miraculum, quod tum accidit, silentio præterire queam, utpote memoria inprimis dignum, atque possit.

XXV. Martyribus, ut diximus, ambo laborabant, munificentiaque et liberalitate præclare inter se contendebant, tum multarum manuum opera, tum multis impensis ædem sacram exstruentes. Verum quoniam non pari voluntate animique instituto in hoc opus incumbabant, idcirco nec in eundem quæque finem labor utrique progrediebatur. Etenim alterius, hoc est, fratris natu majoris, opus perficiebatur, atque ex ratione procedebat, Deo videlicet munus illud libenter admittente, velut Abelis sacrificium, recte et oblatum et divisum¹⁷ : atque hæc oblatio veluti quædam primogeniti consecratio

¹⁷ Gen. iv, 4.

(63) *Δευτέραις τῶν ἀρχῶν.* Cæsaris dignitatem, vel militaria imperia significat, quibus ob teneram ætatem impares erant.

(64) *Παιδευταῖς.* Nicole in *Grammatica*, Ecbolio in *Rhetorica*, juxta Socrat., lib. iii, c. 1.

(65) *Ἐγκύκλιον παιδεύοντι.* Disciplinarum orbem, « Encyclopædiam » appellant.

(66) *Τοῦ θελου.* « Patruo, » non « avunculo » cum Bill. siquidem non materiam, sed paternam erat cognatio. Utriusque enim parentes germani fratres erant ; nempe Constantinus pater Constantii, et Julius Constantius pater Juliani ; sicque fratres patruales erant Julianus et Constantius.

(67) *Σπουδαιοτάτοις.* « Cum optimis » atque etiam « doctissimis. » Utriusque Græca significant.

(68) *Χαριστάτοις.* Tres Colb. χρηστοτάτοις, idque etiam scribitur in ora Reg. bii.

(69) *Μαρτύρων τε μνήμασι.* In ora Reg. y,

ἂ μὲν βασιλείας μελλούσης ἔτι καὶ μελετωμένης, τῆς δὲ ἡλικίας ἅμα καὶ τῆς ἐλπίδος ταῖς δευτέραις τῶν ἀρχῶν (63) οὐ προσαγοῦσης, ἐχρῶντο μὲν καὶ τῶν ἄλλων παιδευταῖς (64) μαθημάτων, πᾶσαν τὴν ἐγκύκλιον παιδεύοντι (65) ἐκπαιδευόντος αὐτοῦ τοῦ θελου (66) καὶ βασιλέως· ἐχρῶντο δὲ καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίᾳ πλέον, οὐ τῇ περὶ λόγους μόνον, ἀλλ' ὅση καὶ διὰ τῶν ἡθῶν ἔχει τὸ εὐσεβές· ἀνδρῶν τε τοῖς σπουδαιοτάτοις (67) προσομιλοῦντες, καὶ πρᾶξων τῆς ἀρετῆς τὴν ἐπίδειξιν· τῷ μὲν γε κλήρω φέροντες ἑαυτοῦς ἐγκατέλεξαν, ὥστε καὶ τὰς θείας ὑπαναγκάσκειν τῷ λαῷ βίβλους, οὐδενὸς ἑλαττον εἰς δόξαν αὐτοῖς τοῦτο εἶναι νομίζοντες, ἀλλὰ καὶ πάντων μείζον καλλώπισμα τὴν εὐσέβειαν.

imo omnium ornamentorum maximum præstantissimumque pietatem esse censentes.

ΚΔ'. Μαρτύρων τε μνήμασι (69) πολυτελεστάταις, καὶ ἀναθημάτων φιλοτιμίαις, καὶ πᾶσιν οἷς ὁ θεός φρόδος χαρακτηρίζεται, τὸ φιλόσοφον καὶ φιλόχριστον κατεμήνου· ὁ μὲν, καὶ κατ' ἀλήθειαν εὐσεβῶν· καὶ γὰρ ἦν, εἰ καὶ τὴν φύσιν θερμότερος, ἀλλ' ὅν γρησὶς εἰς εὐσέβειαν· ὁ δὲ, τὸν καιρὸν ἐξουνοῦμενος, καὶ κρύπτων ἐν ἐπιεικείας πλάσματι (70) τὸ κακὸν θεῖ. Τεκμήριον δέ· καὶ γὰρ οὐκ ἂν δυναίμην παραρραμεῖν τὸ συμβάν θαῦμα, σφόδρα τε δν (71) μνήμης ἄξιον, καὶ πολλοὺς παιδεῦσαι τῶν ἀσεβῶν δυνάμενον.

ejusmodi, ut impiorum multis documento esse

ΚΕ'. Ἐκαμνον μὲν τοῖς μάρτυσιν, ὅπερ εἶπον, ἀμφοτέροι, καὶ ἀντεφιλοτιμοῦντο λαμπρῶς ἀλλήλοις, καὶ χειρὶ πολλῇ (72) καὶ δαπάνῃ τὸν οἶκον ἐγείροντες· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐκ τῆς αὐτῆς προαιρέσεως, οἷα εἰς ὁμοιον πέρας προσέβαινεν ἀμφοτέροις ὁ πόνος· τοῦ μὲν γὰρ τὸ ἔργον ἠνέγετο, καὶ κατὰ λόγον ἐώρει, τοῦ πρᾶσοῦτερον λέγω τῶν ἀδελφῶν, οἷα τῷ θεοῦ τὴν ἐπίδοσιν ἐτοιμῶς προσειμένον, κατὰ τὴν Ἄβελ θυσίαν, ὀρθῶς καὶ προσενεχθεῖσαν καὶ διακρίθεισαν· καὶ ἦν ὡσπερ πρωτοτόκου (73) τις καθιέρωσις ἢ ἐπίδοσις· τοῦ δὲ, φεῦ τῆς ἐντεῦθεν ἦδη τῶν ἀσεβῶν ἀτιμίας (74) τὰ ἐκείθεν μαρτυρομένης (75),

D μνήμασι. Theod., *Hist.*, lib. iii, c. 2, σηκὸν ἰδομήσατο, « Basilicam exstruxit. » Sozom., lib. v, c. 2, τὰρον Μάμα τοῦ μάρτυρος, « sepulcrum Mamæ, » vel, « Mamantis martyris, » etc.

(70) *Πλάσματι.* Juliani hypocrisim non tantum Gregorius, Socrates, Sozomenus, verum etiam ipsi Juliani laudatores testantur, ut Ammianus lib. xlii, p. 208, et Libanius Or. 42.

(71) *Σφόδρα τε δν.* Sic Regg. hu, 1, Colb. 3. Deest in nonnullis δν, in aliis τε, in paucis utrumque.

(72) *Χεῖρι πολλῇ.* Comb. « Operarum copia et sumptu. »

(73) *Πρωτοτόκου.* Reg. 1, Colb. 3, Coisl. 1, πρωτοτόκων.

(74) *Ἀτιμίας.* Colb. 3, τιμωρίας.

(75) *Μαρτυρομένης.* Sic Regg. 1, hm, etc. Editi vero omnes, et codices pauci, μαρτυρομένης.

καὶ μικροῖς μηνύμασι τὰ μεγάλα προκηρυττούσης, ὡσπερ τὴν Κάϊν θυσιᾶν ὁ τῶν μαρτύρων Θεὸς ἀπέπεμπετο.

KΓ'. Καὶ ὁ μὲν ἐπόνει, ἡ δὲ γῆ (76) τὸ πονηθὲν ἀπεσείετο. Καὶ ὁ μὲν ἐφιλονεῖκει μᾶλλον, ἡ δὲ ἀπηξίου δέχεσθαι θεμελίους τοῦ σαθροῦ (77) πρὸς εὐσέβειαν, ὅσα βῶσα τὸν ἐσόμενον ἐξ ἐκείνου σεισμὸν (78), καὶ τιμῶσα τοὺς μάρτυρας τῆ περι τὸν ἀσεβέστατον ἀτιμία. Τοῦτο τὸ ἔργον προφητεία τις ἦν τῆς ὑστερον (79) τοῦ ἀνδρὸς αὐθαδείας καὶ ἀπονοίας, καὶ τῆς εἰς μάρτυρας ἀτιμίας, καὶ περι τοὺς ἁγίους οἴκους παρανομίας· τοὺς μὲν ἄλλους λανθάνουσα, τὸν δὲ διώκτην πόρρωθεν προδιώκουσα, καὶ τὰ τῆς ἀσεβείας ἐπιχειρα προσημαίνουσα (80).

KZ'. Ὡ ψυχῆς σοφῆς εἰς τὸ κακοποιῆσαι, τὴν δὲ ἰδίαν οὐ φευγούσης βάσανον! Ὡ Θεοῦ τὸ μέλλον κηρύττοντος, ἵνα ἡ ἀνακόψῃ (81) τὴν ἀσέβειαν, ἡ δεῖξις τὴν πρόγνωσιν! Ὡ παραδόξου θαύματος! Ὡ τῆς τῶν μαρτύρων φιλαδελφίας (83)! Οὐκ ἐδέξαντο τιμὴν τοῦ πολλοῦς μάρτυρας ἀτιμάσαντος· οὐ προσήκαντο (84) δῶρον τοῦ πολλοῦς ἀθλητᾶς ἀποδείξοντος, μᾶλλον δὲ φθονήσαντος (85) καὶ αὐτῆς (86) τῆς ἀθλήσεως· ἡ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, οὐκ ἤνεγκαν μόνοι μαρτύρων ὑβρίζεσθαι, τῶν ἄλλων (87) ὁσίαις χερσὶ τεθησομένων τε καὶ θεραπευθησομένων, οὐδὲ δοῦναι τῷ σοφιστῆ τῆς κακίας ταῖς ὑβρεῖς ἐγκαυχήσασθαι· ἵνα μὴ παρὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τὰ μὲν ἀνίστηται μαρτύρων μνήματα, τὰ δὲ καταλύηται· καὶ οἱ μὲν τιμῶνται μάρτυρες, οἱ δὲ ἀτιμάζονται (88), μικρὸν φθασούσης τῆς ἐν σχήματι τιμῆς τὴν ἀληθινὴν ἀτιμίαν· μηδὲ πρὸς τῷ μεγέθει τῆς ὑβρέως καὶ σφοδρῆς εἶναι νομίση παρ' ἑαυτῷ, λανθάνων, ὡσπερ ἀνθρώπους, οὕτω καὶ Θεὸν τὸν πάντων ὀξύτατον καὶ σαρῶτατον, καὶ δρασάμενον τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, διὰ τοῦ φαινομένου προβλήματος· ἀλλὰ γινώσκῃ νοούμενος, καὶ μὴ υπεραίρηται καταλαμβανόμενος.

ita Deum, qui omnium acutissimus et sapientissimus est, ac sapientes in astutia sua comprehendit¹⁸, per externam speciem fallens: verum consilia sua patere intelligeret, minimeque animo efferretur fraudem suam teneri sentiens.

¹⁸ Job v, 15.

(76) Ἡ δὲ γῆ. Sic melioris notæ codices. Par. ἡ D γῆ δέ.

(77) Σαθροῦ. Billius, « ægra pietate præditi. » Comb. « exulcerati in pietatem. » Mallet, « pietate carentis. »

(78) Σεισμὸν. Non video, ait Comb., quid velit Billius qui vertit, « terræ motum. » Ecclesiæ potius, quam terræ motus fuit ingens illa tempestas, quam Julianus excitavit. Melius ergo sic reddideris: « Quasi futurum illo auctore motum clamans. »

(79) Τῆς ὑστερον. Coll. b, τῆς εἰς ὑστερον.

(80) Προσημαίνουσα. « Iudicio prodens. »

(81) Ἴνα ἡ ἀνακόψῃ. Sic melioris notæ codices. Regg. a, b, quatuor Colb., Pass., ἴν' ἡ. Reg. hm, ἴν' ἀπκόψῃ, pro ἀνακόψῃ. Par. ed. ἴν' ἀνακόψῃ.

(82) Ἀληθοῦς δέ, etc. « Verius, quam ut sua no-

vitate existimationem hæcque hominum excedat. » Comb.

(83) Φιλαδελφίας. « O fraternam martyrum claritatem! »

(84) Προσηκαντο. Reg. n, προσήκαν τὸ δῶρον.

(85) Φθονήσαντος. Ita Regg. b, hm, hu, l, duo Colb. Nonnulli vero cum ed. φθονήσαντος.

(86) Καὶ αὐτῆς. Alii legunt αὐτοῖς. Idem sensus, utro modo legas. Billius legit αὐτοῖς. Si legas αὐτῆς, vertendum: « Ipsius quoque palæstræ gloriam invideret. »

(87) Τῶν ἄλλων, etc. « Cum alii (martyre-) piis manibus deponendi et colendi essent, extractis scilicet illorum monumentis, illatisque in ea sacris pignoribus. » Ita Comb. Recte quidem, ex tota rerum serie, constat.

(88) Ἀτιμάζονται. Alii, ἀτιμάζονται.

XXVIII. Et si enim ille martyr Deus **90** impietatem non repressit, nec scelus, quod meditabatur atque animo premebat, velut malum quoddam profluvium statim exsiccavit, aut inbibuit, ob eas causas quas ipse pro ineffabili sua potentia gubernandique ratione cognitas et exploratas habet, per quam Amorrhæorum quoque iniquitatem cumulari atque expleri certo consilio permittebat ⁹⁰; tamen ut plerisque consuleretur, pravitatem illam odio et detestationi esse conveniebat, honoremque hunc rejici, ac Dei erga omnia quæ ipsi offeruntur, æquitatem et puritatem demonstrari.

XXIX. Nam qui Israeli impie se gerenti dixit, *Si obtuleris siliginem, vanum est; suffimentum abominatio mihi est* ⁹¹: quippe etiam eorum Neomebias et Sabbata et diem magnum repudiat: neque enim se, cum plenus sit, ulla re humana et parva opus habere, ut indigne etiam oblati muneribus delectetur: et iniqui hominis sacrificium, quamvis etiam vitulum mactet, quasi canem execratur ⁹², et thus quasi blasphemiam, ac meretricis mercedem a templo exterminat atque excutit, unumque illud sacrificium in pretio habet, quod puræ manus, et mens excelsa et ab omni vitiorum lahe expiata, purissimo numini offerunt; quid mirum, si idem ne honorem quidem eum, quem iste scelerate ac scelerata mente offerebat, suscepit; ille, inquam, qui non humano more conspiciet, nec speciem externam spectat, verum occultum hominem ⁹³, atque internam vitii vel virtutis officinam intuetur? Atque hoc quidem tale est. Quod si quis mihi minus fidei habendum putat, eos ipsos, qui spectaculo interfuere, testes producam: nam multos habeo, qui et ad nos hoc miraculum transmiserant, et ad posteros transmittent.

XXX. Posteaquam autem ad virilem ætatem jam progressi, philosophiæ placita degustarunt (quod utinam nunquam fecissent!) dicendique facultatem, quæ ut probis et honestis virtutis instrumentum ac subsidium est, ita improbis et flagitiosis vitii stimulus efficitur, insuper assumpserunt, minime jam omni ex parte morbum animo clausum tenere, nec impietatis fraudem prorsus secum ipse solus meditari poterat. Quin potius, quemadmodum ignem in materia latentem, etiamsi nondum in luculentam flammam attolatur, emicantes tamen scintille quædam, aut fumus e profundo subindicant; aut, si mavis, quemadmodum fontes illi, qui per specus **91** quosdam cum flatu volvantur, ac deinde arctissime compressi, nec liberum exitum habentes, multis terræ locis vaporem in sublime mittunt, taci-

⁹⁰ Gen. xv, 16. ⁹¹ Isa. i, 13. ⁹² Dent. xxiii, 18.

(89) *Ρεύμα*. Montac. legit *ρεύματι*.

(90) *Τὴν τε*. Bill. in Orat. Bas. *τὴν γε*.

(91) *Τῶν πολλῶν*. « Ut vulgo consuleretur ac multitudini. »

(92) *Προσφέρτε*. Reg. a, b, *προσφέρης*. Montac. *προσφέρεις*. In Isa. *φέρτε*.

(93) *Ὡς κυνός*. Reg. l, et Comb. *ὡς κύνα*.

(94) *Ὡς ἀρξωπος*. Reg. bm, Comb. alii que non-

KH'. Εἰ γὰρ καὶ τὴν ἀσέβειαν οὐκ ἐπέσχευε ὁ τῶν μαρτύρων Θεός, οὐδὲ τὴν μελετωμένην καὶ κρυπτομένην κακίαν ὡσπερ βέσμα (89) πονηρὸν εὐθύς ἀνέξηρανεν, ἢ ἀνέκοψεν, οἷς αὐτὸς ἠπίστατο λόγοις, κατὰ τὴν ἀρρήτον αὐτοῦ σοφίαν τε καὶ κυβέρνησιν, καθ' ἣν καὶ τὰς Ἀμορραίων ἀνομίας ἀναπληρωθῆναι ὤκνομεν· ἀλλ' ἔδει τὴν τε (90) κακοθείαν μισθῆναι, καὶ τὴν τιμὴν ἀπωσθῆναι τῶν πολλῶν (91) ἐνεκεν, καὶ δειχθῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ πάντα τὰ προσφερόμενα ἰσότητά τε καὶ καθαρότητα.

KΘ'. Ὁ γὰρ εἰπὼν ἀσεβοῦντι τῷ Ἰσραὴλ· Ἐὰν προσφέρητε (92) *σεμιδαλιρ, μάταιοι· θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστὶ· τὰς* τε Νομηνιας αὐτῶν καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐ προσίεμος· μηδὲ γὰρ δεῖσθαι, πλήρης ὢν, μηδεὶς τῶν ἀνθρώπων τε καὶ μικρῶν, ἵνα χαίρῃ καὶ τοῖς ἀναξίως προσφερομένοις· τὴν τε τοῦ ἀνόμου θυσίαν, κἂν ἢ μόσχος, ὡς κυνός (93) βδελυττόμενος, καὶ ὡς βλασφημίαν τὸν λίθανον, καὶ ἀλλαγμὰ πόρνης ἐρηρίζων τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀποσειόμενος, μόνην δὲ θυσίαν τιμῶν, ἣν καθαρά τῷ καθαρωτάτῳ προσφέρουσι χεῖρες, καὶ νοῦς ὑψηλός τε καὶ ἠγνισμένος· τί θαυμαστόν, εἰ μηδὲ τὴν ἐκείνου τιμὴν προσεδέξατο πονηρῶς τε καὶ μετὰ πονηρίας τῆς διανοίας προσαγομένην, ὃ μὴ καθορῶν ὡς ἄνθρωπος (94), μηδὲ εἰς τὸ φαινόμενον βλέπων, ἀλλ' εἰς τὸν κρυπτὸν ἄνθρωπον, καὶ εἰς τὸ ἔνδον τῆς κακίας ἢ τῆς ἀρετῆς ἐργαστήριον; Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτο· καὶ εἰ τις ἀπίσται, τοὺς θεοσεβέμενους αὐτοὺς ἐπιμαρτυροῦμεθα· πολλοὶ δὲ εἰσιν, οἱ καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς ἔπειτα τὸ θαῦμα τοῦτο παρεπιμύσαν τε καὶ παραπέμψουσιν

Λ'. Ἐπεὶ δὲ εἰς ἄνδρας προϊόντες ἦδη τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ δογμάτων ἤσαντο (ὡς μήποτε ὠφελον!) καὶ τὴν ἐκ τοῦ λόγου προσελάμβανον δύναμιν, ἢ τοῖς μὲν ἐπιεικέσιν ἀρετῆς ὄπλον, τοῖς δὲ μοχθηροτέροις κέντρον κακίας γίνεται, οὐκέτι κατέχειν ὅλην τὴν νόσον οἷός τε ἦν, οὐδὲ παντελῶς τὸν τῆς ἀσεβείας ὄλον ἐν αὐτῷ μόνῳ φιλοσοφεῖν· ἀλλ' ὡσπερ πῦρ ἐμφωλεῖον ὕλην, κἂν μήπω πρὸς φλόγα λαμπρὰν ἀρθῇ, σπινθήρες τινες ἐξάπτοντες (95) ἢ καπνός· ἐκ βάθους ὑποσημαίνουσιν· εἰ βούλει δὲ, τῶν πηγῶν αἱ σήραγγαί τινες ὑποτρέχουσαι μετὰ πνεύματος, εἴτ' εὐρυχωρίαν οὐκ ἔχουσαι, οὐδὲ διέξοδον ἐλευθέραν, πολλαχῶς τῆς γῆς ἀναφυσῶσι καὶ ὑπηχοῦσι κάτωθεν, ὑπὸ μὲν τῆς (96) τοῦ πνεύματος ἀνωθούμεναι, ὑπὸ δὲ τῆς ἀνωθεν βίας κατεχόμεναι τε καὶ ἀνακοπόμεναι· οὕτω καὶ αὐτὸς τὸ μὲν πολὺ τῆς ἀσεβείας κα-

⁹¹ I Petr. iii, 4.

nulli addunt *κατίδοι*. « Qui non ita videt, ut homo perviderit. »

(95) *Ἐξάπτοντες*. Ita quinque Regii alii que plures. Reg. bm et Comb. k habent *ἐξάπτονται*.

(96) *Τῆς*. Non inelegans hic articulus qui ad βίας referri potest; hunc tamen in nullo codice reperimus.

ἐκρυπτεν ὑπὸ τοῦ καιροῦ (97) καὶ τῆς τοῦ κρατοῦντος παιδαγωγίας· ὅσῳ γὰρ τὸ φανερώς ἀσεβεῖν ἦν ἀσφαλές· ἔστι δὲ ὅποι (98) καὶ παρεγύμνου τὸ τῆς γνώμης ἀπόρρητον τοῖς ὀξευτέροις τὴν ἀσεβείαν ἢ τὴν σύνεσιν· ὅθεν τε τοῖς (99) πρὸς τὸν ἀδελφὸν λόγους πλέον ἢ καλῶς εἶχεν, ὑπὲρ Ἑλλήνων διατεινόμενος (προφάσει δῆθεν ὡς τὸν ἡττω γυμνάζων λόγον, τὸ δὲ ἦν ὄντως γυμνασία κατὰ τῆς ἀληθείας), καὶ πᾶσι χαίρων οἷς ἀσεθεῖς τρόπος χαρακτηρίζεται.

disputationibus quas cum fratre habebat, plus quam æquum erat, pro ethnicis contendens (hoc quidem prætextu quasi inferiore doctrinam exercitationis causa tueretur, cæterum revera adversus veritatem seipsum exercens); tum omnibus iis rebus gaudens, quibus morum impietas quasi certissimis quibusdam notis exprimitur.

ΑΔ'. Ἐπεὶ δὲ τὸν μὲν ἀδελφὸν ἢ φιλανθρωπία τοῦ αὐτοκράτορος ἀποδείκνυσι (1) βασιλέα, καὶ μέρος ὡς ὀλίγον ἐγχειρίζεται (2) τῆς οἰκουμένης, τῷ δὲ ὑπῆρχε κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν καὶ ἀδειαν, καὶ λόγων καὶ διδασκάλων τοῖς ὀλεθριωτάτοις (3) προσομιλεῖν (Ἀσία δὲ ἦν αὐτῷ τὸ τῆς ἀσεθείας διδασκαλεῖον, ὅση τε περὶ ἀστρονομίαν καὶ τὰς γενέσεις, καὶ φαντασίαν προγνώσεως τερατεύεται, καὶ τὴν ἐπομένην ὑποτοίχοις γοητικῇ)· ἔν ἐτι τὸ λεῖπον ἦν (4), προστεθῆναι τῇ ἀσεθείᾳ καὶ δύναμιν. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ταύτην διδῶσιν αὐτῷ καθ' ἡμῶν ἢ πληθυνθεῖσα τῶν πολλῶν (5) ἀνομία, καὶ ἡ ἐπ' ἄκρον (6), ὡς ἐν εἰποι τις, Χριστιανῶν εὐεξία, τὴν ἐναντίαν ζητοῦσα μεταβολὴν (7), καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ τιμὴ (8), καὶ ὁ φόρος δι' ἧν (9) ὑβρίσαμεν.

ΑΒ'. Τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύει χαλεπώτερον (10) εἶναι τὸ κτασχεῖν τὰ ἀγαθὰ τοῦ μὴ παρόντα κτήσασθαι· καὶ ἴσον ἀπελθούσαν εὐημερίαν ἀνακαλέσασθαι δι'

(97) Ἰπὸ τοῦ καιροῦ. Billius: « ob temporis incommoditatem. » Combef. pressius ac melius, « per temporis rationem et imperatoris disciplinam. »

(98) Ὅποιοι. Sic Reg. hm. Alii autem non pauci cœdires, et Herv. ὅτη.

(99) Τοῖς. Ita scripti et editi libri, præter Par.

(1) Ἀποδείκνυσι. Pass. ἀναδείκνυσι. Quod hic benignitatis imperatoris tribuit Gregorius, id malitiæ ascribit Zosimus: εἶτε (ὅπερ ἀληθὲς ἦν) πρόφρασιν τῆς αὐτοῦ ἀναίρεσεως· « sive, quod quidem verum erat, in eo mortis causam invenire voluerit. »

(2) Ἐγχειρίζεται. Plerique codices habent ἐγχειρίζεται. Non tantum Oriens, sed etiam Thracia, adeoque Constantinopolis ipsa, commissa est Gallo. Quod hæc ante anno 351 contigit.

(3) Διδασκάλων τοῖς ὀλεθριωτάτοις. « Perniciosi hi magistri » fuere (ut Libanium ornittam, quem mirificus coluit, licet eum non audierit). Maximus Ephesinus, qui Valentini jussu, ob magicas artes, interfectus est, ut ex Socrate, lib. iii, c. 1; Sozom. lib. v, c. 2; Liban. orat. 12, discimus; Eusebii ejusque discipuli Eusebii, ipse quoque Jamhichus, qui sub Valente obiit, ad quem plures Apostata scripsit epistolas; denique Priscus et Chrysanthius. « His imperii cupiditate, » ait Theodoretus, Hist. lib. iii, c. 3, « Julianus addictus, pietatem exiit. » Et Augustinus lib. v De civit. Dei, c. 21, « Eius egregiam indolem deceptam amore domi-nandi sacrilega et detestanda curiositas. »

(4) Ἀείκρον ἦν. Reg. h, λειπόμενον.

(5) Πληθυνθείσα τῶν πολλῶν. Comb. « accumulata vulgi hominum iniquitas. »

At tumque ab ima parte strepitum edunt; a flatu quidem sursum impulsus, cæterum a superna vi retenti et coerciti: eodem quoque modo ipse, tametsi ob temporis necessitatem, ejusque, qui rerum potiebatur, auctoritatem atque disciplinam, majorem impietatis partem occultaret; nondum enim impietatem aperte profiteri tutum erat; interdum tamen iis qui impietate quam prudentia acutiores erant, mentis arcanum aperiebatur; tum in hoc jam scilicet restabat, ut ad impietatem vis ac potestas accederet. Non multum porro temporis intercessit, cum hanc quoque illi adversus nos concedit exundans multorum luitiquitas, Christianorumque, ut sic loquar, ad summum bonitatis provecta valetudo, contrariamque mutationem quærens, licentiaque et honor, et saturitas, ob quam in insolentiam ac petulantiam prolapsi sumus.

XXXI. At postquam imperatoris benignitas fratrem Cæsarem creavit, partemque orbis terrarum haud exiguum ei commisit; huic autem pro animi libidine ac sine ullo metu perniciosissimis et studiis et præceptoribus operam dare licebat (ipsi porro Asia impietatis schola erat, tam quæ circa siderum scientiam et genituras, inanemque præscientiæ speciem vanissime occupatur, quam quæ circa præstigiarum artem, earum assecram, versatur); unum hoc jam scilicet restabat, ut ad impietatem vis ac potestas accederet. Non multum porro temporis intercessit, cum hanc quoque illi adversus nos concedit exundans multorum luitiquitas, Christianorumque, ut sic loquar, ad summum bonitatis provecta valetudo, contrariamque mutationem quærens, licentiaque et honor, et saturitas, ob quam in insolentiam ac petulantiam prolapsi sumus.

XXXII. Vere enim difficilium esse videtur præsentia bona tueri ac retinere, quam absentia adipisci: faciliusque est sublatam ex oculis felici-

(6) Ἄκρον. Sic tres Regii codd. Non pauci cum editis, ἄκρων.

(7) Τὴν ἐναντίαν ζητοῦσα μεταβολήν. Basil. in hæc verba: « Bonas ad summum corporis habitudines, periculosas medici pronuntiant. Motis enim, sive in bonum, sive in malum omnibus, motique et corpora et negotia moveri mutarique necesse est, hincque petulantia parentem saturitatem vocant... ad summum itaque bonæ, ut ita dicam, valetudinis provecta res Christiana; nec enim ad meliora proficere poterat, in pejora atque contraria ruit ac mutata est: » Τὰς εἰς ἄκρον εὐεξίας σφαλερὰς ἰατρῶν παίδες λέγουσι, etc.

(8) Καὶ ἡ τιμή. Hæc desunt in tribus Reg., nec agnoscit Combef.

(9) Δι' ἧν. Sic plerique codd. Nonnulli tamen cum Par. habent, δι' ὧν.

(10) Χαλεπώτερον. In or. 4C De baptisate, num. 31, sic habet Gregorius: Τῆς αὐτῆς ἐστὶ δυσχερείας καὶ κτήσασθαι τι τῶν ἀγαθῶν οὐκ ὑπάρχον, καὶ κτηθὲν διασώσασθαι. « Eiusdem est difficultatis, et bonum aliquod, quo prius carebas, adipisci, et, cum adeptus fueris, conservare. » Sententia Demosthenis hæc est, juxta Eliam et Heinsium, qui laudant Olynthiacam secundam, ubi tamen contraria sententia legitur circa finem: Πολὺ γὰρ ἴσον ἔχοντασ φυλάττειν ἢ κτήσασθαι πάντα πέφυκε. « Multo enim facilius, quæ habeas, defendi solent omnia, quam parari. » Ad Gregorii sententiam propius accedit Q. Curtius lib. iv, c. 11: « Facilius est quedam vincere quam tueri. Expeditius manus nostræ capiunt, quam continent. »

tatem studio et cura recuperare, quam presentem A conservare. Atque contritionem quidem præcedit contumelia ²³, ut præclare habetur in Proverbiis, gloriam autem humilitas ²⁴: aut, ut dilucidius loquar, quemadmodum calamitas insolentiam, ita splendor et gloria humilitatem comitatur. *Dominus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* ²⁵, atque contrariis contraria vicissim inducit, qui omnia juste admetitur. Quod ipse quoque David perspectum et exploratum habens, hoc in bonorum numero collocat, quod animo contractus et depressus fuerit: gratiamque habet ei, a quo depressus est, tanquam hinc divinarum justificationum cognitio ipsi accesserit. *Priusquam*, inquit, *humiliarer, ego deliqui: propterea eloquium tuum custodivi* ²⁶: dejectionem scilicet inter delictum et respicientiam interponens, utpote ab illo quidem genitum, hanc autem parientem. Peccatum enim dejectionis parens est; dejectio autem, respicientiæ. Nos quippe, cum probi et moderati essemus, in altum sublatis, eoque paulatim proveci ut in hanc rerum speciem hominumque multitudinem Dei ope ac favore pervenerimus, posteaquam incressati sumus, recalcitravimus: et posteaquam dilatati fuimus ²⁷, in arctum redacti sumus: quamque in

ἐπιμελείας, ἢ τὴν ὑπάρχουσαν διαζώσασθαι· γὰρ πρὸ μὲν συντριβῆς ἡγείται ὕβρις (11), αἱ Παροιμίαι· καλῶς φασί, πρὸ δὲ δόξης ταπεινώσις· ἢ, ἵνα σφετέρου ἐπιπῶ, ὕβρις μὲν ἔπειτα συντριβῆ, ταπεινώσει δὲ εὐδοξία· Κύριος γὰρ ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν, καὶ ἀντιτάσσει τὰ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις ὁ πάντα δικαίως ἐπιμετρῶν (12). Ταῦτα εἰδὼς καὶ ὁ θεὸς Δαβὶδ, ἐν τῶν ἀγαθῶν καὶ τὸ συνεστῆθαι τίθεται· καὶ χάριν ὁμολογεῖ τῷ συστειλαντι, ὡς τοῦ τὰ δικαίωματα μαθεῖν ἐντεῦθεν προσγινομένου· καὶ, Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι, φησὶν, ἐγὼ ἐπλημμέλησα· διὰ τοῦτο τὸ λόγιόν σου ἐφύλαξα· μέσση πλημμελείας τε (13) καὶ διορθώσεως τιθείς τὴν ταπεινώσιν, ὡς ἐκ μὲν ταύτης γεννωμένην (14), τὴν δὲ γεννήσασαν· ἀμαρτία μὲν γὰρ ταπεινώσεως μήτηρ, ἐπιστροφῆς δὲ ταπεινώσεως. Ἡμεῖς γοῦν, ὑψωθέντες, ὅτε ἤμεν ἐπεικεῖς τε καὶ μέτριοι, καὶ κατὰ μικρὸν ἀυξηθέντες, ὡς εἰς τόδε τὸ σχῆμα (15) καὶ πλήθος σὺν χειραγωγίᾳ Θεοῦ προελθεῖν, ἤνικα ἐλιπνῆθημεν, ἐσχιρτήσαμεν· καὶ ἤνικα ἐπλατύνημεν, ἐστενοχωρήθημεν καὶ ἦν ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσι συνελεξάμεθα δόξαν καὶ δύναμιν, ταύτην εὖ πράττοντες καταλύσαμεν· δηλώσει δὲ τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου.

XXXIII. Ac Cæsari quidem, et imperium, et vita C finem accipit; quæ enim interea acciderunt, silentio premissa, tam ejus gratia qui fecit, quam ejus qui passus est: quorum utriusque pietatem venerans, temeritatem haudquaquam laudo. Quoniam enim oportebat, ut cum homines essent, peccati aliquid admitterent, hoc illud est quod fortasse quispiam in utroque reprehenderit: nisi tamen hic quoque, dum alterum accusamus, alterum crimine liberemus. Julianus autem statim fratri in imperio, sed non in pietate; paulo autem post ei quoque, a quo imperator creatus fuerat, succedit; partim volenti, partim a communi fine coacto, atque ita superato, ut ea clades orbi universo funesta et exitiosa fuerit

93 XXXIV. Quid tibi accidit, o imperatorum D divinissime, Christianique amantissime? (eo enim provehor, ut tecum velut cum præsentem atque audientem expostulem, etsi multo præstantiorem te esse scio),

²³ Prov. xvi, 18. ²⁴ Prov. xv, 33. ²⁵ Jac. iv, 6.

11) Ὑβρις. Vulgata minus æquivoce vertit, «superbia.»

12) Ἐπιμετρῶν. Reg. I, ἀντιμετρῶν.

13) Πλημμελείας τε. Deest τε in plerisque codd. Hunc locum sic reddidit Comb.: «Inter delictum et emendationem mediam interponens respicientiam.»

14) Γεννωμένην. Comb. «quæ ex illo orta sit, ἡμῶνque parens.»

15) Ὡς εἰς τόδε τὸ σχῆμα. «Ut in hanc dignitatem.»

16) Τὰ γὰρ ἐν μέσῳ σιωπήσομαι. «Gregorius, » ut cum Basilio loquar, «ait se silentio præterire: interim contigerunt, reveritus amborum, utpote Christianorum, pietatem. Alludit ad Iacinum, quo

ΛΓ'. Ὅρον μὲν ἡ βασιλεία τῷ Καίσαρι καὶ ὁ βίος λαμβάνει· τὰ γὰρ ἐν μέσῳ σιωπήσομαι (16) φεῖσθαι καὶ τοῦ πεπονηχότος καὶ τοῦ πεπονηθότος· ὡν ἀφοτέρων αἰδοῦμενος τὴν εὐσέβειαν, οὐκ ἐπαίνω τὴν θρασυτητα. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδει τι καὶ ἀμαρτεῖν, ὅντας ἀνθρώπους, τοῦτό ἐστιν ὁ τάχα ἂν τις ἀφοτέρων οὐκ ἐπαίνεσειεν· εἰ μὴ κἀναυθὰ δι' ὧν τοῦ ἐτέρου κατηγορήσομεν, τὸν ἕτερον αἰτίας ἀφήσομεν (17). Ὁ δὲ εὐθύς μὲν κληρονόμος τῆς τοῦ ἀδελφοῦ βασιλείας, ἀλλ' οὐκ εὐσεβείας· μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ τοῦ βασιλεύσαντος αὐτὸν γίνεται, τὸ μὲν ἐκόντος (18), τὸ δὲ βιασθέντος τῷ κοινῷ τέλει, καὶ ἡτηθέντος ἦτταν παντὶ τῷ κόσμῳ κακὴν καὶ ὀλιθιον.

D ΛΔ' Τί τοῦτο, ὦ θεοῦ βασιλέων (19) καὶ φιλοχριστότατε (προάγομαι (20) γὰρ ὡς παρόντι καὶ ἀκούοντι μέμψασθαι, καὶ εἰ πολὺ κρείττονα γινώσκω τῆς ἡμετέρας μέμψεως, μετὰ Θεοῦ (21) τεταγμένον,

Gallus res novas est molitus, et ad mortem quam huic intulit Constantius. Si enim alterum accusasset Gregorius, alterum culpa liberari necesse erat. Quapropter, misso utriusque facinore, quæ in medio dicenda erant, silentio se premere proficitur.»

(17) Ἀφήσομεν. Vix unum reperias codicem, qui aliter habeat. Ed. ἀφήσωμεν.

(18) Τὸ μὲν ἐκόντος, etc. «Constantio volente, fratri suo successit Julianus; ipsi vero Constantio morte coacto et superato.»

(19) Βασιλέων. Reg. p. Βασιλεῦ.

(20) Προάγομαι. Reg. I, προάγομαι.

(21) Μετὰ Θεοῦ. Sic omnes codices. Ed. μετὰ τοῦ Θεοῦ.

καὶ τῆς ἐκεῖ δόξης κληρονομήσαντα, καὶ τοσοῦτον Δ
 μεταχωρήσαντα, ὅσον μεταθέσθαι τὴν βασιλείαν·
 εἶνα ταύτην ἐβουλεύσω βουλήν, πάντων συνέσει καὶ
 ἀγγινοῖα κατὰ πολὺ διαφέρων, οὐ τῶν ἐπὶ σοῦ (22)
 βασιλείων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐμπροσθεν ; ὁ τὸ βαρ-
 βαρικὸν ἀνακαθαίρων κύκλῳ, καὶ τοὺς οἰκοὶ τυράν-
 νους χειρούμενος, τοὺς μὲν τοῖς λόγοις, τοὺς δὲ τοῖς
 ὅπλοις, καὶ τούτων ἐκάτερον ὡς μηδὲν ὑπὸ τοῦ ἐτέ-
 ρου διοχλούμενος· οὐ μεγάλα μὲν πρόπαια τὰ μεθ'
 ὀπλων καὶ μάχης, μεῖζω δὲ καὶ περιφανέστερα τὰ
 ἀναίμακτα· πρὸς ὃν καὶ αἱ πανταχόθεν πρεσβεῖαι
 καὶ ἰκεσίαι· ὅψ τὰ μὲν (23) ὑπήκουε, τὰ δὲ ἐμελλε (24)
 πᾶν δὲ ἦν τὸ ἐλπισθὲν ἴσον τῷ χειρωθέντι· ὁ χειρὶ
 θεοῦ πρὸς πᾶσαν καὶ βουλὴν καὶ πράξιν ὀδηγοῦμε-
 νος· οὐ μᾶλλον μὲν τῆς χειρὸς ἢ συνέσεις, μᾶλλον δὲ
 τῆς συνέσεως ἢ χειρὶ ἐθαυμάζετο· πλεον δὲ τῆς ἐν
 ἀμφοτέροις εὐδοκίμησεως ἢ εὐσέβεια.

quorum expugnatio in spe posita erat, ac si jam domiti atque in potestatem redacti essent : qui Dei
 manu ad omnia consilia resque omnes gerendas utebaris : cujus denique et prudentia majorem sui ad-
 mirationem movebat, quam manuum vires ; et rursus vires majori admirationi erant, quam pruden-
 tia : atque utroque præclarior illustriorque erat pietatis gloria.

ΑΕ'. Πῶς οὖν ἐνταῦθα μόνον ἀμαθὴς ἐφάνης (25)
 καὶ ἀπερικοκπητός ; Τί τὸ τάχος τῆς ἀπανθρώπου
 φιλανθρωπίας ; Τίς συνεσιγήθε δαιμόνων (26) τῷ
 σκέμματι ; Πῶς τὸν μέγαν κληρον καὶ τὸ πατρῶον
 καλλώπισμα, τοὺς ἐπινύμους λέγει Χριστοῦ, τὸ παν-
 ταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκλάμψαν ἔθνος, τὸ βασιλεῖον
 ἱεράτευμα, τὸ πολλῶν πόνη καὶ πολλοῖς ἰδρῶσι συν-
 αυξηθὲν, οὕτως ἐν ὀλίγῳ καὶ ἀκμῇ βραχεία καιροῦ
 τῷ κοινῷ παλαμναίῳ φέρων παρέδωκας ;

ΑΖ'. Ἵσως τι καὶ ἀσεβεῖν ὑμῖν, ἀδελφοί, φαίνομαι, C
 καὶ ἀγνωμονεῖν ἐν τοῖς λόγοις τούτοις, καὶ δεῖ μὴ
 ταχὺ τοῖς τῆς κατηγορίας ῥήμασιν ἐπάγω τὰ τῆς
 ἀληθείας. Καίτοι γε ἱκανῶς ἀπολελόγημαι, καὶ δι'
 αὐτῶν ὧν ἐγκέκμηκα, εἰ τι τῇ κατηγορίᾳ τὸν νοῦν
 προσέχετε· κἀνταῦθα μόνον (27) ἡ κατηγορία τὴν
 ἀρεσιν ἔχει· χρηστότητα γὰρ εἰπὼν, τὴν ἀπολογίαν
 ἐδήλωσα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε καὶ τῶν μετρίως ἐκείνων
 ἱπισταμένων, ὅτι ἕνεκα μὲν εὐσεβείας καὶ τοῦ περὶ
 ἡμᾶς φίλτρον, καὶ τοῦ βούλεσθαι πᾶν ἡμῖν ἀγαθόν,
 μὴ δεῖ ἐκείνων (28) παρεῖδεν ἂν, ἢ γένους ὅλου τιμῆν,
 ἢ προσθήκην τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς
 βασιλείας (29), καὶ πάντων τῶν ὄντων, καὶ τῆς
 ψυχῆς αὐτῆς, ἧς οὐδὲν οὐδενὶ τιμιώτερον, τὴν ἡμετέ-
 ραν ἀσφάλειάν τε καὶ σωτηρίαν οὐκ ἂν χαλεπῶς
 ἠλλάξατο ;

qua nemini quidquam est charius, incolumitatem
 lisset ?

²⁵ I Petr. II, 9.

(22) *Τῶν ἐπὶ σοῦ.* « Tuæ ætatis, tibi æqua-
 lium. »

(23) *Ὅ τὰ μὲν,* etc. Ita plerique codd. Paucissimi
 cum ed. ὧν. Bill. : « Cui nationes omnes partim jam
 dicto audientes erant, partim jamjain futuræ
 erant. »

(24) *Τὰ δὲ ἐμελλε,* etc. Comb. sic locum hunc
 vertit : « Mox futurum erat, ut in eadem causa es-
 sent, tum quorum expugnatio in spe posita erat, tum
 qui jam in potestatem redacti erant. »

ut a me reprehendi debeas, utpote qui Deo
 adjunctus sis, cælestisque gloriæ hæreditatem ac-
 ceperis, atque in tantum a nobis migraris, ut impe-
 rium cum meliore commutares.) Quodnam hoc con-
 siliium suscepisti, qui omnes, non tuæ solum, sed
 etiam superioris memoriæ imperatores animi so-
 lertia et acumine longe antecellebas ? qui barbaras
 nationes per gyrum repurgabas, tyrannosque inte-
 stinos ditioni tuæ, partim sermonibus, partim ar-
 mis subjiciebas, et quidem utrumque ita dextre et
 egregie, quasi ab altero nihil molestiæ tibi exhibe-
 retur : cujus cum magna et eximia trophæa armis
 et prælio quæsitæ, tum majora et illustriora sine
 ulla cruoris profusione paritæ ; ad quem legationes
 et supplicationes undecunque confluebant : cui na-
 tionibus partim jam subditæ, partim jamjam subji-
 ciendæ erant ; ut in eadem causa essent omnes li-

quorum expugnatio in spe posita erat, ac si jam domiti atque in potestatem redacti essent : qui Dei
 manu ad omnia consilia resque omnes gerendas utebaris : cujus denique et prudentia majorem sui ad-
 mirationem movebat, quam manuum vires ; et rursus vires majori admirationi erant, quam pruden-
 tia : atque utroque præclarior illustriorque erat pietatis gloria.

XXXV. Quonam igitur modo hic solum imperitus
 minimeque circumspectus exstitisti ? Quæ hæc in-
 humana humanitatis celeritas ? Quis dæmonum ad
 hanc deliberationem simul irrepsit ? Quomodo ma-
 gnam illam hæreditatem, ac patrium decus et orna-
 mentum, eos dico, qui a Christo cognomentum ha-
 bent, gentem illam toto passim orbe lucentem, re-
 gale sacerdotium²⁵, multo labore multisque sudo-
 ribus auctum, tam brevi atque exiguo temporis
 puncto communi huic pesti et furiz tradidisti ?

XXXVI. Sed fortasse vobis, fratres, impie facere
 videor, atque in hoc sermone iniqui et ingrati animi
 specimen exhibere, quod non statim accusationis
 verbis veritatis verba subnectam. Quanquam per
 ea quoque quæ obiecti, satis ipsius causam egi,
 eumque purgavi, si modo accusationi nostræ at-
 tentum animum præbuisistis ; atque hic duntaxat ac-
 cusationi absolutio conjuncta est. Nam cum beni-
 gnitatem dixi, id aperte 94 dixi quod eum crimine
 omni ac culpa liberet. Cui enim, vel ex iis quibus
 non perinde cognitum erat, dubium est, quin ipse
 ob pietatem amoremque erga nos, ac propensissi-
 mam bene de nobis merendi voluntatem, non modo
 illum, aut totius generis honorem, imperiique incre-
 mentum neglexisset, verum imperio quoque ipsi
 D omnibusque fortunis, atque ipsi denique vitæ,
 nostram ac salutem haud illibenti animo prætu-

(25) *Ἐγανης.* Deest in plerisque non infimæ no-
 tæ codicibus.

(26) *Δαιμόνων.* Colb. a, δαίμων.

(27) *Κἀνταῦθα μόνον,* etc. « Atque hic accusa-
 tioni, etiamsi sola esset, absolutio conjuncta est.
 Nam cum lenitatem dixi, » etc.

(28) *Ἐκείνων.* « Illum, » scilicet « Julianum. »

(29) *Ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας.* Hæc des-
 sunt in duobus Regiis optimæ notæ. In aliis deest
 tantum τῆς ante βασιλείας.

XXXVII. Neque enim quisquam aliquando ullius A rei tam acri amore atque cupiditate correptus est, quam ille Christianos crescere, atque in summam gloriæ potentiaque amplitudinem pervenire cupiebat. Ac neque domitæ et subactæ gentes, nec respublica præclaris legibus constituta et gubernata, nec pecuniarum copia, nec gloriæ magnitudo, nec quod rex regum et esset, et appellaretur, nec omnia alia, quibus hominum felicitas declaratur; nec denique quidquam ex omnibus rebus tantum ipsi voluptatis afferebat, quantum, ut et nos per ipsum, et per nos ipse, tum apud Deum, tum apud homines laudaremus, ac firma semper et stabilis nobis potentia permaneret. Illud enim probe perspiciebat, altius videlicet magisque regie quam plerique soleant, de his cogitans, eum Christianorum rebus B Romanorum quoque res incrementum simul cepisse, atque cum adventu Christi imperium simul ingressum fuisse, cum nondum prius hoc evicisset, ut in unius principatum plane deveniret. Ob idque, et merito quidem, res nostras magis amplecti mihi videbatur. Qui quidem, etsi quid nobis molestiæ exhibuit, non nostri contemptu id fecit, nec ut nos contumelia afficeret, nec ut aliis quibusdam potius fremus, animorumque consensione jungeremur, nec easemus

XXXVIII. Sed, ut dicebam, parum cauta est simplicitas, ac benignitati adjuncta est imbecillitas; minimeque is improbitatem suspiciatur, cuius animus ab improbitate liber ac purus est. Propterea C quod futurum erat, ignoratum est, nec fucus et simulatio deprehensa, sensimque obrepit impietas, ac duæ benignitates inter se occurrunt, altera erga piuum genus, altera erga omnium hominum impiissimum, maximumque divini 95 numinis contemptorem. Quid ille, qui cum nihil haberet, quod de Christianis quereretur, nihil quod doctrinam nostram improbaret, nihil rursus quod ex gentiliis dogmatibus eximium et excellens existimaret, atque ejusmodi, ut sermone vix convelli posset, nec denique ullius majorum suorum exemplum hac in re sequeretur, nobilissimum sese ex impietate reddidit, novoque modo cum eo, a quo Cæsar designatus fuerat, certavit? Nam cum eum virtute rebusque præclaris superare non posset, contrario

AZ'. Οὐδὲν γὰρ οὐδενὸς οὕτω πῶποτε πράγματος ἔρωσ θερμοὺς ἐνέσκηψεν, ὡς ἐκείνῳ Χριστιανούς αὐξήθηναί, καὶ εἰς πλείστον (30) καὶ δόξης προελθεῖν καὶ δυνάμει· καὶ οὐτε ἔθνη χειρούμενα, οὐτε τὸ κοινὸν εὐνομούμενον, οὐ πλῆθος χρημάτων, οὐ δόξης περιουσία (31), οὐ τὸ βασιλεῖα βασιλείων καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι, οὐχ ὅσοις ἄλλοις ἀνθρώπων εὐδαιμονία γνωρίζεται· οὐδὲν οὕτω τῶν πάντων ἐκείνῳ ἠψφραίνεν, ὡς τὸ δι' αὐτοῦ μὲν ἡμᾶς, διὰ δὲ ἡμῶν ἐκείνον, καὶ παρὰ θεῶ καὶ ἀνθρώποις (32) εὐδοκιμεῖν, καὶ ἀκατάλυτον ἡμῖν εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον παραμεῖναι τὴν δυναστείαν· καὶ γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκείνο ᾔδει σαφῶς, ὑψηλότερον τε (33) καὶ βασιλικώτερον ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς περὶ τούτων διανοοῦμενος, ὅτι τοῖς Χριστιανῶν πράγμασι τὰ Ῥωμαίων συνήξῃσθε, καὶ συνεισῆθη τῇ ἐπιδημίᾳ Χριστοῦ τὸ κράτος, οὕτω πρότερον τελείως (34) εἰς μοναρχίαν νενικηκός (35) καὶ διὰ τοῦτο πλέον ἐδόκει μοι περιέπειν εὐ ποιῶν τὰ ἡμέτερα· ὅς γε, καὶ εἰ τι παρελύπησεν ἡμᾶς, οὐ περιφρονῶν, οὐδὲ ὑβρίζων, οὐδὲ ἄλλοις τισὶ πρὸ ἡμῶν χαριζόμενος (36), ἀλλ' ὥστε πάντας ἐν εἶναι, καὶ συμφρονεῖν παρελύπησθε, καὶ μὴ διακεκόφθαι, μηδὲ διαστάναι τοῖς σχίσμασιν.

quam nobis indulgeret; sed ut omnes in unum co-

per schismata inter nos dirempti atque dissecti

AH'. 'Αλλ' ὅπερ εἶπον, ἀφύλακτον ἢ ἀπλότης, καὶ μετὰ τοῦ σαθροῦ (37) τὸ φιλόφρονον, καὶ ἤμισα κακίαν ὑφορᾶται τὸ κακίας ἐλεύθερον· διὰ τοῦτο ἠγνωσθη τὸ μέλλον, καὶ τὸ πλάσμα οὐκ ἐφωράθη, καὶ παρεισῆθη κατὰ μικρὸν ἢ ἀσέβεια, καὶ δύο χρηστότητες συνεισῆθον ἀλλήλαις, ἣ τε περὶ τὸ εὐσεβὲς γένος καὶ τὸν ἀσεβέστατον πάντων καὶ ἀθεώτατον. Ὅς, εἰ (38) μεμφόμενος Χριστιανούς, εἰ δὲ οὐκ ἐπαινεῖν ἔχων τῶν ἡμετέρων, εἰ δὲ τῶν παρ' Ἑλλήσι δογμάτων ὑπερφυῖς νομισας, καὶ δυσκλήτων λόγῳ, πῶς δὲ καὶ ἀκολουθῶν ὑποδείγματα, γνωριμώτατον (39) αὐτὸν ἐξ ἀσεβείας κατέστησε, καὶ καινότερον τρόπον ἡμιλλήθη τῷ ἀναδείξαντι; Ἐπειδὴ γε ὑπερβάλλειν οὐκ (40) ἦν ἀρετῆ καὶ τοῖς κρείττοσι, διὰ τοῦ ἐναντίου φανῆναι φιλονεικήσας (41) τῆς εἰς δυσέβειαν ἀμετρίας, καὶ τῆς περὶ τὸ χεῖρον φιλοτιμίας. Ἡ μὲν οὖν ὑπὲρ Χριστιανῶν τοῦ ἀνδρός, καὶ πρὸς Χριστιανούς ἀπολογία τοιαύτη, καὶ οὕτω δικαία τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν.

(30) *Εἰς πλείστον*. Sic plerique codices. Ed. ἐπὶ D le. » etc.

(31) *Ὁὐ πλῆθος χρημάτων, οὐ δόξης περιουσία*. Hæc exciderunt Par. editoribus.

(32) *Καὶ ἀνθρώποις*. Comb. καὶ παρὰ ἀνθρώποις.

(33) *Τς*. Deest in codicibus non paucis.

(34) *Τελείως*. Codices communiter τελείως.

(35) *Νενικηκός*. Comb. κεκινηκός.

(36) *Χαριζόμενος*. Billius, primis curis, « gratificari, » rectius quam in edit. Paris. quæ habet, « commendare. »

(37) *Μετὰ τοῦ σαθροῦ*. Hic optime convenit quod ait Tullius, in *Tusc.* n. 21, 47: « In animis omnium est fere natura molle quiddam, demissum, humile, enervatum quodammodo et languidum, seni-

(38) Ὅς, εἰ. Hic, et in sequenti membro, εἰ δὲ οὐκ, habent nonnulli codices, ut alibi non raro, εἰ δαί. Græca hæc per interrogationem videntur reddenda: « Qui, quid in Christianis causatus? Quid in nostris non laudandum inveniens? Quid in Græcorum dogmatibus eximium et non facili negotio sermone convellendum arbitratus? Quod porro exemplum secutus, famosissimum sese ex impietate constituit? »

(39) *Γνωριμώτατον*. Superscriptum, ὀνομαστότατον, « celeberrimum. »

(40) *ὑπερβάλλειν οὐκ ἦν*. In mss. non paucis et in Basil. legitur, οὐκ ἦν ὑπερβαλεῖν.

(41) *Φιλονεικήσας*. Reg. f. ἐφιλονεικήσα.

modo, hoc est, per immodicam quamdam et effrenatam impietatem, pervicaxque vitii studium, nominis splendorem sibi conciliare obnixus est. Ac de Christianis, et ad Christianos, talis est Constantii purgatio, tamque æqua et justa, his quidem certe qui mente præditi sunt.

ΑΘ. Ἐπει δὲ (42) εἰσὶ τινες, οἳ, κἀν ταύτης ἡμᾶς ἀπολύσαι τῆς αἰτίας, ἐτέρας οὐκ ἀφιέντες, ἀλλὰ κατηγοροῦντες εὐθείαν, ἧτι τῷ δυσμενεστάτῳ καὶ πολεμιωτάτῳ τὴν ἀρχὴν ἐνεχείρισε, καὶ τὸν αὐτὸν ἐχθρὸν πρότερον, εἶτα ἰσχυρὸν κατεσκεύασε, τὴν μὲν ἐχθραν διὰ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ σφαγῆς προκαταβαλόμεν·, τὴν δὲ δύναμιν διὰ τῆς βασιλείας προσθείς· ἀναγκαῖον καὶ περὶ τούτου βραχέα διεξελεῖν (43) καὶ δεῖξαι μὴ παντάπασιν ἄλογον τὸ φιλόανθρωπον, μηδὲ ἔξω τῆς βασιλικῆς μεγαλονοίας καὶ προμηθείας· καὶ γὰρ ἀναίτιχνοιμίην, εἰ, τοιαύτης παρ' αὐτοῦ τυχόντες τιμῆς, καὶ τοσοῦτον αὐτὸν εὐσεβεῖς διαφέρειν πεπιστευκότες, μὴ τὰ (44) δίκαια συνηγορήσαιμεν· ὁ καὶ τοῖς μηδὲν εὐεργετηκόσιν (45) ὀφείλεται πρὸ ἡμῶν, τῶν λόγου καὶ Ἀληθείας θεραπευτῶν· καὶ ταῦτα μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν, ἠνίκα καὶ Β τὸ κολακεύειν δοκεῖν ἐκπεφεύγαμεν, καὶ πονηρὰς ἐλεύθερος ὑπονοίας ὁ λόγος.

Veritatis cultum profiteamur, præstari debet; idque præsertim post illius e vita discessum, cum jam verendum non est, ne in assentationis opinionem incidamus, ac jam omni mala suspicione vacat oratio.

ΜΡ. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἤλπισεν, εἰ μὴ τι ἄλλο, ταῖς τιμαῖς ποιήσειν αὐτὸν ἡμερώτερον; Τίς δὲ οὐκ ἐκ τῆς πίστεως, ἣν ἐπιστεύθη (46) καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς, δικαιότερον; ὡς ἀμφοῖν δίκαια καὶ βασιλικῆ χρίσει, τοῦ μὲν ἐπιτιμηθέντος, τοῦ δὲ προβληθέντος· ὁ γὰρ τὸν δεῦτερον τιμήσας, οἷς οὐκ ἂν τις ἤλπισεν, αὐδὲ αὐτὸς ὁ τυχὼν τῆς τιμῆς, δῆλον, ὡς οὐδὲ τὸν πρότερον ἄνευ δίκαιας ὀργῆς ἐκολάσατο· καὶ τὸ μὲν τῆς ἐκείνου προπετείας ἦν, τὸ δὲ τῆς τοῦ τετιμηκότος C φιλοανθρωπίας.

affectus est, temeritati assignandum esse; alterum natali.

ΜΑ'. Καὶ ἅμα τὸ θαρρῆν εἶχεν, εἰ δεῖ τὸ μείζον εἰπεῖν, οὐ τοσοῦτον ἐκ τῆς ἐκείνου πίστεως, ὅσον ἐκ τῆς ἰδίας δυνάμεως· ἧ μοι δοκεῖ καὶ Ἀλέξανδρος θαρρῆσας ὁ πάνυ δοῦναι μὴ μόνον τὸ ζῆν ἡττημένῳ Πύρρῳ, καὶ ταῦτα νεανικῶς οὕτως ἠγωνισμένῳ περὶ τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτῆς Ἰνδῶν· ὡς τὸ μεγαλόψυχον (47) οὐκ ἄλλως ἢ οὕτως ἐπιδειξόμενος, ᾧ κρατηθῆναι (48) χεῖρον ἐνόμιζεν Ἀλέξανδρος ὢν ἢ τοῖς ὀπλοῖς· τοῦ δὲ, εἰ κακὸν λάβοι, D χειρώσασθαι πάλιν ἐπ' αὐτῷ τυγχάνοντος. Καὶ ἦν αὐτῷ ἡ περιουσία τοῦ θαρρῆν τὸ φιλόανθρωπον.

ΜΒ'. Καίτοι τί τοῦτο ἀγωνίζομαι, σφόδρα ἐνὸν κρατεῖν καὶ ἡττημένον; Εἰ γὰρ ὁ πιστεύσας κακός,

(42) Ἐπει δέ. Ita plerique codd. Ed. ἐπει-
θῆ δέ.

(43) Διεξελεῖν. Tres Colb. διελεῖν.

(44) Μὴ τὰ. Combef. legit μηδὲ τὰ.

(45) Εὐεργετηκόσιν. Reg. I, Or. I, Combef. etc.
εὐεργετηκόσιν.

(46) Ἦν ἐπιστεύθη. Reg. bm, Colb. b, ἦς ἐπι-
στεύθη

XXXIX. Quoniam autem nonnulli sunt, qui, quamvis nos hoc crimine liberent, altera tamen culpa minime solvunt, verum stultitiæ propterea insimulant, quod ipse inimicissimo homini hostique acerrimo imperium commiserit, atque eundem primo hostem effecerit, deinde robur ipsi compararit, nimirum per fratris cædem inimicitiaæ fundamentum jaciens, post autem per imperium eidem vires addens; de hac quoque re pauca necessario mihi dicenda sunt, illudque ostendendum, nequaquam omnino inconsultam atque a ratione alienam hanc clementiam exstitisse, nec ab imperatoria animi præstantia providentiaque remotam. Etenim pudore suffunderer, si, cum tantum ab eo honorem acceperimus, eumque tanta pietatis laude excelluisse persuasum habeamus, justum illi patrociniū nequaquam afferremus; quod iis quoque, qui nihil beneficii in nos contulerunt, a nobis, qui Verbi et præsertim post illius e vita discessum, cum jam incidamus, ac jam omni mala suspicione vacat

XL. Quis enim non spem habuisset, fore ut, si nihil aliud, honoribus certe ipsum mitiorem ediceret? Quis non ex fide, quæ illi etiam præter æquum habita est, justiorem? tanquam justo et imperatorio iudicio alter pœnam luisset, alter electus fuisset. Nam qui natu minore iis honoribus affecerat, quos nemo sperasset, ne ipse quidem qui honorem acceperat; perspicuum utique est, eum, ne in priorem quidem, nisi justa ira commotum, animadvertisset: alterumque 96 ejus, qui supplicio autem, illius, a quo honore affectus fuerat, huma-

XLI. Ad hæc, ut, quod majoris momenti est, dicam, non tam istius fide quam suis opibus et potentia nitebatur: quibus etiam, ut opinor, fretus magnus ille Alexander, victo Poro non modo vitam dedit, idque cum de imperio adeo strenue dimicasset, sed Indorum etiam regnum ipsi restituit: perinde atque non alia ratione magnanimitatis specimen editurus, qua vinci, cum Alexander esset, turpius existimabat, quam armis superari: præsertim cum in sua potestate esset, eum, si malum beneficiique immemorem commperiret, rursus sub ditionis suæ jugum mittere. Ita benignitas hæc ab ingenti quadam animi præsentia manabat.

XLII. Sed quid in hac re tantopere laboro atque contendo, cum mihi causam facile obtinere liceat,

(47) Μεγαλόψυχον. Edit. et mss. nonnulli ad-
dunt μέν. Sed deest in melioris notæ codicibus.

(48) Ὡ κρατηθῆναι. Ad hæc verba Reg. u, ap-
pingit: αὐτῷ μεγαλόψυχο· κρατῆσαι γὰρ τούτῳ,
ἀλλ' οὐ κρατηθῆναι ἐβούλετο. « Ipsa magnanimitate,
qua vincere magis quam vinci volebat. » Rem nar-
rat Plutarch. in Vita Alex.

etiam superato? Etenim si is malus est, qui credit, quid tandem præ eo ille, cui fides habita est? Et, si mores illius non prævidisse, in crimine ponendum est, vitium ipsum ubi tandem collocabimus? Sed profecto res quædam considerationis expers est improbitas: nec ulla ratio iniri potest, qua homines nequam et improbos quisquam meliores efficiat. Quippe cum iste, quibus ex rebus majorem benevolentiam concipere, ac si quos improbitatis igniculos habebat, eos exstinguere debebat, ex his ad majus odium incensus sit, idque spectarit, ut bene de se meritum ulcisceretur.

XLIII. Hæc ipsum Platonem, et Chryssippi, et clarus Peripatus, et veneranda Stoa, et scita illa venusta sonoro gutture fundentes edocuerunt. Hæc geometriæ æqualitas et de Justitia sermones, illudque, eligendum potius esse injuriam accipere, quam inferre. Hæc egregii magistri, et imperii defensores et legislatores, quos ex triviliis et barathris sibi collegerat; quorum non vitam ac mores laudaverat, sed sacundiam suspexerat: ac ne hanc quidem fortasse, sed impietatem solam, ut sat idoneam **97** consiliariam, rerumque gerendarum vel omittendarum magistram.

XLIV. Quidni autem hos admirari par est, qui civitates etiam, quæ reipsa consistere non possunt, sermone fingunt, quique splendidas tyrannides modo non adorant, et cum superba gravitate supra deos obolum efferunt; quorum alii, ne Deum quidem omnino esse, alii rerum humanarum cura non tangi, sed temere et fortuito omnia ferri censent; alii autem sideribus duci, necessariisque et fatalibus figuris, haud scio unde et a quo ductis; alii vero omnia voluptatem appetere, idque vitæ humanæ finem arbitrantur? Virtus porro ipsa speciosum duntaxat nomen est, nec ultra hanc vitam porrigitur, nec ulla postea rerum in hac vita gesta-

Α τί ποτ' ἂν εἴη παρ' ἐπεινον ὁ πιστευθεὶς; Καὶ εἰ τὸ μὴ προιδέσθαι τὸν τρόπον ὑπαίτιον, αὐτὴν γε τὴν κακίαν ποῦ θήσομεν; Ἄλλ' ὅντως ἀσυλλόγιστόν (49) τι πρᾶγμα ἢ πονηρία· καὶ οὐκ ἔστιν ᾧ τοὺς μογθ- ροὺς ἂν τις βελτίους ποιήσειεν· ὁπότε κακάεινος ἐξ ὧν εὐνούστερος φανῆται δίκαιος (50) ἦν, καὶ εἰ τι κακίας εἶχεν ἐμπύρευμα τοῦτ' ἀνελεῖν, ἐκ τούτων (51) εἰς μείζον ἀνήφθη μῖσος, καὶ ὅπως ἂν ἀμύνηται (52) τὸν εὐεργέτην ἐσκόπει.

ΜΓ'. Ταῦτα Πλάτωνες αὐτόν, καὶ Χρῦσιπποι, καὶ ὁ λαμπρὸς Περιπάτος (53) καὶ ἡ σεμνὴ Στοά (54), καὶ οἱ τὰ κομψὰ λαρυγγίζοντες ἐξεπαίδευσαν· ταῦτα ἢ τῆς γεωμετρίας ἰσότης, καὶ οἱ περὶ δικαιοσύνης λόγοι, καὶ τὸ χρῆναι ἀδικεῖσθαι (55) μᾶλλον αἰρεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν· ταῦτα οἱ γενναῖοι διδάσκαλοι, καὶ τῆς βασιλείας συναγωνιστὰι τε καὶ νομοθέται, οὓς ἐκ τῶν (56) τριδῶν καὶ τῶν βαράθρων ἑαυτῶ συνέλιξαστο· ὧν οὐ τὸν τρόπον ἐπήνεσεν, ἀλλὰ τὴν εὐγλωττίαν ἐθαύμασε· καὶ οὐδὲ ταύτην ἴσως, ἀλλὰ ἀσέβειαν μόνην, ὡς σύμβουλον ἰκανὴν καὶ τῶν πρακτέων καὶ μὴ διδάσκαλον (57).

ΜΔ'. Πῶς δὲ οὐ θαυμάζειν ἄξιον τοτούς, οἱ καὶ λόγῳ πλάττουσι πόλεις, τὰς ἐργῶ συστήναι μὴ δυναμένας, καὶ τὰς σεμνάς τυραννίδας (58) μονῶν προσκυνουσί, καὶ τὸν ὄβολον ὑπὲρ τοὺς θεοὺς ἄγουσι μετὰ τῆς ὀφρῦος (59)· καὶ οἱ μὲν οὐδὲ εἶναι θεῶν τὸ παράπαν, οἱ δὲ (60) οὐ προνοεῖν τῶν τῆδε δογματίζουσιν, ἀλλ' εἰχὴ καὶ ὡς ἔτυχε τὸ πᾶν φέρεσθαι, οἱ δὲ ἀστράσιν ἄγεσθαι καὶ σχηματισμοῖς ἀνάγκης (61), οὐκ οἶδ' ὑπὸ τίνος ἀγομένους καὶ ὄθεν· οἱ δὲ εἰς ἥδονην τὸ πᾶν φέρειν (62), καὶ τοῦτο εἶναι πέρας ζωῆς ἀνθρωπίνης ὑπολαμβάνουσιν; Ἡ ἀρετὴ δὲ αὐτοῖς ἄλλως ὄνομα εὐπρεπὲς, καὶ οὐδὲν τοῦ παρόντος βίου μακρότερον, οὐδέ τις ἐξέτασις τῶν ἐνταῦθα βε-

(49) Ἀσυλλόγιστον, etc. « Gregorius, » juxta Eliam, « dixit improbitatem esse ἀσυλλόγιστον, vel quia non facile animadverti ac deprehendi potest... vel quia ratiocinando non assequitur id quod justum est. » Ex Phocylidis scriptis desumpta hæc sententia; dicit enim:

Ἀσυλλόγιστόν ἐστιν ἡ πονηρία, « inconsiderata est improbitas, » id est, « nec jus, nec æquum perspicit vir improbus. » Hac sententia utitur Theologus ad significandum quod prius insinuat Elias; id nimirum impietatis esse, ut ratiocinationes fallat omnes, nihilque ab ea expectandum, quod in aliis necessario consequitur. Unde nihil mirum expectatione sua frustratum fuisse Constantium.

(50) Δίκαιος. Reg. 1, δίκαιον.

(51) Ἐκ τούτων. Savilius, ὁ δ' ἐκ τούτων, quæ priora verba censet retinenda, quamvis desint in melioris notæ codicibus.

(52) Ἀμύνηται. Regg. a, b, etc. ἀμύνατο.

(53) Λαμπρὸς Περιπάτος. Sic quinque Regg. alii- que plures. In edit. σεμνός.

(54) Σεμνὴ Στοά. Ita plerique codd. Deest σεμνὴ in ed.

(55) Χρῆναι ἀδικεῖσθαι, etc. « Eligendum... injuriam pati. » Billius: « Optandum... injuriam ferre. » Paulo aliter Plato in fine *Gorgiæ*: Ἐύλαβη- τόν ἐστὶ τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ἢ ἀδικεῖσθαι· « Ma-

gis cavendum est injuriam facere quam pati. » Rationem superius attulerat: Δυσὶν οὖν ὄντων, τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι, μείζον μὲν κακὸν φαινο- τὸ ἀδικεῖν, ἔλαττον δὲ ἀδικεῖσθαι. « Cum duæ igitur sint hæc res, injuriam facere et pati, majus quidem ma- lum esse dicimus facere quam pati injuriam. »

(56) Ὅθ' ἐκ τῶν, etc. Porphyrium et Libanium intelligit Elias; quibus recte addiderit impietatis magistros.

(57) Καὶ μὴ διδάσκαλον. Non is est horum verborum sensus, quem reddit Billius, ut videtur Tillemontio, sed iste, « impietatem operis tantum sociam; » non vero magistram fuisse Juliano, quippe qui per se satis sciret. In Regg. tamen codd. optinænotæ, bin, hu, etc., cum hac distinctione, quæ Billio favel. legitur, καὶ μὴ διδάσκαλον.

(58) Καὶ τὰς σεμνάς τυραννίδας. Hic Platonem carpi, qui pecuniæ cupiditate ductus ad Dionysium navigasse fertur, atque ad ejus pedes se provolvissse, ipsique assentari consuevisse, ut hinc lucri aliquid referret, atque obolum pluris quam gentium deos fecisse. Deinde Epicureos cavillis petii, qui Providentiam negabant, etc.

(59) Μετὰ τῆς ὀφρῦος. Billius, « cum supercilio. »

(60) Οἱ δὲ. Reg. 1. et Billius, οἱ οὐδέ.

(61) Ἀνάγκης. Colb. k, ἀναγκαίως. Eadem in Theologo de providentia reperias.

(62) Φέρειν. Montac. wavult βέπειν.

ωμάνων ὕστερον τὴν ἀδικίαν συστέλλουσα. Ἡ γὰρ αὐτοὶ συνειδέ τις ταῦτα τῶν παρ' ἐκείνοις σοφῶν, ἀλλὰ βαθεῖ βορβόρω, τὸ δὴ λεγόμενον, καὶ ἀφεγγεῖ ζόφω πλάνης καὶ ἀγνοίας (63) συνεκαλύφθη, μηδ' ὄσον προσδέξασθαι ταῖς τῆς ἀληθείας αὐγαῖς καθαρθεῖς τὴν ἐάνοιαν, ἀλλὰ περὶ τὰ κάτω (64) καὶ τὴν ἀσθησιν βυσπώμενος, καὶ μηδὲν ὑπὲρ τοὺς δαίμονας φαντασθῆναι δυναθεῖς, καὶ διαρθῆναι (65) τοῦ πεποιηχότος ἀξίως· ἢ εἰ τις διέβλεψε καὶ μικρὸν, ὡς ὀδηγῶ λόγῳ, καὶ μὴ Θεῷ χρώμενος, ὑπὸ τοῦ πιθανωτέρου περισύρη, καὶ τοῦ μάλλον τοὺς πολλοὺς ἔλκοντος δι' ἰγρήματα.

ME. Τί οὖν θαυμαστὸν τὸν ἐκ τοιούτων μὲν ὀρμώμενον δογματῶν, ὑπὸ τοιούτων δὲ κυβερνητῶν εὐθνήμενον, οὕτω καὶ τῷ πεπιστευκότι φανῆναι κακὸν τὸν πιστευθέντα (66), καὶ τῷ τιμήσαντι τὸν τιμηθέντα; Εἰ γὰρ δεῖ τι καὶ διὰ τῆς κατηγορίας ἀπολογησασθαι, οὐ μοι δοκεῖ τοσοῦτον ὑπεραλγῶν τοῦ ἀδελφοῦ, ὃν γε καὶ πολέμιον ἐκ τῆς θρησκείας ἐγίνωσκεν, ὄσον τὰ Χριστιανῶν οὐ φέρων αὐξάνομενα, καὶ λυσῶν κατὰ τῆς εὐσεβείας, τοῖς καθεστηκόσιν ἐπιταμῶν, καὶ ζητεῖν ἐλευθερίαν τῇ ἀπονοίᾳ· χρῆναι γὰρ φιλοσοφίαν καὶ βασιλείαν, ὡς ὁ ἐκείνων λόγος, εἰς ταῦτο (67) συναλεθεῖν· οὐχ ἵνα παύσωνται κακῶν αἱ πόλεις, ἀλλ' ἵνα πλησθῶσι.

MG. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ τῆς ἀσθαλείας καὶ ἀπονοίας ἑαυτὸν ἀναδῆσαι (68), καὶ τῇ μεγάλῃ προσηγορίᾳ τιμῆσαι (ἢν οὐχ ἄρπαγμα τύχης, ἀλλ' ἀρετῆς ἄθλον ἢ χροῖνος ἢ ψῆφος βασιλέως χαρίζεται, ἢ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ὡς τὸ παλαιὸν, κρίσις), καὶ οὐ κοιεῖται τοῦ μέτρου τῆς τιμῆς κύριον τὸν τῆς βασιλείας· δεῦτερον δὲ (καὶ γὰρ ἀναγκαῖαν ἑαυτῷ τῇ) ἀπόνοιαν ἐκ τῶν ἤδη τετολημμένων ἦδει πεπειχώς), τί διανοεῖται; καὶ ποῖ πρόβεισιν ἀσεβείας καὶ θρασυτήτος; Ὡς τῆς μανιώδους ἐκείνης ψυχῆς! Ἐπ' αὐτὸν ἐκστρατεύει, καὶ τῆς δύσεως ἀπαν-

rum censura injustitiam reprimens. Aut enim quispian eorum qui apud illos in sapientum numero habentur, hoc non intellexit, sed in alto cœno, ut dici solet, atque obscura erroris et ignorantie caligine obrutus hæsit, ne eatenus quidem purgatus, ut veritatis radios intueri posset, verum in terrestrium et sensibilibium cœno provolutus, nec supra dæmones quidquam animo concipere valens, sublimisque, et Creatore dignum est, ferri: aut si quis vel leviter prospexit, quia non Deum, sed humanam rationem ducem sequeretur, ab eo quod probabilius erat, pertractus est, quodque promiscuam multitudinem ob propinquitatem magis alliciebat.

XLV. Quid mirum igitur, si is, qui ab hujusmodi placitis prodibat, atque ab hujusmodi gubernatoribus regebatur, erga eum qui fidem ipsi habuerat, honoreque ipsum affecerat, malum ac sceleratum se præbuit? Nam si per accusationem quoque ipsius causa nonnihil defendenda est, non tam quod fratris interitum doleret, quippe quem hostem quoque propter religionem duceret, quam quod Christianorum res augeri permoleste ferret, atque adversus pietatem fureret, rerum statum convellere aggressus esse, ac contumaciæ suæ libertatem quæsisisse videtur. Oportere enim philosophiam et imperium, juxta illorum sententiam, in unum coire; non ut civitates miseræ esse desinant, sed ut malis potius impleantur.

98 XLVI. Ac primum quidem illius arrogantia: atque audaciæ facinus fuit, quod sibi ipse diadema imposuit, magnoque nomine seipsam ornavit (quod non fortunæ prædam, sed virtutis præmium, vel tempus, vel imperatoris calculus largitur, vel, ut moris prisici fuit, senatus judicium), nec honoris modum ad imperatoris arbitrium revocavit. Deinde (siquidem ob ea, quæ jam ausus fuerat, in omnem audaciam providendi necessitatem se sibi imposuisse norat), quid cogitat? et quo, tum impietatis, tum temeritatis progreditur? O furiosam mentem!

(63) Καὶ ἀγνοίας. Deest in tribus Regg. et Or. 1.

(64) Περὶ τὰ κάτω, etc. Billius, « circa terrena atque in sensum cadentia provolutus. »

(65) Διαρθῆναι. Heins. διαθῆσαι.

(66) Τὸν πιστευθέντα. Hæc desunt in septem Regg., tribus Colb. et Or. 1.

(67) Εἰς ταῦτο, etc. Nonnulli codices ταυτὸν. Or. 1. ταῦτο. Hic advertendum discrimen, quod inter Socratem et Julianum reperitur. Volebat Socrates reges philosophari, vel philosophos regnare, « ut bene esset civitatibus; » et contra Julianus, « ut malis replerentur. »

(68) Ἐαυτὸν ἀναδῆσαι. Acrius verbis hic in Montacutium invehuntur Parisienses, eo quod scripserit ab Ammiano negari id quod affirmat Gregorius, « diadema sibi Julianum arrogasse. » Major certe fides habenda scriptori pio pariter et docto, quam ethnicis, qui Apostatæ impense favet. Verum utrumque conciliare facile est; nec enim multum dissentiunt. Ammianus ipse scribit lib. xx, Julianum coactum fuisse, ut Augusti nomen et diadema acci-

peret. Igitur sibi arrogavit licet coactus; deinde si coactus accepit, cogi se curavit, « corruptis largitione, » ut ait Zonaras, « et humanitate tribunis et centurionibus; » qui, ut auctor est Zosimus, gentilis scriptor, lib. iii, sparsis libellis animos militum commoverant. Itaque Julianus specie tenus coactus fuit, et eam diadema sibi arrogasse recte vereque scripsit Gregorius. Id etiam confirmant « objurgatoriae et mordaces litteræ » Juliani ad Constantium secreto datæ, non apologeticæ facti, et responsa Constantii quæ coram armata multitudine, quam de industria convocarat, legi curavit Julianus. Denique, si invitus diadema accepit, quare jubenti Constantio, ut illud deponeret, parere directavit? Hæc omnia ipse Ammianus memoriæ mandavit lib. xx et xxi, et disertis verbis scripsit, « sibi ipsi Julianum imposuisse diadema. » Ergone Gregorio scribere non licuit, nulla habita ratione seu veræ, seu fictæ coactionis, « Julianum diadema sibi arrogasse? »

(69) Τὴν, etc. In ora edit. Montacutii scribitur, τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν ἦδει πεποιηχώς. Absci- ἦδε: a Reg. hu, ac ita legit Comb.

Adversus eum expeditionem suscipit, atque ab Occidente pedem movet: in speciem quidem, quasi se de arrepto diademate purgare vellet, adhuc enim audaciam suam occultare videbatur, revera autem, ut totum imperium ad se traduceret, ac per improbitatem et ingratitude suam in hominum admirationem veniret. In eoque spe sua minime falsus est.

XLVII. Nec tamen hoc mirentur, qui Dei rationum, quibus omnia reguntur, altitudinem omni conjectura subluniorum non assequuntur, nec opifici gubernatione cedere sustinent, nobis quidem certe sapientiori, suaque, et quo, et qua vult, ratione ducenti, non dubium autem quin ad id quod melius est, atque ad morborum sanationem, quantumvis ii quibus medicina sit, indignentur. A quibus rationibus non ille quidem ad malum excitatus est: Deus enim nullo modo mali causa est, quippe natura bonus, vitiumque ejus est qui elegit; haud tamen ab impetu suo repressus est. Verum cum ingenti celeritate, tum regionem suam, tum nonnullam barbaricæ oræ partem peragrasset, transiitque, fallendo potius quam vincendo, rapuisset, aulæ imminere incipit: ut quidem narrant qui partes ejus tuentur, futuri prænotione ad hanc expeditionem lueundam elatus, dæmonumque impulsu atque hortatu, prosperum eventum pollicentium, rebusque mutationem decernentium: ut autem sicut, qui vera loquuntur, 99 ad tempus arcano atque occulto facinori præstitutum adveniens, atque ad mortem, cujus ipse architectus erat, properans, conatum interitum suum per domesticorum quemdam celans. Ita facinus illud, non præscientia, sed scientia erat, scelerisque opus, non dæmonum beneficium: qui quidem, quam in his rebus sciti ac solertes sint, Persia luculenter ostendit. Ac finem tandem faciant, qui illius celeritatem

XLVIII. Quod nisi tyranni adventum et impressionem mors imperatoris antevertisset, plusque obscurum bellum, quam aperta manus potuisset, intellexisset fortasse consceleratus ille ac nefarius

(70) Προφάσει. Plures codic. πρόφασιν.

(71) Ὁς. Colb. 3, ὡς ἄν.

(72) Καὶ μὴ. Ita Reg. hu, Colb. 3, Or. 1, Pass. Deest μὴ in ed.

(73) Τὰ τῆς. Plures codic. τὴ τῆς. Calvinum bis feriri vel ipse Montacutius notat.

(74) Ὁχθῆς ἐστίν. Reg. u, et Pass. ὀχθῆς ὄση ἐστίν.

(75) Τῷ λαθεῖν. Regg. nonnulli et Colb. Or. 1, τὸ λαθεῖν μὲν ἢ τὸ κρατῆσαι. Pass. τὸ κρατεῖν. Sic iter Juliani describunt Mammertinus, Libanius orat. 2, Zosimus et Ammianus lib. xxi, p. 188.

(76) Ἐκστρατείας. Regg. a, b, hm, ἐκστρατίαν.

(77) Παρών, ἀλλ'. Ita Reg. hm. Colb. quatuor. et Or. 1. Alii tres Regii ἀλλά. In pluribus deest sicut in ed.

(78) Κλέψας τινὶ τῶν ἐνδον τὴν ἐπιχείρησιν. « Domesticorum unius opera rem furtim aggressus, » nempe per illum lento Constantium ve-

lataται· προφάσει (70) μὲν, ὡς (71) ἀπολογησόμενος ὑπὲρ τοῦ διαδήματος· ἐτι γὰρ ἐδόκει κρύπτειν ἑαυτοῦ τὴν ἀπόνοιαν· τὸ δὲ ἀληθές, ὡς μεταστῆσων εἰς ἑαυτὸν ἅπαν τὸ κράτος, καὶ διὰ τῆς ἀγνωμοσύνης θαυμασθησόμενος· καὶ οὐκ ἐφεύθη γε τῆς ἐλπίδος.

MZ. Μὴ θαυμαζέτωσαν οἱ τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων, ὅφ' ὧν τὸ πᾶν φέρεται, τὸ ἀτέκμαρτον μὴ ἐπιστάμενοι βάθος, καὶ μὴ (72) παραχωροῦντες τῷ τεχνίτῃ τῆς κυβερνήσεως, ἡμῶν γε πάντως συνετωτέρω, καὶ ἄγοντι τὸ οἰκεῖον ἔπη καὶ ὅπως βούλεται· πάντως δὲ πρὸς τὸ κρεῖττον καὶ τὴν λατρείαν, κἂν οἱ θεραπεύμενοι δυσχεραίνωσιν· ὅφ' ὧν λόγων κάκεινος οὐκ ἐπήρθη μὲν εἰς τὴν κακίαν· ἀναίτιον γὰρ παντάπασι κακῶν τὸ Θεῖον, ἀγαθὸν τῇ φύσει τυγχάνον, καὶ τοῦ προελομένου τὰ τῆς (73) κακίας· οὐ μὴν ἐπεσθῆθη γε τῆς ὀρμῆς· ἀλλὰ τάχει πολλῶ τὴν τε οἰκείαν, καὶ τῆς βαρβαρικῆς ὀχθῆς ἐστίν (74) ἢ διαδραμῶν, καὶ τῷ λαθεῖν (75) μᾶλλον ἢ τῷ κρατῆσαι τὴν πάροδον ἀρπάσας, πλησίον τῶν βασιλείων γίνεται· ὡς μὲν οἱ τὰ ἐκείνου φρονούντες, κατὰ πρόγνωσιν ἐπὶ τὴν ἐκστρατείαν (76) ἄρθεις, καὶ δαιμόνων κίνησιν τὸ μέλλον ὑπισχυομένων, καὶ μεταβολὴν πρυτανουόντων τοῖς πράγμασιν· ὡς δὲ ὁ τῶν ἀληθευόντων λόγος, κατὰ προθεσίαν παρών, ἀλλ' (77) ἀπορόρητοτέραν τε καὶ βαθυτέραν, καὶ σπεύδων ἐπὶ θάνατον, οὐ δημιουργὸς αὐτὸς ἦν, κλέψας τινὶ τῶν ἐνδον τὴν ἐπιχείρησιν (78)· ὥστε εἶναι μὴ (79) πρόγνωσιν, ἀλλὰ γνώσιν, καὶ πονηρίας ἔργον, ἀλλὰ μὴ δαιμόνων εὐεργέτημα τὸ γινόμενον· οἱ γε πῶς εὐστοχοὶ τὰ τοιαῦτα, Περσὶς σαφῶς ἔδειξε (80). Καὶ παυσάσθωσαν οἱ τὸ ἐκείνου τάχος τοῖς δαίμοσιν ἐπισημίζοντες· εἰ μὴ γε (81) καὶ αὐτὰ τὰ κακῶν εἶναι τούτοις προσθήσομεν.

dæmonibus ascribunt: nisi hoc quoque insum, sceleratum esse, his adjungamus.

MH. Εἰ μὲν οὖν μὴ προύλαβε (82) τὴν ἔφοδον τοῦ τυράννου τὸ τέλος τοῦ βασιλείως, μὴ δὲ ὁ ἀφανῆς πόλεμος τῆς φανεράς χειρὸς πλείον ἰσχυσε· τάχα ἂν ἔργω καθ' ἑαυτοῦ ταχύνος ὁ ἀλιτήριος· καὶ πρὶν ὑπὸ

D neno extincturus, ut ad præstitutum diem ipse adveniens, in demortui locum, imperium adiret. Ita locum hunc intelligit Comb. De veneno tamen nihil Gregorius, nihil Elias, nihil scholiasta. Iste proditoris tantum meminit Juliano indicantis, quo tempore rem aggredi opportunum esset. Elias vero stratas Constantii vitæ insidias commemorat: quænam autem illæ fuerint, silet. Non aliud forsitan vult Gregorius, quam Juliano certum fuisse, Constantio necem conscicere, dolo, prodicione, veneno, aliisve modis occulliribus, et jam ad facinus diem condictum.

(79) Ὅστε εἶναι μὴ. Sic Regg. melioris notæ codic. a, b, u, hm. In ed. μὴ εἶναι.

(80) Ἐδειξε. Colb. k, εἰδάξα.

(81) Εἰ μὴ γε, etc. « Nam si hoc dæmonibus concedamus, etiam hoc ipsum quod Julianus nequam et improbus sit, ascribemus. »

(82) Προύλαβε. Mss. nonnulli, προέλαβε.

Περσῶν τὴν ἐμπληξίαν (83) σιφροισθῆναι τῆς ἀπονοίας, ἔδωκεν ἂν δίκην ἐν ὄροις Ῥωμαίων, ὧν κακῶς κατετόλμησε· τεκμήριον δέ· καὶ γὰρ ἐτι προῦν καὶ ἀγνοούμενος, ὡς ἐνόμιζεν, ὑπὸ τοῦ γενναιοτάτου βασιλέως (84) στρατιᾷ περιλαμβάνεται προὔποτεμνοῦση καὶ τὴν φυγὴν, ὡς δῆλον γέγονεν ἐκ τῶν ὑπερον· καὶ γὰρ ἤδη τὸ κράτος ἔχοντι, τὸ κρατῆσαι ταύτης οὐ μικρὸν ἔργον ἐγένετο· νῦν δὲ ὁ μὲν θυμῷ ζέων κατὰ τῆς ἀπονοίας ὁμοῦ καὶ τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν σοφώτατον ἔχων ἐν ἄρξουσιν, ὡς τῆς ἡμετέρας κακίας (85)! ἐν ἀκμῇ τῆς ὁδοῦ καταλείπει τὸν βίον, πολλὰ (86) καὶ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ φιλανθρωπίας ἀπολογησάμενος, καὶ διὰ τῆς ὀρμῆς (87) δεΐξας Χριστιανοῖς τὴν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας κίνησιν.

num hominem laqueis irretitum tenens, proh diem vitæ extremum claudit, cum de benignitate excusasset, ac per cæpta sua et conatus testatum studio incitaretur.

ΜΘ. Ὅδε δὲ τι (88) δάκρυον ἐπέρχεται μοι χαρᾷ Β συμμιγῆς διὰ τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου· καὶ οἷον ποταμοῦ καὶ παλάγουσ μάχη, καὶ μίξις, καὶ στάσις, ἀλλήλους ἀντιστατούντων, καὶ συγκόντων· ἐκ μὲν γὰρ τῶν τελευταίων πάσχω τὰ (89) τῆς ἡδονῆς, ἐκ δὲ τῶν προλαθόντων τὸ δάκρυον· οὐχ ὑπὲρ Χριστιανῶν μόνον καὶ τῆς συμπεσοῦσης αὐτοῖς ἐπιφείας, ἢ παρὰ τοῦ πονηροῦ προσπεσοῦσης, καὶ (90) παρὰ Θεοῦ συγχωρηθείσης δι' ἃς οἶδεν αἰτίας, καὶ τυχὸν διὰ τὴν ἔπαρσιν ἡμῶν δεομένην καθάρσεως (91)· ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἐκείνου ψυχῆς, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ συναρπασθέντων πρὸς τὴν αὐτὴν ἀπώλειαν.

Ν. Οἱ μὲν γὰρ τὰς τελευταίας αὐτῶν πληγὰς καὶ τὰς ἐντεῦθεν βασιάνους ὀδύρονται· αἷς τὸ ζῆν τοῦτο νομίζεται (92) μόνον, καὶ οὐκ ἐξικνοῦνται τῇ διανοίᾳ πρὸς τὰ ἐκείθεν; οὐδὲ εἶναι τινα νομίζουσι τῶν τῆδε βδωμένων λογισμῶν (93) καὶ ἀντίδοσιν· ἀλλὰ ζῶσι βίον ἀλόγων, τὸ πρὸς ἡμέραν καὶ τὸ παρὸν αἰετιστοῦντες, ἐνὶ τούτῳ, τῇ ἐντεῦθεν βδωτῶν μετροῦντες τὸ εὐδαιμονεῖν, καὶ τῷ ἐναντιῷ τὸ κακοδαιμονεῖν τοῖς ἀντιπίπτουσιν· ἐμοὶ δὲ πλέον θρηγεῖν αὐτοῦς ἐπεισι τῶν ἐκείθεν βασιάνων, καὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς πονηροῖς κολάσεως. Καὶ οὕτω λέγω τὸ μέγιστον, αὐτὸ τὸ ἐξωσθῆναι Θεοῦ, πηλίκον αὐτοῖς εἰς κόλασιν.

(83) *Τὴν ἐμπληξίαν.* Sic octo Reg., quatuor Coll. Or. I, etc. Ed. τῆς ἐμπληξίας.

(84) *Βασιλέως.* Sex Regg. aliique nonnulli, βασιλέων. quod maiorem emphasisim habet.

(85) *Ἐ τῆς ἡμετέρας κακίας!* « Proh malum nostrum! » id est: « Nostro vitio effectum est, ut Constantius ante moreretur, quam Julianum vinccret » e repelleret. »

(86) *Πολλά,* etc. Vult hic Gregorius Constantium morientem suæ in Julianum benignitatis pœnituisse. Ammianus vero scribit eum statuisse « voce suprema et integro sensu, ut suus esset successor Julianus. » Uterque forsân est verax. Promoti Juliani pœnitere potuit Constantium, eumque reipsa pœnituisse argumento est suscepta contra eum expedi-

A se in captis sui pœnitentiam hinc scelerate vana fuisse; ac priusquam Persæ de ipsius vesania supplicium sumpsissent, amentis pœnas in Romanorum sinibus, in quos impetum facere non dubitaret, persolvisset; quod vel hinc conjectura colligi potest. Nam cum adhuc progrediretur, atque obscuram et incognitam expeditionem suam esse existimaret, præstantissimus imperator ita eum toto exercitu circumfudit, atque undequaque cinxit, ut fugam quoque omnem ipsi præcideret, quemadmodum ex his quæ postea secuta sunt, liquido demonstratum est. Nam cum jam etiam imperio potiretur, ad hunc tamen exercitum superandum non parum negotii habuit. At nunc ille adversus eudaciam aimul et impietatem furore ardens, ac sapientissimum malum et peccatum nostrum! in medio itinere sua, tum Deo tum hominibus, multis verbis se Christianis reliquisset, quanto pietatis tuendæ

XLIX. Atque hic mihi ob ea quæ deinceps sequuntur, lacrymæ gaudio permixtæ subeunt; ac velut fluminis et maris pugna, commistioque et dissidium, inter se contentantium, ac coenantium. Quemadmodum **100** enim ex postremis voluptas, ita ex iis quæ præcesserunt, mihi lacrymæ oriuntur; non ob Christianos tantum, eamque, quæ ipsis accidit, vexationem, aut a diabolo invecta est, et a Deo propter judicia, quæ ipse novit, permessa, ac fortasse propter elationem nostram, purgatione indigentem; verum etiam ob ipsam illius animam, eorumque qui ad eandem perniciem ab eo simul abrepti sunt.

L. Quidam enim extremas duntaxat eorum plagas, pœnasque in hoc sæculo persolutas deplorant; nimirum ii qui hujus tantum vitæ rationem habent, nec ad futura supplicia mente penetrant, nec ullam rerum in hac vita gestarum reddendam rationem atque mercedem fore arbitrantur; sed brutorum animantium ritu in diem atque in præsens semper vivunt, ac sola hujus vitæ tranquillitate beatitudinem metiuntur, contraque adversis rerum casibus infelicitatem definiunt. Mihi vero gravius eos lugere subit ob sequentis vitæ cruciatus, eaquo quæ improbos et sceleratos manent, supplicia. Nondum enim quod maximum est dico, nempe hoc ipsum, a Deo ejici, quam dura et acerba illis pœna sit.

Idem potuit nihilominus imperium Juliano asserere, quod jam auferre non valebat, idque ut tum publicæ tranquillitati, tum imperatrici Faustinae et fructui, quo gravis erat, consuleret.

(87) *Διὰ τῆς ὀρμῆς,* etc. « Ex ipsa aggressionem, suscepta pietatis causa expeditione, » etc.

(88) *Ὅδε δέ.* Deest δέ in multis codd.

(89) *Τελευταίων πάσχω τὰ.* Sic plures mss. Regg.; sic Coisl. et Pass.; sic etiam legunt Sav. et Combef. Deest πάσχω in ed.

(90) *Καί.* Sic Regg. septem pro ἢ, quod prava habent editi.

(91) *Καθάρσεως.* Plerique codd. καθαιρέσεως.

(92) *Νομίζεται.* Mont. scribit, λογίζεται.

(93) *Λογισμῶν.* Billius, « censuram. »

LI. Qui potero miserum illum non lacrymis prosequi? qui potero non et eos amplius lugere, qui sua sponte accurrerunt, quam quos ille persecutus est? et rursus eum amplius deslere, qui alios secum in exitum traxit, quam eos qui sua sponte ad malum eueurrerunt? Quin potius, Christianis quidem haudquaquam triste et calamitosum est, quod pro Christi nomine passi sint, imo omnium beatissimum, non propter futura tantum præmia, sed propter hujus etiam vitæ gloriam et libertatem, quam ipsi per pericula sibi pepererunt. His contra repositorum ac impendentium suppliciorum quasi præludium quoddam sunt ea quæ jam perpassi sunt: satiusque ipsis fuisset diuturnioribus in hac vita doloribus exercuari, quam ad alterius vitæ tribu- nalia reservari. Atque hæc mihi propter eam legem atque ab iis qui stant commiserationem exposcit.

LII. Quodnam hoc tam pertinax mali studium? Quis tantus impietatis amor? quis tam effusus ad exitium cursus? Unde tam infestus Christi hostis, qui Christi discipulus fuerat, qui tot tantisque veritatis sermonibus assueverat, multaque ad salutem spectantia, partim dixerat, partim audiverat? **101** Vix enim imperii hæreditatem adire cõperat, cum impietatem palam libereque profletur, perinde atque hoc quoque nomine erubescens, quod Christianus aliquando fuisset, aut ea de causa Christianis succensens, quibus nominis societate junctus fuerat. Atque hinc quidem facinora sua auspicatur, quemadmodum narrant, qui ipsius arcanis gloriantur (proh, in quos sermones incurrere cogor!) impuro et nefario sanguine lavacrum abstergit, initiationi nostræ execrabilem initiationem opponens, sus videlicet in cæno provoluta, sicut est in proverbio: manusque suas profanat, ut nimirum eas ab incruento sacrificio, per quod nos Christo ipsiusque passionibus et divinitati communicamus, elueret ac repurgaret. Per incisiones autem et imperii consiliariis utens.

LIII. Ac quoniam incisionum, superstitionisque, aut, ut aptius loquar, diabolicæ vesaniæ qua ad res hujusmodi ferebatur, mentionem feci, nondum satis constitutum habeo, litterisne hoc miraculum, quod

¹⁰ Prov. xxiv 17.

(94) Ἐκεῖ δικαιοτηρίοις. Alibi δικαστηρίοις. In Heins. et Montac. γρ. ἐκεῖθεν δικαστηρίοις.

(95) Νόμος, τὸν τῷ. In plerisque codicibus, νόμον τῷ.

(96) Ἀπότ. Billin, ἐαυτόν.

(97) Τσαύτη. Sic tres Regg., duo Colb., Or. 1, Pass. etc. In ed. τοιαύτη.

(98) Ἀγαγρίζεται. « Sanctitatem exiit, abstergit. » Infandus hic Apostata Christianismi professionem sic est execratus, ut quidquid in ea sanctitatis contraxerat, tum per baptismum quem susceperat, tum per Eucharistiam quam acceperat, elueret et eradere modis omnibus conatus sit.

(99) Δε' ἡς, etc. Insignis ille locus ad sacramenti simul et sacrificii eucharistici veritatem asstruendam. Non tantum enim ait nos per Eucharistiam « communicare Christi passionibus, » seu Christo in cruce passo, cruentoque ejus sacrificio; verum id

NA'. Πῶς μὴ δακρῶσω τὸν ἄθλιον; πῶς μὴ πλῆρον μὲν τῶν δεδιωγμένων τοὺς προσδραμόντας; πλῆρον δὲ τῶν αὐτομολησάντων εἰς τὴν κακίαν θρηνησῶ τὴν συναρπάσαντα; Μᾶλλον δὲ τοῖς μὲν οὐδὲν δεῖνόν τι ὑπὲρ Χριστοῦ παθεῖν, ἀλλὰ καὶ πάντων μακαριστάτατον, οὐ διὰ τὰ ἐκεῖθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐντεῦθεν εὐδοξίαν καὶ παρῆρησίαν, ἣν διὰ τῶν κινδύνων ἑαυτοῖς ἐχαρίσαντο· τοῖς δὲ προοίμιον τῶν ἀποκειμένων καὶ ἀπειλουμένων, ἅπερ ἦδη πεπλήθασιν· καὶ βέλτιον ἦν αὐτοῖς, εἰ ἐντεῦθεν μακρότερον ἐκολάσθησαν ἢ τοῖς ἐκεῖ δικαιοτηρίοις (94) ἐαμειύθησαν. Ταῦτα μὲν οὖν διὰ τὸν νόμον, τὸν τῷ (95) πτώματι τοῦ ἐχθροῦ μὴ ἐπιχαίρειν καλεῖοντα, καὶ τὸ συμπάθες ἀπαιτοῦντα παρὰ τῶν ἐστηκότων· ἐμοὶ δὲ πάλιν πρὸς αὐτὸν (96) ἐπανακτεῖον τὸν λόγον. dicta sunt, quæ de iniimici casu lætari nos vetat¹⁰, Nunc ad ipsum rursus oratio referenda est.

NB'. Τίς ἡ τσαύτη (97) τοῦ κακοῦ φιλονεικία; Τίς ὁ τῆς ἀσεθείας ἔρωσ; τίς ὁ δρόμος τῆς ἀπώλειας; Πόθεν οὕτω μισόχριστος ὁ Χριστοῦ μαθητῆς; ὁ τοσοῦτοις λόγοις τῆς ἀληθείας προσομιλήσας, καὶ τὰ μὲν εἰπὼν, τὰ δὲ ἀκούσας τῶν φερόντων εἰς σωτηρίαν; Οὐ γὰρ ἔφθη κληρονομήσας τὴν βασιλείαν, καὶ παρῆρησιάζεται τὴν ἀσέθειαν, ὡσπερ καὶ τὸ γινέσθαι ποτὲ Χριστιανὸς αἰσχυρόμενος, ἢ μνησικακῶν ὑπὲρ τοῦτου Χριστιανός, οἷς τοῦ ὀνόματος ἐκώνησε. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ τῶν τολμημάτων, ὡς οἱ τοῖς ἀπορρήτοις ἐκείνου καλλωπιζόμενοι (εἰς οἷους ἐμπέπτειν ἀναγκάζομαι λόγους!), αἵματι μὲν οὐκ ὀσίω τὸ λυτὸν ἀπορρύπτεται, τῇ καθ' ἡμᾶς τελευτῶσει τὴν τελείωσιν τοῦ μύσου ἀντιτιθεῖς, ὡς ἐν βορβόρῳ κυλισθεῖς, κατὰ τὴν παροιμίαν· καὶ τὰς χεῖρας ἀφαγρίζεται (98) τῆς ἀναιμάκτου θυσίας ἀποκαθαίρων δι' ἧς ἡμεῖς Χριστῷ κοινωνοῦμεν (99). καὶ τῶν παθημάτων καὶ τῆς θεότητος· ἐντόμοις (1) ἢ καὶ θυσίαις καθιστᾷ (2) τὰ βασίλεια, κακοῖς συμβόλοις κακῆς ἀρχῆς χρώμενος.

sacrificia imperialem aulam constituit, malis malis

NI'. Ἄλλ' ἐπειδὴ γε ἐντόμων (3) ἐμψόθη, καὶ τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ ἀνδρός δεισιδαιμονίας, ἢ καχοδαιμονίας εἰπεῖν οἰκειότερον, οὐκ οἶδα πότερον γράζει (4) παραδῶ τὸ θρυλλούμενον θαῦμα, ἢ ἀπι-

etiam quod in liturgia peragitur, esse « sacrificium, » illudque « incrementum, » per quod cruento ejus sacrificio communicatur. Igitur tam in altari sacrificium est, quam in cruce, et in utroque Christus. Quod autem de Juliano ait, eum « manus suas ab incruento sacrificio repurgasse: » non aliud quidquam intelligit, quam quod Cyrillus, atque alii passim veteres, de recipiendo nuda manu sacro Christi corpore, tradunt.

(1) Ἐντόμοις. « Cæsis victimis et sacrificiis. »

(2) Καθιστᾷ. Colb. k, Pass. καθίσταται. Recte Sozomenus, lib. v, c. 2, videtur interpretari, ubi ait Julianum tum publice et palam æruspiciam et victimis usum fuisse.

(3) Ἐντόμων. Comb. « cæsarum nemini hostiarum, extoriorumque inspectionis, ac viri superstitionis; vel, ut aptius loquar, miseræ et infortunii. »

(4) Οὐκ οἶδα πότερον γράζει, etc. Ex his inferri

εἴπω τοῖς λέγουσι. Καὶ γὰρ αὐτὸς (5) ταλαντεύομαι ἅπασαν τὴν γνώμην, καὶ οὐκ ἔχω ὀποτέρωσιν (6) νεύσω, μεμιγμένων τῶν δικαίως ἂν πιστευθέντων τοῖς οὐκ ἀξίοις πίστεως· τὸ μὲν γὰρ ἐπισημῆται τῇ τοσαύτῃ τοῦ κακοῦ καινοτομίᾳ καὶ δυσσεβείᾳ τῶν οὐκ ἀπίστων (7), ἀλλὰ καὶ πολλαῖς ἤδη συμβεβηκότων περὶ τὰς μεγίστας μεταβολὰς· τὸ δὲ καὶ (8) τὸν τρόπον τοῦτον σφόδρα ἐμοὶ γοῦν θαύματος ἀξίον, καὶ πᾶσι τοῖς καθαρῶς δηλοῦσθαι τὰ καθαρὰ βουλομένοις τε καὶ νομίζουσι.

quidem admiratione cum primis dignum videtur, ac declarandas existimant.

ΝΔ'. Τὸ δ' οὖν λεγόμενον, ὅτι θυομένη τὰ σπλάγχνα τὸν σταυρὸν ἀναδείκνυσι στεφανούμενον, ὃ τοῖς μὲν ἄλλοις φρίκην παρέσχε, καὶ ἀγωνίαν, καὶ τοῦ ἡμετέρου κράτους συναίσθησιν (9)· τῷ δὲ διδασκάλῳ τῆς ἀσεβείας καὶ θάρσος δῆθεν, ὡς περιγεγραμμένων ἡμῶν καὶ συνειργημένων (10)· οὕτω γὰρ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν κύκλον παρεσεβίασε. Τοῦτο μὲν δὴ τὸ ἐμὸν θαῦμα· καὶ εἰ μὲν ψευδές, αὔραι φέροιεν· εἰ δὲ ἀληθές, πάλιν Βαλαὰμ προφητεύει, καὶ Σαμουὴλ εὐκεταί, ἣ δοκεῖ (11), δι' ἔγγαστριμύθου, καὶ δαίμονες ὁμολογοῦσι τὸν Ἰησοῦν ἄνοκτες, καὶ διὰ τῶν ἰναντιῶν, ἵνα καὶ (12) πιστευθῇ μᾶλλον, ἢ ἀλήθεια δείκνυται· τυχὸν (13) κακείνων ἐπισχεθῆναι τῆς ἀσεβείας διὰ τούτων ἐπρυτανεύετο· πολλὰς γὰρ καὶ παραβήλους ἰδοὺς σωτηρίας οἶδε τὸ θεῖον καινοτομεῖν, νεῦον πρὸς τὸ φιλόανθρωπον· ὃ δὲ λέγεται ὑπὸ πλειόνων, καὶ πιστεύειν οὐκ ἀπὸ τρόπου (14).

orationem et misericordiam propendens. Quod autem a pluribus commemoratur, nec a fide alienum est, oratione persequar.

ΝΕ'. Κατῆι μὲν εἰς τι τῶν ἀδύτων τῶν τοῖς πολλοῖς ἀβάτων καὶ φοβερῶν (ὡς ὠφέλον γε (15) καὶ τὴν εἰς ἄδου φέρουσαν, πρὶν εἰς τοιαῦτα κακὰ προελθεῖν), συμπάροντος αὐτῷ καὶ τοῦ πολλῶν ἀδύτων ἀξίου, τοῦ σοφοῦ τὰ τοιαῦτα, εἰτουν (16) σοφιστοῦ· ἔστι γὰρ δὴ καὶ τοῦτο εἶδος μαντείας αὐτοῖς, ζῆφον τινὲ καὶ ὑποχθονίους δαίμονας περὶ τῶν μελλόντων συγγίνεσθαι· εἴτε ὡς σκότῳ χαίρουσι μᾶλλον, ἐπι καὶ εἰς σκότος, καὶ σκότους δημιουργοὶ τῆς κακίας· εἴτε ὡς φεύγουσι τὰς ἐπιμιξίας τῶν εὐσεβῶν ὑπὲρ γῆς (17), καὶ διὰ ταύτας ἀσθενεστεροῖς· ὡς δὲ προϊόντα (18) τὸν γεννάδα προσβάλλει τὰ δέγματα (19), καὶ ἀεὶ πλείω καὶ φοβερώτερα, ἤχους τινὰς φασὶν ἀθήσεις (20), καὶ ὀδμὰς τῶν ἀηδῶν, καὶ πυραυγῆ φάσματα, καὶ οὐκ οἷδ' οὐστίνιας ὕθλους καὶ

¹⁵ Num. xxii, 7. ¹⁶ I Reg. xviii, 12. ¹⁷ Marc. i, 34; Luc. iv, 41.

potest, hanc orationem coram populo habitam non debuisse. Hic etiam cernere est, quam caute Gregorius se gereret, rebusque miris fidem adhiberet.

(5) Καὶ γὰρ αὐτὸς. Sic melioris notæ codices Regii hm, l, ii, etc. Par. ed., καὶ γὰρ αὐτὸς καί.

(6) Ὀποτέρωσιν. Regg. hm, l, u, ποτέρωσιν.

(7) Ἀπίστων. Reg. l, et Paes. addunt, ἐστίν.

(8) Τὸ δὲ καί. Deest καὶ in pluribus.

(9) Τοῦ ἡμετέρου κράτους συναίσθησιν. Combef. « nostræ sensum potentiæ ac victoriæ injecit. » hoc est, ominari fecit, fore ut res Christianorum crescerent Græcisque ritibus superiores evaderent. Quod quidem narrat Sozom., lib. v, c. 2.

(10) Συνειργημένων. Colb. 3, συνηρημένων.

(11) Ἡ δοκεῖ. « Vere aut apparetur evocatur. »

omnium sermone celebratur, mandare, an narrantibus fidem abrogare debeam. Etenim ipse dubii atque ancipitis sum animi, nec utram in partem propendeam, habeo, utpote mistis iis quæ fidem mereri queant, cum iis quæ fide carere videntur. Nam quod tam novo atque inusitato sceleri et impietati signum aliquid et portentum accesserit, hoc non modo a vero non abhorret, sed persæpe jam in maximis mutationibus accidit. Quod autem ad hunc modum id contigerit, id vero est quod mihi

LIV. Ferunt igitur, cum ipse sacrificaret, victimarum exta coronatam crucem ostendisse. Quæ res alios quidem horrore atque anxietate perfudit, effectique ut potentiam nostram agnoscerent : at impietatis magistro animum videlicet addidit, tanquam circumscripti atque undique conclusi essemus.

102 Sic enim crucem et circulum ex tempore interpretatus est. Atque hoc sane est, quod miraculi instar habeo. Quod si falsum est, in auras abeat : si autem verum, rursus Balaam vaticinatur ¹⁵, et Samuel per ventriloquam trahitur, aut trahi videtur ¹⁶, et dæmones Jesum inviti confitentur ¹⁷, ac per contraria, quo plus fidei atque auctoritatis habeat, veritas demonstratur. Ac fortasse his rebus id agebat providentia, ut illius impietatem compesceret. Multas enim et mirabiles salutis vias Deus inusitato modo aperire novit, ad humanitatem commemoratur, nec a fide alienum est,

LV. Descendebat in quoddam adytum vulgo inaccessible et horrendum (quemadmodum utinam in infernum quoque, priusquam in hujusmodi scelera prorumperet!) comitem eum habens, qui multis adytis dignus erat, hoc est, hominem in hujusmodi rebus sapientem aut sophum, vel potius sophistam et impostorem. Nam hoc quoque apud ipsos divinationis genus est, ut in caliginoso quodam specu cum subterraneis dæmonibus ob res futuras congregiantur : sive quia tenebris magis oblectantur, ut qui ipsi tenebræ quoque sint, ac tenebrarum vitii artifices ; sive quia piorum hominum, qui in terra aut, societatem et congressum fugiunt, ex eisque infirmiores redduntur. Ut autem egregium virum progredientem terrores adoriri cœperunt, ac subinde

(12) Ἴνα καί. Deest καὶ in nonnullis.

(13) Τυχόν. Reg. f, Colb. r, Pass., Comb., καὶ τυχόν.

(14) Τρόπον. Pass. et Reg. l, addunt διέξασθε διηγούμενον. « Accipite rem ut audivi. »

(15) Ὡς ὠφέλον γε. « Atque utinam ducentem in ortum viam capessivisset prius, » etc.

(16) Εἰτουν. Plures cold. εἴτ' οὖν.

(17) Ὑπὲρ γῆς. Sav. ἐπὶ γῆς.

(18) Προϊόντα. Reg. hu, προϊόντα, « virum fortem ac strenuum in malo, » ut ait Elias, vel ironice.

(19) Δέγματα. Reg. a, δέγματα.

(20) Ἀθήσεις. Deest in Colb. r.

plures et formidabiliores evaserunt (sonos quosdam insuetos audiri aiunt, tetrosque esse odores, atque ignea spectra, et nescio quas nugas et deliramenta), rei novitate perculsus, harum enim rerum studium sero amplexus fuerat, ad crucem velusque remedium confugit, hocque se adversus

αλήρους), τῷ ἀδοκῆτω πληγῆς, καὶ γὰρ ἦν ὀφθαλμῶς τὰ τοιαῦτα, ἐπὶ τὸν σταυρὸν καταφεύγει, καὶ τὸ παιδαῖον φάρμακον, καὶ τοῦτω (21) σημειοῦται κατὰ τῶν φόβων, καὶ βοηθὸν ποιεῖται τὸν διωκόμενον· κατὰ τὰ ἐξῆς φρικωδέστερα.

opitulatorem asciscit. Ac quæ sequuntur, magis tremenda.
LVI. Valuit signaculum, cedunt dæmones, pelluntur timores. Quid deinde? Respirat malum; rursus audaciam concipit, rursus aggreditur, rursus iidem terrores urgent: rursus signaculum adhibetur, ac dæmones conquiescunt. Hæret consilii inops discipulus: ac sacrorum antistes, ipsius lateri hærens, veritatem sinistre interpretatur: «Abominatiori illis fuimus, inquit, non terrori: vincit quod pejus est.» Hæc enim loquitur, et locutus persuadet, persuasumque **103** discipulum ad exitiū voraginem ducit. Nec mirum videri hoc debet. Improbis enim promptius ac libentius malum sequitur, quam a bono cohibetur. Quæ porro dixerit aut fecerit, aut quibus imposturis elusus sit, priusquam sursum remitteretur, norint ii, qui mysteriis hisce partim alios initiant, partim ipsi initiantur. Cæterum ascendit, tum animo arreptitius, tum rebus ipsis, ac furioso oculorum obtutu satis significans, quos coluisset: nisi tamen ab eo quidem die, quo tam nefaria in animum induxit, dæmonibus oppletus est. Verum id apertius tunc patuit; ut ne scilicet iacassum descendisse, ac dæmonum particeps factus fuisse videretur, quem illi enthusiasmum commutantes. Hæc prima ipsius facinora exstiterunt.

terrores consignat, eumque, quem persequebatur, tremenda.

N5'. Ἰσχυσεν ἡ σφραγὶς, ἠττωνται οἱ δαίμονες, λύονται οἱ φόβοι. Εἶτα τί; Ἄναπνεῖ τὸ κακὸν, θρασύνεται πάλιν, αὖθις ὀρμῆ (22), καὶ οἱ αὐτοὶ φόβοι, καὶ ἡ σφραγὶς πάλιν, καὶ ἠρεμοῦντες οἱ δαίμονες· καὶ ὁ μύστης ἐν ἀπορίᾳ· καὶ ὁ μυσταγωγὸς ἐγγύθεν παρεξηγούμενος τὴν ἀλήθειαν· Ἐδδελύχθημεν, λέγων, οὐκ ἐφοβήσαμεν (23)· νικᾷ τὸ χεῖρον· λέγει γὰρ ταῦτα, καὶ εἰπὼν πείθει, καὶ πείσας ἀγει τὸν μαθητὴν ἐπὶ τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν· πρόχθειν (24) γὰρ ἡ πονηρία τῷ κακῷ μᾶλλον ἀκολουθεῖν ἢ ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἀνακόπτεσθαι. Ἄ μὲν οὖν εἰπὼν, ἢ ποιήσας, ἢ ἐξακατηθείς ἀναπέμπεται, εἰδείεν ἂν οἱ τὰ τοιαῦτα τελούντες τε καὶ τελούμενοι· ἀνεῖσι δ' οὖν καὶ τῇ ψυχῇ δαιμονῶν καὶ τοῖς πράγμασι, καὶ τῷ μανιώδει τῶν ὀφθαλμῶν ἐπισημαίνων οὐς θεεράπευσεν· εἰ μὴ γε καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπλήσθη δαιμόνων, ἀφ' ἧς οὕτω πονηρὰ προῦθετο· ἀλλὰ τότε καὶ περιφανεστερον· ἵνα μὴ μάτην ἢ κατεληλυθῶς, καὶ τῶν δαιμόνων μετεληφῶς (25), ὃν ἐνθουσιασμῶν ἐκείνοι καλοῦσι, μεταποιῶντες σεμνῶς τὰ ὀνόματα. Τὰ μὲν δὴ πρῶτα τοιαῦτα.

LVII. Cum autem jam, quod parturiebat, continere non posset, persecutioque erumperet, quiddam animadvertere cœpit, sapienti in vitio atque in impietate excellenti viro dignum; aut certe ab iis qui ipsum ad eam acuebant, ac velut inungebant, edocius est. Sic enim secum reputavit, si bellum aperte susciperet, sequere impietatis ducem profiteretur, præterquam quod id nimis temerarium atque imperitum futurum esset, huic insuper scopo, ad quem collimabat, omnino contrarium fore. Nos enim, si vis inferretur, acriori contentione in victoriam incubituros, ac tyrannidi obnixum pietatis tuendæ studium objecturos cogitavit. Solent enim fortes

appellant, honeste nempe ac speciose vocabulis

NZ'. Ἐπεὶ δὲ ἡ ὥδρις ἐκράτει, καὶ ὁ διωγμὸς ἐξέρρηγνυτο, εἶδεν τι (26), εἶτ' οὖν ἀνδρὸς σοφοῦ τῆς κακίας καὶ περιτοῦ τὴν ἀσέβειαν, εἶτ' οὖν ἐδιδάχθη παρὰ τῶν εἰς ταύτην αὐτὸν ἀλειφόντων. Ὡς τὸ μὲν φανερῶς ἀνελέσθαι τὸν πόλεμον, καὶ προκαθεσθῆναι (27) τῆς ἀσεβείας αὐτόχειρα, πρὸς τῷ (28) λῆν εἶναι θρασυ καὶ ἀπαίδευτον, εἶτ' καὶ ἐναντιώτατον τῷ σκοπῷ παντελῶς· φιλονεικοτέρους γὰρ ἂν ἡμᾶς γε νέσθαι βιαζομένους, καὶ ἀντιθήσειν τῇ τυραννίδι τῇ ὑπὲρ εὐσεβείας φιλοτιμίαν. Φιλεῖ γὰρ τὰ γενναῖα φρονήματα πρὸς τὸ βίᾳ κρατοῦν ἀυθαδιάζεσθαι (29)· καὶ καθάπερ φλῶς ὑπὸ ἀνέμου ριπιζομένη, τοσοῦτε μᾶλλον ἀνάπτεσθαι, ὅσω περ ἂν σφοδρότερον κατα

(21) Τοῦτω. Regg. bm, h, Or. 1, τοῦτο.

(22) Ὀρμῆ. Colst. 2, ὀρμῆ, quod magis arridet Parisiensibus.

(23) Ἐδδελύχθημεν. Sic Magus Juliani magister discipulum delusit. Quantam autem ad fugandos dæmones vim habeat signum crucis, duplex portentum, quod hic narrat Gregorius, probat satis, ut dicere liceat cum Augustino, «Magna res est signum, et crux Christi.» Vim illam crucis signi uno ore prædicant Græci Latinque Patres. Nec id unquam negatum nisi ab ethnicis et hæreticis.

(24) Πρόχθειρος, etc. Id est: «Facilius namque vir improbus sceleratum hominem, a quo ad malum impellitur, quam virum bonum, qui eum a malo retrahit, sequitur.»

(25) Δαιμόνων μετεληφῶς. Comb. «dæmonum comuercio donatus, quod illi divinum allatum,

D seu enthusiasmum vocant.»

(26) Εἶδεν τι. Reg. bm, εἶδεν τι. Reg. x, ὅτι εἰ Porro hujus loci sensus est, inquit Basilii «sive hoc a se ipse invenerit, nec ab aliis accepit qui ipsum quomodocumque ad impietatem inungebant.» Εἶτ' οὖν ἐδιδάχθη, τοῦτέστιν ἀφ' ἑαυτοῦ συνείδεν. ἀλλ' οὐ παρὰ τῶν εἰς ἀσέβειαν ἀλειφόντων ἐδιδάχθη.

(27) Προκαθεσθῆναι ... αὐτόχειρα. Reg. n Colb k, Or. 1, illi in actu, iste in ora, προκαθεσθαι ... αὐτόχειρ, «præesse ei quasi præsidere sibi ipse manibus rugians.» Regg., n, h, l, y, προκαθεσθαι αὐτόχειρα. Reg. bm, αὐτόχειρον.

(28) Πρὸς τῷ. Sic sex Regg. Or., 1, etc. Alii cum Pat., πρὸς τῷ.

(29) Αὐθαδιάζεσθαι. Regg. l, u, Herv., Ald., ὅτι αὐθαδιάζεσθαι.

πρότραι. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ τῶν λογισμῶν εὗρισκε (30) ἄλλον, ἀλλὰ καὶ τοῖς προλαβοῦσι διωγμοῖς εἶχε γινώσκουσιν, οἱ τιμιώτερον τὸν Χριστιανισμὸν πεποιήκασιν ἔπειτα ἢ ἀσθενέστερον, ῥώσαντες τὰς ψυχὰς εἰς εὐσεβείαν, καὶ ὤσπερ σίδηρον θερμὸν ὕδατι, τοῖς πόντοις στομιώσαντες. Εἰ δὲ μετὰ τῆς τέχνης στραταίῃσι, καὶ τῷ πεθεῖν τὸ (31) βιάζεσθαι χρώσειεν, ἢ καθάπερ χαλκῷ περιβάλλοι (32) δέλεαρ τῇ τυραννικῇ τὸ προσηγνός, σοφὸν τε οὕτως ἂν (33) ἄμα καὶ ἐκαστὸν γενέσθαι αὐτῷ τὸ ἀγώνισμα.

namque blanditiis illineret, aut tyrannidi clementiam tanquam haumo escam circumponeret, ita deum non solum prudentem, sed validam quoque sibi concertationem fore.

ΝΒ'. Καὶ γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τῆς τῶν μαρτύρων τιμῆς ἐφθόνοι τοῖς ἀθληταῖς· καὶ διὰ τοῦτο μηχανάται αὐτοὺς μὲν καὶ βιάζεσθαι, καὶ μὴ δοκεῖν, ἡμᾶς δὲ καὶ πάσχειν, καὶ μὴ τιμὴν ἔχειν (34) ὡς ἕτερον Χριστοῦ πάσχοντας. Ὡ τῆς εὐθελας! Πρῶτον μὲν ἐὶ λαυθάνειν ἐνόμισεν ὑπὲρ τίνος οἱ κίνδυνοι, καὶ συγκαλύψειν τὴν ἀλήθειαν τοῖς σοφίσμασιν, ἀλλ' ὡς ὅπου κατὰ τῶν τιμῶν ἐπενόει, τοσοῦτον μείζους εἰς τὴν ποιήσειν καὶ λαμπροτέρας.

bus suis callidissimisque consiliis veritatem obtegeret, ac non potius, quo plura adversus honores illos comminisceretur, hoc eos majores clarioresque redderet.

ΝΒ'. Δεύτερον δὲ, εἰ δόξης ἐπιθυμίᾳ κινδυνεύειν ἡμᾶς, ἀλλὰ μὴ τῆς ἀληθείας, ὑπέλαθε· ταῦτα μὲν παύειν (35) παρ' ἐκείνους Ἐμπεδοκλεῖς (36), καὶ Ἀριστᾶταιοι, καὶ Ἐμπεδοτῆταιοι τινες, καὶ Τροφώνιοι, καὶ τοιούτων δυστυχῶν ἀριθμὸς· ὧν ὁ μὲν τοῖς Ἰσχυροῖς κρατῆρσιν ἑαυτὸν θεώσας, ὡς ἔρετο, καὶ ἵς τὴν κρείττονα λῆξιν ἀφ' ἡμῶν (37) ἀναπέμφας, ὡς φησὶ τῶν σανδάλων κατεμηνύθη παρὰ τοῦ πυρὸς (38) μετ' ἀνθρώπων (39), ἀλλ' ἀνθρώπος κενόδοξος, καὶ ἀφιλόσοφος μετὰ θάνατον, καὶ οὐδὲ τὰ κοινὰ συνेतός· οἱ δὲ ἀδύνατοι ποῖν ἑαυτοὺς ἐγκρύψαντες ὑπὸ τῆς αὐτῆς νόσου καὶ φιλαυτίας (40), εἴτ' ἐλεγχθέντες, οὐ μᾶλλον ἐκ τῆς κλοπῆς ἐτιμήθησαν ἢ ἐκ τοῦ μὴ λαθεῖν καθυδρίσθαι.

Σ. Χριστιανοῖς δὲ ἥδιον (41) ὑπὲρ εὐσεβείας τὸ εἶσθαι, κἂν πάντας λαυθάνωσιν, ἢ ἄλλοις τὸ εὐδοξεῖν μετὰ τῆς ἀσεβείας· τοῦ μὲν γὰρ ἀνθρώποις ἀρέσκειν βραχὺς ἡμῖν ὁ λόγος· τῆς δὲ παρὰ Θεοῦ τιμῆς ἡ πᾶσα ἐφεσις· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ταύτην (42), οἱ τε ἀληθῶς φιλόσοφοι καὶ φιλόθεοι, τὴν πρὸς τὸ κα-

A et generosi animi, ei, qui vim afferre parat, contumaciter obsistere; non secus ac flamma, quæ a vento excitatur, quo amplius perflatur, eo vehementius accenditur. Idque non cogitatione solum reperiebat, sed ex pristinis quoque persecutionibus cognoscere poterat, quæ Christianam religionem potius illustrarant, quam debilitarant, animas nimium ad pietatem roborantes, ac periculis, ut aqua candens ferrum, obdurantes. At si callide et artificiose bellum gereret, ac vim persuasionis verborumque blanditiis illineret, aut tyrannidi clementiam tanquam haumo escam circumponeret, ita deum non solum prudentem, sed validam quoque sibi concertationem fore.

LVIII. Etenim, ut alia, ita eum quoque, quo martyres afflicti solent, honorem athletis **104** invidiebat. Ac proinde id molitur, ut ipse quidem et vim afferat, et interim afferre non videatur; nos contra et supplicia perferamus, et eo interim honore, qui pro Christi nomine patientibus haberi solet, careamus. O singularem hominis stultitiam! Primum si cujus causa pericula a nobis adirentur latere existimabat, facturumque se putabat, ut artibus suis callidissimisque consiliis veritatem obtegeret, ac non potius, quo plura adversus honores illos comminisceretur, hoc eos majores clarioresque redderet.

LIX. Deinde, si gloriæ cupiditate, ac non veritatis studio et amore nos pericula adire existimabat: hæc sane apud illos ludant Empedocles, et Aristæi, et Empedotimi quidam, ac Trophonii, atque hujusmodi miserorum hominum chorus. Ex quibus ille, cum per Siculam foramina divinitatem, ut sibi opinionemangebatur, comparasset, seque ad meliorem sedem transmisisset, charissimo calceo ignis æsta ejecto, proditus est: atque ita non deus post hominem ostensus est, verum homo inanis gloriæ studiosus, philosophiæque post mortem expertus, ac me communi quidem sensu præditus. Ii autem, cum eodem morbo gloriæque amore affecti, in penitissimos quosdam terræ recessus sese abdidiissent, deprehensa postea fraude, non plus honoris ex hujusmodi furtivo secessu adepti sunt, quam contumelia ob compertam fraudem.

LX. At Christianis jucundius est pietatis causa pati, etiamsi nemo id resciturus sit, quam aliis, cum impietate florere, atque in gloria versari. Hominiibus quippe placere, parum admodum curamus: id unum expetentes, ut honorem a Deo consequamur: imò sublimius etiam assurgimus (de iis

(30) Εὗρισκε. Plures codd. ἤρυσκε.

(31) Τὸ. Reg. bin, τῷ.

(32) Περιβάλλοι. Regg. bin et I, περιβάλλοι.

(33) Ἄρ. Uest in Reg. bin.

(34) Καὶ μὴ τιμὴν ἔχειν. Combef. sic reddit: nec, velut qui pro Christo patereimur, honorem habere nemo.

(35) Παύειν. Bill. «velut animi causa faciunt.»

(36) Ἐμπεδοκλεῖς, etc. Empedocles inanis gloriæ studio, ut sibi divinitatis opinionem, quasi in cælum raptus, colligeret, in ardentem Ætiam se precipitavit. Sic enim Horat. *Arte poet.*:

...Deus immortalis haberi

Dum cupit Empedocles, ardentem frigidus Ætiam Insilit, etc.

Trophonius, Empedotimus et Aristæus Thehani vates, in subterraneos quosdam specus se abili terunt, ut in cælum rapti existimarentur, ac dii haberentur; verum illi: fame extincti sunt.

(37) Ἄφ' ἡμῶν. «A nobis,» sive, «a mortalibus.»

(38) Ἐδειχθη. Reg. I. et Mont. in ora γρ. ὤφθη. «apparuit.»

(39) Μετ' ἀνθρώπων. «Cum hominem exuisset.»

(40) Φιλαυτίας. «Cæco sui amore.»

(41) ἥδιον. Nonnulli codd. ἕδιον, «proprium.»

(42) Ὑπὲρ ταύτην. Ald. et Herv., ὑπὲρ ταύτης.

loquor, qui vere philosophi, veroque Dei amore A λὸν (43) οἰκείωσιν ἀγαπῶντες δι' αὐτὸ τὸ καλὸν, οὐ
 præditi sunt): quippe qui bono conjungi propter
 ipsum bonum exoptamus, non autem propter hono-
 res in altero ævo reconditos. Secundus enim hic
 honestorum et laudabilium virorum gradus est,
 pretio ac mercede aliquid facere; quemadmodum
 in tertia classe collocandi sunt, qui pœnæ metu a
 scelere et maleficio deterrentur. Ac nostræ quidem res ad hunc modum se habent; idque promptum et
 proclive est pluribus argumentis demonstrare, si cui ita collibuerit.

LXI. Hic vero perinde ac si Christianos 105
 insigni quodam honore spoliaturus esset (plerique
 enim homines alios affectibus suis meliuntur), ante
 alia gloriam nostram nominisque celebritatem inse-
 etatur. Nec vero strenuo ac generoso animo, ut aliis
 persecutoribus moris erat, impietatem edicto profite-
 tur; nec, si non imperatorie, tyrannice saltem omnino
 de nobis consilium init: ut insigne atque honorifi-
 cum ipsius scelus sit, orbis populo vim intulisse,
 doctrinamque omnibus doctrinis superiorem tyran-
 nide oppressisse: verum turpiter admodum et igna-
 ve pietatem vexat, animique fraudes et versutias
 persecutioni, quam adversus nos excitabat, induxit.
 Quocirca cum potentia in persuasionem et coactionem
 divisa sit, ita se comparavit, ut quod inhumani-
 tum erat, hoc est, vim et tyrannidem, populari
 turbæ civitatibusque permitteret, ut quarum vesana
 audacia propter temerarios animorum motus præ-
 cipitesque ad omnia impetus effrenatior esse videretur:
 idque haud publico edicto, verum ex eo
 quod impetum audaciamque minime reprimebat,
 promulgans.

LXII. Quod autem lenius atque humanius erat, C
 magisque imperatorem decebat, id sibi videlicet assumit,
 nempe suadendi atque illicitandi partes. Nec tamen id quidem usquequaque retinuit. Non enim
 natura ferebat ut vel pardus distinctas macularum

(43) *Τὸ καλόν.* « Bono, » non ut vertit Billius,
 « summo bono. »

(44) *Πράττειν.* Sic codices communis. Ed.,
 πρᾶσσειν.

(45) *Ὁμοίως.* In Montac., γρ. ὁμοίος.

(46) *Ἀπογράφεται.* « Edicto proficitur. » Addidimus
 « edicto, » quod quidem Græca videntur postulare.

(47) *Ἐν ᾗ.* Reg. bm, ἔνα ᾗ.

(48) *Βιάζεσθαι.* Quinque Regg., tres Colb., βιά-
 σασθαι.

(49) *Τυραννήσαι.* Sic omnes, quos vidimus, co-
 dices. Ed., τυραννεῦσαι.

(50) *Δουλοπρεπῶς.* « Servili admodum atque
 ignavo animo. »

(51) *Πλοκάς.* Sic Reg. l. et Coisl. 2. Quæ lectio
 videtur cæteris præferenda, tum ob sequens δι-
 πλόδας, tum ob similia Gregorii loca in aliis oratio-
 nibus, maxime orat. xxx, n. 1, ἐπειδὴ ἐκ τῶν λογι-
 σμῶν στροφᾶς καὶ πλοκάς ἰκανῶς διεσείσαμεν, ubi
 πλοκάς Billius recte « nexus » interpretatur. Nam
 Latine nihil ex æquo respondet. Locum, de quo agi-
 tur, rectius in Elia quam in oratione reddidit Billius.
 Græca sine reddi possint: « Fraude et malitia rem
 agit contra pietatem; et quæ in ratiocinationibus
 intricate ac implicitæ esse possunt, aut duplici sensu
 argutiæ, eas persecutioni quam adversum nos exci-

λὸν (43) οἰκείωσιν ἀγαπῶντες δι' αὐτὸ τὸ καλὸν, οὐ
 τὰς ἀποκειμένας ἐντεῦθεν τιμᾶς· δευτέρα γὰρ αὐτῆ
 τάξις τῶν ἐπαινετῶν, τὸ μισθοῦ τι πράττειν (44) καί
 δι' ἀντίδοσιν ὡσπερ τρίτῃ τῷ φόβῳ κολάσεως φεύγειν
 τὴν μοχθηρίαν. Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα τοιαῦτα καὶ
 οὕτως ἔχοντα· καὶ βῆδιον τοῦτο ἐκ πλειόνων ἐπιπέ-
 ζαι τοῖς βουλομένοις.

ΞΑ'. Ὁ δὲ, ὡς μεγάλης τιμῆς ἀποστερήσειν μέλλον
 Χριστιανούς (κρίνουσι γὰρ οἱ πολλοὶ τὰ τῶν ἄλλων
 τοῖς ἰδίοις πάθεσι), τοῦτο διώκει πρὸ τῶν ἄλλων τὴν
 εὐδοκίμῃσιν. Καὶ οὐδὲ μεγαλοψύχως, τοῖς ἄλλοις
 διώκταις ὁμοίως (45), ἀπογράφεται (46) τὴν ἀπί-
 B βειαν· οὐδ', εἰ μὴ βασιλικῶς, τυραννικῶς γε παντά-
 πασι διανοεῖται περὶ ἡμῶν, ἐν ᾗ (47) μεγαλοπρεπῆς
 αὐτῷ τὸ ἀσέβητα βιάζεσθαι (48) λατὸν οἰκουμένης,
 καὶ τυραννήσαι (49) δόγμα πάντων δογμάτων ὑπερ-
 ανεστηκός· δουλοπρεπῶς (50) δὲ λατὸν καὶ ἀγενῶς
 κακουργεῖ τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὰς περὶ τοὺς λογισμούς
 πλοκάς (51) καὶ διπλόδας τῷ καθ' ἡμῶν διαγμῶν
 φέρων ἐπεισηγαγε. Τοιγαροῦν εἰς δύο ταῦτα διηρη-
 μένου τοῦ κρατεῖν (52), τὸ πεῖθειν καὶ τὸ βιάζεσθαι,
 ὃ μὲν ἦν ἀπανθρωπότερον, δήμοις ἐφῆκε (53) καί
 πῶλεσι τὸ τῆς τυραννίδος, ὧν καὶ μάλλον ἄληπτος (54)
 ἢ ἀπόνεια διὰ τὴν ἀλογίαν, καὶ τὴν ἀπερίσκεπτον
 ἐπὶ πάντα φορᾶν· καὶ τοῦτο οὐ προστάγματι (55)
 δημοσίῳ, τῷ δὲ μὴ ἀνακόπτειν τὰς ὁρμὰς ἄγραφον
 προθεῖς νόμον τὸ βούλεσθαι (56).

velut proposita quadam lege non scripta, id se velit

ΣΒ'. Ὁ δὲ ἡμερώτερον καὶ βασιλικώτερον, εἰς ἐπι-
 τὸν δῆθεν φέρει, τὸ τῆς πειθοῦς· οὐ μὴν εἰς τὸ παν-
 τελεῖς τοῦτό γε διεσώσατο· οὐδὲ γὰρ εἶχε (57) φύσιν
 ἢ κάρδαλιν ἀποθέσθαι τὸ κατὰστικτον, ἢ Αἰθίοπα εἰ
 μέλαν, ἢ πῦρ τὸ καίειν, ἢ τὸν πονηρὸν (58) τὴν

tabat, superinduxit. » Par. e-l., κλοκάς.

(52) *Τοῦ κρατεῖν.* « Cum victoria, qua quis alium
 superat, in duobus sita sit, suasionem et vi. »

(53) *Ἐφῆκε.* Reg. h, et Pass., ἀφῆκε.

(54) *Ἄληπτος.* Sic plerique codices. « Inexpugna-
 bilis, effrenata, » vel « inculpabilis, » seu « minus
 culpabilis, » ut apud Thucydidem, ἀληπτότεροι,
 « minus culpabiles: » ἀλήπτως apud Suidam ἀκατα-
 γνώστως. Sic Combefissius, cui Billius hic non placet,
 locum hunc reddit: « quarum vesana audacia
 minus nocens; » seu magis a culpa immunis, « quod
 ratione careat et cæco impetu abripiatur. » Hac
 arte Julianus a se persecutionis invidiam removere
 satagebat: nullo adversus Christianos proposito
 edicto, sed savientis in eos populi furorē non
 cohibendo, atque adeo quasi lege non scripta pro-
 bando.

(55) *Προστάγματι.* Addunt tres Regg., Pass., Sav.,
 Comb. κατορθοῖ, « id præstat; » quæ vox necessa-
 ria nobis non videtur. Legunt tamen qui velint.

(56) *Προθεῖς νόμον τὸ βούλεσθαι.* « Veluti le-
 gem, agendi pro libidine ac voluntate licentiam de-
 nuntians. »

(57) *Εἶχε.* Duo codices ἔχει. « Forte, sit Hein-
 sius, ἐξ φύσεως. »

(58) *Τὸν πονηρὸν.* Reg. bm, τῶν πονηρῶν.

μισανθρωπίαν ἀπαρχῆς ἀνθρωποκτόνον τυγχάνοντα, ἢ ἐκείνον τὴν πονηρίαν, ἀφ' ἧς καθ' ἡμῶν ὄρμησεν· ἀλλ' ὡσπερ τὸν χαμαιλέοντα λόγος παντοῖον γίνεσθαι βλάω, καὶ πάσας μὲν ἀναλαμβάνειν (59) χροῶς, πλὴν μίαν τῆς λευκότητος, τὸν γὰρ Πρωτῆα παρήμιον τοῦ μύθου τὸν Αἰγύπτιον σοφιστήν, εὐπω κἀκείνων πάντα ἦν καὶ ἐγίνετο Χριστιανοῖς, πλὴν ἡμερότητας, καὶ ἦν λίαν ἀπάνθρωπον αὐτῷ τὸ φιλόνηρωτον, καὶ τὸ πιθανὸν βίαιον, καὶ ἀπολογία τῆς ἀγριότητος ἢ χρηστότης· ἐν' εἰκότως δοκῆ βιάζεσθαι, τοῦ πείθειν ἀποτυγχάνων.

ac perquam crudelis erat ipsius lenitas, et violenta persuasio, atque per hujusmodi **106** benignitatem acerbitali crudelitatique suae excusationem querebat: ut non sine causa vim adferre videtur, cum blandiando et alliciendo nihil profecisset.

ΣΓ'. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐξ ὧν βραχὺ μὲν παρ' αὐτῷ τὸ τῆς πειθοῦς, πλείον (60) δὲ τὸ τῆς βίας εὐθὺς ἐπόμενον ἦν· ἐν', ὡσπερ ἐν ταῖς θήραις, ἢ ταῖς κίμαις· ἀλώμεν, ἢ τοῖς διώγμασι, καὶ εἰς γε τρόπον πάντως ἡμᾶς χειρώσεται. Οὐκ δὲ διανοηθεὶς τε καὶ ἐκείνην, δεῦτερον ἐκεῖνο στρατηγεῖ, καὶ μόνον ἀρπάζων, εἰ καὶ ἀσεβῶς λίαν, ἐκ τῶν ἐγγυτάτων (61) καὶ τῆς περὶ αὐτὸν χειρὸς, ὁ πᾶσι διώκταις σύνηθες, τῆς κακίας· ἀρχεται· καὶ γὰρ οὐδὲ οἶδόν τε (62) τοῖς ἐκπὸς ἐγγειρήσαι (63), μὴ τούτων οἰκωθεέντων, ἔσπερ οὐδὲ στρατὸν ἐπάγειν (64) ἐχθροῖς, πρὸς τὸν στρατηγὸν στασιάζοντα.

sibi his sibi conciliatis atque adjunctis; quemadmodum nec exercitum adversus hostes ducere, cum imperatore contendente et dissidentem.

ΣΔ'. Καὶ διὰ τοῦτο μεταποιεῖ μὲν τὰ βασίλεια, τοὺς μὲν θανάτῳ προὔπεραγαγὼν πρότερον, τοὺς δὲ παραστάμενος· οὐχ ὡς εὐνοὺς τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ (65) μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐνοστέρους (66) τῷ μείζονι, καὶ ἀνσιτελεῖς αὐτῷ κατ' ἀμφοτέρα· ὑποποιεῖται (67) δὲ τὸ στρατιωτικόν, τὸ μὲν δι' ἑαυτοῦ, τὸ δὲ διὰ τῶν ἐν τιμῇ (68), ὃ καὶ μᾶλλον εὐπιστὸν ὑπελάμβανε, τὸ μὲν τῶν τιμῶν ἠτιώμενον, τὸ δὲ ἀπλότῃ παρασυρμένον, καὶ νόμον ἕνα γινώσκον μόνον, τὴν τοῦ βασιλέως βούλησιν.

partim per animi simplicitatem abriperentur, nullamque altam legem quam principis voluntatem agnoscerent.

ΣΕ'. Μᾶλλον δὲ τοῦ στρατιωτικοῦ μέρος (69) οὐκ ἐλάττωτον, καὶ ὅσον εὐρε σαθρὸν καὶ νοσηρὸς, τοῦ κερῶν δούλον καὶ τότε καὶ πρότερον· οὐ τὸ μὲν δεδούλωτο, τὸ δὲ ἤλαττεν. Οὐ γὰρ δὴ τὸ πᾶν ὑψέλειν, οὐδὲ τοσοῦτον ἔδωκεν αὐτῷ καθ' ἡμῶν ὃ δι' ἐκείνου διώκταις (70)· ἀλλ' ἔμειναν ὑπὲρ τοὺς ἐπτακισχιλίους, οἱ μὴ κάμψαντες γόνυ τῇ Βαβυλῶνι, μηδὲ τῇ εἰκότι τῇ χρυσῇ προσκυνήσαντες, μηδὲ ὑπὸ τῶν ὄψεων τρωθέν-

⁵⁹ Jer. xiii, 23. ⁶⁰ Joan. viii, 44.

(59) Ἀναλαμβάνειν. Septem Regg. Or. 1, tres Colb., πάσας μεταβάλλειν χροῶς. Alii duo Colb., μεταλαμβάνειν.

(60) Πλείον. Sic pene omnes codices. Pass. κλείον. Par. κλείω.

(61) Ἐγγυτάτω. Pass. ἐγγυτάκων.

(62) Οἶδόν τε. Regg. bni. l, addunt ἦν. Pass. οὐχ ὡν τε ἦν.

(63) Ἐγγειρήσαι. Reg. bni, ἐγγειρήσαι.

(64) Ἐπάγειν. Pass., ἐπαγαγεῖν.

(65) Μεγάλῳ βασιλεῖ. «Constantinum» hic intelligit Theologus, et paulo post, τῷ μείζονι, «Christianum.»

(66) Εὐνοστέρους. Tres Colb., εὐνοσσοτί-

notas, vel Æthiops atrum coloram ⁵⁹, vel ignis ardorem, vel diabolus qui homicida est ab initio ⁶⁰, hominis odium, vel iste improbitatem, qua adversum nos impellebatur, abjiceret. Verum quemadmodum chamæleonem aiunt in quidvis facile mutari, atque omnes subinde colores, candore uno exopto, suscipere, fabulosum enim illum Proteum Ægyptium sophistam prætereo, sic etiam ille Christianis, præter clementiam, in quidvis se vertebat ac perquam crudelis erat ipsius lenitas, et violenta persuasio, atque per hujusmodi **106** benignitatem

LXIII. Idque ex eo perspicuum est, quod non multum assensione utebatur, sed plus violentiæ confestim sequebatur: ut, quemadmodum in venatione, aut laqueis aut persecutionibus caperemur, atque alterutro omnino modo in ipsius potestatem veniremus. Quod cum in animum induxisset, negotiumque ita partitus esset, alterum ipsius stratagemata hoc fuit, alterumque ex omnibus captum et circumspectum, tametsi alioqui valde impium, ut a domesticis et satellitum manu, quod omnibus persecutoribus familiare est, scelerris exordium duceret. Neque enim fieri posse, ut externos aggredetur.

LXIV. Atque ob hanc causam aulam totam commutat, aliis morte prius subductis ac de medio sublatis, aliis submotis et expulsis; non tam quia benevolo erga magnum imperatorem animo fuerant, quam quod majori erga majorem imperatorem benevolentia afficerantur, ac proinde utroque nomine ipsi incommodi essent. Milites etiam, et per se ipse, et ad eos qui magistratus gerebant, allicit, quos etiam ad persuadendum faciliores esse arbitrabatur, quod partim honoribus dediti essent,

LXV. Imo, si rectius loquendum est, militum partem non minimam ad se pertraxit, et quotquot ex iis ægros et imbecilles invenit, temporisque, et iun, et jam antea servos; quos vel jam in potestatem redegerat, vel redacturum se sperabat. Non enim omnes pertraxit, nec tantum illi adversum nos dedit, qui per eum persecutionem excitabat: verum plus quam ceteram hominum militia reliqui

rous. Ammianus ipse, lib. xxii, p. 206 et 207, longo ordine recenset quos Julianus submovit; ubi narrat Julianum, quamvis a pueritia in numinum cultum esset inclinatus, animi tamen arcana, non nisi abolitibus quæ verebatur, patefecisse.

(67) Ὑποποιεῖται. «Sibi subijcit,» vel, ut Elias, «suos efficit.»

(68) Τῶν ἐν εἰκότι. «Præfectus, ducens exercitus.»

(69) Μέρους. Regg. bni, l, Colb. 3, μέρος. Negatio οὐχ, quæ sequitur, deest in nonnullis codicibus.

(70) Ἀράκτης. «Diabolum» intelligit.

fuerunt, qui non flexerunt genua coram Baal²⁶, nec a micæam imaginem adorarunt²⁶, nec a serpentibus vulnerati sunt²⁷; quod serpentem illum suspensum Christiane passionibus oppressum atque confectum intuerentur; multi scilicet proceres, altissimisque dignitatibus præditi, quos minus etiam mirum fuisset, tum **107** periculorum metu, tum honorum spe, cedere ac manus dare; multi etiam plebei ordinis, ac numero solo cogniti, quos cum adortus esset, non aliter repulsus est, quam levis quædam machina a firmissimo muro. Cæterum eo animo geretur, quam, utpote furore percitus, ob eos qui spe conceptum erat, quasi jam manibus teneretur,

LXVI. Quin jam etiam adversus magnum illud vexillum audacia effertur, quod cum cruce magnifice præcedit, in altumque elatum, exercitum ducit, laborum solvendorum vim habens, hincque apud Latinos nomen trahens, principatumque, ut ita dicam, in reliqua omnia vexilla tenens; tam quæ imperatorum imaginibus, atque expressis texturis, in variis tincturis ac litterarum picturis, decorantur, velutque exsultant, quam quæ horrendis draconum hiatibus super summas lanceas elatis inflata, et per tractus contextis squamis distinctos agitata, jucundissimum simul et horrendum spectaculum oculis præbent. Posteaquam autem res domesticas ex animi sententia confecit, ac periculum illud, quod in manibus erat, ut existimabat, depulit, ditur.

LXVII. Homo stultissime, et impiissime, et in C magnis rebus imperitissime! Tune adversus tantam sortem, ac per totum orbem fusam Ecclesiam, quæ per sermonis vilitatem, prædicationisque, ut ipsi fortasse dixerit, stultitiam²⁸, omnes terræ fines complexa est, quæ sapientes vicit, et demones oppressit, et tempus superavit; eadem vetus simul, et nova, ut vos deorum quemdam portentose confingitis; illa paucis, hæc promiscuæ multitudini; illa adumbratione, hæc perfectione mysterii ad sua tempora reservati? Tune (quis autem, et quantum, et unde?) adversus magnam Christi hæreditatem? magnam, inquam, illam, nec, etiam si quidam majori quam tu furore atque insaniam præ-

²⁶ III Reg. xix, 48; Rom. xi, 4. ²⁸ Dan. iii, 48.

(71) Ὀφιν. «Serpentem suspensum.» De «diabolo» interpretatur Elias.

(72) Πολλοὶ μὲν τῶν ἐν δυναστείας. Hos inter generosos confessores, Jovianus et Valentinianus numerantur.

(73) Οὐκ ἦντι μᾶλλον, etc. «Non plus mæroris ac molestiæ ob eos, qui ejus manus effugerant, capiebat, quam fiducia perfundebatur ob eos quos jam cœperat; ex quibus hoc assequabatur, ut ne de illis quidem desperaret; verum voluntas ipsi quod spe conceperat, jam acceptum repræsentaret.»

(74) Καμάτων. «Laborum.» Sic Bill. in prima edit. melius quam, «ærumnarum.»

(75) Πεπετασμένοις. Plures regii codices, Or. 4, Pass. πεπταμένοις.

(76) Ἐμπνεόμενα. Sic legunt Elias, Mont. et Gab. Codices tamen pene omnes habent ἐμπνέ-

τες, ἐκ τοῦ βλέπειν εἰς τὸν ὄφιν (71) τὸν κρεμασθέντα, καὶ καταλυθέντα τοῖς Χριστοῦ πάθεσι· πολλοὶ μὲν τῶν ἐν δυναστείας (72) καὶ ὕψεσιν, οὓς καὶ μᾶλλον εἰκὸς ἦν ἡττηθῆναι καὶ διὰ φόβον, καὶ δι' ἐπιείκας· πολλοὶ δὲ τῶν κάτω καὶ ἀριθμῶ μόνῳ γκωριζομένων, οἷς προσδωλὼν ἀτεκρούση, καθάπερ ὑπὸ γενναίου τείχους μηχανήματι τῶν οὐ καιρίων. Πληθούκα ἦντι μᾶλλον (73) τὸ διαφεύγον ἢ ἐβάρσυνεν, ὡς ἀν λυσσῶντα, τὸ ἀλίσκόμενον· καὶ τὸ βούλεσθαι παρίστη τὸ ἐλπίσθην ὡς κρατούμενον.

erat, ut non magis ob eos qui ipsi effugiebant, accipiebantur, præsideret: voluntasque ipsa, id quod repræsentabat.

ΞΖ. Τομᾶ δὲ ἤδη κατὰ τοῦ μεγάλου συνθημάτων, δὲ μετὰ τοῦ σταυροῦ πομπεύει, καὶ ἀγει τὴν στρατὸν εἰς ὕψος αἰρόμενον, καμάτων (74) λυτήριον ἔν τε κατὰ Ῥωμαίους ὀνομαζόμενον καὶ βασιλεῖον, ὡς ἀν εἰποι τις, τῶν λοιπῶν συνθημάτων· ὅσα τε βασιλεῖον προσώπων ἀγάλλεται, καὶ πεπετασμένοις (75) ὑφάσμασιν ἐν διαφόροις βαφαῖς καὶ γράμμασιν, ὅσα τε δρακόντων φοβεροῖς χάσμασιν ἐμπνεόμενα (76) ἐπ' ἀκρων δοράτων αἰωρουμένοις, καὶ διὰ τῶν ὀκῶν ῥιπιζόμενα φολίσιν ὑφανταῖς καταστίκτων, ἡδιστόν τε ὁμοῦ καὶ φρίκτόν θέαμα προσπίπτει ταῖς ὕψεσιν. Ὅς δὲ εἶχεν αὐτῷ κατὰ νοῦν τὰ πλησίον, καὶ τοῦ ἐν χερσίν, ὡς ἔρετο, κινδύνου κρείττων ἐγένετο, οὕτως ἤδη πειράται (77) καὶ τῶν ἐξῆς.

ita demum ea quæ deinceps sequentur, aggred-

ΞΖ. Εὐθησάτατε, καὶ ἀσεβέστατε, καὶ ἀπαίδευτάτα τὰ μεγάλα! σὺ κατὰ τοσοῦτου κλήρου καὶ τῆς οἰκουμένης καρποφορίας (78), τῆς πάντα διαλαβούσης τὰ πέρατα, διὰ τῆς εὐτελείας τοῦ λόγου καὶ τῆς μωρίας, ὡς ἀν αὐτοὶ φαίητε, τοῦ κηρύγματος, δ σοφοῦς ἐνίκησε, καὶ δαίμονας ἔπαυσε (79), καὶ χρόνον ὑπερηκόντισε, τὸ αὐτὸ παλαιὸν τε ὁμοῦ τυγχανόν καὶ νέον, ὡς ὑμεῖς τῶν θεῶν τινα (80) τερατεύεσθε· τὸ μὲν τοῖς ὀλίγοις, τὸ δὲ τοῖς πολλοῖς· καὶ τὸ μὲν τῇ σκιαγραφίᾳ, τὸ δὲ τῇ τελειώσει τοῦ μυστηρίου καιροῖς ἰδίους ταμειυθέντος; Σὺ κατὰ τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ (81) κληρονομίας; (ὁ τις, καὶ πόσος, καὶ πόθεν;) τῆς μεγάλης καὶ οὐ παυσομένης, οὐδ' ἀν πλέον ἢ σὺ μανῶσί τινας, ἀλλ' ἐπὶ πλείον (82) αἰ-

²⁷ Num. xxi, 9. ²⁸ I Cor. i, 21.

μενα. «Volitantia.»

(77) Πειράται. «Aggreditur,» nempe religionem Christianam evertere.

(78) Καρποφορίας. Billius, post Eliam, «de Christi oblatione» interpretatur hanc vocem, quæ nihil aliud sonat quam «orbis totius messem» frugumque ubertatem, ut bene Comb.: «Vitis illa est, quæ orbem implevit, cujus umbra operuit montes.» Christi profecto hæreditas est Ecclesia, quæ per prædicationis stultitiam omnia pervasit, quæ quidem prædicationis «sapientes vicit,» etc.

(79) Δαίμονας ἔπαυσε. «Dæmonibus silentium indixit.»

(80) Τῶν θεῶν τινα. Mss. non pauci in marg. Διδύσσον, «Bacchum.»

(81) Τοῦ Χριστοῦ. Reg. bni., τοῦ Θεοῦ

(82) Ἐπὶ πλείον... ὀρωμένοις. Bill. «longius

βαδισμένης τε καὶ ἀρθροσμένης· πιστεύω γὰρ ταῖς προρρήσεσι καὶ τοῖς ὀρωμένοις· ἦν ὡς θεὸς ἐποίησε, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐκκληρονόμησεν· ἦν νόμος ἐτύπωσε, καὶ χάρις ἐπλήρωσε, καὶ Χριστὸς ἐνεκαίνισεν (85)· ἦν προφηταὶ συνέπηξαν, καὶ ἀπόστολοι συνέδησαν, καὶ εὐαγγελιστὰι κατηρτίσαντο (84);

84. Σὺ κατὰ τῆς Χριστοῦ θυσίας τοῖς σοῖς μιάσμασι; Σὺ κατὰ τοῦ τὸν κόσμον καθήραντος (85) αἵματος τοῖς σοῖς αἵμασι; Σὺ πόλεμον (86) κατὰ τῆς εἰρήνης; Σὺ χεῖρα κατὰ τῆς ὑπὲρ σοῦ ἠλωθείσης τε καὶ διὰ σέ; Σὺ κατὰ τῆς χολῆς τὴν σὴν γεῦσιν; κατὰ τοῦ σαυροῦ πρόπαιον; κατὰ τοῦ θανάτου κατάλυσιν (87); κατὰ τῆς ἀναστάσεως ἐπανάστασιν; κατὰ τοῦ μάρτυρος οὐδὲ μάρτυρας (88); μετὰ Ἡρώδην διώκτης (89), καὶ μετὰ Ἰούδαν προδότης; πλὴν ὅσον οὐκ ἀγγόνη τὴν μετάνοιαν ἔδειξας ὡσπερ ἐκεῖνος· καὶ Χριστοπύκνος μετὰ Πιλάτου, καὶ μετὰ Ἰουδαίου μισθούου;

88. Οὐκ ἠδέσθης τὰ ὑπὲρ Χριστοῦ (90) σφάγια; οὐδὲ ἐφοβήθης τοὺς μεγάλους ἀγωνιστάς, τὸν Ἰωάννην ἐκείνον, τὸν Πέτρον, τὸν Παῦλον, τὸν Ἰάκωβον, τὸν Στέφανον, τὸν Λουκᾶν, τὸν Ἀνδρέαν, τὴν Θέκλαν, τῶς; ἐπ' ἐκείνοις τε καὶ πρὸ ἐκείνων τῆς ἀληθείας προκινδυνεύσαντας; οἱ πυρὶ, καὶ σιδήρῳ, καὶ θηρῶσι, καὶ τυράννοις προθύμως ἀντηγωνίσαντο, καὶ παρῶσι κακοῖς καὶ ἀπειλουμένοις, ὡσπερ ἐν ἄλλοις σώμασιν ἢ ἀσώματοι; τίνος ἔνεκεν; ἵνα μὴ (91) προῶσι μὴδὲ μέχρι ῥήματος τὴν εὐσέβειαν. Ἄν αἱ μεγάλαί τιμαὶ καὶ πανηγύρεις· παρ' ὧν δαίμονες ἐλάσσονται, καὶ νόσοι θεραπεύονται· ὧν αἱ ἐπιφάσεις, καὶ ὧν αἱ προρρήσεις· ὧν καὶ τὰ σώματα μόνον ἴσα δύνανται (92) ταῖς ἀγίαις ψυχαῖς, ἢ ἐπιπρόμανα, ἢ τιμώμενα· ὧν καὶ βανίδες αἵματος μόνον, καὶ μικρὰ σύμβολα πάθους ἴσα δρῶσι (93) τοῖς σώμασι.

9. Ταῦτα οὐ σέβεις, ἀλλ' ἀτιμάζεις· ὁ τὴν Ἡρακλέους θαυμαζῶν πυρᾶν (94) τὴν ἐξ ἀτυχήματος, καὶ

progressuram, aliusque assurrecturam, mihi enim et prophetarum oracula, et ea quæ cernimus, fidem faciunt.)

(85) Χριστὸς ἐνεκαίνισεν. Hæc interpreti, vel typographo exciderant. Desunt in Reg. lu, in Ald. et Bas. sed mss. fere omnes agnoscunt.

(84) Κατηρτίσαντο. Mont. Ald. et Bas., κατηρτίσαντο. Quamvis hic theologus nonnihil immutet scripturæ verba, præ oculis tamen habet quæ Apostolus de Ecclesia scribit. Eph. iv, 16; Col. ii, 19; 1 Cor. xii, 12 et seq.

(85) Καθήραντος. Reg. l, Colb. k, καθάρωντος.

(86) Πόλεμον. Reg. η, Pass. Sav. addunt, ἤγειρα;

(87) Κατάλυσιν. Locus iste intellectu difficilis; Julianus tamen Gregorium hic agere de Christi morte, cujus pretium et merita dissolvere ac evertere excogitabat Julianus. Comb. « adversus mortem mortis interitum. »

(88) Οὐδὲ μάρτυρας. « Habuit Julianus, etsi impium ac nefarium, » ait Billius, « quod Christo opponeret, ut sanguinem adversus sanguinem, sacrificia adversus sacrificium; at quos martyres oppo-

A cipites ferantur, finem habituram, verum magis semper ac magis progressuram, aliusque assurrecturam: fidem enim habeo et iis quæ prædicta sunt, et iis quæ cernimus; quam ut Deus creavit, et ut homo hæreditate consecutus est; quam **108** lex adumbravit, et gratia explevit, et Christus de-

LXVIII. Tunc adversus Christi sacrificium cum tuis piaculis? Tunc adversus eum cruorem, quo mundus purgatus est, cum tuis cruoribus? Tunc bellum adversus pacem? Tunc manum adversus eam quæ, et pro te, et propter te, clavis transfixa est? Tunc adversus fel, gustum tuum? adversus **B** cruceum, trophæum? adversus mortem, dissolutionem? adversus resurrectionem, insurrectionem et rebellionem? adversus martyrem, ne martyres quidem? post Herodem persecutor, et post Judam proditor? nisi quod non laqueo ut ille, pœnitentis animi significationem dedisti; post Pilatum Christicida, post Judæos Dei hostis?

LXIX. Non victimas pro Christo cæsas veritus es? nec magnos pugiles extimuit, Joannem illum, Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam, Andream, Theclam, eos qui, et post illos, et ante illos, pro veritate periculis se objecerunt? qui cum igni, et ferro, et belluis, et tyrannis, et presentibus malis et denuntiatis, alacri animo, velut in alienis corporibus, imo quasi corporum expertes, **C** dimicaverunt? Cur ita? ne pietatem vel verbotenus proderent. Quibus præclari honores et festa constituta sunt: a quibus dæmones propelluntur, et morbi curantur; quorum apparitiones et prædictiones; quorum vel sola corpora idem possunt quod animæ sanctæ, sive tangantur, sive honorentur: quorum vel solæ sanguinis guttæ, atque exigua passionis signa idem possunt quod corpora.

LXX. Hæc non colis, sed contemnis; qui Herculis rogam, ex calamitate injuriisque mulieribus il-

neret, nullos omnino habuit.)

(89) Μετὰ Ἡρώδην διώκτης. Elias putat per Herodem, non tetrarcham, sed ipsius patrem, ovæου- rum carnificem, esse intelligendum.

(90) Ὑπὲρ Χριστοῦ. Deest ὑπὲρ in quinque τρι- duob. Colb. et Or. 1, Reg. u; in ora, Ἡ οὐκ ἠδέσθης.

(91) Μὴ. Deest in quinque Regg. aliisque pluribus.

(92) Δύναται. Non pauci codd. et Sav. δύναται.

(93) Δρῶσι. « Idem præstant. » Deest in pluribus codd.

(94) Ἡρακλέους ... πυρᾶν. Hercules ex Jove et Alcmena natus, matrimonioque cum Dejanira conjunctus, in maximas calamitates ob eam incidit. Cum enim Nessus centaurus vinu ei inferre pararet, sagitta hydræ sanguine infecta ab Hercule confossus est. Nessus autem se morientem sentiens, Dejaniræ vestem proprio sanguine perfusam dono dedit, quam ipsa postea ad Herculem misit. Eam cum induisset Hercules, veneno exardescens, et in furorem versus, congesta ingenti lignorum strue, ac magno rogo excitato, in eam insiluit, et seipsum combussit.

latis excitatum admiraris; et Pelopis laniationem, illam, inquam, vel hospitem, vel a deorum amore profectam, ex qua Pelopidae ab humeris et ebore nobilitati sunt: qui etiam Phrygum, qui tibi suavitate mulcentur, et post tibi cantum contumelia afficiuntur, exsecutiones; et in Mithrae sacris adhibitos cruciatus, justasque aut etiam mysticas ustiones; et hospitem apud Tauros caedem, illudque apud Trojam puellae regiae sacrificium, et Menaecei pro Thebanis fusum sanguinem, posteaque filiarum Scedasi in Leuctris: qui Spartanos adolescentes virgis sese lacerantes laudas, et aram cruore respersam, deam castam et virginem oblectantem: qui Socratis cicutam extollis, et Epicteti crus, et Anaxarchi utrem; quorum patientia coacta potius ac necessaria, quam libera et voluntaria erat: qui Cleombroti Ambraciota saltum, ad quem ex libelli *De anima* lectione impulsus est: qui Pythagoricam illam pro fabis contentionem, et Theanus, aut nescio cuius alius ex iis qui Pythagoricis mysteriis initiati erant ejusque dogmata sequentur, mortis contempnentem.

Hunc Julianus rogam, tanquam animi magnitudine factum admirabatur. Gregorius vero demonstrat id Heruli ex infortunio et calamitate contigisse.

(95) Πέλοπος. Reg. hm, Πέλωπος. Tantalus Pelopen filium coctum diis hospitibus in mensa apposuit. Illi vero ab esu abstinuerunt, et Pelopen ad vitam revocarunt junctis partibus, praeter humerum a Cerere voratum, cujus loco adlitus est eburneus.

(96) Τὰς Φρυγῶν ἐκτομὰς. «Phrygum exsecutiones.» In Phrygia Rheae templum erat, in quo, cum dies festi agebantur, nefanda in pueros crudelitas adhibebatur, ac tibiis caneant, ut eorum dolores kvirent.

(97) Μετὰ τὸν αὐλόν. Permulti codices, Ald. et Bas. ed. μετὰ τῶν αὐλῶν.

(98) Ἐν Μίθρῳ βασάνους καὶ καύσεις ἐνδοκούς. Reg. l et Pass. τὰς ἐνδοκούς, ἢ καὶ μυστικὰς. Hanc lectionem sequitur Bill. Melius vero Combef. videtur reddere Graeca ut nunc sunt: «justasque ustiones, mysticas illas et ex sacrorum ritu,» etc. Porro, Μίθρῳ, «solem,» teste Elia, plurimi interpretantur. Qui Mithrae sacris initiandi erant, per duodecim cruciatus ducebantur, nimirum per ignem, per frigus, per famem, per sitim, per flagra, per itineris molestiam, aliaque id genus.

(99) Ἐν Ταύροις. In Taurica Chersoneso, ad Pontum Euxinum, erat insigne templum Dianae consecratum, in quo ipsi homines immolabantur, praesertim si qui naufragio ad istas oras ejecti fuissent.

(1) Ἐπὶ Τροίας ... τῆς βασιλικῆς κόρης. Sunt nonnulli qui, per «regiam puellam,» intelligant Iphigeniam Agamemnonis filiam, quam pater, ut Dianam Graecis irata placaret, in Aulide immolavit. Verum notandum est, quod si ea esset Gregorii mens, non ἐπὶ Τροίας, «apud Trojam,» sed ἐπὶ Τροίαν, «adversus Trojam,» scripsisset. Unde plerique reperitur interpretes, qui hic intelligant Polyxenam Priami filiam, quam Pyrrhus Achillis manibus immolando consecravit. Ita censet Elias, qui hanc historiam veriore esse judicat, et magis Gregorii sermonibus congruentem.

(2) Μεναικέως. Menaeceus Creontis Thebanorum regis filius erat. «Cum autem,» inquit Elias, «ipsius patria bello premeretur, atque oraculum datum esset, fore ut bellum exstingueretur, et hostes in su-

των περι γυναικας ἀδικημάτων· καὶ τὴν Πέλοπος (95) κρουργίαν, τὴν φιλόξενον, ἢ φιλόθεον, ἐξ ἧς ἐπίσημοι Πελοπίδαι παρὰ τῶν ὤμων καὶ τοῦ ἐλέφαντος· καὶ τὰς Φρυγῶν ἐκτομὰς (96), τῶν ὑπ' αὐλοῦ κτενομένων, καὶ μετὰ τὸν αὐλόν (97) ὑβριζομένων· καὶ τὰς ἐν Μίθρῳ βασάνους καὶ καύσεις ἐνδοκούς (98) τὰς μυστικὰς· καὶ τὴν ἐν Ταύροις (99) ξινοκτονίαν, καὶ τὴν ἐπὶ Τροίας θυσίαν τῆς βασιλικῆς κόρης (1)· καὶ τὸ Μεναικέως (2) ὑπὲρ Θηδῶν αἷμα, καὶ τῶν Σκεδάσου θυγατέρων (3) ἐν Λεύκτροις ὑστερον· ὁ τοὺς Λακωνικοὺς ἐπαικῶν ἐφέδους ξαινομένους (4) ταῖς μαστίξι, καὶ τὸ ἐπιθῶμιον αἷμα τέτροπον βέν ἀγνήν καὶ παρθένον· ὁ τὸ Σωκράτους ἐπαίρων (5) κώνειον, καὶ τὸ Ἐπικτήτου σκέλος (6), καὶ τὸν Ἀναξάρχου θύλακον (7), ὡνάναγκαία μᾶλλον ἢ ἐκούσιος ἢ φιλοσοφία· καὶ τὸ Κλεομβρότου πήδημα τοῦ Ἀμβρακιώτου (8), τῷ Περὶ ψυχῆς λόγῳ φιλοσοφθέν· καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν κυάμων Πυθαγορικὴν (9) ἐπιστάσιν, καὶ θανάτου περιφρόνησιν Θεανοῦς (10), ἢ οὐκ οἶδ' οὐτινος τῶν τὰ ἐκείνου τετελεσμένων ἢ φιλοσοφησάντων.

gam verterentur, si quis e regia familia necaretur, re cogita illo, inscio patre, se in mortem dedit.)

(3) Τῶν Σκεδάσου θυγατέρων. «Scedasi filiarum,» quae a quibusdam Lacedaemoniis vi fuerunt corruptae, atque etiam ferro occisae. Hanc historiam narrat Plutarchus.

(4) Τοὺς Λακωνικοὺς ... ξαινομένους, etc. «Spartanos ... quorum corpora flagris dilaniantur;» non quidem ipsi seipso, aut alii alios, ut reddit Billius, caederent, sed ab eis qui huic Ephesorum carnificinae praerant dilaniarentur. Ita fere Combef. Apud Lacedaemonios in honorem Dianae quoddam celebrabatur festum, in quo adolescentes, fortitudinis nimirum specimen praeferentes, flagris proscindebantur, et aram sanguine respergebant.

(5) Σωκράτους ἐπαίρων. Ita Regg. u, x, y, Coll. 3, et Or. 1. Quae lectio orationis scopo convenientior quam ἐπαίων, quod tamen cum editis, codices non pauci exhibent. Socrates morte damnatus, quod nova quaedam daemonia induceret ac praedicaret, epota cicutae interit.

(6) Ἐπικτήτου σκέλος. «Epicteti crus.» Cum a tyranno quodam vinculus fuisset Epictetus, diuturno post tempore interrogatus, utrum solvi vellet? «quid?» inquit, «an vinculus sum?»

(7) Ἀναξάρχου θύλακον. «Anaxarchi utrem.» Anaxarchus philosophus ab Archelao tyranno comprehensus, cum in mortario injectus tunderetur ut hordeum: «Tundite,» inquit, «Anaxarchi utrem; neque enim Anaxarchum tunditis.»

(8) Κλεομβρότου πήδημα τοῦ Ἀμβρακιώτου. Cleombrotus, lecto Platonis libro *De animorum immortalitate*, tanto ejus amore exarsit, ut statim praecipitio vitam finiret. Aug., *De civ. Dei*, l. 1, c. 22

(9) Τῆν ... Πυθαγορικὴν, etc. «Pythagoricam illam pro fabis contentionem.» Pythagoras a fabis abstinere sectatores suos jubebat, cuius rei alii alias afferunt rationes. Sunt qui existiment Pythagoram nihil aliud voluisse, quam ut suos dehortaretur, ne judicium monere fingerent. Veteres namque in judiciis ferendis fabis utebantur.

(10) Θεανῶς. Theano a tyranno comprehensa, ne cruciatibus patriae arcana enuntiare cogeretur, contempit mortis commorsam linguam, ac dentibus excisam in tyrannum exputit.

ΟΑ. Σὺ δὲ, εἰ μὴ ἔκείνα, τὰ γε παρόντα θαύμασον, ὦ Ἀ
 ριλοσοφώτατε καὶ γενναϊότατε, καὶ τοὺς Ἐπαμινώνδας
 ἰκσίους καὶ Σκιπίωνας τῇ καρτερίᾳ βλέπων· ὁ συμβα-
 σζών τῷ στρατῷ, καὶ οἷτα αἰρούμενος σχέδια, καὶ τὴν
 ζότουργόν ἐπαινῶν στρατηγίαν. Ἔστι τοι γενναίου καὶ
 φιλοσόφου ψυχῆς μὴδὲ πολεμίων ἀρετὴν ἀτιμάζειν, καὶ
 πλεῖον νέμειν ἐχθρῶν γενναϊότητι ἢ κακίᾳ τῶν οἰκειο-
 τᾶτων καὶ μαλακίᾳ. Ὅρξαι τοὺς ἀβίους τούτους καὶ ἀν-
 ιστίους, καὶ ἀσάρκους μικροῦ καὶ ἀναίμονας, καὶ Θεῷ
 κτὰ τοῦτο πλησιάζοντας; τοὺς ἀνιπτόποδας καὶ χα-
 μαϊεύνας, ὃ φησιν (11) ὁ σὸς Ὅμηρος, ἵνα τινὰ δαιμό-
 νων τιμῆσιν τῷ πλάσματι (12), τοὺς κάτω (13)
 καὶ ὑπὲρ τὰ κάτω; τοὺς ἐν ἀνθρώποις, καὶ ὑπὲρ τὰ
 ἀνθρώπινα; τοὺς δεδεμένους, καὶ ἐλευθέρους; τοὺς
 κερρατημένους, καὶ ἀκρατήτους; ὧν οὐδὲν ἐν κόσμῳ,
 καὶ πάντα τὰ ὑπὲρ κόσμον; ὧν διπλοῦν τὸ ζῆν, τὸ
 μὲν ὑπερορώμενον, τὸ δὲ σπουδαζόμενον; τοὺς διὰ
 τὴν νέκρωσιν ἀθανάτους, τοὺς διὰ λύσιν (14) Θεῷ
 συνημμένους; τοὺς ἐξω πόθου (15), καὶ μετὰ τοῦ
 θεοῦ καὶ ἀπαθοῦς ἔρωτος; ὧν ἡ πηγὴ τοῦ φωτός,
 καὶ ὧν ἦδη τὰ ἀπαυγάσματα; ὧν αἱ ἀγγελικαὶ ψαλ-
 μηδίαί, καὶ ἡ πάννηχος στάσις, καὶ ἡ τοῦ νοῦ πρὸς
 θεοῦ ἐκδημία προαρπαζόμενου; ὧν ἡ κάθαρσις, καὶ
 ὧν τὸ καθαίρεσθαι (16), μὴδὲν μέτρον εἰδόντων ἀνα-
 βάσεως καὶ θεώσεως; ὧν αἱ πέτραι, καὶ ὧν οἱ οὐρα-
 νοί; ὧν τὸ ἐβρίσθαι, καὶ ὧν οἱ θρόνοι; ὧν ἡ γυμνί-
 τας, καὶ ὧν ἀφθαρσίας ἔνδυμα; ὧν ἡ ἔρημία, καὶ ὧν
 ἡ ἐκείθεν πανήγυρις; ὧν τὸ τυραννεῖσθαι τὰς ἡδονάς,
 καὶ ὧν ἡ ἀπόλαυσις (17) ἢ ἄλυτος (18) καὶ ἀνέκφρα-
 στος; ὧν τὸ δάκρυον ἀμαρτίας κατακλυσμός, κόσμου
 καθάρσιον; ὧν ἔκτασις χειρῶν φλόγα σβέννουσι,
 θήσας κοιμίζει, ἀμβλύνει ἐσίφη, κλίνει φάλαγγας,
 ἱπποτομᾶσαι (19) καὶ τὴν σὴν ἀσεβείαν, εὐ ἴσθι, κλν
 πρὸς ὄλιγον ἀρθῆς, καὶ παύξῃς τὸ τῆς ἀσεβείας δρᾶμα
 μετὰ τῶν σῶν δαιμόνων;
 strictæ voluptates, et quorum perpetua omnemque sermonis facultatem excedens animorum oblectatio?
 quorum lacrymæ peccati diluvium, et mundi piamentum? quorum extentæ manus flammam extin-
 guunt, feræ consopiant, gladium aciem retundunt, instructas acies in fugam vertunt **, tuamque
 etiam impietatem, mihi crede, compressuræ sunt, etiamsi ad aliquod tempus extollaris, impietatisque
 fabulam cum tuis dæmonibus ludas?

ΟΒ'. Πῶς οὐδὲ ταῦτά σοι φοβερά, ὦ κίαν τολμηρὸς
 σὺ καὶ θανατῶν (20), εἴπερ ἄλλος τις; Πῶς οὐκ αἰδέ-
 σιμα; Ταῦτα μὲν ἦδη, καὶ πολλῶν τιμιώτερα τῆς Σό-
 λωνος (21) ἀπληστίας τοῦ σοφοῦ τε καὶ νομοθέτου,

** Hebr. xi, 53 seqq.

(11) Ὅ φησιν, etc. Pass., ὧ; φησιν ὁ σὸς Ὅμη-
 ρος. *Iliad.*, lib. xvi, vers. 236.

Σοὶ γαλοῦσ' ὑποφῆται ἀνιπτόποδες, χαμαϊῶ-
 [ραι.
Tui habitant vates, illotis pedibus, humi dormien-
tes.

(12) Τῷ πλάσματι. Nonnulli codices, τοῖς πλά-
 σμασι.

(13) Τοὺς κάτω, etc. Billius, « hos humiles et supra
 infera. »

(14) Διὰ λύσιν. « Per dissolutionem, » nempe
 « corporis. »

(15) Τοὺς ἐξω πόθου, etc. Billius, « hos ab amo-
 re alienos, et divino atque omni vitiosa affectione
 vacuo amore flagrantes. »

(16) Κα: ὧν τὸ καθαίρεσθαι. Billius : « et quo-
 rum purgati; » malim, « qui purgati sunt et pur-

LXXI. Quod si tu superiora illa nostra non mi-
 raris, at certe præsentia mirare, o omnium sapien-
 tissime et fortissime, qui Epaminondas illos et Scipiones tolerantia ratione intuearis; qui simul cum exercitu iter carpis, et victum tenuem ac obvium amplecteris, et eam gerendi belli rationem laudibus effers, in qua dux omnia per se administrat. Est quippe generosi et sapientis 110 animi, ne hostium quidem virtutem contemnere, verum hostium fortitudini plus tribuere quam suorum, etiam familiarissimorum, ignaviae atque languori. Videsne hos vitæ facultatibus carentes, et laris expertes, ac carne ferme et sanguine destitutos, eoque ipso ad Deum propius accedentes? hos, inquam, pedibus illotos, et humi cubantes, quod ait tuus Homerus, ut hoc sigmento dæmonum quemdam ornet; hos in terra positos et terrenis celsiores? hos inter homines et supra humana? astrictos simul ac liberos? qui teneantur, et retineri nescios? quorum nihil in mundo, et omnia sunt, quæ supra mundum sunt? quorum duplex vita est, altera contempta, altera studiose culta et expetita? hos, inquam, per mortificationem immortales, per dissolutionem Deo conjunctos? hos a cupiditate alienos, amore vero qui divinus est, et animi perturbatione vacuus, accensus? quorum fons lucis, et quorum jam illius radii? quorum angelici psalmi cantus, et pernox statio, et mentis jam raptæ in cælum, ad Deum excessio? quorum purgatio, et quorum studium ut purgentur, quippe qui nullum ascensus et deificationis agnoscunt modum? quorum rupes, et quorum cæli? quorum abjici et consternari, et quorum throni? quorum nuditas, et quorum incorruptibilitatis indumentum? quorum solitudo, et quorum sæculi alterius celebritas? quorum compressæ atque con-

LXXII. Quonam modo ne hæc quidem pertimescis, homo audacissime, atque, ut si quis alius, ad mortem præceps? Quonam modo non veneraris? Hæc jam sane et sapientis illius ac legislatoris So-

gantur. »

(17) Ἡ ἀπέλαυσις. Deest ἢ in plerisque codicibus.

(18) Ἡ ἄλυτος. Sic plures codd. In pluribus tamen Regg., Colb., Pass. etc. legitur, ἢ ἀναλλοίωτος, « nulli obnoxia mutationi. »

(19) Ἐπιστομᾶσαι, etc. « Tuque ipsius impietatis os obturabunt. » Ex his liquet nondum mortis sublatum Apostatum, cum hæc scripsit Gregorius.

(20) Θανατῶν. Heinsius, « forte, ἀνασχυντῶν, « impudentissime. »

(21) Τῆς Σόλωνος, etc. « Solonis inexplebili cupiditate. » Non legimus Solonem a quoquam avaritiæ insinulatam fuisse, imo potius narratur ipsum Cræsi opes sprevisse, hancque ob causam a Cræσο turpiter expulsus fuisse.

lonis inexplebili cupiditate, quam Cræsus auro Lydio coarguit, multo præstantiora sunt, et Socratico pulchri amore; vereor enim puerorum **III** amorem dicere, etiamsi honestiore vocabulo callide obtegatur; et Sicula Platonis liguritione, ob quam etiam ipse venditur, æ ne ab ullo quidem discipulorum, imo nec ab aliquo Græcorum redimitur; et Xenocratis voracitate; et Diogenis illius delium incolentis dicacitate, per quam tragicis tyrannis hospites, hoc est placentis viles panes, loco cedere jubet; et Epicuri philosophia, quæ nullum voluptate sperius bonum constituit. Magnus apud vos est Crates: vere enim philosophicum est, pecudibus depascenda prædia sua reliquisse, nostrisque philosophis consuile. At publico præconio libertatem ostentat, perinde ac quispiam, non sapientiæ magis quam gloriæ studiosus. Magnus ille, qui, cum navis tempestate jactaretur, atque omnia in mare projicerentur, gratias Fortunæ agebat, tanquam ad philosophici pallii angustias eum redigenti. Magnus Antisthenes, quod a petulanti quodam atque audaci homine toto ore contusus, in fronte duntaxat, quasi in statua artifex, percussoris nomen inscripsit; fortasse ut acerbius accusaret. Laudas etiam quemdam eorum qui non longe ante nos fuerunt, quod toto die stans soli preces adhibuerit: fortasse id tempus captarat, quo propinquior terris esse solet, ut orationem contraheret, eamque simul

ἢν Κροῦσος ἤλεγξε τῷ Λυδίῳ χρυσῷ· καὶ τῆς Σωκράτους (22) φιλοκαλίας· αἰδοῦμαι γὰρ εἰπεῖν παιδραστίας, κἀν σεμνοποιῆται ταῖς ἐπινοαῖς· καὶ τῆς Πλάτωνος (23) λιγυρίας τῆς Σικελικῆς, δι' ἣν καὶ περιπράσκειται, καὶ οὐδ' ὑπὸ τινος ἐξωνεῖται τῶν αὐτῶ μαθητῶν, ἢ ὅλως Ἕλληνας· καὶ τῆς Ξενοκράτους (24) ὀψοφαγίας· καὶ τῆς Διογένοους (25) στρωμυλίας, τοῦ τὸν πίθον οἰκοῦντος, ὅψ' ἦς τοὺς ξένους ὑπεξίστησι τοῖς τυράννοις ἐκ τῆς τραγωδίας, τοὺς εὐτέλεις ἄρτους τοῖς σπασμοῦσι (26)· καὶ τῆς Ἐπικούρου (27) φιλοσοφίας, οὐδὲν ὑπὲρ τῆν ἰδοντὴν ἀγαθὸν ὀριζομένης (28). Μέγας ὑμῖν ὁ Κράτης (29)· καὶ γὰρ ὄντως φιλόσοφον τὸ μηδέποτε ἀρεθῆναι τὴν οὐσίαν, καὶ ταῖς παρ' ἡμῖν φιλοσόφοις ὅμοιον. Ἀλλὰ πομπεύει τὴν ἐλευθερίαν τῷ κηρύγματι, ὡς ἂν τις οὐ φιλόσοφος **B** μᾶλλον ἢ φιλόδοξος (30). Μέγας ὁ, τῆς (31) νῆς χειμαζομένης, καὶ πάντων ἐκριπτουμένων, χάριν ὁμολογῶν τῇ τύχῃ συσταλλούσῃ εἰς τὸ τριβῶνιον. Μέγας ὁ Ἀντισθένης (32), ὅτι, τὸ πρόσωπον συντριβείς ὑπὸ τινος τῶν ὑβριστῶν καθρασεῶν, ἐπιγράφει τῷ μετώπῳ (33) μόνον, ὡς περ ἀνδριάντι δημιουργῶν (34), τὸν παίσαντα, ἵσως ἵνα κατηγορήσῃ θερμότερον. Ἐπαινεῖς τινα καὶ τῶν οὐ πολὺ (35) πρό ἡμῶν, ὅτι πανημέριος ἐστὼς τῷ ἡλίῳ προσήύετο· ἵσως αὐτὸν τῆρησας καὶ προσαιετότερον, ἵνα καὶ συνέλῃ τὴν εὐχὴν, δυομένῳ (36) συγκαταλύσας· καὶ τὴν ἐν Ποτιδαίᾳ (37) στάσιν, τὴν ἐν χειμερίῳ τῇ ὥρᾳ, πάννυχον τῇ θεωρίᾳ προσφιλοπονήσαντος (38), ὥστε

(22) Τῆς Σωκράτους, etc. « Socratico pucri amore. » Socratem hoc nomine persæpe insectatur Lucianus.

(23) Τῆς Πλάτωνος, etc. « Platonis liguritione. » Lucianus in Dial. *De parasito* scribit nullam aliam Platonis causam fuisse in Siciliam navigandi, quam ut Dionysio parasitaretur, eumque ob hujus artis imperitiam in maximas calamitates incidisse.

(24) Τῆς Ξενοκράτους, etc. « Xenocratis voracitate. » Xenocrati objecta non legitur voracitas; imo frugalitatis laude donatur a scriptoribus.

(25) Τῆς Διογένοους... ἐκ τῆς τραγωδίας. Hæc ultima verba desunt in Reg. u, et Or. 1. Combelisius sic vertit: « Dicacitate qua salse usurpata ex tragœdia voce tyrannis hospites cedere, » etc. Cum Diogenes aliquando apud quemdam cœnaret, eique simul et placentæ et bordeacei panes apponerentur, submotis panibus, in placentas manus injecit, non infestive illud tragicum proferens:

ὦ ξένε, τυράννος ἐκποδῶν μεθέστασο.

O hospes, tyrannis cede locum.

id est, « melioribus et præstantioribus cede. » Sic Diogenes per tyrannos « placentas, » per hospites significans « viles panes, » quos melioribus cedere jubebat.

(26) Τοῖς σπασμοῦσι. « Placentis ex sesamo, mellis et oleo. »

(27) Τῆς Ἐπικούρου, etc. « Epicuri philosophia. » Deum et Providentiam ejiciens Epicurus, omnis boni finem voluptatem statuebat.

(28) Ὀριζομένης. Reg. 1, ὀριζομένου. Pass. ὀρισαντος.

(29) Κράτης. Crates Thebanus, pecunias populo projecit, ac prædia μηλόδοτα, id est « ovium pabula, » fieri permisit. Deinde consensu subligni loco, publico præconio hæc verba pronuntiavit: « Crates Thebanum Cratem libertate donat. »

(30) Φιλόδοξος. « Gloriæ studiosus. » Ex his pa-

let, quam vere Tertullianus philosophos « gloriæ animalia » appellavit. Ipse Lucianus frequenter philosophorum vitia irridet.

(31) Μέγας ὁ τῆς, etc. Ad Zenonem hic alludit Gregorius. Ille enim philosophus, cum navis tempestate jactaretur, atque merces in mare projicerentur, Fortunæ gratias agebat, ut quæ eum ad pallium compulisset.

(32) Ὁ Ἀντισθένης. Antisthenes a petulanti quodam homine toto ore contusus, ut injuriam ulcisceretur, percussoris nomen in fronte inscripsit.

(33) Μετώπῳ. Pass. προσωπῳ.

(34) Δημιουργῶν. Ita ed. Alii, δημιουργόν. Optima lectio, quæ sic reddi potest, « fronti inscripsit percussorem, ut statuæ artificem; » id est « percussoris et opificis nomen. » Elias sic exponit, « accepta charta, in eaque inscripto percussoris nomine, eam fronti agglutinavit, hac videlicet ratione ipsum percussorem reddens, non secus ac si quis in statuæ sculptoris nomen inscriberet. »

(35) Πολύ. Sic omnes codic. Par. ed. addit τό.

(36) Δυομένῳ συγκαταλύσας. « Uipote quam una cum sole occumbente uniret. » Is est Eliæ serius, qui sic de isto philosopho historiam refert, « Cum Roma, inquit, quondam a barbaris bello vexaretur, Romanus quidam philosophus sub solis ortu stans, per totum diem in oratione versatus est; ac delapso de cælo igne una cum barbaris ipse quoque crematus est. »

(37) Ἐν Ποτιδαίᾳ. « Potidææ. » Id exciderat interpreti. Combef. Ποτιδαία. In Elia legitur, « Potidææ urbs est ad Thraciam sita. Philosophus quidam Potidææ, cum precandi causa stetisset, ac deinde in contemplatione extra se raptus fuisset, tota nocte ita in oratione persistit, ut vim frigoris nullo modo persentiret. »

(38) Πισσφιλοπονήσαντος. « Addito ad sta-

μηδὲ ἐπαισθάνεσθαι (39) τοῦ κρύους διὰ τὴν ἔκστα-
σιν· ἢ καὶ τὴν Ὀμήρου φιλομάθειαν περὶ τὸ Ἄρ-
καδικὸν (40) ζήτημα, καὶ τὴν Ἀριστοτέλους (41)
φιλοσοφίαν καὶ προσεδριαν ἐπὶ ταῖς τοῦ Εὐρίπου
μεταβολαῖς, ὕφ' ὧν (42) τεθνήκασιν· καὶ τὸ Κλεάν-
θους (43) φρέαρ, καὶ τὸν Ἀναξαγόρου (44) ἱμάντα,
καὶ τὴν Ἡρακλείτου (45) καθήφειαν.

moram ad reciprocos Euripi æstus, quibus uterque
gurgæ cingulum, et Heraclitū mæstitiam.

ΟΓ. Πόσοι ταῦτα, καὶ μέχρι τίνας; Τὰς δὲ παρ'
ἡμῶν οὐ θαυμάζεις χιλιάδας καὶ μυριάδας· καὶ ταῦτα
καὶ τούτων ἔτι θαυμασιώτερα φιλοσοφούντων ἐν
παντὶ τῷ βίῳ (46) καὶ κατὰ (47) πᾶσαν, ὡς εἰπεῖν,
τὴν οἰκουμένην, ἀνδρῶν τε ὁμοίως (48) καὶ γυναι-
κῶν, εἰς ἀνδρείαν (49) ἀμιλλωμένων, κἀνταῦθα μό-
νον ἐπιλανθανομένων τῆς φύσεως, οὐ δεῖ θεὸν
ἐκπιοῦσθαι δι' ἀγέλας καὶ καρτερίας· οὐ τῶν ἀγεν-
νῶν (50) μόνον, καὶ τῶν πονεῖν συνειθισμένων διὰ τὴν
ἀπ' ἀρχῆς εὐτέλειαν, ἀλλὰ καὶ τῶν λίαν ὑψηλῶν
ποσι καὶ λαμπρῶν, καὶ περιουσίᾳ, καὶ γένει, καὶ
ἐκαστείᾳ, καινοτομούντων τὸ δυσπαθεῖν (51) διὰ τὴν
Χριστοῦ μίμησιν· ὧν, κἂν ὁ λόγος μὴ ἦ (52) (διὰ
τὴν μὴ ἐν λόγῳ τιθεσθαι τὴν εὐσέβειαν, καὶ τῆς ἀπὸ
τοῦ στόματος σοφίας βραχὺν εἶναι τὸν καρπὸν, ὡς
καὶ τῶν παρ' ἡμῶν τινι ποιητῶν ἔδοξεν), ἀλλὰ τὸ
εὐλογον πλείον, καὶ ἢ ἐν τοῖς πράγμασι παιδείουσιν.

ΟΔ'. Ἄλλ' ὁμως, ἅπαντα παριδὼν ταῦτα, καὶ πρό-
βη τὸτο μόνον ἰδῶν, ὅπως ἂν χαρίσαιοτο τοῖς κατ-
εγκοῦσι πολλάκις αὐτὸν ἄξιως (53) δαίμοσι, πρὶν
ἄλλο τι καταστήσασθαι τῶν κοινῶν, ἐπὶ Χριστιανούς
φέρεται. Καὶ δύο μὲν ταῦτα ἦν αὐτῷ τὰ σπουδαζό-

dum labore. » Montac. præfert, προσφιλοπονήσαν-
τα, sed male tuetur. Hanc vocem non reddidit Bil-
lus.

(39) Ἐπαισθάνεσθαι. Ita Sav. Combef. Ald.
Bas. et Codices. In Par. ed. ἐπαισθάνεσθαι.

(40) Τὴν Ὀμήρου... περὶ τὸ Ἀρκαδικόν, etc.
Arcades piscatores cum aliquando obvios habuisset
Homerus, his verbis interrogavit :

Ἄνδρες ἀπ' Ἀρκαδίας ἄλιητορες, ἦ β' ἔχομεν τι ;

Viri Arcades piscatores nunquid piscati sumus ?

Qui respondentes hunc versum illi regesserunt :

Ὅς ἔλομεν λιτόμεσθ', οὐδ' οὐχ ἔλομεν, φερόμε-
[σθα.

Quoscunque ceperimus, reliquimus, quos vero non ce-
[perimus nobiscum portamus.

nimirum, cum nihil piscium capere possent, in lit-
tore desidentes, pediculis quærendis operam dede-
rant. Horum quotquot ceperant, abjecerant ; quos
autem non invenerant, domum retulerant. Quod
ænigma solvere eum non potuisset Homerus, præ-
termore obiit, ut scribit Plutarchus ; sunt tamen qui
d negant.

(41) Τὴν Ἀριστοτέλους, etc. « Aristoteles cum
Euripi Chalcidici naturam investigare non posset,
maximo ex dedecore et ignominia dolore percussus,
vitam reliquit. » Οὐδὲ τοῦ Εὐρίπου φύσιν τοῦ θντοῦ
ἐν Χαλκίδι γυνῶναι δυναθεῖς, τὴν πολλὴν ἀδοξίαν καὶ
αἰσχύνην λυπηθεῖς, μετέστη τοῦ βίου. Sic Justinus
Martyr cohorti. ad Græcos, p. 35.

(42) Ὑφ' ὧν. Reg. I addit, καὶ.

A cum ipsius occasu finiret. Quin illum etiam laudi-
bus afficis, qui Potidææ hiberno tempore, addito ad
studium labore, pernox in speculatione quadam
stelt, ita ut ne vini quidem frigidus propter mentis
abstractionem sentiret. Laudas insuper in Ho-
mero discendi amorem circa Arcadicam quæstionem,
et in Aristotele 112 philosophiam et diutinam
occubuit. Effers etiam Cleanthis puteum, et Anaxa-

LXXIII. Quot vero homines his virtutibus excel-
luerunt, et quandiu? Infitam autem illam apud
nos hominum multitudinem non miraris ac suspi-
cis, qui et hæc et his sublimiora philosophantur,
in omni vitæ genere et instituto, atque in omnibus,
ut sic loquar, terrarum oris, viri juxta ac mulie-
res, virtutis æmulatione certantes, atque hic solum
sexus obliviscentes, ubi Deus per castitatem et to-
lerantiam conciliandus est : nec obscuro solum et
ignobiles, et propter pristinae conditionis tenuita-
tem laboribus assueti, sed etiam valde quondam
sublimes et splendidi, tum opibus, tum nobilitate,
tum potentia, Christi imitandi studio sese præter
morem afflictautes : qui, etsi sermonis elegantia
careant (quod ne in sermone quidem pietatem
constituant, parvusque, ut euidam etiam poetarum
vestrorum placuit, sapientia ab ore manantis fru-
ctus sit), præstantiores tamen sunt prudentia atque
doctrina in actione.

LXXIV. Sed tamen his omnibus contemptis ac
pro nihilo habitis, unumque id spectans, ut a dæ-
monibus, a quibus sæpe, ut æquum erat, prostra-
tus fuerat, gratiam iniret, priusquam negotiorum
publicorum aliud quidquam constituisset, in Chri-

(43) Τὸ Κλεάνθους, etc. « Cleanthis puteum. »
Tanto philosophiæ amore flagrasse dicitur « Clean-
thes, » ut noctu aquam in hortis hauriret, indeque
non nihil pecuniæ colligeret, qua diuturna tempora
litterarum studiis daret.

(44) Τὸν Ἀναξαγόρου, etc. « Anaxagoræ cingu-
lum. » Anaxagoras librum de difficilibus quæstioni-
bus edidit, quem « lorum » nuncupavit, putans fore
ut si qui hunc librum legerent, difficultatibus illiga-
rentur.

(45) Καὶ τὴν Ἡρακλείτου. Heraclitus philoso-
phus Ephesinus, qui, quoties domo egrediebatur,
 flere solitus erat, humanam miseriam prospiciens.

(46) Ἐν παντὶ τῷ βίῳ. « Per omnem vitam, »
quod opponitur, μέχρι τίνας ; « quandiu ? » De mo-
nachis hic præcipue est sermo.

(47) Καὶ κατὰ. Pass. alique plures, καὶ τῶν
κατὰ.

(48) Ὀμοίως. Reg. bm, et Montac. ὁμοῦ.

(49) Εἰς ἀνδρείαν. Heinsius, « forte, » τοῖς ἀν-
δρασί. Bill. interpretatur « cum viris. » Combef.
« virilis animi laude. »

(50) Οὐ τῶν ἀγεννῶν. Ita Reg. bm, et Sav. Edd.
οὐκ ἀγεννῶν. Tres Regg., οὐκ ἀγεννῶν.

(51) Τὸ δυσπαθεῖν. Sic omnes codices. Deest
τό in editis Combef. « novo sibi vitæ genere duram
corporis tractationem atque labores indicendo. »

(52) Κἂν ὁ λόγος μὴ ἦ. Pass. κἂν ὁ λόγος ἀπῆ.
Alii, κἂν οὐ λόγος ἦ. « Quibus etsi dicendi facultas
desit et eruditio. »

(53) Ἐξίως. Deest in quatuor Regg. Or. I, etc.

stianos impetu fertur. Ac duo quidem ista eum sollicitum habebant, Galilæi nempe, sic enim ipse contumeliæ causa nos appellabat, et Persæ, magna tolerantia in gerendo bello perstantes: verum usque adeo majori cura animique studio et contentione in perniciem nostram incumbendum esse ducebat, ut Persicum bellum instar nugarum et ludii 113 cujusdam haberet. Quod licet non aperte declararet, non tamen obscure ferebat. Tanta enim in eo furoris magnitudo erat, ut apud quosvis id confiteri nunquam desineret. Ac ne hoc quidem perspicerebat vir omnium sagacissimus, optimusque reipublicæ antistes, quod prioribus quidem persecutionibus idcirco parva perturbatio et convulsio sequebatur, quia nondum dogma nostrum ad multos propagatum erat, sed in paucis adhuc hominibus veritas hærebatur, splendoremque desiderabat: hæc autem salutari doctrina longe lateque fusa, et apud nos præsertim dominante, religionem Christianam immutare, atque in diversum movere conari, nihil aliud erat quam Romanorum imperium convellere, ac de rerum summa periclitari, eaque, quibus ne hostes quidem gravius quidquam nobis imprecari possint, a nobismetipsis perpetui, atque ab hac nova et admiranda philosophia et principatu, propter quem nos scilicet beati sumus, atque ad auram illam ætatem gerendæque reipublicæ rationem redimus, illam, inquam, seditionis et pugnae omnino expertem.

LXXV. An vero tolerabilis cursus gubernationis, et tributorum relaxatio, et magistratuum delectus, et furtorum castigatio, aliæque omnia, quæ brevis et momentaneæ felicitatis ac pompæ sunt, magnam quamdam reipublicæ utilitatem allatura erant, atque hærum rerum laudibus aures nostras personare oportebat: populorum autem atque urbium dissidia, et concertationes, et familiarum divisio, et domorum dissensio, et matrimoniorum direptio, quæ omnia hoc malæ securitatis esse verisimile erat, atque etiam secuta sunt, vel illi insignem quamdam gloriam, vel reipublicæ securitatem afferbant? Quis tam vel ad impietatem proclivis, vel communi sensu captus est, ut hoc assentiatur? Quemadmodum enim in corporibus, eum unum aut alterum membrum ægrum est,

μενα, Γαλιλαίοι τε, ὡς αὐτός (54) ἐφουβρίζων ἐκάλε, καὶ Πέρσαι τῷ πολέμῳ καρτερῶς παραμένοντες· οὕτω (55) δὲ τὸ ἡμέτερον μείζον (56) καὶ περισπουδαστότερον (57), ὥστε λήρον καὶ παιδιὰν αὐτῷ τὸ κατὰ Πέρσας νομίζεσθαι. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκράναι (58) μὲν, οὐ κρύπτει δέ· ἀλλὰ τοσοῦτον ἦν αὐτῷ τὸ περιὸν τῆς μανίας, ὥστε ἀεὶ καὶ πρὸς πάντας ὁμολογῶν οὐκ ἐπαύετο. Καὶ οὐδὲ τοῦτο συνεῖδεν ὁ πάντων συνειτώτατος καὶ ἀριστος τοῦ κοινοῦ προστάτης, ὅτι τοῖς μὲν προτέροις διωγμοῖς ὀλίγον ἦν τὸ συγχεόμενον καὶ παρακινούμενον, οὕτω τοῦ καθ' ἡμᾶς θόγματος ἐπὶ πολλοῖς (59) φθάσαντος, ἀλλ' ἔτ' ἐν ὀλίγῳ Ἰσταμηνῆς τῆς ἀληθείας, καὶ δεομένης ἐκλάμψεως· νῦν δὲ ἦδη τοῦ σωτηρίου λόγου χεθέντος (60), καὶ περὶ ἡμᾶς· μάλιστα δυναστεύσαντος, τὸ πειρᾶσθαι τὸν Χριστιανῶν μετατιθέσθαι καὶ παρακινεῖν, οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ τὴν Ῥωμαίων παρασαλεύειν ἀρχὴν, καὶ τῷ κοινῷ (61) παντὶ κινδυνεύειν, καὶ ὧν οὐδ' ἂν εἰ ἐχθροὶ χεῖρόν τι καθ' ἡμῶν εὐξάντο (62), ταῦτα πάσχειν ὄφ' ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τῆς νέας ταύτης καὶ θαυμαστῆς φιλοσοφίας καὶ βασιλείας, ὄφ' ἡς (63) ἡμεῖς εὐδαίμονες, καὶ πρὸς τὴν χρυσὴν ἐκείνην γενεάν τε καὶ πολιτείαν ἐπανηγηλύθαμεν (64), τὴν ἀστασιάζοντες καὶ ἄμαχον.

OE. Ἡ δρόμος (65) μὲν ἀνεκτῶς διοικούμενος, καὶ φόρων ἀνεσις, καὶ ἀρχόντων ἐκλογή (66), καὶ κλοπῶν (67) ἐπιτίμησις, καὶ τἄλλα ὅσα τῆς προσκαιροῦ καὶ ἀκαριαίας μακαρύτητος καὶ φαντασίας, μεγάλην ἔμελλε τῷ κοινῷ παρέξειν τὴν ὠφέλειαν, καὶ περιθυλλεῖσθαι ἡμῶν ἔδει τὰ ὅσα τούτων ἐπανουμένων (68)· δῆμοι δὲ στασιάζοντες καὶ πόλεις, καὶ γένη βήγγυμενα, καὶ οἰκίαι διεστάρμηναι, καὶ συζυγία σιζόμεναι, ἃ τῷ κακῷ πάντα ἦν ἐκδὸς ἀκολουθεῖν ἐκέλευ, καὶ μέντοι καὶ ἠκολούθησε σφόδρα, ἢ πρὸς εὐδοξίαν ἐκαίμην κάλλιστα εἶχεν, ἢ τῷ κοινῷ πρὸς ἀσφάλειαν (69)· Καίτοι τοῖς οὕτως ἢ πρὸς ἀσθεῖαν εὐκόλος, ἢ τῶν κοινῶν ἔξω λογισμῶν, ὅστις ἂν ταῦτα συμφήσειεν; Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς σώμασιν, ἐνὸς μὲν ἢ δυοῖν (70) μελῶν ἀσθενέστερον διακείμενον, οὐ

(54) Ὡς αὐτός. Reg. bn, Colb. 3, et Pass., οὗς D αὐτός.

(55) Οὕτω. Hensius, « forte, τούτων. »

(56) Μείζον. Reg. bn, μείζω.

(57) Περισπουδαστότερον. Pass. περισπουδάστερον.

(58) Οὐκ ἐκράναι, etc. Sic Schol. « ex hoc nec divulgat, nec dissimulat. » Montac. οὐ κρύπτει, ἐκράναι δέ. « Non relat, imo declarat. »

(59) Ἐπὶ πολλοῖς. Colb. 3, ἐπὶ πολὺ.

(60) Χεθέντος καί, etc. In ora Montac. γρ. Χεθέντος· περὶ ἡμᾶς· καί.

(61) Τῷ κοινῷ. Ita editi et mss. In Par. ed. τὸ κοινῷ.

(62) Εὐξάντο. Pass. ἠύξαντο.

(63) Ὑψ' ἡς, etc. « Cujus nos auspiciis beati. » Savil. ὑψ' ὧν.

(64) Ἐπανηγηλύθαμεν. Reg. bn. συνεληλύθαμεν.

(65) Ἡ δρόμος. Sic fere omnes codices. Combef. « an publici cursus tolerabilis æquitate gubernatio. »

Pass. Ἡ δῆμος. Alii, ἢ δῆμος, « populi, » aut « plebis gubernatio. »

(66) Ἀρχόντων ἐκλογή. Pass. ἐκλογαί. Crudehissimi et impiissimi erant hi magistratus, ut ex scriptoribus discimus.

(67) Κλοπῶν, etc. Montac. ex Gabr. γρ. κλοπῶν. Cæterum rerum publicarum administratos intelligit Montacutius, qui Julianum laudat. Verum monere debuerat, illam judiciorum curiam Julianique justitiam, ipsius etiam adoratoribus lacrymis dignam aliquando visam fuisse, quam « ipsa fieret justitia. » Neque enim in magistratibus delictis, sed « ne in amicis quidem, » teste Eutropio, tam solers ac diligens erat Julianus, qui, ut ipse fatetur Ammianus, lib. xxii, « suo, non legum arbitrio ageret. »

(68) Ἐπανουμένων. Cuiusl. 2, aliique nonnulli adiunt, καὶ τῷ κοινῷ τιμωμένων.

(69) Ἀσφάλειαν. « Securitatem. » Billius: « tranquillitatem. »

(70) Δυσὶν. Alii cum editis legunt δυοῖν.

χαλεπαῖς ἀναφέρει τὰ λοιπὰ, καὶ συντηρεῖται τὸ τῆς Ἀ
 ὑμείας (71) ἀγαθὸν τῷ πλείονι, ᾧ τάχα ἂν κάκεια
 πρὸς τὸ βέλτιον ἐπανεῖθαι· τοῦ δὲ πλείονος στασιάζοντος
 καὶ πικρῶς ἔχοντος, οὐδὲ μία μηχανὴ μὴ τὸ πᾶν
 ἔχειν κακῶς, καὶ κίνδυνος ἦδη τὸ τοιοῦτο (72) σαφῆς·
 οὕτω γὰρ τοῖς ἀρχομένοις τὰς μὲν καθ' ἕνα στον ἀρρώστιας
 συμβαίνει τῷ κοινῷ κρῦπτεσθαι κρείσσον ἔχοντι·
 τῶν πλείονων δὲ σαθρῶς (73) ἔχόντων, τῷ παντὶ
 κίνδυνος. Ὁ μοι δοκεῖ ἄλλον μὲν ἂν ἰδεῖν, καὶ τῶν
 σφόδρα μισούντων ἡμᾶς ἐν τῷ νῦν καιρῷ, καὶ τῇ
 τοσαύτῃ τῶν Χριστιανῶν ἐπιδόσει. Τοῦ δὲ ἡ πονηρία
 τοῖς λογισμοῖς ἐπισκότισε (74)· καὶ διὰ τοῦτο μικροῖς
 τε ὁμοίως καὶ μαίρισι πλέκει τὸν διωγμὸν.

isitius improbitas rationi et consilio tenebras persecutionem molitur.

ΟΓ'. Ἐκεῖνο μὲν οὖν καὶ σφόδρα μειρακιῶδες καὶ Β
 κοῦφον, καὶ οὐχ ὅπως βασιλέως ἀνδρὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἄλλου
 τινὸς τῶν καὶ μετρίως στιβαρῶν τὴν διάνοιαν, ὅτι, τῇ
 μεταθέσει τῆς κλήσεως ἔψεσθαι νομισσας τὴν ἡμετέραν
 διάθεσιν, ἢ αἰσχυνεῖν γε ἡμᾶς ὡσπερ τι τῶν ἀσχιστων
 (75) ἐγκαλούμενους, εὐθὺς καινοτομεῖ περὶ τὴν προσηγορίαν,
 Γαλιλαίους ἀντὶ Χριστιανῶν ὀνομάσας τε καὶ καλεῖσθαι
 (76) νομοθετήσας (77)· ἔργῳ δὴλων, ὅτι (78) μέγιστον εἰς
 δόξαν καὶ τιμιώτατον ἢ τοῦ Χριστοῦ (79) κλήσις, ἐξ ὧν ἀποστερήσαι
 ταύτης ἡμᾶς ἐπενόησεν· ἢ φοβούμενός γε τὴν δύναμιν
 τῆς προσηγορίας, ὡσπερ οἱ δαίμονες, καὶ διὰ τοῦτο
 μεταβαλὼν ἐφ' ἕτερον ὄνομα τῶν οὐκ εἰωθῶτων
 οὐδὲ γνωρίμων.

ΟΖ'. Ἡμεῖς δὲ οὐ παρακινήσομεν αὐτοῖς τὰ ὀνόματα·
 οὐδὲ γὰρ ἐστὶν εἰς ὃ τι μεταθεῖσθαι ἂν ἄλλο γελοιώτερον,
 τοῦς φαλλοῦς (80), καὶ τοῦς ἰθυφάλλους, καὶ τοῦς
 μελαμπύγους, καὶ τοῦς ἀπύγους (81), τὸν ἐκ τῶν
 τραγῳδιῶν, καὶ τὸν σεμνὸν Πᾶνα (82), τὸν ἐκ πάντων
 μνηστῆρων ἕνα θεὸν, καὶ ὄνομα λαβόντα τὴν ὕβριν,
 ὡσπερ ἦν ἄξιον. Δεῖ γὰρ ἢ ἀδικεῖν (83) παρ' ἐπεισόις
 εἰς πολλὰς (84) ἕνα καὶ τὸν κράτιστον, ἢ ἐκ πολλῶν
 γίνεσθαι (85) καὶ τὸν ἀσχιστον· οὐκοῦν φθονήσομεν
 αὐτοῖς ὅτε τῶν πραγμάτων ὅτε τῶν

(71) *Υγιείας*. Pass. *σζυγίας*, « concordia. » Non spernenda l. etio quæ optimum sensum efficit.

(72) *Κίνδυνος ἦδη τὸ τοιοῦτο*. Pass. κίνδυνος ἦδη ἔχει τὸ τοιοῦτον. Coisl. 2, κίνδυνος ἦδη ἔχει τὸ τοιοῦτο. Bill. τῷ τοιοῦτῳ.

(73) *Σαθρῶς*. Plerique codices, σαθρῶν.

(74) *Ἐπισκότισε*. Sic pars codicum maxima. Ed. ἐπισκότισε.

(75) *Ἀσχιστων*. Pass. Coisl. 2, aliique non pauci χειρίστων. Comb. vertit : « ac si turpissimum inde criminum rei teneremur. » De his Juliani ineptiis legendus Theodoretus, *Hist.*, lib. iii. c. 21.

(76) *Καλεῖσθαι*. Deest in edit. Ald. et Herv.

(77) *Νομοθετήσας*. Addunt Pass. Reg. I, et Coisl. 1, ὡς ἀσχιρόν τι καὶ ἀπρεπέστερον, « tanquam aliquid turpe ac indecorum. »

(78) *Ἀηλῶν, ὅτι*. Alii δηλώσας. Par. ed. δηλώνει.

(79) *Τοῦ Χριστοῦ*. Reg. I et q, Comb. et Pass. Χριστιανῶν.

reliqua membra haud magno negotio emergunt, partique majori sanitatis bonum conservatur, cujus etiam ope interdum ægræ partes in meliorem statum redeunt : at cum pleraque membra inter se 114 dissident, et graviter afficiantur, fieri jam non potest, quin totum corpus ægrotet, atque in perspicuo periculo sit : ad hunc modum in iis quoque, qui sub imperio sunt, singulorum morbos commodiori totius reipublicæ valetudine occultari contingit ; pluribus autem exulceratis et morbo affectis, tota jam respublica in periculo versatur. Quod meo quidem judicio alius, etiam nobis insensissimus et infestissimus, animadvertisset, præsertim hoc tempore, atque tanta Christianorum amplitudine et incremento. Verum istius improbitas rationi et consilio tenebras offudit : ob eamque causam parvis juxta ac magnis

LXXVI. Atque illud sane perquam juvenile ac leve, atque ne ullo quidem alio homine, vel mediocri animi gravitate prædito, nedum imperatore dignum, quod, simul cum nominis mutatione, animorum quoque nostrorum mutationem secularum esse arbitratus, aut certe nobis id pudori fore, quasi turpissimi cujusdam criminis accusalis, novandum nobis cognomentum statim censuit, Galilæos pro Christianis nominans, atque, ut ita vocaremur, publica lege decernens. Ex quo perspicue ostendit Christi appellationem perhonorificam esse, maximique ad gloriam momenti, quoniam eam nobis eripere cogitavit. Nisi fortasse hoc ea ratione fecit, quod hujusce nominis vim et potestatem, instar dæmonum, reformidaret, ac proinde ad alterum nomen minus C notum et vulgare transierit.

LXXVII. Nos vero nomina ipsis haudquaquam invertemus ; nec enim quidquam magis ridiculum excogitari potest, in quod ea commutare queamus ; phallos et ithyphallos, et melampygos, et apygos, et hircopedem, et venerandum Pana, illum ex omnibus prociis unum deum, atque a contumelia nomen, ut par erat, consecutum. Apud illos enim vel unum et potentissimum multas injuria afficere oportet, vel ex multis unum eumque deformissimum procreari. Quocirca nec res iosis, nec nomina invid-

(80) *Τοῦς φαλλοῦς*, etc. « Phallos, ithyphallos, melampygos, apygos, » etc. Turpia hæc nomina quid significent, exponere pudor non sinit ; quæ quidem Gregorius Juliano, non nisi ut ruborem ipsi eliciat, objicit.

(81) *Καὶ τοῦς ἀπύγους*. « Et apygos. » Sic duo Regg. Pass. etc. ; desunt in pluribus codd. et in editis.

(82) *Πᾶνα*. Pan, contumeliæ nomen est. Significat « ex omnibus esse generatum. » Unde, apud poetas, ipsi aliquid ex tota rerum natura tribuebatur.

(83) *Ἀδικεῖν*. Regg. novem, tres Colb., Pass., Coisl. 1, Or. 1, etc. ἀτυχεῖν, quæ vera lectio videtur, quamvis non satis perspicue appareat hic Gregorii mens.

(84) *Πολλὰς*. Heins. « forte πολλοῦς, multos. » Alii πολλά.

(85) *Γίνεσθαι*. Heinsius addit ἕνα. Ita Billius in versione ; idque ad Gregorii mentem.

binus. Per nos sane sua illis stultitia frui liceat, et ob res turpissimas magnifice gloriari. Quin etiam ipsis, si velint, Buthenam prætermittemus, et **115** Trivesperum, ut majorem apud eos gratiam ineamus; eum, inquam, et ita progenitum, et adeo magnifice progredientem, ac pro decimo tertio certamine, unius noctis spatio, quinquaginta Thestii filias compriementem, ut ex iis rebus dei nomen adipiscatur. Etenim, si hujusmodi nominibus innovandis animum adjicere liberet, multa profecto nomina etiam adversus eum, ab ejus vita petita, Christianis suppetere, tum turpiora, tum magis apposita et congruentia. Quid enim prohiberet, quominus nos quoque, Romanorum, atque adeo orbis universi, quemadmodum ipse dæmonum fraude circumventus existimabat, imperatorem, eodem ludo ulciscentes, Idolianum, et Pisæum, et Adonæum, et Tauricrenium vocaremus, ut jam nonnulli quoque nostrum, lepidi et festivi homines, appellarunt, quandoquidem mira est hujus rei facilitas, et alia quælibet ipsi objicienda nobis historia porrigit?

LXXVIII. Hoc vero omnium absurdissimum, quod cum Salvator ipse, omniumque rerum Dominus, et mundi hujus opifex atque gubernator, ille magni Patris Filius, et Verbum, et conciliator, et pontifex, et throni consors; qui pro nobis, qui ipsius imaginem ignominia affeceramus, atque in terram projecti eramus, eoque redacti, ut magnum hujusce conjunctionis mysterium ignoraremus, non solum ad servilem usque formam se dejecerit, sed etiam crucem conscenderit, peccatumque meum secum, ut illic interiret, duxerit: cum hic, inquam, Judæis eum Samaritanum vocabant, et quod multo sceleratius est, quasi dæmonis intemperis agitatione accusantibus, nec erubescat, nec de conviciatoribus suis queratur; idque, cum ipsi per angelorum exercitum, vel sermone solo, pravos homines ulcisci promptum esset; verum leniter admodum et placide contumeliosos homines amandet, ac pro eorum, a quibus in crucem agebatur, salute lacrymas fundat; cum hæc, inquam, ita se habeant, nonne absurdissimum est, existimare, nobis Galilæorum nomen, vel dolori, vel pudori fore, nosve ob eam causam ab obnixio virtutis stu-

⁶⁰ Philipp. II, 7. ⁶¹ Joan. VIII, 48. ⁶² ibid.

(86) *Bουθόιναν*. e Buthænam. » Buphagus dictus est Hercules, quod aratori Lindio boves duos, quibus tota ipsius spes terræ colendæ nitebatur, sustulisset atque in una cæna devorasset.

(87) *Τριέσπερον*. Herculis epitheton, quod tribus vesperis in unam coniectis, Jupiter cum Alcmena concubuerit, undè, juxta poetam, natus est Hercules.

(88) *Και πολλὰ*. Addidimus καὶ ex pluribus codd.

(89) *Πισαῖον*. Regg. b et bn, Colb. 3 et 6, Πεισαῖον. Πισαῖος a Jove Pisæo forsitan dictus Julianus. Etenim celebre fuit præ cæteris Pisæ templum Jovis Olympii.

(90) *Καὶ τὸν Κανσίταυρον*. Amm. I, XII, p. 227, e victimarium » reponit, ubi Antiochensium di-

ονομάτων· ἀλλ' ἀπολαύεωσαν τῆς ἑαυτῶν εὐθειας, καὶ τοῖς αἰσχίστοις ἐγκαλλωπιζέσθωσαν· εἰ βούλοιντο δὲ, καὶ τὸν Βουθόιναν (86) παρήσομεν αὐτοῖς, καὶ τὸν Τριέσπερον (87), ἵνα καὶ μᾶλλον αὐτοῖς χαρισώμεθα τὸν καὶ γεννώμενον οὕτω, καὶ γεννῶντα μεγαλοπρεπῶς, καὶ ἄθλον ποιησάμενον τρισκαίδέκατον, ἐν μὲν νυκτὶ, τὰς Θεστίου πεντήκοντα θυγατέρας, ἵν' ἐκ τούτων ὀνομασθῆ θεός· ἐπεὶ βουλομένοις γε τὰ τοιαῦτα καινοτομεῖν, καὶ πολλὰ (88) κατ' ἐκείνου κλήσεις ἐκ τῶν ἐκείνου Χριστιανοῖς αἰσχίους τε ἅμα καὶ οἰκειοτέρας. Τί γὰρ ἂν κωλύσειε καὶ ἡμᾶς τῷ βασιλεῖ κατὰ τὸ ἴσον ἀντιπαίζοντας Ῥωμαίων, ὡς δὲ ᾤετο, καὶ τῆς οἰκουμένης, ἠπατημένος τοῖς δαίμοσι, τὸν Εἰδωλιανὸν καλεῖν, καὶ τὸν Πισαῖον (89), καὶ τὸν Ἀδωναῖον, καὶ τὸν Κανσίταυρον (90), ὅπερ καὶ ἦδη τινὲς αὐτὸν τῶν παρ' ἡμῖν κομψῶν ὀνομάκασιν, ἐπειδὴ βραστῶν ἡ πολλῆ τοῦ πράγματός, ὅσα τε ἄλλα παραποιεῖν ἢ ποιεῖν ἐκ τῆς ἀληθείας ἢ ἱστορία δίδωσι;

vel inlecteremus nomina vel cuderemus, quæ vere

OH'. Πάντων δὲ ἀποπώτατον, τὸν μὲν Σωτῆρα καὶ Δεσπότην ἀπάντων, τὸν τοῦδε τοῦ παντός δημιουργόν τε καὶ κυβερνήτην, τὸν τοῦ μεγάλου Πατρὸς καὶ Υἱὸν (91), καὶ Λόγον, καὶ Προσαγωγή (92), καὶ ἄρχιερα, καὶ σύνθρονον· τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀτιμασάντων αὐτοῦ τὴν εἰκόνα, καὶ πρὸς τὸν χεῖρον ἀνηγεγμένον, καὶ ἀγνοησάντων τὸ μέγα τῆς συζυγίας (93) μυστήριον, μὴ μόνον εἰς δούλου καταθάντα μορφήν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀναβάντα, καὶ συναγαγόντα τὴν ἐμὴν ἁμαρτίαν τεθνηξομένην· τοῦτον μὲν Σαμαρείτην ἀκούοντα, καὶ ὁ πολλῶ χεῖρον, δαιμονῶν ἐγκαλούμενον, μήτε αἰσχύνεσθαι, μήτε ἐγκαλεῖν τοῖς ὑβρίζουσιν· ὃ καὶ ταῖς ἀγγελικαῖς παρατάξεις, καὶ λόγῳ μόνῳ (94) ἀμύνεσθαι τοὺς πονηροὺς ῥάδιον ἦν· ἀλλ' ἡμέρων πάνυ καὶ πρᾶος τοῖς ὑβρίζοντας ἀποπέμπεσθαι, καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρούμενων αὐτὸν ἀφιέναι δάκρυον, ἡμᾶς δὲ οἶεσθαι ἀληθεῖν οὕτω καλουμένους, ἢ αἰσχυνεῖσθαι, ἢ τῆς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ φιλοτιμίας διὰ τοῦτο ἀποστήσεσθαι, καὶ πλείω ποιήσεσθαι (95) λόγον τῶν ὕβρων τούτων ἢ τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ὧν καταφρονεῖν ἴσμεν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας (96); Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ὅπερ (97) εἶπον, γελοῖον μᾶλλον ἢ λυπηρὸν, καὶ εἰς τὴν σα-

⁶³ Matth. XXVI, 53. ⁶⁴ Luc. XXIII, 34.

D cteria in Julianum recenset. Basiliius e Tauricrenium » a Gregorio ideo vocari Julianum scribit, e quod assidue taurorum holocausta offerret: » ὅτι πολλάκις ταύρους ὠλοκαύτου.

(91) *Καὶ Υἱόν*. Ita mss. Deest καὶ in editis

(92) *Προσαγωγή*. e Qui aditum præbet. Per quem habemus accessum (Rom. V, 2).

(93) *Συζυγίας*. e Conjunctionis mysterium, » sci licet e corporis cum anima.

(94) *Μόνῳ*. Plerique codices Regg. bn, I, Or. I, P. mss. μόνον.

(95) *Ποιήσεσθαι*. Ita Reg. I, et Or. I. Edit. ποιήσεσθαι.

(96) *Ἀληθείας*. Reg. II, εὐσεβείας, e piet. tis.

(97) *Ὅπερ*. Sav. ὡσπερ.

νήν (98) ἀποπεμπόμεθα· πάντως οὐ ποτ' ἂν ὑπερβαλλοίμεθα (99) τοὺς βράδιος ἐκεῖ κατὰ τῆς κόρρης (1) τὰ γε τοιαῦτα παιζομένους, καὶ παιζον-
τας.

ut dixi, ridiculum potius, quam grave et molestum, atque ad scenam et theatrum id remittimus. Neque enim profecto iis unquam superiores fuerimus, qui facile illic in maxillam res huiusmodi ludunt, simulque luduntur.

Θ'. Ἐκεῖνο δὲ ἤδη καὶ λίαν πονηρὸν καὶ κακότηδες, ὅτι, τὸ μὲν φανερώς πείθειν οὐκ ἔχων, τὸ δὲ βιάζεσθαι τυραννικῶς αἰσχυρόμενος, τῇ λεοντῇ τὴν κερδαλῆν (2) ἐγκρύπτων, εἰ βούλει δὲ, τῷ Μίνωος προσωπεῖον τὸν ἀδικώτατον (πῶς ἂν εἴποιμι κυρίως (3);) ἐπεικῶς (4) ἐβιάζετο. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα τοῖς βουλομένοις ἱστορεῖν τε καὶ γράφειν παρήσω, τοῦ λόγου στεῦδοτος· πολλοῖς δὲ οἶμαι σπουδασθήσεσθαι τοῦ τότε καιροῦ τὴν εἴτε τραγωδίαν χρῆ λέγειν, εἴτε κωμῶδιαν, οἷς μέρος εὐσεβείας δοῦναι λόγῳ βάλλαι τὸν ἀλιτήριον· ὡς καὶ τοῖς ἔπειτα παραδοθῆναι πρᾶγμα τοσοῦτον, καὶ ἥμισυ τοῦ λαθεῖν ἄξιον· αὐτὸς δὲ ἀντὶ πάντων ἐν ἡ δύο δεξιματὸς ἐπὶ χάριν τοῖς σφόδρα τὰ ἐκείνου θαυμάζουσιν, ἵ' εἰδῶσι τοῦτον (5) ἐπαινεῖν ἀξιοῦντες, οὐ μὴδὲ φόγον ἔστιν εὐρεῖν ἄξιον.

tantopere admirantur, exponam, ut se eum virum vituperatio excogitari potest.

Π'. Νόμος ἐστὶ βασιλικός, οὐκ οἶδα μὲν εἰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις παρ' ὅσοις (6) τὸ βασιλεύεσθαι, Ῥωμαίοις δὲ καὶ τῶν λίαν σπουδαζομένων εἰκόσι δημοσίαις τιμᾶσθαι τοὺς βασιλεύοντας· οὐ γὰρ ἐξαρκούσιν οἱ στέφανοι καὶ τὰ διαδήματα, καὶ τὸ τῆς ἀλουργίδος ἔνθος, οἱ τε ἀριθμούμενοι λογχοφόροι (7) καὶ τὸ τῶν ἀρχομένων πλῆθος, συγκροτεῖν ζούτοις τὴν βασιλειαν· ἀλλὰ δεῖ καὶ προσκυνήσεως αὐτοῖς, ὅφ' ἤς (8) σεμνότεροι δόξωσιν (9)· οὐχ ἦν (10) αὐτοὶ προσκυνῶνται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν πλάσμασί τε καὶ χρώμασιν, ἵ' ἡ τὸ σέβασαι αὐτοῖς ἀπληστότερόν τε καὶ τελεώτερον. Ταῦταις ταῖς εἰκόσιν ἄλλοι μὲν ἄλλοι τε τῶν βασιλέων προσπαργάφασθαι χαίρουσιν· οἱ μὲν τῶν πόλεων (11) τὰς λαμπροτέρας δωροφορούσας, οἱ δὲ νίκας ὑπὲρ κεφαλῆς στεφανοῦσας· οἱ δὲ τοὺς ἐν τέλει προσκυνῶντας, καὶ τοῖς τῶν ἀρχῶν τιμωμένους συνθήμασιν· οἱ δὲ θηροφονίας καὶ εὐστοχίας· οἱ δὲ βαρβάρων ἡττημένων, καὶ ὑπὸ τοῖς πο-

(98) Σκητήρ. Heinsius legit: ἀποπεμπόμεθα πάντως. Οὐ γὰρ ποτ' ἂν, etc.

(99) Ὑπερβαλλοίμεθα. Regg. bm, l, Or. 4, ὑπερβαλλοίμεθα.

(1) Κατὰ τῆς κόρρης. Alii μετὰ τῆς κόρης. Sch. Κόρρη δὲ λέγει τὴν κεφαλὴν, ἣν εἰώθασιν πατάσσειν οἱ μίμοι παίζοντες· Caput appellat, quod mimi in scenis ludis solent percussere.

(2) Κερδαλῆν. Heins. ἀλωπεκῆν, « vulpem. »

(3) Κυρίως. Pass. quatuor Regg. totidemque Colb. Or. 4. etc. κατὰ τῆς, « opportune. »

(4) Ἐπεικῶς ἐβιάζετο. « Ea leni specie vim crudeliter afferebat. »

(5) Εἰδῶσι τοῦτον. « Ut intelligant se velle laudare, quem ne vituperare quidem pro meritis satis quis potest. » Reg. bm, et Pass. εἰδῶσιν οἱ τοῦτον.

(6) Παρ' ὅσοις. Sic Regg. l, γ, et Or. 4. In Reg-

dio abscessuros, majoremque harum contumeliarum quam animarum et corporum 116, quæ pro veritatis defensione contemnere ac pro nihilo putare consuevimus, rationem habituros? Cæterum hoc,

LXXIX. Jam vero illud admodum pravum ac malignum, quod cum nec aperte nos allicere posset, nec tyrannice cogere præ pudore sustineret, leoninx pelli vulpinam, aut, si mavis, Minois larvam summæ injustitiæ prætexens (quibus verbis proprie id exprinam?) leniter vim afferebat. Atque alia quidem memoriæ prodenda litterisque mandanda volentibus relinquemus, festinante jam videlicet nostra oratione. Multos autem summo studio elaboraturos existimo in condenda illius temporis, sive tragœdia illa dicenda est, sive comœdia, quibus pietatis pars esse videbitur, impium illum et sacrilegum oratione insectari, ut ad posterum quoque res tanta minimeque digna quæ in obscuræ jaceat, transmittatur. Ego autem pro omnibus unum aut alterum, exempli causa, iis qui vitam illius laudare velle intelligant, cujus nulla satis digna

LXXX. Est hoc in regio more positum, hand quidem scio an apud omnes quoque alios homines, qui imperio subsunt, cæterum apud Romanos studiosissime observatum, ut publicis statuis imperatores ornentur. Nec enim coronæ ac diademata, et purpuræ nitor, et numerosi satellites, et subditorum multitudo, ad constituendum ipsis imperium sufficiunt: verum adorationem quoque accedere oportet, per quam augustiores appareant: non eam solum qua adorantur ipsi, sed eam etiam quæ in imaginibus picturisque præstetur, quo cumulatione ipsis perfectiorque veneratio reddatur. His porro imaginibus alii imperatores aliud quiddam præterea appingi gaudent; quidam clarissimas quasque urbes dona offerentes; alii victorias, caput eorum corona cingentes; nonnulli magistratus adorantes, et dignitatum notis exornatos; alii ferarum cædes et scitas jaculationes; alii barbarorum 117 domito-

y, ascriptum in ora, παρ' ὅσον, et in textu δουλεύεσθαι pro βασιλεύεσθαι.

(7) Λογχοφόροι. In Regg. a et b, in textu ponitur, pro νόμοι καὶ φόροι, quod habent editi. Or. 4, et Reg. γ, uterque ad oram γρ. λογχοφόροι. Quæ profecto vera nobis videtur lectio. Quid enim sibi volunt hic « numerosæ leges? » ut vertit Billius. Neque enim tanta legum copia initio statim imperii principem decet.

(8) Ὑφ' ἤς. Codd. nonnulli ὅφ' οἷς.

(9) Δόξωσιν. Ita Regg. bm, l, u, etc. Alii δόξουσι.

(10) Οὐχ ἦν. Ita sex Regg. Or. 4, et Mont. Billius legit οὐχ ἵν', et sic reddit: « parumque habent ipsi adorari, nisi idem quoque sibi in imaginibus præstetur. »

(11) Τῶν πόλεων. Decet τῶν in pluribus mss.

rum, atque ad pedes jacentium, aut caesorum varias multiplicesque figuras. Neque enim rerum earum, ob quas magnifice de se sentiunt, veritatem solum amant, sed earum quoque simulacra.

LXXXI. Quis autem iste commiscitur? et quam armioribus Christianis fraudem nocet? Nimirum quemadmodum qui cibis toxicum miscent, ita hic usitatis imperatorum honoribus impietatem admiscere instituit, ritusque Romanorum cum idolorum adoratione conflare. Proinde cum daemones, velut alias quasdam consuetas picturas, imaginibus adjunxisset, tum demum populis et civitatibus, ac praesertim provinciarum praefectis, imagines illas proponebat, ut nulla omnino ratione malum vitari posset: verum aut cum imperatorum honore daemonum honor conjungeretur, aut horum fuga imperatores contumelia afficerentur, inista scilicet adoratione. Hanc fraudem, atque huic ita callide excogitatum impietatis laqueum, pauci quidem ex iis, qui majori pietate et sagacitate praediti erant, effugerunt, qui etiam sagacitatis poenas luerunt: hoc quidem praetextu, quasi adversus imperatoris honorem deliquissent: at revera pro vero imperatore ac pro pietate in periculum adducti. Permulti autem ex simplicioribus et imperitioribus capti sunt: quibus etiam fortasse ob ignorationem venia tribui queat, utpote arte et fraude ad impietatem abreptis. Atque hoc sane tale est, ut vel unum ad perpetua infamia notandum imperatoris istius voluntatem animique inductionem abunde sufficiat. Neque enim res easdem principibus ac privatis convenire existimo: quandoquidem nec ejusdem utriusque sunt dignitatis. Privato enim homini astute quoque aliquid facere fortasse concedemus; nam qui vim aperte adhibere nequit, hic si vafre et callide aliquid faciat, veniam aliquam meretur. Imperatori autem, cum vi et potentia superari admodum turpe sit, tum vero turpius, ut opinor, et indignius est, conatus suos et propositum arte occultare.

LXXXII. Alterum jam superioribus adjiciam; quod ut ejusdem animi ac propositi est, ita magnitudine longe atrocius, magisque impium, nimirum malo ad plures permeante. Imperatoriae largitionis dies aderat, sive anniversarius, sive tunc ab 118 imperatore pro sua improbitate ac versutia ex tempore ita institutus: atque adesse militares ordines oportebat, ut pro suo quisque gradu et dignitate donativum acciperent. Rursus illiberalitatis scena: rursus impietatis fabula. Etenim benignitate quadam crudelitatem condire studet, militum-

σιν ἐβρίμμένων ἢ κτεινομένων (12) πολυειδῆ σχήματα· φιλοῦσι γὰρ οὐ τὰς ἀληθείας τῶν πραγμάτων μόνον (13) ἐφ' οἷς μέγα φρονοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἰδεόματα.

ΠΑ'. Ὁ δὲ τί μηχανᾶται; καὶ τίνα τῶν Χριστιανῶν τοῖς στεβρότεροις Ἰσσησι δόλον; Ὅσπερ οἱ τοῖς βρώμασι καταμιγνύντες τὰ δηλητήρια, μίξαι ταῖς ἐξ ἔθους τῶν βασιλέων τιμαῖς τὴν ἀσέβειαν, καὶ εἰς ἐν ἀγαγεῖν νόμους Ῥωμαίων καὶ εἰδώλων προσκύνησιν· καὶ διὰ τοῦτο ταῖς εἰκόσι συμπαραγράφων τοὺς δαίμονας, ὡς δὴ τινὰς ἄλλας τῶν ἐξ ἔθους γραφὰς προτίθει (14) δῆμοις καὶ πόλεσι, καὶ μάλιστα τοῖς τῶν ἔθνῶν ἀρχοῦσι τὰς εἰκόνας, ὡς κακοῦ γέ του πάντως (15) μὴ εἶναι διαμαρτεῖν· ἀλλ' ἢ τῇ τῶν βασιλέων τιμῇ τὴν τῶν εἰδώλων συμφέρεισθαι, ἢ τῇ τούτων B φυγῇ τοὺς βασιλέας ὑβρίζεσθαι, μικτῆς οὕσης τῆς προσκυνήσεως. Τοῦτον τὸν δόλον καὶ ταύτην τὴν οὐτω σοφιστικῶς ἐπινοηθεῖσαν πᾶσιν τῆς ἀσέβειας ὀλίγοι μὲν διεφυγον τῶν εὐλαβεστέρων καὶ συνεωτέρων, οἳ καὶ δίχην (16) ἔδοσαν τῆς συνέσεως· πρόσχημα μὲν ὡς εἰς τιμὴν βασιλέως παρανομήσαντες (17), τὸ δὲ ἀληθὲς ὑπὲρ τοῦ ἀληθινοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ εὐσεβοῦς (18) κινδυνεύσαντες. Πολλοὶ δὲ ἤλωσαν τῶν εὐθεσετέρων καὶ ἀπλουστέρων· οἷς καὶ συγγνώμη τυχὸν τῆς ἀγνοίας, τέχνη συναρπασθεῖσιν εἰς τὴν ἀσέβειαν. Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτον, ὃ καὶ μόνον ἐξήρκει σπηλιτεύσαι βασιλέως προαίρειν· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ βασιλεύσειτε καὶ ἰδιωταῖς πρέπειν ὑπολαμβάνομεν· ὅτι μὴδὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἀμφοτέρα (19). Ἰδιωτῆ μὲν γὰρ καὶ τεχνικῶς πράττειν τι συγχωρησάμεν (20)· ὧ γὰρ τὸ φανερωῦς βιάζεσθαι μὴ δυνατὸν, τούτῳ συγγνωστὸν τὸ τῆς περινοίας βασιλεῖ δὲ, τοῦ δυνάμει κρατεῖσθαι (21) λῆαν ἀσχροῦ τυγχάνοντος, εἴ' ἀσχιον, οἶμαι, καὶ ἀπρεπέστερον τὸ τέχνη κλέπτειν τὰς ἐγχειρήσεις καὶ τὰ προκειμένα.

ΠΒ'. Ἐτερον δὲ διανοίας μὲν ἔστιν καὶ προαιρέσεως τῆς αὐτῆς, τῷ μέτρῳ δὲ πολὺ χεῖρον καὶ ἀσθεστερον, εἰς πλείους (22) τοῦ κακοῦ φθάνοντος, τούτο προσθήσω τοῖς εἰρημοῖς. Δωρεᾶς βασιλικῆς ἦν ἡμέρα, εἴ' οὖν ἐτήσιος, εἴτε θνητὰ τῷ βασιλεῖ σχεδιασθεῖσα διὰ τὴν κακουργίαν, καὶ παρῆναι τὸ στρατιωτικὸν ἔδει τιμηθῆσομένους, ὡς ἕκαστος ἀξίας εἶχεν ἢ τάξεως. Πάλιν ἢ τῆς ἀνελευθερίας σκηνή· πάλιν τὸ δρᾶμα τῆς ἀσέβειας· φαρμακθῆναι φιλενθρωπία τινὲ τὸ ἀπάνθρωπον, καὶ χρήμασι δελεασθῆναι στρατιωτικὴν ἀλογίαν σὺν ἀπλησίᾳ, μεθ' ὧν τὰ

(12) Ἐβρίμμένων ἢ κτεινομένων. Ita plures Reg. tres (olb. Pass. Coisl. 2. In paucis vero et editis dicitur, ἢ κτεινομένων.

(13) Μόνον. In quibusdam deest.

(14) Προτίθει. In Or. 1 fuit olim, προτίθεισι.

(15) Κακοῦ γέ του πάντως. Sic mss. In ora Reg. h. τοῦ ἀντὶ τινός. Ald. et Herv. πάντας.

(16) Δίχην. Plerique codices, δίχας.

(17) Παρανομήσαντες. Reg. 1, ὑβρίσαντες, « in iuria allicientes. »

(18) Τοῦ εὐσεβοῦς. In Or. 1, ad marg. δόγματος. Comb. « pro fide ac pietatis doctrina. »

(19) Ἀμφοτέρα. Sav. ἀμφοτέροι.

(20) Συγχωρησάμεν. Reg. b, l, aliique nonnulli, συγχωρήσομεν.

(21) Κρατεῖσθαι. « Superare; » active scilicet. ut Elias; « sibi subijcere, opprimere. »

(22) Πλείους. Reg. biii, πολλούς. De historia, quam hic adumbrat Gregorius, legendus Theod. Hist. lib. iii, cap. 15 et 16; et Sozom. lib. v, cap. 16.

πολλὰ βιοτεύουσιν. Ο μὲν οὖν προύκαθ'ητο, (23) λαμ-
πρῶς πανηγυρίζων κατὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ μέγα
φρονῶν τοῖς τεχνάσμασι· Μελάμπους (24), οἶμαι, τίς,
ἢ Πρωτεύς, πάντα καὶ ὦν καὶ γινόμενος, καὶ ῥαδίως
ἐαυτὸν ὑπαλλάττων τοῖς εἶδεσι· τὰ δὲ περὶ αὐτὸν οἶα,
καὶ ὄσων (25) ὄδυσμῶν τοῖς εὖ φρονούσιν ἄξια, οὐ
τοῖς τότε παροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς νῦν ἀκοῆ δε-
χομένοις ἐκείνο τὸ θέαμα;

erant, qualia tandem quantisque luctibus et querelis
qui tum affluere, sed iis etiam qui nunc spectaculum illud
auribus usurpant?

III. Προὔκειτο χρυσοῦς, προὔκειτο λίθινος, ἐγγύ-
θεν τὸ πῦρ, οἱ κελευσταὶ πλησίον καὶ τὸ σῆμα
ὡς πθανόν, βασιλικῆς δωρεᾶς τοῦτον εἶναι δοκεῖν (26)
τὸν νόμον, τῆς γε ἀρχαιοτέρας τε καὶ τιμιωτέρας.
Εἶτα τί; Θυμιᾶν ἔδει κατὰ τοῦ πυρὸς, καὶ δέχεσθαι
πρὸς τοῦ βασιλέως τὸν τῆς ἀπωλείας μισθόν, οὕτως
ὄλιγον τοσοῦτου πράγματος, ψυχῶν ὄλων καὶ τῆς εἰς
θεὸν ἀσεβείας. Φεῦ τῆς πραγματείας! φεῦ τῆς ἀντι-
δόσεως! Στρατὸς ὄλος (27) ἐνδὲς τεχνάσματος ὄνιος ἦν
καὶ οἱ τὴν οἰκουμένην παραστυγόμενοι μικρῷ πυρὶ
καὶ χρυσίῳ, καὶ διὰ κνίσσης (28) ὀλίγης ἐπιπτον,
οὐδὲ τὴν ἐαυτῶν σφαγὴν εἰδότες οἱ πλείους· τοῦτο γὰρ
ἦν τὸ βαρύτερον. Παρῆι τις ὡς κερδανῶν, καὶ οὐδὲ
ἐαυτὸν εἶχε μετὰ τὸ κέρδος· προσεκύνει δεξιᾶν βασι-
λέως, καὶ τὸν αὐτόχειρα προσκυνῶν οὐκ ἠπίστατο.
Τοῖς δὲ καὶ γινώσκουσιν οὐδὲν ἦν πλέον, ἅπαξ τῷ
κακῷ προκατειλημμένοις, καὶ νόμον ἄλυτον ἡγουμέ-
νοις τὴν πρώτην ἀνοιαν. Ποῖαι ταῦτα (29) Περσῶν
μυριάδες, τίνες τοξόται, τίνες σφενδονῆται (30) κατ-
ῶρθωσαν, ποῖος σιδηροῦς στρατιώτης (31) καὶ παν-
ταχθὲν ἄρωτος, τίνα κατὰ τῶν τειχῶν μηχανήματα,
οἶα χεῖρ μία, καὶ καιρὸς εἷς, καὶ βουλὴ μιὰ κατ-
ἰπράξατο;

a vulneribus tutus, quæ tormenta diruendis muris
tempus unum, et nefarium consilium perfecit?

IV. Μίξω τοῦτοις τι (32) διήγημα τῶν εἰρημένων
ἕξεινότερον. Λέγονται τοι τῶν ἀλόγων τινὲς ἐξ
ἀγκυρίας, ἐπειδὴ τοῦτο ἔπαθον καὶ ἀνεχώρησεν (33) οἶκα-
δε, τοῖς συσσίτοις κοινωνεῖν τραπέζης· εἶτα τοῦ πότου
προελθόντος (34) εἰς τὴν συνήθη ψυχροποσίαν (35), ὡς

(23) Προύκαθ'ητο. Duo Reg. Or. 1, προύκαθ'έ-
ζετο.

(24) Μελάμπους, etc. « Melampus. » Melampus
et Proteus juxta Eliam, præstigiatores vates fuerunt,
in quamvis formam facile se immutantes.

(25) Ὄσων. Reg. hm, ὄσων.

(26) Δοκεῖν. Deest in duobus Reg. duobus Colb.
et in Or. 1. Heinsius expungendum censet.

(27) Ὄλος. Male in editis ὄλος

(28) Κνίσσης. Plerique eodd saltem melioris
notæ, κνίσσης.

(29) Ταῦτα. Heins. τοιαῦτα.

(30) Σφενδονῆται. Sic aciunt quidam. Alii σφεν-
δονῆται. Alii σφενδονῆται.

(31) Σιδηροῦς στρατιώτης. « Cataphractus mil-
ites. » Billius : « ferreus exercitus. »

(32) Μίξω τοῦτοις τι. Alii μίξω τι τοῦτοις.

(33) Ἐπαθον καὶ ἀνεχώρησαν. Quatuor Reg.
Or. 1. Ed. Ald. et Herv. etc., παθεῖν καὶ ἀναχωρή-
σαντες.

(34) Προελθόντος. Reg. hu, l, Or. 1. Ald. Herv.
προελθόντος. Alii vero Regii quinque, duo Colb.
Mont. Pass. Comb. περιελθόντος, quæ vox videtur
aprior, ac sic vertitur a Comb. : « In orbem recur-

que vecordiam et avaritiam, quas magna ex parte
vitæ comites habent, pecuniis allicere atque in-
escare. Ille igitur splendidus præsidebat, splendide
adversus pietatem festum diem agens, atque ob
astuta sua consilia magnopere animo elatus. Me-
lampum quemdam aut Proteum suspicari posses :
ita in omnia vertebatur, facileque seipsum in di-
versas formas immutabat. Quæ autem circa ipsum
apud cordatos homines digna, non iis solum

LXXXIII. Proponebatur aurum, proponebatur
thorus, in propinquo erat ignis, hortatores ad laus.
Porro quam plausibilis species, ut imperatoris lar-
gitionis hic non esse videretur, antiquioris utique
et præstantioris. Quid deinde? Thus incendere
oportebat, atque ita exitii mercedem ab imperatore
accipere, tantillam tantæ rei, hoc est, ipsarum
animarum impietatisque adversus Deum. O mise-
rum quantum! o miseram mercedem! Exercitus
totus unica techna et fraude venalis prostabat; et
qui universum orbem terrarum armis subegerant,
parvo igne atque auro, ac per exiguum suffium
corruebant, magna ex parte ne suam quidem ne-
cem, quod omnium gravissimum erat, agnoscentes.
Aderat quispiam, ut lucrum facturus, ac post lu-
crum ne seipsum quidem habebat: dextram impe-
ratoris adorabat, nec se carnificem suum adorare
norat. Quod si qui etiam id agnoscerent, nihil
tamen propterea hinc ipsis accedebat: quippe malo
semel occupatis, ac primam stoliditatem pro ejus-
modi lege, quam infringi nefas esset, ducentibus.
Quæ Persarum myriades, qui sagittarii, qui fundi-
bularii, quis cataphractus miles atque undequaque
admotæ, ea efficere potuissent, quæ manus una, et

LXXXIV. Hic narrationem quamdam admiscebo,
superioribus tristioem et miserabiliorem. Ferunt,
quosdam eorum qui per ignorationem capti ac
circumventi fuerant, 119 postquam contracta
hac calamitate domum se recepissent, una cum

rente frigida hac computatione, » militari utique
sobrietate.

(35) Ψυχροποσίαν... ψυχροπόρω κύλιμι. Billius
non videtur intellexisse, nec recte has reddidisse
voces, dum vertit, « frigida potatione, et aquæ
poculum. » Certe Basilius de « meraco, » seu « vino. »
quod Billius de « aqua, » interpretatur. Hæc sunt
Basillii verba: Ματὰ τὴν πολλὴν κεκραμένην οἴνου
ποσίαν τῇ συνῆθει ἐκέχρητο ἀκρατοποσία ψυχροῦ
οἴνου· εἶτα εἰς ὄνοματὰ τινες ἀναβλέψαντες Χριστὸν
εὐφῆμως ἀνέκρινον· ἐπειτὰ τις τῶν συμποταζόντων·
Μετὰ τὴν ἀρνησιν, ἔφη, Χριστὸν ἐπικαλεῖσθε; etc.
« Post longam misti vini et temperati computationem,
meracum de more frigidumque adhibuerunt.
Deinde ad invocationes conversi, quidam Christum
pie cæperunt appellare. Tum combonum aliquis :
Quid, inquit, postquam negastis Christum, eundem
invocatis? » etc. Quantum distet a sententia Basillii,
interpretatio Billii, nemo non intelligit. Revera voce
ἀκρατον apud antiquos aquam significari novimus; at
nunquam nisi addito ὕδωρ, ut anceps tollatur sen-
sus. Qui nosse cupit quæ veterum sit sententia de
calidis frigidisque potionibus, legat Jul. Poll., lib.
ix; Plin., lib. xxii, c. 3; Athen., *Dipnosoph.*, lib. iii,

contubernalibus suis in mensam accubuisse : A deinde, cum convivium ad consuetam frigidi vini potationem processisset, non secus ac si nihil gravius ipsis accidisset, ad meraci vini poculum, sublati in altum oculis, Christum cum crucis signo appellasse. Cumque contubernalium quidam id miratus fuisset, dixissetque : *Quidnam hoc est? Christum post abjuratorem invocatis?* illos statim, his verbis exanimatos, dixisse : *Quo tandem modo abjuravimus? et quoniam hic novus sermo est?* hunc vero respondisse, *Quoniam ad ignem thus adolevistis: quod idem est, docebat ille, ac Christum abnegasse.* Tum vero illos nulla interposita mora e convivio exsistentes, velut furiosos et mente captos, ac zelo et iracundia æstuantibus, per forum currere, clamare et dicere : *Christiani, Christiani animo sumus: audiant omnes mortales, et ante omnes Deus, cui et vivimus, et moriemur. Fidem tibi datam, Christe Salvator, non fregimus: beatam confessionem non abjuravimus. Si quid manus peccavit, mens certe minime secuta est. Imperatoris fraude circumventi, non auro sauciati sumus. Impietatem exuimus, jamjam cruore purgamur. Posteaque ad imperatorem celeriter profectos, atque aurum forti et strenuo animo projicientes, ad hunc modum vociferari: Non dona accepimus, imperator: sed morte damnati sumus. Non honoris causa vocati, sed ignominia notati sumus. Da hoc beneficium militibus tuis; Christo nos immola, cujus unius imperio subjicimur. Ignem igni repende; pro cinere illo in cinerem nos redige. Manus amputa quas scelerate porreximus: pedes, quibus male **120** cucurrimus. Alios auro dona, quos accepisse postea non pœniteat. Nobis salis superque est Christus, quem instar omnium habemus. Quam cum orationem habuissent, simulque alios hortarentur, ut fraudem intelligerent, atque ab hac temulentia se colligerent et evigilarent, Christoque sanguine suo satisfacerent; tum vero imperatorem ira incesum, aperte quidem*

οὐδένας ὄντος αὐτοῖς δεινοῦ, τῆ ψυχροδραμὸν κύλικι, χρυσὸν ἐπειπεῖν μετὰ τῆς σφραγίδος (36) ἄνω βλέψαντας. Τῶν δὲ συσείτων τινας δευμάσαντος, καὶ: *Τι τοῦτο; εἰπόντος, Χριστὸν ἐπικαλεῖσθε μετὰ τὴν ἀρησιν; Πῶς ἠρνήμεθα* (37); φάναι τοὺς ἡμιθῆτας, καὶ *τί τὸ καιρὸν τοῦτο* (38) ἄκουσμα; Τοῦ δὲ, *Ὅτι κατὰ τοῦ πυρός ἐθυμιάσατε*, φησάντος, καὶ τοῦτο εἶναι διδάξαντος τὴν ἀρησιν, εὐθύς ἀναπηδήσαντες (39) τοῦ συμποσίου, καθάπερ ἐκμανεῖς καὶ παραπλήγεις, ζήλω καὶ θυμῷ ζέοντες, διὰ τῆς ἀγορᾶς θεῖον βοῶντες καὶ λέγοντες: *Χριστιανοί, Χριστιανοί τὰς ψυχὰς ἡμεῖς· ἀκουέτω πᾶς ἄνθρωπος, καὶ πρὸ πάντων θεός, ᾧ καὶ ζῶμεν καὶ τεθηγόμεθα. Οὐκ ἐψευσάμεθά σε, Σῶτερ Χριστέ οὐκ ἠρρησάμεθα τὴν μακαρίαν ὁμολογίαν. Εἰ τι καὶ ἡ χεὶρ ἔπαισεν, ἀλλ' ἡ διάνοιά γε οὐκ ἠκολούθησεν. Βασιλεῖ κατεσορῖσθημεν, οὐ χρυσὸν τραυματίαν γαστήραμεν. Ἄπεκδυόμεθα* (40) τὴν ἀσέβειαν, αἵματι καθαιρόμεθα. Εἴτα τῷ βασιλεῖ προσδραμόντες, καὶ τὸν χρυσὸν προσρίψαντες λίαν νεανικῶς· *Οὐ δῶρα δεδέγμεθα, βασιλεῦ, βῆθη, ἀλλὰ θάνατον κατακεκρίμεθα· οὐκ εἰς τιμὴν ἐκλήθημεν* (41); ἀλλ' ἀτιμίαν κατεψηφίσθημεν. Δὲς χάριν τοῖς σοῖς στρατιώταις· *Χριστῷ σφραγισσορ* (42) ἡμᾶς, ᾧ μόνῳ βασιλευόμεθα ἀντίθεος πῦρ τοῦ πυρός· *τέξτραν ἀντι τῆς τέξτρας ἐκείνης ποίησορ*. Ἄπόκοψον χεῖρας, ὡς κακῶς προὔτειναμεν (43) πόδας, ὡς κακῶς ἐδράμομεν. Ἄλλους τῷ χρυσῷ τιμήσορ, ὡς οὐ μεταμελήσοι λαοῦσιν ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ Χριστός, ὃν ἀντι πάντων ἔχομεν (44). Ταῦτα λέγειν τε (45) ὁμοῦ, καὶ τοῖς ἄλλοις διακλυέσθαι γυνῶναι τὴν ἀπάτην, ἀναντῆσαι τῆς μέθης, ἀπολογησασθαι τῷ Χριστῷ δι' αἵματος· ἐφ' οἷς ἀνανακτήσαντα τὸν βασιλέα, τὸ μὲν φανερῶς κτείνειν φυγεῖν, ἵνα μὴ μάρτυρας ἐργάσθαι τοὺς ὄσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς μάρτυρας, ἐξορίᾳ δὲ παραδόντα, οὕτως ἀμύνασθαι, καὶ μεγίστην εὐεργεσίαν καταθέσθαι, τὸ πόρρω στήσεσθαι (46) τῶν ἐαυτοῦ μiasμάτων (47) καὶ τεχασμάτων.

e. 34, 35. Sed maxime lib. xv. c. 5, ubi oculus occurrit, qui ad illustrandum Gregorium, et Basilii scholiastæ confirmandam interpretationem scriptus videri possit : Οἱ Ἕλληνας τῷ μὲν παρὰ δεῖπνον ἀκράτῳ προσδοκώμεν τὸν ἀγαθὸν ἐπιφωνοῦσι δαίμονα, τιμῶντες τὸν εὐρόντα δαίμονα· ἦν δὲ οὗτος ὁ Διόνυσος· τῷ δὲ μετὰ δεῖπνον κεκραμένῳ πρώτῳ προσδοκώμεν ποτηρίῳ Δία Σωτήρα ἐπιλέγουσι. Ἡ Græci cum temerum inter cœnandum mensæ insertur, elato clamore bonum deum invocant, illum venerantes qui reperit. Is autem fuit Bacchus. Cum vero post cœnam primum aqua temperatum poculum ministratur, Jovem Servatorem exsultantes acclamant. » Et lib. x. c. 6, ait : Τοῖς οὖν θεοῖς, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὡς ἐν Φιλήθῳ φησὶν, εὐχόμενοι κεραννύομεν, εἴτε Διόνυσος, εἴθ' Ἡφαιστός, εἴθ' ὅστις ταύτην τὴν τιμὴν εἰληχεν τῆς συγκράσεως. « Deos igitur precati, quod ait Plato in Philebo, vinum misceamus, seu Bacchus, seu Vulcanus, seu quivis alius deorum hunc sortitus est honorem, cum vinum misceatur; » sen, ut ex altero Athenæi loco liquet, atque ex historia quæ hic narratur, « inventæ misionis honorem sortitus est. » Hic observare juvat, in conviviis primum meraco et temeto potatum, precedente vero potatione, ac « post cœ-

nam, » pocula fuisse vulgo temperata.
 (36) *Μετὰ τῆς σφραγίδος.* « Juxta mandatum, » ἐν πᾶσιν εὐχαριστοῦντες, « in omnibus gratias agentes. » Hæc Montacutius, a quo veritas extorquet, ut plurima, de salutiferæ crucis signo, catholice fidei consentanea candide fateatur. Ultimam partem in cæteris confessionem a Montacutio extorqueret veritatis amor et candida fides!
 (37) *Ἠρνήμεθα.* Reg. hu. ἠρρησάμεθα.
 (38) *Τι τὸ καιρὸν τοῦτο.* Ita melioris notæ codices. Par. ed. τι τοῦτο τὸ καιρὸν.
 (39) *Ἀναπηδήσαντες.* Pass. ἀποπηδήσαντες.
 (40) *Ἄπεκδυόμεθα,* etc. « Impietatem exuimus cruore purgabimur. »
 (41) *Ἐκλήθημεν.* Colb. k, κελήμεθα.
 (42) *Σφραγισσορ.* In Ald. et Herv. prave σφραγισσορ.
 (43) *Προὔτειναμεν.* Pass. προετεινάμεν.
 (44) *Ἐχομεν.* Pass. ἔχομεν.
 (45) *Λέγειν τε.* Pass. λέγειν θ'.
 (46) *Στήσεσθαι.* Tres Reg. Or. 1, στήσαι. Alii, στήσαι.
 (47) *Μiasμάτων.* Reg. b, duo Colb. Or. 1, ἀδμῆ, τε.

illos interficere noluisse, ne martyres efficerentur, qui, quantum in ipsis erat, martyres erant, exsilio tamen mulctasse ac poena ea vindictam sumpsisse, maximoque eos beneficio affecisse, quos a piaculis suis versutisque consiliis procul removisset.

ΠΕ'. Καίπερ δὴ (48) οὕτως ἔχων ὀρμῆς, καὶ πρὸς ἅπαντας τῆ κακονοίᾳ χρῆσάμενος· ὁμοίως, οὐ γὰρ εἶχε πῆξιν τοῦ ἀνδρός ἢ διάνοια, οὐδὲ τῶν οικειῶν λογισμῶν μᾶλλον ἢ ἢ τῆς φορᾶς τοῦ δαίμονος, οὐ διεφύλαξεν· εἰς τέλος τὴν γνώμην, οὐδὲ τῆς πονηρίας ἀπόρρητον διεσώσατο· ἀλλ' ὡσπερ τὸ Αἰτναῖον πῦρ λόγος τοῖς πυθμῆσι τῆς Αἰτνης (49) ἐγκρύπτεσθαι, κάτωθεν πλημμυροῦν καὶ βίᾳ κρατούμενον, εἴτε τι ἄλλο τοῦτό ἐστιν, εἴτε ἄσμα κολαζομένου γίγαντος, τῆς μὲν φοβερόν ὑπάρχειν, καὶ καπνὸν τοῦ κακοῦ μήνυμα τῆς κορυφῆς ἀπερεύεσθαι· εἰ δὲ που πλεονάσαν τύχοι καὶ δυσκάθεκτον γένοιτο, τῶν οικειῶν κώλων ἀποβρασθῆν, ἄνω φερόμενον καὶ ὑπὲρ τοὺς κρατήρας χεόμενον, ἔστιν ἂ καὶ τῆς ὑποκειμένης γῆς φθίρειν ἀπίστω (50) καὶ φοβερῶ βρέματι· οὕτω κακείνον ἔστιν εὐρεῖν, ἄχρι μὲν τινος ἑαυτοῦ (51) κρατούντα καὶ τοῦ σοφιστικοῦ δόγματος, ἀπάτη τε διατιθέντα (52) κακῶς τὰ ἡμέτερα· εἰ δὲ που τὸ ἀκρατὲς τῆς ὀργῆς ὑπερβλύσει, μὴδὲ κρύπτειν δύνασθαι τὸ κακώθηδες, ἀλλὰ γυμνῶ χρῆσθαι τῷ διωγμῷ κατὰ τοῦ θεοῦ καὶ εὐσεβοῦς ἡμῶν συντάγματος.

res nostras incommodis afflicentem : cæterum, si quando iræ impotentia redundantior esset, tum vero ne animi quidem perversitatem premere ac dissimulare posse, verum adversus pium divinumque nostrum agmen nuda et aperta persecutione grassari.

ΠΓ'. Ἴνα γὰρ ἑάσω τὰ κατὰ τῶν ἁγίων οἶκων προστάγματα, δημοσία τε προτιθέμενα καὶ ἰδίᾳ πληρούμενα, καὶ σύλῃσιν ἀναθημάτων τε καὶ χρημάτων, οὐ μᾶλλον ἐξ ἀσεβείας (53) ἢ ἀπληστίας, καὶ σκευῶν ἱερῶν ἀρπαγὴν, χερσὶ βεβήλοις ὑβρίζομένων, τοὺς τε ὑπὲρ τούτων ἀγομένους (54) καὶ στρεβλομένους, ἱερεῖς τε καὶ ἀρχομένους, καὶ τοὺς πλήρεις αἱμάτων κίονας ταῖς τούτων χερσὶ κυκλομένους, καὶ ζωννυμένους, ξαινομένους ταῖς μάστιξι, τοὺς τε διαθέοντας τοξότας κατὰ πόλεις καὶ χώρας ὠμοτέρους (55), καὶ θερμότερους τοῦ ταῦτα ἐπιτάττοντος, ὡς ἂν ἀντὶ Περσῶν καὶ Σκυθῶν καὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων παραστήσωνται· ἵνα μὴ ταῦτα λέγω, τίς οὐκ οἶδε εἶν Ἀλεξανδρέων ἀπανθρωπίαν; οἱ πρὸς πολλοῖς ἄλλοις, οἷς ἐνεανειεύσαντο (56) καθ' ἡμῶν ἀμέτρως τῷ καιρῷ χρῆσάμενοι, δῆμος ὅντες στασιώδης φύσει καὶ μανικῶς, ἐτι καὶ τοῦτο λέγονται προσθεῖναι (57) τοῖς ἀσεβήμασιν, αἵματος διπλοῦ τὸν ἱερὸν οἶκον ἡμῶν ἐμπλήσαι, ὅσος τε θυσιῶν καὶ ὅσος ἀνθρώπων·

LXXXV. Sed quanquam ea mente esset, hæcque animi malignitate ac vafrilitate ad multa iteretur, tamen, ut qui nullam animi firmitatem et constantiam haberet, nec tam cogitationes ac rationes suas, quam dæmonis impetum sequeretur, nequaquam ad extremum usque in sententiam mansit, nec pravitate arcanum retinuit. Verum, quemadmodum Ætnæum ignem narrant Ætnæ radicibus abscondi, ab ima parte exundantem, ac vi retentum atque compressum, sive hoc aliud quidpiam est, sive gigantis poenas dantis anhelitus, prius quidem horrendum quemdam sonum edere, fumumque propinqui mali indicem, vertice suo evomere : quod si forte amplior et exuberantior fuerit, rapidiorque, quam ut coerceri queat, tum vero sinibus suis æstu vehementi extrusum, sursumque tendentem, ac supra foramina sua sese effundentem, adjacentes quoque nonnullas terræ partes incredibili illo et horribili fluxu pervastare : eodem quoque modo illum reperire licet, aliquantisper quidem et seipsuin, sophisticum suum decretum in potestate tenentem, ac per fraudem

LXXXVI. Ut enim edicta ea præteream, quæ adversus ædes sacras, tum publice proponebantur, tum privatim explebantur, et votivorum donorum ac pecuniarum expilationem, non magis ab impietate quam ab avaritia manantem, et sacrorum vasorum, quæ profanis manibus petulanter et contumeliose tractabantur, direptionem, sacerdotes etiam subjectamque plebem, qui pro his rebus abstrahabantur, acerbissimeque torquebantur, columnas quoque cruoris plenas, horum manibus atque complexu, dum virgis conciderentur, per orbem cinctas, denique sagittarios per urbes et regiones discorrentes, atque ipso etiam, qui hæc imperabat, acriores et crudeliores, quo nos videlicet pro Persis et Scythis aliisque barbaris in ditionem suam atque imperium redigerent; ut hæc, inquam, omnia prætermittam, eccui tandem Alexandrinorum credulitas ignota est? qui præter multa alia, quæ adversus nos designarunt, temporis licen-

(48) Καίπερ δὴ. Pass. Καίπερ δ'.
(49) Τοῖς πυθμῆσι τῆς Αἰτνης. « Ætnæ radicibus. » Virg. Æneid. III :
Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus
Urgeri mole hæc, ingentemque insuper Ætnam
Impositam, ruptis flammam exspirare caminis.
Ovidius vero, lib. V Metamorph. non Enceladum, sed Typhæum hunc vocat gigantem.
Deq̄navat Ætna caput, sub qua resurpinus arenas
Ejectat, flammamque fero vomit ore Typhæus.
Hæc interposuit Gregorius, inquit Elias, ut Græcorum sutiles ungas sugillet.
(50) Ἀπίστω. « Inhilo. » Or. I, in ora γρ. ἀπλέτωρ, quod seculum videtur Billius.
(51) Ἐαυτοῦ, etc. Comb. sic reddit : « sui com-

potem ac decreti sophistici tenacem. »
(52) Διατιθέντα. Sic quinq̄ue Regii, Or. I, et Coll. 8, διατιθέντα. Edit. διατιθέναι. Heinsius sic legit, ἀπάτη χρώμενον διατιθέναι.
(53) Ἀσεβείας. Duo Reg. ἀπιστίας.
(54) Ἀρχομένους. Comb. « qui ducebantur et torquebantur; diris modis habitis idcirco quod his rebus obstarent. »
(55) Κατὰ πόλεις καὶ χώρας. « Per urbes et regiones. » Sic melioris notæ codices. Ed. κατὰ χώρας καὶ πόλεις.
(56) Ἐνεανειεύσαντο. « Que adversum nos ausi sunt : » vel, « petulanti licentia; » vel, « rerum novarum studio adversum nos designarunt. »
(57) Προσθεῖναι. Reg. bm, προσθήναι.

ria immoderate abutentes, plebs etiam alioqui A
seditiosa et furiosa, hunc quoque impietatibus suis
cumulum addidisse referuntur, ut sacrosanctum
templum nostrum duplici crimine, hoc est, victimarum
et hominum, implerent, idque imperatorii
Eiusdem philosophi ductu atque auspiciis perpetrasse,
ab his tantum rebus nominis famam consequenti?
Eccui Heliopolitarum concursio incognita est?
eccui Gazæorum, qui apud eum in admiratione et
honore erant, propterea quod ipsius magnificentiam
probe persentiebant, effrenis audacia? Eccui
Arethusiorum furor, qui cum prius obscuri atque
ignobiles essent, ab eo tempore perquam etiam noti
ac celebres fuerunt? Nec enim præclara diuitiarum
actio celebritatem parit, sed etiam improbitas, quæ
pravorum hominum gloriam superat.

LXXXVII. Illi enim, ut unum ex multis commemorem,
quod etiam atheis horrorem incutere queat, virgines castas
et mundo sublimiores, quæque vix etiam unquam viris
in conspectum venerant, in medium productas, vestibusque
nudatas, ut per aspectum contumeliam ipsis prius inferrent,
ac postea proscissas atque dissectas, o Christe, quomodo
tuam illius temporis patientiam seram! partim propriis
etiam dentibus comminutas edisse, atque, ut eorum
exsecrandum furorē decebat, crudis hepatibus sese
ingurgitasse feruntur, ac cibo illo perfunctos, communem
et usitatum admisisse: partim polpitantibus adhuc
visceribus suillum pabulum inspersisse, ferocissimisque
porcis immisissis hoc spectaculum **122** objecisse, ut simul
cum hordeo carnes laniari atque exedi perspicerent, mistum
alimentum, ac tum primum conspectam et auditum: quo
sane is solum dæmones suos alere merebatur, qui horum
scelerum architectus erat; quemadmodum etiam, ut par
erat, et sanguine illo et vulnere aluit, quod in præcordiis
accepit: etiamsi miseri homines ad res huiusmodi sensu
careant, ac præ impietate ne mentis quidem sint compotes.

LXXXVIII. Jam vero, illud eximii viri, Marci, et

(58) *Τίνας ἐρός*. Sic plures codi. Mont. ἐρός τινος præferi, atque in eo disput. Pass. ἐρός, demptio τινός. Alii τινός sublatō ἐρός, quod perinde est; nam unum sufficit. Reg. bm addit, Πυθιδώρος ὄτος ἦν « Pythiodorus is erat, » quod non agnoscunt mss., sed Billius approbat.

(59) *Ἐυστροφή*. « Factiosa coitio. » Quam furiosa Herit, litteris mandavit Sozom., lib. v, c. 9, Theod., Hist., lib. iii, c. 6. De Gazæis vide etiam Sozom. ibid.

(60) *Καὶ τιμωμένων*. Deest in Reg. bm.

(61) *Ἥσθητο*. Reg. l, ἡσθάνοντο.

(62) *Ἐκείνου δέ*. Sic codices insigniores. Deest δέ in editis.

(63) *Ἐπιγινωσκόμενων*. Ita habent melioris notæ codi. In editis γινωσκόμενων.

(64) *Ἄλλα καὶ κακία*, etc. Comb. « sed improbitas, quæ ipsa pravorum hominum gloriam majori immanitate exsuperat. »

(65) *Προαγόντες*. Non pauci, ἀγαγόντες.

(66) *Κακώς*. « Scelerate, infando crimine. » Deest in quinque Reg. et aliis plerisque codicibus.

(67) *Θερμότερους*. Colb. k, θερμώτατους.

(68) *Ὄλορ ἀγαγῖν*, etc. Heinsius legit, ὄλον ἀρα γούν ἐκείνο τὸ θέατρον; conjicit doctissimus censor legendum cum parenthesis (ἀπαγῖ ἐκείνο τὸ

καὶ ταῦτα ἐργάσασθαι, στρατηγούντος τινος ἐρός (58) τῶν βασιλικῶν φιλοσόφων, ἐκ τούτων μόνον ὀνομασθέντος; Τίς ἀγνοεῖ τὴν Ἡλιοπολιτῶν συστορφήν (59); τίς τὴν Γαζαίων ἀπόνοιαν, τῶν ὑπ' ἐκείνου θαυμαζόμενων καὶ τιμωμένων (60), ὅτι καλῶς αὐτοῦ τῆς μεγαλοπρεπείας ἤσθητο (61); τίς τὴν Ἀρεθουσίαν μανίαν, τῶν τῶς ἀγνοουμένων, ἐξ ἐκείνου δέ (62) τοῦ κειροῦ καὶ λίαν ἐπιγινωσκομένων (63); Ποιεῖ γὰρ περιβοήτους οὐ δεξιά πρᾶξις μόνον, ἀλλὰ καὶ κακία (64), νικῶσα πονηρῶν εὐδοκίμησιν.

B ΠΖ'. Οἱ μὲν γὰρ λέγονται, δεῖ γὰρ ἔν ἐκ πολλῶν εἰπεῖν, φρικτῆς καὶ τοῖ; ἀθέοις ἄξιον, παρθένους ἀνά; καὶ ὑπερκοσμίου, ἀψάστους μικροῦ καὶ ὀφθαλμοῖ; ἀρρένων, εἰς μέσον προαγόντες (65), καὶ τῆ; ἐσθῆτος γυμνώσαντες, ἵνα τῆ; θεᾷ πρότερον ἐνυβρίωσιν, εἴτ' ἀνακείραντες, καὶ διχάσαντες (ὡ τῶς ἐνέγκου σου, Χριστῆ, τὴν τότε μακροθυμίαν!) οἱ μὲν καὶ ἰδοῖς ὁδοῦσι κακῶς (66) ἐστιασθῆναι, καὶ τῆ; ἐπιτοῦν κακοδαίμονιας ἀξίως, ὡμῶν τῶν ἡπάτων ἐμφορηθῆναι, καὶ μετ' ἐκείνων τὴν τροφήν ἄλλην προσενέχασθαι, τὴν κοινήν τε καὶ νενομισμένην· οἱ δὲ σπαρρῶσιν ἐπι τοῖς σπλάγχθοις σῶδῃ τροφήν ἐπισπείραντες, καὶ σῶν ἐπαφόντες τοὺς θερμότερους (67), ὅσον ἀγαγεῖν (68) ἐκείνο τὸ θέατρον σάρκα; ἰδοῖν κριταῖς συνεσθιομένας, καὶ σπαρραττομένας, τροφήν ἀνάμικτον, C καὶ τότε πρῶτον ὀφθεισαν καὶ ἀκουσθεῖσαν ἦν θρέψαι μόνον τοὺς ἑαυτοῦ δαίμονα;ς, ὁ τούτων δημιουργῆς ἀξίως ἦν· μὲν οὖν (69) καὶ καλῶς ἔθρεψεν ἐκ τοῦ αἵματος; ἐκείνου καὶ τῆ; πληγῆ;ς, ἦν κατὰ τῶν (70) σπλάγχθων ἐδέξαστο· κἄν ἀναίσθητος; ἔχῃσι πρὸς τὰ τοιαῦτα οἱ δειλοῖοι, καὶ μῆδὲ τὸ φρονεῖν ἐκ τῆ; δυσσεθείας ἔχοντες.

HH'. Τὸ δέ γε Μάρκου τοῦ θαυμαστοῦ (71) καὶ

θέατρον) « ut viderent (apage immane hoc spectaculum) una cum hordeo discerptas carnes et comestas. »

(69) *Ὅς μὲν οὖν*. Mont. γρ. ὄντων μὲν οὖν καλῶς ἔθρεψεν. Ita habuisse quædam exemplaria Elias testatur. Pass. ἀξίως ἦν, εἰ μὴ καλῶς ἔθρεψεν. De Juliano hic loquitur, qui eorum scelerum architectus, dæmones humani sanguinis cupidos colebat, et dignus erat, qui eos suo pasceret sanguine, ut revera aluit, accepto in præcordiis vulnere.

(70) *Ἦν κατὰ*. Reg. hu, ἦ κατὰ. Reg. bm, ἦν κατὰ.

(71) *Τοῦ θαυμαστοῦ*. Ita Reg. quatuor, Or. 4, Pass, etc. In errorem facti lapsus videtur Gregorius, qui « virum eximium » appellat Marcum Arethusium, quem Arianis partibus fuisse additum certis monumentis constat. Et enim Marcus, ut discimus ex Athanasio, t. II, part. II, *De Syn.*, initio, num. 25, p. 737, « unus ex iis fuit, qui, » anno 341, vel 342, « legati, cum quarta fidei formula, ad Constantium Augustum inissi sunt. » Idem Marcus, juxta Hilarium, fragm. 3, p. 1324, « Arianorum decreto, quod Sardicæ conditum mentiti sunt, subscripsit. » Et fragm. 6, p. 1338, ipse etiam « apud Sirmium e perfidie consignatoribus, qui omnes hæretici erant, » unus fuit. Tertiam Sirmii formulam, teste eodem Hilario, fragm. 15, p. 1363, eandem propo-

Ἀρεθουσιῶν, τίς οὕτως ἔξω τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, ὥστε ἀγνοεῖν. καὶ μὴ φθάνειν τῇ διηγῆσει τὸν μνημονεύοντα; Οὗτος ἐπὶ Κωνσταντίου τοῦ πάνυ, κατὰ τὴν τότε δεδομένην ἐξουσίαν Χριστιανοῖς, δαιμόνων τι καθελόνοικητήριον, καὶ πολλοὺς Χριστιανῶν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης μεταστήσας εἰς σωτηρίαν οὐχ ἤττον διὰ τὴν τοῦ βίου λαμπρότητα ἢ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν, ἦν μὲν ἐκ πλείονος ἐν ὀργῇ τοῖς Ἀρεθουσιῶσι, μᾶλλον δὲ Ἀρεθουσιῶν (72) τοῖς φιλοδαίμοσιν. Ἐπεὶ δὲ τὰ πράγματα ἐκινήθη Χριστιανοῖς, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων φλεγμαίνειν ἤρξατο, τὴν τοῦ καιροῦ δυναστείαν οὐκ ἔφυγε. Φιλοῦσι γὰρ οἱ δῆμοι, κἂν πρὸς τὸ παρὸν κατάσχωσι τὰς ὀργάς (73), ὥσπερ πῦρ ἐμφολεῦθον ὕλαις, ἢ ῥεῦμα βίᾳ κρατούμενον, εἰ καιροῦ λάθωιντο, ἀνάπτεσθαί τε καὶ ἀναρῆθῃνυσθαι. Ὁρῶν οὖν τὴν τοῦ δήμου κίνησιν ἐπ' αὐτὸν (74), οὐδὲν μᾶλλον ἢ ἐννοοῦντων, ἢ ἀπειλούντων, τὰ μὲν πρῶτα βραχυμὴν βουλευέται, οὐ δι' ἀνανδρίαν μᾶλλον ἢ τὴν φεύγειν ἐκ πόλεως εἰς πόλιν κελεύουσαν ἐντολήν, καὶ ὑποχωρεῖν τοῖς διώκαισι· χρῆναι γὰρ μὴ τὰ ἑαυτῶν σκοπεῖν μόνον (75) Χριστιανούς ὄντας, μηδὲ εἰ λίαν εἶεν ἀνδρείοτατοί (76) τε καὶ καρτερικώτατοι, ἀλλὰ καὶ τῶν διωκόντων φεῖσθαι, ὡς, τὸ γε εἰς αὐτοὺς ἦγον μέρος, μὴ τῷ κινδύνῳ τι συνεισφέρειν (77) τῶν πολεμίων. Ἐπεὶ δὲ ἤτθετο πολλῶν μὲν ἐπ' αὐτὸν ἔλκομένων καὶ ἀγομένων, πολλῶν δὲ τῶν περὶ ψυχῆς τρεχόντων διὰ τὴν τῶν διωκόντων ὀμότητα, οὐκ ἠνέσχετο τῷ καθ' ἑαυτὸν ἀσφαλεῖ (78) τοὺς ἄλλους περιόρῃν κινδυνεύοντας· καὶ διὰ τοῦτο βουλευέται βουλήν ἀρίστην τε καὶ φιλοσοφωτάτην ἐκ τῆς φυγῆς ἐπάνεισι, καὶ τῷ δῆμῳ φέρων ἑαυτὸν ἐκδίδοσι χρῆσθαι ὅτι βούλοιντο (79), καὶ πρὸς τὴν τοῦ καιροῦ παρατάσσεται δυσκολίαν. Ἐνταῦθα τί μὲν ἀπῆν τῶν δεινῶν; τί δὲ οὐκ ἐπινοεῖτο βαρύτερον; ἄλλων ἄλλο τι (80) συνεισφέροντων πρὸς ἐνὸς κακοῦ συμφωνίαν, οὐδὲ τὸ φιλόσοφον τοῦ ἀνδρὸς αἰδουμένων, εἰ μὴ τι ἄλλο, τῶν ἔγκειμένων (81)· διὰ τοῦτο μὲν οὖν καὶ πλεον ἀγανακτούσαν, ὅτι περιφρόνησιν αὐτῶν μᾶλλον ἢ ἀνδρείαν πρὸς τοὺς κινδύνους τὴν τοῦ ἀνδρὸς παρουσίαν (82) ἐνόμιζον.

imminebant: quin potius hoc quoque nomine vehementius incaudescerent, quod illius reditum ac praesentiam, non tam fortitudinem adversus pericula, quam ipsorum contemptum interpretarentur.

⁷² Matth. x, 23.

modum ac famosam Ariminensem, ipse Marcus Arethusius dictavit anno 358. Haec profecto Gregorius si novisset de Marco Arethusio, nunquam eum, « virum eximium » appellasset, nec tam multa de eo honorifice praedicasset. In Marco Arethusio igitur Gregorius, perinde atque in Constantio Augusto, ignorantio facti erravit. Vel postmodum audierat, Marcum ante finem vitae impietatem abjurasse, et ad Ecclesiae fideliumque communionem rediisse, quod arbitratur Baronius.

(72) *Μᾶλλον δὲ Ἀρεθουσιῶν*. Bill. « vel potius Arethusiorum impiissimo cuique, daemnonumque amantissimo. »

(73) *Τὰς ὀργάς*. « Iras. » Montac. τὰς ὀργάς, « impetus, » et in ora γρ. ὀργάς. Mss. nostri nihil praeter edita exhibent.

(74) *Ἐπ' αὐτόν*. Duo Reg., Colb. 3, duo Coisl., Pass. Combef. addunt, ἰούσαν.

(75) *Σκοπεῖν μόνον*. Ita Reg. l, tres Colb., etc.

PATROL. GR. XXV.

A Arethusiorum, quis tam ab orbe nostro remotus est, ut ignoret, ac commemorantem narratione non antevertat? Hic cum, insigni illo Constantio imperante, pro ea potestate, quae tum Christianis concessa fuerat, domicilium quoddam daemnonum evertisset, ac multos nunc Christianos a gentili errore ad salutem, non minus ob vitae splendorem, quam ob dicendi facultatem atque doctrinam traduxisset, jampridem odio Arethusiis erat, vel iis potius qui inter Arethusios erant daemnonum amantes et cultores. Posteaquam autem mutatis Christianorum rebus, gentilium res tumere et assurgere coeperunt, temporis potentiam haudquaquam effugit. Multitudo quippe, etiamsi in praesens impetus cupiditatesque suas coerceat, quemadmodum ignis in materia

B latens, aut amnis repressus, oblata tamen occasione accendi atque erumpere consuevit. Quocirca, cum populum adversum se incitatum, nec moderati quidquam vel cogitantem, vel comminantem cerne-ret, primum consciscendae fugae consilium in-it, non tam ignavia fractus, quam praeepto illo permotus, quo e civitate in civitatem fugere, et persecutoribus cedere jubemur ⁷⁶. Neque enim Christianos, quantumvis fortes, ac singulari tolerantia praeditos, sui tantum rationem habere oportet, sed persecutoribus quoque parcere, ut ne, quantum in ipsis est, a hostium periculum et damnationem ex seipsis aliquid, **123** conferant.

At postquam multos sua causa duci ac trahi, multos etiam ob persequen-tium credulitatem in animae periculo versari intellexit, tum vero alios, eo quod ipse in tuto, periculi-tantes negligere minime sustinuit, ac proinde praestantissimum maximeque philosophicum consi-lium capit. Ex fuga enim redit, seseque ultro ple-bis arbitrio tradit, atque adversus temporis difficul-tatem velut aciem instruit. Hic vero quid acerbitalis aberat? quid non etiam atrocis excogitabatur? cum scilicet alii aliud pari consilio ad unius mali conspirationem conferrent, nec, si nulla alia re, saltem hujus viri constantia moverentur, qui illi

In ed. μόνον post ὄντας.

(76) *Ἀνδρείοτατοι*. Reg. hm, l, Colb. k, Pass. ἀνδρικώτατοι.

(77) *Συνεισφέρειν*. Eadem ob causam Chry-sostomus fugiendam esse persecutionem docet exemplo Davidis, qui fugit, ne, innoxium Saulis sanguinem fundendo, reus fieret.

(78) *Καθ' ἑαυτὸν ἀσφαλεῖ*. Billius; « ob cautio-nem suam. »

(79) *Βούλοιντο*. Tres Regg. Colb. 8, βούλωνται. Reg. hm, βούλονται.

(80) *Ἄλλων ἄλλο τι*, etc. Billius, « ex iis, qui illi imminebant, alii aliud quidpiam ad unius mali concentum afferrent. »

(81) *Τῶν ἐγκειμένων*. Sic plerique cold. Duo autem Regg., Pass., duo Coisl. τῶν ἐκείνου... Duo Colb. τῶν ἐν ἐκείνῳ pro τῶν ἐγκειμένων.

(82) *Παρουσίαν*. Mont. γρ. παρήρησιαν.

LXXXIX. Ducebatur senex sacerdos, athleta A voluntarius, per mediam civitatem, omnibus, præter persecutores et carnifices, tum ob ætatem venerabilis, tum ob vitæ probitatem venerabilior. Ducebatur porro ab omnibus, cujuslibet ætatis, et conditionis ac fortunæ, omnibus æque urgentibus, viris, feminis, adolescentibus, senibus, tam qui publica negotia administrabant, quam qui honoribus ac dignitatibus præditi erant. Atque hoc unum certamen cunctis propositum erat ut furoris adversus senem immanitate sese mutuo superarent; omnibusque pietatis pars esse censebatur, quam-plyrimis eum malis afficere, pugilemque senem adversus totam civitatem decertantem superare. Raptabatur per plateas, protrudebatur per cloacas: crinibus, et quavis alia corporis parte, admista nempe tormento contumelia, ab iis trahabatur, qui in Mithræ sacris hujusmodi suppliciiis juste cruciantur. A pueris ad pueros pendulus remittebatur, qui stîlis generosum illud corpus excipiebant, atque hanc tragœdiam instar ludi habebant. Tormentis etiam tibis illius ad ipsa usque ossa comprimebantur: lineis filis aures amputabantur, et quidem tenuissimis et firmissimis. Ipse interim 124 sporta in altum sublatus, melle et garo undique perfusus, apibus et vespis meridiano tempore pungebatur, ardentissimo sole lucente, atque huic quidem carnes colliquante, illis autem beatarum illarum carniū, non enim dixerim miserarum, morsum acriorem efficiente. Hic enimvero, ut hoc quoque litteris mandem, senex ille, idemque ad certamina juvenis (nam ne in tormentis quidem animi hilaritatem reliquerat, verum ex ipsis etiam cruciatibus delicias capiebat) celebratum illud et memorabile dixisse fertur: nimirum signum illud sibi placere, quod sublimem se perspiceret, illos contra abjectos atque humi sitos. Usque adeo superior iis erat, a quibus lenebatur, adeoque a do-

ΠΘ'. Ἦγετο γέρων ἱερεὺς, ἀθλητῆς ἐθελοντῆς διὰ μέσης τῆς πόλεως, αἰδέσιμος τὴν ἱλικίαν, τὴν πολιτείαν (83) αἰδεσιμώτερος, πᾶσι πλὴν τῶν διωκόντων καὶ τυραννούντων ἦγετο δὲ ἱλικία πάση καὶ τύχη (84), οὐ τῷ μὲν, τῷ δ' οὐ· πᾶσι δὲ ὁμοίως, ἀνδράσι, γυναῖκι, νέοις, πρεσβύταις, ὅσοι τε τὰ πολιτικὰ διώκων, καὶ ὅσοι τῶν ἐπ' ἀξίας (85). Ἀγῶν δὲ ἦν ἅπασιν εἰς ἀλλήλους ὑπερβαλέσθαι (86) τῇ περὶ τὸν πρεσβύτην θρασυτητι· καὶ μέρος εὐσεβείας ἅπασιν ἐνομιζέτο, διτι (87) πλείεστα ἐκείνον δρᾶσαι (88) κακὰ, καὶ γέροντα νικῆσαι ἀθλητὴν κατὰ πάσης ἀγωνιζόμενον τῆς πόλεως εἴλετο διὰ πλατειῶν, ὡθεῖτο κατ' ὑπονόμων τῶν τριχῶν εἴλετο, οὐκ ἔστιν ὅτου μὴ μέρος τοῦ σώματος, μιγγυμένης τῇ αἰκία τῆς ὕδρευς, παρὰ τῶν ἀξίως ἐν Μίθρου (89) ταῦτα κολαζομένων· παισιν ἐκ παίδων μετέωρος ἀντεπέμπετο, γραφίσιν (90) ὑποδεχομένων τὸ γενναῖον σῶμα, καὶ παύγων ποιοῦμένων τὴν τραγωδίαν· πείσασαι τὰς κνήμας ἐθλίβετο μέγας ὁστέων αὐτῶν· λίνους τὰ ὠτα διετέμενο, καὶ τοῦτον τοῖς στερότάτοις καὶ λεπτοτάτοις· σαργάνῃ πρὸς ὕψος αἰρόμενος, μέλιτι καὶ γάρῳ (91) διάδροχος (92, σφηξὶ καὶ μελισσαῖς ἐξαινέτο (93) μεσοῦσης ἡμέρας, ἡλίου τὸ φλογώδες ἐλλάμποντος· καὶ τοῦ μὲν (94) τὰς σάρκας ἐκτρίχοντος, τοῖς δὲ θερμότεραν ποιοῦντος τὴν βρωσίν τῶν μακαρίων ἐκείνων σαρκῶν, οὐ γὰρ ἀθλίων ἂν εἴποιμι. Ἐναυθα δὲ λέγεται, ὡς ἂν καὶ τοῦτο ἀξιωθεῖν γραφῆς, ὁ πρεσβύτης ἐκεῖνος καὶ νέος πρὸς τοὺς ἀγῶνας, (μηδὲ γὰρ ἐν τοῖς δεινοῖς τὸ φαίδρον ἀπολιπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐντρυφᾶν ταῖς βράνοις (95)), τὸ μνημονεύμενον ἐκεῖνο καὶ ἀδόμνον ἐπειπεῖν ὡς ἐπαινοῦν (96) τὸ σύμβολον, ἑαυτὸν μὲν ὑψηλὸν ὄρων, ἐκείνους δὲ ταπεινοὺς καὶ κάτω κειμένους· τοσοῦτον περιῆν τῶν κρατούντων, καὶ οὕτως ἦν πόρρω τῶν λυπηρῶν (97), ὡς ἄλλω παρῶν κινδυνεύοντι, καὶ ποιητῶν ἀλλ' οὐ συμφορᾶν τὸ πᾶντα ποιοῦμενος.

(83) Πολιτείας. Pass., Colb. 3, πολιάν.

(84) Πάση καὶ τύχη. Codices nonnulli τύχη πάση. Alii omittunt πάση, et ad oram ascribunt scholiū istud: ἀντὶ τοῦ, πλουσίῳ καὶ πένητι, καὶ ἀρχοντι καὶ ἀρχομένῳ, καὶ δούλῳ καὶ ἐλευθέρῳ, « pro, divite et inopē, principe et subdito, servo et libero. » Mox, οὐ τῷ μὲν, τῷ δ' οὐ. « Ducebatur porro. . . non ab illo quidem, ab illo vero minime, sed omnibus æque, » etc.

(85) Ἀξίας. Reg. hu, duo Colb. ἀξίας.

(86) Ὑπερβαλέσθαι. Sic quinque Regg., Or. 1, Pass. Editi vero et mss. non pauci ὑπερβάλλεσθαι.

(87) Ὅτι. Pass., Coisl. 2, aliique nonnulli ὅστις.

(88) Δράσαι. lidem codices δράσαι... ν:χῆσαι ἀθλητῆν ν:κην ἀσπίστην « turpissimo victoriæ genere superaret. » Sic etiam legunt Sav. et Comb.

(89) Μίθρου. Per « Mithram, » solem quidam intelligunt, in ejus honorem festa celebrabantur; et qui ipsius sacris initiandi erant, per duodecim tormentorum genera ducebantur, hoc est per famem, per ustionem, per flagra, etc.

(90) Γραφίσιν. « Stilis, » quibus scribebant in pugillaribus; nec bene Billius, ex hujus temporis u-u, « cultris pennariis. » Neque enim Gregorii tempore pennarum usus erat ad scribendum.

(91) Γάρῳ. « Garo, » Bill. « jusculo; » sic « ga-

rum » reperimus a Valerio interpretatum in Theodoro: et ipse Billius in Elia verterat. Est autem « γάρῳ » liquamem muscis ac vespis aptissimum.

(92) Διάδροχος. Coisl. 1, διαβροχόμενος.

(93) Ἐξαινέτο. Theod. ἐστῶμενος, quasi « discerpebatur, erodebatur, punctim lacerabatur. »

(94) Τοῦ μέρ, etc. Tres Regg., totidem Colb. et Or. 1, ad oram, καὶ τῷ μέρ. Billius etiam τῷ, sed subjecto τοῦ. « Ego malim, » ait Heinsius, « τοῖς μέρ priori loco, et posteriori τῷ δέ, id est, μέλιτι καὶ γάρῳ, vel τῷ μέρ, id est, φλογώδει, τοῖς δέ, id est, μέλιτι καὶ γάρῳ, » sive potius, ut nobis videtur, σφηξὶ καὶ μελισσαῖς. Elias autem videtur legisse, τοῦ, ut ex versione patet. Quo nimirum viri sancti carnes colliquefierent, et animalia ad eas edendas exciterentur.

(95) Ταῖς βασάνοις. Pass. ἐν ταῖς βασάνοις.

(96) Ὡς ἐπαυροῖς. In hunc locum Heinsius: « Primum lego, inquit, ὡς ἐπάνω ἦν τὸ σύμβολον, et sub jicco verba Christi: « Ὅστις ὑψώσει ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· καὶ ὅστις ταπεινώσει ἑαυτὸν, ὑψοθήσεται. Quicumque se exaltaverit, humiliabitur; et quicumque se humiliaverit, exaltabitur. » (Matth. xxii. 12.)

(97) Τῶν λυπηρῶν. Ita melioris notæ codices. Deest τῶν in editis.

loribus et molestiis remotus, non aliter ac si alienis periculis interesset, suppliciumque suum pom-
ram, non calamitatem, esse duceret.

Λ'. Καίτοι ταῦτα τίς οὐκ ἂν ᾔδεσθη τῶν καὶ με- A
τρίως ἐπιεικῶν τε καὶ φιλανθρωπῶν; Ἄλλ' οὐκ
ἐκείνους γε εἶπεν ὁ καιρὸς, οὐδὲ ἡ τοῦ βασιλέως
ὀρμη, τὸ ἀπάνθρωπον ἀπαιτοῦσα καὶ δῆμους, καὶ
πόλεις, καὶ ἄρχοντας, εἰ καὶ μὴ τοῖς πολλοῖς ἐδόκει
τῶν ἀγνοούντων τὸ βάθος τῆς ἐκείνου κακοηθείας.
Τοιαῦτα ἤμῃν τὰ τοῦ στεβροῦ γέροντος. Καὶ ταῦτα
ὑπὲρ τίνος; ἵνα χρυσοῦν (98) ἕνα μὴ πρόηται τοῖς
βασανισταῖς· ᾧ καὶ δῆλον, ὡς ὑπὲρ εὐσεβείας διεκαρ-
τέρει (99). Ἔως μὲν γὰρ, βαρυντάτην ποιησάμενοι
τοῦ ναοῦ τὴν ἀποτίμησιν, τὸ πᾶν ἤτουν χρυσίον, ἢ
αὐτὸν γε ἀναδείμασθαι τὸν νεῶν (1) ἐκέλευον, ἐδόκει
τὸ ἀδύνατον τοῦ ἐπιτάγματος μᾶλλον ἢ τὸ εὐσεβὲς τῆς
ψυχῆς ποιεῖν ἐκείνῳ τὴν ἔνστασιν· ἐπεὶ δὲ νικῶν
αὐτοῦς κατὰ μικρὸν (2) τῇ καρτερίᾳ, καὶ ὑφαιρῶν
ἀεὶ τι τῆς ἀποτιμῆσεως, τελευταῖον εἰς τοῦτο κατ- B
έστησεν, ὡς κομιδῇ μικρὸν εἶναι τὸ αἰτούμενον, καὶ
ὅσον ῥῆστον καταβαλεῖν· καὶ ἴσος ἀγὼν ἦν τοῖς μὲν
κῆται τῷ καὶ ὀτιοῦν (3) λαβεῖν, τῷ δὲ μὴ κρατη-
θῆναι τῷ μηδὲ ὅλως καταβαλεῖν, καίτοι πολλῶν ὄν-
των τῶν καὶ πλεῖον συνεισφέρειν προθυμουμένων οὐ
μόνον διὰ τὴν εὐσέβειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τοῦ ἀνδρὸς
ἀνάλωτον καὶ ἀήτητον· τῆνικαῦτα ἐδείχθη σαφῶς (4)
οὐ περὶ χρημάτων, ἀλλὰ περὶ τοῦ εὐσεβοῦς τὸν ἀγῶνα
τιθέμενος.

expugnabili ejus fortitudine commoti, ampliorem etiam summam erogare pararent; tum vero liquide certamen iniisse.

ΔΑ'. Ἄρ' οὖν ἐπιεικείας ταῦτα καὶ ἡμερότητος, ἢ
τὸ ὑνάντιον θράσους καὶ ἀπάνθρωπιᾶς ἐστὶ γνωρι- C
σματα, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ τὸν φιλόσοφον βασιλέα
θαυμάζοντες. Ἐγὼ μὲν οὐδένα τῶν πάντων ἀπορεῖν
οἶμαι τῆς (5) δικαίας καὶ ἀληθοῦς ἀποκρίσεως (6).
Καὶ οὐπω προστέθεικα, ὅτι τῶν σεσωκότων (7) τὸν
ἐξάγιστον, ἦν ἵκα τὸ γένος αὐτῷ πᾶν ἐκινδύνευε, καὶ
διὰ κλοπῆς ὑπεξαγαγόντων, εἰς οὗτος ἦν· ὑπὲρ οὗ
τέχα μόνου δικαίως ταῦτα ἔπασχε, καὶ πλείω προσ-
παθεῖν ἄξιός ἦν, ὅτι κακὸν τοσοῦτο τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ
ὥζων ἐλάμβανε. Φασὶ τοι διὰ ταῦτα καὶ τὸν τῆνι-
καῦτα ὑπαρχον (8) (γενέσθαι γὰρ ἄνδρα Ἕλληνα
μὲν τὴν θρησκείαν, τὸν τρόπον δὲ ὑπὲρ Ἕλληνα, καὶ
κατὰ τοὺς ἀρίστους τῶν πάλαι καὶ νῦν ἐπαινουμένων),
ἐκεῖνο πρὸς τὸν βασιλέα μετὰ παρήσιας εἰπεῖν, οὐ
φέροντα τὸ πολυειδὲς τῆς τοῦ ἀνδρὸς αἰκίας καὶ καρ-
τερίας· Οὐκ αἰσχυνόμεθα, βασιλεῦ, παρὰ τοσοῦτον
ἠττώμενοι (9) πάντων Χριστιανῶν, ὡς μηδὲ (10)

(98) Ἴνα χρυσοῦν. Plures codices, et Herv. ἵνα D
μη χρυσοῦν.
(99) Διεκαρτέρει. Alii, ἐκαρτέρει.
(1) Νεῶν. Regg. bm, 1, et Bill. ναόν.
(2) Κατὰ μικρὸν. Reg. lu, Colb. a, 2, et Pass.
κατὰ μέρος.
(3) Τῷ καὶ ὀτιοῦν. Sav. τῷ ὀτιοῦν.
(4) Ἐδείχθη σαφῶς. Sav. γρ. διεδείχθη.
(5) Οἶμαι τῆς. Subaudiitur περί, vel, ἕνεκα τῆς,
σοὶ observatur ad oram Reg. cod. u.
(6) Ἀποκρίσεως. Sav. addit in marg. μηδὲν με-
εἶναι φιλανθρωπίας, « omnis expertem humanitatis
esse. » Quod agnoscunt nonnulli codices, Pass.,
Coisl. 2, etc.
(7) Ὅτι τῶν σεσωκότων, etc. Auctor anim

XC. Et quidem quem tandem hæc reverentia non novissent, etiam exigua lenitate atque humanitate præditorum? Sed hoc illis per tempus, et imperatoris cupiditatem, tum a populis, tum ab urbibus et præfectis crudelitatem exposcentis, etiamsi plerisque improbitatis ipsius arcanum ignorantibus secus videretur, minime licuit. Hæc firmus senex et constans pertulit. Si causam quæris, ut ne nummum unum aureum tortoribus projiceret. Ex quo perspicue intelligi potest, cum pietatis causa cruciatus tolerasse. Nam quandiu Arethusii gravissima templi æstimatione facta, totam auri summam posebant, aut ipsum certe templum fisci jubebant, videri poterat ille idcirco potius obsistere, quod jussa exsequi non posset, quam quod pietatis studio duceretur. Posteaquam autem tolerantia sua eos paulatim vincens, atque ex æstimatione aliquid semper detrahens, eo tandem rem adduxit, ut perquam exiguum id esset, quod ab eo postulabatur, ac persolvere facillime posset; parique certamine inter se contenderent, illi, ut vincerent, hic, ne vinceretur; hoc est, illi, ut vel tantillum pecuniæ acciperent, hic ne quid omnino numeraret, quamvis alioqui multi essent, qui, partim pietate adducti, 125 partim invicta et in-

XCi. An vero hæc lenitatis et mansuetudinis, aut contra furoris et crudelitatis argumenta sint, nobis velim exponant, qui philosophum imperatorem admirantur. Ego quidem certe neminem fore existimo, cui justa et vera responsio defutura sit. Necdum illud adjeci, huic ex iis unum fuisse, qui sceleratum illum et execrandum, tum, cum genus ipsius totum periclitaretur, servarant, furtimque subduxerant: quo etiam solo nemine merito fortasse hæc perpetiebatur, ac plura perpeti merebatur, quod tantum malum universo terrarum orbī imprudens servarat. Ob id enimvero, qui tum præfecti munereungebatur (quanquam enim religione gentilis, moribus tamen gentili sublimior erat, ac præclarissimis quibusque et laudatissimis, tam veteris quam nostræ memoriæ viris comparandus), multiplicem hominis hujusce cruciatum ac tolerantiam non ferens, illud ad imperatorem versionum quæ ad oram Heinsiani codicis leguntur, hic se Anglum prodit, et reformatæ, ut aiunt, religioni nomen dedisse; qui Marco Julianum servanti, Cramnerum suum Mariam reginam servantem, his verbis comparat: « Sic Cramnerus noster Mariam, reginam postea Angliæ, magno et suo et aliorum malo, ab imminente capitis periculo servavit. »
(8) Ἵπαρχον. Bill. « Hyparchum » vertit, Combesio non placet. In Sozom. redditur, « Præfectus prætorii. »
(9) Ἡττώμενοι. Pass. ἠττημένοι.
(10) Ὅς μηδέ. Sic quatuor Regg. et Sav.; Par. ὥστε μηδέ.

fidenter ac libere dixisse memoratur : *Non nos pudet, imperator, usque adeo Christianis omnibus inferioribus esse, ut ne senem quidem unum superare poterimus, per omnia tormentorum genera grassatum? Et quem vincere haud magnum et honorificum, an non extremæ calamitatis est ab eo victos discessisse? Ita iisdem rebus, ut apparet, hinc præfecti crudescunt, hinc imperatores gloriabantur. His porro quidnam miserius, non tam iis qui patiebantur, quam qui faciebant, contingere potuit? Atque Arethusiorum quidem facinus ad hunc modum se habuit, ut jam parva sit Echeta et Phalaridis crudelitas, si cum illorum sævitia et immanitate conferatur, vel ejus potius quo auctore et impulsore hæc committebantur : siquidem seminis sunt germina, et venti naufragia.*

XII. Alia autem qualia, quæso, quæque **126** B gravia! Quis mihi Herodoti ac Thucydidis otium linguamque suppedabit, ut istius improbitatem futuro quoque tempore tradam, atque hujus temporis historiam quasi in columna insculptam posteris relinquam? Tacebo Orontem, et nocturnas cædes quas hic sociæ imperatoris opera occultabat cadaverum acervis compressus, atque obscure necem asserens. Hoc enim loco poetæ verba usurpare aptius fuerit. Prætermittam etiam concavas et semotissimas aulæ partes, quæque etiam in lacubus, et puteis et fossis, malis thesauris mysteriisque scatebant; non modò dissectorum puerorum et virginum, ad animarum evocationem et divinationem, sacrificiaque minime legitima, sed eorum etiam qui pietatis causa in peri-

A γέροντος ἐνδὸς κρατεῖν δυνηθῆναι πάσας διεξελθόντος βασιάνους; Καὶ οὐ κρατῆσαι μὴ μέγα, τοῦ πῶς οὐ τῆς ἐσχάτης συμφορᾶς ἀπελευθῆναι (11) ἠττημένους; Καὶ, ὡς εἴκοι, τοῖς αὐτοῖς ὑπαρχοῖ μὲν ἠσχύνοντο, βασιλεῖς δὲ ἐκαλλωπίζοντο. Τοῦτων τί ἂν γένοιτο τοῖς δρωσι μᾶλλον ἀθλιώτερον ἢ τοῖς πάσχουσι; Τὰ μὲν δὴ τῶν Ἀρεθουσίων τοιαῦτα καὶ οὕτως ἔχοντα, ὡς μικρὰν (12) εἶναι τὴν Ἐχέτου καὶ Φαλάριδος (15) ἀπανθρωπιαν πρὸς τὴν ἐκείνων ὀμότητητα, μᾶλλον δὲ τοῦ ταῦτα πείθοντος καὶ κατασκευάζοντος· εἴπερ τοῦ σπέρματος τὰ βλαστήματα, καὶ τοῦ πνεύματος τὰ ναυάγια (14).

B 126. Τάλλα δὲ (15) οἷα καὶ ὅσα; Τίς ἂν μοι δεῖν τὴν Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου σχολὴν τε καὶ γλῶτταν, ἵνα καὶ τῷ μέλλοντι χρόνῳ παραδῶ τὴν τοῦ ἀνδρὸς πονηρίαν, καὶ στηλιτευθῆ τοῖς μετέπειτα τὰ τοῦ καιροῦ διηγήματα; Σιωπήσομαι τὸν Ὀρόντην (16) καὶ τοὺς νυκτερινούς νεκρούς (17), οὓς τῷ βασιλεῖ συνεκρυπταν οὗτος στενόμενος (18) νεκύεσσι, καὶ κτείνων ἀδῆλως (19)· ἐνταῦθα γὰρ τὰ τοῦ ἔπους (20) εἰπεῖν οἰκειότερον. Παραδραμοῦμαι καὶ τῶν βασιλείων τὰ κόλλα καὶ ἀπώτατα, ὅσα τε ἐν λάκκοις (21) καὶ φρέσσι, καὶ διώρυξι κακῶν γέμοντα θησαυρῶν τε καὶ μυστηρίων οὐ μόνον τῶν ἀνατεμνομένων παιδῶν τε καὶ παρθένων ἐπὶ ψυχαγωγίᾳ καὶ μαντείᾳ, καὶ θυσίαις οὐ νενομισμέναις, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας κινδυνεύοντων. Συγγραψομεν (22), εἰ δοκεῖ, ταῦτα, οἷς κάκεινος ἠσχύνετο,

(14) Ἀπελευθῆναι. Ita editi et mss. Male omissum C in Par. ed.

(12) Μικρὰν. Nonnulli, μικρὸν.

(13) Ἐχέτου καὶ Φαλάριδος. Echeta et Phalaris ambo tyranni, ille Epirotiarum, hic Agrigentinarum, crudelitatis nomine celebres. De Echeta autem apud Hom. *Odys.* σ, vers. 82 legitur;

Ἄϊ κέν σ' οὗτος νικήσῃ, κρείσσων τε γένηται, Πέμψω σ' ἠπειρόνδε, βαλὼν ἐν νηὶ μελαίνῃ· εἰς Ἐχέτον βασιλῆα, βροτῶν δηλήμονα πάντων, Ὅς κ' ἀπὸ δίνα τάμησι, καὶ οὐατα νηλεῖ χαλκῷ, etc.

Si te hic vicerit, superiorque fuerit,

Mittam te in Epirum, conjectum in navem nigram, Ad Echeta regem, omnium hominum nequissimum, Qui naurem et aures sævo ære abscondet, etc.

De Phalaride vero apud Ovid. in *Ibin.* vers. 439.

Ære Perillæo veros imitere juvencos,

Ad formam tauri conveniente sono; Utique serox Phalaris, lingua prius ense resecta, More bovis, Paphio clausus in ære gemas.

(14) Τὰ ναυάγια. Sic melioris notæ codices. In Par. ed. τὸ ναυάγιον.

(15) Τάλλα δέ. Tres Regg. et Or. 4, τὰ δ' ἄλλα.

(16) Ὀρόντην. Alii, Ὀρένταν, alii, Ὀρέντα. Est autem Orontes Antiochiæ fluvius.

(17) Νυκτερινούς νεκρούς. Billius, « nocturnos mortuos. » Nonnulli codices habent, νυκτερινούς τοὺς κατ' ἐκείνου νεκρούς. « Nocturna ex ipso profecta cadavera, » vel « per ipsum devoluta. »

(18) Στενόμενος. Quatuor Reg. et Or. 4. στενοῦμενος.

(19) Ἀδῆλως. Duo Regg. ἀριδῆλως, « perspicue, » quod a Gregorii scopo est alienum. In *Iliad.* φ, ut videre est in sequenti nota, legitur, ἀδῆλως, quod Suidas exponit, ἀφανιστικῶς, « evanide, obscure, » etc. Ita etiam, ἀδῆλον πῦρ, « ignis edax, »

quod res quas absumit, ex oculis et conspectu tollat.

(20) Τὰ τοῦ ἔπους, etc. Hic alludit Gregorius ad hunc Hom. locum, *Iliad.* φ, vers. 214, in quo Scamander Phrygiæ fluvius, Achilli iratus, ob fluentia ingentibus Trojanorum cadaverum acervis abrupta, eum his verbis increpat :

ὦ Ἀχιλεῦ.

Εἴ τοι Τρῶας ἔδωκε Κρόνου παῖς πάντας ὀλέσαι, Ἐξ ἐμέθεν γ' ἐλάσας, πεδίον κάτω βέρμερα βέβηαι. Πλήθει γὰρ δὴ μοι νεκῶν ἐρατεινὰ βέβηαι· Οὐδέ τί πη δύναμαι προχέειν ῥέον εἰς ἄλα δῖαν, Στενόμενος νεκύεσσι· σὺ δὲ κτείνεις ἀδῆλως· Ἄλλ' ἄγε δὴ καὶ ἕασον· ἄγη μ' ἔχει, etc.

O Achilles.

Si tibi concessit Saturni filius Trojanos omnes per-

Ex me saltem cura exegeris, per campum ardua per-

Referta enim jam sunt mihi cadaveribus amæna

Neque prorsus aliquo possum effundere undas in

Angustatus cadaveribus; tu autem penitus interficis

Quin agedum et desiste, stupor me occupat, etc.

Nemo est qui hic ingeniose obvolutam Orontis cum Scamandro similitudinem a Gregorio exhibitam non videat.

(21) Λάκκοις. Duo Regg. totidemque Coisl. τόχοις. Pass. τύχοις. Quæ hic attingit Gregorius, fuscus narratur a Theod., *Hist.*, l. iii, c. 22.

(22) Συγγραψομεν. Combef. συγγραφήσομεν

τοῦτ' ὅ γε ποιῶν μέτριον δῆλον (23) δὲ τῷ χροῦπτειν ἐπιχειρεῖν, ὡς οὐκ εὐπρεπὲς ὄν τὸ ἄγος δημοσιεύεσθαι· τὰ μὲν γὰρ Καισαρέων (24) τῶν ἡμετέρων, τούτων δὲ τῶν μεγαλοφυῶν καὶ θερμῶν εἰς εὐσέθειαν, οὕτως ἐπ' αὐτοῦ περιεληλαμένων καὶ ὕβρισμένων, ἴσως οὐδὲν (25) ὀνειδίζειν ἄξιον· ἐδόκει γὰρ ὑπὲρ τῆς τύχης ἐνδίκως ἀγανακτῶν ἐν καιρῷ τῆς εὐτυχίας (26) ἀτυχησάσης, ἐπὶ ταύτην προεληλυθέναι τὴν ἀντίδοσιν· ἐπειδὴ δεῖ τι καὶ συγχωρεῖν καὶ ἀδικίᾳ κατακρατούση.

tiori tempore infortunio affectam, justa indignatione commotus, ad hanc ultionem progressus esse videbatur : quandoquidem injustitiæ dominanti nonnihil concedendum est.

14Γ. Ἄλλὰ τίς οὐκ οἶδεν, ὡς, δήμου τινὸς ἐπιμα- νέντος Χριστιανοῖς, καὶ πολλῶν μὲν ἐργασαμένων φόνου, πλείω δὲ ἀπειλούντων, ἐπειδὴ μέσσην βαδίζων τὸ οὗ ἔθνους ἄρχων τοῦ καιροῦ καὶ τῶν νόμων (τῷ μὲν γὰρ δουλεῖν ἕστο δεῖν, τοὺς δὲ μετρίως ἡσχύνετο), καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς μὲν ἀπαγαγῶν (27) Χριστιανῶν, ὀλίγοις δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐπιτιμήσας, εἴτ' ἀναχθεὶς (28) τῷ βασιλεῖ, κατηγορίας γενομένης, ἄτιμος καὶ ἀνάρπαστος (29) περὶ τούτων ἐκρίνετο· καὶ τοὺς νόμους προῦβάλλετο, καθ' οὓς ἐπιστεύθη δικάζειν, μικροῦ μὲν ἀπήχθη τὴν ἐπὶ θανάτῳ τέλος δὲ, φιλανθρωπίας τυχῶν, ἔξοριαν κατακρίνεται; Καὶ ἡ ἀπόφασις ὡς θαυμασία τε καὶ φιλάνθρωπος! Τί γὰρ μέγα, φησὶν ὁ δίκαιος δικαστῆς, καὶ μὴ διώκων Χριστιανοὺς, εἰ Γαλιλαίους δέκα μιὰ χεῖρ Ἑλληνικῆ κατεργάσατο; Ταῦτα οὐκ ὠμότης περιφανής; ταῦτα οὐ πρόγραμμα διωγμοῦ, καὶ πολὺ γε τῶν δημοσίων προτιθεμένων ἐναργέστερον καὶ (30) φοβερώτερον; Τί γὰρ διαφέρει τοῦ κίνδυνον προγράφαι Χριστιανοῖς τὸ τοῖς διώκταις Χριστιανῶν ἡδόμενον φαίνεσθαι, καὶ μέγα ἔγκλημα ποιῆσθαι τὸ μετριάζειν; τὸ γὰρ βούλεσθαι βασιλέως ἀγραφὸς ἐστὶ νόμος, τῷ κράτει συνηγορούμενος, καὶ πολὺ γε τῶν γραπτῶν ἰσχυρότερος, τῶν οὐ δυναστεία βοηθουμένων.

uti? Velle etenim imperatoris, lex est non scripta, imperii et potentiae patrocinio septa, et quidem scriptis legibus, quæ potentia non fulciuntur, longe firmior atque valentior.

14Δ. Οὐ, φασὶν εἰ τὰ ἐκεῖνου σέβοντες, καὶ τὸν νέον ἤμιν θεὸν ἀναπλάττοντες, τὸν ἡδὺν καὶ φιλάνθρωπον· ἀλλ' ὅτι μὴ δημοσίᾳ, διωκέσθωσαν Χριστιανοί, προῦθηκε, καὶ πάντα πασχέτωσαν, ὅσα δοκεῖ τοῖς διώκουσιν, ἀφιέντες αὐτὸν τῆς τοῦ διώκειν αἰτίας. Τῆν ὕδραν (31) δὲ οὐδεὶς πώποτε εἶπεν ἡμερον, ὅτι ἐννεὰ κεφαλὰς ἀντὶ μιᾶς προῦβάλλετο, εἰ τι τῷ μύθῳ

(23) *Δῆλον*. Pass. δῆλῶν.
 (24) *Καισαρέων*, etc. « In urbe Cæsariensi, » inquit Elias, « erat templum quoddam, et statua Fortunæ, quam majorem in modum colebant gentiles, atque imprimis Julianus, omnium mortalium superstitionisissimus. Hoc autem templum simul cum statua, Cæsariensis quispiam, acriori pietate præditus, incendit atque in cinerem rededit. Iratus Cæsariensibus Julianus, eos contumeliis affectos diuturnis mulctavit exsiliis, ipsamque urbem, Cappadociæ metropolim, e civitalium catalogo expunxit. »
 (25) *Οὐδέν*. Tres Regg., unus Colb. et Or. 4, οὐδέ. Pass. omitit.
 (26) *Ἐν καιρῷ τῆς εὐτυχίας*. Billius, « melioris fortunæ tempore. »
 (27) *Ἀπαγαγῶν*. Billius, « abductis; » Elias,

culum vocabantur. Condonemus ista, si placet, utpote quorum ipsum etiam pudebat, in hoc certe moderatum. Id enim hinc liquido constat, quod hoc seculus, ut inhonestum ac turpe, omninoque indignum quod evulgaretur, premere atque occultare satagebat. Nam quæ in Cæsarienses nostros admisit, hos, inquam, animi magnitudine præditos, ac pietatis studio ferventes, ita ab eo exagitatos, ac per contumeliam vexatos, fortasse ne objicere quidem æquum fuerit. Etenim ob Fortunam, fortunatiori tempore infortunio affectam, justa indignatione commotus, ad hanc ultionem progressus esse videbatur : quandoquidem injustitiæ dominanti nonnihil concedendum est.

XCVI. At vero quis est nescius, cum promiscua plebs furenter in Christianos impetum fecisset, atque ingenti cæde perpetrata, plura etiam comminaretur, gentis præfectum, quoniam media via inter tempus et leges incedens (ut enim tempori serviendum putabat, ita etiam leges quoque mediocriter verebatur), multis Christianorum in judicium raptis, in nonnullos etiam gentilium animadvertisset, orta postea accusatione, ad imperatorem ductum esse, ac summa cum ignominia judicium subisse : cumque se legibus, ex quarum præscripto sibi judicandi provincia commissa fuerat, tueretur, nihil propius factum esse quam ut ad mortem raperetur : ad extremum autem imperatoris clementia exsilio duntaxat mulctatum esse? Porro quam præclara et humana sententia! *Quid enim grave, inquit justus iudex, minimeque Christianos persequens, si manus una gentilis decem Galilæos interfecit?* Hæc vero annon perspicua crudelitas? annon persecutionis edictum, et quidem iis quæ publice proponuntur, multo expressius et formidabilius? Quid enim interest, periculum Christianis edicas atque promulges, an te Christianorum persecutoribus delectari præ te feras, magnique criminis loco ducas, moderatione quadam erga eos firmior atque valentior.

XCVI. Non ita est, inquit, qui res illius venerantur, novumque deum illum nobis effingunt, suavem, inquam, illum et benignum : verum quia nequam aperte promulgavit, ut Christiani vexarentur, atque ea omnia paterentur, quæ persecutoribus collibitum esset, idcirco eum a persecutionis crimine vindicant. Atque hydranti nemo unquam

« procul a solo patrio pulsus. »
 (28) *Ἀναχθεὶς*. « Delatus ad imperatorem, » sive, « ad imperatoris tribunal tractus. »
 (29) *Ἀνάρπαστος*. Prætermissum a Billio; agnoscunt tamen mss. et excusi omnes. Non male hunc locum sic reddideris : « ejus rei causa, judicium abrogata ei dignitate, officio motus est. »
 (30) *Ἐναργέστερον καὶ*. Plerique codd. ἐναργέστερόν τε καὶ.
 (31) *Τὴν ὕδραν*. « Hydra, » juxta poetas, erat serpens immanis in Lerna palude, prope Argos. Huic septem capita sic uni collo inserebantur, ut cum unum excideretur, alia multa repullularent. Omnia simul eodem ictu Hercules abscidit, aut igne, ut alii tradunt, exussit.

lenem et mansuetam dixit, quoniam novem capita pro uno proferret, si quid fidei fabulæ habendum est : nec Pataricam chimæram, quod tria ac diversa, ut terrorem majorem afferret : aut illum apud inferos Cerberum, quod totidem et similia : aut Scyllam, æquoream pestem, quod sex in orbem maximeque horrenda : et tamen superiores ipsius partes suaves et humanas fuisse narrant, nec aspectu injucundas ; virgo enim erat, cognationis cujusdam necessitudine nobiscum devincta : at reliqua capita canina erant, et belluina, atque omnino pernicioosa, classes **128** totas corripientia, nec, quantum ad periculum, ab opposita Charybdi quidquam differentia. An tu etiam sagittariorum et funditorum sagittas ac lapides, non autem funditores ipsos et sagittarios accusabis? An venatorum canes, et veneficorum toxica, et cornupetarum boum, et dilaniantium ferarum cornua et unguis : qui autem iis utuntur, extra culpam ponentur, nec criminis earum rerum, quas perpetrarint, participes erunt? Magnæ profecto hæc stultitiæ fuerint, ac sophista procul dubio opus habuerint, qui vitiorum suorum patrociniū suscipiat, viribusque eloquentiæ veritatem obtegit. Sed nulla unquam ratione seipsum occultabit, ne si in omnem quidem partem se verset, ac per vafritiam suam in omnes formas immutet ; atque Orci galeam, ut dici solet, induat, aut Gygis annulo et palæ conversione sese suffuret. Imo contra, quo magis elabi atque effugere tentat, hoc magis comprehenditur et convincitur apud veritatis tribunal, ac prudentissimos quosque earum rerum iudices, utpote hæc faciens atque committens, quæ ne ipse quidem, aut iusta defendere queat. Adeo expugnatu facilis pugnât.

XCV. Nec putandum est, ea quidem, quæ faciebat, talia fuisse, tamque ab imperatoria nobilitate et magnificentia remota ; ea vero quæ facere instituebat, humaniora, et imperatore digniora. Magno profecto æstimandum esset, si non iis quæ comme-

(32) Πειστέον. Tres Regg. πιστέον. Reg. u, πιστευτέον.

(35) Τὴν Παταρικὴν Χίμαιραν. « Patara » Lyciæ urbs, cui mons quidam ignivomus imminet ; in cuius cacumine leones, in medio capræ, in radicibus autem serpentes habitant. Unde factus est locus fabulæ, « Chimæram » monstrum esse quod flammam evomat, caput leonis habens, ventrem capræ et caudam draconis, aut, ut alii, tria capita, unum leonis, alterum capræ, et tertium serpentis.

(34) Ἀρομοίους. Addit Pass. κεφαλὰς, et pro ὅστε sequente legit. ὡς.

(35) Κέρβερον. Inferorum canis est « Cerberus, » qui tria habere capita fingitur.

(36) Τὴν Σκύλλαν. « Scylla » est scopulus in mari Siculo naufragiis famosus, ad quem illi fluetus latratus canum imitantur. In hunc mutata est Scylla Phorcei filia, quæ, ut fabulantur poetæ, mulier formosa superne, in piscem vel in horrendum serpentem desinebat.

(37) Οὐδένος, etc. Septem Regg., duo Colb. οὐδὲν ἦσαν ἀγαθῶ. « nihil habebant boni : omnis boni expertia. »

(38) Τῆς ἀντιθέτου Χαρυβδέως. Par. ed. τοῖς, etc. « Charybdis » erat gurgis verticosus in freto Siculo,

πιστέον (32)· οὐδὲ τὴν Παταρικὴν Χίμαιραν (33), ὅς τρεῖς καὶ ἀνομοίους (34), ὥστε εἶναι φοβερωτέραν ἢ τὸν ἐν ἔξδου Κέρβερον (35), ὅτι τοσαύτας τε καὶ ὁμοίας ἢ τὸ θαλάττιον κακὸν τὴν Σκύλλαν (36), ὅς ἔξ ἐν κύκλῳ καὶ φευκτοτάτας· καίτοι γε τὰ ἀνω, φασὶν, αὐτῆς χρηστά καὶ φιλόφροντα, καὶ εἰς ἕψιν οὐκ ἀγῆ· κόρη γὰρ ἦν πρὸς ἡμᾶς τι συγγενὲς ἔχουσα· αἱ δὲ ἀπὸ τούτου κυνώδεις κεφαλαὶ καὶ θηριώδεις οὐδένος (37) ἦσαν ἀγαθοῦ, στόλους δλοὺς ἀρπάζουσαι καὶ μηδὲν εἰς κίνδυνον διαφέρουσαι τῆς ἀντιθέτου Χαρυβδέως (38). Ἡ καὶ τῶν τοξοτῶν σὺ καὶ τῶν σφενδονιτῶν (39) τὰ βέλη καὶ τοὺς λίθους κατατινάσσει· ἀλλ' οὐ τοὺς σφενδονῶντας καὶ τοὺς τοξεύοντας ; ἔσθ δὲ τῶν κυνηγετῶν (40) τοὺς κύνας, καὶ τῶν φαρμακείων τὰ δηλητήρια, καὶ τῶν κεραττόντων (41) βοῶν καὶ σπαρττόντων θηρίων τὰ κέρατα καὶ τοὺς δυνάχας· οἱ δὲ χρώμενοι τούτοις ἐκτὸς στήσονται (42) καὶ οὐ μετέξουσιν τῆς ὄντολμῶσιν αἰτίας ; Πολλῆς ταῦτα τῆς ἀλογίας, καὶ ἔντως σοφιστοῦ (43) δεόμενα, τοῦ ἑαυτοῦ συνηγοροῦντος κακοῖς, καὶ τῆ τοῦ λόγου δυνάμει τὸ ἀληθὲς συγκαλύπτουτος. Ἄλλ' οὐκ ἔστι ὅπως ἑαυτὸν ἀποκρύψει (44), οὐδ' ἂν πολλὰ στραφῆ καὶ παντοῖος γένηται ταῖς ἐπινοίαις, οὐδ' εἰ τῆ Ἄιδος κυνέην (45), ὃ δὴ λέγεται, περιθέμενος, ἢ τῆ δακτυλίῳ Γύγου (46), καὶ τῆ στροφῆ τῆς σφενδόνης χρησάμενος, ἑαυτὸν ἀποκλέψει (47)· τούναντιον μὲν οὖν, ὅσῳ φεύγειν ἐπιχειρεῖ καὶ διαδιδράσκειν, τοσούτω πλέον ἀλίσκεται παρὰ ἀληθείᾳ δικαζούσῃ, καὶ τοῖς συνετωτέροις τούτων κριταῖς, ὡς ταῦτα πράττων τε καὶ τολμῶν, οἷς οὐδ' ἂν αὐτὸς ὡς δικαίως πραττομένοις ἔχη συνηγορεῖν· οὕτως εὐάλωτόν ἐστιν ἡ πονηρία, καὶ πανταχόθεν ἑαυτῆ περιπέπτουσα.

res est improbitas, atque undecunque secum ipsa

λεῖ. Καὶ οὐκ ἂ μὲν ἔπραττεν ἤδη, τοιαῦτα καὶ οὕτως πόρρω βασιλικῆς εὐγενείας καὶ μεγαλοπρεπείας ; ἔδὲ διενεοῖτο πράξειν, ἡμερώτερά τε καὶ βασιλικώτερα. Πολλοὺ μὲντ' ἂν ἄξιον ἦν, εἰ μὴ πολὺ τῶν εἰρημμένων ἀπανθρωπότερα. Ὡσπερ γὰρ δράκοντος κινουμένου

Scyllæ oppositus.

(39) Σφενδονιτῶν. Quatuor Regg., duo Colb. σφενδονητῶν.

(40) Δὲ τῶν κυνηγετῶν. Quatuor Regg., Colb. 8, Or. 1, ex quibus alii δέ, alii δαὶ τῶν κυνηγῶν.

(41) Κεραττόντων. Sex Regg., or. 1, κυριτόντων. Sic etiam putat legendum Budæus, vel, κερατιζόντων. Reg. γ, κηριτόντων. Bill. et Colb. d, κεριτόντων. Pass. σκηπτόντων.

(42) Ἐκτὸς στήσονται. Colb. 3, ἐκστήσονται.

(43) Σοφιστοῦ. Libanium hic capit Gregorius.

(44) Ἀποκρύψει. Reg. hm, et Savil. ἀποκρύψει. Combef. ἀποκρύψει.

(45) Τὴν Ἄιδος κυνέην. « Orci galeam. » Hoc de iis dici solet, inquit Erasmus, Prov. 74, qui se arte quapiam quasi caliginosa galea, occultant.

(46) Τῷ δακτυλίῳ Γύγου. « Gygis annulo. » A poetis narratur Gygen Lydiæ pastorem, cum in speluncam descendisset, illicque æneum equum, in quo hominis cadaver, et annulum, cuius pala flexilis erat, invenisset, secum annulum abstulisse, cuius virtute, occultata pala, ipse quoque occultabatur.

(47) Ἀποκλέψει. Savil. ὑποκλέψει. Bill. et Montac. ἀποκρύψει, « furtim sese oculis subducat. »

φολίδες, αἱ μὲν ἤδη φρῖσσοῦσιν, αἱ δὲ επιφρῖσσοῦσιν, αἱ δὲ μέλλουσι, τὰς δὲ οὐκ ἔστι μὴ κινήθῃται, καὶ ἰτρεμοῦσαι τέως τυγχάνουσιν· εἰ βούλει δὲ, ὥσπερ κεραινοῦ, τὰ μὲν ἤδη κατέχεται (48), τὰ δὲ προμελαίνονται, μέγρις ἂν καὶ ταῦτα ἐπέλθῃ τοῦ κακοῦ δυναστεύοντος, οὕτως κάκεινῳ τὰ μὲν ἤδη παρηγομεῖτο, τὰ δὲ ὑπεγράφετο ταῖς ἐλπίσιν καὶ ταῖς καθ' ἡμῶν ἀπειλαῖς· καὶ ταῦτα οὕτως ἔκτοπα, καὶ πόρρω τῶν εἰθισμένων, ὡς τῆς ἐκείνου διανοίας εἶναι μόνῃς, ταῦτα καὶ βουλευσασθαι, καὶ εἰς ἔργον ἀγαγεῖν ἐβέλῃσαι, καίτοι πολλῶν πρὸ αὐτοῦ γεγεννημένων (49) δυσκοτῶν καὶ πολέμιων Χριστιανοῖς.

mentem hoc cadere posset, ut hæc cogitaret, et efficere

norum persecutores et hostes exstissent. **49**. Ἡ γὰρ μήτε Διοκλητιανὸς, ὁ πρῶτος (50) B ἐνυβρίσας Χριστιανοῖς, μήτε ὁ τοῦτον ἐκδεξάμενος (51) καὶ ὑπερβαλῶν Μαξιμιανὸς ἐνεθυμῆθη πάποτε, μήτε Μαξιμῖνος, ὁ μετ' ἐκείνου, καὶ ὑπὲρ ἐκείνου διώκτης (οὗ τὰ σύμβολα (52) τῆς ἐπὶ τούτῳ πληγῆς ἀεικόνες φέρουσιν ἐπιδημοσίᾳ προκειμένα, καὶ στηλιτεύουσαι τὴν λώβην τοῦ σώματος), ταῦτα ἐκεῖνος διενεῶτο μὲν, ὡς οἱ τῶν ἀπορήτων ἐκείνου κοινῶν καὶ μάρτυρες· ἐπεσχέθη (53) δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τοῖς Χριστιανῶν (54) δάκρυσιν, ἃ πολλὰ δὴ καὶ παρὰ πολλῶν ἐχέθη (55), τοῦτο μόνον ἐχόντων κατὰ τοῦ διώκτητος φάρμακον· ταῦτα δὲ ἦν πάσης μὲν παρήγῃς ἀποστρεψίσθαι Χριστιανούς, πάντων δὲ αὐτοῦ εἰργεσθαι συλλόγων, ἀγορῶν, πανηγύρεων, τῶν δικαστηρίων αὐτῶν μὴ γὰρ ἐξεῖναι κεχρησθαι τοῦτοις, ὅστις μὴ κατὰ τῶν βωμῶν C θυμιάσειεν ἔμπροσθεν χειμένων (56), καὶ μισθὸν δότῃ μέγαν οὕτω καὶ τοσοῦτου πράγματος. Ὡ νόμοι, καὶ νομοθέται, καὶ βασιλεῖς, οἱ καθάπερ οὐρανοῦ κάλλος, καὶ ἡλίου φῶς, καὶ ἀέρος χύσις, ἅπασιν πρόκεινται φιλανθρωπία κοινή τε καὶ ἄφθορος, οὕτως δὲ καὶ τῶν νόμων μετουσίαν προθέντες ἅπασιν ἐλευθέρους, ἴσῃν τε καὶ ὁμοίῃσιν! ἤς ἐκεῖνος ἀποστρεψίσθαι (57) διενεῶτο Χριστιανούς· ὡς μήτε τυραννομένοις δίκας ἐξεῖναι λαβεῖν, μήτε ζημιουμένοις εἰς χρήματα, μήτε ἄλλο τι πάσχουσι μικρὸν ἢ μεῖζον τῶν ἀπηγορευμένων (58) ἐπικουρεῖσθαι (59) τοῖς νόμοις· ἀλλ' ἐξορίστους εἶναι, καὶ ἀναιρεῖσθαι, καὶ μικροῦ τῶν ἀνα-

moravimus, multo inhumana et crudelia fuissent. Quemadmodum enim cum draco moveri incipit, squamæ ejus partim jam horrescunt, partim superhorrescunt, partim mox horrescent, partim denique non possunt non tandem moveri, etiamsi in præsens quietæ ac tranquillæ sint : aut, si mavis, quemadmodum fulmine alie partes jam occupantur, alie nigrore prius inficiuntur, quoad eas malo quoque dominante pervaserit : sic etiam ab eo alia jam inique et scelerate patrabantur, alia spe et minis, quas nobis intendebat, velut adumbrabantur, eaque ita absurda et inusitata, ut in illius duntaxat vellet, tametsi alioqui multi ante eum Christianorum persecutores et hostes exstissent.

129 XCVI. Nam quæ nunquam in animum induxerunt, nec Diocletianus, qui primus Christianos contumeliis affecit, nec Maximianus, qui ei successit, eumque superavit ; nec denique Maximinus, qui, ut tempore illis posterior, ita persecutionis atrocitate superior fuit (cujus signa plagæ ob eam rem acceptæ, imagines et statuæ ferunt publice adhuc prostantes, scædamque corporis mutilationem sempiterna infamia notantes), hæc ille quidem cogitabat, ut narrant qui arcanorum illius participes ac testes erant : verum Dei benignitate inhibitus atque repressus est, Christianorumque lacrymis, quas multas multi profuderunt, hoc unum adversus persecutorem medicamentum habentes. Christianos enim omni libertate et fiducia spoliare, eosque ab omnibus conventibus, foris, publicis cœtibus, ipsisque adeo tribunaliis arceri constituebat. Neque enim fas esse quemquam his uti, qui ad aras ante propositas thura non adolevisset, tantamque tantulæ rei mercedem hac ratione pependisset. O leges, et legislatores, et principes ; qui, quemadmodum cœli pulchritudo, et solis lumen, et aeris fusio, communi et perenni beneficentia omnibus patent, sic legum quoque usum liberis omnibus hominibus æquo proposuistis ! quem tamen ille Christianis eripere in animo habebat : ut nec per vim oppressis injurias suas judicio persequi liceret, nec ii, qui pecuniarum atque opum detrimento, aut alio quo

(48) Κατέχεται. Coisl. 2, et Pass. καίεται, « alie partes jam ardent. »

(49) Γεγεννημένων. Combef. γενομένων.

(50) Ὁ πρῶτος. Schol. πρῶτος τῶν ἐν ἐκείνῳ διωγμῶν, τοῦτ' ἔστι, τῷ ἐσχάτῳ. « Primus in illa persecutione, id est, posteriori, » seu, decima, quam movit Diocletianus ; vel, « ejus principium fuerat, » ut cum Lactantio loquitur cap. 10. *De morte persecc.* Tres namque atrocissimæ Diocletiani, Maximiani et Maximini persecutiones sine ulla intermissione Christianos amixerunt. Primus autem dicitur Diocletianus, « non quod temporis ratione, » ait Elias, « persecutorum omnium primus exstitit ; multi enim ante ipsum Christianos persecuti sunt, sed quia primus illam persecutionem excitavit, quæ sub ejus successoribus Maximiano et Maximino protracta est. »

(51) Ἐκδεξάμενος. Coisl. 2, et Pass. διαδεξάμενος.

(52) Οἷ τὰ σύμβολα. « Divina ira, » inquit Elias, « eum (Maximinum) persecuta est, virgamque suam

D in eum immisit.... ac plagæ divinitus ipsi ob libidinem et impietatem inflictæ signa et notas, tum statuæ ferunt, publiceque prostantes infamiam ei inaurunt, tum istoriarum volumin de eo tanquam triumphum agunt. »

(53) Ἐπεσχέθη. Duo Regg. ἐσχέθη.

(54) Τοῖς Χριστιανῶν. Reg. 1, τοῖς τῶν Χριστιανῶν.

(55) Ἐχέθη. Ita sex Regg., tres Collb. et Pass. Paris. ed. ἐχούθη.

(56) Θυμιάσειεν... προκειμένων. Duo Regg. et Pass., θυσιάσειεν... προκειμένων. « sacrificasset. »

(57) Ἀποστρεψίσθαι. Tres Regg. et Or. 1, ἀποστρεψίσθαι.

(58) Τῶν ἀπηγορευμένων. « Ex his quæ interdicitur sunt. »

(59) Ἐπικουρεῖσθαι. Restituimus vocem hanc, quam præferunt quatuor Regii codices, Collb. 3, Pass. etc. adeoque mutanda versio Billii, qui, sublato ἐπικουρεῖσθαι, duas in unam sententias compingens, sic reddidit : « ut nec per vim oppressis, nec illis... »

priam malo sive parvo sive magno legibus prohibito, A πνοὼν εἰργεσθαι ἃ τοῖς μὲν πάσχουσι πλεῖω φιλοτιμίας εἶχε καὶ τὴν πρὸς θεὸν παρβρῆσταν, τοῖς δρῶσι δὲ μείζω τὴν παρανομίαν καὶ ἀδοξίαν.

XCVII. Porro quam scita et acuta ratio carnificis illius et patroni, legum transgressoris et legislatoris, aut, ut aptius loquar, inimici et ultoris⁶⁶, quemadmodum noster sermo loquitur! Hoc enim lege nostra sanciri, ne injuriam acceptam ulciscamur,

130 nec litem intendamus, nec quidquam omnino possideamus, propriumque ducamus⁶⁷: verum alibi vivamus⁶⁸, ac presentia, ut vana et inania, contemnamus et pro nihilo putemus. Nec vero cuiquam licere malum pro malo referre, nec, si quis colaphum in genam unam impegerit, alteri parcere, verum eam quoque percutienti porrigere; ac præter pallium tunicam etiam exuere oportere⁶⁹. Adjiciet autem fortasse, eam quoque illud præscribere, ut pro iis a quibus injuriam accipimus, preces ad Deum adhibeamus, iisque, qui nos persequuntur, optima quæque exoptemus⁷⁰. Quidni autem hæc apprine nosset, qui divinorum oraculorum auctus et ornatus, quique martyres templis et fanis

XCVIII. Cujus hoc primum demiror, quoniam pacto, cum in his libris diligenter et accurate versatus esset, illud tamen non legerit, aut consulto præterierit: *Malus male perdetur*⁷¹? hoc est, quisquis divinum Numen ejurarit, quodque gravius est, eos, qui in ipsius confessione perstant, exagitet, atque in hujusmodi calamitates conjiciat, in quas ipse incidere merebatur. Enimvero, si, quemadmodum nobis hoc præscribit, ut tales simus, atque in constitutis legibus maneamus, sic illud etiam demonstrare potest, sibi, ut sceleratissimus sit, indictum et imperatum esse, aut diis suis id honestum et præclarum videri: et cum habitus in virtutem et vitium divisi sint, nobis quidem meliorem partem assignatam et attributam, deteriorem autem ipsis projectam fuisse: hoc dicat, et ita, testibus etiam nostris hostibus, iisque qui res nostras insectantur, causam obtinebimus. Sin autem ipsi quoque probitatis aliquid et lenitatis, si non rebus ipsis, verbo saltem, sibi viudicant; nec, tametsi aliqui per-

⁶⁶ Psal. viii, 5. ⁶⁷ Act. iv, 32. ⁶⁸ Philip. iii, 20.

qui malo legibus interdicto affecti fuissent, injurias suo judicio persequi liceret.

(60) *Προστάτου*. Ita septem Regg., Or. 1, etc. Hæc siquidem lectio melior videtur quam si legatur, ut in ed. ἀποστάτου. Quin etiam hanc lectionem ipsa postulat antithesis.

(61) *Ἐχδιχητοῦ*. Regg. a, bm, et Or. 1, ad marg. ἐχδιχητοῦ καὶ, etc.

(62) *Μήτε κεκτησθαι τὴν ἀρχήν*. «Nec quidquam possideamus jure domini. » Omne scilicet domini jus, et judicarij muneris genus Christianis interdictum fuisse volebat Julianus; quod quidem probant hæc num. sequentis verba: Τίνας ἀρχῶν ἀπηλάσσαν, καὶ τῶν τιμῶν, etc.

(63) *Ἰδιόν τι*. Deest τὶ in quatuor Regg., duobus

ιζ'. Καὶ ὁ λόγος ὡς πανσοφός τοῦ φονευτοῦ καὶ προστάτου (60), καὶ παρανόμου καὶ νομοθέτου, ἢ, ἐν οἰκαιότερον εἶπω, τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐχδιχητοῦ (61), κατὰ τὸν ἡμετέρον λόγον· εἶναι γὰρ τοῦ ἡμετέρου νόμου μήτε ἀμύνεσθαι, μήτε δικάζεσθαι, μήτε κεκτησθαι τὴν ἀρχήν (62), μήτε νομίζειν ἰδιόν τι (63)· ἀλλὰ ζῆν ἐτέρωθι, καὶ τῶν παρόντων καταφρονεῖν ὡς οὐκ ὄντων κακοῦ δὲ μὴ ἀντιδιδόναι, μηδὲ ἐξείναι (64), κακόν· μηδὲ (65) τὴν παρειάν παιομένους φεῖδεσθαι τῆς ἐτέρας, ἀλλὰ καὶ ταύτην (66) ἐμπαρέχειν τῷ παλοντι, καὶ τὸν χιτῶνα τῷ ἱματίῳ προσαποδύεσθαι. Προσθήσει δὲ ἰσως, ὅτι καὶ ὑπερέυχεσθαι τῶν ἀδικούντων, καὶ τὰ κάλλιστα βούλεσθαι τοῖς διώκουσι. Τί δὲ (67) οὐκ ἐμελλε ταῦτα γινώσκειν ἀκριδῶς ὁ τῶν θείων υπαναγνώστης ποτὲ τιγίων, καὶ τῆς τοῦ μεγάλου βῆματος ἡξιωμένος τιμῆς, καὶ τοὺς μάρτυρας τιμῶν σηκοῖς τε καὶ τεμένεσιν;

lector quendam fuerat, magnique sacrarij honore honorabat?

ιη'. Οὗ τοῦτο πρῶτον θαυμάζω, πῶς τοῦτοις μὲν ἀκριδῶς καθωμίλησεν, ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἀνέγνω, ἢ κόν παρέδραμεν· ὅτι *Κακός κακῶς ἀπολείται*; πᾶς δὲ τὸ θεῖον ἐξαρηγιάμενος, καὶ ὁ τοῦτο μείζον ἐστι, τοὺς ἐμμένοντας τῇ ὁμολογίᾳ περιωθῶν, καὶ τοιοῦτοις κακοῖς περιβάλλον, οἷς αὐτοὺς περιπεσεῖν ἦν ἄξιον. Εἰ μὲν οὖν ὡσπερ ἡμᾶς τοιοῦτους εἶναι νομοθετεῖ, καὶ τοῖς ὠρισμένοις ἐμμένειν, οὕτω δύναται δεῖξαι, καὶ αὐτῷ (68) τὸ κακιστόν εἶναι προστεταγμένον, ἢ τοῖς αὐτοῦ θεοῖς ἐν καλῷ τοῦτο τυγχάνον· καὶ εἰς δύο ταῦτα διηρημένων τῶν ἐξῆων, ἀρετὴν τε, φημί, καὶ κακίαν, ἡμῖν μὲν ἀποκεκρισθαι τὴν κρείστω μοῖραν, αὐτοῖς δὲ ἀπεβρῆσθαι τὴν χείρονα· λαγέτω τοῦτο, καὶ οὕτω νικήσομεν ὑπὸ μάρτυσι τοῖς ἐχθροῖς (69), καὶ τοῖς διώκουσι τὰ ἡμέτερα· εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ τι μεταποιῶνται κολοκάγαθια καὶ ἡμεροτητος, λόγω γούν, εἰ καὶ μὴ τοῖς ἐργοῖς αὐτοῖς, καὶ οὐχ οὕτως εἰσὶν ἀνάσχυντοι, καὶ σφόδρα ὡς κακοὶ (70), καὶ πονηροῖς θεοῖς χαίροντες, ὥστε φάσκειν ὡσπερ ἄλλον τινὰ κλῆρον προσῆκειν αὐτοῖς τὴν κακίαν· δε-

⁶⁶ Matth. v, 39 sqq. ⁶⁷ ibid. 44. ⁶⁸ Matth. xxi, 41.

Colb. et Or. 1.

(64) *Μηδὲ ἐξείναι*. Tres Regg. optimæ volz, Pass. μηδενί, quæ lectio est optima. Duas inter virgulas Ald. claudit, μηδὲ ἐξείναι, et quidem recte. Sic autem reddideris: «nec malum pro malo, neque e. i. m. licere, reddere.»

(65) *Μηδέ*. Ita mss. non pauci. Editi μήτε. (66) *Φεῖδεσθαι τῆς ἐτέρας, ἀλλὰ καὶ ταύτην*. Ita septem Regg., Colb. 8, Or. 1, et Montac. Editi. γενν. φεῖδεσθαι ταύτης, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐτέραν.

(67) *Τί δὲ*. Mss. nonnulli et Mont. Τί δαί.

(68) *Αὐτῷ*. Or. 1, αὐτῷ, et paulo post, τοῖς αὐτοῦ θεοῖς.

(69) *Ἐχθροῖς*. Pass. addit χρώμενοι.

(70) *Κακοὶ*. Pass. κακοῖς.

ἐπίσταν πῶς ἢ τοῦ δίκαιον ἡμᾶς· μὲν καὶ πάσχοντας ἅμα καὶ χαριεραεῖν, αὐτοὺς δὲ μηδὲ φειδομένους φείδεσθαι· σκέπτει (71) γὰρ οὕτω. Τῶν μὲν ἡμῖν γεγονότων καιρῶν τοῦ δύνασθαι, τῶν δὲ ὑμῖν ἄλλοτε ἄλλως τούτων περιτρεχόντων τε (72) καὶ μεθισταμένων, τί τοιοῦτο παρὰ Χριστιανῶν ποτε (73) συνέθη τοῖς ὑμετέροις, οἷα παρ' ὑμῶν πολλάκις Χριστιανοῖς; Ποίας παρόρησίας ὑμᾶς ἀπεστερήσαμεν; Τίσι δῆμους ἐπανεστήσαμεν ζέοντας; τίσιν ἀρχοντας, πλείω τῶν ἐπιταττομένων ὑπηρετοῦντας; Τίσι τὸν περὶ ψυχῆς ἐπιγὰγομεν κίνδυνον; Μᾶλλον δὲ τίνας ἀρχῶν ἀπηλάσσαμεν, καὶ τῶν ἄλλων τιμῶν αἷ τοῖς ἀρίστοις ὀφείλονται; Καὶ συνελόντα (74) φάναι, τίνοι τε τοιοῦτον ἐπενηγόχαμεν, ἢ πολλὰ παρ' ὑμῶν τὰ μὲν ἐτολμήθη, τὰ δὲ ἠπειλήθη; Ἄλλ' οὐδ' ἂν αὐτοὶ (75) φαίητε, οἱ δὲ ἡμερον ἡμῖν (76) ἐγκαλοῦντες καὶ τὸ φιλότιμον.

quibusque viris debentur, subinvenimus? Atque, ut summam dicam, eccui aliquid simile intulimus, quædam multa a vobis partim patrata, partim denunciata sunt? Sed ne ipsi quidem hoc dixeritis, qui nobis mansuetudinem et humanitatem crimini vertere soletis.

19. Ἐπειτα πῶς ἐκεῖνο (77) οὐ λογίζη, ὃ σοφώτατε πάντων καὶ συνετώτατε, ὁ πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς ἄκρον συγκλείων Χριστιανούς, ὅτι τῆς ἡμετέρας νομβωσίας τὰ μὲν ἀνάγκην ἔχει τοῖς ἐπιταττομένοις, ἃ καὶ μὴ φυλάττουσι κίνδυνος (78)· τὰ δὲ οὐκ ἀνάγκη, ἀφροσιν δὲ· ἃ φυλάττουσι μὲν, τιμὴν καὶ ἀντίδοσιν (79), μὴ φυλάττουσι δὲ, οὐδ' ὄντιν' οὖν (80) κίνδυνον; Εἰ μὲν γὰρ οἷόν τε ἦν (81) ἅπαντας ἀρίστους εἶναι, καὶ τοῦ ἀκροῦ τῆς ἀρετῆς ἐπιβαίνειν, τοῦτ' ἂν ἦν κράτιστόν τε καὶ τελειώτατον· ἐπεὶ δὲ χωρὶς τὰ θεῖα τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ τοῖς μὲν οὐκ ἔστιν ὅπου (82) μὴ τῶν καλῶν μέτεστι, τοῖς δὲ μέγα, κἂν εἰ τοῦ μέσου τυγχάνοιεν, τί σοι βούλεται τὸ ταῦτα νομοθετεῖν, ἃ μὴ τῶν πάντων ἔστιν, ἢ κατακρίτους εἶναι τοὺς οὐ φυλάσσοντας; Ὡσπερ γὰρ ὅστις (83) οὐ κολάσεως ἀξίος, ἤδη καὶ ἀναρρήσεως· οὕτως ὅστις (84) οὐκ ἀναρρήσεως, ἤδη καὶ τιμωρίας· ἄλλ' ἐν ὁμοῖς δεῖ μένοντας τῆς ἡμετέρας φιλοσοφίας, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως (85), οὕτως ἀπατεῖν καὶ τὸ κατορθούμενον

καὶ ἰαυτὸν laudem et prædicationem meretur; eodem modo nec quisquis laude et prædicatione dignus non est, idem confestim pœnam quoque commeretur: sed philosophiæ nostræ virtutumque humanarum finibus nos ipsos continere debemus, sicque id, quod recte et ex virtute geritur, exigere.

P. Ἄλλ' ἀνακτέον μοι πάλιν τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς

(71) Σκόπει. Reg. bm, Comb., Sav. σκοπεῖτε.

(72) Περιτρεχόντων τε. Sic duo Regg. et Pass. Deest τε in ed.

(73) Χριστιανῶν ποτε. Ita Regii quatuor, duo Colb., Or. 1. Gab., alii servato, alii rejecto accentu; Reg. l, Pass. et Savil. πώποτε. Deest ποτε in editis.

(74) Συνελόντα. Alii, συνελόντι.

(75) Αὐτοί. Pass. addit ταῦτα.

(76) Ἡμῖν. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(77) Πῶς ἐκεῖνο. Pass. et alii, πῶς οὐκ. Par. πῶς ἐκεῖν' οὐ.

(78) Κίνδυνος. Montac. legendum putat, κίνδυνον, ut referatur ad φέρει, quod subaudiendum censet. Quidni vero ad ἐστὶ, quod subaudiri solet? Faut omnes codices.

(79) Τιμὴν καὶ ἀντίδοσιν. Subaudiendum, φέρει,

A quam mali sint, pravieque dūs gaudeant, ita tamen impudentes sunt, ut vitium perinde atque aliam quamdam hæreditatem, ad se attinere contendant: ostendant velim, quonam pacto æquum sit, aut ubi hoc exstet, nos quidem, etiam injuriis affectos, constanter ferre debere, ipsos autem ne parcentibus quidem parcere. Sic enim rem expendo. Cum non defuerint tempora quibus nos potentia floruerimus, quibus vos autem, his nimirum alias aliter rotantibus, atque in diversum labentibus, 131 quid tandem simile vestri a Christianis perpepsi sunt, qualia sæpenumero Christiani a vobis pertulerunt? Quam libertatem vobis eripuimus? In quos plebem furentem concitavimus? In quos nostri præsidēs, plura etiam quam ipsis imperatum esset, exsequentes?

B Quibus vitæ periculum creavimus? Imo quosnam præturis aliisque honoribus, qui præstantissimis omnium sapientissime et ingeniosissime, qui ad virtutis arcem et verticem Christianos cogis, quod in legibus nostris, alia parendi necessitate imponunt, nec sine periculo prætermitti possunt; alia non necessitate constringunt, sed in arbitrio et voluntate posita sunt: ac proinde hanc rationem habent, ut qui ea custodierint, honore et præmiis afficiantur; qui autem minus ea expleverint, nihil periculi pertimescant? Etenim, si fieri posset ut quam optimi omnes essent, atque ad summum virtutis fastigium pervenirent, hoc quidem præclarissimum et perfectissimum esset. Quoniam autem divina ab humanis dirempta sunt, atque alii quidem nullo non virtutis genere excellunt, alii autem bene secum agi putant, si vel mediocritatem assequantur, quæ hæc tua ratio est, dum ea indicis et præscribis, quæ non omnium sunt; aut eos pro damnatis habes, qui non custodiunt? Quemadmodum enim quisquis supplicio haud dignus est, non idem

C At mihi rursum faciendum est, ut orationem vel repetendum ἔχει.

C. At mihi rursum faciendum est, ut orationem

(80) Οὐδ' ὄντιν' οὖν. Reg. hu, Ald., Her. μηδ' ὄντιν' οὖν. Regg. bm, l, οὐδ' ὄντινα οὖν. Basil., ὄντιν-οὖν.

(81) Οἷόν τε ἦν. Ita plerique codices. In ed. οἷον τ' ἦν.

(82) Ὄπου. Reg. b, ὅτω.

(83) Ὄστις. Paris., οὐχ ὅστις. Delevimus οὐχ, quod a codicibus fere omnibus abest.

(84) Ὄστις. Hic iterum expronximus οὐχ ante ὅστις.

(85) Ἀνθρωπίνης δυνάμεως. Reg. hu, Ald., Herv. ἡμετέρας. Mallem hunc locum sic reddere: «Oportet igitur philosophiæ nostræ virtutumque humanarum finibus continere se, ac ita demum quod recte et ex virtute geritur, exigere.»

ad sermones revocem ; neque enim mihi temperare
 possum , quin hoc identidem replicem, enitendum-
 que, ut ipsis pro virili opem feram. Nam cum multa
 et gravia sint quæ odium illi merito confiare de-
 beant, nihil tamen est in quo magis quam in hac
 re, iniquum ac sceleratum se præbuisse **132** vi-
 deatur. Ac mecum, velim, indignetur, quisquis ser-
 monibus doctrinæque studiis delectatur, huicque
 parti addictus est, quo in numero me quoque esse
 non inficior. Nam cætera quidem omnia volentibus
 reliqui, opes, generis nobilitatem, gloriam, poten-
 tiam cæteraque, quæ terrenæ hujus jactationis sunt,
 et vanæ somnisque similis oblectationis. At sermo-
 nes solos complector : nec habeo, quod labores
 tum terra tum mari susceptos incusem, qui eos
 mihi compararunt. Atque utinam mihi, amicisque
 meis, sermonum robur adsit : quod primum, post
 id quod primum est, amplexatus sum, atque etiam-
 num amplexor, hoc est, post divina, et spes ab
 oculorum sensibus remotas. Quare, si sua quemque
 premunt, ut est apud Pindarum, mihi quidem certe
 ut haud sciam an quidquam aliud, æquum est, insituta pro sermonibus oratione gratiam sermonibus
 referre.

CI. Unde igitur hoc tibi in mentem venit, homo
 omnium levissime et inexplabilissime, ut sermones
 Christianis eriperes? hoc enim ex eorum numero
 erat, quæ non in minis posita, sed jam decreta et
 lege sancita erant. Unde, et qua ex causa? Quis
 logicus Mercurius, ut ipse dixeris, hoc tibi in men-
 tem immisit? Qui pravi Telchines, et invidi dæmo-
 nes? Si placet, hujus quoque rei causam afferemus.
 Nimirum oportebat, ut cum multa et nefaria
 scelera tentares, huc tandem impellereris, atque in
 teipsum perspicue incurreres : ut qua re tibi ma-
 xime gloriandum existimabas, in eadem imprudens
 maxime ineptires, ac brutæ stoliditatis notam sub-
 ires. Responde enim : Quid tibi hoc decretum vult?
 quæque te ratio movit, ut circa sermones aliquid
 novandum duceres? Quod si justus aliquid afferre
 visus fueris, dolebimus quidem, at minime te re-
 prehendemus. Quemadmodum enim cum ratione
 dicimus.

CII. *Nostri sunt sermones, inquit, et nostrum est*

(86) Προσκειμενος. Schol. τυγχάνει.
 (87) Συνεπόρισαν. Reg. bm, συνεπόρησαν.
 (88) Λόγων κράτος. « Sermonum victoria, principi-
 patus, præcipuum decus. »
 (89) Τὰς ἔξω. Mont. mavult, τὰς ἄνω. Sed repu-
 gnant scripti codices. Utrumvis autem legeris, ead-
 dem est sententia. Vide II Cor. IV, 18, Τὰ δὲ μὴ
 βλέπομενα αἰώνια, « quæ autem non videntur, ætera
 sunt. »
 (90) Εἰ τὸ οικεῖον. Hæc apud Pindar. Nemeorum
 Ode 1, στροφ. γ', ἐπωδ., κώλ. η' .
 Τὸ γὰρ οικεῖον πιέζει
 Πάνθ' ὁμῶς· εὐθύς δ' ἀπήμων καρδία
 Κάδος ἄμφ' ἀλλότριον.
 Mala enim propria premunt
 Unumquemque pariter ; verum cor statim morosis
 Cum de alieno luctu agitur. [expers,

λόγους· οὐ γὰρ φέρω μὴ τοῦτο πολλάκις ἀνακυκλεῖν,
 καὶ πειρατέον συνηγορῆσαι τούτοις εἰς δύναμιν· πα-
 λῶν γὰρ καὶ δεινῶν δυνάτων, ἐφ' οἷς ἐκεῖνος μπεσθαί
 δίκαιος, οὐκ ἔστιν ὃ τι μᾶλλον ἢ τοῦτο παρανομήσας
 φαίνεται. Καί μοι συναγανακτεῖται πᾶς ὅστις λόγους
 χαίρων, καὶ τῇ μοιρᾷ ταύτῃ προσκείμενος (86), ὡν
 εἶναι καὶ αὐτὸς οὐκ ἀρνήσομαι. Τὰ μὲν γὰρ εἰλα
 παρῆκα τοῖς βουλομένοις, πλοῦτον, εὐγένειαν, εὐ-
 κλειαν, δυναστείαν, ἃ τῆς κάτω περιφορᾶς ἐστί καὶ
 ὄνειρώδους τέρψεως· τοῦ λόγου δὲ περιέχομαι μόνου·
 καὶ οὐ μέμφομαι χερσαίοις τε πόνοις καὶ θαλασσίοις,
 οἱ τούτους μοι συνεπόρισαν (87). Ἔμοι γοῦν εἶη,
 καὶ ὅστις ἔμοι φίλος, τὸ τῶν λόγων κράτος (88) ὃ
 πρῶτον μετὰ τὸ πρῶτον ἡσπασάμην τε καὶ ἀσπάσ-
 μαι, τὰ θεῖα λέγω, καὶ τὰς ἔξω (89) τῶν ὀρωμένων
 ἐπιπέδας. Ὅστε εἰ τὸ οικεῖον (90) πιέζει πᾶν, κατὰ
 Πίνδαρον, ἀναγκαῖος ὁ περὶ τούτων ἔμοιγε λόγος·
 καὶ μάλιστα δίκαιον, ὡς οὐκ οἶδ' εἰ τι τῶν (91) εἰ-
 λων, λόγῳ τῆν ὑπὲρ λόγων χάριν ἀποδιδόναι τῷ
 λόγῳ.

de his sermonem habere necesse est : maximeque,

PA'. Πόθεν οὖν ἐπῆλθέ σοι τοῦτο, ὦ κουφώτατε πάν-
 των καὶ ἀπληστότατε, τὸ λόγων ἀποστερῆσαι Χρι-
 στιανούς ; τοῦτο γὰρ οὐ τῶν ἀπειλούμενων (92) ἦν,
 ἀλλὰ τῶν ἤδη νενομοθετημένων. Πόθεν, κάκ τινα;
 αἰτίας ; Τίς Ἐρμῆς σοι λόγιος (93), ὡς ἂν αὐτὸς
 εἴποις, τοῦτ' ἐπὶ νοῦν ἦγαγε ; Τίνες Τελχίνες (94)
 πονηροὶ, καὶ βάσκανοι δαίμονες ; Εἰ βούλει (95), καὶ
 τούτου τὴν αἰτίαν ἡμεῖς παραστήσομεν. Ἔδει γὰρ σε
 πολλοῖς ἐγχειροῦντα καὶ παρανόμοις κακοῖς, εἰς τοῦτο
 ὑπαχθῆναι τελευτώντα, καὶ σαυτῷ προδήλως περι-
 πεσεῖν· ἴν' ᾧ (96) μάλιστα φρονεῖν ᾧου δεῖν, τοῦτω (97)
 μάλιστα λάθῃς ἑνασχημονῶν, καὶ ἀλογίαν κατακρι-
 νόμενος. Ἀπόκριναι (98) γὰρ· τί σοι τὸ δόγμα βού-
 λεται ; καὶ τίς ὁ λόγος τῆς περὶ λόγους καινοτομίας ;
 Κἄν τι δίκαιον δόξης λέγειν, ἀνιασόμεθα μὲν, ὡ
 μεμψόμεθα δέ· καὶ γὰρ ὡς περ σὺν λόγῳ νικᾷν, οὕτω
 καὶ νικᾶσθαι καλῶς μεμαθήκαμεν.

vincere, sic etiam honeste ac laudabiliter vinci di-

PB'. Ἡμέτεροι, φησὶν, οἱ λόγοι, καὶ τὸ Ἑλλη-

D (91) Εἰ τι τῶν, etc. Reg. bm, et Bill. εἰ τι τῶν
 ἄλλων λόγων τῆν ὑπὲρ λόγων. Postea vero Billius
 λόγων εἰ λόγον exprunxit. Pass. εἰ τις τῶν ἀλόγων
 λόγῳ τῆν, etc.
 (92) Ἀπειλουμένων. Montac., ἠπειλημένων.
 (93) Λόγιος. Ald. et Herv. λόγος. Combef. reddit :
 « quis eruditæ linguæ Mercurius ? » vel, « sermonum
 præses ? »
 (94) Τελχίνες. « Præstigiatores. » Vox derivata a
 θέλγω, « mulceo. »
 (95) Εἰ βούλει. Ahl., Herv., Montac. addunt δέ.
 Deest εἰ, in Colbert. 3, Or. 1, etc. Regius I, ἢ βού-
 λει.
 (96) Ἴν' ᾧ. Collb. 8, ἴν' ὃ.
 (97) Τοῦτω. Reg. bm, τοῦτο.
 (98) Ἀπόκριναι. Quatuor Collb. ἀπόκρινε. Ita
 etiam Pass. qui addit μοι.

ρίζειν, ὡς· καὶ τὸ σέβειν (99) θεοῦς· ὁμῶν δὲ ἡ
 ἁ λoγία καὶ ἡ ἀγροικία· καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τῶ, Πι-
 πτευσου, τῆς ὑμετέρας ἐστὶ σοφίας. Οὐκ ἂν μὲν,
 οἶμαι, τούτου καταγελάσαιεν οἱ παρ' ὕμιν τὰ Πυθα-
 γόρου φιλοσοφούντες, οἷς τὸ, Αὐτὸς ἔφα (1), τὸ πρῶ-
 του καὶ μέγιστόν ἐστι τῶν δογμάτων, καὶ τῶν Χρυ-
 σῶν ἐπῶν, εἴτ' οὖν μολιθῶν (2) αἰρετώτερον. Μετὰ
 γὰρ τὴν πρώτην καὶ πολυύμνητον τοῖς τὰ ἐκείνου
 τελουμένοις φιλοσοφίαν τῆς σιωπῆς (3), ἵνα λόγου
 μέτρα τῷ σιωπῆν ἀσκηθῶσιν, ἔννομον, φησὶν, ἦν
 οἰοῦν τῶν δογμάτων ἐρωτωμένοις, ἔπειτ' ἀποφαινο-
 μένοις (4), ἀπαιτούμενοι καὶ λόγου, ἄλλο μὲν μὴδὲν (5)
 ἀποκρίνεσθαι, ὅτι δὲ Πυθαγόρῃ τούτ' εἴη δεδογμέ-
 νον· καὶ λόγον εἶναι τοῦ δόγματος, τὸ παραστάν
 ἐκείνων (6), ἀνεύθυνόν τε (7) καὶ ἀβασάνιστον· εἰς
 ταυτὸν ἤκοντος τοῦ, Αὐτὸς ἔφα, τῷ παρ' ἡμῖν, B
 Πιστευσου, ἐν ἄλλαις συλλαβαῖς τε καὶ ῥήμασι,
 κιν εἰ μὴ παύσειθε κωμωδοῦντες (8) τοῦτο καὶ διασύ-
 ροντες. Βούλεται· γὰρ ἡμῖν ὁ λόγος μὴ ἐξείναι δια-
 πιστεῖν τοῖς ὑπὸ τῶν θεοφόρων ἀνδρῶν εἰρημένοις,
 ἀλλ' ἀπὸδειξιν εἶναι τοῦ λόγου τὸ ἐκείνων ἀξιώπιστον,
 πάσης (9) δυνάμειος λογικῆς καὶ ἀντιλογικῆς ἰσχυ-
 ρότερον.

ΠΓ'. Ἐστω δὲ καὶ τοῦτο τῶν ἡμετέρων εὐεπη-
 ρέαστον· πῶς δὲ (10) σὺ δεῖξεις τοὺς λόγους σοι
 διαφέροντας; Εἰ δὲ καὶ σὺν, πῶς τούτων ἡμῖν οὐ
 μετὸν (11) κατὰ τὴν σὴν νομοθεσίαν καὶ ἀλογίαν;
 τίνος (12) γὰρ τοῦ Ἑλληνίζειν εἰσὶν οἱ λόγοι, καὶ
 τοῦ πῶς λεγομένου καὶ νοουμένου (13); Ἴν' ἐγὼ σοι
 διέλω τὴν τοῦ ὀνόματος δύναμιν, ὧ περὶ τὰς ὁμωνυ- C
 μίας ἔχων σὺ, καὶ τὰ δηλούμενα, ἢ μᾶ προσηγορίῃ
 διάφορα, ἢ διαφόροις ταυτὰ (14), ἢ ἐτέροις (15) ἕτερα·
 ἢ γὰρ τῆς θρησκείας εἶναι τοῦτο φήσεις, ἢ τοῦ ἔθ-
 νους δηλαδὴ, καὶ τῶν πρῶτων (16) εὐρισκομένων τῆς
 διαλέκτου τὴν δύναμιν. Εἰ μὲν οὖν τῆς θρησκείας (17),
 δεῖξον ποῦ καὶ παρὰ τίαι τῶν ἱερῶν (18) τὸ Ἑλλη-
 νίζειν ἔννομον, ὥσπερ καὶ τὸ (19) θύειν ἔστιν ἄ καὶ

(99) *Σέβειν*. Heins., *σέβεισθαι*.

(1) *Αὐτὸς ἔφα*. « Ipse dixit. » Solemne ac usita-
 tum apud Pythagoræ discipulos responsum. Cum
 enim de dogmate quodam, quod a magistro accepis-
 sent, interrogarentur, cuique ejus causa ac pro-
 batio ex eis requireretur, nihil aliud omnino respon-
 dere solitum, quam, Αὐτὸς ἔφα, « Ipse dixit, ita
 ipsi visum est. » Quod quidem apte et opportune
 Juliano objicit Gregorius, ut ipsius cavillationes ad-
 versus istud Christianorum, Πιστευσου, « Crede, »
 retundat. Christianam enim fidem impie irridens
 Apostata, religiosi fidei asseclis « stoliditatis ac
 rusticitatis » notam inurere conabatur.

(2) *Μολιθῶν*. Heins. « Id est, » μολιθῶντων.

(3) *Φιλοσοφίαν τῆς σιωπῆς*. « Silentii philoso-
 phiam. » Alludit hic Gregorius ad Pythagoram, qui
 discipulos suos per quinquennium tacere jubebat.
 Hic enim erat veluti primus ipsius philosophiæ
 gradus.

(4) *Ἐπειτ' ἀποφαινομένοις*, etc. Duo Colb. et
 Pass. εἴτ' ἀποφαινομένοις, « ac ubi respondissent,
 rationem enim rogarentur. »

(5) *Μηδέν*. Duo Regg., tres Colb., οὐδέν.

(6) *Παραστάν ἐκείνω*. Colb. 3, παραστάν. Pass.
 ἐκείνω.

(7) *Ἀνεύθυνόν τε*. « Nullis rationibus obnoxium,
 cen-sura liberum. »

A *Græcari, utpote quorum etiam sit deos venerari : ve-
 stra autem est stoliditas et rusticitas, nec quidquam
 aliud, quam, Crede, 133 sapientiæ vestræ est. At-
 qui hoc, ut opinor, non irriserint, qui apud vos
 Pythagoræ philosophiam colunt, quibus illud, Ipse
 dixit, dogmatum omnium primum est et maximum,
 aureisque, imo plumbeis carminibus præstantius.
 Etenim post primam illam, atque apud eos, qui
 illius placitis initiabantur, celebratissimam silentii
 philosophiam, ut sermone moderationem tacendo
 condiscerent, solemne et usitatum erat, de quocun-
 que dogmate interrogarentur, rationemque posce-
 rentur, nihil aliud respondere, quam quod Pytha-
 goræ ita placuisset : rationemque dogmatis esse, id
 quod illi in mentem venisset, ab omni examine ac
 censura liberum atque immune. Ita, licet in aliis
 syllabis et verbis, eodem tamen recidit illud, Ipse
 dixit, quo nostrum Crede, quamvis id sugillare ac
 morsibus appetere non desinatis. Hoc enim sermone
 id intelligimus, non licere iis quæ ab hominibus
 divino Numine affatis dicta sunt, fidem abrogare,
 verum pro sermonis et doctrinæ confirmatione, il-
 lorum auctoritatem esse, omni logica facultate at-
 que contradictione validiorem.*

CIII. Sed nostrum hoc sit sane tale, ut calumniæ
 ac reprehensionis pateat. Illud autem quo tandem
 modo probabis, sermones ad te pertinere? Quo-
 si tuos quoque esse ostendes, quomodo nobis non
 licere eorum esse participes, juxta tuam legem ac
 stoliditatem conficies? cujus enim sunt sermones,
 quibus Græcantur homines? et quo sensu Græci-
 smus intelligitur hic et usurpatur? Libet enim,
 ambiguarum vocum captator, nominis vim tibi dis-
 tinguere, atque ea, quæ vel uno vocabulo diversa
 significant, vel diversis eadem, vel diversis diversa.
 Aut enim ethniciæ religionis hoc esse dices, aut uti-
 que gentis, et eorum qui vim linguæ primi invene-
 runt. Si (ethniciæ) religionis, ostende quonam loco

(8) *Κωμωδοῦντες*. « Comice sugillantes; vel
 etiam in theatris ac comœdiis. »

(9) *Πάσης*, etc. Combef. « omni dialectica arguta-
 que disputandi ac contradicendi facultate validio-
 rem. »

(10) *Πῶς δέ*. Ita Pass. alique plures codices.
 Deest δέ in ed.

(11) *Μετόν*. Pass. μεθετόν. Juxta Basilium,
 μετόν usurpatur pro μέτεστι, sicut ἐξόν pro ἐξεστι,
 id est participium pro indicat. præsentis: Τὸ μετόν,
 inquit, μέτεστι σημαίνει, ὡς τὸ ἐξόν, ἐξεστι.

(12) *Τίτος*, etc. Billius: « Cujus enim Græcismi
 sermones sunt? et quo pacto intellecti atque usur-
 pati? »

(13) *Λεγομένου καὶ νοουμένου*. Codices vulgo,
 νοουμένου καὶ λεγομένου. In Reg. bm, deest λεγομέ-
 νου.

(14) *Ταυτά*. Pass. τὰ αὐτά.

(15) *Ἐτέροις*. Pass. ἐτέροις.

(16) *Τῶν πρῶτων*. Sic duo Regg., Or. 1. Non pau-
 ci, πρώτων. Mox quinque Regg., tres Colb. εὐρο-
 μένων. Pass. εὐραμένων.

(17) *Θρησκείας*. Pass. addit τοῦτο εἶναι φήσεις,
 « hoc esse dixeris. »

(18) *Τῶν ἱερῶν*. Tres Regg. et Or. 1, ἱερῶν.

(19) *Καὶ τό*. Deest καὶ in plerisque mss.

et apud quos sacerdotes, Græcari lege præscriptum sit, quemadmodum quasdam victimas et quibusdam dæmonibus mactare. Neque enim 134 omnibus easdem licet, neque uni omnes, neque eodem modo, quemadmodum vestris sacrarum interpretibus videtur, iisque qui de sacrificiis pertractarunt. Ubinam autem, ut apud Lindios, Buthænam exsecrari ac diris devovere pinm habetur, sicque deus ille optime colitur, si convicia in eum et maledicta conjiciantur? aut apud Tauros hospites necare, aut apud Lacedæmonios ad Dianæ aram virgis lacerari, aut apud Phryges castrari tibiaram cantu delinatos, ac saltando eviratos, aut apud alios, pueros adæmare, aut apud alios, scortari, aut, ne singula percenseam, omnia quæ in aliis mysteriis peragi solent, sic etiam Græcari deorum aut dæmonum cujuspiam proprium atque selectum est? Et certe hinc perspicue constaret hoc ad gentiles pertinere, aut dæmonum privatim attributum esset, quemadmodum pleraque etiam alia quæ communia sunt mactare legibus sancitum est.

CIV. Quod si hoc non dicas, verum linguam hanc tanquam vestram vindices, atque idcirco nos ab ea, quasi a paterna hæreditate, nihilque ad nos attinente, procul submoveas, primum non video, qua ratione id facere possis, aut quomodo hoc ad dæmones referre queas. Non enim, si eosdem et lingua et religione Græcari contigit, protinus sermones quoque religionis esse consequetur, eaque de causa ab ea jure depellemur. Nam ne hoc quidem ita colligi posse censent, qui apud vos de disserendi arte scripserunt. Non enim si duo circa idem versentur, ambo proinde eadem inter se sunt: pari enim alioqui ratione, si aurificem eundem et pictorem iungeremus, auri fusio in picturam, aut pictura in auri fusionem recideret, ac circumstiteret: quæ profecto nimium frivola et inepta sunt.

CV. Ad hæc sciscitabor ex te, o Græcismi et sermonum amans, utrum: ab omni Græcismo nos arcebis, hoc est, a pervulgatis his et pedestribus verbis, atque in multitudinis usu positis, an ab elegantioribus duntaxat et sublimioribus, utpote ad quæ nemo, nisi excellenti doctrina præditus, aspirare queat? Si a posteriori hoc Græcismi 135 genere,

(20) Ἱεροφάνταις. Schol. Montac: Ἱεροφάντης, πρὸς τὰ ἱερὰ ἐκφαίνειν. « Hierophantes, quasi qui sacra docet, patefacit, » vel « interpretatur. »

(21) Τῷ Βουθόινῳ. Hic « Hercules » intelligitur. Quæ vero apud « Tauros, Laced., » etc., perpetrabantur, vide in notis, p. 109.

(22) Τὸ κατατέμνεσθαι. Ita Pass. et alii quam multi codices. Deest τὸ in editis. Tam impura silentio prætermittenda viderentur, nisi ad cæcæ gentilitatis probrum ea referre compulsus fuisset Gregorius.

(23) Ὅσα τῶν ἄλλων. Colb. 5, ὅσα ἄλλα.

(24) Ἐκκρίτων. Tres Regg., ἔγκριτων.

(25) Εἰ τοῦτ' ἦν. Sic plerique codices. Pass. vero aliique nonnulli, εἰς τοῦτο.

(26) Ἢ τινι. Sic magno consensu codices, præter Colb. 3, 6. Billius tamen et Comb. legunt et τινι.

(27) Θήσεις ἡμᾶς. Pass. θήσεις Χριστιανούς ἡμᾶς. Reg. 1, θήσεις Χριστιανούς, omisso ἡμᾶς.

οἷς τῶν δαιμόνων· οὗτοι γὰρ πᾶσι τὰ αὐτὰ, οὕτε ἐν τὰ πάντα, οὕτε τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς τοῖς παρ' ἡμῖν Ἱεροφάνταις (20) δοκεῖ, καὶ τοῖς τῶν θυσῶν τεχνολόγοις. Ποῦ δὲ, ὡσπερ Λιυθίοις, εὐσεβῆς τὸ καταρῶσθαι τῷ Βουθόινῳ (21), καὶ τοῦτο εἶναι θεοῦ τιμὴν, τὰς εἰς αὐτὸν λοιδορίας; ἢ Ταύροις τὸ ξενοκτονεῖν, ἢ Λάκωσι τὸ ἐπιθώμια ξαίνεσθαι, ἢ Φρυξὶ τὸ κατατέμνεσθαι (22) ὑπ' αὐλῶν κηλουμένων, καὶ ἀναυδουμένων ὑπ' ἄλματος, ἢ τὸ παιδεραστεῖν ἄλλοις, ἢ τὸ πορνεῦειν ἐτέροις, ἢ ὅσα τῶν ἄλλων (23) μυστηρίων ἐστίν, ἵνα μὴ λέγω καθ' ἕκαστον, οὕτω δὲ καὶ τὸ Ἐλληνίζειν Ἐκκρίτων (24) τινος θεῶν ἢ δαιμόνων. Καίτοι κἂν εἰ τοῦτ' ἦν (25), οὕτω δὴλον, ὡς Ἐλληνικὸν ἦν, ἢ τινι (26) τῶν παρ' ἡμῖν θεῶν ἢ δαιμόνων τὸ κοινὸν ἀπεκρίθη, ὡσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν κινῶν θύειν νενομοθέτται.

quamvis hoc etiam ita se haberet, nondum tamen si quod commune est, cuiuspiam vestrorum deorum

PA'. Εἰ δ' οὐχὶ τοῦτο φήσεις, τῆς γλώσσης δὲ ὡς ὑμετέρας μεταποίησι, καὶ διὰ τοῦτο πόρρω θήσεις ἡμᾶς (27), ὡσπερ κλήρου πατρικοῦ, καὶ οὐδὲν ἡμῖν διαφέροντος, πρῶτον μὲν οὐχ ὀρῶ τις ὁ λόγος, ἢ πῶς τοῦτο προσάξεις τοῖς δαίμοσιν. Οὐ γὰρ, εἰ τοὺς αὐτοὺς τὴν τε γλῶσσαν Ἐλληνίζοντας καὶ τὴν θρησκείαν εἶναι (28) συμβέβηκεν, ἤδη καὶ τῆς θρησκείας οἱ λόγοι, καὶ διὰ τοῦτ' ἂν εἰκότως ἔξω ταύτης ἡμεῖς γραφεῖμεν· ἀλλὰ τοῦτό γε καὶ ἀσυλλόγηστον δοκεῖ τοῖς καθ' ὑμᾶς (29) τεχνολόγοις· οὐ γὰρ, εἰ περὶ ταῦτον ἄμφο, καὶ ἀλλήλοισι ἄμφο ταυτά· ἢ οὕτω γε, εἰ χρυσοχοῶν τὸν αὐτὸν καὶ ζωγράφου θείημεν, τὸ χρυσοχοεῖν εἰς τὸ ζωγραφεῖν, ἢ τὸ ζωγραφεῖν εἰς τὸ χρυσοχοεῖν (30) περιτήσεται· πολλῶν ταῦτα τῶν ληρημάτων.

PE'. Ἐπειτα (31) ἐρήσομαι σε, ὦ φιλέλλην σὺ καὶ φιλόλογε, πότερον παντὸς εἰρήσεις ἡμᾶς τοῦ Ἐλληνίζειν, οἷον δὴ καὶ τῶν ἐν μέσῳ καὶ περὶ τούτων ῥημάτων, καὶ τῆς τῶν πολλῶν χρήσεως, ἢ τοῦ κομφοῦ τε καὶ ὑπεραίροντος, ὡς οὐκ ἄλλοις ἐφικτοῦ (32) ἢ τοῖς κατὰ παιδείου διαφέρουσιν (33); εἰ μὲν γὰρ τοῦτου, τίς ἢ ἀποκλήρωσις, τὸ μὲν σμερδαλέον (34),

(28) Θρησκείαν εἶναι, etc. Ita Pass. Quæ lectio certe melior videtur. Ed. θρησκείαν ἤδη συμβέβηκεν εἶναι τῆς θρησκείας τοὺς λόγους.

(29) Καθ' ὑμᾶς. Quatuor Regg. καθ' ἡμᾶς.

(30) Εἰς τὸ χρυσοχοεῖν. Quatuor Regg., duo Colb., Pass. et Or. 1, in ora, εἰς χρυσοχοεῖν.

(31) Ἐπειτα. Pass. Εἶτα.

(32) Ὡς οὐκ ἄλλοις ἐφικτοῦ. Sic Pass. Ita etiam legunt Sav. et Comb. Editi δὲ οὐκ ἄλλοις ἐφικτός.

(33) Ἢ τοῖς κατὰ παιδείου διαφέρουσιν. Ita habent septem Regg., duo Colb., Pass., sicque legendum, ut plana et expedita sit syntaxis ac litera. Editi, ἢ τοῦ... διαφέροντος.

(34) Τὸ μὲν σμερδαλέον, etc. Hæc sunt verba poetica ex Homero collecta, quæ singula Elias sic exponit: σμερδαλέον. « horrendum; » κοναβίζειν, « strepere, linnire; » μῶν, « nūm? » δῆπουθεν, « utique, profecto; » ἄττα, « cum aspiratur, « quæ quidem; » cum tenuatur, « alia quædam; » ἀμωστέ-

καὶ τὸ *κοναβίζειν*, καὶ τὸ *μῶν*, καὶ τὸ *δήπουθεν*, καὶ τὸ *ἄττα*, καὶ τὸ *ἀμωσγέπως* εἶναι τῆς διαλέκτου μόνης, τὰλλα δὲ (35) ἀπεβρίθθαι εἰς Κυνόσαργες (36), ὡςπερ τὸ πάλαι τοὺς νόθους; εἰ δὲ καὶ τὸ εὐτελες τοῦ λόγου καὶ ἀκαλλώπιστον ὁμοίως τοῦ Ἑλληνίζειν ἐστὶ, τί μὴ καὶ τούτων ἀποστρεψαίμεθα ἡμᾶς, καὶ ἀπλῶς (37) πάσης Ἑλλάδος φωνῆς, ὅποια πότ' ἂν ᾦ, καὶ ὡς ἂν ἔχουσα τύχη (38); τοῦτ' ἂν ᾦν ὑμῶν φιλανθρωπότερον καὶ τελειῶς (39) τῆς ἀμουσίας τῆς ὑμετέρας.

ΡΖ. Ἔχει γὰρ οὕτως, ἵνα σοι φιλοσοφήσω περὶ πῶτων, ὑψηλότερόν τε καὶ τελειώτερον. Εἰ μὲν καὶ θεῖαι τινές εἰσι φωναί (40) φωνητικοῖς ὄργανοις ἐκπορευόμεναι (41), καὶ διὰ τοῦ ἀέρος χεόμεναι τε (42) καὶ ἀκαῖς εἰσρέουσαι, τῶν ἡμετέρων κρείττους καὶ εὐσημότεραι (γελῶ γὰρ ὑμῶν τῶν σεμνῶν τὸ Μῶλυ, καὶ τὸν Ξάνθον, καὶ τὴν Χαλκίδα), ἢ διὰ (43) γυμνῶν ἀλλήλοις συγγίνονται τῶν ἐνοσιῶν καὶ τῶν τυπωμάτων, οὐχ ἡμέτερον λέγειν· τὸ δ' οὖν ἡμέτερον τοιοῦτόν ἐστιν. Οὐτε φωνῆ τῶν εὐρομένων μόνον (44) ἰσθί, ἀλλὰ πάντων τῶν μετεχόντων· οὐτε τέχνη τις ἢ ἐπιτεθεισὴς, ἢ ἂν ἐνθυμηθῆναι θελήσης· ἀλλ' ὡςπερ ἐν ἀρμονίᾳ τεχνικῇ τε καὶ μουσικῇ ἄλλος μὲν ἦτος ἄλλης τινὸς τῶν νευρῶν συντεταμένος, ἢ ἀνειμένος (45), πάντα δὲ τοῦ ἐνὸς ἀρμωστοῦ καὶ τεχνίτου, πρὸς ἐν τι κάλλος ἀρμονίας συντείνοντα· οὕτως κἀν πῶταις ὁ τεχνίτης καὶ δημιουργὸς λόγος ἄλλον μὲν ἄλλης τινὸς ἐπιτεθεισῆς ἢ τέχνης εὐρετήν (46) πρῶσθησατο, πάντα δὲ εἰς μέσον προῦθηκε πᾶσι πῶς βουλομένοις, τῷ κοινωνικῷ καὶ φιλανθρωπικῷ συνέκων τὸν βίον ἡμῖν, καὶ ποιῶν ἡμερώτερον.

cujuspiam instituti vel artis inventorem elegerit, omnia tamen omnibus in medium proposuit, ut scilicet per societatem et communicationem ac benignitatem, veluti quibusdam vinculis vitam nostram austringeret ac mitiorem redderet.

ΡΖ. Σὸν τὸ Ἑλληνίζειν; εἰπέ μοι· τί δέ; οὐ Φοινίκων τὰ γράμματα; ὡς δὲ τινες, Αἰγυπτίων; ἢ τῶν ἐκ τούτων σοφωτέρων Ἑβραίων; οἱ καὶ πλαστὶ θεοχαράκτοις ἐγγραφῆναι (47) τὸν νόμον παρὰ

nos, «partim, quadamtenus.» Billius in hæc verba observat Gregorium hæc mutuatum videri a Luciano, ubi lib. *De conscrib. hist.* salsissime irridet ineptissimum hominem sesquipedalium, exoletorum et Demosthenicorum verborum affectatorem, qui sibi faciundia Demosthenem æquare videbatur, quod illius verbis uteretur.

(35) *Τὰλλα δέ*, etc. «Cæteræ vero dictiones rejiciantur et pro spuris habeantur.»

(36) *Κυνόσαργες*. Locûs erat Athenis ignobilis, in quem spurii conjiciebantur.

(37) *Καὶ ἀπλῶς*. Quæ sequuntur usque ad hæc verba, Ἔχει γὰρ, desunt in Reg. hu, et in edit. Ald. et Her.

(38) *Τύχη*. Colb. 3, et Comb. τύχοι.

(39) *Τελειῶς*. Savil. τελειώσις.

(40) *Εἰ μὲν καὶ θεῖαι τινές εἰσι φωναί*, etc. Hic poetas ac præcipue Homerum, aliosque fabularum amatores, qui diis voces attribuebant, irridet Gregorius. In exemplum profert quasdam deorum voces, quas ipse Homerus sumpsit, nempe «Moly, Xanthum et Chalcidem, quarum prima, » inquit Eliaz, «radix stirpis cujusdam est, altera fluvius, tertia avis, his verbis utens : Moly hanc dii vocant : quem Xanthum dii vocant, homines autem Scamandrum :

A quæ tandem hæc partitio est, ut hæc verba, *μερδαλέον, κοναβίζειν, μῶν, δήπουθεν, ἄττα, ἀμωσγέπως*, solius linguæ sint, reliqua autem in Cynosargis, ut olim spurii, relegentur? Si autem viles etiam et inornatæ atque inelegantes dictiones æque Græcismi sunt, quin has quoque nobis, atque omnes in universum Græcas voces, quæque tandem illæ et qualescunque sint, admittitis? hoc enim majus in vobis humanitatis ac supremæ inscitiae argumentum esset.

CVI. Etenim, ut de his rebus altius ac perfectius tecum agam, sic se res habet : Si quædam etiam deorum voces sunt, e vocalibus organis exeuntes, ac per aerem fusæ, auribusque influentes, vocibus nostris præstantiores et significantiores (rideo enim B hominum gravium, quales haberi vultis, hæc verba, Moly, et Xanthum, et Chalcidem), aut per nudas cogitationes et informationes commercium inter se habent, haudquaquam nostrum est pronuntiare. Quod autem ad nos attinet, ita se, ut dicturus sum, res habet. Nam nec vox tantummodo eorum est qui eam invenerunt, sed omnium qui ejus sunt participes : nec ars ulla aut vitæ studium atque institutum, quodcumque cogitare volueris ; quin potius, quemadmodum in concentu artificioso et musico, alia quidem chorda alium sonum edit, prout videlicet, vel contenditur, vel remittitur, cæterum omnia unius ejusdemque sunt concinnatoris et artificis, atque ad unam quamdam concentus elegantiam referuntur : ad eundem modum in his quoque rebus, C licet rerum artifex ac conditor Verbum, alium alius

136 CVII. Dic mihi : tuum est Græcari? Quid autem? Nonne Phœnicum sunt litteræ, vel, ut nonnullis placet, Ægyptiorum, aut his adhuc sapientiorum Hebræorum, qui etiam legem in tabulis a

Chalcidem dii vocant, homines autem Cymindin, » etc. Hæc est ergo Gregorii sententia : si quæ sunt deorum voces, ut nugatur Homerus, neum non est pronuntiare. Quod autem ad homines pertinet, nec vox, nec ars ulla cujusquam propria est, sed cuilibet volenti ad usum æque patet.

D (41) *Ἐκπορευόμεναι*. Ita Reg. I, Colb. 5, Pass. et Comb. Editi vero et plures mss., *ἐκπορεύεται*.

(42) *Χεόμεναι τε*. Sic Pass. Deest τε in edit.

(43) *Ἢ διὰ*. Sic Oxon. hancque lectionem verba proxime sequentia postulant, quamvis editi, et omnes quos vidimus codices habeant, οἱ διὰ.

(44) *Εὐρομένων μόνον*. Regg. bm, q, y, εὐραμένων. Alii duo Regg., μόνων. Utrumque Savilio placet.

(45) *Συντεταμένος, ἢ ἀνειμένος*. Ita omnes codices, salente Mont. qui tamen mallet, *συντεταμένης*, etc., sed perinde dicitur, «sonus intensus» aut «remissus, » ut «chorda intensa» aut «remissa.»

(46) *Εὐρετήν*. Mendose in Herv. ἀρετήν. Quæ lectio nullatenus defendi potest, quidquid dicat Montacutius.

(47) *Θεοχαράκτοις ἐγγραφῆναι*. Malim, «divinis characteribus exaratam.»

Deo inscriptam esse persuasum habent? Tuum Attice loqui? Quid? Calculis uti, et numerare, et digitis supputare, mensuræ item et pondera, atque ante hæc etiam aciei instructio et res militaris, cujus sunt? nonne Eubæorum? si modo Eubæus erat ille multarum rerum inventor Palamedes, invidiæque ob id impetitus, atque adeo in judicium ob sapientiam vocatus, ab iisque qui adversus illum expeditionem susceperant, morte multatus? Quid igitur? Si Ægyptii, et Phœnices, et Hebræi, quibus ad eruditionem nostram utimur, si qui Eubæam insulam incolunt, hæc, tanquam sua, juxta tua principia, vindicarint, quid faciemus? aut quid ad eos causificari poterimus, nostrismet legibus capti atque constricti? Nonne nos omnino his rebus privari necesse erit, nobisque idem quod graculo, evenire, hoc est, ut alienis plumis nobis detractis, nudi ipsi ac turpes simus?

CVIII. Tua sunt poemata? Quid autem? An non potius anus illius, quæ cum quidam concitatore gressu ex adverso incedens, ipsius humerum concussisset, sic enim narrant, ipsaque postea eum conviciis incesseret, impetus vehementia carmen effudit; quod cum juveni valde arrisisset, atque accuratius in numeros astrictum fuisset, admirabilem tibi hanc poesim creavit? Quid de cæteris? Si enim ob arma gloriaris, a quibus tandem, o fortissime, arma tibi venerunt? An non a Cyclopiibus, a quibus ars ferraria nata est? Si autem magna quædam res, imo omnium maxima, tibi purpura videtur, ex qua tu sapiens evasisti, atque hujusmodi legum promulgator, quid? num eam Tyriis abjicies, a quibus pastoralis ille canis prodiit, qui exeso murice, labiisque cruore perfusus, pastori florem indicavit, ac per eos vobis imperatoribus pannum illum improbis luctuosum et superbum porrexit? jam vero quid dicturi sumus, si ab agricultura naviumque exstructione Athenienses nos arceant, Cereres, et Triptolemos, et dracones **137** commemorantes, ac præterea Celeos, et Icarios, omnemque in istis mythologiam, quæ etiam vobis res istas turpi et obscuro mysterio, ac nocte sane digno, celebrandas dedit?

CIX. Atque, ut aliis prætermisissis, ad ipsum recordiæ tuæ, seu potius impietatis, caput ascendam,

(48) *Παρά Θεοῦ*. Deest in Reg. lu, in Ald. et Herv.

(49) *Πεπτεύειν*. Ita vulgo mss. In ed. πεπτεύειν.

(50) *Τίρος*. Sic plerique codices. Edit. τίνων.

(51) *Ἐχόντες*. Septem Regg., Colb. 3, Coisl. 2 Pass. et Or. 1, οἰκούντες.

(52) *Μεταποιῶνται*. Quinque Regg., Herv., Comb., Sav., μεταποιῶνται.

(53) *Καὶ τὸ τοῦ κολοιοῦ πάσχειν*. De cornicula Horatius, lib. 1, epist. 3, ait:

*Ne, si forte suas repetitum venerit olim
Grex avium plumas, moveat cornicula risum
Furtivis nudata coloribus.*

(54) *Περαιρεθέντας πτερῶν*. Reg. a, περιαιρεθέντων πτερῶν.

(55) *Τῆς γραῶς*. « Mulier quædam, » ait Elias,

Ἀ Θεοῦ (48) πιστεύουσι; Ἰὸν τὸ Ἀττικίζειν; Τὸ πεπτεύειν (49) δὲ καὶ ἀριθμεῖν, καὶ λογίζεσθαι δακτύλοις, μέτρα τε καὶ σταθμὰ, καὶ ἔτι πρὸς τούτων, τὰ τακτικὰ καὶ πολεμικὰ, τίνος (50); οὐκ Εὐβοέων; εἰπερ, Εὐβοέως ὁ Παλαμῆδης, ὁ πολλῶν εὐρετῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιφθονος, καὶ μέντοι καὶ δίκας τῆς σοφίας ἀπαιτηθεὶς, καὶ κατακρηθεὶς τοῖς ἐπὶ Τίῳ στρατεύσασι; Τί οὖν; ἂν Αἰγύπτιοι, καὶ Φοίνικες, Ἐβραῖοι τε, οἷς ἡμεῖς συγχρώμεθα πρὸς τὴν ἡμετέραν παιδευσιν, τί δ' ἂν οἱ τὴν νῆσον ἔχοντες (51) Εὐβοίαν μεταποιῶνται (52) τούτων ὡς αὐτοῖς διαφρόνων, κατὰ τὰς σὰς ὑποθέσεις, τί δρᾶσομεν; ἢ τί δικαιολογησόμεθα πρὸς αὐτούς, τοῖς οἰκείοις ἐλωκότες νόμοις; ἢ πᾶσα στέρεσθαι τούτων ἀνάγκη, καὶ τὸ τοῦ κολοιοῦ πάσχειν (53), γυμνοὺς εἶναι τῶν ἄλλοτριῶν περιαιρεθέντας πτερῶν (54) καὶ ἀσχημονας;

PH. Σὺ τὰ ποιήματα; τί δέ; οὐ τῆς γραῶς (55) μᾶλλον ἐκεῖνης, ἢ τὸν ὤμον σεισθεῖσα παρά τινος συντόνωσ ἀντιπαρίοντος, ὡς λόγος, εἰτ' ἐνουβρίζουσα τῷ σφοδρῷ τῆς ὀρμῆς, ἔπος ἐφθέγγετο· καὶ τοῦτ' ἀρέσαν τῷ νεανίᾳ λίαν (56), καὶ φιλοπονώτερον μετρηθὲν τὴν θαυμασίαν σου ταύτην ἐδημιούργησε ποιήσιν; Τί τᾶλλα (57); Εἰ δὲ τοῖς ὀπλοῖς μέγα φρονεῖς, παρά τίνων σοὶ τὰ ὄπλα, ὧ γενναϊότατε; Οὐ τῶν Κυκλώπων, ἐξ ὧν τὸ χαλκεύειν; Εἰ δέ σοι μέγα καὶ μέγιστον τῶν ὄντων (58) ἡ ἀλουργίς, ἐξ ἧς σφὸς σὺ, καὶ τῶν τοιούτων νομοθέτης· τί; οὐκ ἀποθήσῃ ταύτην Τυρλοῖς, παρ' ὧν ἡ ποιμενικὴ (59) κύων, ἢ τῇ κόχλῳ βρωθείσῃ, καὶ τὰ χειλῆ καθαμαξία, τῷ ποιμένι τὸ ἄνθος γνωρίσασα, καὶ διὰ τούτων (60) παραδοῦσα τοῖς βασιλεῦσιν ὑμῖν τὸ πένθημον τοῖς κακοῖς ῥάκος καὶ ὑπερῆφανον; Γεωργίας δὲ καὶ ναυπηγίας, τί φήσομεν, ἂν ἀπελαύνωσιν ἡμᾶς Ἀθηναῖοι, τὰς Δήμητρας καὶ τοὺς Τριπτολέμους διηγήτομνοι, καὶ τοὺς δράκοντας, ἔτι δὲ Κελεοὺς τε καὶ Ἰκαρίους, καὶ πᾶσαν τὴν περὶ ταῦτα μυθολογίαν, ἢ καὶ μυστήριον ὑμῖν ἀισχρὸν ταῦτα ἐποίησε, καὶ νυκτὸς ἔντως ἄξιον;

PH'. Βούλει, τᾶλλα παρeis, ἐπ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ἀναδράμω τῆς σῆς ἐμπληξίας, εἰτ' οὖν θεοδλα-

« ab adolescente quodam propter transeunte in humero succussa est. Hæc autem petulantius adversus adolescentem incitata, conviciis eum affectit, pronuntiato quodam versu, quo vehementem illius impetum perstringebat. Erat autem hoc dictum versus numeris astrictus. Qui contentus cum adolescententi, iisque, qui tum aderant, arrisisset, versus hujusce modus in artem redactus ad omnes dimansavit. »

(56) *Alay*. Deest in tribus Regg., Colb. 3, Or. 1 et Herv.

(57) *Τᾶλλα*. Nonnulli mss., τᾶλλα, et τ' ἄλλα.

(58) *Τῶν ὄντων*. Pass. τῶν ἄλλων.

(59) *Ποιμενικὴ*. Colb. k, ποιμαίνικη.

(60) *Διὰ τούτων*. Colb. 3, διὰ τοῦτο. Colb. a, 4, διὰ τούτου.

βίας (61); αὐτοὺς δὲ ποθεν σοὶ τὸ μισεῖσθαι, καὶ τὸ μισεῖν (62), καὶ τὸ θρησκαεῖν; Οὐ παρὰ Θρακῶν, καὶ ἡ κλήσις πειθῆτω σε; Τὸ θύειν δὲ οὐ παρὰ Χαλδαίων, εἴτ' οὖν Κυπρίων; Τὸ ἀστρονομεῖν δὲ οὐ Βαβυλωνίων (63); Τὸ δὲ γεωμετεῖν (64) οὐκ Αἰγύπτιον; Τὸ δὲ μαγεῖν οὐ Περσικόν; Τὴν δὲ δι' ὄνειρων μαντικῆν τίνων ἢ Τελμησέων ἀκούεις; Τὴν οἰωνιστικὴν ἑκείνων (65); οὐκ ἄλλων ἢ Φρυγῶν, τῶν πρώτων (66) περιεγρασμένων ὀρνίθων πτησίν τε καὶ κινήματα; Καὶ, ἵνα μὴ μακρολογῶ, πῶθεν σοὶ τὸ καθ' ἕκαστον; ὡς ἔν ἐξ ἑκάστων; ὧν πάντων εἰς ταυτὸ συνελθόντων, ἐν δεισιδαιμονίας συνέστη μυστήριον; Τί οὖν; ἐξέμεθα, πάντων ἀποχωρησάντων εἰς τοὺς πρώτους τε καὶ τοὺς (67) εὐρομένους, μηδὲν ἔχσιν ἡμέτερον (68) πλὴν τῆς κακίας, καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον ταύτης καινοτομίας; Πρῶτος γὰρ (69) Χριστιανῶν ἐπανάστασιν τῆ Δεσπότῃ, καθάπερ οἱ δοῦλοι ποτε τὰς Σούθαις, ὡς φασιν, ἐπενόησας. Πολλοῦ μὲν' ἂν (70) ἄξιον ἦν, εἰ σοὶ διελύθη (71) τὸ πονηρὸν τοῦτο σίνταγμα, κατὰ τοὺς σοὺς ὄρους καὶ νόμους, ἵν' ἡμεῖς ἦμεν (72) πραγμάτων ἀπηλλαγμένοι, καὶ πάσῃ ἐπὶ τῆς ἀρχαίας (73) εὐδαιμονίας τὴν Ῥωμαϊκὴν ἔργῃν ὄρῃν ὑπῆρχε, πάσης ἀπηλλαγμένην ἐμφοῦλου σίσεως; ὁ τοῦ παρὰ τῶν ἐξωθεν πολέμου πολλῶ φευκτότερον ἐστὶ καὶ φοβερώτερον, ὅσῃ τὰς οἰκείας σαπῶν σάρκας τῶν ἀλλοτρίων φευκτότερον (74).

dissidio solum : quod **138** quidem externo bello multo odiosius est magisque metuendum ; non secus ac proprias carnes morsibus appetere horribilius est, quam alienas.

Pl. Et δὲ ταῦτά σοι κακουργίας εἶναι δοκεῖ τὸ

hoc ipsum initiari, atque initiare, et deos θρησκαεῖν id est, colere, unde ad te promanavit? Nonne a Thracibus, ut ipsum quoque nomen ostendit? Sacrificare autem, nonne a Chaldaeis, sive Cypriis? Jam astronomia, nonne Babyloniorum inventum est? Nonne geometria, Ægyptiorum? Nonne magia, Persarum? Porro divinatio ea quæ in somnis sita est, a quibus aliis, quam a Telmessibus orta est? Augurandi item disciplina a quibus aliis quam a Phrygiis, qui primi avium volatum ac motum curiosius observarunt? Ac, ne sim longior, unde singula habes? nonne unum ab unoquoque? quibus omnibus in unum coactis, unum superstitionis mysterium conflatum et constitutum est? Quid igitur? an illud admittimus, omnibus rebus ad primos et eos, qui auctores fuerunt, recedentibus, nos nihil omnino habere, præter vitium, atque hanc circa divinum Numen novationem? Primus enim Christianorum, ut adversus Dominum rebellares, quemadmodum feruntur quondam Scythiarum servi adversus Scythias dominos suos, in animum induxisti. Magni vero hoc æstimandum fuisset, si pravum hoc, juxta leges tuas ac regulas, et sceleratum agmen a te dissolutum fuisset, ut negotiorum molestiis liberaremur, prorsusque in prisca felicitate Romanum imperium cernere liceret, omni civili et domestico

CX. Quod si ea vobis versutam improbitatem

(61) Ἐμπληξίας, εἴτ' οὖν θεοβλαβείας. Comb. C serebas, et constituebas, deletura et extinctum esset, ut jam negotiis omnibus liberati, lætam et beatam, ut olim florente paganismo, vitam ageretis, nec ullis, ob contrariam Christianorum religionem, dissidiis agitata, etc. Quartam nobis liceat expositionem afferre. Primo quidem existimamus hæc verba : πρῶτος γὰρ Χριστιανῶν, etc., « primus enim Christianorum, » etc., esse expositionem vocis præcedentis, καινοτομίας, quod certe nemo negaverit. Deinde hac expositione, veluti clausa parenthesi, et ad sue orationis terminos revocata in sua comparatione pergit orator. Quod enim modo, ἐν δεισιδαιμονίας μυστήριον, « unum superstitionis mysterium » appellabat, idem nunc, σύνταγμα, « agmen sceleratum » dicit, Græcarumque illud superstitionum corpus et coagmentationem, vel ab ipso Juliano, vel ipsius Juliani legibus esse dissolvendum. si nimirum ille suis auctoribus et inventoribus unumquodque restituisset, aut si ipsi suo jure repetiissent, quemadmodum linguam Græcam sibi vindicabat Julianus. Quibus ostendit Gregorius quam insula et inconsequens esset Juliani mens et ratiocinatio. Nec jam ambigua istius loci sententia, nec dubius esse potest horum verborum sensus : κατὰ τοὺς σοὺς ὄρους καὶ νόμους, « juxta leges ac regulas tuas, » id est, juxta Juliani ratiocinationem et principia, quibus adversus Christianos utebatur, ut litteras ipsis interdiceret. Hac expositione plana sunt omnia. Porro diximus? Juliano, vel ab aliis superstitionum agmen dissolvendum; idque suadet orationis series et argumentatio

(62) Καὶ τὸ μνεῖν. Sic duo Regg. et Pass. Deest et in ed.

(63) Βαβυλωνίων... Αἰγύπτιον. Pass. cum aliis quibusdam, Βαβυλωνίων... Αἰγύπτιον.

(64) Γεωμετεῖν. Comb. legit, γοητεύειν, et verbit : « nonne incantatio Ægyptiorum? » Nullum profert codicem; sed has rationes edit, quod geometria ad impietatem non pertineat, ut cætera quæ hic a Gregorio recensentur; deinde quod Elias geometriæ non opponat μαγεῖαν, uti in Billio legitur; demum quod adversantes Moysi præstigiatores hic respiciat Gregorius.

(65) Τίνων. Pass. ποιῶν.

(66) Τῶν πρώτων. Duo Regg. τῶν πρώτων.

(67) Πρώτους τε καὶ τοὺς. Ita Reg. hu, Sav., D Alil. et Herv. Pass. πρώτους εὐραμένους. Alii, πρώτους καὶ, rejecto τε. Par. ed. cum quibusdam, πρώτους εὐρομένους.

(68) Ἡμέτερον. Heinsius mavult ὁμέτερον. Farent sequentia, sicque videtur legisse Billius in prima versione : « Quid igitur, an lateberis... te nihil habere quod tuum sit? »

(69) Πρῶτος γὰρ, etc. Difficilis est hic locus, quem idcirco corruptum aut mancum suspicatur Savilius. Binas tamen expositiones affert Elias. Neutram probat Billius; imo utramque refellit; et suam ipse afferens, censet hæc priora verba : Πολλοῦ μὲν' ἂν ἄξιον ἦν, εἰ σοὶ διελύθη τὸ πονηρὸν τοῦτο σύνταγμα, ironice esse accipienda, et posteriora ista : ἵν' ἡμεῖς ἦμεν, etc., Juliano tribuenda, ita ut is sit horum verborum sensus : « Quam magni scilicet æstimandum esset, sic sceleratum hoc Christianorum agmen, ut quidem as-

seretis, et constituebas, deletura et extinctum esset, ut jam negotiis omnibus liberati, lætam et beatam, ut olim florente paganismo, vitam ageretis, nec ullis, ob contrariam Christianorum religionem, dissidiis agitata, » etc. Quartam nobis liceat expositionem afferre. Primo quidem existimamus hæc verba : πρῶτος γὰρ Χριστιανῶν, etc., « primus enim Christianorum, » etc., esse expositionem vocis præcedentis, καινοτομίας, quod certe nemo negaverit. Deinde hac expositione, veluti clausa parenthesi, et ad sue orationis terminos revocata in sua comparatione pergit orator. Quod enim modo, ἐν δεισιδαιμονίας μυστήριον, « unum superstitionis mysterium » appellabat, idem nunc, σύνταγμα, « agmen sceleratum » dicit, Græcarumque illud superstitionum corpus et coagmentationem, vel ab ipso Juliano, vel ipsius Juliani legibus esse dissolvendum. si nimirum ille suis auctoribus et inventoribus unumquodque restituisset, aut si ipsi suo jure repetiissent, quemadmodum linguam Græcam sibi vindicabat Julianus. Quibus ostendit Gregorius quam insula et inconsequens esset Juliani mens et ratiocinatio. Nec jam ambigua istius loci sententia, nec dubius esse potest horum verborum sensus : κατὰ τοὺς σοὺς ὄρους καὶ νόμους, « juxta leges ac regulas tuas, » id est, juxta Juliani ratiocinationem et principia, quibus adversus Christianos utebatur, ut litteras ipsis interdiceret. Hac expositione plana sunt omnia. Porro diximus? Juliano, vel ab aliis superstitionum agmen dissolvendum; idque suadet orationis series et argumentatio

(70) Μέντ' ἂν. Pass. μέντοι ἂν.

(71) Εἰ σοὶ διελύθη. « Totum esset unaque dissipatum. »

(72) Ἡμεν. Pass. ὡμεν.

(73) Ἐπὶ τῆς ἀρχαίας. Or. 1, ἐπὶ ταῖς ἀρχαίαις.

(74) Φευκτότερον. Reg. 1, et Sav. addunt, εἶεν, ita Elias in Billio.

lenitate tectam sapere, atque ab imperatoria magnificencia procul remota esse videntur, age, his adhuc astutiora proferemus. Nam cum doctrinam nostram, dogmatibus quidem et caelestibus testimoniis magnam et excelsam esse perspiceret, eademque veterem simul et novam; veterem, inquam, quantum ad praedictiones, ac sublucentes deitatis motus; novam autem, ratione posterioris Dei adventus, ac miraculorum eorum quae tum ex ea, tum circa eam designata sunt; ceterum majorem et insigniorem ob Ecclesiae formas nobis traditas, atque in hunc usque diem conservatas: ut ne hoc quidem ipsius malignam versutiam effugeret, quid comminiscitur, et quid facit? Rapsacem illum Assyrium, qui pro Sennacherib Assyriorum rege bellum administrabat ⁵¹, imitatur. Nam cum ille in Judaeam cum exercitu profectus, maximis copiis et viribus Hierosolymam obsideret, atque ante urbem castra haberet, nec vi atque armis eam expugnare posset, nec sibi quidquam rerum urbicarum per proditores patere vidisset, lenibus verbis ac vernacula lingua cives allicere ac sibi conciliare aggressus est. Quod cum obsessi intellexissent, hoc primum recusarunt, postulantes, ut Syriaca lingua, non Hebraica, verba ad ipsos faceret, ne forte rentur.

CXI. Idem igitur hic quoque cogitans, scholas quidem in omnibus civitatibus, et sacra, subselliaque, partim altiora, partim humiliora extruere parabat, profanorum etiam dogmatum lectiones et explicationes instituere, tam quae mores componerent, quam quae in abstrusiorum rerum tractatione versarentur: tum precationum alternatim canendarum formam, ac praenae in eos qui peccarent, pro delicti modo constituendae: initiationum item et perfectionis, atque omnia, quae nostrae laud dubie disciplinae sunt. Diversoria etiam et hospitales domos aedificare, monasteria item et virginum caenobia instituebat, simulque **139** humanitatem et benignitatem erga pauperes adungere, cum in aliis rebus, tum in commendatitiis epistolis sitam, quibus eos, qui inopia premuntur, ex He in nostris rebus praesertim admiratus fuerat.

CXII. Atque haec quidem novus iste dogmatistes et sophista in animo habebat. Quod autem illius conatus inanis et irritus fuerit, minimeque in opus

⁵¹ IV Reg. xviii, 28.

(75) Παλαιόν τε. Reg. l, addit, ὁμοῦ, « simul. »
 (76) Κιρήμασι. Sic omnes ad unum codices. Ed. Paris. νόημασι. Porro « motus » appellat Gregorius transitorias Dei apparitiones, sive per miracula, sive per speciem oculis objectam, quas opponit posteriori in carne, seu Christi adventui.
 (77) Στραχηλίμ. Alii, Συναχηρίμ.
 (78) Ἐπειδὴ μήτε. Mss. communius, ἐπεὶ μήτε.
 (79) Συνέντας. Regg. hu, q, Ald. et Herv. συνέντας.
 (80) Κελεύσαντας. Ita libri omnes editi et scripti. Ed. Par. κινδυνεύσαντας. « Quod periculum esset. »
 (81) Ἐπικούψωος. « Quae sunt allegorici sensus

λεῖον ἡμφοισμένης. καὶ πόρρω βασιλικῆς μεγαλοπρεπείας, φέρε, σοι παραστήσω καὶ τὰ τούτων ἐπι κερδαλεώτερα. Ὅρων γὰρ τὸν ἡμέτερον λόγον μέγα μὲν ὄντα τοῖς δόγμασι καὶ ταῖς ἀνωθεν μαρτυραῖς, τὸν αὐτὸν παλαιὸν τε (75) καὶ νέον· παλαιὸν μὲν ταῖς προρρήσεσι, καὶ τοῖς ὑπαστράπτουσι κινήμασι (76) τῆς θεότητος· νέον δὲ τῇ τελευταίᾳ θεωρανεῖα, καὶ τοῖς ἐκ ταύτης τε καὶ περὶ ταύτην θαύμασιν· ἔτι δὲ μείζω καὶ γνωριμώτερον τοῖς παραδειγμασί, καὶ εἰς τὴν τούτου ἀκακούρητον μένη, ἢ μηχανάται, καὶ τί ποιεῖ; Μιμεῖται Ἰαψάκην τῆ Ἀσσύριον· ἐστρατήγει δὲ ἄρα τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων Συναχηρίμ (77). Οὗτος, ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν στρατεύσας, καὶ δυνάμει πολλῇ καὶ χειρὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πολιορκῶν, καὶ τῇ πόλει προσκαθεζόμενος· ἐπειδὴ μήτε (78) δυνάμει παραστήσασθαι τὴν πόλιν οἶός τε ἦν, μήτε τι τῶν ἔνδον αὐτῷ παρὰ τῶν προβητῶν ἐνεδίδοδο, λόγοις ἡμέροις καὶ ὁμογλώσσους ὑποποιεῖσθαι τὴν πόλιν ἐπιχειρεῖ. Ὁ δὲ συνέντας (79) λέγεται τοὺς πολιορκουμένους, τοῦτο παρατήσασθαι πρῶτον, Συριετὶ λαλεῖσθαι αὐτοῖς, ἀλλὰ μὴ Ἑβραῖσιν κελύσαντας (80), ὡς τάχα ἂν εἰς δουλείαν κλαπέσιν τῷ ἡμέρῳ τῆς διαλέξεως.

orationis suavitate in servitutem furtim inducere
 PIA. Τοῦτο δὲ καὶ οὗτος διανοηθεὶς, διδασκαλεῖα μὲν ἰδρύσασθαι κατὰ πᾶσαν πόλιν ἔτοιμος ἦν, βήματα τε καὶ προεδρίας, καὶ ὑπεδρίδας, Ἑλληνικῶν τε δογμάτων ἀναγνώσεις καὶ ἀνεκτύξεις, ὅσαι τε ἦθος βυθμίζουσι, καὶ ὅσαι τῆς ἐπικρούσεως (81) ἐπιχῶν τε τύπον ἐν μέρει, καὶ τῆς τῶν ἀμαρτανόντων κατὰ μέτρον ἐπιτιμήσεως (82)· προτελείων τε (83) καὶ τελειώσεως, καὶ ὅσαι τῆς ἡμετέρας σαφῶς ἐστὶν εὐταξίας· ἔτι δὲ καταπόγια πηξασθαι καὶ ξενώνων, ἀγευτήριά τε (84) καὶ παρθενώνων, καὶ φροντιστήρια, καὶ τὴν εἰς τοὺς δεομένους φιλοκονθωπίαν, τὴν τε ἄλλην ὁπόση, καὶ τὴν ἐν τοῖς ἐπιστολιμαίοις (85) συνθήμασιν, οἷς ἡμεῖς ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος τοὺς χρίζοντας παραπέμπομεν· ἃ δὲ καὶ μάλιστα τῶν ἡμετέρων εἶχε θαυμάσας.

ex gente ad gentem transmittimus: quae videlicet

D PIB. Ταῦτα διανοεῖτο (86) μὲν ὁ καινὸς δογματιστὴς τε καὶ σοφιστὴς· μὴ ἐπιτελῆ δὲ γενέσθαι, μηδὲ εἰς ἔργον ἀχθῆναι τοῦ ἀνδρός τὴν ἐγγείρησιν, οὐκ οἶδ',

ac mystici. »

(82) Ἐπιτιμήσεως. Non bene Billius, « supplicii, » quae vox durior, nec unquam usitata ubi de praenae canonicis agitur.

(83) Προτελείων τε. Sic omnes mss., « initiationum ritus et perfectionis. » Ed. προτελείων δέ.

(84) Ἀγευτήριά τε, etc. Comb. « Religiosae exercitationis extra saeculi turbas loca et gymnasia, castitatis puraeque mentis palaestra. »

(85) Ἐν τοῖς ἐπιστολιμαίοις. Vulgo, « litterae formatae. »

(86) Διανοεῖτο. Haec in animo habuisse Apostatam scribit probatque Sozomenus, lib. v, c. 15, prolata Juliani ipsius ad Arsacium epistola.

εἶτε ἡμῖν κέρδος, τοῖς ἐκείνου τε (87) καὶ τῶν ἐκείνου ἔπαυτον ἀπ' ἀλλήλων, εἶτε τῷ προελθόντι μέχρι τῆς ἐνερρώσεως· ἐδείχθη γὰρ ἂν τίνα μὲν ἀνθρώπων κινήματα, τίνα δὲ πιθήκων μιμήματα. Ἐπεὶ καὶ οὗτοι μμεισθαι (88) μὲν λέγονται τῶν ἀνθρωπίνων τινὰ ὀλεασμάτων, κακοτέχνως προτιθεμένων· τούτοις μέντοι καὶ ἀλίσκονται, μὴ δυναμένης ἐξικέσθαι (89) τοῦ ἡμετέρου σοφοῦ τῆς μιμήσεως. Οὐ γὰρ μᾶλλον ἵππος Θεσσαλική (90), καὶ γυνὴ Λακεδαιμονία, καὶ ἄνδρες οἱ τῆς Ἀρεθούσης πίνοντες, ὅσον δὴ λέγω Σικελιώτας, ὡς ὁ περὶ αὐτῶν χρησμός, τὸ ἔκκριτον (91) τῶν ὁμογενῶν ἔχουσιν, ἢ Χριστιανοὶ τὰ τοιαῦτα ἔθνη τε καὶ νομοθετήματα τῶν προπεωδιστάτων (92) ἐστὶ· καὶ ὅσα ὑπ' οὐδενὸς ἂν ἄλλου ζηλωθέντα τῶν ἡμῖν ἔπεσθαι βουλομένων· ἐπειδὴ μὴ ἀνθρωπίναις, ἐπινοίαις (93) μᾶλλον ἢ θεῖα δύναμις καὶ χρόνῳ βεβαιότητι τὰ τοιαῦτα (94) γενέσκειν.

non magis humanis ingeniis atque inventionibus, quam vi divina temporisque firmitate vigorem adeptæ sunt

ΠΓ'. Οὐδὲν δὲ οἷον καὶ τὴν θαυμασίαν (95) αὐτῶν ταύτην ἀνάπλασιν (96) ἢ μεταπλασιν ὡς ἐπὶ σκηρῆς θεωρησῆαι καὶ καταμαθεῖν (97), τίς μὲν ἂν ἦν (98) ὁ τῆς διδασκαλίας τρόπος αὐτοῖς, τί δὲ τὸ πέρασ, τῶν συνεισεύσεων· ἴν', ὃ φησι Πλάτων περὶ τῆς ἐν λόγῳ πόλειως, ἴδωμεν *κινουμένην* (99) αὐτῶν τὴν ἐπινοίαν. Εἰς δύο γὰρ ταῦτα διηρημένης πάσης φιλοσοφίας, θεωρίαν τε λέγω καὶ πράξιν· καὶ τῆς μὲν ὑψηλοτέρας οὐσίας, δυστεκμάρτου δὲ τῆς δὲ ταπεινοτέρας (1), χρησιμωτέρας δὲ ἡμῖν μὲν ἀμφοτέρω δι' ἀλλήλων εὐδοκίμει· καὶ γὰρ θεωρίαν συνέκδημον πρὸς τὰ ἐκείθεν (2) ποιοῦμεθα, καὶ πράξιν θεωρίας

(87) Ἐκείνου τε. Sic plerique codices. Deest C in edit. -

(88) *Μμεισθαι*. Pass. alique nonnulli. σχηματίζεσθαι. Locus difficilis, inquit Montacutus, qui nec Eliæ nec Billii probat interpretationem. Verum fallitur Montacutus, dum putat Gregorium allusisse ad Historiam, de qua Nysenus in *Vita Moysis* de simiis regis Ægyptiorum. Historia namque de qua hic agitur, ea est de qua Nysenus, non in *Vita Moysis*, sed in tractatu *De nomine et professione Christiana ad Harmonium*, t. III, p. 268 et 269, ubi non de simiis regis Ægyptiorum, sed de simia circulatoris ejusdem et præstigatoris Alexandrini. « Is circulator, » ut narrat Nysenus, « exercuerat ac docuerat simiam, ut agilitate quadam in formam et habitum saltatricis sese componeret, eique saltatricis apposuerat personam, ac vestem circumdederat exercitio convenientem.... simia ad numerum sese flectebat et contorquebat, ac per omnia quæ ei faciebat et facere videbatur, naturam occultabat. Cum autem capti essent rei novitate spectatores, quidam cæteris astutior, simiam esse simiam ludo quodam ostendit. Acclamantibus enim cunctis et applaudentibus agilitati simiæ, ad cantum et modulationem apte se moventis et circumagentis, projecit in orchestra e bellariis ea quæ talium bestiarum ingluviem attrahunt atque invitant; illa vero nihil cunctata, ut vidit ante chorum dispersa amygdala, oblita saltationis accurrit ad ea, et manuum palmis collegit; personam, ne impedimento esset, ori detrahit.... atque ita pro laudibus et admiratione risum abunde movit spectatoribus. » Hæc est narrata a Nyseno historia, quam haud dubie oratoris nostri verba spectant; quæ idcirco sic vertenda, aut sic verbi posse existimem: « Liquido enim patuisset, propositis vafre quibusdam illecebris... Nam

PATROL. GR. XXXV.

A prodierit, constituere nequeo, num id nobis lucro atque utilitati deputandum sit, quippe qui, et illo et illius sceleribus citius defuncti simus; an contra illi, qui non ultra cogitationis somnium processerit. Liquido enim patuisset quinam hominum motus, et quænam simiarum imitationes sint. Nam hæc quoque humana quædam, illecebris vafre propositis, imitari dicuntur; verum per hæc quoque ipsa produntur, quod solertiam nostram imitatione assequi non possint. Neque enim magis equa Thessala, et mulier Lacæna, et viri Arethusæ æquam bibentes, hoc est, Siculi, ut fert editum de ipsis oraculum, principem inter eos, qui ejusdem generis sunt, laudem obtinent, quam hujusmodi ritus et sanctiones Christianis aptissime congruunt: talesque sunt, ut nullus eorum qui vestigiis nostris insistere cupiunt, eas æmulari possit: quandoquidem

CXIII. Nec vero quidquam commodius fuerit, quam admirandam hanc eorum fictionem, vel potius transformationem, tanquam in scena spectare, atque cognoscere, tum quæ ipsorum in docendo ratio, tum quis conventuum finis esset: ut, quod de civitate illa in verbis sita Plato inquit, *motu præditum* eorum consilium aspiciamus. Nam cum tota philosophia in duas partes, hoc est, in contemplationem et actionem, divisa sit; quarum altera ut sublimior, ita difficilior; altera humilior quidem atque abjectior, cæterum fructuosior; apud nos utraque alterius ope atque adjumento floret. Ut

hæc quoque (simiæ) humanas quasdam actiones et motus æmulari dicuntur; verum per hæc, illis mirum captæ, produntur. »

(89) Ἐξικέσθαι. Colb. 3, et Pass. ἐξικνεῖσθαι.

(90) Ἴππος Θεσσαλική, etc. Sensus est: quemadmodum equa Thessala cæteris omnibus antecellit, et mulier Lacæna omnibus aliis mulieribus, et viri Siculi omnibus viris; ita Christiani, in religiosis ritibus et sanctionibus, mortales omnes antecellunt, nec eos imitari possibile est.

(91) Ἐκκριτον. Pass. ἔκκριτον. Sav. ἐξαίρετον.

(92) Προπεωδιστάτων. In Reg. bm, et Mont. γρ. προπεωδιστέρων.

(93) Ἐπινοίαις. In Bill. et Montac. γρ. ἐννοίαις.

(94) Τοιαῦτα. Reg. bm, in textu; Billius et Montac. in ora, ταῦτα.

(95) Θαυμασίαν. Colb. k, θαυμαστήν.

(96) Ἀνάπλασιν. « Transformationem: » μεταπλασιν, « transformationem, æmulam alieni ritus ac Christiani fictionem. »

(97) Ἐπὶ σκηρῆς, etc. « Socrates, » apud Platonem in *Tim.*, « post fundatam instructamque legibus civitatem, cupere se ait eam motu incitatum videre, » hoc est, « juxta legum suarum præscriptum regi ac gubernari. » Eodem modo Gregorius ait se optare, ut illa Christianorum rituum imitatio a Juliano excogitata, in opus tandem prodeat, quo magis ridicula appareat.

(98) Τίς μὲν ἂν ἦν. Colb. Ald. Herv. τίς μὲν ἂν ὁ τῆς.

(99) Κινουμένην. Mont. γρ. ἐνεργοῦσαν. Alii, ἐνεργομένην.

(1) Ταπεινοτέρας. Pass. addit, μέν.

(2) Πρὸς τὰ ἐκείθεν. Bill. « ad celestium rerum studium comitem. »

enim contemplationem ascensus ad cœlestia comitem asciscimus, ita vicissim actio nobis ad contemplationem gradus ac velut scala est. Neque enim fieri potest, ut sapientiæ compotes sint, qui sapienter non vixerint. Apud illos autem, haud scio ultra res magis ridicula atque infirma videbitur; ut qui a divino afflatu coagmentationis et constitutionis suæ robur haudquaquam habeant, radicibus illis non absimiles, quæ, quod stabili loco minime fixæ sint, undis feruntur. Ergo in beatam eorum iaciamus, ut cum ipsis ludentibus, et fabulantibus, quemadmodum in plerisque scenicis ludis fieri solet, nos quoque paulum ludamus: atque ad illud *flentibus flere*²³ admonemur, hoc quoque adjungatur, ut cum nugantibus nugari sustineamus. Nam et poetæ risum in lacrymis persæpe agnoscunt.

CXIV. Sit igitur apte paratum theatrum: nam quo alio nomine templum suum vocari iusserint, nescio: præcones clament; populus confluat, præsideant, vel qui ætate, et canitiæ, ac vitæ integritate præstant, vel qui generis splendore ac gloria conspicui sunt, eaque sapientia quæ terrenis neclatur, et quæ iucunditatis plus habeat quam vera pietas. Id enim eorum arbitrio permittemus. Quid deinde agent? Ipsi præsides suos et antistites describant. Purpura eos ornabit, et vittæ, et floridæ ac pulchræ coronæ: quandoquidem plerisque in rebus gravitatem et maiestatem ab ipsis affectari comperi, idque eos studere, ut supra privatos ac plebeios emineant: tanquam videlicet id quod commune atque humile est, facile in contemptum veniat: quod autem elatum et tumidum, atque assecutu difficile, auctoritatem afferat. An hic quoque ad nos usque se demittent, ac sublimitatem, non magis in gestu ac specie, quam in moribus sibi convenire, nostri instar, existimabunt? **141** Nos enim externam quidem speciem, ac velut picturam, parum admodum curamus: in interno autem homine multo plus operæ studiique ponimus, idque potissimum studemus, ut spectatorem ad ea quæ animo con-

CXV. Atque hæc ad hunc modum se habeant.

²³ Rom. xii, 15.

(3) Ἀναστραφέντας. Reg. b, Colb. k, ἀναστρέφοντας.

(4) Τὸ δυνατόν. Lombef. «sni cœtus robur.»

(5) Βάλλωμεν εἰς τὴν μακαρίαν αὐτῶν. Ita plerique codices. Edit. βάλλωμεν. Pass. Καὶ δὲ καὶ εἰσβάλλωμεν, et post αὐτῶν addit, Ἐκκλησίαν. Quæ vox glossemata est, quod in textum irrepsit. Cæterum parœmia hæc est ex Aristophane in *Equitibus*: Βάλλ' ἐς μακαρίαν, «aufer te in beatam,» id est, «in beatitudinem.» Hic sermo per antiphrasim, juxta Eliam, est a Gregorio usurpatus, ita ut «beatitudinis» nomine, veram «miseriam» intelligat; «atque idem est,» ut cum Billio loquar, «ac si diceret: fœdissimam illorum religionem examinemus et insectemur, quam tamen pro beata et veneranda habent.»

(6) Συμπαίζωμεν. Ita Pass. alique omnes. Edit. συμπαίζωμεν.

(7) Ποιηταί. Pass. addit, πολλάκις, «sæpe.»

(8) Θέατρον εὐτρεπέες. «Apte paratum sit theatrum.» Sic Pass. cæterique codices. Editi, εὐπρε-

πέδασιν· οὐδὲ γὰρ οἶόν τε εἶναι σοφίας μετέχειν μη σοφῶς ἀναστραφέντας (3)· τοῖς δὲ οὐκ οἶδ' ὀπίτερον δόξει γελιοτέρων τε καὶ ἀσθενέστερον, οὐκ ἔχουσιν ἐκ θείας ἐπιπνεύσεως τὸ δυνατόν (4) τοῦ συστήματος, ὡσπερ τῶν ριζῶν, αἱ καθ' ὕδατος ἐχθύνται, πῆξιν οὐκ ἔχουσαι. Καὶ δὴ βάλλωμεν εἰς τὴν μακαρίαν αὐτῶν (5), ἐν' ὀλίγα καὶ αὐτοὶ παίζουσιν αὐτοῖς καὶ μυθολογοῦσιν, ὡσπερ ἐν πολλοῖς τῶν δραμάτων, συμπαίζωμεν (6)· καὶ προστεθεῖη τῷ χαίρειν μετὰ χαίρόντων, καὶ κλαιούσι συνδακρύειν, τὸ καὶ ληραίνουσι συλληρεῖν ἀνέχεσθαι· καὶ γέλωτα ἐν ἀκρόοις ποιηταί (7) γινώσκουσιν.

Scripturæ, quo cum *gaudentibus gaudere, et cum*

PIA'. Ἔστω τὸ θέατρον εὐτρεπέες (8)· ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι καὶ καλεῖν τὸν οἶκον αὐτῶν κελεύσουσιν (9)· οἱ κήρυκες βοάτωσαν· ὁ λαὸς συνίτω· τὴν προσδρίαν ἐχέτωσαν εἴτε οἱ πολιῆ, καὶ χρόνῳ, καὶ τῷ τῆς πολιτείας ἐξελεγεμένῳ προέχοντες, εἴτε οἱ γένει καὶ δόξῃ περιθιλλετοί, καὶ σοφίᾳ τῇ κάτω πλεκομένη (10), καὶ πλεῖον ἐχούση τὸ τερπνὸν τῆς ἀληθοῦς (11) εὐσεβείας· τοῦτο γὰρ ἐπ' αὐτοῖς ποιησόμεθα (12). Τί ποιήσουσι τὰ ἐξῆς; Αὐτοὶ τοὺς ἑαυτῶν προέδρους γραψάτωσαν. Ἄλωργις αὐτοῖς κοσμήσει, καὶ ταῖνα, καὶ στεφανῶν ἄνθος καὶ κάλλος· ἐπειδὴ πολλοχού τὸ σεμνὸν ἔργον αὐτοῖς σπουδαζόμενον, καὶ τὸ ὑπεράνω τοῦ ιδιώτου ὡς τοῦ μὲν κοινοῦ καὶ περὶ τοῦ εὐκαταφρόνητον ἔχοντος, τοῦ δὲ ὑπερόγκου καὶ δυσεφίχτου τὸ ἀξιώπιστον. Ἡ κἀνταῦθα μέχρις ἡμῶν καταθήσονται, μὴ τὸ ἐν τοῖς σχήμασιν ὑψηλὸν (13) μᾶλλον ἢ τὸ ἐν τῷ τρόπῳ πρέπειν αὐτοῖς, ὡσπερ ἡμεῖς, νομίζοντες; Ἡμῖν γὰρ τοῦ μὲν φαινομένου καὶ γραφομένου (14) βραχὺς ὁ λόγος· ἢ πλείων δὲ πραγματεία περὶ τὸν ἐντὸς ἀνθρώπων, καὶ μεθέκειν τὸν θεατὴν (15) ἐπὶ τὸ νοούμενον, ᾧ καὶ μᾶλλον τοῖς πολλοῖς ἐκπαιδεύομεν.

studemus, ut spectatorem ad ea quæ animo con-

PIE'. Ταῦτα μὲν δὴ ταῦτη· τί δὲ τὸ ἐντεῦθεν; Παρ-

D πές, «speciosum, decore eximium.»

(9) Κελεύσουσιν. Ita quatuor Regg. Or. 1, Ald. et Herv. In edit. Paris. κελεύουσιν.

(10) Σοφία τῇ κάτω πλεκομένη. Bill. «humi contexta sapientia.» Reg. q, et Pass. πλεονεκτούμενη, «superiori, præstantiori sapientia.»

(11) Τῆς ἀληθοῦς. Plerique codices, τῆς εὐσεβείας, «pietatis,» quod magis probat Comb.

(12) Ποιησόμεθα. Addunt Pass. alique nonnulli: Τί φήσουσι τὰ ἐξῆς; «quid postea dicent?»

(13) Μὴ τὸ ἐν τοῖς σχήμασιν ὑψηλόν, etc. Melius in Elia Billio: «Magis sibi morum ac vitæ, quam externam et in specie duntaxat ac furo positam sublimitatem iudicantes.»

(14) Τοῦ μὲν φαινομένου καὶ γραφομένου. Lombef. «Parum curamus quod oculis subjectum est ac litteris deformatum;» id est, quod videtur, et in cortice est litteræ, cui opponitur, τὸ νοούμενον, «quod mente intelligitur.» Nihil hic de pictura.

(15) Τὸν θεατὴν. Reg. q, Colb. 3, et Pass. τὸν ἀκροατὴν, «auditorem.»

ἔξεις (16) αὐτοῖς ὑποφήτας δηλαδὴ θεοφόρων λογίων, ὡς ἀν' αὐτοῖς φαίητε (17), καὶ βίβλους ἀνελιξίαι θεολογικάς τε καὶ ἠθικάς. Τίνας ταύτας, εἶπέ μοι, καὶ τίνων; Καλὸν προσᾶδασθαι τὴν Ἡσιόδου *Θεογονίαν* αὐτοῖς καὶ τοὺς ἐκεῖ πολέμους καὶ κλώνους, τοὺς Τιτᾶνας, τοὺς Γίγαντας, μετὰ τῶν φοβερῶν ὀνομάτων τε καὶ πραγμάτων; Κότος (18), Βριάρεως, Γύγης, Ἐγχελάδος, οἱ δρακοντόποδες ὑμῶν, οἱ κεραυνοφόροι θεοὶ, αἱ τοῦτοις ἐπαφιέμεναι νήσοι, βέλη τε ὁμοῦ καὶ τάφοι τοῖς ἀπαντήσασιν· τὰ πικρὰ τούτων γεννήματα καὶ προβλήματα, Ὑδραὶ, Χίμαιραι, Κέρβεροι, Γοργόνες (19), φιλοτιμία παντὸς κακοῦ. Ταῦτα ἔστω τῶν Ἡσιόδου καλῶν ταῖς ἀκοαῖς προτιθέμενα. Ὀρφεὺς παρὶτω μετὰ τῆς κιθάρας καὶ τῆς πάντα ἔλκουσας ἑδῆς, ἐπιθρεμέτω Διὶ τὰ μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ τῆς θεολογίας ῥήματα καὶ νοήματα.

Ζεὺ κύδιστε, μέγιστε θεῶν, εἰλυμένε (20) κόπρω,

ὅση τε μηλεῖη (21), ὅση τε ἱππῶν, ὅση τε ἡμιόνων, ἐν' ἐντεῦθεν, οἶμαι (22), δειχθῆ τὸ ζωόγονον τοῦ θεοῦ καὶ φερέσιον· οὐ γὰρ ἄλλως οἶδ' ἦν· καὶ μηδὲ τῆς ἄλλης φεῖδασθαι (23) μεγαληγορίας.

Ὡς εἰκοῦσα θεὰ, δειοὺς ἀνεσῦριτο μηρῶν, ἵνα τελέσῃ τοὺς ἑραστάς, ἃ καὶ νῦν ἔτι τελεῖ (24) ταῖς σχήμασιν. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Φάνης τε καὶ ὁ Ἥρικαπαῖος, καὶ ὁ πάντας καταπίνων τοὺς ἄλλους, εἶτ' ἀναδίδους θεοὺς, ἵνα γένηται πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Ταῦτα ἐπεισυχκεῖσθω τοῖς θαυμαστοῖς τῆς θεολογίας ἀχροαταῖς, εἶτ' ἐπινοείσθω τοῦτοις ἀλληγορήματα καὶ τερατεύματα· καὶ τῶν προκειμένων ἐκπῖπτων ὁ λόγος εἰς βάραθρα χωρεῖτω, καὶ κρημνοῦς βωρίας οὐκ ἐχούσης τὸ στάσιμον.

ΠΙΓ'. Ὁμηρον δὲ ποῦ θήσεις, τὸν μέγαν τῶν θεῶν σου (25) κωμωδιογράφον, εἴ τ' οὖν τραγωδοποιόν (26); Ἄμφοτερα γὰρ εὐρήσεις ἐν τοῖς θαυμαστοῖς αὐτοῦ ποιήμασι· τὰ μὲν συμφορᾶς, τὰ δὲ γέλωτος ἄξια. Καὶ γὰρ ὄντως οὐ μικρὰς τῆς φροντίδος ἐκεῖνο ἰδεῖν, πῶς μὲν Ὀκεανὸς Τηθύϊ καταλλαγήσεται δι' Ἥρας πορνικῶς κοσμουμένης· ἐπειδὴ κίνδυνος τῇ παντὶ χρόνον ἐνὶ σωφρονούντων αὐτῶν· εἶτ' οὖν τὴν ξηρὰν φύσιν καὶ τὴν ὑγρὰν καταλλάττεσθαι δεοί, μὴ τῷ πλεονασμῷ τοῦ ἑτέρου τὸ πᾶν συγχεθῆ (27)· εἶτε τι ἄλλο τούτων (28) ἐπινοεῖς ἀτοπώτερον. Τίς δὲ ἡ θαυμασία μῆξις τοῦ νεφεληγερέτου (29) καὶ τῆς σεμνῆς Ἥρας, ἠνίκα ἀσχημονεῖν αὐτὸν ἀναπειθεῖ μεσοῦσης ἡμέρας,

(16) *Παρέξεις*. Reg. q, Pass. *παράξεις*.

(17) *Ὡς ἀν' αὐτοῖς φαίητε*. Hæc in uno Reg. q, reperimus.

(18) *Κότος*. Alii, *Κόττος*.

(19) *Γοργόνες*. Reg. hu., *Γοργόναι*.

(20) *Εἰλυμένε*. Reg. hm, et alii, *ἰλυμένε*. Edit. *εἰλυμένε*. Cæterum hic versus et sequens, ὡς εἶπυσα, etc. non reperiuntur in editis Orphei carminibus.

(21) *Μηλεῖη*. Tres Reg. et Colb. k, *μηλίη*.

(22) *Οἶμαι*. Deest in Pass.

(23) *Φεῖδασθαι*. Tres Reg. Or. 1, et Montac.

Quid postea? Præbebis ipsis scilicet divinorum, ut ipsi dicere soletis, oraculorum interpretes; ac libros, tum theologicos, tum morales evolves et explicabis. Quosnam tandem hos, dic, quæso, et quorum? Præclarum erit Hesiodi Theogoniam ipsis accini, et bella illic descripta, et tumultus, Titanes, Gigantes, nominibus simul ac rebus horrendos? Proferentur Cotus, Briareus, Gyges, Enceladus, anguipedes vestri, diique fulmen gestantes, et insulæ in eos injectæ, quæ tela simul et sepulcra illis ad prælium occurrentibus exstiterunt: tum acerbi atque immanes eorum sætus ac soboles, Hydræ, Chimææræ, Cerberi, Gorgones, omnis denique mali colluvies. Hæc sint egregia illa, quæ auditoribus ex Hesiodo proponuntur. Orpheus jam cum cithara, et cantu omnia trahente prodeat, Jovique magna illa et eximia theologiæ verba et cogitata infremat:

Jupiter augustissime, deorum maxime qui te volvis in fimo,

tum ovium, tum equorum, tum mulorum, ut vide licet hinc vitalis et fecunda dei vis declaretur; neque enim aliter poterat; quin nec alii quidem hujusmodi grandiloquentiæ parcere:

Ubi dea locuta est, utramque coxam detexit,

ut amasios suos initiaret, quæ quidem nunc quoque adhuc per signa et gestus celebrantur. Ad hæc omnia Phanes accedat, et Ericapæus, et qui omnes alios deos devorat, ac postea egerit, ut deorum atque hominum pater efficiatur. Hæc eximiis et admirandis divinitatis auditoribus inculcentur, posteaque his allegoriæ ac portentosæ interpretationes excogitentur; atque a propositis rebus aberrans oratio, in prærupta contemplationis, quæ nihil stabile ac solidum habeat, feratur.

CXVI. At vero Homerum quo tandem loco pones, magnum, inquam, illum deorum 142 tuorum comædiarum dicam an tragædiarum scriptorem? Utrumque enim in mirificis illius versibus reperies, alia nempe tristia et calamitosa, alia risu digna. Neque enim profecto levis illud curæ est videre quemadmodum Oceanus, Junonis meretricio more cultæ instructæque opera, in gratiam cum Thetide rediturus sit: quandoquidem rerum universitati periculum imminebat, si ipsi aliquantisper a rebus veneris abstinerent: sive his verbis hoc intelligas, naturam siccam cum humida in concordiam reduci oportere, ne alterutrius redundantia mundus per-

φείδασθε. Schol. φείδασθε οἱ Ἕλληνες ὑμεις.

(24) *Ἐτι τελεῖ*. Reg. hm. Bill. *Elias* ἔτι τελεῖται. Tres Reg. Pass. καὶ νῦν ἐπιτελεῖ. Sav. Ald. ἐπιτελεῖται.

(25) *Τῶν θεῶν σου*. Billius: «*Divinarum.*»

(26) *Τραγωδοποιόν*. Duo Regg. *τραγωδιοποιόν*.

(27) *Συγχεθῆ*. Ita Regg. omnes, Or. 1; Pass., etc. Mont. vero, Par. et Sav. *συγχυθῆ*.

(28) *Τούτων*. Sic plerique codices. Pauci cum editis τοιούτων.

(29) *Τοῦ νεφεληγερέτου*. «*Nubium congregatoris,*» nempe, «*Jovis.*»

turbetur : sive aliud quiddam his absurdius exco- A
gites. Jam , quis admirandus Jovis illius, ac vene-
randæ Junonis congressus, cum hoc ipsa ei persua-
det, ut medio ipso die obscenæ rei daret operam,
utcumque poetæ carminibus suis ipsi blandiantur,
lotum roscidum substernentes, et crocum atque
hyacinthum e terra producentes? Unde hæc, et
quæ horum est ratio? Quo etiam pacto vestra Juno,
illa magni Jovis soror et conjux, illa utnarum can-
dore, roseisque digitis insignis, nunc in æthere et
nubibus pendet, ferreisque incudibus deprimitur,
aureisque manicis vincitur, adeo ut ne diis quidem
veniam ei a Jove impetrare contententibus, periculi
expers hujusmodi humanitas esset : nunc autem
universum amorum cestum assumit, lascivoque
ornatu Jovem ita allicit, ut ipse quoque omnes suos
omnium feminarum amores hoc uno multis partibus
inferiores esse constiteat? Quis præterea hic metus,
ne diis pro Lacæno scorto incitatis, cœloque into-
nante, terræ quidem sedes rumpatur, mare autem
invertatur, et Orci regia patefiat, atque ea, quæ
diuturno tempore obiecta fuerant, in apertum ven-
niant? Quis porro ille nigrorum superciliorum nu-
tus, et divinorum crinium commotio olympum
totum concutiens? Quis etiam Mars ille vulneratus,
aut æneo carcere conclusus? ille, inquam, auræ
Veneris illepidus amator, adulterque minime circumspectus, atque a loripede Vulcano correptus et
constrictus, deorumque theatrum ob turpitudinem suam et obscenitatem colligens, exiguoque pretio
dimissus?

CXVII. Cum hæc omnia, atque his plura, ita C
scite et variè composita atque prorsus inusitata se
habeant, quis apud vos 143 ita magnus et sublimis
est, ac vere Jovi consilio par, ut, supra nubes etatæ
contemplationis, mentisque nostræ captum et mod-
ulum superantis rationibus, ea honesta et decora
reddere possit? Et quidem, si hæc vera sunt, non
erubescant illi, sed potius glorientur, aut ea turpi-
tudine carere probent. Quid enim necesse est eos
ad fabulam, tanquam ad turpitudinis integumentum
perfugere? Neque enim præfidentium, sed metuen-
tium ac terga vertentium est fabula. Si autem falsa,
primum nudos theologos nobis ostendant, ut cum his
disputationem ineamus. Deinde dicant, annon stul-
tum sit, quibus ut fictis et fabulosis erubescunt,
iisdem, ut firmis, sese jactare; et quæ multitudini
obscura atque incognita esse potuissent, non enim
omnium est eruditio, hæc, tum per signenta, tum

κἀν οἱ ποιητὰι μετὰ τῶν μέτρων αὐτὸν κοικακῶως,
λωτὸν ὑποστρωννύντες ἐρσίηντα, καὶ κρόκον ἀνα-
φύοντες ἐκ τῆς γῆς καὶ ὑάκινθον; Πόθεν ταῦτα, καὶ
τίς τούτων ὁ λόγος; Πῶς δὲ ἡ αὐτὴ καθ' ἑμᾶς Ἥρα,
ἡ τοῦ (30) μεγάλου Διὸς ἀδελφὴ καὶ ὁμόζυγος, νῦν
μὲν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλαις κρεμαμένη, καὶ σιδηροῖς
πέδαις, ἡ λευκώλενός τε καὶ ῥοδοδάκτυλος, ὡς μηδὲ
τοῖς παραιτεῖσθαι βουλομένοις τῶν θεῶν ἀκίνδυνον
εἶναι τὴν φιλανθρωπίαν· νῦν δὲ ὄλον τὸν τῶν ἐρώτων
κεστὸν ἐφ' ἑαυτὴν (31) ἔλκουσα διὰ τῶν πρὸς τὸν Δία
καλλωπισμάτων, ὡς καὶ πάντας ὁμολογεῖσθαι αὐτῷ
τοὺς ἐπιπάσαις ἔρωτας ἐνὸς τούτου παραπολύ (32) λει-
πομένους; Τίς δὲ ὁ φόβος, μὴ τῶν θεῶν κινουμένων
ὕπερ τῆς Λακαίνης μοιχάδος (33), καὶ οὐρανοῦ
σαλπίζοντος (34), ἀναβράγῃ μὲν γῆς ἔδρα, μεθαρμοσθῇ
δὲ θάλασσα, δημοσιευθῇ δὲ ἄδου βασιλεία, καὶ εἰς
τούφραν ἐλθῇ τὰ τῷ μακρῷ χρόνῳ κεκαλυμμέ-
να (35); Τίς δὲ ἡ τῶν κυανέων ὀφρῶν ἐπίνευσις, καὶ
ἡ τῶν ἀμβροσιῶν τριχῶν συγκίνησις, ὄλον Ὀλυμποῦ
κατασείουσα (36); Τίς δὲ ὁ τιτρωσκόμενος Ἄρης, ἡ
χαλκῷ κεράμῳ κατακλειόμενος; ὁ τῆς χρυσῆς Ἀφρο-
δίτης ἀφύης ἐραστής, καὶ μοιχὸς ἀπερίσκεπτος καὶ
τῷ Ἀμφιγυήντι (37) κρατούμενος, καὶ θέατρον τῶν
θεῶν ἐφ' ἑαυτῷ συλλέγων ἀσχημονοῦντι, καὶ μικροῖς
χρημασιν ἀφιέμενος;

PIZ'. Ταῦτα πάντα καὶ πλειω τούτων οὕτω σοφῶς
καὶ πολυτρόπως συγκείμενα, καὶ παντάπασιν ἔξω τῶν
νενομισμένων, τίς οὕτως (38) ὑμῖν ὕψηλός τε καὶ
μέγας, καὶ ὄντως Διὶ μῆτιν ἀτάλαντος, ὡς εἰς τὸ
εὐπρεπὲς ἀγαγεῖν (39) λόγοις θεωρίας ὑπερνεφούς,
καὶ ὑπὲρ τὰ ἡμέτερα μέτρα τῆς καταλήψεως; (40)
Καίτοι ταῦτα εἰ μὲν ἀληθῆ, μὴ' αἰσχυνέσθωσαν, καὶ
φιλοτιμείσθωσαν, ἢ, ὅτι μὴ αἰσχρὰ, πεσιθέτωσαν· καὶ
τί δεῖ καταφεύγειν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν μῦθον, ὡς τῆς
αἰσχύνης (41) συγκάλυμμα; οὐ γὰρ θαρβούντων, ἀλλ'
ὑποχωρούντων ὁ μῦθος (42)· εἰ δὲ ψευδῆ, πρῶτον μὲν
ἐπιδεικνύτωσαν ἡμῖν τοὺς γυμνοὺς θεολόγους, ἔν' ἧ
πρὸς ἐκείνους ἡμῖν ὁ λόγος· ἔπειτα λεγέτωσαν πῶς
οὐκ εἴθετες, οἷς ὡς μυθικοῖς αἰσχύνονται (43), τού-
τοις ὡς ἰσχυροῖς καλλωπιζέσθαι· καὶ ἅ τοὺς πολλοὺς
λαγθάνειν δυνατὸν ἦν, οὐ γὰρ πάντων ἡ παιδευσίς,
ταῦτα δημοσιεύειν ταῖς ἀπάντων θύεσιν ἐν πλά-
σμασί (44) τε καὶ σχήμασι, καὶ τὸ δεινότατον, μεθ'

(30) Ἥρα ἡ τοῦ. Sic Mont. Bill. Pass. et cæteri
ms. Deest ἢ in Par. edit.

(31) Ἐφ' ἑαυτήν. Herv. ἐφ' ἑαυτῆς.

(32) Παραπολύ. Plerique codices, παρὰ πολὺ.

(33) Ὑπὲρ τῆς Λακαίνης μοιχάδος. « Pro La-
cæno scorto. » De Argivæ Helenæ rapitu hic sermo
est.

(34) Σαλπίζοντος. « Quasi tuba signum dante. »

(35) Κεκαλυμμένα. Reg. I, συγκεκαλυμμένα.

(36) Κατασείουσα. Pass. κατασείσουσα.

(37) Ἀμφιγυήντι. Pass. ἀμφιγυῖ. Reg. hm,

ἀμφιγυήει. Alii, ἀμφιγυέι, ἀμφιγυῖ, ἀμφιγυῖη.

(38) Τίς οὕτως. Reg. hm, τίς οὕτος.

(39) Εἰς τὸ εὐπρεπὲς ἀγαγεῖν. « Ut ea ad ho-
nesti ac decori speciem trahere possit. »

(40) Μέτρα τῆς καταλήψεως. Pass. καταλήψεως
μέτρον.

(41) Αἰσχύνης. Reg. hu, duo Colb. et Pass. ἀσχη-
μοσύνης.

(42) Ὁ μῦθος. Pass. ἔστιν ὁ μῦθος. Colb. k, ὁ μῦ-
θός ἐστιν. In aliis omittitur, ἔστιν, vel scribitur αὐτε,
aut post, ὁ μῦθος.

(43) Αἰσχύνονται. Ita melioris notæ codices. Edit.
αἰσχύνονται.

(44) Πλάσμασι, etc. Comb. vertit : « πο. vulsura
et ceremonias et gesticulationes. »

ἔσθης τῆς εἰς χρήματα ζημίας, ἐν τε ναοῖς καὶ βωμοῖς, καὶ ἰδρύμασι (45), καὶ ἀναθήμασι, καὶ θυσίαις πολυτάλαντοῖς, καὶ ἀζημίως (46) ἐνδὸν εὐσεβεῖν, ἀσεβεῖν αἰρεῖσθαι μετὰ ζημίας;

PIH. Εἰ δὲ ταῦτα μὲν ποιητῶν εἶναι φήσουσι πλάσματα καὶ ληρήματα, δύο τούτοις προσχρωμένον εἰς τὸ τερπνὸν τῆς ποιήσεως, μέτρῳ καὶ μύθῳ. καὶ οἷον καταγλυκαινόντων τούτοις τὴν ἀκοήν, αὐτοῖς δὲ ἀπορρήτοτερον εἶναι καὶ βαθύτερον τὸν ἐναποκείμενον τούτοις νοῦν, καὶ διαβατὸν ὀλίγοις τῶν σοφωτέρων, σκοπεῖτε, ὡς ἀπλῶς καὶ δικαίως περὶ τούτων ἐγὼ διαλέξομαι. Πρῶτον μὲν πῶς ἐπαινοῦσι τοὺς ὄνσεβουσιν ὄβριστὰς (47), καὶ μικροῦ τῶν ἰσοθέων ἀξιοῦσι τιμῶν, ὅς τὸ μὴ δοῦναι δίκην τῆς ἀσεβείας κέρδος αὐταρκεῖς ἦν; Εἰ γὰρ τοῖς εἰς ἕνα (48) θεὸν αὐτῶν καὶ ἰδίᾳ καὶ μικρᾷ (49) βλασφημῆσαι θάνατος ἢ ζημία (50) παρὰ τῶν νόμων, τί πάσχειν ἔδει τοὺς πᾶσιν ὁμοῦ καὶ δημοσίᾳ, καὶ ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἐπαριέντας τὴν ποίησιν, καὶ μακροῦ χρόνου παραδόντας τὴν κωμωδίαν; Ἐπειτα καὶ τοῦτο λογιζέσθαι ἄξιον εἶναι καὶ παρ' ἡμῶν κατ' ἐπίκρουσιν λόγοι τινές, οὐκ ἀνήσονται, ἀλλὰ τίς ὁ τρόπος (51) αὐτῶν τῆς διπλῆς, καὶ τίς ἡ δύναμις; Οὐτε τὸ φαινόμενον ἀπρεπές, καὶ τὸ κρυπτόμενον θαυμάσιον (52) καὶ ὑπερλαμπρον τοῖς εἰς τὸ βάθος εἰσαγομένοις, καὶ ὡσπερ τι σῶμα καλὸν καὶ ἀπρόσιτον, οὐ φαύλη τῇ ἐσθῆτι περικαλύπτεται· δεῖ γὰρ, ὡς γούνη ἐμοιγε δοκεῖ, τῶν θείων μηδὲ τὰς ἐνδείξεις (53), καὶ τὰς ἐμφάσεις ἀπρεπεῖς εἶναι καὶ ἀναξίας τῶν δηλουμένων, μηδὲ οἷαις ἂν καὶ (54) ἀνθρώποι λεγομέναις περὶ αὐτῶν δυσχεραίνουσι· ἀλλ' ἢ τὸ κάλλιστον πάντως ἔχειν, ἢ μὴ τὸ αἰσχιστον, ἵνα τὸ μὲν τοὺς σοφωτέρους εὐφραίνῃ, τὸ δὲ μὴ (55) βλάβη τοὺς πλείονας.

species inhonestas esse convenit, rebusque significatis indignas, ac denique tales, ut homines quoque ipsi eas de se prædicari permoleste laturo sint; bere, aut certe a summa turpitudine abesse, ut partim eruditiores oblectent, partim vulgi animos minime labefactent.

PIΘ. Ὑμῖν δὲ οὐτε τὸ νοούμενον ἀξιόπιστον, καὶ τὸ προβεβλημένον ὀλέθριον. Καὶ τίς ἢ σύνεσις διὰ βορβόρου (56) πρὸς πόλιν ἄγειν, ἢ διὰ προβόλων τε καὶ ὑφάλων εἰς ὄρμον ἐπέγεισθαι; Τί γὰρ ἐκ τούτου (57) συμβήσεται; καὶ τί τῶν λόγων τὸ πέρας; Σὺ μὲν ληρήσεις, καὶ ἀλληγορήσεις τὰς σὰς ἀτυχίας ἢ φαντασίας· ὁ δὲ πεισόμενος οὐκ ἔσται· τὸ γὰρ ὄρωμενον πιθανώτερον. Οὐτε οὖν τὸν ἀκροατὴν ὠνήσας, καὶ τὸν θεατὴν ἀπώλεσας μετὰ τοῦ φαινομένου

(45) Ἰδρύμασι. Pass. ἰδρύμασι.

(46) Ἀζημίως. Colb. k, ἀζημίως.

(47) Πῶς ἐπαινοῦσι τοὺς ὄνσεβουσιν ὄβριστὰς; Bene Billius in prima edit. « cur numinum suorum conviciatores laudant? » In Paris. prætermisum, ὄνσεβουσι.

(48) Εἰς ἕνα. Deest εἰς in duobus Regg. Pass. etc.

(49) Ἰδίᾳ καὶ μικρᾷ. Hic adverbialiter posita.

(50) Ἡ ζημία. Sic Reg. γ, codex optimæ notæ, quem sequi non dubitamus. In edit. ἢ ζημία.

(51) Τίς ὁ τρόπος. Reg. γ, Colb. k, Sav. Comb.

A per figuras, ob omnium oculos ponere, quodque gravissimum est, non sine maximo pecuniarum detrimento, in templis, aris, statuis, donariis, ac sumptuosissimis sacrificiis, cumque citra rei familiaris dispendium pietatem colere liceat, impium esse malle cum detrimento?

CXVIII. Quod si dixerint hæc quidem esse figmenta et nugamenta poetarum, qui duo hæc, carmen scilicet et fabulam, ad conciliandam poesi jucunditatem, adhibere, atque iis aurem velut demulcere voluerint; cæterum vero altiore et abstrusiore in iis sensum reconditum esse, atque ejusmodi, ut sapientiorum pauci ad eum penetrare possint: videte quam simpliciter et æque de his rebus disseram. Primum, cur eos qui suis numinibus contumelias inferunt, laudant, divinisque pene honoribus afficiunt, quibus impietatis pœnam non persolvere satis amplum leorum erat? Nam si in eos, qui unum quempiam deorum suorum privatim etiam ac levi maledicto affecerint, vel multa vel capitalis pœna legibus constituta sit, quas tandem eos pendere oportebat, qui in omnes simul et publice, et ob scædissima flagitia poesis suæ aculeos strinxerunt, atque hanc comœdiam posteris in longum tempus tradiderunt? Tum hoc quoque considerare operæ pretium fuerit: sunt etiam apud nos abditi quidam et allegorici sermones, nec id negavero, verum quænam duplicis eorum sensus est ratio, et quæ vis ac potestas? Nec externa species indecora et inhonesta est, et quod occultatur, admirandum est, iisque, qui in penetralia ipsa inducuntur, mire splendidum, ac pulcherrimi instar cujusdam corporis inaccessi, haud aspernanda veste contegitur. Rerum enim divinarum, mea quidem sententia, ne indicationes quidem ipsas externasque verum aut maximam omnino pulchritudinem habere, aut certe a summa turpitudine abesse, ut partim eruditiores oblectent, partim vulgi animos

CXIX. Apud vos contra, nec quod intelligendum proponitur, fidem meretur, et quod externe oculis objicitur, funestum et exitiosum est. Quæ porro prudentia est per cœnum ad urbem ducere, aut per saxa et scopulos ad stationem contendere? Quid enim ex eo accidet, et quis verborum finis futurus est? Tu quidem nugaberis, tuosque errores aut animi figmenta, sensu allegorico explicabis: qui autem tibi fidem habeat, non erit. Nam quod oculis

τίς ὁ λόγος.

(52) Θαυμάσιον. Reg. Γ, Colb. k, et Pass. addunt, καὶ ὑψηλόν, « et sublime. »

(53) Ἐνδείξεις. Pass. ἐπιδείξεις.

(54) Ἄρ καὶ. Hæc desunt in duobus Regg.

(55) Τὸ δὲ μή. Colb. k, τὸ δὲ ἵνα μή.

(56) Διὰ βορβόρου, etc. « Per cœnum ad urbem ducere. » Proverbialis locutio commode usurpata adversus eos, qui per obscenas fabulas ad allegoricos sensus ducunt.

(57) Τούτου. Savil. τούτων.

cernitur, majorem ad persuadendum vim habet. Sicque nullam auditori utilitatem attuleris, et spectatorem perdidideris, qui nimirum ei quod oculis oblatum cernit, præbeat assensum. At contemplationis quidem locus apud eos talis est, tamque ab hypothesis remotus, ut prius omnia inter se copulare quis possit, atque ea quæ longo intervallo disjuncta sunt, in unum adducere, quam ut hæc affirmet, lignenta nimirum et eorum involucra.

CXX. Quid autem dixeris de ea ipsorum disciplinæ parte, quæ circa mores versatur? Unde, et a quibus rebus ordientes, quibusque rationibus utentes, ad virtutem eos informare, consiliisque suis et præceptis quam optimos efficere poterunt? Verhi gratia: optima res est concordia, optima res pari animorum consensu inter se civitates, et populos, et familias, et singulos homines jungi, legem videlicet ordinemque naturæ sequentes, quæ omnia divisit simul atque constrinxit, ac totam hanc rerum molem, mundum unum ex pluribus rebus effecit. Quibus autem exemplis hoc illi docebunt? An deorum bella narrantes, et dissidia, et rebelliones, malorumque multitudinem, quæ privatim ipsi publiceque, partim aliis inferunt, partim ab aliis perpetiuntur, 145 quibus omnes fere historiarum et poemata plena sunt? Citius profecto ex pacatis bellaces, et ex sapientibus excordes ac dementes, quam contra ex audacibus et stolidis moderatos atque prudentes hujusmodi exemplis reddiderint. Etenim quos, remotis etiam vitiorum illecebris, a malo avertere, atque a deteriori parte ad meliorem traducere difficile est, quis tandem his, ut placidi et moderati sint, persuaserit; cum deos vitiosarum affectionum duces et patronos habeant: ubi vitiosum esse, non modo non turpe, sed honorificum etiam existimatur (utpote deorum aliquem defensorem ac patronum assumens, qui vitiosa hac affectione laboret), atque aris et sacrificiis ornatur, legitimamque libertatem uactum est? Hoc enim omnium indignissimum est, quod, quæ legibus vindicantur, ea illi, ut divina, venerentur: tanta est apud ipsos injustitiæ ubertas et amplitudo.

CXXI. Secundo, honor et reverentia erga parentes ipsis proponatur: illudque, primam ortus causam statim post primam colendam ac venerandam esse: hoc et ratio doceat, et theologia persuadeat. Quidni autem hoc Saturnus persuadeat, Cælo genitalis partes amputans, ne deos gignat, verum hoc

γενομενον. Ἄλλ' ὁ μὲν θεωρητικὸς τρόπος (58) αὐτοῖς τοιοῦτος, καὶ οὕτω πόρρω τῶν ὑποθέσεων, ὡς πάντα πρότερον εἶναι συμβαλεῖν (59) ἀλλήλοις, καὶ εἰς ἓν ἀγαγεῖν τὰ μακρῶ κεχωρισμένα, ἢ ταῦτα συνθεῖναι καὶ συναρμόσσει, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς εἶναι φῆσαι. τὰ μυθολογήματά τε λέγω (60) καὶ τὰ σκεπάσματα.

componat atque conciliet, ejusdemque viri esse

PK'. Τί δ' ἂν εἴποις περὶ τοῦ ἡθικοῦ μέρους αὐτῶν; Πόθεν, καὶ ἐκ τίνων (61) ὀρμώμενοι, καὶ τίσι χρώμενοι λόγοις, πλάττειν αὐτοὺς εἰς ἀρετὴν δυνήσονται, καὶ πλείστου ποιεῖν ἀξίους ταῖς παραινέσεσιν; Ἄριστον ὁμόνοια, καὶ τὸ συμφρονεῖν ἀλλήλοις πόλεις, καὶ δήμους, καὶ οἰκίας, καὶ τοὺς καθ' ἕκαστον, νόμῳ καὶ τάξει φύσεως ἐπομένους, ἢ πάντα διεϊλέ τε καὶ συνέδησε, καὶ τὸ πᾶν τοῦτο κόσμον ἓνα ἐκ πλειόνων πεποίηκε. Τίσι τοῦτο διδάξουσιν ὑποδείγμασιν; Ἄρα τοὺς πολέμους λέγοντες τῶν θεῶν, καὶ τὰς στάσεις, καὶ τὰς ἐπαναστάσεις, καὶ τῶν κακῶν τὸ πλῆθος, ὧν αὐτοὶ τε ἔχουσι, καὶ ἀλλήλοις (62) παρέχουσιν, ἰδία τε καὶ δημοσία, ὧν μικροῦ πᾶσα πεπλήρωται συγγραφή τε καὶ ποίησις; Θάπτον μὲν τ' ἂν ἐξ εἰρηνικῶν μαχίμους, καὶ παραπλήγας ἀντι σοφῶν, ἢ τούναντιον μετρίους καὶ σώφρονας ἀντι θρασέων καὶ ἀπαιδέων τοῖς τοιοῦτοις ἂν ἐργάσαιντο παραδείγμασιν. Οὐς γὰρ καὶ δίχα τῶν εἰς τὸ χεῖρον ἐλκόντων χαλεπὸν μεταθεῖναι (63) κακίας, καὶ πρὸς τὴν κρείσσω μεταστῆσαι μοῖραν ἀπὸ τῆς χείρονος, τοῦτους τίς ἂν πείσειεν ἡμέρους εἶναι καὶ καθεκτούς, θεοῖς χρωμένους (64) ὀδηγοῖς τῶν παθῶν καὶ προστάταις· ἔνθα τὸ κακὸν εἶναι καὶ τίμιον, ὡς θεῶν τινα προϊστάμενον, οὗ τὸ πάθος ἐστὶ βωμοῖς τε καὶ θυσίαις τιμώμενον, καὶ παρῆρησιαν εὐληφὸς ἔννομον; Τοῦτο γὰρ τὸ δεινότατον, ὅτι ἅ τοῖς νόμοις κολάζεται, ταῦτα ὡς θεῶν σέβεται (65)· τοσαύτη τις ὑμῖν τῆς ἀδικίας ἡ περιουσία.

PKA'. Δεύτερον αὐτοῖς προκείσθω γονέων αἰδώς καὶ τιμὴ, καὶ τὸ τὴν πρώτην (66) αἰτίαν τοῦ εἶναι σέβειν μετὰ τὴν πρώτην· τοῦτο (67) καὶ λόγος εισηγεῖσθω (68), καὶ θεολογία πειθέτω. Πῶς δὲ οὐ πείσει Κρόνος Οὐρανὸν ἐκτεμῶν, ἔν' ἄγονος ἢ θεῶν, καὶ δῶ κύμασιν ἀποτελεῖσαι θεῶν, ἀφροῦ γέννημα·

(58) Τόπος. Reg. u, Montac. et Savil. τρόπος, D
« modus. »

(59) Συμβαλεῖν. Colb. k, συμβάλλειν. Mont. γρ. συμβαίνειν. Ita Reg. l in textu.

(60) Μυθολογήματά τε λέγω. Deest, λέγω in Pass. qui mox pro, σκεπάσματα, habet, σκέμματα, « excogitationes. »

(61) Καὶ ἐκ τίνων. Non pauci, καὶ τίνων.

(62) Ἀλλήλοις. « Puto, » ait Billius, ἄλλοις.

(63) Μεταθεῖναι. Reg. hu, Colb. 3, Ald., Hervag. μεταστῆσαι.

(64) Θεοῖς χρωμένους, etc. Augustinus lib. II, c. 7, De civitat. Dei, eadem gentilibus objicit: « Omnes cultores talium deorum, inquit, mox ut eos libido populerit ferventi, ut ait Persius, tincta veneno, ma-

gis intuentur, quid Jupiter fecerit, quam quod docuerit Plato, vel Cato censuerit. » Profert etiam, inter alia, illud Terentiani Cherezæ, qui, cum in flagitiosa libidine versaretur, « deos se imitari jactabat. »

(65) Κολάζεται.. σέβεται. Reg. x, Mont. κολάζετε.. σέβετε.

(66) Πρώτην. Mallet, δευτέραν, « secundam. » Mox, μετὰ τὴν πρώτην. Par. ed. addit αἰτίαν, quam vocem delevisimus, utpote quæ in nullo codice legitur.

(67) Τοῦτο. Deest in duobus Reg. totissemque Colb.

(68) Λόγος εισηγεῖσθω. Pass. ὁ λόγος ἡγεῖσθω.

καὶ Κρόνῳ Ζεὺς ἐπανιστάμενος, κατὰ μίμησιν τοῦ πατρὸς, ὁ γλυκὺς λίθος καὶ πικρὸς τυραννοκτόνος· εἶτε τι ἄλλο τοιοῦτον αὐτοῖς εἰς τιμὴν τῶν γεννησάμενων αἱ βίβλοι φέρουσι. Τρίτον αὐτοῖς ἔστω χρημάτων ὑπεροψία, καὶ τὸ μὴ πανταχόθεν κερδαίνειν, μηδὲ τοῦ δυστυχεῖν ἀρραβῶνα, τὸ κακῶς κτᾶσθαι λαμβάνειν. Πῶς οὖν ὁ Κερδῶς (69) αὐτοῖς σταθῆσεται, καὶ τὸ σακέλλιον (70) προβληθήσεται, καὶ ἡ κλεπτικὴ τοῦ θεοῦ δύναμις τιμηθήσεται, καὶ τὸ Ἄρευ (71) χαλκοῦ Φοῖδον μὴ μωτεύεσθαι, μηδὲ εἶναι τι τοῦ ὀβολοῦ τιμώτερον; Ταῦτα γὰρ αὐτῶν τὰ σεμνὰ καὶ σεβάσματα.

PKB. Τί ἐτι; Σωφροσύνην διδασκείτωσαν, ἐγκράτειαν εισηγεῖσθωσαν· καὶ ὁ πειθῶν ἐγγύς, πάντα γινόμενος διὰ τὰς γυναῖκας, ὁ Ζεὺς, καὶ Φρυξὶ μειρακίσκοις (72) ἀετὸς ἔραστῆς ὁ φιλιτατος (ἴν' ὡς ἕδιστα συμποσιάζοιεν οἱ θεοὶ, τοῖς Διὸς οἰνοχοοῦμενοι παιδικοῖς)· καὶ ταῖς πενήτηντα Θεστίου θυγατρᾶσιν ἐναθλεύων Ἡρακλῆς ἐν μιᾷ νυκτὶ ὁ Τριέσπερος, καὶ τρισκαίδεκατον ἄθλον τοῦτον ἐπιτελέσας, οὐκ οἶδ' ὅπως τοῖς ἄλλοις γε οὐ συναριθμούμενων. Ἐπικοπτέτω τὸν θυμὸν Ἄρης (73), μέθην Διόνυσος, μισοξενίαν Ἄρτεμις, ἀπάτην ὁ Λοξίας (74) αὐτῶν χρησμολόγος, γέλωτος ἀμετρίαν ὁ καταχωλεύων θεός, τῶν θεῶν λυπουμένων, καὶ ἀραιαῖς ταῖς κήμαις ἐπιβρῶννύμενος· γαστριμαργίαν ὁ Ζεὺς ἐπὶ δαῖτα λιπαρὰν τρέχων μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπίης σὺν τοῖς λοιποῖς δαίμοσιν· ὁ Βουθόνας (75), τὸν γεωργὸν τυραννήσας, καὶ τὸν ἀρότην βοῦν λαφύζας, καὶ τὴν κλήσιν λαβὼν ἐκ τῆς πράξεως, καὶ πάντες ταῖς κνίσαις καὶ ταῖς λοιβαῖς ἐπιτρέχοντες.

PKΓ. Καίτοι πῶς ταῦτα τῶν ἡμετέρων ἐγγύς, οἷς ὄρος μὲν φιλίας (76) αὐτὸς ἕκαστος, καὶ τὲ ἀυτὰ βούλεσθαι τοῖς πλησίον ἅ καὶ σφίσιν αὐτοῖς· ἐγκλημα δ' οὐ μόνον τὸ γενέσθαι κακὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ μελλῆσαι (77) μικροῦ, καὶ τῆς ὀργῆς (78) κολαζομένης, ὡς πράξεως· οἷς σωφροσύνη μὲν οὕτω σπουδάζεται, ὥστε καὶ ὀφθαλμοὺς ἀναστέλλεται· χεῖρ δὲ φονικὴ τοσοῦτον πόρρωθεν εἰργεταὶ ὥστε καὶ θυμὸς σωφρονίζεται· ἐπιόρκον δὲ ὁμόσαι (79) οὕτω δεινὸν καὶ ὑπέρογκον, ὥστε καὶ τὸν

(69) Κερδῶς. « Lucrius, » Mercurii epithetum, ad subindicandam ipsius in quaestu faciendū dexteritatem; quamobrem a priscis pingebatur accinctus pera, quam a sacco, sacculum appellabant. Habetur etiam ut lucri ac furtorum praeses.

(70) Σακέλλιον. Mallet Montacutius, σάκυλλον, sed displicet Combelsio, quia grammaticis inauditum.

(71) Ἄρευ, etc. Sic codd. et editi. Herv. vero in textu, et Montac. in ora, ἀνευθε. Erat id Apollinis oraculum.

(72) Φρυξὶ μειρακίσκοις. Ita pene omnes mss. Editi vero, Φρυξὶ μειρακίοις. Alludit hic Gregorius ad Ganimedidis raptum.

(73) Θυμὸν Ἄρης. Quinque Reg. Or. 1, et Combef. legunt : θυμὸν μὲν Ἄρης.

(74) Λοξίας. Sic Apollo appellatus, quod obscura

fluctibus det, ut deam, spumæ fetum, efficiant; et Jupiter adversus Saturnum, patris sui exemplo, insurgens, dulcis (inquam) ille lapis, et sævus tyrannicida : aut si quid aliud hujusmodi ad parentum honorem voluminibus eorum continetur? Tertium ipsis sit, pecunias despiciere atque aspernari, nec undecunque lucrum captandum esse, nec facultatibus injusta ratione quaerendis, calamitatis arrhabonem accipere. Quomodo igitur Lucrius ipsis constituetur, et sacculus proferetur, et furax dei vis atque facultas honorabitur : illudque etiam, *Sine ære Phæbum minime vaticinari, nec obolo quidquam esse præstantiæ*? Hæc enim graves eorum ac venerandæ sunt sententiæ.

CXXII. Quid præterea? Pudicitiam doceant, continentiam suadeant. In propinquo est qui persuadeat, Jupiter nimirum, ob seminarum amorem quamlibet formam subinde induens, et Phrygibus adolescentulis amatrix aquila factus (ut dii, Jovis cinædis vinum fundentibus, 146 quam suavissime compotarent) : ac Trivesperus ille Hercules, in quinquaginta Thestii filiiabus una nocte certans, ac decimum tertium hoc certamen concilians, quod haud scio quare in certaminum ipsius numero fuerit prætermisissum. Iram Mars reprinat, temulentiam Bacchus, hospitium odium Diana, fraudem obliquus ille ipsorum vates, risus petulantiam deus ille, mœrentibus aliis diis, claudicans, rarisque et tenuibus tibiis innitens : ingluviem Jupiter, pinguis convivii causa, simul cum reliquis dæmonibus ad inculpato Aethiopes currens; Buthœnas etiam, qui agricolæ vim attulit, et bovem aratorema voravit, atque ex eo facinore nomen accepit; dii denique omnes, ad carniū nidores et libamina summa festinatione properantes.

CXXIII. An vero hæc ad nostram religionem et doctrinam accedunt, apud quod lex et norma amicitiae quisque ipse est, atque eadem proximis velle quæ et sibi ipsis : crimen autem, non modo malum exstitisse, sed etiam a malo parum abfuisse, nimium cupiditate quoque ipsa pene, ut actione, pœnam luente; apud quos tantum pudicitiae studium est, ut oculus quoque frenetur ac reprimatur; et manus sanguinaria et mortifera ita longe arcetur, ut ira etiam ipsa coerceatur : perjurium autem adeo

et ambigua oracula redderet, quæ plurimos in errorem et maximas calamitates induxerunt.

(75) Βουθόνας. Ita cognominatus Hercules. Vide col. 603, not. 86.

(76) Φίλλας. Montacutius conjicit legendum φιλοσοφίας. Sed nullos favere codices asserit variarum lectionum collector; verum hallucinatur; Coisl. namque 2 habet, φιλοσοφίας.

(77) Μελλῆσαι. Reg. γ, μελλῆσαι.

(78) Καὶ τῆς ὀργῆς, etc. « Ipsa animi motu ac cupiditate pene, » etc.

(79) Ἐπιόρκον δὲ ὁμόσαι. Ita Reg. quatuor, et duo Colb. Edit. ἐπιόρκον δὲ χωρῆσαι ἢ ὁμόσαι. Alii vero plures ἐπὶ ὄρκον δὲ χωρῆσαι ἢ ὁμόσαι, quæ lectio non spernenda, sed tamen nostræ posthabenda.

atrox et nefarium censetur, ut jusjurandum quoque ipsum nobis solis interdictum sit? Jam vero pecuniæ, in multis ne unquam quidem ullæ fuerunt: multi rursum hoc uno nomine multa libenter habuerunt, ut multa contemnerent, extremam inopiam instar omnium opum colentes. Ventre porro, tanquam acerbo quodam et detestabili domino, malorumque omnium parente, ad crassum vulgus abjecto; non sane magnum fuerit hoc de ipsis dicere, quod eam sibi vim adhibeant, ut pene carnis quoque omnis expertes esse videantur, nimirum id quod mortale est, per id quod immortale, absumentes: ac virtutis ipsis hæc una lex est, ne levissimis quidem vitiis, atque ab omnibus neglectis, succumbere. Nihil etiam præclarior ac præstantius, quam nos principia quoque ipsa plectimus, ac velut malum quoddam, quodque vix sisti ac reprimi queat, profuvium multo ante cohibemus.

147 CXXIV. Ubinam autem, quæso, et apud quos homines, sancitum est, ut qui maledicuntur, benedicant⁸¹, qui blasphemantur, obsecrent⁸², quod scilicet non tam objectum crimen, quam veritas ipsa nos lædat, qui persecutionem patiuntur, cedant, qui vestibus spoliuntur, amplius adhuc se exuant, qui maledictis et execratione afficiuntur, pro maledicentibus orent: atque, ut uno verbo dicam, audaciam et importunitatem benignitate vincant, eosque, a quibus injuriam accipiunt, patientia sua meliores efficiant? Atque ut hoc demus, eos fucatis suis præceptis vitium reprimere, quo tandem modo ad virtutis et doctrinæ nostræ gradum pervenerint, qui, non in virtute proficere, nec ex veteribus subinde novos effici, sed eodem statu hæreret, in vitio ponimus? Ita enim nobis idem quod trochis, accideret, quos in orbem volvi, non utem progredi, videmus, atque immote, ut sic loquar, scuticæ vi impulsos rotari. Quocirca nos ita constitutam habere vitæ rationem oportet, ut virtutes, partim jam exsequamur, partim in eas incumbamus, partim cupide appetamus, quousque ad finem ac deificationem illam pervenerimus, ob quam creati sumus, et ad quam properamus, si modo animo excelso et in altum penetrante sumus, atque aliquid Dei magnificentia dignum speramus.

⁸¹ Matth. v, 44. ⁸² I Cor. iv, 13.

(80) *Οὐδ' ἐγένετο.* Quia nimirum vel oblatas opes adire noluerunt, vel comparare neglexerunt. Alioqui coacta et ex necessitate paupertas a Gregorio minime commendatur.

(81) *Τῷ ἀθανάτῳ.* Mendose in Par. edit. τὸ ἀθανάτῳ.

(82) *Κατηγορίας.* Ita Reg. quinque et Or. 1. Non pauci tamen cum editis, *κατηγορίας.* Potest reddi: « utpote quos male objectum crimen non magis quam veritas lædat. »

ὄρκον μόνοις ἡμῖν τυγχάνειν ἀπόμωτον; Χρήματα δὲ τοῖς μὲν πολλοῖς οὐδ' ἐγένετο (80). πολλοὶς δὲ διὰ τοῦτ' ἂν ἦν ἡδέως πλείω καὶ μόνον, ἵνα πλείων ὑπερίδωσι, τὸ μὴδὲν ἔχειν ἀντὶ παντὸς πλοῦτος φιλοσοφούντες. γαστέρα δὲ τοῖς πολλοῖς ἀπορρίψαντες ὡς πικρὰν δέσποιναν καὶ ἀπόπτυστον, καὶ πάντων κακῶν μητέρα· οὐ μέγα φῆσαι, ὅτι μηδὲ σάρκες εἶναι βιάζονται, τῷ ἀθανάτῳ (81) τὸ θνητὸν ἀναλίσκοντες· καὶ νόμος εἰς αὐτοῖς ἀρετῆς, τὸ μὴδὲ τῶν μικρῶν ἠττάσθαι, καὶ πᾶσι παρορωμένων. Τὸ γὰρ κάλλιστον, ὅτι, τῶν ἄλλων τὰ τέλη τιμωρομένων κατὰ τοὺς νόμους, ἡμεῖς καὶ τὰς ἀρχὰς κολάζομεν, ὥσπερ τι ρεῦμα πονηρὸν καὶ δυσκἀθεκτον πόρρωθεν ἀναστέλλοντες.

quod, aliis scelerum fines juxta leges vindicantibus, quoddam, quodque vix sisti ac reprimi queat, pro-

PKA'. Ποῦ δὲ καὶ παρὰ τίσιν ἀνθρώπων, εἰπέ μοι, τὸ λοιδορουμένους εὐφημεῖν, βλασφημουμένους παρακαλεῖν, ὡς οὐ τῆς κακῆς κατηγορίας (82) βλαπτούσης μάλλον ἢ τῆς ἀληθείας, διωκομένους ὑποχωρεῖν, γυμνομένους προσαπεκιδύεσθαι (83), καταρωμένους ὑπερεύχεσθαι τῶν ἀρωμένων· ἐνὶ λόγῳ, χρηστότητι νικᾶν θρασύτητα, καὶ βελτίους ποιεῖν τοὺς ἀδικούντας, οἷς καρτεροῦμεν πάσχοντες; Καίτοι κἂν εἰ κακίαν δοίημεν αὐτοῖς (84) κολάζειν ταῖς τοῦ πλάσματος παραινέσεις, ποῦ τὸ φθάσαι πρὸς τὰ μέτρα τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς καὶ παιδείσεως, οἷς καὶ τὸ μὴ προβαίνειν (85) τῷ καλῷ, μηδὲ νέους ἀντὶ πλαιῶν ἀεὶ γίνεσθαι, ἀλλ' ἐν ταυτῷ μένειν κακία δοκεῖ; Στρώμδων τὸ πάθος περιτρεχόντων, οὐ προϊόντων, καὶ στάσιμον κινουμένων, ἴν' οὕτως εἴπω, τῇ βίᾳ τῆς μάστιγος. Καὶ δεῖ τὸ μὲν (86) ἡμῖν ἐξηγῆσθαι τῶν καλῶν, τοῦ δὲ ἔχεσθαι, τοῦ δὲ ἐφίεσθαι μέχρι τοῦ τέλους καὶ τῆς θεώσεως, ἐφ' ἣ γεγόναμεν καὶ πρὸς ἣν ἐπειγόμεθα, οἷ γε διαδατικὴν τὴν διάνοιαν, καὶ τι τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλονοίας ἐλπίζοντες ἄξιον.

(83) *Προσαπεκιδύεσθαι.* Sic Reg. et Colb. plures, Pass. et Montac. Editi vero, *προσαποδύεσθαι.*

(84) *Δοίημεν αὐτοῖς.* Plures Reg. et Or. 1, δοίημεν αὐτοῖς. Alii, δοίημεν κολάζειν αὐτοῖς.

(85) *Προβαίνειν.* Ita omnes nostri codices, præter Reg. q, qui cum edit. habet, *προβαίνειν.*

(86) *Καὶ δεῖ τὸ μέρ,* etc. « Oportet ut nos, cum quæ recta sunt alia opere compleverimus, in alia incumbamus. »

ORATIO V^a.

Secunda in Julianum imperatorem invectiva.

I. Ac primum quidem sermonum meorum certamen confectum et absolutum est. Etenim hominis

• Alias iv, quæ autem 5 erat, nunc 10. — Scripta initio anni 364.

(87) *Βασιλέως.* Deest in octo Reg. tribus Colb.

ΛΟΓΟΣ Ε'.

Κατὰ Ἰουλιανοῦ βασιλέως (87) στηλιτευτικὸς δεύτερος.

A'. Οὗτος μὲν δὴ τῶν ἐμῶν λόγων ὁ πρῶτος ἄεθλος (88) ἐκτετέλεσται καὶ διήγνηται· καὶ γὰρ Or. 1, et Jes. 1.

(88) *Ὁ πρῶτος ἄεθλος.* Ita mss. omnes. Editi πρῶτ' ἄεθλος.

επιδείξαι ἱκανῶς τὴν τοῦ ἀνδρός κακοφθειαν ἐν ᾧ ἔβρασε τε καθ' ἡμῶν, καὶ οἷς ἐμελλεν, ἀεὶ τι τῶν παρόντων ἐπινοῶν βαρύτερον. Νῦν αὐτὸ σκοπὸν εἶλον, ὃν οὐκ οἶδ' εἰ τις βέβληκεν, ἤδη τοῦ λόγου προσήσθηθα, Θεῷ τε ἱερώτερον, καὶ ἡμῖν ἡδῶ, καὶ τοῖς ἔπειτα χρησιμώτερον· τοῖς εἰρημένους προσθῆναι (89) τὰ δίκαια τοῦ Θεοῦ σταθμῖα (90), καὶ οἷς ἀντιταλαντεύεται πονηρία (91), τοῖς μὲν εὐθέην (92) ἀπαντώσα, τοῖς δὲ καὶ μικρὸν ὑστεροῦ ὅπως ἂν, οἶμαι, τῷ τεχνίτῃ Λόγῳ δοκῆ, καὶ ταῖς τῶν ἡμετέρων (93)· ὅς οἶδε συμφορὰν μὲν ἐκπέπειν ἐλέω, θράσος δὲ ἀτιμία σωφρονίζειν καὶ μάστιξιν, οἷς αὐτὸς ἐπίσταται μέτροις (94) παιδείας.

miseriordia reprimit, ita etiam ignominia et flagris, pro eo animadversionis modo, quem ipse perspicuum et exploratum habet, temeritatem ac insolentiam coerces.

B. Νόσους μὲν δὴ τῶν ἀσεδῶν ἐνδίκους, καὶ βλάβεις οὐκ ἀφανεῖς, καὶ πολυτρόπους ἄλλας πληγὰς καὶ μάστιγας οἷς τετολμήκασι παραπλησίας (95), καὶ θανάτους οὐ κατὰ τὸ εὐκλῆδες χωρήσαντας, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς τοῖς δεινοῖς ἐξαγορεύσεις, καὶ ἀνονήτους μεταμελείας, τὰς τε δι' ὀνειράτων (96) παιδείας, καὶ τὰ καθ' ὕπαρ (97) φαντάσματα, τίς ἂν εἰς ἐκτραγωδήσειεν; ὅσα τε ἢ περὶ τοὺς θεοὺς ἀνάγκη παρανομήσασιν, ἢ περὶ τὰς ἱεράς τραπέζας ἐξυβρίσασιν (98), ἢ περὶ τοὺς μυστικούς κρατήρας (99) μαρτυροῦν, ἢ τὰ ἅλλα πάντα ὅσα τετολμήκασι, καὶ καταμαρτυροῦν αὐτοῖς ἀπῆντησε, τῆς τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν τοιούτων ὀργῆς ἐναργῆ καὶ φανερά (2) γωφίσματα; Ταῦτα μὲν οὖν ἐκὼν ὑπερβήσομαι, ὡς ἀπιστῶν τοῖς ὀρωμένοις, καὶ λεγομένοις, οὐδὲ ἐπιμαρτυροῦν τι ἐφορᾷ καὶ συντυχίᾳ διδοῦς τὰ συμβαίνοντα, κατὰ τοὺς εἰκῆ τὰ τοιαῦτα ὑπολαμβάνοντα; ἀλλ' ἵνα μὴ περὶ τὰ μικρὰ διατρέβην δόξω, παρὶς τὰ μέγιστα καὶ ὀνομαστότερα (3)· τὸ δ' οὖν περιβόητον πᾶσι θαῦμα, καὶ οὐδὲ τοῖς ἀθέοις αὐτοῖς ἀπιστούμενον λέξω ἐρχομαι.

vero miraculum, quod omnium ore celebratur, ac caret, oratione prosequar.

Γ. Ἐμαίνετο καθ' ἡμῶν ἀεὶ τι πλεον, ὥσπερ κίμων ἐπιγεῖρων κύματα, ὃ καθ' ἑαυτοῦ πρῶ-

(89) Προσθῆναι. « Logo, » ait Heinsius, οὖν προσθῆναι θείω.

(90) Σταθμῖα. Tres Reg. Colb. k, Or. 1, σταθμῖα.

(91) Πονηρία. In Mont. γρ. πονηρία, quod habent Ald. et Herv. Hunc locum sic reddit Comb. « Et quibus iniquitas rependitur pondera appendamus, ipsa nimirum, » etc.

(92) Αὐτόθεν. Reg. q, Colb. 3, αὐτίχα. Or. 1, ad modum αὐτόθεν ἀπαντώσα. Mont. censet legendum, ἀπαντώσα.

(93) Ἠμετέρων. « Snaudi λόγων, » inquit Mont. « non πραγμάτων, ut Billius. »

(94) Οἷς αὐτὸς ἐπίσταται μέτροις. Oxon. καὶ Pass. μάστιξιν αἷς αὐτὸς ἐπίσταται, καὶ οἷς μέτροις. Sic etiam Comb. qui vertit : « Quibus ipse notis flagris et quibus animadversionis modis. »

(95) Παραπλησίας. « Flagella sceleribus ausisque allinia. »

(96) Δι' ὀνειράτων. « Per insomnia. » Sic casti-

A improbitatem ac perversitatem abunde ostendi, tam per ea quæ adversus nos perpetravit, quam quæ facere parabat, sic videlicet animo comparatus, ut ad præsentis acerbitates aliquid quotidie gravius excogitaret. Nunc vero alium jam orationis scopum, ad quem haud scio an quisquam collimarit, tum apud Deum sanctiorem, tum nobis jucundior, atque adeo posteris utilior, nobis proponemus : nimirum ut ad ea quæ superius a nobis dicta sunt, justas Dei lances adjungamus, easque pœnas quibus improbitas compensatur, aliis nimirum statim, aliis autem aliquanto post occurrens; prout, opinor, artificii Verbo, rerumque nostrarum arbitro et moderatori visum fuerit : qui, ut calamitatem et animadversionis modo, quem ipse perspe-

B II. Enimvero quis justos impiorum morbos, minimeque obscuras corporum ruptiones, ac multiplices alias plagas et flagra, eorum sceleribus congruentia, mortisque haudquaquam usitato more obortas, eorumque inter ipsos cruciatus confessiones, et inutiles pœnitentias, easque quæ tum per insomnia, tum per vera visa contigerunt, castigationes, pro dignitate narrare atque exaggerare sufficiat? quæque, vel ob flagitia circa sacras aedes admissa, vel ob sacras mensas contumeliis affectas, vel ob mystica pocula furiose contaminata, vel ob ventrem corporibus nostris projecta quadam impudentia saturatum, vel ob omnia alia scelera perpetrata ipsis acciderunt, clara utique et perspicua divinæ adversus hujusmodi homines iræ signa et

C argumenta? Verum hæc consulto præteribo, non quod iis quæ in hominum oculis atque sermone posita sunt, fidem abrogem, aut rerum eventus temerario cuidam motui fortunæque tribuam, quemadmodum illi, qui res hujusmodi temere sentiunt, sed ne, majoribus atque insignioribus rebus prætermissis, levioribus immorari videar. Illud ne apud eos quidem, qui Deum nullum putant, fide

III. xurepat ille in dies adversus nos vehementius, non secus ac fluctus super fluctus excitans,

D gatus est Abimelech rex Geraræ, cum Saram Abraham uxorem abstulisset. Gen. xv.

(97) Καθ' ὕπαρ. « Verisque visis oblata spectra. » Editi, ὑπέρ. Sic Balthasaro impendens calamitas per verum visum præsignata est. Daniel. v.

(98) Ἐξυβρίσασιν. Reg. l, et Or. 1, ἐνυβρίσασιν.

(99) Μυστικούς κρατήρας. « Mystica pocula. » Julianus præfectus, Apostatae avunculus, et Felix regalis ærarii quæstor, cum sacra Deo vasa temerassent, extemplo horribili morbo correpti, miserima morte interierunt. Rem narrant Niceph. Hist. l. x, c. 29, t. II, pag. 67. Chrysostomus quoque hom. 4, in laudem populi, et Theodoret. l. III, c. 12

(1) Ἀρέθην. Mss. non pauci, ἀναίδην, « impudentem. »

(2) Φανερά. Pass. φοβερά. « Horrenda. »

(3) Ὀνομαστότερα. Reg. b, ὀνομαστότατα.

qui in seipsum primum insanierat, et sancta protriverat, Spirituique gratiæ contumelianam intulerat ⁸⁶. Jeroboam apposite dixerimus, aut Israelitam Achab, homines iniquissimos, aut Ægyptium illum Pharaonem, aut Assyrium Nabuchodonosor, vel hæc omnia contrahentes, unum atque eundem nominabimus : quandoquidem eum omnium vitia in sese collegisse constat, defectionem nempe **149** Jeroboam ⁸⁷, credulitatem Achab ⁸⁸, duritiam Pharaonis ⁸⁹, sacrilegium Nabuchodonosoris ⁹⁰, omnium denique in unum collectorum impietatem. Cum autem per alia omnia fuisset grassatus, atque omne tyrannidis in nos et crudelitatis genus, ut leve et abjectum, contempsisset (nec enim ulla unquam natura ad malorum inventionem illius natura secundior et uberior fuit), ad extremum, Judæorum quoque nationem in nos immisit, tum veteri eorum levitate, tum inveterato nostri odio in ipsorum pectoribus clam flagrante, ad id, quod moliebatur, perficiendum, adjuvatoribus usus; ipsis nimirum in patriam redire ac templum instaurare, patriorumque rituum vigorem renovare, ex ipsorum scilicet libris et arcanis fatale esse affirmans, ac benevolentiam specie

τον (4) μανείς και πατήσας τὰ ἅγια, και τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνουβρίσας. Ἰεροβοάμ εἰπεῖν οικειότερον, ἢ Ἀχαάβ τὸν Ἰσραηλίτην (5), τοὺς παρανομητάτους, ἢ Φαραῶ τὸν Αἰγύπτιον, ἢ Ναβουχοδονόσορ τὸν Ἀσσύριον, ἢ ταῦτα πάντα (6) συνελόντες, ἕνα και τὸν αὐτὸν ὀνομάσομεν (7)· ἐπεὶ και τὰς πάντων κακίας εἰς ἑαυτὸν συλλεξάμενος φαίνεται, Ἰεροβοάμ τὴν ἀποστασίαν, Ἀχαάβ τὴν μαιφονίαν, Φαραῶ τὴν σκληρότητα, Ναβουχοδονόσορ τὴν ἱεροσυλίαν, πάντων ὁμοῦ τὴν ἀσέβειαν. Ἐπεὶ δὲ πάντα διεξελθὼν τὰλλα (8), και πᾶν εἶδος τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος, ὡς μικρὸν τι και ἀγεννὲς ἀτιμάσας (οὐ γὰρ ἐγένετο ποριμωτέρα φύσις ἐκείνης) (9) εἰς κακῶν εὐρεσιν και ἐπίνοιαν, τέλος ἐπαφῆκε και τὸ Ἰουδαίων φύλον ἡμῶν τὴν παλαιάν τε αὐτῶν κούφότητα, και τὸ καθ' ἡμῶν ἀνωθεν ὑποσχυρόμενον ἐν αὐτοῖς μῖσος συγκυρὸν λαθῶν τοῦ τεχνάσματος, ἐπιθειάζων (10) τε θῆθεν ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς βίβλων και ἀπορρήτων, ὡς νῦν αὐτοῖς ἀποκειμενον εἴη καταθεῖν εἰς τὴν αὐτῶν, και τὸν νεῶν ἀναδειμασθαι, και τῶν πατριῶν τὸ κράτος ἀνανεώσασθαι, και ἀποκρυπτόμενος ἐν νοίας πλάσματι τὴν ἐπίνοιαν.

commentum hoc occultans.

IV. Postquam autem hæc in animum induxit, ipsisque persuasit (facile enim imposturam facit, quidquid delectat), illi quidem ad templi extruccionem se comparare, atque in id opus, et manu multa, et animi alacritate ac labore incumbere. Illud enim narrant, qui eorum res admirantur, uxores quoque ipsorum non modo matronalem omnem mundum corporisque ornatum prompto animo detraxisse, atque in operis structuram laborantiumque opem contulisse, verum eo quoque animo fuisse, ut, terram sinu efferentes, ac nec vestibus præclaris et exquisitis, nec teneris membris parcentes, pietatis officio sese fungi existimarent, omniaque hoc conatu inferiora ducerent. Ut vero, sævo turbine ac repentina æstuantis terræ agitatione simul una repulsi, ad propinquum quoddam templum perrexerunt, alii orationis causa, alii, ut in hujusmodi rebus accidere solet, eo, quod offerebatur, ad periculi propulsationem utentes, alii cum tumultu una proruentes, ac cum currentibus simul illahentes; sunt qui eos ne a tem-

Δ'. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα και διενοήθη και ἔπεισεν (εὐκλον γὰρ εἰς ἀπάτην τὸ πρὸς ἡδονὴν ἄπαν), οἱ μὲν ὡς ἀναστήσαντες διενουῶντο τὸ ἱερὸν, και χειρὶ πολλῇ και προθυμίᾳ περὶ τὸ ἔργον ἐταλαιπύρουν· φασι γέ τοι και τὰς γυναῖκας αὐτῶν οἱ τὰ ἐκείνων θαυμάζοντες, οὐ μόνον ἅπαντας τοὺς περὶ τὸ σῶμα κόσμοις περιελομένας ἐτοίμως συνεισφέρειν τῷ ἔργῳ και τοῖς πονουμένοις, ἀλλὰ και τοῖς κόλποις τὸν χῶν ἐκφερούσας, και οὔτε πολυτελοῦς ἐσθῆτος, οὔτε μειῶν ἀπαλότῃτος φειδομένας, εὐσεβεῖν οἰεσθαι και πάντα ἐλάττω νομίζειν τοῦ ἐγγειρήματος. Ὡς δὲ ὑπὸ ἀργίας λαλιπτος και βρασμοῦ γῆς ἀφνω συναλαθέντες (11), ἐπὶ τι τῶν πλησίον ἱερῶν, οἱ μὲν ὡς ἱκετεύουσας, ὤρμησαν, οἱ δὲ, ὅπερ (12) ἐν τοῖς τοιοῦτοις φιλεῖ συμβαίνειν, τῷ παρόντι χρώμενοι πρὸς βοήθειαν, οἱ δὲ ἄλλω; τῇ παραχῆ συμπερόμενοι, και τοῖς θεοῦ συνεισπίπτοντες. Εἰσι μὲν οἱ λέγουσιν, ὡς οὐδὲ τὸ ἱερὸν αὐτοῦς προσεδέξατο, ἀλλ' ἀναπεπταμένας προσελθόντες ταῖς πύλαις, ἐπικλεισθεῖσαις (13) ἐνέτυχον εἰς τινος ἀοράτου και (14) ἀφανοῦς δυνάμεως, ἣ τὰ ταῦτα (15) τερατουργεῖ πρὸς τὴν τῶν ἀσεδῶν (16) κα-

⁸⁶ Hebr. x, 29. ⁸⁷ III Reg. xii, 26. ⁸⁸ III Reg. xxii, 26. ⁸⁹ Exod. vii, 22. ⁹⁰ IV Reg. xxv, 9.

(4) Ἐαυτοῦ πρώτον. Ita tres Reg. Alii vero tres D Reg. et Or. 1 ad marg. πρώτου.

(5) Ἰσραηλίτην. Sic omnes codices, « quasi rex schismaticus et tyrannus. » Suspiciatur Mont. legendum, Ἰσραηλίτων, « Regum Israel sceleratissimos. » Quæ lectio non displicet, sed nulli lavent codices.

(6) Ἡ ταῦτα πάντα. Coll. 3, ἢ τὰ πάντα.

(7) Ὀρομάσομεν. Reg. bm, ὀνομάσωμεν. Notam interrogationis hic ponendam arbitratur Heinsius.

(8) Τὰλλα. Mss. communius, τὰ ἄλλα.

(9) Φύσις ἐκείνης. « Ingenium, indoles. » Savil. ἐκείνου.

(10) Ἐπιθειάζων. « Per Deum obtestans, divinoque ex eis afflatu, quem fingebat, monens, » etc.

(11) Συνελαθέντες. Coll. 3, συναλασθέντες.

(12) Ὅπερ. Reg. a, ὡπερ.

(13) Ἐπικλεισθεῖσαις. Sic vulgo codd. Edit. ven. ἐπιθεθεῖσαις.

(14) Ἀοράτου και. Ita mss. et editi. In Par. deest, και.

(15) Ἡ τὰ τοιαῦτα. Reg. bm, ἢ ταῦτα.

(16) Τῶν ἀσεδῶν. Reg. a, b, bm, et Or. 1, τῶν ἀσεδῶντων. Porro de his miraculis consentientes habemus, non tantum Theodoretum, Sozomenum, Rufinum, Chrysostomum, Ambrosium, Hieronymum, etc., sed etiam Juliani adoratorem Ammianum, imo Judæos ipsos. Unde Sozomenus, lib. v, c. 21, ait: « Judæi ipsi ac gentiles fidem faciunt, qui opus imperfectum dimiserunt, aut, ut verius dicam, ne inchoare quidem potuerunt. » Addamus, nisi quantum necesse fuit, ut « ne lapis super lapidem relinqueretur, » egesta scilicet etiam e fundamentis

τί-ληξιν, καὶ τῶν εὐσεβῶν ἀσφαλείαν· ὁ δὲ ἅπαντες A
 ῥῆ καὶ λέγουσι καὶ πιστεύουσιν, ὅτι βιαζομένουσ
 αὐτοῦσ καὶ φιλονεικοῦντασ περὶ τὴν εἴσοδον, πῦρ
 ἐπῆρσεν ἀπαντῆσαν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, καὶ τοῦσ μὲν κατ-
 ἐβλεξε καὶ ἀνήλωσεν (ὡσ ὁμοίον τι περὶ αὐτοῦσ
 συμβῆναι τοῖσ Σοδομιτῶν πάθεσιν, ἢ τῷ περὶ Nάδαβ
 καὶ Ἀβιουδ θαύματι ξένωσ καὶ θυμιάσασι καὶ κινδυ-
 κῶσασι), τοῦσ δὲ τῶν καιρίων ἀκρωτηριάσαν (17),
 στήλην ἀφῆκεν ἐμφυχον τῆσ τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀμαρ-
 τωῶν ἀπειλήσ καὶ κινήσεωσ. Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτο,
 καὶ ἀπιστεῖτω μηδεῖσ, ὅτι μηδὲ (18) ταῖσ ἄλλαισ τοῦ
 Θεοῦ δυνάμεσιν· ὁ δὲ ἔτι τοῦτο (19) παραδοξότερον
 καὶ περιφανέστερον, ἔστω φῶσ ἐν τῷ οὐρανῷ (20)
 τὴν σταυρὸν περιγράφον (21), καὶ τὸ πρότερον ἐπὶ
 γῆσ ἀτιμαζόμενον τοῖσ ἀθέοισ καὶ σχῆμα καὶ ὄνομα
 τῶν ἐν οὐρανῷ δείκνυται πᾶσιν ἐπίσασ, καὶ γίνεται
 τρέπαιον τῷ Θεῷ τῆσ κατὰ τῶν ἀσεβῶν νίκησ, τρο-
 φᾶίου παντὸσ ὑψηλότερον.

hendam putet. Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque fuit, lux in cœlo stetit, crucem in orbem describens, ac nomen illud et figura, quæ in terra prius impiis contemptui fuerat, in cœlo nunc omnibus ex æquo ostenditur, Deoque victoriæ adversus impios trophæum efficitur, trophæo omni su- blimius et præstantius.

E'. Πρὸσ ταῦτα τί φῆσουσιν οἱ τοῦ αἰῶνοσ τοῦτο
 τροῖ, καὶ τὰ παρ' αὐτοῖσ ἀποσεμνύοντεσ, οἱ τὰσ
 βθεῖασ ὑπήνασ ἔλκοντεσ, καὶ τὸ κομψὸν περισύρον-
 τεσ (22) ἡμῖν τριδώνιον; ἀντιδιῆγησαί μοι καὶ σὺ τὰ
 εἰ, ὁ τοῦσ μακροῦσ λόγουσ γράφων, καὶ τὰσ ἀπίστωσ
 συντιθεῖσ ἱστορίασ, καὶ κεχηγῶσ πρὸσ τὰ ἄνω (23),
 καὶ τῶν οὐρανίων καταφευδόμενοσ, καὶ πλέκων ἐκ τῆσ
 τῶν ἀστέρων (24) κινήσεωσ τὰσ γενέσεισ καὶ τὰ συμ- C
 βαινόντα; Λέγε μοι καὶ σὺ τοῦσ σούσ ἀστέρασ, τὸν
 Ἀριάδνησ στέφανον, καὶ τὸν Βερενίκησ πλόκαμον,
 καὶ τὸν ἀσελλῆ Κύκνον, καὶ τὸν ὕβριστην Ταῦρον·
 εἰ δὲ βούλει, τὸν Ὀφιοῦχόν (25) σου, καὶ τὸν Αἰγό-
 κρω (26), καὶ τὸν Λέοντα, ἄλλουσ τε ὄσουσ ἐπὶ τῷ
 κατῷ (27) γνωρίσασ, ἢ θεοῦσ ἢ ἀστέρασ ἐποίησασ.
 Ποῦ σὺ τοῦτο (28) ἔχεισ τὸν κύκλον ἐν τοῖσ σοῖσ μα-
 θήμασι; Ποῦ δὲ τὸν ἐπὶ Βηθλεὲμ δραμόντα πρότερον
 ἐκ τῆσ ἐφάσ ἀστέρα, τὸν ὀδηγὸν τῶν σῶν Μάγων καὶ
 πρῆξενον; Ἔχω τι κάγῳ λέγειν ἐκ τῶν οὐρανίων·
 ἐκείνοσ τὴν Χριστοῦ παρουσῖαν ἀνεδήλωσεν (29) ὁ
 ἀστῆρ· οὗτοσ τῆσ Χριστοῦ νίκησ ὁ στέφανοσ.

plo quidem admissos fuisse commemorant, sea cum ad apertas fores accessissent, repente easdem clausas pessuloque obductas offendisse, potentia quadam invisibili, quæ ad impiorum terrorem ac piorum incolumitatem hujusmodi prodigia efficit. Hoc autem uno jam ore omnes referunt, ac pro certo habent, 150 quod eos summa vi atque contentione ingressum sibi aperire conantes, ignis e templo occurrens inhibuit, et alios quidem exussit et absumpsit (ut simile quiddam ipsis, quod Sodomitis, acciderit⁶¹, aut etiam quod Nadab et Abiud⁶², qui inusitato more et thus adoleverunt, et oppressi sunt), alios vero præcipuis corporis partibus truncatos, vivam columnam divinæ ad-versus peccatores comminationis et motionis reliquit. Atque hoc quidem ad hunc modum se habuit, nec fidem quisquam derogat, nisi qui eadem ratione aliis quoque Dei miraculis nullam fidem ha-

bendam putet. Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque fuit, lux in cœlo stetit, crucem in orbem describens, ac nomen illud et figura, quæ in terra prius impiis contemptui fuerat, in cœlo nunc omnibus ex æquo ostenditur, Deoque victoriæ adversus impios trophæum efficitur, trophæo omni su-

V. Ad hæc porro quid dicturi sunt hujus sæculi sapientes, suaque magnificis verbis exornantes, qui profundas barbas gestant, ac scitum et venustum pallium trahunt? Tu quoque tua mihi ex adverso narra, qui prolixas orationes conscribis, historiasque a fide abhorrentes conficis, atque ad supera inhias, falsaque de cœlestibus loqueris, atque nativitates et rerum eventus ex astrorum motu contexis? Sidera quoque tua mihi expone, Ariadnes coronam, et Berenices comam, et salacem Cygnum, et petulantem Taurum; atque etiam, si ita vis, Ophiuchum tuum, et Capricornum, et Leonem, aliosque omnes, quos, ob malum cognitos, vel in deorum, vel in siderum numerum ascripsisti. Ubi tu hunc circulum in tua mathesi habes? Ubi etiam stellam illam, Magorum tuorum ducem et auspicem, quæ prius ab ortu in Bethlehem cucurrit⁶³? Ipse quoque nonnihil habeo quod de cœlestibus disseram: stella illa Christi præsentiam indicavit: hæc victoriæ Christi corona fuit.

⁶¹ Gen. xix, 24. ⁶² Levit. x, 2. ⁶³ Matth. ii, 1 seqq.

humo. Ita impii Apostatæ spes, qua, ut cum Theodoro loquar, *Hist.*, lib. iii, c. 17, « sese falsi prædictionem Domini convicturum esse sperabat, » impleta est, ut stultis ipse suis contra Deum consiliis. nescius, invitique adimplendæ servierit prædictioni, quæ alioqui ad amissum necdum completa erat, cum decimam quintam catechesim scriberet Cyrillus Hierosolymitanus.

(17) Ἀκρωτηριάσασ. Ita mss. omnes. Edit. ἀκρωτηριάσασ.
 (18) Ὅτι μηδέ. Sic Pass. aliique plures codices; « Quandoquidem, » etc. Vel, « si modo aliis... fidem non abrogat. » Edit. Par. Ald. et Herv. ἔτι μηδέ.
 (19) Ὁ δὲ ἔτι τοῦτο. Sic mss. omnes. Deest in Par. edit. τοῦτο.
 (20) Τῷ οὐρανῷ. Deest, τῷ, in pluribus.
 (21) Περιγράφον. « Crucem describens, » aut,

D « delineans. » Quid sit crux in orbem descripta non video. Miraculum istud testimonio suo confirmant Chrysostomus, Rufinus, Theod., Sozom., Socrat., etc.
 (22) Περισύροντεσ. « Circumferunt. »
 (23) Πρὸσ τὰ ἄνω. Reg. a, εἰσ τὰ ἄνω.
 (24) Ἀστέρων. Duo Reg. Colb. k, ur. 1, ἀστρων.
 (25) Ὀφιοῦχόν σου. « Serpentarium. » Pass. σοι. Sunt qui Æsculapium intelligant, quod anguem manu tenens pingeretur.
 (26) Αἰγόκρω. Ita plerique codices. Par. edit. Αἰγόκρω.
 (27) Ἐπὶ τῷ κατῷ. « Ab insigni malo notos, celebres. »
 (28) Τοῦτο. Coisl. 2, τούτων.
 (29) Ἀνεδήλωσεν. Codices. communius, ἐδήλωσεν. Coisl. 2, ἐμήνυσεν.

VI. Atque hæc mihi de cœlestibus atque superis, A quæ pro magna ea, quæ in universo elucet, concordia et necessitudine rebus nostris condescunt, dicta sint. Quæ vero sequuntur, Psalmistes jam mihi expleat: *Et 151 civitates destruxisti*⁴¹ (ut veteres illas ob eandem impietates), inter ipsas, quibus in nos utebantur, iniquitates, partim mari obrutas, partim terræ motu prostratas et eversas, ut propemodum id quod reliquum est, dicere possim: *Periit memoria earum cum sonitu*⁴², et claro ac celebri exitio. Tanta enim ruina est tantaque contractio earum ac illarum quæ et vicino sunt, inmaximeque harum quæ impietate delectantur, ut si quis etiam earum instaurationem aggredi audeat, multo tempore ad eam rem opus futurum sit.

VII. Ac terræ quidem et cœli hæc ostenta fuerunt: cæterum aer huiusmodi tempore nihilne insigne edidit, nec passionis Christi signis sanctificatus est? Proferant nunc quoque vestes suas, qui huius miraculi spectatores et consciis exstiterunt, illas, inquam, crucis notis tunc inustas et consignatas. Simul enim ac quispiam, sive nostrorum, sive exterorum hæc narrabat, aut narrantes audiebat, statim hoc miraculum, vel in seipso, vel in vicino suo perspiciebat, stellatus nimirum ipse notisque distinctus, vel illum talem in vestimentis intuens, omnem textorii artificii elegantiam, aut summa cura elaboratam picturam varietate superantem. Quæ res spectantium animos tanto stupore affecit, ut omnes ferme, quasi ex signo uno, atque una voce, Christianorum Deum invocarent, eumque multis laudibus precibusque placare studerent; multi etiam non in longius rem extrahentes, sed eodem ipso tempore, quo hæc acciderunt, ad sacerdotes nostros properantes, adhibitis multis precibus in Ecclesiam admissi, ac sublimioribus mysteriis imbuti sint, sacro baptismate purificati, atque utilitatem ex timore consecuti.

VIII. Ita quidem se res habebant. Julianus vero furoris sensim ingravescentis œstro percitus et agitated, ad ipsum calamitatum suarum caput tandem devenit. Ut enim Christianorum res ex animi sententia se habere existimavit, atque ex his, quæ jam

⁴¹ Psal. ix, 7. ⁴² ibid.

(50) *Ψαλμός*. Reg. hu, Ald. et Herv. *ψαλμῶδης*.

(51) *Αὐτῶν*. Duo Reg. αὐτοῦ.

(52) *Τοιοῦτο*. Sic mss. Edit. vero, τοιοῦτον.

(53) *Τῶν ἐκ γειτόνων*. Pass. et Schol. Montac. τῶν ἐν γειτόνων.

(54) *Ἀσεβεία*. Ita Pass. aliique codices, et sensus postulat. Editi autem, εὐσεβεία, « pietate, » quod tolerari poterat, si abesset, μάλιστα, quia in impiorum ruina, vel piissimo cuique vicino metuendum esse, probant, Sodomitarum et Abironis pereuntium exempla, et adhibitæ tum ab angelis, tum a Moyse cautiones.

(55) *Ἦς*. Pass. ὡστε.

(56) *Πρός*. Pass. aliique, εἰς.

(57) *Ἄνθρωπος*. Male Ald. et Herv. ἀνὴρ, « vir. »

(58) *Ἔτι*. Mont. εἰς ἔτι.

(59) *Κατασημαθεύεις*. Pass. ἐπισημαθεύεις.

Γ'. Ταῦτα μὲν ἐκ τῶν οὐρανίων καὶ τῶν ἀνω συμπαρχόντων τοῖς ἡμετέροις, κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ παντός ἀρμονίαν τε καὶ οἰκείωσιν· τὰ δὲ ἐξ ἡσυχίας (30) συμπληροῦτω μοι· ὅτι *καὶ πόλεις καὶ εἰλες* (ὡς τὰς παλαιὰς ἐκείνας ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἀσέβημασιν), ἐν αὐταῖς ταῖς καθ' ἡμῶν παρανομίαις, τὰς μὲν πλάγεις ἐπικλυσθεύεις, τὰς δὲ σεισμῶ κατενεχθεύεις, ὡς μικροῦ καὶ τὸ λειπόμεινον ἔχειν εἰπεῖν, ὅτι· *Ἀπώλετο τὸ μνημόσυνον αὐτῶν* (31) *μετ' ἡχοῦ* καὶ περιδοήτου τῆς ἀπωλείας· τοσαύτη γὰρ αὐτῶν ἡ πτώσις, καὶ τοιοῦτο (32) τὸ σύντριμμα, καὶ τῶν ἐκ γειτόνων (33), καὶ μάλιστα τῇ ἀσεβείᾳ (34) περιχρόνων, ὡς (35) πολλοῦ χρόνου δεῖν αὐταῖς, εἰ τις ἄρα καὶ τολμήσειε τοῦτο πρὸς (36) ἐπαρθῆσαι.

B Z'. Ἄρ' οὖν γῆ μὲν οὕτω καὶ οὐρανός· ἄνθρωπος (37) δὲ οὐκ ἐπισημαίνει τοῖς τοιοῦτοις καιροῖς, οὐδὲ ἡμέτεροι τότε τοῖς σημεῖοις τοῦ πάθους; Ἐπιδειξάσθωσαν ἔτι (38) καὶ νῦν τὰς ἐσθῆτας, οἱ τοῦ θαύματος ἐκείνου θεαταὶ καὶ μύσται, τὰς τότε κατασημαθεύεις (39) τοῖς τοῦ σταυροῦ στίγμασιν. Ὀμοῦ τε γὰρ ταῦτα διηγείτο τις, εἰτ' οὖν τῶν ἡμετέρων, εἰτ' οὖν τῶν ἐξωθεν (40), ἢ διηγουμένων ἡχοῦ, καὶ τὸ θαῦμα ἐώρα παρ' ἑαυτοῦ, ἢ τῷ πλησίον γινόμενον, κατάστειρος ὢν, ἢ ἐκείνον ὁρῶν τοιοῦτον ἐν τοῖς ἐσθήμασι, πάσης ἰστουργικῆς ψηφίδος ἢ περιέρου ζωγραφίας (41) ποικιλιώτερον. Ἐκ τούτου τί γίνεται; Τοσαύτη τῶν ὁρωμένων κατάπληξις, ὡς μικροῦ μὲν ἅπαντας ὡσπερ ἐξ ἐνός συνθήματος (42) καὶ μιᾶς φωνῆς τὸν τῶν Χριστιανῶν ἀνακαλεῖσθαι θεόν, εὐφημίας τε πολλαῖς καὶ ἰκεσίαις αὐτὸν ἐξιλάσασθαι· πολλοὺς δὲ οὐκ εἰς ἀναβολὰς, ἀλλὰ παρ' αὐτὰ τῶν συμβάντων προσδραμόντας τοῖς ἱερεῦσιν ἡμῶν, καὶ πολλὰ καταδεθόντας τῆς τε Ἐκκλησίας γενέσθαι μέρος, καὶ μυηθῆναι τὰ τελεώτερα (43), τῷ ἱερῷ (44) καθαγιασθέντας βαπτίσματι, καὶ διὰ τὸν φόβον (45) ὠφελήθέντας.

H'. Εἶχε μὲν οὖν οὕτω ταῦτα· ὁ δὲ, ταῖς κατὰ μικρὸν μανίαις οἰστροηλατούμενος καὶ δονούμενος, ἐπὶ αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ἅπαντᾶ τῶν ἑαυτοῦ συμφορῶν. Ὡς γὰρ κατὰ νοῦν ἔχειν αὐτῷ τὰ Χριστιανῶν ὤψω, καὶ οἷς ἦδη κατείργαστο (46), τὸ καὶ πᾶν ἄλλων εἶνα:

(40) *Τῶν ἐξωθεν*. Sic magno consensu mss. Edit. Par. ξένων.

(41) *Ζωγραφίας*. Reg. nu, Colb. 3, Ald. et Herv. addunt ἀμπεχόμενον. Pass. Reg. I, ἀμπεχόμενον. Ita etiam Comb. qui vertit, « majori varietate amictum. »

(42) *Ἐξ ἐνός συνθήματος*. Comb. « quasi ex una tessera, » vel, « quasi ex condicto. »

(43) *Τελεώτερα*. Ita mss. Editi, τελεώτερα.

(44) *Ἱερῷ*. Sic codices omnes. Edit. Par. θεῷ.

(45) *Διὰ τὸν φόβον*. Pass. διὰ τῶν φοβερῶν ὠφελήθέντας τὸ μὴ φοβεῖσθαι· « atque id utilitatis ex rebus timendis consecuti ut nihil timerent. » Sed hæc non agnoscunt plerique codices, nec vertit Billius. Herv. διὰ τῶν φόβων.

(46) *Κατείργαστο*. Sic Pass. cæterique mss. Mont. vero et edit. Par. κατεργάσαστο.

θελήσαντι μόνον (47) ἐλπίσας, καὶ τινα κατὰ τῶν Ἀ
 ἐπιπέριων βαρβάρων εὐημερίαν ἀρπάσας, μίαν βου-
 λείεσθαι ταύτην βουλὴν συνετωπιάτην τε καὶ φιλανθρω-
 ποπάτην. Ἔρας διττὸν ἐνθὲνδε στρατῶν, τὸν μὲν (48)
 ἐπιπέριων, τὸν δὲ τῶν ἀγόντων αὐτὸν δαιμόνων, ὃ καὶ
 μῆλλον εἶχε θαρβείν, ἐπὶ Πέρσας στρατεύει, θράσους
 ἀλογίᾳ μᾶλλον ἢ βρώμης ἀσφαλείᾳ πιστεύσας· καὶ οὐδ'
 ἐκεῖνο συνιδεῖν δυνήθεις ὁ σοφώτατος, ὅτι θάρσος καὶ
 θράσος (49), καὶ εἰ τοῖς ὀνόμασι πλησιάζοι, πλείστον
 ἀλλήλων τῇ δυνάμει κενώριστα, ἀνδρία τε ἢν φάμεν
 καὶ ἀνανδρία. Τὸ μὲν γὰρ ἐν τοῖς τολημητέοις θαρβείν
 ἀνδρίας ἐστίν, ὡς περ τὸ ὑφίεσθαι δειλιάς· οὐ δὲ
 κείων ὁ κίνδυνος, ὁμοίως χωρεῖν καὶ ὠθίξεσθαι, ἀλλὰ
 μὴ κατέχεσθαι, θράσους, ὡς περ τὸ ὑποχωρεῖν ἀσφα-
 λείας. Καὶ οὐ τοῦ αὐτοῦ λόγου θετέον φυλάξαι τὰ
 ὄντα, καὶ τῶν οὐκ ὄντων τι προσλαβεῖν· τὸ μὲν γὰρ
 μάλιστα καὶ πρῶτον τοῖς νοῦν ἔχουσι τιμητέον· τὸ
 δὲ, ἂν μὲν ὑπάρχη μετὰ βραστήνης, δεκτέον· ἂν δὲ
 ἀπιπίπτῃ, περιοπτέον. Ὁ δὲ ὑπὲρ τοῦ κτήσασθαι τι
 τῶν ἐπιζητούμενων πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσι κινδυνεύου-
 σιν ἀνόητος (50). Καὶ μοι προσοικεῖναι δοκεῖ πύκτη
 κακῶ τὴν τέχνην, πρὶν τὴν στάσιν εὖ θέσθαι, προ-
 βιλλομένῳ· ἢ κυβερνήτῃ λελυμένης αὐτῷ τῆς νηὸς,
 καὶ οὐ πλοῦτος (51) ἐχούσης, ναῦν καταδύοντι (52)
 παλείαν, ἢ καταδύειν ἐσπουδακότε. Ὅν μοι δοκεῖ
 μῦθον ἐκεῖνος ἐνθυμηθεῖς, ἐγχειρεῖν ἀπερισκέπτως
 τοῖς ἐγνωσμένοις, ἔτι τῶν Ῥωμαϊκῶν ὠδινόντων
 αὐτῷ (53), καὶ κακῶς διακειμένων τῷ διωγμῷ μά-
 λιστα, τὴν ἀλλοτρίαν περινοῦν· καὶ Σαλμωνεύς (54)
 εἶναι τις ἐκ βύρσης βροντῶν, πρὸς τοὺς Τραϊανούς βλε-
 πῶν ἐκεῖνους καὶ τοὺς Ἀδριανούς (55), ὧν οὐκ ἦτορ
 τῆς ἀνδρείας τὸ ἀσφαλὲς ἐθαυμάζετο. Τὸν Κάρον δὲ
 οὐκ ἐνενοεῖ ἐκεῖνον, οὐδὲ τὸν Οὐαλεριανόν (56), οἱ δίκαις
 ἔδοσαν ἕρμητος ἀλογίστου, ἔν', ὃ φησιν ἢ τραγῳδίᾳ, μὴ
 ὀνειδιζῶ τὰς τύχας, ἐν Περσῶν ὄροις, ἐν ἀκμῇ τῆς
 εὐτυχίας καταλυθέντες.

aggreditur, rebus Romanis adhuc exulceratis, maleque, praesertim ob excitatam persecutionem, affe-
 ctus, alienam regionem cogitans; ac Salmoneum quemdam, e corio tonantem nobis referens, Traja-
 nusque illos et Adrianos sibi ob oculos proponens, quorum minus cautio et prudentia, quam animi ma-
 gnitudo admirationi esse solebat. Ac ei, nec Cari illius in mentem veniebat sors, nec Valeriani, qui
 impetus inconsulti poenas dederunt (ne, quemadmodum ait tragicus (57), *fortunas exprobrum*), in
 Persarum finibus in medio felicitatis cursu oppressi.

Θ. Ἄλλ' οὖν ἔδοξε ταῦτα, καὶ τῆς ὁρμῆς ἦν
 κίεον μαντείας καὶ γοητείας, βήτης τε καὶ ἀρήρητοι

confecerat, in eam spem adductus est, nihil esse,
 quod, modo vellet, **152** superare et expugnare non
 posset, ac praeterea prosperi cujusdam adversus
 Occiduos barbaros bellici successus occasionem ra-
 piens, hoc unum consilium, prudentissimum simul
 et humanissimum capit. Duplicem enim inde exer-
 citum movens, alterum militum, alterum dæmonum,
 a quibus ducebatur, adversus Persas expeditionem sus-
 cipit, praecipiti temeritate potius quam virium fir-
 mitate fretus : ac ne illud quidem perspicieus vir
 sapientissimus, fiduciam et audaciam, licet nomi-
 nis ratione inter se vicinæ sint, potentia tamen et
 facultate plurimum inter se distinctas esse, et di-
 stare plus quam fortitudo distat ab ignavia. Etenim
 B in rebus arduis praesidentem animum gerere, ma-
 gnanimitatis est ; quemadmodum contra, periculum
 detrectare, timiditatis et ignaviae. At ubi plus peri-
 culi imminet, tum obviam procedere, seque in dis-
 crimine obrudere, non autem reprimere ac retine-
 re, temeritati ducendum est ; quemadmodum e con-
 trario, cedere, cautioni et prudentiae. Nec eodem
 loco ponendum est, ea quæ adsunt, tueri, et eorum
 quæ non habeas, aliquid adipisci. Illius enim præ-
 cipua et primaria ratio cordatis viris habenda est :
 hoc vero, siquidem tuto facileque liceat, amplecten-
 dum ; sin autem in contrarium cedat, contemnen-
 dum. Qui vero, ut aliquid eorum, quæ spe conce-
 pit, assequatur, fortunarum omnium suarum peri-
 culo dimicat, in magna stultitia versatur. Ac mihi
 malo pugili non dissimilis esse videtur, artem suam,
 priusquam gradum recte fixerit, proferenti : aut
 gubernatori, soluta nave sua, nec ad navigandum
 idonea, navem hostilem deprimenti, aut certe de-
 primere conanti. Quorum ille nihil, ut mihi qui-
 dem videtur, reputans, inconsulte ea quæ statuerat,

153 IX. Verum hæc ipsius animo insederant,
 totusque in eam expeditionem ferebatur, omni di-

(47) *Μόνον*. Plures codices habent, οὐ μόνον. D
 Pass. οἱ, Reg. I, οἱ, forsitan pro, οὐ, vel, οἱ,
 « sibi. »

(48) *Τὸν μὲν*, etc. Or. I, Mont. τῶν μὲν... τῶν
 ἔξ.

(49) *Θάρσος καὶ θράσος*. « Fiducia et audacia
 sono parum differunt, at significatione multum. »

(50) *Ἀνόητος*. Reg. quatuor, Colb. k, Bill. ἀνόη-
 τος, ἴσως μοι δοκῶν πύκτη κακῶ, etc. Budæus ita
 hunc locum legit : Καὶ μοι προσοικεῖναι δοκεῖ πύκτη
 κακῶ τὴν τέχνην, καὶ, πρὶν τὴν στάσιν εὖ θέσθαι,
 προβιλλομένῳ. Quod sic reddit : « Mihiue assimilis
 esse videtur pugili artis ignaro, qui priusquam sta-
 tum stabilito pede composuit, pugno in adversarium
 intendit. »

(51) *Οὐ πλοῦτος*. Reg. a, οὐκ εὐπλοῦτος.

(52) *Καταδύοντι*. Ita Pass. aliique plures ; alii
 vero καταδύονται.

(53) *Ὀδινόντων*. Bud. « nondum pacatis rebus
 domi, » vel, « adhuc laborantibus, sibi que velut
 parturientibus. »

(54) *Σαλμωνεύς*. Salmoneus, apud poetas, Elidis
 rex, qui ut deus haberetur, super ponte aereo cur-
 rum agitans fulmine armatus, fulminantem Jovem
 imitari voluit. Sed eum Jupiter ad inferos fulmine
 detrusit. Vide Virg., *Aeneid.* vi, vers. 585.

(55) *Τραϊανούς... καὶ τοὺς Ἀδριανούς*. « Tra-
 janus et Adrianus Romani imperatores, qui, » ut lo-
 quitur Elias, « ad fortitudinem, animique magnitu-
 dinem prudentiae quoque laudem adjunxerunt. »

(56) *Τὸν Κάρον... τὸν Οὐαλεριανόν*. Carus et
 Valerianus imperatores Romani, cum in summa fe-
 licitate versarentur, stolidi ac temerarii impetus
 poenas dederunt, in Persarum finibus oppressi ac
 deleti.

(57) Euripides in Oreste.

vinationis et præstigiæ, dicendorumque et tacendorum sacrificiorum portentosa vanitate in unum collecta, ut tota ea scilicet brevi deleteretur. Porro votiva victima, quam magna quamque eximia, o Christe, et Verbum, et impatibilis passionis, totiusque orbis mysterium! universam Christianorum gentem dæmonibus subjicere, si modo propositi compos existeret. Ac conatus quidem ipsius principia perquam strenua, et quæ plerisque eorum qui ipsius partibus student, magnis vocibus celebrantur, sunt hujusmodi. Nam cum totam eam Assyriæ partem, quam perlucens Euphrates ac Persidem præterlabens, illic cum Tigride miscetur, cepisset et pervastasset, nonnullaque castella omni præsidio destituta diruisset; sive quod Persas incursionis celeritate fefellisset, sive quod ab iis consulto ita duceretur, sensimque ad ulterius procedendum alliceretur (utrumque enim dicitur), ita demum progressus, atque exercitu a latere proficiscente, navibusque frumentum et vasa per fluvium convehentibus, paucis interjectis diebus ad Ctesiphontem castra ponit; cujus urbis tanto desiderio tenebatur ut vel ad maret.

X. Hinc vero jam, velut arena pedibus subtracta, aut tempestate in navem illisa, res ipsi retro flunt. Ctesiphon enim arx firma est, captique haud facilis, muris cocto latere conditis, et alta fossa, palustri ac limoso amne communita. Hanc porro arx quoque altera firmiorem reddit, Cochen appellatam, pari tam naturæ quam artis præsidio constructa, alteri arci ita conjuncta, ut unius tantum civitatis speciem ambæ præbeant: quippe quæ fluminis tantum divertio inter se dividantur. Quas cum nec repentino incursu atque impetu expugnare, nec obsidione capere, atque in potestatem redigere posset, nec vero ulterius cum exercitu, ac præsertim cum navalibus copiis, procedere (periculum enim erat, ne e loco superiori telis utrinque peteretur, transituque prohiberetur), hoc demum modo eas a tergo relinquit. Nam cum Euphratis fluminis omnium maximi, partem haud minimam dirupisset, ac per fossam quamdam (cujus vetera etiam vestigia exstare aiunt), tantum ex eo circumduxisset, ut gestandis navibus par esse posset, atque hac paulo superius cum Tigride 154 commisisset, ita demum naves conservat, e fluvio ad fluvium tuto pervectas. Ita

A θυσίας τερατείαν εἰς ἓν ἀγαγὼν, ἵν' ἐν βραχεὶ πάσα καταλυθῆ. Καὶ τὸ καλλιέρημα ὡς μέγα καὶ ὑπερφύεις, ὦ Χριστέ, καὶ Ἀδύγε, καὶ πάθη (58) τοῦ ἀπαθοῦς, καὶ κόσμου παντός μυστήριον (59)! ὧν τὸ Χριστιανῶν γένος παραστήται τοῖς δαίμοσιν, εἰ τὸ προκειμένου κρατήσῃ. Τὰ μὲν οὖν πρότα τῆς ἐχειρήσεως αὐτῷ, καὶ λίαν νεανικά, καὶ πολλοῖς τῶν τὰ ἐκείνου φρονούντων περιδιδόμενα ταῦτα. Τὴν γὰρ τῶν Ἀσσυρίων ὄσση διαρρέων ὁ Εὐφράτης, καὶ τὴν Περσίδα παραμειδόμενος, ἐκεῖσε τῷ Τίγριδι μίγνεται, ταύτην ἔλων καὶ τεμών, καὶ τινα τῶν φρουρίων ἐξελὼν κατὰ πολλὴν τοῦ κωλύσαντος (60) ἐρημίαν, εἴτ' οὖν λαθὼν διὰ τὸ τῆς ἐφόδου τάχος, εἴτε ὑπὸ Περσῶν οὕτω στρατηγούμενος (61), καὶ κατὰ μικρὸν ὑπαγόμενος εἰς τοῦμπροσθεν (62) (λέγεται γὰρ ἄμφοτέρα), οὕτω γοῦν προῦν, καὶ τῷ στρατῷ παραπορευόμενος, καὶ ταῖς ναυσὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ σιτηγούσαις (63) τε καὶ σκευαγωγούσαις, οὐ μικρὸν (64), τὸ ἐν μέσῳ, καὶ Κτησιφῶντι προσβάλλει· ἧς καὶ τὸ πλησίον γενέσθαι νίκης μέρος αὐτῷ διὰ τὸν πόθον ἐνομιζέτο.

eam propius accessisse, victoriæ partem existimaret.

I'. Ἐντεῦθεν δὲ ἤδη, ὡσπερ ψάμμου ποδῶν ὑπασπασθείσης, ἢ νηὶ ζάλης ἀντιπεσοῦσης, εἰς τοῦπίσω χωρεῖ τὰ πράγματα. Ἡ γὰρ Κτησιφῶν φρούριον ἔστι καρτερόν καὶ δυσάλωτον, τελεῖται τε (65) ὅππῃ πλίνθου, καὶ τάρφω βαθεῖα, καὶ τοῖς ἐκ τοῦ ποταμοῦ τενάγασιν ὠχυρωμένη. Ποιεῖ δὲ αὐτὴν ὀχυρότηραν (66) καὶ φρούριον ἕτερον, ᾧ προσηγορία (67) Κωχῆ, μετὰ τῆς ἰσῆς ἀσφαλείας συγκαίμενον, ὅση τε φυσικῆ καὶ ὄση χειροποίητος, τοσοῦτον ἐνούμενον, ὡς (68) μίαν πόλιν δοκεῖν ἄμφοτέρας, τῷ ποταμῷ μέσῳ διεργόμενας ταύτας· οὐτε γὰρ ἐξελίξι οἶόν τε ἦν ἐξ ἐπιδρομῆς ἀθρόας, ἢ πολιορκίᾳ (69) παραστήσασθαι, οὐτε διεξελάσαι καὶ τῷ ναυτικῷ μάλιστα (κινδυναῦσαι γὰρ ἂν ἐξ ὑπερδεξιῶν, ἄμφοτέρωθεν βαλλόμενον, καὶ εἰργόμενον), κατόπιν ἐκ τοῦ ποιεῖται, καὶ ποιεῖται (70) τὸν τρόπον τοῦτον. Τοῦ Εὐφράτου ποταμῶν ὄντος (71) μεγίστου μέρος οὐκ ἐλάχιστον ἀπορρήξας (72), καὶ περιταγῶν, ὅσον ναυσὶν εἶναι πλόμιον ἐκ διώρυγος (73) (ἧς καὶ ἀρχαῖά φασιν ἔχνη φαίνεσθαι), καὶ ταύτῃ (74) τῷ Τίγριδι συμβαλὼν μικρὸν ἐμπροσθεν, οὕτω διασώζει τὰς ναῦς ἐκ τοῦ ποταμοῦ τῷ ποταμῷ δοθείσας ἐν ἀσφαλείᾳ. Ὡδε μὲν οὖν τὸν ἐκ τῶν φρουρίων τοῦ-

(58) Πάθη. In Montac. γρ. πάθος
(59) Μυστήριον. Savil. καθάρσιον. «Piaculum, expiatio.»

(60) Κωλύσαντος. Ita mss. omnes. Edit. Par. κωλύοντος.

(61) Οὕτω στρατηγούμενος. Heins. καταστρατηγούμενος. «Sic imperatoria arte (Stratagemate) circumveniretur.» Bud.

(62) Τοῦμπροσθεν. Reg. 1. et Colb. 3, τὰ ἐμπροσθεν.

(63) Σιτηγούσαις. Ita magno consensu mss. Par. vero σιταγωγούσαις.

(64) Οὐ μικρόν. «Non minimo intervallo.»

(65) Τελεῖται τε. In edit. τελεῖται δέ.

(66) Ὀχυρότερα. Edit. Par. ἰσχυρότερα.

(67) Προσηγορία. Male in Herv. et Par. προσηγορίαν.

(68) Ὡς. Reg. bm. Pass. ὡστε.

(69) Πολιορκία. Duo Regg. πολιορκίας.

(70) Καὶ ποιεῖται. Sic plerique codices.

(71) Ὅτος. Reg. bm, ὄντως.

(72) Ἀπορρήξας. Reg. γ, γρ. διαρρήξας.

(73) Διώρυγος. Regg. septem, Or. 4, διώρυχος.

(74) Καὶ ταύτῃ. Sic mss. omnes, et editi, præter Paris. et Mont. qui legunt, καὶ τοῦτο. Hos sequitur Comb. qui refert τοῦτο ad μέρος superius, et vertit: «atque hanc (scissam partem) cum paulo superius Tigridi conjunxisset, commisissetque, » etc.

των διαθιδράσκει κίνδυνον. Ὡς δὲ προϊόντι Περσικῇ δυνάμει παραφανείσα, καὶ αἰεὶ τις τῇ οὐσῃ προσγινομένη, κατὰ μετώπου (75) μὲν ἴστασθαι, καὶ διακινδυνεύειν οὐκ ἔβητο δεῖν δίχα μεγάλης ἀνάγκης, ἐνδὸν ἐκ περιουσίας κρατεῖν· ἐκ δὲ τῶν λόγων καὶ τῶν στενῶν ἢ παρεῖκοι, βάλλουσα καὶ τρεφεύουσα, καὶ τὰ καίρια τῆς διόδου προκαλαμαρτάνουσα, ῥαδίως εἴργε τοῦ πρόσω· τῆνικαῦτα ἐν ἀπορίᾳ τε ἦν ἡδὴ πολλῇ, καὶ οὐκ ἔχων ὄπη (76) ἐράπηται. λύσιν εὕρισκε πονηρὰν τοῦ βουλευματος.

vero in magna animi anxietate versabatur; nec, quo se verteret, habens, pravam tandem consilii sui exitum reperit.

IA. Ἀνὴρ γάρ τις τῶν οὐκ ἀδοκίμων ἐν Πέρσῃ, τὸν ἐπὶ Βαβυλῶνι πρὸς Κύρον (77) Ζώπυρον μνησάμενος, ὡς δὴ τι τῶν Περσῶν (78) βασιλεῖ, μᾶλλον δὲ μέγιστα καὶ ἐπὶ μεγίστοις προσκεκρουκώς, καὶ δύνουσι μὲν τοῖς ἐκείνου μάλιστα, εὐνοῦσι δὲ τοῖς Ῥωμαίων πράγμασι διὰ τοῦτο τυγχάνων, καὶ τὸ πιστεύεσθαι λαῶν ἐκ τοῦ πλάσματος· τί ταῦτα, φησὶν, ὦ βασιλεῦ; Πῶς οὕτω συθρῶς περὶ τοσούτου βουλευέσθε πράγματος; τίς ὁ κτήτης οὗτός σοι σίτος καὶ ὁ περιττός φόρτος, ὁ τῆς ἀνανδρίας διδάσκαλος; Οὐδὲν γὰρ οὕτω δύσμαχον (79) καὶ φιλόνηκον, ὡς γαστήρ, καὶ τὸ ἐν χερσίν ἔχειν τὴν σωτηρίαν. Ἄλλ' εἰ τι ἐμοὶ κείθῃ, τὸ μὲν ναυτικὸν τοῦτο χείρειν ἔάσεις, καὶ τὴν ἐπομένην ἐκλυσιν τῷ γενναίῳ τούτῳ στρατῷ· αὐτὸς δὲ δι' ἄλλης ὁδοῦ εὐπορωτέρας τε καὶ ἀσφαλεστέρας, ἧς ἐγὼ σοὶ καθηγητής (ἔμπειρος δὲ εἰ τις ἄλλος φημι τῆς χώρας εἶναι τῆς Περσικῆς), ἐμβαλεῖς τε εἰς τὴν πολεμίαν, καὶ τῶν κατὰ γνώμην τυχῶν ἐπαρήξεις· ἡμᾶς δὲ τῆνικαῦτα εὐποιήσεις, ἡλίκα ἂν ἔργῳ (80) κείρων λάθῃς τῆς ἡμετέρας ἐννόλας καὶ παραίνεσεως.

IB. Ὡς δὲ εἶπε ταῦτα, καὶ εἰπὼν ἔπεισεν, εὐπιστον γὰρ ἢ κουφότης, καὶ τοῦ Θεοῦ μάλιστα συναλύνοντος, ἅπαντα ἦν ὁμοῦ τὰ δεινὰ· τὰς μὲν καὶ εἶχε τὸ πῦρ, καὶ ὁ σίτος οὐκ ἦν, καὶ προστῆν ὁ γέλως· αὐτόχειρ γὰρ ἡ σφαγὴ σχεδόν· τὰ δὲ τῶν ἐπιπέων (81) φροῦδα, καὶ ὁ ὀδηγός (82) συναπῆλθε τὰς ὑποσχέσεσιν. Ἐν κύκλῳ δὲ οἱ πολέμιοι, καὶ περιβρέων ὁ πόλεμος· ἢ τε πρόοδος οὐ ῥαδία, ἢ τροφή δὲ οὐκ εὐπορος· ἐν ἀθυμίᾳ δὲ ὁ στρατός, καὶ δι' ὀργῆς εἶχον (83) τὸν βασιλέα· ἐλείπετο δὲ χρηστῆς ἐλπίδος οὐδέν· μία δὲ ὡς ἐν τοῖς παρούσιν ἐδόκει μόνῃ, τῆς πονηρᾶς ἀπαλλαγῆναι βασιλείας καὶ στρατηγίας.

(75) Κατὰ μετώπου. Mont. γρ. κατὰ μέτωπον.

(76) Ὁπη. Plerique codices, ἕτοι.

(77) Κύρον. Non Cyrus, sed Darius Hystaspis, ut ex Herodoto et Plutarcho discimus.

(78) Τῶν Περσῶν. Ita tres Regg., duo Colb. et Or. I. Pass. i cum editis, τῶν Περσῶν.

(79) Οὕτω δύσμαχον. In Pass. ac plerique codices. Par. edit. ἐπίμαχον. Nonnulli, οὕτως ἐπίμαχον, quos sequitur Comb. qui sic reddit hunc locum:

« Nihil æque ad pugnam segne atque rixosum, ac venter, suamque præ manibus salutem habere. » Eodem

castrorum horum periculum effugit. Ut autem progredienti Persicæ copiæ in conspectum venientes, quotidieque augescentes, eam gerendi belli rationem tenere cœperunt, ut adversa quidem acie nequaquam sibi standum, nec, cum copiarum exuberantia vincere liceret, nisi magna necessitate urgente, tentandam sibi pugnae aleam judicarent; cæterum e tumulis et locorum angustiis, ubi facultas daretur, hostes sagittis impeterent, atque opportunissimis viæ transitibus occupatis, eos facillime, ne porro progrederebantur, inhiberent: tum quo se verteret, habens, pravam tandem consilii

B. XI. Vir enim quidam, inter Persas non ignobilis, Zopyri illius erga Cyrum, in Babylonis obsidione, facinus imitatus, quasi ob gravissimas quasdam causas in gravissimam offensionem Persarum regi venisset, ob idque in eum pessime animatus, contraque erga Romanos optime affectus esset, ac per huiusmodi fucum et simulationem fidem sibi conciliasset: *Quid hæc, inquit, imperator? Quid tam ignavum atque imbecillum de tanti momenti negotio consilium iniit? Quorsum hoc navale frumentum, ac superfluum onus, ignaviae magistrum? Nihil enim ad expugnandum difficilius, nihil pervicacius est, quam venter, sitamque in manibus habere spem salutis. Quocirca, si quid me audies, nauticum hunc apparatus valere jubebis, languoremque ex eo ad fortissimum hunc exercitum redeuntem: tu autem via faciliore et tutiore, cujus tibi me ducem fore proflleor (nam Persicæ regionis tam peritus sum quam quivis alius), in hostium terram impressionem facies, rebusque ex animi sententia confectis ad reditum te accinges. Me autem tunc demum beneficio afficies, cum re ipsa benevolentia erga te mea consilii que mei documentum ceperis.*

XII. Hac oratione cum, id quod proponerat, Juliano persuasisset, credula enim est levitas, præcipueque etiam Deo impium exagitante, omnibus simul incommodis premi cœpit exercitus. Naves igni conflagrabant, frumentum nullum erat, ac risus insuper accedebat; idem enim ferme erat, **155** ac si manus sibi ipsi necemque attulisset, spes omnes evanidæ, duxque itineris cum promissis suis abscesserat. In orbem porro hostes instabant, bellum circumfluebat: progressus non facilis, victus ægre parabilis: langueret exercitus, animisque conciderat, in imperatorem accensus erat: nihil

sensu exponit δύσμαχον Budæus in Plutar. Symp. Voluit profecto impostor suadere Juliano, militare robur frangi, ac rixosum fieri, cum diffuit deliciis; et præidentem atque incautum plerumque labefactari, cum in manibus salus esse videtur.

(80) Ἠλίκα ἂν ἔργῳ. Sic mss. et editi. Montac. et Par. ἐν ἔργῳ.

(81) Τῶν ἐπιπέων. Pass. ἐπισθενῶν.

(82) Ὁ ὀδηγός. Ita Pass. et alii plerique codd. Derst δ, in editis.

(83) Εἶχον. Comb. εἶχε.

bonæ spei reliquum erat; hæc una, ut in præsentī rerum statu salutis ratio patere videbatur, nimirum scelerato imperio et militari præfectura defungi.

XIII. Quæ autem hucusque gesta sunt, ita se habent; quæ vero sequuntur, non uno modo ab omnibus exponuntur, sed alius alii sermoni assentitur, ac subscribit, non minus eorum quibus certamini interesse, quam quibus abesse contigit. Nonnulli enim a Persis eum jaculo confixum fuisse aiunt, temere in hostes excursantem, atque huc et illuc vesane præsulstantem; idemque ipsi quod Cyro Parysatidis filio accidisse, qui cum adversus Artaxerxem fratrem cum ingenti exercitu ascendisset, ac fortiter pugnaret, temeritate tandem sua victoriam amisit. Alii hujusmodi quemdam de eo sermonem commemorant: Cum in sublimem quemdam tumulum ascendisset, ut velut e specula exercitum oculis usurparet, quantusque bello superfuisset, cognosceret, magnasque copias, speque sua ampliores vidisset: *Quam grave et indignum fuerit, dixisse, si hos omnes ad Romanorum terram reduxerimus*: quasi videlicet ipsis salutem invidentem. Quibus verbis commotum militem quemdam, iraque præcipitem actum, nulla salutis suæ habita ratione, in ipsius viscera gladium adegisse. Alii rursus facetum et ridiculum quemdam Barbarum (quales in militum comitatu, tum ad leniendas animorum molestias, tum ad exhilaranda convivā esse solent), hoc facinus perpetrasse ferunt. Nec desunt qui Saraceno cuiuspiam gloriam hanc ascribant. Utcunque se res habet, le-

(84) *Τούτου*. Pass. et plerique codices, τούτων.

(85) *Κατηχορτίσθαι*. Hieronymus, Ep. ad Magnum oratorem ait: «Conto ilia perfossus.» Damascenus Or. 1. *De imaginibus*, Elladio auctore, δόρυ, «hastam» vocat. Ita Sozom. l. vi, c. 1, Ammianus, «equestrem hastam» appellat.

(86) *Ἀτάκτοις ἐκδρομαῖς*. Reg. v, ἐκδρομοῖς. Reg. b. τακτικοῖς ἐκδρομοῖς.

(87) *Ἐμπλήξια*. Quatuor Regg. Colb. k. Sav. Pass. ἐκπλήξια. Cui sententiæ favet Eutrop., *Hist. Rom.*, l. x. Imo August., l. iv *De civit.* c. 29, et l. v, c. 21, ubi Julianus dicitur, «merito temeritatis et hostili vulnere extinctus.» Id etiam supponunt extrema morientis ad circumstantes verba.

(88) *Τοῖς μυρλοῖς*. «Cum ingenti exercitu,» nec bene Billius, «cum decem hominum millibus.» Quis enim hic tantulus exercitus, qui potentissimo Persarum regi esset negotium factururus? Cyrus non solum «decem millia Græcorum,» sed alias etiam plures in auxilium copias habuit. Reg. b, Colb. 3, et Pass. ὅστις τοῖς μυρλοῖς.

(89) *Ἐπειδὴ οἱ*. Ita melioris notæ codices, Regg. lum, lu, aliique plures. Mont. ἐπειδὴ οἱ. Pass. ἐπεὶ δέοι φανῆναι.

(90) *Ἄσαι*. Schol. subaud. ξίφος, «ensis, gladius.»

(91) *Στρατιώταις*. Reg. q, Combef. στρατοῖς, «exercitus.»

(92) *Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ Σαρακηνῶν τινι*, etc. «Sunt autem qui Saraceno,» etc. Hic advertendum est, nihil certum de Juliano interfectore apud scriptores reperiri. Varii, ut Gregorius noster, varias opiniones recensent. Vide Chrysost., lib. *De S. Babyla.*; Damascenum orat. 1 *De imaginibus*; Theodoret., *Hist.*, lib. iii, c. 25; Socrat., lib. iii, c. 24; Sozom., lib. vi, c. 1, 2, etc. Libanius orat. funebri in *Julianum* sic loquitur: «Fortasse aliquis nosse cupit, quoniam illum occiderit; ego vero nomen quideum

Α Π'. Τὰ μὲν δὴ μέχρι τούτου (84) τοιαυτὰ τὰ δὲ ἐν τεύθειν οὐχ εἰς λέγεται λόγος, ἄλλος δὲ ἄλλω συμφέρεται καὶ συντίθεται, τῶν τε παρόντων ὁμοίως τῆ μάχῃ· καὶ τῶν ἀπόντων. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ Περσῶν αὐτὸν κατηχορτίσθαι (85) φασὶν ἀτάκτοις ἐκδρομαῖς (86) χρώμενον, καὶ ἄττοτα τῆδε κάκεισε σὺν ἐμπλήξια (87) καὶ ὁμοίον τι περὶ αὐτὸν συμβῆναι τῷ Κύρου τοῦ Παρυσάτιδος, ὅς, τοῖς μυρλοῖς (88) συναελθῶν ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν Ἀρταξέρξην, καὶ νεανικῶς μαχόμενος, θράσει τὴν νίκην διέφθειρεν· οἱ δὲ τοιοῦτόν τινα ἐπ' αὐτῷ διηγοῦνται λόγον· Ἐπὶ τινι λόφον τῶν ὕψιων ἀνελθὼν, ὡς ἐκ περιωπῆς τὸν στρατὸν εἶπει λαβεῖν, καὶ ὅσος ὑπελείφθη τῷ πολέμῳ μαθεῖν, ἐπειδὴ οἱ (89) φανῆναι πολὺ τὸ πλῆθος, καὶ τῆς ἐλπίδος ἀφθονώτερον· Ὡς δεινὸν, εἰπεῖν, εἰ πάντας τῆ Ῥωμαίων

Β γῆ τούτους ἐπαράξομεν· ὡς ἂν τις βασκαίνων αὐτοῖς τῆς σωτηρίας. Ἐφ' ὅ τινα τῶν στρατιῶν γελεπήσαντα, καὶ οὐ κατασχόντα τὴν ὀργήν, ὥσται (90) κατὰ τῶν σπλάγγων, ἀλογήσαντα τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας. Ὡς δὲ ἄλλοι, τῶν γελοιαστῶν βαρβάρων τινὰ τοῦτο τολμήσαι (οἱ τοῖς στρατιώταις (91) ἔπονται, λίπης τε ψυχαγωγία καὶ πόσις ἡδυσμα). Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ Σαρακηνῶν τινι (92) τὸ κλέος τοῦτο διδῶσαι. Πλὴν ἐχεται πληγὴν καιρίαν ὄντως, καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ σωτήριον, καὶ μιᾷ τομῇ σφαγέως (93), πολλῶν σπλάγγων ἀπαιτεῖται δίκην κακῶς πιστευθέντων. Ὁ καὶ θαυμάζω, πῶς, πάντα γινώσκων ὁ μάτατος ἐντεῦθεν οὐόμενος,

Γ nescio. Ab hoste tamen interfectum non fuisse, certissimum illud argumentum est, quod nemo ex hostibus ob vulnus illud honore affectus est, quantum rex Persarum auctorem cædis, per præcœnem ad præmium vocaverit. Deinde innuit Julianum a quodam «militi Romano,» etiam «Christiano» percussum cecidisse. Id non veretur Libanio concedere Sozomenus, atque a culpa liberare videtur interfectorem, «qui propter Deum, et propter eam quam colebat religionem strenuam facinus edidit.» Absit ut in hac re Sozomeno assentiamur. Atque tamque inaudito sermone abhorrent aures vere Christianæ. Semper et ubique regibus ac etiam tyrannis fidele, constans ac perpetuum debetur obsequium. Dei hominumque odio premendus est, quisquis in regum aut etiam tyrannorum vitam, quocunque ex causa sacrilegas manus injicit. Nos eum gravissimi sceleris reum, ac acerbissimis supplicis morteque turpissima plectendum iudicamus. Absit etiam ut ex Theodoro, qui, *Hist.*, lib. iii, c. 25, ait: «Sed sive homo, sive angelus gladio eum (Julianum) percussit, certum est, quicumque tandem id fecerit, eum divinæ voluntatis administrum fuisse;» absit, inquam, ut inde colligamus Juliano interfectorem quisquis ille fuerit, utpote «divinæ voluntatis administrum,» fuisse innoxium. Divinæ enim voluntatis administri «fuerunt Herodes et Pontius Pilatus, qui,» ut in Act. iv, 27, 28, «conveniunt facere quæ manus et consilium Dei decreverunt fieri;» Quis tamen eos dixerit a crimine innumes? nullus certe qui verissima et inconcussa Christianæ fidei religionisque principia toto corde fovet ac tuetur.

(93) *Μιᾷ τομῇ σφαγέως*. «Per unam interfectoris incisionem.» Pass. Combef. aliique, μιᾷ τῶμῃ, sublato, σφαγέως, «uno audaci facinore.» Utiamque lectionem agnoscit Elias. Billius præfert τῶμῃ

ἐν τούτῳ τὴν κατὰ τῶν ἑαυτοῦ σπλάγγων πλιγγὴν ἠγνόησεν.

quibus male crediderat pœnas exsolvit. Quod et ipsum miror, quo modo homo vanus, qui omnia hinc se scire existimabat, hoc unum ignoravit, nimirum vulnus visceribus suis infligendum.

ΙΔ'. Ἄξιον δὲ μὴδὲ τοῦτο παραδραμεῖν τοῦ ἀνδρός, μεγίστην τῆς ἐκείνου κακοδαιμονίας (94) ἐπὶ πολλοῖς ἔχον ἀπόδειξιν. Ἐκεῖτο μὲν ἐπὶ τῇ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ, καὶ πονηρῶς εἶχε τοῦ τραύματος· πολλοὺς δὲ εἰδῶς τῶν πρὸ αὐτοῦ δόξης ἠξιωμένων, ὡς ἂν ὑπὲρ ἀνθρωπίνων νομισθεῖεν, τέχνας τισὶν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθέντας, καὶ διὰ τοῦτο θεοῦ νομισθέντας ἔρωτι τῆς αὐτῆς δόξης ἐαλωκώς, καὶ ἅμα τῷ τρόπῳ τῆς τελευτῆς διὰ τὸ τῆς ἀβουλίας ἄδοξον αἰσχυνόμενος, τί μηχανᾶται, καὶ τί ποιεῖ; οὐδὲ γὰρ τῷ βίῳ συναναλίσκεται πονηρία· εἶψαι κατὰ τοῦ ποταμοῦ πειρᾶται τὸ σῶμα, καὶ πρὸς τοῦτο ἐχρησάται τῶν πιστῶν ἑαυτοῦ συνεργῶς καὶ μύσταις τῶν ἀπορήτων. Καὶ εἰ μὴ τῶν βασιλικῶν εὐνούχων τις, τὸ πρᾶγμα αἰσθόμενος, καὶ τοῖς ἄλλοις καταμηνύσας, μίσει τοῦ κακούργηματος τὴν ὀρμὴν διεκώλυσε, κἄν ἐφάνη τις ἄλλος τοῖς ἀνοήτοις θεός νεός ἐξ ἀτυχήματος. Ἄλλ' ἐκεῖνος οὕτω μὲν βασιλεύσας, οὕτω δὲ στρατηγήσας, οὕτω καὶ καταλύει τὸν βίον (95).

ΙΕ'. Διαδεξάμενος δὲ τὴν βασιλείαν εὐθύς (96) μετ' ἐκείνον, ὁ μετ' ἐκείνον ἀναρρήθει· ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ (97), καὶ τῇ τῶν κινδύνων ἀκμῇ ἀναγκαίως ἐπιζητούσῃ τὸν ἠγησόμενον, ἀνὴρ ἐπιφανῆς τὰ τε ἄλλα καὶ τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὸ εἶδος, ἀληθῶς τυραννίδος ἀξίος (98), τὸ μὲν εἰς χεῖρας ἰέναι Πέρσαις, ἣ προτέναι οὐδαμῶς οἶός τε ἦν, καίτοι γε ἀνδρείας καὶ προθυμίας οὐδὲν ἐλλείπων, τοῦ στρατοῦ παρεϊκτός (99) τὰς χεῖρας καὶ τὰς ἐλπίδας, ἐζητεί δὲ τὴν ἀνάξουξιν· καὶ ὅπως ἂν ἀσφαλῶς τύχοι (1) ταύτης ἐσκόπει, ὥσπερ οὐ βασιλείας, ἀλλ' ἥττης γεγονώς κληρονόμος. Εἰ μὲν οὖν μὴ Πέρσαις τῇ νίκῃ μετριάζοντες (καὶ γὰρ νόμος οὗτος αὐτοῖς εἰδέναι μετρεῖν εὐπραγίαν [2]), ἣ τι δέισαντες ἄλλο τῶν λεγομένων, εἰς συμβάσεις ἐτρέποντο, καὶ ταύτας ἀδοκίτους οὕτω καὶ φιλανθρώπους, οὐδὲν ἐκώλυε μὴδὲ πυρφόρον (3), ὃ δὴ φασιν, ὑπολειφθῆναι τῷ στρατῷ· τοσοῦτον εἶχον αὐτοὺς οἱ Πέρσαις διὰ χεῖρός, ἐν γῆ τε ἰδίᾳ μαχόμενοι, καὶ προσεπηρομένοι τοῖς γεγονόσιν· ἱκανὸν γὰρ τό τι προσλαβεῖν (4) εὐμερίας, καὶ πρὸς τὴν ἐλπίδα τοῦ μέλ-

156 certe orbique universo salutare vulnus accipit, ac per unicum incisionem, multorum viscerum,

XIV. Sed ne hoc quidem prætereundum est, quod præter alia multa, maximum perditæ illius amentiae argumentum habet. In fluminis ripa jacebat, graviter ex vulnere ægrotans : cum autem permultos eorum, qui ante ipsius ætatem gloriam consecuti fuerant, ut humana conditione majores censerentur, artibus quibusdam ex hominum oculis sese subduxisse, eamque ob causam pro diis habitos fuisse sciret, ejusdem gloriæ cupiditate captus, simulque mortis suæ modum propter temeritatis infamiam erubescens, quid molitur? quid facit? neque enim simul cum vita improbitas exstinguitur: in profluentem corpus suum projicere conatur, ad eamque rem nonnullorum, quos maxime fidos arcanorumque conscios habuerat, opera utebatur. Quod nisi quispiam ex aulicis eunuchis, hac re cognita, scelerisque odio et detestatione aliis patefacta, huic conatui obstitisset, novus utique alius ex calamitate deus stolidis hominibus exstitisset. Atque ille quidem, cum sic et imperium gessisset et bellum administrasset, sic quoque e vita discedit.

XV. Statim autem post ipsius mortem imperium excipiens, qui post illum in ipsis castris, atque in ipsa periculorum flamma, ducem necessario requirente, renuntiatus fuerat, vir, ut aliis rebus, ita pietate clarus et insignis, atque oris majestate, regno profecto digna præditus, cum nec manus cum Persis conserere, nec progredi ullo modo posset; licet alioqui animi magnitudinis atque alacritatis nullæ partes deessent, quamvis milites manibus et spe fracti debilitatique essent, castra movere, copiasque reducere satagebat : idque, ut tuto sibi facere liceret, laborabat, perinde atque non imperii sed cladis hæres effectus. Quod nisi Persæ in victoria moderate se gerentes (hoc enim apud eos in more positum est, 157 ut animi moderationem in prosperitate adhibeant), aut aliud quiddam eorum, quæ fama ferebantur, metuentes, ad ineunda fœdera, et quidem adeo inopinata et humana, sese convertertissent, ne ignifer quidem, ut dici solet, exercitui superfuisset; usque adeo eos ad manum Persæ habebant, tum in terra sua dimicantes, tum etiam ob

(94) Κακοδαιμονίας. Combef. « fanatici illius animi. » Malim : « malo genio agitati. »

(95) Καταλύει τὸν βίον. Ammianus, lib. xxv, p. 291, « vita est absolutus medio noctis horrore, sexto Kal. Jul., anno ætatis 52 inchoato. »

(96) Εὐθύς, etc. Reg. h, in textu, alii plerique in margine Ἰοδιανός, « Jovianus. » Pass. et Colb. k, prætermittunt, μετ' ἐκείνον.

(97) Στρατοπέδῳ. Duo Regg. addunt, πλανωμένῳ. Regg. u, γ, Colb. k, habent tantum πλανωμένῳ, et in marg. Reg. u, γρ. τῷ πολέμῳ. In Reg. hu. γρ. καὶ τῷ πλάνῳ. Pass. ἐν αὐτῷ τῷ πλάνῳ, misso, μετ' ἐκείνον.

(98) Ἄξιος. Duo Regg. et Pass. ἀξιόν. Verba sunt Euripidis.

(99) Παρεϊκτός. Schol. παρεϊμένον.

ca quæ contigerant, animis altius elati. Felix enim quispiam successus eam vim habet, ut spem quoque lætam futuri afferat. At nunc, ut jam dixi, ille totus in eo erat, ut exercitum servaret, nervosque Romanis relinqueret: nervi enim erant, etsi rem male gesserant, ob ducis potius temeritatem quam suam ignaviam. Persæ vero, conditionibus turpibus sane, Romanorumque manu et potentia, ut brevissime dicam, indignis, sædus pepigerunt; quarum nomine si quis, absoluto illo, hunc criminandum censeat, meo iudicio perquam iniquus est eorum quæ tum acciderunt, æstimator. Non enim ejus qui messuit, spica est, verum illius qui sementem fecit: nec ei incendium assignandum est, qui ignem extinguere non potuit, sed qui excitavit. Atque illud Herodoti ⁶⁶ de Samiorum tyrannide commode dixerim: *Calceum hunc Histæus quidem consuit, induit autem Aristagoras, qui antecessoris rebus successit.*

XVI. Quid reliquum erat, nisi ut impii cadaver ad Romanos referretur, etiamsi ita e vivis excessisset? Quoniam autem nos etiam exanime corpus habemus, hunc scilicet, qui ante ipsum e vita migravit; videamus hic quoque, quantum inter utrumque imperatorem discriminis fuerit: si quid hoc etiam ad defunctorum felicitatem et infelicitatem conferat. Ille igitur publicis præconiis, faustisque omnibus, ac celebri pompa deducitur, religiosisque etiam his nostris officiis, per totam scilicet noctem productis canticis, et accensis factus, quibus nos Christiani pius e vita discessum ornandum existimamus. Atque ¹⁵⁸corporis elatio conjunctam cum mœnore celebritatem habet. Quod si cui fidem narratio facit, id quoque in multorum iugibus disseminatum est, quod cum corpus Tauri juga superaret, ut ad patriam civitatem, hanc, inquam, illis cognominem ac celeberrimam, referretur, vox quædam e summis locis a nonnullis exaudiebatur, velut psallentium et prosequentium (angelicarum opinor virtutum): quod ⁶⁶ *Hist.*, lib. vi.

(5) *Καταμέμφοιτο*. In Montac. γρ. καταμέμφαιτο.

(6) *Ἀγνώμων*. « Rudis, imperitus rerum æstimator. »

(7) *Λογιστής*. Reg. 2, Or. 1, Pass. λογιστή.

(8) *Τὸ τοῦ Ἡροδότου*, etc. Quod de Samiorum tyrannide, de calceo, de Histæo qui illum consuit, et de Aristagora qui eum induit, scripsit Herodotus, sic exponit Elias: « Histæus, genere Samius, cum Dario Persarum rege versabatur. A quo cum patriam adeundi potestas ipsi facta esset, Aristagoram nepotem suum, qui Samios gubernabat, monet ut ipsi et Ionibus in animum inducat defectionem moliri. Posteaquam autem illi a Persarum imperio defecerunt, Histæus Dario persuadet, ut sibi per eum liceat ad eos, qui defecissent, se conferre; dicebat enim posse se eos rursus ad regis partes traducere. Cum igitur eo perrexisset, atque a satrapa Artapherne ipsius fraus agnita esset, hunc sermonem audivit, qui etiam in proverbii consuetudinem venit. Per calceum autem significabatur defectio, quæ ab Histæo, ob consilium datum, concinnata fuerat, incuta vero ab Aristagora, qui eam executus fuerat. » Hæc ad Julianum et Jovianum deorquet Gregorius. Julianus est, qui « seminavit, » qui « incendium excitavit, » qui « calceum » cladis

λοντος· νῦν δὲ ὁ μὲν, ὅπερ εἶπον, ἐνὸς ἦν τοῦ διασώσασθαι τὸν στρατὸν, καὶ τὰ νεῦρα Ῥωμαῖος ὑπολιπεῖν· νεῦρα γὰρ ἦσαν, καὶ εἰ κακῶς ἔπραξαν ἀβουλῆ μᾶλλον τοῦ στρατηγήσαντος ἢ σφῶν αὐτῶν ἀνανδρίᾳ. Οἱ δὲ ἐπὶ ταῖς συνθήκαις ταύταις συνέδησαν, ταῖς οὕτως αἰσχραῖς τε καὶ ἀναξίαις τῆς Ῥωμαίων χειρὸς, ἐν εἴπω τὸ συντομώτατον· ὧν εἴ τις, ἐκεῖνον ἀφείς τῆς αἰτίας, τοῦτον καταμέμφοιτο (5), λίαν ἐστὶν ἀγνώμων (6) ἔμοιγε λογιστῆς (7) τῶν τότε συμβεβηκότων. Ὁ γὰρ τοῦ ἀμήσαντος ὁ στόχος, ἀλλὰ τοῦ σπείραντος· οὐδὲ τοῦ κατασέβειν μὴ δυναθέντος ὁ ἐμπρησμός, τοῦ δὲ ἀνάψαντος· καὶ τὸ τοῦ Ἡροδότου (8) περὶ τῆς Σαμίων τυραννίδος καιρὸς εἶπεν, ὅτι *Τοῦτο τὸ ὑπόδημα* (9) *ἔρραψε μὲν Ἰστιαῖος* (10), *ὑπέδυσσάτο* (11) δὲ Ἀρισταγόρας, ὃ τὰ τοῦ προβληθέντος ὑποδεξάμενος

ΙΓ'. Τί λοιπὸν ἦν (12) ἢ τὸ σῶμα Ῥωμαῖος ἐπαναχθῆναι τοῦ δυσσεβοῦς, καίπερ οὕτω καταστρέψαντος; Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡμῖν ἐστὶ νεκρὸς ὁ πρὸ αὐτοῦ καταλύσας τὸν βίον, ἴδωμεν κἀνταῦθα τοῖν βασιλέων ἀμφοῖν τὸ διάφορον, εἴ τι καὶ τοῦτο φέροι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ κακοδαιμονίαν (13) τοῖς ἀπελθούσιν. Ὁ μὲν γὰρ (14) παραπέμπεται πανδήμοις εὐφημαῖς τε καὶ πομπαῖς, καὶ τούτοις δὴ τοῖς ἡμετέροις σεμνάς, ὡδαῖς παννύχους (15) καὶ δαδουγαῖς, αἷς Χριστιανοὶ τιμᾶν μετὰστασιν εὐσεβῆ νομιζόμεν· καὶ γίνεται πανηγυρίς μετὰ πάθους ἢ ἐκκομιδῆ τοῦ σώματος. Εἰ δὲ τῷ πιστῷ ὁ λόγος, καὶ τοῦτο διεδόθη ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς, ὅτι, ἐπειδὴ τὸν Ταῦρον ὑπερβάλλοι (16) τὸ σῶμα πρὸς τὴν πατρίαν αὐτῷ πόλιν διασωζόμενον, ταύτην δὴ τὴν ὁμώνυμον ἐκαίνοι, καὶ μεγαλώνυμον, φωνή τις ἐκ τῶν ἄκρων ἐστὶν οἷς ἐξηκούετο, ὅσον φαλλόντων τε καὶ παραπεμπόντων, ἀγγελικῶν οἶμαι δυνάμεων, γέρας τῆς εὐσεβείας ἐκαίνω, καὶ ἀντίθεσις ἐπιτάφιός. Καὶ γὰρ εἰ τὴν ὀρθὴν δόξαν (17) παρακινεῖν ἔδοξεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο

acceptæ « consuit; » Jovianus autem, « qui induit. »

(9) *Υπόδημα*. Non bene Billius, qui reddidit: « vestem. » Debuisset enim cum Herodoti interprete vertere: « calceum. »

(10) *Ἰστιαῖος*. Pass. Ἔστιαῖος.

(11) *ὑπέδυσσάτο*. In quinque Regg. Or. 1, Montac. et Comb. γρ. ὑπεδέσαστο, « subligavit. » Ita etiam Herodotus.

(12) *Ἦν*. Deest in pluribus.

(13) *Ἡ κακοδαιμονίαν*. Ita plerique codices. In nonnullis deest.

(14) *Ὁ μὲν γὰρ*. Sic omnes fere codd. Ed. Ὁ μὲν γὰρ.

(15) *Ὠδαῖς παννύχους*. Billius: « nocturnis canticionibus. » Hic juvat observare in exsequiis fidelium, antiquo Christianorum more, producta in totam noctem cantica, et accensas faces.

(16) *ὑπερβάλλοι*. Ita plerique codices. Pauci eum editis, ὑπερβάλλει.

(17) *Καὶ γὰρ εἰ τὴν ὀρθὴν δόξαν*, etc. Hæc, et quæ sequuntur ad ista usque verba, ὡς δὲ πληστάζοι, etc., desunt in sex Regg. duobus Colb. et Or. 1. Leguntur tamen ad latus, aut in margine inferiori, præmissis interdum verbis, ἐν ἄλλω. Regg. hu, q, x, Colb. 3, optimæ notæ, necnon editi omnes

τῆς τῶν ὑποδυναστευόντων σκαιότητος καὶ κακο- A
δοξίας δὲ ἐγκλημα, οἱ, ἀπλήν (18) καὶ ἀπαγῆ εἰς
εὐσείδειαν παραλαβόντες ψυχὴν, οὐ προορωμένην
τὰ βάρθρα, ἀπήγαγον ἥπερ ἐβούλοντο, καὶ προ-
σῆματι ἀκριβείας (19) τὸν ζῆλον κακίαν (20) εἰρ-
γάζαντο.

IZ. Ἄλλ' οὖν ἡμεῖς, τὸ κοινότερον, τὸν τε πατέρα
ἰνωσύντες τὸν βαλόμενον τὴν κρηπίδα (21) τῆς
βασιλικῆς τῷ Χριστιανισμῷ (22) δυναστείας καὶ
πίστεως, καὶ τὸν εἰς αὐτὸν κατελθόντα κληρὸν τοῦ
ὄγματος, ἐγεραίρωμεν τὰ εἰκότα τὸ σῆνος τοῦ δι-
καίου (23) βασιλείᾳ συζήσαντος, καὶ τὸν βίον κατα-
λύσαντος τῷ ὀσίῳ (24) τέλει, καὶ τὸ κράτος ἡμῖν
καταλείψαντος. Ὡς δὲ πλησιάζει τῇ μεγάλῃ καὶ B
βασιλίδι πόλει, τί δεῖ λέγειν δορυφορίας τε τοῦ
στρατοῦ παντὸς, καὶ τάξιν ἐνόπλιον, ὡς ζῶντι τῷ
βασιλεῖ γινομένην, ἢ τῆς λαμπρᾶς πόλεως ἔκχυσιν,
ἰσομοστώτην τῶν πώποτε γενομένων ἢ ἐσομένων;
Ἄλλ' ὁ θρασὺς καὶ γεννάδας ἐκεῖνος, καὶ νέα τῇ
κορυφῇ καλλωπιζόμενος, καὶ διὰ τοῦτο, ὡς τὸ
εἶδος, μέγα φρονῶν, μέρος γίνεται καὶ αὐτὸς ἐκείνῳ
τῆς προπομπίου τιμῆς, τὴν αὐτὴν καὶ ἀντιδι-
δούς (25) καὶ ἀντιλαμπάνων χάριν, τὸ μὲν τι βια-
στεῖς, τὸ δὲ ἐκῶν, ὡς λέγουσιν. Ὁ γὰρ στρατὸς
ἡμῶν, εἰ καὶ τοῦ παρόντος ἡττητο κράτους, ἀλλ'
ὦν πλείον (26) τῷ κατοικομένῳ νέμων αἰδοῦς
ἐπισημῶν καὶ πεφύκτων εὐνοουστέρῳ πως εἶναι τοῖς
ἐπιπροσφάτοις πάθεσι, τῷ φίλτρῳ προσπάσχοντες,
καὶ τὸν ἔλεον τοῦτῳ (27) προσάπτοντες, καὶ διὰ C
τοῦτο οὐκ ἀνεχόμενοι τὸ μὴ οὐχ ὡς (28) βασιλεῖα
τιμῆσαι τοῦτον (29), καὶ προσδεχθῆναι πειθουσι
τὸν ἀποστάτην, καὶ συναναγκάζουσιν ὑπαντῆσαι τῷ
ἐκπρῶ μετὰ τοῦ προσήκοντος σχήματος· τὸ δὲ ἦν,
ἀποκομήσαντα τὴν κεφαλὴν τοῦ διαδήματος, καὶ
ὑποκείμενα τῷ βασιλεῖ τὰ εἰκότα, οὕτως ἐπὶ τὸν
ἐξον συμπαραπέμψαι τοῖς ἄγουσι, καὶ τὸν ἀοιδι-
μον (30) τῶν Ἀποστόλων σηκόν, οἱ δὲ τὸ ἱερὸν
γένος καὶ ὑπεδέξαντο καὶ διαφυλάττουσι (31), μι-

pietatis illi præmium erat ac funebri remuneratio.
Nam etsi rectam fidem nonnihil luxare visus est,
hoc tamen crimen importunitati procerum fideique
pravitali tribuendum est, qui simplicem, parumque
in pietate firmam animam, minimeque barathra
prospicientem, nacti, eam, qua libuit, abduxerunt,
atque accuratoris doctrinæ orætextu, zelum in vi-
tium verterunt.

XVII. At nos, id quod communius est, tum pa-
trem, a quo imperatoris potentis fideique funda-
menta Christianismo facta sunt, tum etiam fidel
hereditatem ad filium devolutam cogitantes, ejus,
qui juste semper in imperio vixerat, pioque sine vi-
tam clauserat, ac principatum nobis reliquerat, ta-
bernaculum, ut par erat, honore complectebamur.
Ut autem ad magnam et imperatoriam urbem pro-
pius accessit, quid totius exercitus satellitium, et
armatorum ordines sese imperatori, tanquam vita-
usura fruenti, exhibentes commemorare attinet, aut
splendidæ civitatis effusionem, omnium, quæ un-
quam fuerunt, aut futuræ sunt, celeberrimam? At
fortis ille et audax, novaque purpura ornatus. ea-
que de causa, ut probabile est, elatus atque insolens,
funeris ipse quoque honorem ei pro parte sua im-
pendit, eamdem gratiam dans, vicissimque accipiens,
partim vi et necessitate, partim sponte, ut fama est.
Exercitus enim universus, tametsi præsentis imperio
sese submitteret, majori tamen honore defunctum
prosequens (quandoquidem recentibus adhuc cala-
mitatibus majorem quamdam benevolentiam præ-
nobis ferre solemus), ac pro ingenti suo amore mæ-
stitia affectus, et misericordia commotus, ac proinde
eum minime ut imperatorem honorari 159 ac suscipi
non ferens, apostatam, ut exanimi corpori cum con-
gruenti habitu obvia procedat, inonent, atque adeo
cogunt: hoc est, ut detracto a capite diadema,
dimissoque, ut decebat, ante imperatorem aspectu,
ita deinde eum simul cum iis qui efferebant, ad
sepulcrum nobileque illud Apostolorum sanum, qui
sanctum genus, æquos propemodum honores car-

sic locum integrum in textu habent. Hunc etiam
proponit et exponit Basilius. Denique nihil fere hic
de Constantio scribit Gregorius, quod in priori ad-
versus Julianum Invectiva non dixerit. Billius putat
plossma esse, quod temporis tractu in textum ir-
rupsit.

(18) Ἀπλήν. Mss. communis ἀπαλήν, « tene-
ram, mollem, » etc., quod Combelsius sequitur.

(19) Ἀκριβείας. Reg. I, Montac. et Comb. εὐσε-
βείας.

(20) Τὸν ζῆλον κακίαν. Ita plerique codices.
Elii, κακίας, unde Billius, « viii zelum effe-
cunt. » Observat Comb. his verbis Gregorii, « Con-
stantium nonnihil a culpa liberari, etsi non omnino
purgetur. »

(21) Κρηπίδα. Sic plerique codices. Nonnulli,
κρηπίδα.

(22) Τῷ Χριστιανισμῷ. Deest in Or. I.

(23) Τοῦ δικαίου, etc. Comb. « qui justitia et
æquitate imperium rexisset. » Crediderim Grego-
rium nihil aliud significare, quam legitimum ac non
usurpatum imperium.

(24) Τῷ ὀσίῳ. Ita plerique codd. Reg. I, ὀσιωτά-
τω. Deest τῷ in edit.

(25) Ἀντιδιδούς. Codices non pauci et Herv. διδούς.

(26) Πλείον. Reg. I, Colb. 3, πλείονος. Pass. πλείω.

(27) Τοῦτῳ προσάπτοντες. Desunt in Reg. bim,
et Colb. k.

(28) Τὸ μὴ οὐχ ὡς. Non pauci, μὴ ὡς.

D (29) Τοῦτον. Edit. Par. addit δέ, quod abest a co-
dicibus.

(30) Καὶ τὸν ἀοιδιμον. De sepulcro Constantini
Magni, sive imperatorum sepulcris, celeberrimoque
Apostolorum templo, legas, si lubet, quid scripse-
rit Euseb., lib. IV *De vita Const.*, cap. 59 et 60; So-
crat., lib. I, c. ult.; Sozom., I, II, c. ult.; et auctor
anonymus *De Constantinopolitanis antiquitatibus*,
eiusdem notisque illustratus a D. Bandurio Benedictino.
Porro sepulcra non in ipso templo, sed « in por-
ticu templi ac vestibulo » fuere, ἐν τοῖς προθύ-
ροις, ut scribit Chrysost. *Adversus gentiles*, hom. 26.
« Locum hunc ipse sibi post mortem designaverat
Constantinus, » inquit Eusebius, lib. IV, cap. 60,
« incredibili fidei alacritate ... quo scilicet præratio-
nem, quæ in honorem apostolorum ibi celebrandæ
erant, etiam mortuus particeps fieret. »

(31) Ὑπεδέξαντο καὶ διαφυλάττουσι. Pass.
ὑπεδέξατο καὶ διεφύλαξε.

pens, et susceperunt et custodiunt, prosequeretur. A Tale fuit imperatoris nostri funus.

XVIII. Huic contra, cum turpis et fœda expeditio (exagritabatur enim a populis et urbibus, publicisque et scurrilibus vocibus, quarum nunc quoque permulti meminerunt), tum vero turpior atque ignominiosior reditus contigit. Quæ porro hæc ignominia erat? Mimi et histriones eum ducebant, probrisque a scena petitis, ac ludibriis incessebant, eique fidei abjuratiorem, et cladem, vitæque finem exprobrantes. Quid enim ex iis non fecerunt ac dixerunt, quæ hujusmodi homines, qui petulantiam pro arte habent, perpetrare consueverunt, quoad eum tandem Tarsensis civitas excipit, haud scio quomodo, et quam ob causam, hac contumelia mulciata? Hic illi fanum ignobile, tumultusque impurus, templumque exsecrandum, ac ne piorum quidem oculis spectabile.

XIX. Atque hæc, ut maxima et gravissima illius crimina, sermone complexus sum, non alioqui nec-scio, duobus aut tribus aulicis adulatoribus, eique impietate paribus (alios enim consulto praterew), tantam impietatis mercedem persolutam esse, ut nulla res obstitura videretur quominus ipsi brevi terras omnes et maria Romanorum imperio subjecta essent expilaturi, nisi secundior rebus exitus maturius contigisset. Adco latrocinii et avaritia veteres illos Centimanos vincebant. Provinciarum porro imperia non optimis et moderatissimis, sed crudelissimis hominibus mandabantur: 160 atque ad honorem et dignitatem aliquam obtinendam unum suffragium erat, a fide defectio; et ut ab eo dona consequerentur, qui sibi ipsis pessime consulissent.

XX. Quid causarum immutationes inflexionesque commemorem, quæ plerumque interjecta duntaxat una nocte commutabantur ac convertebantur, non secus ac fluctuum reciprocationes; quandoquidem et jus dicere volebat vir egregius, omnia videlicet ob gloriæ studium sibi arrogans? Parva fortasse et perquam exigua crimina colligere videar, ac maximis per exigua dedecus inferre. Cæterum illud fatendum est, hæc Elysiis campis minime digna esse,

(32) Οὕτως δ. Reg. bm, οὕτος δ.

(33) Οἱ πολλοί. Plerique, et potiores codices non agnoscunt, οἱ.

(34) Καταλουόμενος, etc. Græca sonant: «cum tibiarum cantu ac saltationum motibus ejus pompa turpiter deducebatur,» etc.

(35) Κακῶν. Sic quatuor Regg. Editi, κακόν.

(36) Ὑποδέχεται. Pass., Herv. et Sav., ὑπεδέχεται.

(37) Δέ οἱ. Ita plerique codices. Sav., δὲ οἱ.

(38) Ναός. Deest in Oxon. in sex Regg., Or. 1, etc. Agnoscunt tamen bonæ notæ codices. Redundare Combellio non videtur. Omisit Billius.

(39) Ὁς. Sav. etc. Colb. k, ὡς μέγιστον.

(40) Ὅτι δυοί, etc. Plerique codices, ὡς δυοί. Ita emendaverat Billius. Cæterum qui sint illi duo, vel tres aulici adultores, non consentiunt scriptores. Nobis alii non videntur, quam Ecclesiarum expilatores, de quibus num. 41 imprimis Julianus Orientis comes, Felix et Elpidius. Vide Eutrop. Libanuum, p. 307 et seq., Amm., l. xii, p. 220.

προῦ τὰ ἴσα γέρα καρπούμενον. Οὕτως ὁ ἡμέτερος (32).

1H'. Τῷ δὲ αἰσχρὰ μὲν τὰ τῆς ἐκστρατείας (ἡλαύνετο δῆμοις καὶ πόλεσι, καὶ φωναῖς δημοσίαις καὶ βωμολόχοις, ὧν ἔτι καὶ νῦν οἱ πολλοὶ (33) μνημονεύουσιν), ἀδοξότερα δὲ ἡ ἐπάνοδος. Τίς δὲ ἡ ἀδοξία; Μῆμοι γελῶν ἤγον αὐτὸν, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς σκηνῆς αἰσχεσιν ἐπομπεύετο καταυλούμενός τε καὶ κατορχούμενος (34), καὶ τὴν ἀρνησιν, καὶ τὴν ἤτταν, καὶ τὸ τέλος ὀνειδιζόμενος. Καὶ τί γὰρ οὐ πάχων κακῶν (35); τί δὲ οὐκ ἀκούων οἷς οἱ τοιοῦτοι νεανειούνται, τέχνην τὴν ὕβριν ἔχοντες, ἕως ἡ Ταρσέων αὐτὸν ὑπεδέχεται (36) πόλις, οὐκ οἶδ' ὅπως καὶ ἀνθ' οὗτο τὴν ὕβριν ταύτην κατακρηθεῖσα; Ἐνθα δὲ οἱ (37) τέμμενος ἀτιμον, καὶ τάφος ἐξάγιστος, καὶ ναός (38) ἀπόπτυστος, καὶ οὐδὲ θεατὸς εὐσεβῶν ὄψεσι.

1Θ'. Καὶ ταῦτα διήλθον ὡς (39) μέγιστα τῶν ἐκείνου κατηγορημάτων καὶ κυριώτατα, οὐκ ἀγνοῶν, ὅτι δυοί (40) μὲν καὶ τρισὶ τῶν περὶ τὰ βασίλεια κλάκων, καὶ τὴν ἀσέθειαν ὁμοτίμων (τοῖς γὰρ ἑλλοῦς ἐκὼν παρήμι), τοσοῦτος ἐδόθη τῆς ἀσέθειας μισθός, ὥστε οὐδὲν ἐκώλυεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου, πᾶσαν αὐτοῦς ἀν λητῆσθαι τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις γῆν καὶ θάλασσαν (41), εἰ μὴ θάπτον πέρας ἐδόθη τοῖς πράγμασι δεξιῶν· τοσοῦτον ὑπερέβαλλον ληστεῖα καὶ ἀπληστία (42) τοὺς πρὶν ἑκατοντάχειρας (43) αἱ δὲ τῶν ἐθνῶν ἀρχαὶ οὐ τοῖς ἐπιεικεστάτοις, ἀλλὰ τοῖς ἀπαθροποτάτοις ἐνεχειρίζοντο· καὶ μία ψήφος ἦν εἰς ἀρχὴν, ἢ παράδοσις, καὶ τὸ τυχεῖν τῶν παρ' ἐκείνου δωρεῶν, τοὺς τὰ κάκιστα περὶ ἑαυτῶν (44) βουλευσαμένους.

K'. Τί δ' ἂν εἰ λέγοιμι (45) δικῶν μεταθέσεις καὶ μετακλίσεις (46) διὰ μέσης (47) νυκτὸς πολλὰς μεταβαλλομένων καὶ περιτρεπομένων, ὡς περ ἀμπώτιδας (48)· ἐπεὶ καὶ δικάζειν ὁ γεννάδας ἤξιον, πάντα ἑαυτοῦ διὰ φιλοτιμίαν ποιούμενος; Τάχα ἂν (49) μικρὰ λίαν ἐγκαλεῖν δόξαιμι, καὶ τὰ μέγιστα τοῖς μικροῖς καθυβρίζειν. Πλὴν γε ὁμολογεῖσθω (50), ὅτι οὐκ Ἠλασιῶν πεδίων ἄξια ταῦτα, οὐδὲ τῆς Παδαμάνθους ἐκείσε δόξης, ἥς μοίρας ἀξιούσιν ἐκαίον αἱ

(41) Γῆν τε καὶ θάλασσαν. Sic plerique codd. Desunt in Reg. bm.

(42) Ἀπληστία. «Insatiabili habendi cupiditate.»

(43) Ἐκατοντάχειρας. Sic plerique codd. Ed. ἐκατόγχειρας.

(44) Ἐαυτῶν. Savil. et Par. addunt, καὶ τῶν ἄλλων.

(45) Τί δ' ἂν εἰ λέγοιμι. Quidam, τί δ' ἂν λέγοιμι. Alii, τί δὲ εἰ, vel, τί δὲ, vel, τί δὲ λέγοιμι.

(46) Μετακλίσεις. Reg. bm, Colb. k, μετακλήσεις.

(47) Διὰ μέσης. Reg. bm, διὰ πάσης. In Montac. γρ. μεσοῦσης.

(48) Ὀσπερ ἀμπώτιδας. Colb. 3, Pass. ὡς περ φησὶν. Reg. l, φασὶν.

(49) Τάχα ἂν, etc. Non pauci, Τάχ' ἂν. «Obiicere videar.» Bill. prioribus curis, «maximamque parvis dedecorare et elevare.»

(50) Ὁμολογεῖσθω. Pass. ὁμολογεῖσσαν.

tionem vero, et pocula, quibus meretrices palam publiceque provocabat, vicissimque provocabatur, mysterii obtentu petulantem libidinem obvelans, quis non laude et admiratione prosequatur?

XXIII. Hæc aliis quidem experientia ipsa, et dominatio licentiam adeptam, declaravit; a me autem longe ante perspectam quodammodo fuerunt, ex quo Athenis cum eo versatus eram. Nam illum quoque statim post ea quæ adversus fratrem designata fuerunt, profectus est, ab imperatore hoc ipsum deprecatus. Duplicem autem eo proficiscendi causam habebat: unam honestiorem, ut Græciam ejusque scholas viseret; alteram tectiorem, paucisque notam, ut regionis ipsius aruspices et impostores qui illic erant de rebus suis consuleret, impietate videlicet nondum libertatem ac fiduciam adeptam. Tunc igitur me non malum de hoc viro conjectorem fuisse memini, quanquam alioqui non ex eorum numero sim, qui in hujusmodi rebus sciti atque ingeniosi sunt. Sed me morum ac gestus ipsius inæquabilitas, atque ingens quædam mentis emotio, vatem efficiebat; **162** si quidem vates ille optimus est, qui recte conjicere novit. Neque enim mihi boni quidquam significare videbantur, cervix minime firma, humeri quos subinde agitabat et attollebat, oculus vagus et oberrans, ac furiosus obtutus, pedes instabiles et titubantes, nasus contumeliam et contemptum spirans, vultus configurationes ridiculæ idem significantes, risus immoderatus et exarsuans, nutus et rebus omni ratione carentes, sermo hærens spirituque intercisus, interrogationes inordinatæ et imperitæ, responsiones his nihilo meliores, aliæ in alias insultantes, non sibi constantes, nec eruditionis ordine progredientes.

XXIV. Quid singula describere necesse est? Talem ante opera conspicatus sum, qualem in operibus

(67) Ἀντιπροϋπίετο. Reg. b, Colb. 4, ἀντεπροϋπίετο. Quidquid de Juliano castitate dicant ejus adulatores Ammianus, Liban., etc., ipse se prodit *Misop.*, p. 69, et epist. 40. Nam etsi legitimos non habuerit liberos, illegitimos tamen non paucos procreavit.

(68) Προλαβοῦσα. Reg. l, Montac. Combef. προλαβοῦσα.

(69) Ἦλθε γάρ, etc. Hæc a Billio male reddita contendit Combelsius, et sic ipse vertit: «Nam illic quoque se contulit, statim atque frater ipsius, qui Cæsar creatus fuerat, rebellavit, hoc ipsum deprecatus, vel, ipsius petita facultate;» nempe ut paris rebellionis a se suspicionem amoveret. Vox enim illa, νεωτερίζειν, non videtur Combelsio significare, «rebellionem cohibere;» sed, «rebellis esse;» sicut nec ista, βασιλέα, ad Constantium, sed ad Gallum pertinere. Verum hæc interpretatio cum historia consentire nequit. Non enim Julianus, statim atque germanus frater res novas molitus est, seu rebellavit, Athenas se contulit; nec Gallus illic eundi facultatem dedit. Id constat ex ipso Juliano, Or. ad Athen., p. 501, etc.; ex Ammian., lib. xv, p. 34, ex Liban., or. xi; ex Sozomen., l. v, c. 2, etc. Igitur Gallo Cæsare exauctorato, anno 354, mense Octobri, ut testantur Idacius, Socrates, Sozomenus, Eusebius, Scaligerus, Petavius, etc. Julianus, Eusebia imperatricis ope, crimine absolutus, ac liber, Athenas petit medio circiter anno

τηςίας, ἃς δημοσίᾳ ταῖς πόρναις προϋπινέ τε καὶ ἀντιπροϋπίετο (67). ὑποκλέπτων τὸ ἀτελεγὲς μυστηρίου προσχῆματι, πῶς οὐ θαυμάζειν ἄξιον;

ΚΓ'. Ταῦτα τοῖς μὲν ἄλλοις ἡ πείρα παρέστησε, καὶ ἡ δυναστεία προλαβοῦσα (68) τὴν ἐξουσίαν· ἐμοὶ δὲ καὶ πόρρωθεν τρόπον τινὰ ἔωρατο, ἐξ οὗ τῷ ἀνδρὶ συνεγενόμενῃ Ἀθήνησιν. Ἦλθε γάρ (69) κἀκεῖσε, ἄρτι τῶν κατὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ νεωτερισθέντων, τὴν βασιλέα τοῦτο αὐτὸ παρατησάμενος. Διττὸς δὲ αὐτοῦ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος· ὁ μὲν εὐπρεπέστερος, καθ' ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐκεῖσε παιδευτηρίων· ὁ δὲ ἀπορρήτοτερος, καὶ οὐ πολλοὺς γνώριμος, ὥστε τοῖς ἐκεῖ (70) θύταις καὶ ἀπατεῶσι περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν συγγενέσθαι, οὕτω παρῆρησιαν ἐχούσης τῆς ἀσεβείας. Τότε τοίνυν οὐ φαῦλος ἐγὼ τῷ ἀνδρὶ εἰκαστῆς οἶδα γενόμενος, καίτοι γε οὐ τῶν εὐπεφυκότων περὶ ταῦτα εἶς ὢν. Ἄλλ' ἐποίει με μαντικὸν ἢ τοῦ ἦθους ἀνωμαλία, καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκστάσεως (71)· εἴπερ μάντις ἄριστος, ὅστις εἰκάξειν (72) οἶδε καλῶς. Οὐδένοθ' γὰρ ἐδόκει μοι σημεῖον εἶναι χρηστοῦ ἀγῆν ἀπαγῆς, ὥμοι παλλόμενοι καὶ ἀνασχοῦμενοι (73), ὀφθαλμοὺς σοδοῦμενος καὶ περιφερόμενος, καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστατοῦντες καὶ μετοκλάζοντες, मुखὴρ ὕδριν πνέων καὶ περιφρόνησιν, προσώπου σχηματισμοὶ καταγέλαστοι τὸ αὐτὸ φέροντες (74), γέλωτες ἀκρατεῖς τε καὶ βρασματώδεις, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ἰστάμενος καὶ κοπτόμενος (75) πνεύματι, ἐρωτήσεις ἀτακτοὶ καὶ ἀσύνετοι, ἀποκρίσεις οὐδὲν τούτων ἀμείνουσας, ἀλλήλαις ἐπεμβαίνουσαι· καὶ οὐκ εὐσταθεῖς, οὐδὲ τάξει προοῦσαι παιδεύσεως.

ΚΔ'. Τί ἂν τα καθ' ἑκαστον γράφοιμι; Τοῦτον (76) πρὸ τῶν ἔργων ἐθεασάμην, ὃν καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων

355, cum, mox a fratris cæde, coram Constantio imperatore, ad objecta sibi crimina Mediolani respondisset.

(70) Ἐκεῖ. Reg. hu, l, aliique nonnulli, ἐκεῖσε.

(71) Καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκστάσεως. «Et incompositus corporis habitus.» Rectius quam, «incredibilis mentis excessus,» ut vertit Valesius; aut, «emotio,» ut reddit Billius. Etenim exteriora erant ea ex quibus de Juliano sic conjiciebat Gregorius juxta hæc Scripturæ verba: *Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo* (Eccli. xix, 27).

(72) Εἰκάξειν. Duo Regg. Or. 1, Mont. γρ. εἰκάξει.

(73) Ἀνασχοῦμενοι. Mont. γρ. ἀνασκοπόμενοι. Sic Socrates. Valesius interpretatur, «humeros libratos.» Budæus, «vibrati ad modum libræ, cum lances vicissim subeunt et pessum eunt.» Mont. putat hoc esse quod ait Cicero, «gestum agere humeris, et quodammodo de lintre loqui exserto humero, et rursus quasi ad æquilibrium depresso.»

(74) Φέροντες. Mont. γρ. φρονούντες, ac ita Socrates.

(75) Κοπτόμενος. Mont. γρ. περικοπτόμενος, et ita Socrates.

(76) Τοῦτον. Mont. γρ. τοιοῦτον, ac ita Socrates.

ἐγνωρίσα. Καὶ εἴ μοι παρήσαν τινες τῶν τηνικαῦτα Ἀ συνόντων καὶ ἀκουσάντων, οὐ χαλεπῶς ἀνεμαρτύρησαν· οἷς, ἐπειδὴ ταῦτα ἔθεασάμην, εὐθὺς ἐφθεγγάμην· *Ὀλον κακὸν ἢ Ῥωμαίων* (77) *τρέφει!* καὶ προαγορεύσας (78), καὶ γενέσθαι ψευδόμαντις ἐμαυτοῦ κατευξάμενος (79). Κρείσσον γὰρ ἢ τούτων (80) πλησθῆναι τήνοικουμένην κακῶν, καὶ τοιοῦτον ἀναφανῆναι τέρας, οἷον οὕτω πρότερον (81)· πολλῶν μὲν ἐπικλισμῶν θρυλλομένων, πλῶν δὲ ἐμπρησμῶν, καὶ βρασμῶν (82) γῆς, καὶ χασμάτων, ἔτι δὲ ἀνδρῶν ἀπανθρωποτάτων (83) καὶ θηρίων ἀλλοκότων τε καὶ συνθέτων, ὧν ἡ φύσις ἐκαινοτόμησε (84). Ταύτη τοι καὶ τέλος ἄξιον ἡνέγκατο τῆς ἀπονοίας· ἐνταῦθα μόνον οὐκ ἀνασχομένου τοῦ Θεοῦ τῆς συνήθους μακροθυμίας, ἐνθα πολλοῖς κακῶν ἦν τὸ φιλόθρονον, καὶ πολλὴν μὲν ἔμελλε παρέξειν ἀθυμίαν τοῖς κατορθοῦσι, πολλὴν δὲ τοῖς ἁμαρτάνουσι καταφρόνησιν· ὡς οὐκ ἐφορῶντος (85) ὠδενός τ' ἡμέτερα, οὐδὲ οὐσις τινὸς κυβερνήσεως ἢ ἀντιδόσεως (86), ἀλλὰ τοῦ αὐτομάτου τὸ πᾶν φέροντός τε καὶ περιτρέποντος· ὃ διανοίας ἐστὶ πονηρᾶς καὶ λίαν ἐπισφαλῶς περὶ τῶν μεγίστων διακειμένης.

uito mundus ferretur, et volveretur; quod pravæ mentis

ΚΕ'. Ταῦτα τῶν Γαλιλαίων ἡμῶν, ταῦτα τῶν ἀτίμων τὰ διηγήματα· ταῦτα οἱ τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνοῦντες ἡμεῖς, ταῦτα οἱ τῶν ἀλιέων μαθηταὶ καὶ τῶν ἀπαιδεύτων, ὡς αὐτοὶ λέγουσι· ταῦτα οἱ τοῖς γραϊδίοις συγκαθεζόμενοι, καὶ συμπάλλοντες· ταῦτα οἱ ταῖς μακραῖς νηστελαῖς ἐκτετηγμένοι καὶ ἡμιθνήτες (87)· ταῦτα οἱ μάτην ἀγρυπνοῦντες ἡμεῖς, καὶ ταῖς παννύχοις στάσεσι παραληροῦντες, καὶ ὕμᾶς (88) καταβάλλοντες. Ποῦ εἰσιν οἱ γραμματικοὶ; ποῦ εἰσιν οἱ σύμβουλοι; Ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν τινος ἀσφῶν, ὡς γοῦν ὕμῖν δοκεῖ, λαμβάνω τὸν ἐπινίκιον. Ποῦ αἱ θυσίαι, καὶ τελεταί, καὶ μυστήρια; ποῦ σφάγια φανερά τε καὶ ἀφανῆ; ποῦ τέχνη κατὰ τῶν ἐντόμων ἐπαινουμένη (89); ποῦ τερατεία προγνώσεως καὶ σημεῖα ἐγγαστριμύθων; ποῦ Βαβυλῶν ἡ ἐνδοξὸς θρυλλομένη, καὶ οἰκουμένη πᾶσα περινοουμένη (90) δι' ὀλίγου καὶ ἐναγοῦς αἵματος; ποῦ δὲ οἱ ἐν τῇ χειρὶ κρατούμενοι Πέρσαι καὶ Μῆδοι; ποῦ δὲ οἱ προπεμπόμενοι καὶ παραπέμποντες (91), καὶ προπολεμοῦντες καὶ συμ-

⁶⁶ Isa. κχκνι, 18; I Cor. ι, 20. ⁶⁷ I Cor. x, 20.

(77) *Ἡ Ῥωμαίων*. Nempe, πολιτεία, vel, βασιλεία. Billius, « Romanorum regio, » quod Combellio non placet.

(78) *Προαγορεύσας*. Ita plerique codd. Edit. προαγορεύσας.

(79) *Κατευξάμενος*. Mont. γρ. κατευξάμην. Unde Valesius: « Cumque id prædixissem, Deum precatus sum ut falsus vates essem. »

(80) *Τούτων*. Mss. communius τοιούτων.

(81) *Πρότερον*. Plures mss. addunt, ἦν.

(82) *Βρασμῶν*. Vertit Vales. « terræ motus, » nixque, « ad hæc hominum inhumanæ species ac belluinæ, feræ denique, » etc.

(83) *Ἀπανθρωποτάτων*. Ita omnes codices. Locus hic omnino corruptus in Socrate Par. ἀπανθρώπων.

(84) *Ἡ φύσις ἐκαινοτόμησε*. Quinque Regg. Or. †, φύσις καινοτομηθεῖσαι.

(85) *Ὡς οὐκ ἐφορῶντος*, etc. Claudianus eandem fere sententiam habet:

A postea deprehendi. Quod si qui ex iis, qui tum simul erant, atque audiebant, mihi nunc præsto essent, haud ægre testimonium exhiberent. Ad quos, ut hæc conspexi, statim his verbis usus sum: *Quantum malum sibi alit Romanum imperium!* præfatus licet, ac mihi, ut falsus vates essem, imprecatus. Præstabitus enim id fuerat, quam tantis malis orbem terrarum impleri, taleque monstrum exsistere, quale nunquam antea visum fuerat; etiamsi alioqui diluvia multa, et incendia multa, terræque velut ebullitiones, et hiatus, ac multi insuper crudelissimi homines, belluæque prodigiosæ, et ex variis generibus conflatæ, quas natura novo more produxit, sermone jactantur. Ac proinde finem quoque amentia sua dignum tulit: Deo hic solum consueta sua ac longa patientia uti non susinente, ubi multis perniciose futura erat prorogata benignitas, ac tum iis qui honeste et ex officio vivunt animi dejectionem multam, tum peccantibus contemptum et petulantiam non parvam allatura: tanquam videlicet nemo esset qui res nostras inspiceret, præmiaque et pœnas cuique pro merito rependeret, sed temere ac fortē est, valdeque periculose de maximis rebus sentientis.

163 XXV. Hæc nostræ, hoc est, Galilæorum, hæc contemptorum et abjectorum hominum narrationes. Hæc nos, qui Crucifixum adoramus: hæc piscatorum, et, ut ipsi aiunt, imperitorum discipuli. Hæc nos, qui cum vetulis sedemus et psallimus. Hæc nos longis jejuniis confecti, ac semianimes. Hæc nos, qui frustra vigiliamus, atque in nocturnis stationibus nugamur, et tamen vos prosternimus. Ubi sunt grammatici? ubi consiliarii? Libet enim ab indoctorum nostratium quodam, ut quidem vobis videtur, triumphalem hymnum mutuari. Ubi sacrificia, et sacra, et mysteria? ubi victimæ, tam apertæ quam occultæ? ubi aruspiciæ ars, quæ laude ac prædicatione effertur? ubi præscientiæ vanitas, et ventriloquorum signa? ubi clara illa Babylon sermone celebrata, et universus terrarum orbis per exiguum et execrandum sanguinem cogitatione perceptus? ubi Persæ illi et Medi, qui manibus tenebantur? ubi dii illi, qui præbant et qui

*Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem
Curarent Superi terras, an nullus inesset
Rector, et incerto fluerent mortalia cursu.*

(86) *Ἀντιδόσεως*. Reg. hu, Pass. ἀνταποδόσεως.

(87) *Ἡμιθνήτες*. Colb. k, ἡμιθνήτοι.

(88) *Ἵμᾶς*. Herv. ἡμᾶς.

(89) *Ἐπαινουμένη*. Sic Regg. septem, Colb. tres, Pass. etc. Pauci, ἐπινουμένη. « Ars quæ de cæsis exitis ac visceribus excogitata est. »

(90) *Περινοουμένη*. « Orbis universus animi destinatione præceptus. » Sic Plut. in *Phocione*, *μὲν γὰρ ταῖς ἑλλήσι περινοῶν*. « Spe magna animi complexus. »

(91) *Οἱ προπεμπόμενοι, καὶ παραπέμποντες*. Editi addunt: καὶ προπέμποντες, quod delevimus auctoritate sex Regg. Or. †, etc. Agnoscit tamen Combell. et vertit, « Dii illi honoris causa deducti, et deducētes ac comites. »

comites erant, qui et ante et una pugnabant? ubi illa adversus Christianos oracula, et minæ, nostrique ad præstitutum diem, etiam ad ipsum usque nomen, oppressio? Evanuerunt omnes, irritæ fuerunt, difflexerunt, somnio similes exstiterunt impiorum jactationes.

XXVI. Ac quidem Ezechias rex Juda, cum adversus eum barbarorum quidam rex cum ingentibus copiis venisset, atque exercitu Hierosolymam cinxisset, impiaque et contumeliosa verba, tum adversus regem, tum adversus Deum ipsum acerbè projecisset⁷⁰, perinde scilicet atque ille, quidquid moliretur, urbem tamen ex ipsius manibus ac potentia extrahere atque conservare minime posset, in templum se contulit, vesteque lacerata, magnaque lacrymarum vi profusa, manibusque in cælum extensis, blasphemix Sennacherib Deum testem vocavit, atque, ut superbarum illius minarum vindex esset, his verbis rogavit: *Vidisti, Domine, quot probra in te Israelis Deum alienigena iste conjecerit: vidisti, Domine, ne sileas*⁷¹. Nec vero petitione sua falsus ac delusus est. Nam impius ille Dei hostis, suam ipse insaniam furoremque ipsa re persensit, infestisque rebus cum suis minis discessit, invisibilis cujusdam virtutis repentino impetu, maximaque exercitus parte mulctatus, atque ob tristem et acerbum nuntium **164** pedem referre coactus, obsidionem spesque suas inopinato solventem. Hæc Ezechias ille, magna alioqui potentia cinctus, ille, inquam, rex magnæ Hierusalem, qui suismet quoque fortasse viribus hostem propulsasset ac propulisset. Nos autem, quibus arma, et murus, et præsidium atque defensio una est spes in Deum, utpote omni humano subsidio prorsus destitutis et accisis, quem tandem alium aut precum auditorem, aut minarum depulsorem habituri eramus, quam Deum, qui jurat contra superbiam

⁷⁰ IV Reg. xviii, 1 et seqq. ⁷¹ Isa. xxxvii, 47.

(92) *Ὁ μὲν οὖν*. Deest οὖν in nonnullis. Par. ed. *Ὁ μὲν δὴ οὖν*. Exprimimus δὴ, quod abest a plerisque codd.

(93) *τὸν Θεὸν τῆς*, etc. Ita mss. Deest τῆς in editis.

(94) *Ὀὔτος*. In paucis deest.

(95) *Τάχα ἄν*. Sic Pass. aliique codices, omisso τὸν ὄχλον, quod in sola Par. ed. legitur. Quo servato, sic reddideris: « hostiles copias erat fortasse propulsaturus suis ipse viribus. »

(96) *Ὅς μόνον*, etc. Billius: « quibus nulla alia arma, nec muri, nec præsidia, præter spem in Deum, reliqua erant, utpote omni humano subsidio prorsus destitutis ac truncatis. »

(97) *Πᾶσαν ἀνθρωπίνην περιηρημένους καὶ περιεκομμένους ἐπικουρίαν*. Pass. πάσης ἀνθρωπίνης περιηρημένοι ἐπικουρίας, recto, vel omisso, καὶ περιεκομμένοι. Coisl. 2, περιηρημένοι καὶ περιεκομμένοι, quæ lectio optima.

(98) *Τίνα*. Deest in pluribus.

(99) *κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακώβ Θεόν*; Ita plurimi codd. juxta Amos viii, 7: *Ὁμνύει Κύριος κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακώβ*, « jurat Dominus contra superbiam Jacob. » Reg. hu. Colb. 5, Pass. *κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Θεὸν Ἰακώβ*; Par. edit. *κατὰ τῆς Ἰακώβ Θεὸν ὑπερηφανίας*; Basil. *ἢ τὸν ὀμνύοντα κατὰ τῆς Ἰακώβ ὑπερηφανίας Θεόν*; « quam eum

πολεμοῦντες θεοί; ποῦ αἱ κατὰ Χριστιανῶν μαντεῖαι, καὶ ἀπειλοί, καὶ ἡ κατὰ προθεσμίαν κατάλυσις ἡμῶν μέχρις ὀνόματος; Οἴχεται πάντα, διέψευσται, διεβρύηκεν, ὄναρ ἐφάνη τῶν ἀσεβῶν τὰ κομπάσματα.

ΚΓ'. Ὁ μὲν οὖν (92) τοῦ Ἰούδα βασιλεὺς Ἐζεκιᾶς, ἐλθόντος ἐπ' αὐτὸν δυνάμει πολλῇ τῶν ἀλλοφύλων τινὸς βασιλέως, καὶ στρατοπέδῳ κυκλώσαντος τὴν Ἰερουσαλήμ, λόγους τε βλασφημίας καὶ ἀσεβείας κατὰ τε τοῦ βασιλέως καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ πικρῶς ἀπαβρίβαντος, ὡς οὐδ' ἂν ὄτιοῦν γένηται, περισώσοντος ἐκ τῆς αὐτοῦ δυναστείας τὴν πόλιν, ἐπὶ τὸ ἱερὸν ἐλθὼν, καὶ τὴν ἐσθῆτα περιβρῆξάμενος, δακρύων τε προχέων πηγᾶς, καὶ τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἀνατείνας, τὸν Θεὸν τῆς (93) Συναχηρῆμ-βλασφημίας ἐπιμαρτύρεται, κάκεινον ἐκδικον γενέσθαι τῆς τῶν ἀπειλουμένων ὑπερηφανίας ἐπιζητεῖ· *Εἶδες, Κύριε, λέγων. Ὅσα ὠνεῖδισέ σε ὁ ἀλλοφύλος οὔτος* (94) *τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ· εἶδες. Κύριε, μὴ παρασωπῆσης· καὶ οὐκ ἐψεύσθη γε τῆς αἰτήσεως· ἀλλ' ἤσθετο ἔργῳ τῆς ἑαυτοῦ μανίας ὁ θεομάχος, καὶ ἀπῆλθεν ἄπρακτος μετὰ τῶν ἀπειλῶν ὑπὸ τινος ἀράτου δυνάμεως ἐπιπεσοῦσης ἄφνω, καὶ τὸ πολὺ τῆς στρατιᾶς ἀποβαλὼν, καὶ ἀγγελά πικρᾶ μεταναστᾶς, ἀδοκῆτως λουούση καὶ τὴν πολιορκίαν. καὶ τὰς ἐλπίδας. Ταῦτα Ἐζεκιᾶς, ὁ τὴν πολλὴν περιβεβλημένος δύναμιν, ὁ τῆς μεγάλης βασιλεὺς Ἰερουσαλήμ, ὁ τάχα ἂν (95) ἀποκρουσόμενος καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν πολέμιον. Ἡμεῖς δὲ, οἷς μόνον (96) καὶ ὄπλον, καὶ τεῖχος, καὶ ἄλλο πᾶν ἀμυντήριον, ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίς ὑπελείπετο, πᾶσαν ἀνθρωπίνην περιηρημένοι καὶ περιεκομμένοι ἐπικουρίαν (97) παντάπασι, τίνα (98) ἄρα ἕτερον ἢ τῆς εὐχῆς ἀκροατὴν, ἢ κωλυτὴν τῶν ἀπειλουμένων ξεῖν ἐμέλλομεν, ἢ τὸν ὀμνύοντα κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακώβ Θεόν (99); Ὡ τῶν ἀπίστων διηγημάτων! Ὡ τῆς τῶν ἐλπίζομέ-*

qui jurat per superbiam Jacob Deum? » id est, « sive eum qui jurat per Jacob. In quem porro? in illum, qui supereminet omnibus, ac super omnia videtur, Deum; sive Deum qui jurat per Jacob fidem et magnitudinem, ut ipse Jacob ait, non per dæmones jurabat, sed per Deum, » etc. Ἦτοι τὸν ὀμνύοντα κατὰ τὸν Ἰακώβ· εἰς τίνα; Εἰς τὸν τῆς ὑπεροχῆς καὶ ὑπεράνω πάντων φαινόμενον Θεόν· ἔχουν ὀμνύοντα Θεὸν κατὰ τῆς Ἰακώβ καὶ πίστωσης καὶ μεγαλοφροσύνης, ὡσπερ φησὶν ὁ Ἰακώβ, οὐ κατὰ δαιμόνων ὤμνευεν, ἀλλὰ κατὰ Θεόν. Quæ Basilii interpretatio, si minus forte ad Gregorii mentem, certe ad sensum Scripturæ accedit. Siquidem « superbia Jacob » plerumque significatur « excellentia, celsitudo, gloria, magnificentia, » ut videre est in plurimis Scripturæ locis, ac præcipue in hoc Amos viii, 7, in quo voce Hebraica *גָּבַל* qua utitur Propheta, intelligitur Israelitarum gloria singularis, qua Dei hæreditas et peculium erant, juxta illud Psalmi xlii, 4, *Elegit nobis hæreditatem suam, speciem Jacob quam dilexit*. Alii Deum ipsum aut templum interpretantur. Gregorius vero id velle videtur, quod Deus impiorum superbiam adversus Jacob detestetur. Quid autem, si pro, ὀμνύοντα, legeretur ἀμύνοντα, « qui opitulatur, qui ulciscitur? »

ων (1) θρασυτέτος! Ἐπιγγέλημεν ἀντ' ἄλλου τινός A *Jacob* 72? O incredibiles narrationes! O rerum specie
ιερέου τοῖς δαίμοσι· καὶ ἡ μεγάλη τοῦ Θεοῦ κληρονο-
μία, τὸ ἄγιον ἔθνος, τὸ βασιλείον ἱεράτευμα,
μιάς ἄθλον ἐλπίδος, καὶ ἑνὸς πολέμου (2) νικητήριον
ἐγενόμεθα.

KZ. Ταῦτα Χριστιανοὶ παρὰ σοῦ ἀνθ' ὧν ἐσώθης
εἰ· αὐτῶν κακῶς τὰ ἐπίχειρα (3); Ταῦτα Κυρίῳ τῷ
θεῷ σου ἀνταπέδωκας; Πρότερον μὲν οὖν (4), ἠνίκα
εἰ ἀνείχε καὶ ἀνεβάλλετο τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ὄργην ὁ
θεός, καὶ οὐπω πάντα τὸν ἑαυτοῦ ζῆλον ἐξέκαυ-
σεν (5), ἀλλ' ὑψηλὴν ἔτι κατὰ τῶν ἀσεβῶν εἶχε τὴν
χεῖρα, καὶ τὸ τόξον ἐνέτεινε μὲν καὶ ἠτοίμασε (6),
κατεῖχε δὲ βίβη, καὶ ὡσπερ τι νόσημα ὑποῦλον καὶ
κακόςθεος ἐκραγῆναι πρότερον (7) ἄλλην αὐτοῦ τὴν
πνηρίαν ἀνέμενον, ὡσπερ δὴ (8) Θεοῦ χρίσεως νό-
μος, ἐν ᾗ ἡ σῶσις τῆ μετανοῆς ἢ κολάσθαι δικαιοτέ-
ρον· τότε μὲν, δυσαναγετούμενος τοῖς γινομένοις, καὶ
πρὸς τὸ μέλλον κάμνοντες (οὐ γὰρ ἐφέρομεν τὴν
ἀποκρυπτομένην αὐτοῦ τοῖς οικείοις χρηστότητα),
ἐκίνας ἠφίεμεν (9) πρὸς τὸν Θεὸν τὰς φωνάς, τὰ
μὲν (10) ὡς δεσπότην ἐπικαλοῦμενοι, τὰ δὲ ὡς πρὸς
πατέρα χρηστὸν ποτινιώμενοι, τὰ δὲ ὅσον ὀνειδιζόντες
καὶ δικαυλογοῦμενοι πρὸς αὐτὸν, οἷα τὰ τῶν ἀλ-
γοῦντων· *Ἰνα εἰ ἀπάσω, ὁ Θεός, εἰς τέλος; ὠρ-
γίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβητα νομῆς σου; Καὶ
μνήσθητι τῆς συναγωγῆς σου, ἧς ἐκτίσω ἀπ'
ἰρχῆς, ἣν περιεποίησω τοῖς τοῦ μονογενοῦς Λόγου
σου πάθεσιν, ἣν τῆς μεγάλης σου διαθήκης ἡξίωσας,
ἣν καὶ εἰλκυσας εἰς οὐρανοὺς (11) τῷ καινῷ μυστη-
ρίῳ, καὶ τῷ ἀβραάμῳ τοῦ Πνεύματος· καὶ, Ἐπι-
αρον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας αὐτῶν
εἰς τέλος, ὑπομιμνήσκοντες (12) ὅσα ἐπονηρέυ-
σαντο κατὰ τῶν ἀγίων σου οἱ ἐχθροὶ, καὶ κατὰ
τῶν ἐσθῶν σου ἐκαυχήσαντο· τὴν βομφαλίαν τε
προεκαλούμεθα (13), καὶ τὰς Αἰγυπτιακὰς μάστιγας,
καὶ δικάσαι τὴν ἑαυτοῦ δίκην ἡξιοῦμεν, καὶ διανα-
στῆναι (14) ποτε διεκελευόμεθα κατὰ τῶν ἀσεβῶν·
Ἔως πότε ἀμαρτωλοὶ, Κύριε, λέγοντες, ἕως πότε
ἀμαρτωλοὶ καυχῆσονται, τὸν τε λαόν σου τα-
πειώσουσι, καὶ τὴν κληρονομίαν σου κικώ-
σουσι, φθέγγονται τε ὁμοίως ἀνομίαν καὶ δρά-
σουσι; καὶ μὴν κἀκείνας ἔτι τὰς γοεράς καὶ τούτων
οἰκιοτέρας (15) φωνάς· Ἔβου ἡμᾶς εἰς ἀντιλο-*

conceptarum temeritatem! Dæmonibus, instar cu-
jusdam alius victimæ, promissi fueramus : ac
magna illa Dei hæreditas, *gens illa sancta, regale
sacerdotium* 72, unius spei præmium, atque unius
belli palma facti eramus.

XXVII. Hæc tu scilicet Christianis ob salutem
per eos male acceptam præmia retulisti? Hæc tu
Domino Deo tuo rependisti? Ac prius quidem cum
Deus suam pro nobis iram adhuc sustineret, atque
differret, necdum zelum omnem suum inflammas-
set, verum sublimem adhuc adversus impios ma-
num haberet, atque arcum, tametsi jam adductum
et paratum, per vim retineret, tantisperque exspe-
ctaret, dum tota illius improbitas, quasi supputri-
dus et malignus quidam morbus, erupisset; hic
enim divini iudicii mos est, ut vel per pœnitentiam
salutem afferat, vel justiori titulo puniat; tum
nos ea, quæ siebant, ægre et acerbe ferentes, atque
ad futurum animis fatiscentes (nec enim ipsius
benignitatem suis absconditam ferebamus); has
ad Deum voces emittebamus, partim ut dominum
invocantes, partim ut apud benignum et facilem
patrem conquerentes, partim **165** velut expro-
brantes, et cum eo exostulantes, ut solent qui in
dolore versantur : *Ut quid, Deus, repulisti in finem?*
*iratus est juror tuus super oves pascuæ tuæ? Memor
esto congregationis tuæ, quam possedisti ab initio* 73,
quam unigeniti Verbi tui passionibus tibi compa-
rasti, quam magno tuo sædere dignatus es, quam
per novum mysterium et Spiritus arrham in cœlum
traxisti; et : *Leva manus tuas in superbias eorum in
finem, in memoriam revocantes, quanta essent ma-
lignati adversus sanctos tuos inimici, et adversus
solemnitates tuas gloriati* 74; gladium etiam, et
Ægyptiacas plagas provocabamus, atque, ut cau-
sam suam ipse judicaret, tandemque aliquando
adversus impios exsurgeret, rogabamus, *Usquequo,
Domine, dicentes, usquequo peccatores gloriabuntur,
populumque tuum humiliabunt, et hæreditatem tuam
vexabunt, iniquitatemque et loquentur et perpetra-
bunt* 75? Quin has quoque luctuosas et superioribus
aptiores voces adungebamus : *Posuisti nos in con-
tradictionem et probrum vicinis nostris, in similitu-*

72 Amos viii, 7. 73 I Petr. ii, 9. 74 Psal. lxxiii, 1, 2. 75 ibid. 3, 4. 76 Psal. xciii, 3-5.

(1) Ἐπιζομένων. In Montac. et Combef. γρ. D edit. ἐπίεμεν.
ἐπιγγελέμενων. « O votorum temeritatem! voto
enim devoti eramus, » etc.

(2) Καὶ ἑνὸς πολέμου. « Unius belli ac prælii
piacularis hostia atque victima facti eramus. »

(3) Τὰ ἐπίχειρα; Sic in mss. scribitur cum in-
terrogationis nota.

(4) Οὖν. Deest in plerisque codicibus.

(5) Ἐξέκαυσε. Sic Pass. aliique plures. Par.
ἐξέκαυεν.

(6) ἠτοίμασε. Ita Regg. quatuor, Colb. 3. Pass.
etc. Ed. Par. ἠτύπησε.

(7) Πρότερον. Sic restituumus auctoritate codi-
c. Par. πρώτον.

(8) Ὅσπερ δὴ. Reg. b. Mont. Ὅσπερ δὴ.

(9) ἠφίεμεν. Sic codices. Pass. ἠφίημεν. Par.

(10) Τὰ μὲν. Sic emendavimus, et deinceps, ubi
ed. Par. habet, τὰς.

(11) Ἦν καὶ... εἰς οὐρανόv. Pass. ἦν καὶ... εἰς οὐρανόv. Par. καὶ ἦν, etc.

(12) Ὑπομιμνήσκοντες. Ita Regg. septem, Colb. quatuor, Pass., etc., quæ vox refertur ad ἠφίεμεν, « voces emittebamus... in memoriam revocantes. » Mont. ὑπομιμνήσκων. Ed. Par. ὑπέμεινες, « sustinistis. »

(13) Προεκαλούμεθα. Pass. προσεκαλούμεθα.

(14) Διαναστῆναι, etc. Billus : « excitaretur, hortabamur. »

(15) Οἰκιοτέρας. Comb. legit, οἰκροτέρας. « Luctuosas voces, majoremque miserationem nec-
ventes. »

*dinem gentibus, in risum omnibus hominibus*⁷⁷: vineam etiam quamdam commemorabamus, ex Ægypto, hoc est, ex tenebrosa impietate, translata⁷⁸, atque in fidei pulchritudinem magnitudinemque auctam, ac deinde maceria, id est, Dei inspectione, qua prius municbatur, privatam et nudatam, viatoribus omnibus, hoc est, sceleratis principibus in prædam objectam, atque devastatam a fero et agresti apro, qui propriam sibi fecit militiam, hujusmodi cæno singulariter est refertus⁷⁹.

XXVIII. Hæc quidem ipse prius et cogitabam et ad Deum clamabam. Nunc autem quam diversas voces assumo! impiorum exitium deinceps lugeo, iisque, qui nos odio habent, benignum me præbeo, atque hujusmodi verbis utor: *Quoriodo facti sunt in desolationem? subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam*⁸⁰, *tanquam pulvis quem turbo abstraxit*⁸¹, *tanquam lanugo quæ a vento disjicitur*⁸², *tanquam ros matutinus*⁸³, *tanquam emissæ sagittæ stridor, tanquam tonitruï impetus, tanquam fulgur emicans. Quod si nunc saltem sententiam mutent, et ad meliorem mentem traducantur, atque ingenti errori ac temulentia 166 finem imponentes, veritatem consecretur, forsasse ex ipsa quoque calamitate nonnihil fructus ad eos redierit: quandoquidem ipsa castigatio, iis qui malo aliquo afficiuntur, commodo sæpe atque utilitati est, sin autem in eadem sententia manserint, atque idolorum cultum adhuc amplectentur, ne ipsa quidem calamitate, quæ vel stolidos erudire solet, meliores fient. Hierosolymam quidem Jeremias usque adeo luget, ut rebus quoque inanitis luctum imperet, ac muros ad lacrymas invitet*⁸⁴. His vero quis satis dignus luctus invenietur? Aut quis præsentibus eorum pœnas defleat, ac non potius futurum cruciatum deploret, pro eo quod stulte egerunt, et procul recesserunt⁸⁵, ac creaturam præ Creatore coluerunt⁸⁶: nec eo contenti, adversus etiam Dei cultores impetum fecerunt, manumque impiam atque hujusmodi malis dignam, intentarunt?

XXIX. Verum hoc, quemadmodum Deo gratum erit, ita se habeat. Ecquis novit num Dæus, qui solvit compeditos⁸⁷, gravemque et humi vergentem a portis mortis in altum subvehit⁸⁸, qui peccatoris mortem non vult⁸⁹, sed reditum, qui nos etiam ipsos in tenebris et umbra mortis sedentes, illuminavit⁹⁰, ac sapientia instruxit, hos quoque tandem

⁷⁷ Psal. lxxix, 7; Psal. xliii, 15. ⁷⁸ Psal. lxxix, 9. ⁷⁹ ibid. 14. ⁸⁰ Psal. lxxii, 19. ⁸¹ Job xxi, 18. ⁸² Sap. v, 15. ⁸³ Osee vi, 4. ⁸⁴ Thren. ii, 8. ⁸⁵ Jerem. x, 21. ⁸⁶ Rom. i, 25. ⁸⁷ Psal. cxlv, 7. ⁸⁸ Sap. xvi, 13. ⁸⁹ Ezech. xxxiii, 41. ⁹⁰ Luc. i, 79.

(16) *Λελυμασμένην*. Sav. in marg. et Pass. λυμαιομένην.

(17) *Υφέλλετο*. Sic Pass. aliique codices communius. Editi, όφέλλετο.

(18) *ΕΙ μὲν οὖν νῦν*. Pass. aliique plures, γοῦν. Mox Pass. Regg. et Colb. plures, μεταβληθεῖεν καὶ μεταπεισθεῖεν. Alii non pauci habent tantum, μεταβληθεῖεν, pro μεταπεισθεῖεν. Et certe alterutrum sufficit.

(19) *Πανσάμενοι*. Regg. quatuor, Colb. k, Or. 4, etc., ἀνανήψαντες, « ad sese redeuntes, ad sanam mentem. » Vaquerii codex, ἀναχύσαντες, « emergentes. » Cæteri ut editi.

γίαν καὶ ὄβριν τοῖς γείτοσιν ἡβῶν, παραβλήν τε τοῖς ἔθνεσι, καὶ γέλωτα πᾶσιν ἀνθρώποις· ἀμπελὸν τέ τινα ἐλέγομεν, καὶ ἐξ Αἰγύπτου μεσηγγεμένην τῆς σκοτεινῆς ἀθείας, καὶ εἰς κάλλος πίστεως αὐξηθεῖσαν καὶ μέγεθος, εἶτα τὸν φραγμὸν περιηρημένην, τὴν φρουρούσαν ἡμᾶς τέως ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ πᾶσι τοῖς διοδοῦσιν ἐκκειμένην πονηροῖς δυνάσταις, καὶ λελυμασμένην (16) ἀγρώ συϊ τῷ τὴν κακίαν ἰδιαίοντι πονηρῷ, καὶ κακίας βορβόρου γέμοντι.

ΚΗ'. Ταῦτα μὲν οὖν πρότερον καὶ διενούμην καὶ ἀνεβδῶν πρὸς τὸν Θεόν· νυνὶ δὲ ὅσας ἀνθ' ὧν μεταλαμβάνω φωνάς! θρηγῶ λοιπὸν τῶν ἀσεδῶν τὴν ἀπώλειαν, καὶ γίνομαι φιλόανθρωπος τοῖς μισοῦσι, καὶ τοιαῦτα φθέγγομαι· *Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν; ἐξάπινα ἐξέλιπον, ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, ὡς κοριορτὸς ἐν ὕφελετο (17) λαλαψ, ὡς χροῦς ὑπ' ἀνέμου διαβρίπτόμενος, ὡς ἐθωπή θρόσος, ὡς ροῖζος πεμφθέντος βέλου, ὡς προσβολὴ βροντῆς, ὡς ἀστραπὴ διάττουσα. Εἰ μὲν οὖν νῦν (18) μεταπεισθεῖεν, καὶ, τῆς πολλῆς πανσάμενοι (19) πλάνης καὶ μέθης, μεταδιώξαιεν τὴν ἀλήθειαν, τάχα ἂν τι γένοιτο κέρδος αὐτοῖς καὶ τοῦ πάματος· ἐπειδὴ καὶ τὸ παιδευθῆναι (20) πολλὰς εἰς καλὸν τοῖς πάσχουσιν· εἰ δ' ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένειεν γνώμης, καὶ περιέχοντο τῶν ἐιδώλων ἔτι, μηδὲ, ὁ καὶ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει (21), σωφρονισθεῖεν τῇ συμφορᾷ. Τὴν μὲν Ἱερουσαλήμ θρηγῶ τοσοῦτον Ἱερεμίας, ὥστε καὶ τοῖς ἀψύχοις διακελεύεται θρηγῶν, καὶ τῶν τειχῶν προκαλεῖται δάκρυον. Τοῦτοίς δὲ τίς ἐρρηθῆσεται θρηγῶν ἐπάξιος; Ἦ τίς ἂν οὐράτο τὰ παρόντα (22), ἀφείς τὰ τῆς μελλούσης δακρύειν πλάσεως, ἀνθ' ὧν ἤφρονούσαντο, καὶ ἐμακρύνθησαν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· ὁ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τοῖς λατρεύουσι τῷ Θεῷ ἐπανεέστησαν, καὶ χεῖρα ἐπανετείναντο δυσσεβῆ καὶ τοιούτων κακῶν ἀξίαν;*

ΚΘ'. Τοῦτο μὲν οὖν, ὅπῃ τῷ Θεῷ φίλον, οὕτως ἐχέτω. Τίς οἶδεν εἰ ὁ λύων τοὺς παπεδημένους Θεός, καὶ ἀνάγων ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου τὸν βαρύν τε καὶ κάτω νεύοντα, ὁ μὴ βουλόμενος τοῦ ἀμαρτωλοῦ τὸν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἐπάνοδον, ὁ καὶ ἡμᾶς καθημένους (23) ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου φωτίσας καὶ συντίσας (24), καὶ τοῦτους ποτὲ ἀνελήφεται, καὶ ποιμανεῖ

(20) *Παιδευθῆναι*. Sic omnes mss. Ea. vero, παιδεύεσθαι.

(21) *Μηδὲ ὁ καὶ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει*. Omnes codices nostri, et Pass. καὶ ὁ μηδὲ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει. Deest in omnibus μὴ, quod sequitur in editis, ac videtur redundare.

(22) *Τὰ παρόντα*. Pass. et alii plerique, τῶν παρόντων, ἀφείς τὰ τῆς μελλούσης, etc., « ommissa futuri supplicii deploratione. »

(23) *Καθημένους*. In Reg. hm et Montac. ἦρ καθηζομένους.

(24) *Συντίσας*. Deest in Reg. l.

τῆ ποιμαντικῆ ῥάβδῳ, τὴν βαρεῖαν καὶ σιδηρᾶν κἀ-
ταθέμενος; Ἐμοὶ δὲ πάλιν πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπινίκιον
ἀναδραμεῖται ὁ λόγος. Ἔπερς Βῆλ, συνετριβῆ Δα-
γῶν, ἔλη ἐγένετο ὁ Σαρὼν, κατηρχύθη ὁ Αἰθα-
ρος. Οὐκ ἔτι (25) εἰπωσι τῷ μωρῷ ἀρχεῖν, τῷ ἀκι-
νήτῳ καὶ ἀναισθητῷ τῶν εἰδώλων συντάγματι· οὐδὲ
ζητήσουσι μύταν θεδὸν Ἀκκαρῶν, ἢ εἴ τι ταύτης
ἐστὶ γελιότερον· οὐκ ἔτι τὰ ἄλση περινοήσουσι καὶ
τὰ ὑψηλά, καὶ πᾶν ἕρος εὐχομον καὶ κατάσκιον· οὐκ
ἔτι θύσουσι τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας τοῖς
δαίμονις, ὅπῃ πάλαι ὁ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν προφητῶν
ὠνειδίζετο. Ἀλλὰ τί τοῦτον ἔμοι; Πρὸς τὰ παρόντα
καὶ ἡμέτερα τρέφομαι. Οὐκ ἔτι τοῖς ἱεροῖς οἴκοις
ἡμῶν πονηρὸν (26) ἐμδέφουσιν· οὐκ ἔτι μιανοῦσιν
αἵματι μιαρῷ (27) τὰ τῆς καθαρωτάτης καὶ ἀναι-
μικτοῦ θυσίας ἐπώνυμα θυσιαστήρια· οὐδὲ βω-
μῆς (28) ἀθέοις τὰ ἄβατα καταισχυνούσιν· οὐκ ἔτι
συλήσουσι καὶ βεδηλώσουσιν ἀναθήματα, πλεονεξίαν
ἀσεβεῖ μίξαντες· οὐκ ἔτι καθυβρίσουσι πολὶν
ἱερῶν (29), σεμνότητα διακόνων, αἰδῶ παρθένων·
οὐκ ἔτι σπλάγγχοις (30) ἀγίων ἀνατμηθέντων ἐπ-
εψήσουσι σωὴν μιαν, ἵν' ὁμοῦ τε τῆς τροφῆς καὶ
τῶν σπλάγγχων ἐμφορηθῶσιν· οὐκ ἔτι προσάξουσιν
πῦρ μαρτύρων μνήμασιν, ὡς ἄλλων (31) ἐφέξοντες
ἔβλησιν ταῖς κατ' αὐτῶν ἀτιμίαις· οὐκ ἔτι πυρὶ κατ-
αλώσουσιν ἀγίων λείψανα, ὁστοῖς ἀτιμοτάτοις
συνατιμάσαντες, καὶ τοῖς ἀνέμοις δύσουσιν, ἵνα καὶ
τῆς ὀφειλομένης τιμῆς τοῖς τοιοῦτοις ἀποστερήσω-
σιν (32)· οὐκ ἔτι καθέδραν λοιμῶν συγκροτήσαν-
τες (33), ταῖς κατ' ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων,
ἐτι δὲ καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ

Χριστοῦ βλασφημίαις ἐντροφῆσουσιν· οὐκ ἔτι πανη-
γυρίσουσι καθ' ἡμῶν, νόμῳ τῆς κιθάρου παιδεύσεως
ἀποκλείσαντες, ὡς ὁμοῦ τούτῳ καὶ τὰς γλώσσας
ἡμῶν ἐμφράξοντες.

argens, legis interdicto ab adulterina doctrina nos

quoque nostras obstructuri.

Α'. Δός μοι τοὺς λόγους σου τοὺς βασιλικούς τε καὶ
σοφιστικούς, τοὺς ἀφύκτους συλλογισμούς σου καὶ τὰ
ἐνθυμήματα· ἴδωμεν ὅσα καὶ παρ' ἡμῖν οἱ ἄλιεῖς καὶ
ἄγροικοι φθέγγονται. (34). *Μετάσθησον ἤχον φθῶν*

A recipiet, depositaque gravi illa et ferrea virga²¹,
pastorali virga pascet? Mihi vero rursus ad trium-
phale canticum sese referet oratio: *Cecidit Bel,*
contritus est Dagon, palus factus est Saron, pude-
*factus est Libanus*²². Nec ultra dicent stulto, ut
princeps sit, hoc est, idolorum agmini motus et
sensus experti: nec muscam quærent, deum Ac-
cæron²³, aut si quid ea magis est ridiculum. Non
jam lucos et excelsa loca mente concipient, mon-
temque omnem frondosum et umbrosam²⁴. Non
jam filios suos et filias dæmoniis immolabunt²⁵,
quod olim Israeli a prophetis objiciebatur. Sed
quid hæc colligo? Ad præsentia et nostra me con-
vertam. Non jam in sacras nostras ædes pravos
oculos injicient. Non jam aras a purissimo et im-
cruento sacrificio nomen habentes sceleso san-
guine contaminabunt: nec loca sacra, per impia
altaria, probro ac dedecore afficient. Non jam sa-
critelega manu votiva dona diripient et profanabunt,
impietatem avaritia cumulantes. Non jam sacerdo-
tum cantilem, diaconorum sanctitatem, virginum
pudorem contumelia perfundent. Non jam in san-
ctorum incisorum viscera sædos et impuros 167
porcos immittent, ut simul et pabulo et visceribus
saturentur. Non jam martyrum sepulcris ignem
a. Immovebunt, ut per eorum ignominiam alios a cer-
tamine deterreant. Non jam sanctorum reliquias
cum vilissimis ossibus per contemptum perinistas,
flammis absument, et in ventos spargent, ut eo
honore, qui ejusmodi hominibus debetur, ipsos pri-
vent. Non jam cathedram pestilentie²⁶ construentes,
maledicta et convicia adversus episcopos, et pre-
sbyteros, atque etiam prophetas, et apostolos,
Christumque adeo ipsam, conjecta, pro deliciis habe-
bunt. Non jam adversum nos festos ac lætos dies
excludentes, perinde atque eadem opera linguas

XXX. Age, imperatorias tuas et sophisticas ora-
tiones, atque inevitabiles tuos syllogismos et en-
thymemata deprome· videamus, qualia etiam pi-
scatores et rustici apud nos loquantur. *Transfer*

²¹ Psal. II, 9. ²² Isa. XLVI, 1; XXXIII, 9. ²³ IV Reg. I, 2. ²⁴ Jer. II, 20. ²⁵ Psal. CV, 37. ²⁶ Psal. I, 1.

(25) *Οὐκ ἔτι.* Nonnulli codd. et Par. ed. addunt, D
ὡ μῆ.

(26) *Πονηρὸν.* Ita plerique codd. Nonnulli vero
et Par. ed. *πονηρῶς.*

(27) *Αἵματι μιαρῷ.* Quatuor Regg. Or. 1, etc.,
ἀκαθάρτου, ἢ *ἰμμυυυυυυ.*

(28) *Οὐδὲ βωμῶς,* etc. Combef, « neque græca-
nicæ superstitionis aris sacra penetralia dedecore
afficient. »

(29) *Ἱερῶν.* Reg. Im, Bill., Montac. *πρεσβυτέ-
ρων,* ἢ *presbyterorum.*

(30) *Οὐκ ἔτι σπλάγγχοις,* etc. « Apud Ascalonem
et Gazam, inquit Elias, virorum et seminarum, quæ
perpetuæ virginitatis voto se obstrinxerant, ventres
lacerarunt, hordeoquæ impletos porcis vorandos
objecerunt; quorum etiam viscera et creorem sce-
latisissimi illi degustarunt. Eodem modo in Seba-
stia urbe præcursoris loculum aperientes, ipsius
reliquias igni tradiderunt, earumque cineres dissiparunt,
aliaque plurima contumeliarum genera, tum

D in sanctorum templa, tum in ipsa divina adyta de-
signarunt. » Hæc confirmantur testimonio Sozom.,
l. III, c. 6; Ruf., l. XI, c. 28; Philost., l. VII, c. 4.
Quid autem esset dicturus Gregorius, si eo tem-
pore vixisset, quo viri Christiani eadem ac majora
etiam facinora quam gentiles perpetrarunt, sub-
versis ædibus sacris, reseratis ac profanatis sancti-
monialium monasteriis, martyrum reliquiis igne
absumptis, etc. Etenim eo usque furoris et amentie
tum proruperunt Calvinistæ, maxime in Gallia.
(31) *Ὡς ἄλλων,* etc. Heins. codex, « ut illorum
contumeliis, aliorum ad martyrium subeundum
impetum retunderent. »

(32) *Ἴνα καὶ τῆς ὀφειλομένης,* etc., « ut eo
etiam honore privent, qui vel hujusmodi homini-
bus, » nempe vilissimis, « debetur. »

(33) *Συγκροτήσαντες.* « Cathedram, » seu « con-
cilium conflantes, cogentes. »

(34) *Καὶ ἄγροικοι φθέγγονται.* Non pauci, φθέγγ-
ονται. Deest καὶ in Par. edit.

sonum cantionum tuarum et psalmum organorum tuorum 77, quemadmodum te propheta meus hortatur. David autem rursus libere cantet, ille, inquam, qui sublimem illum et arrogantem Goliath mysticis lapidibus prostravit 78, qui per mansuetudinem multos superavit, et per spiritualem concentum Sauli, cum a pravo dæmone strangularetur, medicinam fecit 79. Ignem facifer tuus exstinguat; prudentes et sacre virgines lampades suas sponso accendant 1. Meretriciam stolam hierophantes exuat; sacerdotes, pro acedix spiritu, justitiam gloriæque stolam induite, ac magnam illam immaculatam Christi tunicam, decus nostrum et ornamentum.

XXXI. Præco tuus turpia et obscena taceat; divina meus præco loquatur. Præstigiosos tuos et fatidicos libros preme; prophetici autem soli et apostolici evolvantur. Fœdas tuas et tenebris plenas noctes cohibe; ego contra sacra et luculenta **168** pervigilia excitabo. Adlyta tua et vias in Tartarum ferentes obstrue: ego perspicuas et in cœlum ducentes præibo. Quot tandem armorum apparatus, ac machinarum inventiones; quot viro- rum myriades et instructæ acies, ea perficere potuissent, quæ nos precibus solis, et Deus voluntate sua perfecit? Verbo tenebras depulit, verbo lucem produxit, terram firmavit, cœlum tornavit, stellas ordine constituit, aerem sparsit, mari limites imposuit, fluvios traxit, animantes vita atque anima donavit, hominem ad formam suam effinxit, ornatu res circumcinxit omnes: verbo etiam, soluta præ- senti caligine, omnia in lucem atque ordinem eundemque concentum reduxit. Non jam liguritores et fraudulentæ dæmones rerum potiuntur: non jam sub honoris obtentu contumelia creaturæ infertur, dum pro Deo adoratur. Dejice jam Triptolemos tuos, et Celeos, et mysticos dracones. Pudeat te tandem librorum Orphei, theologi tui; temporis beneficio utere, turpitudinem tibi contegentis. Quod si hæc fabulæ et fignenta sunt, ego tua noctis mysteria patefaciam.

XXXII. Non jam quercus loquitur; non jam lebes vaticinatur; non jam Pythia impletur, hand scio quibus, fabulis certe et deliramentis. Rursus Castalia siletur, ac silet, atque unda est, non vaticinia edens, sed risum excitans. Rursus muta statua Apollo; rursus Daphne arbor est fabulis deplorata.

77 Amos v, 23. 78 I Reg. xvii, 49. 79 I Reg. xvi, 23. 1 Matth. xxv, 7.

(55) *Μυστικοῖς*. Colb. 3, et Pass. *μυστικῶς*.

(56) *Πραότητος*. Pass. aliique non pauci, *πραυτή- τος*.

(37) *Ἀποθέσθω τὴν πορνικὴν ἱεροφάντης*. « Meretriciam stolam hierophantes exuat, » id est, Juliani morte, jam mutata est rerum facies; ethnici sacrorum antistes, deposita meretricia veste, vestem lugubrem induat. Non jam festa celebrabunt ethnici, nec in lætitiis versabuntur miseriis nostris insultantes.

(58) *Χριστόν*. « Christum. » Sic mss. omnes.

(59) *Προφητικαί*. Mss. non pauci, *προφητικαί τε καί*.

(40) *Σκοτους*. Ita plerique codd. Reg. vero *nu*,

σου, καὶ ψαλμῶν ὀργάνων σου, διακελεύεται σοι προφήτης ἐμός· ἀδέτω δὲ αὐθις σὺν ἐλευθερίᾳ Δαδιδ, ὁ τὸν ὕψηλὸν Γολιάθ λίθοις μυστικοῖς (35) καταβα- λῶν, ὁ διὰ τῆς πραότητος (56) νικήσας πολλοὺς, καὶ διὰ τῆς πνευματικῆς ἁρμονίας θεραπείας Σαούλ τὸν τῷ πονηρῷ δαίμονι συμπιγόμενον. Σδεάτω τὸ πῦρ ὁ δαδούχος· ἀππέτωσαν τῷ νυμφίῳ αἱ φρόνιμοι καὶ ἱεραὶ παρθένοι τὰς ἑαυτῶν λαμπάδας· ἀποθέσθω τὴν πορνικὴν ἱεροφάντης (37) στολήν· ἱερεῖς ἐνδύσασθε δικαιοσύνην, καὶ καταστολήν δόξης ἀντὶ πνεύματος ἀκηδίας, καὶ τὸν μέγαν καὶ ἀσπιλον χιτῶνα Χρι- στοῦ (58), τὸ ἡμέτερον κόσμημα.

ΑΑ' Σιγάτω σὸς κήρυξ τὰ ἄτιμα· φθεγγέσθω κήρυξ ἐμὸς τὰ ἔνθεα. Παῦσόν σου τὰς γοητικὰς καὶ μαντι- κάς βίβλους· αἱ προφητικαὶ (39) δὲ καὶ ἀποστολικαὶ μόναι ἀνελιττέσθωσαν. Ἐπίσχεσ σου τὰς αἰσχρὰς καὶ σκότους (40) γεμούσας νύκτας· ἀντεγερωὶ τὰς ἱεράς ἐγὼ καὶ λαμπράς παννυχίδας. Φράξον τὰ ἄδυτὰ σου καὶ τὰς εἰς ἄδου φερούσας ὁδοὺς· ἐγὼ τὰς φανεράς καὶ φερούσας πρὸς οὐρανὸν (41) ἐξηγήσομαι. Πόσαι ταῦτα (42) κατέπραξαν ἂν ὄπλων παρασκευαὶ καὶ μηχανημάτων ἐπίνοιαι; πόσαι μυριάδες ἀνδρῶν καὶ φάλαγγες, ὅσα ἱκετεύοντες μόνον ἡμεῖς, καὶ θεὸς βουληθεὶς κατεργάσατο; Λόγῳ τὸ σκότος ἔλυσε. Λόγῳ τὸ φῶς ὑπεστήσατο (43), ἤδρασε γῆν, ἐγύρωσεν οὐρανὸν, ἀστέρας ἔταξεν, ἐσπειρεν ἄερα, θάλασσαν ὤρισε, ποταμοὺς ἐἴλωσε, ζῶα ἐψύχωσεν, ἀνθρωπον πρὸς ἑαυτὸν ἐμόρφωσε, κόσμον τοῖς ἅπασιν περιέθηκε· λόγῳ καὶ τὴν νῦν σκοτόμηναν (44) λύσας, εἰς φῶς ἅπαντα καὶ τάξιν καὶ ἁρμονίαν τὴν αὐτὴν ἐπανήγα- γεν. Οὐκ ἔτι μὲν λίγνοι καὶ ἀπατηλοὶ δαίμονες δυ- ναστεύουσιν· οὐκ ἔτι δὲ καθυβρίζεται κτίσις ἐν σχή- ματι τιμῆς ἀντὶ Θεοῦ προσκυνουμένη. Κατάβαλε τοῖς Τριπτολέμοις σου, καὶ τοὺς Κελεοὺς, καὶ τοὺς μυ- στικοὺς δράκοντας· αἰσχύνθητι ποτε ταῖς τοῦ θεοῦ λό- γου σου βίβλοις Ὅρφέως· δέξαι τοῦ καιροῦ τὸ δῶρον, τὴν ἀσχημοσύνην σοι συγκαλύπτουτος. Εἰ ἐὰ ταῦτα μῦθοι καὶ πλάσματα, ἐγὼ σου τὰ τῆς νυκτὸς ἀποκαλύψω μυστήρια (45).

ΑΒ' Οὐκ ἔτι φθέγγεται δρυς (46)· οὐκ ἔτι λέβης μαντεύεται· οὐκ ἔτι Πυθία πληροῦται, οὐκ οἷδ' ὤν- τινων, πλὴν μύθων καὶ ληρημάτων. Πάλιν ἡ Καστάλια σεσίγηται, καὶ σιγᾷ, καὶ ὕδωρ ἐστὶν οὐ μαντεύόμε- νον, ἀλλὰ γελώμενον· πάλιν ἀνδριάς (47) ἄφρωνος ὁ Ἀπόλλων, πάλιν ἡ Δάφνη φυτὸν ἐστὶν μῦθῳ θρηνηύ-

Or. 1, et Par. σκότου. Mox plerique etiam, φράξον, pro, φράξον.

(41) *Πρὸς οὐρανόν*. Reg. *bm*, Or. 1, εἰς. Pass. ἀεὶ πρὸς οὐρανόν.

(42) *Πόσαι ταῦτα*. Alii, πόσαι ἂν ταῦτα.

(43) *Ὑπεστήσατο*. Nonnulli, ὑπέστησεν.

(44) *Σκοτόμηναν*. Plerique *colib*. σκοτόμαναν.

(45) *Ἐγὼ σου τὰ... μυστήρια*. Reg. *bm*, Pass. ἐγὼ σοι. Reg. *bm*, aliique tres Regg. τὸ... μυστή- ριον.

(46) *Οὐκ ἔτι*, etc. Eadem legere est apud Theodoretum, *De curatione Græcarum affectionum*, orat. x.

(47) *Ἀνδριάς*. Pass. ἀδριάς.

μενον· πάλιν ἀνδρόγυνος ὁ Διόνυσος, καὶ χορὸν (48) A
 μεθύνων ἐξηρημένος, καὶ τὸ μέγα σου μυστήριον
 ὁ φαλλὸς, καὶ Προσύμνη (49) τῷ καλῷ θεῷ παθαινό-
 μενος· πάλιν Σεμέλη κεραυνῷ βάλλεται· πάλιν ἀμ-
 φιγυήεις Ἥφαιστος, ἀλλὰ ταχὺς εἰς μοιχῶν εὐρεσιν,
 καὶ θεὸς κατηθαλωμένος, εἰ καὶ κλυτοτέχνης, καὶ
 θεοσάτης Ὀλύμπιος· πάλιν δεσμώτης Ἄρης διὰ
 μοιχείαν μετὰ τοῦ δαίμου (50), καὶ τοῦ φόβου, καὶ τῶν
 κωιδιμῶν, καὶ τραυματίας διὰ θρασύτητα· πάλιν
 Ἄφροδίτη πόρνη γενομένη τε αἰσχρῆς, καὶ γάμων
 αἰσχρῶν ὑπηρέτης· πάλιν Ἀθηναῖα παρθένος τέ ἐστι,
 καὶ τίκει δράκοντα· πάλιν Ἡρακλῆς μαίνεται,
 μᾶλλον δὲ μαινόμενος πέπαιται· πάλιν τὰ πάντα
 γίνεται δι' ἀσέλγειαν καὶ ἀκαθαρσίαν ὁ Ζεὺς, ὁ τῶν
 θεῶν μῆστωρ (51) καὶ ὑπατος, καὶ μόνος μὲν πάντας
 σὺν πᾶσι τοῖς οὐσιν ἀνέλκων θεοῦς, αὐτὸς δὲ ὑπὸ
 πάντων οὐ καθελκόμενος. Πάλιν τοῦ Διὸς τάφος ἐν τῇ
 Κρήτῃ δείκνυται. Ἄν ἴδω σου τὸν Κερδῶνον, καὶ τὸν
 Λόγιον, καὶ τὸν Ἐναγώνιον (52), συγκρούπτω (53)
 τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ παρατρέχου σου τὸν θεὸν αἰδοῖ
 τοῦ θεάματος· σὺ δὲ μοι προσκύνει τὸ σύντονον τοῦ
 λόγου καὶ τὸ σακέλλιον· Ἐν σου μόνον αἰδέσιμον, αἶ
 παρ' Αἰγυπτίους δι' ἀνδρόγυνον τιμαὶ τοῦ Νεῖλου, αἶ
 τε Ἴσιδες, καὶ οἱ Μενδήσιοι θεοὶ (54), καὶ οἱ Ἄπι-
 δες, τὰλλὰ τε ὅσα πλάττεις, ἢ γράφεις, θηρία σύνθετα
 καὶ ἀλλόκοτα. Γελῶ σου τὸν Πάνα, καὶ τὸν Πρία-
 πον (55), καὶ τὸν Ἐρμαφρόδιτον, καὶ τοὺς ὑπὸ μανίας
 περιεκομμένους ἢ διεσπασμένους (56) θεοὺς. Ἄλλὰ
 ταῦτα μὲν τῇ σκηνῇ (57) παρήσω, καὶ τοῖς κοσμοῦσιν
 αὐτοὺς ποιηταῖς· ἐγὼ δὲ εἰς παραίνεσίν τινα κατα-
 λίσσω τὸν λόγον.

ΔΓ. Ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυναῖκες, νέοι τε καὶ πρεσβύ-
 ται, ὅσοι τε εἰς τὸ βῆμα τοῦτο τελεῖτε, καὶ ὅσοι
 τὴν κάτω τέσσαχθε χώραν, πάντες ὅσους (58) ἐλυ-
 τρώσατο Κύριος, πρότερον μὲν ἐκ τῆς πλάνης καὶ τῆς
 ἀθείας, νυνὶ δὲ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἐθνῶν, καὶ
 τῶν ἤδη γε παρόντων κακῶν καὶ προσδοκωμένων,
 ἀκούσατε λόγον ἀνδρὸς οὐ μετρίως τὰ τοιαῦτα πεπαι-
 δευμένου, ἐκ τε τῶν ὀσημέραι συμβαινόντων, καὶ τῶν
 παλαιῶν ἱστοριῶν, καὶ βιβλίων (59), καὶ πράξεων.
 Μέγα μὲν τὸ μηδενὸς πειραθῆναι τῶν δυσχερῶν· ἴσως
 δὲ οὐδὲ μέγα, εἴπερ ἀληθὴς ὁ λόγος, ὅτι Ὅρ ἀγαπᾷ
 Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν πα-
 ραδέχεται, καὶ οὐ κήδεταί. Ἄλλὰ μέγα μὲν τὸ μηδὲ
 τὴν ἀρχὴν τυχεῖν διαμαρτόντας (60), ἢ μὴ τὰ μέ-

¹ Prov. iii, 12; Hebr. xii, 6.

(48) *Χορὸν*. Ita Regg. quatuor, Colb. 2, Sav.,
 Alb. et Herv. Par. ed. cum paucis codd. *χορὸς*.

(49) *Προσύμνη*. « Prosuminum » vocat Clemens
 Alex. Pausanias vero et Nonnus, « Polyinnum. »

(50) *Δαίμου*. Regg. hm, lu, Colb. k, ipse Billius,
 ἔημος, « cum populo, » id est, « exercitu. »

(51) *Μῆστωρ*. Sex Regg. et Pass. μῆστωρ.

(52) Ἐναγώνιον. Billius reddit, « ac veluti Logii,
 seu Mercurii, nomen esset. » Comb. « Mentis anxium,
 non solum sermonis contentione, sed etiam turto-
 rum disciplina. » Mont. Ἐναγώνιος, et Palæstrites; «
 nam Mercurius palæstris præerat. Quare in ipso
 ingressu stadii Olympici ara fuit Mercurio Ἐναγω
 νίω dicata, ut scribit Pausanias.

(53) *Συγκρούπτω*. Reg. hm, et Sav. συγκαλύπτω.

rursus androgynus Bacchus, atque ebriorum chorum
 secum trahens, et magnum tuum illud mysterium
 Phallus, deus in pulchri Proshymni amorem propen-
 sus. Rursus Semele fulmine feritur. Rursus utroque
 pede claudus Vulcanus, verum in deprehendendis
 adulteris idem celer, et deus fuligine obsitus, tam-
 etsi clarus artifex, ac Thersites Olympius. Rursus
 Mars cum suo timore et terrore ac tumultibus ob
 adulterium vincitus, et ob temeritatem saucius.
 Rursus meretrix Venus, tum turpiter progenita tum
 turpium nuptiarum ministra. Rursus Minerva
 virgo est, et draconem parit. Rursus Hercules furit,
 imo furere desiit. Rursus Jupiter ob libidinem et
 spurcitiem quidvis efficitur, ille, inquam, deorum
 consiliarius et princeps, eamque vim habens, ut so-
 lus deos omnes cum omnibus **169** rebus sursum
 attrahat, ipse autem ab omnibus detrahi nequeat.
 Rursus Jovis sepulcrum in Creta ostenditur. Quoties
 Lucrium tuum, et Logium, et Enagonium intueor,
 oculos obtego, ac spectaculi pudore deum tuum
 prætereo. Tibi vero per me sane liceat sermonis
 contentionem et sacculum adorare. Unum solum in
 tuis rebus est, quod venerationem mereatur, nini-
 rum honores ii, qui apud Ægyptios Nilo per andro-
 gynos habentur, et Isides, et Mendesii dii, et api-
 des, cæteræque omnes bestię ex diversis generibus
 conflatae et prodigosæ, quas confligis et pingis.
 Pana tuum, et Priapum, et Hermaphroditum rideo,
 deosque illos, qui præ furore membris truncati aut
 discerpti sunt. Verum hæc quidem scenæ, ac poe-
 tis eos exornantibus, relinquam: ego autem admo-
 nitione quadam orationem concludam.

XXXIII. Viri simul et feminæ, juvenes item et
 senes, tam qui ad hoc sacrarium asciti estis, quam
 qui inferiorem locum tenetis, omnes denique, quos
 Dominus, ut prius ab errore et impietate, ita nunc
 a gentium insultu et impressione, malisque, par-
 tim jam urgentibus, partim imminentibus libe-
 ravit, audite orationem viri quem tum quotidiani
 rerum eventus, tum veteres historię et libri,
 et res gestæ, non mediocriter in hujusmodi
 rebus erudierunt. Magnum quidem est, nihil
 molesti degustasse, imo nec magnum fortasse,
 si modo verus hic sermo est: *Quem Deus amat,
 castigat; et flagellat omnem filium quem recipit, et
 cujus curam habet*¹. Illud vero magnum, ne omnino

(54) *Μενδήσιοι θεοί*. « Mendesii dii. » Hircum
 adorabant Ægyptii, et eorum lingua hircus « men-
 din » vocabatur: unde vox, Μενδήσιος, derivata
 videtur; vel forsitan loci nomen est. Cæterum hic
 ironice loquitur Gregorius.

(55) *Πρίαπον*. Mss. non pauci scribunt, Πρί-
 πον.

(56) *Περιεκομμένους ἢ διεσπασμένους*. « Le-
 gebatur olim, » inquit Combef. *περιεκομμένους*,
 « complicatos. » In Pass. deest, ἢ *δισπασμένους*.

(57) *Τῇ σκηνῇ*. Deest in duobus Regiis codd.

(58) Ὅσους. Reg. hm, οὗς.

(59) *Καὶ βιβλίων*. Deest in quinque Regg., Or. 4,
 Pass., etc.

(60) *Τὴν ἀρχὴν τυχεῖν διαμαρτόντας*. « Magnum

quidem peccasse, aut certe non gravissime; quandoquidem eum vitæ statum qui omni prorsus peccato vacet, Deus supra humanæ naturæ modum constituit. Proximum autem, ut mihi videtur, illud est, ut cum admissio aliquo peccato castigati fuerimus, ac postea soluti et indulgentius habiti, in disciplinæ saltem sensu permaneamus, ac secunda ob secundum peccatum verbera caveamus.

XXXIV. Quocirca nos quoque divinam animadversionem serio agnoscamus. Dignos nos ostendamus, non iis quæ prius perpessi, sed quæ postea consecuti sumus. De calamitate ea quæ nos invasit, non nihil nos purgemus, nempe quod, non ut facinorosi et scelerati gentibus traditi, sed ut filii castigati sumus. Ne tempestatis in tranquillitate obliviscamur; nec morbi, in sanitate; nec captivitatis, incolumes in Hierusalem reversi; nec Ægypti, post Ægyptum. Ne afflictionis tempus tranquillitatis tempore melius faciamus: faciemus autem, si tum quidem demissi et moderati eramus, omnesque apes nostras in cœlum erectas habebamus, nunc vero in sublime attollamur et emolliamur, atque ad eadem peccata recurramus, ob quæ in eas calamitates quæ nobis evenerunt, induci sumus. *Ne ita, filii, ne ita*, velut quodam loco ait Heli sacerdos, filios suos in Deum peccantes increpans; verum hoc exploratum habentes, minoris esse negotii, sublatam ex oculis felicitatem revocare, quam quæ Dei beneficio obvenit, incolumem conservare (illam enim prudentia et moderatio reducit, hanc socordia dissipat): illudque insuper, ægra corpora remediis quidem et inedia relevari, ac sanitati restitui, restituta autem, per incuriam et ingluviem paulatim rursus defluere, atque in eosdem morbos relabi. Hæc, inquam, comperita et explorata habentes, aliique alios docentes, ad nos ipsi redeamus, atque hoc tempus prudenter ac moderate constituamus.

XXXV. Ac primum quidem, fratres, festum celebremus, non corporis nitore, non vestitus mutatione ac magnificentia, non comessationibus et ebrietatibus, quarum fructum cubilia et impudicitias esse didicistis, nec floribus vicos cingamus, nec unguentorum turpitudine mensas et vestibula or-

* I Reg. II, 24

est ne peccati quidem initia vel leviter attigisse, et c.

(61) Ἐμοιγε. Deest γε in plerisque codd.

(62) Ἐπανεθένας. Or. 1, et Pass. ἐπανελθόντας. « Quasi reparato statu, » inquit Comb. « solutione castigatione. »

(63) Ἐν αἰσθήσει. Reg. bm, ἐν συναίσθησει.

(64) Φεύγειν. Nonnulli, φυγεῖν. Billius, « fugiamus. »

(65) Τοιγάρτοι. . . . ἐπαισθώμεθα. Malim sic reddere: « Quocirca divinam nos sensisse animadversionem operibus comprobemus. »

(66) Ἀπολογησώμεθα. Ita mss. Billius etiam et Comb. sic emendarunt. Par. ed. ἀπολογησώμεθα.

(67) Τοῦ τῆς ἀνέσεως. Comb. « remissionis, in-

gusta: ἐπειδὴ τὸ παντελῶς ἀναμάρτητον ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἔταξεν ὁ Θεός· δεύτερον δὲ, ὡς ἔμοιγε (61) δοκεῖ, τὸ πταισάντας τι καὶ παιδευθέντας, εἶτα ἐπανεθέντας (62), ἐν αἰσθήσει (63) γοῦν διαμεινῆαι τῆς παιδαγωγίας, καὶ φεύγειν (64) δευτέραν ἐκ δευτέρας κακίας μάστιγα.

ΛΔ'. Τοιγάρτοι (65) καὶ ἡμεῖς ἔργῳ τῆς θείας παιδείας ἐπαισθώμεθα. Δείξωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἀξίους οὐχ ὧν πρῶτον πεπόνθαμεν, ἀλλὰ ὧν ὕστερον τευχήκαμεν. Ἀπολογησώμεθα (66) τι περὶ τῆς κατασχούσης ἡμᾶς συμφορᾶς, ὅτι οὐχ ὡς κακούργοι τοῖς ἔθνεσι παρεδόθημεν, ἀλλ' ὡς παῖδες ἐσωφρονίσθημεν. Μὴ ἐπιλαθώμεθα τῆς ζήτησιν ἐν τῇ γαλήνῃ, μηδὲ τῆς ἀβρωστίας ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὑγείας, μηδὲ τῆς αἰχμαλωσίας, ἀνασωθέντες εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, μηδὲ τῆς Αἰγύπτου μετὰ τὴν Αἰγύπτου· μὴ ποιήσωμεν ἀμείνω τὸν τῆς κακοπαθείας καιρὸν τοῦ τῆς ἀνέσεως (67)· ποιήσομεν δὲ (68), εἰ φαινοίμεθα τότε μὲν συνεσταλμένοι καὶ μετριάζοντες, καὶ πάσας εἰς οὐρανὸν ἀνατεινοντες (69) τὰς ἐλπίδας, νυνὶ δὲ ἐπαίρομενοι (70) καὶ χανούμενοι, καὶ πάλιν εἰς τὰς αὐτὰς ἀνατρέχοντες ἀμαρτίας, ἐξ ὧν εἰς τὰς συμπεσοῦσας ἡμῖν συμφορὰς ὑπέχθημεν. Μὴ οὕτω, τέκνα, μὴ, λέγει ποιοῦνθε τῶν ὁ ἱερεὺς Ἥλει (71) τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας εἰς Θεὸν ἀμαρτάνοντας· ἀλλ' εἰδότες, ὅτι βῆδὸν ἐστὶν εὐπραγίαν ἀπελοῦσαν (72) ἀνακαλέσασθαι, ἣ παραγενομένην ἐκ Θεοῦ διασώσασθαι (τὴν μὲν γὰρ τὸ σωφρονεῖν ἐπανάγει, τὴν δὲ διαλύει τὸ βῆδυμον)· καὶ ὅτι τὰ σώματα κάμνοντα μὲν ταῖς θεραπείαις ἀναφέρει καὶ ταῖς ἐνδείαις, ἀνεπαρκούντα δὲ ταῖς κατὰ μικρὸν ἀμειλίαις καὶ ταῖς πλησμοναῖς, πάλιν ὑποβόρει, καὶ πρὸς τὰς αὐτὰς ἀβρωστίας ἐπάνεισι. Ταῦτα εἰδότες, καὶ ἀλλήλους διδάσκοντες, γενώμεθα ἡμῶν σῶτων, καὶ σωφρόνως τὸν καιρὸν διαθώμεθα.

ΛΕ'. Πρῶτον μὲν, ἀδελφοί, πανηγυρίσωμεν, μὴ φαιδρότητι σώματος, μηδὲ ἐσθίου-τος ἐξαλλαγῆαι καὶ πολυτελείαις (73), μηδὲ κόμοις καὶ μέθαις, ὧν κοίτας καὶ ἀσελγείας τὸν καρπὸν ἐμάθετε (74)· μηδὲ ἀνθεὶ στίψωμεν ἀγυιάς, μηδὲ μύρων αἰσχύναις τραπέζας, μηδὲ ποδῶνα καλλωπίσωμεν (75)· μὴ τῷ αἰσθητῷ

D indulgentiæ, prosperioris successus tempore. »

(68) Ποιήσομεν δέ. Sic plerique codd. Edit. ποιησοίμεν.

(69) Ἀνατεινοντες. Plerique, ἀνατεινάντες.

(70) Ἐπαίρομενοι. Non pauci ἐπηρμένοι, « nunc autem animis elati, mollesque, » etc.

(71) Ἥλει. Reg. bm, Ἥλι.

(72) Εὐπραγίαν. Ita plerique codd. Edit. Par. εὐπραγίαν. Paulo post, monet Comb. vocem, παραγενομένην, « motum » sonare.

(73) Πολυτελείαις. Mss. non pauci, ποικιλίας, « varietate. »

(74) Ἐμάθετε. Regg. tres, ἔμαθετε.

(75) Καλλωπίσωμεν. Pass. καλλωπίζετε, μηδὲ τῷ. Sic mss. plerique. Reg. bm, καλλωπίζεσθαι, pro, καλλωπίζεσθε.

φωτι καταλαμπέσθωσαν αἱ οἰκίαι (76), μηδὲ συναυλαῖς A καὶ κρότοις περιηχέσθωσαν (77)· οὗτος μὲν γὰρ Ἑλληνικῆς ἱερομηνίας ὁ νόμος (78)· ἡμεῖς δὲ μὴ τοῦτοις τὴν θεὸν γεραίρωμεν, μηδὲ τὸν παρόντα καιρὸν ἐπαίρωμεν, οἷς οὐκ ἄξιον, ἀλλὰ ψυχῆς καθαρότητι, καὶ διανοίας φαιδρότητι, καὶ λύχνους τοῖς ὄλον τὸ σῶμα φωτίζουσι τῆς Ἐκκλησίας, θεοῖς λέγω θεωρήμασι καὶ νοήμασι, ἐπὶ τε τὴν ἱερὰν λυχνίαν ἐγειρομένοις, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην (79) καταλάμπουσι. Μιχρόν μοι πρὸς τοῦτο τὸ φῶς, πάντα ὅσα ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ πανηγυρίζοντες ἀνάπτουσι ἀνθρώποι. Ἐχω τι καὶ μύρον, ἀλλ' ὧ χρίονται μόνον (80) ἱερεῖς τε καὶ βασιλεῖς, ὅντι ποικίλῃ τε καὶ πολυτελεῖ, καὶ δι' ἡμᾶς κενωθέντι, ἀλλὰ (81) μεγάλου μυρεψοῦ τέχνη συγκείμενον. Εἴθε μοι γένοιτο τοῦτου τοῦ μύρου τὴν εὐωδίαν (82) προσθαλεῖν τῷ Θεῷ! Ἐχω καὶ τράπιδαν τὴν πνευματικὴν ταύτην καὶ ἔνθεον, ἣν ἡτοίμασέ μοι Κύριος ἐξεναντίας (83) τῶν θλιβόντων με, ἢ προσαναπαύομαι καὶ τρυφῶ, καὶ οὐδὲν ἐξυθρίζω (84) διὰ τὸν κόρον, ἀλλὰ καὶ κοιμίζω πᾶσαν παθῶν ἐπανάστασιν. Ἐχω καὶ ἄνθη, πάντων ἑαρινῶν εὐανθέστερά τε καὶ μονιμώτερα (85), τοῦ ἀγροῦ τοῦ πλήρους, ὃν εὐλόγησε Κύριος, τοὺς ἱερούς (86) καὶ εὐώδεις ποιμένας καὶ διδασκάλους, καὶ τοῦ λαοῦ ὅσων καθαρὸν τε καὶ ἔκκριτον. Τοῦτοις στεφανώθηται βούλομαι καὶ πομπεύειν, τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνισάμενος, καὶ τὸν δρόμον τελέσας, καὶ τὴν πίστιν τηρήσας, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον. Ἀναλάβωμεν ὕμνους ἀντὶ τυμπάνων, ψαλμοὺς ἀντὶ τῶν αἰσχυρῶν λυγισμάτων τε (87) καὶ ἄσμάτων, κρότον εὐχαριστήριον ἀντὶ κρότων θεατρικῶν, καὶ χειρῶν πρᾶξιν εὐχηρον, σύννοιον (88) ἀντὶ γέλωτος, ἀντὶ μέθης ἔμφρονα λόγον (89), ἀντὶ θρύψεως σεμνοπρέπειαν. Εἰ καὶ ὀρχήσασθαι δεῖ σε, ὡς πανηγυριστὴν καὶ φιλέορον, ὀρχησάμενος, ἀλλὰ μὴ τὴν Ἡρωδιᾶδος ὀρχησιν τῆς ἀσχήμονος, ἧς ἔργον Βαπτιστοῦ θάνατος· ἀλλὰ τὴν Δαβὶδ ἐπὶ τῇ καταπαύσει (90) τῆς κιθάρῃς.

⁴ Cant. i, 2. ⁵ Psal. xxii, 5. ⁶ Gen. xxvii, 27.

(76) *Al oikiai.* Ita Pass. aliique plures. Doest ai in edit.

(77) *Περιηχέσθωσαν.* Ita sex Regg., tres Colb., Or. 4. Regius unus aut alter, Mont. et ed. Par. ἀσημονέτωσαν, « indecore perstrepant. »

(78) *Ἱερομηνίας.* Reg. b, Mont. γρ. Ἱερομανίας. Quod pene prætulerimus. Illic enim de ludorum festorumque omnium profanorum, non Neomeniarum tantum celebritate sermo est. Hic porro refellendum Suiceri somnium, qui, pro suo in ritus Catholicorum odio, scripsit cereorum in ecclesia luminumque gestationem, a Gregorio tanquam a gentilibus mutuam, reprehendi. Non vidit vir bonus, quod vidit hic ipse Montacutius, et approbavit superior ad num. 16, Deinde plura hic recenseri, quorum alia prohibita, quia mala sunt, alia non item, tum, quod palmare est, de cereis in ecclesiis templisque non loqui Theologum; sed de cereis in domibus, ubi profano gaudii, quasi in ethnicorum triumphis comotationes inter et comensationes noctem funalia vincebant. Locus per se patet, nec ullatenus adversatur sibi Gregorius.

(79) *τὴν οἰκουμένην.* Tres Colb. et Pass. τὴν οἰκίαν, « domum, » quæ lectio nobis arridet. Matth. v, 15.

(80) *Μύρον.* Pass. μόνοι.

(81) *Ἀλλὰ.* Ita omnes mss. Deest in edit.

(82) *Εὐωδία.* « Fragrantiam. »

(83) *Ἐξεναντίας.* Sic communis mss., non divissim, ἐξ ἐναντίας, ut in Par. ed.

(84) *Ἐξυθρίζω.* Ed. Par. addit αἰσχυρῶν, quoa non exhibent codd. Billius vertit, ἐξυθρίζω, « petulantia efflor; » et paulo post, ἐπανάστασιν, « impetum. »

(85) *Εὐανθέστερά τε καὶ μονιμώτερα.* « Virentiores magisque durabiles. » Sic tres Regg. et editi. Alii, ἀνθηρότερα τε καὶ, etc. Alii demum, quos sequitur Billius, et Elias, ἀνθηρότερα τε καὶ εὐωδέστερα, « virentiores et fragrantiores. »

(86) *Τοὺς ἱερούς.* Ita septem Regg., Pass., Or. 4, Sav., Comb. et ipse Billius in ora libri sui, quamvis reddiderit, ac veluti legisset, ἱερεῖς, « sacerdotes, » ut in edit. Par.

(87) *Λυγισμάτων τε.* Ita mss. Quod vertit Comb. « cum fœdis gestibus et cantionibus; utrisque, inquit, sic ad libidinem compositis, ut non solum verborum lenocinio, sed et fractis illis motibus ac gesticulationibus castitatem evertant; forte etiam, fractæ vocis inflexionibus. »

(88) *Σύννοιον.* « Modestiam, gravitatem. » Comb. « Serii animi ac secum cogitabundi disciplinam. »

(89) *Λόγον.* Ita mss. Sav! γρ. λογισμὸν.

(90) *Ἐπὶ τῇ καταπαύσει,* etc. « In deductione arcæ ad requiem. »

nemus, nec visibili lumine splendescant domus, nec tibicinum cantu plausibusque personent; hoc enim more gentiles novæ lunæ festum celebrant. At nos ne committamus, ut ad hunc modum Deum **171** honoremus, ac præsens tempus iis rebus quæ minime decent, extollamus; verum animi puritate et mentis hilaritate, et lucernis totum Ecclesiæ corpus illustrantibus, hoc est, divinis contemplationibus et cogitationibus, supra sanctum candelabrum excitatis, quæ universum terrarum orbem luce perfundant. Parva, meo quidem iudicio, si cum hoc lumine comparentur, ea omnia lumina sunt, quæ homines, qui festos dies agunt, privatim publiceque accendunt. Unguentum quoque ipse quoddam habeo⁴, sed quo sacerdotes solum ac reges unguuntur, utpote vario et exquisito, ac nostra causa effuso, sed magni unguentarii arte confectum. Atque utinam mihi suavem hujus unguenti odorem Deo offerre contingat! Mensam etiam habeo, spirituales hanc scilicet ac divinam, quam Dominus paravit mihi, adversus eos qui tribulant me⁵, in qua reficior, et deliciar, nec propter saturitatem quidquam petulantius ago: quin potius quidquid insurgit turbidarum animi permotioinum consopio. Habeo etiam flores, vernis omnibus virentiores magisque durabiles, agri nempe illius pleni, cui Dominus benedixit⁶, sacros scilicet et suaviter olentes⁷ pastores ac magistros, et quidquid in plebeio ordine purum est atque eximium. His redimi, ac pompam agere cupio, posteaquam bonum certamen certavero, et cursum consummavero, fidemque, instar sacri Apostoli, servavero⁸. Hymnos pro tympanis assumamus, psalmodiam pro fœdis modulationibus et cantibus, plausum grati animi iudicem et canoram manuum actionem pro theatricis plausibus, modestiam pro risu, prudentem rationem pro ebrietate, gravitatem pro lascivia. Quod si te etiam, ut lætæ celebritatis et festo-

⁷ II Cor. ii, 15. ⁸ II Tim. iv, 7.

(82) *Εὐωδία.* « Fragrantiam. »

(83) *Ἐξεναντίας.* Sic communis mss., non divissim, ἐξ ἐναντίας, ut in Par. ed.

(84) *Ἐξυθρίζω.* Ed. Par. addit αἰσχυρῶν, quoa non exhibent codd. Billius vertit, ἐξυθρίζω, « petulantia efflor; » et paulo post, ἐπανάστασιν, « impetum. »

(85) *Εὐανθέστερά τε καὶ μονιμώτερα.* « Virentiores magisque durabiles. » Sic tres Regg. et editi. Alii, ἀνθηρότερα τε καὶ, etc. Alii demum, quos sequitur Billius, et Elias, ἀνθηρότερα τε καὶ εὐωδέστερα, « virentiores et fragrantiores. »

(86) *Τοὺς ἱερούς.* Ita septem Regg., Pass., Or. 4, Sav., Comb. et ipse Billius in ora libri sui, quamvis reddiderit, ac veluti legisset, ἱερεῖς, « sacerdotes, » ut in edit. Par.

(87) *Λυγισμάτων τε.* Ita mss. Quod vertit Comb. « cum fœdis gestibus et cantionibus; utrisque, inquit, sic ad libidinem compositis, ut non solum verborum lenocinio, sed et fractis illis motibus ac gesticulationibus castitatem evertant; forte etiam, fractæ vocis inflexionibus. »

(88) *Σύννοιον.* « Modestiam, gravitatem. » Comb. « Serii animi ac secum cogitabundi disciplinam. »

(89) *Λόγον.* Ita mss. Sav! γρ. λογισμὸν.

(90) *Ἐπὶ τῇ καταπαύσει,* etc. « In deductione arcæ ad requiem. »

rum amantem saltare oportet, salta tu quidem, sed non in honestæ illius Herodiadis saltationem, quæ Baptistæ necem attulit⁹: verum Davidis ob arcæ requiem¹⁰, qua quidem Deo gratam incessionem, agilitate præditam et versatilem mystice designari existimo. Atque hæc quidem prima et maxima nostræ admonitionis pars est.

XXXVI. Quod autem ad secundam attinet, non equidem dubito, quin plerique, 172 quod dicturus sum, non libenter accipiant (etenim ita moribus comparatum videmus, ut qui referendæ injuriæ potestatem nactus sit, præsertim si ob ea quæ perpessus est justam irascendi causam habeat, sermonis, iram reprimentis, freno minime pareat), dignum tamen est, quod audiatur et admittatur. Ne immodice atque insolenter tempore abutatur; ne in potestate licentia luxuriemus; ne iis, a quibus læsi sumus, acerbos et amarulentos nos præbeamus; ne, quæ prius reprehendebamus, ea ipsi faciamus. Verum hoc uno fructu ex rerum mutatione percepto, quod molestias et acerbitates effugimus, quidquid ad referendam vicem spectat, detestemur. Satis enim magna pœna censeri debet, hominibus utique probis ac moderatis, cum ii qui molestiam intulerunt, metu concutuntur, meritasque pœnas exspectant, propriæque conscientiæ cruciati afficiuntur. Nam quæ quisque, ut jamjam perpessus, timet, hæc passus est, etiamsi non patitur; graviusque a se ipso fortasse, quam ab iis qui supplicium illaturi sunt, torquetur. Proinde ne iram metiri in animam inducamus, nec leviores, quam pro criminum atrocitate, pœnas inferre videamur: verum quoniam pœnas omnes exigere non possumus, omnes condonemus: hac ratione iis, a quibus injurias accepimus, meliores ac sublimiores nos præstemus. Ostendamus, quid illos demones doceant, quid rursus Christus nos erudiat, qui cum per ea quæ passus est, gloriam ac splendorem habeat, non minus tamen per id superavit, quod ea, quæ poterat, non fecit. Unum hoc Deo, in grati animi significationem referamus: mysterium benignitate augeamus, ad eam rem temporis commo- ditatem utamur.

XXXVII. Eos, a quibus tyrannice oppressi sumus, mansuetudine vincamus; ac maxime quidem nos benignitas ad ignoscendum adducat, visque mandati, eandem benignitatem nobis in iis rebus, in quibus ea opus habemus, remetens. Qua enim mensura metiemur, eadem quoque nobis remensum iri perspectum habemus¹¹. Quod si quis animo admodum acerbo atque importuno est, Deo, ac futuro tribunali eos qui nos læserunt, relinquamus: nihil de futura pœna per nostram manum detrahamus. Ne bonorum proscriptionem cogitemus, ne ad judicium subsellia trahamus, ne patriis sedibus pella-

την ἡγοῦμαι τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου κατὰ Θεὸν (91) πορείας εἶναι μυστήριον. Πρώτον μὲν ἦ τοῦτο καὶ μέγιστον τῆς ἐμῆς παραινέσεως

AG'. Δεύτερον δὲ χαλεπὸν μὲν (92) οἶδα λόγον ἐρῶν καὶ δυσπαράδεκτον τοῖς πολλοῖς· φιλεῖ γὰρ ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ ἀντιδρᾶν κακῶς γενόμενος ἄνθρωπος, ἄλλως τε καὶ δικαίαν ἔχων (93) τὴν ὄργην ἐξ ὧν πέπονθεν, ἤκιστα λόγου πείθεσθαι χαλινοῖς τὸν θυμὸν ἀνακόπτοντος· ἀκουσθῆναι δὲ ὅμως καὶ προσδεχθῆναι ἀξίον. Μὴ ἀπλήστως χρῆσώμεθα τῷ καιρῷ, μὴ καταρροφῶμεν τῆς ἐξουσίας, μὴ πικροὶ γενώμεθα τοῖς ἡδικοῦσι, μὴ ὧν κατέγνωμεν (94), ταῦτα πράξωμεν· ἀλλ' ὅσον φυγεῖν τὰ δεινὰ τῆς μεταβολῆς ἀπολαύσαντες (95), ὅσον εἰς ἀντίδοσιν ἦκει, μισθώσωμεν. Αὐτάρκτης δίκη τοῖς γε μετρίοις τὸ τῶν λελυπηκότων θεός, καὶ τὸ προσδοκῆσαι ταῦτα παθεῖν, ὧν εἰσιν ἀξιοί, καὶ οἰκείῳ συνειδότε βασιανισθῆναι· ἃ γὰρ τις ὡς πεισόμενος δέδοικε, ταῦτα πέπονθε, καὶ μὴ πάθῃ, καὶ πλείω παρ' ἑαυτοῦ τυχὸν ἢ τῶν δρασόντων κολάζεται. Μὴ τοίνυν θελήσωμεν τὴν ὄργην μετρηθῆναι, μηδὲ φανῶμεν ἐλάττους κολαστὰς τῆς ἀξίας· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πᾶν εἰσπράξασθαι μὴ δυνατόμεθα, τὸ πᾶν συγχωρήσωμεν· γενώμεθα τοῦτω κρείττους τῶν ἡδικοῦτων καὶ ὑψηλότεροι· δέξωμεν τί μὲν διδάσκουσιν ἐκεῖνοι· οἱ δαίμονες, τί δαὶ (96) ἡμᾶς ἐκπαιδεύει Χριστὸς, ὃς, οἷς πέπονθε τὸ εὐδόκιμον (97) ἔχων, οὐχ ἤττον νενίκηκεν οἷς δυνάμενος οὐ πεποίηκεν. Ἐν ἀντιῶμεν τῷ Θεῷ χαριστήριον· αὐξήσωμεν χρηστότητι τὸ μυστήριον· εἰς τοῦτο τῷ καιρῷ χρῆσώμεθα (98).

AZ'. Νικήσωμεν ἐπεικειά τοὺς τυραννήσαντας, καὶ μάλιστα μὲν φιλανθρωπία ἔστω τὸ συγχωροῦν, καὶ ἡ τῆς ἐντολῆς δύναμις, τὴν ἴσῃ ἀντιτιδοῦσα φιλανθρωπία ἡμῖν, ἐν οἷς αὐτοὶ χρῆζόμεν· ὅ γὰρ μέτρον μετροῦμεν, ἀντιμετρεῖσθαι γινώσκωμεν· εἰ δὲ καὶ ἴλιαν τις πικρῶς ἔχει, ἀφῶμεν Θεῷ τοὺς λελυπηκότας, καὶ τῷ ἐκείθεν δικαστηρίῳ· μηδὲν τῆς μελλούσης ὄργης διὰ τῆς ἡμετέρας χειρὸς ἐλαττώσωμεν. Μὴ δήμευσιν ἐνοήσωμεν, μὴ βήμασι παραστήσωμεν, μὴ πατριδὸς ὑπερορίσωμεν, μὴ μάστιξιν αἰκισώμεθα, μηδὲ τι τῶν ὅσα πεπόνθαμεν, ἐν εἴπω συντόμως, δράσωμεν. Ποιήσωμεν κάκεινους ἐπεικειαστέ-

⁹ Matth. xiv, 1 et seq.; Marc. vi, 14 et seq. ¹⁰ II Reg. vi, 14. ¹¹ Matth. vii, 2; Marc. iv, 24.

(91) Τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου κατὰ Θεόν, etc. « Qua quidem ex Dei rationibus institutionem incessionem agilitate celerem significari puto. »

(92) Χαλεπὸν μὲν. Ita quatuor Regg., Or. 1, Pass. etc. Deest μὲν, in ed.

(93) Ἄλλως τε καὶ δικαίαν ἔχων. Ita Regg. plures, Or. 1, et Pass. Editi vero, ἄλλως τε δὲ, καὶ δικαίαν ἔχῃ.

(94) Κατέγνωμεν. Colb. k, κατεγνώκαμεν.

(95) Ἀπολαύσαντες. Colb. k, ἀπολαύσωμεν.

(96) Τί δαί. Alii, τί δέ.

(97) Τὸ εὐδόκιμον. Tres Regg. et Mont. γρ. τὸ εὐδοκίμων, « Qui quibus ulcisci licebat, » etc.

(98) Χρησώμεθα. Duo Regg., Pass., Comb., Mont. γρ. καταχρησώμεθα. Is addit, « forte etiam, χρῆσόμενοι. »

ρους, ἂν ἄρα δυνατὸν (99), τῷ καθ' ἡμᾶς ὑποδείγματι. A
 Εἰ τῷ (1) πέπονθεν υἱός, εἰ τῷ πατὴρ, εἰ τῷ γυνή,
 συγγενῆ; (2), φίλος, ἢ ἄλλος τις τῶν τιμίων, πᾶσι
 τὸ παθεῖν ἔμμισθον καταστήσωμεν (3), διὰ τοῦ πείσαι
 φέρειν καρτερώς ἃ πεπόνθασι· τοῦτο μείζον αὐτοῖς
 ἢ ἄλλο τι χαριούμεθα (4). Εἴπω καὶ τὸ μέγιστον ὧν
 εὖ πάσχουμεν; δῆμοις καταδοῦνται καὶ πόλεσιν οἱ
 διώξαντες, ἐν θεάτροις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν συλλόγοις· τὰ
 παλαιὰ μακαρίζεται, τὰ νέα στηλιτεύεται, καὶ παρ'
 αὐτῶν τῶν συνδιωξάντων, ὃ καὶ παράδοξον, αὐτοὶ
 καθέλκονται παρ' αὐτῶν μετὰ πάσης καταβολῆσεως (5)
 οἱ θεοὶ, ὡς πολλὸν αὐτοὺς ἀπατήσαντες (6) χρόνον,
 καὶ ὄψέ ποτε (7) τῆς ἀπάτης ἐληλεγμένης· καὶ ὁ
 γῆς προσκυνητῆς σήμερον ὕβριστῆς. Τούτων τί
 μείζον ἐπιζητούμεν; Νῦν ταῦτα καὶ ἰσως μικρὰ
 τοῖς ἀθλοῖς. Ἔσται καιρὸς, ἤνίκα ὄψομαι τοὺς B
 ἐμοὺς ὕβριστὰς, καὶ τὸν μέγαν τούτων (8) καθηγη-
 τὴν, τὴν ἑαυτῶν ἀποκλειομένους κακίαν, ἤνίκα ἂν
 πᾶσα κρίνηται καὶ βασανίζηται πονηρίᾳ.

quid graves exposcimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Erit tempus, cum eos, a quibus contumelia affectus sum, ac magnum eorum ducem, improbitatem suam deplorantes videbo; tum nimirum, cum omnis iniquitas expendetur et examinabitur.

Αἱ. Ἐὖ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἡμέτερα, καὶ τὰς καθ'
 ἡμᾶς (9) ἐκεῖθεν ἀποκειμένας μάστιγας· ἀλλὰ καὶ
 ἐπὶ τοὺς σοὺς ἔλθε (10) λόγους καὶ φόβους οὐ ποιη-
 ταῖς μόνον (11), ἀλλὰ καὶ ἀνδράσι φιλοσόφοις ἀρέ-
 σκοντας, τοὺς Πυριφλεγέθοντάς (12) σου, καὶ τοὺς
 Κοκυτοὺς, καὶ τοὺς Ἀχέρωντας, οἷς ἀδικίαν (13) κολ-
 λάζουσι, Τάνταλος, Τιτυός, Ἰξίων. Ἰουλιανὸς ταύτης C
 ὁ βασιλεὺς ὑμῶν τῆς φρατρίας, μετ' ἐκείνων ἀριθμη-
 θήσεται, καὶ πρὸ ἐκείνων, κατὰ γὰρ τὸν ἐμὸν λόγον
 καὶ ὄρον (14)· οὐ δίψῃ κολαζόμενος ἐν λίμναις ἐπι-
 γενεοῖς, ἢ κορυφῆς ὑπερτέλλοντα δειμαίνων πέ-
 τρον (15), ὡς τῆ τραγωδίᾳ δοκεῖ, ἀεὶ μὲν ἀνωθούμε-
 νον, ἀεὶ δὲ κατασυρόμενον· οὐδὲ ροιζομένῳ (16)
 τροχῷ συγκυκλούμενος, οὐδὲ ὄρνισι τὸ ἦπαρ κειρόμε-
 νος, οὐποτε λείπον, ἀεὶ δὲ πληρούμενον· εἴτε ἀλθ-
 θεια ταῦτά ἐστιν, εἴτε μῦθος, παραδεικνύς τὴν ἀλθ-
 θειαν ἐν τοῖς πλάσμασιν· ἀλλ' ὄψόμεθα τίσι καὶ οἷος

mus, ne flagris crucienus, ne denique, ut brevi complectar, quidquam eorum quæ perpessi sumus, faciamus. Eos quoque, si modo id possint, exemplo nostro faciliores ac benigniores, 173 reddamus. Si cui filius passus est, si cui pater, si cui uxor, aut cognatus, aut amicus, aut alius quispiam nobis charus, demus operam, ut cuique eorum mercedem cruciatus afferat, ipsis nimirum persuadentes, ut forti animo ferant quæ passi sunt. Hoc beneficio nullum majus ipsis dare possumus. Vultis beneficium omnium, quæ accepimus, maximum commemorare? Vulgi et civitatum clamoribus exagitantur, qui nos persecuti sunt, in theatris, in foro, in conventibus. Vetera beata prædicantur, nova maledictis omnibus ad infamiam sempiternam configuntur; quodque mirandum est, ab iis etiam qui persecutionis socii fuerunt, ipsimet dii, ut qui eos longo tempore deceperint, sero tandem deprehensa fraude atque impostura, ab ipsis cum omni clamore præcipites deturbantur: isque, qui hesternæ luce adorator erat, hodierna est conviciator. His quid majus, aut indignius exposcimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Erit tempus, cum eos, a quibus contumelia affectus sum, ac magnum eorum ducem, improbitatem suam deplorantes videbo; tum nimirum, cum omnis iniquitas expendetur et examinabitur.

XXXVIII. Mitto divina et nostra, eaque flagra, quæ juxta doctrinam nostram impios illi manent. Sed ad tuos tu sermones et terrores te confer, non poetis modo, sed philosophis quoque placentes; Pyriphlegethontes, inquam, tuos, et Cocytos, et Acherontes, per quos injustitiam puniunt, Tantalus, Tityus, Ixion. Julianus imperator vester hujus sodalitiæ est, ac cum illis, imo, ut quidem ipse statuo, ante illos recensebitur: non ille quidem sitis cruciatus in stagnis ad barbam usque prominentibus perpetens, aut, ut tragœdiæ videtur, saxum expanscens grande cervici imminens, quod ut sursum semper impellitur, ita etiam semper deorsum labitur: aut hanc rœnam luens, ut magno impetu cum rota stridente volvatur, vel ipsius jecur ab avibus depascatur, nec tamen unquam deficiat, sed semper impleatur; sive veritas hæc sint, sive fabula,

(99) *Δυνατόν*. Quinque Reg., Colb. 3, Or. 1, Pass. ὑπὸ τῷ.

(1) *Τῷ*. Sine accentu, pro τινί, « cui, alicui. »

(2) *Συγγενῆς*, etc. Colb. 3, Pass. ἢ συγγενῆς, ἢ φίλος, ἢ, etc.

(3) *Τὸ παθεῖν ἔμμισθον καταστήσωμεν*. « Demus operam ut cuique eorum bene cedant acceptæ injuriæ, nec mercede careant. »

(4) *Χαριούμεθα*. Mont. γρ. χαρισόμεθα.

(5) *Καταβολῆσεως*. Pass. κακοδοξείσεως. Quæ lectio videtur optima.

(6) *Ἀπατήσαντες*. Ita Reg. hu, Coisl. 2, Pass, etc. In nonnullis tamen, ut in editis, ἀδικήσαντες, « injuria afflicentes. »

(7) *Ὀψέ ποτε*. Sic Pass., Sav., Combef., etc. Deest post in editis.

(8) *Τούτων*. Herv. τούτων. Paulo post ἀποκλειομένους, « deplorantes, » duo Regg. ἀποκλειομένους, « desfringentes. » Et mox, ἤνίκα ἂν πᾶσα. Deest ἂν in tribus Regg. et Pass.

(9) *Καθ' ἡμᾶς*. Sic Pass. et alii plures. Tres vero Regg. καθ' ἡμῶν. « Sed falsa, » inquit Montac., « non enim nobis ista, sed Juliano et similibus repo-

sita sunt. » Correxii Billius. Reg. 1, Colb. 3, Coisl. 2, Oxon., καθ' ἡμῶν ἐπαναστάσεις, καὶ καθ' ἡμᾶς ἐκεῖθεν ἀποκειμένας μάστιγας.

(10) *Ἐπὶ τοὺς σοὺς ἔλθε*. In Pass. aliisque nonnullis, deest ἐπὶ, et pro ἔλθε legitur διελθε. In quibusdani, ἐπὶ et διελθε simul occurrunt; sed vacat ἐπὶ, servato διελθε.

(11) *Μόρην*. Sic plerique codd. Editi vero, μάροισι.

(12) *Τοὺς Πυριφλεγέθοντας*. Sic rectius miss. codices. In editis pro τοὺς ponitur καὶ. Pyriphlegethon, Cocytus et Acheron inferorum fluvii, juxta poetas.

(13) *Οἷς ἀδικίαν*, etc. « Quibus injustitiam committunt, coercent, pœnæ suæ exemplo, Tantalus, » etc., ut bene interpretatur Elias. De Tantal, Tityi et Ixionis cruciatibus, vide Ovid. *Μεταμορφ.* iv, 5.

(14) *Κατὰ γὰρ*, etc. Tres Regg., Colb. k, Or. 1, κατὰ γὰρ οὖν τὸν ἐμὸν ὄρον καὶ λόγον· οὐ δίψῃ, etc.

(15) *Δειμαίνων πέτρον*. Verba sunt Euripidicis in *Orestæ*.

(16) *Ροιζομένῳ*. Colb. k, ροιζομένῳ.

veritatem in signentis indicans: **174** verum, quibus tum et quantis pœnis afficiatur, videlicet, quamque his gravioribus et acerbioribus, siquidem scelerum magnitudini uliones et supplicia respondent.

XXXIX. Hoc tibi pro pede sit hospitale munus, vir optime, et sagacissime, ut te tuis verbis alloquar. Hæc vos, qui per magnam et admirandam legem tuam a sermonibus atque litteris exclusi fuimus. Videsne jam quod non futurum erat ut perpetuo taceremus, nec per decreta tua sermonibus ac litteris multaremur, sed liberam tandem vocem mitteremus, quæ stoliditatem tuam refutaret? Ut enim nec cataractæ Nil ab Æthiopia in Ægyptum cadentes, ulla arte inhiberi possunt, nec solis radius, tametsi nube aliquantisper obducatur; sic nec Christianorum lingua præpodiri, ne res vestras insectetur atque traducat. Hæc tibi Basilius et Gregorius, conatus tui adversarii artisque æmuli, quemadmodum et ipse arbitraberis, et aliis persuadebas, per ea quæ minabaris, nos ornans, acriusque ad pietatem acuens, quos cum et vita, et sermone, et tua concordia claros et celebres jam inde a Græcia esse nosset, Cyclopico honore afflictabas. positemoque ad persecutionem reservabas, ac fortasse tanquam triumphale quoddam ingens et magnificentum munus dæmonibus excogitabas, si te a Perside redeantem excepissent, aut etiam ad barathrum tuum una abripere sperabas, improbe hoc tibi opinione fingens.

XL. Neque enim adolescentibus illis ignaviores sumus, qui in flammis rore perfusi sunt, et belluas per fidem vicerunt, et cum forti matre, et fortiori sacerdote alacri animo periculis sese objecerunt; illudque planum ac perspicuum fecerunt, fidem unam ex omnibus rebus esse, quæ nulla vi expugnari queat: aut his, te imperante, juvenibus, **175** quorum alter, cum decrum tuorum matri contu-

(17) *Τῶν ἀμαρτανομένων αἱ τίσεις καὶ ἀντιδόσεις.* Ita magno consensu codices. Ed. Par. τῶν ἀμαρτανόντων. Pass. ἀτῆσεις. Reg. h, ἀνταποδόσεις.

(18) *Ἄρτι ποδὸς ξεινήιον.* « Hoc tibi pro pede sit hospitale munus, » id est, ut interpretatur Elias: « Hic tibi a nobis sermo, atque hæc pœnæ, pro ea, qua in Christianos usus es, crudelitate ac sævitia, te excipient. » Quod autem addit Gregorius: « ut te tuis verbis alloquar, » idcirco dixit, quod hæc verba ex Homero, *Odys.* xii, vers. 290, sint desumpta. Uuus enim e proci Pénélopes, Ctesippus nomine, Ulysssem paupertatem simulantem bovis pede percusserat; cum vero proci cæderentur, Ulyssis bubulcus hunc Ctesippum hastæ ictu interemit, his eum verbis compellans:

Τοῦτό τοι ἀρτι ποδὸς ξεινήιον, ὃν ποτ' ἔδωκας Ἀρτιώπῃ Ὀδυσσῆϊ δόμον κατ' ἀλητεύοντι.

Hoc tibi pro pede hospitale munus, quem nuper [dedisti]

Divino Ulyssi domi suæ mendicanti.

quæ verba videntur a Gregorio usurpata, instar proverbii, pro e malo malo rependere. »

(19) *Ὅδδὲ ἀλογίαν.* Billius: « silentio. »

(20) *Ῥήξιν.* Oxon. ῤῆξιν.

(21) *Ἐλευθέριον.* Sic mss. non pauci. Herv. et Par. Ἐλευθέριον.

τηνικαῦτα καλαζόμενος, καὶ ὡς πολὺ τούτων χαλπωτέροις, εἴπερ πρὸς μέτρον τῶν ἀμαρτανομένων αἱ τίσεις καὶ ἀντιδόσεις (17).

ΛΘ. Τοῦτό τοι ἀρτι ποδὸς ξεινήιον (18), ὡ λῶστε καὶ συνετώτατε, ἵνα σε προσείπω τοῖς σοῖς ταῦτα αἰ τῶν λόγων ἀποκλεισθέντες ἡμεῖς, κατὰ τὴν μεγάλην καὶ θαυμαστήν σου νομοθεσίαν. Ὁρᾶς, ὡς οὐκ εἰς τέλος ἐμέλλομεν σιωπήσασθαι, οὐδὲ ἀλογίαν (19) κατακριθῆσθαι τοῖς σοῖς δόγμασιν, ἀλλὰ ῤῆξιν (20) φωνὴν ἐλευθέραν (21), καὶ τῆς σῆς ἐλεγκτικῆν ἀλογίας; Οὐτε τοὺς Νειλῶντας (22) καταβράκτας ἐπαγεῖν μηχανή τις, τοὺς ἀπ' Αἰθιοπίας ὑπὲρ Αἰγύπτου (23) πίπτοντας, οὐτε ἠλιακὴν ἀκτίνα, κἂν πρὸς ὀλίγον νέφει καλύπτῃται: οὐτε Χριστιανῶν γλώσσαν πῆδησαι, τὰ ὑμέτερα στηλιτεύουσαν. Ταῦτά σοι Βασίλειος καὶ Γρηγόριος, οἱ τῆς σῆς ἐγχειρήσεως ἀντίθετοι καὶ ἀντίτεχνοι, ὡς αὐτὸς τε ἴστω, καὶ τοὺς ἄλλους ἐπαθεῖς, ἀποσεμνύων ἡμᾶς οἷς ἠπελιεῖς, καὶ θήγων πλὴν πρὸς τὴν εὐσέβειαν, οὐς καὶ βίβω, καὶ λόγῳ, καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους ὁμονοίᾳ περιφανεῖς, καὶ γνωρίμους ἐξ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος εἰδῶς, τὴν Κυκλώπειον ἐτίμας τιμὴν (24), καὶ τελευταίους ἐταμειούσῃ τῷ διαγωγῆ (25), καὶ δῶρον ἐπινίκιον Ἰσως ἐπενόεις (26) τοῖς δαίμοσι μέγα τι καὶ μεγαλοπρεπὲς, εἰ σε ἀπὸ τῆς Περσίδος ὑποδεξιόμεθα (27) ἐπανήκοντα, ἢ καὶ συναρπάσειν πρὸς τὸ σὸν βάρβαρον ἠλπίσας, κακῶς οἰόμενος.

Μ' Οὐ γὰρ ἀγεννέστεροι τῶν νεανίσκων ἐκείνων ἡμεῖς, τῶν ἐν πυρὶ δροισθέντων καὶ θήρας νικησάντων ἐκ πίστεως, καὶ μητρὶ γενναίᾳ, καὶ ἱερᾷ γενναιοτέρῳ προθύμῳ συγκινδυνευσάντων (28), καὶ δειξάντων, ὅτι μόνον τῶν ἀπάντων πίστις ἀνάλωτον (29). ἢ τούτων δὴ τῶν ἐπὶ σοῦ νεανίσκων (30), ὧν ὁ μὲν τὴν μητέρα τῶν σῶν θεῶν καθυβρίσας, καὶ βωμὸν διασπείρας, προσήθη μὲν ὡς κατὰ κρῖτος,

(22) *Νειλῶντας.* Pass., Νιλῶντας. Heins., Νειλου.

(23) *Αἰγύπτου.* Reg. a, Αἰγύπτω.

(24) *Τὴν Κυκλώπειον,* etc. « Cyclopico honore afflictabas. » Cyclops Polyphemus, ut videre est *Odys.* ix, vers. 366, Ulyssi hospitale munus poscenti, quod promiserat pro dulci vino, respondit se ei hoc hospitale munus daturum, quod eum postremum omnium comederet.

D *Ὅστιν ἐγὼ πύματον ἔδομαι μετὰ οἷς ἐτάροισι. Τοῦς δ' ἄλλους πρόσθεν τὸ δὲ τοι ξεινήιον ἔσται.*

Neminem (id est Ulysssem) ego extremum edam [post suos socios,

Alios vero prius: hoc tibi hospitale munus erit.

(25) *Διαγωγῆ.* Vocem hanc restitui mus codicum omnium auctoritate. Billius legit, κινδύνῳ, ei vertit: « ad periculum. »

(26) *Ἐπενόεις.* Alter codex, ἐνενοείς.

(27) *ὑποδεξιόμεθα.* Duo Regg. et Or. 4, ὑποδεξάμεθα. Quidam, ὑποδεξόμεθα. Alii, ὑποδέξωνται, « dæmones » nimirum. Quæ lectio, quam sequitur interpres, satis comoda.

(28) *συγκινδυνευσάντων.* Reg. a, συγκινδυνευσόντων.

(29) *ἀνάλωτος.* Reg. a, ἀνάλωτος.

(30) *νεανίσκων.* Sic quinque Reg., Colb. k. Or. 4, et Sav. in Reg. b, γρ. νεανεισζαμένων, quod se-

εισήλθε (31) δὲ ὡς νικηφόρος, καὶ πολλὰ σου τῆς
 ἀλουργίας καὶ τῶν λόγων καταγελάσας, ὡς ψηφολο-
 γικῶν καὶ γελοίων, μετὰ πλεονοῦ ἐξήλθε τῆς παρβή-
 σιας, ὡς εἰ τις (32) ἀπὸ δέλπνου ἐπαναστρέφων καὶ
 λαμπρᾶς ἐστιάσεως· ὁ δὲ πᾶν (33) τὸ σῶμα δορκα-
 λλοῖ καταξανθεὶς εἰς βάθος, καὶ μικρὰ πνέων ἐτι-
 τοῖς τραύμασι, τοσοῦτον ἀπέειγεν ἐνδιδόναι πρὸς τὰς
 βασάνους, ἢ δεῖνόν τι τῶν παρόντων νομίζειν, ὥστε,
 ἐπειδὴ τι τοῦ σώματος εἶδεν ἀνεπηρέαστον ταῖς πλη-
 γαῖς, καὶ προσητιάτο τοὺς βασανιστάς, ὡς ὕβριστάς,
 καὶ οὐ πᾶν τὸ σῶμα τιμήσαντας, ἀλλὰ τι παρέντας
 ἔξαντον καὶ ἀνίερν· παραδεικνύς ἅμα τὴν κνήμην,
 ὡς μόνην διαφυγοῦσαν τοὺς δυνάστας, καὶ μὴδὲ ταύτης
 φεῖσθαι διακελευόμενος.

nime effecissent, verum aliquid non laceratum nec
 demonstrans, ut quæ sola unguilas effugisset, eosque, ut

MA. Οὗτος ὁ λόγος (34) σοι τῶν Πορφυρίου Β
 ψευσμάτων καὶ ληρημάτων, οἷς ἡμεῖς ὡς θελαῖς
 φωναῖς ἀγάλλεσθε, ἢ τοῦ σοῦ *Μισοπάγωνος*, εἰτ' οὖν
 Ἀντιοχικοῦ (ἀμφότερα γὰρ ἐπιγράφεις τῷ λόγῳ),
 οὐ τι (35) Χριστιανοῖς ἀτιμότερον· ὃν τότε μὲν ἢ
 πορφυρὸς μέγαν ἐποίησε, καὶ οἱ πάντα τὰ σὰ θαυμά-
 ζοντες κόλακας· νῦν δὲ πῶγων ἐστὶ περιφερόμε-
 νος (36) καὶ περισυρόμενος, καὶ τοῖς συμπεπονη-
 κσίον (37) ὁμοῦ γελάμενος, ἐν ᾧ σὺ μὲν ἀπερίττω τοῦ
 σώματος, καὶ τῷ μηδεπώποτε (38) τυχεῖν ἀπεπτή-
 σιας ἐξ ἀπληστίας, μέγα φουσᾶς (39), ὡς δὴ τι θαυ-
 μάσιον λέγων· ὅτι δὲ Χριστιανούς φλάσας οὕτω πι-
 κρῶς, καὶ τοσοῦτον ἔθνος καὶ οὕτως ἱερὸν παρανά-
 λωσας, ἐκὼν παρατρέχεις. Καίτοι γε ἐνὸς μὲν ἀν-
 ἄρως ἀπεπτήσαντος, ἢ ἐρυγᾶς φυσικᾶς ἀφέντος, τί
 παρὰ τοῦτο τῷ κοινῷ βλάβος; τοσοῦτη δὲ διωγμοῦ
 κινήθέντος, καὶ τοσαύτης καίνοτομηθείσης συγχύ-
 σιας, πῶς οὐκ ἀνάγκη (40) πάντα τὰ Ῥωμαίων
 εἶναι κακῶς, ὥσπερ οὖν καὶ ἐσχηκότε φαίνε-
 ται;

gnitur Billius, et vertit, et aut his scilicet, qui te im-
 perante strenuum animum præstiterunt. » Quinam
 autem fuerint illi duo juvenes Christiani, ignoratur.
 Putat Elias hic mentionem fieri de Marco Arethusa-
 sio, et de Eusebio Samosatense. Verum, ut cætera
 omnia, quæ huic opinioni adversantur, omittam,
 nunquam Gregorius eos, νεανίσκους, et juvenes,
 appellasset. Probabilis est forsitan unum ex his
 fuisse Theodorum, quem anno 362 Antiochiæ Ju-
 lianus Salustio præfecto cruciandum tradidit. Favet
 Augustinus, qui lib. xviii *De civ. Dei*, c. 52, hunc
 martyrem et juvenem appellat.

(31) *Εισήλθε*. Lectionem hanc tuentur mss. non
 pauci. Tres tamen Regg. habent ἤλθε. In Savil. γρ.
 προσήλθε.

(32) *Ὡς εἰ τις*. Ita melioris notæ codices. Non-
 nulli et Par. ed. ἢ εἰ τις.

(33) *Πᾶν*. Sic tres Regg. et Or. 1, Herv. et Par.,
 ἅπαν.

(34) *Οὗτος ὁ λόγος*, etc. « Epilogus hæc sunt, »
 inquit Elias, « ac brevis quædam et summaria eor-
 um, quæ dicta sunt, collectio. » Juliani ac Porphy-
 rii libros hic insectatur Gregorius. Porphyrius enim,
 de quo sæpe Augustinus lib. *De civ. Dei*, Christianæ
 fidei, ut Julianus, desertor et hostis intensissimus,
 libros quindecim adversus Christianam doctrinam,
 mendacis et delirius plenos, ita ore pestifero evo-
 nuerat, ut præstantissimi pietatis laude imperato-
 res eos igni concremari iusserint. Julianus vero,

A meliam intulisset, atque ipsius aram diruisset,
 adductus quidem est ut nocens ac facinorosus, in-
 gressus est autem ut laureatus, ac purpuram tuam,
 et sermones, et inanes et futiles, ingenti risu
 prosecutus, cum majori libertate ac fiducia exiit,
 non secus ac si quis a cæna et splendido epulo
 rediret: alter, toris toto corpore ad intimas usque
 partes laceratus, ac præ vulneribus exiguum quid-
 dam spirans, tantum tamen ab eo abfuit ut torneu-
 tis succumberet, aut præsentium quidquam gravè
 atque æcerbum existimaret, ut, cum quamdam cor-
 poris partem a plagis intactam et inoffensam vi-
 disset, tortores etiam ipsos, tanquam contumeliosos,
 accusaret, ut qui totum ipsius corpus honore mi-
 sanctitate affectum reliquissent: tibiam simul de-
 ne huic quoque parcerent, inhortans.

XLI. Hæc oratio, Porphyrii mendacis et delira-
 mentis, quibus vos tanquam divinis vocibus exsul-
 tatis, aut etiam pro *Misopogone* tuo, seu *Antiochico*
 (nam utroque modo orationem inscribis), apud
 Christianos haudquaquam vilior est et contemptior.
 Quam tuam orationem purpura tum magnam red-
 debat, et adulatores illi, qui tua omnia laudibus in
 cælum vehebant: nunc autem ea mera barba est,
 quæ corrumpitur et raptatur, ac simul cum iis a
 quibus elaborata est, irridetur, in qua tu quidem
 ob frugalem minimeque supervacaneum corporis
 victum cultumque, et quod nunquam ex nimia sa-
 turitate cruditatem contraxeris, magnopere te in-
 flas, tanquam scilicet admirandum quiddam narrans:
 quod autem Christianos tam acerbe vexaveris, tan-
 tamque gentem tamque sacram obriveris ac pene
 confeceris, consulto præteris. Verum cum vir unus
 cruditate laboravit, aut naturales ructus emisit,
 quid inde respublica detrimenti accipit? cum autem
 176 tanta persecutio commota est, tantaque rerum

cum adversus Persas profectus Antiochiam venis-
 set, orationem una cum magistro suo Libanio scri-
 psit contra Antiochenses, qui hircinam ipsius barb-
 am cavillis incesserant. Hanc orationem duplici
 titulo, *Misopogon* et *Antiochicum* inscripsit. Ad
 hæc igitur scripta alludit Gregorius, quasi dice-
 ret, ut cum Elia loquar: « Oratio, nuper a me edi-
 ta, tuaque flagitia traducens, Porphyrii mendacis
 et delirius, aut *Misopogone*, Christianorum quidem
 judicio, neutiquam inferior est, et contemptior. »
 Hunc locum non male reddit Pirchimerus: « Sit ti-
 bi hic sermo pro Porphyrii mendacis... pro sermo-
 ne tuo quem Osorem barbæ... quo nihil Christianis
 est contemptibilis, » etc. Videtur legisse, ἀντὶ Πορ-
 φυρίου ψευσμάτων, quæ lectio commoda, et acrius
 Julianum ferit, ut observat Billius.

(35) *Ὁ ὅ τι*. Elias legit, οὐ τι, quod Billius sequi-
 tur.

(36) *Περιφερόμενος*. Sic Elias, Pass., etc., quam
 lectionem exhibet Par. ed. Billius tamen, ea postha-
 bita, legit, *περιφθειρόμενος*, et quæ corrumpitur. »

(37) *Συμπεπονηκσίον*. Pass. *πεπονηκσίον*.
 (38) *Μηδεπώποτε*. Regg. α, βm, *μηδέποτε*.
 (39) *Φουσᾶς*. Sic Reg. βm, Pass., Sav. et Combef.
 Par. ed. *φουσᾶς*.

(40) *Πῶς οὐκ ἀνάγκη*, etc. « Nunc erat necesse,
 ut res omnes Romanorum male se haberent. » Bill.:
 « Quidnam afferri potest, quin Romanorum res om-
 nes male atque incommode se habeant. »

perturbatio inducta, qui fieri potest, ut Romanorum res omnes non male se habeant, quemadmodum etiam se habuisse cernuntur

XLII. Hæc tibi a nobis columna, Herculeis columnis sublimior et splendidior. Nam illæ uno tantummodo loco fixæ sunt, ab iisque duntaxat qui eo se conferunt, conspici possunt; hæc autem fieri non potest quin motu prædita ubique atque omnibus nota et clara sit: quam etiam futurum tempus, mihi crede, suscipiet, te tuaque scelera proscindentem, cæterosque omnes, ne huiusmodi quamdam adversus Deum rebellionem aggrediantur, erudientem et admonentem, ne aliqui eadem perpetrantes, eadem quoque recipiant.

(41) Πανταχοῦ καὶ. Reg. bm, Savil., Pass. πάντη τε καὶ.

A MB'. Αὕτη σοι παρ' ἡμῶν στήλη, τῶν Ἑρακλειῶν στηλῶν ὑψηλοτέρα τε καὶ περιφανεστέρα· αἱ μὲν γὰρ ἐφ' ἑνὸς τόπου πεπήγασιν, καὶ μόνοις εἰσι θεαταὶ τοῖς ἐκεῖσε ἀφικνουμένοις· τὴν δὲ οὐκ ἔστι μὴ πανταχοῦ καὶ (41) πᾶσι γνωρίζεσθαι κινουμένην, ἣν καὶ ὁ μέλλων ὑπολήψεται (42) χρόνος, εὐοῖδα, σέ τε καὶ τὰ σὰ στηλιτεύουσαν, καὶ τοὺς λοιποὺς πάντας παιδεύουσαν, μὴ τινα τοιαύτην κατὰ θεοῦ τολμᾶν ἐπανάστασιν, ἵνα μὴ, τὰ ὅμοια δράσαντες, τῶν Ἰσῶν καὶ ἀντιτύχῳσιν.

(42) Ὑπολήψεται. Reg. bm, ὁπολιεψεται.

177 MONITUM IN ORATIONEM VI.

I. Gregorius, Theologi nostri pater, vir aliqui optimus, et veræ catholicæque religionis defensor studiosissimus, Arianorum fraudes, qua erat simplicitate, minus animadvertens, quosdam hoc veneno afflatos benigne susceperat, et cuidam impiæ eorum sententiæ subscripserat. Quæ res tanta indignatione monachorum animos permovit, ut festim ab ipsius communionem sese removerint, suoque exemplo magnam populi partem ad se pertraxerint. Hinc latissima Arianis ad oppugnandos Catholicos aperta est via; malumque multo longius serpsisset, nisi Theologi nostri cura restitisset, fidemque suam ipsius pater Gregorius aperte professus esset, petiissetque sibi condonari quidquid in ea re per imprudentiam deliquerat. Tum monachi cum episcopo suo facile in gratiam redierunt. Pace igitur composita, hanc Gregorius noster orationem habuit, qua primum officii sui causas reddit, ac, occasione data, vitæ monasticæ formam elegantissime describit; deinde pro accepto beneficio gratias Deo agit; et, ad inflammandos majori concordie studio Nazianzenos, pacis laudes atque utilitates exponit, easque cum discordiæ incommodis conferendo, mirum in modum amplificat. Postea eos hortatur, ne deinceps tam facile aberrantium fratrum societate se separent, sed eos potius humana fraternaque charitate corrigant. Demum patri suo de monachorum reditu gratulatus, orationem catholica Trinitatis confessione concludit.

II. Hanc autem orationem sic auspicatur Gregorius: «Linguam meam solvit alacritas, legemque humanam propter Spiritus legem contemno; ac sermonem, quem nondum ulli concessi, paci dono offero.» Postrema hæc verba: «quem nondum ulli concessi,» in errorem inducere virum aliqui non inereditum (43), ut hanc esse omnium Gregorii orationum primam crederet, quamvis certum sit geminas *Adversus Julianum* invectiones fuisse Nazianzeni schismatis tempore scriptas (44). Præterea orationem *De Pascha et tarditate*, et alteram *De fuga in Pontum*, jam tum habitas fuisse, invictis, ni fallimur, argumentis demonstravimus, idque ipsæ per se orationes loquuntur. Itaque cum Gregorius ait se «nondum ulli sermonem concessisse,» non nisi de eo loquitur tempore, quo «discissa Christi tunica,» ut ejus verbis utar, imo «lacerato corpore, sermonis ipsius radios, veluti nubes quædam, dolor obtegebat;» unde, reddita pacis serenitate, silentium exiit, atque orationem coram populo habuit.

III. Paulo aliter censet doctissimus Tillemontius, qui tamen ipse hoc etiam ordine orationem, de qua agitur, collocat. Etenim veritus Nazianzenum schisma rejicere post Gregorii sacerdotium, huc pene inclinat, ut «sermonem nondum ulli» priorem isto «concessum» a Gregorio fuisse credat. Nobis vero nullam hic esse difficultatem videtur, cum, in *Vita Gregorii*, non nisi postquam ordinatus est presbyter Theologus, ortum esse Nazianzenæ Ecclesiæ schisma, validissimis argumentis probaverimus. Quo vero 178 tempore fuerit istius luctuosi schismatis exordium, definire non facile est. Constat tamen nullum in Nazianzena Ecclesia fuisse dissidium, cum tres primas orationes habuit Gregorius. Felix namque et amantissimum pacis concordieque donum vigeat adhuc anno 362, omnesque mutæ charitatis vinculo jungebantur. Prodiit igitur monachorum schisma intra fines anni 363 (45). Etenim exeunte hoc eodem anno, jam tum eruperat, cum in Pontica solitudine primam invectionem scriberet Gregorius, et ad sequentis anni 364 primordia perseverasse videtur. Duravit per breve et exiguum tempus, vel, ut cum Gregorio loquar, «quatenus per dissidium, pacis bonum dissidentes intelligerent.» Hi

(43) *Bibl. univ.*, tom. XVIII, an. 1690, art. 1.

(45) *Vid. Or.* iv, n. 10.

(46) *Vid. Mon. in Orat.* 1 et III.

sunt limites intra quos Nazianzenum schisma concludi debet. Cæterum in illo compe-
scendo, singularem uterque Gregorius prudentiam adhibuit, admirabilem charitatem ex-
hibuit, eamque mansuetudinem et moderationem, quam omnibus retro sæculis exem-
plo esse pastoribus ad componendas controversias, animosque flectendos, optaudum
esset.

ΛΟΓΟΣ Γ΄.

A

Ειρηνικός Α' (46), ἐπὶ τῇ ἐνώσει τῶν μοναζόντων, μετὰ τὴν σιωπὴν (47), ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πα-
τρὸς αὐτοῦ (48).

Α'. Λύει μου (49) τὴν γλῶτταν ἢ προθυμία, καὶ περιφρονῶ τὸν ἀνθρώπινον νόμον διὰ τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος· καὶ δίδωμι τῇ εἰρήνῃ τὸν λόγον, οὕτω πρότερον οὐδενὶ συγχωρήσας. Πρότερον μὲν γὰρ ἤνεια ἐτασιαζέετο πρὸς ἡμᾶς τὰ μέλη, καὶ τὸ μέγα καὶ τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ διηρείτο (50) καὶ διεκόπτετο, ὡς μικροῦ καὶ διασκορπιζέσθαι τὰ ὅσα ἡμῶν παρὰ τὸν ἕδον, οἶον γῆς βάθος ἀρότρῳ ῥηγνύμενον (51), καὶ κατὰ γῆς σκεδαννύμενον, καὶ τὸν ἄτμητον, καὶ ἀμέριστον, καὶ ὕφαντον δι' ὅλου χιτῶνα κατατεμῶν ὁ πονηρὸς ὅλον ἑαυτοῦ πεποίητο, τοῦτο δι' ἡμῶν θυνηθεὶς, ὃ διὰ τῶν τὸν Χριστὸν (52) σταυρωσάντων οὐκ ἴσχυσεν· τότε μὲν δὴ φυλακὴν ἐθέμην (53) τοῖς χεῖλεσιν, οὐδ' ἄλλως (54) προθύμοις οὖσι περὶ τὸν λόγον, ὅτι τῇ δι' ἔργων φιλοσοφίᾳ καθάραι πρῶτον ἑμαυτὸν (55), εἶτα τὸ στόμα τῆς διανοίας ἀνοίξας ἐκύσαι πνεῦμα, εἶτα ἐξερεύξασθαι λόγον ἀγαθόν, καὶ λαλεῖν Θεοῦ σοφίαν τελεῖσαν ἐν τοῖς τελεῖοις, ἀκολουθίας εἶναι πνευματικῆς ὑπελάμβανον· καὶ ὡς περ καιρὸς ἐπὶ (56) παντὶ πράγματι καὶ μικροῦ καὶ μεγάλου (τὸ γὰρ τοῦ Σολομῶντος εὐ ἔχει καὶ ἅπαν ἐπισκεμμένως), οὕτω καὶ λόγου καὶ σιωπῆς, εἰ καὶ τις ἄλλος, καιρὸν ἐγίνωσκον.

Β'. Διὰ τοῦτο ἐκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην, πρόβρω C παντὸς ἀγαθοῦ γενόμενος· καὶ οἶόν τι νέφος τὴν ἐμὴν καρδίαν ὑποδραμὸν συνεκάλυψε τὴν ἀκτίνα τοῦ λόγου, καὶ τὸ ἀλγημά μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀνεκαινίζετο. Καὶ πάντα μοι ἦν ὑπεκαύματα καὶ ὑπομνήματα τῆς τῶν ἀδελφῶν διαζεύξεως (57), ἀγρυπνίας, νηστείας, προσευχῆς, δάκρυα, τύλοι γονάτων, στηθῶν,

¹³ Psal. cxi. 7. ¹⁴ Joan. xix. 24. ¹⁵ Psal. xxviii. 2. ¹⁶ Psal. cxviii. 131. ¹⁷ Psal. xlii. 1. ¹⁸ 1 Cor. ii. 6. ¹⁹ Eccle. iii. 1. ²⁰ Psal. xxxviii. 5.

(46) *Ειρηνικός α'*. « Prima de pace oratio. » Reg. hu, πρώτος. Colb. maximus in marg. Ἐρρέθη οὗτος ἐπὶ τῇ ἐνώσει τῶν μοναζόντων. Reg. Medic. εἰς τὴν σύμβασιν, ἢν μετὰ τὴν στάσιν πεποιήχαμεν οἱ ὁμοδοσοί. « De pace, quam post dissidium in-
ijimus, qui ejusdem fidei eramus. » Cæterum inter Gregorii orationes, sunt et aliæ duæ, nempe vicesima secunda et vicesima tertia in hoc nostro ordine, quæ itidem « de pace » inscribuntur. Idcirco hæc oratio sexta ειρηνικός α', id est « prima de pace, » inscribitur, quia nimirum prior respectu temporis habita est.

(47) *Μετὰ τὴν σιωπὴν*. Desunt in Jes.

(48) *Αὐτοῦ*. Deest in Reg. a.

(49) *Μου*. Regg. a, hm, hu, Or. 1, Jes., etc. μοι.

(50) *Τοῦ Χριστοῦ διηρείτο*. Deest τοῦ, in Regg. hm, hu, Or. 1, et Jes. In aliis, pro διηρείτο, legitur,

ORATIO VI*.

Prima de pace, ob monachorum reconciliationem, post silentium, præsentē patre.

I. Linguam meam solvit alacritas, legemque humanam propter Spiritus legem contemno; ac sermonem, quem nondum ulli prius concessi, paci dono offero. Nam cum prius a nobis membra dissiderent, ac magnum illud et pretiosum Christi corpus ita divideretur, et discinderetur, ut pene etiam secus infernum ossa nostra dissiparentur ¹³, non secus ac terræ profunditas aratro discissa, et in terram fusa; cumque insectam illam et divisionis expertem tunicam, ac per totum contextam ¹⁴, in multas jam partes concissam, pravus ille prorsus sibi vindicasset, hoc scilicet per nos assecutus, quod per eos, qui Christum in crucem sustulerunt, haudquaquam potuit; tum quidem labiis meis custodiam posui ¹⁵, alioqui nec ad sermonem admodum promptis, quod scilicet hoc spiritalem rerum seriem postulare existimarem, ut per eam philosophiam, quæ in actione posita est, me primum ipse purgarem, deinde aperto animi ore spiritum traherem ¹⁶, atque ita demum eructarem verbum bonum ¹⁷, ac perfectam Dei sapientiam apud perfectos loquerer ¹⁸: et quemadmodum 179 cuivis alii rei, tam parvæ quam magnæ suum tempus est (recte enim est), sic sermonis et silentii tempus esse ¹⁹, ut si quis

II. Ob hanc causam obtusui, et humiliatus sum, procul ab omni bono remotus; ac velut nubes quædam cor meum subiens, sermonis radios obtexit, dolorque meus die ac nocte renovabatur ²⁰. Omnia enim, fomites quidam mihi erant, dissidiique fraterni monumenta, vigiliæ nempe, jejunia, preces, lacrymæ, callosa genua, pectoris converberationes,

¹³ Psal. cxi. 7. ¹⁴ Joan. xix. 24. ¹⁵ Psal. xxviii. 2. ¹⁶ Psal. cxviii. 131. ¹⁷ Psal. xlii. 1. ¹⁸ 1 Cor. ii. 6. ¹⁹ Eccle. iii. 1. ²⁰ Psal. xxxviii. 5.

δισκεδάστο, « dissipatum erat. »

(51) *ῤηγνύμενον*. Sic plerique codices. Par. ed. ἀγνύμενον, « fracta. »

(52) *Τὸν Χριστόν*. Regg. hm, hu, Or. 1, Jes. omittunt τὸν.

(53) *Φυλακὴν ἐθέμην*. Sic Reg. hu, et Or. 1. Par. ed. ἐθέμην φυλακὴν.

(54) *Οὐδ' ἄλλως*. Regg. hm, hu, et Jes. οὐδὲ ἄλλως.

(55) *Πρῶτον ἑμαυτόν*. Reg. hu, duo Colb., Or. 1, πρότερον. Reg. a, et Jes. πρότερον ἑαυτόν.

(56) *Καιρὸς ἐπὶ*. Mallet, καιρὸς ἐστὶ, uti in pluribus mss. legitur.

(57) *Διαζεύξεως*. Sequitur in Reg. hu, et Colb. 1, ἐν ἀλλοτρίοις ὀρώμενα. Billius sic legit et vertit, « quæ in aliis cernebam. »

Alias 12, quæ autem ὁ erat, nunc 11. — Habita ineunte anno 364.

suspirium ex imo manans, pernox statio, mentis ad Deum peregrinatio, tenuis inter orandum fletus, audientium animos ad compunctionem incitans, psallentes, Dei gloriam celebrantes, legem Domini diu noctuque meditantēs²⁰, exaltationes Dei in gutturbus²¹ ferentes: atque hæc etiam vitæ Deo gratæ pulchra indicia et argumenta, tacitique præcones, sordida nimirum et squalida comæ, pedes nudi, et apostolicos imitantes, nihil mortuum ferentes, apta et moderata tonsura, amictus fastum castigans, zona ob inelegantiam elegans, tunicam nonnihil restringens, ita ut restringere minime videatur, gressus constans, oculus minime vagus, subrisus blandus, vel potius subrisionis motus quidam risus petulantiam castigans, sermo a ratione profectus, silentium sermone præstantius, laudatio sale condita, non ad blanditias comparata, sed ad meliora dirigens, objurgatio laudatione optabilior, modus tristitiæ et animorum relaxationis, atque utriusque permistio et temperamentum; mollities fortitudine, austeritas verecundia temperata sic ut neutra ab altera lædatur, sed utraque alterius opera laudem consequatur; modus tum in commune prodendi, tum secedendi, illud ad alios instituendos, hoc ut ipsi Spiritus mysteriis imbuantur; atque ita utrumque, ut, et in communi solitudinem, et in solitudine fraternam benevolentiam et charitatem servent; et, quæ bis adhuc majora et sublimiora sunt, opes in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, fecunditas in cælibatu (siquidem præstantiores fetus illi sunt, qui secundum Deum existunt, quam qui a carne ortum ducunt): qui deliciis minime studere pro **180** deliciis habent, qui regni cœlestis causa humiles sunt, qui in mundo nihil habent, et supra mundum existunt, qui etiam in carne extra carnem vivunt, qui pro portione Dominum habent, qui propter regnum inopia laborant, et propter inopiam regnant.

III. Hi me, opes, inquam, ac præclaræ deliciæ meæ, et præsentis splendidum atque illustrem reddebant, et absentes mœrore contrahabant. Hæc mihi animum premebant, et conturbabant. Hinc ego *lugens et contristatus ingrediebar*²². Ob eam causam cum aliis jucundis rebus sermonem quoque abjeci: quoniam dilecti recalcitrarunt²³, et verterunt ad me terga et non facies²⁴, factique sunt

²⁰ Psal. i, 2. ²¹ Psal. cxxlix, 6. ²² Psal. cxxiv, 14.

(58) Ἐπιτιμήσεις. Reg. a, ἐπιτιμήσις.

(59) Τοῦ κατὰ Θεὸν βίου. Leuvenkl. « vitæ ex Dei præscripto institutæ. »

(60) Ἀκόσμω κόσμια, etc. Billius, « ob ornatus neglectum culta et ornata. »

(61) Χιτῶνος. « Tunicam. » Nec bene Billius « pallium; » siquidem brevia palliola humeros tectentia, quæ cingulo astringi nihil opus erat, gestabant monachi.

(62) Οὐ πρὸς θαψίαι, etc. « Non ad assentationem comparata, sed ad virtutem dirigens. »

(63) Τῷ γενναίῳ. Tres Colb., Oxon., Or. 1, Jes. ὡν τῷ γενναίῳ.

(64) Παραβιάπτεσθαι. Reg. a, tres Colb. Or. 1,

ἐπιτιμήσεις (58), στεναγμὸς ἐκ βάθους ἀναπεπόμενος, στάσις πάννουχος, νοῦ πρὸς Θεὸν ἐκδήμια, θρήνος ἐν δεήσει λεπτός, φάρμακον τοῖς ἀκούουσι κατανύξως, οἱ ψάλλοντες, οἱ δοξάζοντες, οἱ μελιτώντες τὸν νόμον Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτὸς, οἱ τὰς ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς λάρυγγι φέροντες· καὶ ταῦτα δὴ τὰ κατὰ τοῦ κατὰ Θεὸν βίου (59) προγράμματα καὶ μηνύματα, οἱ σιωπῶντες κήρυκες, ἀχμῶσα καὶ πιναρὰ κόμη, πόδες γυμνοὶ καὶ τοῖς ἀποστολικῶς ἐπόμενοι, μηδὲν νεκρὸν φέροντες, κουρὰ σύμμετρος, περιβολὴ τύφον κολάζουσα, ζώνη τῷ ἀκόσμω κόσμια (60), μικρὸν τι τοῦ χιτῶνος (61) ἀναστέλλουσα, καὶ ὅσον μὴ ἀναστέλλειν, βάδισμα εὐσταθὲς, ὀφθαλμὸς οὐ πλανώμενος, μεϊδιάμα προσηγὲς, μᾶλλον δὲ ὀρμη μεϊδιάματος, ἀκρασίαν γέλωτος σωφρονίζουσα, λόγος τῷ λόγῳ κινούμενος, σιωπῇ λόγος τιμιωτέρα, Ἐπαινος ἄλλοι ἤρτυμένος, οὐ πρὸς θηπέαν (62), ἀλλ' ὀδηγίαν τοῦ κρείττονος, ἐπίπληξις εὐφημίας ποθεινοτέρα, μέτρα κατηφείας καὶ ἀνέσεως, καὶ ἡ δι' ἀμφοτέρων μίξις καὶ κράσις, τὸ ἀπαλὸν τῷ γενναίῳ (63), τὸ αὐστηρὸν αἰδοῖ σύγκρατον, ὡς μηδ' ἕτερον ὑπὸ τοῦ ἑτέρου παραβιάπτεσθαι (64), ἀλλ' ἀμφοτέρα δι' ἀλλήλων εὐδοκιμεῖν· μέτρα τῆς εἰς τὸ κοινὸν ἐπιμιξίας (65) καὶ ὑποχωρήσεως, τῆς μὲν τοῦς ἄλλους παιδαγωγούσης, τῆς δὲ τῷ Πνεύματι μυσταγωγούσης, καὶ τῆς μὲν ἐν τῷ κοινῷ τῷ θεοῦ φυλαττούσης, τῆς δὲ ἐν τῷ ἀμίκτω τῷ φιλάδελφον καὶ φιλάνθρωπον· καὶ ἡ μεζύω τούτων ἐστὶ καὶ ὑψηλότερα, ὃ ἐν πενίᾳ πλούτος, ἡ ἐν παροικίᾳ κατάσχεσις, ἡ ἐν ἀτιμίᾳ δόξα, ἡ ἐν ἀσθενείᾳ δύναμις, ἡ ἐν ἀγαμῆ καλλιτεχνία (εἰπερ κρείττονα τῶν ἀπὸ σαρκὸς ἀρχομένων (66) τὰ κατὰ Θεὸν γεννημάτων)· οἱ τρυφῶντες τῷ μὴ (67) τρυφῶν, οἱ ταπεινοὶ ὑπὲρ τῶν (68) οὐρανίων· οἱ μηδὲν ἐν κόσμῳ, καὶ ὑπὲρ τὸν κόσμον· οἱ σαρκὸς ἔξω καὶ ἐν σαρκί, ὧν μερὶς Κύριος, οἱ πτωχοὶ διὰ βασιλείαν, καὶ διὰ πτωχείαν βασιλεύοντες.

Γ'. Οὗτοί με καὶ παρόντες λαμπρὸν ἐποίησαν, ἡ ἐμὴ περιουσία, τὸ ἐμὸν ἀγαθὸν (69) ἐντύφημα, καὶ ἀπόντες συνέστελλον. Ταῦτά μοι συνέϊχε τὴν ψυχὴν ταῦτα ἐτάρασσον. Ἐκ τούτων ἐγὼ *πενθῶν καὶ συνθροπάζων ἐπορευόμην*· διὰ ταῦτα μετὰ τῶν ἄλλων *τερπνῶν καὶ τὸν λόγον ἀπεσισάμην* (70)· ὅτι ἀπελάχτισαν οἱ ἡγαπημένοι, καὶ ἔστρεψαν ἐπ' ἐμὲ νῶτα αὐτῶν καὶ οὐ πρόσωπον, καὶ γεγονάσι πολυμίον ἔλευ-

²³ Deut. xxxii, 15. ²⁴ Jer. ii, 27.

καταβιάπτεσθαι.

(65) Εἰς τὸ κοινὸν ἐπιμιξίας. Leuvenkl. « iudus conversationis in publico, et secessionis. »

(66) Ἀρχομένων. Reg. bu, Coisl. 1, duu Colb., Jes., Or. 1, ἐρχομένων.

(67) Τῷ μὴ. Reg. hu, Coisl. 3, Or. 1, τὸ μὴ.

(68) Ὑπὲρ τῶν... οἱ. Sic Regg. hm, bu, Or. 1, Jes. « humiles qui supra caelos, qui nihil sunt, » etc. Editi vero, ὑπὲρ τοῦ... οἱς.

(69) Ἀγαθόν. « Præclaræ deliciæ. » Deest in Regg. hm, hu, tribus Colb., Or. 1, Jes. et Oxon. Prætermisum etiam a Billio.

(70) Ἀπεσισάμην, etc. « Abjeceram, quoniam dilecti recalcitraverant et verterant, » etc.

θεριωτερον τοῦ ποιμαίνοντος (71), ἵνα μὴ εἶπω νεα-
νωσιότερον (72)· ὅτι ἐστράφη εἰς πικρίαν ἐμοὶ ἡ ἀμ-
πελος ἢ ἀληθινή, καὶ τῷ καλῷ γεωργῷ κάλλιστα κε-
καθρημένη, καὶ ταῖς θεαῖς ληνοῖς (73) γεωργοῦσα
τὸ καλὸν γεώργιον· ὅτι οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πλη-
σιοὶ μου ἐξ ἐναντίας μου (74) ἤγγισαν καὶ ἔστησαν,
καὶ οἱ ἐγγιστά μου ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν·
ὅτι διειλώμεθα (75) τὸν Χριστὸν, οἱ λίαν φιλόθεοι καὶ
φιλόχριστοι, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀλλήλων κατε-
ευστάμεθα, καὶ διὰ τὴν ἀγάπην μίσος ἐμελετήσαμεν,
καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀκρογωνιαίου διελύθημεν, καὶ ὑπὲρ τῆς
πέτρας ἐσεῖσθημεν· ὅτι πλέον ἢ καλῶς εἶχεν ὑπὲρ τῆς
εἰρήνης ἐπολεμήσαμεν, καὶ ὑπὲρ τοῦ ὕψωθέντος ἐπὶ
τὸ ξύλον κατενηνέγμεθα (76), καὶ ὑπὲρ τοῦ ταφέντος
καὶ ἀναστάντος ἐθανατώθημεν.

Δ'. Πρῶτερον μὲν ταῦτα· καὶ τί ἄν τις (77) ἐν καιρῷ
φαιδρότητος ἀναζητοῖ τὴν ἀηδίαν, ἐνδιατριβὴν τοῖς
λυπηροῖς, ὧν ἀπευκταῖα (78) μὲν ἡ πεῖρα, φευκτὴ
δὲ ἡ μνήμη; Κρείττων δὲ σωπὴ λόγου, τὸ συμπεσοῦν
ἡμῖν θραύσιμα λήθησι βάθεισι συγκάλυπτος·α· πληρὴ εἰ-
ς διὰ (79) τοῦτο καὶ μόνον ἀνακινῶ τὴν μνήμην
τῶν λυπηρῶν, ἵνα τῷ ὑποδείγματι παιδευώμεθα, καὶ
ὡσπερ ἐν τοῖς νοσήμασι φεύγωμεν τὰς αἰτίαις, ἐξ ὧν
εἰς ταῦτα ὑπήχθημεν. Νυνὶ δὲ ἤνικα ἀπέδρα δόνην,
καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· ἤνικα γεγόναμεν οἱ τοῦ
ἐνός ἐν, καὶ οἱ τῆς Τριάδος (80) συμφυεῖς, καὶ ὁμό-
ψυχοι, καὶ ὁμότιμοι· οἱ τοῦ Λόγου (81) τῆς ἀλογίας
ἐκτός· οἱ τοῦ Πνεύματος οὐ κατ' ἀλλήλων, ἀλλὰ σὺν
ἀλλήλοις; ζέοντες· οἱ τῆς Ἀληθείας τὸ αὐτὸ φρονούν-
τες καὶ λέγοντες· οἱ τῆς Σοφίας εὐσύνετοι· οἱ τοῦ
Φωτὸς ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημονούντες· οἱ τῆς Ὁδοῦ πάν-
τες εὐθυπορούντες· οἱ τῆς Θύρας πάντες ἐντός· οἱ
τοῦ Προβάτου καὶ τοῦ Ποιμένου πρόδοι, καὶ τῆς αὐτῆς
μάνδρας, καὶ ποιμένος ἐνός· οὐκ ἐν σκευῇσι ποιμένους
ἀπέριου ποιμαίνοντος, οὐδὲ καταφθειρόντος τὰ πρό-
βάτα τῆς νομῆς, οὐδὲ προεξιμένου τοῖς λύκοις καὶ τοῖς
κρημνοῖς, ἀλλὰ καὶ λίαν περιεσκεμμένου καὶ ἐπι-
στήμονος· ἤνικα γεγόναμεν οἱ τοῦ παθόντος (82) ὑπὲρ
ἡμῶν συμπαθεῖς, καὶ ἀλλήλοις τὰ βάρη συνεπικου-
φίζοντες· οἱ τῆς Κεφαλῆς, σῶμα ἐν συναρμολογού-
μενοι (83) καὶ συμβιβάζομενοι κατὰ πᾶσαν συνάφειαν
τὴν ἐν Πνεύματι· ἤνικα ὁ ποιῶν πάντα καὶ μετα-
σκευάζων πρὸς τὸ λυσιτελέστερον ἔστρεψε τὸν κοπε-
τὸν εἰς χαρὰν ἡμῖν, καὶ τοῦ σάκκου τὴν εὐφροσύνην
ἀντιώκεν, τηλικαῦτα συναποδύομαι τοῖς παρελθούσι

⁷⁷ Psal. xxxvii, 42. ⁷⁸ Isa. xxxv, 10. ⁷⁹ Rom. xii, 41. ⁸⁰ ibid. 46. ⁸¹ Rom. xiii, 43. ⁸² Zach. xi, 45. ⁸³ Colos. ii, 49.

(71) *Ποιμαίνοντος*. Mont. ποιμένος.
(72) *Νεωσιώτερον*. Mont. et Schol. ὑπερηφανώ-
τερον, « petulantius, majori superbia. »
(73) *Ληνοῖς*. « Torcularia, » minus recte Billius,
« horrea. »
(74) *Ἐξ ἐναντίας μου*. Sic Regg. a, hu, Or. 4,
Jes.

(75) *Διειλώμεθα*. Reg. hm, et Jes. διειλώμεθα.
(76) *Κατενηνέγμεθα*. Billius addit : πτώμα δα-
κρύων ἔξιον, « casu lacrymis digno. » Id glossæma
videtur; non enim apparet in mss. nec agnoscit Ri-
linns.

(77) *Τί ἄν τις*, etc. Billius : « quid tandem hi-
laritatis tempore molestiam quispiam reduceret,
acerbis rebus immerans, » etc.

ovile pastore liberius, ne dicam audacius : quoniam
vineæ illa vera, atque a bono agricola optime pur-
gata, et quæ pulchram vindemiam in diviæ torcu-
laria inferre solebat, in amaritudinem mihi versa
est : quoniam amici mihi et proximi mei adversum
me appropinquaverunt et steterunt, et qui juxta me
erant, a longe steterunt ⁷⁷ : quoniam, qui Deum
et Christum majorem in modum amabamus, Chri-
stum divisimus, ob veritatem mendacibus nosipsum
mutuo incessivimus, ob charitatem odium exer-
cuimus, ob angularem lapidem soluti, ob petram
concussi sumus; quoniam ob pacem amplius quam
æquum pugnavimus, ob eum, qui in lignum elatus
est, dejecti sumus, atque ob eum, qui sepultus est,
ac resurrexit, morte affecti sumus.

IV. Ac prius quidem ista; et quid attinet hilarita-
tis tempore res molestas refricare immerando,
quarum non modo detestanda est experientia, sed
memoria etiam ipsa fugienda? Præstat enim ser-
monis silentium, obortum nobis calamitatem pro-
funda oblivione contegens atque obruens; nisi quia
tamen hanc unam ob causam acerbarum rerum
memoriam renovandam putet, ut exemplo erudia-
mur, ac, velut in morbis, causas, ex quibus in
hæc mala incidimus, fugiamus. Nunc vero post-
quam effugit dolor, et mæror, et gemitus ⁷⁸; post-
quam, qui unius sumus, unum effecti sumus; **181**
qui Trinitatis, concordēs, unanimes, et honore
pares; qui Verbi, a temeritate alieni: qui Spiritus,
non jam alii adversus alios, sed simul ferventes ⁷⁹;
qui Veritatis, idem sentientes ⁸⁰ et loquentes; qui
Sapientiae, solertes; qui Lucis, ut in die honeste ⁸¹.
nos gerentes; qui Viæ, omnes rectum iter tenentes;
qui Ostii, omnes intus; qui Ovis et Pastoris, man-
sueti et ejusdem caulæ, ac pastoris unius, non in
pastoris imperiti vasis ⁸² gregem pascentis, aut
pascuæ oves interimentis, aut lupis et præcipitiis
objicientis, sed magnopere circumspæcti, ac periti.
postquam ejus, qui pro nobis passus est, facti su-
mus, miserationis affectu, alii aliorum onera sub-
levantes; qui Capitis, unum corpus constructam
et coagmentatam juxta omnem, quæ in Spiritu est,
connexionem atque compagem ⁸³: postquam is, qui
omnia facit, atque in id quod utilius est immutat,
D planctum nostrum in gaudium convertit, ac pro

(78) *Ἀπευκταῖα*. Alii, ἀπευκτέα.

(79) *Εἰ τις διὰ*. Mont. καὶ διὰ.

(80) *Καὶ οἱ τῆς Τριάδος*, etc. « Et qui Trinitatis,
sumus concordēs, conjuncti naturis et animis, ho-
nore æquales, » etc.; alludit Gregorius ad æqualita-
tem Personarum divinarum.

(81) *Οἱ τοῦ Λόγου*. « Qui rationis rationabi-
les. »

(82) *Οἱ τοῦ παθόντος*. Billius : « Postquam, qui
Christi pro nobis passi, misericordes facti sumus,
aliique alii onera, » etc. Mox Reg. hu, συμπαθεῖς
καὶ ἄλλοις.

(83) *Σῶμα ἐν συναρμολογούμενοι*. Sic Regg.
hm, hu, Cmsl. 4 et 2, Or. 4, et Jes. Par. ed. σῶμα
ἐναρμολογούμενοι.

sacco lætitiā nobis retribuit ²², nunc demum ipse quoque una cum iis, quæ præterierunt, silentium exuo, atque huic temporī, vobisque, imo Deo potius sermonem grati animi testem offero, maxime proprium sacrificium, donum auro purius, eximiis gemmis præstantius, texturis magnificentius, legali sacrificio sanctius, primogenitorum primitiis sacratius, placens Deo super vitulum novellum ²³, cornibus adhuc et unguibus imperfectum et sensu carentem, super incensum, super holocaustum, super multa pinguium arietum millia, quibus lex rudis infantem Israelē tenebat, per cruenta sacrificia futurum adumbrans.

V. Hoc Deo offero, hoc appendo ac consecro, quod unum mihi superest, quo uno dives sum. Nam cætera quidem mandato et Spiritui reliqui; ac pretiosam margaritam cum omnibus iis, quæ quondam habebam, commutavi, factusque sum, aut, ut rectius loquar, fieri opto magnus ille negotiator, qui exiguis rebus, atque omnino perituris, magna et æterna emit ²⁴. Solum autem sermonem complector, utpote Verbi minister, neque unquam libens hanc possessionem neglexerim: quin potius eam, et in pretio habeo, et exosculor, ex eaque majorem voluptatem capio, quam ex omnibus aliis rebus in unum coactis, quibus plerique delectantur. **182** Atque hunc mihi totius vitæ socium; et probum consiliarium, atque congerronem, ducentem viam in cælum ferentis, ac promptum commilitonem ascisco. Et quia jucunditatem omnem humi sitam aspernor, in eum omnis meus amor post Deum effusus est; vel potius in hunc quoque, quoniam ad Deum cum prudentia evehit, per quem scilicet etiam solum, Deus sincere percipitur, et conservatur, atque in nobis adolescit. *Dixi Sapientiæ: Soror mea es* ²⁵: eamque colui, et, quantum potui, complexus sum: æ quæro capiti meo coronam gratiarum et deliciarum, hoc est, sapientiæ dona, et rationis nobis insitæ, partem eam, quæ principatum in nobis tenet, collustrantis, nostrosque secundum Deum gressus illuminantis.

VI. Hoc iræ impetum freno, hoc tabem afferentem invidiam consopio, hoc nocerorem, cordis vinculum, sedo, hoc profusam voluptatem coerceo, hoc inamicitiam metior, non amicitiam; illi enim modum præscribere oportet, hujus autem nullum terminum agnoscere. Hic me, et opibus abundantem modestum reddit, et pauperem fortem ac magna-

A τὴν σωτηρίαν, καὶ προσάγω τῷ παρόντι καιρῷ καὶ ὑμῖν τὸν λόγον, μᾶλλον δὲ τῷ Θεῷ (84) χαριστήριον θυσίαν οικειοτάτην, δῶρον χρυσοῦ καθαρώτερον, λίθων πολυτελεῶν (85) τιμαλφέστερον, ὑφασμάτων πολυτελέστερον, θυσίας νομικῆς ἀγιώτερον, πρωτοτόκων ἀπαρχῆς ἱερώτερον, ἀρέσκον Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρασι καὶ ὀπλαῖς ἀτελεῖ καὶ ἀναίσθητον ὑπὲρ θυμίαμα, ὑπὲρ ὀλοκαύτωμα (86) ὑπὲρ μυριάδας ἀρνῶν πιόνων, οἷς ὁ στοιχειώδης (87) νόμος ἐκράτει τὸν ἐπινηπίον Ἰσραὴλ, ταῖς ἐναίμοις θυσίαις σκιαγραφῶν τὴν μέλλουσαν.

B Ἄλλα παρήχα τῆ ἐντολῆ καὶ τῷ Πνεύματι: καὶ τὸν πολυτίμητον μαργαρίτην πάντων ὧν εἶχον ποτε ἀντιπλαξάμην (88), καὶ γέγονα μεγαλέμπορος, μᾶλλον δὲ γενέσθαι δι' εὐχῆς ἔχω τῶν μικρῶν, καὶ πάντως φθαρησομένων ὠνησάμενος τὰ μεγάλα καὶ μὴ λυόμενά· τοῦ Λόγου δὲ περιέχομαι μόνου, ὡς Λόγου θεραπευτῆς, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἐκὼν τούτου τοῦ κτήματος ἀμελήσαιμι· ἀλλὰ καὶ τιμῶ, καὶ ἀσπάζομαι, καὶ χαίρω μᾶλλον ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις, οἷς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν· καὶ ποιοῦμαι παντὸς τοῦ βίου κοινωνῶν, καὶ σύμβουλον ἀγαθὸν καὶ συνόμιλον, καὶ ἡγεμόνα τῆς ἐπὶ τὰ ἄνω ὁδοῦ, καὶ συναγωνιστὴν πρόθυμον· καὶ ἐπειδὴ πᾶν ἀτιμάζω θερπυδὸν κάτω μένον, εἰς τοῦτό (89) μοι πᾶν ἐκενώθη τὸ φίλτρον μετὰ Θεοῦ· μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τοῦτου· ἅτι πρὸς Θεὸν φέρει μετὰ ἀυνέσεως ὃ δὴ καὶ μόνῳ (90) Θεὸς καταλαμβάνεται γνησίως, καὶ τηρεῖται, καὶ ἐν ἡμῖν αὖξεται (91). *Εἶπον τῆν Σοφίαν ἐμὴν ἀδελφὴν εἶναι*· καὶ ἐπέμνησα ταύτην, καὶ περιέλαθον, ὡς ἦν ἐφικτὸν ἐμοὶ· καὶ ζητῶ τῆ ἐμῆ κεφαλῇ τὸν στέφανον τῶν χαρίτων καὶ τῆς τρυφῆς, ἃ δὴ σοφίας χαρίσματα, καὶ λόγου τοῦ ἐν ἡμῖν (92) τὸ ἡγεμονικὸν καταλάμπωντος, καὶ φωτίζοντος ἡμῖν (93) τὰ κατὰ Θεὸν διαθήματα.

C αυνέσεως ὃ δὴ καὶ μόνῳ (90) Θεὸς καταλαμβάνεται γνησίως, καὶ τηρεῖται, καὶ ἐν ἡμῖν αὖξεται (91). *Εἶπον τῆν Σοφίαν ἐμὴν ἀδελφὴν εἶναι*· καὶ ἐπέμνησα ταύτην, καὶ περιέλαθον, ὡς ἦν ἐφικτὸν ἐμοὶ· καὶ ζητῶ τῆ ἐμῆ κεφαλῇ τὸν στέφανον τῶν χαρίτων καὶ τῆς τρυφῆς, ἃ δὴ σοφίας χαρίσματα, καὶ λόγου τοῦ ἐν ἡμῖν (92) τὸ ἡγεμονικὸν καταλάμπωντος, καὶ φωτίζοντος ἡμῖν (93) τὰ κατὰ Θεὸν διαθήματα.

D Γ'. Τούτῳ χαλινῶ θυμὸν ἐκπερόμενον, τοῦτῳ καμίζῳ φθόνον τήκοντα, τοῦτῳ προσαναπαύω λύπην, δεσμὸν καρδίας, τοῦτῳ σωφρονίζω διάχυσιν ἡδονῆς, τοῦτῳ μετρῶ μίσος, ἀλλ' οὐ φίλιαν· τὸ μὲν γὰρ μετρεῖσθαι δεῖ, τῆς δὲ μηδένα γινώσκειν ὄρον. Οὗτος εὐποροῦντά με ποιεῖ μέτριον, καὶ πένητα μεγαλόψυχον· οὗτος εὐδρομοῦντί με πείθει συντρέχειν, καὶ

²² Psal. cxix, 12. ²³ Psal. lxxviii, 32. ²⁴ Matth. xiii, 45, 46. ²⁵ Prov. vii, 4.

(84) Τῷ Θεῷ. Deest τῷ, in Regg. bm, hu, Or. 2, et Jes.
 (85) Πολυτελεῶν. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 2, et Jes.
 (86) Ὀλοκαύτωμα. Montan. ὀλοκαυτώματα.
 (87) Στοιχειώδης. Regg. bm, hu, Or. 2, Jes. στοιχειώδης.
 (88) Ἀντιπλαξάμην. Regg. bm, hu, tres Colb., Or. 2, Jes. ἠλλαξάμην.
 (89) Εἰς τοῦτο. « In illud. » Sic verendum suadet repetitio, seu correctio quæ sequitur, μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τοῦτον Reg. bni, tres Colb., Or. 2, pro εἰς τοῦτο, habent εἰς τοῦτον. Leuvenkl. refert ad κτῆμα. Rectius forte ad φίλτρον.
 (90) Ὁ δὴ καὶ μόνῳ. Subaud. λόγῳ. Ita Regg. bni, hu, tres Colb., Or. 2, Jes., etc. Editi vero, ἢ δὴ καὶ μόνῳ.
 (91) Αὖξεται. Sic Regg. a, bm, et Jes. Prave in Par. ἀόξεται.
 (92) Καὶ λόγου τοῦ ἐν ἡμῖν. « Et rationis quæ est in nobis, ut Verbum Dei intelligatur; » vel, « et Verbi quod in nobis est; » de « Verbo » enim exponit Elias.
 (93) Ἐμῖν. Coisl. 1, ἡμῶν.

πίπτουν· χεῖρα ὀρέγειν, καὶ ἀσθενοῦντι συνασθε-
νεῖν (94), καὶ ἰσχύοντι συνευφραίνεσθαι. Μετὰ τούτου
πατρὶς καὶ ξένης τὸ ἴσον ἔμοι, καὶ τόπων μετὰστασις
ἀλλοτριῶν ὁμοίως, ἀλλ' οὐκ ἐμῶν (95). Οὗτός μοι
διαίρει κόσμους, καὶ τοῦ μὲν ἀπάγει, τῷ δὲ προστί-
θηναι· οὗτός με καὶ διὰ τῶν δεξιῶν ὄπλων διεξάγει
τῆς δικαιοσύνης οὐκ ἐπαιρόμενον, κἀν τοῖς ἀριστέροις
καὶ τραχυτέροις (96)· συμφιλοσοφεῖ, τὴν οὐ κατα-
σχύνουσαν ἐλπίδα παραζευγνύς καὶ τὸ παρὸν κουφί-
ζων τῷ μέλλοντι (97). Τούτῳ καὶ νῦν δεξιόμυαι τοὺς
ἐμούς φίλους καὶ ἀδελφούς, καὶ προτίθημι (98) τρά-
πεζαν λογικὴν, καὶ κρατῆρα πνευματικὸν καὶ ἀέν-
τατον (99)· οὐχ οἷς ἡ κάτω (1) τράπεζα κολακεύει τὴν
καταργουμένην γαστέρα, καὶ ἀθεράπευτον.

A nimum. Hic mihi, ut et cum eo, qui secundo cursu fertur, curram, et labenti manum porrigam, et cum infirmo infirmitate afficiar, et cum firmo et valente gaudeam, persuadet. Cum hoc idem mihi patria et externa regio est, ac locorum mutatio, alienorum æque, non autem meorum. Hic mihi mundos distinguit, atque ab altero abductum alteri adjungit. Hic me et per dextra justitiæ arma ⁹⁶ dirigit minime me efferentem; et in sinistris et asperis rebus mecum philosophatur, spem quæ non confundit ⁹⁷, adnectens, ac præsens per futurum levans. Hoc nunc etiam amicos meos et fratres excipio, ac rationalem mensam propono ⁹⁸, et spirituale ac perenne poculum statuo; non ea quibus terrena hæc mensa ventri, qui destruitur ⁹⁹, nec curari po-

test, blanditur.

Z. Ἐσιώπησα, μὴ καὶ ἀεὶ σιωπήσομαι; Ἐκαρτέ-
ρησα ὡσεὶ τίκτουσα (2), μὴ καρτερῆσω διαπαντός; Τῷ μὲν γὰρ Ζαχαρίᾳ λύει τὴν σιωπὴν γεννηθεὶς ὁ Ἰωάννης· καὶ γὰρ οὐκ ἔπρεπε τὸν πατέρα τῆς φωνῆς σωπᾶν, ταύτης προελεύσεως· ἀλλ' ὡσπερ ἀπιστη-
θεῖσα τὴν γλῶσσαν ἔδρασε, οὕτω φανερωθεῖσα δοῦναι τῷ πατρὶ τὴν ἐλευθερίαν, ᾧ καὶ εὐγγελισθῆναι, καὶ ἐγεννήθη φωνὴ καὶ λῦχος, Λόγου (3) καὶ φωτὸς πρόδρομος· ἐμοὶ δὲ λύει τὴν γλῶσσαν, καὶ ὑψοῖ τὴν φωνὴν, ὡς σάλπιγξ, ἡ παρούσα εὐεργεσία, καὶ τὸ κάλλιστον τοῦτο θέατρον, τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ διεσκορπισμένα (4), συνηγμένα εἰς ἓν, καὶ ὑπὸ τὰς αὐτάς ἀναπαύομενα πτέρυγας, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ πορευόμενα ἐν ὁμονοίᾳ, καὶ μίαν ἀρμονίαν ἡρμωσμένα τὴν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ὅτε οὐκ ἔτι φέρομεν ἀλλήλους καὶ ἀγομεν, τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ πονηροῦ κλαπέντες, ἢ βιασθέντες, καὶ κατατοξευθέντες (5) ἐν σκοτομήνῃ τὸν νοῦν, ἢν αὐτὸς ἡμῖν ἐπήγειρεν· καὶ οὐκ οἶδ' ὅτι χρὴ λέγειν, ὥστε καὶ τοῖς ἀλλήλων καλοὶς ἐπευφραίνεσθαι, καὶ μὴ νομίζειν τοῦ παντὸς εἶναι ζημίαν τῆν ἀλλήλων κατάλυσιν· ὅτε Ἰούδας καὶ Ἰσραὴλ τίθενται ἑαυτοῖς ἀρχὴν μίαν, καὶ Ἰερουσαλὴμ καὶ Σαμάρεια πρὸς μίαν τὴν ἄνω Ἰερουσαλὴμ συνάγονται, καὶ οὐκ ἔτι Παύλου, καὶ Ἀπολλῶ, καὶ Κηφᾶ, ὑπὲρ ὧν, καὶ καθ' ὧν ἡ φυσίωσις (6), πάντες ἔκ Χριστοῦ γεγόναμεν.

VII. Tacui, num etiam semper tacebo? Sustinui sicut pariens ⁹⁹, num in perpetuum sustinebo? Etenim Zachariæ quidem silentium edius in lucem Joannes solvit ⁴¹, nec enim Vocis patrem, ea prodeunte, silere conveniebat; verum ut non creditam linguam constrinxerat, ita etiam æquum erat. **183** I declarata libertatem patri daret, cui annuntiata fuerat, nataque est vox et lucerna, Verbi Lucisque prævia. Mihi vero linguæ vinculum solvit, ac vocem, tubæ instar, attollit præsens beneficium, et pulcherrimum hoc theatrum, Dei filii, qui prius dispersi erant, nunc in unum congregati ⁴², et sub iisdem alis requiescentes, atque in domum Dei con-

C sentientibus animis ambulantes ⁴³, unoque virtutis ac Spiritus concentu inter se concordēs: quando non jam alii adversus alios dictis factisque pugnamus, a pravo illo usqueadeo decepti, vel coacti, atque in ea caligine, quam ipse nobis excitavit, mente tanquam sagittis quibusdam confixi; atque quo verbo utendum sit, nescio, ut etiam ex mutuis malis voluptatem caperemus, neque illud existimarem, mutuam eversionem, totius corporis detrimentum ac perniciem esse: quando Judas et Israel principatum unum sibi ponunt ⁴⁴, ac Hierusalem et Samaria ad unam supernam Hierusalem colliguntur, nec jam Pauli, et Apollo, et Cephæ ⁴⁵ propter quos, et de quibus inflabantur animi, verum Christi omnes facti sumus.

D

⁹⁴ II Cor. vi, 7. ⁹⁵ Rom. v, 5. ⁹⁶ Prov. ix, 2. ⁹⁷ I Cor. vi, 13. ⁹⁸ Isa. xlii, 14. ⁹⁹ Luc. i, 20.
⁴⁰ Joan. xi, 52. ⁴¹ Psal. lrv, 15. ⁴² Ose. i, 11. ⁴³ I Cor. iii, 4.

(94) *Συνασθενεῖν*. « Cum infirmo infirmus sim infirmum me exhibeam. »

(95) *Ἄλλ' οὐκ ἐμῶν*. Reg. hu, καὶ οὐκ.

(96) *Καὶ τραχυτέροις*. Deest in Coisl. 1.

(97) *Τῷ μέλλοντι*. « Futuri spe et expectatione. »

(98) *Προτίθημι*, etc. « Sermonum spiritualem mensam propono. » Sic Nobilius ex Symmacho, Prov. ix, 2, ubi semel et iterum προσέθηκε, pro πρόσθηκε. In Reg. a, deest λογικὴν.

(99) *Ἀέντατον*. Reg. hm, et Coisl. 1, ἀέναον.

(1) *Ἡ κάτω*. « Terrena. » Billius, « inferior. »

(2) *Ὠσεὶ τίκτουσα*. Reg. hu, Coisl. 1, Oxeu. Or. ὡς ἡ.

(3) *Λόγου*. Regg. a, et hu, τοῦ Λόγου.

(4) *Διεσκορπισμένα*. Tres Colb., Or. etc. εὶ διεσκορπισμένα.

(5) *Καὶ κατατοξευθέντες*. Hæc et sequentia usque ad ὥστε, etc., desunt in Reg. hm, tribus Colb. et Or.

(6) *Ἰπὲρ ὧν, καὶ καθ' ὧν*, etc. « De quibus inflatio, et cujus inflationis illi occasio. » Hoc enim sensu Æschines et Demosthenes usi sunt, et passim utuntur dialectici. Non igitur bene Billius, « adversus quos, » nec Leuvenklains, « contra quos. » — « Nam, » ut ait Elias, « pars quælibet pro suo doctore iudicatur. »

VIII. Quoniam autem, et me, et sermonem habetis, ac propter charitatem haud invito ac repugnanti vim attulistis, loquar, etsi ægre, quando ita jubetis: et quidem ea loquar, quæ ad grati animi significationem et admonitionem spectent. Ac gratiarum quidem actio erit hujusmodi. *Quis loquetur potentias Domini* ⁴⁶? Quis laudem omnibus communem, in omnium auribus desiget? quoniam facta sunt utraque unum, et medius paries maceræ dissolutus est ⁴⁷. Quoniam fecisti, ut jam non simus parabola in gentibus, commotio capitis in populis ⁴⁸: quoniam hactenus nos afflixisti, ut per dissidium, quantum pacis bonum esset intelligeremus; atque illato dolore, in pristinum statum nos restituisti: novam et mirandam medendi rationem! utpote qui per odium, quod statim detestationi habuimus, ad pacem nos erudiveris, ac contrarium per contrarium procuraveris, perinde atque hac de causa disjungi nos passus, ut ferventioribus animis ad nos ipsos accederemus: non secus ac plantæ, quæ si manibus per vim in diversum trahantur ac deinde laxentur, rursum **184** ad sese et primam suam naturam recurrunt, idque sibi proprium esse ostendunt, ut vi quidem inflectantur, sponte autem erigantur, quoniam non jam manus oculum, nec oculus manum contemnit; quoniam caput non jam adversus pedes insurgit, nec pedes a capite abalienantur, non tam detrimentum inferentes, quam accipientes ex ordinis atque imperii perturbatione, quæ corpus universum confundit et evertit; verum naturæ ordine ac lege, quæ mutuo nexu omnia inter se devinxit, atque conservat, idipsi pro invicem sollicita sunt membra ⁴⁹, admodum et in una spe vocationis vocati sumus ⁵⁰.

IX. Propterea laudabit te populus pauper, ex inope jam dives effectus ⁵¹: quoniam mirificasti super nos misericordias tuas ⁵², atque ad veteres narrationes aliquid accessit. *Ubi enim abundavit iniquitas, superabundavit gratia* ⁵³, quoniam, cum granum seminasset, spicas recepi; cum oves lugerem, pastores insuper {adeptus sum; nec dubito, quin pastorum præstantissimum assumpturus sim,

⁴⁶ Psal. cv, 2. ⁴⁷ Ephes. ii, 14. ⁴⁸ Psal. xliii, 15. Psal. lxxiii, 21. ⁴⁹ Psal. xvi, 7. ⁵⁰ Rom. v, 20

(7) Καὶ διὰ. Omittitur καί, in Reg. bm, tribus D Colb., Or. 1 et 2.

(8) Τοιαύτη. Deest in Regg. a, bm, tribus Colb. et Coisl. 3.

(9) Ἐπὶ πάντων. «Omnibus communem;» eo quod omnes ac singuli placide convenerint. Non bene Billius: «omnibus de causis debitam.»

(10) Μισθθέντος. Sic Regg. a, bm, hu, Coisl. 1, Or. 2, etc. Quæ lectio melior videtur. Hanc lectionem Billius in prima editione secutus, reddiderat: «per odium nos statim tibi ob eam rem exosos ad pacem instruens.» etc. Editi, μισθθέντας.

(11) Ἀγορεύόμενα. Or. 1 et 2, ἀποσπώμενα, «abstrahantur.»

(12) Μηδ' ὀφθαλμός. Reg. bm, μηδὲ ὀφθαλμός.

(13) Οὐ μᾶλλον, etc. Billius: «hac perturbatione imperiique repudiatione, quæ corpus universum confundit et evertit, non plus detrimenti asferentes, quam accipientes,» etc.

H'. 'Ἄλλ' ἐπειδὴ κάμει, καὶ τὸν λόγον ἔχετε, καὶ διὰ (7) τῆς ἀγάπης οὐκ ἄκοντα τυραννήσαντες, φθέγγομαι μὲν, εἰ καὶ μάλις, ἐπειδὴ τοῦτο κελύεσθε· φθέγγομαι δὲ εὐχαριστίας καὶ νοουθεσίας βήματα. Ἡ μὲν οὖν εὐχαριστία τοιαύτη (8). *Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου*; Τίς δὲ πάσαις ἀκοαῖς παραστήσει τὴν ἐπὶ πάσιν (9) αἰνεσιν; ὅτι γέγονε τὰ ἀμφοτέρωθεν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ διαλέλυται· ὅτι ἐπαυσας ἡμᾶς ὄντας παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι, κίνησιν κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς· ὅτι τοσοῦτον ἡμᾶς ἐκάκωσας, ὅσον τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν τῇ διαστάσει γνωρίσαι, καὶ ἀλγεῖν ποιήσας, πάλιν ἀποκατέστησας· ὡ τοῦ παραδόξου τῆς λατρείας! παυθεύσας εἰς εἰρήνην διὰ τοῦ μίσους μηθηθέντος (10) ὡς τάχιστα, καὶ τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον οἰκονομήσας, καὶ τοσοῦτον ἡμᾶς διαζεύξας, ὅσον θερμότερους προσδραμεῖν ἀλλήλοις· καθάπερ τῶν φυτῶν δὲ βίβη χερσὶ μετασπώμενα, εἶτα ἀφιέμενα, πρὸς αὐτὰ πάλιν ἀνατρέχει, καὶ τὴν πρώτην ἐαυτῶν φύσιν, καὶ δείκνυσιν τὸ οἰκεῖον, βίβη μὲν ἀποκλιόμενα, οὐ βίβη δὲ ἀνορθούμενα (11)· ὅτι μηκέτι χεῖρ τὸν ὀφθαλμὸν περιφρονεῖ, μηδ' ὀφθαλμὸς (12) χεῖρα· ὅτι μηκέτι ποδῶν κατεξανίσταται κεφαλὴ, μηδὲ κεφαλῆς ἀλλοτριούνται πόδες, οὐ μᾶλλον (13) βλέποντες ἢ βλαπτόμενοι τῇ ἀταξίᾳ καὶ ἀναρχίᾳ, ἢ καὶ (14) τοῦ παντός ἐστι σύγχυσις καὶ διάλυσις· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη τάξει καὶ θεσμῷ φύσεως, τῷ (15) δι' ἀλλήλων τὰ πάντα συνδήσαντι καὶ φυλάξαντι· καὶ πεφῆμαν ἐν σῶμα καὶ πνεῦμα ἓν, καθὼς καὶ κεκλήμεθα ἐν μίᾳ ἐλπίδι τῆς κλήσεως.

corpusque unum, et spiritus unus existimus, quem-

Θ. Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς ὁ πτωχὸς αἰνέσει σε, πλούσιος ἐξ ἀπόρου γενόμενος (16)· ὅτι ἐθαυμάστωσας τὰ ἐφ' ἡμᾶς ἐλέη σου, καὶ προσέθεται τι (17) ταῖς παλαιαῖς διηγῆμασιν. *Οὐ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις*· ὅτι, κόκκον καταβάλων (18), στάχυν ἐκομισάμην· ὅτι, πρῶτα πενθῶν, ποιμένας (19) προσεκησάμην· καὶ προσήφομαι γε, εὐ οἶδα, τῶν ποιμένων τὸν τιμῶτα-

⁴⁹ I Cor. xii, 25. ⁵⁰ Ephes. iv, 4. ⁵¹ Isa. xiv, 3;

(14) Ἀναρχία, ἢ καί. Sic Or. 2. Ed. ἀναρχία ἢ καί.

(15) Τῷ. Deest in Reg. bm.

(16) Γενόμενος. Sic Regg. a, bm, hu. Par. edit. γινόμενος.

(17) Τι. Deest in Reg. a, et Or. 1 et 2.

(18) Καταβάλων. «Cum sevissem, seminasset.» Sic constanter legunt codices, idque «grani ac spicæ» metaphorā videtur postulare. Billius tamen Eliam secutus legit, ἀποβάλων, et vertit, «cum granum amisisset.»

(19) Ποιμένας. Intelligit hic Gregorius quosdam ex iis monachis, qui a Gregorio patre secesserant, quique schismatis tempore in «sacerdotum» ordinem evecti fuerant, «sacerdotum,» inquam, non vero «episcoporum,» ut Billius ex Elia minus recte tradit; nisi secum pugnet Elias, qui infra num. 11 hos monachos «in sacerdotum ordinem cooptatos» diserte scribit.

τον (20), εἰ καὶ λόγοις τισὶ πνευματικῶς τὴν ποιμαντικὴν ἀναβάλλεται (21), πιστευθέντα μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ τῶν ταλάντων τὴν ἐργασίαν, καὶ τοῦ ποιμνίου τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ χρισθέντα τῷ χρίσματι τῆς ἱερωσύνης· καὶ τελειώσεως, ἔτι δὲ ἀναβάλλομενον τὴν ἐπιστάσιαν ὑπὸ σοφίας, καὶ τὸν λόγον ὑπὸ τῷ μοδίῳ κατέχοντα (ὅν θήσκει μετ' ὀλίγον ἐπὶ τὴν λυχνίαν, πᾶσαν τὴν (22) τῆς Ἐκκλησίας ψυχὴν περιλάμφοντα, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις ἡμῶν ἐσόμενον), ἔτι περισκοποῦντα νάπας, καὶ ὄρη, καὶ νάματα, καὶ τοῖς ἄρπαξι τῶν ψυχῶν λύκοις ἐπινοῦντα θήρατρα, ἐν' ἐν καιρῷ εὐθέτῳ καὶ τὴν βιητριαν δέξεται, καὶ συμποικιμαίνῃ τῷ ἀληθινῷ ποιμένι (23) τὸ λογικὸν τοῦτο ποιμνιον, ἐν τόπῳ γλῆς κατασκηνῶν τοῖς ἀεθαλέσι τοῦ Θεοῦ λόγοις (24) καὶ ἐκτρέφον ὕδατι ἀναπαύσεως, εἴδοντα Πνεῦματι. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ ἐλπίζομεν καὶ εὐχόμεθα· ἐμοὶ δὲ ἤδη καιρὸς προσδεῖναι τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ τὴν παραίνεσιν· ποιήσομαι δὲ καὶ ταύτην, ὡς οἶόν τε, βραχυτάτην, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τῆς νοθεσίας διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν προελήφατε (25) καὶ οὐ μακροτέρων δεῖ λόγων τοῖς περὶ πεπαιδευμένοις.

I. Ἔδει μὲν, ἀδελφοί, μήτε διαιρεθῆναι τὸ πρῶτον, μήτε τὸ παλαιὸν ἡμῖν καταλυθῆναι ἀξίωμα καὶ καλλώπισμα· ᾧ, καίτοι μικρὰν (26) οὔσαν ἡμῶν τὴν ποιμνίαν, καὶ μηδ' ὀνομάζεσθαι ἀξίαν (27) ἐν ποιμνίοις ἀριθμουμένοις, τοῖς μεγίστοις ἐξ Ἰσοῦ εἶχον καὶ πλατυτάτους· ἔστι δ' ὧν καὶ προετίθου (28) ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Καὶ γὰρ μικρὰν, ἢ μετρίαν, τῆς δὲ ἡμετέρας ποιμνίης ἰδιώκατον ἦν (30) τὸ ἀρρήκτον τε καὶ ἀστασιαστον· ὥστε δὲ (31) καὶ τὴν Νῶε κιβωτὸν πολλακίς (32) ὀνομασθῆναι, μόνην διαφυγοῦσαν τὴν τοῦ κόσμου παντὸς ἐπίκλυσιν, καὶ τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας ἐν αὐτῇ (33) διασώζουσαν. Ἐπειδὴ δὲ (34) ἠλέγχθημεν ἄνευ ἀνθρώπων, καὶ οὐ πάντῃ διεφυγόμεν τοῦ πονηροῦ τὸν φθόνον, οὐδὲ τῆς πάντα κατεχούσης νόστου κρείττους πεφύγαμεν· ἀλλὰ τῆς κοινῆς συμφορᾶς μέρος, καὶ αὐτοὶ μεταλήφαμεν, καὶ τὴν καλὴν καὶ πατρῴαν κληρονομίαν, τὸ τῆς ὁμονομίας ἀγαθόν, οὐκ εἰς τέλος διεφυλάξαμεν, οὐ μικρὸν μὲν ἀναυθῶτα τοῦς ἄλλους ἐπλεονεκτήσαμεν (εἴ τι δεῖ καὶ καυχῆσασθαι κατὰ τῆς ἡμετέρας ἑχθρας Χριστῷ θαρρήσαντας), τὸ καὶ τελευταῖα ταῦτα παθεῖν, καὶ πρῶτοι διορθωθῆναι. Τὸ μὲν γὰρ ἀρρώσθηται τῆς

²⁶ Matth. v, 15. ²⁷ Psal. xxii, 2.

(20) *Τῶν ποιμένων τὸν τιμώτατον.* Juxta Scheliasiam et Eliam, Basilium hic intelligendus, qui adhuc sacerdos, et nondum episcopus, et vult Elias, in Ponti solitudinem se receperat, ut multarum invidia cederet.

(21) *Εἰ καὶ λόγοις... ἀναβάλλεται.* Hæc desunt in Reg. hm, tribus codb., Or. 1, etc.

(22) *Πᾶσαν τὴν.* Deest τὴν, in Regg. a, hm.

(23) *Ἀληθινῷ ποιμένι.* Hic Gregorium patrem, Nazian. Ecclesie episcopum, significat; vel potius, Christum.

(24) *Λόγοις.* Reg. a, Coisl. 5, Or. 1, Montac. λογίοις. « oraculis. »

(25) *Προελήφατε.* Gadr. προελήφαμεν. Billius,

A tametsi spiritualibus quibusdam rationibus pastoris munus adhuc suscipere detrectet, et cum credito sibi Spiritum ac talentorum negotiationem atque ovilibi curam commissam habeat, oleoque sacerdotii et perfectionis delibutus sit, adhuc tamen pro sua sapientia regendo gregi præesse cunctetur, lucernamque sub modio retineat (brevi illam quidem super candelabrum collocandam ²⁶, quo omnes Ecclesie animas splendore afficiat, semitasque nostras illuminet), ac montes adhuc, et saltus, et fluentia circumspiciat, lupisque animarum raptoribus laqueos excogitet, quo tempestive pedum quoque ipsum accipiat, et cum vero Pastore gregem hunc ratione præditum pascat, in loco ²⁷ pascatur, hoc est, perpetuo virentibus Dei sermonibus sancto educatus. Atque hoc quidem, et speramus, et optamus. Mihi vero jam tempus est, ut gratiarum actioni admonitionem adjungam; hanc autem quam potero brevissime perstringam, quandoquidem vos jam maxima ex parte admonitionem ipsis operibus **185** prævertistis; nec longiore illi oratione opus habent, quos experientia ipsa erudit.

X. Providendum quidem primum nobis erat, fratres, ne divideremur, ac vetus illud nostrum decus et ornamentum deleteretur; ob quod gregem hunc, cæteroqui parvum, vixque dignum, qui inter celebres greges numeretur; cum maximis et amplissimis adæquabam; imo etiam quibusdam in Spiritu virtute præferebam. Sic namque se res habebat, ut cum alii alio quodam ornamento, vel majori, vel minori præditi sint, nostri ovilibi hoc maxime proprium esset, quod separari ac dividi non posset, atque ab omni dissidio abhorreret: ita ut persæpe arca Noe vocati simus, ut quæ sola orbis universi diluvium effugisset, ac pietatis semina in nobis conservasset. Quoniam autem homines esse compertis sumus, nec pravi illius invidiam omnino effugimus, nec morbo eo, qui omnia occupabat, superiores exstitimus; verum publicæ calamitatis partem ipsi quoque accepimus, nec præclaram et paternam hæreditatem, hoc est, concordie bonum, ad extremum usque retinimus, non parum tamen hic quoque alios superavimus (si quid etiam adversus inimicitiam nostram gloriari oportet, Christo fretos), quod in hanc fraudem ultimi prolapsi, primi erecti sumus. Nam quod in morbum incidimus, communis na-

« maxima jam ex parte vos opera ipsa monuerunt. »

(26) *Μικρὰν,* etc. Reg. a, μικρὰν ἡμῶν οὔσαν

(27) *Ἀξίαν,* etc. Duo Or. ἐν ποιμνίοις ἀξίαν.

(28) *Δ' ὧν καὶ προετίθου.* Regg. hm, hu, Or. 1, δὲ ὧν. Coisl. 1, προετίθου.

(29) *Εἶχον.* Coisl. 1, εἶχον.

(30) *Ἰδιώτατον ἦν.* Deest in pluribus codicibus.

(31) *Δέ.* Deest in Regg. hm, hu.

(32) *Πολλακίς.* Reg. a, et Or. 1 addunt, ἡμᾶς, quod secutus est Billius.

(33) *Ἐν αὐτῇ.* Reg. hu, Or. 1, ἐν ἑαυτῇ, « in seipsa. »

(34) *Ἐπειδὴ δέ.* Reg. hu, Or. 1, Ἐπει δέ.

turæ est et humanæ infirmitatis, quæ omnes, etiam animo et corpore valentissimos, attingit; quod autem morbum depulerimus, atque ad concordiam inter nos redierimus, id rationis munus est, gratiæque divinæ, quæ pulchre et æque, ac melius quam optabamus aut alii futurum sperabant, causam nostram disceptavit.

XI. Nam et nos data præcisæ parti capita, velut pro pietate, atque ad rectæ doctrinæ laborantis subsidium designata, cum gaudio suscepimus, nec ut hostes defugimus, verum ut fratres, qui fraterne quidem, non vero malitiose pro paterna hæreditate paululum contendissent, amplexi sumus: atque ut illorum dissensionem laudquaquam laudavimus, ita rursus eorum zelum comprobavimus; melior enim est contentio pietatis causa suscepta, quam vitiosa concordia. Ac proinde subductionem **186** accessionem nostram fecimus, consilium adversum nos initum charitate dissimulantes, atque ordinem eatenus immutantes, ut non electionem gratia, sed gratiam electio sequeretur, eamque ad rem alienis manibus uteremur, paululum quiddam a Spiritu præventi. Et vos, rursus, abjecta sinistra ea suspicione, quam scriptum illud afferre potuit, ad spiritum accurristis; atque ut simplicitatem nostram ob eum sensum, quem verba præ se ferebant, minime probastis, ita impietatem nobis nunquam objecistis: verum perspectum habuistis, Trinitatem apud nos firmam et immotam, non minus quam in sua natura manere, ac nobis idem plane esse, Trium horum aliquid præcidere, aut abalienare, quod totum submovere, ac de medio tollere, nudoque capite adversus divinitatem grassari. Atque hæc, vigente etiam ipso dissidio mutuo de nobis, quandoque et apud quosdam homines, prædicabamus, quod scilicet maximum etiam veritatis argumentum erat; quippe cum ipsa ne a tempore quidem vinceretur, nec inimicitia, charitatis ejus, quæ in nobis erat, igitulum prorsus exstingeret: propterea quod nobis, etiam dissidentibus, id, quod maximum erat, nimirum eadem de fide sententia suberat; illisque nobis consilii eramus, nos in veritatis negotio mi-

κοινῆς φύσεως, καὶ τῆς ἀσθενείας τῆς ἀνθρωπίνης, ἢ (35) πάντων ἀπτεται, καὶ τῶν λίαν ἰσχυρῶν τὸ σῶμα καὶ τὴν διάνοιαν· τὸ δὲ θεραπευθῆναι, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπανελεῖν (36), τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς χάριτος, ἢ καλῶς ἡμῖν (37) καὶ δικαίως ἐβράβευσε, καὶ κρεῖττον ἢ κατὰ τὰς ἡμετέρας εὐχὰς, καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἐλπίδας.

ΙΑ'. Ἡμεῖς τε γὰρ τὰς δοθείσας τῷ τμήματι κεφαλὰς, ὡς ὑπὲρ εὐσεβείας καινοτομηθείσας, καὶ εἰς βοήθειαν τοῦ ἐρῶθι λόγου κάμνοντος, ἐν χάριτι προσηκάμεθα, καὶ οὐχ ὡς ἐχθροὺς ἀπεστράφημεν, ἀλλ' ὡς ἀδελφούς περιεπτυσάμεθα μικρὸν ὑπὲρ κλήρου πατρικοῦ στασιάζοντες ἀδελφικῶς, ἀλλ' ὡς πονηρῶς· καὶ τῆς μὲν ἐχθρας οὐκ ἐπηνέσαμεν, τοῦ ζήλου δὲ ἀπεδέξαμεθα· κρείσσων γὰρ ἐμπαθοῦς ὁμοιοῦς ἢ ὑπὲρ (38) εὐσεβείας διάστασις· καὶ διὰ τοῦτο προσθήκη ἐαυτῶν (39) τὴν ὑφαίρειν ποιήσαμεθα, κλέψαντες ἀγάπην τὴν καθ' ἡμῶν ἐπινοίαν (40), καὶ τοσοῦτον τῆς τάξεως ἐναλλάξαντες, ὅσον μὴ τῇ ψήφῳ τὴν χάριν ἀκολουθῆσαι, τὴν δὲ ψήφον τῇ χάριτι, καὶ χερσὶν ἀλλοτριᾶς εἰς ταύτην προσχρησασθαι, μικρὸν τὴν προληφθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος· ὑμεῖς τε, τὴν κατὰ τοῦ γράμματος (41) ἀφέντες ὑπόνοιαν, τῷ πνεύματι προσεδράμετε· τῆς μὲν ἀπλότητος οὐκ ἐπαίνεσαντες ἐπὶ τῷ φαινομένῳ τῶν ῥημάτων, ἀσέβειαν δὲ οὐκ ἐνοήσαντες (42)· ἀλλ' εἰδότες, ὅτι ἀπτωτος παρ' ἡμῖν ἡ Τριάς καὶ ἀσάλευτος, οὐδὲν γε ἦτρον ἢ (43) ἐν αὐτῇ τῇ φύσει, καὶ τὸ περικόβει τι τῶν τριῶν ἢ ἀποξενώσαι ἴσθημῖν καὶ τὸ πᾶν ἀνελεῖν, καὶ κατὰ πάσης χωρῆσαι γυμνῆ τε (44) κεφαλῇ τῆς θεότητος. Καὶ ταῦτα παρ' αὐτὴν ἀλλήλων ὑπεραπολογούμεθα (45) τῆς διάστασις, ἔστιν ὅτε καὶ παρ' οἷς ἀνθρώπων, ὅπερ (46) δὴ καὶ μέγιστος τῆς ἀληθείας ἐλεγχος, οὐδὲ ὑπὸ τοῦ καιροῦ νικημένους, οὐδὲ τῆς ἐχθρας παντελῶς τὸν σπινθῆρα τῆς ἐν ἡμῖν ἀγάτης καταλυούσης· ὅτι τὸ μέγιστον ὑπὴν ἡμῖν καὶ στασιάζουσι ἢ ὁμοδοξία, καὶ τὸ συνειδέναι μὴ ἑτερολογούσι περὶ (47) τὴν ἀλήθειαν, μηδ' (48) ἐναντίως διακειμένοις, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ χαρακτῆρι μεμορφωμένοις τῆς πίστεως, καὶ τῆς πρώτης ἡμῶν ἐπιπέδος.

(35) Ἀνθρωπίνης, ἢ. Sic Regg. a, bm, et Or. 1. Editi vero, ἀνθρωπίνης, ἢ.

(36) Καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπανελεῖν. Hæc non veriti Bill.

(37) Ἡ καλῶς ἡμῖν, etc. Sic Regg. a, bm, Or. In editi. ἢ καλῶς καὶ δικαίως ἡμῖν

(38) Ὁμοιοῦς, ἢ ὑπὲρ. Sic Reg. hu, et Or. 1. In editis, ὁμοιοῦς ἢ ὑπὲρ.

(39) Προσθήκη ἐαυτῶν, etc. (Accessionem suam fecit) Gregorius senior, cum dissidentes monachos, et eos ex ipsis, qui, præter ipsius voluntatem, et contra ecclesiastici canonis præscriptum, alterius episcopi suffragio sacerdotes ordinati fuerant, benigne lubenterque post reditum in concordiam recepit, atque etiam in sacerdotes agnovit. Quamobrem (non electionem gratia, sed gratiam electio secuta est;) quia nimirum, non proprii episcopi suffragio delecti fuerant, licet postea, reddita pace per indulgentiam probati.

(40) Ἐπινοίαν. (Sinistram suspensionem.)

(41) Κατὰ τοῦ γράμματος. Intelligit scriptum cui

D Gregorius senior subscripserat; verum subtiliori sensu alludit ad hæc verba: *Littera occidit*, etc. (11 Cor. iii, 6), adeoque vertendum, « vos vero, missa littera, quæ pravam suspensionem iniecit, ad spiritum configistis; » id est, « ad latentem sub littera pietatem. »

(42) Ἐνοήσαντες. (Cogitastis.) Coisl. 1, ἐνκαλέσαντες. Reg. hu, ad marg. γρ. καὶ ἐγκαλέσαντες.

(43) Ἐτρον ἢ. Sic Regg. a, bm, hu, Or. In editis, ἢ.

(44) Γυμνῆ τε. Reg. hu, tres Colb., Or., γυμνῆ τε.

(45) Ὑπεραπολογούμεθα. Or. ὑπεραπολογούμεθα.

(46) Ὅπερ. Or. ὡςπερ. Herv. ὅπερ. (Quod maximum jam tum argumentum erat, nec a tempore quidem victam esse veritatem, nec ab inimicitia extinctos penitus esse illius, quæ in nobis erat, charitatis igniculos.)

(47) Περὶ. Reg. hu, Or., Oxon. πρὸς.

(48) Μηδ'. Regg. a, hu, Or. μηδέ.

nime inter nos dissentire, ac contrario modo affici, verum eodem fidei et primæ nostræ spei caractere formatos et consignatos esse.

IB. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν εἰς ὁμόνοιαν τοῖς ἡγετοῖς (49) τὰ πρὸς τὸν Θεόν, ὡς ἡ περὶ Θεοῦ συμφωνία· καὶ οὐδὲν οὕτως ἔτοιμον εἰς διάστασιν, ὡς ἡ περὶ τοῦτο (50) διαφωνία. Καὶ γὰρ ὁ τὰ ἄλλα (51) ἐπιεικέστατος περὶ τοῦτο θερμοτάτος, καὶ ὁ πραῖς (52) ὄντως γίνεται μαχητῆς, ὅταν ἴδῃ μακροθυμίᾳ Θεὸν ζημιούμενος (53), μᾶλλον δὲ Θεὸν ζημιῶν τῷ ἑαυτοῦ πτώματι, τὸν ἡμᾶς πλουτοῦντά τε καὶ κλουτίζοντα. Οὕτω μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, ἡμεῖς καὶ τὴν διάστασιν μετριώτεροι· ὡς περιφανεστέρην γενέσθαι καὶ τὴν ὁμόνοιαν τῆς διαζεύξεως, καὶ μικροῦ τὸ μέσον κλαπῆναι τοῖς ἀμφοτέροθεν δεξιόις· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐξαρκεῖ τὸ τάχος τῆς εἰρήνης πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, εἰ μὴ τις καὶ λόγος ὁ ταύτην κρατῶν φανεῖη (54), καὶ Θεὸς ἔλθοι τῷ λόγῳ σύμμαχος, παρ' οὗ καλὸν ἅπαν καὶ ἀρχεται, καὶ εἰς τέλος ἔρχεται· φέρε καὶ δι' εὐχῶν, καὶ διὰ λογισμῶν βεβαιωσώμεθα ταύτην εἰς δύναμιν· ἐκαίνο πρῶτον ἐνθυμηθέντες, ὅτι κάλλιστον μὲν τῶν ὄντων καὶ ὑψηλότερον Θεός, εἰ μὴ τῷ φιλον ἐπὶ τὴν οὐσίαν ἄγειν αὐτὸν, ἢ ἄλλο ἐν αὐτῷ τιθέναι τὸ εἶναι, παρ' οὗ καὶ τοῖς ἄλλοις· δεύτερον δὲ ὅσα ἐκ Θεοῦ πρῶτα καὶ περὶ Θεοῦ, τὰς ἀγγελικὰς λέγω δυνάμεις καὶ οὐρανίους, αἶ, πρῶται σπῶσαι τοῦ πρώτου φωτός, καὶ τῷ τῆς ἀληθείας λόγῳ τρανοῦναι, φῶς εἰσι καὶ αὐταὶ τελείου φωτός ἀπαυγάσματα· τούτων δὲ οὐδὲν (55) οὕτως ἴδιον, ὡς τὸ ἀμαχόν τε καὶ ἀστασίαστον. Οὕτε γὰρ ἐν θεότητι στάσις, ὅτι μηδὲ λύσις (56)· λύσις γὰρ στάσεως ἔχον· ἀλλὰ τοσοῦτον τὸ τῆς ὁμοιοῦσας καὶ πρὸς ἐαυτὴν, καὶ πρὸς τὰ δεύτερα, ὥστε καὶ προσήγοριαν τῷ Θεῷ γενέσθαι μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, οἷς χαίρει καλούμενος, τοῦτο τὸ πλεονέκτημα. Εἰρήνη γὰρ καὶ ἀγάπη, καὶ τὰ τοιαῦτα ὀνομάζονται, ἡμῖν παρέχων διὰ τῶν ὀνομάτων ὡς Θεοῦ τούτων (57) μεταποιεῖσθαι τῶν ἀρετῶν.

præter alia, imo ante alia nomina, quibus Deus appellatur. Pax enim et charitas, atque id genus que vocabula nos admoneat, ut hasce virtutes, quæ propriæ Dei sunt, comparare studeamus.

II. Ἀγγέλων δὲ ὁ μὲν στασιάσαι τολμήσας, καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἀρθῆναι κατέναντι Κυρίου παντοκράτορος τραχηλιάσας, καὶ τὴν ὑπὲρ τὰ νύφη καθέδραν ἐπινοῶν, ὡς ὁ τοῦ προφήτου (58) λόγος, ἔλεγον ἔδωκε τῆς ἀπονοίας ἀξίαν, σκότος ἀντὶ φωτός εἶναι κατακριθεὶς (59), ἢ τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ὅφ'

⁴⁹ Ephes. 11, 14. ⁵⁰ I Joan. 1v, 8, 16. ⁵¹ Isa. xiv, 14.

(49) Τοῖς ἡγετοῖς. Colis. 1, γνησίως.

(50) Τοῦτο. Coll. τούτου.

(51) Τὰ ἄλλα. Reg. h, et Mont. ε' ἄλλα.

(52) Ὁ πραῖς, etc. Alludit ad hæc Joel. 111, 14, ὁ πραῖς ἔστω μαχητῆς. « Qui mansuetus est, sit pugilator. »

(53) Ἴδῃ μακροθυμίᾳ Θεὸν ζημιούμενος Regg. a, h, et Or. Ἴδῃ Θεὸν ζημιούμενος τῇ μακροθυμίᾳ.

(54) Εἰ μὴ τις καὶ λόγος ὁ ταύτην κρατῶν φανεῖη. « Nisi aliqua, quæ ipsam confirmet, ratio appareat. »

(55) Δὲ οὐδὲν. Sic Reg. bm, et Or. Par. edit., δ'

XII. Nihil enim eos, qui sincero animi affectu Deum colunt, æque inter se conciliat, atque consentiens de Deo doctrina; quemadmodum contra nihil ad dissidium ita promptum ac paratum est, ut diversa in hac re animorum sententia. Hic enim, etiam qui aliis in rebus æquissimus et facillimus est, ferventissimus existit; ac mansuetus vere pugnax efficitur, cum se per lenitatem Dei jacturam facere, imo, ut rectius loquar, per prolepsin suam, Deum, qui nos, et pro divitiis habet, et divites reddit, damno afficere conspiciat. Sic igitur, ut a me dictum est, nos in ipsa quoque contentione moderatius nosipsos gessimus; adeo ut concordia ipsa disjunctione **187** clarior fuerit, ac per ea, quæ utrinque læta et comoda exstiterunt, id, quod in medio contigit, pene subreptum et obscuratum. At quoniam pacis celeritas ad firmitatem haud sufficit, nisi oratio etiam aliqua, quæ hanc teneat, existat, ac Deus, a quo bonum omne initium ducit, atque ad finem perducitur, orationi opitulatur accedat, age, et votis, et rationibus, eam pro virili nostra confirmemus: illud primum cum animis nostris reputantes Deum, omnium, quæ sunt, pulcherrimum et sublimissimum esse, nisi quis tamen eum malit supra omnem essentiam ponere, aut in ipso, quidquid id est, collocare, utpote a quo alia quoque, ut sint, acceperint; deinde autem quæcunque ex Deo prima, et circa Deum, hoc est angelicas et cælestes virtutes, quæ primæ primum lumen haurientes, ac veritatis verbo illustratæ, lumen quoque ipsæ sunt, ac perfecti illius luminis radii. Illis porro nihil tam proprium est, quam pugnas et dissidia nescire. Nam nec in deitate dissidium est, quemadmodum nec solutio: dissidium quippe filia est solutio; verum adeo et secum ipsa, et cum inferioribus rebus concors et pacata est, ut appellari gaudet, hac quoque prærogativa nuncupationibus appellatur, quo videlicet per ipsa quoque

XIII. Ex angelis autem, is, qui seditonem concitare, ac supra dignitatem suam sese efferre, cervicemque adversus Dominum omnipotentem attollere, atque, ut Scriptura testatur, supra nubes sedem sibiipsi excogitare ausus est, dignas arrogantia sua pœnas dedit, lucis loco tenebris multatus, aut ut

οὐδέν.

(56) Ὅτι μηδὲ λύσις. « Quandoquidem nec dissolutio. »

(57) Ὡς Θεοῦ τούτων. Billius, « ut has virtutes tanquam Deum consequi studeamus » Leuvenkl. referri ad nomina: « quibus vocabulis, uti quæ Dei sint, nos admonet, ut virtutes hasce comparemus. »

(58) Τοῦ προφήτου. Drest in Regg. a, bm, lu, tribus Colb., Oxon. et Or.

(59) Σκότος ἀντὶ φωτός εἶναι κατακριθεὶς. « Ut lucis loco caligo sit, damnatus. »

verius loquar, a seipso caligo effectus. Reliqui vero in sua dignitate perstant, cujus primum illud est, quod pacati sunt ac dissidii expertes, quippe qui a sancta et laudanda Trinitate hoc acceperint, ut unum sint, quemadmodum et ab eadem illuminationem acceperunt. Nam et illa Deus unus est, et esse creditur, non minus propter concordiam, quam propter eandem essentiam. Itaque omnes ii, qui pacis bonum amplectuntur, eique contrariam discordiam et seditionem infense oderunt, ad Deum et divinas mentes accedunt: qui vero bellicosus sunt moribus, et famam novitate captant, atque ignominia sua gloriantur, adversam partem amplexantur. Nam ille quoque et secum ipse pugnat, et hoc ipsum in aliis, tum multiplici specie, tum vitiosis perturbationibus (utpote ab initio et homicida, et boni inimicus), operatur, ut commune Ecclesiae corpus in occulto sagittet, sub seditionis caligine sese occultans; quemadmodum, ni fallor, ad unumquemque nostrum captiose ut plurimum ac subdole accedit, ac velut locum sibi ipsi furtim aperiens, ut totus, non secus ac strenuus quispiam et fortis bellator in exercitium, per disiectam muri partem aut hostilem aciem, irrumpat.

XIV. Atque hoc unum est, et quidem tale, ut nos ad benevolentiae concordiaeque studium necessario adducere debeat, nimirum Dei ac superiorum imitatione in qua sola animae ad Dei imaginem creatae, imitari tutum est, ut per propensionem ad ea, quantum ipsi assequi datur, atque eorum imitationem, nobilitatem ipsa suam sartam tectamque tueatur. Alterum est, ut divinae voci obtemperantes, in caelum sursum, et in terram deorsum aspiciamus⁶⁰, atque conditarum rerum leges animadvertamus: quemadmodum videlicet caelum, et terra, et mare, ac denique universus hic mundus, magnum, inquam, hoc et celebre Dei elementum, quo etiam Deus declaratur, tacitaque voce praedicatur, quamdiu, secum pacatus et tranquillus est, seque naturae suae finibus continet, nec quidquam adversus alterum insurgit, atque ex iis benevolentiae vinculis, quibus ab artificae Verbo rerum universitas restricta est, excedit, mundus vere est, ut appellatur, et incomparabilis pulchritudo, nec aliquid unquam opus, quod quidem materia constet, illustrius aut

⁶⁰ Prov. xxv, 3.

(60) Ταυτότητα. « Identitatem substantiae. »

(61) Τῆς δ'. Reg. hm, τῆς δέ.

(62) Ἐπέλ, etc. Billius, « Nam ille quoque, tum multiplici specie, tum vitiosis perturbationibus, et secum ipse pugnat, et, ut ab initio homicida, bonique odio percussus, hoc ipsum in aliis operatur. » In hac versione, inverso verborum ordine, invertitur etiam sensus.

(63) Ταυτό. Sic quidam codd. et ed. Alii, ταύτων.

(64) Ἰρ'. Regg. hm, hu, ἴνα.

(65) Ὀλος. Or. ὄλος. Sic legit Billius.

(66) Ἀριστέως στρατῶ. Ita Reg. hu, qui omisso κατά, sic prosequitur, τῶ παραρρήγνυμένῳ, et ut fortis bellator in exercitium, per disiectam muri partem, irrumpat. » Billius legit, ἀριστέως στρα-

Α αὐτοῦ γενόμενος· οἱ δὲ λοιποὶ μένουσιν ἐπὶ τῆς αὐτῶν ἀξίας, ἧς πρῶτον τὸ εἰρηναῖον καὶ ἀσασίαστον, τὸ ἐν εἶναι λαθόντες παρὰ τῆς ἐπαινετῆς καὶ ἀγίας Τριάδος, παρ' ἧς καὶ τὴν ἑλλαμψιν. Ἐπὶ κάκεινη εἰς Θεός ἐστὶ τε καὶ εἶναι πιστεύεται, οὐχ ἤττον διὰ τὴν ὁμόνοιαν ἢ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα (60)· ὥστε Θεοῦ μὲν καὶ τῶν θείων ἐγγύς, ὅσοι τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν ἀσπασζόμενοι φαίνονται, καὶ τῶ ἐναντίῳ τῇ στάσει ἀπεχθανόμενοι τε καὶ δυσχεραίνοντες· τῆς δ' (61) ἀντικειμένης μερίδος ὅσοι πολέμικοι τὸν τρόπον, καὶ τὸ εὐδόκιμον τῷ καινῷ θηράμενοι, καὶ τῇ αὐτῶν ἀσχύνη καλλωπιζόμενοι· ἐπέλ (62) κάκεινος αὐτός τε στασιάζει πρὸς αὐτὸν, καὶ τῶ πολυειδεῖ, καὶ τοῖς πάθεσι, κἀν τοῖς ἄλλοις, ταυτὸ (63) τοῦτο ἐνεργεῖ, ὡς ἀνθρωποκτόνος ἀπ' ἀρχῆς καὶ μισόκαλος, ἴν' (64) ἐν σκοτομήνῃ καταξυῆ τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, τῷ ζῶφῳ τῆς στάσεως αὐτὸν ἐγκρύπτων, ὡσπερ οἶμαι, καὶ τοῖς καθ' ἕκαστον πρόσεισι σοφιστικῶς τὰ πολλὰ καὶ πανούργως, καὶ οἷον χύραν ἐν ἡμῖν ὑπανοίγει· αὐτῷ διὰ τῆς τέχνης, ἴν' ὄλος (65) εἰσπέση, καθά περ ἀριστέως στρατῶ (66) κατὰ τὸ παραρρήγνυμενον τοῦ τειχίου ἢ τῆς παρατάξεως.

ΙΔ'. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο, καὶ τοσοῦτον εἰς εὐνοίας (67) τε καὶ συμφωνίας ἀνάγκη, ἡ Θεοῦ καὶ τῶν θείων (68) μίμησις· πρὸς δὲ βλέπειν ἀσφαλές μόνον τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένην ψυχὴν, ἴν' ὡς μάλιστα τὸ εὐγενές αὐτῇ διασωζῆται διὰ τῆς πρὸς αὐτὰ νεύσεως, καὶ ὡς ἐφικτὸν ὁμοιώσεως (69)· δευτέρου δὲ (70) ἀναβλέψωμεν εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω, θείας φωνῆς ἀκούσαντες (71), καὶ καταμάθωμεν νόμους κτίσεως· ὅτι οὐρανός, καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, καὶ ὁ σύμπας οὗτος κόσμος, τὸ μέγα τοῦ Θεοῦ στοιχεῖον καὶ περιβόητον, ὃ καὶ δηλοῦται Θεὸς σιωπῇ κηρυττόμενος, ἕως μὲν εὐσταθεῖ (72) καὶ εἰρηνεύει πρὸς αὐτὸν, ἐν τοῖς ἰθίοις ὄροις μένων τῆς φύσεως, καὶ οὐδὲν τοῦ ἑτέρου κατεξανίσταται, οὐδὲ τῶν τῆς εὐνοίας ἐκβαίνει (73) δεσμῶν, οἷς ὁ τεχνίτης Λόγος τὸ πᾶν συνέδησε, κόσμος τέ ἐστιν, ὡσπερ λέγεται, καὶ κάλλος ἀπρόσιτον, καὶ οὐδὲν μὴ ποτε τούτου τις ἐπινοήσῃ (74) λαμπρότερον (75) ἢ μεγαλοπρεπέστερον. Ὁμοῦ δὲ τοῦ εἰρηνεύοντος πέταυται, καὶ τοῦ εἶναι κόσμος. Ἡ γὰρ οὐ δοκεῖ σοι οὐρανὸς μὲν εὐτάκτως ἀέρι καὶ γῆ κοινω-

τός, « strenuus exercitus. » Quae lectio nobis non placet. Neque enim Gregorius diabolum cum « exercitu, » sed cum « forti bellatore » confert.

(67) Εἰς εὐνοίας. Sic Regg. a, hm, hu, Or. Deus est in Par. edit.

(68) Τῶν θείων. « Rerum divinarum. »

(69) Ὁμοιώσεως. « Similitudinem. »

(70) Δέ. Deest in Reg. hm, et Or.

(71) Ἀκούσαντες. Coisl. 1, ἀκούοντες. Or. ἀκούσονται.

(72) Εὐσταθεῖ. Coisl. 1, εὐσταθῆ καὶ εἰρηνεύῃ.

(73) Ἐκβαίνει. Reg. hm, ἐκβαίνη.

(74) Ἐπινοήσῃ. Reg. hu, ἐπινοήση.

(75) Λαμπρότερον. Aldidit Coisl. 1, ὕλης ἔργον. Sic legit Billius. Favent scholiastae aliique nonnulli codices.

ῶν, τῷ μὲν φωτὸς, τῇ δὲ ὑετῶν, εὐνοίας κρατεῖσθαι νόμῳ; γῆ δὲ καὶ ἀήρ, ἢ μὲν τροφᾶς, ἢ δὲ τὸ ἀναπνεῖν χαρίζομενοι ζώοις ἅπασιν, καὶ διὰ τοῦτο (76) τὸ ζῆν συνέχοντος, γονέων ἀπομιμῆσθαι φιλοστοργίαν; lenitiæ legibus teneri videtur? Nonne terra et aer, cum, illa quidem cibos, iste autem respirandi facultatem cunctis animantibus largiuntur, atque per animorum imitari?

1E. Ὅραϊ δὲ ἡμέρωσ κιννάμεναι, καὶ κατὰ μικρὸν ἀλλήλαις ὑπεξιοῦσαι, καὶ τὸ τῶν ἄκρων (77) αὐστηρὸν τῇ μεσότητι τιθασσεύουσαι, πρὸς τε ἡδονὴν ἅμα καὶ χρεῖαν ἐπιτηδείας εἰρήνῃ βραβεύεσθαι; Τί δαί (78) ἡμέρα καὶ νύξ, ἰσομοιρίαν πρὸς ἀλλήλας λαγοῦσαι καὶ περιτροπὴν ἔμμετρον, καὶ ἡ μὲν εἰς ἔργον ἡμᾶς ἐγείρουσα, ἡ δὲ ἀναπαύουσα; Τί δαί ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ κάλλος ἀστέρων καὶ πλῆθος, ἐν τάξει φαινόμενων τε καὶ ὑπανιόντων; Θάλασσα δὲ καὶ γῆ πρῶτος ἀλλήλαις ἐπιμιγνύμενα, καὶ διαδιδόνα χρηστώσ, καὶ ἀντιλαμβάνοντα (79) φιλοφρόνως τὸν ἀνθρώπον τρέφει, καὶ ἀνθρώπων τὰ παρ' ἑαυτῶν χορηγοῦντα πλουσίως καὶ φιλοτίμως; Ποταμοὶ δὲ δι' ἕρῶν καὶ πεδίων ἐλκόμενοι, καὶ οὐχ ὑπερβαίνοντες, εἰ μὴ πρὸς τὸ χρησίμον, οὐδὲ ἐπιστρέφοντες; καλύψαι τὴν γῆν; Στοίχειων δὲ (80) μίξις καὶ κράσις (81), καὶ μελῶν συμμετρία καὶ συμφωνία; ζῶων δὲ τροφαί, καὶ γενέσεις, καὶ οἰκήσεις μεμερισμένοι; καὶ τὰ κρατοῦντα καὶ τὰ κρατούμενα, καὶ τὰ ὑπεξευγμένα ἡμῖν, καὶ τὰ ἐλεύθερα; Ταῦτα πάντα οὕτως ἔχοντα, καὶ κατὰ τὰς πρώτας αἰτίας τῆς ἁρμονίας, εἴτ' οὖν (82) συρροίας τε καὶ συμποίας, εὐθουμένά τε καὶ διεξαγόμενα, τί ποτ' ἐχρῆν (83) δοκεῖν ἕτερον ἢ φιλίας τε (84) καὶ ὁμοιότητος εἶναι κηρύγματα, καὶ νομοθετεῖν ἀνθρώποις δι' ἑαυτῶν τὸ ὁμόφυγον (85);

existimandum est, quam quod ea amicitiam concordiamque proclamant, suoque exemplo mortalibus animorum consensum quasi lata lege indicant?

1Γ. Ὅταν δὲ στασιάζῃ πρὸς ἑαυτὴν ἡ ὕλη, καὶ ἐκλάθεκτος γένηται, μελετώσα τὴν λύσιν διὰ τῆς στάσεως, ἢ Θεὸς τι παρασαλεύσῃ τῆς ἁρμονίας (86) εἰς φόβον τῶν ἀμαρτανόντων καὶ κόλασιν, ἢ θαλάσσης ὑπεξιοῦσης (87), ἢ γῆς βρασσομένης (88), ἢ ἐξέων ὑετῶν φερομένων, ἢ συγκαλυφθέντος ἡλίου, ἢ πλεοναζούσης ὥρας, ἢ πυρὸς ὑπερβλύζοντος (89), ἀποσμία (90) κατὰ τοῦτο, καὶ φόβος περὶ τὸ πᾶν, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν τῇ στάσει δεικνύται. Καὶ ἵνα παρῶ δήμους, καὶ πόλεις, καὶ βασιλείας, εἰ

A magnificentius excogitari potest. At simul atque pacatus et quietus esse desiit, mundus quoque esse desinit. Quid enim? Cum cœlum rato ordine, aeri lucem, terræ pluvias imperit, nonne tibi benevolentiam cunctis animantibus largiuntur, atque per hæc vitam conservant, videntur parentum erga filios

XV. Nonne manifestum est, anni partes, cum placide inter se miscentur, sensimque sibi invicem succedunt, et extremorum asperitatem mediocritate mitigant, ad hominum utilitatem simul et voluptatem, convenienter et pacifice gubernari? Quid autem de die ac nocte, quibus quasi sorte obtigit æquales inter se habere partes, et moderatam conversionem, ut ille quidem nos ad opus faciendum excites, ista vero quiete recreet ac reficiat? Quid de sole et luna, siderumque ordine lucentium seseque subducentium, multitudine et pulchritudine? Quid de terra et mari, quæ leniter inter se juncta, benigneque sese mutuis muneribus efficiunt, liberaliter hominem alunt, eiq̃e copiose et magnifice, quæ habent, suppeditant? Quid de amnibus, per montes et campos fluentibus, nec nisi quatenus id expedit, redundantibus, nec se ad operiendam terram convertentibus? Quid de elementorum permistione ac temperatione, membrorumque proportione et concinnitate? Quid de animantium alimonia, et ortu, distinctoque habitatione? Quid quod alia imperant, alia imperio tenentur: quædam nobis subjecta sunt, quædam libera? Quæ cum ita se habeant, ac secundum primas concordie, sive confluxionis et conspirationis causas regantur et gubernentur, quid tandem aliud

XVI. At cum materia secum ipsa dissidet, nec cohiberi potest, dissolutionem scilicet per seditionem medians; aut Deus ad metu percellendos, vel etiam puniendos peccatores aliquid hujusmodi concinnitatis luxaverit, nimirum vel exundante mari, vel terra dehiscente, vel novis et inusitatis imbribus cadentibus, vel obducto nubibus sole, vel quadam anni parte modum excedente, vel effluentibus se ignibus; tum vero perturbatio, et de hoc universo terror oritur, et quantum sit pacis bonum dissidio

(76) Διὰ τοῦτο. Regg. hm, hu, Or. τούτων.

(77) Τῶν ἄκρων. Minus recte Billius: « utriusque extremi. » Sunt enim quatuor anni partes.

(78) Τί δαί... τί δαί. Regg. a, hm, τί δέ.

(79) Καὶ ἀντιλαμβάνοντα... τρέφει... χορηγοῦντα. Hæc verba deerant in edi is. Leguntur tamen in Coisl. 1, cujus auctoritate depravatam hunc locum emendavimus. Combef. pro χορηγοῦντα, legit χορηγεῖ τῶ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, etc. « Ei copiose ac magnifice humanæ vitæ quæ penes se habent, suppediant. » Billius, qui pleraque verba quæ restituit, in suo libro deleverat, Latine tamen reddidit.

(80) Στοίχειων δέ. Reg. a, et Or. στοιχείων τε.

(81) Μίξις καὶ κράσις. Reg. hm. μίξις καὶ κράσις.

(82) Εἴτ' οὖν. Or. εἴτ' οὖν. Par. εἴτουν.

D (83) Τί ποτ' ἐχρῆν. Reg. hm, Or. τί ποτὲ χρῆν.

(84) Φιλίας τε. Deest τὲ in Regg. hm, hu.

(85) Ὁμόφυγον. Coisl. 1, ὁμότιμον.

(86) Ἄρμονίας. Montac. ὁμοιότης.

(87) Ὑπεξιοῦσης. Reg. a, ἐξιοῦσης, Reg. hu, et Or. ἐπεξιοῦσης.

(88) Βρασσομένης. « Concussa, succussa; æstus vi subsultante. »

(89) Ὑπερβλύζοντος. Sic Regg. hm, hu, tres Colb. et Coisl. 3. Coisl. vero 1, ὑπερβλύσαντος. Par. edit. ὑπερβλύζοντος.

(90) Ἀποσμία, etc. Billius, « Tum vero in hac rerum perturbatione et confusione orbi universo terror injicitur, quantumque in pace boni iusit, ex ipsa seditione perspicitur. »

ostenditur. Atque, ut populos, et urbes, et imperia A præteream, ut cœtus, exercitus, familias, naves, vectoribus plenas, conjugia, sodalitia, quæ omnia, ut pace conservantur, ita dissidio 190 funditus evertuntur, ad Israelitas orationem convertam, ac posteaquam vobis eorum calamitates, et dispersionem, qua nunc sedibus suis pulsī vagam et miseram vitam persequuntur, diutissimeque, ut mihi edita de illis vaticinia fidem faciunt persequuntur, exposuero, tum demum ex vobis, qui perfecte notis quænam sit harum calamitatum causa, sciscitabor, ut aliorum malis ad concordiam erudiamur.

XVII. Quandiu igitur illi pacem, et inter se, et cum Deo habuerunt, Ægyptiaca videlicet tyrannide, hoc est, ferrea fornice oppressi, ac per communem afflictionem conjuncti atque collecti (nonnunquam enim afflictio quoque ipsa commodum est ad salutem pharmacum), plebs sancta vocabantur, et portio Domini, ac regale sacerdotium⁶⁰. Nec vero hoc dici potest, nomina quidem ampla et magnifica fuisse, cæterum nominibus res ipsas haudquaquam respondiisse. Nam et ducibus a Deo ductis utebantur, et per columnam ignis et nubis diu nocturne deducebantur⁶¹; et fugientibus mare dividebatur⁶², et fame laborantibus cœlum cibos subministrabat⁶³, et sitiētibis petra usum fontis præbebat⁶⁴, et pugnantibus manuum extensio innumerabilium copiarum instar, erat orationis opera tropæa erigens, viamque ulterius aperiens⁶⁵; Avii etiam, cognatum mare imitantes, cedebant, et elementa consistebant, ac muri tubis quatiēbantur⁶⁶. Quid enim Ægyptiorum plagas in eorum gratiam inflictas commemorare attinet⁶⁷? Quid Dei voces e monte auditas⁶⁸? Quid duplicem legem, alteram litteralem, spiritualem alteram? Quid cæteros honores, quos Israel meritis suis longe ampliores olim consecutus est? At postquam ægrotare, et in seipsos mutuo furere, atque in multas partes dividi cœperunt (cruce nimirum, et dementia, qua adversus Deum et Salvatorem nostrum, ejus divinitatem in humanitate nimime agnoscentes, insanierunt, eos ad extremum exitium adigente), virgamque ferream, hoc est, principatum et imperium, quod nunc rerum summam tenet, multo ante illis denuntiātam, in seipsos attraxerunt, quid accidit? quidque perpessi sunt?

XVIII. Jeremias quidem eos ob priores calamitates luget, atque captivitatem Babyloniam deplorat; erant enim revera hæc lacrymis et gemitibus digna; qui vero non maximis digna lamentis, excisa mœnia, urbs solo æquata, sacrarium eversum, votiva dona compilata, profani pedes et manus pedes quidem in loca non adeunda irrumpentes;

δὲ χοροὺς, καὶ στρατοὺς, καὶ οἴκους, καὶ νηῶν πληρώματα, καὶ συζυγίας, καὶ ἑταιρείας, ὑπὸ μὲν εἰρήνης συνεχομένας, ὑπὸ δὲ στάσεως καταλυόμενας, ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ εἶμι τῷ λόγῳ, καὶ τῶν ἐκείνου παθῶν ὑπομνήσας ὑμᾶς, καὶ τῆς διασπορᾶς, καὶ τῆς ἀληθῆς τῆν νεὺν ἔχουσι, καὶ ἦν ἐπὶ πλείστον (91) ἔξωσι, πειθόμεναι γὰρ ταῖς περὶ αὐτῶν προβόήσεσιν, ἕπειτα ἐρήσομαι ἀκριθῶς εἰδότας ὑμᾶς, τί τῶν συμφορῶν τούτων αἴτιον, ἵνα παιδευθῶμεν τοῖς τῶν ἄλλων κακοῖς τὴν ὁμόνοιαν.

IZ'. Οὐχ (92) εως μὲν εἰρηνην ε.χον καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς Θεὸν, Αἰγύπτῳ τῇ καμίνῳ τῇ σὴν-
B ρᾶ πιεζόμενοι, καὶ ὑπὸ τῆς κοινῆς (93) ὀλιψέως συναγόμενοι (ἔστι γὰρ ὅτε καὶ τοῦτο φάρμακον ἀγαθὸν εἰς σωτηρίαν ἢ θλίψις), λαὸς τε ἅγιος ἦκουον, καὶ μερὶς Κυρίου, καὶ βασιλείον ἰσράτευμα. Καὶ οὐ τοῖς μὲν ὀνόμασιν οὕτω (94), τοῖς δὲ ἔργοις ἐτέρωσ· ἄλλὰ καὶ στρατηγῶς ἦγοντο ἀγομῆνοις ὑπὸ Θεοῦ, καὶ σὺλῳ πυρὸς καὶ νεφέλης ὠδηγοῦντο νυκτὸς καὶ ἡμέρας· καὶ θάλασσα μὲν αὐτοῖς δίστατο φεύγουσι, πεινωσὶ δὲ οὐρανὸς ἐχορήγει τροφήν, πέτρα δὲ διψῶσιν ἐπηγάξει, πολεμοῦσι δὲ χειρῶν ἔκτασις ἀντὶ μυριάδων ἦν, δι' εὐχῆς ἐγείρουσα τρόπαια, καὶ ὀδοποιῶσα τὰ ἔμπροσθεν· ποταμοὶ δὲ ὑπεχώρουσαν τὴν συγγενὴ μμούμενοι θάλασσαν, καὶ στοιχεῖα ἴστατο, καὶ τεῖχη σάλπιγγι κατεσείετο. Καὶ τί δεῖ λέγειν Αἰγυπτίῳ πληγᾶς (95) τούτοις χαρίζομένας, καὶ Θεοῦ φωνῆς ἐξ ὄρους ἀκουόμενας, καὶ νομοθεσίαν διπλῆν, τὴν μὲν ἐν γράμματι, τὴν δὲ ἐν πνεύματι, καὶ τὰλλα οἷς ἐπιμῶντο πάσαι παρατὴν ἑαυτῶν ἀξίαν ὁ Ἰσραὴλ. Ἐπεὶ δὲ νοσεῖν ἤρξαντο, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐμάχησαν καὶ δίστησαν εἰς μέρη πολλὰ (τοῦ σταυροῦ πρὸς τὴν ἐσχάτην ἀπώλειαν (96) αὐτοὺς συναλαύνοντος, καὶ τῆς ἀπονοίας ἦν κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπενοήθησαν, τὸν ἐν ἀνθρώπῳ Θεὸν ἀγνοήσαντες), καὶ τὴν ῥάβδον τὴν σιδηρᾶν πῶρρωθεν ἀπειλουμένην αὐτοῖς ἐφ' ἑαυτοὺς εἰλκυσαν, τὴν νῦν ἐπικρατούσαν ἀρχὴν λέγω καὶ βασιλείαν, τί γίνεται; καὶ τί πεπύθησιν;

D IH'. Θρηνηῖ μὲν αὐτοὺς Ἱερεμίας ἐπὶ τοῖς προτέροις πάθεσι, καὶ τὴν ἐπὶ Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν ὀδύρεται· καὶ γὰρ ἦν ὄντως κίκεῖνα θρήνων καὶ ἄδυρμῶν ἄξια· πῶς δὲ οὐ τῶν μεγίστων τεῖχη κατασκαμμένα, πόλις ἠδαφισμένη, ἀγίασμα καθρημένον, ἀναθήματα ἀσσυλημένα, πόδες βέθηλοι καὶ χεῖρες· οἱ μὲν τοῖς ἀδάτοις ἐμβατεύοντες, αἱ δὲ κα-

⁶⁰ Exod. xix, 6; I Petr. ii, 9. ⁶¹ Exod. xiii, 21, seqq. ⁶² Exod. xiv, 22. ⁶³ Exod. xv, 12 seqq. ⁶⁴ Exod. xvi, 6. ⁶⁵ ibid. 13. ⁶⁶ Jos. iii, 17; vi, 20. ⁶⁷ Exod. vii-xi. ⁶⁸ Exod. xix, 16 seqq.

(91) Πλείστον. Bas. πλείον, id est ἀντὶ τοῦ αἰεὶ, quasi diceret « semper. »

(92) Οὐχ. Vel legendum, οὐχοῦν, vel per interrogationem vertendum: « nonne? annon? »

(93) Κοινή. Elias, πολλῆς, « multam afflictio-

nem. »

(94) Οὕτω. Regg. a, hm, οὕτως.

(95) Πληγᾶς. Nonnulli codd. σφήκας, « νεύσας crabrones. »

(96) Ἀπώλειαν. Deest in Par editione.

των (97) ἀφαιστών κατατροφώσαι, προφήται σιγών-
 τες, ἱερείς ἀγόμεινοι, πρεσβύτει μὴ ἐλεούμενοι, παρ-
 θένει καθυβριζόμενοι, νεότης πίπτουσα, πῦρ ἀλλό-
 τριον (98) καὶ πολέμιον, αἵματος ποταμοὶ ἀντὶ τοῦ
 ὁσίου πυρός καὶ αἵματος, Ναζαραῖοι κατασυρόμενοι,
 θρήνοι τοῖς ὕμνοις ἀντεγειρόμενοι· καὶ ἐν ἑξ αὐτῶν
 εἶπω τι τῶν Ἰερεμίου Θρήνων, οἱ υἱοὶ (99) Σιών, οἱ
 τίμιοι καὶ ἀντιτιθέμενοι χρυσίῳ, οἱ τρυφερὸὶ καὶ κα-
 κῶν ἀπαθεῖς, ξένην ὄδον ὀδεύοντες· καὶ ὁδοὶ Σιών
 πενθοῦσαι (1) παρὰ τὸ μὴ εἶναι τοὺς ἐορτάζοντας·
 καὶ μικρὸν πρὸ τούτων· χεῖρες γυναικῶν οἰκτιρμό-
 των, οὐ τροφήν ὀρέγουσαι τέκνοις, τῆς πολιορκίας
 ἐπικρατούσης, ἀλλ' ἐπὶ τροφήν ταῦτα σπαράττουσαι,
 καὶ λιμοῦ φάρμακον τὰ ἑαυτῶν ποιούμεναι φιλίττα,
 ταῦτα πῶς οὐ δευνὰ καὶ πέρα δευνῶν, οὐ τοῖς πά-
 γουν δσάκεις ἀν ταύτην ἀναλάβω τὴν βίβλον, καὶ τοῖς
 θρήνοις συγγένωμαι, συγγίνομαι δ' (2) ὁσάκεις ἀν εὐ-
 ημερίαν σωφρονίσει ἐθελήσω τῷ ἀναγνώσματι, ἐγ-
 χόπτομαι τὴν φωνήν, καὶ συγγέομαι δάκρυσι, καὶ
 ὅσον ὑπ' ἕβην μοι τὸ πάθος ἐρχεται, καὶ συνθηρῶ
 τῷ θρηνήσαντι. Τὴν δὲ τελευταίαν αὐτῶν πληγὴν τε
 καὶ μετανάστασιν (3), καὶ τὸν νῦν ἐπιχείμενον αὐ-
 τοῖς τῆς δουλείας ζυγόν, καὶ τὴν περιδότητον ὑπὸ
 Ῥωμαίοις ταπεινώσιν, ἧς οὐδὲν οὕτως ὡς ἡ στάσις
 αἴτιον, τίς θρηνησεί πρὸς ἀξίαν τῶν θρήνων γρά-
 ρει (4) εἰδόντων, καὶ λόγον ἐξισοῦν (5) πάθει· Ποῖαι
 βίδοι ταῦτα χωρήσουσι; Μία στήλη (6) τούτοις τῆς
 συμφορᾶς ἡ οἰκουμένη πᾶσα καθ' ἧς ἐσπάρησαν, καὶ
 ἡ λατρεία πεπαυμένη, καὶ αὐτῆς τῆς Ἰερουσαλήμ τὸ
 ἔδαφος μόγις (7) γινωσκόμενον, ἧς τοσοῦτον ἐπιδα-
 τὸν αὐτοῖς ἐστὶ μόνον, καὶ τοσοῦτον ἀπολαύουσι τῆς
 ποτε αὐτῶν δόξης, ὅσον ἐν ἡμέρᾳ φανέντες (8) θρηνη-
 σαι τὴν ἐρημίαν.

aleo Hierosolymitanæ urbis solum, quod vix jam agnoscitur, atque hactenus duntaxat illis patet, id-
 que duntaxat fructus ex vetere sua gloria et amplitudine capiunt, ut per diem conspici facti solitu-
 dinem lugeant.

18. Δεινοῦ δὲ ὄντος οὕτως τοῦ στασιάζειν, καὶ
 τοσοῦτων αἰτίου κακῶν, ὡς τὰ τε εἰρημῆνα δείκνυσι,
 καὶ διὰ πλειόνων ὑποδειγμάτων ἐστὶ μαθεῖν, ἐτι πολ-
 λῶ δευνότερον τὸ, καταλύσαντας μικροψύχων (9),
 καὶ τῶν τῆς εἰρήνης γευσαιμένων καλῶν, πρὸς τὴν
 αὐτὴν νόσον πάλιν ὑπενεχθῆναι, καὶ πρὸς τὸν ἴδιον
 ἔμμετον ἐπιστρέψαι, τὸ δὴ λεγόμενον (10), μηδ' ὁ τοὺς
 ἀκητους παιδεύει τῇ πείρᾳ σωφρονισθέντας. Καὶ γὰρ
 ὁρῶ κόφους καὶ ἀνοήτους οὐ τούτους ὑπολαμβανον-

“ Thren. iv, 2. “ Thren. i, 4. “ Thren. iv, 10.

(97) Καὶ τῶν. Deest καί, in Reg. a et Or.

(98) Πῦρ ἀλλότριον. Illud intelligit ignem, quo Nabuzardan Jerosolymam inflammavit.

(99) Οἱ υἱοί. etc. Sic Reg. hu et Or. Deest οἱ, in Par. edit. Billius vertit «pretiosi illi filii,» etc.

(1) Πενθοῦσαι. Codices nonnulli, πενθοῦσαι.

(2) Δ'. Reg. hu, hu, Or. δέ.

(3) Μετανάστασιν. Colb. 3 et Mon'ac. ἀνάστασιν. Non male, quidquid dicat variarum lectionum collector. Nam ἀνάστασις «desolatio» est et «eversio,» ut recte observat Budæus, notumque est, nisi quis valde in Græcis sit peregrinus.

(4) Γράφειν. Comb. legit συγγράφειν.

(5) Ἐξισοῦν. Oxon. ἐξισοῦντα τῷ πάθει.

(6) Στήλη. «Columna.» Quemadmodum, inquit

PATROL. GR. XXXV.

A manus vero 191 circa res eas, quas tangere nefas erat, luxuriantes, prophetæ silentes, sacerdotes abducti, senes absque misericordia habiti, constupratæ virgines, juvenus cadens, flamma aliena et hostilis, sanguinis fluvii pro sancto igne ac cruore, Nazaræi raptati, luctus canticis subrogati: atque, ut ex ipsis Jeremiæ Threnis aliquid producam, inclyti illi filii Sion⁹⁷, et auro æquandi, illi inquam delicati atque a malis immunes, insnetam viam obeuntes: et viæ Sion lugentes, eo quod nulli sint qui festos dies celebrent⁹⁸; ac paulo ante: manus mulierum misericordium⁹⁹, in valescente obsidione, non victum filiis porrigentes, sed potius ad cibum sibi parandum eos lacerantes, atque ex clarissimis suis pignoribus medicinam adversus grassantem famem quaerentes? An non hæc gravia et plusquam gravia, non iis solum, qui tum ea pertulerunt, sed iis quoque qui nunc audiunt? Equidem, ut de me loquar, quoties hunc libellum in manus sumo, Threnosque lectito (id autem facio quoties secundarum rerum insolentiam coercere huiusmodi lectione studeo), vocem mihi intercludi sentio, lacrymisque obruor, eamque calamitatem velut ob oculos positam videre videor, ac Jeremiæ collamentor. At vero postremam eorum plagam, et e sedibus suis migrationem, ac servitutis jugum eorum capiti nunc incumbens, celebremque illam sub Romanis depressionem, quam nulla res æque ac seditio peperit, ecquis eorum, qui lamentationes conscribere, atque oratione calamitatem adæquare norunt, satis digne deplorabit? Quinam libri eam capient? Una utique illis calamitatis columna totus terrarum orbis est, per quem varie fusi sparsique sunt, divinusque cultus compressus et extinctus, ipsumque

XIX. Porro autem, cum dissidiis laborare, tam grave sit, ac tot mala conflēt, quemadmodum, et ex iis quæ diximus, liquet, et pluribus exemplis discere licet, tum vero multo gravius est, depositis inimicitiiis, pacisque bonis degustatis, 192 in eundem rursus morbum provolvi, atque ad suum, ut dici solet, vomitum redire, ac ne ipsa quidem experientia, quæ stultorum magistra est, emendari. Etenim eos levitatis ac stultitiæ opinionem subire

Elias, ære, aut ex lapide excitatæ columnæ, aut aliquorum ærumnas, aut vituperationes prætereun-
 tibus exhibent, sic totus terrarum orbis, per quem dispersi sunt Judæi, instar columnæ, quæcumque horrenda ipsis acciderint, prædicat.

(7) Μόγις. Regg. a, hu, μόλις.

(8) Φανέντες. «Apparentes.» Romani imperatoris Adriani, ni fallor, lege, Judæis campos ubi urbs Jerosolymitana fuerat, per unum diem ex certo spatio videndi licentia dabatur. Comb. legendum putat, φανέντος.

(9) Καταλύσαντας μικροψύχων. «Deposita pusilla imitate.»

(10) Τὸ δὴ λεγόμενον. Deest in Regg. a, hu, Or. Mox Or. et tres Colb. μηδὲ δ, pro μηδ' ὁ.

comperio, non qui in vitio aliquo permanent, sed A qui, instar auræ subinde se immutantis, aut reciprocentium Euriporum, aut instabilium maris fluctuum, facili momento in contrarias sententias feruntur ac revolvuntur. Atque illud insuper mecum considero, iis, qui dissidiis conflictantur, spem salutem concordiae solatium afferre, calamitatesque ipsorum maxima ex parte levare. Spes enim mutationis, ac melior rerum status ante oculos positus, maximam opem afflictis hominibus afferre solet. Qui vero sæpe quidem in concordiam redierunt, semper autem ad vitium relapsi sunt, his una cum aliis rebus, melior quoque spes adempta est; ut qui non minus pacem ipsam, quam dissensionem, semper metuant, neutrique earum propter fidant.

XX. Nec vero hæc eo a me dici quisquam suspicetur, quod pacem omnem amandam et completendam esse existimem; nam ut optimam quamdam dissensionem, ita perniciosissimam quamdam concordiam esse perspectum habeo; sed eam demum, quæ bona est, et boni causa initur, ac Deo copulat. Atque, ut hæc brevi distinctione explicentur, ita sentio; haud bonum esse, ut quis segnior sit, aut fervidior quam par est, ita ut vel omnibus ob levitatem acquiescat, vel ob temeritatem et insolentiam ab omnibus se removeat. Æque enim et inefficax segnitias est, et mobilitas atque inconstantia a societate et communione aliena. Verum ubi aperte se prodit impietas, tum vero, nobis faciendum esse, ut adversus ignem et ferrum, et tempora, et principes, ac denique prius adversus cætera simul omnia feramur, quam ut mali fermenti participes efficiamur, ac male affectis assentiamur: nec quidquam perinde metuendum est, ut ne quid magis quam Deum metuamus, ac propterea, cum veritati serviamus, fidei et veritatis doctrinam perfide deseramus. At cum suspicio sola animum nostrum male habet, metusque non satis exploratus, tum vero lenitatem potius quam celeritatem, et indulgentiam **193** potius quam arrogantiam et contumaciam adhibere convenit; multoque melius et

μένους, οἱ ἂν κακῶ τινα παραμένωσιν; ἀλλὰ τοὺς ἄγδιως ἐπ' ἀμφοτέρα φερομένους καὶ μεταβάροντας, καθάπερ αὐρας μεταπιπτούσας, ἢ μεταβολὰς καὶ παλιβρόλας Εὐρίπων, ἢ θαλάσσης ἄστατα κύματα. Σκοπῶ δὲ κάκεινο, ὅτι τοὺς μὲν ἐπὶ τῆς στάσεως μένοντα; ἢ γοῦν ἐλπίς τῆς ὁμοιοῦσας ῥαφῶς ποιεῖ, καὶ τὸ κλειστον αὐτοῖς ἐπικουφίζει τῆς συμφορᾶς· μεγίστη γὰρ ἐπικουρία τοῖς ἀτυχοῦσι μεταβολῆς ἐλπίς, καὶ τὸ κρεῖττον ἐν ὀφθαλμοῖς κείμενον· οἱ δὲ πολλάκις μὲν ὁμοιοῦσαντες, ἀεὶ δὲ πρὸς τὴν κακίαν παλινδρομῶσαντες, ἀφῆρηγται μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦ κρεῖττονος τὴν ἐλπίδα· οὐχ ἦττον τῆς στάσεως δεδοικότες ἀεὶ τὴν ὁμόνοιαν, καὶ μὴδ' ἑτέρω θαρρόυντες, διὰ τὸ ἐν ἀμφοτέροις εὐκίνητον καὶ ἀστάθμητον

B Κ'. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με λέγειν, ὅτι πᾶσαν εἰρηνὴν ἀγαπητέον· οἶδα γὰρ ὡςπερ στάσιν τινὰ βελτίστην, οὕτω καὶ βλαβερωτάτην ὁμόνοιαν· ἀλλὰ τὴν γε καλὴν καὶ ἐπὶ καλῶ καὶ θεῶ συνάπτουσαν. Εἰ δὲ δεῖ συντόμως διελέσθαι περὶ αὐτῶν, οὕτω γινώσκω (11), οὔτε νωθεότερον εἶναι τοῦ μετρίου καλὸν, οὔτε θερμότερον, ὡς ἡ δι' εὐκολίαν πᾶσι συμφέρεσθαι, ἢ δι' ἀταξίαν πάντων ἀποστατεῖν· ὁμοίως γὰρ καὶ τὸ νωθεὸς ἀπρακτον, καὶ τὸ εὐκίνητον (12) ἀκοινώνητον. Ἄλλ' οὐ μὲν ἂν ἡ πρόδηλα (13) τὰ τῆς ἀσεβείας, καὶ πυρὶ, καὶ σιδήρῳ, καὶ καιροῖς, καὶ δυνάσταις, καὶ πᾶσι πρότερον ὁμοσε χωρητέον, ἢ τῆς ζύμης μεθεκτέον τῆς πονηρᾶς, καὶ συγκαταθετέον τοῖς κακῶς ἔχουσι, καὶ οὐδὲν οὕτω τῶν ἀπάντων φοβητέον (14), ὡς ἄλλο τι πρὸ θεοῦ φοβηθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο προδοῦναι περὶ τῆς πίστεως λόγους (15) καὶ τῆς ἀληθείας, ἀληθεῖα δουλεύοντας· οὐ δὲ τὸ λυποῦν ὑπόνοια καὶ φόβος ἀνεξέταστος (16), βελτίων τοῦ τάγου; ἢ μακροθυμία, καὶ τῆς αὐθαδείας ἢ συγκατάδοσις (17), καὶ πολλῶν κρεῖττον καὶ λυσιτελέστερον, ἐν τῷ κοινῷ σώματι μένοντας, καταρτίζειν ἀλλήλους ὡς ἀλλήλων μέλη, καὶ καταρτίζεσθαι, ἢ προκαταγνόντας διὰ τῆς ἀποστάσεως, καὶ τὸ ἀξιώπιστον τῷ χωρισμῷ λύσαντας, ἔπειτα ἐξ ἐπιτάγματος, ὡςπερ τυράννοιο, ἀλλ' οὐκ ἀδελφούς, νομοθετεῖν τὴν διόρθωσιν.

conducibilis est, ut in communi corpore manentes, corrigamus atque corrigamur, quam ut præiudicio per secessionem facto, et auctoritate per separationem amissa, ex edicto postea, velut tyranni ac non

fratres, correctionem imperemus. XXI. Quæ cum cognita et explorata habeamus, D fratres, complectamur nos mutuo, et exosulemur, unum vere efficiamur, et eum, qui medium maceræ parietem solvit ⁷¹, ac per sanguinem suum omnia

KA'. Ταῦτα εἰδότες, ἀδελφοί, περιλάβωμεν ἀλλήλους, περιπτυσώμεθα, γενώμεθα γνησίως ἐν, μιμνήσωμεθα τὸν τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντα, καὶ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ πάντα συναγαγόντα, καὶ ε-

⁷¹ Ephes. II, 14.

(11) *Ὁδτω γινώσκω...* καὶ συμφέρεσθαι. Billius, « sic statuo; nec segniores quemquam esse debere, quam par sit, nec ferventiores, ita ut, vel ob levitatem ad omnes se aggreget, » etc.

(12) *Εὐκίνητον*. In editis sequitur, καὶ, quod, auctoritate melioris notæ codicum, delevimus.

(13) *Πρόδηλα*. Regg. a, bm, et tres Colb. πρόδηλον.

(14) *Ἀπάντων φοβητέον*. Or., Coisl. 1, πάντων. Idem Coisl. 1, Hervag., Combef. εὐλαβητέον, « cavendum, fugiendum. »

(15) *Περὶ τῆς πίστεως λόγους*. Reg. hu, Or., etc. τοὺς περὶ πίστεως λόγους.

(16) *Φόβος ἀνεξέταστος*. « Metus non satis exploratus, qui, » ut ait optime Basil. Schol., « instituta inquisitione, est depellendus : » ὅν διὰ τῆς ἐπιμελοῦς ἐξετάσεως ἐκδηλητέον. Billius : « timor quæ nullis certis argumentis innixus. »

(17) *Συγκατάδοσις*. Billius, « indulgens demissio. » Leuvenklaius : « in concordiam reditio. »

ρηγεύσαντα· εἰπωμεν τῷ κοινῷ Πατρὶ τούτῳ, τῇ
 σεμνῇ πολιᾷ, τῷ πράφῃ καὶ ἡπίφῃ ποιμένι· Ὁρᾷς τὰ
 ἐπίχειρα τῆς ἐπιεικειᾶς; Ἄρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλ-
 μούς σου, καὶ ἴδε ἐπισυνγυμένα τὰ τέχνα σου, ὃν
 τρόπον ἐπόθεις, καὶ ὁ (18) προστεθῆναι σοὶ μόνον
 ἡ τῶν νυκτῶν καὶ ἡμέρας, ἔν' ἐν γῆρα καλῶ καταλύ-
 σῃ; τὴν παροικίαν· ἰδοὺ πάντες ἤκασι πρὸς σέ, καὶ
 ὑπὸ τὰς σᾶς ἀναπαύονται πτέρυγας, καὶ τὸ ἑαυτῶν
 κυκλοῦσι θυσιαστήριον, μετὰ δακρῶν ἀποφοιτήσαν-
 τες, καὶ μετ' εὐφροσύνης προστρέχοντες (19). Χαῖρε
 καὶ κατατέρπου, πατέρων ἄριστε καὶ φιλοτεκνότητε,
 ὅτι πάντας αὐτοὺς ἐνέδουσαι καὶ περιβέβλησαι, ὡς
 κόσμον νόμφη. Φθέγξαι καὶ σὺ πρὸς ἡμᾶς· Ἴδου
 ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδωκεν (20) ὁ Θεός. Πρό-
 σθε; καὶ ἄλλην φωνὴν δεσποτικὴν καὶ μάλα οἰκείαν·
 Οὗς δέδωκάς μοι ἐφύλαξα, καὶ οὐκ ἀπώλεσα ἐξ
 αὐτῶν οὐδένα.

ΚΒ. Μηδέ γε ἀπόλοιτο μηδεὶς (21), ἀλλὰ πάντες
 μένωμεν ἐν ἐνὶ πνεύματι, μᾶ ψυχῇ συναθλοῦντες
 τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου, σὺμφυχοί, τὸ ἐν φρονούν-
 τες, ὠπλισμένοι τῷ θυρεῷ τῆς πίστεως, περιεζω-
 σμένοι τὴν ὀσφὺν ἐν ἀληθείᾳ, ἕνα μόνον εἰδότες τὸν
 κατὰ τοῦ πονηροῦ (22) πόλεμον, καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνου
 στρατηγουμένων, μὴ φοβούμενοι τοὺς δυναμένους
 ἀποκτείνειν τὸ σῶμα, τῆς δὲ ψυχῆς λαβέσθαι μὴ δυ-
 ναμένους, φοβούμενοι δὲ τὸν καὶ ψυχῆς καὶ σώματος
 Κύριον· φυλάττοντες τὴν καλὴν παρακαταθήκην, ἣν
 παρὰ τῶν Πατέρων εἰλήφαμεν, προσκυνοῦντες Πατέ-
 ρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἐν Υἱῷ τὸν Πατέ-
 ρα, ἐν Πνεύματι τὸν Υἱὸν γινώσκοντες, εἰς ἃ βεβα-
 πτισμεθα, εἰς ἃ πεπιστεύκαμεν, οἷς συντετάγμεθα,
 πρὶν συνάψαι διαιρούντες (23), καὶ πρὶν διαίρειν
 (24) συνάπτοντες, οὕτε τὰ τρία ὡς ἕνα (25) (οὐ γὰρ
 ἀνπόστατα (26), ἢ κατὰ μιᾶς ὑποστάσεως (27), ὡς
 εἶναι τὸν πλοῦτον ἡμῖν ἐν ὀνόμασιν, ἀλλ' οὐ πρά-
 γμασι), καὶ τὰ τρία ἓν. Ἐν γὰρ οὐχ ὑποστάσει (28),
 ἀλλὰ θεότητι· μονὰς ἐν Τριάδι προσκυνουμένη, καὶ
 Τριάς εἰς μονάδα ἀνακαφαλιουμένη (29), πᾶσα
 προσκυνητὴ, βασιλικὴ πᾶσα, ὁμόθρονος, ὁμόδοξος,
 ὑπερκόσμιος, ὑπέρχρονος, ἄκτιστος, ἀόρατος, ἀν-
 αφής, ἀπερλιπητος, πρὸς μὲν ἑαυτὴν ὅπως ἔχει (30)
 τάξεως, αὐτῇ μόνῃ (31) γινωσκομένη (32), σεπτῇ δ'
 ἡμῖν ὁμοίως καὶ λατρευτῇ, καὶ μόνῃ τοῖς Ἁγίοις τῶν
 ἁγίων ἐμβατεύουσα. τὴν δὲ κρίσιν πᾶσαν ἐκτὸς ἐω-

A conciliavit, et pacavit¹⁸, imitemur. Dicamus com-
 muni huic Patri, venerabili canitiei, mansueto et
 placido Pastori: Vides moderationis tuæ præmia?
 Tolle per circuitum oculos tuos, et collectos filios
 tuos vide¹⁹, quemadmodum cupiebas, quodque
 unum ut tibi contingeret, noctes postulabas, ut in
 senectute bona peregrinationis tuæ dies con-
 cluderes. En omnes ad te venerunt, ac sub pennis
 tuis requiescunt, suumque altare cingunt, cum la-
 crymis illi quidem egressi, cum gaudio autem re-
 currentes. Gaude et oblectare, patrum optime ac
 filiorum amatissime, quoniam his omnibus, non
 secus ac sponsa mundo suo, indutus et amictus es.
 Loquere tu quoque ad nos: *Ecce ego, et pueri
 mei, quos dedit mihi Dominus*²⁰. Adde aliam
 B quoque Domini vocem valde congruentem: *Quos
 dedisti mihi custodivi, et non perdi ex eis quem-
 quam*²¹.

XXII. Atque utinam nemo pereat, sed omnes in
 uno spiritu maneamus, una mente collaborantes
 fidei Evangelii, unanimes, unum idemque sentien-
 tes²², fidei clypeo armati, succincti lumbos in ve-
 ritate²³, solum unum istud bellum scientes, quod
 adversus pravam illum, et eos, qui ipsius ductu ei
 auspiciis pugnant, geritur: Non eos timentes, qui
 corporis quidem necandi potestatem habent, cæterum
 animam arripere nequeunt; sed eum, cui in
 corpora animasque nostras jus et imperium est,
 formidantes²⁴: præclarum depositum, quod a Pa-
 tribus nostris accepimus, custodientes²⁵; adoran-
 tes Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; in Fi-
 lio Patrem, in Spiritu Filium cognoscentes, in
 quorum nomine baptismi aqua tincti sumus, in
 quos credidimus, quibus nomen dedimus, prius eos
 dividentes, quam conjunxerimus, priusque conjun-
 gentes, **194** quam distinxerimus, nec tria tanquam
 unum accipientes (neque enim ejusmodi sunt hæc
 nomina, ut per se non subsistant, aut de una tan-
 tum persona prædicentur, quasi opes nostræ in no-
 minibus, non autem in rebus sitæ sint), et tria
 unum esse credentes. Unum enim sunt, non perso-
 næ, sed divinitatis ratione. Unitas in Trinitate
 adorata, et Trinitas in unitatem collecta, tota ado-
 randa, tota regia, ejusdem throni et gloriæ, mundo
 D sublimior, tempore superior, increata, invisibilis,

¹⁸ Coloss. i, 19. ¹⁹ Isa. lx, 4. ²⁰ Isa. viii, 18. ²¹ Joan. xvii, 12. ²² Philipp. i, 27; ii, 2. ²³ Ephes. vi, 14. ²⁴ Matth. x, 28. ²⁵ II Tim. i, 14.

(18) Καὶ ὁ Combef. καὶ ἄ. nempe, τέχνα, « filios. » D
 (19) Προστρέχοντες. Sic Or. Editi vero, προτρέ-
 χοντες.

(20) Ἐδωκεν. Reg. hm, Or. δέδωκεν.

(21) Μηδεὶς. Regg. a, bm, hu, Or., etc. μηδὲ εἰς.

(22) Τοῦ πονηροῦ. « Diaboli. »

(23) Διαίρουντες. His verbis, Sabellium, qui per-
 sonas divinas confundebat, carpit Gregorius.

(24) Διαίρειν. Reg. bm, tres Colbert., Or. δι-
 ελεῖν.

(25) Οὕτε τὰ τρία ὡς ἕνα. Coisl. 1 οὕτε τὰ τρία
 εἰς ἓν.

(26) Ἀνπόστατα. Coisl. 1 addit, τὰ ὀνόματα,
 « nomina; » quæ vox ita subaudienda; vel, si mavis,
 ἁρπάζει, « personæ. »

(27) Ἡ κατὰ μιᾶς ὑποστάσεως. « Ant de una
 substantia, » seu, « subsistentia. » Billius reddit hanc
 vocem, Ὑποστάσεως, hic et alibi, per, « Personam; »
 quod non satis nobis Gregorii ac Orientalium menti
 congruum videtur.

(28) Οὐχ ὑποστάσει, etc. « Non ratione subsi-
 stendi, sed divinitate. »

(29) Ἀνακαφαλιουμένη. « Recapitulata, com-
 prehensa. »

(30) Ἐγχει. Regg. bm, hu, ἔχη.

(31) Αὐτῇ μόνῃ. Sic Regg. bm, hm, et Or. In
 Par. edit. αὐτῇ μόνῃ, etc., quod vertit Billius: « sola
 quidem, quo erga se ordine sit, intelligens. »

(32) Γινωσκομένη. Combef. legit, γινώσκουσα.
 Sic etiam Hervag. et Reg. hm, sed recentiori manu.

tactus et comprehensionis expers, secundum vero A
 ordinem qui in se est, sibi soli cognita, nobis tamen
 ex æquo veneranda et adoranda, sola etiam in
 Sancta sanctorum penetrans, res autem omnes con-
 ditas foris relinquens, alias primo velo, alias secu-
 do interclusas atque diremptas: primo nimirum,
 cœlestes et angelicas a deitate, altero vero, natu-
 ram nostram a cœlestibus. Hæc, fratres, agamus,
 hoc animo simus; eosque, qui aliter sentiunt, ut
 veritatis labem et corruptelam, quoad quidem lice-
 bit, assumamus atque curemus; incurabili autem
 morbo laborantes aversemur: ne aliqui mōrbum
 eorum ante contrahamus, quam illis sanitatem nostram
 impertiamus. Ac Deus pacis **, illius in-
 quam pacis quæ intellectum omnem exsuperat **, nobiscum erit, in Christo Jesu Domino nostro.
 Amen.

** II Cor. xiii, 11. ** Philipp. iv, .

(53) *Λύμην*. Reg. hm, λολμην.

(54) *Δ' ἔχοντας*. Regg. hm, hu, Or. δὲ ἔχοντας.

(55) *Μεθ' ἡμῶν*. Sic tres Regg. ac tres Colb. Par.
 μεθ' ἡμῶν.

(36) *Ἡμῶν*. *Ἀμῆν*. Sic desinunt plerique codi-
 ces, his omissis quæ in Par. edit. leguntur: ὃ ἡ
 δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, « cui gloria in
 sæcula sæculorum. »

195 MONITUM IN ORATIONEM VII.

I. Cæsarius, cujus immatura mors est præcipuus istius orationis scopus, erat Gregorii
 Theologi frater natus minimus. Is paterna domo una cum Gregorio, studiorum causa, pro-
 fectus, relicto in Palæstinæ scholis fratre, Alexandriam petiit (n. 6). Illic brevi tempore
 eam mathematicarum artium ac medicæ peritiā est adeptus (n. 8), quam postea « urbs
 princeps » Constantinopolis admirata, publicis dignitatum ornamentis, ipsoque senatorio
 gradu honorare voluit. Verum Cæsarius, spretis his omnibus honorum titulis, Gregorio
 fratri suo, qui Athenis digrossus, in hanc urbem venerat, itineris socium se adjungens, in
 patriam reversus est.

II. Cum autem ibi aliquandiu moratus esset, inde iterum Constantinopolim repetens,
 « statim primum inter medicos gradum obtinuit, atque in amicorum numero apud Con-
 stantium imperatorem habitus, amplissimis honoribus est cumulatus (n. 10). » Nec minori
 in pretio fuit apud Julianum, qui, licet plerosque decessoris sui Constantii ministros
 valere jussisset, Cæsarium tamen libere ac publice coram Apostata Christi fidem profiteo-
 tem nullatenus eiecit. Clarior adhuc, Joviano, ac subinde Valentiniano et Valente impe-
 rantibus, exstitit. Majorum etiam dignitatum quasi præludium erat præfectura, qua in
 Bithynia fungebatur, cum urbs Nicæna terræ motu subversa est. In hac calamitate ipse
 pene oppressus fuit Cæsarius. At « ipsa ruina, » rectius dixerim, divina virtute « protectus,
 solus propemodum incolumis evasit (n. 15). »

III. Interea parentes et amici, qui moleste ferebant tam illustrem animam in sæculi ne-
 goliis versari, arrepta hujus terræ motus occasione, eum, ut aulam ac dignitatibus valedice-
 ret, vehementius hortari cœperunt. Eorum votis annuit Cæsarius, seque aulam derelictu-
 rum, per litteras Gregorio fratri significavit. Sed, heu! nimium cita mors ex adverso
 occurrit, et qui « terræ motu superior fuerat, morbo non item, » ut scribit Gregorius
 (ibid.); ex quibus colligunt eruditi (Bar. ad an. 368; Bolland. ad diem 25 Febr.; Tillemon-
 tius), non nisi brevissimum temporis spatium, inter terræ motum et Cæsarii mortem, in-
 tercessisse.

IV. Hæc sunt, quibus Gregorius oratorie amplificatis, suum ipsius et piorum parentum
 dolorem lenit ac sublevat. Inter Gregorianas orationes hanc specialiter accenset Hierony-
 mus (37). Verisimile est habitam fuisse statim post Cæsarii obitum, id est, cum ejus exi-
 viæ Nazianzum devecætæ, in sepulcro, quod sibi ipsis parentes longævi opportune parave-
 rant, conditæ fuerunt. Non enim in patria sua mortuus est Cæsarius, ut contendit Baro-
 nius. Id autem nusquam legitur. Idcirco hæc funebris oratio in anno 368 exaunte, vel
 potius ineunte 369, collocanda videtur. Nam terræ motus, post quem Cæsarium
 obiisse diximus, idem ipse est, quem v Idus Octobris, Valentiniano et Valente con-
 sulibus, in Bithynia contigisse narrat Socrates (38); quod in annum vulgarem 368 re-
 cidit.

(37) *De script. eccl.* edit. Basil. 1529, p. 149.

(38) *Hist. l. iv, c. 11.*

196 V. Sunt in hac oratione nonnulla a Theologo relata, quæ eruditibus nonnihil negotii facessunt. Etenim de Cæsario loquens Gregorius, ait: « In Bithynia degebat, præfecturam ab imperatore haud postremam administrans. Ea autem erat exigere pro imperatore pecunias, ac thesaurorum curam gerere (ibid.). » Hærent hic eruditi, et dubitant quamnam hæc verba præfecturam significant; num « quæstoris munus, » ut Billius interpretatur; num « comitivam sacrarum largitionum, » aut « rerum privatarum » alteram, ut contendit Gothofredus (39); num denique « simplicem » in ea provincia « præfectum, » vel « comitem thesaurorum, » qui sub illustri viro comite sacrarum largitionum esset, ut volunt Bollandistæ (40) ac Tillemontius.

VI. Nihil certe immorabimur, ut hanc Billii interpretationem: « Quæstoris munere fongeatur, » refellamus. Etenim, ut observat Gothofredus, « quæstoris appellatione Græca vox, *καμειβειν*, perperam hoc ævo exprimitur, quo quæstor non, ut olim, erat qui pecuniæ publicæ præerat; verum quem hodie ferme cancellarium dicimus, penes quem legum dicendarum pro principe, et rescriptorum ad preces supplicum jus erat, ut patet ex Claudiano et notitia imperii. » Nihil etiam fere de Gothofredi, Bollandistarum ac Tillemontii opinione dicemus. Suam quisque sententiam variis momentis confirmare nititur. Verum non magnum est utrinque rationum pondus ac firmitas. Ipse clarissimus vir Tillemontius fatetur, harum quamlibet dignitatum, Gregorii verbis, significari posse; atque etiam cum Gothofredi opinione mirum in modum consentire, quod ait Gregorius: « Provinciam scilicet Cæsario creditam, non postremum inter imperii dignitates locum obtinere. » Dubitat autem vir doctus, num comitiva tanta « præludium » ad ampliores gradus dici possit. Deinde, num Cæsarius in ea dignitate ab anno 364 ad annum 369 hære debuerit, nec ad majora interim promoveri. At, pace doctissimi viri, dicere liceat, nullum de primo enasci posse dubium. Hanc enim præfecturam ipse Gregorius « quasi præludium » vocat. Quod autem ad secundum attingit, posito, quod contendit Tillemontius, « Cæsarium ad majora nunquam promotum, » si quid inde sequitur, nihil aliud sane, nisi quod Cæsarii dignitas non e tantulis, sed ex insignioribus aliqua fuerit, in qua pluribus annis eum hære permiserit, cujus promovendi cupidissimus erat imperator. Neque vero id concedit Gothofredus, qui deinceps Cæsarium a Valente præfectura urbis Constantinopolitanæ auctum fuisse affirmat, ejusque meminisse Ammianum Marcellinum in gestis anni 365, et Zosimum lib. II, quod et Leuvenklaius ad Zosimum annectavit.

VII. In tanta opinionum varietate, non facile, quæ tenenda sit via, dignoscitur. Tutius igitur erit Gregorii vestigiis adhærere; et cum ipse non meminerit ullius præfecturæ illa amplioris, quam in Bithynia administravit Cæsarius, atque etiam administrabat, cum morte sublatus est, commissam ipsi fuisse Constantinopolitanæ urbis præfecturam asserere nobis non licet; imo vix concedere possumus eum « rei privatæ comitem » fuisse. Diu namque habitavit in provincia, in quibus singulis, ut notat Pancirolus, erant thesaurorum præfecti. Præterea, comitiva rei privatæ, una erat e primariis tribus imperii dignitatibus, ac proinde gradus ad **197** majora, aut « præludium » dici non debuit, nec reipsa fuit. Repugnat enim Gregorii verbis, Cæsarium fratrem primo « comitem rei privatæ ac thesaurorum, » deinde « præfectum, » aut etiam « quæstorem » fuisse designatum. Si ita esset, longè profecto a majoribus ad minora descendisset, nedum prælusisset amplioribus. Id autem forte doctissimos viros in errore induxit, quod non satis attenderint, non unum his temporibus existitisse Cæsarium. Fuit namque Cæsarius, alter a Cæsario Gregorii fratre, vir potens, cui duas epistolas, quæ inter Gregorianas reperiuntur, inscripsit Gregorius. Is forte fuit anno 364 « rei privatæ comes, » ac deinceps « magister officiorum, prætorii præfectus, » atque etiam « consul, » nisi mavis hæc munera duos inter Cæsarios partiri.

VIII. Observare juvat Gregorium, in hac funebri Cæsarii laudatione, ne verbum quidem facere de scriptis, quæ ejus nomine circumferuntur. Quod silentium satis esse videtur, ut quatuor dialogos, qui sibi Cæsarii nomen præscribunt, ipsi falso ascriptos esse existimemus. Auctor siquidem dialogorum laudat Maximum, qui longo post Cæsarium tempore floruit, nempe sæculo septimo, adeoque recentior. Ridendus sane potius quam refellendus serio Leuvenklaius, qui mavult credere testimonia, quæ passim de Maximo in dialogis occurrunt, temere a quopiam assuta esse, quam Cæsario abjudicare dialogos.

IX. Deinde, dialogi præ se ferunt epigraphen, quæ ipsa dialogos Cæsarii fetum esse non posse prædicat; quippe quæ hujusmodi est, tum apud Leuvenklaium, tum in Bibliothecis Patrum, ut quæstiones tum propositas significet, cum Cæsarius « a secretis erat, » et Constantinopoli docens viginti totos annos commemorabatur. » Quæ de Cæsario dici nequaquam possunt. Nec enim aut « docens, » aut « a secretis » unquam legitur, multoque minus « viginti totos annos Constantinopoli docere » potuit, qui in ea urbe, ne quidem decem, aut etiam octo annis versatus est. Et certe Theologus aperte satis indicat nihil a fratre Cæsario, de arte oratoria, de medica, de mathesi, de philosophia, etc., in publicam lucem editum. Potuisset sane de his artibus cum laudè disserere; non vero de theologia, qua in palæstra non desudarat homo catechumenus. Unde dubitari merito potest, utrum hos dia-

(39) *Cod. Theod.* tit. 1, l. VIII, tom. III, p. 385 et 386.

(40) Febr. p. 496.

logos legerint, qui eos Cæsario ascribunt. Etenim cuilibet legenti patet dialogorum auctorem fuisse virum theologicis in rebus maxime versatum, et fama notissimum. Nam qui interrogant, profitentur (41) « se absurdarum fluctibus opinionum exhaustos, ad magistri benignitatem, velut ad portum quemdam, se conferre, quo de adoranda Trinitate, aliisque sacrarum litterarum capitibus vera doceantur; Patrisque filiorum studiosissimi » nomine « doctorem » compellant. Quæ quidem appellatio sacerdotem, eumque theologiarum rerum peritia insignem, significat. Ac re quidem ipsa doctor disputationem altera die abrumpe-ns ait: « (42) Quia nos modo ratio temporis ad peragenda mysteria, sancto cœtu nos expectante, compellit, » etc. Quisquis ergo hos dialogos Cæsario velit ascribere, necesse est ut idem medicum in theologum, catechumenum in sacerdotem, nova et plane admiranda metamorphosi, transmutet.

198 X. Demum auctor dialogorum Origenem appellat (43) « vanum nugatorem, scriptorum impiissimum, » et ejus dogmata « venenata et pestifera, quæ simpliciores decipiant. » Ilane, amabo, de Origene locutus fuisset Gregorii frater, nedum Gregorius ipse, qui longo post tempore Origenis excerpta, « velut Basilii ac sui ipsius monumentum, » ad Theodorum mittebat (44)? Quo penitus subvertitur inepta scriptoris cujusdam (45) opinio, qui dialogos ab ipso Theologo, Cæsario fuisse suppositos voluit; idque ex perturbato quodam et obscurato Photii (46), qui, ne id quidem somnians, cogitavit, textu astruere conatur. Unum duntaxat ex Photii dictis colligitur, dialogorum auctorem, cujus meminit, Photio, qui sæculo nono vixit, esse antiquiorem.

(41) Lib. 1 *Bibl. PP.* 1624, t. XI, p. 545.

(42) *Quæst.* 114.

(43) *Quæst.* 140 et 147.

(44) *Epist.* 87.

(45) *Labb. Script. eccles.*, t. 1, p. 217.

(46) *Phot.*, c. 210, p. 540.

ORATIO VII^a.

ΛΟΓΟΣ Ζ

Funeris in laudem Cæsarii fratris oratio, superstitibus adhuc parentibus.

Α *Εἰς Καισάρῳν τὸν ἑαυτοῦ (47) ἀδελφὸν ἐπιπέριος, περιόντων ἔτι τῶν γονέων.*

I. Existimatis fortasse, o amici, et fratres, et patres, non re duntaxat, sed nomine quoque ipso dulces, me cupide ad dicendum prodire, ut eum qui discessit, lacrymis ac luctibus prosequar, aut longam et elegantem orationem, qua plerique gaudent, habeam. Et quidem vos, tanquam mihi inæroris ac luctus socii futuri, comparastis, ut in meo casu vestros casus depleretis, si quibus huiusmodi quidpiam accidit, et in amici calamitatibus dolere condiscatis; alii vero ut aures pascalis, animosque oblectetis. Oportere si quidem nos ex calamitate quoque ipsa ostentationis ansam arripere, cujusmodi quondam erat nostra ratio, cum et in cæteris perquam redundantes, ac terrenis rebus addieti essemus, et in sermonibus ambitiosi; priusquam scilicet ad verum et supremum sermonem oculos sustulissetemus, Deoque, a quo omnia, rebus omnibus donatis, Deum pro omnibus rebus accepissemus. Ne, quæso, id de nobis existimetis, si quid dextri existimare vultis. Nam nec eum qui discessit, amplius quam par sit, lugebimus, ut qui ne in aliis quidem talia probare soleamus; nec in eo laudando modum ac decorum excedemus, quanquam gratum, ac, si quod aliud, maxime congruum munus est eloquenti viro oratio, et ei qui sermones

A'. Οἰεσθέ με ἴσως, ὦ φίλοι, καὶ ἀδελφοί, καὶ πατέρες, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, θρήνος ἐπιβαλοῦντα τῷ ἀπελθόντι καὶ ὀδυρμοὺς, ὑποδέχεται προθύμως τὸν λόγον, ἢ μακροὺς ἀποπεινοῦντα καὶ κομψοὺς λόγους, οἷς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν. Καὶ οἱ μὲν ὡς συμπεινήσοντες, καὶ συνθηρηήσοντες παρεσκευάσθη, ἢ ἐν (48) τῷ ἐμῷ πάθει τὰ οἰκεία δακρύσητε, ὅσοις τι τοιούτων ἔστι, καὶ σοφίσθητε τὸ ἀλγοῦν ἐν φιλικῶς πάθει· οἱ δὲ ὡς τὴν ἀκοὴν ἐστιάζοντες, καὶ ἠδῶν ἐσόμενοι. Χρῆναι γὰρ ἡμῶς ἐπίδειξιν ποιήσασθαι καὶ τὴν συμφορὰν, οἷά περ ἦν τὰ ἡμέτερα, ἠλίκα τὰλλα ἡμεῖς ἰκανῶς περιττοὶ καὶ τῆς ὕλης (49), καὶ τὰ περὶ λόγους φιλότιμοι· πρὶν ἀναβλέψαι πρὸς τὸν ἀληθῆ λόγον καὶ ἀνωτάτω, καὶ πάντα δόντες (50) Θεῷ, παρ' οὗ τὰ πάντα, Θεὸν ἀντιπάντων λαβεῖν. Μηδαμῶς, μὴ τοῦτο περὶ ἡμῶν ὑπολάβητε, εἰ τι ὑπολαμβάνειν βούλεσθε δεξιόν. Οὕτε γὰρ (51) θρηνησομεν τὸν ἀπελθόντα πλέον ἢ καλῶς ἔχει, οἷ γε μὴδὲ τῶν ἄλλων τὰ τοιαῦτα ἀποδεχόμεθα, οὔτε ἐπαινεσόμεθα πέρα τοῦ μέτρου καὶ πρέποντος (52), καίτοι γε δῶρον φίλον καὶ οἰκειότατον, εἴπερ τι ἄλλο τῷ λογίῳ λόγος, καὶ τῷ διαφερόντως ἀγαπῆσαντι τοὺς ἑμοὺς λόγους ἢ εὐφημία· καὶ οὗ δῶρον μόνον, ἀλλὰ καὶ χρέος ἀπάντων χρεῶν δικαιοτάτων. Ἄλλ' ὅσον ἀφοσιώσασθαι τὸν περὶ ταῦτα νόμον καὶ

« Alias X; quæ autem 7 erat, nunc 9. — Habita exente anno 368 vel ineunte 369.

(47) *Ἐαυτοῦ*. Deest in Regg. a, ph, duobus Colb., Or. 1, Jes., etc. In aliis desunt, *περιόντων ἔτι τῶν γονέων*.

(48) *Ἴρ' ἐν*. Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1, ἴνα ἐν.

(49) *Καὶ τῆς ὕλης*. Billius: « Ac rebus ex materia concretis. » Scholiastes antiquus observat hyperbatum hic esse, et sic legendum: *Ἡλίκα καὶ τὰ*

λα τῆς ὕλης ἡμεῖς περιττοί, etc. « Cum cæteris rebus terrenis, atque iis maxime quæ corporis sunt, excelleremus, dicentique copia et sermonibus ambitiosi essemus, » etc.

(50) *Δόντες*. In Or. 1, γρ. δόντας.

(51) *Γάρ*. Deest in Reg. ph, Or. 1 et Jes.

(52) *Καὶ πρέποντος*. Desunt in Regg. bm, ph, tribus Colb., Or. 1 et Jes.

δακρύσαντες καὶ θαυμάσαντες (οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἔξω
 τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας· *Μνήμη* τε γὰρ *δικαίω*
μετ' ἔγκωμιων· καὶ, *Ἐπι νεκρῶν*, φησί, *κατάγωγε*
δάκρυα, καὶ ὡς *δεινὰ πάσχω*ν *ἐναρξαι θρήνου*·
 Ἰσὸν (53) ἀναλγησίας χωρίζων ἡμᾶς καὶ ἀμετρίας),
 πὼ μετὰ τοῦτο ἤδη τῆς τε ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν
 ἀσθένειάν ἐπιδείξομεν, καὶ τοῦ τῆς ψυχῆς ἀξιώματος
 ὑπομνήσομεν, καὶ τὴν ὀφειλομένην τοῖς ἄλογοις
 παράκλησιν ἐπιθήσομεν (54), καὶ μεταθήσομεν τὴν
 λύπην ἀπὸ τῆς σαρκὸς καὶ τῶν προσκαίρων ἐπὶ τὰ
 πνευματικὰ καὶ αἰδία.

animæ dignitatem vobis in mentem revocabimus,
 lionem imponemus, et mærorem a carne ac rebus

B. Καίσαριω πατέρες μὲν, ἐν ἐντεῦθεν ἄρξωμαι
 ὅθεν ἡμῖν πρεπωδέστατον (55), οὓς πάντες γινώσκε-
 τε, καὶ ὧν τὴν ἀρετὴν καὶ ὁρῶντες καὶ ἀκούοντες
 ζηλοῦτε (56), καὶ θαυμάζετε, καὶ διηγείσθε τοῖς ἀγνο-
 οῦσιν, εἴπερ τινὲς εἰσὶν ἀνθρώπων, ἄλλος ἄλλο τι μέ-
 ρος ἀπολαθόντες· ἐπεὶ μὴ πάντα τὸν αὐτὸν οἶόν τε,
 μηδὲ μίαν γλῶσσην τὸ ἔργον, καὶ σφόδρα τις ἢ τῶν
 φιλοπονιῶν καὶ φιλοτιμῶν· οἷς πολλῶν καὶ με-
 γάλων ὑπαρχόντων εἰς εὐφημίαν (εἰ μὴ τῆ περιτ-
 τῆς (57) εἶναι δοκῶ τὰ οικεῖα θαυμάζω), ἐν μέγιστον
 ἀπάντων, καὶ ὡσπερ ἄλλο τι ἐπίσημόν ἐστιν ἡ εὐσέ-
 θεια· τοὺς σεμνοὺς τοῦσδε λέγω καὶ πολλοὺς, καὶ οὐχ
 ἴσον δι' ἀρετὴν αἰδεσίμους (58) ἢ διὰ γῆρας· ὧν τὰ
 μὲν σώματα χρόνῳ κέκμηκεν, αἱ ψυχὰι δὲ Θεῶν νεά-
 ζουσιν.

virtutis quam senectutis nomine venerandos :
 tata sunt, animæ autem Deo florent ac pubescunt.

Γ. Πατὴρ μὲν ἐκ τῆς ἀγριελαίου καλῶς ἐγκεντρι-
 σθεὶς εἰς τὴν καλλιέλαιον, καὶ τοσοῦτον κοινωνήσας
 τῆς πίστεως, ὥστε καὶ ἄλλους ἐγκεντρίζειν πι-
 στευθῆναι, (59) καὶ θεραπειᾶν ἐγχειρισθῆναι ψυχῶν,
 ἡγήλας ὑψηλῶς τοῦ λαοῦ τοῦδε προκαθεζόμενος, Ἀα-
 ρῶν τις δεύτερος, ἢ Μωϋσῆς, Θεῶν πλησιάζειν ἤξια-
 μένος, καὶ θεῖαν φωνὴν χορηγεῖν, τοῖς ἄλλοις ἰστα-
 μένοις πόρρωθεν, πρῶτος, ἀόρητος, γαληνὸς τὸ εἶ-
 δος (60), θερμὸς τὸ πνεῦμα, πολὺς τὸ φαινόμενον (61),
 πλουσιώτερος τὸ κρυπτόμενον. Τί ἂν ὑμῖν ἀναζωγρα-
 φοῖν τὸν γινωσκόμενον; Οὐδὲ γὰρ εἰ μακρὸν ἀποτεί-
 νοιμεν λόγον, εἴποιμεν ἂν τι τοσοῦτον ὅσον ἄξιον,
 καὶ ὅσον ἕκαστος συνεπίσταται (62) τε καὶ ἀπαιτεῖ
 τὸν λόγον· καὶ βέλτιον ταῖς ὑπονοήσας παραχωρεῖν
 (63) ἢ τῷ λόγῳ τὸ πολὺ περικόπτειν τοῦ θαύμα-
 τος.

ationibus relinquere, quam 200 sermone meo
 A. Μήτηρ δὲ ἄνωθεν μὲν καὶ ἐκ προγόνων καθιε-

⁵³ Prov. x, 7. ⁵⁴ Eccli. xxxviii, 16.

(53) Ἰσὸν. Reg. a, Coisl. 1, ἴσως, εἰ fortasse.)
 (54) Ἐπιθήσομεν. Sic Reg. ph, tres Colb., εἰ Coisl.
 1 et 2, Or. 1, et Hervag. Par. edit. ἐπιδείξομεν,
 ostendemus.)

(55) Πρεπωδέστατον. Reg. ph, πρεπωδέστερον.
 (56) Ζηλοῦτε. Reg. ph., Or. 1, et Jes. ζηλοῦ-
 τε.

(57) Περιττός. εἰ Nimius, immoderatus.)

(58) Αἰδεσίμους. Reg. ph, tres Colb., Or. 1, et
 Jes. ὀμοσίμους.

A meos unice amavit, laudatio; nec munus duntaxat,
 sed etiam debitum omnium debitorum justissimum.
 Verum cum hactenus ipsum lacrymis et laudibus
 prosecuti fuerimus, ut ne legem 199 eam, quæ in
 bujusmodi rebus viget, neglexisse videamur (ne-
 que enim hoc a nostra philosophia est alienum :
 Memoria quippe justorum, inquit ille, cum laudi-
 bus⁵³; et, Super mortuum plora, et quasi dira pas-
 sus incipe plorare⁵⁴; æque scilicet nos et ab indo-
 lentia, et ab immodico luctu disjungens), postea
 et humanæ naturæ imbecillitatem ostendemus, et
 debitam iis, qui in dolore versantur, consolati-
 onem ad spiritualia et æterna transferemus.

B II. Cæsarius igitur, ut hinc incipiam unde me
 maxime decet, parentes eos habuit, quos omnes
 nostis, quorumque virtutem oculis atque auribus
 usurpantes æmulamini, mirificis laudibus in cælum
 effertis, aliisque, quibus ea ignota est, si qui ta-
 men sint, narratis, alius aliam quamdam partem
 accipientes. Neque enim fieri potest ut unus omnia
 exponat, nec unius lingua hoc opus est, quantum-
 vis aliquis labore ac diligentia valeat, ac summum
 animi studium et contentionem adhibeat. Quibus
 cum multa et magna laudum argumenta suppe-
 tant (nisi fortasse cuiquam inepte facere videor,
 qui domesticas laudes prædicem), una tamen eos
 res potissimum nobilitat, et insignes reddit, nem-
 pe pietas. Hos graves et canos dico, nec minus
 quorum corpora quidem tempore fracta et d

C III. Pater quidem ex oleastro in fructiferam oli-
 vam pulchre insitus, pinguedinisque usque adeo
 particeps factus, ut alios quoque inserendi cura
 ipsi commissa, et animarum cultura mandata sit,
 excelsus excelse huic populo præsideus, alter
 Aaron, aut Moses, hanc dignitatem consecutus, ut
 ad Deum appropinquet, ac vocem divinam aliis
 procul stantibus subministret, mansuetus, ab
 ira alienus, vultu tranquillus, spiritu fervidus, di-
 ves his rebus quæ oculis cernuntur, ditior iis quæ
 tectæ et absconditæ sunt. Quid autem vobis eum,
 qui notus est, describere aggredior? Neque enim,
 etiamsi sermonem in longum protraherem, paren-
 tamen illius virtuti orationem afferrem, quantum-
 que unusquisque vestrum novit ac postulat, dice-

D rem. Ac præstat id in opinionibus vestris et cogi-
 tationibus relinquere, quam 200 sermone meo
 magnam miraculi partem amputare.

IV. Mater autem antiquitus quidem atque ab

(59) Ὄστε... πιστευθῆναι. Billius : « Ut aliorum
 quoque insitio ipsi commissa. »

(60) Τὸ εἶδος. Reg. ph, τὸ ἦθος, εἰ moribus.)

(61) Πολὺς τὸ φαινόμενον, etc. « Dives externis
 dolibus ac virtutibus, quæ oculis conspiciuntur;
 ditior iis quæ latent. » Sic intelligenda hæc Grego-
 rii verba monet Elias.

(62) Συνεπίσταται. Coisl. 1, συνεπίσταται.

(63) Παραχωρεῖν. Reg. ph, tres Colb., Or. 1, et
 Jes. συγχωρεῖν.

ipsis præavis Deo consecrata, pietatem, instar necessariæ cujusdam hæreditatis, non ad scipsam tantummodo, sed ad liberos quoque deducens, ex sanctis primitiis vere sancta conspersio. Quam etiam tantum auxit et amplificavit, ut ne mariti quidem perfectionem (dicam enim, etiamsi hic sermo temeritate non careat), alii ulli, quam ipsi, ascribendam esse nonnulli credant, ac prædicent; eamque, o rem miram! pro pietatis præmio majorem ac perfectiorem pietatem accepisse. Ambo filiorum simul et Christi amantes, id quod summa admiratione dignum est, imo Christi amantiore quam liberorum; quippe qui unum hunc ex liberis fructum caperent, ut a Christo agnoscerentur, nomenque ducerent, solaque virtute, atque cum eo, quod præstantius est, velut conjunctione ac necessitudine se prole felices definirent: ambo humani, misericordes, multa tunc, et latronibus, et mundi principi eripientes, ab incolatu ad habitationem eos transferentes, maximamque hæreditatem, hoc est, futuræ vitæ splendorem, filiis coaccervantes. Sic illi ad altam senectutem pervenerunt, virtute atque annis inter se pares, ac pleni dierum, tam qui manent quam qui fluunt ac dilabuntur: uterque primas inter mortales habiturus, nisi mutuo ipsi sese principatu prohiberent. Denique omnes felicitatis numeros expleverunt, excepta hac postrema, ut quispiam existinare queat, sive probatione, sive dispensatione: hoc est, meo quidem iudicio, ut præmisso eo filio, cui propter ætatis lubricum magis timendum erat, ita jam ipsi domo ad superna transferantur.

V. Atque hæc exposui, non ut illorum laudes prædicarem, aut quod essem nescius vix quemquam etiam tota oratione de eorum laudibus instituta, materiæ dignitatem assequi posse: verum ut illud ostenderem a patribus debitam Cæsario virtutem fuisse, nec mirum vobis aut incredibile videri debere, si tales parentes nactus talibus laudibus se dignum præbuit; sed illud potius, si, neglectis domesticis et propinquis exemplis, alios sibi spectandos proposuisset. Atque initia quidem ejusmodi fuerunt, et qualia esse vere ingenuis 201 conveniebat, ac recte et honeste victuris. Ut autem media incidam, hoc est, pulchritudinem, magnitudinem, atque illius in omnibus rebus gratiam, et velut in sonis concentum (quandoquidem nec nostrum est res hujusmodi mirari, tametsi aliis non parvæ esse videantur), ad ea quæ deinceps sequuntur, et quæ, ne si cupiam quidem, facile prætermittere possum, orationem conferam.

(64) *Móvov*. Coisl. 1, *μόνην*.

(65) *Αὐτὸ αὐξήσασα*. Reg. bm, *αὐτῆν*. Reg. ph, tres Colb., Or. 1, et *Jes. φύραμα*, ἢ τὸν αὐτὸν (nempe, κληρον) αὐξήσασα.

(66) *Τελειωτέραν*. Or. 1, *τελειωτέραν*.

(67) *Κρεῖττον*. Hac voce « Deum » intelligere videtur Gregorius, ac proinde vertendum, « cum Deo conjunctione et necessitudine. » Billius in prima editione sic vertit: « sola virtute conjunctioneque cum Deo atque consortio, felicem liberorum procreationem definirent. »

ρωμένη Θεῷ, καὶ κληρον ἀναγκαῖον οὐκ εἰς ἐμὴν μόνον (64), ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς κατὰγουσα τῆ εὐσέβειαν, ἐξ ἀγίας ἀπαρχῆς ὄντως ἄριον φύραμα τοσοῦτον δὲ αὐτὸ αὐξήσασα (65) τε καὶ πλεονάσασα ὡςτε κῆρ τισὶ (φθέγγομαι γάρ, εἰ καὶ τολμηρὸς ὁ λόγος), μὴδὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τελειότητα ἐτέρου τινὸς ἢ ταύτης ἔργον γενέσθαι, πιστευθῆναι τε καὶ βῆθῆναι: καὶ, ὦ τοῦ θαύματος! ἄθλον εὐσεβείας ὀδοῦναι μέλζονα καὶ τελειωτέραν (66) εὐσέβειαν. Φιλόπαιδες ἄμφω καὶ φιλόχριστοι, τὸ παραδοξότατον, μᾶλλον δὲ φιλόχριστοι πλεόν ἢ φιλόπαιδες: οἷς γε καὶ τῶν τέκνων μία τις ἀπόλαυσις ἦν, τὸ ἀπὸ Χριστοῦ καὶ γνωρίζεσθαι, καὶ ὀνομάζεσθαι, καὶ εἰς εὐπαιδείας ὁρος ἢ ἀρετῆ, καὶ ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον (67) οἰκίωσις: εὐσπλαγχοὶ, συμπαθεῖς, ἀρπάζοντες τὰ πολλὰ σπητῶν, καὶ ληστῶν, καὶ τοῦ κοσμοκράτορος, ἐκ τῆς παροικίας εἰς τὴν κατοικίαν μετασχευαζόμενοι, καὶ κληρον μέγιστον τοῖς παισὶ τὴν ἐκεῖθεν λαμπρότητα θησαυρίζοντες. Οὕτω τοι καὶ εἰς λιπαρὸν (68) ἐφθασαν γῆρας, ὁμοτίμοι καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἡλικίαν, καὶ πλήρεις ἡμερῶν, τῶν τε μενουσῶν ὁμοίως καὶ τῶν λυομένων: παρὰ τοσοῦτον ἐκάτερος οὐκ ἔχων τὰ πρῶτα τῶν ἐπὶ γῆς, παρ' ὅσον ὑπ' ἀλλήλων εἰς τὸ πρωτεῖον ἐκωλύοντο, καὶ πάσης εὐδαιμονίας μέτρον ἐπλήρωσαν, πλὴν τῆς τελευταίας ταύτης, ὡς ἂν οἰηθεῖ τις, εἴτε δοκιμασίας χρῆ λέγειν, εἴτε οἰκονομίας: ἡ δὲ ἐστίν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, τὸν σφαλερώτερον τῶν παιδῶν δι' ἡλικίαν προπέμψαντες, οὕτως κῆρ καταλύσαι τὸν βίον ἐν ἀσφαλείᾳ (69), καὶ πρὸς τὰ ἄνω πανοικεῖα μετατεθῆναι (70).

seculo animo vitam claudant, et cum universa

Ε'. Καὶ ταῦτα διήλθον, οὐ τούτους ἐγκωμιάσαι βουλόμενος, οὐδὲ ἀγνοῶν, ὅτι μόλις ἂν τις τῆς ἀξίας ἐφίκοιτο, καὶ ὄλην ὑπόθεσιν λόγου τὸν τούτων ἐπαινον ἐνσησάμενος (71), ἀλλὰ ἵν' ἐπιδειξάμην ἐκ πατέρων ὀφειλομένην Καισαρίῳ τὴν ἀρετὴν, καὶ μὴ θαυμάζητε, μὴδὲ ἀπιστήτε, εἰ, τοιοῦτων τυχῶν γεννητόρων, τοιούτων ἑαυτὸν παρέσχεν ἐπαλίων ἄξιον: ἀλλὰ τούναντιον, εἰ πρὸς ἐτέρους εἶδε, τῶν οἰκείων καὶ τῶν ἐγγύθεν ἀμελήσας ὑποδειγμάτων. Τὰ μὲν δὴ πρῶτα τοιαῦτα, οἷα προσήκειν εἶναι τοῖς ὄντως (72) εὖ γεγονόσι, καὶ καλῶς βίωσασθαι μέλλουσιν. Ἴνα ἴδῃ τὰ ἐν μέσῳ συντέμνω, κάλλος, καὶ μέγεθος, καὶ τὴν ἐπὶ πᾶσι τοῦ ἀνδρὸς χάριν, καὶ ὡς περ ἐν φθόγγῳ εὐαρμοσίαν (ὅτι μὴδὲ πρὸς ἡμῶν (73) τὰ τοιαῦτα θαυμάζειν, εἰ καὶ τοῖς ἄλλοις οὐ μικρὰ φαίνεται), πρὸς τὰ ἐφεξῆς (74) βαδισομαι τοῦ λόγου, καὶ ἅ μὴδὲ βουλομένῳ παραλιπεῖν βῆδιον.

(68) *Εἰς λιπαρὸν*. « Ad uberem beatamque neccitatem. »

(69) *Ἐν ἀσφαλείᾳ*. Tres Regg., totidem Colb. et Or. 1, *σὺν ἀσφαλείᾳ*, « cum securitate. »

(70) *Μετατεθῆναι*. Sic Reg. lu. Par. μεταδεθῆναι.

(71) *Ἐρσησάμενος*. Coisl. 1, συστήσάμενος.

(72) *Ὀντως*. Deest in pluribus codd. nec reddidit Billius.

(73) *Πρὸς ἡμῶν*. Sic tres Regg., tres Colb., Or. 1, et *Jes. Editi veni, ὁμῶν*.

(74) *Τὰ ἐφεξῆς*. Reg. 2, τὰ ἐξῆς.

Γ'. Ὑπὸ δὴ τοιοῦτοις ἤθεσι τραφέντες καὶ παι- A
 δευθέντες (75), καὶ τοῖς ἐνταῦθα μαθήμασιν ἰκανῶς
 ἐνασκηθέντες, ἐν οἷς ἐκεῖνος (76) τάχει τε καὶ
 μεγέθει φύσεως οὐδ' ἂν εἶποι τις ὅσον ὑπὲρ τοὺς
 πολλοὺς ἦν ὧ πῶς ἀδακρυτὴ τὴν τούτων παρέλθω
 μνήμην, καὶ μὴ με ἀφιλόσοφον ἐλέγξῃ τὸ πάθος
 παρὰ τὴν ὑπόσχεσιν! ἀλλ' ἐπειδὴ γε ἀποδημίας και-
 ρὸς ἰδούκει, καὶ τότε πρῶτον ἀπ' ἀλλήλων ἐσχίσθη-
 μεν· ἐγὼ μὲν τοῖς κατὰ Παλαιστίνην ἐγκαταμείνας
 (77) παιδευτηρίοις, ἀνθοῦσι τότε κατὰ ῥητορικῆς
 ἔρυστα, ὁ δὲ τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν καταλαβὼν, παν-
 τοίας παιδείσεως καὶ τότε καὶ νῦν οὐσάν τε καὶ δο-
 κοῦσαν ἐργαστήριον. Τί πρῶτον, ἢ τί μέγιστον εἶπω
 τῶν ἐκείνου καλῶν; Τί δὲ (78) παρῆς, μὴ τῷ μεγί-
 στω ζημιώσω τὸν λόγον; Τίς μὲν ἐκείνου διδασκάλους
 πιστότερος; Τίς δὲ ἤλιξι προσφιλέστερος; Τίς μὲν B
 μᾶλλον ἀπέφυγε (79) τὴν τῶν μοχθηρῶν ἑταιρίαν καὶ
 ὁμίλιν; Τίς δὲ τῇ τῶν βελτίστων ἑαυτὸν προσέθηκε
 πλείον (80), ἄλλοις τε καὶ τῶν ἐκ τῆς πατρίδος τοῖς
 εἰδοκιμωτάτοις καὶ γνωριμωτάτοις, εἰδὼς οὐδὲ τοῦτο
 φέρειν μικρὸν εἰς ἀρετὴν ἢ κακίαν τὰς συνοουσίας;
 Ἔξ ὧν τίς μὲν ἄρχουσιν ἐκείνου τιμιώτερος; τίς δὲ
 τῇ πόλει πάση, καίτοι γε (81) διὰ τὸ μέγεθος πάντων
 ἐγκρυπτομένων, ἢ ἐπὶ σωφροσύνῃ γνωριμότερος (82),
 ἢ ἐπὶ συνέσει περιφανέστερος;
 ubi (quamvis sublimior prorsus ac abstrusior ipsius doctrina), aut ob temperantiam clarior, aut ob ingenii sagacitatem illustrior?

Z'. Ποῖον μὲν εἶδος οὐκ ἐπῆλθε παιδείσεως; μᾶλ-
 λον δὲ ποῖον, ὡς οὐδὲ μόνον ἕτερος; Τίνι δὲ παρῆκεν
 ἕγγυς αὐτοῦ γενέσθαι, καὶ κατὰ μικρὸν (83), μὴ ὅτι C
 τῶν καθ' ἑαυτὸν καὶ τῆς αὐτῆς ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ τῶν
 πρεσβυτέρων, καὶ παλαιωτέρων ἐν τοῖς μαθήμασι; καὶ
 πάντα ὡς ἐν ἐξασκήσας, καὶ ἀντὶ πάντων ἕκαστον
 τοὺς μὲν πτηνοὺς τὴν φύσιν φιλοπονίᾳ νικήσας, τοὺς
 δὲ γενναίους τὴν ἀσκήσιν διανοίας ὀξύτητι· μᾶλλον
 δὲ τάχει μὲν τοὺς ταχεῖς, σπουδῇ δὲ τοὺς φιλοπόνους
 ὑπερβαλὼν, καὶ τοὺς κατ' ἀμφω δεξιούς ἀμφοτέροις.
 Γεωμετρίας μὲν γε καὶ ἀστρονομίας, καὶ τῆς ἐπικιν-
 δύνου τοῖς ἄλλοις παιδείσεως, ὅσον χρησίμων ἐκλεξά-
 μενος, τοῦτο δὲ ἦν ἐκ τῆς τῶν οὐρανίων εὐαρμοστίας
 καὶ τάξεως τῶν δημιουργῶν θαυμασίας, ὅσον βλαβερὸν
 ταύτης διέφυγεν· οὐ τῇ φορᾷ τῶν ἄστρον διδούς τὰ
 ἴντα καὶ τὰ γινόμενα, ὡς οἱ τὴν ὁμόδουλον ἑαυτοῖς
 (84) κτίσιν ἐπανιστάντες τῷ κτίσαντι, Θεῷ δὲ καὶ
 ἄλλα πάντα, ὡσπερ εἰκός, ἀνατιθεῖς, καὶ τὴν τούτων
 κίνησιν· ἀριθμῶν δὲ καὶ λογισμῶν, καὶ τῆς θαυμα- D
 σίας ἱατρικῆς, ὅση τὰ περὶ φύσεις, καὶ χράσεις, καὶ
 τὰς ἀρχὰς τῶν νοσημάτων φιλοσοφεῖ, ὥστε ταῖς ῥίξαις
 ἀναιρουμέναις συνεκκόπτειν καὶ τὰ βλαστήματα, τίς
 οὕτως ἀμαθῆς ἢ φιλόνοικος, ὡς ἐκεῖνον δοῦναι τὰ
 δεύτερα, καὶ μὴ ἀγαπᾶν, εἰ μετ' ἐκεῖνον εὐθύς ἀρι-

VI. Nos igitur sub hujusmodi moribus educati et
 instituti, atque in hujusce loci disciplinis, satis
 exercitati et exculiti, in quibus ille ingenii celeritate
 ac magnitudine dici non potest quam longo inter-
 vallo plerosque post se relinqueret; o quoniam pa-
 ctio harum rerum memoriam sine lacrymis præter-
 ibo, nec me, contra quam pollicitus sum, parum
 fortis animi esse dolor ostendit! cum jam peregrina-
 tionis tempus esse videretur, ac tum primum
 aliter ab altero distracti sumus: ego nimirum ob
 artis oratoricæ amorem, in Palestinæ scholis, tum
 florentibus, moratus; ille autem Alexandriam profe-
 ctus, urbem, et tunc et nunc quoque, tum vere tum
 hominum existimatione, doctrinæ omnis officinam.
 Quid primum, aut quid maximum ex illius laudi-
 bus commemorem? Aut quid sine gravissimo ora-
 tionis damno prætermittam? Quis illo præceptoribus
 fidelior? Quis æqualibus jucundior? Quis impro-
 borum societatem et consuetudinem magis vitav-
 it? Quis optimorum virorum, cum aliorum, tum
 celeberrimi cujusque ex patria et nobilissimi fa-
 miliaritati sese magis adjunxit? Non ignorabat
 sane, ad virtutem aut vitium permagni referre,
 cum quibus quispiam consuescit. Atque idcirco,
 quis apud præsides honoratior? Imo quis universæ
 artis medicæ parte, quæ in naturis ac tempera-

VII. Quodnam doctrinæ genus non peragravit?
 imo quodnam est, quod non ut ne unum quidem
 alius? Cuiusmodi concessit, ut ad ipsum, vel
 tantillum appropinquaret, non sodalium tantum et
 æqualium, sed etiam majorum natu, et qui plus
 temporis in litterarum studiis consumpserant? Nam
 et omnia ut unum excoluerat, et singula rursum
 ut omnia. Ac ut volucris ingenio præditos, studio
 et diligentia, ita studiosos et industrios ingenii
 celeritate superabat: vel, ut rectius loquar, 202
 ingeniosos ingenio, et laboriosos studio, et eos
 qui utraque re pollebant, utraque præcallebat.
 Atque ex geometria quidem, et astronomia, et do-
 ctrina aliis periculosa, cum, quidquid utile erat,
 collegisset, hoc est, ut ex corporum cælestium
 concentu atque ordine Creatorem admiraretur,
 quidquid noxium et exitiosum erat, effugit; nempe
 ea quæ sunt, ac sunt, ad siderum motum haudqua-
 quam referens, quemadmodum ii qui conservam
 suam creaturam adversus Creatorem concitant;
 verum, ut alia omnia, sic eorum quoque motum,
 ut par est, divinæ providentiæ attribuens. In nu-
 meris autem et supputationibus, atque ea eximia
 artis medicæ parte, quæ in naturis ac tempera-

(75) Καὶ παιδευθέντες. Deest in Reg. a.

(76) Ἐν οἷς ἐκεῖνος. Ita Reg. hu, Coisl. 1 et 2, Or. 1, aliique plures. Edit. ἐν οἷς ἐκεῖνος.

(77) Ἐγκαταμείνας. Tres Regg., tres Colb., etc. ἐμμείνας.

(78) Τί δέ. Or. 1, τι δαλ. In edit. deest δέ.

(79) Μαλλον ἀπέφυγε. Reg. bm, Jes. ἀπέφυγε μᾶλλον.

(80) Προσέθηκε πλείον. Jes. προσέθηκε πλέον.

(81) Καίτοι γε, etc. Billius, « quamvis alioqui ob ipsius magnitudinem omnes obscuro atque incogniti essent. »

(82) Γνωριμότερος. Or. 1, γνωριμώτερος.

(83) Κατὰ μικρόν. Combef. παρὰ μικρόν.

(84) Ἐαυτοῖς. Sic Regg. a, bin, Or. 1, et Jes. Editi, ἑαυτῆς.

mentis, causisque morborum inquirendis versatur, A ut succisis radicibus rami quoque simul amputentur, quis ita ineptus et pervicax erat, ut secundas ipsi daret, ac non bene secum agi duceret, si proximum illi numerum obtineret, ac primas inter secundos ferret? Neque vero hæc sermo quidam sunt, nullo testimonio suffultus, verum et orientalis, et occidentalis ora, et denique omnes eæ regiones, quas postea perlustravit, insignes ipsius doctrinæ columnæ sunt.

VIII. Cum autem, ut omnis generis mercibus in ingentem navim onerariam, sic ipse omni virtutis ac disciplinæ genere in animam suam collecto, in propriam urbem navigaret, ut pulchras doctrinæ suæ merces aliis etiam impertiret, hic quoque admirabilis quædam res accidit, quam, quia ejus recordatio me omnium maxime delectat, vobisque etiam voluptatem asferre queat, non alienum fuerit paucis exponere. Mater nostra, materno quodam voto, atque amoris erga filios pleno, hoc optabat, quemadmodum ambos eodem tempore emisserat, sic ambos quoque simul redeuntes videret. Eramus enim, si non aliis, matri quidem certe, cum simul conspiceremur, par quoddam votis exoptandum, atque visendum, licet nunc ab invidia male dissolutum. Et ecce Dei impulsu, qui justas preces audit, et parentum erga probos filios amorem in pretio habet, nec ex consilio ullo, nec ex compacto, ille Alexandria, ego ex Græcia, alter a terra, alter mari, eodem tempore in eandem civitatem appulimus. Hæc autem erat Byzantium, urbs totius Europæ principatum nunc tenens; in qua tantam brevi gloriam Cæsarius adeptus est, ut publici honores, nobileque matrimonium, ac senatoria dignitas ei oblata fuerit, communique decreto a magno imperatore per legatos 203 petitum sit, ut principem urbem viro eruditiorum principe ornari atque honestari vellet (siquidem hoc ipsi curæ esset, ut vere primaria, nomineque suo digna existeret), atque ad cæteras ipsius laudes hanc accedere, ut Cæsario, et medico, et cive ornaretur: quamvis alioqui præter cæterum splendorem, viris, tam in philosophia quam in aliis artium generibus, eximii abundet. Sed de hac re satis. Illud autem, quod tum contigit, licet aliis temere ac fortuito contigisse videretur, cujusmodi multa fert casus in rebus humanis, apud pios tamen perquam manifestum erat, non alia de causa rem evenisse, quam piorum parentum, ad unius voti summam explendam, filios, tum terra, tum mari in unum colligentium.

(85) Ὁμοῦ λήξεις. Reg. hm, Or. 1, Jes. λήξεις ὁμοῦ.

(86) Πόλιν. Reg. bm, et Jes. πόλιν, « rursus. » Sic etiam Billius legerat.

(87) Καὶ γὰρ ἐμέ γε. Sic Reg. hu, duo Colb. et Or. 1. Deest γὰρ in edit.

(88) Ἐδοκοῦμεν. « Videhamur. »

(89) Δὲ ἦν. Reg. bm, δ' ἦν. Deest ἦν in Reg. hu, et Or. 1.

(90) Σταλήναι. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 1, et Jes.

(91) Μέλειν. Reg. hu, μέλον. Tres Colb. et Jes. μέλλειν. Heinsius, « forte, » εἰ τι μέλει.

(92) Τῷ. Reg. hu, tres Colb. et Or. 1, τό.

θμοῦτο, τὸ πρῆσθειον ἐν τοῖς δευτέροις φερόμενος Καὶ ταῦτα οὐ λόγος ἐστὶν ἀμάρτυρος, ἀλλ' ἐῴα τι ὁμοῦ λήξεις (85) καὶ ἐσπέριος, καὶ ὁσιν ἐκεῖνος ἐπὶ λθεν ὑστερον, ἐπίσημοι στήλαι τῆς ἐκεῖνου παιδείσεως.

H. Ἐπει δὲ πᾶσαν ἀρετὴν τε καὶ μάθησιν, ὡς περ μεγάλη φορτὶς παντοδαπὴν ἐμπορίαν, εἰς μίαν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν συλλεξάμενος, ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ πόλιν (86) ἐστέλλετο, ὡς ἂν καὶ τοῖς ἄλλοις μεταδοίη τῶν καλῶν ἀγαγίμων τῆς ἑαυτοῦ παιδείσεως, ἐνταῦθ' αὖτε καὶ συνηγήθη πρᾶγμα θαυμάσιον, οὐδὲν δὲ οἶον, καὶ γὰρ ἐμέ γε (87) μάλιστα πάντων εὐφραίνει τοῦτο μνημνευθῆν, καὶ ὑμᾶς ἂν ἡδίους ποιήσειεν, ἐν βραχεὶ διηγῆσασθαι. Ἡῦχτο μὲν ἡ μήτηρ εὐχὴν μητρικὴν τινα καὶ φιλόπαιδα, ὡς περ ἐξέπεμψεν ἀμφοτέρους, οὕτω καὶ σὺν ἀλλήλοις ἐπανελθόντας ἰδεῖν. Ἐνωρὶς γὰρ ἐδοκοῦμέν (88) τις, καὶ εἰ μὴ τοῖς ἄλλοις, μητρὶ γ' οὖν, εὐχῆς καὶ θέας ἀξία, σὺν ἀλλήλοις ὀρώμενοι, ἡ νῦν κακῶς ὑπὸ τοῦ φθίνου διαλυθεῖσα· Θεοῦ δὲ οὕτω κινήσαντος, δεῖ ἀκούει δικαίας εὐχῆς, καὶ φίλτρον τιμᾶ γονέων εἰς παιδᾶς εὐγνώμονας, ἐξ οὐδεμιᾶς ἐπινοίας, οὐδὲ συνθήματος, ὃ μὲν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, ὃ δὲ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ὃ μὲν ἀπὸ γῆς, ὃ δὲ ἀπὸ θαλάσσης κατήραμεν. Ἡ πόλις δὲ ἦν (89) τὸ Βυζάντιον, ἡ νῦν προκαθεζομένη τῆς Εὐρώπης πόλις, ἐν ἣ τοσοῦτον Καῖσάριος κλέος οὐ πολλοῦ χρόνου διελθόντος ἠνέγκαστο, ὡς τε δημοσίας τιμὰς αὐτῷ, καὶ γάμον τῶν εὐδοκίμων, καὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς μετουσίαν προτεθῆναι, καὶ πρὸς βασιλεῖα πρῆσθειαν σταλήναι (90), τὸν μέγαν ἀπὸ κοινοῦ δόγματος, τὴν πρώτην πόλιν τῷ πρώτῳ λογίῳ κοσμηθῆναι τε καὶ τιμηθῆναι (εἰ τι μέλειν (91) αὐτῷ τοῦ πρώτου ἀληθῶς εἶναι, καὶ τῆς ἐπινοίας ἀξίαν), καὶ τοῦτο προστεθῆναι πᾶσι τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς διηγῆμασι, τῷ (92) Καίσαρι καὶ λαλιζέσθαι, καὶ λατρῶν, καὶ οἰκητορι· καίτοι γε μετὰ τῆς ἄλλης λαμπρότητος πολλοῖς καὶ μεγάλοις εὐθουνομένην (93) ἀνδράσι κατὰ τε φιλοσοφίαν κατὰ τε τὴν ἄλλην παιδείαν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἰκανῶς. Τίτι δ' οὖν τὸ γενόμενον τοῖς μὲν ἄλλοις συντυχία τις ἐδοξεν ἄλογος καὶ ἀνάτιος, οἷα φέρει πολλὰ τὸ αὐτόματον (94) ἐν τοῖς ἡμετέροις, τοῖς δὲ φιλοθέοις καὶ λίαν εὐδελον ἦν μὴ ἄλλο τι συμβᾶν εἶναι· ἡ γονέων θεοφιλῶν ἔργον ἐκ γῆς καὶ θαλάττης τοὺς παιδᾶς συναγόντων (95) εἰς μίαν εὐχῆς ἐκπλήρωσιν.

(93) Εὐθουνομένην. Reg. hu, Or. 1, et Jes. εὐθουνομένην.

(94) Τὸ αὐτόματον. Schol. Τὸ αὐτόματον ἐκάλεσαν ὁ Πατήρ, ὁ συγχωροῦντος Θεοῦ, ἐξ αὐτῆς τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας πραγμάτων, οὐκ ἐκ τίνος ἐπιτηδεύσεως συμβαίνειν εἰσθεν· οὐ γὰρ ὡς τινῶν ἀπρονοήτως γινομένων, μὴ γένοιτο· πῶς γὰρ ὁ οὕτω φιλόθεος τοῦτο ἂν εἶπεν; « Casum appellavit Pater, quod ex naturali rerum ordine, Deo permitente, non vero cuiusquam industria et consilio contingere solet; non enim quod temere contingat quidquam, absit. Qui vir bonus hoc dixisset? »

(95) Συναγόντων. Reg. hu, συναγαγόντων.

Θ. Φέρε μὴδὲ τοῦτο τῶν Καισαρίου καλῶν παρέλ-
θωμεν, ὃ τοῖς μὲν ἄλλοις ἰσως μικρὸν, καὶ οὐδὲ μνή-
μης ἄξιον, ἐμοὶ δὲ καὶ τότε καὶ νῦν μέγιστον ἔδοξεν,
εἴπερ τῶν ἐπαινετῶν ἡ φιλαδελφία, καὶ οὐ παύσομαι
τιθεὶς ἐν πρώτοις, ὁσάκις ἂν τὰ ἐκείνου ἐκδηγῶμαι.
Κατεῖχε μὲν αὐτὸν αἷς εἶπον τιμαῖς ἡ πόλις, καὶ οὐδ'
ἂν εἴ τι (96) γένοιτο μεθῆσειν ἐφασκεν· ἐγὼ δὲ ἀνθ-
έλκων ἰσχυσα, ὃ πάντα Καισαρῶ πολὺς καὶ τίμιος,
καὶ τοῖς γονεῦσι τὴν εὐχὴν πληρῶσαι, καὶ τῇ πατρίδι
τὸ χρέος, καὶ ἑμαυτῷ τὸν πόθον· λαθῶν τῆς ὁδοῦ
κοινωνῶν καὶ συνέμπορον, καὶ προσημηθεὶς οὐ πόλεων
καὶ δήμων μόνον, οὐδὲ τιμῶν καὶ πόρων, οἳ πολλοὶ
καὶ πολλαχῶθεν οἱ μὲν συνέβρεον ἐκείνῳ, οἱ δὲ ἠλί-
ζοντο, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ βασιλείως σχεδὸν, καὶ τῶν
ἐκείθεν ἐπιταγμάτων (97). Ἐντεῦθεν ἐγὼ μὲν φιλο-
σοφεῖν διέγνων, καὶ πρὸς τὸν ἄνω βίον μεθαρμοσθῆ-
ναι, ὥσπερ τινὰ βαρῖν δεσπότην καὶ ἀβρῶστημα χα-
λεπὸν, πᾶσαν φιλοτιμίαν ἀποσεισάμενος· μᾶλλον δὲ
ὃ μὲν πόθος πρεσβύτερος, ὃ δὲ βίος ὑστερος· τὸν δὲ
τὰ πρῶτα τῆς παιδείσεως ἀναθέντα τῇ ἑαυτοῦ πα-
τρίδι, καὶ θαυμασθέντα τῶν πόρων ἀξίως, μετὰ τοῦ-
το δόξης ἐπιθυμία καὶ τοῦ προστατεύειν (98) τῆς πό-
λεως, ὡς ἐμέ γε συνέπειθε, τοῖς βασιλείως δίδωσιν,
οὐ πᾶν μὲν ἡμῖν φίλα ποιοῦντα, καὶ κατὰ γνώ-
μην (99)· καὶ γὰρ ἀπολογία μοι πρὸς ὑμᾶς, ὅτι
πολλοστὸν τετάχθαι παρὰ Θεῷ κρεῖττον εἶναι δοκεῖ
τε (1) καὶ ὑψηλότερον ἢ παρὰ τῷ κάτω βασιλεῖ τὰ
πρῶτα φέρεσθαι, οὐ μὴν ἀξίως (2) γε μέμψεως. Φι-
λοσοφεῖν μὲν γὰρ ὅσα μέγιστον, τοσοῦτ' καὶ χαλε-
πώτατον, καὶ οὐ πολλῶν τὸ ἐγχείρημα, οὐδ' ἄλλων ἢ
τῶν ὑπὸ τῆς θείας προκεκλημένων (3) μεγαλονας, C
ἢ τοῖς προσηρημένοις (4) καλῶς χεῖρα δίδωσιν· οὐ μι-
κρὸν δὲ εἴ τις, τὸν δεύτερον προσησάμενος βίον, κά-
λοκάγαθίας μεταποιεῖτο, καὶ πλεῖω λόγον ἔχει Θεοῦ
καὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἢ τῆς κάτω λαμπρότητος·
καὶ τὴν μὲν (5) ὡς σκηρὴν προβάλλοιτο, ἢ τι προσ-
ωπεῖον τῶν πολλῶν καὶ προσκαίρων, τὸ τοῦ κόσμου
τούτου δρᾶμα ὑποκρινόμενος, αὐτὸς δὲ ζῆσι Θεῷ με-
τὰ τῆς εἰκόνας, ἣν οἶδε παρ' ἐκείνου λαθῶν καὶ ὀφεί-
λων τῷ δεδωκότι· ὅπερ ἀμέλει καὶ Καισάριον δια-
νοηθέντα γινώσκωμεν.

rem Dei salutisque suæ, quam terreni splendoris,
rationem habeat; atque hunc quidem tanquam
scenam, aut personam quamdam ex multis et caducis præferat,
ipse autem Deo cum imagine, quam se ab eo accepisse, eique
debere novit, vitam ducat. Quem quidem scilicet
animum Cæsario fuisse compertum habemus.

Υ. Τάττεται μὲν γὰρ τὴν πρώτην ἐν ἰατροῖς τά-
ξιν, οὐδὲ πολλοῦ πόνου προσδεθεις, ἀλλ' ἐπιδειξας
μόνον τὴν παιδευσιν, μᾶλλον δὲ βραχύν τινα τῆς παι-
δείσεως οἶον πρόλογον (6), κὰν τοῖς φίλοις τοῦ βασι-

(96) Οὐδ' ἂν εἴ τι. Reg. hu, Or. 1, οὐδὲ εἴ τι.

(97) Ἐπιταγμάτων. Billius, « ejusque edictis. »

(98) Προστατεύειν. Reg. bm, tres Colb., Coisl. 3, et Jes. προστάττειν.

(99) Φίλα ποιοῦντα, καὶ κατὰ γνώμην. Com-
bel. ποιῶν. Prætermisit Billius, καὶ κατὰ γνώ-
μην. Elias vertit, « et ex animi mei sententia. »

(1) Εἶναι δοκεῖ τε. Hæc desunt in Reg. bm, tri-
bus Colb. et Or. 1.

(2) Ἀξίως. Or. 3, et Jes. ἀξίως, « digne, meri-
to. »

(3) Προκεκλημένων. Jes. προσκεκλημένων. Sic
etiam legit Comb. et vertit, « quos divina providen-
tia magnos aspirans animos provocaverit. »

(4) Προσηρημένους. Non male Percheimerus,
« prædeterminatis. » Jes. προειρημένοις.

(5) Καὶ τὴν μὲν, etc. Hæc usque ad ὅπερ ἀμέ-
λει, etc., desunt in Reg. bm, in tribus Colb., Or. 1,
Elias et Jes.

(6) Οἶον πρόλογον. Sic Regg. bm, hu, tres Colb.,
Coisl. 3, Or. 1, et Jes. Deest οἶον in editis.

IX. Age, ne hanc quidem Cæsarii laudem præ-
tereamus, quæ, quamvis aliorum judicio exigua
fortasse, ac ne commemoratio quidem digna sit,
mihi tamen maxima, et tunc visa est, et nunc item
videtur, si modo fraterneus anior laudem meretur,
neque unquam eam inter primas collocare desinam,
quoties mihi de illius rebus narratio instituta fue-
rit. Nam cum civitas, iis, quos diximus, honoribus
eum retineret, negaretque se illi ulla ratione po-
testatem discedendi facturam, ego tamen, cujus
auctoritatem Cæsarius in omnibus rebus plurimi
faciebat, in contrarium nitens, hoc sum consecu-
tus, ut nec parentes voto suo, nec patria debito sibi
officio, nec denique ego desiderio meo frustrarer.
Itineris enim socium comitemque se mihi adjunxit.
meque non urbibus solum et populis, non honoribus
et proventibus, qui multi ad eum undique par-
tim confluebant, partim in spe atque expectatione
erant, verum propemodum ipsi quoque imperatori
ejusque jussis anteposuit. Hinc ego, excussa omni
ambitione, non secus ac gravi quodam domino, et
molesto morbo, philosophari, atque ad supernæ
vitæ studium meipsum transferre constitui; vel
potius antiquior quidem cupiditas fuit, vita au-
tem posterior. At vero Cæsarius, cum doctrinæ
suæ primitias patriæ consecrasset, dignamque
laboribus admirationem sui commovisset, postea
gloriæ cupiditate ductus, 204 atque, ut mihi qui-
dem fidem faciebat, quo urbi præsidio esset, in aul-
am se contulit, non ille sane, meo quidem judicio,
rem admodum gratam nobis faciens (non enim
apud vos diffitebor, inter postremos apud Deum
censeri, satius et sublimius esse, quam apud ter-
renum imperatorem primas ferre), non tamen
reprehensione dignam. Philosophari enim, ut
maximum, ita etiam difficillimum est, nec id aggredi
multorum est; nec aliorum, quam quos divina men-
tis magnitudo, quæ probæ hominum voluntati ma-
num porrigere solet, advocavit. Non parvum au-
tem hoc quoque æstimandum est, si quis secundum
vitæ genus complexus, probitatis studeat, ac majo-
rem Dei salutisque suæ, quam terreni splendoris,
rationem habeat; atque hunc quidem tanquam
scenam, aut personam quamdam ex multis et caducis præferat,
ipse autem Deo cum imagine, quam se ab eo accepisse, eique
debere novit, vitam ducat. Quem quidem scilicet
animum Cæsario fuisse compertum habemus.

X. Nam cum non magno negotio ac labore opus
habuisset, verum doctrinam duntaxat suam, vel
potius breve quoddam doctrinæ specimen ostendis-
set, primum statim inter medicos dignitatis gra

dum obtinuit, atque in amicorum numero apud imperatorem habitus, amplissimis honoribus affectus est. Gratuitam porro artis humanitatem proceribus proposuit, illud nimirum exploratum habens, nihil esse, quod hominem ad altiora proveheret, quam virtutem, et famam honestis rationibus collectam. Et quibus gradu inferior erat, eosdem gloria longe superabat. Qui cum ob pudicitiam et temperantiam omnibus charus esset, eaque de causa pretiosarum rerum curam susceperet, nec adjutore Hippocrate ullo modo opus haberet, adeo ut nihil prorsus esset Cratetis simplicitas, si cum illius simplicitate conferretur: omnibus rursus magis quam pro dignitatis ipsius gradu venerabilis erat. Cumque magnis quotidie dignitatibus ornaretur, majoribus tamen, ac jam in sepositis, dignus habebatur, tum ab ipsis imperatoribus, tum ab omnibus iis qui primas secundum eos tenebant. Quodque maximum censendum est, non commisit, ut a gloria, aut ab iis, inter quas versabatur, deliciis, animæ suæ nobilitas corrumpere-
205 tum multa et magna ipsi suppeterent, ad dignitatem tamen hoc primum erat, quod Christianus et esset et nominaretur; sic ut alia omnia cum hoc uno collata, ludus quidam ac nugæ ipsi essent. Alia enim ab aliis etiam luduntur, non secus atque in scena, quæ celerrime, et quam constituitur; ut ex multis hujus vitæ mutationibus, et prosperitate sursum ac deorsum labente, perspicere licet: pietatem vero bonum unum proprium esse, quodque tuto permaneat.

XI. Hæc Cæsarii, et in chlamyde, philosophia erat; in his cogitationibus, et vixit, et vita cessit, majorem, quantum ad absconditum hominem, Deo pietatem ostendens et exhibens, quam quæ in publico spectabatur. Atque ut alia omnia prætermittam, propinquorum nempe, qui in calamitatem aliquam inciderant, curam et præsidium, fastus contemptum, æquabilitatem inter amicos, auctoritatem apud præsidēs, certamina, quæ pro veritate suscepit, sermones, quos multos et cum multis habuit, non argutos solum, sed etiam admodum pios et ardentēs, rem unam pro omnibus dicam, qua nihil in ipsius vita celebrius est, magisque pervulgatum. Furebat adversus nos infandus imperator, et cum in seipsum primum, Christianæ fidei ejuratione, insaniisset, jam aliis quoque intolerabilis erat; ne cæterorum quidem Christi hostium in modum magno animo impietatem proficiens, verum humanitatis obtentu persecutionem celans; atque instar flexuosi illius serpentis, qui ipsius animum

λέως εὐθύς ἀριθμούμενος, τὰς μεγίστας καρποῦται τιμὰς· ἄμισθον δὲ τὴν τῆς τέχνης φιλανθρωπίαν τοῖς ἐν τέλει προτίθησιν (7), εἰδὼς οὐδὲν οὕτως (8) ὡς ἀρετὴν καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς καλλίστοις (9) γινώσκεισθαι προάγειν εἰς τὸ ἐμπροσθεν. Καὶ ὧν τῇ τάξει δευτέρου ἦν, τούτων κατὰ πολὺ περιτὴν τῇ δόξῃ· πᾶσι μὲν ὧν διὰ σωφροσύνην ἐπέραστος, καὶ διὰ τοῦτο τὰ τίμα πιστευόμενος (10), καὶ μηδὲν Ἱπποκράτους ὀρκιστοῦ προσδεόμενος, ὡς μηδὲν εἶναι καὶ τὴν Κράτητος ἀπλότητα (11) πρὸς τὴν ἐκεῖνου θεωρουμένην· πᾶσι δὲ πλεονῆ κατὰ τὴν ἀξίαν αἰδέσιμος, μεγάλων μὲν ἀεὶ τῶν παρόντων ἀξιούμενος, μειζόνων δὲ ἄξιος εἶναι τῶν ἐπιζομένων κρινόμενος τοῖς τε βασιλεῦσιν αὐτοῖς, καὶ ὅσοι τὰ πρῶτα μετ' ἐκείνου ἔχουσιν· τὸ δὲ μέγιστον, ὅτι μήτε ὑπὸ τῆς δόξης μήτε ὑπὸ τῆς ἐν μέσῳ τρυφῆς τὴν τῆς ψυχῆς εὐγένειαν διεφάρθη· ἀλλὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ὑπαρχόντων αὐτῷ, πρῶτον ἦν εἰς ἀξίωμα Χριστιανὸν καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι καὶ πάντα ὁμοῦ παιδιὰ τις ἐκείνου καὶ λῆρος πρὸς ἐν τοῦτο κρινόμενα. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ὡς ἐπὶ σκηπῆς καὶ ἄλλοις παιζέσθαι τάχιστα πηγυμένης τε καὶ καταλυομένης, τάχα δὲ φθειρομένης ῥῆθον ἢ συνισταμένης, ὡς εἶναι ἰδεῖν ἐκ τῶν πολλῶν τοῦ βίου μεταβολῶν, καὶ τῆς ἄνω καὶ κάτω μεταπιπτούσης εὐετηρίας· μόνον δὲ ἴδιον ἀγαθὸν εἶναι καὶ παραμένον ἀσφαλῶς τὴν εὐσέθειαν.

figitur, et dissolvitur, imo facilius fortasse deletur, unum proprium esse, quodque tuto permaneat.

Γ' ΙΑ'. Ταῦτα Καίσαρ ἐφιλοσοφεῖτο (12) κἀν τῇ χλαμίδι· ταύταις καὶ συνέζησε ταῖς ἐννοίαις, καὶ συναπῆλθε (13), μείζω τῆς φαινομένης εἰς τὸ κινὸν εὐσεβείας, Θεῷ γνωρίζων καὶ παριστάς τὴν κατὰ τὸν κρυπτὸν ἀνθρωπον. Καὶ εἰ με δεῖ, πάντα παρέντα, τὴν προστασίαν τῶν ἐκ γένους ἀτυχησάντων, τὴν ὑπεροφίαν τοῦ τύφου, τὴν πρὸς τοὺς φίλους ἰσοτιμίαν, τὴν πρὸς τοὺς ἀρχοντας παρῆρσιαν, τοὺς ὑπὲρ ἀληθείας ἀγῶνας καὶ λόγους, οὓς πολλοὺς (14) καὶ πρὸς πολλοὺς συνεστήσατο, οὐ λογικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ λίαν εὐσεβῶς τε καὶ διαπύρως, ἐν ἀντι πάντων εἰπεῖν τῶν ἐκείνου τὸ γνωριμώτατον. Ἐλύσσα καθ' ἡμῶν βασιλεὺς ὁ δυσόνομος, καὶ καθ' (15) ἑαυτοῦ πρῶτον μανείας ἐκ τῆς εἰς Χριστὸν ἀπετήσεως, ἀφόρητος ἤδη καὶ τοῖς ἄλλοις ἦν, οὐδ' ἐν Ἰσῷ (16) τοῖς λοιποῖς Χριστομάχοις μεγαλοψύχως (17) ἀπογραφόμενος εἰς τὴν ἀσέθειαν, ἀλλὰ κλέπτων τὸν διωγμὸν ἐν ἐπιεικειᾷ πλάσματι· καὶ κατὰ τὸν σκολὸν ἔσπιν, ὃς τὴν ἐκείνου κατέσχε ψυχὴν, παντοίας μηχαναῖς ὑποσπῶν τοὺς ἀθλοῦς εἰς τὸ ἑαυτοῦ βέ-

(7) Προτίθησιν. Sic Regg. a, hu, tres Collb, Coisl. 4, et Jes. Editi προτίθησιν.

(8) Οὕτως. Or. 1, Ἰσως, ε ἔαυτε, fortasse. ε

(9) Καλλίστοις. Reg. hu, καλοῖς.

(10) Τὸ τίμα πιστευόμενος. ε Cum ejus fidei clara pignora, ε uxorum nempe et liberorum corpora, quibus curandis pudicitia maxime necessaria est, ε committerentur. ε

(11) Ἀπλότητα. Coisl. 4, ἀπαλότητα. ε mollities. ε

(12) Ἐφιλοσοφεῖτο. etc. Billius, ε in his studiis

Cæsarius, etiam in chlamyde, versatus est. ε

(13) Συναπῆλθε. Or. 1, ἀπῆλθε.

(14) Οὓς πολλοὺς. Sic Regg. a, hu, tres Collb. et Or. 1, sic etiam Billius. Editi, οὓς πολλάκις, ε quos sæpe. ε

(15) Καὶ καθ'. Ita Regg. hu, hu, tres Collb. et Or. 1. In edit. deest καί.

(16) Οὐδ' ἐν Ἰσῷ. Reg. a, οὐδὲ ἐν Ἰσῷ. Jes. οὐδὲν ἐν Ἰσῷ.

(17) Μεγαλοψύχως. Coisl. 4, μεγαλόψυχος.

παθρον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ (18) τέχνασμά τε καὶ σόφισμα (19), ἵνα μὴδὲ τῆς ἐπὶ τοῖς ἀθλοῖς τιμῆς τυγχάνοιμεν (ἐφθόνηι γὰρ καὶ ταύτης Χριστιανῆς ὁ γεννάδας), πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, ὡς κακοῦργους κολάζεσθαι· τὸ δὲ δεύτερον πειθοῦς ὄνομα προσεῖναι τῷ γινομένῳ, μὴ τυραννίδος, ὡς ἂν μείζον ἢ τοῦ κινδύνου τὸ τῆς αἰσχύνης, αὐθαιρέτως χωροῦσι πρὸς τὴν ἀσέβειαν. Καὶ τοὺς μὲν χρήμασι, τοὺς δὲ ἀξιώμασι, τοὺς δὲ ὑποσχέσει, τοὺς δὲ παντοίαις τιμαῖς ὑφεκλόμενος (20), ἃς οὐδὲ βασιλικῶς προσῆγεν, ἀλλὰ καὶ λίαν δουλοπρεπῶς ἐν ταῖς ἀπάντων ὕψεσι, πάντας δὲ τῆ γοητεία τῶν λόγων (21) καὶ τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι, ἐπὶ πολλοῖς πειράται καὶ Καισαρίῳ. Φεῦ τῆς παραπληξίας καὶ τῆς ἀνοίας, εἰ Καισάρῳ τε ὄντα, καὶ ἀδελφὸν ἐμὸν, καὶ τὸν γονέων τούτων συλῆσειν ἠλπισεν!

206 si spem habuit fore, ut et Cæsarium, et fratrem meum, et his parentibus natum prædaretur!

18. Ἄλλ', ἵνα μικρὸν προδιατρέψω τῷ λόγῳ, καὶ κατατρυφήσω τοῦ διηγήματος, ὡς οἱ παρόντες τοῦ θαύματος (22), εἰσῆι μὲν ὁ γεννάδας ἐκεῖνος, τῷ τοῦ Χριστοῦ σημεῖῳ φραζόμενος, καὶ τὸν μέγαν λόγον ἑαυτοῦ προβαλλόμενος, πρὸς τὸν πολὺν ἐν ὄπλοις, καὶ μέγαν ἐν λόγων δεινότητι· οὐδὲν δὲ καταπλαγεὶς πρὸς τὴν ὕψιν, οὐδὲ θωπεῖα τι καταβαλὼν τοῦ προνήματος, ἀθλητῆς ἔτοιμος ἦν, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ, πρὸς τὸν ἐν ἀμφοτέροις δυνατὸν ἀγωνίζεσθαι. Τὸ μὲν οὖν στάδιον τοιαῦτον, καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῆς τοσοῦτος· καὶ ἀγωνοθέτης (23), ἔνθεν μὲν Χριστὸς τοῖς ἑαυτοῦ πάθεισι τὸν ἀθλητὴν ἐξοπλίζων, ἐκεῖθεν δὲ δεινὸς τύραννος τῆ τῶν λόγων οικειότητι προσσαίνων, καὶ τῷ τῆς ἐξουσίας ὄγκῳ δεδιττόμενος· θέατρον δὲ ἀμφοτέρωθεν, τῶν τε τῆ εὐσεβείας

λεηπομένων ἔτι, καὶ τῶν ὑπ' ἐκεῖνον συνηρασμένων, ὅση νεύση (24) τὰ κατ' αὐτοὺς ἀποσκοπούντων, ὅστις νικήσειε πλείω τὴν ἀγωνίαν (25) ἐχόντων ἢ περὶ οὗς τὸ θέατρον.

utram in partem eorum certamen inclinaret, spectantium, atque, uter vinceret, magis laborantium, quam illi ipsi, quos spectabant.

19. Ἄρ' οὐκ ἔδειξας περὶ Καισαρίῳ, μήτι πάθη τῆς προθυμίας ἀνάξιον; Ἄλλὰ θαρσεῖτε· μετὰ Χριστοῦ γὰρ ἡ νίκη τοῦ τὸν κόσμον νικήσαντος. Τὰ μὲν οὖν καθ' ἕκαστον τῶν τότε βήθέντων ἢ προτεθέντων ἐκδιηγείσθαι τὰ νῦν ἐγὼ μὲν, εὖ ἴστε, τοῦ παντός ἂν ἐπιμησάμην· καὶ γὰρ καὶ λογικὰς τινας (26) ἐστὶν ἃς ἔχει στροφὰς καὶ κομψείας ὁ λόγος (27), ἐμοὶ γοῦν οὐκ ἀηδεῖς εἰς μνήμην· Ἐξω δ'

obsidebat, omni machinarum genere in voraginem suam miseris callide pertrahens. Ac, ne eos honores, qui martyribus haberi solent, consequeremur (hos enim Christianis vir egregius invadebat), primum illius artificium hoc fuit, ut qui Christi causa patiebantur, tanquam sotes et facinorosi cruciatu afficerentur; alterum, quod huic rei, non tyrannidis, sed persuasionis nomen imponebat: quod scilicet major eorum infamia, quam periculum esset, qui sponte ad impietatem se conferebant. Cumque alios pecuniis, alios dignitatibus, alios promissis, alios variis honorum generibus, quos ne regie quidem, sed perquam seryiliter in omnium aspectu deferebat, omnes denique verborum præstigiis ac suo exemplo ad se alliceret, post multos

B Cæsarium quoque aggreditur. Proh stuporem et

XII. Verum (ut in hoc sermone paululum immorer, atque ex hac narratione delicias capiam, quemadmodum e re mira il qui tum affuerunt), ingrediebatur vir ille fortis, Christi signo munitus, clypeique vice magnum verbum obtendens, ad hominem multum in armis, et magnum in dicendi facilitate. Nec vero ad illius aspectum ullo metu percussus est, nec ob verborum blanditias de animi magnitudine quidquam abiecit; verum promptus et paratus athleta erat ad decertandum, tum sermone, tum opere, adversus eum, qui in utroque genere viribus pollebat. Ac tale quidem erat stadium, tantusque pietatis propugnator. Atque certaminis præses, hinc quidem Christus, per passiones suas pugilem armans, illinc autem gravis tyrannus, tum verborum illecebris athletam mulcens, tum potentiae mole territans. Quin etiam utrinque theatrum erat, hoc est, et eorum qui in fidei pietate adhuc remanserant, et eorum qui ab illo abrepti fuerant,

XIII. An non timuisti, ne quid Cæsario animi alacritate parum dignum accidat? At bono estote animo. Victoria enim cum Christo, qui victi mundum¹⁴. Ac nihil quidem malletm quam ut ea quæ tum dicta et proposita sunt, sigillatim nunc exponerem; nam et logicas aliquot argutias leporesque, meo quidem iudicio, memoratu non injucundos ea disputatio continet: verum intempestivum prorsus

¹⁴ Joan. xvi, 33.

(18) Αὐτῷ. Sic Reg. hm Editi, αὐτοῦ.

(19) Σόφισμα, etc. Locus iste in Reg. hu, sic legitur: Σόφισμα, πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, ὡς κακοῦργους κολάζεσθαι, ἵνα μὴδὲ τῆς ἐπὶ τοῖς ἀθλοῖς τιμῆς τυγχάνοιμεν· ἐφθόνηι γὰρ καὶ ταύτης Χριστιανῆς ὁ γεννάδας· τὸ δὲ δεύτερον, etc. Eodem modo legit Savilius, nisi quod delei, πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, et pro τυγχάνοιμεν, habet, τυγχάνοιεν.

(20) Ὑφεκλόμενος. Id est, ὑποσπυρόμενος. Reg. hm, ὑφεκόμενος, « subtrahens, subduce:is. »

(21) Τῷ λόγῳ. Unus Regius addit, παρασύρων, « abstrahens, pervertens. »

(22) Θαύματος. Comb. et Billius legunt, θεάματος, « ex spectaculo. » Quæ lectio placeret, si codicum auctoritate niteretur.

(23) Ἀγωνοθέτης. Nicetas « Julianum, » Billius « diabolum » intelligit; Julianus quippe erat antagonista, non vero certaminis præses.

(24) Νεύση. Colh. 6, νεύσει.

(25) Πλείω τὴν ἀγωνίαν. « Magis animi auxiliis ac sollicitis. »

(26) Τινας. Deest in Reg: hu, Or. 1, et Jes.

(27) Ὁ λόγος. Deest in Regg: hm, hu, Or. 1, et Jes.

hoc foret, et ab orationis instituto alienum. Ut autem Cæsarius, cunctis verborum illius dissolutis nexibus, et conatibus omnibus, tam apertis quam obscuris, ludi cuiuspiam instar propulsatis, magna et clara voce Christianum se et esse et semper fore pronuntiavit, ne sic quidem prorsus ejicitur: mire etenim imperator Cæsarii doctrina frui atque exornari gestiebat: quo etiam tempore celeberrimum illud cunctis audientibus prolocutus est: *O felicem patrem, o infelices liberos!* Nam nos quoque ignominie societate ornandos duxit, quorum et eruditionem et pietatem Athenis cognoverat, verum ad secundum adveptum **207** reservatus (commo- dum enim illum Deus justitie præses adversus Persas armabat), ad nos redit, exsul beatus, et victor incruentus, atque ob ignominiam clarior, quam ob splendorem et gloriam.

XIV. Hanc ego victoriam magna illius manu, et sublimi purpura, et ingentis pretii diademate longe sublimiorem et excellentiorem esse censeo. Hac narratione magis efferor, quam si universum imperium cum eo partitus esset. Malis igitur temporibus cedit, in eoque legi nostræ obtemperat, quæ hoc sancit, ut urgente quidem tempore pro veritate periculum adeamus, nec pietatem per ignaviam prodamus: quandiu autem licet, pericula ipsa ne provocemus⁸⁵, sive animarum nostrarum metu, sive ut iis consulatur, qui periculum nobis inferunt. Posteaquam autem hæc caligo discussa est, externaque regio causam recte disceptavit, ac vibratus gladius impium prostravit, resque ad Christianos redierunt, quid dicere necesse est, quanto cum honore et gloria, aut cum quot et quantis testimoniis ac velut ipse beneficium potius dans, quam accipiens, in aulam rursus receptus sit, prioremque honorem secundus exceperit? Ac tempus quidem imperatores subinde commutavit, Cæsario autem gloria, et auctoritatis apud eos principatus haudquam convulsus ac dissolutus est: quin potius de eo inter imperatores certamen erat, quisnam Cæsarium magis sibi adjungeret, et cuiusnam ille magis amicus et familiaris diceretur. Talis Cæsarii pietas, talia pietatis præmia. Audiant juvenes, audiant viri, ac per eandem virtutem ad eundem splendorem contendant (*Bonorum enim laborum gloriosus est fructus*⁸⁶), quicumque hoc etiam ambiunt, atque in felicitatis parte collocant.

XV. Jam vero quale hoc quoque ipsius miracu-

⁸⁵ Matth. x, 23. ⁸⁶ Sap. iii, 15.

(28) Πάσας αὐτοῦ, etc. Or. 1, αὐτοῖς. Jes. πάσας αὐτοῖς, οὐ τὰς ἐν τοῖς.

(29) Τοῦτο. Or. 1, ad marg. ἐκεῖνο.

(30) Τῶν. Deest in reg. bin, Or. 1, et Jes.

(31) Ἐξίωσε. In Or. 1, ad marg. γρ. ἀξίως ἐτίμησε.

(32) Δευτέρα δὲ εἰσόδῳ ταμειυθελς. « Ad secundum adventum reservatus; » haud quidem a Juliano, sed a divina providentia, ut iterum aulam adiret, regiamque ingrederetur. Quod post Juliani mortem contigit.

ἂν εἶη παντελῶς τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ λόγου. Ὅς δὲ πάσας αὐτοῦ (28) τὰς ἐν τοῖς λόγοις πλοκάς διαύσας, καὶ πείραν ἄπασαν ἀφανῆ τε καὶ φανεράν, ὡς περ τινὰ παιδίαν παρωσάμενος, μεγάλη καὶ λαμπρᾷ τῇ φωνῇ τὸ Χριστιανὸς εἶναι τε καὶ μένειν ἀνεκφύρξεν, οὐδὲ οὕτω μὲν παντελῶς ἀποπέμπεται· καὶ γὰρ δεινὸς ἔρωσ ἐῖχε τὸν βασιλέα τῆ Καισαρίου παιδεύσει συνεῖναι καὶ καλλωπιζέσθαι· ἠνίκα καὶ τὸ περιβόητον τοῦτο (29) ἐν ταῖς τῶν (30) πάντων ἀκοαῖς ἐφθέγγετο· Ὁ πατὴρ εὐτυχοῦς· Ὁ παῖδων δυστυχῶν! Ἐπειδὴ καὶ ἡμᾶς ἤξίωσε (31) τιμῆσαι τῇ κοινωνίᾳ τῆς ἀτιμίας, ὧν καὶ τὴν παιδεύσειν Ἀθήνησιν ἔγωγ καὶ τὴν εὐσέβειαν, δευτέρῳ δὲ εἰσόδῳ ταμειυθελς (32) (ἐπειδὴ γε κατὰ Περσῶν ἐκείνων ἡ δίκη καλῶς ἐξώπλισεν [33]), ἐπάνεισι πρὸς ἡμᾶς φυγὰς μακάριος, καὶ τροπαιοῦχος ἀναίμακτος, καὶ περιττανέστερος τὴν ἀτιμίαν ἢ τὴν λαμπρότητα.

1Δ'. Ταύτην ἐγὼ τὴν νίκην τῆς πολλῆς ἐκείνου χειρὸς, καὶ τῆς ὑψηλῆς ἀλουργίδος, καὶ τοῦ πολυτελοῦς διαδήματος ὑψηλοτέραν κρίνω μακρῶ καὶ τιμιωτέραν· τούτῳ τῷ διηγήματι πλέον ἐπαίρομαι, ἢ εἰ πᾶσαν ἐκείνῳ τὴν βασιλείαν ἀπεμερίσατο. Τοῖς μὲν οὖν πονηροῖς ὑποχωρεῖ χρόνοις, καὶ τοῦτο κατὰ τὴν ἡμετέραν νομοθεσίαν· ἐνστάτος μὲν καιροῦ διακινδυνεύειν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ προδιόδοι δειλίᾳ τὴν εὐσέβειαν· ἔως δ' ἂν ἐξῆ, μὴ προκαλεῖσθαι (34) τοὺς κινδύνους κελεύουσιν, εἴτε δέει τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, εἴτε φειδοῖ τῶν ἐπαγόντων τὸν κίνδυνον. Ἐπεὶ δὲ ὁ ζῆφος ἐλύθη, καὶ ἡ ὑπερῶρια καλῶς ἐδίκασε, καὶ ἡ σιλιθωθεῖσα ῥομφαία τὸν ἀσεβῆ κατέβαλε, καὶ Χριστιανοῖς ἐπανῆλθε τὰ πράγματα, τί δεῖ λέγειν μεθ' οἴας δόξης τε καὶ τιμῆς, ἢ τῶν μαρτυριῶν οἶων καὶ ὄσων, καὶ ὡς διδούς χάριν μᾶλλον ἢ κομιζόμενος, τοῖς βασιλείοις αὐτῆς ἀναλαμβάνεται, καὶ διαδέχεται τὴν προτέραν τιμὴν ἡ δευτέρα; Καὶ βασιλεῖς μὲν ὁ χρόνος παρήμειψε (35), Καισαρίῳ δὲ τὸ τῆς εὐδοξίας ἄλυτον (36), καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς πρωτείων· καὶ ἀγῶν βασιλεύσειν, ὅστις μᾶλλον Καισάριον οικειώσεται (37), καὶ οὐ μᾶλλον ἐκεῖνος ὀνομασθῆ φίλος καὶ γνώριμος. Τοιαῦτα Καισαρίῳ τὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ παρὰ (38) τῆς εὐσεβείας. Ἀκουέτωσαν καὶ νέοι (39), καὶ ἄνδρες, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ἀρετῆς πρὸς τὴν αὐτὴν ἐπιφάνειαν (40) ἐπιγέσθωσαν ('Ἀγαθῶν γὰρ πόγων καρπὸς εὐκλειῆς), ὅσοις καὶ τοῦτο διὰ σπουδῆς καὶ μέρους εὐδαιμονίας ὑπολαμβάνεται.

1Ε'. Ἄλλ' οἶον δὴ καὶ τοῦτο τῶν παρ' αὐτὸν θεοῦ.

(33) Ἐξώπλισεν. « Ut in Persas arma verteret imperavit. » Hesych. ἐξοπλίζειν κελεύσας.

(34) Προκαλεῖσθαι. Regg. bin, προκαλεῖσθαι.

(35) Παρήμειψε. Reg. bin, ἀντήμειψε.

(36) Τὸ τῆς εὐδοξίας ἄλυτον. Sic Regg. bin, hu, etc. Eiliii, δ.... ἄλυτος.

(37) Οικειώσεται. Or. 1, οικειῶσαι.

(38) Καὶ παρὰ. Comb. καὶ γέρρα, « et præmia. »

(39) Καὶ νέοι. Deest καί, in pluribus.

(40) Ἐπιφάνειαν. Reg. bin, Cöisl. 1, et Jes επιφάνειαν.

μάτων, ὁμοῦ τε τῆς τῶν γονέων θεοσεβείας καὶ τῆς ἐκείνου μεγίστην ἀπόδειξιν ἔχον; Διέτριβε μὲν ἐν τῇ Βιθυνῶν, τὴν οὐ πολλοστὴν ἀπὸ βασιλείως διέπων ἀρχὴν· ἢ δὴ ἦν ταμιεύειν βασιλεῖ τὰ χρήματα, καὶ τῶν θησαυρῶν ἔχειν τὴν ἐπιμέλειαν. Ἐντεύθεν γὰρ αὐτῷ τὰς μείζους ἀρχὰς βασιλεὺς προομιάζεται· τοῦ δὲ πρῶτον συνενεχθέντος ἐν Νικαίᾳ σεισμοῦ (41), ὃς δὴ χαλεπώτατος τῶν πώποτε μνημονευομένων γεγονέναι λέγεται, μικροῦ τοὺς πάντας ἐγκαταλαβόντος, καὶ τῷ τῆς πόλεως κάλλει συναφανίσαντος, μόνος τῶν ἐπιφανῶν, ἢ κομιδῇ σὺν ὀλίγοις, ἐκ τοῦ κινδύνου περισώζεται, καὶ σωτηρίαν ἀπιστουμένην αὐτῷ σκεπασθεὶς τῷ συμπτώματι, καὶ μικρὰ σημεῖα τοῦ κινδύνου φερόμενος, ὅσον τὸν φόβον παιδαγωγὸν λαβεῖν τῆς μείζονος σωτηρίας, καὶ ὅλους τῆς ἄνω γενέσθαι μόρας, μεταθήμενος τὴν στρατείαν ἐκ τῶν κινουμένων (42), καὶ ἀμείψας ἑαυτῷ τὰ βασίλειαν. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ διανοεῖτο, καὶ κατὰ σπουδὴν ἑαυτῷ συνήχετο, ὡς πρὸς ἐμὲ γράφων ἐπεῖθεν, ἀρπάξαντα τὸν καιρὸν εἰς νουθέτησιν· ὅπερ οὐδ' ἄλλοτε (43) ποιῶν ἐπαυσάμην, ζηλοτυπῶν τὸ ἐκείνου μεγαλοφῶδες στρεφόμενον ἐν τοῖς χεῖροσι, καὶ τὴν φιλόσοφον οὕτω ψυχὴν ἐν τοῖς δημοσίοις καλινδουμένην, καὶ ὡσπερ ἥλιον νέφει συγκαλυπτόμενον. Ἄλλῃ τῷ μὲν σεισμοῦ κρείττων ἐγένετο, τῆς νόσου δὲ οὐκ εἶ (44)· καὶ γὰρ ἦν ἄνθρωπος. Καὶ τὸ μὲν ἴδιον ἐκείνου, τὸ δὲ κοινὸν πρὸς τοὺς ἄλλους. Καὶ τὸ μὲν τῆς εὐσεβείας, τὸ δὲ τῆς φύσεως. Καὶ προὔλαβεν ἢ παραμυθία τὸ πάθος, ἵνα τῷ θανάτῳ σεισθέντες, τῷ παρθέστῳ τῆς τότε σωτηρίας ἐγκαυχησώμεθα. Καὶ νῦν ἡμῖν ὁ πολὺς Καισάριος ἀποσέσωσται (45), κόνις τιμῆς, νεκρὸς ἐπαινούμενος, ὕμνοις (46) ἐξ ὕμνων παραπεμπόμενος, μαρτύρων βήμασι πομπευόμενος, γονέων χερσὶν ὁσάκις τιμώμενος, μητρὸς λαμπροφροσῆς (47) τῷ πάθει τὴν εὐσέβειαν ἀντεισαγούσης, δάκρυσις ἠττωμένοις φιλοσοφίᾳ, ψαλμῳδίας κοιμιζούσαις τοὺς θρήνους, καὶ τῆς νεοκτίστου (48) ψυχῆς, ἣν τὸ Πνεῦμα δι' ὕδατος ἀνεμόρφωσεν, ἀξία τὰ γέγραφα καρπούμενος.

17. Τοῦτό σοι, Καισάριε, παρ' ἐμοῦ τὸ ἐντάφιον· αἵται τῶν ἐμῶν λόγων αἱ ἀπαρχαί, ὡς κρυπτομέως πολλὰκις περιψάμενος, ἐπὶ σεαυτὸν γυμνῶσαι (49) ἐμελλες. Οὗτος ὁ παρ' ἐμοῦ κόσμος· σοὶ δὲ κίσμου παντός, εὐ οἶδα, φιλιτατος (50), οὐ σῆρῶν περιβρέοντα, καὶ μαλακὰ νήματα, οἷς οὐδὲ περιῶν ἔγαιρες κατὰ τοὺς πολλοὺς, ἀρετῇ μόνῃ κοσμούμενος, οὐδὲ λίνου διαφανοῦς ὑφάσματα, οὐδὲ μύρων πολυ-

(41) Σεισμοῦ, etc. Locus iste in Reg. hu et Coisl. 1 sic legitur : Σεισμοῦ, καὶ πᾶσαν μικροῦ τὴν πόλιν κατενέγκαντος, ὃς δὴ χαλεπώτατος τῶν πώποτε μνημονευομένων γεγονέναι λέγεται. Μικροῦ, etc.

(42) Κινουμένων. Or. 1, κινδύνων, « periculis. »
(43) Οὐδ' ἄλλοτε. Regg. bin, hu, Or. 1, Jes. οὐδὲ ἄλλοτε.

(44) Οὐκ εἶτι. Reg. hu, οὐκέτι.

(45) Ἀποσέσωσται. Hic, de Cæsarii exuviis in patriam delatis, sermo est. Itaque, ἀποσέσωσται idem est ac si diceretur : « a nobis receptus est Cæsarius. »

lum est, quod simul, et parentum, et ipsius pietatis maximum argumentum habet? In Bithynia degebat, præfecturam ab imperatore haud postremam administrans. Ea autem erat exigere pro imperatore pecunias, ac thesaurorum curam gerere. Hoc enim illi majorum dignitatum velut præludium esse imperator voluit. Cum autem Nicææ terræ motus, post hominum memoriam maximus, exoritur, 208 omnes pene invasisset, atque una cum urbis pulchritudine delevisset, solus ipse ex illustribus viris, aut certe cum admodum paucis e periculo salvus et incolumis evadit, idque modo quodam incredibili, hoc est ipsa ruina protectus, ac parvas quasdam periculi notas referens : hactenus videlicet, ut timorem majoris salutis magistrum caperet, totumque sese supernæ parti adjungeret, translata militia rebus motui obnoxiiis, ac commutata sibi ipsi aula. Atque hoc quidem et in animo habebat, et summo studio exoptabat, quemadmodum mihi per litteras persuadebat, cum hanc ad eum monendum occasionem arripuissem (epist. 20) : quod nec unquam facere destitui, moleste ferens illius indolis magnitudinem in deterioribus rebus versari, animamque adeo philosophicam in publicis negotiis volutari, ac velut solem nubibus obduci. Verum terræ motu quidem superior fuit, morbo vero non item : homo enim erat. Atque illud proprium illi fuit, hoc cum aliis commune. Illud pietatis, hoc naturæ. Atque consolatio calamitatem antevertit, ut ipsius morte concussi, ob admirandum tunc salutis genus gloriermur. Ac nunc nobis magnus ille Cæsarius servatus est, cinis pretiosus, mortuus laudatus, hymnis sibi succedentibus deductus, ad martyrium sacraria cum pompa ductus, sanctis parentum manibus honoratus, matre candida veste induta pietatem mœrori subrogante, lacrymis a philosophia superatis, psalmodiis luclum sedantibus, ac denique dignos anima recens creata, quam Spiritus per baptismum reformavit, honores percipiens.

XVI. Hoc tibi a me, Cæsari, funebre munus : hæ meorum primitiæ sermonum, quos occultari persæpe questus, in te ipsum detecturus eras. Hoc tibi a me ornamentum ; tibi quidem, sat scio, omni ornamento clarius, non sericæ ac molles et circumfluentes telæ, quibus nec, dum adhuc superstes esses, multorum more delectabaris, utpote virtute sola ornatus, nec lini pellucidi textures, nec pretio-

(46) Ὑμνοῖς, etc. Billius : « ex hymnis ad hymnos transmissus. »

(47) Μητρὸς λαμπροφροσῆς, etc. Billius vertendo : « materia cereorum gestatione, pietatem mœrori subrogante, » videtur legisse, λαμπαδοφροσῆς. Verum « vestium candor, » ob spem resurrectionis, hic certe potius debet intelligi, quam unius « cerei tædæque gestatio ; » idque vox ipsa sonat.

(48) Τῆς νεοκτίστου, etc. « Ob recens susceptum baptismum, hujus ætatis ritu. »

(49) Γυμνώσειν. Mallet Combefissims, γυμνάσειν.

(50) Φιλιτατος. Coisl. 1, τιμώτατος, « pretiosus. »

eorum unguentorum infusiones, quas prius etiam ad gynæcea remittebas, et quarum fragrantiam dies unus solvit, nec **209** denique aliud quidquam parvorum, et quæ apud parvos in pretio sunt, quæ quidem omnia hodierno die amarus hic lapis una cum pulchro corpore contexisset. Valeant gentilium certamina, et sigmenta, per quæ miseri juvenes ornati sunt, exigua exiguorum certaminum proposita habentes præmia; et quibuscunque rebus per libamina, et primitias, et coronas, ac recens decerptos flores, hominibus vita functis parentant, patriæ legi potius, et stolido mœrori, quam rationi servientes. Meum minus est oratio, quod etiam fortasse futurum tempus excepturum est, perpetuo motu præditum, nec eum, qui hinc migravit, prorsus abscedere sinens: verum auribus animisque hominem, quem ornandum suscepit, semper conservans, ac desiderati simulacrum expressius quam

XVII. Ac talia quidem sunt, quæ a nobis offeruntur: si autem parva et meritis tuis inferiora, Deo quoque gratum est, quod fit pro viribus. Atque alia quidem persolvimus, alia vero dabimus, anniversarios honores et commemorationes offerentes, ii quidem certe, qui superstites erunt. At tu, divinum et sacrum caput, utinam cælos penetres, atque in Abrahæ sinu, quicumque tandem ille est, conquiescas, et angelorum choream, ac beatorum virorum gloriam et splendorem spectes; vel potius una tripudies et exsultes, omnia quæ hic sunt, ex alto deridens, nimirum et divitias, ut appellantur; et abjectas dignitates, et falsos honores, et imposturam quam sensus faciunt, et huius vitæ jactationem, ac tanquam in nocturna pugna confusionem et ignorantiam, magno illi regi astans, atque illinc emicantem lumine impletus; cujus exiguo rivulo hic suscepto, quantum scilicet in speculis et ænigmatibus adumbrare atque conspici possimus, utinam ad ipsum fontem postea perveniamus, pura mente puram veritatem intuentes, atque hanc laboris in virtutis studio exhausti mercedem inveniamus, ut perfectius illic summi boni consortio et contemplatione fruamur; quem quidem sacræ nostræ disciplinæ finem, tum libri, tum animæ theologiæ laude florentes, esse proficiuntur.

210 XVIII. Quid adhuc superest? nihil aliud certe nisi ut sermonis medicinam, iis, qui in dolore

(51) *Γυναικωνίτιον*. « Mulierum conclave, sodalium. »

(52) *Οὐδ' ἄλλο τι*. Regg. bm, lu, Or. 1, οὐδὲ ἄλλο τι.

(53) *Προτιθέντες*. Non recte Billius, « præmia proponentes. » Siquidem vox ista, *προτιθέντες*, non ad ἔφηβοι « juvenes, » sed ad ἀγῶνες « certamina, » referri debet. Non enim juvenes præmia in certaminibus proponebant, sed proposita consequentur.

(54) *Ἀφωσιούνται*. Reg. lu, Or. 1, Jes. ἀφωσιούνται.

(55) *Ἀλογία πάθους*. Coisl. 1, ἀλογίαν πάθους. Reg. cod. ἀλογία πλήθους, « stolidæ plebi. »

(56) *Κινούμενον... ἐόν... φυλάσσον*. Sic Regg. bm, lu, tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, et Jes. Edit. κινού-

μίμων ἐπιχύσεις, ἃ ταῖς γυναικωνίτιον (51) ἀπέμπευ καὶ πρότερον, καὶ ὧν ἡμέρα μι. λυεῖ τὴν εὐωδίαν, οὐδ' ἄλλο τι (52) τῶν μικρῶν καὶ τοῖς μικροῖς τιμίων, ἃ πάντα κατέκρυψεν ἂν σήμερον ὁ πικρὸς λίθος οὗτος μετὰ τοῦ καλοῦ σώματος. Ἐββέτωσάν μοι καὶ ἀγῶνες Ἑλληνικοὶ καὶ μῦθοι, δι' ὧν ἔφηβοι δυστυχεῖς ἐτιμῆθησαν, μικρὰ μικρῶν ἀγωνισμάτων προτιθέντες (53) τὰ ἑπαθλα· καὶ ὅσα διὰ χρόνῶν τε καὶ ἀπαργμάτων, ἢ στεμμάτων τε καὶ ἀνθέων νεοδρέπτων, ἀφωσιούνται (54) τοὺς ἀπελθόντας ἀνθρώπους, νόμῳ πατρίῳ μᾶλλον καὶ ἀλογίᾳ πάθους (55) ἢ λόγῳ δουλεύοντες. Τὸ δὲ ἐμὸν δῶρον λόγος, ὃ τάχα καὶ ὁ μέλλων ὑπολήφεται χρόνος, ἀεὶ κινούμενον καὶ οὐκ ἔδν εἰς τὸ παντελὲς ἀπελθεῖν τὸν ἐνθένδε μεταχωρήσαντα, φυλάσσον (56) δὲ ἀεὶ καὶ ἀκοαῖς καὶ ψυχαῖς τὸν τιμώμενον, καὶ πινάκων ἐναργεστέρην προτιθεῖς τὴν εἰκόνα τοῦ ποθομένου.

IZ'. Τὰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν τοιαῦτα· εἰ δὲ μικρὰ καὶ τῆς ἀξίας ἐλάττω, καὶ Θεῷ φίλον τὸ κατὰ δύναμιν. Καὶ τὰ μὲν ἀποδεδώκαμεν (57), τὰ δὲ δώσομεν, τὰς δι' ἔτους προσφέροντες τιμὰς τε καὶ μνήμας, οἷ γε τῷ βίῳ περιλειπόμενοι. Σὺ δὲ ἡμῖν οὐρανὸς ἐμβατεύοις, ὧ θεῖα καὶ ἱερὰ κεφαλή, καὶ ἐν κόλπῳ Ἀβραάμ, οἵτινες δὴ οὗτοί εἰσιν, ἀναπαύσαιο (58), καὶ ἀγγέλων ἐποπτεύοις χορείαν, καὶ μακαρίων ἀδρῶν δόξας τε καὶ λαμπρότητας· μᾶλλον δὲ συγχορευοῖς καὶ συναγάλλοιο, πάντα διαγαλῶν τὰ τῆδε ἀφ' ὕψους, τοὺς τε καλουμένους πλοῦτους, καὶ τὰς ἐβρίμμενας ἀξίας, καὶ τὰς ψευδομένας τιμὰς (59), καὶ τὴν διὰ τῶν αἰσθησῶν πλάνην, καὶ τὴν τοῦ βίου τούτου περιφορὰν, καὶ τὴν ὡσπερ ἐν νυκτομαχίᾳ σύγχεσιν τε καὶ ἀγνοίαν, βασιλεῖ τῷ μεγάλῳ περιστάμενος, καὶ τοῦ ἐκεῖθεν φωτὸς πληρούμενος· οὐ μικρὰ ἀπορρόγη ἐντεῦθεν δεξάμενος, ὅσον ἐν ἐσόπτροις φαντάζεσθαι (60) καὶ αἰνίγμασιν, αὐτῇ τῇ πτηγῇ τοῦ καλοῦ μετὰ ταῦτα ἐντύχοιμεν, καθάρῳ νῶ καθαρὰν τὴν ἀλήθειαν ἐποπτεύοντες, καὶ τοῦτον μισθὸν εὐρισκόμενοι (61) τῆς περὶ τὸ καλὸν ἐνταῦθα φιλοπνίας, τὴν τελευταίαν ἐκεῖσε τοῦ καλοῦ μετουσίαν καὶ θεωρίαν· ὅπερ δὴ τῆς ἡμετέρας τέλος μυσταγωγίας βίβλοι τε καὶ ψυχὰς θεολόγοι θεσπίζουσι.

D

II' Τί λοιπὸν ἔτι (62); τὴν ἐκ λόγου θεραπείαν τοῖς ἀλγοῦσι προσενεγκεῖν. Μέγα δὲ τοῖς πενθοῦσι (63) μενος... ἐὼν... φυλάσσω.

(57) *Ἀποδεδώκαμεν*. Reg. lu, ἐπεδώκαμεν. Coisl. 1, et Jes. δεδώκαμεν.

(58) *Ἀναπαύσαιο*. Regg. bm, lu, tres Colb., Jes. ἀναπαύσῃ.

(59) *Καὶ τὰς ψευδομένας τιμὰς*. Hæc desunt in Reg. bin.

(60) *Φαντάζεσθαι*. Reg. bm, Coisl. 2, Or. 1, φαντάζεσθαι· « hactenus ut in speculis et ænigmatibus informemur, cogitemus. »

(61) *Εὐρισκόμενοι*. Reg. a, lu, et Or. 1, εὐρίσκοιμεν. Quæ lectio melior videtur.

(62) *Τί λοιπὸν ἔτι*; Comb. Τί οὖν ἔτι; « Quid ergo superest? nempe, » etc.

(63) *Τοῖς πενθοῦσι*. Deest in duobus Regg., tribus Colb., Or. 1, et Jes.

ἢ παρὰ τῶν συναλγούντων φάρμακον· καὶ οἱ τὸ ἴσον τοῦ πάθους ἔχοντες πλέον εἰσὶν εἰς παραμυθίαν τοῖς πάσχοισιν. Μάλιστα μὲν οὖν πρὸς τοιοῦτους ἐστὶν ἡμῖν ὁ λόγος· ὑπὲρ ὧν αἰσχυνομένη ἂν, εἰ μὴ καθάπερ ἄλλου παντὸς τῶν καλῶν, οὕτω καὶ καρτερίας τὰ πρῶτα φέροντο. Καὶ γὰρ εἰ φιλόπαιδες πάντων μᾶλλον, ἀλλὰ καὶ πάντων μᾶλλον φιλόσοφοι (64) καὶ φιλόχριστοι, καὶ τὴν ἐντεῦθεν μετὰβασιν ἐκ πλείονος αὐτοὶ τε μελετήσαντες, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν διδάξαντες· μᾶλλον δὲ τὸν βίον ὅλον μελέτην λύσεως ἐνστήσαντες. Εἰ δὲ ἐτι τὸ πάθος ἐπισκοπεῖ τοῖς λογισμοῖς, καὶ καθάπερ λήμη τις τὸν ὄφθαλμὸν ὑπελθοῦσα, καθαρῶς συνιδεῖν οὐκ ἔβ· φέρε, εἴρασθε παράκλησιν, οἱ πρεσβύτεροι τοῦ νέου, καὶ τοῦ παιδὸς οἱ πατέρες, καὶ τοῦ νοουθετεῖσθαι παρὰ τῶν τηλικούτων ὀφειλοντος, οἱ πολλοὺς νοουθετήσαντες, καὶ τῷ πολλῷ χρόνῳ τὴν ἐμπειρίαν συλλέξαντες. Θαυμάσητε δὲ μηδὲν, εἰ νέος νοουθετῶ γέροντας· καὶ τοῦτο ὑμέτερον, εἰ τι πολιᾶς ἄμεινον συνορᾶν ἔχω. Πόσον ἐτι βιωσώμεθα (65) χρόνον, ὃ τίμιαι πολιᾶι, καὶ θεῶ πλησιάζουσαι; Πόσον ἐνταῦθα κακοπαθήσωμεν (66); Οὐδὲ ὁ πᾶς ἀνθρώπων βίος μακρὸς, ὡς τῇ θεῷ φύσει καὶ ἀτελευτήτῃ παραβαλεῖν (67), μὴ ὅτι τὸ τῆς ζωῆς λείψανον, καὶ ἡ λύσις, ὡς ἂν εἰποιμεν, τῆς ἀνθρωπίνης πνοῆς, καὶ τοῦ προσαίρου βίου τὰ τελευτάτα. Πόσον ἡμᾶς ἔφθη Καισάριος; Πόσον ἐτι τὸν ἀπελθόντα πενθήσομεν; Οὐ πρὸς τὴν αὐτὴν ἐπειγόμεθα μονῆν; Οὐ τὸν αὐτὸν ὑποδυόμεθα λίθον αὐτίκα; Οὐχ ἡ αὐτὴ κόνις μετὰ μικρὸν ἐσόμεθα; Οὐ τοσοῦτον κερδανοῦμεν ἐν ταῖς μικραῖς ταῦταις ἡμέραις, ὅσον πλείω κακὰ, τὰ μὲν ἰδόντες, τὰ δὲ παθόντες, τὰ δὲ καὶ πράξαντες ἴσως, λειτουργῆσαι τῷ τῆς φύσεως νόμῳ τὴν κοινήν εἰσφορὰν καὶ ἀπαιτεῖτον, καὶ τοῖς μὲν ἐπαπελθεῖν, τῶν δὲ προαπαλθεῖν, καὶ τοὺς μὲν κλαῦσαι, ὑπὸ δὲ τῶν θρηνηθῆναι, καὶ παρ' ἄλλων ἀντιλαβεῖν ὄν (68) προεσηγῆκαμεν ἄλλοις τῶν ἁκαρῶν ἔρανον;

num et stabile tributum pendamus, atque alios sequamur, alios præcedamus, atque alios quidem lugeamus, ab aliis lugeamur, munusque lacrymarum, quod aliis contulimus, ab aliis recipiamus?

XIX. Ejusmodi vita nostra est, fratres, qui fluxam vitam ducimus : ejusmodi in terra ludus : ut cum non simus, nascamur, cum nati sumus, rursus dissolvamur. **211** Insomnium sumus minime consistens ⁶⁷, spectrum quoddam, quod teneri non potest, avis prætereuntis volatus, navis in mari vestigium non habens, pulvis, vapor, ros matutinus, flos momento nascens, et momento marcescens ⁶⁸. *Homo, sicut fenum dies ejus, tanquam flos agri, sic efflorebit* ⁶⁹. Pulchre divus David his verbis de nostra imbecillitate philosophatus est, queniadmodum et in illis : *Paucitatem dierum meorum nuntia mihi* ⁷⁰. Quin ⁶⁷ Job xx, 8. ⁶⁸ Sap. v, 10, 12; Ose. xiii, 3.

64) Πάντων μᾶλλον φιλόσοφοι. « Qui præ omnibus philosophari in malis norunt. »

65) Βιωσώμεθα. Reg. hu, Or. 4, Jes. βιωσώμεθα.

66) Κακοπαθήσωμεν. Tres Regg., Jes. κικοπαθήσωμεν.

67) Ὡς τῇ θεῷ... παραβαλεῖν. Reg. bm, Or. 4,

PATROL. GR. XXXV.

A versantur, adhibeamus. Magnum porro lugentibus pharmacum illud est, quod ab iis, qui eodem dolore affecti sunt, porrigitur, et qui pari calamitate premuntur, majorem apud eos, qui cruciantur, ad consolandum auctoritatem habent. Ad eos ergo potissimum oratio nobis erat : quorum causa pudore profecto suffunderer, si non, ut aliarum omnium virtutum, sic etiam patientiæ primas ferrent. Nam etsi amore erga filios mortales omnes superant, at etiam sapientia et Christi amore cunctos antecedunt, ac migrationem ex hac vita jampridem et ipsi meditati sunt, et liberos docuerunt, vel, ut rectius loquar, totam vitam ita instituerunt, ut nihil aliud, quam mortis meditatio sit. Quod si quid tenebrarum rationi dolor offundit, ac lippitudinis cujusdam instar oculos subiens, clare videre non sinit id quod est officii; agendum, juvenis exhortationem senes accipite, et filii parentes, et ejus, qui a talibus admonendus est, vos, qui multos admonuistis, ac longo tempore rerum usum collegistis. Nec vero mirum vobis videatur, si juvenis senes moneam : nam hoc quoque vestrum est, si quid canitie rectius prospicere possim. Quantum adhuc temporis vivemus, venerandi senes atque ad Deum appropinquantes? Quandiu hic afflictabimur? Ne tota quidem hominum vita longa est, si cum divina et sempiterna natura comparetur, nedum hæ vitæ reliquiæ, atque, ut ita dicam, spirationis humanæ solutio, ac fluxæ et caducæ vitæ finis. Quantum nos antevertit Cæsarius? Quandiu adhuc ejus discessu angemur? Nonne ad eandem sedem properamus? Nonne eundem lapidem statim subibimus? Nonne idem pulvis paulo post erimus? Nonne ex paucis his diebus, qui restant, hoc lucri faciemus, ut plura mala partim videamus, partim patiamur, partim etiam fortasse faciamus, atque ita tandem ipsi quoque naturæ legi commune ac firmum et stabile tributum pendamus, atque alios sequamur, alios præcedamus, atque alios quidem lugeamus, ab aliis lugeamur, munusque lacrymarum, quod aliis contulimus, ab aliis recipiamus?

XIX. Ejusmodi vita nostra est, fratres, qui fluxam vitam ducimus : ejusmodi in terra ludus : ut cum non simus, nascamur, cum nati sumus, rursus dissolvamur. **211** Insomnium sumus minime consistens ⁶⁷, spectrum quoddam, quod teneri non potest, avis prætereuntis volatus, navis in mari vestigium non habens, pulvis, vapor, ros matutinus, flos momento nascens, et momento marcescens ⁶⁸. *Homo, sicut fenum dies ejus, tanquam flos agri, sic efflorebit* ⁶⁹. Pulchre divus David his verbis de nostra imbecillitate philosophatus est, queniadmodum et in illis : *Paucitatem dierum meorum nuntia mihi* ⁷⁰. Quin ⁶⁷ Job xx, 8. ⁶⁸ Sap. v, 10, 12; Ose. xiii, 3.

Jes. παραβάλλειν. « Ut cum divina illa et sempiterna natura conjungamur : ut ad divinam hanc naturam accedamus. »

(68) "Or. Coisl. 2, ὦν.

(69) Καιρῷ φυτόμενον, etc. Billius : « suo tempore nascens, et suo tempore marcescens. »

etiam dies numanos palmi mensuram esse definit⁹¹. A Quid autem de Jeremia dixeris, qui etiam matri succenset, se in lucem editum dolens, idque propter aliena peccata⁹²? *Omnia vidi*, ait Ecclesiasticus⁹³, humana omnia cogitatione peragravi, opes, delicias, potentiam, instabilem gloriam, sapientiam quæ magis suffugit, quam teneatur; delicias iterum, sapientiam iterum, eadem sæpius revolvens, ventris voluptates, hortos, famulorum greges, possessionum copiam, pincernas utriusque sexus, cantores et cantatrices, arma, satellites, gentes ad genera procumbentes, collecta tributa, regni supercilium, omnia denique, tam ad vitæ usum necessaria, quam superflua, quibus reges omnes, qui ante me fuerunt, superavi. Et quid post hæc omnia? *Omnia vanitas vanitatum, omnia vanitas, et præsumptio spiritus*⁹⁴, hoc est, inconsideratus quidam animi impetus, et distractio hominis, ob veterem fortasse lapsus hæc poena muletati. Verum *Sermonis finis*, inquit, *omnia audi: Deum time*⁹⁵: hic enim dubitationi finem imponit; atque ex hac vita hoc duntaxat commodi cape, ut per rerum, quæ videntur et fluctuant, perturbationem, ad res fixas et stabiles deducaris.

XX. Non igitur Cæsarium lugeamus, quibus malis ereptus sit, non ignorantes, sed nos ipsos, ob ea mala quibus relictus sumus, et quæ nobis aggeremus, nisi sinceris animis nos Deo ad dicamus, ac præteritis iis, quæ ipsa nos prætereunt, ad supernam vitam properemus, terramque, etiam adhuc in terra versantes, relinquamus, ac Spiritum in cælum ferentem bona fide sequamur. Hæc, ut ignavis gravia, ita forti animo præditis levia sunt. Quin ad hunc quoque modum consideremus: Non imperabit Cæsarius? At nec sub aliorum imperio erit. Non terrorem quibusdam incutiet? At nec gravem dominum **212** pertimescet, ne dignum quidem plerumque, cui imperetur. Non opes cumulabit? At nec invidiam metuet, aut animæ detrimento afficietur, male colligens; atque eo plura quotidie assumere studens, quo plura jam adeptus sit. Hujusmodi quippe divitiarum morbus est, ut plura appetere non desinat, sed sitis medicinam in perpetuo potu sitam esse arbitretur. Non sermones ostentabit? At a sermonibus admiratione afficietur. Non Hippocratis, et Galeni, et eorum, qui ipsis adversantur, placita pertractabit? At ne-

⁹¹ Psal. xxxviii, 6. ⁹² Jer. xv, 40. ⁹³ Eccle. i,

(70) Καὶ τῇ μητρὶ. Ita Regg. bm, hu, Coisl. 1, Or. et Jes. In ed. deest τῇ.

(71) Πταλομασι. Colb. 3, πτώμασι.

(72) Τοῦ βίου. Sic Reg. bm, Coisl. 2, et Jes. In ed. deest τοῦ.

(73) Τὰ πάντα ματαιότης. Hæc desunt in Regg. bm, hu, tribus Colb., Coisl. 2, et Jes.

(74) Ἐτ' οὖν. Coisl. 1, ἤτ' οὖν.

(75) Τῆς ταραχῆς, etc. Billius, « per earum rerum quæ sub oculorum aspectum cadunt, perpetuoque motu agitantur, confusionem. »

(76) Ζημιωθῆσεται. Coisl. 1, duo Colb., Or. 1,

Ἱερεμίαν, ὃς καὶ τῇ μητρὶ (70) μέμφεται τῆς γεννήσεως ἀλγῶν, καὶ ταῦτα ἐπ' ἄλλοτρίους πταλομασι (71); *Πάντα εἶδον*, φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής, πάντα ἐπῆλθον λογισμῷ τὰ ἀνθρώπινα, πλοῦτον, τρυφήν; δυναστείαν, δόξαν τὴν ἄσφατον, σοφίαν τὴν ὑποφεύγουσαν πλέον ἢ κρατούμενην· πάλιν τρυφήν, σοφίαν πάλιν, ἐπὶ τὰ αὐτὰ πολλακίς ἀνακυλούμενος, γαστρὸς ἡδονάς, παραδείσους, πλῆθος οικετῶν, πλῆθος κτημάτων, οἰνοχόας, καὶ οἰνοχόας, ἔδοντα; καὶ ἀδοῦσας, ὄπλα, δορυφόρους, ἔθνη προσπίπτοντα, φόρους συλλεγομένους, ὄφρῖν βασιλείας, ὅσα περιττὰ τοῦ βίου (72), ὅσα τῶν ἀναγκαίων, οἷς ὑπὲρ πάντα ἦλθον βασιλεῖς τοὺς ἔμπροσθεν· καὶ τί ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις; *Πάντα ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης* (73), καὶ *προαίρεσις πνεύματος*, εἰ' οὖν (74) ὁρμὴ τῆς ψυχῆς ἀλόγιστος, καὶ περιπατικὸς ἀνθρώπου τοῦτο κατακριθέντος, ἴσως ἐκ τοῦ παλαιῦ πτώματος. Ἄλλὰ *τέλειος λόγος*, φησὶ, *τὸ πᾶν δίκου· τὸν Θεὸν φοβοῦ*· ἐνταῦθα τῆς ἀπορίας ἴσεται· καὶ τοῦτο σοι μόνον τῆς ἐνταῦθα ζωῆς τὸ κέρδος, ὀδηγηθῆναι διὰ τῆς ταραχῆς (75) τῶν ὀρωμένων καὶ σαλυσομένων ἐπὶ τὰ ἐστῶτα καὶ μὴ κινούμενα.

K'. Μὴ τοῖνον πενθῶμεν Καίσαριον, οἷων ἀπὸ πλάτῃ κακῶν εἰδότες, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς, οἷος ὑπελείφθημεν, καὶ οἷα θησαυρίσομεν, εἰ μὴ, γνησίως Θεῷ προσθέμενοι, καὶ παραδραμόντες τὰ παρατρέχοντα, πρὸς τὴν ἀνω ζωὴν ἐπειγοίμεθα· ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντες, καταλιπόντες τὴν γῆν, καὶ τῷ Πνεύματι φέροντι πρὸς τὰ ἀνω γνησίως ἀκολουθήσαντες. Ταῦτα καὶ ἀλγεινὰ τοῖς ὀλιγοψύχοις, καὶ κοῦφα τοῖς ἀνδρῶσι τὴν διάνοιαν. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως· Οὐκ ἀρξεί Καίσαριος; Ἄλλ' οὐδὲ ἀρχοθήσεται πρὸς ἄλλων. Οὐ φοβήσεται τινάς; Ἄλλ' οὐδὲ δεῖσει βαρὺν δεσπότην, πωλάκις τὸν οὐδὲ ἀρχεσθαι ἀξίον. Οὐ συνάξει πλοῦτον; Ἄλλ' οὐδὲ ὑπόψεται φθόνον, ἢ ψυχὴν ζημιωθήσεται (76) κακῶς συνάγων· καὶ τοσοῦτον ἀεὶ προσλαμβάνειν ζητῶν, ὅσον ἐκτήσατο. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ πλουτεῖν νόσος, ὅρον τοῦ δεῖσθαι (77) πλείονος οὐκ ἔχουσα, ἀλλὰ τὸ ποτὸν ἀεὶ δίψους ἐστὶ ποιουμένη (78) φάρμακον. Οὐκ ἐπιδείξεται λόγους; Ἄλλ' ὑπὸ λόγων γε (79) θαυμασθήσεται. Οὐ φιλοσοφήσει τὰ Ἱπποκράτους (80) καὶ Γαληνοῦ, καὶ τῶν ἀντιθέτων ἐκείνοις; Ἄλλ' οὐδὲ κακοπαθήσει νόσοις, ἰδίας ἐπ' ἄλλοτρίαις συμφοραῖς λύπας καρπούμενος. Οὐκ ἀποδείξει τὰ Εὐκλείδου, καὶ Πτολεμαίου, καὶ Ἡρώων; Ἄλλ'

Jes. ζημιωσεται.

(77) Ὅρον τοῦ δεῖσθαι, etc. Billius, « ut finem appetendi plura nesciat. » In Reg. bm, Coisl. 1, et Jes. legitur, ὅσον τοῦ πλείονος οὐκ εἰδώς, ἀλλὰ, etc.

(78) Δίψους ἐστὶ ποιουμένη. Adhuc Billius, etc. In Regg. bm, hu, duobus Colb. et Jes. idem codices pro ποιουμένη habent ποιούμενος. Coisl. 1, δίψους αἴτιον, « sitis causa. »

(79) Λόγων γε. Deest γε in pluribus.

(80) Τὰ Ἱπποκράτους. Billius, « Hippocratis dogmata. »

οὐδὲ ἀλγήσει τοῖς ἀπαιδεύτοις φυσῶσι μείζονα (81). Ὁ καλλωπιεῖται (82) τοῖς Πλάτωνος, καὶ Ἀριστοτέλους, καὶ Πύρρωνος, καὶ Δημοκρίτους δὴ τισι, καὶ Ἡρακλείτους, καὶ Ἀναξαγόρας, Κλεάνθους τε (83) καὶ Ἐπικούρους, καὶ οὐκ οἷδ' οἴσταισι (84) τῶν ἐκ τῆς πεμνῆς στοᾶς καὶ ἀκαδημίας; Ἄλλ' οὐδὲ φροντίζει πως διαλύση (85) τούτων τὰς πιθανότητας. Τί με δεῖ μνημονεύειν τῶν ἄλλων; Ἄλλὰ ταῦτα δὴ τὰ τίμια παῖσι καὶ περισπούδαστα· οὐ παραστήσεται γαμετήν; οὐ παῖδας (86); Ἄλλ' οὐδὲ θρηνησεί τούτους, ἢ θρηνηθήσεται ὑπὸ τούτων, ἢ καταλιπῶν ἄλλοις, ἢ καταλειφθεὶς συμφορᾶς ὑπόμνημα. Οὐ κληρονομήσει χρημάτων; Ἄλλὰ κληρονομηθήσεται ὑφ' ὧν χρησιμώτατον, καὶ ὧν αὐτὸς ἠθέλησεν, ἵνα πλούσιος ἐνβένδε μεταναστῆ, πάντα μεθ' ἑαυτοῦ φερόμενος. Ὡς τῆς φιλοτιμίας! Ὡς τῆς καινῆς παρακλήσεως! Ὡς τῆς μεγαλοψυχίας τῶν ἐπιβαλλομένων (87)! Ἡκούσθη κήρυγμα πάσης ἀκοῆς ἀξιον, καὶ μητρὸς πάθος κενούται δι' ὑποσχέσεως καλῆς καὶ ὁσίως, δοῦναι τὰ πάντα τῷ παιδί τὸν ἐκείνου πλοῦτον ὑπὲρ ἐκείνου ὧρον ἐντάφιον (88), καὶ μηδὲν ὑπολειφθῆναι τοῖς προσδοκῆσασιν.

et sanctam pollicitationem exhauritur, qua omnes filii opes pro eo se in sepulcrale munus daturam receperit, ut nihil iis, qui exspectabant, relictum sit.

ΚΑ'. Οὕτω ταῦτα ἱκανὰ πρὸς παραμυθίαν; Προσπίσω τὸ μεῖζον φάρμακον. Πείθομαι σοφῶν λόγοις, οἱ ψυχὴ πᾶσα (89) καλῆ τε καὶ θεοφιλῆς, ἐπειδὴν τὸ συνδεδεμένον λυθεῖσα σώματος, ἐνβένδε ἀπαλλαγῆ, εὐθύς μὲν ἐν συναισθήσει καὶ θεωρίᾳ τοῦ μένοντος αὐτὴν καλοῦ γενομένη (90), (ἄτε τοῦ ἐπισκοτούντος ἀνακαθαρθέντος, ἢ ἀποτεθέντος, ἢ οὐκ οἷδ' ὅ τι καὶ λέγειν χρή) θαυμασίαν τινὰ ἡδονὴν ἤδεται, καὶ ἀγάλλεται, καὶ ἰλεως (91) χωρεῖ πρὸς τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην, ὡς περ τι δεσποτικῶν χαλεπῶν τὸν ἐνταῦθα βίον ἀποφυγοῦσα, καὶ τὰς περιχειμένας ἀποσεισαμένη πέδας, ὑφ' ὧν τὸ τῆς διανοίας πτερόν καθέλκετο, καὶ οἶον (92) ἤδη τῆ φαντασίᾳ καρπούται τὴν ἀποκειμένην μακαριότητα· μικρὸν δ' ὕστερον, καὶ τὸ συγγενὲς σαρκίον ἀπολαβοῦσα, ᾗ τὰ ἐκείθεν (93) συνεφλοσόφησε, παρὰ τῆς καὶ δούσης καὶ πιστευ-

que morbis vexabitur, ex aliorum calamitatibus proprias molestias capiens. Non Euclidis, Ptolemæi, et Heronis scripta demonstrationibus explicabit? At neque, ob imperitos homines tumidiores animos gerentes, dolorem concipiet. Non Platonis, et Aristotelis, et Pyrrhonis, et Democriti cuiusdam, et Heracliti, et Anaxagoræ, et Cleanthis, et Epicuri, et nescio quorum Stoicorum et Academicorum placitis sese venditabit? At neque, quoniam pacto illorum argutias dissolvat, laborabit. Quid alia commemorare necesse est? At hæc, quæ præclara omnibus et expetenda censentur: non uxorem habebit? non filios? At, nec eos lugebit, aut ab illis lugebitur, aliis relinquens, vel ipse calamitatis monumentum relictus. Non opes hereditate accipiet? At hæredes ipse habebit, quos habere commodissimum est, et quos voluit, ut dives hinc migraret, omnia secum ferens. O ingentem magnificentiam! o novam consolationem! o singularem eorum, quibus testamenti exsequendi cura commissa est, liberalitatem! Auditum est præconium omni auditione dignum, ac matris luctus ob præclaram et sanctam pollicitationem exhauritur, qua omnes filii opes pro eo se in sepulcrale munus daturam

XXI. An hæc ad consolationem nondum sufficient? Majus pharmacum adhibebo. Sapientum verbis adducor ut credam, pulchram omnem animam et Deo 213 charam, posteaquam corporis vinculis soluta, hinc excesserit, protinus bonum, quod eam manet, persentientem et contemplantem, (utpote en, quod tenebras offundebat, vel purgato, vel deposito, vel, quo verbo ea res appellanda sit, nescio;) mirabili quadam voluptate affici, et exultare, atque hæc vita, tanquam gravi quodam ergastulo liberatam, compedibusque illis, quibus mentis alæ deprimebantur, solutam, placide ad Dominum suum tendere, ac recondita frui beatitudine, qualem jam per imaginem perceperat; post etiam aliquanto, cum cognatam carnem a terra, quæ et dederat, et in fidem acceperat, receperit (quod

(81) Φυσῶσι μείζονα. « Majora crepantes, miccis crepantibus venditantes. » His Augustini verbis Græca Gregorii verba apte reddi posse videntur.

(82) Καλλωπιεῖται. Reg. hm, duo Coisl. et Jes. D καλλωπιεῖται.

(83) Κλεάνθους τε. Coisl. 1, Κλεάνθεος τε.

(84) Οἷδ' οἴσταισι, etc. Rég. hm, or. 1, οἶδα οἷς ἐκ τῆς πεμνῆς στοᾶς. « Nescio quorum venerabilium. » Id per ironiam dictum.

(85) Διαλύση. Reg. hu, διαλύσει.

(86) Οὐ παῖδας. Reg. hu, ἢ παῖδας.

(87) Τῶν ἐπιβαλλομένων. Combef. « Suppeditionium; » nimirum δαπανήματα, « sumptus. Nam Cæsarii parentes, » ut cum Elia loquitur, « ne exiguæ quidem ulli rei pepercerunt; verum præconium, dignum quod ab omnibus audiat, proposuerunt, nempe quod nihil sibi reliqui fecerunt, sed omnia pauperibus distribuerunt. » Cæterum præclarum Cæsarii testamentum existat in Basilii epist. 32, novæ ed. ad Sophronium. « Volo, inquit, omnia mea ad pauperes devenire. » Cui ipsius extremæ voluntati optimi parentes lubentissimo animo paruerunt. Billius, « qui hanc rem aggressi sunt. »

(88) ὧρον ἐντάφιον. Mallem, has distinguendo voces, sic vertere: « pro eo sepulcralis muneris instar, dono daturam. »

(89) Ὅτι ψυχὴ πᾶσα. Vetus schol. Ὅτι ὁ ἐντύθεν ἀπαλλαγείς εὐθύς ἐν θεωρίᾳ γίνεται τοῦ μένοντος αὐτὸν καλοῦ. « Is, qui e vivis excessit, statim hujus, quod eum manet, boni contemplatione fruatur. » Hanc sententiam, inter alios, Dionysio Elias ascribit.

(90) Γενομένη. Jrs. γινομένη.

(91) Καὶ ἰλεως. Billius, « summa cum hilaritate. »

(92) Καὶ ὁλορ, etc. Deest καί, in Regg. hm, hu, Or. 1, et Jes. Combef. vertit, « velut jam certa representatione ac imagine, reposita frui beatitudine. » Quod per emphasis dictum, atque, teste Elia, eam mentis impressionem significat, quam anima, Deo in ipsam illabente, experitur. Bill. « reconditam beatitudinem jam velut per imaginem et simulacrum percipere. »

(93) Ὡς τὰ ἐκείθεν, etc. « Quam, cum hic philosopharetur, sociam habuit. » Quæ quidem ratio est, cur in ipsam quoque carnem beatitudinis præmium

quo modo fiet, Deus novit, qui ea inter se conjunxit atque dissolvit), tum demum eam quoque ad gloriæ cœlestis hæreditatem secum admissuram; et quemadmodum ob naturæ conjunctionem ærumnarum ipsius particeps fuerat, sic etiam jucunditates suas cum ipsa communicaturam, totum videlicet corpus in se ipsam absumentem, et cum eo unum effectam, et spiritum, et mentem, et deum, absorpto nimirum a vita eo, quod mortale et caducum erat. Audi quid de ossium et nervorum compactione divinus Ezechiel disserat⁹⁶; quid post illum Apostolus de tabernaculo terrestri, et domo non manu facta, illo, inquam, fluxo ac dissolvendo, hac vero in cœlis recondita; qui etiam discessum a corpore præsentiam apud Deum esse affirmat, vitam autem corpoream ut peregrinationem deplorat⁹⁷, atque adeo quamprimum dissolvi cupit⁹⁸. Quid ad res in spe positas elanguesco? Quid temporarius fio? Expectabo archangeli vocem⁹⁹, extremam tubam, cœli transformationem, terræ immutationem¹, elementorum libertatem, totius mundi renovationem². Tunc Cæsarium videbo, non jam peregrinantem, nec qui jam ab aliis feratur, et lugeatur ac miserationi sit, sed clarum, illustrem, excelsum; qualis sæpe mihi in somnis visus es, o fratrum charissime et fratrum amantissime, sive voluntate mea, sive ipsa veritate hoc informante.

214 XXII. Nunc autem, omissis luctibus, me ipsum inspiciam, ne quid luctu dignum mecum inscians feram, ac meas ipse res explorabo. *Filii hominum, ad vos enim transit oratio, quousque gravi corde, et crasso animo eritis? ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium?* magnum aliquid hanc vitam, et paucos hos dies multos esse judicantes, ac suavam hanc et amplectendam separationem, ut grave quidpiam et horrendum aversantes? Non nos ipsos noscemus? Non ea, quæ oculis cernuntur, abjiciemus? Non ad ea, quæ mente et intelligentia comprehenduntur, oculos convertemus? Non, si quid etiam mœroris concipiendum est, idcirco potius mœrorem suscipiemus, quod incolatus noster prolongetur³ (Davidis illius instar, qui res hujus vitæ, tenebrarum tabernacula, et afflictionis locum, et profundi limbum, et mortis umbram, appellat⁴), quod in sepulcris iis, quæ circumferimus, diutius hæreamus, quod, ut homines, peccati

θεήσης γῆς, τρόπον ἔν ὁδὸν ὁ ταῦτα συνδῆσας καὶ διαλύσας θεὸς, τούτῳ συγκαληρονομεῖ τῆς ἐκείθεν βί-
ξης· καὶ καθάπερ τῶν μοχθηρῶν αὐτοῦ μετέλα-
διὰ τὴν συμφύειαν, οὕτω καὶ τῶν τερωπῶν ἐαυτῆς
μεταδίδωσιν, ὅλον εἰς ἐαυτὴν ἀναλώσασα (94), καὶ
γενομένην σὺν τούτῳ ἐν καὶ πνεῦμα, καὶ νοῦς, καὶ
θεὸς, καταποθέντος ὑπὸ τῆς ζωῆς τοῦ θνητοῦ τε καὶ
ρέοντος. Ἄκουε γοῦν οἶα περὶ συμπηξέως ὁσίων τε
καὶ νεύρων φιλοσοφεῖται τῷ θεῷ Ἰεζεκιήλ· ὅσα
μετ' ἐκείνων τῷ θεῷ Παύλῳ περὶ σκηνώματος ἐπι-
γείου, καὶ οἰκίας ἀχειροποιήτου, τοῦ μὲν καταλυθη-
σομένου, τῆς δὲ ἀποκειμένης ἐν οὐρανοῖς· καὶ τὴν
μὲν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐκδημίαν ἐνδημίαν (95) πρὸς
τὸν Κύριον εἶναι φάσκοντος, τὴν δὲ σὺν τούτῳ ζωὴν
ὡς ἐκδημίαν ἑδουρομένου, καὶ διὰ τοῦτο ποθοῦντος
καὶ σπεύδοντος τὴν ἀνάλυσιν. Τί μικροψυχῶ περὶ
τάς ἐλπίδας; Τί γίνομαι πρόσκαιρος; Ἄναμένω τὴν
τοῦ ἀρχαγγέλου φωνὴν, τὴν ἐσχάτην σάλπιγγα, τὴν
οὐρανοῦ μετασχηματισμῶν, τὴν γῆς μεταποίησιν,
τὴν τῶν στοιχείων ἐλευθερίαν, τὴν κόσμου παντὸς
ἀνακαίνισιν. Τότε (96) Καῖσάριον αὐτὸν βίβομαι, μη-
κέτι ἐκδημοῦντα, μηκέτι φερόμενον (97), μηκέτι
πενθοῦμενον, μηκέτι ἐλεούμενον, λαμπρὸν, ἐνδοξόν,
ὕψηλόν· οἶός μοι καὶ κατ' ἄναρ ὠφθῆς πολλάκις, ὃ
φιλιτατε ἀδελφῶν ἐμοί, καὶ φιλαδελφότετε, εἴτε τοῦ
βοῦλεσθαι τοῦτο ἀνατυπούντος, εἴτε τῆς ἀληθείας.

ΚΒ'. Νυνὶ δὲ, ἀφείς τοὺς θρήνους, εἰς ἐμαυτὴν
βλέψω, μὴ τι θρήνων ἄξιον λάθω φέρων, καὶ τὰ
ἐμαυτοῦ περισκέψομαι. *Υἱοὶ ἀνθρώπων, μέτιστα*
γὰρ πρὸς ὑμᾶς ὁ λόγος, ἕως πότε βαρυνκάρδιοι, καὶ
παχεῖς τὴν διάνοιαν; *Ἰνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα,*
καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; μέγας ἐστὶν ἔνταυθα βίον, καὶ
τάς ὀλίγας ταύτας ἡμέρας πολλὰς (98) ὑπολαμβί-
νοντες, καὶ τὴν διάζευξιν ταύτην, τὴν ἀσπαστὴν
καὶ ἡδέϊαν, ὡς δὴ τι βαρὺ καὶ φρικτῶδες ἀποστρέφο-
μενοι; Οὐ γνωσώμεθα (99) ἡμᾶς αὐτούς; Οὐ τί
φαινόμενα βλέψομεν; Οὐ πρὸς τὰ νοούμενα βλέψομεν;
Οὐκ, εἴ τι καὶ λυπεῖσθαι χρὴ, τούναντίον ἀνιασώμεθα
τῇ παροικίᾳ μηχανομένη (1), κατὰ τὸν θεῖον Δαβὶδ,
σκηνώματα σκοτασμοῦ, καὶ τόπον κακώσεως, καὶ λίαν
βυθοῦ, καὶ σκιάν θανάτου τὰ τῆδε ἀποκαλοῦντα (2)·
ὅτι βραδύνομεν ἐν τοῖς τάφοις οἷς περιφέρμεν,
ὅτι ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκομεν τὸν τῆς ἀμαρτίας
θάνατον, θεοὶ γεγονότες; Τοῦτον ἐγὼ φοβοῦμαι
τὸν φόβον, τούτῳ καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν σὺν

⁹⁶ Ezech. xxxvii, 3, et sqq. ⁹⁷ II Cor. v, 4, 6.

⁹⁸ II Petr. iii, 10. ⁹⁹ Psal. iv, 5. ¹ Psal. cxix, 5.

(94) Ὅλον εἰς ἐαυτὴν ἀναλώσασα. Colh. et schol. οὐκ ἀναιρεῖσθαι ἢ συγχέεισθαι τὸ σῶμα λέγει· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ διὰ τὴν ἀτρεψίαν καὶ ἀπαθείας τοῦ σώματος. « Non ait tolli et confundi corpus: absit; sed jam mutationi et ærumnis non esse obnoxium. » Corpus enim, excussa mortali crassitie, incorruptum et quasi spirituale, animæque affine erit, salva tamen atque integra ipsius substantia.

(95) Ἐνδημίαν. Sic Regg. bm, lu, tres Colh., Coisl. 1, Or. 1, et Jes. Editi, ἐκδημίαν, « discendum. »

(96) Ἄνακαίνισιν. Τότε. Regg. bm, lu, Or. 1, ἀνακαίνωσιν. Reg. a, Coisl. 1, τότε καί.

⁹⁹ Philipp. i, 23. ⁹⁹ II Thess. iv, 15. ¹ I Cor. xv, 52. ² Psal. lxxviii, 3; xliiii, 20.

(97) Φερόμενον. « Cujus funus deducatur, effertur. »

(98) Πολλὰς. Deest in Regg. bm, lu, tribus Colh., Or. 1, etc.

(99) Γνωσώμεθα... βλέψομεν... ἀνιασώμεθα. Reg. lu, et Or. 1, γνωσώμεθα... βλέψομεν... ἀνιασώμεθα.

(1) Τῇ παροικίᾳ μηχανομένη. Coisl. 1, τῆς παροικίας μηχανομένης.

(2) Ἀποκαλοῦντα. Sic optime Reg. h. Prave in del. ἀποκαλοῦντος. Billius tamen emendaverat. Coisl. 2, et Or. 1, ἀποκαλοῦντες.

εμὶ· καὶ οὐκ ἐξ̄ με ἀναπνεῖν ἢ ἐκεῖθεν δόξα, καὶ τὰ ἄ
ἐκείσε δικαιωτήρια· ὣν τῆς μὲν ἐφίεμαι· μέχρι καὶ
τοῦ (3) δύνασθαι λέγειν· Ἐκλείπει εἰς τὸ σωτήριόν
σου ἡ ψυχὴ μου, τὰ δὲ φρίττω καὶ ἀποστρέφο-
μαι· Ἐκείνο δὲ οὐ δέδοικα, μή μοι τὸ σῶμα τοῦτο,
διαρρῦνεν καὶ διασφαρῆν, παντελῶς οἰχήσεται (4)·
ἀλλὰ μὴ τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα τὸ ἐνδοξον (ἐνδοξον
γὰρ κατορθοῦν, ὡσπερ ἄτιμον ἁμαρτάνον), ἐν ᾧ
λόγος, νόμος, ἐλπίς, τὴν αὐτὴν τοῖς ἀλόγοις ἀτιμίαν
κατακριθῆ, καὶ μηδὲν πλεον ἢ μετὰ τὴν διάζευξιν·
ὡς ὑφελόν γε τοῖς πονηροῖς, καὶ τοῦ ἐκεῖθεν πυρὸς
ἀξίους.

lia, quæ rationis expertia sunt, Ignominia mulctetur, nihiloque meliore post mortem condicione sit : quemadmodum improbis hominibus, atque igne illo dignis, optandum esset.

ΚΓ'. Εἴθε νεκρώσαιμι τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς! Β
Εἴθε πάντα τῷ πνεύματι δαπανήσαιμι, τὴν στενὴν
καὶ ὀλίγοις βατὴν ὁδεύσας, μὴ τὴν πλατείαν καὶ ἀν-
ετον! Ὡς τὰ γε μετὰ τοῦτο λαμπρὰ καὶ μεγάλα, καὶ
μείζων ἢ κατὰ (5) τὴν ἀξίαν ἐλπίς. Τί ἐστὶν ἄνθρω-
πος, οὗτι μὴ μνησκη (6) αὐτοῦ; Τί τὸ καινὸν τοῦτο
περὶ ἐμὲ μυστήριον; Μικρὸς εἰμι καὶ μέγας, τα-
πεινὸς καὶ ὑψηλὸς, θνητὸς καὶ ἀθάνατος, ἐπίγειος
καὶ οὐράνιος. Ἐκεῖνα μετὰ τοῦ κάτω κόσμου, ταῦτα μετὰ
τοῦ πνεύματος. Χριστῷ συναφῆναί με δεῖ, Χριστῷ
συνασπῆναι, συγκληρονομησαί Χριστῷ, υἱὸν γε-
νέσθαι Θεοῦ, Θεὸν αὐτόν (7). Ὁρᾶτε ποῖ προῶν (8)
ἐνήγαγεν ἡμᾶς ὁ λόγος. Μικροῦ καὶ χάριν ὁμολογῶ
τῷ πάθει, ᾧ τοιαῦτα ἐπιλοσόφησα, καὶ δι' ὃ μᾶλλον
ἐραστὴς ἐγενόμην τῆς ἐνθρόνου ἀπαναστάσεως. Τοῦτο
ἡμῖν τὸ μέγα μυστήριον βούλεται· τοῦτο ἡμῖν ὁ
ἐνανθρωπήσας δι' ἡμᾶς καὶ πτωχέσας Θεός, ἵνα
ἀναστήσῃ τὴν σάρκα, καὶ ἀνασώσῃται τὴν εἰκόνα (9),
καὶ ἀναπλάσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἵνα γενώμεθα οἱ πάν-
τες ἐν ἐν Χριστῷ γενομένῳ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἡμῖν
τελείως, ὅσα πέρ ἐστιν αὐτός (10), ἵνα μηκέτι ὤμεν
ἄβρην καὶ θῆλυ, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθε-
ρος, τὰ τῆς σαρκὸς γνωρίσματα, μόνον δὲ φέρωμεν
ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν θεῖον (11) χαρακτήρα, παρ' οὗ
καὶ εἰς ὃν γεγόναμεν, τοσοῦτον ἀπ' αὐτοῦ μορφω-
θέντες καὶ τυπωθέντες, ὥστε καὶ ἀπὸ μόνου γινώ-
σκεισθαι.

ΚΔ'. Καὶ εἴη μὲν γε ὅπερ ἐλπίζομεν, κατὰ τὴν
μεγάλην Θεοῦ τοῦ μεγαλοδώρα φιλανθρωπίαν· ὅς,
μικρὰ αἰτῶν, μεγάλη χαρίζεται νῦν τε καὶ εἰς τὸν
ἐπειτα χρόνον τοῖς γνησίως αὐτὸν ἀγαπῶσι· πάντα

* Psal. cxviii, 81. * Coloss. iii, 5. * Matth. vii, 14. * ibid. 13. * Psal. viii, 5. * Gal. iii, 28.

(3) Μέχρι καὶ τοῦ. Reg. hu, Or. 1, μέχρι τοῦ καί.

(4) Οἰχήσεται. Reg. hu, tres Colb., Or. 1, οἰκή-
σεται.

(5) Μείζων ἢ κατὰ. Reg. hu, et Or. 1, μείζων ἢ
κατὰ.

(6) Μιμησκη. Sic Regg. bm, hu, tres Colb. et
Or. 1. Editi, μιμησκει.

(7) Θεὸν αὐτόν. Coisl. 1 addit κληθῆναι, « vo-
cari. »

(8) Ποῖ προῶν. Reg. hu, tres Colb. Or. 1, οἴ
προῶν.

morte moriamur, cum dii facti simus? Hic me timor
exagitat, hic dies noctesque mecum versatur; nec
me liberum spiritum ducere sinunt, hinc futura
gloria, hinc futurum tribunal: ex quibus illam
quidem adeo appeto, ut dicere possim: *Deficit in
salutare tuum anima mea* *, hoc autem horreo et
aversor. Nec vero illud timeo, ne mihi corpus hoc,
cum semel defluerit ac corruptum fuerit, prorsus
extinguatur, sed ne nobile illud Dei figmentum
(nobile enim est, cum officii sui numeros probe
explet, quemadmodum contra infame, cum peccat),
in quo est ratio, lex, spes, eadem, qua ea aninan-

XXIII. Utinam membra, quæ super terram sunt,
mortificem! Utinam omnia per spiritum absumam,
arcta via, et qua pauci gradiuntur **, non autem
lata et facili incedens ***! Magna enim profecto et
luculenta sunt ea, quæ postea sequuntur, ac spes
meritum nostrum et dignitatem excedit. *Quid est
homo, quod memor es ejus* ****? Quodnam hoc no-
vum circum me mysterium? Parvus sum et magnus,
humilis et excelsus, mortalis et immortalis, terre-
nus et celestis. Illa cum inferiori hoc mundo, hæc
cum Deo; illa cum carne, hæc cum spiritu. Oportet
me cum Christo sepeliri, 215 cum Christo resur-
gere, Christi cohæredem esse, filium Dei fieri,
atque adeo Deum ipsum. Videte quo nos oratio
progrediens tandem evexerit. Parum abest, quin
calamitati gratias etiam habeam, in cujus gratiam
hæc disserui, et quæ mihi majus ex hac vita mi-
grandi desiderium iniecit. Hoc nobis magnum illud
mysterium designat: hoc nobis Deus, qui nostra
causa humanitatem suscepit, ac pauper factus est,
ut jacentem carnem erigeret, et incoolumitatem ima-
gini afferret, hominemque instauraret, ut omnes
unum efficiamur in Christo, qui perfecte factus est
in omnibus nobis omnia quæcumque ipse est; ut
jam non simus masculus et femina, barbarus et
Seytha, servus et liber **, quæ sunt carnis insignia
et discrimina, sed solam Dei, a quo et ob quem
creati sumus, notam in nobis geramus, tantum ab eo
informati et impressi, ut ex ipso solo agnoscamur.

D
XXIV. Atque utinam quidem simus quod spera-
mus, secundum magnam munifici Dei benignitatem;
qui parva petens, maxima iis, qui sincero animi
affectu eum amant, et nunc et in futuro ævo largi-

(9) Ἀνασώσῃται τὴν εἰκόνα. « Imaginem sal-
varet. »

(10) Ὅσα πέρ ἐστὶν αὐτός. « Quæcumque ipse
est. » Id omissum a Billio. Coisl. 1: πάρεστιν.

(11) Τὸν θεῖον, etc. Comb. « divinam figuram,
per quam et in cujus finem conditi sumus; tantum
inde formati atque impressi, ut ex ipsa sola cogno-
scamur. » Ut hæc omnia ipsum referant caractere-
rem, qui sit divina in nobis impressio et nota, ex
qua cognoscamur.

tur; pro nostra erga ipsum charitate et spe, omnia A ferentes, omnia sustinentes ¹²; propter omnia, tam dextra, quam sinistra, hoc est, tam laeta, quam tristia, gratias agentes (quandoquidem hæc quoque persæpe salutis arma esse verbum novit), nostras et eorum, qui, tanquam in communi via, paratiores, ad hospitium prius pervenerunt, animas ipsi commendantes. Quo quidem officio nos etiam functi, finem dicendi, ut et vos quoque lacrymandi, faciemus, jam ad sepulcrum vestrum properantes, quod solum ac triste donum Cæsarius a vobis habet, parentibus quidem et senectuti opportune paratum, filio autem ac juvenili ætati donatum, præpostere quidem, at non absurde apud eum, qui res nostras administrat. O omnium Domine, et effector, ac præcipue hujus sigmenti! O Deus tuorum hominum, et pater, ac gubernator! O vitæ et mortis arbiter! O nostrarum animarum custos et benefactor! O qui omnia facis, et tempestive, atque, ut ipse pro sapientiæ tuæ et administrationis altitudine nosti, artifice Verbo transmutas ¹³, **216** nunc quidem Cæsarium, discessus nostri primitias, quaeso, suscipe. Quod si postremum natu, primum, tuis rationibus, quibus omnia reguntur, cedimus: nos vero post quoque opportuno tempore suscipe, tandiu in carne vitam nostram moderatus, quandiu conducibile fuerit: et quidem suscipe, ob metum tuum paratos, et non turbatos ¹⁴, neque in extremo die terga vertentes, atque invito animo, quemadmodum solent qui mundo et carni addicti sunt, hinc abstractos et avulsos, sed prompte et alacriter ad beatam illam et longævam vitam proficiscentes, quæ est in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

¹² I Cor. XIII, 7. ¹³ Ainos v, 8. ¹⁴ Psal. cxviii, 60.

(12) *Λόγος*. Billius, (« sermo. » Combef., « scriptura. » Forte rectius, « ratio. »)

(13) *Παρακαταθέμενοι*. Eodem sensu vox illa intelligenda est, ac ista, I Petr. iv, 19, *παρατιθέσθωσαν*, « commendent. » Hoc enim vult Gregorius, ut dum resurrectionem expectamus, animas nostras, veluti quoddam depositum, Deo committamus.

(14) *Ὅ δὴ καὶ αὐτοὶ ποιήσαντες*. Hæc desunt in Reg. bm, tribus Colb. et Or. 1.

στέγοντες, πάντα ὑπομένοντες διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην τε καὶ ἐλπίδα· ἐπὶ πάντιν εὐχαριστοῦντες δεξιῶς τε ὁμοίως καὶ ἀριστεροῖς, ἡδέσι λέγω καὶ ἀνιστοῖς, ἐπεὶ καὶ ταῦτα σωτηρίας ὄπλα πολλὰκις οἶδεν ὁ λόγος (12), αὐτῷ παρακατατιθέμενα (13) τὰς ἡμετέρας ψυχὰς, τὰς τῶν προκαταλούντων, ὡσπερ ἐν ὁδῷ κοινῇ τῶν ἐτοιμοτέρων. Ὅ δὴ καὶ αὐτοὶ ποιήσαντες (14), ἐνταῦθα τοῦ λόγου λήξωμεν (15), ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς τῶν δακρύων, ἐπὶ τὸν τάφον ἤδη σπεύδοντες τὸν ὑμέτερον, ὃν δῶρον παρ' ὑμῶν ἔχει Καῖσάριος, λυπηρόν τε καὶ μόνιμον (16), γονεῦσι μὲν ἐτοιμασθέντα καὶ γῆρᾷ κατὰ καιρὸν, παιδὶ δὲ καὶ νεότητι δωρηθέντα παρὰ τὸ εἶκος, καὶ οὐκ ἀπεικὸς τῷ διέποντι τὰ ἡμέτερα. Ὡς Δέσποτα πάντων καὶ ποιητὰ, καὶ διαφερόντως τοῦδε τοῦ πλάσματος! Ὡς Θεὸς τῶν σῶν ἀνθρώπων, καὶ πάτερ, καὶ κνυερνῆτα! Ὡς ζωῆς καὶ θανάτου Κύριε! Ὡς ψυχῶν ἡμετέρων ταμία καὶ εὐεργέτα! Ὡς ποιῶν τὰ πάντα, καὶ μετασκευάζων τῷ τεχνίτῃ (17) Λόγῳ κατὰ καιρὸν, καὶ ὡς αὐτὸς ἐπίστασαι τῷ βάθει τῆς σῆς (18) σοφίας καὶ διοικήσεως, νῦν μὲν δέχοιο Καῖσάριον, ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας ἀποδημίας· εἰ δὲ τὸν τελευταῖον πρῶτον συγχωροῦμεν τοῖς σοῖς λόγοις οἷς τὸ πᾶν φέρεται· δέχοιο δὲ καὶ ἡμᾶς ὕστερον ἐν καιρῷ εὐθέτω, οἰκονομήσας ἐν τῇ σαρκὶ ἐφ' ὅσον ἀν' ἡ συμφέρον· καὶ δέχοιο γε διὰ τὸν σὸν φόβον ἐτοιμασθέντας, καὶ οὐ παρασσομένους, οὐδὲ ὑποχωροῦντας ἐν ἡμέρᾳ τῇ τελευταίᾳ, καὶ βίᾳ τῶν ἐνευθέν ἀποσπαιμένων, ὃ τῶν φιλοκόσμων ψυχῶν πάθος καὶ φιλοσάρκων, ἀλλὰ προθύμως (19) πρὸς τὴν αὐτόθεν (20) ζωὴν τὴν μακράωνά τε καὶ μακαρίαν, τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ἣ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (21). Ἀμήν.

(15) *Λήξωμεν*. Reg. hu, λήξωμεν.

(16) *Μόνιμον*. « Stabile. » Billius legit, *μόνον*, « solum, » quod habent Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 1.

(17) *Τῷ τεχνίτῃ*. « Artifice Verbo. » Sic Aug. Billius, « artifice sermone. »

(18) *Τῆς σῆς*. Sic Reg. hu, tres Colb., Or. 1.

(19) *Προθύμως*. Reg. hu, προθύμως.

(20) *Αὐτόθεν*. Coisl. 1, αὐτόθεν.

D (21) *Αἰώνων*. Deest in Regg. hu.

217 MONITUM IN ORATIONEM VIII.

I. Sicut Cæsario fratri, ita et Gorgoniæ sorori funebre munus persolvit Gregorius. Quo autem anno Gorgonia terrestrem hanc vitam cum æterna commutarit, certo definire non possumus. Constat tamen ex ipsius Theologi verbis, eam Cæsario fuisse superstitem. Sic enim ioquitur (n. 23): « Nostram quoque orationem, pro multis ac præ multis funebribus donis accipias velim, quam Cæsario ante te, et tibi post illum persolvimus. » Quandiu autem superfuert Gorgonia, id etiam incertum. Unum affirmare licet, eam utrique parenti, qui anno 374 vel anno proxime elapso e vivis excesserunt, prævisse. Gregorius certe « in carmine primo » (v. 108 et seq.) germanum utrumque morte sublato luget, sequē « solum e liberis relictum » parentibus tostatur. Ex eodem Gregorio liquet (22), Cæsarium et

(22) Or. xviii, n. 43.

Gorgoniam « florente ætate » decessisse; Gorgonia tamen non sine liberis, imo non sine nepotibus, quos omnes, una cum conjugē, per baptismum purgatos, Deo ante mortem obtulit (n. 8); ipsa vero recens, nec multo ante, hoc initiata sacramento (n. 20). Id autem non sic intelligendum, ut in ipso credatur baptizata morbo, qui eam sustulit. Etenim cum jam antea gravi quadam corporis ægritudine laboraret (n. 18), « desperatis aliis omnibus auxiliis, ad mortalium omnium medicum confugit, atque intempesta nocte captata, ad altare cum fide procumbit; et cum, quidquid antityporum pretiosi corporis et sanguinis manus ejus recondiderat » (quæ nondum baptizatis ne quidem oculis licebat, nedum manibus attingere), « lacrymis admiscuisset, hoc statim pharmaco morbo liberata discessit. »

II. Maritum habuit Gorgonia, si Eliæ fides, Iconii natum, dignumque « conjugē virum (n. 20). » Sic uno verbo ejus elogium absolvit Gregorius, qui eundem superius (n. 8), « non importunum uxoris dominum, sed bonum conservum » appellarat. Illius nomen penitus ignotum, nisi hunc esse velis Meletium, qui eo nomine in Gregorii testamento vocatur. Baronio (23) namque assentiri nequaquam possumus, cui Gorgoniæ conjux is dicitur Vitalianus, de quo tam dissimilia in Gregorii epistolis et carminibus leguntur. Quisquis tamen ille fuerit, geminos ex eo filios ac tres filias suscepit Gorgonia. « Par filiorum Deo consecratum (n. 11), » ac, Elia teste, ambo ad episcopatus fastigium erecti. Horum quoque nomina ignorantur. Eos Petrum et Phocam Baronius nominat. Fuere etiam Gorgoniæ filiæ tres, Alypiana, Eugenia, et Nonna, quarum omnium mentio fit in Gregorii testamento. Alypiana Nicobulo nupsit; ex quibus nati sunt Nicobulus junior, et Alypiana virgo.

III. Iconii in patria mariti degebat Gorgonia, quæ ibi « plena dierum in Domino obdormivit (n. 21). » Non enim Nazianzi mortuam ex ipso Gregorio discimus, qui Gorgoniæ « pastorem » seu episcopum, « spiritualem patrem, » imo « pietatis commilitonem » vocat ac « magistrum (n. 11). » Arbitratur Elias hæc Gregorii verba, « o sacræ illius ovis pastor (n. 16) ! » ad Gregorium patrem dirigi. Verum idem Elias postea per « patrem spiritualem » Iconii præsulem intelligi fatetur. **218** At manifeste falsum est quod subjicit, illum Iconii præsulem fuisse Amphilochem: quandoquidem is Amphilocheus nonnisi anno 373 ad sedem Iconiensem proventus est; ac proinde Gorgonia, non Amphilochei, sed Faustini, qui Iconii episcopus erat, cum ibi mortua est, « ovis » ac « filia » nuncupanda est.

IV. Quo tempore, et quo loco habita sit hæc oratio, incertum. Scholiasta quidam scribit « dictam esse Arianzi Cappadociæ oppido, unde oriundi erant, et ubi jacent: Ἐρρέθη ἐν Ἀριανζῷ τῆς Καππαδοκίαν ἐπαρχίας, ἀφ' ἧς ὠρμῶντο δὴ, καὶ κεῖνται. » Verum id nullibi reperitur. Ut ut sit, egregias piissimæ sororis dotes, virtutemque supra feminam, sic piissimus ipse frater hæc eloquentissima oratione prosequitur, ut ad imitationem simul et admirationem moveat. Digna plane femina, quæ fidelibus et honoris esset et exemplo. Ac reipsa in Martyrologio Romano, Gorgoniæ festus dies, V Idus Decembris assignatus legitur. Laudat ibidem Baronius Græcos, qui idem astruunt. In Menæis tamen ad hunc diem nihil hujusmodi comparet, sicut nec in Ughello, neque in Canisio. At Nicophorus in Historia sua (24) hæc scribit: « Πάντες δὲ οὗτοι τῷ τῆς πολιτείας σεμνῷ τῆς ἀγιοσύνης κατηξιώθησαν, ὡς περ δῖτα καὶ Γρηγορίου Καισάρειος, καὶ ἡ Γοργονία. Omnes autem illi, » Basilius nempe et ejus fratres, « propter vitæ integritatem in sanctorum numerum sunt relati; quemadmodum sancto et Gregorii frater Cæsarius, et Gorgonia soror. »

(23) Bar. ad an. 389, p. 598.

(24) Hist. eccl. l. xi, c. 49.

ΛΟΓΟΣ Η.

ORATIO VIII^a.

Εἰς τὴν ἀδελφῆν ἑαυτοῦ Γοργονίαν (25) ἐπιτάφιος. A Funeris oratio in laudem sororis suæ Gorgoniæ.

Α'. Ἀδελφὴν ἐπαινῶν, τὰ οἰκεῖα θαυμάσομαι· οὐ μὴν ὅτι οἰκεῖα, διὰ τοῦτο ψευδῶς· ἀλλ' ὅτι ἀληθῆ, διὰ τοῦτο ἐπαινετῶς· ἀληθῆ δὲ, οὐχ ὅτι δίκαια (26) μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ γινωσκόμενα. Καὶ τὸ πρὸς χάριν οὐ συγχωρεῖται, κἂν ἐβελήσωμεν· ἀλλὰ μέσος ἵσταται, οἷόν τις βραβευτῆς ἐντεχνος (27), τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀληθείας ὁ ἀκροατῆς, οὗτε τὸ παρ' ἀξίαν ἐπαινῶν, καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπαιτῶν, ὃ γε δίκαιος. Ὡστε οὐ τοῦτον ἐγὼ φοβοῦμαι τὸν φόβον, μὴ τι τὴν ἀλή-

I. Sororem laudans, domestica prædicabo: non tamen quia domestica, ideo falso, sed quia vera, ideo laudabiliter: vera autem, non modo quia justa, verum etiam quia nota. Nec vero ad gratiam, etiamsi cupiamus, loqui conceditur: quippe cum auditor, tanquam peritus quidam arbiter, inter orationem et veritatem stet, ut immeritas laudes improbans, ita meritas efflagitans, si modo probus et æquus sit. Quocirca non hoc vereor, ne ultra ἐντέχνως.

(25) Ἐαυτοῦ Γοργονίαν. Hæc desunt in Reg. lina, verum Reg. a addit, ἀδελφῆν τὴν ἰδίαν.

(26) Δίκαια. Reg. a, δίκαιον.

(27) Ἐντέχνος. Sic Reg. lu, Coisl. 1, etc. Ed.

* Alias 11, quæ autem 8 erat, nunc 12. — Habita circiter anno 370.

veritatis metas prosiliam, sed illud contra, ne infra veritatem subsistam, ac procul a rei dignitate remotus, laudatione mea gloriam ipsius imminuum; quandoquidem difficile est, tum actionem, tum sermonem, ipsius recte factis adæquare; nec igitur, quidquid alienum est, laudetur, quod incongruum foret: nec quidquid proprium et domesticum est, contemnatur, si honestum et eximium; ne illi quidem lucro sit, alienum esse, huic vero **219** propinquitatis detrimento cedat. Utrunque enim æquitatis ratio læderetur, si et illi laude afficerentur, et hi silentio premerentur; veritate autem, tanquam regula et canone, utentes, atque ipsam solam spectantes, nec quidquam aliud considerantes ex iis, quæ vulgus hominum et venales animæ solent, ita demum ea et laudabimus, et silentio prætermittimus, quæ laudem aut silentium promerentur.

II. Illud autem omnium absurdissimum fuerit, si, cum propinquos aliqua re fraudare, vel conviciis incessere, vel accusare, vel quoquo modo sive in magnis, sive in minimis lædere, minime pium esse censeamus: imo, et in homines genere conjunctissimos delinquere, scelus omnium maximum esse judicemus; nos tamen eos oratione fraudantes (quæ bonis viris maxime debetur, et per quam immortalæ eorum memoriæ reddere queamus), tum æqui aliquid facere arbitremur, majoremque improborum, qui nos ad gratiam loqui criminantur, quam bonorum, qui meritis laudes exposcunt, rationem habeamus. Et certe, cum nos ab exteriorum laudibus prædicandis ea causa non deterreat, quod eorum virtus nobis haudquaquam perspecta et testata sit (quantum id multo æquius foret), amicitia etiam, ac subeundæ multorum invidiæ metus, non impediunt, quominus notos laudemus, eosque potissimum, qui tiam inire studere nimis jam serum sit; quippe ratatores reliquerunt.

III. Quoniam autem de his rebus purgandi nostri causa satis multa diximus, nobisque orationem hanc necessario institutam esse demonstravimus, age, ad ipsas jam laudes accedamus, dictionis quidem venustatem et elegantiam contemnentis (nam hæc quoque, quam laudamus, minime compta et expolita erat, atque ornatus neglectum pulchritudinem esse statuebat), debitum pietatis munus, quasi æs quoddam alienum perquam necessarium exsolventes, simulque multos ad ejusdem virtutis zelum et imitationem erudientes, quoniam hoc nobis in omni sermone atque actione propositum est, ut eos, qui fidei nostræ commissi sunt, perfectos reddamus. Igitur alius quidem defunctæ patriam ac genus laudet, encomiorum videlicet leges religiose

(28) Ἐλλείπωμεν. Reg. hu, Or. 1, ἐλλείπωμεν.

(29) Τί. Reg. hu. τό.

(30) Ὁ μὴ δίκαιος. Billius, « si iniquum sit. »

(31) Μῆτε. Sic Reg. hu. Editi, μηδέ.

(32) Ὅτι οἱ πολλοί, etc. Billius, « quæ plerique et viles homines, » etc.

(33) Πάντων δ'. Reg. hu, et Or. 1, Πάντων δέ.

(34) Εἰ. Coisl. 1, ἤ.

(35) Λόγον. Reg. bm., duo Colb., λόγον.

θεῖαν ὑπερδράμωμεν· ἀλλὰ] τούναντιον, μή τι τῆς ἀληθείας ἐλλείπωμεν (28), καὶ παρὰ πολὺ τῆς ἀξίας ἐλθόντες, ἐλαττώσωμεν τὴν δόξαν τοῖς ἐγκωμίοις· ἐπειδὴ χαλεπὸν καὶ πρᾶξιν ἐξιῶσαι καὶ λόγον τοῖς ἐκείνης καλοῖς· μήτε οὖν τι (29) ἀλλότριον ἐπαινεῖσθαι πᾶν, ὃ μὴ δίκαιον (30)· μήτε (31) ἀτιμαζέσθαι τὸ οἰκεῖον, εἰ τίμιον· ἔνα μὴ τῷ μὲν κέρδος ἢ ἀλλοτριότης ἦ, τῷ δὲ εἰς ζημίαν περιστῆ τὸ τῆς οἰκειότητος. Ἄμφοτέρως γὰρ ἂν ὁ τοῦ δικαίου βλάπτετο λόγος, κακείνων ἐπαινουμένων, καὶ τούτων σιωπώμενων· ὄρω δὲ καὶ κανόνι τῆ ἀληθεία χρώμενοι, καὶ πρὸς ταύτην βλέποντες μόνον, ἄλλο δὲ οὐδὲν σκοποῦντες, ὧν οἱ πολλοὶ (32) τε καὶ εἰδωνοὶ, οὕτω καὶ ἐπαινεσόμεθα καὶ σιωπησόμεθα τὰ ἐπαινῶν ἢ σιωπῆς ἔξια, demum ea et laudabimus, et silentio prætermittimus.

B. Πάντων δ' (33) ἀποπύτατον, εἰ (34) ἀποστερεῖν μὲν τι τοὺς ἰδίους, ἢ λοιδορεῖσθαι, ἢ κατηγορεῖν, ἢ ἄλλο τι ἀδικεῖν ἢ μικρὸν ἢ μείζον, οὐκ εὐαγὲς εἶναι θήσομεν, ἀλλὰ καὶ πάντων κάκιστον τὴν κατὰ τῶν οἰκειοτάτων παρανομίαν· λόγον (35) δὲ ἀποστερεῖντες, ὃ πάντων μάλιστα τοῖς ἀγαθοῖς ἐστὶν οφειλόμενον, καὶ ὃ τὴν μνήμην ἂν αὐτοῖς ἀθάνατον καταστήσαιμεν, ἔπειτα δίκαιόν τι ποιεῖν οἰησόμεθα, καὶ πλεία λόγον ἐξέμεν τῶν πονηρῶν τὸ πρὸς χάριν αἰτωμένων ἢ τῶν ἐπεικῶν ἀπαιτούμενων τὸ πρὸς ἀξίαν. Καὶ τοὺς μὲν ἐξωθεν ἐπαινεῖν οὐ κωλύει τὸ ἐγνωστοὶ καὶ ἀμάρτυρον (καίτοι γε πολλῶν δικαιοτέρων ἦν), τοὺς γινωσκομένους (36) δὲ ἡ φιλία κωλύσει, καὶ ὁ παρὰ τῶν πολλῶν φθόνος, καὶ τούτων μάλιστα τοὺς ἐνθὺνδε ἀπηλλαγμένους, καὶ οἷς (37) ἄωρον τὸ χαρίζεσθαι, καταλιποῦσι μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοὺς ἐπαινοῦντας ἢ ψέγοντας.

C. extremum vitæ diem clausurunt, et a quibus gratiam, ut alia omnia, ita laudatores etiam et vituperatores reliquerunt.

Γ. Ἐπεὶ δὲ ἱκανῶς ὑπὲρ τούτων ἀπολεγοῦμεθα, καὶ ἀναγκαῖον ἡμῖν αὐτοῖς ἀπεδείξαμεν ἔνα τὸν λόγον, φέρε, προσδῶμεν ἤδη τοῖς ἐγκωμίοις, τὸ μὲν περὶ τὴν λέξιν γλαφυρὸν καὶ κομψὸν διαπτύσαντες (38) (ἐπειδὴ καὶ ἀκαλλώπιστος ἢ ἐπαινουμένη, καὶ τοῦτο κάλλος αὐτῆ τὸ ἄκοσμον), τὴν δὲ οφειλομένην ὅσταν ὡς ἄλλο τι χρέος τῶν ἀναγκαιοτάτων ἀπληροῦντες, καὶ ἅμα τοὺς πολλοὺς εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν τῆς αὐτῆς ἀρετῆς ἐκπαιδεύοντες, ἐπειδὴ τοῦτο ἡμῖν ἐν παντὶ καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ σπουδάζεται καταρτίζειν οὓς ἐπισθεύθημεν. Ἄλλος μὲν οὖν πατριδα τῆς ἀπελευθέρωσης ἐπαινεῖτω καὶ γένος, νόμος ἐγκωμίων αἰδούμενος (39)· πάντως δὲ οὐκ ἀπορήσει πολλῶν καὶ καλῶν λόγων, εἰ βούλοιο ταύτην κοσμεῖν καὶ τοῖς ἐξωθεν, ὡς περ μορφὴν τιμῶν τε καὶ

(36) Γινωσκομένους. Hic « domesticos, » seu « parentes, » de quibus quaestio est, intelligit Gregorius.

(37) Καὶ οἷς. Ita Regg. bm, hu, tres Colb., Coisl. 3, Or. 1, et Jes. Editi, καὶ εἰς.

(38) Διάπτυσσαντες. Reg. hu, et Or. 1, διαπτύοντες.

(39) Αἰδούμενος. Billius, « honore prosequens. »

καλὴν χρυσῷ, καὶ λίθοις, καὶ τοῖς ἐκ τέχνης καὶ ἄ
χειρὸς ὠραίσμασιν· ἃ τὴν μὲν αἰσχρὰν ἐλέγχει τῇ
παράθεσι, τῇ καλῇ δὲ οὐ προσθήκη κάλλους ἐστὶν
ἠπιώμενα. Ἐγὼ δὲ τοσοῦτον τῷ περὶ ταῦτα προσ-
χρησάμενος νόμῳ, ὅσον τῶν κοινῶν γονέων ἐπιμη-
σθῆναι (καὶ γὰρ οὐδὲ ὅσον παραδραμεῖν ἀγαθοῦ το-
σοῦτου γεννήτοράς τε καὶ διδασκάλους), ἐπ' αὐτὴν ὡς
τάχιστα τρέψω τὸν λόγον, καὶ οὐ ζημιώσω τῶν τὰ
ἐκείνης ἐπιζητούντων τὸν πόθον.

soleat, hactenus parvero, ut communium parentum mentionem faciam (neque enim fas est tanti boni parentes ac magistrōs præterire), ad ipsam confestim orationem convertam, nec eorum, qui rerum illius narrationem a me requirunt, desiderium frustrabor.

Δ'. Τίς οὖν οὐκ οἶδε τὸν νέον ἡμῶν Ἀβραάμ, καὶ τὴν
ἐφ' ἡμῶν Σάρραν; Γρηγόριον λέγω καὶ Νόνναν, τῆς
τοῦδε σύζυγον (καλὸν γὰρ μηδὲ τὰ ὀνόματα παρελθεῖν, B
ὡς ἀρετῆς παράκλησιν), τὸν πίστει δικαιοθέντα, καὶ
τὴν τῷ πιστῷ συνοικήσασαν· τὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν
παρ' ἐλπίδα, καὶ τὴν πνευματικῶς ὠδίνουσαν· τὸν φυ-
γόντα πατρῴων θεῶν δουλείαν, καὶ τὴν θυγατέρα καὶ
μητέρα τῶν ἐλευθέρων· τὸν ἐξελεθόντα σνγγειεῖας
καλοῖκου διὰ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας (40), καὶ τὴν αἰ-
τίαν τῆς ἐκδημίας (τοῦτο γὰρ ἐκαίνη (41) μόνον, ἵνα
τι τομήσω, καὶ ὑπὲρ τὴν Σάρραν)· τὸν παροική-
σαντα καλῶς, καὶ τὴν προθύμως συμπαροικήσασαν·
τὸν τῷ Κυρίῳ προσθέμενον, καὶ τὴν κύριον τὴν ἑαυ-
τῆς ἄνδρα καὶ προσαγορεύουσαν καὶ νομίζουσαν, καὶ
μέρος τι διὰ τοῦτο δικαιοθεῖσαν· ὣν ἡ ἐπαγγελία,
καὶ ὣν ὁ Ἰσαὰκ, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ὣν τὸ (42)
δώρημα.

propterea justitiæ laudem quadam ex parte consecuta est; quorum pollicitatio, et quorum Isaac, quantum quidem in ipsis fuit, et quorum donatio.

Ε'. Ἦς ὁ ποιμὴν (43) ὁ καλὸς εὐξαιμένης τε καὶ C
ὀδηγήσας, καὶ παρ' ἧς ὁ τύπος τοῦ καλῶς ποιμαί-
νεσθαι· οὗ τὸ φυγεῖν τὰ ἐβδωλα γνησίως, εἶτα καὶ
φυγαδεύειν δαίμονας· καὶ ἧς τὸ μὴ ἄλων (44) ποτε
κοινωνῆσαι τοῖς ἐξ εἰδώλων· τὴν ὁμότιμον, καὶ ὁμό-
φρονα, καὶ ὁμόφυχον, καὶ οὐχ ἤττον ἀρετῆς καὶ τῆς
πρὸς θεὸν οἰκειώσεως ἢ σαρκὸς συζυγίαν· Ἰσον μὲν
μήκει βίου καὶ πολιτείας (45), ἴσον δὲ φρονήσει καὶ
λάμπει, κατ' ἀλλήλους (46) ἀμιλλωμένους, καὶ τῶν
λοιπῶν ὑπεραίροντας· σαρκὶ μὲν ὀλίγα κατεχομένους,
πνεύματι δὲ μετενηνεγμένους, καὶ πρὸ τῆς διαζεύ-
ξεως· ὣν οὐχ ὁ κόσμος, καὶ ὣν ὁ κόσμος· ὁ μὲν ὑπερ-
ορώμενος, ὁ δὲ προτιμώμενος· ὣν τὸ ἀποπλου-
τεῖν (47), καὶ ὣν τὸ πλουτεῖν διὰ τὴν καλὴν πραγμα-
τείαν· τὰ μὲν τῆδε διαπτύοντων, τὰ δὲ ἐκείθεν
ἀντωνουμένων· ὣν βραχὺ μὲν τὸ τῆς ζωῆς ταύτης

¹⁸ Gen. xii, 1.

(40) Τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Schol. Ὅτι γῆ D
τῆς ἐπαγγελίας ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, « quod promissionis terra, Christi fides est. »

(41) Ἐκείνη. Nonnulli, αὐτῇ.

(42) Καὶ ὡν τὸ. Sic Reg. bni, tres Colb. et Or. 1. Deest ὡν in editis. Mox, post δώρημα, Regg. a, hu, Coisl. 1, et Jes. addunt, Ἀυτόλογικὸν σφάγιον, καὶ ὁ ἀντεισαχθεὶς ἄμυδς, καὶ ὁ τύπος τοῦ κρείσσονος· ἧς ὁ, etc. : « et per se rationalis victima, et suppositivus agnus, et figura præstantioris, » etc. Hæc de Gregorio nostro sunt intelligenda, qui, ut Isaac, ex promissione procreatus est, et « Deo donatori consecratus. » Coisl. 1, ἀντιδωρηθὲν δώρημα.

(43) Ἦς ὁ ποιμὴν, etc. « Atque uxoris quidem et orantis et deducens, » id est, « (viam demonstrantis) bonus ille Pastor, tum recte pasci forma et exemplum, » vel, « ab uxore consecutus est, ut recte pasci forma et exemplum esset. »

(44) Μὴ ἄλων. Reg. hu, μηδὲ ἄλων.

(45) Πολιτείας. Jes. πολιτείας.

(46) Κατ' ἀλλήλους. Regg. bm, hu, tres Col., Or. 1, καὶ ἀλλήλους. In quibusdam, καὶ ἀλλήλους, omisso κατά.

(47) Ἀποπλουτεῖν. « Divitias abjicere, profundere. »

observans; multis autem pulchrisque sermonibus minime prorsus destituetur; si eam quoque ex iis quæ sunt exteriori exornare voluerit, non sævus atque præstantem quamdam 220 et eximiam formam auro et gemmis, atque ab arte et manu profectis ornamentis: quæ deformem quidem admotu ipso produunt, pulchræ autem nullum pulchritudinis incrementum afferendo, ab ea vinci deprehenduntur.

Ego vero, cum huic legi, quæ in iis rebus observari solet, hactenus parvero, ut communium parentum mentionem faciam (neque enim fas est tanti boni parentes ac magistrōs præterire), ad ipsam confestim orationem convertam, nec eorum, qui rerum illius narrationem a me requirunt, desiderium frustrabor.

IV. Equis est igitur, qui novum nostrum Abraham, ac nostræ ætatis Saram ignoret? Gregorium dico, et hujus uxorem Nonnam (nam ne nomina quidem ipsa prætereunda sunt, ut quæ ad virtutem exhortentur), illum per fidem justificatum, et hanc matrimonio cum fideli viro copulatam; illum multarum gentium patrem insperato effectum, hanc spiritualiter parturientem: illum ex paternorum deorum servitute fuga elapsum, hanc ingenuorum filiam et parentem: illum ex cognatione et domo sua ob promissionis terram egressum¹⁸, hanc discessionis hujus auctorem (hoc enim uno nomine, si ita loqui fas est, Saram quoque ipsam superavit): illum, qui pulchre peregrinatus est, hanc, quæ prompto animo peregrinationis sociam se ipsi præbuit: illum, qui Domino sese adjunxit, hanc, quæ virum suum dominum et appellat, et existimat, ac

V. Atque uxoris quidem bonus ille pastor (cum scilicet vota fecisset, eumque deduxisset), et ab ea recte pascendi exemplum; viri autem, idola sincero animo fugisse, ac postea etiam dæmones fugare: uxoris rursus, quod ne salem quidem cum idolorum cultoribus commune habuerit: hoc honore par et concors, atque unanime, nec minus virtutis conjunctionisque cum Deo, quam carnis conjugium: hos quidem, tum vitæ longitudine et cantite, tum prudentia et splendore pares, inter se certantes, ac reliquos omnes superantes; carne quidem paululum detentos, spiritu autem, etiam ante disjunctionem, inde translatos: quorum non est mundus, et quorum est mundus, ille nimirum contemptus, hic antepositus: quorum est opibus labi, et quorum per honestam 221 negotiandi rationem opibus

affluere; nempe bona hujus vitæ despicientium, eorundemque loco cælestia ementium: quorum breves quidem hujusce vitæ reliquæ, et quantum illud est, quod pietas reliquum fecit, multa vero et longævæ illa vita, ob quam laboribus confecti sunt. Unum adhuc ad ea, quæ de ipsis dixi, adjungam; nempe quod hi utrique sexui pulchre ac juste divisi ornamentum esset, nec ornamentum solum, verum

VI. Ab his Gorgonia et vitam et gloriam accepit: ab his pietatis semina; ab his, et quod honeste vixit, et quod hilaris, ac cum meliore spe abscessit. Præclara quidem hæc quoque sunt, atque ejusmodi, ut plerisque eorum, qui nobilitatis nomine magnopere gloriantur, atque ob majorum splendorem tumidos animos gerunt, non facile suppetant. At si de ipsa sapientius et sublimius disserendum est, Gorgoniæ patria quidem fuit superna Hierusalem, civitas, inquam, illa, quæ oculis minime cernitur, verum animo et mente intelligitur: in quam cives ascripti sumus, et ad quam properamus; cuius civis Christus est, et concives, frequens ille cætus, et Ecclesia primitivorum, qui in cælis descripti sunt¹⁶, et circum magnum urbis conditorem per gloriæ contemplationem festos dies celebrant, ac sempiternam choream agitant: nobilitas autem, divinæ imaginis conservatio, atque archetypi imitatio, quam ratio et virtus efficiunt, purumque desiderium, eos, qui supernarum rerum vere studiosi sunt, quotidie magis ac magis, quantum ad Deum attinet, informans, ac denique cognitionem habere, a quo, et quinam, et quam ob causam facti sumus.

VII. Ac mea quidem de his rebus hæc est sententia. Ob eamque causam omnibus, quæ ab ortu solis sunt¹⁷, nobiliorem illius animam esse, et scio, et prædico, sublimiorem utique, quam pro vulgi more, nobilitatis et ignobilitatis canone ac regula utens, nec genere, sed moribus utramque designans, nec per tribus ac familias eos, qui laudantur aut vituperantur, expendens, verum se junctim et sigillatim. Et quia mihi apud eos est oratio, quibus illius virtutes cognitæ ac perspectæ sunt, alius proinde aliud quidpiam conferat, ac sermoni opituletur. Neque enim fieri potest, ut unus, quantumvis²²² auribus et mente pollens, omnia complectatur.

¹⁶ Hebr. xii, 22, 23. ¹⁷ Job 1, 3.

(48) *Εὐδόκιμον*. Coisl. 1, εὐδοκιμῶν.

(49) *Ἰλαως*. Regg. hm, hu, Ἰλαων. Or. 1, et Jes. Γλω.

(50) *Ἰκάρχισι*. Deest in Regg. hm, hu, et Orat. 1.

(51) *Ἄνωθεν*. Regg. a, hu, Coisl. 1, κάτωθεν, « ab imo. »

(52) *Φιλοσώφτερον*. « Religiosius. »

(53) *Πολιτευόμεθα*. Billius, « in qua civium munere fungimur. »

(54) *Ἐξομοίωσις*. « Cum archetypo similitudo. »

(55) *Τὰ κατὰ Θεόν*, etc. Combef. « divinis rationibus ac dotibus informans. » In Reg. hu, deest τὰ.

(56) *Γησιολος*. Or. 1, γησιως.

(57) *Τῶν ἀφ' ἡλίου*, etc. « Quæ ab ortu solis sunt. » Alludit forte Gregorius ad hæc verba Job

λειψανον, και ὅσον ὑπελείφθη τῇ εὐσεβείᾳ, πολλὴ δὲ ἡ ζωὴ καὶ μακρῶν ἢ προκεκμήκασιν. Ἐν ἔτι προσθήσω τοῖς περὶ αὐτῶν λόγοις· οὐ καλῶς καὶ δικαίως ἀμφοτέροις τοῖς γένεσιν ἐμερίσθησαν· ὁ μὲν ἀνδρῶν εἶναι κόσμος, ἡ δὲ γυναικῶν, καὶ οὐ κόσμος μόνου, ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς ὑπόδειγμα.

sint; ille quidem, ut virorum, hæc vero feminarum etiam virtutis exemplar.

Σ'. Παρὰ τούτων Γοργονίᾳ καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ εὐδόκιμον (48)· ἐντεῦθεν αὐτῇ τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα· παρὰ τούτων καὶ τὸ ζῆσαι καλῶς, καὶ τὸ ἀπελθεῖν Ἰλαως (49) μετὰ τῶν χρηστοτέρων ἐπιπέδων. Καλὰ μὲν δὴ καὶ ταῦτα, καὶ οἷα μὴ πολλοὶς ἴσθης· ὑπάρχει (50) τῶν ἐπ' εὐγένειᾳ μέγα κομώντων, καὶ φουσωμένων τοῖς ἄνωθεν (51)· εἰ δὲ δεῖ φιλοσοφώτερον (52) καὶ ὑψηλότερον περὶ αὐτῆς διελθεῖν, Γοργονίᾳ πατρίς μὲν ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἡ μὴ βλεπομένη, νοουμένη δὲ πόλις, ἐν ἣ πολιτευόμεθα (53), καὶ πρὸς ἣν ἐπιεγόμεθα· ἥς πολιτῆς Χριστὸς, καὶ συμπολίται· πανήγυρις καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανῷ, καὶ περὶ τὸν μέγαν πολιτὴν ἑορταζόντων τῇ θεωρίᾳ τῆς δόξης, καὶ χορεύοντων χορεῖαν τὴν ἀκατάλυτον· εὐγένεια δὲ ἡ τῆς εἰκότος τήρησις, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἐξομοίωσις (54), ἣν ἐργάζεται λόγος καὶ ἀρετὴ, καὶ καθαρὸς πόθος, ἀεὶ καὶ μᾶλλον μορφῶν τὰ κατὰ Θεόν (55), τοὺς γησιόους (56) τῶν ἄνω μύστας, καὶ τὸ γησιώσκειν θεῶν, καὶ τίνες, καὶ εἰς ὃ γεγονάμεν.

Z'. Οὕτως ἐγὼ περὶ τούτων γινώσκω· καὶ διὰ τοῦτο εὐγενεστέρων τῶν ἀφ' ἡλίου (57) ἀνατολῶν τὴν ἐκείνης ψυχῆν καὶ οἶδα καὶ ὀνομάζω, κρείττονι ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς εὐγένειας καὶ δυσγένειας κανόνι καὶ στάθμῃ χρώμενος· καὶ οὐχ αἵμασιν, ἀλλὰ τρόπῳ τινὶ ταῦτα χαρακτηρίζων· οὐδὲ κατὰ φρασεῖας κρίνων τοὺς ἐπινοούμενους ἢ ψευδομένους, ἀλλὰ καθ' ἑκαστον. Ἐν εἰδῶσι δὲ ὁ λόγος (58) ὑπὲρ τῶν ἐκείνης καλῶν, καὶ ἄλλος ἄλλο τι συνεισφέρειτω, καὶ βοηθήτω τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ (59) μὴ πάντα περιλαβεῖν ἐνὶ δυνατῶν, μηδὲ τῷ (60) λίαν δυνατῶ καὶ ἀκοῆν καὶ διάνοταν.

D c. 1, v. 3, « erat vir ille (Job) magnus inter Orientales. »

(58) *Καθ' ἑκαστον*. Ἐν εἰδῶσι δὲ ὁ λόγος. Sic Regg. hm, hu, Comb. vero καθ' ἑκαστον. Et δ' ἐν εἰδῶσιν ὁ λόγος. Quod eodem recidit, ac eundem sensum efficit; qui quidem melior videtur, quod præcedentia cum sequentibus magis cohæreant. Postquam enim Gregorius dixit, « se ad eos, qui Gorgoniæ virtutes norunt, verba facere, » addit « auditores alium aliud collaturos, et sermoni opitulaturos. » Or. 1, tres Colb., Coisl. 2, habent καθ' ἑκαστον ἐν εἰδῶσι. Et δὲ ὁ λόγος. Ita etiam legunt Coisl. 1 et 3, nisi quod εἰδῶσι habent pro Et δὲ ὁ Par. eil. καθ' ἑκαστον εἰδος ὁ λόγος, etc. Mox βοτ; θέτω. Par. συνεισθήτω.

(59) *Ἐπειδὴ*. Regg. a, hm, Or. 1, et Jes. Ἐπειδὴ (60) *Μηδὲ τῷ*. Reg. a et Jes. καὶ τῷ.

Η. Σωφροσύνη μὲν γε τοσοῦτον διήνεγκε, καὶ το- A
σοῦτον ὑπερῆρε τὰς κατ' αὐτὴν (61) ἀπάσας, ἵνα μὴ
λέγω τὰς παλαιάς, ὧν ὁ πολὺς ἐπὶ σωφροσύνῃ λόγος,
ὅστε εἰς δύο ταῦτα διηρημένου πᾶσι τοῦ βίου, γάμου
λέγω καὶ ἀγαμίας, καὶ τῆς μὲν οὖσης ὑψηλοτέρας (62)
τε καὶ θειοτέρας, ἐπιπονωτέρας δὲ καὶ σφαλερωτέ-
ρας, τοῦ δὲ ταπεινοτέρου τε καὶ ἀσφαλεστέρου, ἀμφο-
τέρων φυγούσα τὸ ἀηδὲς (63), ὅσον κάλλιστόν ἐστιν
ἐν ἀμφοτέροις ἐκλέξασθαι, καὶ εἰς ἓν ἀγαγεῖν, τῆς
μὲν τὸ ὕψος, τοῦ δὲ τὴν ἀσφάλειαν, καὶ γενέσθαι σύ-
φρων ἄτυφος, τῷ γάμῳ τὸ τῆς (64) ἀγαμίας καλὸν
κεράσασα, καὶ δείξασα, ὅτι μὴθ' ἕτερον (65) τούτων
ἢ θεῶ πάντως, ἢ κόσμῳ συνδεῖ, καὶ δίδωται πάλιν·
ὥστε εἶναι τὸ μὲν παντὶ (66) φευκτὸν κατὰ τὴν ἰδίαν
φύσιν, τὸ δὲ τελείως ἐπαινετὸν· ἀλλὰ νοῦς ἐστὶν ὁ καὶ
γάμῳ καὶ παρθενίᾳ καλῶς ἐπιστατῶν, καὶ, ὥσπερ B
βῆ τις (67), ταῦτα τῷ τεχνίτῃ Λόγῳ ῥυθμιζέται καὶ
δημιουργεῖται πρὸς ἀρετὴν. Οὐ γὰρ ἐπεὶ σαρκὶ συν-
ήθη, διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη τοῦ πνεύματος· οὐδ' ὅτι
κεφαλὴν ἔσχε τὸν ἄνδρα, διὰ τοῦτο τὴν πρώτην κε-
φαλὴν ἠγνόησεν· ἀλλ' ὀλίγα λειτουργήσασα κόσμῳ
καὶ φύσει, καὶ ὅσον ὁ τῆς σαρκὸς ἐδούλετο νόμος,
μᾶλλον δὲ ὁ τῆ σαρκὶ ταῦτα νομοθετήσας, Θεῶ τὸ
πᾶν ἑαυτὴν καθιέρωσεν. Ὁ δὲ κάλλιστον καὶ σεμνό-
τατον, ὅτι καὶ τὸν ἄνδρα πρὸς ἑαυτῆς ἐποίησατο, καὶ
οὐ δεσπότην ἄτοπον, ἀλλ' ὁμόδουλον ἀγαθὸν προσ-
εκτήσατο. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὸν τοῦ σώματος
καρπὸν, τὰ τέκνα λέγω, καὶ τέκνα τέκνων, καρπὸν
τοῦ πνεύματος ἐποίησατο, γένος ὄλον καὶ οἰκίαν ὄλην C
ἀπὸ μιᾶς ψυχῆς Θεῶ καθαγίνασα, καὶ ποιήσασα
γάμον ἐπαινετὸν διὰ τῆς ἐν γάμῳ εὐφρασεστῆσεως,
καὶ τῆς καλῆς ἐντεῦθεν καρποφορίας· ἑαυτὴν μὲν,
ἕως ἔζη, ὑπόδειγμα καλοῦ παντὸς τοῖς ἐξ ἑαυτῆς
προστήσασα· ἐπεὶ δὲ προσεκλήθη, τὸ θέλημα τῷ
ὄκῳ μετ' αὐτὴν ἐγκαταλιποῦσα σιωπῶσαν παραί-
νεσεν

Θ. Ὁ μὲν δὴ θεῖος Σολομὼν ἐν τῇ παιδαγωγικῇ
σοφίᾳ, ταῖς Παροιμίαις λέγω (68), ἐπαινεῖ καὶ οἰκου-
ριαν γυναικὸς καὶ φιλανδρίαν, καὶ ἀντιτίθησι τῇ ἔξω
περιπλανωμένῃ, καὶ ἀκρατήτῳ, καὶ ἀτίμῳ (69), καὶ
τιμίῳ ψυχᾶς ἀγρευούσῃ ἐν πορνικοῖς καὶ σχήμασι
καὶ ὀνόμασι, τὴν ἔσω καλῶς ἀναστρεφομένην, καὶ
ἀνδριζομένην τὰ γυναικὸς, πρὸς ἄτρακτον (70) μὲν D
αἰ τὰς χεῖρας ἐρείδουσαν, καὶ δισσὰς τῷ ἀνδρὶ
χλαίνας παρασκευάζουσαν (71)· ὠνούμενην δὲ κατὰ
κλιρὸν γεώργιον, σιτηγούσαν δὲ καλῶς τοῖς οἰκέταις,
πλήρει δὲ τραπέζῃ τοὺς φίλους δεξιουμένην, καὶ
τέλλα ὅσα τὴν σώφρονα καὶ φιλεργὸν ἐκεῖνος ἀνύμνη-

¹⁰ Prov. xxxi, 10 seqq.

(61) Κατ' αὐτὴν. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. καθ' ἑαυτὴν.

(62) Ὑψηλοτέρας τε. Regg. bm, hu, Jes. ὑψηλο-
τέρας μὲν.

(63) Ἀηδὲς. Reg. bm, ἀειδὲς.

(64) Τὸ τῆς. Sic Regg. a, bm, hu, et Or. 1. Deest
τό, in editis.

(65) Μήθ' ἕτερον. Reg. bm, et Or. 1, μὴ τὸ
ἕτερον.

(66) Ὅστε εἶναι... παντὶ. Or. 1, ὡς εἶναι. Reg.
hu, Coisl. 1 et 3, πάντῃ.

(67) Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

(68) Λέγω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

(69) Ἀτίμῳ. Coisl. 1, ἠτιμωμένῃ.

(70) Ἄτρακτον. Or. 1, et Jes., ἀτράκτῳ.

(71) Παρασκευάζουσας. Reg. hu, κατασκευάζου-
σαν.

VIII. Pudicitiae quidem laude adeo excelluit,
adeoque omnes ætatis suæ mulieres, ne dicam pri-
scas, quarum ingens ob pudicitiam fama est, su-
peravit, ut cum in hæc duo cunctis vita divisa sit,
nempe in matrimonium et cælibatum, atque hic
quidem sublimior et diviniior sit, verum laboriosior
et periculosior, illud autem humilior, sed tamen
tutius, vitatis utriusque molestiis, quidquid in utro-
que pulcherrimum erat, elegerit, atque in unum
copularit, alterius nimirum sublimitatem, alterius
securitatem, fueritque sine fastu pudica, cælibatus
bonum matrimonio admiscens, illudque ostendens,
neutrum horum, aut Deo nos penitus, aut mundo
astringere, aut ab eo dirimere; ita ut alterum na-
tura sua prorsus fugiendum sit, alterum omni ex
parte laudandum et amplectendum; verum mentem
esse, quæ et conjugium et virginitatem pulchre re-
gat et moderetur, atque hæc, instar materiæ cujus-
dam, ab artifice Verbo dirigi, et ad virtutem elabo-
rari. Non enim, quia carni copulata erat, idcirco a
spiritu disjuncta est; nec quia caput virum habebat,
ideo primum caput ignoravit: sed cum mundo et
naturæ paululum ministrasset, et quantum carnis
lex volebat, vel is potius, qui hanc carni legem
indixit, totam se Deo consecravit. Quodque pul-
cherrimum et honestissimum est, maritum etiam
ad se pertraxit, ac non importunum dominum, sed
bonum conservum ascivit. Nec id duntaxat, verum
corporis quoque fructum, hoc est filios et nepotes,
spiritus fructum effecit, ut quæ genus totum, et do-
mum totam haud aliter ac animam unam Deo puri-
ficaverit, ac matrimonium ipsum per vitam in matri-
monio Deo gratam et acceptam pulchramque, quæ
inde prodiit, sobolem, laudabile reddiderit, atque
seipsam quidem, dum vixit, virtutis omnis exemplar
liberis suis proposuerit; posteaquam autem accita
est, voluntatem suam domui suæ velut tacitam co-
hortationem post se reliquerit.

IX. Enimvero divinus Salomon in pædagogica
sapientia, hoc est in Proverbiis ¹⁰, feminam domi
manentem, virumque amantem laudat, ac foris ob-
erranti et petulanti, atque infami, meretriciisque
gestibus et nominibus pretiosas animas captanti,
eam opponit, quæ honeste intus versatur ac mu-
liebria officia virili animo exsequitur, **223** semper-
que ad fusum manus obfirmat, et duplices marito
vestes conficit: atque tempestive agrum emit, et
famulis cibos sedulo suppeditat, ac plena mensa
amicos excipit, cæteraque omnia præstat, quæ ille
de honesta et industria matrona prædicavit. Ego

vero, si ab his rebus sororem laudem, perinde faciam, ut si ab umbra statuam, aut ab unguibus leonem laudem, relictis majoribus rebus et perfectioribus. Quænam unquam dignior fuit, quæ videretur? Quænam tamen minus visa est, utpote quæ se viro- rum obtutibus inaccessam servaret? Quænam mæ- stitiæ atque hilaritatis modum melius cognovit, ut nec mæstitia inhumana, nec mollities lasciva vide- retur, verum altera prudentiæ, altera lenitatis lau- dem obtineret, atque hoc modestiæ velut norma esset, nimirum humanitate cum animi magnitudine conjuncta et temperata? Audite, mulieres, quæcun- que nimio ostentationis studio et desidia laboratis, ac pudoris velum contemnit. Quænam oculos ita frenavit? Quænam risum ita irrisit, adeo ut vel leniter subrisisse, nimium pene ipsi videretur? Quænam auribus januas magis imposuit? Quænam rursus eas divino sermoni magis patefecit, vel potius, quænam linguæ, ad enarrandas Dei justifica- tiones, mentem ducem magis præfecit? Quænam ordinem labiis æque præscripsit?

X. Vultis ex illius laudibus hoc quoque dicam; quod illa quidem nihil æstimabat, quemadmodum nec quæcunque vere pudicæ atque honestis mori- bus præditæ sunt; factum est tamen earum vitio quæ ornatus et elegantiam nimio studio ducuntur, nec eorum, qui ab his rebus abstinere docent, ser- mone purgantur, ut hoc magnum et præclarum esse videatur. Non illam aurum arte ad eximiam pul- chritudinem elaboratum ornavit, non flavæ comæ, tum pellucentes, tum sublucentes, non crinium nodi, et imposturæ, pretiosum caput summa cum infamia scenam efficiuntium, non circumfluentis et pellucidæ vestis magnificentia, non lapidum splendores et gratiæ, propinquum aerem colorantes, ac formam lumine circumfundentes; non pictorum artes et præstigiæ, 224 ac vilis et parvo constans pul- chritudo, terrenusque sictor, in contrarium fabri- cans, insidiosisque coloribus Dei signum obdu- cens, et per honorem infamiam inurens, ac divinam formam meretricium procacibus oculis idolum pro- ponens, ut adulterina pulchritudo naturalem imagi- nem, quæ Deo ac futuro ævo servatur, subripiat. Verum cum externos multos et varios mulierum ornatus cognitos haberet, nullum tamen moribus

σεν. Ἐγὼ δὲ εἰ ἀπο τουτων ἐπαινοῖην (72) τὴν ἀδελ- φὴν, ἀπὸ τῆς σκιάς (73) ἂν ἐπαινοῖην τὸν ἀνδριάντα, ἢ ἀπὸ τῶν δούχων τὸν λέοντα, παρὲς τὰ μείζω καὶ τελεώτερα. Τίς μὲν ἦν φαίνεσθαι μᾶλλον ἀξία; Τίς δὲ ἤττον ἐφάνη, καὶ ἀπρόσιτον (74) ἐτήρησεν ἑαυτὴν ἀνδρῶν ὄψεσιν; Τίς μᾶλλον ἔγνω μέτρα κατηφείας τε καὶ φαίδρότητος, ὡς μήτε τὸ (75) κατηφές ἀπάν- θρωπον δοκεῖν, μήτε τὸ καθ' ἀπαλὸν (76) ἀκόλαστον, ἀλλὰ τὸ μὲν συνετὸν, τὸ δὲ ἡμερον, καὶ ὄρον τοῦτο εἶναι κοσμιότητος, κραθέντος τοῦ φιλανθρώπου τῷ ἀναστήματι; Ἀκούετε τῶν γυναικῶν ὅσαι λίαν ἐπι- δεικτικαὶ καὶ ῥάθυμοι (77), καὶ τὸ κάλυμμα τῆς αἰ- δοῦς ἀτιμάζουσαι. Τίς μὲν οὕτως ὀφθαλμῶν ἐσωφρό- νισεν; Τίς δὲ τοσοῦτον γέλωτος κατεγέλασεν, ὡς μέγα δοκεῖν ἐκείνη καὶ ὄρμη (78) μειδιάματος; Τίς μᾶ- λον ἀκοῆ ὕρας ἐπέθηκεν; τίς δὲ τοῖς θεοῖς λόγους ἠγέωξε, μᾶλλον δὲ, τίς νοῦν (79) ἐπέστησεν ἠγεμόνα γλώσση λαλεῖν (80) τὰ τοῦ Θεοῦ δικαιώματα; Τίς τάξιν οὕτως ἐστειλάτο χεῖλεσιν;

I. Εἶπω καὶ τοῦτο βούλεσθε τῶν ἐκείνης καλῶν ὁ τῆ μὲν ἄξιον οὐδενός (81) ἐδόκει, οὐδ' ὅσαι σώφρονες ἀλη- θῶς καὶ κόσμιοι τὸν τρόπον ἄλλα δὲ δοκεῖν πεποιήκα- σιν αἱ λίαν φιλόκομοι καὶ φιλόκαλοι; καὶ οὐδὲ λόγῳ καθ- αιρόμενα; τῶν τὰ τοιαῦτα ἐκπαιδευόντων (82). Οὐ χρυσὸς ἐκείνην ἐκόσμησε τέχνη πονηθεὶς εἰς κάλλους περιουσίαν, οὐ ξανθὰ πλοκαμίδες διαφανόμεναί (83) τε καὶ ὑποφανόμεναί, καὶ βοστρύχων ἕλικες, καὶ σφίγματα σκηνοποιούντων τὴν τιμίαν κεφαλὴν ἀπι- μότατα, οὐκ ἐσθῆτος περιβρέουσης καὶ διαφανοῦς πολυτέλεια, οὐ λίθων αὐγαὶ καὶ χάριτες χρωρῶνσαι τὸν πλησίον ἀέρα, καὶ τὰς μορφάς (84) περιλάμπου-σαι ὁ ζωγράφων τέχνη (85) καὶ γοητεύματα, καὶ τὸ εὖνον κάλλος, καὶ ὁ κάτωθεν πλάστης (86) ἀνπι- δημιουργῶν, καὶ κατακρύπτων τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα ἐπιθούλοισι χρώμασι, καὶ διὰ τῆς τιμῆς αἰσχύνων, καὶ προτιθεὶς (87) τὴν θείαν μορφήν εἰδῶλον πορικῶν λίχνοις ὄμμασιν, ἵνα κλέψῃ τὸ νόθον κάλλος τὴν φυσικὴν εἰκόνα τερουμένην Θεῷ καὶ τῷ μέλλοντι. Ἄλλὰ πολλοὺς μὲν ἤδει καὶ παντοίους γυναικῶν κόσμους τοὺς ἔξωθεν, τιμιώτερον δὲ (88) οὐδένα τοῦ ἐαυτῆς τρόπου, καὶ τῆς ἔνδον ἀποκειμένης λαμπρότητος. Ἐν μὲν ἔρευθος ἐκείνη φρον, τὸ τῆς αἰδοῦς ἑμὴ δὲ λευκότης, ἢ παρὰ τῆς ἐγκρατείας. Τὰς δὲ γρα-

(72) Ἐπαινοῖην. Ita Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 1. Par. ed. ἐπαινοῖμην.

(73) Σκιάς. Reg. a, et Coisl. 1, addunt, ἐπέε.

(74) Καὶ ἀπρόσιτον, etc. Hæc ab editoribus omisa, quamvis a Billio reddita in prima editione.

(75) Μήτε τό. Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes. Deest τό in ed.

(76) Καθ' ἀπαλόν. Deest καθ' in Regg. bm, hu, in tribus Colb., Or. 1, et Jes.

(77) Ῥάθυμοι. Reg. bm, et Jes. πρόθυμοι, «alacritate.»

(78) Ὀρμή. Sic Reg. hu, et Coisl. 1. Editi, ὄρμη.

(79) ἠγέωξε, μᾶλλον δὲ, τίς νοῦν. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. ἠνοιξε. Deest δὲ in Reg. bm, hu, et Or. 1. Alii, ἠγέωξε μᾶλλον; τίς δὲ νοῦν.

(80) Λαλεῖν. Billius: «ad exponendas.» Or. 1, et

Jes. addunt, καὶ κλεῖν, «celebrandas.»

(81) Ἄξιον οὐδενός. Reg. hu, Or. 1, Jes. οὐδε- νός ἄξιον.

(82) Ἐκπαιδευόντων. «Qui hæc parva esse do- cent.»

(83) Διαφανόμεναί. Billius, «apparentes.»

(84) Τὰς μορφάς, etc. «Formas lumine collustrantes.»

(85) Τέχνη. Reg. hu, et Or. 1, τέχνη.

(86) Κάτωθεν πλάστης. «Qui novos colores inducere non verentur, et veluti theomachæ, dum su- perni sictoris partes assumunt, novasque facies effin- gere moliantur.»

(87) Προτιθεὶς, etc. In Or. 1, γρ. προτιθεὶς τῆ θεία μορφή.

(88) Τιμιώτερον δὲ. Sic Regg. bm, hu, Or. 1 et Jes. Editi, τιμιώτερον δ'.

φας καὶ ὑπογραφάς, καὶ τοὺς ζῶντας πίνακας, καὶ ἅν βρούσαν εὐμορφίαν, ταῖς ἐπὶ θεάτρων παρήχε καὶ τῶν τριόδων, καὶ ὄσαις αἰσχύνῃ καὶ θνείδος τὸ αἰσχύνεσθαι.

ΙΑ'. Ταῦτα μὲν δὴ τοιαῦτα · τῆς δὲ φρονήσεως καὶ τῆς εὐσεβείας οὐκ ἔστιν (81) ὅστις ἂν ἐφίκοιτο λόγος, ἢ πολλὰ ἂν εὐρεθεῖν τὰ παραδείγματα, πλὴν τῶν ἐκείνης καὶ κατὰ σάρκα καὶ κατὰ πνεῦμα πατέρων, πρὸς οὓς μόνους ὄρωσα, καὶ ὧν οὐδὲν ἐλαττωμένη τὴν ἀρετὴν, ἐνὶ τούτῳ καὶ μόνον ἤττατο καὶ πάνυ προθύμως, ὅτι παρ' ἐκείνων τὸ ἀγαθόν, χἀκείνους βίξαν καὶ ἤθει καὶ ὠμολόγει τῆς οἰκειᾶς ἐλλάμψους. Τί μὲν τῆς διανοίας ἐκείνης ὀξύτερον, ἦν γε καὶ κοινὴν σύμβουλον οὐχ οἱ ἐκ γένους μόνον, οὐδ' οἱ (90) ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαοῦ, καὶ τῆς μιᾶς (91) μάνδρας, ἀλλὰ καὶ οἱ κύκλι οὗ πάντες ἐγίνωσκον, καὶ νόμον ἄλυτον τὰς ἐκείνης ἐποιούντο (92) ὑποθήκας καὶ παραινέσεις; Τί δὲ (93) τῶν λόγων ἐκείνων εὐστοχώτερον; τί δὲ τῆς σωπῆς συνετώτερον; Ἄλλ' ἐπειδὴ γε σωπῆς ἐμνήσθη, προσθήσω τὸ οἰκειότατον (94) ἐκείνης, καὶ γυναιξὶ προπεωδέστατον, καὶ τῷ παρόντι καιρῷ χρησιμώτατον. Τίς μὲν ἔγωγε τὰ περὶ Θεοῦ μᾶλλον ἐκ τῶν θείων λογίων καὶ τῆς οἰκειᾶς συνέσεως; Τίς δὲ ἤτρον ἐφθέγγετο ἐν τοῖς γυναικείαις (95) ὄροις τῆς εὐσεβείας μείνασα; Ὁ δ' οὖν ὠφελαιο τῆ γε ἀληθῶς εὐσεβεῖν ἐγνωκυῖα, καὶ οὐ καλὴ μόνον ἢ ἀπληστία, τίς μὲν ἀναθήμασιν οὕτω ναοὺς κατεκόσμησεν, ἄλλους τε καὶ τὸν (96) οὐκ οἶδ' εἰ (97) μετ' ἐκείνην κοσμηθησόμενον; Μᾶλλον δὲ, τίς οὕτω ναὸν ἑαυτὸν (98) τῷ Θεῷ ζῶντα παρέστησεν; Τίς δὲ τοσοῦτον ἐδόξασεν ἱερέας, ἄλλους τε καὶ τὸν (99) ἐκείνη τῆς εὐσεβείας συναγωνιστὴν καὶ διδάσκαλον, οὗ τὰ κατὰ σπέρματα καὶ ἡ καθιερωμένη τῶν τέκνων τῷ Θεῷ συζύγια (1);

uis commilitonem et magistrum habuit, illum, tum Deo consecratum?

Β'. Τίς δὲ τὸν οἶκον ἑαυτῆς μᾶλλον προῦθηκε τοῖς ζῶσι κατὰ Θεὸν (2), τὴν καλὴν δεξιῶσιν καὶ πλουτίζουσαν (3); Καὶ ὁ τοῦτου μετίζον ἔστι, τίς οὕτως ἐδεξιοῦτο τῆ αἰδοῖ καὶ τοῖς κατὰ Θεὸν διαθήμασιν; Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, τίς μὲν νοῦν ἐδειξεν ἀπαθέστερον ἐν τοῖς πάθεσι (4); τίς δὲ συμπαθεστέραν ψυχὴν τῆς κάμνουσι; τίς χεῖρα δαψιλεστέραν τοῖς δεομέ-

ais, atque intus condito splendore, præstantiorem agnoscebat. Unus illi rubor placebat, quem pudor affert: unus candor, quem parit continentia. Nam pigmenta, et fucos, ac vivas tabulas, et fluxam formæ venustatem scenicis et trivialibus relinquebat, quibusque probum ac dedecus est erubescere.

XI. Atque hæc quidem talia. Prudentiam autem ipsius ac pietatem nemo est qui verbis ullis assequi possit; nec multa exempla reperiri queant, præter illius, tum secundum corpus, tum secundum spiritum, parentes, in quos solos intuens, et quibus virtute neutiquam inferior cum esset, hoc uno tamen nomine perquam libenter cedebat, quod ab his hoc bonum accipisset, eosque illuminationis suæ radicem et agnosceret et fateretur. Jam vero quid illius ingenio acutius, quippe cuius consilio non ii tantum, qui genere ipsam attingebant, et qui ex eadem plebe atque eadem caula erant, sed vicini etiam omnes communiter utebantur, ejusque præcepta et exhortationes pro firma et inviolabili lege ducebant? Quid illius sermonibus solertius? Quid silentio prudentius? Et quoniam in silentii mentionem incidi, addam id, quod maxime proprium ipsi fuit, quodque mulieribus admodum congruit, atque huic temporis permagnam utilitatem attulerit. Quænam res divinas, tum ex divinis oraculis, tum ex propria intelligentia et sagacitate, magis cognovit? Quænam rursus minus locuta est, muliebribus pietatis finibus sese continens? Jam, quod mulieris erat, quæ vere pietati studere animum induxisset, et in quo solo satietatem nescire præclarum est, quænam tot donariis, cum alia templa, tum hoc quoque ornavit, haud scio an post eam ornandum et honestandum? Jam vero quænam perinde 225 seipsam templum vivum Deo exhibuit? Quænam pari honore sacerdotes complexa est, eumque præsertim, quem pie inquam, cuius pulchra semina sunt, et par filio

XII. Quænam domum suam piis hominibus magis proposuit, pulchram, inquam, exceptionem, ac divitias conciliantem? Et, quod est præstantius, quænam pudore, ac Deo gratis incessibus occurrendo, eos ita excipiebat? Quænam præterea tranquillior in calamitatibus mentem prætulit? Quænam rursus animum ad eorum, qui laborabant,

(89) *Εὐσεβείας οὐκ ἔστιν*. Deest οὐκ in Reg. hu, in duobus Colb., or. 1, et Jes. Scholiastes Colb., detracto οὐκ, monet sic interrogative legendum esse hunc locum, « prudentiam autem et pietatem illius, esse aliquis, qui verbis ullis assequi possit? »

(90) *Οἶδ' οἱ*. Reg. hu, Or. 1, Jes. οὐδὲ οἱ.
(91) *Τῆς μιᾶς*. Reg. hu, τῆς αὐτῆς μιᾶς, « ex una eadem. »

(92) *Ἐποιούντο*. Deest in Reg. hm, Or. 1, aliisque pluribus codicibus.

(93) *Τί δέ*. Reg. hu, et Or. 1, *Τί δαί*. Μοχ ἐκείνων. Forte ἐκείνης.

(94) *Οἰκειότατον*. Regg. hm, hu, Or. 1, ἰδιώτατον.

(95) *Γυναικείους*. Sic plerique codices, et ipse Billins. Editi tamen habent οἰκειούς, « domesticis. »

(96) *Καὶ τόν*. « Et istud. » Si hæc oratio Arianzi

D habita est, non certe Nazianzenum templum intelligit Gregorius, ut vult Elias.

(97) *Οἶδ'*. Regg. hm, hu, Or. 1, Jes. οἶδα.

(98) *Ἐαυτόν*. Legendum videtur, ἑαυτήν. Sic legit Billius.

(99) *Καὶ τόν*, etc. Is spiritualis Pater ac magister fuit Faustinus, tunc Iconii episcopus. Vide Monit. in hanc orat., n. III.

(1) *Συζύγια*. « Par sacrum filiorum, » id est, duo Gorgoniæ filii, qui episcopi fuere, juxta Eliam. Vide Mon. n. II.

(2) *Τοῖς ζῶσι κατὰ Θεόν*. Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes. Editi, τοῖς κατὰ Θεὸν ζῶσι.

(3) *Πλουτίζουσαν*. Gregorius hic mihi videtur, non « ditantem, » sed « largam, » liberalem, munificam exceptionem » significare.

(4) *Πάθεσι*. Coisl. 1, παθήμασι.

vicem dolendam propensio- rem egentibus manum porrexit? Quænam liberalio- rem egentibus manum porrexit? Equidem Jobi quoque verba de ea jactare non dubitem: *Ostium ejus viatori omni patebat, nec foris manebat peregrinus*¹⁹. *Cæcorum oculus erat, claudorum pes, pupillorum mater*²⁰. De ipsius porro erga viduas humanitate ac misericordia quid majus dicere necesse est, quam quod hinc fructum hunc tulit, ut vidua minime vocata sit? Illius domus propinquis inopia laborantibus hospitii communis loco erat. Illius opes pauperibus omnibus non minus communes erant, quam suæ cuique facultates. *Dispersit, dedit pauperibus*²¹: atque ob divini promissi firmitatem summamque veritatem multa in cœlestia horrea condidit, ac persæpe de multis bene merendo, Christum ipsum excepit. Quodque præclarissimum est, non magis optima videri, quam revera esse studebat: quin potius in abscondito, apud eum, qui abscondita intuetur, pietatem luculenter exco- lebat. Omnia mundi principi eripuit; omnia in tuta illa horrea transtulit. Nihil terræ præter corpus reliquit: omnia cum alterius vitæ spe commutavit: has unas liberis suis opes reliquit, nempe sui imi- tationem, et ejusdem laudis studium.

XIII. Nec vero tanta quidem ipsius, tamque in- credibilis animi magnitudo fuit, verum deliciis et effrenatis ventris voluptatibus, rabido, inquam, et lanianti cani, corpus tradidit, tanquam scilicet libe- ralitati suæ ac beneficentiæ condens, quemadmo- dum plerique facere solent, qui misericordia erga pauperes luxum ac delicias redimunt, ac non bono malum sanant, sed pro bono malum recipiunt; aut pulverem quidem jejuniis subegit, alii autem cha- mœniæ, **226** hoc est, *humi dormitionis*, pharma- cum reliquit; aut id quidem animæ subsidium excogitavit, verum somno minus, quam quispiam alius, moderata est; aut hanc quidem legem, velut corporis expers, sibi indixit, cæterum aliis recto corpore insomnem noctem ducentibus, quod quidem certamen maxime philosophicorum virorum est, in terram sese inflexit; aut hac quidem in re non mulieres tantum, sed etiam fortissimos viros animi magnitudine superavit, verum prudenti psalmodiæ tono, vel divinorum oraculorum lectione et expli- catione, vel tempestiva memoria, vel genuum, quæ labore occalluerant, et quasi solo adhærebant, in- clinatione, vel lacrymis animæ labes expiantibus in corde contrito et spiritu humilitatis, vel oratione sursum collocante, vel mente sublata, et minime

¹⁹ Job xxxi, 32. ²⁰ Job xxix, 15, 16. ²¹ Psal. cxi, 9.

(5) *Αὐτὴν*. Regg. a, hm, hu, Or., Sav. αὐτῆ.

(6) *ἠρέφατο*. Jes. ἀνέφατο.

(7) *Ἀηροῖς*. « Torcularibus. »

(8) *Δοκεῖν*. Addit Reg. hu, ἦν, « non opinionem pluris quam veritatem faciebat. »

(9) *Καλῶς*. « Egregie. »

(10) *Παρέδωκε*. Regg. a, hm, hu, tres Colb., Jes.

καθῆκε, « immisit, submisit. »

(11) *Χοῦν*. « Corpus » intelligit Gregorius.

(12) *Μέτρον ἤττον*, etc. Or. μέτρον ἐτέρου τινός ἤττον.

(13) *Τὸ ἀγώνισμα*. Deest τό in pluribus codici-

Α νοις; Ὡς ἔγωγε καὶ τὰ τοῦ Ἰώβ ἂν ἐπ' αὐτὴν (5) θαρρήσας καλλωπισαίμην. Θύρα δὲ αὐτῆς παρὶ ἐλθόντι ἠνέφατο (6). Ἐξω δὲ οὐκ ἠύλιζοτο ἔξω. Ὀφθαλμὸς ἦν τυφλῶν, ποῦς δὲ χυλῶν, μήτηρ δὲ ὄφρατων. Τῆς δὲ εἰς χήρας εὐσπλαγγίας τί χεῖρ μείζον εἰπεῖν, ἢ ὅτι τὸ μὴ χήρα κληθῆναι καρπὸν ἠνέγκατο; Κοινὸν μὲν ἦν ἡ ἐκείνης ἐστία τοῖς πτω- μένοις ἀφ' αἵματος καταγῶγιον. κοινὰ δὲ τὰ θνητὰ πᾶσι τοῖς δεομένοις οὐχ ἦττον ἢ ἐκάστοις τὰ ἑαυτῶν. Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησι. καὶ διὰ τὸ τῆς ἐπαγγελίας ἀπτωτον καὶ ἀφευδέστατον πολλὰ ταῖς ἐκείθεν ληνοῖς (7) ἐναπέθετο, πολλὰ Χριστὸν καὶ διὰ πολλῶν τῶν εὐ παθόντων ἐδεξιώσατο. καὶ τὸ κάλλι- στον, ὅτι μὴ τὸ δοκεῖν (8) παρ' αὐτῆς πλεον τῆς ἀλη- θείας. ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ καλῶς (9) ἐγεώργει τῷ βλέποντι τὰ κρυπτὰ τὴν εὐσέθειαν. Πάντα τοῦ κοσμο- κράτορος ἤρπασεν. πάντα μετήνεγκεν εἰς τὰς ἀτρα- λεῖς ἀποθήκας. Οὐδὲν ἀφῆκε τῆ γῆ πλὴν τοῦ σώμα- τος. Πάντων ἠλλάξατο τὰς ἐκείθεν ἐλπίδας. ἵνα τὸς παιεὶ πλοῦτον ἀφῆκε, τὴν μίμησιν καὶ τὴν ἐπὶ τού- τοις φιλοτιμίαν.

Π'. Καὶ οὐ τὰ μὲν τῆς μεγαλοφυχίας τοιαῦτα καὶ οὕτως ἀπιστα, τὸ δὲ σῶμα παρέδωκε (10) τῇ τρυφῇ, καὶ ταῖς ἀκαθέτοις τῆς γαστρὸς ἡδοναῖς, τῷ λυ- σῶντι κυνὶ καὶ σπαράττοντι, ὡς ἂν θαρροῦσα ταῖς εὐποιαις, ὅπερ πάσχουσιν οἱ πολλοί, τῆς εἰς τοὺς πί- νητας εὐσπλαγγίας τὸ τρυφῆν ἐξωνούμενοι, καὶ οὐ καλῶ τὸ κακὸν ἰώμενοι, καλοῦ δὲ τὸ φαῦλον ἀπι- λαμβάνοντες. ἢ νηστείας μὲν τὸν χοῦν (11) κατε- πάλαισεν, ἐτέρω δὲ τὸ τῆς χαμμενίας παρήκε φάρμα- κον. ἢ τοῦτο μὲν ἐξεῦρε τῆ ψυχῇ τὸ βοήθημα, ὑπὸν δὲ μέτρον ἤττον (12) ἐτέρου τινός ἐπέθηκεν. ἢ τοῦτο μὲν ἐνομοθέτησεν ὡσπερ ἀσώματος, ἐκλίθη δὲ εἰς γῆν, ἐτέρων παννουχιζόντων ἐν ὀρθῷ σώματι, ὁ δὲ μάλιστα φιλοσόφων ἀνδρῶν τὸ ἀγώνισμα (13). ἢ τοῦτο μὲν οὐ μόνον (14) γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν ὠρθῆ τῶν γενναιωτάτων ἀνδρικιώτερα, ψαλμῶδίας ἐκ τόνου ἔμφρονα, ἢ θείων λογίων ἔντευξιν, ἢ ἀνάπτυ- ξιν (15), ἢ μνήμην εὐκαιρον, ἢ κλίσιν γονάτων κατε- σκληρότων, ἢ ὡσπερ (16) τῷ ἐδάφει συμπεφυκότων, ἢ δάκρυον βύπου καθάρσιον ἐν καρδίᾳ συντετριμμένη καὶ πνεύματι ταπεινώσεως, ἢ εὐχὴν ἀνω τιθείσαν (17), καὶ νοῦν ἀπλαγῆ καὶ μετάρσιον. ταῦτα πάντα, ἢ τούτων (18) τί ἐστὶν ὅστις ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν ἐκείνην ὑπερβεθεκέναι καυχῆσαιτο (19); Ἄλλ' ἐκεί- νο μέγα μὲν εἰπεῖν, ἀληθές δὲ, ὅτι τὸ μὲν ἐξήλω

bus.

(14) *Μόρον*. Deest in Reg. hm.

(15) *Ἐρτευξιν ἢ ἀνάπτυξιν*. Assiduum scriptu- rarum lectionem intelligit; libros sacros diurna no- cturnaue manu versando, volvendo et revolven- do.

(16) *Ἡ ὡσπερ*. Reg. hm, Or., Jes. καὶ ὡσπερ.

(17) *Τιθείσαν*. Coisl. 1, μετατιθείσαν.

(18) *Ἡ τούτων*. Reg. hu, ἢ τι τούτων, τίς ἐστιν ὅστις.

(19) *Καυχῆσαιτο*. Coisl. 1, κατεκαυχῆσατο.

των καλῶν, τοῦ δὲ ἦν ζῆλος · καὶ τὸ μὲν εἶρε, τὸ δὲ A ἐνίκησεν. Καὶ εἰ καθ' ἓν τε τούτων ἔσχε τὸ ἀμιλλώ-
μενον (20), ἀλλὰ τῷ γε μία (21) τὰ πάντα συλλαβεῖν,
πάντων ἐκράτησεν. Οὕτω μὲν τὰ πάντα κατορθώ-
σασα, ὡς οὐδεις (22) ἄλλος ἐν καὶ μετρίως · οὕτω δ'
εἰς ἄκρον ἕκαστον, ὥστε καὶ ἀντὶ πάντων ἐν ἐξαρκεῖν
καὶ μόνον.

aliqua virtute cum ipsa contenderent, at hoc certe nomine omnes vicit, quod una virtutes omnes com-
plexa sit. Sic enim omnia præstitit, ut ne mediocriter quidem unum quisquam alius : sic autem ad
summum singula, ut vel unum solum pro omnibus abunde sufficeret.

ΙΔ'. Ὁ πιναροῦ σώματος καὶ ἐνδύματος, ἀρετῆ
μόνον ἀνοῦντος! Ὁ ψυχῆς διακρατούσης τὸ σῶμα, καὶ
δίχα τροφῆς σχεδόν, ὥσπερ ἄβλον! μᾶλλον δὲ
σώματος βιασαμένου νεκρωθῆναι καὶ πρὸ τῆς διαζεύ-
ξεως, ἢ' (23) ἐλευθερίαν λάβῃ ψυχῆ, καὶ μὴ παρα-
ποδίζῃται ταῖς αἰσθήσεσιν! Ὁ νυκτῶν ἀβύπνων, καὶ
B ψαλμωδίας, καὶ στάσεως ἐξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀπο-
ληγούσης! Ὁ Δαβὶδ, ταῖς πισταῖς μόνον ψυχαῖς οὐ
μακρὰ μελωδήσας! Ὁ μελῶν ἀπαλότῃτος ἐπὶ γῆς
ἐβριμμένων, καὶ παρὰ τὴν φύσιν τραχυνομένων (24)!
Ὁ πηγαὶ δακρῶν σπειρομένων ἐκ θλίψεως, ἢ' ἐν
ἀγαλλιάσει θερίσαιεν (25)! Ὁ βοῆς νυκτερινῆς νε-
φέλας διερχομένης, καὶ εἰς ἀνοῦσης πρὸς τὸν οὐρά-
νιον (26)! Ὁ θερμότητος (27) πνεύματος, κυνῶν κα-
τατομῶν νυκτερινῶν δι' ἐπιθυμίαν εὐχῆς, καὶ
κρυμῶν, καὶ ὑέτων, καὶ βροντῶν, καὶ χαλάζης, καὶ
ἀυφίας! Ὁ γυναικεῖα φύσις τῶν ἀνδρείων νικήσασα
διὰ τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς σωτηρίας, καὶ σώματος
διαφορὰν οὐ ψυχῆς τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἀρρεν ἐλέγξασα!
Ἡ τῆς μετὰ λουτρῶν (28) ἀγνείας, καὶ τῆς νύμφης
C Χριστοῦ ψυχῆς ἐν καθαρῷ νυμφῶν τῷ σώματι! Ὁ
πατρὰ γεῦσις, καὶ Εὐα μήτηρ καὶ γένους καὶ ἀμαρ-
τίας, καὶ ὅφι πλάνε καὶ ὑάνατε, τῇ ἐκεῖνης ἐγκρα-
τείᾳ (29) νενικημένα! Ὁ Χριστοῦ κένωσις, καὶ δού-
λου μορφῆ, καὶ παθήματα, τῇ ἐκεῖνης νεκρώσει τι-
μημένα!

ΙΕ'. Ὁ! πῶς ἦ καταριθμησομαι (30) τὰ ἐκεῖνης
ἅπαντα, ἢ τὰ πλείω πράξεις μὴ ζημιώσω τοὺς ἀγνο-
οῦντας; Ἀλλὰ μοι καλὸν ἤδη προσθεῖναι (31) τῆς
εἰσεθείας καὶ τὰ ἐπίχειρα · καὶ γὰρ μοι ποθεῖν πά-
λαι δοκεῖτε καὶ ζητεῖν ἐν τῷ λόγῳ, οἱ τὰ ἐκεῖνης
καλῶς εἰδότες, οὐ τὰ παρόντα μόνον, οὐδὲ οἷς νῦν
ἐκείθεν ἀγάλλεται, ἀ κρείττω καὶ διανοίας, καὶ ἀκοῆς
ἀνθρωπίνης, καὶ ὅψεως, ἀλλὰ καὶ οἷς ἐντεῦθεν αὐτὴν
D ὁ δίκαιος μισθαποδότης ἡμείψατο · ἐπεὶ καὶ τοῦτο
ποιεῖ πολλάκις εἰς οἰκοδομὴν τῶν ἀπίστων, τοῖς μι-
κροῖς τὰ μεγάλα πιστοῦμενος, καὶ τοῖς ὀρμημένοις τὰ

²¹ Psal. cxv, 5.

(20) Τὸ ἀμιλλώμενον. Regg. hm, hu, τὸν ἀμιλλώ-
μενον. Coisl. 1, τῶν ἀμιλλωμένων.

(21) Μία. Sic Reg. hu, Or. et Combef. Fditi, μῆ.

(22) Ὡς οὐδεις. Sic Reg. hu, et Coisl. 1. Ed. ὡς οὐδεις.

(23) Ἴρ'. Reg. hu, ἴνα.

(24) Τραχυνομένων. « Horrentia. »

(25) Θερίσαιεν. Coisl. 1, θερισθεῖεν, « meteren-
tur. »

(26) Τὸν οὐράνιον. Reg. hu Coisl. 1, αὐτὸν οὐ-
ράνιον, « Cælum ipsum. »

(27) Ὁ θερμότητος. Sic Jes. Eniti vero, ὃ θερ-
μότης.

(28) Ὁ τῆς μετὰ λουτρῶν, etc. « O castitatem post baptismum. » Schol. Cod. Reg. Medic. Ἐοικε μὴ προσελθούσα τῷ ἀνδρὶ μετὰ τὸ βάπτισμα, οὐ πρὸ πολλοῦ τῆς κοιμήσεως βαπτισθεῖσα. « Videtur (Gorgonia) ad maritum non accessisse post baptismum, quod non longo ante mortem tempore suscepit. »

(29) Ἐγκρατεία, « jejunio, abstinentia. »

(30) Καταριθμησομαι. Or. 1, καταριθμησαιμ.

(31) Προσθεῖναι. Jes. προσθεῖναι.

XIV. O squalidum corpus, et indumentum vir-
tute sola florens! O animam, corpus pene etiam sine
cibo, velut materiæ expert, retinentem! vel, ut
rectius loquar, o corpus, etiam ante disjunctionem,
B mori coactum, ut anima libertatem nancisceretur,
nec a sensibus impeditenti quidquam acciperet!
O noctes insomnes, et psalmodiarum cantus, et statio-
nem ex die in diem productam! O David, quam tu
piis duntaxat animabus haud prolixè cecinisti! O
tenera membra humi prostrata, ac præter naturam
sese exasperantia! O lacrymarum fontes, quæ ex
afflictione seminabantur, ut in exultatione mete-
rent! O nocturnum clamorem nubes penetrantem,
atque ad Deum pervadentem! O spiritus fervorem,
ob orationis desiderium, nec canes nocturnos, nec
frigora, nec imbres, nec tonitrua, nec grandinem,
nec tenebras formidantem! O femineum sexum,
qui propter commune salutis certamen viri-
lem sexum superasti, atque illud conspicuum fecisti
C masculum et feminam, corporis, non item animæ,
discrimen esse! O post baptismum castitatem, et
sponsam Christi animam in puro corporis thalamo!
O amarum gustum, et Evam, tum generis nostri,
tum peccati matrem, et impostorem serpentem, et
mortem, illius continentia superata! O Christi ex-
inanitionem, et servi formam, et passiones, ipsius
mortificatione honoratas!

XV. O! quoniam pacto, vel omnia illius enume-
rabo, vel majorem eorum partem prætermittens,
eos, quibus ea ignota sunt, detrimento non afficiam?
Sed jam pulchrum fuerit pietatis quoque præmia
nunc adjicere. Vos enim, qui vitam illius probe
nostis, mihi jampridem cupere, atque in oratione
mea requirere videmini, non præsentia duntaxat,
D et ob quæ nunc illic exultat, quæ et aurium, et
humanæ mentis, et oculorum captum excedunt,
sed etiam ea, quæ justus ille retributor in hac vita
ipsi rependit; nam hoc quoque sæo numero ad

eorum qui dubia fide sunt, ædificationem facit, per A
 exigua scilicet et in aspectum cadentia, majoribus
 et invisibilibus fidem astruens. Narrabo autem par-
 tim omnibus nota, partim plerisque arcana et
 ignota; nimirum hoc quoque ipsa studio habebat,
 de gratiarum donis minime se jactare atque gloriari.
 Mulas illas furore percitas nostis, et vehiculi abre-
 ptionem, infaustamque illam subversionem, et hur-
 rendam raptationem, ac malas confractiones, atque
 hinc ortam hominibus a fide alienis offensionem,
 quod nempe justis ad hunc modum tradantur, ac
 celere infidelitatis correctionem; quoniam illa
 ossibus omnibus et membris, tam conspicuis, quam
 ab aspectu remotis, contrita et concisa, ne medi-
 cum quidem alium præter eum, qui eam tradiderat,
 habere sustinuit; tum quod virorum oculos et ma-
 nus erubesceret (modestiam enim et verecundiam
 in ipsis quoque doloribus retinuit), tum quod ab
 eo defensionem quæreret, cujus permissu in hanc
 calamitatem inciderat, nec ab ullo alio, quam ab
 eo salutem est consecuta. Quo factum est, ut qui-
 dam non magis hac calamitate percussus, quam ex
 insperato sanitatis restitutæ miraculo stupore per-
 cussus fuerint, atque ob eam causam hæc tragœdia
 contigisse visa sit, ut gloriam et splendorem ex
 228 calamitatibus consequeretur; nimirum illa
 quidem dolore affecta ut homo, præstantius autem,
 quam humana conditio ferre videretur, sanata
 posterisque narrationem præberet, maximam illam
 quidem ad fidei in afflictionibus, et constantiæ in
 gravibus et periculosis rebus argumentum, majo-

rem autem ad divinæ erga hujusmodi homines benignitatis demonstrationem. Ad id enim, quod de
 justo viro recte dictum est: *Cum ceciderit, non collidetur* 22, magis novum aliquid adjunctum est:
 Etiam si collisus fuerit, celerrime sanabitur, gloriaque afficietur 23. Nam si, præterquam æquum
 esse videbatur, ægotavit, at etiam præterquam fieri posse videbatur, ad se rediit, adeo ut morbus a
 sanitate propemodum subreptus sit, clariorque curatio, quam plaga fuerit.

XVI. O laudabilem et admirandam calamitatem!
 O passionem incolumitate sublimiorem! O quam
 hæc verba, *Percutiet et turundam adhibebit, et san-
 nabit, et tertia die suscitabit* 24, licet ad aliud quid-
 dam magisque mysticum tenderent, ut sane tenden-
 derunt, nihilosecius tamen hujus quoque calamitati
 pulchre conveniunt! Sed hoc omnibus, etiam pro-
 cul a nobis dissitis, notum; ad omnes enim hujus
 miraculi fama permanavit, atque hæc historia una
 cum admirandis aliis Dei operibus, et potentiis, in
 omnium linguis auribusque versatur. Quod autem
 in vulgus adhuc ob eam, quam dixi, sapientiam, et
 pietatem a fastu atque ostentatione alienam, igno-
 tum et obscurum est, visne jam in medium profe-

22 Psal. xxxvi, 24. 23 Psal. cxlv, 8. 24 Ose. vi, 2.

(32) Ὀρώμενα. Coisl. 1, βλέπομενα.
 (33) Φιλοσοφησάσης. « Cum hoc religiose ca-
 veret. »

(34) Καὶ μέλη. Reg. hu, Coisl. 1, καὶ ἀρμονίας,
 « compages. »

(35) Ὡς μὴ μᾶλλον, etc. « Ut non magis casus
 acerbitate percellerentur, quam inaudito restitutæ
 salutis miraculo stuperent. »

(36) Ὀρθωθήσεται. « Erigetur. »

μη ὀρώμενα (32). Ἐρῶ δὲ τὰ μὲν γινώριμα τοῖς
 πᾶσι, τὰ δὲ ἀπόρρητα τοῖς πολλοῖς· καὶ τοῦτο ἐκεί-
 νης φιλοσοφησάσης (33), τὸ μὴ καλλωπιζέσθαι τοῖς
 χαρίσμασιν. Ἴστε τὰς μανείσας ἡμιόνους, καὶ τὴν
 συναρπαγὴν τοῦ ὄχηματος, καὶ τὴν ἀπευκτὴν ἐκεί-
 νην περιτροπὴν, καὶ τὴν ἀτοπον ἔλξιν, καὶ τὰ πο-
 νηρὰ συντριμμάτα, καὶ τὸ γενόμενον ἐντεῦθεν σκάν-
 δαλον τοῖς ἀπίστοις, εἰ οὕτω δίκαιοι παραδίδονται,
 καὶ τὴν ταχέϊαν τῆς ἀπιστίας διόρθωσιν· ὅτι πάντα
 συντριβεῖσα καὶ συγκοπιεῖσα καὶ ὅσα καὶ μέλη (34),
 καὶ ἀφανῆ καὶ φαινόμενα, καὶ οὕτε λατρὸν ἄλλον πλὴν
 τοῦ παραδόντος ἠέσχετο· ὁμοῦ μὲν καὶ ἕβιν ἀνδρῶν
 αἰδομένην καὶ χεῖρα (τὸ γὰρ νόσμιον κᾶν τοῖς πά-
 θεσι διεσάσατο)· ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν ἀπολογίαν ζητοῦσα
 παρὰ τοῦ ταῦτα παθεῖν συγχωρήσαντος, οὕτε παρ'
 ἄλλου τινὸς ἢ ἐκείνου τῆς σωτηρίας ἔτυχεν· ὡς μὴ
 μᾶλλον (35) ἐπὶ τῷ πάθει πληγῆναι τινος, ἢ ἐπὶ τῷ
 παραδόξῳ τῆς ὑγείας καταπλαγῆναι, καὶ διὰ τοῦτο
 δοῦσαι συμβῆναι τὴν τραγῳδίαν, ἵν' ἐνδοξασθῇ τοῖς
 πάθεσι· παθοῦσα μὲν ὡς ἄνθρωπος, ἰαθεῖσα δὲ ὑπὲρ
 ἀνθρώπου, καὶ διήγημα δοῦσα τοῖς ὑστερον, μέγιστον
 μὲν εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἐν τοῖς πάθεσι πίστεως· καὶ
 τῆς πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίας, μείζον δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ
 περὶ τοὺς τοιοῦτους φιλανθρωπίας. Τῷ γὰρ, Ὅτ' ἂν
 πέσῃ σὺ καταβράχθησεται, περὶ τοῦ δικαίου κἀὼς
 εἰρημένῳ, προσετέθη καινότερον, τὸ κᾶν καταβράχῃ,
 τάχιστα ὀρθωθήσεται (36), καὶ δοξασθήσεται. Εἰ γὰρ
 παρὰ τὸ εἰκὸς ἔπαθεν (37), ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὸ εἰκὸς
 ἐπανῆλθε πρὸς ἑαυτὴν, ὡς μικροῦ (38) κλαπῆναι τῆ
 ὑγείας τὸ πάθος, καὶ περιφανεστέραν γενέσθαι τὴν
 C θεραπείαν ἢ τὴν πληγὴν.

17. Ὡς συμφορᾶς ἐπαινουμένης καὶ θαυμασίας! Ὡ
 πάθους ἀπαθείας ὀηλοτέρου! Ὡ τοῦ, Πατάξει καὶ
 μοτώσει, καὶ ὑγιάσει, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας
 ἀναστήσει, φέροντος μὲν (39) εἰς μείζον καὶ μυστι-
 κώτερον, ὡσπερ οὖν ἤνεγκεν, οὐχ ἦττον δὲ τοῖς ταύ-
 της (40) ἀρμόζοντος πάθεσι! Τοῦτο μὲν οὖν, ὃ πᾶσι
 πρόδηλον καὶ τοῖς πόρρωθεν, ἐπεὶ καὶ εἰς πάντας τ'
 θαῦμα διῆλθε, καὶ ἐν ταῖς πάντων κεῖται (41) γλώσ-
 σαις καὶ ἀκοαῖς τὸ διήγημα μετὰ τῶν ἄλλων τοῦ Θεοῦ
 θαυμασιῶν τε καὶ δυνάμεων. Τὸ δὲ μέχρι νῦν ἀγνο-
 ούμενον τοῖς πολλοῖς καὶ κρυπτόμενον δι' ἣν εἴπο
 φιλοσοφίαν, καὶ τὸ τῆς εὐσεβείας ἄτυφόν τε καὶ
 ἀκαλλώπιστον, εἴπω κελύεις, ὧ ποιμένων ἀριστι-
 καὶ τελεώτατε, ὃ τοῦ ἱεροῦ προβάτου ἐκείνου ποι

(37) Ἐπαθεν. « Passa est. »

(38) Ὡς μικροῦ, etc. « Ut mali vis subita sani-
 tate prope subrepta sit. »

(39) Φέροντος μὲν. Sic Regg. hm, hu, et Or.
 Deest μὲν, in eis.

(40) Τοῖς ταύτης. Sic melioris uoluntate eodd. Ed.
 τῆς ταύτης.

(41) Keitai. Deest in pluribus codicibus.

μῆν (42), καὶ τοῦτο νεύεις λοιπόν; Ἐπειδὴ καὶ μόνοι ἄ
τὸ μυστήριον ἐπιστεύθημεν, καὶ μάρτυρες ἀλλήλοις
ἔσμεν (43) τοῦ θαύματος· ἢ ἔτι τῇ ἀπελοῦσῃ τὴν
πίστιν φυλάξωμεν (44); Ἄλλὰ μοι δοκεῖ, ὡσπερ τότε
καιρὸς (45) εἶναι τῆς σωτηρίας, αὐτῶ νῦν τῆς ἐξαγο-
ρεύσεως, οὐ μόνον εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, ἀλλὰ καὶ
εἰς παράκλησιν τῶν ἐν θλίψεσιν.

IZ'. Ἐκαμνεν αὐτῇ τὸ σῶμα, καὶ διέκειτο πονή-
ρας, καὶ ἡ νόσος ἦν τῶν ἀγίων καὶ ἀλλοκώτων· πύ-
ρωσις μὲν ἀθρόα παντός τοῦ σώματος, καὶ οἶον
βρασμός τις, καὶ ζέσις αἵματος, εἶτα πήξις τούτου,
καὶ νάρκη, καὶ ὠχρίσις ἀπιστος, καὶ νοῦ καὶ μελῶν
παράλυσις· καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ μακρῶν τῶν διαστη-
μάτων, ἀλλ' ἦν ὅτε καὶ λίαν συνεχῶς (46)· καὶ τὸ
κακὸν οὐκ ἀνθρώπινον ἐνομίζετο, καὶ οὔτε ἰατρῶν
ἤσκουν τέχνην λίαν ἐπιμελῶς διασκεπτομένων περὶ
τοῦ πάθους, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐκάστου, καὶ σὺν ἀλλή-
λοις, οὔτε γονέων δάκρυα, πολλὰ πολλὰκις δεδυνημένα,
οὔτε πάνδημοι λιταὶ καὶ ἱκεσίαι, ἅς, ὡς ὑπὲρ τῆς
ἑαυτοῦ σωτηρίας ἕκαστος, ἐποιούοντο πᾶς ὁ λαός· καὶ
γὰρ ἦν ἅπασιν σωτηρία τὸ ἐκείνην σώζεσθαι, ὡσ-
περ τούναντιον, πάθος κοινὸν τὸ τῇ ἀβρωστίᾳ κα-
κοπαθεῖν.

III'. Τί οὖν ἡ μεγάλη καὶ τῶν μεγίστων (47) ἀξία
ψυχῆ, καὶ τίς ἡ ἰατρεία τοῦ πάθους; Ἐνταῦθα γὰρ
ῥῆθι καὶ τὸ ἀπόρρητον. Πάντων ἀπογνοῦσα τῶν
ἄλλων, ἐπὶ τὸν πάντων ἰατρὸν καταφεύγει, καὶ νυκτὸς
ἄωριαν τηρήσασα, μικρὸν ἐνδούσης αὐτῇ τῆς νόσου,
τῷ θυσιαστηρίῳ προσπίπτει μετὰ τῆς πίστεως, καὶ
ὡν ἐπ' αὐτῷ τιμώμενον (48) ἀνακαλουμένη μεγάλη τῇ
βοῇ, καὶ πάσαις ταῖς κλήσεσι, καὶ πασῶν αὐτὸν τῶν
πώποτε (49) δυνάμεων ὑπομνήσασα (σοφῇ γὰρ ἐκείνη
καὶ τὰ παλαιὰ καὶ τὰ νέα), τέλος εὐσεβῆ τινα καὶ
καλὴν ἀναισχυντίαν ἀναισχυντεῖ· μιμνεῖται τὴν τοῖς
κρᾶσπέδοις Χριστοῦ ξηράναςαν πηγὴν αἵματος. Καὶ
τί ποιεῖ; τῷ θυσιαστηρίῳ τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς προσ-
θεῖσα (50) μετὰ τῆς Ἰσῆς βοῆς, καὶ δάκρυσι τοῦτο
πλουσίσις, ὡσπερ τις πάλαι τοὺς πόδας Χριστοῦ (51)
καταβρέχουσα, καὶ μὴ πρότερον ἀνήσειν ἢ τῆς ὑγιείας
τυχεῖν ἀπειλοῦσα (52)· εἶτα τῷ παρ' ἑαυτῆς φαρμάκῳ
τούτῳ τὸ σῶμα πᾶν ἐπαλείφουσα, καὶ εἰ ποῦ τι τῶν
ἀντιτύπων (53) τοῦ τιμίου σώματος ἢ τοῦ αἵματος ἢ
χειρ ἐθησαύρισεν, τοῦτο καταμνησθῆσα (54) τοῖς δά-
κρυσις.

42) Ἐκείνου ποιμήν. Reg. hu, Or. et Jes. ποι-
μήν ἐκείνου.

43) Ἐσμέν. Deest in Regg. a, hm. hu, Or. Jes.

44) Φυλάξωμεν. Reg. hu, φυλάξομεν.

45) Καιρός. Reg. hu, Coisl. 1, καιρόν.

46) Συνεχῶς. Regg. bm, hu, tres Colb. Or. συν-
εχῶν.

47) Τῶν μεγίστων. Hæc de parentibus Gorgo-
niæ possunt intelligi.

48) Καὶ τὸν ἐπ' αὐτῷ τιμώμενον. Chrysost. pas-
sim utitur his vocibus, χειρῶν καὶ χειμένων. Galli
vero, « reposer sur l'autel. » Quibus verbis, Chri-
sti in Eucharistia supra altare realis præsentia sig-
nificatur.

ram, o pastorum optime et perfectissime, et sacræ
illius ovis pætor, idque nunc demum annuis? Quan-
doquidem nobis solia hoc arcanum commissum est,
atque hujus miraculi testes nobisipsis mutuo sumus,
an fidem defunctæ datam diutius servabimus? Mihi
vero, ut tum silentio premendæ, ita nunc efferendæ
ac prædicandæ hujus rei tempus esse videtur, non
solum ad Dei gloriam, sed ad eorum etiam, qui ca-
lamitatibus premuntur, consolationem.

XVII. Adversa corporis valetudine tenebatur,
graviterque laborabat, eratque insolens quoddam et
prodigiosum morbi genus: subita nimirum totius
corporis inflammatio, ac velut ebullitio quædam,
et fervor sanguinis, ac deinde ejusdem concretio,
et torpor, pallorque incredibilis, et mentis ac mem-
brorum dissolutio: idque non per longa intervalla,
sed nonnunquam etiam admodum crebra et assidua;
namque 229 istud haud humanum esse judica-
batur, nec medicorum, tum separatim, tum etiam
inter se de morbo sedulo consultantium, artes, ad
propulsandum dolorem, pares esse poterant, nec
parentum lacrymæ, quæ multum sæpe valuerant,
nec publicæ preces et supplices orationes, quas, ut
pro sua quisque salute, populus universus faciebat.
Omnes enim eo animo erant, ut illius salutem suam es-
se salutem ducerent, quemadmodum contra illius mor-
bum, communem omnium morbum et calamitatem.

XVIII. Quid igitur magna illa, maximisque rebus
digna anima facit, et quam dolori medicinam ad-
hibet? Hic enim jam arcanum situm est. Desperatis
omnibus aliis auxiliis, ad mortalium omnium medi-
cum confugit, atque intempesta nocte captata, cum
morbus nonnihil remisisset, ad altare cum fide
procumbit, eumque qui super ipso honoratur cum
ingenti clamore invocans, omniabusque nominibus
appellans, atque omnia ea, quæ unquam mirifice
gesserat, velut in memoriam ei revocans (nam, et
veteres, et novas historias callebat), tandem pia et
præclara quadam impudentia effertur. Eam, quæ
Christi fimbria sanguinis profuvium compresse-
rat 26, imitatur. Quid enim agit? Cum caput suum
pari cum clamore, lacrymisque, quibus abundabat,
mulieris illius instar, quæ olim Christi pedes ri-
gavit 27, altari admovisset, nec se prius istud di-
missuram esse denuntiasset, quam sanitatem obti-
nuisset; ac deinde hoc suo pharmaco corpus totum
perfundisset; et si quid uspiam amityporum pretiosi

(49) Πώποτε. Regg. a, hu, Jes. ποτε.

(50) Προσθεῖσα. Coisl. 1, προθεῖσα. « Cum altari
caput admovisset, atque illud lacrymarum copia,
velut quædam olim mulier Christi pedes affatim ri-
gans, perfudisset. »

(51) Χριστοῦ. Reg. hu, τοῦ Χριστοῦ.

(52) Ἀπειλοῦσα. Coisl. 1, ἐπαπειλοῦσα. Quasi
« imitabunda, » vel « vovens, » ut intelligit Elias.

(53) Ἀντίτυπων. Per αντίτυπα, recte Elias ip-
sam Eucharistiam intelligit, et ipsum vere corpus
Christi exponit.

(54) Τοῦτο καταμνησθῆσα τοῖς δάκρυσις. Hæc de-
sunt in Reg. bm, tribus Colb. Or. Jes.

corporis aut sanguinis manus recondiderat, id lacrymis admiscuisset, (o rem admirandam!) statim liberatam se morbo sentit, atque et corpore, et animo, et mente levis discedit, pro spei mercede, id, quod speraverat, consecuta, et per animæ robur corporis vires accipiens. Magna quidem hæc sunt, non tamen falsa. His omnes, tam sani, quam ægri, fidem adhibete: ut sanitatem, alii habeatis, alii recipiatis. Quodque non jactantiæ specimen hæc narratio sit, hinc liquido constat, quod hanc rem, quandiu ipsa vixit, tectam et silentio compressam, nunc demum patefecit. Ac ne nunc quidem eam evulgasset, nisi timor quidam animum incessisset, si iis qui nunc sunt, et posteris occultassem.

230 XIX. Atque hujusmodi quidem ipsius vita fuit: compluræque etiam, ne modum oratio excederet, nosque inexplebili quadam ipsius laudandæ aviditate teneri videremur, prætermisimus. Piæ autem et celebri ipsius morti fortasse injuriam fecerimus, nisi ipsius quoque laudes commemoremus; cum præsertim eam ita cuperet ac requireret. Commemorabo autem, quam fieri poterit brevissime. Dissolvi cupiebat ²³ (multam quippe apud eum, a quo vocabatur, fiduciam obtinebat), ac cum Christo esse, omnibus terræ commodis præponebat: nec quisquam eorum, qui ad amorem valde propensius sunt, atque ægre retineri possunt, ita corpus amat, ut illa, excussis his compedibus, atque hæc fæce, cum qua vivimus, superata, cum pulchro illo pure conjungi, eumque totum, quem amabat, addam etiam a quo amabatur, complecti gestiebat, cujus nunc videlicet exiguis radiis collustramur, et a quo, quatenus cognosci potest, sejuncti sumus. Nec vero tam sublimes ac divino desiderio fraudatur; quodque eo majus est, per præventionem ac longam vigiliam bonum illud præcipit. Hanc enim somnus nimis suavissimus excipit, visioque una præstituta tempore discessum e vita complectens, diemque a quo ipsum indicans; Deo nimirum hoc constituente, ut parata, et non turbata esset.

XX. Nam quod ad purgationis et initiationis bonum attinet, quod commune donum, et secundæ vitæ fundamentum a Deo omnes acceptum habemus, recens id acceperat. Imo vero tota vita nihil illi aliud erat, quam purgatio, et perfectio: ac regenerationem quidem a Spiritu sancto habebat; ipsius autem securitas ex antea vita. Atque soli ei pene, ut audacter loquar, baptismus, non gratia,

²³ Philipp. 1, 23.

(55) Ὑγιειαν. Reg. bn, υγιειαν.

(56) Ἀπολάθητε. Coisl. 1, ἀπολάθοιτε.

(57) Τσοῦτον. Reg. lu, Or. Jes. τσοῦτο.

(58) Προτίθει. Coisl. 1, προτίθη.

(59) Βιωτεῖομεν. Regg. a, lu, Or. βιοτεῖομεν.

(60) Καὶ ὅσον γινώσκεις, οὐ κεχωρισμέθα. Billius, « atque hac tenus, ut, a quo disjuncti sumus, agnoscamus. »

(61) Προπολαύει. « Præcipit, in antecessum bono fruatur. »

(62) Ἐκδημιαν. Quæ sequuntur, usque ad αὐτῆ μὲν, desunt in Regg. bn, lu, Coisl. 2, Jes., etc.

(63) Ὑπόγειον. Schol. τὸ νεωστὶ καὶ προσηφάτω

α χρυσιν, (ὦ τοῦ θαύματος!) ἀπῆλθεν εὐθύς αἰσθημένη τῆς σωτηρίας, κόφην καὶ σῶμα, καὶ ψυχὴν, καὶ διάνοϊαν, μισθὸν ἐλπίδος λαβοῦσα τὸ ἐλπίζόμενον, καὶ τῆ τῆς ψυχῆς εὐρωστία κομισαμένη τὴν τοῦ σώματος. Ταῦτα μεγάλα μὲν, οὐ ψευδῆ δέ. Τούτοις πιστεύετε ἅπαντες, καὶ νοσοῦντες, καὶ ὑγιαίνοντες· ἴν' οἱ μὲν ἔχητε τὴν ὑγίειαν (55), οἱ δὲ ἀπολάθητε (56). Καὶ ὅτι μὴ κόμπος τὸ διήγημα, ὄθλον ἐξ ὧν ζώσης κατασιγήσας, νῦν ἐξεκάλυψα· καὶ οὐδ' ἂν νῦν εἰδ. μοτίεσσα, εἴ ἴσπε, εἰ μὴ τις ὡσε με φόδος θαῦμα τσοῦτον (57) κατακρύψαι καὶ πιστοῖς καὶ ἀπίστοις, καὶ τοῖς νῦν καὶ τοῖς ὕστερον.

tantum miraculum, et fidelibus, et infidelibus, et

19. Τὰ μὲν δὴ τοῦ βίου τοιαῦτα· καὶ τὰ πλείω παραλελοίπαμεν διὰ τὴν συμμετρίαν τοῦ λόγου, καὶ τοῦ μὴ δοκεῖν ἀπλήτως ἔχειν περὶ τὴν εὐφημίαν· τάχα δ' ἂν ἀδικολίμεν τελευτὴν ὄσαν καὶ περιόδητον, εἰ μὴ καὶ τῶν ταύτης καλῶν ἐπιμνησθεῖται· καὶ ταῦτα οὕτως ἐκείνης προθυμίας τε καὶ ζητουμένης. Μνησθήσομαι δὲ, ὡς ἂν οἶόν τε ἦ συντομώτατα. Ἐπόθει μὲν τὴν ἀνάληψιν (καὶ γὰρ εἶχε πολλὴν πρὸς τὸν καλοῦντα τὴν παρῆρσιν), καὶ τὸ σὺν Χριστῷ εἶναι πάντων προετίθει (58) τῶν ὑπὲρ γῆς· καὶ οὐδὲς οὕτως ἐρᾷ σώματος τῶν λίαν ἐρωτικῶν τε καὶ δυσκαλιέκτων, ὡς ἐκείνη τὰς πέδας ἀποβρίψασα ταύτας, καὶ τὴν ἰλὺν ὑπερβάσα, μεθ' ἧς βιωτεῖομεν (59), μετὰ τοῦ καλοῦ καθαροῦ γενέσθαι, καὶ τὸν ἐρίωμενον ἀπολαθεῖν ὄλον, προσθήσω δ' ὅτι καὶ τὸν ἐραστὴν, οὐ νῦν μικραῖς ἐλλαμπόμεθα ταῖς αὐγαῖς, καὶ ὅσον γινώσκεις, οὐ κεχωρισμέθα (60). Διαμαρτάνει δὲ οὐδὲ ταύτης τῆς ἐπιθυμίας, οὕτως οὐσης ἐνθέου καὶ ὑψηλῆς, καὶ ὁ τοῦτου μεῖζόν ἐστι, προαπολαύει (61) τοῦ καλοῦ διὰ τῆς προγνώσεως καὶ τῆς πολλῆς ἀγρυπνίας. Ταύτην εἰς ὕπνος τῶν ἡδίστων ἀμείβεται, καὶ ὄψις μίαν προθεσμίαν περιλαβοῦσα τὴν ἐκδημίαν (62), καὶ τὴν ἡμέραν ταύτην γνωρίσασα, ὡς ἂν τὸ ἐτοιμασθῆναι καὶ μὴ παραχθῆναι τοῦ Θεοῦ προτανεύοντος.

K. Αὐτῆ μὲν οὖν υπογυιον (63) τὸ τῆς καθαρσεως καὶ τελειώσεως ἦν ἀγαθόν, ἦν κοινήν ὄρεάν, καὶ δευτέρου βίου κρητῆδα παρὰ Θεοῦ πάντες (64) λαβόντες ἔχομεν. Μᾶλλον δὲ πᾶς ὁ βίος καθαρσις ἦν αὐτῆ καὶ τελειώσις· καὶ τὸ μὲν τῆς ἀναγεννήσεως εἶχεν (65) ἐκ τοῦ Πνεύματος, τὸ δ' ἀσφαλὲς ταύτης ἐκ τῶν προβεβιωμένων. Καὶ μόνῃ σχεδόν, ἴν' εἴπω τολμήσας, σφραγίς, ἀλλ' οὐ χάρισμα ἦν τὸ μυστήριον.

γενόμενον: « Quod nuper ac recenter contigit, id est, Gorgonia recens baptisata. » Mirum profecto videbitur, Gorgoniam singulari pietate præditam sanctisque editam parentibus, « purgationis et initiationis bonum » tamdiu distulisse. Constat tamen, ni fallor, eam certe baptismum suscepisse, prorsusquam sanitatem, de qua superius, n. 18, mirabili modo recepisset. Unde enim domi recondita habuisset « corporis et sanguinis Domini antitypa, » quæ catechumenis attractare non licebat?

(64) Πάντες. Deest in quibusdam Regg. et Jes.

(65) Εἴψω. Deest in perisouæ codicibus.

Ἐν δὲ τοῖς πᾶσι προστεθῆναι ζητοῦσα τὴν τοῦ ἀνδρός A
τελειωσιν (βούλεσθε γράψω τὸν ἄνδρα συντόμως ;
ἀνδρὸς ἐκείνης, καὶ οὐκ οἶδ' ὅ τι χρὴ πλέον εἰπεῖν),
ἴν' ὅλη τῷ σώματι Θεῷ καθιερωθῆ, καὶ μὴ ἐξ ἡμι-
πείας ἀτέλῃ τετελεσμένη, μηδ' ὑπολείπεται τι τῶν
ἐαυτῆς ἀτελεῶς, οὐδὲ ταύτης διαμαρτάνει τῆς δεήσεως
παρὰ τοῦ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιούντος,
καὶ εἰς πέρας ἄγοντος τὰ αἰτήματα.

ΚΑ'. Ὡς δὲ ἅπαντα εἶχεν αὐτῇ κατὰ νοῦν, καὶ
οὐδὲν ἐνέδει τῶν ποθουμένων, καὶ ἡ κυρία (66) πλησίον,
οὕτως ἦδη τῷ θανάτῳ συσχευάζεται καὶ τῇ ἐκδημίᾳ,
καὶ πληροὶ τὸν περὶ ταῦτα νόμον διὰ τῆς κατακλί-
σεως (67). Ἐπισκήψασα (68) δὲ καὶ ἀνδρῖ, καὶ τέ-
κνους, καὶ φίλους, ὅσα εἰκὸς τὴν φιλάνδρον, καὶ φιλό-
τεκνον, καὶ φιλάδελφον, καὶ λαμπρῶς περὶ τῶν ἐκεῖ-
θεν φιλοσοφήσασα, καὶ πανηγύρεως ἡμέραν ποιησα-
μένη τὴν τελευταίαν, κοιμάται, πλήρης μὲν οὐ τῶν
κατὰ ἄνθρωπον ἡμερῶν, ὅ τι μηδὲ συνήχητο (69),
ταῦτας ἐαυτῇ πονηρὰς εἰδοῖα, καὶ τὰ πολλὰ μετὰ
τοῦ χρός (70) καὶ τῆς πλάνης, τῶν δὲ κατὰ Θεὸν καὶ
λίαν πλήρης, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις βχδῶς τῶν ἐν πλου-
σίᾳ τῇ πολιᾷ καταλυσάντων, καὶ πολλὰς ἐτῶν πε-
ριόδους ἀριθμησάντων. Οὕτως ἐκείνη λύεται, ἢ
προλαμβάνεται, κρεῖσσον εἰπεῖν, ἢ ἀρίπταται, ἢ
μετοικίζεται, ἢ μικρὸν προαποδημεῖ τοῦ σώμα-
τος (71).

ΚΒ'. Ἄλλ' οἶδ' ἂν με μικρὸν (72) τῶν ἐκείνης παρ-
έβραμεν ! τάχα δ' ἂν οὐ συνεχώρησας, ὡ σὺ πάτερ
ἐκείνης πνευματικῆ, ὃ καὶ τηρήσας ἀκριβῶς τὸ θαύ-
μα, καὶ ἡμῖν γνωρίσας : μέγα μὲν εἰς φιλοτιμίαν
ἐκείνη, μέγα δὲ ἡμῖν εἰς ὑπόμνησιν ἀρετῆς, καὶ
πῶθον τῆς αὐτῆς ἀναλύσεως. Καὶ με φρίκη τις ὑπο-
τρέχει, καὶ δάκρυον ὁμοῦ, μεμνημένον τοῦ θαύμα-
τος. Ἐλύετο μὲν ἦδη καὶ ἀνέπνει τὰ τελευταῖα, καὶ
χρὸς περὶ αὐτὴν οἰκείων τε καὶ ξένων χαριζομένων
τὰ προσεμπετήρια : καὶ μητρὸς γηραιᾶς ἐπίπνευσις (73),
καὶ ψυχῆς σπαραγμὸς ζηλοτυπούσης τὴν ἐκδημίαν,
καὶ φίλτρον ἀπάντων ἀγωνία σύγκρατον, τῶν μὲν
ὅ τι ἀκούσωσι (74) ποθούντων, μνήμησιν ἐμπύρευμα,
τῶν δὲ ὅ τι φθέγγονται (75), τολμῶντος δὲ (76) οὐδενός.
Καὶ κωφὰ τὰ δάκρυα, καὶ ἡ τῆς λύπης ὡδὶν ἀθερά-
πτως (οὐδὲ γὰρ ὅσιον ἐδόκει θρήνοις τιμᾶν τὴν
ὡτω χωριζομένην), σιγῇ δὲ βαθεῖα, καὶ τελετή τις

⁶⁶ Psal. CXLIV, 19.

(66) Ἡ κυρία. Schol., ἡ ὀρισθεῖσα τοῦ θανάτου
ἡμέρα, « consiliatus mortis dies. »

(67) Τῆς κατακλίσεως. Coisl. 1, τῆς ἐσχάτης κα-
τακλίσεως, « ultimum se lectulo componit. »

(68) Ἐπισκήψασα. Malim : « cum pluribus ser-
monibus oblectata esset, injunxisset, mandasset, »
etc.

(69) Συνήχητο. Reg. hm, συνεύχεται.

(70) Μετὰ τοῦ χρός, etc. Billius « cum pulvereā
pole atque impostura. »

(71) Προαποδημεῖ τοῦ σώματος. « Corpore abs-
cessit. »

(72) Μικρὸν. Reg. a, Coisl. 1, Jes. et Combef.,

A sed sigillum erat. Porro cum unum hoc ad omnia
accedere cuperet, ut maritus quoque perficeretur
(vultis uno verbo virum describam? vir illius :
nec enim scio, quid amplius dicere necesse sit), ut
sic toto corpore Deo consecraretur, ac non dimidia
tantum ex parte perfecta discederet, ipsiusque ali-
quid imperfectum relinqueretur, hoc quoque pre-
cibus ab eo, qui voluntatem timentium se facit ⁶⁶,
ac petitiones eorum ad finem perducit, impetra-
vit.

231 XXI. Cum autem omnia ex ipsius animi sen-
tentia sese haberent, nec quidquam eorum, quæ cu-
piebat, abesset, jamque præstitutus dies immineret,
ita jam ad mortem et exitum se comparat, atque, ut
legem, quæ in hujusmodi rebus viget, expleret, in le-
B
ctum se conjicit. Cumque ad virum, et filios, et amicos,
sermone habuisset, quos mulierem, viri, et filio-
rum, et fratrum amore præditam habere par erat,
ac de altera vita præclare disseruisset, diemque ex-
tremum festum diem fecisset, ita demum obdor-
miscit, plena, non humanorum dierum, quos ne
ipsa quidem exortabat, utpote quos sibi malos, et
ut plurimum cum pulvere et errore conjunctos
esse non ignoraret; sed dierum secundum Deum
ita plena, ut haud scio an perinde quisquam eo-
rum, qui in ditissima senectute mortem obierunt,
ac multos annorum orbis numerarunt, exstiterit.
Sic illa solvitur, aut, ut melius loquar, assumitur,
aut avolat, aut transmigrat, aut paululum ante cor-
pus abscedit.

C **XXII.** Verum enimvero qualis ipsius laus mihi
propemodum excidit! fortasse autem ne tu quidem
idi passus fuisses, o spiritus illius pater, qui
etiam miraculum istud accurate observasti, nobisque
indicasti: magnum sane, ut ipsi ad gloriam, ita
nobis ad virtutis monumentum atque ejusdem dis-
solutionis desiderium. Ac mihi horror quidam sub-
iit, lacrymæque simul, hoc miraculum recordanti.
Jam solvebatur, atque extremos spiritus efflabat, ac
circum eam tum propinquorum, tum exterorum
chorus erat, prosecutionis officia ipsi præstantium;
et vetulæ matris observatio, animæque distortio
exitum zelotypia prosequenti, et mirus omnium
amor anxietate permistus, quorum alii, ad exsus-
D
citandam in eorum animis ipsius memoriam, ali-
quid audire gestiebant, alii vero loqui cupiebant,
nec tamen audebant. Ac mutæ lacrymæ, mæror-

μικροῦ.

(75) Ἐπίπνευσις. « Observatio, propensio. » Ad-
stabat enim longæva mater, inclinato corpore, pro-
nis oculis, observans, ut fieri solet, extremos Gorgo-
niæ halitus. Elias, quem Billius sequitur, pro ἐπί-
πνευσις, habet ἐπίπνευσις, « spiratio; » quæ voces,
juxta Combefisium, hic parum differunt.

(74) Ὁ τι ἀκούσωσι. Combef., ὅ τι ἀκουσούσι.

(75) Δὲ ὅ τι φθέγγονται. Coisl. 1 et Jes. δ' ὅ τι
φθέγγονται.

(76) Τολμῶντος δὲ, etc. Si præcedat punctum
ita vertendum: « nemine vero audente, mutæ flue-
bant lacrymæ, » etc.

que incurabilis (nec enim piūm videbatur, eam, A quæ ita discederet, luctu prosequi), altumque silentium erat, ac mors illius sacræ cujusdam cæremoniæ speciem habebat. Illa autem, quantum quidem ex aspectu conjici poterat, nec spirabat, nec movebatur, nec sonum ullum edebat, silentiumque illud fracti et dissoluti corporis opinionem omnibus afferebat; perinde videlicet atque vocis instrumenta, ob animæ, qua movebantur, excessum, jam oppressa **232** et extincta essent. At cum pastor ille, qui propter miraculum, quod omnibus rebus elucebat, facta dictaque illius omnia diligenter observabat, labia ipsius leniter moveri sensisset, auremque propius admovisset (silentem enim eum, cum sui mores, tum commiseratio ipsa faciebat,) quin tu ipse hujus silentii mysterium exponis? Nemo quippe tibi narranti fidem abrogabit. Psalmodia erat, id quod submussitabat, ac psalmodiæ verba ad exitum pertinentia: et, si vere loquendum est, libertatis illius ac fiduciæ, cum qua hinc excedebat, testimonium. Ac beatus ille, qui cum verbis illis extremum vitæ spiritum claudet: *In pace in idipsum dormiam et requiescam* ³⁰. Hæc, et a te, o mulierum præstantissima, cauebantur, et tibi contingebant; ac psalmodia, id erat, quod fiebat, conjunctumque cum discessu epitaphium erat: quippe quæ mentem a vitiosis peremotionibus rite picatam habueris, ac præter communem soporem, debitum quoque Deo charis hominibus somnum acceperis, quemadmodum eam par erat, quæ in pietatis verbis, et vixerat, et abscesserat.

XXIII. Equidem non dubito, quin iis, quæ oculis C cernuntur, multo præstantiora sint ea, quibus nunc frueris, nempe sonus epulantium ³¹, angelorum chorea, cœlestis ordo, gloriæ contemplatio, cum alterius, tum supremæ Trinitatis purior et perfectior illuminatio, non jam vincam mentem ac per sensus diffusam suffugientis, sed totam sese toti menti contemplandam et tenendam præbentis, totoque divinitatis lumine animis nostris affulgentis. Omnino, inquam, his fruaris quorum, etiam dum adhuc in terra esses, ob sinceram ad ea mentis erectionem, rivulos habebas. Quod si quid eos quoque, qui tibi a nobis habentur, honores curas, atque hoc præmii sanctis animis divinitus contingit, ut ista sentiant, nostram quoque orationem pro multis, ac præ multis funebribus donis accipias velim, quam Cæsario ante te, et tibi post illum persolvimus, quandoquidem fratrum funeribus oratione prosequendis sumus reservati. An vero nos quoque post vos pari honore quispiam affecturus

³⁰ Psal. iv, 10 ³¹ Psal. xli, 5.

(77) Ἐγγώρησιν. Duo Coisl., tres Colb., Jes., εὐχώρησιν.

(78) Ποιμήν, etc. Is spiritualis Gorgoniæ pastor erat, non Amphiloehius, ut arbitratur Elias, sed Faustinus tunc Leonii episcopus. Vide monitum in hanc orationem, n. 3. Idcirco pastor ille omnes morientis Gorgoniæ motus studiose observabat, « quod nihil in illis non esset mirandum. »

(79) Ὅτι ποτε ἦν καὶ ὄϊον. Combef. legit, ποτον. « Quid tandem, ac cujusmodi fuerit, exponere. »

(80) Ἐξόδια. Jes. ἐξόδια.

(81) Ἀναπαύεται. Reg. bm, Coisl. 1, Jes., ἀνα-

ὁ θάνατος. Ἡ δὲ ἀπνους τε καὶ ἀκίνητος, καὶ ἀφθόγος, τὸ φαινόμενον, καὶ ἡ σωτὴ τοῦ σώματος ἐδόκει παράλυσιν, ὡς ἦδη τῶν φωνητικῶν ὀργάνων νεκρωμένων, διὰ τὴν τοῦ κινουμένου ἐγγώρησιν (77). Ἡρέμα δὲ τῶν χειλέων κινουμένων αἰσθόμενος ὁ πάντα τηρῶν τὰ ἐκείνης ἐπιμελῶς ποιμήν (78), οὐδὲ τὸ ἐν πᾶσι θαῦμα, καὶ παραθεῖς τὰ ὄντα τοῖς χειλέσιν (τὸ γὰρ θαρρῆν εἶχε καὶ παρὰ τοῦ τρόπου καὶ παρὰ τῆς συμπαθείας), αὐτὸς διήγησαι τὸ τῆς ἡσυχίας μυστήριον, ὃ τί ποτε ἦν καὶ ὄϊον (79)· οὐδεὶς ἀπιστήσει σοῦ λέγοντος. Ψαλμῳδία τὸ ὑπολαλούμενον ἦν, καὶ ψαλμῳδίας τὰ ἐξόδια (80) ῥήματα· εἰ δὲ χρὴ τάλπηδες εἰπεῖν, μαρτυρία τῆς παρῆρησίας, μεθ' ἧς ἡ ἐξοδος. Καὶ μακάριος ὅστις μετ' ἐκείνων ἀναπαύεται (81) τῶν ῥημάτων· Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ

κοιμηθῆσομαι καὶ ὑπνώσω. Ταῦτα καὶ ἐφ' ἄλλοις σοι, καλλίστῃ γυναικῶν, καὶ συνέβαιεν· καὶ ἡ ψαλμῳδία τὸ γινόμενον ἦν, καὶ μετὰ τῆς ἐκδημίας ὁ ἐπιτάφιός· ὡς καλῶς ἀπὸ τῶν παθῶν εἰρηνεύσασα σὺ, καὶ τὸν ὀφειλόμενον τοῖς ἀγαπητοῖς ὑπνον ἀπολαῦσαι πρὸς τῶν κοινῶν τῆς κοιμήσεως, ὡς εἰκὸς τῆν καὶ ἤσασαν καὶ ἀπελθούσαν ἐν τοῖς τῆς εὐσεβείας ῥήματιν.

ΚΓ'. Κρείσσω μὲν οὖν εὖ οἶδα καὶ μακρῶν τιμῶν τετρα τὰ παρόντα σοι νῦν ἢ κατὰ τὰ ὀρώμενα, ἤχος ἔσπραζόντων, ἀγγέλων χορεία, τάξις οὐρανία, δόξης θεωρία, τῆς τε ἄλλης καὶ τῆς ἀνωτάτω Τριᾶδος Ἐλλαμψίς καθαρωτέρα τε καὶ τελωτέρα, μηκέτι ὑποφευγούσης τὸν δέσμιον νοῦν καὶ διαχεόμενον ταῖς αἰσθήσεσιν, ἀλλ' ὅλης ὅλων νοῦ θεωρουμένης τε καὶ κρατούμενης, καὶ προσαστραπτούσης ταῖς ἡμέταις ψυχαῖς ὅλων τῶν φωτῶν τῆς θεότητος. Πάντων ἀπολαύσις (82), ὧν ἐστὶ ὑπὲρ γῆς εἶχες τὰς ἀπορροίας· διὰ τὸ γνήσιον τῆς πρὸς αὐτὰ νεύσεως (83). Εἰ δὲ τίς σοι (84) καὶ τῶν ἡμετέρων ἐστὶ (85) λόγος, καὶ τοῦτο ταῖς ὁσίαις ψυχαῖς ἐκ Θεοῦ γέρας, τῶν τοιοῦτων ἐπαισθάνεσθαι, δέχοιο καὶ τὸν ἡμέτερον λόγον (86) ἀντὶ πολλῶν καὶ πρὸ πολλῶν ἐνταφίων, ὃν Κατασίφ μὲν (87) πρὸ σοῦ, καὶ σοὶ μετ' ἐκεῖνον ἀποδεδώκαμεν, ἐπειδὴ γε ἀδελφῶν ἐπιταφίους ἐταμιεύθημεν. Εἰ δὲ καὶ ἡμᾶς τιμῆσειε (88) τις μεθ' ὑμᾶς τοῖς ἴσας, οὐκ ἔχω λέγειν· πλην τιμηθεῖσθαι γε μόνον τὴν ἐν Θεῷ τιμὴν, καὶ παροικούντες (89) καὶ κατοικούντες

παύσεται.

(82) Ἀπολαύσις. Coisl. 1, ἀπολαύσις.

(83) Νεύσεως. « Inclinationem, intentionem »

(84) Εἰ δὲ τίς σοι, etc. « Si qua nostrorum tibi cura est; si nostrorum aliquid ad te pertinet. » Coisl. 1, addit τιμῶν. Sic etiam legit Billius.

(85) Ἐστὶ. Deest in Reg. bm, et Jes.

(86) Λόγον. Deest in Reg. bm.

(87) Μέν. Deest in Reg. bm, et Jes.

(88) Τιμήσειε. Reg. bm, et Jes., τιμήσει.

(89) Καὶ παροικούντες, etc. Id est, « pro presentem ac futuro. » Hic nobis incolatus, hic peregrinamur. Habitatio in patria est.

ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τῷ Πατρὶ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς (90) τοὺς αἰῶνας. A sit, dicere haud queo: cæterum eo duntaxat honore, qui Deo gratus sit, afficiamur, tum peregrinantes, tum habitantes, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et Patri cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

(90) Δόξα ... εἰς. Interjecta desunt in Reg. bm, et Jes.

233 MONITUM IN ORATIONES IX, X ET XI.

I. In plerisque melioris notæ codicibus, et in ipsis etiam interpretibus, hoc ordine istæ tres collocantur orationes. Sasima spectant, id est, Gregorii ad Sasimorum episcopatum ordinationem; ideoque eodem anno, medio scilicet 372, pronuntiatæ sunt. Prior quidem habita est, cum longævum patris reverentia, Basilii amicitia, ac timore victus, novo Sasimorum episcopatu « cervicem, » ut ipse loquitur Gregorius (91), « non animum inflexit. » Altera, cum e fuga, quam post consecrationem capesserat, redux, se « in Christo viuctum, non catenis ferreis, sed tenacissimis spiritus vinculis constrictum, senectute et amicitia duci » proficitur (92). Posterior denique non diu post, coram Gregorio Nyseno, quem ad Gregorium nostrum Basilium miserat, ut « ipsius afflictum ob consecrationem animum consolaretur (93). »

II. Harum trium orationum idem scopus idemque argumentum est. Priorem, si Tillemontio fides, post susceptam manu impositionem, dictam fuisse existimabimus. Verum de hac re inter se discrepant interpretes ac eruditi. Sunt enim qui aliter ac Tillemontius sentiant. Leuvenklaius siquidem hunc servans istius orationis titulum, e membranis forsitan erutum, sic vertit: « Oratio ad patrem suum magnumque Basilium habita, cum hic eum Sasimorum antistitem esset creaturus. » Elias quoque in argumento sic interpretatur: « Quo tempore Sasimorum antistes creandus erat. » Bilibaldus etiam in orationis epigraphæ ait: « cum in episcopum Sasimorum fuisset creatus, non adhuc inauguratus. » Ex quibus conjicere licet, ea quæ hic dicuntur, non de peracta jam, sed de designata moxque futura ordinatione intelligi posse; ac proinde nihil omnino vetat asserere, solum Gregorii in suam ordinationem consensum hac oratione exprimi. Et vero, iste Theologi consensus non certe parva res est, nec indigna, quæ speciali oratione celebretur. Hinc enim quietis ac solitudinis amor superandus; hinc adversus honores, maxime sacros et ecclesiasticos, trepidatio et reverentia; hinc denique loci et circumstantiarum rationes, quæ omnia Gregorii animum magnopere deterrebant. Nihil ergo mirum, quod tam tarde, lamque ægre consensum istum præbuerit.

III. Quæritur autem utrum Sasimis, an Cæsareæ, an Nazianzi Gregorius consecratus fuerit. Nihil erit negotii de hac re pronuntiare. Non certe Sasimis; ipse enim Theologus aperte fatetur (94), « se nunquam datam sibi Sasimensẽ ecclesiam attingisse, nec illic sacrum unicum obiisse, nec cum plebe Deo preces adhibuisse, nec denique cuiquam manus imposuisse. » Id profecto dicere non potuisset, si in Sasimensi ecclesia fuisset consecratus. Res per se patet. Non etiam Cæsareæ; ac primo quidem huic consecrationi aderat Gregorius senior, cujus extrema ætas non sinebat ut Cæsaream se conferret; deinde si illuc se contulisset, id procul dubio silentio 234 non præteriisset Theologus. Ipsius in hac re silentium maximum argumentum est, eum Cæsareæ non fuisse consecratum. Nazianzi igitur Sasimensis Ecclesiæ antistes inauguratus est, ipsique Basilus ibi manus imposuit. Id manifestum videtur ex his Gregorii verbis (95): « Accessit ad nos mihi maxime charus Basilus, alius mihi multo durior pater, » etc.

IV. Unctum fuisse a Basilio Gregorium, vel ab initio prodit oratio decima. Ipsi adfuit Gregorius senior. Adfuere etiam nonnulli alii consecratores præsules, ut ex his orationis nonæ (n. 6) verbis: « Me, et mecum sacrum hunc gregem pascite, » colligitur. Imo, ex isto contextu conjicit Tillemontius quosdam e Sasimensibus ad id delegatos, « gregis » vicem gerentes, Gregorii consecrationi interfuisse. Verum, id interim ut demus, duo vel tres delegati « gregis » nomine nunquam significari possunt, maxime in majori multitudine permisti et confusi, in qua vix numerum faciunt. Laudata igitur a Tillemontio verba, non de Sasimensibus præsentibus, si tandem nonnulli interfuerint, sed de iis generatim, qui ejus fidei ab episcopis committebantur, ut Sasimenses quidem, quamvis non necessario præsentem, intelligenda sunt. Hinc scholiastes, qui hunc commentatur ejusdem orationis nonæ (n. 3) locum: « Ut Spiritus me ministro uteretur, ad populi hujus perfectionem, » etc., demonstrantem articulum, « hujus, » expungit, ut, remota illius vocis ambiguitate, propositio generatim sumatur. Fatemur tamen orationem decimam, sive Leuvenklaiicam, esse inscriptam: « Ad Sasimenses. » Sed manifestus error est, ex

(91) Carm. 2, vers. 487.

(92) Or. x, n. 1.

(93) Or. xi, n. 3.

(94) Carm. 2, vers. 529.

(95) Ibid. 586.

iis quæ diximus, sat superque confutatus. Aliam inquit viam doctissimus Petittidier (96); vult enim Sasimensibus scriptam tantum; non dictam fuisse hanc decimam orationem. At tanta est harum inter se orationum convenientia et connexio, ut, si unam non fuisse dictam concesseris, nullam omnino dictam concedere cogaris. Id autem repugnat istis Gregorii verbis (97): « En sermonem ipsum quem tibi (Basilio) cognitum exposcebas. » Et alibi (98): « Ne his quidem meis amantissimis fratribus sermones impertire sustinebam; » ex quibus has Gregorii orationes vere fuisse pronuntiatas manifestum est.

(96) Tom. III, not. in *Bibl. eccl.*, pag. 24.

(97) Or. IX, n. 4.

(98) Or. X, n. 1.

ORATIO IX.

ΛΟΓΟΣ Θ'.

Apologeticus ad patrem suum Gregorium, presente A Basilio magno, cum episcopus Sasimorum creatus est. Ἀπολογητικὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Γρηγόριον, συμπαραντῶς αὐτῷ Βασίλειον, ἡνίκου ἐπίσκοπος ἐχειροτοτήθη Σασίμων (99).

I. Rursum super me unctio et Spiritus: et rursum ego lugens et tristis incedo²². Nec vero id vobis mirum videri debet; nam ipse quoque Isaias²³, priusquam Domini gloriam, thronumque illum sublimem²³⁵ et excelsum, et seraphinos ipsum cingentes conspexisset, nihil huiusmodi loquitur, nec renititur, nec metu concutitur: verum in Israelitas quidem magno clamore invehitur, sibi autem parcat, atque a se tanquam ab insonte abstinet. Postea vero quam hæc vidit, ac vocem illam sanctam et arcanam auribus usurpavit, tum demum velut seipsum magis agnoscens: Me miserum, inquit, quia compunctus sum, et quæ deinceps sequuntur; ne quid ominosi habeat oratio. Occurrunt etiam hinc antiquus ille iudex Manue, hinc deinde Petrus, Ecclesiæ columen: quorum alter, cum præstantiorem quam natura ipsius viresque ferrent, visionem sensisset, *Periimus*, inquit, *mulier, Deum vidimus*²⁴: alter Salvatoris præsentiam vimque illam et facultatem, cuius specimen illis, qui simul navigabant, in piscatione præbuerat, ferre non poterat, ac proinde, licet admiratione correptus, ipsum tamen a navi amandabat, colloquio sese indignum fateretur²⁵.

II. Jam vero cum in Evangelio centurionem audio, Christi quidem potentiam requirentem, præsentiam autem deprecantem, utpote cuius tectum angustius esset, quam ut divinam magnitudinem ac dignitatem capere posset²⁶, equidem timiditatis hu-

A'. Πάλιν (1) ἐπ' ἐμὲ χρίσμα καὶ Πνεῦμα καὶ πάλιν ἐγὼ πενθῶν καὶ σκυθρωπιάζων πορευόμαι. Θαυμάζετε (2) Ἰσως καὶ Ἰσαίας, πρὶν μὲν ἰδεῖν τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸν θρόνον τὸν ὑψηλὸν τε καὶ ἐπιγόμενον, καὶ τὰ περὶ αὐτὸν σεραφίμ, οὐδὲν τοιοῦτον φθέγγεται, οὕτε ἀποδυσπετεῖ (3), οὕτε δέδοικεν· ἀλλὰ τοῦ μὲν Ἰσραὴλ καταβοᾶ, ἑαυτοῦ δὲ φερίδεται καὶ ἀπέχεσθαι, ὡς οὐδὲν ὑπαιτίου. Ἐπεὶ δὲ ταῦτ' εἶδε, καὶ τῆς φωτὸς ἤκουσε τῆς ἁγίας καὶ μυστικῆς, ὡσπερ τι μᾶλλον ἑαυτοῦ συναισθόμενος (4). Ὡ τάλαι, φησὶν, ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαί, καὶ ὅσα ἐξῆς τοῦ λόγου, ἵνα φύγω (5) τὴν βλασφημίαν. Εὐρίσκω δὲ καὶ Μανωὲ τὸν παλαιὸν ἐκείνον ἐν τοῖς κριταῖς, καὶ Πέτρον ὕστερον, τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἔρεισμα· τὸν μὲν, Ἀπολλώλαμεν, ὡ γύναι (6), λέγοντα, θεὸν ἐωράκαμεν, ἐπειδὴ κρείττονος ὄψεως ἦσθετο ἡ καρτὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ δύναμιν· τὸν δὲ οὐκ ἐνεγκόντα τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιστάσαν τε καὶ ἐνέργειαν, ἣν ἐν τῇ ἀλειᾷ τοῖς συμπελοῦσιν ἐπεδείξατο, καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζοντα μὲν, ἀποπέμποντα δὲ τοῦ πλοίου, καὶ τὴν αἰτίαν προστιθέντα, ὅτι μὴ εἴη ἄξιος θείας ἐπιφανείας (7) καὶ ὁμιλίας.

B. Καὶ τοῦ ἑκατοντάρχου δὲ ὅταν ἀκούω ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, τὴν μὲν δύναμιν ἀπαιτοῦντος, τὴν δὲ παρουσίαν παραιτουμένου, ὡς οὐ χωρούσης αὐτοῦ τῆς στέγης θεῖον ἀξιωματὸν τε καὶ μέγεθος, οὐκ ἔχω μέμφεσθαι τῆς δειλίας ἑμαυτὸν ταύτης καὶ τῆς σκυ-

²² Psal. xxxiv, 14. ²³ Isa. vi, 1 sqq. ²³⁵ Judic. xiii, 22, sqq. ²⁴ Luc. v, 8 sqq. ²⁵ Matth. viii, 8.

* Alias VII, quæ autem 9 erat, nunc 19. — Habita medio circiter anno 372.

(99) *Σασίμων*. Amplissimus codex, olim Colbertinus, erudita manu exaratus, Or. 2, aliique addunt: Ναζιανζοῦ γὰρ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦν, ἧς καὶ αὐτὸς ἤρξε μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς Ἐκκλησίας, μᾶλλον δὲ καὶ ἐτι περιόντος τοῦ πατρὸς: « Nam pater ejus Nazianzi erat episcopus: cui ipse præfuit Ecclesiæ post mortem patris, imo dum adhuc viveret. » Hæc ut falsa respuit variarum lectionum collector dicens: « Fuit (Gregorius) suffraganeus quidam et coadjutor patri, non episcopus. » Inepta sane hæc ratio. Verba enim quæ falsi insinulat, Gregorinum Nazianzenæ Ecclesiæ vere episcopum fuisse nullatenus significant, sed tantum patri suo ejus Ecclesiæ episcopo operam navasse dum viveret, eoque extincto, ejusdem Ecclesiæ curam aliquandiu susce-

pisse, donec ipsi præficeretur episcopus.

(1) Πάλιν, etc. « Rursum super me unctio. » Sic loquitur Gregorius, quia jam per unctionem creatus fuerat sacerdos.

(2) Θαυμάζετε. Reg. hu, θαυμάζεται.

(3) Οὕτε ἀποδυσπετεῖ. Billius, « nec animo languet. »

(4) Συναισθόμενος. « Ac veluti seipsum magis sentiens. »

(5) Ἴνα φύγω, etc. « Ut sine offensione loquar; ut vitæ quod possit offendere; ne quemquam contumeliis lacessam. »

(6) Ὡ γύναι. Or. 2, γύναι.

(7) Ἐπιφανείας. Non bene Billius, « adventu. » Neque enim hic de « Incarnatione, » sed de « præsentia » et conspectu Salvatoris a viitur.

θρωπότητος. Ὁφθ. λμοῦ μὲν γὰρ ἀτονίαν ἦλιος, ψυχῆς δὲ ἀρρώστιαν (8) ἐλέγγει Θεὸς ἐπιδημῶν· καὶ τοῖς μὲν ἔστι φῶς, τοῖς δὲ πῦρ, ἐκάστω κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην τε καὶ ποιότητα. Τί ὑπολαμβάνομεν περὶ τοῦ Σαούλ; Ἐχρίσθη μὲν γὰρ, καὶ μετέσχε τοῦ Πνεύματος, καὶ ἦν τότε πνευματικὸς. οὐδ' ἂν ἐγὼ περὶ αὐτοῦ φαίην ἐτέρως, ἀλλὰ καὶ προεφήτευσεν (9), καὶ οὕτω παρ' ἐλπίδα καὶ τὸ εἰκὸς (10), ὥστε καὶ παροιμίαν γενέσθαι τὸ θαῦμα ἐκεῖνο· *Εἰ καὶ Σαούλ ἐν προφήταις*; εἰς ἔτι καὶ νῦν λεγόμενον τε καὶ ἀκουόμενον. Ἐπεὶ δὲ οὐχ ὅλον (11) ἑαυτὸν ἐπαρέσχε τῷ Πνεύματι, οὐδὲ ἐστράφη καθαρῶς εἰς ἕδρα ἄλλον, ὡς κερημάτιστο, ἀλλ' ἐνέμεινέ τι τοῦ παλαιοῦ τῆς κακίας σπινθηρος, καὶ τοῦ πονηροῦ σπέρματος, καὶ ἦν ἐν αὐτῷ μάχη πνεύματος καὶ σαρκός· τί χρὴ πάντα ἐκτραγωδεῖν τὰ ἐκεῖνου; ἴστε τὸ ἐναντίον πνεῦμα, καὶ τὸν ψάλτην, ἃ κατεπήδετο (12). Πλὴν ἐκεῖνο κἀντεῦθεν γινώριμον. ὅτι, κἄν μὴ τῶν ἀναξίων (13) ἢ χάρις ἄπτηται (14), μηδὲ πονηροῦ καὶ ἀναρμόστου παντελῶς τοῦ ὄργάνου (εἰς γὰρ κακότεχνον ψυχὴν μὴ εἰσελεύσεσθαι σοφίαν εἰρηται καλῶς, κἀγὼ πείθομαι), ἀλλὰ φυλάξαι γε τὴν ἐξίαν καὶ τὴν ἁρμονίαν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἔργον οὐκ ἔλαττον, ἢ ἀπαρχῆς ἀρμοσθῆναι καλῶς καὶ ἀξιοθῆναι, διὰ τὸ τρεπτὸν καὶ ἀλλοιωτὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἐξῆς τε καὶ φύσεως· ἦ γέ (15) καὶ ἡ χάρις αὐτῆ πολλάκις, ἔν' εἶπω τῶν ἡμετέρων κακῶν τὸ σχετικώτατόν τε καὶ παραδοξότατον, τύπον ἐμποιήσασα καὶ μετεωρίσασα, κατήνεγκεν ἀπὸ Θεοῦ τοὺς οὐ καλῶς προσεγγίσαντας, καὶ κατεβλήθημεν (16) ἐν τῷ ἐπαρῆθαι, ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἢ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον.

ria, sicque, a Deo, ad quem non, ut decuit, accessimus, exturbet ac dejiciat, atque ita dum extollimur, corruiamus, ut fiat supra modum peccans peccatum, nimirum per id quod bonum est, necem mihi afferens ⁴⁰.

Γ. Ταῦτά ἐστιν, ἃ ἐγὼ δεδοικώς, πικρίας ἐνεπλήσθη καὶ κατηφέας, καὶ τι τοιοῦτον ἔπαθον, ὅσον πρὸς τὰς ἀστραπὰς οἱ παῖδες, ἡδονὴν ἐκπλήξει μιν γόνυτες ἐκ τοῦ θεάματος· ἡγάπησά τε ὁμοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ ἐφοβήθη· καὶ χρόνον τινας ἐδεξήθη, εἰς ἑμαυτὸν συστραφεῖς, ἐκνήψαι (17) καὶ γενέσθαι τῆς ἀσφαλεστέρας μοίρας καὶ κρείττονος, ἵνα, τοῦ λυποῦντος ὑπεξελλόντος, ὡσπερ ζιζανίων ἐν σπέρματι, καὶ τῶν φαύλων λογισμῶν εἰζάντων τοῖς ἀμεινωσι, νικήσῃ καθαρῶς τὸ πνεῦμα, καὶ με λαβὼν (18) ἔχη πρὸς τὴν ἑαυτοῦ διακονίαν καὶ λειτουργίαν, πρὸς τὸν καταρτισμὸν (19) τοῦ λαοῦ τούτου, πρὸς ψυχῶν κυδέρ-

A Jus tristitiæque nomine mihi succensere nequeo. Nam quemadmodum sol oculorum imbecillitatem prodit, eodem modo Deus animæ infirmitatem præsentia sua coarguit; atque aliis quidem lux, aliis ignis est, unicuique videlicet ratione subjæctæ materiæ atque qualitatis. Quid de Saule existimamus? Nam et unctus est, et Spiritum percepit, ac tum spiritualis erat, non enim de eo secus dixerim, atque etiam prophetavit, idque adeo præter hominum spem atque opinionem, ut ex illo miraculo proverbium hoc fluxerit, quod nunc quoque referri atque audiri solet: *Num et Saul inter prophetas* ³⁷? Quoniam autem se totum Spiritui utendum non præbuit, nec pure atque integre, ut oraculum ferebat, in alium virum mutatus est; sed pristini improbitatis fomitis pravique seminis nonnihil supererat, atque in eo cum spiritu caro confligebat; quid omnes illius calamitates tragica oratione prosequi necesse est? Notis adversarium illum spiritum, et Psaltem, cujus cantu demulcebatur ³⁸. Itaque hinc quoque illud perspicue ostenditur, tametsi divina gratia in indignos minime **236** influat, nec in malum omnique prorsus harmonia destitutum organum (in malignam enim animam non ingressuram sapientiam recte dictum est ³⁹, atque ita persuasum habeo), tamen ob humanæ habitudinis et naturæ mutabilitatem et inconstantiam, non minoris, ut quidem ipse existimo, negotii est, dignitatem suam concordiamque tueri et conservare, quam a principio ad concordiam recte perducere, ac dignitatem consequi: quippe cum sæpe gratia ipsa (ut quod omnium malorum nostrorum miserrimum est maximeque mirandum, dicam), factum nobis et elationem patri-

³⁷ I Reg. x, 12. ³⁸ I Reg. xvi, 14, sqq. ³⁹ Sap. i, 4. ⁴⁰ Rom. vii, 13.

(8) Ἀρρώστιαν, etc. Billius, « animæ morbum æventu suo indicat. »

(9) Προεφήτευσεν. Or. 2, ἐπροφήτευσεν.

(10) Καὶ τὸ εἰκὸς. « Præter spem ac probabilitatem. »

(11) Οὐχ ὅλον. Sic tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, et Jes. Editi vero, οὐχ ὅλος.

(12) Κατεπήδετο. Bill. « fugabatur. » Comb. « execantabatur. »

(13) Κἀν μὴ τῶν ἀναξίων, etc. Hic de « gratia sacramentali » loquitur Gregorius, ea nimirum, quæ in Ordinis sacramento nominis rite dispositis con-

III. Hæc sunt, quæ ego metuens, acerbitate ac mæstitia impletus sum, eodemque modo affectus, quo pueri ad fulgetra, ex quorum spectaculo conjunctam cum admiratione ac stupore voluptatem capiunt. Spiritum enim simul et amavi, et extimui: nonnulloque temporis spatio opus habui, ut me ipse colligerem et excitarem, ac meliori tutiorique parti adjungerem; ut, subducente sese mœnore, non secus ac zizaniis in semine, malisque cogitationibus meliori consilio cedentibus, Spiritus jam plane vinceret, meque ad famulatum suum et ministerium uteretur, ad populi hujus perfectionem,

fertur. Potest etiam intelligi locus iste de « gratia justificante, » quæ in adultis prævias dispositiones requirit.

(14) Ἀπτηται. Jes. ἄπτεται.

(15) Ὡ γέ. Coisl. 1. ὡς γέ.

(16) Κατεβλήθημεν, etc. Videtur alludere Gregorius ad verba Ps. Lxxii, 18, « dejecisti eos dum allevarentur. »

(17) Ἐκνήψαι. « Ut animos reciperem. »

(18) Λαβὼν. Jes. ed. aliique nonnulli, λαβῶν.

(19) Καταρτισμὸν. « Institutionem, » vel, « perfectionem, » ut in vulgata. Minus propria videtur

ad animarum gubernationem, ad utrumque doctrinae genus, tam quod in sermone, quam quod in opere vitæque exemplo consistit, per arma justitiæ a dextris et a sinistris ⁴¹, ad idoneam pascendi gregis rationem, quæ a mundo abstrahat, ad Deum adducat, exhauriat corpus, spiritum augeat, tenebras effugiat, luce gaudeat, propellat feras, ovile colligat, præcipitia ei desertas solitudines caveat, dum ad montes et edita loca greges impellit. De quibus mihi locutus videtur eximius Michæas, cum nos his verbis ex humo ad fastigia nostra pertraheret: Appropinquate montibus æternis. Exsurge et ambula, quoniam hic tibi, hoc est, in rebus abjectis, et quæ deorsum volvuntur, non est requies ⁴², licet aliter quibusdam videatur.

IV. Hanc regendi gregis artem mihi tradite, **237** ^B amici, jam deinceps mihi pastores et collegæ. Hujus mihi tesseræ date, et tu, communis Pater, qui multos pastores in tam longa ætate instruxisti, ac commutasti, et tu philosophiæ meæ explorator, et iudex. An vero (benignè, quæso, quod dicam accipe) fieri potest ut, cum in media tempestate jactemur, fluctuumque strepitu undique obtundamur, perite gregem curemus et pascamus? Te, inquam, appello, qui humanior eras inter oves (nisi quid te offendit hæc oratio), cum pascui bruti participes una essemus, quam nunc inter pastores, posteaquam divino beneficio ad spirituale pascuum vocati sumus. En, quod tibi in votis erat, in potestate jam me habes, atque insuperabilem superasti. En præter alia omnia sermonem quoque ipsum, quem tibi cognitum exposcebas, et quem, laudibus alioqui efferens, cessantem tamen, crebris densisque verborum nivibus impetebas.

V. Verum nonnihil habeo, quod amico objiciam. Quis ex communibus amicis causam meam disceptabit? Aut quis integer erit iudex, ut justam sententiam ferat, ac non, quod plerique facere solent, plus gratiæ quam veritati tribuat? Vis crimen proferam; nec propterea orationis tuæ aculeum in me rursus immittes? Fuit quoddam tibi nobiscum arcanum, vir admirande, arcanum vere atque incredi-

⁴¹ II Cor. vi, 7. ⁴² Mich. ii, 40.

vox « instaurationem » qua Billius utitur. Non enim instauratur, nisi quod depravatum est. Quis vero dixerit depravatam Nazianzenam plebem, quam Gregorius senior tam longo tempore verbo et exemplo formaverat?

(20) *Μάνδρα*. Reg. hu, μάνδρα.

(21) *ὄρεσι καὶ ὕψεσι*. Schol. Colb., πρὸς ὄρη πνευματικά, τὴν ὀρθῶς ἔχουσιν πίστιν, τὰ νοητὰ πρόβατα συναλεύουσιν. « Ail spirituales montes, certam scilicet fidem, spirituales oves compellentem. »

(22) *Ἀρέλων*. Reg. hu, ἔλων.

(23) *Ποιμένες καὶ συμποιμένες*. Hic, præter Gregorium seniorem et Basilium, qui certe ipsius consecrationi aderant, alios etiam nonnullos consecratos præstules intelligimus. Vide Monit. n. iv.

(24) *Παραμύθιας*. Sic Basilium commentatur: « Ἡ τῶν πολλῶν χρόνῳ ἀρχιερεὺς ἀποθνήσκοντας ἡμεῖς πλείστους ἐν μητροπόλει: « Quia plurimos in metropolitana sede sibi succedentes episcopus viderat, aut suffragat collocarat. »

νησιν, πρὸς διδασκαλίαν τὴν ἐν λόγῳ, καὶ τὴν ἐν ἔργῳ, καὶ ὑποδείγματι, διὰ τῶν ὄπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, πρὸς ποιμαντικὴν εὐθετον, ἀποσπῶσαν κόσμου, Θεῷ προσάγουσαν, δαπανῶσαν σῶμα, πνεύματι προστιθείσαν, σκότος φεύγουσαν, φωτὶ χαίρουσαν, θῆρας ἐλαύνουσαν, μάνδραν (20) συνάγουσαν, κρημνοὺς φυλασσομένην καὶ ἐρημίας, ἔρρει καὶ ὕψει (21) προσελεύουσαν. Περὶ ὧν μοι δοκεῖ καὶ ὁ θαυμασιώτατος Μιχαῖας λέγειν. χαμῶθεν ἡμᾶς ἀνέλκων (22) ἐπὶ τὰ ἡμέτερα ὕψη. Ἐγγίσατε ἔρρει αἰωνίοις. Ἀνάστα καὶ πορεύου, ὅτι οὐκ ἔστι σοι αὐτὴ ἀνάπαυσις, κἂν δοκῇ τισιν εἶναι τὰ χαμαιπετῆ καὶ κάτω στρεφόμενα.

Δ'. Ταύτην με διδάξατε τὴν ποιμαντικὴν. ὦ φίλοι, λοιπὸν ἐμοὶ ποιμένες καὶ συμποιμένες (23). Ταύτης δότε μοι τὰ συνθήματα, σὺ τε ὁ κοινὸς Πατήρ, καὶ πολλοὺς τῶν χρόνῳ καταρτίσας καὶ παραμύθιας (24) ποιμένας, σὺ τε ὁ τῆς ἐμῆς φιλοσοφίας βασανιστῆς καὶ κριτῆς. Ἄλλ' (ὅπως μοι φιλοσόφως δέξη τὸν λόγον [25]), ἡ δυνάμεθα, καὶ ἐν μέσῃ ζάλῃ στρεφόμενοι καὶ περιηχούμενοι, ποιμαίνειν ἐπισημῶνως, καὶ ἐκτρέφειν τὸ ποίμνιον; Ὁ φιλανθρωπότερος (26) ἐν προβάτοις (εἰ μὴ μοι δυσχεραίνης [27]), ἦνίκα τῆς ἀλόγου νομῆς (28) μετείχομεν, ἡ ἐν ποιμέσιν, ἦνίκα τῆς πνευματικῆς ἠξιώθημεν. Ἔχεις μὲν, ὅπερ ἐπίθεις, ὑπὸ χεῖρας ἡμᾶς, καὶ νενίκηκας τὸν ἀήτητον καὶ ἰδοὺ σοι μετὰ καὶ (29) τῶν ἄλλων ὁ λόγος, ὅτι εἰδῶς ἐπεσῆτε, καὶ ὃν ἐπαινῶν, ἐβαλλες ἀργούντις C πολλὰς τῶν σῶν λόγων καὶ πικραῖς ταῖς κηφῶσιν (30).

Ε'. Ἄλλ' ἔχω τι τῇ φίλῃ καὶ μέμψασθαι: τίς δικάσει μοι τῶν κοινῶν φίλων; ἡ τίς ἀδέκαστος ἔσται κριτῆς, ἵνα τὴν δικαίαν ἐνάγκη ψῆφον, ἀλλὰ μὴ τὸ τῶν πολλῶν πάθη, καὶ λάθη (31) ἐν κρίσει πρόσωπον; Εἴπω κελεύεις τὴν μέμψιν, καὶ οὐκ ἐπαφήσεις μοι πάλιν τὸν λόγον; Ἐγένετό τι καὶ σοὶ πρὸς ἡμᾶς ἀπόρρητον, ὃ θαυμάσιε, πρᾶγμα ὄντως (32) ἀπόρρητόν τε καὶ ἀπιστον, καὶ οὕτω (33) πρότερον παρὶ

(25) *Λόγον*, ἡ. Tres Regg. et Or. 2, λόγον, εἰ.
(26) *Φιλανθρωπότερος*. Coisl. 1, φιλανθρωπώτατος.

(27) *Δυσχεραίνης*. Regg. bm, hu. Or. 2, Jes. δυσχεραίνεις.

(28) *Ἀλόγου νομῆς*. Gregorius « irrationalia pascua » appellat omnes profanas disciplinas; quæ vero Christianæ sunt, « spiritualia » nominat.

(29) *Καὶ. Deest* in Regg. bm, hu, tribus Colb. et Or. 2.

(30) *Πικραῖς ταῖς κηφῶσιν*. Metaphora ex Homero, II. Γ, petita. Hac voce utuntur Græci, cum magnam rei alicujus copiam significare volunt.

(31) *Καὶ λάθη*, etc. Malim cum Vulgata, « personam in judicio accipiat. »

(32) *Ὀρτως*, etc. « Res plane arcana et incredibilis. » Vim illam intelligit, juxta Eliam, qua Sasi-mensem Ecclesiam suscipere coactus fuit.

(33) *Καὶ οὕτω*. Sic duo Regg., tres Colb., Or. 2, Hervag. etc. Editi. καὶ οὕτω.

ἱμῶν ἀκουσθέν. Οὐκ ἐπέσθημεν, ἀλλ' ἐβιάσθημεν. **A** hile negotium, nec antehac de nobis unquam fando auditum. Non suasionem inducti, sed coacti sumus. **O** rem miram! Quam nova facta sunt omnia ⁴³! Et quantum nos disjinxit! thronus, dicam, an gratiæ ⁴⁴ magnitudo? Sed tamen præci, prospere procede, et regna ⁴⁵, nosque pastores pasce. Parati quidem nos, ut tua sequamur vestigia, atque pastoralis necnon sublimis et diviniæ animæ tuæ nutibus ducamur. Vera enim eloquar, etiamsi præ amore audacius quidpiam præter legem protulerimus. Nos doce tuam erga gregem charitatem, tuam simul et curam et solertiam, sollicitudinem, vigillas, illud obsequium a carne tua spiritui præstitum, illum coloris tui florem, qui pro grege contabescit, illud ingenii acumen lenitate temperatum, illam in rebus gerendis serenitatem et mansuetudinem (quæ res haudquaquam **238** in multis reperitur, rarique est exempli), bella illa pro gregis salute suscepta, victorias illas quas in Christo retulisti.

Γ'. Εἰπέ τίσι τῶν νομῶν προσακτέον, ἐπὶ ποίας πηγᾶς ἰτέον, καὶ τίνας φευκτέον, ἢ νομάς, ἢ νάματα· τίνας ποιμαντέον τῇ βακτηρίᾳ, τίνας τῇ σύριγγι· πότε ἀκτέον ἐπὶ νομάς, καὶ πότε ἀνακλητέον (37) ἀπὸ νομῶν· πῶς πολεμητέον τοῖς λύκοις, καὶ πῶς τοῖς ποιμέσιν οὐ πολεμητέον· καὶ μάλιστα ἐν τῷ νῦν καιρῷ, ὅτε ποιμένες ἠφρονεῦσαντο, καὶ διέσπειραν τὰ πρόβατα τῆς νομῆς, ἵνα τοῖς ἀγίωταῖς προφήταις τὰ αὐτὰ συνοδῶρμαί. Πῶς τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύσει, καὶ τὸ πεπτωκὸς ἀναστήσει, καὶ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέψω, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ἐκζητήσω, καὶ φυλάξω τὸ ἰσχυρόν; Πῶς ταῦτα καὶ μάθω, καὶ φυλάξω κατὰ τὸν ὁρθὸν τῆς ποιμαντικῆς λόγον, καὶ τὸν ὑμέτερον (38)· ἀλλὰ μὴ γένομαι κακὸς ποιμὴν, τὸ γάλα κατεσθίων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλόμενος, καὶ τὰ παχύτερα κατασφάζων (39) ἢ ἀπεμπολῶν, καὶ τὰ ἄλλα παρὲς τοῖς θηρίοις καὶ τοῖς κρημνοῖς, ποιμαίνων ἑμαυτὸν, οὐ τὰ πρόβατα, ὅπερ ὠνειδίζοντο οἱ πάλοι προσεστώτες τοῦ Ἰσραὴλ. Ταῦτα διδάσχοιτέ με, καὶ τούτοις στηρίζετε τοῖς λόγοις, καὶ μετὰ τούτων ποιμαίνετε καὶ συμποιμαίνετε (40) τῶν παραγγελμάτων, καὶ σώζετε, ὡσπερ τῇ διδασκαλίᾳ, οὕτω καὶ ταῖς εὐχαῖς, ἐμὲ τε καὶ τὸ ἱερὸν τοῦτο ποίμνιον, εἰς ἀσφάλειαν ἐμοί, εἰς καύχημα ὑμῖν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιφανείας καὶ ἀποκαλύψεως τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ ἀρχιποιμένους ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ ἡ δόξα Πατρὶ παντοκράτορι σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ (41) Πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

⁴³ Isa. XLIII, 19. ⁴⁴ Hebr. IV, 16. ⁴⁵ Psal. XLIV, 5. ⁴⁶ Jer. X, 21. ⁴⁷ Ezech. XXXIV, 4. ⁴⁸ Philipp. II, 16; I Cor. I, 8; I Petr. V, 4.

(34) Ψυχῆς. Deest in duobus Regg., tribus Colb., Coisl. 1, et Jes.

(35) Τετολμήκαμεν. Tres Regg., Or. 2, et Jes. κατετολμήσαμεν. Elias, « si quid per legem amicitiarum, » etc.

(36) Δίδαξον. Reg. a, adōit, ἡμᾶς:

(37) Ἀνακλητέον. Reg. a, ἀνακτέον.

(38) Ὑμέτερον. Combefisius legit, ἡμέτερον, et vertit: « nostraque ratio. » Cum enim Gregorius

jam ipse pastor esset, ratio gregis regendi ipsi cum aliis pastoribus communis erat.

(39) Κατασφάζων. Reg. hu, et Jes. κατασφάζων.

(40) Καὶ συμποιμαίνετε. Deest in Jes. « His præceptis ac documentis pascite, pascendique sociam operam navate, atque, ut doctrina, ita precibus me pariter, et sacrum hunc gregem servate. »

(41) Ζωοποιῷ. Regg. a, hu, Coisl. 1, et Or. 1, ἀγαθῷ.

ORATIO X^a.

ΛΟΓΟΣ Ι.

239 *In seipsum, ad patrem et Basilium magnum, A* *Εἰς ἑαυτὸν* (42), *καὶ εἰς τὸν πατέρα καὶ Βασίλειον τὸν μέγαν, μετὰ τὴν ἐπάνοδοσιν ἐκ φυγῆς.*

I. Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilius. Ab his ego ad vos ductus sum, vinctus in Christo⁴⁹, non catenis ferreis, sed tenacissimis Spiritus vinculis constrictus. Equidem ipse mihi antea invicto quodam animi robore pollere videbar, atque, o stoliditatem! ne his quidem meis amantissimis ac fratribus sermones impertire sustinebam, utpote qui volentibus omnia reliquisset, ut ab omni negotio feriat, tranquille philosopharer, mecumque ipse et cum Spiritu colloquium haberem. Eliæ Carmelini animo agitabam, et Joannis desertum, et caelestem eorum, qui hoc philosophiae genus profitentur, vivendi rationem: atque res praesentes, tempestatis instar, existimabam, ac rupem aliquam, aut praeruptum quemdam locum, aut exiguum murum conquirebam, quibus obtegi possem. Aliorum, inquebamus, sint labores et honores, aliorum bella et palmae: mihi autem hoc sufficiat, ut bella fugiens, atque oculos in meipsum conjiciens, sic vitam, ut potero, instituam, velut tenui rate parvum quoddam pelagus trajiciens, ac per inopem et exiguam vitae functionem, parvam in altero aevō mansionem mihi comparans. Abjectionum quidem fortasse hoc rursum aequo intervallo, et a summo fastigio, et a

II. Haec ipse mecum, quandiu umbras adhuc et insomniam pingere, atque inanibus figmentis animum pascere licebat. Quid autem nunc? Amicitia me subegit, patris canities me subdidit: prudentiae, inquam, senectus, vitae limes, portus tutior, atque illius amicitia, qui et apud Deum dives est, et alios dicit. Jam enim iram abjicio (*audiant mansueti et laetentur*⁵⁰): manumque hanc, quae mihi vim attulit, placido vultu conspicio, ac Spiritu arrideo, mihique commotum pectus sedatur, reditque ratio; atque amicitia, velut flamma quaedam, consopita et extincta, rursus ex parvo igniculo reviviscit et excitatur. Renuerat consolari anima mea, et anxietate afficiebatur in me spiritus meus⁵¹. Dixi, Nunquam in posterum amicitiae fidem habebō. Et cur tandem in **240** homine spem meam colloquem? cum omnis homo fraudulenter incedat, ac frater omnis proximum suum omni arte supplantet⁵², atque omnes ex

A'. Οὐδὲν ἰσχυρότερον γῆρας, καὶ οὐδὲν φιλίας αἰδεσιμώτερον. Ὑπὸ τούτων ἤχθη ἐγὼ δέσμιος ἐν Χριστῷ, δεθείς οὐκ ἀλύσει σιδηραῖς, ἀλλὰ τοῖς ἀλύτοις δεσμοῖς τοῦ Πνεύματος. Τέως δὲ ὤμην ἰσχυρὸς εἶναι τις καὶ ἀήττητος, καὶ ὡς τῆς ἀλογίας! οὐκ εἶδουν τοὺς λόγους οὐδὲ τοῖς ἐμοῖς ἐρασταῖς τούτοις καὶ ἀδελφοῖς, ἵν' ἔχω τὴν ἀπραγμοσύνην, καὶ τὸ φιλοσοφεῖν ἐν ἡσυχίᾳ, πάντα παρὲς τοῖς βουλομένοις, ἑμαυτῷ δὲ (43) προσλαλῶν καὶ τῷ Πνεύματι. Ἡλίω περιενόουν τὸν Κάρμηλον, καὶ Ἰωάννου τὴν ἔρημον, καὶ τῶν οὕτω φιλοσοφούντων τὸ ὑπερκόσμιον· καὶ ζάλην τὰ παρόντα ἐνόμιζον, καὶ πέτραν τινὰ ἐξήττητον, ἢ κρημνὸν, ἢ τεῖχος, ὅψ' οἷς σκεπασθήσομαι. Ἄλλων, ἔλεγον, ἔστισαν αἱ τιμαὶ καὶ οἱ πόνοι, ἄλλων οἱ πόλεμοι καὶ τὰ νικητήρια· ἐμοὶ δὲ ἀρκείτω φεύγοντι τοὺς πολέμους, εἰς ἑμαυτὸν βλέποντι ζῆν οὕτως, ὅπως ἂν δύνωμαι, καθάπερ ἐπὶ λεπτῆς σχεδίας διαπεραιουμένῳ μικρὸν τι πέλαγος· καὶ μικρὴν τὴν ἐκεῖθεν μονήν, τῷ πενιχρῷ (44) τῆς ἐντεῦθεν πολιτείας κατακτωμένῳ. Ταπεινοτέρων (45) ὁ λογισμὸς ἴσως, ἀλλ' οὖν ἀσφαλεστέρων· ἴσον (46) ἀπέχει καὶ ὕψους καὶ πτώματος.

consilium, verum tutius sibi prospicientium: nimicasa distare.

B'. Ταῦτα ἕως ἐξῆν γράφειν ἐτι σκιάς καὶ ὄνειρατα, καὶ τοῖς ματαίοις ἀναπλαστοῖς ἐστὶν τὴν διανοίαν· νῦν δὲ τί; Φιλία παρεστήσατό (47) με, καὶ πολὺ πατὴρ ἐχειρώσατο· γῆρας φρονήσεως, προθεσμία βίου, λιμὴν ἀσφαλέστερος, καὶ φιλία πλουτοῦντος Θεοῦ, καὶ πλουτιζόντος. Ἦδη γὰρ ἀποπέμποιμαι τὴν ὀργὴν (*ἀκουσάτωσαν πραεῖς, καὶ εὐφρανθήτωσαν*)· καὶ πρὸς τὴν χεῖρα ἡμερον βλέπω τὴν τυραννήσαν, καὶ προσγελῶ τῷ Πνεύματι, καὶ ἡ καρδία καθίσταται μοι, καὶ ὁ λογισμὸς ἐπανερχεται, καὶ ἡ φιλία, καθάπερ τις εὐδὲς, κατασβεσθεῖσα καὶ ἀπομαρυνθεῖσα, πάλιν ἐκ μικροῦ σπινθήρος ἀναζῆ καὶ ἀνάπτεται. Ἀπηνήγατο παρακληθῆναι ἡ ψυχή μου, καὶ ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμα (48) μου. Εἶπα· Οὐ μὴ προσθῶ ἐτι πιστεῦσαι φιλίᾳ. Καὶ ἵνα τί μοι ἐλπίζειν ἐπ' ἀνθρώπων; ὅτι πᾶς ἀνθρώπος δολίως πορεύεται, καὶ πᾶς ἀδελφὸς πτέρην πετρνεῖ τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ πάντες ἡμεν (49) τοῦ αὐτοῦ

⁴⁹ Ephes. iv, 5. ⁵⁰ Psal. lxxiii, 3. ⁵¹ Psal. lxxvi, 3. ⁵² Jer. ix, 4.

^a Alias 5, quae autem 10 erat, nunc 7. — Habita medio circiter anno 372.

(42) *Εἰς ἑαυτὸν*. In Jes. cod. sic titulus: *Εἰς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, καὶ εἰς τὸν Βασίλειον μέγαν, ἡνίκα ἔμελλον χειροτονεῖν αὐτὸν ἐπίσκοπον*. « Ad patrem suum, et ad Basilium magnum, cum episcopum eum essent consecraturi. »

(43) *Ἐμαυτῷ δέ*. Sic Regg. bm, hu, et Or. 2, Deest δὲ in Par. ed.

(44) *Τῷ πενιχρῷ*, etc. Combef. « vitæ hic pau-

pere cultu ac disciplinae. »

(45) *Ταπεινοτέρων*. Duo Regg. ταπεινότερον.

(46) *ἴσον*. Reg. hu, ὅσον.

(47) *Παρεστήσατο*. Basil. τοῦτ' ἐστίν. ἡ χαλιώτευσεν, id est, « in captivitate abduxit. »

(48) *Τὸ πνεῦμα*. Sic duo Regg. et Jes. Deest τὸ in ed.

(49) *Ἡμεν*, etc. Coisl. 1, ἐσμέν τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ καὶ κράματος, « sumus ex eodem limo et massa concreti. »

χός και φυραματος, και τοῦ αὐτοῦ ξύλου τῆς κα-
κίας γεγεύμεθα (50)· σκηνὴν δὲ ἄλλος ἄλλην εὐπρε-
πεστέραν προβέβληται; και τί μοι τῆς φιλαίας ἐκείνης
ὄφελος, ἔλεγον, τῆς ζηλωτῆς (51) και περιδοῆτου,
ἀρξαμένης ἀπὸ κόσμου, και προσελθούσης εἰς πνεύ-
μα; Τί δαί (52) τῆς μιᾶς στέγης τε και τραπέζης;
ἢ τί τῶν κοινῶν παιδευτῶν τε και παιδευμάτων; τί
δαί τῆς ὑπὲρ ἀδελφούς ἀνακράσεως, ἢ τῆς γνησίας
συμποσίας ὕστερον, εἰ μηδὲ τοσοῦτον ὑπῆρξέ μοι κά-
τω μένειν ἐν καιρῷ δυναστείας και ὕψους, ὅποτε
τὸ (53) ἐναντίον τοῖς πολλοῖς σπουδάζεται και ἐπι-
τυγχάνεται, τὸ παραδυναστεύειν λέγω, και τῆς τῶν
φίλων μετέχειν εὐημερίας (54);

Γ. Τί μοι πάντα λέγειν τὰ τῆς λύπης και τῆς Β
ἀκηδίας, ἣν ζῶφον ἐγὼ καλῶ, τοῦ νοῦ εὐρήματα (55);
Και γὰρ ταῦτα, και τούτων ἦν ἀποπώτερα· κατηγο-
ρήσω γὰρ αὐτὸς ἐγὼ τῆς ἐμῆς εἴτε ἀπονοίας εἴτε
ἀνοίας. Ἀλλὰ νῦν μεταλαμβάνω και μεθαρμόζομαι
ὡς πολὺ τούτων και ἀληθέστερα, και ἡμῖν προεπιδέ-
στερα. Και ἵνα εἰδῆς (56) τὸ γνήσιον τῆς ἡμετέρας
μεταβολῆς, ὧ θαυμάσιε, οὐ λύεις μόνον τὴν σιωπὴν
ἐν ἐμέψω, και ἥς πολλὰ κατεβόησας, ἀλλὰ και συν-
τηγόνους ἔχεις τοὺς λόγους. Τοῦτο μὲν ἦδη τῆς ἡμετέρας
φιλαίας καθαρώς, και τοῦ ἐν ἡμῖν Πνεύματος. Ἀλλὰ τίς
ἡ συνηγορία; και εἰ τι ἁμαρτάνω (57), αὐτὸς ἐπανόρ-
θου, ὡσπερ και πᾶλλα εἴωθας. Οὐκ ἤνεγκας τὸ πνεύ-
μα τῆς φιλαίας ποιῆσαι δεύτερον· ἐπεὶ τῶν μὲν ἄλλων
ἴσως ἡμεῖς, ἡμῶν δὲ τὸ Πνεῦμά σοι (58) πολλῶ τι-
μιότερον. Οὐκ ἤνεγκας ἐν τῇ γῆ κατακεκρύφθαι και
κατωρύχθαι (59) τὸ τάλαντον· οὐκ ἤνεγκας ἐπὶ πολὺ
τὸν λύχνον τῷ μωδίῳ περικαλύπτεσθαι, ὅτι δὴ τοῦτο
τὸ ἐμὸν φῶς, και τὴν ἐμὴν ἐργασίαν ὑπολαμβάνεις.
Ἐξήτησας τῷ Παύλῳ σοι προστεθῆναι και τὸν
Βαρνάβαν· ἐξήτησας Σιλουανῶ και Τιμοθέῳ προ-
γενέσθαι και Τίτον (60), ἵνα σοι τρέχῃ τὸ χάρισμα διὰ
τῶν γνησιῶς ὑπὲρ σου μεριμνώντων, και κύκλω ἀπὸ
Ἱερουσαλήμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πληρώσης τὸ Εὐ-
αγγέλιον.

opera, qui tua causa sollicitudinem non fictam suscipiunt, divina gratia longius latiusque a te **241**
propagetur: atque ab Hierosolymis ad Illyricum usque per circuitum Evangelium impleas ⁶⁶.

Δ. Διὰ τοῦτο εἰς μέσον ἄγεις, και ὑποχωροῦν- D
τος λαμβάνῃ (61), και παρὰ σεαυτὸν καθίζεις· τοῦτο
τὸ ἐμὸν ἀδικήμα, φαίης ἄν, και κοινωνὸν ποιῆ τῶν
φροντίδων και τῶν στεφάνων. Διὰ τοῦτο χρεῖς ἀρ-
χιερέα (62), και περιβάλλεις τὸν ποδήρη, και περι-
τίθης (63) τὴν κίδαριν, και προσάγεις τῷ θυσιαστη-
ρίῳ τῆς πνευματικῆς ὀλοκαυτώσεως, και θύεις τὸν

⁶⁶ Matth. xxv, 18. ⁶⁷ Luc. xi, 33. ⁶⁸ Gal. ii, 1.

(50) *Γεγεύμεθα*. Jes. γεγεύσμεθα.

(51) *Τῆς ζηλωτῆς*. « Invidenda. »

(52) *Τί δαί*. Reg. hm. Jes. Τί δέ.

(53) *Ὅποτε τὸ*. Sic tres Regg. et Jes. Coisl. 1, ὅποτε δ. In ed. deest τὸ.

(54) *Εὐημερίας*. Sic tres Regg. sublato τῆς.

(55) *Εὐρήματα*. Reg. hu, εὐρέματα.

(56) *Ἴνα εἰδῆς*. Ita Jes. In ed. ἴν' εἰδῆς.

(57) *Και εἰ τι ἁμαρτάνω*. Reg. hu, και ἦ τι. Jes.

δι' ἁμαρτάνω.

(58) *Σοι*. Reg. hu, σου.

A eadem terra et massa congmentati simus, eam tene-
que vitii arborem gustaverimus: utcumque alius
alio speciosiore larvam præferat? Quid vero,
dicebam, mihi fructu attulerit præclara illa et cele-
bris amicitia, quæ a mundo exorsa, ad spiritum
progressa est? Quid idem tectum, eamdem mensam
habuisse? Quid eosdem præceptores, easdem artes
et disciplinas? Quid denique illa nostra fratrum
amorem superans temperatio, aut hæc etiam, quæ
postea secuta est, sincera animorum consensio, si
ne hoc quidem mihi licuit, ut imperii sublimitatis-
quæ tempore humili loco manerem; cum præsertim
in contrarium multi incumbant, votique sui compo-
tes flant, hoc est, ut proximitatem potestatem habeant
atque in amicorum felicitatis partem veniant?

III. Quid cuncta ea referre attinet, quæ mæror
animique consernatio, quam ego mentis tenebras
appello, excogitabat? Hæc enim erant, atque etiam
his absurdiora: meam enim ipsemet accusabo, sive
contumaciam eam dicere oportet, sive dementiam.
Nunc vero orationem retexo, ac reconcinno, eaque
dicam, quæ et his multo veriora sunt, et nobis
digniora. Atque ut intelligas, vir præclare, quam
sincera sit hæc nostra mutatio; non id duntaxat
consecutus es, ut silentium nostrum solveres, cuius
nomine magnis me clamoribus exagitabas: verum
sermone quoque ipsos defensores habes. Id quod
amicitiæ nostræ. Spiritusque in nobis habitantis,
certissimum est argumentum. Cujusmodi autem est
hoc patrocinium? Ac si forte erravero, erratum
hoc, ut cætera soles, corrige. Spiritum amicitiae
posthabere minime sustinuit: quandoquidem ut
nos pluris fortasse, quam alios omnes ducis, ita
rursus Spiritum nobis longe anteponis. Non passus
es talentum in terra defossum atque obrutum late-
re ⁶⁶. Non passus es lucernam modio diutius obdu-
ci ⁶⁷: hoc enim lumen meum meanique negotiatio-
nem esse existimas. Id studuisti, ut tibi Paulo Bar-
nabas adjungeretur ⁶⁸. Id studuisti, ut Silvano et
Timotheo tertius accederet Titus, nimirum ut eorum

opera, qui tua causa sollicitudinem non fictam suscipiunt, divina gratia longius latiusque a te **241**
propagetur: atque ab Hierosolymis ad Illyricum usque per circuitum Evangelium impleas ⁶⁶.

IV. Idcirco me in medium producis, et suffugiendi
manum injicis, ac juxta te collocas: hæc videlicet
est illa tibi a me irrogata injuria, inquires, atque
curarum simul et coronarum socium asciscis.
Idcirco me pontificem ungis, ac podere cingis, capi-
tique cidarim imponis ⁶⁷, atque holocausti spiri-
tualis altari admoves, et initiationis vitulum mactas,

⁶⁶ Rom. xv, 19. ⁶⁷ Exod. xxix, 1 seqq.

(59) *Κατωρύχθαι*. Reg. hu, et Jes. κατορωρύχθαι.

(60) *Τῷ Παύλῳ... Βαρνάβαν... Σιλουανῶ... Τιμο-
θέῳ... Τίτον*. Gregorius hic, juxta Eliam per « Paulum » intelligit Basilium magnum, per « Barnabam » et Titum, » se ipsum, per « Silvanum, » Gregorium Nysseum, et per « Timotheum, » Petrum, ambo Basilii fratres.

(61) *Λαμβάνῃ*. Coisl. 1. λαμβάνεις.

(62) *Ἀρχιερέα*. Sic duo Regg. sublato τὸν.

(63) *Περιτίθης*. Reg. hm. περιτιθείς.

manusque spiritui consecras, et Sancta sanctorum A spectatum introducis, verique illius tabernaculi, quod non homo, sed Dominus fixit ⁶⁵, ministrum efficis: dignumne vero, et vobis qui ungitis, et eo, propter quem peragitur, et in quem tendit hæc unctio, perspectum hoc habet Pater veri illius ac genuini Christi, quem exsultationis oleo præ con sortibus suis ⁶⁶ perfudit, cum humanitatem divinitate unxit, ut faceret utraque unum ⁶⁷: perspectum etiam Deus ipse ac Dominus noster Jesus Christus, per quem reconciliationem obtinimus, Spiritusque sanctus, qui nos huic muneri præfecit, in quo et stamus, et gloriamur, ob spem gloriæ Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

⁶⁵ Hebr. viii, 2. ⁶⁶ Psal. xlii, 8. ⁶⁷ Eph. ii, 14.

(64) Ὁ Κύριος καὶ. Sic Reg. bm. Deest καὶ in Par. ed.

(65) Ἡ χριστός. Sic Regg. bm, et lu. Deest ἡ in Par. ed.

μόσχον τῆς τελειώσεως, καὶ τελειοὺς τὰς χεῖρας τοῦ Πνεύματι, καὶ εἰσάγεις εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἐποπτεύοντα, καὶ ποιεῖς λειτουργὸν τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἐπηξεν ὁ Κύριος καὶ, (64) οὐκ ἄνθρωπος. Εἰ δὲ καὶ ἄξιον ὑμῶν τε τῶν χριστῶν, καὶ ὑπὲρ οὗ, καὶ εἰς ὃν ἡ χριστός (65), οἶδε τοῦτο ὁ Πατήρ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ ὄντως Χριστοῦ, ὃν ἔχρισεν ἑλαίον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ, χριστῶν τὴν ἀνθρωπότητα τῇ θεότητι, ὥστε ποιῆσαι τὰ ἀμφοτέρωθεν· καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Κύριος (66) ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὴν καταλλαγὴν ἐσχέκαμεν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ ἔθετο ἡμᾶς εἰς τὴν διακονίαν ταύτην, ἐν ἣ καὶ ἐστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι (67) τῆς δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

B Ἀμήν.

(66) Ὁ Θεὸς καὶ Κύριος. Sic duo Reg. Deest καὶ in Par. ed.

(67) Ἐπ' ἐλπίδι. Sic tres Regg. et Jes. Deest ἐπ' in Par. ed.

ORATIO XI'.

ΛΟΓΟΣ ΙΑ'.

Fjusdem, ad Gregorium Nyssenum, Basilii magni fratrem qui post illius consecrationem advenerat.

I. Amico fideli nulla est comparatio, nec ulla est digna ponderatio contra bonitatem illius. Amicus fidelis, protectio fortis ⁶¹, et munitum palatium. Amicus fidelis, vivus thesaurus. Amicus fidelis, super aurum et lapidem pretiosum multum ⁶². Amicus fidelis, hortus conclusus, fons signatus ⁶³, qui opportune aperimtur et communicantur. Amicus fidelis, solatii portus. Quod si prudentia etiam et judicio excellat, quanti hoc faciendum? Quod si præterea summa doctrina instructus sit, et quidem omnis generis ⁶⁴ doctrina, hoc est tam nostra, quam ea quæ quondam nostra erat, quanto tandem istud luculentius? Quod si ad has quoque dotes id accedat, ut lucis sit filius ⁶⁵, aut homo Dei ⁶⁶, aut ad Deum propius accedens ⁶⁷, aut vir desideriorum ⁶⁸ honorum, aut quibusdam id genus nominibus dignus, quibus homines divinos et excelsos ac supernæ partis exornat Scriptura, id vero Dei jam donum est, meritumque nostrum prorsus excedit. Quod si insuper ab amico ad nos veniat, eoque, nec virtute, nec amore erga nos, inferiori, hoc utique adhuc gratius atque jucundius, unguentoque illo, sacerdotis barbam et vestimenti oram ⁶⁹ decorante, fragrantius.

⁶¹ Eccl. vi, 14 15. ⁶² Psal. xviii, 11. ⁶³ Cant. iv, 12. ⁶⁴ Joan. xii 36; Eph. v, 8. ⁶⁵ IV Reg. i, 9; I Tim. vi, 2. ⁶⁶ Ezech. xliii, 19. ⁶⁷ Dan. ix, 25. ⁶⁸ Psal. cxxxii, 2.

⁶⁹ Alias 6, quæ autem 11 erat, nunc 8. — Habita D medio circiter anno 372.

(68) Τοῦ αὐτοῦ. Sic Reg. bm. In tribus aliis Regg. hunc legitimus titulum: Εἰς Γρηγόριον ἀδελφὸν Βασιλείου ἐπιστάντα μετὰ τὴν χειροτονίαν, « Ad Gregorium Basilii fratrem, » etc.

(69) Οὐκ ἔστιν etc. « Nulla rerum digna est commutatio, nec ulla ponderatio probitatem illius

τοῦ αὐτοῦ (68), εἰς Γρηγόριον Νύσσης, τὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἀδελφόν, ἐπιστάντα μετὰ τὴν χειροτονίαν.

A. Φίλου πιστοῦ οὐκ ἔστιν (69) ἀντάλλαγμα τῶν δυνάμεων οὐδὲν, οὐδέ τις σταθμὸς τῆς καλλιότητος (70) αὐτοῦ. Φίλος πιστὸς σκέπη κραταῖ, καὶ ἐχυρωμένον βασίλειον. Φίλος πιστὸς θησαυρὸς ἐμφύχου (71). Φίλος πιστὸς ὑπὲρ χρυσοῦ καὶ λίθων τιμῶν πολὺν. Φίλος πιστὸς κτήπος κεκλεισμένος, πηρὴ ἐσφραγιζμένη, κατὰ καιρὸν ἀνοιγόμενά τε καὶ μεταλαμβανόμενα. Φίλος πιστὸς λιμὴν ἀναψύξεως (72). Ἄν δὲ καὶ συνέσει διαφέρῃ, πηλίκου; Εἰ δὲ καὶ παιδείαν ἄκροα, καὶ παιδείαν παντοίαν, τὴν τε ἡμετέραν λέγω καὶ τὴν ποτε ἡμετέραν, ὅση λαμπρότερον; Εἰ δὲ καὶ υἱὸς φωτὸς, ἢ ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐγγίζων Θεῷ, ἢ ἀνήρ ἐπιθυμιῶν (73) τῶν κρείττωνων. ἢ τι τῶν τοιούτων ὀνομάζεσθαι ἄξιον, οἷς (74) ἡ Γραφὴ τιμᾶ τοὺς ἐνθέους, καὶ ὑψηλοὺς, καὶ τῆς ἀνω μερίδος, τοῦτο μὲν ἤδη δῶρον Θεοῦ, καὶ φανερώ; ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τὴν ἡμετέραν. Εἰ δὲ καὶ παρὰ φίλου πρὸς ἡμᾶς ἦκων, καὶ τούτου τὴν τε ἀρετὴν ὁμοτίμου, καὶ τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν, ἔτι τερπνότερόν τε καὶ χαριέστερον, καὶ μύρου τοῦ κοσμοῦντος πάγωνά τε ἱερέως καὶ ὡν ἐνδύματος εὐωδέστερον.

sacerdotis barbam et vestimenti oram ⁶⁹ decorante, fragrantius.)

(70) Καλλιότης. Pass. καλοῦς.

(71) Φίλος πιστὸς θησαυρὸς ἐμφύχου. Hæc desunt in duobus Regg.

(72) Ἀναψύξεως. « Refrig. rationis. »

(73) Ἐπιθυμιῶν. Sic quatuor Regg. et duodecim Colb. Ed. ἐπιθυμιῶν.

(74) Οἷς. Sic tres Regg. Par. ed. οἷς.

Β. Ἄρ' οὖν ἱκανὰ ταῦτα, καὶ μετρίως (75) ὕμιν ἄνδρα ὁ λόγος ἔγραψεν; Ἡ δέ, καθάπερ τοὺς ἐπιμελεῖς τῶν ζωγράφων, πολλάκις ἐπιβάλλειν τὰ χρώματα, ἵνα τελεωτέραν ὕμιν (76) τὴν τοῦ λόγου γραφὴν παραστήσωμεν; Καὶ δὴ γράφωμεν (77) ὕμιν τελεωτέρον τε καὶ σαφέστερον. Τίς νομοθετῶν ἐπιφανέστατος; Μωϋσῆς. Τίς ἱερέων ἀγιώτατος; Ἀαρῶν· οὐχ ἦττον ἀδελφοὶ τὴν εὐσέβειαν ἢ τὰ σώματα· μᾶλλον δὲ ὁ μὲν Θεὸς Φαραῶν, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ προστάτης (78) καὶ νομοθέτης, καὶ τῆς νεφέλης ἕως χωρῶν, καὶ θείων μυστηρίων ἐπόπτης τε καὶ μυσταγωγὸς (79), καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς τεχνίτης, ἦν ἐπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· ἱερεῖς δὲ ὁμοίως ἀμφοτέροι. Μωσῆς γὰρ, φησὶ, καὶ Ἀαρῶν ἐν τοῖς (80) ἱερεῦσιν αὐτοῦ· ὁ μὲν ἄρχων ἀρχόντων, καὶ ἱερεὺς ἱερέων, χρώμενος μὲν ὅσα γλώσση τῷ Ἀαρῶν, αὐτὸς δὲ τὰ πρὸς Θεὸν ἐκείνῳ γινόμενος· ὁ δὲ μετ' ἐκείνων μὲν εὐθὺς, πολὺ δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ἀξίξ τε καὶ τῇ πρὸς Θεὸν ἐγγύτητι. Ἀμφοτέροι βασιλεύοντες Αἴγυπτον, θάλασσαν τέμνοντες, τὸν Ἰσραὴλ διεξάγοντες, τοὺς ἐχθροὺς βαπτίζοντες, ἄρτον ἄνωθεν ἔκοντες, ὕδωρ ἄπιστον ἐν ἐρήμῳ, τὸ μὲν ἐκδιδόντες, τὸ δὲ γλυκαίνοντες· ἀμφοτέροι καταπολεμοῦντες. (81) τὸν Ἀμαλθικὴν ἐκτάσει χειρῶν ἀγίξ, καὶ τύπῳ μυστηρίου μείζονος· ἀμφοτέροι πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ὀδηγοῦντες καὶ σπεύδοντες. Μῆ τι γνωριμώτερον (82) τῆς εἰκόνης; Οὐ σαφῶς ὕμιν τὸν ὁμῶνυμον (83) ἔμοι καὶ ὁμῶνυχον (84) ὁ ζωγράφος λόγος ἀνετυπώσατο·

Γ. Τοῦτων ὁ μὲν ἔχρισεν ἡμᾶς, καὶ κρυπτομένους εἰς μέσον ἤγαγεν· οὐκ οἶδ' ὅ τι παθῶν, ἢ πῶς κινήθεις ἀναξίως τοῦ ἐν αὐτῷ πνεύματος· καὶ γὰρ εἰ τραχύτερος ὁ λόγος, ὁμοῦ (85) εἰρήσεται· πάντα ὁσει-φιλία καὶ πάσχουσα καὶ ἀκούουσα. Ὁ δὲ παρακαλέσων ἔχει, καὶ συμβιβάσων, καὶ προσημερώσων (86) τῷ Πνεύματι. Μέγα μὲν, ὅτι καὶ νῦν, ἔμοι (πῶς δὲ οὐ μέγιστον; ὅς γε παντὸς ὕμᾶς τοῦ βίου προσεστησάμην)· μέμφομαι δὲ. ὅτι τῆς χρείας ὕστερος (87). Πῶς μετὰ τὴν ἦτταν καὶ καταδρομὴν ἢ συμμαχία, ὧ φίλων ἀριστε καὶ συμάχων; καὶ μετὰ τὴν ζῆλὸν ὁ κυβερνήτης, καὶ μετὰ τὴν οὐλὴν τὸ φάρμακον; Πότερον ὡς φιλάδελφος ἠσχύνθης τὴν τυραννίδα; Ἡ καὶ αὐτὸς ὡς δυνάστης ἐδυσχέρανας τὴν ἀπειθείαν; Ποτέρῳ τῶν ἀδελφῶν ἐγκαλεῖς, καὶ πότερον ἀπειεῖς (88) τῆς μέμψεως; Φθέγγομαι τι (89) πρὸς σὲ

⁶⁶ Exod. vii, 1. ⁷⁰ Hebr. viii, 2. ⁷¹ Psal. xcvi, 11.

- (75) *Μετρίως*. « Mediocriter, parcius. »
 (76) Ἕμιν. Reg. hm, ἡμῖν.
 (77) *Γράφωμεν*. Duo Regg. γράφωμεν.
 (78) *Προστάτης*. Or. 2. παραστάτης.
 (79) *Ἐπόπτης τε καὶ μυσταγωγός*. Comhef. « *Mysteriorum inspector et initiator.* »
 (80) *Ἐν τοῖς*. Sic Regg. quatuor et Pass. In ed. Par. deest ἐν.
 (81) *Καταπολεμοῦντες*. « *Expugnantes, debellantes.* »
 (82) *Γνωριμώτερον*. Pass. addit ὕμιν.
 (83) *Τὸν ὁμῶνυμον*. Gregorium Nyssenem hic intelligit.
 (84) *Καὶ ὁμῶνυχον*. Coisl. 2, ὁμῶνυγον, « et hunc

II. An vero hæc sufficiunt, atque abunde voluit hunc virum oratio depinxit? An nobis potius sedulos ac diligentes pictores imitari convenit, æriusque colores inducere, quo perfectiorem vobis sermonis picturam ob oculos ponamus? Et vero clarior exactiusque vobis hominem describemus. Quis legislatorum illustrissimus? Moyses. Quis sacerdotum sanctissimus? Aaron: non minus pietate, quam corporibus fratres; vel potius, ille quidem Pharaonis Deus ⁶⁹, et Israelitarum antistes et legislator, et nubem ingrediens, et divinorum mysteriorum spectator et præsul, et tabernaculi illius veri fabricator, quod a Deo, non ab homine constructum est ⁷⁰: ambo autem æque sacerdotes. Moses enim, ait ille, et Aaron, inter sacerdotes ejus ⁷¹. Ille principum princeps, et sacerdotum sacerdos, Aarone pro lingua utens, ipsique vicissim in iis rebus operam navans, quæ ad Deum pertinebant ⁷²: hic illi statim secundus, alios autem dignitate et propinquitate ad Deum longe antecedens. Ambo Ægyptum vexantes, mare sciudentes, Israellem trajicientes, hostes demergentes, panem superne trahentes, aquam hominum fidem superantem in deserto partim profundentes, partim edulcantes: ambo per sanctam manuum extensionem ⁷³, sublimiorisque mysterii figuram, Amalecitas opprimentes: ambo ad promissam terram duces viæ se præbentes, ac properantes. Ecquid hæc imagine notius apertiusque cogitari potest? Nonne perspicue cognominem meum parique animo præditum, pictrix oratio effinxit?

III. Horum alter nos unxit, ac latentes **243** in medium produxit: quod, quid ei acciderit, ut faceret, aut quid eum ad hanc rem impulerit, haud scio, certe, non ut dignum erat eo spiritu, qui in ipso est; dicam enim, etsi asperior hic sermo sit; omnia feret amicitia, tum perpetiens, tum audiens. Alter hanc causam huc veniendi habuit, ut nos consoletur, ac confirmet, Spirituque manuefaciat. Quem quidem etsi nunc quoque venisse, plurimi duco (nec mirum, cum vos vitæ meæ omni semper proposuerim): hoc tamen molestum est, quod serius quam res postularet, accesserit. Quoniam modo post cladem et hostilem impetum, suppetiæ, amicorum et commilitonum præstantissime? Quoniam modo post tempestatem, gubernator, post cicatricem, medicina? Utrum te, ut fratris amantem, vis

⁶⁹ Exod. iv, 16. ⁷² Exod. xvii, 12.

animo mihi conjunctissimum, unanimum. » Crediderim hac voce significari Basilium magnum, ob superiora istius n. verba, « non minus pietate quam corporibus fratres. »

(85) Ὑμῶς. Comhef. legit, ἀλλ' ὅμως.

(86) *Καὶ προσημερώσω*. Sic restituumus auctoritate trium Regg. codd., Coisl. 1, et 2, Or. 2, Jes. et Par. Agnoscit et verit ipse Billius.

(87) Ὑστερος. Regg. d, ph, et quinque Colb. ὕστερον.

(88) Ἀπειεῖς. Tres Regg. ἀπίης.

(89) *Φθέγγομαι τι*. Ita tres Reggii, plures Colb., Coisl. uterque et Or. 2. Deest τι in ed.

nobis illatae puduit? An ipse quoque, ut imperium gerens, inobedientiam nostram et contumaciam iniquo animo tulisti? Utrum tandem fratrum accusas, utrum culpa liberas? Atque, ut Jobi verbis ad te utar, nimirum ipse quoque dolore affectus, et ad amicum loquens, etsi non talem, nec ob easdem calamitates: Utri adhæres? Aut cui opem afferre paras? An non ei, qui viribus pollet? An non ei, qui sapientia et doctrina abundat⁷⁴? Hoc enim permultis ætatis nostræ iudicibus usu venire conspicio, qui magnis et excelsis viris gravissima quæque facilius condonarint, quam humilibus et abjectis quidquam vel levissimi momenti. Sed hoc quidem ipse videris. Neque enim mihi de te, quem virtutum omnium normam atque exemplar esse statuo, quidquam, quod ab honesto alienum sit, pronuntiare fas est. Ac præterea, ne præpropere iudicem, Scripturæ lege mihi interdictum est⁷⁵. Ego vero pro amicitia jure, et tibi, et quibusvis aliis, sive inobedientiæ meæ, ut nonnulli fortasse dixerint, sive, ut mihi persuadeo, prudentiæ et cautionis amicum habere, qui non omnino præpostere et inscite agat; sed qui possit quædam acutius, quam plerique, perspicere, ac in iis quidem rebus, in gerat, timeat vero ubi est timor, et ea præsertim, quæ non timere cordati viri summopere reformi-

IV. Quidnam igitur placet, et quidnam potius expedit? An ut vobis facti mei rationes reddam, jubetis, nec tempus hoc (est autem festivi cœtus, non forensis disceptationis), tanquam parum idoneum, **244** repudiatis? An potius, ut hanc causam in tempus aliud conciliumque rejiciamus? Longiorem enim orationem ea res postulat, quam præsentis temporis ratio patiatur. Quid igitur hoc festo atque hac hominum frequentia dignum proferemus, ne vos inedia laborantes dimittamus, cum præsertim convivoris munere fungamur? Purificemus nosmetipsos martyribus, fratres, vel ei potius, cui ipsi quoque cruoris ac veritatis confessione purificati et expiati sunt. Mundemur ab omni inquinamento carnis et spiritus⁷⁶. Lavemur, mundi efficiamur⁷⁷, exhibeamus nos etiam corpora nostra et animas, hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabilem nostram præcætionem⁷⁸. Neque enim purus tanto in pretio quidquam habet, quam puritatem, aut purgationem. Certemus propter athletas; vincamus propter victores; testimonium

⁷⁴ Job xxvi, 2 seqq. ⁷⁵ Matth. vii, 1; I Cor. iv,

(90) *Καὶ πρὸς*. Sic plerique codd. Deest *καὶ* in ed.

(91) *Πολλὴ ἰσχὺς*. Reg. c. et Or. 2, πολλὴ ἡ ἰσχὺς.

(92) *Μὴ ταχὺς εἶναι*, etc. « Ne sim velox ad iudicandum Scriptura admonet. »

(93) *Υπὸ τῆς Γραφῆς*. Reg. c., παρὰ τῆς Γραφῆς.

(94) *Νενουτέθημαι*. Or. 2, νενομοτέθημαι.

(95) *Καὶ παντὶ βουλομένῳ*. « Et quibusvis aliis presentibus. »

(96) *Πάντη*. Regg. c, d, et Coisl. 1, πάντα.

(97) *Μακρότερος*. Sic plures Regg., Coisl. uterque, Pass., Jes., Par. etc. Editi μικρότερος, « breviorum. »

τῶν τοῦ Ἰωδ βῆμάτων, καὶ αὐτὸς ἀλγῶν, καὶ πρὸς (90) φίλον, εἰ καὶ μὴ τοιοῦτον, μηδὲ ἐφ' ὁμοίοις τοῖς πάθεσιν. Ποτέρῳ πρόσκεισαι; Ἡ τίνοι μέλλεις βοηθεῖν; Ἄρ' οὐχ ᾧ πολλῇ ἰσχύς (91); Οὐχ ᾧ πολλῇ σοφία καὶ ἐπιστήμη; Τοῦτο γὰρ ὁρῶ πολλοὺς τῶν νῦν κριτῶν πάσχοντας, οἱ βῆθον ἂν τοῖς ὑψηλοῖς τὰ μέγιστα συγχωρήσαιεν ἢ τοῖς ταπεινοῖς τὰ ἐλάχιστα. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸς ἂν εἶδεις· οὐ γὰρ ἐμοὶ τι θέμις περὶ σοῦ τῶν οὐ καλῶν ἀποφαίνεσθαι, ἕς σε καλοῦ παντὸς ὄρον καὶ κανόνα τίθεμαι· καὶ ἅμα μὴ ταχὺς εἶναι (92) εἰς κρίσιν, ὑπὸ τῆς Γραφῆς (93) νενουτέθημαι (94). Ἐγὼ δὲ τὸν λόγον ὑποσχέιν ἐτοιμος, καὶ σοι, καὶ παντὶ τῷ βουλομένῳ (95) διὰ φίλιαν, τῆς ἐμῆς, εἴτε ἀπειθείας, ὡς ἂν τινες ὀνομάσαιεν, εἴτε προμηθείας, ὡς ἐμαυτὸν πέθω, καὶ ἀσφαλείας, ὡς ἂν εἶδεις μὴ πάντων (96) ἀτόπων φίλων χρώμενος καὶ ἀμαθεῖ· ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ συνορᾶν δυναμένῳ τῶν πολλῶν ἔμεινον, καὶ θαρρόντι μὲν ἃ θαρρῆεῖν ἄξιον, φοβουμένῳ ἢ οὐ ἔστι φόβος, καὶ ἃ μηδὲ φοβεῖσθαι τοῖς νοῦν ἔχουσι φοβερώτερον.

rationem reddere paratus sum, ut intelligas te quibus fiducia niti convenit, fidentem animum quibus fiducia niti convenit, fidentem animum gerat, timeat vero ubi est timor, et ea præsertim, quæ non timere cordati viri summopere reformi-

Δ'. Τί οὖν δοκεῖ, καὶ τί βέλτιον; Νῦν ὑπόσχωμεν τὰς εὐθύναις ὑμῖν, τοῦτο κελεύετε, καὶ οὐκ ἀποδοιμάζετε τὸν καιρὸν; (Ὁ δὲ ἐστὶ πανηγυρίς, ἀλλ' οὐ δικαστήριον.) Ἡ τοῦτο ἐστὶ ἄλλον καιρὸν καὶ οὐ λόγον ἀποθώμεθα; Καὶ γὰρ ἔστι μακρότερος (97), ἢ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν ὁ λόγος. Ἡμεῖς δὲ τί φηγεζόμεθα πρὸς ὑμᾶς τῆς πανηγύρεως ἄξιον, ἢ αὐτὰ νῆστες ὑμᾶς ἀπολύσωμεν αὐτοὶ, καὶ ταῦτα ἐνεργεῖτε; Ἄγνισωμεν ἡμᾶς αὐτούς, ἀδελφοί, τοῖς μάρτυσι· μᾶλλον δὲ, ᾧ κάκεινοι δι' αἵματος καὶ τῆς ἀληθείας ἠγνώσθησαν. Ἐλευθερωθῶμεν (98) παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος· νιψόμεθα, καθαροὶ γενόμεθα· παραστήσωμεν καὶ αὐτοὶ τὰ σώματα ἡμῶν καὶ τὰς ψυχὰς, θυσίαν ζῶσαν, ἄγιαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν (99) ταύτην ἡμῶν καὶ ἐντευξιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τῷ καθαρῷ (1) τίμιον, ὡς καθαρότης ἢ κάθαρσις. Ἀθλήσωμεν διὰ τοὺς ἀθλητάς (2)· νικῆσωμεν διὰ τοὺς νικητάς· μαρτυρήσωμεν τῇ ἀληθείᾳ διὰ τοὺς μάρτυρας. Τοῦτο τοῖς ἀθλοῖς αὐτῶν χαρισώμεθα, τὸ καὶ αὐτοὶ στεφανῶνται γενέσθαι, καὶ τῆς αὐτῆς κληρονομίᾳ δόξης, τῆς τε παρ' ἡμῶν. ⁷⁶ II Cor. vii, 1. ⁷⁷ Isa. i, 16. ⁷⁸ Rom. xii, 1.

(98) *Ἐλευθερωθῶμεν*. « Immunes nos reddamus. » Gregorius mutavit Apostoli vocem, quam Bilius in versione retinuit.

(99) *Λατρεία*. Malim cum Vulgata: « rationale obsequium nostrum. » Coisl. 1, ἐντευξιν καὶ λατρεία. Deest λατρεία, in tribus Regg. et decem Colb. Observat Nicetas Gregorium vocem, ἐντευξιν, subrogasse voci, λατρεία, quæ in Epist. ad Rom. c. xii, 1, legitur. Sed utraque vox in Gregorii textu exstat, seu glossema irrepperit, seu Gregorius Apostoli mentem explicare voluerit.

(1) *Τῷ καθαρῷ*. « Purus, » nempe « Deus, » qui ipsa est puritas.

(2) *Διὰ τοὺς ἀθλητάς*. « In athletarum gratiam. »

ἡμῶν (3) ὑπαρχούσης αὐτοῖς καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀποκειμένης, ἧς ὑπομνήματα καὶ χαρακτηῆρας μικροὶ τινες τὰ δρώμενα. Πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας ἀγωνισώμεθα, πρὸς τοὺς ἀφανεῖς δίκαια τε καὶ τυράννους, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος (4) τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς ποτηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς, καὶ περὶ τὰ οὐράνια πρὸς τὸν ἔνδον καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν ἐν τοῖς πάθεσι πόλεμον, πρὸς τὰς καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῶν ἐξῶθεν συμπτόντων ἐπαναστάσεις.

quæ circa cœlestia feruntur, adversus domesticum atque intestinum bellum, quod in animi perturbacionibus situm est, adversus quotidianos earum, quæ externe accidunt, rerum impetus.

Ε. Ἐνέγκωμεν θυμὸν ὡς θηρίον, καὶ γλωσσαν ὡς τομὸν (5) ξίφος, καὶ ἔδον ὡς πύρ κατασέσωμεν. Θύομεθα ταῖς ἀκααῖς θύρας, καλῶς ἀνοιγομένης καὶ κλεισμένης· καὶ τὸν ὀφθαλμὸν σωφρονίσωμεν· παδπαγωγῆσωμεν ἀφὴν λυσσῶσαν, καὶ γεῦσιν σπαρτίτουσαν, μὴ θάνατος ἀναβῆ διὰ τῶν θυρίδων ἡμῶν· οὕτω γὰρ ἡγοῦμαι κλιεῖσθαι τὰ αἰσθητήρια· καὶ γέλωτος ἀμετρία καταγελάσωμεν (6). Μὴ κάμψωμεν γόνυ τῇ Βαὰλ διὰ τὴν χρεῖαν, μηδὲ διὰ φόβον (7) τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῦ προσκυνήσωμεν. Ἐν φοβηθῶμεν μόνον, τὸ φοβηθῆναι τι Θεοῦ πλέον, καὶ καθυβρίσαι τὴν εἰκόνα διὰ κακίας. Ἐν πᾶσι τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως ἀναλάθωμεν, καὶ πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ διαφύγωμεν. Καὶ οὗτος δεινὸς ὁ πόλεμος, καὶ αὕτη παράταξις μεγάλη, καὶ τοῦτο μέγα τρέπαιον. Εἰ οὕτως συνελθύθαμεν (8), ἢ συντρέχομεν, ὄντως κατὰ Χριστὸν ἢ πανήγυρις, ὄντως τοὺς μάρτυρας τετιμήκαμεν, ἢ τιμήσομεν (9), ὄντως χορευόμεν ἐπινίκια. Εἰ δὲ γαστῆρς ἡδοναῖς χροισόμενοι, καὶ τρυφήσοντας πρόσκαιρα, καὶ εἰσοίσοντες τὰ καινούμενα (10), καὶ κραιπάλης χωρία ταῦτα, οὐ σωφροσύνης ὑπολαμβάνοντες, καὶ πραγματειῶν καιροὺς καὶ πραγμάτων, ἀλλ' οὐκ ἀναβάσεως ἢ θεώσεως (11), ἔν' οὕτως εἰπεῖν τολμήσω, ἧς αἱ μάρτυρες μεσιτεύουσι (12), πρῶτον μὲν οὐδὲ τὸν καιρὸν ἐπιγινώσκω. Τί γὰρ τὰ ἄχυρα πρὸς τὸν σῖτον; Τί δὲ (13) θρύψις σαρκὸς πρὸς μαρτύρων παλαίσματα; Ἐκεῖνα τῶν θεάτρων, ταῦτα τῶν ἐμῶν συλλόγων· ἐκεῖνα τῶν ἀκολάστων, ταῦτα τῶν σωφρονούντων· ἐκεῖνα τῶν φιλοσάρκων, ταῦτα τῶν λυομένων ἀπὸ (14) τοῦ σώματος. Ἐπειτα βούλομαι μὲν εἰπεῖν τὰ καὶ τολμηρότερον, φείδομαι δὲ τῆς βλασφημίας αἰδοῖ τῆς ἡμέρας· πλὴν οὐ ταῦτα ἀπαιτοῦσι παρ'

A dicamus veritati propter martyres. Hoc illorum certaminibus demus, ut ipsi quoque palmam assequamur, atque ejusdem gloriæ hæredes simus, tam illius quam a nobis accipiunt, quam illius quæ in cœlis recondita est, cujus monimenta quædam et exigua signa sunt, quæ oculis cernuntur. Certamen ineamus adversus principatus et potestates, adversus invisibiles illos persecutores et tyrannos, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi, adversus spiritualia nequitæ in cœlestibus ¹⁹, et quæ circa cœlestia feruntur, adversus domesticum atque intestinum bellum, quod in animi perturbationibus situm est, adversus quotidianos earum, quæ externe accidunt, rerum impetus.

B • V. Iram, velut belluam quamdam, linguam, velut præcutum gladium sustineamus, et voluptatem, velut ignem exstinguamus. Auribus nostris januas apernamus, quæ tempestive aperiantur et claudantur : oculis frenum injiciamus : tactum rabie laborantem, et gustum vellicantem coerceamus, ne alioquin mors per fenestras nostras ascendat ²⁰ ; hoc enim nomine sensuum sedes vocari existimo. Effusum et petulantem risum irrideamus. Ne ob rerum penuriam ante Baal genua flectamus ²¹, nec ob metum auream imaginem adoremus ²². Hoc unum timeamus, ne quid magis quam Deum timeamus, divinæque imagini per improbam vivendi rationem probrum inferamus. In omnibus fidei **245** scutum assumamus, atque omnia diaboli tela effugiamus ²³.

C Nam hoc quoque bellum grave ac periculosum est, hæc quoque dimicatio magna, et amplum hoc trophæum. Si ita convenimus, aut concurrimus; revera festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebriamus, revera martyres honore affecimus, aut afficiemus, revera triumphalem choream agimus. Sin autem eo convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, et fluxis ac brevi perituris deliciis fruamur, eaque, quæ mox evacuantur, inferamus; atque hæc loca, non temperantiæ, sed crapulæ, et hæc tempora, non spiritualis ascensus, ac (nisi hoc a me audacius dictum videatur), divinitatis consequendæ, cujus mediatores sunt martyres, sed rerum gerendarum et negotiationum tempora esse arbitremur; primum quidem, quod id hoc tempore conveniat, haud agnosco. Quid enim paleæ cum tritico? Quid carnis voluptati cum martyrum certaminibus? Illa theatris congruunt, hæc meis conventibus; illa

¹⁹ Eph. vi, 12. ²⁰ Jer. ix, 21. ²¹ III Reg. xix, 18. ²² Dan. iii, 18. ²³ Eph. vi, 16.

(3) Παρ' ἡμῶν. Sic tres Regg., totidem Colb. et Or. 2. Par. et. παρ' ἡμῶν.

(4) Τοῦ αἰῶνος. Deest in Regg. lm, ph, Or. 2, Coisl. 1.

(5) Ὡς τομὸν. Reg. ph, Coisl. 1, et Comb. δι-στομον, et anepitem.

(6) Καὶ γέλωτος ἀμετρία καταγελάσωμεν. Hæc desunt in duobus Regis. Coisl. 1, pro ἀμετρίας habet, ἀμετρία.

(7) Διὰ φόβον. Or. 2, διὰ τὸν φόβον.

(8) Συνεληλύθαμεν. Billius, et si ad hunc modum et hinc, aut conlumimus.

(9) Τιμήσομεν. Reg. ph, Coisl. 1. τιμήσωμεν.

(10) Καινούμενα. Sic Regg. et Colb. plerique. Male in editis καινούμενα, et innovantur.

(11) Ἡ θεώσεως. Reg. lm, καὶ θεώσεως.

(12) Ἡς οἱ μάρτυρες μεσιτεύουσι. Id Nicetas sic exponit : Ἡς μεσίται γίνονται οἱ ἅγιοι, τὸν μὲν λαὸν παρακαλοῦντες ἀναβαίνειν καὶ θεοῦσθαι, τὸν δὲ θεὸν ἱκετεύοντες ἐπικλίνεσθαι καὶ βοηθεῖν. et Cujus mediatores sunt sancti martyres, hortando quidem populum ut ascendat ac veluti Deus efficiatur; Deum autem rogando, ut inclinet se atque opem ferat.

(13) Τί δὲ. Reg. z, Τί δαί.

(14) Ἀπὸ. Deest in Reg. a, et Or. 2.

libidinosis, hæc castitatis et temperantiæ studiosis; A ἡμῶν (15) οἱ μάρτυρες· οὕτω γὰρ εἰπαὶν μετρώ· illa carni addictis, hæc iis qui corporis vinculis terρον.
solvuntur. Deinde, gestit quidem animus audacius aliquid proferre, sed diei hujus reverentia colhibeor, ne quid infesti atque asperi dicam. Cæterum, ut mitius loquar, haudquaquam hæc a nobis martyrs exposcunt.

VI. Demus igitur operam, fratres, ne sancta impure, et sublimia demisse, et honore digna turpiter, et, ut uno verbo complectar, spiritualia terrene celebremus. Festos quidem dies Judæus etiam agit, verum secundum litteram; festos dies item gentilis, verum ut dæmonibus placet. At nobis, quemadmodum spiritualia omnia sunt, actio, motus, voluntas, sermo, incessus denique et vestis, atque adeo ipse oculorum nutus, ratione scilicet ad omnia pertingente, atque hominem, eum qui secundum Deum est, componente ac moderante; sic etiam spiritualis est festorum celebrandorum animorumque oblectandorum ratio. Non enim animi relaxationem interdictam volo, sed petulantiam coerceo. Si nos ad hunc modum conveniamus, ac festa celebremus, magnum quidem fuerit affirmare, nos eadem præmia et ejusdem gloriæ hæreditatem percepturos: quæ enim nec oculus vidit, nec auris audivit, nec humanus intellectus pro potestate atque arbitrio 246 beatitudinem fingens, unquam informavit⁶⁴, hæc eos, qui per cruorem purgati fuerint, Christi sacrificium sibi imitandum proposerunt, manere judicamus: at illud certe nobis continget, ut sanctorum martyrum splendorem cernamus, quod quidem, mea sententia, leve censeris non debet, atque in ejusdem Domini gaudium intremus, clariusque et purius beatæ ac principis Trinitatis lumine collustremur, in quam credidimus, quam colimus, et coram Deo atque hominibus confitemur, nihil timentes, neminem verentes, non externos hostes, non eos, qui inter nos agunt, falsos Christianos, sanctique Spiritus hostes. Atque utinam ad extremum usque vitæ spiritum cum magna libertate confiteamur præclarum illud sanctorum Patrum, qui Christo, nascentique fidei propinquiores exsisterunt, depositum, confessionem illam quam simul cum lacte imbibimus, quam primam prolocuti sumus, et cum qua utinam postremo ex hac vita migremus, si nihil aliud, hinc certe pietatem nobiscum efferentes.

VII. Deus autem pacis, qui nos sibi per crucem D Z'. Ο δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ καταλλάξας ἡμῶν reconciliavit⁶⁵, cum prius per peccatum hostes ei facti essemus; qui faustum pacis nuntium, tum his qui prope erant, tum his qui longe⁶⁶, hoc est tum

Γ'. Μὴ τοίνυν ἀνάγκως τελῶμεν, ἀδελφοί, τὰ ἅγια, μηδὲ τὰ ὑψηλὰ ταπεινῶς, μηδ' ἀτίμως τὰ τίμια, μηδὲ συνελόντα εἰπεῖν, χοϊκῶς τὰ τοῦ πνεύματος. Πανηγυρίζει καὶ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ κατὰ τὸ γράμμα· εὐορτάζει καὶ Ἕλληνας, ἀλλ' ὡς ἀρέσκει τοῖς δαίμοσιν. Ἡμῖν δὲ, ὡς πάντα πνευματικὰ, πράξις, κίνημα, βούλημα, λόγος, ἄχρι καὶ βαδίσματος καὶ ἐνδύματος, ἄχρι καὶ νεύματος, εἰς πάντα τοῦ λόγου φθάνοντος καὶ ρυθμιζόντος τὸν κατὰ Θεὸν ἀνθρώπων· οὕτω καὶ (16) τὸ πανηγυρίζειν, καὶ τὸ φαιδρύνεσθαι. Οὐ γὰρ κωλύω τὴν ἀνεσιν, ἀλλὰ κολάζω τὴν ἀμετρίαν (17). Ἄν οὕτω συνιώνμεν, καὶ οὕτω πανηγυρίζωμεν, μέγα μὲν, ὅτι καὶ αὐτοὶ τευξόμεθα τῶν αὐτῶν ἄθλων, εἰπεῖν, καὶ τῆς αὐτῆς δόξης κληρονομήσομεν· ἃ γὰρ οὐτε (18) ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὐτε οὖς ἤκουσεν, οὐτε ἀνθρώπινός ποτε (19) νοῦς ἀνετυπώσατο, κατ' ἐξουσίαν πλάτων μακαριότητα, ταῦτα νομίζομεν (20) ἀποκείσθαι τοῖς καθηραμένοις δι' αἵματος, καὶ τὴν Χριστοῦ θυσίαν μιμησάμενοι· ἀλλὰ τὴν γελαμπρότητα τῶν ἁγίων μαρτύρων ὀφόμεθα, οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, καὶ εἰς τὴν χάραν τοῦ αὐτοῦ Κυρίου εἰσελευσόμεθα, καὶ τῷ φωτὶ τῆς μακαρίας καὶ ἀρχικῆς (21) Τριάδος, εὐ οὖδ', ὅτι ἐλλαμψήσομεθα τρανότερόν τε (22) καὶ καθαρότερον, εἰς ἣν πεπιστεύκαμεν, καὶ ἣ λατρεύομεν (23), καὶ ἣν ὁμολογοῦμεν ἔμπροσθεν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, μηδὲν δεδοικότες, μηδὲν (24) αἰσχυρόμενοι, μὴ τοῖς ἐξωθεν ἐχθροῦς, μὴ (25) τοῖς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ψευδοχρίστους καὶ πολεμίους τοῦ Πνεύματος. Καὶ ὁμολογητέον μέχρι τῆς ἐσχάτης (26) ἀναπνοῆς ἐν πολλῇ παρρησίᾳ τὴν καλὴν παρακαταθήκην τῶν ἁγίων Πατέρων, τῶν ἐγγυτέρω Χριστοῦ, καὶ τῆς πρώτης πίστεως, τὴν σύντροφον ἡμῖν ἐκ παιδῶν ὁμολογίαν, ἣν πρώτην (27) ἐφωγγάμεθα, καὶ ἣ τελευταίον συναπέλθοιμεν, τοῦτο, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἐντεῦθεν ἀποφερόμενοι, τὴν εὐσέθειαν.

⁶⁴ Isa. LXIV, 4; I Cor. I, 9. ⁶⁵ II Cor. v, 18. ⁶⁶ Ephes. II, 17.

(15) Παρ' ἡμῶν. Sic tres Regg. In quibusdam, παρ' ὁμῶν, « a vobis. »

(16) Οὕτω καὶ. Coisl. I, Οὕτως ἐνθεον ἔστω καὶ τὸ πανηγυρίζειν· « Sic etiam divina et sacra sit festorum celebrandorum ratio. » Concinit Nicetas, οὕτω καὶ ἐν ταῖς εὐορταῖς ἔστω φαιδρότης, « talis sit et in festis latitia. »

(17) Ἀμετρίαν. « Sed eam, quæ modum excedit, reprehendo. »

(18) Οὐτε. Reg. ph, οὐτ'.

(19) Νοῦς. Deest in Or. 2.

(20) Νομίζομεν. Reg. ph, νομίζομεν. « Credamus hæc reposita esse. » etc.

(21) Μακαρίας καὶ ἀρχικῆς Τριάδος. Pass. addit, καὶ ἁγίας.

(22) Τρανότερόν τε. Or. 2, τρανώτερον.

(23) Καὶ ἣ λατρεύομεν. Hæc desunt in Regg. a, c.

(24) Μηδέν. Tres Regg. et octo Colb. μηδένα.

(25) Μη. Reg. d, μηδέ.

(26) Ἐσχάτης. Addit Jes. ἡμῶν.

(27) Πρώτην. Pass. πρώτων.

ὁ τῆς ἀγάπης πατήρ, ἡ ἀγάπη· ταῦτα γὰρ πρὸ τῶν ἄλλων χαίρει καλούμενος, ἵνα νομοθετήσῃ (28) καὶ τοῖς ὀνόμασι τὸ φιλάδελφον, ὃ τὴν καινὴν ἐντολὴν δοῦς ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἀγαπᾶν ἀλλήλους, ὅσον καὶ ἡγάπηθη· ὁ δοῦς καὶ τυραννεῖν καλῶς, καὶ τυραννεῖσθαι διὰ τὸν φόβον, καὶ ἀναδύεσθαι σὺν λόγῳ (29), καὶ θαρρῆναι πάλιν διὰ τὸν λόγον· ὁ καὶ τὰ μεγάλα ποίμνια καταρτίζων, καὶ τὰ μικρὰ μεγαλύνων διὰ τῆς χάριτος, αὐτὸς, κατὰ τὸ πλῆθος τῆς ἑαυτοῦ χρηστότητος, ἡμᾶς μὲν παρακαλέσας παρακλήσει πολλῇ, καὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν (30) ἄγιοι συμποιοῦμενοι καὶ διασώζων τὸ ποίμνιον· ὑμᾶς δὲ καταρτίσειεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, καὶ πνευματικῶς πανηγυρίζειν τοῖς μάρτυσι πείσεις, καὶ τῆς ἐκεῖθεν τρυφῆς καταξιώσειεν, ἔνθα (31) πάντων εὐφραينوμένων ἡ κατοικία, καὶ ὀφθέντας ἐν δικαιοσύνῃ τῆς ἑαυτοῦ δόξης κορέσειεν, ἐποφθεισῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (32) τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

A iis qui legi subjecti, tum illis, qui a lege alieni erant, attulit : ille, inquam, charitatis parens, imo ipsa charitas ⁸⁷; his enim omnibus præcipue delectatur, ut per ipsa quoque vocabula mutuum amorem quasi lata lege promulget, qui novum mandatum dedit, ut tantum nos ipsos mutuo diligamus ⁸⁸, quam dilecti sumus; qui dedit et recte atque honeste vim asferre, et recte item propter metum cedere, ac vim perpeti, et cum ratione cunctari, ac refugere, et rursus cum ratione fiducia concipere; qui et magnos greges perficit, et parvos per gratiam auget, ipse quidem pro amplissima sua benignitate copiose me consoletur, atque interiora ducat, gregem mecum pascens atque conservans : vos autem ad omne bonum opus perficiat ⁸⁹, vobisque in animum inducat, ut martyrum festa spiritali modo celebretis, cœlestibusque illis deliciis, in quibus lætantium omnium habitatio est ⁹⁰, vos donet, et cum justitia apparentes gloria sua satiet ⁹¹, quæ quidem cernitur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, et potentia, et honor, et adoratio in sæcula sæculorum.

Amen.

⁸⁷ I Joan. iv, 16. ⁸⁸ Joan. xiii, 34. ⁸⁹ Philipp. i, 6. ⁹⁰ Psal. lxxxvi, 7. ⁹¹ Psal. xvi, 15.

(28) *Νομοθετήσῃ.* « Ut fraternam, mutuam charitatem sanciat. »
 (29) *Σὺν λόγῳ.* Reg. -ph, συλλόγῳ.
 (30) *Καὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν.* Billius : « ad ea quæ a fronte sunt, » etc.
 (31) *Ἐνθα.* « Ubi. »

(32) *Ἐποφθεισῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.* Quæ in editis sequuntur, desunt in tribus Regg., qui addunt tantum Ἀμήν. Ita Coisl. 2, resecto etiam Ἀμήν. Alii addunt, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν, « cui gloria in sæcula. Amen.

247 MONITUM IN ORATIONEM XII.

I. Inaugurantium manibus « cervicem, non animum flexerat » Gregorius (33), Itaque, postquam ordinatus est episcopus, quemadmodum jam antea post collatum sibi sacerdotii ordinem, fugam, quam sub ipsa pene manuum impositione meditabatur, arripuit. Non tantum solitudinis amor, verum etiam contentionum timor, hanc ipsi fugam suavit. Jam enim magnum eruperat dissidium inter Basilium et Anthimum, quorum alter Cæsareæ, alter Tyanæ erat antistes. Cappadocia siquidem in duas provincias, seu, in primam et secundam Cappadociam nuperrime divisa, factum est, ut in duas quoque metropoles divisa sit spiritalis potestas. Primæ autem Cappadociæ præerat Basilius, secundæ vero Anthimus. Hinc dissidiorum origo. « Plurima » enim « ex priori novæ metropoli adjungebantur (34). » De Sasimis præcipue litigabant ambo præsules. Idcirco a Basilio Theologus noster creatus est Sasimorum episcopus. Cum autem vir pacis amans timeret ne pro Sasimensi sede bellum gerere videretur, « concitus in montem fugit, ut charæ solitudinis deliciis frueretur, sequo totum philosophiæ (35), » id est solitariæ et monasticæ vitæ exercitationi « daret. »

II. Verum Gregorius, « aliis in rebus constans, » ut de se ipse testatur (36), « in eo erat ignavus, quod patris iram ferre non posset. » Cessit igitur parenti, et cito e fuga rediit. Tum pater iterum atque iterum filium vehementius hortari cœpit, ut Sasimensis Ecclesiæ regimen susciperet. Ipse vero, constanter in proposito perseverans, prorsus recusavit. Tunc demum pater, tum precibus, tum minis, tum auctoritate, tum rationibus, obtinuit, ut filius una secum « collaborans Nazianzenæ Ecclesiæ curam gereret, ac velut magnæ cuidam aquilæ, et altissime volanti, pullus non inutilis e propinquo circum assidue volaret (37); » ea tamen conditione, ut ne invitus huic alligaretur Ecclesiæ, et, parente mortuo, discedendi, et quo vellet liberam haberet abeundi facultatem.

III. Hac igitur occasione, et hoc ipso tempore, exeunte nimirum anno 372, duodecimam hanc orationem habuit. In ea debitas Gregorio patri laudes tribuit, qui, etsi quovis alio « valentior ac fervidior (n. 3), » adiutorem tamen sibi quæreret, nec homi-

(33) Carm. 2, vers. 487.
 (34) Or. XLIII, n. 58.
 (35) Carm. 2, vers. 490.

(36) Ibid., vers. 495.
 (37) Or. XII, n. 5.

num judicia metueret, eo praesertim tempore, quo « episcopalis dignitas, multorum vitio, mirificae cujusdam voluptatis plena judicabatur (n. 3). » Exponit deinde, hinc suum solitudinis quietisque desiderium, illinc metum quo percellitur, ne Deo vocanti, atque Ecclesiae utilitati desit. Quos inter affectus, « timorem » scilicet « et cupiditatem, ita medium quoddam iter sequitur, ut partim cupiditati, partim spiritui satisfaciat (n. 5); » ac ita paciscitur, ut neque se Ecclesiae penitus negaret, neque etiam a dilectae solitudinis desiderio descisceret, si aliquando ipsam repetere per se licuerit. Unde suae libertatis recuperandae tempus ad parentis obitum praestituit; atque hanc conditionem, tam clare, tamque diserte enuntiat, ut mirum sit exstare, aut etiam exstitisse unquam aliquem, qui Theologum nostrum Nazianzenae Ecclesiae episcopum dixerit, aut crederit.

ORATIO XII^a.

ΛΟΓΟΣ ΙΒ'.

248 Ad patrem, cum ei Nazianzenae Ecclesiae curam commisisset.

I. *Os meum aperui, et attraxi Spiritum* ⁹², ac mea omnia, meque adeo ipsum Spiritui dono offero, actionem ac sermonem, otium ac silentium: tantum me habeat, ac ducat, atque et manum, et mentem, et linguam ad ea quae oportet et vult, moveat; rursusque ab iis abducat, a quibus decet, et abstinere praestat. Organum divinum ipse sum, organum ratione praeditum, organum quod a praeclearo artifice, hoc est, a Spiritu sancto, concors redditur ac pulsatur. Heri silentium operabatur? silentio studebam. Hodie mentem pulsatur? sermonis sonum edam, ac loqui studebo. Nec vero, aut tanta loquacitate sum, ut verba facere cupiam, cum Spiritus in me silentium efficit: aut tam supina taciturnitate et inscitia, ut cum loqui commodum est, labiis meis custodiam ponam ⁹³; sed ad Mentis, et Verbi, et Spiritus, quorum una et eadem est natura vel aperio.

I. Loquar igitur, quando ita jubeor; et quidem ad bonum hunc pastorem, et ad vos, gregem sacrosanctum, sermonem habeo, eaque dicam quae hodierno die, et mihi dictu, et vobis auditu meliora esse arbitror. Quid tibi accidit, ut collega opus haberes? A te enim initium ducam, o charum mihi que venerandum caput, nec illo Aaronis capite inferius, in quod usque ad barbam et vestem unguentum illud spirituale ac sacerdotale defluit ⁹⁴. Quid causae est, quamobrem cum adhuc multos fulcire ac ducere queas, atque adeo Spiritus viribus ducas, spiritualibus tamen muneribus et actionibus bacillum et adminiculum subjicis? An quia te minime fugit, cum Aarone illo perillastri viro, Eleazarum

A *Εἰς τὸν πατέρα* (38) *ἑαυτοῦ, ἥτις ἐπέτρεψεν αὐτὸν φροντίζειν τῆς Ναζιανζοῦ Ἐκκλησίας.*

Α'. Τὸ στόμα μου ἦνοιξα, καὶ ἐκκνῶσα Πνεῦμα, καὶ δίδωμι τὰ ἑαυτοῦ πάντα, καὶ ἑαυτὸν τῷ Πνεύματι, καὶ πᾶξιν, καὶ λόγον, καὶ ἀπραξίαν, καὶ σωπῆν· μόνον ἐξέτω με, καὶ ἀγέτω, καὶ κινεῖτω καὶ χεῖρα, καὶ νοῦν, καὶ γλῶσσαν, ἐφ' ἃ δεῖ καὶ βούλεται (39)· καὶ ἀπαγέτω πάλιν ἀφ' ὧν (40) δεῖ, καὶ ὧν ἀμεινον. Ὅργανόν εἰμι θεῖον, ὄργανον λογικόν, ὄργανον καλῶ τεχνίτη τῷ Πνεύματι ἀρμοζόμενον καὶ (41) κρουόμενον. Χθὲς ἐνήργει τὴν σωπῆν; τὸ μὴ λέγειν ἐφιλοσόφουν. Σήμερον κρούει τὸν νοῦν; ἤχησα τὸν λόγον, καὶ φιλοσοφῆσα τὸ φθέγγεσθαι. Καὶ οὕτε λόλος (42) οὕτως εἰμι, ὡς λέγειν ἐπιθυμεῖν, τὸ σωπῆν ἐνεργούμενος· οὕτε σωπηλὸς οὕτω καὶ ἀμαθὴς, ὡς ἐν καιρῷ λόγου (43) τιθέναί φουλακὴν τοῖς χεῖλεσιν· ἀλλὰ καὶ κλειῶ καὶ ἀνοίγω τὴν ἐμὴν θύραν Νῶ, καὶ Λόγῳ, καὶ Πνεύματι, τῇ μιᾷ συμφυρῆ τε καὶ θεότητι. ad divinitas, arbitrium, vel januam meam claudo

Β'. Φθέγγεσθαι μὲν οὖν, ἐπειδὴ τοῦτο κελευομαι, φθέγγεσθαι δὲ πρὸς τε τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ποιμένα, καὶ τὴν ἱερὰν ποιμνὴν ὑμᾶς, ἃ μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι, ἐμὲ τε εἰπεῖν, καὶ ὑμᾶς ἀκοῦσαι σήμερον. Τί ὅτι τοῦ συμποιμαίνοντος ἐδεθήθης; Ἀπὸ σοῦ γὰρ ὁ λόγος ἀρξεται, ὃ φιλῆ καὶ τιμία μοι κεφαλὴ, καὶ τῆς Ἀαρὼν ἐκείνης ἀξία, καθ' ἣς στάζει τὸ πνευματικόν τε καὶ ἱερατικόν ἐκεῖνο μῦρον ἀχρι πάγωνος καὶ ἐνδύματος. Τί ὅτι (44), πολλοὺς στηρίζειν ἐτι καὶ χειραγωγεῖν δυνάμενος, καὶ μέντοι καὶ χειραγωγῶν ἐν τῇ ἰσχύϊ τοῦ Πνεύματος, βακτηρίαν ὑποβάλλῃ τοῖς πνευματικοῖς ἔργοις καὶ ἔρεϊσμα; Ἡ τοῦτο εἰδὼς καὶ ἀκούων, ὅτι καὶ μετὰ Ἀαρὼν ἐκείνου τοῦ πάνυ ἐχρίσθησαν Ἐλεάζαρ καὶ Ἰθάμαρ οἱ υἱοὶ Ἀα-

⁹² Psal. cxviii, 431. ⁹³ Psal. cxl, 3. ⁹⁴ Psal. cxxxii, 2.

* Alias VIII; quae autem 12 erat, nunc 6.—Habita circa annum 372 exeuntem.

(38) *Εἰς τὸν πατέρα*, etc. Variis in variis codicibus est hujus orationis titulus. Tres Colb. habent: *Εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς γέροντα*. « In seipsum et ad senem. » In Reg. bm, pro *ἐπέτρεψεν*, legitur *ἐπετρέφει*. In Reg. lu, *ἐπετρέπη φροντίζειν*.

(39) *Δεῖ καὶ βούλεται*. Billius: « quae honesta sunt ipsique grata. »

(40) *Ἀφ' ὧν*, etc. Bill. « A quibus abstinere praestet. »

(41) *Ἀρμοζόμενον καὶ*, etc. « Organum praeclearo artifice aptatum, et quod ab illo pulsatur. »

(42) *Ἀλόλος*. « Nec vero ita sum garrulus.... cum silentium afflatu indicitur. »

(43) *Ἐν καιρῷ λόγου*. « Cum tempus est loquendi. »

(44) *Τί ὅτι*. Sic Colbert. c, e' Herv. Deest ὅτι, in ed.

ρῶν· τὸν γὰρ Ναδάβ καὶ Ἀβιδούδ ἐκὼν ὑπερβήσομαι, ἅ ἐστι τῆς βλασφημίας· καὶ Μωϋσῆς ἀνθ' ἑαυτοῦ τὸν Ἰησοῦν ἀναδείκνυσιν ἔτι ζῶν ἀντὶ νομοθέτου καὶ στρατηγοῦ (45), τοῖς ἐπὶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἱπιγομένους; Καὶ τὸ μὲν γὰρ (46) τοῦ Ἀαρὼν καὶ τοῦ Ἦρ ὑποστηρίζοντων τὰς χεῖρας Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ θρους, ἴν' (47) ὁ Ἀμαλὴ καταπολεμηθῆ (48) τῷ σταυρῷ, πόρρωθεν σκιαγραφουμένη καὶ τυπουμένη, δοκῶ (49) μοι παρήσειν ἐκὼν, ὡς οὐ σφόδρα οἰκτεῖον ἡμῖν καὶ πρόσφορον· οὐ γὰρ συννομοθέτας ἤρπειτο (50) τοὺς Μωϋσῆς, ἀλλ' εὐχῆς βοηθοῦς, καὶ καράτου χειρῶν ἐρείσματα.

Γ. Σοὶ δὲ τί πάσχει; τί κάμνει; Τὸ σῶμα; Ὑποστηρίζειν ἔτοιμος (51)· ἀλλὰ καὶ ὑπεστηρίξαι, καὶ ἐστηρίχθην, ὡς ὁ Ἰακώβ ἐκεῖνος, πατρικαῖς εὐλογίαις. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα; Τίς ἰσχυρότερος (52), καὶ θερμότερος, καὶ νῦν μάλιστα, ὅσῳ τὰ τῆς σαρκὸς ὑποδαίνει καὶ ὑπεξίσταται (53), ὡσπερ φωτὶ, τὸ ἀντιπράττον καὶ ἀντικείμενον, καὶ κωλύον τὴν λαμπρότητα; Φιλεῖ γὰρ ὡς τὰ πολλὰ ἀντιπολεμεῖν ταῦτα ἀλλήλοις καὶ ἀντικαθέζεσθαι (54)· καὶ σῶμα μὲν εὐεκτηῖν, καμνούσης ψυχῆς, ψυχὴν δὲ (55) θάλλειν καὶ ἀνω βλέπειν, τῶν ἡδονῶν ὑποδαινουσῶν καὶ συναπομαραινόμενων τῷ σώματι. Σοῦ δὲ καὶ ἄλλως ἐθαύμασα τὸ ἀρχαῖκόν (56) καὶ γενναῖον, πῶς οὐδὲ τοῦτο ἔδεισας (57), σφόδρα τῶν νῦν ὑπάρχον καιρῶν (58), μή σοι τὸ πνεῦμα πρόφασιν νομισθῆ, καὶ σαρκικῶς ταῦτα λαμβάνειν δοκῶμεν τοῖς πολλοῖς, πνευματικῶς προσποιούμενοι. Ἐπειδὴ μέγα τὸ πρᾶγμα καὶ τυραννικόν, καὶ θαυμασίαν οἶαν ἔχον ἀπόλαυσιν, οἱ πολλοὶ νομίζεσθαι πεποιήχασιν· κἄν ἔτι στενωτέρας τις (59) ἢ κατὰ ταύτην προστατῆ καὶ ἐξηγήται ποίμνης, καὶ πλέον φερουσης τῶν ἡδέων τὰ μοχθηρά. Τοῦτο μὲν δὴ τῆς σῆς εἶτε ἀπλότητος εἶτε φιλοτεχνίας (60), ὑφ' ἧς οὔτε τι τῶν πονηρῶν, οὔτε αὐτὸς παραδέχη, οὔτε περὶ τῶν ἄλλων ῥαδίως ὑπολαμβάνεις· (βραδύ γὰρ εἰς ὑπόνοιαν κακοῦ τὸ πρὸς καλὴν δυσκίνητον) ἔμοι δὲ καὶ δευτέρον πρὸς τὸν εἶτε σὺν εἶτε καὶ ἐκὼν λαθὼν τοῦτον θραχέα διαλεγθῆναι.

κατα, qui non facile ad inaleum impellitur, hæc etiam meum, hunc populum orationem habeam.

Δ. Τετυραννήμεθα, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί· ὁμᾶς Δ IV. Vis nobis allata est, fratres et amici; vestram enim fidem, si non eo tempore, inunc quidem

⁴⁵ Levit. viii, 2. ⁴⁶ Levit. x, 1. ⁴⁷ Exod. xvii, 12. ⁴⁸ Gen. xxvii, 28.

(45) Ἀντὶ νομοθέτου καὶ στρατηγοῦ. « Qui legislatoris et imperatoris partes expleret. »

(46) Καὶ τὸ μὲν γὰρ. Ita Regg. hm et hu. In Coisl. 1. Τοῦ μὲν γὰρ τοῦ. Deest τό in ed.

(47) Ἰν'. Or. 1, ἴνα.

(48) Καταπολεμηθῆ. « Vinceretur, expugnaretur. »

(49) Δοκῶ. Nonnulli codices, δοκεῖ μοι.

(50) ἤρπειτο. « Eligerat. »

(51) Ὑποστηρίξειν ἔτοιμος. Billius, « at nihil minus dico, quominus illud fulciam. »

(52) Τίς ἰσχυρότερος. Reg. a, καὶ τό.

(53) Ὑπεξίσταται. Reg. a, ἐξίσταται.

etiam et Ithamarum Aaronis filios sacerdotii oleo fuisse delibutos ⁴⁵? Nadab enim et Abiud ⁴⁶, ne quid mali ominis importet oratio, consulto præteribito. Moysen insuper, cum adhuc vitæ usura frueretur, suo loco Jesum designasse, qui Judæis ad promissionis terram properantibus pro legislatoro ac rei militaris præfecto esset? (Nam illud Aaronis atque Hur, qui Moysis manus in monte **249** suffulciebant, ut per crucem tanto ante adumbratam, Amalec opprimeretur ⁴⁷, non invitus prætermittam, velut nobis haudquaquam aptum atque appositum. Neque enim eos in legum institutione socios Moyses habebat, sed in orationis adjumentum, languentiumque manuum levamen asciscibat.)

III. Quid autem tibi condolet? quid fatiscit? An ne corpus? Paratus quidem ego ut illud fulciam; inno jam fulcivi, atque ipse vicissim, non secus ac Jacob ille, paternis benedictionibus fultus sum ⁴⁸. An spiritus? Quis valentior, atque fervidior, hæc præsertim ætate, quæ carnis affectus subsidit, ceditque, velut luminis, id quod objectu suo adversatur, splendorique impedimentum affert? Hæc enim bellum inter se ut plurimum gerunt, castraque ex adverso habent: et corpus quidem ægrotante anima belle habet; animam autem floret, atque erectos in cœlum oculos habet, cum voluptates decedunt, atque una cum corpore imarescunt. Quin tuam quoque veterem simplicitatem animique generositatem demirari mihi subiit, qui ne hoc quidem, quod his temporibus admodum frequens est, providendum tibi duxeris, ne spiritus, quo moveris, fucus quidam esse existimetur, ac nos plerique carnali modo hæc accipere videamur, tametsi spirituali accipere, præ nobis feramus. Quandoquidem multorum vitio factum est, ut hæc dignitas, ampla et regia, mirificæque cujusdam voluptatis plena esse iudicaretur: quamlibet etiam angustiori, quam sit hic noster, gregi quispiam præsit, plusque molestiarum quam voluptatum afferenti. Ac de tua quidem sive animi simplicitate, sive paterna dilectione, qua fit ut nec ipse quidquam turpe admittas, nec de aliis temere suspiceris (nec enim is facile de alio malum suspicari mihi dicta sufficiant. Sequitur jam, ut brevem ad

IV. Vis nobis allata est, fratres et amici; vestram enim fidem, si non eo tempore, inunc quidem

(54) Ἀντικαθέζεσθαι. Reg. hu, ἀντικαθίστασθαι. Ad marg. γρ. καὶ καθέζεσθαι.

(55) Ψυχὴν δέ. Reg. hu et Or. 1, ψυχὴ δέ.

(56) Τὸ ἀρχαῖκόν. Coisl. 1, ἀρχικόν.

(57) Πῶς οὐδὲ τοῦτο ἔδεισας. « Qui hoc veritus non sis, ne, » etc.

(58) Τῶν νῦν... καιρῶν. Coisl. 1, τῶν νῦν... καιρῶν.

(59) Στενωτέρας τις. Sic duo Coisl., quorum unus, στενωτέρας τις. Deest τις in editis.

(60) Εἶτε φιλοτεχνίας. Sic Coisl. 1 et 3. Sic etiam legit Billius, quamvis edit. Par. habeat φιλοτεχνίας.

certe implorabo; vim, inquam, nobis attulit, tum a patris senectus, tum amici, ut leniter dicam, benignitas. Ac mihi, quæso, pro vestra quisque facultate, opem afferte, ac manum porrigite oppresso, atque a cupiditate et spiritu varie **250** distracto. Illa fugam, et montes, et solitudines, et corporis atque animi quietem, mentique in seipsam secessionem, et a sensibus collectionem suadet, ut omnibus maculis vacuus consuetudinem cum Deo habeam, Spiritusque splendore pure collustrer, nulla scilicet terrena et turbida re se admiscente, atque in lumen divinum incidente, quousque ad ipsum tandem radiorum hujus vitæ fontem perveniamus, ac depulsis a veritate speculis, desiderio nostro cupiditatique finem imponamus. Hic contra, hortatur ut in medium proleam, publiceque utilitati consulam, atque alios juvando meipsum juvem, divinumque splendorem in publicum proferam, et ad Deum adducam eximum populum, gentem sanctam, regale sacerdotium⁹⁹, atque imaginem in pluribus perpurgamat. Ut enim hortus præstantior est quam stirps una, et cælum universum cum suis ornamentis, quam unica stella, et corpus quam unicam membrum; ita apud Deum præstantiorem esse istam Ecclesiam recte compositam, uno homine, qui officio suo probe fungitur: atque etiam oportere, non sua quemque duntaxat commoda spectare, sed et aliorum rationem habere. Nam ipse quoque Christus, cui cum in suo honore ac deitate manere liceret, non solum usque ad servi formam seipsum exinanivit¹, sed etiam, contempta ignominia, crucis supplicium subiit, ut per ea quæ perfererat, peccatum deleret, ac morte sua mortem de medio tolleret². Illa cupiditatis signata sunt, hæc Spiritus documenta. Porro inter cupiditatem spiritumque constitutus, atque addubitans utri potius favere debeam, quod mihi optimum turissimumque reperisse videor, vobis exponam, ut id quale sit, mecum expendatis, meumque consilium simul adjuvetis

V. Mibi igitur optimum atque a periculo remotissimum visum est, medium quoddam iter, cupiditatem inter et timorem sequi, ac partim cupiditati partim spiritui satisfacere. Id autem sic fieri posse, si nec sacrum munus omnino defugiam, ne, quod periculosum est, gratiam rejiciam: nec rursus, quod molestum et acerbum est, graviorem quam vires ferant, sarcinam humeris tollam. Illud enim alterius capitis esse, hoc aliarum virium: imo utriusque animi parum sani. Pii autem viri, simulque securitati suæ consulentis esse, functionem sacram viribus metiri; ut scilicet, tanquam in

⁹⁹ I Petr. II, 9. ¹ Philipp. XI, 7. ² Hebr. XII, 2.

(61) Καὶ φίλου. Basilium intelligit. Unde Schol. τὸν φίλον λέγειν οἶμαι, τὸν Βασιλείου χειροτονήσαντα: « Amicum, ut arbitror, appellat Basilium, qui ipsi ad episcopatum manus imposuerat. »

(62) Βούλεται. Sic plerique codices. Deest in edit. (63) Πλάσματι. Herv. πλάσματα, « artificiosæ luctationes. »

(64) Χαρίσομαι. Reg. hm et Or. I, χρισίωμα.

(65) Συλλάβησθε, etc. Reg. a, Coisl. I, συλλά-

βηθηθα γήρα πατρός καὶ φίλου (61), ἵνα μετρίως εἶπω, χρηστότητι. Καὶ μοι βοηθεῖτε, ὅστις ἂν οὗός τῃ, καὶ δότε χεῖρα πιεζομένῳ, καὶ διελακομένῳ ὑπὸ πόθου καὶ πνεύματος· ὁ μὲν εἰσηγεῖται δρασμῶς, καὶ ὄρη, καὶ ἐρημίας, καὶ ἡσυχίαν ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τὸν νοῦν εἰς ἑαυτὸν ἀναχωρῆσαι, καὶ συστραφῆναι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, ὥστε ὁμιλεῖν ἀκλιδῶτως Θεῷ, καὶ ταῖς τοῦ Πνεύματος αὐγαῖς καθαρῶς ἐναστράπτεσθαι, μηδενὸς ἐπιμιγνυμένου τῶν κάτω καὶ θολερῶν, μηδὲ τῷ θεῷ φωτὶ παρεμπόκτοντος, ἕως ἂν ἐπὶ τὴν πηγὴν ἔλθωμεν τῶν τῆδε ἀπαυγασμάτων, καὶ σῶμεν τοῦ πόθου καὶ τῆς ἐφέσεως, λυθέντων τῶν ἐσόπτρων τῇ ἀληθείᾳ. Βούλεται (62) τὸ εἰς μέσον ἄγειν, καὶ καρποφορεῖν τῷ κοινῷ βούλεται, καὶ τοῦτο ὠφελίσθαι, τὸ ὠφελεῖν ἀλλήλους, καὶ δημοσιεύειν τὴν Ἑλλαμψίν, καὶ προσάγειν Θεῷ λαὸν περιούσιον, ἔθνος ἅγιον, βασιλείον ἱεράτευμα, ἐν πλείοσι εἰκόνα κεκαθαρμένην. Κρεῖσσον γὰρ εἶναι: καὶ πλείον, ὡς περ φυτοῦ παράδεισον, καὶ ἀστέρων ἐνὸς οὐρανῶν ὄλον σὺν τοῖς ἑαυτοῦ κάλλεσι, καὶ μέλους σώμα, οὕτω καὶ Θεῷ κατορθούντος ἐνὸς ἕως ἡμεῶν Ἐκκλησίαν κατηρτισμένην· καὶ χεῖρην μὴ τὸ ἑαυτοῦ μόνον σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν ἄλλων. Ἐπεὶ καὶ Χριστὸς οὕτως, ὃ μόνον ἐξέδεν ἐπὶ τῆς ἰδίας τιμῆς; καὶ θεότητος, οὐ μόνον ἐκένωσεν ἑαυτὸν μέχρι τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, ἀλλὰ καὶ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνῃς καταφρονήσας, ἵν' ἐν τοῖς ἑαυτοῦ πάθει ἀναλώσῃ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀποκτείνῃ τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον. Ἐκεῖνα μὲν δὴ τῆς ἐπιθυμίας τὰ πλάσματα (63), ταῦτα δὲ τοῦ Πνεύματος τὰ διδάγματα. Μέσος δὲ ὢν πόθου καὶ πνεύματος, καὶ οὐκ ἔχων τὴν τὸ πλέον χρισίωμα (64), ὁ μοι δοκῶ κάλλιστον εὐρηκέναι καὶ ἀσφαλέστατον, κοινύσομαι καὶ ὑμῖν, ἵνα μοι συνδοκιμάσητε καὶ συλλάβησθε (65) τοῦ βουλευ-

ματος. Εἰ. Ἐξοξέ μοι κράτιστον εἶναι καὶ ἀκινδυνότατον, μέτην τινα τραπέσθαι τοῦ πόθου καὶ τῆς δευρίας, καὶ τὸ μὲν τῇ ἐπιθυμίᾳ δοῦναι, τὸ δὲ τῷ πνεύματι· τὸ το δὲ ἂν γενέσθαι, μήτε πάντῃ φυγόντος τὴν λειτουργίαν, ὥστε ἀθετησαί τὴν χάριν, ἐπισηφαλὲς γὰρ, μήτε μεῖζον ἢ κατ' ἑμαυτὸν ἀραμένον (66) φορτίον, βαρὺ γὰρ· καὶ τὸ μὲν κεφαλῆς ἄλλου (67), τὸ δὲ δυνάμεως· μάλλον δὲ ἀπονοίας ἀμφοτέρω. Εὐσεβείας δὲ εἶναι ἅμα καὶ ἀσφαλείας (68) μετρησαί τῇ δυνάμει τὴν λειτουργίαν· καὶ ὡς περ τροφῆς τὴν μὲν κατὰ δύναμιν προτίσθαι, τὴν δὲ ὑπὲρ δυνάμιν ἀποπέμψασθαι· οὕτω γὰρ (69) σώματι μὲν εὐεξίαν παραγι-

βητε. « Mithique ad ineundum consilium opem fertis. » Billius: « exploretis. »

(66) Ἀραμένον. Or. I, ἀραμένω.

(67) Κεφαλῆς ἄλλου. Combef. κεφαλῆς φαύλου, « imbecilli capitis. »

(68) Ἀσφαλείας. « Tuto ac caute incedentis. » Billius, « tranquillitati consulentis. »

(69) Γάρ. Deest in duobus Regg.

κεσθαι, ψυχῆ δὲ ἀσφάλειαν (70) τῷ μετριάζειν ἐν ἀμφοτέροις. Διὰ τοῦτο νῦν μὲν δέχομαι τῷ καλῷ πατρὶ συνδιαφέρειν τὴν ἐπιμέλειαν, ὡσπερ ἀετῶ μεγάλῳ καὶ ὑψιπέτῃ (71) νεοσσός οὐκ ἀχρηστος (72) ἐγγύθεν συμπαριπτάμενος· μετὰ δὲ τοῦτο δώσω τῷ Πνεύματι τὴν ἐμὴν πτέρυγα φέρειν ἢ βούλεται, καὶ ὡς βούλεται· καὶ οὐδεις ὁ βιασόμενος, οὐδὲ ἀπάξων ἐτέρωθι, μετὰ τοῦτου βουλευόμενος. Ἡδὺ μὲν γὰρ πατρός πόνοι κληρονομούμενοι, καὶ τὸ συντθέετον ποίμνιον τοῦ ξένου καὶ ἀλλοτρίου· προσθειῆν δ' ἂν, ὅτι καὶ Θεῷ τιμιώτερον, εἰ μὴ με ἀπατᾷ τὸ φίλτρον, καὶ κλέπτει τὴν ἀσθησιν ἢ συνθήσεια· οὐπω δὲ (73) χραιμώτερον τοῦ ἐκόντας ἐκόντων ἀρχεῖν, οὐδὲ ἀσφαλέστερον· ἐπειδὴ μὴ πρὸς βίαν ἀγειν τοῦ ἡμετέρου νόμου (74), μηδὲ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἐκούσιως. Τοῦτο μὲν γὰρ (75) οὐδ' ἂν ἄλλην ἀρχὴν συστήσειεν, ἐπειδὴ φιλεῖ τὸ βίᾳ κρατούμενον ἐλευθεριάζειν ποτὲ (76) καιροῦ λαβόμενον· τὴν δὲ ἡμετέραν οὐκ ἀρχὴν, ἀλλὰ παιδαγωγίαν, καὶ πάντων (77) μάλιστα συντηρεῖ τὸ ἐκούσιον. Βουλομένων γὰρ, οὐ τυραννομένων, τὸ τῆς εὐσεβείας (78) μυστήριον.

non dicam imperium, sed magistratum, quod nulla re æque ac voluntatis libertate conservatur. Volentium enim, non coactorum, pietatis sacramentum est.

Γ. Οὗτος ὁ παρ' ἐμοῦ λόγος ὑμῖν, ὧ ἄνδρες, ἀπλῶς τε (79) καὶ μετὰ πάσης εὐνοίας εἰρημένος, καὶ τοῦτο τὸ τῆς ἐμῆς διανοίας μυστήριον. Νικῶν δὲ ὁ τι ἂν καὶ ὑμῖν καὶ ἡμῖν μέλλῃ συνοίσειν, τοῦ Πνεύματος ἄγοντος τὰ ἡμέτερα (πάλιν γὰρ εἰς ταυτὸν ὁ λόγος ἀνέρχεται [80]), ᾧ δεδώκαμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ τὴν χρισθεῖσαν κεφαλὴν τῷ ἐλαίῳ τῆς τελειώσεως ἐν Πατρὶ παντοκράτορι, καὶ τῷ μονογενεῖ Λόγῳ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ Θεῷ. Μέχρι γὰρ τίνος τῷ μοδίῳ τὴν λύχον περικαλύψομεν (81), καὶ φθονήσομεν τοῖς ἄλλοις τῆς τελείας θεϊότητος, δέον ἐπὶ τὴν λυχνίαν ἴδῃ τιθέσθαι καὶ λάμπειν πάσαις Ἐκκλησίαις τε καὶ ψυχαῖς, καὶ παντὶ τῷ τῆς οἰκουμένης (82) πληρώματι; μηκέτι εἰκαζόμενον, μηδὲ τῆ διανοίᾳ σκιαγραφούμενον, ἀλλὰ καὶ φανερώς ἐκλαλούμενον; Ἦπερ ὅη τελειωτάτη τῆς θεολογίας ἀπόδειξις τοῖς ταύτης ἡνωμένοις τῆς χάριτος ἐν αὐτῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

(70) Ἀσφάλεια. Reg. a, tres Colb. et Coisl. 1, ἀσφάλεια, « securitas. »

(71) Ὑψιπέτη. Reg. a et Or. 2, ὑψιπετεῖ.

(72) Οὐκ ἀχρηστος. Billius, « non incommodus. »

(73) Οὐπω δέ, etc. « Non tamen conducibilis est, volentibus præesse, nec tutius. »

(74) Τοῦ ἡμετέρου νόμου. Billius, « neinmem vi duci vult lex nostra, coacteque ac non sponte gubernari. » Alludit Gregorius ad hæc verba I Petr. v, 2, « Pascite, qui in vobis est, gregem Dei, providentes non coacte, sed spontaneæ. »

(75) Τοῦτο μὲν γὰρ, etc. Billius, « hoc enim modo ne alia quidem imperia contineri ac conservari possunt, quod ita natura comparatum sit, ut quidquid vi tenetur, arrepta occasione statim se in libertatem asserat. »

(76) Ποτὲ. Sic Coisl. 1. Deest in editis.

(77) Καὶ πάντων. Coisl. 1, ὁ καὶ πάντων.

(78) Εὐσεβείας. Regg. a, lu, quatuor Colb. Coisl. 1 et 2, Or. 1, σωτηρίας, « salutis mysterium. »

cibus, eam admittamus, cui pares esse possumus, eam autem, quæ vires nostras superat, repudiamus. Sic enim 251 fore, ut et corpori sanitas, et animæ tranquillitas constet, si in utrisque mediocritas teneatur. Ac proinde nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magnæ aquilæ et altissime volanti pullus non inutilis e propinquo advolans. Postea vero pennam meam Spiritui, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo: nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliorum traducere possit, cum eo consultantem. Nam etsi paternis laboribus succedere dulcescit, ac noto et familiari gregi præesse jucundius, quam externo et alieno; addam etiam Deo charius, nisi me fallit amor, et sensum surripit consuetudo; non tamen conducibilis est, nec tutius, quam ut volentes volentibus præsent. Quandoquidem legis nostræ non est, vi et coacte, sed sponte gubernari. Hoc enim ne aliud quidem imperium continere possit, quandoquidem quod vi cogitur, oblata occasione, ad libertatem redire consuevit, nedum nostrum, ac voluntatis libertate conservatur. Volentium enim, non coactorum, pietatis sacramentum est.

VI. Hæc habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentiaque pleno ad vos dicerem; atque hoc est animi mei arcanum. Vincat autem velim, quod vobis mihi que profuturum est, Spiritu nimirum res nostras moderante (nam eodem rursus ascendit oratio), cui nos ipsos dono dedimus, et caput sacræ initiationis oleo perfusum, in Patre omnipotente, et Filio unigenito, et Spiritu sancto ac Deo. Quousque enim lucernam modio contegemus, ac plenam numerisque absolutam divinitatem aliis invidebimus, cum jam supra candelabrum collocanda sit, ut cunctis ille Ecclesiis et animis, ac denique universo orbi luceat, non jam imagine quadam notatus, ac cogitatione adumbratus, sed plane aperteque prædicatus? Quod quidem perfectissimum theologiæ argumentum est, apud eos utique, qui hanc gratiam consecuti sunt in eodem Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(79) Ἀπλῶς. Coisl. 1, ἀπλοῦς.

(80) Ἀνέρχεται. Coisl. 1, ἐπανέρχεται.

(81) Περικαλύψομεν, etc. Reg. bin, περικαλύψομεν καὶ φθονήσομεν.

(82) Τῆς οἰκουμένης. Coisl. 1 addit Ἐκκλησίας, « universo Ecclesiæ cœtui. » Quæ quidem theologia, deitatis nimirum doctrinæ ac trinitatis, absolutissima professio est. Apud Græcos, θεῖα λόγια, « sacra Scriptura, » nuncupatur « theologia; » et « theologi » dicuntur, qui huic incumbunt studio, nempe qui vel scripto vel sermone « divinitatis doctrinam » prosequuntur. Hinc Gregorius, solus ex Patribus, « Theologus » est appellatus, quod nullus hanc materiam sublimiori et graviiori stylo pertractarit. Itaque qui « de Christi divinitate » sermonem instituit, is « in theologia versari » dicitur. Si autem « de Christi humanitate et incarnatione » sermo fiat, « œconomia » appellatur. Τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ Λόγου καλοῦμεν οἰκονομίαν, « incarnationem Dei, œconomiam Verbi appellamus. »

252 MONITUM IN ORATIONEM XIII.

I. E Doarensi sede (83), juxta Tillemontium (84), a Catholicis ejectus fuerat hæreticus antistes, cujus nomen ignoratur. In ea Gregorius uterque Eulalium, virum integritate morum, ac vita præstantissimum, qui, pertractatis antea cum laude sæcularibus negotiis, magnam sibi gloriam conquisierat, collocarunt. De hoc Eulalio inter se dissentiunt interpretes. Hallucinatur Elias, qui eum esse putat, ad quem plures exstant Gregorii epistolæ. Is enim Eulalius longo post tempore Nazianzi episcopus a Theologo jam senes est ordinatus. Alter vero, de quo hic agitur, Doarensis sedem occupavit, cum ipse Theologus noster recens Sasimorum præsul esset creatus. Huic Eulalii ordinationi interfuerunt Gregorius senior, alique nonnulli episcopi. Non interfuit Basilius, ac ne quidem videtur expectatus; neque enim forte tempus sinebat, cum periculum esset ne cunctando hæc ordinatio ab Arianis turbaretur. Hinc Gregorius in hac oratione de Basilio loquens: « Non venimus, inquit, ut mittamus gladium, sed pacem; non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendidæ civitati præsidet. Honorabilem scimus, caput agnoscimus, sanctum vocamus.... sacerdotes et præsules augere studuimus, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere. » Nondum enim dissidium inter Basilium et Anthimum, de Cappadociæ in duas provincias divisione, erat compositum. Basilius namque totius provinciæ, id est utriusque Cappadociæ, caput haberi volebat. Id non ægre agnoscit Gregorius; ideoque purgat se quod Basilius præsentiam, aut saltem ab eo Eulalii ordinationis confirmationem non expectaverit.

II. Doaris, in secundæ Cappadociæ oppido, habita est hæc decima tertia oratio, circa annum 373. Maxima namque persecutionis procella jactata fuerat Doarensis Ecclesia, multumque intestino bello exagitata. Quamobrem a gratiarum actione incipit orator, et populo de sedatis fluctuum voluminibus et bellis gratulatur. Tum, paucis de Basilio, et in hæreticos ac perturbatores ejectos, prolatis, ad novum pastorem orationem convertit, quem et monitis instruit, et debitis laudibus exornat. Cæterum Gregorius in hac oratione episcopum quemdam vehementer exagitat, « eum Dathanis et Abironis filium » appellans (n. 3) Censet Elias de Anthimo Tyanensi episcopo loqui Theologum. Verum, ut recte observat Billius, « id non satis ex hujus orationis verbis colligi potest. Imo quædam sunt, quæ hanc expositionem respuere videantur. Hæc enim verba: οὔτε τῷ ποιμένι τῷ σῶ μίγα τι ἔχαρισω, in eum quadrant, qui frustra aliquem vexare studuit, ut a quodam alio gratiam iniret, non autem in Anthimum, qui cum infestissimum se hostem Basilio præbuerit, non video quonam pacto hæc verba ei convenire possint. Dicendum enim potius 253 fuisset, οὔτε τὸν ποιμένα τὸν σὸν μίγα τι ἔβλαψας, nec pastori tuo magnum aliquod detrimentum attulisti, quam, οὔτε τῷ ποιμένι τῷ σῶ μίγα τι ἔχαρισω, nec a pastore tuo ingentem aliquam gratiam iniisti. » Addeamus ne quidem dici posse in prioris Billii sensu, « pastori tuo, » quem « suum » jam Anthimus non agnoscebat, ex quo Tyanensis sedes in metropolim erecta esset.

(83) Auctor novæ ed. Op. sancti Basilii contendit, adversus Tillemontium, tunc primum Doarensis sedem constitutam fuisse, nec, ante Eulalium, ullum alium episcopum Doaris fuisse ordinatum. Vide

Basilii Vitam, tom. III novæ edit., c. 24, n. 3, pag. 116.

(84) Orationis argumentum. Tillem. tom. IX, pag. 394.

ORATIO XIII^a.

ΛΟΓΟΣ ΙΓ'.

Habita in consecratione Eulalii Doarensium episcopi.

Α Εἰς τὴν (85) χειροτονίαν Δοαρῶν ὄμιλα ἐκδοθεῖσα Ἐὐλάλιῳ ἐπισκόπῳ.

I. Fratres, orationem nostram accipite, quamvis perexiguam, atque a dignitate materiæ procul remotam; sed tamen Dominus Deus justo judicio misericordiam expendere solet^a. Nam et Pauli plantationem accipit, ut Pauli, et rigationem Apollo^b.

Α'. Δέξασθε τὸν ἡμέτερον λόγον, ἀδελφοί, κἀν ἐλάχιστος ἦ, κἀν παρὰ πολὺ τῆς ἀξίας λειπόμενος^c. Πλὴν ὁμῶς σταθμίζειν οἶδεν ὁ Δεσπότης Θεὸς τῆ ἀκαίᾳ κρῖσει τὸν Ἐλεον (86). δέχεται γὰρ καὶ Παύλου (87) τὴν φυτεῖαν, ὡς Παύλου, καὶ Ἀπολλῶ τῆ

^a Isa. xxviii, 17. ^b I Cor. iii, 6.

^c Alias XXX; quæ autem 13 erat, nunc 23. — Habita circa annum 373.

(85) *Εἰς τὴν*, etc. In quibusdam: Προσφώνησις ἐκδοθεῖσα ἐπὶ τῆ χειροτονίᾳ Εὐλάλιου ἐπισκόπου Δοαρῶν. « Allocutio in Eulalii Doarensium episcopi

ordinatione habita. »

(86) *Τὸν Ἐλεον*. « Misericordiam. » Gregorius hic per « misericordiam, » intelligit mercedem illam, quam Deus nobis rependit.

(87) *Ὡς Παύλου*. Hæc in quibusdam Germanicæ

ἰρδελαν, καὶ τὰ δύο λεπτά τῆς χήρας, καὶ τοῦ τελώου τὴν ταπεινώσιν, καὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν ἐξαγόρευσιν. Δέξασθε λόγον νεόκτιστον (88) ἐπὶ νεοκτίστῳ ποιμένι (89)· δέξασθε φωνὴν εὐχαριστήριον ἐπὶ τοῖς ἱρωμένοις θαύμασι. Μικροὶ μὲν ἡμεῖς καὶ ἐλάχιστοι ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ· εὐχαριστεῖν δὲ πλουσίως οὐδὲν κωλύει (90) καὶ τοὺς μικροὺς. Τὴν μὲν οὖν τελεωτέραν εὐφημίαν ἀποδώσοις τῷ Θεῷ πάντως οἱ τελειώτεροι· ἡμεῖς δὲ τὴν κατὰ δύναμιν εἰσολοσομεν σήμερον. Τοιγαροῦν ἦσατε τῷ Κυρίῳ ἡσυχῶν· ὅτι θαυμαστά ἐποίησεν. Ἐκυμαινόμεθα, ἐπολεμούμεθα, ἐξωθούμεθα· τὰ μὲν ἤδη παρῆν τῶν δεινῶν, τὰ δὲ ἤμελλον. Ἀλλὰ τίς ἔστησε τὴν καταγίδα εἰς αὐραν; Τίς συνέτριψεν ὄπλον, καὶ ῥομφαίαν, καὶ πόλεμον; Τίς τοὺς ἐξωσμένους (91) καὶ ἀπερρίμμενους ἡμᾶς (92) εἰσεδέξατο; Οὐχὶ σὺ ὁ Θεός, ὁ ἐνεργήσας ταῦτα; Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ.

Β'. Οὗτος ἔτεμε θάλασσαν· οὗτος ἔτρεψεν ἐν ἐρήμῳ λαθὼν φυγάδα, ξένον ὑετὸν χαρισάμενος· οὗτος πετραν ἐπήγαγεν· οὗτος κατεπολέμησε τὸν Ἀμάληκ, χεῖρῶν ἀπορρήτην (93) καὶ μυστικῶν σχήματι. Τοῦτο γὰρ Ἰσχυσαν ἱερώως χεῖρες ἐπὶ τοῦ ὄρους αἰρόμεναι, καὶ εἰς εὐχὴν τυπούμεναι, ὃ πολλαὶ μυριάδες οὐκ ἴσχυσαν. Οὗτος τελεῖ κατέσεισεν ἀμάχως καὶ ἀπολέμῳ· καὶ, ἵνα τὰ τελευταῖα λέγω, οὗτος κατήνεγκε τὸν Γολιάθ (94) κατὰ τοῦ μεγάλου Δαβὶδ τολμήσαντα, τὸν ἐπλημένον, καὶ ἀλαζόνα, καὶ ἀπόγονον τῶν γιγάντων. Διὰ ταῦτα οὖν (95) ὁμοθυμαδὸν λέγωμεν· *Εὐλογητὸς Κύριος, ὃς οὐκ ἔδωκεν ἡμᾶς εἰς θήραρ τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν*· καὶ, *Χειμαῖρον διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν*· ὡς *στρουθίον ἐρβύσθη ἐκ τῆς παρῆδος τῶν θηρευόντων*· ἄλλα τε ὅσα ψυχὴ περιχαρῆς ἐπὶ Θεοῦ μεγαλοδωρεῖ φέγγεται. Οὐκ ἤλθομεν βάλαιεν (96) μάχαιραν, ἀλλ' εἰρήνην. Οὐκ ἤλθομεν ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ μεγάλου ποιμένου (97), τοῦ τῆς λαμπρᾶς προκαθεζομένου πόλεως· τίμιον ἴσμεν, κεφαλὴν γινώσκουμεν, ἅγιον καλοῦμεν, καὶ ἀδικούμενοι (98)· μόνον ἔστω φιλότακτος, καὶ πάσης προνοῶν Ἐκκλησίας. Προσθήκη ἱερέων ἐπραγματευσάμεθα, οὐχ ὑφαίρεσιν· αἱρετικῶν ἀνατροπῆν, οὐκ ὀρθοδόξων ἐλάττωσιν.

patrem filiis se præbeat, totique Ecclesiæ sedulo prospiciat. Sacerdotes et præsules augere studium, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere

Γ'. Τί φης, ὦ παῖ Δαθάν (99) καὶ Ἀβερῶν, καὶ

A et duo viduæ minuta⁸, et Publicani dejectionem⁶, et Manassis confessionem⁷. Novam propter novum pastorem orationem accipite. Vocem, ob ea quæ cernimus miracula, gratias agentem, accipite. Parvi quidem ipsi sumus, et minimi inter filios Israel: at nihil prohibet, quominus parvi quoque affatim et copiose gratias agant. Deo sane perfectiorum laudem perfectiores reddent: nos autem pro viribus hanc hodie offeremus. Quamobrem *cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit*⁹. Fluctibus jactabamur, bello premebamur, extrudebamur, calamitates acerbitatesque multæ, partim urgebant, partim impendebant. Verum quis procellam in auram statuit, atque compressit¹⁰? Quis confregit scutum, gladium et bellum¹¹? Quis nos expulsos atque projectos suscepit? *Nonne tu, Deus, ovi hæc effecisti*¹²? *Dominus fortis et potens, Dominus potens in bello*¹³.

II. Hic mare scidit. Illic profugum populum in deserto aluit, novam atque inauditam pluviam largitus; hic, ut petra fontis ritu scaturiret, fecit; hic per arcanaum et mysticum manuum figuram Amalecitarum copias fregit ac profligavit¹⁴. Hoc enim sacerdotis manus in monte sublatae, atque ad præcationem compositæ, potuerunt, quod multa hominum millia perficere nequiverunt. Hic urbium mœnia **254** et propugnacula sine bello ullo et certamine concussit ac dejecit¹⁵. Et, ut postrema commemorem, hic superbum illum et arrogantem Goliath, atque a gigantibus oriundum, adversus magnum Davidem pugnam inire ausum, prostravit¹⁶. Ac proinde omnes uno animo dicamus: *Benedictus Dominus qui non dedit nos in captione dentibus eorum*¹⁶, et, *Torrentem pertransiit anima nostra: quasi passer erepta est de laqueo venantium*¹⁷: aliaque omnia, quæ anima, ob Dei munificentiam ingenti lætitia perfusa proloquitur. Non venimus, ut gladium mittamus, sed ut pacem¹⁸. Non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendide civitati præsidet. Honorabilem scimus, caput agnoscimus, sanctum vocamus, tametsi injuria affecti. Tantum, indulgentem et humanum

III. Quid ais, Fili Dathan. et Abiron, et dux mi-

⁸ Luc. xxi, 2. ⁶ Luc. xviii, 13. ⁷ II Paral. xxxiii, 33. ⁹ Psal. xcvi, 1. ¹⁰ Psal. cvi, 29. ¹¹ Psal. lxxv, 4. ¹² Isa. xlv, 7. ¹³ Psal. xliii, 8. ¹⁴ Exod. xiv, 21; xvi, 13; xvii, 6 sqq. ¹⁵ Josue vi, 16. ¹⁶ I Reg. xvii, 49. ¹⁷ Psal. cxviii, 6. ¹⁸ ibid. 5, 7. ¹⁹ Luc. xii, 51.

codicibus desunt, atque respicit Leuvenklaius; Bilius autem ea agnoscit, et quidem merito, cum in plerisque codd. legantur.

(88) *Νεόκτιστον*. Or. 1, νεώκτιστον.
(89) *Νεοκτίστῳ ποιμένι*. « Propter recens creatum pastorem. »

(90) *Κωλύει*. Coisl. 1, κωλύσει.
(91) *Ἐξωσμένους*. Sic tres Regg., duo Coisl. et Or. 1. In ed. ἐξωσμένους.

(92) *Ἡμᾶς*. Sic duo Regg. et Comb. Editi, ὑμᾶς.
(93) *Ἀπορρήτην*. Coisl. 1 ἀπορρήτων ἐκστάσει καὶ, etc.

(94.) *Γολιάθ*. Sic duo Regg. et Or. 1. Editi Γολιάθ.

(95) *Ὀὐν*. Addidimus codicum auctoritate.

(96) *Βάλαιεν*. Tres Regg. Or. 1, et Combef. βάλαιεν.

(97) *Μεγάλου ποιμένου*. Putamus hic « Basilium Magnum » intelligi.

(98) *Ἀδικούμενοι*. Refert Gregorius « ideo se injuria affectum » a Basilio, quod cum Basilius Sasinorum episcopum creasset: eadem in pluribus locis commemorat.

(99) *Ὁ παῖ Δαθάν*, etc. Quem hic designet Gregorius, ambiguum. Elias Anthimum esse putat; immerito quidem, ut in Mon., n. 2, declaratur. Bilius, quemdam episcopum Anthimo addictum. Nos

litaris contumax, qui adversus Moysen insurgere ausus es¹⁹, qui manus in nos, quemadmodum illi linguas in magnum illum Dei servum, immisisti? Non cohorrui? Non pudore suffusus es? Non hæc animo agitantis carnes in terram collapsæ sunt? Et postea manas has sursum ad Deum tendes? Postea dona offeres? Postea orationes pro populo fundes? Vereor equidem ne Dei gladius tamdiu rubiginem contrahat, et conquiescat. Nec a pastore tuo ingentem aliquam gratiam iniisti, et te ipsum maximo detrimento mulcasti, te ipsum videlicet a Dei gratia extraneum reddens.

IV. Ac nunc, o pastorum optime et præstantissime, adesdum, ac nobiscum, imo ante nos populum tuum accipe, quem Spiritus sanctus tibi commisit, quem angeli offerunt, quem et vita, et morum probitas, fidei tuæ credidit. Quod si per tentationes et impedimenta throni hæreditatem consequeris, non est cur tibi hoc mirum videri debeat. Nulla res magna probationis et anxietatis est expers. Natura enim ita comparatum est, ut res humiles et abjectæ facili negotio parentur, res autem sublimes et excelsæ, non nisi summo studio et difficultate. Audisti Paulum dicentem: **255** *Oportere nos per multas tribulationes introire in regnum cælorum*²⁰. Dic ipse quoque: *Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium*²¹. O insigne miraculum: *Ad vesperam demoratus est fetus, et ad matutinum lactitia*²². Sine eos, qui bellum gerunt, nugari atque ineptire, ac diducto rictu hiare, ut canes frustra oblatrantes: nos autem ne bello vexemur. Doce adorare Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, in tribus personis, in una gloria et splendore. Quod perit, exquire: quod infirmum est, corrobora: quod firmum est, conserva²³. Tantam a te in spiritualibus rebus laudem nominisque gloriam efflagitamus, quantam in terrenis negotiis cognovimus. Perfectiorem armaturam a majoribus ducibus accipies, per quam poteris ignita diaboli tela extinguere²⁴, ac sistere Domino plebem peculiarem, gentem sanctam, regale sacerdotium²⁵, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

¹⁹ Num. xvi, 1. ²⁰ Act. xiv, 21. ²¹ Psal. lxxv, 12. ²² Psal. xxix, 6. ²³ Ezech. xxxiv, 4. ²⁴ Ephes. vi, 16. ²⁵ I Petr. ii, 9.

vus operum S. Basilii editor, in ejus Vita tom. III, D c. 24, n. 5. p. 116, probabilius certe, presbyterum quemdam Tyaneusem, qui contra Basilium pugnaverat, et in ipsum etiam Gregorium injecerat manus, ut ab Anthimo gratiam iniret. Huic Dei gladium impreari videtur Theologus, « ut in hac vita, inquit Elias, audaciæ suæ pœnas luens, æternis suppliciis eximatur. »

(1) *Τῷ μεγάλῳ*. Sic tres Regg. et Or. 1. Deest t̄p̄ in ed.

στρατηγῆ ἀσωφρόνιτε, ὁ κατὰ Μωϋσεως τολμήσας, καὶ χεῖρας ἐπαφείς ἡμῖν, ὡσπερ ἐκείνοι τὰς γλώσσας τῷ μεγάλῳ (1) θεράποντι; Οὐκ ἐφρίξας; Οὐκ ἐνετραπῆς; Οὐκ ἐββευσάν σοι ταῦτα διανοουμένῳ κατὰ γῆς αἱ σάρκες; Εἶτα τὰς χεῖρας ταύτας ἀνατείνας τῷ Θεῷ; Εἶτα δῶρα προσάξεις; Εἶτα ὑπερεύξη λαοῦ; Φοβοῦμαι μὴ ποτε τοσοῦτον ἡ ῥομφαία τοῦ Θεοῦ κατιωθῆ (2), καὶ ἡρεμῆσιεν. Οὐτε τῷ ποιμένι τῷ σῶ μέγα τι ἐχαρίσω, καὶ σαυτὸν τὰ μέγιστα ἐξημίωσας, ἀλλοτριώσας (3) σεαυτὸν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος.

Δ'. Νῦν δὲ, ὦ ποιμένων ἀριστε καὶ τελεώτατε, δεῦρό μοι καὶ τὸν σὸν ἀπολάμβανε λαὸν σὺν ἡμῖν τε καὶ πρὸ ἡμῶν, ὃν ἐνεχείρισέ σοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃν προσάγουσιν ἄγγελοι, ὃν ὁ βίος καὶ ὁ τρόπος ἐπίστευσεν. Εἰ δὲ διὰ πειρασμῶν καὶ κωλυμάτων τὸν θρόνον κληρονομήεις, μὴ θαυμάσης· οὐδὲν τῶν μεγάλων ἀδόκιμον, οὐδὲν ἀδασάνιστον. Ἐπεταὶ γὰρ φύσει τοῖς μὲν ταπεινοῖς τὸ ῥάδιον, τοῖς δὲ ὑψηλοῖς τὸ δύσκτητον. Ἦκουσας τοῦ εἰπόντος, Ὅτι δεῖ ἡμᾶς διὰ πολλῶν θλίψεων εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· εἶπε καὶ αὐτός· *Διήλομον διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναγνώχην*. Ὁ τοῦ θαύματος! *Τὸ ἐσπέρας ἠύλισθη κλαυθμός, καὶ εἰς τὸ πρωὶ ἀγαλλασίς*. Ἐὰ ληρεῖν τοὺς πολεμοῦντας καὶ περιχάσκειν, ὡς κύνας ὕλακτοῦντας διακενής· ἡμεῖς δὲ μὴ πολεμώμεθα. Αἰδᾶτε προσκυνεῖν Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱὸν, Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, ἐν μιᾷ δόξῃ (4) τε καὶ λαμπρότητι. Τὸ ἀπολωλὸς ἐκζητεῖ· τὸ ἀσθενὲς ἐνίσχυε· τὸ ἰσχυρὸν φύλασσε. Τοσαύτην ἀπαιτούμεν σε τὴν ἐν τοῖς πνευματικοῖς εὐδοκίμησιν, ὁσπὴν ἐπὶ τῶν κοσμικῶν συνένγωμεν. Τὴν μὲν οὖν τελεωτέραν ὄπλῃσιν δέχοιο (5) παρὰ τῶν μειζόνων στρατηγῶν, δι' ἧς δυνήσῃ τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπωρωμένα σέσαι, καὶ παραστήσαι τῷ Κυρίῳ λαὸν περιούσιον, ἔθνος ἅγιον, βασιλεῖον ἱεράτευμα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν (6), ᾧ ἡ δόξα (7) εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum.

(2) *Κατιωθῆ*. Rectius quam κάτω ὀψ̄, ut Billius primum legerat et reddiderat, « deorsum Dei gladius propendeat. »

(3) *Ἀλλοτριώσας*. « Dei gratia te excludens. »

(4) *Ἐν μιᾷ δόξῃ*. « In una majestate. »

(5) *Δέχοιο*. « Accipito. »

(6) *Ἡμῶν*. Sic in pluribus codd. Deest in editis.

(7) *Δόξα*. Addunt nonnulli, καὶ τὸ κράτος, « et imperium. »

256 MONITUM IN ORATIONEM XIV.

I. Quamvis in plerisque manu exaratis codicibus, hæc oratio istum præ se ferat titulum: *Περὶ πτωχοτροφίας, De alendis pauperibus*; prætulimus tamen cum Hieronymo (8), (8) Hier. *De script. eccl.*, ed. Bas. 1529, pag. 149.

Gabrielio, aliisque compluribus retinere : *Περὶ φιλοπτωχίας, De pauperum amore.* Gregorius namque, si ad hujusce orationis initium attendamus, videtur per se ipse hanc eandem inscriptionem orationi imponere : *Διάσθε, inquit (n. 1), τὸν περὶ φιλοπτωχίας λόγον, « Hanc de pauperum amore orationem accipite. »* Utram autem sententiam teneamus, « nihil ferme refert, inquit Gabrielius. Utraque enim oratoris propositum clare ostendit, quod quidem est, ut doceat pauperes benevolentia et benignitate complectendos esse.... Id autem tanta Theologus doctrina et gravitate, tantaque pariter eloquentia et vi dicendi præstitit, ut qui ea non admodum afficiatur et commoveatur, is plane durus, ferreus et inhumanus dici possit. » Ita etiam sentiunt alii qui de hac oratione tractarunt, si Clericum (9) excipias. Verum contemnendus potius, quam serio refellendus est ille fastidiosus ac malevolus censor, qui « ordinem et materiam unitatem » in hac oratione desiderat, quique « digressiones et excursus » oratori objicit. Oratio ipsa, si attente legatur, tam iniquum hac de re iudicium confutabit.

II. Hanc orationem Cæsareæ habitam fuisse una fere voce consentiunt eruditi. Si autem annum quæras, iidem ipsi inter se dissentiunt; idque, fatemur, non nisi conjiciendo licet assequi. Vix enim ullam in insigni hac oratione temporis notam reperire est. Nonnullam tamen Gabrielius (collatis inter se his duobus Gregorii locis (n. 10) : « Proponitur nobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, nec nisi iis, qui norunt, credibile, homines mortui ac viventes, » etc. Et alibi (10) : « Non jam oculis nostris triste et miserandum spectaculum proponitur, homines ante mortem mortui, etc. », videre sibi visus est, atque colligit, « satis perspicuum esse, nondum a Basilio ædificatum fuisse, » τὸ τῆς εὐσεβείας ταμίον, illud pietatis promptuarium, « cum præclara hæc et luculenta haberetur oratio; atque probabiliter conjici posse, non parum ipsam quoque ponderis ad opus tam pium perficiendum attulisse. » A Gabrielio autem dissentiunt Nicetas et Basilius scholiasta. Primus quidem ait (11) : « Eorum causa potissimum habita est oratio, qui in Basiliadis valetudinario, sacro morbo (*lepra*) laborabant; quod quidem Basilius Magnus exstruxerat, ibique collectos ægrotos curabat. » Secundus vero, id est, Basilius scholiasta, sic loquitur (12) : *Τὸν προκαείμενον τούτων περὶ φιλοπτωχίας λόγον ἐν τῷ πτωχείῳ ἐπιφανίσθαι φασί, τῷ ἐν Βασιλειάδι ὑπὸ τοῦ Μεγάλου τυναυτὰ δομηθῆναι Βασιλείου ἀνεκρὺ Καισαρείας.* « Eum quem explicandum aggredimur de pauperum amore sermonem, pronuntiatum ferunt in pauperum domo, quæ in Basiliadi erat, a Basilio Magno, e regione Cæsareæ tum temporis ædificata. »

III. In hac opinione discrepantia, perpensis undequaque rationibus ac 257 momentis, Nicetas et Basilius sententiam tutiorem arbitramur, utpote quæ firmioribus nixa videatur argumentis. Ac primo quidem, nihil certe clarius ac disertius a Niceta et Basilio dici potuit, qui procul dubio, quod traditum acceperant hic narrare censendi sunt. Deinde illorum sententia magis cum historiæ monumentis congruit. Difficultatis enim nodus in eo potissimum consistit, ut verè ac præcise assignetur tempus in quo a Basilio Magno exstructum fuit « istud pietatis ædificium. » Probabilius autem videtur eruditus illud fuisse inchoatum anno 370, vel ad summum 371. Id probatur ex eo ipso quod anno 372, in hac domo exceptus sit Heraclides, ac proinde quod illa pauperum domus hoc ipso anno fuerit hospitibus suscipiendis idonea. Constat præterea Gregorium nostrum nullam ad Cæsarienses habuisse orationem, nisi postquam ordinatus est episcopus; quod quidem contigit, ut jam vidimus (13), circa festum Paschæ anni 372. Unde non male colligere licet hanc orationem pronuntiatam fuisse anno circiter 373.

IV. Si autem prævaleret Gabrielii sententia, certe quidem ante annum 371, ac proinde ante Gregorii ordinationem collocanda esset hæc oratio; quod sane ex dictis fieri nullatenus potuit. Itaque ex collatis a Gabrielio Gregorii locis conjicere forsitan licuerit, ceptum jam tunc celeberrimum istud toto orbe Nosocomium; at non ita perfectum, ut « universos morbo laborantes, curatores, medicos, jumenta, deductores (14), » etc., continere posset. Unde Gregorius in hac oratione optime ac vere dicere potuit (15) : « proponitur vobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, » etc. Et rursus in Basili Magni laudatione, absolutis omnibus, et undequaque coactis sacro morbo laborantibus, licuit etiam gratulari, quod (16) « miserandum illud ac triste spectaculum » jam abesset. Non negamus tamen mirum sane videri, quod in hac oratione, nihil, nec de ædificanda illa pauperum domo, neque ædificata aut perfecta, reperiat. Id ne verbo quidem attigit Gregorius. Unde probabiliter fieri potest, Gabrielium, propter istud Theologi de hac re silentium, in oppositam sententiam abiisse.

(9) *Bibl. univ.* tom. XVIII, p. 68.(10) *Or.* XLIII, n. 65.(11) *Comment.* in hanc orat.(12) *Initio comment.* in hanc orat.(13) *Monit.* in orat. 9.(14) *Basil.*, ep. 94.(15) *Or.* XIV, n. 10.(16) *Or.* XLIII, n. 65.

ΛΟΓΟΣ ΙΔ΄.

Περὶ φιλοπτωχίας.

A

Α'. Ἄνδρες ἀδελφοί καὶ συμπένητες, πτωχοὶ γὰρ

ORATIO XIV^a.*De pauperum amore.*

I. Viri fratres ac paupertatis socii (quamvis

• Alias 16 : quæ autem 14 erat, nunc 22. — Habita anno circiter 373.

enim, parvis adhibitis mensuris, alius alium antecellere videatur, pauperes tamen omnes reverasumus, gratiaque divina indigemus), hanc de pauperum amore orationem non anguste et jejune, sed ample et magnifice accipite, ut regni opes assequamini; ac simul orate, ut eam copiose vobis submitremus, et sermone animos vestros alamus, panemque spiritualem fame laborantibus frangamus, sive prisci illius **258** Moysis in morem, cibum e caelo pluentes ²⁶, atque angelorum panem largientes ²⁷; sive paucis panibus multa etiam hominum millia in deserto ad saturitatem usque pascentes ²⁸, velut postea Jesus fecit, verus, inquam, ille panis, et veræ vitæ auctor. Est quidem haud admodum promptum et facile inter virtutes, eam, quæ cæteras vincat, invenire, eique primas ac palmam dare: quemadmodum etiam in prato quodam plurimis et suavis floribus referto florem omnium pulcherrimum et flagrantissimum reperire, alio nimirum alias olfactum et aspectum ad se distrahente, atque

tamen ipse assequi possum, ita res distinguenda et
 II. Pulchra res est, fides, spes, charitas, tria hæc ²⁹; ac fidei quidem testis est Abraham, qui justitiæ laudem ex fide consecutus est ³⁰; spei, Enos, qui primus spe adductus est, ut Domini nomen invocaret ³¹, justique etiam omnes, qui propter opem ærumnas sufferunt; charitatis, divinus Apostolus, qui Israelis causa gravius aliquid adversus se proloqui non dubitavit ³²; ac Deus etiam ipse, qui charitas appellatur ³³. Pulchra res hospitalitas; ac testis inter justos quidem Loth Sodomita ³⁴, moribus tamen haudquam Sodomita; inter peccatores autem Raab meretrix ³⁵, non tamen ex proposito meretrix, cui bene de hospitibus merendi studium, et laudi fuit, et salutis. Pulchra res fraternus amor, ejusque rei Jesum testem habemus, qui non modo frater noster vocari, sed etiam salutis nostræ causa supplicio affici sustinuit. Pulchra res benevolentia erga homines, ac testis est idem Jesus, qui non solum hominem propter opera bona creavit ³⁶, atque imaginem, quæ ad optima quæque dux esset, ac superna bona conciliaret, carni copulavit, sed nostri etiam causa homo factus est. Pulchra res longanimitas, quemadmodum idem ipse testatur, qui non solum angelorum legiones adver-

²⁶ Exod. xvi, 14 sqq. ²⁷ Psal. lxxvii, 25. ²⁸ Matth. xiv, 15 sqq. ²⁹ I Cor. xiii, 13. ³⁰ Gen. xv, 6. ³¹ Gen. iv, 26. ³² Rom. ix, 3. ³³ I Joan. iv, 8. ³⁴ Gen. xix, 3. ³⁵ Jos. ii, 1 sqq. ³⁶ Ebræis. ii, 10.

(17) *Περὶ φιλοπτωχίας*. Ita Reg. bm. Or. 2, εἰς φιλοπτωχίαν. Alii, περὶ πτωχοτροφίας, « de alendis pauperibus. »

(18) *Πλουτήσητε*. Regg. bm, ph, et Or. 2, πλουτήσητε. »

(19) *Ύψους*. Gloss. βρέχοντας.

(20) *Προσβεία*. Gloss. πρώτα.

(21) *Λειμώνι*. Gloss. λιβάδιω.

(22) *Διελέσθαι*. Reg. hu ἐλέσθαι. Reg. ph διαλέγασθαι. In Oxon. desunt hæc verba: Ὡς δ' οὖν ἡμεῖς, περὶ τούτων διελέσθαι σκεπτόμενοι οὕτως.

(23) Ὡς πρώτος, etc. « Qui primus spe adductus, ut Dei nomine vocaretur; » nempe « ut sui vocarentur filii Dei. » Sic vertit Combefisius passive

Α πάντες, καὶ τῆς θείας χάριτος ἐπιδεδεῖς, καὶ ἄλλοις ἄλλου προέχειν δοξῆ, μικροῖς μέτροις μετρούμενος, δέξασθε τὸν περὶ φιλοπτωχίας (17) λόγον, μὴ πενιχρῶς, ἀλλὰ φιλοτίμως, ἵνα βασιλείαν πλουτήσητε (18) συνείξασθε δὲ καὶ ἡμᾶς πλουσιῶς τούτον ὑμῖν χορηγήσει, καὶ θρῆσκει τῷ λόγῳ τὰς ὑμετέρας ψυχὰς, καὶ διαθροῦσαι πεινώσει τὸν πνευματικὸν ἄρτον· εἴτε ἀπ' οὐρανοῦ τροφήν ὄντας (19), καθάπερ Μωϋσῆς ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος, καὶ ἄρτον ὄγγελλον χαριζομένους· εἴτε ἄρτοις ὀλίγοις, καθάπερ Ἰησοῦς ὑπερτον, ὁ ἀληθινὸς ἄρτος, καὶ τῆς ἀληθινῆς ζωῆς αἴτιος. Ἔστι μὲν οὖν οὐ πάντι βῆσιον τῶν ἀρετῶν τὴν νικῶσαν εὐρεῖν, καὶ ταύτη δοῦναι τὰ προσβεία (20) καὶ τὰ νικητήρια· ὥστε οὐδὲ ἐν λειμώνι (21) πολυανθεῖ καὶ εὐώδει, τῶν ἀνθρώπων τὸ κάλλιστον καὶ εὐωδέστατον, ἄλλοτε ἄλλου τῆς ὑσφρησιν καὶ τὴν ἔψιν πρὸς ἑαυτὸ μεθέλκοντος, καὶ πρώτον ὀρέπεσθαι πειθοντος. Ὡς δ' οὖν ἡμεῖς, περὶ τούτων διελέσθαι (22) σκεπτόμενοι οὕτως.

ad primum eum decerpendum alliciente. Quantum consideranda est.

Β'. Καλὸν πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· καὶ μάρτυς τῆς πίστεως Ἀβραάμ, δικαιοῦς ἐκ πίστεως· τῆς ἐλπίδος, Ἐνὼς, ὃς πρώτος (23) ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ πάντες (24) οἱ δίκαιοι διὰ τὴν ἐλπίδα κακοπαθοῦντες· τῆς ἀγάπης, ὁ θεὸς Ἀπόστολος, τολμήσας τι καὶ καθ' ἑαυτοῦ διὰ τὸν Ἰσραὴλ φθῆξασθαι· καὶ ὁ θεὸς αὐτὸς, ἀγάπη καλούμενος. Καλὸν ἡ φιλοξενία· καὶ μάρτυς ἐν μὲν δίκαιοις, Ἄβθ ὁ Σοδομίτης, καὶ οὐ Σοδομίτης τὸν τρόπον ἐν ἐξ ἁμαρτωλοῖς, Ραάβ ἡ πόρνη, καὶ οὐ πόρνη τὴν προᾶρσιν (25), διὰ φιλοξενίαν ἐπαινεθεῖσά (26) τε καὶ σωθεῖσα. Καλὸν ἡ φιλαδελφία, καὶ μάρτυς Ἰησοῦς, οὐκ ἀδελφὸς ἡμῶν κληθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνασχόμενος. Καλὸν ἡ φιλανθρωπία· καὶ μάρτυς ὁ αὐτὸς Ἰησοῦς, οὐ ποιήσας μόνον τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς, καὶ τὴν εἰκόνα (27) τῷ χρὶ συζεύξας ὁδηγὸν τῶν καλλίστων, καὶ τῶν βουπρόξενον, ἀλλὰ καὶ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἄνθρωπος. Καλὸν ἡ μακροθυμία, καὶ ὁ αὐτὸς μάρτυς, σὺ τὰς λεγεῶνας μόνον τῶν ἀγγέλων παραιτησάμενος κατὰ τῶν ἐπανισταμένων καὶ τυραννούντων, οὐδὲ τῷ Πέτρῳ μόνον ἐπιτιμήσας αἰρομένῳ (28) τὴν μάχαιραν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτιον ἀποκαταστήσας τῷ πεπληγῶτι. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ Στέφανος ὑπερτον ὁ τοῦ Χριστοῦ μαθητῆς.

accipiendo vocem ἐπικαλεῖσθαι. Huic interpretationi, etsi recedat a communi sententia, ut ipse fateatur, favent Aquila et Theodoretus, nec non vox hebraea κηρῶ. Et certe Adamus invocavit nomen Domini; invocavit etiam Abel, priusquam invocaretur ab Enos. Non ergo « primus » Enos « cæpit invocare. »

(24) *Καὶ πάντες*. Reg. ο, πάντες δέ.

(25) *Τὴν προᾶρσιν*. Billius: « animi inductione. »

(26) *Ἐπαινεθεῖσα*, etc. « Laudata et servata. »

(27) *Τὴν εἰκόνα*. « Imaginem, » id est, « animam. »

(28) *Αἰρομένῳ*. Reg. ph, αἰρομένῳ.

ὕπερ τῶν λιθαζόντων αὐτὸν προσευχόμενος. Καλὸν ἢ πραότης, καὶ μαρτυροῦσι Μωϋσῆς καὶ Δαβὶδ, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων μαρτυρηθέντας, καὶ ὁ πούτων διέσκαλος, οὐκ ἐρίζων, οὐδὲ κραυγάζων, οὐδὲ ἐν ταῖς πλατείαις φωνὴν προϊέμενος, οὐδὲ ζυγομαχῶν πρὸς τοὺς ἄγοντας.

fudit ⁴⁰. Pulchra res **259** mansuetudo, testes sunt Moyses ⁴¹ et David ⁴², quibus præ cæteris ea laus Scripturæ testimonio tributa est; atque horum magister, non contendens, nec clamans, nec in plateis vocem emittens ⁴³, nec iis, a quibus ducebatur, oblectans.

Γ. Καλὸν ὁ ζῆλος, καὶ μαρτυρεῖ Φινεὲς, τὴν Μαδιανίτιν (29) τῷ Ἰσραηλίτῃ συνεκκεντήσας, ἵνα (30) ἐξέλῃ θνειδος ἐξ υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ὀνομασθεὶς (31) ἐκ τῆς προαιρέσεως· καὶ μετ' ἐκείνων, οἱ λέγοντες· Ζηλῶν ἐξήλωκα τῷ Κυρίῳ (32)· καὶ, Ζηλῶ γὰρ ἡμᾶς Θεοῦ ζήλω· καὶ, Ὁ ζήλος τοῦ οἴκου σου καταφάγεται με· καὶ οὐ λέγοντες τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσχοντες. Καλὸν ὑποπιασμὸς (33) σώματος· καὶ πειθέτω σε Παῦλος, ἑαυτὸν ἔτι παιδαγωγῶν, καὶ φοβῶν διὰ τοῦ Ἰσραὴλ τοὺς ἑαυτοῖς θαρρόντας καὶ ἐφιέντας (34) τῷ σώματι· καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς νηστεύων, καὶ πειραζόμενος, καὶ νικῶν τὸν πειράζοντα. Καλὸν προσευχὴ καὶ ἀγρυπνία· καὶ πειθέτω σε Θεὸς ἀγρυπνῶν πρὸ τοῦ πάθους, καὶ προσευχόμενος. Καλὸν ἀγγελία, καὶ παρθενία· καὶ πειθέτω σε Παῦλος περὶ τούτων νομοθετῶν, καὶ βραβεύων δικαίως γάμῳ καὶ ἀγαμίᾳ, καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς ἐκ Παρθένου γεννώμενος, ἵνα καὶ γέννησιν τιμῆσιν, καὶ προτιμῆσιν παρθενίαν. Καλὸν ἐγκράτεια· καὶ πειθέτω σε Δαβὶδ, ἡνίκα τοῦ ἐν Βηθλεὲμ ἐκράτησε φρέατος, μὴ πίων, ἀλλὰ σπείσας μόνον τοῦ ὕδατος, μὴδὲ ἀνασχόμενος ἴδιαν πληρῶσαι πάθος ἐν ἀλλοτρίῳ αἵματι.

facta est, minime bibit ⁴⁴, verum aquam tantum libavit, nec adduci potuit, ut sitim suam per alienum cruorem expleret.

Δ. Καλὸν ἐρημία καὶ ἡσυχία (35)· καὶ διδάσκει με ὁ Κάρμηλος Ἠλίου, ἢ Ἐρημος Ἰωάννου, Ἰησοῦ τὸ βρος, εἰς ὃ πολλάκις ἀναχωρῶν φαίνεται, καὶ καθ' ἡσυχίαν ἑαυτῷ συγγινόμενος (36). Καλὸν ἡ εὐτέλεια (37)· καὶ διδάσκει με Ἠλίας ἀναπαυόμενος παρὰ χήρα, Ἰωάννης θριζὶ καμήλου σκεπόμενος, Πέτρος ἀσσαρίου θέρμοις τρεφόμενος. Καλὸν ἡ ταπεινοφροσύνη, καὶ πολλὰ ταύτης, καὶ πολλαχόθεν τὰ ὑποδείγματα, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, ὁ πάντων Σωτὴρ καὶ Δεσπότης, οὐ ταπεινώσας ἑαυτὸν μόνον μέχρι δούλου μορφῆς, οὐδὲ τὸ πρόσωπον αἰσχύνῃ ὑποθεῖς ἐμπυσομάτων, καὶ μετὰ τῶν ἀνόμων λογισθεὶς, ὁ τὸν

²⁹ Matth. xxvi, 53. ³⁰ Luc. xxii, 50. ³¹ ibid. 51. ³² Act vii, 59. ³³ Num. xii, 3. ³⁴ Psal. cxxxi, 1. ³⁵ Isa. xlii, 2; liii, 7. ³⁶ Num. xiv, 7. ³⁷ III Reg. xix, 14. ⁴⁰ I Cor. xi, 2. ⁴¹ I Cor. ix, 27. ⁴² Matth. iv, 1 sqq. ⁴³ Matth. xxvi, 56. ⁴⁴ Cor. vii, 25. ⁴⁵ II Reg. xxiii, 15 sqq. ⁴⁶ III Reg. xviii, 42. ⁴⁷ Luc. i, 80. ⁴⁸ Matth. xiv, 23. ⁴⁹ III Reg. xvii, 9. ⁵⁰ Matth. iii, 4. ⁵¹ Philipp. ii, 6.

(29) Μαδιανίτιν. Or. 2, Μαδιανίτην.

(30) Ἰρα. Reg. pl, iv.

(31) Καὶ ὀνομασθεὶς, etc. «Ac inde nomen sibi fecit: inclutus, celebris evasit.»

(32) Κυρίῳ. Or. 2 addit, παντοκράτορι, «omnipotente.» Ita etiam legit Billius.

(33) Ὑποπιασμὸς. Sic omnes codices, vel etiam in quibusdam, ὑποπιασμὸς. In editis vero, ὑποπιασμός.

(34) Ἐφιέντας. Sic plures Regg. et Colbert., Or. 2, et Jes. Quæ lectio, ut vulgatiore, ita et probabilior

videtur. Ed., ἐπαφιέντας.

(35) Ἐρημία καὶ ἡσυχία. Nicetas: ἡ ἐν μονῳσι ἡσυχία, «in solitudine quies.»

(36) Καὶ καθ' ἡσυχίαν ἑαυτῷ συγγινόμενος. «Silentio secum, per solitudinis tranquillitatem, versatum.» Non bene Billius, «animo quieto.» Christus enim certe fuit semper «animo quieto,» sive extra, sive intra solitudinem.

(37) Εὐτέλεια. «Parcimonia, vilitas, tenuitas,» non in victu tantum, sed etiam in vestitu, ut allata exempla demonstrant.

III. Pulchra res zelus, testis Phinees, qui Madianitidem una cum Israelita gladio trajecit ⁴⁴, ut Israelis filios a probro et infamia vindicaret, atque ex animi instituto nomen traxit: testes etiam posuit ei illi, qui his verbis utebantur: *Zelo zelatus sum pro Domino omnipotente* ⁴⁵; et, *Æmulor vos Dei æmulatione* ⁴⁶; et, *Zelus domus tuæ comedit me* ⁴⁷:

nec solum hoc dicebant, sed etiam sentiebant. Pulchra res corporis castigatio; id tibi Paulus persuadeat, seipsum adhuc domans et coercens ⁴⁸, ac per Israellem, iis, qui sibi ipsis fidunt, corporique indulgent, terrorem injiciens; atque adeo Jesus ipse jejunans, atque tentationem subiens, et tentatorem superans ⁴⁹.

Pulchra res oratio et vigilia: hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime discrepanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem

reputatus est ⁵⁹, is, inquam, qui mundum a peccati maculis exiabat, sed etiam discipulorum pedes in habitu servili abluit ⁶⁰. Pulchra res inopia et pecuniarum contemptio **260**; testis est Zachæus, atque etiam Christus: ille, dum Christo domum suam ingredienti omnes propemodum opes suas dono obtulit ⁶¹; hic dum diviti illi perfectam vitam hanc re definivit ⁶². Atque, ut compendiosius adhuc de his rebus loquar, pulchra res est contemplatio, pulchra item actio; illa hinc assurgens atque ad Sancta sanctorum contendens, mentemque nostram a lido, quod ipsi cognatum est, reducens; hæc vero Christum excipiens, eique inserviens, ac vim amoris per opera indicans.

V. Horum unumquodque una quædam salutis via est, atque ad aliquam omnino beatarum illarum et æternarum mansionum ducens: quandoquidem ut varii vitarum delectus, ita multæ quoque apud Deum mansiones sunt ⁶³, quæ cuique pro merito suo et dignitate dividuntur et distribuuntur. Ac proinde alius hanc virtutem excolat, alius illam, alius plures, alius, si fieri potest, omnes: hoc tantum agat, ut gradiatur, atque ulterius progredi studeat, ejusque, qui viam recte præmonstrat gressusque nostros regit, ac per angustam viam et portam ad cælestis beatitudinis latitudinem ducit, vestigiis insistat. Si tamen, ex Pauli, atque ipsius etiam Christi sententia et autoritate, charitas, ut summa legis et prophetarum finis, præceptorum omnium primum maximumque censenda est ⁶⁴, hujus præcipuam partem in eo sitam esse comperio, ut pauperes amore ac benevolentia complectamur, atque eorum, qui nobis cognitione conjuncti sunt, calamitatibus moveamur, et doleamus. Neque enim ullus omnino cultus Deo perinde gratus est, ut misericordia (quandoquidem nec aliud quidquam est, quod Deo magis conveniat, utpote, quem misericordia et veritas præcedant ⁶⁵, et cui misericordia potius, quam benignitati benignitas ab eo rependitur, sura misericordiam ponit ⁶⁷.

VI. Porro cum juxta præceptum illud, quod et cum gaudentibus gaudere, et cum flentibus flere jubet ⁶⁸, omnibus pauperibus, quacunque de causa ærumnis et incommodis premantur, viscera aperire: et cum homines ipsi sumus, benignitatis stipem hominibus prius conferre debeamus, sive ob viduitatem ea opus habeant, sive ob amissos parentes, sive ob exsilium, sive ob dominorum **261**

⁵⁹ Isa. I, 6; LIII, 12. ⁶⁰ Joan. XIII, 5. ⁶¹ Luc. XIX, 8. ⁶² Matth. XIX, 21. ⁶³ Joan. XIV 2. ⁶⁴ Matth. XII, 36 sqq. ⁶⁵ Psal. LXXXVIII, 15. ⁶⁶ Ose. XII, 6.

(38) *Ἐπανιστάσα*. Plures Regg., Or. 2, et Nicet., ἐπανιστώσα. Recte quidem. « A terrenis abducens, » ut ait Nicetas, καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων χωροῦσα, « et in Sancta sanctorum penetrans. » Alii, ἐπανιστώσα. Ed., ἀπανιστάσα.

(39) *Ἐπαράγουσα*. « Evehens, elevans, reducens ad superiora, quæ illi sunt cognata. »

(40) *Τοῖς ἔργοις*. Gab., Mont., τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις, « per bona opera. »

A κόσμον καθαίρων τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τῶν μαθητῶν νίπτων τοὺς πόδας ἐν δουλικῷ τῷ σχήματι. Καλὸν ἡ ἀκτημοσύνη καὶ χρημάτων ὑπεροφία· καὶ μαρτυρεῖ Ζαχαῖος, καὶ Χριστὸς αὐτός· ὁ μὲν, τῆ εἰσόδῃ Χριστοῦ, μικροῦ πάντα καρποφορήσας· ὁ δὲ, τῷ πλουσίῳ τὸ τέλειον ἐν τούτῳ περιορίσας. Καὶ συντομώτερον ἐστὶ περὶ τούτων εἰπεῖν, καλὸν θεωρία, καὶ καλὸν πράξις· ἡ μὲν, ἐντεῦθεν ἐπανιστάσα (38), καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων χωροῦσα, καὶ τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς τὸ συγγενὲς ἐπαγάγουσα (39)· ἡ δὲ, Χριστὸν ὑποδεχομένη, καὶ θεραπεύουσα, καὶ τοῖς ἔργοις (40) τὸ φίλτρον ἐλέγχουσα.

B E'. Τούτων ἕκαστον μία τις (41) σωτηρίας ὁδὸς, καὶ πρὸς τινα τῶν μονῶν πάντως φέρουσα τῶν αἰωνίων καὶ μακαρίων· ἐπειδὴ ὡσπερ διάφοροι βίον αἰρέσεις, οὕτω καὶ μοναὶ (42) πολλαὶ παρὰ Θεῷ, κατὰ τὴν ἀξίαν ἐκάστῳ μεριζόμεναι τε καὶ διαορούμεναι· καὶ ὁ μὲν τήνδε κατορθούτω τὴν ἀρετὴν, ὁ δὲ τήνδε, ὁ δὲ πλειούς, ὁ δὲ πᾶς πάσας, εἰ οἷόν τε· μόνον ὀδεύετω, καὶ ἐφιέσθω τοῦ πρόσω, καὶ κατὰ πόδας ἐπέσθω τῷ καλῶς ὀδηγοῦντι, καὶ κατευθύνοντι, καὶ διὰ τῆς στενῆς ὁδοῦ καὶ πύλης ἐπὶ τὸ πλάτος ἄγοντι τῆς ἐκείθεν μακαριότητος. Εἰ δὲ δεῖ Παυλῶ καὶ αὐτῷ Χριστῷ πειθόμενον, πρώτῃ τῶν ἐντολῶν καὶ μεγίστῃ, ὡς κεφάλαιον νόμου καὶ προφητῶν τὴν ἀγάπην ὑπολαμβάνειν, ταύτης τὸ κράτιστον εὐρίσκω φιλοπτωχίαν, καὶ τὴν περὶ τὸ συγγενὲς εὐσπλαγγνίαν τε καὶ συμπάθειαν. Οὐδενὶ γὰρ οὕτω τῶν πάντων (43), ὡς ἐλέω, Θεὸς θεραπεύεται, ὅτι μὴδὲ οικειότερον ἄλλο τούτου Θεῷ, οὐ ἔλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται (44), καὶ ὃ προσοιστέον (45) τὸν ἔλεον πρὸ τῆς κρίσεως· οὐδὲ ἄλλῳ τινὶ μᾶλλον, ἢ φιλανθρωπίᾳ τὸ φιλάνθρωπον ἀντιδίδοται παρὰ τοῦ δικαίως ἀντιμετροῦντος, καὶ τιθέντος ἐν ζυγῷ καὶ σταθμῷ τὸν ἔλεον.

C ante iudicium offerenda sit ⁶⁶): nec ulla alii rei qui juste remittitur, atque in pondere et men-

D 4. Πᾶσι μὲν δὴ πτωχοῖς ἀνοικτέον τὰ σπλάγχνα, καὶ τοῖς καθ' ἡντιναοῦν αἰτίαν κακοπαθοῦσι, κατὰ τὴν, χαίρειν μετὰ χαϊρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων, κελεύουσαν ἐντολήν· καὶ προσεινεκτέον (46) ἀνθρώπους ὄντας ἀνθρώποις τὸν ἔρανον (47) τῆς χρηστότητος, εἴτε διὰ χηρείαν χρῆζοιεν ταύτης, εἴτε δι' ὀρφανίαν, εἴτε ἀποξένωσιν πατρίδος, εἴτε ὠμότητα δεσποτῶν, εἴτε ἀρχόντων θράσος, εἴτε φο-

(41) *Τις*. Reg. bm, τῆς.

(42) *Moral.* Sic plures Regg., duo Coisl. et Bas. Editi vero, μονῶν.

(43) *Πάντων*. Reg. c, ἀπάντων.

(44) *Προπορεύονται*. Or. 2, προπορεύεται.

(45) *Προοιστέον*. Or. 2, προσεκτέον.

(46) *Προεινεκτέον*. Reg. lu, προσεινεκτέον.

(47) *Τὸν ἔρανον*. « Humanitatis symbolum. »

ρολόγων ἀπανθρωπίαν, εἴτε ληστῶν μαιφονίαν, εἴτε κλεπτῶν ἀπληστίαν, εἴτε δήμευσιν, εἴτε ναυάγιον· πάντες γὰρ ὁμοίως ἐλλείνῳ, καὶ οὕτω (48) βλέποντες εἰς τὰς ἡμετέρας χεῖρας, ὡς ἡμεῖς εἰς τὰς τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν ἂν δεώμεθα· καὶ τούτων αὐτῶν οἱ παρ' ἄξιαν (49) κακοπαθοῦντες, τῶν ἐν ἔθει τοῦ δυστυχεῖν ὄντων ἐλλεινότεροι· ἔξαιρέτως δὲ τοῖς ὑπὸ τῆς ἱερᾶς νόσου διεφθαρμένοις, καὶ μέχρι σαρκῶν, καὶ ὀστέων, καὶ μυελῶν, ὡς ἡ κατὰ τιναν ἀπειλὴ, βεβρωμένοις, καὶ προδοδομένοις ὑπὸ τοῦ μοχθηροῦ, καὶ ταπεινοῦ, καὶ ἀπίστου (50) τούτου σώματος· ὧς πῶς συνεζύγη, οὐκ οἶδα· καὶ πῶς εἰκὼν τέ εἰμι Θεοῦ, καὶ τῆ πηλῶ συμφύρομαι (51)· ὃ καὶ εὐεκτοῦν πολεμεῖ, καὶ ἀνιᾶ πολεμούμενον· ὃ καὶ ὡς σύνδουλον ἀγαπῶ, καὶ ὡς ἐχθρὸν ἀποστρέφομαι· ὃ καὶ ὡς δεσμὸν φεύγω, καὶ ὡς συκληρονόμον αἰσχύνομαι· τῆξαι φιλονεικῶ, καὶ οὐκ ἔχω τίνι συνεργῶ πρὸς τὰ κάλλιστα χρῆσωμαι (52), ὡς εἰδῶς εἰς ὃ γέγονα, καὶ ὅτι δεῖ με πρὸς Θεὸν ἀναβῆναι διὰ τῶν πράξεων (53).

et cum bello premitur, mœrore me afficit : quod, et ut conservum amo, et ut inimicum odi atque aversor : quod, et ut vinculum fugio, et ut cohæres veneror. Si debilitare illud et conficere studeo, jam non habeo, quo socio et opitulatore ad res præclarissimas utar, nimirum haud ignorans quam ob causam procreatus sim, quodque me per actiones ad Deum ascendere oporteat

Ζ'. Φεῖδομαι ὡς συνεργοῦ, καὶ οὐκ ἔχω πῶς φύγω τὴν ἐπανάστασιν, ἢ πῶς μὴ ἀπὸ Θεοῦ πέσω βαρῆθεις ταῖς πέδασι κατασπώσας, ἢ κατεχούσας εἰς ἔδαφος. Ἐχθρὸς ἐστίν εὐμενῆς, καὶ φίλος ἐπίδουλος. Ὡς (54) τῆς συζυγίας καὶ τῆς ἀλλοτριώσεως! Ὁ φοβούμαι περίεπω (55), καὶ ὃ στέργω δέδοικα· πρὶν πολεμῆσαι, καταλλάσσομαι· καὶ πρὶν εἰρηνεῦσαι, δίσταμαι. Τίς ἡ περὶ ἐμὲ σοφία; καὶ τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον (56); Ἡ βούλεται μοῖραν ἡμᾶς ὄντας Θεοῦ, καὶ ἄνωθεν βέυσαντας, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἄξιαν ἐπαιρόμενοι καὶ μετεωρίζομενοι (57) καταφρονῶμεν τοῦ κτίσαντος, ἐν τῇ πρὸς τὸ σῶμα πάλῃ καὶ μάχῃ πρὸς αὐτὸν αἰεὶ βλέπειν, καὶ τὴν συνεζυγμένην ἀσθένειαν παιδαγωγίαν εἶναι τοῦ ἀξιώματος· ἵνα εἰδῶμεν (58) οἱ αὐτοὶ μέγιστοί τε ὄντες καὶ ταπεινίστατοι, ἐπίγειοι καὶ οὐράνιοι, πρόσκαιροι καὶ ἀθάνατοι, κληρονόμοι φωτὸς καὶ πυρὸς, εἴτ' οὖν σκότους, ὀποτέρως (59) ἂν νεύσωμεν; Τοιοῦτον τὸ κρᾶμα ἡμῶν, καὶ διὰ ταῦτα, ὡς γούν ἐμοὶ καταφαίνεται, ἴν' ὅταν ἐπαιρώμεθα διὰ τὴν εἰκόνα, διὰ τὸν γούν συστελλώμεθα. Ταῦτα μὲν οὖν ὃ βουλόμενος (60) φιλοσοφείτω, καὶ ἡμεῖς γε συμφιλοσοφήσομεν (61) εὐκαιρότερον.

69 Isa. x, 18.

(48) Οὕτω. In pluribus, οὕτως.

(49) Οἱ παρ' ἀξίαν. Nicetas : παρὰ τὴν τύχην ἧς ἦσαν ποτε, « præter eam fortunæ conditionem in qua quondam versabantur. » Docet hic Gregorius, eos qui ex altiori dignitatis et fortunæ gradu in miseriam delapsi sunt, majori miseratione dignos, quam eos qui rebus adversis sunt assueti. « Nihil enim est tam miserabile, » ait Cicero, « quam ex beato miser. » Bill. « præter dignitatem. »

(50) Ἀπίστου. Coll. 1, ἀπληστου, « insatiabilis. »

(51) Συμφύρομαι. « Commiscear. »

(52) Χρήσωμαι. Sic Reg. hu. Alii, χρήσομαι.

(53) Διὰ τῶν πράξεων. Reg. hu et Gabr., δι' ἀγα-

A sævitiam, sive ob præsidum acerbiteriam, sive ob eorum, qui legendis tributis præsumt, inhumanitatem et importunitatem, sive ob cruentam prædonum immanitatem, sive ob inexplebilem furum aviditatem, sive ob bonorum proscriptionem, sive ob naufragium; omnes enim similiter miserabiles sunt, sicque in manus nostras intuentur, ut nos in Dei manus, cum re aliqua egemus; atque ex ipsis permovere debent, qui sacro morbo corrupti sunt, et ad carnem usque, atque ossa, et medullas (quod quibusdam Scriptura 69 minatur) exesi consumptique, atque ab hoc ærumnoso, et abjecto, ac infido corpore proditi : cui quonam modo conjunctus sim, haud equidem scio : nec quo etiam pacto simul et imago Dei sim, et cum cæno voluter : quod, et cum pulchra valetudine gaudet, bello me lacessit,

B corpore proditi : cui quonam modo conjunctus sim, haud equidem scio : nec quo etiam pacto simul et imago Dei sim, et cum cæno voluter : quod, et cum pulchra valetudine gaudet, bello me lacessit, et ut conservum amo, et ut inimicum odi atque aversor : quod, et ut vinculum fugio, et ut cohæres veneror. Si debilitare illud et conficere studeo, jam non habeo, quo socio et opitulatore ad res præclarissimas utar, nimirum haud ignorans quam ob causam procreatus sim, quodque me per actiones ad Deum ascendere oporteat

VII. Sin contra ut cum socio et adjutore mitius agam, nulla jam ratio occurrit, qua rebellantis impetum fugiam, atque a Deo non excilam, compediibus degravatus, vel in terram detrahentibus, vel in ea detinentibus. Hostis est blandus et placidus, insidiosus amicus. O miram conjunctionem et alienationem! Quod metuo, amplector; quod amo, pertimesco. Antequam bellum gesserim, in gratiam redeo; antequam pace fruam, ab eo dissideo. Quanam sapientia, quonam magno et arcano consilio mihi hoc accidere dicam? An hoc Deus agit, ut cum ipsius pars simus, atque superne fluxerimus, ne ob dignitatem nostram nosipos efferentes atque attollentes, Creatorem contemnamus, in ea, quæ nobis adversus corpus est, lucta et dimicatione, ab eo nunquam oculos dejiciamus; atque ita infirmitas illa, quæ nobis copulata est, dignitatem nostram frenet atque coerceat; ut intelligamus nos maximos simul atque 262 abjectissimos esse, terrenos et cœlestes, caducos et immortales, lucis et ignis, sive etiam tenebrarum hæredes, prout in hoc vel illud nobis propendere contigerit? Hæc nostra temperatio est, atque ob has causas, quantum quidem ipse

ὧν πράξεων, « per bona opera. »

(54) Ὡς. Sic Reg. hu. Editi vero, ὧ.

(55) Περίεπω. « Foveo, curo. »

(56) Τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον; « Quodnam hoc magnam mysterium? »

(57) Καὶ μετεωρίζομενοι. Hæc desunt in Reg. c.

(58) Ἴνα εἰδῶμεν. Reg. quatuor, ἴν' εἰδῶμεν.

(59) Ὀποτέρως. Or. 2, ὀπωτέρως [haud emendate].

(60) Ὁ βουλόμενος. Sic quatuor Regii. Deest ὃ in ed.

(61) Συμφιλοσοφήσομεν. Reg. hm, συμφιλοσοφήσωμεν.

prospicere possum, ut cum imaginis dignitas nobis animos extulerit, pulvis eosdem deprimat contra-
hatque. Sed de his qui volet philosophetur, nosque etiam commodiore tempore simul philosophabimur.

VIII. Nunc vero, quod carni meæ, meæque infir-
mitati in aliorum calamitatibus condolens, dicere
institueram, faciendum nobis est, fratres, ut
cognatum et conservum corpus curemus; etsi enim
illud ut inimicum accusaverim ob eas quas affert
animi perturbationes, tamen propter connexionis
hujus auctorem, velut amicum complector. Et qui-
dem curemus non minus aliorum corpora, quam
suum quisque corpus, seu commoda valetudine sit,
seu eodem morbo consumatur. *Omnes enim unum
in Domino sumus, sive dives, sive pauper, sive servus,
sive liber* 70, sive sanus, sive æger corpore, atque
unum omnium caput, ex quo omnia, Christus.
Quodque membra inter se sunt, hoc quisque alteri,
atque omnibus omnes. Ac proinde minime commit-
tendum est, ut eos, qui prius in communem infir-
mitatem inciderunt, contemnamus et negligamus;
nec magis gaudendum nobis est, quod commoda
valetudine utimur, quam lugendum, quod fratres
misera et afflicta. Quin potius ita existimare debe-
mus, carnis et animarum nostrarum salutem in hoc
dia prosequamur. Sic autem consideremus.

IX. Alii quidem hoc solo nomine miserabiles
sunt, quod inopia laborent, quam fortasse, vel tem-
pus, vel labor, vel amicus, vel propinquus, vel tem-
poris mutatio susulerit: his autem nihilominus
hæc quoque gravis est, imo eo etiam gravior,
quod una cum carne, et laboris suscipiendi, et sibi
ad necessarios vitæ usus opem ferendi facultas
crepta sit, magisque semper apud ipsos prævaleat
morbi metus, quam spes salutis. Ex quo efficitur,
ut parum admodum auxilii illis spes afferat quæ
afflictis et calamitosis unum est remedium. Ad
paupertatem accedit morbus, alterum malum, et
quidem atrocissimum, ac votis omnibus aversan-
dum, atque ejusmodi, ut 263 apud multos, cum
aliquid mali cuiquam imprecari cupiunt, nihil sit
expromptius. Tertium, quod plerique eos nec adire
nec intueri sustinent, sed fugiunt, horrent, et aver-
santur; atque id morbo ipso illis acerbius est, cum
ob calamitatem exosos etiam et invisos se esse sen-
tiunt. Equidem ipse eorum miseriam non sine
lacrymis fero, ac recordatione ipsa perturbor.
Idemque vobis accidat, velim, ut lacrymis lacrymas
fugiatis. Nec vero dubito, quin ex his, qui adsunt,

70 Rom. xii, 5.

(62) *Εἰ γὰρ καὶ ὡς ἐχθροῦ κατηγορήσα διὰ τὸ
πάθος*, etc. A Gregorii mente et textu videtur aber-
rare Billius, qui locum hunc sic interpretatur:
« Etsi enim me animi affectus eo abripuit, ut illud
tanquam inimicum et infestum accusarem, » etc.

(63) *Τὰ τῶν*. In quibusdam, τὰ τοῦ.

(64) *Ἡ ἕκαστον*. Or. 2, Reg. c, ἡ ἐκάστῳ.

(65) *Αὐτῆς*. Deest in Or. 2.

(66) *Εὐ ἡμῖν ἔχει*. Plerique codices, ἡμῖν εὖ
ἔχει.

(67) *Τάχ' ἄν*. Tres Regg., τάχα ἄν.

(68) *Λύσαιεν*. Or. 2, λύσειε.

(69) *Οὐκ ἔχουσιν*. Hæc desunt in Regg. bm, ph,

Α Ἡ. Νυνὶ δὲ, ὁ μοι λέγειν ὁ λόγος ὤρμησε, τῶν
ἐμῶν περιαλοῦντι σαρκῶν, καὶ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας
ἐν ἀλλοτρίοις πάθει, θεραπευτέον, ἀδελφοί, τὸ συγ-
γενές καὶ ὁμόδουλον. Εἰ γὰρ καὶ ὡς ἐχθροῦ κατηγο-
ρήσα διὰ τὸ πάθος (62), ἀλλὰ καὶ ὡς φίλου περιέγο-
μαι διὰ τὸν συνδήσαντα· καὶ θεραπευτέον οὐχ ἦτον
τὰ τῶν (63) πλησίον, ἢ ἕκαστον (64) τὸ ἑαυτοῦ, τῶν
τέ ὑγιαίνοντων, καὶ τῶν ὑπὸ τῆς αὐτῆς (65) νόσου
δαπανωμένων. Πάντες γὰρ ἐν ἑσμεν ἐν Κυρίῳ,
εἴτε κλούσιος, εἴτε πένης, εἴτε δούλος, εἴτε
ἐλεύθερος, εἴτε ὑγιαίνων, εἴτε πονηρῶς ἔχων τοῦ
σώματος· καὶ μία κεφαλὴ πάντων, ἐξ οὗ τὰ πάντα,
Χριστός· καὶ ὅπερ ἐστὶν ἀλλήλοις τὰ μέλη, τοῦτο
ἕκαστος ἐκάστῳ, καὶ πᾶσιν ἅπαντες· οὐκ οὐκ περι-
οπτέον, οὐδὲ ἀμελητέον τῶν προεμπεσόντων εἰς τὴν
κοινὴν ἀσθένειαν· οὐδὲ ἀγαπητέον μᾶλλον, ὅτι εὖ
ἡμῖν ἔχει (66) τὰ σώματα, ἢ πενητέον, ὅτι ἀθλίως
τοῖς ἀδελφοῖς· καὶ ἠγεῖσθαι μιαν ἀσφάλειαν εἶναι τῶν
ἡμετέρων σαρκῶν καὶ ψυχῶν, τὴν εἰς ἐκείνους φιλα-
θρωπίαν· σκοποῦμεν δὲ οὕτως.

uno positam esse, ut eos humanitate ac misericor-

Θ. Τοῖς μὲν ἄλλοις ἐν μόνον ἐλεεινὸν, τὸ τῆς ἀπο-
ρίας· ὁ τάχ' ἄν (67) ἢ χρόνος, ἢ πόνος, ἢ φίλος, ἢ
συγγενής, ἢ καιροῦ μεταβολὴ λύσαιεν (68). Τοῖς δὲ
τοῦτο μὲν οὐδενὸς ἦτον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ὅσην τοῦ
πονείν καὶ βοηθεῖν ἑαυτοῖς οὐκ ἔχουσιν (69), εἰς τὰ
ἀναγκαῖα μετὰ τῶν σαρκῶν ἀφήρηται, καὶ μείζων
αἰετῆς ἀσθενείας αὐτοῖς μᾶλλον ὁ φόβος, ἢ ἡ τῆς
ὕψιας (70) ἐλπίς· ὥστε μικρὸν γοῦν τι (71) βοηθεῖ-
σθαι παρὰ τῆς ἐλπίδος, ἢ μόνον (72) τοῖς ἀτυχοῦσι
ἔστι (73) φάρμακον. Πρὸς δὲ τῆς πενίης, καὶ ἡ νόσος
κακὸν δευτέρον, καὶ κακῶν τὸ ἀπευκτότατον, καὶ
βαρύτερον, καὶ εἰς κατάραν τοῖς πολλοῖς προχει-
ρότατον. Καὶ τρίτον, τὸ μὴ (74) προστιοῦς αὐ-
τοῦς εἶναι, μηδὲ θεατοῦς τοῖς πλείοσιν, ἀλλὰ φευ-
κτοῦς, καὶ βδελυκτοῦς, καὶ ὅσον ἀποτρειπτοῦς· ὁ καὶ
τῆς νόσου τοῦτοις βαρύτερον, ὅταν ἀσθωνται διὰ τὴν
συμφορὰν καὶ μισοῦμενοι. Ἐγὼ μὲν οὐδὲ ἀδακρυτῶ
φέρω τὸ τούτων πάθος, καὶ τῆς μνήμης συγχέομαι·
πάσχοιτε (75) δὲ καὶ ὑμεῖς ταυτὸν, ἵνα τοῖς δάκρυσι
τὰ δάκρυα φύγητε· καὶ πάσχοισί γε, οἷδ' ὅτι, τῶν
παρόντων ὅσοι φιλόχριστοι καὶ φιλόπτωχοι, καὶ
θεοῦ, καὶ παρὰ θεοῦ (76) τὸ ἐλεεῖν ἔχοντες· μάρτυ-
ρες δὲ καὶ ὑμεῖς (77) τοῦ πάθους.

D alisque melioris notæ codicibus, non male; his
enim omissis, planior sit oratio.

(70) Ὑψιας. Plures codd., ὕψιας.

(71) *Τι*. Deest in Reg. a, bm, ph.

(72) *Ἡ μόνον*. Reg. c, ἡ μόνη. In Par. ed., ἡ
μόνον [male].

(73) *Ἐστι*. Deest in pluribus Regg. et Or. 2.

(74) *Μή*. Or. 2, μηδέ.

(75) *Πάσχοιτε*. Reg. bm. Mont., συμπάσχοιτε.

(76) *Καὶ θεοῦ, καὶ παρὰ θεοῦ*. « Dei erga se, et
Dei erga alios. » Ita in uotis Sancty.

(77) Ὑμεῖς. Sic Reg. ph, Or. 2, etc. Male in ed.,
ἡμεῖς.

perinde afficiantur, quicumque Christi ac pauperum amantes sunt, Deique, et a Deo misericordiam habent. At calamitosis etiam testes vos ipsi esis.

Γ. Πρόκειται τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θέαμα δεινὸν καὶ ἔλειπνόν, καὶ πᾶσι, πλὴν τῶν εἰδόντων, ἀπιστον, ἄνθρωποι νεκροὶ καὶ ζῶντες, ἠχρωτηριασμένοι τοῖς κλειστοῖς τοῦ σώματος μέρεσι (78), μήθ' (78') οὔτινές ποτε ἦσαν, μηδὲ θθεν εἰσι μικροῦ γινωσκόμενοι· μᾶλλον δὲ τῶν ποτε ἀνθρώπων θθλια λείψανα· πατέρας (79), καὶ μητέρας, καὶ ἀδελφοὺς, καὶ τόπους, ἐαυτῶν γνωρίσματα λέγοντες· Ἐγὼ τοῦ δεινός, καὶ ἡ δεινά μοι μήτηρ, καὶ τόδε μοι δοῖμα, καὶ σύ μοι φίλος ποτὲ καὶ γῶριμος. Καὶ τοῦτο πράττουσιν, οὐ γὰρ ἔχουσι τῷ παλαιῷ χαρακτῆρι γινώσκεισθαι (80)· ἄνθρωποι περικεκομμένοι, καὶ περιρηρημένοι χρήματα (81), συγγένειαν, φίλους, αὐτὰ τὰ σώματα· ἄνθρωποι μόνου τῶν πάντων (82) ἔλεοῦντές τε ἑαυτοὺς, καὶ μισοῦντες ὁμοίως· οὐκ ἔχοντες πότερα μᾶλλον θρηγήσουσι (83), τὰ μηκέτ' ὄντα τοῦ σώματος, ἢ τὰ μένοντα (84)· ὡσα προανάλωσεν ἡ νόσος, ἢ ὅσα τῇ νόσῳ λείπεται. Τὰ μὲν γὰρ ἀνήλωται (85) δυστυχῶς, τὰ δὲ σώζεται δυστυχέστερον· τὰ μὲν οὐχεται πρὸ τῶν τάφων, τὰ δὲ οὐκ ἔστιν ὁ παραδώσων ταφῇ (86). Καὶ γὰρ ὁ λίαν χρηστὸς καὶ φιλόανθρωπος, τοῦτοις ἐστὶν ἀναληγτότατος· κἀνταῦθα μόνον ἐπελαθόμεθα σάρκες ὄντες, καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως περικείμενοι· καὶ τοσοῦτου δέομεν (87) θεραπεύειν τὸ συγγενές, ὥστε καὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων ἀσφάλειαν τῆν τοῦτων φυγῆν νομίζομεν. Καὶ νεκρῷ μὲν ἤδη προσήλθε τις παλαιῷ, καὶ τοῦτῳ τυχὸν ὀδωδῶσι, καὶ ζῶων ἀλόγων ἠνεγκεν ὀδωδῶτα σώματα, καὶ βορβόρου πλησθεῖς ἠνέσχετο· τοῦτους δὲ κατὰ κράτος φεύγομεν (ὡ τῆς ἀπανθρωπίας!), ὅτι καὶ τὸν αὐτὸν αὐτοῖς σπῶμεν ἀέρα, μικροῦ δυσχεραίνοντες.

reantur, brutorumque animantium corpora tetro odore plena perferant, ac cæno perfusi æquo animo id ferant: nos contra hos maxima celeritate fugimus quod eundem cum ipsis aerem trahamus, indigne ferentes

ΙΑ'. Τί πατὴρς γνησιώτερον; καὶ τί μητὴρς συμπαθέστερον; Ἄλλ' ἀπεκλείσθη γε τοῦτοις καὶ ἡ φύσις· καὶ πατὴρ παῖδα τὸν ἑαυτοῦ, ὃν ἐγέννησεν, ὃν ἀνέθρεψεν, ὃν ὀφθαλμῶν βίου μόνον ἔχειν ἐνόμισεν, ὑπὲρ οὐ πολλὰ θεῶν καὶ πολλὰκις προσηύξατο, τοῦτον ὀδύρεται μὲν, ἀπελαύνει δὲ, τὸ μὲν ἐκίων, τὸ δὲ τυραννόμενος. Καὶ μήτηρ μέμνηται μὲν τῶν ὀδίνων, καὶ τὰ σπλάγχνα σπαράσσεται, καὶ ἀνακαλεῖται λίαν ἔλειπνός, καὶ προθεῖσα θρηγεῖ, καθάπερ τεθηλότα τὸν ζῶντα (88)· Τέκνον, λέγουσα, δυστυχὲς καὶ ἀθλίας μητὴρς, ὃ μοι συνεμερίσατο πικρῶς ἡ νόσος· τέκνον ἔλειπνόν, τέκνον οὐ γνωριζόμενον, τέκνον, ὃ χρημνοῖς καὶ ὄρεσι καὶ ἐρημίαις ἀνεθρεψάμην (89)·

¹¹ Gen. vi, 3.

(78) *Μέρεσι*. Forte, μέλεισι. Edit.

(78') *Μήθ'*. Reg. hm, ph. Or. 2, μηδ' [rectius].

(79) *Πατέρας*. Coisl. 4 addit, καὶ πάππους.

(80) *Γινώσκεισθαι*. Reg. c, Mont., γνωρίζεσθαι.

(81) *Χρήματα*. Reg. c, κτήματα, «prædiis.»

(82) *Πάντων*. Or. 2, ἀπάντων.

(83) *Θρηγήσουσι*. Reg. a, Or. 2, θρηγήσουσι, male.

(84) *Μένοντα*. Or. 2, μέιναντα.

X. Proponitur nobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, nec nisi iis, qui norunt, credibile, homines mortui ac viventes, plurimis corporis partibus mutilati, sicque affecti, ut fere, nec quanam olim fuerint, nec unde, agnoscat; imo, ut rectius loquar, miseræ veterum hominum reliquæ; patres, et matres, et fratres, ac loca ex quibus agnosci queant, proferentes: ego illo patre natus sum, hac matre procreatus, hoc mihi nomen est, tu mihi quondam amicus et familiaris: idque idcirco faciunt, quod ex veteribus oris lineamentis jam agnosci nequeant: homines accisi, ac pecuniis, genere, amicis, adeoque corporibus ipsis spoliati; homines soli ex omnibus mortalibus æque sese et misericordia et odio prosequentes; nec satis constitutum habentes, utras tandem corporis partes magis deplorent, præcisasne et extinctas, an in corpore adhuc remanentes; easne, quas morbus absumpsit, an eas, quæ morbo reliquæ sunt. Illæ quippe misere absumptæ atque confectæ sunt; hæ vero miserius conservantur: illæ ante sepulcrum interierunt; has nemo est qui sepulcro condat. Nam optimus et humanissimus quisque, his durissimum atque inhumanissimum se præbet; atque hic solum nos carnem esse¹¹, et humilitatis corpus gerere obliviscimur: tantumque ab eo absumus, ut eos, qui cognationis vinculo nobiscum juncti sunt, curemus, ut corporum quoque nostrorum salutem in eorum fuga atque aversione positam esse existimemus. Cuique non desint, qui ad vetus atque etiam fortasse fœtidum cadaver accedere non ve-

264 (o ingentem inhumanitatem!), penè etiam,

XI. Quid patre sincerius? Quid matre ad miserationem propensius? At his ipsa quoque natura præclusa est: ac pater filium suum, quem genuit, quem educavit, quem se unicum vitæ oculum habere existimavit, pro quo multas ad Deum sæpenu-mero preces fudit; hunc, inquam, luget quidem ille, cæterum abigit, partim libens, partim invitus. Ac rursus mater suos quidem in pariendo dolores recordatur, ac visceribus dilaniatur, et miseraunda admodum voce natum appellat, atque ob oculos positum, vivum tanquam mortuum luget: Fili miser, inquit, et miseræ matris, quem morbus mecum acerbè partitus est: fili miser, fili jam ignote,

D (85) *Ἀνήλωται*. Reg. a, c, d, Or. 2, etc., ἀνώλωται.

(86) *Ταφῇ*. Or. 2, τῇ ταφῇ. Billius: «sepultura afficiat.»

(87) *Τοσοῦτον δέομεν*. Ita Reg. c. Alii, τοσοῦτον [ininus recte]. Or. 2 et Mont., τοσοῦτον ἀποδέομεν.

(88) *Τὸν ζῶντα*. Ita plerique Reg. et Coisl. 1. Editi, τὰ ζῶντα.

(89) *Ἀνεθρεψάμην*. Reg. a, c, d, ἐθρεψάμην.

fili, quem præcipitis et montibus ac solitudinibus alui; cum feris habitabis, tibi que petra tectum erit, atque ex mortalibus ii duntaxat te aspicient, qui pietate excellent. Atque etiam miserabilia hæc Jobi verba inclamat: Quare in matris vulva creatus es, atque ex ventre egressus es, ac non statim periisti⁷², ut mors cum ortu concurreret? Quare non præmature abscessisti, priusquam hujus vitæ mala degustares? Quare exceptus genibus? Cur lactatus uberibus⁷³, cum miseram vitam ac morte gravio-rem acturus esses? Atque his verbis utitur, vimque lacrymarum profundit; ac complecti quidem eum et exoculari misera cupit, sed filii carnem ut inimicam et hostilem pertimescit. Ab universa autem plebe clamores et insectationes, non adversus ini- quos et sceleratos, sed adversus miseros et calamitosos excitantur. Ac cædis quidem criniine constrictum non deest qui conturbarnalem sibi adsciscat, et qui adulterum non solum tecto excipiat, sed etiam ad mensam admittat, ac sacrilegum vitæ socium adhibeat, cum iisque, a quibus malo aliquo affec- tus est, amicitiaæ fœdus ineat: hujus contra, a quo nullam injuriam accepit, morbum, non secus ac crimen quoddam, aversatur. Ita melior vitii quam homine dignam amplectimur, humanitatem autem namur.

XII. Urbibus ejiciantur, arcantur ædibus, foro, conciliis, viis, publicis conventibus, conviviiis, o ingentem calamitatem! ipsa **265** etiam aqua; nec ipsis quidem fluunt fontes, aliis hominibus commu- nes, nec flumina ipsa nihil spurcitiei ab his contra- here creduntur; quodque maxime mirandum est, quos ut picula submovemus, eosdem, ut nihil nobis molestiæ inferentes, ad nos rursum conver- timus, non domicilium ipsis tribuentes, non neces- sarios cibos, non vulneribus medicinam, non veste morbum eorum pro viribus obtegentes. Ac proiude noctu et diu vagantur, inopes, et nudi, ac tecto carentes, morbum ostendentes, vetera commemo- rantes, Creatoris opem implorantes, alii aliorum membris, pro iis quibus carent, mutuo utentes, cantus ad misericordiam pertrahentis artifices, paululum quiddam panis postulantes, aut parumper obsonii, aut lacerum aliquem et detritum pannum,

⁷² Job iii, 11. ⁷³ ibid. 12.

(90) Πέτρα. Reg. c, πέτραι.

(91) Εὐσεβέστατοι. Eremitas et solitarios in de- sertis vitam agentes intelligit Gregorius.

(92) Ἐκ γαστρῶς. Reg. a, ἐκ κοιλάς.

(93) Εὐθύς. In quibusdam, εὐθέως.

(94) Τί δέ σοι συνήτησε, etc. Reg. c, συνή- τησάν σοι. Bill. « quare tibi genua inter se juncta sunt? Quorum ubera suxisti? » Elegantem Vulgatæ interpretationem prætulimus.

(95) Ἀθλίως. Reg. c addit, οὕτως.

(96) Περιπτύξασθαι. Or. 2, περιπτύξασθαι [ma- le].

(97) Κατά. Sic Reg. hu, Coisl. 1, et Or. 2. Deest κατά in pluribus Regg. Ed., μετά.

(98) Διαθεθικῶσι. Reg. d, διαθεθεῖσι.

(99) Ἀπεστράφη. In quibusdam, ἀντεστράφη [male].

μετὰ θηρίων οικήσεις, καὶ σκέπη σοι πέτρα (90), καὶ τῶν ἀνθρώπων μόνον ἔβονται σε οἱ εὐσεβέστατοι (91)· καὶ ταῦτα δὴ τὰ τοῦ Ἰὼβ ἐλεεινὰ ῥήματα ἐπιφθέγ- γεται· Ἴνα τί γὰρ ἐπλάσθης ἐν κοιλά μητρῶς, ἐκ γαστρῶς (92) δὲ ἐξήλθες, καὶ οὐκ εὐθύς (93) ἀπώλου, ὡς συνδραμεῖν τῇ γεννήσει τὸν θάνατον; Ἴνα τί δὲ οὐκ ἀπῆλθες ἄωρος, πρὶν γεύσασθαι τῶν τοῦ βίου κακῶν; Ἴνα τί δέ σοι συνήτησε (94) γόνατα; Τί δέ σοι τὸ θηλάσαι μαστοῦς, ἀθλίως (95) ζῆσθαι μέλλοντι, καὶ ζωὴν θανάτου χαλεπωτέραν; Καὶ ταῦτα λέγει, καὶ ἐπαφίησι πηγὰς δακρῶν, καὶ περι- πτύξασθαι (96) βούλεται μὲν ἡ δυστυχῆς, φοβεῖται δὲ τὰς τοῦ παιδὸς σάρκας ὡς πολεμίας. Πάνδημοι δὲ κα- ταβοήσεις τε καὶ διώξεις, οὐ κατὰ τῶν ἀδικούντων, ἀλλὰ κατὰ (97) τῶν δυστυχούντων γίνονται. Καὶ νε- νέα μὲν ἤδη τις συνψέλισατο, καὶ μοιχῶ μετέδωκεν, οὐ στέγης μόνον, ἀλλὰ καὶ τραπέζης, καὶ βίου κοι- νωνὸν τὸν ἱερόσυλον εἶλετο, καὶ τοῖς αὐτὸν τι δια- θεικῶσι (98) κακὸν ἐσπέσασατο· τοῦ δὲ τὸ πάθος, ὡς ἐγκλημα, μηδὲν λυπήσαντος ἀπεστράφη (99). Καὶ πλέον (1) ἔχει νόσου κακία· καὶ τὸ μὲν ἀπάνθρω- πον ὡς ἐλευθέριον ἡσπασάμεθα, τὸ δὲ συμπαθὲς ὡς αἰσχρὸν ἠτιμάσαμεν.

morbi conditio es; atque inhumanitatem ut libere et misericordiam, ut turpem et inhonestam, asper-

IB'. Ἀπελαύνονται πόλειον, ἀπελαυνονται οἰκίω, ἀγορᾶς (2), συλλόγων, ὀδῶν, πανηγύρεων, συμποσίων, (ὡ τοῦ πάθους!) αὐτοῦ τοῦ ὕδατος· οὔτε πηγὰς βέ- ουσαι, τοῦτοις κοιναὶ πρὸς (3) τοὺς ἄλλους ἀνθρώ- πους, οὔτε ποταμοὶ πιστεύονται μηδὲν ἐφέλκεσθαι τοῦ μολύσματος· καὶ τὸ παραδοξότατον (4), ὡς ἀγὴ μὲν ἀπελαύνομεν, ὡς δὲ οὐδὲν λυποῦντας πάλιν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιστρέφομεν (5), οὐκ οἰκῆσιν ἀποπέ- μοντες, οὐ τὰς ἀναγκαίας τροφὰς, οὐ θεραπεῖαν τοῖς τραύμασιν, οὐ σκέπη τὴν νόσον εἰς δύναμιν περιστέ- λοντες. Διὰ τοῦτο περιπλανῶνται νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἄποροι, καὶ γυμνοὶ, καὶ ἀνέστιοι, τὴν νόσον ἐπιδει- κνύντες, τὰ ἀρχαῖα ἐκδιηγούμενοι, τὸν Πλάστην ἐπι- βοῶμενοι, χρώμενοι τοῖς ἀλλήλων μέλεσιν ἀντὶ τῶν λειπόντων, σοφισταὶ μελῶν ἐλκόντων ἔλεον, ἄρτου τι μικρὸν αἰτοῦντες, ἢ ὕψου τι (6) βραχύτατον, ἢ βάρους τι τρύχινον, βοήθημα τῆς αἰσχύνης, ἢ παραμυθίαν τοῖς ἔλκεσι (7). Καὶ φιλόανθρωπος οὗτος αὐτοῖς, οὐχ

D (1) Πλέον. Or. 2, κλείον [f. pro πλείον].

(2) Ἀγορᾶς. Chrys., ἀγορῶν.

(3) Πηγὰς βέουσαι, τοῦτοις κοιναὶ πρὸς ... Ver- tit interpret quasi legisset: Πηγὰς βέουσαι τοῦτοις, κοιναὶ πρὸς ... Edit.

(4) Παραδοξότατον. Or. 2 addit: οὐ δ' ἂν ὥσιν· et Gab. ὅπου ἂν ὥσιν, « ubi quodam fuerint, ut pe- stem horremus, » etc.

(5) Ἐπιστρέφομεν. Schol.: Δι' ὧν οὐ ποιούμεθα αὐτῶν πρόνοιαν, πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀναγκάζομεν ἐπιστρέφειν· « Eo quod eorum curam non gerimus, illos ad nos redire compellimus. »

(6) Ἡ ὕψου τι. Unus Reg., ἢ ὕψον τι. In Par., ἢ ὕψου τό, etc.

(7) Βοήθημα ... ἔλκεσι. Billius, « quo pudendis corporis partibus auxilium, aut ulceribus solatium ferant. »

ἐς πρὸς τὴν χρεῖαν ἤρκεσεν, ἀλλ' ὅστις μὴ πικρῶς ἀπεπέμφατο. Οἱ πολλοὶ δὲ αὐτῶν οὐδὲ ὑπ' αἰσχύνης τὰς πανηγύρεις φεύγουσιν, αὐτὸ (8) μὲν οὖν τούναντιον εἰς ταύτας ὠθοῦνται διὰ τὴν χρεῖαν· ταύτας δὲ λέγω τὰς πανδήμους (9) καὶ ἱεράς, ἃς ἡμεῖς ἐπὶ θεραπείᾳ τῶν ψυχῶν ἐξεύρομεν (10), ἢ κατὰ τι μυστήριον συνιόντες, ἢ τοῖς μάρτυσι τῆς ἀληθείας πανηγυρίζοντες, ἢ ὧν τοὺς ἀγῶνας τιμῶμεν, μιμώμεθα καὶ τὴν εὐσέβειαν. Καὶ αἰσχύνονται μὲν τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν συμφορὰν, ὄντες ἄνθρωποι, καὶ βούλονται ἂν ὄρεσιν, ἢ κρημνοῖς, ἢ ὕλαις, ἢ τὸ τελευταῖον νυκτὶ καὶ σκότῳ περικαλύπτεσθαι· ῥιπτοῦνται δὲ ὅμως εἰς μέσον, φόρτος ἐλεεινός, καὶ δακρύων ἄξιός. Τοῦτο μὲν ἴσως καὶ κατὰ λόγον, ἵνα ἡμῖν ὡς τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ὑπομνήματα, καὶ περὶ ὧσι μηδὲν τῶν παρόντων καὶ ὄρωμένων, ὡς ἐστῶσι (11), προστίθεσθαι. Ῥιπτοῦνται δὲ, οἱ μὲν ἐπιθυμία φωνῆς ἀνθρωπίνης, οἱ δὲ προσάφωσι, οἱ δὲ ἵνα βραχεῖα ζωῆς ἐφόδια παρὰ τῶν τρυφῶντων συλλέξωνται, πάντες δὲ ἵνα τι πρᾶγος γέωσιν (12) τοὺς ἐαυτῶν θρήνους δημοσιεύσαντες.

Irrumpunt autem, alii, ut optatam hominum vocem audiant : alii, ut eorum orā aspiciant : alii, ut exigua vitæ subsidia ab iis, qui luxu deliciisque luctibus suis nonnullum hinc levamen persentiant.

Π'. Τίς οὐ κατακλᾶται τούτων τοῖς ὄδυρμοις, οἰκτρὰν ζυγαυλίαν ἀρμολογῶντων ; τίς ἀκοῆ φέρει τὸ ἄκουσμα ; τίς ὄψις χωρεῖ τὸ θέαμα ; Οἱ μὲν κείνται μετ' ἀλλήλων, κακῶς ὑπὸ τῆς νόσου συνεζευγμένοι, καὶ ἄλλος ἄλλο τι τῆς συμφορᾶς πρὸς τὸ ἐλεεινὸν ἐρανίζοντες· καὶ εἰσὶν ἀλλήλους προσθήκη τοῦ πάθους, ἐλεεινοὶ τῆς ἀβρῶστίας, τῆς συμπαθείας (13) ἐλεεινότεροι. Περίσταται (14) δὲ αὐτοὺς θέατρον συμμιγῆς, συναλγούντων μὲν, ἀλλὰ πρόσκαιρα. Οἱ δὲ κλινοῦνται πρὸς τοῖς ποσὶ τῶν ἀνθρώπων ἡλίω καὶ κόνει· ἔστι δὲ ὅτε καὶ κρημοῖς ἀγριοῖς, καὶ ὄρεσι, καὶ ταραχαῖς ἀνέμων ταλαιπωροῦμενοι, παρὰ τοσοῦτον οὐ (15) συμπατούμενοι, παρ' ὅσον (16) καὶ ψάειν αὐτῶν (17) βδελυσσόμεθα. Ἀντάδει δὲ τοῖς ἱεροῖς ἔνδον μέλεσιν ὁ τῶν αἰτήσεων ὄδυρμος, καὶ ταῖς μυστικαῖς φωναῖς θρήνος ἐλεεινὸς ἀντεγείρεται. Τί δὲ πᾶσαν αὐτῶν προτιθέναί τὴν συμφορὰν ἀνθρώποις πανηγυρίζουσιν ; ἴσως ἂν καὶ ὁμῖν κινήσασιν θρήνον, εἰ πάντα ἐτραγυροῦσιν ἐπαμειβῶς, καὶ νικήσῃ τὴν ἑορτὴν τὸ πάθος. Λέγω γὰρ οὖν ταῦτα, ἐπεὶ μηδέπω δύναμαι πείθειν ὑμᾶς, ὡς ἔστι ποτὲ ἡδονῆς λίπη τιμιωτέρα, καὶ κατήφεια πανηγύρεως, καὶ γέλιτος οὐ καλοῦ δάκρυον ἐπαινούμενον.

idcirco dico, quia nondum vobis hoc persuadere possum, molestiam nonnunquam voluptate, et mestitiam lætitia, et laudabiles lacrymas turpi atque obsceno risu præstantiores esse ⁷⁴.

⁷⁴ Eccle. vii, 3.

(8) *Αὐτό. Or. 2.* αὐτοῖ [male].

(9) *Τὰς πανδήμους.* Sic quinque Regg. Deest τὰς in edit.

(10) *Ἐξεύρομεν. Or. 2.* ἐξεύραμεν. Oxon., ἐξηύρομεν.

(11) *Ἐστῶσι.* Unus Regg., ἐστῶσι.

(12) *Πρόδος γέωσινται.* Sic legendum arbitramur, pro βόσος γένωνται, quod in editis legitur, in quibus certe mendum irrepsit, exciso π in prima voce, et mutato υ in ν in secunda. Ita legisse et intellexisse videntur Billius et Gabrielius. Primus in nolis veriti : « ut aliquid levationis sentiant. » Alter

A quo pudorem tueantur, et ulcera foveant. Ac benignus ipsis ille est, non qui, quod eis opus erat, suppeditavit, sed qui non acerbè eos ablegavit. Multi autem eorum ne pudore quidem a publicis conventibus deterrentur, quin potius in eos sese ob necessitatem intrudunt; hos, inquam, publicos et sacros conventus, quos ob animarum curacionem excogitavimus, aut mysterii ejuspiam celebrandi causa coeuntes, aut ob veritatis martyres diem festum agitanes, ut, quorum certamina honore prosequimur, eorum quoque pietatem imitemur. Et quamvis hominum ora, cum homines ipsi sint, propter calamitatem erubescant, ac montibus, aut præruptis locis, aut silvis, aut denique nocte ac tenebris obtegi cupiant : in medium tamen irrumpunt, sarcina miserabilis, et lacrymarum digna. Id quoque fortasse non temere ac sine ratione faciunt, nimirum ut nos infirmitatis nostræ submoneant, illudque nobis persuadeant, ut nulli rerum præsentium atque in oculorum sensum cadentium, velut firmæ et stabili, animum adjiciamur. Id quoque fortasse non temere ac sine ratione faciunt, nimirum ut nos infirmitatis nostræ submoneant, illudque nobis persuadeant, ut nulli rerum præsentium atque in oculorum sensum cadentium, velut firmæ et stabili, animum adjiciamur. Id quoque fortasse non temere ac sine ratione faciunt, nimirum ut nos infirmitatis nostræ submoneant, illudque nobis persuadeant, ut nulli rerum præsentium atque in oculorum sensum cadentium, velut firmæ et stabili, animum adjiciamur. Id quoque fortasse non temere ac sine ratione faciunt, nimirum ut nos infirmitatis nostræ submoneant, illudque nobis persuadeant, ut nulli rerum præsentium atque in oculorum sensum cadentium, velut firmæ et stabili, animum adjiciamur.

XIII. Quis non eorum, miseram cationem concinnantium, gemitibus frangitur? Quæ auris hujusmodi auditionem ferre, quis oculus spectaculum hoc capere potest? Jacent illi simul, male a morbo consociati, atque alii aliud quoddam calamitatis genus ad misericordiam ciendam conferentes; suntque sibi invicem doloris additamentum, illi quidem ob ipsum morbum miserabiles, ob mutam vero commiserationem miserabiliores. Circumstat autem eos promiscuum theatrum, condolentium quidem, sed ad breve tempus. Hi porro ad hominum pedes volutantur, cum solis æstu et pulvere; nonnunquam etiam cum asperrimis frigoribus ac pluviis, ventorumque tumultibus conflictantes, pedibusque etiam jamjam percalcandi, nisi vel tantillum eos tangere exhorresceremus. Porro petitionum, gemitus internis templi cantibus ex adverso respondet, atque adversus mysticas voces miserabilis luctus excitatur. Quid vero universam horum calamitatem hominibus festum diem celebrantibus proponere attinet? Vobis quoque fortasse, si omnia sedulo et tragice amplificem, lacrymas movero, ac dolor festum superabit. Hæc etiam

in textu : « ut nonnihil levantur. » [Forte legendum, πρᾶγος (pro πρᾶγος) γένωνται.]

(13) *Συμπαθείας.* « Ob ejusdem morbi communionem. » Hic enim συμπάθεια significat, « cum plura simul membra doleant. »

(14) *Περίσταται.* Coisl. 1, περισταται.

(15) *Παρὰ τοσοῦτον οὐ.* Sic Coisl. 2. Edit., παρατοσοῦτον καί.

(16) *Παρ' ὅσον.* Sic plures Regii. Edit. conjunctim, παρόσον.

(17) *Αὐτῶν.* Coisl. 2 addit, ἀεὶ, « semper. »

XIV. Atque hæc quidem illi, multoque his, quæ A diximus, miseriora perferunt, illi, inquam, nostri secundum Deum fratres, etiamsi nolitis, qui eandem nobiscum naturam nacti sunt, atque ex eodem luto formati, ex quo nos primum creati sumus, et qui nervis atque ossibus perinde ac nos compacti, qui pellibus et carne æque ac reliqui omnes induti, velut quodam loco ait divus Job, in calamitatibus philosophans, atque eam nostri partem, quæ in aspectum cadit, elevans ac despuens; quique etiam, ut majora dicam, imaginem divinam, perinde ac nos, acceperunt, meliusque fortasse, quam nos, tumentur atque conservant, etiamsi alioqui corporibus labefactati atque corrupti sint; qui eundem Christum secundum internum hominem induerunt, atque idem Spiritus pignus fidei suæ commissum habent: qui nobiscum participes facti sunt earumdem legum, eorumdem oraculorum, testamentorum, conventuum, mysteriorum, ejusdem spei: pro quibus Christus, qui totius mundi peccatum tollit⁷⁵, æque mortem subijt: qui cœlestis vitæ cohæredes sunt⁷⁶, etiamsi prorsus terrena felicitate ad vitam redeunt⁷⁷: siquidem compatiuntur, ut et

267 XV. Quid autem nos, quibus magnum illud ac novum nomen obtigit, ut a Christo nominemur, gens sancta, regale sacerdotium, populus selectus et peculiaris⁷⁸, bonorum et salutarium operum sectator⁷⁹; qui Christi discipuli sumus, mitis, inquam, illius et benigni⁸¹, qui infirmitates nostras portavit⁸², qui usque ad conspersionem nostram sese dejecit, qui propter nos carnis hujus terrenique tabernaculi paupertatem subijt, et nostra causa in doloribus et languoribus versatus est, ut nos divinitatis opes consequamur⁸³: quid nos, inquam, qui tantum misericordiæ et commiserationis exemplum accepimus; quid de his cogitabimus, et quid faciemus? An eos contemnemus? an præteribimus? an ut mortuos, ut execrabilis, ut perniciosissimos quosque serpentes ac feras deseremus? Nequaquam, fratres. Alienum hoc a nobis est, qui Christi oves sumus⁸⁴, boni illius Pastoris, qui errantem ovem reducit, et perditam conquirit⁸⁵, et infirmam corroborat⁸⁶: alienum item ab humana natura, quæ commiserationem veluti lata lege sanxit, utpote ex eadem infirmitate ad pietatem et humanitatem eru-

XVI. Quid autem? Illine sub dio vexabuntur,

⁷⁵ Joan. 1, 29. ⁷⁶ I Cor. viii, 11. ⁷⁷ Coloss. ii, 12. ⁷⁸ Rom. viii, 17. ⁷⁹ 1. Pet. ii, 9. ⁸⁰ Tit. i, 14. ⁸¹ Matth. xi, 29. ⁸² Isa. liii, 4. ⁸³ II Cor. viii, 9. ⁸⁴ Joan. x, 11. ⁸⁵ Matth. xviii, 12; Luc. xv, 4. ⁸⁶ Ezech. xxxiv, 4.

(18) Ἐρειμμένοι. Sic plures Regg. et Colb. Alii, ἐρημμένοι.

(19) Ἡμῶν. Sic plerique codd. In aliis, ὑμῶν.

(20) Τὸ κατ' εἰκόνα. « Animam » intelligit Gregorius.

(21) Παραπολύ, etc. In quibusdam, παρὰ πολὺ. « Ab hujus, nempe præsentis vitæ felicitate longissime aberrarunt. » Bill. « Ab hac longissime aberrarunt. »

(22) Χριστῷ. Or. 2 addit, διὰ βαπτίσματος, « per

IΔ'. Οὗτοι μὲν οὖν ταῦτα, καὶ πολλῶ γε ὧν εἶπον ἀθλιώτερα, οἱ κατὰ Θεὸν ἡμῶν ἀδελφοί, κἄν μὴ βούλησθε, οἱ τὴν αὐτὴν ἡμῖν λαχόντες φύσιν, οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ διηρτισμένοι, ἐξ οὗ τὸ πρῶτον γεγόναμεν, οἱ νεύροι καὶ ὀστέοις ἐνεειρημένοι (18) παραπλησίως ἡμῖν, οἱ δέρμα καὶ κρέας ἐνδεδυμένοι πᾶσιν ὁμοίως, ὡς πού φησιν ὁ θεὸς Ἰὼβ ἐμφιλοσοφῶν τοῖς πάθεσι, καὶ διαπτῶν ἡμῶν (19) τὸ φαινόμενον· μᾶλλον δὲ, εἰ χρὴ τὸ μείζον εἰπεῖν, οἱ τὸ κατ' εἰκόνα (20) καὶ λαχόντες ὁμοίως ἡμῖν, καὶ φυλάσσοντες ἴσως ὑπὲρ ἡμᾶς, εἰ καὶ τὰ σώματα διεφθάρησαν· οἱ τὴν αὐτὴν ἐνδεδυμένοι Χριστὸν κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ τὸν αὐτὸν ἡμῖν πιστευθέντες ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος· οἱ τῶν αὐτῶν ἡμῖν μετασχόντες νόμων, λογίων, διαθηκῶν, συνάξεων, μυστηρίων, ἐλπίδων· ὑπὲρ ὧν Χριστὸς ὁμοίως ἀπέθανεν, ὁ παντὸς αἵρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· οἱ συγκληρονόμοι τῆς ζωῆς, καὶ εἰ παραπολὺ (21) τῆς ἐνταῦθα ἐπιμαρτον· οἱ συναπτόμενοι Χριστῷ (22), καὶ συναϊστάμενοι· εἴπερ συμπάσχουσιν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶσιν.

destituti: qui cum Christo sepeliuntur, ac cum eo conglorificantur⁷⁸.

IE'. Τί δὲ (23) ἡμεῖς, οἱ τὸ μέγα καὶ καινὸν ὄνομα κεκληρωμένοι, τὸ καλεῖσθαι ἀπὸ Χριστοῦ, τὸ ἄγιον ἔθνος, τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα, ὁ περιούσιος λαὸς (24) καὶ ἐξαιρετός, ὁ ζηλωτῆς καλῶν ἔργων καὶ σωτηρίων, οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τοῦ πράου καὶ φιλανθρώπου, καὶ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν βεστάσαντος, τοῦ ταπεινώσαντος ἑαυτὸν μέχρι τοῦ ἡμετέρου φυράματος, τοῦ δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντος τὴν σάρκα ταύτην καὶ τὸ γεῶδες σκῆνος, καὶ ὀδυνηθέντος καὶ μαλακισθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἡμεῖς (25) πλουτήσωμεν τὴν θεότητα (26); Τί οὖν ἡμεῖς, οἱ τοσοῦτον εὐσπλαγγνίας καὶ συμπαιθείας λαβόντες ὑπόδειγμα· τί διανοησόμεθα περὶ τούτων, καὶ τί ποιήσωμεν; Περιουσίμεθα; παραδραμούμεθα; Καταλείψομεν ὡς νεκρούς, ὡς ἐβδελυμένους, ὡς ἐρπετῶν καὶ θηρίων τὰ πονηρότατα; Μηδμῶς, ἀδελφοί· οὔτε πρὸς ἡμῶν ταῦτα, τοῦ (27) Χριστοῦ θρημμάτων, τοῦ ἀγαθοῦ Ποιμένος, τοῦ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέφοντος, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ἐκζητούντος, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύοντος· οὔτε πρὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἣ τὸ συμπαθὲς ἐνομοθέτησεν, ἐκ τῆς ἴσης ἀσθενείας μαθοῦσα τὸ εὐσεβὲς καὶ φιλανθρώπων.

ΙΓ'. Ἄλλ' οἱ μὲν ὑπαίθροιοι ταλαιπωρήσουσιν,

baptismum. »

(23) Τί δὲ. Regg. c, ph, τί δαί.

(24) Περιούσιος λαός. Schol.: περιπεποιημένος, συνηγμένος, ἴδιος, « populus acquisitus, collectivus, proprius. »

(25) Ἴρα ἡμεῖς. Regg. bm, ph, ἴν' ἡμεῖς.

(26) Τὴν θεότητα. Reg. c, etc., τὴν ἐκείνου θεότητα. In Or. 2 deest τὴν.

(27) Τοῦ. Regg. a, bm, ph, Bas., τῶν.

ἡμεῖς δὲ οἰκήσομεν οἰκίας ὑπεράλαμπρους, λίθοις παντοίοις διηριθμημένας, καὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καταστραπτούσας, καὶ ψηφίδος λεπτῆς διαθέσει, καὶ ποικιλίᾳ γραφῆς, ὀφθαλμῶν ἀπατηλοῖς δελεάσμασι; Καὶ τὰς μὲν οἰκήσομεν, τὰς δὲ οἰκοδομήσομεν, τίσιν; Οὐδὲ κληρονόμοις ἴσως ἡμῶν, ἀλλὰ ξένοις καὶ ἀλλοτριόις, καὶ τούτων ἴσως οὐδὲ τοῖς ἀγαπῶσιν ἡμᾶς, ἀλλὰ τοῖς ἀπεχθεστάτοις καὶ φθονερωτάτοις, ὁ κακῶν ἔσχατον. Καὶ οἱ μὲν ῥιγώσουσιν ἐν τρυγίνοις καὶ διεσπασμένοις (28) ῥάκεσι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τούτων τυγῶν εὐπορήσουσιν· ἡμεῖς δὲ θρυψόμεν ἡμᾶς αὐτοῦς ἐσθῆτι (29) μαλακῇ καὶ περιρδέουση, καὶ τοῖς ἐκ λίνου καὶ σηρῶν ἀερίοις (30) ὑφάσμασι, καὶ τοῖς μὲν ἐνασχημονήσομεν μᾶλλον, ἢ περὶ ἐμπρέψομεν (οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ πᾶν τὸ περιττὸν καὶ περιέρρον), τὰ δὲ ἐνδον ἡμῖν ἀποκείσεται φροντὶς ἀχρηστος καὶ ἀνόνητος (31), σητῶν (32) δαπάνη καὶ χρόνου τοῦ τὰ πάντα καταναλίσκοντος· καὶ οἱ μὲν, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς εὐπορήσουσιν. (ὦ τῆς ἡμῶν τρυφῆς, καὶ τῆς ἐκείνων ταλαιπωρίας!) ἀλλὰ κρίσσονται πρὸ τῶν ἡμετέρων θυρῶν, ἐκλυόμενοι καὶ λιμώττοντες, οὐδὲ τὰς πρὸς τὴν αἰτίαν ἀφορμὰς παρὰ τοῦ σώματος ἔχοντες, ἐστερμένιοι φωνῶν μὲν, εἰς τὸ οὐδέσθαι, χειρῶν δὲ, εἰς τὸ προσιέναι ἐφ' ἰκεσίᾳ, ποδῶν δὲ, εἰς τὸ προσιέναι τοῖς ἔχουσιν, ἀναπνοῶν δὲ, εἰς εὐτοσίαν τῆς θρηνηθείας, τὸ βαρύτερον (33) τῶν κακῶν κουφότατον κρίνοντες, τοῖς ὀφθαλμοῖς μόνον εὐχαριστοῦντες, ὅτι μὴ τῆν ἐκπτῶν λύθην βλέπουσιν;

A nobis vero erunt splendidissimæ domus, omnigenis lapidibus exornatæ, atque coruscantibus auro et argento, ac tenuium calculorum dispositione, varioque picturæ artificio, quæ fallaces sunt oculorum illecebræ; atque alias quidem incolemus, alias vero extruemus? Quibusnam autem? ne hæredibus quidem fortasse nostris, sed exteris et alienis, iisque ne amicis quidem fortasse nostris, sed inimicissimis, maximaque in nos invidia flagrantibus, quod quidem malorum omnium extremum est. Quid? Illine in asperis et laceris pannis obrigescent, imo ne eos quidem fortasse habebunt: nos autem in mollibus et circumfluentibus vestibus, telisque ex tenuissimo lino ac serico contextis lasciviemus; atque in aliis quidem indecore potius quam honeste atque ornate nos ipsos geremus (sic enim quidquid superfluum et curiosum est, voco), alias autem in arcis recondemus, curam inutilem et incommodam, a tineis exedendas, et a tempore, quod omnia conficit, absumentas; atque illis ne necessaria quidem alimenta suppetent: (o delicias meas! o gravem illorum afflictionem!) **268** verum pro foribus nostris. jacebunt, languentes et fame laborantes, ac ne instrumenta quidem ad petendum a corpore habentes; vocibus privati, quibus miseriam suam lugeant; manibus, quas supplicandi causa protendant; pedibus, quibus ad divites accedant; respiratione, qua fortiter lamenta sua edant; atque, quod malorum omnium acerbissimum est, levissimum esse judicantes, oculisque duntaxat gratiam habentes, quod ipsorum labem minime videant.

IZ'. Καὶ οἱ μὲν οὕτως· ἡμεῖς δὲ ἀνακείσομεθα (34) λαμπροῖ λαμπρῶς ἐπὶ στιβάδος ὑψηλῆς τε καὶ μετεώρου, καὶ τῶν περιττῶν καὶ ἀψύστων ἐπιβλημάτων, κῆν φωνῆς ἀκούσωμεν τῶν αἰτήσεων (35) δυσχεραίνωντες. Δεῖ δὲ ἡμῖν τὸ μὲν ἔδαφος εὐωδεῖν ἀνθεσι, πλάκας καὶ τῆς ὕρας ἔξω, τὴν δὲ τράπεζαν κατεβῆθαι μύροις, καὶ μύρων τοῖς εὐωδεστάτοις τε (36) καὶ πολυτελεστάτοις, ἵνα καὶ μᾶλλον ἐκθῆ. ὑνώμεθα· παῖδας δὲ παρεστάναι, τοὺς μὲν ἐν κόσμῳ καὶ ἐφεῆς, ἀνέτους τὰς κόμας καὶ θηλυδρίας, καὶ τῆ κατὰ πρόσωπον κουρᾷ περιεργασμένους, πλεῖστον ἢ ὅσον

XVII. Atque hi quidem ad hunc modum: nos autem in altis et sublimibus lectis, eximisque et quæ pene tangere nefas sit, stragulis, splendidi splendide recumbemus, si vel solam petitionum vocem audiamus, stomachantes. Atque etiam illud oportebit, ut et pavementum nostrum floribus, plenumque etiam extra tempus, fragret, et mensa suavissimis et sumptuosissimis unguentis perfundatur, quo magis etiam effinemur; ut pueri etiam astent, alii ornate ac suo quisque ordine, comis soluti et effeminati. ac cæsarie ad faciem expoliti, magisque

(28) Διεσπασμένοις. Sic plures Regg. Coisl. 2. Or. 2. et Oxon. « In laceris et conscissis pannis rigebunt. » Editi, διεσπαρμένοις, « sparsis. »

(29) Ἐσθῆτι. Reg. c. et Combef., ἐν ἐσθῆτι.

(30) Ἀερίοις. Gahr.: « Aerii, ex lino ac serico contextis, velis, » id est « aeri perviis, » vel, ut Hieron. in *Eath.* 1, 6, « aerii coloris. »

(31) Ἀνόνητος. Sic Regg. a, lum, pl. Editi, ἀνόητος, « insanam. »

(32) Σητῶν. Sic plures Regg., plures Coll., Coisl. 2, et Or. 2. In editis, ζητῶν, « quaerens. »

(33) Τὸ βαρύτερον... βλέπουσιν. Locus iste certe difficilis, et interpretes plurimum torsit. Sufficiat nobis varias eorum interpretationes referre. Nicetas: « Oculis quoque capti sunt; id quod levissimum censent, etiamsi aliis acerbissimum esse videatur; quod nimirum, extincto propter morbum aspectu, labem suam minime conspiciant. » Gabrielus: « Id quod omnium malorum gravissimum est, levissimum ipsi quidem existimantes, solis nimirum oculis gratiam habentes, quod ipsorum cata-

mitatem minus videant. » Unde in scholiis addit: « Argute Theologus, Elephantiorum calamitatem amplificans, facit eos gratiam habentes oculis, qui ita essent affecti, ut minus possent ipsorum ærumnas aspicere. In extrema nimirum miseria eum omnino versari necesse est, cui id levissimum sit, quod aliis est gravissimum. » Combefisius vero contendit hunc Gregorii locum sic vertendum: « Quod malorum omnium acerbissimum est, levissimum esse judicantes, et oculis tantum gratiam habentes, quod suam ipsi labem minime videant. » Quia scilicet hæc oculorum natura, ut, cum omnia videant, se ipsi videre nequeunt. Improbatur doctissimus vir Billii interpretationem, qui ægrotos, de quibus agitur, cæcos fuisse existimasse videtur.

(34) Ἀνακείσομεθα. Par., ἀναθησόμεθα, « ascendemus. »

(35) Τῶν αἰτήσεων. Deest in Par.

(36) Εὐωδεστάτοις τε. Sic Regg. a, d. Deest τε in edit.

quam impudicis oculis conducatur, exornati; alii, pocula extremis digitis tenentes, quam fieri potest elegantissime simul ac lutissime; alii, follibus ventum super caput artificiose excitantes, atque auribus manu conflatis molem carnis refrigerantes; ut mensa insuper carnibus redundet, elementis omnibus nobis prolixè et copiose subministrantibus, aere nempe, terra, aqua; nosque coquorum, et eorum, qui epulas instruunt, lenociniis comprimamur; omnesque de eo concertent, equis avido et ingrato ventri quam maxime blandiatur, gravi omnino sarcinæ, et malorum auctori, belluæ prorsus insaturabili, ac perquam infidæ, huic, inquam, qui cum cibis qui abolerentur, jamjam ipse abolendus. Et quidem illi præclare secum agi putabunt, si vel aqua expleantur: nos autem vini pocula usque ad temulentiam hauriemus, imò etiam ultra temulentiam, saltem ii, qui majore intemperantia laborant; atque ex pluribus vinis alia rejiciemus, alia, ut suavia et grata, probabimus, de aliis etiam philosophabimur, atque in detrimento ponemus, nisi **269** ad patrium vinum, exoticum etiam quoddam maxime celebratum, velut tyrannus, accedat. Nos quippe lautos et delicatos, et profusiores quam usus exigat, aut esse, aut haberi oportet, perinde atque vereamur, ne non pravi existimemur, ac ventris, et eorum, quæ sub ventre sunt, mancipia.

XVIII. Quia hæc, o amici et fratres? quid nos quoque animorum morbo tenemur, morbo longe graviori, quam quo corpora premuntur? Hic etenim præter voluntatem existit, ille vero a voluntate manat; hic una cum hac vita desinit, ille, cum hinc migramus, nobiscum abscedit; hic miserationi, ille odio est, apud eos quidem, qui sanæ mentis sunt compotes. Cur naturæ, dum tempus habemus, non succurrimus? Cur, cum caro simus, carnis humilitatem non contegimus? Cur in fratrum calamitatibus deliciis studemus? Absit hoc a me, ut vel opibus abundem, his inopia rerum laborantibus; vel commoda valetudine fruam, nisi horum vulneribus opem feram; vel victum atque amictum satis amplum habeam, ac sub tecto requiescam, nisi et panem iis pro facultatum modulo porrigam, et vestem impertiar, eosque tecto excipiam. Verum, vel omnia propter Christum deponenda, ut sincere, sublata humeris cruce, ipsum sequamur, simulque leves ac expediti, nec ab ulla re in deorsum attracti, ad supernum mundum convolemus, atque per humilitatem exaltati, et per egestatem ditati, Christum

συμφέρει λίχνους ὀφθαλμοῖς κεκοσμημένους· τοὺς δὲ τὰς κύλικας ἐπ' ἀκρων δακτύλων ἔχοντας, ὡς οἷόν τε εὐπρεπέστατά τε ὁμοῦ καὶ ἀσφαλέστατα· τοὺς δὲ ὑπὲρ κεφαλῆς ἀνεμον ταῖς ῥιπίσι σοφίζομένους, καὶ ταῖς ἐκ χειρῶν σφύραις τὸν πλῆθος τῶν σαρκῶν ἀναψύχοντας· καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, πλήθει μὲν κρεῶν τὴν τράπεζαν, πάντων χορηγούντων ἡμῖν τῶν στοιχείων πλουσίως, ἀέρος, γῆς, ὕδατος· καὶ στενοχωρεῖσθαι (37) τοῖς μαγεύρων καὶ ὄψοποιῶν μαγγανεύμασιν, ἀγῶνα δὲ εἶναι πᾶσιν, ὅστις ὡς μάλιστα τὴν λίχνην (38) ἡμῖν καὶ ἀχάριστον κολακεύσει γαστέρα, τὸ βαρὺ φορτίον καὶ ἀρχέκακον, τὸ ἀπληστότατον θηρίον καὶ ἀπιστότατον, τὴν καταργουμένην αὐτίκα σὺν τοῖς καταργουμένοις βρώμασι. Καὶ τοῖς μὲν πολὺ τὸ κῶρος καὶ ὕδατος, ἡμῖν δὲ καὶ μέχρι μέθης οἱ τοῦ οἴνου κρατῆρες, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὴν μέθην, τοῖς γε ἀκολαστοτέροις· καὶ τὸν μὲν ἀποπεμφόμεθα τῶν οἴνων, τὸν δὲ ἐγκρινούμεν ὡς ἀνθοσμῖαν (39), περὶ δὲ τοῦ φιλοσοφήσομεν, ζημίαι δὲ, εἰ μὴ προσέται τῷ ἐγγωρίῳ καὶ τῶν ὀνομαζομένων ξένων (40) τις, ὡσπερ τύραννος. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς ἀδρούς καὶ τῆς χρείας περιττοτέρους, ἢ εἶναι, ἢ νομίζεσθαι, ὡσπερ ἀισχυνομένους, εἰ μὴ κακοὶ νομιζοίμεθα, καὶ δούλοι γαστρῶς, καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα.

III. Τί ταῦτα, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί; τί νοσοῦμεν καὶ αὐτοὶ τὰς ψυχὰς (41), νόσον πολλὴ τῆς τῶν σωμάτων (42) χαλεπωτέραν; Ὅσφ τὴν μὲν ἀκούσιον οἶζον, τὴν δὲ ἐρχομένην ἐκ προαιρέσεως· καὶ τὴν μὲν τῆ ζωῆ ταύτης συγκαταλυομένην, τὴν δὲ συναπιούσαν ἡμῖν μεθισταμένοις (43)· καὶ τὴν μὲν ἐλεουμένην, τὴν δὲ μισουμένην, τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν. Τί μὴ βοήθοῦμεν τῇ φύσει καιρὸν ἔχοντες (44); τί μὴ περιστέλλομεν, σάρκες ὄντες, τῆς σαρκὸς τὴν ταπεινώσιν; τί τρυφώμεν ἐν τοῖς τῶν ἀδελφῶν δυστυχίμασι; **M**ή μοι γένοιτο, μήτε πλουτεῖν, τούτων ἀπορουμένων· μήτε εὐεχτεῖν, εἰ μὴ βοηθῆσθαι (45) τοῖς τούτων τραύμασι· μὴ τροφῆς ἱκανῶς ἔχειν, μὴ σκέπης, μὴ ὑπὸ στέγῃ ἀναπαύεσθαι, εἰ μὴ καὶ ἄρτον ὀρέξαιμι, καὶ μεταδοῖην ἐσθῆτος εἰς δύναμιν, καὶ ὑπὸ στέγῃ ἀναπαύσαιμι. Ἄλλ' ἦτοι πάντα ἀποθετέον Χριστῷ, ἵνα γνησίως ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ, τὸν σταυρὸν ἀράμενοι, καὶ ἀναπτῶμεν ὡς κούφοι (46) πρὸς τὸν ἕνω κόσμον, καὶ εὐστατεῖς ὑπὸ μηδενὸς καθελκόμενοι, καὶ κερδήσωμεν ἀντὶ πάντων Χριστὸν, διὰ ταπεινώσιν ὑψωθέντες, καὶ διὰ πενίαν πλουτήσαντες· ἢ Χριστῷ τὰ ὄντα συμμεριστέον, ἵνα (47) πῶς καὶ τὸ ἔχειν,

codi.

(45) *Βοηθῆσθαι*. Sic duo Regg. et Or. 2. Alii, βοήθειαν [perperam].

(46) *Ὡς κούφοι*. Deest ὡς in pluribus codd. Hic locus in Or. 2, aliisque permultis sic legitur: κούφοι καὶ εὐστατεῖς πρὸς τὸν ἄνω, etc. In aliis vero, ut in editis.

(47) *Ἴνα πῶς καὶ τὸ ἔχειν*, etc., « ut aliquo modo id etiam quod habemus, propterea quod recte habeamus, et communicemus cum iis qui non habent, sanctificetur; » nempe honestæ possessionis atque officii ratione.

(37) *Στενοχωρεῖσθαι*. « Ferculis delicatis, cupediis angustiorem; » præ multitudinem scilicet, ut in mensa locus non supersit.

(38) *Λίχνη*. Regii plures, λίχνον.

(39) *Ἀνθοσμῖαν*. Interpretatur: « vinum bono colore simul et odore præditum. »

(40) *Ξένων*. Or. 2, ξένων [male].

(41) *Ψυχὰς*. Unus codex addit, καὶ.

(42) *Σωμάτων*. Or. 2 addit, τούτων.

(43) *Μεθισταμένοις*. Sic omnes codd. Editi, μεθισταμένοις.

(44) *Καιρὸν ἔχοντες*. Hæc desunt in pluribus

οὐκ τοῦ καλῶς ἔχειν, ἀγιασθῆ, καὶ τοῦ κοινωνεῖν τοῖς
 μὴ ἔχουσιν. Εἰ δὲ καὶ σπειραίμι ἐμαυτῷ μόνῳ, σπει-
 ραίμι ἄρα, καὶ ἄλλοι φάγοιεν (48)· καὶ ἵνα πάλιν εἴ-
 πω τὸ τοῦ Ἰωβ· Ἄντι πυροῦ ἐξέλθοι μοι κρίθη,
 ἀντι δὲ κριθῆς βάτος· καύσων δὲ ἀνεμος ὑπολάβοι,
 καὶ ὑφέλοιτο λαίλαψ τοὺς ἐμούς πόνους, ἵνα εἰς κε-
 νὸν κοπιάσαιμι. Εἰ δὲ καὶ ἀποθήκας οἰκοδομήσαιμι
 ἐκ τῶν (49) μαμωνᾶ θησαυρίζων, καὶ μαμωνᾶ, ταύ-
 τη τῇ νυκτὶ τῆν ψυχὴν (50) ἀπαιτηθεῖην, λόγον ὑφ-
 ἔξων, ὧν κακῶς ἐθησαύρισα.
 mammonæ cumulans, non recuso quominus hac
 redditurus, quæ male aggressi.

10. Οὐ σωφρονήσομεν (51) ὀψὲ γούν; οὐ καταθα-
 λοῦμεν τὴν ἀναληθσίαν, ἵνα μὴ λέγω μικρολογίαν (52);
 οὐ τὰ ἀνθρώπινα λογιούμεθα (53); οὐκ ἐν τοῖς
 ἐτέρων κακοῖς τὰ ἡμέτερα εὖ θησόμεθα; Φύσει μὲν
 γὰρ οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων βέβαιον, οὐδὲ ὀμαλὸν,
 οὐδὲ αὐταρκές, οὐδὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἰστάμενον· ἀλλὰ
 κύκλος τις τῶν ἡμετέρων περιτρέχει πραγμάτων,
 ἄλλοτε ἄλλας ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας πολλάκις, ἔστι δ' ὅτε
 καὶ ὥρας, φέρων μεταβολάς· καὶ αὖραις μᾶλλον
 ἔστι πιστεῦειν οὐχ ἰσταμέναις, καὶ νῆδς ποντοπορού-
 σης ἔχνεσι, καὶ νυκτὸς ἀπατηλοῖς ὄνειρασιν, ὧν πρὸς
 ὀλίγον ἢ χάρις, καὶ ὅσα κατὰ ψαμάθων (54) παῖδες
 τυπούσι παίζοντες, ἢ ἀνθρώπων εὐήμερά· σώφρονες
 δὲ, εἰ διὰ τὸ μὴ πιστεῦειν τοῖς παροῦσι, τὸ μέλλον
 ἑαυτοῖς θησαυρίζοντες· καὶ διὰ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης
 εὐπραγίας ἄστατον καὶ ἀνώμαλον, τὴν οὐ πίπτουσαν
 ἀγαπῶντες χρηστότητα, ἵνα τριῶν ἐν γέ τι πάντως
 κερδάνωσιν· ἢ τὸ μὴ ποτε πρᾶξι κακῶς, ἐπεὶ καὶ
 τοῖς (55) ἐντεῦθεν χρηστοῖς πολλάκις δεξιούται τὸ
 θεῖον τοὺς εὐσεβεῖς, χρηστότητι τὸ συμπαθὲς προκα-
 λούμενον· ἢ τὸ παρῆρησιαν ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς πρὸς
 θεόν, ὡς οὐ διὰ κακίαν, ἀλλὰ διὰ τινα (56) οἰκονο-
 μίαν κακοπαθήσαντες· ἢ τὸ τελευταῖον, ὡς ὀφειλο-
 μένην ἀπαιτεῖν τὴν παρὰ τῶν εὖ πραττόντων φιλαν-
 θρωπίαν, ἣν τοῖς χηρῆσοι προεισήνεγκαν, δεξιῶς
 αὐτῶν πράττοντες.

versentur; vel denique humanitatem eam et beneficentiam,
 egentibus prius contulerunt, ab iis, quibus res prospere
 fluant, suo quodam jure reposcant.
 K'. Μὴ καυχᾶσθω, φησὶν, ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ
 αὐτοῦ, μηδὲ ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ,
 μηδὲ ὁ δυνατὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· κἀν εἰς τὸ
 ἄκρον ὧσιν ἐληλακότες, ὁ μὲν σοφίας, ὁ δὲ περιου-
 σίας, ὁ δὲ δυνάμεως. Ἐγὼ δὲ προσθήσω καὶ ἅ τού-
 τοις ἔπεται· Μηδὲ ὁ περιθλεπτος ἐν τῇ δόξῃ, μηδὲ ὁ
 εὐεκτῶν ἐν τῇ ὑγιείᾳ (57), μηδὲ ὁ καλὸς ἐν τῇ ὥρᾳ,
 μηδὲ ὁ νέος ἐν τῇ νεότητι, μηδὲ ἐν ἄλλῳ μηδενὶ τῶν
 ἐνταῦθα ἐπαινουμένων, εἰ δεῖ συνελόντα εἰπεῖν, ὁ
 ὑπὸ τούτου φουσῶμενος (58)· ἀλλ' ἢ ἐν τούτῳ καυ-

⁵⁷ Job xxxi, 40. ⁵⁸ Luc. xii, 20. ⁵⁹ Jerem. ix, 25.

- (48) *Φάγοιεν*. Duo Regg. et Or. 2, *φάγοισαν*.
 (49) *Τῶν*. In quibusdam, τοῦ.
 (50) *Ψυχὴν*. Or. 2 addit, μου.
 (51) *Σωφρονήσομεν*. Reg. Im. σωφρονήσωμεν.
 (52) *Μικρολογίαν*. Or. 2, *μικροφυλίαν*, « pusilla-
 nimitatem. »
 (53) *Λογιούμεθα*. Coisl. 1, *λογισιόμεθα*.
 (54) *Ψαμάθων*. Or. 2, *ψάμμων*.
 (55) *Ἐπεὶ καὶ τοῖς*, etc. Billius : « Quandoqui-

A loco omnium rerum elucemur; vel certe Christo
 opes nostræ communicandæ, ut ipsæ honeste pos-
 sessæ, et pauperibus earum in partem vocatis,
 sanctitate quadam imbuantur. Quod si mihi ipsi soli
 seram, ita seram velim, verum ut alii etiam fructus
 edant; atque, ut Jobi verbis rursus utar : *Pro tri-
 tico oriatui mihi urtica, pro hordeo autem rubus* ⁵⁷;
 ventus etiam urens et turbo labores meos excipiant
 ac surripiant, ut in vanum laboraverim. Quod si
 etiam horrea exstruam, thesauros ex mammona, et
 quoque nocte animum reposcar ⁵⁸, rationem eorum

XIX. Non tandem aliquando resipiscemus? Non
 stuporem atque indolentiam, ne dicam **270** tena-
 citatem, abjiciemus? Non res humanas cum animis
 nostris considerabimus? Non in aliorum malis rebus
 nostris consulemus? Natura quippe nihil est in rebus
 humanis firmum et æquabile, nihil sufficiens, nihil
 in eodem statu constanter permanens; verum res
 nostræ, velut orbis quidam, volvuntur, alias alio
 tempore, sæpe etiam uno eodemque die, atque etiam
 interdum eadem hora, mutationes ferentes : adeo
 ut instabilibus ventis, ac navis per mare iter facien-
 tis vestigiis, et fallacibus noctis insomniis, brevem
 voluptatem afferentibus, iisque figuris, quas pueri
 per ludum in arena fingunt, fides potius haberi pos-
 sit, quam hominum prosperitati. Sapientiores autem
 habendi sunt ii, qui, cum præsentibus minime
 fidant, futura sibi coacervant; atque ob humanæ
 prosperitatis incertitudinem et inæquabilitatem, be-
 nignitatis nunquam collapsuræ studium amplexan-
 tur, ut ex tribus his commodis unum saltem omnino
 adipiscantur; nimirum, vel ut nunquam in mala
 incidant, quandoquidem sæpe Deus hujusce vitæ
 bonis viros pios cumulât, beneficentia beneficentiam
 provocans; vel fiduciam in seipsis apud Deum ha-
 beant, ut qui non propter scelus ac flagitium, sed
 propter dispensationem quamdam in calamitate
 versentur; vel denique humanitatem eam et beneficentiam,
 quam, dum secundis rebus uterentur,
 egentibus prius contulerunt, ab iis, quibus res prospere
 fluant, suo quodam jure reposcant.

XX. *Ne gloriatur sapiens*, inquit ille, *in sapientia
 sua, nec dives in opibus suis, nec fortis in viribus
 suis* ⁵⁹; etiamsi ad summum quidem, alius sapientia
 tiæ, alius divitiarum, alius potentia fastigium per-
 venerint. Ego vero ea, quæ his consentanea sunt,
 adjiciam : *Nec clarus et celebris, in gloria; nec qui
 incolumi valetudine gaudet, in sanitate; nec pulcher,
 in formæ præstantia; nec juvenis, in juvenili ætate;
 nec, ut rem uno verbo complectar, in ulla alia re
 ex iis, quæ apud mortales laudi ducuntur, elatus*

dem secundis quoque hujus vitæ rebus Deus homines
 pietate præditos sæpe complectitur, ut benignitate
 sua eos ad sublevandas aliorum miseras invi-
 t. »

(56) *Διὰ τινα*. Deest διὰ in tribus Regg.

(57) *Ἵγιείᾳ*. Regg. Im. et Or. 2, *ὑγιείᾳ*.

(58) *Φουσῶμενος*. Billius : « is, qui in ea intumescit. »

quisquam et inflatus gloriatur; verum qui gloriatur, hac uua in se gloriatur, quod Deum agnoscat ac requirat⁹⁹, et calamitosorum vicem doleat, atque ad futuram vitam boni quidpiam sibi recondat. Cætera enim omnia fluxa et fragilia sunt, ac, velut in calculatorum ludo, alias ad alios jactantur et transferuntur; nec quidquam est ita possidentis proprium, quod non vel temporis tractu finem capiat, vel livore ad alios tradatur; hæc vero certa et fixa sunt, **271** nec unquam recedunt ac dilabuntur, nec spes eorum, qui fiduciam in his collocarunt, frustrantur. Ac mihi hæc quoque causa esse videtur, cur nullum hujusce vitæ bonum hominibus certum sit ac diuturnum, atque hoc, ut si quid aliud, recte ab artifice Verbo, et Sapientia illa mentem omnem superante, factum esse, ut nos in iis, quæ in aspectum cadunt, atque alias aliter mutantur, et mutant, ac sursum deorsumque feruntur et invertuntur, ac priusquam manu teneantur, abeunt et effugiunt, eludamur, ut, perspecta eorum instabilitate ac varietate, ad futuræ vitæ portum contendamus. Quid enim egissemus, si prosperitas nobis firma esset, cum, licet fluxa et fragilis sit, usque eo tamen ipsi tanquam vinculis quibusdam astricti simus, ejusque voluptate atque impostura in hanc servitutem redacti, ut nihil præsentibus rebus melius atque excellentius cogitare possimus, idque cum ad Dei imaginem, quæ et sursum est, et ad se trahit, creatos nos esse audiamus, ac persuasum habeamus?

XXI. Quis sapiens, et intelligit hæc⁹¹? Quis prætereuntia præteribit? quis stabilibus incumbet? quis de præsentibus rebus, tanquam de abentibus, cogitabit? quis de his, quæ in spe posita sunt, tanquam de certis et constantibus? quis ea, quæ vere sunt, ab his, quæ apparent, distinguet, atque illa quidem sequetur, hæc vero contemnet ac pro nihilo reputabit? quis picturam a veritate? quis terrenum tabernaculum a cælesti civitate? quis peregrinationem ab habitatione; quis tenebras a luce; quis limum profundi a terra sancta; quis carnem a spiritu? quis Deum a mundi principe; quis mortis umbram a vita sempiternæ discernet; quis præsentibus rebus futuras emet; quis fluxis opibus opes constantes et perennes; quis rebus iis, quæ aspectui subjiciuntur, ea quæ ab oculorum sensu remota sunt? Beatus quidem ille, qui hæc, Verbi gladio meliora a deterioribus serante, discernens ac dividens, ascensionem in corde suo disponit⁹², ut quodam loco divinus David loquitur, atque hanc lacrymarum vallem totis viribus fugiens, quæ sursum sunt, quærit⁹³, ac mundo una cum Christo cruci-

⁹⁹ Jerem. ix, 24. ⁹¹ Ose. xiv 10. ⁹² Psal. lxxxiii, 6 ⁹³ Coloss. iii, 1.

(59) *Καυχώμενος*. Deest in pluribus Regg. et Or. 2.

(60) *Παυθῆναι*. Sic Regg. a, c, d, ph, etc. Edit., παυσθῆναι.

(61) *Μεθορμησώμεθα*. Regg. a, c, d, μεθορμισώμεθα.

(62) *Δύνασθαι*. Deest in Or. 2.

(63) *Τὴν ἀλώμεν*. Deest τὴν in pluribus.

χάσθω ὁ καυχώμενος (59) μόνον, ἐν τῷ συντεῖν καὶ ἐκζητεῖν τὸν Θεόν, καὶ συναλγεῖν τοῖς πάσοισι, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἐαυτῷ τι χρηστὸν ἀποτίθεσθαι. Τὰ μὲν γὰρ ἐστὶ βευστά καὶ πρόσκαιρα, καὶ, ὡς περ ἐν παιδιᾷ ψήφων, ἄλλοτε εἰς ἄλλους μεταβρίπτουμένα, καὶ μετατιθέμενα· καὶ οὐδὲν οὕτω τοῦ κατέχοντος ἴδιον, ὡς ἡ μὴ χρόνῳ παυθῆναι (60), ἢ φθόνῳ μετατεθῆναι· τὰ δὲ ἐστῶτα καὶ μένοντα, καὶ οὐποτε ὑποχωροῦντα, οὐδὲ μεταπίπτοντα, οὐδὲ σφάλλοντα τὰς τῶν πεπιστευκότων ἐλπίδας. Ἄλλ' ἔμοι μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ, μὴδὲν τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν εἶναι πιστὸν τοῖς ἀνθρώποις· μὴδὲ πολυχρόνιον· ἀλλ' εἴπερ τι ἄλλο, καὶ τοῦτο καλῶς τῷ τεχνίτῃ Λόγῳ καὶ τῇ πάντα νοῦν ὑπερῆχούσῃ Σοφίᾳ μεμηχανῆσθαι, πίζεσθαι ἡμᾶς ἐν τοῖς ὁρωμένοις, ἄλλοτε ἄλλως μεταβαλλομένοις καὶ μεταβάλλουσι, καὶ ἄνω καὶ κάτω φερομένοις τε καὶ περιτρεπομένοις, καὶ πρὶν ληφθῆναι ἀποῦσι καὶ ψεύγουσιν· ἵνα τὸ ἐν τοῦτοις ἄστατον καὶ ἀνώμαλον θεωρήσαντες, πρὸς τὸ μέλλον μεθορμησώμεθα (61). Τί γὰρ ἂν ἐποιήσαμεν, ἐστῶτος τοῦ εἰ πράττειν ἡμῖν, ὅποτε, οὐ μένοντος, τοσοῦτον αὐτῷ προσδεδέμεθα, καὶ οὕτως ἡμᾶς ἡ περὶ τοῦτο ἡδονῆ καὶ ἀπάτη ἔχει δουλώσασα, ὥστε μὴδὲν κρείττον, μὴδὲ ὑψηλότερον τῶν παρόντων διανοεῖσθαι δύνασθαι (62), καὶ ταῦτα κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονέναι καὶ ἀκούοντας καὶ πιστεύοντας, τὴν ἄνω τε οὐσαν καὶ πρὸς ἐαυτὴν ἔλκουσαν;

ΚΑ'. Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα; Τίς παρατραμεῖται τὰ παρατρέχοντα; τίς προσθήσεται τοῖς ἐπιμένουσι; τίς περὶ τῶν παρόντων, ὡς ἀπίστων διανοηθήσεται; τίς περὶ τῶν ἐπιζυζόμενων, ὡς ἰσταμένων; τίς διαιρήσει τὰ ὄντα καὶ τὰ φαινόμενα, καὶ τοῖς μὲν ἔψεται, τῶν δὲ ὑπερόψεται; τίς γραφῆν καὶ ἀλήθειαν; τίς τὴν κάτω σκητὴν, καὶ τὴν ἄνω πύλιν; τίς παροικίαν καὶ κατοικίαν; τίς σκότος ἀπὸ τοῦ φωτός; τίς λίθον βουθῶ καὶ ἄγιαν γῆν; τίς σάρκα καὶ πνεῦμα; τίς Θεὸν καὶ κοσμοκράτορα; τίς θανάτου σκιάν, καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον (63); τίς τοῖς παροῦσι τὸ μέλλον ὠνήσεται; τίς τῷ βέοντι πλοῦτον τὴν μὴ λυόμενον; τίς τοῖς ὁρωμένοις τὰ μὴ βλέπομένα; Μακάριος μὲν οὖν, ὅστις ταῦτα διακρίνων, καὶ διακριῶν τῇ τομῇ τοῦ Λόγου, τῇ διαιρούσῃ τὸ κρείττον ἀπὸ τοῦ χειρόνος (64), ἀναβάσει ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διατίθεται, ὡς πού φησιν ὁ Θεὸς Δαβὶδ, καὶ τὴν κοιλίαν τοῦ κλαυθμῶνος ταύτην (65) φεύγων, ὅποσθι δύναμις (66), τὰ ἄνω ζητεῖ, καὶ σταυρούμενος κόσμῳ μετὰ Χριστοῦ, Χριστῷ συνίσταται, καὶ Χριστῷ συνανέρχεται, τῆς οὐκείῃ μεταπιπτούσης ζωῆς οὐδὲ ἀπατηλῆς κληρονομίας· οὐ (67) μηκέτι δάκνων

(64) *Κρείττον ἀπὸ τοῦ χειρόνος*. Billius, « virtutem a vitio serante distinguens, » etc.

(65) *Κοιλίαν τοῦ κλαυθμῶνος ταύτην*. Regg. a, c, d, etc., κοιλίαν ταύτην τοῦ κλαυθμῶνος.

(66) *Ὁπόσθι δύναμις*. Billius, « quam celerrime potest. »

(67) *Οὐ*. Sic Regg. a, bm, ph, etc. Edit., οὐ [perheram].

ἄρις ἐπὶ ὁδοῦ, οὐδὲ (68) τηρῶν πτέρναν, καὶ κεφαλὴν A
 τηρούμενος. Τοῖς δὲ λοιποῖς ἡμῖν καλῶς ὁ αὐτὸς ἐμ-
 βῶθ' Δαβὶδ, ὡς περ τις μεγαλοφρονότατος κήρυξ ἀπὸ
 ἰψηλοῦ καὶ πανδήμου κηρύγματος, βαρουκαρδίου τε
 ἀποκαλῶν, καὶ ἀγαπῶντας ψευδός, μὴ σφόδρα περι-
 ἔχεσθαι τῶν ὀρωμένων, μηδὲ ἄλλο τι ἢ κόρον (69) σί-
 του καὶ οἴνου τῶν φθειρομένων, πᾶσαν τὴν ἐντεῦθεν
 εὐδαιμονίαν ὑπολαμβάνειν. Καὶ τάχα που τοῦτο καὶ
 ὁ μακάριος ἐνοῶν Μιχαίας (70), καὶ τῶν χαμαὶ ἐρ-
 χομένων καὶ δοκούντων ἀγαθῶν κατεξανιστάμενος,
 Ἐγγίσσατε, φησὶν, *δρεσσιρ αλωρλοισ· ἀνάστα καὶ*
πορεύου, ὅτι οὐκ ἔστι σοι αὐτῆ ἀνάπαυσις· τοῦ-
 το μὲν οὖν (71) ἤδη καὶ τοῖς βήμασιν αὐτοῖς μικροῦ
 σύμφωνον, οἷς ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν διακελεύε-
 ται, τί λέγων (72); Ἐγείρεσθε (73), *ἀγωνιερ ἐντεῦ-*
θεν· οὐ τοὺς τότε μαθητὰς μόνον ἐξ ἐκεῖνου μόνου B
 τοῦ τόπου μετατιθεῖς, ὡς ἂν οἰηθεῖ τις, ἀλλ' αἰεὶ καὶ
 πάντα τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἀπὸ γῆς (74) καὶ τῶν
 περὶ γῆν εἰς οὐρανοὺς ἔλκων καὶ τὰ οὐράνια.

non eos tantum, quos tunc discipulos habebat, ex
 illo duntaxat loco transferens, quemadmodum quis-
 piam fortasse arbitretur, sed et semper, et omnes
 et res celestes pertrahens.

KB. Τοιγαροῦν, ἀκολουθήσωμεν ἤδη τῷ Λόγῳ,
 ζητήσωμεν τὴν ἐκεῖθεν ἀνάπαυσιν, ῥίψωμεν τὴν ἐν-
 τεῦθεν περιουσίαν· ὁ καλὸν ἔστι ταύτης, τοῦτο μόνον
 κερδάνωμεν, κτησώμεθα τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἐν
 ἐλεημοσύναις, μεταδῶμεν τῶν ὄντων τοῖς πένησιν,
 ἵνα τὰ ἐκεῖθεν πλουτήσωμεν. Δὸς μερίδα καὶ τῇ ψυ-
 χῇ, μὴ τῇ σαρκὶ μόνον· δὸς μερίδα καὶ τῷ Θεῷ, μὴ
 τῷ κόσμῳ μόνον· ὑφέλει (75) τι τῆς γαστρὸς, τῷ C
 πνεύματι καθιέρωσον· ἀρπασόν τι τοῦ πυρὸς, ἀπόθου
 μακρὰν ἀπὸ τῆς κάτω (76) νεμομένης φλογός· ἀρπα-
 σον τοῦ τυράννου, καταπίστευσον τῷ Δεσπότη. Δὸς
 μερίδα τοῖς ἐπιτῶν, τῷ βίῳ τούτῳ, καὶ γε τοῖς ἐκτὼς,
 τῷ μετὰ τοῦτον ἡμᾶς ἐκδεξομένῳ· δὸς ὀλίγον, παρ'
 οὗ τὸ πλεῖον (77) ἔχεις· δὸς καὶ τὸ πᾶν, τῷ τὰ πάν-
 τα (78) χαρισσάμενῳ. Οὐδέποτε νικῆσεις μεγαλοδω-
 ρεῖν Θεοῦ, κἂν πάντα πρόη (79) τὰ ὄντα, κἂν τοῖς οὐ-
 σαι σεαυτὸν (80) προσθῆς. Καὶ τοῦτο γάρ ἐστι λαθεῖν,
 τὸ τῷ Θεῷ δοθῆναι· ὅσον ἐάν (81) εἰσενέγκῃς, πλεῖον
 αἰεὶ τὸ λειπόμενον· καὶ οὐδὲν δῶσεις ἴδιον, ὅτι τὰ
 πάντα (82) παρὰ Θεοῦ. Καὶ ὡς περ οὐκ ἔστιν ὑπερ-
 βῆναι τὴν ἑαυτοῦ σκιάν ὑποχωροῦσαν καθόσον πρό-
 ἴμεν (83), καὶ τὸ ἴσον αἰεὶ προέχουσαν· οὐδὲ ὑπὲρ τὴν
 κεφαλὴν γενέσθαι σώματος μέγεθος ὑπερκαίμενῃ D

† Gen. xlix, 17. †† Gen. iii, 15. ††† Psal. iv, 5
 xi, 2.

(68) Οὐδέ. In pluribus, μηδέ.

(69) Μηδὲ ἄλλο τι ἢ κόρον, etc. Gabriellus :
 « Neve aliud, quam frumenti et vini, quæ facile cor-
 rumpuntur, satietatem esse putemus totam hujusce
 vite felicitatem. »

(70) Μιχαίας. Sic omnes codd. Male in editis,
 Ἀμώς.

(71) Οὖν. Deest in Or. 2.

(72) Διακελεύεται, τί λέγων; Reg. c, διαλέγεται,
 « sermoincinatur. » Gabr. et Comb. legunt : τί; λέ-
 γων. « quid? dicens. »

(73) Ἐγείρεσθε. Or. 2, ἐγείρεσθαι.

(74) Ἀπὸ γῆς. Reg. d, ἀπὸ τῆς γῆς.

(75) Ὑφέλει. Or. 2, ὑφέλει.

(76) Ἀπὸ τῆς κάτω, etc. « A flamma qua sub-

fixus, cum Christo resurgit, et cum Christo simul
 ascendit, vitæ non jam caducæ ac fallacis hæres :
 ubi non jam coluber mordens in via⁹⁶, nec calca-
 neum observans⁹⁸, quemadmodum ipsius caput
 observatur. Superstitibus autem nobis eleganter
 272 idem David, velut quispiam præco maxima
 voce præditus, ab excelso et publico præconio in-
 clamat, graves corde nos appellans, ac mendacium
 diligentes⁹⁶, monensque, ne rebus iis, quæ oculis
 cernuntur, animum nostrum magnopere adjunga-
 mus, nec frumenti solum ac vini, quæ facile cor-
 rumpuntur, saturitate omnem hujus vitæ beatitudi-
 nem metiamur. Quod etiam ipsum, ut opinor, beatus
 Michæas animadvertens, atque humi reptantibus, ac
 boni tantum specimen habentibus insultans : *Appro-*
pinquate, inquit, ad montes æternos : surge et am-
*bulia, quia non est tibi hic requies*⁹⁷; iisdem prope-
 modum verbis utens, quibus nos Dominus noster ac
 Salvator inhortatur, dicens : *Surgite, eamus hinc*⁹⁸;
 discipulos suos, a terra rebusque terrenis ad cælos

XXII. Quocirca Verbum jam sequamur, illam re-
 quietem quæramus, hujus vitæ opes et copias abji-
 ciamus; hoc solum, quod in ipsis boni est, lucre-
 mur, nempe ut animas nostras in eleemosynis acquiramus,
 facultates nostras pauperibus impertiamur, ut cœlestibus ditetur.
 Animæ quoque partem da, non carni duntaxat; Deo quoque partem da, non
 mundo tantum; ventri aliquid subtrahere, et spiritui
 consecra; igni aliquid eripe, ac procul a depascente
 flamma reconde; a tyranno eripe, ac Domino com-
 mitte. *Da partem septem*, hoc est huic vitæ, *atque*
*etiam octo*⁹⁹, id est, ei quæ post hanc nos excipiet :
 da exiguum ei, a quo multum habes : da etiam om-
 nia ei, qui omnia donavit. Nunquam Dei munificen-
 tiam vinces, etiamsi omnia tua bona projicias,
 etiamsi te etiam ipsum bonis tuis adjungas. Nam
 hoc quoque ipsum accipere est, nempe Deo donari.
 Quantumcunque contuleris, plura tamen tibi reliqua
 erunt : nec quidquam tuum dabis, quandoquidem
 omnia a Deo manant. Et quemadmodum nemo um-
 bram suam prægredi potest, ut quæ, quantum pro-
 gredimur, tantum etiam se subducatur, parique semper
 D intervallo nos antecedit; nec corporis magnitudo
 seqq. ⁹⁷ Mich. ii, 9, 10. ⁹⁸ Joan. xiv, 31. ⁹⁹ Eccle.

tus depascitur. » Sic Regg. a, c, d, bm, pb, alique
 plures. Deest κάτω in editis.

(77) Πλεῖον. Regg. a, c, d, ph, et Or. 2, κλέον
 [f. pro πλέον].

(78) Τὰ πάντα. Deest τὰ in Regg. a, bm,
 ph, etc.

(79) Πρόη. In pluribus, προῆ.

(80) Σεαυτόν. Sic Regg. bm, ph, et Or. 2. In
 ed., σεαυτόν.

(81) Ἐάν. Sic Regg. bm, ph. In edit., ἄν.

(82) Τὰ πάντα. Sic Regg. a, c, d, bm. Deest
 τὰ in editis.

(83) Προίμεν. Ita Regg. bm, ph, etc., in quibus
 tamen legitur, προίμεν. Alii, προίμεν [male.
 EDIT.]

supra caput sese efferre potest, utpote quod supra A corpus semper emineat : eodem modo 273 nec Deus muneribus nostris vinci potest. Neque enim quidquam, quod extra illius bona sit, nec quod illius liberalitatem superet, damus.

XXIII. Agnosce unde habes quod sis, quod spires, quod intelligas et sapias, quodque maximum est, quod Deum cognoscas, speres cœlorum regnum, honoris æqualitatem cum angelis, gloriæ contemplationem, nunc quidem in speculis et ænigmatibus, tunc autem plenior ac purior; quod Dei filius, Christi cohæres, atque, ut audacter loquar, deus etiam factus sis : unde tibi hæc omnia, et a quo? Aut, ut parva hæc, oculisque subjecta dicam, cuius munere ac beneficio intueris cœli pulchritudinem, cursum solis, lunæ orbem, siderum multitudinem, eumque, qui in his omnibus, velut in lyra elucet, concentum atque ordinem, semper eodem modo se habentem; partium anni vicissitudines, temporum mutationes, annorum conversiones, diei noctisque æquas portiones, terræ productiones, aeris fusionem, maris, fluxi simul ac stabilis, immensam latitudinem, fluminum profunditatem, ventorum profluvia? Quis tibi pluvias dedit, agriculturam, cibos, artes, domicilia, leges, republicas, vitam nitentem et humanitate exultantem, amicitiam et familiaritatem cum eo, cum quo tibi cognatio intercedit? Unde habes quod animantia partim cicurata, tibi que subjecta sint, partim in cibum tradita? Quis te omnium rerum, quæ in terra sunt, dominum et regem constituit? Quis, ne singula commemorem, ea omnia, quibus homo cæteris animantibus præstat, largitus est? Nonne Deus, qui nunc præ omnibus, et pro omnibus rebus benignitatem a te vicissim postulat? An vero nos non pudebit, cum tot tantaque ab eo, partim acceperimus, partim speremus, nec hoc quidem unum ipsi conferre, nimirum benignitatem? An cum ille nos a feris disjunxerit, soloque, ex omnibus iis quæ in terra sunt, ratione ornaverit, ipsi contra nosmetipsos efferabimus, tantumque a voluptatibus et deliciis corrumpemur, aut furore afficiemur, aut, quo verbo id exprimam, nescio, ut simul cum maza et furfuribus, quæ male fortasse collegimus, nos quoque præstantiore natura esse quam ipsi sunt, existimemus? 274 Et, quemadmodum olim, ut poetæ fabulantur, genus quoddam

ἀεὶ τοῦ σώματος· οὕτως οὐδὲ οἷς δίδομεν νικῶν θεόν. Οὐ γὰρ ἔξω τι τῶν αὐτοῦ δίδομεν, οὐδὲ ὑπὲρ τὴν ἐκείνου φιλοτιμίαν.

KΓ. Γνωθὶ πόθεν σοὶ τὸ εἶναι, τὸ ἀναπνεῖν, τὸ φρονεῖν, αὐτὸ τὸ μέγιστον, τὸ γινώσκειν θεόν, βασιλείαν οὐρανῶν ἐλπίζειν, ἀγγέλων ἰσοτιμίαν, δόξης θεωρίαν, νῦν μὲν τὴν ἐν ἐσόπτροις τῆ (84) καὶ αἰνίγμασι, τότε δὲ τὴν τελευτέραν τε καὶ καθαρωτέραν· υἱὸν γενέσθαι θεοῦ, συγκληρονόμον Χριστοῦ, ταμῆσας εἶπω, καὶ θεὸν αὐτόν; Πόθεν σοὶ ταῦτα πάντα, καὶ παρὰ τίνας; Ἡ, ἵνα τὰ μικρὰ λέγω καὶ τὰ ἄρωμανα, τίς ἔδωκε σοὶ κάλλος οὐρανοῦ βλέπειν, ἡλίου δρόμον, σελήνης (85) κύκλον, ἀστέρων πλῆθος, καὶ τὴν ἐν τούτοις πᾶσιν, ὡσπερ ἐν λύρᾳ, εὐαρμοσίαν καὶ τάξιν ὡσαύτως ἔχουσαν, ὠρῶν ἀλλαγὰς, μεταβάλλας καιρῶν, ἐνιαυτῶν περιόδους, ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἰσομοιρίαν, γῆς ἐκφύσεις, ἀέρος χύσιν, πλάτη (86) θαλάττης λελυμένης καὶ ἰσταμένης, βάθη ποταμῶν, ἀνέμων βέματα; Τίς ὑετούς, γεωργίαν, τροφὰς, τέχνας, οἰκῆσεις, νόμους, πολιτείας (87), βίον ἡμερον, οἰκείωσιν πρὸς τὸ συγγενές; Πόθεν σοὶ τῶν ζῶων τὰ μὲν ἡμέρωται καὶ ὑπέζευκται, τὰ δὲ τροφῇ παραδέδοται; Τίς σε κύριον καὶ βασιλέα πάντων κατέστησε (88) τῶν ἐπὶ τῆς γῆς; Τίς, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγω, πάντα, οἷς προέχει τῶν ἄλλων ἀνθρώπος, ἔδωκῆσαι; Οὐχ οὗτος, ὃς νῦν πρὸ πάντων καὶ ἀπὸ πάντων αἰτεῖ παρὰ σοῦ τὸ φιλόανθρωπον; Εἶτα οὐκ αἰσχυρόμεθα, εἰ τοσαῦτα παρ' αὐτοῦ, τὰ μὲν λαβόντες, τὰ δὲ ἐλπίζοντες, μηδὲ ἐν τούτῳ εἰσοίσωμεν τῷ θεῷ, τὸ φιλόανθρωπον (89); Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν θηρίων ἡμᾶς ἐχώρισε (90), καὶ λόγῳ μόνους τῶν ἐπὶ γῆς ἐτίμησεν· ἡμεῖς δὲ ἡμᾶς αὐτοὺς θηριώσωμεν, καὶ τσοῦτον ὑπὸ τῆς τρυφῆς διεφάρμεθα, ἢ μεμήναμεν, ἢ, οὐκ ἔχω τί λέγειν, ὥστε ὁμοῦ τῇ μάξῃ καὶ τῶν πιτύροις, ἃ (91) κακῶς ἴσως ἐπορισάμεθα (92), καὶ τὴν φύσιν εἶναι βελτίους αὐτῶν οἰσησόμεθα; Καὶ ὡσπερ ἦν τι τὸ παλαιόν, ὅσον ἐπὶ τοῖς μύθοις (93), γένος γιγάντων καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων· εὐτὼ καὶ ἡμεῖς τούτοις ἐσόμεθα ὑψηλοὶ τε καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων, οἷον Νεβρώδ (94) ἐκεῖνος, ἢ τὸ τοῦ Ἐνάχ γένος, ἐκθλίβον πάλα· τὸν (95) Ἰσραὴλ, ἢ δι' οὗς ὁ κατακλισησὸς τὴν γῆν ἐκάθηρεν; Καὶ ὁ μὲν οὐκ αἰσχυρῆται (96) Πατὴρ ἡμῶν καλεῖσθαι, θεὸς ὢν καὶ δεσπότης· ἡμεῖς δὲ καὶ τὸ συγγενές ἀρνησόμεθα;

(84) Τῆ. Deest in quatuor Regg.

(85) Σελήνης. Reg. a, ἢ σελήνης.

(86) Πλάτη. Reg. bm, πλάτος. « Latitudinem maris sese effundentis et sustinentis. » Hunc locum Nicetas rite exponit : « Unde tibi... quod mare, ob naturalem quidem humiditatem solutum, ac rursum intra terminos suos consistens, atque arenam pro limite habens, nec eam propter creatoris jussu transitans? »

(87) Πολιτείας. Regg. a, c, d, et Or. 2, πολιτείας.

(88) Πάρτων κατέστησε. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, etc. In edit., κατέστησε πάντων.

(89) Φιλόανθρωπον. Reg. a, φιλόδελφον.

(90) Ἐχώρισε. Reg. bm, et Or. 2, ἐχώρησε [per-

peram].

(91) A. Regg. a, c, d, οἷς.

(92) Ἐπορισάμεθα. Sic plures Regg. Editi vero, ἐμπορισάμεθα.

(93) Μύθοις. Or. 2 addit, ὡς ἀκούομεν, « ut audimus, » quodque reperitur in Basil. edit. et agnoscit Gabriellus. Non solum enim gigantum meminere poetæ, sed ipsa etiam sacra Scriptura, Gen. vi, 4; unde illi hauserunt, et gigantes finxere monstruosos quosdam animantes.

(94) Νεβρώδ. Reg. ph, Νεμρώδ.

(95) Ἐκθλίβον πάλα τόν. Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. Editi, ἐκθλίβων πάλα τόν.

(96) Αἰσχυρῆται. Reg. d, ἐπαισχυρῆται.

erat gigantum et reliquorum hominum, sic nos quoque sublimes et humana conditione majores apud ipsos erimus, velut ille Nembroth¹, aut genus Enach², quod Israelitas olim opprimebat, aut illi, quorum scelere factum est, ut diluvium terram purgaret? An cum ille, Deus licet ac Dominus, Pater noster vocari non erubescat, nos contra cognatos quoque nostros abnegabimus?

ΚΔ'. Μηδαιῶς, ὧ (97) φίλοι καὶ ἀδελφοί, μὴ γε-
νώμεθα κακοὶ τῶν δοθέντων ἡμῖν οἰκονόμοι, ἵνα μὴ
ἀκούωμεν Πέτρου λέγοντος· *Αἰσχύνθητε, οἱ κατ-
έχοντες τὰ ἀλλότρια, καὶ μὴ ἴσασθε ἰσότητα*
θεοῦ, καὶ οὐδεὶς ἔσται πένης. Μὴ κάμνωμεν θη-
σαυρίζοντες καὶ φυλάσσοντες, ἄλλων πενίαν καμνόν-
των, μὴ ἐνειδίση (98) καὶ ἀπειλήση πικρῶς ἡμῖν,
ἐνθεν μὲν ὁ θεὸς Ἄμωσ (99) ἐν τούτοις τοῖς ῥήμα-
σιν· Ἄγε νῦν, οἱ λέγοντες· *Πότε διαλεύσεται ὁ*
μῆν, καὶ ἐμπωλήσωμεν· καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἀνο-
εἰξώμεν (1) *θησαυρούς;* καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, δι' ὧν
τοῖς μέγα καὶ μικρὸν στάθμιον κτωμένοις, τὴν τοῦ
θεοῦ μῆνιν ἐπανατείνεται· ἐνθεν δὲ ὁ μακάριος Μι-
χαίας (2), τάχα μὲν καὶ αὐτὴν τὴν τρυφήν ἐπικό-
πτων, ὡς τοῦ κόρου τὴν ὕβριν τίκτοντος, καὶ τὸ κα-
τασπαταλᾶν ἐπὶ κλιῶν ἐλεφαντίνων, καὶ τοῖς πρώ-
τοις τῶν μύρων θρύπτεσθαι, μύσχοις τε ἀπαλοῖς ἐκ
βουκολίων καὶ ἐρίφοις ἐκ ποιμνίων παινεσθαι, καὶ
πρὸς τὴν φωνὴν τῶν ὀργάνων ἐπικροτεῖν, καὶ ἔτι
μᾶλλον τὸ οἴεσθαι στάσιμόν τι τούτων εἶναι καὶ μὴ-
μιμον· τάχα δὲ οὐχ οὕτω ταῦτα διεικνύων, ὡς τὸ
μηδὲν πάσχειν ἐπὶ τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσήφ αὐτοῦς
τρυφῶντας· τοῦτο γὰρ τῆς πληρομονῆς κατηγορίαν
προστίθισιν· ὃ μὴ πάθωμεν νῦν (3) ἡμεῖς, μηδὲ
τοσοῦτον τρυφήσωμεν, ὥστε καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλα-
θρωπίας καταφρονεῖν τούτοις δυσχεραίνοντος, κἂν μὴ
παρὰ πόδας, μηδὲ ὁμοῦ τῇ κακίᾳ τὴν ὀργὴν ἐπάγη
τοῖς ἀμαρτάνουσιν.

ΚΕ'. Μιμησώμεθα νόμον Θεοῦ τὸν ἀνωτάτω καὶ
πρῶτον, ὃς βρέχει μὲν ἐπὶ δικαίους καὶ ἀμαρτωλοὺς,
ἀνατέλλει δὲ πᾶσιν ὁμοίως τὸν ἥλιον· γῆν δὲ χερ-
σαίοις πᾶσιν ἠπλωσεν ἄνετον, καὶ κρήνας, καὶ πο-
ταμοὺς, καὶ ὕλας· ἀέρα δὲ πτηναῖς φύσσει, καὶ
ὕδωρ ὅσοις ὁ βίος ἐνυδρὸς, καὶ τὰς πρώτας τοῦ ζῆν
ἀφορμὰς ἀφθόνους ἅπασιν ἐχαρίσατο, οὐ δυναστεία
κρατουμένας, οὐ νόμῳ περιγραφόμενας, οὐχ ὀρίοις
διειρηγόμενας (4)· ἀλλὰ καὶ κοινὰς τὰς αὐτὰς καὶ
πλουσίας, καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦτο ἐνδεσεστέρως προέθη-
κεν· τὸ τε τῆς φύσεως ὁμοίτητον ἰσότητι τῆς δωρεᾶς
τιμῶν (5), καὶ δεικνύς τὸν πλοῦτον τῆς ἑαυτοῦ χρη-
στότητος· Ἄνθρωποι δὲ χρυσὸν, καὶ ἄργυρον, καὶ
τῆς ἐσθῆτος ὄση μαλακίαν, καὶ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν, καὶ
τῶν λίθων τοὺς διαυγεῖς κατορῖξαντες, εἴτε τι ἄλλο
τοιούτων, ἢ πολέμου, καὶ στάσεως (6), καὶ τῆς πρώ-
της τυραννίδος ἐστὶ γνωρίσματα (7), ἐπειτα αἵρουσι

¹ Gen. x, 8. ² Num. xiii, 29. ³ Ex Apost. const. Math. v, 45.

(97) Ἄμωσ. Deest in Reg. hm. et Or. 2.
(98) Ὁνειδίσει. Or. 2, ονειδίζει [male].
(99) Ἄμωσ. Reg. hm, Μιχαίας, sed perperam.
(1) Ἐμπωλήσωμεν... ἀνοίξωμεν. Plures Regg. et Or. 2, ἐμπωλήσομεν... ἀνοίξομεν, « negotiabi-
mur.. aperiemus.»
(2) Μιχαίας. Sic mss. et edit. Verba tamen sunt
Amos. Idcirco, vel Gregorius memoria lapsus est,
vel antiquarius scribendo aberravit.

XXIV. Minime, fratres et amici mei, minime
committamus, ut res divino munere nobis conces-
sas male administremus, ne alioqui Petrum dicentem
audiamus: *Erubescite, qui aliena detinetis, Deique*
æquitatem vobis imitandam proponite, et nemo erit
*pauper*³. Ne congerendis asservandisque pecuniis
laboremus, aliis inopia laborantibus, ne alioqui nos
acerba et minaci oratione insectetur, hinc divus
Amos, ad hunc in modum loquens: *Agite jam, qui*
*dicitis: Quando effluet mensis, ut vendamus; et Sab-
bata, ut thesauros aperiamus*⁴? et cætera, quibus iis,
qui magnam et parvam trutinam habent, iram Dei
minitatur: hinc rursum beatus Michæas, eundem
quoque fortasse luxum reprimens (tanquam scilicet
saturitas petulantiam pareret), et quod in lectis
eburneis lascivirent⁵, ac fragrantissimis unguentis
effeminate perfunderentur, atque teneris vitulis ex
armentis, et hœdis ex gregibus saginarentur, et ad
musicorum organorum vocem applaudent, vel
potius etiam quod quidquam harum rerum firmum
ac stabile esse ducerent; fortasse autem hæc non
tam gravia esse existimans, quam quod, cum ipsi
luxui dediti essent, super contritione Joseph nihil
paterentur⁶: hoc enim ad saturitatis crimen adjun-
git. Quod utinam nunc nobis ne accidat, nec deliciis
usque adeo studeamus, ut Dei quoque, res eas in-
digne ferentis, benignitatem contemnamus, etiamsi
non evesigio, nec simul cum scelere iram suam
peccatoribus immittat.

XXV. Supremam illam et primam Dei legem
imitemur, qui pluit super justos et peccatores, et
solem omnibus aequè oriri facit⁷; ac patentem ter-
ram, et fontes, et amnes, et silvas terrestribus om-
nibus animantibus expandit; aerem autem avibus,
et aquam iis quæ in aquis vivunt, primaque vita:
subsidia omnibus copiosissime largitus est, non
cujusquam imperio detenta, 275 non lege circum-
scripta, non finibus distincta; sed et communia
eadem, et ampla atque copiosa, nec ulla propterea
ex parte deficientia proposuit; tum ut æqualem na-
turæ dignitatem muneris æqualitate ornaret, tum
ut benignitatis suæ opes ostenderet. At homines, si
aurum et argentum et mollissimas quasque ac su-
perfluas vestes, gemmasque pellucidas, cæteraque
id genus, quæ belli ac dissidiorum, primæque ty-
rannidis argumenta sunt, in terram abdidierint, sta-

Clementis. ⁴ Amos viii, 5. ⁵ Amos vi, 4. ⁶ ibid. 6.

(3) Νῦν. Sic Regg. plures, et Or. 2. Deest in
editis.
(4) Δειρηγόμενας. Coisl. 1, διειρηγόμενας.
(5) Τιμῶν. Ita omnes codices. Mendose in edit.,
ἡμῶν.
(6) Τοιούτων... στασεως. Sic Regg. a, hm, ph.
In editis, τοιούτων... στάσεων. In quibusdam, τοσοῦ-
των
(7) Γνωρίσματα. Or. 2, γνώσιμα.

tim supercilium præ amentia tollunt, calamitosisque cognatis misericordiam ocludunt, cum nec ex superfluis quidem rebus ad necessarios vitæ usus opem ipsis ferre in animum inducant, (o ingentem stultitiam! o singularem vecordiam!) nec, si nihil aliud, illud quidem cogitent, quod paupertas et divitiæ, libertasque, ut appellamus, et servitus, ac cætera hujus generis nomina, postea in hominum genus, simul cum vitio irrepserunt, non secus ac communes morbi quidam, illapsa, atque ab illo inventa. *A principio autem*, inquit ille, *non fuit sic*⁸: verum is, qui hominem primum creavit, liberum eum, suique arbitrii reliquit, sola mandati lege coercitum, atque in paradisi deliciis opulentum: idemque reliquo mortalium generi per unum illud primum semen largitus est. Libertas porro et divitiæ in sola mandati observatione sitæ erant; vera autem paupertas et servitus in illius transgressione.

XXVI. Ex quo autem invidia et contentiones, et subdola serpentis tyrannis, per voluptatis illecebras furtim nos semper attrahens, atque audaciores adversus infirmiores concitans, in vitam irrepserunt, ab eo tempore in nominum diversitates cognatum genus dissectum est, ac naturæ nobilitatem avaritia discidit, legem etiam assumens, potentie atque imperii adjutricem. At tu primam illam æquabilitatem, non postremam divisionem, intueri; Creatoris, non potentioris, legem tibi propone. Naturæ pro viribus succurre, veterem libertatem honore prosequere, teipsum verere, ignominiam generi tuo contege, morbo subveni, egestati solatium offer: qui firmo corpore es, opibusque circumfluis, ægrotanti et inopi; qui minime **276** offendisti, collapsio et comminatio; qui læto et hilari animo es, mœrenti et afflicto; qui rebus secundis uteris, adversis laboranti. Deo gratitudinis causa aliquid tribue, quod ex eorum numero sis, qui de aliis bene mereri possunt, non qui aliorum beneficentia opus habeant; quod non in alienas manus oculos conjectos habeas, sed alii in tuas. Da operam, ut non solum opibus, sed etiam pietate, non solum auro, sed etiam virtute, imo virtute sola sis locuples. Cura ut proximo tuo idcirco præstantior sis, quia benignior. Fac calamitoso sis deus, Dei misericordiam imitando.

XXVII. Nihil enim tam divinum homo habet,

⁸ Matth. xix, 8.

(8) Ὑπό. Reg. d, ἀπό.

(9) Κοινά τινα. Sic Regg. plures Colb., Or. 2, etc. Deest τινα in nonnullis, et κοινά in edit.

(10) Κάκελνης δρυα ἐπινοήματα. Hæc desunt in Reg. a.

(11) Μόρη. Deest in pluribus codd.

(12) Ἀφ' οὗ δέ. Sic Regg. bm, ph, Or. 2, etc. Billius supplet, παρεφθάρσαν, « in vitam irrepserunt, » [imo, in vitium delapsi sunt,] quod non habent codices.

(13) Ἐπανιστάσα. Regg. a, bm, et Jes., ἐπανιστάσα.

(14) Πλεονεξία, etc. « Iniqua vis, habendi cupi-

την ὄφρὸν ὑπὸ (8) ἀνοίας, καὶ τοῖς ἀτυχοῦσι τῶν συγενῶν τὸν ἔλεον ἀποκλείουσιν, οὐδὲ τοῖς περιττοῖς εἰς τὰ ἀναγκαῖα βοηθεῖν θέλοντες, (ὡ τῆς ἀπαιδεύσεως! ὡ τῆς σκαλιότητος!) οὐδ' εἰ μὴ τι ἄλλο, ἐκεῖνό γε ἐνθιμούμενοι, ὅτι πενία καὶ πλοῦτος, ἐλευθερία τε, ἦν φραμεν, καὶ δουλεία, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, ὕστερον ἐπεισῆλθε τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ὡσπερ ἀβήρωστῆματα κοινά τινα (9) τῇ κακίᾳ συνεισπεσόντα, κάκελνης δρυα ἐπινοήματα (10). Ἀφ' ἀρχῆς δέ, φησὶν, οὐ γέγονεν οὕτως· ἀλλ' ὁ πλάσας ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον, ἐλευθερον ἀφῆκε καὶ αὐτεξούσιον, νόμῳ τῷ τῆς ἐντολῆς μόνῳ κρατούμενον, καὶ πλούσιον ἐν παραδείσῳ τρυφῇ· τοῦτο καὶ τῷ λοιπῷ γένει τῶν ἀνθρώπων βουλήθεις τε καὶ χαρισάμενος δι' ἐνός τοῦ πρώτου σπέρματος, Ἐλευθερία δὲ καὶ πλοῦτος, ἡ τῆς ἐντολῆς μόνη (11) τήρησις ἦν· πενία δὲ ἀληθὴς καὶ δουλεία, ἡ ταύτης παράβασις.

ΚΖ'. Ἀφ' οὗ δὲ (12) καὶ φθόνοι, καὶ ἐριδες, καὶ ἡ δολερά τοῦ ὄφρεως τυραννίς, αἰὲ τῷ λίχνῳ τῆς ἡδονῆς ὑποσύρουσα, καὶ ἐπανιστάσα (13) τοῖς ἀσθεγετέροις τοὺς θρασύτερους, ἐβράγη τὸ συγγενὲς εἰς ὀνομάτων ἀλλοτριότητος, καὶ τὸ τῆς φύσεως εὐγενὲς πλεονεξία (14) κατέτεμε, προσλαβοῦσα καὶ νόμον, τῆς δυναστείας ἐπίκουρον. Ἀλλὰ σὺ βλέπε μοι τὴν πρώτην ἰσονομίαν (15), μὴ τὴν τελευταίαν διαίρεσιν· μὴ τὴν τοῦ κρατήσαντος νόμον, ἀλλὰ τὸν τοῦ κτίσαντος. Βοήθησον κατὰ δύναμιν τῇ φύσει, τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν τίμησον, αἰδέσθητι σαυτὸν, συγκάλυψον τῷ γένει τὴν ἀτιμίαν, ἐπάρχεσον τῇ νόσῳ, τὴν ἐνδειαν παραμύθησαι· ὁ εὐρωστῶν (16), ὁ πλουτῶν, τὴν τοῦ νοσοῦντος, τὴν (17) τοῦ πενομένου· ὁ μὴ προσπεισας, τὴν τοῦ πεσόντος καὶ συντριβέντος· ὁ εὐθυμῶν, τὴν τοῦ ἀθυμοῦντος· ὁ τοῖς δεξιτοῖς εὐθηνούμενος (18), τοῦ τοῖς ἀριστετέροις κάμνοντος. Δός τι τῷ (19) Θεῷ χαριστήριον, ὅτι τῶν εὐ ποιεῖν δυναμένων γένεον, ἀλλ' οὐ τῶν εὐ παθεῖν δεομένων· ὅτι μὴ βλέπεις (20) εἰς ἀλλοτρίας φεράς, ἀλλ' εἰς τὰς σῆς ἑτεροί. Πλούτησον μὴ περιουσίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐσέθειαν· μὴ τὸ χρυσίον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρετὴν, μάλλον δὲ ταύτην μόνον (21). Γενοῦ τοῦ πλησίον τιμιώτερος, ἐκ τοῦ φανῆναι χρηστότερος· γενοῦ τῷ ἀτυχοῦντι θεδός, τὸν ἔλεον Θεοῦ μιμησάμενος.

D

KZ'. Οὐδὲν γὰρ οὕτως, ὡς τὸ εὖ ποιεῖν, ἄνθρωπος

ditas. » Hic enim sermo est de vi publica, qua pri-
mæva libertas oppressa est.

(15) Ἰσονομίαν. Regg. a, c, d, ἰσοτομίαν [lege ἰσοτιμίαν].

(16) Εὐρωστῶν. Regg. a, c, d, εὐβήρωστῶν [male].

(17) Τῆν. Deest in Regg. a, bm, ph.

(18) Εὐθηνούμενος. Sic Regg. a, c, d, bm, ph. Coisl. 3, et Jes. Editi, εὐθυνοούμενος [male].

(19) Τῷ. Deest in pluribus.

(20) Βλέπεις. Sic Regg. a, bm, c, d, et Or. 2. In edit. βλέπης [perperam].

(21) Μάλλον δὲ ταύτην μόνον. Hæc desunt in plerisque codd.

ἔχει· Θεοῦ· κἄν ὁ (22) μὲν μείζω, καὶ ὁ δὲ ἐλάττω ἂν εὐεργετῇ. ἑκάτερος, οἶμαι, κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν· Ὁ μὲν ἐποίησε, καὶ (23) λύσας συνάγει (24) πάλιν· σὺ δὲ πεσόντα μὴ παρίδῃς (25). Ὁ μὲν ἠλέησεν εἰς τὰ μέγιστα, δοῦς ἐπὶ πᾶσι νόμον, προφῆτας, καὶ πρὸς τούτων, τὸν φυσικὸν νόμον ἄγραφον, τῶν παραττομένων ἐξεταστὴν, ἐλέγξας, νοουθετήσας, παιδαγωγήσας· τὸ τελευταῖον, λύτρον ἑαυτὸν παραδοῦς ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς· χαρισάμενος ἀποστόλους, εὐαγγελιστάς, διδασκάλους, ποιμένας, ἱερείους, τέρατα, ἐπάνοδον πρὸς ζωὴν, θανάτου κατάλυσιν, τρόπαιον κατὰ τοῦ νικησαντος, διαθήκην τὴν ἐν σκιᾷ, διαθήκην τὴν ἐν ἀληθείᾳ, Πνεύματος ἁγίου μερισμούς, τὸ τῆς καινῆς σωτηρίας μυστήριον. Σὺ δὲ, εἰ μὲν καὶ (26) τὰ μείζω δυνατὸς εἶ, καὶ οἷς εὐεργετῆται ψυχῇ (πεποίηκε γὰρ σε καὶ ταῦτα πλουσίον ὁ Θεὸς, εἰ θελήσειας), μὴδὲ ταῦτα εὖ ποιεῖν ἀπόσχῃ τὸν ἐνδεῆ (27)· μᾶλλον δὲ πρῶτα καὶ μάλιστα τῷ αἰτοῦντι σε διδοῦ, καὶ πρὶν αἰτηθῆναι, ὅλην τὴν ἡμέραν ἐλεῶν καὶ δανειζῶν (28) τὸν λόγον, καὶ ἀπαιτῶν φιλοπῶνως τὸ δάνειον μετὰ τόκου τῆς τοῦ ὠφελιμέου (29) προσθήκης. ἦν αἰεὶ τῷ λόγῳ προστίθῃσιν, αὐξῶν ἑαυτῷ (30) κατὰ μικρὸν τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα. Εἰ δὲ μὴ, τὰ γε (31) δεύτερα καὶ μικρότερα (32), καὶ ὅσα εἰς δύναμιν ἔχει τὴν σὴν· ἐπικούρησον, δρεξὼν τροφὴν, δρεξὼν ῥάκος, προσένεγκε φάρμακον, κατάρδησον τραύματα, ἐρώτησόν τι περὶ τῆς συμφορᾶς, περὶ καρτερίας φιλοσόφῃσον, θάρσησον, πρόσβλεθε· οὐ μὴ χεῖρόν τι σεαυτοῦ παρὰ τοῦτο γένη· οὐ μὴ μεταλάβῃς (33) τοῦ πάθους, κἄν οἱ λίαν ἄβροιο τοῦτο νομίζῃσι λόγοις καταλοις ἡπατημένοι· μᾶλλον δὲ τούτων προβάλλονται τῆς ἑαυτῶν εἴτε εὐλαθείας (34), εἴτε ἀσεβείας ἀπολογία, ἐπὶ τὴν δειλίαν, ὡς δὴ τι μέγα καὶ σοφὸν καταφεύγοντες. Τοῦτο πειθέτωσάν σε καὶ οἱ λόγοι, καὶ ἰατρῶν παῖδες (35), καὶ σύνοιχοι (36) τούτων θεραπευταί, ὧν οὐδεὶς πω τοῖς τοιούτοις προσίων ἐκινδύνευσε. Σὺ τοίνυν, εἰ καὶ τὸ πρᾶγμα φοβερόν καὶ ὑπονοίας ἄξιον, ὧ δούλε Χριστοῦ, καὶ φιλόθεε, καὶ φιλόανθρωπε, μὴ πάθῃς μηδὲν ἀγεννές· τῇ πίστει θάρσησον· νικησάτω τὴν δειλίαν ὁ οἶκτος, ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος τὴν ἀπαλότητα· στήτω πρὸς τῶν φιλοσάρχων λογισμῶν ἡ εὐσέβεια· μὴ παρίδῃς, μὴ παραδράμῃς τὸν ἀδελφόν, μὴ ἀποστραφῆς ὡς ἄγος, ὡς μίσημα, ὡς ἄλλο τι τῶν φευκτῶν καὶ ἀπειρημένων· σὸν ἐστὶ μέλος, καὶ εἰ τῇ συμφορᾷ κάμ-

quam de aliis bene mereri : tametsi ille majora, hic minora beneficia conferat, uterque, opinor, pro suis viribus. Ille hominem condidit, ac solum rursus colligit : tu lapsum ne despicias. Ille enim maximis in rebus commiseratus est, cum ei, præter cætera, legem, prophetas, ac prius etiam, naturalem legem, non scriptam, eorum quæ geruntur, censorem, dedit, arguens, admonens, castigans ; postremo seipsum pro mundi redemptione tradens ; atque insuper apostolos tribuens, evangelistas, doctores, pastores⁹, morborum curationes, portenta, mortis destructionem, trophæum adversus eum qui vicerat, fœdus in umbra, fœdus in veritate, Spiritus sancti distributiones, novæ salutis mysterium : tu vero, si quidem majora quoque potes, et quibus anima beneficio afficitur (nam his etiam rebus divitem te, si volueris, Deus fecit), ne his quoque de indigente bene mereri absiste. Immo primum ac potissimum hæc ei, qui abs te petit, tribue, priusque etiam quam postulet, tota die miserans ac sermonem commodans, debitumque cum fenore sedulo exigens, hoc est, ejus, cui utilitas affertur, incrementum, quod quidem doctrinæ semper adjungit, dum pietatis semina in seipso paulatim auget. Sin hæc largiri nequis, at certe hæc secunda et minora, et quæ sub facultatem tuam cadunt, præsta : subveni, cibum præbe, detritum pannum porrige, medicamentum adhibe, vulnus alliga, de calamitate aliquid percunctare, de patientia orationem habe, bono animo esto, accede ; haudquaquam **277** ex ea re deterior teipso eris ; haudquaquam morbum contrahes, etiamsi homines nimium delicati, inanibus decepti rationibus, hoc existiment ; vel potius hoc sive mollitiei, sive impietati suæ prætexant, ad timiditatem, velut ad magnum aliquid et prudens, confugientes. Hoc tibi persuadeant, et rationes, et medici, et contubernales qui eos curant, ex quibus nondum ullus ea de causa in periculum incidit, quod ad eos accesserit. Atque ut demus rem banc metu et suspitione non carere, tu tamen, o serve Christi, Deique et hominum amator, ne propterea degenerem atque ignavum animum geras : verum confidito ; timiditatem misericordia, Dei metus mollitiam vincat ; rationes eas, quæ carni favent, pietas superet. Ne fratrem despicias, ne prætereas,

⁹ Ephes. iv, 11.

(22) Ὁ. Sic Regg. a, bm, ph, etc. Deest in editis.

(23) Καὶ. Deest in pluribus.

(24) Συνάγει. Jes., συνεισάγει.

(25) Παρίδῃς. Reg. bm, παρίδῃς.

(26) Καί. Sic Regg. a, bm, c, ph, et Or. 2. Deest in editis.

(27) Ἐνδεῆ. Reg. ph, ἐνδεῆ [lege, ἐνδεῆ].

(28) Δανειζῶν. Or. 1 et 2, δανίζων.

(29) Ὀφελιμέου. Reg. bm, ὄφελουμένου.

(30) Αὐξῶν ἑαυτῷ, etc. Reg. a, Or. 2, et Gabr., νουνεῶς αὐξῶν ἐν ἑαυτῷ, « qui prudenter in seipso pietatis semina sensim adauget. »

(31) Τὰ γε. Reg. ph, τάχα, « fortasse. »

(32) Καὶ μικρότερα. Deest in Reg. ph.

(33) Μεταλάβῃς. Regg. a, d, et Or. 2, μεταλάβῃς.

(34) Εὐλαθείας. Regg. a, c, d, duo Coisl. et Or. 2, πλακειᾶς [f. βλακειᾶς], « socordiae, sive impietatis excusationem prætexant. »

(35) Λόγοι, καὶ ἰατρῶν παῖδες. Regg. bm, οἱ λόγοι, « Rationes, et medicorum filii, » id est, medici. Sic Gregorius, orat. 1, de filio, « Græcos » appellat, Ἑλλήνων παῖδας. Sic sacra Scriptura : « Palpebræ eius interrogant filios hominum, » id est, homines (Ps. x, 5).

(36) Σύνοιχοι. Regg. a, bm, ph, οἱ σύνοιχοι.

ne, ut scelus, ut piaculum, ut aliud quiddam fugiendum et execrandum averseris. Membrum tuum est, tametsi calamitate curvetur: ut Deo, tibi *dere-lictus est pauper*¹⁰, licet animo admodum forti prætereas; his enim verbis pudore te fortasse afficiam. Humanitatis tibi argumentum proponitur, etiamsi

XXVIII. Quisquis navigat, naufragio propinquus est, eoque magis, quo audacius navigat: et quisquis corpus gerit, corporis malis propinquus est, eoque magis, quo erectior incedit, nec eos, qui ante se jacent, intuetur. Dum secundo vento navigas, ei qui naufragium facit, manum porrige: dum sanus es et locuples, afflicto fer opem. Ne exspectes, dum, quantum malum sit inhumanitas, in teipso discas, quantumque bonum, viscera egentibus aperire. Ne experiri velis Deum manum extendentem adversus eos, qui cervicem attollunt, ac pauperes prætereunt. In aliena calamitatibus hæc disce; egentium parvum aliquid tribue; neque enim parvum est ei, qui omnibus rebus caret, imo ne ipsi quidem Deo, modo viribus non impar. Sit tibi summi muneris loco animi alacritas: si nihil habes, illacryma. Magnam calamitoso remedium est miseratio ex animo collata: ac vere et sincere condolere, calamitatem magna ex parte levat. Homo apud te jumento **278** vilior non est, o homo, quod cum in foveam incidit, aut aberravit, erigere, ac reducere tibi lex præscribit¹¹. Si quid autem profundius aliud, et magis arcanum occultet, cujusmodi sunt multa legalis profunditatis ac duplicis sensus, non est meum nosse, verum Spiritus omnia perscrutantis et cognoscentis: quantum vero ipse ratione atque intelligentia consequi possum, hoc ideo sanxit, ut nos ab humanitate, quam in rebus parvis adhibemus, ad majorem pleniorisque benignitatem exerceat. Quanta enim, quæso, his, qui ejusdem nobiscum generis atque honoris sunt, debetur, quæ vel usque ad ea, quæ ratione carent, exigitur?

XXIX. Atque hæc quidem suadent ratio, et lex, et hominum moderatissimi quique, apud quos præstabilius habetur beneficium dare quam accipere, majorique studio est misericordia, quam lucrum. Quid vero de nostris sapientibus dixeris? Nihil enim de exteris dico, qui vitiis suis patronos deos exco-

¹⁰ Psal. x, 14, sec. Hebr. ¹¹ Deut. xxii, 1 seqq.

(57) Ἐγκαταλέλειπται. Reg. hm, εγκαταλείπειται.

(58) Παρατρέχεις. Sic Regg. a, hm, c, d, et Or. 2. Ed., παρατρέχεις.

(59) Ἄλλοτριος. « Alienus, » nempe, « Diabolus. »

(40) Τόσφ. In quibusdam, τοσοῦτω.

(41) Πλής. In aliis, πλεῖς [rectius].

(42) Εὐεκτήης καὶ πλουτήης. Regg. a, c, d, Or. 2. Montac., εὐεκτήεις καὶ πλουτεῖς.

(43) Μὴ βουληθῆς ἐπάραι χεῖρα Θεού. (Par., μὴ βουληθῆς ἐπαράραι χεῖρα Θεῷ [corrupte].) « Ne committas ut Deus manum extendat in eos, » etc.

(44) Τὸς πένητας. Hæc desunt in Reg. hm.

(45) Τι καὶ. Desunt in nonnullis codd.

(46) Τῷ. Sic Regg. a, c, d, et Orat. 2. Deest in edit.

(47) Εἰ μὴδὲν ἔχης. Regg. d, hm, εἰ δὲ μὴδὲν ἔχης.

(48) Δάκρυσον. Regg. a, c, d, et Orat. 2, δά-

πτεται. Σοὶ ἐγκαταλέλειπται (37) ὁ πτωχός, ὡς Θεῷ, καὶ εἰ λίαν παρατρέχεις (58) μεγαλόφωτος, τάχα γὰρ σε τούτοις δυσωπήσω τοῖς ῥήμασι. Σὺ πρόκειται φιλανθρωπίας ὑπόθεσις, καὶ εἰ ἄλλοτριος τοῦ εὐ παθεῖν ὁ ἄλλοτριος (59).

te a beneficio accipiendo alienus avertat et alienus.

KH'. Πᾶς ὁ πλέων ἐγγύς ἐστι τοῦ ναυαγίου, καὶ τόσφ μᾶλλον, ὅσφπερ ἂν τολμηρότερον πλῆ· καὶ πᾶς ὁ σώμα περικείμενος ἐγγύς ἐστι τῶν τοῦ σώματος κακῶν, καὶ τόσφ (40) μᾶλλον, ὅσφπερ ἀνδρώς βαδίση, καὶ μὴ βλέπη τοὺς πρὸ αὐτοῦ κειμένους. Ἐως πλής (41) ἐξ εὐρίας, τῷ ναυαγοῦντι ἕδς χεῖρα· ἕως εὐεκτήης καὶ πλουτήης (42), τῷ κακοπαθοῦντι βοήθισον. Μὴ ἀναμεινῆς ἐπὶ σεαυτοῦ μαθεῖν, ὅσον ἐστὶ κακὸν ἀπανθρωπία, καὶ ὅσον ἀγαθὸν σπλάγγνα εἰς χεῖρας ἀναγιγόμενα. Μὴ βουληθῆς ἐπάρα: χεῖρα Θεοῦ (43) κατὰ τῶν ὑψαυγενῶντων, καὶ παρατρέχόντων τοὺς πένητας (44). Ἐν ἄλλοτρίαις συμφοραῖς ταῦτα παιδεύθητι· ὁδός τι καὶ (45) μικρὸν τῷ θεομίμῳ· οὐ γὰρ μικρὸν τῷ πάντων ἐπιδειεῖ, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ (46) Θεῷ, ἂν ἦ κατὰ δύναμιν. Δὲς ἀντὶ μεγάλου τὴν προθυμίαν· εἰ μὴδὲν ἔχης (47), δάκρυσον (48)· μέγα τῷ (49) ἀτυχοῦντι φάρμακον, ἔλεος ἀπὸ ψυχῆς εἰσφερόμενος· καὶ τὸ συναλγεῖν γνησίως, πολὺ τι κουφίζει τῆς συμφορᾶς. Οὐκ ἐστὶν ἀτιμώτερός σοι τοῦ κτήνους ὁ ἄνθρωπος, ὡ (50) ἄνθρωπε, ὁ πεσὼν εἰς βόθρον, ἢ πλανηθὲν, ἀνεγείρειν σοι καὶ ἐπανάγειν ὁ νόμος διακελεύεται· εἰ μὲν τι καὶ ἄλλο κρύπτων ἀπορρόητότερον καὶ βαθύτερον, οἷα τὰ πολλὰ (51) τοῦ νομοῦ βάθους καὶ τῆς διπλότης, οὐκ ἐμὸν τοῦτο εἰδέναι, ἀλλὰ τοῦ πάντα ἐρευνῶντος καὶ γινώσκοντος Πνεύματος· ὁ δ' οὖν ἐγὼ (52) καταλαμβάνω, καὶ ὅσον εἰς τὸν ἐμὸν ἦκει λόγον, γυμνάζων ἡμᾶς ἀπὸ τῆς εἰς τὰ μικρὰ φιλανθρωπίας, ἐπὶ τὴν τελειότεραν (53) καὶ μεζζονα. Πόση γὰρ ὀφείλεται τοῖς ὁμοφύλοις καὶ ὁμοτίμοις ἢ καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων ἀπαιτούμενη;

KΘ'. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ λόγος, καὶ ὁ νόμος, καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ μετριώτατοι, παρ' οἷς τὸ εὐ ποιεῖν τοῦ πάσχειν τιμωτέρον, καὶ περισπουδαστότερος κέρδους ἔλεος. Τί δ' ἂν εἴποις περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς σοφῶν; Ἐὼ γὰρ λέγειν τοὺς ἐξωθεν, οἱ συνηγόρους τοῖς κίθεσι θεοῦς εὐρίσκοντες, καὶ τῷ Κερδῶν (54), ᾧ (55) κρυον.

(49) Τῷ. Sic Regg. a, om. Deest in edit.

(50) Ἦ. Deest in pluribus.

(51) Οἷα τὰ πολλὰ, etc. « Cujusmodi sunt multa legalis profunditatis, ac duplicis sensus, » nempe, « spiritualis et allegorici. » Non bene igitur Billius: « Cujusmodi plerasque legalis profunditas sensuumque duplicitas habet. »

(52) Ὁ δ' οὖν ἐγὼ. Ita Regg. a, hm, et Or. 2. In quibusdam, ὡς δ' οὖν ἐγὼ. Deest ἐγὼ in edit.

(53) Τελειότεραν. Regg. a, c, d, et Or. 2, τελιωτέραν.

(54) Κερδῶν. « Lucro, Mercurio. » Regg. hm, c, d, κέρδει, « lucro. »

(55) Ἦ. Deest in Reg. c. Et certo, eo sublato commodior est lectio, ac sic verti potest: « Inimvero, quod adhuc pejus est, lege et more sanxerunt, » etc.

τὰ πρῶτα νεμουσιν· ἤδη δὲ, καὶ ὁ τοῦτου χειρὸν ἔστι, καὶ ἀνθρωποκτονεῖν νομίζουσιν ἔστιν οἷς δαιμόνων, καὶ παρ' οἷς ἔθνεσι, καὶ μέρος εὐσεβείας αὐτοῖς ἡ ἀπανθρωπία, καὶ ταῖς τοιαύταις θυσίαις αὐτοῖς τὰ χαίρουσι, καὶ τοὺς θεοὺς αὐτῶν οἰονταί, πονηροὶ πονηρῶν ἱερεῖς καὶ μύσται γινόμενοι. Ἄλλ' εἰσὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς, ὃ καὶ δακρύειν ἄξιον, οἱ τοσοῦτον ἀπέχουσι συναλγεῖν καὶ βοηθεῖν τοῖς κάμνουσιν, ὥστε καὶ προσονειδίξουσι πικρῶς, καὶ (56) προσπεμβαίνουσι (57), καὶ φιλοσοφοῦσι κενὰ καὶ μάταια, καὶ φωνοῦσιν ὄντως ἐκ γῆς, καὶ εἰς ἀέρα λαλοῦσιν, καὶ οὐκ εἰς ἀκοὰς εὐσυνέτους, καὶ θεοῖς συνειθισμένας (58) δόγμασι, καὶ τολμῶσι λέγειν· Παρὰ Θεοῦ τὸ ταλαπωρεῖν ἐκείνοις, παρὰ Θεοῦ τὸ εὖ πράττειν ἡμῖν· καὶ τίς εἰμι ἐγὼ δόγμα λύειν Θεοῦ, καὶ Θεοῦ φανῆσαι· *χρηστότερος*; Καμνέτωσαν, ταλαπωρέτωσαν (59), *δυστυχεῖτωσαν*· οὕτως ἔδοξεν. Κἀνταῦθα μόνον εἰσὶ φιλόθεοι, οὗ δεῖ φυλάττειν τοὺς ὀλοοὺς, καὶ κατὰ τῶν ἀθλίων νεανιεύεσθαι. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ (60) ἐκ τοῦ (61) Θεοῦ τὸ εὖ πράττειν αὐτοῖς (62) εἶναι νομίζουσι, δηλοῦσι σαφῶς ἐξ ὧν λέγουσι. Τίς γὰρ ἂν οὕτω διανοηθεῖ περὶ τῶν δεομένων, Θεὸν εἰδὼς χωρηγὸν (63) ὧν κέκτηται; Τῶν γὰρ αὐτῶν ἔστιν ἔχειν τί τι παρὰ Θεοῦ, καὶ κεχρηθῆαι κατὰ Θεὸν οἷσπερ ἔχουσιν.

Α'. Εἰ δὲ καὶ παρὰ Θεοῦ τὸ κακοπαθεῖν ἐκείνοις, εὐπω δῆλον, ἕως ἂν καὶ παρ' ἑαυτῆς ἡ ὕλη φέρῃ (64) τὸ ἄτακτον, ὥσπερ ἐν ρέματι. Καὶ τίς οἶδεν, εἰ ὁ μὲν διὰ κακίαν κολάζεται, ὁ δὲ ὡς ἐπιανούμενος ἀρεταί· ἀλλὰ μὴ τούναντιον, ὁ μὲν διὰ πονηρίαν ὀφύεται, ὁ δὲ δι' ἀρετὴν· δοκιμάζεται; ὁ μὲν πλείον (65) ἐπαιρόμενος, ἵνα καὶ πέσῃ χαλεπώτερον, ἄλλην ἐώμενος πρότερον, ὥσπερ τινὰ νόσον, ἐκρήξαι τὴν ἑαυτοῦ κακίαν, ἵνα καὶ κολασθῇ δικαιότερον· ὁ δὲ καὶ παρὰ δόξαν πιεζόμενος, ἵνα ὥσπερ χρυσὸς ἐν καμίνῳ δοκιμασθεῖς, τῆς κακίας, εἰ τι καὶ μικρὸν ἔχει, τοῦτο (66) ἐκτῆξῃ· καθαρὸς γὰρ ἀπὸ ρύπου παντελῶς οὐδεὶς, οὐκ οὖν (67) ἐν γεννητῇ φύσει, ὥσπερ ἡκούσαμεν, εἰ καὶ φανῇ δοκιμώτερος. Εὐρίσχω γὰρ τι καὶ τοιοῦτο (68) ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ μυστήριον· καὶ μακρὸν ἂν εἴη πάσας ἀπαριθμεῖν τοῦ Πνεύματος τὰς φωνάς, αἱ μὲ (69) πρὸς τοῦτο φέρουσιν. Ἄλλὰ τίς ἂν ψάμμον θαλασσῶν, καὶ (70) σταγόνας ὕετοῦ, καὶ βυθοῦ μῆκος ἀναμετρήσαιτο; τίς δ' ἂν τοῦ Θεοῦ τῆς περὶ πάντα σοφίας τὸ βάθος ἐξιχνιάσειεν, ὅφ' ἤ

¹² Isa. xxxix, 4. ¹³ Job xxiv 4.

(56) *Kal. Deest in tribus Regg.*

(57) *Προσπεμβαίνουσι.* Sic Regg. bm, ph, et Or. 2. Par., προσπεμβαίνοντες. Editi, ἐπεμβαίνουσι.

(58) *Συνειθισμένας.* Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. In editi. *συνεθισμένας.*

(59) *Ταλαπωρέτωσαν.* Or. 2, ταλαπωρήτωσαν [mendose].

(60) *Οὐκ.* Addidimus οὐκ auctoritate plurium cold. Coisl. 1 et 2, Or. 2, Par., etc.

(61) *Τοῦ.* Deest in tribus Regg.

(62) *Αὐτοῖς.* Sic Regg. bm, et ph. Editi, αὐτῶς.

agitant, et Lucio primas tribuunt; et, quod eo sceleratius est, nonnullis quoque dæmonibus apud quasdam nationes homines necare in more habent, atque in pietatis parte crudelitatem ponunt, sacrificisque hujusmodi, et ipsi delectantur, et deos suos delectari putant, mali utique malorum sacerdotes et mystæ. Verum ex nostris quoque nonnulli sunt, id quod lacrymis dignum est, qui tantum abest ut laborantium vicem doleant, ipsisque opem ferant, ut eos etiam acerbis probris insectentur, ipsisque insultent; ac vane et inaniter philosophantur, verique ex terra vocem mittunt¹², et in aerem loquuntur, non in sagaces aures divinisque dogmatibus assuetas, coque audaciæ progrediuntur, ut dicant: A Deo illis est afflictio, a Deo nobis prosperitas. Et quis ego sum, qui Dei decretum rescindam, ac Deo benigniorem me præbeam? Ægrotant, afficientur, in calamitate versentur: ita Deo visum est. Atque hic solum Dei amorem præ se ferunt, ubi obolos custodiare, ac miseris insultare oportet. Sane quod isti se prosperitatem a Deo habere minime arbitrentur, per ea quæ loquuntur, aperte indicant. Quis enim de indigentibus ita staturit, qui quidem suorum **279** omnium honorum auctorem et largitorem Deum agnoscat? Eorumdem quippe est, et a Deo aliquid habere, et iis, quæ habent, pie ac secundum Deum uti.

XXX. An autem a Deo quoque fiat, ut illi divexentur, nondum perspicuum est, quandiu terrena hæc moles perturbationem a seipsa, velut in fluctibus, tulerit. Cuiam vero exploratum est, num ille ob vitium crucietur, hic rursus ut bonus ac laude dignus, evehatur; et non econtrario, ille ob improbitatem attollatur, hic ob virtutem exploretur? Ille, inquam, altius evectus, ut gravius corruat, ac tantisper exspectatus, quoad universa ipsius improbitas, morbi cuiuspiam instar, prius eruperit, ut justius etiam postea puniatur: hic rursus, præter opinionem oppressus, ut, non secus atque aurum in fornace, probatus, si quid vitii paululum in se habeat, eliquet; nemo enim, saltem in natura generatione procreata, omnino a sorde purus est, ut audivimus¹³, licet ille probatior videatur. Nam hujusmodi quoque aliquid mysterium in Scriptura reperio; ac longum utique esset omnes Spiritus voces, quæ huc spectant, recensere. Sed quis arenam maris, et pluvix guttas, et abyssi profundita-

(63) *Χωρηγόν.* Or. 2, χορηγόν.

(64) *Ἡ ὕλη φέρῃ.* Reg. ph, et Or. 2, φέρει. «Terrena hæc moles, » id est, « corpus corruptibile.»

(65) *Πλείον,* etc. Tres Regg., πλείον. In Reg. c sic legitur: πλείον ἐπαιρόμενος, ὥσπερ τινὰ νόσον ῥῆξαι τὴν ἑαυτοῦ κακίαν συγχωρηθεῖς, ἵνα πέσῃ χαλεπώτερον.

(66) *Τοῦτο.* Regg. c, d, τοιοῦτο.

(67) *Οὐκ οὖν.* Forte, οὐ γοῦν. Edit.

(68) *Τοιοῦτο.* Regg. bm, et ph, τοιοῦτον.

(69) *Με.* Or. 2, μοι.

(70) *Kal.* Reg. d, ἤ.

tem metiri¹⁴; quis divinæ in omnibus rebus sapientiæ profunditatem, per quam et omnia creavit, et ea, quemadmodum ipse vult ac novit, moderatur, investigare queat? Satis enim nobis est, Apostoli exemplo, ipsius conjiciendæ et contemplandæ difficultatem admirando solum pertransire: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus*¹⁵! Et, *Quis novit mentem Domini*¹⁶? *Quis*, ut cum Job loquar, *ad summum sapientiæ ejus accessit*¹⁷? *Quis sapiens, et intelliget hæc*¹⁸, ac non per id, quod percipi non potest, id, quod supra mensuram est, metietur?

XXXI. Alius igitur in his rebus temerarius et audax sit, vel potius nemo sit: ego autem, vel hujus vitæ cruciatum improbitati, vel res lætas et secundas pietati omnino ascribere vereor; imo vero nonnunquam, et hoc ob aliquam utilitatem contingit, nempe ut vel per improborum calamitatem vitii cursus reprimatur, vel per bonorum felicitatem virtuti via muniatur; sed id non semper, nec omnino, verum hoc **280** futuro tempori tantum reservatur, in quo alii virtutis præmiis, alii scelerum poenis afficiuntur. *Resurgent enim*, inquit, *hi in resurrectionem vitæ, illi in resurrectionem judicii*¹⁹. Rerum autem hujus ævi alia forma est, aliaque gubernatio, tametsi omnia eo ferant, atque apud Deum æquabile quiddam procul dubio habeat id quod nobis inæquale esse videtur: haud aliter atque in corporibus eminentes ac demissæ partes, magnitudines item et parvitates, atque in terra, tam ea quæ alte se efferunt, quam quæ subsidunt, ex quibus pulchritudo mutua inter se habitudine conflatur ac perspicitur; quandoquidem quod inordinatum et inæquale est in prima artificis circa materiam adumbratione, valde tamen artificiosum foret, si ad operis cujusdam structuram accommodaretur: id quod tum demum intelligimus atque fatemur, cum elaborati operis elegantiam undique perfectam et absolutam intuemur. At nec ille artis inscius est, ut nos sumus; nec res hujus vitæ propterea temere atque incondite gubernantur, quia exploratas earum rationes non habemus.

XXXII. Sed et si quædam ejus, qua laboramus, affectionis imago exhibenda est, non multum iis, qui nausea et vertigine laborant, dissimiles sumus, qui omnia sursum deorsumque verti putant, cum ipsi vertantur. Idem etiam his, de quibus loquimur, accidit. Neque enim Deum sapientiores se esse sus-

¹⁴ Eccli. 1, 2. ¹⁵ Rom. xi, 33. ¹⁶ ibid. 34. ¹⁷ Job xv, 8. ¹⁸ Ose. xiv, 10. ¹⁹ Joan. v, 29.

(71) *Ἀνεξιχνίαστοι*. Sic Regg. bm, ph, Or. 2, Apost., etc. Editi, ἀνιχνίαστοι.

(72) *Καὶ οὐχὶ τῷ ἀνεφίκτω*, etc. « Ac non per id, quod assequi non licet, id metietur quod supra mensuram est? » Vel cum Gabrielio: « Ac non potius incomprehensibilitate metietur, id quod est supra mensuram? »

(73) *Οἱ δὲ τὰ τῆς κακίας ἐπιτήμια*. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, etc. Or. 2, κακίας τὰ ἐπιτηδεύματα. Editi, οἱ δὲ τῆς κακίας τὰ ἐπιτήμια.

(74) *Ἐπεὶ κὺλ τεχνίτου*, etc. Billius: « Quandoquidem opificis quoque materia, quæ prius inæquabilis atque incondita erat, perquam tamen artificio-

καὶ πεποίηκε τὰ πάντα, καὶ διοικεῖ τρόπον, ὃν αὐτὸς καὶ βούλεται καὶ ἐπίσταται; Ἄρχει γὰρ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, θαυμάσαντας μόνον τὸ ταύτης δυστέκμαρτον καὶ δυσθεώρητον παρελθεῖν. Ὁ βλάσος πλοῦτον, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξιχνίαστα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι (71) αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! καὶ, *Τίς ἔγνω τοῦν Κυρίου*; *Εἰς δὲ τὰ ἔσχατα τῆς σοφίας αὐτοῦ τίς ἀφίκετο*; φησὶν ὁ Ἰώβ. *Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα*, καὶ οὐχὶ τῷ ἀνεφίκτω (72) μετρήσει τὸ ὑπὲρ μέτρῃσιν.

AA'. Ἄλλος μὲν οὖν εἴη περὶ ταῦτα τολμηρὸς καὶ γεννάδας, μάλλον δὲ εἴη μηδὲς· ἐγὼ δὲ ὀκνῶ κακίᾳ δοῦναι πάντως τὴν ἐντεῦθεν κόλασιν, ἢ εὐσεβεῖα τὴν ἀνεσιν· ἀλλ' ἐστὶ μὲν ὅτε καὶ πρὸς τι χρῆσιμον, ἢ κακίας ἐγκοπτομένης δυσπαθείᾳ τῶν πονηρῶν, ἢ ἀρετῆς ὁδοποιουμένης εὐπαθείᾳ τῶν βελτιόνων· οὐκ αἰεὶ δὲ, οὐδὲ πάντως, ἀλλ' εἶναι τοῦτο μόνον καιροῦ τοῦ μέλλοντος, καθ' ὃν οἱ μὲν τὰ τῆς ἀρετῆς ἄθλα, οἱ δὲ τὰ τῆς κακίας ἐπιτήμια (73) δέξονται. Ἀναστῆσονται γὰρ οὗτοι, φησὶν, *εἰς ἀνάστασιν ζωῆς*, καὶ οὗτοι *εἰς ἀνάστασιν κρίσεως*· τὰ δὲ ἐντεῦθεν ἐτέρου τύπου εἶναι, καὶ ἀγωγῆς ἐτέρας, πάντα ἐκείσε φέροντα, ἐχούσης ὁμαλὸν τι παρὰ Θεῷ πάντως καὶ τῆς δοκούσης ἡμῖν ἀνωμαλίας· ὡσπερ ἐν σώματι τὰς ἐξοχὰς τε καὶ εἰσοχὰς, μεγέθη τε καὶ μικρότητα, καὶ γῆς ἐπαναστάσεις τε καὶ ὑφέσεις ἐξ ὧν τὸ κάλλος τῆ πρὸς ἄλλα σχέσει συνιστάμενόν τε καὶ θεωρούμενον· ἐπεὶ καὶ τεχνίτου (74) τὸ περὶ τὴν ὕλην τέως ἀτακτον καὶ ἀνώμαλον, λίαν ἐντεχνον ἦν, ἀν πρὸς τινος ἔργου κατασκευῆν εὐτρεπίσαιο (75)· τότε καὶ ἡμῖν καταλαμβανόμενόν τε καὶ ὁμολογούμενον, ὅταν τὸ (76) ἀποτελεσθὲν κάλλος τοῦ δημιουργήματος θεωρήσωμεν. Ἄλλ' οὕτε ἐκεῖνος ἀτεχνος ἦ (77) ὡς ἡμεῖς, οὕτε ταῦτα διοικεῖται ἀτάκτως, ὅτι μὴ καὶ ἡμῖν ὁ λόγος γνώριμος.

absolutam intuemur. At nec ille artis inscius est, ut nos sumus; nec res hujus vitæ propterea temere atque incondite gubernantur, quia exploratas earum

DB'. Ἄλλ' εἴ τινα (78) δεῖ καὶ εἰκόνα λαβεῖν τοῦ ἡμετέρου πάθους, οὐ πόρρω τῶν ναυτιώντων ἐσμέν καὶ ἰλιγγιώντων, οἱ στρέφεσθαι (79) τὰ πάντα δοκοῦσιν, αὐτοὶ στρεφόμενοι· ὡς δὲ καὶ οὗτοι, περὶ ὧν ὁ λόγος. Οὐ γὰρ ἀνέχονται σοφώτερον αὐτῶν εἶναι τὸν Θεόν, ἀν πρὸς τι τῶν συμβαινόντων ἰλιγγιάσωσιν· ἢ

sa esset, » etc.

(73) *Εὐτρεπίσαιο*. Sic Regg. a, c, d, bm, ph. Or. 2, Jes., etc. Editi, εὐτρεπίσπται.

(76) *Τό*. Sic Regg. a, bm, ph, Or. 2, etc. Deest in editis.

(77) *H*. Deest in tribus Regg.

(78) *Ἄλλ' εἴ τινα*, etc. Billius: « quin potius, ut animi nostri affectuum imagine quadam exprimum, » etc.

(79) *Οἱ στρέφεσθαι*, etc. Reg. u, οἱ στρέφεσθαι τὰ πάντα δοκεῖ αὐτοῖς στρεφόμενοις. Quæ quidem lectio optima, et syntaxi magis consona.

καμειν περι τὸν λόγον δέον, ὡς τάχ' ἂν τῇ φιλοπονίᾳ ἄδολοσμένης τῆς ἀληθείας, ἢ σοφωτέροις ἑαυτῶν ταῦτα συμφιλοσοφεῖν καὶ πνευματικωτέροις, ἐπειδὴ (80) καὶ τοῦτο χάρισμα ἐν, καὶ οὐχὶ πάντων ἢ γνώσις, ἢ καθάρσει βίου ταύτην θηρεύειν, καὶ παρά τῆς ὄντως Σοφίας σοφίαν ἐπιζητεῖν. Οἱ δὲ (ὡς τῆς ἀπαιδευσίας!) ἐπὶ τὸ ἐτοιμότερον τρέπονται, καὶ ἀλογίαν τοῦ παντὸς καταψεύδονται, αὐτοὶ τὸν λόγον οὐκ ἐπιστάμενοι· καὶ εἰσὶ δὲ ἀπαιδευσίαν σοφοί, ἢ διὰ σοφίαν, ἵνα οὕτως εἶπω, τὴν περιεττῆν, ἄσοφοι καὶ ἀσύνητοι (81). Ἐντεῦθεν οἱ μὲν (82) τύχην καὶ τὸ αὐτόματον ἐδογματίσαν, ὄντως αὐτόματα καὶ ὡς ἔτυχε ἀναπλασθέντα ἐπινοήματα· οἱ δὲ ἀστέρων τινὰ δυναστείαν ἄλογόν τε καὶ ἄλυτον πλεκόντων, ὡς ἐν βούλωνται (83), τὰ ἡμέτερα, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὸ τὸ πλέκειν συνηναγασμένον· καὶ πλανητῶν δὴ τι-
νων καὶ ἀπλανῶν συνδόους καὶ ὑποχωρήσεις, καὶ κυρίαν τοῦ παντὸς κίνησιν. Οἱ δὲ, ὅτι ἂν (84) ἔκαστος ἐραντάσθησαν, τῷ ταιαίπῳ γινέει τῶν ἀνθρώπων φέροντες, ἐπεισῆγαγον, ὅσον αὐτοῖς (85) τῆς Προνοίας ὀνέφικτόν τε καὶ ἀθεώρητον, εἰς διαφόρους δόξας καὶ τροπηγορίας καταμερίσαντες. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ πενίαν πολλὴν τῆς Προνοίας κατέγνωσαν, τὰ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς ταύτη διοικεῖσθαι νομίσαντες, ἄχρι δ' ἡμῶν τῶν καὶ μάλιστα δεομένων κατάγειν αὐτὴν ἀποκνήσαντες, ὡς περ δεδοικότες, μὴ τῷ πλείονας (86) εὐεργετῆσθαι, ἀγαθώτερον ἀποφῆναι τὸν εὐεργέτην, ἢ ἀποκάμναι αὐτοῖς (87) ὁ Θεὸς εὖ ποιῶν πλείονας.

ad ipsa regi atque gubernari judicarunt, cæterum demittere gravati sunt; perinde ac vererentur, ne, exhiberent benefactorem, aut ne Deus bene de pluribus

ΑΓ'. Ἄλλ' οὗτοι μὲν, ὅπερ εἶπον, ἐβρίφθων, ἐπέλ-
καὶ καλῶς αὐτοῖς προλαβὼν ὁ λόγος ἡμῶνατο· Ἐμ-
ταιώθη γὰρ, φησὶν, ἡ ἀσύνητος αὐτῶν καρδία·
φάσκοιτες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν, καὶ ἠλλα-
ξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου (88) Θεοῦ, μύθοις
ποῖ καὶ σχιαῖς τὴν διὰ πάντων Πρόνοιαν καθυβρι-
σαντες. Ἡμεῖς δὲ μήτε αὐτοὶ ταῦτα τερατεύμεθα,
εἴπερ τι μέλει τοῦ λόγου λογικοῖς οὖσιν ἡμῖν, καὶ λό-
γου θεραπευταῖς· μήτε (89) τοὺς ολομένους ἀποδεχώ-
μεθα, κἂν εὐδρομῶσι τὴν γλῶτταν ἐν τοῖς ἀτόποις
λόγοις καὶ δόγμασι, καὶ τῷ καινῷ (90) τέρπωσιν.
Ἄλλὰ καὶ Θεὸν εἶναι τὸν πάντων ποιητὴν (91) καὶ
δημιουργὸν πιστεύωμεν· πῶς γὰρ ἂν (92) ὑπέστη τὸ
πᾶν, μὴ τινος οὐσιώσαντός τε καὶ συναρμόσαντος;
Καὶ Πρόνοιαν συνεισάγωμεν, τὴν τοῦδε τοῦ παντὸς
συνεκτικὴν τε καὶ συνδετικὴν· ἐπεὶ καὶ προνοητῆν

tinent; statim ut inopinatum quid acciderit, quasi vertigine correpti hærent, cum econtra oporteret eos, vel in indaganda ratione laborare, ut cura ac diligentia veritatem fortasse consequi possint: vel de his rebus sapientiores viros magisque spirituales consulere, quandoquidem id quoque inter Spiritus dona numeratur, nec omnium est scientia: vel eam denique per vitæ purgationem aucupari, atque a vera Sapientia sapientiam postulare. Isti vero) o miram stultitiam;) ad id quod paratius et proclivius est, se conferunt, nec ratione mundum gubernari falso asserunt, cum ipsi rationem ignorent; atque ita propter inscitiam sapientes sunt, aut propter supervacaneam sapientiam, ut ita loquar, insipientes ac stolidi. Hinc alii quidem casum atque fortunam, fortuito sane temereque conflictam, induxerunt; alii siderum principatum quemdam rationis expertem atque **281** indissolubilem, quæ res nostras arbitrato suo, imo etiam necessario, connectant, et errantium quarundam atque fixarum stellarum congressus et recessiones, ac motum, omnibus in rebus dominantem confinxerunt; alii, quod quisque secum excogitavit, ærumnoso hominum generi invexerunt; quidquid nimirum ex ipsa Providentia comprehendere conspicique nequit, in varias opiniones, variaque nomina dividentes. Nec defuerunt, qui magnæ quoque paupertatis Providentiam damnarent, dum ea quidem, quæ supra nos sunt, eam ad nos usque, qui ea vel maxime indigemus, si plures beneficiis afficerentur, nimis beneficium merendo defatigaretur.

XXXIII. Verum hos, ut dixi, valere sinamus; quippe quos jam Scriptura egregie ulta sit: *Evanuit enim*, inquit, *insipiens cor eorum; dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, Deique incorruptibilis gloriam immutarunt* ⁹⁰, signentis quibusdam atque umbris Providentiam ad omnia sese porrigentem contumeliose proscindentes. Nos autem, neque hujusmodi dogmatum portentia confingamus, si quid nobis, qui ratione utimur, ac summæ rationis cultum profiteamur, ratio curæ est, ne iis, qui hæc putant, assentiamur; tametsi in absurdis sermonibus et dogmatibus celerem et expeditam linguam habeant, et novitate delectent. Qu in potius, et Deum rerum omnium effectorem et architectum credamus. Quonam enim modo universum hoc exstitisset, nisi ab aliquo procreatum atque concinnatum

⁹⁰ Rom. I, 21 seqq.

(80) Ἐπειδή. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Editi vero, ἐπειδήπερ.

(81) Ἀσύνητοι. Regg. a, c, d, et Jes., ἀπαιδευτοί.

(82) Ἐντεῦθεν οἱ μὲν, etc. « Hinc alii quidem Fortunam et casum instituerunt, inventa vere casu et fortuito excogitata atque afficta.»

(83) Βούλωνται. Sic Regg. d, bm, ph, et Or. 2. Alii, βούλονται.

(84) Ὅτι ἂν. Regg. a, bm, ph, ὅτι δ' ἂν.

(85) Αὐτοῖς. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Editi, αὐτῆς.

(86) Μὴ τῷ πλείονας, etc. Billius: « ne benefa-

factore eo meliorem esse pronuntiarent, quod plures beneficiis afficeret.»

(87) Αὐτοῖς. « Ipsi defatigaretur, defatigatum dicere viderentur.»

(88) Ἀφθάρτου Θεοῦ. Or. 2 addit: ἐν ὁμοιωματικῷ εἰκόνοσ φθαρτοῦ ἀνθρώπου· « in similitudinem imaginis corruptibilis hominis.»

(89) Μήτε. Sic Regg. a, bm, ph. In ed., μηδέ.

(90) Καινῷ. Or. 2, κοινῷ, « communione.»

(91) Τὸν πάντων ποιητῆν. Sic Regg. a, et ph. In Reg. bm, τῶν πάντων. Deest τὸν in ed.

(92) Ἄρ. Deest in Or. 2.

fuisset? Et Providentiam, quæ universam hanc rerum machinam contineat, velutque vinculis astringat, simul inducamus; quandoquidem, quarum rerum conditor est, earum quoque moderator sit necesse est. Alioqui si mundus casu feratur, primo quoque tempore, velut navis a venti turbine, propter materiæ perturbationem, dissolvetur ac distrahetur, atque ad veterem confusionem indigestamque congeriem reducetur. Ac nostris præsertim rebus, nostrum, sive factorem, sive factorem appellare mavis, præesse credamus; etiamsi vita nostra per contraria gubernetur, ob id fortasse nobis ignota, ut quia eorum cognitionem vix omnino **282** consequi possumus, rationem omnia superantem admiremur. Quidquid enim facile percipitur, facile quoque in contemptum venit. Quod autem supra nos est, quo majore cum difficultate percipi potest, eo etiam majorem admirationem movet; atque id omne, quod appetitum nostrum fugit, desiderium exercet.

XXXIV. Idcirco, nec sanitatem omnem admiremur, nec morbum omnem respuamus, nec fluentibus divitiis cor apponamus, fluxis, plus quam par sit, adhærentes, ac velut partem quamdam animæ cum eis absumentes: nec rursus paupertatem, ut detestabilem omnino ac damnatam, et invisam, insectemur. Verum et insipientem sanitatem, cujus fructus est peccatum, despiciere, et morbum sanctum in pretio habere sciamus, eos, qui per dolorem et cruciatum victoriam adepti sunt, venerantes, ne forte Job quispiam inter ægrotantes lateat, multo utique iis, qui corpore sano sunt, præstantior ac venerabilior, etiamsi saniem radat ²¹, etiamsi diu ac noctu sub dio vexetur, tum a plaga, tum ab uxore, tum ab amicis in arcum adductus. Atque iniquas opes, propter quas merito dives ille in flamma cruciatur, et exiguam aquæ guttam, qua linguam refrigeret ²², supplex petit, repudiemus: et rursus paupertatem cum grati animi affectu et virtute conjunctam laudemus, cum qua Lazarus salutem assequitur, atque illa in Abrahæ sinu re-

XXXV. At mihi quidem hoc quoque nomine necessaria esse benignitas et misericordia erga pauperes videtur, ut iis, qui de illis ita sentiunt, os obstruamus, nec inanibus verbis cedamus, crudelitatis legem adversus nosmetipsos sancientes; atque mandato omnium maximo et exemplo moveamur. Quodnam porro hoc mandatum est? Ac videte, quæso, quam constans sit atque sincerum: neque enim homines Spiritu sancto afflati, cum semel aut bis de pauperibus sermonem habuissent, desierunt;

²¹ Job 11, 8. ²² Luc. xvi, 24.

(93) *Τοῖς*. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Deest in edit.

(94) *Ἡμῖν*. Nicet., ἡμῶν.

(95) *τῷ δυσθεωρητῷ*. « Propter cognoscendi difficultatem. »

(96) *Ἄπαν*. Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. Deest in edit.

(97) *Καρδιά*. « Corde inhærentes. » Par. et Com-
Lef., *καρδίαν*.

(98) *Καρπός*. Or. 2. ὁ καρπός.

(99) *Ἄμαρτία*. Reg. d, ἡ ἄμαρτία.

εἶναι τούτων, ὧν ποιητὴν εἶναι ἀναγκαῖον· εἰ μὴ μέλλοι τὸ πᾶν τῷ αὐτομάτῳ φερόμενον, ὥσπερ ὑπὸ λαίλαπος ναῦς, αὐτίκα λυθῆσθεσθαι τε καὶ διασπασθῆσθεσθαι διὰ τὴν ἀταξίαν τῆς ὕλης, καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν σύγχυσίν τε καὶ ἀκοσμίαν ἐπαναχθῆσθεσθαι. Καὶ τοῖς (93) ἡμετέροις μάλιστα ἐπιστατεῖν δεξιόμεθα τὴν ἡμέτερον, εἴτε ποιητὴν, εἴτε πλάστην βούλει καλεῖν· κἄν διὰ τῶν ἐναντίων ὁ βίος ἡμῖν (94) διεξάγῃται, διὰ τοῦτο τυχόν καὶ ἀγνοουμένων, ἵνα τῷ δυσθεωρητῷ (95) τὸν ὑπὲρ πάντα λόγον θαυμάζωμεν. Ἐπειδὴ τὸ μὲν βράδιος ληπτὸν, ἅπαν εὐκαταφρόνητον· τὸ δὲ ὑπὲρ ἡμᾶς, ὅσην δυσεφικτότερον, τοσοῦτον θαυμασιώτερον· καὶ γυμνάζει τὸν πόθον ἅπαν (96) τὸ διαφεύγον τὴν ἐφῆσιν.

Β ΛΑ'. Διὰ τοῦτο μῆτε ὑγίαιαν πᾶσαν θαυμάζωμεν, μῆτε νόσον διαπτύωμεν, μῆτε πλοῦτον βέοντι προστιθώμεθα καρδίᾳ (97), πλέον ἢ καλῶς ἔχει, τῇ βῆσθι προσκειμένοι, καὶ οἷον τῆς ψυχῆς τι ταύτη προσαναλίσκοντες· μῆτε πενίας κατεξανιστώμεθα, ὡς ἀποπτύστου πάντη καὶ κατακρίτου, καὶ τῆς μισουμένης μερίδος· ἀλλ' εἰδῶμεν καὶ ὑγίαιαν περιφρονεῖν ἀσύνητον, ἧς καρπὸς (98) ἄμαρτία (99), καὶ νόσον τιμῆν ὄσαν (1), αἰδοῦμενοι τοὺς διὰ πάθους νικήσαντας, μὴ τοῦ τις καὶ Ἰωδ τοῖς νοσοῦσιν ἐγκέκρυπται, πολὺ τι τῶν ὑγιαίνοντων αἰδουμώτερος, κἄν τὸν ἰχώρα (2) ξέῃ (3), κἄν τάλαιπωρῆ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀθῆριος, καὶ πληγῆ, καὶ γυναικί, καὶ φίλοις στενωχωρούμενος· ὡς δὲ καὶ πλοῦτον ἄδικον ἀποπέμπεσθαι, δι' ὃν κάμνει δικαίως ὁ ἐν τῇ φλογὶ πλοῦσις, καὶ προσαιτεῖ βανίδα μικρὰν ἀναψύξεως, καὶ πενίαν ἐπαίνειν εὐχάριστον καὶ φιλόσοφον (4), μεθ' ἧς Λάζαρος σώζεται, καὶ πλουτεῖ τὴν ἐν κόλποις Ἀβραάμ ἀνάπαυσιν.

salutem assequitur, atque illa in Abrahæ sinu re-

ΛΕ'. Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ ἀναγκαῖα τυγχάνειν ἡ φιλανθρωπία, καὶ τὸ πρὸς τοὺς δεομένους εὐσπλαγχνον, ἵνα τοὺς οὕτως ἔχοντας περὶ τούτων ἐπιστομιζώμεν, καὶ μὴ λόγοις ματαίοις παραχωρῶμεν, νομοθετοῦντες καθ' ἡμῶν αὐτῶν τὴν ὁμότητα· πάντων δὲ τὴν ἐντολὴν αἰδώμεθα πλέον, καὶ τὸ ὑπόδειγμα. Τίς ἡ ἐντολή; καὶ σκοπεῖτε τὸ ἐπίμονον (5) αὐτῆς, καὶ τὸ γνήσιον. Οὐ γὰρ ἅπαξ, οὐδὲ δις εἰπόντες τι περὶ τῶν δεομένων, οἱ τοῦ Πνεύματος ἀπηλλάγησαν· οὐδὲ οἱ μὲν, οἱ δὲ οὐ, ἢ μᾶλλον τινες,

(1) *Ὅσαν*. Or. 2, ὅσιον.

(2) *τὸν ἰχώρα*. Sic Regg. a, c, d, bm, et ph. Editi vero, et Coisl. 1, *τις ἰχώρα*.

(3) *Ξέῃ*. Editi, ξέῃ. « Sanie scatet, ferveat. »

(4) *Εὐχάριστον καὶ φιλόσοφον*. « Gratias agentem ac patientem. » Vocat hic Gregorius « paupertatem, » φιλόσοφον, id est, philosopho Christiano dignam, cujus est omnia huius vitæ incommoda patienter ferre, ac Deo gratias agere.

(5) *τὸ ἐπίμονον*. Coisl. 2, τὸ ἐπίσημον, « imigne. »

οὐ δὲ ἦτον, ὡς ἂν μὴ περὶ μεγάλου τινός, μὲδὲ τῶν σφόδρα κατεπειγόντων, ἀλλὰ καὶ πάντες, καὶ μετὰ σπουδῆς ἕκαστος, ἢ πρῶτον, ἢ ἐν πρῶτοις, τοῦτο διακελεύμενοι, καὶ ποτὲ μὲν προτρέποντες, ποτὲ δὲ ἀπειλοῦντες, ποτὲ δὲ ὀνειδίζοντες· ἔστι δὲ ὅτε καὶ τοὺς κατορθοῦντας ἀποδεχόμενοι, ὡς ἂν τῷ συνεχεῖ τῆς ὑπομνήσεως τὴν ἐντολὴν ἐνεργήσωσιν. Ἔνεκεν μὲν τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν, καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, φησὶ (6), λέγει Κύριος. Τίς οὐ δέδοικεν ἀνίστάμενον Κύριον; Καὶ, Ἀνάστηθι, Κύριε ὁ Θεός μου (7), ὑψωθῆτω ἡ χεὶρ σου· μὴ ἐπιλάβῃ τῶν πενήτων (8). Ἀπευζώμεθα τὴν τοιαύτην ὑψωσιν, καὶ μὴ βουληθῶμεν ἰδεῖν ἐπαυρομένην χεῖρα κατὰ τῶν ἀπειθοῦντων, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπαυρομένην τοῖς σκληροτέροις (9). Καὶ οὐκ ἐπιδάθετο τῆς κραυγῆς τῶν πενήτων· Καὶ, Οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται (10) ὁ πτωχός· καὶ, Ὀφθαλμοὶ μὲν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν πένητα ἐπιβλέπουσιν (δὲ τοῦ βλεφάρου κρείττον καὶ κυριώτερον [11]), τὰ βλέφαρα δὲ αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἢ ἐλάσσω, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐπισκοπῆ καὶ δευτέρα (12). palpebris melius est, ac præstantius; palpebra autem ejus interroquant filios hominum 27; id est,

ΑΓ'. Τάχα ἂν εἴποι τις· Ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων ταῦτα πτωχῶν καὶ πενήτων. Οὐ διαφέρωμαι (13)· ἀλλὰ σέ γε κεντριζέτω (14) καὶ τοῦτο πρὸς τὸ φιλόανθρωπον. Ὡν γὰρ ἀδικουμένων τοσοῦτος ὁ λόγος, τοῦτων καὶ εὐπαισθόντων δηλαδὴ πλείων (15) ἢ χάρις. Εἰ γὰρ ὁ ἀτιμάζων πένητα, παροξύνει τὸν ποιήσαντα αὐτὸν, τιμᾶ τὸν ποιητὴν ὁ περιέπων τὸ ποῖημα. Πάλιν (16) δὲ ὅταν ἀκούης (17)· Πένης καὶ πλούσιος συνήτησαν ἀλλήλοισι; ἀμφοτέροις δὲ ὁ Κύριος ἐποίησεν· μὴ τὸν μὲν πένητα, τὸν δὲ πλούσιον ὑπολάβῃς, ἵνα καὶ μᾶλλον κατεξαναστῆς τοῦ πένητος· οὐ γὰρ δῆλον, εἰ θεοθεν ἢ τοιαύτη διαίρεσις· πλάσμα δὲ Θεοῦ, φησὶν, ὁμοίως ἀμφοτέροι, καὶ εἰ τὰ ἐξωθεν ἄνισα. Τοῦτο σε δυσωπεῖτω (18) πρὸς τὸ συμπάθεις καὶ φιλάδελφον, ἵνα ὅταν ὑπ' ἐκείνων ἐπαρθῆς, ὑπὸ τούτου (19) συσταλῆς, καὶ γένησαστοῦ μετρώτερος. Τί ἔτι; Ὁ ἐλεῶν πτωχόν, Θεῶ δανείζει, φησὶν (20). Τίς οὐ δέχεται τοιοῦτον χρεώστην, ἀποδώσοντα ἐν καιρῷ μετὰ τῆς ἐπικαρίας τὸ δάνειον; Καὶ πάλιν (21)· Ἐλεημοσύναις καὶ πιστεύουσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι (22) ris, inquit, Deo feneratur 28 Quis hujusmodi debitorem recuset, debitum in tempore non sine fenore redditurum? Et rursus: Per misericordiam et fidem peccata purgantur 21.

23 Psal. xi, 6. 24 Psal. ix, 35. 25 ibid. 43. 26 ibid. 49. 27 Psal. v, 5. 28 Prov. xvii, 5. 29 Prov. xxii, 2. 30 Prov. xix, 17. 31 Prov. xv, 27.

(6) φησὶ. Deest in Reg. c.

(7) Ὁ Θεός μου. Hæc desunt in Reg. bm.

(8) Πενήτων. Colbert. 4 addit, εἰς τέλος, εἰ in fine.

(9) Σκληροτέροις. Regg. a, b, c, bm, ph, σκληροῖς.

(10) Ἐπιλησθήσεται. Sic Regg. hm, ph, et Or. 2. Alii, ἐπιληθήσεται.

(11) Κυριώτερον. Coisl. 2, et Jes., τιμιώτερον.

(12) Καὶ δευτέρα. Deest καὶ in Colb. 4. Bill. ε posterior.

(13) Οὐ διαφέρωμαι. Billius, ε sit ita sane: παρ-

A nec quidam duntaxat de his rebus verba fecerunt, reliqui minime, aut alii copiosius, alii parcius, velut de re non ita magna, nec admodum necessaria; verum, et omnes in universum, et sedulo quisque, vel primum, vel in primis ad eam rem nos cohortantur, nunc admonentes, nunc comminantes, nunc exprobrantes; nonnunquam etiam eos, qui virtutis hujusce munere funguntur, laudibus efferentes, nimirum ut per admonitionis assiduitatem 283 eo nos adducant, ut hoc mandatum exsequamur. Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus 28. Quis exurgentem Dominum non extimescat? Et alio loco: Exurge, Domine Deus meus, et exaltet manus tua: ne obliviscaris pauperum 24. Elationem hujusmodi deprecemur, et ne velimus cernere manum illum adversus inobedientes et contumaces sese adstantem, quodque eo gravior est, in duros et pertinaces immisissam. Et rursus: Non est oblitus clamorem pauperum 25; et, Non in finem oblivio erit pauperis 26; et, Oculi ejus in pauperem respiciunt (quod quidem

XXXVI. Verum dixerit fortasse aliquis: Hæc pro pauperibus illis et inopibus dicta sunt, qui injuria afficiuntur. Non contradico; at hoc quoque tamen ad colenda humanitatis officia te exstinuet. Quorum enim, si quid eis injuriæ inferatur, tanta ratio habetur, iisdem certe beneficio affectis, amplior et uberior est gratia. Nam si, qui pauperem despicit, eum a quo factus est, ad iram concitat 29, non dubium est, quin opificem honore afficiat, qui ipsius opus complectitur. Rursus cum audis: Pauper et dives occurrerunt sibi, utrumque autem creavit Dominus 30; ne illum quidem pauperem, hunc autem divitem ab eo creatum intelligas, atque ex ea re in pauperem insurgendi ansam arripas; neque enim constat, an a Deo hujusmodi distinctio profecta sit. Verum Dei signum, inquit, uterque æque est, tametsi, quod ad res externas attinet, dispari conditione sint. Hoc te ad comiserationem et charitatem inflectat, ut cum cogitatio illa tibi animos extulerit, hæc eosdem demittat, itque moderationem efficiat. Quid præterea? Qui miseretur pauperis, inquit, Deo feneratur 28 Quis hujusmodi debitorem recuset, debitum in tempore non sine fenore redditurum? Et rursus: Per misericordiam et fidem peccata purgantur 31.

D de hoc litem nullam movebo.)

(14) Κεντριζέτω. Or. 2, εκκεντριζέτω.

(15) Πλείων. Sic Regg. a, c, bm, et ph. Eo. it. vero, πλεόν

(16) Πάλιν. Reg. ph. addit, δέ.

(17) Ἀκούης. Regg. hm, ph, ἀκούσης.

(18) Τοῦτο σε δυσωπεῖτω. Regg. a, c., τούτω σε δυσωπών.

(19) Τούτου. Jes., τούτων.

(20) φησὶν. Deest in Reg. bm, et Or. 2.

(21) Καὶ πάλιν. Deest in tribus Regiis, et Or. 2.

(22) Ἄμαρτίαι. In pluribus, at ἁμαρτίαι.

XXXVII. Purgemur itaque per misericordiae officia, labesque et sordes animae pulchra illa herba extergamus, ac dealbemur, alii ut lana, alii ut nix, pro misericordiae videlicet proportione. Atque aliquid magis formidandum dicam; si nulla est **284** tibi contractio, nec livor, nec plaga tumens ²³, nec ulla animae lepra, aut significationis tactus, aut albor ²⁴, quae a lege quidem exigue curabantur, medicam autem Christi manum requirunt; at eum certe, qui salutis nostrae causa vulneratus et attritus est, reverere. Reverberis autem, si te Christi membro benignum atque humanum praebes. Quod si te fortasse animarum nostrarum praedo et tyrannus, vel a Jerusalem in Jericho descendentem, vel alibi uspiam inermem et imparatum nactus, usque adeo sauciavit, ut merito his verbis uti queas: *Pu- truerunt et corruptae sunt cicatrices meae a facie insipientiae meae* ²⁵; siquidem ita affectus es, ut ne medicinam quidem expetas, ne morbi curandi rationem intelligas, heu plagam sane gravissimam, calamitatemque altissime grassantem! Sin salus tua nondum plane deplorata est, nec immedicabili morbo laboras, ad medicum accede, obsecra, vulneribus per vulnera medere, simile per simile acquire, vel potius, minoribus remediis graviore morbos depelle. *Dicit animae tuae: Salus tua sum ego* ²⁶; et, *Fides tua salvum te fecit* ²⁷; et, *Ecce sanus factus es* ²⁸; atque humanissimis quibusque verbis te alloquetur, modo te iis, qui in dolore versantur benignum et humanum esse videat.

XXXVIII. *Beati misericordes*, inquit, *quoniam ipsi misericordiam consequuntur* ²⁹. Non in postremis beatitudinibus est misericordia. Et, *Beatus, qui intelligit super egenum et pauperem* ³⁰. Ac rursus: *Benignus homo, qui miseretur et commodat* ³¹. Et alio loco: *Tota die justus miseretur et commodat* ³². Benedictionem arripiamus, intelligentes vocemur, benigni simus. Ne nox quidem misericordiae officia tibi interrumpat. *Ne dixeris: Rediens redi et crastino die dabo tibi* ³³. Ne quid inter propositum tuum et beneficium intercedat. Sola enim beneficentia moram non admittit. *Frangere esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam* ³⁴, idque laeto atque alacri animo. *Qui enim miseretur*, inquit ille, *in hilaritate* ³⁵: ac beneficii gratia promptitudine et celeritate tibi conduplicatur. Nam quod maesto vel coacto animo defertur, ingratum est, minimeque

²³ Isa. i, 6. ²⁴ Levit. xiii, 2. ²⁵ Psal. xxxvii, 6. ²⁶ Matth. v, 7. ²⁷ Psal. xl, 1. ²⁸ Psal. cxi, 5. ²⁹ Rom. xii, 8.

(23) Οὐδέ. Quinque Regg. et Or. 2, 7.

(24) Ἡ ἀφή, etc. « Significationis tactus; » id est, « macula lepram significans, » seu, « macula, quae ad tactum susceptionem ingerat leprae. » Augustinus, quaest. 41, « tactum » vocat ipsam lepram. Unde, juxta Nobilium, nonnulli vocem ἀφή, non « tactum, » sed « maculam » interpretati sunt.

(25) Δεῖται. Or. 2, δεῖτε [mendose].

(26) Θεραπεύοντος. Duo Regg. et Nicet., θεραπεύοντος.

(27) Ἄρ. Regg. bn, ph, et Or. 2, ἐάν.

(28) Ἐχης. Quatuor Regg., ἐχης.

ΛΖ'. Καθαρθῶμεν οὖν ἐλεήσαντες, βύψωμεν τῇ καλῇ πότᾳ τὰ τῶν ψυχῶν βύπη τε καὶ μολυσματα· καὶ λευκανθῶμεν, οἱ μὲν ὡς ἔριον, οἱ δὲ ὡς χιών, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς εὐπλαγχνίας. Εἶπω τι καὶ φοβερώτερον· Εἰ μὲν οὐδὲν ἔστι σοι σύντριμμα, οὐδὲ (23) μῶλωψ, οὐδὲ πληγὴ φλεγμαίνουσα, οὐδὲ λέπρα τῆς ψυχῆς, ἢ ἀφή (24) σημασίας, ἢ τηλαυγῆς, ἀ μικρῶς μὲν ὁ νόμος ἐκάθηρεν, δεῖται (25) δὲ Χριστοῦ θεραπεύοντος (26)· ἀλλὰ σύ γε τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τραυματισθέντα καὶ μαλακισθέντα αἰδέσθητι· αἰδέσθησι δὲ, ἂν (27) φαίῃ τῷ Χριστοῦ μέλει χρηστός καὶ φιλόανθρωπος. Εἰ δὲ τοσοῦτόν σε κατετραυματίσῃς τυχὸν ὁ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἰησθῆς καὶ τύραννος, ἢ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὴν καταβαίνοντα, ἢ ἀπὸ ἄλλοθι που λαβῶν δροπλὸν τε καὶ ἀπαράστεινον, ὡς·

B ἂν εἰκότως εἰπεῖν ἐκείνα· Προσώψεσθαι καὶ ἐπάψῃσθαι οἱ μῶλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου· εἰ μὲν οὕτως ἔχῃς (28), ὡς μηδὲ τὴν θεραπείαν ἐπιζητεῖν, μηδὲ τὸν τρόπον εἰδένα· τῆς σῆς (29) ἰάσεως, φεῦ τῆς πληγῆς ὄντως, καὶ τῆς εἰς βάθος ταλαιπωρίας! Εἰ δὲ μὴ πῶ παντελῶς ἀπέγνωσαι, μηδὲ ἀνιάτως ἔχῃς, πρόσελθε τῷ θεραπευτῇ, δεήθητι, θεραπεύσον τὰ τραύματα διὰ τῶν τραυμάτων, κτῆσαι τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοίον, μᾶλλον δὲ, ταῖς ἐλάττωσι τὰ μείζονα θεραπεύθητι. Ἐρεῖ τῇ ψυχῇ σου· Σωτηρία σου εἰμὶ ἐγώ· καὶ, Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· καὶ, Ἴδου ὑγίης γέγονας· καὶ πάντα τὰ τῆς φιλοανθρωπίας ῥήματα, μόνον ἂν ἴθι σε τοῖς ἀλγοῦσι φιλόανθρωπον.

C ΛΗ'. Μακάριτοι, φησὶν, οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται. Οὐ πολλοστὸς ἐν τοῖς μακαρισμοῖς ὁ ἔλεος. Καὶ, Μακάριος ὁ συνιών, ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητα· καὶ, Χρηστός ἀνὴρ (30) ὁ οἰκτεῖρων καὶ κυχρῶν· καὶ, Ὁλὴν τὴν ἡμέραν ἐλεεῖ καὶ διαρέζει ὁ δίκαιος. Ἀρπάσωμεν τὸν μακαρισμὸν, συνιέντες κληθῶμεν, χρηστοὶ γενώμεθα. Μὴ διακοψάτω σου μηδὲ νύξ τὸν ἔλεον. Μὴ εἰπῆς (31)· Ἐκπερθεῶν ἐπάνηκε, καὶ ἀδριον δώσω σοι· μὴ τι μέσον γένηται τῆς ὁρμῆς καὶ τῆς εὐεργεσίας· τοῦτο μόνον, εὐδέχεται (32) ἀναβολῆν τῆς φιλοανθρωπίας. Διάθευατε πειρῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχοῦς ἀστέγους (33) εἰσάγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ ταῦτα μετὰ προθυμίας. Ὁ γὰρ ἐλεῶν, φησὶν, ἐν Ἰλαρότητι· καὶ διπλασιάζεται σοι (34) τὸ ἀγαθὸν τῇ ἐτοιμότητι. Τὸ γὰρ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης, ἀχαρὶ τε καὶ ἀκαλλώπιστον. Πανηγυριστέον δὲ, οὐ θρήνητέον τὴν

D ²⁹ Psal. xxxiv, 3. ³⁰ Matth. ix, 22. ³¹ Joan. v, 14. ³² Psal. xxxvi, 26. ³³ Prov. iii, 28. ³⁴ Isa. lviii, 7.

(29) Σῆς. Deest in Regg. ph.

(30) Χρηστός ἀνὴρ. Vulgata, « iacundus homo. » August., « suavis vir. » Theod. et Symmach., ἀγαθός, « bonus vir. »

(31) Μὴ εἰπῆς, etc. Idem, ac pene iisdem verbis habes in hoc versiculo, qui Phocylidi tribuitur:

Πτωχῶ δ' εὐθὺ δίδου, μηδ' ἀδριον· ἐλθέμεν εἰπῆς. Cito da pauperi, neque dicas, cras redi.

(32) Οὐδέχεται. Or. 2, οὐκ ἐκδέχεται.

(33) Ἀστέγους. « Sine tecto. » Mox, εἰσάγαγε. Or. 2, εἰσαγε.

(34) Σοι. Deest in Regg. bn et ph.

εἰποῖαν. Ἐὰν ἀρέλης (35) σύνδεσμον, φησί, καὶ χειροτονίαν, μικρολογίαν δὴ λέγω (36) τοῦτο καὶ δοκιμασίαν, εἴτ' οὖν ἀμφιβολίαν, καὶ βῆμα γογγυσμοῦ, τί γενήσεται (37); Ὡς μέγα τι καὶ θαυμάσιον (38)! οἶον (39) καὶ ὅσος ὁ τοῦτου μισθός! Παρήσεται πρόμιον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἰάματά σου ταχὺ ἀνατελεῖ. Τίς οὖν οὐκ ἐφίεται φωτὸς καὶ ἰασιῶς;

Λθ'. Αἰδοῦμαι δὲ καὶ τὸ Χριστοῦ γλωσσόκομον, ὁ πρὸς πτωχοτροφίαν ἡμᾶς παρακαλεῖ· καὶ τὴν Παύλου καὶ Πέτρου συμφωνίαν, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον διεδώκεν, τοὺς πτωχοὺς κοινωνοὺς (40) ἐποίησαντο· καὶ τὴν τοῦ νέου τελειώσιν ἐν τῷ τὰ θντα δοῦναι πτωχοῖς ὀρισθεῖσάν τε καὶ νομοθετηθεῖσαν. Οἶει μὴ ἀνάγκην εἶναι σοι τῆς φιλανθρωπίας, ἀλλ' ἀφίεσιν; μὴδὲ νόμον, ἀλλὰ παραίνεσιν; Σφόδρα καὶ αὐτὸς ἐβουλόμην τοῦτο, καὶ ὑπελάμβανον· ἀλλὰ φοβεῖ με ἡ ἀριστερὰ χεῖρ, καὶ οἱ ἔριφοι, καὶ ἃ παρὰ τοῦ στήσαντος ὀνειδίζονται· οὐχ ὅτι διηπάκασιν, οὐδ' ὅτι σευλήκασιν, ἢ μεμοιχεύκασιν, ἢ ἄλλο τι τῶν ἀπηγορευμένων πεποιθήκασιν, ταύτην τὴν τάξιν καταχρηθέντες, ἀλλ' ὅτι μὴ Χριστὸν διὰ τῶν δεομένων θεραπεύκασιν. runt, aut aliud quiddam ex aliis, quæ interdicta sunt, per pauperes minime curarunt.

Μ'. Εἴ τι οὖν (41) ἐμοὶ πεθεσθε, δοῦλοι Χριστοῦ, καὶ ἀδελφοί, καὶ συγκληρονόμοι, ἕως ἐστὶ καιρὸς, Χριστὸν ἐπισκεψώμεθα, Χριστὸν θεραπεύσωμεν (42), Χριστὸν θρέψωμεν, Χριστὸν ἐνδύσωμεν (43), Χριστὸν συναγάγωμεν, Χριστὸν τιμῆσωμεν· μὴ τραπέζη μόνον, ὡς τινες· μὴδὲ μύροις, ὡς ἡ Μαρία· μὴδὲ τάφῳ μόνον (44), ὡς Ἰωσήφ ὁ Ἀριμαθαῖος· μὴδὲ τοῖς πρὸς τὴν ταφήν, ὡς Νικόδημος ὁ ἐξ ἡμισείας φιλόχριστος· μὴδὲ χρυσῷ καὶ λίθῳ καὶ σμύρνῃ, ὡς οἱ μάγοι πρὸ τῶν εἰρημένων· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔλεον θέλει καὶ οὐ θυσιᾶν ὁ πάντων Δεσπότης, καὶ ὑπὲρ μυριάδας ἀρνῶν πτόνων (45) ἢ εὐσπλαγγνία, ταύτην εἰσφέρωμεν αὐτῷ διὰ τῶν δεομένων, καὶ χαμαὶ σήμερον ἐρρίμμενων, ἵνα, ὅταν ἐνθένδε ἀπαλλαγώμεν, δέξωνται ἡμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς, ἐν αὐτῷ Χριστῷ (46) τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα (47) εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν

³⁵ Isa. LVIII, 6. ³⁶ ibid. 8. ³⁷ Joan. XII, 6. ³⁸ Galat. II, 9 et seq. ³⁹ Matth. XIX, 21. ⁴⁰ Luc. VII, 36. ⁴¹ Joan. XII, 3. ⁴² Joan. XIX, 38 et seq. ⁴³ Matth. II, 11. ⁴⁴ Matth. IX, 13. ⁴⁵ Dan. III, 40.

(35) Ἐὰν ἀρέλης, etc. Gabriellus: « Si abstuleris colligationem et suffragationem. » Deinde in schol. ait: « Si usquam alibi, hoc loco certe admiratus sum Gregorii solertiam et acumen, quo Propheta dictum in rem de qua agebat, aptissime accommodavit, et multo quidem latius atque aperitius in laudem patris. » Et sane or. XVIII, n. 20, Gregorius ipse σύνδεσμον et χειροτονίαν, interpretatur etiam μικρολογίαν et δοκιμασίαν, id est, « nimiam partialitatem, et quamdam inquisitionem, » ut, quemadmodum in suffragiis ferendis, ita in hospitibus recipiendis, nimio studio exquiratur an quis dignus sit, necne. Verum multo melius est, eorum causa, qui digni sint, eleemosynam etiam indignis erogare, ut observat Gabriellus, quam, timore largiendi indignis, dignos prælerire.

(36) Λέγω. Par., λέγων.

(37) Γενήσεται. Alii, Regg. a, bm, pl. Sic, γνήσεται.

A 285 præclarum. Laetandum est autem, non lugendum, cum beneficium damus. Si vinculum et electionem sustuleris, inquit ille ³⁵, hoc est, tenacitatem et probationem, sive hæstationem, ac verbum murmurationis, quid futurum est? Quam magnum et admirandum! Qualis quantaque hujus rei merces! Erumpet matutinum lumen tuum, et sanitas tua cito oriatur ³⁶. Quis ergo est, qui lucem et sanitatem non expetat?

XXXIX. Quin me quoque movet Christi crumena ³⁷, quæ nos ad pauperes alendos exhortatur; Petrique etiam et Pauli conventio, qui Evangelii promulgationem ita inter se partiti sunt, ut pauperes interim communi animorum studio complecterentur ³⁸: ac denique juvenis illius perfectio in eo definita et constituta, ut bona sua pauperibus daret ³⁹. An tu benignitatem, non necessariam, sed tibi liberam esse putas? Ac non legem, sed consilium? Hoc quoque ipse magnopere vellem et existimarem; sed me sinistra illa manus terret, et hædi, et probra, quæ ab eo, a quo illic collocati sunt, conjiciuntur; non quia manus alienis bonis attulerunt, nec quia templa diripuissent, aut adulterium perpetraverunt, hoc ordine multati, sed quia Christum

XL. Quocirca, si quid mihi auscultandum putatis, servi Christi, et fratres, et cohæredes, Christum, quandiu licet, visitemus, Christum curemus, Christum alamus, Christum vestiamus, Christum colligamus, Christum honoremus, non mensa solum, ut quidam ⁴⁰, nec unguentis, ut Maria ⁴¹, nec sepulcro duntaxat, ut Joseph Arimatæus, nec rebus quæ ad sepulturam pertinent, ut ille dimidia tantum ex parte Christum amans Nicodemus ⁴², nec denique auro, thure, et myrrha, ut Magi ⁴³ ante eos omnes, quos diximus; sed quoniam omnium Dominus misericordiam vult non sacrificium ⁴⁴, ac pinguium agnorum myriades commiseratione superat ⁴⁵, hanc per pauperes huiusmodi die provolutos ipsi conferamus, ut cum hinc excesserimus, in æterna tabernacula nos recipiant, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

D (38) Καὶ θαιμάσιον. Deest καὶ in Reg. pl. Pro θαυμάσιον, Οχον., θαυμαστόν.

(39) Οἶον. Gabr. οἶος [rectius].

(40) Τοὺς πτωχοὺς κοινωνοὺς, etc. Reg. 1m, κοινόν. Jes., πτωχοὺς ἔργον κοινὸν ἐποίησαντο, « pauperes commune opus facerent. » In quibusdam, ἔργω κοινωνοὺς. Nicet., τῶν δὲ πτωχῶν φροντίδα κοινὴν ἔχομεν, « pauperum autem curam communem habemus. » Non satis exprimit Bilius dicens: « ut pauperes communi animorum studio complecterentur. »

(41) Εἴ τι οὖν. In pluribus, εἴ τι δ' οὖν.

(42) Χριστὸν θεραπεύσωμεν. Hæc desunt in quatuor Regiis.

(43) Χριστὸν ἐνδύσωμεν [pro ἐνδυσώμεθα.]. Bilius: « Christum induamus. »

(44) Μόνον. Regg. a, c, et Or. 2, μόνον.

(45) Πτόνων. Sic omnes codices. Ed., τόνων.

(46) Αὐτῷ Χριστῷ. Reg. hm, αὐτῷ τῷ Χριστῷ.

(47) Ἡ δόξα. Addunt nonnulli: καὶ τὸ κράτος.

286 MONITUM IN ORATIONEM XV.

I. Gregorius, in hac oratione, præclara Eleazaris senis, septemque fratrum Machabæorum, ac eorum generosæ supra feminam matris verba, facinora et victorias enarrans, illorum triumphum omnibus eloquentiæ Christianæ ac religiosæ coloribus exornat. Quasi ex abrupto sic incipit orator (n. 1) : *Τί δὲ οἱ Μακκαβαῖοι*; « Quid autem Machabæi? » Qua interrogatione significatur, ut optime observat Basilius scholiasta, a nonnullis quæsitum esse ac dubitatum, « utrum in martyrum numero censendi essent Machabæi, utrumne etiam pari essent cum eis honore prosequendi, necne. » Quæstionem hanc subtiliter, hoc incipienti modo, et proponit, et solvit Theologus. Prius enim quam Machabæorum laudes attingat, expensis obiter ac diserte diversis utrinque rationibus, asserit ideo laudandos esse Machabæos (n. 2), non præcise quod « ante crucem tales exstiterint, sed quod ad crucis normam vitæ suæ rationem exegerint. » Faletur tamen apud multos non honorari; eos vero digno judicat, qui ab omnibus honore afficiantur.

II. Quo anno, quoque in loco habita sit hæc oratio, certo definire non possumus. Nihil, nec in ista oratione, nec in interpretibus occurrit, quo exploratam hac de re sententiam habeamus. Hoc tantum conijcere licet, eam ex iis unam esse (48), quarum « argumenta » Gregorio Basilius nonnunquam « suppeditabat. » Idcirco hanc coram Cæsariensibus, anno forsitan ac verisimiliter 373 pronuntiatam fuisse non male existimabimus. Nicetas tamen earum Constantinopoli dictam scribit; sed nullis monumentis ipsius sententia fulcitur; ideoque profecto hanc, non nisi conijciendo, in medium producere potuit; hinc pro nihilo reputanda.

(48) Or. XLIII, n. 1.

ORATIO XV*.

In Machabæorum laudem.

I. Quid autem Machabæi? Horum enim nomine diem hunc festum agitamus; qui quamvis apud multos non honorentur, quia non post Christum decertarunt, digni tamen sunt qui ab omnibus honore afficiantur, quoniam pro legibus institutisque patriis fortem animum præstiterunt. Qui porro ante Christi passiones martyrium subierunt, quid tandem facturi erant, si post Christum persecutionem passi fuissent, ejusque mortem nostræ salutis causa susceptam ad imitandum propositam habuissent? **287** Nam qui sine hujusmodi exemplo tanta virtutis laude floruerunt, an non multo fortiores se præbuisent, si cum exemplo periculum adire ipsis contigisset? Ac simul mysticus et arcanus hic sermo est, mihi quidem, atque omnibus Dei amore præditis, admodum probabilis: neminem videlicet eo-

* Alias XXII, quæ autem 15 erat, nunc 16. — Habita circa annum 373.

νῶν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας αἰώνων. Ἀμήν. et potestas, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen. »

(49) *Λόγος*. Nicetas aliique addunt: *λεχθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει*, « Constantinopoli habita, » sed perperam. Vide Monitum.

(5) *Τούς*. Chrysos. codex, et Or. 2 addant, *ἀγίους*, « sanctos. »

(51) *Τί δέ*, etc. Regg. et Colb. plures, Or. 2. Pass., Comb., *Τί δα*, etc. Quod sic exponit Nicetas: *Οὐκ ἔξιτοί εἰσι τοῦ παρὰ πάντων τιμᾶσθαι, ὡς μάρτυ-*

ΛΟΓΟΣ ΙΕ' (49).

Εἰς τοὺς (50) Μακκαβαίου.

A. *Τί δὲ* (51) *οἱ Μακκαβαῖοι*; τοῦτων γὰρ ἡ παροῦσα πανήγυρις, οὐ παρὰ πολλοῖς μὲν τιμωμένων, ὅτι μὴ μετὰ Χριστὸν ἢ ἀθλήσιν. πᾶσι δὲ τιμᾶσθαι ἀξίω, ὅτι περὶ τῶν πατρῶν (52) ἡ καρτερία· καὶ οἱ πρὸ τῶν Χριστοῦ παθῶν μαρτυρήσαντες, τί ποτε δράσειν ἐμελλον μετὰ Χριστὸν διωκόμενοι, καὶ τὸν ἐκείνου ὑπὲρ ἡμῶν μιμούμενοι θάνατον; Οἱ γὰρ χωρὶς ὑποδείγματος τοιοῦτου, τοσοῦτοι τὴν ἀρετὴν, πῶς οὐκ ἂν ὠφθησαν γενναίτεροι, μετὰ τοῦ ὑποδείγματος κινδυνεύοντες; Καὶ ἅμα μυστικός τις καὶ ἀπόρητος οὗτος ὁ λόγος, καὶ (53) σφόδρα πιθανὸς ἐμοὶ γούν καὶ πᾶσι τοῖς φιλοθέοις· μηδένα τῶν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας τελειωθέντων (54), δίχα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τοῦτου τυχεῖν. Ὁ γὰρ Λόγος (55) ἐπαρήρσιάσθη μὲν ὕστερον καιροῖς ἰδίαις, ἐγνωρίσθη (56) δὲ καὶ πρότερον τοῖς καθαροῖς τὴν δι-

pes; « Nonne digni sunt qui ab omnibus, ut martyres, colantur? »

(52) *Πατρῶν*. Sic omnes codices. In ed., *πατρῶν*.

(53) *Καί*. Sic Reg. a. Deest in ed.

(54) *Τελειωθέντων*. « Qui sancto sine defuncti sunt, consummati. » Hæc est vis hujus vocis, etsi est accipienda, cum de Machabæis sit sermo.

(55) *Λόγος*. « Verbum, » id est, « Christi fides, Evangelium. »

(56) *Ἐγνωρίσθη*, etc. Idem docet Aug. passim *De civit. Dei*. l. x, c. 25, scilicet omnes sanctus sub lege, ac prioribus sæculis Christi fide iustificatos. Idem sanctus Leo, etc.

νοϊαν. ὡς ἐκ πολλῶν δῆλον τῶν πρὸ ἐκείνου τετυμ-

μένων. A rum, qui ante Christi adventum numeros omnes consecutum. Quamquam enim Verbum suo postea tempore libere promulgatum est, puris tamen animis etiam ante innotuit, quemadmodum ex multis, qui ante ipsum honoribus affecti sunt, liquido percipi potest.

B. Οὐκ οὖν, ὅτι πρὸ τοῦ σταυροῦ, τοιοῦτοι περι-
οπτείοι· ἀλλ' ὅτι κατὰ τὸν σταυρὸν, ἐπαινετέοι (57),
καὶ τῆς ἐκ τῶν λόγων τιμῆς ἄξιοι· οὐχ ἵνα προσθή-
κην ἢ δόξαν λάβοιεν· (τίνα γὰρ (58) ὧν ἡ πρᾶξις ἔχει
τὸ ἐνδόξον;) ἀλλ' ἵνα δοξασθῶσιν οἱ εὐφημοῦντες,
καὶ ζηλώσωσι τὴν ἀρετὴν οἱ ἀκούοντες, ὡς περ κέν-
τρον τῆ μνήμῃ πρὸς τὰ ἴσα διανειστάμενοι. Οὗτοι τίνες
μὲν ὄντες, καὶ ὄθεν, καὶ ἐξ οἷας ὀρμώμενοι τὸ ἀπαρ-
χῆς ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως, εἰς τοσοῦτον ἀρετῆς
τε (59) καὶ δόξης προελήλυθασιν, ὥστε καὶ ταῖς ἐττι-
κίοις ταύταις τιμᾶσθαι πομπαῖς τε καὶ πανηγύρεσι,
καὶ μεῖζονα τῶν ὀρμωμένων τὴν περὶ αὐτῶν δόξαν ἐν-
αποκεῖσθαι ταῖς ἀπάντων ψυχαῖς, ἢ περὶ αὐτῶν βί-
βλος (60) δηλώσει τοῖς φιλομαθέσι καὶ φιλοπόνοις, ἢ
περὶ τοῦ αὐτοκράτορα εἶναι τῶν παθῶν τὸν λογιόμην
φιλοσοφοῦσα, καὶ κύριον τῆς ἐπ' ἄμφω ῥοπῆς, ἀρε-
τὴν τε φημι καὶ κακίαν (61). Ἄλλοις τε γὰρ οὐκ
ἀλίγοις ἐχρήσατο μαρτυρίοις, καὶ δὴ καὶ τοῖς
τούτων ἀθλήμασιν· ἐμοὶ δὲ τοσοῦτον εἰπεῖν ἐξαρκέ-
σει (62).

est, vel ad virtutem, vel ad vitium propendeamus. Nam libelli illius auctor, tum pleraque alia testi-
monia, tum horum quoque dimicationes ad huius
tantum d cere sufficiet.

Γ. Ἐλεάζαρ ἐνταῦθα, τῶν πρὸ Χριστοῦ παθόντων C
ἢ ἀπαρχῆ (63), ὡς περ τῶν μετὰ Χριστὸν Στέφα-
νος (64), ἀνὴρ ἱερεὺς καὶ πρεσβύτερος, πολὺς τὴν τρί-
χα, πολὺς τὴν φρόνησιν· πρότερον μὲν καὶ προθυ-
μενος τοῦ λαοῦ, καὶ προσευχόμενος, νῦν δὲ καὶ τε-
λεώτατον θῦμα (65) προσάγων ἑαυτὸν τῷ Θεῷ, παν-
τὸς τοῦ λαοῦ καθάρσιον, προσομιον ἀθλήσεως δεξιῶν,
καὶ φθειρομένη καὶ σιωπῶσα (66) παραίνεσις·
προσάγων δὲ καὶ τοὺς ἐπτά παῖδας (67), τὰ τῆς ἑαυ-
τοῦ (68) παιδείας ἀποτελέσματα, θυσίαν ζῶσαν,
ἀγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, πάσης νομικῆς ἱερουργίας
λαμπροτέραν τε καὶ καθαρωτέραν. Τὰ γὰρ τῶν παῖ-
δων (69), τῷ πατρὶ λογιζέσθαι, τῶν ἐνομωμάτων τε
καὶ δικαιομάτων. Παῖδες ἐκεῖ (70) γενναῖοι καὶ με-

II. Quocirca Machabæi non idcirco contemnendi
sunt, quia ante crucem tales exstiterunt: verum
quia ad crucis normam vitæ suæ rationes exege-
runt, ideo laudandi, ac sermonum honore celebra-
ndi: non ut ipsorum gloriæ quidquam acceda-
(quid enim iis oratio afferre possit, quorum gloria
ipsis actionibus rebusque gestis nititur?); sed ut
gloriam consequantur, qui eos laudant, ac virtu-
tem æmulentur, qui audiunt, ejusmodi nimirum
commemoratione, quasi stimulis quibusdam, ad ea-
rumdem rerum studium excitati. Enimvero qui-
nam hi fuerunt, et unde, atque ex quali primum
disciplina et institutione in eam virtutis et gloriæ
magnitudinem evaserint, ut tum annuis his festis,
et solemnibus pompis celebrentur, tum multo ma-
jor, quam quæ oculis cernitur, eorum gloria in
omnium animis condita sit, studiosis ac diligentibus
viris perspicue liber ille declarabit, qui ratio-
nem perturbationibus animi imperare docet, in
ejusque arbitrio esse, ut in utramvis partem, hoc
est, vel ad virtutem, vel ad vitium propendeamus. Nam libelli illius auctor, tum pleraque alia testi-
monia, tum horum quoque dimicationes ad huius
tantum d cere sufficiet.

III. Hic Eleazarus, primitiæ eorum, qui ante
Christum passi sunt, quemadmodum Stephanus
eorum, qui post Christum, vir sacerdos et natu
grandis, tum capillis tum prudentia canus: prius
quidem pro populo sacrificia et preces adhibens,
nunc autem seipsum quoque Deo offerens, perfectis-
simam 288 hostiam, ac totius populi expiatri-
cem, faustum certaminis præludium, loquens pari-
ter ac tacens cohortatio: septemque insuper filios
offerens, institutionis suæ fructum, hostiam viven-
tem, sanctam, Deo placentem, omni legali sacrificio
clariorem et puriorem. Filiorum enim virtutes
parentibus ascribere, æquissimum ac justissimum
est. Ibi fortes et magnanimi filii, nobilis matris no-

66 II Mach. vi, 18. 67 Act. vii, 58. 68 Rom. xii, 1.

(57) Ἐπαινετέοι. Sic Regg. quinque, novem: Colb.
et Or. 2 Editi, ἐπαινετοί.

(58) Ἡ δόξαν λάβοιεν· τίνα γὰρ. Quinque Regg.,
duo Coisl., Or. 2, et Combef., ἡ δόξα λάβοι· τίνων
γὰρ. Par., τίς γὰρ.

(59) Τε. Sic plures mss. Deest in edit.

(60) Ἡ περὶ αὐτῶν βίβλος. « Liber de his tra-
ctans. » Gregorius hic intelligit Josephi librum, Περὶ
αὐτοκράτορος λογισμοῦ, De imperatrice ratio-
ne; quod ratio passionibus imperet, in quo libro
totam Machabæorum historiam exponit.

(61) Ἀρετὴν... κακίαν. Duo Regg., Coisl. 1, Or. 2,
Par., ἀρετῆς... κακίας.

(62) Ἐξαρκέσει. Duo Regg., Par., Combef., ἀρ-
κέσει.

(63) Ἀπαρχῆ. Coisl. 1, χορωνίς, « fastigium. »
Ohservat Billius, « primitiarum nomine appellari,
non id solum quod ordine, sed id etiam quod pretio
et dignitate primum est. Primitiæ itaque dicitur

Eleazarus, non ut ordine primus, cum ante eum
multi prophetæ ac justi viri pro pietate mortem sub-
ierunt, sed ut præstantissimus. »

(64) Στέφανος. Coisl. 1 præmittit, ἀπαρχῆ.

(65) Θῦμα. Coisl. 1, αἷμα, « sanguinem. »

(66) Φθειρομένη καὶ σιωπῶσα. Intelligit eos, qui,
non solum oratione et doctrina, sed etiam integri-
tatis vitæ exemplo, homines ad virtutis studium
excitant.

(67) Παῖδας. « Filios, » nempe, « spirituales. »

(68) Ἐαυτοῦ. Reg. Im, Comb., Sav., αὐτοῦ.

(69) Τὰ γὰρ τῶν παίδων, etc. Coisl. 1. Τὰ γὰρ
τῶν μαθητῶν δὴπου τῷ διδασκάλῳ λογιζέσθαι. Nicetas
in expositione utrumque junxit: Τὰ γὰρ τῶν
παίδων καὶ μαθητῶν κατορθώματα τῷ πατρὶ καὶ τῷ
διδασκάλῳ ἀνατίθεσθαι δίκαιον. « Filiorum enim et
discipulorum virtutes parentibus et magistris as-
scribere æquissimum est. »

(70) Ἐκεῖ. Par., ἐκείνοι, « illi filii. »

bilis soboles, alacres veritatis pugiles, Antiochi temporibus sublimiores, sinceri Mosaicæ legis discipuli, seduli patriorum rituum custodes numero septem, qui numerus apud Hebræos in laude est, utpote septenariæ quietis mysterio coornatus, unum spirantes, unum spectantes, unum ad vitam iter, hoc est mortem pro lege Dei oppetitam, agnoscentes, non minus animis quam corporibus fratres, mortis causa inter se æmuli (o rem admirabilem!), tormenta, nonsecus ac thesauros quosdam, præripientes, ac pro magistra lege periculum suscipientes: admota tormenta non magis formidantes, quam quæ supererant, requirentes: unum hoc metuentes, ne fessus tyrannus finem cruciandi faceret, sicque nonnulli ex ipsis coronæ expertes abscederent, atque a fratribus inviti disjungerentur, ac malam victoriam referrent, eo videlicet adducti, ut periculum esset, ne non cruciarentur.

IV. Illic fortis et strenua mater, filiorum simul et Dei amans, atque ita affecta, ut materna ipsius viscera præter naturæ morem distorquerentur. Non enim filiorum, qui supplicio afficiebantur, vicem dolebat: verum sollicito atque anxio animo erat, ne non ipsis supplicium inferretur: nec eos, qui excesserant, magis desiderabat, quam reliquos illis adjungi optabat: ac de his in majori cura erat, quam de illis, qui jam e vita migrarant. Horum enim dubium atque anceps, certamen erat: illorum autem securus vitæ exitus. Atque illos quidem jam Deo commendarat, hos autem ut Deus acciperet, laborabat. O virilem animum in muliebri corpore! O præclarum et admirandum munus! O sacrificium, **289** Abrahæ sacrificio (vereor ne hoc a me audacius dicatur) majus ac præstantius! Ille enim unum alacri animo obtulit, quanquam unigenitum, et divinitus promissum, imo ad quem promissa ipsa referebatur; quodque majus est, quia non generis tantum sui, verum omnium etiam hujusmodi hostiarum primitiæ, et radix exstitit: hæc autem populum universorum filiorum Deo consecravit; in

γαλόφυχοι, μητρὸς εὐγενούς εὐγενῆ βλαστήματα, φιλότιμοι τῆς ἀληθείας ἀγωνισταί, τῶν Ἀντιόχου (71) καιρῶν ὑψηλότεροι, τοῦ Μωϋσέως νόμου (72) μαθηταὶ γνήσιοι, τῶν πατρῶων ἐθῶν ἀκριβεῖς φύλακες, ἀριθμὸς τῶν παρ' Ἑβραίοις ἐπαινουμένων, τῷ τῆς (73) ἑβδοματικῆς ἀναπαύσεως μυστηρίῳ τιμώμενος, ἐν πνέοντες, πρὸς ἐν βλέποντες, μίαν ζωῆς ὁδὸν εἰδότες (74), τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ (75) θάνατον, οὐχ ἤττον ἀδελφοὶ τὰς ψυχὰς ἢ τὰ σώματα, ζηλοτυποῦντες ἀλλήλους (76) τῆς τελευτῆς, (ὦ τοῦ θαύματος!) προαρπάζοντες ὡς περ θησαυροὺς τὰς βασιάνους, τοῦ παιδαγωγοῦ νόμου προκινδυνεύοντες, οὐ τὰς προσαγομένας τῶν βασάνων (77) μᾶλλον φοβούμενοι, ἢ τὰς λειπομένας ἐπιζητοῦντες. ἐν τούτῳ φοβούμενοι, (78) μόνον, μὴ ἀπέιπη κολάων ὁ τίραννος, καὶ ἀπέλωσιν τινες αὐτῶν ἀστεφάνους, καὶ διαζευχθῶσι τῶν ἀδελφῶν ἄκοντες, καὶ τὴν κακὴν νίκην (79) νικήσωσι τὸ μὴ παθεῖν κινδυνεύσαντες (80).

Δ'. Μήτηρ ἐκεῖ (81) νεανικὴ καὶ γενναία, φιλόπαις ὄμοῦ καὶ φιλόθεος, καὶ τὰ μητρώα σπλάγγνα σπαρασσομένη παρὰ τὸ εἶκος τῆς φύσεως. Οὐ γὰρ πάσχοντας ἤλαει τοὺς παῖδας, ἀλλ' ἠγωνία τὸ μὴ παθεῖν οὐδὲ τοὺς ἀπελθόντας ἐπόθει μᾶλλον, ἢ προστεθῆναι τοὺς ὑπολειφθέντας ἤδυστο· καὶ τούτων ἦν αὐτῇ πλείων ὁ λόγος, ἢ τῶν μεταστάντων. Τῶν μὲν γὰρ ἀμφοβόλος ἢ πάλη, τῶν δὲ ἀσφαλῆς ἢ κατάλυσις· καὶ τοὺς μὲν ἤδη Θεῷ παρετίθετο, τοὺς δὲ ὅπως λάβῃ Θεὸς ἐφρόντιζεν. Ὁ ψυχῆς ἀνδρείας ἐν γυναικείῳ τῷ σώματι! ὦ θαυμασίαις ἐπιδόσεως καὶ μεγαλοφύχου (82)! ὦ τῆς Ἀβραμιαίου (83) θυσίας ἐκείνης· εἰ μὴ τι τολμητέον, καὶ μείζον (84)! Ὁ μὲν γὰρ ἕνα προσάγει προθύμως, εἰ καὶ τὸν μονογενῆ, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰς ὃν ἡ ἐπαγγελία· καὶ τὸ μείζον, ὅτι μὴ τοῦ γένους μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ταυούτων θυμάτων, ἀπαρχὴ καὶ ρίζα καθίσταται· ἡ δὲ δῆμον ὄλων (85) παίδων καθιέρωσε τῷ Θεῷ, νικήσασα καὶ μητέρας, καὶ ἱερέας, τοῖς θύμασι (86) προθύμοις εἰς σφαγὴν, ὀλοκαυτώμασι λογικοῖς, ἱερείας ἐπειγομένους· ἢ μαστοὺς παρεδείκνυ (87), καὶ ἀνατροφῆς ὑπεμύνησκε, καὶ πρότερον τὴν πολίαν, καὶ

(71) Ἀντιόχου. Is Antiochus Epiphaneus.

(72) Τοῦ Μωϋσέως νόμου. Al., τοῦ Μωϋσέως νόμων.

(73) Τῆς. Male, τῶν, in edit.

(74) Εἰδότες. Coisl. 1, Gabr., ὀδεύσαντες, « iter facientes. »

(75) Θεοῦ. Pass., Χριστοῦ.

(76) Ἀλλήλους. In quibusdam, ἀλλήλους ἀλληλοί. In aliis, ἀλλήλων τελευτήν.

(77) Τῶν βασάνων. Deest in sex Reg. et Coisl. 2. Pass., βασάνους.

(78) Φοβούμενοι. Quinque Regg., Coisl. 2, Or. 2, Par., Pass., Gabr., Comb., εὐλαβούμενοι.

(79) Νίκην. Sic sex Regg., Coisl. 1, Pass., Par., Comb. Deest in edit.

(80) Κινδυνεύσαντες. In quibusdam, κινδυνεύοντες.

(81) Ἐκεῖ. Par., ἐκεῖνη, « hæc. »

(82) Μεγαλοφύχου. « Magnifici animi, profusæ liberalitatis. »

(83) Ἀβραμιαίου. Reg. c, Or. 2, Sav., Comb.,

Ἀβραμιαίας. — De voce hac vide quæ plene doctissimeque disseruit C. B. Hase in Stephani *Thesaurō* edit. Didot, sub voce. Edit.

(84) Μείζον. Sic Reg. a, ph, Par., Gabr. In ed., μείζων.

(85) Ὀλων. Or. 2, Par., Comb., ὄλων [longe melius], « universum populum filiorum, » id est, « omnes filios. »

(86) Τοῖς θύμασι, etc. Billius: « Victimarum ad necem promptæ, atque alacriter accedentium, holocaustorum ratione præditorum, hostiarumque omni festinatione ad lanienam properantium multitudinē superavit. »

(87) Μαστοὺς παρεδείκνυ, etc. Hæc a Gregorio mutuata videntur ex Homer. *Iliad.* xxii, vers. 79, et seq., ubi Hecuba Hectorem filium, ne cum Achille certamen ineat, dehortatur:

Μήτηρ ἔ' αὐθ' ἐτέρωθεν ὀδύρστο δακρυχέουσα.

Mater autem rursus ex alia parte lugebat lacrymans, [etc.]

τὸ γῆρας ἀνθ' (88) ἱκετηρίας προῦβάλλετο· οὐ σω- A
τηρίαν ζητούσα, τὸ δὲ παθεῖν ἐπέιγουσα, καὶ κίνδυ-
νον ἡγουμένη τὴν ἀναβολὴν, οὐ τὸν θάνατον· ἦν οὐ-
ξὲν ἔκαμψεν, οὐδὲ ἐμαλάκισεν (89), οὐδὲ ἀτολμότε-
ραν (90) ἐποίησεν· οὐκ ἀρθρέμβολα (91) προτεινόμενα,
οὐ τροχοὶ προβαλλόμενοι, οὐ τροχαντῆρες, οὐ κατα-
πέλται, οὐκ ἀκμαὶ σιδηρῶν ὀνύχων, οὐ ξίφη θηγόμε-
να, οὐ λέβητες ζέοντες (92), οὐ πῦρ ἐχειρόμενον, οὐ
τύραννος ἀπειλῶν, οὐ δῆμος, οὐ δορυφόρος κατεπέι-
γων (93), οὐ γένος ὀρώμενον, οὐ μέλη διασπώμενα,
οὐ σάρκες ξαινόμεναι, οὐχ αἵματος ὄχετοί· ῥέοντες,
ὡ νεότης διαπανωμένη, οὐ τὰ παρόντα δεῖνά, οὐ τὰ
προσδοκώμενα χαλεπά (94)· καὶ ὁ τοῖς ἄλλοις βαρύ-
επτόν ἐστιν (95) ἐν τοῖς τοιούτοις, ἢ τοῦ κινδύνου
παρέκτασις, τοῦτο ἐκείνη τὸ κουφότατον ἦν· ἐνετρώ-
σα γὰρ τῷ θεάματι· καὶ γὰρ πῶς καὶ τριβὴν ἐνεποιεῖ B
τοῖς πάθεσιν, οὐ τὸ ποικίλον τῶν προσαγομένων βα-
σάνων μόνον, ὧν πασῶν, ὡς οὐδὲ εἰς μίαν, κατεφρό-
νουν· ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦ διώκτου λόγοι πολυειδεῖς ὄν-
τες· ὕβριζόντος, ἀπειλοῦντος, θωπεύοντος· τί γὰρ οὐ
κινουῦντος πρὸς τὸ τυχεῖν ὧν ἤλπιδε;

absumentur, non præsentia mala, non impendentes
aliis in huiusmodi rebus gravissima esse solet, levissima illi videbatur. Ex hoc enim spectaculo iu-
credibili quadam voluptate perfundebatur. Moram quippe supplicii quodammodo afferebat, non ipsa
tantum tormentorum, quæ admovebantur, varietas, quæ omnia illi animosius aspernabantur, quam
quibus alius unum eorum vel levius tolerasset: verum etiam multiplices tyranni sermones, nunc cou-
tumeliosis utentis, nunc minas intentantis, nunc blanditias adhibentis: quid enim non movit, ut id, quod
sperabat, assequeretur?

Ε'. Καὶ μέντοι καὶ τῶν παιδῶν αἱ πρὸς τὸν τύραν- C
νον ἀποκρίσεις, τοσοῦτον ἔχουσαι τὸ σοφὸν ὁμοῦ (96)
καὶ γενναῖον, ὥστε μικρά (97) μὲν εἶναι πρὸς τὴν ἐκεί-
νων καρτερίαν ἅπαντα τὰ τῶν ἄλλων καλὰ εἰς ἐν συν-
εχθέντα· μικρὰν δὲ τὴν καρτερίαν πρὸς τὴν ἐκείνων
ἐν λόγῳ σύνεσιν· καὶ τῶν αὐτῶν εἶναι μόνων, πάσχειν
τε οὖτω καὶ φιλοσοφεῖν ἐν ταῖς ἀποκρίσεσι πρὸς τὰς
τοῦ διώκοντος ἀπειλὰς, καὶ τοὺς προτεινόμενους φό-
βους, ὧν οὐδενὸς ἠττώντο οἱ γενναῖοι παῖδες, καὶ ἡ γεν-
ναιοτέρα τεκοῦσα· πάντων δὲ ἑαυτὴν ὑπεράνω θεῖσα,
καὶ τῷ φίλτρῳ τὸν θυμὸν μίξασα, καλὸν ἐντάφιον δίδου-
σι· καὶ τοῦτο πῶς; ἔχουσαι ἐπὶ τοὺς κινδύνους χω-
ρήσασα (98)· καὶ μεθ' οἷων τῶν ἐπιταφίων; Καλὸν μὲν
γὰρ καὶ οἱ τῶν παιδῶν πρὸς τὸν τύραννον λόγοι, καὶ
καλῶν κάλλιστοι· πῶς γὰρ οὐ; μεθ' ὧν παρετάξαντο, D
καὶ οἷς τὸν τύραννον ἔβαλον (99)· καλλίους δὲ

quo sane, tum matres, tum sacerdotes, victimis ad
necem alacribus, holocaustis ratione præditis, ho-
stiis ad lanienam properantibus, superavit. Atque
ubera quidem illis ostentabat, et puerilem educa-
tionem in memoriam revocabat, canitiamque ipsam
protendebat, ac seniles annos, supplicis cuiusdam
orationis loco, proferebat; non, ut illi vitæ suæ
consulerent, quærens, sed ad subeundos cruciatus
adurgens, ac mortis dilationem, non autem mor-
tem, periculosam esse existimans. Cujus animi ro-
bur atque constantiam nihil flectere et emollire ac
debilitare potuit; non instrumenta luxandis artu-
bus accommodata, quæ in medium proferebantur,
non rotæ quæ proponebantur, non exquisitissima
quæque tormentorum genera, non ferrearum
ungularum acies, non enses qui acuebantur,
non ferventes ollæ, non ignis qui excitabatur,
non tyranni minæ, non populus, non urgens sa-
telles, non generis aspectus, non membra quæ di-
scerpebantur, non carnes quæ lacerabantur, non
sanguinis defluentes rivi, non juvenilis ætas quæ
acerbitates. Quinetiam, ipsa periculi mora, quæ

acerbitates. Quinetiam, ipsa periculi mora, quæ
tantum sapientiæ animique magnitudinis inerat, ut
et aliorum omnium præclara 290 facinora in unum
locum collata, præ eorum constantia et fortitudine,
perexigua et minuta videri necesse sit: et rursus
fortitudinis atque constantiæ laus parva futura sit,
si cum sapientissimis eorum sermonibus compare-
tur: adeo ut illorum hæc laus propria sit, quod
iidem, et ita cruciatus exceperint, et tantam sapien-
tiam exercuerint in responsionibus ad persecutoris
minas, injectosque suppliciorum terrores, quorum
nulli, nec fortes filii, nec fortior mater succubuit.
Quin potius ipsa supra omnia sese collocans, impe-
tumentæ animi cum amore commiscens, pulchri
cuiusdam funebri muneris loco, seipsam liberis
obtulit, ac prægressos secuta est: idque quonam
pacto? sua sponte ad supplicia gradens: et cum

V. At vero in filiorum ad tyrannum responsis
tantum sapientiæ animique magnitudinis inerat, ut
et aliorum omnium præclara 290 facinora in unum
locum collata, præ eorum constantia et fortitudine,
perexigua et minuta videri necesse sit: et rursus
fortitudinis atque constantiæ laus parva futura sit,
si cum sapientissimis eorum sermonibus compare-
tur: adeo ut illorum hæc laus propria sit, quod
iidem, et ita cruciatus exceperint, et tantam sapien-
tiam exercuerint in responsionibus ad persecutoris
minas, injectosque suppliciorum terrores, quorum
nulli, nec fortes filii, nec fortior mater succubuit.
Quin potius ipsa supra omnia sese collocans, impe-
tumentæ animi cum amore commiscens, pulchri
cuiusdam funebri muneris loco, seipsam liberis
obtulit, ac prægressos secuta est: idque quonam
pacto? sua sponte ad supplicia gradens: et cum

(88) Ἀνθ'. Ita sex Reg., Coisl. 1, Or. 2, Pass.,
Par., Jes. In Par. ed. deest.

(89) Ἐμαλάκισεν. Sav., ἐμαλάκισαν.

(90) Ἀτολμότεραν. Par., ἀκαλμότεραν [men-
dose]. Montac., ἀπαλωτέραν.

(91) Οὐκ ἀρθρέμβολα. « Non fiducial: οὐ τροχοί,
non rotæ: οὐ τροχαντῆρες, non trochantores: οὐ
καταπέλται, non catapultæ. » Quæ omnia textoria
instrumenta.

(92) Λέβητες ζέοντες. In uno cod., οὐ λέβητες, οὐ
θηῆρες ζέοντες, « non lebetes, non furentes bestiæ. »
Sic etiam reddiderat Billius, quamvis nulla sit be-
stiarum mentio in Machabæis.

(93) Οὐ δῆμος, οὐ δορυφόρος κατεπέιγων.
R. g. a, c, d, Coisl. 2, et Or. 2, abjecto δορυφόρος,
habent, οὐ δῆμος κατεπέιγων, « non urgens carni-

feræ. » Non male. « Carnificum » enim erat urgere,
ut Antiochi jussa perficerentur; non certe ipsa turba
Machabæos urgebat.

(94) Χαλεπά. Deest in plerisque.

(95) Ἔστιν. Deest in sex Reg., Coisl. 2, Or. 2,
etc.

(96) Ὁμοῦ. Sic sex Reg., plures Coll., Coisl. 2,
Or. 2, etc. In ed., ἐμαί.

(97) Μικρά. Quinque Reg. et Coisl. 2, μικρὸν

(98) Χωρήσασα. In editis sequitur: ὡς ἂν μὴδὲ
σῶμα ψαύσειεν ἀναγνὸν ἀγνοῦ καὶ γενναίου σώμα-
τος· « ne purum ac generosum corpus ab impuro
corpore atrectaretur. » Sed hæc temere hic sunt
assuta.

(99) Ἐβαλον. In quibusdam, ἔβαλλον.

quibus epitaphiis? Quamvis enim pulchri quoque, A
 atque adeo pulcherrimi filiorum ad tyrannum ser-
 mones fuerint, cum quibus aciem instruxerunt, et
 quibus tyrannum confixerunt : pulchriores tamen
 matris sermones fuerunt, quibus eos prius ad mar-
 tyrium cohortata est, ac deinde funus eorum exorna-
 vit. Quinam igitur filiorum sermones fuerunt? Com-
 modum enim fuerit eos quoque vobis commemora-
 rare, ut quemadmodum certaminis, ita sermonum
 etiam, qui martyres deceant, exemplum habeatis,
 si in eadem tempora incidieritis. Alii quidem alio
 sermonis genere utebantur, prout quemque, vel ty-
 ranni verba, vel periculorum ordo, vel animi ala-
 critas arriabat. Cæterum, ut summam eos com-
 plectar, tales erant : « Nobis, o Antioche, cæteri-
 que qui adestis, Rex unus est Deus, a quo pro-
 creati sumus, et ad quem revertemur. Unus legis-
 lator Moyses, quem non prodemus, nec contume-
 lia afficiemus; non per ea pericula, quæ vir ille
 virtutis causa suscepit, ac miracula quæ plurima
 patravit, ne ei alius quidem Antiochus te atrocior
 nobis minitetur. Unum præsidium, divini mandati
 observatio, ac ne lex, qua obsepti sumus, infringatur.
 Una porro gloria, ut pro tantis rebus gloriam
 omnem contemnamus. Solæ denique opes et divitiæ,
 bona ea, quæ in spe habemus. Nec vero quidquam
 aliud nobis formidabile est, quam ne quid magis quam
 Deum formidemus. Cum his rationibus in aciem
 prodimus: his armis instructi sumus: cum hujus-
 modi juvenibus tibi sermo ac negotium est. Jucundus
 quidem et suavis hic mundus est, et patrium so-
 lum, et amici, et cognati, et æquales, et templum
 hoc, cujus magnum ac celebre nomen est, et pa-
 tria festa, et mysteria, atque cætera, 291 ob quæ
 mortales omnes antecellere videmur. Verum ista,
 Deo periculisque iis, quæ pro virtute adeuntur,
 haudquaquam suaviora sunt : cave id existimes.
 Alius enim nobis mundus est, omnibus rebus, quæ
 oculis cernuntur, longe sublimior ac diuturnior.
 Patria autem, superna Jerusalem⁵⁹, quam nullus

VI. « Quocirca res parvas nulliusque pretii nobis D
 polliceri desine. Nec enim turpibus et ignominiosis
 honoribus affici sustinebimus, nec cum detrimento

καὶ (1) οἱ τῆς μητρὸς, καὶ παρακλητικοὶ πρότερον, καὶ
 ὕστερον ἐπιτάφιοι. Τίνες οὖν οἱ τῶν παίδων λόγοι ;
 Καλὸν γὰρ (2) ἀπομνημονεύσαι καὶ τούτων ὑμῖν, ἐν
 ἔχητε τύπον, ὡς περ ἀθλήσεως, οὕτω καὶ λόγων μαρ-
 τυρικῶν ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς. Ἄλλου μὲν ἄλλοι,
 καὶ ὡς ἕκαστον οἱ τοῦ διώκοντος λόγοι, ἢ τῶν κινδύ-
 νων ἢ τὰς τῆς ψυχῆς τὸ φιλότιμον ὠπλιζεν· ὡς
 δ' οὖν τύπῳ περιλαβεῖν (3), ἦσαν τοιούτοι· « Ἡμῖν,
 Ἀντίοχε, καὶ πάντες οἱ περιεστηκότες, εἰς μὲν βασι-
 λεὺς ὁ Θεὸς, παρ' οὗ γεγονάμεν, καὶ πρὸς ὃν ἐπι-
 στρέψομεν. Εἰς δὲ νομοθέτης ὁ Μωϋσῆς, ὃν οὐ προδώ-
 σομεν, οὐδὲ καθυβρίσομεν· οὐ μὰ τοὺς (4) ὑπὲρ ἀρε-
 τῆς τοῦ ἀνδρὸς κινδύνους, καὶ τὰ πολλὰ θαύματα,
 οὐδ' ἂν ἡμῖν ἄλλος Ἀντίοχος ἀπειλῇ σου χαλεπώτε-
 ρος. Μία δὲ ἀσφάλεια, τῆς ἐντολῆς ἢ τήρησις, καὶ τὸ
 μὴ βράχηναι τὸν νόμον, ᾧ τειτχιζόμεθα. Μία δὲ δόξα,
 τὸ δόξης ἀπάσης ὑπεριδεῖν (5) ἐπὶ τηλικούτους. Εἰς
 δὲ πλοῦτος, τὰ ἐπιζόμενα· φοβερὸν δὲ οὐδὲν, ἢ τὸ
 φοβηθῆναι τι πρὸ Θεοῦ. Μετὰ τούτων παρατετάγμα-
 θα τῶν λογισμῶν, καὶ οὕτως ὠπλιζόμεθα· πρὸς τοιού-
 τους σοι νεανίας ὁ λόγος. Ἡδὺ μὲν καὶ ὁ κόσμος οὕ-
 τος, καὶ τὸ πατρίον ἑδαφος, καὶ φίλοι, καὶ συγγε-
 νεῖς, καὶ ἡλικιώται, καὶ ὁ ναὸς οὗτος τὸ μέγα καὶ πε-
 ριβόητον ὄνομα, καὶ πανηγύρεις πατρικαί, καὶ
 μυστήρια, καὶ πάντα οἷς ἡμεῖς τῶν ἄλλων διαφέρειν
 δοκοῦμεν. Οὕτω δὲ ἡδῖω Θεοῦ, καὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ κα-
 λοῦ κινδύνων· μὴ τοῦτο νομίσης. Κόσμος τε (6) γὰρ
 ἄλλος ἡμῖν, πολλὸν τῶν ὁραμμένων ὑψηλότερός τε καὶ
 μονιμώτερος· πατὴρ τε (7) ἢ ἄνω Ἰερουσαλήμ, ἣν
 οὐδεὶς Ἀντίοχος πολιορκήσει, οὐδὲ προσδοκῆσαι πα-
 ραστήσεσθαι, ἢ καρτερὰ καὶ ἀνάλωτος. Συγγένεια δὲ,
 ἢ ἔμπνευσις, καὶ οἱ κατ' ἀρετὴν γεννηθέντες. Φίλοι
 δὲ, προφῆται, καὶ πατριάρχαι, παρ' ὧν ἡμῖν καὶ ὁ
 τύπος τῆς εὐσεβείας. Ἡλικιώται δὲ, οἱ σήμερον ἡμῖν
 συγγινδυνεύοντες, καὶ τῆν καρτερίαν ὁμόχρονοι.
 Ναοῦ δὲ, οὐρανὸς μεγαλοπρεπέστερος, πανηγυρὶς δὲ,
 ἀγγέλων χοροστασία (8)· καὶ μυστήριον ἐν μέ-
 γα, καὶ μέγιστον, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπόκρυφον, ὁ
 Θεὸς, πρὸς ὃν βλέπει καὶ τὰ τῆδε μυστήρια.

Antiochus expugnabit, nec spem habebit tore, ut
 et inexpugnabilem. Cognatio item, inspiratio illa⁶⁰,
 et qui secundum virtutem progeniti sunt. Amici
 porro, prophetæ et patriarchæ, a quibus pietatis
 formam et exemplum accepimus. Æquales præterea, qui nobiscum hodie in iisdem periculis ver-
 santur, atque in doloribus constanti animo perferendis contemporanei sunt. Nam quod ad hoc tem-
 plum attinet, cælum longe magnificentius est. Jam vero nobis pro festo et celebritate, angelorum cho-
 rus est : ac postremo mysterium unum magnum atque adeo maximum ac plerisque tectum et inco-
 gnitum, ipse Deus, ad quem hujus quoque vitæ nostræ mysteria referuntur.

Σ'. « Παῦσαι τοίνυν ὑπισχνόμενος ἡμῖν (9) τὰ
 μικρὰ, καὶ τοῦ μηδενὸς ἄξια. Οὐ γὰρ τιμησόμεθα τοῖς
 ἀτίμοις, οὐδὲ κερδανόμεν ἐπιζήμια· οὐχ οὕτως

⁵⁹ Galat. iv, 26. ⁶⁰ Gen. ii, 7.

(1) *Kal.* Sic tres Reg. et Or. 2. Deest in ed.

(2) *Γάρ.* Deest in nonnullis.

(3) *Τύπῳ περιλαβεῖν.* Billius : « ut formula quamdam eos complectar. »

(4) *Οὐ μὰ τοὺς,* etc. « Non per ea pericula. »
 Hæc est quædam jurandi formula. Sic Joseph, Gen. xlii, 15, « per salutem Pharaonis non egrediemini hinc ... exploratores estis. »

(5) *Ἐπιριδεῖν.* Reg. d, ὑπερορᾶν.

(6) *Τε.* Deest in nonnullis.

(7) *Τε.* In quibusdam, δέ.

(8) *Χοροστασία.* Reg. d, χοροστασία.

(9) *Ἐπισχνόμενος ἡμῖν.* Sic Reg. a, c, d, Or. 2. Deest ἡμῖν in multis. Editi, ὑπισχνόμενος ἡμῖν.

ἀθλίως ἐμπορευσόμεθα. Παύσαι καὶ (10) ἀπειλῶν, ἢ ἀνταπειλήσομεν, ἐλέγξειν (11) σου τὴν ἀσθένειαν, καὶ πρὸς τοῦτω τὰ (12) ἡμέτερα κολαστήρια· ἔχομεν καὶ ἡμεῖς πῦρ, ἢ τοὺς διώκτας κολάζομεν. Οἶζει πρὸς ἔθνη καὶ πόλεις εἶναι σοι (13) τὸν ἀγῶνα, καὶ βασιλείων τοὺς ἀνανδροτάτους, ὧν οἱ μὲν κρατῆσουσιν, οἱ δὲ ἴσω; ἡττηθήσονται; οὐδὲ γὰρ περὶ τηλικούτων αὐτοῖς ὁ κίνδυνος. Πρὸς νόμον Θεοῦ παρατάσῃ, πρὸς πλάκας Θεοχαράκτους, πρὸς πάτρια καὶ λόγῳ (14) καὶ χρόνῳ τετιμημένα, πρὸς ἀδελφοῦς ἐπέτ' μιᾶ ψυχῇ συνδεδεμένους, ἐπέτ' τροπαίους σε σπηλιτεύοντας· ὧν κρατῆσαι μὲν οὐ μέγα, ἡττηθῆναι δὲ καὶ λίαν αἰσχρὸν. Ἐκεινῶν ἐσμέν καὶ γένος καὶ μαθηταί, οὓς στύλος πυρὸς καὶ νεφέλης ὠδήγει (15), οἷς θάλασσα εἰστάτο, καὶ ποταμὸς ἴστατο (16), καὶ ἥλιος ἀνεκώπετο, καὶ ἄρτος ὕετο, καὶ χεῖρῶν ἔκτασις ἐτροπῶτο (17) μυριάδας, δι' εὐχῶν (18) βάλλουσα· ὧν θῆρες ἡττώοντο, καὶ πῦρ οὐχ ἤπτετο, καὶ βασιλεῖς ἀπῆσαν (19), τὸ γενναῖον θαυμάζοντες. Εἴπωμέν τι καὶ τῶν σοι γνωρίμων· Ἐλεαζάρου μύσται ἡμεῖς, οὓς τὴν ἀνδρείαν (20) ἔγνωσ. Προηγωνίστατο πατήρ, ἐπαγωνιούνται παῖδες· ἀπῆλθεν ὁ ἱερεὺς, ἐπακολουθήσει τὰ θύματα· πολλὰ δεδίκτη, πρὸς πλείω παρεσκευάσμεθα. Τί καὶ δράσεις ἡμᾶς, ὑπερήφανε (21), ταῖς ἀπειλαῖς; τί καὶ πεισόμεθα; Οὐδὲν ἰσχυρότερον τῶν πάντα παθεῖν ἐτοίμων. Ὡ δῆμιοι (22), τί μέλλετε; τί δὲ ἀναδύεσθε; τί τὸ πρόσταγμα τὸ χρηστὸν ἀναμένετε; Ποῦ τὰ ξίφη; ποῦ τὰ (23) δεσμά; ζητῶ τὸ τάχος. Πλείον ἀναπτέσθω τὸ πῦρ, οἱ θῆρες ἐνεργέστεροι, αἱ στρέβλαι περιεργότεραι (24)· πάντα ἔστω βασιλικά καὶ πολυτελέστερα. Ἐγὼ πρωτότοκος εἶμι, πρῶτόν με καθιέρωσον· ἐγὼ τελευταῖος, ἡ τάξις ἐναμφιθήτω; ἔστω τις καὶ τῶν μέσων ἐν πρώτοις, ἵνα τιμηθῶμεν ἰσομοιρῶ. Φεῖδῃ δέ; προσδοκᾷς τι τυχόν (25) καὶ τῶν ἐναντίων; Πάλιν καὶ πολλάκις ἱροῦμεν τὸν αὐτὸν λόγον· οὐ μαροφαγήσομεν, οὐκ ἐκδώσομεν (26). Θᾶπτον σὺ σεβασθήσῃ τὰ ἡμέτερα, ἢ τοῖς σοῖς ἡμεῖς εἴξωμεν (27). Κεφάλαιον τοῦ λόγου· Ἡ κρινότερα ἐπιπόνησον κολαστήρια, ἢ τὰ παρόντα ἰσθὶ καταφρονούμενα. »

producantur, exquisitiore tormenta proferantur, sint omnia regia et splendida. Primus natus ego sum, primum me consecra. Ego postremus, ordinis ratio immutetur: sit quoque quispian eorum, qui mediæ sunt ætatis, in primorum ordine, ut sic æquas honoris portiones obtineamus. Quid parcis? Expectas fortasse aliquid contrarium? Imo vero iterum ac tertio sæpiusque eundem sermonem repetemus:

¹⁰ Exod. xiii, 21. ¹¹ Exod. xiv, 16. ¹² Jos. iii, 16. ¹³ Jos. x, 13. ¹⁴ Exod. xvii, 11. ¹⁵ Exod. xvi, 11 seqq. ¹⁶ Dan. xvi, 30; iii, 15 seqq. ¹⁷ Il Machab. vi, 18 seqq.

(10) *Kal.* Deest in Reg. d.

(11) *Ἐλέγξειν.* Pass., ἐλέγξει [haud recte].

(12) *Πρὸς τοῦτω τὰ.* Coisl. 1, πρὸς τοῦτο ἐτι τᾶ.

(13) *Σοι.* Deest in Reg. a, c.

(14) *Λόγῳ.* Duo Coisl., νόμῳ, «lege.»

(15) *Ὄδηγει.* Quinque Reg., Coisl. 1, Or. 2, Pass., ὠδήγουν.

(16) *Ποταμὸς ἴστατο,* etc. Pass., ποταμὸς ἀνεκώπετο, καὶ ἥλιος ἴστατο.

(17) *Ἐτροπῶτο.* Duo Reg., Coisl. 1 et 2, ἐτρέπετο [mendose]. Alii, ἐτρέπετο [perperam].

(18) *Δι' εὐχῶν.* Coisl. 2, Or. 1, Par., δι' εὐχῶν.

(19) *Ἀπῆσαν.* Sic plures Reg., Chrysan., Coisl. 2, Or. 4, Par., etc. Editi, ἀνήσαν.

D (20) *Ἀνδρείαν.* Sic quinque Reg. et Or. 1. Editi vero, ἀνδρείαν.

(21) *ὑπερήφανε.* Sic plures Reg., Chrysan., Coisl. 1 et 2, Pass. In ed., ὑπερήφα.

(22) *Δῆμιοι.* Sic sex Reg., Chrysan., Coisl. 1 et 2, Comb. Male in ed., δῆμοι, «populi.»

(23) *Τὰ.* Sic Reg. a, c, d, et Comb. Deest in edit.

(24) *Περιεργότεραι.* Reg. bm, περιεργότεροι.

(25) *Προδοκᾷς τι τυχόν,* etc. Sic tres Reg., Coisl. 2, Par., Comb., etc. In edit., τυχῶν. Billius: «expectas fortasse, ut orationem retexamus.»

(26) *Ἐκδώσομεν.* Sic Reg. c, d, Coisl. 2, Or. 2, Par., Jes., et Comb. In edit., ἐκδώσομεν.

(27) *Εἴξωμεν.* Quinque Reg., εἴξωμεν [rectius],

Non impuris cibis vescemur, non manus dabimus. Citius nostra veneraberis, quam ut nos tuis cedamus. Verbo dicam; aut nova tormentorum genera excogita, aut hæc, quæ in promptu sunt, a nobis contemni pro certo habe.

VII. Hæc quidem fuit illorum ad tyrannum oratio. Jam vero quæ inter se cohortandi causa dicebant, quæque spectanda præbebant, quam præclara, quam sacra, piisque hominibus quovis alio spectaculo atque auditu jucundiora! Equidem ipse ea memoria recolens, incredibili voluptate diffundor, ac mente et cogitatione cum ipsis athletic versor, mirabiliterque in hac narratione mihi placeo. Amplectentur se mutuo, atque exosculabantur, non minus ketis animis, quam si jam ad certaminum finem ventum esset. « Eamus ad pericula, fratres, clamabant; eamus, properemus, quandiu feruet adversum nos tyrannus, ne forte molliatur, atque ita salutis jacturam faciamus. Proponuntur epulæ instructissimæ: iis intersimus. Pulchra quidem res est, cum fratres simul habitant, simul epulantur, seque invicem constipant, ac protegunt: pulchrior autem, cum virtutis causa simul periclitantur. Ac quidem, si fieri potuisset, corporibus quoque pro patriis ritibus et institutis depugnavissemus; nam hoc quoque mortis genus laude non caret. Quoniam autem temporis ratio id non tulit, ipsa certe corpora offeramus. Quid enim? Etiam si hoc tempore non moriamur, an non omnino moriemur? An non debito nativitati munere perfungemur? Quod necessario, id gloriose faciamus; mori discamus: quod commune est, proprium efficiamus; morte vitam emamus. Nemo nostrum hujus vitæ cupidus sit, nemo ignavus ac timidus. Perficiamus, ut cum in nos tyrannus inciderit, de cæteris desperet. Periculis ille quidem ordinem imponat, nos vero finem persecutioni imponemus; nec de ea re ob alacritatis fervorem inter nos contulamus. Nam et primus aliis via erit, et postremus certaminis sigillum. Cæterum hoc nobis fixum certumque sit, ut omnes sine ulla exceptione coronam adipiscamur, nec persecutor ullam e nobis partem accipiat, ac scelere tumens, perinde de uno superato gloriatur, ac si omnium constantiam infregisset. Demus operam, ut quemadmodum ortu, ita etiam morte fratres

(28) *Διεκελεύοντο*. Coisl. 1 addit, ὡς ἐν παρατάξει παροτρύνοντες, « ut in acie mutuo se cohortantes. »

(29) *Μετ' αὐτῶν*. Quatuor Reg., μετὰ τῶν.

(30) *Περίεβαλλον*. Reg. bm, περιέβαλον. Par., περιελάμβανον.

(31) *Ποιήσωμεν ... τὴν διάλυσιν*. Billius, « quamobrem necessitatem in animi alacritatem ac promptitudinem convertamus: dissolutionem eludamus. » Pirheimerus: « ex necessitate gloriam faciamus: solerti consilio dissolutionis nostræ negotium transigamus, » id est, « honeste decumbamus, alioqui necessario serius oculus morituri; sapienter efficiamus, ut dissolutio in nostram utilitatem cedat. »

(32) *Ἡμεῖς δὲ ἐπιθήσομεν τέλος τοῖς διωκομένοις*. Hæc desunt in pluribus Reg., duobus Coisl., Or. 2, Par., etc., nec vertit Billius, imo in Bas., edit. Græca delevit. Vertenda tamen, « nos autem persecutioni finem faciamus, inveniamus, » id est, constantia nostra efficiendo, ut victus tyrannus incepto desistat. Quod quidem satis consonum verbis

Z'. Ταῦτα μὲν πρὸς τὸν τύραννον. Ἄ δὲ ἄλλοις διεκελεύοντο (28), ἃ δὲ παρείχον ὄρῳν, ὡς καλὰ τε καὶ ἱερὰ, καὶ παντὸς ἄλλου θεάματος καὶ ἀκούσματος ἡδῶν τοῖς φιλοθεοῖς! Ἐγὼ γ' οὖν αὐτὸς ἡδονῆς ἐμπιπλαμαι μνημονεύων, καὶ μετ' αὐτῶν (29) ἀθλοῦνται εἰμὶ τῇ διανοίᾳ, καὶ τῷ διηγήματι καλλωπιζομαι. Περίεβαλλον (30) ἀλλήλους, περιεπτύσσοντο, πινήγυρι τῆν, ὡς ἐπ' ἀθλοῖς τετελεσμένοις: « Ἴωμεν, ἀδελφοί, πρὸς τοὺς κινδύνους, ἐβόων, ἴωμεν, ἐπειγώμεθα, ἕως ζέει καθ' ἡμῶν ὁ τύραννος, μὴ τι μαλακισθῆ, καὶ ζημιωθῶμεν τὴν σωτηρίαν. Πανδαισία πρόκειται: μὴ ἀπολειφθῶμεν. Καλὸν μὲν καὶ συνοικοῦντες ἀλλήλους ἀδελφοί, καὶ συμποσιάζοντες, καὶ συνασιζοντες: κάλλιον δὲ ὑπὲρ ἀρετῆς συγκινδυνεύοντες. Εἰ μὲν οἶόν τε ἦν, καὶ τοῖς σώμασιν ἂν ἠγωνισάμεθα ὑπὲρ τῶν πατριῶν. Ἔστι καὶ οὗτος τῶν ἐπαινετῶν ὁ θάνατος. Ἐπεὶ δὲ οὐ τούτου καιρὸς, αὐτὰ τὰ σώματα εἰσενέγκωμεν. Τί γάρ; Κἂν μὴ νῦν ἀποθῶκομεν, οὐ θετὴν ξόβεθα πάντως; οὐ τῇ γενέσει τὰ ὀρεζόμενα λειτουργήσομεν; Παθήσωμεν τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν: σοφισώμεθα τὴν διάλυσιν (31): τὸ κοινὸν ἴδιον ποιησώμεθα: θανάτῳ ζωὴν ὠνησώμεθα. Μή τις οὖν ἡμῶν ἔστω φιλόψυχος, μηδὲ ἀτολμος. Ἀπογνώστω καὶ τῶν ἄλλων ὁ τύραννος, ἡμῖν ἐντυχῶν. Τοῖς μὲν κινδύνους τὴν τάξιν αὐτὸς ἐπιθήσει, ἡμεῖς δὲ ἐπιθήσομεν τέλος τοῖς διωκομένοις (32): μηδὲν περὶ τούτου διαφερώμεθα τῇ ζέσει τῆς προθυμίας. Καὶ ὁ πρῶτος ἔσται (33) τοῖς ἄλλοις ὁδὸς, καὶ ὁ τελευταῖος σφραγὶς ἀθλήσεως. Ἡμῖν δὲ τοῦτο ἐμπειπήχθω πᾶσιν ὁμοίως, πανοικεσίᾳ στεφανωθῆναι, καὶ μὴ τινα λαβεῖν μερίδα ἐξ ἡμῶν τὸν διώκτην, ἵν' ὡς πᾶσιν ἐγκαυχῆσθαι τῷ ἐνί, φλεγμαίνων τῇ πονηρίᾳ. Φανώμεν ἀλλήλων ἀδελφοί, καὶ τῇ γενέσει, καὶ τῇ μεταστάσει: καὶ πάντες, ὡς εἶς, κινδυνεύσωμεν, καὶ ἀντὶ πάντων ἕκαστος (34). Ἐλεάζαρ, ὑπόδεξαι: μήτηρ (35), ἐπαυλαύθησον: Ἰερουσαλήμ, θάψον τοὺς ἑαυτῆς νεκροὺς; μεγαλοπρεπῶς, ἂν τι τοῖς τάφοις ὑπολειφθῆ (36). Διηγοῦ τὰ ἡμέτερα, καὶ τοῖς ὕστερον δείκνυ (37), καὶ τοῖς σοῖς ἐρασταῖς τὰ τῆς μιᾶς γαστρὸς εὐστεῖς πολυάνδριον (38). »

quæ præcedunt, ἀπογνώτω, etc.

(33) Ἔσται. Par., ἔστω.

(34) *Καὶ ἀντὶ πάντων ἕκαστος*. Nicetas exponit: ὑπὲρ ἀλλήλων ἀποθνήσκοντες: « alii pro aliis, quique pro omnibus moriatur. »

(35) *Μήτηρ*. Sic Pass. in editis, μήτηρ.

(36) Ἐπολειφθῆ. Pass., ἀπολειφθῆ.

(37) *Δείκνυ*. Pass. et Par., δείκνυε.

(38) *Πολυάνδριον*. Πολυάνδρια sunt loca publica, ubi pauperes et inferioris conditionis homines communiter sepeliebantur, ut bene monuit Perizonius et Elian. *Var. hist.* xii, 21. Livio, xxxiii, 6, sunt « tumuli. » Bæhr ad Plutarch. *Vit. Flamin.*, p. 95 sq. Cur autem hic πολυάνδριον dixerit noster, more paganorum et Judæorum (v. Biel. *Theaur.* s. v.), non κοιμητήριον, more Christianorum, patebit ibi, si memineris Machabæos Judæos fuisse. Legas omnino S. Chrysostomi homiliam in appellationem « cæmeterii, » t. II, p. 397 sq. ed. Monifaucon. *Lra DE SIXNER.*

appareamus. Omnes tanquam unus, et singuli tanquam omnes periculum subeamus. Eleazare, suscipe; mater, sequere; Jerusalem, mortuos tuos magnifica sepultura affice, si quid tamen reliquum fuerit, quod sepulturæ mandari possit. Res nostras commemora, posterisque, ac tui studiosis, pium unius ventris sepulcretum ostende. »

Η. Οἱ μὲν δὴ ταῦτα καὶ εἰπόντες, καὶ πράξαντες, καὶ ὡς συνὼν ὀδόντες ἀλλήλους θήξαντες ἐν τάξει τῆς ηλικίας, καὶ ἰσότητι τῆς προθυμίας διακαρτέρουν. Ἡδονὴ καὶ θαῦμα τοῖς ὁμοφύλοις· φόβος καὶ κατάπληξις (39) τοῖς διώκουσιν, οἱ κατὰ παντὸς τοῦ ἔθνους στρατεύσαντες, ἀδελφῶν ἑπτὰ συμψυχίας ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγωνιζομένων (40), τοσοῦτον ἠτήθησαν, ὥστε μὴδὲ περὶ τῶν ἄλλων ἔχειν ἔτι χρηστὰς τὰς ἐλπίδας. Ἡ δὲ γενναία μήτηρ, καὶ ὄντως ἐκείνων τῶν τοσοῦτων καὶ τοιοῦτων τὴν ἀρετὴν, τὸ μέγα τοῦ νόμου θρέμμα καὶ μεγαλόψυχον, τέως μὲν χαρᾷ καὶ φόβῳ σύμμικτος ἦν, καὶ δύο (41) παθῶν ἐν μεταίχμιῳ· χαρᾷ, διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰ ἐρώμενα· φόβῳ, διὰ τὸ μέλλον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῶν κολάσεων· καὶ ὡς κοσσοὺς (42) ὄρνις, ὕφως προσεργύζοντος, ἢ τινος ἄλλου τῶν ἐπιβούλων, περιίπτατο, περιέρυζεν, ἤντι-
 ἔδει, συνηγωνίζετο, τί μὲν οὐ λέγουσα; τί δὲ οὐ πράττουσα τῶν πρὸς νίκην ἐπαλειφόντων; Ἦρπαζε τὰς βανίδας τοῦ αἵματος, ὑπέδεχτο τὰ λακίσματα τῶν μελῶν, προσεκύνει τὰ λείψανα· τὸν μὲν συνέλαγε, τὸν δὲ παρεδίδου, τὸν δὲ παρεσκευάζεν. Ἐπερφύνοι πᾶσιν. « Εὐγε, ὦ παῖδες, εὐγε, ἀριστοὶ ἐγὼ, εὐγε, ἀσώματοι σχεδὸν ἐν σώμασιν, εὐγε, προστάται τοῦ Νόμου, καὶ τῆς ἐμῆς πολιτείας, καὶ τῆς θεοψαμένης ἡμᾶς (43) πόλεως, καὶ εἰς τὴν ἀρετῆς προαγούσης (44). Ἔτι μικρὸν, καὶ νενικήκαμεν. Κεκμήκασιν ἡ βασιανιστᾶ, τοῦτο φοβοῦμαι μόνον. Ἔτι μικρὸν, καὶ μακαρία μὲν ἐν μετράσιν ἐγὼ, μακάριοι δὲ ὑμεῖς ἐν νόοις. Ἀλλὰ ποθεῖτε τὴν μητέρα; Οὐκ ἀπολείψομαι ὑμῶν (45), ταῦτο ὑμῖν ὑπισχνούμαι· οὐ οὕτως ἔγωγε μισότεκνος. »

propugnaculum. Paululum adhuc, et vicinus. Defatigantur carnifices, hoc unum extimesco. Paululum adhuc, et ego inter mulieres beata, et vos inter adolescentes beati. At fortasse matris vos desiderium angit? Nequaquam vos deseram, hoc vobis polliceor: non tam liberor meos odi. »

Θ. Ἐπεὶ δὲ τελειωθέντας εἶδεν (46), καὶ τὸ ἀσφαλὲς εἶχεν ἐκ τῆς συμπληρώσεως, διάρπατα τὴν κεφαλὴν μῦλα φαειρῶς, ὥσπερ τις (47) Ὀλυμπιονίκης, ἐν ὑψηλῷ τῷ φρονήματι (48), καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνασα, μεγάλη καὶ λαμπρῆ τῇ φωνῇ. « Εὐχαριστῶ σοι, φησὶ, Πάτερ ἄγιε, καὶ σοὶ, παιδευτὰ νόμο, καὶ σοὶ πᾶτερ ἡμῶν καὶ προαγωνιστὰ τῶν τέκνων τῶν σῶν Ἐλεάζαρ, ὅτι τὸν τῶν ἐμῶν ὀδίνων καρπὸν παρεἴξασθε, καὶ ὅτι μήτηρ ἐγενόμην πασῶν μητέρων ἰερωτέρη. Οὐδὲν ὑπελιπόμην (49) κόσμου, πάντα θεῷ

VIII. Quæ cum dixissent ac egissent, seque, velut aprorum dentes, invicem acuiscent, pro ætatis ordine quisque, in eadem animi promptitudine perseverabant. Atque ea res ut contribulibus voluptatem et admirationem afferebat; ita metu atque terrore persecutorum animos consternabat, qui cum expeditionem susceperint adversus universam nationem, a septem fratribus, concordii animo pro pietate dimicantibus, ita facile superati sunt, ut jam ne de cæteris quidem spem latam haberent. At vero strenua mater, et vere illorum tanta et tali virtute præditorum parens, illa, inquam, præclara et magnanima legis alumna, prius quidem gaudio simul ac timore afficiebatur, et anxia duos inter affectus hærebat. Nam ut eorum fortitudine, atque iis quæ cernebat, 294 delectabatur; ita rursus, cum incertum pugnae eventum incredibilemque tormentorum magnitudinem secum reputaret, timore angebatur; ac proinde pullos suos, non secus atque avicula, arrepente angue, aut alia quapiam insidiosa fera, circumvolabat, stridebat, obsecrabat, una cum ipsis certabat. Quid enim tum verbo, tum opere non egit, ut illos ad victoriam paratiores alacrioresque redderet? Cruoris guttas rapiebat, fragmenta membrorum excipiebat, reliquias venerabatur; huic colligebat, illum porrigebat, alium parabat. Omnibus acclamabat: « Euge, filii mei, euge, strenui mei milites, euge, in corporibus ferme incorporei, euge, legis, canaque senectutis meæ, atque civitatis, quæ vos aluit, et ad eam virtutis magnitudinem evexit, præsidium ac

IX. Postquam autem omnes martyrio perfunctos esse, seque ob eorum mortem metu omni liberatam vidit, tum vero erecto capite, ingenti cum hilaritate, non secus ac quispiam in Olympiis victor, sublimi animo, extensisque manibus, magna et clara voce hæc verba habuit: « Gratias tibi ago, Pater sancte, et tibi, magistra lex, tibi que, parens noster et filiorum tuorum in certamine antecessor Eleazare, quoniam meorum in pariendo dolorum fructum accepistis, atque mater omnium matrum

(39) Κατάπληξις. In aliis, παράπληξις.
 (40) Ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγωνιζομένων. Hæc desunt in pluribus Reg., Coisl. 2, Or. 2 et Par.
 (41) Καὶ δύο, etc. Billius, « atque in duorum affectionum confinio posita erat. »

(42) Καὶ ὡς κοσσοὺς, etc. Billius: « ac proinde illos, non secus atque avicula, pullos suos arripiente angue, » etc. Hanc similitudinem Gregorius sumpsisse videtur ab Homero, *Iliad.* II, vers. 515:

Μήτηρ δ' ἀμφεποτάτο ὀδυρομένη φίλλυ τέκνα,
 [etc.]

Mater autem circumvolabat, lugens dilectos filios,
 [etc.]

D (43) Ὑμᾶς. Sic plerique codd. In ed., ἡμᾶς.
 (44) Προαγούσης. Quatuor Reg. et Comb., προαγαγούσης.
 (45) Ὑμῶν. Deest in quinque Reg. aliisque pluribus.
 (46) Εἶδεν. Addunt nonnulli, τοὺς παῖδας, « filios. »
 (47) Τις. Ita sex Reg., Coisl. 2, Or. 2, Par. et Jes. In Par. ed., τι.
 (48) Φρονήματι. Reg. c, κηρύγματι, « præconio. »
 (49) Ὑπελιπόμην. Sic Reg. c, d, et Or. 2, Alii, ὑπελιπόμην.

sacratissima effecta sum. Nihil mundo reliqui, omnia Deo tradidi, thesaurum meum, spes senectutis meae altrices. Quam magnifice honorata sum! Quam excellenter senectus mea exulta et curata est! Habeo educationis vestrae praemia, o filii! Vos omnes virtutis causa decertantes vidi, vos omnes victores aspexi. Carnifices, velut benefactores, intueor; nihilque propius sit, quam ut hoc nomine tyranno gratias habeam, quod hunc suppliciorum ordinem tenuerit, ut me ultimam ad pericula reseravit; quo, posteaquam partum meum prius spectavi, atque in unoquoque filiorum dimicavi, sic demum cum perfecta securitate post perfectas victimas hinc excedam. Non comam **295** avelam, non vestes scindam, non carnes unguibus lacerabo, non luctum excitabo, non luctus socias accersam, non tenebras concludam, ut ipse quoque ver mecum lugeat, non consolatores expectabo, non lugubrem panem apponam. Haec enim ignavis, abjectique animi matribus conveniunt, quae carnis duntaxat matres sunt, quibus filii sine ulla re memoratu digna intereunt. Mihi vero, charissimi filii, handquaquam mortui et extincti, sed Deo oblatis estis: nec deferistis, sed alio migrastis: nec lacerati, sed compacti et coagmentati estis. Non fera vos rapuit, non fluctus obruit, non latro jugulavit, non morbus oppressit, non vis belli, non denique rerum humanarum aliud quidquam vel parvum vel magnum sustulit. In maximis equidem luctibus fuissim, si quid horum vobis accidisset. Tum vero lacrymando, ut nunc lacrymas comprimendo, materni amoris specimen edidissim. Sed haec adhuc parva. Vere igitur vicem vestram deplorassem, si male servati, si tormentis fracti fuissetis, si quem vestrum persecutores superassent, quemadmodum ipsi superati sunt. At nunc, quae vobis contigerunt, ejusmodi sunt, ut laudes, gaudium, gloriam, choreas, ac laetitiam omnem et hilaritatem iis, qui superstites relictii fuerint, excitare debeant. Nam ipsa post vos delibor. Jam cum Phinees collocabimur ⁶⁹, cum Anna celebrabimur ⁷⁰: nisi fortasse eo etiam magis, quod ille unus erat; vos contra multi zelo praediti estis, ac scortatorum interfectores, non corporum, sed animarum scortationem gladio confodientes. Rursus illa unum duntaxat, divino beneficio sibi concessum eumque infantem; ego

Α παραδέδωκα, τὸν ἐμὸν θησαυρὸν, τὰς ἐμὰς γηροκόμους ἐλπιδας. Ὡς μεγαλοπρεπῶς τετίμημαι! ὡς ὑπερβαλλόντως γεγηροκόμημαι (50)! Ἀπέχω τὰ τροφεῖα, ὡ παιδεις. Εἶδον ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγωνιζόμενους ὑμᾶς, πάντας στεφανίτας ἔθειασάμην. Ὡς εὐεργέτας ὄρω τοὺς βασανιστάς· μικροῦ καὶ τῷ τυράννῳ χρίστας ὁμολογῶ τῆς τάξεως, ὅτι· με τελευταίαν ἐταμίευσαστο τοῖς κινδύνοις· ἵνα τὸν ἐμὸν τόκον πρότερον θεατρῖσασα (51), καὶ καθ' ἕκαστον τῶν παίδων ἀθλίσασα, οὕτως ἐπαπέθω σὺν ἀτραλείῃ τελείῃ τελείοις θύμασιν. Οὐ σπαράξομαι κόμην, οὐ διαβρέξω χιτῶνα, οὐ ξανὸν σάρκακας δουξιν, οὐκ ἐγερω θρήνην, οὐ καλέσω τὰς συνθηγοῦσας, οὐ συγκλείσω εἰς σκότος (52), ἵνα καὶ ἄηρ συνθηγήσῃ μοι, οὐκ ἀναμῶν παρακλήτορας, οὐκ ἄρτον πένθιμον παραθήσομαι. Ταῦτα γὰρ τῶν ἀγενῶν (53) μητέρων, αἱ σαρκῶν μόνον εἰσὶ μητέρες, αἷς ἀγονταὶ παῖδες ἀνευ (54) σεμνοῦ τινος διηγῆματος. Ἐμοὶ δὲ οὐ τεθνῆκατε, φιλιτατοὶ παίδων, ἀλλ' ἐκαρποφορήθητε· οὐκ ἐκλειοίπατε, ἀλλὰ μετεληλύθατε· οὐ κατεξῆθητε, ἀλλὰ συνεπάγητε· οὐ θηρίον ἤρπασεν ὑμᾶς, οὐ κύμα ἐπέκλυσεν (55), οὐ ληστής διέφθειρεν, οὐ νόσος ἐπέλυσεν, οὐ πόλεμος παρανάλωσεν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἢ μικρὸν ἢ μείζον τῶν ἀνθρωπίνων. Ἐθρήνησα ἂν καὶ μάλα σφοδρῶς, εἰ τι τοῦτων ὑμῖν συνέπεσεν (56). Ἐφάνθη ἂν τότε τοῖς δάκρυσιν, ὡς νῦν τῷ μὴ δακρῦσαι, φιλοτεκνοῦ. Ἔτι καὶ ταῦτα μικρά. Ὅπως ἂν ὑμᾶς ἀπεκλαυσάμην, εἰ κακῶς ἐτώθητε, εἰ τῶν βασάνων ἠττήθητε (57), εἰ τινος ὑμῶν ἐκράτησαν, ὡς ἠττήθησαν νῦν οἱ διώκοντες. Τὰ δὲ νῦν, εὐφρημία, χαρὰ, δόξα, χοροστασίαι, φαιδρότητες τοῖς ὑπολειφθεῖσιν. Ἐγὼ γὰρ ὑμῖν ἐπισπένδομαι. Μετὰ Φινεὺς ταχυσόμεθα, μετὰ Ἀννης δοξασθησόμεθα. Πιτῆρον δὲ ὅ μὲν εἷς, ὑμεῖς (58) δὲ τοσοῦτοι ζηλωταὶ πορνοκτόνοι, οὐ σωματίων πορνεῖαν, ἀλλὰ ψυχῶν ἐγκεντήσαντες (59). Καὶ ἡ μὲν, ἕνα θεόδοτον, ἀρτίγενῆ καὶ τοῦτον· ἐγὼ δὲ ἀνδρας ἐπτά, καὶ τοῦτους ἐκόντας Θεῷ καθιέρωσα. Συμπληροῦτω μοι καὶ Ἰερραμίας τὸν ἐπιτάφιον, οὐ θρηνῶν, ἀλλ' εὐφημῶν (60) τελευταῖη ὄσαν. Ὑπὲρ χιθὼνα ἐλάμψατε, ὑπὲρ γὰρ ἐτυρώθητε, ὑπὲρ λίθον σάπφειρον (61) τὸ σύνταγμα ὑμῶν, Θεῷ καὶ γεγεννημένων καὶ δεδομένων. Τί ἐτι; Πρόσθε, ὡ τυράννε, καμὲ τοῖς παισιν, εἰ τις καὶ παρ' ἐχθρῶν χάρις, ἵν' ἢ σοι σεμνότερον τὸ ἀγωνισμα. Εἶθε μὲν καὶ διὰ πασῶν ἦλθον τῶν κολάσεων, ἵνα ἀναμείξω (62) τοὺς ἐμοὺς ἰχώρας τοῖς ἐκείνων

⁶⁹ Num. xxv, 7 seqq. ⁷⁰ I Reg. i, 22 seqq.

(50) Γηροκόμους . . . γεγηροκόμημαι. Reg. c, d, etc., γηροκόμους . . . γεγηροκόμημαι.

(51) Θεατρῖσασα. Nicetas sic recte exponit: «postquam meam sobolem in theatro pompaque proluxi, atque in singulorum liberorum agone desudavi.»

(52) Εἰς σκότος. Deest εἰς in plerisque codicibus. Qui gravi dolore premuntur, se quandoque in cubiculum includunt, aditus obstruunt, et intra tenebras se excruciant.

(53) Ἀγενῶν. Reg. bm, ἀγενῶν.

(54) Ἄνευ, etc. Billius, «sine ulla gravi atque honesta narratione.»

(55) Ἐπέκλυσεν. Pass., ἐπέκλεισεν [male].

(56) Εἰ τι τοῦτων ὑμῖν συνέπεσεν. S c plures Reg., etc. Editi: εἰ τοῦτων ὑμῖν τι συνέπέσεν.

(57) Εἰ τῶν βασάνων ἠττήθητε. Haec desunt in Reg. c.

(58) Ὑμεῖς. Tres Reg., ἡμεῖς.

(59) Ἐγκεντήσαντες. Reg. bm, et Coisl. 2, ἐκεντήσαντες.

(60) Εὐφημῶν. Sic quinque Reg., Chrysant., Coisl. 2, Pass., etc. Editi, εὐφημῶν.

(61) Λίθον σάπφειρον. Reg. bm, λίθου σάπφειρου.

(62) Ἀναμείξω. Pass., μίξω

ἡρώσει, καὶ ταῖς σαρκὶ τὰς γηραιὰς σάρκας. Ἄγαπῶ A
 ἔτι τοὺς παῖδας καὶ τὰ χολαστήρια· εἰ δὲ μὴ τοῦτο,
 ἀλλὰ τὴν γὰρ κόνιν τῆ κόνει, καὶ τάφος εἰς ἡμᾶς ὑπο-
 ἕξεται (63) Μὴ φθονήσης τελευταῖς ὁμοτίμου, τοῖς
 ὁμοτίμοις τὴν ἀρετὴν. Χαίρετε, ὦ μητέρες, χαίρετε,
 ὦ παῖδες. Οὕτως ἐκτρέφετε τοὺς ἐξ ὑμῶν προελ-
 θόντας· οὕτως ἐκτρέφεσθε. Καλὸν ὑπόδειγμα δεδώ-
 κειν ὑμῖν· ἀγωνίζεσθε (64).

hostes quoque gratiæ locus est, ut illustrius tibi hoc certamen evadat. Atque utinam mihi per omnia
 ea supplicia, quibus illi affecti sunt, grassari contingat, ut saniem meam cum eorum sanie, et carnes
 vitæ confectas cum carnibus commisceam. Nam ipsa quoque suppliciorum instrumenta propter
 filios amo. Quod si mihi non concedatur, at illud certe optarim, ut cineres cum cineribus conjun-
 gantur, nosque 296 unum idemque monumentum excipiat. Noli iis qui pari virtute præditi sunt, par
 mortis genus invidere. Valet, matres, valet, filii. Sic a vobis prognatos educate : sic ipsi educemini.
 Polchrum vobis exemplum dedimus; certate.

Γ. Ταῦτα ἔλεγε, καὶ προσετίθει (65) τοῖς παισὶν B
 ἐπιτήν. Τίνα τρόπον; ὡς ἐπὶ νομφῶνα τὴν πυρκαϊάν
 ἱεραμοῦσα (ταύτην γὰρ κατεκρίθη), καὶ οὐδὲ τοὺς
 ἄντας ἀναμείνασα, ἵνα μὴδὲ σῶμα ψάσειεν ἄν-
 ἄρῳ ἀγνοῦ καὶ γενναίῳ σώματος. Οὕτως ἀπέλαυσε
 τῆς ἱερωσύνης Ἐλεάζαρ, μνηθεὶς καὶ μνήσας τὰ
 ἱεραμόνια, καὶ οὐ τοῖς ἐξωθεν βαντισμοῖς τὸν Ἰσραὴλ
 ἀγιάζας, ἀλλ' οἰκίους αἵμασι, καὶ ποιήσας τὴν τε-
 λευτὴν τελευταῖον μυστήριον (66)· οὕτω τῆς νεότη-
 τος οἱ παῖδες, οὐ ταῖς ἡδοναῖς δουλεύσαντες, ἀλλὰ
 τῶν παθῶν κυριεύσαντες, καὶ τὸ σῶμα καθαρῶσαν-
 τες, καὶ πρὸς τὴν ἀπαθὴ ζῶην μεταθέμενοι. Οὕτως
 ἀπέλαυσε τῆς πολυτεχνίας ἡ μήτηρ οὕτω καὶ ζῶσιν
 ἐκλιπόμενοι, καὶ ἀπελθοῦσι συνανεπαύσατο· οὐδ'
 ἐγέννησε κόσμη, Θεῶ παραστήσασα, καὶ τὰς ἐαυ-
 τῆς ὠδύνας τοῖς ἄθλοισ ἀπαριθμήσασα (67), καὶ τοῦ C
 πίκου τὴν ἀκολουθίαν τοῖς θανάτοις γνωρίσασα. Ἀπὸ
 γὰρ τοῦ πρώτου τῶν παίδων μέχρι τοῦ τελευταίου
 τῆς ἀθλήσεως, καὶ ὡς περ ἐν κυμάτων ἐπαναστά-
 σαι, ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ τὴν ἀρετὴν ἐπεδείκνυτο, καὶ
 εἰς τὸ πάσχειν (68) ἦν προθυμότερος, τοῖς τοῦ προει-
 λεγμένου κινδύνους στομούμενος· ὥστε ἀγαπᾶν τὸν
 ὕμνον, οἷοι μὴ κλειόνων ἐγεγόνει μήτηρ· μάλλον
 γὰρ ἂν ἀπήλθε κατηχημένον, καὶ ἡττημένον. Καὶ
 τότε πρῶτον ἔγνω, μὴ πάντα τοῖς ὀπλοῖς ἰσχύων,
 ἔπειτα παισὶν ἀόπλοισ προσέβαλεν, ἐνὶ μόνῳ, τῆ εὐσε-
 βείᾳ, καθιωπλισμένοις, καὶ τῷ πάντα πάσχειν προ-
 θυμότεροις (69), ἢ δρᾶν ἐκεῖνο (70) παρεσκευάζε-
 ται.

Ac tum primum se non omnia vi atque armis consequi posse cognovit, cum inermes pueros oppu-
 gnare aggressus est, solis pietatis armis instructos, atque ita affectos, ut ad quævis tormenta perpe-
 tienda, quam ille ad inferenda, paratiores essent.

IA. Τοῦτο τῆς Ἱεφθάε θυσίας ἀσφαλέστερον, καὶ

⁷¹ Thren. iv, 7. ⁷² Judic. xi, 30 seqq.

(63) Ὑποδέξεται. Or. 2, Pass., Combef., ὑπο-
 ἕξεται.

(64) Δεδώκαμεν ὑμῖν· ἀγωνίζεσθε. Sic plures
 Regg., tredecim Colh., Coisl. 1 et 2, etc., omissis
 his vocibus, πρὸς τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνίζε-
 σθαι, « ut bonum certamen certetis, » quæ in editis
 leguntur.

(65) Προσετίθει. Reg. hm, προσετίθη.

(66) Τελευτὴν τελευταῖον μυστήριον. Sic Reg.
 plures, undecim Colh., Coisl. 2. Or. 2 et Pass. Bil-
 lius pro τελευτὴν, legit cum editis, τελευταῖαν ἡμέ-
 ραν, « extremam vitæ diem. »

A contra septem viros, eosque volentes Deo conse-
 cravi. Atque, ut Jeremias quoque ipse mihi elogium
 funebre concludat, non lugens, sed laudibus ac
 faustis omnibus pium vitæ exitum prosequens. Su-
 per nivem splenduistis, super lac coagulati estis,
 super sapphirum cænis vester est ⁷¹, quippe qui
 Deo progeniti atque oblatis estis. Quid jam superest?
 Adjunge me, quæso, filiis, o tyranne, si quis apud

X. Hac oratione habita, filiis seipsam adjecit.
 Quonam pacto? Sic nempe, ut ad rogam (hoc enim
 supplicii genere multata fuerat), non secus atque
 ad nuptialem thalamum curreret, ac ne carnifices
 quidem expectaret, ne sanctum et generosum cor-
 pus profani homines contingerent. Hunc sacerdotii
 fructum cepit Eleazarus, qui cœlestia mysteria di-
 dicerat ac docuerat, atque Israelem non externis
 aspersionibus, sed proprio cruore lustraverat, et
 mortem extremum misterium fecerat. Hunc juven-
 tutis fructum tulerunt filii, qui non voluptatibus
 inservierunt, sed turbulentos animi motus rationis
 imperio compresserunt, corpusque a peccati sor-
 didibus purum servarunt, atque ad vitam a vitiosis
 animorum permotioibus liberam transtati sunt.
 Hoc commodi ex multiplici sobole cepit mater: sic
 et vivis gloriata est, et cum ipsis diem vitæ ultimum
 clausit; non ante tamen, quam, quos mundo pro-
 creaverat, Deo exhibuisset, doloresque quos in pa-
 riendo pertulerat, certaminum numero recensuisset,
 partuumque seriem ex ipsorum morte recognovis-
 set. A primo enim ad ultimum usque, omnes dimi-
 carunt, aliusque alii, velut in fluctuum jactatione,
 succedens, virtutis suæ specimen exhibebat, major-
 emque ad perferendos dolores alacritatem affer-
 bat, ejus nimirum, qui præcesserat, periculis inci-
 talus et exacutus: adeo ut tyrannus commode secu-
 D agi duceret, quod non plures illa liberos peperisset;
 sic enim majori cum dedecore et clade discessisset.

XI. Hoc facinus, Jephthe sacrificio ⁷² cautius at-

XI. Hoc facinus, Jephthe sacrificio ⁷² cautius at-

(67) Ἀπαριθμήσασα. Reg. d, ἀριθμήσασα.

(68) Καὶ εἰς τὸ πάσχειν, etc. Deest εἰς, in qua-
 tuor Regg., et in Or. 2. Alii legunt, καὶ εἰς τῷ πά-
 σχειν [perperam]. Nicetas in expositione: Εἰς τὸ
 πάσχειν τοῖς τοῦ προειληφότος κινδύνους στομούμε-
 νος· « Præcedentibus periculis roboratus, obfirmat-
 us, ad perferenda alacrior. »

(69) Προθυμότεροις. Sic Coisl. 2, et Or. 2. In
 aliis, προθυμότερος. Editi, προθυμότερον.

(70) Ἐκεῖνος. Sic sex Regg., Coisl. 1, Or. 2, et
 Pass. Editi, ἐκεῖνος.

que magnificentius. Neque enim, ut illic, pollicitationis fervor, ac desperatae victoriae cupiditas votum solvendi necessitatem imponebat; sed a libera voluntate sacrificium proficiscebatur, et quidem 297 ejusmodi, ut iis tantum, quæ in spe posita sunt, præmiis niteretur. Hoc Danielis certaminibus haudquaquam inferius, qui leonibus in escam objectus est ⁷³, ac per manuum extensionem bellas superavit. Hoc juvenum in Assyria captivorum luctationibus haudquaquam cedit ⁷⁴, quos, cum nullis rationibus adduci potuissent, ut patrias leges violarent, cibumque profanum admitterent, angelus in mediis flammis refrigeravit. Hoc denique victimis illis, quæ postea pro Christo cæsæ sunt, nequaquam minorem laudem gloriamque promeretur. Illi enim, quemadmodum orationis initio a nobis dictum est, Christi sanguinem sequebantur; Deumque, qui tantum tamque admirabile munus salutis nostræ causa obtulit, ad hujusmodi certamina duceim habebant: his autem nec multa, nec talia virtutis exempla contigerunt. Horum fortitudinem et constantiam universa Judæa admirata est, atque exsultabat animisque erigebatur, perinde ac si ipsa coronam consecuta esset. Etenim certamen istud erat omnium certaminum, quibus unquam implicata civitas fuerat, maximum, ut illo die, aut legis auctoritas everteretur, aut gloriam ac splendorem consequeretur: atque eo loci tota Hebræorum natio adducta erat, ut omnis rerum ipsorum status hujus certaminis periculo contineretur, atque, ut dici consuevit, in novaculæ acie staret. Ipse quoque Antiochus, minis in admirationem conversis, admiratus est. Nam virorum fortium virtutem hostes quoque ipsi admirari norunt, cum, sedata iracundia, res ipsa in se expenditur. Quare infectis rebus discessit, Seleucum quidem patrem, qui plurimos honores huic nationi tribuerat, templumque magnificis donis exornaverat, multis laudibus prosequens: Simoni vero, qui eum ad hanc expeditionem suscipiendam induxerat, valde succensens, ut qui crudelitatis ipsius ignominiaque acceptæ auctor exstitisset ⁷⁵.

XII. Nos igitur, et sacerdotes, et matres, et filii, æmulemur. Sacerdotes quidem, in Eleazarî spiritualis parentis honorem, qui non modo sermone, sed etiam opere, quod optimum erat, ostendit ac docuit ⁷⁶: matres autem, in generosæ matris honorem, verum amoris erga filios argumentum edentes, ac Christo liberos vestros exhibentes, ut per hujusmodi sacrificium matrimonio quoque sanctitas comparetur: filii denique, sacrosanctos filios reverentes, atque adolescentiam non in turpibus et scædis

⁷³ Dan. vi, 16. ⁷⁴ Dan. iii, 23 seqq. ⁷⁵ II Mach. iii, 3

⁷⁶ II Mach. vi, 18 sqq.

(71) Ἀπεγνωσμένης. Reg. d, ἀπεγνωσμένος.

(72) Θυμάτων. Coisl. 2, παθημάτων. Pass., θυμάτων.

(73) Θεός ... εἰσενεγκών. Pass., Χριστός .. ἐνεγκών.

(74) Καὶ γὰρ ἦν ἀγών, etc. Billius: « maximum enim civitati propositum erat certamen, utrum eo die legis auctoritas, » etc.

(75) Περισχόντων. Coisl. 2, περισχόντων.

(76) Ἐπὶ ξυροῦ τὰ πράγματα εἰστήκει. Proverbum fluxit ex Homer. *Iliad.* K, 475:

Νῦν γὰρ δὴ πάντες ἐπὶ ξυροῦ ἵσταται ἀκμῆς

Ἄ μεγαλοπρεπέστερον. Θύ γὰρ ἀναγκαίαν ἐποιεῖ τὴν ἐπίδοσιν, ὡσπερ ἐκεῖ, ἐπαγγελίας θερμότης, καὶ νίκης ἔρωσ ἀπεγνωσμένης (71)· ἀλλ' ἐκούσιος ἱερουργία, καὶ μισθὸν ἔχουσα μόνα τὰ ἐλπιζόμενα. Τοῦτο τῶν Δανιὴλ ἄθλων οὐκ ἀτιμότερον, παραδοθέντος εἰς βορὰν λέουσι, καὶ τῇ τῶν χειρῶν ἐκτάσει τοὺς θύρας νικήσαντος. Τοῦτο τῶν ἐν Ἀσσυρία νεανίσκων οὐ δεύτερον, οὓς ἄγγελος ἀνέψυξεν ἐν πυρὶ, τὸν πατρῶον νόμον μὴ καταλύσαντας, μηδὲ τροφὴν προσκείμενους βέβηλον καὶ ἀνίερον. Τοῦτο τῶν ὑστερῶν ὑπὲρ Χριστοῦ θυμάτων (72), εἰς φιλοτιμίαν οὐκ ἔλαττον. Οἱ μὲν γὰρ, ὃ καὶ ἀρχόμενος εἶπον τοῦ λόγου, τῷ Χριστοῦ κατηκολούθησαν αἵματι· καὶ Θεὸς ἦν ἡγήγας τῶν τοιούτων ἄθλων, τοσαύτην ὑπὲρ ἡμῶν εἰσενεγκών (73) εἰσφορὰν καὶ οὕτω παράδοσιν· τοῖς δὲ, οὐ πολλά, οὐδὲ τοιαῦτα τὰ τῆς ἀρετῆς ὑποδείγματα. Τοῦτων τὴν καρτερίαν ἐθαύμασε μὲν ἡ Ἰουδαία πᾶσα, καὶ ὡς αὐτὴ στεφανωθείσα ἠγάλλετο καὶ διανίστατο. Καὶ γὰρ ἦν ἀγώνουτος, καὶ ἀγώνων μέγιστος τῶν (74) πάποτε περισχόντων (75) τὴν πόλιν, ἢ καταλυθῆναι τὸν νόμον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἢ δοξασθῆναι· καὶ ὡς ἐπὶ ξυροῦ τὰ πράγματα εἰστήκει (76) τότε παντὶ τῶ τῶν Ἑβραίων γένει, τὰ τῆς ἐκείνων ἀθλήσεως. Ἠγάθη δὲ καὶ Ἀντίοχος, οὕτω μεταβαλὼν εἰς θαῦμα τὴν ἀπειλήν. Ἰσασι γὰρ θαυμάσειν ἀνδρῶν ἀρετὴν καὶ πολέμιοι, ὅταν (77), τοῦ θυμοῦ λήξαντος, ἡ πράξις ἐφ' ἑαυτῆς (78) δοκιμάζεται (79). Ὡστε καὶ ἀπὴλθεν ἀπρακτος, πολλὰ μὲν τὸν πατέρα Σέλευκον ἐπαινέσας τῆς εἰς τὸ (80) ἔθνος τιμῆς, καὶ τῆς εἰς τὸ ἱερὸν μεγαλοψυχίας· πολλὰ δὲ Σίμωνα τὸν ἐπαγαγόντα μεμφόμενος, ὡς καὶ τῆς ἀπανθρωπίας αἴτιον καὶ τῆς ἀδοξίας.

IB'. Τοῦτους μιμώμεθα (81), καὶ ἱσρεῖς, καὶ μί-
τέρες, καὶ παῖδες· οἱ μὲν, εἰς τὴν Ἐλεάζαρου τιμὴν
τοῦ πνευματικοῦ πατρὸς, καὶ λόγῳ, καὶ ἔργῳ τὸ
βέλτιστον παραδείξαντος· αἱ δὲ, τῆς γενναίας μητρὸς,
ἀληθοῦς φιλότεκνοι φανεῖσαι, καὶ Χριστῷ τοὺς ἐξ αὐ-
τῶν παραστήσασαι, ἵνα καὶ γάμος ἀγιασθῆ διὰ τῆς
τοιαύτης θυσίας· οἱ δὲ, τοὺς ἱεροῦς αἰδούμενοι παί-
δας, καὶ τὴν νεότητα δαπανῶντες, οὐκ ἐν τοῖς αἰσχροῖς
πάθεσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ τῶν παθῶν ἀγωνίσμασι,
καὶ πρὸς τὸν καθ' ἡμέραν Ἀντίοχον γενναίως ἀνδρ-

Ἡ μάλα λυγρὸς δλεθρὸς Ἀχαιοῖς, ἠὲ βιῶναι.

Ibi Heyn: « ἐπὶ ἀκμῆς ξυροῦ ἵστασθαι, « in acie novaculæ stare, ductum est a momento quo cultor tonsorius jam admotus est cuti. » V. D'ogenia. *Centur.* 4, 41, ubi legas Leutschii notam. *Coll.* Boissonad. ad *Theognid.* 557. *SINNER.*

(77) Ὅταν. Sic Reg. bm, ph. In ed. ἔτ' ἔν.

(78) Ἐφ' ἑαυτῆς. Coisl. 2, ἐφ' ἑαυτήν.

(79) Δοκιμάζεται. Or. 2, δοκιμάζεται.

(80) Τό. Sic quatuor Regg. et Pass. Deest in ed.

(81) Μιμώμεθα. Or. 2, μιμώμεθα. Alii, μιμωμέμεθα.

ζήμενοι πᾶσι μέλεσι πολεμουῦντα (82), καὶ διαφό-
 ρως (83) διώκοντα. Ποθῶ γὰρ ἀθλητὰς ἔχειν, κατὰ
 πάντα καιρὸν καὶ τρόπον, καὶ γένος ἄπαν, καὶ ἡλι-
 κίαν ἄπασαν, καὶ φανερώς πολεμουμένην, καὶ ἀφα-
 κῆς ἐπιβουλεουμένην· καὶ βοηθεῖσθαι μὲν τοῖς πα-
 λαιοῖς διηγῆμασι, βοηθεῖσθαι δὲ καὶ τοῖς νέοις, καὶ
 πανταχόθεν, ὥσπερ αἱ μέλισσαι, συλλέγειν (84) τὰ
 χρησιμώτατα εἰς ἐνὸς κηρίου φιλοτεχνίαν καὶ γλυ-
 κισμὸν, ἵνα καὶ διὰ Παλαιᾶς καὶ Νέας εὐδοκίμῃ (85)
 θεῆς ἐν ἡμῖν, ὃ ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι δοξαζόμενος,
 καὶ γινώσκων τοὺς ἰδίους, καὶ γινωσκόμενος ὅπῃ τῶν
 ἕλων, ὁμολογούμενός τε καὶ ὁμολογῶν, δοξαζόμενός
 τε καὶ δοξάζων, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ, ᾧ ἡ δόξα (86)
 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων (87). Ἀμήν.

ificantes glorificat⁷⁹, in ipso Christo, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

⁷⁹ Joan. x, 14. ⁷⁸ Matth. x, 32. ⁷⁷ I Reg. ii, 30.

(82) Πολεμουῦντα. Jes., τυραννοῦντα.

(83) Διαφόρως. Chrysan. et Jes., ἄλλοτε ἄλλως
 καὶ διαφόρως.

(84) Συλλέγειν. In quibusdam, συνάγειν.

(85) Εὐδοκίμῃ. Pass., εὐδοκίμησῃ.

(86) Δόξα. Or. 2 addit, καὶ τὸ κράτος, « et impe-
 rium. »

(87) Τῶν αἰῶνων. Sic Reg. bm. Ueest in ed.

299 MONITUM IN ORATIONEM XVI.

I. Cum Tiberina regio, ubi Arianzi pagus, Gregorii natale solum, plurimis ac gravissimis afflictata esset calamitatibus, in miseræ cumulum, vineas et maturas jam fruges tristis grando demessuerat. Tot tantisque territa periculis Nazianzena plebs ad utrumque Gregorium, tanquam ad certissimum portum, convolvit. Has autem calamitates cum Gregorius senior, ob populi scelera, immissas doleret, stupens ipse præ mœstitia silebat. Theologus vero, licet invitus, plebis suasu in medium prodians, hanc ad Nazianzenos orationem habuit. Optasset quidem silere, patrem autem loqui; idque ipso orationis exordio proficitur. Verum, ubi frustra tentavit, ipse ad investigandas calamitatis causas convertitur, easque longa ac multiplici peccatorum, quæ Dei iram excitaverant, enumeratione, exponit. Deinde Nazianzenos hortatur, ut, peccati fuga, lacrymis, compunctione cordis ac precibus ad divinam benignitatem confugiant. Demum, conversa ad patrem oratione, eum rogat, ut ipse populum erudiat, doceatque « illa pietatis ac misericordiæ officia, quibus Deus magis quam pluribus oblationibus delectatur (n. 20). »

II. Moralis est et suasoria hæc oratio. Mira in ea elucet dicendi copia, eximiusque verborum et sententiarum in rem suam ex Scripturis delectus. Dicta videtur medio circiter anno 373 : quippe quæ incepto jam eodem anno, et saltem ante medium anni 374, haberi debuit. Gregorius siquidem noster in hac oratione episcopum aperte se prodit : « loquere, » inquit Patrem alloquens (n. 4), « loquere, quæso, etsi pauca... Hunc populum mihi compone, alumno disciplinæ tuæ, deinde pastori, nunc autem pastorum quoque principi. » Unde profecto manifestum est, hanc a Gregorio scriptam dictamque orationem, non tantum postquam consecratus est episcopus, anno scilicet medio 372, verum etiam post susceptam ab eo Nazianzenæ Ecclesiæ una cum patre administrationem, quod quidem contigit exeunte anno 372, vel potius ineunte 373. Non potest etiam differri ultra medium annum 374. Etenim Gregorio filio dicenti interfuit Gregorius pater, qui sequenti mense Martio vel Aprili anni 374 obiit. Hæc igitur oratio ad annum circiter medium 373 merito pertinere videtur.

ΛΟΓΟΣ ΙΓ.

Εἰς τὸν (88) πατέρα σιωπῶντα διὰ τὴν πληγὴν Β
 τῆς χαλάζης.

Α'. Τί λύετε τάξιν ἐπαινουμένην; τί βιάζεσθε γλῶσ-

* Alias XV, quæ autem 16 erat, nunc 14. —
 Habita medio circiter anno 373.

ORATIO XVI.

In patrem tacentem propter plagam grandinis.

I. Quid laudabilem ordinem solvitis? Quid iungite

(88) Εἰς τὸν, etc. Sic Reg. bm, ph.

legi servienti vim affertis? Quid sermonem spiritui A cedentem provocatis? Quid, relicto capite, ad pedes accurritis? Quid Aaronem prætereuntes, Eleazarum **300** in medium producit? Non patior fontem obstrui, et torrentem currere; solem occultari, et stellam lucere; canitiem se subducere, et juvenilem ætatem leges ferre; sapientiam silere, et imperitiam insolenter se jactare. Nam profecto nec major pluvie vis minore utilior est. Quid enim? Si vehementior fuerit, terram abstrahit, et agricolæ fructus summamini comminuit; hæc autem sensim ac leniter labens, et ad ima usque penetrans, agrum pinguem reddit, atque agricolam commodo afficit, spicamque ad maturum fructum alit. Nec item in sermonibus, is, qui dicendi copia præstat, sapientiore fructuosior et conducibilior est. Ille enim, cum auditorem exigua forsans voluptate affecerit, abscessit, simulque cum percusso aere solutus est, nihil aliud supra hoc virium habens ac per linguæ leporem avidis auribus tanquam præstigias quasdam offudit. Hic autem in mentem penetravit, ac dilatatum os Spiritu implevit, ortuque suo major apparuit, atque ingentem paucis syllabis segetem edidit.

II. Nondum de vera illa et prima sapientia loquor, cujus præclarus hic pastor et agricola principatum tenet. Prima autem sapientia, est vita proba, et honesta, Deoque perpurata, vel certe se purgans; Deo, inquam, qui purissimus et splendidissimus est, solumque purgationis sacrificium a nobis requirit, quod quidem cor contritum⁹⁰, et laudis sacrificium⁹¹, et novam in Christo creaturam⁹², et novum hominem⁹³, aliaque id genus, appellare Scriptura consuevit. Prima sapientia est, sapientiam in sermone ac dictionum strophis, atque adulteriis et supervacaneis figuris sitam aspernari. Mihi autem utinam potius quinque verba cum prudentia eloqui contingat, quam decem millia in lingua et voce tubæ sine sensu⁹⁴, haudquaquam militem meum ad spirituale bellum excitante. Hanc ego sapientiam laudo, hanc complector, per quam ignobiles gloriam consecuti sunt, et ad quam illi, qui nullo in pretio erant, cæteris prælati sunt, et cum qua piscatores universum orbem Evangelii vinculis, tanquam retibus, implicuerunt, ac per consummatum et abbreviatum verbum⁹⁵, sapientiam eam quæ destruitur⁹⁶ superarunt. Nec enim qui in sermone

σαν νόμῳ δουλεύουσιν; τί προκαλεῖσθε (89) λέγοντες εἰκόνα πνεύματι; τί τὴν κεφαλὴν ἀφέντες. ἐπὶ τοῖς πόδασι ἐσπεύσατε (90); τί τὸν Ἀαρὼν παρατρέχοντες, τὸν Ἐλεάζαρ προβάλλετε; Οὐδέχομαι πηγὴν φράσασθαι, καὶ χεῖμαρρον φέρεσθαι· ἥλιον κρύπτεσθαι, καὶ ἀστὲρα δεικνύσθαι· τὴν πολιὰν ὑποχωρεῖν, καὶ τὴν νεότητά νομοθετεῖν· τὴν σοφίαν σιωπᾶν, καὶ τὴν ἀπειρίαν νεανιεύεσθαι. Οὐτε δεοῦ πάντως ὁ πλείων, τοῦ ἐλάττωτος χρησιμώτερος· τί γάρ (91); Εἰ ὁ μὴ σφοδρότερος ὢν, παρασύρει τὴν γῆν, καὶ προσήμιον τῷ κεφαλαίῳ τὸν γεωργόν· ὁ δὲ ἡρέμα χεόμενος, καὶ εἰς τὰ βάθη δυόμενος, πάλιν τὴν ἄρουραν, καὶ ὄννησι τὸν ἄρροσαντα, καὶ τρέφει στάχυν εἰς καρπὸν ὠριμον. Οὐτε ἐν (92) λόγῳ ὁ θαψιλέστερος, τοῦ σφωτέρου λυσιτελέστερος. Ὁ μὲν γὰρ ἴσως ἄλλῃ (93) εὐφράνας ἀπῆλθε, καὶ ὁμοῦ τῷ πληγέντι ἀέρι διελύθη, μηδὲν δυναθὲς ὑπὲρ τοῦτο, καὶ τὴν λίχνον ἀκοῆς τῇ εὐγλωττίᾳ κατεγοήτευσεν. Ὁ δὲ εἰς τὸν κῶν ἐβῆ καὶ πλατύνας τὸ στόμα ἐπλήρωσε Πνεύματος, καὶ τῆς γεννήσεως ὤφθη μακρότερος (94), καὶ πῶλλὰ ἐν ὀλίγαις συλλαβαῖς ἐγεώργησε

Β'. Καὶ οὕτω λέγω τὴν ἀληθινὴν σοφίαν καὶ πρώτην, ἣν ὁ θαυμάσιος ὁδὸς γεωργὸς καὶ ποιμὴν τὴν πρώτην φέρεται. Σοφία πρώτη, βίος ἐπαινετός καὶ θεῷ κεκαθαρμένος, ἢ καθαυόμενος, τῷ καθαρωτάτῳ καὶ λαμπροτάτῳ, καὶ μόνῳ ἀπαιτοῦντι παρ' ἡμῶν θυσίαν, τὴν κάθαρσιν, ἣν δὲ καρδίαν συντετριμμένην, καὶ θυσίαν αἰσθσεως, καὶ καινὴν ἐν Χριστῷ κτίσιν, καὶ νέον ἄνθρωπον, καὶ τὰ τοιαῦτα, τῇ Γραφῇ καλεῖν φιλόν. Σοφία πρώτη, σοφίας ὑπεροχῆς ἐν λόγῳ κειμένης, καὶ στροφαῖς λέξεων, καὶ ταῖς κεδῆλοις καὶ περιτταῖς ἀντιθέσεσιν (95). Ἐμοὶ δὲ γίνοντο πάντε λόγους ἐν ἐκκλησίᾳ λαλῆσαι μετὰ συνέσεως, ἢ μυρίους (96) ἐν γλώσσῃ, καὶ φωνῇ σάλπιγγος ἀσήμῳ, τὸν ἐμὸν ὀπίστην οὐκ ἐγειροῦση πρὸς τὸν πνευματικὸν πόλεμον. Τούτῳ ἐπαίνῳ τὴν σοφίαν ἐγὼ, ταύτην ἀσπάζομαι, διὸ ἦν ἀγενεῖς ἐδοξασθησαν (97), καὶ εἰς ἣν ἐξουθενήμενοι (98) προετιμήθησαν, καὶ μεθ' ἧς ἀλιεῖς τὴν οἰκουμένην ἔλαγ τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου δεσμοῖς ἐσαγήνευσαν, τῷ συντελεσμένῳ καὶ συντετριμμένῳ λόγῳ, τὴν καταργωμένην σοφίαν νικήσαντες. Οὐ γὰρ ὁ ἐν λόγῳ σοφός, οὗτος ἐμὸς σοφός, οὐδὲ ὅστις γλώσσῳ μὲν εὐστραφῶς ἔχει, ψυχὴν δὲ ἀστατον καὶ (99) ἀπαίδευτον, ὥστε

⁹⁰ Psal. l, 19. ⁹¹ Psal. xlix, 25. ⁹² II Cor. v, 17. ⁹³ Ephes. iv, 24. ⁹⁴ I Cor. xiv, 19. ⁹⁵ Rom ix, 28. ⁹⁶ I Cor. ii, 6.

(89) Προκαλεῖσθε. Reg. ph. προκαλεῖσθε.

(90) Ἐσπεύσατε. Sic Reg. a, c, d, bm, Coisl. 1, Or. 1, etc. In aliis vero non paucis, σπεύδετε. Quæ lectio non minus placet. Editi, ἀπεύσατε.

(91) Τί γάρ, etc. Billius, « quoniam enim pacto, cum illa ob vehementiam suam terram abstrahat, atque ipsa etiam forte agricolam multet, » etc.

(92) Οὐτε ἐν, etc. Or. 1. Οὐτε ὁ ἐν. Fortasse legendum, οὕτως οὐτε ὁ ἐν λόγῳ θαψιλέστερος.

(93) Ὀλίγον. Reg. c, ὀλίγα.

(94) Ὀφθη μακρότερος. « Sublimior, grandior apparuit. » Billius : « longior exstitit. »

(95) Ἀντιθέσεσιν. « Antithesibus. » Billius, « dis-

putationibus. »

(96) Ἡ μυρίους, etc. Reg. a, ἡ μυρίους λόγους, « decem millia verborum. » Sic in Epist. I ad Cor. xiv, 19 : « Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut et alios instruam, quam decem millia verborum in lingua. » Billius : « quam sexcenta in lingua et voce tubæ obscura. »

(97) Ἐδοξασθησαν. Ita plerique codic. in editis, ἀδοξασθησαν, « ignominia affecti sunt. »

(98) Ἐξουθενήμενοι. Sic Reg. ph, Chrys., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., ἐξουδενωμένοι.

(99) Ἀστατον καὶ. Sic Reg. c. ph, Coisl. 1, c. Par. In edit. deest.

τῶν τάφων, ὅσοι τὰ ἐξωθεν ὄντες εὐπρεπεῖς καὶ ἄραστοι, μὴδὲσι νεκροῖς τὰ ἔνδον, καὶ πολλὴν δυσωδίαν περικαλύπτουσιν· ἀλλ' ὅστις ὀλίγα μὲν περὶ ἀρετῆς φθέγγεται, πολλὰ δὲ οἷς ἐνεργεῖ παραδείκνυσαι, καὶ τὸ ἀξιόπιστον τῷ λόγῳ διὰ τοῦ βίου προστίθεται.

Γ. Κρείσσων ἔμοι εὐμορρία θεωρουμένη τῆς ἐν (1) λόγῳ ζωγραφουμένης· καὶ πλοῦτος, ὃν αἱ χεῖρες ἔχουσιν, ἢ ὃν οἱ ὄνειροι πλάττουσιν· καὶ σοφία, οὐχ ἢ τῷ λόγῳ (2) λαμπρυνομένη, ἀλλ' ἢ διὰ τῶν ἔργων ἐλεγχουμένη. Σύνθεσις γὰρ ἀγαθὴ πᾶσι τοῖς ποιῶσιν αὐτήν, φησὶν, ἀλλ' οὐ τοῖς κηρύττουσιν· αὐτῆς δὲ βάσανος ἀκριβεστάτῃ τῆς σοφίας χρόνος, καὶ στέφανος ὄντως γῆρας καυχῆσεως. Εἰ γὰρ οὐκ ἔχρη μακαρίζειν πρὸς τελειότης ἀνθρώπων, ὡς Σολομῶντι κάμοι δοκεῖ, καὶ ἀδύλον ὃ παρά τῆς ἐπιούσης τεθῆσεται, πολλὰς στροφὰς ἐχούσης ἡμῶν τῆς κάτω ζωῆς, καὶ τοῦ τῆς ταπεινώσεως σώματος ἄνω καὶ κάτω κινουμένου (3) καὶ μεταπίπτοντος· πῶς οὐκ καὶ ὁ τὸ πολὺ τοῦ βίου (4) κενώσας ἀμέμπτως, καὶ ὄντων ἡδὴ πρὸς λιμέσιν ὢν τοῦ κοινού τῆς ζωῆς πλάγους, τοῦ πολὺν ἔχοντος ἔτι τὸν πλοῦν ἀσφαλέστερος, καὶ διὰ τοῦτο μακριώτερος;

Δ. Μὴ τοίνυν ἀποκλείσης γλῶσσαν τὴν πολλὰ φθεγγαμένην καλῶς, ἧς οἱ καρποὶ πολλοὶ, καὶ πολλὰ τὰ τῆς δικαιοσύνης γεννήματα· ἧς πόσα τὰ τέκνα, καὶ ἴνες οἱ θησαυροὶ, ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἴδε· πᾶς ὁ λαὸς οὗτος, ὃν ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησας. Μὴ δὲ φθονήσης ἡμῖν τῶν χρηστῶν πλέον ἢ ὀλίγων ῥημάτων, μηδὲ τῆς μελλούσης ζημίας (5) ἡδὴ θῶς τὸ προοίμιον. Φθέγγεται, βραχεία μὲν, ἀλλ' ἔμοι φίλα καὶ ἡδίστα (6)· οὐκ ἀκουστά (7) μὲν, ἀλλὰ τῇ πνευματικῇ βοῇ (8) γινωσκόμενα, καθ' ἣν καὶ σιωπῶντων ἀκούει Μωσῆς· Θεός (9)· καὶ, *Τὶ βοῆς πρὸς μέ* (10); τῷ νοερώς ἐντυγχάνοντι λέγεται. Κατάρτισαι μοι τὸν λαόν (11) τῷ σὺ θρέμματι. καὶ μετὰ τοῦτο ποιέμεν, νῦν δὲ καὶ ἀρχιποιέμεν (12). Δίδαξον ἐμέ τι περὶ ποιμαντικῆς, τὸν λαὸν τοῦτον περὶ εὐπειθείας· περὶ τῆς παρουσίας τι πληγῆς (13) φιλοσύνης, περὶ τῶν δικαίων τοῦ Θεοῦ κριμάτων, ἐάντε καταλαμβάνωμεν ἡμεῖς, ἐάντε ἀγνοῶμεν τὴν πολλὴν ἀδυσσον. Πῶς καὶ ἡ ἐλεημοσύνη εἰς σταθμούς (14),

A sapientia præstat, hic mihi sapiens est, nec quæ volubilem quidem linguam, instabilem vero et imperitum animum habet, illis utique sepulcris non absimilis, quæ, cum foris pulchra et decora sint, intus tamen cadaveribus scatent⁸⁷, atque ingentem fetorem obtegunt: verum is, qui pauca quidem de virtute auctoritatem sermoni suo per vitam conciliat.

III. Præstantior, meo quidem iudicio, est pulchritudo ea quæ oculis cernitur, quam quæ sermone pingitur; et divitiæ quas manus tenent, quam quæ per somnia effinguntur; et sapientia quæ per opera demonstratur, quam quæ sermone nitet ac splendescit. *Intellectus enim bonus*, inquit ille, *omnibus facientibus eum*⁸⁸, non autem prædicantibus. Hujus porro sapientiæ certissimus explorator tempus est, ac vere gloriationis corona senectus⁸⁹. Nam si, ut ego cum Salomone sentio, hominem ante mortem beatum prædicare non oportet⁹⁰, incertumque est quid superventura dies paritura sit⁹¹, propterea quod terrena nostra vita multas conversiones habeat, atque humilitatis corpus sursum et deorsum moveatur ac subinde immutetur; quid afferri potest, quin is, qui maguam vitæ partem sine reprehensione confecit, et jam communis hujus vitæ maris velut in portu est, tutior ac proinde beator sit, quam is cui longa adhuc navigatio superest?

IV. Ne igitur linguam claudas, quæ multa recte locuta est, quæ fructus multos, ac multos justitiæ fetus edidit; cujus quot filii, et quinam thesauri sunt, *leva in circuitu oculos tuos, et vide*⁹², totus hic est populus, quem in Christo per Evangelium genuisti⁹³. Quocirca ne nobis, non tam paucos, quam suaves sermones invideas, nec jam impendentis detrimenti præludium præbeas. Loquere, quæso, etsi pauca, at mihi chara et dulcissima; etsi minus audiri possint, at quæ tamen per spirituale clamorem cognoscantur, per quem Deus tacentem quoque Moysen audivit; cui etiam sola mente colloquenti dictum est: *Quid ad me clamas*⁹⁴? Hunc populum mihi compone, hoc est, alumno disciplinæ tuæ, deinde pastori, non autem pastorum quoque principi. Me de pascendi gregis ratione, populum hunc de obedientia aliquid doce: quidpiam de præsentī plaga philosophare, **302** de justis Dei iudiciis; sive nos ea comprehendamus,

⁸⁷ Matth. xxiii, 27. ⁸⁸ Psal. cx, 10. ⁸⁹ Prov. xvi, 31. ⁹⁰ Eccli. xi, 31. ⁹¹ Prov. xxvii, 1. ⁹² Isa. lii, 18. ⁹³ I Cor. iv, 15. ⁹⁴ Exod. xiv, 15.

(1) *Ev.* Sic Reg. ph. Deest in ed.
(2) *Oi δρεῖροι ... τῷ λόγῳ.* Ita nonnulli codd. Desunt οἱ et τῷ in ed.
(3) *Κινουμένου.* Reg. bin, Or. 1, Jes., *δονουμένου, « agitur. »*
(4) *Βίου.* Or. 1 addit, *τούτου, « vitæ hujus. »*
(5) *Μελλούσης ζημίας.* Hic, per « impendens detrimentum, » seu « periculum, » intelligit Gregorius mortem patris, quæ longe abesse non poterat præ longævā ejus senectute.
(6) *Καὶ ἡδίστα.* Sic Regii plures. Coisl. vero 2, Jes., aliique non pauci, *πλείστα, « plurima. »* Sic etiam legit Billius.
(7) *Ὁὐκ ἀκουστά.* Reg. ph, Coisl. 1, Or. 1, οὐκ

ἐξάκουστα.

(8) *Βοῆ.* Coisl. 2, *βοῆ, « per spirituale fluentum. »*

(9) *Μωσῆς Θεός.* Reg. ph, ὁ Θεός Μωϋσῆως.

(10) *Πρὸς μέ.* Coisl. 1 addit, *φησί.*

(11) *Τὸν λαόν.* Montac. addit, *τούτων.*

(12) *Νῦν δὲ καὶ ἀρχιποιέμεν.* Sic exponit Nicetas: « Ex sacerdote jam episcopus, et tuo jussu ἀρχιερατεύων, summus sacerdos Nazianzenæ Ecclesiæ. »

(13) *Παρουσίας τι πληγῆς.* Sic Regg. a, c. Deest in ed.

(14) *Εἰς σταθμούς.* Coisl. 1, ἐν σταθμοῖς, καὶ κατὰ, etc.

sive ingentem eorum abyssum ignoremus. Doce A quomodo et misericordia, ut est apud sanctum Isaiam, ad libram expondatur¹⁵ (neque enim indiscreta bonitas est, sicut iis aliter visum sit, qui priores in vinea laborarunt¹⁶, nec in mercedis paritate, impari laborandi rationem intellexerunt), et quomodo ira, quæ appellatur calix in manu Domini¹⁷; et, calix ruinæ qui ebibitur¹⁸, peccatis proportionem respondeat, tametsi omnibus de meritæ pœnæ atrocitate aliquid detrahatur, atque iræ meracum benignitatem temperet; ita ut ex severitate ad lenitatem et gratiam iis inclinetur, qui metu erudiuntur, et ex parva calamitate concipiunt, ac morum correctionem parturiunt, perfectumque salutis spiritum pariunt¹⁹: sæcem autem, hoc est, id quod in ira extremum est, asservet, ut eam totam in illos effundat, qui benignitate atque clementia minime sanantur, imo etiam obdurantur, quemadmodum ille cordis duritia laborans Pharaon²⁰, et in operibus indicendis acerbus²¹, ad divitiarum adversus impios potentiam specimen edendum reservatus²².

V. Expone, unde huiusmodi plagæ et flagra oriantur, et quæ sit eorum ratio? Utrum inordinatus quidam ac præposterus et gubernationis omnis expertus universalis motus, ac cæca temeritas, tanquam videlicet nemo sit qui rebus moderandis præsit, et denique casus hæc ferat, ut placet hominibus stulte sapientibus, et iis, qui a præcipiti et tenebroso spiritu temere feruntur; an potius universa hæc rerum moles, ut ratione atque ordine primum creata, atque concinne et ornate temperata, et colligata, et mota est, velut is solus novit, qui motum attulit, sic etiam, Providentiæ freno eam ducente, in diversum moveatur, et collocetur? Unde sterilitates, et a ventis invectæ labeles, et grandines, præsens nostra plaga et admonitio? Unde aeris corruptiones, et morbi, et æstuantis terræ motus, et maris sese in altum attollentis impetus, et cœlitus orti terrores? Et quoniam pacto creatura, ad hominum usum et commoditatem effecta, communes, inquam, et æquales deliciae, ad impiorum pœnam immutetur, ut, quibus 303 ornati gratias non egimus, iis etiam erudiamur, atque ex his quæ patimur, potentiam agnoscamus, quandoquidem ex acceptis beneficiis eam haudquaquam agnovimus? Quoniam modo aliis de manu Domini duplicia peccata tribuantur²³, ac vitii mensura per duplum impletur, secundum quam

κατὰ τὸν ἅγιον Ἡσαΐαν (οὐδὲ γὰρ τὸ ἀγαθὸν ἔκρυπτον, εἰ καὶ τοῖς ἐν τῷ ἀμπελῶνι προκεκμηκόσιν, ἔδοξε, μὴ συνιεῖσι (15) τὸ ἐν τῇ ἰσότητι εὐνοσον), καὶ ἡ ὀργὴ κατὰ λόγον τῶν ἀμαρτημάτων, ποτῆριον ἐν χειρὶ Κυρίου προσαγορευομένη, καὶ κόνου πτώσεως (16) ἐκπινόμενον, εἰ καὶ πᾶσιν ὑφαιρέται τι τῆς ἀξίας, καὶ τὸ τῆς ὀργῆς ἄκρατον φιλοθροπία κίρησιν κλίνων μὲν ἐκ τοῦ (17) ἀποτόμου πρὸς τὸ ἐνδόσιμον τοῖς φόβῳ παιδευομένοις, καὶ τοῖς ἐκ τῆς μικρᾶς θλίψεως (18) συλλαμβάνουσι καὶ ὠδίνουσι ἐπιστροφῆν, καὶ πνεῦμα σωτηρίας τέλειον ἀποτίκτουσιν· ὑποτηρῶν δὲ ὁμοῦς τρυγίαν, τὸ τῆς ὀργῆς ἔσχατον, ἵν' ὅλον κενώσῃ τοῖς μὴ θεραπευομένοις ἐκ τῆς χρηστότητος, ἀλλὰ καὶ (19) σκληρυνομένοις κατὰ τὸν βαρυκάρδιον Φαραῶν, καὶ πικρὸν ἐργοδότην, εἰς δειγματοποιεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν δυνάμεως.

Εἰ. Εἰπέ, πόθεν αἱ τοιαῦται πληγαὶ καὶ μάστιγες; καὶ τίς ὁ περὶ ταῦτα λόγος; Πότερον κινήσις τις τοῦ παντὸς ἀτακτος, καὶ ἀνώμαλος, καὶ ἀκυβέρνητος φορέτε καὶ ἀλογία, ὡς οὐδενὸς τοῖς οὐσιν ἐπιστατούτος, καὶ τὸ αὐτόματον ταῦτα φέρει, ὡς δοκεῖ τοῖς ἀσέβουσιν, καὶ τοῖς εἰκῆ φερομένοις ὑπὸ τοῦ ἀτάκτου καὶ σκοτεινοῦ πνεύματος; ἢ λόγῳ τινὶ καὶ τάξει, ὡς περὶ ὑπέστη τὸ πᾶν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐκράθη (20), καὶ συνεδέθη, καὶ ἐκινήθη κοσμίως, ὡς μόνῳ τῷ κινήσαντι γινώριμον, οὕτω καὶ μετακινεῖται καὶ μετατίθεται Προνοίας χαλινῶς ὀδηγούμενον; Πόθεν ἀφορία, καὶ ἀνεμοσφορία, καὶ χάλασαι, ἢ νῦν ἡμετέρα πληγὴ καὶ νοθεσία; Πόθεν ἀέρων φθοραὶ, καὶ νόσοι, καὶ βρασμοὶ γῆς, καὶ θαλάσσης ἐπαναστάσεις, καὶ τὰ ἐξ οὐρανοῦ εἰλήματα (21); Καὶ πῶς ἡ εἰς ἀπόλαυσιν ἀνθρώπων δημιουργηθεῖσα κτίσις, τὸ κοινὸν ἐντύφημα (22) καὶ ἰσότημον, εἰς τὴν τῶν ἀσεβῶν κλίσιν μεταβάλλεται, ἵν' οἷς τιμηθέντες οὐκ ἠχαριστήσασιν, τούτοις καὶ παιδευθῶμεν, καὶ γινώμεν τὴν δύναμιν ἐξ ὧν πάσχομεν, ἐπειδὴ μὴ ἐγνωμεν (23) ἐξ ὧν εὐπεπόνθαμεν; Πῶς τοῖς μὲν (24) ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλῆ τὰ ἀμαρτήματα (25) δίδονται, καὶ ἀναπληροῦνται τὸ τῆς κακίας μέτρον τῇ διπλάσι (26), καθ' ἣν καὶ ὁ Ἰσραὴλ σωφρονίζεται· τοῖς δὲ, διὰ τῆς ἐπιπλάσιος εἰς τὸν κόλπον ἀποδοδομένης, κενούται τὰ ἀμαρτήματα; Καὶ τί τὸ τῶν Ἀμορραίων μέτρον οὕτω πεπληρωμένον; Καὶ πῶς ὁ ἀμαρτωλὸς ἡ ἀφίεται, ἢ κολά-

¹⁵ Isa. xviii, 17. ¹⁶ Matth. xx, 12. ¹⁷ Psal. lxxiv, 9. ¹⁸ Ezech. xxiii, 33. ¹⁹ Isa. xvi, 18. ²⁰ Exod. v, 6; vii, 22. ²¹ Exod. i, 9. ²² Rom. ix, 17. ²³ Isa. xl, 2.

15) *Μὴ συνιεῖσι*, etc. Sic exponit Nicetas: « Etsi iniquum videbatur postremos primis æquare, non tamen iniquum erat; postremorum enim voluntas id, quod labori deerat, supplevit. »

(16) *Πτώσεως*. Or. 2, πτώσεως.

(17) *Ἐκ τοῦ*. Or. 2, ἀπὸ τοῦ.

(18) *Μικρᾶς θλίψεως*. Coisl. 1, μικρᾶς, « diuturna calamitate. » Coisl. 2, μικρᾶς πίστεως, « modica fide. »

(19) *Καὶ*. Deest in Reg. a.

(20) *Ἐκράθη*. Sic Regg. bm, ph, etc. In ed. ἐκράθη.

(21) *Εἰλήματα*. Sic Regg. bm, ph., Or. 2, etc. Sic etiam legit Billius. In ed. δειγµατα, « exempla. »

(22) *Ἐντύφημα*. Sic Regg. bm, ph, Or. 2, Par. In ed., ἀντύφημα.

(23) *Ἐγνωμεν*. Montac. ἐγνώκαμεν.

(24) *Τοῖς μὲν*. Sic plures Regg., Coisl. 1 Or. 2, Par. In ed., τοῖς ἄν.

(25) *Διπλῆ τὰ ἀμαρτήματα*. « Duplicia peccata, » id est, « duplices pro peccatis pœnas. »

(26) *Διπλάσι*. Billius: « per duplicitatem. » Vox hic æquivalens, quia διπλάσι aliud sonat Latine quam Græce.

ζεται πάλιν· τὸ μὲν, ἐκεῖθεν τυχὸν τηρούμενος, τὸ δὲ, ἐντεῦθεν λατρευόμενος; Καὶ πῶς ὁ δίκαιος, ἢ κακοπαθεὶ πειραζόμενος ἴσως, ἢ εὐπαθεὶ συντηρούμενος, ἀνπερ ἢ πτωχὸς τὴν διάνοιαν, καὶ μὴ σφόδρα ὑπεράνω (27) τῶν ὀρωμένων, καὶ ὡς τὸ συνειδὸς διδάσκει τούτων ἐκάτερον, τὸ οἰκεῖον καὶ ἀψευδὲς κριτήριον; Τίς ἢ πληγὴ, καὶ πόθεν; Πότερον ἀρετῆς ἔλεγχος, ἢ κακίας βάσανος, καὶ ὅτι κρεῖττον ὡς κολάσει κάμπτεσθαι, κἂν μὴ οὕτως ἐξη, καὶ ὑπὸ τὴν κραταιὰν τοῦ Θεοῦ χεῖρα ταπεινοῦσθαι, ἢ ὡς δοκιμασίᾳ μετεωρίζεσθαι. Ταῦτα διδάσκον καὶ νοουθήτηρον, μὴ σφόδρα τῇ παρουσίᾳ πληγῆ δυσφορεῖν ἡμᾶς (28), ἢ εἰς κακῶν βῆθος ἐμπεσόντας (29) καταφρονεῖν· (ἔστι γάρ τι καὶ τοιοῦτο (50) πάθημα ἐν τοῖς πολλοῖς), ἀλλὰ σωφρόνως ἔχειν πρὸς τὴν νοουθεσίαν, καὶ μὴ τὴν μείζω προκαλεῖσθαι, διὰ τῆς πρὸς ταύτην ἀναισθησίας (31).

B *prolapsi, eam contemnamus (id enim plerisque ita etiam evenit), verum prudenter in hac castigatione nos geramus, ne, animi stupiditate ac sine sensu eam excipiendo, majorem accersamus.*

Γ. Δεινὸν ἀφορία γῆς, καὶ καρπῶν ἀπώλεια· πῶς δὲ οὐ, ἤδη ταῖς ἐλλείπειν εὐφραίνοντων, καὶ ταῖς ἀποθήκαις πλησιαζόντων; Καὶ δεινὸν ἄωρος θερισμὸς, καὶ γεωργοὶ τοῖς πόνοις ἐπιστυγνάζοντες, καὶ ὄιον νεκροῖς (32) παρακαθήμενοι τοῖς γεννήμασιν, ἃ οὐκ ἐξέθρυσεν ἡμερος, καὶ ἄγριος ἐξεθέρει· ὧν οὐκ ἐπλήρωσε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ θερίζων, καὶ τὸν κόλπον αὐτοῦ ὁ τὰ δράγματα συλλέγων οὐδὲ τῆς εὐλογίας ἐπ' αὐτοῖς ἔτυχεν, ἦν χαρίζονται γεωργοῖς οἱ παρόντες. Καὶ θέαμα ἐλεινὸν, γῆ καθυβρισμένη, καὶ ἀποχειραμένη, καὶ τὸν ἑαυτῆς κῶμον οὐκ ἔχουσα. Ὁ θρηνεὶ μὲν ὁ μακάριος Ἰωὴλ, γῆς καταφθορὰν, καὶ λιμοῦ βάσανον, εἰ καὶ τις ἄλλος, ἐκτραγωδήσας· θρηνεὶ δὲ προφήτης ἕτερος (33), τῇ πρότερον εὐκοσμίᾳ τὴν τελευταίαν ἀκοσμίαν ἀντιτιθεὶς, ἐν οἷς γῆσι περὶ ὀργῆς Κυρίου διαλεγόμενος, θραύοντος γῆν· *Τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ παράδεισος τρυφῆς, καὶ τὰ ὀπίσθεν (34) πεδῖον ἀφανισμοῦ.* Δεινὰ μὲν ὅν ταῦτα, καὶ πέρα δεινῶν, ἕως μόνου λυπεῖ τὰ (35) παρόντα, καὶ οὐπω χαλεπωτέρας ἀνιᾶ πληγῆς ἀσθησίας· ἐπειδὴ, καθάπερ ἐν τοῖς νοσήμασι, τὸ λυποῦν ἀεὶ πάθος τοῦ μὴ παρόντος ἀνιάρωτερον· δεινότερα δ' ἐστὶ τούτων οἱ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ θησαυροὶ παρ' ἑαυτοῖς κατέχουσιν, ὧν μὴ γένοιτο πείραν ὑμᾶς (36) λαβεῖν οὐδέ γε λήψασθε πρὸς τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ καταφεύγοντες, καὶ τὸν θελητὴν (37) τοῦ ἐλέους ποῖς δάκρυσιν ἔλκοντες, καὶ τὸ ἐξῆς τῆς ὀργῆς διὰ τῆς ἐπιστροφῆς ἀποστρέφοντες. Ἔτι πραότης ταῦτα, καὶ φιλανθρωπία, καὶ παιδείσεις ἡμερος, καὶ στοιχεῖα

A *etiam Israel castigatur; aliis rursus per septuplum in sinu redditum peccata exhauriuntur? Quænam Amorrhæorum mensura nondum cumulata? Quonam pacto peccator, aut dimittitur, aut rursus supplicio afficitur; illud, quia fortasse ad alteram vitam reservatur, hoc, ut ea ratione ad sanitatem revocetur? Quonam item pacto vir justus, vel ærumnis premitur, ut fortasse tentetur, vel læta omnia habet, ut conservetur, modo sit animo pauper, nec supra ea, quæ in oculorum sensum cadunt, admodum evectus, sicut etiam conscientia, hoc est, domesticum et verum tribunal, horum utrumque docet? Quænam hæc plaga, et unde? Utrum ut virtus nostra exploretur, an ut improbitas vindicetur? Quamquam præstat velut ob pœnam (etiam si aliter res se habeat) animos demittere, ac sub potenti manu Dei humiliari, quam velut ob probationem in altum*

prolapsi, eam contemnamus (id enim plerisque ita etiam evenit), verum prudenter in hac castigatione nos geramus, ne, animi stupiditate ac sine sensu eam excipiendo, majorem accersamus.

VI. Acerba res est, terræ sterilitas, et fructuum jactura; quidni autem, cum jam spe oblectarent, atque horreis appropinquant? Acerba res, præmatura messis, et agricolæ labores suos luctu prosequentes, ac germinibus, tanquam mortuis assidentes, quæ mitis imber aluit, ac ferus et immanis demessuit; quibus non implevit manum suam qui metit, et sinum suum qui manipulos colligit; nec propterea benedictionem eam, quam, qui prætereunt, agricolis impertire solent, consecutus est. Miserum spectaculum, terra clade affecta, et detonsa, suoque ornatu spoliata. Quod et beatus Joel deplorat, cantu lugubri, ut si quis alius, terræ corruptionem et famis cruciatum exaggerans; et item alter propheta luget, pristinæ pulchritudini posteriorem deformitatem opponens, cum videlicet de Domini ira terram **304** percutientis ita verba faciens, in hunc modum loquitur: *Anteriora ejus, hortus voluptatis, posteriora autem, campus exterminii*¹⁰. Gravia quidem hæc sunt, ac plusquam gravia, quandiu præsentia sola molestiam afferunt, nec atrocioris plagæ sensus mœrore adhuc animum pulsat; quandoquidem, non secus atque in morbis, calamitas præsens semper molestior est, quam ea, quæ procul abest. At his adhuc graviora divinæ iræ thesauri apud se continent¹¹, quæ utinam vobis experiri minime contingat: nec vero experiemini, modo ad Dei miserationes confugiatis, eumque, qui vult misericordiam¹², lacrymis per-

⁵ Psal. lxxviii, 12. ⁶ Gen. xv, 16. ⁷ I Petr. v, 6. ⁸ Psal. cxxviii, 7. ⁹ Joel i, 10. ¹⁰ Joel ii, 3. ¹¹ Deut. xxxii, 34. ¹² Ose. vi, 6.

(27) Ὑπεράνω. Sic tres Regg. In editis divisim, ὑπερ ἄνω.

(28) Ἡμᾶς. Sic plures codd. Deest in ed.

(29) Ἐμπεσόντας. Comb. addit, ὃ δὴ λέγεται, «quod dici solet.»

(30) Τοιοῦτο. Sic Coisl. 1, et Par. In ed., τοιοῦτον.

(31) Καὶ μὴ ... ἀναισθησίας. Billius, «ne ad hanc obstupescentes, majorem accersamus.»

(32) Νεκροῖς. Reg. ph addit, τισι.

(33) Ἐτερος. «Alter.» Forte, ἐτέρως, «aliter;» vel, ἐτέρωθι, «alibi.» Nam verba sunt ejusdem Joel. ii, 3.

(34) Καὶ τὰ ὀπίσθεν. Coisl. 1, καὶ τ' ὀπίσω.

(35) Τὰ. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(36) Ὑμᾶς. Deest in pluribus.

(37) Τὸν θελητὴν. Or. 2, τὸν τελέτην.

trahatis, ac per morum emendationem, quidquid A
deinceps iræ sequitur, avertatis. Adhuc lenitas et
benignitas hæc sunt, et blanda castigatio, plaga-
rumque elementa, quæ puerilem ætatem coercent :
adhuc iræ fumus¹³, tormentorum prælium : non-
dum autem ignis comburens¹⁴, hoc est, acerrima
commotio; nec succensi carbones¹⁵, id est, ultimæ
partes supplicii, quod partim comminatus est, par-
tim intemperavit, partim vi compressit, partim etiam
induxit; æque nimirum, et per plagam, et per
comminationem nos erudiens, ac pro incredibili
quædam bonitatis magnitudine, semitæ iræ suæ
ne asperioribus uti necesse habeat; cæterum per

majora etiam erudiens, si ad ea adigatur.
VII. Scio refulgentem frameam, et gladium B
ebrium in cælo, qui jugulare, in nihilum redigere,
liberis orbare, ac ne carni quidem, et medullis
atque ossibus parcere jubetur¹⁷. Scio eum, qui
perturbatione omni vacat, ursæ fame laboranti, ac
pardo similem, in Assyriorum via occurrere¹⁸;
non eorum tantum qui tum erant, sed eorum
etiam qui vitæ improbitate Assyrium nunc refe-
runt; nec iræ ipsius vim et celeritatem fugere
cuiquam licere, cum ad impia nostra facinora vigi-
laverit, ac zelus, qui adversarios devorare novit,
ipsius hostes persecutus fuerit. Scio concussionem,
et excussionem, et ebullitionem, cordisque confrac-
tionem, ac genuum dissolutionem¹⁹, atque ejus-
modi supplicia, quibus impiorum scelera vindican-
tur. Mitto enim dicere futuræ vitæ tribunalia, qui-
bus hujusce vitæ indulgentia et impunitas eos tra-
dit; ita ut satius sit nunc castigari ac purgari,
quam ad cruciatum illum 305 transmitti, cum
jam pœnæ tempus erit, non purgationis. Quem-
admodum enim, ut a Davide optime dictum est²⁰,
morte superior est, qui hic Dei memor est, ita non
est mortuis in inferno confessio, nec morum cor-
rectio. Hic enim Deus vitam et actionem, illic au-
tem rerum gestarum censuram conclusit.

VIII. Quid faciemus in die inductionis²¹, qua
terret me quidam prophetarum, sive cum nobiscum
Deus judiciale loquetur, sive in montibus et collibus,
quemadmodum audivimus, sive quæcunque tandem
illa, et quocunque loco futura sit, cum nos coar-
met, atque ex adverso stabit, peccata nostra, acer-

πληγῆς (38), νηπιότης παιδαγωγούσης· ἔτι καπνὸς
ὄργης, βασάνων προοίμιον· οὕτω δὲ πῦρ καταφλε-
γόμενον (39), ἡ ἀκμὴ (40) τῆς κινήσεως· οὐδ' ἀν-
θρακὸς ἀναπτόμενοι, τὰ τελευταῖα τῆς μάστιγος· ἤ;
τὸ μὲν ἠπειλήσε, τὸ δ' ἀνετίνατο, τὸ δὲ βία κατέσχε,
τὸ δὲ ἐπήγαγεν· ὁμοίως καὶ τῇ πληγῇ παιδεύων καὶ
τῇ ἀπειλῇ, καὶ ὁδοποιῶν (41) τρίβον τῇ ὄργῃ αὐτοῦ,
δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος· ἀπὸ μὲν τῶν ἐλαττόνων
ἀρχόμενος, ὥστε μὴ διεθῆναι τῶν σφοδροτέρων
παιδεύων δὲ καὶ τοῖς μεῖζουσιν, εἰ πρὸς ταῦτα ἐκ-
βιασθεῖη.

viam sternens²² : a minoribus quidem incipiens,

Z'. Οἶδα ἐτιλθουμένην βομφαίαν, καὶ μεθύουσαν
μάχαιραν ἐν τῷ οὐρανῷ, σφάζειν, ἐξουθενεῖν (42),
ἀτεκνοῦν κελευομένην, ἕως (43) ταρκῶν, καὶ μυελῶν,
καὶ ὀστέων μὴ φεῖδασθαι. Οἶδα, ὡς ἄρκτον ἀπορου-
μένην (44), τὸν ἀπαθῆ, καὶ ὡς πάροδιν ἀπαντῶντι
κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀσσυρίων, οὐ τῶν τότε μόνον, ἀλλ'
καὶ εἰ τις νῦν (45) τὴν κακίαν Ἀσσύριος· καὶ οὐκ
ἐνδὸν φυγεῖν τὸ κράτος τῆς ὄργης αὐτοῦ καὶ ἐν
τάχος, ὅταν γρηγορήσῃ ἐπὶ τὰ ἀσεβήματα ἡμῶν, καὶ
τοῦς ἐχθροῦς αὐτοῦ καταδιώκῃ ζῆλος, ἐσθίειν εἰδῶς
τοῦς ὑπεναντίους. Οἶδα ἐκτιναγμὸν, καὶ ἀνατιναγμὸν,
καὶ βρασμὸν, καὶ καρδίας θραυσμὸν, καὶ παράλυσιν
γονάτων, καὶ τοιαῦτα ὄντα τὰ τῶν ἀσεβῶν ἐπιτίμια·
ἔω γὰρ λέγειν τὰ ἐκεῖθεν δικαιοκτήρια, οἷς ἡ ἐνταῦθα
φειδῶ παραδίθηται, ὡς βέλτιον εἶναι νῦν παιδευθῆναι
καὶ καθάρθῆναι, ἢ τῇ (46) ἐκεῖθεν βασάνῃ παρα-
πεμφθῆναι, ἥνικα κολάσεως καιρὸς, οὐ καθάρσεως.
Ὅσπερ γὰρ θανάτου κρείττων ὁ ἐνταῦθα Θεοῦ
μνημονεύων, καὶ κάλλιστα τῷ θεῷ Δαβὶδ τοῦτο
πεφιλοσόφηται· οὕτως οὐκ ἔστιν ἐν ᾧ τῇ τοῖς ἀπελ-
θοῦσιν ἐξομολόγησις καὶ διόρθωσις. Συνέκλεισε γὰρ
ὁ Θεὸς ἐνταῦθα μὲν καὶ βλον καὶ πρᾶξιν, ἐκεῖ δὲ τὴν
τῶν πεπραγμένων ἐξέτασιν.

H'. Τί ποιήσομεν ἐν ἡμέρᾳ ἐπαγωγῆς, ἢ με
ἐκφοβεῖ (47) τις τῶν προφητῶν, εἴτε δικαιολογίας (48)
τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, εἴτε τῆς ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ
βουνῶν, ὅπερ ἠκούσαμεν, εἴτε τῆς ὀποιασοῦν καὶ ἐφ'
ᾧν δῆποτε γινομένης ὅταν διελέγη (49) τε πρὸς
ἡμᾶς, καὶ ἀντικαθιστῆται (50) κατὰ πρόσωπον ἡμῶν

¹³ Psal. xvii, 9. ¹⁴ Psal. civ, 32. ¹⁵ Psal. xvii, 9. ¹⁶ Psal. lxxvii, 50. ¹⁷ Ezech. xxi, 9. ¹⁸ Ose. xiii, 7, 8. ¹⁹ Nahum ii, 10. ²⁰ Psal. vi, 6. ²¹ Isa. x, 3.

(38) Στοιχεῖα πληγῆς. « Plagæ elementa. » Quemadmodum pueris primum elementa traduntur, deinde syllabæ, etc. : ita Deus primum nos per « minores ac leviores plagas, » velut pueros, ducit; deinde « graviores » adhibet.

(39) Καταφλεγόμενον. Plures codd., καταφλέγον.

(40) Ἀκμὴ. « Primitiæ, acies commotionis. »

(41) Ὀδοποιῶν. Pass., ὁδοποιῶντι.

(42) Ἐξουθενεῖν. Nonnulli habent, ἐξουθενεῖν.

(43) Ἔως. Or. 2, καὶ ἕως.

(44) Ἄρκτον ἀπορουμένην. u. gata : « quasi nrsa raptis catulis, » etc. Reg. bm, et Nicet., φροχον [mendose].

(45) Εἰ τις νῦν. Coisl. 1, et Or. 2, εἰ τις εἴη νῦν. In quibusdam deest νῦν.

(46) Τῇ. Sic Regg. bm, ph, et Coisl. 1. In ed., τῆς.

(47) Ἐκφοβεῖ. In quibusdam, φοβεῖ. In nonnullis, φοβῆ.

(48) Εἴτε δικαιολογίας, etc. « Sive justii Dei erga nos judicii. » Billius : « Hoc est divinæ ad nos expostulationis. »

(49) Διελέγη. Regg. a, c, ph, Coisl. 1, Or. 2, διελέγηται.

(50) Ἀντικαθιστῆται. Sic Reg. a, et Coisl. 1. In editis vero, ἀντικαθιστάται.

ιστάς τὰ ἀμαρτήματα, τοὺς πικροὺς κατηγοροῦς, καὶ οἷς εὖ πεπόνθαμεν, ἃ ἠνομήσαμεν ἀντεξάγων, καὶ λογισμῶ λογισμὸν πλήσων, καὶ πράξειν εὐθύνων, καὶ τὸ τῆς εἰκόνας ἀπαιτῶν ἀξίωμα, τῇ κακίᾳ συνθλωθείσης καὶ συγχυθείσης, τὸ τελευταῖον ἀπάγει (51) αὐτοὺς ὑφ' ἑαυτῶν κατεγνωσμένους, καὶ κατακεκρυμένους, καὶ οὐδὲ ὡς ἄδικα πάσχομεν (52) εἰπεῖν ἔχοντα, ὅπερ ἐνταῦθα τοῖς πάσχουσιν ἔστιν ὅτε ἰκανὸν εἰς παραμυθίαν τῆς κατακρίσεως; eos, qui penas luunt, nonnunquam hanc vim habet, ut eorum condemnationem et cruciatum leniat.

Θ'. Ἐκεῖ δὲ τίς συνήγορος; ποῖα σκῆψις; τίς ψευδὴς ἀπολογία; ποῖα πιθανότης ἐντεχνος; τίς ἐπίνοια κατὰ τῆς ἀληθείας παραλογίζεται τὸ δικαστήριον, καὶ κλέψει τὴν ὀρθὴν κρίσιν, τοῖς πᾶσι πάντα ἐν ζυγῶ τίθεισαν, καὶ πράξιν, καὶ λόγον, καὶ διάνοημα, καὶ ἀντιστηκοῦσαν (53) τοῖς πονηροῖς τὰ βελτίονα, ἵνα τὸ ῥέπον νικήσῃ, καὶ μετὰ τοῦ πλείονος ἡ ψῆφος γένηται, μεθ' ἣν οὐκ ἔφεσις, οὐ κριτὴς ὑψηλότερος, οὐκ ἀπολογία δι' ἔργων δευτέρων, οὐκ ἔλαιον παρὰ τῶν φρονίμων παρθένων, ἢ τῶν παλούτων, ταῖς ἐκλείπουσαις λαμπάσι, οὐ μεταμέλεια πλουσίου φλογιτηχομένου, καὶ τοῖς οἰκείοις ἐπιζητούντος διόρθωσιν, οὐ προθεσμία μεταποιήσεως· ἀλλὰ καὶ μόνον, καὶ τελευταῖον, καὶ φοβερόν τὸ κριτήριον, καὶ δίκαιον πλέον ἢ ὅσον ἐπίφοβον, μᾶλλον δὲ διὰ τοῦτο καὶ (54) φοβερώτερον, ὅτι καὶ δίκαιον; Ἦνίκα θρόνοι προτίθενται, καὶ Παλαῖος ἡμερῶν προκαθέζεται, καὶ βίβλοι ἀνοίγονται (55), καὶ ποταμὸς πυρὸς ἔλκεται, καὶ τὸ φῶς ἔμπροσθεν, καὶ τὸ σκότος ἠτοιμασμένον· καὶ πορεύονται (56) οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, τῆς ἐν Χριστῶ νῦν κρυπτομένης, καὶ ὕστερον αὐτῶ συμφανερουμένης· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως, ἣν ἤδη παρὰ τοῦ κρίνοντος αὐτοὺς λόγου οἱ μὴ πιστεύσαντες (57) κατεκρίθησαν· καὶ τοὺς μὲν τὸ ἔφραστον φῶς διαδέξεται (58), καὶ ἡ τῆς ἀγίας καὶ βασιλικῆς θεωρίας Τριάδος ἐλλαμπούσης τρανώτερόν τε καὶ καθαρώτερον, καὶ ὅλης ὅλης νοῦ μινυμένης, ἣν δὴ καὶ μόνην μάλιστα βασιλείαν οὐρανῶν ἐγὼ τίθεμαι· τοῖς (59) δὲ μετὰ τῶν ἄλλων βάσανον, μᾶλλον δὲ παρ' ὅτων ἄλλων, τὸ ἀπερρίφθαι Θεοῦ, καὶ ἡ ἐν τῷ συνειδῶτι αἰσχύνῃ πέρας οὐκ ἔχουσα. Καὶ ταῦτα μὲν ὕστερον.

I'. Nūn δὲ τί ποιήσωμεν (60), ἀδελφοί, συντετριμμένοι, καὶ τεταπεινωμένοι, καὶ μεθύοντες, οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου, τοῦ πρὸς ὄλιγον σαλεύοντος καὶ σκοτιζόντος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πληγῆς ἣν ἐπήγαγε

A bos et amarulentos accusatores, nobis in faciem statuens⁵¹, acceptaque beneficia cum iis, quæ ini- que admisimus, ex adverso conferens, et cogita- tione cogitationem, verberans, et actione actionem exquirens, et vitio contaminatæ atque confusæ imaginis dignitatem a nobis exposcens, nos demum abducet, a nobismetipsis iudicatos et condemnatos, hucque abductos, ut ne id quidem dicere queamus, nos inique supplicio affici? Quod quidem hic apud

IX. Illic autem quis patronus? quis speciosus titulus? quæ fucata defensio? quæ artificiosa veri similitudo? Quæ consilii adversus veritatem solertia tribunal illud circumveniet, ac rectum iudicium eludet, omnia omnibus in statera collocans, actionem, sermonem, cogitationem, virtutesque cum vitiis ex æquo rependens, ut, quod propendet, victoriam obtineat, atque ab ampliore parte sententia stet, post quam non jam provocatio superest, non sublimior iudex, non alia opera, per quæ quispiam pœnam deprecetur, non, deficientibus lam- padibus, oleum, a prudentibus virginibus, aut a vendentibus acceptum⁵², non divitis illius pœnitentia, flammæ cruciatu liquecentis⁵³, ac propinquis suis correctionem requirentis, non denique præstitutum vitæ in melius commutandæ tempus; sed et solum, et postremum, ac formidabile illud tribunal erit, magisque etiam iustum quam formidabile; imo, ut rectius dicam, idcirco formidabilius, quia iustum? Quo quidem tempore throni proponentur, et Antiquus dierum sedebit, et libri aperientur, et **306** igneus fluvius volvetur, et lux a fronte, et paratæ tenebræ⁵⁴: ac procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ⁵⁵, nunc quidem in Christo absconditæ⁵⁶, verum postea simul cum ipso manifestandæ: qui autem mala egerunt in resurrectionem iudicii⁵⁷, quo etiam ii qui non credunt, a verbo eos iudicante jam condemnati sunt: atque illos quidem lux omni sermone præstantior excipiet, et sanctæ regięque Trinitatis purius iam et clarius illuminantis, totamque se cum tota mente

D miscentis, contemplatio, in qua ego, vel sola præcipue, regnum cœlorum positum esse censeo; hos autem, simul cum aliis, vel potius ante alia, istud excruciat, quod a Deo projecti sint, atque in iustam in conscientia sempiternæ ignominie notam gerant. Verum hæc posterius.

I'. Nūn δὲ τί ποιήσωμεν (60), ἀδελφοί, συντετριμμένοι, καὶ τεταπεινωμένοι, καὶ μεθύοντες, οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου, τοῦ πρὸς ὄλιγον σαλεύοντος καὶ σκοτιζόντος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πληγῆς ἣν ἐπήγαγε

X. Nunc autem quid faciemus, fratres, contriti, et humiliati, et ebrii, non a sicera, nec a vino⁵⁸, quod ad breve tempus animum agitat, eique tenebras offundit, sed a plaga, quam Dominus invenit;

⁵¹ Psal. XLIX, 21. ⁵² Matth. xxv, 8 sqq. ⁵³ Luc. xvi, 24. ⁵⁴ Dan. vii, 9 sqq. ⁵⁵ Joan. v, 29. ⁵⁶ Coloss. iii, 3. ⁵⁷ Joan. v, 29. ⁵⁸ Isa. xxix, 9.

(51) Ἀπάγει. Regg. a, c, bm, ph, Or. 2, ἀπάγη.

(52) Πάσχομεν, etc. Pass., πάσχοντα εἰπεῖν ἔχομεν.

(53) Ἀντιστηκοῦσαν. Montac., ἀντεισάγουσαν.

(54) Καί. Deest in pluribus.

(55) Ἀνοίγονται. Montac., διανοίγονται.

(56) Πορεύονται. Sic Regg. a, bm. Editi vero,

πορεύονται.

(57) Πιστεύσαντες. Regg. c, ph, πιστεύοντες.

(58) Διαδέξεται. Sic duo Regg. In ed., διαδε- χεται.

(59) Τοῖς. Bas., τοῦς.

(60) Ποιήσωμεν. Reg. ph, ποιήσομεν.

ille, inquam, qui dicit : Et tu, cor, movere ac titu-
 ba³⁰; quique mœroris et compunctionis spiritu
 contemptores potat³¹; ad quos etiam dicitur : Vi-
 dete, contemptores. et aspiciate, et admiramini, et
 disperdimini³²? Quonam modo ejus redargutiones
 feremus? Aut quid responsi dabimus, cum præter
 beneficiorum multitudinem, quibus acceptis, in-
 grati permansimus, plagas etiam insuper nobis
 probro vertet, ac medicinæ genera, quibus sanati
 non sumus, recensebit? Atque nos quidem prolem
 vocans, verum improbam³³, et filios quidem, sed
 alienos³⁴, et a semitis nostris ob summam viæ
 difficultatem et asperitatem claudicantes, sic allo-
 quetur : Quonam modo, et quam ratione, vos
 erudiri oportebat, qua non erudierim? An per mol-
 liora medicamenta? At ea adhibui. Ægyptium san-
 guinem³⁵, qui ex fontibus, et fluviis, et ex omni
 aquarum collectione bibebatur, hoc est, primam
 plagam, præterivi. Ranas etiam, et ciniphes, ac
 cœnomyias, quæ deinceps sequebantur, prætermisi.
 A quinta, id est, a jumentis, et bobus, et ovibus
 incœpi; ac ratione præditis adhuc parcens, in
 bruta sola impetum feci. Vos eam calamitatem
 nihil curastis; verum iis etiam, quæ percussa sunt,
 stolidiores atque a ratione alieniores vos ipsos mihi
 præbuidistis. *Pluviam a vobis suspendi : pars una
 compluta est : pars autem ea, cui pluviam negavi,
 exaruit*³⁶; ac dixistis : *Fortiter nos geremus*³⁷.
 Grandinem vobis immisi, **307** contraria videlicet
 plaga vos castigans, vineas vestras, fruteta et germina

XI. Quin etiam ad me quoque, qui ne plagis
 quidem melior fio, fortasse his verbis utetur : *Scio
 quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua*³⁸.
 Qui spernebat, spernit; qui inique agebat, inique
 agit : nihil superna admonitio profuit, nihil flagra.
*Defecit sufflatorium, defecit plumbum*³⁹, quod prius
 quoque per Jeremiam vobis exprobravi : Incassum
 argentum constat argentarius: scelera vestra non
 sunt liquefacta⁴⁰. Num me fratrum sustinebitis, di-
 cit Dominus? Annon mea manus alias quoque pla-
 gas inferre potest? Adhuc penes me vesicæ sunt
 ebullientes a camini fuligine⁴¹, quam Moyses, aut si
 quis illi similis iræ divinæ minister, in cælum spar-
 gens, Ægyptum per morbum castigat. Adhuc lo-
 custa, et tenebræ palpabiles, et plaga illa, ordine
 quidem postrema, dolore autem ac potentia prima,
 nempe primogenitorum strages et internecio, quam
 ut effugiamus, et exterminatorem a nobis averta-
 mus, animi postes, contemplationem et actionem,
 magno illo et salutari signaculo, nimirum Novi

Κύριος, ὁ λέγων· Καὶ σὺ, καρδία, σείσθητι καὶ σα-
 λεύθητι· καὶ ποτιζὼν τοὺς καταφρονητὰς πνεῦμα
 λύπης καὶ κατανώξεως· πρὸς οὓς καὶ λέγεται· Ἴδετε,
 οἱ καταφρονηταὶ, καὶ ἐπιβλέψατε, καὶ θαυμά-
 σατε (61), καὶ ἀφανίσθητε; Πῶς ὄσομεν αὐτοῦ τοὺς
 ἐλεγμούς; ἢ τίνα δώσομεν τὴν ἀπόκρισιν, ὅταν ἐπὶ
 τῷ πλήθει τῶν εὐεργεσιῶν, ἐφ' αἷς ἀχάριστοι μεμε-
 νήκαμεν, ἔτι καὶ τὰς πληγὰς ἡμῖν ὀνειδίξῃ, καὶ
 ἀπαριθμῆται τὴν ἰατρειάν, ἐξ ἧς οὐ τεθεραπεύμεθα;
 Καὶ τέκνα μὲν, ἀλλὰ μωμητὰ καλῶν λέγῃ, καὶ υἱὸς
 μὲν, ἀλλ' ἄλλοτρίους καὶ χωλάναντας ἀπὸ τῶν τριῶν
 αὐτῶν (62) δι' ἀνοδίας τε καὶ τραχύτητα· Πῶς ἔδει,
 καὶ πῶθεν ὑμᾶς παιδεύθῃναι, καὶ οὐ πεπαίθευκα;
 Δι' ἀπαλωτέρων φαρμάκων; ἐπήγαγον. Παρήκα τὸ
 Αἰγύπτιον αἷμα τινόμενον ἐκ πηγῶν καὶ ποταμῶν
 καὶ πάσης συναγωγῆς ὕδατος, τὴν πρώτην πληγὴν.
 Παρήλαθον τοὺς βατράχους, καὶ τὸν σκνίπα (63), καὶ
 τὴν κυνόμυϊαν, τὰς ἐξῆς μάστιγας (64)· ἀπὸ δὲ τῶν
 κτηνῶν, καὶ τῶν βοῶν, καὶ τῶν προβάτων ἠρξάμην,
 τῆς πέμπτης πληγῆς, καὶ τοῖς ἀλόγοις ἐνέσκηψα, ἔτι
 τῶν λογικῶν φειδόμενος. Οὐδὲν πρὸς ὑμᾶς ἡ θραύσις·
 ἀλλὰ γεγονάτέ μοι καὶ τῶν πληγέντων ἀλογώτεροι,
 καὶ ἀπαιδευτότεροι. Ἀνέσχον ἐξ ὕμῶν τὸν ἑσπέρην
 μερὶς μία ἐδράχη· καὶ μερὶς ἐφ' ἣν οὐκ ἔβρεξα,
 ἐξηράνθη· καὶ εἶπατε· Ἄνδριούμεθα. Ἐπήγαγον
 ὑμῖν χάλιασαν, τῇ ἐναντίᾳ (65) πληγῇ παιδεύων,
 ἀμπελώνας ὑμῶν καὶ δρυμῶνας καὶ γεννήματα (66)
 ὑμῶν ἐξεθέρισα· καὶ τὴν κακίαν ὑμῶν οὐ συν-
 ἔτριψα.

demessui; nec tamen improbitatem vestram obtulivi.

ΙΑ'. *Γινώσκω* (67), ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ νεῖρον
 σιδηροῦν ὁ τράχηλός σου· ταῦτα τυγὼν ἐρεῖ πρὸς
 ἐμὲ, τὸν μηδὲ ταῖς πληγαῖς νοουθετούμενον (68)· ὁ
 ἀθετῶν ἀθετεῖ· ὁ ἀνομῶν ἀνομεῖ· οὐδὲν ἡ ἄνωθεν (69)
 νοουθεσία· οὐδὲν αἱ μάστιγες. Ἐξέλιπε γυσητήρ,
 ἐξέλιπε μόλιθος, ἃ καὶ διὰ Ἱερραίου πρότερον
 ὑμῖν ὀνειδίσαι· Εἰς κενὸν ἀργυροκόπος ἀργυροκοπεῖ·
 πονηραὶ ὑμῶν οὐκ ἐτάχισαν. Μὴ ἐμὲ ὑπομενεῖτε,
 λέγει Κύριος, ὀργισμένον; Ἡ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου
 καὶ ἄλλας ἐπενεγκεῖν πληγὰς (70); Ἐτι παρ' ἐμοῦ
 καὶ φλυκτιδὲς ἀναξέουσαι ἀπὸ καμνιαιᾶς, (71) αἰθά-
 λης, ἣν πάσσω εἰς οὐρανὸν Μωϋσῆς, ἣ εἰ τις κατ'
 ἐκεῖνον ὑπῆρέτης Θεοῦ κινήσεως, παιδεύει νόσφ' τὴν
 Αἰγύπτου. Ἐτι καὶ ἀκρις, καὶ σκότος ψηλαφῆτων.
 καὶ ἡ τελευταία πληγὴ τῇ τάξει, πρώτη δὲ τῷ πόνῳ
 καὶ τῇ δυνάμει, ἣ τῶν πρωτοτόκων φθορὰ (72) καὶ
 ἀπώλεια, ἣν ὥστε φυγεῖν, καὶ ἀποστρέφαι τὸν ὀλο-
 θρευτὴν, χρεῖσαι τὰς τοῦ νοῦ φιλίας ἀμεινον, θεωρίαν
 καὶ πρᾶξιν, τῇ μεγάλῃ καὶ σωτηρίῳ σφραγίδι, τῷ
 τῆς Καινῆς Διαθήκης αἵματι, Χριστῷ καὶ συσταυ-

³⁰ Psal. cvi, 27. ³¹ Psal. lxx, 5. ³² Act. xiii, 41. ³³ Deut. xxvii, 5. ³⁴ Psal. xvii, 46. ³⁵ Exod. vii, 29. ³⁶ Amos iv, 7. ³⁷ Jer. xviii, 42. ³⁸ Isa. xlviii, 4. ³⁹ Jer. vi, 29. ⁴⁰ ibid. ⁴¹ Exod. ix, 10 sqq.

(61) *Θαυμάσατε*. Coisl. 2 addit, θαυμασιὰ, « admiratione. »

(62) *Αὐτῶν*. Montac., αὐτοῦ.

(63) *Σκνίπα*. Reg. a, et Jes., σκνίφα.

(64) *Μάστιγας*. Duo Regg., πληγὰς, « plagas. »

(65) *Ἐναντία*. Coisl. 2, ἐνάτη, « nona. »

(66) *Γεννήματα*. « Germina. » Mallem : « natus fruges. »

(67) *Γινώσκω*. Montac., γινώσκων.

(68) *Νουθετούμενον*. Coisl. 2 addit, μήτε [l. μηδὲ] ταῖς ἀπειλαῖς, « nec minis. »

(69) *Ἄνωθεν*. « Antecedens, superior correctio. »

(70) *Πληγὰς*. Or. 2, μάστιγας, « flagella. »

(71) *Καμνιαιᾶς*. Regg. ph, Or. 2, καμνιαιᾶς.

(72) *Φθορὰ*. Or. 2 addit, τε.

ρομένους, και συναποθνήσκοντας, ὥστε και συνανασθῆναι, και συνδοξασθῆναι, και συμβασιλεῦσαι (73), νῦν τε και κατά τὴν τελευταίαν αὐτοῦ φανέρωσιν· ἀλλὰ μὴ θραυσθῆναι, μηδὲ συντριβῆναι, μηδὲ θρηγῆσαι, πλήσσοιτος ἡμᾶς ἀωρία. και ἐν τῷ σκοτεινῷ τούτῳ βίω τοῦ Πονηροῦ, και ὀλοθρευόντος τὰ πρωτότοκα, και Θεῷ καθιερωμένα (74) τῆς ζωῆς ἡμῶν γενήματα και κινήματα.

IB'. Μὴ μοι γένοιτο μετὰ τῶν ἄλλων πληγῶν, και ταῦτα ὀνειδισθῆναι παρὰ τοῦ Ἄγαθοῦ, πορευομένου πρὸς με θυμῷ πλαγίῳ διὰ τὴν ἐμὴν πλαγιότητα (75)· Ἐπάταξα ὑμᾶς ἐν ἰκτέρω, και ἐν πυρώσει, και σφακελισμῷ (76)· και οὐδὲν πλέον. Ἐξωθεν ἠέκνωσεν ὑμᾶς μάχαιρα, και οὐδ' ὡς ἐπεστρέψατε (77) πρὸς με, λέγει Κύριος. Μὴ γενοίμην ἀμπελῶν τοῦ ἡγαπημένου, μετὰ τὸ φυτευθῆναι και χαρῶσθῆναι, και φραγμῷ, και πύργῳ, και πᾶσιν ἀσφαλισθῆναι, ὡς ἐν τῇ μάλιστᾳ, χειρῶν αὐτῶν και ἀκανθοφόρων, και διὰ τοῦτο καταφρονούμενος, ὡς καθαιρεθῆναι τὸν πύργον, και περιαιρεθῆναι τὸν φραγμὸν, και μὴ τμηθῆναι, μηδὲ σκαφῆναι, ἀλλὰ γενέσθαι πᾶσιν εἰς διαρπαγὴν, και κοινήν ὕβριν, και καταπάτημα. Ταῦτα μὲν ὁ ἐμὸς φόβος και λόγος· και οὕτως ἐγὼ δυσφορῶ πρὸς τὴν πληγὴν, και τοιαύτην εὐχομαι τὴν εὐχὴν, ἣν και προσθήσω τοῖς εἰρημνεύουσιν· Ἡμάρτομεν, ἠγομήσαμεν, ἠσεβήσαμεν, ὅτι ἐπελαθόμεθα (78)· τῶν ἐντολῶν σου, και ὅπλου τῆς διακονίας ἡμῶν τῆς πονηρᾶς ἐπορεύθημεν· ὅτι ἀναξίως τῆς κλήσεως και τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ σου πεπολιτεύμεθα, και τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ παθημάτων, και τῆς ὑπὲρ ἡμῶν κενώσεως· ὅτι ἐγενήθημεν ὀνειδῶς τῷ ἀγαπητῷ σου. Ἰερεὺς και λαὸς ἐξέστημεν (79) ἐπὶ τὸ αὐτό· πάντες ἐξεκλίναμεν, ἅμα ἠχρησώθημεν. Οὐκ ἔστι ποιῶν κρίμα και δικαιοσύνην, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. Ἀπεκλείσαμεν τοὺς οἰκτιρισμοὺς σου, και τὴν φιλανθρωπίαν σου, και σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, διὰ τὴν κακίαν ἡμῶν, και τὴν πονηρίαν τῶν ἐπιτηδευμάτων ἡμῶν, μεθ' ἧς ἀνεστράφημεν (80). Σὺ χρηστός, ἀλλ' ἡμεῖς ἠγομήσαμεν· σὺ μακρόθυμος, ἀλλ' ἡμεῖς πληγῶν ἀξιόι. Γινώσκομέν σου τὴν ἀγαθότητα, και περ ἀσυνετούτες· ὀλίγα ὦν ἡμάρτομεν μεμαστιγυόμεθα. Σὺ φοβερός, και τίς ἀντιστήσεται σοι ; τρόμος λήφεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, και μεγέθει βραχίονός σου τίς ἀντερίσει (81) ; Ἐὰν κλεισθῆς τὸν οὐρανὸν, τίς ἀνοίξει ; και ἐὰν λύσῃς τοὺς καταρράχτας σου, τίς συνέξει (82) ; Κοῦφον ἐν ὀφθαλμοῖς σου πτω-

A Testamenti sanguine, unxisse satius fuerit, atque una cum Christo crucifigi, ac mortem obire, ut simul quoque cum eo, et nunc et in postrema ipsius apparitione resurgamus, et gloria afficiamur, et simul regnemus ; non autem perfringamur, et obteramur, ac lugeamus, cum Prævus ille, intempesta nocte, et in caliginosa vita, nos percusserit, ac primogenitos, et Deo consecratos vitæ nostræ fetus motusque deleverit.

XII. Absit, ut una cum aliis plagis, hæc quoque a Bono illo, ob meam obliquitatem in ira obliqua adversum me gradiente, mihi exprobrentur : Percussi vos aurigine, et inflammatione, et putredine ; nec quidquam profeci. Externe filii vos orbavit gladius ; nec sic tamen ad me conversi estis, dicit Dominus 42. Absit ut dilecti illius vinea sicut 43, quæ posteaquam plantata fuit, et vallo munita, maceriaque 308 et turri, cæterisque rebus, quoad ejus fieri potuit, firmata, vastitate postea horrescit, et spinas profert, ob eamque causam in id contemptus venit, ut et turris dejiciatur, et maceria diruatur, nec jam putetur atque fodiat, sed fiat omnibus in direptionem, et communem contumeliam et conculcationem. Hic meus timor est, hic sermo : sic ad hanc plagam discrucior, atque has preces adhibeo, quas etiam ad ea, quæ a me dicta sunt, adjungam : Peccavimus, inique egimus, impietatem fecimus 44, quoniam oblitii sumus mandatorum tuorum, et post cogitationes nostras pravas ambulavimus 45 ; quoniam non, ut Christi tui vocatione et Evangelio dignum erat, sanctisque ipsius cruciatibus, et ea exinanitione, quam nostra causa subiiit, vitæ nostræ rationes institutas habuimus ; quoniam dilecto tuo probro ac dedecori existimus ; sacerdos simul et populus a te descivimus, omnes declinavimus, simul inutiles facti sumus ; non est qui iudicium et justitiam faciat, non est usque ad unum 46. Miserationes tuas, et clementiam tuam, et viscera misericordiæ Dei nostri, ob improbitatem nostram, et consiliorum nostrorum perversitatem, qua retro ivimus, nobis præclusimus. Tu bonus, at nos inique egimus. Tu lenis, at nos verberibus digni. Bonitatem tuam agnoscimus, tametsi insipientes. Paucis pro peccatorum nostrorum atrocitate vapulavimus. Tu terribilis, et quis resistet tibi 47 ? A timore tuo montes contremiscent : et magnitudini brachii tui quis resistet ? Si cœ-

42 Amos iv, 9 sqq. 43 Isa. v, 1. 44 Baruch ii, 12. 45 Isa. lxxv, 2. 46 Psal. xiii, 5. 47 Psal. lxxv, 8.

(73) Καὶ συμβασιλεῦσαι. Sic Coisl. 1, et Or. 2. Drest in ed.

(74) Καθιερωμένα. Or. 2, καθιερούμενα.

(75) Διὰ τὴν ἐμὴν πλαγιότητα. « Ob meam obliquitatem. » Juxta Billium, « obliquitas » est aversio a recta via mandatorum Dei. « Ira » autem « obliqua » est vehementior pœna. Unde, qui obliquo ensis icu feriunt, acrius vulnerant ; et leo furore succensus oblique impetum facit. Sic Deus, cum nos a recta mandatorum ipsius semita deflectimur, ipse quoque se avertit, et in nos visitationis oculum oblique torquet ; quod irascentium proprium est.

(76) Καὶ σφακελισμῷ. Or. 2, και ἐν σφακελισμῷ. Id a Gregorio additum verbis Amos. Pluri-

ma de eo morbo ex medicis et Plinio leguntur in Thesaur.

(77) Οὐδ' ὡς ἐπεστρέψατε. Coisl. 2 et Or. 2, οὐδ' οὕτως ἐπεστρέψατε. Montacutius præfert, ὑπεστρέψατε.

(78) Ἐπελαθόμεθα. Sic duo Regg. et Or. 2. In ed., ἀπελαθόμεθα.

(79) Ἐξέστημεν. « Prævaricati sumus. »

(80) Μεθ' ἧς ἀνεστράφημεν. « Qua conversati sumus, in contrarium acti sumus. » Hæc ab interprete ommissa.

(81) Ἀντερίσει. Coisl. 2 et Jes., ἀντερίσει.

(82) Καὶ ἐὰν... συνέξει. Hæc desunt in Or. 2.

lum clausuris, quis aperiet? Si cataractas tuas solveris, quis cohibebit? Facile est in oculis tuis pauperem facere et ditare, mortificare et vivificare, percutere et sanare; tuaque voluntas, perfecta est actio. Tu iratus es, et nos peccavimus⁸³, ait ex veteribus quidam, confitens. At jam tempus est, ut ego in contrarium dicam: Nos peccavimus, et tu iratus es. Idcirco vicinis nostris opprobrium facti sumus. Avertisti faciem tuam, et ignominia operi sumus⁸⁴. Verum quiesce, Domine, remitte, Domine, propitius esto, Domine: ne nos propter iniquitates nostras in perpetuum tradas; nec alios per supplicia nostra erudias, cum nos aliorum pœnis emendari liceat. Quorum scilicet? Gentium, quæ te non noverunt, et regnorum³⁰⁹ quæ imperio tuo minime subjecta sunt. At nos populus tuus, Domine, et virga hæreditatis tuæ⁸⁵. Proinde castiga nos, verum in mansuetudine, ac non in ira tua, ne paucissimos nos facias, et contemplissimos omnium qui habitant terram⁸⁶.

XIII. His ego sermonibus misericordiam capto. Quod si holocaustis etiam aut sacrificiis iram ipsius placare liceret, ne his quidem pepercissem. Vos vero, ipsi quoque timidum sacerdotem imitemini. Ita facite, dilecti filii; ita, inquam, facite vos, quos divinæ increpationis et benignitatis socios et consortes habeo. In lacrymis animas vestras possidete, divinam iram sedate, vestra vitæ studia et instituta in melius commutantes. Sanctificate jejunium, proclamate curationem; quemadmodum vos mecum heatus Joel cohortatur⁸⁷, Congregate seniores, infantes ubera sugentes, ætatem miserabilem, ac Dei misericordia imprimis dignam. Nec vero me fugit, quænam mihi quoque, Domini ministro, et vobis, qui eundem honorem consecuti estis, præcipiat; nimirum ut cum ciliciis templum ingrediamur, ac diu noctuque inter gradus et altare pectora tundamus, gestu ipso ac specie miserabiles, vocibus miserabiliores; tum nostra, tum populi causa, intente ac prolixè clamantes, non labori, non sermone, non ullis aliis rebus parcentes, quibus Dei indignatio sedatur, dicentes: *Parce, Domine, populo tuo, ne des hæreditatem tuam in opprobrium*⁸⁸, et quæ in ea oratione postea sequuntur; tantoque majorem afflictionis partem sentientes, quanto dignitate superiores sumus, nostro exemplo plebem ad compunctionem, improbæque vitæ correctionem, quam utique Dei lenitas virgæque suspensio comitatur, erudientes.

XIV. Venite igitur omnes, o fratres, adoremus, et procidamus, et ploremus coram Domino, qui se-

χισαι καὶ πλουτίσαι, ζωῶσαι καὶ θανατώσαι, πατάξαι καὶ ἰάσασθαι· καὶ τὸ θελήσαι (83) σου, πράξις ἐστὶ συντελεσμένη. Σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, λέγει τις τῶν πάλαι ἀνομολογούμενος. Ἐμοὶ δὲ καὶ τὸ ἐναντίον καιρὸς εἰπεῖν· Ἡμεῖς ἡμάρτομεν, καὶ σὺ ὠργίσθης· διὰ τοῦτο ἐγενήθημεν δνειδος τοῖς γεῖτοσιν ἡμῶν. Ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἀτιμίας ἐπλήσθημεν. Ἀλλὰ κόπασον, Κύριε· ἄνες, Κύριε· ἰλάσθητι, Κύριε· μὴ (84) παραδῶς (85) ἡμᾶς εἰς τέλος διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν, μὴ δὲ διὰ τῶν ἡμετέρων παιδείσης ἄλλους μαστίγων, ἐνὸν ἡμᾶς διὰ τῆς ἐτέρων βασάνου σφρονισθῆναι· τίνων τούτων; Ἐθνῶν τῶν οὐ (86) γινωσκόντων σε, καὶ βασιλευῶν, αἱ τῷ σοφί κράτει οὐχ ὑπετάγησαν. Ἡμεῖς δὲ λάος σου, Κύριε, καὶ βράβδος κληρονομίας σου. Διὰ τοῦτο παιδευσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν χρηστότητι, καὶ μὴ ἐν τῷ (87) θυμῷ σου· ἵνα μὴ ὀλιγοστὸς ἡμᾶς ποιήσης, καὶ παρὰ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, ἐξουδένωμα (88).

II'. Τούτοις ἐγὼ τοῖς λόγοις ἔλκω τὸν ἕλεον· εἰ δὲ καὶ ὀλοκαυτώμασιν ἢ θυσίαις ἦν ἐξιλάσασθαι περὶ τῆς ὀργῆς, οὐδὲ τούτων ἂν ἐφεισάμην. Ὑμεῖς δὲ καὶ αὐτοὶ μιμήσασθε δεῖλδον ἱερέα· ναὶ, τέκνα ἀγαπητὰ, ναὶ, θεῖας κοινωνοὶ καὶ νοουθεσίας καὶ φιλανθρωπίας. Κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἐν δάκρυσιν· στήσατε τὴν ὀργὴν, βελτιόνα ποιήσαντες τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν. Ἀγιάσατε νηστείας, κηρύξατε θεραπείαν· ταῦθ' ὑμῖν διακελεύεται μεθ' ἡμῶν Ἰωὴλ ὁ μακάριος. *Συνυγᾶτε πρεσβυτέρους, ῥήπια θηλάζοντα μαστούς*, ἡλικίαν ἐλεεινήν, καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀξίαν. Οἶδα δὲ, ἃ κάμω τῷ λειτουργῷ Κυρίου καὶ ὑμῖν ἐντέλλεται (89), τοῖς τῆς αὐτῆς δόξης ἡξιωμένοις, εἰσελθεῖν ἐν σάκκω (90), καὶ κόπτεσθαι νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀνά μέσον (91) τῆς κρηπίδος καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἐλεεινοῦς τῷ στήματι, ἐλεεινότερους ταῖς φωναῖς, βοῶντας ἐκτενῶς ὑπὲρ τε ἑαυτῶν καὶ τοῦ λαοῦ, φειδομένους μηδὲν, μὴ κόπου, μὴ βήματος, οἷς Θεὸς ἐξιλάσκειται· *Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου*, λέγοντας, καὶ μὴ ὄψιν τὴν κληρονομίαν σου εἰς δνειδος, καὶ ὅσα ἐξῆς τῆς δεήσεως· τοσοῦτον πλέον ἔχοντας τῆς θλίψεως, ὅσον καὶ τῆς ἀξίας, δι' ἑαυτῶν παιδεύοντας τὸν λαὸν πρὸς κατάνουξιν, καὶ τῆς κακίας διόρθωσιν, καὶ τὴν ἐπομένην τούτου τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν, καὶ ἀνοχὴν τῆς μάστιγος.

II'. Δεῦτε οὖν πάντες, ἀδελφοί, προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν (92), καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον

⁸³ Isa. LXIV, 5. ⁸⁴ Psal. LXXVIII, 4. ⁸⁵ ibid. 6, 13.

⁸⁶ Jer. x, 24, 25. ⁸⁷ Joel I, 14. ⁸⁸ Joel II, 17.

(83) Τὸ θελήσαι. Coisl. 1, τὸ θέλημα.

(84) Μή. Coisl. 1, Or. 2, καὶ μή.

(85) Παραδῶς. Coisl. 1, παραδῶξ.

(86) Οὐ. Or. 2, μὴ.

(87) Ἐν τῷ. Deest in Regg. a, c, et in Or. 2.

(88) Ἐξουδένωμα. Plures Regg. et Coisl. 1, ἐξουθένημα.

(89) Ἐντέλλεται. Reg. ph. ἐντέταται, « manda- vit. » Mont., ἐντέταται, « ordinavit. constituit. »

(90) Ἐν σάκκω. Or. 2, ἐν σάκκω.

(91) Ἀνά μέσον. Reg. ph. conjunctim, ἀναμέσον.

(92) Προσπέσωμεν. Coisl. 1, Or. 2, et Montiac. addunt, αὐτῷ.

Κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. Στηνώμεθα κοινὸν πένθος, κατὰ τὴν ἡλικίαν (93) καὶ γένῃ διαιεθεύοντες. Ὑψώσωμεν τὴν φωνὴν τῆς ἰκεσίας (94)· ἀντὶ τῆς μισουμένης αὐτῷ κραυγῆς, ταύτην εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ ἀνεγέκωμεν (95)· Προφθάσωμεν αὐτοῦ τὴν ὄρηθν ἐν ἐξομολογήσει. Βουληθῶμεν αὐτὸν ἰδεῖν, ὡς περ ὠρισμένον, οὕτω καὶ μετατιθέμενον. Τίς οἶδε, φησὶν, εἰ ἐπιστρέψει, καὶ μεταροήσει (96), καὶ ὑπολείψεται (97) εὐλογία; Οἶδα τοῦτο σαφῶς ἐγὼ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐγγυτήης. Καὶ ὁ παρὰ φύσιν ἐστὶν αὐτῷ, τῆς ὄρηθς ἀφείς, ἐπὶ τὸ κατὰ φύσιν χωρήσει, τὸν ἔλεον. Εἰς ἐκεῖνο μὲν γὰρ ὑφ' ἡμῶν βιάζεται· πρὸς δὲ τοῦτο τὴν ὄρηθν ἔχει. Καὶ εἰ πατάσσει βιαζόμενος, τὴν οὐκ ἀνήσει (98) τῇ φύσει χρώμενος; Μόνον ἡμᾶς αὐτοὺς ἐλεήσωμεν, τοῖς δικαίοις τοῦ Πατρὸς (99) σπλάγγχοις ἰδὼν (1) ἀνοίξαντες. Σπείρωμεν ἐν δάκρυσιν, ἔν' ἐν ἀγαλλιᾷται θερισωμεν. Γενώμεθα Νινευίται, μὴ Σοδομίται· θεραπεύσωμεν τὴν κακίαν, μὴ τῇ κακίᾳ συντελεσθῶμεν. Ἀκούσωμεν Ἰωνᾶ κηρύσσοντος, μὴ πυρὶ καὶ θεῖῳ κατακλυσθῶμεν. Κἂν ἐξέλθωμεν (2) Σόδομα, προσδῶμεν τῷ ὄρει, καταφύγωμεν εἰς Σεγῶρ (5), ἀνίσχοντι συνεισέλθωμεν (4) τῷ ἡλίῳ. Μὴ στῶμεν ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ μὴ περιδλεψώμεθα (5), μὴ παγῶμεν εἰς στήλην ἄλδς, στήλην ὄντως ἀθάνατον, καὶ κατηγορίαν ψυχῆς εἰς κακίαν ἐπιστροφούσης.

ΙΕ'. Γνώμεν, ὅτι τὸ μὲν μὴδὲν ἁμαρτεῖν (6), ὄντως ὑπὲρ ἀνθρώπων, καὶ μόνου Θεοῦ· ἐὼ γὰρ περὶ ἀγγέλων τι λέγειν, μὴ δῶμεν καιρὸν τοῖς πάθεσι, καὶ θύραν (7) πονηραῖς ἀντιρρήσει· τὸ δὲ (8) ἀθεράπευτον, τῆς πονηρᾶς καὶ ἀντικειμένης ἐστὶ (9) φύσεως, καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνης ἐνεργουμένων. Τὸ δὲ ἁμαρτάνοντας ἐπιστρέφειν, ἀνθρώπων μὲν, ἀλλ' ἐπιεικῶν, καὶ τῆς σωζομένης (10) μερίδος. Εἰ γὰρ καὶ ὁ χούς ἐπισύρεται τι τῆς κακίας, καὶ τὸ γεῶδες σῆνος βριθεῖ· τὸν νοῦν ἄνω φερόμενον, ἢ ἄνω φέρεσθαι δεδημιουργημένον· ἀλλ' ἢ (11) εἰκῶν ἀνακαθαίρετω τὴν λίαν, καὶ ἄνω τιθέτω (12) τὴν ὁμόυζον σάρκα, τοῖς τοῦ λόγου περοῖς κουφίζουσα. Καὶ (13) κρεῖττον μὲν, μῆτε δεθῆναι τοιαύτης καθάρσεως, μῆτε καθερθῆναι, τοῦ πρώτου μένοντος ἡμῖν ἀξιώματος,

cit nos⁵⁵. Pro ætatum ac generum ratione distincti, supplicationis vocem attollamus; pro invisio ipsi clamore-hunc ad aures Domini Sabaoth evehamus: *Iram illius in confessione præoccupemus*⁵⁶: ipsum denique, ut iratum, ita etiam mutatum et sedatum intueri velimus. *Quis scit*, inquit ille, *an convertetur, et pœnitentia ducetur, ac benedictionem relinquet?* Ego vero id plane scio, ego divinæ misericordiæ sponsor. Nam certe missa facta ira, quæ ipsius naturæ repugnat, ad misericordiam, quæ ipsius naturæ consentanea **310** est, se conferet. Ad illud enim a nobis vi adigitur, ad hoc autem suapte natura fertur. Quod si vi ad id adactus percussit, quomodo propensionem secutus non remittet⁵⁷? Tantum nos ipsos commiseremur, piis Patris visceribus viam aperientes. In lacrymis seminemus, ut in exultatione metamus⁵⁸. Niniuitas imitemur, non Sodomitas. Improbati medicinam adhibeamus, ne cum improbitate consumamur. Jonam concionantem audiamus, ne igne et sulphure velut aquis obruamur. Quod si e Sodomis excesserimus, ad montem ascendamus, ad oppidum Segor confugiamus, ad solis ortum illuc ingrediamur⁵⁹. Ne in ulla vicinæ regionis parte pedem figamus; ne circumspiciamus, ne alioqui in salis columnam crescemus, columnam, inquam, vere immortalem, animæque in vitium relabentis accusatricem.

XV. Illud cognitum habeamus, quod omni vitio carere, vere hominis modulum excedit, soliusque est. Nihil enim de angelis dico, ne vitiosis afflictionibus occasionem demus, atque improbis contentionibus januam aperiamus. Perdite autem et incurabiliter ægrotare, pravæ illius et adversariæ naturæ est, atque eorum, qui ab ea affantur. At vero post peccatum ad meliorem mentem redire, hominum esse, verum proborum, et qui ex ea classe sint, quæ salutem consequitur. Nam etsi pulvis hic improbitatis aliquid secum trahit, ac terrenum hoc tabernaculum mentem sursum tendentem, aut certe ad hoc creatam, ut sursum tendat, deprimit: at imago tamen limum repurget, ac sociali jugo conjunctam carnem, rationis pen-

⁵⁵ Psal. xciv, 6. ⁵⁶ ibid. 7. ⁵⁷ Joel ii, 14. ⁵⁸ Psal. cxv, 5. ⁵⁹ Gen. xix, 17, 25.

(93) Κατὰ τὴν ἡλικίαν. Regg. a, hm, ph, Pass., D ἡλικίαν. Deest τὴν in nonnullis.

(94) Ἰκεσία. Or. 2, et alii, ἰκετεία.

(95) Ἀνεγέκωμεν. Reg. a, εἰσενέγκωμε

(96) Ἐπιστρέψει, καὶ μεταροήσει. Jes., ἐπιστρέψῃ, καὶ μετανοήσῃ.

(97) Ὑπολείψεται. Reg. ph, ὑπολείψῃται. Pa-s., ὑπολείπῃται. Montac., ὑπολίπεται [i. ὑπολίπῃται]. Coisl. 1, aliique nonnulli, ὑπολείψεται ὀπίσω αὐτοῦ.

(98) Πῶς οὐκ ἀνήσει, etc. Billius: « Quid afferri potest, quin boni naturæ utens, indulgentem se nobis præbiturus sit? »

(99) Τοῦ Πατρὸς. Or. 2, τοῦ Θεοῦ, « Dei. »

(1) Ὁδόν. Or. 2, θύραν, « januam. »

(2) Ἐξέλθωμεν. Sic Regg. hm, Or. 2, Pass. In ed., ἐξέλθῃμεν.

(3) Σεγῶρ. Duo Regg. et Or. 2, Σεγωρ.

(4) Συνεισέλθωμεν. Or. 2, συνανέλθωμεν.

(5) Περιδλεψώμεθα. Coisl. 1 addit, εἰς τὰ ὀπίσω. Comb., εἰς τοῦπίσω.

(6) Μὴδὲν ἁμαρτεῖν, etc. « Solius Dei est non peccare. » Solon, apud Demosth. or. *De corona*, ait: Μὴδὲν ἁμαρτεῖν ἐστὶ θεῶν, καὶ πάντα κατορθοῦν « Deorum est nihil peccare, et omnia præclare agere. » Deest ὄντως in Reg. ph.

(7) Θύραν. Billius: « fenestram. » Combef. addit, ἀνοίξωμεν, « ostium aperiamus. » Ruf., « aditum reseramus. »

(8) Τὸ δέ. Sic Regg. hm, ph, Or. 2. In ed., τὸ μὲν.

(9) Ἐστὶ. Sic Or. 2 et Comb. Deest in ed.

(10) Σωζομένης. Coisl. 1, σωζομένων.

(11) Ἡ. Sic Regg. a, hm, ph, et Or. 2. Deest in ed.

(12) Ἄνω τιθέτω. Montac. ἀνατίθετω.

(13) Κουφίζουσα. Καί. In quibusdam, κουφίζομένην. Deest καί in Or. 2.

nis sublevatam, in sublimi colloct. Melius quidem nobiscum ageretur, si nec hujusmodi purgatione opus haberemus, nec omnino purgati fuisset, integra videlicet atque incolumi nobis manente dignitate illa, ad quam etiam per hujusce vitæ disciplinam properamus; nec per anarum peccati gustum a vitæ ligno excidisset. At illud item melius ac præstantius est, ut, cum peccamus, in nos **311** animadvertatur, quam ut labentes minime castigemur. Quem enim amat Dominus, castigat⁶⁵, paternæque benevolentiae argumentum est increpatio: contra omnis anima, quæ admonitionis et castigationis expers est, incurabilis manet. Quocirca non grave est plagis affici, sed plaga meliorem non fieri gravissimum et acerbissimum est. Atque eo nomine propheta quidam de duro illo ac corde incircumciso Israele verba faciens, ita loquebatur: *Domine, percussisti eos, et non doluerunt: corripuisti eos, et renuerunt accipere disciplinam*⁶⁶; ac rursus, *Et populus non est conversus, quoad percussus est*⁶⁷; et alio loco, *Quare aversus est populus meus aversione prava*⁶⁸, ob quam prorsus obteretur et exstinguetur?

XVI. Horrendum est, fratres, in Dei viventis manus incidere⁶⁹. Horrendus vultus Domini super facientes mala⁷⁰, vitiumque funditus evertens ac delens. Horrenda auris Domini, Abelis vocem⁷¹ etiam per tacitum cruorem sentiens. Horrendi pedes, improbitatem cursu assequentes. Horrenda universi orbis impletio, ita ut nemini usquam Dei commotionem effugere liceat⁷²; non si in cælum avolaverit, non si in infernum se contulerit, non si ad orientem profugerit, non si in profundos et extremos maris sinus sese abdidit⁷³. Quin etiam ante me Nahumille Elcesæus Ninivitarum onus prædicans⁷⁴, zeloten Deum, et Dominum cum furore adversarios suos ulciscentem, tantamque severitatis magnitudinem adhibentem perhorrescit, ut ne secundam quidem adversus sceleratos ultionem sibi reliquam faciat. Nam cum Isaiam audio Sodomorum populo ac Gomorrhæ principibus minitantem, et dicentem: *Utquid ultra percutiemini, addentes prævaricationem*⁷⁵? minimum abest, quin toto corpore contremiscam, lacrymisque perfundar. Sceleris, inquit, accessioni nulla jam pœnæ accessio excogitari potest: ita per omnia grassati estis, atque omne plagarum genus exhaustis, novam subinde pœnam per improbitatem vestram accersentes. *Non est vulnus, non livor, non plaga tumens: toto corpore, inquit, fusa est plaga, prorsusque incurabilis. Non enim malagma imponere est, non oleum, non alligaturam*⁷⁶. Ac, quæ deinceps in ea comminatione sequuntur, prætereo, ne præsentis plagæ vobis acerbior existam.

Α εις ὁ καὶ σπεύδομεν ἐκ τῆς ἐνταῦθα (14) παιδαγωγίας, μηδὲ (15) τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἐκπεσεῖν τῆ πικρᾶ γεύσει τῆς ἁμαρτίας· κρείσσον δὲ, τοῦ μὴ (16) παιδεύεσθαι πταίοντα, τὸ ἁμαρτάνοντα ἐπιτρέφεσθαι. Ὅν μὲν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, καὶ πατρικὸν τὸ τῆς ἐπιτιμῆσεως ψυχῆ δὲ πᾶσα ἀνομβέτητος, ἀθεράπευτος. Οὐκοῦν οὐ πληγῆναι χαλεπὴν, ἀλλὰ μὴ σωφρονισθῆναι (17) τῆ πληγῆ χαλεπώτερον. Φησὶ τις τῶν προφητῶν, περὶ τοῦ Ἰσραὴλ λέγων, τοῦ σκληροῦ καὶ ἀπεριτμητοῦ τὴν καρδίαν· Κύριε, ἔμαστῆρωσας αὐτούς, καὶ οὐκ ἐπόνεσαν ἐκαδέυσας αὐτούς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδείαν· καὶ πάλιν, Καὶ ὁ λαὸς οὐκ ἐπιστράφη (18), ἕως ἐπλήρη· καὶ, Τί (19) ὅτι ἀπεστράφη ὁ λαὸς μου ἀποστροφῆναι πονηρῶν. ἐξ ἧς τέλειον συντριβήσεται, καὶ καταφθαρήσεται;

B ἡσεται, καὶ καταφθαρήσεται;

ΙΓ'. Φοβερὸν μὲν οὖν, ἀδελφοί, τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος· φοβερὸν δὲ τὸ πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακὰ, καὶ πανωλεθρία τὴν κακίαν ἐξαφανίζον· φοβερά (20) δὲ ἀκοή Θεοῦ, καὶ τῆς Ἀβελ φωνῆς αἰσθανομένη διὰ τοῦ σιγῶντος αἵματος· φοβεροὶ δὲ πόδες πονηρίαν καταλαμβάνοντες· φοβερά δὲ τοῦ παντὸς πλήρωσις (21), ὡς μὴ εἶναι μηδαμῶ φεγεῖν Θεοῦ κίνησιν, μὴ εἰς οὐρανὸν ἀναπτάντα, μὴ εἰς ἄδου χωρήσαντα, μὴ πρὸς (22) ἀνατολὰς ἀποδράντα, μὴ θαλάσσης ἐναποκρυβέντα βυθοῖς ἢ πέρασιν. Φοβεῖται δὲ πρὸ ἐμοῦ καὶ Ναοὺμ ὁ Ἐλκεσαῖος, ἐν οἷς τὸ κατὰ Νινευί (23) λῆμμα δημοσιεύει, τὸν ζηλωτὴν Θεὸν, καὶ ἐκδικοῦντα Κύριον μετὰ θυμοῦ τοὺς ὑπεναντίους, καὶ τοσαύτῃ χρώμενον ἀποτομίας περιοσίῃ, ὡς μηδὲ δευτέραν ὑπολείπεσθαι κατὰ τῶν πονηρῶν ἐκδίκησιν. Ἡσαίου μὲν γὰρ ὅταν ἀκούσω, τῷ λαῷ Σοδόμων καὶ τοῖς ἄρχουσι Γομόρρας ἀπειλοῦντος, καὶ λέγοντος· Τί ἐστὶ πληγῆς (24), προστιθέντες ἀνομίαν; μικροῦ καὶ φρικτῆς πληροῦμαι, καὶ συγχείομαι δάκρυσιν. Οὐκ ἔστι, φησὶ, τῆ προσθήκῃ τῆς ἁμαρτίας προσθήκῃ πληγῆς ἐξουρεῖν· οὕτω πάντα διεξελθῆθατε, καὶ πᾶν εἶδος πληγῆς ἐκενώσατε, αἶτινα καινότεραν διὰ τῆς κακίας τῆς (25) ἐαυτῶν προκαλοῦμενοι. Οὐκ ἔστι τραῦμα, οὐδὲ μώλωψ, οὔτε πληγῆ φλεγμαίνουσα· ὀλοσώματος, φησὶν, ἢ πληγῆ, ἀλλὰ καὶ ἀθεράπευτος. Οὐ γὰρ ἔστι μώλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμον. Καὶ παρήμι τὰ ἐξῆς τῆς ἀπειλῆς, ἵνα μὴ τῆς παρουσίας ὑμῶν (26) πληγῆς βαρύτερος γένωμα

⁶⁵ Prov. iii, 12 ⁶⁶ Jer. v, 3. ⁶⁷ Isa. ix, 13. ⁶⁸ Jer. viii, 5. ⁶⁹ Hebr. x, 31. ⁷⁰ Psal. xxxiii, 17. ⁷¹ Gen. iv, 10. ⁷² Jer. xxiii, 24. ⁷³ Psal. cxxxviii, 7 sqq. ⁷⁴ Nahum i, 4. ⁷⁵ Isa. i, 5. ⁷⁶ Isa. i, 6.

(14) Ἐνταῦθα. Coisl. 1 et Or. 2, ἐντεῦθεν.
(15) Μηδέ. Reg. bm, μήτε.
(16) Μή. Deest in Or. 2.
(17) Σωφρονισθῆναι. Regg. bm, ph, Montac., σωφρονίζεσθαι.
(18) Ἐπιστράφη. In quibusdam, ἀπεστράφη.
(19) Τί. Deest in Reg. a, et Or. 2.
(20) Φοβερά. Pass., φοβερόν.
(21) Παντὸς πλήρωσις. Coisl. 2, aliique nonnulli,

παντὸς κόσμου συμπλήρωσις.
(22) Πρὸς. Or. 2, εἰς.
(23) Νινευί. Reg. ph, Νινευή.
(24) Πληγῆς. Sic Regg. a, c, ph, Jes. In ed., πληγῆ τε.
(25) Τῆς. Sic plures Regg. et Or. 2. Deest in ed.
(26) Παρούσης ὑμῶν, etc. Sic Regg. a, c, bw,

IZ. Πλὴν ἐπιγνώμεν τοῦ κακοῦ τὴν ὑποθεσιν. Πόθεν ἐξηράνθησαν γεωργίαι (27), ἠσχύθησαν ἀποθήκαι, καὶ νομῆ ποιμνίων ἐξέλιπεν, ὠλιγώθη (28) τὰ ὄρατα τῆς γῆς, οὐκ ἐπλήσθη τὰ πεδία πιάττης, ἀλλὰ κατηφέας· οὐκ ἐπλήθυναν αἱ κοιλάδες σίτον, ἀλλ' ἐκλαύθησαν· οὐκ ἐστάλαξε (29) τὰ ὄρη γλυκασμὸν, ὡς ὑστερον τοῖς δικαίοις, ἀλλ' ἀπεκοσμήθη καὶ ἡτιμάσθη, καὶ τὴν Γελβουὲ κατάραν ἐκ τῶν ἐναντίων ἰδέξατο; Γέγονεν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς πᾶσα ἡ γῆ, πρὶν κοσμηθῆναι τοῖς ἑαυτῆς κάλλεσιν. Ἐπεσκέψω μὲν τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν, ἀλλ' ἐπισκοπήν ποιηρὰν καὶ μέθην ὀλέθριον. Φεῦ τοῦ θεάματος! ἐν καλᾷ τὰ τῆς εὐφορίας ἡμῖν, καὶ μικροῖς λειψάνοις ἡ σπορά γνωρίζεται, καὶ μόλις ἀπαρχὰς Κυρίῳ τὸ θέρος ἡμῶν καρποφορεῖ, μηδὲ μᾶλλον (30) ἡ δράγμασι καταλαμβανόμενον. Τοιοῦτος ὁ πλοῦτος τῶν ἀπεθῶν, τοιαῦτα τὰ τῶν κακῶς σπειρόντων γεώργια· ἐπιδέψαι, ὡς ἡ παλαιὰ κατάρα, πλείονα, καὶ εἰσενεγκεῖν ὀλίγα· σπεῖραι, καὶ μὴ ἀμῆσαι· φυτεῖσαι, καὶ μὴ ἐκθλίψαι· οὐ ἐργάζονται δεκά ζεύγη βοῶν, ποιῆσαι κεράμιον ἓν· καὶ παρ' ἄλλοις ἀκούεν τὴν εὐκαρτίαν, αὐτοὺς ἐνδεία (31) πιεζομένους. Πόθεν ταῦτα, καὶ τίς ἡ αἰτία τοῦ θραύσματος; Μὴ ἀναμεινῶμεν ὑπ' ἄλλων ἐλεγχθῆναι ἡμῶν αὐτῶν ἐξετασταὶ γενώμεθα. Μέγα κακίας φάρμακον, καὶ ὁμολογία, καὶ φυγὴ τοῦ πταίσματος. Ἐγὼ πρῶτος, ὡς περ ἀνήγγελα (32) τῷ λαῷ μου ἄνωθεν, καὶ τὸ τοῦ σκοποῦ ἔργον πεπλήρωκα. (33) (οὐ γὰρ ἔκρυψα τὴν ἐρχομένην βομφαίαν, ἵνα καὶ τὴν ἔμαυτοῦ ψυχὴν, καὶ τὰς τῶν ἀκουόντων περιποιηθῶμαι)· οὕτως ἀναγγεῖλω καὶ τοῦ λαοῦ μου τὴν ἀπειθειαν, ἔμαυτοῦ τὰ ἐκείνου ποιούμενος· εἰ πως ἂν οὕτω τύχοιμι τινος φιλανθρωπίας καὶ ἀναψύξεως.

pro meis ducens. Sic enim fortasse futurum est, consequar.

III. Ὁ μὲν τις ἡμῶν ἐξέθλιψε (34) πένητα, καὶ μοῖραν γῆς παρεσπάσατο, καὶ ὄριον ὑπερέβη κακῶς, ἢ κλέψας, ἢ τυραννήσας, καὶ συνῆψεν οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν, ἵνα τι τοῦ πλησίον ἀρέληται· καὶ μηδὲνα ἔχειν ἐφιλονεῖκῃσε γείτονα, ὡς μόνος οἰκῆσων ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ δὲ πόκοις καὶ πλεονασμοῖς τὴν γῆν ἐμίανε (35), καὶ συνάγων ὄθεν οὐκ ἐσπεῖρε, καὶ θερίζων ὅπου μὴ διεσκόρπισε· γεωργῶν ὡ τὴν γῆν, ἀλλὰ τὴν χρεῖαν τῶν δεομένων. Ὁ δὲ ἀπαρχὰς ἄλωνος καὶ ληνοῦ τὸν πάντα δεδωκότα Θεὸν ἀπεστέρησε, καὶ γέγονεν ἀχάριστός τε ὁμοῦ καὶ ἀνόητος· οὕτε ὑπὲρ ὧν ἔσχεν εὐχαριστήσας, οὕτε τὸ μέλλον (36), εἰ μὴ τι ἄλλο, διὰ τῆς εὐγνωμοσύνης

A 312 XVII. Sed tamen hujus calamitatis causam agnoscamus. Cur segetes exaruerunt, horrea confusa sunt, pascua ovium defecerunt, extenuata sunt speciosa terræ, campi non pinguedine, sed mærore perfusi sunt; valles non frumento abundarunt, sed deploratæ sunt; montes nobis, quemadmodum postea justis viris, dulcedinem non stillarunt, sed ornatum suum exverunt, ignominiaque affecti sunt, ac montium Gelboe maledictionem contrario modo acceperunt? Facta est universa terra ut a principio, cum nondum pulchritudine sua exornata esset. Visitasti terram, et inebriasti eam? sed visitatione mala, et pestifera ebriitate. Proh triste spectaculum! in culmo fertilitas nobis est, et sementis ex parvis reliquiis agnoscitur, ac vix primitias Domino messis nostra edit, atque ex mensibus potius quam ex manipulis percipitur. Tales impiorum divitiæ sunt, tales male seminantium messes: nimirum, juxta veterem maledictionem, respicere ad multa, et pauca inferre? seminare, et non metere; plantare, et non exprimere? ubi decem juga bouum operantur, lagunculam unam facere? atque apud alios frugum ubertatem audire, cum interim ipsi rerum penuria premanur. Unde hæc tandem, et quæ nobis hujusce calamitatis causa est? Ne expectemus, ut ab aliis coarguamur: ipsimet in nos inquiramus. Magna vitii medicina est confessio, et peccati fuga. Primus ego, sicut populo meo ante denuntiavi, ac speculatoris munere functus sum. Non enim venientem gladium celavi, ut et meam ipsius, et eorum qui audiunt, animas elucrerer. Sic nunc quoque populi mei inobedientiam exponam, peccata illius, ut misericordiam aliquam et ærumnæ levationem

XVIII. Alius nostrum pauperem oppressit, ac terræ partem ipsi abstraxit, maleque, vel per fraudem, vel per vim, terminum transgressus est, et domum ad domum conjunxit, et agrum agro copulavit, ut proximo aliquid eriperet: ac vicinum nullum habere studuit, perinde ac solus habitaturus in terra. Alius usuris et scënoribus terram contaminavit, colligens ubi non seminavit, ac metens ubi non sparserat; non ex terræ cultu, sed ex pauperum inopia et penuria, commoda sua comparans. Alius aræ ac torcularis primitiis Deum, qui omnia donaverat, fraudavit, simulque, et ingratum et dementem se præbuit; ut qui, nec pro iis, quæ ha-

²⁷ II Reg. I, 21. ²⁸ Psal. Lxiv, 10. ²⁹ Agg. I, 9.

³⁰ Soph. I, 13. ³¹ Isa. v, 10. ³² Ezech. xxxiii, 3.

ph, etc. In ed., παρούσης πληγῆς βαρύτερος ἡμῖν γενώμαι.

(27) Γεωργίαι. Reg. a, ἀγροί. Reg. bm, γεωργοί.

(28) Ὀλιγώθη. Duo Colb., ὠλιγώθησαν.

(29) Ἐστάλαξε. Regg. a, c, ἐστάλαξαν.

(30) Μηδὲ μᾶλλον, etc. « Ex mensibus potius, » etc.; id est, « non ex manipulorum acervis, sed ex mensium ratione, messis dignosci potest. »

(31) Τὴν εὐκαρτίαν, αὐτοὺς ἐνδεία. Coisl. I, τὰ

τῆς εὐκαρτίας αὐτοὺς ἐν ἐνδεία.

(32) Ἀνήγγελα. Reg. a, ἀπήγγελα.

(33) Πεπλήρωκα. Regg. a, c, bm, ph, Or. 2, ἐπλήρωσα.

(34) Ἐξέθλιψε. « Affixit, vexavit. »

(35) Ἐμίανε. Sequitur in ed. καί, quod codicum auctoritate delevimus.

(36) Τὸ μέλλον. In Coisl. I sequitur, ὅπως ἀσφαλῶς ἐξῆ φροντίσας, καὶ εἰ, etc., « nec postea cogitavit quomodo secure possideret. »

buit, gratias egerit; nec, si nihil aliud, futurum A certe, per probi et grati animi officium, sibi ipsi procurarit. Alius nec viduam nec orphanum miseratus est, nec panem et exiguum alimentum pauperi, vel Christo potius, qui per illos etiam parce nutritos alitur, impertiit; et quidem cum multa fortasse habeat, ac præter spem (nam hoc demum iniquissimum est), atque in multis horreis angustia laboret, eaque partim impleat, partim evertat, ut ad futuros fructus condendos ampliora exstruat, illud ignorans fore, ut priusquam spei suæ compos fiat, morte abripiatur, rationemque reddendam habeat, tum opum quibus hic abundavit, tum earum rerum quas animo et cogitatione sibi finxit, ut qui aliena bona male administrarit. Alius viam humilium declinavit ⁷⁷, et justum injustis rationibus circumvenit ⁷⁸. Alius corripientem in portis odio habuit, ac sanctum sermonem abominatus est ⁷⁹. Alius reti suo multa colligenti immolavit ⁸⁰, ac pauperis prædam domi habens, aut Dei memoriam ex animo ejecit, aut certe illius male recordatus est, dicens: Benedictus Dominus, quoniam divites facti sumus ⁸¹; et iniquitatem suspicatus est, velut opes illas ipsius beneficio possideret, a quo pœna afficietur. Ob hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiae ⁸². Ob hæc, vel clauditur cœlum, vel male aperitur; eoque magis, si, ne percussi quidem, resipiscamus, atque ad eum, qui natura sua e vicino est, accedamus.

XIX. Quid ad hæc dicemus, qui frumentum emimus et vendimus, ac temporum difficultates observamus, ut opes nobis comparemus, et in alienis C calamitatibus delicias capiamus, atque neque ut Joseph Ægyptiorum facultates ⁸³ majoris dispensationis causa (utrumque enim norat, nimirum et recte colligere, et recte annonam tribuere, quemadmodum etiam, et famem prospicere, et eminus ei obsistere), sed, ut iniqui et conscelerati, popularium nostrorum opes acquiramus, qui dicimus: Quando transibit mensis, ut vendamus; et Sabbata, ut araria recludamus ⁸⁴? quæ duplicibus mensuris et stateris justitiam corrumpimus ⁸⁵, ac plumbeam iniquitatis mensuram in nos ipsos inclinamus ⁸⁶? Quid ad **314** hæc dicemus, qui nullum augendum opum finem novimus; qui aurum et argentum, non secus atque illi olim Baal et Astarten, et exsecrandum illum Chamos ⁸⁷ adoramus; qui lapidum luxus et splendores consecramur, vestesque

πραγματευσάμενος. Ὁ δὲ χήραν καὶ ὄρφανον ὡς ἠλέησεν, οὐδὲ μετέδωκεν ἄρτου καὶ τροφῆς ὀλίγη; τῷ δεομένῳ, μᾶλλον δὲ Χριστῷ τῷ τρεφομένῳ (37) διὰ τῶν καὶ μικρῶς τρεφομένων· ὁ τὰ πολλὰ ἔχων ἰσως, καὶ παρ' ἐπιτάδα, (τοῦτο γὰρ ἦδη τὸ ἀδικώτατον.) καὶ ταῖς πολλαῖς ἀποθήκαις στενοχωρούμενος, καὶ τὰς μὲν πληρῶν, τὰς δὲ καθαιρῶν, ἵνα τοῖς μέλλουσιν καρποῖς οἰκοδομησῆ μείζονας, ἀγνοῶν, ὅτι τῶν ἐλεειδῶν προαναπαύσεται, καὶ λόγον ὑφέξει τῆς ἐπιτάδα εὐπορίας (38) καὶ τῆς (39) φαντασίας, κακῶς οἰκονομος ἀγαθῶν ἀλλοτριῶν γενόμενος. Ὁ δὲ ὀδὸν ταπεινῶν ἐξέκλινε, καὶ ἐπαιγίασεν ἐν ἀδίκῳ δίκαιον. Ὁ δὲ ἐμίσησεν ἐν πύλαις ἐλέγχοντα, καὶ λόγον θεοῦ ἐβδελύξατο. Ὁ δὲ ἔθουσε τῇ ἑαυτοῦ σαγήνῃ πολλὰ συναγούση (40), καὶ τὴν ἀρπαγὴν τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ἔχων, ἢ οὐκ ἐμνήσθη Θεοῦ, ἢ κακῶς ἐμνήσθη, Εὐλόγητός Κύριος, εἰπὼν, ὅτι πεπλουτήκαμεν καὶ ὑπέλαβεν (41) ἀνομίαν, ὡς παρ' αὐτοῦ ταῦτα ἔχων, ἐξ οὗ κολασθήσεται. Διὰ ταῦτα γὰρ ἐρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς (42) τῆς ἀπειθείας διὰ ταῦτα, ἢ κλειεται οὐρανός, ἢ κακῶς ἀνοίγεται· καὶ πολλῶ μᾶλλον, εἰ μὴδὲ πληγέντες ἐπιστρέφομεθα, καὶ τῷ ἐγγίζοντι φυσικῶς πλησιάζομεν.

10'. Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, οἱ (43) σιτῶναι, καὶ σιτοκάπηλοι, καὶ τηροῦντες τὰς τῶν καιρῶν δυσκολίας, ἢ εὐπορήσωμεν, καὶ ταῖς ἀλλοτρίαις (44) συμφοραῖς ἐντροφῆσωμεν, καὶ κτησώμεθα, μὴ ὡς Ἰωσήφ τὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἐπ' οἰκονομῆσαι πείσονται (ἐκεῖνος γὰρ ἦδει· καὶ συναγαγεῖν καὶ σιτοδοτῆσαι καλῶς, ὡς περ καὶ προγῶναι τὸν λιμὸν, καὶ στήναι πρὸς αὐτὸν πόρρωθεν (45), ἀλλ' ὡς παράνομοι τὰ τῶν ὁμοφύλων, οἱ λέγοντες: Πότε διαλεύσεται ὁ μῆν, καὶ ἐμπωλήσομεν [46]· καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἀνοίξομεν θησαυρούς; οἱ τοῖς δισοῖς μέτροις καὶ σταθμοῖς τὸ δίκαιον διαφθείροντες, καὶ τὸ μολιθδοῦν (47) μέτρον τῆς ἀνομίας ἐφ' ἑαυτοὺς κλίνοντες; Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, οἱ μὴδὲν πέρας (48) εἰδότες κτήσεως· οἱ προσκυνοῦντες τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον, ὡς περ τὴν Βάαλ οἱ πάλαι, καὶ τὴν Ἀστάρτην, καὶ τὸ Λαμὴν βδέλυγμα· οἱ περιέποντες τῶν λίθων τὰς πολυτελείας καὶ διαυγείας, καὶ τῆς ἐσθῆτος τὴν μαλακίαν τε καὶ περιρρέουσαν, σιτῶν δαπάνην, καὶ ληστῶν,

⁷⁷ Amos II, 7. ⁷⁸ Isa. XXIX, 21. ⁷⁹ Amos V, 10. ⁸⁰ Habac. I, 15. ⁸¹ Zach. XI, 5. ⁸² Ephes. V, 6. ⁸³ Gen. XLII, 39 sqq. ⁸⁴ Amos VIII, 5. ⁸⁵ Deut. XXV, 13. ⁸⁶ Zach. V, 7. ⁸⁷ III Reg. XI, 33.

(37) Τῷ τρεφομένῳ, etc. Nonnulli Regg. et Coisl. I, τῷ καὶ διὰ τῶν μικρῶν τρεφομένῳ, « Christo qui ei per parvulos alitur. »

(38) Εὐπορίας. Reg. hm et Montac., εὐφορίας.

(39) Τῆς. Sic plures Regg. Deest in ed.

(40) Συναγούση. Plures Regg. et Or. 2, συναγαγούση.

(41) Καὶ ὑπέλαβεν, etc. Binus, « opesque ipsius beneficio se consecutum inique existimavit, a quo, » etc.

(42) Ἐπὶ τοὺς υἱοὺς. Coisl. I ἐφ' ἡμᾶς τοὺς υἱοὺς, « super nos filios inobedientes. »

(43) Ol. Sic Regg. hm, ph, Jes., Pass. In ed., εἰ.

(44) Ἀλλοτρίαις. Or. 2, ἀλλοτριῶν.

(45) Ὡς περ... πόρρωθεν. Sic Coisl. I, aliique reddi. Hæc in Græcis ommissa, licet a Billio Latine reddita.

(46) Ἐμπωλήσομεν. Reg. ph, et Par., απεπωλήσομεν. Bas., εὐπωλήσομεν.

(47) Μολιθδοῦν. Regg. hm, ph, et Bas., μοιθοῦν.

(48) Μὴδὲν πέρας. Idem scripsit Solon: Πλοῦτου δ' οὐδὲν τέρμα πεφασμένον ἀνδράσι κεῖται: « Nullus opum mortalium fixus est limes. »

καὶ τυράννων, καὶ κλεπτῶν θησαυρίσματα· οἱ πλήθει γυριῶντες ἀνδραπόδων καὶ τετραπόδων· οἱ τοῖς πεδίοις ἐμπλατυνόμενοι καὶ τοῖς ὄρεσι, καὶ τὰ μὲν ἔχοντες, τὰ δὲ προσλαμβάνοντες, τὰ δὲ μέλλοντες, κατὰ τὴν Σολομόντειον βδέλλαν ἐμπλησθῆναι μὴ δυναμένην, ὁμοίως ἄδη, καὶ γῆ, καὶ πυρὶ, καὶ ὕδατι, καὶ ζητοῦντες οἰκουμένην ἐτέραν εἰς κτήσιν, καὶ τοῖς τῷ Θεοῦ ὀρίοις καταμεμφομένοι ὡς μικροτέροις ἢ κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἐπιθυμίαν καὶ ἀπλησίαν; Τί ἴαί (49), οἱ τοῖς ὑψηλοῖς θρόνοις ἐγκαθεζόμενοι, καὶ τὴν ἀρχικὴν σκηνὴν αἴροντες, καὶ τὴν ὄψρὸν τῶν θεάτρων ὑψηλοτέραν, καὶ μὴ λογιζόμενοι τὸν ἐπὶ πᾶσι Θεὸν, καὶ τὸ ἀπρόσιτον ὕψος τῆς ἀληθινῆς βασιλείας, ἔν' ὡς ὁμοούλων τῶν ὑπηκόων ἀρχωσιν, οἱ τῆς Ἰσῆς δεόμενοι φιλανθρωπίας; Σκόπει δὲ μοι καὶ τοὺς κατασπαταλόντας ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων, ὧν καλῶς ὁ Θεὸς Ἀμὼς καθάπτεται, καὶ τὰ πρῶτα μύρα χρωμένους, καὶ τῆ φωνῆ τῶν ὀργάνων ἐπικροτούντας, καὶ τῶν φευγόντων ὡς ἰσταμένων ἐξηρημένους· ἀλλὰ μὴ τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσήφ συναλγούντας· τε καὶ συμπάσχοντας· δέον χρηστοὺς εἶναι τοῖς προεμπεσοῦσι, καὶ τῷ ἐλέφ κτάσθαι τὸν ἔλεον· ὁλοῦσθαι πέντον, ὅτι πέπτωκε κέδρος, καὶ (50) νοθεῖσθαι τῇ τῶν πλησίον πληγῇ, καὶ διὰ τῶν ἀλλοτρίων⁴ κακῶν τὰ οἰκεῖα εὐ τίθεσθαι, τοσοῦτον πλέον ἔχοντας τῶν προειληφότων, ὅσον αὐτοὺς δι' ἐκείνων σωθῆναι (51), ἀλλὰ μὴ δι' αὐτῶν ἐτέρους σωφρονισθῆναι.

aliena mala rebus suis probe consulere; ut qui

h, qui præcesserunt, quod ipsi per alios salutem
Κ'. Ταῦτα συμφιλοσόφησον ἡμῖν, ὦ θεία καὶ ἱερά κεφαλή, καὶ πολλὴν ἐμπειρίαν τῷ μακρῷ (52) χρόνῳ συλλεξαμένη, ἐξ ἧς σοφία γίνεται. Τούτοις τὸν λαόν σου κατάρτισαι. Δίδαξον διαβρῦπτειν πεινώσει (53) τὸν ἄρτον, καὶ πτωχοῖς ἀτέγουσιν συνάγειν (54), καὶ γυμνότητα περιστέλλειν, καὶ μὴ περιορᾶν τοὺς ἀπ' αἵματος· καὶ νῦν μάλιστα, ἔν' ἡ τὸ ἀγαθὸν ἡμῶν ἐκ τῆς χρείας, μὴ τοῦ περισσεύματος· ἢ μάλλον καρποφορία Θεοῦ εὐφραίνεται, ἢ πλήθει τῆς εἰσφορᾶς καὶ μεγέθει τῆς ἐπιδόσεως. Ἐπὶ τούτοις, καὶ πρὸ τούτων, γενοῦ μοι Μωσῆς, ἢ Φινεὲς σήμερον. Στήθι περὶ ἡμῶν (55), καὶ ἐξίλασαι· καὶ κοπασάτω ἡ θραῦσις, εἴτε διὰ θυσίας πνευματικῆς (56), εἴτε δι' εὐχῆς καὶ λογικῆς ἐντεύξεως (57). Ἐπίσχεσθε τὴν ἔργην Κυρίου τῇ μεσιτείᾳ (58)· στήσον τὴν ἀκολουθίαν τῆς μάστιγος. Οἶδεν αἰδεῖσθαι πατρός πολιτῶν ὑπὲρ τέκνων πρεσβεύουσιν. Δεήθητι περὶ τῆς παρεμβούσεως κακίας· τὸ μέλλον ἐγγύθησαι. Προσάγαγε

⁴ Prov. xxx, 15. ⁵ Amos vi, 4 sqq. ⁶ Zach. xi, 2. ⁷ Isa. lviii, 7. ⁸ Exod. xxxii, 11. ⁹ Psal. cv, 23, 30.

(49) *Gal. Regg. bm, ph*

(50) *Kal. Deest in Regg. a, c, bm, ph, et Or. 2.*

(51) *Σωθῆναι*. Billius: «consecuti sint.» Non recte: salutem enim non sunt consecuti, sed perniciem; nec ex aliorum pœnis eruditi sunt, ut mox exponit Gregorius.

(52) *Μακρῷ*. Reg. *bm, πολλῶν.*

(53) *Πεινώσει*. Sic Or. 2. In ed., *πεινῶντι.*

(54) *Συνάγειν*. In quibusdam, *συναγαγεῖν.*

(55) *Περὶ ἡμῶν*. Reg. *c, μεθ' ἡμῶν.*

A moles et diffuentes, quæ a tineis absumuntur, et prædonibus, ac tyrannis, furibusque reconduntur, qui ob servorum et quadrupedum greges insolescimus; qui in campis et montibus dilatamur, atque alia jam habemus, alia adjungimus, aliaque jam adepturi sumus, instar illius sanguisugæ, cujus meminit Salomon⁴, quæ expleri nequit, quemadmodum nec infernus, nec terra, nec ignis, nec aqua; novumque orbem, quem possideamus, quærimus, ac Dei terminis, ut insaturabili nostra cupiditate minoribus, succensemus? Quid vero illi, qui in sublimioribus thronis sedent, atque imperii scenam attollunt, ac supercilium theatris ipsis altius; nec Deum, qui super omnia est, nec inaccessible illud veri regni fastigium considerant, ut subditis, tanquam conservis, imperent, qui eadem benignitate opus habent? Jam eos quoque spectes velim, quos divinus Amos pulchre perstringit, qui in eburneis lectis lascivunt, pretiosissimisque unguentis perfunduntur, atque ad musicorum instrumentorum sonos applaudunt, rebusque fugientibus, ut firmis et stabilibus, addicti sunt; non autem ob Josephi contritionem dolorem ac molestiam concipiunt⁵. Atqui oportebat, ut eos, qui priores in calamitatem inciderant, benignitate complecterentur, ac misericordia misericordiam sibi conciliarent: oportebat, inquam, abietem ululare, quia cecidit cedrus⁶, ac vicinorum plaga erudiri, atque per hoc utique nomine potiori conditione essent, quam

consequi potuerint, non autem alii per ipsos eruditi.
C XX. Hæc nobiscum philosophare, vir divine et sacrosancte, quippe longo temporis spatio ingentem rerum usum, ex quo sapientia nascitur, collegisti. His populum tuum instrue. Doce panem esurienti frangere⁷, et pauperes tecto carentes colligere, et nuditatem tegere, nec consanguineus despiciere; ac nunc præsertim, ut bonum nostrum ex penuria sit, non ex abundantia: quo munere Deus, magis 315 quam multis oblationibus magnisque largitionibus, delectatur. Post hæc, imo ante hæc, esto mihi hodierno die Moyses et Phinees⁸. Sta pro nobis, et placa; et cesset quassatio⁹, sive per spirituale sacrificium, sive per orationem ac rationalem intercessionem. Domini iracundiam interventu tuo reprime; plagas deinceps sequentes commove. Patris canitie pro filiis obsecrantis permoveri solet. Pro præterita improbitate ora; meliora in posterum de nobis pollicere. Offer populum ca-

(56) *Διὰ θυσίας πνευματικῆς*. «Per spirituale sacrificium.» Nicetas exponit per τὴν ἱερουργίαν, id est, «missæ sacrificium.»

(57) *Λογικῆς ἐντεύξεως*. Sic passim Gregorius mutat quod Paulus, Rom. xii, 1, vocat λογικῆς λατρίας. Cæterum λογικῆ ἐντεύξεως videtur esse «oratio,» quæ sit verbo ac mente, «deprecatio, intercessio.»

(58) *Τῇ μεσιτείᾳ*. Sic Regg. a, c, Par., etc. In editis, *μεσιτάτα.*

lamitate ac metu purgatum. Corpoream alimoniam pete; angelicam etiam e cœlo descendentem prius pete. Hoc si feceris, Deum nobis conciliabis, cœlum mitigabis, matutinam et serotinam pluviam reddes. *Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum* : hæc, inquam, inferior, quotidianum; carnis autem nostræ terra, sempiternum, quem divinis horreis per te, et nos et munera nostra offerentem, imponemus, in Christo Jesu Domino nostro, cui sit gloria in sæcula. Amen.

⁵⁵ Joel II, 23. ⁵⁶ Psal. LXXXIV, 13.

(59) Πληγῆ. Sic Regg. bm, ph, Coisl. 1, Or. 2, etc. Male in editis, πληγῆς.

(60) Θεόν. Reg. ph, Θεῶ.

(61) Προσάγοντος. Nonnulli codices, προσάγοντες, « offerentes. »

Ἄλαδν πληγῆ (59) καὶ φόβῳ κεκαθαυμένον. Αἰτήσαι τὴν σωματικὴν τροφήν· αἰτῆσαι πρὸ ταύτης καὶ τὴν ἀγγελικὴν ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνουσαν. Ἄν τούτο ποιήσης, οικειώσεις θεόν (60). ἡμερώσεις οὐρανόν, ἀποδώσεις δέ τὸν πρῶιμόν τε καὶ ἑψιμον· Ὁ Κύριος δώσει χρηστότητα, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς, ἡ κάτω γε, τὸν ἐφῆμερον, καὶ ὁ χεὺς ἡμῶν, τὸν αἰώνιον, ὃν ταῖς θείαις ληνοῖς ἐναποθησόμεθα διὰ σοῦ, προσάγοντος (61) ἡμᾶς τε καὶ τὰ ἡμέτερα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. ὃ ἡ δόξα (62) εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

(62) Δόξα. Duo Regg. addunt, καὶ τὸ κράτος ἅμα Πατρὶ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, « cui gloria et potestas una cum Patre et sancto Spiritu in sæcula sæculorum. »

316 MONITUM IN ORATIONEM XVII.

I. Nazianzi habita est hæc oratio, circa finem anni 373. In cujus rei confirmationem, iisdem rationibus, quibus in præcedenti monito (63), utimur. Vivebat adhuc Gregorius senior, et Theologus noster episcopali jam unctione erat consecratus. Hanc orationem in duas veluti partes dividit orator. Prima pars ad Nazianzenos, secunda ad magistratus dirigitur. Quænam autem fuerit Nazianzenorum culpa, non satis in hac oratione declaratur. Conjicit Billius Nazianzenos edicto quodam, aut tributorum et vectigalium gravitate offensos, signa quædam animorum ad seditionem spectantium dedisse. At verisimile est non ita grave fuisse Nazianzenorum crimen; alioquin multo acriorem ad eos habiturus fuisset orationem Gregorius, si non tantum in animo habuissent, sed etiam re ipsa seditionem excitassent. In hac enim oratione neutiquam Nazianzenos increpat orator; sed eos blande consolatur, et ad patientiam revocat. Hortatur etiam ut Dei memores sint, si consolationem et delectationem in malis consequi velint; nec obliviscantur homines sæpe « a Deo per contraria erudiri (n. 4), » ac proinde Deo, sive benefaciat, sive corripiat, pari studio ac voluntate subjiciendos, neque Deo solum, sed iis etiam qui imperium in terra gerunt. Alia hujusmodi plurima, ac digna quæ legantur, Theologus ad populum Nazianzenum concionatur.

II. In secunda parte magistratus alloquitur, et præcipue præfectum; non quidem Julianum tributorum duntaxat exæquatorem, ut arbitratur Nicetas, sed alium totius provinciæ procuratorem, seu præfectum, utpote qui « a Deo gladium acceperat (n. 9). » Hunc modis omnibus aggreditur Gregorius, ut ipsius iratum animum sedet ac leniat. « Vos quoque, » inquit (*ibid.*), « imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim nos quoque gerimus, addo etiam præstantius ac perfectius... nec dubito (præfectum compellens) quin hanc dicendi libertatem in optimam partem accepturus sis, utpote sacra sacri mei gregis ovis.... A Christo gladium accepisti, non tam ut eo utaris, quam ut mineris et terras. Imago Dei es, Dei quoque imagini imperas.... Flectat te naturæ cognatio, » etc. His aliisque pluribus admonitum officii præfectum ad clementiam et mansuetudinem revocare conatur Gregorius. Deinde his etiam canitiem Patris, cleri reverentiam, imò ipsius Christi in carne dispensationem, et sacram mensam adjungens, mira arte hominem urget, ut lenitatem terrori admisceat, ut minas spe temperet, ut denique nihil, nec « tempus, » nec « princeps, » nec « majorum dignitatum spes » a misericordia et benignitate eum remoretur, ac detorqueat (n. 10).

(63) Monit. ad. or. XVI, n. 2.

ORATIO XVII^a.

ΛΟΓΟΣ ΙΖ

317 Ad cives Nazianzenos gravi timore perculsos, B Πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ (64) ἀγρωπῶντας, καὶ τὸν ἀρχοῦντα ὀργιζόμενον.

I. Ventrem meum, ventrem meum doleo, et sensus

A. Τὴν κοιλίαν μου, τὴν κοιλίαν μου ἀλγῶ,

« Alias et nunc 17. — Habita circa finem anni 373.

(64) Ναζιανζοῦ. Deest in Or. 2 et Par.

καὶ τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας μου μαιμάσσει (65), φησί που τῶν ἑαυτοῦ λόγων Ἰερεμίας, ὁ τῶν προφητῶν συμπαθέστατος, ἀποκλαιόμενος (66) τὸν Ἰσραὴλ ἀπειθοῦντα, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀλλοτριούμενον, κοίλιαν μὲν (67) τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὀνομάζων, κατὰ τοὺς τῆς τροπῆς νόμους. Οὕτω (68) γὰρ εὐρίσκω πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς, εἶτε ὡς ἀπόκρυφον καὶ ἀόρατον (τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ ψυχῆς καὶ γαστρὸς τὸ κρύπτεσθαι), εἶτε ὡς χωρητικὴν καὶ ἀναδοτικὴν, ἢ οὕτως εἶπω, τῶν ἐκ τοῦ λόγου τροφῶν· ὃ γὰρ ἐστὶν ἐν σώματι (69) τροφή, τοῦτο ἐν ψυχῇ λόγος. Αἰσθητήρια δὲ τάχα μὲν τὰ τῆς ψυχῆς κινήματα καὶ διανοήματα, καὶ τούτων μάλιστα, ὅσα ἐκ τῆς αἰσθησεως, οἷς ὁ δίκαιος σπαράσσεται, καὶ θερμαίνεται, καὶ ὀρμητικῶς ἔχει, καὶ οὐδὲ καθεκτός ἐστι διὰ τὴν ζέσιν τοῦ Πνεύματος· τοῦτο γὰρ τὸ μαιμάσσειν, ὅσον προθυμία τις θυμῷ σύγκρατος. Εἰ δὲ καὶ τῶν σωματικῶν ἔστιν ἡ λαμβάνει τις αἰσθητήριον (70), οὐκ ἀπὸ σκοποῦ λήφεται· καὶ ὀφθαλμῶν, καὶ ὠτων, ὡ μόνον ἀχθομένων τοῖς χεῖροσι καὶ θεάμασι καὶ ἀκούσμασι, ἀλλὰ καὶ τὰ βελτίω ποθούτων καὶ ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι διὰ τὸ εὐσπλαγχνον. Πλὴν ὅπως ἂν νοηταὶ ταῦτα, ὁ δίκαιος ἀγγεῖ καὶ μαιμάσσει, καὶ οὐ μετρίως φέρει τὰ πάθη τοῦ Ἰσραὴλ, ὁποτέρως βούλει ταῦτα νοεῖν· εἶτε τὰ σωματικὰ, καὶ τοῦ σωματικῶς ὀρωμένου, εἶτε τὰ πνευματικὰ, καὶ τοῦ νοουμένου (71) πνευματικῶς. Ἐπεὶ καὶ πηγὴν δακρῶν ὁ αὐτὸς προφήτης ἐπιζητεῖ, καὶ σταθμὸν ἔσχατον ἐπιποθεῖ, καὶ ἐρημίαν ἀσπάζεται, ἵνα κενώσῃ τὸ πολὺ τῆς λύπης, καὶ κουφισθῇ πως τῆς ἐνδον πληγῆς, καθ' ἡσυχίαν θρηνησας τὸν Ἰσραὴλ.

magnam mœroris sui partem exnauriat, atque, interna plaga quodammodo levetur.

Β. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὁ θεὸς Δαβὶδ, οὐ μικρὸν ἔμπροσθεν ἐπὶ τοῖς καθ' ἑαυτὸν δυσχεραίνων, *Τις δώσει μοι, φησί, πτέρυγας ὡσεὶ περιστερῶς, καὶ μετασθήσομαι, καὶ καταπαύσω*; Περιστερῶς ἐπιζητεῖ πτέρυγας, εἶτε ὡς κουφοτέρας καὶ ταχυτέρας· τοιοῦτος γὰρ ἅπας δίκαιος· εἶτε ὡς τὸ Πνεῦμα σκιαγραφούσας (72), ἢ μόνω τὰ δεινὰ φεύγομεν, ἢ ὡς πορρωτάτω γένηται ἀπὸ παρόντων (73) κακῶν. Εἶτα τὸ ἐν τοῖς στενοῖς φάρμακον, ἢ ἐλπίς· *Προσδεχόμενη, φησί, τὸν Θεὸν τὸν σώζοντά με ἀπὸ διανοήσεως, καὶ ἀπὸ καταϊγίδος*. Ὅπερ οὖν καὶ ἀλλαχοῦ ποιῶν φαίνεται, τάχιστα τῷ λυποῦντι τὸ λαμα προστιθεὶς, καὶ ἀγαθὸν ἡμῖν παρέχων παιδεύμα καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ τῆς πρὸς τὰ δεινὰ μεγαλοψυχίας· *Ἀπηνήγατο, φησί (74), παρακληθῆναι ἢ ψυχὴ μου*. Ὅρῳς ἀκ-

cordis mei turbati sunt in me, ait quodam sermonum suorum loco Jeremias ⁶⁵, prophetarum omnium ad commiserationem propensissimus, contumacem Israellem, atque a Dei benignitate se avertentem deplorans, et suam quidem ipsius animam, juxta allegoriæ leges, ventrem nominans. Hoc enim sensu persæpe hanc vocem in Scripturis acceptam reperio; vel quod abdita sit, atque oculorum obtutum fugiat (id enim habet anima cum ventre commione), vel quod sermonis alimenta capiat, atque, ut sic loquar, digerat. Quod enim corpori cibus est, hoc in animo est sermo. Per sensus autem, fortasse impulsiones animæ, cogitationesque intelligit, easque potissimum, quæ a sensibus proficiuntur, quibus justus percullitur et incalescit, atque impetu fertur, nec jam præ Spiritus æstu cohiberi potest; hoc enim verbum μαιμάσσειν promptitudinem quamdam iracundiam permistam indicat. Quod si quis hæc ad ipsius etiam corporis sensus referat, a scopo non aberrabit: quandoquidem oculi et aures, non modo tristi visu et auditu discruciantur, verum etiam ob commiserationem læticra videre atque audire concupiscunt. Quocumque vero sensu hæc accipiuntur, perspicuum est utique prophetam gravi dolore affici, et incitari, atque Israelis calamitates molestissime ferre; sive corporeas illas intelligas, ejusque, qui corporeo modo cernitur, sive spirituales, ejusque, qui spirituali modo percipitur. Nam et alio loco lacrymarum fontem ⁶⁷ idem propheta requirit, atque extremum quemdam recessum exoptat, solitudinemque amplectitur, ut posteaquam Israellem in silentio deplorarit, ab interna

II. Consimilem in modum divinus etiam David haud paulo ante calamitates suas acerbè ferens: *Quis, inquit, mihi dabit pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam* ⁶⁸? **318** Columbæ pennas expetit (vel quod leviores ac velociore sint, talis enim est quisquis justitiam colit, vel quod Spiritum adumbrent, cujus unius auxilio pericula fugimus), ut quam longissime se a præsentibus malis removeat. Sequitur deinde spes, in augustis rebus medicina: *Expectabam, inquit, Deum, qui salvum me fecit a pusillanimitate et tempestate* ⁶⁹. Quod etiam ipsum alio loco facere perspicitur, ubi confestim dolori remedium adjungit, probumque nobis, et verbo et opere, magnitudinis animi adversus res graves et periculosas documentum præbet: *Renuit,*

⁶⁵ Jer. iv, 19. ⁶⁷ Jer. ix, 1. ⁶⁸ Psal. liv, 7. ⁶⁹ ibid. 9.

(65) *Μαιμάσσει*. Schol.: φουσεῖ, προθυμεῖ, πηδᾶ, καγλάζει, quæ sunt hujus vocis interpretationes.

(66) *Ἀποκλαιόμενος*. Regg. bm, hu, ἀποκλαίων.

(67) *Κοιλίαν μὲν*, etc. Billius: « Ventris quidem nomine suam ipsius animam intelligit. » Verba autem, κατὰ τοὺς τῆς τροπῆς νόμους, « juxta allegoriæ leges, » vel a Billio non reddita, vel a typographo ommissa.

(68) *Οὕτω*. Reg. bm, τοῦτο.

(69) *Ἐν σώματι*. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 2, etc. Deest ἐν in ed.

(70) *Εἰ δὲ καὶ τῶν σωματικῶν ἔστιν ἡ λαμβάνει*

τις αἰσθητήριον. Sic Regg. a, bm, tres Colb., Or. 2, Par., et Jes. In edit., εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν σωματικῶν αἰσθητήριων λαμβάνει τις. Nonnulli, pro λαμβάνει, habent, λαμβάνει.

(71) *Νοουμένου*. Reg. a, ὀρωμένου.

(72) *Σκιαγραφούσας*. Regg. bm, σκιαγραφούσας.

(73) *Ἀπὸ παρόντων*. Deest ἀπὸ in Regg. a et bm. Alii, sublato ἀπὸ, habent, τῶν παρόντων [me-lius].

(74) *Ἀπηνήγατο, φησί*. Sic plures Regg. et Colb., Or. 2, etc. Deest φησί in ed.

inquit, *consolari anima mea*¹. Audisne anxietatis et desperationis verba? Num quis te Davidis causa timor invasit, quasi incurabili morbo laboraret? Quid ais? Non admittis consolationem? Negas tibi solatii spem ullam superstitem esse? Nihilne tibi medebitur? Non sermo, non amicus, non propinquus, non monitor, non doloris socium se præbens, non res suas adversas exponens, non vetera commemorans, non præsentia cum illis comparans atque ostendens, quam multi homines etiam ex atrocioribus malis evaserint? Siccine projecta sunt, interierunt, concisa sunt omnia? Siccine spes omnis periiit? Nec quidquam aliud superest, quam ut jacentes et supini finem expectemus? Hæc magnus ille David, qui alioqui in tribulationibus dilatatur²; qui, vel mortis umbra circumfusus³, Dei tamen ope obnixus, adversus eam exurgit. Quidnam igitur me facere par est, me parvum et imbecillum, me terrenum, nec tanta spiritus facultate præditum? David astuat, neque habet quo se vertat, et quis salvus esse poterit? Quæ res mihi laboranti, vel subsidio, vel solatio futura est? Ad quem in angustias redactus fugiam? Tibi responsum præbet David, magnus ille medicus, ac malos etiam spiritus per Spiritum in ipso habitantem incantans⁴. Ad quem confugies ex me scire cupis, nec per te ipse intelligis? Quis est, qui languidas manus roborat, et genua dissoluta confirmat⁵, et per ignem ducit, et per aquam salutem affert? Nihil, inquit, instructa acie opus est, non armis, non sagittariis, non equitibus, non consultoribus, non amicis, non externo subsidio. Auxiliares copias in teipso habes, quæ, et tibi, et mihi, et cuivis in promptu sunt. Velle tantum oportet, animique impetum afferre. In propinquo est consolatio, in ore tuo, et in corde tuo. *Memor sui Dei*, inquit, *et delectatus sum*⁶. Quid memoria paratius? **319** Tu quoque memor esto, et delectare. O facilem medicinam! O celerem curandi rationem! O ingentem beneficii magnitudinem! Non modo animi imbecillitatem mæstitiamque sedat Dei recordatio, sed et delectionem parit.

III. Vis alia insuper divinæ erga humanum genus benevolentia testimonia producam? Si, inquit, *conversus ad Dominum ingemueris, tunc salvus eris*⁷. Videtisne quemadmodum salus cum gemitu conjuncta sit? Et adhuc te loquente dicet: *Ecce adsum*⁸; et loquetur animæ tuæ: *Salus tua ego sum*⁹. Nihil inter petitionem et impetrationem intercedit; non aurum, non argentum, non splendidæ et eximæ gemmæ, non cætera quibus hominum mentes ad lenitatem et clementiam inflectuntur. Postquam dixit Sophonias, tanquam ex Dei irati et

A *δίας ῥήματα* (75) καὶ ἀπογνώσεως; Ἄρ' οὐκ ἔδειξας ὡς περὶ ἀθεραπεύτου τοῦ Δαβὶδ; Τί λέγεις; Οὐ λέγῃ παράκλησιν; ἀπελπίζεις παραμυθίαν; οὐδεις θεραπεύσει (76) σε; οὐ λόγος, οὐ φίλος, οὐ συγγενής, οὐ συμβουλεύων, οὐ συναλγῶν, οὐ τὰ καθ' ἑαυτὸν διηγούμενος, οὐ τὰ ἀρχαῖα λέγων, οὐ τὰ νῦν παρατιθέεις, ὅσοι καὶ ἀπὸ χαλεπωτέρων κακῶν διεσώθησαν; Ἐρρίπται πάντα; οἰχεται; περιέκοπται; ἀπώλυε πᾶσα ἐλπίς; κείσθαι δεῖ μόνον, τὸ τέλος ἐκδεχομένους; Ταῦτα ὁ μέγας Δαβὶδ, ὁ ἐν θλίψεσι πλατυνόμενος· ὁ καὶ σκιᾶς θανάτου κυκλούσης μετὰ τοῦ Θεοῦ κατεξανιστάμενος. Τί οὖν ἐγὼ πάθω, ὁ μικρὸς, ὁ ἀσθενής, ὁ γῆινος, ὁ μὴ τοσοῦτος τῷ πνεύματι; Δαβὶδ ἠλιγγιᾶ, καὶ τίς σώζεται; Τίνα βοήθειαν εὑροίμι. (77) κακοπαθῶν, ἢ τίνα παράκλησιν; πρὸς τίνα καταφύγω στενοχωρούμενος; Ἄποκρίνεται σοι Δαβὶδ ὁ μέγας θεραπευτής, ὁ καὶ πνευμάτων πονηρῶν κατεπαθῶν διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος. Πρὸς τίνα καταφεύξῃ (78) παρ' ἐμοῦ βούλει μαθεῖν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐπίστασαι; Τίς ὁ τὰς παρειμένας ἐνισχυῶν χεῖρας, καὶ γόνατα παρακλιμένα παρακαλῶν (79), καὶ διὰ πυρὸς ἄγων, καὶ σώζων δι' ὕδατος; Οὐδὲν δεῖ σοι παρατάξεως, φησὶν, οὐχ ὀπλων, οὐ τοξοτῶν, οὐχ ἰππέων, οὐ συμβούλων, οὐ φίλων, οὐχ ἐπικουρίας τῆς ἔξωθεν. Ἔχεις ἐν σεαυτῷ τὴν συμμαχίαν, ἣν κατῶ καὶ πᾶς ὁ βουλόμενος. Θελήσει δεῖ μόνον, ὁρμήσει μόνον. Ἐγγὺς ἡ παράκλησις, ἐν τῷ στόματι σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Ἐμνήσθη τὸ Θεοῦ, φησὶ, καὶ εὐφράνθη. Τί μνήμης ἐτοιμότερον; Μνήσθητι καὶ σὺ, καὶ εὐφράνθητι. Ὡ τοῦ εὐπορίστου τῆς ἰατρίας! Ὡ τοῦ τάχους τῆς θεραπείας! Ὡ τοῦ μεγέθους τῆς δωρεᾶς! Οὐ κοιμίζει μόνον ὀλιγοψυχίαν καὶ λύπην μνημονευθεὶς ὁ (80) Θεὸς, ἀλλὰ καὶ εὐφροσύνην ἐργάζεται.

Γ. Βούλει καὶ ἄλλω ἀκούσαι φιλανθρωπίας ῥημάτων; Ἐὰν ἐπιστραφεῖς, φησὶ, πρὸς Κύριον (81) στενάξῃ, τότε σωθήσῃ. Ὅρατε τῷ στεναγμῷ τὴν σωτηρίαν συνευεγγεμένην; Καὶ ἔτι λαλοῦντός σου, ἔρει· Ἴδου πάρεμι· καὶ φθέγγεται τῇ ψυχῇ σου· Σωτηρία σου εἰμι ἐγώ. Οὐδὲν μέσον τῆς αἰτήσεως καὶ τῆς ἐπιτεύξεως· οὐ χρυσὸς, οὐκ ἄργυρος, οὐ λίθοι τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, οὐχ ὅσοις ἄνθρωποι κάμπτονται πρὸς τὸ ἡμέρον. Ὅταν εἴπῃ (82) Σοφονίας, ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγων ὠργισμένου καὶ χαλεπαίνοντος· Ἐξερημώσω τὰς ὁδοὺς αὐτῶν τὸ πά-

¹ Psal. LXXVI, 3. ² Psal. IV, 2. ³ Psal. XXII, 4. ⁴ Isa. XXX, 15. ⁵ Isa. LVIII, 9. ⁶ Psal. XXXIV, 3.

⁷ I Reg. XVI, 25. ⁸ Isa. XXXV, 3. ⁹ Psal. LXXVI, 4.

(75) Ῥήματα. Sic Reg. hu. Or. 2, Par., Jes., etc. Deest in ed.

(76) Θεραπεύσει. Reg. a, et tres Colb., θεραπεύει.

(77) Εὑροίμι. Reg. h, Colbert. 2, Orat. 2, εὐρωμαί.

(78) Καταφεύξῃ. Sic Reg. a, et Coisl. 4. In ed. aliisque pluribus codd. deest.

(79) Παρακαλῶν. (= Consolatur,) quod durius videtur ad metaphoram.

(80) Ὁ. Deest in Regg. a, hm.

(81) Πρὸς Κύριον. In LXX deest.

(82) Ὅταν εἴπῃ, etc. Billius, (= postquam iratus atque infensus Deus per Sophoniam sic locutus est.) Hic nulla ratione Gregorii phrasim invertit interpres.

ράσαν, τοῦ μὴ διοδεύειν. Ἐξέλιπον (83) αἱ πό-
λεις αὐτῶν διὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν, μηδὲ κατοικεῖ-
σθαι· ὅταν ἀπειλήσῃ τὰ φρικωδέστατα, ὅταν κατα-
βάλλῃ τῇ ἀθυμίᾳ (84), ὅταν ζόφον ἐργάσῃται (85) διὰ
τῆς ἀπειλῆς, εὐθύς ἐπάγει καὶ τὸ τῆς χρηστοτέρου
ἐλπίδος φῶς, καὶ ἀνακτᾶται (86) με τούτοις τοῖς ῥή-
μασι· Πλὴν εἰπα· Φοβεῖσθέ με, καὶ δέξασθε παι-
δείαν, καὶ οὐ μὴ ἐξολοθρευθῆτε ἐξ ὀφθαλμῶν αὐ-
τῆς· καὶ ἔτι φαιδρότεροις μικρὸν προῖων καὶ φίλων
ἠρωποτέρους· Ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἐρεῖ Κύριος·
θάψει, Σιών, μὴ παρείσθωσαν αἱ χεῖρές σου.
Κύριος ὁ Θεὸς σου ἐν σοί, δυνατὸς σωσαί (87) σε·
καὶ ἐπάξει ἐπὶ σέ εὐφροσύνην, καὶ καιριεῖ (88)
σε ἐν τῇ ἀγαπήσει αὐτοῦ, καὶ συναίξει τὸς συν-
τετριμμένους, καὶ σώσει τοὺς ἐκπαιτισμένους,
καὶ τοὺς ἀψωσμένους εἰσθδέξεται. Ταῦτα καὶ οἱ
ἄγιοι καὶ οἱ λογισμοὶ βούλονται, καὶ ὁ ἐμὸς ἀπαιτεῖ
λόγος. Ἀλλὰ δέξασθε λόγους φρονήσεως, ὡς (89) φη-
σιν ὁ θεὸς Σολομῶν, ἵνα μὴ ἐμπεσόντες εἰς κακῶν
βάθος καταφρονήσητε (90), μηδὲ ὑπὸ τῆς ἰδίας ἀμα-
θίας (91) μᾶλλον ἢ τῆς κατεχούσης δυσχερείας κατα-
πόητε.

Δ'. Κύκλος τίς ἐστιν, ἀδελφοί, τῶν ἀνθρωπι-
νων (92)πραγμάτων, καὶ παιδεύει διὰ τῶν ἐναντίων
ἡμῶν ὁ Θεός· ὡσπερ συνεστήσατο τὰ πάντα σοφῶς
καὶ συνέδηξεν, οὕτω σοφῶς τὸ πᾶν διεξάγει καὶ κυ-
βερῶν τοῖς ἀνεφίκτοις (93) αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστis
κρίμασιν, ἐν δὲ τοῖς πᾶσι καὶ τὰ ἡμέτερα. Κινεῖται
γάρ (94), ἐν οὕτως εἶπω, τὸ πᾶν περὶ τὸν ἀκίνητον,
καὶ σαλεύεται, λόγῳ μὲν οὐδαμῶς (95) (ὁ γὰρ αὐτὸς
ἐν πᾶσιν ἐστὼς καὶ ἀκίνητος, κἂν διαφεύγῃ τὴν ἡμε-
τέραν ἀσθένειαν [96]), τοῖς δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν
ἀπαντῶσί τε καὶ συμπίπτουσιν. Καὶ τοῦτό ἐστι δό-
γμα Θεοῦ παλαιόν τε καὶ πάγιον, σκότος εἶναι
ἀποκρυφῆν αὐτοῦ πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν (97)
κεχυμένον· καὶ τὰ πολλὰ μὴ καθορᾶσθαι τῆς αὐτοῦ
δοικῆσεως, πλὴν ὅσον ἐν ἀμυδροῖς αἰνίγμασι καὶ
φαντάσμασιν· εἴτε τὸν τύπον ἡμῶν συστέλλοντος, ἐν
εἰδῶσιν τὸ μὴδὲν ὄντες πρὸς τὴν ἀληθινὴν σοφίαν
καὶ πρῶτην, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν νεύωμεν μόνον, καὶ ζη-
τῶμεν ἀεὶ ταῖς ἐκείθεν αὐγαῖς ἐναστράπτεισθαι· εἴτε
ὡς τῆς ἀνωμαλίας τῶν ὀρωμένων καὶ περιτρεπομέ-
νων μετατόντος ἡμᾶς ἐπὶ τὰ ἐστῶτα καὶ μένοντα.
Πλὴν οὐδὲν ἀκίνητον, ὅπερ ἔφη, οὐδὲ ὁμαλὸν, οὐδὲ
εὐταρκες, οὐδὲ εἰς τέλος ὁμοιον, ὅσπερ τὸ εὐθυμεῖν,
ὅσπερ τὸ ἀθυμεῖν, οὐ πλοῦτος, οὐ πένια, οὐ δύναμις,

A indignantis persona loquens ¹⁰ : Penitus desertas
faciam vias eorum, ut non sit qui ingrediatur. Defe-
cerunt civitates eorum, eo quod nullus supersit, nec
inhabitentur; postquam acerbissima quæque minua-
tus est, postquam summo mœrore animos con-
sternavit, ac minarum caliginem offudit, spei me-
lioris lumen statim inducit, inque hujusmodi ora-
tione recreat et reficit : Veruntamen dixi : Time-
te me, et accipite disciplinam, et non disperdemini de
oculis ejus ¹¹. Aliquantoque ulterius progressus,
lætiore adhuc humanioribusque verbis utitur :
In tempore illo dicit Dominus : Bono animo esto,
Sion, ne languescant manus tuæ. Dominus Deus tuus
in te est, qui te salvam facere potest : et inducet sa-
per te jucunditatem, et innovabit te per dilectionem
suam, et contritos colliget, et oppressos servabit, et
ejectos admittet ¹². Hæc sancti viri, hæc rationes vo-
lunt, hæc mea postulat oratio. Vos autem suscipite
sermone prudentiæ, ut est apud Salomonem ¹³, ne
tandem in profundum malorum prolapsi, contem-
natis, atque ab imperitia vestra potius quam a mo-
lestia et difficultate, in qua nunc estis, absorbea-
mini.

IV. Res humanæ, velut orbis quidam, volvuntur,
fratres, ac Deus per contraria nos erudit; ut sa-
pienter omnia congruentavit, et quasi vinculis
astrinxit, sic non minori sapientia, inaccessis et
insecurabilibus 320 judiciis, tum universam rerum
machinam, tum res quoque nostras regit ac guber-
nat. Movetur enim, ut sic dicam, ac fluctuat uni-
versitas rerum circa immobilem, haud quidem
quantum ad rationem (nam ea ipsa inter omnia
firma et immobilis stat, etiamsi nostram infirmi-
tatem atque animorum hebetudinem effugiat), ve-
rum quantum ad ea quæ singulis diebus nobis
occurrunt et eveniunt. Atque hoc vetus fixumque
Dei decretum est, tenebras oculis nostris undique
affusas, ipsius latibulum esse : permultaque in
ipsius gubernatione hanc rationem habere, ut a
nobis, nisi in obscuris ænigmatibus ac veluti spe-
ctris perspicere nequeant; sive hac ratione fastum nos-
trum et arrogantiam coercere velit, ut intelliga-
mus nos nihil esse, si cum prima illa et vera sa-
pientia conferamur; eamque ob rem ad ipsum unum
tendamus, nec quidquam aliud quæramus, quam ut
promanantibus illinc radiis collustremur; sive per
earum rerum, quæ oculis cernuntur, ac conversioni

¹⁰ Sophon. III, 6. ¹¹ ibid. 7. ¹² ibid. 16 sq. ¹³ Prov. I, 3.

(83) Ἐξέλιπον, etc. Billius : « Postquam iratus
atque insensus Deus per Sophoniam sic locutus est.
Hic nulla ratione Gregorii phrasim invertit inter-
pres.

(84) Τῇ ἀθυμίᾳ. In pluribus, ταῖς ἀθυμίαις.

(85) Ἐργάσεται. Combef., ἐργάσατο [perperam].

(86) Ἀνακτᾶται. Reg. hu, Or. 2, ἀνακαλεῖται.

(87) Σῶσαι. Reg. hu, Or. 2, σώσει.

(88) Καιριεῖ. Or. 2, ἀνακαιριεῖ.

(89) Ὡς. Deest in Regg. a, hm, Or. 2, etc.

(90) Καταφρονήσητε. Regg. hm, hu, καταφρονῆτε.

(91) Ἀμαθίας. Combef. post Eliam præfert, ἀθυ-

μίας, « molestia, animi defectio. »

(92) Ἀνθρωπίνων. In quibusdam, ἡμετέρων.

(93) Τοῖς ἀνεφίκτοις, etc. Billius : « Ut inaccessa
sunt illius judicia, minimeque humana mente per-
vestigari possunt, » etc.

(94) Κινεῖται γάρ. In quibusdam, κινεῖται μὲν γάρ.

(95) Οὐδαμῶς. Duo Coisl. addunt, τῷ καθ' ἡμᾶς.

(96) Διαφεύγῃ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν. In qui-
busdam, διαφύγῃ. Coisl. 1, εἰσθήσιν, « sensum nos-
trum effugiat; » quæ forsans genuina est lectio.

(97) Πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν. Sic Reg. hm.
In ed., πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἡμετέρων.

subjectæ sunt, inconstantiam, ad ea, quæ stabilia A et æterna sunt, revocare. Cæterum nihil immotum est, ut diximus, nihil planum et æquabile, atque in finem usque sibi simile, non hilaritas, non mœstitia, non opes, non paupertas, non vires, non infirmitas, non humilitas, non potentia, non præsens tempus, non futurum, non res nostræ, non alienæ, non parvum, non majus, nec denique quidquid dicere quispiam possit. Atque hoc unum æquale inæquabilitas habet, nempe in omnibus rebus mutationem. Omnia enim facile in orbem feruntur, atque in diversum migrant, sibi que invicem adversantur; ut ventis tutius, aut litteris in aqua scriptis fides haberi posse videatur, quam hominum felicitati. Ac livor quidem rebus secundas, misericordia autem calamitatem sistit. Idque meo quidem judicio sapienter et admirande, ne vel adversitas solatio, vel prosperitas freno et disciplina careat.

V. Prudenter vero illi faciunt, qui calamitatibus B erudiuntur, ac dum illis, velut aurum igne, purgantur, Davidicum illud in ore habent: *Bonum mihi, quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas*¹⁴. Quod videlicet ea res justificationum Dei cognitionem pariat, quique Petrum imitantur, Salvatoris opem, cum jam pene mergeretur¹⁵, implorantem: qui denique ob dolorem ad Deum sese magis adjungunt, **321** ac beneficiorum omnium auctorem per afflictionem sibi conciliant. Quandoquidem ægra anima Deo propinqua est; ac penuria ipsa efficit, ut ad Deum, qui largiendi potestatem habet, nosmetipsos conferamus, qui alioqui fortasse ob effusam liberalitatem contemnitur. Quocirca, fratres, oculos in cælum erectos habeamus, in omni tempore atque omni adverso rerum eventu bonam spem præferamus, neque vel in prosperis rebus timorem, vel in adversis spem abjiciamus. Memores simus, tum tempestatis in tranquillitate, tum gubernatoris in tempestate: nec in afflictionibus frangamur animis ac debilemur, nec improbos servos imitemur, qui contentur quidem Domino cum benefacit eis, verum eidem corripienti nequaquam pari studio et voluntate adjunguntur; cum tamen interdum accidat, ut dolor sanitate, et patientia remissione atque indulgentia, et visitatio neglectu, et castigatio venia melior sit et præstabilior. Atque, ut rem in pauca conferam, sic nos instituamus, ut nec propter calamitates concidamus, nec propter saturitatem insolentia esferamur.

VI. Submitamus nos, tum Deo, tum alii aliis, D tum iis qui imperium in terra gerunt: Deo quidem, omnibus de causis: alii autem aliis, propter

¹⁴ Psal. cxviii, 71. ¹⁵ Matth. xiv, 30.

(98) *Καθαιρόμενοι*. Sic Coisl. 1, alii que. In ed., *καθαίρομενοι*.

(99) *Ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου*. Sic Coisl. 1, 2, etc. Desunt in ed.

(1) *Πάσχουσιν*. Sic Regg. a, bm, Coisl. 3, Jes., etc. In ed., *πάσχουσιν*.

(2) *Καὶ μᾶλλον τι προσχωροῦσι Θεῷ*. Sic Regg. a, hu, Coisl. 3, Jes., etc. In ed., *καὶ προσχωρῶσι μᾶλλον τι Θεῷ*.

(5) *Οἰκειοῦνται*. Sic Regg. hu, Coisl. 2, Jes., etc. In ed., *οἰκειῶνται*.

(1) *Τὸ χορῆζειν*. Ita Reg. a, bm, Jes., etc. In ed., *τῷ χορῆζειν*.

(5) *Ἄνω νεύωμεν*. Reg. hm, *ἀνανεώωμεν*.

(6) *Προβαλόμεθα*. Reg. bm, *προβαλλόμεθα*, et bo-

ούκ ἀσθένεια, οὐ ταπεινότης, οὐ δυναστεία, οὐ τὸ παρὸν, οὐ τὸ μέλλον, οὐ τὸ ἡμέτερον, οὐ τὸ ἀλλότριον, οὐ μικρὸν, οὐ μείζον, οὐχ ὅ τι ἂν εἴποι τις. Καὶ τοῦτο ἴσον ἢ ἀνίσότης ἔχει, τὴν περὶ πάντα μεταβολήν. Περιχωρεῖ γὰρ τὰ πάντα βραδίως, καὶ μεταχωρεῖ, καὶ ἀντικαθίσταται: ὡς αὖραις εἶναι μᾶλλον πιστεύειν καὶ γράμμασι τοῖς καθ' ὕδατος, ἢ ἀνθρώπων εὐημερίᾳ. Καὶ φθόνος μὲν εὐπραξίαν, συμφορὰν δὲ ἔλεος ἴστησιν: καὶ τοῦτο σοφῶς, κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον, καὶ θαυμασιῶς, ἵνα μήτε τὸ ἀλγεῖν ἀπαρμύθητον ἦ, μήτε τὸ εὖ πράττειν ἀπαιδαγωγῆτον.

E'. Σωφρόνων δὲ ἀνδρῶν, οὔτινες παιδεύονται ταῖς συμφοραῖς, καὶ ὡς χρυσὸς πυρὶ καθαιρόμενοι (98) λέγουσιν: *Ἀγαθὸν μοι, ὅτι ἐταπεινώσάς με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου* (99): ὡς τιτούσης τῆς ταπεινώσεως τὸ γινώσκειν τὰ δικαιώματα. Καὶ τὸ τοῦ Πέτρου πάσχουσιν (1), ἐπικαλεσαμένου τὴν σωτηρίαν ἐν τῷ μέλλειν καταδύεσθαι: καὶ μᾶλλον τι προσχωροῦσι Θεῷ (2) διὰ τὸ ἀλγεῖν, καὶ τὸν εὐεργέτην οἰκειοῦνται (3) διὰ τῆς θλίψεως. Ἐπειδὴ κάμνοντα ψυχὴ ἐγγύς ἐστι Θεοῦ, καὶ τὸ χορῆζειν (4) ἐπιστρέφει πρὸς τὸν δοῦναι δυνάμενον, τῷ ἀφθόνῳ τῆς δωρεᾶς τυχόν καὶ καταφρονούμενον. Διὰ τοῦτο ἄνω νεύωμεν (5), ἀδελφοί, ἐν παντὶ καιρῷ καὶ περιστάσει πάση προβαλόμεθα (6) τὴν καλὴν ἐλπίδα, μήτε ἐν ταῖς εὐθυμίαις ἀποβάλωμεν τὸν φόβον, μήτε ἐν τοῖς λυπηροῖς τὸ εὐελπί. Μνησθῶμεν καὶ ἐν εὐδία τῆς ζήλης, καὶ ἐν χειμῶνι τοῦ κυβερνήτου: ἀλλὰ μὴ ταῖς θλίψεσιν ἐκκακῆσωμεν, μηδὲ γενώμεθα (7) δούλοι κακοί, ἀγαθύνοντι μὲν ἐξομολογούμενοι τῷ Δεσπότῃ, παιδεύοντι δὲ μὴ προστιθέμενοι: καίτοι ποτὲ κρείσσων ὑγείας (8) πόνος (9), καὶ ὑπομονὴ (10) ἀνέσεως, καὶ ἐπίσκεψις ἀμελείας, καὶ ἐπιστροφή συγχωρήσεως. Εἴπω συντόμως, μήτε διὰ τὰς συμφορὰς πίπτωμεν, μήτε διὰ τὸν κόρον ὑβρίζωμεν

Γ'. Ὑποτασσόμεθα καὶ Θεῷ καὶ ἀλλήλοις, καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς ἀρχουσιν: Θεῷ διὰ πάντα, διὰ τὴν φιλαδελφίαν ἀλλήλοις, δι' εὐταξίαν τοῖς ἀρχουσιν: καὶ

nam spes præferamus. Quæ verba ostendant, voces has, *περιστάσει πάση*, non de « opibus et paupertate, » de « gloria et ignominia, » ut vult Elias, sed de « quibusvis casibus adversis, » esse intelligendas. Sic apud Chrysostomum frequens hæc phrasis, *τοὺς ἐν περιστάσεσιν οὖσι παρίστασθαι*, « iis qui adversis casibus conflictantur præsto esse. »

(7) *Γενώμεθα*. Reg. hm, *γινώμεθα*.

(8) *Υγείας*. Reg. hm, *υγείας*.

(9) *Πόνος*. In pluribus, *νόσος*, « morbus. »

(10) *Ὑπομονή*. « Malorum tolerantia, patientia. » Reg. bm, Coisl. 2, et Jes., *ὕπόμνησις*. Sic videntur legisse Billius et Leuvenklaius, qui *reidunt*, « admonitio, submonitio. »

τοσούτω μᾶλλον, ὅσπερ ἂν ὤσιν ἡμερώτεροι καὶ ἄριστότεροι (11). Δεινὸν ἐπιείκειαν δαπανῆσαι τῷ συνεχεῖ τῆς συγγνώμης, ἵνα μὴ καὶ τῆς ἐκείνων τραχύτητος (12) αὐτοὶ δίκας ἀπαιτηθῶμεν, γαλήνην πνεύματι λύσαντες, καὶ φωτὶ ζόφον ἐπάγοντες, καὶ μέλιτι καταμιγνύντες ἀψίνθιον. Ἔστι καὶ οὗτος εἰς τῶν ἡμετέρων νόμων, καὶ οὗτος τῶν ἐπαινουμένων, καὶ κάλλιστα διατεταγμένων τῷ Πνεύματι, τὸ δυνατὸν μετὰ τοῦ καλοῦ δοκιμάσαντι, καὶ νομοθετήσαντι, ὡσπερ δούλους ὑπακούειν δεσπόταις, καὶ γυναῖκας ἀνδράσι, καὶ Κυρίῳ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μαθητὰς ποιμέσι καὶ διδασκάλοις· οὕτω δὲ καὶ πάσαις ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν, ὡς ὑποτελεεῖς φόρου τυγχάνοντας· καὶ μὴ κακοποιούντας μισεῖν τὸν νόμον, μηδὲ ἀναμένειν τὴν μάχαιραν, ἀλλὰ τῷ φόβῳ

καθαίρομένους ἐπαινέσθαι ὑπὸ τῆς ἐξουσίας. B
solum propter iram, sed etiam propter conscientiam ¹⁶, ut qui pendendo tributo simus obnoxii; nec committamus, ut ob scelera nostra legem odio habeamus ¹⁷, ac vindicem gladium expectemus; quin potius id agamus, ut per timorem purgati, laudem a potestate consequamur.

Z. Μία καὶ ἡ αὐτὴ στάθμη· ἀλλὰ φεῖδεται μὲν τοῦ ὀρθοῦ, περικόπτει δὲ τὸ περιττόν. Εἰς ἥλιος· ἀλλὰ φωτίζει μὲν τὴν ὑγιαίνουσαν ψῆν, ἀμαυροῖ δὲ τὴν ἀσθενοῦσαν. Βούλει τι καὶ τῶν ἡμετέρων εἰπω θαυράσια; Εἰς Χριστόν· ἀλλ' εἰς πῶσιν κεῖται καὶ ἀνάστασιν (13)· πῶσιν μὲν τοῖς ἀπίστοις, ἀνάστασιν δὲ τοῖς πιστεύουσι· καὶ τοῖς μὲν ἔστι πέτρα προσκύματος, καὶ πέτρα (14) σκανδάλου, ὅσοι μὴ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, ἀλλ' ἐν σκότει διαπορεύονται, εἴτε εἰδώλοις θρησκειούντες, εἴτε μέχρι τοῦ γράμματος διαβλέποντες, καὶ ὑπὲρ τοῦτο αὐγασθῆναι μῆτε θέλοντες (15), μῆτε ἰσχύοντες· τοῖς δὲ λίθος ἀκρογωνιαῖος, καὶ πέτρα ἐπαινουμένη, ὅσοι συνδεσμούνται τῷ λόγῳ, καὶ ἐπ' αὐτῆς βεβήκασιν· εἰ βούλει δὲ, ὁ μαργαρίτης ἐκείνος, ὃν πάντων ὧν ἔχει ὠνεῖται ὁ καλὸς ἔμπορος. Ἡμεῖς δὲ τοιοῦτόν τι πάσχομεν, ἀδελφοί, μὴ τὰ ἑαυτῶν κατορθοῦντες, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐξουσίαν δυσχεραίνοντες· ὡσπερ ἂν εἰ τις αἰτιῶτο (16) τὸν ἀγωνοθέτην ὡς μοχθηρὸν, αὐτὸς ἐκπαλαίων· ἢ τὸν ἱατρὸν ὡς (17) ἀμαθῆ καὶ θρασύν ταῖς τομαῖς καὶ ταῖς καύσεσι κεχρημένον (18), αὐτὸς πόνηρος διακείμενος, καὶ τῶν αὐστηροτέρων δέξιμος φαρμάκων. Ταῦτά μοι πρὸς τοὺς ἀρχομένους παραμυθία τε ἄμα καὶ νοθεσία· ταῦτα ὁ πενήγρος ποιμὴν καταρτίζων τὸ μικρὸν ποίμνιον, ᾧ χαίροντι συνειδυμῆν, καὶ σκυθρωπάζοντι (19) συστενάξειν, τῆς ἐμῆς ποιμαντικῆς ὁ (20) νόμος.

clia sint; mihi, inquam, pauperi pastori, qui parvum hunc gregem compono ac instruo, cum quo gaudente gaudere, et mœrente ingeniscere, pastoralis meæ legis præscripto jubeor.

charitatis cœdus; principibus demique, propter ordinem publicæque disciplinæ rationem; idque tanto etiam magis, quanto facilioribus illis ac benignioribus utimur. Grave ac periculosum est, ignoscendi assiduitate clementiam exhaurire, ne alioqui illorum acerbitalis pœnæ a nobis expetantur, ut qui ventis invectis tranquillitatem sustulerimus, et luci caliginem induxerimus, mellique absinthium admiscuerimus. Jam vero inter cæteras nostræ doctrinæ leges, hanc quoque habemus cumprimis laudandam, et a Spiritu, qui id, quod præstare possumus, cum eo quod pulchrum et honestum est, exploravit, legeque sanxit, præclare constitutam; qua, ut servi heris suis ¹⁸, et uxores viris, et Ecclesia Christo, et discipuli magistris ac pastoribus obtemperare jubentur ¹⁷, ita nobis etiam præscribitur, ut sublimioribus potestatibus pareamus, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam ¹⁶, ut qui pendendo tributo simus obnoxii; nec committamus, ut ob scelera nostra legem odio habeamus ¹⁹, ac vindicem gladium expectemus; quin potius id agamus, ut per timorem purgati, laudem a potestate consequamur.

322 VII. Una atque eadem est regula: et tamen recto parcit, quod autem superfluum est, resecat. Unus itidem sol: et tamen, ut sanis oculis splendorem affert, ita ægros et imbecilles obscurat. Vis ex nostra doctrina quidpiam audacter profecram? Unus est Christus: idem tamen in ruinam et resurrectionem positus est ²⁰; in ruinam nimirum incredulis, in resurrectionem autem creditibus: et aliis quidem petra offensionis est, ac lapis scandalum ²¹, iis nempe, qui nescierunt neque intellexerunt, verum in tenebris ambulant ²²; quales illi sunt, qui vel idolis cultum adbibent, vel ad litteram usque duntaxat prospiciunt, nec quidquam præterea splendoris haurire vel cupiunt, vel possunt; aliis contra, lapis angularis ²³, et petra laudata, iis videlicet qui verbi divini vinculo constringuntur, eique insident; aut, si mavis, margarita illa, quam bonus negotiator omnibus suis facultatibus emeretur ²⁴. At nos, fratres, dum officium ipsi deserentes, magistratus potestatem iniquo animo ferimus, perinde utique facimus, ac si quis certaminis præsidem ut improbum accuset, cum ipse in palestræ leges peccet, aut medicum ut indoctum et audacem, quod sectionibus et cauteriis utatur, cum ipse gravi morbo laboret, asperioribusque remediis indigeat. Atque hæc mihi ad subditos, partim monendi, partim consolandi gratia, dicta sint; mihi, inquam, pauperi pastori, qui parvum hunc gregem compono ac instruo, cum quo gaudente gaudere, et mœrente ingeniscere, pastoralis meæ legis præscripto jubeor.

¹⁶ Ephes. vi, 5; Col. iii, 22. ¹⁷ Hebr. xiii, 17.

¹⁸ I Petr. ii, 8. ¹⁹ Psal. lxxxi, 5. ²⁰ Ephes. ii, 20.

²¹ Rom. xiii, 1. ²² Amos v, 10. ²³ Luc. ii, 34.

²⁴ Matth. xiii, 46.

(11) Καὶ χρηστότεροι. Hæc desunt in Reg. bm.

(12) Τραχύτητος. Coisl. i, et Par., θρασυτήτης, « audacis. »

(13) Καὶ ἀνάστασιν. Reg. bm καὶ εἰς ἀνάστασιν.

(14) Πέτρα. Regg. a, bm, λίθος, « lapis. »

(15) Μῆτε θέλοντες. Regius bm. « ἢ » ἐθέλοντες.

(16) Αἰτιῶτο. Sic Regg. a, bm, Coisl. 1, et tres Colb. In ed., αἰτιῶ.

(17) Ἄμαθ. Sic Reg. bm. Deest in ed.

(18) Κεχρημένον. Deest in Regg. a et bm.

(19) Σκυθρωπάζοντι. Sic Regg. a, bm, duo Coisl. et tres Colb. In ed., σκυθρωπάζον.

(20) Ὁ. Sic Coisl. 1, et tres Colb. Deest in ed.

III. Quid autem vos, principes et præfecti? Ad A vos enim jam nostra se convertit oratio; ne alioqui inique omnino facere videamur, atque his quidem, quæ ipsorum officii sunt, suadere, vestrae autem dignitati et potentia cedere, quasi vel pudore, vel metu, libere, ut Christianum decet, loqui non audeamus; aut illorum quidem commodis consulere, vos autem negligere, quorum curam eo majorem gerere par est, quod ea res plus in utramque partem momenti habeat, majorque inde utilitas promanet, si negotium prospere successerit. Contrarium enim, tum a nobis absit, tum ab oratione nostra. Quid igitur dicitis? Aut quid inter nos convenit? An me libere loquentem æquo animo feretis? Nam vos quoque imperio meo ac throno lex Christi subicit. Imperium enim **323** nos quoque gerimus; addo etiam præstantius ac perfectius: nisi vero æquum sit spiritum carni, et cælestia terrenis cedere. Hanc dicendi libertatem in optimam partem accipies, certo scio, utpote sacra sacri mei gregis ovis, magnique Pastoris alumna, recteque jam olim a Spiritu ducta et instituta, sanctæque et beatæ Trinitatis lumine, æque ac nos ipsi, collustrata. Proinde brevis mihi ad te erit oratio.

IX. Cum Christo imperium geris, cum Christo munus hoc administras. Ab illo gladium accepisti, non tam ut eo utaris, quam ut mineris ac terreas. Quare tibi videndum est, ut illum, tanquam donarium quoddam purum et integrum, ei, qui dedit, serves. Imago Dei es: verum Dei quoque imagini imperas; quæ quidem hic certa dispensatione gubernatur, ad aliam autem vitam migrat, ad quam omnes quoque concedemus, posteaquam in hoc vita carceri, vel stadio, vel præsignatione, vel admiracione, aliquantisper luserimus. Flectat te naturæ cognatio; moveat te exemplar tuum; ad Deum te adijunge, non ad mundi principem; ad benignum Dominum, non ad acerbum tyrannum. *Ille homicida erat ab initio*²⁵. Ille, et primo homini per mandati transgressionem vulnus inflixit, et ærumnosam vitam invexit, et tum inferendæ, tum subeundæ pœnæ legem per peccatum induxit²⁶. Tibi vero, homo Dei, in mentem veniat, quis te finxerit, quo voceris, quot quantaque habeas, quot nominibus obstrictus sis, a quo rationem, legem, prophetas acceperis, a quo hoc ipsum quod Deum cognoscis, quod bona in expectatione posita non desperas. Quocirca Dei

²⁵ Joan. viii, 44. ²⁶ Gen. iii, 1 sqq.

(21) *Τὰ εἰκότα*. Billius: « quæ in rem futura sint, » etc.

(22) *Ἐκκλινοντες*. Reg. a, κλίνοντες, « influentes. » Billius: « Christianam nostram libertatem demittentes. »

(23) *Ἀπέλη*. Coisl. 1, ἀπεί.

(24) *Ἡ δεῖ τὸ πνεῦμα*, etc. Coisl. 1, εἰ δεῖ τῷ πνεύματι ὑποχωρῆσαι τὴν σάρκα, καὶ τὰ γήινα τοῖς ἐπουρανίοις, « siquidem par est ut caro cedat spiritui, et terrena cælestibus. »

(25) *Εἶ*. Deest in Reg. bm.

(26) *Τοῦ μεγάλου Ποιέτορος*. « Patrem suum » intelligit.

H'. Τί δὲ ὑμεῖς, οἱ δυνάσται καὶ ἀρχοντες; Ἦθη γὰρ πρὸς ὑμᾶς ὁ λόγος μέτεστιν, ἵνα μὴ δόξωμεν πάντη τυγχάνειν ἄνισοι, καὶ τοῖς μὲν τὰ εἰκότα (21) παραίνειν, ὑμῶν δὲ τῇ δυναστείᾳ παραχωρεῖν, ὥσπερ αἰδοῖ τὴν κατὰ Χριστὸν ἡμῶν ἐλευθερίαν, ἣ δεῖ ἐκκλίνοντες (22) ἢ τῶν μὲν κήδεσθαι μᾶλλον, ὑμῶν δ' ἀμελεῖν, ὧν καὶ μᾶλλον φροντίζειν ἄξιον, ὅσοι καὶ εἰς μείζω φέρουσα ἢ ῥοπή ὑποτέρως ἂν ἔχη, καὶ πλείον τὸ κατορθούμενον· τὸ γὰρ ἐναντίον ἀπίση (23), καὶ ἡμῶν, καὶ τοῦ λόγου. Τί οὖν φατε; καὶ τί διομολογούμεθα πρὸς ἀλλήλους; Ἄρα δέξεσθε σὺν παρρησίᾳ τὸν λόγον; Καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος ὑποτίθησιν ὑμᾶς τῇ ἐμῇ δυναστείᾳ καὶ τῷ ἐμῷ βήματι. Ἀρχομεν γὰρ καὶ αὐτοὶ· προσθήσω δὲ, ὅτι καὶ τὴν μείζονα καὶ τελεωτέραν ἀρχὴν· ἣ δεῖ τὸ πνεῦμα (24) ὑποχωρῆσαι τῇ σαρκί, καὶ τοῖς γήινοις τὰ ἐπουράνια. Δέξη τὴν παρρησίαν, οἶδ', ὅτι πρόβατον εἶ (25) τῆς ἐμῆς ποιμνῆς, τῆς ἱερᾶς ἱερῶν, καὶ θρέμμα τοῦ μεγάλου Ποιέτορος (26), καὶ καλῶς ἀνωθεν ἠγμένον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ τῷ φωτὶ τῆς ἀγίας καὶ μακαρίας (27) Τριῆδος ὁμοίως ἡμῖν ἐλλαμπόμενον. Διὰ τοῦτό μοι καὶ βραχὺς ὁ πρὸς σέ λόγος καὶ σύντομος.

Θ'. Χριστῷ συνάρχεις, Χριστῷ καὶ (28) συνδιοικεῖς· παρ' ἐκείνου σοι τὸ ξίφος, οὐκ εἰς ἔργον, ἀλλ' εἰς ἀπειλήν· ὁ καθαρὸν ἀνάθημα τῷ δεδωκότι φυλάσσειτο. Εἰκῶν εἶ τοῦ (29) Θεοῦ· καὶ εἰκόνα διὰ χειρὸς ἄγεις (30), ἐνταῦθα οἰκονομουμένην, καὶ πρὸς βίον ἄλλον μεθισταμένην, εἰς ὃν πάντες μεταθησόμεθα, μικρὰ παίξαντες ἐν τῷ τῆς ζωῆς τούτῳ, εἴτε δεσμοτηρίῳ, εἴτε σταδίῳ, εἴτε προχαγμάτι, εἴτε σκιάσματι. Τίμησον τὴν συμφυλίαν· αἰδέσθητι τὸ ἀρχέτυπον· γενοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ, μὴ τοῦ κοσμοκράτορος· μετὰ τοῦ χρηστοῦ (31) Δεσπότου, μὴ τοῦ πικροῦ τυράννου. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς· ἐκεῖνος καὶ τὸν πρῶτον ἀνθρώπον διὰ τῆς παρακῆς ἐπληξε, καὶ τὴν ἐπιμοχθον ζωὴν ἐπεισέγαγε, καὶ τὸ κολάζειν, καὶ τὸ κολάζεσθαι διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐνομοθέτησε. Σὺ δὲ, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, μνήσθητι τίνος εἶ ποίημα, καὶ ποῦ καλῆ, καὶ πόσα ἔχεις, καὶ πόσον ὀφείλεις, παρὰ τίνος σοι λόγος, νόμος (32), προφηταί, αὐτὸ τὸ εἰδέναί Θεόν, τὸ μὴ ἀπελπίζειν τὰ προσδοκώμενα. Μίμησαι διὰ ταῦτα Θεοῦ φίλανθρωπίαν. Τοῦτο ἔχει (33) μάλιστα θεῖον ἀνθρώπος, τὸ εὖ ποιεῖν. Ἐξεστὶ σοι Θεὸν γενέσθαι μηδὲν πονήσαντι (34)· μὴ πρῆν τὸν καιρὸν τῆς θεώσεως.

(27) *Καὶ μακαρίας*. Hæc desunt in Reg. bm, et Or 2.

(28) *Καί*. Deest in Reg. bm.

(29) *Τοῦ*. Deest in Regg. a, hm.

(30) *Διὰ χειρὸς ἄγεις*. « In manu, in potestate habes Dei imaginem. »

(31) *Χρηστοῦ*. Sic duo Coisl., tres Colb., et Or 2. In ed., Χριστοῦ, « Christum. »

(32) *Λόγος, νόμος*. Sic Reg. bm, et Or 2 « Evangelium. »

(33) *Τοῦτο ἔχει*, etc. « Nulla re propius accedit homo ad Deum, quam beneficentia. »

(34) *Πονήσαντι*. Sic duo Coislia. In ed., πονήσαντι.

humanitatem et misericordiam æmulare. Nihil tam divinum homo habet, quam benignitatem ac beneficentiam. Licet tibi nullo labore Deum fieri : noli divinitatis consequendæ occasionem abjicere.

F. Ἄλλοι χρήματα κενούσιν, ἄλλοι σάρκας τῷ πνεύματι, καὶ νεκροῦνται Χριστῷ (35), καὶ κόσμου πνευτικῶς ἀπανίστανται· ἄλλοι καθιεροῦσι Θεῷ τὰ φιλάτατα. Καὶ τὴν Ἀβραάμ θυσίαν πάντως ἀκήκοας· ὅς προθυμότερον ἔδωκε τῷ Θεῷ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰς ὃν ἡ ἐπαγγελία, ἡ (36) παρὰ Θεοῦ τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἐκομίσαστο. Σὲ δὲ τούτων οὐδὲν αἰτοῦμεν· ἐν ἀντὶ πάντων εἰσένεγκες, τὴν φιλανθρωπίαν· ἢ χεῖρει Θεὸς μᾶλλον, ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις· δῶρον ἴδιον, δῶρον ἀμωμον, δῶρον φιλοτιμίαν Θεοῦ προκαλούμενον (37). Μίξον τῷ φόβῳ τὴν ἐπιείκειαν· κέρασον τῇ ἀπειλῇ τὴν ἐλπίδα. Πολλὰ καὶ χρησιμότητα κατορθούσαν (38) οἶδα, δυσωπούσαν εἰς ὑφειλομένην ἀντίδοσιν, ὅταν βιάζεσθαι παρὸν συγχωρήσαντες, δυσωπήσωμεν εὐνοίᾳ τὸν ἐλεοῦμενον. Μηδὲν εἶναι σε πειθέτω τῆς ἀρχῆς ἀνάξιον· μηδὲν ἀποκλειέτω τὸν οἶκτον καὶ τὴν ἡμερότητα, μὴ κληρὸς, μὴ δυνάστης, μὴ φόβος, μὴ μειζόνων ἀρχῶν ἐλπίς (39), μὴ θρασυτής (40) τὸ πλέον ἔχουσα. Κτῆσαι τὴν εὐνοίαν ἐν τοῖς ἀναγκαίοις καιροῖς (41), τὴν ἀνωχρησὸν Θεῷ τὸν ἔλεον. Οὐδεὶς μετέγνω τῶν Θεῷ τι προεισενεγκάντων (42). Πολὺς ἔστιν εἰς ἀντίδοσιν, μάλιστα μὲν τοῖς ἐκεῖθεν ἀγαθοῖς ἀρειθόμενος τοὺς προκαταβαλόντας τι, καὶ προχρήσαντας· ἔστι δὲ ὅτε καὶ τοῖς ἐνταῦθα πρὸς πλείον τῶν ὑστερον.

Ad necessaria tempora supernæ benevolentiae tibi praesidium para; misericordiam Deo commoda. Neminem unquam Deo aliquid prius obtulisse poenituit. In beneficio referendo copiosus est, maxime ille quidem caelestia bona, iis, a quibus ipsi ante quidpiam collatum mutuoque datum fuerit, rependens; a nemine unquam autem huius quoque vitae commoda refundens, ut de futuris fidem faciat.

IA. Ἐτι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος παρέρχεται, καὶ ἡ σκηνή (43) καταλύεται. Πραγματευσόμεθα τὸν καιρὸν· τοῖς οὐχ ἔστωσι τὰ μένοντα ὠνησόμεθα. Ἐκαστος ἡμῶν ἔστιν ἐν ἐπιτιμίοις· καὶ ὁ χεῖρος πολλὰ φέρει τὰ ὀφλήματα. Συγχωρήσωμεν, ἵνα συγχωρηθῶμεν· ἀφῶμεν, ἵνα αἰτήσωμεν ἄφεσιν. Ὁρᾷς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Χρεωφειλέτης εἰσάγεται (44) τις πολλῶν ταλάντων, καὶ ἀφίεται τοῦ χρέους· προσάγεται γὰρ ἀγαθὸν δεσπότην. Καὶ συγχωρεῖται μὲν, οὐ συγχωρεῖ δέ· δοῦλος γὰρ ἔστι· καὶ τὴν προαίρεσιν (45)· ἄλλ' ἤ· εὐχε φιλανθρωπίας περὶ τὸ πλεῖον, ταύτης οὐ μεταδίδωσι τῷ ὁμοδούλῳ περὶ τὸ ἔλαττον, οὐδὲ, εἰ μὴ τι ἀλλῶ, τῷ τῆς μεγαλοφυχίας ἐπόμενος ὑποδείγματι περὶ τὸ ἀλλότριον· καὶ ὁ δεσπότης ἀγανακτεῖ. Καὶ τὸ ἐξῆς σιωπήσομαι· πλὴν ἄμεινον τῷ παντὶ,

³⁷ Gen. xxii, 2 seq. ³⁸ Matth. xviii, 23 seq.

(35) Χριστῷ. Regg. a, bm, duo Coisl., tres Colb., Or. 2, διὰ Χριστόν.

(36) Ἡ. Coisl. 1, ἦν.

(37) Προκαλούμενον. Sic Reg. hm, tres Colb., Coisl. 1, Or. 2, et Jes. In ed., προκαλούμεν.

(38) Κατορθούσαν. Regg. a, bin, Orat. 2, κατορθούσιν.

(39) Μειζόνων ἀρχῶν ἐλπίς. Sic Regg. a, hm, duo Coisl. et Or. 2. Alii resecant, μειζόνων, alii, ἀρχῶν. In ed. deest ἐλπίς.

(40) Μὴ θρασυτής, etc. « Non temeritas plus sibi tribuens, quæ modum excedit. » Vel cum Leuven-

X. Alii opes suas effundunt, alii exhaustam carnem spiritui mancipant, ac propter Christum emoriuntur, atque omnino a mundo se remouent. Alii charissima quæque sibi pignora Deo consecrant. Nec vero tibi Abrahæ sacrificium inauditum est, qui unicum filium, divinitusque promissum, imo ad quem ipsa promissio referebatur, Deo libentius obtulit³⁷, quam ab eo primum **324** acceperat. Horum nihil a te postulamus : pro omnibus hoc unum offer, nempe benignitatem, qua Deus magis, quam cunctis aliis rebus in unum collatis, delectatur; donum proprium, donum omni labe vacuum, donum Dei liberalitatem et munificentiam invitans. Lenitatem terrori admisce : minas spe tempera. Multa quoque humanitate ac benignitate perfici scio, ut quæ ad debitam gratiam referendam pudore ipso compellat; cum videlicet oblata ulciscendi atque animadvertendi potestate noxam condonantes, ei, cui misericordiam impertimur, benevolentia nostra pudorem incutimus. Nihil tibi tanti sit, ut propterea inducas in animum aliquid admittere, quod te magistratu indignum reddat. Nihil misericordiam et mansuetudinem excludat, non tempus, non princeps, non metus, non majorum dignitatum spes, non temeritas quæ sui juris nimium retinet.

praesidium para; misericordiam Deo commoda. Neminem unquam Deo aliquid prius obtulisse poenituit. In beneficio referendo copiosus est, maxime ille quidem caelestia bona, iis, a quibus ipsi ante quidpiam collatum mutuoque datum fuerit, rependens;

XI. Adhuc paululum, et mundus transibit, et hoc tabernaculum dissolvetur. Temporis commoditate ad quæstum utamur; fluxis et fragilibus aeterna coeamus. Unusquisque nostrum in correptione est; ac lutea hæc massa plurimum æris alieni secum circumfert. Alienis ergo peccatis veniam denus, ut nostris impetremus; remittamus, ut vicissim nobis remitti postulemus. Vides in Evangelio quemadmodum quidam multorum talentorum debitor adducatur, ac debito liberetur³⁸; ad bonum enim et facilem dominum accesserat. At non, ut ei debitum remissum fuerat, ita ipse quoque remittit; nam animi etiam proposito servus erat; nec misericordiam, quam in majori pecuniæ summa consecutus fuerat, in minori pecunia conseruo suo imper-

D klaio: « Non audacia meliori rerum suarum conditione freta. » Billius: « Non audacia et importunitas potiora omnia habens. »

(41) Καιροῖς. Deest in Reg. hm, et tribus Colb.

(42) Προεισενεγκάντων. Regg. a, bm, et Or. 2, προεισενεγκόντων.

(43) Καὶ ἡ σκηνή, etc. Billius: « Ac scena dissolvetur. »

(44) Εἰσάγεται. Reg. bm, tres Colb., Or. 2, προσάγεται. « Judicio sistitur ad reddendam rationem. »

(45) Τὴν προαίρεσιν. Billius: « Animi inductione. »

itur, nec, si nihil aliud, propositum sibi certe liberalis erga alios animi exemplum sequitur. Quam ob causam dominus ira commovetur. Nam quæ postea conducibilis omnino esse, ut priusquam in altero saeculo vitæ rationes referamus, hujus vitæ benignitatem impendamus.

325 XII. Quid ais? Num te his sermonibus captum tenemus, quorum te amore inflammari sæpe confessus es, præfectorum optime, atque, utinam addere liceat, clementissime? Num tibi præterea supplicis cujusdam libelli loco canities hæc offerenda erit, atque annorum numerus, diuturnumque et labis expers hoc sacerdotium, quod ipsi quoque angeli, puri purissimi Dei cultores, tanquam ipsorum cultui minime impar, fortasse veneratione prosequuntur. Num hæc te permovent? An majus aliquid audendum crit? Audacem autem me dolor efficit. Christum tibi offero, Christi pro nobis inanitionem, et impatibilis passionem, et crucem, et clavos, quibus peccato solutus sum, et sanguinem, et sepulturam, et resurrectionem, et ascensionem, atque adeo mensam hanc, ad quam communiter accedimus, salutisque meæ typos, quos eodem ore perago, quo hanc ad te deprecationem oboeo, hoc, inquam, sacrosanctum atque in cælum nos evehens mysterium.

XIII. Quod si non propter unum ex his, saltem propter omnia, da hanc gratiam, et nobis, et tibi ipsi, et domesticæ Ecclesiæ tuæ, atque huic pulchro Christi cœtui; de quo ita velim existimes, eum tibi nobiscum supplicem esse, tametsi obeundæ legationis munere nobis cedat, ut majorem apud te, ob sacerdotii dignitatem, qua a Deo ornati sumus, auctoritatem habituris; ne illud etiam dicam, quod imperii lege prohibetur. Hac una re pulchre vincaris; benignitate nos supera. En tibi, coram Deo, et angelis, et regno cœlorum, illiusque vitæ præmiis, supplices meos offero. Fidem meam honora, quam mihi commissam aliis commisi: ita fiet, ut et tua

(46) *Ἀδίου.* Unus Regius, ἐλέου, et misericordiae.)

(47) *Προσθεῖναι.* Or. 2 addit, ὄτι.

(48) *Τὴν πολιάν,* et canititem, et etc. His verbis et natrem suam et indicat Gregorius.

(49) *Μεῖζον.* Or. 2, καὶ μεῖζον.

(50) *Προσάγω σοι.* Sic tres Colb., Coisl. 1, Or. 2, etc. In ed., *προσάγωσι* [perperam].

(51) *Τὴν ἀνάστασιν.* Billius, et reditum ad vitam.)

(52) *Καὶ τοὺς τύπους,* etc., et salutis meæ typos.) Nullum scrupulum movere debent hæc verba. « Typi » quidem sunt et « signa; » sed « signa » rerum præsentium. His vocibus usi sunt SS. Patres, et « nihil aliud intelligunt, » inquit Billius, « quam partem sacramenti quæ in oculorum sensum cadit. » Sic in Eucharistia, species panis et vini sunt « typi » seu « signa » corporis et sanguinis Christi realiter et substantialiter præsentis. Item alia omnia sacramenta ita sunt « typi » vel « signa » salutis, ut eam simul efficiant et significant.)

(53) *Ἐὶ καὶ μὴ δι' ἔρ,* etc. Billius: « Quod si hæc singula minus apud te valent, at universa certe valeant. »

(54) *Ὅν.* Deest in Regg. a, bm, et Or. 2.

(55) *Σεαυτῷ.* Sic Or. 2. In ed., *σαυτῷ.*

Α προεισφέρειν τοῦ ἐκεῖσε λόγου (46) τὴν ἐντεῦθεν χρηστέτητα.

sequuntur, silentio præteribo. Tantum hoc dicam, sæculo vitæ rationes referamus, hujus vitæ benignitatem impendamus.

IV. Τί φῆς; Ἐχομέν σε τοῖς λόγοις τούτοις, ὡν ἐραστής εἶναι πολλάκις καθωμολόγησας, ὡ καλλίστη ἀρχόντων, εἴη δὲ προσθεῖναι (47), καὶ ἡμερώτατε; Ἦ δὲ, καὶ τὴν πολιάν (48) σοι ταύτην ἀνθ' ἱκετηρίας προσαγαγεῖν, καὶ τὸν τῶν ἐτῶν ἀριθμὸν, καὶ τὴν μακρὰν ἱερουσύνην καὶ ἀσπίλον ταύτην, ἣν αἰδοῦνται τυχόν καὶ ἄγγελοι, καθαρῶς τῷ καθαρωτάτῳ λατρύοντες, ὡς τῆς ἑαυτῶν λατρείας ἀξίαν. Πείθει ταῦτα; ἢ τί τολμήσω μεῖζον (49); τολμηρὸν δέ με ποιῆ τὸ ἀλγεῖν. Χριστὸν προσάγω σοι (50), καὶ τὴν Χριστοῦ κένωσιν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὰ τοῦ ἀπαθοῦς πάθη, καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τοὺς ἔλους, ὡς ἐλύθη ἐγὼ τῆς ἀμαρτίας· καὶ τὸ αἶμα, καὶ τὴν ταφήν, καὶ τὴν ἀνάστασιν (51), καὶ τὴν ἀνοδὸν, ἣ καὶ τὴν τράπεζαν ταύτην, ἣ κοινή πρόσιμεν· καὶ τοὺς τύπους (52) τῆς ἐμῆς σωτηρίας, ὡς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τελῶ στόματος, ἀφ' οὗ ταῦτα πρὸς σὲ προσεβού, τὴν ἱερὰν καὶ ἀποφέρουσαν ἡμᾶς μυσταγωγίαν

IV. Εἰ καὶ μὴ δι' ἔν (53) τούτοις, ἀλλ' ὅν (54) διὰ πάντα, ὁδὸς καὶ ἡμῖν καὶ σεαυτῷ (55) τὴν χάριν, καὶ τῇ (56) κατ' οἶκόν σου Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ καλῷ τούτῳ Χριστοῦ πληρώματι· ὁ νόμισον ἡμῖν συμπεσεβέειν, εἰ καὶ ἡμῖν παραχωρεῖ τῆς προσβείας, ὡς αἰδεσιμωτέροις (57) διὰ τὸν τιμήσαντα, καὶ ἅμα τῷ τῆς ἀρχῆς (58) νόμῳ κατελργεταί. Ἐν τούτῳ καλῶς ἡττηθητι· νίκησον ἡμᾶς φιλανθρωπίᾳ. Ἰδοὺ προσάγω σοι τοὺς ἐμοὺς ἰκέτας ἐναντίον Θεοῦ, καὶ ἀγγέλων, καὶ βασιλείας οὐρανῶν, καὶ τῆς ἐκτεθῆς ἀνταποδόσεως. Τιμήσον τὴν ἐμὴν πίστιν (59), ἣ ἐπιτεύθην τε καὶ ἐπίστευσας· ὡς ἂν καὶ ἡ σὶ (60) τιμηθῆι περὶ τὰ μεῖζω καὶ τελεώτερα. Κεφάλαιον

(56) *Καὶ τῇ,* etc. Sic codd.: « et domesticæ Ecclesiæ tuæ. » Illic præfecti « familiam, » quæ, numero et pietate, Ecclesiæ formam exhibebat, significare videtur Gregorius, non « Nazianzenam Ecclesiam, » ut putat Elias. Siquidem in his sequentibus verbis, καὶ τῷ καλῷ τούτῳ Χριστοῦ πληρώματι, et huic pulchro Christi cœtui, ipsa designatur Nazianzena Ecclesia. In editis, τὴν τῇ, etc.

(57) *Ὡς αἰδεσιμωτέροις,* etc. Non bene Billius, « ut majorem apud te, a quo honore affecti sumus, auctoritatem habituris. » Ascribit siquidem præfecto id, quod Gregorius Deo tribuit.

(58) *Τῷ τῆς ἀρχῆς,* etc. Vetabat lex prætoria, ne « populus legationis munere fungeretur, quia non permittebat, » inquit Elias, « ut quisquam ordinis sui fines transiliret. »

(59) *Τιμήσον τὴν ἐμὴν πίστιν,* etc. « Honora fidem meam; secundum quam, » juxta Eliam, « fidelis ac verax esse huic populo creditus sum, cum dicerem omnino te nobis obtemperaturum, quæque fide credidi te nos exauditurum, ut et tua fides honoretur, qua fiduciam concepisti, majora te bona consecuturum credens. »

(60) *Ἡ σὶ.* Sic Reg. bm, Coisl. 1 et 2, Or. 2, et Par. Deest in editis.

ξ (61) τοῦ λόγου, ἔχεις καὶ αὐτὸς ἐν οὐρανῷ Κύριον· A τοῦτου τύχοις περιβραυτὸν τοῦ χριστοῦ, οἷόσπερ (62) ἂν αὐτὸς γένη τοῖς ἀρχομένοις. Τύχοιμεν δὲ πάντες, καὶ τῶν ἐντεῦθεν χρηστών, καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀνεκτοτέρων, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα (63) καὶ τὸ κράτος, ᾧ τιμὴ καὶ βασιλεία, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὡσπερ ἦν, καὶ ἐροῆν, καὶ ἔσται, καὶ νῦν (64), καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(61) Δέ. Deest in Or. 2.

(62) Οἷόσπερ. Sic Reg. bm, Coisl. 2, Jes., Par., etc. In ed., οἷός δὲ περ.

A quoque in majoribus et perfectioribus honoretur. Atque, ut uno verbo rem complectar, Dominum ipse quoque in caelo habes. Hunc tibi talem erga te judicem experiri contingat, qualem te his 326 qui imperio tuo subsunt, praestiteris. Utinam autem nobis, et in hac vita mitia et benigna cuncta contingant, et in altero saeculo leviora, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, et honor, et regnum, cum Patre et sancto Spiritu, sicut erat, et erit, et nunc est, in saecula saeculorum. Amen.

(63) Ὡ ἡ δόξα, etc. Reg. a, et Or. 2, ᾧ κράτος, δόξα, τιμὴ, βασιλεία.

(64) Καὶ νῦν. Jes. addit, καὶ ἔσται, « et semper. »

327 MONITUM IN ORATIONEM XVIII.

« Hac oratione, » inquit **Basilus**, « primum Basilium Magnum alloquitur, eique velut argumentum quoddam orationis subministrat. Deinde paternae vitae historiam exordiens, ostendit quemadmodum, portentosa quadam atque impia superstitione abjecta, Christianam fidem amplexus sit, idque miris modis exornat, ac simul captata occasione laudem matris annectit. Tum ad orationis institutum rediens, miracula quaedam narrat, quae in illius baptismo contigerant. Hinc ad episcopatum ejus transit, ubi varias ejus laudes prosequitur, ac pietatem quidem illius et fidei constantiam per collationem amplificat, eumque obiter purgat, quod imprudens falso cuidam et sacrilego haereticorum dogmati subscripsisset. Mox ejusdem liberalitatem benignitatemque in complectendis pauperibus, gloriaeque humanae contemptum laudat; et, quibusdam virtutibus per congeriem enumeratis, ad humilitatis laudem redit, eamque eleganter pertractat. Cui ignoscendi facilitatem subjungit, atque injuriarum oblivionem, eximiamque humanitatem cum mira in rebus gerendis dexteritate conjunctam. Ita demum exponit, quemadmodum eum duplici miraculo Deus celebravit, dum, et eos, a quibus fuerat offensus, ultio divina statim secuta est, et eundem a medicis comploratum, praeter omnium spem, ipse pristinae valetudini restituit; et quia his rebus hominum sanctimonia perspicue declaratur, addit quemadmodum mater gravissimo et atrocissimo morbo laborans, repente sanitatem receperit; ac praeterea quonam modo ipse periculosa tempestate jactatus, parentum precibus, certissimum mortis periculum effugerit. Hinc ad fortitudinis constantiaeque laudem se confert. Qua pluribus exemplis demonstrata, patris encomio finem imponit, atque ad matrem jam senio confectam orationem convertens, eam elegantissime et doctissime consolatur. »

II. Nazianzi medio circiter anno 374 habita est haec oratio. Mense enim Martio vel Aprili hujusce anni, juxta eruditos, obierat Gregorius senior. Id etiam nonnullis monumentis probari potest. Ac primo quidem constat mortuum jam fuisse Gregorium patrem, cum ad Iconiensem sedem assumptus est Amphilocheus. Etenim quo tempore is ordinatus fuit Iconii episcopus, Gregorius noster in luctu de parentis funere versabatur, ut ipsemet scribit ad Amphilocheum patrem: « An te quidem, » inquit (65), « in mœrorem conjicit filius, quod ob virtutem arripiatur, et honore afficiatur... me autem non disruciat pater, qui postremam a nobis peregrinationem iniit, ex qua non jam ad nos revertetur, nec a nobis conspicietur? » Praeterea Faustinus, cui successit Amphilocheus, vita functus erat anno 373. Basilus namque ad Eusebium Samosatensem episcopum scribens, ait (66): « Iconium civitas est Pisidiæ... Ipsa nos invitat, ut se invisamus, ut episcopum ei demus. Mortuus est enim Faustinus. » Hanc autem epistolam scriptam anno 373 sentiunt eruditi. Utrum vero Amphilocheus proxime Faustino successerit, an haereticus quidam, qui 328 brevi defunctus aut pulsus est, medius Faustinum inter et Amphilocheum sederit, ut arbitrantur nonnulli, non satis liquet. Quidquid sit, certum est Amphilocheum Iconiensis Ecclesiae administrationem suscepisse anno 374. Hunc enim ordinatum episcopum datis litteris eodem anno Basilus consolatur his verbis (67): « Benedictus Deus, qui sibi placentes in singulis aetatibus elegit, electionisque secernit vasa, et his utitur ad ministerium sanctorum: qui nunc etiam te cum fugeres, ut timet dixisti, non nos, sed vocationem quam per nos futuram suspicabaris, inevitabilibus gratiae rebus illigavit, ac in mediam Pisidiam deduxit, ut homines Deo capias, » etc. Cum ergo et ordinationis Amphilochei et Gregorii senioris obitus tempora con-

(65) Epist. 65.

(66) Epist. 158.

(67) Epist. 161.

veniant, atque illius ordinationi sin minus, istius certe funeri affuerit Basilus, non male conjicitur, Gregorii patris obitum lunusque post hiemem anni 374 collocari posse. Nec movere debet quod in Menæis (p. 19) legitur, nempe, Kalendis Januarii « recoli memoriam Gregorii patris hac die in pace quiescentis. » Infirrum prorsus id argumenti genus, quod ex jam dictis satis confutatur.

III. Superest adhuc ut unum et alterum istius orationis locum difficiliorem, quam ut intra notarum angustias solvi possit, enucleemus. Ac primum quidem de Hypsistariis, in quorum errore versabatur Gregorius senior, priusquam Christo nomen daret, aliquid dicamus. Rara apud veteres Hypsistariorum mentio. Nihil, juxta Suicerum, apud Epiphanium, Augustinum, Theodoretum, Damascenum et alios, qui olim de hæresibus scripserunt, legitur. Horum quidem meminere, præter Gregorium nostrum et Nyssenum, Hesychius et Suidas. Verum isti nihil afferunt præter nominis rationem, ac Hypsistarios sic dictos volunt, quod « Summum, » seu « Supremum colerent et invocarent. » Nyssenus vero id unum habet (68), quod ipsi quidem « Deum esse confiterentur, quem Altissimum, vel Omnipotentem vocabant, Patrem autem ipsum esse non admittebant. » Si tamen Theologum audiamus, ex duabus rebus maxime oppositis conflatus erat Hypsistariorum error, partim scilicet ex gentili errore, partim ex legali vanitate. Hypsistarii siquidem idola et sacrificia rejicientes, « ignem » tamen et « lucernas » cum gentilibus colebant; « circumcisionem » vero aspernantes, « Sabbatum et jejunam quamdam a nonnullis cibis abstinentiam » cum Judæis observabant. Unde hi abjecti et aspernandi homines Hypsistariorum nomen sibi tribuebant, quod solum « Supremum, » seu, « Altissimum » agnoscerent ac venerarentur. Epiphanius, licet de Hypsistariis nullam, ut jam vidimus, mentionem fecerit, quiddam tamen fere simile de Euphemitis, seu Massalianis, narrat. Ait enim (69), « eos ex gentilibus ortos, nec Judaismo, nec Christianismo attendere; deos quidem dicere, nullum tamen adorare, sed unum solum venerari, eumque Omnipotentem vocare. » Addit etiam, « eos cum lucernarum igne, » (quod *λυχναιάν* vocat), « conventus habere. » Quæ quidem ab iis, quæ de « Hypsistariis » veteres scripserunt, non multum discrepant.

IV. Altera de iisdem Hypsistariis occurrit difficultas. Mirum Clerico videtur (70), quod Gregorius noster, cum in hac oratione Hypsistarios « idola » coluisse negat, et Gregorium patrem « in eorum hæresi natum » dicat, fateatur tamen carmine primo, « eum animalium simulacris paruisse. » Id Clericus 329 pugnare existimat. Exregium sane artis criticæ magistrum l cui una tantum nodi solvendi ratio succurrit, Gregorium scilicet nostrum, « vel memoriæ lapsu, vel zeli fervidioris impulsu contraria locutum esse; nisi forte, in eo quod de animalium idolis dixit, ab hyperbole pro more suo adhibita, excusandus esse videatur. » Quis hæc audiendo non indignetur? Vel, quæ fides malevolo aut imperito interpreti habenda? Audacior ille censor, qui tam peritus sibi videtur, et tam temere quam arroganter de Gregorio aliisque doctissimis ac sanctissimis scriptoribus plerumque judicat, nullatenus hic Gregorii mentem assecutus est. Hæc sunt enim Theologi verba, carm. 1, vers. 125:

Αὐτὰρ ὄγ' ἀγρίελαιος, ὅπ' εἰδώλους πάρος ἦν
Ζῶων, etc.

At ille quidem (pater) agrestis oliva, sub simulacris antea erat
Vivens, etc.

Nihil in hoc contextu de animalium idolis dictum. Falsa vocis ζῶων interpretatio Clericum in errorem induxit, dum « animalium idola » videre se putat, ubi Theologus, nulla animalium mentione facta, patrem « sub simulacris viventem » exhibuit. Vox enim ζῶων non est, ut loquuntur grammatici, genitivus pluralis nominis ζῶον, « animal; » sed participium præsens verbi ζῶω poetice pro ζῶω, « vivo. » Sæpissime illam vocem, « viventis » tantum significatione gaudentem, apud Homerum, Hesiodum, Herodotum aliosque usurpatam reperimus. Mirum sane id a Clerico ignoratum, vel potius dissimulatum. Præterea, hæc « idolorum » seu « simulacrorum » voce utens Gregorius, non idcirco deorum aut animalium simulacra significare voluit; verum ea tantum generatim, quæ superstitionis gentilitatis propria, veri Dei cultores summo opere respuunt, ejusmodi fuerunt « ignis et lucernarum » elementa, quæ Hypsistarii religiose colebant. Cum igitur Gregorius pater, etsi non supremo, supersticioso tamen cultu hæc elementa veneraretur, potuit dicere Theologus patrem sub « idolis » seu « simulacris » vixisse, id est, « sub sensibilibus elementis. » Quo etiam sensu intelligendum est, quod Gregorius presbyter in *Vita* Theologi scribit (71): « Pater quidem Gregorii, » inquit, « idolis relictis, ad pietatis cultum migravit; et excussa Hypsistariorum superstitione, sincerus divinæ gratiæ discipulus eluxit. » Non ergo Theologus, dum de Hypsistario patre sermonem habuit, memoria lapsus est, nec nimio zelo abreptus, nec etiam hyperbole usus, a qua Clericus ejus excusationem erui posse videtur.

V. Ex hujusce orationis textu alia etiam exurgit difficultas; an scilicet Gregorius pater « in cubiculo suo, » ut volunt nonnulli, « privatum sacrum peregerit. » Rem sic

(68) Or. 2 contra Eunom., t. II, pag. 440.

(69) Hæres. lxxx, pag. 450.

(70) *Bibl. univ.*, an. 1690, tom. XVIII, p. 5 et 4.

(71) *Greg. Presh. in Greg. Vita*, n. 4.

narrat Theologus (n. 29) : « *Mysterii tempus aderat... cum ille (Gregorius pater) ab eo, qui mortuos ad vitam revocat, excitatur. Primo paululum se movet, deinde firmius, mox exigua admodum et obscura voce famulum ... vestem porrigere, manumque subjicere jubet. Qui cum non sine stupore adesset, prompteque obsequeretur, ipse manu tanquam hœculo ductus, Moysen illum in monte orantem imitatur; fractisque ac debilitatis manibus ad orationem compositis, 330* alacri animo pro populo mysteria concelebrat, aut præcelebrat, paucis quidem, et quibus poterat, verbis, mente autem, ut mihi videtur, perquam integra. Rem miram sine sacrario in sacrario, sine altari sacrificus, sacerdos a mysteriis remotus... Postea, cum gratiarum actionis verba, ita ut consuetudo fert, effatus esset, ac populum benedixisset, in lectulum rursus se coniecit. » Ex quo contextu quidam eruditi, inter quos doctissimus ac piissimus cardinalis Bona (72), mysterii voce decepti, Gregorium patrem e lectulo surrexisse, et privatum sacrum in cubiculo peregissee, existimaverunt. Verum si serio perpendamus Theologi verba, non verum ac reale, sed mysticum tantum, menteque conceptum in Gregorii facto sacrificium deprehendemus. « *Nam,* » ut ait Elias (73), « *festa quidem olim, ob ea, quæ in his mystice peragebantur, mysteria appellabant : hoc autem loco eum (Theologum), per mysterium, ipsum sacri conventus tempus intelligere existimo, in quo mysticas quoque preces sacerdotes celebrant. Cui sententiæ ea etiam, quæ sequuntur, favent... Ergo mysteria quidem pro populo concelebrat, utpote una cum iis qui hæc in altari celebrabant spiritu præsens, etiamsi corpore, propter corporis infirmitatem, abesset; præcelebrat autem, ut compendiose quodammodo ac breviter ea prius absolvens. » Eodem modo interpretantur Basilius, Billius, Tillemontius, etc. Non ergo « *privatum sacrum in cubiculo peregit* » Gregorius senior, cum ibi ea, quæ ad verum sacrificium requiruntur, ornamenta scilicet, altare, panis et calix consecrandi, abessent. Etenim ex Theologi contextu sequitur tantum, Gregorium patrem, solemnè Pæschatis die, præ morbo jacentem, e lectulo surrexisse, et in cubiculo, manibus ad orationem compositis, liturgiæ preces, « *paucis quidem, et quibus poterat verbis,* » recitasse; ac proinde verbo tantum, ut ita loquar, obtulisse, gratias egisse, benedixisse, etc. Quibus peractis, in lectulum rursus se coniecit.*

(72) *Liturg.* lib. 1, c. 14, p. 96 ed. Rom. an. 1671.

(73) *In Comment.*

ΛΟΓΟΣ ΙΗ΄.

RATIO XVIII.

Ἐπιτάφιος (74) εἰς τὸν πατέρα, παρόντος (75) Ἀ Βασιλείου.

Funeris oratio in patrem, præsentè Basilio

A. Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, καὶ πιστὴ θεράπων, καὶ δικονόμη τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων, καὶ ἀνερ ἐπιθυμιῶν τῶν τοῦ Πνεύματος· οὕτω γὰρ ἡ Γραφή καλεῖ τοὺς διαβεβηκότας καὶ ὑψηλοὺς, καὶ ὑπεράνω (76) τῶν ὀρωμένων. Καλῶ δὲ σε καὶ θεὸν Φαραῶ πάσης Αἰγυπτιακῆς καὶ ἀντικειμένης δυνάμεως, καὶ στύλον, καὶ ἐδραίωμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὀλίγημα Κυρίου, καὶ φωστῆρα ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχοντα, καὶ πίστεως ἔρεισμα, καὶ Πνεύματος καταγώγιον. Καὶ τί ἂν πάσας ἀπαριθμοίμην τὰς προσηγορίας, ὅσας ἡ ἀρετὴ σοι πεποίηκεν, ἄλλη τις ἄλλην οἰκειουσά τε καὶ προσάγουσα;

B. Πλὴν εἰπέ· πόθεν πάρει; καὶ τίς σου ἡ ἐργασία; καὶ τί χαριούμενος ἦκεις ἡμῖν; Ἐπειδὴ πάντα σε σὺν Θεῷ, καὶ παρὰ Θεοῦ κινούμενον ἔγνω, καὶ ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν δεχομένων. Ἦκεις ἡμᾶς ἐποπτεύων (77), ἢ τὸν ποιμένα ζητήσων, ἢ τὸ ποιμνιον ἐποψόμενος; Ἦμᾶς μὲν οὐκ ἔτι ὄντας, ἀλλὰ τῷ

⁷⁴ Josue xiv, 6. ⁷⁵ Num. xii, 7. ⁷⁶ I Cor. iv, 1.

⁷⁷ Isa. lxi, 4 ⁷⁸ Philipp. ii, 16.

(74) Ἐπιτάφιος, etc. Sic titulus in plerisque codic., brevior sane et clarior quam iste a Basilio usurpatus : Εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ἐν ᾧ καὶ εἰς Νόνναν μητέρα παραμυθητικός. Εἴρηται δὲ ἐπὶ παρουσίᾳ Βασιλείου, εἰς ὃν καὶ τὸ προοίμιον ποιῆται τοῦ λόγου· Sancti Gregorii oratio, partim funebris in laudem patris sui mortui, partim consolatoria ad matrem Nonnam, habita præsentè Basilio, ad quem et principium orationis spectat.

I. Homo (78) Dei⁷⁸, et fidelis serve⁷⁹, et mysteriorum Dei dispensator⁸⁰, et vir desideriorum Spiritus⁸¹; hoc enim nomine virtute provector et excelsos viros, et supra ea, quæ oculis cernuntur, positos Scriptura vocat. Quin te quoque Pharaonis, hoc est, omnis Ægyptiacæ atque adversariæ potestatis Deum appello⁸², et Ecclesiæ columnam ac firmamentum⁸³, et Domini voluntatem⁸⁴, et luminare in mundo verbum vitæ sustineis⁸⁵, et fidei adminiculum, ac 331 Spiritus domicilium. Et quid nomina ea omnia, quæ tibi tua virtus peperit, alia aliud tibi concilians atque offerens, enumerem?

II. Cæterum dic, quæso, unde ades et quænam B tua opera, quidque largiturus ad nos venis? Quandoquidem omnibus in rebus te, cum Deo, et a Deo, ad eorum, qui te excipiunt, commodum et utilitatem moveri compertum habeo. Venisne ut nos invisas? An ut pastorem quæras? An ut gregem inspi-

⁷⁸ Dan. ix, 23 ⁷⁹ Exod. vii, 1. ⁸⁰ I Tim. iii, 15.

(75) Παρόντος. In quibusdam, ἐπὶ παρουσίᾳ, « in præsentia. »

(76) Ὑπεράνω. Sic Or. 1 et 2. In ed. divisim, ὑπὲρ ἄνω.

(77) Ἐποπτεύων. Or. 1 et 2, ἐπισκεψόμενος. Ad marginem vero ut in ed

« Alias XIX, quæ autem 18 erat, nunc 24. — Habita medio circiter anno 371.

(78) Basilium compellat.

cius? Nos quidem non jam superstitēs, verum maxima ex parte una cum eo vita functos, atque afflictionis locum moleste ferentes, ac nunc præsertim, cum scitum gubernatorem, aut vitæ nostræ facem, in quam, salutis lumen nobis e sublimi ostentantem, intuentes, dirigebamur, amisimus; illum autem cum omni virtute, ac pastorali disciplina, quam diuturno tempore collegerat, peregre profectum, dierum simul ac prudentiæ plenum, et, si Salomonis verbis utendum est, gloriæ senectute coronatum; gregem denique consilii inopia laborantem et consternatum, summoque, ut vides, dolore ac mœstitia confectum⁷⁷, non jam in loco pascuæ requiescentem, nec refectionis aqua educatum⁷⁸, sed præcipitia, et solitudines, et voragines, in quas dispergatur et intereat, quærentem; num alium quovis solertem ac prudentem pastorem aliquando consecuturus sit, diffidentem, illud quidem certe et quidem valde sibi persuadentem, quod minime talem, beneque secum agi existimantem, si non multo inferiorem.

III. Porro cum tria hæc, ut dixi, atque omnia ex æquo, tibi huc veniendi necessitatem attulerint, nos scilicet, et grex, et pastor, age, pro eo curationis spiritu, quo præditus es, eam, quæ cuique apta sit, medicinam adhibe, ac sermonem cum iudicio dispone, quo te sapientiæ nomine magis admiremur. Quonam autem modo dispones? Ad pastorem quod attinet, si illum ob virtutem, ut par est, laudaveris, non solum ut puro puram orationem, instar funebrius cujusdam muneris, inferas; sed ut etiam aliis illius vitæ rationem, tanquam pietatis formam et admonitionem, proponas. Nos vero quod spectat, si de vita et morte, de animæ atque corporis conjunctione ac disjunctione, de duobus mundis, hoc est de præsentī ac fluxu et fragili, et de eo, qui animo et mente intelligitur ac manet, pauca disserueris; nobisque persuaseris, ut alterius quidem imposturam et perturbationem atque inconstantiam, **332** ac, velut in undis, sursum deorsumque jactationem contemnamus; ad alterum autem, qui firmus et stabilis, ac divinus, semperque sui similis est, atque omni perturbatione et confusione vacat, totos nos adjungamus. Sic enim ii, qui hinc prius excesserint, minus nobis mœroris attulerint; imo etiam lætitia nos affecerint, si nos oratio hinc abductos sursum collocet, atque id, quod in præsentī molestum est, in futuri expectatione occultet, nobisque illud persuadeat, quod ipsi quoque ad bonum Dominum properemus, atque

⁷⁷ Prov. xvi, 31. ⁷⁸ Psal. xxii, 2.

(79) Ἀπηθυνώμεθα. Sic Reg. c. In ed., ἀπεθυνώμεθα.

(80) Στεφανούμενος. Reg. a, στεφανούμενος.

(81) Ἠπορημένον, καί. « Gregem pastore destitutum, » etc. Sic Reg. a, tres Colb. et Or. 1. Deest καί in ed.

(82) Ἐναπαυόμενον. Sic Or. 1. In ed., ἐναπαυόμενον.

(83) Ἀγαπῶν. Coisl. 1, et Par. ἀγαπή

πλείστῳ μέρει συναπεθονότας, κα. τῷ τότῳ τῆς κακώσεως δυσχεραίνοντας· καὶ νῦν μάλιστα, ἦνίκα τὸν ἐπιστήμονα κυβερνήτην, ἢ τὸν λαμπτήρα τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀποβελήκαμεν, πρὸς ὃν ἀπηθυνώμεθα (79) βλέποντες, ἄνωθεν ἡμῖν τὴν σωτηρίαν πρῦσεύοντα· ἐκείνον μετὰ τοῦ καλοῦ παντὸς ἐκῆ μῆσαντα, καὶ πάτης τῆς ποιμαντικῆς εὐταξίας, ἢ χρόνῳ μακρῷ συνελέξατο, πλήρης ἡμερῶν τε ὁμοῦ καὶ φρονήσεως, καὶ τῷ τῆς καυχήσεως γήρα, εἰ δεῖ τὸ τοῦ Σολομώντος εἰπεῖν, στεφανούμενος (80). Ποίμνιον ἠπορημένον, καὶ (81) καταβελημένον, καὶ ὄραξ ὄσης γέμον ἀθυμίας καὶ κατηφείας· οὐκ ἔτι τότῳ χλόης ἐναπαυόμενον (82), οὐδὲ ὕδατι ἀναπαύσεως ἐκτρεφόμενον· ζητοῦν κρημνοὺς, καὶ ἐρημίας, καὶ βάραθρα, καθ' ὧν σπαρῆσεται, καὶ διασπαρῆσεται· **B** ἀπιστοῦν εἰ ποτε καὶ ἄλλου ποιμένος συνετοῦ ἐπιτεύξεται, ὅτι μὲν οὐ τοιοῦτου, καὶ λίαν πεπεισμένου, ἀγαπῶν (83) δ' ἂν, καὶ εἰ μὴ παραπολὺ χείρονος.

Γ. Τριῶν δὲ ὄντων, ὅπερ ἔφη, ἃ σοὶ τὴν παρουσίαν ἀναγκαίαν ποιεῖ, καὶ πάντων ἐξ Ἰσῆς, ἡμῶν, τοῦ ποιμένος, τῆς ποιμνῆς· φέρε, κατὰ τὸ ἐν σοὶ πνεῦμα τῆς θεραπείας, ἀπόδος ἐκάστῳ τὸ πρόσφορον, καὶ οἰκονόμησον ἐν κρίσει τὸν λόγον, ἵνα σε καὶ μᾶλλον τῆς σοφίας θαυμάσωμεν. Οἰκονομήσεις δὲ πῶς; Τὸν μὲν ἐπαινεσάς τῆς ἀρετῆς τὰ εἰκότα, οὐ μόνον ἴν' ἐντάφιον τῷ καθαρῷ καθαρὸν ἐπιβάλῃ· τὸν λόγον, ἀλλ' ἵνα καὶ τοῖς ἄλλοις εὐσεβείας χαρακτῆρα, τὴν ἐκείνου προθεῆς πολιτείαν τε καὶ παραίνεσιν (84). Ἡμῖν δὲ περὶ ζωῆς καὶ θανάτου βραχέα φιλοσοφήσας, καὶ τῆς κατὰ σῶμα καὶ ψυχὴν συζυγίας καὶ διαζεύξεως, καὶ τῶν δύο κόσμων, τοῦ τε παρόντος καὶ οὐχ ἐστῶτος, καὶ τοῦ νοουμένου καὶ μένοντος· καὶ πείσας, τοῦ μὲν περιφρονεῖν τὸ ἀπατηλὸν, καὶ ἄτακτον, καὶ ἀνώμαλον, καὶ, ὡς περ ἐν κύμασιν, ἄνω καὶ κάτω φέρον τε καὶ φερόμενον (85)· τοῦ δὲ προστίθεσθαι τῷ παγίῳ, καὶ σταθερῷ, καὶ θεοειδεῖ, καὶ ὡσαύτως ἔχοντι, καὶ πάσις ἐλευθέρῳ ταραχῆς καὶ συγχύσεως. Οὕτω γὰρ ἂν ἤττον ἀνίψων ἡμᾶς οἱ προεκοδημήσαντες· ἀλλὰ καὶ ἤδοιεν, εἰ ἐνθὲνδε ἀπάγων (86) ἡμᾶς ὁ λόγος, ἄνω τιθεῖν, καὶ τὸ παρὸν ἀηδὲς ἐναποκρύπτει τῷ μέλλοντι, καὶ πείθει, ὅτι καὶ αὐτοὶ παρὰ Δεσπότην **D** ἀγαθὸν ἐπειγόμεθα, καὶ βελτίων ἢ κατοικία τῆς παροιχίας· καὶ ὅπερ ἐστὶ τοῖς πλείουσι λιμὴν εὐδίας, τοῦτο τοῖς ἐνταῦθα χειμαζομένοις ἢ ἐκεῖσε μεταστάσις καὶ μετάθεσις (87)· ἢ ὡς περ οἱ μακρὰν ὁδὸν προκαταλύσαντες, τῶν ὁδοιπορούντων καὶ μοχθοῦν-

(84) Παράινεσιν. Coisl. 1, προαίρεσιν, « propositionum. »

(85) Φέρον τε καὶ φερόμενον. « Qua ferat et fertur. »

(86) Ἀπάγων. Reg. a, ἀπαγαγῶν.

(87) Καὶ μετάθεσις. « Et transpositio. permutatio. » Deest in Reg. a. Vox sane superflua. nec a Billio reddita.

των ἐπι βήους καὶ ἀπονώτεροι· οὕτως οἱ (88) ἐπι-
τυχόντες τοῦ ἐκεῖ καταλύματος, τῶν ἐπι τὴν σκο-
λιάν καὶ κρημνῶδη τοῦ βίου τούτου τεμνόντων ὁδόν,
ἀμείνους καὶ ἀνεκτότεροι.

qui longum iter priores confecerunt, minus difficultatis ac molestiæ habent, quam qui adhuc iter faciunt, atque in labore versantur; ita tolerabilior et melior eorum conditio sit, qui ad illud hospitium jam pervenerunt, quam qui sinuosum adhuc et præceps hujus vitæ iter emetiuntur

Δ'. Ἡμᾶς μὲν οὕτω παραμυθήσῃ· τὴν ποίμνην
ἐξ πῶς; Πρῶτον μὲν τὴν σὴν ὑποσχόμενος ἐπιστα-
σίαν καὶ ἡγεμονίαν, οὗ πάσι καλὸν ὑπὸ τὰς πτέ-
ρυγας ἀναπαύεσθαι, καὶ οὗ διψῶμεν τῆς φωνῆς
μᾶλλον, ἢ πηγῆς τῆς καθαρωτάτης οἱ διψεῖ κάμνον-
τες. Δεύτερον δὲ πείσας, ὡς οὐδὲ νῦν ἡμᾶς ἀπολέ-
λοιπεν ὁ Ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ
τῶν προβάτων· ἀλλὰ καὶ πάρεστι, καὶ ποιμαίνει, B
καὶ ὀδηγεῖ, καὶ γινώσκει τὰ ἴδια, καὶ γινώσκεται
ὑπὸ τῶν ἰδίων· σωματικῶς μὲν οὐχ ὁρώμενος,
πνευματικῶς δὲ συγγινόμενος, καὶ προπολεμῶν τῆς
ποιμνης κατὰ τῶν λύκων, καὶ οὐδενὶ συγχρωρῶν διὰ
τῆς αὐτῆς ὑπερβαίνοντι ληστρικῶς τε καὶ ἐπιθού-
λως, ξένη φωνῆ κατασύρειν καὶ διακλέπτειν ψυχὰς
τῇ ἀληθείᾳ καλῶς ἡγμένας. Πείθομαι δ', ὅτι καὶ
τῇ πρεσβείᾳ νῦν μᾶλλον, ἢ πρότερον τῇ διδασκαλίᾳ,
ἴσω καὶ μᾶλλον ἐγγίζει Θεῷ, τὰς σωματικὰς πέδας
ἀποσεισάμενος, καὶ τῆς ἐπιθολούσης τὸν νοῦν ἰλύος
ἀπρλλαγμένος, καὶ γυμνῷ γυμνὸς ἐντυγχάνων τῷ
πρώτῳ καὶ καθαρωτάτῳ νοῖ, τάξεως καὶ παρῆρη-
σίας ἀγγελικῆς, εἰ μὴ τολμηρὸν τοῦτο εἰπεῖν, ἀξιού-
μενος. Ταῦτα μὲν οὖν (89) αὐτὸς διαθήσεις καὶ φιλο-
σοφῆσεις ἀμεινον ἢ ὡς ἂν αὐτὸς παραδείξαιμι, καὶ C
λόγου δυνάμει καὶ πνεύματος. Ἴνα δὲ μὴ δὲ ἄγνοιαν
τῶν ἐκείνου καλῶν παραπολὺ τῆς ἀξίας ὁ λόγος
ἐλαττωθῆ, βραχέα τῆς εὐφημίας, ἐξ ὧν αὐτὸς συν-
επίσταμαι τῷ ἀπελθόντι, σκιαγραφῆσω (90), καὶ
προχαράξω, καὶ παραδώσω σοι, τῷ καλῷ τῶν τοιού-
των γραφεῖ, τῆς ἀρετῆς τῆς ἐκείνου τὸ κάλλος ἀπ-
ακριθῶσαι, καὶ παραδοῦναι ταῖς πάντων ἀκοαῖς τε
καὶ διανοαῖς.

lineabo, atque adumbrabo, ac tibi perito hujusmodi rerum pictori, virtutis illius pulchritudinem accuratius expoliendam, atque omnium mortalium auribus et animis tradendam, dabo.

Ε'. Ἐκεῖνος τοίνυν (ἵνα πατρίδα, καὶ γένος, καὶ D
σώματος εὐφυῶν (91), καὶ τὴν ἐξῶθεν περιφά-
νεια, καὶ τὰλλα οἷς μέγα φρονοῦσιν ἄνθρωποι, τοῖς
τῶν ἐγκωμίων νόμοις παρῆς, ἐκ τῶν ἡμῖν πρώτων
καὶ οικειοτάτων ἀρξωμαι), βίξης ἐγένετο βλάστημα
οὐκ ἐπαινετῆς, οὐδὲ εὐφυοῦς εἰς εὐσέβειαν (οὐ γὰρ
αἰσχύνομαι τοῖς πρώτοις, τοῖς τελευταίοις θαρρῶν),
οὐδὲ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένης, ἀλλὰ καὶ
λίαν ἀτόπου καὶ ἀλλοκότου (92), ἐκ δυοῖν τοῖν
ἐναντιωτάτοις συγκεραμένης, Ἑλληνικῆς τε πλά-
νης, καὶ νομικῆς τερατείας· ὧν ἀμφοτέρων τὰ (93)
μέρη φυγῶν, ἐκ μερῶν συνετέθη. Τῆς μὲν γὰρ τὰ
εἰδῶλα καὶ τὰς θυσίας ἀποπαμπόμενοι, τιμῶσι τὸ

⁸⁹ Joan. x, 14

(88) *Oi*. Sic Reg. a, et Or. 1. Deest in ed.

(89) *Oὐκ*. Deest in Regg. a, bm, et Or. 1.

(90) *Σκιαγραφῆσω*. Sic Regg. a, bm. In ed., σκιο-
γραφῆσω.

(91) *Σώματος εὐφυῶν*. « Ad omnia naturalem

A habitatio peregrinatione melior et præstantior sit; quodque navigantibus tranquillus portus est, hoc iis, qui hujus vitæ procellis agitantur, migratio ad alteram vitam existat: aut etiam quemadmodum ab illo bono Pastore, qui pro ovibus animam suam posuit⁸⁹, nos ne nunc quidem relictos esse confidamus; quin potius eum, et adesse, et pascere, et deducere, et oves suas cognoscere, et a suis cognosci, non illum quidem corporeo modo sese spectandum præbentem, sed spiritualem in modum nobiscum versantem, ac pro grege adversus lupos pugnans, nec quemquam, prædonum more, ac per insidias, caulam transilire, atque animas veritate recte institutas peregrina voce distrahere ac subripere sinentem. Nec dubito quin hoc nunc quoque tanto magis deprecatione sua, quam prius doctrina, præstet, quanto nunc magis Deo appropinquat, ut qui corporeas compedes excusserit, ac limo illo mentis puritatem inficiente, liberatus sit, nudusque cum nuda principe et purissima mente versetur, angelici ordinis dignitatem et fiduciam (nisi hoc dictu audax est) consecutus. Ac tu quidem pro ea sermonis et spiritus facultate, qua polles, rectius ipse per te, quam tibi ego indicare possim, constitues ac philosophaberis. Ne autem ob virtutum illius ignoracionem oratio 333 infra dignitatem longe subsistat, breves quasdam encomii partes, ex iis, quæ in defuncto agnovi, de-

IV. Ac nos quidem ad hunc modum consolaberis. Quonam autem pacto gregem? Primum si curam tuam et ductum tuum, hoc est, ejus viri, sub cujus pennis requiescere omnibus pulchrum ac præclarum est, et cujus vocem magis sitimus quam purissimos fontes, ii, qui siti laborant, non defuturum pollicearis. Deinde si nos eo adduxeris, ut ab illo bono Pastore, qui pro ovibus animam suam posuit⁸⁹, nos ne nunc quidem relictos esse confidamus; quin potius eum, et adesse, et pascere, et deducere, et oves suas cognoscere, et a suis cognosci, non illum quidem corporeo modo sese spectandum præbentem, sed spiritualem in modum nobiscum versantem, ac pro grege adversus lupos pugnans, nec quemquam, prædonum more, ac per insidias, caulam transilire, atque animas veritate recte institutas peregrina voce distrahere ac subripere sinentem. Nec dubito quin hoc nunc quoque tanto magis deprecatione sua, quam prius doctrina, præstet, quanto nunc magis Deo appropinquat, ut qui corporeas compedes excusserit, ac limo illo mentis puritatem inficiente, liberatus sit, nudusque cum nuda principe et purissima mente versetur, angelici ordinis dignitatem et fiduciam (nisi hoc dictu audax est) consecutus. Ac tu quidem pro ea sermonis et spiritus facultate, qua polles, rectius ipse per te, quam tibi ego indicare possim, constitues ac philosophaberis. Ne autem ob virtutum illius ignoracionem oratio 333 infra dignitatem longe subsistat, breves quasdam encomii partes, ex iis, quæ in defuncto agnovi, de-

V. Ille igitur (ut patriam, genus, corporis dotes, externum splendorem, et alia, ob quæ homines magnifice de se sentiunt, ad encomiorum leges remittam, atque ab his, quæ nobis prima et maxime propria sunt, initium ducam) ex radice ortus est minime laudabili, nec ad pietatem recte comparata (non enim priorum me pudet, postrennis confidentem); nec in domo Dei plantata, verum admodum absurda et prodigiosa, ex duabus rebus maxime contrariis, hoc est, ex gentili errore et legali vanitate conflata; quarum utriusque partes quasdam fugiens, ex quibusdam partibus conflata et constituta est. Etenim illius quidem

corporis dexteritatem. »

(92) Ἄλλοκότου. Gloss., ἐναντίας, ξένης, « ad-
versa, peregrina. »

(93) *Τὰ*. Deest in Reg. bm.

idola et sacrificia rejicientes, ignem et lucernas colunt; hujus autem Sabbatum et jejunam quamdam a nonnullis cibis abstinentiam observantes, circumcisionem aspernantur. Atque humiles et abjecti homines Hypsistariorum nomen sibi tribuunt, ac soli Omnipotenti venerationem adhibent. Hoc ille modo cum ad impietatem biformis quodammodo esset, quidnam ex quonam existit? Equidem ignoro, num gratiam illam, a qua vocatus est, an illius voluntatem animique propositum magis laudare debeam. Utcunque sit, usque adeo mentis oculus ab iis levis, quæ ipsi insidebant, repurgavit, ac tanta celeritate ad veritatem accurrit, ut quod cælestis Patris ac veræ hæreditatis causa, et matre, et facultatibus, aliquandiu carere sustinuerit, atque hanc ignominiam, æquius et facilius quam alii summos honores, tulerit, minus ipse mirer, licet alioqui res ea non parva admiratione digna sit. Quid ita? Quoniam hæc gloria illi cum multis aliis communis est, omnesque magna illa Dei sagena includi, ac piscatorum sermonibus irretiri oportet; tametsi alii citius, alii serius ab ipsius rebus potissimum admirari subit, hoc necessario dicendum est.

VI. Ille, ante etiam quam ad nostram caulam se contulisset, noster erat. Mores **334** quippe ipsum nobis asciscabant. Ut enim multi ex nostris nobiscum non sunt, quos scilicet a communi corpore vita removel: sic contra multi ex eorum ad nos spectant, quicunque nimirum fidem moribus anteverunt, ac solo nomine carent, cum rem ipsam teneant. Quo in numero meus quoque pater erat, rarius quidem ille alienus, cæterum vita et moribus ad nos propendens. Ac pudicitia quidem laude adeo excelluit, ut idem simul, et amabilissimus, et castissimus esset, quæ duo haud facile in unum concurrunt. Justitiæ autem, quod majus et illustrius argumentum afferri potest, quam quod, in magnis reipublicæ muneribus versatus, ne teruncio quidem facultates suas auxerit, idque cum alios cerneret publicis bonis Briarei manus, ut dici solet, injicientes, ac malis lucris surgentes? Sic enim opes injuste collectas voco. Prudentiæ porro quanquam hæc quoque non exigua indicia sunt, plura tamen oratio longius progressa declarabit. Pro his rebus fidem quoque, ut opinor, præmii loco retulit. Id vero quo pacto contigerit (neque enim res tanta silentio prætereunda est), perspicuum faciemus.

VII. Divinam Scripturam dicentem audivi: *Mulierem fortem quis inveniet* ⁴⁰? Ac donum istud divi-

⁴⁰ Prov. xxxi, 10.

(94) *Βρώματα ἔστιν ἃ*. Sic Reg. hm, Coisl. 2, Or. 1. Mendose in editis, *πρόβατα* ἐξ τινος.

(95) *Τῆς ἐπικειμένης*. Or. 1, τῆς περιχειμένης.

(96) *Λήμης*. Gloss.: Λήμη, τὸ συνιστάμενον ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς λευκὸν ἔστι· «Lippitudo», id est, «tibi quædam species, quod lippicentium oculis adhæret.»

(97) *Τάχει*. Coisl. 1, *τάχων*.

(98) *Αὐτῷ*. Sic Or. 1. In ed., *αὐτό*.

(99) *Φιλοτίμημα*. Reg. a, *φιλότιμον*.

πῶρ καὶ τὰ λύγνα· τῆς δὲ τὸ Σάββατον αἰδοῦμενα, καὶ τὴν περὶ τὰ βρώματα ἔστιν ἃ (94) μικρολογίαν, τὴν περιτομὴν ἀτιμάζουσιν. Ὑψιστάριοι τοῖς ταπεινοῖς ὄνομα, καὶ ὁ Παντοκράτωρ δὴ μόνος αὐτοῖς σεβάσμιος. Καὶ οὕτω διφυῆς τις ὦν εἰς ἀσέβειαν, ἐκ τίνος τί γίνεται; Οὐκ οἶδα, πότερον τὴν καλέσασαν αὐτὸν χάριν ἐπαινέσω πλέον, ἢ τὴν ἐκείνου προαιρέσιν. Πλὴν οὕτω τὸν τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν τῆς ἐπικειμένης (95) αὐτῷ λήμης (96) ἀνεκαθάρθη, καὶ τοσοῦτω τάχει (97) τῇ ἀληθείᾳ προσέδραμεν, ὥστε ὅτι μὲν καὶ μητρός, καὶ οὐσίας ἐκπεσεῖν ἄχρι τίνος, ὑπὲρ τοῦ ἁνω Πατρὸς καὶ τῆς ἀληθινῆς κληρονομίας ἠνέσχετο, καὶ ῥᾶον ἤνεγκε τὴν ἀτιμίαν ταύτην. ἢ τὰς μεγίστας τιμὰς ἕτεροι, τοῦτο μὲν ἤττον θαυμάζω, καίτοι λίαν ὄν θαυμαστόν. Διατί; Ὅτι κοινὸν αὐτῷ (98) πρὸς πολλοὺς ἄλλους τὸ φιλοτίμημα (99), καὶ πάντας εἶσω γενέσθαι δεῖ τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ σαγήνης, καὶ τοῖς τῶν ἀλλείων λόγοις σαγηνευθῆναι, καὶ οἱ μὲν πρότερον, οἱ δὲ ὕστερον τῷ Εὐαγγελίῳ περιληφθῶσιν. Ὅ δὲ μάλιστα μοι τῶν ἐκείνου θαυμάζω ἐπίσται, τοῦτο εἰπεῖν ἀναγκαῖον.

Evangelio comprehendantur. Quod autem mihi ex

Γ'. Ἐκεῖνος καὶ πρὸ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς ἦν ἡμέτερος· εἰσεποιεῖ γὰρ αὐτὸν ἡμῖν ὁ τρόπος. Ὅσπερ γὰρ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων οὐ μεθ' ἡμῶν εἰσιν, οὗς ὁ βίος ἀλλοτριῶν τοῦ κοινῷ σώματος· οὕτω πολλοὶ τῶν ἐξωθεν πρὸς ἡμῶν, ὅσοι τῷ τρόπῳ τὴν πίστιν φθάνουσι, καὶ δέονται τοῦ ὀνόματος, τὸ ἔργον ἔχοντες. Τούτων καὶ ὁ ἐμὸς ἦν πατήρ. Πύρθος ἀλλότριος, τῷ (1) βίῳ πρὸς ἡμᾶς ἐπικλίων. Σωφροσύνη μὲν γε τοσοῦτον διήνεγκεν, ὥστε ὁ αὐτὸς ἐρασιμωτάτος τε ἅμα γενέσθαι καὶ κοσμιώτατος· ἃ χαλεπὸν ἀμφοτέρα συνδραμεῖν. Δικαιοσύνης δὲ τί μείζον γνώρισμα καὶ περιφανέστερον, ἢ ὅτι πολιτείας οὐ τὰ δευτέρα ἐσχηκώς, οὐδὲ μὲν δραχμῇ πλείω τὴν οὐσίαν πεποίηκε, καίτοι γε τοῖς ἄλλοις ὀρῶν τὰς θριάρεω χεῖρας ἐπιβάλλοντας τὰς δημοσίοις, καὶ τοῖς κακοῖς πόροις φλεγμαινοντας; οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὴν ἄδικον εὐπορίαν. Φρονήσεως δὲ, μικρὰ μὲν οὐδὲ ταῦτα γνωρίσματα, δηλώσει δὲ τὰ πλείω προῖκὸν ὁ λόγος. Τούτων καὶ μισθὸν (2), οἶμαι, τὴν πίστιν ἠνέγκατο. Τὸ δὲ ὅπως (οὐδὲ γὰρ ἄξιον σιωπᾶσθαι πρᾶγμα τοσοῦτον), αὐτοὶ παραστήσωμεν (3).

Z'. *Γυναῖκα μὲν ἀνδρείαν τίς εὐρήσει;* τῆς θείας ἤκουσα λεγούσης Γραφῆς· καὶ τὸ δῶρον θε-

(1) *Τῷ*. Sic Reg. hm, et Or. 1. Deest in ed.

(2) *Τούτων καὶ μισθόν*, etc. Hæc verba non sic intelligenda sunt, nec intellexisse censendus est Gregorius, quasi quispiam ullis moralium virtutum officii fidem mereri possit. Est enim fides donum Dei, non operum merces. Improperie tamen potuit «mercedem» dicere, pro congrua quadam ad fidem præparatione, et quasi non repugnantiâ; quæ nec ipsa Dei munere vacare censenda est.

(3) *Παραστήσωμεν*. Or. 1, *παραστήσωμεν*.

βεν ειναι. τὴν ἀγαθὴν παρα τοῦ Κυρίου συζυγίαν ἀρμόζεσθαι. Τὸ δ' αὐτὸ (4) δοκεῖ καὶ τοῖς ἐξωθεν· εἰπερ ἐκεινῶν (5) τὸ, *Γυναικὸς ἀνὴρ χρῆμ' οὐδὲν ληΐεται κάλλιον ἐσθλῆς, οὐδὲ χεῖρον τῆς ἐναντίας*. Τοῦ δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅστις κατὰ τοῦτο εὐδαιμονώτερος. Οἶμαι γὰρ, εἴ τις ἐκ περάτων γῆς, καὶ παντὸς γένους ἀνθρώπων, τὴν ἀρίστην ἀρμόσασθαι συζυγίαν ἐσπούδασεν, οὐκ εἶναι ταύτης εὐρεῖν ἀμείνω καὶ ἀρμοδιωτέραν. Οὕτω γὰρ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν εἰς ἓν συνῆλθε τὰ κράτιστα, ὥστε οὐκ ἤττον ἀρετῆς ἢ σωμάτων γενέσθαι συζυγίαν τὸν γάμον· ἐπεὶ τῶν ἄλλων κρατοῦντες, ἀλλήλων κρατεῖν οὐκ εἶχον, διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἰσόρροπον καὶ ὁμοτιμον (6)

H. Καὶ τῷ μὲν Ἀδὰμ ἡ δοθεῖσα κατ' αὐτὸν βοηθός (ἐπιθετὴ καλὸν ἦν μὴ μόνον εἶναι τὸν ἀνθρώπον), ἐντὶ συνεργοῦ πολεμία κατέστη, καὶ οὐκ ὁμόζυγος, ἀλλ' ἀντίθετος· κλέψασα τὸν ἀνδρα δι' ἡδονῆς, καὶ τῷ ξύλῳ τῆς γνώσεως τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἀλλοτριώσασα. Τῷ δὲ οὐ συνεργός μόνον ἢ παρὰ Θεοῦ ὄθεισα (ἤττον γὰρ τοῦτο θαυμαστόν), ἀλλὰ καὶ ἀρχηγὸς γίνεται, ἔργῳ τε καὶ λόγῳ πρὸς τὰ κράτιστα δι' ἐαυτῆς ἄγουσα· καὶ τὰ μὲν ἄλλα τοῦ ἀνδρὸς κρατεῖσθαι νόμῳ συζυγίας ἀριστον εἶναι κρίνουσα, τῆς εἰσεθείας δὲ οὐκ αἰσχυνομένη παρέχειν ἑαυτὴν καὶ διδάσκαλον. Ὁ θαυμάζειν μὲν ἐκεῖνης ἀξίον, θαυμάζειν δὲ πλεόν τὸν ἔκοντι ἠττώμενον (7). Ἐκεῖνη γὰρ ἔστιν ἡ, τῶν ἄλλων γυναικῶν κάλλιε φιλοτιμουμένων καὶ ὑπομένων, ὅσον τε φυσικῶν καὶ ὅσον ἐπίπλαστον, ἐν ἐπισταμένη κάλλος, τὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ τὴν θεῶν εἰκόνα ἢ συντηρεῖν, ἢ ἀνακαθαίρειν εἰς δύναμιν· τοὺς δὲ γραπτούς (8) καὶ τεχνητούς κόσμους, ταῖς ἐπὶ τῆς σκητῆς ἀπορρίψασα. Μίαν δὲ ἀληθινὴν εὐγένειαν γινώσκουσα, τὴν εὐσέθειαν, καὶ τὸ εἶδέναι πᾶσιν τε γεγόναμεν, καὶ ποῖ καταντήσομεν. Ἐναὶ δὲ πλοῦτον ἀσφαλῆ τε καὶ ἄστυον, τὸ ἀποπλοῦτεῖν θεῶν, καὶ τοῖς πένησι, καὶ μάλιστα τῶν ἐκ γένους (9) τοῖς ἀπανθήσασιν· οἷς τὸ μὲν ἀκρι τῆς χρείας ἐπαρκεῖν, οὐ λύσιν τῆς συμφορᾶς, ἀλλ' ὑπόμνησιν ἔχειν ἐνόμιζεν· τὸ δὲ ἐλευθεριώτερον εὐποιεῖν, τοῦτο εἶναι τιμῆς βεβαίας καὶ παραμυθίας τελευτάτης. Καὶ τῶν μὲν τῇ οἰκωφελείᾳ προεχουσῶν, τῶν δὲ τῇ εὐσεθείᾳ (καὶ γὰρ χαλεπὸν ἀμφοτέρων ἐπιτυχεῖν), ἀμφοτέροις ἀπάσας νικήσασα, καὶ τῷ περὶ ἑκάτερον ἀκρῶν, καὶ τῷ μόνῃ τὰ δύο συναγαγεῖν. Οὕτω μὲν τὸν οἶκον συναύξουσα ταῖς ἐαυτῆς ἐπιμελείαις καὶ περιουσίαις, κατὰ τοὺς Σολομώντος περὶ τῆς ἀνδρείας γυναικὸς ὅρους καὶ νό-

mitus esse, bonumque conjugium a Domino conciliari. Qua in sententia externi quoque sunt; siquidem illorum hoc est: *Nullam proba uxore meliorem rem cuiquam obvenire posse, nec rursus improba peiorem*. Hac porro in re dici non potest quis eo felicitior exsiterit. Sic enim existimo, si quis ab ultimis terrarum finibus, atque ex universo hominum genere, præstantissimum conjugium conciliare studisset, nullum usquam hoc præstantius aptiusque reperiri potuisse. Ita enim virorum ac mulierum optima et præclarissima quæque in unum confluerant, ut hoc matrimonium, non minus virtutis, quam corporum, nexum esset. Nam cum alios vincerent, tamen ob virtutis æqualitatem neuter alteri victoriam eripere poterat

VIII. Et quidem illa, quæ Adamo, adjuncti causa, similis illi data fuerat (nec enim hominem solum esse bonum erat⁴¹), pro socia hostem se præbuit, pro conjuge adversariam; ut quæ voluptatis illicebra **335** maritum in fraudem induxerit, ac per scientiæ lignum a vitæ ligno averterit. Huic contra mulier Dei beneficio concessa, non modo adiutrix (minus enim id laudis et admirationis haberet), sed et dux, et antesignana fuit, utpote quæ eum vita et sermone ad optima quæque per seipsam ducens, ac cæteris quidem in rebus, ut matrimonii leges ferebant, viro suo parere optimum esse judicans, fidei autem et pietatis magistram quoque se præbere haudquaquam erubuit. Quam quidem cum hoc nomine admirari par sit, tum vero maritum amplius admirari convenit, qui sponte cedebat. Illa enim est, quæ cum aliæ mulieres ob formæ elegantiam, tam nativam, quam fictam et ascititiam, gloriari atque animis efferrī soleant, ipsa contra hanc unam, quæ in anima divinaque imagine, sive tuenda, sive pro viribus repurganda, posita est, pulchritudinem agnoscebat; pictos autem et arte quæsitos ornatus ad scenicas mulierculas abjiciebat. Unam item nobilitatem in pietate sitam esse censebat, atque in eo, ut unde ortum habuimus, et quo tandem perventuri simus, intelligamus. Solas insuper has tutas atque ab omni subreptione immunes opes ducebat, nimirum Deo et pauperibus opes effundere, ac præsertim consanguineis, qui fortunis suis, tanquam flore quodam, excidissent; quibus, quod necesse esset, duntaxat præbere, non calamitatis depulsionem, sed monumentum esse judicabat: liberalius autem et prolixius eos juvare, id demum firmi honoris ac perfectissimi solatii esse. Jam cum aliæ rei

⁴¹ Gen. II, 18.

(4) *Αὐτό*. Sic Reg. hm, Coisl. I, et Or. I. in ed., αὐτόν.

(5) *Ἐκεῖνων*. « Illorum, » id est, « unius ex ipsis, » nempe Hesiodi, lib. *Operum et dierum*, vers. 700, cuius hæc sunt verba :

Οὐ μὲν γὰρ τι γυναικὸς ἀνὴρ ληΐσει ἄμεινον τῆς ἀγαθῆς, τῆς δ' αὐτὸς κακίης οὐ βίγιον ἄλλο.
Nihil enim vir melius sortiri potest muliere
Bona, rursus vero mala non durius aliud.

(6) *Ἰσόρροπον καὶ ὁμοτίμον*. « Ob æquales virtutis lauces, paremque præstantiam »

(7) *Ἐκοντὶ ἠττώμενον*. Jes., ἔκον τῇ ἠττώμενον [mendose].

(8) *Γραπτούς*. Jes., κρυπτούς, « occultos. »

(9) *τῶν ἐκ γένους*. « Consanguineos. » Elias « homines nobili et claro genere ortos » intelligit. Ita etiam Basilus : ἐκ γένους, τούτεστι ἐξ εὐγενείας καὶ πλοῦτου πεπτωκότες· « consanguineos, » id est, « qui a nobilitate et fortuna desciverunt. »

familiaris augendæ laude, aliæ pietatis gloria excel-
lant (utrumque enim assequi difficile est), utroque
nomine mulieres omnes superavit : tum quod utrum-
que horum ad summum usque præsterit, tum
quod sola duo ista complexa fuerit. Rem enim do-
mesticam industria et solertia sua, juxta leges
pietatem colere nesciret : Deo rursus ac divinis
rebus ita sese addidit, tanquam a rerum domestica-
rum procuracione plurimum abesset : neque ab
alterutro horum quidquam impedita est, quominus
alterum impleret, quin potius utrumque alterius ope

IX. Quodnam orationis tempus, ecquis locus eam
latuit? Nihil enim toto die erat, ad quod prius im-
pelleretur. Imo vero quænam unquam parem spem
habuit fore, ut simul atque aliquid petiisset, sta-
tim, quod peteret, consequeretur? Quænam sacer-
dotum manum vultumque ita verita est, aut omne
philosophiæ genus coluit? **336** Quænam jejuniis et
vigiliis carnem magis attenuavit, aut diurnis ac no-
cturnis psalmodiis columnæ instar fixa stetit?
Quænam virginitatem majore in admiratione ha-
buit, quamvis connubii vinculum sustinens? Quæ-
nam orphanis ac viduis majori præsidio fuit?
Quænam lugentibus calamitates æque sublevavit?
Atque hæc insuper, quæ parva quidem fortasse
sunt, atque a nonnullis etiam contemnuntur, quod
plerisque non facile pateant (sit enim fere, ut quod
quispiam assequi non potest, id ob invidiam ne cre-
dibile quidem esse putet), apud me tamen in
magno pretio sunt, quoniam fidei inventa erant et
spiritualis fœtoris conatus. Quo in genere illud est,

X. Quod si olim magnum atque amplum altari
erat, quod super ipsum nec securis ascendisset, nec
viza nec audita ascia esset⁴² (quo nimirum subli-
mius aliquid significabatur, nempe nativum et sim-
plex, artisque ac fuci expers esse debere, quidquid
Deo consecratur), cur non illi quoque ad laudem
magnum sit, quod silentio sancta honorarit, quod
venerandæ mensæ nunquam terga obverterit, nec
in divinum pavementum exspuerit; quod nullius
unquam gentilis feminæ, quamvis alioqui honestis-
simæ ac propinquissimæ, manibus manum injecerit,
aut labra labris miscuerit; imo nec cum his, qui a
profana et impura mensa veniebant, non modo
sponte, sed ne coacta quidem sal commune ha-
buerit, nec impuram et sacrilegam domum adver-
sus conscientiæ legem, aut pertransire unquam aut
conspicere sustinuerit; nec aurem et linguam, res
divinas partim accipientem, partim proloquentem,
ethnicis narrationibus, ac theatricis cantilenis con-
taminari passa sit (nihil enim profani sacris conve-

⁴² Deut. xxvii, 5.

(10) Ὑπό. Or. 1, ἀπό.

(11) Τόπος; δ. Jes., τόπος. Coisl. 1, η.

(12) Τῷ αἰτεῖν. Coisl. 1, τὸ αἰτεῖν.

(13) Ἐστήλωσε. Billius : « Columnæ instar se-
ipsam æffixit. »

(14) Παραστάτις. In quibusdam, προστάτις.

(15) Συνυπεκούφισε. Or. 1, συνεχούφισε.

μουσ, ὡς εὐσεβεῖν οὐκ εἰδυῖα· οὕτω δὲ προσκειμένη
θεῷ καὶ τοῖς θεοῖς, ὡς οἰκουρίας πλείστον ἀπ-
έχουσα· καὶ οὐδὲν ὑπὸ (10) τοῦ ἑτέρου παραβλαπτο-
μένη πρὸς θάτερον, ἀμφοτέρα δὲ δι' ἀλλήλων κρα-
τύνουσα.

mulieri forti a Salomone statutas, ita auxit, quæsi
fulcivit et confirmavit.

Θ. Τίς μὲν ἔλαθεν ἐκείνην, εὐχῆς ἢ καιρῶ, ἢ
τόπος; δ (11) καὶ πρῶτον ἦν αὐτῇ πάντων τῆς ἡμέ-
ρας κίνημα. Μᾶλλον δὲ τίς οὕτως ἔχειν ὁμοῦ τῷ
αἰτεῖν (12) τὸ αἰτούμενον ἔλπιεν; Τίς δὲ ἱερέων
οὕτως ἠδέσθη χεῖρα καὶ πρόσωπον, ἢ πᾶν εἶδος φιλο-
σοφίας ἐτίμησεν; Τίς δὲ μᾶλλον νηστειαῖς καὶ ἀγρυ-
πνίαις τὰς σάρκας ὑπέσπασεν, ἢ ψαλμωδίαῖς ἐκυτῆ
ἐστήλωσε (13) παννύχοις τε καὶ ἡμερησίαις; Τίς
μὲν παρθενίαν ἠγάσθη πλέον, καίπερ ἀνασχομένη
δέσσεως; Τίς δὲ ὄρφανῶν καὶ χηρῶν ἀμείνων ἐγένετο
παραστάτις (14); τίς δὲ πενθοῦσι τὰς συμφορὰς
οὕτω συνυπεκούφισε (15); Καὶ ταῦτα δὴ, τὰ μικρὰ
μὲν ἴσως, τυχὸν δὲ τίσι καὶ διαπυρόμενα, ὅτι μὴδὲ
προσιτὰ βράδιως τοῖς πλείοσι (τὸ γὰρ οὐκ ἐφικτὸν οὐδὲ
πιστόν πως διὰ τὸν φθόνον), ἐμοὶ δὲ καὶ λίαν τιμώ-
μενα, ὅτι πίστεως ἦν εὐρήματα, καὶ πνευματικῆς
ζέσεως ἐγχειρήματα. Οἷον τὸ μήποτε φωνῆν αὐτῆς
ἐν ἱεροῖς ἀκουσθῆναι συλλόγοις, ἢ τόποις, ἐξω τῶν
ἀναγκαίων (16) καὶ μυστικῶν.

quod in sacris conveniibus aut locis nunquam illius
vox audita sit, si necessarias et mysticas excipiamus.

Γ. Καὶ εἰ μέγα τῷ θυσιαστηρίῳ ποτὲ τὸ μὴ πλε-
κυν ἐπ' αὐτὸ ἀναθῆναι, μὴδὲ ὀφθῆναι, ἢ ἀκουσθῆναι
λαξευτήριον (λόγῳ μείζονι, ὡς δέον φυσικῶν καὶ
ἄτεχον εἶναι πᾶν τῷ θεῷ καθιερούμενον), πῶς οὐχὶ
καὶ παρ' ἐκείνης μέγα, τὸ σιωπῇ τιμᾶσθαι τὰ ἅγια,
τὸ μήποτε νῦτα δοθῆναι τῇ σεβασμίῳ (17) τραπέζῃ,
μὴδὲ καταπτυσθῆναι θεῖον ἕδαφος, τὸ μήποτε δεξιὰν
ἐμβλέθῆναι ἢ χεῖλην μιγῆναι χερσίν Ἑλληνικαῖς; ἢ
χεῖλεσι μὴδὲ τῆς τᾶλλα κοσμιωτάτης γυναικὸς καὶ
οἰκειοτάτης; ἀλλὰ μὴδὲ ἄλων κοινωνῆσαι, μὴ ὅτι
ἐκοῦσαν, ἀλλὰ μὴδὲ βιασθεῖσθαι, τοῖς ἀπὸ τῆς βεβήλου
καὶ ἀνάγνου τραπέζης· μὴδὲ μιαιρὸν οἶκον ἢ παρελ-
θεῖν ποτε, ἢ ἰδεῖν ἀνασχεῖσθαι, παρὰ τὴν τοῦ συνεῖδῶ-
τος νομοθεσίαν· μὴδὲ διηγήμασιν Ἑλληνικοῖς, ἢ ἄρ-
μασι θεατρικοῖς καταμολυνθῆναι τὴν ἀκοήν, ἢ τὴν
γλῶσσαν, τὴν τὰ θεῖα δεχομένην ἢ φεγγομένην
(οὐδὲν γὰρ ἱεροῖς πρέπειν ἀνίστασθαι)· καὶ δ' οὕτως
θαυμασιώτερον, τὸ μήποτε τοσοῦτον δοῦναι πένθει
σωματικῷ, καίτοιγε διαφερόντως καμυπομένην καὶ
τοῖς τῶν ξένων πάθεισιν, ὥστε ἢ γοεῖν ποτε πρὸ

(16) Ἀναγκαίων, etc. Per « voces necessarias et
mysticas, » eas intelligit Elias, quibus plebs tota
sacerdotibus accinebat, quales sunt, ut in scholio
legitur, voces : « Amen, et cum Spiritu tno : San-
ctus, sanctus, et similia : » Ἀμήν καὶ τῷ Πνεύματι
σου· καὶ τὸ, Ἄγιος, ἅγιος, καὶ τὰ τοιαῦτα
(17) Σεβασμίῳ. Or. 1, σεβασμίᾳ.

τῆς εὐχαριστίας (18) βαγῆναι φωνὴν, ἣ δάκρυον ἐκ-
πεσεῖν βλεφάρου μουσικῶς σφραγισθέντος, ἣ σχῆμα
πένθιμον παραμένειν, καίτοιγε πολλὸν πολλάκις
συμπεσόντων αὐτῇ λυπηρῶν, λαμπρᾶς (19) παρού-
σας ἡμέρας. Ψυχῆς γὰρ εἶναι θεοφιλοῦς ὑποκλίνειν
τοῖς θεοῖς ἅπαν ἀνθρώπινον.

adesset, quamvis ipsi multæ persarpe molestiæ acciderint, lugubris habitus permaneret. Piæ enim ac
Deo charæ animæ esse censebat, divinis rebus humana omnia submittere.

ΙΑ'. Καὶ σιωπῶ τὰ τούτων ἀπορρήτοτερα, ὧν θεὸς
μάρτυς, καὶ τῶν πιστῶν (20) θεραπευιδῶν αἷς τὰ
τοιαῦτα ἐπίστευσε. Τὸ γὰρ κατ' ἡμᾶς ἰσως οὐδὲ
μνῆμις ἀξιώτεον, ὡς ἀναξίους τοῦ ἐλπισθέντος· εἰ
κάκεινη μέγα τὸ ἐπιχείρημα (21), ὅτι καὶ πρὸ γενέ-
σεως ἡμᾶς καθυπέσχετο τῷ Θεῷ, μηδὲν τὸ μέλλον
εὐλαθεῖθεισα, καὶ γεννηθέντας εὐθὺς ἀνέθηκε. Θεοῦ
δὲ τὸ μὴ πάντῃ διαμαρτεῖν αὐτὴν τῆς εὐχῆς, μηδὲ
ἀπωσθῆναι τὸ καλλιέρημα (22). Τοῦτον μὲν οὖν τὰ
μὲν παρ' ἡμῶν, τὰ δὲ ἐμελλε, ταῖς κατὰ μέρος προσ-
θήκαις αὐξόμενα. Καὶ καθάπερ ἥλιος ἡδιστον ταῖς
ἑσθιναῖς προσβάλλων ἀκτίσι, ταῖς μεσημβριναῖς θερ-
μότερος ἴσταται· καὶ φαιδρότερος· οὕτω καὶ αὕτη, οὐ
μικρὰ τὰ τῆς εὐσεβείας ἀπ' ἀρχῆς ὑποφαίνουσα (23),
τῷ τελευταίῳ φωτὶ πλέον ἐξέλαμψε. Τότε δ' οὖν
κέντρον οὐ μικρὸν εὐσεβείας οἴκοθεν εἶχεν αὐτὴν ὁ
εἰσοικιστάμενος, ἀνωθεν μὲν, καὶ ἐκ προγόνων φιλό-
θεόν τε καὶ φιλόχριστον, καὶ πατρῶον κληρὸν δια-
δεξαμένην τὸν τῆς ἀρετῆς· ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς ἀγρι-
ελαίου, καθὼς ἐκείνος, ἐγκεντριθεῖσαν εἰς καλλι-
ελαίον, οὐ φέρουσαν δὲ τὸ ἔτεροζυγεῖν δι' ὑπερβολὴν
πίστεως· ἀλλὰ τοῦτο μόνον φιλοσοφῆσαι μὴ δυνα-
μένην, τᾶλλα καρτερικωτάτην οὔσαν γυναικῶν καὶ
ἀνδρικωτάτην (24), τὸ ἐξ ἡμισείας ἠνώσθαι τῷ Θεῷ
διὰ τὴν τοῦ τμήματος ἀλλοτριώσιν, ἀλλὰ μὴ προστε-
θῆναι τῇ σωματικῇ συναφείᾳ τὴν συμφύσαν τοῦ πνεύ-
ματος· καὶ διὰ τοῦτο προσπίπτουσαν μὲν τῷ Θεῷ
νεκρῶς καὶ ἡμέρας, καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν
τῆς κεφαλῆς αἰτουμένην ἐν πολλαῖς νηστεαῖς καὶ
ἐξουσιαι, προσκειμένην δὲ τῷ ἀνδρὶ φιλοπόνως, καὶ
πολυτρόπως αὐτὸν ἐμπορευομένην, ὀνειδισμοῖς, νου-
θεσίαις, θεραπεαῖς, ἀλλοτριώσεσι, τὸ μέγιστον, τῷ
οἰκίῳ τρόπῳ, καὶ τῷ θερμότερῳ περὶ τὴν εὐλάβειαν,
ἢ μάλιστα ψυχὴ κάμπεται· καὶ μαλάσσεται, πρὸς
ἀρετὴν ἐκουσίως βιαζομένη. Ἐμελλε δὲ ἄρα κοιλαί-
νειν (25) τὴν πέτραν ἢ τοῦ ὕδατος βάνις αἰεὶ πλήτ-
τουσα, καὶ χρόνῳ διανύσειν τὸ σπουδαζόμενον· δηλοῖ
δὲ τὰ ἐφεξῆς.

siuum re anima flectitur et emollitur, ac voluntarie ad virtutem pertrahitur. Nec vero aliter fieri pote-
rat, quin assiduis tandem ictibus gutta lapidem excavaret, ac progressu temporis, quod studebat,
conficeret, quemadmodum ex his, quæ deinceps sequuntur, liquido apparebit.

(18) *Εὐχαριστίας*. Regg. plures, tres Colb. Or. 1, Jes., εὐχαριστηρίου.

(19) *Λαμπρᾶς*, etc. Billius : « Splendido die præ-
sente. »

(20) *τῶν πιστῶν*. Deest in Reg. bm.

(21) *Ἐπιχείρημα*. Reg. a, Or. 1, ἐγγείρημα.

(22) *Καλλιέρημα*. « Sacra litata, » a καλλιέρω,
« lito, sacra facio. » Hinc Schol. : Χριστιανὸν μὲν
ποτε καλλιερῶσι, ὅταν ἐαυτοῦς τῷ Θεῷ προσάγ-
γῳσι πνεύματι συντετριμμένῳ, καὶ καρδίᾳ τεταπεινω-
μένῳ· « Christiani quidem tunc sacra faciunt, cum
seipsos Deo offerunt spiritu contrito, et humiliato

nire statuebat); nec, quod majori admirationi esse
debet, corporeo luctui tantum unquam indulserit,
licet alioqui vel externorum calamitatibus majoreni
in modum commoveretur, ut luctuosa vox ei prius,
quam gratiarum actio erumperet, aut ex palpebris
mystice signatis lacrymæ flueret, aut cum dies festus
mystice signatis lacrymæ flueret, aut cum dies festus

337 XI. Ac, quæ his occultiora sunt, tacere,
quorum testis est Deus, et ancillæ, quarum fidel
res hujusmodi committebat. Nam illud, quod ad
nos attinet, ne commemoratione quidem fortasse
dignum est, utpote qui ipsius spei haudquaquam
responderimus; quanquam inagnus ipsi hic cona-
tus fuit, quod nos etiam ante ortum Deo, futurum
nihil reformidans, promisit, atque in lucem editos
statim consecravit. Dei autem beneficium illud
fuit, quod voto suo non omnino exciderit, nec victi-
ma ea, quam obtulerat, repudiata fuerit. Atque
hæc quidem, partim jam aderant, partim adventa-
bant, tacitis incrementis paulatim augescentia. Et
quemadmodum sol, matutinis radiis in oculos sua-
vissime incidens, meridianis fervidior et splendi-
dior stat; eodem modo illa, cum haud parva pietatis
officia primum subobscurè ostendisset, postremo
lumine magis exsplenduit. Tum igitur haud exi-
guum pietatis stimulum domi habebat, qui eam sibi
matrimonio junxerat, quippe quæ antiquitas, atque
a majoribus suis, Dei et Christi amore prædita
esset, ac virtutis hæreditate a patribus accepis-
set; non autem, ut ille, ex oleastro in olivam in-
serta fuisset, nec, propter incredibilem quamdam
fidei magnitudinem, cum diversæ religionis homine
jugum ducere sustineret; verum, quamvis alioqui
mulieres omnes patientiæ ac fortitudinis laude supe-
raret, hoc unum æquo animo ferre non posset, se
dimidia tantum ex parte, ob segmenti sui aversionem,
Deo copulari, et non ad corporum cen-
junctionem spiritus etiam unionem adjungi; ac
propterea dies noctesque ad Dei pedes accideret,
atque pro capitis sui salute cum multis jejuniis et
lacrymis eum obsecraret, atque viro etiam sedulo
instaret, eumque variis modis lucrari contenderet,
probris, admonitionibus, obsequiis, simultatibus, et,
quod maximi momenti erat, morum suorum probi-
tate ac ferventi erga pietatem studio, qua potis-
simum re anima flectitur et emollitur, ac voluntarie ad virtutem pertrahitur. Nec vero aliter fieri pote-
rat, quin assiduis tandem ictibus gutta lapidem excavaret, ac progressu temporis, quod studebat,
conficeret, quemadmodum ex his, quæ deinceps sequuntur, liquido apparebit.

corde. »

(23) *Ἐποφαινούσα*. Coisl. 1, ὑφαίνουσα, « te
xuisset. »

(24) *Ἀνδρικωτάτην*. Regg. a, bm, Coisl. 1, Or.
1, ἀνδραιοτάτην.

(25) *Κοιλαίνειν*, etc. Notum est apud Græcos
istud proverbium : Κοιλαίνει πέτραν βάνις ὕδατος
ἐνδελεγεῖ· « Aquæ gutta assidue cadendo cavat
lapidem. » Aut istud etiam huic simile : Πολλαῖσι
πληγαῖς δρῦς στερεὰ δαμάζεται· « Prædura quercus
crebris ictibus cedit. »

XII. Hæc igitur ipsa petebat, et in spe habebat, A ut quæ fide magis, quam juventute, **338** ferveret. Neque enim quisquam præsentibus rebus periæde, ut illa rebus in spe positis, confidebat; nec mirum, cum divinæ liberalitatis ac munificentiae periculum jam fecisset. Huic autem ad salutem adjumento erat, tum ratio ipsa, curationem paulatim admit- tens, tum insomniorum etiam visio, per quæ Deus animam salute dignam sæpenumero juvat. Quænam autem hæc visio erat? Hic mihi jucundissima totius narrationis pars sita est. Putabat se, quod ante nunquam fecerat, quamvis uxor frequens in oratione esset, ex Davidis Psalmis eam partem canere: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus*⁴². Novus et insuetus hic cantus erat, ac desiderium simul cum cantu ingreditur. Quod ubi mulier audivit, voti jam compos facta, occa- sionem arripit, visionem hanc in jucundissimam partem vera conjectura interpretans, beneficiique magnitudinem animi lætitia declarans, ac salutem adurgens, ne quid, quod vocationi obstaret, inter- cederet, negotiumque, in quod summo studio in- eumbat, abrumperet. Et certe, cum res ita tum nata luisset, ut complures episcopi Nicæam con- tenderent, quo Arii furori obsisterent, cum recens orta esset hæc hæresis quæ divinitatem scindebat, Deo sese ac veritatis præconibus tradit, et deside- rium constitetur, communisque salutis auxilium ab iis poscit; inter quos insignis quoque ille Leontius erat, qui tum metropolim nostram gubernabat. Miraculum autem, quod hic quoque divina gratia editum est, si reticero, magnam profecto ipsi gratiæ injuriam fecero. Hujus porro testes sunt non pauci. Spirituale quoddam erratum accuratio- ris disciplinæ magistri admittunt, ilque, quod futurum erat, gratia præsignat, ac sacerdotii forma cum catechesi miscetur. O initiationem minime spontaneam! Etenim in genu inclinatus, illa cate- chesis sermonibus imbutur, adeo ut multi, qui ad- erant, non tantum ingenii solertia præditi, sed quod futurum erat, prædicarent.

XIII. Non multum temporis interfluxerat, cum huic miraculo miraculum **339** aliud adjungitur: hunc autem sermonem piis auribus commendabo; nam apud profanas animas nihil ulchri fidem in-

⁴² Psal. cxxi, 4.

(26) Ἐθάρρει. Reg. a, Or. 1, θαρρῆσι.

(27) Συνείργει μὲν... συνείργει δέ. Coisl. 1, et Or. 1, συνήργει, etc.

(28) Ἀξίαν τοῦ σώζεσθαι. «Salute dignam.» Id cum congruentia quadam intelligendum est; nullum enim ante fidem potest esse meritum.

(29) Πορευσόμεθα. Reg. a, πορευσώμεθα.

(30) Μετὰ τῆς ἀληθείας. «Cum veritate.»

(31) Κλήσει. Sic Coisl. 1 et 2, Jes., etc. In ed. κλίσει.

(32) Ἀγ. Sic Reg. bm, Coisl. 1 et 2, Or. 1, etc. In ed., τῆ.

(33) Σπεύδειν. Sic plures Regg., et Colb., Coisl. 1 et 2, Or. 1, Jes. In ed, σπευδῆν, [mendose.]

(34) Ἦν ὁ πάνυ, etc. Coisl. 1, ἦν ὁ τότε Πόντου, ἐτῆς καθ' ἡμᾶς.

IB'. Ἡ μὲν καὶ ἦται ταῦτα καὶ ἠλπίζεν, ὅτε τῆ πίστει μᾶλλον ἢ τῆ νεότητι ζήουσα. Καὶ γὰρ οὐδαί οὕτως ἐθάρρει (26) τοῖς παροῦσιν, ὡς αὐτῆ τοῖς ἐλ- πισθεῖσι, πείρα μαθοῦσα τοῦ Θεοῦ τὸ φιλόδωρον. Τῷ δὲ συνείργει μὲν πρὸς σωτηρίαν καὶ ὁ λογισμὸς, κατὰ μικρὸν τὴν θεραπείαν παραδεγόμενος· συνείργει δὲ (27) καὶ ὀνειράτων ὄψις, οἷς εὐεργετῆ πολλάκις θεὸς ψυχὴν ἀξίαν τοῦ σώζεσθαι (28). Ἀλλὰ τίς ἡ ὄψις; Ἐνταῦθά μοι καὶ τὸ τοῦ διηγῆματος ἥδιστον· Ἐδο- ξεν, ὃ μῆπω πρότερον, καίτοι πολλάκις τῆς γυναι- κὸς ἰκετευσούσης καὶ δεομένης, ψάλλειν ἐκ τῶν τοῦ θείου Δαβὶδ ἐκεῖνο τὸ μέρος· *Εὐφράνθη ἐπὶ ταῖς εἰρηκόσι μοι· εἰς οἶκον Κυρίου πορευσόμεθα* (29). Καὶ ἡ ψαλμωδία ξένη, καὶ ὁ πόθος τῆ ὁδῆ συνε- ἔρχεται. Καὶ ὡς ἤκουσεν ἡ τῆς εὐχῆς ἐπιτυχούσα, τὸν καιρὸν ἀρπάξει, ὑποκριναμένη τε τὴν ὄψιν πρὸς τὸ ἥδιστον μετὰ τῆς ἀληθείας (30), καὶ τῆ χερσὶ δηλοῦσα τῆς εὐεργεσίας τὸ μέγεθος, καὶ τὴν σωτη- ρίαν ἐπιταχύνουσα, μὴ τι παρεμπεσὸν ἐμποδίσῃ τῆ κλήσει (31), καὶ λύσῃ τὸ σπουδαζόμενον. Καὶ δὴ (32) συμβᾶν τῆνικαῦτα πλείους ἀρχιερεῖς ἐπὶ τὴν Νικαίαν σπεύδειν (33), ἵνα κατὰ τῆς Ἀρείου στώσι μανίας, ἄρτι τοῦ κακοῦ φουομένου, καὶ τὴν θεότητα τέμνον- τος, δίδωσι μὲν αὐτὸν τῷ Θεῷ καὶ τοῖς κήρυξι τῆς ἀληθείας, καὶ τὸν πόθον ὁμολογεῖ, καὶ ζητεῖ παρ' αὐτῶν τὴν κοινήν σωτηρίαν, ὣν εἰς Λεόντιος ἦν ὁ πάνυ (34), ὁ τότε τῆς καθ' ἡμᾶς μητροπόλεως ἐξ- ηγούμενος. Ὁ δὲ κἀνταῦθα παρὰ τῆς χάριτος ἀπήν- τησε θαῦμα, σφόδρα ἂν ἀδικοῖν τὴν χάριν, εἰ σωπῆ παρέλθοιμι· μάρτυρες δὲ οὐκ ὀλίγοι τοῦ θαύματος·

C Πλανῶνται τινα πλάνην πνευματικὴν οἱ τῆς ἀκρι- θείας διδάσκαλοι (35), καὶ προτυποὶ τὸ μέλλον ἡ χά- ρις, καὶ τύπος ἱερωσύνης τῆ κατηχῆσει μίγνυται. Ὡ τῆς ἀκουσίου μυήσεως! Ἐπὶ γὰρ γόνυ κλιθεῖς, οὕτω τοῖς λόγοις τῆς κατηχῆσεως καταρτίζεται, ὥστε πολλοὺς τῶν παρόντων προφητεῦσαι τὸ μέλλον, οὐ τῶν ὑψηλοτέρων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ταπεινότε- ρων εἰς σῦνεσι, οὐκ ἄμυδροῖς σημείοις πιστωθέντας πρὸς τὸ ἐσόμενον.

etiam ipsi rudes, haud obscuris signis confirmati,

IP'. Μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ, καὶ τῷ θαύματι θαῦμα συνάπτεται· παραθήσομαι δὲ πιστῶν ἀκοαῖς τῶν λό- γον· ψυχαῖς γὰρ βεβήλοις οὐδὲν τῶν καλῶν ἀξιώπι- στον. Πρόσεισι μὲν τῆ δι' ὕδατος (36) ἀναγεννήσει

D (35) Οἱ τῆς ἀκριβείας διδάσκαλοι. «Accuratio- ris disciplinae magistri.» Billius, «sinceræ disci- plinae.» Juxta hanc disciplinam, ut habet scho- lium, «non genera flectebant catechumeni, sed aures tantum oleo perfundendas præbebant. Grego- rius autem senior, contra hanc legem, cum sacris initiaretur, genuflexit; et qui catechistæ munere fungebatur, item ipse errore lapsus, non catechesis, sed sacerdotii orationem protulit.» Ἐτ: τῶν κατ- ηγουμένων οὐκ εἰσθότων κλίνειν τὰ γόνατα, ἀλλὰ μόνον τῷ ἐλαίῳ χρίσθαι τὰ ὦτα, αὐτὸς παρὰ τὸν νόμον κατηχῆσεως ἔκλινα κατηχούμενος. καὶ ἔτ: ὁ κατηχῆσας πλανηθεὶς, οὐ κατηχῆσεως, ἀλλὰ ἱερωσύ- νης εὐχὴν ἐποίησεν.

(36) Τῆ δι' ὕδατος. Reg. a, τῆ τοῦ ὕδατος.

καὶ Πνεύματος, δι' ἧς ὁμολογοῦμεν Θεῷ τὴν τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπου μόρφωσίν τε καὶ τελείωσιν, καὶ τοῦ χοϊκοῦ πρὸς τὸ πνεῦμα μετάρθεσιν καὶ ἀνάπλασιν· καὶ πρόσσεισι μετὰ θερμῆς τῆς ἐπιθυμίας, καὶ λαμπρᾶς τῆς ἐλπίδος, τῷ λουτρῷ προκαθήρας (37) ἑαυτὸν εἰς δύναμιν, καὶ ψυχῇ καὶ σώματι καθαγίνας πολλῶ μᾶλλον, ἢ οἱ τὰς πλάκας παρὰ Μωϋσέως (38) ἴδεσθαι μέλλοντες. Τοῖς μὲν γὰρ μέχρις ἐσθῆτος ὁ ἀγνισμὸς, καὶ γαστρὸς μικρὰ στένωσις, καὶ σωφροσύνη τις σχεδίου (39)· τῷ δὲ πᾶς ὁ ἐν μέσῳ βίος παρασκευὴ τῆς ἐλλάμψεως ἦν, καὶ πρὸ τῆς καθάρσεως καθαρσις ἀσφαλιζομένη τὴν δωρεάν (40), ἵνα ἡ τελειότης τῇ καθαρότητι πιστευθῆ, καὶ μὴ κινδυνεύσῃ τὸ ἀγαθὸν ἐν ἔξει τολμῶσῃ μετὰ τῆς χάριτος (41). Ἐξελεθόντα δὲ αὐτὸν ἐκ τοῦ ὕδατος, φῶς περιεστράπτει καὶ δόξα τῆς διαθέσεως ἀξία, μεθ' ἧς προσήλθε τῷ χάρισματι τῆς πίστεως· ἔστι μὲν οἷς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιδηλος, οἱ τότε μὲν σιωπῇ τὸ θαῦμα κατέσχον, ἐξεπειν οὐ θαρρήσαντες (καὶ γὰρ αὐτοῦ μόνου ταύτην εἶναι τὴν ἔψιν ἕκαστος ᾤετο), μικρὸν δὲ ὑπερον ἀλλήλοις διέδωκαν· τῷ δὲ βαπτιστῇ καὶ τελειωτῇ (42) ποσοῦτον ἑναργῆς τε καὶ γνώριμος, ὥστε μηδὲ (43) κατασχεῖν δυνήθηται τὸ μυστήριον, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ ῥῆξαι φωνὴν, ὅτι τὸν ἑαυτοῦ (44) διάδογον τῷ πνεύματι χρίσειεν.

ei initiabat, adeo clara et cognita, ut ne mysterium quidem pectore clausum tenere potuerit, sed palam clamaverit se successorem suum spiritu unxisse.

14'. Καὶ τοῦτο οὐδεὶς ἀπιστήσειε τῶν ἀκηκόων τε καὶ γινωσκόντων, ὅτι Μωϋσῆς (45) μὲν ἔτι μικρὸς ὢν τοῖς πολλοῖς, καὶ οὕτω λόγου τιμὸς ἀξιούμενος, ἐκ τῆς βάτου καλεῖται, καιομένης μὲν, οὐκ ἀναλίσκομένης δὲ, μᾶλλον δὲ τοῦ ἐν τῇ βάτῳ φανταζομένου, καὶ πιστοῦται τῷ πρώτῳ θαύματι· Μωϋσῆς ἐκεῖνος, ᾧ θάλασσα τέμνεται, καὶ ἄρτος ἕεται, καὶ πέτρα πηγάζει, καὶ στύλος πυρὸς καὶ νεφέλης ὁδηγοῦσι, μετ' ἀλλήλων ἰστάμενοι (46), καὶ χειρῶν ἕκτασις τρόπαιον ἴσῃσι, καὶ νικᾷ πολλὰς μυριάδας, τὸν σταυρὸν σχηματίζουσα. Ἡσαίας δὲ, ὁ τῆς δόξης καὶ τῶν σεραφίμ θεατῆς, καὶ μετ' ἐκεῖνον Ἱερεμίας, ὁ τὴν μεγάλην κατ' ἐθνῶν καὶ βασιλέων πιστευθεὶς δύναμιν· ὁ μὲν ἀκούει θείας φωνῆς, καὶ τῆς προφητείας τῷ ἀνθρακι προκαθαίρεται· ὁ δὲ πρὸ τῆς (47) διαπλάσεως γινώσκεται, καὶ πρὸ γεννήσεως ἀγιάζεται. Παῦλος δὲ διώκτης ὢν ἔτι, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας κήρυξ, ὁ τῶν ἐθνῶν ἐν πίστει διδάσκα-

A venire potest. Ad eam regenerationem, quæ per aquam et Spiritum efficitur, ipse accedit, per quam hominis, qui secundum Christum est, formationem et perfectionem, terrenique ad spiritum immutationem et refectionem Deo confitemur: et quidem cum ardenti desiderio et splendida spe ad lavacrum accedit, cum se pro viribus suis prius purgasset, atque tum animo, tum corpore, multo magis, quam qui olim a Moyse tabulas accepturi erant⁴⁵, purificasset. Illis enim non ultra vestem, et exiguam ventris compressionem, ac brevem quamdam corporis castimoniam purificatione sese porrigebat: ipsi autem ad divinam illuminationem superior omnis vita præparatio quædam erat, et ante purgationem purgatio, quæ donum in tuto poneret, B ut perfectio puritati committeretur, bonumque minime periclitaretur. in habitu, qui gratiæ auxilio præsideret. Ipsum autem ex aqua egressum lumen circumfulget, et gloria hac animi affectione, cum qua ad fidei gratiam accessit, digna: nonnullis quidem etiam aliis conspicua, qui tum miraculum illud apud se continebant, idcirco enuntiare minime audentes, quod unusquisque visionem hanc sibi duntaxat contigisse crederet, paulo post autem illud inter se disseminarunt: at ei, qui baptizabat

XIV. Nec vero quisquam huic rei fidem adhibere detrectaverit, qui audierit et noverit, quemadmodum Moyses, cum apud multos adhuc parvus esset, nec vulgi iudicio ulla fama celebraretur, e rubo qui ardebat quidem, sed non assumebatur⁴⁶, vel ab eo potius, qui in rubo apparebat, vocatus sit, ac primo illo miraculo confirmatus: Moyses, inquam, ille, cui mare scinditur⁴⁶, panis pluit⁴⁷, petra scaturit⁴⁶, ignis et nubis columna alternis vicibus stantes⁴⁶, iter præmonstrant, et manuum extensio⁴⁶, crucem adumbrans, tropæum statuit, ac multa hominum millia superat. Isaias autem, ille, inquam, gloriæ et seraphinorum spectator⁴¹; ac post eum Jeremias, qui 340 magnam adversus gentes et reges potentiam accepit⁴⁸; alter divinam vocem audit, atque priusquam prophetiæ munus obeat, per carbonem purgatur⁴⁸; alter ante formationem D cognoscitur, et ante ortum sanctificatur⁴⁴. Paulus

⁴⁵ Exod. xix, 10. ⁴⁶ Exod. iii, 4. ⁴⁷ Exod. xiv, 22. ⁴⁸ Exod. xvii, 11, 47. ⁴¹ Isa. vi, 1. ⁴² Jerem. i, 10. ⁴³ Isa. vi, 6. ⁴⁴ Jer. i, 5.

(37) Προκαθήρας. Or. 1, προκαθάρας.
(38) Μωϋσέως. Or. 1, Μωσέως.
(39) Καὶ σωφροσύνη τις σχεδίου. « Brevis quædam et ad tempus ab uxoris continentia. » Aut, ut in Elia, « castitas. »
(40) Ἀσφαλιζομένη τὴν δωρεάν. Billius: « firmitatem dono afferens. »
(41) Μετὰ τῆς χάριτος. Billius legit, κατὰ τῆς χάριτος, et verit, « in animi habitu adversus gratiam audaci. » Sic etiam legitur in Bas. ed., Or. 1, aliisque nonnullis codicibus. Nobis tamen retinentia videtur lectio, quæ habet, ἐν ἔξει τολμῶσῃ μετὰ τῆς χάριτος, « in habitu, qui gratiæ auxilio præsideret. » Quis enim ille est « habitus adversus gra-

tiam audax, » in quo « bonum, » id est, « baptismi gratia, non periclitetur? »

(42) Τελειωτῇ. Sic Reg. bm. et Or. 1. In ed., τελειοτῇ.

(43) Μηδέ. Regg. a, hm, Or. 1, μήτε.

(44) Ὅτι τὸν ἑαυτοῦ, etc. Billius, « sed eum quem inungebat, sibi in episcopatu successorum palam ac publice clamaverit. »

(45) Μωϋσῆς. Reg. bm, et Or. 1, Μωσῆς.

(46) Μετ' ἀλλήλων ἰστάμενοι. Hæc ab interprete ommissa. « Alternis vicibus stantes, » id est, « altera in usum diei, altera in usum noctis. »

(47) Τῆς. S c Reg. bm. Deest in ed.

etiam, magnus, inquam, ille veritatis præco, et A los, και φωτι περιλαμπεται, και γνωρίζει τον δια-
gentium in fide magister, cum adhuc persecutor
esset, lumine circumfunditur **, eumque, quem per-
sequeretur, cognoscit, magnumque ministerium sibi creditum suscipit, atque omnium aures et animos
Evangelio implet.

XV. Quid autem omnes eos enumerare attinet, qui a Deo advocati sunt, talibusque miraculis asciti, qualibus ille etiam ad fidei pietatem confirmatus est? Nec vero talia quidem, tamque incredibilia et admiranda initia fuerunt, per ea autem, quæ postea secuta sunt, aliquid eorum, quæ præcesserunt, probro et dedecore affecit, quemadmodum quispiam ex iis, qui honestarum rerum saturitatem et fastidium cito concipiunt, nec ulterius progredi curant, vel etiam ad vitium omnino relabuntur. Non, inquam, hoc cuiquam dicere licet; B verum, et sibi admodum constitit, et pristinis vestigiis hæsit, adeo ut inter se utraque pulchre convenirent, nempe et ea, quæ sacerdotium præcesserant, cum his, quæ in sacerdotio recte ac præclare gessit, et ea quæ post susceptum sacerdotium secuta sunt, cum iis, quæ præcesserant: nec aliter incipere deceat, quam quomodo ipse finivit, nec rursus in alium finem progredi, quam unde is exordium duxerat. Sacerdotium autem suscipit, non ea facilitate ac confusione, quæ nunc viget, sed nonnullo interjecto temporis spatio, quo nimirum ad sui purgationem aliorum quoque purgandorum videlicet spiritualis ordinis lex poscit. Postquam autem suscepit, gratia magis celebratur, ut revera Dei gratia, non autem hominum, nec ut, quod ait Ecclesiastes, impetus quidam solutus, et præsumptio spiritus **.

XVI. Nam cum silvosam et agrestem Ecclesiam C accepisset, non longo ante tempore episcopali cura gubernatam, sed ab uno tantum ex antecessoribus suis exornatam, quique, ut admirandis atque angelicis moribus erat præditus, ita simplicior, 341 quam qui nunc populo præsent, habebatur; eo autem celerrime in cælum assumpto, per diu rursus neglectam, et ob antistitis inopiam squalore affectam, atque in vepres redactam, primum quidem ferinos hominum mores haud magno negotio mitigavit, tum pastoralis artis sermonibus, tum etiam quod se, velut spiritualem quamdam statuum ad optimæ ejusque actionis pulchritudinem expolitum, ad imitandum proponeret. Deinde in sacrarum litterarum meditatione, summa cum animi contentione versatus, quamvis serius ad hujusmodi studia sese contulisset, tantum eruditionis brevi collegit, ut nec

** Act. ix, 3. ** Eccle. i, 17.

(48) *Οίς*. Or. 1, οίς.

(49) *Ἄλλως*, etc. Montac., ἄλλοις ἄλλως .. ἐτελεύτησεν ἐκεῖνος. Verum hæ voces ἄλλοις, et ἐκεῖνος, quæ in nullo reperiuntur codice, nobis superflue, ideoque rejiciendæ videntur.

(50) *Ἡ οὐ προήρξατο*. Billius: «quam ut ipse incepit.»

(51) *Ὅπερ*. Regg. a, bm, ὅπερ. Billius videtur legisse, ὅπερ.

(52) *Καὶ προαίρεσις πνεύματος*. «Præsumptio, auctio spiritus.» Sic LXX. In Hebræo autem ser-

IE'. Τί δεῖ πάντας ἀπαριθμῆσθαι τοὺς ὑπὸ Θεοῦ προσκληθέντας, και τοιοῦτοις οἰκειωθέντας θαύμασιν, οἷς (48) κάκεινος ἐβ:χαιώθη πρὸς τὴν εὐσέβειαν; Καὶ οὐ τὰ μὲν πρῶτα τοιαῦτα, και οὕτως ἄπιστα και παράδοξα, καθήσχυνε δέ τι τῶν προ-
υπηργμένων τοῖς ὑστερον, ὡς ἂν τις τῶν τάχιστα κόρον τοῦ καλοῦ λαμβανόντων, εἴτα τοῦ πρόσω κατα-
φρονούντων, ἢ και παντάπασι πρὸς κακίαν παλινδρομούντων· οὐκ ἔστι τοῦτο εἰπεῖν· ἀλλὰ και λίαν ἑαυτοῦ και τῶν προειληφθέντων ἔχεται, ὥστε ἀμφοτέ-
τερα συναρμύζειν ἀλλήλοις, και τὰ μετ' αὐτὴν τοῖς πρότερον· και μήτε ἄλλως (49) ἀρξασθαι πρέπειν ἢ ὡς ἐτελεύτησε, μήτε εἰς ἄλλο προελθεῖν τέλος ἢ οὐ προήρξατο (50). Πιστεύεται μὲν γε τὴν ἱερωσύνην, οὐ κατὰ τὴν νῦν εὐκολίαν και ἀταξίαν, ἀλλὰ μικρόν τι διαλιπῶν, ὥστε τῇ καθάρσει προστεθῆναι και τὴν τοῦ καθαίρειν ἐμπειρίαν και δύναμιν, ὅπερ (51) δὴ νόμος ἀκολουθίας πνευματικῆς. Ἐπεὶ δὲ πιστεύεται, πλέον ἢ χάρις δοξάζεται, ὥστερ ὄντως Θεοῦ χάρις, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων, οὐδὲ, ὃ φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής, ὁρμὴ τις αὐτόνομος, και προαίρεσις πνεύματος (52). peritiam et facultatem adjungeret, quemadmodum

IE'. Παραλαβὼν γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν ὑλώδη και ἀπηγοικισμένην, οὐ πόρρωθεν μὲν ἐπισκοπῇ ποιμανθείσαν, ἀλλ' ὅσον ἐν τῶν πρὸ αὐτοῦ κοσμηθῆναι, και τοῦτω θαυμασίῳ μὲν και ἀγγελικῷ τὸν τρόπον, ἀπλουστέρῳ δὲ ἢ κατὰ τοὺς νῦν τῶν λαῶν προστάτας· τούτου δὲ τάχιστα προσληφθέντος, ἐπιπολὺ πάλιν βραθυμηθεῖσάν τε και χερσομανήσασαν ἐξ ἀναρχίας· πρῶτον μὲν τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων οὐ χαλεπῶς ἐξημέρωσε λόγοις τε ποιμαντικῆς (53) ἐπιστήμης, και τῷ προθεῖναι (54) τύπον ἑαυτοῦ, ὥστερ ἀνδριάντα πνευματικὸν, εἰς κάλλος ἀπεξεσμένον πάσης ἀρίστης πράξεως. Ἐπειτα τοῖς θεοῖς λόγοις συντόμως ἐμμελητήσας, καίπερ ὀψιμαθῆς τῶν τοιοῦτων τυγχάνων, τοσαύτην ἐντὸς ὀλίγου χρόνου σοφίαν συνέλεξατο, ὥστε τὰ τε ἄλλα μηδενὸς λείπεσθαι τῶν ἐπὶ πλείστον πεπονηκότων, και χάριν ἐκ Θεοῦ ταύτην λαβεῖν ἐξαιρετον, ὀρθοδοξίας γενέσθαι πατὴρ και διδάσκαλος·

mone, πῆρ πῆρ, «depasatio venti.» Unde Schol. pro προαίρεσις πνεύματος, habet, νομὴ ἀνέμου, «depasatio venti,» ut apud Hebræos. Cæterum Gregorius hic nihil aliud intellexit, nisi quod expresserunt interpretes, cum hæc Eccle. i, 17, verba interpretati sunt, nempe Gregorium patrem nec præcipiti motu, nec inani gloria ductum, ad sacerdotium accessisse.

(53) *Ποιμαντικῆς*. Sic Regg. a, bm, etc. In ed. ποιμαντικοῖς.

(54) *Προθεῖναι*. Reg. bm, προσθεῖναι.

οὐ κατὰ τοὺς νῦν σοφοὺς τοὺς καιροὺς συγκλινομένου· οὐδὲ μέσως καὶ τεχνικῶς τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου προϊστάμενος, ὡς ἂν οἱ μὴ πῆξιν ἔχοντες πίστεως, ἢ καπηλεύοντες τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ἦν τῶν μὲν λόγῳ δυνατῶν εὐσεβέστερος, τῶν ὀρθῶν δὲ τὴν διάνοιαν λογικώτερος· μᾶλλον δὲ λόγου τὰ δευτέρα φέρων, εὐσεβεῖε πάντων ἐκράτει. Ἐνα μὲν θεῖον εἰδῶς ἐν Τριάδι προσκυνούμενον, τρία δὲ εἰς μίαν θεότητα συναγόμενα· καὶ οὐτε τῶ ἐνὶ Σαβελλίζων, οὔτε τοῖς τρισὶν Ἀρειανίζων, ἢ τῶ συστέλλειν θεότητα καὶ ἀναλύειν (55) ἀθέως, ἢ τῶ κατατέμνειν ἀνίστοις ἀλλοτριότησιν, ἢ μεγέθους, ἢ φύσεως. Οὐ γὰρ ἕκαστον ἀκατάληπτον καὶ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν ἐπίνοιαν, πῶς ἐνταῦθα τὸ ὑπεραίρον ἢ νοηθήσεται, ἢ δογματισθήσεται; Ποῦ δὲ μετρεῖται τὸ ἀπειρον, ἐν' ὃ τῶν περατωμένων ἐστὶ, τοῦτο πάθη θεότης, βαθμοῖς μετρομένη καὶ ὑποβάσειν (56);

scindendo. Ubi enim unumquodque mentis nostræ atque ingenii captum excedit, quonam modo illic, id quod præcellit, poterit vel mente percipi, vel doceri? Quænam item immensæ rei dimetiendæ ratio futura est, ut, quod rebus finitis convenit, idem divinitati quoque accidat, graduamque ac descensuum mensuræ subjiciatur?

IZ'. Ταῦτα ἐννοῶν ὁ μέγας ἐκεῖνος (57) ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀληθῶς Θεολόγος, καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματος περὶ τούτων κινούμενος, τί χρῆ λέγειν ἕτερον, ἢ ὅτι νέαν Ἱερουσαλήμ καὶ κιβωτὸν ἀλλήν ὑπὲρ ὕδατων φερομένην, ὡσπερ ὁ μέγας ἐκεῖνος Νῶε, καὶ τοῦ δευτέρου τούτου κόσμου πατὴρ, τῆνδε τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖσθαι πεποίηκε· τοῦτ' τε κατακλυσμοῦ τῶν ψυχῶν, καὶ τῆς τῶν αἰρετικῶν ἐπιρρείας σαφῶς ὑπεραίρουσαν· καὶ ὅσα πλήθει τῶν ἄλλων ἐλείπετο, τοσοῦτον εὐδοξία κρατοῦσαν· καὶ τὸ τῆς ἱερᾶς πάσχουσαν Βηθλεὲμ, ἣν οὐδὲν ἐκώλυσε καὶ μικρὰν εἶναι πόλιν, καὶ τῆς οἰκουμένης μητρόπολιν, ὡς Χριστοῦ καὶ (58) τροφὸν καὶ μητέρα, τοῦ τὸν κόσμον καὶ ποιήσαντος καὶ νικήσαντος;

III'. Τεκμηριον δὲ τοῦ λόγου· Καὶ γὰρ ἦνίκα παρὰ τοῦ θερμότερου μέρους τῆς Ἐκκλησίας κατεστασιάζομεν (59), γράμματι κλαπέντες καὶ ῥήμασι τεχνικαῖς εἰς πονηρὰν κοινωνίαν, μόνος μὲν ἐπιστεύθη τὴν διάνοιαν ἄκρωτων ἔχειν, καὶ μὴ τῶ μέλανι τὴν ψυχὴν συμμεταίνασθαι, εἰ καὶ ἀπλότῃ συνηρπάσθη, καὶ τὸν δόλον ἐκ τοῦ τῆς ψυχῆς ἀδόλου μὴ ἐφυλάξατο· μόνος δὲ, μᾶλλον δὲ πρῶτος, τὸ στασιάζον πρὸς ἡμᾶς, ζήλω τῆς εὐσεβείας ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς ἄλλοις κατήλλαξε, τελευταῖον τ' (60) ἀποδραμὸν, καὶ πρῶτον προσδραμὸν, αἰδοῖ τε τοῦ ἀνδρός, καὶ τῆ τοῦ δόγματος καθαρότητι· ὥστε καὶ τὸν πολλὴν σάλον τῶν

(55) *Καὶ ἀναλύειν*. Billius : « et confundendo. » Verum sic vertendo, vim vocis non reddit. Impugnat enim hic Gregorius novum Sabellianismum Marcellianorum, qui Filium ac Spiritum sanctum a Patre productos esse concedentes, eos tamen in persona vere subsistere negabant. Unde, εἰς ἐν, ἢ μηδέεν, inquit Basilius, « in unam, vel potius nullam personam resolvant. » Et Scholiastes, εἰς τρία ὀνόματα. « in tria nomina Trinitatem resolvebant. » (56) *Βαθμοῖς μετρομένη καὶ ὑποβάσειν*. « Graduum superiorum et inferiorum mensuræ obnoxia. »

A aliis in rebus quoquam eorum, qui diuturno temporis spatio laboraverant, inferior esset; ac præterea singularem hanc a Deo gratiam acciperet, ut orthodoxæ doctrinæ pater et magister efficeretur; non, ut hujus temporis sapientes, una cum temporibus se inflectens, nec fidem nostram medio quodam et artificioso modo defendens, ut ii, qui fidei firmitatem non habent, aut veritatem cauponum more adulterant; sed ita se comparabat, ut et eruditus pietate, et pios eruditionis laude superaret, imo potius, ita secundas doctrinæ ferebat, ut tamen pietatis primas obtineret. Unum quippe Deum, qui in Trinitate adoratur, tria autem, quæ in una deitatem colliguntur, agnoscebat: ac neque aut per unum, Sabellio, aut per tria, Ario favebat; nempe vel deitatem impie contrahendo et resolvendo, vel per dispares magnitudinis aut naturæ gradus con-

XVII. Hæc cum magnus ille homo Dei, vereque Theologus, ac de his rebus una cum Spiritu sancto incitatus et agitatus, secum reputaret, quid aliud dicendum est, quam quod hoc effecerit, ut nova Jerusalem, ac secunda quædam arca undis eminens, quemadmodum illa magni illius Noe, secundique hujus mundi parentis, hæc Ecclesia vocaretur; quippe quæ illud animarum diluvium, quod tum grassabatur, atque hæreticorum impressiones plane superaret, quantumque aliis numero 342 cecebat, tanto eas nominis celebritate vinceret; idemque ipsi usu veniret, quod Bethlehem accidissemus videmus, quam nulla res prohibuit, quominus simul et parva civitas esset, et totius terræ metropolis, utpote quæ Christi, orbis conditoris ac victoris, parens atque nutrix exstiterit?

XVIII. Illud autem hinc conjicitur. Nam cum a ferventiore Ecclesiæ parte ob eam causam seditio in nos excitata esset, quod scripto quodam, et artificiosis verbis circumscripti, in pravam societatem pertracti fuisset, solus ipse illasam mentem minimeque simul cum atramento infectam animam habere creditus est, tametsi per animi simplicitatem abreptus fuisset, dolumque ob animi sinceritatem ab omni dolo alienam minime cavisset. Quin etiam solus, aut, ut rectius dicam, primus, eos, qui a nobis ob pietatis zelum dissidebant, et sibi, et cæteris reconciliavit, postremos a nobis sejunctos, et primos

D In sublimiori gradu Patrem collocabant hæretici, Filium in inferiori, Spiritum in infimo.

(57) *Ὁ μέγας ἐκεῖνος*. Sic Reg. a, et Or. 2. In ed., ἐκεῖνος ὁ μέγας.

(58) *Καὶ*. Deest in Reg. a, et Or. 1.

(59) *Κατεστασιάζομεν*. Sic 5 Colb., Coisl. 1 et 2, Or. 1, Jes., etc. Mendose in editis, κατεστασιάζομεν.

(60) *Τελευταῖον τ'*. Regg. a, hm, et Or. 1 τελευταῖον τε.

reversos, tum ob ipsius reverentiam, tum ob dogmatis puritatem, ita ut gravis Ecclesiarum tempestas extincta sit, ac procella in auram redacta, ipsius precibus et admonitionibus soluta, nobis interim (si quid juvenili more jactabunde loqui fas est), et pietatis et operæ sociis, qui cum ad omne bonum adjuutores ipsi et comites essemus, ac velut a latere curremus, hic Dei beneficio multo maximam laboris studiique partem contulimus. Verum serino de his rebus, ordinem suum nonnihil antegressus, hoc loco conquiescat.

XIX. Quis autem tot illius virtutes, aut enumerando recenseat, aut multa prætereundum cupiens, quid prætereundum sit, facile reperire queat? Semper enim quidquid animum subit, præstantius iis, quæ præcesserunt, esse videtur: idque amplector: magisque ipse, quid mihi omittendum sit, quam alii laudatores, quid dicere debeant, addubito. Ita sit, ut mihi copia quodammodo in detrimentum cedat, mensque ipsa exploretur, dum illius laudes explorare aggreditur, nec inter æqualia præstantius nihil invenire potest. Nam quod in tranquillissimis undis evenire cernimus, ut cum iniectione lapidis centrum effecerit, alius super alium circulus excitetur, continenterque in superficiem agitata externum circum semper dissolvat, id mihi plane hic quoque accidit. Aliud enim in mentem venit, aliud supervenit, aliud sese subduxit; atque in delectu laboro, **343** dum id, quod prius arripui, ei, quod postea in animum influit, loco cedit.

XX. Quis enim illo in publicis negotiis studiosior? Quis in rebus domesticis sapientior, quando quidem ipsi, et domum, et opes satis amplas, Deus, qui omnia recte ac varie administrat, largitus est? Quis pauperibus, hoc est, abjectissimæ parti naturæ, cui idem debetur honor, vel animo condolentior, vel manu largior et profusior? Nam revera tanquam alienorum honorum procurator, de bonis suis cogitabat, pauperum inopiam quam maxime poterat, sublevans, nec superflua duntaxat, sed necessaria quoque in eam rem insumens, quod quidem charitatis erga pauperes apertissimum argumentum est, partemque dans, non septem duntaxat, velut Salomonis lex præscribit ⁸⁷, verum si octavus etiam accederet, ne hic tamen restricti ac sordidi animi vitio laborans, sed libentius sua profundens, quam alii acquirant: vinculum et electionem tollens ⁸⁸ (hoc est, ut quidem interpretor, tenacitatem, et explorationem ejus, qui accepturus est, sitne videlicet dignus, necne), ac murmuris ver-

⁸⁷ Eccle. xi, 2. ⁸⁸ Isa. lviii, 9.

(61) *Νεανιεύσασθαι*. Or. 1, νεανιεύσασθαι.

(62) *Παρετόρ*. Sic Reg. hm, tres Colb., Or. 1, Jes. In ed., παρεθέν.

(63) *Μετὰ τούτου*. Regg. a, hm, et Or. 1, μετ' αὐτοῦ.

(64) *Πλείων*. Tres Colb., et Montac., πλείων.

(65) *Ἡ ἀπορία*. Reg. a, ἀπειρία, i imperitia.

(66) *Τὸ νικῶν εὐρεῖν τοῖς ὁμοτίμοις*. Reg. hm, et Or. 1, τὸ νικῶν [bene]. Idem Reg. hm, et tres Colb., ἐν τοῖς ὁμοτίμοις, [optime]. Quod sic optime

A Ἐκκλησιῶν κατασεσθῆναι, καὶ στήναι τὴν καταιγίδα εἰς αὐραν, ταῖς ἐκείνου λυθεῖσαν εὐχαῖς τε καὶ παραινέσεσιν, εἴ τι δεῖ καὶ νεανιεύσασθαι (61), μετ' ἡμῶν κοινωνῶν καὶ τῆς εὐσεβείας, καὶ τῆς ἐνεργείας· οἱ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν αὐτῷ συναιρόμενοι, καὶ οἷον παρομαρτοῦντες καὶ παραθέοντες, ἐνταῦθα πλείστον μέρος συνεισενεγκεῖν ἠξιώθημεν. Ἄλλ' ὁ μὲν περὶ τούτων λόγος, μικρόν τι προεκδραμῶν, ἐνταῦθα μεινάτω.

B **IO.** Τίς δ' ἂν τῶν ἐκείνου καλῶν ἢ τὸ πλῆθος ἐξαριθμησάιτο, ἢ τὰ πλείω παραδραμεῖν ἐθέλων, μιχαλεπῶς εὐροὶ τὸ παρετόν (62); Ἄει γὰρ τὸ τῆς διάνοιαν ἐπεισιδόν, κρεῖττον τῶν προειληφότων φαίνεται· καὶ μετὰ τούτου (63) γίνομαι· καὶ πλείον (64) ἔμοι τοῦ τί χρῆ παραλείπειν, ἢ τοῖς ἄλλοις ἐπαινέσασθαι τὸ τί χρῆ λέγειν ἢ ἀπορία (65)· ὥστε μοι τρόπον τινὰ ζημίαν γίνεσθαι τὴν περιουσίαν, καὶ δοκιμάζεσθαι τὴν διάνοιαν, τὰ ἐκείνου δοκιμάζειν ἐπιχειροῦσαν καὶ οὐκ ἔχουσαν τὸ νικῶν εὐρεῖν τοῖς ὁμοτίμοις (66) Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σταθερῶν ὁδῶν ὁρῶμεν συμβαίνει, ὅταν ψηφίς ἐμπροσθε κέντρον γένηται, ἄλλα ἐπ' ἄλλω κύκλος ἐγειρόμενος καὶ συνεχῶς ἐπιφρίσσει ἀεὶ λύει τὸν ἐξωθεν· τοῦτο καὶ αὐτῷ μοι συμβέβηκεν ἀντικρυς. Τὸ μὲν ἐπὶ νοῦν ἦλθε, τὸ δὲ ἐπεῖσ ἦλθε, τὸ δὲ ὑπεχώρησεν· καὶ κάμνω περὶ τὴν ἀλγίστην, ἀεὶ τοῦ προκαταλαβόντος (67) ὑπεξισταμένου τῷ ἐπεισρέοντι.

C **K.** Τίς μὲν γὰρ ἐκείνου περὶ τὰ κοινὰ σπουδαιότερος; τίς δὲ τὰ οἴκου φιλοσοφώτερος; (68), ἐπειδὴ καὶ οἶκον ἐμέρισην αὐτῷ, καὶ κτήσιν σύμμετρον, ὃ πάντα καλῶς καὶ ποικίλως οἰκονομῶν θεός; Τίς δὲ πένθησι, τῷ ἀτιμωτάτῳ μέρει τῆς ὁμοτιμῶν φύσεως, ἢ τὴν ψυχὴν συμπαθέστερος, ἢ τὴν χεῖρα θαψιλέστερος; τῷ ὄντι γὰρ ὡς οἰκονόμος ἀλλοτρίων διανοεῖτο περὶ τῶν ἰδίων, ἐπικουφίζων τὴν πενίαν εἰς δύναμιν, καὶ δαπανώμενος, οὐ τοῖς περιττοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀναγκαῖοις, ἤπερ δὴ σαφές ἐστὶ φιλοπτωχίας ἀπόδειξις, καὶ διδοὺς μερίδα, οὐ τοῖς ἐπτά μόνον, κατὰ τὴν τοῦ Σολομῶντος νομοθεσίαν, ἀλλ' εἰ προσέλθοι καὶ ὄγδος, μηδὲ ἐνταῦθα μικρολογούμενος, ἀλλ' ἡδίων ἀποκτώμενος, ἢ κτωμένους ἄλλους γινώσκωμεν· ἀναιρῶν σύνδεσμον καὶ χειροτονίαν (ὅπερ ἔμοι δύναται μικρολογίαν καὶ δοκιμασίαν τοῦ ληψομένου, ὅστις τε ἄξιός, καὶ ὅστις οὐ [68]), καὶ ῥῆμα γογγυσμοῦ μετὰ τῆς ἐπιδόσεως. Ὅπερ πάσχουσιν οἱ πολλοὶ, διδόντες μὲν, τὸ δὲ προθύμως οὐ προστιθέμενος· ὃ τοῦ παρέχειν μετίζόν ἐστι καὶ τελεώτερον. Πολλῷ γὰρ βέλτιον (69)

Interpretatur Elias: « nec quid præstet invenire queat, cum omnia sint æqualia. »

(67) *Προκαταλαβόντος*. Reg. a, Or. 1, προκαταβόντος.

(68) *Φιλοσοφώτερος*. « Æqui justique tenacior. »

(68') Verba in parentheses inclusa, Scholion nobis esse videntur, quod e margine cod. ms. in textum irrepserit. Edit.

(69) *Πολλῷ γὰρ βέλτιον*. Præclara hæc sē-

εἶναι διὰ τοὺς ἀξίους ὄρα, καὶ τοῖς ἀναξίους, ἢ τοὺς ἀξίους ἀποστερεῖν δεῖ τῶν ἀναξίων. Καὶ τοῦτο εἶναι φαίνεται, τὸ χρῆναι πέμπειν τὸν ἄρτον ἑαυτοῦ καὶ καθ' ὕδατος, ὡς οὐ παρασυρησόμενον, οὐδὲ ἀπολούμενον τῷ δικαίῳ τούτων ἐξεταστῇ (70), ἀλλ' ἐνταῦθα καταντήσονται, οὐ πάντα κείσεται τὰ ἡμέτερα, καὶ ἀπαντήσονται (71) ἐν καιρῷ, κἀν ἡμεῖς μὴ τοῦτο νομίζωμεν.

aquam quoque mittendum esse⁶⁹; non ut distrahatur, aut pereat apud justum harum rerum æstimatorem, sed eo perveniat, ubi omnia nostra collocabuntur, atque in tempore occurrent, utcumque aliter existimemus.

KA'. Τὸ δὲ κάλλιστόν τε καὶ μέγιστον, οὗ τῷ μεγαλοψύχῳ προσῆν καὶ τὸ ἀφιλότιμον. Ὅσον δὲ καὶ οἶον, δηλώσω ἐρχομαι· Τὰ μὲν γὰρ χρήματα κοινὰ, καὶ ἡ προθυμία τοῦ παρέχειν, αὐτῷ τε καὶ τῇ ὁμοζύγῳ πρὸς τὸ κάλλιστον ἀμιλλωμένοις· τῆς ἐπιδόσεως δὲ τὸ πλεῖστον τῇ ἐκείνης χειρὶ παρῆκεν, ὡς ἀρίστης οἰκονομίου τῶν τοιούτων καὶ πιστοτάτης. Τίνος δὲ γυναικὸς λέγω, καὶ οἴας, ἢ μὴδὲ τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγος, ἢ εἰ τι ἄλλο τῶν μεγίστων, ἤρκεσεν ἂν ἀπαντιοῦμενον; τοσοῦτος ἔρωσ τοῦ παρέχειν αὐτῇ, καὶ οὕτως ἀμετρος· ἢ τὴν Σολομώντειον βδέλλαν εἰς τὸναντίον ἐξήλωσε, τῇ περὶ τὸ κρεῖττον ἀπληστία τὴν εἰς τὸ χεῖρον (72) νικήσασα, καὶ κόρον οὐκ ἔχουσα τῆς περὶ τὸ εὖ ποιεῖν προθυμίας· ἢ μὴ οὕτως ὅσην οὐσίαν ἅπασαν, ὅση τε ἦν αὐτοῖς, καὶ ὅση προσεγένετο, μικροτέραν ἤγειτό τῆς οἰκείας ἐφάσεως (73)· ἀλλὰ καὶ ἑαυτὴν καὶ τοὺς παῖδας ἐτοίμως ἀπέδοτο ἂν, εἰ πως ἐνῆν, ὃ καὶ πολλάκις αὐτῆς λεγούσης ἤκουσα, ὥστε ἐκδραπανηθῆναι τοῖς πένησι. Ταύτη τὰς ἡνίας δὲ ἐπαφῆκε τῆς ἐπιδόσεως. Ὁ καὶ παραδειγματός ἐμοὶ γοῦν κρεῖττον ὕπολαμβάνεται. Τὸ μὲν γὰρ εἰς χρήματα μεγαλόψυχον, καὶ παρ' ἄλλοις οὐ χαλεπῶς εὔροι τις ἂν, ὅσα τε εἰς τὰς κοινὰς καὶ πολιτικὰς ἀπόλλυται φιλοτιμίας, ὅσα τε τῷ Θεῷ διὰ τῶν πενήτων δανεῖται, καὶ μόνα τοῖς ἀναλίσκουσι θησαυρίζεται· τῆς δὲ ἐπὶ τοῦτω (74) δόξης, οὐκ ἔστιν ὄντινα παραχρῆσαντα βραδίως εὐρίσκομεν. Τοῦ μὲν γὰρ δαπανᾶν, καὶ ἡ φιλοδοξία τοῖς πολλοῖς παρέχει τὸ πρόθυμον· οὐ δὲ ἀφανῆς (75) ἡ ἐπίδοσις, ἐκεῖ καὶ τὸ παρέχειν ἀμειλίτερον.

εὐντὺρ: ai qui gloriā ex ea re collectam alteri siquidem ad sumptus prompto animo faciendos sola honoris cupiditate ducuntur. Ubi autem largitio arbitris caret, illic quoque largitio languescit, et obtunditur.

KP'. Ἡ μὲν οὖν χεὶρ τοσαύτη· καὶ τὰ πλεῖστα τοῖς εὐδοκίμοις παρήσομεν, ὥστε, εἰ τι καὶ ἡμῖν μαρτυρεῖται τοιοῦτον, ἐξ ἐκείνης εἶναι τῆς πηγῆς, χάκεινου μοῖραν τοῦ δούματος. [Τίς δὲ μετὰ Θεοῦ μάλλον, ἢ τῷ

bum cum largitione. Id profecto plerisque accidit, qui tribuant quidem, verum hoc non adjiciunt, ut prompte ac libenter tribuant, quod certe majus et perfectius est, quam præbere. Multo enim satius est ob eos, qui digni sunt, indignis quoque largiri, quam, dum metuimus ne de indignis bene mereamur, dignos etiam beneficio defraudare. Atque hoc pertinere videtur, quod ait Scriptura, panem in

XXI. Quod autem maximum et pulcherrimum est, ad animi magnitudinem gloriæ quoque contemptum adungebat. Quantus autem et qualis fuerit, ostendam. Quamvis enim opes ipsi essent cum uxore communes, itemque largiendi promptitudo, quippe qui de pulcherrima quaque virtute contenderent; majorem tamen ipse largitionis partem ei, ut optimæ et fidelissimæ hujusmodi rerum dispensatrici, relinquebat. Quam autem et qualem mulierem dico, cui ne Atlanticum quidem pelagus, aut si quid aliud maximum est, ad exhauriendum sufficere potuisset? Tantus tamque immodicus ipsi iuerat largiendi amor! **344** Quæ Salomonis sanguisugam⁶⁹ in contrarium æmulata est, nimirum per inexplebilem ad bonum cupiditatem, insaturabilem ad malum aviditatem vincens, tantaque ad bene merendum alacritate prædita, ut ea saturari non posset; quæ denique non opes solum omnes, quas vel ab initio habuit, vel postea consecuta est, cupiditate sua minores existimabat: sed seipsam quoque, si fieri potuisset, et liberos, ut ex ipsa sæpe audivi, prompte ac libenter vendidisset, ut in pauperum usus expenderebantur. Huic totas largitionis habenas ille permisserat. Quæ res, mea quidem sententia, omni exemplo præstantior ac sublimior est. Nam animi quidem in pecuniis magnitudinem apud alios quoque facile reperire est, sive eas spectes, quæ in publicas et politicas cupiditates perditæ effunduntur, sive quæ Deo per pauperes ferri dantur, solæque iis, qui eas expendunt, reconcesserit, haud ita facile reperiemus. Permulti honoris cupiditate ducuntur. Ubi autem largitio ar-

XXII. Tanta quidem ac talis fuit illius liberalitas; pluraque etiam scientibus relinquimus, adeo ut, si tale quid a nobis commemoretur, illud ex eo fonte promanare, illiusque profuvii partem esse.

⁶⁹ Eccle. xi, 1. ⁷⁰ Prov. xxx, 15.

tia apud Demosthen. Or. de Corona: Βέλτιον διὰ τοὺς ἀξίους τιμᾶν τοὺς ἀναξίους, ἢ τοὺς ἀξίους ἀποστερεῖν τῆς προσήκουσας τιμῆς διὰ τοὺς ἀναξίους· Præstat indignos propter dignos honore, quam dignos, propter indignos, merito honore spoliare.

(70) Ἐξεταστῇ. Sic Regg. a, bin, Or. 1, etc. In ed., ἐξεταστῇ.

(71) Ἀπαντήσονται. Reg. bm, et Or. 1, ἀπαντήσονται.

(72) Εἰς τὸ χεῖρον. Reg. a, et Or. 1, εἰς τὰ χεῖρα.

(73) Ἐφάσεως. Regg. a, bm, Or. 1, ἐπιθυμίας.

(74) Ἐπὶ τοῦτω. Coisl. 1, ἐπὶ τούτων.

(75) Οὐ δὲ ἀφανῆς. Sic Coisl. 1, Or. 1, Jes., etc. Male in edit., οὐδὲ ἀφανῆς.

intelligatur. Quis autem unquam magis cum Deo, vel homines sacrario obtulit, vel ob injurias ipsi factas zelo exarsit, aut sacram mensam profanis hominibus cum metu repurgavit? Quis pari animi firmitate atque constantia, paribusque justitiæ ponderibus, vel controversias disceptavit, vel improbitatem odio habuit, vel virtutem honore prosecutus est, vel optimos viros antetulit? Quis pari facilitate peccantibus ignovit, aut recte currentibus cursus socium se præbuit? Quis, cum et virgæ et baculi tempus optime nosset, baculo tamen plus tribuit? Cujus porro oculi magis ad fideles terræ⁶¹, et, inter alios, ad eos præsertim, qui in solitaria et cælibe

XXIII. Jam quis magis, aut fastum **345** coer-

cuit, aut humilitatem amavit, eamque non ficte ac leviter, quemadmodum plerique ex his, qui nunc virtutis larvam præferunt, atque in speciem sciti et elegantes sunt, stultissimis utique mulierculis haud dissimiles, quæ nativa pulchritudine destitutæ, ad colores confugiunt, atque honeste quodammodo et ornate, ut sic loquar, tanquam in theatrisse ostentant, ob venustatem invenustæ, atque ob fœditatem deformiores? Non enim in veste, sed in animi constantia, humilitas ipsi sita erat; nec colli depressio, aut vocis demissio, aut vultus inclinatio, aut promissa barba, aut capitis ad cutem usque rasi exornatio, aut certus incedendi modus humilitatem effungebat, quæ, ut ad breve quoddam tempus exprimi possunt, ita quam celerrime sese produnt; nihil enim simulatum constans ac diuturnum est. Verum ille, et vita maxime sublimis, et animo perquam humilis erat: et quidem ad ipsius virtutem nemo aspirare poterat, ad ejusdem autem congressum perfacilis omnibus aditus patebat. Cumque vulgari et usitato vestitus genere uteretur, a fastu scilicet ac sordibus æque abhorrens, ratione tamen interni splendoris supra multos assurgebat. Et cum ventris morbum atque inexplebilem aviditatem, ut si quis alius, domaret et comprimeret, id tamen non ostentabat; illud quidem, ut se purum custodiret, istud vero, ne, rei novitate gloriam captans, animo efferretur. Etenim hominis quidem mundi

⁶¹ Psal. c. 6.

(76) Ἡ τῶ βήματι προσήγαγεν. « Vel homines sacrario obtulit. » Malleu, « admovit. » Testatur Billius se ita vertisse, eo quod ad veteris codicis marginem hæc verba legerit: Περὶ κληρικῶν καὶ Θεοῦ λειτουργῶν ὁ λόγος. « De clericis ac Dei ministris sermo est. » Itaque quotiescunque Gregorius dicit, τοὺς τοῦ βήματος, vel, τοὺς περὶ τὸ βῆμα, idem est ac si diceret, τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τῶ Θεῷ λειτουργοῦντας, « presbyteros et Dei ministros. »

(77) Κατ' αὐτοῦ. Regg. a, bm, Or. 1, κατ' αὐτῶν.

(78) Ἡ δίχην. Regg. a, bm, Or. 1, Jes., ἡ δίχαις.

(79) Ῥάβδου καὶ βακτηρίας. Schol.: Ῥάβδον νοήσεις τὴν ἐπιφερομένην τοῖς ἀμαρτάνουσι πληγὴν βακτηρίαν δὲ, λογικῶν προβάτων λόγον, ὡς τὰ νοητὰ πρόβατα ρυθμίζονται καὶ ποιμαίνονται: « Per virgam pœnas inflictas peccatoribus intelliges; per baculum autem sermones, quibus compotes rationis

βήματι προσήγαγεν (76), ἢ τὰς κατ' αὐτοῦ (77) ὄβρις ἐζηλοτύπησεν, ἢ τῶν ἀνιέρων σὺν φόβῳ τὴν ἱερὰν ἐκάθηρε τράπεζαν; Τίς δ' οὕτως ἀββέπει γνώμη, καὶ σταθμοῖς δικαιοσύνης, ἢ δίχην (78) ἔκρινεν, ἢ κακίαν ἐμίσησεν, ἢ ἀρετὴν ἐτίμησεν, ἢ τοὺς ἀρίστους προὔτιμησεν; Τίς μὲν οὕτω συγγνώμων τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ἢ τοῖς εὐδρομοῦσι σὺνδρομος; τίς δὲ μᾶλλον ῥάβδου καὶ βακτηρίας (79) καιρὸν ἐπιστάμενος, τὴ βακτηρίᾳ τὸ πλεόν ἐνεμεν; Τίνας δὲ οἱ (80) ὀφθαλμοὺς μᾶλλον ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, τοὺς τε ἄλλους, καὶ ὅσοι Θεῷ ζῶσιν ἐν μοναδικῷ βίῳ καὶ ἄζυγι, γῆν καὶ τὰ περὶ τὴν (81) γῆν ἀτιμάσαντες;

vita Deo vivunt, ac terram resque terrenas pro nihilo ducunt?

B ΚΓ'. Τίς δὲ πλεόν, ἢ τύπον ἐκόλασεν, ἢ ταπεινοφροσύνην ἠγάπησε, καὶ ταύτην οὐκ ἐπιπλάσας, οὐδὲ ἐξ ἐπιπολῆς, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν νῦν προσποιουμένων φιλοσοφεῖν, καὶ κομψοὶ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὰς ἀφρονεστάτας τῶν γυναικῶν, ἀ' ἀπορούσαι κἀλλοὺς οἰκείου πρὸς τὰ χρώματα καταφεύγουσι, καὶ εἰσὶ πως, ὡς ἂν εἴποιμι (82), κοσμίως θεατριζόμεναι, δι' εὐσχημοσύνην ἀσχημονες, καὶ δι' αἰσχος (83) αἱ σχροτέρα; Ὡς γὰρ ἐν ἐσθῆτι τὸ ταπεινὸν ἦν αὐτῷ, ἀλλ' ἐν Ψυχῆς καταστάματι: οὐδὲ θρύψις αὐχένου (84), ἢ φωνῆς ὑφesis, ἢ προσώπου νεύσις (85), ἢ βάθος ὑπῆτης, ἢ κεφαλῆς ἐν χρωῖ κόσμησις, ἢ βαδίσματος ἤθος τὸ ταπεινὸν ὑπεκρίνετο, τὰ πρὸς ὀλίγον τυπούμενα, καὶ τάχιστα ἐλεγχόμενα: πᾶν γὰρ ἐπροσποιητὸν, οὐδὲ μόνιμον. Ἄλλ' ἦν ὁ αὐτὸς ὑψηλότητος μὲν τῷ (86) βίῳ, ταπεινότητος δὲ τῷ φρονήματι: καὶ τὴν μὲν ἀρετὴν ἀπρόσιτος, τὴν συνουσίαν δὲ καὶ λίαν εὐπρόσιτος. Καὶ συνήθης μὲν τὴν ἀμπεσχόνην, ἐπίσης φεύγων καὶ τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ ταπεινὸν ὑπὲρ δὲ πολλοὺς τὴν ἔνδον λαμπρότητα. Καὶ γαστρὸς νόσον, καὶ ἀπληστίαν δαμάζων μὲν, εἰ καὶ τις ἄλλος, οὐ δοκῶν δὲ: τὸ μὲν ἵνα καθαίρηται (87) τὸ δὲ ἵνα μὴ ὑπεραίρηται, τῷ καινῷ θηρώμενος τὸ εὐδόκιμον. Πολιτικῶν μὲν γὰρ ἔργον εἶναι πάντα ποιεῖν καὶ λέγειν, ἐξ ὧν εὐδοκίμησις παρὰ τοῖς ἔξωθεν, ὧ μὲν ἔστι τοῦ παρόντος βίου μακαριώτερον: πνευματικῶν δὲ καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς, πρὸς ἐν μόνον βλέπειν, τὴ σωτηρίαν, καὶ ὃ μὲν ἂν εἰς τοῦτο φέρῃ, μέγα οἰεσθαι, ὃ δ' ἂν μὴ, διαπύειν ὡς μηδενός (88) ἄξιον: καὶ

D oves erudiuntur et pascuntur. » In altero Schol. legitur: Διαφέρει ῥάβδου βακτηρία: ἢ μὲν γὰρ παιδεύει, ἢ δὲ ὑπερείδει: « Differt virga a baculo: illa enim castigat, hic vero sustentat. »

(80) Οἱ. Sic Regg. a, bm, tres Colb., et Or. 1. Deest in ed.

(81) Τὴν. Deest in Or. 1.

(82) Ὡς ἂν εἴποιμι. Hæc a Billio, vel a typographo prætermissa. Deest ὡς in Reg. a, et Or. 1.

(83) Αἰσχος. Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1, αἰσχος.

(84) Θρύψις αὐχένου. « Mollis fractaque cervicis inflexio. »

(85) Νεύσις. Reg. bm, tres Colb., Or. 1, δέσις.

(86) Τῷ. Sic Regg. a. In ed. deest.

(87) Καθαίρηται. Sic Or. 1. In ed., καθαίρεται.

(88) Μηδενός. Sic Regg. a, bm, Or. 1, etc. In ed., τοῦ ὑπενός. Delevimus τοῦ auctoritate cōdicum.

διὰ τοῦτο, τὸ μὲν ὀρώμενον (89) ἀτιμάζειν, ὅπως δ' ἂν ἐντός (90) κάλλιστα ἔχοι, τοῦτο μόνον σκοπεῖν, καὶ ταῦτα περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι, ἐξ ὧν αὐτός τε πλείστου ἄξιος ἔσται, καὶ τοὺς ἄλλους ἔλξει δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὸ βέλτιστον.

nepere, atque ea, quæ ad hanc ducant, plurimi facere, quæ autem ad eam nihil adjumenti afferant, ut vilia, nulliusque pretii, aspernari; ob eamque causam, id quidem, quod in aspectum cadit, pro nihilo putare, id autem unum spectare, atque in eo elaborare, ut interna optimo et pulcherrimo statu sint, eaque magni æstimare, ex quibus et ipse quam optimus futurus sit, et alios exemplo suo ad optima quæque pertracturus

ΚΔ'. Ὁ δὲ κάλλιστον τῶν ἐκείνου καὶ ἰδιώτατον (91), καὶ οὐδὲ τοῖς πολλοῖς ἀγνοούμενον, ἡ ἀπλότης, καὶ τὸ τοῦ ἡθους ἀδολὸν τε καὶ ἀμνησίκακον. Ἄλλος μὲν γὰρ ἄλλο τι τῶν παλαιῶν ἢ τῶν νέων κατωρθωμέναι πιστεύεται, ὡς ἕκαστος ἔτυχεν ἐκ θεοῦ χάριτάς τινος ἡξιωμένος. Ἰὼδ, τὸ ἐν τοῖς πάθει καρτερικὸν καὶ ἀνάλωτον· Μωσῆς καὶ Δαβὶδ, τὸ πρῶτον· Σαμουὴλ τὸ χρηματίζαι, βλέπων τὰ ἔμπροσθεν· Φινεὴς τὸν ζῆλον, ἀφ' οὗ οὐκ ὀνομάζεται· Πέτρος καὶ Παῦλος (92), τὸ σύντονον τοῦ κηρύγματος· οἱ τοῦ Ζεθεδαίου τὸ μεγαλόφρωνον, δ' (93) καὶ βροντῆς υἱοὺς αὐτοῦς προσηγόρευσεν· καὶ τί ἂν καταριθμοίην (94) ἅπαντας; ἐν γὰρ εἰδόσιν ὁ λόγος. Στεφάνου δὲ (95) καὶ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς, οὐδὲν οὕτως, ὡς τὸ ἀπόνηρον γνῶρισμα. Ὁ μὲν γὰρ οὐδὲ κινδυνεύων ἐμίσει τοὺς βιάλλοντας, ἀλλ' ἐλιθάζετο μὲν, ὑπὲρ δὲ τῶν λιθαζόντων ἠῆχετο, ὡς Χριστοῦ μαθητῆς, ὑπὲρ οὗ καὶ τὸ πάσχειν ἦν αὐτῷ, μείζον τοῦ θανάτου καρποφορῶν τῷ Θεῷ, τὴν μακροθυμίαν· τῷ δὲ οὐδὲν μέσον ἦν τῆς ἐπιπλήξεως καὶ τῆς ἀφέσεως, ὡς μικροῦ καὶ κλέπτεσθαι τὸ λυποῦν τῷ τάχει τῆς συγχωρήσεως.

offrens, nempe longanimitatem; hic autem nullum fluere patiebatur; adeo ut ignoscendi celeritate moror quoque ipse pene subriperetur.

ΚΕ'. Θεοῦ μὲν ὀργῆς τρυγίαν τινὰ καὶ πιστεύομεν καὶ ἀκούομεν, τὸ λείμμα (96) τῆς κατὰ τῶν ἀξίων κινήσεως· ἐπειδὴ θεὸς ἐκδικήσεων Κύριος. Εἰ γὰρ καὶ κλίνει διὰ φιλανθρωπίαν ἐκ τοῦ ἀποτόμου πρὸς τὸ ἐνδόσιμον, ἀλλ' οὐ πάντη συγχωρεῖ τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ἵνα μὴ τῇ χρηστότητι χεῖρους γίνωνται. Ὁ δὲ οὐδὲν ὑπεκράτει (97) τοῖς παροξύνουσι, καίτοιγε οὐδὲ παντάπασιν ἄτρωτος ἦν θυμῷ, κἀν τοῖς πνευματικοῖς μάλιστα τῷ (98) ζήλῳ νικώμενος· πλην εἰ που τύχοι παρεσκευασμένος καὶ ὠπλισμένος, καὶ ὡς πρὸς ἀντίπαλον τὸ λυπήσον πόρρωθεν παρατεταγμένος. Οὕτω δὲ οὐδ' ἂν μυριάσι μετεκινήθη, τὸ δὴ λεγόμενον, καὶ τοῦτο ἐκείνου γλυκὺ τὸ πάθος. Ὁ μὲν γὰρ θυμὸς ἦν αὐτῷ, οὐ κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄψεως, ἐνόθεον ὑποσμούχων, καὶ πρὸς ἄμυναν εὐτρεπῆς, οὐδὲ εἰς ὀργὴν φθάνων ἐκ τοῦ πρώτου κινήματος, καὶ ἀντιδόσεως ἔφεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ κέντρον τῆς με-

A illecebris irretiti esse arbitrabatur, dicta factaque sua omnia huc referre, ut gloriam et splendorem apud externos assequatur, quippe qui præsentī vita nihil beatius esse ducat: spiritualis autem et Christiani, unam tantum salutem ob oculos sibi proponere, atque ea, quæ ad hanc ducant, plurimi facere, quæ autem ad eam nihil adjumenti afferant, ut vilia, nulliusque pretii, aspernari; ob eamque causam, id quidem, quod in aspectum cadit, pro nihilo putare, id autem unum spectare, atque in eo elaborare, ut interna optimo et pulcherrimo statu sint, eaque magni æstimare, ex quibus et ipse quam optimus futurus sit, et alios exemplo suo ad optima quæque pertracturus

XXIV. Sed inter omnia ipsius ornamenta nihil æque pulchrum, eique proprium, ac multitudini etiam cognitum erat, ut simplicitas, et mores doli expertes, atque injuriarum oblivio. Etenim alius quidem antiquorum aut recentiorum hominum propria quadam virtute emicuisse creditur, pro ea scilicet gratia, quam quisque a Deo consecutus est. Emicuit Job magna invictaque in malis patientia⁹¹, Moyses et David mansuetudine⁹², Samuel vaticiniis, quod futura prænuntiaret⁹³, Phinees zelo⁹⁴, quo magnam sibi famam peperit, Petrus et Paulus animi contentione in Evangelio prædicando⁹⁵, filii Zebedæi grandiloquentia, unde et filii tonitruī appellati sunt⁹⁶; et quid omnes enumerem? Apud eos enim, qui hæc norunt, orationem habeo. At Stephanum et patrem meum nulla res perinde nobiles et insignes reddit, ac morum placiditas et innocentia. Ille quippe, nec in periculum quidem vitæ adductus, eos, a quibus impetebatur, oderat, verum cum lapidaretur, pro lapidantibus orabat⁹⁷, ut Christi discipulus, pro quo etiam cruciatum sufferebat, majus aliquid morte Christo temporis momentum inter objurgationem et veniam quoque ipse pene subriperetur.

XXV. Ac nos quidem quamdam iræ divinæ faciem⁹⁸, et credimus, et audimus, hoc est, commotionis adversus eos, qui ea digni sunt, residuum; quandoquidem Deus ultionum Dominus⁹⁹. Licet enim pro sua benignitate atque clementia ex severitate ad facilitatem et veniam inclinet, peccantibus tamen non omnino ignoscit, ne benignitate deteriores fiant. At pater iis a quibus concitabatur, nihil reservabat, vir alioqui ab iracundiæ vulneribus non prorsus immunis, ac præsertim in rebus spiritualibus, in quibus a zelo vincebatur; nisi forte paratus et armatus esset, atque adversus id, quod molestiam allaturum erat, tanquam adversus hostem a longinquo instructus et expeditus. Sic enim ne a myriadibus quidem, ut dici solet, emotus fuisset, quin suavis quoque hic illius animi motus erat. Furor enim ipsi non secundum similitudinem ser-

⁸⁹ Job 1, 21. ⁹⁰ Num. xii, 3; Psal. cxxxii, 1. ⁹¹ I Reg. ix, 9. ⁹² Num. xxxv, 7. ⁹³ Galat. ii, 7. ⁹⁴ Marc. iiii, 17. ⁹⁵ Act. vii, 59. ⁹⁶ Psal. lxxviii, 9. ⁹⁷ Psal. xciii, 1.

(89) Ὀρώμενον. Sic Regg. a, bm, duo Coisl., et Or. 1. In ed., ὀρώμενα.

(90) Ἐντός. Or. 1, τὰ ἐντός.

(91) Ἰδιώτατον. Duo Coisl., ἰδιαίτατον.

(92) Πέτρος καὶ Παῦλος. Or. 1, Παῦλος καὶ Πέτρος.

(93) Ὁ. Or. 1, ὅ

(94) Καταριθμοίην. Or. 1, καταριθμοίην.

(95) Στεφάνου δέ, etc. In nonnullis, Στέφανον δὲ καὶ τὸν ἐμὸν πατέρα.

(96) Λείμμα. Reg. a, secunda manu, sed antiqua, λῆμμα.

(97) Ὑπεκράτει. Reg. a, ἐπεκράτει.

(98) Τῷ. Deest in Reg. bm, et Or. 1.

pentis ⁷¹ erat, animum interne-incendens, et ad ultionem paratus, atque ex primo motu ad iram et vindictam progrediens; verum apud aculeo similis qui ita punigit, ut mortem non afferat: at tanta erat ipsius benignitas, quanta nec ab homine postulanda videtur. Rotas et flagra sæpe minabatur, ac præsto erant, qui hæc exhiberent; periculum autem, vel in aurium compressionem, vel in genarum contumeliam, vel in impactas pugnis alapas, desinebat. Sic minæ solvebantur. **347** Vestis et calceamenta detrahebantur, atque humi stratus jacebat, qui facinus aliquod perpetrarat: postea iracundia non in eum, qui injustitiam fecerat, sed in eum, qui prompte atque impigre observierat, ut malorum ministrum, benignior videri potuisset, aut dignior, qui dona Deo offerret? Sæpe enim vix commoveri cœperat, cum eum, a quo cominotus fuerat, statim excusabat, ob illius peccata, non secus atque ob sua, erubescens.

XXVI. Ros potius solem matutinos radios diffundentem sustinuisset, quam ut quid iracundiæ in ipsius animo ringeret. Simul enim atque loquebatur, protinus indignatio cum verbis abscedebat, solum prohibitatis amorem influxum relinquens, nec tardius unquam sole occumbens; nec iram, quæ prudentibus etiam viris exitium affert, fovens, aut aliquam vitii sui notam corpori imprimens, utpote cui, in ipsa quoque animi perturbatione, sua constaret serenitas. Hoc igitur, quod maxime mirandum est, ipsi contingebat, non quidem ut solus objurgaret, sed ut solus iis etiam, quibus succensebat, et amori et admirationi esset, benignitate videlicet fervorem superante: ac profecto, a viro justo corripere satius est, quam ab improbo inungi; illius enim asperitas etiam propter utilitatem suavis est, hujus contra ob morum perversitatem benignitas quoque suspecta. Quanquam autem animo ita comparatus esset, ac divina quadam morum simplicitate præditus, contumeliosis tamen et petulantibus hominibus ob pietatem terrori erat; imo, ut rectius loquar, nulla res alia ipsis adeo gravis erat, quam contempta simplicitas. Non enim fieri poterat, cum cuiquam fausta vel infausta precaretur, quin ei statim, vel diuturnum aliquod bonum, vel brevem molestiam afferret. Illud enim ab intimo pectore proficiscebatur; istud autem in extremis tantum labiis situm erat, ac paternæ cujusdam objurgationis rationem habebat. Multis quidem certe ex iis, a quibus offen-

⁷¹ Psal. LVII, 5.

(99) *Τὸν πλησσομένον.* Reg. a, tres Colb., πλησσαν. Or. 1, πλήσσαν.

(1) *Ἰστων.* Reg. a, et Or. 1, νώτων, « dorsi. »

(2) *Παριῶν ὕβρεις.* Reg. a, et Or. 1, ὕβρις. « Genarum contumelia, » vel, « impacta maxillæ alapa. » Juxta Eliam, « per genarum contumeliam, percussiones in maxillas intelliguntur; per pugnorum autem ictus in malam, aut res eadem, aut quodammodo dispar. Illud enim expansis digitis fit, hoc autem contractis. »

(3) *Διελύετο.* Coisl. 1, συνελύετο.

(4) *Ἡδικηκότα.* « In eum qui injustitiam fecerat. » Non bene Billius: « a quo læsus fuerat; » quasi Gregorius ipse suas ultus fuisset injurias.

λίσης δίχα τοῦ θανατοῦν τὸν πλησσομένον (99)· ἐδὲ δὲ φιλόανθρωπον ὑπὲρ ἀνθρώπων. Τροχοὶ πολλάκις ἠπειλοῦντο καὶ μάστιγες, καὶ οἱ παρασπασόμενοι πλησίον· καὶ ὁ κίνδυνος ἦν ὧτων (1) θλίψις, ἢ παρειῶν ὕβρεις (2), ἢ πῖξ κατὰ κόρρησιν· οὕτω τὴν ἀπειλὴν διελύετο (3). Ἐσθῆς περιηρηεῖτο καὶ ὑποδήματα, καὶ κατὰ γῆς ὁ κακοῦργος· εἶτα ὁ θυμὸς οὐκ ἐπὶ τὸν ἡδικηκότα (4), τὸν δὲ προθύμως ὑποურγήσαντα, ὡς κακῶν ὑπὲρ τὴν. Πῶς ἂν τις μᾶλλον ἐφάνη χρηστὸς ὢν, ἢ θεῶ ὄρωρα προσφέρειν ἀξίος; Οὐ γὰρ ἐφθανε κεκινημένος πολλάκις, καὶ ὑπεραπελογοῖτο τοῦ κινήσαντος, ἐρυθριῶν ὡς οἰκείοις, τοῖς ἐκείνου πταίσμασιν.

se convertebat. Quonam autem modo quisquam benignior videri potuisset, aut dignior, qui dona Deo offerret? Sæpe enim vix commoveri cœperat, cum eum, a quo cominotus fuerat, statim excusabat, ob illius peccata, non secus atque ob sua, erubescens.

ΚΖ'. Ἀρόσος ὑφίσταται μᾶλλον ἠλιακὴν ἀκτίνα ἐθωινὰ βάλλουσαν, ἢ τι παρέμενον ἐκείνῳ θυμοῦ λείψανον· ἀλλ' ὁμοῦ τε ἐφθέγγετο, καὶ ὁ χόλος (5) τοῖς ῥήμασι συναπήρχετο, μόνον ἀφείλετο τὸ φιλάγαθον, καὶ οὐποτε ἡλίου φανελς μακρότερος· οὐδὲ τὴν ἀπολλύουσαν καὶ φρονίμους ὀργὴν γεωργήσας, ἢ τι τῆς ἐαυτοῦ κακίας ἐνοσημῆνας τῷ σώματι, τὸ δὲ γαληνὸν διασώζων κἀν τῷ κινήματι. Τοιγαροῦν συνέβαινε ἐκείνῳ τὸ παραδοξότατον, οὐ μόνῳ μὲν ἐπιτιμᾶν, μόνῳ δὲ ὑπὸ τῶν ἐγκαλουμένων ἀγαπᾶσθαι τε καὶ θαυμάζεσθαι, νικῶντος τοῦ χρηστοῦ (6) τὴν θερμότητα· καὶ ὄντως τιμιώτερον εἶναι τὸ (7) τῷ δικαίῳ παιδεύεσθαι, ἢ τῷ πονηρῷ καταλείφεσθαι· τοῦ μὲν γὰρ καὶ τὸ τραχὺ προσηγὲς διὰ τὴν ὠφέλειαν, τοῦ δὲ καὶ τὸ χρηστὸν ὑποπιπὸν διὰ τὸ κακότηδες. Καίπερ δὲ οὕτως ἔχον ψυχῆς καὶ ἤθους ἀπλοῖκου καὶ θεοειδοῦς, ὁμως (8) τὸ τοῖς ὑβρισταῖς καὶ φοβεροῖς ἦν διὰ τὴν εὐσέβειαν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἄλλο τι τὸ πλῆττον ἦν, ἢ ἀπλότης καταφρονουμένη. Οὐ γὰρ ἦν αὐτὸν εὐχῆς, ἢ κατάρας προέσθαι ῥῆμα, καὶ μὴ τι δοῦναι παραντίκα, ἢ ἀγαθὸν διαρκές, ἢ λυπηρὸν πρόσκαιρον· τὸ μὲν γὰρ ἦν ἐκ βάθους ψυχῆς, τὸ δὲ ἐπὶ χειρὸς μόνον, καὶ πατρικὴ τις ἐπίπληξις. Πολλοὶ γέ τοι τῶν λελυπηκότων οὐδὲ ὑπερήμερος ἀπήνητησεν ἢ ἀντιδοσις, οὐδὲ ὀπισθόπους ἢ δίκη, τοῦτο δὲ τὸ (9) ποιητικόν· ἀλλὰ παρ' αὐτὰ τῆς κινήσεως ἐπλήγησαν, ἐπεστράφησαν, προσῆλθον, ἐγονυπέτησαν, συγγνώμησιν ἔτυχον, ἀπῆλθον, ἤττημένοι καλῶς, ἀμείνους ἐγένοντο, καὶ σωφρονισθέντες, καὶ συγγνωσθέντες. Ἐπει

non sane sibi, sed aliis illatas, et Deo maxime, cujus vindex et ultor erat episcopus, sic piecibatur.

(5) *Ὁ χόλος.* Plerique codd., ὁ λόγος. Inertia lectio. Præfert Combef., ὁ θυμὸς, quod et ego malim. Siquidem χόλος « iram diuturnam » significat, qualis Gregorii ira non fuit.

(6) *Τοῦ χρηστοῦ.* Sic duo Coisl., Or. 1, Jes., etc. Male in ed., Χριστοῦ.

(7) *Τό.* In pluribus deest.

(8) *Ὁμως.* Reg. a, ὁμοίως.

(9) *Τοῦτο δὲ τὸ ποιητικόν.* Sic Regg. a, hm. Alii omittunt, τό, male. Elias, « ut Pindari verbus utar. »

καὶ τὸ σύγγνωμον πολλάκις μέγα πρὸς σωτηρίαν, αἰ-
 ζοῖ κατείργον τὸν ἀδικήσαντα, καὶ μετὰ γον εἰς φιλ-
 τρον ἐκ φόβου τὴν ἀσφαλεστέραν εὐνοίαν. Ἐπαιδεύ-
 θησαν δὲ, οἱ μὲν ὑπὸ βοῶν ἀναρρίφεντες τῇ ζεύγλῃ
 τετραχωμένων, καὶ ἀπαντησάντων ἀθρόως, οὐπω
 τοῦτο πρότερον πεπονθῶτων· οἱ δὲ ἱπποῖς σφενδονη-
 θέντες, καὶ συμπατηθέντες, τῶν εὐπειθεστάτων τε
 καὶ ἡμερωτάτων· οἱ δὲ πυρετοῖς ἀσχετοῖς καταλη-
 φθέντες, καὶ φαντασίαις ὧν τετολμήχασιν· οἱ δὲ ἄλ-
 λοι (10). Ἄλλο τι παιδαγωγηθέντες, καὶ μαθόντες τὴν
 ὑπακοὴν ἐξ ὧν ἔπαθον.

jactati a bohus jugo vexatis et afflictiis, ac repente incursantibus, cum nunquam prius hoc ipsis acci-
 disset; alii ab equis, etiam mansuetissimis et obsequentissimis, excussi et protriti; alii intolerandis
 febribus correpti, atque objecta facinorum suorum specie perturbati; alii aliis modis eruditi, atque ex
 his, quæ perpessi fuerant, obedientiam edocti.

KZ'. Ἄρ' οὖν τὸ μὲν ἐπιεικὲς τοσοῦτον αὐτῷ καὶ B
 οὕτω γινώριμον· ἐντελείας (11) δὲ καὶ τῆς (12) περὶ
 τὸ πρακτέον ἀρετῆς παρήκεν ἐτέρῳ τὸ πλεόν εἶχειν;
 Οὐ μὲν οὖν· ἀλλ' ἦν ὁ αὐτὸς ἡμέρος μὲν, εἰ καὶ τις
 ἄλλος, ἐνεργὴς δὲ κατὰ τὸ ἡμέρον. Δύο γὰρ τούτων
 ὡς τὰ πολλὰ μαχομένων ἀλλήλοις καὶ ἀντικαθιστα-
 μένων, ἀπλότητος καὶ τραχύτητος, καὶ τῆς μὲν τὸ
 ἡμέρον ἐχούσης μετὰ τοῦ ἀπράκτου, τῆς δὲ τὸ πρα-
 κτικὸν δίχα τοῦ φιλανθρώπου, ἐκείνῳ συνῆλθε θαυμα-
 σίως ἀμφοτέρω· πράττειν μὲν, ὡς ἀσθηρῶ μετὰ τῆς
 ἡμερότητος· ὑφίεσθαι δὲ, ὡς ἀπράκτου μετὰ τῆς ἐν-
 τελείας, ἐν προστασίαις, ἐν παρήρησιαις, ἐν εἰδει παν-
 τὶ κυβερνήσεως. Τὸ γὰρ τοῦ βραβεῖος φρόνιμον περὶ τὸ
 κακὸν τῷ τῆς περισσεύσεως ἀκεραίῳ περὶ τὸ καλὸν
 ἀναμείξας, οὕτε τὸ φρόνιμον εἴασε κακοῦργον γενέ-
 σθαι, οὕτε τὸ ἀπλοῦν ἀνόητον· ἀλλ' ἐν ἀρετῆς εἶδος, C
 ὡς μάλιστα ἐνῆν, ἐξ ἀμφοτέρων ἀπηκριθίσαστο. Τὸν
 δὴ τοιοῦτον μὲν γινόμενα, οὕτω δὲ τῆς ἱερουσύνης
 προστάνα, τοιαύτης δὲ παρὰ πᾶσι δόξης τετυχηκό-
 τα, τί θαυμαστὸν καὶ σημειῶν ἀξιοθῆναι, οἷς βεβαίῳ
 θεῶς τὴν εὐσέβειαν;

fieri poterat, unam virtutis speciem efficeret, numeris omnibus perfectam et absolutam. Hunc igitur,
 cum talem se præbuisset, atque ita sacerdotio præfuisset, tantamque apud omnes gloriam obti-
 nasset, quid mirum signis etiam, quibus Deus pietatem confirmat, dignum habitum fuisse?

KH'. Ἐν δὲ τῶν περὶ ἐκείνων θαυμάτων· Ἐκαμνεν
 ἀβρωστίξ, καὶ πονηρῶς εἶχε τοῦ σώματος. Καὶ τί
 θαυμαστὸν, εἰ κακοπαθοῦσι καὶ ἅγιοι, εἴτε εἰς κάθαρ-
 σιν καὶ τῆς μικρᾶς ἰλῦος, εἴτε εἰς βάσανον ἀρετῆς
 καὶ πείραν φιλοσοφίας, εἴτε εἰς παιδείαν τῶν ἀσθε-
 νεστέρων ἐν ἐκείνοις μανθανόντων τὸ καρτερεῖν, ἀλλὰ
 μὴ ἐκκακεῖν τοῖς πάθεσιν; Ἐκαμνεν οὖν, καὶ ὁ και-
 ρὸς ἦν τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ περιδότητον (13), ἡ βασι-
 λισσα τῶν ἡμερῶν ἡμέρα, καὶ ἡ λαμπρὰ νύξ λύουσα
 τὸ σκότος τῆς ἀμαρτίας, καθ' ἣν ἡμεῖς ὑπὸ πλουσίῳ
 φωτὶ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν αὐτῶν ἐορτάζομεν, καὶ τῷ
 φωτὶ δι' ἡμᾶς νεκρωθέντι συννεκρωθέντες, καὶ ἀν-
 ισταμένῳ συνανιστάμεθα. Ἐνταῦθα μὲν δὴ τοῦ και-
 ροῦ τὸ πάθος· τὸ δὲ ἦν, ὡς ἐν βραχεῖ διηγήσασθαι·
 Πυρετὸς μὲν σφοδρὸς καὶ διακαῆς πᾶν τὸ βάθος συν-
 ἔφλεγεν, ἡ δὲ δύναμις ἐπελελοῖπει, τῶν σιτιῶν δὲ (14)

sus fuerat, ne sera quidem ac pedissequa, ut poetico
 verbo utar, vis illa aecelerum ultrix occurrit; sed
 in ipso iræ articulo percussi sunt, resipuerunt, ad
 eum accesserunt, ad genua prociderunt, veniam
 impetrarunt, pulchre victi discesserunt, atque, tum
 ob castigationem, tum ob veniam, meliores facti
 sunt. 348 Quandoquidem etiam persæpe magni ad
 salutem momenti est nozarum condonatio, ut quæ
 eum, qui injuriam intulit, pudore coerceat, atque
 a metu ad amorem, hoc est tutiorem benevolen-
 tiam, traducat. Castigati porro sunt, alii sursum

XXVII. Sed fuerit sane tanta tamque illustri
 morum facilitate; industria vero, eaque virtute,
 quæ in rebus gerendis versatur, num cuiquam alii
 cedebat? Minime. Verum idem ipse et lenis ac
 placidus, ut si quis alius, erat, et ad agendum per-
 æque aptus et appositus. Quamvis enim hæc duæ
 res fere inter se pugnent et opponantur, simplicitas
 nimirum et asperitas, alteraque mansuetudinem
 cum inertia conjunctam habeat, altera rebus quidem
 gerendis apta sit, verum humanitate careat, in illo
 tamen inirifice hæc duo in unum conuenerunt,
 nempe ut et tanquam asper ac vehemens rebus ge-
 rendis cum mansuetudine incumberet, et tanquam
 a rebus gerendis alienus sese cum industria sub-
 mitteret, in præsiis ferendis, in sermonibus ab
 C omni metu liberis, in omni denique gubernationis
 genere. Nam cum serpentis ad malum prudentiam
 cum columbæ ad bonum simplicitate conjunxisset,
 ita se comparavit, ut nec prudentiam in versutam
 improbitatem, nec simplicitatem in stoliditatem
 degenerare sineret; verum ex ambabus, quoad ejus
 fieri poterat, unam virtutis speciem efficeret, numeris omnibus perfectam et absolutam. Hunc igitur,
 cum talem se præbuisset, atque ita sacerdotio præfuisset, tantamque apud omnes gloriam obti-
 nasset, quid mirum signis etiam, quibus Deus pietatem confirmat, dignum habitum fuisse?

XXVIII. Horum porro miraculorum, quæ in eo
 edita sunt, hoc unum est: Morbo laborabat, ac ægro
 corpore erat. Quid autem mirandum, si sancti
 quoque viri malis premantur, sive ad limi quan-
 tumvis exigui purgationem, sive ad virtutis explo-
 rationem et philosophiæ documentum, sive denique
 ad imbecilliorum eruditionem, qui in illis fortiter
 D aduersa perferre, et calamitosis rebus minime
 frangi ac debilitari condiscunt? Morbo igitur la-
 borabat, ac morbi tempus erat sanctum et celebre

349 Pascha, dies dierum rex, ac splendida illa
 nox, peccati tenebras solvens, in qua nos cum ma-
 gna luminis copia salutis nostræ festum celebra-
 mus, atque cum mortua pro nobis luce morte simul
 affecti, et cum eadem excitata simul excitamur.
 Hoc tempore morbus urgebat. Is autem, ut breve

(10) Ἄλλοι. Regg. a, bm, 3 Colb., Or. 1, ἄλλος.
 (11) Ἐντελείας. Nonne, ἐντρεχέας, ut Bill.
 videtur legisse?

(12) Τῆς. Deest in Reg. bm.

(13) Περιδότητον. Reg. a, περιδότητος.

(14) Σιτιῶν δέ. Colst. 1 addit, ἄπαν, « omnino. »

faciam, talis erat : Vehemens quædam et ardens febris intimas omnes corporis partes exurebat, vires defecerant, a cibis exclusus erat, somnus accesserat, quo se verteret nesciebat, atque ob cordis palpitaciones animo subinde linquebatur. Jam omnia oris interiora, et palatum ipsum, et quidquid superius pendet, tot tamque acerbis et continuis ulceribus scatebant, ut ne aquæ quidem facilis et periculo expers meatus esset. Nec vero aut medicorum artes, aut propinquorum vel necessariorum quamlibet assiduæ preces, aut ullum curationis genus morbo depellendo par esse poterat. Atque hic eo statu erat, exiguum quiddam et desperatum spirans, ac ne præsentem quidem agnoscens, verum totus in discessum intentus, atque in ea, quæ jam pridem expetebat, quæque ipsi præparata erant. Nos vero in templo eramus, mystæ simul et supplices (desperatis videlicet omnibus aliis remediis, ad magnum medicum, et noctis illius potentiam, tanquam ad extremam opem et auxilium, confugientes) ; quid dicam ? Festumne ut ageremus, an ut lugeremus ? Lætitiamne ut ex diei celebritate caperemus, an ut eum, qui non jam hic esset, funebribus honoribus afficeremus ? O lacrymas illas, quas tum universa plebs fudit ! O voces et clamorès, qui psalmorum cantibus admiscebantur ! A templo sacerdotem, a mysterio sacrorum antistitem, a Deo dignum astitem requirebant : idque præcinnente mea Maria, tympanumque, non triumphale, sed supplex pulsante¹⁵, ac tum primum pudorem præ dolore deponente, populumque simul ac Deum magnis clamoribus implorante ; illum nempe, ut dolenti condoleret, certatimque cum ea lacrymas profunderet ; hunc autem, ut orantes exaudiret, ac miraculorum omnium, quæ prius ediderat (magnum enim ad luvendum vini dolor habet), submonente.

XXIX. Quid igitur noctis illius, et jacentis **350** Deus ? Mihi ad eorum, quæ sequuntur, narrationem progredienti, cohorrescere subit ; ac vos etiam cohorrescatis velim, non autem fidem orationi detrahatis : neque enim fas est, cum et nos, et de illo, verba faciamus. Mysterii tempus aderat, et veneranda statio, atque ordo, ad ea quæ celebrabantur, quietem et silentium tenens, cum ille ab eo, qui mortuos ad vitam revocat, et a nocte sacrosancta excitatur. Primo paululum se movet, deinde firmius : nox exigua admodum et obscura voce famulum quemdam ex iis, qui ei assistebant, nominatim accitum præsto esse, ac vestem porrigere, manumque

¹⁵ Exod. xv, 20.

(15) Ὑπεραιώρηται. Reg. a, Coisl. 1, ὑπεραιώρηται. Or. 1, ὑπερηώρηται [pro ὑπερηώρηται], quod Combesio placet. Montac., ὑπέρωρηται : « quidquid sub illo (palato) pendet, » quo potissimum « linguam palato subjectam » significat.

(16) Ἡὐτρεπισμένω. Or. 1, εὐτρεπισμένω.

(17) Μύστας, etc. « Sacrorum antistites simul et supplices. » Ipse intelligendus est Theologus, qui patris vices agebat. Elias : « festum agentes. »

(18) Καὶ ὕμνων. Hæc desunt in Regg. a, bm, et Or. 1.

(19) Μαρία. Juxta Eliam, Nonnam matrem intellegit Gregorius.

ἀποκέλειστο, ὕπνος δὲ ἀπελήλατο, ἀπορία δὲ εἴχετο, καὶ παλμοὶς συνεκόπτετο. Τὰ δὲ εἶσω τοῦ στόματος ἅπαντα, ἢ τε ὑπερῶρα, καὶ ὅσον ὑπεραιώρηται (15), τοσοῦτοις ἔλκεσιν ἐξηνθήκει, καὶ οὕτω πικροὶς τε καὶ συνεχέσιν, ὥστε μὴδὲ ὕδατι βῆδιον εἶναι τὸν πόρον, μὴδὲ ἀκίνδυνον. Ἦρχοντο δὲ οὐτε ἰατρῶν τέχνη, οὐτε οἰκείων εὐχαὶ καὶ λίαν προσλιπαρούντων, οὐτε θεραπεία πᾶσα προσαγομένη. Ὁ μὲν οὖν ἐν τούτοις ἦν, πνέων μικρὰ καὶ ἀπεγνωσμένα, καὶ μὴδὲ τῶν παρόντων ἐπαίσθανόμενος, ἀλλ' ὄλος τῆς ἐκδημίας ὢν, καὶ τῶν πάλαι ποθουμένων αὐτῷ καὶ ἡὐτρεπισμένων (16). Ἡμᾶς δὲ εἴχε τὸ ἱερὸν, μύστας ὁμοῦ (17) καὶ ἰκέτας (ἐπειδὴ τῶν ἄλλων ἀπεγνωσκίμεν ἅπαντων), πρὸς τὸν μέγαν ἱατρὸν καὶ τὴν τῆς νυκτὸς ἐκείνης δύναμιν καταφεύγοντας, καὶ τὴν τελευταίαν ἐπικουρίαν· τί καὶ φῶ ; ἐορτάσοντας, ἢ θρηνησοντας ; πανηγυρίζοντας, ἢ τιμῆσοντας τὸν οὐκέτι ἐνταῦθα τὰ ἐπιτάφια ; Ὡ τῶν δακρῶν ἐκείνων, ἃ παρὰ παντὸς ἐχέθη τοῦ λαοῦ τῆνικαῦτα ! Ὡ φωνῶν, καὶ βοῶν, καὶ ὕμνων (18) ταῖς ψαλμωδίαις συγχιναμένω ! Ἐζήτουν παρὰ τοῦ ἱεροῦ τὸν ἱερέα, παρὰ τοῦ μυστηρίου τὸν μυσταγωγόν, παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἄξιον παραστάτην· καὶ ταῦτα ἦν, ἐξαρχούσης τῆς ἑμῆς Μαρίας (19), καὶ ἀναχρουομένης τὸ τύμπανον, οὐ τὸ ἐπινίκιον, ἀλλὰ τὸ ἰκέσιον, καὶ τότε πρῶτον ἀναίσχυντεῖν μαθούσης ὑπὸ τοῦ πάθους, καὶ καταβώσης τοῦ λαοῦ τε ὁμοίως καὶ τοῦ Θεοῦ· τοῦ μὲν, συναλεγεῖν πασχούση (20), καὶ προσφλοισιμείσθαι τοῖς δάκρυσιν· τοῦ δὲ, εἰσακούειν τῶν δεομένων, πάντων αὐτῶν τῶν πρὸ τούτου θαυμάτων (21) (καὶ γὰρ εὐρετικὸν τὸ πάσχειν) ὑπομιμνήσκουσα.

ΚΘ. Τί οὖν ἐνταῦθα (22) ὁ τῆς νυκτὸς ἐκείνης καὶ τοῦ κειμένου Θεός ; Φρίττειν ἐπέρχεται μοι τοῖς ἐξῆς προσίοντι τοῦ διηγῆματος (23) (φρίττειτε δὲ καὶ ὁμεῖς, οἱ ἀκούοντες, μὴ ἀπιστοίητε δὲ· οὐ γὰρ ὄσιον, ἡμῶν (24) καὶ περὶ ἐκείνου διηγουμένων). Παρῆν ὁ τοῦ μυστηρίου καιρὸς, καὶ ἡ σεβάσμιος στάσις, καὶ τάξις, τοῖς τελοῦμένοις ἐψησυχάζουσα· ὁ δὲ παρὰ τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκροὺς καὶ τῆς ἱερᾶς νυκτὸς διανίσταται. Μικρὸν ὑποκινεῖται πρῶτον, εἶτα στεβρότερον· εἶτα καλέσας τῶν παραμεινόντων τινὰ θεραπευτὴν (25) ἐξ ὀνόματος, μικρὰ πάνυ καὶ ἀμυδρᾶ τῆ φωνῆ, παρεῖναι τε καὶ ὀρέγειν ἐσθῆτα, καὶ χεῖρα ὑπέχειν ἐκέλευεν. Καὶ ὃς παρῆν μετ' ἐκπλήξεως, καὶ

(20) Πασχούση. Jes., παρασχούση.

(21) Αὐτὸν τῶν πρὸ τούτου θαυμάτων. Reg. bm, αὐτῶν, [melius] Coisl. 2, πρὸ τοῦ [pro pro] θαυμάτων. Bill. in secunda versione : « miracula omnia in memoriam ipsi redigente. » Verum, hæc posthabita, priorem restituiimus.

(22) Τί οὖν ἐνταῦθα, etc. « Quid hic igitur noctis illius, et jacentis ægroti facit Deus ? » Sic Billius in prima versione.

(23) Διηγῆματος. Coisl. 1, θαύματος.

(24) Ἡμῶν. Coisl. 1, ὁμῶν.

(25) Θεραπευτήν. Reg. a, Coisl. 1, θεραπευτῶν.

ὑπηρετῆται προθύμως· καὶ ὅς (26) ὡς βακτηρίῃ τῇ χειραγωγίῃ χρησάμενος, μιμνῆσθαι τὸν ἐπὶ τοῦ δρους Μωϋσέα (27), καὶ τὰς παρειμένους χεῖρας εἰς εὐχὴν σχηματίσας, συντελεῖ προθύμως ἢ προτελεῖ τοῦ (28) λαοῦ τὰ μυστήρια, ῥήμασι μὲν ὀλίγοις καὶ ὄσοις ἔσθενεν, διανοίᾳ δὲ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ λίαν τελεωτάτη (ὡ τοῦ θαύματος !), ἄνευ βήματος ἐπὶ βήματος, ἄνευ θυσιαστηρίου θύτης, ἱερεὺς πόρρω τῶν τελουμένων· καὶ ταῦτα παρῆν αὐτῷ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αὐτῷ μὲν γνωσκόμενα, τοῖς παροῦσι δὲ οὐχ ὁρώμενα. Εἶτα ἐπειπὼν τὰ τῆς εὐχαριστίας ῥήματα (29) ἴσως, ὡς σύνηθες, καὶ τὸν λαὸν κατευλογήσας, πάλιν τῆς κλίνης γίνεται, τροφῆς τε μικρὸν τι προσέμενος (30), καὶ ὑπνου μεταλαβὼν, ἀνακαλεῖται τὸ πνεῦμα· καὶ ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις τῆς ὑγείας (31) συναυξηθείσης, ἡ καινὴ παρῆν (32) ἡμέρα τῆς ἑορτῆς (ἣν οὕτως ὀνομάζομεν πρώτην Κυριακὴν, μετὰ τὴν ἀναστάσιμον ταύτην ἔχοντες)· καὶ τὸ ἐρὸν καταλαβὼν σὺν παντὶ τῷ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματι ἐγκαινίζει τὴν σωτηρίαν, καὶ θύει τὰ χαριστήρια. Καὶ μοί τι τοῦτο (33) τὸ ἔργον τοῦ περὶ τὸν Ἐζεχίαν θαύματος οὐκ ἀτιμότερον (34)· ὃν ἀσθενήσαντα καὶ δεηθέντα, προσθήκη ζωῆς ὁ Θεὸς ἐδόξαεν· καὶ τοῦτο ἐγνώρισεν τῇ σκιᾷ τῶν ἀναθαμῶν ἐπιναχθεῖση (35), κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ σωθέντος ἀφ' ἑαυτοῦ μου τε τῇ χάριτι καὶ τῷ σημειῷ τὸν βασιλέα τιμῶν, καὶ τῇ προσθήκῃ τῆς ἡμέρας τὴν τῶν ἡμερῶν προσθήκην πιστούμενος.

Α'. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὴν μητέρα τὴν ἐμήν συνγένθη θαῦμα, οὐ μικρὸν ὕστερον· ἄξιον δὲ μὴδὲ τοῦτο παραδραμεῖν· ταύτην τε γὰρ τὰ εἰκότα τιμησομεν, εἴπερ τινὰ οὔσαν τιμῆς ἀξίαν, ἐκείνῃ τε χαριούμεθα τὴν κοινωνίαν (36) τοῦ διηγήματος. Ἄπτεται κάκεινης ἀβήρωστια τῆς πάντα καρτερικῆς (37), καὶ γενναίας, καὶ ἀνόσου τὸν ἅπαντα χρόνον. Πολύων δὲ ὄντων τῶν λυπούντων, ἵνα μὴ μακρὸν ἀποτεῖω λόγον, ἡ (38) ἀτροφία τὸ βαρύτατον ἦν ἐπὶ συχνὰς ἡμέρας τοῦτο κινδυνευοῦση, καὶ μὴδὲν εὐρισκούση τοῦ κακοῦ φάρμακον. Πῶς οὖν τρέφει ταύτην Θεός; Οὐ μάννα βρέξας, ὡς τὸ πάλαι τῷ Ἰσραὴλ· ἢ πέ-

⁷³ IV Reg. xx, 9; Isa. xxxviii, 8. ⁷⁴ Exod. xvi, 17.

(26) Καὶ ὅς. In nonnullis, καὶ ὅ.

(27) Μωϋσέα. Reg. hm, et Or. 1, Μωσέα.

(28) Προτελεῖ τοῦ λαοῦ, etc. « Pro populo mysteria peragit. » Billius: « ante populum mysteria peragit. » Non recte: vox enim protelēv hic idem sonat ac προσεύχεσθαι τοῦ λαοῦ, « orare pro populo, » quod apud eundem Gregorium reperitur. Caterum in Monito probavimus Gregorium seniore non vere sacra peragisse.

(29) Ἐπειπὼν τὰ τῆς εὐχαριστίας ῥήματα. Billius: « cum eucharistiae verba effatus esset. » Verum in notis observat, per « eucharistiae verba, » vel ea intelligi posse, quibus consecratio perficitur; vel ea, quibus sub Missæ finem a sacerdote, ob sacrosanctum epulum, Deo gratiæ agebantur. Hæc posterior expositio ipsi, ob ea, quæ de populi benedictione mox subiungit Gregorius, magis aridet.

(30) Προσέμενος. In nonnullis, προστιέμενος.

A subjicere jubet. Qui cum non sine stupore adesset, pronipteque obsequeretur, ipse manu tanquam baculo ductus, Moysen illum in monte orantem imitatur, fractisque ac debilitatis manibus ad orationem compositis, alacri animo cum populo, vel pro populo mysteria peragit, paucis quidem, et quibus poterat, verbis, mente autem, ut mihi videtur, perquam integra; rem miram! sine sacrario in sacrario, sine altari sacrificus, sacerdos a mysteriis procul remotus. Atque hæc quoque illi a Spiritu sancto aderant, ipsi quidem cognita, præsentibus autem haudquaquam perspecta. Postea, cum gratiarum actionis verba, ita ut consuetudo fert, protulisset, ac populum benedixisset, in lectulum rursus se conjicit. Cumque paululum quiddam cibi admisisset, B ac somni particeps factus fuisset, spiritum revocat; auctaque paulatim sanitate, cum novus ille festi dies (ita eum appellamus, quod post resurrectionem Dominicam primum eum habeamus,) jam adesset, in templum se confert, ac cum omni Ecclesiae agmine salutis encænia celebrat, atque in grati animi significationem sacrificium offert. Quæ quidem res miraculo illo, quod in Ezechia editum est, meo quidem iudicio, nequaquam inferior haberi debet; quem, cum in morbum incidisset, et precibus adhibuisset, Deus vitæ incremento donavit; idque indicavit per retroactam graduum umbram, prout petierat⁷³, qui salutem accepit, regem scilicet gratia simul et signo honorans, atque **351** per diei augmentum, dierum augmentum confirmans.

C XXX. Idem autem miraculum in matre aliquanto post contigit, quod etiam ipsum commemorare operæ pretium est, ut et eam honore, si qua alia, dignam, ut par est, honoremus, et ab illo per narrationis societatem gratiam ineamus. Hanc quoque morbus invadit, fortem ac generosam alioqui feminam, quæ per omne vitæ tempus commoda valetudine fuerat. In multis autem doloribus, ne sermonem longius producā, nihil perinde grave erat, atque inedia, qua multos jam dies periculose laborabat, neque hujus mali remedium ullum inveniebat. Quoniam igitur modo Deus eam alii? Non manna pluens⁷⁴,

D (31) Ὑγείας. Reg. hm, ὑγείας.

(32) Ἡ καιρὴ παρῆν, etc. « Novus solemnitate dies aderat, quem sic appellamus, quod post Resurrectionis Dominicam diem, primum Dominicum hunc diem habeamus. » Octavus Paschæ dies, quem « in Albis » vocamus, apud Græcos « Dominica nova » appellabatur. Hanc Dominicam insigni oratione celebravit Gregorius. Vide Or. xlii.

(33) Καὶ μοί τι τοῦτο. Deest τι in Reg. hm, et tribus Colb. Coisl. 1 habet, καὶ τοί τι τοῦτο.

(34) Θαύματος οὐκ ἀτιμότερον. Sic Reg. hm, Or. 1, Jes., etc. Sic ipse legit Billius, etsi οὐκ in editis desit.

(35) Ἀναθαμῶν ἐπιναχθεῖση. Reg. hm, βαθμῶν. Coisl. 1, ἐπαναδειχθείση.

(36) Τὴν κοινωνίαν. Coisl. 1, τῇ κοινωνίᾳ.

(37) Καρτερικῆς. Sic Reg. hm, tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., καρτερικῆς.

(38) Ἢ. Sic Or. 1. In ed., ἦ.

ut olim Israeli, aut petram frangens, ut sitienti A populo aquam funderet ⁷⁶, aut per corvos pascens, ut illum Eliam ⁷⁶, aut per prophetam in sublime raptum satians, ut Daniele ante, cum fame in lacu premeretur ⁷⁷. Quoniam igitur modo? Visum est ipsi, me, quem charissimum habebat (neque enim quemquam alium nostrum, ne in somnis quidem, mihi præferbat), noctu repente supervenientem, cum canistro, panibusque inprimis candidis pro meo more benedictis, atque cruce consignatis, eam aluisse, et confortasse, ac sic vires collegisse. Et certe nocturna illa visio veritatis opus erat. Ab eo enim tempore ad se rediit, spemque meliorem concepit. Id autem aperto et perspicuo argumento manifestum est. Nam cum postridie mane ad eam ingressus, primum hilarior eam, quam antea, B conspexissem; deinde hæc consueta: Ut se noctu habuisset, ecqua re opus haberet, quævisissem; Tu me, respondit illa, o fili, prompte admodum ac benigne aluisti, et postea rogas, ecquid valeam? perquam egregie et quieta mente. Simulque capitis nutu mihi ancillæ significabant, ne contradicerem, sed statim responsum hoc acciperem, ne, patefacta veritate, mœrore consternaretur. Unum adhuc ambobus commune adjungam.

XXXI. Cum Alexandria per mare Parthenicum in Græciam navigarem (navigabam autem in Ægina navi, intempestivo prorsus tempore, ut mihi sic suadebat cupiditas; nam id me vel maxime impellebat, quod in nautas mihi familiares incidissem); **352** cum, inquam, navigarem, paululumque jam processissemus, gravis tempestas exorta est, et quales haud multas prius meminissent, ut aiebant, qui mecum vehebantur. Hic cum omnes communem mortem meluerent, mihi contra mors animæ majorem formidinem afferebat. In periculum enim miser veneram, ne non initiatus e vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans. Ac proinde clamabam, obsecrabam, breve quoddam temporis spatium expetebam: conclamabant etiam, in communi licet vitæ discrimine, qui simul navigabant, sic ut nec quidam e necessariis æque, humani videlicet hospites, atque ex periculis ad commiserationem eruditi. Hoc porro ego quidem patiebar, compatiebantur autem parentes mei, per nocturnum visam periculo participantes, atque e terra opem ferebant, vim fluctuum precibus velut incantantes, quemad-

τραν ῥήσας, ἵνα πηγάζῃ λαῶ διψῶντι· ἡ κόραξιν ἐστιάσας, ὡς τὸν Ἥλιον ἐκείνον· ἡ προφήτη μεταρσίφ κορέσας, ὡς τὸν Δανιὴλ πρότερον ἐν λάκκῳ λιμώτωντα. Τίνα δὲ τρόπον; Ἔδοξεν ἐμὲ τὸν αὐτῆ φιλανθρωπίας, ἀθρόως ἐπιστάντα νυκτὸς, μετὰ κανοῦ, καὶ δρωτων τῶν λαμπροτάτων, ἐπευξάμενόν τε αὐτοῖς, καὶ σφραγίσαντα, ὡς περ φίλον ἡμῖν, θρέψαι τε καὶ ῥῶσαι, καὶ συναγαγεῖν τὴν δύναμιν. Καὶ ἡ τῆς νυκτὸς ὄψις, ἔργον ἦν ἀληθείας· ἐξ ἐκείνου γὰρ ἐαυτῆς γίνεται καὶ τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος· τῷ τοῦτο δῆλον (40) ἐναργεῖ καὶ φανερῶ (41) γνωρίσματος. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς ἡμέρας ἐπιλαβούσης, εἰσελθὼν τότε πρὸς αὐτὴν ὄρθριος, πρῶτον μὲν φαιδροτέραν ἢ πρόσθεν ἔθεασάμην· ἔπειτα, πῶς ἡ νύξ, καὶ ὅσου δέοιτο, ἐσυνήθη δὴ ταῦτα ἐπιθυνομένη· Σὺ με ἐθρέψας, φησίν, ὦ τέκνον, μάλα ἐτοίμως καὶ φιλανθρωπῶς, ἔπειτα ἐρωτᾷς τὸ, πῶς ἔχοιμι; λίαν καλῶς τε καὶ γαληνῶς (42). Καὶ ἅμα κατένευον αἱ θεραπεύτριαι πρὸς τοῦτο μὴ ἀντιτείνειν, ἀλλ' ἐτοίμως δέχεσθαι τὴν ἀπόκρισιν· μὴ ἀθυμία καταδληθεῖη, γυμνωθείσης τῆς ἀληθείας. Ἐν ἐτι προσθήσῃ τῶν κοινῶν ἀμφοτέρους.

ΛΑ'. Πλέοντι μοι τὸ Παρθενικὸν (43) πελαγὸς ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων, ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα· ἐπὶ τὸν δὲ παντελῶς ἔξω τῆς ὥρας, οὕτω τοῦ πόθου τειθέοντος, ἐπὶ νηὶς Αἰγυπτιαίας· τοῦτο γὰρ με καὶ μάλιστα προύτρειψεν ὡς οἰκείοις προσδραμόντα τοῖς ἄξουσιν· πλέοντι δ' οὖν, ὡς ὀλίγον ἀνήχηθαι, δεινῶς συμπίπτει χειμῶν, καὶ οἶον (44) μὴ πολλῶν πρότερον μνημονεύειν ἐλκων, ὡς ἔφασκον, οἱ συμπλέοντες. Πάντων δὲ τὸν κινὸν θάνατον δεδοικτων, ὁ τῆς ψυχῆς ἦν ἐμοὶ φοβερώτερος. Ἐκινδύνευον γὰρ ἀθλιὸς ἀπελθεῖν καὶ ἀτέλεστος, ποθῶν τὸ πνευματικὸν ὕδωρ ἐν τοῖς φονικαῖς ὕδασι. Καὶ (45) διὰ τοῦτο ἐβόων, ἰκέτευον, ἐπόθουν μικρὰν προθεσίαν· καὶ συνεδῶν οἱ συμπλέοντες, καὶ τοῦτο ἐν τοῖς κοινῶς κινδύνοις, ὡς οὐδὲ τῶν ἐπιτηδείων τινῶν, ξένοι φιλανθρωποὶ, τὸ συναγαγεῖν μαθόντες ἐκ τῶν κινδύνων. Τοῦτο ἔπασχον μὲν ἐγὼ, συνέπασχον δὲ οἱ γεννητόρες, διὰ νυκτερινῆς φαντασίας τοῦ κινδύνου μετέχοντες, καὶ ἀπὸ γῆς ἐδοθήσαν, τῶν κυμάτων δι' εὐχῆς κατεπάδοντες, ὡς ὕστερον συμβαλόντες ἔργωμεν καὶ κερὶν, ἡνίκα ἐπανήλωμεν. Τοῦτο καὶ ἡμῖν ἐδήλωσεν ὕπνος σωτήριος, ἐπειδὴ ποτε τοῦτον ἐγνωμεν, μικρὸν ὑπανέντος τοῦ κλύδωνος. Ἐριννύος (46) ἐκράτουν ἐγὼ, φοβερὸν βίε-

⁷⁶ Exod. xvii, 6. ⁷⁷ III Reg. xvii, 6. ⁷⁸ Dan. xiv, 33.

(39) Ἄλλος. Sic Regg. a, bm, Coisl. 1, Or. 1, Bas., etc. In ed., ἄλλως.

(40) Τῷ τοῦτο δῆλον. Pro τῷ, quod nihil hic significare potest, nisi aditas, γενέσθαι, legendum forte. καί, vel, τοῦτο δὲ δῆλ. Edit.

(41) Φανερῶ. Coisl. 1 et Bas. addunt, γενέσθαι.

(42) Μάλα ἐτοίμως καὶ φιλανθρωπῶς... λίαν καλῶς τε καὶ γαληνῶς. Ut recte incedat oratio, sic legendum putamus, licet codd. et ed. habeant: μάλα ἐτοίμως καὶ γαληνῶς... λίαν καλῶς τε καὶ φιλανθρωπῶς. Billius, omissis hoc posteriori membro,

primum ad matrem referens, sic vertit: « prompte admodum et tranquillo vultu. » Elias pro φιλανθρωπῶς habet ἡμέρωσ, quod ad filium refert. Verum hæc ultima verba rectius videntur matris responsum, quæ interrogata, « quomodo se habeat, » respondet, « Optime. »

(43) Παρθενικόν. Or. 1. Παρθένιον.

(44) Οἶον. Leg. οἶον. Edit.

(45) Καί. Sic Or. 1. Deest in ed.

(46) Ἐριννύος. Schol., Δαίμωνος τιμωρητικῶν. « dæmonem crudelem. »

κώσης, καὶ ἀπειλοῦσης τὸν κίνδυνον· ταύτην γὰρ ἡμῖν σαφῶς ἡ νύξ ὑπέγραψεν. Ἄλλος ἐδόκει τῶν ἐμπεδόντων (ἦν δὲ παῖς (47) τῶν εὐνουστάτων ἐμοὶ καὶ φιλάτων, καὶ ὑπεραγωνίωντων, οὕτως ἔχοντος), τὴν μετέρα τὴν ἐμὴν ἐπιβάσαν τῆς θαλάσσης, καὶ τῆς νῆος λαβομένην ἐξέλκειν ταύτην ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ σὺν πολλῷ τῷ πόνῳ. Καὶ ἡ θύξ ἐπιστεύετο· ἡμεροῦτο γὰρ ἡ θάλασσα, καὶ Ῥόδος εἶχεν ἡμᾶς αὐτίκα οὐ καλῶ τὸ ἐν μέσῳ κακοπαθήσαντας. Ἐκείνου τοῦ κινδύνου καὶ ἡμεῖς δῶρον γεγόναμεν· καθυποσχόμενοι, εἰ σωθῆμεν, ἡμᾶς αὐτοῦ τῷ Θεῷ, καὶ δευκώτες ὡς (48) ἀπεσώθημεν.

inveniebat hæc visio. Sedabatur enim mare, statimque citra multam ærumnam Rhodum appulimus. Hujus ipsi periculi donum exstitimus. Ut enim nos Deo voveramus, si discrimen effugeremus, ita, postquam evasimus, nos ei etiam dono dedimus.

AB. Τὰ μὲν δὴ κοινὰ τοιαῦτα. Πάλαι δὲ οἶμαι θαυμάζειν τινὰς τῶν τὰ ἐκείνου σαφῶς ἐργωκῶτων, ὅτι περὶ μὲν τούτων οὕτω καταγεγόναμεν, ὡς μόνον πρὸς εὐφημίαν ἔχοντες· τῆς δὲ τῶν καιρῶν δυσχερείας τὴν μνήμην ἀνεθέμεθα (49), πρὸς οὗς παραταξάμενος ἐκεῖνος φαίνεται, ὡσπερ ἡ ἀγνοήσαντες ταῦτα, ἡ μὴ μέγιστα νομίζοντες (50). Φέρε οὖν καὶ ταῦτα προσθῶμεν τοῖς εἰρημίοις· Ἦνεγκεν ὁ καθ' ἡμᾶς καιρὸς πρῶτον κακὸν, οἶμαι δὲ καὶ τελευταῖον, τὸν ἀποστάτην καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν λογισμῶν βασιλέα· ὃς μικρὸν μὲν ἔργον ἠγησάμενος εἶναι Πέρσας χειρώσασθαι, μέγα δὲ τὸ Χριστιανούς παραστήσασθαι, καὶ ἅμα τῶν ἀγόντων αὐτὸν δαιμόνων τοῦτο πειθόντων, οὐδὲν εἶδος ἀσεβείας ἐνέλειπε (51), πείθων, ἀπειλῶν, σοφισζόμενος, ἔλκων πρὸς ἑαυτὸν, οὐ μόνον οἷς ἐτεχνάζετο, ἀλλὰ καὶ οἷς ἐδιάζετο. Οὐ μὴν λαθεῖν οἶός τε ἦν κλέπτων τὸν διωγμὸν σοφιστικαῖς ἐπινοίαις, οὐδὲ μὴν καὶ φανερώς τῇ δυναστείᾳ χρώμενος· ἐν' ἐνὶ γὰρ τῷ τρόπῳ πάντως ἄλλωμεν, ἢ κακουργηθέντες, ἢ βιασθέντες. Τοῦτον τίς μάλλον ἢ περιφρονήσας, ἢ καταλύσας εὐρίσκειται; Τῆς (52) μὲν οὖν περιφρονήσεως πρὸς πολλοῖς ἄλλοις ἐκεῖνο σημεῖον, οἷς τε τοξόται, καὶ ὁ τούτων στρατηγός, οὗς ἐπῆγεν ἐκεῖνος τοῖς ἱεροῖς οἰκοῖς ἡμῶν, ὡς ἢ παραληψόμενος, ἢ καταστρεψόμενος (53). Ἐπειδὴ γὰρ πολλοῖς προσβαλὼν ἄλλοις, κἀνταῦθα ἦκεν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ φρονήματος, καὶ τὸ ἱερὸν ἐξήρει μετὰ τῶν προσταγμάτων, τοσοῦτον ἀποσχέσθαι (54) τοῦ τι καταπράξασθαι ὧν ἐβούλετο, ὥστε, εἰ μὴ θάπτον ὑπεκλήθη τῷ ἐμῷ (55) πατρὶ, ἢ παρ' ἑαυτοῦ συνείδω, ἢ τινος συμβουλευσαντος (56) ἀκούσας, κἀν τοὺς πόδας ξανθεῖς ἀπηλλάγη (57), ζέσαντος ἐπ' αὐτὸν θυμῷ καὶ ζήλῳ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἱερέως. Τὴν κατάλυσιν δὲ πῶς ἂν τις μάλλον φανερῶς πραγματοποιεσάμενος, ἢ δημοσίᾳ μὲν εὐχαῖς καὶ δεή-

A modum postea, subducta temporis ratione, domum reversi cognovimus. Id etiam nobis salutaris somnus indicavit, cum tandem aliquando eum, remittente nonnihil tempestate, cepissemus. Furiam enim mihi tenere videbar, horrendum vultum præferentem, ac periculum minitantem : hanc enim nox aperte nobis adumbrabat. Alius ex vectoribus (puer is erat singulari erga me studio et benevolentia, meaque causa vehementer anxius, cum ita se res haberet,) matrem meam sibi videre videbatur, quæ mare ingressa, prehensam navem haud magno labore ad terram pertraheret. Fidemque

XXXII. Hæc quidem erant utrique communia.

Mirari autem jampridem nonnullos eorum arbitror, quibus res illius apprime cognitæ sunt, quid sit, cur, cum in his rebus ita moram fecerimus, ac si sola hæc ad laudem haberemus, difficultatis tamen temporum, adversus quæ ipse velut æciem instruxisset conspicitur, mentionem facere distulerimus, velut si ea vel ignoraverimus, vel non ita magna existimaverimus. Age igitur, hæc quoque superioribus adjungamus : Tulit nostra ætas primum, et, ut opinor, postremum malum, hoc est, imperatorem, qui et a Deo, et a mente defecit; qui parvum quidem opus esse arbitratus, Persæ imperio suo ac ditioni 353 subicere, magnum autem Christianos in potestatem redigere, cum ipsi simul dæmones, a quibus ducebatur, ita suaderent, nullum impietatis genus prætermittebat, nunc alliciendo, nunc comminando, nunc fallendo, nunc etiam non solum callidis artibus, sed vi quoque homines ad se pertrahendo. Nec vero ita obscura ejus consilia esse poterant, quin appareret eum versutis ac sophisticis artificibus persecutionem tegere; nec rursum potentia sua aperte utebatur, quo nempe utrovvis modo prorsus caperemur, vel improbe decepti, vel coacti. Quis porro reperietur, qui hunc magis aut contempserit, aut oppresserit? Contemtionis quidem, inter multa alia signa, testes sunt sagittarii illi, eorumque præfectus, quos in ecclesias nostras immiserat, ut eas vel deditione acciperet, vel armis subigeret. Nam cum multos alios adortus, huc quoque pari cum audacia venisset ac cum imperatoris jussu templum sibi tradi exposceret, tantum abfuit ut quidpiam eorum, quæ cupiebat, perliceret, ut, nisi patri meo, vel suoapte consilio, vel

nimirum, aut a civibus traditas,) vel illas, iis obnitentibus, everteret. » Coisl. 1, κατασκευάμενος [perperam].

(54) Ἀποσχέσθαι. Regg. a, bm, Coisl. 3, Or. 1, Jes., ἀπέσχετο.

(55) Τῷ ἐμῷ. Reg. bm, τῷ μῷ.

(56) Συμβουλευσαντος. Or. 1, συμβουλεύοντος.

(57) Τοὺς πόδας ξανθεῖς ἀπηλλάγη. Billius in Elia: « pedibus contusus abisset. » Mendosse in ed., ἀπηλλάγης.

(47) Παῖς. Sic plures Reg. et Colb., duo Coisl., Or. 1, Jes., etc. Deest in ed.

(48) Ὁς. Sic Regg. a, bm, Coisl. 2, et Jes. Deest in ed.

(49) Ἀνεθέμεθα. Regg. a, bm, Coisl. 3, Or. 1, Jes., ἀνεβαλόμεθα.

(50) Νομίζοντες. In nonnullis, νομίσαντες.

(51) Ἐνέλειπε. Reg. a, ἐνέλιπε.

(52) Τῆς. Sic Regg. a, bm, et 2 Coisl. Prave τίς in ed.

(53) Ὁς ἢ παραληψόμενος, ἢ καταστρεψόμενος. « Ut vel eus acciperet, (ab episcopo

eiusdem admonitu, protinus cessisset, calcibus A etiam casus discessurus fuerit; ita in illum furore ac templi zelo sacerdos æstunabat! Quis autem ipsi exitium magis comparasse videri queat, quam ille, qui publice quidem conjunctis totius populi votis et precibus impurum illum et sacrilegum impeteret, ac ne tempus quoque metueret; privatim autem, nocturnam adversus eum aciem opponeret, atque et humi cubando seniles illas et roscidas carnes conficeret, et lacrymis pavementum perfunderet, in annum etiam ferme integrum, idque ei duntaxat, cui res occultæ cognitæ sunt, præstans, nobis autem ob pietatem ab ostentatione, ut jam dixi, alienam; celare studens? Ac certe omnino celasset, nisi ipse aliquando cubiculum subito ingressus, chameuniæque signa conspicatus, atque ex quodam ipsius famulo, quidnam hoc esset percontatus, noctis arcanum intellexissem.

XXXIII. Alteram ejusdem temporis ejusdemque B ΑΓ'. Ἐτερον δὲ τοῦ αὐτοῦ καιροῦ καὶ τῆς αὐτῆς ἀνδρίας (63) διήγημα ἑστασίαζεν ἡ Καισαρέων πόλις περὶ προβολὴν ἀρχιερέως (64), τοῦ μὲν ὑπεξελθόντος, τοῦ δὲ ἐπιζητουμένου, καὶ ἡ στάσις θερμῆ, καὶ μὴ βράδιαν τὴν λύσιν ἔχουσα. Φύσει τε γὰρ περὶ τοῦτο μάλιστα στασιώδης ἡ πόλις, διὰ (65) θερμότητα πίστεως, καὶ τὸ τῆς καθέδρας ἐπίδοξον, πλείω τὴν φιλονεικίαν εἰργάζετο. Ταῦτα ἦν, καὶ παρήσαν τῶν ἐπισκόπων τινὲς τὸν ἀρχιερέα δύσοντες ὡς δὲ εἰς πλείους τοῦ δήμου διαίρεθέντος, καὶ ἄλλων ἄλλον προβαλλομένου, ὅπερ ἐν τοῖς τοιοῦτοις φιλεῖ συμβαίνει, ὡς ἕκαστος ἔτυχεν ἢ φιλίας πρὸς τινὰς ἔχων, ἢ πρὸς Θεὸν εὐλαθείας, τέλος συμφρονήσας ὁ ὄμιλος ἅπας, τῶν πρώτων (66) παρ' αὐτοῖς ἕνα, βίβη μὲν ἐξειλεγμένον, οὕτω δὲ τῷ θεῷ βαπτίσματι κατεσφραγισμένον, τοῦτον ἄκοντα συναρπάσαντες, καὶ ἅμα στρατιωτικῆς χειρὸς συλλαβομένης αὐτοῖς· τῆνικαῦτα ἐπιδομούσης ἐπὶ τὸ βῆμα ἔθεσαν, καὶ τοῖς ἐπισκόποις προσήγαγον, τελεσθῆναι τε ἠξίου καὶ κηρυχθῆναι, πειθοὶ βίαν ἀναμιζαντες· οὐ λίαν μὲν εὐτάκτως, λίαν δὲ πιστῶς καὶ διαπύρως. Κἀνταῦθα οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὄντινα εὐδοκιμώτερον ἐκείνου καὶ θεοσεβέστερον διέδειξεν ὁ καιρὸς. Τί γὰρ γίνεται, καὶ ποῖ προῆλθεν ἡ στάσις; Ἐβιάσθησαν, ἤγνισαν, ἀνεκλήρυσαν, ἐπὶ τὸν θρόνον ἔθεσαν, χειρὶ μᾶλλον ἢ γνώμῃ καὶ διαθέσει πνεύματος· ἐδηλώθη δὲ τοῖς μετὰ ταῦτα ὡς γὰρ ἀπηλλάγησαν ἄσμενοι, καὶ γνώμης ἐγένοντο κύριοι, βουλήν βουλευόνται σὺν ἀλλήλοις, οὐκ οἶδα μὲν εἰ πνευματικὴν (67), βουλευόνται ὁ ὄμιλος, μηδὲν κύριον ἠγεῖσθαι τῶν πεπραγμένων, μηδὲ τὴν κατάστασιν ἔγκριτον· τὴν τε βίαν ἐπικαλοῦντες αὐτῶν, μηδὲν ἤττον βιασθέντι, καὶ ῥημάτων λαμβανόμενοι τινων, ὡς εἰρημένων τῆνικαῦτα προπετέστερον ἢ σφώτερον. Οὐ μὴν ὁ μέγας ἀρχιερεὺς, καὶ δίκαιος τῶν πραγμάτων ἐξεταστής, ἢ συναπήχθη τοῖς ταῦτα βουλευομένοις, ἢ τὴν γνώμην ἐπήνεσεν· ἀλλ' ἔμεινεν

(58) *Χαμευνία*. Sic Coisl. 1, Jes., etc. In ed., χαμευνίαν.

(59) *Τὰς γεραίας*. Or. 1 et alii, τὰς γηραιάς.

(60) *Μικροῦ*. Reg. a, μικρόν.

(61) *Τῷ*. Sic Reg. hm, et Jes. Deest in ed.

(62) *Καί*. Deest in Reg. hm, et Or. 1.

(63) *Ἀνδρίας*. Sic plerique codd. Coisl. 3, et Or. 1, ἀνδρείας. Prave in ed., ἀνανδρίας, « ignu-

vis. »

(64) *Ἀρχιερέως*. « Summi sacerdotis, » id est, « episcopi. » Bill. « archiepiscopi, » quæ vox nondum erat in usu.

(65) *Διά*. Sic Regg. a, hm, duo Coisl., Jes., etc. In ed. deest.

(66) *Τῶν πρώτων*. Sic Coisl. 1, Or. 1, Jes. et Combef. In ed., τὸν πρώτων.

(67) *Εἰ πνευματικὴν*. Billius: « an spirituale. »

ἀκλειῆς καὶ ἀσητῆτος, οὐδὲν γε ἤττον ἢ μῆδὲ βιασθεὶς ἄνωγος. Χρῆναι γὰρ, κοινῆς (68) οὐσίας τῆς βίας, ἢ κατηγοροῦντας ἀντικατηγορεῖσθαι, ἢ ἀφιέντας ἀφιέσθαι, ἢ τὸ γε δικαιότερον, μῆτ' (69) ἀφιέντας ἀφιέσθαι. Εἰ μὲν γὰρ αὐτοὺς εἶναι συγγνώμης ἀξίους, ἐκείνους πάντως· εἰ δὲ μῆδαμῶς ἐκείνους, σχολῆ γὰρ ἔν αὐτοῖς. Πολλῶ γὰρ βέλτιον εἶναι, τότε κινδυνεύειν καὶ ἀντιζείνειν μέχρι παντός, ἢ ὕστερον ἐπιβουλεύειν, κἀν τούτῳ τῷ καιρῷ (70) μάλιστα, ἡνίκα καὶ τὰς οὐσας ἐχθρας καταλύειν ἄμεινον ἦν, ἢ τὰς οὐκ οὐσας περινοεῖν· εἶχε γὰρ οὕτως.

ne absolventes absolventur; aut, quod justius erat, venia deberetur, utique et illi: sin illi nullo modo enim satius fuisset, ut ipsi tum temporis periculum quam ut postea insidias compararent, eoque

355
essent deponendæ, quam novæ excogitandæ. Sic enim
ΑΔ'. Παρῆν μὲν ὁ βασιλεὺς βρέμων Χριστιανοῖς, δι' ὀργῆς δὲ ἡ χειροτονία, ἠπειλεῖτο δὲ ὁ προβληθεὶς ἐπὶ ξυροῦ (71) δὲ ἡ πόλις, ἢ μηκέτ' εἶναι μετὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἢ περιουθῆναι, καὶ τίνος φιλανθρωπίας τυχεῖν. Προσεγεγόνει γὰρ οἷς παρῶζοντο περὶ τῆς Τύχης, ἐν καιρῷ τῆς εὐτυχίας περιλυθείσης, καὶ ἡ περὶ τὸν ἄνδρα καινοτομία, ὡς τῶν δημοσίων σεσυλημένων. Ἐξήτει δὲ ὁ τοῦ ἔθνους ἄρχων ὃ τι χαρῖσαιτο τῷ καιρῷ, κἀκείνους τί διαθείη κακῶν, οὐδὲ ἄλλως πρὸς αὐτὸν ἔχων ἐπιτηδεύω, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀντιπολιτείας διάφορος ὢν. Ἐκάλει δὲ δι' ἐπιστολῶν τοὺς χειροτονήσαντας ὡς κατηγορήσαντας, οὐκ ἔτι ἀπραγμόνως, ἀλλ' ἤδη τι καὶ ἀπειλῆς (72) προστιθείς, ὡς τοῦτο ἀπαιτοῦντος (73) τοῦ βασιλέως. Τότε τοῖνον καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλθοῦσας ἐπιστολῆς, οὐδὲν θέσας, οὐδὲ μικρὸν ἐπισχῶν (σκοπῶμεν τὴν παρῶζον, ὅση καὶ μεθ' ὅσου τοῦ πνεύματος, ἐκ τῶν ἀντεπεσταλμένων), Ἡμεῖς, φησὶν, ὦ κράτιστε ἡγεμῶν (74), πάντων τῶν πραττομένων ἔχομεν ἐξεταστὴν ἓνα καὶ βασιλέα, τὸν νῦν πολεμούμενον· ἐκείνους καὶ τὴν νῦν ἐξετάσει χειροτονίαν, ἣν ἐνθεσμον (75) καὶ φιλην αὐτῷ πεποιήμεθα. Ὑμῖν δὲ ἄλλο μὲν τι βιάζεσθαι βουλομένοις, καὶ πάνν ῥᾶστον· τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἡμᾶς ἀφαιρήσεται, τὸ συνηγορεῖν, ὡς ὀρθῶς καὶ δικαίως πεπραγμένοις, τοῖς πεπραγμένοις· εἰ μὴ καὶ τοῦτον θείητε τὸν νόμον, οἷς (76) οὐ θεμιτὸν παρακῦπτειν εἰς τὰ ἡμέτερα. Τοῦτο τὸ γράμμα καὶ αὐτὸς ἐθαύμασεν ὁ δεξάμενος, εἰ καὶ πρὸς ὀλίγον ἐχαλέπηεν, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν (77) τὰ ἐκείνου καλῶς γιγνωσκόντων (78) ἀπήγγελλον· τοῦτο καὶ βασιλέως τὴν ὀρμὴν ἔστησε, καὶ τοῦ κινδύνου τὴν πόλιν ἀπήλλαξεν, οὐ φαύλως δ' ἂν προσθείην, ὅτι καὶ τῆς αἰσχύνης ἡμᾶς. Τούτου τοῦ μικροπολίτου τὸ ἔργον, καὶ τῆς καθέδρας

ratum ac firmum esse ducerent, nec institutionem legitimam: vim ei objicientes, qui non minorem ipse vim passus fuerat, ac sermones quosdam arripientes, ut petulanter magis quam sapienter eo tempore prolatos. At antistes, et æquus rerum æstimant, nec cum iis, qui hujusmodi consilium inibant, abductus est, nec eorum sententiam comprobavit, verum constans atque invictus permansit, non minus quam si nulla omnino vis ipsi adhibita fuisset. Nam cum vis communis esset, oporteret, ut aut accusantes vicissim accusarentur, aut absolventes quidem absolventur. Si enim ipsis ignoscendum esset, multo certe minus ipsis. Longè præsertim tempore, quo ortæ jam inimicitæ potius res se habebat.

XXXIV. Aderat imperator adversus Christianos fremens; hanc autem ordinationem irato atque incenso animo ferebat, gravia vero in eum, qui promissus fuerat, minabatur: atque in novaculæ acie civitas erat, utrum post illum diem esse desineret, an e periculo evaderet, atque humanitatis aliquid consequeretur. Ad eum enim dolorem, quem ob Fortunæ templum felicitatis tempore dirutum et eversum, capiebat, viri illius ordinatio accedebat, quam publicarum rerum convulsionem ac velut expilationem esse interpretabatur. Is autem, qui provinciæ præerat, rationes exquirebat, quibus temporari obsecundaret, atque ipsum malo aliquo multaret, ut qui nec alioqui amico ac benevolo in eum animo esset, verum ob contraria in republicæ administratione studia ab eo dissideret. Quocirea eos, a quibus ordinatus fuerat, velut ipsum accusaturos, per litteras accersebat, non jam leniter et remisse, sed minarum etiam aliquid adjungens, tanquam imperator hoc exigeret. Cum igitur pater quoque tum ab eo epistolam accepisset, nihil veritus, nec moram ullam interponens (consideremus, quæso, ex iis, quæ respondit, quanta ipsius in dicendo libertas, et quanto cum spiritu conjuncta fuerit): Nos, inquit, potentissime præses, rerum omnium, quæ geruntur, censorem unum ac regem habemus, qui nunc oppugnatur. Is et præsentem ordinationem expendet, quam nos rite ac legitime, atque ut ipsi gratum est, fecimus. Vos autem alia quidem aliqua in re nobis, si animus ita tulerit, vim afferre perfacile potestis: id autem nemo unquam nobis adimet, quin ea, quæ facta sunt, ut recte ac iuste facta, defendamus; nisi forte hanc quoque

(68) Κοινης. Schol.: Δηλονοτι τῶ χειροτονηθέντι, καὶ τοῖς χειροτονήσασιν· «Tum ei scilicet qui ordinatus fuerat, et iis qui ordinaverant.»

(69) Μητε. Reg. bm, et Or. 1, μηδέ.

(70) Τῷ καιρῷ. Regg. a, bm, et Or. 1, τοῦ καιροῦ.

(71) Ἐπὶ ξυροῦ. «Quæ in summo periculo sunt,» inquit Billius, «ea, proverbiali locutione, in novaculæ acie stare dicuntur.» Illud adagium est ab Homero ductum, qui, *Iliad.* lib. x, vers. 475, ait:

Νῦν γὰρ δὴ πάντεσσιν ἐπὶ ξυροῦ ἴσταται ἀκμῆς.

Nunc enim omnibus in novaculæ acie sita res est.

(72) Ἀπειλῆς. Coisl. 1, ἀπειλάς.

(73) Ἀπαιτοῦντος. Coisl. 1, ἀπειλοῦντος, «inimicantis.»

(74) Ἡγεμῶν. In quibusdam, ἡγεμον.

(75) Χειροτονίαν, ἣν ἐνθεσμον. «Ordinationem, quam legitime,» etc. Quatenus scilicet, ἡγγισαν, ἀνεχέρυξαν, ἐπὶ θρόνον ἔθεσαν, «purificaverunt, proclamaverunt, in throno collocarunt.»

(76) Οἷς. Reg. a, ὡς.

(77) Τῶν. Sic Or. 1. Deest in ed.

(78) Γιγνωσκόντων. Reg. bm, γινωσκόντων.

regem statuatis, quibus ne in nostras quidem res A
prospicere fas est. Has litteras ille etiam ipse ad-
miratus est, qui accepit, etiamsi parumper stoma-
chatus sit, quemadmodum ex multis intellectum est,
qui res illius perspectissimas habebant. Atque hoc
periculo liberavit, non male autem addiderim, quod nos quoque ab infamia vindicavit. Hoc exiguae urbis
episcopi opus, et cathedræ secundas tenentis. Annon autem multo melius est principatum ita te-
nere, quam e sublimioribus thronis declamare, ac rebus potius, quam nominibus, superiorem esse?

356 XXXV. Jam quod in illius rebus gestis
ordine quidem postremum est, vi autem et facul-
tate primum et maximum, quis tam ab orbe no-
stro remotus est, ut nesciat? Rursus eadem civitas
eamdem ob causam seditione laborabat, eo nimi-
rum, cui recte vis illata fuerat, celerrime vita
functo et ad Deum, pro quo fortiter ac strenue in
persecutionibus decertarat, profecto. Atque ea sedi-
tio quanto acrior et ferventior, tanto etiam stulti-
or et absurdior erat. Non enim ignorabatur quis
præcelleret, quemadmodum nec sol inter sidera,
sed perquam etiam conspicuum erat, cum aliis
omnibus, tum selectissimæ præsertim ac puris-
simæ populi parti, hoc est et iis qui altare cir-
cumstant et nostratibus Nazaræis, quibus solis,
vel certe potissimum, electiones huiusmodi com-
mitti oportebat (sic enim nunquam Ecclesiis male
esset), ac non iis qui opibus ac potentia pollent,
aut plebis impetui et temeritati, atque etiam ple-
beiorum vilissimo et contemptissimo cuique. Nunc
vero parum abest, quin popularia imperia meliori
ordine ac disciplina constare existimem, quam
nostra, quibus divina gratia omnium voce attribui-
tur, ac res huiusmodi timore melius, quam ratione
administrari credam. Nam nisi ita esset, quisnam
sanæ mentis, te relicto, o divinum et sacrum caput,
ad alium se contulisset, te, inquam, relicto,
qui in manibus Domini depictus es, qui connubii
jugum nescis, qui nihil possides, qui carne prope-
modum et sanguine cæres, qui litterarum laude et
eloquio post Verbum secundas tenes, inter philoso-
phos sapiens, inter mundanos mundo sublimior,
sodalis ac socius meus, atque, ut audacius aliquid
dicam, animæ meæ dimidium, ac vitæ et doctri-
næ consors? Vellem libertatem oratio haberet, apud
alios te pingens, ac non te præsentem hæc expende-
rentur, ubi laudes tuas majori ex parte imminuere
cogor, ne in adulationis suspicionem incurram.
Verum, ut ad institutum sermonem redeam, Spiri-

τὰ δεύτερα ἔχοντος. Ἄρ' οὐ πολλῶ βέλτιον οὕτω
πρωτεύειν, ἢ ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων θρόνων φθίγγε-
σθαι, καὶ κρατεῖν ἐν (79) τοῖς πράγμασι μᾶλλον ἢ
τοῖς ὀνόμασι;

et imperatoris impetum compressit, et civitatem pe-
riculo liberavit, non male autem addiderim, quod nos quoque ab infamia vindicavit. Hoc exiguae urbis
episcopi opus, et cathedræ secundas tenentis. Annon autem multo melius est principatum ita te-
nere, quam e sublimioribus thronis declamare, ac rebus potius, quam nominibus, superiorem esse?

ΛΕ'. Ὁ δὲ τελευταῖον μὲν τῶν ἐκεῖνου τῆ τάξει,
πρῶτον δὲ τῆ δυνάμει καὶ μέγιστον, τίς οὕτως ἔξω
τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, ὥστε ἀγνοεῖν; Ἔσταισιζε
πάλιν ἡ αὐτὴ πόλις ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, τάχιστα προ-
ληφθέντος (80) τοῦ καλῶς (81) βιασθέντος, καὶ πρὸς
θεὸν (82) ἐκδημήσαντος (83), ὑπὲρ οὗ γενναίως καὶ
ἀνδρικῶς ἐν τοῖς διωγμοῖς ἠγωνίσαστο. Καὶ ἡ στάσις
ἦν, ὅσαυ θερμοτέρα, τοσοῦτω καὶ ἀλογωτέρα. Οὐ γὰρ
ἠγνωστο τὸ ὑπεραίρον, ὡσπερ οὐδ' ἐν ἀστράσιν ἦλιος·
ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπίδηλον ἦν, τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι, καὶ
τοῦ λαοῦ μάλιστα (84) τῷ ἐγκρίτῳ τε καὶ καθαρωτά-
τῳ, ὅσον τε περὶ τὸ βῆμα (85), καὶ ὅσον ἐν τοῖς καθ'
ἡμᾶς Ναζιραίοις (86)· ἐφ' οἷς ἔδει τὰς τοιαύτας προ-
βολὰς κείσθαι μόνους, ἢ ὅτι μάλιστα, καὶ οὐδὲν ἂν ἦν
ταῖς Ἐκκλησίαις κακὸν· ἀλλὰ μὴ τοῖς εὐπορωτάτοις
τε καὶ δυνατωτάτοις, ἢ φορὰ δῆμου καὶ ἀλογίᾳ, καὶ
τούτων αὐτῶν μάλιστα τοῖς εὐνοστοῦτοις (87). Νῦν δὲ
κινδυνεύω τὰς δημοσίας ἀρχὰς εὐτακτωτέρας ὑπο-
λαμβάνειν τῶν ἡμετέρων, αἷς ἡ θεία χάρις ἐπιζημι-
ζεται· καὶ βελτίω τῶν τοιούτων διοικητῆν φέβω, ἢ
λόγον. Ἐπεὶ τίς ἂν ἐπ' ἄλλον ἤλθε τῶν εὐ φρονούν-
των, σὲ παραλιπῶν (88), ὃ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, τὸν
ἐπὶ τῶν χειρῶν Κυρίου ἐζωγραφημένον, τὸν ἄζυγα,
τὸν ἀκτῆμονα, τὸν ἀσπαρνον μικροῦ καὶ ἀναίμονα, τὸν
ἐν λόγοις μετὰ τὸν Λόγον, τὸν ἐν φιλοσόφοις σοφόν,
τὸν ἐν κοσμικοῖς ὑπερκόσμιον, τὸν ἐμὸν ἑταῖρον καὶ
συνεργόν, τὸν συμμεριστὴν τῆς ψυχῆς, ἐν' εἰπω τι
τολμηρότερον, καὶ βίου κοινῶν καὶ παιδείσεως;
Ἐβουλόμην ἐλευθερίαν ἔχειν τὸν λόγον, ἐν ἄλλοις σε
γράφων, ἀλλὰ μὴ παρόντος σου τὰ τοιαῦτα ἐξετάζε-
σθαι, καὶ ὑφίστασθαι τὰ πλείω διὰ κολακείας ὑπόνοιαν.
Ἄλλ' ὁ μοι λέγειν ὁ λόγος ὤρησε, τὸ Πνεῦμα μὲν
ἤδει τὸν ἑαυτοῦ (πῶς γὰρ οὐ;)· ἀντεστάται δὲ ὁ φθό-
νος· τὸ δὲ ὦν, αἰσχύνομαι λέγειν· εἶθε δὲ μηδ' (89)
ἄλλων λεγόντων ἀκούειν ἦν, καὶ κωμωδούντων ἐπι-
μελῶς τὰ ἡμέτερα. Τοῦτο μὲν οὖν, καθάπερ οἱ ποτα-
μοὶ τῶν πετρῶν τὰς ἐν μέσῳ τῷ ρεύματι, παραδρά-
μωμεν, σιωπῇ τιμῶντες τὰ λήθης ἄξια· αὐτοὶ δὲ
πρὸς τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου προῖωμεν.

(79) Ἐν. Deest in Reg. a, et Or. 4.

(80) Προσληφθέντος. Reg. bm, προληφθέντος.

(81) Τοῦ καλῶς. « Recte. » Reg. bm, τοῦ κα-
κῶς, « male. » Utraque lectio admitti potest; sci-
licet, καλῶς, ratione fidei ac virtutis illius qui
deposcebatur, et cui vis inferebatur; κακῶς autem,
ratione popularis tumultus.

(82) Θεόν. Reg. hm, Κύριον.

(83) Ἐκδημήσαντος. Or. 4, ἐνδημήσαντος.

(84) Μάλιστα. Deest in Reg. bm.

(85) Ὅσον τε περὶ τὸ βῆμα. Hic clerici, et ii
qui sacerdotalis sunt ordinis intelliguntur.

(86) Τοῖς καθ' ἡμᾶς Ναζιραίοις. « Nostratibus
Nazaræis, » id est, « iis nostræ provinciæ, » qui cum

Basilio versati, vel ab eo sunt instituti. De monachis
hic præcipue mentio est. Illos Nazaræos vocat Gre-
gorius, utpote Deo consecratos. « Penes illos solus,
inquit Elias, huiusmodi electiones sitas esse oportebat,
non copiosissimis quibusque et potentissimis,
et vulgi temeritari atque stultitiae committiti. »

(87) Εὐνοστοῦτοις. « Sic appellat eos, qui ad
quorumlibet laudes, inquit Elias, facile se conferant,
ac quæstus exigui causa veritatem adulterant. »

(88) Σὲ παραλιπῶν. « Te relicto. » Schol. :
Πρὸς τὸν Μέγαν στρέφεται καὶ ταῦτα λέγει Βα-
σιλειον· Ad Basilium Magnum conversa oratione
hæc loquitur. »

(89) Μηδ'. Reg. bm, Or. 4, μήτ'.

ius quidem norat, qui suus esset (quidni enim?) At invidia obsistebat; quorum autem, dicere pu-
det: atque utinam nec ex aliorum sermone, qui res nostras studiose proscindunt, id audire liceret. Sed
hæc, ut illa fluvii saxa, quæ in medio fluente occurrunt, prætereamus, atque ea, **357** quæ
oblivione digna sunt, silentio premamus, et ad ea, quæ deinceps sequuntur, progrediamur.

ΑΓ'. Ἦδει τὰ τοῦ Πνεύματος ἀκριβῶς ὁ τοῦ Πνεύματος· καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲν ταπεινὸν φρονεῖν
ἔθετο δεῖν, μὴδὲ κατὰ συστάσεις (90) καὶ προλήψεις
μάχεσθαι, χάριτι πλέον ἢ Θεῷ νέμοντας· ἀλλὰ πρὸς
ἐν βλέπειν μόνον, τὸ τῶν Ἐκκλησιῶν ὄφελος, καὶ τὴν
κοινὴν σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο ἔγραψεν, ἐνουθετεῖ, συν-
ήρμοσε τὸν λαόν, τοὺς ἱερέας (91), τοὺς τε ἄλλοις
καὶ ὅσοι τοῦ βήματος, διεμαρτύρητο, ἐψηφίζετο (92),
ἐχειροτόνει καὶ μήπω παρῶν· ἐδίδου τῇ πολιτῇ τὸ
ἐναυθεντεῖν, ὡς οικείοις, τοῖς ἄλλοτρίοις. Καὶ τέλος,
ἐπειδὴ κανονικὴν ἔδει γενέσθαι τὴν χειροτονίαν (93)
αὐτῷ, λείποντος ἐνός (94) τῷ ἀριθμῷ τῶν ἀνακρυ-
ξάντων, τοῦ σκίμματος ἐαυτὸν ἀποσπάσας, γήρα καὶ
νόσῳ συντετριμμένος (95), ἐπὶ τὴν πόλιν νεανικῶς
ἵεται· μάλλον δὲ φέρεται νεκρῷ τῷ σώματι, καὶ μικρὰ
πλέοντι· καλὸν ἐντάφιον αὐτῷ, κἂν εἴ τι δεῖοι παθεῖν,
τὴν σπουδὴν ἐκεῖνην ἔσσεσθαι πεπεισμένος. Γίνεται δὲ
τι κἀνταῦθα σημεῖον οὐκ ἀπιστούμενον· Ῥώννυται
τῷ πόνῳ, νεάζει τῇ προθυμίᾳ, οἰκονομεῖ, παρατάσ-
σεται, τίθησιν ἐπὶ τοῦ θρόνου (96), προπέμπεται, οὐκ
ἐτι σορῶ τῷ φορείῳ, κιθωτῷ δὲ θεῖα χρησάμενος. Ἦν
δὲ ἄρτι μακροθυμίαν ἐπαυσιάζων, ταύτην ἐν-
ταῦθα καὶ πλέον δείκνυσιν. Οὐ γὰρ φερόντων τῶν
σλλειτουργῶν τὴν αἰσχύνην τῆς ἡττης, καὶ τὴν ἐν
τοῖς πράγμασι τοῦ γέροντος δυναστείαν, καὶ διὰ τοῦ-
το δυσχεραίνοντων αὐτῷ καὶ λοιδορουμένων, ἴσχυσεν
αἷς ἑκαρτέρει καὶ τούτων ὑπεράνω γενέσθαι, μέγι-
στον εὐρῶν εἰς συμμαχίαν τὴν ἐπιεικείαν, καὶ τὸ μὴ
ἀντιλοιδορεῖν λοιδορούμενον (97). Τί γὰρ εἶναι δεινόν,
εἰ τοῖς πράγμασι νικήσας, φέροι τῇ γλώσσει νικώμε-
νος, Τοιγαροῦν οὕτω κἀκεῖνους εἶλε τῇ μακροθυμίᾳ,
προσλαβὼν καὶ τὸν χρόνον τῆς γνώμης σύμμαχον,
ὥστε ἀπελογούντο, προσέπιπτον, μεταβάλλοντες εἰς
θαῦμα τὴν ἀγανάκτησιν. Ἠσχύνοντο τοῖς προτέροις,
ἐχρῶντο πατριάρχη, καὶ νομοθέτῃ, καὶ δικαστῇ, τὸ
μισεῖν ἀπορρίψαντες.

gna se vinci pateretur? Quamobrem sic eos quoque lenitate sua et patientia cepit, ascito præsertim
ad sententiæ suæ auxilium tempore, ut indignationem in admirationem convertentes, sese ipsi excu-
sarent, genibus **358** advolverentur, pudore, ob ea quæ prius admiserant, suffunderentur, abje-
ctisque odiis, eo patriarcha, legislatore et iudice uterentur.

ΑΖ'. Τοῦ δὲ αὐτοῦ ζήλου καὶ ἡ κατὰ τῶν αἰρετι-

XXXVI. Probe sciebat vir spiritualis quæ Spi-
ritus erant; ob idque demissos omnes et abjectos
animi sensus abjiciendos esse judicabat, nec con-
venticulis et anticipatis opinionibus certandum,
nec plus favori, quam Deo, tribuendum; sed unam
tantum Ecclesiæ utilitatem, ac communem omnium
salutem ob oculos ponendam. Ac proinde litteras
scribebat, monebat, conciliabat populum, sacer-
dotes et reliquos, quotquot erant clerici, testimo-
nium dicebat, suffragium ferebat, ordinabat etiam
adhuc absens, senectuti hoc dabat, ut apud alienos,
tanquam apud suos, auctoritate uteretur. Denique,
quoniam ordinationem canonicam esse oportebat,
cum unus ex eorum numero, qui episcopum pro-
clamaturi erant, desideraretur, senectute et morbo
fractus, e lectulo se abstrahit, atque ad urbem ju-
venili vigore contendit; vel potius mortuo cor-
pore, ac paululum spirante fertur, præclari fune-
ris loco studium istud ac diligentiam sibi fore per-
suadens, etiam si quid mali ipsi fortuito accidisset.
Hic quoque signum quoddam editur, cui fides mi-
nime abroganda est. Ex labore robur comparat,
alacritate vigescit, negotium administrat, ad con-
flictum se parat, in throno collocat, domum redu-
citur, vehiculo, non jam ut tunulo, sed ut arca di-
vina usus. Quam autem lenitatem modo laudare
desiit, eam hic quoque amplius demonstravit. Cum
enim ipsius collegæ contentionis illius, in qua
victi fuerant, ignominiam, eamque, quam senex
ille omnibus in rebus obtinebat, auctoritatem et
potentiam iniquo animo ferrent, ob idque ipsi in-
fensi essent, ac conviciis eum incesserent, eos
quoque patientia sua superavit, maximum subsi-
dium nactus, scilicet mansuetudinem et quod ma-
ledictis lacessitus maledicta non regeret. Quid
enim ipsi grave esset, si, cum rebus vicisset, lin-

XXXVII. Ejusdem porro zeli ea illius contentio

(90) *Συστάσεις*. Sic Reg. a, bm, duo Coisl., Or. D
1. In ed. Par., συστάσεως.

(91) *Τοὺς ἱερέας*, etc. Billius, « Sacerdotes, tum
alios, tum eos qui altaris sunt. » Dispicit hæc in-
terpretatio, quasi duplex esset sacerdotum genus,
quorum alii sint altaris, alii non sint. Nam, ut recte
observat Elias, per « sacerdotum » vocabulum, non
solos sacerdotes intelligit Gregorius; sed etiam dia-
conos, subdiaconos, lectores, etc. « Quocirca, in-
quit, merito sacerdotum nomine sacros omnes or-
dines comprehendit, ut qui sacri catalogi sint. »
Omnes enim, tum sacerdotes tum clerici, cum epi-
scopo, unusquisque in ordine suo, sacris operam
dabant.

(92) *Ἐψηφίζετο*. Billius: « decernebat. »

(95) *Χειροτονία*. « Ordinationem, consecratio-
nem. » Sic ex sacro Ecclesiæ usu vertendum. Mi-

rum cur Billius, vir doctus ac pius, posthabito Ec-
clesiæ usu, ubique vertat: « electionem, » ut Cal-
vinistæ interpretari amant.

(94) *Ἀειπορτος ἐνός*, etc. Ex conc. Nicæen. can.
4, tres requirebantur episcopi ad præsulis ordina-
tionem, scilicet ad solemnitatem, non vero ad or-
dinationis essentiam. Cum igitur ad consecrandum
Basilium, unus deesset, advolavit Gregorius pater,
sive ut tertius adesset, sive ne episcopi qui præ
invidia Basilio adversabantur, numero prævalerent.

(95) *Συντετριμμένος*. Coisl. 1, συντετριμμέ-
νον.

(96) *Τοῦ θρόνου*. Reg. a, bm, Coisl. 1, τὸν
θρόνον.

(97) *Λοιδορούμενον*. Coisl. 1, λοιδορούμε-
νος.

fuit, qua se hæreticis tum opposuit, cum illi una cum imperatoria impietate expeditionem adversus nos susceperunt, tanquam nos quoque in potestatem suam redacturi, aliisque, jam fere omnibus servitute oppressis, adjuncturi. Nam hic quoque non parvo nobis adjumento fuit, tum per se ipse, tum per nos etiam fortasse, quos, tanquam non ignavos ac degeneres catulos, in illos, velut in sævissimas feras immittebat, ad pietatem nimirum hac ratione nos exercens. Unum habeo, quod utrique succenseam; ac peto a vobis, ne meam hanc dicendi libertatem ægre feratis; expromam enim animi dolorem, etiamsi gravis ac molestus hic sermo futurus sit; nempe quod me hujus vitæ mala iniquo animo ferentem, ac solitudinis amore flagrantem, quo haud scio an quisquam nostræ ætatis alius, communemque hanc tempestatem et pulverem, quam celerrime poteram, vitare, atque in tutum locum confugere obnixo studio contendentem, nescio quo pacto in hoc grave et insidiosum animarum forum per speciosum sacerdotii nomen intulistis. Qua ex re multa mihi mala, partim jam contigerunt, partim imminent. Nam qui jam aliquid passus est, idem etiam de futuro quodammodo diffidit, etiam si ratio, meliora suggerens, aliud quiddam persuadeat.

XXXVIII. Nec vero hanc quoque ipsius laudem omiserim. Erat quidem ille in omnibus rebus fortis, ac corporis integumento superior: postremo autem morbo laborans, qui simul cum senectute irpetum faciebat, eoque diuturno et periculoso, illud quidem cum aliis hominibus commune habuit, quod ægrotaret; hoc autem non item commune, sed admodum peculiare, aliisque miraculis consentaneum. Nam cum nunquam non dolore premere- tur et quidem persæpe singulis diebus, atque interdum etiam horis, ex sola liturgia robur concipiebat, ac morbus tanquam ex edicto fugatus, se subducebat. Cum autem centum ferme annos vixisset, hoc est, ultra Davidicos de temporis nostri spatio terminos, ex iisque in sacerdotio quinque et quadraginta, quæ fere 359 humanæ vitæ mensura est, exegisset, ita demum in bona senectute vitam claudit. Quonam modo? In orationis verbis et habitu, nullum quidem vitii vestigium, plurima vero virtutum monumenta relinquens. Quocirca major quoque, quam hominis conditio ferre videatur, ipsius veneratio in omnium linguis et mentibus sita est; nec facile reperire est, qui illius memoriam

αὐτῶν ἐνστασις, ἠνίκα ἐπεστράτευσαν (98) ἡμῖν μετὰ τῆς βασιλικῆς ἀσθεσίας, ὡς καταστρεφόμενοι καὶ ἡμᾶς, καὶ τοῖς ἄλλοις προσθήσαντες, ἤδη σχεδὸν πάντες δεδουλωμένοις. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα μικρὸν τι μέρος ἡμῖν συνεισήνεγκε, καὶ παρ' ἑαυτοῦ καὶ παρ' ἡμῶν ἴσως· οὗς ἐπήγεον ἐκείνοις, ὡς πικροτάτοις θηρίοις, οὐκ ἀγεννεῖς σκύλακας, γυμνάζων πρὸς τὴν εὐσέβειαν. Ἐν ἀμφοτέροις μέφομαι (καὶ μοι μηδὲν (99) δυσχεράνητε τῆς παβήσιας· ἐκρήξω γὰρ τὸ λυποῦν (1), εἰ καὶ φορτικώτερον), ὅτι με τοῖς τοῦ βίου κακοῖς δυσχεραίνοντα, καὶ τῆς ἐρημίας ἐρῶντα, ὡς οὐκ οἶδ' εἰ τις ἄλλος τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ τὴν κοινὴν ταύτην ζῆλην καὶ κόνην, ὡς ἔχω τάχους, ἐκκλίνειν φιλονεικοῦντα, καὶ εἰς τὸ ἀσφαλὲς ἀποσώζεσθαι, οὐκ οἶδ' ὅπως τῇ φορτικῇ καὶ ἐπιθούλῃ τῶν ψυχῶν ἀγορᾷ (2) ταύτῃ φέροντες παραδεδώκατε (3), δι' εὐπεπτοῦς δνόματος τῆς ἱερωσύνης. Ἐξ ὧν ἤδη μοι τὰ μὲν συνέδη κακὰ, τὰ δὲ ἐλπίζεται. Τὸ γὰρ ἤδη παθεῖν, καὶ πρὸς τὸ μέλλον πως δύσελεται, κἴν ὁ λογισμὸς ἄλλο τι πεῖθη, τὸ κρεῖττον ὑποτιθέμενος.

ΛΗ'. Οὐκ ἂν οὐδὲ τοῦτο (4) τῶν ἐκείνου καλῶν παρέλθοιμι. Πάντα μὲν ἦν καρτερικὸς, καὶ κρεῖττον τοῦ περιβλήματος (5)· τῇ τελευταίᾳ δὲ νόσῳ κακοπαθῶν, ἢ τῷ γήρῳ συνεπέθετο (6), καὶ ταύτῃ χρονίᾳ καὶ σφαλερᾷ, τὸ μὲν ἀβήρωσθησθαι κοινὸν πρὸς τοὺς ἄλλους ἔσχεν ἀνθρώπους· τοῦτο δὲ, οὐκ ἔτι κοινόν, ἀλλὰ σφάδρα ἐκείνου, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀκόλουθον θαύμασιν. Οὐ γὰρ ἔστιν ὅτε μὴ τῷ πάθει στενοχωρούμενος, καὶ πολλὰκις γε τῆς ἡμέρας, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὥρας, ὑπὸ μόνῃς ἐβρόννυτο τῆς λειτουργίας· καὶ ὑπεχώρει τὸ πάθος, ὡσπερ ἐξ ἐντολῆς φυγαδευόμενον. Ζήσας δὲ σχεδὸν τι περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη, πέρα τῶν Δαυιδικῶν (7) ὄρων, περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου, καὶ τούτων αὐτῶν ἐν τῇ ἱερωσίᾳ πέντε καὶ τεσσαράκοντα, μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἔπειτα ἐν γήρῳ καλῶ καταλύει τὸν βίον. Καὶ τοῦτο, πῶς; Ἐν τοῖς τῆς εὐχῆς ῥήμασι τε καὶ σχήμασιν, οὐδὲν μὲν κακίας ἔχοντος, πλεῖστα δὲ ἀρετῆς καταλειπῶν ὑπομνήματα. Τοιγαροῦν καὶ τὸ σέβας αὐτῷ πλεῖον (8) ἢ κατὰ ἄνθρωπον, ἐν ταῖς ἀπάντων (9) γλώσσαις καὶ διανοαῖς· καὶ οὐκ ἔστι βιβλῶς εὐρεῖν, ὅστις ἐκείνου μεμνημένος, οὐχὶ καὶ τὴν φαντασίαν ἀσπάζεται, τοῦτο δὲ τὸ τῆς Γραφῆς, χεῖρα θεῆς ἐπὶ στόμα-

(98) Ἐπεστράτευσαν. Sic Reg. a, tres Colb., Or. 1, Jes. In ed., ἀπεστράτευσαν.

(99) Μηδέν. Reg. a, Or. 1, μή.

(1) Τὸ λυποῦν. « Dolorem. » Perpetua fuit Theologi querela, ob impositum sibi sacerdotium.

(2) Τῶν ψυχῶν ἀγορᾷ. « Foro, inquit Elias, animarum curam comparavit Gregorius, ob eorum qui se regendis humanis animis præesse profitentur, temeritatem et petulantiam, et quia ipsi pene animas vendunt ac produnt. »

(3) Παραδεδώκατε. Or. 1, παρεδώκατε.

(4) Τοῦτο. Sic Reg. a et Or. 1. In ed., mendose, τούτω.

(5) Κρεῖττον τοῦ περιβλήματος. « Corporis integumento, » id est, « necessitatibus corporis superior. » Sic Reg. bm, etc. Deest τοῦ, in ed.

(6) Κακοπαθῶν, ἢ τῷ γήρῳ συνεπέθετο. Sic Or. 1. In Cnisl. 1, ἢ τὸ γήρας συναπέθετο. In ed., ἢ τῷ γήρῳ, etc.

(7) Δαυιδικῶν. Or. 1, Δαυιδικῶν. Alludit Gregorius ad hæc verba psal. LXXXIX, 40 : « Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni, » etc.

(8) Πλεῖον. Reg. bm, πλέον.

(9) Ἀπάντων. Sic Regius a. In editis, πάντων.

τι. Τοιοῦτος μὲν ὁ βίος αὐτῷ, τοιαύτη δὲ ἡ τοῦ βίου Α
 συμπλήρωσις καὶ τελείωσις.

ΛΘ'. Ἐπεὶ δὲ καὶ μνημόσυνον τῆς ἐκείνου μεγα-
 λοφυχίας (10) ἔδει τῷ βίῳ καταλειφθῆναι, τί μᾶλλον
 ἔδει, ἢ τὸν νεὼν τοῦτον, ἐν Θεῷ τε ἤγειρε καὶ ἡμῖν,
 ὀλίγα μὲν τῷ λαῷ προσχρησάμενος, τὰ πλείω δὲ
 οἰκοθεν εἰσνεγκῶν; Ἔργον οὐ σιωπῆς ἄξιον, μεγέ-
 θεϊ μὲν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, κάλλι δὲ σχεδὸν ὑπὲρ
 ἅπαντας· ὁκτῶ μὲν ἰσοπλεύροις εὐθείαις εἰς ἑαυτὸν
 ἀπαντῶντα, κίωνων δὲ καὶ στοῶν κάλλεσι διωρόφων
 (11) εἰς ὕψος αἰρόμενον, καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν πλά-
 σμασιν οὐ λειπομένῃς; (12) τῆς φύσεως· οὐρανῷ δὲ
 (13) ἄνωθεν καταστράπτοντα, πηγᾶς δὲ φωτὸς πλου-
 σίαις τὰς ἕψεις περιαιγάζοντα, ὡσπερ ἀληθῶς φω-
 τὸς οἰκητήριον· δρόμοις τε (14) ἀμφιθέτοις ὕλης τῆς
 λαμπροτάτης ἰσγωνίοις κυκλούμενον, καὶ πολὺν τὸν
 ἐν μέσῳ τόπον περιλαμβάνουσι· πυλῶν δὲ καὶ προ-
 πυλαίων προλάμποντα χάρισι, καὶ πόρρωθεν τοὺς
 προσιώντας δεξιούμενον. Καὶ οὕτω λέγω τὸν ἐξωθεν
 κόσμον, λίθου τετραπέδου, καὶ εἰς τρίχα (15) συνηρ-
 μοσμένον κάλλος καὶ μέγεθος, ὅσος τε καὶ μαρμάρους
 (16) ἐν ἔδραις καὶ κεφαλῆσιν (17), αἱ τὰς γωνίας διει-
 λήφασι, καὶ ὅσος ἐπιχώριος μηδὲν τοῦ ξένου λειπό-
 μενος· ζώνας τε πολυειδέεις καὶ ποικίλας προδεδη-
 μένας τε καὶ ἐνυφασμένους, ἀπὸ κρηπίδος εἰς κορυ-
 φῆν, ἢ ζῆμιον τὸν θεατῆν, τὴν ἕψιν ὀρίζουσα. Πῶς
 ἂν ὁ (18) λόγος ἔργον τοσοῦτου χρόνου, καὶ πόνου,
 καὶ τοσαύτης χειρὸς οὕτως ἐν βραχεῖ παραστήσειεν;
 Ἡ τοσοῦτον εἰπεῖν ἀρκέσει, ὅτι πολλῶν τὰς ἄλλας
 πλείε κασμοῦντων ἔργων, ἰδίῳν τε καὶ δημοσίων,
 τοῦτο καὶ μόνον ἰσχυροῦ διαδοήτους ἡμᾶς καταστήσαι
 τοὺς πλείεσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν ναὸς οὕτως ἔχων. Ἐπεὶ δὲ
 καὶ ἱερέως ἔδει, καὶ τοῦτον οἰκοθεν ἐπιδιδῶσιν· εἰ
 μὲν κατὰ τὸν ναὸν, οὐκ ἔγω λέγειν, πλὴν ἐπιδιδῶσιν.
 Ἐπεὶ δὲ καὶ θυμάτων ἔδει, καὶ ταῦτα προστίθῃσι,
 τὰ πάθη τοῦ παιδός, καὶ τὴν ἐν τοῖς δεινοῖς καρτε-
 ρίαν· ἴν' ἔχη παρ' αὐτοῦ Θεός (19) ὀλοκάρπωμα (20)
 λογικόν, ἱερτερον πνευματικόν ἀντὶ νομικοῦ θύματος
 καλῶς δαπανώμενον.

quidem autem victimæ quoque requirebantur, has etiam adjungit, nempe filii calamitates, atque in
 rebus acerbis patientiam, ut Deus ab eo rationale holocaustum habeat, victimam spiritualem, quæ
 legalis victimæ loco pulchre consumatur.

Μ'. Τί φησὶ, ὦ πάτερ; ἱκανὰ ταῦτα, καὶ ἀπέχεις D
 τῶν πόνων τὰς ἀμοιβὰς, οὐς ἐπὶ τοῖς ἑμοῖς λόγοις

¹⁰ Job xxxix, 34.

(10) Μεγαλοφυχίας. Schol. : Τὴν εἰς τοὺς ἐλεει-
 νοὺς μεγαλοφυχίαν, etc. : « Magnificentiam in pau-
 peres ac miseris alibi passim appellat Gregorius. »

(11) Διωρόφων. Sic mss. In ed., δι' ὀρό-
 φων. Billius : « per laquearia. »

(12) Πλάσματα οὐ λειπομένοις, etc. Billius :
 « et quidem ejusmodi picturis ornata, ut nec
 naturæ ipsi concedant. » Coisl. 1 et Or. 1, λει-
 πομένης.

(13) Οὐρανῷ δέ, etc. « Fornice desuper col-
 lustrante. » Sic enim in aedificiis vocant οὐρα-
 νόν, ut recte observat Elias.

(14) Δρόμοις τε, etc. « Circumjectis ambula-

usurpans, non etiam posita, ut Scripturæ verbo
 utar ¹⁰, ad os manu, speciem quoque ipsam am-
 plectatur. Sic ipsius vitæ fuit perfectio et consum-
 matio.

XXXIX. Quoniam autem magnanimitatis ipsius
 monumentum quoque posteris relinqui oportebat,
 quidnam aliud potius conveniebat, quam hoc tem-
 plum, quod Deo et nobis extruxit, populi sane
 largitione nonnihil adjutus, majorem autem par-
 tem e suo impendens? Opus profecto haud silentio
 dignum, cum magnitudine quidem plurima, pul-
 chritudine vero cætera omnia pene superet. Nam
 et octo æquilateris rectis in se occurrit, et col-
 umnarum ac porticum duplex tabulatum habentium
 elegantia, sublimes culmine assurgens, et qui-
 dem impositis staturis, quæ nec naturæ cedant;
 cælo autem desuper collustratur, uberrimisque lu-
 cis fontibus spectantibus oculis irradiat, ut vere
 lucis domicilium. Adhuc etiam circumjectis æquian-
 gulis splendidissimæ materiæ ambulacris, atque
 ingentem in medio locum ambientibus cingitur, ac
 portarum et vestibulorum venustate præluet,
 atque accedentes eminus excipit. Nondum de ex-
 terno ornatu loquor, de quadrati lapidis, atque
 trifuriam concinnati pulchritudine et magnitudine,
 tam qui marmoreus est, nempe in basibus et ca-
 pitellis, quibus anguli intercipiuntur, quam qui
 patrius, nulla in re extero cedens. Nondum de va-
 riis et multiplicibus zonis, a fundamentis ad ca-
 cumen usque protensis et intextis, quod spectato-
 rem damno afficit, visum circumscribens. Quo-
 nam modo sermo, paucis quidem, tanti temporis et
 laboris, tantæque manus officium exornare pote-
 rit? An hoc dixisse satis fuerit, quod cum multa
 opera, tum privata, tum publica, urbibus aliis
 ornamento **360** sint, hoc, vel solum, eam vim
 habuit, ut nos apud complures claros et celebres
 redderet? Ac templum quidem ad hunc modum se
 habet. Quoniam autem sacerdote etiam opus erat,
 hunc quoque ex suo largitur; templone dignum,
 dicere haud queo, sed tamen largitur. Quando-

XL. Quid ais, o pater? Hæcne sufficiunt, atque
 hanc laudationem, quæ vel te prosequatur, vel

eris, » et quasi solariis. Hæc Græci κατηγού-
 μενα appellant. Ubi mulieres præcipue sacris ad-
 erant, et per cancellos in templum prospiciebant:
 Billius : « Orbicularibus cursibus. »

(15) Εἰς τρίχα. Reg. bm, εἰς τρίχας. Billius, « in
 crinem. »

(16) Μαρμάρους. Coisl. 1, μαρμάρους.

(17) Κεφαλῆσιν. Billius : « capitibus. »

(18) Ὁ. Deest in Reg. a et Or. 1.

(19) Παρ' αὐτοῦ Θεός. Sic Or. 1. In ed., Θεός

παρ' αὐτοῦ.

(20) Ὀλοκάρπωμα. Or. 1, κάρπωμα, « oblationem,
 victimam, munus. »

funus tuum ornet, ita accipis, quasi laborum eorum, quos ob mea doctrinæ studia suscepisti, fructum tuleris? Num, pro veteri more, pacem orationi tribuis, eique, ne modum excedat, finem præscribis? An potius aliquid uberius desideras? Sed haud dubie præscribis; satis enim longam orationem habuimus. Hoc vero mihi, pace tua, adjicere liceat. Fac sciamus, quanam in gloria sis, quod lumen te circumstet, atque uxorem tuam aliquanto post, et liberos, quorum funus deduxisti, ac me quoque, aut nihil adhuc, aut certe parum hujus vitæ malis afflictum, iisdem tabernaculis excipe: atque ante tabernacula, hoc dulci lapide, quem ambobus nobis statuisti, videlicet hic quoque sacerdotem tuum et cognominem honore afficiens, et sermoni prætermisso, et in tui gratiam assumpto, ignosce: ac denique, cum gregem universum, et pontifices omnes, quorum pater vocatus es, tum me præsertim, paterne ac spiritualiter coactum, periculi securos gubernata, ne vinum mihi abs te illatam usquequaque accussem.

XLII. At tu, quid censes, o sermonum meorum et agitationum iudex? Si hæc sat commode et copiose, atque ut cupiditate tua dignum erat, dicta sunt, hoc calculo tuo confirma, et accipiemus. Nam profecto Dei calculus tuus calculus est. Sin autem longe infra ipsius gloriam et spem tuam substitimus, in promptu est qui suppetias **361** ferat. Vocem tuam, opportunitæ pluviae instar, expetitam illius laudibus immittite. Ac sane ipse maximis te nominibus sibi obnoxium et obstrictum habet, nempe et ut pastor pastorem, et ut pater filium, quod quidem ad gratiam attinet. Quid vero mirandum, si, qui terrarum orbi per te intonuit, idem nunc fructum quoque aliquem ex tua voce capiat? Restat jam, ut cum spirituali Sara, magni nostri patris **Abramæ** conjuge, atque ejusdem ætatis, de iis, quæ ad funus spectant, disseram.

XLIII. Non est, o mater, eadem Dei et hominum natura; aut, ut in genere loquar, superiorum et terrestrium. Apud illos enim constans et immortale est, tum ipsum esse, tum quæcunque ad illud pertinent. Firmorum enim res firmæ sunt. Res

(21) *Ὁμόζυγα*. Sic Reg. a, hm, Or. 1, Jes. In ed., *ὁμόζυγον*.

(22) *Προκατέβαψας*. « Quos tumultu composuisti. » Reg. a, duo Colb., Or. 1, Jes., ipse Billius, *προκατέλαβες*, « in antecessum, prævertens accepisti, prius occupasti. »

(23) *τῷ γλυκεῖ λίθῳ*. Id est, inquit Elias, « Sepulcro, quo corpus tuum tegitur, quod et tibi ipsi et mihi statuisti. » Mox, τὸ σὸν ἱερόν, « victimam tuam. » Sic Combefisius libenter legeret. Billius legisse videtur, *τεπέα*, « sacerdotem. »

(24) *Καὶ τοῦ λόγου*. Duo Coisl., tres Colb., Or. 1, Jes. et Elias, καὶ τοῦ λαοῦ, « et populo. » Hinc Schol.: *Παρεθέντα λαόν, τὸν Σασίμων λέγει, προσληφθέντα δὲ τὸν Ναζιανζοῦ*. « Populum dimissum, seu relictum, Sasimorum plebem dicit; assumptum vero, Nazianzenum. » Quæ quidem lectio melior videtur. Petit Theologus, extincto jam patre, utriusque plebis cura liberari, tum Sasimorum, quam pridem reliquerat, tum Nazianzenæ, quam in patris gratiam, ac donec is vitæ superstes esset, in se re-

ἐμόχθησας, τὸν εἶτε προπεμπτήριον, εἶτ' ἐπιτάφιον τούτων ἔπαινον; καὶ δίδως εἰρήνην τῷ λόγῳ, τὸν παλαιὸν τρόπον, κἀνταῦθα τοῦτον ὀρίζεις. φεύγων τὸν κόρον, ὡς ἂν εἴη σύμμετρος; ἢ τίνα προσθήκην ἐπιζητεῖς; Ὅρίζεις, οἶδ' ὅτι· καὶ γὰρ αὐτάρκτης. Ἐκεῖνο δὲ προσθεῖναι συγγύρησον· Γνώρισον ἡμῖν ποῦ ποτε εἶ δόξης, καὶ τὸ περὶ σὲ φῶς, καὶ τὴν σὴν μετ' ὀλίγον ὁμόζυγα (21), καὶ τῶν τέκνων, ἃ προκατέβαψας (22)· ἀκμὲ ταῖς αὐταῖς δέξαι σκηναῖς, ἢ μηδὲν ἔτι, ἢ μικρὰ τῷ βίῳ τούτῳ κακοπαθήσοντα· καὶ πρὸ τῶν σκηνῶν, τῷ γλυκεῖ λίθῳ (23) τούτῳ, ὃν ἀμφοτέροις ἔστησας, τιμῶν κἀνταῦθα τὸν σὸν ἱερόν καὶ ὁμώνυμον· καὶ τοῦ λόγου (24) συγγνώμην ἔχει, τῷ τε παρεθέντος, καὶ τοῦ προσληφθέντος σὴν χάριν. Καὶ διεξάγεις ἀκινδύνως (25), μάλιστα μὲν ἅπασαν **B** ποίμνην καὶ πάντας ἀρχιερέας, ὧν ἐκλήθης πατήρ, ἐξαιρέτως δὲ τὸν ὑπὸ σοῦ βιασθέντα, καὶ τυραννηθέντα πατρικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ὡς ἂν μὴ πάντα σε μεμφομένην τῆς τυραννίδος.

MA'. Σοὶ δὲ (26) τί δοκοῦμεν, ὦ χριτὰ τῶν ἐμῶν λόγων καὶ κινήματων; Εἰ μὲν αὐτάρκτως διελεχται ταῦτα, καὶ τῆς σῆς ἐπιθυμίας ἀξίως, τοῦτο ἐπιψήφισον (27), καὶ δεχόμεθα· πάντως δὲ Θεοῦ ψῆφος ἢ σὴ. Εἰ δὲ παρὰ πολὺ τῆς ἐκείνου δόξης, καὶ τῆς σῆς ἐλπίδος, ἐγγὺς ὁ σύμμαχος. Ἐπάφες τὴν σὴν φωνὴν τοῖς ἐκείνου καλοῖς προσδοκωμένην, ὡς ἕτερον ὄριμον (28)· πάντως δὲ ὑπόχρεων ἔχει σε τῶν μεγίστων, καὶ ὡς ποιμένα ποιμῆν, καὶ ὡς πατὴρ υἰὸν τὸν ἐν χάριτι. Τί θαυμαστόν, εἰ διὰ (29) σοῦ βροντήσας τῆ οἴκουμένην, καὶ αὐτὸς τι τῆς σῆς φωνῆς ἀπολαύσειεν; Τί δεῖ λοιπόν; Τῇ πνευματικῇ Σάρρα, τῇ τοῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, καὶ ὁμοζύγῳ, καὶ ἰσοχρόνῳ, συμφιλοσοφῆσαι τὰ ἐπικήδεια (30).

MB'. Οὐχ ἡ αὐτὴ φύσις, ὦ μῆτερ, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων (31)· μᾶλλον δὲ ὅλως τῶν θείων καὶ τῶν ἐπιγείων. Παρ' ἐκείνοις μὲν τὸ ἀτρέπτον καὶ ἀθάνατον, αὐτοῦ τε τοῦ εἶναι, καὶ τῶν ὅσα τοῦ εἶναι· τῶν γὰρ παγίων τὰ πάγια. Τὰ δὲ ἡμέτερα πῶς ἔχει;

D ceperat. Sic ergo reddiderim: « da veniam, plebisque tum ejus quæ a me relicta est, tum ejus quam in tui gratiam suscepi, etc.

(25) *Ἀκινδύνως*. « Citra periculum, periculi securos. » A Billio omissum.

(26) *Σοὶ δέ*. Schol.: Πρὸς τὸν μέγαν Βασιλείον· « Magnnum Basilium alloquitur. »

(27) *Ἐπιψήφισον*. Reg. a, hm, Or. 1, ἐπιψήφισαι.

(28) *Ὅριμον*. Billius: « maturæ. »

(29) *Εἰ διὰ*, etc. Sic Reg. hm, Coisl. 1, Or. 1. In ed. ἢ διὰ. « Quid autem mirandum, inquit Elias, si is, qui universo orbi salutarem doctrinam per te intonuit, utpote qui tibi manus imposuerit, ipse quoque ex voce tua fructum aliquem capiat? » Basilus siquidem, qui pia doctrina orbem replebat, Gregorii patris studio et opera, Cæsariensis episcopus creatus fuerat.

(30) *Τὰ ἐπικήδεια*. Or. 1, τὰ ἐπικήδεα.

(31) *Ἀνθρώπων*. In nonnullis, ἀνθρώπου.

ῥεῖ τε καὶ φθείρεται (32), καὶ ἄλλοτε ἄλλην λαμβάνει μεταβολήν. Ζωὴ γοῦν καὶ θάνατος, ταῦθ' ἄπερ λέγεται, πλείστον ἀλλήλων διαφέρειν δοκοῦντα, εἰς ἄλλα περιχωρεῖ πως καὶ ἀντικαθίσταται. Ἡ μὲν γὰρ ἐκ φθορᾶς ἀρχομένη τῆς μητρὸς ἡμῶν, καὶ διὰ φθορᾶς ὀδεύουσα τῆς ἀελ τοῦ παρόντος ἐκστάσεως, εἰς φθορὰν καταστρέφει τὴν τοῦ βίου τούτου κατάλευσιν· ὁ δὲ τῶν ἐνταῦθα κακῶν ἀπαλλαγὴν ἔχων, καὶ πρὸς τὴν ἄνω πολλάκις μεταγῶν ζῶν, οὐκ οἶδα εἰ κυρίως προσαγορεύοιτο θάνατος, ἐν ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι τὸ φοβερὸν ἔχων· καὶ κινδυνεύομεν πάσχειν πως ἄλογον πάθος, ἃ μὲν ἔστιν οὐ φοβερὰ δεδοκίχτες, ἃ δὲ φοβεῖσθαι ἄξιον ὡς αἰρετώτερα περιέποντες. Μία ζωὴ, πρὸς τὴν ζῶν βλέπειν· εἰς θάνατος, ἢ ἁμαρτία· ψυχῆς γὰρ ἔλεος. Τάλλα δὲ, οἷς μέγα φρονούσι τινες, ὄνειράτων διψίς ἐστὶ κατὰ τῶν

βίων παίζουσα, καὶ ψυχῆς ἀπατλή φάσματα. Ἄν οὕτως ἔχωμεν, ὦ μῆτερ, οὔτε τῆ ζωῆ (33) μέγα φρονήσομεν, οὔτε τῷ θανάτῳ λίαν ἀνιασόμεθα. Τί τοίνυν δεινὸν πεπόνθαμεν, εἰ πρὸς τὴν ἀληθινὴν ζῶν ἐθῆνδε μεταθεθήκαμεν; εἰ στρουφῶν (34), καὶ ἰλιγγῶν, καὶ κόρων, καὶ τῆς αἰσχροῦς φορολογίας ἀπηλλαγμένοι, μετὰ τῶν ἐστώτων καὶ οὐ βρόντων ἐσόμεθα φῶτα μικρὰ, φῶς τὸ μέγα περιχορεύοντες;

illis, ac turpi illa tributi exactione liberati, cum magna lumina futuri sumus, circum lumen illud magnum tripudiantes?

ΜΓ'. Ἀλλὰ λυπεῖ σε τὸ τῆς διαζεύξεως; ἀλλ' εὐφραίνεται τὸ τῆς ἐλπίδος. Ἀλλὰ δεινὸν ἢ χηρεία (35) εἶναι (36) δὲ οὐ δεινόν. Καὶ ποῦ τὸ τῆς ἀγάπης ἀγαθόν, ἑαυτῷ τὰ βίῳ δίδόντα, τῷ πλησίον ἀπομένειν τὰ προσαντέστερα; Τί δὲ καὶ δεινὸν ὄλων τῆ λυθησομένη μετὰ μικρόν; Ἐγγύς ἢ προθεσμία, τὸ λυπηρὸν οὐκ ἐπίμονον. Μὴ φορτίζωμεν (37) ἀγενέσι λογισμοῖς τὰ κουφότατα. Μεγάλων ἐστερήμεθα καὶ γὰρ τετυχηκαμεν· τὸ μὲν στερεῖσθαι, πάντων, τὸ δὲ τυχεῖν, οὐ πολλῶν. Μὴ τοῦτο καμπτέτω, ἀλλ' ἐκεῖνο παραμυθείσθω (38). Τὸ γὰρ κρείττον, νικῆν εὐλογώτερον. Ἦνεγκας παίδων ἀποβολήν, τῶν ὠραίων ἔτι, καὶ τῷ ζῆν (39) ἐπιτηδεῖων, ἀνδρικώτατα καὶ φιλοσφώτατα· ἔνεγκε καὶ γηραιῷ κατάθεσιν σώματος ἤδη τῷ βίῳ κάμνοντος, εἰ καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπαθεστάτας ὁ τῆς ψυχῆς τόνος αὐτῷ (40) συνετήρησεν. Ἀλλὰ δέη τοῦ κηδεμόνος; ποῦ δὲ ὁ σὸς οὗτος Ἰσαάκ, ἐν ἀντὶ πάντων σοὶ καταλέλοιπεν; Αἶται παρ' αὐτοῦ τὰ μικρὰ, τὴν χειραγωγίαν, καὶ τὴν δουλείαν· ἀντιδίδου τὰ μείζονα, τὴν μητρικὴν εὐλογίαν, καὶ τὰς εὐχὰς, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐλευθερίαν. Ἀγανακτεῖς νοθετουμένη; τοῦτο ἐπαίνῳ· καὶ γὰρ πολλοὺς νεκροθέτηκας, ὅσους ὁ πολὺς χρόνος ὑπὸ τὴν σὴν ἕγαγε σύνοσιν. Οὐδὲν ὁ λόγος πρὸς σὲ τὴν φιλο-

(32) Φθείρεται. Reg. bm, et Or. 1, φέρεται, «feruntur, voluntur.»

(33) Τῆ ζωῆ. Reg. a, duo Coisl., Or. 1, Combef., τῷ ζῆν τοῦτω. Idem codices λίαν sequens non agnoscunt.

(34) Εἰ στρουφῶν, etc. Sic Reg. a, duo Coisl., Or. 1. «Si rerum humanarum vicissitudinibus,» etc. In ed., εἰς τροφῶν. Billius, «Si conversionibus, vertiginibus, saturitatibus,» etc.

A autem nostræ quo pacto se habent? Fluunt et corrumpuntur, atque alias aliam mutationem capiunt. Vita quippe et mors, quod dicitur, tametsi plurimum inter se dissidere videantur, inter se tamen quodammodo immeant, atque altera in alterius locum subit. Illa enim a corruptione, matre nostra, incipiens, ac per corruptionem, hoc est, perpetuum ejus, quod præsens est, excessum, gradens, in corruptionem tandem, hoc est, in hujus vitæ finem desinit; hæc autem, quæ præsens malis liberat, atque etiam sæpe ad supernam vitam traducit, laud scio an proprie mors appellari queat, utpote nomine magis quam re formidabilis. Atque absurde quodammodo et præpostere affecti esse videmur, qui ea, quæ minime horrenda sunt, extimemus, quæ autem metuenda sunt, ut optabiliora, complectimur. Una vita est, ad vitam respicere. Una mors, peccatum; est enim animæ interitus. Alia autem, ob quæ nonnulli animis efferuntur, insomniorum visio sunt, veris rebus illudens, et fallacia animæ spectra. Si hac mente fuerimus, o mater, nec ob vitam animos attollemus, nec ob mortem nimium angemur. Quid igitur grave nobis accidit, si hinc ad veram vitam migravimus? Si vicissitudinibus, fallaciis, fastidabilibus rebus, minimeque fluxis et caducis,

XLIII. At disjunctio te angit? Spes te oblectet. At gravis res est viduitas? 362 Sed illi non gravis. Ubi porro charitatis bonum erit, si faciliora quispiam sibi ipsi dans, asperiora proximo tribuat? Imo quid est omnino, quod ei, quæ paulo post dissolvenda est, grave videri debeat? Instat præstitutus dies; diuturna molestia non erit. Ne committamus, ut ignavis cogitationibus res levissimas oneremus. Magnis rebus privati sumus; at etiam iis nobis frui contigit. Privari porro omnium est; frui paucorum. Quare ne mentem nostram illud dejiciat, verum hoc potius consoletur. Æquius enim est, ut, quod melius est, vincat. Filiorum amissionem, qui, florentes adhuc ætate, longiorem vitam acturi videbantur, fortissime ac sapientissime tulisti; age, senilis etiam corporis, jam vivendo defatigati, depositionem feras, etiamsi animi vigor integerrimos ipsi sensus conservavit. At deest, qui tui curam gerat? Ubinam ergo hic tuus Isaac, quem tibi ille, omnium instar, reliquit? Parva illa ab eo pete, nempe ut te manu ducat, tibi que serviat: majora repende, hoc est, maternam benedictionem, orationes, atque illius ævi libertatem. Moneri te indignaris? Id vero lau-

(35) Χηρεία. Sic Reg. a, bm. Alii, χηρία.

(36) Ἐκεῖνω. Coisl. 1, ἐκεῖνο, «id autem non grave.»

(37) Φορτίζωμεν. Coisl. 1, φροντίζωμεν, «curemus.»

(38) Παραμυθείσθω. Coisl. 1, παραμυθεῖτω.

(39) Τῷ ζῆν, etc. Coisl. 1, τοῦ ζῆν. Billius, «ad vivendum aptum.»

(40) Αὐτῷ. Reg. a, Coisl. 1, Bas., σοί.

do : nam multos ipsa monuisti, nimirum eos omnes, A σοφωτάτην Ἐστὼ κοινὸν τοῖς πενθοῦσι παραμυθίας qui in tam longo temporis spatio ad tuam prudentiam sese contulerunt. Quare ad te feminam in φάρμακον, ὡς ἂν εἶδεῖν (41) ἀνθρώπους θνητοὺς primis sapientem, nihil hæc oratio pertinet : sit autem moerentibus communis solatii medicina, ut προπέμποντες.

(41) Ὁς ἂν εἶδεῖν, etc. Sic Or. 1. Alii, εἶδοιεν. Coisl. 4, εἶδωσι. Billius : « ut homines illud intelligant, homines a se præmitti. » Hunc locum sic exponit Elias, « ut discant homines, qui mortales sunt se mortales quoque homines præmittere, quorum cor-

pora quidem tumuli, animas autem, quæ immortales sunt, loci quidam actionibus congruentes suspiciunt, usque ad futuram resurrectionem, in qua unaquæque anima, corpus suum recipiens, aut lucis aut ignis hæres existet. »

363 MONITUM IN ORATIONEM XIX.

I. Gregorius, post patris obitum, in dilectam solitudinem sese recipere parabat. Inter has moras, Julianus, non Apostata, qui jam e vivis excesserat, sed alter Gregorii nostri amicorum et æqualium optimus, eadem cum Theologo patriæ natus, iisdemque usus magistris ac imbutus disciplinis, quique etiam jam in jure dicendo, exitium sibi æqualitas ac probitatis nomen compararat, exæquandis tum tributis Nazianzi præficitur. Hunc confestim Gregorius ad misericordiam et benignitatem erga pauperes, clericos et philosophos, id est monachos, tum litteris (42), tum carmine (43) incendere nititur. Lubenter petitis annuit Julianus, ea tamen lege ut ipse vicissim sermonem, tributis loco, penderet. Fuit Theologo gravis hæc imposita lex. Sed omnia vicit iusius erga pauperes amor : et vero, licet repugnans, hanc subinde habuit orationem.

II. Exorditur orator « a tyrannide, qua ex charitate assidue premitur. » Ipse enim per omnem vitæ cursum, huic mundo emori, et vitam in Christo absconditam ducere peroptabat. Amisso patre, silentium amplectitur; quo in proposito invictum se ratus, victum se postea fatetur; atque iis in angustiis positus, aliquid silentio præstabilius dicere expellit. Arrepta igitur oblatae martyrum festivitatis occasione, eorum exemplis, ab humanarum rerum contemptu ad cælestia, inodis omnibus, auditores evehit. Postquam autem plurima de benignitate, misericordia cæterisque virtutibus disseruit, docet (n. 11) « reddenda Cæsari quæ sunt Cæsaris, et quæ sunt Dei, Deo. » Deinde ad Julianum orationem transfert, eumque hortatur, ut, qui tributa in publicas rationes referat, hæc æqua lance describat, atque Christum ipsomet descriptionis tempore natum præ oculis habens, sese benignum et facilem conservis suis præbeat.

III. Hæc est analytica hujus orationis synopsis. Dictam credimus eo temporis spatio, quod ab obitu Gregorii senioris usque ad Theologi in Isauriam secessum effluxit. Cum enim Theologus hac in oratione Gregorium patrem, non semel quidem, ut in aliis consueverat, nominaverit, eo jam vita functo habitam esse nullatenus dubitandum. Obiit autem Gregorius senior, ut in Monito præcedenti vidimus, medio circiter anno 374, et Theologus in Isauriam anno sequenti secessit, ut ex rerum inde gestarum serie colligitur. Præterea Julianus, juxta Tillemontium (44), hoc ipso anno 374 exæquandis tributis prefectus est. Unde non male conjicitur, hanc pro pauperibus, clericis et monachis orationem, exeunte anno 374, vel ineunte 375, recitatam fuisse.

(42) Epist. 67.

(43) Carm. ad Jul.

(44) Art. XLII, p. 404.

ORATIO XIX^a.

364 De suis sermonibus, et ad Julianum tributorum Β Εἰς τοὺς λόγους, καὶ εἰς τὸν ἐξισωτὴν Ἰουλιανόν (45).

I. Quænam hæc tyrannis est, qua ex charitate assidue premimur? Quænam sapientia nostra et scientia, ob quam festis omnibus diebus oppugnatur? Equidem undique meipsum explorans et excutiens, nullam omnino invenio. Cæterum hoc unum

* Alias IX, quæ autem 19 erat, nunc 18.—Habita exeunte anno 374, vel, ineunte 375.

(45) Ἰουλιανόν. Reg. a, Jes., alique nonnulli addunt, συμφοιτητὴν αὐτοῦ γενόμενον, καὶ ἐκδικὸν Ναζιανζοῦ, « qui ipsius fuerat condiscipulus, et

ΛΟΓΟΣ ΙΘ'.

A'. Τίς ἡ τυραννίς, ἣν ἐξ ἀγάπης ἀεὶ τυραννοῦμεθα; τίς ἡ ἐμὴ σοφία καὶ ἐπιστήμη, δι' ἣν καθ' ἐκάστην πανήγυριν πολεμοῦμεθα; Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδεμίαν εὐρίσκω, πανταχόθεν ἐμαυτὸν διεξάγων (46) καὶ διευθύνων. Πλὴν ἔν γε τοῦτο ἐμαυτῷ συνεπίστα-

Nazianzi exactor erat. » Alter codex addit, καὶ εἰς τὴν ἀπογραφὴν, « in descriptionem, » seu, « censum. »

(46) Διεξάγων, etc. Nicetas exponit : ἐξετάζων, καὶ διερευνῶν, « inquirens et indagans. »

μαί, καὶ ἴσως οὐ φαῦλον, κἄν τινες εὐθελίαν ὀνομάζωσιν. Ἐβουλήθη ἐν καιρῷ μὲν παντὶ νεκρωθῆναι τῷ βίῳ, καὶ ζῆσαι τὴν ἐν Χριστῷ κεκρυμμένην ζωὴν, καὶ γενέσθαι τις μεγαλέμπορος, πάντων ὧν ἔχω τὸν τίμιον ὠνησάμενος μαργαρίτην, καὶ ἀντιδούς (47) τὰ βέοντα καὶ συρόμενα τῶν ἐστῶτων καὶ οὐρανίων· ἥπερ ὅη πραγματεῶν μεγίστη καὶ βέλαισάτη τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν· εἰ δ' οὐκ (48), ἀλλὰ τοῦτό γε καρτερῆσαι, παραχωρῆσαι τῶν θρόνων (49) τοῖς βουλομένοις, αὐτὸς δὲ διὰ βίου (50) παῖς εἶναι καὶ μαθητὴς, μέχρις ἂν τοῖς ποτίμοις τῶν λόγων τοὺς ἀμυρούς ἀποκλύσωμαι. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο τῆς ἐμῆς ἴστω (51) φιλοσοφίας, εἴτε εὐθελείας, καὶ πρῶτον· δεῦτερον δὲ, ὃ καὶ μέγιστον.

ram doctrinam eluisssem. Hæc autem meæ, sive philosophiæ, sive stoliditatis, prima causa exstitit; alteram vero, eamque gravissimam, nunc audite.

Β'. Ἐπειδὴ λόγῳ τὸν τῶν πολλῶν λόγον ἐπισχεῖν οὐκ οἶδς τε ἐγενόμην, καὶ τὴν νῦν κατέχουσαν πάντας φορὰν καὶ προθυμίαν, εἰς τὸ διδάσκειν τε καὶ λαλεῖν τὰ τοῦ Πνεύματος χωρὶς Πνεύματος· ἕτεραν ἔλαβον, ὡς ἑμαυτὸν πείθω, βελτίω τε καὶ ἀπονυτέραν ὄδῳ, παιδεῦσαι πρὸς ἡσυχίαν ἅπαντας τῷ ἀρχετύπῳ τῆς σωτηρίας· εἰ μὲν τι μέγα περὶ ἡμῶν οἴονται, τὴν ὑπεροχὴν αἰδομένους· εἰ δὲ μικρόν τε καὶ ὅσον (52) ἔξιν, τῷ ὁμοτίμῳ συμμετριάζοντας. Οὗτος ὁ λόγος τῆς ἐμῆς σωτηρίας· τοῦτο τῆς καρτερίας (53) ἡμῶν τὸ μυστήριον.

Γ'. Ἀλλὰ τί πάθω; Ὁ μὲν ἔνθεν (54), ὃ δὲ ἔνθεν διέλικουσιν ἡμᾶς καὶ σπαράττουσι, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐμῶν δικάζονται πόνων, ὥσπερ ἄλλο τι χρέος τὸν λόγον ἀπαραιτήτως εἰσπράττοντες, καὶ ἀγαπᾶσι μᾶλλον ἢ αὐτὸς ἑμαυτόν· καὶ εἰσὶ πάντες ἐμοῦ σφώτεροι, πλείον ἢ ἐγὼ γινώσκοντες καιρὸν λόγου ἢ (55) σωτηρίας· καὶ φασὶν οὐκ ἀνήσειν, ὥσπερ σιδήρι πυρρίν (56) λίθον, παίοντες ἡμᾶς τοῖς ὀνείδεσιν, ἕως ἂν ἐκ μικροῦ σπινθήρος τὸν τῶν λόγων πυρσὸν ἀνάψωσιν. Ἡδὴ δὲ τινες αὐτῶν καὶ ὑπισχνούνται χρυσώτερα, καὶ μεγάλα προτιθέασιν ἄθλα τοῖς λόγοις· πρῶτον μὲν ἑαυτοὺς εὐποιήσειν, δόντες τῷ Θεῷ καὶ ἡμῖν εἰς τὸν λόγον καρποφορῆσαι· ἔπειτα καὶ τοῦσδε πάντας, διὰ τῆς ἀπογραφῆς (57), τὸν ἐμὸν κληρὸν, εἴπερ ἐμὸς ὁ πατρικὸς, τὸ ἐμὸν πολίμιον, οὗς λίαν ἀδικοῖν, μὴ πάντα τρόπον εὐεργετῆν προ-

mibi conscius sum, ac fortasse non improbum et reprehendendum, quantumvis nonnulli stultitiam id appellent. Illud optabam, maxime quidem per omnem vitæ cursum, huic mundo emori, vitamque in Christo absconditam ⁷⁹ ducere, ac magni cujusdam negotiatoris instar, rebus meis omnibus, pretiosam illam margaritam emere ⁸⁰, fluxasque et fragiles opes cum firmis et cœlestibus commutare : quæ quidem negotiatio sana mente præditis longe maxima est ac certissima ; quod si minus consequi possem, me certe ita continere, ut sublimes sedes iis, qui earum cupiditate ducerentur, concederem ; ipse vero per totam vitam inter pueros et discipulos censerer, quoad dulci doctrina salsam et amarum doctrinam eluisssem. Hæc autem meæ, sive philosophiæ, sive stoliditatis, prima causa exstitit ; alteram vero, eamque gravissimam, nunc audite.

II. Quoniam enim multorum hominum loquacitatem sermone reprimere non potui, nec promptitudinem illam animique impetum, quo nunc omnes ad ea quæ Spiritus sunt, sine Spiritu docenda et exponenda præcipites feruntur, alteram viam, et, ut mihi persuadeo, meliorem minusque laboriosam, ingressus sum, ut proposito silentii exemplo cæteros ad silentium erudirem : si quidem de nobis honorifice sentiant, præstantiam honore ac reverentia prosequentes ; sin autem parum magnifice, ac perinde ut dignum est, æqualis sui mediocritatem imitantes. Hæc meæ taciturnitatis ratio ; hoc obfirmati propositi nostri consilium.

III. At quid faciam? Alii aliunde me trahunt et lacerant, ac de meis laboribus mihi litem creant, sermonem, non secus ac **365** debitum quoddam, rigide flagitantes, meque vehementius, quam ego meipsum, diligentes, ac me omnes sapientia vincunt, ut qui sermonis silentiique tempus magis quam ego, cognitum et exploratum habeant. Quin etiam negant se ante, ut silicem ferro, sic me conviciis tundendi finem facturos, quam ex parva scintilla ingentem sermonum flammam excitarint. Jam vero quidam etiam jucundiora promittunt, meisque sermonibus præmia magna proponunt ; primum quidem, ut de seipsis optime mereantur, Deo nimirum ac nobis hoc dantes, ut suus orationi nostræ fructus constet : deinde ut descriptione hos etiam omnes juvent ; hos, inquam, sortem meam, si modo

⁷⁹ Coloss. III, 3. ⁸⁰ Matth. XII, 45 seqq.

(47) Ἀντιδούς. Jes., ἀντιδιδούς.

(48) Οὐκ. Reg. Iun, οὐν.

(49) Τῶν θρόνων. Coisl. 1, τὸν θρόνον. Sic etiam Nicetas, qui διδασκαλικὸν id est, « magistri cathedram, » ex episcopali munere, exponit.

(50) Διὰ βίου. « Per totam vitam. » Sic Nicetas interpretatur : δι' ἅλης μου τῆς ζωῆς. Neque enim mirum videri debet, Gregorium tanto humilitatis amore præditum, inter pueros ac discipulos totam vitam transigere desiderasse, quoad dulci doctrina salsam et amarum eluisset. Unde satis indicat tum morum tum doctrinæ puritatem toto vitæ tempore vix comparari posse. Eius silentium non « stoliditas, » sed « prudentia potius ac modestia » appellari debet. Non igitur bene Billius, qui διὰ βίου per « tantisper » reddit. Quis enim ignorat, nullum

D esse inter homines, qui « tantisper » discipulus esse non debeat?

(51) Ἐστῶ. Deest in Pass. Reg. c. habet, εἴτε, [melius.]

(52) Καὶ ὅσον. Sic tres Regg., etc. In ed., καὶ οὐκ ὅσον. « nec perinde atque dignum est, » ut Billius interpretatur.

(53) Καρτερίας. Coisl. 2, σωτηρίας, « salutis. »

(54) Ὁ μὲν ἔνθεν, etc. « Alius hinc, alius illinc, » etc.

(55) Ἡ Nonnulli, καί.

(56) Πυρρίν. Reg. Iun, et Coisl. 1, πυρρίν.

(57) Διὰ τῆς ἀπογραφῆς. « Per descriptionem, » nimirum Juliani opera, tributorum exæquatoris, Gregorio amicissimi.

quæ paterna sors, mea censenda est, meum, inquam, gregem, quem quidem nisi omnibus beneficiis jugere studerem, iniquissime facerem. In quo etiam illud est præclarissimum, quod, ut a me sermonem impetrent, hoc ipsum offerunt, quod ut consequeremur, magnus mihi labor in dicendo suscipiendus fuisset. O præclaram contentionem, qua me vincere adnituntur! o insignem liberalitatem! Videte quid silentium nostrum effecerit: majus in vobis sermonum ipsorum desiderium excitavit, pepererit. Utinam quantum utilitatis silentium attulit,

IV. Quoniam igitur placet, atque invictum vicistis, ac de nostra philosophia tropæum statulistis, age, aliquid ad vos dicam silentio melius ac præstabilius. Nihil igitur molle ac remissum, nihil numerosa concinnitate multitudini jucundum eloquar; non enim eximiam gratiam mei amantibus rependerem, hoc orationis genere utens; verum admodum robusta et acris ac vehementi dicendi ratione utar, et qua ipsi fortasse meliores efficiamini, nimirum a carne ad spiritum translati, animisque in altum abunde subvecti. *Filii hominum, usquequo gravi corde?* (initium enim a Davide ducam, propheta in dicendo maxime sublimi;) *ut quid diligitis vanitatem, et quaeritis mendacium*⁸¹? Hanc scilicet vitam, et delicias, et exiguam gloriolam, et humilem potentiam, et falsam prosperitatem, magnum aliquid et amplum esse existimantes. Hæc tamen non magis eorum qui ea possident, quam eorum qui ea in spe habent, propria; neque horum rursus magis, quam illorum apud quos ne in expectatione quidem unquam fuerunt: verum **366** ut pulvis a turbine⁸², sic ea ab aliis ad alios subinde ventilantur atque jactantur, et sicut fumus dilabuntur⁸³, et tanquam insomnium homines deludunt⁸⁴, umbraeque instar, manibus teneri nequeunt; ac denique ita comparata sunt, ut nec, non habent; nec cum adsunt, habentibus fida et certa sint.

V. Non in cælum sursum suspiciemus? Non expergiscemur? Non lemas ex oculis detrahemus? Non, quænam veræ divitiæ sunt, intelligemus? Qui verus splendor? Ubi dignitas mutationis expertus? Quæ finem nesciens beatitudo? Ubi bonum illud nec fluctuans, nec alio migrans, nec insidiis obnoxium? Non hæc multis laboribus, sudoribusque, si ita contingat, adipiscemur? Non, si quid deliciis in hac vita dandum est, rerum futurarum spes pro deliciis habebimus? Non animadvertemus, tum omnes sanctos martyres, qui, velut communes quidam nodi, universum terrarum orbem complexi sunt, tum hos etiam quorum nomine festum hunc diem agitamus? Quam ob causam vulnera, vincula, cru-

⁸¹ Psal. iv, 3. ⁸² Sap. v, 15. ⁸³ Job xxi, 18. ⁸⁴ Eccli. xxxiv, 1.

(58) *Τῆς ἀδοξίας τῆς ἡμετέρας*. Billius: « mei nominis obscuritas gloriæque contemptio. » Non recte; cum potius, ob nominis claritatem, sermones ab eo poscebantur, eo quod dicendi copia insignis habebatur.

(59) *Ἀήττητον*. « Invictum. » Addit Billius: « ut ipse quidem sibi videbatur. » Quæ cum a Græco absint, delenda judicavimus.

(60) *Ἐσθῆσατε*. Pass., ἐσθήσαθε.

A θυμούμενος. Τὸ δὲ κάλλιστον, ὅτι, ὃ πολλὰ πονήσαντας ἔδει κατορθῶσαι τοῖς λόγοις, τοῦτο ὑπὲρ τῶν λόγων αὐτῶν εἰσφέρουσιν. Ὡς τῆς καλῆς φιλονεικίας, ἦν ἐμὲ νικῆσαι φιλονεικοῦσιν! Ὡς τῆς ἐπαινετῆς ἐπιδόσεως! Ὅρατε πηλλικὸν τὸ ἔργον τῆς ἐμῆς σωπῆς· αὐτοὺς ὑμῖν πεποίηκε τοὺς λόγους ποθεινότερους. Ὅρατε τὸν καρπὸν τῆς ἀδοξίας τῆς ἡμετέρας (58). Ἔθε τι γένοιτο καὶ τῶν λόγων τοσοῦτον ὄφελος, ὅσον τῆς σωπῆς.

Videte quem fructum meus gloriæ contemptus tantum sermones ipsi afferant.

Δ'. Οὐχοῦν ἐπειδὴ ταῦτα δοκεῖ, καὶ νενικήκατε τὸν ἀήττητον (59), καὶ τρόπαιον ἐστήσατε (60) κατὰ τῆς ἐμῆς φιλοσοφίας, φέρετε τι φθέγγωμαι (61) πρὸς ὑμᾶς, τῆς σωπῆς ἀμεινον. Φθέγγωμαι τοιγαροῦν, οὐ μαλακὸν τι καὶ ἀναθελημένον, οὐδὲ τῆς ἡδίστης τοῖς πολλοῖς ἀρμονίας (οὐδὲ γὰρ ἂν καλῶς ἀμειβοίμην τοὺς ἐμοὺς ἔραστὰς, οὕτω διαλεγόμενος), ἀλλὰ καὶ λίαν ἀνδρικόν τε καὶ σύντονον (62), καὶ ὡς τάχα ἂν ἀμεινοῦς γένοισθε, ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐπὶ τὸ πνεῦμα μετενεχθέντες, καὶ ὠψωθέντες ἰκανῶς τὴν διάνοιαν. *Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βυρυκάρδιοι* (προοιμιάσομεν γὰρ πρὸς ὑμᾶς ἐκ τοῦ μεγαλοφρονήτου Δαβὶδ); *Ἴνα τί ἀγαπάτε ματαιότητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος*, μέγα τι τὸν ἐνταῦθα βίον, καὶ τὴν τρυφήν, καὶ τὸ μικρὸν δοξάριον, καὶ τὴν ταπεινὴν δυναστείαν, καὶ τὴν ψευδομένην εὐήμεριαν ὑπολαμβάνοντες; Ἄ μὴ τῶν ἐχόντων μᾶλλον ἔστιν ἢ τῶν ἐλπισάντων, οὐδὲ τούτων μᾶλλον ἢ τῶν οὐδὲ προσδοκῆσάντων· ὡς περ χούς ὑπὸ λαλιππος ἄλλοτε εἰς ἄλλους ῥιπιζόμενά τε καὶ μεταρρίπτουμένα, ἢ ὡς περ καπνὸς διαρρέοντα, καὶ ὡς ἄναρ παίζοντα, καὶ ὡς σκιά μὴ κρατούμενα· οὔτε ἀπόντα δυσέλπιστα τοῖς οὐ κεκτημένοις, οὔτε παρόντα πιστὰ τοῖς ἔχουσιν.

Ε'. Οὐκ ἀναδλέψομεν εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω; οὐκ ἐκνήψομεν; οὐ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν λήμην περιαιρήσομεν; οὐκ εἰσόμεθα, τίς ὁ ἀληθινὸς πλοῦτος, καὶ τίς ἡ ὄντως λαμπρότης, καὶ ποῦ τὸ μὴ διαπίπτον (63) ἀξίωμα; τίς ἡ ἀπέραντος εὐδαιμονία, καὶ ποῦ τὸ ἀσάλευτον ἀγαθόν (64), μὴδὲ μεθιστάμενον, ἢ ἐπιβουλεύομενον; Οὐ κτησόμεθα ταῦτα πολλοῖς ἰδρώσι καὶ πόνοις, ἂν οὕτω συμβαίη; οὐκ, εἴ τι δεῖ τρυφᾶν ἐντεῦθεν, ἐν ταῖς ἐλλείψει τρυφῆσομεν; οὐ γνωσόμεθα τοὺς ἁγίους μάρτυρας, τοὺς τε ἄλλους πάντας (65), οἱ πᾶσαν διελήφασι τὴν οἰκουμένην, ὡς περ τινὲς κοῖνοι σύνδεσμοι, καὶ ὧν ἡ παρούσα πανήγυρις; Ὑπὲρ τίνος τραύματα, καὶ δεσμά, καὶ σπρεβλώσεις, καὶ πυρὸς ἀπειλήν, καὶ ξιφῶν ἀκμήν, καὶ

(61) *Φθέγγωμαι*. Sic Reg. d. Alii, φθέγγωμαι.

(62) *Σύντονον*. Coisl. 1, εὔτονον.

(63) *Διαπίπτον*. Quinque Regg., et decem Coib., μεταπίπτον.

(64) *Τὸ ἀσάλευτον ἀγαθόν*. Coisl. 2, τὸ μὴ ἀλλετριον ἀγαθόν.

(65) *Πάντας*. Reg. d, ἅπαντας.

θηρῶν αγριότητα, καὶ σκότος, καὶ λιμὸν, καὶ βάρβα-
ρα, καὶ χρημάτων ἀρπαγὰς, καὶ μελῶν ἀποβολὰς,
καὶ θανάτους τὸ τελευταῖον, καὶ πάντα προθύμως
ὑπέστησαν, ὡσπερ ἐν ἀλλοτριῶς ἀγωνιζόμενοι σώ-
μασιν; ἵνα τί γίνονται, καὶ τίνα (66) κληρονομή-
σωσιν, ἢ (67) πᾶσι δῆλα, καὶ ἡμεῖς μὴ λέγωμεν;
Οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐλπίδος, ὑπὸ τῷ αὐτῷ βραβευτῇ
καὶ ἀγωνοθέτῃ, πρὸς τὸν αὐτὸν παραταξόμεθα τύ-
ραννον, τὸν πικρὸν καὶ τότε καὶ νῦν τῶν ψυχῶν
διώκτην, τὸν ἀόρατον ἐχθρὸν καὶ πολέμιον; Οὐκ
ἀνδριούμεθα (68) παραπλησίως ὡσπερ ἐν κοινῷ
θεάτρῳ τῷδε τῷ κόσμῳ, εἰ καὶ μὴ ἀκμῇ (69) τοῦ
κινδύνου ταχεῖαν ἐχούση καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν, ἀλλὰ
τοῖς γε καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀγωνίσασαι καὶ πα-
λαίσμασιν, ἵνα καὶ τῶν αὐτῶν στεφάνων ἀξιωθῶμεν,
ἢ ὅτι ἐγγυτάτω (70);

Γ'. Ἐγὼ μὲν παντὶ διακελεύομαι, καὶ ἀνδρὶ καὶ
γυναικί, καὶ πρεσβυτέρῃ καὶ νέῃ, ἀσικῷ τε αὐ καὶ
ἀγροίκῳ, ἰδιώτῃ καὶ ἄρχοντι, πλουσίῳ καὶ πένητι
(καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς ἀγὼν καλεῖ πάντας), πρὸς τοῦτον
ἀποδύσασθαι προθύμως, καὶ μὴ μαλακίζεσθαι, μηδὲ
μέλλειν, μηδὲ προῖεσθαι τὸν καιρὸν, οὐ πάλιν τυ-
χεῖν ἀμήχανον. Ἐργασίας γὰρ ὁ παρῶν (71), ὁ δὲ
μέλλων ἀναποδόσσεως. Ἐγείρεσθε (72), ἀρωμεν ἐν-
τεῦθεν, ἠκούσατε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, οὐ μᾶλλον
τι τοὺς τότε μαθητὰς ἐκ τοῦ τόπου τῆς Ἰουδαίας
ἀπάγοντος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑστερον ἅπαντας ἐντεῦθεν
ἀπανιστάντος (73), καὶ πρὸς ἑαυτὸν ὑψούμενον ἔλ-
κοντος, ὡς ἡ ὑπόσχεσις. Ἀκολουθήσωμεν ἀγαθῷ
Δεσπότη· φύγωμεν τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, φύγω-
μεν τὸν πλάνον κόσμον καὶ κοσμοκράτορα, γενόμεθα
καθαρώς (74) τοῦ ποιήσαντος, τιμήσωμεν τὴν εἰκόνα,
αἰδεσθῶμεν τὴν κλησίν, μεταθώμεθα τὴν ζώην. Τί
ποιούμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ταπεινοὺς, ὑψηλοὶ γεγονότες;
Τί τοῖς ὀρωμένοις ἐγκαταμένομεν (75);
divinam imaginem honore complectamur, vocationem
temus. Quid nosmetipsos sponte dejicimus, cum
aspectum cadentibus inhæremus?

Ζ'. Ἐκαστος, ὃ τὸ ἀνὸς τε ἦ, καρποφορεῖτω (76)
τῷ Θεῷ ἐν καιρῷ παντὶ, καὶ ἰδέα πάση καὶ βίῳ (77)
καὶ περιστάσεων, κατὰ τὸ μέτρον τῆς παρουσίας αὐτῷ
δυνάμει, κατὰ τὸ δοθὲν αὐτῷ χάρισμα· ἵνα πᾶσι
μέτροις τῆς ἀρετῆς, πάσας τὰς ἐκείθεν μονὰς πληρώ-
σωμεν, τοσοῦτον θερίσαντες (78), ὅσον ἐσπείραμεν,
μᾶλλον δὲ τοσοῦτον ἐναποθέμενοι ταῖς θείαις ληνοῖς,
ὅσον ἐγεωργήσαμεν (79). Εἰσφερέτω τις, ὃ μὲν χρῆ-
⁸⁸ Joan. xiv, 31. ⁸⁹ Joan. xii, 32.

(66) *Tlra. Reg. c. τί.*(67) *H. Sic duo Regg., et Comb. In ed., ἦ.*(68) *Ἀνδριούμεθα. Duo Regg., ἀνδριούμεθα.*(69) *Ἀκμῇ. Duo Reg., ἐν ἀκμῇ. Periculi flammam* solet dicere Tullius. Gregorius vero vocat « periculi aciem, » cum statim, acerno quodam mortis genere, vita piis viris tollitur; cui, ut ait Nicetas, opponit τοὺς ἀσκητικούς πόνους, « sanctæ » scilicet « et religiosæ vitæ labores, qui in longum temporis spatium porrigitur. »(70) *Ἐγγυτάτω. Reg. bim et Coisl. 1, ἐγγυτάτω. Mox pro ἐγὼ μὲν, Or. 1 habet, ἐγὼ δέ.*(71) *Παρών. Nempe, καιρός, « tempus. »*

ciatus, ignis minas, gladiatorum aciem, belluarum
furorem, tenebras, famem, voragines, pecuniarum
direptiones, membrorum abjectiones, mortem
denique atque extrema omnia prompto et alacri
animo, tanquam in alienis corporibus dimicantes,
sustinuerunt? Ut quid essent, ut quid consequerentur,
nonne omnibus utique in prospectu esset, vel nobis
tacentibus? Non igitur nos etiam, cum eadem spe,
sub eodem certaminis iudice ac præmii arbitro,
adversus eumdem tyrannum aciem instruemus,
truculentum, inquam, illum, et tunc, et nunc etiam,
animarum persecutorem, invisibilem hostem et
adversarium? Non pari virtute in hoc mundo, quasi
in communi theatro, certabimus, si non periculi acie,
et qua protinus defungi liceat, at in quotidianis
saltem dimicationibus et palæstris, ut eadem coronas,
aut his proximas, consequamur?

VI. Equidem omnes, tam viros quam feminas,
tam senes quam juvenes, tam urbanos quam rusticos,
tam privatos quam principes, tam divites quam
pauperes, hortor, (idem enim certamen omnibus
propositum est,) ut ad pugnam cum hoc hoste
conserendam impigre se accingant, ac non
367 ignavia laborent, aut moras nectant, atque occa-
sionem, quam nulla postea ratione nancisci liceat,
abjiciant. Laboris enim præsens hoc tempus est;
futurum, præmiorum. Audistis Salvatorem dicen-
tem, *Surgite, abeamus hinc*: quibus verbis non
solum discipulos quos tunc habebat a Judææ loco
abducebat, sed etiam omnes qui postea ipsius
discipuli futuri erant hinc abstrahabat, et ad seip-
sum, in altum evectum ⁸⁸, quemadmodum se factu-
rum promiserat ⁸⁹, pertrahabat. Quocirca bonum
Dominum sequamur; fugiamus terrenas cupiditates,
fugiamus impostorem mundum, et mundi principem,
pura mente Creatori nos addicamus, nostram
revereamur, vitam in melius commu-
sublimes et excelsi creati simus? Quid rebus in

VII. Unusquisque Deo, quod poterit, offerat,
quovis tempore, quovis genere vitæ et fortunæ,
pro præsentis facultatis modulo, pro gratia sibi
concessa, ut, per omnes virtutis modos, omnes
cælestis regni mansiones impleamus, tantum scilicet
metentes, quantum severimus; vel ut exactius lo-
quar, tantum in divinis horreis reconditum habentes,
quantum messuerimus. Conferat quidem, hiç

(72) *Ἐγείρεσθε. Pass., ἐγείρωμεν.*(73) *Ἀπανιστάντος. Reg. c, et Combef., ἀπανιστάντος.*(74) *Καθαρώς, etc. Coisl. 1 et unus Colb., καθαροὶ τῷ ποιήσαντι ἡμᾶς, « puri efficiamur Creatori nostro. » Pass., καθαρώς τῷ ποιήσαντι.*(75) *Ἐγκαταμένομεν. Coisl. 1, ἐναπομένομεν. Pass., ἐναπομένομεν.*(76) *Καρποφορεῖτω. Or. 1, καρποφορήτω [prave].*(77) *Βίῳ. Or. 1, βίον.*(78) *Θερίσαντες. Or. 1, τηρήσαντες, « servantes. »*(79) *Ὅσον ἐγεωργήσαμεν. « Quantum messuerimus. » Billius: « quantum araverimus. » Non*

pecunias, ille hoc ipsum quod nihil habeat; nec propensam ad bene de proximo merendum voluntatem, ille bonam alterius voluntatem suscipiendo; hic honestam actionem, ille scitam et solertem contemplationem; hic tempestivum et commodum sermonem, ille cum ratione conjunctum silentium; hic inoffensam doctrinam vitamque minime contrariam, ille obsequentem et candidam aurem; hic castam virginem, et a mundo penitus abscedentem, ille pudicas nuptias, nec prorsus a Deo disjungentes; hic jejunium fastus expers, ille epulas ab intemperantia et petulantia remotas; hic attentionem et assiduitatem in orationibus et spiritualibus hymnis, ille pauperum curam et praesidium, omnes ascensum, atque extensionem ad ea quae

ματα, ὁ δὲ τὸ μηδὲν ἔχειν (80) · ὁ μὲν τὸ προθυμεισθαι, ὁ δὲ τὸ τὸν προθυμούμενον (81) ἀποδέχεσθαι · ὁ μὲν πρᾶξιν ἐπαινετήν, ὁ δὲ θεωρίαν εὐστοχόν · ὁ μὲν λόγον καίριον, ὁ δὲ σιωπῆν εὐλογόν · ὁ μὲν τις διδασκαλίαν ἀπταιστον καὶ βίον μὴ ἀνθιστάμενον, ὁ δὲ ἀκοήν εὐπειθῆ καὶ (82) εὐγνώμονα · ὁ μὲν παρθενίαν ἀγνήν καὶ κόσμου παντελῶς ἀποτέμνουσαν, ὁ δὲ γάμον σεμνὸν καὶ μὴ πάντῃ θεοῦ χωρίζοντα · ὁ μὲν νηστείαν ἄτυφον, ὁ δὲ ἀπόλαυσιν μὴ ἀκόλαστον · ἄλλος τὸ ἐν προσευχαίς ἀπερίσταστον καὶ ὕμνοις πνευματικοῖς, ἄλλος τὸ ἐν προστάσι (83) τῶν δεομένων · πάντες δάκρυα, πάντες κάθαρσιν, ἀνάδασιν πάντες καὶ τὸ τοῖς ἐμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι.

VIII. Praeclarum quoque munus est simplicitas, et risum coercere, iram reprimere, oculum cohibere, menti vagandi potestatem **368** negare. Nihil eorum quae Deo offeruntur, tam parvum est, quamvis etiam minimi momenti sit, quamvis longe infra illius dignitatem, quod non omnino accipiat, gratumque habeat, tametsi iusto iudicio misericordiam ponderare soleat ⁸⁷. Accipit ille, et Pauli plantationem, ut Pauli, et rigationem Apollo ⁸⁸, et duo viduae minuta ⁸⁹, publicani humilitatem ⁹⁰, et Manassis confessionem ⁹¹. Moyses tabernaculum illud, ad caelestium exemplar constructum, in terra sigebat; et omnes, quod cuique denuntiatum fuerat, conferebant. Quin etiam suapte sponte alii aurum, alii argentum, alii gemmas pretiosas ad superhumeralis ornatum erogabant: mulieres partim byssum retortam, partim coccinum textum, partim purpuram, partim arietum pelles rubricatas, partim caprarum pilos, rem vilissimam, ad opus tabernaculi ⁹²; alii, quod quisque aut quaeque habebat; caeteram omnes afferebant, nec quisquam immunis erat, ne tenuiorum quidem. Consimilem nos quoque in modum pretioso Dei tabernaculo, hoc est, hujus Ecclesiae, quod non ab homine, sed a Deo fixum est ⁹³, quodque variis virtutum ornamentis construitur, alius minus quiddam, alius maius, omnes tamen citra exceptionem offeramus, in opus perfectum, in habitaculum Christi, in templum sanctum ⁹⁴, architectonica Spiritus arte constructi, et coagmentati. Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus ta-

B H'. Καλὴ καὶ ἀπλότης καρποφορία, καὶ γέλως σφρονιζόμενος, καὶ θυμὸς κολαζόμενος, καὶ ὄμμα παιδαγωγούμενον, καὶ νοῦς πλανᾶσθαι μὴ συγχωρούμενος. Οὐδὲν οὕτω μικρὸν τῶν εἰσφερομένων θεῷ, κἄν ἐλάχιστον ἦ, κἄν παρὰ (84) πολὺ τῆς ἀξίας λειπόμενον (85), ὃ μὴ προσίεται πάντως καὶ ἀποδέχεται, εἰ καὶ σταθμίζειν οἶδε τῇ δικαίᾳ κρίσει τὸ ἔλεος. Δέχεται καὶ Παύλου τὴν φυτσίαν, ὡς Παύλου, καὶ Ἀπολλῶ τὴν ἀρδείαν, καὶ τὰ δύο λεπτὰ τῆς χήρας, καὶ τοῦ τελώνου τὴν ταπεινώσιν, καὶ τοῦ Μανασῆ τὴν ἐξαγόρευσιν. Μωσῆς ἐπήγυυτο τὴν σκηνὴν (86) κάτω, τὴν τῶν ὀβριανῶν ἀντίτυπον, καὶ πάντες εἰσέφερον τὸ κηρυχθὲν αὐτοῖς. Οἱ δὲ καὶ αὐτεπάγγελτοι, οἱ μὲν (87) χρυσόν, οἱ δὲ ἀργυρον, οἱ δὲ λίθους τιμίους εἰς τὴν ἐπωμίδα· αἱ δὲ βύσσον διακεκλωσμένην, αἱ δὲ κόκκινον νενησμένον, οἱ δὲ πορφύραν, οἱ δὲ δέρματα κριῶν ἡρθοδανωμένα· αἱ δὲ καὶ τρίχας αἰγείας εἰς τὰ κάτεργα τῆς σκηνῆς, τὸ φαυλότατον· οἱ δὲ ὅ τι (88) ἕκαστος, ἢ ἕκαστῃ τύχοιεν ἔχοντες· πάντες δὲ ἔφερον, καὶ οὐδεὶς ἦν ἀσυντελής, οὐδὲ τῶν πενεστάτων. Οὕτω καὶ ἡμεῖς τῇ τιμῇ τοῦ θεοῦ σκηνῆ τῆσδε τῆς Ἐκκλησίας, ἣν ὁ Κύριος ἐπηξέ, καὶ (89) οὐκ ἀνθρωπείως, ἢ διαφόροις ἀρετῆς συνοικοδομεῖται κάλλεσιν, ἢ μὲν μικρὸν, ὃ δὲ μεῖζον, πάντες δὲ ὁμοίως εἰσφέρωμεν εἰς ἔργον τέλειον, εἰς κατοικητήριον Χριστοῦ (90), εἰς ναὸν ἅγιον, συντιθέμενοι, καὶ συναρμολογούμενοι (91) τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τοῦ Πνεύματος. Πάντως δὲ οὐδὲν εἰσοίσωμεν τοσοῦτον, ὅσον εἰλήφαμεν, κἄν πάντα εἰσφέρωμεν. Ἐπεὶ καὶ τὸ εἶναι ἡμῶν ἐκ θεοῦ, καὶ τὸ εἶδέναι θεόν, καὶ αὐτὸ τὸ ἔχειν ὃ εἰσενέγκωμεν. Τὸ δὲ κάλλιστον καὶ φιλανθρωπότατον, ὅτι μὴ

⁸⁷ Philipp. iii, 15. ⁸⁸ Isa. xxviii, 17. ⁸⁹ I Cor. iii, 6. ⁹⁰ Luc. xxi, 2. ⁹¹ Luc. xviii, 13. ⁹² H Paral. xxxiii, 12 sqq. ⁹³ Exod. xxv, 5 sqq.; xxxv, 22 sqq. ⁹⁴ Hebr. viii, 2. ⁹⁵ Ephes. ii, 21.

recte quidem. Etenim post messem fruges in horreis reconduntur.
 (80) *Τὸ μηδὲν ἔχειν*. Billius: « paupertatem. »
 (81) *Τὸ τὸν προθυμούμενον*, etc. Billius nimis paraphrasticè: « hominis eo affectu praediti laudem et commendationem. »
 (82) *Καί*. Sic decem Colb., Or. 1, et Pass. Deest in ed.
 (83) *Ἐν προστάσι*. Coisl. 3 et Or. 1, ἐν ταῖς προστάσις.
 (84) *Παρά*. Sic Reg. pl. Deest in ed.
 (85) *Λειπόμενον*. Coisl. 4, ἀπολειπόμενον.
 (86) *Τῆς σκηνῆς*. Billius, « arcam. » In prima

editione verterat, « tabernaculum, » quod sane rectius videtur. Aliud enim erat « arca, » aliud « tabernaculum. »
 (87) *Οἱ μὲν*. Duo Regg. et Or. 1, ὁ μὲν.
 (88) *Ὅ τι*. Pass., εἴ τι.
 (89) *Καί*. Sic Pass. Deest in ed.
 (90) *Χριστοῦ*. Colb. 1, Θεοῦ.
 (91) *Συντιθέμενοι καὶ συναρμολογούμενοι*. Billius: « constructum et coagmentatum. » Illi refert « ad templum, » cum ad nos ipsos referri debeat. Nos enim ipsi sumus, qui, architectonica Spiritus sancti arte, « in templum Dei construimur, et coagmentamur.

τῆ ἀξίᾳ τοῦ διδομένου, τῆ δὲ δυνάμει καὶ τῆ A
διαθέσει τοῦ καρποφοροῦντος, μετρεῖ Θεὸς τὴν ἐπί-
δοσιν.

men collaturi simus, quam accepimus. Quando-
quidem divini beneficii est, quod sumus, quod
Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offera-
mus, habemus. Atque illud pulcherrimum humanissimumque censendum est, quod Deus largitionem, non oblatæ rei pretio et dignitate, sed offerentis affectu et facultate metiatur.

Θ. Μὴ οὖν ἀναμείνης γενέσθαι χρηστός, ἀλλ' ἤδη
γενοῦ· μὴδὲ ὅτι τῆς ἀξίας λείπη, τὸ πᾶν ἐλλείπη (92).
Ἄλλὰ τὸ μὲν εἰσένεγκε, τὸ δὲ προθυμήθητι (93),
ὑπὲρ δὲ τοῦ δεήθητι δοθῆναι συγγνώμην τῆ ἀσθενείᾳ.
Οὐκ ὀφθήσῃ, φησί, κενὸς ἐναντίον μου. Μηδεὶς
ἔστω κενός, μὴδὲ ἀκαρπός, μὴδὲ τις στεῖρα ψυχὴ καὶ
ἀγονός. Ἐκαστός ἐκ τῶν παρόντων καρποφορεῖτω
Θεῷ, καὶ ἐκ τῶν οικείων (94)· ὁ ἀμαρτάνων τὴν με-
ταβολὴν, ὁ καλῶς τρέχων, τὴν εὐσυνίαν, ὁ νέος τὴν
ἐγκράτειαν, ἡ πολιὰ τὴν φρόνησιν, ὁ πλούσιος τὴν
μετάδοσιν, ὁ πένης τὴν εὐχαριστίαν, ὁ ἐν ἐξουσίᾳ τὴν
ἀτυχίαν, ὁ εἰσπράττων τὴν ἡμερότητα. Οἱ ἱερεῖς,
ἐνδύσασθε δικαιοσύνην, ἢ, τὸ γέ ἀληθέστερον εἰπεῖν,
ἐνδυσώμεθα· μὴ διασπείρωμεν τὰ πρόβατα τῆς νο-
μῆς, καὶ διαφθείρωμεν, ὑπὲρ ὧν ἔθηκε τὴν ψυχὴν ὁ
ποιμὴν ὁ καλός, ὁ γινώσκων τὰ ἴδια, καὶ γινωσκόμε-
νος ὑπὸ τῶν ἰδίων, καὶ καλῶν κατ' ὄνομα, καὶ εἰσα-
άγων αὐτὰ, καὶ ἐξάγων ἀπὸ τε ἀπιστίας εἰς πίστιν,
καὶ ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης ἐπὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀνάπαυ-
σιν. Φοβηθῶμεν, μὴ ἀφ' ἡμῶν ἀρξῆται τὸ κριμα, κα-
τὰ τὴν ἀπειλήν· μὴ λάθωμεν ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλᾶ
τὰ ἀμαρτήματα (95), αὐτοὶ τε οὐκ εἰσιόντες, καὶ
τοὺς εἰσελθεῖν δυναμένους κωλύοντες.

peccata accipiamus², non modo ipsi non introeuntes, sed etiam et eos qui introire possunt, prohibentes³.

Ι. Τὰ πρόβατα, μὴ ποιμαίνετε τοὺς ποιμένας, C
μὴδὲ ὑπὲρ τοὺς ἑαυτῶν ὄρους ἐπαίρεσθε· ἀρκεῖ γὰρ
ὑμῖν, ἂν καλῶς ποιμαίνησθε (96). Μὴ κρίνετε τοὺς
κριτὰς, μὴδὲ νομοθετεῖτε τοῖς νομοθέταις· οὐ γὰρ
ἔστι Θεὸς ἀκαταστασίας καὶ ἀταξίας, ἀλλ' εἰρήνης
καὶ τάξεως. Μὴ τοίνυν ἔστω τις κεφαλὴ, μόγις που
χείρ τυγχάνων, ἢ ποῦς, ἢ ἄλλο τι· τῶν εὐτελεστέρων
μελῶν (97) τοῦ σώματος· ἄλλ' ἕκαστος ἐν ἧ ἐκλήθη
τάξει, ἀδελφοί, ἐν ταύτῃ μενέτω, κἄν ἦ τῆς κρείττο-
νος ἄξιος· ἐν ᾧ στέργει (98) τὴν παροῦσαν, πλεον
εὐδοκιμῶν, ἢ ἐν τῷ ζητεῖν ἦν οὐκ ἔλαβεν. Μὴ τις,
ἐνδὸν ἀκινδύνως ἔπεσθαι, ἀρχειν ἐπικινδύνως ἐπιθυ-
μεῖτω· μὴδὲ ὁ τῆς ὑποταγῆς νόμος καταλύεσθω, ἢ
καὶ τὰ ἐπίγεια συνέχει καὶ τὰ οὐράνια· μὴδὲ ποιῶ-
μεν ἀναρχίαν τὴν πολυαρχίαν. Οἱ περὶ λόγους, μὴ
σφόδρα τοῖς λόγοις θαρσύνετε, μὴδὲ σοφίζεσθε περισ-
σά καὶ ὑπὲρ τὸν λόγον, μὴδὲ νικᾶν ἐπιθυμεῖτε πάν-
τα κακῶς, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ ἠτάσθαι καλῶς ἀνέχε-
σθε (99). Δότε τῷ Λόγῳ τὸν λόγον· ποιήσατε δικαιο-
σύνης ὄπλον, μὴ θανάτου, τὴν παῖδουσιν.

X. Oves, pastores ne pascite, nec supra fines
vestros assurgite; satis enim vobis est, si recto
pascamini. Nolite judicare iudices, nec legislatori-
bus leges præscribite. Non est enim dissensionis
et confusionis Deus, sed pacis et ordinis⁴. Ne quis
igitur caput sit, qui vix aut manus, aut pes, aut
vilius quoddam aliud corporis membrum est: ve-
rum, quod vocatus est, in eo gradu quisque man-
eat, etiamsi alioqui præstantiori dignus sit; plus
utique laudis habiturus ex eo quod præsentī gradu
acquiescit, quam si eum quærat, quem non acco-
pit. Ne quis, cum sine periculo alium sequi liceat,
præire cum periculo expetat; nec obedientiæ lex,
quæ tam terrena quam cœlestia tuetur atque con-
servat, infringatur: neque committamus, ut præ-
fectorum multitudo in dissolutam sine ullis præfec-
tis vivendi licentiam recidat. Qui litteris operam
datis, ne doctrinæ atque eloquentiæ vestræ ma-
gnopere confidatis, nec immodice et plus quam ratio
postulat, sapientes sitis, nec omnibus in rebus

⁹² Exod. xxiii, 15. ⁹³ Psal. cxxxi, 16. ⁹⁴ Ezech. xxxiv, 5, 6. ⁹⁵ Joan. x, 11 seq. ¹ I Petr. iv, 17.
² Isa. xl, 2. ³ Matth. xxiii, 13. ⁴ I Cor. xiv, 33.

(92) Ἑλλείπη. Or. 1, ἐλλείπη [male].

(93) Τὸ δὲ προθυμήθητι. Sic quinque Regg., decem
Colb., Or. 1, Pass., quorum auctoritate rescavimus
μὴ ante προθυμήθητι, quod in editis reperitur.

(94) Καὶ ἐκ τῶν οικείων. Sic plures codd. Deest
ex in ed. Billius verit: « et quod Deo convenit. »

(95) Διπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα. « Duplicia peccata, »
id est, « duplices peccatorum pœnas. »

(96) Ποιμαίνεσθε. Reg. ph. et Coisl. 1, ποιμα-
νοῖσθε.

(97) Μελῶν. Reg. ph, Coisl. 1, octo Colb., Or. 1,
μερῶν, « pars. »

(98) Ἐν ᾧ στέργει. Forsan, ἐν τῷ στέρ-
γείν.

(99) Ἀρέχεσθε. Coisl. 1, ἀνέχεσθαι.

vincere male cupiatis, sed in quibusdam etiam honeste vinci æquo animo feratis. Verbo sermones date. Curate, ut doctrina, non mortis, sed iustitiæ vobis instrumentum sit.

XI. *Milites, contenti estote vestris stipendiis, nec a* **IA**. Ἀρκείσθε τοῖς ἰδίοις ὄψωνοις, οἱ στρατιῶται, quidquam præter id quod vobis constitutum est, exposcite ¹. Hoc mecum vobis faciendum præscribit magnus ille veritatis præco Joannes, vox illa Verbi prævia. Quid stipendium appellat? Regiam certe annonam, atque munera illa, quæ iis, qui **370** dignitates obtinent, lege constituta sunt. Quod autem superfluum est, cujusnam sit? Ipse quidem vereor dicere, ne quid sinistri ominis hic sermo habeat: sed ipsi certe satis per vos intelligitis, quamvis dicere supersedeam: Qui a reipublicæ administratione nomen ducitis, quæ *Cæsaris sunt, Cæsari reddite, et quæ Dei, Deo* ²; illi vectigal, huic timorem; timorem autem cum dico, expilationem prohibeo. Quid vero magni, fortasse dicturi estis, ex ea re lucrabimur? Rem omnium maximam; neque, si ita vultis, mediatore, nimirum spes faustas, ac primas supernæ civitatis, non huius exiguæ minimæque inter civitates, cujus ne imperium quidem tenere, ut in altricis meæ gratiam parcissime loquar, admodum amplum est ac gloriosum. Illic primas tenere cupiamus; illius vitæ splendorem assequi studeamus; pro miseratione in hac vita calamitosis exhibita, in Abrahamæ sinu requiescamus; justum iudicium iudicemus; pauperem et egenum eripiamus: viduæ et orphano misericordiam impertiamur; eos, qui ad necem trahuntur, redimamus; aut, ut levissime dicam, manus ipsis ne afferamus: eum qui nostram, etiam usque ad mensæ micas ³, opem implorat, ne despiciamus: ulcerosum et pro foribus nostris jacentem ne prætereamus: laborantibus aliis, atque in calamitate constitutis, luxui ne studeamus; nec conservum nostrum exhorrescamus. Ne, quæso, fratres et amici, a divitiæ illius partibus stemus, nec flammis cruciemur, nec vasto hiatu a piorum cœlu dirimamur: nec cum Lazaro paupere illo supplices agamus, ut nostram linguam ignis ardoribus exustam, extremo digito refrigeret, ac ne id quidem impetremus. Simus benigni, misericordes, humani: Magistri nostri bonitatem æmulemur, qui solem oriri facit, non minus super malos, quam super bonos, pluviaque sua omnes æque alit ⁴. Ne ex aliorum egestate rem familiarem augere sus-

¹ Luc. iii, 14. ² Matth. xxii, 21. ³ Luc. xvi, 20 sqq. ⁴ Matth. v, 45.

(1) *H.* Sic duo Regg. In ed., ἦ.

(2) *Tl λέγων ὄψωνιον.* Hæc et quæ sequuntur, usque ad hæc verba, τὸ δὲ περισσὸν, τίνοσ; non sunt, juxta Montacutium, Gregorii verba, sed scholiastæ cujusdam glossema, quod in textum irrepsit. Miratur id a nemine observatum. Nicetas tamen ut genuinam Gregorii sententiam explicat.

(3) *Τὸ δὲ περισσὸν, τίνοσ;* Alludit Gregorius, inquit Nicetas, ad illud Christi, apud Matth. v, 37: « Quod autem his abundantius est, a malo est. » Eodem modo innuit Theologus, ea, quæ necessariis vitæ usibus supersunt, ab impuro spiritu esse; id tamen eloqui non audet, ne quid tristioris ominis habeat oratio.

(4) *Οἷδ' ἔτι.* Sic omnes codices. Sic legit Pirchy-

D merus, qui reddidit: « Vos autem, recte novi, intelligitis. » Deest οἷδα in ed.

(5) *Μετρίωτατον.* Tres Regg., quatuor Coll., Or. 1, Pass., metriώτερον.

(6) *Ψιχίων.* Tres Regg. Or. 1, Pass., ψιχίων.

(7) *Τὸν ἠλωμένον.* Sic tres Regg., duo Coll., duo Coll., et Or. 1. in Par. ed., εἰλωμένον.

(8) *Τοῦ.* Sic quinque Regg., Coisl. 1, Or. 1, Pass. Deest in ed.

(9) *Δακτύλω.* Plures codices, δακτύλου.

(10) *Ἄγαθοῖσ; καὶ πονηροῖσ;.* Pass., ἐπὶ ἀγαθοῖσ; καὶ πονηροῖσ;.

(11) *Ἀποπλησσότεροι;* Sic Reg. hm, ph. cum interrogationis nota. In editis, ἀπλησσότεροι.

Δὴ μὲν τι μικρὸν ἐντεῦθεν, ἢν' ἐκεῖθεν πλουτήσωμεν. A tineamus; absit ut tam longe a divina æquitate recedamus; nec divitias nostras cum aliorum lacrynis misceamus, a quibus tanquam a rubigine ac tineamur, aut, ut Scripturæ verbo utar, evomentur⁹. Verum ad rem avidiores sumus, quam par sit? Nihil prohibet, quominus laudabili avaritia teneamur. Paululum quiddam hic demus, ut illic divites et copiosi simus.

Β'. Ταῦτα μὲν οὖν (12) ἤδη κοινὰ πρὸς πάντας, οὐ τοὺς (13) ἐν πολιτείᾳ μόνον, τὰ παραγγέλματα· κοινὰ γὰρ καὶ κοινῆς ἀρρώστιας τὰ φάρμακα. Σὺ δὲ ἀπόγραφε δικαίως ἡμᾶς, ὁ τῶν ἡμετέρων φόρων ἀπογραφεύς (14)· ἀπόγραφε, μὴ τοὺς ἐμοὺς λόγους ἐπιμελῶς, ὡν οὐδὲν, ἢ μικρὸν τὸ κέρδος, ἢ εἰς (15) ἀκοῆς χάριν καὶ ἡδονῆν, ἀλλὰ τὸν ἐμὸν λαὸν δόσιως καὶ φιλανθρωπῶς· αἰδεσθεῖς, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἢ τὸν καιρὸν αὐτὸν, ὅτι καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν ἀπογραφῇ τίκεται. Ἐξ- ἦλθε γὰρ δόγμα, φησὶ, παρὰ Κίσαρος Αὐγούστου, τοῦ ἀπογράφεσθαι (16) πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· καὶ ἀπεγράφετο. Ἀρέθη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἐν Βηθλεὲμ σὺν Μαρίας τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναικί (17) ἀπογράψασθαι, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριῶς Δαβὶδ. Καὶ τμηκαῦτα ὁ Σωτὴρ τίκεται, τὸ θαυμάσιον, ὁ πάντων δημιουργὸς (18) καὶ δεσπότης, ἐν φαύλῳ (19) καὶ μικρῷ καταλύματι. Φοβηθῶμεν τὸ μυστήριον· αἰδεσθῶμεν τὴν οἰκονομίαν (20), καὶ οὐτοὶ τῷ καιρῷ τι συνεισεγγκωμεν. Νῦν ἄγγελοι χαίρουσι, νῦν παιμένες περιεστράπονται, νῦν ἀστὴρ ἐξ Ἀνατολῶν τρέχει πρὸς τὸ μέγιστον φῶς καὶ ἀπρόσιτον· νῦν μάγοι προσπίπτουσι, καὶ ἠεροφοροῦσι, καὶ τὸν πάντων βασιλέα γινώσκουσι, καὶ καλῶς τῷ ἀστέρῳ τεκμαίρονται τὸν οὐράνιον· C νυνὶ τε Ἡρώδης μαίνεται, καὶ παιδοφονεῖ, καὶ διὰ τὸν ἐλευθερωτὴν, ἀναρεῖ τοὺς τῆς ἐλευθερίας τυγχάνειν ὀφειλοντας. Ἄλλ' ἡμεῖς γε μετὰ τῶν προσκυνοῦντων γενώμεθα, καὶ προσεγγκωμεν τῷ δι' ἡμᾶς περὶ ἡμᾶς μέχρι καὶ σώματος, μὴ λίθανον, μηδὲ χρυσόν, μηδὲ σμύρναν· τὸν μὲν ὡς Θεῶν (21), τὸν δὲ ὡς βασιλεῖ, τὴν δὲ ὡς γευσταμένῳ δι' ἡμᾶς νεκρότητος (22)· ἀλλὰ δῶρα μυστικὰ, καὶ ὑπὲρ τὸ φαινόμενον· τὸ γε μηδὲν λαθεῖν, μηδὲ τῷ πλούτῳ τι συχωρηῆσαι κατὰ πένιας, μηδ' ἀδικῆσαι τὸ πλάσμα διὰ τοῦ πλάσματος.

lur, sublimiora; nimirum, ut nihil accipiamus, nec duntaxat, nec Dei creaturam per aliam creaturam injuria

Π'. Σὺν Χριστῷ γράφεις, σὺν Χριστῷ ταλαντεύεις, σὺν τῇ κεφαλῇ δοκιμάζεις, μετὰ τοῦ λόγου λογίζη- D Χριστὸς ἄρτι γεννᾶται σοι, καὶ Θεὸς ἐστὶ, καὶ ἄνθρωπος γίνεται, καὶ ἀνθρώποις συναναστρέφεται. Τί τοῦ λόγου δηλοῦντος; Ἐμοὶ δοκεῖ (23), εἰς νοθεσίαν τῶν τὰ τοιαῦτα πιστευομένων (24), ὅτι ταῖς μεγίσταις τῶν διοικήσεων Θεὸς ἀεὶ συνεισέρχεται. Καὶ

⁹ Job xx, 15.

¹⁰ Luc. II, 1 sqq.

¹¹ ibid. 9 sqq.

¹² Matth. II, 1 sqq.

(12) Οὐρ. Deest in ed.

(13) Τούς. Pass., τοῖς.

(14) Φόρων ἀπογραφεύς. Sic Coisl. 1. In Coisl. 2, et e. l. γραφεύς. Deest φόρων in ed.

(15) Εἰς. Deest in Regg. c, d, et Coisl. 1.

(16) Ἀπογράφεσθαι. Tres Reg., Coisl. 1, Pass., ἀπογράψασθαι.

(17) Γυναικί. Sic Reg. c. Deest in ed.

(18) Δημιουργός. Or. 1, ποιητής, « factor. »

(19) Ἐν φαύλῳ. Reg. ph. et Coisl. 1, ἐν φά-

371 XII. Hæc quidem præcepta non ad eos solum, qui rempublicam gerunt, sed etiam ad omnes communiter spectant. Communis enim morbi communia quoque medicamenta sunt. Tu vero qui tributa nostra in publicas rationes refers, fac nos juste describas; id age, non ut sedulo et accurate orationes meas, quarum, vel nulla, vel parva utilitas est, vel anribus tantum grata atque jucunda, sed populum meum sancte et humane describas: si nihil aliud, at certe tempus hoc reverentia prosecutus; quandoquidem ipse quoque Salvator descriptionis tempore nascitur. Exiit enim, inquit, edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis; et quidem describebatur. Ascendit autem et Joseph in Bethlehem, ut cum Maria desponsata sibi uxore profiteretur, eo quod esset de domo et familia David¹⁰. Atque eo tempore salutis auctor in lucem prodit, res admiranda! omnium rerum opifex et dominus, in exiguo et ignobili diversorio. Mysterium hoc timeamus; Christi incarnationem revereamur; in gratiam temporis nos quoque aliquid erogemus. Nunc angeli gaudent, pastores luminis fulgore perstringuntur¹¹: nunc ab Oriente ad lucem maximam et inaccessibilem stella currit; nunc magi procumbunt, ac dona offerunt, omniumque Regem agnoscunt, et ex sideris aspectu cælestem egregie conjectura assequuntur. Nunc Herodes furit, et pueros obtruncat, et propter libertatis nostræ vindicem, eos, qui in libertatem asserendi erant, de medio tollit¹². At nos ab adorantibus stemus; eique qui nostræ salutis causa eo paupertatis se demisit, ut corpus etiam acciperet; non thus, non aurum, non myrrham, primum ut Deo, secundum ut regi, tertium, ut ei qui nostræ causa mortem degustavit, offeramus; sed mystica dona, iisque, quæ oculis cernuntur, divitiis quidquam adversus paupertatem conceda-

afficiamus. XIII. Cum Christo describis, cum Christo tributum expendis, cum capite censuram facis, cum Verbo rationem subducis. Nunc Christus tibi nascitur, et Deus est, et homo efficitur, et cum hominibus conversatur. Quid autem sibi vult hic sermo? Sane, nisi me sententia fallit, eos, 372 quibus hujusmodi munera commissa sunt, admonet, Deum

την, « in præsepio. »

(20) Οἰκονομίαν. Billius: « humanitatem assumptam. »

(21) Τὸν μὲν ὡς Θεῶν, etc. Billius: « partim ut Deo, partim ut Regi, partim, » etc.

(22) Νεκρότης. Pass., νεκρώσεως, « mortalitatem. »

(23) Δοκεῖ. Sic Coisl. 1. In ed., δοκεῖν.

(24) Πιστευομένων. Regg. c, d, et Coisl. 1, πιστευομένων.

una semper maximis rerum administrationibus comitem interesse. Et quidem, ut descriptors pudore quodam afficiat, ac commoveat, eo tempore carnem assumit, et cum hominibus versatur; ut autem servituti nostræ solatium afferat, animique æquitatem veluti lege sanciat (nam ne id quidem contemptum prætereundum est), non modo suo, sed etiam Petri, discipulorum omnium charissimi, nomine didrachmum pendit ¹³. Nam propter nos homo factus erat, servique formam suscepit ¹⁴, et pro iniquitatibus nostris ad mortem ductus est ¹⁵. Hæc Salvator fecit, idque cum voluntate sola nobis, utpote Deus, salutem afferre posset, quemadmodum et universam rerum machinam solo jussu atque imperio procreavit. Majus autem, et ad incutiendum pudorem accommodatius nobis contulit, nempe pietatem ac misericordiam, atque honoris æqualitatem. Quid vero nos, Christi discipuli, illius, inquam, mitis et benigni, et qui nobis usque adeo ministravit? Non magistri pietatem nobis imitandam proponemus? Non benignos ac faciles nos ipsos conservis præbehimus, ut talem ipsi quoque dominum experiamur, nobis videlicet eadem mensura, qua mensi fuerimus, repensurum ¹⁶? Non animas nostras lenitate redimemus? Satis superque grave est liberis hominibus servitute premi, tantumque inter eos, qui ex eadem terræ massa coagmentati sunt, interesse, ut alii imperent, alii imperio teneantur; alii tributa constituent, alii tributi causa describantur; alii injurias inferre, maloque afficere impune possint, alii, ne quid patientur, laborent, ac precibus contendant; eaque circa unam et eandem imaginem, circa unam et eandem dignitatis præstantiam contingere, circa ejusdem vitæ hæredes, et pro quibus Christus æque mortuus est. Satis, inquam, hæc liberis hominibus molesta sunt; ne quid huic jugo ponderis addatur, ne quid pœnæ illi, qui primum nostrum peccatum mulctatum est, acerbatis accedat.

XIV. Utinam funditus pereat vitium, et primum C illius semen, ac pravus ille, qui, dormientibus nobis, zizania superseminavit ¹⁷, ut mali principium ex boni incuria nasceretur, non secus ac tenebrarum principium, est lucis secessio. Hæc nobis lignum illud invexit, et amarus esus, et invidus serpens, et lex violata, quæ **373** hanc pœnam irrogavit, ut in sudore vultus nobis victus sit parandus ¹⁸. Hinc ego nudus et indecorus, et nuditatem cognovi, et pelliceam vestem indui, et e paradiso dejectus sum, atque ad terram, ex qua sumptus fueram, aversus sum, id unum deliciarum loco habens, quod calamitates meas cognitatas habeam: et pro exigua voluptate, perpetuo mœrore damnatus sum; eamque pœnam pendo, ut mihi cum eo, qui male in

¹³ Matth. xvii, 26. ¹⁴ Philipp. ii, 7. ¹⁵ Isa. liii, 5. ¹⁶ Luc. vi, 38. ¹⁷ Matth. xiii, 25. ¹⁸ Gen. iii, 19.

(25) *Καταδέσειε*. Plures Regg. et Coisl. 1, καταδέση. Plurimi Colb., καταδήση.

(26) *Ἀρεδέξατο*. Quatuor Regg. et Or. 1, ἀελάβε.

(27) *Εισήνεγκεν... τὸ ὁμότιμον*. Coisl. 3, τὸ ὁμόδουλον, « servitutis æqualitatem. » Hæc Gregorii verba non male interpretatur Nicetas de humanis affectibus, quos induit Christus, nostram assumens naturam, nobisque per omnia, præter peccatum, factus similis: Διὰ τοῦτο γέγονεν ἄνθρωπος, συμπα-

ἵνα μὲν καταδέσειε (25) τοὺς ἀπογράφοντας, τῆκαυτὰ ὁμίλει σαρκὶ καὶ ἀνθρώποις· ἵνα δὲ παραμυθῆσθαι τῆς δουλείας ἡμᾶς, καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην νομοθετήσῃ (οὐδὲ γὰρ τοῦτο παροπτέον), τελεί καὶ αὐτὸς τὸ διδραχμον, καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ Πέτρου τοῦ τιμιωτάτου τῶν μαθητῶν· ἐπὶ καὶ ἀνθρώπος ἐγένετο δι' ἡμᾶς, καὶ δούλου μορφήν ἀνεδέξατο (26), καὶ ὑπὲρ τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν ἤχθη εἰς θάνατον. Ταῦτα μὲν ὁ Σωτὴρ, καὶ τῷ θελήματι μόνον, ὡς Θεὸς, σῶσαι δυνάμενος, ἐπέει καὶ τὰ πάντα προστάγματι συνέστήσατο· μείζον δὲ καὶ δυσωπητικώτερον εἰσήνεγκεν ἡμῖν, τὴν συμπάθειαν καὶ τὸ ὁμότιμον (27). Τί δὲ ἡμεῖς οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τοῦ πρᾶου καὶ φιλανθρώπου, καὶ τοσοῦτον ἡμῖν λειτουργήσαντος; Οὐ μιμησόμεθα τοῦ Δεσπότης τὴν εὐσπλαγγνίαν; οὐκ ἐσόμεθα χρηστοὶ τοῖς ὁμοδούλοις, ἵνα τοιοῦτου τύχωμεν καὶ αὐτοὶ τοῦ Κυρίου μετρῶντος, ὡς ἂν μετρήσωμεν; οὐ κτησόμεθα τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, διὰ τῆς ἡμερότητος; Ἄρχει δουλεύειν τοῖς ἐλευθέροις, καὶ τοσοῦτον εἶναι τὸ διάφορον, ὥστε τοῦ αὐτοῦ χόδος, τὸ μὲν κρατεῖν, τὸ δὲ ἄρχεσθαι· καὶ τὸ μὲν τάσσειν φόρους, τὸ δὲ ἀπογράφεσθαι· καὶ τοῖς μὲν ἀδικεῖν ἐξείναι καὶ ποιεῖν κακῶς, τοῖς δὲ (28) ὑπὲρ τοῦ μὴ (29) παθεῖν δεῖσθαι καὶ ἀγωνίζεσθαι· καὶ ταῦτα εἶναι περὶ τὴν μίαν εἰκόνα, καὶ τὸ ἐν ἀξίωμα, τοὺς τῆς αὐτῆς ζωῆς κληρονόμους, ὑπὲρ ὧν Χριστὸς ὁμοίως ἀπέθανεν. Ἄρχει ταῦτα τοῖς ἐλευθέροις· μὴ βαρυνέσθω δὲ ὁ ζυγός, μηδὲ τῆς πρώτης ἡμῶν ἀμαρτίας τὸ ἐπιτίμιον.

con- tendant, circa unam et eandem imaginem, circa unam et eandem dignitatis præstantiam contingere, circa ejusdem vitæ hæredes, et pro quibus Christus æque mortuus est. Satis, inquam, hæc liberis hominibus molesta sunt; ne quid huic jugo ponderis addatur, ne quid pœnæ illi, qui primum nostrum peccatum mulctatum est, acerbatis accedat.

13'. Ὡς ἀπόλοιτο ἡ κακία, καὶ ἡ πρώτη ταύτης καταβολή, καὶ ὁ καθεδουδουσιν ἡμῖν ἐπισπίρας τὰ ζιζάνια Πονηρὸς, ἐν ἀρχῇ τοῦ κακοῦ γένηται τὸ ἀμελῆσαι τοῦ ἀγαθοῦ, ὡσπερ καὶ σκότους ἢ τοῦ φωτός ὑποχώρησις. Ταῦτα τὸ ξύλον, καὶ ἡ πικρὰ γεύσις, καὶ ὁ βάσκανος ὄφις, καὶ ἡ παρακοή ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου ζῆν κατακρίνασα. Ἐντεῦθεν γυμνὸς ἐγὼ καὶ ἀσχήμων, καὶ τὴν γύμνωσιν ἐγνων, καὶ τὸν δευμάτινον χιτῶνα ἡμφιασάμην, καὶ τοῦ παραδείσου διέπεσον (30), καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπεστράφη, ὅθεν ἐλήφθη, ἐν τοῦτο ἀντὶ τρυφῆς ἔχων, τὰ ἑμαυτοῦ γινώσκων κακὰ· καὶ λύπην κατεκρίθην ἀπαυστον ἀντὶ τῆς μικρᾶς (31) ἡδονῆς, καὶ πόλεμον πρὸς τὸν εὐωθέοντα κακῶς, καὶ διὰ τῆς γεύσεως ὑποπάσαντα.

D Ταῦτα τῆς κακίας ἐμοὶ τὰ ἐπιχειρα· ἐντεῦθεν τὸ

ἦσας ἡμῖν, καὶ ὁμότιμος γενόμενος, ἵνα ταῦτα ἐσωπούμενοι φιλανθρωπεύωμεθα· « Propterea factus est homo, affectus nostros in se recipiens, perinde ac nos malis obnoxius, ut nos pudore perfusi humaniores essemus. »

(28) *Τοῖς δέ*. Or. 1, τοὺς δέ.

(29) *Μή*. Deest in Pass.

(30) *Διέπεσον*. Comb., ἐξέπεσον.

(31) *Μικρὰς*. Colb. 1, πικρᾶς, « acerba. »

γενῶσθαι (32) μόχθῳ, καὶ ζῆν, καὶ λύεσθαι. Αὕτη μῆτηρ χρείας, ἢ δὲ πλεονεξίας, ἢ δὲ πολέμων, πόλεμοι δὲ φόρων (33) πατέρες, οἱ δὲ τῆς καταχρίσεως τὸ βαρύτερον. Ἄλλ' ἡμεῖς γε μὴ τὸ πρόστιμον ἐπιτείνομεν, ὑπὸ τὴν αὐτὴν κείμενοι καταδίκην, μηδὲ ἄλλοις κακοὶ γενώμεθα. Φιλανθρωπίαν ἡμᾶς τὴν εἰς ἀλλήλους ἀπαιτεῖ Θεός, καὶ ὑπ' αὐτοῦ κολαζώμεθα.

eidem pœnæ obnoxii simus, nec male cum aliis agamus. Mutuam erga nos ipsos benignitatem Deus a nobis exposcit, etiamsi ab ipso puniamur.

IE'. Ἔσται καὶ ἄλλη τις ἐγγραφή, καὶ ἄλλος ἀπογραφεὺς· εἴ τινα βίβλον ζώντων ἀκούεις, καὶ βίβλον οὐ σωζομένων. Ἐκεῖ πάντες ἐγγραφόμεθα, μάλλον δὲ ἤδη γεγράμμεθα κατ' ἀξίαν τῶν ἐνταῦθα βεβιωμένων (34) ἕκαστος. Οὐ πλοῦτος ἔχει τὸ πλεόν ἐκεῖ, οὐ πένια τὸ ἔλαττον, οὐ χάρις, οὐκ ἐχθρα, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἀπάντων, οἷς ἐνταῦθα τὸ δίκαιον κλέπεται. Δακτύλῳ Θεοῦ πάντες γεγράμμεθα, καὶ ἀνοίγησται ἡμῖν βίβλος ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαλύψεως. Μικρὸς γένει καὶ μέγας ἐκεῖ ἐστί, καὶ θεράπων ὁμοῦ δεσπότη, τὸ Σολομῶντος φθέξομαι (35), καὶ βασιλεὺς ἀρχομένῳ, καὶ ἀπογραφεὺς (36) ἀπογραφομένῳ, καὶ ἡ λαμπρότης ἐγγύθεν. Καὶ τὸ δύσσημον σιωπήσομαι· πλὴν οἷα γράφομεν, τοιαῦτα καὶ γραφησόμεθα. Ταύτην ποίησον σεαυτῷ τὴν ἐγγραφὴν χρηστοτέραν, ἡμῖν φανεῖς χρηστὸς καὶ φιλόανθρωπος.

mur. Hanc inscriptionem si facilem et commodam experiri cupis, fac te commodum nobis et humanum præbeas.

IC'. Τί πρὸς ταῦτα λέγεις; Τί γράφεις, ὦ φίλων ἀριστε καὶ ἡλίκαν καὶ παιδευτῶν ἡμῖν κοινῶν καὶ παιδευμάτων, εἰ καὶ νῦν ἡμᾶς εἰς τὴν κρείττω μοῖραν ὁ Θεὸς ἔταξεν, ὑμᾶς ταῦτα παιδεύειν τοὺς ἐν ἐροσῆα (ὁκνῶ γὰρ εἰπεῖν βαρυτέραν); Ὁ πατριδος εὐσεβοῦς (37) καὶ γένους, ὦ γονέων ἱερῶν ἱερὸν φυτὸν, ὦ ρίζα τέκνων ἱερωτέρων (38), πῶς ποτε ἀποδέχη τὸς ἐμοὺς λόγους; Ἄρα τι πείθομεν, ἢ δεήσει κατεπάθειν μακρότερα; Τοῦτο μὲν οὐκ εἰκάζειν, ἀλλ' εἰ εἰδέναι χρὴ, ὅτι σε οἱ παρ' ἐμοῦ λόγοι ἐκ πλείονος ἔχουσιν. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τι ἀλλῶ θαρβέειν εἴχομεν (39), ἀλλὰ τοῖς (40) λόγοις αὐτοῖς. οἱ σε ἀεὶ πρὸς τὰ κατὰ βραδίως ἄγουσιν, ἢ ἀρχόμενον, ἢ ἐπόμενον· τοῦτο γὰρ ἐστίν, ὅ τῶν πολλῶν οἱ σοφοὶ διαφέρουσιν. Ἐγὼ δὲ μικρὸν ἐτι προσθήσω τοῖς εἰρημένους· σὺ μὲν ἔδωκας μισθὸν τοῖς ἐμοῖς, λόγοις, ὄντινα δέδωκας· οἱ δὲ σοὶ διδάσκει καὶ προσάγουσι πένητας, πάντα χορὸν ἱερῶν, χορὸν φιλοσόφων, οὐδενὶ δεσμῷ κάτω κατεχομένων, μόνῃ κεκτημένων τὰ σώματα, καὶ οὐδ' αὐτὰ παντελῶς· οὐδὲν ἔχοντων Καίσαρι, πάντα Θεῷ, ὕμνους, εὐχὰς, ἀγρυπνίας, δάκρυα,

¹⁹ Job iii, 19.

(32) Ἐντεῦθεν τὸ γενῶσθαι, etc. Sic exponit Nicetas: Ἄνθρωπος γεννᾶται μόχθῳ, καὶ ζῆ ἐν λύπῃ· « Homo in labore nascitur, in ærumna vivit. »

(33) Φόρων. Coisl. 1, et Or. 1, φόρων, « cædes, homicidia. »

(34) Τῶν ἐνταῦθα βεβιωμένων. Sic Coisl. 1 et Jes., quod etiam Combessio placet. In ed., τῶν ἤδη βεβαιωμένων.

(35) Σολομῶντος φθέξομαι. Pass., προσφθέξομαι.

A meam amicitiam irrepsit, ac per arboris gustum in fraudem me induxit, bellum gerere sit necesse. Hoc mihi peccati præmium. Hinc factum est, ut in labore et ærumna nascar, et vivam, ac moriar. Hinc indigentia nata est; ex indigentia cupiditas, ex cupiditate bella, ex bellis porro tributa, quibus in divina condemnatione nihil gravius est et acerbins. At nos saltem, ne multam augeamus, cum

XV. Erit alia quoque descriptio, et descriptor alius: nisi forte de quodam viventium pereuntiumque libro nihil unquam audisti. Illic omnes inscribemur, vel, ut rectius dicam, jam inscripti sumus, pro merito quo quisque hic vitam confecit. Illic non meliori conditione sunt vitæ, nec deteriori paupertas, non gratia, non odium, non denique alia omnia quibus judiciorum fides ac religio hic subripitur et labefactatur. Omnes Dei digito descripti sumus, nobisque in revelationis die liber aperietur. Illic parvus et magnus est, et servus una cum herō¹⁹, ut est apud Salomonem [Job], et rex una cum subdito, et descriptor una cum proficiente, et splendor in propinquo; nam quod dictu ominosum est, silentio præteribo. Caterum quo modo alios descriperimus, eodem ipsi quoque describe-

XVI. Quid ad hæc dicis? Quid scribis, amicorum et æqualium optime, atque iisdem nobiscum use magistris et disciplinis? Tametsi nunc præstantiori gradu atque ordine (vereor enim dicere, graviori), nos Deus collocarit, ut vos, qui magistratum geritis, ista doceamus. O tu, qui pia patria et familia ortus es, o sancta sanctorum parentum planta, o sanctorum liberorum radix! Quo pacto nunc sermones meos **374** excipis? Nunquid te flectunt? An longiori oratione mihi deliniendus ac velut incantandus eris? Equidem te jamdiu sermonibus meis correptum teneri, non conjectura quadam assequor, sed certum et exploratum habeo; fretus quidem, si nulla alia re, litteris certe ipsis et doctrina, quæ te facile semper ad optima quæque ducit, vel tua ipsius sponte incedentem, vel alius sequentem. Hoc enim est, quo sapientes vulgus superant. Ego vero nonnihil etiam ad ea, quæ jam dixi, adjiciam. Tu quidem orationi meæ mercedem persolvisti, quamcumque tandem, persolvisti; at illa tibi dono pauperes offert, totum sacerdotum chorum

ἔρμαι. Lapsus memoria hic videtur Gregorius, dum Salomoni tribuit verba quæ in libro Job occurrunt.

(36) Ἀπογραφεὺς. Sic Coisl. 1 et 2, decem Colb., Or. 1, Jes., etc. In Par. ed. deest.

(37) Εὐσεβοῦς. Coisl. 3, εὐγενοῦς, « celebri. »

(38) Ἱερωτέρων. Coisl. 1, ἱερωτάτων.

(39) Εἴχομεν. Pass., ἔχομεν. In aliis, ἔχοιμεν.

(40) Τοῖς. Deest in Reg. bm et Or. 1.

ac philosophorum cœtam, qui nullo vinculo humi tenentur, qui sola corpora, ac ne ea quidem tota, possident; qui Cæsari nihil habent, Deo omnia tribuunt, hymnos, preces, vigiliis, lacrymas, opes, quæ manibus arripi nequeunt, mundo emori, Christo vivere, carnem macerare, animam a corpore abstrahere. His parcens, aut etiam omnino Deo reddens divini numinis famulos et mysteriorum conscios, cœlestiumque rerum inspectores, has, inquam, generis nostri primitias, hæc columnina, has fidei coronas, has pretiosas margaritas, hos templi illius, præclari, inquam, Ecclesiæ cœtus, lapides, cujus fundamentum et lapis angularis est Christus: pulcherrime utique, et ipsis, et tibi, et nobis omnibus consulueris. Ac tibi has potius a nobis thesauros, qui nunc existunt, ac paulo post non erunt.

XVII. Habetis orationis meæ munus, si spe vestra inferius, at certe quale offerre potuimus. Vos vero mihi pro hac mea erogatione, quod majus est, rependite, nempe tractabiles et obsequentes animos. Sic ad alia commoda hoc quoque accedat, ut sermonibus meis minus opus habeatis, nimirum mutuo vos ipsos considerantes ad provocationem charitatis, et bonorum operum⁹⁰; atque ita tandem in cœlis facilem et benignam in illo ævo descriptionem consecuti, et circum omnium Regem tripudiantes (quod unum agunt qui illic descripti sunt), laudem Deo ministremus, unam et eandem Patris et Filii et Spiritus sancti divinitatis gloriam et splendorem intuentes, laudibusque exaltantes, cui gloria, et honor, et adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

⁹⁰ Hebr. x, 24.

(41) Ἀποθαρσῖν κόσμῳ, etc. Billius: « qui mundo mortui sunt, » etc. Minus recte; nam hæ sunt « philosophorum, » seu, « monachorum » divitiæ, quas enumerat Gregorius, nempe, « mundo emori, Christo vivere, » etc.

(42) Ἀποδιδούς. Quinque Regg., et Coisl. 1, ἀποδούς.

Α κτῆσιν οὐ κρατουμένην, ἀποθανεῖν κόσμῳ (41), ἤ-σαι Χριστῷ, σάρκα κενῶσαι, ψυχὴν ἐλκῦσαι ἀπὸ τοῦ σώματος. Τούτων φειδόμενος, ἢ καὶ καθαρῶς ἀποδιδούς (42) τῷ Θεῷ τοὺς θεραπευτάς τοῦ Θεοῦ καὶ μύστας, καὶ τῶν οὐρανίων ἐπόπτας, τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου γένους, τὸ ἔρεσιμα τοὺς τῆς πίστεως στεφάνους, τοὺς μαργαρίτας τοὺς τιμίους, τοὺς τοῦ ναοῦ λίθους, οὗ θεμέλιος καὶ ἀκρογωνιαίος Χριστός, τοῦ καλοῦ λέγω τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος· καὶ (43) κάλλιστα ἂν καὶ τούτοις, καὶ σεαυτῷ, καὶ πᾶσιν ἡμῖν βουλευσαίτο. Καὶ σοι εὐχομαι τοῦτον παρ' ἡμῶν τὸν πλοῦτον γενέσθαι μᾶλλον, ἢ πολλοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου θησαυροῦς, νῦν ὑπάρχοντας, καὶ μετ' ὀλίγον οὐκ ἔσομένους.

B 1Z'. Αὕτη τῶν ἐμῶν λόγων ὁμῖν (44) ἡ καρποφρία, εἰ καὶ τῆς ἐλπίδος ἐλάττω, ἀλλὰ κατὰ γὰρ τὴν ἡμετέραν δύναμιν. Ὑμεῖς δὲ ἀντιδοίητέ μοι τῆς ἐμῆς εἰσφορᾶς τὸ μείζον, τὴν εὐπειθειαν· ὡς ἂν τὰ τε ἄλλα καὶ ἤττον δέησθε τῶν ἐμῶν λόγων, ἀλλήλους κατανοοῦντες εἰς παροφυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων· ὡς ἂν χρηστῆς καὶ φιλανθρώπου τῆς ἐκείθεν γραφῆς τυχόντες, καὶ περὶ τῶν πάντων βασιλεῖα χορεύοντες, ὃ μόνον ἔργον ἐστὶ (45) τοῖς ἐκεῖ γεγραμμένοις, λειτουργῶμεν Θεῷ τὴν αἴνεσιν, τὴν μίαν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος, καὶ θεωροῦντες καὶ ἀνυφούντες τὴν (46) τῆς θεότητος δόξαν τε καὶ λαμπρότητα, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

C

(43) Καί. Sic Regg. hm, ph, Or. 1, et Pass. Deest in editis.

(44) Ὑμῖν. Sic duo Regg., et Pass. Sic etiam videtur legisse Billius. In ed., ἡμῖν.

(45) Ἐστὶ. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(46) Ἀνυφούντες τὴν. Sic duo Regg. In Coisl. 1, ἀνυμνοῦντες, « celebrantes. » Deest τὴν in ed.

375 MONITUM IN ORATIONEM XX.

I. Defunctis Gregorii parentibus, ipse, juxta probabiliorem opinionem, abdicata Nazianzenæ Ecclesiæ cura, anno 375 Seleuciam se contulit. Ibi per triennium solitudini, vigiliis ac rerum cœlestium contemplationi deditus, hominibus fere incognitus mansit. Verum, ob sanctitatis et eloquentiæ famam, plurimorum præsulum votis expetitus, et a Theodosio Magno in Constantinopolitana sede, circa annum 379, collocatus, eadem doctrinæ ac pietatis semina in navem sibi creditam plebem sparsit. Invaserat tunc temporis Constantinopolim incredibilis quædam quasi errorum cohors. Non tantum hæretici, sed ipsi etiam Catholici novas et periculosas de rebus divinis quæstiones agitabant. Ex opinionum diversitate oriebantur rixæ et dissensiones; tantaque erat animorum vis, et linguarum prurigo, ut de rebus sacris non solum templa, sed et fora et ædes continuo personarent.

II. Hanc temeritatem retundit Theologus, ac primo quidem eos præcipue carpit, qui, nec sacrarum litterarum cognitione instructi, nec vitæ sanctitate commendabiles, sibi theologorum nomen arroganter ascribebant. Pluribus exemplis ex Scriptura prolatis ostendit, non cuique licitum esse Sancta sanctorum adire, vel spectare, vel attingere, sed illis tantum qui a Deo sunt vocati, et seipsos hostiam viventem, imo ipsum Deum

vivi templum exhibuerint, Deinde fuse de sanctissima Trinitate disserit, et impia Sabellii Ariique dogmata, doctrinæ simul ac fidei gladio, deturbat. Naturæ unitatem in Deo cum personarum distinctione invicte assertit; ac diserte exposita divinæ humanæque generationis differentia, monet Filii a Patre generationem, et sancti Spiritus processionem a theologis non curiosius inquirendam. Unde sapienter concludit (n. 12): « Vis theologus fieri? Serva mandata; per Dei præcepta incede; actio enim gradus est ad contemplationem. »

III. Inscriptur hæc oratio: « De dogmate et constitutione episcoporum. » Verum inscriptio hæc non satis accurata videtur. Nihil enim, aut fere nihil, hic « de episcoporum constitutione » agitur. Inscriptionem tamen non immutamus, cum in plerisque codicibus sola reperiat. De hac re monuisse sufficiat. Cæterum, teste Elia, Constantinopoli habitata est. Id etiam probatur rerum circumstantiis et annalium monumentis. Quo autem anno pronuntiata fuerit, id non satis iisdem testimoniis declaratur. Juxta Billium, in Eliæ Commentariis (forsan manuscriptis) collocatur post secundam *De theologia* orationem. At, ut observat idem Billius, huic ordini repugnant omnes, uno Eliano excepto, quos viderit codices. Verisimile videtur habitam fuisse anno 379. Utrum autem primum debeat obtinere locum inter Gregorianas quæ Constantinopoli habitæ sunt, affirmare veremur. Hanc tamen aliis præmittendam conjicimus, quod scilicet aliarum, ac præcipue theologiarum, Gregorii orationum, veluti oracium ab eruditis habeatur.

ΛΟΓΟΣ Κ.

376 ORATIO XX¹.

Περὶ δόγματος (47) καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων. A

De dogmate et constitutione episcoporum.

A. Ὅταν ἴδω τὴν νῦν γλωσσαλίαν, καὶ τοὺς ἀθημερινούς σοφούς, καὶ τοὺς χειροτονητοὺς θεολόγους, οἱς ἀρκεῖ τὸ θελῆσαι μόνον πρὸς τὸ εἶναι σοφοῖς· ποθῶ τὴν ἀνωτάτω φιλοσοφίαν, καὶ σταθμὸν ἔσχατον ἐπιζητῶ, κατὰ τὸν Ἱερεμίαν, καὶ ἐμαυτῷ μόνῳ συγγενέσθαι βούλομαι. Οὐδὲν γὰρ μοι δοκεῖ τοιοῦτον (48), ὅσον μύσαντα τὰς αἰσθησεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον, μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσαπτόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἑαυτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ, ζῆν ὑπὲρ τὰ ὀρώμενα, καὶ ἀεὶ τὰς θείας ἐμφάσεις καθαρὰς ἐν ἑαυτῷ φέρειν (49) ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὅσον ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων, καὶ ὄν, καὶ ἀεὶ γινόμενον (50), φωτὶ προσλαμβάνοντα φῶς, B καὶ ἀμαυροτέρῳ τρανότερον, μέχρις ἂν πρὸς τὴν πηγὴν ἔλθωμεν τῶν τῆδε ἀπαυγασμάτων (51), καὶ τύχωμεν τοῦ μακαρίου τέλους, λυθέντων (52) τῶν ἔσοπτρων τῆ ἀληθείᾳ· ὡς μόλις ἂν τις ἑαυτὸν, ἢ μακρὰ φιλοσοφία παιδαγωγήσας, καὶ ἀπορρήγνυς κατὰ μικρὸν τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενές, καὶ φωτεινὸν, τοῦ ταπεινοῦ καὶ σκότῳ συνευγεμένον, ἢ Θεοῦ τυχὼν ὤσῳ, ἢ καὶ ἀμφω ταῦτα, καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἄνω βλέπειν (53), τῆς κατασπώσης ὕλης ἐπικρατήσῃ. Πρὶν δὲ ταύτην ὑπερσεῖν, ὅση δύναμις, καὶ ἀνακαθάραι ἱκανῶς τὰ τε ὅτα καὶ τὴν διά-

I. Cum linguæ puritatem hac tempestate vigentem conspicio, sapientesque diei unius momento exortos, atque theologos electione ac suffragio effectos, quibus ad eruditionem comparandam satis est, si voluntatem solam afferant, philosophiæ supremæ desiderio teneor, ac, juxta Jeremiam²¹, extremum quemdam secessum requiro, mecumque ipse solus vitæ consuetudinem habere concupisco. Nihil enim potius mihi videtur, quam si, sensibus compressis, extra mundum et carnem positus, nihil rerum humanarum contingens, nisi summa necessitate coactus, mecum ipse et cum Deo colloquens, sublimiorem iis rebus, quæ aspectu sentiuntur, vitam traducam, ac divinas rerum species et imagines puras semper, atque ab omnibus terrenis et errabundis simulacris immunes in me circumferam, ac efficiar, semperque existam, velut purissimum quoddam Dei rerumque divinarum speculum, ut lumen lumine, et clarius obscuriori excipiam, donec tandem ad radiorum vitæ hujus fontem perveniamus, ac, solutis per veritatem specularis, heatum finem assequamur; adeo ut vix quispiam, etiam si seipsum vel diuturna philosophia ac disciplina exercent, animæque nobilitatem et splendorem ab humilis et caliginosi corporis contagione

²¹ Jeremi. ix, 2.

(47) Περὶ δόγματος. Plures habent, Περὶ δογμάτων. Alii, Περὶ δογμάτων, ἢ τοῦ περὶ θεολογίας, « de Dogmatibus, seu de Theologia. » Alii, Περὶ δογμάτων, καὶ κατὰ ἐπισκόπων, « de Dogmatibus, et contra Episcopos. »

(48) Τοιοῦτον. Sic duo Regg., et Or. 1. In ed., τοιοῦτο.

(49) Φέρειν. Combef., φέρει, « in seipso fert. »

(50) Καὶ ὄν, καὶ ἀεὶ γινόμενον. Sic editi. At Coisl. 1, et Par., καὶ ὄν, καὶ ἀεὶ γινόμενος. Edit.

(51) Τῶν τῆδε ἀπαυγασμάτων. Gregorius, per « vitæ hujus radiorum fontem, » intelligit Deum, qui in hac vita, veluti radios claritatis suæ in homines

immittit, ita ut semper in se « divinas species seu imagines circumferant. » Quo sensu efficiamur purissimum quoddam Dei rerumque divinarum speculum, in quo omnibus contemplari licet illius claritatis radios, cujus Deus fons est, ut omnis desiderii nostri impetus magis magisque ad illum fontem dirigatur.

(52) Λυθέντων. Coisl. 3 et Par. addunt, ἡμῖν.

(53) Καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἄνω βλέπειν. Hæc desunt in duobus Regg., et Or. 1.

¹ Alias xxix, quæ autem 20 erat, nunc 43. — Habita anno 379.

paulatim abrumpat, vel divinum numen propitium A noian, ἢ ψυχῆς ἐπιστασίαν δέξασθαι, ἢ θεολογία
sentiat, aut utrumque horum habeat, ac mentem προσβαλεῖν, οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι γινώσκω.
maxima cum diligentia ad cœlestia dirigat, vix, inquam, terrenam hanc molem deorsum trahentem superare poterit. Priusquam autem eam, quantum fieri potest, superaverimus, auresque nostras et mentis aciem satis repurgaverimus, animarum curam suscipere, aut ad rerum divinarum pertractationem accedere haudquaquam tutum esse ducō.

II. Ac ne me forte timidiorem, quam par sit, existimetis, sed consilium potius nostrum prudentiamque comprobetis, unde in hunc metum inductus fuerim, exponam. Primum igitur ex ipso Moyse²² audio, quo 377 tempore oracula ei Deus ettebat, quamvis ad montem multi acciti essent, quorum unus erat ipse Aaron, cum duobus filiis, iisque sacerdotibus, tamen cæteros omnes eminus adorare jussos esse, Moysem autem solum ad eum propius accessisse, populum vero ne simul quidem ascendisse. Atque, ut item aliquanto superius narrat, alios fulgura, tonitrua, tubarum clangor, et mons fumo circumfusus²³, et horrendæ comminationes, atque huiusmodi terrores deorsum sistebant, adeo ut ipsi præclare secum agi arbltrarentur, quod vel solam Dei vocem audirent, idque hac lege, ut summo prius studio seipsos ab omni labe purgarent. At Moyses, et ascendit, et accipit, iis quidem, qui e vulgo sunt, litteralem, iis autem, qui supra vulgus assurgunt, spiritua-

III. Tum etiam illud, quod Heli sacerdoti²⁴, atque aliquanto post Osæ²⁵ accidit, cognitum et exploratum habeo: quorum alter sceleris etiam illius, quod filii adversus sacrificia committebant, pœnas solvit, idque cum eorum impietatem non modo non probasset, verum etiam multum ac sæpenumero ipsos hoc nomine objurgasset; alter, quod arcam solum a bove distractam, tangere ausus esset; eam quidem incolumem servavit, ipse vero interiit; sic nimirum Deus venerationem arcæ suæ debitam tuebatur. Quin illud quoque mihi perspectum est, ne parietes quidem templi promiscuæ multitudini contingere licuisse, eaque de causa parietibus aliis, quibus illi cingerentur, opus fuisse: nec sacrificia ipsa a quibus, aut quando, aut ubi non conveniebat, consumi solita esse: nedum cuivis, aut Sancta sanctorum, aut velamen, aut propitiatorium, aut arcam denique adire, vel spectare, vel attingere, liberum fuisse.

IV. Quæ cum ipse norim, illudque præterea, neminem magno Deo, et sacrificio, et pontifice di-

²² Exod. xix, 5. ²³ ibid. 16. ²⁴ I Reg. iv, 12 sqq.

(54) *Μή με*. Sic duo Regg., duo Colb., Or. 1, et Combef. In ed., μήτε.

(55) *Δηλαδὴ* Deest in pluribus colid.

(56) *Ἐδεήθησαν*. Duo Regg., tres Colb., et Or. 1, ἐδέησαν.

(57) *Ἡ*. Deest in duobus Regg., totidem Colb., et Or. 1.

(58) Synodus CP., anno 1156 habita, inter testimonia contra hæresim Soterichii scholion affert Basilii minimi ad hunc locum, qui sic se habet: *Τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ « Περὶ θεολογίας, καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων. »* Κείμενον. « Τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ θύματος καὶ ἀρχιερέως. » Ἑρμηνεία τοῦ ἐλαχίστου Βασιλείου. « Μεγάλου μὲν Θεοῦ τοῦ Κυρίου

B. Καὶ θεὸν εἰς τοῦτο ὑπέφθον τὸ δέος, ἵνα μὴ με (54) τοῦ δέοντος δευλιότερον ὑπολάβοιτε, ἀλλὰ καὶ ἐπαινήτε τῆς προμηθείας, ἀκούω μὲν αὐτοῦ Μωυσεως, ἠνίκα ἐχρημάτιζεν αὐτῷ ὁ Θεός, ὅτι πλειόνων εἰς τὸ ὄρος προσκεκλημένον, ὧν εἰς ἦν καὶ Ἀαρὼν σὺν τοῖς παισίν αὐτοῦ τοῖς δύο τοῖς ἱερεῦσιν, οἱ μὲν λοιποὶ πάντες προσκυνῆσαι πόρρωθεν ἐκελευσθησαν, ἐγγίσει δὲ Μωυσῆς μόνος, οὐ συναναβῆναι δὲ ὁ λόγος. Καὶ μικρὸν πρὸ τούτων, τοὺς μὲν ἄλλους ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ, καὶ σάλπιγγες, καὶ ὄλον καπνιζόμενον τὸ ὄρος, καὶ ἀπειλαὶ φρικώδεις, καὶ τοιαῦτα δειμάτα ἴστη κάτω· καὶ μέγα ἦν αὐτοῖς ἀκοῦσαι τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς μόνον, καὶ ταῦτα εὖ μάλα ἀγνισαμένοις. Μωυσῆς δὲ καὶ ἀνεισι, καὶ τῆς νεφέλης εἰσω χωρεῖ, καὶ Θεῷ συγγίνεται, καὶ δέχεται νόμον, τοῖς μὲν πολλοῖς τὸν τοῦ γράμματος, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς τὸν τοῦ πνεύματος.

nubem penetrat, et cum Deo congregitur, et legem

C. Γ. Γινώσκω δὲ Ἡλεῖ τὸν ἱερέα, καὶ μικρὸν ὑπερον Ὁζᾶν τινα· τὸν μὲν καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν παιδῶν παρανομίας ἀπαιτηθέντα δίχην, ἣν ἐτόλμων κατὰ τῶν θυσιῶν, καὶ ταῦτα οὐκ ἀποδεχόμενον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ πολλὰ πολλάκις ἐπιτιμήσαντα· τὸν δὲ, ὅτι τῆς κιβωτοῦ ψαῦσαι τολμήσας μόνον, περισπασθείσης ὑπὸ τοῦ μόσχου, τὴν μὲν περιεσώσατο, αὐτὸς δὲ ἀπώλετο, φυλάσσοντος δηλαδὴ (55) τοῦ Θεοῦ τῆς κιβωτῆς τὸ σεβάσιμον. Οἶδα δ' ἐγὼ μὴδὲ τῶν τοίων τοῦ ἱεροῦ ψαῦσαι τοῖς πολλοῖς ὄν ἀσφαλὲς, καὶ διὰ τοῦτο ἐτέρων ἐδεήθησαν (56) τοίχων τῶν ἐξωθεν· μὴδὲ τὰς θυσίας αὐτὰς, ὑφ' ὧν, καὶ ὅτε, καὶ οὐ μὴ καθῆκον ἦν, ἀναλίσκεσθαι· τοσοῦτου δεῖν πρὸς τὰ Ἁγία τῶν ἁγίων προσφοιτῶν θαβρόντα, ἢ (57) τὸ καταπέτασμα, ἢ τὸ ἱλαστήριον, ἢ τὴν κιβωτὴν, ἢ προσβλέπειν εἶναι παντός, ἢ προσάπτεσθαι.

D. Ταῦτα οὖν εἶδὼς ἐγὼ, καὶ ὅτι μηδεὶς δέξιός τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ θύματος (58), καὶ ἀρχιερέως, ὅς

²⁵ II Reg. vi, 6.

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγει, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ Πατρὸς νῦν· τοῦτο σημειούμεθα πρὸς τοὺς τὸ *Μεγάλου* τῷ Πατρὶ μόνω περιγράφοντας, τῷ δ' Ἰγῶ τὰ δευτεραία διδόντας· θύματος δὲ καὶ ἀρχιερέως τὸ μὲν ὡς σφραγισθέντος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας προσενεχθέντος σωτηρίας· τὸ δὲ ὡς οὐχ ὑπ' ἄλλου, ὑφ' ἑαυτοῦ ἐξ ἑαυτῆς τεθυκότος, καὶ εἰς σφαγὴν ἐκούσιον προτεθεικότος. *Theologi ex oratione De theologia et episcoporum constitutione*. Textus: « Magni Dei et hostiæ et pontificis. » Basilii minimi interpretatio: « Magnum quidem Deum, Dominum nostrum Jesum Christum dicit, non tamen nunc Patrem. Hoc adnotamus adversus illos qui vocabulum *Magnum* Patri tantum ascribunt, Filio autem partes se-

μη πρότερον ἑαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶσαν, μᾶλλον δὲ, ναὸς ἅγιος ἐγένετο Θεοῦ ζῶντος καὶ ζῶν· πῶς ἢ αὐτὸς προχειρῶς ἐγχειρησάμην τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις, ἢ ἀποδέξωμαι (59) τὸν ἐγχειροῦντα θρασέως; Οὐκ ἐπαινετὸς ὁ πόθος· φοβερὸν τὸ ἐγχειρῆμα. Καὶ διὰ τοῦτο καθαρτέον ἑαυτὸν πρῶτον, εἶτα τῷ καθαρῷ προσομιλητέον· εἰ μὴ μέλλοιμεν τὸ τοῦ Μανῶ ἐπέσεισθαι, καὶ λέξιν (60) ἐν φαντασίᾳ Θεοῦ γενόμενοι (61)· Ἀπολώλαμεν, ὦ γύναι, Θεὸν ἐωράκαμεν, ἢ, ὡς Πέτρος, ἀποπέμφασθαι (62) τοῦ πλοῦτος τὸν Ἰησοῦν, ὡς οὐκ ἄξιοι τοιαύτης ἐπιδημίας· ἢ, ὡς ὁ ἑκατόνταρχος ἐκεῖνος, τὴν μὲν θεραπείαν ἀπαιτήσιν (63), τὸν θεραπευτὴν δὲ οὐκ εἰσδέξασθαι. Λεγέτω τις καὶ ἡμῶν, ἕως ἐστὶν ἑκατόνταρχος, καὶ πλειόνων ἐν καλίᾳ κρατίων, καὶ ἐτι στρατευόμενος Καίσαρι τῷ κοσμοκράτορι τῶν κάτω συρμένων· Οὐκ εἰμι Ικανός, ἴνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς. Ὅταν δὲ Ἰησοῦν θεάσωμαι, καίτοι μικρὸς ὢν τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν, ὡς ὁ Ζακχαῖος ἐκεῖνος, καὶ ὑπὲρ τὴν συκομορέαν ἀρθῶ, νεκρῶσας τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ μαράνας (64) τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως· τότε καὶ Ἰησοῦν εἰσδέξομαι, καὶ ἀκούσομαι· Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ· καὶ τῆς σωτηρίας τεύξομαι, καὶ φιλοσοφήσω τὰ τελεώτερα, σκorpίζων καλῶς ἔκ κακῶς συνήγαγον, εἶτε χρήματα, εἶτε δόγματα.

corpore reformato²², tum vero et Jesum excipiam, et audiam: *Hodie, salus huic domui*²³; et saluti adipiscar, et perfectiora illa officia curabo atque exsequar, præclare spargens quæ scelerate collegeram, sive pecunias, sive dogmata.

Ε'. Ἐπεὶ δὲ ἀνεκαθήραμεν τῷ λόγῳ τὸν θεολόγον, C φέρε δὴ καὶ περὶ Θεοῦ ὡς ἐν βραχεῖ διαλεχθῶμεν. αὐτῷ τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι θαρβήσαντες, περὶ ὧν ὁ λόγος. Εὐχομαι δὲ τὸ τοῦ Σολομῶντος παθεῖν, μηδὲν ἴδιον ἐνοῆσαι περὶ Θεοῦ, μηδὲ φθέγγασθαι. Ὅταν γὰρ λέγῃ, Ἀφρονέστατος γὰρ εἰμι πάντων ἀνθρώπων, καὶ φρόνησις ἀνθρώπου οὐκ ἔστιν ἐμοί (65), οὐκ (66) ἀσυνεσίαν ἑαυτοῦ δῆπου καταγινώσκων τοῦτό φησιν. Πῶς γὰρ, ὅς γε τοῦτο καὶ (67) ἤτησε παρὰ Θεοῦ πρὸ παντὸς ἄλλου, καὶ ἔλαβε σοφίαν, καὶ θεωρίαν, καὶ πλάτος καρδίας, ψάμμου πλουσιώτερον τε καὶ διαψιλιότερον; Καὶ ὁ τοσοῦτον σοφός, καὶ τοιαύτης τετυχηκὼς δωρεᾶς, πῶς ἀφρονέστατος ἑαυτὸν πάντων (68) ὀνομάζει; Ὡς οὐκ ἔχων ἴδιαν δηλαδὴ φρόνησιν, ἐνεργούμενος δὲ τὴν θείαν τε καὶ τελεωτέραν. Καὶ γὰρ ὁ Παῦ- D λος λέγων, Ζῶ δὲ, οὐκ ἔτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοί Χριστός, οὐκ ὡς περὶ νεκροῦ πάντως ἑαυτοῦ διελέγετο, ἀλλ' ὡς ζῶντος κρείσσονα τῶν πολλῶν ζῶν, τῷ μεταίληφέναι τῆς ὄντως ζωῆς, καὶ μηδὲν θανάτῳ περα-

agnum esse, qui quidem prius Deo hostiam viventem seipsum non exhibuerit²⁴, aut, ut rectius loquar, Dei vivi templum sanctum ac vivum²⁵ factus sit; qui tandem fieri possit, ut vel ipse prompto animo de Deo disputationem habere aggrediar, vel temere aggredientem probem? Laudanda non est hæc cupiditas; periculosus ac metuendus hic conatus. Ac proinde purgari nos ante oportet, atque ita deinde in illius, qui purus est, congressum et colloquium venire; ne alioqui nobis idem quod Manue, accidat, ac Dei visione perstrictis oculis, dicamus: *Periimus, mulier*; **378** *Deum vidimus*²⁶: aut, Petri instar²⁷, Jesum a navigio ablegemus, tanquam hujusmodi præsentia minime digni: aut denique, ut centurio ille medicinam quidem exposcamus, medicum autem minime admittamus. Dicat etiam quisquam nostrum, quandiu centurio est, vilitique imperium inter multos tenet, adhucque sub Cæsare, hoc est, mundi principe, atque eorum, qui humi serpunt imperatore, stipendia facit: *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum*²⁸. Cum autem Jesum conspexero, quamvis spirituali satura parvus, ut ille Zachæus, ac super sycomorum evectus fuero²⁹, mortificatis nimirum membris, quæ sunt super terram³⁰, atque humilitatis

V. Quoniam autem sermone Theologum repurgavimus, age jam de Deo paucis disseramus, ipsius Patris Filiique et sancti Spiritus, de quibus verba facturi sumus, auxilio freti atque subnixi. Optarim autem idem mihi contingere quod Salomoni, hoc est, ut de Deo nihil meum ac proprium, vel cogitem, vel loquar. Nam cum his verbis utitur: *Stultissimus sum omnium hominum, et prudentia hominis non est in me*³¹, haudquaquam scilicet hæc eo dicit, quod stoliditatis seipsum condemnet. (Qui enim istud, cum eam præ aliis omnibus rebus a Deo postulasset, ac sapientiam et contemplationem, et cordis latitudinem arena maris uberiores atque copiosiores accepisset?) Qui sit igitur, ut vir usque adeo sapiens, atque hujusmodi beneficium consecutus, omnium stultissimum se appellet? Hoc vult nimirum, propriam se nullam prudentiam habere, sed divina et perfectiori sapientia allari. Siquidem et Paulus, cum aiebat: *Vivo autem, non jam ego, vivit vero in me Christus*³²;

²⁴ Rom. xii, 1. ²⁵ II Cor. vi, 16. ²⁶ Judic. xiii, 22. ²⁷ Luc. v, 8. ²⁸ Matth. viii, 8. ²⁹ Luc. vii, 2. ³⁰ Galat. ii, 20.

cundas dant. Hostiam porro et pontificem appellant, illud quidem ob passionem et pro nostra salute oblationem; alterum autem, quia non ab alio sed propria voluntate immolatus fuit, et ad voluntariam mortem accessit. » *Matth. Spicileg. Rom. X, 37.*

(59) Ἀποδέξωμαι. Reg. bm, ἀποδέξομαι.
(60) Λέξιν. Or. 1, λέγειν.
(61) Γενόμενοι. Combef., γενομένου.
(62) Ὡς Πέτρος ἀποπέμφασθαι. Reg. bm, ὡς ὁ Πέτρος. Or. 1, recentiori manu, ἀποπέμφεσθαι.

(63) Θεραπειᾶν ἀπαιτήσιν. Coisl. 1, θεραπείαν ἐπιζητήσιν. Par., θεραπείας ἐπιζητήσιν.
(64) Μαράνας. Par., μωράνας. Reg. Chry. ὑπερ-αναβάς, ἢ transcenso humilitatis corpore.
(65) Ἐμοί. Reg. a, Or. 1, Par., ἐν ἐμοί.
(66) Οὐκ. Sic Coisl. 1, Or. 1, et Par. In ed., οὐν.
(67) Τοῦτο καί. Sic plures codices. In ed., καὶ τοῦτο.
(68) Πάντων. Deest in Reg. a.

non utique de seipso, tanquam de mortuo, loquebatur, sed tanquam de eo, qui præstantiorem, quam vulgus mortalium soleat, vitam ageret, utpote qui veræ vitæ, nulloque mortis fine circumscriptæ, participes esset. Patrem igitur, et Filium, et Spiritum sanctum adoramus, proprietates quidem distinguentes, divinitatem autem copulantes: neque aut tria in unum contrahimus, ne Sabellii morbo laboremus; aut **379** rursus in tria diversa et aliena separamus, ne in Arii furorem incidamus. Quid enim necesse est ut, velut plantam in alteram partem propendentem, ad alteram partem per vim inflectamus, ac distorsionem per distorsionem corrigamus, non autem potius eam ad medium dirigentes, intra pietatis fideique orthodoxæ fines consistamus

VI. Porro cum medium dico, veritatem dico, quam recte solam præ oculis propositam habemus. Repudiamus itaque, tum malam contractionem, tum hac absurdioris divisionem; ne, vel ob multitudinis desertum metum, in unam personam contracta oratio, nuda nobis et inania nomina relinquat, unum videlicet et eundem Patrem ac Filium et Spiritum sanctum existimantibus, ac non magis hæc omnia unum, quam unumquodque nihil esse statuentibus (desierint enim id esse quod sunt, inter se mutuo trans-euntia et migrantia); vel rursus in tres, aut peregrinas et dispartes atque distractas naturas separata, juxta Arii recte nominatum furorem, aut principatus expertes et inordinatas, divinitaque, ut sic loquar, contrarias; partim in Judaicam quamdam paritatem concludatur, si ingenito solo divinitatem circumscribamus, partim in oppositum quidem, non minus tamen perniciosum malum provolvatur, si tria principia tresque Deos constituerimus, quod superiori etiam errore absurdius est. Nam profecto, nec quosdam ita Patris amantes esse oportet, ut illi quod Pater sit adimant; cujus enim Pater fuerit, si Filius ab eo natura diversus dicatur, atque una cum reliquis creaturis abalienetur? Nec rursus ita Christi amantes, ut ne Filii quidem nomen ei integrum servent; cujus enim, quæso, Filius fuerit, nisi ad Patrem, tanquam ad principium, referatur? Nec denique Patri principii dignitatem imminuere, quam ut pater et genitor habet; parvorum etenim certe, ipsoque indignorum principium fuerit, nisi deitatis ejus, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur, causa sit.

(69) Ἐνοῦντες. « Unam autem divinitatem profitentem. »

(70) Ἦ. Combef., οὐ.

(71) Μεσότητα. Billius: « mediocritatem. »

(72) Παραιτούμενοι. Sic duo Regg., duo Coisl., Or. 1, Combef. In ed., παραιτούμενον.

(73) Τρεῖς ἢ ἕνας. Combef. delet ἢ.

(74) Ἀνομολοῦς. Reg. hm., ἀνομοουσίως.

(75) Κατακλεισθῆναι. Sic tres Colb., Or. 1, Par. In ed., κατακλεισθῆναι.

(76) Ἀγεννήτω. Reg. Cyr., ἀνάρχω. Non male, cum hic Gregorius totus sit in « principii » ratione: ἢ ἀνάρχος τρεῖς ἀρχάς, etc.

(77) Τίνας. Or. 1, τίνα.

(78) Μῆτε τοῦτο, etc. Sic tres Colb., Or. 1, Jes., Bas. Alii, μήτε τό. Coisl. 3, Par., etc., μήτε

τουμένης. Προσκυνοῦμεν οὖν Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὰς μὲν ἰδιότητας χωρίζοντες, ἐνοῦντες (69) δὲ τὴν θεότητα· καὶ οὐτε εἰς ἓν τὰ τρία συναλείφομεν, ἵνα μὴ τὴν Σαβελλίου νόσον νοσήσωμεν· οὐτε διαίροῦμεν εἰς τρία ἔκφυλα καὶ ἀλλότρια, ἵνα μὴ τὰ Ἀρείου μανῶμεν. Τί (70) γὰρ δεῖ, καθάπερ οὗτον ἑτεροκλινὲς πάντα καμπτόμενον, βίᾳ μεταγείν ἐπὶ τὸ ἕτερον μέρος, διαστροφῇ τὴν διαστροφὴν διορθουμένου, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ μέσον εὐθύνοντας, ἐν ὁμοίωσιν τῆς θεοσεβείας;

Γ'. Μεσότητα (71) δὲ ὅταν εἶπω, τὴν ἀλήθειαν λέγω, πρὸς ἣν βλέπειν καλῶς ἔχομεν μόνην· καὶ τὴν φαύλην συναίρεσιν παραιτούμενοι (72), καὶ τὴν ἀτοπωτέραν διαίρεσιν· ὡς μήτε εἰς μίαν ὑπόστασιν συναιρεθέντα τὸν λόγον, δεῖε πολυθείας, φιλά ἡμῖν καταλιπεῖν τὰ ὀνόματα, τὸν αὐτὸν Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὑπολαμβάνουσι, καὶ μὴ μᾶλλον ἐν τὰ πάντα, ἢ μὴδὲν ἕκαστον εἶναι ὀριζομένους (φεύγοι γὰρ ἂν εἶναι ἄπερ ἐστίν, εἰς ἄλληλα μεταχωροῦντα καὶ μεταβιζόντα)· μήτε εἰς τρεῖς ἢ ἕνας (73) καὶ ἀνομολοῦς (74) οὐσίας καὶ ἀπερὴρηγμένας διαιρεθέντα, κατὰ τὴν Ἀρείου καλῶς ὀνομασθεῖσαν μανίαν, ἢ ἀνάρχους καὶ ἀτάκτους, καὶ ὅσον εἰπεῖν, ἀντιθέους· τῷ μὲν εἰς Ἰουδαϊκὴν σμικρολογίαν κατακλεισθῆναι (75), μόνῃ τῷ ἀγεννήτῳ (76) τὴν θεότητα περιγράφοντας· τῷ δὲ εἰς ἐναντίον μὲν, κακὸν δὲ Ἰσον πεσεῖν, τρεῖς ἀρχάς ὑποτιθεμένους, καὶ τρεῖς Θεοὺς, ὃ τῶν προειρημένων ἀτοπωτέρον· δεόν μήτε οὕτως εἶναι τίνας (77) φιλοπάτορας, ὡς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα παραιρεῖν (τίνας γὰρ ἂν καὶ εἴη Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν ἀπεξενωμένου καὶ ἀπηλλοτριωμένου μετὰ τῆς κτίσεως;)· μήθ' οὕτω φιλοχριστοῦς, ὡς μήτε τοῦτο φυλάττειν (78), ὅ εἶναι Υἱὸν (τίνας γὰρ ἂν καὶ εἴη Υἱὸς, μὴ πρὸς αἰτίων (79) ἀναφερόμενος τὸν Πατέρα;) μήτε τῷ Πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς κατασμικρύνειν ἀξίωμα, τῆς ὡς Πατρὶ καὶ γεννήτορι· μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀναξίων ἀρχῆ, μὴ θεότητος ὧν αἰτιος (80) τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης. Ἐπειδὴ χρὴ καὶ τὸν ἕνα Θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν, εἴτ' οὖν τρία πρόσωπα, καὶ ἐκάστην μετὰ τῆς ἰδιότητος.

τούτω, « ut ei integrum non servent, quod Filius sit. »

(79) Πρὸς αἰτίων. « Tanquam ad principium. » Gregorius, inquit Billius in Scholiis, « vocat Patrem » principium, « ut qui sit causa naturalis. Ob idque cum dixisset: » imminuunt Patri principii decus, « statim subiecit, » ejus « inquam, » Principii, quod Pater sit et genitor; « ne quis scilicet suspicaretur, ipsum Patri principii appellationem tribuere, tanquam ei, qui majestate ac dignitate præset. »

(80) Αἰτιος. « Causa, » id est, « origo. » Sic enim Patres Græcos, cum de divinis relationibus agunt, interpretantur theologi. Vide Estium in 1, dist. 29, § 2.

Quandoquidem et unus Deus retinendus est, et tres hypostases, sive tres personæ, confitendæ, et quidem unaquæque cum sua proprietate.

Z'. Τηροίτο δ' ἄν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, εἰς μὲν Θεός, A εἰς ἕν αἰτίον καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων, οὐ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλειφομένων (81)· καὶ κατὰ τὸ ἕν καὶ ταυτὸ τῆς θεότητος, ἵνα οὕτως ὀνομάσω, κίνημά τε καὶ βούλημα, καὶ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα. Αἱ δὲ τρεῖς ὑποστάσεις, μηδεμιᾶς ἐπινοουμένης συναλοιφῆς (82), ἢ ἀναλύσεως, ἢ συγχύσεως, ἵνα μὴ τὸ πᾶν καταλυθῆ, δι' ὧν τὸ ἕν σεμνύνεται πλέον ἢ καλῶς ἔχει. Αἱ δὲ ἰδιότητες, Πατρὸς; μὲν, καὶ ἀνάρχου (83), καὶ ἀρχῆς ἐπινοουμένου καὶ λεγομένου (ἀρχῆς δὲ, ὡς αἰτίου, καὶ ὡς πηγῆς, καὶ ὡς αἰδίου φωτός (84))· Υἱοῦ δὲ, ἀνάρχου μὲν οὐδαμῶς, ἀρχῆς δὲ τῶν ὅλων· ἀρχὴν δὲ ὅταν εἴπω, μὴ χρόνον παρενθῆς, μηδὲ μέσον τι τάξεως τοῦ γεγεννηκότος καὶ τοῦ γεννήματος, μηδὲ διέληξ τὴν φύσιν τῷ κακῶς παρεντεθέντι τοῖς συναϊδοῖς καὶ B συνημμένοις. Εἰ γὰρ χρόνος Υἱοῦ πρεσβύτερος (85), ἐκεῖνου δηλαδὴ πρώτως ἂν εἴη (86) αἰτίας ὁ Πατὴρ. Καὶ πῶς ποιητῆς χρόνων ὁ ὑπὸ χρόνον; Πῶς δὲ καὶ Κύριος πάντων, εἰ ὑπὸ χρόνον προσελήπται τε καὶ κυριεύεται; Ἄναρχος οὖν ὁ Πατὴρ· οὐ γὰρ ἐτέρωθεν αὐτῷ, οὐδὲ παρ' ἑαυτοῦ (87) τὸ εἶναι. Ὁ δὲ Υἱός, ἐὰν μὲν ὡς αἰτίον τὸν Πατέρα λαμβάνῃς. οὐκ ἀναρχος· ἀρχὴ γὰρ Υἱοῦ Πατρὸς ὡς αἰτίας (88)· ἐὰν δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου νοῆς ἀρχὴν, καὶ ἀναρχος· οὐκ ἄρχειται γὰρ ὑπὸ χρόνου ὁ χρόνων Δεσπότης. nec enim aliunde, nec a se ipso esse habet. Filius autem, siquidem Patrem ut causam accipias, nequaquam principio caret; principium enim Filii intellexeris, principii quoque omnis est expers. est.

H'. Εἰ δὲ, ὅτι τὰ σώματα ὑπὸ χρόνον, διὰ τοῦτο C ἀξιώσεις κείσθαι καὶ τὸν Υἱὸν ὑπὸ χρόνον, περιθῆσεις καὶ σῶμα τῷ ἀσωμάτῳ· καὶ εἰ ὅτι τὰ παρ' ἡμῖν γεννώμενα, οὐκ ὄντα ποτὲ, εἶτα γινόμενα, διὰ τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν ἀναγκάσεις ἔξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρεληλυθέναι, συγκρίνεις (89) τὰ ἀσύγκριτα, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον· οὐκοῦν καὶ πείσεται καὶ λυθήσεται, ὅτι καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα. Σὺ μὲν οὖν ἀξιοῖς διὰ τοῦτο οὕτω γεννᾶσθαι Θεόν, διότι τὰ σώματα· ἐγὼ δὲ διὰ τοῦτο οὐχ οὕτως, . ⁸⁷ Hebr. 1, 2. ⁸⁸ Rom. x, 12.

(81) Οὐ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλειφομένων. Hæc desunt in Or. 1.

(82) Συναλοιφῆς. Duo Regg., et duo Colb., συναλειφῆς.

(83) Ἀνάρχου. «Principii expertem.» Theologi Græci duas proprietates Patri tribuunt, τὸ ἀναρχον, et τὸ ἀγέννητον, quibus eum a Filio et Spiritu sancto distinguunt. Hic autem ἀναρχον, non de tempore accipiunt, aliqui enim Filium et Spiritum sanctum, non minus ἀναρχοι, id est, «principii expertes» sunt, quam Pater, sed de causa. Atque in hac significatione hoc vocabulum soli Patri convenit, qui a nullo est, cum Filius et Spiritus ex Patre sint, atque ad eum, tanquam ad causam, referantur. Per causam autem Græci nihil aliud quam «originem», ac velut essentialiter fontem intelligunt. Ita exponit Billius.

(84) Ἀἰδίου φωτός. Reg. Cypr., ἀγεννήτου φωτός. Hæc lectio apta videtur Combefisio, et proprie Patri convenit. Nam Filius et Spiritus sanctus, ἀἰδιον.

VII. Sic enim, mea quidem sententia, Deus unus retinebitur, si Filium 380 et Spiritum sanctum ad unam causam referamus, non autem componamus nec commisceamus; et si unam atque eandem Divinitatis, ut ita loquar, motionem et voluntatem, essentialique identitatem intelligamus. Tres autem personas ita tenebimus, si nulla commixtio, aut resolutio, aut confusio excogitetur, ne alioqui universum per eos evertatur, qui impensius, quam par sit, unitatem extollunt. Postremo ita nobis proprietatum ratio constabit, si Patrem quidem, et principii expertem, et principium cogitemus, ac prædicemus (principium, inquam, ut causam, et ut fontem, lumenque sempiternum); Filium vero, minime quidem principii expertem, omnium autem rerum principium asseramus; principium porro cum dico, ne tempus interjicias, nec inter genitorem et genitum medium aliquid constituas, nec per id, quod inter ea, quæ eandem æternitatem habent, et conjuncta sunt, male interponis, naturam divides. Nam si tempus Filio est antiquius, illius procul dubio primum Pater causa fuerit necessario est. Quod si ita est, quo tandem modo temporum factor erit ⁸⁷, qui sub tempus cadit? Quo item modo Dominus omnium ⁸⁸, si eum tempus præcesserit, eique dominetur? Principii igitur expers est Pater: Pater est, ut causa; sin de tempore principium Neque enim temporum Dominus temporis subjectus

VIII. Quod si, quia corpora temporis subjacent, idcirco Filium quoque temporis subesse statuas, tunc rei incorporeæ corpus attribues; et si, quoniam ea quæ apud nos gignuntur, cum ante non essent, postea orta sunt, ideo Filium quoque necessario ex nihilo in rerum naturam prodiisse contendis, comparas ea, quæ comparisonem omnem respuunt, Deum nempe et hominem, corpus, et id quod corpore vacat. Ergo et patietur, et dissolvetur, atque interibit, quemadmodum et nostra

ἀναρχον φῶς sunt, perinde ac Pater, id est, «sempiternum lumen.» Unus autem Pater est «ingenitus.»

(85) Πρεσβύτερος. Reg. bm, Bas., πρεσβύτερον.

(86) Πρώτως ἂν εἴη. Sic Reg. bm, Or. 1, Par. Comb., etc., «primum.» Mendose in ed., πρώτος ἂν ἦ. Billius, «primus.»

(87) Οὐδὲ παρ' ἑαυτοῦ. «Nec a seipso,» etc. «Si enim a seipso,» inquit Elias, «ortus esset, a seipso quoque separari posset; atque ita unus esset, duo, quorum alter præexistisset, alter postea ortus esset; aut ita divideretur, ut dimidia parte esset, dimidia rursus ex parte non esset.» Coisl. 1, pro οὐδὲ παρ' ἑαυτοῦ, habet, ἀλλὰ παρ' ἑαυτοῦ, «sed a seipso,» etc.

(88) Αἰτίος. Reg. bm, duo Colb., Or. 1, Bas., αἰτίον.

(89) Συγκρίνεις. Reg. Cypr., συγκρινεῖς.

corpōra. Tu quidem idcirco Deum ita generari censes, quod corpōra ita generentur : **381** ego vero ob id non ita gigni affirmo, quod ea sit corpōrum gignendorum ratio (quorum enim natura diversa est, horum dispar quoque generandi modus) ; nisi eum in omnibus aliis quoque rebus corporeæ materie servire contendas, hoc est, ut patiat̄ur, et in mœre versetur, et fame ac siti laboret, omnes denique eas affectiones, quibus, vel corporis, vel experiatur. Hæc enim vero mens tua non admittit. generationem aliter quam ut divinam admitte.

IX. Verum si generatus est, inquis, quomodo generatus est? Responde tu quoque mihi, o acute et invicte sophista. Si creatus est, quomodo creatus est? Ac postea ex me sciscitare, quomodo generatus sit? Passio est, inquis, circa generationem? Est et passio etiam, inquam ego, circa creationem. (An non enim passionis rationem habet informatio, et cura, et ejus rei, quæ tota simul ac repente cogitata est, in partes extensio?) Tempus, addes, circa generationem? In tempore etiam sunt quæ creantur. Locus illic? Hæc quoque locus. Spei frustratio circa generationem? Creatio quoque interdum spem frustratur. Hæc a vobis disserentibus audivi; etenim quæ mens delineavit, ea plerumque manus perficere non potuit. At dices : verbo et voluntate omnia condidit : *Ipse enim dixit, et facta sunt : ipse mandavit, et creata sunt* ²⁹. Atqui, cum ais omnia Dei verbo creata fuisse, non humanam scilicet creationem inducis; nec enim quisquam nostrum, ea, quæ fiunt, verbo efficit. Nihil quippe nobis sublimius ac præstantius esset, minusque laboriosum, si sermone solo aliquid conficere possemus. Quamobrem, etsi Deus, ea, quæ creantur, verbo creat, non tamen humana est ejus creandi ratio. Aut enim hominem quoque sermone aliquid efficientem ostende : aut mihi concede Deum non humano more creare. Quod si secus existimas, age, voluntate civitatem describe, et statim civitas repræsentetur. Opta tibi filium nasci, et protinus tibi puer existat. Velis aliud quidpiam eorum, quæ manibus efficiuntur, et confestim voluntas in opus prodeat. Quod si quidem nihil horum voluntatem nostram sequatur, Dei vero voluntas actio sit; perspicuum utique est, alio quidem modo hominem creare, alio autem rerum omnium creatorem Deum. Quæ igitur est hæc ratio, ut cum Deus alio quam humano more procreet, humano tamen more gignere cogatur? Tu quidem, cum prius non esses, deinde factus es, postea **382**

²⁹ Psal. cXLVIII, 5.

(90) *Τάλλα δουλεύση*. Reg. hm, tres Colb., Or. 1, τὰ ἄλλα δουλεύσει.

(91) *Πάθος*. « Passio. » In sensu scholasticorum hanc vocem intelligimus. Affectum quemdam exprimit.

(92) *Ἐγενήθησαν*. Sic duo Regg. et Or. 1. Ita legendum, licet plerique codices et editi habeant, ἐγενήθησαν.

(93) *Αὐτῶ τὸ κτίζειν*. Hæc desunt in Coisl. 3

A ὅτι οὕτω τὰ σώματα. Ὅν γὰρ τὸ εἶναι οὐχ ὁμοιον· τούτων οὐδὲ τὸ γεννᾶν ὁμοιον· εἰ μὴ και τᾶλλα δουλεύση (90) ταῖς ὕλαις, ὅσον πάσχων, και λυπούμενος, και πεινῶν, και διψῶν, και ὅσα ἡ σώματος, ἡ τοῦ συναμφοτέρου πάθη. Ἄλλὰ ταῦτα οὐ παραδέχεται σου ὁ νοῦς· περι Θεοῦ γὰρ ὁ λόγος. Μὴ τοῖνον μηδὲ τὴν γέννησιν ἄλλως, ἡ ὡς θεϊκὴν παραδέχου.

conjunctionim utriusque partis natura subjecta est, De Deo quippe sermo est. Ne tu igitur genera-

Θ. Ἄλλ' εἰ γεγεννηται, πῶς γεγεννηται, φησὶν; Ἀπόκριναί μοι, ὦ διαλεκτικῆ σὺ και ἀφουκτε. Εἰ ἔκτισται, πῶς ἔκτισται; κάμὲ ἀπαιτεῖ τὸ, Πῶς γεγεννηται; Πάθος (91) περι τὴν γέννησιν; Πάθος και περι τὴν κτίσιν· ἡ γὰρ οὐ πάθος ἡ ἀνατύπωσις, και ἡ φρονις, και ἡ τοῦ νοηθέντος ἀθρόως εἰς τὸ κατὰ μέρος ἐξάπλωσις; Χρόνος περι τὴν γέννησιν; Ἐν χρόνῳ και τὰ κτιζόμενα. Τόπος ἐνταῦθα; Τόπος ἐκεῖ. Ἀποτυχία περι τὴν γέννησιν; Ἀποτυχία και περι τὴν κτίσιν. Ταῦτα ἤκουσα φιλοσοφούντων ὑμῶν· ἃ γὰρ ὁ νοῦς ὑπέγραψε, πολλάκις ταῦτα ἡ χεὶρ οὐκ ἐτέλεσεν. Ἄλλὰ λόγῳ, φησὶ, τὸ πᾶν ὑπέστησε καὶ βουλήματι. Αὐτὸς γὰρ εἶπε, και ἐγενήθησαν (92)· αὐτὸς ἐνετείλατο, και ἐκτίσθησαν. Ὅταν εἴπησ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα ἐκτίσθαι, οὐ τὴν ἀνθρωπίνην κτίσιν εἰσάγεις· οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν λόγῳ πράττει τὰ γινόμενα. Οὐδὲν γὰρ ἂν ἦν ὑψηλότερον ἡμῶν, οὐδὲ ἀπονώτερον, εἰ τὸ λέγειν ἔργου συμπλήρωσις ἦν· ὡστε εἰ και λόγῳ κτίζει Θεὸς τὰ κτιζόμενα, οὐκ ἀνθρώπινον αὐτῶ τὸ κτίζειν (93). Ἡ γὰρ δεῖξον και ἀνθρωπον λόγῳ τι πράττοντα· ἡ δέξαι, ὅτι οὐχ ὡς ἀνθρωπος κτίζει Θεός. Ἐπει δὲ διάγραφον βουλήματι πόλιν, και παραστήτω (94) πόλις· θέλησον γενέσθαι σοι (95) υἱὸν, και παραστήτω παῖς· θέλησον ἄλλο τι τῶν πραττομένων, και εἰς ἔργον ἡ βούλησις χωρησάτω. Εἰ δὲ τούτων οὐδὲν ἔπεται τῷ βούλεσθαι, Θεοῦ δὲ τὸ βούλεσθαι πράξις ἐστιν, ἄλλως μὲν ἀνθρωπος κτίζει, ἄλλως δὲ ὁ πάντων κτίστης Θεός. Πῶς οὖν κτίζει μὲν οὐκ ἀνθρωπικῶς, γεννᾶν δὲ ἀναγκάζεται ἀνθρωπικῶς; Σὺ μὲν οὐκ ὦν, ἔπειτα ἐγένου, εἶτα γενᾶς· διὰ τοῦτο οὐκ ὄντα εἰς τὸ εἶναι παράγεις. Ἡ, ἵνα τι βαθύτερον εἴπω, τάχα οὐδὲ (96) αὐτὸς ἐξ οὐκ ὄντων παράγει· ἐπεὶ και ὁ Δευτ, φησὶν, ἔτι ἐν τῇ ὄσφύϊ (97) τοῦ πατρὸς ἦν, πριν εἰς τὸ εἶναι παρελθεῖν. Και μηδεὶς ἐπιρραζέτω τῷ λόγῳ. Οὐ γὰρ οὕτως ἐκ τοῦ Πατρὸς φημι τὸν Υἱὸν ὑπάρχειν, ὡς ἐν τῷ Πατρὶ πρότερον ὄντα, μετὰ δὲ τοῦτο εἰς τὸ εἶναι ὀδύσαντα· οὐδὲ γὰρ ἀτελῆ πρότερον, εἶτα τέλειον, ὡσπερ νόμος τῆς ἡμετέρας γεννήσεως (98).

et Or. 1.

(94) *Παραστήτω*. Comb., παραστήται. « Præsto sit civitas. »

(95) *Σοι*. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(96) *Τάχα οὐδὲ*. In quibusdam, τάχα δὲ οὐδὲ.

(97) *Ἐν τῇ ὄσφύϊ*. « In lumbis. » Potentia nimirum, non actu, inquit Billius in notis.

(98) *Γεννήσεως*. Reg. a, Coisl. 3, tres Colb., Pat., κνήσεως, « conceptus. »

gignis; ac proinde, eum qui non erat, in rerum naturam producis. Aut, ut profundius aliquid dicam, fortasse ne ipse quidem ex nihilo producis; quandoquidem et Levi, ut ille ait, adhuc in lumbis patris erat, antequam in lucem prodiret⁹⁹. Nec vero quisquam huic orationi calumniam conficit. Non enim Filium ita ex Patre existere dico, quasi in Patre prius quidem fuerit, postea autem in esse prodierit. Neque enim imperfectum prius, ac postea perfectum dico, quemadmodum fert lex nostræ generationis.

Κ. Ταῦτα τῶν ἐπιηραζόντων ἐστίν· ταῦτα τῶν ἐπιπηδώντων προχειρῶς πᾶσι τοῖς λεγομένοις. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτω φρονοῦμεν, οὐχ οὕτω δοξάζομεν· ἀλλ' ἑμοῦ τῶ τὸν Πατέρα εἶναι (99) ἀγεννήτως (ἀεὶ δὲ ἦν, οὐχ ὑπερπίπτει (1) γὰρ εἰς τὸ μὴ εἶναι ποτε ὁ νοῦς), καὶ ὁ Υἱὸς ἦν γεννητῶς. Ὡστε συντρέχει τὸ εἶναι τοῦ Πατρὸς τῶ γεγεννησθαι τοῦ Μονογενοῦς, ἐξ αὐτοῦ τε ὑπάρχοντος, καὶ οὐ μετ' αὐτόν, ἢ ἐπινοία (2) μόνη τῇ τῆς ἀρχῆς· ἀρχῆς δὲ, ὡς αἰτίου. Πολλὰ γὰρ τὸν αὐτὸν ἀναστρέφω λόγον, τὸ παχὺ σου καὶ ὑλικὸν τῆς διανοίας φοβούμενος (3). Εἰ δὲ οὐ πολυπραγμονεῖς τὴν τοῦ Υἱοῦ, εἴτε γέννησιν χρῆ λέγειν, εἴτε ὑπόστασιν, εἴτε τι ἄλλο κυριώτερον τούτων ἐπινοεῖ τις (νικᾷ γὰρ τὴν ἐμὴν γλῶτταν τὸ νοούμενον καὶ λεγόμενον)· μὴδὲ τοῦ Πνεύματος περιεργάζου τὴν πρόδον. Ἀρκοῦμαι ἀκούειν, ὅτι Υἱὸς, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς· καὶ ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ, ὁ δὲ Υἱὸς· καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦτο περιεργάζομαι, μὴ ταυτὸ πάθος ταῖς φωναῖς, αἱ τῶ ὑπερφωνεῖσθαι παντελῶς διαπίπτουσιν, ἢ τῇ ὄψει τεινούσῃ (4) πρὸς ἡλιακὴν ἀκτίνα. Ὅσῳ γὰρ ἂν πλεῖον καὶ ἀκριβέστερον ἰδεῖν ἐθέλοι τις, τοσοῦτῳ τὴν αἴσθησιν παραβλάπτεται, καὶ τὸ ὅπως οὖν ὁρᾶν ἀποστερεῖται, διὰ τοῦ πλείονος νικῶντος τὴν ὄψιν τοῦ ὁρωμένου ἐν ὅλῳ ἰδεῖν ἐβέλῃσιν, καὶ μὴ ὅσον ὁρᾶν ἀσφαλές.

adversum solem intuentibus. Nam quo quis amplius et accuratius eum cernere cupit, eo magis sensum lædit, ac ideo etiam quoquo modo cernendi oculorum aciem superat, cum quispiam totum conspiceret, ac non quantum tuto cernere licet.

ΙΑ. Ἀκούεις γέννησιν; Τὸ πῶς μὴ περιεργάζου. Ἀκούεις ὅτι τὸ Πνεῦμα προῖον ἐκ τοῦ Πατρὸς; Τὸ ὅπως μὴ πολυπραγμονεῖ. Εἰ δὲ πολυπραγμονεῖς Υἱοῦ γέννησιν, καὶ Πνεύματος πρόδον, καὶ γὰρ σου πολυπραγμονῶ τὸ κρᾶμα ψυχῆς καὶ σώματος· Πῶς εἰ χούς, καὶ εἰκὼν Θεοῦ; Τί τὸ κινεῖ σε, ἢ τί τὸ κινούμενον; Πῶς τὸ αὐτὸ καὶ κινεῖ καὶ κινεῖται; Πῶς ἢ αἴσθησις ἐν τῷ αὐτῷ μένει, καὶ τὸ ἐκτὸς ἐπισπᾶται; Πῶς ὁ νοῦς ἐν σοὶ μένει, καὶ γεννᾷ λόγον ἐν ἄλλῳ νοῖ (5); Πῶς λόγῳ νόημα διαδίδεται (6); Καὶ οὐπω τὰ μείζονα λέγω· Τίς οὐρανοῦ περιφορά; Τίς ἀστέρων κίνησις, ἢ τάξις, ἢ μέτρα, ἢ σύνοδος, ἢ ἀπόστασις; Τίνες δ' ὄροι θαλάσσης; Πόθεν δὲ ἀέμων βεῦματα, ἢ ὠρῶν περιτροπαί, ἢ ὁμβρῶν ἐπιχύσεις; Εἰ τούτων μὴδὲν κατενόησας, ὧ ἄνθρωπε (κα-

X. Hæc sunt eorum, qui obtreactione et calumniis gaudent: hæc eorum, qui adversus omnia, quæ dicuntur, prompte insiliunt. Nos autem non ita sentimus, non ita censemus: verum hoc docemus, et profiteamur, quod simul atque Pater ængenito modo erat (semper autem erat, nec enim eum aliquando non fuisse concipit mens nostra, quantumvis se altissime efferat), et Filius quoque per generationem erat; ita ut Patris essentia coneurat cum Unigeniti generatione, qui ex ipso quidem est, non autem post ipsum, aut saltem sola principii cogitatione. Principium vero hic pro causa accipio. Identidem enim eadem verba repeto, ut animi tui hebetudini et crassitie occurram. Quod si curiosius non scruteris Filii, sive generationem dicere convenit, sive substantiam, sive quod aliud vocabulum magis proprium atque appositum cuiuspiam in mentem venit (linguam enim meam superat id, quod cogito ac dico), ne quoque Spiritus sancti processione anxie inquire. Mihi audire satis est: quod Filius est, et quod ex Patre: tum quod ille Pater est, hic Filius; nihil præter ea investigo ac perscrutor; ne mihi idem quod vocibus accidat, quæ immodica contentione franguntur, ac prorsus concidunt, aut idem quod oculis

XI. Audis generationem? Modum curiosius ne inquiras. Audis Spiritum ex Patre procedere? Id, quomodo fiat, ne anxio studio perscruteris. Quod si in Filii generatione et Spiritus processione pervestiganda curiosum te præbes, ego quoque pari curiositate tuam animæ corporisque conjunctionem et temperamentum inquiram: quo modo pulvis es, et Dei imago? Quid est, quod te moveat, aut quid quod moveatur? Quo modo idem movet et movetur? Quo modo sensus in eodem manet, et externa attrahit? Quo modo mens in te manet, et in alia mente sermonem gignit? Quo modo cogitatio per sermonem impertitur? Nondum majora profero. Quæ cæli conversio? Quis siderum motus, aut ordo, aut modus? Quæ conjunctio aut distantia? Qui

⁹⁹ Hebr. vii, 10.

(99) Ἐμοῦ τῶ τὸν Πατέρα εἶναι. Duo Regg., Coisl. 1, Par., ἑμοῦ τὸ εἶναι τὸν Πατέρα. Tres Colb., τῶ εἶναι τὸν ἀναρχον (Πατέρα) ἀγεννήτως, « absque generatione. »

(1) Ὑπερπίπτει. Par., ὑποπίπτει.

(2) Ἡ ἐπινοία, etc. Huic phrasi consonat explicatio, qua Filius dicitur Patre posterior, non « natura, » neque « tempore, » sed « originis » duntaxat « ratione. » Vide Estium in 1, dist. 9, § 3, et dist.

16, § 2.

(3) Διανοίας φοβούμενος. Sic Reg. hm, plures Colb., Par., Combef., « crassitiam ac stupiditatem ingenii sui metuens. » In ed. deest φοβούμενος.

(4) Ὁψεί τεινούσῃ. Sic tres Regg., Bas., Par., Tillem., etc. Mendose in ed., ὄψῃ τεινούσῃ.

(5) Νοῖ. In nonnullis, νψ.

(6) Διαδίδεται. Tres Regg., Coisl. 1, Or. 1, δέδοται.

maris termini? Unde venti proficiunt? Unde partium anni revolutiones, aut pluviarum effusiones? Si nihil horum intellectu percepisti, o homo (percipies autem fortasse aliquando, cum perfectionem consecutus fueris: Videbo enim, inquit ille, *cælos, opera digitorum tuorum* 41; ut conicere possimus, ea, quæ nunc cernimus, non veritatem ipsam esse, sed quædam duntaxat veritatis simulacra); si te ipsum non nosti, quisquis es, qui de his rebus disputas, si hæc nondum intellectu comprehendisti, quorum sensus ipse testis est, quo tandem modo, quid, et quantus sit Deus, te certo tenere ac scire arbitraris? Magnæ profecto id stultitiæ est.

XII. Quocirca si quid tibi obtemperas, hoc est, theologo minime audaci, ut nonnulla jam percepisti, ita etiam ea, quæ supersunt, ut percipias, roga. Ea parte, quæ in te manet, contentus esto: altera in supernis thesauris recondita maneat. Per vitæ probitatem ascende: per purgationem, eum, qui purus est, adipiscere. Vis theologus aliquando fieri, ac divinitate dignus? Serva mandata; per Dei præcepta incede; actio enim gradus est ad contemplationem: ex corpore operam animæ nava. An quisquam est mortalium, qui ad eam sublimitatem efferri possit, ut ad Pauli mensuram perveniat? At ille tamen videre se per speculum et ænigma dicit 42, tempusque affore, quo facie ad faciem visurus sit. Tunc aliis quidem in disputando sublimior? At Deo haud dubie inferior es. Tunc aliis fortasse acutior et perspicacior? At certe veritate tanto posterior es, 384 quanto essentia Dei essentiali tuam antecellit. Pollicitationem habemus fore, ut aliquando tantum cognoscamus, quantum cognovimus 43. Si fieri non potest, ut perfectam in hac vita rerum cognitionem assequamur, quid tibi reliquum est? Quid in spe positum? Regnum cælorum, procul dubio inquires. Atqui illud nihil aliud esse existimo, quam ejus, quod purissimum et perfectissimum est, adeptionem. Perfectissima porro rerum omnium est Dei cognitio. Verum eam, partim teneamus, partim, quamdiu in terra versamur, percipere studeamus, partim in futurum ævum reservemus, ut hunc laboris industriaque nostræ

41 Psal. viii, 4. 42 I Cor. xiii, 12. 43 ibid.

(7) Ἔργως. In quibusdam, ἐπέγως.

(8) Καταλαμβάνειν. Tres Colb., et Or. 1, καταλαβεῖν.

(9) Ἄνω. Sic plures Regg., et Colb., Coisl. 1, et Or. 1. In ed. deest.

(10) Διὰ καθάρσεως, etc. His verbis docet Gregorius, ad divinæ sapientiæ studium puritatem requiri, nec nisi qui purus est, ad Deum posse pertingere. Hinc Casaubonus in Præfatione epistol. vii, sancti Gregorii Nysseni ad Eustathiam, Ambrosiam et Basilissam, hæc habet: « Non alia sententia fuit, tum aliorum veteris Ecclesiæ Patrum, tum Gregorii Nazianzenii, viri sine controversia maximi, et qui ob exquisitam rerum divinarum notitiam cum pari facundia et eruditione junctam, gloriosissimum Theologi nomen tulit. Hic igitur vir tantus gravissimum et vere gemmeum libellum, quo de divinæ sapientiæ studio disputat, ita concludit ut oportere dicat: διὰ καθάρσεως κτῆσαι τὸ καθαρὸν, « per purgationem, eum, qui purus est, adipiscere. » Deinde autem iter affectantibus ad Dei divinarumque rerum notitiam, doctor fidelissimus hanc compendiarium viam

αναφοσεις δὲ ἰσως ποτε, ὅταν ἀπολάβῃς τὸ τέλος. Ὅψομαι γὰρ, φησὶ, τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου· ὡς ὑπονοεῖσθαι τὰ νῦν δρώμενα μὴ εἶναι τὴν ἀληθειάν, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας ἰνδάγματα· εἰ σαυτὸν οὐκ ἔγνως (7), ὅστις εἶ ὁ περὶ τούτων διαλεγόμενος, εἰ ταῦτα οὐ κατέλαβες, ὧν καὶ ἡ αἰσθησις μάρτυς, πῶς Θεὸν ἀκριβῶς, ὅπερ τε καὶ ὅσον ἐστίν, εἰδέναι ὑπολαμβάνεις; Πολλῆς τοῦτο τῆς ἀλογίας.

IB'. Ἄλλ' εἰ τι ἐμοὶ πεῖθη, τῷ μὴ θρασεῖ θεολόγῳ, τὸ μὲν κατέλαβες, τὸ δὲ καταλαμβάνειν (8) δεῖσθαι. Τὸ μὲν ἀγάπησον ἐν σοὶ μένον, τὸ δὲ ἐν τοῖς ἄνω (9) βησσαυροῖς μενίνατω. Διὰ πολιτείας, ἀνελθε· διὰ καθάρσεως (10), κτῆσαι τὸ καθαρὸν. Βούλει θεολόγος γενέσθαι ποτὲ, καὶ τῆς θεότητος ἄξιος; τὰς ἐντολάς φύλασσε· διὰ τῶν προσταγμάτων (11) ὀδύσου· πρῶτος γὰρ ἐπιβασίς θεωρίας· ἐκ τοῦ σώματος τῆ ψυχῆ φιλοπόνησον (12). Ἄρα τίς ἐστὶν ἀνθρώπων, ὃς (13) ἀρθῆναι τοσοῦτον δύναται, ὥστε εἰς τὸ Παύλου μέτρον ἐλθεῖν; Ἄλλ' ὅμως φησὶ· βλέπειν δι' ἐσόπτρου καὶ αἰνίγματος, καὶ εἶναι καιρὸν, ὅτε ἔψεται πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Ἄλλου μὲν (14) εἰ φιλοσοφώτερος ἐν λόγοις; Θεοῦ δὲ πάντως (15) κατώτερος. Ἄλλου μὲν τυχὸν (16) συνετώτερος; τὸ δὲ ἀληθείας (17) τοσοῦτον λείπη (18), ὅσον τὸ εἶναι σου δεύτερον τοῦ εἶναι Θεοῦ. Ἐχομεν ἐπαγγελίαν γνώσεσθαι ποτε, ὅσον ἐγνώσμεθα. Εἰ μὴ δυνατόν ἐν ταῦθα ἔχειν τελείαν τὴν τῶν ὄντων γῶσιν, τί μοι (19) τὸ λειπόμενον; Τί τὸ ἐλπίζόμενον; Βασιλείαν οὐρανῶν, πάντως (20) ἔρεις. Ἠγοῦμαι δὲ μὴ ἄλλο τι τοῦτο εἶναι, ἢ τὸ τυχεῖν τοῦ καθαρωτάτου τε καὶ τελειωτάτου· τελειωτάτου δὲ τῶν ὄντων, γῶσις Θεοῦ. Ἄλλὰ τὸ μὲν κατάσχωμεν, τὸ δὲ καταλάβωμεν, ἕως ἔσμεν ὑπὲρ γῆς· τὸ δὲ ἐκεῖθεν ταμειουσώμεθα, ἵνα ταύτην σχώμεν τῆς φιλοπονίας τὴν ἐπικαρπίαν, ὅλην τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν ἑλλαμψιν, ἥτις ἐστὶ, καὶ οἶα, καὶ ὄση, εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος (21) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ostendit, ut per Domini mandata iter capessant, si ad veram sapientiam pervenire velint. Actiones namque sunt veluti gradus quibus ad cælestem D veritatem ascenditur. Βούλει θεολόγος γενέσθαι: etc.

(11) Προσταγμάτων. Or. 1, πραγμάτων.

(12) Φιλοπόνησον. Reg. Cyrpr., φιλοσοφήσον.

(13) Ὅς. Sic Or. 1, et Bas. In edit., ὡς.

(14) Ἄλλου μὲν. Reg. Cyrpr., ἄλλος μὲν ἄλλου.

(15) Πάντως. Deest in Or. 1.

(16) Τυχόν. Reg. Cyrpr., εἰ τυχόν.

(17) Τὸ δὲ ἀληθείας. Or. 1, τῆς δὲ ἀληθείας.

(18) Τοσοῦτον λείπη. Reg. Cyrpr., τοσοῦτο λείπει.

(19) Τί μοι, etc. Billius vertendo: « Id, quod restat, honore afficere, » videtur legisse, τί μοι [προτιμῶν, vel τιμῶν]. Sic legit Leuvenclaius, et reddidit, « venerare id quod tibi deest. »

(20) Πάντως. Regg. a, bm, Or 1, Par., ἰσως, « fortasse. » Alii, ἰσως πάντως.

(21) Καὶ τὸ κράτος. Hæc desunt in Reg. a, duobus Colb., et Or. 1.

fructum habeamus, nimirum totam sanctæ Trinitatis illuminationem, quæcunque tandem, et qualis, et quanta illa sit, si ita loqui fas est, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

385 MONITUM IN ORATIONEM XXI.

I. In hac panegyrica oratione, cujus meminit Hieronymus (22), quamque Eulogius Alexandrinus honorifice commendat (23), magni Athanasii laudes prosequitur Gregorius. Tanta siquidem erat ipsius sanctitatis fama, ut orator ipsomet exordio, se, « Athanasium laudando, virtutem laudare » profiteatur. Et certe, sanctissimum antistitem cum eximiis Veteris ac Novi Testamenti viris conferens, eum nullatenus ipsorum virtutibus imparem exhibet. « Alios enim, » inquit (n. 4), « æquavit, ab aliis paululum absuit, nonnullos etiam antecessit. » Et deinde præcipua ipsius vitæ capita pertractans, ostendit quanta et quam præclara adversus Arii errores in Nicæna synodo præstiterit, quot exsilia ejus invicta fides subierit, quanto apparatu, quantoque hominum concursu in urbe, ab exsilio redux, exceptus fuerit; atque, ut uno verbo absolvam, tot et tam eximia Athanasii facta hæc oratio complectitur, ut, quam invictissimi hujus catholicæ fidei propugnatoris historiam conscribere optaverat, eam perditam aut non scriptam vix desiderare liceat. Plura etiam de Constantii ac Juliani imperatorum vita et moribus, de Arii audaciâ, dignoque ipsius impietatis exitu commemorat; et quidquid de vera ac sanctissima Trinitate sentiendum sit, Athanasii laudibus mirifice innectens, Sabellii Ariique sequaces undequaque confundit et exagitat.

II. Hanc orationem Constantinopoli habitam fuisse existimant eruditi. Sic censent Nice-tas et Tillemontius (24). Atque id colligitur ex his Theologi verbis (n. 5): « Neque pium, » inquit, « neque tutum est, cum impiorum hominum vita memoriæ prodatur, eximios pietate viros silentio prætermittere; in ea præsertim civitate, quam vix etiam multa pietatis exempla servare possint; quippe quæ, ut circos et theatra, ita res quæque divinas pro ludo habeat. » Sic enim his ultimis verbis altera Roma designatur. Præterea eodem modo loquitur Gregorius in oratione xxii, *De pace* (n. 8), quam Constantinopoli pronuntiatam fuisse nemo dubitat. Hæc etiam optime consonant cum iis quæ de Constantinopoli tradunt historiæ monumenta (25). Credimus quodque dictam sexto Nonas Maii, quo die a Græcis poriter et Latinis Athanasii memoria celebratur. Constat enim, ut in Cypriani encomio testatur Gregorius, martyrum memoriam fuisse annuis ac solemnibus festis celebratam. Unde licet conjicere hanc orationem in anniversario Athanasii festo habitam fuisse. Quo autem anno, non ita perspicuum est. Si Tillemontio habeatur fides (26), is videtur annus 379. Illud tamen non ita fidenter asserimus, ut in sequentem annum differri non posse existimemus.

(22) *De script. eccles.*, ed. Bas. 1529, pag. 149.

(23) In Photii *Bibl.*, cod. ccxxvi.

(24) Tom. IX, p. 439.

(25) *Socr. Hist.* lib. v, c. 7 et seq.; *Theod. Hist.*

lib. iv, c. 24; Gregorii or. xxiv, n. 1.

(26) Tom. IX, p. 439.

ΛΟΓΟΣ ΚΑ'.

ORATIO XXI.

Εἰς τὸν μέγαν (27) Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας.

A 386 In laudem magni Athanasii episcopi Alexandrini.

A'. Ἀθανάσιον ἐπαιγῶν, ἀρετὴν ἐπαινέσομαι. Ταυτὸν γὰρ, ἐκείνῳ τε εἰπεῖν (28), καὶ ἀρετὴν ἐπαινέσαι, ὅτι πᾶσαν ἐν αὐτῷ συλλαβῶν εἶχε τὴν ἀρετὴν, ἢ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἔχει. Θεῷ γὰρ ζῶσι πάντες οἱ κατὰ Θεὸν ζήσαντες, κἀν ἐνθὲν ἀπαλλα-

I. Athanasium laudans, virtutem laudabo. Idem enim est illum dicere, quod virtutem laudibus efferre, quoniam virtutes omnes in unum collectas tenebat, vel, ut verius loquar, tenet. Deo quippe vivunt omnes, qui secundum Deum vixerunt, etiam

(27) *Εἰς τὸν μέγαν*, etc. Reg. Chrys., Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον. « Encomium in magni Athanasium. » Reg. hm, Ἐπιτάφιος λόγος εἰς Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας. « Funeris in Athanasium Alexandriæ episcopum oratio. » Verum hic titulus perperam inscribitur. « Hæc enim oratio, » juxta Nicetam, « non funebris, ut quidam existimant, sed pure panegyrica est. Nullas siquidem lamentationes aut consolationes continet,

nec ad Athanasii sepulcrum pronuntiata est. Nam cum Gregorius in Constantinopolitana urbe commemoraretur, imperante Theodosio, hanc orationem conscripsit. Magnus autem Athanasius antea, Valente imperium obtinente, ad Deum migraverat. »

(28) *Εἰπεῖν*. Coisl. 1, ἐπαινεῖν, « laudare. »

« Alias, et nunc xxi. — Habita die secunda Maii anni 379.

si ex hac vita migrarint. Unde et Deus, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob dicitur, ut viventium Deus, non mortuorum ⁴⁴. Virtutem autem laudans, Deum laudabo, a quo virtus hominibus fluit, illudque, ut per cognatam illuminationem ad eum evehantur, vel potius reducantur. Nam cum multa et magna sint, atque adeo tot et tanta, ut nemo ea sermone complecti possit, quæ nos a Deo jam habemus, jamjamque habituri sumus; maximum tamen et humanissimum est, propensio ad eum atque familiaritas. Nam quod rebus sensibilibus est sol, hoc iis, quæ animo et ratione intelliguntur, est Deus. Ille enim mundum hunc spectabilem collustrat, hic invisibilem; ille corporis oculos ita afficit, ut lumen ipsius intueri possint, hic mentes divinas reddit. Atque ut ille, cum, et iis quæ oculorum sensu prædita sunt, et iis quæ aspectu sentiuntur, hanc vim tribuat, ut et illa videre, et hæc visu percipi possint, interim tamen ipse omnia, quæ oculis subjecta sunt, pulchritudine antecellit: eodem modo Deus, cum tam iis, quæ intelligentia utuntur, quam quæ mente et intellectu comprehenduntur, hoc asserat, ut illa et intelligant, et hæc intelligentia percipiantur, ipse tamen intelligibilium omnium summus est vertex, in quo desiderium omne consistit ac desigitur, et nequaquam supra aut omnino habebit mens ulla, quantumvis philosophica sit, et altissime tendens, ac summe curiosa. Hoc etenim rerum omnium expetendarum extremum est, quo cum pervenerimus, omnis speculatio conquiescet.

II. Cuicumque igitur terrena mole per rationem et contemplationem perrupta, solutaque **387** hac carnali, sive nubes, sive obvelatio dicenda est, cum Deo commercium habere, ac purissimæ luci, quantum humanæ naturæ datum est, commisceri licuerit, is duplici nomine beatus prædicari debet; tum quod hinc sursum ascenderit, tum quod deificationem illam sit consecutus, quam verum et sincerum philosophiæ studium conciliat, ac mentis supra terrenum binarium elatio, propter eam, quam in Trinitate intelligimus, unitatem. Qui autem ob animæ cum corpore conjunctionem deterior factus est, ac luto usque adeo hæsit, ut nec in veritatis radios mentis aciem intendere, nec supra inferiora hæc assurgere queat, idque cum desuper originem traxerit, et ad supera vocetur, illum hac cæcitate miserum existimo, etiamsi res hujusce vitæ illi ex animi sententia fluant, tantoque etiam misericordiam, quanto magis a secundo ac felici fluxu delu-

⁴⁴ Matth. xxii, 32.

(29) Θεός, ὡς οὐ νεκρῶν Θεός, ἀλλὰ ζώντων. « Non ut mortuorum Deus, sed viventium. » Sic Regg. plures ed., duo Coisl., Or. 1, etc. Deest in ed., ὡς οὐ νεκρῶν Θεός. In quibusdam legitur, ὡς οὐχὶ νεκρῶν Θεός.

(30) Συγγενοῦς. Or. 1 addit ἡμῖν.

(31) Αὐτόν. Sic Regg. a, c, d, undecim Colb., Jes., etc. In ed., αὐτό.

(32) Ἡλιοειδεῖς... θεοειδεῖς. « Solem videntes... Deum videntes. » Hæc utriusque vocis esse videtur significatio. Quare hic locus sic reddi potest: « ille efficit, ut corporis oculi solem videant,

αὐτοὶ γὰρ Θεός, ὡς οὐ νεκρῶν Θεός, ἀλλὰ ζώντων (29). Ἀρετὴν δὲ ἐπαίνων, Θεὸν ἐπαίνεσθαι, παρ' οὗ τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἀρετὴ, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν ἀνάγεσθαι, ἢ ἐπανάγεσθαι διὰ τῆς συγγενοῦς (30) ἐλλάμψεως. Πολλῶν γὰρ ὄντων ἡμῖν καὶ μεγάλων, οὐ μὲν οὖν εἴποι τις ἂν ἡλίκων καὶ ὄσων, ὧν ἐκ Θεοῦ ἔχομέν τε καὶ ἔξομεν· τοῦτο μέγιστον καὶ φιλανθρωπότατον, ἢ πρὸς αὐτὸν (31) νεύσεις τε καὶ οἰκειώσεις. Ὅτι γὰρ ἐστὶ τοῖς αἰσθητοῖς ἥλιος, τοῦτο τοῖς νοητοῖς Θεός. Ὁ μὲν γὰρ τὸν ὄρωμενον φωτίζει κόσμον, ὁ δὲ τὸν ἄόρατον· καὶ ὁ μὲν τὰς σωματικὰς βλαβεῖς ἡλιωειδεῖς, ὁ δὲ τὰς νοερὰς φύσεις θεοειδεῖς (32) ἀπεργάζεται. Καὶ ὡς περ οὗτος τοῖς τε (33) ὄρωσι καὶ τοῖς ὄρωμένοις, τοῖς μὲν τὴν τοῦ ὄρατον, τοῖς δὲ τὴν τοῦ ὄρασθαι παρέχων δύναμιν, αὐτὸς τῶν ὄρωμένων ἐστὶ τὸ κάλλιστον· οὕτω Θεὸς τοῖς νοουσι καὶ τοῖς νοουμένοις, τοῖς μὲν τὸ νοεῖν, τοῖς δὲ τὸ νοεῖσθαι δημιουργῶν. αὐτὸς τῶν νοουμένων ἐστὶ τὸ ἀκρότατον, εἰς ὃν πᾶσα ἐφείσεται, καὶ ὑπὲρ ὃν οὐδαμοῦ φέρεται. Οὐδὲ γὰρ ἔχει τι ὑψηλότερον, ἢ ὄλιως ἔξει (34), οὐδὲ ὁ φιλοσοφώτατος νοῦς καὶ διαβατικώτατος, ἢ πολυπραγμονέστατος. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ τῶν ὀρεκτῶν ἔσχατον, καὶ οὐ γενομένοις πάσης θεωρίας ἀνάπαυσις.

cum fertur. Nec enim quidquam sublimius habet

B'. Ὅτι μὲν οὖν ἐξεγένετο, διὰ λόγου καὶ θεωρίας διασχόντι τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκικὸν τοῦτο, εἴτε νέφος χρῆ λέγειν, εἴτε προκάλυμμα (35), Θεῷ συγγενέσθαι, καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ κραθῆναι, καθόσον ἐφικτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει· μακάριος οὗτος, τῆς τε ἐντεῦθεν ἀναβάσεως, καὶ τῆς ἐκεῖσε (36) θεώσεως, ἣν τὸ γνησίως φιλοσοφῆσαι χαρίζεται, καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν ὕλην δυάδα γενέσθαι, διὰ τὴν ἐν τῇ Τριάδι νοουμένην ἐνότητα Ὅστις δὲ ὑπὸ τῆς (37) συζυγίας χείρων ἐγένετο, καὶ τοσοῦτον τῷ πηλῷ συνεσχέθη, ὡς μὴ δυναθῆναι ἐμβλέψαι πρὸς τὰς τῆς ἀληθείας αὐγὰς, μηδὲ ὑπὲρ τὰ κάτω γενέσθαι, γεγωνὸς ἀκωθεν, καὶ πρὸς τὰ ἄνω καλούμενος· ἄλλιος οὗτος ἐμοὶ τῆς τυφλώσεως, κἂν εὐροῇ τοῖς ἐνταῦθα· καὶ τοσοῦτον πλέον, ὅσῳ περ ἂν μάλλον ὑπὸ τῆς εὐροίας παίζηται, καὶ πείθηται ἄλλο τι καλὸν εἶναι πρὸ τοῦ ὄντος καλοῦ, πονηρὸν πονηρῶς δόξης καρπὸν ὀρεπόμενος, ἢ ζόφον κατακριθῆναι, ἢ ὡς πῦρ ἰδεῖν, ὃν ὡς φῶς εὐχὴ ἐγνώρισε.

hic quoque efficit, ut naturæ rationis compotes Deum videant.

(33) Τε. Sic quatuor Regg. Deest in ed.

(34) Ἐξει. Sic Regg. quinque, octo Colb., Coisl. 1, Pass. Ita etiam legit Billius. Combefisius tamen præfert, ἔξει, ut in editis reperitur.

(35) Προκάλυμμα. Coisl. 1 addit, διαπτύσαντι.

(36) Ἐκεῖσε. In nonnullis, ἐκεῖθεν.

(37) Τῆς. Sic quinque Regg. et Coisl. 1. Deest in edit.

ans fuerit, sibi que aliud quodpiam bonum, vero bono præstabilius esse persuaserit, malum utique malæ opinionis fructum decerpens, nimirum, ut vel tenebris mulctetur, vel eum tanquam ignem videat, quem ut lucem minime cognovit.

Γ'. Ταῦτα ὀλίγοις μὲν ἐφιοσθηθή, καὶ τῶν νῦν, καὶ τῶν πάλαι (ὀλίγοι γὰρ οἱ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πάντες πλάσματα), νομοθέταις, στρατηγοῖς, ἱερεῦσι, προφήταις, εὐαγγελισταῖς, ἀποστόλοις, ποιμέσι, διδασκάλοις, καὶ (38) παντὶ πνευματικῷ πληρώματι καὶ συστήματι, ἐν δὲ τοῖς πᾶσι, καὶ τῷ νῦν ἐπαινουμένῳ. Τίνας δὲ λέγω τούτους; Οἷον τὸν Ἐνώχ ἐκείνον, τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ, τοὺς δώδεκα πατριάρχας, τὸν Μωϋσέα (39), τὸν Ἀαρὼν, τὸν Ἰησοῦν, τοὺς Κριτὰς, τὸν Σαμουήλ, τὸν Δαβὶδ, τὸν Σολομῶντα μέχρι τινός, τὸν Ἥλιαν, τὸν Ἐλισσαῖον, τοὺς πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας προφήτας, τοὺς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν· καὶ (40) τὰ τελευταῖα δὴ ταῦτα τῇ τάξει, καὶ πρώτα τῇ (41) ἀληθείᾳ, ὅσα περὶ τὴν Χριστοῦ σάρκωσιν, ἤτοι πρόσληψιν, τὸν πρὸ τοῦ φωτὸς λύχνον, τὴν πρὸ τοῦ Λόγου φωνήν, τὸν πρὸ τοῦ Μεσίτου μεσίτην, μεσίτην Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ Νέας, Ἰωάννην τὸν πάνυ, τοὺς Χριστοῦ μαθητὰς, τοὺς μετὰ Χριστὸν, ἢ λαοῦ προκαθεσθέντας, ἢ διὰ λόγου φανερωθέντας, ἢ διὰ σημείων γνωρισθέντας (42), ἢ τελεωθέντας δι' αἵματος.

Δ'. Τούτων Ἀθανάσιος, τοῖς μὲν ἡμιλλήθη, τῶν δὲ μικρὸν ἀπελείφθη, ἔστι δὲ οὓς καὶ ὑπέρεσχεν, εἰ μὴ τολμηρὸν εἰπεῖν· καὶ τῶν μὲν τὸν λόγον, τῶν δὲ τὴν πράξιν, τῶν δὲ τὸ πρᾶον, τῶν δὲ τὸν ζῆλον, τῶν δὲ τοὺς κινδύνους, τῶν δὲ τὰ πλεῖω, τῶν δὲ τὰ (43) ἅπαντα μιμησάμενος, καὶ ἄλλο ἀπ' ἄλλου κάλλος λαβὼν, ὥσπερ οἱ τὰς μορφὰς μεθ' ὑπερβολῆς γράφοντες, καὶ εἰς μίαν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν συναγαγὼν, ἐν ἀρετῆς εἶδος ἐκ πάντων ἀπηκριβώσατο, τοὺς μὲν ἐν λόγῳ δεινοὺς τῇ πράξει, τοὺς πρακτικοὺς δὲ τῷ λόγῳ νικήσας· εἰ βούλει· δὲ, λόγῳ μὲν τοὺς εὐδοκίμους ἐν λόγῳ, πράξει δὲ τοὺς πρακτικωτάτους ὑπερβαλὼν· καὶ τοὺς μὲν κατ' ἀμφοτέρας μέσους ἔχοντας, τῷ περὶ τὸ ἕτερον ὑπερβάλλοντι· τοὺς δὲ καθ' ἕτερον (44) ἀκρους, τοῖς ἀμφοτέροις παραδραμῶν. Καὶ εἰ μέγα τοῖς προλαβοῦσι, τὸ παράδειγμα τούτῳ γενέσθαι τῆς ἀρετῆς, οὐχ ἤττον εἰς εὐφημίαν τῷ ἡμετέρῳ καλῷ, τὸ τοῖς μετ' αὐτὸν γενέσθαι παράδειγμα.

ἰις, qui altero duntaxat genere summopere eminebant, hoc nomine præstaret, quod utraque virtute polleret. Quod si his qui ipsum ætate præcesserunt, virtutis exemplum ipsi præbuisse magnum et honorificum est, non minus certe huic nostro præclarum censeri debet, quod posteris exemplum ipse fuerit.

Ε'. Πάντα μὲν δὴ τὰ ἐκείνου λέγειν τε καὶ θαυμάζειν μακρότερον ἂν εἴη τυχόν, ἢ κατὰ τὴν παρούσαν ὁρμὴν τοῦ λόγου, καὶ ἱστορίας ἔργον, οὐκ εὐφημίας· ἢ καὶ ἰδίᾳ παραδοῦναι γραφῇ παιδευμὰ τε καὶ ἥδυσμα τοῖς εἰς ὑστερον, εὐχῆς ἔργον ἔμοι, ὥσπερ ὅν

III. Hæc paucis, tam nostræ tempestatis, quam præcis hominibus curæ ac studio fuerunt (pauci enim Dei sunt, quamvis omnes ipsius figmenta sint), legislatoribus, bellicis ducibus, sacerdotibus, prophetis, evangelistis, apostolis, pastoribus, doctoribus, omnique spirituali cœtui atque agmini, inter omnes autem eos huic quoque, in cuius laudem hæc a nobis habetur oratio. Quos tandem hos dico? Enoch illum, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, duodecim patriarchas, Moysen, Aaronem, Josue, Judices, Samuelen, Davidem, Salomonem aliquantisper, Eliam, Elisæum, prophetas, qui vel captivitate antecesserunt, vel post eam exsiterunt. Atque hæc, ordine quidem postrema, cæterum revera prima, quæ circa Christi Incarnationem, seu humanitatis assumptionem, contigerunt, nimirum lucernam illam ante Lucem, vocem ante Verbum, mediatorem ante Mediatorem, hoc est, eximium illum Joannem, qui medius inter Vetus et Novum Testamentum existit, Christi discipulos, eos denique, qui post Christum vel plebi præfuerunt, vel per sermonem ac doctrinam in conspicuum venerunt, vel per miracula nobilitati sunt, vel per sanguinem consummati.

388 IV. Ex his Athanasius alios exæquavit, ab aliis paululum absuit, nonnullos etiam, nisi hoc audacius a me dictum videatur, antecessit: atque aliorum sermonem et eruditionem, aliorum actionem, aliorum mansuetudinem, aliorum zelum, aliorum dimicationem, aliorum multa, aliorum omnia imitando consecutus, atque aliud ab alio mutuatus, quemadmodum qui formas seu imagines singulari studio et elegantia pingunt, atque in unam sui ipsius animam complexus, unum ex omnibus perfectum virtutis simulacrum edidit: sic videlicet se comparans, ut et disertis actione, et rerum gerendarum facultate præditos eruditione atque eloquentia vinceret; aut si mavis, et doctrinæ gloria florentes, doctrina, et rebus gerendis aptissimos, actione superaret: atque, et iis, qui mediocrem in utroque genere laudem habebant, eo superior esset, quod in altero horum summe excelleret; et rursus,

V. Atque omnem quidem illius vitæ sermonem prosequi ac laudibus efferre longius fortasse fuerit, quam hujus orationis institutum ferat, ac non tam encomii opus quam historiæ; quam etiam ut posteris documento atque oblectationi futuram peculiari

(38) Καὶ. Sic Reg. a, bm, ph. Deest in ed.

(39) Μωϋσέα. In pluribus, Μωσέα.

(40) Καὶ. Deest in nonnullis.

(41) Τῇ. Sic quatuor Regg. et Combef. In edit., δῆ.

(42) Διὰ λόγου φανερωθέντας, ἢ διὰ σημείων γνωρισθέντας. Quinque Regg. et Combef., διὰ σημείων γνωρισθέντας, ἢ διὰ λόγου φανερωθέντας.

(43) Τὰ. Deest in quatuor Regg. et Or. 1.

(44) Καθ' ἕτερον. Coisl. 1, καθ' ἑκάτερον.

scripto mandare cumprimis optarem, quemadmodum ipse divi Antonii vitam conscripsit, monasticæ nempe vitæ præcepta sub narrationis specie tanquam lata lege promulgans. Verum cum pauca ex multis illius rebus, quæque nunc nobis, ut notiora et insigniora, ultro memoria suppeditat, commemoravimus (ut simul et cupiditati nostræ satisfaciamus, et officium huic festo debitum persolvamus), plura his, quibus ea cognita sunt, relinquemus. Neque enim alioqui pium, nec tutum est, cum impiorum hominum vita memoriæ prodatur, eximios pietate viros silentio prætermittere; idque in ea civitate, quam vix etiam multa virtutis exempla servare possint, quippe quæ, ut circos et theatra,

389 VI. Ille igitur in divinis moribus ac disciplinis statim educatus est, cum liberalibus artibus per exiguum temporis spatium tribuisset, ne videlicet huiusmodi rerum omnino rudis et ignarus, eaque nescire, quæ sibi contemnenda duxerat, videretur. Neque enim nobilem et egregiam animi indolem vanis studiis occupari sustinuit, eodemque modo affici, quo imperiti athletæ, qui dum aerem plus quam corpora feriunt, præmiorum spe frustrantur. Atque, et Veteris et Novi Testamenti libros omnes ita permeditatus, ut ne unum quidem quispiam ac vitæ splendore ditatur, ac nimirum rationem connectit, catenam vere auream, et quæ a plerisque minime necti queat: hanc nimirum rationem iniens, ut et vita duce ad contemplationem uteretur, et contemplatione vitam obsignaret. Nam et timor Domini principium est sapientiæ, velut primum quoddam incunabulum; et sapientia, cum

VII. Sic porro educatus et institutus (ut nunc quoque eos oporteret, qui plebis antistites futuri, inæquamque Christi corpus tractaturi sunt, secundum magnum Dei consilium ac præscientiam, quæ magnarum rerum materiam longe ante præstruit), in magnum hunc sacerdotum ordinem cooptatur, atque in eorum, qui appropinquant Deo appropinquant, numerum ascribitur, ac sacrosanctæ stationis et ordinis honore afficitur, cunctisque ecclesiasticorum graduum muneribus deinceps perfunctus (ut quæ media sunt reserem), Alexandrino populo, quod idem est ac si dixissem universo terrarum orbi, præficitur. Neque satis constituere possum, virtutis præmium, an, ut esset Ecclesiæ fons ac vita, huiusmodi dignitatem acceperit. Hanc enim

(45) Ἀντωνίου τοῦ θεοῦ βίου . . . ἐν πλάσματι διηγήσεως. Nicetas: Σχηματισάμενος διηγεῖσθαι τὰ τοῦ θεοῦ Ἀντωνίου, κανόνας ἐξέθετο μοναδικούς· « Prætexens Antonii res gestas narrare, vitæ monasticæ regulas conscripsit. » Et Scholiasta codicis Cyprii monet cavendum, ne fictio existimetur, quod ἐν πλάσματι διηγήσεως, « sub narrationis specie, » dicatur Athanasius Antonii vitam scripsisse, vir a mendacio remotissimus; sed Antonii vitam ab Athanasio scriptam, esse monasticæ vitæ normam ac disciplinam: Ἐν πλάσματι, οὐχ ὅτι ἐπλάσαστο λέγει τὴν κατὰ Ἀντώνιον ἱστορίαν· μὴ λέγοιτο [!· γένοιτο!] ... ἀλλ' ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἡ τοῦ

ἔχεινος Ἀντωνίου τοῦ θεοῦ βίου συνέγραφε, τοῦ μοναδικοῦ βίου νομοθεσίαν, ἐν πλάσματι διηγήσεως (45). Ὅλιγα δὲ ἐκ πολλῶν τῶν ἐκείνου διεξεληθόντες, καὶ ὅσα σχεδιάζει ἡμῖν νῦν (46) ἡ μνήμη ὡς γνωριμώτερα, ἵνα τὸν τε ἡμέτερον ἀφοσιώμεθα πόθον, καὶ τῇ πανηγύρει τὸ εἰκὸς ἐκπληρώσωμεν (47), τὰ πλείω τοῖς εἰδόσι παρήγομεν. Οὐδὲ γὰρ ἄλλως ὄσιον, οὐδὲ ἀσφαλές, ἀσεβῶν μὲν βίους τιμᾶσθαι ταῖς μνήμαις, τοὺς δὲ εὐσεβεῖς ἐνεγκρόντας, σιωπῇ παραπέμφασθαι (48)· καὶ ταῦτα ἐν πόλει, ἣν μόλις ἂν καὶ πολλὰ τῆς ἀρετῆς ὑποδείγματα σώσειεν, ὥσπερ τοὺς ἱππικούς καὶ τὰ θέατρα, οὕτω δὴ καὶ τὰ θεῖα καίζουσαν. ita res quoque divinas pro ludo habeat.

Γ'. Ἐκεῖνος ἐτράφη μὲν εὐθὺς ἐν τοῖς θεοῖς ἤθει καὶ παιδεύμασιν, ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφίας, τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασι τῶν τοιοῦτων ἀπίερος ἔχειν, μηδὲ ἀγνοεῖν ὧν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασεν. Οὐδὲ (49) γὰρ ἠνέσχετο τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς καὶ φιλότιμον ἐν τοῖς ματαίοις ἀσχοληθῆναι, οὐδὲ ταυτὸν παθεῖν τῶν ἀθλητῶν τοῖς ἀπίεροις, οἱ τὸν ἀέρα πλείω παίοντες ἢ τὰ σώματα, τῶν ἀθλων ἀποτυγχάνουσι. Καὶ πᾶσαν μὲν Παλαιὰν Βίβλον, πᾶσαν δὲ Νέαν ἐκμελετήσας, ὡς οὐδὲ μίαν ἕτερος, πλοῦτεῖ μὲν θεωρίαν, πλουτεῖ δὲ βίου λαμπρότητα, καὶ πλέκει θαυμασίως ἀμρότερα, τὴν χρυσὴν ὄντως σειρᾶν, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπλοκον· βίω μὲν ὁδηγῶ θεωρίας, θεωρίᾳ δὲ σφραγίδι βίου χρησάμενος. Ἀρχὴ τε γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου, οἶόν τι πρῶτον σπάργανον· καὶ σοφία τὸν φόβον ὑπερβάσσει, καὶ εἰς τὴν ἀγάπην ἀναδιδάσσει, Θεοῦ φίλους ἡμᾶς καὶ υἱοὺς ἀντιδοῦλων ἐργάζεται.

timorem excesserit, atque ad charitatem nos subvert-

Z'. Τραφεῖς δὲ οὕτω καὶ παιδευθεῖς, ὡς εἶδε γε καὶ νῦν τοὺς λαοὺ προστήσασθαι μέλλοντας, καὶ τὸ μέγα τοῦ Χριστοῦ (50) σῶμα μεταχειρίζεσθαι, κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ βουλήν τε καὶ πρόβλεψιν, ἢ πόρρωθεν καταβάλλεται τῶν μεγάλων πραγμάτων τὰς ὑποθέσεις, τῷ μεγάλῳ βήματι τοῦτω ἐγκαταλείγεται, καὶ τῶν ἐγγιζόντων εἰς τῷ ἐγγιζόντι Θεῷ γίνεται, καὶ τῆς ἱερᾶς ἀξιοῦται στάσεώς τε καὶ τάξεως, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν βαθμῶν ἀκολουθίαν διεξελθὼν, ἵνα τὰ ἐν μέσῳ συντέμω, τὴν τοῦ (50*) λαοῦ προεδρίαν πιστεύεται, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, τῆς οἰκουμένης κάπτις ἐπιστασίαν. Καὶ οὐκ ἔχω λέγειν, πότερον ἀρετῆς ἀθλον, ἢ τῆς Ἐκκλησίας πηγὴν καὶ ζωὴν, τὴν ἱερῶν σύνθη λαμβάνει. Ἔδει γὰρ ἐκλείπουσαν ταύτην τῷ δίδει τῆς ἀληθείας, ὥσπερ τὸν Ἰσμαὴλ, ποτισθῆναι, ἀγίου Ἀντωνίου βίου συγγραφή, νομοθεσίᾳ ἣν τῷ μοναδικοῦ βίου, εἶε.

(46) Nūr. Deest in quinque Regg. et Or. 1.
(47) Ἐκπληρώσωμεν. Unus Regg., ἐκπληρώσωμετες.

(48) Παραπέμφασθαι. Regg. c, d, octo Colb., Or. 2, παραπέμπεσθαι.

(49) Οὐδὲ. Sic sex Regg. et Or. 1. In ed., οὐ.
(50) Τοῦ Χριστοῦ. Per « Christi corpus, » intelligitur, vel « Ecclesiæ cœtus, » cuius caput est Christus, vel « sacra Eucharistia. »

(50*) Interpretes legisse videtur, τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας λαοῦ. Edit.

ἢ ὡσπερ τὸν (51) Ἴηλαν, ἐκ τοῦ χειμάρρου, κατεψυγμένης ἀνομβρίας τῆς γῆς (52), ἀναψύξαι, καὶ μικρὰ πνεύουσαν ἀναζωοποιηθῆναι, καὶ σπέρμα τῷ Ἰσραὴλ ὑπολειφθῆναι· ἵνα μὴ γενώμεθα ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρα (53), ὧν περιδότης μὲν ἡ κακία, περιδοτοτέρα δὲ ἡ ἀπώλεια, πυρὶ καὶ θείῳ κατακλυσθέντων (54). Διὰ τοῦτο ἠγέρθη κέρας σωτηρίας ἡμῶν ἡδὴ κειμένους (55), καὶ λίθος ἀκρωγωνιαῖος, συνδέων ἑαυτῷ τε καὶ ἀλλήλοις ἡμᾶς, ἐνεβλήθη κατὰ καιρὸν, ἡ πῦρ καθαρτήριον τῆς φάουλῆς ὕλης καὶ μοχθηρίας, ἡ πτύον γεωργικὸν, ᾧ τὸ κοῦφον τῶν δογμάτων καὶ τὸ βαρὺ διακρίνεται, ἡ μάχαιρα τὰς τῆς κακίας ρίζας ἐκτέμνουσα· καὶ ὁ Λόγος εὕρσκει τὸν ἑαυτοῦ σιμμαχόν, καὶ τὸ Πνεῦμα καταλαμβάνει τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ πνεύοντα.

Η'. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα, ψήφῳ τοῦ λαοῦ παντός, οὐ κατὰ τὸν ὕστερον νικῆσαντα πονηρὸν τύπον, οὐδὲ φονικῶς τε καὶ τυραννικῶς, ἀλλ' ἀπόσταλικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ἐπὶ τὸν Μάρκου θρόνον ἀνάγεται, οὐχ ἥττον τῆς εὐσεβείας, ἢ τῆς προεδρίας (56) διάδοχος· τῇ μὲν γὰρ πολλοστὸς ἀπ' ἐκείνου, τῇ δὲ εὐθύς μετ' ἐκείνου εὕρσκειται· ἦν δὲ καὶ κυρίως ὑποληπτέον διαδοχὴν. Τὸ μὲν γὰρ ὁμόγνωμον καὶ ὁμόθρονον, τὸ δὲ ἀντιδοξον καὶ ἀντιθρόνον· καὶ ἡ μὲν προσηγορίαν (57), ἡ δὲ ἀλήθειαν ἔχει διαδοχῆς. Οὐ γὰρ ὁ βιασάμενος, ἀλλ' ὁ βιασθεὶς διάδοχος· οὐδὲ ὁ παρανομήσας, ἀλλ' ὁ προσβληθεὶς ἐνόμω· οὐδὲ ὁ τάναντία δοξάων, ἀλλ' ὁ τῆς αὐτῆς πίστεως· εἰ μὴ οὕτω τις λέγοι διάδοχον, ὡς νόσον ὕγείας (58), καὶ φωτὸς σκότος, καὶ ζάλην γαλήνης, καὶ συνέσεως ἔκστασιν.

contraria dogmata tenet, sed qui eadem fide præditus est; nisi quis fortasse ita successorem dicat, quemadmodum morbum sanitati, et tenebras luci, et tempestatem tranquillitati, et mentis alienationem prudentiæ succedere dicimus.

Θ'. Ἐπεὶ δὲ οὕτω προβάλλεται, οὕτω καὶ τὴν ἀρχὴν (59) διατίθεται. Οὐ γὰρ ὁμοῦ τε καταλαμβάνει τὸν θρόνον, ὡσπερ οἱ τυραννίδα τινὰ, ἢ κληρονομίαν παρὰ δόξαν (60) ἀρπάσαντες, καὶ ὑβρίζει διὰ τὸν κόρον. Ταῦτα γὰρ τῶν νόθων καὶ παρεγγράπτων ἱερέων (61) ἐστὶ, καὶ τοῦ επαγγέλματος ἀναξίων· οἱ μὴδὲν τῇ ἱερωσύνῃ προσισηγμένοι, μὴδὲ τοῦ καλοῦ προταλαιπωρησάντες, ὁμοῦ τε μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς εὐσεβείας ἀναδείκνυνται, καὶ πρὶν καθαρθῆναι καθαίρουσι· χθὲς ἱερόσυλοι, καὶ σήμερον ἱερεῖς· χθὲς τῶν ἁγίων ἔξω, καὶ μυσταγωγοὶ σήμερον· παλαιοὶ τὴν κακίαν, καὶ σχέδιοι τὴν εὐσέβειαν·

A oportebat, veritatis siti languentem ac prope confectam, Ismaelis instar, potione refecti, aut, velut Eliam, retriggerata per siccitatem terra, e torrente refocillari, paululumque spirantem ad vitam revocari, ac semen Israeli relinqui; ne ut Sodoma et Gomorrha efficeremur, quarum celebris quidem est improbitas, celebrior autem interitus, incolis nempe igni et sulphure oppressis atque obrutis. Propterea nobis jam jacentibus cornu salutis erectum est, lapisque angularis, nos, et sibi, et inter nos constringens, opportune **390** injectus est, aut ignis malæ et vitiosæ materiæ purgator, aut rusticum ventilabrum, quo, inter dogmata, levia a gravibus discernuntur, aut gladius vitii radices excindens: atque adeo Verbum belli socium invenit, et Spiritus B hominem, qui pro se spiret, nanciscitur.

VIII. Sic igitur, atque ob eas causas, totius populi suffragiis, non autem secundum pravum exemplum, quod postea inolevit, neque per vim ac cædem, sed apostolico et spirituali modo ad Marci thronum evehitur, non minus pietatis quam sedis successor; tempore quidem ab eo remotissimus, pietate autem illi proximus invenitur; quæ quidem proprie successio existimanda est. Nam qui eandem fidei doctrinam profitetur, ejusdem quoque throni socius est: qui autem contrariam sententiam tuetur, adversarius quoque in throno censeri debet. Atque hæc quidem nomen, illa vero rem ipsam et veritatem habet successionis. Neque enim qui per vim irrupit, successor habendus est, sed qui vim perpressus est: nec qui leges violavit, sed qui modo legibus consentaneus creatus est: nec qui

IX. Posteaquam autem ad hunc modum præsul designatus est, ad hunc quoque protinus modum imperium administrat. Non enim simul atque ad thronum pervenit, velut qui tyrannidem quandam aut hæreditatem præter spem arripuerunt, statim ob saturitatem in petulantiam prorupit; hoc enim adulterinorum sacerdotum est, et eorum qui obreperunt, quique munere quod profitentur, indigni sunt: qui cum nihil prius ad sacerdotium attulerint, nullas ærumnas virtutis causa pertulerint, discipuli simul magistrique pietatis creantur, aliosque ante purgant, quam ipsi purgati fuerint: heri

(51) Τόν. Deest in pluribus codd.

(52) Κατεψυγμένης ... τῆς γῆς. Coisl. 1 et Par., κατεψυγμένην τὴν γῆν.

(53) Καὶ Γόμορρα. Reg. Cyr., καὶ τὰ τῆς Γομόρρας πάθωμεν.

(54) Κατακλυσθέντων. In quibusdam, κατακλυσθέντων.

(55) Ἡδὴ κειμένους. Sic Regg. plures, Coisl. 2, Pass. Sic etiam legunt Nicet. et Bill. In ed. Par., ἡδικημένοι, « injuria affectis. »

(56) Προεδρίας. Or. 1 addit, ἐκείνου, « non minus pietatis, quam sedis illius successor. »

D (57) Καὶ ἡ μὲν προσηγορία, etc. Reg. a, καὶ ἡ μὲν προσηγορία, ἡ δὲ ἀλήθεια ἐδέιχθη διαδοχῆς.

(58) Ὑγείας. Reg. bm, ὕγείας.

(59) Ἀρχὴν. Nicetas, ἀξίαν, « sic munere fungitur. »

(60) Παρὰ δόξαν. Reg. ph, Bas., Till., παράδοξον.

(61) Ἱερέων. Billius, « Præsulum. » Non male; hic namque agitur « de adulterinis sacerdotibus, » qui, nulla virtute, imo cum multis vitiis, « ad thronum perveniunt. »

sacrilegi, hodie sacerdotes; heri, profani, hodie A sacrorum antistites; veteres vitio, pietate rudes et recentes; quod gratiæ ac favoris humani, non Spiritus opus est; qui cum cætera omnia violenter pervaserint, ad extremum ipsam quoque pietatem tyrannide premunt: quorum non mores dignitati, sed dignitas **391** moribus fidem astruit, ordine admodum præpostero: qui denique plura pro suis, quam pro populi ignorantis ⁴⁵, sacrificia debent; ac prorsus duorum alterum peccant, vel quia venia ipsi opus habent, ultra modum aliis ignoscentes, ut sic vitium non modo non reprimatur, sed etiam doceatur, vel quia imperii acerbitate peccata sua obtegunt: quorum utrumque fugiens Athanasius, vita quidem sublimis erat, verum animo humilis: atque ea quidem virtute, ut nemo ad eam aspirare posset, cæterum ea comitate, ut ad ejus congressum facilis omnibus aditus pateret, mansuetus, ab ira alienus, ad miserationem propensus, sermone jucundus, moribus jucundior, facie angelicus, animo magis angelicus; in increpando placidus, in laudando erudiendi vim habens; sic utrumque temperans, ut neutrum horum per immoderationem labefactaret, verum et increpatione paternam charitatem, et laudatio imperio dignam gravitatem obtineret; nec aut mollities dissoluta, aut severitas rigida et tetrica esset; quin potius illa

facilitatis et benignitatis, hæc prudentiæ nomen haberet, utraque vero sapientiæ laudem consequeretur; ita denique se comparans, ut nec sermone, propter mores abunde ad institutionem sufficientes, magnopere opus haberet; nec rursus, propter vim facultatemque dicendi, virga admodum egeret; sectione porro multo minus, ob virgam moderate ferientem.

X. Quid autem vobis hominem describere attinet? Hunc Paulus antevergens depinxit; sive cum pontificem illum magnum, qui cælos penetravit ⁴⁶, deprædicat (huc enim usque progredi non dubitavit oratio, cum Scriptura eos, qui secundum Christum vivunt, pro Christis agnoscat); sive cum Timotheo, in epistola quam ad eum scribit, leges imponit, eum, qui Ecclesiæ antistes futurus est, sermone fingens atque informans ⁴⁷. Nam si legem eam, velut regulam quandam, ei, qui ab his rebus laudatur, admoveris, quam recta ea sit, liquidò perspicies. Agite igitur, ac mecum laudationis munus suscipite. Nam circa orationem laboro, ac multa quidem prætermittere cupio; verum alias ab alio detineor, neque, quod præcellit, reperire queo, velut in corpore undequaque æquali atque eleganti. Mihi enim, ut quidque occurrit, ita pulchrius ac præstantius videtur, et orationem ad se rapit. Facite igitur, quicumque laudum illius præcones ac testes estis, ut virtutes illius inter vos partiamini, ac præclarum **392** certamen inter vos ineatis, viri

⁴⁵ Hebr. ix, 7. ⁴⁶ Hebr. iv, 14. ⁴⁷ I Tim. iii, 2 sqq.

(62) Γαληνός ... παιδευτικός. Regg. plures optima notæ, γαληνός ... παιδευτικώς. « Placide increpando, laudando salubriter. »

(63) Φιλοσοφίας. Nicetas, ἀρετήν, « virtutem. »

(64) Καλεῖν ἢ Γραφή. Hæc desunt in Regg. a, d, et Bas.

(65) Πρὸς αὐτόν. Deest in Reg. d.

(66) Ἐπισκοπής. Coisl. 2, aliique, τῆς ἐπισκο-

πῆς. ἡ ἔργον χάριτος ἀνθρωπίνης, οὐ τῆς τοῦ Πνεύματος· οἷ, ὅταν πάντα διεξέλθωσι βιαζόμενοι, τελευταῖον τυραννοῦσι καὶ τὴν εὐσέβειαν· ὧν οὐχ ὁ τρόπος τῶν βαθμῶν, ὁ βαθμὸς δὲ τὸν τρόπον πιστεύεται, παρὰ πολὺ τῆς τάξεως ἐναλλαττομένης· οἱ πλείους ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἢ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων, τὰς θυσίας ὑφείλουσι· καὶ πάντως τῶν δύο τὸ ἕτερον ἀμαρτάνουσι, ἢ τῷ δεῖσθαι συγγνώμης, ἀμετρα συγγνώσκοντες, ὡς ἂν μήτε ἀνακόπτοιο κακία, ἀλλὰ καὶ διδάσκοιο, ἢ τῇ τραχύτητι τῆς ἀρχῆς, τὰ ἑαυτῶν συγκαλύπτοντες. Ὡς οὐδέτερον ἐκεῖνος· ἀλλ' ἦν ὑψηλὸς μὲν τοῖς ἔργοις, ταπεινὸς δὲ τῷ φρονήματι· καὶ τὴν μὲν ἀρετὴν ἀπρόσιτος, τὴν ἐντυχίαν δὲ καὶ λίαν εὐπρόσιτος, πρῶτος, ἀόργητος, συμπαθὴς, ἡδὺς τὸν λόγον, ἡδίον τὸν τρόπον, ἀγγελικὸς τὸ εἶδος, ἀγγελικώτερος τὴν διάνοιαν, ἐπιτιμῆσαι γαληνός, ἐπαινεῖσαι παιδευτικός (62)· καὶ μηδέτερον τῶν καλῶν τῇ ἀμετρῇ λυμήνασθαι, ἀλλὰ ποιῆσαι καὶ τὴν ἐπιτιμῆσιν πατρικὴν, καὶ τὸν ἔπαινον ἀρχικόν· μήτε τὸ ἀπαλὸν ἔκλυτον, μήτε στύφον τὸ αὐστηρόν· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐπιεικίαν, τὸ δὲ φρόνησιν, καὶ φιλοσοφίαν (63) ἀμφοτέρω· ἐλάχιστα μὲν λόγου διὰ τὸν τρόπον βεβημένος ἀρκοῦντα πρὸς παιδαγωγίαν· ἐλάχιστα δὲ βῆδον διὰ τὸν λόγον· εἰ δὲ ἐλάττω τομῆς, διὰ τὴν βῆδον μετρίως πλήττουσαν.

facilitatis et benignitatis, hæc prudentiæ nomen haberet, utraque vero sapientiæ laudem consequeretur; ita denique se comparans, ut nec sermone, propter mores abunde ad institutionem sufficientes, magnopere opus haberet; nec rursus, propter vim facultatemque dicendi, virga admodum egeret; sectione porro multo minus, ob virgam moderate ferientem.

C I. Τί ἂν ὑμῖν ἀναζωγραφοῖν τὸν ἄνδρα; Παῦλος προλαβὼν ἔγραψε· τοῦτο μὲν, ἐν οἷς τὸν ἀρχιερέα τὸν μέγαν, τὸν διεληλυθῶτα τοὺς οὐρανοὺς ἀνομιεῖ (τολμήσει γάρ μοι καὶ μέχρη τούτων ὁ λόγος, ἐπειδὴ Χριστοῦ οἶδε καλεῖν ἢ Γραφή (64) τοὺς ζῶντας κατὰ Χριστόν)· τοῦτο δὲ, ἐν οἷς Τιμοθέω πρὸς αὐτόν (65) γράφων νομοθετεῖ, τυπῶν τῷ λόγῳ τὸν ἐπισκοπῆς (66) προστησόμενον. Εἰ γὰρ ὡς κανὼνα τὸν νόμον παραθείς τῷ ταῦτα ἐπαινουμένῳ, γνώση σαφῶς τὴν εὐθύτητα. Δεῦρο δὲ συμπανηγυρίσατέ μοι περὶ τὸν λόγον κάμνοντι, καὶ τὰ μὲν πλείω παρατρέχειν ἐθέλοντι, ἄλλοτε δὲ ὅτι ἄλλου κατεχομένῳ, καὶ οὐκ ἔχοντι τὸ νικῶν (67) εὐρεῖν, ὡς περ ἐν σώματι πανταχόθεν ἴσῳ τε καὶ καλῷ· αἶε γὰρ μοι τὸ προσπεσὸν κάλλιον φαίνεται, καὶ τοῦτο συναρπάξει τὸν λόγον. Δεῦρο οὖν μοι διέλεσθε (68) τὰ ἐκεῖνου καλὰ, ὅσοι τῶν ἐκεῖνου ἐπαινεῖται καὶ μάρτυρες, καὶ ἀγῶνη καλὸν ἀγωνίσασθε πρὸς ἀλλήλους, ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυναῖκες, νεανίσκοι καὶ παρθένοι, πρεσβῦται (69) μετὰ νεωτέρων, ἱερεῖς καὶ λαὸς, οἱ μοναδικοὶ καὶ μιγάδες, οἱ τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς ἀκριβείας, ὅσοι

πῆς.

(67) Νικῶν. Jes., νικῶν.

(68) Μοι διέλεσθε. Deest μοι in Reg. ph. In aliis autem, pro διέλεσθε, legitur, διέλθετε, « enarratis. »

(69) Πρεσβῦται. Reg. hu, et Combef., πρεσβύτεροι, « senes cum junioribus. »

τῆς θεωρίας, καὶ ὅσοι τῆς πράξεως. Ὁ μὲν ἐπαινεῖτω τὸ ἐν νηστείαις καὶ προσευχαῖς, ὄντων ἀσώματόν τε καὶ ἄβυλον· ὁ δὲ τὸ ἐν ἀγρυπνίαις τε καὶ ψαλμωδίαις εὐπορόν τε (70) καὶ ἀήττητον· ἄλλος τὸ ἐν προστασίᾳ τῶν δεομένων, ἄλλος τὴν πρὸς τὸ ὑπερέχον ἀντιτυπίαν (71), ἢ πρὸς τὸ ταπεινὸν συγκατάβασιν. Αἱ παρθέναι, τὸν νυμφαγωγόν· αἱ ὑπὸ ζυγόν, τὸν σωφρονιστὴν· οἱ τῆς ἐρημίας, τὸν περρωτὴν (72)· οἱ τῆς ἐπιμιξίας, τὸν νομοθέτην· οἱ τῆς ἀπλότητος, τὸν ὀδηγόν· οἱ τῆς θεωρίας, τὸν θεολόγον· οἱ ἐν εὐθυμίαις (73), τὸν χαλινόν· οἱ ἐν συμφοραῖς, τὴν παράκλησιν· τὴν βακτηρίαν, ἢ πολιὰ· τὴν παιδαγωγίαν, ἢ νεότης· ἢ πενία, τὸν ποριστὴν (74)· ἢ εὐπορία, τὸν οἰκονόμον. Δοκοῦσί μοι καὶ χῆραι τὸν προστάτην ἐπαινέσεσθαι· καὶ ὄρφανοί, τὸν πατέρα· καὶ πτωχοί, τὸν φιλόπτωχον· καὶ τὸν φιλόξενον, οἱ ξένοι· καὶ ἀδελφοί, τὸν φιλάδελφον· οἱ νοσοῦντες, τὸν ἱατρὸν, ἢ βούλῃ νόσον καὶ ἱατρείαν· οἱ ὑγιαίνοντες, τὸν φύλακα τῆς ὑγείας (75)· οἱ πάντες, τὸν πᾶσι πάντα γινόμενον (76), ἵνα κερδάνῃ τοὺς πάντας, ἢ πλεῖστας. pauperes, pauperum studiosum; et peregrini, hospitem, et fratres, fratrum amantem; ægrotantes, medicum, idque cujuscunque morbi ac medicamenti volueris; sani, valetudinis custodem; omnes denique eum, qui omnia omnibus factus est, ut omnes, vel quam plurimos lucrifaceret ⁶⁶.

ΙΑ'. Ταῦτα μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, ἄλλοι θαυμάζουσάν τε καὶ ἀνυμνεῖωσαν, οἷς σχολὴ τὰ μικρὰ τῶν ἐκείνου θαυμάζειν. Μικρὰ δὲ ὅταν εἶπω, αὐτὸν ἑαυτῷ συγκρίνων λέγω, καὶ τὰ ἐκείνου τοῖς ἐκείνου παρετάζων (οὐ γὰρ δεδόξασται (77) τὸ δεδοσμένον, κἂν ἢ λίαν λαμπρὸν, ἔνεκεν (78) τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης, ὡςπερ ἠκούσαμεν)· ἐπεὶ καὶ ὀλίγα τῶν τούτου, ἐτέροις αὐτάρχει πρὸς εὐδοκίμησιν. Ἡμῖν δὲ (οὐ γὰρ ἀνεκτὸν καταλείπουσι (79) τὸν λόγον, διακονεῖν τοῖς ἐλάττωσιν), ἐπ' αὐτὸ τὸ κυριώτατον (80) τῶν ἐκείνου τρεπτέον. Θεοῦ δὲ ἔργον, ὑπὲρ οὗ καὶ ὁ λόγος, εἰπεῖν τι τῆς ἐκείνου μεγαληγορίας καὶ ψυχῆς ἄξιον.

IO. Deo vero, cujus causa hunc quoque sermonem instituimus, acceptum referendum erit, si quidpiam virtuti respondeat.

IB'. Ἦν ὅτε ἤμαρ τὰ ἡμέτερα, καὶ καλῶς εἶχεν, ἠνίκα τὸ μὲν περιττὸν τοῦτο, καὶ κατεγλωτισμένον τῆς θεολογίας καὶ ἔντεχνον, οὐδὲ πάροδον εἶχεν εἰς τὰς θείας αὐλάς, ἀλλὰ ταυτὸν ἦν ψήφοις τε παίζειν, τὴν ὅψιν κλεπτούσας τῷ τάχει τῆς μεταθέσεως, ἢ κατορχεῖσθαι τῶν θεατῶν παντοίοις καὶ ἀνδρογύνοις λυγίσμασι, καὶ περὶ Θεοῦ λέγειν τι καὶ ἀκρίβειαν καινότερον καὶ (81) περιεργον· τὸ δὲ ἀπλοῦν ⁶⁷ I Cor. II, 22. ⁶⁸ II Cor. III, 10.

(70) *Τε*. Deest in quinque Regg. et Or. 1.

(71) *Πρὸς τὸ ὑπερέχον ἀντιτυπίαν*. « Ut elatis resistit, » id est, « Præcellentibus, Imperatoribus, Præfectis, pietatis ac fidei hostibus, Hæreticis, Ethnicis, etc. »

(72) *Τὸν περρωτὴν*. « Atlas addentem, sublimi volatu excitantem. »

(73) *Εὐθυμία*. Jes., εὐθυμία.

(74) *Τὸν ποριστὴν*. « Qui victui necessaria subministrat. »

(75) *Ὑγείας*. Duo Regg., ὑγείας.

(76) *Γινόμενον*. Quatuor Regg., Or. 2, Comb., γινόμενον.

(77) *Οὐ γὰρ δεδόξασται*, etc. Alludit Theologus ad hæc verba Apost. II Cor. III, 10 : « Nam nec

A simul et feminæ, adolescentes et virgines, senes et juvenes, sacerdotes et populas, monachi et in sodalio viventes, qui simplicitatis alumni estis, et qui exactioris vitæ studiosi, omnes denique, quorum vita, vel in contemplatione, vel in rebus gerendis versatur. Illic illius, velut corpore vacantis ac materiæ expertis, in jejuniis atque orationibus assiduitatem laudibus evehat, ille insuperabilem in vigiliis ac psalmodiis vigorem. Alius egentium curam et præsidium, alius, ut vel superbis et elatis resistit, vel ad humiles se deniserit, narret. Virgines pronubum laudent; quæ matrimonii jugo constrictæ sunt, moderatorem; qui solitariam vitam agunt, excitatorem et erectorem; qui in sodalio vivunt, legislatorem; simplices, deductorem; speculationi dediti, theologum; præcipientes, frenum; calamitosi, consolatorem; canities, baculum; juventus, pædagogum; paupertas, largitorem; divitiæ, dispensatorem. Quin mihi videntur, et viduæ patronum laudaturæ, et pupilli, patrem; et hospitalem, et fratres, fratrum amantem; ægrotantes, medicum, idque cujuscunque morbi ac medicamenti volueris; sani, valetudinis custodem; ut omnes, vel quam plurimos lucrifaceret ⁶⁶.

XI. Hæc igitur, ut diximus, alii mirentur et prædicent, quibus tantum otii suppetit, ut exiguas illius virtutes laudibus prosequantur. Exiguas porro cum dico, ipsum secum comparans dico, ipsiusque virtutes cum ipsius virtutibus conferens (neque enim id quod glorificatum est, glorificatum est ⁶⁷, etiam si valde sit splendidum, propter exuberantem gloriam, velut litteris sacris proditum est); alioqui pauca etiam illius ornamenta ejusmodi sunt, ut ad nominis celebritatem aliis abunde esse queant. Nobis autem (nec enim ferendum est, nos, relicto verbo, rebus levioris momenti ministrare), ad id, quod laudum ipsius caput est, convertenda est oratio. instituimus, acceptum referendum erit, si quidpiam virtuti respondeat.

393 XII. Fuit quondam tempus, cum res nostræ florent, ac præclare se haberent, cum mirum superflua hæc, et verborum lepore atque arte fucata tractandæ theologiæ ratio, ad divinas caulas ne aditum quidem habebat: verum idem erat calculus ludere, inversionis celeritate oculorum obtutum fallentibus, aut omnigenis et lascivis corporis flexibus spectatores ludificari, quod novi quidpiam

glorificatum est, quod claruit in hæc parte propter excellentem gloriam, » etc. Ea siquidem ad Athanasii laudes accommodans, significat illius virtutes, quas prius per congeriem enumeraverat, quamvis maxima laude dignæ sint, parvas tamen haberi posse, si cum iis, quas mox allaturus est, comparantur.

(78) *Ἐνεκεν*. Plures codd., εἴνεκεν.

(79) *Καταλείπουσι*. Reg. d, Or. 1, Combef., καταλείπουσι. Alludit Gregorius ad hæc Petri verba, Act. VI, 2 : « Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis. »

(80) *Κυριώτατον*. Par., καιριώτατον.

(81) *Καιριότερον καὶ*. Hæc desunt in plerisque codd.

ac curiosi de Deo vel dicere vel audire: simplex A τε και εὐγενὲς τοῦ λόγου, εὐσέβεια ἐνομιζέτο. Ἀφ' οὗ δὲ Σέξτοι, και Πύρρωνες (82), και ἡ ἀντιθετος γλῶσσα, ὡσπερ τι νόσημα δεινὸν και κακὴθεος, ταις Ἐκκλησιαίς ἡμῶν εἰσεφθάρη· και ἡ φλυαρία παιδευσίς ἐδοξε, και, ὅ φησι περὶ Ἀθηναίων ἡ βίβλιος τῶν Πράξεων, εἰς οὐδὲν ἄλλο εὐκατροῦμεν, ἢ λέγειν τι και ἀκούειν καινότερον. (83). Ὡ τίς Ἰερειμίας ὀυρεῖται (84) τὴν ἡμετέραν σύγχυσιν και σκοτόμαιναν, ὁ μόνος εἰδῶς ἐξισοῦν θρηνοῦς πάθεισι!

XIII. Huic furori Arius quidem ille, a furore nomen habens, initium dedit; qui etiam petulantis et effrenatæ linguæ pœnas expendit, in obscenis et impuris locis exstinctus, atque orationis, non morbi, viribus oppressus, ac Judæ instar⁹⁹ ob eandem Verbi proditionem disruptus. Verum alii hunc morbum excipientes, impietatis artem condiderunt, nimirum qui divinitatem Ingenito circumscribentes, non modo genitum, sed etiam procedentem, divinæ naturæ sinibus exturbarunt, nominis tantum societate Trinitatem honorantes, imo ne hoc quidem ipsi integrum conservantes. At non eodem modo beatus ille, et vere homo Dei, ac magna veritatis tuba. Quin potius, cum illud perspectum haberet, et tria hæc in numerum unum contrahere, impii erroris esse, novique dogmatis Sabellii, qui primus divinitatis contractionem excogitavit: et rursus tria, quantum ad naturam, distrahere, nihil aliud esse, quam portentosam divinitatis sectionem introducere; hanc rationem tenuit, ut unum, quantum ad divinitatem, pulchre servaret, et tria, quantum ad proprietates, pie doceret, nec aut per unum deitatem confunderet, aut per tria distraheret, sed

XIV. Atque idcirco primum in sancto 394 Concilio Nicææ habito, atque illo trecentorum et duodeviginti lectissimorum virorum numero quos Spiritus sanctus in unum coegerat, quantum in ipso fuit, morbum compressit; nondum ille quidem in episcoporum numerum allectus, verum primas tenens inter eos qui convenerant. Nam is tum rerum status erat, ut non minus virtute, quam graduum dignitate, honoris præstantia censeretur. Deinde cum hoc malum prævi illius follibus jam excitatum atque inflammatum esset, majoremque orbis partem invaderet (hic enimvero tragœdiæ

⁹⁹ Act. xvii, 21. ¹⁰⁰ Act. i, 18.

(82) Σέξτοι και Πύρρωνες. Sextus et Pyrrho erant philosophi, cæteris omnibus philosophis oppositi, qui, alicuius placita impugnantes, nihil certi esse contendebant.

(83) Καιρόταρον. Coisl. 1, κενὸν και ἀκώνητον, «vanum et inutile.»

(84) Ὀυρεῖται. Sic Tillem. Combef., ὀδύρατο, «deploraverit.» Alii, ὀδύρεται.

(85) Εὐχῆς ἔργον. «Orationis viribus.» Theodoretus, lib. 1, c. 4 narrat quomodo Arius, orante Alexandro Constantinopolitano præsule, miserabiliter interierit.

(86) Καιροτομαίς. Coisl. 1 addit, ἴδιον. «Proprium iuventæ novitatis a Sabellio.»

Π'. Ταύτης τῆς λύσεως ἤρξατο μὲν Ἄρειος, ὁ τῆς μανίας ἐπώνυμος, ὃς και δίκην ἔδωκεν ἀκατάστου γλώσσης, τὴν ἐν βεβήλοις τόποις καταλύσιν, εὐχῆς ἔργον (85), οὗ νόσου γενόμενος, και τὴν Ἰουδα ῥῆξιν ὑποστὰς, ἐπ' Ἰση προδοσίᾳ τοῦ Λόγου. Διαδεξάμενοι δὲ ἄλλοι τὴν νόσον, τέχνην ἀσεβείας ἐπιμιουργήσαν· οἱ, τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγράφαντες, τὸ γεννητὸν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ και τὸ ἐκπορευτὸν ἐξώρισαν τῆς θεότητος, ὀνόματος κωνοῖα μόνον τὴν Τριάδα τιμήσαντες, ἢ μηδὲ τοῦτο αὐτῇ τηρήσαντες. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος ἐκεῖνος, και ὄντως ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, και μεγάλη σάλπιγξ τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' εἰδῶς, τὸ μὲν εἰς ἀριθμὸν ἕνα τὰ τρία συστέλλειν, ἀθεότητος ὄν, και τῆς Σαβελίου καινοτομίας (86), ὃς πρῶτος θεότητος συστολήν ἐπενόησε· τὸ δὲ τὰ τρία διαιρεῖν φύσει, κατατομήν θεότητος ἔκφυλον· και τὸ ἐν καλῶς ἐτήρησε, θεότητι γάρ· και τὰ τρία εὐσεβῶς ἐδίδαξεν, ἰδιότητι γάρ· οὐτε τῷ ἐνὶ συγγείας, οὐτε τοῖς τρισὶ διαστήσας, ἀλλ' ἐν ὅροις μείνας τῆς εὐσεβείας, τῷ φυγεῖν τὴν ἀμετρον ἐπὶ θάτερα κλίσιν τε και ἀντιθεσιν.

intra pietatis metas consisteret, immodicam in vitans.

ΙΔ'. Καὶ διὰ τοῦτο πρῶτον μὲν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν ἀγίᾳ (87) ταυτη συνόδῳ, και τῷ τῶν τριακοσίων ὀκτώ και δέκα ἀριθμῷ ἀνδρῶν λογάδων (88, οὓς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς ἕν ἤγαγεν (89), ὅσον ἦν ἐπ' αὐτῷ, τὴν νόσον ἔστησεν· οὕτω μὲν τεταγμένως ἐν ἐπισκόποις, τὰ πρῶτα δὲ (90) τεταγμένως τῶν συνελλυθῶτων· και γάρ ἦν ἀρετῆς οὐχ ἕττον ἢ βαθμῶν ἢ προτιμήσις. Ἐπειτα τοῦ κακοῦ βιτισθέντος ἤδη ταις αὖραις τοῦ πονηροῦ, και τὸ πλεῖον ἐπιλαμβάνοντος (ἐνταῦθά μοι και τὰ δράματα, ὧν πᾶσα μικροῦ πλήρης γῆ τε και θάλασσα), πολὺς μὲν περὶ αὐτὸν ὁ πόλεμος, ὡς γενναῖον προ-

(87) Ἀγία. Deest in quinque Reg. et Or. 1.

(88) Καὶ τῷ τῶν τριακοσίων ὀκτώ και δέκα ἀριθμῷ ἀνδρῶν λογάδων. Sic Coisl. 1, duo Colb., Par., Jes. Hæc etiam a Billio reddita, licet in Græcis ommissa. In ed., και τῷ τῶν λογάδων ἀριθμῷ. Cætera desunt.

(89) ἤγαγεν. Coisl. 1 et Par., συνήγαγεν.

(90) Τὰ πρῶτα δέ, etc. Billius: «verum primi inter eos, qui simul cum ipsis eo perrexerant, ordinis.» Per hanc interpretationem conjicit Billius Athanasium, non inter ipsos concilii Patres, sed inter secundi ordinis theologos primas tenuisse. Nicetas vero aliter interpretatur, et innuit Athanasium sedisse, ἐν τοῖς πρωταγωνισταῖς εὐσεβείας.

στάτην τοῦ Λόγου· (πρὸς γὰρ τὸ ἀντιτεῖνον μάλιστα ἡ παράταξις, καὶ ἄλλοθεν ἄλλο τι τῶν δεινῶν περιβρέον (91)· εὐρέτις (92) γὰρ κακῶν ἡ ἀσέβεια, καὶ λίαν τολμηρὸν εἰς ἐγγέλῃσιν· πῶς δὲ ἀνθρώπων ἔμελλον φειδῆσθαι, οἱ θεότητος μὴ φεισάμενοι;) μία δὲ προσβολῶν καὶ (93) χαλεπωτάτη. Συνεισφέρω τι καὶ αὐτὸς τῷ δράματι· ἀλλὰ μοι παρητήσθω (94) τὸ φίλον ἔδαφος ἡ πατρίς· οὐ γὰρ τῆς ἐνεγκούσης, ἀλλὰ τῶν προελομένων (95) ἡ πονηρία. Ἡ μὲν γὰρ ἱερά τε καὶ πλῆθιν ἐπ' εὐσεβεῖα γνῶριμος· οἱ δὲ ἀνάξιοι τῆς τεκούσης αὐτοὺς Ἐκκλησίας. Φύεσθαι δὲ καὶ ἐν ἀμπέλῳ (96) βᾶτον ἡκούσατε· καὶ Ἰούδας, τῶν μαθητῶν εἷς, ὁ προδότης.

IE'. Εἰσι μὲν οὖν, οἱ μὴδὲ τὸν ὁμώνυμον (97) ἐμοὶ τῆς αἰτίας ἀφίπασιν· ὅς κατὰ παιδεύσεως ἔρωτα, τῇ Ἀλεξανδρέων ἐπιδημῶν τότε πόλει, καὶ πάσης παρ' αὐτοῦ τυχῶν δεξιώσεως, Ἰσα καὶ παίδων ὁ τιμωτάτος, καὶ τῶν τὰ μέγιστα πιστευόμενων εἰς ὧν, ἐπανάστασιν, ὡς φασι, βουλεύεται τῷ πατρὶ καὶ προστάτῃ (98). Καὶ ἦν τὸ μὲν δράμα ἑτέρων, ἡ δὲ χεῖρ Ἀβεσσαλῶμ μετ' αὐτῶν, ὡς ὁ λόγος. Εἰ τις ὁμῶν οἶδε (99) τὴν χεῖρα, ἦν ὁ ἅγιος καταψεύσθη, καὶ τὸν ζῶντα νεκρὸν, καὶ τὴν ἀδικον ἐξορίαν, οἶδεν ὁ λέγω. Πλὴν τοῦτο μὲν ἐκῶν ἐπιλησομαι. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχω ἐν τοῖς ἀμφιβόλοις, νεύειν χρῆναι· πρὸς τὸ φιλόανθρωπον, καὶ ἀπογινώσκαι μᾶλλον, ἢ καταγινώσκαι τῶν ὑπαιτιῶν. Ὁ μὲν γὰρ κακὸς τάχιστα ἂν καταγνοίῃ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ· ὁ ἀγαθὸς δὲ οὐδὲ τοῦ κακοῦ βράδιως. Τὸ γὰρ εἰς κακίαν οὐχ ἔτοιμον, οὐδὲ εἰς ὑπόνοιαν εὐχερέζ. Ὁ δὲ οὐκ ἔτι λόγος, ἀλλ' ἔργον ἔστιν, οὐδὲ ὑπόνοιά τις ἀνεξέταστος, ἀλλὰ πίστις κεκηρυγμένη.

ne malum quidem facile condemnaverit. Qui enim ad vitium minime proclivis est, is nec facile ad male de alio suspicandum movetur. Quod autem jam non sermo, sed res est, nec inexplorata quædam suspicio, sed certissimis argumentis nixa persuasio, id etiam narrabo.

IG'. Τέρας τι Καππαδόκιον, ἐκ τῶν ἐσχατιῶν τῶν ἡμετέρων ὀρμώμενον, πονηρὸν τὸ γένος, πονηρότερον τὴν διάνοιαν, οὐδὲ παντελῶς ἐλεύθερον, ἀλλ' ἐπίμικτον, οἷον τὸ τῶν ἡμιόνων γινώσκωμεν·

⁹¹ Prov. xxvi, 9. ⁹² Luc. vi, 16. ⁹³ II Reg. xv, 5.

« inter primos pietatis pugiles ac defensores, » id est, « inter concilii Patres. » Unde Gregorius hanc rationem reddit, quod scilicet, « non minus virtute, quam graduum dignitate, honoris præstantia censeretur. »

(91) *Περιβρέον*. Or. 4, περιβρέων. Reg. a, d, ἐπιβρέον.

(92) *Εὐρέτις*. Coisl. 1 et Combef., εὐρετικόν.

(93) *Καί*. Quatuor Reg., undecim Colb., Or. 4, ἡ. Unus Reg., καὶ ἡ.

(94) *Παρητήσθω*. Sic Reg. bm, ph, undecim Colb., Or. 4. Alii, παρητίσθω, meudose. Edit.

(95) *Προελομένων*. Sic quinque Reg., Or. 4, Combef. In ed., προσελομένων. Hæc observat Theologus propter Georgium, qui Cappadox erat, et in-fensissimus Athanasii hostis, qui ejus etiam sedem occupavit.

illæ initium capiunt, quarum fama terram pene ac mare implevit), varium illi quidem ac multiplex, ut strenuo Verbi defensori bellum inferitur: (adversus eum enim qui obsistit, ac contra nititur, infestissima esse acies hostilis solet, atque aliunde aliud quoddam periculum influit; solers quippe et ingeniosa ad excogitanda mala est impietas, atque ad aliquid aggrediendum mire audax: quoniam autem modo hominibus parcerent, qui divinitati non pepercerant?) Unus tamen hic impetus atrocissimus fuit. Nam ipse quoque ad hanc tragœdiam nonnihil confero. Atque hic mihi charissimum solum, patriam, inquam, meam, omni crimine solutam velim: improbitas enim, non patriæ, sed iis, qui animi inductione ipsam elegerunt, assignandâ est. Illa enim quippe sacra, et apud omnes pietatis laude clara et illustris est; hi autem Ecclesia matre indigni. Porro in vinea quoque spinam nasci audistis⁹¹: ac Judas, qui in discipulorum numero erat, proditor fuit⁹².

XV. Nec vero desunt, qui ne meum quidem cognominem culpa liberent; qui doctrinæ amore ac studio tum temporis Alexandriae peregre agens, cum ab ipso humanissime, non secus ac filiorum charissimus, acceptus esset, tantamque apud eum gratiam et auctoritatem obtinuisset, ut res ei maximi ponderis committerentur, consilium, ut hominum sermo est, capit, adversus patrem et patrum insurgendi. Et quanquam alii tragœdiæ hujus auctores essent, manus tamen Absalonis, ut dicitur, cum illis erat⁹³. Si quis vestrum est, qui manum

395 illam, ex qua sancto viro falsum crimen conflatum est, et mortuum illum viventem, et injustum exsilium norit, quid dicam intelligit. Verum hoc lubens obliviscar. Si enim existimo, in dubiis et incertis rebus faciendum nobis esse, ut ad benignitatem et humanitatem propensiores simus, et crimini obnoxios absolvamus potius, quam condemnemus. Malus enim celerrime adducitur, ut bonum etiam virum condemnet; contra vir probus

XVI. Cappadox quoddam monstrum, ex ultimis terræ nostræ finibus oriundum, malum genere, animo pejus, ne omni quidem ex parte liberum, sed dubium ac permistum, cujusmodi mularum

(96) *Ἐν ἀμπέλῳ*. Sic Reg. ph, Or. 4 et Par. Coisl. 1, ἐν ἀμπελώνι. Deest ἐν in ed.

(97) *Ὁμώνυμον*. Gregorium quemdam intelligit Theologus, qui, pulso Athanasio, in ejus sedem ab Arianis subrogatus fuerat; quem etiam postea amoverunt, atque in ejus locum Georgium Cappadoceum instituerunt.

(98) *Προστάτη*. Reg. c et Combef., δεσπότη.

(99) *Εἰ τις ὁμῶν οἶδε*, etc. Juxta Ruf., *Hist.* lib. x, c. 17, et Socr., lib. 1, c. 29, Athanasio ab Arianis objectum fuit, quod, magicæ artis causa, Arsenio cuidam brachium amputasset. Verum statim hæc fraus detecta est. Nam ipse Arsenius, quem falso ab Athanasio interfectum dicitabant, se episcopis, qui Tyrum anno 335 convenerant, vivum et incolumem ostendit.

genus esse constat; primum alienæ mensæ mancipium, atque offa venale, sicque comparatum et edoctum, ut omnia ad ventris gratiam tum faceret, tum loqueretur; tandem cum ad rempublicam gerendam pestifere se contulisset, atque extremo et sordidissimo illius muneri, hoc est, suillis carnibus, quibus turba militaris alitur, suscipiendis præfectus fuisset, atque in commisso sibi negotio infidum se præbuisset, totamque muneris sui administrationem ad ventrem retulisset, posteaquam nihil illi præter corpus reliqui fuit, profugiendi consilium capit, atque aliam ex alia regionem ac civitatem, ut fugitivorum mos est, subinde permutans, postremo, ad communem Ecclesiæ perniciem, instar ejusdam Ægyptiacæ plagæ, Alexandriam venit. Hic vagari desinit, improbitatem autem et versutiam auspicatur. Cæterum nullius quidem pretii erat, non liberalibus disciplinis imbutus, non in congressu et colloquio facetus, non pietatis rum ad suscipienda facinora, resque perturbandas

XVII. Nostis omnes, ac commemoratis, qualia adversus sanctum virum insolenter perpetravit. Persæpe enim impiorum manibus ac potestati viri justii deduntur⁸⁴, non ut illis honor habeatur, sed ut horum virtus exploretur: et quanquam improhorum mors pessima sit⁸⁵, quemadmodum Scriptura testatur, deridentur tamen interim in hac vita pietatis cultores, dum Dei benignitas tantisper occultatur, ac latent etiam **396** magna earum rerum promptuaria, quæ in posterum utrisque reconduuntur: tum cum et sermo, et actio, et cogitatio justa Dei trutina expenduntur; cum scilicet ipse ad judicandam terram surrexerit, consilium et opera colligens, atque ea quæ apud ipsum condita et obsignata sunt, detegens, et in medium profereus. Hæc tibi, tum sermone suo, tum cruciati Job persuadeat, qui cum homo esset veritatis cultor, reprehensione immunis, justus, pius, et quæcunque illi, Scripturæ testimonio, tribuuntur, ab eo tamen, qui ipsum depoposcerat, tot tamque densis et copiosis assultibus qualitur, ut, cum multi sæpe ex omni hominum memoria in ærumnas inciderint, nonnulli etiam, ut probabile est, vexati et afflicti fuerint, nemo tamen cum illius calamitatibus comparari queat. Non enim pecunias tantum et prædia, splendidam ac numerosam prolem, quæ res ab

⁸⁴ Job ix, 24; xii, 4. ⁸⁵ Ps. xxxiii, 22.

(1) *Κενόν*. In nonnullis, *καιρόν*, « novam. »

(2) *Δέ*. Sic quatuor Regg., Or. 1, Comb. Deest in ed.

(3) *Μέν*. Deest in pluribus cod.

(4) *Κρύπτεται*. Sic quatuor Regg. et Combef. Alii, κρύπτηται. Ed. It.

(5) *Ταμεία τῶν ὑστερον*. Sic tres Regg., tredicim Colb., Coisl. 1, Or. 1, Combef., etc. In ed., ταμεία εἰς ὑστερον.

(6) *Ταλαντεύεται*. Sic nos cum Combef. Alii, τάλαντεύεται.

(7) *Ὅς ἦν μέν*. Sic quatuor Regg. et Combef. Deest μέν in ed.

τὰ μὲν πρῶτα τραπέζης ἀλλοτρίας δούλον, καὶ μάζης ὄνιον, πάντα καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν ἐπὶ τῆ γαστρὶ μεμαθηκός· τὰ τελευταῖα δὲ καὶ πολιτεία παρεισφθαρὲν, καὶ πιστευθὲν ταύτης τὰ ἔσχατα, ὅσον ὑέλων κρεῶν ὑποδοχέα γενέσθαι. οἷς τὸ στρατιωτικὸν τρέφεται· εἶτα κακὸν περὶ τὴν πίστιν γενόμενον, καὶ τῆ γαστρὶ πολιτευσάμενον, ἐπειδὴ τὸ σῶμα ὑπελείπετο μόνον, δρασμὸν ἔννοσι, καὶ ἄλλην ἐξ ἄλλης ἀμείβων χώραν καὶ πόλιν, οἷα τὰ τῶν φυγάδων, τέλος ἐπὶ κακῷ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἐκκλησίας, οἷον τις Αἰγυπτιακῆ πληγῆ, τὴν Ἀλεξανδρέων καταλαμβάνει. Ἐνταῦθα τῆς ἄλλης ἴσταται, καὶ τῆς κακουργίας ἀρχεται. Καὶ ἦν ἄλλα μὲν οὐδενὸς ἄξιος, οὐ λόγων ἑλευθερίων μετεσχηκός, οὐ τὴν συνουσίαν στωμύλος, οὐκ εὐλαθείας σχῆμα **B** γούν τι καὶ πλάσμα κενὸν (1) περικειμένος, κακουργῆσαι δὲ (2), καὶ συγγέαι πράγματα πάντων δεινότητος.

larvam saltem et inanem speciem præferens, vappositissimus.

IZ. Ἴστε καὶ διηγεῖσθε πάντες, οἷα κατὰ τοῦ ἀγίου νεανιεύεται. Παραδίδονται γὰρ καὶ δίκαιοι πολλάκις εἰς χεῖρας ἀσεβῶν, οὐχ ἵνα ἐκεῖνοι τιμηθῶσιν, ἀλλ' ἵνα οὗτοι δοκιμασθῶσι· καὶ φαῖλοι μὲν (3) ἐν θανάτῳ ἐξαισῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καταγελῶνται δὲ ὁμῶς πρὸς τὸ παρὸν εὐσεβεῖς, ἕως ἢ χρηστότης τοῦ Θεοῦ κρύπτεται (4), καὶ τὰ μεγάλα ταμεία τῶν ὑστερον (5) ἐκατέρωθεν ἀποκειμένων ἠνίκα καὶ λόγος, καὶ πράξις, καὶ διανόημα, τοῖς **C** δίκαιοις σταθμοῖς τοῦ Θεοῦ ταλαντεύεται (6)· ὅταν ἀναστῆ κρίνειν τὴν γῆν, τὴν βουλήν καὶ τὰ ἔργα συνάγων, καὶ γυμνῶν τὰ ἐσφραγισμένα παρ' αὐτῷ καὶ σωζόμενα. Ταῦτα περὶ σὲ καὶ λέγων καὶ πάσχων Ἰώβ· ὅς ἦν μὲν (7) ἀνθρώπος ἀληθινός, ἀμειπτός, δίκαιος, θεοσεβής, καὶ ὅσα μεμαρτύρηται· τοσαῦται δὲ πλήσσει παρὰ τοῦ ἐξηγηκῆτος ταῖς προσβολαῖς (8), καὶ οὕτως ἀλλεπαλήλοισι καὶ φιλοτίμοις, ὥστε πολλῶν πολλάκις ἐκ τοῦ παντός αἰῶνος κακοπαθησάντων, τῶν δὲ ὡς εἰκὸς καὶ τάλαιπωρησάντων (9), μὴδένα εἶναι ταῖς ἐκείνου παραβαλεῖν συμφοραῖς. Οὐ γὰρ μόνον χρήματα, κτήματα εὐτεκνίαν, πολυτεκνίαν, ἀ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶ περισπούδαστα· οὐ ταῦτα ζημιοῦται μόνον, ὡς μὴδὲ θρηνοῖς γενέσθαι χώραν διὰ τὸ συνεχὲς τῶν κακῶν· **D** ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα τελευταῖον πληγῆς πληγὴν ἀνιάτων τε καὶ δυσθεώρητον, εἶχε μὲν προσθήκην

(8) *Ταῖς προσβολαῖς*. Sic quatuor Regg., et Or. 1. In ed. ταῖς legitur post καὶ οὕτως, quod auctoritate codicum immutavimus.

(9) *Κακοπαθησάντων* .. καὶ τάλαιπωρησάντων. Quamvis hæ voces, apud Suidam, fere idem sonent, manifestum est tamen, in Gregorii mente, postremam aliquid ad primam addere. Credimus igitur Gregorium voluisse significare eos, qui non tantum malis vexati sunt, sed etiam eos, qui ad mala et plagas animinum induraverunt; vel etiam eos, qui spontaneos labores non susceperunt, sed illata ab aliis mala perpassi sunt.

τῆς συμφορᾶς τὴν γυναῖκα παραμυθουμένην τοῖς A
 χεῖροσι (πληγῆναι γὰρ ἐφιλονεῖκει, καὶ τὴν ψυχὴν
 πρὸς τῷ σώματι)· εἶχε δὲ καὶ τῶν φίλων τοὺς γνη-
 σιωτάτους παρακλήτορας κακῶν, ὡς αὐτὸς φησιν,
 οὐ θεραπευτάς· οἱ τὸ μὲν πάθος ἐώρων, τὸ δὲ τοῦ
 πάθους ἀγνοοῦντες μυστήριον, οὐ βάσανον ἀρετῆς,
 ἀλλὰ κακίας εἰσπραξίν, τὴν πληγὴν ὑπελάμβανον.
 Καὶ οὐκ ἐνόμιζον μόνον, ἀλλ' οὐδὲ ἡσυχύοντο τὸ
 δεῖν ὀνειδιζόντες (10), ὅποτε καὶ εἰ διὰ κακίαν
 ἔπασχε, σοφίζεσθαι τὸ λυποῦν ἔδει παραμυθίας
 ῥήμασιν.

Ipsius dolorem perspicere, nec doloris arcanum B
 intelligere, in ea opinione versabantur, ut non
 virtutis explorandæ, sed vindicandi sceleris causa, hanc illi
 plagam inflictam esse existimarent. Quid dico? existimarent?
 Imo nec calamitatem ei exprobrare verebantur; idque eo tempore,
 cum, etiam si Peccati pœnam lueret, ejus tamen angorem blandis
 sermonibus fallere ac mitigare conveniebat.

III. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Ἰωβ, καὶ τὰ πρῶτα τῆς B
 περὶ αὐτὸν πραγματείας. Ἀγὼν γὰρ ἦν ἀρετῆς (11)
 καὶ φθόνου· τοῦ μὲν, ὅπως τοῦ καλοῦ κρατήσῃ (12),
 φιλονεικούντος· τῆς δὲ, ὅπως ἀήττητος διαμείνῃ,
 πάντα φερούσης· καὶ τοῦ μὲν, ὅπως εὐδότης κα-
 κίαν, ἀγωνιζομένου, διὰ τῆς τῶν κατορθούτων κο-
 λάσεως· τῆς δὲ, ὅπως κατάσχη τοὺς ἀγαθοὺς, κἀν
 ταῖς συμφοραῖς τὸ πλεόν (13) ἔχοντας. Τί δαὶ (14)
 ὁ πρὸς αὐτὸν χρηματίζων διὰ λαλιᾶτος καὶ νεφῶν,
 ὁ βραδύς εἰς κόλασιν, καὶ ταχύς εἰς ἀντιληψίν, ὁ μὴ
 παντελῶς ἐπαφιεῖς ῥάβδον ἀμαρτωλῶν κλήρω δι-
 καιῶν, ἵνα μὴ κακίαν δίκαιοι μάθωσιν; Ἐπὶ τέλει
 τῶν ἄθλων ἀναγορεύει τὸν ἀθλητὴν λαμπρῶ τῷ
 κηρύγματι, καὶ γυμνοῖ τῆς πληγῆς τὸ ἀπόρρητον,
 Οἶμι με ἄλλως σοι (15) κεχρηματικῆναι, λέγων,
 ἢ ἵνα ἀναφανῆς δίκαιος; Τοῦτο τῶν τραυματίων C
 τὸ φάρμακον, οὗτος τῆς ἀγωνίας ὁ στέφανος. αὕτη
 τῆς ὑπομονῆς ἡ ἀντίδοσις. Τὰ γὰρ ἐξῆς ἴσως καὶ (16)
 μικρὰ, κἀν μεγάλα τισὶ δοκῆ, καὶ μικρῶν ἔνεκεν
 οἰκονομηθέντα, καὶ εἰ διπλασίω (17) τῶν ἀφηρημέ-
 νων ἀντιλαμβάνει.

16. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐνταῦθα θαυμαστόν, εἰ (18)
 Ἀθανασίου πλεόν ἔσχε Γεώργιος· ἀλλ' ἐκεῖνό γε (19)
 θαυμασιώτερον, εἰ μὴ ἐπυρόθη ταῖς ἐπιρραῖς ὁ
 δίκαιος. Οὐδὲ τοῦτο θαυμαστόν ἄγαν, ἀλλ' εἰ (20)
 ἐπὶ πλεόν αἱ φλόγες ἤρκεσαν. Ἐντεῦθεν ὁ μὲν ἦν
 ἐκ ποδῶν, καὶ τὴν φυγαδεῖαν (21) ὡς κάλλιστα δια-
 τίθεται. Τοῖς γὰρ ἱεροῖς καὶ θεοῖς τῶν κατ' Αἴγυ-
 πτον (22) φροντιστηρίοις φέρων ἑαυτὸν δίδωσιν·
 οἱ κόσμου χωρίζοντες ἑαυτοὺς, καὶ τὴν ἔρημον
 ἀσπασζόμενοι, ζῶσι Θεῶ, πάντων μᾶλλον τῶν στρε-
 30 Job II, 7 et seq. 31 Job. XVI, 2. 32 Psal. CXXIV, 3.

(10) Τὸ δεῖν ὀνειδιζόντες. « Impietatem, » non
 « calamitatem » Jobo objiciebant uxore et amici; at-
 que contendebant, eum his malis ac miseriis affici,
 quod esset alicujus sceleris reus.
 (11) Ἦν ἀρετῆς. Sic quatuor Regg. In ed., ἀρε-
 τῆς ἦν.
 (12) Κρατήσῃ. Regg. ph, et Combef., κρατήσσει.
 (13) Πλεόν. Quatuor Regg., πλεῖον.
 (14) Δαί. Duo Regg., δέ.
 (15) Οἶμι με ἄλλως σοι, etc. Nobil. « Putas, in-
 quit, me aliter tibi respondisse, quam ut justus
 appareas. »
 (16) Καί. Deest in tribus Regg. et Or. 1.

A omnibus hominibus vehementer expetuntur; non
 hæc, inquam, duntaxat amittit, et quidem ita, ut
 nec luctibus ipsis ob malorum connexionem locus
 esset; sed postremo in ipso quoque corpore, incu-
 rabili ac visu etiam tetra et horribili plaga affe-
 ctus 30, pro calamitatis cumulo uxorem habebat,
 pejoribus et gravioribus eum consolantem. Id
 enim obnoxie agebat, ut ad corporis plagam ani-
 mæ vulnus accederet. Quin sincerissimos etiam
 amicos suos malorum, ut ipsius verbis utar 31,
 consolatores habebat, non depulsores; qui cum
 B XVIII. Hoc ipso quidem statu erat Job, ac divinæ
 circa eum actionis principia hoc modo se habe-
 bant. Virtus enim cum invidio spiritu decertabat.
 Hic, ut virtutem superaret, omni ope contendebat;
 illa, ut invicta permaneret, omnia perferebat.
 Atque hic, ut per justorum cruciatum vitio facilem
 viam strueret, laborabat; hæc contra, ut bonos
 retineret, etiam in calamitatibus superiores. Quid
 vero is, qui 397 ad eum per turbinem et nubes
 oracula edebat, qui ad inferendam pœnam tardus
 est, et ad opem ferendam celer, qui virgam pecca-
 torum in sortem justorum 32 non omnino immittit,
 ne justii improbitatem addiscant? In fine certaminis
 illustri præconio athletam suum victorem pronun-
 tiat, atque afflictionis arcanum aperit: Num tu
 censeres, inquit, me aliam ob causam hæc in te decre-
 visse, quam ut justitia tua elucescat 33? Hæc vulne-
 rum medicina, hæc certaminis corona, hoc patien-
 tiæ præmium. Nam quæ deinde secuta sunt, parva
 fortasse, quamvis nonnullis magna videantur, et
 parvorum hominum causa constituta, tametsi alio-
 qui duplo majora, quam quæ ipsi adempta fuerant,
 receperit.

XIX. Proinde ne hic quidem mirum videri de-
 bet, si Georgius meliori, quam Athanasius condi-
 tione fuerit: sed illud mirabilius videri debuisset,
 si injuriarum et calumniarum ignibus vir justus
 minime exploratus fuisset. Ino ne hoc quidem val-
 de mirandum; verum illud potius admirationem
 habuisset, si longa his flammis mora producta
 fuisset. Hinc ille solum vertit, ac de exsilio quam
 præclarissime statuit. Nam ad sacra illa et divina
 Ægypti monasteria se confert; in quibus homines
 D 30 Job XL, 3.

(17) Διπλασίω. Coisl. 2, διπλάσια.
 (18) Εἰ. Sic tres Regg., Or. 1, Par. Jes., etc. Deest
 in ed.
 (19) Γε. Sic Regg. a. Deest in ed.
 (20) Εἰ. Sic Regg. a, c, d, Coisl. 1, Or. 1, Par.
 et Combef. Deest in ed.
 (21) Φυγαδεῖαν. Sic quatuor Regg., Basil., etc.
 In ed., φυγαδίαν.
 (22) Τῶν κατ' Αἴγυπτον. Addit Nicetas, ἀσκη-
 τῶν. « Exercendæ pietatis gymnasia. » Non male;
 Gregorius siquidem hac voce « solitarios et eremi-
 tas designat. »

a mundo se distrahentes, ac solitudinem amplectentes, Deo vivunt, magis quam cæteri omnes, qui in corpore versantur. Alii quidem vitam prorsus solitariam, et ab hominum societate remotam agunt, sui ipsorum tantum et Dei colloquio fruentes, atque hanc duntaxat terræ partem pro mundo habentes, quam in solitudine cognitam habent. Alii autem charitatis legem per communionem et societatem colentes, solitarii simul et cœnobiæ sunt, ac mortui quidem cæteris hominibus, et negotiis omnibus, quæ in medio voluntur, versantque simul et versantur, ac nobis per repentinās et crebras mutationes imposturam faciunt, sibi ipsis autem invicem mundi loco sunt, ac per comparationem mutuo inter se virtutem acuunt et exstimulant. Cum his consuetudinem habens magnus Athanasius, ut omnium aliarum rerum sequester et conciliator erat, illius scilicet exemplum sequens, **398** qui vel per sanguinem suum ea, quæ inter se dissidebant, pacificavit, ita solitariam quoque vitam cum cœnobiaca in gratiam reducit; illud nimirum ostendens, et sacerdotium philosophiæ minime expers esse, et philosophiam sacri antistitis institutione opus habere.

XX. Sic enim hæc duo, hoc est, tranquillam actionem et actuosam tranquillitatem consociavit et copulavit, ut persuasum omnibus redderet, monasticæ vitæ professionem morum potius gravitate et constantia, quam corporis secessionem exprimi atque insigniri. In quam etiam sententiam magnus ille David simul et rebus agendis summo pere deditus erat, et perquam solitarius; si cui tamen illud: *Singulariter sum ego, donec trans-* **C** *eam* ⁶⁶, ad hujus dicti comprobationem confirmationemque pondus magnum habere videatur. Quamobrem, qui alios virtute anteibant, iidem ab illius mente longiori intervallo aberant, quam quo reliquos antecederant; atque ad sacerdotii perfectionem pauca conferentes, multo plura ad philosophiæ utilitatem recipiebant, tantumque ei tribuebant, ut quidquid ipsi placuisset, pro lege haberent, ac rursus velitum sibi atque interdictum, quidquid ille sententia sua improbasset, existimarent, illiusque decreta pro Mosaicis tabulis ducebant, ac majori, quam quæ sanctis viris deberi videatur, ipsius veneratione afficerentur. Nam cum quidam eo se contulissent, ut pium virum, perinde ac feram quamdam, vestigarent, nec eum passim **D** quæsitum invenirent, ne alloquendos quidem eos, qui missi fuerant, duxerunt; verum cervicem gladiis objiciebant, velut pro Christo periclitantes, atque ita animo comparati, ut si acerbissimi aliquid pro eo perferrent, magni id ad philosophiam momenti esse judicarent, diuturnisque jejuniis, et chameuniis, cæterisque corporis afflictationibus, quas pro perpetuis deliciis habent, multo sublimius ac divinius.

⁶⁶ Psal. cxi., 10.

(23) *Τῇ κοινωνίᾳ*. Par., τὴν κοινωνίαν.

(24) *Περιφέρεται*. In nonnullis, περιφέρεται, « corrumpitur. »

(25) *Ἀθανάσιος*. Sic Coisl. 1, et Par. In editis deest.

(26) *Ἐρημικόν*. Sic plures Reg., duodecim Colb., Par., Combef., etc. In editis, εἰρημικόν, « pacificam. »

(27) *Ἱερωσύνη*. Billius: « episcopatum. »

φορέμων ἐν σώματι· οἱ μὲν τὸν πάντῃ μοναδικὸν τε καὶ ἀμικτον διαθλοῦντες βίον, ἑαυτοῖς μόνους προσλαλοῦντες καὶ τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτο μόνον κόσμον εἰδότες, ὅσον ἐν τῇ ἐρημίᾳ γνωρίζουσιν· οἱ δὲ νόμον ἀγάπης τῇ κοινωνίᾳ (23) στέργοντες, ἐρημικοὶ τε ὁμοῦ καὶ μιγάδες, τοῖς μὲν ἄλλοις τεθνηκότες ἀνθρώποις καὶ πράγμασιν, ὅσα ἐν μέσῳ περιφέρεται (24), στροβοῦντά τε καὶ στροβούμενα, καὶ ταίζοντα ἡμᾶς ταῖς ἀγχιστρόφοις μεταβολαῖς, ἀλλήλοις δὲ κόσμος ὄντες, καὶ τῇ παραθέσει τὴν ἀρετὴν θήγοντες. Τοῦτοις ὁμιλήσας ὁ μέγας Ἀθανάσιος (25), ὡσπερ τῶν ἄλλων ἀπάντων μεσίτης καὶ διαλλακτὴς ἦν, τὸν εἰρηνοποιήσαντα τῷ αἵματι τὰ διειστώτα μιμούμενος· οὕτω καὶ τὸν ἐρημικὸν (26) βίον τῷ κοινωνικῷ καταλλάττει· δεικνύς, ὅτι ἔστι· καὶ ἱερωσύνη (27) φιλόσοφος, καὶ φιλοσοφία δεομένη μυσταγωγίας.

B qui per sanguinem suum ea, quæ inter se dissidebant, pacificavit, ita solitariam quoque vitam cum cœnobiaca in gratiam reducit; illud nimirum ostendens, et sacerdotium philosophiæ minime expers esse, et philosophiam sacri antistitis institutione opus habere.

K'. Οὕτω γὰρ ἀμφοτέρα συντηρόσατο, καὶ εἰς ἐν ἤγαγε (28), καὶ πράξιν ἡσύχιον, καὶ ἡσύχιαν ἔμπρακτον (29), ὡστε πείσαι τὸ μονάζειν ἐν τῇ εὐσταθείᾳ τοῦ τρόπου μᾶλλον, ἢ τῇ τοῦ σώματος ἀναχωρήσει χαρακτηρίζεσθαι. Καθ' ὃ καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας (30) πρακτικώτατός τε ἦν ὁ αὐτὸς καὶ μονώτατος· εἴ τῃ τὸ, *Καταμόνας εἰμι ἐγὼ, ἕως ἂν παρέλθω, μέγα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ λόγου καὶ ἀξίωπιστον*. Διὰ τοῦτο, τῶν ἄλλων ἀρετῇ κρατοῦντες, τῆς ἐκεῖνου διανοίας πλεόν ἤτῳ, ἢ ὅσον ἑκράτουν τῶν ἄλλων· καὶ ὀλίγα πρὸς ἱερωσύνης τελείωσιν συνεισφέροντες, πλείω πρὸς φιλοσοφίας συντέλειαν ἀντελάμβανον· καὶ τοῦτο ἦν νόμος αὐτοῖς, ὃ τι ἐκεῖνῳ ἐδόκει· καὶ τοῦτο ἀπώμοτον (31) πάλιν, ὃ μὴ ἐδόκει, καὶ πλάκες Μωϋσεως αὐτοῖς τὰ ἐκεῖνου δόγματα, καὶ πλεῖον τὸ σέβας, ἢ παρὰ ἀνθρώπων τοῖς ἀγίοις ὀφείλεται. Οἱ γὰρ καὶ ἠνίκα παρησάν τινες, ὡσπερ θῆρα (32), τὸν ἀγιον ἀνιχνεύοντες, ἐπειδὴ πανταχοῦ τοῦτον ἀναζητοῦντες οὐχ εὕρισκον, λόγου μὲν οὐδένος τοὺς πεμφθέντας ἠξίωσαν· προὔτεινον δὲ τοὺς ξίφεσι τοὺς αὐχένας, ὡς ὑπὲρ Χριστοῦ κινδυνεύοντες, καὶ τὸ παθεῖν τι τῶν ἀνηκέστων ὑπὲρ ἐκεῖνου μεγίστην μοῖραν εἰς φιλοσοφίαν νομίζοντες, καὶ πολὺ τῶν μακρῶν νηστειῶν, καὶ χαμευνιῶν, καὶ τῆς ἄλλης κακοπαθείας, ἣν ἐκεῖνοι τρυφῶσιν ἀεὶ, ἐνθεωτέρων τε καὶ ὑψηλότερον.

(28) *Ἦγαγε*. In nonnullis, συνήγαγε.

(29) *Ἐμπρακτον*. In quibusdam, εὐπρακτον.

(30) *Δαβὶδ ὁ μέγας*. Sic quinque Reg., Coisl. 1, et Or. 1. Deest ὁ in ed. Bill.: « David simul et rerum gerendarum facultate præstabat, et maxime solus erat. »

(31) *Ἀπώμοτον*. Coisl. 1, ἀνομώτατον.

(32) *Θῆρα*. Chrys. et Coisl. 1, θῆρες.

KA'. Ὁ μὲν οὖν ἐν τούτοις ἦν, καὶ τὸ τοῦ Σολομῶντος ἐπῆνει, καιρὸν εἶναι παντὶ πράγματι φιλοσοφῆσαντος. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπεκρύπτετο μικρὸν, ὅσον τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν διαφεύγων (33), ἵνα συναφανῆ τῷ τῆς εἰρήνης ἤκοντι· ὅπερ οὖν καὶ γίνεται μικρὸν ὕστερον. Ὁ δὲ, κατὰ πολλὴν ἤδη τοῦ κωλύσοντος ἐρημίαν, κατατρέχει μὲν Αἴγυπτον, ληΐζεται δὲ Συρίαν τῷ κράτει τῆς ἀσεβείας (34)· ἐπιλαμβάνεται δὲ καὶ (35) τῆς ἐψᾶς ὅσον ἐδύνατο, τὸ ἀρβαστοῦν ἀεὶ προσλαμβάνων, ὥσπερ οἱ χεῖμαρροι τὰ συρρέοντα, καὶ τοῖς κουφότεροις δειλοτέρους ἐπιφύομενος. Οἰκιστοῦται δὲ τὴν βασιλείᾳ ἀπλότητα· οὕτω γὰρ ἐγὼ (36) καλῶ τὴν κουφότητα, αἰδοῦμενος τὴν εὐλάβειαν. Καὶ γὰρ ἦν, εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, ζῆλον μὲν ἔχων, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἐξωνεῖται δὲ τῶν ἐν τέλει τοὺς φιλοχρῆστους μᾶλλον ἢ φιλοχρίστους (εὐπορία γὰρ ἦν αὐτῷ τὰ τῶν πενήτων, κακῶς δαπανώμενα), καὶ τούτων μάλιστα τοὺς γυναικώδεις (37) τε καὶ ἐν ἀνδράσιν ἀνάνδρους, καὶ ἀμφιβόλους μὲν τὸ γένος, προδήλους δὲ τὴν ἀσέβειαν· οἷς οὐκ οἶδ' ὅπως καὶ ὄθεν οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς, τὰ τῶν (38) γυναικῶν πιστευόμενοι, τὰ τῶν ἀνδρῶν ἐγχειρίζουσι. Καὶ ταῦτα ἴσχυσεν ὁ τοῦ πονηροῦ θεράπων, ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς, ὁ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομος· χρώμενος μὲν ὅσα γλώσση τῶν τότε λογίων ἐν ἐπισκόποις (39) τῷ πρώτῳ (εἰ τῷ (40) λόγιον φίλον καλεῖν τὸν οὐχ οὕτως ἀσεθῆ δογματιστὴν, ὅσον ἐχθρὸν καὶ φιλόνηκον· τὸ γὰρ ὄνομα ἔκων ὑπερβήσομαι)· αὐτὸς δὲ ἀντὶ χειρὸς ὧν τῷ συστήματι, καὶ παρασύρων τῷ χρυσῷ τὴν ἀλήθειαν, ὃν δι' εὐσέβειαν συναγόμενον, ὄργανον ἀσεβείας οἱ πονηροὶ πεποίηται.

KB'. Ταύτης ἀποτέλεσμα τῆς δυναστείας, ἡ πρότερον μὲν τὴν τῆς ἀγίας καὶ καλλιπαρθένου Θέκλας (41) Σελεύκειαν, μετὰ δὲ τοῦτο τὴν μεγαλόπολιν ταύτην καταλαβοῦσα σύνοδος (42), ἃς ἐπὶ τοῖς καλλίστοις τέως γνωριζόμενας, ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἵνομαστὰς πεποίηκεν· εἶτε τὸν Χαλάνης πύργον, ὃς καλῶς τὰς γλώσσας ἐμέρισεν (ὡς ὠφελὸν γε κάκεινας! ἐπὶ κακῷ γὰρ ἡ συμφωνία), εἶτε τὸ Κατάρφα συνέδριον, ᾧ Χριστὸς κατακρίνεται, εἶτε τι ἄλλο τοιοῦτο· τὴν σύνοδον ἐκείνην ὀνομαστῶν, ἢ πάντα ἀνέτρεψε καὶ συνέχεεν. Τὸ μὲν εὐσεβὲς δόγμα καὶ

⁶¹ Eccli. iii, 1. ⁶² Rom. x, 2. ⁶³ Gen. xi, 4. ⁶⁴ Joan. xi, 47 et seqq.

(33) Διαφεύγων. Tres Regg. et Savil., διαφύρων.

(34) Κράτει τῆς ἀσεβείας. Sic designat Gregorius, et nefarium Georgium, et eos, qui ipsi atque Arianæ impietati favebant.

(35) Καί. Deest in quatuor Regg. et Or. 1. Mox, pro ἐδύνατο, in nonnullis, ἤδύνατο.

(36) Οὕτω γὰρ ἐγὼ, etc. Bill. : « Pietate enim ipsius dimoveor, ne levitatem dicam. » Existimavit Gregorius Constantium imperatorem simplicitate potius atque ignorantia, quam infesto religionis odio, Arianis fuisse.

(37) Τοὺς γυναικώδεις. Sic quinque Regg., Or. 1, Combef. Deest τοὺς in ed. Hic Gregorius « Eunuchos » intelligit, et inter eos maxime « Eusebium, » quem magnis muneribus ad suas partes traduxerat

XXI. Atque hic in his studiis versabatur, illud Salomonis comprobans, quo suum cuique rei tempus esse docuit⁶¹. Ac proinde aliquantisper belli tempore colluceret, quemadmodum et paulo post contigit. At Georgius, nemine jam ipsius impetum propellente, Ægyptum incursionibus vastat, atque impietatis robore Syriam populatur. Orientis etiam quantum⁶² potest arripit, remissos et languidos quotidie, quemadmodum torrentes ea quæ simul voluntur, assumens, ac leviores aut ignaviores adoriens. Quin etiam imperatoris simplicitatem sibi conciliat; sic enim ego levitatem appello, pietatem venerans. Nam si vere dicendum est, zelum habebat, verum non secundum scientiam⁶³. Tum ex proceribus eos sibi pecunia comparat, qui auri amorem Christi amoris præferebant (ipsi etenim opes et copiarum, bona pauperum erant, in flagitiosos usus insumpta), atque ex his potissimum muliebres homines, et inter viros minime viros, sexu quidem dubios, impietate autem apertos et perspicuos; quibus cum feminarum cura committatur, haud scio qui fiat, ut imperatores Romani eosdem viro- rum officiis muneribusque præficiant. Tantum valuit ille diaboli administer, ille zizaniorum sator, ille Antichristi præcursor; ita negotium partiens, ut episcopo quodam, ea tempestate disertissimo, linguæ vice uteretur (si cui tamen disertum eum appellare libeat, qui non tam impius sectarius fuit, quam inimicus et contentionis studio flagrans: nomen enim consulto præteribo); ipse autem, manus instar, cohorti suæ esset, ac veritatem auro convelleret, quod quidem ob pios usus collectum, impietatis instrumentum pravi homines effecerunt.

XXII. Hujus potentiarum operi concilium illud fuit, quod Seleuciæ primum, ubi sanum est sanctæ et egregiæ virgini Theclæ, deinde in hac amplissima civitate coactum est, quas urbes pulcherrimis antea nominibus claras, turpissimarum rerum notis celebres illustresque reddidit; sive Chalanæ turrim⁶⁴, quæ linguas pulchre divisit; utinam illas quoque, in malum nempe concordet! sive Caiphæ concilium, quo Christus condemnatur⁶⁵, sive quocunque tandem alio nomine conventus hic appellandus est, qui omnia evertit ac perturbavit. Piam enim

D Georgius.

(38) Τῶν. Deest in sex Regg., Or. 1, et Combef.

(39) Ἐν ἐπισκόποις. Alii, cum Niceta, Eusebium Nicomediarum, alii Eusebium Pamphili episcopum, Ariani agminis coryphæum, intelligunt. Annon Aca- cius posset intelligi?

(40) Εἰ τῷ. In nonnullis, εἶτε τῷ sine accentu pro τινί.

(41) Θέκλας. In pluribus, Θέκλῃς

(42) Σύνοδος. Schol. : Οὐ τὴν τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ἁγίων Πατέρων λέγει, ἀλλὰ προγενε- στέραν « Non illam dicit centum quinquaginta Sanctorum Patrum synodum, sed eam, quæ prius habita fuerat, » scilicet anno 360, quo tempore sy- nodus Ariminensis in Occidente habebatur.

et veterem doctrinam, ac Trinitatis patronam, in-
terjecto vallo, ac machinis impulsam et labefactam
Consubstantialis voce, sustulit : impietati autem,
per scripti dogmatis ambiguitatem, januam **400**
aperuit : hoc quidem prætextu, quasi Scripturam
reuereretur, ac probatissimarum vocum usum am-
plexeretur, re autem vera Arianismum, nullo
Scripturæ loco proditum, in ipsius locum substi-
tuens. Hæc enim verba : *Simile secundum Scriptu-
ras*, simplicioribus hominibus illecebra erant, im-
pietatis hamo circumjecta, imago ad omnes pertrans-
euntes sese obvertens, communis utriusque pedis
coturnus, eribratio ad omnem ventum⁶⁸, ex recens
scripta fraude, consilioque adversus veritatem ex-
cogitato, licentiam atque auctoritatem assecuta.
*Supientes enim erant ad male agendum : at benefa-
cere non uorant*⁶⁹.

XXIII. Hinc subdola illa et captiosa hæretico-
rum condemnatio, quos, ut plausibilior eorum
conatus esset, verbis quidem ab Ecclesia proscri-
pserunt, re ipsa autem in medium prodixerunt :
sic videlicet cum illis agentes, ut non immanis
cujusdam impietatis, sed descriptionis immodicæ
crimen ipsis impingerent. Hinc profani sanctorum
judices, et nova atque inusitata mistio, mysticæ
nempe quæstiones spectantæ vulgo tractatæ, atque
inaiqua rerum gestarum inquisitio, et pretio con-
ducti sycophantæ, et sententiæ stata mercede pro-
nuntiata. Hinc alii ab Ecclesiarum thronis injuste
pellebantur : alii in eorum locum subrogabantur ;
sic tamen, ut ab iis impietatis chirographa, non
secus atque aliud quidpiam necessarium, exige-
rent. Atque in promptu atramentum erat, et cal-
lumiator a tergo. Ea res permultos e nobis, in-
victos alioqui viros, in fraudem impulit ; qui quam-
vis mente haudquaquam prolapsi fuerint, subscri-
ptione tamen transversa acti suat, atque cum illis,
utroque nomine improbis, consenserunt ; ac, si non
flammæ, fumi certe participes fuerunt. Quod
impietatem eam quæ tunc longe lateque manebat,
adversus orthodoxam doctrinam excitata est, conspiciens.

XXIV. Nam procul dubio *stulte egerunt pastores*,
ut cum Scriptura loquar, *et pastores multi vineam
meam pervastaverunt, ac desiderabilem partem*⁶⁷,
hoc est, Dei Ecclesiam, multis sudoribus, et victi-

⁶⁸ Eccli. v, 11. ⁶⁹ Jer. iv, 22. ⁷⁰ Jer. x, 21.

(43) *Θύραν ανοίξασα*. « Impietati januam aper-
ruit ; » edita scilicet ambigua fidei confessione, quæ
pie simul et impie intelligi posset, quam etiam
cuique, sive Catholico, sive Ariano, in suam par-
tem trahere liceret. Quapropter Theologus hanc
confessionem vocat, « communem utriusque pedis
coturnum. »

(44) *Τῶν ἀμφοτέρων*. Sic sex Regg. In ed., ἀμφο-
τέρων τῶν.

(45) *Νεόγραφον*. Or. 1, et Bas., ἔγγραφον.

(46) *Σοφιστικῆ*, etc. Ariani, ficto subdoloque ani-
mo, Aetium damnarunt, ut fidem facerent, se ortho-
doxæ assentiri doctrinæ.

(47) *Ἐπιχείρημα*. Reg. Cyr., ἐγχείρημα.

α παλαιὸν, καὶ τῆς Τριάδος συνήγορον καταλύσασα,
τῷ βαλεῖν χάρακα, καὶ μηχανήμασι κατασεῖσαι τὴν
ὁμοούσιον· τῇ δὲ ἀσεβείᾳ θύραν ἀνοίξασα (43), διὰ
τῆς τῶν γεγραμμένων μεσότητος· πρόφασιν μὲν
αἰδοῖ τῆς Γραφῆς, καὶ τῆς τῶν ἐγκρίτων ὀνομασθῆναι
χρήσεως, τὸ δὲ ἀληθές, τὸν ἄγραφον Ἀρειανισμὸν
ἀντεισάγουσα. Τὸ γὰρ, Ὅμοιον κατὰ τὰς Γραφάς,
τοῖς ἀπλουστέροις δέλεαρ ἦν τῷ τῆς ἀσεβείας χαλκῷ
περικείμενον, ἢ πρὸς πάντας ὁρώσα τοὺς παρόντας
εἰκῶν, ὁ κοινὸς τῶν ἀμφοτέρων (44) ποδῶν κώρυ-
κος, ἢ κατὰ πάντα ἀνεμὸν λίχμησις, ἐξουσίαν λα-
βοῦσα τὴν νεόγραφον (45) κακουργίαν, καὶ τὴν κατὰ
τῆς ἀληθείας ἐπίνοιαν. *Σοφοὶ γὰρ ἐγένοντο εἰς τὸ
κακοποιῆσαι· τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι οὐκ ἐγνώ-
σαν*.

ΚΓ'. Ἐντεῦθεν ἡ σοφιστικῆ (46) τῶν αἰρετικῶν
κατάκρισις, οὗς λόγῳ μὲν ἀπεκρήρυξαν, ἐν ἣ ἡ π-
θανὸν αὐτοῖς τὸ ἐπιχείρημα (47), ἔργῳ δὲ προήγα-
γον (48) εἰς τὸ ἐμπροσθεν· οὐδὲ ἀσέβειαν ἀμετρον,
ἀλλὰ συγγραφὴν ἀπληστον ἐγκαλέσαντες. Ἐντεῦθεν
οἱ βέβηλοι τῶν ὁσίων κριταί, καὶ ἡ κατὰ μῆξιν,
δύς δημοσία, καὶ μυατικά προβλήματα, καὶ ἡ πα-
ράνομος τῶν βεβιωμένων ἐξέτασις, καὶ οἱ μισθού-
μενοι συκοφάνται, καὶ ἡ ἐπὶ ῥητοῖς (49) κρίσις.
Καὶ οἱ μὲν ἐξωθούμενοι τῶν θρόνων ἀδίκως· οἱ δὲ
ἀντεισαγόμενοι, καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς ἀσεβείας
ἀπαιτούμενοι, ὥσπερ τι ἄλλο τῶν ἀναγκαίων· καὶ
τὸ μέλαν ἔτοιμον, καὶ ὁ συκοφάντης ἐγγύς. Ὅ δὲ
καὶ τῶν τῶν ἀητητῶν οἱ πλεῖστοι πεπνῶθαι,
διανοίᾳ μὲν οὐ πεσόντες (50), γράμματι δὲ παρ-
αχθέντες, καὶ εἰς ἐν ἐλθόντες (51) τοῖς πονηροῖς κατ'
ἀμφοτέρας· καὶ τοῦ καπνοῦ (52) γε, εἰ καὶ μὴ τῷ
πυρὸς μετασχόντες. Ὅ πολλὰκις ἐδάκρυτα, ὁρῶν
τὴν τότε χύσιν (53) τῆς ἀσεβείας, καὶ τὴν νῦν ἐπανα-
στάντα διωγμὸν τῷ ὀρθῷ λόγῳ παρὰ τῶν προστα-
τῶν τοῦ Λόγου.

quidem ipse multis sæpe lacrymis prosecutus sum,
et persecutionem quæ nunc ab ipsis Verbi patris
advocatis est, conspiciens.

ΚΔ'. Τῷ ὄντι γὰρ, *Ποιμένες ἡξεροεύσατο*,
κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ *ποιμένες πολλοὶ δι-
έφθειραν τὸν ἀμπελιῶνά μου*, ἤσχυναν μερίδα
ἐπιθυμητὴν, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ λέγω, πάλ-

(48) *Προήγαγον*. Combef., προσηγαγον. « Reipsa
autem magis promoverunt, » ipsam scilicet Aetii
dogma confirmando, et modum duntaxat scribendi,
velut contentionum causam, reprehendendo.

(49) *Ἐπὶ ῥητοῖς*. Coisl. 1 et Jes., ἐπιῤῥητοῖς.

(50) *Πεσόντες*. Reg. c, Combef., κλαπέντες,
« quasi furtim spoliati. » Mox, pro γράμματι, Regg.
c, d, γράμμασι.

(51) *Ἐλθόντες*. Reg. c, Or. 1, Combef., συνελ-
θόντες.

(52) *Τοῦ καπνοῦ*. Sic plerique codices. Deest
τοῦ in ed. Per « fumum » autem « subscriptionem »
intelligit.

(53) *Χύσιν*. Jes., σύγχυσιν.

λοῖς ἰδρῶσι καὶ σφαγίσι συνελεγμένην, τοῖς πρὸ
Χριστοῦ τε (54) καὶ μετὰ Χριστόν, καὶ αὐτοῖς τοῖς
μαγάλαις τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν πάθει. Πλὴν γὰρ
ὀλίγων ἄγαν, καὶ τούτων ὅσοι διὰ σμικρότητα παρ-
εβρίφησαν, ἢ διὰ ἀρετὴν ἀντέστησαν, οὓς ἔδει
σπέρμα καὶ ρίζαν ὑπολειφθῆναι τῷ Ἰσραὴλ, ἵνα
ἀναθάλη πάλιν, καὶ ἀναβιώσῃ ταῖς ἐπιβροίαις τοῦ
Πνεύματος, πάντες τοῦ καιροῦ γεγόνασι, τοσοῦτον
ἀλλήλων διενεγκόντες, ὅσον τοὺς μὲν πρότερον, τοὺς
δὲ ὕστερον τοῦτο παθεῖν· καὶ τοὺς μὲν προαγω-
νιστάς καὶ προστάτας γενέσθαι τῆς ἀσεβείας, τοὺς
δὲ ταχθῆναι τὰ δεύτερα, ἢ φόβῳ κατασεισθέντας,
ἢ χρεῖα δουλωθέντας, ἢ κολακείᾳ δελεασθέντας, ἢ
ἀγνοίᾳ κλαπέντας, τὸ μετριώτατον· εἰ τῷ καὶ τοῦτο
αὐταρξίας εἰς ἀπολογίαν τῶν λαοῦ προεστάναι πε-
πιστευμένων. Ὡς περὶ γὰρ οὐχ αὐτὰ λαόντων τε
καὶ τῶν ἄλλων ζώων ὄρμα, οὐδὲ ἀνδρῶν ἢ γυναι-
κῶν, ἢ πρεσβυτέρων ἢ νεωτέρων, ἀλλ' ἔστι καὶ ἡλι-
κῶν καὶ γενῶν οὐ μικρὸν τὸ διάφορον· οὕτως οὐδὲ
ἀρχόντων ἢ ἀρχομένων. Τοῖς μὲν γὰρ τοῦ λαοῦ
τάχα ἂν καὶ συγγινώσκοιμεν τοῦτο πάσχουσιν, οὓς
σώζει πολλάκις τὸ ἀθανάσιον· διδασκάλῳ δὲ πῶς
τοῦτο δώσομεν, ὅς καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἀγνοίας ἐπ-
ανορθοῖ, ἄνπερ ἢ τῆ ψευδώνυμος (55); Πῶς γὰρ
οὐκ ἄτοπον, Ῥωμαίων μὲν νόμον μηδὲν ἀγνοεῖν
ἔξεῖναι, μηδ' ἂν σφόδρα ἢ τις ἀγροικίας καὶ ἀμα-
θέστατος, μηδὲ εἶναι νόμον τὸν βοηθοῦντα τοῖς
πρακτομένοις δι' ἀγνοίαν (56)· τοὺς δὲ τῆς σωτη-
ρίας ἀγνοεῖν μυσταγωγούς τὰς τῆς σωτηρίας ἀρ-
χάς, κἄν τἄλλα τυγχάνωσι τῶν ἀπλουστέρων ὄντες,
καὶ μὴ βαθεῖς τὴν διάνοιαν; Πλὴν ἔστω συγγνώμη
τοῖς δι' ἀγνοίαν κατακολουθήσασιν. Τί δ' ἂν εἰποις
περὶ τῶν ἄλλων, ὅσοι καὶ ἀγνοίας μεταποιούμενοι,
δι' ἃς εἶπον αἰτίας, τῶν κρατούντων ἠττήθησαν (57),
καὶ τὴν τῆς εὐσεβείας σκηρὴν ἐπὶ πολὺ παύσαντες,
ὡς ἐφάνη τι τῶν ἐλεγχόντων, καὶ κατηνέχθη-
σαν;

de aliis dixeris, qui etiam ingenii laudem sibi vindicantes, ob eas tamen, quas commemoravimus, causas, imperatoribus manus dederunt, et cum pictatis personam diuturno tempore tanquam per ludum gessissent, simul ac aliqua supervenit tentatio, qua convinci atque coargui possent, protinus corrueant?

KE. Ἐτι μὲν ἀπαξ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν
σεισθήσεσθαι (58), τῆς Γραφῆς ἀκούω λεγούσης, ὡς
δὴ τοῦτο παθόντων καὶ πρότερον· οὕτω δηλουμένης,
οἶμαι, τῆς ἐπιφανοῦς τῶν πραγμάτων καινοτομίας.
Καὶ τὸν τελευταῖον σεισμὸν Παῦλῳ πιστευτέον λέ-
γοντι, μὴ ἄλλον εἶναι ἢ τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ
παρουσίαν, καὶ τὴν τοῦδε τοῦ παντός μεταποίησιν
καὶ μετάθεσιν εἰς τὸ ἀκίνητον καὶ ἀσάλευτον. Τὸν
δὲ νῦν τοῦτον σεισμὸν οὐδενὸς ἐλάττω τῶν προγε-

66 Jer. xii, 10. 67 Isa. i, 9. 70 Agg. ii, 7.

(54) Πρὸ Χριστοῦ τε. Tres Regg. et Comb., πρὸ τε
τοῦ Χριστοῦ.

(55) Ἄνπερ ἢ μὴ ψευδώνυμος. Tres Regg.,
ἄνπερ μὴ ψευδώνυμος ἢ. Combef., ψευδόμε-
νος ἢ, « nisi sit mendax. »

(56) Δι' ἀγνοίαν. Sic quinque Regg., undecim
Colb. et Or. 1. In ed., δι' ἀγνοίας.

(57) Τῶν κρατούντων. « Imperatoribus. » Sic ma-
xime tritus est hujus vocis usus. Billius : « Hæreti-

amis tam ante Christum quam post Christum cæsis,
401 ac denique magnis ipsius Dei pro salute
nostra cruciatibus collectam, probro ac dedecore
affecerunt⁶⁶. Nam si perpaucos exceperis, qui, vel
ob nominis obscuritatem contemptui habiti fuerunt,
vel ob virtutem restiterunt, quos Israeli seminis et
radicis loco relinqui⁶⁷ oportebat, ut per Spiritus
influxiones rursus effloresceret atque ad vitam
revocaretur, omnes temporibus obsecuti sunt: hoc
tantum inter eos discriminis fuit, quod alii citius,
alii serius in eam fraudem inciderunt; atque alii
quidem impietatis duces antistitesque se præbue-
runt, alii autem in secundo ordine locati sunt,
nempe vel timore perculti vel quæstu atque utilitate
subacti, vel blanditiis inescati, vel denique igno-
rantia circumventi ac circumscripti, quod omnium
levissimum est; si cui tamen id quoque ad eorum,
quibus populi cura commissa est, purgationem suf-
ficere videatur. Nam quemadmodum leonum cæte-
rorumque animantium non iidem sunt motus atque
impetus, nec virorum et mulierum, nec senum ac
juvenum, verum et ætatum et sexuum haud exi-
guum discrimen est; sic nec præsectorum et sub-
ditorum. Nam e vulgo hominibus, qui per errorem
id admiserint, ignoscendum fortasse fuerit, quibus
illud plerumque salutis est, quod animus a curiosa
exploratione alienum habent; at doctores quo tan-
dem modo idem concedemus, qui aliorum etiam
inscitias emendat, nisi id falso sibi nomen arroget?
Nam cum Romanorum legem nemini, quamlibet
rustico et indocto, ignorare liceat, nec lex ulla ex-
stet, quæ criminibus per ignorantiam commissis
opem ferat, nonne absurdum est salutis doctores
et antistites salutis principia nescire, etiamsi alio-
qui simpliciores sint, hebetiorique animo? Verum
his sane ignoscatur, qui impiis dogmatibus per
ignorationem assensum præbuerunt. Quid autem

XXV. Semel quidem adhuc futurum Scriptura
pronuntiat, ut cælum et terra moveantur⁷⁰, tanquam
id quoque ipsis antea jam contigerit; quibus verbis,
mea quidem sententia, illustris rerum mutatio sig-
nificatur. 402 Atque etiam Paulo fides habenda
est, postremum terræ motum nihil aliud fore affir-
manti, quam secundum Christi adventum, mundi-
que hujus immutationem, atque in tranquillum sta-
tum, et ab omni motu et agitatione liberum, trans-

cis rerum potentibus. »

(58) Σεισθήσεσθαι. Semel et iterum Billius « de
terræ motu » intelligit, atque interpretatur Aggæi
locum, qui tamen intelligendus videtur « de com-
motione et concussione magna. » Id namque sic
reddunt omnes Scripturæ interpretes. Loquitur
Gregorius de turbulentissima illa tempestate, quæ
contigit, cum Constantius et Ariani, ejus auxilio
ireti, tot in Ecclesia strages ediderunt.

lationem⁷¹. Ego vero terræ motum hunc, nostra tempestate coortum, nullo eorum, qui jam existerunt, inferiorem esse existimo, per quem omnes philosophiæ dediti ac Dei amore præditi, atque ante tempus in cælis civium munere fungentes, a nobis dimoventur. Qui tametsi alioqui pacati ac moderati sint, hac tamen in re lenes et faciles esse non sustinent, cum per silentium et quietem Dei causa proditur: verum hic admodum bellaces sunt, atque in confligendo acres et feroces (hujusmodi enim zeli æstus est), citiusque aliquid, quod non oporteat, emoverint, quam, quod ex officio sit, prætermiserint. Eodem motu non minima quoque populi qui prius avolarant, avolat, ac ne nunc quidem simul avolandi finem facit.

XXVI. Sic se res habebant, quandiu Athanasius, illa Ecclesiæ columna, nobiscum versabatur; et sic se habuere, postquam improborum hominum conatibus cessit. Quemadmodum enim qui firmam quamdam arcem expugnare in animum induxerunt, si eam accessu captuque difficile esse perspexerint, ad artem se conferunt. Quid postea? Arcis præfectum pecuniis aut fraude ad suas partes pertrahunt, sicque nullo jam negotio et labore arcem quoque ipsam in ditionem redigunt. Aut, si mavis, quemadmodum qui Sampsoni insidias struxerant, crinem prius, in quo vires positas habebat, abstulerunt, atque ita demum Judicem in potestatem acceperunt, et deinde ipsi arbitrato suo insultarunt, pristinaeque ipsius potentiae parem ex adverso potestatem adepti sunt; sic quoque alienigenæ nostri, submoto atque e medio sublato nostro robore, ac detonsa Ecclesiæ gloria, ita jam in impietatis dogmatibus et actionibus sese oblectabant. Illic vitam cum morte commutat adversarii pastoris confirmator, et patronus, qui malum haud malo imperio caput præfererat, atque inutili, ut ferunt, pœnitentia in extremo vitæ spiritu affectus, cum nimirum, ob alterius sæculi tribunal, **403** æquus rerum suarum unusquisque iudex est. Tria enim hæc esse aiunt, ob quæ tanquam imperio suo indigna, pœnitentia ductus fuerit: primum, quod propinquis suis necem intulisset: alterum, quod Julianum Apostatam Cæsarem nominasset: postremum quod novis fidei dogmatibus studisset: simulque cum his vocibus e vita discessisse fertur. Rursum autem veritatis doctrina potestatem ac licentiam accipit, atque ii, qui vexati atque oppressi fuerant, solutam liberta-

⁷¹ Hebr. xii, 26 et seq.

(59) *Κινεῖται μὲν ἀπ' ἡμῶν*. De monachis, qui fidei zelo a Gregorio patre discesserant, hæc dicta videri possunt.

(60) *Θεὸν προδιδοῦναι*, etc. « Ut per silentium et solitudinem (instituti tenaciores) Dei causam prodant. »

(61) *Δύσμαχοι*. Combef., *δυσμαχώτατοι*. Or. 4, *μαχιμώτατοι*.

(62) *Συνανιπτάμενον*. Sic plerique codices, et ita legit Billius. In ed., *συνανιπτάμενον*.

(63) *Βουλευθέντες*. Quatuor Regg., *decem Colb.*, et Or. 4, *βουληθέντες*.

(64) *Τὴν ἰσχὺν*.... *τηνικαῦτα*. Quatuor Regg.,

γεννημένων ὑπολαμβάνω. καὶ ὃν κινεῖται μὲν ἀπ' ἡμῶν (59) ὅσον φιλόσοφον καὶ φιλόθεον, καὶ πρὸ καιροῦ τοῖς ἄνω πολιτευόμενον. Οἱ, καὶ τὰλλα ὡς περ εἰρηνικοὶ τε καὶ μέτροιοι, τοῦτο γε οὐ φέρουσι ἐπιεικεῖς εἶναι, Θεὸν προδιδοῦναι (60) διὰ τῆς ἡσυχίας· ἀλλὰ καὶ λίαν εἰσὶν ἐνταῦθα πολεμικοὶ τε καὶ δύσμαχοι (61) (τοιούτον γὰρ ἢ τοῦ ζήλου θερμότης), καὶ θάπτον ἂν τι μὴ δέον παρακινήσαιεν, ἢ δέον παραλίποιεν. Συναποβήγγονται δὲ καὶ τῶν λαῶν οὐκ ἐλάχιστον, ὡς περ ἐν ὀρνίθων ἀγέλῃ, τοῖς προαναπτᾶσι συναναπτᾶν, καὶ οὐδὲ νῦν ἐτι λήγει συνανιπτάμενον (62).

pars abrumpitur, velut in avium grege, qui cum his

B *ΚΓ'*. Τοῦτο Ἀθανάσιος ἡμῖν, ἕως παρῆν, ὁ σῦλλος τῆς Ἐκκλησίας· καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ γε ταῖς ἐπιηρείαις τῶν πονηρῶν ὑπεχώρησεν. Ὅσπερ γὰρ αἱ φρούριον τι τῶν καρτερῶν ἐξελεῖν βουλευθέντες (63), ἐπειδὴν ἄλλως ἴδωσι δυσπρόσιτον καὶ δυσάλωτον, ἐπὶ τὴν τέχνην χωροῦσιν· εἴτα τί; χρήμασιν, ἢ δόλῳ τὸν φρούραρχον ὑποσπάσαντες, οὕτως εἶδη σὺν οὐδενὶ πόνῳ καὶ τῆς φρουρᾶς ἐκράτησαν· εἰ βούλει δὲ, ὡς περ οἱ τῷ Σαμψὼν ἐπιθυλοῦσαντες, τὴν κόμην πρότερον, ἐν ἣ τὴν ἰσχὺν εἶχε, περιελέοντες, τηνικαῦτα (64) ὑπὸ χεῖρα τὸν Κριτὴν Ἐλαθον, εἴτα ἐνέπιζον ὅσα βουλομένοις ἦν, τῆς πρὶν τοῦ ἀνδρὸς δυναστείας ἀντιβόρρα· οὕτω καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς ἀλόφυλοι, τὸ ἡμέτερον κράτος ἐκποδῶν ποιησάμενα, καὶ τὴν δόξαν τῆς Ἐκκλησίας ἀποκεῖραντες, οὕτως εἶδη τοῖς τῆς ἀσεβείας ἐνετρώφων δόγμασι τε καὶ πράγμασι. Ταῦτα καὶ μεταλλάττει μὲν τὸν βίον ὁ τοῦ ἀντιθέτου (65) ποιμένος βεβαιωτῆς καὶ προστάτης, κακὸν οὐ κακῆ (66) βασιλείᾳ τὸ κεφάλαιον ἐπιθεῖς, καὶ ἀνόνητα μεταγνοῦς, ὡς φασιν, ἐπὶ ταῖς τελευταίαις ἀναπνοαῖς, ἤνικα εὐγνώμων ἕκατος τῶν ἑαυτοῦ (67) κριτῆς, διὰ τὸ ἐκεῖ δικαστήριον. Τρία γὰρ ταῦτά οἱ συνεγνωκένα: κακὰ, καὶ τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας ἀνάξια, τὸν τοῦ γένους φόνον, καὶ τὴν (68) ἀνάβρῃσιν τοῦ Ἀποστάτου, καὶ τὴν κατομοίαν τῆς πίστεως· καὶ ταῦταις συναπελθεῖν λέγεται ταῖς φωναῖς. Ἐξουσίαν δὲ αἰθις ὁ τῆς ἀληθείας λόγος λαμβάνει, καὶ παρβρῆσιαν οἱ βιασθέντες αὐτόνομον, τοῦ ζήλου τὸν θυμὸν θήγοντος. Ὅ δὲ καὶ ὁ (69) τῶν Ἀλεξανδρέων ἔπαθε δῆμος, οἷος ἐκεῖνος περὶ τοὺς ὕβριστάς, οὐκ ἐνεγκόντες τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀμετρίαν, καὶ διὰ τοῦτο ξένῳ μὲν θανάτῳ τὴν πονηρίαν, ξένη δὲ ὕβρει τὸν θάνατον στυλιτεύσαντες.

derem Colb. et Or. 4, τὸ ἰσχυρὸν.... τὸ τηνικαῦτα.

(65) *Ἀντιθέτου*. Reg. Im, Jes., Comb., *ἀντιθέου*, ἢ *Deo adversantius*.

(66) *Κακὸν οὐ κακῆ*, etc. « Malum non malo imperio caput præsciens, » Julianum scilicet Apostatam, quem successorem suum instituerat Constantinus. Billius: « malum haud malo imperio finem imponens. »

(67) *Τῶν ἑαυτοῦ*. In nonnullis, οἱ ἑαυτοῦ

(68) *Καὶ τῆν*, etc. Julianus apostata Cæsar a Constantio imperatore creatus fuerat anno 355.

(69) *Ὁ*. Sic plures Regg. et Or. 4. Deest in ed

ἴστε τὴν κάμηλον (70) ἐκείνην, καὶ τὸν ξέρον φόρον, καὶ τὸ καινὸν ὕψος, καὶ τὴν πρῶτην περιόδον, οἷμαι δὲ, καὶ μόνην, τὰ μέχρι καὶ νῦν τοῖς ὑβρισταῖς ἀπειλούμενα.

animis ferentes, tum novo dedecore mortem notandam atque infamandam duxerunt. Notus est vobis camelus ille, atque insueta sarcina, et nova altitudo, primaque illa, ac, nisi me opinio fallit, sola circumductio, quæ etiamnum contumeliosis hominibus minaciter denuntiatur.

KZ'. Ἐπεὶ δὲ ὁ τυφῶν (71) τῆς ἀδικίας, ὁ τῆς εὐσεβείας φθορῆς, ὁ τοῦ πονηροῦ πρόδρομος, ταύτην εἰσπράττεται τὴν δίκην, ἐμοὶ μὲν οὐκ ἐπαίνεται (οὐ γὰρ ἂ παθεῖν ἐκείνον ἐχρῆν, ἀλλ' ἂ (72) ποιεῖν ἡμᾶς ἔδει σκοπεῖν), εἰσπράττεται δ' οὖν, ὀργῆς πανδήμου καὶ φορᾶς ἔργον (73) γενόμενος· ἐπάνεισι μὲν ἐκ τῆς καλῆς ἐκδοτῆρας ὁ ἀθλητῆς (οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὴν ἐκείνου διὰ τὴν Τριάδα καὶ μετὰ τῆς Τριάδος φωνῆν), οὕτω δὲ ἀσμένους προσπίπτει (74) τοῖς ἐν τῇ πόλει, καὶ μικροῦ τῆ Αἰγύπτου πάσης, καὶ πανταχόθεν εἰς ταυτὸ συνδραμούση, καὶ ἀπ' ἄκρου παντός (75), ἵν' οἱ μὲν φωνῆς Ἀθανασίου μόνης, οἱ δὲ τοῦ εἰδῶς ἐμφορηθῶσιν, οἱ δὲ, ὁ περὶ τῶν ἀποστόλων ἠκούσαμεν, τῆ σκιᾷ γούν ἁγιασθῶσι μόνη, καὶ τῷ κενῷ (76) τύπῳ τοῦ σώματος· ὥστε πολλῶν πολλᾶκις καὶ πολλοῖς ἦδη γεγενημένων ἐκ τοῦ παντός χρόνου τιμῶν τε καὶ ὑπαντήσεων, οὐκ ἄρχουσι μόνον δημοσίοις καὶ ἱερεῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων τοῖς ἐπιφανεστάτοις, μηδὲ μίαν ταύτης μνημονεύεσθαι πολυανθρωποτέραν καὶ λαμπροτέραν. Ἐν δὲ εἶναι ταύτῃ μόνον παραβάλλειν αὐτὸν Ἀθανάσιον, καὶ τὴν αὐτῷ προτέραν (77) συνθεῖσαν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ταύτης εἰσόδῳ τιμῆν, ἤνικα ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπανῆει φυγῆς.

ingressum ornatu 404 fuerat, cum ex eadem fuga, iisdemque de causis inita, Alexandriam re-

teret.
KH'. Φέρεται καὶ τοιοῦτός τις ἐπ' ἐκείνη τῇ τιμῇ λόγος· λεγέσθω γὰρ, εἰ καὶ περιττότερος, οἷον ἡδυσμά τι τῷ λόγῳ, καὶ ἄνθος εἰσόδιον (78). Εἰσῆλθονέ τις τῶν δισυνάρχων (79) μετ' ἐκείνην τὴν εἰσοδον. Ἡμέτερος οὗτος ἦν· Καππαδόκης γὰρ, καὶ τῶν πάντων. Τὸν Φιλάγγριον ἐκείνον οἶδ' ὅτι πάντες ἀκούετε. Καὶ τὸ φίλτρον, οἷον οὐκ ἄλλο, καὶ περὶ ἄλλον, καὶ ἡ τιμὴ κατὰ τὸ φίλτρον, ἵνα μικρῷ λόγῳ παραστήσω τὸ πᾶν γινώρισμα· ὧ (80) καὶ ἡ ἀρχή, πρεσβεῖα τε τῆς πόλεως, καὶ ψήφῳ τοῦ βασιλέως, αὐθις ἐγχειρθεῖσα. Τούτων οὖν τινα τοῦ δήμου (81), ὧ φανῆ-

Act. v, 15.

(70) ἴστε τὴν κάμηλον, etc. Intelligit Gregorius Georgium, quem Alexandrini, mortuo Constantio, crudelissima morte affecerunt, ac deinde membratim dissectum camelo imposuerunt, atque per totam urbem circumdixerunt.

(71) Ὁ τυφῶν. Sehol. : Ὁ μέγας ἀνεμος λέγει Γεώργιον· Validus ventus; Georgium designat. Mox, οὐ γὰρ... ἀλλ' ἂ ποιεῖν ἡμᾶς, etc. Videtur hic Gregorius admittere, Georgium a Christianis necatum fuisse. Attamen, juxta Socrat., l. iii, c. 3, et Sozom., l. v, c. 7. Julianus, in Epist. ad Alexandrinum, id contigisse testatur, « ob spoliata idolorum templa, » etc.

(72) Ἄλλ' ἂ. Legebatur in editis, ἀλλὰ. Edit.

(73) Ὀργῆς πανδήμου καὶ φορᾶς ἔργον. « Furore totius populi atque impetu occisus est. » Hæc est enim vis hujus vocis ἔργον. Tritum enim est : ἔργον λιμοῦ, λοιμοῦ, πόλεμου, « fame, peste, bellu

tem, zero nempe iracundiam acuate. Quod etiam ipsum Alexandrinis accidit, qui, ut in eos, a quibus contumeliam acceperunt, acerbissimi esse solent, importunam hominis audaciam indignissimis animis ferentes, tum novo dedecore mortem notandam atque infamandam duxerunt. Notus est vobis camelus ille, atque insueta sarcina, et nova altitudo, primaque illa, ac, nisi me opinio fallit, sola circumductio, quæ etiamnum contumeliosis hominibus minaciter denuntiatur.

XXVII. Posteaquam autem ille injustitiæ turbo, illa pietatis labe et corruptela, ille pravi illius præcursor, hujusmodi supplicio mulctatus est, meo quidem judicio, haud recte (nec enim quid eum pati, sed quid nos facere decebat, spectandum fuit), sed mulctatus est tamen, totiusque populi impetum atque iracundiam subiit; tum quidem nobilis ille athleta ex præclara peregrinatione (sic enim ipse fugam pro Trinitate et cum Trinitate susceptam appello) in urbem redit, atque ita lætos et alacres cives offendit, imo etiam universam prope Ægyptum undequaque, et ab extremis totius Ægypti finibus, in unum concurrentem, ut alii sola Athanasii voce, alii forma et aspectu saturarentur, alii, quod de apostolis prædicatur, ex umbrasaltem ipsa, et vana corporis figura sanctitatem contraherent, ut, cum multis jam sæpenumero ex omni hominum memoria honores habiti sint, multis etiam obviam proditum sit, idque non præfectis tantum publicis et episcopis, sed familiarium quoque amplissimis quibusque et clarissimis, nullus tamen occursus frequentia et splendore major unquam fuisse memoretur. Unus duntaxat honor huic comparari potest, ille scilicet, quo Athanasius ipse ad priorem urbis ingressum ornatu 404 fuerat, cum ex eadem fuga, iisdemque de causis inita, Alexandriam re-

XXVIII. Quin et de honore illo hujusmodi quispian sermo circumfertur : dicam enim, supervacaneus licet videri possit, ac velut condimentum, adventitiumque florem orationi adjungam. Post illius adventum quidam in urbem vehebatur, alteram jam præfecturam gerens : noster hic erat, quippe Cappadox, vir imprimis clarus; nec mihi dubium est, quin Philagrius illum a me nominari sentiat. Ea porro civium erga illum amoris flamma, ut nec ulla alia par, nec erga alium, honor autem, ut rem totam paucis verbis complectar, amoris ma-

necatus. »

(74) Ἀσμένους προσπίπτει. Sic quinque Regg., Par., etc. In ed., ἀσμένως προσπίπτει. Or. 1, προσπίπτο.

(75) Καὶ ἀπ' ἄκρου παντός. Billius : « atque ab editis omnibus locis. »

(76) Κενῷ. Sic Reg. 2. In ed., κενῷ, « nova. »

(77) Προτέρᾳ. Duo Regg., πρότερον. Primus ille Athanasii in urbem Alexandriam adventus, is fuit, cum extincto magno Constantino, a quo in exsilium missus fuerat, rediit.

(78) Ἄνθος εἰσόδιον. Mos erat, ut in hujusmodi festis flores spargerent.

(79) Δισυνάρχων. Or. 1, δισυνάτων, « iterum consul. »

(80) Ὡ. In nonnullis, οὔ.

(81) Δήμου. Reg. ph addit, ἐπειδὴ οἱ.

gnitudini respondens; cui etiam urbis administratio, A
tunc civium rogatu, tum imperatoris calculo et
sententia, rursus mandata fuerat. Tum igitur e
vulgo quispiam, cui infinita multitudo videbatur, ac
velut pelagus quoddam oculis haudquaquam circum-
scriptum, ad amicum quemdam et familiarem, ut
in huiusmodi rebus accidere solet, ita locutus esse
fertur: « Dic mihi, vir optime, tantamne unquam
populi multitudinem vidisti, tamque concordibus
animis ad unum hominem ornandum effusam? Mi-
nime, inquit juvenis. Ac ne Constantium quidem
ipsum pari honorificentia exceptum fuisse opinor: »
tanquam videlicet per imperatoris nomen summus
honoris vertex significaretur. Tum ille perquam
suaviter arridens: « Quid ais, inquit, quasi ma-
gnum aliquid et admirandum dicas? Imo magnum
quoque illum Athanasium pari honore introductum
fuisse, vix adduci possum ut credam: » simulque patrium quoddam jusjurandum ad id, quod dixerat,
confirmandum adunxit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum etiam vobis perspicuum esse
arbitror, ut imperatori quoque ipsi Athanasium anteferet.

XXIX. Tanta erat apud omnes viri huius veneratio, tantoque stupori fuit ille, cujus nunc meminimus, ingressus. Nam per sexus, et ætates, atque artes divisi, (solet enim maxime civitas illa ad hunc modum instrui, cum publico honore afficiendum aliquem suscipit; quonam vero modo spectaculi illius magnitudinem oratione referre queam?) fluvius unus omnes erant; Nilum etiam poeta quispiam diceret, illum, 405 inquam, vere aurifluum, et spicis uberem, ab urbe ad Chæreum retroacto cursu fluentem, diei unius itinere, atque eo amplius. Liceat mihi, per vos, quæso, paululum adhuc in hac narratione me oblectare. Illic enim animus versatur, nec sermonem ab ea solemnitate revocare facile possum. Pullus ipsum volebat (ac peto a vobis, ne me æmentix accusetis), non secus fere, ac Jesum meum pullus ille⁷⁸; sive gentilem populum, quem ignorantix vinculis singulari beneficio solutum con-

⁷⁸ Luc. xix, 35 seqq.

(82) Ὀπίζων. Reg. Cyrp., ὀρίζων. Nicet. et Tillem., ὀρίζμενον.

(83) Ἐμφύχον. Coisl. 1 et Jes., εὐψυχον.

(84) Αὐτός... Κωνσταντῖος. Unus Colb. et Bas., αὐτόν... Κωνσταντῖον.

(85) Λέγων μέγα καὶ θαυμαστόν. Alii, μέγα λέγων καὶ μέγα θαυμαστόν. Alii, μέγα λέγων καὶ μέγα θαυμαστόν.

(86) Προσθεῖναι. Or. 4, προσθεῖναι.

(87) Μνημονευομένης. Reg. Cyrp., μνημονευομένης. « Tanto stupore fuit, » etc. Hinc Nicet.: Τοσοῦτον πάντας κατέπληξεν ἡ τοῦ ἁγίου εἰς τὴν πόλιν εἰσέλευσις. « Usque adeo huius sancti in urbem ingressus omnes percussit. » Billius: « Tanto stupore ingressus ejus memoria hominum mentes etiamnum defixas tenet! »

(88) Ἐδस्ताχον. Reg. c addit, καὶ μετροῦντα τὴν εὐδαιμονίαν τοῖς πύξεσιν, « quique felicitatem multitudine metitur. »

(89) Ἀπὸ τῆς πόλεως, etc. « Hoc, » inquit Nicetas, « inter Nilum et populum Alexandrinum intererat, quod Nilus a Chæreο, quæ terra hoc nomen a quodam habitatore consecuta est, in urbem insiuit; at popularis ille fluvius tunc sancto Athanasio sese effundens, in contrarium a civitate ad

ναὶ τὸ πλῆθος ἀπειρον, καὶ οἶόν τι πέλαγος οὐχ ὀρίζον (82) τοῖς ὀφθαλμοῖς, πρὸς τινα λέγεται τῶν ἐαυτοῦ συνήθων καὶ φίλων, ὃ φιλεῖ συμβαίνειν ἐν τοῖς τοιούτοις, εἰπεῖν. « Εἰπέ μοι, ὦ βέλτιστε. Ἦδη ποτὲ τεθέασαι δῆμον τοσοῦτον καὶ οὕτως ἐμφύχον (83), ἐφ' ἑνὸς ἀνθρώπου τιμῆ ὑθέντα; — Οὐδ', » φάνη τὸν νεανίαν. « ἀλλ' ἐμοὶ μὲν δοξαί, μὴδ' ἂν αὐτὸς ταύτης τυχεῖν Κωνσταντῖος (84). » ὡς τοῦ ἀρχοτάτου τῆς τιμῆς δηλουμένου διὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ τὸν γελᾶσαντα μάλα κομψὸν καὶ ἡδύ. « Τί τοῦτο ἔφη, » εἰπεῖν, « ὡς δὴ τι λέγων μέγα καὶ θαυμαστόν (85); Μόλις ἂν οἶμαι καὶ Ἀθανάσιον οὕτως εἰσαχθῆναι τὸν μέγαν. » καὶ ἅμα ὄκρον τινὰ προσθεῖναι (86) τῶν ἐπιχωρίων εἰς τὴν τοῦ λόγου βεβαίωσιν. Ἐβούλετο δὲ ὁ λόγος αὐτῶ, ὃ καὶ ὑμῖν οἶμαι δῆλον, καὶ B βασιλέως αὐτοῦ ἐμπροσθεν ἄγειν τὸν νῦν εὐφρμούμενον.

ΚΘ'. Τοσοῦτον ἦν παρα πᾶσι τὸ τοῦ ἀνδρὸς τοῦτου σέβας· καὶ τοσαύτη τῆς μνημονευομένης (87) εἰσόδου νῦν ἡ κατάπληξις. Κατὰ γὰρ γένη, καὶ ἡλικίας, καὶ τέχνας διαιρεθῆντες, (φιλοῦσι γὰρ μάλιστα ἡ πᾶσι αὐτῆ οὕτω διασκευάζεσθαι, ὅταν τινὶ πλέκῃσι τιμῆν δημοσίαν· πῶς ἂν παραστήσαιμι τῷ λόγῳ τὸ μέγα ἐκεῖνο θέαμα;) ποταμὸς ἦσαν εἰς, ποιητοῦ δὲ ἦν ἄρα καὶ τὸν Νεῖλον εἰπεῖν, τὸν χρυσορρόδον ὅπως καὶ εὔσταχον (88), ἐμπάλιν ἀπὸ τῆς πόλεως (89) ἐπὶ τὴν Χαίρεου βέοντα, ἡμερησίαν ὁδὸν οἶμαι, καὶ περαιτέρω. Δότε μοι μικρὸν ἐτι ἐντροφῆσαι τῷ διηγήματι. Ἐκείσε γὰρ εἶμι, καὶ οὐδὲ ἀπαχθῆναι τὸν λόγον τῆς τελετῆς ἐκεῖνης βῆδιον. Πῶλος μὲν ἦγεν αὐτὸν (καὶ μὴ μοι τῆς ἀπονοίας (90) μέμφησθε), ὡς μικροῦ τὸν ἐμὸν Ἰησοῦν ὁ πῶλος ἐκεῖνος (εἰτ' οὖν ὁ (91) ἐξ ἔθνῶν λαός, ὃν εὖ ποιῶν (92) ἐπιθαίνει, τῶν τῆς ἀγνοίας δεσμῶν λυόμενον, ἐτε τι ἄλλο βούλεται παραδελουῖν ὁ λόγος)· κλάδοι δὲ αὐτὸν ὑποδέχονται (93),

Chæreum fluens, diei unius iter, et eo amplius extensus est. »

(90) Ἀπονοίας. Nicet., τόλμης, « audaciæ. »

(91) Ὁ. Sic quatuor Regg. Deest in ed.

(92) Εὖ ποιῶν. « Singulari beneficio afficiens; » quod scilicet ejus ignorantix vincula solvere dignaretur. Billius, « percommode. »

(93) Κλάδοι δὲ αὐτὸν ὑποδέχονται, etc. Billius, Nicetam secutus, sic vertit: « Hoc unum interfuit, quod Christum rami susceperunt, et varia indumenta, multiplicique florum genere constricta, ante ipsum projecta sunt: excelsa autem et magnifico viro Athanasio nihil tale factum est. In eoque uno impares honoris partes habuit. » Verum, illorum pace dixerim, uterque a Gregorii mente aberrat. Quod enim Theologus ad Athanasium, ipsi ad Christum referunt. Scopus tamen oratoris in hoc tendit, ut ostendat illam similitudinis affinitatem, quæ reperitur inter Christi Jerosolymam introitum, et Athanasii Alexandriam reditum. Uterque pullo insidet: uterque a populo faustis acclamationibus excipitur; ante utriusque pedes sternuntur etiam rami et indumenta; nec deerant, qui præirent clamantes, etc. Hæc Græca ipsa præ se ferunt. Claudicat igitur Billii versio, quæ ad Christum re-

καὶ στρώσεις ἱματίων πολυανθῶν καὶ ποικίλων προ-
 ριπτομένων τε καὶ ὑπορριπτομένων· ἐνταῦθα μό-
 νον ἀτιμασθέντος τοῦ ὑψηλοῦ καὶ πολυτελοῦς, καὶ τὸ
 ἴσον μὴ ἔχοντος. Εἰκῶν καὶ αὐτῆ τῆς ἐπιδημίας Χρι-
 στοῦ, καὶ οἱ προδοῦντες, καὶ οἱ (94) προχορευόντες·
 πλὴν ὅσον οὐ παίδων ὄμιλος μόνον τὸ εὐφημοῦν ἦν,
 ἀλλὰ καὶ πᾶσα γλῶσσα σύμφωνος καὶ ἀντιθετος,
 νικῶν ἀλλήλους ἐπειγομένων. Ἐὼ γὰρ λέγειν κρό-
 τους πανδήμους, καὶ μύρων ἐκχύσεις, καὶ παννυχί-
 δας, καὶ πᾶσαν φωτὶ καταστραπτομένην τὴν πόλιν,
 καὶ δημοσίας (95) ἐστιάσεις καὶ οἰκιδίας, καὶ ὅσοις
 αἱ πόλεις τὸ φαιδρὸν ἐπισημαίνουσιν· ἃ τότε μεθ'
 ὑπερβολῆς ἐκείνῃ, καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς ἐχαρίζοντο (96).
 Οὕτω τὴν ἑαυτοῦ πόλιν ὁ θαυμαστος ἐκεῖνος, καὶ
 μετὰ τοιαύτης καταλαμβάνει τῆς πανηγύρεως.
 et supra quam credi queat, conferebantur. Sic vir

suam ingreditur.

Α'. Ἄρ' οὖν ἐβίω (97) μὲν, ὡςπερ εἰκὸς τοὺς λαοῦ
 τοσούτου προστησομένους (98); ἐδίδαξεν δὲ, οὐχ ὡς βε-
 βλιωκεν; ἠγώνισται δὲ, οὐχ ὡς ἐδίδαξεν; ἐκινδύνευσε
 δὲ τῶν ὑπὲρ τοῦ λόγου τινὸς ἠγωνισμένων ἐλάττω;
 τετίμηται δὲ ὡς ἠγώνισται μεῖον (99); κατήσχυνε δὲ
 τὴν τῆς εἰσόδου μετὰ τὴν εἰσοδόν; Οὐδαμῶς. Πάντα
 δὲ ἀλλήλων ἐχόμενα, ὡςπερ ἐν λύρα μιᾷ, καὶ τῆς
 αὐτῆς ἀρμονίας, ὁ βίος, ὁ λόγος, οἱ ἀγῶνες, οἱ κίν-
 δυνοὶ, τὰ τῆς ἐπάνοδου, τὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον. Ὁμοῦ
 τε γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν καταλαμβάνει, καὶ οὐ πάσχει
 ταυτὸν τοῖς δι' ἀμετρίαν ὀργῆς τυφλώττουσι, καὶ ὁ
 τὴν ἀν παραπέση, τοῦτο πρῶτων (1) περιωθοῦσιν ἢ
 παύσει, κἄν τι τῶν φειδοῦς ἀξίων ὢν τύχοι (2), τοῦ
 θυμοῦ δυναστεύοντος. Ἀλλὰ τοῦτον μάλιστα εὐδοκι-
 μήσεως αὐτῷ καιρὸν εἶναι νομίσας (ἐπειδὴ τὸ μὲν
 πάσχον κακῶς, αἰεὶ μετρίωτερον· τὸ δὲ ἐν ἐξουσίᾳ
 τοῦ ἀντιδρᾶν, ἀκρατέστερον), οὕτω πρῶτος καὶ ἡπίως
 τὰ τῶν λελυπηκότων μεταχειρίζεται, ὡς μὴδὲ αὐτοῖς
 ἐκείνοις, εἰ οἶδόν τε τοῦτο εἰπεῖν (3), ἀρῆθ' γενέσθαι
 τῷ ἀνδρὶ τὴν ἐπάνοδον.

ad nominis celebritatem et gloriam idoneum sibi esse arbitratus (quandoquidem fere fit, ut qui in
 calamitate versatur, moderatiorem se praebeat, qui autem referendæ injuriæ potestatem nactus est,
 insolentius se gerat), tanta lenitate atque humanitate res eorum, a quibus læsus fuerat, administra-
 vit, ut ne iis quidem ipsis, si hoc dici potest, ipsis reditus molestus fuerit.

ΛΑ'. Καθαίρει μὲν γε (4) τὸ ἐρὸν τῶν θεοκατή-
 λων, καὶ χριστευμένων, ἵνα καὶ τοῦτο τῶν Χριστοῦ
 μιμήσῃται· πλὴν ὅσον οὐ φραγγέλιον πλεκτῶ, λόγῳ
 δὲ πιθανῶ τοῦτο ἐργάζεται· καταλλάττει δὲ τὸ στα-

⁷⁴ Joan. II, 15.

fert, quod Theologus ad Athanasium. Et certe, D
 tanta erat Alexandrinorum lætitia circa Athanasium
 ab exsilio redeuntem, ut non tantum rami gesta-
 rentur, aut flores spargerentur, sed etiam quidquid,
 in pictis tapetibus et stragulis, pretiosius ac ma-
 gnificentius erat, sperneretur, et ante ipsius pedes,
 honoris causa, projiceretur. Idcirco hanc similitu-
 dinem inter utrumque necit Gregorius; sed ne
 hæc similitudo, ob reverentiam quæ Christo de-
 betur, quorumdam aures offendere posset, ab au-
 ditoribus petiit, ne, talia proferendo, amentix aut
 audaciæ accusetur.

(94) *Οἱ*. Sic quatuor Regg. et Or. I. Deest in ed.

(95) *Δημοσίας*. Ita sex Regg., et or. I. In ed.,

ascendit; sive quid aliud Scriptura significare velit.
 illum etiam rami, et varia variis picta coloribus in-
 duumenta ante eum projecta et substrata excipiunt;
 hic solum spreta pretiosa supellectili, ac cujus ma-
 gnificentix nihil par erat. Christi quoque adventus
 imago fuere, tum qui præeundo clamabant, tum qui
 choreas agitabant; nisi quod non puerilis duntaxat
 turba faustis illum acclamationibus excipiebat, ve-
 rum etiam omnis lingua concors et adversaria ho-
 minum, qui sese mutuo superare contendebant.
 Nam omnium publicos plausus, et unguentorum pro-
 fusiones, et nocturnas festivitates, et totam urbem
 lumine coruscautem, publica item et privata con-
 vivia, cæteraque per quæ urbes lætitiæ atque hila-
 ritalis argumenta edunt, quæ tum illi amplissime,
 eximius, ac cum tali pompa et celebritate civitatem

B XXX. Esto igitur, vitæ rationes ita instituerit,
 ut eos decet, qui tantæ hominum multitudini
 præesse debent, verum parente vitæ doctrinam
 attulit? Decertavit quidem, num ut docuit? Num
 minus quam quivis eorum, qui pro recta
 406 doctrina certamen adierunt, periclitatus est? Num
 minores, quam pro certaminum merito, honores
 consecutus est? Num denique honoribus illis, qui-
 bus in ingressu ornatus est, post ingressum dede-
 cori atque ignominix fuit? Minime gentium. Verum
 omnia, non secus atque in cithara, inter se apta et
 connexa erant, pulchreque congruebant, tum vita
 et doctrina, tum certamina et pericula, tum redi-
 tus, et qua reditus sunt consecuta. Nam simul
 atque ad Ecclesiam pervenit, non eodem modo
 C affectus est, quo ii solent, qui per iræ impotentiam
 cæcutiunt, et, ut quidque primum occurrit, ita
 illud, quamlibet etiam dignum, a quo manus absti-
 neantur, protrudunt aut feriunt, usque adeo sunt
 in iram præcipites. Verum hoc potissimum tempus

XXXI. Ac templum quidem sacrilegis nundina-
 toribus, iisque qui Christo ad quæstum abuteban-
 tur, repurgat, in hoc quoque scilicet Christum
 referens: nisi quod non texto flagello ⁷⁴, sed pro-

δημοσίους.

(96) *Ἐχαρίζοντο*. Oxon. apud Montac., ἡπανί-
 ζοντο, « colligebantur. »

(97) *Ἐβίω*. Duo Regg., Chrys. et Bas., ἐβίου.

(98) *Προστησομένους*. Or. I, τὸν προστησόμε-
 νων.

(99) *Μεῖον*. Reg. ph, μεῖζον, « majores. » Coisl.
 4, et Or. I, πλεῖστον.

(1) *Πρῶτων*. Deest in Or. I.

(2) *Τύχοι*. Quinquè Regg., τύχη.

(3) *Ἐὶ οἶδόν τε τοῦτο εἰπεῖν*. Sic Regg. bm, ph,
 Or. I, Jes., etc. Deest et in ed. Nonnulli habent ποιεῖν
 pro εἰπεῖν. Alii omittunt, τοῦτο.

(4) *Μὲν γε*. Sic Regg. bw, ph. In ed., μὲν γὰρ.

babilibus argumentis atque ad persuadendum accommodatis id efficit. Tum eos, qui et inter se, et cum ipso simultates gerebant, in concordiam reducit; et quidem ita, ut nullius pacificatoris opera ad eam rem opus haberet. Præterea injuria affectos tyrannide liberat, nullum eorum, qui ipsius causæ studebant, et eorum, qui adversas partes sequebantur, delectum habens. Prolapsam insuper fidei doctrinam erigit, ac libere rursus Trinitas prædicatur, super candelabrum posita, splendidoque unius divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum præscribit, atque omnium mentes ad se convertit, aliis epistolas mittens, alios accersens, nonnullos etiam ultro accedentes erudiens, omnibusque liberam voluntatem pro lege proponens. Hoc enim solum ad præmonstrandum virtutis iter sufficere censebat. Ut autem in summa dicam, duorum laudabilium lapidum naturam imitatur. Nam et percutientibus adamas efficitur, et dissidentibus magnes, occulta naturæ vi ferrum trahens, ac durissimam omnium materiam sibi asciscens.

407 XXXII. Verum enim fieri non poterat, ut invidia hæc ferret, atque Ecclesiam pristinae gloriæ suæ veterique sanitati restitutam, videre sustineret, dissectis nimirum partibus celerrima cicatrice, velut in corpore, obductis. Quamobrem imperatorem adversus eum excitat, in eodem, quo ipse, defectionis crimine versantem, atque improbitate parem, tempore solo posteriorem; qui primus Christianorum imperatorum adversus Christum furore percitus, atque impietatis basiliscum, quem multo ante parturiebat, oblata occasione, subito perfundens, simul atque imperator declaratus est, statim, et erga imperatorem, qui ipsius fidei imperium commiserat, improbe, et erga Deum, cui salutem debebat, improbus se gerit, ac persecutionem omnium, quæ unquam fuerunt, teterrimam excogitat; quatenus persuasionem et sermonis blanditias tyrannidi adjungens (nam eos etiam honores, qui ob certamina tribui solent, martyribus invadebat), fortitudinis laudem in dubium revocabat, verborum nempe captiones et argutias ad mores suos transferens, aut, ut verius loquar, a moribus et ingenii varicie ad ea scelera studium conferens, dæmonisque, qui in ipsius pectore domicilium habebat, artem, multiplicemque versutiam imitans. Ille quidem parum amplum atque præclarum esse arbitratus est, universam Christianorum nationem imperio suo subjicere; magnum autem et gloriosum fore, si Athanasium ejusque in Christiana

σιάζον πρὸς τε αὐτὸ καὶ ἑαυτὸ (5), οὐδενὸς τῶν συναγόντων (6) προσδεηθεὶς· λύει δὲ τοῖς ἡδικημένοις τὰς τυραννίδας, οὐδὲν διελὼν τοὺς τῆς ἑαυτοῦ (7) μερίδος, καὶ τῆς ἐναντίας· ἀνίστησι δὲ πεπτωκότα τὸν λόγον (8)· παρῥησιάζεται δὲ ἡ Τριάς πάλιν (9), ἐπὶ τὴν λυχνίαν θεθεῖσα, καὶ λαμπρῶ τῷ φωτὶ τῆς μιᾶς θεότητος ταῖς πάντων ψυχαῖς ἐναστράπτουσα. Νομοθετεῖ δὲ τῇ οἰκουμένῃ πάλιν· ἐπιστρέφει δὲ πρὸς ἑαυτὸν πᾶσαν διάνοιαν, τοῖς μὲν ἐπιστέλλων, τοὺς δὲ καλῶν· ἔστι δὲ οὗς καὶ ἀκλήτους προσιόντας σοφίζων, πᾶσι δὲ νόμον ἕνα προθεῖς τὸ βούλεσθαι· καὶ γὰρ τοῦτο μόνον ἐξήρει πρὸς ὁδηγίαν τοῦ κρείττονος. Ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν, δύο λίθων μιμείται φύσεις ἐπαινουμένων. Γίνεται γὰρ τοῖς μὲν παίουσιν ἀδάμας, τοῖς δὲ στασιάζουσι μαγνήτις, ἀρβύτῳ φύσεως βίβη τὸν σίδηρον ἔλκουσα, καὶ τὸ (10) στερόβητον ἐν ὕλαις οἰκειουμένη.

AB'. 'Ἄλλ' οὐ γὰρ ἐμελλε ταῦτα οἴσειν ὁ φθόνος, οὐδὲ τὴν Ἐκκλησίαν ὀρῶν ἀνέξεσθαι πάλιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς δόξης, καὶ τῆς παλαιᾶς ὑγιείας, τάχιστα τοῦ διεστῶτος συνουλωθέντος, ὡσπερ ἐν σώματι (11). Διὰ τοῦτο ἐπανίστησιν αὐτῷ τὸν συναποστάτην (12) ἑαυτῷ βασιλέα, καὶ τὴν κακίαν ὁμότιμον, χρόνῳ μόνῳ λειπόμενον· ὃς (13) πρῶτος Χριστιανῶν βασιλέων κατὰ Χριστοῦ μανεῖς, καὶ ὃν ὄδιον πόρρωθεν ἐν ἑαυτῷ βασιλίσκον τῆς ἀσεβείας ἀναρρήξας ἀθρόως, ἐπειδὴ καίρῳ ἔλαθεν, ὁμοῦ τε αὐτοκράτωρ ἀναδείκνυται, καὶ κακὸς μὲν περὶ τὸν πιστεύσαντα βασιλέα τὴν βασιλεία (14) γίνεται, κακίῳ δὲ περὶ τὸν σεσχωκῆτα Θεόν· καὶ διωγμὸν ἐννοεῖ τῶν πώποτε γενομένων ἀπανθρωπότατον, ὅσῳ τὸ πιθανὸν τῇ τυραννίδι· μίξας (ἐφθόνει γὰρ τοῖς πάσχουσι καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ἄθλοις τιμῆς), ἀμφίβολον ἐποίησε καὶ τὸ τῆς ἀνδρείας φιλότιμον· τὰς ἐν τοῖς λόγοις στροφὰς καὶ πλοκὰς ἐπὶ τὸν τρόπον (15) μετενεγκῶν, ἧ, τό γε ἀληθέτερον εἰπεῖν, ἀπὸ τοῦ τρόπου, καὶ περὶ ἐκεῖνα σπονδάσας, καὶ τὸν ἔνοιον αὐτῷ πονηρὸν τῆς πᾶσι χνίας μιμούμενος. Οὗτος μικρὸν μὲν ἔργον ἐνόμισεν εἶναι τὸ πᾶν τῶν Χριστιανῶν παραστήσασθαι (16) γένους· μέγα δὲ τὸ Ἀθανασίου κρατῆσαι, καὶ τῆς ἐκείνου περὶ τὸν λόγον ἡμῶν δυνάμεως. Καὶ γὰρ ἔώρα μὴδὲν ὃν αὐτῷ πλέον (17) τῆς καθ' ἡμῶν ἐπινοίας, διὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀντιπαράταξιν καὶ ἀντίθεσιν· αἰεὶ τοῦ κενουμένου Χριστιανῶν ἀναπληρουμένου, διὰ τῆς Ἑλληνικῆς προσθήκης, καὶ τῆς ἐκείνου συνέσεως, ὃ καὶ παράδοξον. Ταῦτ' οὖν ἐνοῶν,

(5) Ἐαυτό. Sic melioris notæ codices et Nicetas. In ed., ἑαυτόν [recte].

(6) Συναγόντων. Nonnulli addunt, πολλῶν ὄντων.

(7) Ἐαυτοῦ. Sic tres Regg. et Savil. In ed., αὐτοῦ.

(8) Πεπτωκότα τὸν λόγον. Sic quinque Regg. In quibusdam, τὰ πεπτωκότα τοῦ λόγου. In ed., πεπτωκότα λόγον.

(9) Τριάς πάλιν. Tres Regg., πάλιν Τριάς.

(10) Τό. In nonnullis, τόν.

(11) Σώματι. Regg. d, rh, Or. 1, σώμασι.

(12) Συναποστάτην. Schol. : Ἰουλιανόν λέγει·

« Julianum dicit »

(13) Ὅς. Sic duo Regg. et novem Colb. In ed., ὃ.

(14) Τὰ βασιλεία. Nicetas : Τὴν τοῦ Καίσαρος ἀρχήν· « Cesaris dignitatem. » Vox illa deest in multis codd. Retinenda tamen videtur, quidquid dicat variarum lectionum collector.

(15) Ἐπὶ τὸν τρόπον. « Ad ingenium indolemq̄e transferens. »

(16) Παραστήσασθαι. Sic Reg. d. Alii, παραστήσασθαι, minus recte. Edit.

(17) Hic deesse videtur, ἔκ. Edit.

καὶ ὄρων ὁ δεινὸς ἐκεῖνος παραλογιστῆς καὶ διώκτης, οὐδὲ ἐπὶ τοῦ πλάσματος ἔτι μένει καὶ τῆς σοφιστικῆς ἀνελευθερίας· ἀλλὰ τὴν πονηρίαν γυμνώσας, φανερώως ὑπερορίζει τὸν ἄνδρα τῆς πόλεως. Ἔδει γὰρ τρισὶ παλαίσμασι (18) τὸν γεννάδαν νικήσαντα, τελείας τυχεῖν καὶ τῆς ἀναβρόχσεως.

ΑΓ'. Μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ, καὶ Πέρσαις μὲν ἡ δίκη δοῦσα τὸν ἀλιτήριον, ἐκεῖ δικάζει· καὶ βασιλεῖα φιλότιμον παραπέμφασα, νεκρὸν ἐπανάγει, μηδὲ ἐλεούμενον· ὡς δὲ ἐγὼ τινός σοι (19) ἤκουσα, μηδὲ τῷ τάφῳ προσλαμβάνομενον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς σεισθελεως δι' αὐτὸν γῆς ἀποσειόμενον καὶ ἀναδρασσόμενον· προοίμιον, οἶμαι, τῆς ἐκεῖθεν κολάσεως. Ἀνίσταται δὲ βασιλεὺς ἕτερος (20), οὐκ ἀναίδης τῷ προσώπῳ κατὰ τὸν προειρημένον, οὐδὲ τοῖς πονηροῖς ἔργοις καὶ ἐπιστάταις ἐκθλίβων τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ λιαν εὐσεβῆς τε καὶ ἡμερος· ὅς, ἵνα ἀρίστην ἑαυτῷ καταστήσῃται (21) τὴν τῆς βασιλείας κρηπίδα, καὶ ὄθεν δεῖ (22), τῆς εὐνομίας ἀρξῆται, λυεῖ μὲν τοῖς ἐπισκόποις τὴν ἐξορίαν, τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι, καὶ πρὸ πάντων τῷ πρὸ πάντων τὴν ἀρετὴν, καὶ προδῆλως (23) ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πολεμηθέντι. Ζητεῖ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως τὴν ἀλήθειαν, ὑπὸ πολλῶν διασπαρθεῖσαν καὶ συγχυθεῖσαν, καὶ εἰς πολλὰς δόξας καὶ μοίρας νεμετημένην· ὥστε μάλιστα μὲν τὸν κόσμον ὅλον, εἰ οἶόν τε, συμφωνῆσαι (24), καὶ εἰς ἕν ἐλθεῖν τῆ συν-

εργίᾳ τοῦ Πνεύματος· εἰ δὲ οὐ, ἀλλ' αὐτόν (25) γε μετὰ τῆς βελτίστης γενέσθαι, κάκεῖνη παρασχεῖν τὸ κράτος, καὶ παρ' ἐκείνης ἀντιλαβεῖν, λιαν ὑψηλῶς τε καὶ μεγαλοπρεπῶς περὶ τῶν μεγίστων διανοοῦμενος. Ἔνθα δὴ καὶ μάλιστα διεδείχθη τοῦ ἀνδρός ἡ καθαρότης, καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Τῶν γὰρ ἄλλων ἀπάντων, ὅσοι τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου, τριτῆ νεμετημένων, καὶ πολλῶν μὲν ὄντων τῶν περὶ τὸν Υἱὸν ἀβρωσοῦντων, πλειόνων δὲ τῶν περὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔνθα καὶ τὸ (26) ἤττον ἀσεβεῖν εὐσέβεια ἐνομισθη, ὀλίγου (27) δὲ τῶν καθ' ἀμφοτέρα ὑγιαίνοντος· πρῶτος καὶ μόνος, ἡ κομιδῆ συν ὀλίγοις ἀποτολμᾷ τὴν ἀλήθειαν σαφῶς οὕτως καὶ διαβρόχθην, τῶν τριῶν μιαν θεότητα καὶ οὐσίαν ἐγγράφως ὁμολογήσας (28)· καὶ ὁ τῷ πολλῷ τῶν Πατέρων ἀριθμῷ (29) περὶ τὸν Υἱὸν ἐχαρίσθη πρότερον, τοῦτο

(18) *Τρισὶ παλαίσμασι.* « Triplici certamine. » Tria subiit exsilia Athanasius. Primum, sub Constantino; secundum, sub Constantio; tertium, sub Juliano.

(19) *Σοι.* Deest in Coisl. 1, Or. 1, aliisque pluribus.

(20) *Βασιλεὺς ἕτερος.* Schol.: Ἰοδιανός, « Jovianus. »

(21) *Καταστήσῃται.* Sic optimæ notæ codices. Reg. a, καταστήσῃ. Alii cum editis, προκαταστήσῃται.

(22) *Δεῖ.* Sic plures Regg., duo Coisl., et Or. 1. In ed., δῆ.

(23) *Προδῆλως.* Par., προθύμως.

(24) *Εἰ οἶόν τε, συμφωνῆσαι.* Sic Regg. a, c,

doctrina vim et facultatem superaret. Perspiciebatur enim nihil sibi ex suis in nos consiliis accedere, quod adversus eum in acie staret Athanasius, ejusque conatibus obsisteret. Id enim, quod ex Christianis decedebat, gentilium accessione ipsiusque prudentia quotidie supplabatur, id quod sane mirandum erat. Quæ cum callidus ille impostor et persecutor animadverteret et cerneret, ne personam quidem diutius ferre, ac sophistica et servili dissimulatione uti sustinuit; verum animi perversitate detecta, palam aperteque hominem e civitate exturbat. Egregium enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum etiam præconium consequeretur.

XXXIII. Non multum temporis intercesserat, cum impium illum et sacrilegum ad Persas vis numinis ultrix ablegat, illicque causam disceptat: et quem magnificum et honoris cupiditate flagrantem transmiserat, eundem mortuum reducit, 408 ne miseratione quidem quemquam permoventem: imo, ut mihi quispiam natravit, nec ad sepulturam assumptum, sed a terra, quæ ipsius causa turbata fuerat, excussum, æstuque vehementi projectum: insequentis, ut opinor, supplicii præindium. Surgit autem alter imperator, facie minime impudens, quemadmodum is, de quo ante verba fecimus, nec pravis operibus et operum præfectis Israellem opprimens, sed mira pietate animique lenitate præditus; qui, ut pulcherrimum imperii sui fundamentum jaceret, rectamque legum sanctionem, unde conveniebat, auspicaretur, cum omnes alios episcopos, tum eum ante omnes, qui omnibus virtute præstabat, ac citra dubitationem ullam pietatis causa oppugnatus fuerat, ab exsilio revocat. Quin etiam fidei nostræ veritatem a multis laceratam et perturbatam, atque in sexcentas opiniones partemque distractam, quærit, ut maxime quidem univrsus orbis, si fieri posset, in fidei negotio consentiret, Spiritusque auxilio in unum coiret: sin minus, ipse certe optimæ parti sese adjungeret, simulque et ei robur afferret, et ab ea vicissim acciperet, excelsæ simul et magnificæ de rebus maximis cogitans. Atque hic potissimum Athanasius puritatis suæ fideique in Christum firmæ et constantis specimen edidit. Nam cum cæteri omnes, qui doctrinam nostram profitebantur, trifariam divisi essent, ac multi circa Filium, plures etiam circa Spiritum sanctum ægram fidem haberent (ibi levior impietas pietatis opinionem ferebat), pauci autem utrinque sani et incolumes essent, primus ille et

d, Or. 1, Jes., etc., cum illo tantum discrimine, quod, pro συμφωνῆσαι, habeant, συμφωνῆσαι. In ed. deest ei, et pro τε, legitur, τε.

(25) *Εἰ δὲ οὐ, ἀλλ' αὐτόν.* Regg. bm, ph. decem Colb., αὐτός. In ed. et quibusdam aliis, εἰ δ' οὐ, ἀλλ' αὐτόν.

(26) *Τό.* Sic quatuor Regg. Deest τό in ed.

(27) *Ὀλίγου,* etc. Alii, ὀλίγων δὲ τῶν... ὑγιαίνοντων. Alii, ὀλίγου δὲ τοῦ ὑγιαίνοντος. Neutrum displicet Combeltio.

(28) *Ἐγγράφως ὁμολογήσας.* Scriptum illud videtur esse synodica Epistola ad Jovianum, de qua Theodoretus, *Hist.*, lib. iv, c. 3.

(29) *Πολλῶ τῶν Πατέρων ἀριθμῷ.* Hæc de Patribus concilii Nicæni intelligit Nicetas.

colus, aut cum admodum paucis, veritatem palam A
apertisque verbis promulgare non dubitavit, unam
trium personarum divinitatem et essentiam scripto
confessus : et quod multis illis Patribus circa Fi-
lium prius concessum fuerat, idem ipse postea in
asserenda Spiritus sancti divinitate superno afflatu
consecutus. Atque imperatori donum vere regium et magnificum offert, scriptam nimirum fidei confes-
sionem, adversus novum dogma nusquam in Scriptura expressum : ut sic et imperatorem imperator,
et doctrinam doctrina, et libellum libellus frangeret atque opprimeret.

409 XXXIV. Mihi hujus confessionis auctori-
tate permoti videntur, tum Occidentales, tum quid-
quid in Oriente vitale est; alii quidem animo ten-
nus pietatem colunt, si quid ipsorum verbis fidei
habendum est, ulterius autem eam non proferunt,
velut mortuum quemdam fetum, in materno utero
extinctum; alii vero eam, igniculi cujusdam in-
star, nonnihil accendunt, hactenus scilicet, ut tem-
pori, atque ferventioribus orthodoxis, aut piæ
plebi utcunque satisfaciant; alii denique tota ver-
borum libertate veritatem prædicant, a qua parte
utinam ipse stem: nec enim majus quiddam jactare
audeo; non jam timiditati meæ, sicut nec aliorum
ignaviæ ac mentis imbecillitati consulam (satis
etenim superque dispensavimus, non modo alienos
nobis non adjungentes, sed nostros etiam corrup-
pentes, quod sane malorum dispensatorum est);
verum partum in lucem efferam et accurate nutriam
atque quotidie augescentem omnibus ob
oculos proponam.

XXXV. Sed hoc in illo minus admirationis me-
reri videtur. Nam qui re ipsa pro veritatis defen-
sione periculis se objecerat, quid mirum, si eamdem
scripto confessus sit? Quod vero mihi in ipso ma-
xime mirari subit, quodque non citra damnum
silentio præteriri potest, hac præsertim tempestate,
qua multæ contentiones dissidiaque gignuntur, hoc
adhuc superioribus adjiciam. Nam his quoque, qui
nunc vivunt, hæc actio doctrina esse queat, si
ipsum nobis imitandum proponamus. Quemadmo-
dum enim ab una et eadem aqua non tantum ea
pars disjungitur, quam manus inter hauriendum
reliquit, verum id etiam quod manu comprehen-
sum, per digitos effluit: eodem modo a nobis non
impiæ solum doctrinæ cultores, verum etiam qui
pietatis laude in primis excellunt, prædicuntur, id-
que non in parvis duntaxat et contemnendis dogma-
tibus (minus enim hoc grave esset), verum etiam
in verbis, quæ ad eundem omnino sensum tende-
bant. Nam cum essentia una, et tres hypostases a

περι τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτὸς ἐμπνευσθεὶς ὑπε-
ρον, καὶ δῶρον βασιλικὸν ὄντως καὶ μεγαλοπρεπῆς
τῷ βασιλεῖ προσενεγκῶν, ἐγγράφον τὴν εὐσεβεῖν
κατὰ τῆς ἀγράφου καινοτομίας (30)· ἵνα βασιλεῖ μὲν
βασιλεὺς, λόγῳ δὲ λόγος, γράμματι δὲ γράμμα κατα-
παλαίηται.

ΑΔ'. Ταύτην μοι δοκοῦσιν αἰδοῦμενοι τὴν ὁμολο-
γίαν, οἱ τε τῆς ἑσπερίας, καὶ τῆς ἐφῶς, ὅσον βιώσι-
μον· οἱ μὲν μέχρι διανοίας ἄγειν τὸ εὐσεβές, εἴ τι
λέγουσιν αὐτοῖς πιστευτέον, περαιτέρω δὲ μὴ προ-
άγειν (31), ὡς περ τι νεκρὸν κύημα ταῖς μητρᾶσιν
ἐναποθνήσκον· οἱ δὲ (32) μικρὸν ἐξάπτειν, ὡς περ
σπινθῆρας (33), ὅσον ἀφοσιοῦσθαι τὸν καιρὸν, ἢ τῶν
ὀρθοδόξων τοὺς θερμότερους, ἢ τῶν λαῶν τὸ φιλο-
θεον· οἱ δὲ καὶ παρῆσιάζεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ἥς ἂν
εἴην ἐγὼ μερίδος· οὐ γὰρ τολμῶ τι πλεόν (34) καυ-
χῆσασθαι, μηκέτι τὴν ἐμὴν δειλίαν οἰκονομῶν, ὡς
δὴ τὴν τῶν σαθροτέρων διάνοιαν (ἱκανῶς γὰρ ὑπο-
νομήσαμεν, μήτε τὸ ἀλλότριον προσλαμβάνοντες, καὶ
τὸ ἡμέτερον φθειρόντες, ὃ κακῶν ὄντως ἐστὶν οἰκονο-
μῶν)· ἀλλ' εἰς φῶς ἄγων τὸν τόκον, καὶ μετὰ σπου-
δῆς ἐκτρέφω, καὶ ταῖς ἀπάντων ἔχησι προστιθεῖς
(35), ἀεὶ τελειούμενον.

ΑΕ'. Τοῦτο μὲν οὖν (36) ἤττον τῶν ἐκείνου θαν-
μάζειν ἀξίον. Ὁ γὰρ ἐργῶ τῆς ἀληθείας προκινῶ-
νεύσας, τί θαυμαστὸν εἰ γράμματι ταύτην καθωμο-
λόγησεν; Ὁ δὲ μοι μάλιστα τοῦ ἀνδρὸς θαυμάζειν
ἔπεισι (καὶ ζημία τὸ σιωπᾶν, διὰ τὸν καιρὸν μάλιστα,
πολλὰς φύοντα (37) τὰς διαστάσεις), τοῦτο ἐτι προσ-
θήσω τοῖς εἰρημένοις· γένοιτο γὰρ ἂν τι παιδεύμα
καὶ τοῖς νῦν ἢ πρᾶξις, εἰ πρὸς ἐκεῖνον βλέπομεν.
Ὡς γὰρ ὕδατος ἐνὸς τέμνεται οὐ (38) τοῦτο μόνον,
ὅσον ἡ χεὶρ ἀφήκεν ἀρουμένη, ἀλλὰ καὶ ὅσον τῇ χεὶρὶ
περιεσχέθη τῶν δακτύλων ἐκρέον· οὕτω καὶ ἡμῶν
οὐχ ὅσον ἀσεβὲς σχίζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσον εὐ-
σεβέστερον, οὐ περιδογμάτων μόνον μικρῶν καὶ παρ-
ορᾶσθαι ἀξίον (ἤττον γὰρ ἂν ἦν τοῦτο δεινὸν [39]),
ἀλλ' ἡδὴ καὶ περιρῆμάτων εἰς τὴν αὐτὴν φερόντων
D διάνοιαν. Τῆς γὰρ μιᾶς οὐσίας, καὶ τῶν τριῶν ὑπο-
στάσεων λεγομένων μὲν ὑφ' ἡμῶν εὐσεβῶς (τὸ μὲν
γὰρ τὴν φύσιν δηλοῖ τῆς θεότητος, τὸ δὲ τὰς τῶν
τριῶν ἰδιότητας), νοουμένων δὲ καὶ παρὰ τοῖς Ἰτα-
λοῖς (40) ὁμοίως, ἀλλ' οὐ δυναμένοις διὰ στενότητι

(30) Κατὰ τῆς ἀγράφου καινοτομίας. In non-
nullis exemplaribus, ut annotat Nicetas, scribitur,
non ἀγράφου, sed, ἐγγράφου καινοτομίας. Quam-
obrem, si ἀγράφου legatur, id intelligit Gregorius,
vocem ὁμοιοῦσαν, quam Ariani introducebant,
nullo Scripturæ loco contineri. Si autem legatur, ἐγ-
γράφου, intelligit scriptam illam fidei formulam,
cui subscribendi necessitatem Constantius omnibus
imponerat.

(31) Ἐπράγειν. Sic sex Regg., duo Coisl., Or.
1, Comb. In ed., προάγειν.

(32) Δέ. Tres Regg., et Or. 1 addunt, τς.

(33) Σπινθῆρας. Sic tres Regg. In ea., σπιν-
θήρα.

(34) Πλεόν. Tres Regg., πλεῖον.

(35) Προτιθεῖς. Reg. d, προστιθεῖς.

(36) Οὖν. Deest in Or. 1.

(37) Φύοντα. Sic sex Regg., duo Coisl., Jes.,
Combef., etc. In ed., ποιούντα.

(38) Οὐ. Deest in Reg. hm.

(39) Δεινόν. Tres Regg., δεινῶν.

(40) Παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς. Billius, et apud Ro-
manos. i

τῆς παρ' αὐτοῖς γλώττης, καὶ ὀνομάτων πενίαν, διελθὲν ἀπὸ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν, καὶ διὰ τοῦτο ἀντεισαγούσης τὰ πρόσωπα, ἵνα μὴ τρεῖς οὐσίαι παραδεχθῶσι (41), τί γίνεται; Ὡς ἴλαν γελῶν, ἢ ἐλεϊνόν. Πίστειως ἔδοξε διαφορὰ ἢ περὶ τὸν ἦχον μικρολογία (42). Εἶτα Σαβελλισμὸς (43) ἐνταῦθα ἐπενοήθη τοῖς τρισὶ προσώποις, καὶ Ἀρειανισμὸς ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσι, τὰ τῆς φιλονεικίας ἀναπλάσματα. Εἶτα τί; Προστιθεμένου μικροῦ τινος ἀεὶ τοῦ λυποῦντος (ὁ λυπηρὸν ἢ φιλονεικία ποιεῖ), κινδυνεύει συναποβῆσαι ταῖς συλλαβαῖς τὰ πέρατα. Ταῦτ' οὖν ὁρῶν καὶ ἀκούων ὁ μακάριος ἐκεῖνος, καὶ ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ, καὶ μέγας τῶν ψυχῶν οἰκονόμος, οὐκ ᾤθη δεῖν παριδεῖν τὴν ἀτοπον οὕτω καὶ ἄλογον τοῦ Λόγου κατατομήν (44)· τὸ δὲ παρ' ἑαυτοῦ φάρμακον ἐπάγει τῷ ἀβρωσθήματι. Πῶς οὖν τοῦτο ποιεῖ; Προσκαλεσάμενος ἀμφοτέρω τὰ μέρη οὕτως πρᾶως καὶ φιλανθρώπως, καὶ τὸν νοῦν τῶν λεγομένων ἀκριβῶς ἐξετάσας, ἐπειδὴ συμφρονούντας εὔρε καὶ οὐδὲν διεστῶτας κατὰ τὸν λόγον, τὰ ὀνόματα συγχωρήσας, συνδεδεῖ (45) τοῖς πράγμασι.

et a ratione alienam Verbi sectionem dissimulandam ac negligendam non putavit; verum medicinam morbo quamprimum adhibet. Quonam autem modo id facit? Utraque parte leniter et benigne accita, verborumque sententia diligenter et accurate perpensa, posteaquam concordēs reperit, nec, quantum ad doctrinam, ullo modo inter se dissidentes, ita negotium transegit, ut nomen usum concedens, rebus eos constringeret.

ΑΓ'. Τοῦτο τῶν μακρῶν πόνων καὶ λόγων λυσιτελέστερον, οὐς πάντες ἤδη λογογραφούσιν· οἷς τι καὶ φιλοσιμίας (46) συνέδρευται, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως τι καὶ καινοτομεῖται περὶ τὸν λόγον. Τοῦτο τῶν πολλῶν ἀγρυπνιῶν καὶ χαμμευιῶν προτιμότερον, ὧν μέχρι τῶν κατορθούντων τὸ κέρδος. Τοῦτο τῶν ἀοιδίμων ἐξοριῶν καὶ φυγῶν τοῦ ἀνδρός ἐπάξιον· ὑπὲρ γὰρ ὧν εἴλετο πάσχειν ἐκεῖνα, ταῦτα καὶ (47) μετὰ τὸ παθεῖν ἐσπουδάζετο. Τὸ δ' αὐτὸ κἂν τοῖς ἄλλοις ποιῶν διετέλει· τοὺς μὲν ἐπαινῶν, τοὺς δὲ πλήττων μετρίως· καὶ τῶν μὲν τὸ νωθρὸν διεγείρων, τῶν δὲ τὸ θερμὸν κατείρων· καὶ τῶν μὲν, ὅπως μὴ πταίσωσι, προμηθεύμενος· τοὺς δὲ, ὅπως διορθωθεῖεν πταίσαντες (48), μηχανάμενος· ἀπλοῦς τὸν τρόπον, πολυειδέης τὴν κυβέρνησιν· σοφὸς τὸν λόγον, σοφώτερος τὴν διάνοιαν· περὶ τοῖς ταπεινοτέροις, ὑψηλότερος τοῖς μετρωτέροις· φιλόξενος, ἰκέσιος (49),

(41) Παραδεχθῶσι. Sic Regg. a, c, d, Or. 1, Combef. In ed., παραδειχθῶσι.

(42) Μικρολογία. Sic Regg. a, c, d. In ed., μικρολογία.

(43) Σαβελλισμὸς, etc. Quod Latini per « tres personas, » id Græci per « tres hypostases » exprimebant, atque hæc voces idem significabant. Cum autem Latini « tres hypostases » dicere recusarent, Orientalibus visi sunt Sabellii errorem sequi. Sabellius enim « tres personas » rejiciens, assererebat unam tantum esse, quæ tribus appellaretur nominibus. Orientales vero cum « tres hypostases » perseveranter retinerent, nec earum loco « tres personas » admittere vellent, in suspicionem Latinis venerunt, quasi Ariano dogmati assentirentur. Arius enim « tres hypostases » natura inter se distinctas agnoscebat, « tres » autem « personas » unius naturæ non recipiebat. Qui hanc Græcos inter et Latinos litem plenius nosse cupit, legat Hiero-

A nobis pie dicerentur (alterum enim divinitatis naturam, alterum trium personarum proprietates declarat), atque eodem quidem modo apud Latinos intelligerentur, cæterum ob linguæ illius angustiam et verborum inopiam, hypostasim ab essentia distinguere non possent, eoque factum esset, ut pro ea, ne tres substantias admittere viderentur, personarum 410 vocabulum inducerent, quid tandem contigit? Res profecto ridicula, vel potius miseranda. Diversæ fidei speciem præbuit levis illa et jejuna de vocum sono altercatio. Hic deinde et Sabellismus ob tres personas excogitatus est, et Arianismus ob tres hypostases, quorum utrumque pertinax contendendi studium effinxerat. Quid postea? Cum exigua res aliqua quotidie accederet,

B quæ molestiam afferret (molestiam enim contentio parit), eo tandem res adducta est, ut periculum esset, ne orbis terrarum fines una cum syllabis abrumperentur. Quæ cum beatus ille vir, et verè homo Dei, magnusque animarum dispensator, oculis auribusque usurparet, sibi tam absurdam

C XXXVI. Hoc diuturnis illis laboribus et sermonibus, quos jam omnes litteris mandant, longe utilius est; utpote qui ambitione non vacant, ob eamque fortasse causam circa fidei doctrinam quidquam innovatur. Hoc multis vigiliis et chameuniis præstantius, quarum utilitas in his, qui hæc præstant, deligitur, nec latius manat. Hoc per vulgatis atque omni fama celebratis ipsius exsiliis et fugis nihilo inferius existimandum est. In eadem quippe studia, ob quæ calamitates illas sibi perferendas duxerat, post calamitates ipsas incumberebat. Quin id etiam ipsum in aliis facere non desinebat, alios quidem laudibus vehens, alios vero parce leviterque feriens; aliorum socordiam excitans, aliorum fervorem reprimens; aliis, ne labe-

D rentur, providens, alii ut lapsi erigerentur, rationem iniens; moribus simplex, gubernandi arte multi-

nymi epistolam LVII ad Damasum. Legat etiam Petavium, tom. II, lib. IV, c. 4, n. 9 et seq., pag. 343 et 345.

(44) Λόγου κατατομήν. « Verbi sectionem, » id est, « doctrinæ fideique circa Verbum sectionem. »

(45) Συνδεδεῖ, etc. Id actum in concilio Alexandrino, anno 362, cui præerat Athanasius. Vide Epistolam ad Antiochenes, apud Athan. tom. I, p. 770, et Socrat., lib. III, c. 7.

(46) Φιλοτιμία. Sic tres Regg., Or. 1, Jes., Par., Comb., etc. In ed., φιλοτιμία.

(47) Καί. Sic tres Regg., et Or. 1. Deest in ed.

(48) Διορθώθειεν πταίσαντες. Or. 1 et Jes., διορθώσειε πταίσαντας, « ut lapsus erigeret. »

(49) Φιλόξενος, ἰκέσιος, etc. In quibusdam, φιλιος, ξένιος, ἰκέσιος. In aliis inverso ordine. Observat Nicetas Jovem a Gentilibus appellari, φίλον, ξένιον, ἰκέσιον, ut amicitiae, hospitalitatis et sup-

plex; verbis sapiens, animo sapientior; si cum A humillioribus ipsi res esset, ad eorum captum se demittens; si cum sublimiori mente præditis, altius assurgens; hospitum præses, 411 supplex, malorum depulsor, unus universa ea vere complexus, quæ singulatin diis suis gentiles tribuunt. Ad- dam et conjugatorum, et virginum patronum, et pacificum, et reconciliatorem, et eorum, qui ex hac vita ad alteram properant, deductorem. O quamtam nominum copiam mihi virtus ipsius sur- peditat, dum undecunque cognomentum ipsi captare volo!

XXXVII. Cum autem eum vitæ cursum tenuis- set, atque ita institutus fuisset, aliosque instituis- set, ut et vita ipsius morumque ratio episcopatus norma esset, et ipsius dogmata pro fidei ortho- doxæ lege haberentur, quod tandem pietatis præ- mium capit? Neque enim hoc neglectum transmit- tendum est. In bona senectute vitam claudit, pa- tribusque suis, patriarchis, et prophetis, et apo- stolis, ac martyribus, qui pro veritate dimicaverant, adjungitur. Atque, ut epitaphium quoddam paucis complectar, excellentiori honore in discessu afficitur, quam quo in civitatis ingressibus ornatus fue- rat; multas quidem lacrymas excitavit, majorem autem iis rebus, quæ in aspectum cadunt, nominis sui gloriam in omnium animis recondidit. At, o charum et sacrum caput, tu, inquam, qui præter cæteras tuas laudes sermonis et silentii modum eximie coluisti, Orationi quidem nostræ fluem hic constitue, quæ, si virtutum tuarum præstantiam haudquaquam assecuta sit, at viribus certe nostris minime inferior est. Nos autem utinam ipse beni- gnus desuper et placidus aspicias, atque hunc populum gubernes, perfectum perfectæ Trinitatis, quæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto intelligitur et colitur, adoratorem: neque, si quidem res pa- catæ futuræ sint, in vita teneas, gregemque me- cum pascas; sin autem Ecclesia bellis flagratura est, reducas, aut assumes, tecumque, et cum tui

plicum præsidem. Sic de aliis. His autem omnibus nominibus Athanasius ob virtutem a Gregorio ap- pellatur. « Philius » enim dicitur, quod eos diligit, qui amore digni sunt. « Xenius, » quod peregrinos hospitium excipiat, « Supplex, » quod preces pro populi salute fundat. « Zygius » etiam et « Parthe- nius, » quod matrimonio et virginitati leges condat ac perscribat.

(50) *Δόγματα*. Par., *διδάγματα*, « documenta. »

ΑΖ'. Ζήσας δὲ οὕτω, καὶ παιδευθεὶς καὶ παιδεύ- σας, ὥστε ὅρον μὲν ἐπισκοπῆς εἶναι τὸν ἐκείνου βίον καὶ τρόπον, νόμον δὲ ὀρθοδοξίας τὰ ἐκείνου δόγματα (50), τίνα μισθὸν τῆς εὐσεβείας κομιζέται; οὐδὲ γὰρ τοῦτο παριδεῖν ἄξιον. Ἐν γήρῃ καλῶ καταλύει τὸν βίον, καὶ προστίθεται τοῖς πατράσιν αὐτοῦ, πα- τριάρχαις, καὶ προφήταις, καὶ ἀποστόλοις, καὶ μάρ- τυροι, τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἡγωνισμένοις. Καὶ, ἵνα εἶπω τινὰ βραχύν (51) ἐπιτάφιον, τιμᾶται τῶν εἰσο- δίων τιμῶν τὴν ἐξόδιον πολυτελεστέραν· πολλὰ μὲν κινήσας δάκρυα, μείζονα δὲ τῶν ὀρωμένων τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν ταῖς ἀπάντων διανοαῖς ἐναποθέμενος. Ἄλλ', ὧ φίλη καὶ ἱερὰ κεφαλῆ, ὁ καὶ λόγου καὶ σω- πῆς μέτρα (52), μετὰ τῶν ἄλλων σου καλῶν, διαφε- ρόντως τιμήσας, ἡμῖν μὲν ἐνταῦθα στήσας τὸν λό- γον, εἰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐνδεέστερον, ἀλλὰ τοῦ γε πρὸς δύναμιν οὐ λειπόμενον· αὐτὸς δὲ ἄνωθεν ἡμᾶς ἐποπτεῦσις ἔλεως, καὶ τὴν λαὸν τόνδε διεξάγοις τέλειον τελείας τῆς (53) Τριᾶδος προσκυνητῆν, τῆς ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεωρουμένης καὶ σεβο- μένης· καὶ ἡμᾶς, εἰ μὲν εἰρηρικῶς, κατέχοις καὶ συμπομαίνοις· εἰ δὲ πολεμικῶς, ἐπανάγοις ἢ προσ- λαμβάνοις, καὶ στήσας μετὰ σεαυτοῦ καὶ τῶν οἴος σὺ, κἄν μέγα ἢ τὸ αἰτούμενον, ἐν αὐτῷ (54) Χριστῷ (55) τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ (56) κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας (57). Ἀμήν.

(51) *Τιρὰ βραχύν*. In nonnullis codd., *τι βραχύν*.

(52) *Μέτρα*. In ed. sequitur, *καί*, quod codicum auctoritate delevimus.

(53) *Τῆς*. Deest in duobus Regg.

(54) *Αὐτῷ*. Sic codd. In ed., *αὐτοῦ*.

(55) *Χριστῷ*. Nonnulli codd. addunt, *Ἰησοῦ*.

(56) *Καί*. Sic duo Regg., Or. 1. In ed. deest.

(57) *Αἰῶνας*. Or. 1 addit, *αἰώνων*.

412 MONITUM IN ORATIONES XXII ET XXIII.

I. Orationes istæ « De pace » inscribuntur. Aliam itidem « De pace » inscriptam jam Nazianzi pronuntiaverat Gregorius (58), cum monachi, ob subscriptam a Gregorio patre formulam, quæ Arianam fraudem redolebat, ab eo distracti, ad unitatem rediissent. Nunc autem non eadem causa Theologi zelum inflamat. Etenim præter bellum adversus hæreticos, luctuosum etiam vigeat his temporibus schisma inter ipsos Catholicos, quorum alii « ad Paulum (59), » alii « ad Apollo » trahere Gregorium conabantur. Per « Paulum et Apollo » hic merito quidem ab eruditis intelliguntur Melitius et Paulinus, qui de

(58) Or. vi.

(59) Carm. *De vita sua*, vers. 680.

Antiocheno episcopatu contendebant, et quorum causa, non Oriens modo, sed universus orbis miserandum in modum in contrarias partes scindebatur. Inter hæc dissidorum incendia, medias partes sequitur Gregorius, ac vehementi genere dicendi utens, ablegatam pacem totis viribus revocare conatur (n. 1): « Pax Dei, inquit, et Deus pacis, pax amica, bonum ab omnibus quidem laudatum, a paucis autem conservatum, ubinam nos tanto jam temporis spatio reliquisti? Quando ad nos reditura es? » Tum in præsentem rerum statum invehens, ostendit, quot et quanta secum incommoda discordia afferat, Christianis præcipue, quorum Deus charitas est. Dissidentium levitatem increpat (n. 5), qua fit, ut, « qui heri, velut Elias aut Joannes prædicabatur, hodie, ut Judas aut Caiphas habeatur. » Deinde ad fidei doctrinam orationem convertens, docet quid in doctrina cavendum; atque insuper admonet quædam esse, ne quidem omnino investiganda, quædam autem contentiosius hominibus relinquenda, quædam vero, « non armis et ferro (n. 11), » sed ratione propugnanda. Unde caute prudenterque colligit (n. 12), « omnes superfluos quæstionum surculos prorsus esse amputandos, cum pietatis regula in tuto est, et fidei caput semel est constitutum. »

II. Non multo post, inita jam pace, atque Meletio et Paulino, dissidentium etiam votis et suffragio, in Antiochena sede collocatis, ea lege, « ut, altero contententium demortuo, alter qui superstes esset, episcopus ab omnibus agnosceretur (60), » alteram orationem habuit Theologus. Hic iterum pacis utilitatem et delicias obiter attingens, insurgit maxime adversus hæreticos, qui, obtentu religionis et charitatis specie, Catholicorum dissensiones acriter criminabantur. Eos in testimonium appellat et provocat orator (61). « Vos, inquit, arcanorum nostrorum participes estote. Ad concilium vos, etiam exosi, vocamus; arbitris hostibus utimur, ut pudore suffusi victique recedatis. Dissensimus quidem (62), non de deitate, sed de ordine et disciplina.... Hoc nostrum erratum fuit, quod nimio pastoris amore affecti sumus, nec ex duobus eximiis præsubilibus, uter magis expetendus esset, reperire potuimus, quoadusque in hoc convenimus, ut utrumque pari in laude et admiratione poneremus. » Tales sunt, quas hic affert Gregorius, dissensionis **413** causæ, et pacis conditiones. Peccarunt quidem, sed nimio tantum pastoris amore. Inter duos pastores, vita pariter, moribus et doctrina conspicuos, incerti ac dissidentes hæserunt, donec tandem in hoc convenerunt, ut pari utrumque in laude et admiratione ponerent. Nam « de fide et divinitate, una erat omnium vox et labium unum (63). » Præterea pacem, quam se in priori oratione optare prædicaverat Theologus, nunc in ista compositam gratulatur, simulque hæreticis probat, tantam non fuisse inter Catholicos dissensionem, quanta ipsis videbatur. Unde ipsorum invidiam et hypocrisim exagitat, atque contumaciam illorum de Trinitate erroribus, pro eorum salute amanter exorat, et theologicas orationes pollicetur.

III. Has orationes Constantinopoli habitas, circa medium annum 379, ut verisimilius, cum Tillemontio (64) arbitramur. De priori quidem nullum est dubium; et titulus, quem præ se ferunt codices, id etiam confirmat. De posteriori vero dissentiunt eruditi. Elias siquidem, Billius et Papebrochius (65) Nazianzi, Gregorio patre adhuc superstite, dictam existimarunt. Unde in editis primum locum obtinet. Nihil tamen ex hac oratione colligi potest, quod eorum sententiæ faveat. Ac primo quidem, quandiu Gregorius senior Nazianzenæ Ecclesiæ curam gessit, nullum unquam fuit dissidium inter Gregorium patrem et Gregorium filium, ac proinde nulla reconciliationis necessitas fingi potest. Deinde, si quod exsistit inter utrumque Gregorium et monachos certamen, illud « ad fidem », non « ad ordinem et disciplinam (66), » de quibus hic tantum agitur, pertinebat. Nondum etiam his temporibus, Nazianzi ad id temeritatis et arrogantiae venerant hæretici, ut Theologo opus fuerit, ad retundendam illorum audaciam, eos tam acriter tamque frequenter iisdem de rebus arguere et insectari, ac insuper uti « duris solidisque, » ut loquitur (67), « de Trinitate disputationibus; » quo nomine theologica, quas promiserat, designantur orationes. Nec quemquam moveat, quod ait Theologus (68), « de benigno patre, ejusque obsequenti filio, una sedentibus, mutuumque sibi ornamentum asserentibus, » quod forsau Eliæ cæterisque fucum fecit. Illud enim, ut ex dictis manifestum est, ad utrumque Gregorium nullatenus referri potest. Merito, juxta Tillemontium, intelligitur vel de quodam episcopo, qui dissidentium partibus præerat, quique forte Gregorio nostro dignitate præstabat, quem honoris causa, « patrem » appellat, seque ipse « filium » nominat; vel potius, ac verisimilius, ipse Theologus « pater » est, et « filii » nomine designat unum e sacerdotibus, quem, etiamsi dissidentium agmen Constantinopoli duxisset, composita pace, in gratiam recipit; cujus pacis ut fidem facerent, necesse fuit, ut ambo una sederent, mutuas coram populo dexteram jungerent, atque una anima et uno ore sermonem separatim uterque pronuntiaret.

(60) Socrat. lib. v, c. 5.

(61) Or. xxiii, n. 3.

(62) Ibid., n. 4.

(63) Or. xxiii, n. 4.

(64) Tom. IX art. 57, p. 436.

(65) Bolland., 9 Maii, pag. 403.

(66) Or. xxiii, n. 3.

(67) Ibid., n. 14.

(68) Ibid., n. 5.

ORATIO XXII (a).

ΛΟΓΟΣ ΚΒ'.

414 *Secunda de pace, in Constantini urbe habita, ob ortam in populo contentionem, de quibusdam episcopis inter se dissidentibus.*

I. Pax amica, non re duntaxat, sed nomine quoque ipso jucunda, quam nunc populo dedi, ac recepi; haud scio an sinceram ab omnibus vocem, Spirituque dignam, ac non potius publica pacta, Deo teste, violata, ut gravior sit nostra condemnatio. Pax amica, meditatio mea, et decus meum, quam Dei, et cujus Deum, ei; quam Deum esse audimus, velut in illis Apostoli verbis: *Pax Dei* ⁷⁵; et, *Deus pacis* ⁷⁶; et, *Ipse est pax nostra* ⁷⁷; ac ne sic quidem eam reveremur. Pax amica, bonum ab omnibus quidem laudatum, a paucis autem conservatum, ubinam nos tanto jam temporis spatio reliquisti? Quando ad nos reditura es? Equidem te supra mortales omnes cupio et exosculor, ac praesentem complector, et absentem multis luctibus et lacrymis revoco, qualibus nec patriarcha ille Jacob Josephum, a fratribus quidem venditum, ⁷⁸ a fera autem raptum, ut ipse existimabat; nec David amicum suum Jonathan in bello interemptum, aut postea filium Absalonem ⁷⁹. Quorum alter paternis visceribus laceratus clamabat: *Fera Josephum rapuit* ⁸⁰, fera mala et immitis; cruentamque pueri vestem proferens, quasi filii carnes, osculabatur, eadem re scilicet et dolorem suum incendens, et mitigans: alter nunc motibus illis, in quibus praellium commissum fuerat, dira omnia imprecatur: *Montes Gelboe, dicens, super vos nec pluvia, nec ros cadat* ⁸¹. Ac rursus: *Quomodo Jonathae arcus et vires ceciderunt* ⁸²? Nunc parricidam, quasi eum non laessisset, excusat, ac cum mortuo in gratiam redit: hoc quoque fortasse nomine pro filio dolens, quod manus adversus patrem intenterat (hujusmodi quippe paternus affectus est), quemque bellum sibi, ut hostem, inferentem propulerat ac profligarat, eundem exanimem velut amicum desiderat: sic natura, qua nihil est violentius, inimicitiam superat.

415 II. Miseranda quoque res erat, arca ab exteris occupata ⁸³, et solo aequata, atque a gentibus conculcata Jerusalem; filiique Sion, inclyti, inquam, illi, et auro adaequandi, in captivitatem abeuntes, ac nunc etiam dispersi, eoque redacti, ut

⁷⁵ Philipp. iv, 7. ⁷⁶ II Cor. xiii, 11. ⁷⁷ Eph. ii, 14. ⁷⁸ Gen. xxxvii, 28 sqq. ⁷⁹ II Reg. xviii, 33, sqq. ⁸⁰ Gen. xxxvii, 33. ⁸¹ II Reg. i, 21. ⁸² ibid. 25. ⁸³ I Reg. iv, 11.

(a) Alias XIV, quae autem 22 erat, nunc 15, habita circa medium annum 379.

(69) *Ειρηνικός β'*. Codex, quem a Cypro attulit Vensleb., habet, *Ειρηνικός α'*. In eil., *Ειρηνικός γ'*.

(70) *Ὁ νῦν ἔδωκα*, etc. In Liturgia Graeca, sicut et in Latina, sacerdos populo, et populus sacerdoti pacem precatur.

(71) *Μὴ δημοσίας*. Deest *μὴ* in quibusdam codicibus. Reg. hu, et Or. 1, habent, *δημοσία*.

(72) *Ἀυτόθεον*. Sic Reg. hu, et Montac. In ed.

Ειρηνικός β' (69), *λεχθεὶς ἐν Κωνσταντίνου πόλει, ἐπὶ τῇ γενομένῃ τῷ λαῷ φιλονεικίᾳ, περὶ ἐπισκόπων τιῶν διερχθέντων πρὸς ἀλλήλους.*

A'. Εἰρήνη φίλη, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, ὃ νῦν ἔδωκα (70) τῷ λαῷ καὶ ἀντέλαβον· οὐκ οἶδα εἰ παρὰ πάντων γνησίαν φωνὴν καὶ ἀξίαν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μὴ δημοσίας (71) συνθήκας ἀθετουμένας ὑπὸ Θεῶν μάρτυρι, ὥστε καὶ μεῖζον εἶναι ἡμῖν τὸ κατὰκριμα. Εἰρήνη φίλη, τὸ ἐμὸν μελέτημα καὶ καλλῶπισμα, ἣν Θεοῦ τε εἶναι ἀκούομεν, καὶ ἧς Θεὸν, τὸν Θεὸν καὶ αὐτόθεον (72), ὡς ἐν τῷ· *Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ· καὶ, Ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης· καὶ, Αἰτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν· καὶ οὐδ'* οὕτως αἰδοῦμεθα. Εἰρήνη φίλη, τὸ παρὰ πάντων μὲν ἐπαινούμενον ἀγαθόν, ὑπ' ὀλίγων δὲ φυλασσόμενον, ποῦ ποτε ἀπέλιπες ἡμᾶς, τοσοῦτος ἐξ οὗ χρόνος ἦδη; καὶ πῶς ἐπανήξεις ἡμῖν; Ὡς λίαν (73) σε ποθῶ καὶ ἀπείζομαι διαφερόντως τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· καὶ περὶ οὐσαν περιέπω, καὶ ἀποῦσαν ἀνακαλοῦμαι πολλοὶ; θρήνοις καὶ δάκρυσιν, οἷος οὔτε Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰωσήφ ἐκεῖνον ὁ πατριάρχης, ὑπὸ μὲν τῶν ἀδελφῶν πεπραμένον, ὑπὸ δὲ Θεοῦ ἠρπασμένον, ὡς φέτο· οὔτε Δαβὶδ Ἰωνάθαν τὸν ἑαυτοῦ φίλον, ἔργον πλέμου γενόμενον, ἢ τὸν υἱὸν Ἀβεσσαλώμ ὕστερον. Ἄν ὁ μὲν σπλάγγνοις πατρικοῖς σπαρασσόμενος, *Θηρίον ἠρπασεν*, ἐβόα, *τὸν Ἰωσήφ*, θηρίον πονηρὸν καὶ ἀνήμερον, καὶ τὴν τοῦ παιδὸς ἐσθῆτα ἡμαγμένην προθεῖς, ὡς τὰς τοῦ παιδὸς σάρκας περιεπτύσσεται, τῷ αὐτῷ καὶ φλεγόμενος καὶ παραμυθούμενος. Ὁ δὲ, νῦν μὲν τοῖς ὄρεσι καταρᾶται, καθ' ὧν ὁ πόλεμος, *Ὅρη τὰ Γελβουέ, λέγων, μὴ πέσοι ἐξ' ὑμῶν μὴθ' ὑετός, μὴτε δρόσος· καὶ, Πῶς ἔπεσε τόξον* (74) *Ἰωνάθαν καὶ δύναμις*; Νῦν δ' ἀπαλεγεῖται ὡς οὐδὲν ἡδικηκότι τῷ πατροφόνῳ, καὶ τῷ νεκρῷ σπένδεται· ἴσως καὶ κατὰ τοῦτο ὑπεραλγῶν τοῦ παιδὸς, ὅτι κατὰ τοῦ πατρὸς ἀνετείνετο χεῖρα (75). Τοιοῦτο (76) γὰρ καὶ ὁ πατήρ· ὃν ὡς ἐχθρὸν ἡμύνατο πολεμοῦντα, ὡς φίλον ποθεῖ (77) τεθνηκότα· καὶ νικᾷ τὴν ἐχθραν ἢ φύσις, ἧς οὐδὲν βιαιότερον.

B'. Ἐλεεινὸν δὲ καὶ ἡ κίβωτος ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων κατεχομένη· καὶ Ἰερουσαλήμ ἡδαφισμένη καὶ ὑπὸ ἐθνῶν πατουμένη (78)· καὶ υἱοὶ Σιών, οἱ τίμιοι καὶ ἰσοστάσιοι χρυσίῳ, πορευόμενοι ἐν αἰχμαλωσίᾳ, καὶ νῦν ἐτι διεσπαρμένοι, καὶ λαὸς ὄντες τῆς

divisim, αὐτὸ Θεόν.

D (73) *Alar*. Deest in nonnullis codicibus.

(74) *Ἐπεσε τόξον*. Sic Reg. hu. In ed., *τόξον ἐπεσεν*.

(75) *Χεῖρα*. Reg. hm. Or. 1, etc., *χεῖρας*.

(76) *Τοιοῦτο*. Duo Regg., *τοιούτον*.

(77) *Ποθεῖ*. Montac., *πενθεῖ*, «luget.»

(78) *Πατουμένη*. In quibusdam, *καταπαταμένη*. Prave in ed., *παθουμένη*.

οικουμένης ξένος· καὶ πάροιχος. Δεινὸν δὲ καὶ τὰ νῦν δρώμενά τε καὶ ἀκουόμενα· πατρίδες ἀνιστάμεναι (79), καὶ μυριάδες πίπτουσα, καὶ κάμουσα γῆ τοῖς αἵμασι καὶ τοῖς πτώμασι, καὶ λαὸς ἀλλόγλωσσος ὡς οἰκίαν διατρέχων τὴν ἀλλοτρίαν· οὐ δι' ἀνανδρίαν τῶν προμαχομένων κατηγορεῖται μηδεὶς· οὔτοι γὰρ εἰσιν οἱ μικροῦ πάσαν τὴν οἰκουμένην παρασησάμενοι· ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν κακίαν, καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τῆς Τριάδος ἀσέβειαν. Δεινὰ ταῦτα, καὶ πέρα δεινῶν. Τίς ἀντερεῖ τῶν συμφορᾶς δοκιμάζειν εἰδότεον ἐξ ὧν πεπόνθασιν, ἢ συμπεπόνθασιν; Ἄλλ' οὕτω τοσοῦτον οὐδὲν, ὅσον εἰρήνην δεδιωγμένη, καὶ ἡ τῆς Ἐκκλησίας εὐπρέπεια περιηρημένη, καὶ τὸ παλαιὸν ἀξίωμα καταλελυμένον· καὶ παρὰ τοσοῦτον ἡ τάξις ἀντετραμμένη, ὥστε πρότερον μὲν ἐξ οὗ λαοῦ λαὸς, καὶ ἐξ οὗκ ἔθνους ἔθνος γεγόναμεν· νῦν δὲ κινδυνεύομεν ἐκ λαοῦ μεγίστου καὶ ἔθνους, εἰς οὗ λαὸν πάλιν καὶ οὗκ ἔθνος ἀναλυθέντες γενέσθαι, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὗκ ἤρξας ἡμῶν, οὐδ' εἰς ἓν ὄνομα καὶ τάγμα συνεληλύθειμεν (80).

et non gentem religamur, atque in veterem illum statum redeamus, in quo eramus, cum nobis non imperares, atque in unum nomen et classem unam

Γ. Καὶ ὅτως κινδυνεύει βῆρον εἶναι δυσπραγίαν ἐνεγκεῖν, ἢ εὐπραγίαν (81) διασώσασθαι· ὅποτε καὶ ἡμεῖς, ἡνίκα ἐπολεμούμεθα, τοῖς διωγμοῖς ῥωσθέντες καὶ συναχθέντες, ἡνίκα συνήχθημεν, διελύθημεν. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ὀδύραιτο εὐ φρονῶν τὰ παρόντα; Τίς δὲ λόγον εὐρήσει τῇ συμφορᾷ παρισούμενον; Ἀηστὰς μὲν εἰρηνεύειν, οὐδὲ κακία συνέδησε, καὶ τοὺς τυραννίδι συντεταγμένους, ἢ κλοπῆς κοινωνοὺς, ἢ στάσεως συνωμότας, ἢ μοιχείας συλλήπτορας, ἔτι δὲ χορῶν συστήματα, καὶ στρατῶν τάγματα, καὶ νηῶν πληρώματα (82)· ἐὼ γὰρ λέγειν κλήρους ἐξ Ἰσοῦ θαιρουμένους, καὶ πολιτείας ἀντιθέτους, καὶ διαδοχὰς λειτουργιῶν καὶ ἀρχῶν (83), τάξις προϊούσας καὶ νόμῳ, καὶ τὴν πολυμήνητον δὴ ταύτην σφιστικὴν, ἢ γραμματικὴν, ἕνα μὴ λέγω φιλοσοφίαν, περὶ ἣν νέων φιλοτιμία λυσσᾷ τε καὶ μέμνη· ταύτην μὲν ὀρθῶν ὀλίγα μὲν στασιάζουσαν, τὰ πλεῖω δὲ εἰρηνεύουσαν· ἡμᾶς δὲ ἀσυνθέτους εἶναι καὶ ἀσυνδέτους, καὶ μήποτε δύνασθαι εἰς ταυτὸν ἔλθειν, μηδέ τινα λόγον φανῆναι τῆς νόσου ταύτης θεραπευτὴν, ἀλλ' ὥσπερ κακίας μυσταγωγούς καὶ μύστας ὄντας, οὐκ ἀρετῆς, πολλὰ μὲν ποιεῖσθαι τὰ τῆς διαστάσεως ὑπεκκαύματα, μικρὰ δὲ, ἢ μηδὲ τῆς ὁμοιολίας φροντίζειν (84). Καίτοι τούτων μὲν στασιαζόντων, οὐκ εἰς μέγα ἢ στάσις φέρει· τινὰς τε καὶ στασιάζειν ἢ συμφρονεῖν ἄμεινον· τὰς γὰρ ἐπὶ κακῶν συστάσεις τίς ἂν ἐπαινεύσειεν εὐ φρονῶν;

autem, imo nullam omnino concordiae curam gerimus. Et certe illorum contentiones et dissidia non multum incommodi secum vehunt: imo etiam quosdam dissidere, quam inter se consentire praestat; quis enim, nisi mentis expertus, in malum initas conspirationes comprobabit?

(79) Ἀνιστάμεναι. Schol.: Ἀνάστατοι γενόμεναι, καὶ πορθούμεναι.

(80) Συνεληλύθειμεν. Sic Reg. hu, Or. 1, etc. In ed., συνεληλύθαμεν.

(81) Εὐπραγίαν. Reg. b, εὐπραξίαν. Reg. hu, συμπραξίαν. Montac., ἐκκαλεῖν εὐπραξίαν.

(82) Καὶ νηῶν πληρώματα. « Classiariis militi-

A per totum orbem hospites sint, et peregrini. Gravia sunt insuper, quæ nunc et cernimus, et audimus: patriæ funditus eversæ, innumerabiles copiarum cadentes, terra sanguine et cadaveribus gravata, extera natio alteram regionem velut suam percursans ac populans; non eam quisquam ob defensorum ignaviam criminetur: nam illi ipsi sunt, qui universum pene terrarum orbem bello atque armis subegerunt: sed ob improbitatem nostram, vigentemque adversus Trinitatem impietatem. Sunt hæc sane gravia, et plus quam gravia. Quis eorum inflicias iverit, qui ex his, quæ vel ipsi passi, vel aliis compassi sunt, calamitates æstimare norunt? Sed nihil perinde grave atque acerbum est, ut pax pulsa et fugata, et Ecclesia decorê suo spoliata, priscaque

B dignitas et amplitudo sublata et extincta; atque adeo inversa ordinis ratio, ut qui prius ex non populo populus, et ex non gente gens facti fueramus, nunc in eo periculo versemur, ut verendum sit, ne ex populo maximo et gente, in non populum statum redeamus, in quo eramus, cum nobis non convenissemus.

III. Ac profecto facilius esse videtur adversam fortunam ferre, quam secundam conservare: quippe cum nos etiam, qui, cum bello premeremur, ex persecutionibus robur comparavimus, atque in unum collecti sumus, iidem, posteaquam collecti sumus, diffluximus ac dispersi sumus. Quis enim modo sanæ mentis, præsentem rerum statum non deploret? Quis sermonem huic calamitati parem invenire queat? Pacem colunt latrones, quos æcelus inter se devinxit, et tyrannidis socii, aut furti consortes, aut ad seditionem conjurati, aut adulteri participes, atque insuper chororum sodalitia, et exercituum ordines, et qui navibus vehuntur; mitto enim dicere hæreditates ex æquo divisas, et contrarias in rebus publicis gerendis rationes, et civilium munerum successiones, et magistratus lege atque ordine progredientes; atque adeo celebratissimam hanc sophisticam aut grammaticen, ne dicam philosophiam, in quam insano quodam impetu

416 juvenum ambitio furit, quam tamen parum admodum dissidii agitatum, imo ut plurimum quietam et pacatam videmus; nos autem nullo concordie sœdere ac vinculo constringi, nec unquam in unum coire possumus, nec ratio ulla existat, quæ huic morbo medeatur; quin potius, quasi vitii, non virtutis, doctores ac discipuli, multos quidem discordie igniculos subjicimus, parvam

bus, » vel, « vectoribus plenas. » Significat etiam « publicas naves omni hominum genere onustas. »

(83) Ἀρχῶν. Sic Reg. hu, Or. 1, et Combef. In ed., ἀρχάς.

(84) Φροντίζειν. Coisl. 1 addit, βούλεσθαι. Sic etiam Hervag.

IV. Nos autem si quis roget: Quidnam est quod colitis atque adoratis? promptum est respondere, quod sit charitas. Etenim ut a Spiritu sancto pronuntiatum est: *Deus noster charitas est*⁸⁵, eoque nomine magis, quam quovis alio, delectatur. Quod si præterea ex nobis sciscitetur, quæ legis ac prophetarum summa sit⁸⁶? haud quidquam aliud, quam charitatem, evangelista nos respondere sinet. Quid igitur tandem causæ est, cur, qui charitatem colimus, mutuis odiis flagramus? Qui pacem, implacabile et inexpiabile bellum gerimus? Qui angularem lapidem, dirimimur ac distrahimur? Qui petram, concutimur? Qui lucem, caligamus? Qui Verbum, tanto sumus silentio, aut stoliditate, aut stupore atque vecordia, aut, quo verbo utar, nescio, pleni, ut cum cibi, et somni, et cantus, rerumque obscenissimarum, ut aiunt, satietas sit, omniumque, non modo molestarum, sed etiam jucundissimarum rerum saturitas et fastidium tandem oboriatur, cunctaque inter se vicissim immeent, et convertantur; nobis tamen nec finis, nec modus sit ullus, tum inferendorum, tum accipiendorum vulnerum, non iis duntaxat, qui diversa sentiunt, atque in fidei doctrina dissident, (minus enim acerbum id esset, ac zelus, res laudabilis, modo intra fines suos consistat, id excusaret;) verum iis quoque qui eandem fidem profiteantur, atque adversus eosdem et pro iisdem conflictantur. Hoc enim illud est omnium improbissimum, aut maxime miserandum.

V. Et quæ huius rei causa est? Dominandi amor fortasse, vel opum cupiditas, vel livor, vel odium, vel superbia, vel aliquid eorum, quibus ne eos quidem, qui Deum nullum putant, laborare conspicimus. **417** Quodque scitum et lepidum est, ipsa calculorum inversio est. Nam cum deprehendimur, pii atque orthodoxi sumus, fal.oque ad veritatem confugimus, tanquam pro fide contententes: idque unum, ut in malis, laude dignum, imo turpe admōdum facimus, quod vitium erubescētes, ad speciosius honestiusque nomen, hoc est, ad pietatem, transimus. Attonite et versipellis, dixerit quispiam, et pravi illius, ac vitii architecti signum, quisquis es, qui ita afficeris, aut, ut verius loquar, amentissime: hic tibi hesternō die pius erat; quomam igitur pacto hodie impius est, cum nec verbo, nec re, quidquam vel addiderit, vel detraxerit, sed in eadem fidei sententia hæreat, eundem ætrem exhalet, iisdem oculis eundem solem inspiciat? Aut, si mavis, tanquam de numeris aut men-

⁸⁵ I Joan. iv, 16. ⁸⁶ Matth. xxii, 36 sqq

(85) Ἀκούων, ἢ τι ἄλλο, ὁ Θεός. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed., ἀκούων ὁ Θεός, ἢ τι ἄλλο.

(86) Συγχωρήσειεν. Sic nos cum Montac. Or. 1, συγχωρήσειν, prave. Alii, συγχωρήσει. Ed. it.

(87) Οὕτω deest in quibusdam codd.

(88) Ἀκήρυκτα. Reg. hu præmittit, καί.

(89) Γὰρ ἂν ἦν. Sic nos cum Or. 1. Editi omitunt, ἂν. Ed. it.

(90) Ἀπολογία πραγμάτων. Montac., ἐν ἀπολογία πρᾶγμα τῶν.

Δ'. Ἡμεῖς δὲ εἰ τις ἐρωτήσῃ, Τί τὸ τιμώμενον ὑμῖν καὶ προσκυνούμενον; πρόχειρον εἰπεῖν· Ἡ ἀγάπη. Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν ἡ ἀγάπη ἐστὶ. Τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ τοῦτο χαίρει μᾶλλον ἀκούων, ἢ τι ἄλλο, ὁ Θεός (85). Τί δαὶ νόμου καὶ προφητῶν κεφάλαιον; οὐκ ἄλλο ἢ τοῦτο συγχωρήσειεν (86) ὁ εὐαγγελιστῆς ἀποκρίνασθαι. Τί δὴ ποτε οὖν οἱ τῆς ἀγάπης, οὕτω (87) μισοῦμέν τε καὶ μισούμεθα; καὶ οἱ τῆς εἰρήνης, πολεμούμεν ἀκήρυκτά (88) τε καὶ ἀκατάλλακτα; καὶ οἱ τοῦ ἀκρογωνιαίου, διιστάμεθα; καὶ οἱ τῆς πέτρας, σειόμεθα; καὶ οἱ τοῦ φωτός, ἐσκοτισμέθα; καὶ οἱ τοῦ Λόγου, τσαύτης ἐσμέν σιγῆς, ἢ ἀλογίας, ἢ παραπληξίας, ἢ, οὐκ οἶδ' ὅ τι καὶ ὀνομάσω, μεστοί· ὥστε τροφῆς μὲν, καὶ ὑπνου, καὶ φθῆς κόρος ἐστί, καὶ τῶν ἀλογίστων, ὡς λέγουσι· καὶ πλησμονὴ πάντων, οὐ τῶν ἀλγεῖνῶν μόνον, ἀλλ' ἡδὴ καὶ τῶν ἡδίστων, καὶ πάντα εἰς ἀληθῆ περιχωρεῖ τε καὶ περιτρέπεται· ἡμῖν δ' οὐδεὶς ὄρος τῷ βάλλειν καὶ βάλλεσθαι, οὐ τοῖς ἑτεροδοξοῦσι μόνον, καὶ κατὰ τὸν τῆς πίστεως λόγον διεστηκόσιν (ἦττον γὰρ ἂν ἦν (89) ἀλγεῖνόν, καὶ ὁ ζῆλος, ἀπολογία πραγμάτων (90) ἐπαινουμένων, ἐν ἐν ὄροις ἰσθῆται [91])· ἡδὴ δὲ καὶ τοῖς ὁμοδόξοις (92), καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν στασιάζουσι (τοῦτο γὰρ τὸ μοχθηρότατον, ἢ ἐλεεινότερον).

E'. Καὶ τὸ αἴτιον τί; Φιλार्χία τυχόν, ἢ φιλοχρηματία, ἢ φθόνος, ἢ μῖσος, ἢ ὑπεροψία (93), ἢ τι τῶν ὅσα μὴδὲ τοὺς ἀθέους ὀρώμεν πάσχοντας· καὶ τὸ χάρειν, ἢ τῶν ψήφων μετάθεσις (94). Ὅταν ἀλώμεν, εὐσεβεῖς ἐσμεν καὶ ὀρθόδοξοι, καὶ καταφεύγομεν ψευδῶ; ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς ὑπὲρ πίστεως στασιάζοντες· καὶ τοῦτο μόνον ἐπαινετὸν ποιοῦμεν, ὡς ἐν κακοῖς, εἰ μὴ καὶ λίαν αἰσχρὸν, ὅτι τὴν κακίαν ἐρυθριῶντες, ἐπὶ σεμνότερον ὄνομα μεταβαίνομεν, τὴν εὐσέθειαν (95). Ἐμβρόντητε καὶ πολύτροπε, εἴποι τις ἂν, καὶ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ καὶ τοῦ σοφιστοῦ τῆς κακίας, ὅστις ποτὲ εἰ ὁ τοῦτο πάσχων, ἢ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἀνοητότατα· οὗτός σοι χθὲς ἦν εὐσέθης, καὶ πῶς ἀσεθῆς σήμερον, μὴδὲν προσθεῖς, μὴδὲ ἀφελῶν, μήτε βήματι, μήτε πράγματι (96), ἀλλ' ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἰστάμενος· ὅς ἀναπνεῖ τὸν αὐτὸν ἀέρα, καὶ τοῖς αὐτοῖς ὄμμασι προσδίδεται (97) τὸν αὐτὸν ἥλιον· εἰ βούλει δὲ, ὡς περὶ ἀριθμῶν ἢ μέτρων ἐρωτηθεῖς, οὐκ ἄλλο τι ἢ ταυτὸν ἀποκρίνεται; Ἀλλὰ καὶ πόρνος σοι σήμερον, ὁ χθὲς Ἰωσήφ (προβαίνει

(91) Ἰσθῆται. Reg. hu, ἰσταται.

(92) Ὁμοδόξοις. Montac., ὀρθόδοξοις.

(93) Ὑπεροψία. Coisl. 1, ὑποψία.

(94) Ψήφων μετάθεσις. Illic intelligit Gregorius iudicia, quæ per calculos olim ferebantur.

(95) Τῆν εὐσέθειαν. Or. 1, εἰς τὴν εὐσέθειαν.

(96) Πρᾶγματι... πράγματι. Or. 1, πρᾶγμα τι... πρᾶγμα τι. Jes., γράμμα τι.

(97) Προσδίδεται. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed., προδίδεται.

γάρ και μέχρι τούτων ἡ ἔρις, ὡσπερ τις φλόξ διὰ κα-
λάμης θέουσα, και τὰ κύκλω περιλαμβάνουσα) · και
Ἰουδας σήμερον, ἡ Καϊάφας, ὁ χθὲς Ἡλίας, ἡ
Ἰωάννης, ἡ τις ἄλλος τῶν μετὰ Χριστοῦ τεταγμέ-
νων, και τὴν αὐτὴν ζώνην περικειμένων, και τὸ αὐτὸ
ἀμπεχομένων φαῖν ἡ μέλαν τριβώνιον, ὁ σεμνότης
βίου προβάλλεται (98), κατά γε τὸν ἐμὸν νόμον και
λόγον (99). Και τὸ καλὸν ἄνθος τῶν ὑψιγῶν, τὴν
ὠχρότητα, ἡ τὸ τῆς φωνῆς εὐτακτον και ἡσύχιον, ἡ
τὸ τοῦ βαδίσματος ἐμβριθές τε και ἡμερον, χθὲς μὲν
φιλοσοφίαν, σήμερον δὲ κενοδοξίαν προσηγορεύσαμεν·
και τὴν αὐτὴν κατά πνευμάτων ἡ νόσων δύναμιν,
ποτὲ μὲν τῷ Ἰησοῦ, ποτὲ δὲ τῷ Βεελζεβούλ προσ-
εθήκαμεν, και χρώμεθα (1) τούτων οὐδὲ κατὰ σάθμη,
τῆ φιλονεικία και τῆ θυμῷ
αιque eandem adversus malos spiritus aut morbos
et iniqua rerum harum regula, hoc est, contentione

suris interrogatus, idem plane respondeat? At etiam
hodie libidinosus et scortator tibi est, qui hesterno
die Joseph erat (huc enim usque contentio progred-
ditur, quasi flamma quaedam per stipulam currens,
ac finitima comprehendens); et Judas hodie, vel
Caiphaz, qui heri Elias, aut Joannes, aut alius
quispiam ex his, qui ad Christi partes se adunxe-
runt, et eadem zona accincti sunt, atque eodem,
vel fusco, vel atro pallio contexti, quale vita sancta
et gravis, mea quidem lege ac sententia, præten-
dit. Quin etiam pulchrum illum sublimium viro-
rum florem, hoc est, pallorem, aut compositam et
quietam loquendi rationem, aut incessus gravita-
tem cum mansuetudine conjunctam, heri philoso-
phiam, hodie inanis gloriæ studium appellamus;
potentiam, nunc Jesu, nunc Beelzebul ascribimus,
atque iracundia, utimur.

Γ'. Και ὡσπερ ἡ αὐτὴ γῆ ἔσθηκε μὲν τοῖς ἐρρω-
μένοις και οὐ πεπονθόσι, κινεῖται δὲ τοῖς λιγγυῶσι
και περιτρεπομένοις, τοῦ τῶν ὁρόντων πάθους ἐπὶ
τὸ ὀρώμενον μεταβαίνοντος· εἰ βούλει δὲ, ὡσπερ τὸ
αὐτὸ τῶν κίωνων διάστημα, πλεῖον μὲν τοῖς ἐγγυτέρω
και προσεχέσιν, ἑλαττον δὲ τοῖς πορρωτέρω (2) φαί-
νεται, κλεπομένου τοῦ ἀέρος τῷ διαστήματι, και
συναπτούσης τῆς ὕψεως τὰ παχύτερα· οὕτω και
ἡμεῖς βράδιως ἐξαπατώμεθα (3) διὰ τὴν ἔχθραν, και
περὶ τῶν αὐτῶν οὐ τὰ αὐτὰ (4), φίλοι τε ὄντες και
μὴ, γινώσκωμεν· και χειροτονεῖ βράδιως ἡμῖν πολ-
λοὺς μὲν ἀγίους, πολλοὺς δ' ἀθέτους παρὰ τὸ εἰκὸς ὁ
καιρὸς (5), μᾶλλον δὲ πάντας ἀθλοὺς· οὐ μόνον τῷ
πρὸς πονηρὸν παράδειγμα (6) βλέπειν ἡμᾶς (ἐπειδὴ
πρόχειρον (7) ἡ κακία και δίχα τοῦ ἔλκοντος), ἀλλ'
ὅτι και πᾶσι πάντα συγχωροῦμεν ἐτοίμως ὑπὲρ ἐνός
τοῦ συμβαίνεσθαι (8). Και πρότερον μὲν οὐδὲ ῥῆμα
τῶν περιττῶν τι φθέγγεσθαι τῶν ἀκινδύνων ἦν, νῦν
δὲ λοιδοροῦμεθα και τοῖς εὐσεβεστάτοις· και ποτὲ μὲν
οὐδ' ἀναγινώσκωμεν ἐξω νόμον (9) ἐξῆν, οὐδ' ὁμολογίας
ἐπικαλεῖσθαι (τὸ δὲ ἐστίν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τὴν τοῦ
λαοῦ συγκατάθεσιν)· νῦν δὲ και τῶν ἀπορρήτων τοῖς
βεβήλοις χρώμεθα διαιτηταῖς, ριπτοῦντες τὰ ἅγια
τοῖς κυσί, και βάλλοντες τοὺς μαργαρίτας ἐμ-
προσθεν τῶν χοίρων. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ και τὰς
ἀκοὰς αὐτῶν ἐστιώμεν ταῖς κατ' ἀλλήλων ὑβρεσι·
και οὐδ' ἐκεῖνο δυνάμεθα συνορᾶν, ὅτι οὐκ ἀσφαλές
ὄπλον ἐχθρῷ πιστεύειν, οὐδὲ μισοῦντι Χριστιανούς
κατὰ Χριστιανοῦ λόγον. Ὁ γὰρ σήμερον ὠνειδίσα-
μεν, αὐριον ὠνειδίσθημεν· και σαίνει τὸ λεγόμενον
ὁ ἐχθρὸς, οὐχ ὅτι ἐπαινεῖ, ἀλλ' ὅτι θησαυρίζει πι-
κρῶς, ἵν' ἐν καιρῷ τὸν ἰδὲ ἐμέσῃ κατὰ τοῦ πιστεύ-
σαντος

VI. Et quemadmodum eadem terra sanis qui-
dem ac minime læsis fixa et stabilis est, iis autem
qui circumaguntur ac vertigine laborant, movetur,
nimirum aspicientium vitio ad rem aspectam trans-
eunte : aut si mavis, quemadmodum idem colum-
narum intervallum his, qui propius, majus, iis
autem qui longius remoti sunt, minus videtur,
aere nempe ob interstitium velut surrepto, ac visu,
ea, quæ crassiora sunt, connectente; ad eumdem
nos quoque modum ob inimicitiam facile decipi-
mur, nec de iisdem rebus eadem, **418** amantes et
non amantes, judicamus : ac tempus, præter quod
par est, multos sanctos, et multos atheos nobis
facile designat, vel potius omnes miseros; non hoc
tantum nomine, quod nos intuendo, malum exem-
plar intuentur (quandoquidem in proclivi est vi-
tium, etiam nullo trahente), sed etiam quia liben-
ter omnibus omnia concedimus, hac lege et condi-
tione, ut nobiscum insaniant. Ac prius quidem nec
supervacaneum aliquod verbum proloqui ⁶⁶ periculo
carebat, nunc autem etiam summa pietate præditos
conviciis proscindimus; imo, cum ne legem quidem
foris legere cuiquam fas esset, nec confessiones,
hoc est, ut mihi videtur, populi assensum expo-
scere, nunc contra arcana quoque ipsa profanorum
hominum arbitrio permittimus, *canibus videlicet
sancta projicientes, ac margaritas ante porcos mit-
tentes* ⁶⁷. Neque id solum, verum etiam ipsorum aures
mutuis in nos ipsos probris et contumeliis pasci-
mus : ac ne illud quidem perspicere possumus, mi-
nime tutum esse arma hosti committere, nec ei,
qui Christianos odit, sermonem adversus Christia-
num. Nam quod hodie probro objecimus, idem no-

⁶⁶ Matth. xii, 36. ⁶⁷ Matth. vii, 6.

(98) Προβάλλεται. Montac., περιβάλλεται.

(99) Και λόγον. Reg. hm, Montac., ἡ λό-
γον.

(1) Χρώμεθα. Reg. hm, χρωμάτων.

(2) Πορρωτέρω. Reg. hu, et Or. 1, πόρρω

(3) Ἐξαπατώμεθα. Reg. hm, ἐξαπτόμεθα

(4) Τὰ αὐτὰ. Coisl. 1 addit, διανοοῦμεθα. Idem

Coisl. 1, pro γινώσκωμεν, quod prope sequitur, ha-
bet, γινωσκόμενοι. Sic etiam legit Combefisius, et

vertit : « ac de iisdem non eadem sentimus, qui
amicine sinus, an inimici prodamus. »

(5) Ὁ καιρός. « Tempus, » id est, « occasio »

(6) Παράδειγμα. Coisl. 1, ὑπόδειγμα.

(7) Πρόχειρον. Reg. c, πρόχειρος

(8) Συμβαίνεσθαι. Sic Coisl. 1. Ita legit Billius.

In ed., συμβαίνεσθαι, « ut nobiscum consentiant. »

(9) Νόμον. Coisl. 1, νόμων.

iis postero die objicietur; atque ad id, quod dicitur, hostis arridet, non quòd probet, sed quod amaro animo recondat, ut tempestive adversus eum ipsi, qui concredidit, virus evomia.

VII. Quid hæc committimus, fratres, et quandiu commitemus? Quando ab hac crapula emergemus, aut hanc oculorum lemam detrahemus, atque ad veritatis lucem suspiciemus? Quæ hæc caligo est? Quis hic nocturnus conflictus? Quæ hæc tempestas, amicos ab hostibus non internoscens? Cur *vicinis nostris opprobrium facti sumus, subsannatio et derisio his, qui in circuitu nostro sunt*⁸⁸? Quodnam hoc tam obnixum mali studium? Quid tam immortalis labore fatigamur? quid autem dico fatigamur? imo ex ipso malo, ut furiosi solent, robur comparamus, et, cum absumimur, gaudemus: nec usquam est ratio, nec amicus, nec socius; nec medicus qui morbum vel medicamentis pellat, vel amputet; nec opitulator angelus, nec Deus; verum præter alia, Dei quoque benignitatem nobis præclusimus. *Ut quid, Domine, recessisti longe? Quomodo averteris in finem*⁸⁹? Quando nos visitabis? Quonam hæc progredientur, et ubi consistent? Equidem vereor, ne præsens rerum status ignis illius in expectatione positi fumus quidam sit, ne his Antichristus superveniat, **419** ac nostros lapsus et morbos in principatus sui occasionem arripiat. Non enim sanos, ut opinor, nec charitate septos adoriatur; verum regnum in seipsum prius dividi oportet, atque ita fortem, eam, inquam, rationem, quæ in nobis est, tentari et vigari, ac tum vasa diripi⁹⁰, nobisque eadem accidere, quæ nunc hosti nostro a Christo accidere perspicimus.

VIII. Idcirco ego ploro, ait Jeremias in Lamentationibus⁹¹, atque oculis meis lacrymarum fontes huic calamitati pares quæro, ac sapientes mulieres voco, ut luctum excitent, aut certe adjuvent; ventris etiam dolore afficior, et sensuum organis vellicor, nec, quo modo quibusque verbis dolorem leniam, habeo. Idcirco vetera silentur, nova comico more sugillantur. Comœdia enim est hostibus mea tragedia. Idcirco non parum Ecclesiis detraximus, ac scenæ adjunximus, idque in hujusmodi civitate, quæ data opera, ut aliis, ita divinis rebus illudit, quæque potius præclarum aliquid et laude dignum riserit, quam ut ridiculum aliquid non derisum prætereat: ut mihi mirum futurum sit, si me quoque, hoc est advenam pietatis præconem, hæc dicentem, ac non ridenda omnia, sed quædam studiose tractanda esse docentem, non riserit. Quid dico riserit? Mirabor, nisi pænæ etiam a me expectantur, dum prodesse cupio. Talis enim est rerum nostrarum status, ut nec mihi mœrorem afferant, aut Ecclesiæ occupatæ (id quod fortasse cuipiam

A Z'. Τί ταῦτα πάσχομεν, ὦ οὔτοι, καὶ μεχρὶ τίνος; Πότε δὲ τῆς μέθης ἐκνήψομεν (10), ἢ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν λήμην περιαιρήσομεν, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀναβλέψομεν; Ποία σκοτόμαινα ταῦτα; τίς νοκτομαχία; τίς ζάλη, φίλων καὶ πολεμίων ἔβριον οὐ διακρίνουσα; Διατὶ γέγοναμεν θρῆιδος τοῖς γέιτοισιν ἡμῶν, μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν; Τίς ἡ φιλοτιμία τοῦ κακοῦ; Πόθεν οὕτως ἀθάνατα κάμνομεν; μᾶλλον δὲ οὐδὲ κάμνομεν, ἀλλ' ἐβρώμεθα τῷ κακῷ, μαινομένων τὸ πάθος, καὶ τῶν δόμαθων δαπανώμενοι. Καὶ οὐδαμοῦ λόγος, οὐ φίλος, οὐ σύμμαχος, οὐκ ἰατρός, ἢ φαρμακεύων, ἢ ἐκπέμνων τὸ πάθος· οὐ παραστάτης ἄγγελος, οὐ Θεός· ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἡμῖν αὐτοῖς ἀπεκλείσαμεν. "Ἰνα τί, Κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν; καὶ πῶς ἀποστρέψῃ εἰς τέλος; Καὶ πότε ἐπισκοπὴν ἡμῶν ποιήσῃ; καὶ ποῦ προβήσεται ταῦτα καὶ στήσεται; Δέδοικα μὴ καπνὸς ἢ τὸ προσδοκωμένον πυρὸς τὰ παρόντα, μὴ τοῦτος ὁ Ἀντίχριστος (11) ἐπιστῇ, καὶ καιρὸν λάβῃ τῆς ἑαυτοῦ δυναστείας τὰ ἡμέτερα πταισμάτα τε καὶ ἀβρώσιματα. Οὐ γὰρ ὑγαίνουσι προσβαλεῖ (12) τυχόν, οὐδὲ τῇ ἀγάπῃ πετυκνωμένοι· ἀλλὰ δεῖ μερισθῆναι τὴν βασιλείαν ἐφ' ἑαυτὴν, εἶτα πειρασθῆναι καὶ δεθῆναι ἐν ἰσχυρῶν ἐν ἡμῖν λογισμῶν, εἶτα τὰ σκευῆ διαρπαγῆναι, καὶ ταῦτα παθεῖν ἡμᾶς, ἃ νῦν ὀρώμεν τὸν ἐχθρὸν παρὰ Χριστοῦ πάσχοντα.

H'. Διὰ ταῦτα ἐγὼ κλαίω, φησὶν Ἰερεμίας ἐν Θρήνοις, καὶ ζητῶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὰς δακρῶν ἀρούσας τῷ πάθει, καὶ καλῶ τὰς σοφὰς, ἵνα τὸν θρῆνον ἐργάσωνται, ἢ συνεργάσωνται· καὶ τὴν κοιλίαν ἀλγῶ, καὶ μαίμασσω τὰ αἰσθητήρια. καὶ οὐκ ἔχω, πῶς κουφίσω τὸ ἀλγούν, καὶ τίσι τοῖς ῥήμασι. Διὰ ταῦτα σωπάτα τὰ παλαιά, καὶ κωμωδεῖται τὰ νέα (κωμῳδία γὰρ τοῖς ἐχθροῖς ἢ ἐμῇ τραγωδία) διὰ τοῦτο τῶν Ἐκκλησιῶν ὑφελόμεν (13) οὐκ ὀλίγον, καὶ τῇ σκηνῇ προσεθήκαμεν· καὶ ταῦτα ἐν τοιαύτῃ πῶλει, ἢ σπουδάζει τὸ τὰ θεῖα παίζειν, ὡσπερ τι ἕτερον, καὶ θάπτον ἂν τῶν ἐπιανομένων γελάσειεν, ἢ παρ ἴσοι τι τῶν γελοίων ἀγέλαστον. Ὡστε θαυμάσιμι ἂν (14), εἰ μὴ καμὲ γελάσαι σήμερον τὸν ταῦτα λέγοντα, τὸν εὐσεβείας ἐπηλυν κήρυκα (15), καὶ μὴ πάντα γελᾶν, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ σπουδάζειν διδάσκοντα. Καὶ τί γελᾶν λέγω; Θαυμαστὸν, εἰ μὴ καὶ δίκα ἀπαιτηθῆην, εὐεργετὴν βουλόμενος. Τοιαῦτα γὰρ τὰ ἡμέτερα, ὡς ἐμέ γε οὐ λυποῖσιν (16), οὐ· Ἐκκλησία κατεχόμεναί, ἃ τάχα ἂν τις πάθοι τῶν μικροπρεπῶν τὴν διάνοιαν, οὕτε χρυσὸς ἄλλοις βέων, οὕτε

⁸⁸ Ps. lxxviii, 4. ⁸⁹ Ps. ix, 22; lxxviii, 47. ⁹⁰ Luc. xi, 21 sqq. ⁹¹ Thren. i, 16 sqq.

(10) Ἐκνήψομεν. Reg. hm, ἐκνήψομεν, et sic in sequentibus, περιαιρήσομεν, ἀναβλέψομεν.

(11) Ἀντίχριστος. Coisl. 1, ἀντιδικος.

(12) Προσβαλεῖ. Sic Reg. a, et Hervag. In ed., προσβάλλει.

(13) Ὑφελόμεν. Sic Reg. hu, Coisl. 1, Or. 2. Mendose in ed. Par., ὀφελόμεν.

(14) Θαυμάσιμι ἂν. Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes.

In ed., θαυμάσαι μ' ἂν.

(15) Ἐπηλυν κήρυκα. « Advenam pietatis præconem. » His verbis recte conjicitur, Gregorium recens Constantino-polim advenisse. Id etiam confirmatur iis quæ sequuntur: « Ecclesiæ occupatæ, » scilicet ab hæreticis.

(16) Οὐ λυποῖσιν. Sic Reg. hu, Or. 2, Jes., etc. Deest. οὐ in ed.

γλώσσαί πονηραί, τὸ ἑαυτῶν ποιῶσαι, λέγουσαι κα-
κῶς, ἐπειδὴ καλῶς οὐκ ἔμαθον.

sum est facientes, male videlicet loquentes, quoniam

Θ. Οὐ γὰρ δέος, μήποτε τόπιρ περιγράφηται τὸ
Θεῖον, ἢ ὄνιον γένηται, ἐν ὅλον ἢ τῶν εὐπορωτέρων.
Ἐμέ τε οὐκ ἀμείψουσιν οἱ εὐφημοῦντες, ἢ δυσφη-
μοῦντες (ὡς περ οἱ βορβόρι μύρον ἀναμιγνύοντες, ἢ
μύριβ βορβορον, καὶ τὰς ποιότητας τῆ ἐπιμιξία
συγγέοντες), ἵνα δυσχεράνω τὰς βλασφημίας ὡς μεθ-
ιστάμενος. Ἡ πολλὰ ἂν κατέβαλον χρήματα τοῖς
ἐπαινέταις, εἰ με βελτίω τοῖς ἐπαινοῖς εἰργάζοντο.
Νῦν δὲ οὐχ οὕτω τοῦτο ἔχει, πόθεν; ἀλλ' ὅπερ εἰμι,
τοῦτο μένω, καὶ δυσφημούμενος, καὶ θαυμαζόμενος.
Βροτὸς δ' ἄλλως νήχεται (17) λόγοις, φηδὲν Ἰώδ
καὶ ὅσα πέτραν περιβρέων ἀφρός, ἢ πίτυν αὔραι, ἢ
τινα τῶν δασέων καὶ ὑψηλῶν · τοσαῦτα αἱ γλώσσαί
με περιβρέουσι, καὶ ἅμα φιλοσοφῶ τι τοιοῦτο πρὸς
ἑμαυτὸν · ὡς εἰ μὲν ψευδὴς ὁ κατηγορῶν (18), οὐκ
ἔμοῦ μᾶλλον ὁ λόγος, ἢ ἐκείνου τὸ λεγόμενον ἄπτεται,
καὶ ἔμὲ ὀνόματι βλασφημῆ · εἰ δ' ἀληθὴς (19), ἔμαυ-
τῶν μᾶλλον ἢ τὸν λέγοντα αἰτιάσομαι (παρ' ἐμοῦ γὰρ
ἐκείνῳ τὸ λέγειν, οὐκ ἐμοὶ τὸ εἶναι τοιοῦτῳ (20) παρὰ
τοῦ λέγοντος) · καὶ παραδραμῶν τὰς φωνὰς, ὡς οὐδὲν
οὐσας, ἑμαυτοῦ γενήσομαι, τοῦτο μόνον αὐτῶν κερ-
δαίνων τῆς μοχθηρίας, τὸ βιῶν ἀσφαλέστερον. Τρί-
τον δ', ὃ καὶ μέγιστον ἔχει τι καὶ μεγαλοπρεπὲς, ἢ
λοιδορία, ὅτι μετὰ Θεοῦ βλασφημούμεθα · οἱ γὰρ αὐ-
τοὶ θεότητά τε ἀθετοῦσι, καὶ τὸν θεολόγον ὑβρίζουσιν.
Οὐκοῦν τούτων οὐδὲν δεῖνόν, κἂν οἱ πολλοὶ νομίζω-
σιν · ἀλλ' ὅτι μηδεὶς ἔτι πιστεύεται πιστὸς εἶναι,
μηδὲ τὴν ἀρετὴν ἀτεχνος (21) καὶ σκηπῆς ἐλευθερος,
μηδ' ἂν σφόδρα ἢ τὴν ψυχὴν ἐβρώμενος, καὶ γνήσιος
εἰς εὐσέθειαν · ἀλλ' ὁ μὲν καὶ φανερώς κακός, ὁ δὲ
πλάσμα καὶ χρωμα ἔχει τὴν ἐπεικείαν, ἵνα κλέπτῃ
τῷ φαινομένῳ.

lis et virtute simplex, atque a fuco et simulatione
firmitate ac sincera pietate præditus sit; sed alius
quidem aperte quoque malus est, alius vero pro
larva tantum et colore quodam morum facilitatem

Ρ. Καὶ οἱ μὲν οὐ δοκοῦσι μέλανες διὰ τινος τοιοῦ-
τους · οὐδὲ δυσγενεῖς, ἢ δυσειδεῖς, ἢ ἀνάνδροι, ἢ
ἀκόλαστοι, πλειόνων οὕτως ἔχοντων · ἀλλὰ καθ' ἑαυ-
τῶν ἕκαστος κρίνεται, καὶ οὐ κοινοῦται, οὔτε τῶν
φεγομένων οὐδὲν, οὔτε τῶν ἐπαινουμένων. Τὸ δὲ τῆς
κακίας εἰς πάντας (22) χεῖται βράδιως, καὶ κοινὴ κατ-
ηγορία τοῦ παντός, μὴ ὅτι τὸ τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ
τὸ τινῶν γίνεται. Καὶ τὸ δεινότερον, ὅτι μὴ μέχρις
ἡμῶν ἴσταται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τὸ μέγα καὶ σεμνόν (23)
ἡμῶν διαβαίνει μυστήριον. Τῶν γὰρ τὰ ἡμέτερα κρι-
νόντων, ὃ πᾶσι μικροῦ συμβαίνει, τοῖς τῶν ἀλλοτρίων
κριταῖς, οἱ μὲν ἐπεικῶς εἰσιν ἡμεροὶ καὶ φιλόανθρω-
ποι, οἱ δὲ καὶ λαν πικροὶ καὶ ἀγνώμονες. Οἱ μὲν

¹⁷ Job xvi, 3.

(17) Βροτὸς δ' ἄλλως νήχεται. Hæc sic Elias
exponit: « Homo temere laudatoris verbis intumescit, attollitur. » Hinc etiam Schol. habet, θρασύνεται.

(18) Κατηγορῶν. In quibusdam, κακηγορῶν, « detrectator, maledicus. » Quæ lectio vera Combellisio videtur. Reg. Cyr., κακήγορος.

(19) Ἀληθής. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed.,

A ex iis, qui imbecilliore animo sunt, accidere queat).
aut aurum aliis fluens, aut pravæ linguæ, quod
bene loqui non didicerunt.

IX. Neque enim metuendum est, ne Deus loco
circumscribatur, aut venalis existat, ut totus di-
tiorum sit. Nec item me vel laudatores, vel vitu-
peratores immutabunt (quemadmodum qui cæno
unguentum, aut unguento cænum admiscit, ac
per mistionem qualitates confundunt), ut maledicos
sermone, tanquam a meipso mutatus, graviter et
iniquo animo feram. Nam multas profecto pecunias
laudatoribus numerarem, si me laudando melio-
rem efficerent. Nunc autem aliter se res 420 ha-
bet. Quod enim sum, hoc maneo, sive maledictis
afficiar, sive laudibus in cælum ferar. Homo au-
tem temere verbis natus, inquit Job ¹⁷; ac quantum
petram spuma, aut pinum, vel aliquam aliam den-
sam et proceram arborem auræ, tantum me linguæ
circumfluunt, simulque hujusmodi quiddam mecum
commentor: Si falsa objicit accusator, non me
magis, quam eum, qui loquitur, hic sermo attin-
git, etiamsi me nominatim conviciis petat; si au-
tem vera, meipsum potius, quam eum, qui loqui-
tur, accusabo (a me enim illi sermonis materia
subministratur, non autem illius sermo causa est
cui talis sim), ac vocibus præteritis, ut quæ nihil
sint, mei ipsius ero, hoc unum ex eorum improbi-
tate commodi capiens, ut cautius vitam instituam.
Tertium autem, in quo etiam maximum aliquid
atque in primis magnificentia habet hæc maledicen-
tia, istud est, quod una cum Deo maledictis im-
petimur. lidem enim et deitatem rejiciunt, et dei-
tatis præconem contumeliis afficiunt. Quamobrem
nihil horum grave est, tametsi id plerique existi-
ment; verum illud molestum, quod jam nemo fide-
immunis esse credatur, quantumvis etiam animi
quidem aperte quoque malus est, alius vero pro
larva tantum et colore quodam morum facilitatem

X. Et certe non ideo statim omnes nigri judi-
cantur, quia nonnulli tales sint, nec ignobiles aut
deformes, aut ignavi, vel intemperantes et libidi-
nosi, quod plures ita se habeant: verum per se
quisque ac privatim expenditur, nec eorum quid-
quam, quæ vel vitio, vel laudi dantur, communiter
omnibus attribuitur: hic contra vitium ad omnes
facile diffunditur, atque ob multorum, vel etiam
quorumdam culpam, universus ordo in invidiam et
crimen vocatur. Quodque omnium gravissimum est,
hæc criminatio non in nobis tantum sistit, verum
ad magnum et venerandum nostrum mysterium
transit. Etenim ex iis, qui res nostras expendunt

ἀληθές.

(20) Τοιοῦτῳ. Coisl. 1, τοιοῦτο.

(21) Ἀτεχνος. Reg. hm, ἔντεχνος. Ad marg.:
γρ. εὐτεχνος καὶ μηδὲ σκηπῆς.

(22) Εἰς πάντας. Reg. hu, et Or. 1, εἰς
πάντα.

(23) Σεμνόν. Reg. hu, et Or. 1 σεβάσιμον.

(quod iis omnibus pene contingit, qui de rebus alienis iudicium sibi arroganti), alii admodum lenes et humani sunt, alii perquam acerbi et maligni. Illi enim improbitatem nostram ita vituperant, ut interim fidei doctrinam omni reprehensione liberent; hi autem in legem quoque ipsam, quasi vitii magistram, culpam conferunt, idque praesertim, cum in multos improbos antistites inciderint.

421 XI. Quid hæc, o viri, et quandiu insaniamus? Non saltem sero sapiemus? Non expergiscemus? Non erubescemus? Non, si nihil aliud, hostium certe linguas, quæ falsa etiam crimina facile affingunt, vitabimus? Non immodico huic contentionis studio finem imponemus? Non cognoscemus, quænam quæstiones, et quatenus a nobis percipi possint, quænam vero vires nostras superent? Quænam sint huius temporis ac terrenæ confusionis, quæ menti nostræ tenebras offundit: quænam autem futuri sæculi et cælestis libertatis, ut tandiu aliis contenti simus, aliis vero purgemur, donec tandem postea perfectionem adipiscamur, ac desiderii finem consequamur? Non apud nos ipsos discernemus, quænam ne quærenda quidem omnino sint, quænam mediocriter, quænam contentiosis hominibus concedenda et relinquenda, quoquo modo se habeant, utpote quæ nullum doctrinæ nostræ detrimentum afferant? Quænam fidei soli, quænam etiam ratiocinationibus donanda? Pro quibus denique alacriter, non ferro et armis, sed rationibus pugnandum? Nam adversas quoque manus atque iis, qui nobis infensi sunt, abijciendum.

XII. Non unam hanc pietatis regulam nobis propositam esse ducimus, ut Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unam in tribus personis deitatem et potentiam adoremus, nihil supercolentes, nec subcolentes; (libet enim nonnihil eos imitari, qui in his rebus sapienter se gerunt; alterum enim impossibile, alterum nefarium et impium est;) nec magnitudinem unam per nominum novitatem discindentes? Non enim quidquam seipso majus aut minus est. Hoc quippe posito et constituto, cæteris etiam in rebus consentiemus, saltem qui eandem Trinitatem colimus, atque ejusdem pene dogmatis et corporis sumus, ac superfluos et inutiles quæstionum hujusce tempestatis stolones ac deflexus, tanquam communem quemdam morbum, excindemus, ac de medio tollemus. An vero, ut ea, quæ

ἄ γὰρ ἡμᾶς αὐτοὺς κακίζουσι τῆς μοχθηρίας, ἀφιέντες τὸ δόγμα τῆς μέμψεως· οἱ δὲ κατατιῶνται τὸν νόμον αὐτὸν, ὡς κακίας διδάσκαλον, καὶ μάλιστα ὅταν (24) πολλοῖς ἐντύχῃσι πονηροῖς τῶν προστασίας ἤξωμένῳν

IA'. Τί ταῦτα, ὦ οὔτοι, καὶ μέχρι τίνας; Οὐ σωφρονήσομεν (25) ὀψὲ γούν; Οὐκ ἐκνήψομεν; Οὐκ αἰσχυνόμεθα; Οὐκ, εἰ μὴ τι ἄλλο, τὰς τῶν ἐχθρῶν φυλαξόμεθα γλώσσας, ἀλλ' καὶ τὰ ψευδῆ ῥαδίως ἐπιηραέζουσι; Οὐ παυσόμεθα τῆς ἄγαν φιλονεικίας; Οὐ γνωσόμεθα, τίνα μὲν ἡμῖν ἐφικτὰ τῶν ζητούμενων, καὶ μέχρι τίνας· τίνα δὲ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν δύναμιν; Καὶ τίνα μὲν τοῦ παρόντος καιροῦ, καὶ τῆς κάτω συγχύσεως ἐπισκοτούσης (26) τῆ διανοίας· τίνα δὲ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ τῆς ἐκείθεν ἐλευθερίας· ἵνα τὰ μὲν στέργωμεν τῶς, τοῖς δὲ καθαιρώμεθα ὡς ὑστερον τελεσθησόμενοι (27) καὶ στησόμενοι τῆς ἐφέσεως; Οὐ διαίρησομεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, τίνα μὲν οὐδὲ ζητητέον παντάπασι, τίνα δ' ὑπὲρ ὧν μετρίως, τίνα δὲ συγχωρητέον καὶ παρετέον τοῖς φιλέρισιν (28), ὅπως ἂν ἐξη, ὡς οὐδὲν τὸν λόγον ἡμῶν παραδλάπτοντα; Καὶ τίνα μὲν τῆ πίστει δοτέον μόνῃ, τίνα δὲ καὶ τοῖς λογισμοῖς; Ἰπὲρ δὲ τίνων καὶ πολεμητέον ἐκθύμως, λογικῶς, ἀλλ' οὐκ ὀπλιτικῶς; Τὸ γὰρ καὶ χεῖρας ἀνταίρειν, παντελῶς ἔξω τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς ἀπορρήπτέον. attollere, prorsus a caula nostra alienum est,

IB'. Οὐκ ἓνα μὲν ὄρον εὐσεβείας ἠγησόμεθα. προσκυνεῖν Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον (29), τὴν μίαν ἐν τοῖς τρισὶ θεότητά τε καὶ δύναμιν, μηδὲν ὑπερσέβοντες, μηδὲ ὑποσέβοντες (30) (ἵνα μικρόν τι καὶ αὐτὸς μιμησώμαι τοὺς περὶ ταῦτα σοφοῦς· τὸ μὲν γὰρ ἀδύνατον, τὸ δὲ ἀσεβές), μηδὲ μέγεθος ἐν ὀνομάτων καινότησι διακόπτοντες; Οὐδὲν γὰρ ἑαυτοῦ μείζον, ἢ ἑλαττον. Τούτου γούν ὠρισμένου, καὶ τᾶλλα ὁμοηήσομεν, οἱ γούν τῆς αὐτῆς Τριάδος, καὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν δόγματός τε καὶ σώματος· τὰς τε περιττὰς καὶ ἀχρήστους παραφάσδας καὶ παρεξέδους τῶν νῦν ζητημάτων, ὡς περ τι νόσημα κοινὸν (31), ἐκκόφομέν τε καὶ ἀναιρήσομεν. Ἡ οὐκ ἔρχεται μοι (τὰ γὰρ ἔτι (32) πόρρωθεν ἐὼ λέγειν) τὸ Μοντανοῦ πονηρὸν πνεῦμα κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἡ Νουάτου (33) θρασύτης, εἴ:

(24) Καὶ μάλιστα ὅταν. Sic Reg. hu. In ed., καὶ μάλιστα ὅταν.

(25) Σωφρονήσομεν. Reg. hm, σωφρονήσωμεν, et sic deinceps, ἐκνήψωμεν... φυλαξόμεθα... παυσόμεθα... γνωσόμεθα.

(26) Ἐπισκοτούσης. Sic Regg. bm, hu. In ed., ἐπισκοπούσης.

(27) Τελεσθησόμενοι. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1. Male in ed., τελευσθησόμενοι, « ini-tiandi. »

(28) Παρετέον τοῖς φιλέρισιν. Sic optime Reg. hu, Or. 1, Jes., etc. In ed., παραιτητέον τοῖς φιλέρισιν.

(29) Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Sic Regg. plures, Or. 1, etc. In ed., καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

(30) Μηδὲν ὑπερσέβοντες, μηδὲ ὑποσέβοντες. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed., μηδ' ὑπερσέβοντες, μηδ', etc. Gregorius his verbis perstringit Eunomium, qui gradus in Trinitate conatus est inducere, docens « Patrem excellentiori cultu, ὑπερσέβειν, adorandum; inferiori vero, ὑποσέβειν, Filium ac Spiritum sanctum. » Sed impium est, honorem vel ampliorem, vel minorem iis deferre, qui essentia et natura non differunt.

(31) Κοινόν. Reg. a, καινόν, « novum. »

(32) Ἐτι. Sic Coisl. 1, et Or. 1. Deest in ea

(33) Νουάτου. Sic Reg. Cyp. In ed., Νουάτου. De Montani et Novati erroribus agit Theologus in Or. xv, in laudem Hieronis, n. 15; Novatiani « Catharos, » seu « puros » se vocabant.

οὖν (34) ἀκάθαρτος καθαρότης, τῆ τοῦ ῥήματος εὐ-
 πρεπεῖς τοὺς πολλοὺς δελεάζουσα· καὶ ἡ Φρυγῶν (35)
 εἰσέτι καὶ νῦν μανία, τελούντων τε καὶ τελουμένων
 μικροῦ τοῖς παλαιοῖς παραπλήσια· καὶ ἡ Γαλατῶν
 ἀνοια (36) πλουτούντων ἐν πολλοῖς τῆς ἀσεβείας
 ὀνόματι, καὶ ἡ Σαβελλίου συναίρεσις, καὶ ἡ Ἀρείου
 διαίρεσις, καὶ ἡ τῶν νῦν σοφιστῶν (37) ἐντεῦθεν
 ὑποδιαίρεσις, τοσοῦτον διαφερόντων, ὅσον γλῶσσα
 λάλος τῆς ἀργότερας; Ἄλλ' ἔτι καὶ ἡμεῖς πρὸς
 ἡμᾶς αὐτοὺς σχεδόν τι διαφερόμεθα, οἱ περὶ τὸ κε-
 φάλαιον ὑγαίνοντες, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν καὶ πρὸς
 τοὺς αὐτοὺς στασιάζοντες.

III. Λέγω δὴ τὴν ἐναγχος ἡμῖν ἐπαναστάσαν ζυ-
 γομαχίαν ἀδελφικὴν (38), ἐξ ἧς καὶ Θεὸς ἀτιμάζε-
 ται (39), καὶ ἄνθρωπος. Ὁ μὲν οὐδὲ γεννηθεὶς ὑπὲρ
 ἡμῶν ὄλωσ, οὐδὲ τῷ σταυρῷ προσηλωθεὶς· δῆλον
 ἐδ, ὅτι οὐτε ταφεὶς, οὐτε ἀναστάς, ὃ τισὶν ἔδοξεν τῶν
 κακῶς φιλοχρίστων· ἀλλ' ἐνταῦθα (40) μόνον τι-
 μώμενος, οὗ τὸ τῆς τιμῆς ἀτιμία καθέστηκε (41),
 καὶ διὰ τοῦτο εἰς δύο υἱοὺς τεμνόμενος, ἡ συντιθέ-
 μενος· ὃ δὲ οὐ τελῶς προσλαμβανόμενος, ἡ τιμώ-
 μενος, ἀλλὰ τῷ μεγίστῳ παραρρίπτουμένος καὶ
 ἀποξενούμενος, εἴπερ μέγιστον ἐν ἀνθρώπου φύσει
 τὸ κατ' εἰκόνα, καὶ ἡ τοῦ νοῦ δύναμις. Ἐχρῆν γάρ,
 ἐπειδὴ θεότης ἦνεται (42), διαίρεσθαι τὴν ἀνθρω-
 πώτητα, καὶ περὶ τὸν νοῦν ἀνοηταίνειν τοὺς τᾶλλα
 σοφοὺς· καὶ μὴ ὅλον με ὠφέσθαι, ὅλον πταίσαντα
 καὶ κατακρίθῆντα ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου (43)
 παρακοῆς, καὶ κλοπῆς τοῦ ἀντικειμένου· ὡς ἐλατ-
 τοῦσθαι τῷ μὲν Θεῷ τὴν χάριν, ἡμῖν δὲ τὴν σωτη-
 ρίαν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἡμῖν
 ἔ πόλεμος τοῖς παρὰ Θεοῦ σεσωσμένοις, καὶ τοσοῦτον
 τὸ περιδὸν ἡμῖν τοῦ στασιώδους, ὥστε καὶ ταῖς τῶν
 ἄλλων φιλοτιμίαις τοῦτο ἐχρῆσαμεν, καὶ ὑπὲρ (44)
 ἀλλοτρῶν θρόνων ἰδίας ἐχθρας ἀνατρούμεθα· δύο τὰ
 μέγιστα περὶ ἐν ἐξαμαρτάνοντες, ἐκείνων τε τὸ φίλ-
 αρχον ὑπεκκαλοντες, καὶ αὐτοὶ τοῦ οἰκείου πάθους
 ἐρεῖσμα τοῦτο λαμβάνοντες, καθάπερ οἱ κρημνιζό-
 μενοι τὰς πλάσιον πέτρας, ἡ τῶν θάμνων τὰς στερ-
 βότερας.

34) *Εἶτ' οὖν.* Sic Or. 1. In Reg. hm, ἦτ' οὖν. In
 ed. εἶτουν.

(35) *Καὶ ἡ Φρυγῶν, etc.* « Et Phrygum, » etc.
 In ea regione Montanus suos errores sparsit. Unde
 ejus discipuli « Cathphyrges » sunt appellati.

(36) *Ἡ Γαλατῶν ἀνοια.* Hic « Marcellianus » si-
 gnificare videtur, qui personarum Trinitatem cum
 Sabellio negabant. Marcellus autem erat Galata; et
 illud Gregorius ad hæc Pauli verba ad Gal. iii, 1,
 « O insensati Galatæ, » etc.

(37) *Σοφιστῶν.* Ad marginem Regii cod. hu ponit-
 ur, Εὐνομιανῶν. Sic quidem Elias; Billio autem non
 placet. Certe Gregorius eos intelligit, qui paulo mi-
 nus dividebant, quam Arius. Non enim per διαφε-
 ρόντων intelliguntur ii, qui Arianos « superant, » ut
 interpretatur Billius, sed qui ab eis « discrepant »
 et « dissident. »

(38) *Ζυγομαχίαν ἀδελφικὴν.* Intelligenda hæc
 de « Apollinari, » quem mitius tractat Gregorius,
 quod eum aliquando ad saniozem mentem reditu-
 rum speraret.

A adhuc longius remota sunt, præteream, non mihi
 sufficiebat pravus adversus Spiritum sanctum Mon-
 tani spiritus, et Novati audacia, sive impura 422
 puritas, quæ nominis honestate multitudinem in-
 escat, et Phrygum adhuc vigens intiantium et ini-
 tiorum furor, fere veterum furori similis, et Ga-
 latarum, impietatis nominibus affluentium, demen-
 tia, et Sabellii contractio, et Arii divisio, atque
 hinc nata sophistarum hujus temporis subdivisio,
 qui tantum ab illis, quantum loquax lingua a tarda
 et inerti, discrepant? At nos etiam adversus nos
 ipsos pene contendimus, qui, quantum ad caput
 attinet, belle valemus, ac pro iisdem et adversus
 eosdem contendimus.

XIII. De fraterno illo dissidio, quoa nuper inter
 nos exstitit, loquor, ex quo et Deus et homo
 ignominia afficiuntur; ille videlicet nec pro nobis
 quidem omnino genitus, et cruci affixus, ac proinde
 nec sepultus, nec a morte revocatus, quemadmodum
 nonnullis Christum præpostere amantibus
 placuit; verum hic tantum honoratus, ubi honor in
 dedecus et contemptum recidit, atque ob eam cau-
 sam in duos filios dissectus aut compositus: hic
 autem non perfecte assumptus, aut honore affectus,
 sed maxima ex parte abjectus et abalienatus, si-
 quidem maximum quid in hominis natura est di-
 vina imago et mentis facultas. Oportebat enim
 scilicet, posteaquam deitas unita esset, humanita-
 tem dividi, ac circa mentem homines, alioqui sap-
 pientes, insipientes evadere, meque, qui totus ca-
 cidi, atque ob primi hominis inobedientiam et
 diaboli fraudem condemnatus sum, non omni ex
 parte salutem consequi, ut ita et Dei beneficium,
 et nostra salus imminuatur. Ad quam indignitatem
 illud etiam accedit, quod qui a Deo salute donati
 sumus, hominum causa bellum gerimus, tantumque
 in nobis contendendi studium exuberat, ut ipsum
 quoque aliorum ambitionibus commodemus, ac pro
 alienis thronis proprias inimicitias suscipiamus, in
 una re duo gravissima peccata committentes, cum
 nimirum et eorum ambitionem inflammemus, et
 ipsi vitiosæ nostræ affectionis hoc adminiculum

(39) *Ἀτιμάζεται.* Plures Regg. et Or. 1, ἀτιμοῦ-
 ται.

(40) *Κακῶς φιλοχρίστων· ἀλλ' ἐνταῦθα, etc.*
 Sic designantur Apollinaristæ, qui contendebant,
 Christum a Catholicis in duos filios dividi, quod
 duas naturas, divinam scilicet et humanam, inte-
 gras in eo admitterent.

(41) *Καθέστηκε.* Deest in Reg. hm, et Or. 1.

(42) *ἦνεται.* Elias interpretatur: « unita est
 carni. » Recte quidem, licet aliter sentiat Billius.
 Hic enim Gregorius exagitat Apollinaristas, qui
 animam a Christo assumptam non fuisse, at-
 que Verbum animæ vices supplevisse volebant,
 quod Theologus appellat, περὶ τὸν νοῦν ἀνοη-
 ταινεῖν, « circa mentem insanire. »

(43) *Πρωτοπλάστου.* Reg. hu, Or. 1, Jes., πρώ-
 του.

(44) *Καὶ ὑπερ, etc.* Hic designat Gregorius An-
 tiocheum sedem, de qua contendebant Meletius et
 Paulinus.

accipiamus, quemadmodum, qui **423** in præceptis feruntur, propinquas petras aut firmiores fructices.

XIV. Verum nobis potius curandum erat, ut eos A per quietem nostram imbecilliores redderemus. Sic enim rectius ipsis, quam pro ipsis dimicantes, consuleremus. At nunc alii, mea quidem sententia, perquam misere se belli socios alii adjungunt, et vicissim belli socios accipiunt, adeo ut mundus, qui diuturno labore vix tandem et paulatim, nec sine multorum sanguine collectus fuerat, in duas jam contrarias partes divisus sit: quicunque autem paci student, mediosque se profitentur, ab utrisque male mulctantur, utpote qui vel contemptui sint, vel etiam bello lacesantur. A qua parte cum nos quoque hodierno die stemus, qui hæc reprehendimus, ac propterea cathedram certaminis et invidiæ plenam accipimus, haud mirandum erit, si ab utrisque conteramur, ac post multos labores et sudores B de medio submoveamur; ut sublato intermedio pariete atque omni impedimento, cominus jam atque omni animorum impetu sese mutuo convulnerent. Enimvero hæc sedare atque comprimere, maxime quidem Dei fuerit, qui omnia tanquam vinculis quibusdam constringit; deinde autem etiam hominum eorum, qui honestatem colunt, atque concordia bonum cognitum et perspectum habent: illud quidem bonum a Trinitate exorditur, cui nihil æque proprium est, ac naturæ unitas, et in seipsa concordia; cujus boni participes sunt angeli, et diviniæ potestates, quæ et cum Deo, et secum pacifice se gerunt; progreditur etiam ad res omnes creatas, quarum ornamentum in concordia situm est; apud nos denique versatur, quoad animam quidem per mutuum virtutum comitatum et aut elementorum inter se concinnitatem atque proportionem, quarum altera pulchritudo, altera san-

XV. Quanquam autem illud quoque Salomonis prædicem, qui, ut aliis omnibus rebus, ita bello etiam ac paci tempus statuit⁹³; hoc unum tamen adjiciam, utriusque quidem rei tempus observandum esse (quandoquidem, juxta illius legem et sermonem, honeste interdum bellum geri potest), quando autem licet, propensiores ad pacem esse debemus, hoc enim sublimius est et divinius. Absurdum quippe fuerit existimare, concordiam privatim quidem optimam **424** rem esse, at publice non perinde utilem et fructuosam: ac domum quidem illam et civitatem optime gubernari, quæ vel nullis omnino, vel certe minimis dissidiis laboret, aut si laboret, quamprimum ad se redeat, morboque li-

⁹³ Eccle. iii, 8.

(45) *Συμμαχοῦσι καὶ συμμαχοῦνται*. Billius, « simul pugnant, et simul oppugnantur. » Non recte quidem. Etenim vocis Græcæ hæc est vera notio, *συμμαχέω*, « arma consocio, sum in belli societate; » *συμμαχοῦμαι*, « belli socios habeo. » Hæc ad Antiochenum schisma referri videntur.

(46) *Ἄσοις*. Reg. Cyp., et hu, οἷς.

(47) *Ἀρχόμενον*. Reg. Cyp., ἀρχόμενον.

(48) *Προελθόν δέ*. Sic nos cum Reg. hu. Editi omittunt *δέ*. Edit.

1Δ'. Δέον κάκεινους ποιεῖν διὰ τῆς ἐαυτῶν ἀπρα-
γμοσύνης ἀσθενεστέρους. Οὕτω γὰρ ἂν μᾶλλον αὐ-
τοῖς, ἢ πολεμοῦντες ὑπὲρ αὐτῶν ἐχαρίζεσθε. Νῦν
δὲ οἱ μὲν συμμαχοῦσι καὶ συμμαχοῦνται (45) λίαν
ἐλεεινῶς, ὡς γοῦν ἐμοὶ δοκεῖ· ὥστε καὶ εἰς δύο μοί-
ρας ἀντιπάλους ἤδη τὸν κόσμον ἀπικριθῆναι, καὶ
τοῦτο σὺν πόνῳ μόγις, καὶ κατὰ μικρὸν συναχθέντα,
καὶ πολλῶν αἰμασιν. Ὅσον δὲ εἰρηνικόν τε καὶ μέ-
σον, ὑπ' ἀμφοτέρων πάσχει κακῶς, ἢ καταφρονού-
μενον, ἢ καὶ πολεμούμενον. Ὅν καὶ ἡμεῖς ὄντες σή-
μερον οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες, καὶ διὰ τοῦτο τὴν καθ-
έδραν ταύτην δεξάμενοι, τὴν ἐπίμαχον καὶ ἐπίφθο-
νον· θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ ὑπ' ἀμφοτέρων ἐκτρι-
βήμεν, καὶ στατήμεν ἐκ τοῦ μέσου μετὰ τοὺς πολ-
λοὺς ἰδρωτάς καὶ πόνους, ἐν' ἐγγύθεν ἀλλήλους βάλ-
λωσι, καὶ παντὶ τῷ θυμῷ, μηδενὸς ὄντος ἐν μέσῳ
διατειχίσματος καὶ κωλύματος. Ταῦτα οὖν ὀρίσαι
καὶ στήσαι μάλιστα μὲν Θεοῦ, τοῦ πάντα συνδέον-
τος· ἔπειτα δὲ καὶ ἀνθρώπων, ὅσοις (46) τὸ καλὸν
διεσπούδαται, καὶ τὸ τῆς ὁμονοίας ἀγαθὸν γνωρίζε-
ται· ἀπὸ μὲν τῆς Τριάδος ἀρξάμενον (47), ἧς οὐδὲν
οὕτως ἴδιον ὡς τὸ ἐν τῇ φύσει, καὶ πρὸς ἐαυτὴν εἰ-
ρηναῖον· μεταληφθὲν δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν καὶ
θειῶν δυνάμεων, αἱ καὶ πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλας
εἰρηνικῶς ἔχουσι· προελθὸν δὲ (48) μέχρι πάσης τῆς
κτίσεως, ἧς κόσμος τὸ ἀστασίαστον· ἐν ἡμῖν δὲ πο-
λιτευσάμενον (49), κατὰ μὲν ψυχὴν τῇ τῶν ἀρετῶν
ἀντακολουθήσει καὶ κοινωνίᾳ, κατὰ δὲ σῶμα τῇ τῶν
μελῶν ἢ τῶν στοιχείων πρὸς ἀλλήλα εὐαρμοστίᾳ καὶ
συμμετρίᾳ· ὧν τὸ μὲν κάλλος, τὸ δὲ ὑγίεια ἔστι τε
καὶ ὀνομάζεται.

C societatem; quoad corpus autem, per memororumum proportionem, quarum altera pulchritudo, altera san-

IE'. Ἐπαινῶ (50) δὲ ἐγωγε καὶ τὸ τοῦ Σολομῶν-
τος, ὡσπερ παντὶ πράγματι, οὕτω δὲ καὶ πολέμῳ
καὶ εἰρήνῃ νομοθετοῦντος καιρὸν. Ἐκεῖνο προσθήσω
μόνον, ἀμφοτέρων μὲν τὸν καιρὸν τηρητέον, ἐπειδὴ
καὶ πολεμεῖν ἔστι ποτὲ καλῶς (51), κατὰ τὸν ἐκεῖνου
νόμον καὶ λόγον· ἕως δ' ἂν ἐξῆ, πρὸς τὴν εἰρήνην
μᾶλλον ἀποκλιτέον· τοῦτο γὰρ ὑψηλότερόν τε καὶ
θεοειδέστερον. Ὡς ἔστιν ἀποπον, ἰδίᾳ μὲν ἀριστον
ὑπολαμβάνειν τὸ τῆς ὁμονοίας, δημοσίᾳ δὲ μὴ λυσι-
τελέστατον. Καὶ οἰκίαν μὲν καὶ πόλιν ταύτην ἀριστα
D διοικεῖσθαι, ἤτις ἂν μηδὲν ἢ ὡς ἐλάχιστα στασιάζ-
ῃ (52) πρὸς ἐαυτὴν, ἢ τοῦτο πάσχουσα, τάχιστα
ἐπανήγῃ (53) καὶ θεραπεύηται· τῷ δὲ κοινῷ τῆς Ἐκ-
κλησίας ἄλλο τι βέλτιον εἶναι καὶ πρεπωδέστερον.

(49) *Πολιτευσάμενον*. Reg. hu, et Or. 1, πολιτευόμενον.

(50) *Ἐπαινῶ*. Reg. hu, ἐπαινῶν.

(51) *Καλῶς*. Deest in Reg. hu.

(52) *Στασιάζῃ*. Reg. hu, et Or. 1, στασιάζοι.

(53) *Ἐπανήγῃ*. Sic nos cum Or. 1. Reg. hu, ἐπανεῖη. Apud Montac., ἐπανήκη. Editi, ἐπαντοί. Edit.

Καὶ αὐτὸν μὲν ἕκαστον, ὅπως ἂν πρὸς ἑαυτὸν εἰρη-
νεύῃ, σπουδάζειν (εἰρήνη δὲ τὸ (54) καθ' ἕκαστον
αἰρετὸν, καὶ ἡ κατὰ τῶν παθῶν δεσποτεία)· πρὸς δὲ
τοὺς ἄλλους μὴ τὸν αὐτὸν φαίνεσθαι, ἀλλ' ἡγεῖσθαι
δόξαν ἑαυτοῦ, τὴν τοῦ πλησίον κατὰλυσιν. Καὶ τὸν
μὲν Θεὸν ἀφιέναι (55) κελεύειν καὶ τοῖς ἀμαρτάνοις
εἰς ἡμᾶς, μὴ ὅτι ἐπτάκις, ἀλλὰ καὶ πολλάκις
ποσοῦτον, ὡς τοῦ ἀφιέναι τὸ ἀφλεσθαι προξενούντος·
ἡμᾶς δὲ καὶ τοῖς οὐδὲν ἀδικοῦσι προθυμότερον ἐπι-
ηρεάζειν, ἢ παρ' ἄλλων εὐεργετεῖσθαι. Καὶ τοσαύτην
μὲν (56) εἰδέναι τοῖς εἰρηνοποιοῖς ἀποκειμένην μα-
καριότητα, ὥστε καὶ υἱὸς Θεοῦ προσαγορευέσθαι
μόνους ἐν τῇ τάξει τῶν σωζομένων (57)· αὐτοὺς δὲ
καὶ φιλέθρως ἔχοντας, ἔπειτα οἴεσθαι καὶ (58) φιλα-
πράττειν Θεῷ, τῷ παθόντι (59) δι' ἡμᾶς, ἵνα πρὸς
ἑαυτὸν εἰρηνεύσῃ, καὶ καταλύσῃ τὸν ἐν ἡμῖν πόλε-

μον.
B
autem, dum inimicitiarum et similitate amore tenemur, in ea tamen opinione versemur, ut Deo, qui pro nobis, ut nos secum in gratiam reduceret, bellumque nostrum intestinum exstingeret, supplicio affectus est, rem gratiam facere arbitremur

177. Μηδαμῶς, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί, οὕτω δια-
νοώμεθα. Αἰδεσθῶμεν τὸ ὄνρον τοῦ εἰρηνικοῦ, τὴν
εἰρήνην, ἣν ἐνθὺνδε ἀπὼν ἀφήκεν ἡμῖν, ὡς περ ἄλλο
τι ἐξῆτιον (60). Ἐνα πόλεμον εἰδῶμεν, τὸν κατὰ
τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως. Εἴπωμεν ἀδελφοί καὶ
τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, ἂν ἄρα δέχωνται. Συγχωρήσωμέν
τι μικρὸν, ἵνα τὸ (61) μείζον ἀντιλάβωμεν, τὴν ὁμό-
νοιαν. Ἐττηθῶμεν, ἵνα νικήσωμεν. Ὅρατε νόμους
ἀθλήσεως, καὶ παλαιστῶν ἀγωνίσματα, οἱ τῷ κάτω
κεῖσθαι πολλάκις νικῶσι τοὺς ὑπερκειμένους. Τού-
τους ζηλώσωμεν, μὴ τῶν δαιτυμόνων τοὺς ἀπληστο-
τέρους, ἢ τῶν ἐμπόρων· ὧν οἱ μὲν ἀμέτρως ἐμπο-
ρηθέντες τῶν προκειμένων, οἱ δὲ τὴν ναῦν φορτί-
σαντες, θάπτον ἐβράγγησαν καὶ συγκατέδυσαν, ἢ τι
τῆς ἀπληστίας ἀπέλαυσαν, ἵνα μικρὰ κερδάνωσι, τὰ
μεγάλα ζημιωθέντες. Ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα καὶ βοῶ καὶ
διαμαρτύρομαι, καὶ τὸ τῆς Γραφῆς ποιῶν οἱ παύσο-
μαι· *Διὰ Σιών οὐ σιωπήσομαι, καὶ διὰ Ἱερουσα-
λημ οὐκ ἀνήσω· καὶ γὰρ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου
ἐπὶ τοῖς ἀναιρουμένοις, οἵτινες οὐ τραυματῆται μαχαί-
ρας, οὐδὲ τραυματῆται λιμοῦ γινόμεθα (62), τραυμα-
τῆται δὲ φιλοδοξίας ἢ φιλαρχίας· ὡς μηδὲ τὸ ἐλεεῖσθαι
μᾶλλον ἢ τὸ μισεῖσθαι (63) συμβαίνειν τοῖς πίπτουσιν.*
Ἵμεῖς δὲ, εἰ μὲν δέχοισθε τοὺς ἐμὸς λόγους, τοῦτο
ἀμενον ἀμφοτέροις· εἰ δὲ διαπτύοιτε καὶ ἀποπέμ-
ποισθε, νικῶντος τοῦ πάθους τὸν λογισμὸν, ἐμοὶ μὲν
ἐκτανῶς ἀφωσιῶται καὶ τὰ πρὸς Θεὸν, καὶ τὰ πρὸς ἀν-
θρώπους· οὐδὲν γὰρ, οἶμαι, πλέον ζητήσῃ τις, οὐδὲ
τῶν σφόδρα εἰρηνικῶν τε καὶ φιλοθέων· ὡς εἶς δ' ἂν
εἶδεῖτε τὰ ἐξῆς (64). Οὐ γὰρ ἐγὼ τι προσθήσω τῶν

66 Matth. xviii, 22. 65 Matth. v, 9. 66 Joan. xiv, 27. 67 Isa. lxii, 1. 68 Jer. iv, 31.

(54) *Εἰρήνη δὲ τὸ*, etc. Reg. hu, εἰρήνη δὲ ἡ
τοῦ, etc.

(55) *Ἀφιέναι*. Sic plerique codd. In ed., παρ-
ιέναι.

(56) *Mér*. Sic Regg. bm, hu, Or. 1, etc. Deest
in ed.

(57) *Τῶν σωζομένων*. Billius : « eorum qui salu-
tem consequuntur. »

(58) *Καί*. Deest in Regg. bm, hu, et Or. 1.

beretur; reipublicæ autem ecclesiasticæ aliud quid-
quam bono pacis melius ac præstabilius esse : et
unumquemque quidem, ut secum pacatus sit, omne
studium adhibere (pax enim illud est, quod quis-
que privatim expetit, atque in turbulenta animi
permutatione imperium); erga alios autem non
eundem se præbere, verum proximi oppressionem
gloriam suam ducere : id etiam absurdum fuerit
existimare, quod, cum Deus quidem iis, a quibus
læsi fuerimus, non solum septies, sed sæpius, ac
toties noxas remittere jubeat, quod videlicet re-
missio remissionem conciliet 66 : nobis autem lici-
tum sit, eos etiam, a quibus nulla nobis injuria
illata est, libentiori animo divexare, quam ab aliis
beneficio affici : ac cum tantam quidem beatitudi-
nem pacificis reconditam esse perspectum sit, ut
in electorum ordine, soli filii Dei vocentur 67; nos

691. Absit a nobis, o fratres et amici, hæc ani-
mi sententia. Pacifici illius munus, hoc est pacem,
revereamur, quam nobis hinc discedens quasi
aliud quoddam legatum reliquit 68. Unum hoc bel-
lum agnoscamus, quod cum adversariis potestati-
bus committitur. Eos quoque, qui nobis infesti
sunt, fratrum nomine appellemus, si tamen id æquo
animo patientur. Exiguum quiddam concedamus,
ut, quod majus est, recipiamus, nimirum concor-
diam. Vincere nos sinamus, ut vincamus. Videte pa-
læstræ leges, et athletarum certamina, qui ex eo
plerumque, quod humi jacent, iis, qui supra siti
sunt, victoriam extorquent. Hos æmulemur, non
inexplebiliores convivas aut mercatores, qui partim
immoderate appositis epulis ingurgitati, partim ni-
miis mercibus onerata nave, ventrem potius disru-
perint, ac navim secum demerserint, quam ut ex
hac inexplebili aviditate fructum ullum cœperint,
amissis maximis ut exigua tuerentur. Atque ipse
quidem hæc clamo et contestor, nec, quod ait
Scriptura, facere desinam : *Propter Sion non tace-
bo, et propter Jerusalem non quiescam* 69. **425** *De-
ficii anima mea propter interfectos* 70, quos quidem
non gladius aut fames, sed gloriæ et imperii amor
sauciavit; ita ut, qui cadunt, non miserationem
magis quam odium sui excitent. Vos autem, si
sermonibus meis parueritis, melius utrisque id
fuerit; sin autem, affectu rationem superante, con-
temnendos eos et repudiandos duxeritis, ipse qui-
dem, et quantum ad Deum, et quantum ad homi-

(59) *Τῷ παθόντι*. Reg. hu, τῷ καὶ παθόντι.

(60) *Ἐξῆτιον*. « Extremum abeuntis manda-
tum. »

(61) *Τὸ*. Deest in tribus Regg., et Or. 1.

(62) *Γινόμεθα*. Ita Regg. plures, et Or. 1. Alii,
γενόμεθα, prave. Edit.

(63) *Μᾶλλον ἢ τὸ μισεῖσθαι*. Hæc desunt in
Or. 1.

(64) *Τὰ ἐξῆς*. Reg. hu, et Or. 1. τὸ ἐξῆς.

nes, officio meo satisfeci; neque enim quisquam, tametsi pacis admodum studiosus Deique amore præditus, a me, ut opinor, amplius aliquid requiret; vos vero, quæ deinde sequentur, videritis. Nec enim asperius aliquid adjiciam, quandoquidem filiis parcere lex paterna est. Utinam autem magnum illum judicem propitium et pacatum vobis experiri contingat, et nunc, et in die retributionis, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

τραχυτέρων, επειδή παίδων φείδεσθαι πατρικὸς νόμος. Ἄλλ' ἴλω τύχοιτε (65) καὶ εἰρηνικοῦ τοῦ μεγάλου κριτοῦ, νῦν τε καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος (66) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (67). Ἄμην.

(65) Τύχοιτε. Sic Reg. hu, Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed. τύχοι.

(66) Καὶ τὸ κράτος. Hæc desunt in plerisque

codi.

(67) Τῶν αἰώνων. Sic Regg. bm, hu, etc. Deest in ed.

ORATIO XXIII (a).

ΛΟΓΟΣ ΚΓ'.

Tertia de pace, quam post dissidium composuimus nos, qui ejusdem fidei sumus. Β Ειρηνικὸς γ' (68) εἰς τὴν σύμβασιν. ἦν μετὰ τὴν σύστασιν (69) ἐποιήσαμεθα οἱ ὁμόδοχοι (70).

I. Zelus est fervidus, Spiritus lenis, charitas benigna, vel potius ipsamet benignitas, spes longanimitas: zelus accendit, Spiritus mitigat, spes exspectat, charitas constringit, nec bonum, quod in nobis est, dissipari ac diffluere sinit, quamvis alioqui fluxæ fragillisque naturæ simus: atque e tribus unum, aut cum est, manet, aut cum mota et convulsa est, in integrum restituitur, aut cum abscessit, revertitur; nec secus ac plantæ, quæ manibus per vim in diversum tractæ, simul atque dimittuntur, statim ad sese, primamque suam naturam recurrunt, idque sibi proprium esse ostendunt, ut invitæ quidem inflectantur, non invitæ autem erigantur. Vitium enim est natura quidem in promptu, et facilis ad malum cursus, et funda in præceps labens, aut etiam festuca quædam, quæ ad scintillam et ventum facile succenditur et inflammatur, et una cum suo fetu absumitur. 426 Flamma quippe materiæ fetus est, ac materiam ipsam, non aliter atque improbos homines improbitas, absumit, tandemque cum suo alimento evanescit. Si quis tamen ad boni alicujus habitum pervenerit, eoque penitus imbutus fuerit, huic jam in vitium labi difficiliter erit, quam ab initio bonum fieri. Quandoquidem bonum omne, tempore ac ratione confirmatum, naturæ vim obtinet, velut nec quoque animis nostris infixæ charitas, cum qua veram charitatem colimus, et quam charitate complexi sumus, atque totius vitæ præsidem et moderatricem nobis statuimus.

A'. Θερμὸς ὁ ζῆλος, πρῶτον τὸ Πνεῦμα, φιλόανθρωπον ἢ ἀγάπη, μᾶλλον δ' αὐτοφιλοανθρωπία· μακρόθυμον ἢ ἐλπίς. Ὁ ζῆλος ἀνάπτει, τὸ Πνεῦμα πραΰνει, ἢ ἐλπίς ἀναμένει, ἢ ἀγάπη συνδεῖ (71), καὶ οὐκ ἐξ σκεδασθῆναι τὸ ἐν ἡμῖν καλὸν, καὶ εἰ σκεδαστῆς ἔσμεν φύσεως, καὶ τριῶν ἐν, ἢ οὔσα μένει, ἢ κινηθεῖσα καθίσταται, ἢ ἀπελθοῦσα ἐπάνεισι· καθάπερ τῶν φυτῶν ἢ βίβ. γερπὶ μετασπώμενα, εἴτ' ἀφιέμενα, πρὸς ἑαυτὰ πάλιν ἐπανατρέχει καὶ τὴν πρώτην ἑαυτῶν φύσιν (72), καὶ δείκνυσι τὸ οἰκεῖον, βίβ. μὲν ἀποκλινόμενα, οὐ βίβ. δὲ ἀνορθούμενα. Φύσει μὲν γὰρ πρόχειρον (73) ἢ κακία, καὶ πολὺς ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁ ὁρμῶς, βροῦς κατὰ πρᾶνοῦς τρέχων, ἢ καλὰ μὲν τις πρὸς σπυθηθῆρα καὶ ἀνεμον ῥαδίως ἐξαπτομένη, καὶ γινομένη φλόξ, καὶ συνδαπανωμένη τῷ οἰκείῳ (74) γενήματι. Πῦρ γὰρ ὕλης γέννημα, καὶ δαπανᾷ τὴν ὕλην, ὡς τοὺς καχοὺς ἢ κακία, καὶ τῇ τροφῇ συναπέργεται. Εἰ δὲ τις ἐν ἑξεί καλοῦ τινοσ γένοιτο, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ποιωθείη, τὸ μεταπεσεῖν ἐργωδέστερον, ἢ γενέσθαι ἀπ' ἀρχῆς ἀγαθόν. Ἐπειδὴ καὶ χρόνῳ (75) καὶ λόγῳ βεβαιωθὲν ἅπαν καλὸν, φύσις καθίσταται, καθάπερ καὶ ἢ ἐν ἡμῖν ἀγάπη, μεθ' ἧς λατρεύομεν τῇ ὄντως ἀγάπῃ, καὶ ἦν ἡγαπήσαμεν, καὶ παντὸς τοῦ βίου προεστησάμεθα.

II. Ubi sunt igitur, qui res nostras, tam bene, quam male se habentes, studiose ac diligenter observant, non ut judicent, sed ut improbent; nec ut nobis gratulentur, sed ut insultent; et ut bona quidem calumnientur, mala autem tragicis verbis

B'. Ποῦ τοίνυν οἱ τὰ ἡμέτερα τηροῦντες ἐπιμελῶς, εὐ τε καὶ ὡς ἐτέρως ἔχοντα, οὐχ ἵνα κρίνωσιν, ἀλλ' ἵνα κακίωσιν· οὐδ' ἵνα συνησθῶσιν, ἀλλ' ἵνα ἐψησῶσι, καὶ τὰ μὲν καλὰ συκοφαντήσωσι, τὰ δὲ φαῦλα ἐτραγηδήσωσι, καὶ ἀπολογία ἐχωσι τῶν οἰκείων κα-

* Alias XIII. Quæ autem 23 erat, nunc 25. — Habita post præcedentem, circa medium annum 379.
 (68) Εἰρηνικὸς γ'. Sic postulat rerum series, quas in præcedenti Monito exposuimus. In ed., Ειρηνικὸς β'.
 (69) Σύστασιν. Or. 1, στάσιν.
 (70) Οἱ ὁμόδοχοι. Reg. hu, et Coisl. 1, οἱ ὁρόδοχοι.
 (71) Ἡ ἀγάπη συνδεῖ. Hæc verba in Reg. hu. et Or. 1, transferuntur infra post φύσεως.
 (72) Καὶ τὴν πρώτην ἑαυτῶν φύσιν. Hæc desunt

in Or. 1.
 (73) Πρόχειρον. Or. 1, πρόχειρος. Billius, « Quamquam enim in proclivi sit vitium, ingensque ad malum cursus pateat, atque undæ in præceps celerissime labenti simile sit, aut etiam festucæ cuiuspiam, quæ ad scintillam et ventum facili momento succenditur, flammaque effecta, una denum, » etc.
 (74) Τῷ οἰκείῳ. Reg. hu, et Or. 1, τῷ ἰδίῳ.
 (75) Καὶ χρόνῳ. Sic Regg. a, hu, et Or. 1. Deest καὶ in ed

κῶν, τὰ τῶν πλησίον τραύματα (76); εἶθε δικαίως κρινόντες! Ἦν γὰρ ἂν τι καὶ γοῆς ὑφέλος, κατὰ τὴν παροιμίαν (77), εἰ φόβῳ τῶν ἐχθρῶν ὑπῆρχεν εἶναι ἀσφαλεστέρους· νῦν δὲ μετὰ τῆς ἐχθρας, καὶ τῆς ἐπισκοπούσης τοῖς λογισμοῖς κακίας, ὅφ' ἧς οὐδὲ ὁ φόβος ἔχει τὸ ἀξιόπιστον. Ποῦ τοίνυν οἱ μισοῦντες ἐπίσης καὶ θεότητα καὶ ἡμᾶς; τοῦτο γὰρ ὧν πάσχομεν τὸ μεγαλοπρεπέστατον, ὅτι μετὰ Θεοῦ κινδυνύομεν. Ποῦ ποτε ἡμῖν οἱ τῶν ἰδίων πρᾶσι κριταί, τῶν δὲ ἀλλοτρῶν ἀκριβεῖς ἐξετασταί, ἵνα κἀναυθα ψεύδωνται τὴν ἀλήθειαν; Ποῦ ποτε ἡμῖν οἱ τὰ τραύματα ἔχοντες, καὶ τοὺς μώλωπας ὀνειδίζοντες; οἱ τὰ προσκόμματα διασύροντες, καὶ τὰ πτώματα αὐτοὶ πάσχοντες; οἱ τῷ βορβόρῳ ἐγκαλινδοῦμενοι, καὶ τοῖς σπύλοις ἡμῶν ἐπευφραϊνόμενοι; οἱ ταῖς δοκοῖς τυφλώττοντες, καὶ τὰ κάρφη προφέροντες, & μήτε λυπαλίαν ἐγκαίμενα, μήτε χαλεπὸν ἀποσκευασθῆναι καὶ ἀποφυσηθῆναι τῆς ὄψεως

insidentes magnum dolorem afferunt, et facile depelli atque efferri ab oculis possunt, cum interim ipsi trahium mole oppressi caligent **?

Γ'. Δεῦρο μετάσχετε τῶν ἀπορρήτων τῶν ἡμετέρων· καλοῦμεν ὑμᾶς εἰς τὸ συνέδριον, καὶ μισοῦμενοι· χρώμεθα διαίτηταῖς τοῖς ἐχθροῖς. (ὦ τῆς αὐθαδείας, ἢ τῆς παρῆρσις!) ἵν' ἀπέλθῃτε ἡσυχυμένοι καὶ ἡττημένοι, (τί τούτων (78) παραδοξότερον;) μαθόντες ἡμῶν τὴν ὑγίειαν ἐξ ὧν ἠβρώστησαμεν. Οὐ γὰρ περὶ θεότητος διηλέχθημεν, ἀλλ' ὑπὲρ εὐταξίας ἡγωνισάμεθα· οὐδ' ὀπότεραν δεῖ τῶν ἀσεβῶν (79) ἐλέσθαι μᾶλλον ἡμφισθητήσαμεν, εἴτε τὴν συναυροῦσαν Θεὸν, ἢ τὴν τέμνουσαν, εἴτε (80) τὸ Πνεῦμα μόνον ἀπὸ τῆς θεϊκῆς οὐσίας, εἴτε καὶ (81) τὸν Υἱὸν πρὸς τῷ Πνεύματι, τὴν μίαν μοῖραν, ἢ τὰς δύο τῆς ἀσεθείας. Ταῦτα γὰρ, ὡς ἐν (82) κεφαλαίῳ περιλαβεῖν, τὰ νῦν ἀβρωστήματα· ἐπειδὴ ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ τίθενται (83), οὐχ ὁμολογίας, ἀλλ' ἀρνήσεως (84)· οὐδὲ θεολογίας, ἀλλὰ βλασφημίας. Ἄλλος γὰρ ἄλλου φιλοτιμότερος ἐν τῷ πλοῦτῳ τῆς ἀσεθείας, ὡς περ δεδοικότες, οὐ τὸ ἀσεθεῖν, ἀλλὰ τὸ μέτρια καὶ ἐτέρων φιλανθρωπότερα.

liberalior ac profusior est, perinde atque non id sed ne hac in re moderatior atque humanior sint, quam ceteri.

Δ'. Ἡμεῖς δ' οὐχ οὕτως. Ἄλλ' ὑπὲρ μὲν θεότητος συμφρονοῦμέν τε καὶ συμβαίνομεν, οὐχ ἤττον ἢ πρὸς αὐτὴν ἢ θεότης, εἰ μὴ μέγα τοῦτο εἰπεῖν, καὶ γεγόναμεν χεῖλος ἐν καὶ φωνὴ μία, ἐναντίως ἢ οἱ τὸν πύργον οἰκοδομοῦντες τὸ πρότερον. Οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ κακῷ συμφρονοῦν· ἡμῖν δὲ ἐπὶ παντὶ βελτίστῳ τὰ τῆς ὁμοιοῦσας, ἵν' ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι δοξάζωμεν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τοῦτο λέγεται περὶ ἡμῶν, ὅτι ὄντως ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἔστιν, ὁ τοὺς ἐνοῦντας αὐτῶν (85) ἐνῶν, καὶ δο-

** Matth. vii, 4. ¹ Psal. lxxviii, 6. ³ Gen. xi, 1

(76) *τὰ τῶν πλησίον τραύματα*. Elias, τὰ τῶν ἀλλοτρῶν πτώματα. Plures codd. pro τραύματα legunt πταίσματα.

(77) *Κατὰ τὴν παροιμίαν*. «Uti est in proverbio.» Usurpatur hoc proverbium, inquit Elias, «de illis qui inde capiunt utilitatem, unde utilitas nulla expectabatur.»

(78) *Τί τούτων*. Reg. bm, tres Colb., Jes., τί τούτων.

A exaggerent, atque ab alienis lapsibus excusationem vitiis suis quaerant? Utinam recte judicarent! Esset enim aliqua etiam bilis utilitas, ut est in proverbio, si inimicorum metu cautiore efficeremur: nunc autem cum odio et animi improbitate, quæ rationi tenebras offundit, et ob quam ne vituperatio quidem ullam auctoritatem habet, ad judicandum accedunt. Ubi sunt igitur, qui divinitatem pariter et nos oderunt? Hoc enim ex omnibus, quæ patimur, illustrissimum et magnificentissimum est, quod cum Deo periclitamur. Ubi sunt, qui suorum quidem mansueti et placidi iudices sunt, alienorum autem severi censorum, ut hic quoque fucum veritati faciant? Ubi sunt, qui vibices nobis probro vertunt, cum ipsi vulnera habeant? Qui offencicula nostra exagitant, cum turpiter ipsi prolabantur? Qui maculis nostris gaudent, cum ipsi in cæno volutentur? Qui festucas nobis obijciunt, quæ nec

III. Agite igitur, estote arcanorum nostrorum participes; ad concilium vos, etiam exosi, vocamus; arbitris hostibus utimur, (o insignem arrogantiam, vel potius fiduciam!) ut pudore suffusi viciique recedatis, (quo quid magis novum ac mirum fingi potest?) cognita nimirum, ex eo ipso quod ægotavimus, nostra sanitate. Non enim de deitate dissensimus, sed ordinis ac disciplinæ causa certavimus; nec de eo inter nos contentio existit, ultra impietas potius **427** eligenda esset, eane, quæ Deum contrahit, an illa quæ vel Spiritum sanctum duntaxat, vel Filium quoque ipsum una cum Spiritu a divina essentia distrahit: alteramne, inquam, an utramque impietatis partem amplecteremur. Hi enim, ut in genere dicam, hujusce tempestatis morbi sunt; cum quidam sint homines, qui ascensiones in corde suo ponunt¹, non confessionis, sed abjurationis: non theologiæ, sed blasphemix. Alius enim alio in impietatis opibus metuant, ne impiis erroribus sese coustringant,

IV. Nostra autem non eadem est ratio. Nam quod ad divinitatem attinet, non minus quam ipsa secum divinitas, nisi magnum hoc dictu sit, inter nos consentimus atque concordamus; labiumque unum et vox una sumus², contra tamen atque ii, qui turrim olim exstruebant. Illi enim in malum conspirabant, nos autem ob pulcherrima quæque concordiam colimus, ut unanimes atque uno ore Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum glorificemus, idque de nobis prædicetur, quod vere in no-

(79) *τῶν ἀσεβῶν*. Oxon., τὴν ἀσέθειαν.

(80) *Ἡ τὴν τέμνουσαν, εἴτε*, etc. Plures codices habent, εἴτε τέμνουσαν, καὶ τέμνουσαν, εἴτε, etc.

(81) *Εἴτε καὶ*. Sic plures codd. Deest καὶ in ed.

(82) *Ἐν*. Deest in Reg. bm, et Or. 1.

(83) *Τίθενται*. Montac., διατίθενται.

(84) *Ἀρνήσεως*. Coisl. 1, ἀρνήσις.

(85) *Ἐνοῦντας αὐτῶν*. Deest αὐτῶν in nonnullis codicibus. Coisl. 1 habet, αἰνοῦντας αἰνῶν.

bis sit Deus¹, eos a quibus unitur, uniens, et eos, a quibus gloria afficitur, gloria afficiens; nec tantum prædicetur, sed etiam credatur. Verum aliis de rebus contentio inter nos fuit: male etiam id quidem, non enim inficiabor (nec enim diabolo aditum ullum aut ansam, nec improbis linguis licentiam dari oportuit); non tamen tanta, quanta iis videtur, qui res nostras per calumniam insectantur. Nam cum fieri non posset, quin aliquid peccaremus, ut homines, nostrum hoc erratum fuit, quod nimio pastoris amore affecti sumus, nec ex duobus eximiis, uter magis expetendus esset, reperire potuimus, quoadusque in hoc convenimus, ut utrumque pari in laude et admiratione poneremus. Hoc nostrum crimen est. Hoc nomine, qui volet, nos condemnet, aut absolvat. Hoc hæreticorum præsidium est. Præter hoc nihil habetis, etiamsi maxime cupiatis. *Muscæ*, inquit ille, *cum in oleo moriuntur ac putrescunt, ipsius suavitatem corrumpunt*²: livor quidem ea, quæ recta sunt, indicere

volet, sed non poterit. *Omnium etenim rerum fortissima est veritas, ut mihi et Esdræ videtur*³.

428 V. Nos igitur quidem dissidia nostra inter nos composuimus, ac componemus. Nec enim fieri potest, ut filii parentibus iniquè jus dicant, interveniente præsertim communi Trinitate, pro qua bello impetitur, et propter quam bellum haud geremus. Ego pacis sponsor sum, tantillus videlicet tantæ rei, quoniam Deus humilibus dat gratiam⁴, sublimes autem usque ad terram deprimit⁵. Quid vobis illud proderit, o communes nostri pacificatores? Pacificatores namque estis, idque beneficii nobis inviti confertis. Non enim vos propterea pii estis, si quid nos aliqua in re vel parva vel magna peccemus; nos quidem ob vitium haud laudandi, si quid peccemus, vos autem nihilominus impii estis, quamvis nos peccemus; nisi etiam eo magis, quod laberibus acerbiores estis. Atque ut nos omnibus in rebus unanimes esse perspiciatis, ex eoque perpetuam etiam hanc concordiam fore intelligatis, tametsi hujus rei fidem jam, ut opinor, vobis ea, quæ videtis fecerint, probus nimirum ac benignus pater, et filius obsequens, una sedentes, mutuumque sibi ipsis ornamentum afferentes; a quibus, si qui in vobis benevolentia concordiaque fomites

ξάζων τοὺς δοξάζοντας· καὶ μὴ λέγῃται μόνον, ἀλλὰ καὶ πιστεύῃται. Ἄλλα δὲ ἐστὶν ὑπὲρ ὧν διηνήχθημεν· κακῶς μὲν καὶ περὶ τούτων, οὐ γὰρ ἀρνήσομαι (ἐχρῆν γὰρ μηδεμίαν διδόναι τῷ πονηρῷ πάροδον ἢ λαθὴν (86), μηδὲ ταῖς πονηραῖς γλώσσαις ἐλευθερίαν), πλὴν οὐ τοσοῦτον, ὅσον δοκεῖ τοῖς τὰ ἡμέτερα διαβάλλουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδει τι καὶ ἀμαρτάνειν (87), ὄντας ἀνθρώπους, τοῦτο ἐστὶν ὁ ἐπιτασάμεν, λῆαν φιλοποιομενες (88) γεγόναμεν, καὶ οὐκ ἔχομεν εὐρεῖν ἀγαθῶν δύο τὸ αἰρετώτερον, ἕως συνέδημεν ἀμφοτέρω ἐπίσης θαυμάζειν. Τοῦτο ἡμῶν τὸ ἐγκλημα· περὶ τούτων ἡμᾶς ὁ βουλόμενος εὐθυνέτω ἢ ἀφιέτω· τοῦτο τῶν αἰρετικῶν ἡ ἀσφάλεια· ὑπὲρ δὲ τοῦτο οὐδὲν, οὐδ' ἂν σφόδρα βούλησθε. *Μυῖαι σαπριοῦσιν ἔλαιον*, φησὶν ὁ εἰπὼν, *ἐννεκρούμεθα τε καὶ ἐνσηπόμεθα*· τὰ δὲ καλὰ ὁ φθόνος βουλήσεται μὲν, οὐ δυνήσεται δέ. *Πάντων γὰρ ἰσχυρότατον*, ὡς τῷ Ἑσδρα κάμολ δοκεῖ, ἡ ἀλήθεια.

Εἰ. Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα ἡμεῖς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς καὶ διαλελυμένα, καὶ διαλυσόμεθα. Οὐ γὰρ οἶόν τε παῖδας πατράσι δικάσαι κακῶς (89), καὶ ἕμα τῆς κοινῆς Τριάδος μεσιτευσούσης, ὑπὲρ ἧς πολεμούμεθα, καὶ δι' ἣν οὐ πολεμήσομεν. Ἐγὼ τῆς εἰρήνης ἐγγυητής (90). ὁ μικρὸς τοῦ τοσαύτου πράγματος, ἐπειδὴ ταπεινοὶ δίδωσι χάριν ὁ Κύριος, ταπεινοὶ δ' ὕψηλους ἕως γῆς (91). Ὑμῖν δὲ τί τοῦτο τοῖς κοινοῖς ἡμῶν διαλλακταῖς; διαλλακταὶ γὰρ ἐστε, καὶ ἀκουσῶς (92) τοῦτο χαρίζεσθε. Οὐ γὰρ ὑμεῖς εὐσεβεῖς, εἰ κακοὶ περὶ τι μικρὸν ἢ μείζον ἡμεῖς (93)· ἀλλ' ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐπαινετοὶ τῆς κακίας, εἴπερ τι πταίομεν, ὑμεῖς δὲ οὐδὲν ἤττον ἀσεβεῖς, κἂν ἡμεῖς ἀμαρτάνωμεν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ὅσω καὶ πταιόντων ἐστὲ βαρύτεροι. Καὶ ἴψ' εἰδῆτε τὰ πάντα συμφρονούντας (94) ἡμᾶς, καὶ διὰ τούτων ὅτι καὶ ἀεὶ συμφρονήσομεν μάθητε, πέπεικε μὲν, ὡς οἶμαι, καὶ τὸ ὁρώμενον, πατὴρ εὐγνώμων (95), καὶ παῖς εὐπειθής, ἀλλήλοις συγκαθεζόμενοι καὶ συμπρέποντες· καὶ εἰ τι ζῶπιρον ἐν ὑμῖν ὑπῆρχεν εὐνοίας τε καὶ συμπνοίας, τοῦτο ἀνῆψαντες, πειθέτω δὲ καὶ ὁ λόγος. Τοῦ (96) μὲν οὖν ἀκηκόατε, καὶ τὸ θαῦμα ἐνηχον ἔτι (97) ταῖς ἐμαῖς ἀκοαῖς· καὶ οἶδ', ὅτι μείζον ἐν ὑμῖν τοῦ εἰς τὸν ἀ-

¹ I Cor. xiv, 25. ² Eccle. x, 1. ³ III Esdr. iv, 35. ⁴ Jac. iv, 6. ⁵ Psal. cxlvi, 6.

(86) Ἡ λαθὴν. Deest in pluribus Regg., et D Or. 1.

(87) Ἀμαρτάνειν. Reg. hu, tres Colb., et Or 1, ἀμαρτεῖν.

(88) Λῆαν φιλοποιομενες, etc. Hic aperte videntur disseussisse Catholici, diverso pastorum (Meletii et Paulini) studio abrepti. Ex duobus namque eximiis pastoribus reperire non poterant uter magis expetendus esset. Unde hæc intelligenda sunt generatim de Catholicis, qui hac de causa Constantino-poli dissentiebant; non vero de Nazianzenis, ut falso putat Elias.

(89) Παῖδας πατράσι δικάσαι κακῶς. « Ut filii parentibus iniquè jus dicant. » Sic primo verterat Billius; sed postea Eliam secutus, tam contra syntaxim, quam contra rem ipsam, ad parentes di-

κάσαι retulit, ac reddidit: « ut parentes filiis iniquè jus dicant. »

(90) Ἐγγυητής. Sic omnes codd. In ed., ἐγγυητής.

(91) Ἐως γῆς. Plures Regg., Coisl. 3, Or. 1, ἀχρι γῆς.

(92) Καὶ ἀκουσῶς. Reg. hu, εἰ ἀκουσῶς.

(93) Ἡμεῖς. Sic Regg., a, bm, hu, Coisl. 2, Jes., etc. In ed., ὑμεῖς.

(94) Συμφρονούντας. Reg. bm, συμφωνούντας, « concordēs. »

(95) Πατὴρ εὐγνώμων, etc. Billius: « candidus pater, » etc. Quinam hic designentur, in Monito dictum est n. 3.

(96) Τοῦ. Reg. bm, τοῦτο.

(97) Ἐτι. Reg. Cyp., ἐστὶ.

ρα χεθέντος, τὸ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἀποκαίμενον· ἡμῶν δὲ ἀκούσεσθε πάλιν, εἰ πάλιν ποθεῖτε· καὶ εἰ μὴ τῷ πρὸς ἀπόδειξιν ἱκανὰ τὰ δημοσιευθέντα πολλάκις, καὶ οἱ πειρασμοὶ, καὶ οἱ λιθασμοὶ (98), οὓς τε ἤδη πεπόνθαμεν, καὶ οἷς ἠέτρεπίμεθα, οὐ τὸ παθεῖν ζημίαν. τὸ δὲ μὴ παθεῖν κρίνοντες· καὶ τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσῳ τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ κινδύνων γεγεύμεθα (99), ὧν καὶ καρπὸν ἀριστον ἠνεγκάμεθα, τὴν τοῦ λαοῦ τοῦδε συναύξησιν.

pertulimus, et perferre parati sumus, non detrimento ducentes pati, sed potius non pati: idque eo magis, quod periculorum, quæ pro Christo tolerantur, gustum cepimus, ex quibus etiam optimum retulimus fructum, nempe populi huius incrementum.

Γ'. Τί οὖν βούλεσθε; Πείπεισθε τοῦτο, καὶ οὐδὲν δεῖ πραγμάτων ἡμῖν, οὐδὲ θεολογίας δευτέρας, καὶ φείδεσθε τῆς ἐμῆς ἀσθενείας, ὑφ' ἧς ὑμῖν καὶ ταῦτα μολίς φθέγγομαι; ἢ δεῖ, καθάπερ ταῖς βαρεῖαις τῶν ἀκοῶν, πολλάκις τὸν αὐτὸν ἐνηγεῖν λόγον, ἵνα τῷ ἐπιμόνῳ γούν τῆς φωνῆς, εἰς ὡταλαλήσωμεν ἀκούοντων; δοκεῖτέ μοι τὸν λόγον προκαλεῖσθαι διὰ τῆς ἡσυχίας. Καὶ γὰρ τὴν σωπὴν συγκατάθεσιν εἶναι, διδάσκει καὶ ἡ παροιμία (1). Οὐκοῦν δέξασθε λόγον ἀμφοτέρων, ἐκ μιᾶς ψυχῆς καὶ ἐνὸς στόματος. Ἄχθομαι δὲ, ὅτι μὴ ἐπὶ τι ὄρος τῶν ὑψηλῶν ἀνελθῶν, μηδὲ φωνὴν λαθῶν τῆς ἐπιθυμίας ἀξίαν, πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς φρονούσι· κακῶς ταῦτα φθέγγομαι, ὥσπερ ἐν κοινῷ θεάτρῳ τῇ οἰκουμένῃ (2)· *Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυκάρδιοι;*· *Ἴνα τί ἀγαπᾶτε μταιότητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος,* οὐ μίαν, οὐδ' ἀπλήν θεότητος φύσιν εισάγοντες, ἀλλ' ἦτοι· τρεῖς ἀπεξενωμένας ἀλλήλων καὶ διεσπασμένας, οὐ θαυμαστὸν δὲ εἰπεῖν, καὶ μαχομένας ὑπερβολαῖς καὶ ἁλλείψεσιν· ἢ μίαν μὲν, μικροπρεπῆ δὲ τίνα καὶ στενήν, οὐκ ἔχουσαν τὸ μέγα- λων εἶναι ἀρχὴν, ὥσπερ οὐ δυναθεῖσαν, ἢ οὐ θελήσαν· καὶ τοῦτο διχῶς, ἢ διὰ φόβον, ἢ διὰ φόβον· τὸ μὲν, ἵνα μὴ τι ὁμότιμον συνεισάγῃται, τὸ δὲ, ἵνα μὴ ἐχθρὸν καὶ μαχόμενον; Καίτοι ὅσῳ τιμωτέρων Θεὸς κτισμάτων, τοσοῦτω μεγαλοπρεπέστερον τῇ πρώτῃ αἰτίᾳ, θεότητος εἶναι ἀρχὴν, ἢ κτισμάτων· καὶ διὰ θεότητος μέσης ἔλθειν ἐπὶ τὰ κτίσματα, ἢ τούναντίον (3), τούτων ἕνεκεν ὑποστήναι θεότητα, ὃ δοκεῖ τοῖς μίαν ἐξεταστικοῖς τε καὶ μετεώροις.

quam rerum creatarum, principium esse, ac per interpositam deitatem ad res creatas venire, quam ut contra, harum causa, deitas condita fuerit, quemadmodum sublimibus istis, nimisque ad indagandum propensis placet.

Ζ'. Εἰ μὲν γὰρ ἐμέλλομεν, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὴν ἀξίαν ὁμολογοῦντες, ἢ ἀναρχα ταῦτα εισάγειν, ἢ εἰς ἐτέραν ἀρχὴν ἀνάγειν, δεὸς ἂν ἦν ὄντως μὴ ἀτιμασθῆ ἑθεὶς, ἢ κινδυνεύσῃ παρ' ἡμῶν τὸ ἀντίθεον· Εἰ δὲ ὅσον ἂν ἐξαίρης (4) τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα,

¹ Psal. iv, 5.

(98) *Οἱ λιθασμοί.* Lapidibus non nisi in urbe Constantinopolitana petitus est Gregorius; ac proinde hanc Orationem post e lapidationem, » cuius in ea meminit, habitam fuisse constare debet. Non ergo Nazianzi, ut volunt Elias et Billius, sed Constantinopoli pronuntiatum est.

(99) *Γεγεύσμεθα.* Reg. lu, Or. 1, etc., γεγεύμεθα.

(1) *Παροιμία.* Sic proverbium istud: « Qui tacet, consentire videtur. »

A erant, exsuscitati sunt; tamen id quoque sermo persuadeat. Illum quidem jam audiistis, meisque auribus sermonum ipsius admiratio etiamnum insonat: nec dubito quin majus illud sit, quod in animis vestris reconditum est, quam quod in aerem fusum: nos autem rursus audietis, si rursus expetit; et si cui nondum ad probationem sufficient, quæ sæpenumero publice prædicata sunt, id perficiant tentationes illæ ac lapidationes, quas et jam

B VI. Quid igitur vultis? Vosne hoc convictos tenet, et nihil opus est, ut nos hac de re gravemur, nec secundam de deitate orationem habeamus, nostræque infirmitati parcitis, quæ tanta est, ut vix hæc ipsa vobis eloqui? An potius oportet, velut gravioribus auribus, eumdem sermonem sæpius insonare, ut diuturna saltem vocis contentione in audientium aures tandem **429** loquamur? Sed me hac vestra quiete et silentio ad dicendum invitare videmin. Nam silentium parcemia quoque consensum esse docet. Proinde utriusque sermonem ex una anima atque ex uno ore accipite. Illud demum molestum est, quod hæc, in sublimem quemdam montem evectus, vocemque desiderio parem nactus, ad omnes eos simul, qui de religione male sentiunt, in uni-

C verso orbe, velut communi quodam teatro, proloqui nequeo: *Filii hominum, usquequo gravi corde? Ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?* dum non unam, nec simplicem deitatis naturam inducitis, verum aut tres a se invicem alienas et distractas, nec mirum si dixerim, defectibus etiam et excessibus pugnantibus; aut unam quidem, sed jejunam et angustam, quæ non habeat, ut magnorum causa sit, perinde atque vel non potuerit, vel noluerit: idque duplici de causa, nempe vel ob invidiam, vel ob metum: illud quidem, ne quid æquale; hoc vero, ne quid inimicum et pugnantem inducatur? Itaque, quanto Deus rebus creatis antecedit, tanto utique primæ causæ magnificentius est, divinitatis,

interpositam deitatem ad res creatas venire, quam ut contra, harum causa, deitas condita fuerit, quemadmodum sublimibus istis, nimisque ad indagandum propensis placet.

D VII. Etenim si Filii et Spiritus sancti dignitatem confitentem, eos vel principii expertes induceremus, vel ad alterum principium referremus, timendum revera esset, ne Deus contemptu afficeretur, aut Deo contrarium aliquid invehetur. Cum autem

(2) *Τῇ οἰκουμένῃ.* Coisl. 3, τῆς οἰκουμένης.

(3) *Ἡ τούτῳ τῶν, etc.* Hæc erat, juxta Niceph. lib. viii, c. 8, sacrilega Arianorum vox, Filium scilicet propter nos factum vel creatum fuisse, ut nos Deus per ipsum, velut per instrumentum quoddam, crearet; unde si Deus homines creare nolisset, non creasset Filium.

(4) *Ἐξαίρης.* Regg. bm, lu, et Or. 1, ἐξαίρης.

quantumlibet Filium aut Spiritum extuleris, nunquam tamen eos supra Patrem ponas, nec a causa removeas: verum illuc præclaram generationem, et admirabilem processionem referas. Percontabor paululum ex te, qui ingenti et anarchi, hoc est, principii expertis, amorem tantopere præ te fers, uter tandem Deum magis contemnat, isne qui ipsum talium, quales tu inducis, principium constiturat, an qui non talium, sed natura et gloria æqualium, et quales doctrina nostra profletur? An vero tibi ad honorem amplum, atque adeo amplissimum erit, quod filium habeas, idque eo magis, si patrem in omnibus rebus referat, verumque genitoris sui simulacrum gerat, tibi que sexcentis servis imperare **430** minus jucundum futurum est, quam unius filii parentem esse: Deo autem quidpiam majus ac præstabilius erit, quam Filii Patrem esse, quod quidem gloriæ accessio est, non decessio, quemadmodum et Spiritus productorem esse? An te illud fugit, cum Deum, Filii, ac Spiritus, velat creaturarium, principium statuis, nec principium abs te honorari, et quæ ex eo manant, ignominia affici? Illud, quia vilium, et exiguum, ac deitate indignorum principium constituis; hæc, quia parva, nec creata tantum, sed omnium etiam, quæ creata sunt, contemplissima et abjectissima facis: siquidem horum causa, et aliquando condita sunt non secus ac instrumenta ab artifice, quæ ante artifices non erant, nec alias exstitissent, nisi quid eorum opera Deus creare voluisset, perinde videlicet ac voluntas ipsa nequaquam sufficeret. Quidquid enim alicujus rei causa factum est, abjectius est eo, propter quod factum est.

VIII. At ego deitatis principium, temporis ex-
pers, inseparabile, atque infinitum statuens, et principium, et ea, quæ a principio manant, pari honore prosequor: illud, quia talium est principium, hæc, quia tali modo, et talia, et ex tali, nec tempore, nec natura, nec cultu et veneratione distincta, unum divisim existentia, et conjunctim divisa (dictu licet mirum), non minus ob relationem, quam inter se habent, laudanda, quam si unumquodque per se privatim acceptum et intellectum esset: perfectam ex tribus perfectis Trinitatem, unitate quidem ob divitias mota, binario autem superato, propterea quod deitas supra materiam et formam sit, ex quibus corpora constant, Trinitate vero propter perfectionem definita (hæc enim prima binarii compositionem superat), ut nec deitas angusta maneat, nec in infinitum diffunda-

(5) Ἀνάγεις. Regg. bm, hu, Coisl. 1, Or. 1, Jes., ἀνοίσεις, « deproines. »

(6) Οὐτε τὴν ἀρχὴν τιμᾶς. Sic plures Regg., duo Coisl., et Or. 1. In ed. legitur τὴν ἀρχὴν, ante λέγω δὴ.

(7) Τεχνιτῶν. Putat Combefisius emendandum, τεχνικῶν. Sic videtur etiam legisse Leuvenklaius, quæ pro « ante artifices, » reddidit: « ante res factas. »

(8) Θεότητος ἀρχὴν, etc. Cum Gregorius Patrem appellat « principium deitatis, » id est Filii et Spiritus sancti, vox illa ἀρχὴν, non de tempore, sed de causa est accipienda. Nam, ut sæpe jam dictum est, non minus principio carent Filius et Spiritus sanctus, quam Pater, si ad tempus referatur. Sed si de

οὐχ ὑπὲρ τὸν Πατέρα θήσεις, οὐδὲ τῆς αἰτίας ἀποξενώσεις, ἀλλ' ἐκεῖσε ἀνάγεις (5) τὸ καλὸν γέννημα, καὶ τὴν θαυμασίαν πρόδον· προσερήσομαι σε ὀλιγον, φιλαγέννητε σὺ καὶ φιλάναρχε, πότερος Θεὸς ἀτιμάζει μᾶλλον, ὁ τοιοῦτων τιθεὶς ἀρχὴν, ὢν αὐτὸς εἰσάγεις, ἢ ὁ μὴ τοιοῦτων, ἀλλ' ὁμοίων τὴν φύσιν, καὶ ὁμοδόξων, καὶ ὢν ὁ ἡμέτερος βούλεται λόγος; Ἀλλὰ σοὶ μὲν εἰς τιμὴν μέγα καὶ μέγιστον ὁ σὸς υἱός, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσπερ ἂν τὰ πάντα πατρῴῳ, καὶ χαρακτήρ ἢ γνήσιος τοῦ γεννήσαντος, καὶ οὐκ ἂν δέξαιο μυρίων ἀνδραπόδων εἶναι μᾶλλον δεσπότης, ἢ ἐνὸς γεννήτωρ παιδός· τῷ Θεῷ δὲ ἄλλο τι μείζον, ἢ Υἱοῦ τυγχάνειν Πατέρα, ὃ προσθήκη δόξης ἐστίν, οὐχ ὑφαίρεσις, ὡς δὲ καὶ προβολέα Πνεύματος; Ἥ ἀγνοεῖς, ὅτι σὺ μὲν κτισμάτων τιθεὶς ἀρχὴν, λέγω δὴ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, οὔτε τὴν ἀρχὴν τιμᾶς (6), καὶ ἀτιμάζεις τὰ ἐξ αὐτῆς; Τὴν μὲν, ὅτι μικρῶν εἰσάγεις ἀρχὴν, καὶ ἀναξίον θεότητος· τὰ δὲ, ὅτι μικρὰ, καὶ μὴ κτίσματα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων κτισμάτων ποιεῖς ἀτιμότερα· εἰ γε τούτων ἐνεκεν ὑπέστη, καὶ ποτὲ, ὡσπερ ὄργανα τεχνίτη πρὸ τῶν τεχνιτῶν (7) πρῶτερον οὐκ ἔντα, οὐδ' ἂν ἄλλως γενομένα, εἰ μὴ τι κτίσαι δι' αὐτῶν ἐβουλήθη Θεός, ὡς οὐκ ἀρκοῦντος τοῦ βούλεσθαι. Πᾶν γὰρ ὁ τινος ἐνεκεν, ἀτιμότερον ἐκεῖνου δι' ὃ γεγένηται.

H'. Ἐγὼ δὲ θεότητος ἀρχὴν (8) εἰσάγων ἄχρονον, καὶ ἀχώριστον, καὶ ἀόριστον, τὴν τε ἀρχὴν τιμῶ, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐπίσης· τὴν μὲν, ὅτι τοιοῦτων ἀρχὴ· τὰ δὲ, ὅτι οὕτως καὶ τοιαῦτα, καὶ ἐκ (9) τοιοῦτου, μήτε τῷ ποτὲ, μήτε τῇ φύσει, μήτε τῷ σεπτῷ διειργόμενα· ἐν ἔντα διηρημένως, καὶ διαιρούμενα συνημμένως, εἰ καὶ παράδοξον τοῦτο εἶπεῖν· οὐχ ἤτερον ἐπαινετὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως, ἢ καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον νοούμενόν τε καὶ λαμβανόμενον. Τριάδα τελείαν ἐκ τελείων τριῶν, μονάδος μὲν κινηθείσης διὰ τὸ πλούσιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείσης (10) (ὑπὲρ γὰρ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος), ἐξ ὧν τὰ σώματα, Τριάδος δὲ ὀρισθείσης διὰ τὸ τέλειον, πρώτη γὰρ ὑπερβαίνει δυάδος σύνθεσιν, ἵνα μήτε στενὴ μένη ἢ θεότης, μήτε εἰς ἄπειρον χέηται. Τὸ μὲν γὰρ ἀφιλότιμον, τὸ δὲ ἄτακτον· καὶ τὸ μὲν Ἰουδαϊκὸν παντελῶς, τὸ δὲ Ἑλληνικὸν καὶ πολυθεον.

causa quæstio sit, Pater est principium, seu origo Filii et Spiritus sancti; atque ut trium personarum proprietates distinguantur, Pater est « ingenuus, » Filius « genitus, » et Spiritus sanctus « procedens. » Cæterum ut nulla sit de Gregorio nostro hac de re suspicio, vide Or. xx, n. 7, ad hæc verba: Ἐάν μὲν ὡς αἴτιον τὸν Πατέρα, etc.

(9) Καὶ ἐκ. Sic Regg. bm, hu, Coisl. 1, et Or. 1. Deest καὶ in ed.

(10) Δυάδος δὲ ὑπερβαθείσης, etc. « Binario autem superato. » Per « binarium » intelligit Gregorius « materiam et formam » quibus corpora constant. Unde in naturis corporeis perfectio sita videtur in hoc binario, ut patet in creatione primo. um parentum, qui perfecti creati sunt.

tur. Illud enim parcum ac jejunum, hoc confusum; illud Judaicum prorsus, hoc ethnicum, ac multorum deorum cultum redolens.

Θ. Σκοπῶ δὲ κάκαίνο, καὶ ἰσως οὐκ ἀπαιδεύτως, οὐδὲ ἀμαθῶς, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπισκαμμένως, ὅτι σοὶ μὲν κίνδυνος οὐδὲ εἰς γεννητὸν εἰσάγοντι τὸν Υἱόν. Οὐ γὰρ μὴ πάθῃ τι γεννῶν ὁ ἀγέννητος τῶν σωματικῶν τε καὶ ὑλικῶν, ὅτι μηδὲ τῶμα, καὶ τοῦτο αἰ κοινὰ περὶ Θεοῦ παραχωροῦσιν ὑπολήψεις. Ὡστε τί φοβοῦμεθα φόβον οὐ μὴ ἔστι φόβος, καὶ ἀσεβοῦμεν διακενής, ὃ δὴ λέγεται; Ἔμοι δὲ κίνδυνος ζημιωθῆναι θεότητα, εἰ τὸ κτίσμα παραδεχοίμην. Οὐ γὰρ Θεὸς τὸ κτιζόμενον, οὐδὲ δεσποτικὸν τὸ ὁμόδουλον, κἄν τὰ πρῶτα φέρηται δουλείας καὶ κτίσεως, καὶ τοῦτο μόνον φιλανθρωπεύεται ὑβριζόμενον. Ὁ γὰρ τῆς ὀφειλομένης ἀποστερῶν τιμῆς, οὐ μᾶλλον τιμᾷ τῷ δεδομένῳ, ἢ ἀτιμάζει τῷ ἀφαιρουμένῳ (11), κἄν προσποιήσιν ἔχῃ (12) τιμῆς τὸ γινόμενον (13).

Γ. Καὶ εἰ σοὶ πλάττεται πάθῃ περὶ τὴν γέννησιν, Β κάμοι περὶ τὴν κτίσιν· οὐδὲ γὰρ τὸ κτιζόμενον (14) ἀπαθῶς οἶδα κτιζόμενον. Εἰ δὲ μὴ γένηται κατὰ σέ (15), μηδὲ ἔκτισται κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον (16), δέξει τοῦ λόγου σοὶ τὸ λειπόμενον, ὁ μικροῦ τὸ ἴσον λέγειν τολμῶν διὰ τῆς προσηγορίας τοῦ κτίσματος (17). Σοὶ μὲν οὖν οὐδὲν ἀνεπιχείρητον, οὐδὲ ἀτόλμητον τῷ κακῷ βραβευτῇ καὶ διαιτητῇ τῆς θεότητος· οὐ γὰρ εἶχες ἄλλως εὐδοκιμεῖν, ἢ μακρὰν ἐκβάλλων Θεὸν δεσποτείας, ὡσπερ ἑνταῦθα οἱ τυραννικοὶ τὸν τρόπον, καὶ πλεονεκτικοὶ τοὺς ἀσθενεστέρους. Ἐγὼ δὲ λίαν φωνῆν, τὴν αὐτὴν καὶ σύντομον φθέγγομαι. Τριάς ὡς ἀληθῶς ἡ Τριάς, ἀδελφοί. Τριάς δὲ, οὐ πραγμάτων ἀνίστων (18) ἀπαριθμησις (ἢ τί κωλύει, καὶ δεκάδα, καὶ ἑκατοντάδα, καὶ μυριάδα ὀνομάζειν μετὰ τοσοῦτων συντιθεμένην; πολλὰ γὰρ τὰ ἀριθμούμενα (19), καὶ πλείω τούτων), ἀλλ' ἴσων καὶ ὁμοτιμῶν σύλληψις, ἐνοούσης τῆς προσηγορίας τὰ ἡνωμένα ἐκ φύσεως, καὶ οὐκ ἐώσης σκεδασθῆναι ἀριθμῷ λυομένων τὰ μὴ λυόμενα.

merum cadunt); sed æqualium et honore parium unita sunt, connectat, nec, quæ solutionem nesciunt, defluente numero dissipari sinat.

ΙΑ'. Οὕτω φρονοῦμεν, καὶ οὕτως ἔχομεν, ὥστε ὅπως μὲν ἔχει (20) ταῦτα πρὸς ἄλληλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναι, καὶ οἷς ἂν ἡ Τριάς ἀποκαλύψῃ κεκαθαρμένοις, ἢ νῦν, ἢ ὕστερον· αὐτοὶ δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰδέναι φύσιν θεότητος, ἀνάρχῳ, καὶ γεννήσει, καὶ προόδῳ γωριζομένην, ὡς νῦν τῷ ἐν ἡμῖν, καὶ λόγῳ, καὶ πνεύματι

IX. Quin hoc quoque, nec incite fortasse atque imperite, sed perquam etiam prudenter et circumspicte mecum reputo, tibi quidem nihil periculi ex eo imminere, si Filium genitum asserueris. Non enim verendum est, ne ingentis aliquid eorum, quæ corporibus ac materiæ conveniunt, in 431 gignendo patiat, cum ne corpus quidem sit, idque vel communes ipsæ de Deo notionem facile concedunt. Quare, quid nobis timore fingimus, ubi non est timor, ac sine causa, ut vulgo dici solet, impius sumus? At vero mihi periculum est, ne deitatis jacturam faciam, si creaturam admisero. Nec enim, qui creatur, Deus est; nec qui conser-vus, Dominus, quamlibet alioqui primas inter servos et res creatas ferat, atque hac una re in contumelia humanis aliquanto tractetur. Nam qui eum debito honore fraudat, non magis ipsum, per id quod tribuit, honore afficit, quam per id, quod eripit, ignominiam ei inurit, utcumque res ea honoris speciem et obtentum habeat.

X. Quod si passiones circa generationem tibi fingis, ego quoque idem circa creationem tibi fingam. Nam ne id quidem, quod creatur, citra passionem creatur. Quod si nec genitus est, ut ipse sentis, nec creatus, quod veritas sentit, quod tibi reliquum est, accipe, qui per creaturæ nomen eo pene audaciæ prorumpis, ut idem dicas. Ac tu quidem, male deitatis iudex atque arbiter, nihil intentatum relinquis, nihil non audes; non enim alia ratione nomen tuum illustrare poteris, quam si, ut qui tyrannicis sunt moribus, atque ad alienas facultates eripiendas propensi, infirmiores homines, eodem tu quoque modo Deum ab imperio et dominatione procul submoveres. Ego contra, unam vocem, eamque brevem et compendiosam, habeo. Trinitas vere Trinitas est, fratres. Trinitas porro non inæqualium rerum enumeratio est (quid enim alioqui prohibeat, quin, et decadem, et centuriam, ac myriadem nominemus, si cum tot numeris componatur? Multa quippe, multoque his plura in uumerum cadunt); sed æqualium et honore parium unita sunt, connectat, nec, quæ solutionem nesciunt, defluente numero dissipari sinat.

XI. Sic sentimus, sic animo affecti sumus, ita tamen, ut, quam relationem atque ordinem hæc inter se habeant, Trinitati ipsi soli, ac purgata mente hominibus, quibus, vel in hac vita, vel in posterum Trinitas id patefecerit, noscendum relinquamus. Nos autem eam et eandem deitatis naturam teneamus, quæ ex principii experte, et

(11) Ἀφαιρουμένῳ. Regg. hm, hu, ὑφαιρουμέ- D νῳ.

(12) Ἐχῃ. Sic Regg. hm, hu, et Or. 1. In ed., ἔχει.

(13) Τὸ γινόμενον. Coisl. 1, τὸ δεδομένον.

(14) Οὐδὲ γὰρ τὸ κτιζόμενον. Combefisius vertit: « ne id quidem quod creat, citra passionem creat. » Cæterum id fusius in Or. xx De dogmate explicatur.

(15) Γεννήσεται κατὰ σέ. Sic codd. Ita legit ac vertit Billius. Deest κατὰ σέ in ed.

(16) Κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον. Sic Reg. hu, Coisl. 1, etc. Hæc desunt in edit., quamvis a Billio red-dita.

(17) Κτίσματος. Coisl. 1 addit, ὅτι μηδὲ εἶδει ἐνὶ κατασκευάζεται, « quod nec uni forinæ instrua-tur. »

(18) Ἀνίστων. Billius: « diversarum. »

(19) Τὰ ἀριθμούμενα. Sic Regg. hu, hu, et Or. 1. Deest τὰ in edit.

(20) Ἐχει. Ita Reg. hu, et Or. 1. Alii, ἔχῃ.

generatione, et processione agnoscitur, quemadmodum id quod nobis inest, mente, sermone, ac spiritu **432** intelligitur (quantum quidem ex sensibilibus, ea, quæ animo et ratione intelliguntur, atque ex parvis maxima conjicere possumus, quandoquidem nulla imago veritatem assequi potest), ipsam secum concordem, semper eandem, semper perfectam, qualitatis, quantitatis, temporis expertem, increatam, atque ejusmodi, ut nec ei quidquam unquam defuerit, nec defuturum sit, incomprehensibilem, nunquam se deserentem, nec deserturam: vitas et vitam, lumina et lumen, bona et bonum, glorias et gloriam, verum et veritatem, ac spiritum veritatis, sancta et ipsamet sanctitatem: Deum unumquodque, si separatim consideretur, mente videlicet, ea quæ separari nequeunt, separante: Deum rursus hæc tria, si quidem simul intelligantur, ob eundem motum et eandem naturam: eam rationem habentem, ut nec supra se quidquam reliquerit, aut aliud quidquam superarit; nihil enim erat: nec rursus quidquam post se relictura aut superatura sit; nihil enim futurum est: nec denique secum aliquid æquale admittat; nihil enim est ex omnibus rebus creatis, et servis, et participantibus, ac circumscriptis, quod increatam illam, et dominam, et participatam, atque infinitam naturam assequatur. Verum alia longo prorsus ab ea intervallo distant, alia propius quodammodo ad eam accedunt, atque accessura sunt; idque non vi naturæ, sed gratiæ, nempe cum servitus Trinitati recte præstita, supra servitutum assurre erit: nisi tamen hoc quoque ipsum libertas et regnum est, dominationem probe agnoscere, nec ea, quæ inter se distincta sunt, per animi abjectionem confundere ac permiscere. Porro quilibet tantum, tamque honorificum est serviisse, quanta tandem horum dominatio censenda est! Et cum cognitio ipsa beatitudo sit, quantum, quæso, illud est, quod cognoscitur?

XII. Hoc nobis magnum illud mysterium vult; C hoc nostra in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ac commune nomen, fides et regeneratio, atheiæ abjurgatio et deitatis confessio. Nam hoc commune illud nomen est. Quocirca trium aliquid contemnere, aut separare, confessionem ipsam contemnere est, hoc est, regenerationem, divinitatem, deificationem, spem. Videte qualia Spiritus nobis, cum Deum ipsum prædicamus, largiatur; et quibus rebus nos mulctet, cum spernitur ac rejicitur. Mitto enim dicere terrorem atque **433** iram, cujus minæ non in cultores, sed in contemptores intenduntur. Atque hæc nobis ad vos breviter, non disputandi, sed docendi modo; non Aristotelico, sed piscatorio; non improbe ac veteratorie, sed spiritualiter; non circumforanee, sed concionatorie et ecclesiastice; non ad ostentationem, sed uti-

(δσον εικασαι τοις αισθητοις τα νοητα, και τοις μικροις τα μεγαιστα, επειδη μηδεμια εικων φθάνει προς την αληθειαν), αυτην εαυτη συμβαινουσαν, αιε την αυτην, αιε τελειαν, απιον, αποσον, αχρονον, ακτιστον, απεριληπτον, ουποτε λειπουσαν (21) εαυτης, ουτε λειφουσαν· ζωας και ζωην, φωτα και φως, αγαθα και αγαθον, δεξας και δεξαν, αληθινον και αληθειαν, και πνευμα της αληθειας, αγια και αυτοαγαθητητα· Θεον εκαστον, αν θεωρηται μονον, του νοου χωριζοντος τα ακωριστα· Θεον τα τρια, μετ' αλληλων νοουμενα τω ταυτω της κινήσεως και της φύσεως· ουτε υπέρ εαυτην τι καταλιπούσαν, η υπερβάσαν δλο τι· ου γάρ ην· ουτε μεθ' εαυτην τι καταλείφουσαν (22), η υπερβησομένη· ουκ εσται γάρ· ουτε μεθ' εαυτης τι παραδεχομένην ομοτιμον· ου γάρ επικνεεται τι των κτιστων, και δουλων, και μετεχόντων, και περιγραπτων της ακτιστου, και δεσποτικης, και μεταληπτικης (23), και απειρου φύσεως· Τα μὲν γάρ πάντη πόρρω, τα δὲ ποσὺς πλησιάζοντα και πλησιάζοντα· και τουτο ου φύσει, αλλά μεταληψει, και πηνίκα, όταν τὸ δουλεύσαι (24) κολῶς τῇ Τριάδι, υπέρ την δουλειαν γένηται· εἴπερ μη και τουτο αυτὸ ἡ ἐλευθερία και ἡ βασιλεία (25), τὸ γινῶναι καλῶς δεσποτελαν, αλλά μη φύρειν τὰ διεστῶτα, νοῦ ταπεινότητι. Οἱς δὲ τὸ δουλεύσαι τοσούτον, πληκῆ τούτων ἡ δεσποτεία; και εἰ τὸ γινῶναι μακαριότης (26), πληκῆον τὸ γινωσκόμενον;

IB'. Τοῦτο ἡμῖν τὸ μέγα μυστήριον βούλεται· τουτο, ἡ εἰς Πατέρα, και Υἱόν, και ἅγιον Πνεῦμα, και τὸ κοινὸν ὄνομα, πίστις και ἀναγέννησις, ἀρνησις ἀθεας (27) και ὁμολογία θεότητος. Τοῦτο γάρ τὸ κοινὸν ὄνομα. Ὅστε τὸ ἀτιμάζειν τι των τριῶν η χωρίζειν, ἀτιμάζειν ἐστὶ την ὁμολογίαν, τὸ μὲν την ἀναγέννησιν, τὸ δὲ την θεότητα· τὸ μὲν την θέωσιν, τὸ δὲ την ἐλπίδα. Ὅρατε οἷα χαρίζεται ἡμῖν τὸ Πνεῦμα θεολογούμενον, και οἷα ζημιῶι ἀθετούμενον. Ἐῷ γάρ λέγειν τὸν φόβον, και τὴν ἡπειλημένην ὀργήν, οὐ τοῖς τιμῶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀτιμάζουσιν. Ταῦτα ὡς ἐν βραχεῖσι πεφιλοσόφηται πρὸς ὑμᾶς (28) δογματικῶς, ἀλλ' οὐκ ἀντιλογικῶς· ἀλιευτικῶς, ἀλλ' οὐκ Ἀριστοτελικῶς· πνευματικῶς, ἀλλ' οὐ κακοπραγματικῶς· ἐκκλησιαστικῶς, ἀλλ' οὐκ ἀγοραῖως· ὠφελίμως, ἀλλ' οὐκ ἐπιδεικτικῶς· ἵνα γνῶτε τὸ αὐτὸ φρονούντας ἡμᾶς, οἱ καθ' ἡμῶν δημηγοροῦντες, και πα-

(21) Οὔποτε λειπουσαν, etc. « Quæ sibi nunquam defuit, nec defutura est. »

(22) Καταλείφουσαν. Sic Reg. hu, et Or. 1. Sic legit et expressit Billius. In ed., καταλείπουσαν.

(23) Μεταληπτικῆς. Sic plerique codd. Reg. hu, Coisl. 2, Or. 1, μεταληπτικῆς. In Par. ed., μεταληπτικῆς, [mendose].

(24) Τὸ δουλεύσαι. Reg. hu, et Or. 1, τῷ δουλεύσαι.

(25) Καὶ ἡ βασιλεία. Sic Reg. hu. Deest ἡ in edit.

(26) Εἰ τὸ γινῶναι μακαριότης, etc. Alludit Gregorius ad hæc Joannis verba xvii, 3: « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum, » in qua cognitione consistit certe vera beatitudo, quæ in æterna vita reperitur.

(27) Ἀρνησις ἀθείας. « Abjurgatio atheiæ, seu impietatis, qua Deus tollitur. »

(28) Πεφιλοσόφηται πρὸς ὑμᾶς. Hæc desunt in Reg. bin, et Or. 1.

νηγυρίζοντες, και τοῦτο μόνον ὁμοουῶντες, ἐν ἐμπροσθένους, ἐν πνεόντας· και μὴ, καθάπερ οἱ λιμῶντοντες, σπερμολογήτε τὰ μικρὰ ἡμῶν, εἴτε πταίσματα χρῆ λέγειν, εἴτε και παύνια· ὡς εἴστε τῆς ἀκρας κακοδαιμονίας, μὴ ἐν τοῖς ἰδίοις ἰσχυροῖς τὸ ἀσφαλὲς ἔχειν, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐτέρων σαθροῖς (29).

II'. Ἰδοὺ δεξιὰς δίδομεν ἀλλήλοις ἐν ταῖς ὑμετέροις ἔψεσιν. Ἰδοὺ τῆς Τριᾶδος τὰ ἔργα, τῆς ὁμοιωῦς ἡμῶν δοξαζομένης τε και προσκυνουμένης. Τοῦτο ὑμᾶς χρῆστοτέρους ποιήσει (30) και ὀρθοδοξοτέρους. Ὡς ὑφελόν γε και ἀκουσθήμεν, και γένοιτο τὴν ἡμέραν ταύτην, ἡμέραν γενέσθαι κλητῆν, ἀγίαν, μὴ ἀντιλογίας, ἀλλ' εὐρυχωρίας· μὴ πειρασμοῦ μνημόσυνον, ἀλλ' ἔορτην ἐπινίκιον· ἵνα τὸ ἡμᾶς συμφορνεῖν ἀλλήλοις, και μικροῦ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ἧς τὰ μὲν ὑγιῶς εἶχε, τὰ δὲ νῦν ἀπέλαβε τὴν ὑγίειαν, τὰ δὲ ὑγιαίνειν ἀρχεται, τοῦτο και ὑμῖν αἴτιον γένηται σωτηρίας, και ἀναπλάσεως. Ὡ Τριάς ἀγία, και προσκυνητῆ, και μακρόθυμῃ! μακρόθυμος γὰρ ἡ ἐπὶ τοσοῦτον ἀνασχομένη τῶν σὲ τεμνόντων. Ὡ Τριάς, ἧς ἐγὼ κατηξιώθην, και λάτρης εἶναι, και κῆρυξ ἐκ πλειόνους ἀνυπόκριτος! Ὡ Τριάς ἡ πᾶσι (31) ποτε γνωσθησομένη, τοῖς μὲν τῇ ἐλλάμψει, τοῖς δὲ τῇ κολάσει! Δέχοιο και τούτους προσκυνητάς, τοὺς νῦν ὑδροστάς· και μηδένα ζημιωθήμεν, μηδὲν τῶν ἐλαχίστων, κἂν ἐμὲ τι ζημιωθῆναι δεοί (32) τῆς χάριτος· οὐ γὰρ τολμῶ τοσοῦτον ὅσον ὁ Ἀπόστολος (33) φθέρξασθαι.

III'. Ἄλλ' οὐ ταῦτα φίλα ὑμῖν; σπαράσσεται δὲ ἡ γλῶσσα, και ὀδίνει τὴν ἀντιρήρσιν; Ὁφόμεθα και ταύτην ποτὲ, ἢ οἷς μᾶλλον ἡμῶν σχολῆ περιεστί· γνωσόμεθα και τὰ κομψὰ ὑμῶν γεννήματα, ἢ ἐξαμδιώματα, ἐπειδὴν τὰ ὡς τῶν ἀσπίδων ρήξαντες ἢ συντρίψαντες λόγῳ σκληρῶ και ἀντιτύπῳ, οὐρία (34) και ἀνεμιαῖα ταῦτα ἐλέγξωμεν, και τὸν ἐν αὐτοῖς τῆς ἀσεβείας κρυπτόμενον βασιλίσκον εἰς μέσον ἀγάγωμεν (35)· εἰ και βασιλίσκον, ἀλλὰ νεκρὸν τε και ἀτελεῆ, και ἀκίνητον, ταῖς ὀδίσιν ἐναποθανόντα, και πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ὄντα (36), καθ' ὑμᾶς εἰπεῖν, ἵνα τι μικρὸν ὑμῖν και χαρίσωμαι· οὐ μᾶλλον μισητὸν τῆς συλλήψεως, ἢ ἐλεεινὸν τῆς ἀμδλώσεως. Τοῦτο δώσει ἡμῖν, οἷδ' ὅτι, ὁ δοὺς ἐπὶ ἀσπίδα και βασιλίσκον ἐπιθαίνειν, και περιπατεῖν ἐπάνω ὄφρων και σκορπίων· ὅς και συντρίψει τὸν Σατανᾶν ἐν τάχει ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, εἴτε ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα διὰ τὴν παλαιὰν λαμπρότητα, εἴτε ὡς ὄφιν φεύγοντα διὰ τὴν ὑστερον σχολιότητα, και τὴν εἰς τὸ χαμερπὲς μεταποίησιν, ἵνα μικρὸν τι τῶν κακῶν

° Rom. ix, 3. ° Psal. xc, 13; Luc. x, 19. ° Luc. x, 18.

(29) Σαθροῖς. Coisl. 1, σταθμοῖς.

(30) Ποιήσει. Reg. Cyrp., ποιήσοι.

(31) Πᾶσι. Jes., πάντη.

(32) Δέοι. Combhel., δέη.

(33) Ὅσον ὁ Ἀπόστολος. Alludit hic Gregorius ad hæc Apostoli verba, Rom. ix, 3: « Ortaham enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, » etc.

liter dicta sint : ut qui adversum nos conciones habetis, et in publicis conventibus vos ipsos jactatis, et in hoc uno concordantes estis, nos idem sentire, eodem modo inspirari, idem spirare intelligatis; nec, ut qui fame premuntur, exigua nostra, sive peccata, sive ludicra dicenda sunt, colligatis atque in vulgus spargatis. Extremæ quippe miseriæ est, non propriis viribus, sed aliorum imbecillitate niti atque confidere.

XIII. En mutuas dextras, inspectantibus vobis, jungimus. En quid Trinitas, quam nos æque celebramus et adoramus, effecerit. Hoc vos benigniores rectiusque de religione sentientes efficiet. Utinam sane exaudiamur, atque hic dies, qui vocatur sanctus, fiat dies, non contradictionis, sed latitudinis; non tentationis monumentum, sed triumphale festum; ut mutua nostra concordia, totiusque pene terrarum orbis, qui partim jam ante sanus erat, partim sanitatem nunc recepit, partim sanus esse incipit, vobis quoque salutis atque instaurationis causa sit. O sancta, et adoranda, et longanimis Trinitas! longanimis enim es, quæ eos, a quibus scinderis, tandiu toleras. O Trinitas, cujus ego, ut cultor ac sincerus præco essem, jam pridem dignus habitus sum! O Trinitas omnibus aliquando, vel per illuminationem, vel per prænam agnoscenda! Utinam hos quoque, qui nunc contumelias te afficiunt, adoratores accipias, nec quemquam, ne ex minimis quidem amittamus, vel etiam si mihi propterea aliqua gratiæ jactura faciendâ sit: non enim tantum dicere audeo, quantum Apostolus °.

XIV. Quid? Hæc vobis minus grata sunt, ac lingua distorquetur, et confutationem parturit? Hanc quoque aliquando videbimus, cum vobis plus otii, quam nobis, suppetat; ac lepidos et elegantes vestros fetus, imo abortus cognoscemus, cum ruptis aspidum ovis, aut dura et solida disputatione confRACTIS, irrita ea et 434 evanida esse aperte demonstraverimus, abditumque in ipsis impietatis basiliscum in medium protulerimus; basiliscum quidem illum, cæterum mortuum, et imperfectum ac motu carentem, ipsisque partus doloribus immortuum, ac, priusquam gignatur, non existentem (libet enim verbis vestris uti, ut non nihil gratiæ apud vos ineam), ob conceptionem non minus detestabilem, quam ob abortum miserabilem. Hoc nobis, mihi credite, daturus est ille, qui potestatem nobis dedit super aspidem et basiliscum ambulandi, et calcandi supra serpentes et scorpiones °; qui etiam Satanam, vel tanquam fulgur e cælo lapsum °, ob antiquum splendorem, vel serpentis

(34) Οὐρία. Coisl. 1, οὐραία.

(35) Ἀγάγωμεν. Reg. hu, Or. 1, ἀγωμεν.

(36) Οὐκ ὄντα. Hic notat vocem, seu blasphemiam Arianorum, qui de Filio dicebant: « Non erat priusquam gigneretur, aut nasceretur. » Quare οὐκ ὄντα videtur sic reddendum: « non existentem. » Billius reddit: « extinctum. »

iustar fugientem, ob posteriorem obliquitatem, et **A** ἀναπνεύσωμεν, ἀποδρασάσης; (37) παντελῶς ἰδύνης, καὶ λύπης, καὶ στεναγμοῦ, νῦν τε καὶ ὕστερον, ἐν sub pedibus nostris brevi conteret; ut a malis paululum quiddam respiremus, fugato prorsus dolore, Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας, τῶν αἰώνων (38). Ἄμην. et mœrore, ac gemitu, nunc et in posterum, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(37) Ἀποδρασάσης. Sic Coisl. 1. In ed., ἀποδράσης.

(38) Καὶ τὸ κράτος... τῶν αἰώνων. Hæc desunt in Regg. bm, hu, Coisl. 1, et tribus Colb

435 MONITUM IN ORATIONEM XXIV.

I. Antequam ad hujus orationis argumentum deveniamus, expendendum nobis est, quis sit ille Cyprianus, cujus laudes hic tam magnifice prosequitur Gregorius. Non mediocris enim versatur hac de re inter eruditos controversia. Alii pro Cypriano Carthaginensi, alii pro Antiocheno militant; et perquam arduum videtur in tanta opinionum varietate inter discordes pacem constituere. Etenim si attendatur ad hæc Theologi verba (n. 6): « Hic Cyprianus, magnum quondam Carthaginensium, nunc autem totius orbis nomen, etc., » et alibi (n. 12): « Pastor creatur.... Neque enim Carthaginensi tantum Ecclesiæ, nec Africæ, ab eo, et propter eum etiam nunc claræ et celebri præficitur, verum etiam, etc., » videbitur sane Theologum Cypriani Carthaginensis nomen celebrare voluisse. Verum orationis series plura exhibet, quæ huic Cypriano nullatenus congruere possint, imo quæ repugnent. Dicendumne igitur errasse Gregorium, ac duos Cyprianos confudisse? Id animadvertit Billius (39); et ut Gregorium nostrum ab errore aut memoriæ lapsu vindicet, geminum Cyprianum Carthagine natum fingit; nec absurdum putat duos ejusdem nominis viros, in eadem urbe natos, diverso tempore eandem sedem occupasse. Sed subinde fatetur, quod, « velut in gemellis fratribus interdum, formæ similitudine decepti, alterum pro altero accipimus; ita Gregorius in duobus ejusdem nominis viris, multarumque virtutum similitudine conjunctis, Antiocheno nonnulla tribuerit, quæ Carthaginensi conveniebant. » Idem difficultatis nodus diu incertum tenuit eruditum Oxoniensem Cypriani Carthaginensis editorem (40); sed aliam nodi solvendi viam aggreditur. Fellus namque, pari, ac Billius, erga Gregorium nostrum veneratione ductus, ne in hac re culparet Theologus, unicum duntaxat agnoscit Cyprianum, eumque Carthaginensem, sed quæ de Antiocheno feruntur, inter fabulas numerat. Quin etiam aperte declarat, Gregorium tam oscitanter errare non potuisse, ut episcopum Antiochenum cum Carthaginensi confunderet.

II. Verum supersunt vetustissima monumenta quibus plane demonstratur Cyprianum, Antiochiæ in Phœnicia episcopum, vere existisse. Constat enim apud eruditos Cypriani Antiocheni et Justinæ res gestas statim post illorum martyrium fuisse conscriptas. Exstat etiamnum opus in tres partes seu libros divisum. Prima pars mirabilem Cypriani et Justinæ conversionem complectitur. In secunda Cyprianus vitæ suæ ac criminum confessionem, necnon et magicarum artium seriem texit. In tertia denique utriusque martyrii describitur. Hujus operis secunda pars, jam Latine in Bodleiana bibliotheca reperta, a Fello fuerat Oxoniæ excusa anno 1700. Geminas vero partes, nempe primam et tertiam, quæ nondum prodierant, in vetusto codice S. Andoeni Rothomagensis etiam Latine repertas, ediderunt in suo *Anecdotorum thesauro* (41) eruditi antiquitatis indagatores nostri dominus Edmundus 436 Martene et dominus Ursinus Durand, addita secunda parte, quæ jam ab Oxoniensi editore pervulgata fuerat. Primitivus quidem primæ et tertię partis textus desideratur. Secunda vero pars, Cypriani scilicet confessio, ad nos usque Græcæ integra pervenit. Hanc suppeditavit bibliotheca Colbertina. Sed postquam vetus interpretatio Latina a Fello edita, cum Græco textu fuit collata, tot tantisque nœvis ac erroribus scatere visa est, ut necesse fuerit novam hujus operis interpretationem Latine edere. Hunc laborem suscepit D. Prudentius Maran; et Cypriani Antiocheni confessionem a se Latine redditam vulgavit cum Græco textu anno 1727, ad calcem novæ editionis Operum sancti Cypriani Carthaginensis.

III. Præterea Eudocia Augusta, Theodosii junioris uxor, heroico carmine, teste Photio (42), tribus itidem libris, et eodem ordine quem modo retulimus, Cypriani et Justinæ Acta, non ad artis licentiam, sed ad historiæ fidem, conscripsit. Gregorius ipse citat Cypriani confessionem, et eadem, ac Eudocia, de illo commemorat. « Quis ergo, » inquit D. Prudentius Maran (43), « eum nunquam existisse sibi persuadeat, de quo exstant monumenta illius temporis, quo vixisse dicitur, pene æqualia? Fabulæ in remotis ætatibus

(39) Argum. in hanc orat.

(40) Fell. Oxon. Cypr. ed., t. II, p. 196, *Monit.*

(41) T. III, p. 1613.

(42) Cod. clxxxiv, p. 416.

(43) *Vita Cypr.*, in nova ed. p. xxxviii.

latebras quærent; nec quisquam tam inepte mentitur, ut quæ nemo vidisse se aut audisse meminit, ea nuper in clarissima luce et omnium oculis evenisse fingat. » Sed dum fâletur vir eruditus, negari non posse exstitisse Cyprianum Antiochenum, detinetur tamen quominus assentiatur, tum Gregorio, tum Tillemontio et aliis, qui confessionem istam ab ipso martyre scriptam existimarunt. Plura refert, quæ profecto sententiam suam confirmare videntur. Nam confessio ista, præter quosdam magicæ artis effectus fabulam redolentes, complectitur etiam longam magicarum artium descriptionem, et exquisitas ac frigidæ de singulis vitiorum formis ambages, quæ curiosum magis animum quam peccati dolore affectum indicant. Sed quamvis dubitet utrum id opus sit vere genuinum Cypriani fetus, putat tamen illius conversionem fabulis non esse ascribendam, nec, si quis egregium istud martyris factum elegerit, in quo ornando et amplificando elaboraret, idcirco historiæ summam in suspicionem vocandam; cum præsertim scriptor ille uti poterit antiquioribus monumentis, quæ « Cypriani et Justinæ Acta, » ut legitur sub finem libelli de utriusque passione, « ab initio usque in finem scripta continebant. »

IV. His igitur monumentis cuique constare debet vere exstitisse Cyprianum Antiochenum. Tanta et tam perspicua hac de re supersunt testimonia, ut ea vir prudens nullo modo rejicere possit. Unde eruditi, ac præcipue Tillemontius (44) et D. Prudentius Maran (45), censent duos distinguendos esse Cyprianos, alterum Carthaginensem, Antiochenum alterum; quorum primus quidem martyrismum Carthagine subiit, anno 258, decimo octavo Kalendas Octobris sub Valeriano et Gallieno principibus; alter vero Nicomediæ, sexto Nonas Octobris anni 304, sub Diocletiano et Maximiano imperatoribus, ut testatur Eudocia, cui hac in re, ut observat Tillemontius, major debetur fides, quam Gregorio nostro, qui « sub Decio » Cyprianum exsulasse scribit (n. 14). Insuper Antiochenum, utpote qui esset Orientalibus notior, et Gregorii temporibus vicinior, in hac oratione laudatum existimamus; 437 atque cum Tillemontio et D. Prudentio Maran modeste fatemur hic errasse Gregorium, qui plura Antiocheno, quæ ad Carthaginensem spectabant, ita retulerit, ut ex duobus Cyprianis unum efformasse videatur. Quo autem pacto in hunc errorem inciderit, mira res est; nisi forte, ut ait D. Prudentius Maran (46), « hæc nobis illius excusandi ratio verisimilior videatur, nempe cum ei recens admodum cum iis quos alloquitur intercederet consuetudo, et post aliquot dierum secessum attemperatè ad ipsum diem festum rediisset, ut ipse testatur, satis proclive fuit in tam augustis ad res accurate ediscendas spatiis labi et errare. »

V. Cæterum hic error nihil de istius orationis laude detrahit. In ea viget illa ingenii vis et facundia, quæ in cæteris orationibus suspicitur. Cypriani ac Justinæ res gestas mirum in modum exhibet ac prosequitur orator; et auditorum mentes ad illorum simul admirationem et imitationem provocat. Notanda quoque est illa præclara Justinæ, in ipso tentationis discrimine, ad Deiparam Virginem invocatio (n. 11), qua, « ut Virgo periclitanti virgini opem ferret, » orabat. Nullibi enim, quarto scilicet sæculo, tam diserte tamque perspicue quam in ista oratione, beatæ virginis Mariæ auxilium ac protectio commendatur. Fatentes adversarios habemus. Clericus ipse, qui sæpe Gregorium rhetoricæ plus æquo indulsisse conqueustus est, ad solitum non ausus confugere diverticulum, ait (47): « Nulla hic in verbis Gregorii, ubi Cyprianum invocat, et Justinæ in Maria invocanda studium exprimit, nulla, inquam, rhetoricæ figura, nulla fictio est, contra ac putavit unus e nostris, Caveus nomine. » Quo autem anno, quove in loco habitata fuerit hæc oratio, facile, tum ex diversis titulis, tum ex orationis serie colligere est. Mirum sane videtur Nicetam Nazianzi dictam existimasse. Constat enim Gregorium « brevis ac recentem » cum iis, quos alloquitur, « consuetudinem » habuisse, *πραχτα συνήθεια*, ut ipse loquitur (n. 2), ac proinde Nazianzenis nullatenus convenire posse. Id vero Constantinopolitanis apprime congruit. Deinde Theologus hanc orationem vocat (n. 19) « sermonum suorum primitias, » ut significet a se tunc primum sanctum martyrem laudari. Concludendum igitur Constantinopoli habitam fuisse, et, quantum ex dictis conijcere possumus, mense Octobri anni 379.

(44) T. V. p. 329 et 719.

(46) *Vita Cypriani*, p. xxxviii.

(45) In nova ed. Cypr. Carth. p. xxxvii et cxxxii.

(47) *Bibl. univ.* t. XVIII, p. 121.

ΛΟΓΟΣ ΚΔ'.

ORATIO XXIV^a.

Εἰς τὸν ἄγιον (48) ἱερομάρτυρα Κυπριανόν, ἐξ Ἄ In laudem S. martyris Cypriani, cum postridie illius ἀγροῦ μετὰ μίαν τῆς μυσίας ἡμέραν ἐπαρ-solemnis memoriæ ture rediisset Gregorius. ἤχοτος.

Α'. Μικροῦ Κυπριανὸς διέφυγεν ἡμᾶς· ὦ τῆς ζῆ-

1. Cyprianus fere nos effugit: o ingens damnum!

(48) Εἰς τὸν ἄγιον, etc. Varius in variis codicibus legitur hujus orationis titulus. In Reg. a: Εἰς τὸν ἄγιον Κυπριανόν, ἐξ ἀγροῦ ἐπανήκων. Reg. d: Εἰς μάρτυρα Κυπριανόν. Reg. ph: Εἰς Κυπριανόν

τὸν μάρτυρα, ἐξ ἀγροῦ ἐπιστὰς μετὰ τὴν ἡμέραν τῆς μυσίας. Alter Reg. 2302: Λόγος ἐπιτάφιος καὶ ἐγ
• Alius XVIII. Quæ autem 24 erat, nunc 34. — Habita mense Octobri anni 379.

idque vos passi estis, qui eum omnium maxime A
 suspicitis, annisque honoribus ac publicis con-
 ventibus celebratis. 438 Cyprianus, inquam, cu-
 jus, vel etiamsi aliqui oblivionis vitio laboraremus,
 meminisse tamen necesse fuerat; siquidem optimi
 potissimum viri memoria colendi sunt, iique, quo-
 rum meminisse non modo pium est, sed etiam utile
 ac fructuosum. Verum hoc debitum cum senore
 dissolvamus; si tamen pares rei facultates habes-
 mus, ac non rerum omnium egestate et penuria
 conflictamur. Quod si etiam admodum pauperes
 inveniamur, non dubito, quin vir ille, ut in omni-
 bus rebus animi magnitudine ac modestia prædi-
 tus, tum nostræ moræ, tum inopiæ, facile sit ve-
 niam daturus; modo hoc nomine gratias Deo aga-
 mus, quod memoria ipsius ex animis nostris haud-
 quaquam effugerit. Vere gratias Deo agamus: id
 enim æquum est; atque ut hinc initium ducamus,
 quam commode, pulchrisque Dei mensuris, qui
 omnia cum pondere et mensura constituit ac moderatur ¹², ad vos rediimus, a silentio et solitu-
 dine ad sermonem, a martyrum studiosa ad martyres, a corporea relaxatione ad spirituales eru-
 las!

II. Desiderabamus vos, o filii, et pari desiderio
 affectu a vobis expetebamur; id enim mihi persua-
 deo. Videte paterni animi candorem; nam et quod
 meum est narro, et vestro erga me affectui testi-
 monium præbeo, atque hactenus inter nos disjunc-
 ti, ut desiderium nostrum utrinque agnoscere, ac
 ipsa locorum distantia et intervallo, quemadmodum
 pictores tabulas, explorare possemus, rursus con-
 venimus. Quam magnus memoriæ fomes est, vel
 brevis amicorum familiaritas et consuetudo, iis
 utique qui moribus sunt ad amandum propensi,
 quique Dei erga genus humanum amorem imitan-
 tur! Quidni autem, cum Christi, qui propter nos ad
 formam usque servilem seipsum exinanivit, et a
 cœlestibus alienos et peregrinos ad se collegit, di-
 scipulos nos profiteamur, quidni, inquam, mutuo
 amoris complexu inter nos hæreremus, spiritusque
 tarum mysterium, seu caput est, servaremus?

III. Jam igitur hoc unum et primum beneficium
 habemus, quod ipsi quam celerrime ad mutuos
 amplexus accurrimus. Neque enim zelus moram
 patitur; totiusque vitæ instar est unius dieculæ D

¹² Sap. xi, 21. ¹³ Ephes. iv, 3.

χωμιαστικὸς εἰς τοὺς ἁγίους Κυπριανὸν καὶ Ἰουστίν-
 νην τοὺς φιλοσόφους καὶ μάρτυρας. « Oratio funebris
 et panegyrica in sanctos Cyprianum et Justinam
 philosophos et martyres. » Par.: Εἰς τὸν ἅγιον Κυ-
 πριανόν. Nicetas in *Comment.*: Μετὰ γοῦν μίαν ἡμέ-
 ραν τῆς τοῦ μάρτυρος μνήμης παραγενόμενος, τὸ
 παρὸν εἰς αὐτὸν ἐγκώμιον ἐξεφώνησε. « Postridie il-
 lius diei, quo martyris commemoratio celebrari so-
 lebat, ita reversus, hanc in ipsius laudem orationem
 habuit. »

(49) Κυπριανός. Sic Reg. ph, Coisl. 2, etc. In
 ed., Κυπριανόν.

(50) Εὐποροῦντες. Sic Regg. bm, ph, Coisl. 1 et
 2, Bas. Ita etiam videtur legisse Billius. In ed. εὐ-
 φρονοῦντες.

(51) Γαργημερίος. « Procrastinationis. »

μίας! καὶ ὑμεῖς ἠνέσχεσθε, οἱ πάντων μᾶλλον τὸν
 ἄνδρα θαυμάζοντες, καὶ ταῖς δι' ἔτους τιμῶντες εκει-
 νον τιμαῖς τε καὶ πανηγύρεσι. Κυπριανός (49), ὁ,
 καὶ τοῖς τᾶλλα ἐπιλήσμοσι, μεμνησθαι τῶν ἀναγ-
 καίων. εἴπερ τῶν ἀρίστων μάλιστα μνημονευτέον,
 καὶ ὧν τὸ μεμνησθαι ὀσιόν τε ὁμοῦ καὶ ὠφέλιμον.
 Ἄλλ' ἀποδῶμεν σὺν τόκῳ τὸ χρέος, ἂν ἄρα τοσοῦτον
 εὐποροῦντες (50) φανῶμεν, ἀλλὰ μὴ πάντα ὤμεν ἐν-
 δεεῖς τε καὶ πένητες. Ἄν δὲ καὶ λίαν πένητες, οἷ'
 ὅτι συγγνώσεται ἡμῖν καὶ τῆς ὑπερημερίας (51), καὶ
 τῆς πενίας, ἐπεὶ καὶ πάντα μεγαλόψυχος ὁ ἄνθρωπος
 φιλόσοφος. μόνον ἂν, ὅτι μὴ διέφυγεν ἡμᾶς, εὐχαρι-
 στήσωμεν. Εὐχαριστήσωμεν (52) δὲ. καὶ γὰρ ἄξιον.
 Ἄρκτεον δὲ οὕτως, ὡς εἰς καλὸν ὕμιν ἐπανήκομεν,
 καὶ καλοῖς μέτροις Θεοῦ, τοῦ πάντα ἐν σταθμῶ καὶ
 B μέτρῳ διορίζοντός τε καὶ διευθύνοντος, ἐκ τῆς ἰσχυ-
 ρίας ἐπὶ τὸν λόγον, ἐκ τῆς φιλομάρτυρος (53) ἐπὶ
 μάρτυρας, ἐκ τῆς σωματικῆς ἀνέσεως ἐπὶ τὴν πνευ-
 ματικὴν ἐστίασιν.

B. Ἐποθοῦμεν ὑμᾶς, ὧ τέκνα, καὶ ἀντεποθοῦμε-
 θα τοῖς ἰσοῖς μέτροις (54). πείθομαι γάρ. Ὅσατα
 πατὴρ εὐγνωμοσύνην. καὶ τὸ ἐμαυτοῦ λέγω, καὶ τὸ
 ὑμέτερον μαρτυρῶ, καὶ τοσοῦτον διαζευχθέντες ἀλλή-
 λων, ὅσον τὸν πόθον γνωρίζαι καὶ δοκιμάσαι τῇ ἀπο-
 στάσει, καθάπερ οἱ ζωγράφοι (55) τοὺς πίνακας, πάλιν
 συνήλθομεν. Ὡς μέγα μνήμης ἐμπύρευμα (56),
 C καὶ βραχεῖα συνήθεια φίλων (57), τοῖς τε ἀγαπητι-
 κοῖς τὸν τρόπον, καὶ Θεοῦ μιμουμένοις φιλανθρωπίαν!
 Πῶς δὲ οὐκ ἐμέλλομεν, οἱ Χριστοῦ μαθηταί, τοῦ κε-
 νωθέντος δι' ἡμᾶς μέχρι δούλου μορφῆς, καὶ ξένους
 ὄντας τῶν οὐρανίων πρὸς ἑαυτὸν συναγαγόντος, ἀθ-
 ἔξεσθαί τε καὶ περιέξεσθαι ἀλλήλων, καὶ τηρήσειν
 τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδεσμῷ τῆς εἰ-
 ρῆνης, ἡ νόμου καὶ προφητῶν ἐστὶ μυστήριον, εἴ-
 οῦν (58) κεφάλαιον;

unitatem in vinculo pacis ¹², quæ legis et prophe-

Γ. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο τῆς εὐεργεσίας καὶ πρῶτον,
 τὸ ὡς τάχιστα προσδραμεῖν ἀλλήλοις καὶ περιπτύξ-
 σθαι. Οὐδὲ γὰρ φέρει τὴν ἀναβολὴν ὁ ζῆλος. καὶ βίος
 D ὁλος ἡμέρα μία τοῖς πόθῳ κάμνουσιν. Δεύτερον δὲ, δ

(52) Εὐχαριστήσωμεν. Deest in pluribus codd.
 (53) Φιλομάρτυρος. Piam quamdam matronam
 intelligere videtur Gregorius.

(54) Τοῖς ἰσοῖς μέτροις. Hæc desunt in Regg. bm,
 ph, Par., cæterisque melioris notæ codd.

(55) Καθάπερ οἱ ζωγράφοι. « Ut pictores, inquit
 Nicetas, ex intervallo tabulas melius perspiciant, si-
 que expendunt, quam si propius intueantur: sic
 mutuos amor sejunctione melius, quam perpetua vi-
 tæ consuetudine exploratur. »

(56) Ἐμπύρευμα. Regius Cyp., ἐμπόρευμα,
 « negotiatio. »

(57) Συνήθεια φίλων. Sic Reg. a. Deest φι-
 λων in ed.

(58) Μυστήριον, εἴτ' οὔν. Hæc desunt in Regg.
 a, c, d, bm, Coisl. 2, Or. 1, Par., Oson., etc.

καὶ μέγιστον, τὸ μὴ κατόπιν (59) ἑορτῆς δραμεῖν, μὴ δὲ μαρτύρων μυσταγωγίας ἀπολειφθῆναι, καὶ τῆς ἐν-
 τεῦθεν ἐγγινομένης ἡμῖν τρυφῆς τε καὶ ἀναψύξει ς.
 Ἐγὼ γὰρ τᾶλλα μὲν ὁμολογῶ παντὸς εἶναι νωθέστε-
 ρος· καὶ πάντα πόθον ἀπεσεισάμην, ἀφ' οὗ Χριστῷ
 συνεταξάμην, καὶ οὐδὲν αἰρεῖ με τῶν ὅσα τερπνὰ
 τοῖς ἄλλοις καὶ περισπούδαστα· οὐ πλοῦτος ὁ κάτω
 συρόμενος καὶ περιτρεπόμενος, οὐ γαστρὸς ἡδοναί,
 καὶ κόρος πατὴρ ὕβρεως, οὐκ ἐσθῆς μαλακὴ τε καὶ
 περιβρέουσα, οὐ λίθων διαύγεια καὶ χάριτες, οὐκ
 ἀκοή γοητεύουσα, οὐκ ὀσφρησις ἐκδηλύνουσα, οὐ κρό-
 τος δῆμων καὶ θεάτρων ἐκμαίνοντες, ὧν πάλοι τοῖς
 βουλομένοις παρεχωρήσαμεν· οὐχ ὅσα τῆς πρώτης
 γεύσεως (60) ἡμῶν, ἐξ ἧς ἀπολώλαμεν, ἔκχονα· ἀλ-
 λὰ καὶ πολλὴν εὐήθειαν καταγινώσκω τῶν κρατεῖσθαι
 τούτοις ἀνεχομένων, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς δια-
 φθεῖρειν τῇ περὶ ταῦτα μικροπρεπεῖα, καὶ ὡς ἐστῶσι
 προστιθεμένων τοῖς φεύγουσιν. Ἐκείνου δὲ λίαν
 ἀπληστώως ἔχω καὶ περιέχομαι, καὶ τοῦ πάθους ἐμαυ-
 τὴν ἀποδέχομαι· μαρτύρων τιμαῖς ἐπιτέρπωμαι, καὶ
 ἀθλητῶν αἵμασιν ἐπαγάλλομαι· καὶ ἄλλων μὲν οἱ
 ἄθλοι καὶ τὸ κρατεῖν, ἔμοι δὲ οἱ στέφανοι. Τοσοῦτον
 προαρπάζω τὴν εὐκοσμίαν (61), καὶ οὕτως οικειού-
 μαι τὰ κατορθώματα!

jus vero rei inexplebili quadam aviditate teneor, nec ab ea unquam divelli possum, mihique etiam hunc affectum inesse facile patior; martyrum honoribus oblector, pugilum cruoribus exulto; atque aliorum quidem certamina et victoriae sunt, coronae autem meae. Usque eo gloriam hanc praeripio, et eorum egregia facinora mea esse duco!

Δ'. Πᾶσι μὲν δὴ μάρτυσι πανηγυριστέον, καὶ πᾶσιν ἀ-
 νοικτέον ἐτοιμῶς καὶ γλῶσσαν, καὶ ἀκοήν, καὶ διά-
 νωϊαν, καὶ λέγοντάς τι προθύμως περὶ αὐτῶν καὶ
 ἀκούοντας, καὶ πάντα ἐλάττω νομίζοντας τῆς ἐκεί-
 νων ἀθλήσεως. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει, πολλῶν ὄντων
 ἡμῖν εἰς ὀδηγίαν τοῦ κρείττονος (62), καὶ πολλῶν
 τῶν πρὸς ἀρετὴν παιδευμάτων, λόγου (63), νόμου,
 προφητῶν, ἀποστόλων, αὐτῶν τῶν Χριστοῦ παθη-
 μάτων, τοῦ πρώτου μάρτυρος ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀνελ-
 θόντος, κάμει συναγαγόντος, ἵνα προσηλώσῃ τὴν ἐμὴν
 ἀμαρτίαν, καὶ τὸν ὄφιν θριαμβεύσῃ, καὶ τὸ ξύλον
 ἀγιάσῃ, καὶ τὴν ἡδονὴν νικήσῃ, καὶ τὸν Ἄδὰμ ἀνα-
 σώσῃ, καὶ τὴν εἰκόνα πεσοῦσαν ἀνακαλέσῃται· τοσ-
 οῦτων ὄντων ἡμῖν καὶ τοιούτων, οὐδὲν ἕλαττον ἡμῖν
 εἰς παιδαγωγίαν. (64) οἱ μάρτυρες, δλοκαυτώματα
 λογικά, θύματα τέλεια, προσφοραὶ δεκταί, τῆς ἀλη-
 θείας κηρύγματα, τοῦ ψεύδους στηλιτεύματα, νόμου
 συμπλήρωσις, τοῦ γε πνευματικῶς νοουμένου, πλάνης
 κατάλυσις, κακίας διωγμὸς, ἀμαρτίας κατακλυσμὸς,
 κόσμου καθάρσιον.

Ε'. Σὺ δὲ μοι, Κυπριανέ, τὸ τιμιώτατόν μοι καὶ
 πρᾶγμα καὶ ὄνομα, πλεόν ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους μάρτυ-
 ρας (φθόνος γὰρ οὐδεὶς παρὰ μαρτύρων μάρτυσιν).

(59) *Τὸ μὴ κατόπιν*, etc. Hoc proverbio notan-
 tur, qui serius ad rem aliquam occurrunt.

(60) *Γεύσεως*. Colb. 1, *ρεύσεως*, «prima fluxione;»
 nimirum peccato originali, ex quo tot mala fluxere,
 terrisque incubuere.

(61) *Εὐκοσμίαν*. Regg. a, c, d, hm, duodecim
 Colb., Or. 1, etc., *εὐδοξίαν*.

A spatium desiderio laborantibus. Alterum est, idque maximum, quod non post festum accessimus, 439
 seriusque, quam ut martyrum sacris interesse
 queamus, eoque oblectamento animique jucundi-
 tate frui, quæ hinc nobis comparatur. Nam cæteris
 quidem in rebus me quovis homine segniorem esse
 non inficior; omnem enim cupiditatem abjeci, ex
 quo Christo nomen dedi, neque ex omnibus rebus,
 quæ aliis jucundæ atque expetendæ videri solent,
 ulla teneor; non opibus quæ fluxæ et caducæ sunt,
 ac sursum deorsumque volvuntur, non ventris vo-
 luptatibus, non saturitate, quæ libidinem parit, non
 veste molli et diffluente, non gemmarum splendo-
 re, et gratia, non auditu præstigias offundente, non
 olfactu animum effeminante, non vulgi ac theatri
 B plausibus, qui furorem excitant, quos jampridem
 iis, qui ejus rei desiderio afficiuntur, haud grava-
 tim reliquimus, non denique his omnibus quæ ex
 primo illo gustu, qui nobis interitum attulit, origi-
 nem traxerunt: quin potius magna eos in stolidi-
 tate versari existimo, qui ab hujusmodi rebus scæ-
 vinci patiuntur, ac villi et sordido circa eas studio
 nobilitatem animæ inficiunt, fluxisque et fugacibus,
 quasi certis et stabilibus, totos se addicunt. Hu-

jus vero rei inexplebili quadam aviditate teneor, nec ab ea unquam divelli possum, mihique etiam hunc affectum inesse facile patior; martyrum honoribus oblector, pugilum cruoribus exulto; atque aliorum quidem certamina et victoriae sunt, coronae autem meae. Usque eo gloriam hanc praeripio, et eorum egregia facinora mea esse duco!

C. IV. Omnium quidem martyrum memoria cele-
 branda est, omnibusque, et linguæ, et aures, et
 mentes prompte aperiendæ, ut de eorum laudibus
 libenter aliquid dicamus et audiamus, omniaque
 alia eorum certaminibus inferiora esse censeamus.
 Nam cum multa nos ad melioris vitæ studium du-
 cant, atque ad virtutem erudiant, ratio, lex, pro-
 phetæ, apostoli, Christi cruciatus, Christi, inquam,
 primi martyris, qui crucem conscendit, meque se-
 cum duxit, ut peccatum meum affigeret, et de
 serpente triumpharet, et sanctitatem ligno afferret,
 et voluptatem vinceret, et Adamum primæ incolumi-
 tati restitueret, ac prolapsam imaginem erigeret
 atque instauraret: cum tot, inquam, tantaque habea-
 mus, non minus tamen ad vitam recte instituen-
 dam nobis utilitatis afferunt martyres, hæc holo-
 causta ratione prædita, victimæ perfectæ, obla-
 tiones Deo gratæ et acceptæ, veritatis præconia,
 mendacii 440 proscissiones, legis, quæ spirituali
 modo intelligitur, expletio, erroris oppressio, vitii
 insectatio, peccati diluvium, mundi lustratio.

V. Tum tu mihi, Cypriane, et re et nomine cha-
 rissime, supra cæteros martyres celebrandus oc-
 curris (nec enim verendum est, ne martyres mar-

(62) *Εἰς ὀδηγίαν τοῦ κρείττονος*. «Quæ nos ad
 Deum vitamque meliorem ducant.» Utrumque sonat
 vox ὀδηγία.

(63) *Λόγου*. Deest in Oxon.

(64) *Παιδαγωγίαν*. «Ad institutionem,» scilicet
 tam fidei quam morum.

tyribus invident), atque et virtute tua majorem in modum afficior, et memoria recreor, ac præ gaudio quasi lymphatus feror, et quodammodo in eodem tecum martyrio versor, dimicationisque socius et particeps sum, ac totus ad te transeo: sive me tibi doctrina et eloquentia conciliet, qua tu tanto reliquos mortales anteibas, quanto ratione prædita brutis animantibus præstant (sit enim, nescio quo pacto, ut, non minus inter eos, qui studii cujusdam atque instituti nomine inter se conjuncti, quam qui affinitatis et consanguinitatis vinculo inter se devincti sunt, amor coalescat); sive id repentinae admirabili mutationi tuæ, quæ vim omnem orationis excedit, omnique exemplo præstantior est, assignari debeat. Nani sol etiam post nubem, qua prius obducebatur, jucundior illucescit; et ver post hiemis tristitiam dulcius est; suavior etiam apparet ridens tranquillitas, et expansum ac pacatum mare, cum, post ventorum tumultum, et tumescentes fluctus, littoribus alludit.

VI. Illic Cyprianus, o viri (ut et qui nostis, ex ipsa commemoratione majorem voluptatem capiat, et qui ignoratis, historiam omnium nostrarum pulcherrimam, commune Christianorum decus, atque ornamentum discatis), hic, inquam, Cyprianus, magnum quondam Carthaginensium, nunc autem totius orbis nomen, opibus conspicuus, potentia illustris, genere clarus (siquidem maximum nobilitatis argumentum est, senatorem esse, primariamque in eo ordine sedem obtinere), flos juventutis, elaboratum naturæ opus, doctrinæ principatus, tam philosophicæ, quam cujusvis alterius generis disciplinæ, idque quacunque parte eas spectare volueris; adeo ut in eo, et variarum artium cognitio mirabilior esset, quam singularum exacta et perfecta scientia, et rursus singularum exquisita et modis omnibus absoluta perceptio plus admirationis vel, ut apertiori distinctione hæc explicem, alios utraque laude, omnes autem omnino superaret.

441 VII. Ac eruditionem quidem libri ipsi testantur, quos ille complures et luculentos pro nobis conscripsit, posteaquam Dei, qui omnia facit, et mutat⁶⁵, benignitate, doctrinam suam in melius transtulit, atque stoliditatem rationi subjecit. Quænam autem hinc mihi jam dicenti ratio tenenda sit, et quo me vertam, plane incertus sum. Vereor enim, ne nimis longum ac prorsus intempestivum sermonem habeam, si Cypriani omnia commemoranda suscepero; et rursus, ne maximo eos, qui adsunt, detrimento mulctem, si quid præteriero. Ut igitur medium quemdam, inter temporis brevi-

⁶⁵ Amos v, 8.

(65) Ὁλος. In nonnullis, ὅλος.

(66) Ὁ κρείττορ. Sic Regg. a, c, d, ph, etc. In ed., κρείττω.

(67) Ὀδόνοντα. Interdres videtur legisse, οὐδόνοντα.

(68) Γέννησθε. Savil., γένοιθε.

(69) Τῆς φύσεως ἀγαλμα. Vernacula lingua dicimus: « Chef-d'œuvre de la nature. »

(70) Πολυμαθίας. Sic plures codd. In Regg. ς, d; bm, ph, πολυμαθείας. In ed., φιλομαθίας,

καὶ σοῦ διαφερόντως ἤττημαί τε τῆς ἀρετῆς, καὶ τῆ μνήμῃ κουφίζομαι, καὶ ὡσπερ ἐνθους ὕφ' ἡδονῆς γίνομαι, καὶ τινα τρόπον σύνειμι τε τῇ μαρτυρίᾳ, καὶ κοινωμῶ τῆς ἀθλήσεως, καὶ ὅλος (65) πρὸς σὲ μετανίσταμαι· τάχα μὲν διὰ τῶν λόγων οἰκείωσιν, οἷς τοσοῦτον τῶν ἄλλων ἐκράτεις, ὅσον τὰ λογικὰ τῆς ἀλόγου φύσεως (συνεισέρχεται γὰρ, οὐκ οἶδ' ὅπως, φίλτρον τοῖς κατὰ τι συναπτομένοις, οὐχ ἤττον τοῖς λοιποῖς πράγμασιν, ἢ τοῖς περὶ ἀγχιστεῖαν αἵματος)· τάχα δὲ διὰ τὸ τῆς μεταβολῆς ἀθρόον τε καὶ παράδοξον, ὃ κρείττον (66) λόγου καὶ παραδείγματος. Ἐπεὶ γλαυκὸν μὲν ἥλιος μετὰ νέφος, ὃ τῶς συνεκαλύπτετο· γλύκιον δὲ τὸ ἔαρ, ὅτι μετὰ χειμῶνος κατήφειαν· ἡδίων δὲ μειδιῶσα γαλήνη, καὶ θάλασσα ἠπλωμένη, καὶ ταῖς ἀκταῖς προσπαίζουσα μετὰ πνευμάτων στάσιν, καὶ ὠδόνοντα (67) κύματα.

Γ'. Οὗτος Κυπριανός, ὃ ἀνδρες (ἵνα οἱ μὲν εἰδότες, ἡδίους γέννησθε (68) τῇ ὑπομνήσει, οἱ δὲ ἀγνωστοῦντες, μάθητε τὸ κάλλιστον τῶν ἡμετέρων διηγημάτων, καὶ τὴν κοινὴν Χριστιανῶν φιλοτιμίαν), οὗτος ἐκεῖνος, τὸ μέγα ποτὲ Καρχηδονίων βνομα, νῦν δὲ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, ὃ πλοῦτω περιφανῆς, καὶ δυναστεία περιθλεπτος, καὶ γένει γνῶριμος (εἰ γὰρ μέγιστον εἰς εὐγενείας ἀπόδειξι, συγκαλήτου βουλής μετουσία καὶ προσδρία), τὸ τῆς νεότητος ἀνθος, τὸ τῆς φύσεως ἀγαλμα (69), τὸ τῶν λόγων κράτος, τῶν τε κατὰ φιλοσοφίαν, καὶ ὅσων τῆς ἄλλης παιδεύσεως, καὶ τούτων ὃ βούλει μέρος· ὡς μᾶλλον μὲν τὸ ποικίλον ἢ τὸ ἄκρον ἐν ἐκάστῳ θαυμάζεσθαι, μᾶλλον δὲ τὸ εὐδόκιμον ἐν ἐκάστῳ τῆς περιπάντα πολυμαθίας (70)· ἢ, ἵνα διεῖω σαφέστερον, τῶν μὲν τῷ ποικίλῳ, τῶν δὲ τῷ ἄκρῳ, ἔστι δὲ ὧν ἀμφοτέροις, πᾶσι δὲ πάντων ἐκράτει. haberet, quam variarum artium collecta scientia: multiplici, alios profunda rerum cognitione, alios

Z'. Τῶν μὲν οὖν λόγων καὶ οἱ λόγοι μαρτυρες, οὓς πολλοὺς καὶ λαμπροὺς ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν καταβάλετο, ἐπειδὴ γὰρ μετήνεγκε Θεοῦ φιλανθρωπία τῆ παιδεύσειν, τοῦ ποιούντος τὰ πάντα καὶ μετασκευάζοντος, πρὸς τὸ βέλτιον (71), καὶ τῷ λόγῳ τὴν ἀλογίαν ὑπέκλινεν· τὸ δὲ ἐντεῦθεν, οὐκ οἶδ' ὅπως χροῖσμαι (72), τῷ λόγῳ καὶ τίς γένομαι· πῶς μὲν μὴ μακρὸν ἀποτείνω λόγον, καὶ παντελῶς ἔξω τοῦ καιροῦ, πάντων τῶν Κυπριανοῦ μεμνημένος· πῶς δὲ μὴ τὰ μέγιστα ζημιώσω τοὺς παρόντας τοῖς σιωπημένοις. Ἴν' οὖν μέσσην βάλω τοῦ καιροῦ, καὶ τοῦ κόπου τῶν ἀκούοντων, οὕτω μοι δοκεῖ ποιητέον εἶναι·

1 discendi cupiditas. »

(71) Πρὸς τὸ βέλτιον. « Doctrinam in melius transtulit. » Sic vertendum existimamus. Hæc enim verba referimus ad μετήνεγκε, quod superius legitur. Billius autem ea refert ad μετασκευάζοντος, quamvis in propheta Amos non occurrant, et reddidit, « atque in melius commutat. »

(72) Χροῖσμαι. Regg. d, ph, et Or. 1, χροῖσμαι.

τὰ μὲν ἄλλα παρεῖναι τοῖς εἰδόσιν, ἐκδιδάσκειν τοὺς ἀγνοοῦντας, εἴπερ εἰσὶ τινες, ἵν' ἀμφοτέροι εὐεργετῶνται ὁμοίως, καὶ οἱ διδάσκοντες τὰ ἐκείνου, καὶ οἱ μανθάνοντες (ἐπειδὴ καὶ τὸ μεμνησθαι τοῦ ἀνδρός, ἀγιασμός, καὶ μέγιστον εἰς παράκλησιν ἀρετῆς ὁ λόγος)· ἐνὸς δὲ ἢ δύο τῶν ἐκείνου διὰ βραχέων ἐπιμνησθῆναι, καὶ τούτων ὅσα μηδὲ βουλομένῳ παραλῆσθαι δυνατόν.

tutis studium habet oratio); ego vero ex illius etiam hujus generis sunt, ut ea, ne si maxime quidem

H'. Μνησθήσομαι δὲ τοῦ προτέρου βίου, καὶ ἥτις αὐτῷ γέγονε σωτηρίας ὁδός, καὶ τίς ἡ κλήσις, καὶ ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον μετάθεσις. Ἐκεῖνο μὲν γε λίαν ἀγεννὲς καὶ μικρόψυχον, εἶσθαι καθυβρίζεσθαι τὸν ἀθλητὴν τῇ μνήμῃ τῶν σκαιότερων. Ἐπεὶ οὕτω καὶ Παῦλος ἡμῖν οὐκ ἐπαινετὸς ὁ μέγας, καὶ Ματθαῖος ὁ τελώνης ἐν τοῖς κακίστοις, καὶ Κυπριανὸς αὐτός· ὁ μὲν τῶν προτέρων ἑαυτοῦ διωγμῶν μεμνημένος, καὶ τῆς τοῦ ζήλου μεταθέσεως, ἵν' ἐκ τοῦ παραλλήλου (73) μᾶλλον δοξάσῃ τὸν εὐεργετὴν· ὁ δὲ τὸν *Τελώνην* ἑαυτῷ προστιθεὶς ἐν τῇ τῶν μαθητῶν ἀπαριθμήσει, ὡσπερ ἄλλο τι τῶν τιμίων ἐπίσημον· ὁ δὲ καὶ μακρῷ λόγῳ στηλιτευῶν τὴν προτέραν ἑαυτοῦ κακίαν, ἵνα καὶ τοῦτο Θεῷ καρποφορήσῃ, τὴν ἐξαγόρευσι, καὶ πολλοῖς ὁδὸς γένηται τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος τῶν ἀπὸ κακίας ἐπιστρεφόντων. Τίς οὖν ἡ κακία, καὶ σκοπεῖτε, ὅση καὶ ἡλίκη τὸ μέγεθος· Δαιμόνων ἦν θεραπευτής, ὁ Χριστοῦ μαθητὴς ὕστερον· καὶ διώκτης πικρότατος, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας ἀγωνιστής· καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ταρασσών τὴν ἡμέτεραν ὁδόν, διὰ τὸ ἐν ἀμφοτέροις κράτος, ὁ κρᾶτιστος ἀμφοτέρα μετὰ τοῦτο Χριστιανοῖς. Ὅσον κακὸν καὶ γοητεία τοῦτοις προστιθεμένη, τῶν ἐκείνου (74) τὸ γνωριμώτατον! ὅσῳ δεινότερον καὶ ἀπληστία σώματος, ἣ καὶ τοὺς τᾶλλα σοφοὺς ἐκμαίνειν δύναται, καὶ χεῖρον φρονεῖν βιάζεται, καθάπερ ὕβριστὴς πῦλος, τὸν λογισμὸν συναρπάζουσα! *sūianis operam dedit. Jam quantus ex arte magica, a*

huic malo cumulus accedebat! quantum item hæc crimina exaggerabat corporis intemperantia et libido, quæ tantam vim habet, ut quandoque sapientes etiam viros furore afficiat, deteriusque sentire cogat, equulei petulantis et indomiti more, rationem secum arripiens!

Θ'. Ἦκει δὲ ἡμῖν ἐπ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ὁ λόγος. Καὶ μὴ πρὸς τὰ πρῶτὰ τις ὁρῶν Κυπριανοῦ, ταῖς ἡδοναῖς ἐφιέτω· τοῖς δὲ τελευταίοις σωφρονίζεσθω. Παρθένος τις ἦν (75) τῶν εὐπατρίδων, καὶ κοσμιῶν.

¹¹ I Tim. 1, 13. ¹² Matth. x, 5.

(73) *Παραλλήλου*. Sic Regg. bm, ph. In ed. divi- sim, παρ' ἀλλήλου.

(74) *Τῶν ἐκείνου*, etc. Combessius sic vertit : « Ars magica, qua maxime in notitiam hominum venerat, quanto in ejus malis hæc primas tenebat? » *Improbata interpretationem Billii, qui ὅσῳ δεινότερον jungit cum his verbis quæ sequuntur, καὶ ἀπληστία σώματος. Si admittatur Combessii interpretatio, sic his interpunctionibus distinguenda erit phrasis : Τῶν ἐκείνου τὸ γνωριμώτατον, ὅσῳ δεινότερον ; ἡ ἀπληστία, etc. : « Qua arte et notior, et quanto ad scelus immanior? Ad hæc libido insatiabilis, » etc.*

(75) *Παρθένος τις ἦν*, etc. In Coisl. 1 et Hervæg. ed. sic additur : Κάλλει περιβλεπτός, τῶν εὐπατρί-

latem et auditorum cupiditatem, cursum teneam, hæc mihi ineunda ratio videtur: cætera quidem scientibus relinquam, ut iis, qui ea ignorant, si qui tamen tales sunt, exponant, atque ex ea re utriusque parem utilitatem capiant, tum qui illius virtutes docent, tum qui addiscunt (quandoquidem hujus quoque viri vel sola recordatio sanctitate animam imbuat, maximumque pondus ad excitandum viribus unum aut alterum breviter exponam, quæ velim, præterire queam.

VIII. Dicam porro, quæ prioris ipsius vitæ ratio, fuerit, quæ salutis via, quæ vocatio, quæ in meliorem vitæ statum mutatio. Equidem eos admodum ignavi atque abjecti animi esse existimo, qui martyri, rerum minus laudabilium commemoratione, contumeliam inferri arbitrantur. Hac enim ratione nec magnus ipse Paulus laudem mereatur, et Matthæus publicanus in sceleratissimorum hominum numero habendus fuerit, ac noster etiam Cyprianus. Ille quidem pristinorum suarum persecutionum, et mutati zeli mentionem facit ¹¹, ut videlicet ex utriusque collatione Dei beneficentiam magis concelebrat: alter vero in discipulorum enumeratione sibi ipsi *Publicani* cognomentum, perinde atque aliud quoddam nobilitatis insigne et ornamentum, adjungit ¹²; hic denique superioris vitæ turpitudinem longa oratione proscindit, ut ipsam quoque scelerum confessionem Deo muneris loco offerat, ac multis eorum, qui ab improba et flagitiosa vivendi ratione animum revocant, ad melius sperandum via exsistat. Quæ igitur illius improbitas fuerit, quamque magna et gravis, expendite: *Dæmonum cultor erat, qui Christi postea discipulus fuit*: et persecutor acerbissimus, qui postea **442** magnus veritatis propugnator exstitit; et verbo et opere, utpote in utroque pollens, viam nostram turbabat, qui postea utraque re peregrinam Christianam *Christi* partes intuens, voluptatibus indulgeat; verum ultimis ad pudicitiam revocetur, *Virgo quædam erat*

IX. Ad ipsum autem jam mali caput se confert oratio. Nec vero quisquam primas vitæ Cypriani partes intuens, voluptatibus indulgeat; verum ultimis ad pudicitiam revocetur, *Virgo quædam erat*

δων καὶ κοσμιῶν, εὐπρεπῆς μὲν τὴν ὥραν τοῦ σώματος, ζηλωτὴ δὲ τὸν τρόπον· τὴν γὰρ μορφήν ἀξίεραστός ἦν, καὶ ψυχῆς ἀρετὴν ἀξιάγαστος. Ταῦτα γὰρ ἡ φήμη διήγγελλε, καὶ τὸν νεανίαν ἐξέπληττεν, ὁρῶντα μὲν κάλλος ἐξαισιον, ἀκούοντα δὲ τρόπον ἐφάμιλλον. Ἀκούετε, παρθέναι, etc. : « *Virgo quædam erat pulchritudine et genere insignis, ingenua, præstanti corporis forma, ob morum excellentiam imitatione digna. Forma namque erat amabilis, animi autem virtute longe admirabilior. Hæc fama nuntiabat. Confestim juvenem sauciavit, qui formam nulli parem conspiciebat; verum cum paribus conjunctam moribus audiebat. Audite, virgines, » etc.*

patricio genere nata, honestisque moribus prædita. Audite, virgines, ac simul exsultate, imo etiam quæcunque pudicitiam in matrimonio, et pudicitiae amantes colitis: nam utrisque communi ornamento est ista narratio. Virgo hæc forma erat perquam liberali et egregia. Accinat huic nobiscum David: *Omnis gloria filiae regis ab intus* ¹⁷, vera Christi sponsa, pulchritudo recondita, viva status, donarium sacrilegas manus non metuens, fanum inaccessum, hortus conclusus, fons signatus ¹⁸ (ut Salomon quoque aliquid ipsi accinat), soli Christo servata. Magnus Cyprianus, unde, et quo modo, haud scio, hujus virginis omni ex parte tutæ, ac morum gravitate præditæ amore captus est. Nam procaces et avidi oculi, ea etiam, quæ attingere nefas est, attingunt, organum nempe omnium promptissimum atque avidissimum. Nec tantum captus est, sed ejus quoque pudicitiam tentabat. O singularem stultitiam, si quidem futurum sperabat, ut eam diriperet, vel potius, o ingentem illius impudentiam, qui res hujusmodi audebat, atque ad audendum impellebat! Ille etiam in paradysum adversus eum, qui primus effictus est, ab initio irrepsit ¹⁹: et medius inter angelos stat, Jobum ad cruciatum deprecens ²⁰: ac postremo Dominum ipsum, qui eum oppressurus et morte affecturus erat, adoriri non dubitat, eique, qui nulli tentationi obnoxius est, tentationem admovet ²¹ (quoniam alterum, in externa Dei facie, **443** Adamum videbat), quasi ipsum quoque superaturus. Nesciebat enim fore ut humanitatem aggressus, in divinitatem incideret. Quid igitur mirum, si ipse etiam per Cyprianum sanctam animam, atque intactum corpus aggreditur?

X. Cæterum ipse quidem eam sollicitabat, ac pro lenone, non vetula quadam muliercula ad hujusmodi res idonea, sed dænone quodam, corporum ac voluptatis amante, utitur. Rebelles siquidem et invidiæ potestates ad obeunda hujus generis ministeria celeres esse solent, multos nimirum ruinæ suæ socios quærentes. Hujus porro lenocinii merces, victimæ et libamina erant, affinitasque ea, quæ per sanguinem et sacrificiorum nidorem cum eo contrahitur. Talem enim iis mercedem pendit oportebat, qui hujusmodi beneficia contulissent. At puella simul atque malum persensit, et insidias intellexit (puræ etenim ac divinæ animæ diaboli technas celerrime deprehendunt, quamlibet alioqui, versipellis ille sit, atque in conatibus suis varius ac multiplex), quid facit, et quid adversus vitii opifilem molitur? Desperatis omnibus aliis remediis, ad Deum confugit, atque adversus detestabilem amorem sponsum suum patronum ac defensorem assu-

A Ἀκούετε, παρθένοι, καὶ συναγάλλεσθε, μᾶλλον δὲ καὶ τῶν ὑπὸ ζυγῶν ὄσαι σώφρονές τε καὶ φιλοσόφρονες (76)· κοινὸν γὰρ ἀμφοτέραις καλλώπισμα τὸ διήγημα. Καὶ ἡ παρθένος καλῆ τῷ εἶδει σφόδρα προσάδεται ταύτῃ μεθ' ἡμῶν ὁ θεὸς Δαβὶδ, Πῦσα ἡ δόξα, λέγων, τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν, νύμφη Χριστοῦ γνησία, κάλλος ἀπόθετον, ἀγαλμα ἐμφυχον, ἀνάθημα ἄσυλον, τέμενος ἀνεπίδατον, κήπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη (προσάδεται γὰρ τι καὶ Σολομῶν). μόνῃ Χριστῷ τηρουμένη. Ταύτης ὁ μέγας ἦλω Κυπριανός, οὐκ οἶδ' ὅθεν καὶ ὅπως, τῆς πάντα ἀσφαλούς καὶ κοσμίας (77). Ψάουσι γὰρ ὀφθαλμοὶ λίχνοι καὶ τῶν ἀψαύτων, τὸ προχειρότατον ὄργάνων (78) καὶ ἀπληστότατον. Καὶ οὐχ ἦλω μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπέира. Ὁ τῆς εὐθειας, εἰ ταύτην συλήσειν ἤλπιζε, μᾶλλον δὲ τῆς ἀναισχοντίας τοῦ τὰ τοιαῦτα τολμῶντός τε καὶ τολμῶν κείθοντος! Ἐκεῖνος καὶ εἰς τὸν παράδεισον ἀπ' ἀρχῆς παρέδω (79) κατὰ τοῦ πρώτου πλάσματος· καὶ μέσος ἀγγέλων ἵσταται τὸν Ἰὼβ ἐξαιτήσαν· καὶ τὸ τελευταῖον, κατ' αὐτοῦ τολμῶ τοῦ Δεσπότη, τοῦ καταλύσοντος (80) αὐτὸν καὶ θανατώσοντος, καὶ κείραν προσάγει τῷ ἀπειράστῳ (ἐπειδὴ δεύτερον Ἀδὰμ εἶδε τοῦ Θεοῦ τὸ φαίνόμενον), ὡς καὶ τοῦτον καταπαλαίτων. Ἦγνοίε γὰρ, ὅτι περιπεσεῖται θεότῃ, προσδραμῶν ἀνθρωπότητι. Τί οὖν θαυμαστόν, εἰ καὶ διὰ Κυπριανοῦ πειράται τῆς ἀγίας (81) ψυχῆς, καὶ τοῦ ἀνεπάφου σώματος;

D I'. Πλὴν ὁ μὲν ἐπέира, καὶ προαγωγῶ χρῆται, οὐ γυναίκα τινὲ παλαιῶ τῶν πρὸς ταῦτα ἐπιτηδεύων, ἀλλὰ δαιμόνων τινὲ τῶν φιλοσωμάτων καὶ φιληθῶνων· ἐπειδὴ ταχέϊα πρὸς τὴν τῶν τοιούτων ὑπηρεσίαν αἱ ἀποστατικαὶ δυνάμεις καὶ φθονεραὶ, πολλοὺς κοινωνοὺς ζητοῦσαι τὸ πτώματος. Καὶ ὁ μισθὸς τῆς προαγωγίας, θυσίαι τε καὶ (82) σπονδαί, καὶ ἡ δι' αἱμάτων καὶ κνίσεως οἰκείωσις· τοιούτους γὰρ ἔδει μισθοὺς εἶναι τοῖς τὰ τοιαῦτα χαριζομένοις. Ἡ δὲ ὡς ἦσθετο τοῦ κακοῦ, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἔγνω (ταχύτεραι γὰρ αἱ καθαραὶ ψυχαὶ καὶ θεοειδεῖς πρὸς θῆραν τοῦ ἐνεργούντος, ἢν ὅτι μάλιστα σοφιστικῶς ἢ καὶ ποικίλως τὴν ἐπιχείρησιν), τί ποιεῖ, καὶ τί ἀντιτεχνᾶται τῷ δημιουργῶ τῆς κακίας; Πάντων ἀπογνοῦσα τῶν ἄλλων, ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγει, καὶ προστάτην ποιεῖται κατὰ τοῦ μιστοῦ πάθου (83) τὸν ἑαυτῆς νυμφίον, ὃς καὶ Σωάνναν ἐβρύσατο. καὶ Θέκλαν διέσωσεν· τὴν μὲν ἀπὸ πικρῶν πρεσβυτέρων (84), τὴν δὲ ἀπὸ τυράννου μνηστήρος, καὶ τυ-

¹⁷ Psal. XLIV, 14. ¹⁸ Cant. IV, 12. ¹⁹ Gen. III, 4. ²⁰ Job I, 6 sqq. ²¹ Matth. IV, 1 sqq.

(76) *Τε καὶ φιλοσόφρονες*. Hæc desunt in Reg. d.

(77) *Κοσμίας*. Reg. d, ταμίας.

(78) *Ὀργάνων*. Reg. c, τῶν ὄργάνων. Par., ὄργανον.

(79) *Παρέδω*. Reg. c, εἰσέδω.

(80) *Τοῦ καταλύσοντος*. Sic Reg. bm, et Or. I. Desest τοῦ in edit.

(81) *Ἀγίας*. Reg. c addit, ἐκείνης.

(82) *Θυσίαι τε καὶ*, etc. Regg. a, d, θυσίαι σπονδαί δι' αἱμάτων καὶ κνίσεως, « qua cruribus, et sacrificiorum nidore fit conciliatio. »

(83) *Πάθου*. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, Jes., Combel., etc. In ed., πάθον.

(84) *Ἀπὸ πικρῶν πρεσβυτέρων*. Bill. : « a sævis

ραννικωτέρας μητρός (85). Τίνα τούτον; Χριστόν, ὃς καὶ πνεύμασιν ἐπιτιμᾷ, καὶ κουφίζει βαπτιζομένους, καὶ πέζει ἐπὶ πλάγος, καὶ λεγεῶνα πνευμάτων τῶν βυθῶν δίδωσι· καὶ ῥύεται μὲν ἐκ λάκκου δίκαιον λέουσι προτεθέντα βορᾶν, καὶ χειρῶν ἐκτάσει (86) τοὺς θήρας νικήσαντα· ῥύεται δὲ ὑπὸ κήτους καταποθέντα φυγάδα προφήτην, κἀν τοῖς σπλάγχθοις τὴν πιστὴν διασωσάμενον· σώζει δὲ Ἀσσυρίους (87) ἐν φλογὶ παιδας, ἀγγέλω τὴν πυρὰν καταφύζας, καὶ τοῖς τριᾶσι παραζεύζας τὸν τέταρτον.

IA. Ταῦτα καὶ πλείω τούτων ἐπιφημιζούσα, καὶ τὴν Παρθένον Μαρίαν (88) ἱκετεύουσα βοηθῆσαι παρθένῳ κινδυνεύουσί, τὸ τῆς νηστείας καὶ χαμηνίας προβάλλεται φάρμακον· ὁμοῦ μὲν τὸ κάλλος μαραινουσα ὡς ἐπίβουλον, ἐν ὑποσπάστῃ τῆς φλογὸς τὴν ὕλην, καὶ δαπανήσῃ τὸ τῶν παθῶν ὑπέκκαυμα· ὁμοῦ δὲ τὸν Θεὸν ἰλεουμένη διὰ τῆς πίστεως καὶ (89) διὰ τῆς ταπεινώσεως· οὐδενὶ γὰρ οὕτω τῶν πάντων, ὡς κακοπαθεῖα, θεραπεύεται Θεός (90), καὶ δάκρυσι τὸ φιλόανθρωπον ἀντιδίδοται. Ποθεῖτε τὰ ἐξῆς, οἷδ' ἔστι, τοῦ διηγῆματος. Ἀγωνιάτε γὰρ ὑπὲρ τῆς παρθένου, καὶ τοῦ ἑραστοῦ δὲ οὐχ ἦτον, μὴ εἰς κακὸν ἐμφοτέροις ὁ πόθος ἔληξεν. Ἀλλὰ θαρσεῖτε. Πίστειος γὰρ ὁ πόθος πρόξενος γίνεται· καὶ παρθένον ἑαυτῶν μεταστειῶν ὁ ἑραστής, ὑπὸ Χριστοῦ μνηστεύεται· καὶ ἡ μὲν τῶν πόθων (91) φλόξ ἀποσβέννυται, ἡ δὲ τῆς ἀληθείας ἀνάπτεται. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ἐνταῦθά μοι τὸ τοῦ (92) διηγῆματος ἥδιστοι. Νικᾷ ἡ παρθένος, νικᾶται ὁ δαίμων. Ὁ πειραστὴς πρόσκειται τῷ ἑραστῇ, καταμηνύει τὴν ἡτταν· περιφρονεῖται. Δυσχεραίνει τῆς ὑπεροφίας· ἀμύνεται τὸν ὑπερόπτην. Ἡ ἄμυνα δὲ τίς; Εἰς αὐτὸν εἰσοικίζεται (93) τὸν τίως θεραπευτὴν, ἵνα κακῶ τὸ κακὸν ἐκκρουσθῇ, καὶ λύσσα λύσεως ἰαμα γένηται. Τῆς παρθένου μὲν ἀποκρούεται, καθάπερ τι μηχανήμα τεύχος ὄχυροῦ καὶ γενναίου, λόγου φυγᾶς καὶ δεήσεως· τῶν πέμψαντι δὲ προσπαλαίει, (ὦ τοῦ θαύματος!) πρὸς τὸν βρόχοντα πάλιν ἀναστραφεῖς, καὶ συμπνίγων, ὡσπερ τινα Σαοὺλ δεύτερον.

nimirum et precibus fugatus; cum eo autem, a quo missus fuerat, collectatur. O rem miram et inauditam! Ad eum, a quo teli cuiusdam instar jactus fuerat, rediit, ipsumque, velut alterum Saulem, præfocabat ²⁸.

IB. Τί οὖν ὁ ἄφρων ἑραστής καὶ σώφρων ἐπίληπτος; Ζητεῖ τοῦ κακοῦ τὴν λύσιν, εὐρίσκει· εὐμή-

presbyteris. » Minus quidem recte, cum Daniel ipse D XIII, 41, eos, non « presbyteros, » sed « senes » appellet.

(85) Καὶ τυραννικωτέρας μητρός. Sic Reg. a, tres Colb., Hervag., Oxon. apud Montac. Quæ lectio optima videtur, omnesque nodos expendit. Neque enim a « patre, » sed a « matre » vexatam fuisse Theclam narratur. In ed., καὶ τυραννικωτέρου πατρός, « et patre magis tyrannico. »

(86) Χειρῶν ἐκτάσει. Reg. Cyp., θηρῶν ἐκτάσει, « belliarum supore. » Hæc lectio, licet nova et singularis, melior videri potest. Daniel enim dicendus est vicisse leones, non « manuum extensione, » cujus nulla sit mentio, sed « incussa leonibus reverentia. »

A mit, qui et Susannam mortis periculo liberavit, et Theclam servavit; illam a sævis senioribus, hanc a tyranno ipsius proco, et a matre adhuc crudeliori. Quem tandem hunc sponsum? Christum, qui et spiritus increpat, et eos, qui merguntur, sublevat ²⁹, et pedibus mare peragrat ³⁰, et spirituum legionem in profundum mittit ³¹, quique et justum virum e lacu eripit, leonibus in escam objectum ³², ac per manuum extensionem victimam de feris consecutum, et fugitivum prophetam a celo voratum, in ipsisque visceribus fidem integram servantem, liberat ³³, et in Assyria pueros inter flammam incolomes servat, flamma nimirum per angelum refrigerata, ac quarto tribus illis adjuncto ³⁴.

XI. Hæc, atque his plura commemorans, Virginiemque Mariam supplex obsecrans, ut periclitanti virgini opem ferret, jejunii et chameuniæ pharmaco sese communit; tum quidem, ut formæ venustatem tanquam insidiosam obscuraret, sicque flammæ materiam subtraheret, ac libidini fomitem ~~444~~ absumeret; tum vero ut per fidem et humilitatem propitium sibi Deum redderet. Neque enim Deus ulla re perinde, atque voluntaria corporis afflictatione, conciliatur, lacrymisque misericordia vicissim rependi solet. Non est apud me dubium, quin reliquam hujus historiæ partem avide expectetis. Trepidatis namque, et anxii estis pro virgine, nec minus pro ipsius amante, ne utrisque malum tandem et funestum finem hic amor habuerit. Verum bono animo estote. Fidem enim hic amor conciliat: ædum procus virginis nuptias ambit, a Christo ipse despondetur, atque, extincta libidinis flamma, veritatis ardor excitatur. Quo pacto id acciderit, quaeritis? Hic jam in jucundissima narrationis parte versor. Virgo superat, dæmon superatur. Tentator ad amantem accedit, seque succubuisse indicat. Itaque ab eo contemnitur. Quam rem indigne ferens, contemptorem ulciscitur. Quænam autem hæc ultio est? In eum ipsum, a quo ante colebatur, immigrat, ut malum malo extruderetur, ac furori furor medicinam afferret. A virgine quidem, non secus ac bellica quædam machina a firmo et valido muro, repellitur, sermone

XII. Quid hic igitur demens ille amator, et prudens arreptitius? Mali depulsionem quaerit, et invendens arreptitius? Mali depulsionem quaerit, et invendens arreptitius? Mali depulsionem quaerit, et invendens arreptitius? Mali depulsionem quaerit, et invendens arreptitius?

(87) Ἀσσυριοὺς. Legendum potius, Ἑβραίους. Hi etenim pueri vere in Assyria a flamma liberati sunt; sed Hebræi erant.

(88) Μαργα. Vide monitum n. 5.

(89) Διὰ τῆς πίστεως καὶ. Sic Colb. codd. Hæc desunt in ed.

(90) Κακοπαθεῖα θεραπεύεται Θεός. Regg. a, hm, ph, κακοπαθία. Et Regg. a, c, d, Θεός θεραπεύεται.

(91) Πόθων. In nonnullis, παθῶν.

(92) Τὸ τοῦ. Sic Regg. c, d, hm, Or. 1, etc. Deest τὸ, in ed.

(93) Αὐτὸν εἰσοικίζεται. Sic Regg. c, d, ph, Or. 1. In ed., ἑαυτὸν εἰσοικίζεται.

nit. Ingeniosus enim ac solers esse solet, quisquis A premitur. Quænam autem depellendi mali ratio fuit? Ad Justinæ Deum, quemadmodum, Saul ad Davidis citharam fidiumque pulsus⁹⁰, confugit: ad hujus Pastorem se confert; atque, ut amore per acceptam plagam, ita malo spiritu per fidem in Christum purgatur, amoremque commutat. Diu tamen episcopus ipsi fidem abrogavit, eumque repulit. Incredibile enim, ac miraculi simile ei videbatur, Cyprianum aliquando inter Christianos ascribendum esse, etiamsi omnes homines ad fidem pervenirent. At revera mutatus erat, et perspicuum mutationis argumentum edit. Magicos enim libros publice proponit, ac de pravi thesauri imbecillitate triumphum agit: amentiam prædicat, ingentem ex illis flammam excitat, et diurnam imposturam, quæ ne uni quidem carnis flammæ opem 445 afferre potuerat, igne absumit: a dæmonibus secedit, Deo adjungitur. O mirificam gratiæ potentiam! Per improbum amorem ac spiritum, Deum invenit, et sacra sacri gregis ovis efficitur, atque etiam, quemadmodum a quodam accepi, ædituus, idque multis quoque precibus ab eo adhibitis, ut ad prioris arrogantis purgationem humilitatem exerceret. Pastor deinde creatur, ac pastorum optimus et probatissimus. Neque enim Carthaginensi tantum Ecclesiæ, nec Africæ, ab eo, et propter eum etiam nunc claræ et celebri, præficatur, verum etiam occidentis omnibus regionibus, ac prope etiam oræ, quocunque illius fama et admiratio pervagata

XIII. Hæc signorum et prodigiorum Deus facit: C hæc, inquam, ille, qui Josephum, iniquo fratrum scelere venditum, in Ægyptum duxit⁹¹, et in femina exploravit⁹², et in frumenti largitione nobilitavit, et in somniorum scientia erudit, ut in extera regione fidem et auctoritatem obtineret, atque a Pharaone honore afficeretur, paterque maximarum illarum copiarum fieret⁹³, propter quas Ægyptus cruciatur⁹⁴, mare scinditur⁹⁵, panis, instar pluvie, funditur⁹⁶, solis cursus inhibetur⁹⁷, promissa terra per sortem distribuitur⁹⁸. Divina enim sapientia magnarum rerum fundamenta multo ante jacere, ac contraria per contraria procurare novit, ut majorem sui admirationem mortalibus

⁹⁰ I Reg. xvi, 23. ⁹¹ Gen. xxvii, 28 sqq. ⁹² Gen. xxxix, 7 sqq. ⁹³ Gen. xli, 40 sqq. ⁹⁴ Exod. vii, 47 sqq. ⁹⁵ Exod. xiv, 21 sqq. ⁹⁶ Exod. xvi, 14 sqq. ⁹⁷ Jos. x, 12 sqq. ⁹⁸ Jos. xiii, 1 sqq.

(94) *Κιθάραν*. « Citharam. » Sic omnes codd. In D ed., *κιθάραν*.

(95) *Κρούσματα*. Regg. a, d, Coisl. 1, Par., etc., *κρούματα*.

(96) *Ποιμένι*. « Pastori, » nimirum « Anthimo Antiochenæ Ecclesiæ episcopo. »

(97) *Καί*. Deest in Regg. a, bm, ph. At in Or. 1, καί η̄.

(98) *Νεωκόρος*. « Minister templum everrens ac repurgans. »

(99) *Ὁ κράτιστός τε*, etc. Regg. bm, ph, Coisl. 2, Or. 1, Par., ὁ τι κράτιστός τε καὶ δοκιμώτατος.

(1) *Μέχρι νῦν*. Reg. d, μέχρι τοῦ νῦν.

(2) *Ἐφας*. Reg. bm, ew.

(3) *Νοτίου*. Regg. bm, ph, νοτίου.

χανον γὰρ ἅπαν τὸ πιεζόμενον. Τίς ἡ λύσις; Ἐπὶ τὸν τῆς παρθένου καταφεύγει Θεὸν, ὡς περ Σαοὺλ ἐπὶ τὴν κινύραν (94) τοῦ Δαβὶδ καὶ τὰ κρούσματα (95) πρόσεισι τῷ ταύτης Ποιμένι (96) καθαιρέται, ὡς περ τοῦ πόθου διὰ τῆς πληγῆς, οὕτω τοῦ πονηροῦ πνεύματος διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως· μετατίθεται τὸν πόθον· ἐπὶ πολὺ μὲν ἀπιστοῦμενος καὶ ἀποπεμπόμενος· καὶ γὰρ ἐδόκει τὸ πρᾶγμα τῶν ἀπίστων εἶναι καὶ θαυμασίων, Κυπριανὸν ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμηθῆναί ποτε, εἰ καὶ πάντες ἀνθρώποι· μετατίθεται δ' οὖν, καὶ (97) ἀπόδειξις τῆς μεταβολῆς ἐναργής· Προτίθῃσι δημοσίᾳ τὰς γοητικὰς βίβλους· Ὀριαμεύει τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τὴν ἀσθένειαν· κηρύσσει τὴν ἀνοιαν, λαμπρὰν ἐξ αὐτῶν αἶρει τὴν φλόγα, πῦρ δαπανᾷ τὴν μακρὰν ἀπάτην, ἣ μὴ φλογὶ σαρκὸς οὐκ ἐπῆμυεν· ἀφίσταται τῶν δαιμόνων, οἰκτιοῦται Θεῷ. Ὁ τῆς χάριτος! Ὅση Θεὸν εὕρισκει πονηρῶ πόθῳ καὶ πνεύματι, πρόδοτον ἱερὸν τῆς ἱερᾶς γίνεταί ποίμνης, ὡς δὲ ἐγὼ τινος ἤκουσα, καὶ νεωκόρος (98), πολλὰ δεηθεὶς, ἵνα φιλοσοφήσῃ τὸ ταπεινὸν εἰς κάθαρσιν τῆς προτέρας ἀλαζονείας. Εἶτα ποιμήν, καὶ ποιμένων ὁ κράτιστός τε (99) καὶ δοκιμώτατος. Οὐ γὰρ τῆς Καρχηδονίων προκαθέεται: μόνον Ἐκκλησίας, οὐδὲ τῆς ἐξ ἐκείνου καὶ δι' ἐκείνον περιβοήτου μέχρι νῦν (1) Ἀφρικῆς, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς ἐσπερίου, σχεδὸν δὲ καὶ τῆς ἑώας (2) αὐτῆς, νοτίου (3) τε καὶ βορείου λήξεως, ἐφ' ὅσα ἐκεῖνος ἦλθε τῷ θαύματι. Οὕτω (4) Κυπριανὸς ἡμέτερος γίνεταί.

orientali omni, atque australi et septentrionali est. Sic Cyprianus noster efficitur.

ΙΓ'. Ταῦτα ὁ τῶν σημείων καὶ τῶν (5) τεράτων θεός· ταῦτα, ὁ τῶν Ἰωσήφ ἀγαγὼν εἰς Αἴγυπτον ὄνιον διὰ ἀδελφῶν ἐπιπείρας, καὶ ἐν γυναικὶ δοκιμάσας, καὶ ἐν σιτοδοσίᾳ (6) δοξάσας, καὶ ἐν ἐνυπνίοις σοφίας (7), ἵν' ἐπὶ ξένης πιστευθῆ, καὶ ὑπὸ Φαραὼ τιμηθῆ, καὶ πατὴρ γένηται πολλῶν μυριάδων, δι' ἃς Αἴγυπτος βασανίζεται, θάλασσα τέμνεται, ἄρτος ἕεται, ἦλιος ἴσταται, γῆ τῆς ἐπαγγελίας κληροδοεῖται. Οἶδε γὰρ πόρρωθεν καταβάλλεσθαι τῶν μεγάλων πραγμάτων ἡ σοφία τὰς ὑποθέσεις, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων (8) τὰ ἐναντία οἰκονομεῖσθαι, ἵνα κα μᾶλλον θαυμάζηται. Ἀπόχη (9) καὶ ταῦτα τῶν του (10) Κυπριανοῦ καλῶν εἰς μέτρον εὐφημίας τελεωτάτης. Νῦν δὲ τοσαῦτά ἐστι τὰ λειπόμενα καὶ τοιαῦτα,

(4) *Οὕτω*. In ima unius Colb. pagina legitur: Ὅσω πρὸς Χριστὸν μετατίθεται· « Sic ad Christum transfertur; » seu sit varia lectio, seu glossema.

(5) *Καὶ τῶν*. Sic Regg. bm, ph et Or. 1. Deest τῶν in ed.

(6) *Σιτοδοσίᾳ*. Reg. a et jes., σιτοδείξ, « penuria. »

(7) *Ἐν ἐνυπνίοις σοφίας*. Billius: « per insomnia. » Non recte. Hic siquidem agitur de somniorum scientia, qua Joseph eductus est, ut somnia sua intelligeret, et aliorum interpretaretur.

(8) *Διὰ τῶν ἐναντίων*, etc. « Per contraria, » etc. Sic Joseph per servitutum et ignominiam ad gloriam pervenit.

(9) *Ἀπόχη*. Gloss., ἀρκεῖ.

(10) *Τῶν τοῦ*. Sic Coisl. 1. Deest τῶν in ed.

ὥστε εἰ καὶ μηδὲν αὐτῷ τῶν προειρημένων ὑπῆρχεν εἰς ἔπαινον, ἔξαρκεῖν τοῖς ἐξῆς νικᾶν ἅπαντας. Ἴνα γὰρ τὰ ἐν μέσῳ συντέμω, τὴν τῶν χρημάτων περιφρόνησιν, τὴν τοῦ τύφου κατάλυσιν, τὴν τοῦ αἵματος παιδαγωγίαν καὶ καθαρότητα τῶν προτέρων ὁρμῶν ἀντίπαλον, τὸ περὶ τὴν ἐσθῆτα φιλόσοφον (11), τὸ περὶ τὰς ἐντεύξεις ὑψηλὸν τε ὁμοῦ καὶ φιλόανθρωπον, ὡς Ἰσον (12) ἀπέχειν εὐτελείας καὶ αὐθαλείας· τὰς χαμευνίας, τὰς ἀγρυπνίας, δς (15), καίτοι τῶν τοιούτων ὀψιμαθῆς ὢν, κατὰ πολὺ τῶν προειληφότων ἐκράτει· τὴν περὶ λόγους φιλοτιμίαν, ἐξ ὧν ἦθος ἅπαν ἐπαίδευσεν, καὶ δογματῶν ἀπαιδευσίαν ἐκάθηρε, καὶ ἀνδρῶν βίους ἐκόσμησε, καὶ τῆς ἀρχικῆς καὶ βασιλικῆς Τριάδος τὴν θεότητα τεμονομένην, ἔστι δὲ ὑφ' ὧν καὶ συναλειφομένην. εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπανήγαγεν, ἐν ὄροις μέγας εὐσεβοῦς ἐνώσωσός τε καὶ συναριθμήσεως· ἵνα ταῦτα συνέλω διὰ τὴν ἀμετρίαν, τῆ τοῦ βίου καταλύσει συγκαταλύσω τὸν λόγον. exornavit, et principis ac regiae Trinitatis divinitatem, quam nonnulli scindebant, nonnulli rursus contrahebant, ad veterem statum reduxit, pia videlicet unionis et connumerationis finibus sese continens: ut hæc, inquam, omnia, ne modum oratio excedat, contraham, una cum vitæ ipsius fine, dicendi finem faciam.

1Δ'. Ἐμαίνετο καθ' ἡμῶν Δέκιος (14), καὶ πάσας ἰδέας κολάσεων ἐπένοει, καὶ τὰ μὲν ἤδη παρῆν τῶν δεινῶν, τὰ δὲ ἐμελλεν· Ἰσον δὲ ἀγώνισμα ποιεῖται, καὶ Χριστιανούς ἐλεῖν, καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ διώκτας ὑπερβαλεῖν, μᾶλλον δὲ, ἢ Χριστιανούς πάντας, ἢ Κυπριανὸν μόνον ἐλεῖν τε καὶ παραστήσασθαι. Ὅσῳ γὰρ εὐσεβεῖα τε καὶ δόξη διαφέρειν τὸν ἀνδρα ἐγίνωσκε, τοσοῦτῳ (15) καὶ τὴν νίκην ἑαυτῷ περιφανέστεραν ἑώρα καὶ λαμπροτέραν, εἰ τοῦτου κρατήσκειν. Ἐκείνως (16) μὲν γὰρ Χριστιανῶν μόνον (17) ὑπάρχειν κρατεῖν, οὕτω δὲ καὶ φιλοσοφίας αὐτῆς, καὶ λόγων. Καὶ τὴν γλῶσσαν περιελεῖν πρότερον, εἶτα ἀφώνους ἀπαγαγεῖν (18) καὶ ἀλόγους τοὺς ὑπ' ἐκείνης ἐρεϊδομένους, ἀρίστους εἶναι στρατηγίας ἐνόμιζεν· οὐκ ὀρθῶς μὲν, οὐδὲ εὐσεβῶς ταῦτα διανοοῦμενος. οὐ μὴν παντάπασιν ἀλογίστως, πρὸς γε τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν καὶ ἐπιχειρήσιν· ἔδειξε δὲ τὸ ἔργον. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπασαν προσβολὴν τε καὶ πείραν ἀνδρικῶς τε καὶ γενναίως ἀποσεισάμενος, ὥσπερ τις πέτρα παράλιος (19) κυμάτων ἐπιδρομᾶς, τέλος βεβορῆαν ὑπ' αὐτοῦ κατακρίνεται· οὐ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἔστρεψεν ὁ γεννάδας, οὐδὲ ἡγάπα σωζόμενος· οὐδὲ ἀσφάλειαν τῷ σώματι μᾶλλον τὴν ἀτιμίαν ἐνόμιζεν, ἢ ψυχῆς κίνδυνον τὴν ἡσυχίαν, καὶ τὸ περιορῆν τοὺς ἄλλους τῷ καιρῷ (20) κινδυνεύοντας, οὐκ ὄντος τοῦ παιδοτριβοῦντος, καὶ πρὸς τὸν ἀγῶνα θαβρύνοντος. Οὐ γὰρ μικρὸν δύνασθαι καὶ λόγον εἰς ἀνδρείας προσθήκην τοῖς ἀποδουμένοις πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς στάδιον.

(11) Φιλόσοφον. Coisl. 1, φιλότιμον.

(12) Ἰσον. Sic duo Coisl. In ed., ὡς ἴσων.

(13) Ὅς. Fortasse legendum sit, αἷς, nempe χαμευνίας καὶ ἀγρυπνίας. Ed. it.

(14) Δέκιος. Non sub Decio, sed sub Diocletiano et Maximiano passus est Cyprianus, anno 304. Vide *Notitium*, n. 4.

(15) Τοσοῦτῳ. Reg. ph et Coisl. 1, τοσοῦτο.

A excitet. Sufficiunt quidem hæc quoque Cypriani decora ad omnes perfectissimæ laudationis numeros explendos. Nunc autem tot tantaque mihi dicenda supersunt ut etiam si nihil eorum, quæ prius commemorata sunt, ipsi ad laudem suppeteret, his tamen, quæ sequuntur, omnes superare posset. Nam, ut media incidam, pecuniarum contemptum, fastus compressionem, corporis frenationem et puritatem cum prioribus cupiditatibus pugnantem, in vestitu philosophiam, in congressibus gravitatem cum humanitate conjunctam, pari intervallo a vilitate atque arrogantia remotam, chameunias et vigiliis, quibus homo, licet hujusmodi rerum studium sero ingressus, eos tamen, qui priores hoc vitæ genus amplexi fuerant, multum facilius 446 superabat; ut etiam doctrinæ copiam et ubertatem sileam, quia et omnium mores instruxit, et dogmatum inscitiam sustulit, et clarorum hominum vitam

XIV. Furebat adversus nos Decius, omniaque tormentorum genera conquirebat, ac gravissima quæque supplicia partim jam inferebat, partim intentabat; pari etiam contentione in utrumque horum incumbibat, ut et Christianos opprimeret, et priores omnes persecutores crudelitate superaret, imo potius, ut vel Christianos omnes, vel Cyprianum unum vinceret, atque in potestatem redigeret. Nam quanto illum pietate et gloria reliquis præstare intelligebat, tanto quoque clariorem et illustriorem sibi victoriam fore perspiciebat, si eum devicisset. Illi enim modo putabat se perficere posse, ut Christianos vinceret; hac autem ratione, ut philosophiam quoque ipsam et doctrinam exstingeret. Porro linguam prius amputare, atque ita mutos et elingues eos, qui ab ea fulciebantur, abducere, præstantissimæ cujusdam militaris astutiæ esse censebat; non recte quidem ille nec pie hæc cogitans, non tamen omnino temere et inconsulte, quantum quidem ad ipsius consilium et conatum attinebat, quemadmodum res ipsa declaravit. Nam cum, ut scopolus quidam incursantes fluctus, sic ille impetus omnes et assultus magno strenuoque animo propulsasset, ac tandem ab eo in exsilium actus esset, haudquaquam in privata salute sua vir egregius acquiescebat, aut præclare secum agi putabat, quod vita ipsi erepta non fuisset, nec securitatem corporis potius hanc ignominiam, quam animæ periculum interpretabatur, si otio et silentio indul-

(16) Ἐκείνωσ. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, decem Collb., Coisl. 1, Par., etc. In ed., ἐκείνωσ.

(17) Μόνον. Regg. a, c et Or. 1, μόνων.

(18) Ἀπαγαγεῖν. Sic fere omnes codd. In ed., ἐπαναγαγεῖν.

(19) Παράλιος. Reg. c addit, πολλὰς.

(20) Καιρῷ. «Tempore persecutionis,» cum scilicet in Christianos sæviret imperator.

geret, eorumque salutem negligeret, qui gravissimo tempore periclitabantur, ut qui neminem haberent, qui ipsos ad certamen erudiret, animisque obfirmaret. Nec enim, ad augendum animi robur, leve momentum iis affert oratio, qui ad virtutis stadium accinguntur.

XV. Proinde quamvis corpore abesset, spiritu tamen aderat, in eodemque cum his, qui pugnant, certamine versabatur: et quibus lingua opitulari non poterat, iisdem 447 per litteras succurrebat. Quo pacto? Aliptem enim, tametsi in exsilio positus, sese præstat, cohortatorias orationes conscribens, pietatemque litterarum monumentis prodens: ac plures propemodum solus ipse per epistolas ad subeundum martyrium inducit, quam cæteri per se omnes, qui tum dimicantibus præsto erant. Admonet enim, ne patriam, ne genus, ne facultates et copias, ne opes et potentiam, aut aliud quidpiam eorum, quæ humi strata et caduca sunt, veritati præmiisque illis, quæ virtutis causa periculum adeuntibus in cælo recondita sunt, anteponamus. Hanc enim negotiationem omnium præstantissimam esse, quæ exigui sanguinis pretio cælestis regnum emitur, ac brevia et fragilia bona cum sempiterna gloria commutantur. Unam enim magnis et excelsis viris patriam esse, nempe Jerusalem illam quæ mente percipitur, non eas, quas hic angustis finibus circumscriptas esse, atque ab aliis aliisque hominibus subinde incolæ videmus: unum item generis splendorem in eo consistere, ut divinam imaginem conservemus, atque exemplar nostrum imitemur, quantum quidem iis assequi datur, qui carnis vinculis astricti sunt, ac perexiguos duntaxat primarii boni rivulos accipere queunt: unum porro principatum in hoc positum esse, ut palmam adversus improbum illum obtineamus, ac ne in iis certaminibus, quæ pietatis causa suscipiuntur, animos nostros frangi atque expugnari sinamus, ubi vitium cum virtute confligit, et fluxus ac fragilis mundus cum firmo et stabili; et acerbus ac truculentus certaminis præses cum fortibus athleticis, et Belial adversus Christum aciem instruit. Ob easque causas et gladios contemnere, et frigidum ignem, ac feras quamlibet immanes et truculentas, mites existimare, et famem pro summis deliciis ducere, amicorum autem et propinquorum lacrymas, et luctus, et gemitus, ut diaboli illecebras, viæque ad Deum ferentis impedimenta, præterire suadebat. prudentis consilii esse ducebat. Harum autem re hæc dicebat ac scribebat, utpote qui omnia pro

XVI. Hoc animo præditus Cyprianus, atque huiusmodi sermonibus Christianos ad certamen armans, permultos ad mortem pro Christi nomine

²² Philipp. iii, 8.

(21) Πῶς; « Quomodo? » A Billio omissum.

(22) Ἐκείνος. Deest in Reg. Cyp.

(23) Ποιῖται. Or. 1, ποιῖ.

(24) Τῆς ἀληθείας. Sic Regg. a, c, bm, ph. Deest τῆς in ed.

(25) Τὴν ἀρίστην. Sic Reg. d, et Comb. Deest τὴν in ed.

(26) Εὐσεβίας. Sic Regg. bm, ph, Coisl. 2 et Or. 1. Prave in ed.. ἀσεβίας, « impietatis. »

IE'. Διὰ τοῦτο τῷ σώματι μὲν ἀπῆν, τῷ πνεύματι δὲ παρῆν, καὶ τοῖς ἀθλοῦσι συνηγωνίζετο· καὶ τῇ γλώσῃ μὲν βοηθεῖν οὐκ εἶχεν, βοηθεῖ δὲ τῷ γράμματι. Πῶς (21); Ἀλειπτης ὑπερόριος γίνεται, τοὺς προτρεπτικούς συγγράφων, καὶ λογογραφῶν τὴν εὐσεβείαν, καὶ πλείους ἐκεῖνος (22) σχεδὸν ἐξ ἐπιστολῶν ποιεῖται (23) μάρτυρας μόνος, ἢ πάντες δι' ἑαυτῶν οἱ παρόντες τοῖς τότε κάμνουσι. Πείθει γὰρ, μὴ πατρίδα, μὴ γένος, μὴ περιουσίαν, μὴ δυναστείαν, μὴ ἄλλο τι τῶν χαμαὶ κειμένων, ἐμπροσθεν ἄγειν τῆς ἀληθείας (24), καὶ τῶν ἐκείθεν ἀποκειμένων ἄθλων τῆς ἀρετῆς, τοῖς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ κινδυνεύουσι. Καὶ ταύτην εἶναι πραγματειῶν τὴν ἀρίστην (25), αἴματος ὀλίγου βασιλείαν οὐρανῶν ὠνήσασθαι, καὶ δόξης ἀδιόγητα τῶν προσκαίρων ἀντιλαβεῖν ἀγαθῶν. Μίαν μὲν γὰρ εἶναι πατρίδα τοῖς ὑψηλοῖς, τὴν νοουμένην Ἱερουσαλήμ, οὐ τὰς μικροὺς ὄροις ἐνταῦθα διελημμένας, καὶ πολλοὺς ἀμειβοῦσας οἰκήτορας· μίαν δὲ γένους λαμπρότητα, τὴν τῆς εἰκότος τήρησιν, καὶ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἑξομωῶσιν, ὅσον ἐφικτὸν τοῖς σαρκὸς δεσμοῖς, καὶ βραχεῖαν ἀπορροήν τοῦ καλοῦ δέχεσθαι δυναμένους· μίαν δὲ δυναστείαν, τὸ κατὰ τοῦ πονηροῦ κράτος, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἀνάλωτον καὶ ἀήτητον ἐν τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας (26) ἀγῶσιν, ἤνίκα κακία πρὸς ἀρετὴν ἀγωνίζεται (27), καὶ κόσμος πρὸς κόσμον, ὁ λυόμενος πρὸς τὸν ἐστώτα (28), καὶ πικρὸς ἀγωνοθέτης πρὸς γενναίους ἀγωνιστάς, καὶ Βελίαν πρὸς Χριστὸν παρατάσσεται (29). Διὰ ταῦτα καταφρονεῖν μὲν ξιφῶν ἀνέπειθε, ψυχρὸν δὲ νομίζεῖν τὸ πῦρ, ἡμέρους δὲ οἶεσθαι θηρῶν τοὺς ἀγριωτάτους, λιμὸν δὲ ὑπολαμβάνειν τὴν ἀνωτάτω τρυφήν, δάκρυα δὲ τῶν (30) οἰκείων, καὶ θρήνους, καὶ οἰμωγὰς παρατρέχειν, ὡς τοῦ πονηροῦ δελεάσματα, καὶ κωλύματα τῆς θείας ὁδοπορίας. Ταῦτα γὰρ εἶναι ἀνδρικῶν ψυχῶν καὶ γενναίων, καὶ λογισμοῦ σῶφρονος. Καὶ τὸ παράδειγμα ἐγγύθεν αὐτὸς ὁ ταῦτα λέγων καὶ γράφων, πάντα ἠγασάμενος σκύδαλα, ἵνα Χριστὸν κερδήσῃ.

ad Deum ferentis impedimenta, præterire suadebat. prudentis consilii esse ducebat. Harum autem re hæc dicebat ac scribebat, utpote qui omnia pro

D IC'. Οὕτω διανοοῦμενος Κυπριανὸς, καὶ οὕτως ὀπλιζων τοῖς λόγοις πρὸς τὸν ἀγῶνα, πολλοὺς ἀθλητάς ἀπειργάζετο (31). Καὶ τίνα μισθὸν τούτων κο-

(27) Ἀγωνίζεται. Sic Regg. a, c, d et Or. 1. In ed., ἀγωνίζεται.

(28) Ἐστώτα. Reg. d, ἐνεστώτα.

(29) Παρατάσσεται. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 1. in ed., παρατάσσηται.

(30) Τῶν. Sic codd. Prave in ed., τόν.

(31) Ἀπειργάζετο. In quibusdam, ἀπειργάζετα. In aliis, ἀπειργάσατο.

μίζεται; Ὡς δαφίλῃ καὶ φιλότιμον! Μάρτυς ἐπὶ Ἀ
 πάντων οἷς προέπειμνε γίνεται, ξίφει τὴν κεφαλὴν
 τμηθεὶς (32) καὶ ταῖς πολλαῖς βασάνοις ταύτην
 ἐπιτίθεισιν τὴν (33) κορωνίδα. Οὕτω Χριστῷ προσ-
 ἀγεται, οὕτω πρὸς Χριστὸν μετατίθεται, ὁ πολλὸς
 ἐν ἀσεβείᾳ, καὶ πλείων ἐν εὐσεβείᾳ Κυπριανός, ὁ
 μέγας καὶ διώκτης καὶ στεφανίτης, ὁ τὴν μετα-
 βολὴν οὐχ ἤττον ἢ τὴν ἀρετὴν θαυμάσιος. Οὐ γὰρ
 οὕτω μέγα τύπον ἀγαθοῦ διασώσασθαι, ὡς τὸ καινο-
 τομησαὶ θεοσέβειαν. Τὸ μὲν γὰρ τῆς συνηθείας (34),
 τὸ δὲ τῆς εὐβουλίας· καὶ τὸ μὲν τῶν πολλοῖς ὑπαρ-
 χόντων, τοῦ δὲ ὀλίγα τὰ παραδείγματα (35).
 contulisse. Illud enim consuetudinis est, hoc probi
 hoc rari omnino exempli.

IZ. Ἄλλ' οἷον δὴ κάκεινο τῶν ἐκείνου θαυμά- B
 τω; Μικρὸν (36) ἔτι τῷ λόγῳ προσκαρτερήσωμεν,
 ἵνα τῷ ἀθλήτῃ χαρισώμεθα. Τοιαύτη μὲν ἡ τοῦ
 ἀνδρὸς πολιτεία, τοιοῦτος δὲ ὁ τῆς ἀθλήσεως τρόπος.
 Ἐπεὶ δὲ καταλύει τὸν βίον (εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν,
 ἀλλὰ μὴ πρὸς Θεὸν ἐκδημίαν ὀνομάσαι τὸ ἐκείνου
 πρᾶγμα, ἢ πόθου πλήρωσιν, ἢ δεσμῶν λύσιν, ἢ
 βάρους διάζευξιν), θαυματουργεῖται τι κἀνταῦθα
 τῶν προειληφότων ἄξιον· τὸ μὲν ὄνομα πολὺ παρὰ
 πάντι Κυπριανοῦ, καὶ οὐ Χριστιανοῖς μόνον, ἀλλὰ
 καὶ τοῖς τὴν ἐναντίαν (37) ἡμῖν τεταγμένοις (πᾶσι
 γὰρ ὁμοίως (38) τὸ καλὸν αἰδέσιμον)· τὸ σῶμα δὲ
 ἀφανὲς ἦν (39), καὶ ὁ θησαυρὸς παρὰ τινι γυναικί
 τῶν θερμῶν εἰς εὐσέβειαν, καὶ τοῦτο ἐπὶ μακρὸν
 οὐκ οἶδ' (40) εἶτε τιμῶντος τοῦ Θεοῦ τὴν φιλό-
 θεον (41), καὶ διὰ τοῦτο περιεχομένην (42) τοῦ C
 μάρτυρος, εἶτε τὸν πόθον ἡμῶν γυμνάζοντος, εἰ
 μὴ φέροιμεν ζημιούμενοι, καὶ τῶν ἁγίων λειψά-
 των ἀποστερούμενοι. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἠνέχετο τὸ πάν-
 των ἀγαθὸν ἴδιον ποιῆσαι τινος ὁ τῶν μαρτύρων
 Θεός, οὐδὲ τὸ κοινὸν ζημιῶσαι τῇ πρὸς ἐκείνην
 χάριτι, δημοσιεύει τὸ σῶμα δι' ἀποκαλύψεως, καὶ
 ταύτην γυναικί τινι (43) τῶν ἁγίων τὴν τιμὴν
 καταθέμενος· ἵν' ἁγιασθῶσι καὶ γυναῖκες, ὥσπερ
 τὸν Χριστὸν καὶ τεκοῦσαι (44) πρότερον, καὶ τοῖς
 μαθηταῖς ἀπαγγεῖλαισιν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνά-
 στασιν, οὕτω καὶ νῦν Κυπριανὸν, ἡ μὲν παραδεί-
 ξασα, ἡ δὲ παραδοῦσα τὸ κοινὸν ὄφελος. Τοῦτο
 τῶν ἐκείνου καλῶν τὸ τελευταῖον. Οὕτως εἰς μέ-
 σον ἔρχεται ὁ τοῦ μὴ λαθεῖν (45) ἄξιος, καὶ οὐ
 συγχωρεῖται φιλοσοφῆσαι τὴν ἑαυτοῦ κλοπὴν, ἐπει-
 δὴ καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς σώμασι τιμῶν κρείσσων (46)
 ἐκείνος καὶ ὑψηλότερος.

²⁰ Luc. xxiv, 9.

(32) *Τμηθεὶς*. Coisl. 2, ἀποτμηθεὶς.

(33) *Τὴν*. Deest in quinque Regg.

(34) *Τὸ μὲν γὰρ τῆς συνηθείας*. « Hujusmodi
 enim virtutis habitus longa consuetudine acquiritur, »
 vel, « id commune est, non rarum et insuetum. »
 Sic Græcus interpres.

(35) *Τὰ παραδείγματα*. Sic Regg. a, c, d, bm et
 undecim Colb. In ed. deest τὰ.

(36) *Μικρὸν*. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1, Par.
 In ed., μακρὸν, « nullum. »

(37) *Καὶ τοῖς τὴν ἐναντίαν*. Coisl. 2, καὶ τοῖς
 ἐναντίοις.

(38) *Ὅμοίως*. Deest in pluribus.

(39) *Ἀφανὲς ἦν*. Bill. : « obscurum erat. »

oppetendam impellebat. Quodnam autem hujus rei
 præmiū 448 tulit? Quam copiosum atque pro-
 fusum! Post eos enim omnes, quos præmiserat,
 capitis obruncatione martyrii palmam adipiscitur,
 multisque tormentis hanc coronidem imponit. Sic
 Christo offertur, sic ad Christum migrat ille magnus
 in impietate, major autem in pietate Cyprianus;
 ille, inquam, magnus tum persecutor, tum victor;
 non minus ob vitæ mutationem, quam ob virtutem
 admirandus. Neque enim tam amplum ac præcla-
 rum est boni formam incolumem servasse, quam
 mutata vitæ ratione animum ad pietatis studium
 et prudentis consilii; illud frequens ac vulgare,

XVII. Jam quale illud quoque ipsius miraculum
 est? Parum enim adhuc in hac oratione immora-
 bimur, ut a martyre gratiam ineamus. Hæc fuit
 ipsius vitæ ratio, hic dimicationis modus. Cum au-
 tem extremum vitæ diem egisset (si tamen hoc
 verbo uti fas est, ac non potius res ea, vel disces-
 sus ad Deum, vel desiderii cumulus, vel vinculo-
 rum solutio, vel oneris excussio appellanda est),
 hic quoque dignum vitæ sanctissime transactæ
 miraculum designatur. Nam quanquam Cypriani
 nomen apud omnes, non modo Christianos, verum
 etiam eos, qui adversæ classis erant, clarissimum
 ac celeberrimum esset (virtus enim omnibus simi-
 liter venerationi est): corpus tamen latebat, atque
 hic thesaurus apud mulierem quamdam pietate
 fervidam occultabatur, idque per diuturno tem-
 pore; sive quod Deus hac ratione piam matronam
 honore affici vellet, ac propterea illa martyrem
 complexu suo teneret; sive etiam ut desiderium
 nostrum exerceret, num scilicet hoc damno ange-
 remur, acerbèque ferremus nos sacrosanctis re-
 liquiis privari. At vero posteaquam ille martyr
 Deus commune omnium bonum alicui privatim
 concedere, ac singulari erga illam gratia, publicis
 commodis detrimentum afferre minime sustinuit,
 per revelationem corpus in lucem edit, atque hunc
 rursus honorem probæ cuidam mulieri confert; ut
 mulieres quoque ex eo sanctificentur, quod quem-
 admodum Christum ante pepererunt, resurrectio-
 nis quoque ipsius nuntium discipulis attulerunt²⁰, ita
 nunc etiam Cyprianum, hoc est publicum orbis
 bonum, altera quidem indicavit, altera vero tra-
 didit. Hæc laudem illius postrema est. Sic in me-

(40) *Οὐκ οἶδ'*. « Haud scio. » Hæc desunt in plu-
 ribus Regg.

(41) *Φιλόθεον*. In quibusdam, φιλόχριστον.

(42) *Περιεχομένην*. In nonnullis, περιεχομέ-
 νην.

(43) *Γυναίκα τινι*. Sic Regg. a, c, d, bm et Or. . .
 Deest τινι in ed. Cæterum « Ruffinam » dicunt hanc
 mulierem atque e Claudii imperatoris genere.

(44) *Τεκοῦσαι*. Forte, τρέχουσαι, vel, εὐρου-
 σαι, « quæ priores ad Christum cucurrerunt, » vel,
 « Christum invenerunt. »

(45) *Λαθεῖν*. « Quem dignum non erat in obscuro
 latere. » Mendose in ed. παθεῖν.

(46) *Κρείσσων*. Reg. c addit μέν.

dium prodit, **449** qui indignus erat, ut in obscuro jaceret, nec sui furtum tolerare sinitur, quandoquidem his honoribus, quibus corpora affici solent, ipse præstantior ac sublimior erat.

XVIII. Hæc sunt, quæ dicenda habuimus, atque **A** **I**H'. Τὰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν τοσαῦτα, καὶ οὐκ οἶδ', ὅτι δεῖ (47) πλείονα λέγειν. Οὐδὲ γάρ, εἰ μακρὸν ἀποτειναιμεν (48) λόγον, εἰποιμεν ἄν τι τῶν ἐκείνῳ προσόντων ἄξιον, καὶ ὧν ἕκαστος περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὑπέληφεν. Καὶ ταῦτα, ὅσον ἀφοσιώσασθαι τὴν ὀφελομένην ἐκείνῳ τιμὴν, διήλθομεν· τὰ δὲ λοιπὰ παρ' ὑμῶν αὐτῶν προσθετέον, ἵνα τι καὶ αὐτοὶ τῷ μάρτυρι προσενέγκητε, τὴν τῶν δαιμόνων καθάρσει, τὴν τῶν νόστων κατάλυσιν, τὴν τοῦ μέλλοντος πρόβλεψιν· ἃ πάντα δύναται Κυριακοῦ καὶ ἡ κόνης μετὰ τῆς πίστεως, ὡς Ἰσαίην οἱ πεπειραμένοι, καὶ τὸ θαῦμα μέχρις ἡμῶν παραπέμφαντες, καὶ τῷ μέλλοντι παραδῶσκοντες χρόνῳ. Μᾶλλον δὲ τὰ μείζω τούτων προεισενέγκατε, καὶ οἷα τοὺς ἐκείνον γνησίως τιμῶντας εἰκὸς, σώματος κένωσιν, ψυχῆς ἀνάδασιν (49), κακίας ἀποφυγὴν, ἀρετῆς ἐπίδοσιν· αἱ παρθέναι τὴν ἀσπαρξίαν (50), αἱ γυναῖκες τὴν εὐκοσμίαν ἀρετῆς μᾶλλον ἢ σώματος (51), οἱ νέοι τὴν κατὰ τῶν παθῶν ἀνδρίαν (52), οἱ πρεσβῦται τὴν εὐδουλίαν, οἱ ἐν δυναστείᾳ τὴν εὐνομίαν, οἱ ἐν στρατηγίᾳ (53) τὴν ἡμερίτητα, οἱ ἐν λόγοις τὸ εὐλογεῖν· εἴπω τι καὶ τῶν ἡμετέρων, οἱ ἱερεῖς τὴν μυσταγωγίαν (54), οἱ τοῦ λαοῦ τὴν εὐπίθειαν, οἱ ἐν πενθείᾳ τὴν παράκλησιν, οἱ ἐν εὐημερίᾳ τὸν φόβον, οἱ πλοῦσοι τὴν μετάδοσιν, οἱ πένητες τὴν εὐχαριστίαν· πάντες τὴν κατὰ τοῦ πονηροῦ καὶ πικροῦ διώκτου παράταξιν, ἵνα μὴ φαινώμενος βλάβη, μὴ τοξέη κρυπτόμενος, μὴ ὡς σκότος πολεμῆ, μὴ ὡς ἀγγελος φωτὸς παίζη, καὶ κλέπτῃ πρὸς τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον.

XIX. Grave ac periculosum est per oculos capi, **C** **I**Θ'. Δεινὸν ὀφθαλμοῖς ἀλῶναι, καὶ γλώσση τρωθῆναι, καὶ ἀκοῆ δελεασθῆναι, καὶ διὰ θυμοῦ ζέσαντος ἐμπρησθῆναι, καὶ γεύσει κατενεχθῆναι, καὶ ἀπῆ μαλακισθῆναι, καὶ τοῖς ὅπλοις τῆς σωτηρίας, ὅπλοις θανάτου χρῆσασθαι· δέον τῷ θυρεῷ φραξαμένους τῆς πίστεως, στήναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ Πονηροῦ· καὶ μετὰ Χριστοῦ νικήσαντας, καὶ μετὰ τῶν μαρτύρων (55) ἀθήσαντας, τῆς μεγάλης ἐπεινης ἀκούσαι φωνῆς· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἐπηγγελμένην (56) ὑμῖν βασιλείαν, ἐνθα εὐφραينوμένων πάντων ἡ κατοικία, καὶ χορευόντων χορεύαν τὴν ἀκατάλυτον· ἐνθα ἦχος ἑορταζόντων.

(47) Δεῖ. Deest in Reg. a.

(48) Ἀποτειναιμεν. In nonnullis, ἀποτεινοίμεν.

(49) Ἀνάδασιν. Reg. Cypr. et ph, ἀναδίσωσιν, « animæ resurrectionem. » Billius : « animæ ascensionem. »

(50) Τῆρ ἀσπαρξίαν. « Carnis maciem, » id est, « angelicam vitæ rationem, et carnis pene expertem. »

(51) Σώματος. Reg. d, τοῦ σώματος.

(52) Ἀνδρίαν. Regg. c, bm, ph et Or. 1, ἀνδρείαν.

D (53) Οἱ ἐν στρατηγίᾳ. Regg. a, c, d et ph, erasa priori scriptura, οἱ ἐν στρατείᾳ. Coisl. 2 et Par., στρατιά. « Homines militares, » tum duces, tum milites, quibus pariter commendanda est lenitas.

(54) Μυσταγωγίαν. Nicetas exponit, δικαιοσύνην, « justitiam. »

(55) Καὶ μετὰ τῶν μαρτύρων. Bill. : « simulque cum martyribus colluctati. » Deest τῶν in pluribus Regg. et in Or. 1.

(56) Ἐπηγγελμένην. Coisl. 1 et Or. 1, ἤτομασμένην, « paratum. »

των, καὶ φωνὴ ἀγαλλιάσεως, καὶ θεότητος Ἐλλαμψίς A τελευτέρα καὶ καθωτέρα, ἥς νῦν ἐν αἰνίγμασι καὶ σκιαῖς ἢ ἀπόλαισις. Τούτοις Κυπριανὸς χαίρει μάλ- λον τιμώμενος, ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις· ταῦτα καὶ παρῶν ἐφιλοσόφει τῷ βίῳ (57), καὶ ἀπὸν πᾶσι δια- κελύεσθαι διὰ τῆς ἡμετέρας φωνῆς· ἢ μηδαμῶς ἀτι- μάσητε, εἴπερ τι μέλει τῆς ἐκείνου καρτερίας ὑμῖν, καὶ τῶν ἐκείνου περὶ τῆς ἀληθείας ἀγωνισμάτων, κάμου τοῦ ταῦτα προσθεύοντος (58). Αὐταὶ σοι τῶν ἐμῶν λόγων αἱ ἀπαρχαὶ (59), ὧ θεῖα καὶ ἐρὰ κεφαλὴ· τοῦτό σοι καὶ τῶν λόγων γέρας καὶ τῆς ἀθλήσεως· οὐ κότινος Ὀλυμπιακός, οὔτε μῆλα Δελφικὰ παίγνια, οὔδὲ Ἴσθμικὴ πίτις, οὔδὲ Νεμαίαις (60) σέλινα, δι' ὧν ἐφθβοὶ δυστυχεῖς ἐτιμήθησαν· ἀλλὰ λόγος, τὸ πάντων οἰκειότατον τοῖς Λόγου θεραπευταῖς· εἰ δὲ καὶ τῶν σῶν ἄθλων καὶ λόγων ἄξιον, τοῦ Λόγου τὸ δῶρον. Σὺ δὲ ἡμᾶς ἐποπτεῖς ἀνωθεν ἴλεως, καὶ τὸν ἡμέτερον διεξάγεις λόγον καὶ βίον, καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ- το ποιμνιον ποιμαίνεις, ἢ συμποιμαίνεις (61), τὰ τε ἄλλα εὐθύνων ὡς οἶόν τε πρὸς τὸ βέλτιστον (62), καὶ τοὺς βαρεῖς λύκους ἀποπεμπόμενος, τοὺς θηρευτὰς τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν λέξεων (63)· καὶ τὴν τῆς ἀγίας Τριάδος Ἐλλαμψίν, ἥς σὺ νῦν παραστάτης, τελεωτέ- ραν τε καὶ λαμπροτέραν ἡμῖν χαριζόμενος, ἢν προσ- κυνούμεν, ἢν δοξάζομεν, ἢ συμπολιτευόμεθα (64), προσκυνούντες Πατέρα ἐν Ἰϋῷ, Ἰϋὸν ἐν ἀγίῳ Πνεύ- ματι, ἢ καὶ παρασταίημεν ὑστερον εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι, ἥς καὶ μεταλάβομεν τέλειοι τελειῶς, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πᾶσα δόξα (65), τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

nus festum celebrantium, et vox exsultationis ⁶², et purior ac plenior est divinitatis illuminatio, qua nunc in ænigmatibus duntaxat et umbris fruimur. Hoc honorum genere magis oblectatur Cyprianus, quam cunctis aliis in unum congestis. Hæc, et cum apud homines versaretur, vita moribusque præstabat, et absens per nostram vocem omnibus præcipit: quam, obsecro, ne contemnatis ac pro nihilo ducatis, si tamen aut illius in dolorum acerbitatibus patientiæ, ac certaminum pro virtutis defensione susceptorum, aut etiam mei, qui hac legatione fungor, apud vos ulla est ratio. Habes, vir divine et sacrosancte, meorum sermonum primitias. Habes tum doctrinæ, tum certaminis præmium: non olimvam Olympicam, nec poma, Delphicas nugas, aut Isthmicam pinum, aut Nemæum apium, quibus miseri adolescentes olim ornabantur; verum orationem, qua nihil est quod Verbi cultoribus magis conveniat; quæ si certaminum tuorum doctrinæque meritum assecuta est, Verbo id acceptum fero. At tu nos e cælo benignus aspicias, sermonesque nostros et vitam gubernes, sacrumque hunc gregem pascas, aut pascentem adjuves, tum in cæteris rebus, quoad ejus fieri poterit, eum ad optima quæque dirigens, tum graves lupos, syllabarum et verborum captatores amolians; sanctæque Trinitatis, cui nunc astas, pleniorum clarioremque splendorem nobis concilians, quam adoramus. quam celebramus, pro qua una militamus, in Filio Patrem, in Spiritu sancto Filium adorantes, cui utinam etiam post confectum hujus vitæ curriculum

perfecti perfecte fruamur, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis gloria, honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

⁶² Psal. xli, 5.

(57) Τῷ βίῳ. Coisl. 1, τῷ λόγῳ ἅμα δὲ καὶ τῷ D. Theologus.

(58) Προσθεύοντος. Sic Reg. Chrys., Or. 1, Jes., Par., etc. In ed., προσθεύοντες.

(59) Ἀπαρχαί. Hanc orationem « primitias » appellat Gregorius; quo nomine Cyprianum tunc primum a se laudari significat. Billius aliter exponit. « Veteres, » inquit in notis, « mortuis sacrificia peragebant, eaque primitias appellabant; ac præterea varia certaminum genera instituebant, in quibus victores præmia referebant, » ut describit

(60) Νεμαίαις. Or. 1, Νεμαίας. Jes., Νεμαία.

(61) Ποιμαίνεις, ἢ συμποιμαίνεις. « Pascas, aut pascentem adjuves. » Sic Bill. in prima editione.

(62) Βέλτιστον. Reg. a, βέλτιον.

(63) Λέξεων. Sic Regg. a, c, d, Coisl. 2, etc. In ed., συλλέξεων.

(64) Συμπολιτευόμεθα. Billius, « cui munere nostro fungimur. »

(65) Ὡ πᾶσα δόξα, etc. In quibusdam, ᾧ δόξα, καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

451 MONITUM IN ORATIONEM XXV.

I. Etsi constet hic Maximum a Gregorio fuisse celebratum, istius tamen orationis titulum non immutamus. Omnes enim, quos saltem vidimus, codices, nullo excepto, nullo etiam reclamante scholiasta aut interprete, inscriptum, non « Maximi, » sed « Heronis » nomen exhibent. Idcirco receptam inscriptionis lectionem religiose retinendam arbitramur. Quænam autem fuerit de hac inscriptione eruditorum mens, investigare operæ pretium est. Hieronymus asserit (66), Gregorium in hac oratione Maximi philosophi laudes decantasse, et aperte declarat « falso Heronis nomen a quodam fuisse superscriptum; » idque contigisse, « quod alius esset liber ejusdem Maximi vituperationem continens,

(66) *Scrip. eccl.* Basil. ed., p. 149.

PATROL. GR. XXXV.

38

quasi, » addit sanctus Doctor, « non licuerit eundem et laudare et vituperare pro tempore. » Billius vero (67), quamvis non diffiteatur Maximi laudes hac oratione comprehendere, censet tamen, non ab alio quodam, sed ab ipso Gregorio Maximi nomen consulto mutatum fuisse, « ne, » inquit, « ingratis hominis nomen in suis monumentis exstaret; » illudque ab Elia non observatum miratur. Verum debile prorsus ac infirmum videtur istud argumenti genus; præsertim, cum Gregorius ipse, ut alia omittamus, alibi « se Maximum laudasse » non inficietur (68). Coniiciunt alii, inter quos Tillemontius, philosophum istum binominem fuisse, ac apud Ægyptios, unde oriundus erat, Heronis, et Constantinopoli, ubi nimis clarus evasit, Maximi nomine nuncupatum. Verisimilior forsitan videri posset hæc doctissimorum virorum conjectura; sed nos tam expresse consignata Hieronymi sententia suspensos adhuc detinet. Nam, si binominis revera fuisset Maximus, quis credat, ut observat ipse Tillemontius (68*), Hieronymum, qui cum Gregorio Constantinopoli tam familiariter versabatur, id ignorasse?

II. Cyrillus Scythopolitanus, in *Vita sancti Euthymii et sancti Sabæ*, inter chronologos, post Hippolytum et Epiphanium, collocat « Heronem » quemdam « philosophum et confessorem. » Hinc Cotelierius sic coniiciendo adnotat (69): « Neque pudet me nescire, quod a viris longe doctissimis fuit ignoratum; neque tacebo conjecturam meam, aut si velis, hariolationem, num Hero iste philosophus et confessor sit Maximus Cynicus, quem iis sub nominibus laudat oratione Gregorius Theologus; quique scripsit, teste Hieronymo, insignem librum *adversus Arianos*, et forte alia reliquit ingenii sui monumenta, atque alicubi operum inseruit nonnihil chronologicum, ob quod ab auctore nostro una cum Hippolyto et Epiphanio citetur. » Verum huic conjecturæ ultro ascribendum non putamus, cum nihil apud Hieronymum, de hac Maximi seu Heronis chronologia reperiatur. Prius quippe probandum esset, Heronem, qui a Cyrillo inter chronologos citatur, ipsum revera fuisse Maximum 452 Cynicum; quod probatu certe nobis perquam difficile, ne dicamus impossibile, videtur. Mirum quidem non esset, quosdam Maximos, seu Herones philosophos et confessores, iisdem fere temporibus existisse; sed quod maxime mirandum est, Gregorium, qui in aliis, tum Athanasii, tum Cypriani encomiis, eos sæpius proprio nomine compellat, ne semel quidem in hac oratione, vel Maximum, vel Heronem nominasse. Forsan igitur satius esset, Hieronymi sententiæ simpliciter adhærere, quam conjecturis jugiter inhiare.

III. Objici etiam potest, utrum Maximus a Gregorio laudatus, idem sit ac ille ad quem honorificæ Athanasii et Basilii exstant epistolæ. Quod ad Athanasium attinet, non omnino assentimur nostris, qui novam sancti Doctoris Operum editionem adornarunt. Illi siquidem hac de re sic admonent (70): « Hic Maximus philosophus, ad quem epistolam mittit sanctus Athanasius, non alius profecto videtur esse, quam Alexandrinus ille, cujus laudes oratione celebrat Gregorius, cujus nomine postea suppresso, falsum Heronis nomen superscriptum fuisse narrat Hieronymus. » Verum, si attente perpendantur, tum ipsamet Athanasii epistola, tum temporis et rerum circumstantiæ, plura occurrent quæ illorum sententiæ minime faveant. Ac primo quidem nullum est dubium, quin iste Maximus, in libro quem ad Athanasium misit, plurima, non tantum adversus Arianos, sed etiam adversus gentiles, Judæos, Manichæos aliosque hæreticos, docuerit. Id ex ipsa Athanasii responsione colligitur. Fatetur enim sanctus Doctor, se, responsum dictando, ex ipso libro mutuari quæcunque de Christi divinitate pertractat. Maximi quoque scripto nihil addendum arbitratur. « Satis sunt, » inquit (71), « quæ ipse scripsisti. Tu autem infideles, ἀπίστους, rite perdoce. Forte enim futurum est, ut, relicta inscitia, ad veritatis cognitionem perveniant. » Laudat insuper Maximi pietatem, doctriam et ardens pro veritate studium; quæ profecto ad Cynicum nostrum referri non possunt. Deinde Athanasius ad Maximum suum scribebat, ut nostris visum est, anno 371, et e vivis excessit anno 373. Nondum autem tunc temporis pietatis larvam induerat Maximus Cynicus, cum nonnisi anno 379, ab exsilio redux, Constantinopoli a Gregorio exceptus fuerit. Non igitur ad Maximum Cynicum scripsit Athanasius, ut falso putarunt ipsius editores.

IV. Multo minus difficultatis occurrit circa Maximum illum ad quem scripsit sanctus Basilius. Ut penitus solvatur nodus, satis erit utriusque Maximi mores et indolem aperire. Basilii Maximus fuit quidem philosophus, non Cynicus, vel e Porticu, sed Christianus. « Ex aliena radice, » inquit Basilius (71*), « ex ampla familia et illustri genere, ad evangelicam translatus vitam » (id est in oræ sanctorum Patrum, ad monasticam vitam), « ratione juventutem refrenabat, carnis libidinem rationis imperio subiciebat, et consentaneam Christiano humilitatem amplexabatur. » Tanta ipsi inerat pietas, tantum virtutis ac religionis studium, ut Basilius ipse, ni fuisset senio et infirmitate gravatus, variisque Ecclesiæ curis impeditus, ad eum visendi desiderio se contulisset. En Basilii Maximus. Quantum autem ab illo discrepat Maximus 453 alter, seu Hero, quem celebravit Gregorius! Iste enim, genere Ægyptius, patria Alexandrinus, nulla sanguinis nobilitate clarus, licet parentes habuerit, non solum Christianos, sed etiam, si scelesto filio fides addenda

(67) In orationis argumento.

(68) *Carm. de vita sua*, vers. 965.

(68*) Art. LIX, p. 443 et 712.

(69) *Monum. Eccl. Græc.*, t. II, in not., p. 640.

(70) Nova Athan. ed., admon. in *Epist. ad Max.* phil., tom. I, n. 2, p. 917.

(71) *Id.*, *ibid.*, p. 920.

(71*) *Opp.* t. III, epist. 277, p. 421.

est, Christi martyres, fuit professione philosophus, non profecto Christianus, sed Cynicus. Nihil enim dicemus de ipsius inverecundis moribus, edacitate, ingluvie et ignorantia, de quibus Gregorius, *Carminē de vita sua* (72), fuse recitando pertractat. Ille quidem, ob turpia quædam facinora, virgis cæsus circa annum 374, in Oasim insulam postea deportatus est; unde post quadriennium elapsus, ac multum vagatus, ubique sceleorum suorum vestigia relinquens, Constantinopolim tandem appulit anno 379. Pietatis ac religionis simulacro oblectus, Gregorium ædit, fingitque se pro Christi nomine virgas et exsilium subiisse. Ipsius dolis ac simulationibus deceptus Theologus, eum amanter exceptum, in familiarium numero ascripsit, atque istam subinde orationem in illius laudem habuit.

V. Mirum sane cuique videri debet, quantum Gregorius fuerit a Maximo delusus. Nam, si nulla alia exstarent de isto Cynico contraria monumenta, præclare quidem de illo sentiendum foret. Sic enim exorditur orator: « Philosophum laudabo, » et, philosophiæ commodis atque utilitate breviter expositis, præsentem Maximum compellans, prosequitur (n. 2): « Huc ades, o philosophorum, imò et veritatis martyrum præstantissime... Huc ades, adulterinæ sapientiæ confutator... Huc ades, qui in alieno habitu nostra profiteris... Huc ades, et ad mensam mysticam propius accede... Huc ades, te coronis nostris devinciam, ac clara voce, non in media Olympia, nec in exiguo Græciæ theatro, sed coram Deo, et angelis, et universo Ecclesiæ cœtu victorem proclamabo. » Quis, talia audiendo, Maximum, ut veritatis athletam, fidei clypeum, Ecclesiæ columnen, acerrimum erroris hostem, et firmissimum divinitatis propugnaculum non admiretur? Deinde Theologus (n. 3), non « sanguinis, » sed « pietatis illius ac morum nobilitatem » extollit; et percurrrens quascunque pro Christo subiisse dicitur hypocrita afflictiones et exsilia, eum, ut Christi martyrem, et virtutum omnium exemplar auditoribus repræsentat. Verum ignoscendus profecto Gregorii error, in quem eo facilius lapsus est, quo ipse esset candidior. Etenim viri probi bonum facile credunt; ad suspicandum vero aliquid mali, segnes sunt et tardiores. Ignoscendus, inquam, error, cujus sic Gregorium pœnituit, ut, non solum laudes, quibus Maximum celebrarat, recantaverit, verum etiam « linguam præcidendam obtulerit (73), » seque ipse silentio damnaverit, si ipsi venia denegaretur. Cæterum in hac oratione plura interserit orator de Ecclesiæ persecutione sub Arianis principibus, digniora certe, quam quæ de Cynico celebravit. Constantinopoli dictam exeunte anno 379 cum eruditis existimamus.

(72) Vers. 750 et seq.

(73) *Carminē de vita sua*, vers. 994 et seq.

ΛΟΓΟΣ ΚΕ'.

Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον (74).

A

A'. Τὸν φιλόσοφον ἐπαινέσομαι, καὶ εἰ κάμνω (75) τῷ σώματι· φιλόσοφον γὰρ ἐπαινέσομαι δὲ καὶ λιβανεικώτως. Ὁ μὲν γὰρ φιλόσοφος, ἐγὼ δὲ σοφίας θεραπευτὴς· ὥστε μοι καὶ πρὸς λόγον ὁ ἔπαινος, ἴν', εἰ μὴ τι ἄλλο, τοῦτό γε φιλοσοφῶ, τὸ θαυμάζειν φιλόσοφον. Ἡ γὰρ φιλοσοφητέον, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἡ τιμητέον φιλοσοφίαν, εἴπερ μὴ μέλλοιμεν παντελῶς ἔξω τοῦ καλοῦ πίπτειν, μηδὲ ἀλογίαν κατακριθῆσθαι λογικὰ γεγονότες, καὶ διὰ λόγου πρὸς Λόγον σπεύδοντες. Φιλοσοφεῖτω δὲ ἡμῖν ὡς ἐν τῶν ἄλλων ὁ ἀνὴρ, τὸ ἐπαινέσθαι, καὶ καρτερεῖτω τὴν εὐφημίαν. Οὐ γὰρ ἵνα χαρισώμεθα ἐπαινεσώμεθα (ἴσμεν τοῦ φιλοσόφου τὸ ἀφιλότιμον, καὶ πρὸς γε οὐδὲν ἂν ὁ λόγος προσθείη τοῖς πράγμασι (76), ὅτι μὴ καὶ τῆς ἀξίας ἐλαττώσῃ (77) διὰ τῆς ἀσθενείας τῆς ἑαυτοῦ). ἀλλ' ἴν' ἡμᾶς αὐτοὺς ὠφελήσωμεν. Τοῦτο γὰρ οὐκ

ORATIO XXV'.

454 In laudem Heronis philosophi.

I. Philosophum laudabo, tametsi corpore æger: id enim philosophicum est: laudabo autem admodum merito. Ille enim philosophus est, ego vero sapientiæ cultor. Ac proinde non incongrue hoc laudis munus suscipit, ut, si nihil aliud, hoc certe nomine philosopher, quod philosophum laudem atque admirer. Aut enim philosophiæ operam dare oportet, ut ego censeo, aut philosophiam honore complecti; ne alioqui a recto atque honesto prorsus excidamus, ac brutæ cujusdam vecordiæ damnemur, qui rationis participes creati sumus, ac per rationem ad Verbum properamus. Philosophice quoque, ut alia, vir hic ferat se laudari, ac virtutum suarum prædicationem æquo animo accipiat. Non enim ut ab ipso gratiam ineamus, eum laudabimus (neque nos fugit, quam ab honoris cupiditate philosophi

• Alias xxiii: quæ autem 25 erat, nunc 33.— Habita Constantinopoli, exeunte anno 379.

(74) *Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον*. Sic plerique codices. Reg. hu addit: « Ἀλεξανδρέα, ἐξορισθέντα διὰ τὴν πίστιν, καὶ ἐπανελθόντα μετὰ τριετῆ χρόνον. Ἐρρήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει. » In laudem Heronis philosophi Alexandrini, ob fidem in exsilium missi, ac post triennium reversi. Dicta Constantinopoli. » Sic Billius vertit, quamvis in editis legatur tantum:

Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τῆς ἐξορίας ἐπανελθόντα· « In laudem Heronis philosophi ab exilio reversi. » Cæterum in monito probavimus, non Heronem, sed Maximum philosophum Cynicum in hac oratione a Gregorio fuisse laudatum.

(75) *Κάμνω*. Coisl. 1, κάμνων.

(76) *Πράγμασι*. Coisl. 1 et alii, θαύμασι, « miris rebus. »

(77) *Ἐλαττώσῃ*. Forte, ἐλαττώσει. Edit.

hujus animus abhorreat, ac præterea ne cumulum A quidem ullum rebus oratio afferret, imo etiam, ob imbecillitatem suam aliquid de dignitate detrahet); verum ut nobis ipsis proximus. Hoc enim philosophia non jam contemnet, ac pro nihilo putabit, quippe cujus hoc inunus et studium sit, ut de vita humana præclare mereatur. Prima porro bene merendi ratio est, rerum honestarum commendatio. Laus enim zelum parit: zelus autem virtutem: virtus porro beatitudinem: hæc vero rerum extendarum culmen est, ad quod omnis probi viri agitatio tendit.

II. Adesdum igitur, philosophorum, addam etiam, veritatis martyrum, optime ac præstantissime. Adesdum, confutator adulterinæ illius sapientiæ, quæ in verbis sita est, ac per linguæ lenocinia velut præstigias effundit, supra hoc autem attolli nec vult nec potest. Adesdum, virtute dexter, tam quæ in contemplatione, quam quæ in actione versatur, qui in alieno habitu nostra prosteris; ac ne in alieno quidem fortasse, siquidem angelicum est, vestitus candor et splendor, cum corporea forma 455 pinguntur: ad designandam, ni fallor, naturalem ipsorum puritatem. Adesdum, philosophe et sapiens: quousque enim ille sapientiæ amor jactabitur, si nusquam sit sapientia? Adesdum, canis, non impudentia, sed oris libertate; non ingluvie, sed quia in diem vivis; non latratu, sed boni custodia, ac vigiliis pro animarum salute susceptis, atque etiam, quia virtutis quidem familiares ac domesticos mulces, alienis autem oblatras. Adesdum, ad sacra hæc, et mensam hanc mysticam, atque ad me, qui per hæc sacrum deificationis munus obeo, propius accede, ad quæ sermo, et vita, et purgatio ea, quæ per cruciatu comparatur, te adducunt. Adesdum, te coronis nostris devinciam, ac clara voce, non in media Olympia, nec in exiguo Græciæ theatro, sed coram Deo, et angelis, et universo Ecclesiæ cœtu victorem proclamabo; ut qui, non paucratio, aut cestu, aut cursu, aut alio quodam parvo, atque ob parva præmia inuito, certaminis genere dimicaris, nec ad heroum cujuspiam aut dæmonum honorem, quibus calamitates tantum et fabulæ nominis celebritatem pepererunt (hujusmodi enim sunt, quæ de illis honorifice prædicantur, posteaquam in stultitiæ

ἔτι περιφρονήσει φιλοσοφία, ἥ γε τὸ εὖ ποιεῖν τι τὸν ἡμέτερον βίον, ἔργον καὶ σπουδάσμα. Πρώτη δὲ τῶν εὐεργεσιῶν, τὸ ἐπαινέσθαι τὰ καλὰ. Ζήλου γὰρ (78) ὁ ἑπαινος πρόξενος· ζήλος δὲ, ἀρετῆς· ἀρετὴ δὲ, μακαριότητος· ἡ δὲ, τὸ ἄκρον τῶν ἐφεστῶν, καὶ πρὸς ὃ τείνει πᾶσα σπουδαίου κίνησις.

B. Δεῦρο δὴ οὖν, ὧ φιλοσόφων ἀριστε καὶ τελειώτατε· προσθήσω δὲ, ὅτι καὶ μαρτύρων τῆς ἀληθείας. Δεῦρό μοι τῆς νόθου σοφίας ἔλεγχε, τῆς ἐν λόγῳ κειμένης, καὶ δι' εὐγλωττίας (79) γοητευσούσης, ὑπὲρ δὲ τοῦτο μῆδὲν διαρθῆναι, μήτε δυναμένης, μήτε θελοῦσης· ὁ περιδῆξιός τὴν ἀρετὴν, ὅση τε θεωρίας, καὶ ὅση πράξεως· ὁ τὰ ἡμέτερα φιλοσοφῶν ἐν ἀλλοτρίῳ τῷ σχήματι· τάχα δὲ οὐδὲ ἀλλοτρίῳ, εἴπερ ἀγγελικὸν (80), ἡ λαμπροφορία, καὶ ἡ φαιδρότης (81), ὅταν τυπῶνται σωματικῶς· σύμβολον, οἶμαι, τοῦτο τῆς κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν καθαρότητος. Δεῦρό μοι, φιλόσοφε, καὶ σοφὲ, (μέχρι γὰρ τίνας τὸ φιλεῖν σοφίαν, εἰ μῆδαμὸς σοφία;) καὶ κύων (82), οὐ τὴν ἀναισχυντίαν, ἀλλὰ τὴν παρῆρσιαν· οὐδὲ τὸ γαστριμαργον, ἀλλὰ τὸ ἐφήμερον· οὐδὲ τὴν ὕλακην, ἀλλὰ τὴν φυλακὴν τοῦ καλοῦ, καὶ τὸ ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἀγρυπνον, καὶ τὸ σαίνειν μὲν ὅσον κατ' ἀρετὴν οἰκεῖον, ὕλακτεῖν δὲ ὅσον ἀλλότριον. Δεῦρό μοι στήθε τῶν ἱερῶν (83) πλησίον, καὶ τῆς μουσικῆς ταύτης τραπέζης, κάμου τοῦ διὰ τούτων μυσταγωγούτος τὴν θέωσιν, οἷς σε προσάγει λόγος καὶ βίος, καὶ ἡ διὰ τοῦ παθεῖν κάθαρσις. Δεῦρό σε ἀναδήσω τοῖς ἡμέτεροις στεφάνοις, καὶ ἀνακηρύξω λαμπρᾷ τῇ φωνῇ, οὐκ ἐν Ὀλυμπίᾳ μέση, οὐδὲ ἐν θεάτρῳ μικρῇ τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ ἡγωνισμένον παγκράτιον, ἢ πυγμὴν, ἢ δίαυλον, ἢ τι τῶν μικρῶν ἀγωνισμάτων, καὶ ἐπὶ μικροῖς τοῖς ἄθλοις, οὐδὲ εἰς τιμὴν ἡρώων τινός (84) ἢ δαιμόνων, συμφορᾷ καὶ μύθῳ τετιμημένων (τοιαῦτα γὰρ ἐκεῖνον τὰ σεμνὰ τε καὶ τίμια, χρόνον προσλαβόντα (85) τῆς ἀνοίας ἐπίκουρον, καὶ συνφθεῖεν ἐνομον)· ἀλλ' ἐναντίον Θεοῦ, καὶ ἀγγέλων, καὶ παντὸς τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος· καὶ νενικηχότα ψεύδους αἰρέσεων, εἰς τιμὴν Θεοῦ ζώντος, καὶ τὸ πα-

(78) Ζήλου γὰρ, etc. « Laus enim parit zelum. » Schol. : Κατὰ ταύτην τὴν ἔνοιαν, καὶ ἐν τῷ ἐπιταφίῳ τοῦ μεγάλου Βασιλείου φησὶν· Ὡν γὰρ τοὺς ἐπαινοὺς οἶδα, τούτων σαφῶς καὶ τὰς ἐπιδόσεις· « Juxta eandem sententiam, in funebri quoque Basillii Magni oratione ait : Quorum enim novi laudes, horum quoque palam incrementa explorata habeo. » Hæc ultima scholii verba reperiuntur Or. 43, n. 1.

(79) Δι' εὐγλωττίας. « Per linguæ lenocinia, » id est, « per sermonis elegantiam et illecebras. » Bill., « per linguæ facundiam. »

(80) Εἴπερ ἀγγελικόν, etc. Reg. lu, Coisl. 1, Pass., etc., habent : Εἴπερ Ναζιραίων μὲν ἡ κόμη, καὶ ἡ τῆς κεφαλῆς καθιέρωσις, ὡν σίδηρον ἀπήγαγεν, ὡσπερ καὶ θυσιαστηρίων, ὁ νόμος. Ἀγγελικὴ δὲ ἡ λαμπροφορία, καὶ, etc. : « Siquidem coma et capitis consecratio Nazæorum est, a quibus, velut ab altari, lex ferrum amovebat, » etc. Maximus, tametsi Christianam religionem prosteretur, philosophicum tamen habitum non exuerat.

(81) Φαιδρότης. In quibusdam, λαμπρότης.

(82) Κύων. Reg. a, κύων. « O canis. » Philosophi cynici sic vocabantur, quod canum voracitatem, ingluviem et oblatrandi libidinem, etc., æmularentur. Cum Maximus esset cynicus, ac cynico habitu indueretur, utpote qui et comam aleret, et vestem albam gereret, opponit hic Gregorius cynicorum vitii veri philosophi notas. Unde Maximus « canis » appellatur, inquit Elias, « non ob impudentiam, ut canes, sed ob libertatem; non ob ingluviem, sed quod in diem vivat, » etc.

(83) Στήθε τῶν ἱερῶν, etc. Videtur Theologus his verbis Cynicum hortari ad sacerdotium, cui, tum vita, tum doctrina eum esse idoneum arbitrabatur.

(84) Τινός. Coisl. 1, et Pass., τινῶν.

(85) Χρόνον προσλαβόντα, etc. Billius, « Posteaquam temporibus ac legitime consuetudinis auxiliium assumpserunt, » Rectius quidem in prima editione reddiderat : « Posteaquam temporis antiquitas, vimque legis obtinens consuetudo, stultitiæ opem tulit. »

ὄσιν τοῖς οἰκείοις πάθειν ἐκδιδάσκοντος, καὶ ὧν ἄθλον, οὐρανῶν βασιλεία, καὶ Θεὸν γενέσθαι τοῦ παθεῖν ὑψηλότερον.

per suos cruciatus ad subeundos cruciatus erudit, quorum etiam certaminum præmium, cœli regnum est, ac Deum effici, omni doloris sensu sublimiorem.

Γ'. Ἀλλὰ τίς ἡ ἀνάρρησις; Εἰ μὲν τὴν συντομωτέραν ποθεῖτε καὶ γνωριμωτέραν· Οὗτος τῆς ἀληθείας ἀγωνιστὴς ἀψευδέστατος, καὶ τῆς Τριάδος ὑπέρμαχος ἀχρὶς αἵματος, καὶ τῶν διωκόντων τῷ ποιεῖν κακῶς, τῷ πάσχειν προθύμως διώκτης· οὐδὲν γὰρ οὕτω νικᾷ τὸν διώκοντα, ὡς προθυμία τοῦ πάσχοντος. Εἰ δὲ τὴν τελεωτέραν (86) καὶ πλατυτέραν· Οὗτος ἄριστος μὲν ἐξ ἀρίστων, καὶ ἐξ εὐγενῶν εὐγενέστατος. Εὐγένειαν δὲ λέγω, οὐχ ἦν οἱ πολλοὶ νομίζουσι· ἄπαγε! Οὐ πρὸς ἡμῶν οὕτω θαυμάζειν (87), οὐδὲ φιλόσοφον, τὴν ἐκ μύθων καὶ τάφων ἐρχομένην καὶ πάλαι σεσηπυίας ὀφρῦος· οὐδὲ τὴν ἐξ αἰμάτων καὶ γραμμῶν (88) προσγινομένην, ἦν νύκτες (89) χαρίζονται, καὶ βασιλέων ἴσως οὐδὲ εὐγενῶν χεῖρες, προστασσόντων, ὡσπερ ἄλλο τι, τὴν εὐγένειαν· ἀλλ' ἦν εὐσέβεια χαρακτηριστικὴ καὶ τρόπος, καὶ ἡ πρὸς τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ἄνοδος, ὅθεν γέγοναμεν. Ταύτης ἀποδείξις μία τῆς εὐγενείας. Οὐ γὰρ ἀλλήτης μόνον ἡμῖν ὁ γεννάδας, ἀλλὰ καὶ ἐκ μαρτύρων· ὡστε οἰκοθεν αὐτῷ τὸ τῆς ἀρετῆς παράδειγμα. Πολίτης δὲ, σοφία μὲν, τῆς οἰκουμένης ἀπάσης (οὐδὲ γὰρ ἀνεχεται μικροῖς ὄροις Κυνική περιγράφεσθαι)· σώματι δὲ, τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως, τῆς σὺν ὑμῖν (90), ἢ μεθ' ὑμᾶς (91) εὐθέως ἀριθμουμένης· ἥς πᾶσι πάντων κρατούσης, θερμότης τὸ ἰδιαίτατον (92), καὶ ταύτης τὸ κάλλιστον, Χριστιανισμὸς, καὶ ἡ περὶ τοῦτο (93) διάθεσις, ἐκ προαιρέσεως μὲν ἀρχομένη, τῇ δὲ φύσει βεβαιουμένη. Τῇ γὰρ εὐσεβείᾳ τὸ θερμὸν προσχωρήσαν, ζῆλος ἐγένετο· ζῆλος δὲ, ἀσφάλεια πίστεως.

in eo præclarissimum est, acerrimum erga Christianam religionem studium, a voluntate quidem atque animi proposito principium ducens, cæterum a natura postea confirmatum. Animi enim fervor, cum ad pietatem accesserit, zelum parit: zelus autem fidei præsidium est.

Δ'. Τραφεὶς δὲ οὕτω καὶ παιδευθεὶς, ὡς εἰκὸς τὸν ἐκ τοιοῦτων γεγονότα καὶ τοιοῦτον ἐσόμενον, ἐπειδὴ βίωσιν (94) αἰρέσεως καιρὸς ἐδόκει (ἦν κρηπίδα τοῦ πράττειν εὐ ἢ κακῶς ἐγὼ τίθεμαι), εἶδὲ (95) τι μέγα, καὶ νεανικὸν, καὶ τῶν πολλῶν ὑψηλότερον. Τρυφὴν μὲν ἀτιμάζει καὶ περιουσίαν, καὶ δυνάστηαν πλέον, ἢ τοὺς ἄλλους οἱ ταῦτα προέχοντες· καὶ τὴν μὲν ὡς πρῶτην κακοπάθειαν, τὴν δὲ ὡς ἐσχάτην πενίαν, τὴν δὲ ὡς ἀσθένειαν τὴν ἀνωτάτω, διαπτύει καὶ ἀποπέμπεται. Οὐδὲν γὰρ ἀγαθὸν εἶναι, ὃ μῆτε βελτίους ποιεῖ τοὺς κεκτημένους, ἀλλὰ καὶ χεῖρους ὡς τὰ πολλὰ· μῆτε διὰ τέλους παραμένει τοῖς ἔχουσι. Φιλοσοφίαν δὲ προστάται τὴν δέσποιναν τῶν παθῶν καὶ τῷ καλῷ προσβαίνει νεανικῶς, καὶ ἀπὸ τῆς ὕλης τέ-

III. Quodnam autem hoc præconium est? Siquidem brevius et notius quæritis, erit hujusmodi: Hic est veritatis athleta verissimus, et Trinitatis ad sanguinem usque propugnator, atque eorum, qui ipsum, injuriæ inferendæ causa, persequerentur, per patiendi alacritatem persecutor. Nihil enim persecutorem ita superat, ut patientis alacritas. Si vero perfectius et latius postulatis, tale erit: Hic ex optimis optimus, et ex nobilibus nobilissimus. Nobilitatem autem dico, non **456** quam plerique existimant: absit! Non enim nostrum est, nec philosophicum, eam admirari, quæ a fabulis et sepulcris, ac supercilio jampridem putrefacto manat: nec eam, quæ ex sanguinibus et litteris oritur, quam noctes largiuntur, ac regum ignobilium quoque fortasse manus, nobilitatem, velut quiddam aliud, jubentium: sed quam pietas et mores notant atque indicant, et ad primum illud bonum, ex quo originem traximus, ascensus. Hujus nobilitatis hoc unum argumentum est. Etenim non tantum martyr ipse generosus exstitit, sed etiam ex martyribus. Itaque virtutis exemplum ipse domi habuit. Jam, quod ad civitatem attinet, si quidem sapientiæ ratio habeatur, totius orbis terrarum est civis: nec enim cynicismus exiguis finibus circumscribi sustinet; si vero corpus spectemus, Alexandria ortus est, ex ea nimirum civitate, quæ vel cum vestra, vel certe statim post eam numeratur: quæ, cum omnibus rebus urbes omnes antecellat, nihil tamen tam proprium habet, quam animorum fervorem, et, quod

IV. Enimvero cum ita, ut eum decebat, qui talibus ortus, ac talis futurus erat, educatus institutusque fuisset, jamque tempus postulare videretur, ut certum sibi vitæ genus constitueret (quod ego tanti momenti esse duco, ut totius vitæ, vel recte, vel male traducendæ fundamentum in eo positum esse putem), majus quiddam atque excelsius, quam vulgus soleat, animo agitare cœpit. Delicias enim, et opes, et potentiam magis aspernatur, quam alios aspernari solent ii, qui his rebus excellunt. Ac delicias quidem, ut primam ærumnam et afflictionem, opes autem, ut extremam paupertatem, potentiam vero, ut summam imbecillitatem despicit, atque amolitur. Neque enim quidquam boni nomen obti-

(86) *Τελεωτέραν*. In nonnullis, *τελεωτέραν τε*.

(87) *Θαυμάζειν*. Coisl. 1, φιλοσοφεῖν.

(88) *Γραμμῶν*. «Litteris.» Hic observare juvat, inter varias nobilitatis species, eam a Gregorio numerari, quæ principum favore et diplomatibus comparatur.

(89) *Νύκτες*. Schol.: *Νυκτεριναὶ σωματῶν συνουσίαι*.

(90) *Υμῖν*. Sic Reg. bin, Coisl. 1, Elias et Combes. Ita legit Billius. In ed., ἡμῖν.

(91) *Μεθ' ὑμᾶς*. Sic Reg. bin, et Coisl. 1. In ed., ἡμᾶς.

(92) *Ἰδιότατον*. Coisl. 1, ἰδιότατον.

(93) *Τοῦτο*. Coisl. 1, τοῦτου.

(94) *Βίωσιν*. Forte, βίου. Edit.

(95) *Εἶδεν*. Reg. Cypr., ἴδεν, «vide,» etc.

nere posse statuebat, quod dominos suos haudquaquam meliores, imo etiam persæpe deteriores efficeret, nec constanter cum his, a quibus possidetur, maneret. Philosophiam autem perturbationum animi dominam sibi præficit, strenueque ad virtutem contendit, atque, antequam a corporis mole disjungatur, a corporis mole sese abscindit, ac supra ea, quæ oculis cernuntur, **457** assurgit, totum sese, indolis magnitudine, ac voluntatis generositate, rebus firmis et stabilibus addicens. Posteaquam ita animo constituit, id ne quidem in deliberationem admisit, utram potius philosophiam sequeretur, externamque ac profanam, atque in philosophiæ habitu et obtentu veritatis umbras assimilantem, an vero nostram, humilem illam quidem in specie et abjectam, cæterum in occulto sublimem, atque ad Deum ducentem; verum nostram omnibus, ut ita dicam, suffragiis statim eligit, nequaquam passus mentem suam ad deteriora transversam agi, aut compertæ orationis elegantia distrahi, ob quam ii, qui gentilium placita profitentur, animos attollunt. Hoc autem primum philosophatur, ut, ex duobus nostris vitæ generibus, utrum præstantius sit, atque, et sibi, et omnibus Christianis fructuosius, intelligat. Etenim perfectissimi ac sapientissimi animi esse iudicabat, privatæ utilitatis cum publicis commodis conjunctam habere rationem. Neque enim quemquam nostrum sibi soli natum esse, sed omnibus etiam, qui ejusdem naturæ participes sunt, atque ab eodem, et ad eadem procreati sunt.

V. Cum autem privatam vitam et solitariam, atque a vulgi commercio semotam et alienam, magnam quidem et præclaram, atque humanis rebus sublimiorem esse videret, cæterum intra eos, qui hoc vitæ genere cum laude fungerentur, delixam esse, atque charitatis communionem et humanitatem repudiare, quam in præstantissimarum virtutum numero esse sciebat; idque præterea incommodi habere, quod eorum virtus, qui sic viverent, explorari non posset, quippe quæ nec in rebus generis exerceretur, nec cum aliis in comparationem veniret: eam contra, quæ hominum societate et frequentia gaudet, præterquam quod multa quotidie occurrunt, in quibus virtutis suæ periculum facere queat, ad multorum utilitatem etiam esse diffusam, atque ad divinam dispensationem prope accedere, quæ universam rerum molem condidit, amicitiaque vinculis constrinxit, genusque nostrum propter vitii accessum a bono deturbatum atque dejectum, per familiaritatem illam vitæque consuetudinem, quam nobiscum habuit, ad pristinam dignitatem revocavit: hæc, inquam, cum animo volveret ac perpenderet, simulque Græcorum, qui ferunt, fastum atque insolentiam reprimere **458**

Α μνεται, πρὶν διαζευχθῆναι (96) τῆς ὕλης· καὶ τῶν ὀρωμένων κατεξανίσταται, μεγέθει φύσεως καὶ προαιρέσεως εὐγενεῖα, τοῖς ἐστῶσι προσθέμενος. Ἐπειδὴ οὕτω διανοήθη, τοῦτο μὲν οὐδὲ βουλῆς ἤξιωσε, ποτέραν δεῖ τῶν φιλοσοφῶν ἐλέσθαι μᾶλλον, τὴν ἔξω καὶ παίζουσαν τὰς τῆς ἀληθείας σκιὰς ἐν τῷ τῆς φιλοσοφίας σχήματι καὶ προβλήματι, ἢ τὴν (97) ἡμετέραν καὶ ταπεινὴν μὲν τῷ φαινομένῳ, ὑψηλὴν δὲ τῷ κρυπτομένῳ, καὶ πρὸς θεὸν ἀγούσαν· ἀλλὰ πάσαις ψήφοις αἰρεῖται τὴν ἡμετέραν, μηδὲν ὄλωσ ἐπὶ τὰ χεῖρω παρατραπέλς τὴν διάνοιαν, μὴδὲ ὅπῃ τῆς τῶν λόγων κομψείας παρασυρεῖς, ἢ μέγα φρονούσιν (98) οἱ τὰ Ἑλλήνων φιλοσοφοῦντες. Ἐκεῖνο δὲ πρῶτον φιλοσοφεῖ, γινῶναι τῶν ἡμετέρων (99) ὁδῶν τὴν αἰρετωτέραν τε καὶ λυσitteλεστέραν ἐπίσης αὐτῷ τε καὶ πᾶσι Χριστιανοῖς. Πανταχοῦ γὰρ τῷ καθ' ἑαυτὸν καὶ τὸν κοινὸν συλλαμβάνειν, ψυχῆς εἶναι τελευτάτης τε καὶ φιλοσοφώτατης ἐνόμιζεν. Οὐδὲ γὰρ ἑαυτῷ γεγενῆσθαι (1) μόνον ἕκαστον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν, ὅσα τῆς αὐτῆς μετέχουσι φύσεως, καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς γεγόνασιν.

nostris vitæ generibus, utrum præstantius sit, atque, et sibi, et omnibus Christianis fructuosius, intelligat. Etenim perfectissimi ac sapientissimi animi esse iudicabat, privatæ utilitatis cum publicis commodis conjunctam habere rationem. Neque enim quemquam nostrum sibi soli natum esse, sed omnibus etiam, qui ejusdem naturæ participes sunt, atque ab eodem, et ad eadem procreati sunt.

Ε'. Ὁρῶν δὲ τὸν μὲν ἐρημικὸν βίον καὶ ἰδιόζοντα, καὶ τῶν πολλῶν ἐκφυλον καὶ ἀλλότριον, μέγαν μὲν καὶ ὑψηλὸν, καὶ ὑπὲρ τὰ ἀνθρώπινα, μέχρις αὐτῶν δὲ μόνων τῶν κατορθούτων ἰστάμενον, καὶ τὸ τῆς ἀγάπης κοινωνικὸν (2) καὶ φιλάνθρωπον ἀπαρνούμενον, ἦν ἐν πρώτοις εἶναι τῶν ἐπαινουμένων ἐγίνωσκε· πρὸς δὲ καὶ ἀδοκίμαστον, ὡς οὔτε ἐν τοῖς πράγμασι γυμναζόμενον, οὔτε ἄλλοις παραμετρούμενον· τὸ δὲ κοινωνικὸν καὶ ἐπίμικτον, πρὸς τῇ βασάνῳ τῆς ἀρετῆς, ἔτι καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς διατεῖνον, καὶ θείας οἰκονομίας ἐγγύς (3), ἢ καὶ πεποίηκε τὸ πᾶν, καὶ φίλα (4) συνέδησε, καὶ τὸ ἡμέτερον γένος ἐκπεσόν τοῦ καλοῦ διὰ τὴν ἐπεισελοῦσαν κακίαν, ἐκ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιμείφας καὶ ὀμείλας πάλιν ἀνεκαλέσατο· ταῦτα διανοηθεὶς τε καὶ διελόμενος (5), καὶ ἅμα τὸν Ἑλληνικὸν τύπον κολάσαι τῶν καλῶν εἶναι νομίσας, οἱ τῷ τριβῶνι καὶ τῇ ὑπὴνῃ τὸ σεμνὸν ὑποδύονται (6)· τί ποιεῖ, καὶ πῶς τὴν φιλοσοφίαν μεταχειρίζεται; Μέσην τινὰ χωρεῖ τῆς τε ἐκεῖνων ἀλαζονείας, καὶ τῆς ἡμετέρας σοφίας, καὶ τῶν μὲν τὸ σχῆμα καὶ τὴν σκηπὴν, ἡμῶν δὲ τὴν ἀληθειαν καὶ τὸ ὕψος φιλοσοφεῖ.

pallio et promissa barba, gravitatis speciem præ se operæ pretium esse censeret: quidnam facit, et

(96) Πρὶν διαζευχθῆναι. Ita Reg., et Colb. plures, Coisl. 1 et 2, Or. 1, Par., Pass. « A terrenis se abscindit ante disjunctionem a corpore. » Deest πρὶν in edit.

(97) Ἡ τῆρ. Sic tres Reg., duo Coisl., et Or. 1. Deest ἢ in edit.

(98) Ἡ μέγα φρονούσιν. Sic Or. 2, et Pass. Dees μέγα in edit.

(99) Τῶν ἡμετέρων. Sic Reg. a, bm, Or. 1, Pass. ἴθρατ τῶν in edit.

(1) Γεγενῆσθαι. Duo Reg., γεγεννησθαι.

(2) Κοινωνικόν. Reg. Cyrp. addit, καὶ ἐπίμικτον, « mistamque charitatis societatem. »

(3) Ἐγγύς. Pass. addit, ἤχον.

(4) Φίλα. Or. 1, φιλάνθρωπία, « humanitate. »

(5) Καὶ διελόμενος. Sic quatuor Colb., duo Coisl., Or. 1, Pass., Hervag., etc. In ed., καὶ ἀνελόμενος.

(6) Ὑποδύονται. Pass., ἀποδύονται.

quoniam pacto philosophiam tractat? Medius quodammodo inter illorum vanitatem, et nostram sapientiam incedit, atque illorum quidem habitum et larvam, nostrorum autem veritatem et sublimitatem proficitur.

Γ'. Διὰ τοῦτο Περιπάτους μὲν, καὶ Ἀκαδημίας, Α καὶ τὴν σεμνὴν Στοᾶν, καὶ τὸ αὐτόματον Ἐπικούρου μετὰ τῶν ἀτόμων καὶ τῆς ἡδονῆς, ἐρίῳ στέφας (7), ὡς τις ἐκείνων τὸν ποιητὴν (8), ὡς ποβρωτάτω πέμπει καὶ ἀποκρούεται. Κυνικῆς δὲ, τὸ μὲν ἄθεον διαπίτυσας, τὸ δὲ ἀπέριττον ἐπαινέσας, τοῦτό ἐστιν ὁ νῦν ὄρατε (9), κύων κατὰ τῶν ὄντως κυνῶν, καὶ φιλόσοφος κατὰ τῶν ἀσώφων, καὶ Χριστιανὸς ὑπὲρ πάντων, καὶ νικῶν τὴν μὲν ἐκείνων αὐθάδειαν τῇ τοῦ σχήματος ὁμοιότητι, τῶν δὲ παρ' ἡμῖν ἐστὶν ὧν τὴν ἀπειροκαλίαν τῇ καινότητι τοῦ ἐνδύματος, δεικνύς, ὅτι μὴ ἐν μικροῖς τὸ εὐσεβές, μηδὲ ἐν τῷ κατηφεῖ τὸ φιλόσοφον, ἀλλ' ἐν ψυχῆς στερέβότητι καὶ διανοίας καθαρότητι, καὶ γνησίᾳ τῇ πρὸς τὸ καλὸν νεύσει, ὅπως ἂν τοῦ σχήματος ἔχωμεν, καὶ οἴσισιν ἂν ὁμιλῶμεν, εἴτε ἡμῖν αὐτοῖς μόνους συστέλλοντες τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, εἴτε τοῖς (10) πολλοῖς τε καὶ ἁποφύλοις ἰδιάζοντες ἐν τῷ κοινῷ, καὶ φιλοσοφούντες ἐν οὐ φιλοσοφούσιν (ὡς ἡ Νῶε κιβωτὸς ἐκείνη, ἐν κατακλυσμῷ κατακλυσμοῦ (11) κουφοτέρα· καὶ ἡ τοῦ ἔρου βᾶτος, ἣν καίον τὸ πῦρ οὐ κατέκαιε, τὸ μέγα Μωυσεῖς ὄραμα [12]), οὔτε αὐτοῖς τι (13) πάσχοντες τοῖς πολλοῖς, οὐ μᾶλλον γε ἢ ἀδάμας τοῖς παῖουσιν, καὶ δι' ἑαυτῶν τοὺς ἄλλους βελτίους ποιοῦντες εἰς δύνανμιν. Ταύτης καρπὸς τῆς φιλοσοφίας, οὐ λόγῳ (14) πλαττόμεναι πόλεις (σκινδαψοὶ τινες, ὡς αὐτοῖς φασι, καὶ τραγέλαφοι (15), ἃ γλῶσσα μόνῃ συντίθησιν)· οὐδὲ κατηγορίαι τινές, καὶ ἀναλύσεις, καὶ μίξεις· οὐδὲ συμβάματα (16) καὶ παρασυμβάματα, καὶ ἡ τεχνολογουμένη σοφία· οὐδὲ γραμμαὶ τινες οὐδαμῶς κείμεναι, οὐδὲ ἀστέρων πλοκαὶ καὶ σχήματα κατὰ τῆς Προνοίας ἐπινοούμενα. Ταῦτα μὲν γὰρ αὐτῷ δευτέρου λόγου καὶ πάρεργα, καὶ τοσοῦτον παιζόμενα (17), ὅσον μὴ παίζεσθαι παρὰ τῶν εἰδέναι προσποιουμένων.

tia, nec lineæ quædam nusquam existentes, nec siderum nexus, et figuræ 459 adversus Dei providentiam excogitatæ. Hæc enim ille secundo loco semper habuit, obiterque ac velut per ludum attigit, hactenusque duntaxat, ne ab illis, qui se earum rerum scientiam tenere profitentur, illudi atque exagitari posset.

Gen. vi, 14. Exou. ii, ..

(7) *Στέφας*. Or. 1, et Pass., *στεφανώσας*. Addi posset, καὶ μύρω ἀλείψας, « et unguento ungens. » D Utriusque enim coronæ, et « impositionis et unctionis » meminit Plato, lib. iii *De republ.*

(8) *Ὡς τις ἐκείνων τὸν ποιητὴν*. « Ut quidam ipsorum poetam ornavit. » Plato ipse est, qui Homerum, ne juvenibus noxius et exitiosus esset, lana coronari et dimitti statuit. Hac similitudine utitur Gregorius, ut sublimem Maximi philosophiam extollat, qui, scholas Peripateticorum, Academicorum, Stoicorum et Epicuri corona lanea cingens, quam longissime ablegat et repellit.

(9) *Ὁράτε*. Or. 1, *ὄραται*.

(10) *Εἴτε τοῖς*. In nonnullis, εἴτε σὺν τοῖς.

(11) *Κατακλυσμῷ κατακλυσμοῦ*. Sic Regii et Colbertini plures, Coisl. 1 et 2, etc. In ed. deest κατακλυσμοῦ.

(12) *Ὁραμα*. Coisl. 1, *θέαμα*.

(13) *Αὐτοῖς τι*. Sic quatuor Colb., duo Coisl., Pass., etc. Sic etiam habet Hervag., ad cuius marginem scripsit Billius : forte αὐτὸν τι.

VI. Quomodem Peripateticorum scholas, et Academicas, et venerandam Stoam, et Epicuri casum ac temeritatem una cum atomis et voluptate, corona lanea cingens (quemadmodum quidam ipsorum poetam ornavit), quam longissime ablegat et repellit. Cynicæ autem sectæ, impietatem quidem et numinis contemptum exsecratus, frugalitatem autem laudibus prosecutus, hoc est quod cernitis, canis adversus veros canes, et philosophus adversus insipientes, et Christianus ad bene de omnibus merendum paratus, atque illorum quidem arrogantiam per habitus similitudinem, nonnullorum autem ex nostris ineptiam per vestis novitatem refutans : illud scilicet ostendens, nec pietatem in exiguis rebus, nec philosophiam in vultus tristitia, verum B in animi firmitate ac mentis puritate, sinceraque ad bonum propensione consistere : nihil referre, quo habitu simus, et cum quibus consuetudinem habeamus, modo nos ita comparemus, ut sive soli simus, mentem a sensibus contrahamus, sive cum aliis versemur, in communi hominum cœtu tanquam in secreto vivamus, atque inter eos qui minime philosophantur, philosophicæ studia colamus. Et quemadmodum arca illa Noe ⁴⁴, quæ in diluvio vini diluvii evasit ; atque ingens illud Moysis spectaculum, hoc est, ille montis rubus ⁴⁵, quem ignis urens non perurebat, eodem modo nos quoque, nec ex vulgi contagione detrimentum ullum contrahamus, quemadmodum nec adamas ab iis, a quibus percutitur, et pro virili nostra curemus, ut alii per nos meliores efficiantur. Hujus philosophiæ fructus, non sermone fictæ civitates (scindapsi quidam, ut ipsi aiunt, et tragelaphi, quæ lingua sola construit), nec categoriæ quædam et analyses, ac misiones, nec symbamata et parasymbamata, et arguatricis sapientia, et figuræ 459 adversus Dei providentiam excogitatæ. Hæc enim ille secundo loco semper habuit, obiterque ac velut per ludum attigit, hactenusque duntaxat, ne ab illis, qui se earum rerum scientiam tenere profitentur, illudi atque exagitari posset.

(14) *Ὁὐ λόγῳ*, etc. Hic Platonem carpit, qui lib. ii *De rep.* sermone civitatem construxit.

(15) *Σκινδαψοὶ ... τραγέλαφοι*. Apollonii interpres tradit scindapsum esse plantæ genus, quod apud Nyssum in India nascitur. Cum autem hæc planta nusquam alibi reperiat, putat Gregorius, hanc vocem inanem esse, et nihil significare. Tragelaphus vero, est animal ex hircu et cervo conflatum, quod etiam a multis nunquam existitisse creditur. De tragelapho tamen mentio est in Deuter. xiv, 5 ; et in libro Job, juxta Septuaginta, xxxix, 1.

(16) *Συμβάματα*, etc. Propositiones, quæ sensum integrum efficiunt, « symbamata » vocantur ; quæ vero sensum integrum non efficiunt, « parasymbamata. » Alludit Gregorius ad Chrysippum, quem, inter alios, Lucianus in dialogo *De aptione philosophorum* irridet, et stulta ipsorum dogmata, atque in verbis novandis curiositatem deridendam propinat.

(17) *Παιζόμενα*. Or., *παίζοντα*.

VII. Quodnam autem fuit primarium et anti-
quissimum ipsius studium? Pro jure et æquo cum
præsidibus expostulare, apud reges sermonis li-
bertatem adhibere, quemadmodum eximius ille
David, qui loquebatur in conspectu regum, et non
confundebatur¹⁸, popularis turbæ fluctuum instar
agitata stoliditatem compescere, ferocientium,
procerum licentiam, domorum inter se dissiden-
tium morbum, indoctorum rusticitatem, doctorum
arrogantiam, divitias insolenter sese efferentes,
saturitatem petulanter et contumeliose se geren-
tem, paupertatem ad maleficia proclivem, iracun-
diam præcipitem, ac rationem secum efferentem,
voluptatem modum excedentem, risum petulantem,
mœroris anxietatem coercere, juventutis inconstan-
tiam, senectutis ignaviam, animique imbecillitatem,
viduitatis solitudinem, orbitatis desperationem com-
primere. Hæc vero nonne syllogismis, et lineis, et
lianti in sententiâ obtutui multum anteponebat, quisquis
mente sana fuerit? Illud secum reputans, quod si
ad syllogismorum conclusionem, vel ad geometriam,
aut astronomiam, omnes studium suum atque ope-
ram contulerint, nihil ea res vitæ humanæ profu-
tura sit, quin potius omnia dissolvi ac labefactari
necesse erit: contra si ea officia, quæ a me com-
memorata sunt, de medio sublata fuerint, summa
omnium rerum perturbatio et confusio sit. Hæc
quanto Antisthenis vanitate, et Diogenis ingluvie,
et communi Cratetis matrimonio, sublimiora et
nominis eorum reverentiam his quoque parcamus,
philosophia capiant. Nos autem, ut media incidamus,
pudicitiam nempe, continentiam, modestiam,
morum suavitatem, affabilitatem, humanitatem, cæterasque virtutes, quibus ipse mortales omnes
superat, ad id, quod ordine quidem prostretnum, dignitate autem et facultate principem locum ob-
timet, orationem convertamus.

VIII. Fuit quondam illud tempus, cum ab hære-
sum procellis tranquilla omnia habebamus, cum
videlicet Simones, et Marciones, 460 et Valenti-
niani, et Basilidæ, et Cerdones, Cerinthi etiam, et
Carpocrates, atque omnes illorum nugæ ac præ-
stigie, posteaquam rerum omnium Deum per-
diuturno tempore secuissent, bellumque pro Bono
adversus Creatorem gessissent, suomet tandem, ut
æquum erat, profundo absorptæ, ac silentio traditæ
fuerunt. Nam Montani quoque malus spiritus, et
Manis tenebræ, et Novati temeritas, aut puritas, et
Sabellii mala monarchiæ assertio, cesserant, sese-
que subduxerant, altera nimirum in contrariam

¹⁸ Psal. cxxviii, 46.

(18) Βασιλεῖς. Pass., βασιλέας.
(19) Τὸν λογισμὸν. Coisl. 1, et Or. 4, τῶν λογι-
σμῶν.

(20) Φειδόμεθα. Or. 4, et Combef., φειδώμεθα.
Ita legit Billius.

(21) Ἰνα. Deest in Reg. bm.

(22) Τρεψόμεθα. Combef., τρεψόμενα.

(23) Ἦν. « Fuit. » Sic Combef. In ed., ἦν.

(24) Ἐπὶ πλείστον. Reg. a, καὶ ἐπὶ πλείστον.

(25) Βυθῶ καὶ τῇ σιγῇ. « Profundo ac silentio. »
Sic enim Latine sonant hæc voces. Plures hæretici,
ac præcipue Valentinus, « Bytho » et « Sigæ » inter
Ætuas suos, primas tribuebant. Unde Tertullianus

« Ζ'. Τί δὲ τὸ πρῶτον καὶ σπουδαζόμενον; Ἡ πρὸς
ἄρχοντας δικαιολογία, ἡ πρὸς βασιλεῖς (18) παρῆ-
σία, κατὰ τὸν θεῖον Δαβὶδ λαλοῦντα ἐναντίον βασι-
λέων καὶ μὴ ἀσχυρόμενον, δῆμιον ἀλογίαν συστειλαι-
κυμαινομένων, δυναστῶν ἐξουσίαν ἀγριαινόντων, οἰ-
κων ἀρρώστιαν στασιαζόντων, ἀπαιδευτῶν ἀγροικίαν,
πεπαιδευμένων ἀλαζονείαν, πλοῦτον ἐπαίρομενον,
κόρον ὑδρίζοντα, πενίαν κακουργούσαν, θυμὸν ἐκ-
φερόμενον καὶ τὸν λογισμὸν (19) ἐκφέροντα, ἤθους
ἀμετρίαν, γέλωτος ἀκρασίαν, λύπης ἀδημονίαν παύ-
σαι, νεότητος ἀνωμαλίαν, γήρως μικροψυλίαν,
χρησίας ἐρημίαν, ὀρφανίας ἀπόγνωσιν. Ταῦτα
τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν γραμμῶν, καὶ τοῦ κε-
χηνέναι πρὸς τοὺς ἀστέρους, ἄρ' οὐ μακρῶ προ-
τιμήσει τις εὖ φρονῶν; ἐκεῖνο ἐνθυμηθεῖς, ὅσα
B συναγόντων μὲν πάντων, ἢ γεωμετρούτων, ἢ ἀστρο-
νομούντων, οὐδὲν ἂν ὁ βίος ἡμῶν παρὰ τοῦτο ὠφελή-
θειῇ, ὅτι μὴ καὶ τὰ πάντα λυθήσεται. τοῦτων δὲ ὡς
εἶπον ἀναιρουμένων, ἀταξία τὸ πᾶν καὶ σύγχυσις.
Ταῦτα τῆς Ἀντισθένης ἀλαζονείας, καὶ τῆς Διογέ-
νους ὀφθαλμίας, καὶ τῆς Κράτητος κοινογαμίας, τί
χρὴ λέγειν ὅσα κρείττω καὶ ὑψηλότερα; Πλὴν φειδόμεθα
(20) κάκεινων αἰδοῖ τῆς προσηγορίας, ἵνα τι τοῦ
ἀνδρὸς ἀπολαύσωσιν. Ἡμεῖς δὲ, ἵνα (21) τὰ ἐν μέσῳ
συνέλωμεν, τὸ σῶφρον, τὸ ἐγκρατὲς, τὸ αἴτιον, τὸ
ἐπίχαρι, τὸ κοινωνικόν, τὸ φιλόανθρωπον, τὰλλα οἷς
ὑπὲρ ἅπαντας ὁ ἀνὴρ, ἐπὶ τὸ τελευταῖον μὲν τῇ τάξει,
πρῶτον δὲ τῇ δυνάμει τρεψόμεθα (22).

præstantiora sint, quid dicere attinet? Verum ob
ut nonnullum ipsi quoque fructum ex hujus viri

C H'. Ἦν (23) ὅτε γαλήνην εἶχομεν ἀπὸ τῶν αἰρέ-
σεων, ἦν ἵνα Σίμωνες μὲν, καὶ Μαρκίωνα, Οὐαίεν-
τινοὶ τέ τινες, καὶ Βασιλεῖδαι, καὶ Κέρδωνες, Κήρον-
θοὶ τε καὶ Καρποκράταις, καὶ πᾶσα ἡ περὶ ἐκείνου
φλυαρία τε καὶ τερατεία, ἐπὶ πλείστον (24) τὸν τῶν
ἄλων θεὸν τεμόντες, καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀγαθοῦ τῷ Δι-
μουργῷ πολεμήσαντες, ἔπειτα κατεπόθησαν τῷ
ἑαυτῶν βυθῷ καὶ τῇ σιγῇ (25) παραδοθέντες, ὡσπερ
ἦν ἄξιον. Μοντανῶ δὲ τὸ πονηρὸν πνεῦμα, καὶ τὸ
Μανουὸ σκότος, καὶ ἡ Ναυάτου θράσύτης, ἡ καθαρό-
της, Σαβελλίου τε ἡ κακὴ συνηγορία τῆς μοναρχίας
εἴξε, καὶ ὑπεχώρησεν, ἡ μὲν εἰς ἀντίπαλον (26) μά-
ραν ἀποκριθεῖσα, ἡ δὲ καὶ πάντῃ περιφρονηθεῖσα

D Valentinus stuporem notat, quod « Byti » nomen de-
disset illi, quem in sublimi loco sedere diceret.
Gregorius etiam, ad illorum nomina festive allu-
dens, ait, hæc errorum monstra « profundo et si-
lento » tradita fuisse.

(26) Εἰς ἀντίπαλον, etc. Schol. : Τῆν Νοβάτου,
οἶμαι, λέγει αἰρεσιν, ὡσπερ καὶ ἡ πείρα ἕως τοῦ
νῦν δεῖκνυσι : « Novati hæresim, ut opinor, signifi-
cat, quemadmodum hoc usque experientia probat. »
Quid Gregorius et Scholiasτες velint, liquido non
patet. Num intelligunt, contrariam in partem, ac
in mitiorem disciplinam mutatam fuisse Novati se-
veritatem? Supererant enim tunc temporis Constans

καὶ παραρρήφεισα διὰ τὸ ἀσθενές· ἄλλο δὲ οὐδὲν ἀπαρτέλει τὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ γὰρ διωγμοὶ καὶ λαμπροτέραν αὐτὴν ἐποιοῦν τοῖς πάθεσιν. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ δευτέρα ζάλη κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐγείρεται, σπουδῶν τῆς ἀδικίας, τὸ πλήρωμα τῆς ἀσεβείας, ὁ λεγῶν τῶν πνευμάτων, ἡ ἀντίχριστος γλῶσσα, ὁ ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλήσας νοῦς, ἡ κατατομή τῆς θεότητος· οὐ δεινὴ μὲν ἡ ἐγγείρησις, δεινότερα δὲ ἡ τελευτὴ, καὶ τῆς (27) Ἰούδα προδοσίας ἀξία, ἣν ἐκεῖνος κατὰ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐτόλμησεν, Ἄρειος, ὁ καλῶς μετὰ τῆς μανίας ὀνομαζόμενος. Οὗτος ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων ἀρξάμενος πόλεως, κάκει τὸ δεινὸν ἐκμελετήσας (28), ἔπειτα, ὡσπερ τις ἀγρία φλῆξ, ἀπὸ μικροῦ τοῦ σπινθῆρος τὸ πολὺ τῆς οἰκουμένης ἐπιδράμων, ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν καταλύεται, καὶ τοῦ εὐσεβοῦς ἀριθμοῦ τοῦ τότε καταλαβόντος τὴν Νίκαιαν, καὶ εἰς αὐτὴν περιγραπτῶν ὄρων τε καὶ ῥημάτων τὴν θεολογίαν στήσαντος.

ab exigua scintilla maguam orbis terrarum partem percussisset, tandem a Patribus nostris, pioque illo numero, qui tum Nicæam se contulit, certisque finibus ac verbis divinitatis doctrinam circum-

scripsit, oppressus et extinctus est.

Θ. Πάλιν πονηρὰ βασιλεία (29), καὶ πάλιν ἀναζῆ (30) τὸ κακὸν, καὶ ὡσπερ τὰ ὑποὸ τῶν τραυμάτων ἀναστομοῦνται καὶ ἀναρρήγνυται. Καὶ λύκοι βαρεῖς, ἄλλος ἄλλοθεν διαλαβόντες ἡμᾶς, τὴν Ἐκκλησίαν σπαράττουσιν. Ἱερεῖς τε κατὰ ἱερῶν ἐξοπλισθέντες, καὶ δῆμοι δῆμοις ἐπιμανέντες· καὶ βασιλεὺς ἀσεβεῖα διδόντος παρρησίαν, καὶ κατὰ τῆς ὀρθῆς δόξης νομοθετῶν (31)· καὶ οἱ μῆτε ἄνδρες, μῆτε γυναῖκες, παρ' αὐτῶν δυναστεύοντες. Τίς ἂν τὰ τότε κακὰ πρὸς ἀξίαν ἐκτραγῶδησει; τὰς φυγὰς, τὰς δημύσεις, τὰς ἀτιμίας, τὰς ἐπὶ τῆς ἐρημίας συνθέσεις, μυριάδων ὄλων καὶ πόλεων ὑπαιθρῶν ταλαιπωρουμένων, καὶ ὑετοῖς καὶ χειμῶσι πιεζομένων; τὰς ἐντεῦθεν ἐπαναστάσεις (οὐδὲ γὰρ τὴν ἐρημίαν εἶχον ἀκίνδυνον); τὰ ἐτι τούτων χαλεπώτερα, τοὺς αἰκισμοὺς, τοὺς θανάτους, τὰς θριαμβεύσεις ἐπισκόπων, φιλοσόφων, ἀνδρῶν, γυναικῶν, νέων, γεγηρακῶν; τοὺς ἐπινοοῦντας τὰ δεινὰ, τοὺς προσεπινοοῦντας (32), τοὺς ὑπηρετούμενους τῇ ἀσεβεῖα δυνάστας, οἷς τοῦτο μόνον (33) πολλὰκίς εἰς εὐδοκίμῃσιν ἤρκεσε, τὸ πικροτέρους φανῆναι τῆς τοῦ κρατοῦντος βουλήσεως;

tormenta excogitabant, modo in ea, quæ excogitata fuerant, acerbioris aliquid addebant, seseque impietatis administris præbebant, quibus hoc unum plerumque ad gloriam nominisque splendorem abunde fuit, quod imperatoris voluntatem sua crudelitate superassent?

Ι. Ἄρτι μὲν ὁ λαμπρὸς διωγμὸς εἶχε πέρας, καὶ

X. Sed jam interim splendida persecutio finem

⁴⁷ Luc. viii, 30. ⁴⁸ Psal. lxxii, 8.

tinopoli Novati erroris reliquiæ; sed quia Verbi divinitatis consubstantialitatem agnoscebant, mitius, quam alii hæretici, habiti sunt.

(27) Τῆς. Sic Or. 1. In ed., τοῦ.

(28) Ἐκμελετήσας. «Meditatus esset, in se concepisset.» Non ab alio quidem pestiferum dogma didicerat Arius; auctor enim ipse fuit. Male igitur in editis «didicisset.» Nec tamen culpandus est Billius, cum in prima editione legatur, «meditatus esset.»

(29) Πονηρὰ βασιλεία. Schol.: Οἶμαι τὴν Κωνσταντινου λέγειν αὐτὸν· ἐπιφέρει γὰρ τὴν ἐξῆς Ἰουλιανοῦ καὶ Οὐάλεντος. Σκοπῶ οὖν τινι ἐν τοῖς κατὰ

A partem secreta, altera prorsus etiam ob ipsius imbecillitatem contempla atque projecta. Nec vero quidquam aliud Ecclesiæ molestiam exhibebat. Nam persecutiones illustriorem quoque ipsam splendidioremque per supplicia reddebant. Non multum autem temporis intercessit, cum altera tempestas adversus Ecclesiam excitatur, id est, ille injustitiæ turbo, illud impietatis complementum, illa spirituum legio ⁴⁷, illa Christi adversaria lingua, illa iniquitatem in excelsum locuta mens ⁴⁸, ille divinitatis sector, cujus gravis quidem et horrendus conatus, gravior autem magisque horrenda mors, et Judæ prodicione digna, quam ille adversus nostræ salutis auctorem moliri ac perpetrare non dubitavit, Arius, inquam, a furore pulchre nomen habens. Hic cum ab Alexandrina civitate initium duxisset, illicque pestiferum dogma in se concepisset, ac

B deinde, immitis cujusdam et rapidæ flammæ instar, percurrisset, tandem a Patribus nostris, pioque

IX. Rursus malum imperium, et rursus malum reviviscit, ac velut subputridum maleque obductum vulnus aperitur, et erumpit; gravesque lupi, alii aliunde nos intercipientes, Ecclesiam discerpunt. Armantur sacerdotes adversus sacerdotes, plebs adversus plebem furibundo impetu fertur; imperator ipse impietati auctoritatem præbet, **461** atque adversus orthodoxam doctrinam leges instituit; ii- que præterea, qui nec in virorum nec in mulierum numero censendi sunt, quorum magna erat apud eum potentia. Quis vero temporis illius mala pro dignitate deplorare queat? Exsilia, bonorum proscriptioes, ignominie notas, infinitam hominum multitudinem, atque adeo integras civitates, quæ in desertis locis conventus habebant, et sub dio ærumnis premelantur, ac pluviis et frigore conflabantur, atque etiam illinc pedem efferre cogebantur? Nam ne solitudo quidem eos a periculi metu vindicabat. Quis, ut graviora proferam, cruciatus, mortes, actos de episcopis, monachis, viris, mulieribus, adolescentibus, ac senibus triumphos? Nam quid de proceribus illis dicam, qui modo nova

fuerant, acerbioris aliquid addebant, seseque impietatis administris præbebant, quibus hoc unum plerumque ad gloriam nominisque splendorem abunde fuit, quod imperatoris voluntatem sua crudelitate superassent?

X. Sed jam interim splendida persecutio finem

Ἰουλιανοῦ ἐπαινεῖ Κωνσταντίου· «Puto eum de Constantii imperio loqui; nam in sequentibus addit Juliani et Valentis imperium. Certo itaque consilio, in Orationibus adversus Julianum, Constantium laudat.»

(30) Ἀναζῆ. Tres Regg., et Or. 1, ἀναζεῖ.

(31) Νομοθετῶν. Constantius impiam legem sanxit, qua voci ὁμοουσῶν, vocem ὁμοούσιων subrogavit.

(32) Τὰ δεινὰ, τοὺς προσεπινοοῦντας. Hæc desunt in Reg. bm.

(33) Μόνον. Deest in Pass.

accepit, recteque Persia causam nostram disceptavit, oppresso nimirum et extincto impio illo et exsecrando, ac multorum sanguinum pœnis ab uno sanguine repetitis. Nunc autem turpis et indecora persecutio cooritur, quæ, Christianorum patrocinium ad defensionem impietatis suæ prætexens, veros Christianos aggreditur : hoc utique nomine superiore persecutione acerbior, quod tum quidem minime dubia et obscura erat martyrum decertatio, nunc vero res eo rediit, ut cruciatus quoque ipsi laude careant, saltem apud iniquos cruciatuum judices. Vultis omnibus qui adsunt, atque huic etiam fortasse, quamlibet insigni animi robore ac tolerantia prædito, perturbationibusque animi sublimiori, unius duntaxat ex his, quæ tum perpetrata sunt, narratione, lacrymas extundam? Testes autem hujus sermonis permultos habeo. Nam ad multos hujus supplicii tragœdia dimanavit : illisque etiam temporis historiam, nisi me opinio fallit, omnium sæculorum posteritas exceptura est. Navis, presbyterum unum portans, eumque non sceleris ullius, sed fidei causa periclitantem, mari committitur, non ut vectorem servet, sed ut perdat. Atque is quidem qui vehebatur, utpote vir pietate præstans, animo erat prompto et alacri. Comes autem illi ignis adjungitur : ac novitate pœnæ **462** majorem in modum lætatur persecutor. Proh spectaculum grave! Proh gravem tragœdiam! Navis mari fertur : spectantium multitudo ad litus effunditur; alii quidem lætantur, alii autem lugent. Quonam pacto rem tantam paucis exprimam atque in aspectu collocabo? Ignis accenditur, navis una cum onere suo absumitur, ignis aquæ miscetur, resque inter se contrariæ ad pii viri supplicium concurrunt, duoque elementa corpus unum partiuntur, et novo atque inaudito more fax super mare attollitur : ad quam, ut benignam et humanam, fortasse quispiam accessit; propior autem factus, miserandum atque

incredibile spectaculum reperit, navigationem sine gubernatore, naufragium sine tempestate. Sic presbyter cinis efficitur, imo ne cinis quidem, utpote in aquis sparsus. Nec vero sacerdotii dignitas tanti fuit, ut honestiorem saltem mortem consequeretur; aut si non mortem, ac certe sepulturam, quæ impiis etiam et sacrilegis hominibus debetur. Hæc impii hominis marina expeditio fuit : hic pii viri finis. Nec usquam de cœlo descendit sacer ignis, nec ab eo, qui hujusmodi facem navigantibus præferebat, pœnas sumpsit!

XI. Sed quid externa colligo? Ad dimicationem D tuam jam accedendum est, atque ad tua pietatis causa tolerata certamina, quæ pristinis tuis virtutibus, tanquam præclarum quoddam sigillum, imposuisti. Vigeat hæresis malum in tua civitate, a

(34) *Κιρήσω*. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1, Par., etc. In edit., *νικήσω*.

(35) *Kal. Deest* in Or. 1, et Pass.

(36) *Ἐν τῷ πλοίῳ, Ἡλιόδωρος πρεσβύτερος περιουδευτής, καὶ Θεόδουλος πρεσβύτερος. Ἀπετμήθησαν δὲ ἄλλοι β' ἀναγνώσται καὶ ψάλται.* « Qui in navi combustus sunt, fuere Heliodorus presbyter circulator, » id est, *inspector, visitator*, « et Theodulus presbyter. Cæsi sunt etiam, abscissis capitibus, alii duo lectores et cantores. »

A Περσίς καλῶς ἡμῖν ἐδίκασε τὸν ἀλιτήριον καταλύσασα, καὶ πολλῶν αἱμάτων εἰσπραξαμένη δίκην δι' ἐνὸς αἵματος· ἄρτι δὲ ὁ ἀπρεπὴς ἔρχεται, καὶ τὸ ἀμύνην Χριστιανοῖς πρόσχημα ἔχων τῆς ἀσεβείας, τοῖς ἀληθῶς Χριστιανοῖς ἐπιφύεται· καὶ τοσοῦτον ἐκεῖνου χαλεπώτερος γίνεται, ὅσῳ τότε μὲν ἡ ἀθλήσις περιφανεστέρα καὶ λαμπρότερα, νῦν δὲ καὶ τὸ παθεῖν ἀφιλότιμον, παρά γε τοῖς οὐ δικαίοις τῶν παθῶν λογισταῖς. Βούλεσθε δάκρυα τῷ θεάτρῳ κινήσω (34), καὶ αὐτῷ γε ἴσως τῷ καρτερικωτάτῳ, καὶ τῶν παθῶν κρείσσονι, ἐνὸς τῶν τότε γενομένων ἐπιμνησθεῖς; Μάρτυρες δὲ πολλοὶ τοῦ λόγου· καὶ (35) γὰρ καὶ εἰς πολλοὺς ἦλθεν ἡ τραγωδία τοῦ πάθους· οἶμαι δὲ καὶ ὁ μέλλων ὑπολήφεται χρόνος τοῦ καιροῦ τὸ διήγημα.

B Ναὺς φόρτον ἔχουσα τῶν πρεσβυτέρων ἓνα (36), καὶ τοῦτον οὐδὲ ὑπὲρ κακοῦ τινος, ἀλλ' ὑπὲρ πίστεως κινδυνεύοντα, κατὰ πελάγους ἀφίεται (37), οὐχ ἵνα σώσῃ τὸν ἐπιθάτην, ἀλλ' ἵνα ἀπολέσῃ. Καὶ ὁ φόρτος πρόθυμος· εὐσεβὴς γάρ. Καὶ πῦρ τῷ φόρτῳ συνέμπορον· καὶ τρυφᾷ τὸ καινὸν (38) τῆς κολάσεως ὁ διώκτης. Φεῦ τοῦ θεάματος! Φεῦ τοῦ δράματος! Ἡ ναὺς πελάγιος· τὸ θέατρον ἐπὶ ταῖς ἀχταῖς, τῶν μὲν ἐφηδομένων, τῶν δὲ ὀδυρομένων. Πῶς ἂν ἐν ἄλλῳ τὸ πολὺ παραστήσαιμι; ἀνάπτεται τὸ πῦρ, δαπανᾶται ἡ ναὺς, συνδαπανᾶται ὁ φόρτος, πῦρ ὕδατι μίγνυται, καὶ συντρέχει τὰ ἐναντία εἰς εὐσεβοῦς κόλασιν, καὶ δύο στοιχεῖα ἐν σῶμα μερίζεται, καὶ πυρὸς ὑπὲρ θαλάσσης αἴρεται ξένος. Ἡ προσῆλθε μὲν τάχα τις, ὡς ἡμέρη καὶ φιλανθρωπῶς προσελθὼν δὲ, εὖρε θέαμα ἐλεεινὸν τε καὶ ἀπιστον, ἄνευ κυβερνήτου πλοῦν, ἄνευ χειμῶνος ναυάγιον· καὶ ὁ πρεσβύτερος κόνις, καὶ οὐδὲ κόνις, σπαρεῖς ἐν τοῖς ὕδασι. Καὶ οὐδὲ τοσοῦτον ἡ ἱερωσύνη (39), ὅσον τελευτῆς γοῦν εὐσημονεστέρας τυχεῖν· εἰ δὲ μὴ τελευτῆς, ἀλλὰ ταφῆς γε πάντως, ἣ καὶ τοῖς ἀσεβέσιν ὀφείλεται. Τοιοῦτος ὁ τοῦ ἀσεβοῦς στόλος· τοιοῦτον τοῦ εὐσεβοῦς τὸ τέλος· καὶ οὐδαμοῦ πῦρ (40) ἄνωθεν εὐαγέστερον, οὐδὲ κολαστικὸν τοῦ τοιαῦτα πυρρσεύοντος.

IA. Ἄλλὰ τί μοι τῶν ἐξῴθεν; Ἐπ' αὐτῇ ἤδη βαδιστέον τὴν σὴν ἀθλήσιν, καὶ τοὺς τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας (41) ἀγῶνας, οὓς πᾶσι τοῖς προλαβοῦσιν, ὥσπερ τινὰ σφραγῖδα καλὴν, ἐπέθηκας. Ἡκμαζε μὲν ἐν τῇ σῇ πόλει τὸ τῆς αἰρέσεως ταύτης κακόν, ὅθεν

(37) *Κατὰ πελάγους ἀφίεται*. Bill. : « in mare demittitur. »

(38) *Τὸ καινόν*. Nonnulli codd., τῷ καινῷ.

(39) *Ἱερωσύνη*. Sic plures codd. In ed., ἱεροσύνη.

(40) *Καὶ οὐδαμοῦ πῦρ*, etc. Elias : « Nec desuper usquam ignis sanctus ac justus, et vindex ejus, qui ad hunc modum navigantibus illucebat. » Sic etiam Billius.

(41) *Εὐσεβείας*. Pass., τῆς εὐσεβείας.

καὶ ἤρξατο. Ἐπεὶ δὲ τὸν μὲν ἀγιώτατον τῆς οἰκουμένης ὀφθαλμὸν, καὶ ἀρχιερέα τῶν ἱερῶν, τὸν τῆς σῆς ὁμολογίας καθηγητὴν καὶ διδάσκαλον τοῖς ἑαυτοῦ περὶ τῆς εὐσεβείας ἀγῶσι, τὴν μεγάλην φωνὴν, τὸ τῆς πίστεως ἔρεισμα, τὸν δευτέρου Χριστοῦ λύχνον καὶ πρόδρομον, εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ἐν γῆρα καλῶ κοιμηθέντα, καὶ πληρῆ τῶν κατὰ Θεὸν ἡμερῶν, μετὰ τὰς συκοφαντίας, μετὰ τοὺς ἄθλους, μετὰ τὴν περιδύστητον χεῖρα (42), μετὰ τοὺς ζῶντας νεκροὺς, ἡ Τριάς πρὸς ἑαυτὴν μετακίθησιν, ἢ συνέζησε, καὶ ὑπὲρ ἧς ἐκινδύνευσεν (Ἀθανάσιον οἶδ' ὅτι πάντες ἐν τοῖς λόγοις ἀνέγνωτε)· δευτέρα δὲ τις Αἰγύπτου πληγὴ καὶ μάστιξ (43) ἑαυτὸν ἐπεισάγει τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ τῆς ἀληθείας προδότης, ὁ τῶν λύχνων ποιμὴν, ὁ διὰ τῆς αὐλῆς ὑπερβαίνων ληστής, ὁ δευτέρος Ἄρειος, ἡ θολερὰ καὶ ἄποτος (44) ἀνατροπὴ, ὁ τῆς ἀθέου πηγῆς δαψιλέστερος ποταμὸς· ὀκνῶ μὲν τὰς τότε παρανομίας εἰπεῖν καὶ μαιφονίας, μεθ' ὧν τὸν ἅγιον καταλαμβάνει θρόνον ὁ θῆρ, καὶ τῆς πονηρᾶς εισόδου τὰ προτελέσματα· ὀδύρομαι δ' ὅμως ὀλίγα ἐκ πολλῶν (ἅ καὶ ὑμεῖς ὀδύρεσθε) (45) τε καὶ προωδύρασθε, τῷ θεῷ Δαβὶδ συγχεσάμενος (46)· Ὁ Θεός, *ἤλθοσαν ἔσθη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίαναν τὸν ναὸν τὸν ἅγιόν σου, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις*· *Ἔθεντο τὰ θρησιμαῖα* (47) *τῶν δούλων σου, πετεινῶν βρώματα, καὶ θηρίων σπαράγματα*. Προσθήσω δὲ παρ' αὐτοῦ κάκεινα ἐξ ἄλλου θρήνου καὶ ἐτέρας ὤψης· *Ὅσα ἐπονηρέυσατο ὁ ἐχθρὸς ἐν τῷ ἁγίῳ σου, καὶ ἐνεκαυχῆσαντο οἱ μισοῦντές σε ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς σου*. Πῶς γὰρ οὐκ ἐνεκαυχῆσαντο; πῶς δὲ οὐκ ἐμίαναν τὸν ναὸν τὸν ἅγιόν σου (48) συμφοραῖς πολυτρόποις καὶ παντοίαις κακοῖς;

solemnitatis sua⁹⁰. Quid enim? An non gloriati sunt? Quid autem? Annon sanctum templum tuum variis calamitatibus, atque omni malorum genere contaminarunt?

IB'. Ἐστρατήγει μὲν ἀνὴρ ἄθεος (49) καὶ παράνομος, οὐδὲ ὄνομα Χριστιανοῦ (50) περιχειμενος (τοῦτο γὰρ τῆς ὕβρεως τὸ δεινότατον), ἀλλ' ἐκ τῶν εἰδώλων ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ναὸν ἐπειγόμενος, ἐκ τῶν ἀκαθάρτων αἱμάτων ἐπὶ τὰ μυσσάρωτέρα τε καὶ βδελυκτότερα, καὶ τοῦτο ἱερουργῶν ἴσως τὴν καθ' ἡμῶν ὕβριν τοῖς δαίμοσι· παρετάσσετο δὲ δύναμις θυμῷ ζέουσα, στρατὸς ἀλλόκοτος (51) καὶ ἀνήμερος κατὰ τῶν ἀόπλων καὶ ἀπολέμων. Ἐξωθεῖτο (52) μὲν ὁ τοῦ ἀγίου διάδοχος ἱερεὺς, ὁ νόμος καὶ τάξει Πνεύματος κεχρισμένος (53), καὶ πολιτῶν καὶ φρονήσεϊ τετιμημένος (54)· ἐβασίλευε δὲ Ταβέηλ (55), ὁ κληρονόμος

⁹⁰ Psal. LXXVIII, 1, 2. ⁹¹ Psal. LXXIII, 3, 4.

(42) *Μετὰ τὴν περιδύστητον χεῖρα*, etc. Significat hic Gregorius suppositam Arsenii manum, quam falso ab Athanasio amputatam dicitabant Ariani.

(43) *Καὶ μάστιξ*. «Et flagellum.» Schol.: Λούκιον, οἶμαι, λέγειν, τὸν ἐπὶ Πέτρου μετὰ τὸν Ἀθανάσιον εἰσέλθοντα· «Lucium, opinor, intelligit, qui Petri successoris Athanasii sedem occupavit.»

(44) Ἄποτος. Sic Reg. Cyr., Par., Pass., Combeff. Sic ipse Billius videtur legisse. In edit. ἀποτος.

(45) Ὀδύρεσθε. Reg. Cyr., προοδύρεσθε, «prieores ipsi deploratis.»

(46) *Συγχεσάμενος*. Coisl. 1, συγχεσάμενοι.

(47) *Θρησιμαῖα*. Sic LXX. In ed., θνισιμαῖα.

(48) Ἄγιόν σου. Sic Reg. bm. Deest σου in ed.

A qua etiam ortum duxerat. Postquam autem sanctissimum illum orbis oculum, et sacerdotum antistitem, illum tuæ confessionis, per ea pericula, quæ pro fidei orthodoxæ defensione suscepit, ducent et magistrum, illam sublimem vocem, illud fidei columnen, secundam illam Christi lucernam et præcursorem, si ita loqui fas est, in bona senectute mortuum, ac dierum eorum, qui secundum Deum sunt, plenum, post calumnias, post certamina, post illam omnium ore celebratam manum, post viventes mortuos, Trinitas, quam per omne vitæ tempus coluerat, et pro qua periculis sese objecerat, ad se transtulit (non est apud me dubium, quin ex his verbis Athanasium agnoscat); tum secunda quædam Ægypti plaga et flagellum, ille, inquam, veritatis proditor, ille luporum pastor, ille per caulam transcendens latro, secundus ille Arius, turbida illa et amara eversio, ille impio fonte uberius fluvius, seipsum in Ecclesiam introduxit. Piget equidem flagitia ea, quæ tunc designata sunt, et 463 nefarias cædes, cum quibus fera illa sacrosanctum solium invasit, ac pestiferi ingressus præludia referre: ex multis tamen pauca deploro, quæ vos quoque mecum deploratis, et jam ante deploratis, divini Davidis verbis utens⁹⁰: *Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam: polluerunt templum sanctum tuum; et quæ sequuntur: Posuerunt morticinia servorum tuorum escam volatilibus, et feris in lacerationem*. Quin illud insuper adjiciam, quod idem propheta in altera lamentatione alioque psalmo cecinit: *Quanta malignatus est inimicus in*

sancto tuo, et gloriati sunt qui oderunt te, in medio templi tui?

XII. Ducis munere fungebatur vir impius et consceleratus, ne Christiani quidem nomen gereus (hoc enim totius contumeliæ indignissimum est), verum ab idolis ad Dei templum, ab impuris cruoribus ad execrabiliores et detestabiliores propereans; ac fortasse hujusmodi adversus nos contumelia, quasi victima quadam, dæmonibus litans. Prodigant in aciem copiæ, furore ardentem, immanis et ferus exercitus adversus inermes homines, ac rei bellicæ ignaros. Expellebatur sacerdos, viri sancti successor, legitime, atque, ut Spiritus ordo postulabat, inunctus, ac canitie et prudentia orna-

(49) Ἄγιος ἄθεος. Sic designatur Palladius quidam, vir impius et gentilis, qui, ut ab imperatore et ab Arianis gratiam iniret, adversus Orthodoxos crudeliter sæviebat.

(50) Χριστιανῶν. Coisl. 1, Χριστιανισμῶν.

(51) Ἄλλόκοτος. Reg., Cyr., et Or. 1, ἀλλοκώτατος.

(52) Ἐξωθεῖτο. Hic intelligitur Petrus Alexandrinus Athanasii successor, qui e sede a Lucio expulsus est. Tota hæc tragœdia ab ipso Petro depicta legitur apud Niceph., lib. ix, c. 28.

(53) *Κεχρισμένος*. Sic plures Reg., et Collb., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., κεχρισμένος.

(54) *Τετιμημένος*. Pass., κεκοσμένος.

(55) *Ἐβασίλευε δὲ Ταβέηλ*. Lucius hic designa-

tus. Regnabat autem Tabeel, alienæ sedis hæres. A Adversus sanctos arma, adversus res eas, quas diripi nefas erat, impuræ manus, adversus psalmos tubarum clangor. Jam quæ sequuntur considera, cadentes viros in locis sanctis, pedibus prostratas mulieres, nonnullas etiam cum naturæ onere, præmaturus partus, vel, ut aptius dicam, non partus; virgines miserabilem in modum distractas, foediùs etiam cruciatas (nam et ob feminas, et ob viros, pudore impediòr, quominus crudelitatis modum exponam, atque occulta dedecoris sermone denudem, utpote ob quas etiam tum nudatas erubescam); alias in interiores templi puteos sese **464** dejicientes, alias ex editiore loco se in præceps dantes, propter earum rerum, quas cernebant, indignitatem, alias denique super eas, quæ B jacebant, acervatim collabentes; adde cædes cædibilis, casus casibus succedentes, sancta profanis pedibus calcata, altaria probro habita per obscenos gestus et impudicas cantiones, atque, ut audio, (hocce lingua audax proferet?) super ea saltationes et tripudia; adde blasphemias linguas in sacrosanctis thronis concionantes, mysteria sugillata, psalmodias silentio compressas, gemitus in earum locum excitatos, fluentes sanguinis rivos, lacrymarum fontes, sacerdotes per vim obducos, monachos laceratos, expressam denique incursionis illius imaginem, qua quondam Assyrii sanctam Jerusalemam populati sunt⁶¹; quam nec oratio, ut dignum est, exprimere, nec auris capere potest; ita ut alter Jeremias ad eam calamitatem pro dignitate complorandam adhibendus sit; qui etiam ob easdem calamitates ad luctum homines nullos, a quibus festa celebrentur, adducant⁶².

XIII. Hanc tragœdiam Oriens quidem vidit, at C Occidens quoque desievit, cui immanitatis hujusce signa fugitivus antistes publice spectanda proposuit. Quo pacto? Pro cadaveribus cruentas vestes Ecclesiæ Romanæ protulit, ac per tacitam accusationem omnibus lacrymas movit, ut calamitatis magnitudinem in oculis et aspectu desigeret, atque auxilium nancisceretur, quemadmodum etiam natum esse scimus. Fit enim fere, ut qui opibus ac potentia præcellit, ad infirmi afflictique miseriam sublevandam maxime inflectatur, ac spontaneo benevolentiae affectu, ad eum, qui dignitate imminutus est, se adjungat. Hoc quidem omnes pii viri gravissime tulerunt; tu vero, tanto magis commotus es, quanto et dicendi facultate atque doctrina, et zeli fervore cæteris antecellebas. Quocirca ut pro Verbo bellum geris, ita etiam ab impietate bellum

⁶¹ Jer. ix, 1. ⁶² Thren. i, 1 sqq.

tur. Alludit enim Gregorius ad hæc Isaiaë verba, vii, 6: *Ascendam ad Judam, et suscitemus eum, et avellamus eum ad nos, et ponamus regem in medio ejus filium Tabeel.*

(56) Ὑπερφῶν. « E superioribus locis, » et quasi cœnaculis, unde Sacris intererant; vel, e cancellis per quos audiebant.

(57) Ὁ φυγάς ἱερέυς. Schol.: Πέτρος ὁ μετ' Ἀθανάσιον. « Petrus Athanasii successor, » qui e

τῶν ἀλλοτρίων. Κατὰ τῶν ἁγίων ὄπλα, κατὰ τῶν ἀσύλων μιαιραὶ χεῖρες, κατὰ τῶν ὠδῶν σάλπιγγες. Ἐσκόπει μοι τὰ τούτοις ἐπόμενα, πίπτοντας ἀνδρας ἐν τοῖς ἁγίοις, συμπατουμένας γυναῖκας, ἔστιν ἄς καὶ μετὰ τοῦ φόρτου τῆς φύσεως, τοὺς προῶρους τῶν καὶ ἀτόκου, εἰπεῖν οἰκειότερον· διελκομένας παρθένους οἰκτρῶς, αἰκίζομένας αἰσχρότερον (αἰσχύνομαι καὶ γυναῖκας καὶ ἀνδρας εἰπεῖν τὸν τρόπον, καὶ γυμνώσαι τῷ λόγῳ τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, οἷς καὶ τότε γυμνωθεῖσιν αἰσχύνομαι), τὰς μὲν κατὰ φρεάτων φερομένας τῶν ἔνδον τοῦ ἱεροῦ, τὰς δὲ ἐκ τῶν ὑπερφῶν (56) κρημιζομένας ἐπὶ τῇ ἀτοπίᾳ τῶν ὀρωμένων, τὰς δὲ ταῖς κειμέναις ἐπισωρευομένας· τοὺς ἐπὶ τοῖς φόνοις φόνους, τὰ ἐπὶ τοῖς πτώμασι πτώματα, πατούμενα βεβήλοισι ποσὶ τὰ ἅγια, θυσιαστήρια καθυβριζόμενα σχήμασιν ἀσελγέσι καὶ ἄσματος, ὡς δὲ ἀκούω, (τί τοῦτο ἢ τολμηρὰ γλώσσα φέγγεται;) καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν ὀρχήμασι καὶ λυγίσμασι· δημηγορούσας ἐπὶ τῶν ἱερῶν θρόνων γλώσσας βλασφημίας, μυστήρια κωμωδοῦμενα, σιωπωμένας ψαλμωδίας, οἰμωγὰς ἀντεγειρομένας, αἰμάτων ὄχτους, δακρύων πηγὰς, ἱερεῖς ἀγομένους, μονοτρόπους σπαρασσομένους, πᾶσαν τῆς Ἀσσυρίων καταδρομῆς τὴν εἰκόνα, ἣν ποτε τὴν ἁγίαν Ἰερουσαλήμ κατέδραμον· ἦν μῆτε λόγος ἀξίως παραστήσαι, μῆτε ἀκοῆ χωρῆσαι δύναται, μόνη δὲ τῆς Ἰερεμίου καὶ ψυχῆς καὶ φωνῆς πρὸς ἀξίαν δούρασθαι· ἄς καὶ πηγὰς δακρύων ἐπιζητεῖ, καὶ ἐκ τειχῶν προκαλεῖται θρήνον ἐπὶ τοιοῦτοις πάθεσι, καὶ ὁδοῖς Σιών ἐπιβάλλει πένθος, οὐκ ἀγούσαις τοὺς εὐορτάζοντας.

lacrymarum fontes exposcit, atque ex urbis moenibortatur, viisque Sion luctum indicit, eo quod

ΠΓ'. Τοῦτο τὸ δράμα εἶδε μὲν ἕφα λήξις, ἐθρήνησε δὲ καὶ ἐσπέριος, ἥ τὰ σύμβολα τῆς ἀπονοίας ὁ φυγάς ἱερέυς (57) ἐθριάμβευσε. Τίνα τρόπον; Προβύθηε τῇ Ἐκκλησίᾳ Ῥωμαίων, ἀντὶ τῶν νεκρῶν, τῆς ἡμαγμένην ἐσθῆτα, καὶ κινεῖ πάνδημα δάκρυα διὰ τῆς σιωπῆς κατηγορίας, ἵνα καὶ παραστήσῃ τὸ πάθος, καὶ τῶν δεινῶν ἐπίκουρον (58) λάβῃ, ὡς περ οὖν καὶ εἰληφότα ἔγνωμεν· ἐπειδὴ φιλεῖ μάλιστα κάμπτεσθαι τὸ πρόχρον πρὸς τὸ ἀσθενές, καὶ δι' εὐνοίας ἐκουσίῳ τῷ ἐλαττωμένῳ προστίθεσθαι. Τοῦτο ἤνεγκε μὲν οὐδὲ τῶν ἄλλων εὐσεβῶν οὐδὲ εἰς· σὲ δὲ κινεῖ καὶ πλέον, ὅσω καὶ τὸν λόγον τελειώτερος, καὶ τὸν ζῆλον θερμότερος. Διὰ τοῦτο παλεμεις μὲν ὑπὲρ τοῦ Λόγου, πολεμῆ δὲ ὑπὸ τῆς ἀσεβείας (59)· καὶ πρὸς πολλοῖς ἄλλοις, οἷς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ πράττων καὶ λέγων ἠγωνίσαι, διδάσκων, νοουθετῶν, ἐξαιρούμενος, ἐλέγχων, ἐπιτιμῶν, συγ-

sede ejectus, Romam petiit; unde post Valentis mortem, Alexandriam reversus est, non sine Damasi litteris ad Alexandrinos.

(58) τῶν δεινῶν ἐπίκουρον. Damasus Romæ pontifex hic designatur, qui Petrum benigne excepit.

(59) Ὑπὸ τῆς ἀσεβείας. In nonnullis, ὑπὸ τῆς εὐσεβείας, « pietatis causa impugnaris. »

χέων, ἰδιώτας, ἀρχοντας, ἰδίᾳ, δημοσίᾳ, κατὰ πάντα A
καίρων καὶ τόπων· τέλος, μανίᾳ συναρπασθεὶς δυσσε-
βοῦς ἐξουσίας, (ὦ τῆς εὐγενούς (60) συμφορᾶς! ὦ τῶν
λερῶν σου τραυμάτων!) ξαίνη μὲν τὸ καλὸν σῶμα
ταῖς μάστιξιν, ὡσπερ δὲ (61) ἄλλου θεατῆς πάσχον-
τος· καὶ κάμπτη μὲν τὸ δρώμενον, οὐ καταβάλλη δὲ
τὸ νοούμενον· στηλιτεύεις (62) τὴν ἀνδρείαν ἐν ταῖς
ἀπάντων ὄψεσι· γίνη δὲ καὶ σιγῶν τῆς καρτε-
ρίας διδάσκαλος, ἐπειδὴ γε ἡ γλῶσσα παρήκε τὸ
φθέγγεσθαι.

percipitur, haudquaquam dejiceris : quin potius fortitudinem ob omnium oculos tanquam la columna sculpis; atque etiam tacens, (neque enim munus jam suum exsequi lingua poterat,) constan-
tiae magistrum te praebes.

ΙΔ'. Εἶτα τί; Τῆς πατριδος ὑπερορξῆς, ὁ μηδε- B
μίαν (63) εἰδῶς οἰκείαν καὶ ἀλλοτρίαν, ἐμοὶ δοκεῖν,
ἵνα καὶ ἄλλοι παιδευθῶσι διὰ σοῦ τὴν εὐσέθειαν·
"Οἴσας σοι (64) τὸ φυγαδευτήριον, ἡ ἀπάνθρωπος
ἐρημία, τὸ διὰ σὲ λοιπὸν εὐαγὲς (65) χωρίον. Μετά-
δος ἡμῖν καὶ τῶν τῆς ὑπερορίας σου καλῶν, ἐπειδὴ
γε τῶν τῆς ἐπανόδου μετέδωκας. Ποίησον ἡμῖν θέα-
τρον τὴν ἐπάνοδον. Τίνας ἐκεῖ φιλοσοφεῖν ἐδίδαξας;
τίνας ἐκάθηρας τῶν ἀσεβῶν ὑπολήψεων; τίνας τῆ
εὐσεβείᾳ προσηγάγεις; Ὁρᾶν μοι δοκῶ τὸ ἐκεῖ παι-
δευτήριον, τὴν περὶ σὲ τελετήν (66) καὶ πανήγυριν.
Εἰπέ καὶ τοῦτο· Εἶχες τίνα παραμυθίαν τοῖς λειψά-
νοις τοῦ σώματος; ἢ καὶ τὴν (67) πενίαν ἐφιλοσό-
φεις; Εἶχες τίνας κοινωνοὺς τῆς ἀθλήσεως; ἢ καὶ
τοῦτο πενόμενος ἠνεγκας; Ἐπόθεις τὰς ἀδελφάς, τὰς
κοινωνοὺς σοι καὶ τῆς ἀγνείας, καὶ τῆς καρτερίας;
ἢ καὶ τῆς τοῦτων συνηθείας ἢς ὑψηλότερος; "Ἐκαμ-
πτέ σε γηραιᾶς μητρὸς ἐρημία; ἢ καὶ λίαν ἐθάρβεις,
ὡς μέγιστον εἰς ἀσφάλειαν καταλιπὼν αὐταῖς τὴν
εὐσέθειαν; Ἄλλ' ἐπειδὴ γε καλῶς ποιῶν ἐπανήκεις
ἡμῖν, καὶ σε τοῖς ποθοῦσι ποθοῦντα πάλιν ἀπέδωκεν
ὁ δοξάζων τοὺς δοξάζοντας αὐτὸν, καὶ παραζηλῶν
τοὺς παραζηλοῦντα, ὁ θέλημα τῶν φοβομένων αὐ-
τὸν ποιῶν, καὶ τοῖς νεκροῖς ἐμπνέων ἀνάστασιν· ὁ
Ἀδάμαρον μὲν τετραήμερον, σὲ δὲ τετραετὴ ζωοποιῶν
παρ' ἐλπίδας, καὶ συνάγων ὅσατ' πρὸς ὅσατ', καὶ
ἀρμονίαν πρὸς ἀρμονίαν, τὴν Ἰεζεχὴλ ὄψιν, τοῦ
προφητῶν θαυμασιωτάτου καὶ ὑψηλοτάτου· ἔχου μοι
πάλιν τῆς αὐτῆς ἐργασίας, καὶ παρῆρσίας, ἵνα μὴ
δόξης ἐγκεκῶσθαι τοῖς πάθεσι, μηδὲ προδιδόναι δει-
λίᾳ (68) τὴν φιλοσοφίαν.

omnium maxime admirabilis et excelsi, visionem, ossa cum ossibus, et compagem cum compage connectit ⁵⁷, desiderantibus nobis desiderantem te reddidit : fac in iisdem vitae studiis, et eadem oris libertate perseveres, ne alioqui calamitatibus fractus ac debilitatus esse, ac philosophiam ob igna-
viam prodidisse videaris.

⁵⁵ I Reg. II, 30. ⁵⁶ Deut. xxxii, 21. ⁵⁷ Psal. cxliv, 19. ⁵⁸ Joan. xi, 59. ⁵⁹ Ezech. xxxvii, 4.

(60) *Εὐγενούς*. Reg. huius, συγγενούς, « consanguineam. »

(61) *ὡσπερ δέ*. Sic tres Regg., Or. I, Combef. Deest δέ in edit.

(62) *στηλιτεύεις*. Sic Reg. a, Or. I, Pass., Combef., Bas. In edit., στηλιτεύσεις.

(63) *Ὁ μηδεμίαν*, etc. Pulchre Augustinus tom. V, pag. 1247, hac de re in ifatali Cypriani sic loquitur : « Si quæris exsilium, quo Christianus jubeatur ire : prius, si potes, inveni unde Christus

tibi infertur : ac præter alia multa certamina, quæ honesti causa, opere et sermone subiisti, dum privatos et principes, privatim et publice, quovis denique tempore et loco doces, admones, arguis, increpas, confundis; ad extremum impiæ potestatis furore comprehensus (o nobilem calamitatem! o sacra tua vulnera!), virgis quidem eleganti ⁴⁶⁵ ac decore corpore laceraris, sed ita, ac si vapulantem alterum spectares : et quanquam ea tui parte, quæ in aspectum cadit, insectaris, ea tamen, quæ mente

XIV. Quid postea? E patriæ finibus exterminaris, qui nec propriam ullam, nec alienam agnoscis, ut alii, mea quidem sententia, per te ad pietatis studium erudiantur. Oasis, inhumana, inquam, illa solitudo, sed jam propter te sancta sedes, ad exsulandum tibi decernitur. Age igitur, quando reditus tui bona erogasti, fac exsilii quoque in bona nobis impertiariis. Reditum tuum in theatrum nobis converte. Quosnam illic philosophari docuisti? Quosnam ab impiis opinionibus repurgasti? Quosnam ad pietatem adduxisti? Videre mihi equidem videor scholam illam, et cæremoniam, maximamque circa te hominum frequentiam. Illud etiam dicas mihi velim : Præstone tibi erant, qui corporis tui reliquiis solatii aliquid afferrent? An etiam paupertatem colebas? Utrum certaminis socios habebas? An hujus quoque rei penuriam æquo animo ferebas? Utrum sororum, quas, et castitatis et fortitudinis atque constantiæ socias habebas, desiderio tenebaris? An contra sublimiore animo eras, quam ut earum consuetudinem atque convictum requireres? Utrum te matris ætate connectæ solitudo flectebat? An potius firmum ac præfidentem animum gerebas, ut qui pietatem, tanquam maximum vitæ præsidium, illi reliquisses? Enimvero, quando te, ut par erat, ad nos recepisti, atque ille, qui glorificantes se glorificat ⁵⁵, et irritantes se irritat ⁵⁶; et, voluntatem timentium se facit ⁵⁷, et mortuis rursus vitam inspirat; qui, ut Lazarum, quadriduo postquam e vita migraverat ⁵⁸,

D sic te post quadriennium præter omnium spem ad vitam revocavit, qui, juxta Ezechielis, prophetarum

cogatur exire. De patria sua in alienam te arbitraris excludere hominem Dei, in Christo nusquam exsilem, in carne ubique peregrinum. »

(64) *Σοι*. Coisl. I et Pass. addunt ἦν.

(65) *Εὐαγές*. Or. I et Pass., εὐγενές, et ad marg., εὐαγές.

(66) *Τελετήν*. Sic duo Regg., Coisl. I, Or. I, Pass., et Combef. In edit., τελευτήν.

(67) *Καὶ τῆν*. In quibusdam, κάκει τῆν.

(68) *Δειλίᾳ*. Pass. addit τινί.

466 XV. Gentilium superstitionem, et eorum A qui plures deos colunt, impietatem, ut prius, confuta, et veteres ac novos deos, et obscenas fabulas, et obsceniora sacrificia eorum qui luto lutum purgant, ut ex quodam illorum audiui, brutorum instar animantium corporibus corpora sua purgantium, et veneranda figmenta, et indecoras præstigias; quibus, si divinitatem definiunt, o miseros et perditos homines! si autem eam designant, o infelicitatis cumulum! si autem indicant, o singularem stultitiam! Doceant enim, quæ ratio, quod turpitudinis illius, qua in huiusmodi rebus utuntur, arcanum? Debent enim ipsæ quoque rerum honestarum significationes et species turpitudine vacare. Quod si aliud quiddam præterea esse contendunt, quid hoc sit probent, quibusque ex libris et theologis hauserint, ostendant? Jam insurgentium etiam hæresum impetus frange, idque eo etiam acrius, quod jam antehac in cruciatibus versatus es. Philosophicus enim animus ex eo, quod passus sit, generosior redditur, atque, ut candens ferrum aqua frigida, ita periculis obdurescit. Quin pietatis nostræ doctrinam præscribe, sic nos instituens, ut Deum unum ingenitum agnoscamus, hoc est, Patrem: unum item genitum Dominum, Filium videlicet, qui Deus quidem appellatur, cum de eo separatim sermo est, Dominus autem, quando cum Patre nominatur; illud propter naturam, hoc propter unicum divinitatis principatum: unum denique Spiritum sanctum, a Patre procedentem aut etiam procedentem, Deum quoque ipsum, apud eos, qui ea, quæ propinqua sunt, apprimè intelligunt, cū ab impiis quidem etiam oppugnetur, ab iis autem, qui supra eos assurgunt, animo et mente concipitur, ab iis vero, qui magis spirituales sunt, etiam prædicatur. Illud item præscribe, ut nec Patri principium tribuamus, ne quid primo prius inducamus, ex quo etiam id, quod primum est, perire necesse sit; nec Filium et Spiritum sanctum principii expertes esse astruamus, ne Patri, id quod ipsi principium est, adimamus. Illi quippe et principio minime carent, et quodam modo carent: quod sane dictu mirum est. Non enim, quantum ad causam, non post ipsum, quemadmodum ex sole lumen: sed quantum ad tempus, principii sunt expertes. Nec enim tempori subjecti sunt, ne quod fluxum est, iis quæ stabilia sunt, et quod non est, iis quæ sunt, prius atque antiquius sit.

XVI. Nec item tria principia constituamus, ne

(69) *Τυρος*. Heraclitum intelligit.

(70) *Πλάσματα*. Reg. a, *παλαιάσματα*.

(71) *Εἰ μὲν τὸ Θεῖον*, etc. Hic obiter Gregorius perstringit absurdissimam gentilium theologiam, qui sub fabularum involucro Deitatem adumbrabant.

(72) *Τοῖς ροητώως*, etc. « Qui solerti ingenio, mentis acuminè ea intelligunt, quæ conjuncta sunt et coherent, » Deitatis scilicet personas, sic nobis una serie propositas; ex quibus passim Gregorius, sicut et Basilius probant, Filium et Spiritum sanctum Deum pariter esse, sicuti Pater.

(73) *Ἐὰν ἀρχὴν*, etc. « Ne Patrem principio subesse statuamus. »

(74) *Τὴν πρῶτον*. Hic πρῶτον idem sonat ac πρότερον, quod Græcis familiare est. Mox, *εἰσαγάγωμεν*. duo Regg. et Pass., *εἰσαγάγωμεν*.

(75) *Ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι*, etc. : « ex quo id,

IE'. Σύγχει μὲν καὶ τὴν Ἑλλήνων δεισιδαιμονίαν, ὡς πρότερον, καὶ τὴν πολυθεον αὐτῶν ἀθελαί, καὶ τοὺς παλαιούς θεούς καὶ τοὺς νέους, καὶ τοὺς αἰσχροὺς μύθους, καὶ τὰς αἰσχροτέρας θυσίας πληθὺν πληθὺν καθαιρόντων, ὡς αὐτῶν τινας (69) λέγοντος ἤκουσα, λέγω δὴ σώμασι σώματα τοῖς τῶν ἀλόγων ζώων τὰ ἑαυτῶν, καὶ τὰ σεμνὰ πλάσματα (70), καὶ τὰ ἀσχημονα τερατεύματα · οἷς εἰ μὲν τὸ Θεῖον (71) ὀρίζονται, τῆς κακοδαιμονίας · εἰ δὲ παραδεικνύουσι, τῆς εὐηθείας. Διδασκέτωσαν γὰρ, τίς ὁ λόγος, καὶ τί τὸ τῆς ἀσχημοσύνης τῆς περὶ ταῦτα μυστήριον; δεῖ γὰρ μηδὲ τὰς ἐμφάσεις τῶν καλῶν, τὸ αἰσχρὸν ἔχειν. Εἰ δὲ ἄλλο τι παρὰ ταῦτα εἶναι φασί, τί τοῦτο, πεπιθέτωσαν, καὶ ἐκ ποίων λόγων, ἢ θεολόγων. Σύγχει δὲ καὶ τὰς τῶν αἰρέσεων ἐπαναστάσεις, καὶ τοσούτω θερμότερον, ὅσῳ προπέπονθας. Γενναιότερον γὰρ ἐκ τοῦ παθεῖν τὸ φιλόσοφον, ὥσπερ ψυχρῷ αἰθέρος ἐμπυρος, οὕτω τοῖς κινδύνοις στομούμενον. Ὀρίζου δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσέθειαν, διδάσκων ἕνα μὲν εἰδέναι Θεὸν ἀγέννητον, τὸν Πατέρα · ἕνα δὲ γεννητὸν Κύριον, τὸν Υἱὸν · Θεὸν μὲν, ὅταν καθ' ἑαυτὸν λέγῃται, προσαγορευόμενον · Κύριον δὲ, ὅταν μετὰ Πατρὸς ὀνομάζῃται · τὸ μὲν διὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ διὰ τὴν μοναρχίαν. Ἐν δὲ Πνεύμα ἅγιον, προελθὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἢ καὶ προῖόν · Θεὸν, τοῖς νοητῶς (72) νοοῦσι τὰ παρακείμενα · τοῖς μὲν ἀσεβέσι καὶ πολεμούμενον, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοσούτους νοούμενον, τοῖς πνευματικωτέροις δὲ καὶ λεγόμενον. Μῆτε ὑπὸ ἀρχὴν (73) ποιεῖν τὸν Πατέρα, ἵνα μὴ τοῦ πρώτου τι πρῶτον (74) εἰσαγάγωμεν, ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι (75) πρῶτον περιτραπήσεται · μῆτε ἀναρχὸν τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ τὰ Πατρὸς (76) ὄνιον περιέλωμεν. Οὐκ ἀναρχα γὰρ, καὶ ἀναρχά πως · ὁ καὶ παράδοξον. Οὐκ ἀναρχα μὲν γὰρ τῷ αἰτίῳ (77) · ἐκ Θεοῦ γὰρ, εἰ καὶ μὴ μετ' αὐτὸν, ὡς ἐξ ἡλίου φῶς · ἀναρχα δὲ τῷ χρόνῳ. Οὐ γὰρ ὑπὸ χρόνον, ἵνα μὴ τὸ βέον ἢ τῶν ἐστώτων πρεσβύτερον, καὶ τῶν οὐσιῶν τὸ ἀνούσιον.

IG'. Μῆτε ἀρχὰς τρεῖς, ἵνα μὴ Ἑλληνικόν, ἢ τὸ

D quod primum est, originem traxisse necesse sit. »

(76) *Τὸ Πατρός*. Reg. hu, Or. 4, Pass., τὸ τοῦ Πατρὸς.

(77) *Τῷ αἰτίῳ*. « Quantum ad causam. » Licet ab hac voce absterneant Latini, nihil tamen est dissidii, quoad rem et sensum, inter Græcos et Latinos. Quod enim Græci « causæ et causati » nomine intelligunt, nos idem « principii et principii » nomine intelligimus. Unde sanctus Thomas opasc. contra errores Græcorum c. 4, ait : « Apud Latinos non est consuetum, quod Pater dicatur causa Filii, vel Spiritus sancti, sed solum principium, vel auctor. . . Græci, qui causæ et causati nomine utuntur in divinis personis, non intendunt diversitatem naturæ inducere, aut Filium esse creaturam; sed per hoc volunt ostendere solam originem personarum, sicut nos nomine principii. »

πολύθεον· μήτε μίαν μὲν, Ἰουδαϊκὴν δὲ στενήν τινα, καὶ φθορὰν, καὶ ἀδύνατον· ἢ τῷ ἀναλίσκεν εἰς ἑαυτὴν θεότητα, ὃ τοῖς προάγουσι μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, εἰς αὐτὸν δὲ πάλιν ἀναλύουσιν ἡρεσεν· ἢ τῷ κακαβάλλειν τὰς φύσεις, καὶ ἀλλοτριῶν θεότητος, ὃ τοῖς νῦν ἀρέσκει σοφοῖς, ὡσπερ δεδοικυῖαν μὴ ἀντεξάγωνται (78), ἢ μηδὲν δυναμένην ὑπὲρ τὰ κτίσματα. Μήτε ἀγέννητον τὸν Υἱὸν, εἰς γὰρ ὁ Πατὴρ· μήτε Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, εἰς γὰρ ὁ Μονογενὴς· ἵνα καὶ τοῦτο θεϊκὸν ἔχωσι τὸ μοναδικόν, ὃ μὲν τῆς υἰότητος, τὸ δὲ τῆς προόδου, καὶ οὐχ υἰότητος. Ἀληθῶς πατέρα τὸν Πατέρα, καὶ πολὺ γὰρ τῶν παρ' ἡμῖν ἀληθέστερον, ὅτι μόνως, ἰδιοτρόπως γὰρ, καὶ οὐχ ὡς τὰ σώματα· καὶ μόνος, οὐ γὰρ μετὰ συζυγίας· καὶ μόνου, Μονογενοῦς γὰρ· καὶ μόνου, οὐ γὰρ Υἱὸς πρότερον· καὶ ὅλον Πατὴρ, καὶ ὅλου, τὸ γὰρ ἡμέτερον ἀθλοῦ· καὶ ἀπ' ἀρχῆς, οὐ γὰρ ὕστερον. Ἀληθῶς υἱὸν τὸν Υἱὸν, ὅτι μόνος, καὶ μόνου, καὶ μόνος, καὶ μόνου· οὐ γὰρ καὶ Πατὴρ, καὶ ὅλον Υἱὸς, καὶ ὅλου, καὶ ἀπ' ἀρχῆς, οὐποτε τοῦ εἶναι Υἱὸς ἡργμένος· οὐ γὰρ ἐκ μεταμελείας ἢ θεότης, οὐδὲ ἐκ προκοπῆς ἢ θέσεως, ἵνα λείπη ποτὲ, τῷ μὲν τὸ εἶναι (79) Πατρί, τῷ δὲ τὸ εἶναι Υἱῷ. Ἀληθῶς ἅγιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ γὰρ καὶ ἄλλο τοιοῦτον (80), οὐδὲ οὕτως, οὐδὲ ἐκ προσθήκης ὁ ἀγιασμός, ἀλλ' αὐτοαγιότης· οὐδὲ μᾶλλον καὶ ἤττον, οὐδὲ ἀρξάμενον χρονικῶς ἢ παυσόμενον. Κοινὸν γὰρ Πατρί μὲν καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τὸ μὴ γεγονέναι, καὶ ἡ θεότης· Υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἴδιον δὲ Πατρὸς μὲν, ἡ ἀγγενησις· Υἱοῦ δὲ, ἡ γέννησις· Πνεύματος δὲ, ἡ ἔκπεμψις (81). Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς, τί καταλείψεις τοῖς μόνοις γινώσκειν ἀλλήλα, καὶ γινώσκεισθαι ὑπ' ἀλλήλων μαρτυρομένοις (82), ἢ καὶ ἡμῶν τοῖς ἐκείθεν ἐλλαμφοθησομένοις ὕστερον;

unquam habuit, nec finem habiturus est. Hoc enim Patri et Filio et Spiritui sancto commune est, quod minime creati sunt, atque ipsa divinitas. Hoc autem Filio et Spiritui sancto, quod uterque eorum ex Patre est. At vero Patris proprietates hæc est, quod ingenitus sit : Filii, quod genitus : Spiritus sancti, quod procedat. Quod si modum quaeris, quid iis relicturus es, quos solos mutuo se cognoscere⁸², atque a se mutuo cognosci Scriptura testatur⁸³, aut iis etiam nostrum, qui postea divinitus illuminabuntur?

12'. Γενοῦ τι τῶν εἰρημένων (83) πρότερον, ἢ τοιοῦτος, καὶ τότε γνώση τοσοῦτον, ὅσον (84) ὑπ' ἀλλήλων γινώσκεισθαι (85). Νῦν δὲ δίδασκε τοσοῦτον εἰδέναί μόνον, μονάδα ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδῃ προσκυνουμένην, παράδοξον ἔχουσαν καὶ τὴν εἰσείρεσιν καὶ τὴν ἔνωσιν. Μὴ φοβηθῆς τὰ πάθη, γέννησιν ὁμολογῶν. Ἀπαθὲς γὰρ τὸ Θεῖον, καὶ εἰ γεγέννηκεν. Ἐγὼ σοι τοῦτου ἐγγυητῆς, ὅτι θεϊκῶς, ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπικῶς. Οὐδὲ γὰρ τὸ εἶναι αὐτῷ ἀνθρώπινον. Φοβήθητι δὲ (86) χρόνον καὶ κτίσιν. Οὐ γὰρ

⁸² Joan. xvii, 25. ⁸³ I Cor. xiii, 12.

(78) Ἀρτεξάγωνται. Schol. : Μὴ στασιάζουσιν αἱ ὑποστάσεις Υἱοῦ καὶ Πνεύματος· « Ne Filii et Spiritus personæ contra se insurgant. »

(79) Τὸ εἶναι. Sic Regg. bm, hu, Coisl. 1 et Or. 1. Deest τὸ ἐν edit.

(80) Τοιοῦτον. Coisl. 1, τοιοῦτο.

(81) Ἐκπεμψις. « Missio. » Hic idem sonat ac ἐκπέρευσις, « processio. »

A in gentilem deorum multitudinem incidamus : nec rursus unum quidem, sed Judaicum quoddam, et angustum, atque invidum et imbecillum ; nempe vel deitatem in seipsam absumendo, quemadmodum iis placuit, qui Filium quidem ex Patre producant, eundem autem rursus in Patrem resolvunt ; vel naturas deiciendo, atque a divinitate alienando, ut sapientibus hujus temporis videtur, perinde atque ipsa hoc metuat, ne ipsæ adversum se insurgant, aut supra res conditas nihil possit. Nec rursus ingenitum Filium, unus enim Pater ingenitus : nec Spiritum sanctum Filium, unus enim est Unigenitus ; ut hoc quoque divinum habeant, singularitatem nimirum, ille filiationis, hic processionis, non autem filiationis. Patrem vere patrem, ac multo quidem verius quam qui apud nos id nomen obtinent, tum quia proprio et singulari modo pater est, non autem sicut corpora ; tum quia solus, non enim ex conjunctione ; tum quia solius, nempe Unigeniti ; tum quia solum, nec enim ipse priusquam pater esset, Filius fuit ; tum quia in totum et totius Pater, quod de nobis certe affirmari nequit ; tum quia ab initio, nec enim posterior Pater esse cœpit. Filium vere filium, quod et solus sit, et solius, ac singulari modo, et solum ; non enim Pater quoque simul est, et in totum Filius, et totius, et a principio, hanc scilicet rationem habens, ut nunquam Filius esse cœperit ; non enim ex consilii mutatione est deitas, neque ex progressu deificatio, ut ille aliquando Pater, hic aliquando Filius esse desinat. Spiritum sanctum vere sanctum : neque enim alius talis est, nec eodem modo, neque ex accessione sanctitatem habet, sed est ipsamet sanctitas, nec magis et minus, nec, quoad tempus, originem

XVII. Fac sis prius quiddam eorum, quæ commemoravimus, aut certe talis : ac tum tantum cognosces, quantum hæc mutuo a seipsis cognoscuntur. Nunc vero doce, ut hoc duntaxat sciamus, nempe Trinitatem in unitate et unitatem in Trinitate adorandam, cujus et divisio et conjunctio plane admirabilis sit. Ne passionem metuas, dum generationem confiteris. Deus enim ab omni passione liber est, etiamsi genuit. Hoc tibi spondeo, eum divino, non autem humano modo genuisse :

(82) Μαρτυρομένοις. Reg. bm, μαρτυρουμένοις.

(83) Εἰρημένων. Reg. bm, προσητημένων.

(84) Ὅσον. Sic tres Regg., Coisl. 3, Par., Combef. In edit., ὅσων.

(85) Γινώσκεισθαι. Tres Regg., Par., Combef., γινώσκεται. Pass., γινώσκονται.

(86) Φοβήθητι δέ. Sic duo Regg., Pass., Combef. Deest δέ in edit.

nec mirum, cum etiam ipsius esse minime humanum sit. Verum illud demum metue, ne tempus illi tribuas, eumque creatum contendas. Non enim profecto Deus erit, si creatus fuerit, ac ne Dei patrocinium incassum suscipiens, Deum tollas, conservum tuum eum faciens, qui simul Deus est, et qui te quoque ex servitute in libertatem vindicat, si modo vere et sincere dominium confitearis. Processionem ne timeas : nec enim Deo necesse est non producere, aut simili ratione producere, utpote qui in omnibus dives est; verum alienationem non qui Spiritum sanctum Deum esse profitentur, sed qui eum contumeliis afficiunt.

XVIII. Cave, ne unius imperium male colas, divinitatem contrahens aut circumcidens; nec trinitatis crimen tibi pudorem moveat, quandiu alius quoque eadem ratione in ditheicâ periculo versatur. Aut enim cum illo crimen objectum dilues: aut cum illo hærebis: aut ille quidem simul cum rationibus suis divinitatis naufragium faciet, tibi vero incolumis divinitas permanebit. Ac si ratio ipsa imbecillitate laborarit, satius est in rationibus laborare, dum Spiritum ducem sequamur, quam impiis dogmatibus facile assentiri, dum otio nostro et desidia consulimus. Instantias et oppositiones, novamque pietatem, et jejunam ac minutam sapientiam contemne, et quidem magis, quam araneorum telas, quæ muscas quidem retinent, a vespis autem perrumpuntur, ne dicam a digitis, aut **469** alio quopiam graviore corpore. Hoc unum nos timeri doce, nimirum ne in argutiis et captationibus fidem solvamus. Sermone victum esse minime grave atque acerbum est, non enim omnium est sermo: at vero grave et acerbum est deitatis iacturam fecisse, omnium enim est spes. Verum hæc ipse per te, sat scio, promptius et perfectius philosophaberis; id mihi vulnera tua spondent, corpusque istud, quod pro pietate permultos labores exantlavit; nosque etiam una tecum pro virili nostra philosophabimur.

XIX. At tu, cum egregiam peregrinationem obieris, Trinitatis, in tabernaculis habitantis, si tamen Deus omnino in manufactis habitat, memor esto, messisque hujus exiguæ, non ex parvis quidem pietatis seminibus, parvæ tamen adhuc et exilis, et quæ paulatim colligatur. Facti enim sumus sicut qui stipulam in messe colligunt, ut cum Propheta opportune loquar, et racemulos in vindemia, cum

(87) Ἄρ γνησίως. Sic plerique codd. In editis, mendose, ἀγνησίως.

(88) Οὐ γὰρ ἀνάγκη, etc. Billius: « Nec enim Deo vel producere vel non producere necesse est, utpote in omnibus diviti. » Sic etiam Nicetas. Verum non videntur Gregorii mentem assecuti. Hæc enim dicta sunt de Spiritu sancti processione, quæ tunc a pluribus impugnabatur. Unde Gregorius ait: « Ne timeas processionem: nec enim Deo necesse est, non producere, aut simili modo producere, » quasi unicum in Deo esset producendi genus, scilicet per generationem, ita ut Spiritus sanctus, cum ex Deo sit, deberet quoque esse genitus, sicut Filius; quod quidem est contra Deitatis divitias.

(89) Τριθεϊας. Pass., Τριάδος. Hæc Macedoniorum cavillatio, qui Filium quidem Deum dicebant, non vero Spiritum sanctum.

(90) Καὶ ἄλλος. Or. 1, καὶ ἄλλω.

(91) Κάμειν. Coisl. 1, et Pass., κάμνειν. Male in

Θεός, εἰ γέγονε, μὴ Θεῶν συνηγορῶν διακενής, θεὸν ἀνέλης, ὁμόδουλον ποιῶν τὸ ἐμόθεον, ὃ καὶ σὲ τῆς δουλείας ἐλευθεροῖ, ἀν γνησίως (87) ὁμολογῆς δεσποτεῖαν. Μὴ φοβηθῆς τὴν πρόδοτον· οὐ γὰρ ἀνάγκη (88) ἔχει Θεός, ἢ μὴ προβάλλειν, ἢ προβάλλειν ὁμοίως, ὃ πάντα πλούσιος· φοβήθητι δὲ τὴν ἀλλοτριώσιν, καὶ τὴν κειμένην ἀπειλήν, οὐ τοῖς θεολογοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς βλασφημοῦσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

non producere, aut simili ratione producere, utpote qui in omnibus dives est; verum alienationem non qui eum contumeliis afficiunt.

ΙΗ'. Μῆτε τὴν μοναρχίαν κακῶς τιμῆσης, συναϊρῶν ἢ περικόπτων θεότητα· μῆτε τὸ τῆς τριθεΐας (89) ἔγκλημα αἰσχυροῦθης, ἕως ἂν καὶ ἄλλος (90) κηθύνει τὴν διθεΐαν. Ἡ γὰρ συνέλυσας, ἢ συνηπόρησας, ἢ ὁ μὲν ἐναυάγησε μετὰ τῶν λογισμῶν καὶ θεότητα, σοὶ δὲ παρέμεινε θεότης. Καὶ εἰ ὁ λόγος ἠσθένησε, κρείσσον κάμειν (91) ἐν τοῖς λογισμοῖς μετὰ τῆς ὀδηγίας τοῦ Πνεύματος, ἢ προχειρῶς ἀσεβῆσαι τὴν βρασιώσιν διώκοντα. Διάπτυέ μοι τὰς ἐνστάσεις, καὶ τὰς ἀντιθέσεις, καὶ τὴν νέαν (92) εὐσέβειαν, καὶ τὴν μικρολόγον σοφίαν· καὶ διάπτυε πλεόν ἢ τὰ τῶν ἀραχνίων νήματα, μυίας μὲν κρατοῦντα, σφηγὶ δὲ βρηγνύμενα, οὕτω λέγω δακτύλοις, οὐδὲ ἄλλω τινι τῶν βαρυτέρων σωματίων. Ἐν δίδασκει φοβεῖσθαι μόνον, τὸ λυεῖν τὴν πίστιν ἐν τοῖς σοφίσμασιν. Οὐ βαινὴν ἠττηθῆναι λόγῳ, οὐ γὰρ πάντων ὁ λόγος· δεινὸν δὲ ζημιωθῆναι θεότητα, πάντων γὰρ ἡ ἐλπίς. Τίσι μὲν οὖν καὶ κατὰ σεαυτὸν φιλοσοφήσειν, οἷδ' ἔπι, προθυμότερόν τε (93) καὶ τελεώτερον· ἐγγυᾶται μοι (94) τὰ σά τραύματα, καὶ τὸ σὸν ὄμμα ὑπερ-εὐσεβείας πεπονηκός· καὶ ἡμεῖς δὲ συμφιλοσοφῆσμεν, ὄση (95) δύναμις.

etiam una tecum pro virili nostra philosophabimur.

ΙΘ'. Σὺ δὲ ὅταν (96) ἐκδημήσης τὴν καλὴν ἐκδημίαν, μέμνησέ μοι τῆς Τριάδος ἐν σκηναῖς κατοικίσης (97), εἴπερ ὅλων ἐν χειροποιήτοις οἰκεῖ (98) Θεός, καὶ τοῦ μικροῦ τούτου θέρους, οὐκ ἐκ μικρῶν μὲν τῶν τῆς εὐσεβείας σπερμάτων, πλὴν ἔτι μικροῦ τε καὶ πενιχροῦ, καὶ κατ' ὀλίγον συναγομένου. Ἐγενήθημεν (99) γὰρ ὡς συνάγοντες καλὰ μὲν ἐν ἀμύτῳ, εἰ δὲ τὸ τοῦ Προφήτου εἰπεῖν ἐν καιρῷ, καὶ ὡς ἐπι-

edit., κάμειν.

(92) Καὶ τὴν νέαν. Sic tres Regg., Or. 1, Pass. Deest καὶ in edit.

(93) Προθυμότερόν τε. Sic tres Regg. et Pass. In ed., προθυμότερόν τι.

(94) Ἐγγυᾶται μοι. In quibusdam, ἐγγυᾶτέ μοι.

(95) Ὅση. Pass., ὡς ἡ.

(96) Σὺ δὲ ὅταν, etc. Maximum hic compellat Gregorius, atque eum rogat, ut, cum Alexandriam, confessionis gloria decoratus, reversus fuerit, illic sibi suoque gregi faveat apud Alexandrinum antistitem, cujus magna erat in Constantinopolitana Ecclesia auctoritas. Sed sua Gregorium spes fellelit, ut mox videbimus.

(97) Ἐν σκηναῖς κατοικίσης. Hic significare videtur Gregorius, Ecclesias adhuc esse in hæreticorum potestate.

(98) Οἰκεῖ. Pass., κατοικεῖ.

(99) Ἐγενήθημεν. Pass., ἐγενόμεθα.

φυλλίδα ἐν τρυφήτῳ, οὐχ ὑπάρχοντος βότρου. Ὅρξ A τὴν συλλογὴν ὄση (1) καὶ διὰ τοῦτο σπουδαζέε πλουσιω-
τέραν ποιεῖν ἡμῖν (2) τὴν ἄλω, καὶ τὴν ληνὸν πληρεστέ-
ραν. Διήγησαι καὶ τὴν ἡμετέραν κλησιν, καὶ τὴν ἀπι-
στον ἐπιδημίαν, ἣν οὐχ ὥστε συντρυφεῖν, ἀλλ' ὥστε πυγ-
κακοπαθεῖν, πεποιήμεθα· ἵνα τῶν δεσινῶν μετασχόντες,
καὶ τῆς δόξης μετάσχωμεν. Τοῦτόν σοι (3) τὸν λαὸν
ἔχεις συλλήπτωρα ταῖς εὐχαῖς, τοῦτον συνέκδημον, τὸ
στενὸν ἀριθμῷ ποιμνιον, καὶ οὐ στενὸν εὐσεβεῖα· οὐ
πλέον αἰδοῦμαι τὴν στένωσιν, ἢ τὴν ἐτέρων πλατύ-
τητα. Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· μετὰ τούτου
καὶ πῦρ διαβήση, καὶ θήρας κοιμήσεις, καὶ ἡμερώσεις
δυνάστας. Οὕτως ἐκδημεῖν, οὕτω στέλλεσθαι, καὶ
πρὸς ἡμᾶς ἐπανήκειν πάλιν, πλουσίως πλούσιος,
δεύτερος στεφανίτης, καὶ μεθ' ἡμῶν ᾄσων τὸν ἐπι-
νίκιον, νῦν τε καὶ ὕστερον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυ- B
ρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας (4). Ἀμήν.

ac proinde in eam curam incumbere, ut area nobis
copiosior fiat, torcularque plenius. Narra, tum vo-
cationem nostram, tum incredibilem nostram pe-
grinationem, quam, non ut luxus et deliciarum,
sed ut ærumnarum socii essemus, inivimus; ut pe-
riculorum et acerbitatum participes facti, in gloriæ
quoque partem aliquando veniamus. Hanc plebem
habetis votis faventem, hanc peregrinationis comi-
tem; hunc, inquam, gregem, numero quidem an-
gustum, at pietate nequaquam angustum: cuius
ipse angustiam magis, quam aliorum amplitudinem
et latitudinem, revereor. Hæc dicit Spiritus san-
ctus: cum hoc, et ignem pertransibis⁶¹, et fera-
rum rabiem consopies, et proceres mites ac man-
suetos reddes⁶². Ita excede, ita naviga, atque ad
nos rursus redi, eximie dives, secundo laureatus,
et in posterum in Christo Jesu, Domino nostro, cui
gloria in sæcula. Amen.

⁶⁰ Mich. vii, 1. ⁶¹ Psal. lxxv, 12. ⁶² Luc. x, 19.

(1) Ὅση. Reg. hu; ὄση; cum interrogationis
nota: « Vides quanta sit? »

(2) Ποιεῖν ἡμῖν. Sic tres Regg., Or. 1, Pass.
Deest ἡμῖν in edit.

(3) Τοῦτόν σοι. Reg. a, τοῦτον οὖν.

(4) Αἰῶνας. Duo Regg. addunt, αἰώνων, « sæcu-
lorum. »

470 MONITUM IN ORATIONEM XXVI.

I. Prava Maximi, quem in præcedenti oratione a Gregorio publice laudatum vidimus, non diu latuere consilia. Brevi e cineribus erupit ignis, et « Ægyptium illud spectrum, » ut loquitur Gregorius (5), cito nimis venenatum « aspidis fetum produxit. » Invidia namque et ambitione flagrans, eo impietatis et audaciæ adductus est, ut sedis Constantinopolitanæ dignitatem, legitimo pastore de throno exturbato, ad se transferret. Idcirco primum sibi flagitiorum consortem asciscit unum e Gregorii sacerdotibus, qui secum pariter Theologi domus, mensæ ac intimæ familiaritatis particeps erat. Ingrati ambo ac factiosi homines ex Ægypto accersunt, vel potius, pecunia emunt seditiosos et ad quodlibet facinus expeditos viros, quorum subinde opera, missis insuper ab ipso Petro Alexandrino episcopis, qui clam Maximum consecrarent, noctu ecclesiam invadunt. Horrenda hæc, quamvis ad lucem usque producta, nondum perfecta erant, cum ad clerici notitiam venire. Ubi primum hæc pervulgata sunt, tota infremuit civitas. Ad ecclesiam advolant magistratus, cives, exteri, ac ipsi etiam hæretici. Omnes unanimi indignatione permoti, summo cum dedecore et ignominia consecratum et consecratores extrudunt; nec tali opprobrio sapientiores evasere. In nequissimo enim proposito obstinate perseverantes, libicinis cujusdani domum ingressi, infandum opus peragunt.

II. Interea Gregorius, non in suburbano, ut putarunt Billius (6) et Baronius (7), sed Constantinopoli, quemadmodum e *Carmine de vita sua* colligitur, morbo laborabat. Cum autem tot tantorumque facinorum seriem audivit, subito ac intimo animi dolore percussus, fugam cogitat; et sacrum Anastasiæ templum, quasi universæ Christianæ plebi extremum vale dicturus, ingreditur. Sed assiduis totius gregis precibus et lacrymis permotus, se tandem non discessurum promittit. Ut autem debilitas corporis et animi vires instauraret, in proximam villam aliquantulum concessit; unde non multo post redux hanc orationem habuit. Illam Baronius, perperam certe, « Invectivam in Maximum » vocat. Conjicit etiam vir doctus, hanc ipsam esse « vituperationum librum » cuius meminit Hieronymus. Verum huic sententiæ adversantur tum inscriptio ipsa, tum oratoris scopus. Neque enim hæc oratio liber ille esse potest, in qua ne Maximus quidem nominatur. Non negamus tamen pluribus in locis Maximum ac ipsius sectatores obiter tectisque verbis hic a Gregorio designari et perstringi; sed non inde sequitur hanc esse in Maximum Invectivam. Et certe si liber de quo loquitur Hieronymus (8), differt ab iis quæ Gregorius *Carmine de vita sua* adversus Maximum scripsit, hunc jam non exstare affirmare licet, cum nullibi supersit istius libri vestigium.

(5) *Carm. de vita sua*, vers. 751 et 822.

(6) Bill. or. arg.

(7) Baron. *Annal.* t. V, edit. Lucæ, fol. 1759, p.

483, n. 31.

(8) Hier., *Script. eccl.*, Basil. edit. p. 149.

III. Constantinopoli dictam hanc orationem circa medium annum 380 conjiciunt eruditi. Mirus in ea statim ab exordio se prodit pastoris erga 471 oves amor. « Desiderabam vos, inquit (n. 1), filii, et pari a vobis desiderio expetebar.... Quorum enim communis est spiritus, horum quoque communis est affectus.... Quamobrem a vobis diutius abesse minime sustinui. » Nec vero sola mutuæ dilectionis ratio Gregorium ad celerem reditum impulit. Metuebat etiam adhuc (n. 3) pro dilecto grege, et « luporum » voracitatem, et « latronum » insidias, et « canum » rabiem, qui jam, irrita licet impetu, in pastores irruerant, atque oves diripere, mactare aut dispergere tentaverant. Tum fidei ac doctrinæ rationem a grege exigit (n. 5); neque « mutuum » duntaxat exposcit, sed etiam « fenus; » nec « talentum » solum, sed et « talenti quæstum; » ne forte quis, talento in terra defosso et occultato, creditorem, « ut durum et asperum, » falso criminetur. Hinc fidem sine operibus mortuam esse ostendit, et ab auditoribus postulat, num sedulo bonis operibus studuerint; atque dilucide pertractatis variis vitæ Christianæ officiis, ipse quoque rationem reddit de omnibus, quæ absens secum philosophatus est. Quod ut assequatur, amplum et magnificum veri philosophi exemplar eo loci ob oculos ponit, et eadem quæ Chrysostomus postmodum in oratione, « Nemo lædedit nisi a se ipso (9), » tractavit, ipse verbis et exemplis egregie demonstrat.

(9) Chrysost., t. III, p. 444.

ORATIO XXVI^A.

ΛΟΓΟΣ ΚΓ'.

In seipsum, cum rure rediisset, post ea quæ a Maximo perpetrata fuerant.

Εἰς ἑαυτὸν (10), ἐξ ἀγροῦ ἐπατήκοντα (11) μετὰ τὰ κατὰ Μάξιμον.

I. Desiderabam vos, filii, et pari a vobis desiderio expetebar. Persuasum enim id habeo; ac si ad eam rem jusjurandum interponendum est, *Juro, fratres, per vestram gloriationem, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro*¹⁰. Hanc enim jusjurandi formam mihi condidit Spiritus sanctus, cujus numine atque afflatu ad vos venimus, ut Domino populum eximium et peculiarem comparemus¹¹. Ac fidei magnitudinem, quæso, perspicite. Nam et animi mei affectum vobis persuasum reddo, et de vestro erga me animo affirmo et assevero. Nec id sane mirum videri debet. Quorum enim communis est Spiritus, horum affectus quoque communis: quibus autem idem affectus est, idem etiam ad credendum æque propensi sunt. Nam quod in seipso aliquis minime sensit, is nec alteri id de se affirmanti unquam crediderit: qui autem ita aliquando se affectum sensit, is profecto ad assentiendum faciliorem se præhabet, utpote invisibilis affectionis invisibilis testis, formæque alienæ proprium speculum. Quamobrem a vobis 472 diutius abesse minime sustinui, quanquam alioqui res hæc ægre ac molesto animo ferens; non solum quas civitates ferunt (popularem scilicet multitudinem, tumultus, forum, spectacula, saturitates, contume-

A. Ἐπὸ θοὺν ὑμᾶς, ὧ τέκνα, καὶ ἀντεποθοῦμην τοῖς ἰσοῖς μέτροις. Πείθομαι γὰρ, εἰ δεῖ καὶ πίστιν προσθεῖναι τῷ λόγῳ, *Nal ἢ ἢ τὴν ὑμᾶς (12) καύχησιν, ἀδελφοί (13), ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.* Τοῦτον γὰρ μοι πεποίηκε τὸν ὄρκον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ᾧ πρὸς ὑμᾶς κεκινήμεθα, ἵνα κατασκευάσωμεν Κυρίῳ λαὸν περιούσιον. Σκοπεῖτε τὴν πίστιν ὅση· καὶ τὸ ἑμαυτοῦ πείθω, καὶ τὸ (14) ὑπὲρ ὑμῶν (15) διατεινομαι. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν. Ἐὰν γὰρ κοινὸν τὸ Πνεῦμα, κοινὸν καὶ τὸ πάθος· οἷς δὲ τὸ πάσχειν ἴσον, ἴσον καὶ τὸ πιστεῦειν. Ὁ γὰρ μὴ τις πέπονθεν, οὐδ' ἂν ἐτέρῳ πιστεύσειεν (16)· ὁ δὲ παθὼν, εἰς συγκατάθεσιν ἐτοιμότερος, μάρτυς ἀόρατος ἀοράτου πάθους, μορφῆς ἄλλοτρίας οἰκεῖον ἔσοπτρον. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἡνεσχόμην ἀποποιῆσαι ὑμῶν μακρότερα, καίτοιγε ἱκανῶς τοῖς ἐνταῦθα δυσχεραίνων τε καὶ ἀθρόμενος· οὐχ οἷς αἰ πόλεις φέρουσι (17) μόνον (δημοῖς, θορύβοις, ἀγοραῖς, θεάτροις, πλησιοναῖς, ὕβρειν, ἀγροῖς καὶ ἀγομένους, ζημιούσι καὶ ζημιουμένοις, πειθοῦσι καὶ πειθουμένοις, κλαίουσιν, χαίρουσι, γαμοῦσι, θάπτουσι, εὐφημουμένοις, βλασφημουμένοις, ὕλη κακίας, κόσμου βράσματι, ταῖς ἀγχιτρόφοις μεταβολαῖς, ὥσπερ ἐν Εὐρίπῳ καὶ πνεύμασιν), ἀλλὰ καὶ τούτοις ἦδη τοῖς σεμνοτέροις καὶ τιμωτέροις, τοῖς περὶ τὸ βῆμα (18)

(10) Alias 28, quæ autem 26 erat, nunc 52. — C Habita circa medium annum 380.
 (11) *Εἰς ἑαυτὸν.* « In seipsum. » Aldunt nonnulli, καὶ τὸν λαόν, καὶ τοὺς ποιμένιας, « et populum et pastores. »
 (12) *Ἐπατήκοντα.* Plures codices habent, ἐπιστήντα. Nonnulli, ἐπιστάς.
 (13) *Νῆ τὴν ὑμᾶς.* « Per vestram. » Sic Vulgata, sic pene omnes codices, sic Patrum pars maxima, quibus posthabitis, mirum est Billium Complutense exemplar secutum, vertisse, « per nostram. »
 (14) *Ἀδελφοί.* Deest in Reg. bm.
 (15) *Τὸ.* Deest in tribus Regg. et quatuor Colb.

(15) *Ἰμῶν.* Reg. bm et Savil., ἡμῶν.
 (16) *Πιστεύσειεν.* Comb., πιστεύοιεν.
 (17) *Φέρουσι.* Nonnulli codd., χαίρουσι.
 (18) *Τοῖς περὶ τὸ βῆμα,* etc. « Sacrarium et sacram mensam. » Hæc enim sunt « venerabiliora et præstantiora » illa, quæ sibi displicere ait Gregorius, non vero ii, « qui sacrarium et sacram mensam cingunt, » ut vertit Billius, contra Theologi mentem, qui fidelem plebem deliniebat, et mutuum ei amorem gratulabatur. Ipsi displicebant, tum quæ jam a Maximo in sacrario perpetrata fuerant, tum onus, quod fere invito susceperat, tum dignitas, quæ tot tantasque curas afferebat, et plurimorum invidiam conciliabat.

οὗτο λέγω, καὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν ὧν ἡμεῖς τὸ κράτος ἔχειν δοκοῦντες, καὶ τῶν ἐγγιζόντων ὄντες Θεῷ, δέδοικα μὴ κακῶς ἐγγιζωμεν, καὶ, ὡς καλάμη πυρὶ οὐ φέροντες.

hanc, inquam, vitii silvam, mundi fervorem, subitas et repentinas, velut in Euripo et ventorum agitatione, mutationes), verum etiam venerabiliora hæc et præstantiora, sacrarium nempe et sacram mensam; quorum cum ipsi principatum tenere videamur, et in eorum, qui ad Deum appropinquant, numero simus, vereor ne male appropinquemus, et, tanquam stipula ad ignem, ignis vim ferre nequeamus.

B. Πλὴν ἐπανῆλθον ὑμῖν, βία μὲν ἀποδραμῶν, οὐ βία δὲ προσδραμῶν, ὁλλὰ καὶ μάλα προθύμως, καὶ αὐτομάτως ποσὶ, τὸ τοῦ λόγου, τοῦ Πνεύματος οὕτως ἄγοντος, καθάπερ τι βεῦμα, πρὸς μὲν τὸ ἄναντες (19) βιαζόμενον, εἰς δὲ τὸ πρηνές (20) ἐπειγόμενον. Ὅντως ἡμέρα μία, βίος ὅλος ἀνθρώπου, τοῖς πῶθω κάμνουσιν. Τὸ γὰρ τοῦ Ἰακώβ ἐτέρως (21) ἔχειν μοι φαίνεται· ὅς ἐτη δεκατέσσαρα δουλεύων τῷ Σύρῳ Λάβαν ὑπὲρ τῶν δύο παρθένων οὐκ ἔκαμην· Ἦσαν γὰρ αὐτῷ, φησὶν, αἱ πᾶσαι ἡμέραι, ὡς ἡμέρα μία, διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτάς. Ἴσως ὅτι ἐν ἕψειν ἦν τὸ ποθοῦμενον, ἢ ὅτι κοῦφον τὸ κάμνειν ἔρωτι, κἄν ἡ ἀναβολὴ τὸ λυπηρὸν ἔχη (22). Οὕτως τὸ ἔτοιμον (23) εἰς ἐξουσίαν, ἀργὸν εἰς ἐπιθυμίαν, ὡς τις ἔφη τῶν πρὸ ἡμῶν. Ἐγὼ γοῦν ἠνίκα μὲν παρήμην, ἐλάχιστα τοῦ πάθους ἐπαισθανόμενος, ἠνίκα δὲ (24) ἔχωρισθην, ἔγων τὸν πόθον τὸν γλυκὺν τύραννον· καινὸν (25) δὲ οὐδέν. Εἰ γὰρ τοσοῦτον οὐδέρεται καὶ βουκόλος μόσχον τῆς ἀγέλης ἀποφοιτήσαντα, καὶ ποιμὴν πρόβατον ἐλλείψαν δεκάδι, καὶ ὄρνεον νεοσσὶν, ἦν πρὸς ὀλίγον ἀπέλιπεν (26), ὥστε οἱ μὲν τὰς σύριγγας λαβόντες, ἐπὶ τῶν σκοπιᾶν ἀνεληθόντες, πληροῦσι τῆς ἀθυμίας τοὺς δόνακας, καὶ ἀνακαλοῦνται, ὡς λογικὰ, τὰ πλανώμενα· κἄν ὑπακούσῃσι, χαίρουσι μᾶλλον ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις, ὧν οὐκ ἐφρόντισαν· τὸ δὲ τρύζον ἐπὶ τὴν καλιὰν ἵεται, καὶ τρύζουσι προσπίπτει τοῖς νεοσσοῖς, καὶ περιέπει ταῖς πτέρυξι· πηλίκον ἂν εἴη δεξιῷ ποιμένι λογικὰ θρέμματα, καὶ ὧν τι προεκινδύνευσεν, ἐπεὶ καὶ τοῦτο τῷ φίλτρῳ (27) προστίθησιν;

ac si paruerint, majorem ex illis, quam ex reliquis universis de quibus solliciti non fuerant, delectationem percipiant; hæc vero stridens ad nidum convolet, pullisque stridentibus allabatur, eosque penus foveat: quanto tandem chariores esse par est apud bonum ac pervigilem pastorem oves ratione præditas, et pro quarum salute nonnihil periculi subiit, cum hoc quoque acriores amoris flammæ excitet?

Γ. Ὡς ἐγὼ δέδοικα μὲν τοὺς βαρεῖς λύκους, μὴ δὲ τὴν σκοτόμαιναν (28) ἡμῶν τηρήσαντες, τὴν ποιμνὴν σπαράξῃσι λόγοις συνασπακτικοῖς τε (29) καὶ βιαιοῖς·

²⁰ Gen. xlvii, 26.

(19) Ἄναντες. Sic plerique codd. Prave in edit., ἀνακτος.

(20) Πρηνές. Sic tres Regg., Coisl. 1, et Combef. In ed., τρανές.

(21) Ἐτέρως. Coisl. 1, οὐκ ἐτέρως. Sic etiam legit Rufinus.

(22) Ἡ ὅτι... λυπηρὸν ἔχη. Hæc desunt in pluribus codd. Nec tamen a Gregorio nostro aliena. Augustinus enim lib. De bono viduitatis, tom. VI, pag. 384, eandem fere sententiam habet: « Nullo modo, inquit, sunt onerosi labores amantium... Nam in eo quod amat, aut non laboratur, aut et labor amatur. »

II. Cæterum ad vos redii, et qui a vobis invitatus discesseram, idem non invitatus, sed animo perquam alacri, spontaneisque, ut dici solet, pedibus accurri, Spiritu scilicet me, fluvii cujusdam in modum, agente, qui per acclivia quidem non nisi coactus fertur, per prona autem et declivia celerrime labitur. Ac profecto vel unicus dies totius vitæ humanæ instar est desiderio laborantibus. Nam illud patriarchæ Jacob mihi alio modo se habere videtur, qui pro duabus virginibus quatuordecim annis Laban Syro serviens, haudquaquam labore frangebatur. *Erant enim, inquit, omnes illi dies quasi dies unus, quod earum amore flagraret*²⁰. Cujus rei hæc fortasse causa erat, quia rei expetitæ conspectu fruebatur: vel etiam, quia levis est amoris labor, tametsi dilatio ipsa molestiam afferat. Sic videlicet natura comparatum est, ut ea segnius appetamus, quibus facile libereque frui licet, quemadmodum veterum quidam affirmavit. Equidem ipse, qui, cum adessem, vim hujus affectus parum admodum sentiebam, posteaquam a vobis disjunctus sum, cupiditatem amoremque, dulcem tyrannum, agnoscere cœpi; quod quidem non est cur novum videatur. Etenim si vel bubulcus ob vitulum unum ab armento aberrantem, vel pastor ob pecudem ex denario numero deficientem, vel avis ob nidulum, quem ad breve tempus reliquit, usque adeo discruciar solent, ut et illi, arreptis fistulis, **473** in speculam quamdam evecti, mæstos inflent calamos, et palantia animalia, quasi ratione prædita, evocent;

III. Equidem ipse graves et atroces lupos timeo, ne, caligine nostra observata, rapaci ac violenta doctrina gregem dilacerent. Intempestam enim no-

(23) Οὕτως το ἔτοιμον, etc. Plinius epist. 20, lib. viii, ait: « Omnium rerum cupido languescit, cum facilis occasio est. »

(24) Ἠνίκα μὲν... ἠνίκα δέ. Sic plures codd. In ed. desunt μὲν et δέ.

(25) Καινόν. Reg. bm, καὶ καινόν.

(26) Ἀπέλιπεν. Reg. bm, κατέλιπεν.

(27) Τῷ φίλτρῳ. Sic Reg. bm, Or. 1 et Comb. Deest τῷ in edit.

(28) Σκοτόμαιναν. Leuv. vertit, « interlunium. »

(29) Συνασπακτικοῖς τε. Reg. bm, σπαρακτικοῖς. Deest τε in duobus Regg.

ciem captant, quod palam aperteque nihil efficere possint. Fures etiam ac latrones metuo, ne per caulam transilientes, aut impudenti atque aperto impetu oves diripiant, aut furtim intercipient, ut macent, et jugulent, ac perdant⁶⁶, rapientes rapinas, et animas comedentes, ut propheta quispiam cecinit⁶⁷. Quinetiam illud vereor, ne quis eorum, qui heri et nudius tertius a nobis stabant, angustius ostium haud clausum nactus, ac per familiaritatis speciem ingressus, jam ut alienus insidias moliat. Multæ enim variæque ejus, qui hujusmodi res in hominum animos immittit, artes et insidiæ sunt; nec quisquam tam solers est rerum variarum architectus, quam peritus vitii artifex est noster adversarius. Jam mihi quoque timorem injiciunt canes, per vim in pastorum classem irrupentes, idque, quod absurdum valde est, cum ad pastoralis muneris administrationem nihil omnino aliud contulerint, quam quod comam, cui orandæ et alendæ turpiter studuerant, raserunt; qui nec in canum ordine manserunt, nec pastores facti sunt, nisi ut lanient et dispergant, atque aliorum labores infringant. Quandoquidem facilius semper est labefactare ac perdere, quam conservare: et labori quidem homo nascitur, quemadmodum ait Job⁶⁸, et navis exstruitur, et domus ædificatur; interficere autem, aut evertere, aut incendere quivis facile potest. Ac proinde ne nunc quidem insolentius sese efferant, qui canes adversus gregem concitarunt, qui ne oviculam quidem unam proferre possunt, quam adduxerint, vel conservarint. Nec enim recte facere didicerunt, cum improbitatem studiose coluerunt. **474** Quod si gregem perturbant, idem et parva tempestas efflicere potest, idem et exiguus morbus, idem et bestia ignominia sua gloriandam ansam arripiunt; atque improbitati suæ, si quidem possint, finem imponentes, adorent, et precipitant, et plorant coram quotquot non sunt omnino insanabiles.

IV. Hoc ego ille timidus pastor et circumspectus, eamque ob causam cautionis, tanquam ignaviæ notam subiens. Non enim pastor sum ex eorum numero quispiam, qui lac comedunt, et lanis operiuntur, et quod crassum est jugulant⁶⁹, ac labore conficiunt, aut vendunt, et dicunt: *Benedictus Dominus, quia divites facti sumus*⁷¹; qui seipso pascent, et non oves, si prophetarum voces recordamini, quibus illi in malos pastores invehuntur; verum ex illis potius, qui cum Paulo dicere possunt: *Quis infirmatur, et non infirmor? Quis scan-*

⁶⁶ Joan. x, 10. ⁶⁷ Ezech. xxii, 25. ⁶⁸ Job v, 7. xi, 5.

(50) *Τὰς ἀκαιρίας*. « Intempesta tempora. » Intelligit Gregorius Catholicorum inter se dissidia.

(51) *Χθὲς ἡμετέρων*. Notat eos, qui cum Maximo contra ipsum insurrexerant.

(52) *Καὶ κύνας*, etc. Hic alludit ad Maximum Cynicum. Vox enim « Cynicus » a canum latratu desumitur; quod philosophi cynici undequaque oblatrabant, et comæ alendæ et ornandæ turpiter udebant.

(53) *Καὶ τὸ*. Reg. hm, δ και.

(54) *Οἱ μήτε κύνες*, etc. « Qui nec in canum or-

πειδὴ τὰς ἀκαιρίας (50) τηροῦσι, τὸ φανερώς ἰσχυρίεν οὐκ ἔχοντες. Δέδοικα δὲ τοὺς ληστὰς καὶ κλέπτας, μὴ διὰ τῆς αὐλῆς ὑπερβάντες, ἢ ἀναιδεῖα συλῆσωσιν, ἢ δι' ἀπάτης κλέψουσιν, ὥστε θῦσαι, καὶ ἀποκτεῖναι, καὶ ἀπολέσαι, ἀρπάζοντες ἀρπάγματα, ψυχὰς κατεσθίοντες, ὡς τις ἔφη τῶν προφητῶν. Δέδοικα δὲ τὴν παράθυρον, μὴ τις ἀκλειστον εὐρών τῶν χθὲς ἡμετέρων (51) καὶ πρῶν, εἶτα ὡς ἴδιος εἰσελθὼν, ἐπιβουλεύσῃ ὡς ἀλλότριος. Πολλὰ γὰρ καὶ ποικίλαι τοῦ τὰ τοιαῦτα ἐνεργούντος αἱ μεθοδεῖαι· καὶ οὐδεὶς οὕτως ἀρχιτέκτων οὐδὲν τῶν ποικίλων, ὡς σοφιστῆς κακίας ὁ ἀντικείμενος. Δέδοικα δὲ ἤδη καὶ κύνας (52), ποιμένας εἶναι βιαζομένους, καὶ τὸ (53) παράδοξον, οὐδὲν εἰς ποιμαντικὴν εἰσενεγκόντας, ἢ τὸ κεῖραι κόμας, ἃς κακῶς ἤσκησαν· οἱ μήτε κύνες (54) ἔμειναν, μήτε ποιμένες γεγόνασι, πλὴν τοῦ σπαράξαι, καὶ διασπείραι (55), καὶ διαλύσαι κόπον ἀλλότριον. Ἐπειδὴ βῆρον αἰεὶ τὸ διαφθεῖρειν τοῦ συντηρεῖν· καὶ γεννᾶται μὲν ἄνθρωπος κόπῳ, φησὶν ὁ Ἰὼβ, καὶ ναυπηγεῖται ναῦς, καὶ οἰκία συνίσταται· ἀποκτεῖναι δὲ, ἢ καταλύσαι (56), ἢ ἐμπρῆσαι, τοῦ βουλομένου παντός. Ὡστε μὴδὲ νῦν μέγα φρονεῖτωσαν οἱ τῆ ποιμνῆ τοὺς κύνας ἐπαναστήσαντες, οἱ πρόβατον μὲν ἔν οὐκ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν, ὡς προσήγαγον, ἢ διέσωσαν· οὐ γὰρ ἔμαθον καλὸν ποιεῖν, ποιηρίαν ἀσκήσαντες. Εἰ δὲ τὴν ποιμνὴν ταρασσουσι, τοῦτο καὶ ζῆλη μικρὰ, τοῦτο καὶ νόσος ὀλίγη, τοῦτο καὶ θηρίον ἔν ἀθρόως ἐπιπεσόν. Στήτησαν οὖν οἱ τῆ ἐαυτῶν ἀσχυρῆ μεγαλαυχούμενοι· καὶ παυσάμενοι τῆς κακίας, ἂν ἄρα δύνωνται, προσκνησάτωσαν, καὶ προσπεσέτωσαν, καὶ κλαυσάτωσαν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιήσαντος αὐτοὺς, καὶ τῆ ποιμνῆ μιχθῆτωσαν, ὅσοι μὴ παντελῶς ἀνάιοι.

una repente irruens. Cohibeant ergo se, qui ex improbitati suæ, si quidem possint, finem imponendo, Domino qui fecit eis⁶⁹, gregique adiungantur,

Δ'. Ταῦτα ὁ δεῖλος ἐγὼ ποιμῆν καὶ περιεσκεμμένος, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀσφάλειαν ὡς βῆθυμίαν ἐγκυλούμενος. Οὐ γὰρ εἰμι ποιμῆν ἐκείνων τις τῶν τὸ γάλα κατεσθιόντων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλομένων, καὶ τὸ παχὺ σφαζόντων, καὶ μόχθῳ κατεργαζομένων, ἢ ἀπεμπωλούντων (57) καὶ λεγόντων· *Εὐλόγητός Κύριος, καὶ πεπλουτήκαμεν*· ποιμαίνοντων ἑαυτοὺς, οὐ τὰ πρόβατα, εἴ τι τῶν προφητικῶν φωνῶν μέμνησθε (58), δι' ὧν ἐκεῖνοι τοὺς κακοὺς ποιμένας ἐλαύνουσιν· ἀλλ' ἐκείνων μᾶλλον τῶν δυναμένων εἰπεῖν μετὰ Παύλου· *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ*

⁶⁹ Psal. xciv, 6. ⁷⁰ Ezech. xxxv, 3. ⁷¹ Zach.

dine manserunt, » etc., id est, inquit Elias, « nec Cynicus mansit, nec vere Christianus effectus est, » scilicet Maximus.

(55) *Διασπείρει*. Tres Coll., διαφθεῖραι, « corrumpere, labefactare. » Sic quoque legit Rufinus.

(56) *Καταλύσαι*. Duo Regg., quatuor Coll., Or. 1, etc., κατελύσαι.

(57) *Ἀπεμπωλούντων*. Reg. b, ἀπεμπολούντων.

(58) *Μέμνησθε*. In quibusdam, νῦν μεμνήσθαι. In aliis, μεμνήσθαι δεῖ ὧν.

ἀσθενῶ; τίς σκανδαλιζέται, καὶ οὐκ ἐμὴ πύρωσις, ἢ φροντίς (39); Οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ἑμαυτοῦ. Καὶ Ἐγερόμην συγκαιόμενος (40) τῷ καύσῳ τῆς ἡμέρας, καὶ τῷ πυρετῷ τῆς νυκτὸς κειζόμενος· πατριάρχου φωνὴ ποιμένος, οὐ τὰ ἐπίσημα πρόβατα, καὶ ταῖς ἐκείθεν ληνοῖς ἐγκισσᾶν μελετήσαντα. Οὕτω μὲν οὖν, καὶ διὰ ταῦτα ἐπέστην ὑμῖν, καὶ οὕτως ἔχουσιν. Ἐπεὶ δὲ ἐπέστην, δῶμεν λόγον ἀλλήλοις, ὧν μεταξὺ κατωρθώσαμεν. Ἐπειδὴ καλὸν μὴ ῥήματος μόνον καὶ πράξεως, ἀλλὰ καὶ καιροῦ παντός, καὶ ὕψους αὐτῆς τοῦ ἀκαριαίου καὶ λεπτοτάτου οἴεσθαι λόγον ἀπαιτεῖσθαι ἡμᾶς. Ὑμεῖς μὲν (41) ἀπαγγεῖλατέ μοι τὴν ἐργασίαν τὴν ὑμετέραν· ἐγὼ δὲ εἰς μέσον θήσω, ἃ καθ' ἡσυχίαν ἑμαυτῷ συγγενόμενος ἐφιλοσόφησα.

Ε'. Τίνα μὲν θεωρίαν τῶν ὑψηλῶν, ἢ παρ' ἐμοῦ λαβόντες ἐφυλάξατε, ἢ παρ' ὑμῶν αὐτῶν εἰσηνέγκατε, ἢ περὶ θεολογίας, ἢ περὶ τῶν ἄλλων δογμάτων, ἃ πολλὰ καὶ πολλάκις ὑμῖν παρεθέμην; Ζητῶ γὰρ οὐ τὸ δάνειον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τόκον· οὐ τὸ τάλαντον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐργασίαν· μὴ τις κατακρύψας καὶ κατακώσας τὸ πιστευθὲν, ἐτι καὶ καταφύδεται τοῦ πιστεύσαντος, ὡς σκληροῦ τε καὶ τῶν ἀλλοτριῶν ἐπιθυμοῦντος. Τίνα δὲ πράξιν τῶν ἐπαινουμένων, ἢ μὴδὲ τῆς ἀριστερᾶς γινωσκούσης, ἐκαρποφρήσατε, ἢ ὥστε λάμπειν τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ἴν' ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον δευχθῆ, καὶ διὰ τῶν μαθητῶν ὁ διδάσκαλος (42) γνωρισθῆ, καὶ εἴπη τις τῶν ἐποπτευόντων τὰ ἡμέτερα (πολλοὶ δὲ εἰσιν, οἱ μὲν δι' εὐδοκίαν, οἱ δὲ καὶ περιέργως), ὅτι δυνατὸς ὁ Θεὸς ἐν ὑμῖν (43) ἐστίν, οὐ κηρυσσόμενος ὑγιῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ λατρευόμενος; Ὡς γὰρ οὐκ ἐστι χωρὶς πίστεως πράξις ἐγκριτος (ἐπειδὴ καὶ δόξης ἔνεκεν οἱ πολλοὶ τὸ καλὸν ἐπιτηδεύουσι, καὶ φύσεως οὕτως ἔχοντες)· οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς ἔργων νεκρά. Καὶ μὴ τις ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις τῶν πάντα συγχωρούντων ἐτοίμως, ὑπὲρ ἐνδὸς τοῦ ἀσεβεῖν ἐν τοῖς δόγμασι, καὶ φαῦλον καταβαλλόντων μισθὸν φαύλου πράγματος. Δεῖξατε οὖν ἐκ τῶν ἔργων τὴν πίστιν, τῆς χώρας ὑμῶν τὸ γόνιμον, εἰ μὴ εἰς κενὸν ἐσπεύραμεν, εἰ δράγμα τι ἐν ὑμῖν, τοῦ ποιῆσαι ἄλευρα ἰσχύον ἔχον, καὶ ἀποθηκῶν ἄξιον, ἵνα καὶ προθυμότερον ὑμᾶς γεωργήσωμεν. Τίς εἰς ἑκατὸν καρποτοκεῖ, τίς εἰς ἐξήκοντα, τίς τὸ τελευταῖον κἂν εἰς τριάκοντα· ἢ τίς ἐμπαλιν ἀπὸ τοῦ τριάκοντα εἰς τὸν ἐξήκοντα προσελθὼν (ἔχομεν γὰρ καὶ ταύτην ἐν τοῖς εὐαγγελίοις τὴν τάξιν), εἰς τὸν ἑκατὸν ἐτελεύτησεν· ἵνα προβαίνων, ὡς ὁ Ἰσαάκ, μέγας γένηται, πορευόμενος ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν, καὶ τὰς φθᾶς τῶν ἀναβαθμῶν (44) ἄδων, καὶ ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ τιθέμενος;

³⁹ II Cor. xi, 29. ⁴⁰ II Cor. xii, 14. ⁴¹ Gen. xixi, 40. ⁴² Gen. xxx, 32, et seq. ⁴³ Matth. xxv, 18, et seq. ⁴⁴ Matth. vi, 3. ⁴⁵ Matth. v, 16. ⁴⁶ Matth. vii, 16. ⁴⁷ I Cor. xiv, 25. ⁴⁸ Jac. ii, 20.

(39) Πύρωσις, ἢ φροντίς. Sic Reg. d. In edit., πύρωσις ἢ φροντίς.

(40) Συγκαιόμενος. Reg. bm et quinque Colb., συμφλεγόμενος.

(41) Ὑμεῖς μὲν, etc. « Vos igitur negotiationem vestram exponite, meam ego vicissim in medium

proferam. »
 A *dalizatur, et ego non uror, et cura discrucior* ⁷²?
Non enim quæ vestra sunt quæro, sed vos ⁷³. Et: *Perustus sum æstu diei, et nocturna glacie vexatus, inquit patriarcha Jacob* ⁷⁴, cuius sunt oves illæ signatæ ⁷⁵, et quæ in cœlestibus canalibus concipere didicerunt. Sic igitur, atque his de causis, ad vos, ad hunc modum affectos, accessi. Posteaquam autem accessi, age, inter nos ea subducamus, quæ interea recte et cum virtute gessimus. Præclarum enim est nos in hac opinione versari, ut non modo sermonis, aut actionis, sed totius etiam temporis, atque adeo tenuissimi et brevissimi cuiusque horæ momenti rationem a nobis repositi existimemus. Facite igitur, ut mihi operam vestram et studium exponatis: et ipse vicissim in medium afferam, B quæ mecum ipse, cum solus essem, philosophatus sum.

V. *Ecquam rerum sublimium contemplationem, aut a me acceptam animis vestris retinistis, aut a vobis ipsis contulistis, vel de divinitatis doctrina, vel de aliis fidei capitibus, quæ ego per multa et persæpe vobis apposui? Neque enim mutuum duntaxat quæro, verum etiam fenus; nec talentum solum, sed et talenti quæstum* ⁷⁶: ne quis forte, cum in terra id, quod ipsi commissum est, occularit, et defoderit, creditorem insuper falso, ut durum et acerbum, atque alienarum rerum cupiditate **475** flagrantem criminetur. Quam honestam et laudabilem actionem protulistis, vel ita occulte, ut ne sinistra quidem manus sciat ⁷⁷, vel etiam aperte, ut lux vestra coram hominibus luceat ⁷⁸, et arbor ex fructu agnoscat ⁷⁹, et magister per discipulos innotescat, ac dicat quispiam eorum, qui vitæ nostræ rationes inspectant (id quod multi faciunt, alii benigna voluntate ducti, alii curiositate impulsii), quod vere Deus in vobis sit ⁸⁰, non modo sane ac sincere prædicatus, sed etiam cultus et adoratus? *Uit enim actio sine fide non est accepta (quandoquidem multi gloriæ studio, atque etiam a natura ita informati, virtutem colunt), ita fides sine operibus mortua est* ⁸¹. *Ac videte, ne quis eorum vos inanibus verbis decipiat, qui omnia omnibus hac una de causa facile concedunt, ut impia dogmata homines complexentur, in-* **D** *lamque rei malæ mercedem persolvunt. Ex operibus ergo fidem, terræque vestræ fecunditatem ostendite, ut perspicuum fiat, an frustra semen-* *tem fecerimus, an manipulus quidam in vobis reperiat, ex quo confici farina queat, dignusque qui in horreum inferatur, quo alacrioribus animis vos in posterum excolamus. Quis centesimum fructum edit? Quis sexagesimum? Quis postremo tri-*

proferam. »

(42) Διδάσκαλος. Or. 4 addit, ὑμῶν.

(43) Ὑμῖν. Reg. a, ἡμῖν.

(44) Τὰς φθᾶς τῶν ἀναβαθμῶν. « Graduum cantica. Sic dicuntur, inquit Elias, Psalmi numero quindecim, pares gradibus illis qui erant in tempore

cesimum ⁸²? Aut converso ordine, quis a tricesimo ad sexagesimum progressus (hunc quoque in Evangelii ordinem habemus), in centesimum desiit, ut novos subinde progressus faciens, velut Isaac ⁸³, magnus tandem fiat, de virtute in virtutem ambulans ⁸⁴, et cantica Graduum canens, atque ascensiones in corde suo ponens ⁸⁵?

VI. Quæro enim fructum abundantem in rationem A vestram. Vestrum enim lucrum est, non meum: quanquam meum quoque, quoniam vestrum, cum utilitas a vobis ad nos, ut in radiorum solarium reflexione accidere videmus, sese reflectat. Num pauperes aluistis? Num hospitio excepistis? Num sanctorum pedes abluistis ⁸⁶? Num ventris, qui destruitur ⁸⁷, voluptatibus indulgentes (detur hoc enim), id etiam egistis, ut in mandatis divinis delicias positas haberetis? Nam profecto nec delicie ullæ his meliores sunt, nec diuturniores et stabiliores iis qui in deliciis vitam transigere volunt. Num quosdam ex his, qui altari ministrant, et pulchre inopes sunt (licet enim mihi hoc dicere), pro viribus recreastis, ut, animis minus distractis, altari magis **476** assideant, ac bonorum vestrorum participes facti, sua quoque vicissim vobis conferant? Turpe sane est, hæc et nos exposcere et vos non elargiri. Nec vero ideo hanc admonitionem habui, ut ita in me fiat (melius enim est mihi mori, quam ut gloriatio mea evacuetur ⁸⁸, ac mihi prædicati Evangelii merces pereat, si hic laborum messem fecero. Evangelii enim prædicatio necessitatis est; munificentia autem et laus in eo sita est, ut gratis hoc munus obeamus ⁸⁹); verum eo hæc oratio spectat, ut de Christo bene mereri discatis: quod quidem vobis continget, si vel in unum ex parvis ⁹⁰ et abjectis hominibus benignitatis aliquid conferatis. Quemadmodum enim ille salutis meæ causa, omnia, quæcunque sum ego, peccato excepto, factus est, ita vel minima mea officia in se recipit; sive tecto pauperem donaveris, sive in vincula conjectum inviseris, sive ægrotantem adieris, sive denique, quod vilissimum est, hominis siti oppressi linguam solo B Lazaro exposebat dives ille, qui in flamma torquebatur, ac pro hujus vitæ voluptatibus, et deliciis, Lazarique esurientis et ulcerosi contemptu, hanc mercedem referebat, ut illic Lazarum rogaret, nec tamen ejus opem impetraret ⁹¹.

VII. Hæc quidem sunt, quæ a vobis exigimus; ac pro certo habeo, minime id vobis pudori esse, quod vitæ rationes a vobis reposcamus, nec etiam fore, cum eas extremo illo die referendas habebitis, ad

⁸² Matth. xiii, 8. ⁸³ Gen. xxvi, 13. ⁸⁴ Psal. lxxxviii, 6, 8. ⁸⁵ ibid. 8. ⁸⁶ I Tim. v, 10. ⁸⁷ I Cor. vi, 13. ⁸⁸ I Cor. ix, 15. ⁸⁹ I Cor. ix, 18. ⁹⁰ Matth. xxv, 40. ⁹¹ Luc. xvi, 24 sqq.

Jerosolymitano, in quos ascendentes illi, qui ad cantandos hymnos erant ordinati, hæc ipsa cantica concinebant. Hæc autem cantica tractant de ascensu et reditu Judæorum e Babylone in Jerusalem. Unde mystico sensu ii dicuntur Graduum cantica concinere, qui virtute proficiunt. »

(45) Πλεονάζοντα. Or. 1, πλεον.

(46) Τινας. Duo Regg., τινα.

(47) Ἀπερισπάστως. Or. 1, ἀπερισπάτως [prave].

(48) Παρεδρεύωσι. Duo Regg. et Or. 1, προσεδρεύωσι.

(49) Εὐαγγελισσασθαι. Duo Colb., εὐαγγελισσασθαι.

Γ'. Ζητῶ τὸν καρπὸν πλεονάζοντα (45) εἰς λόγον ὑμῶν. Ὑμέτερον γὰρ, οὐκ ἐμὸν, τὸ κέρδος· εἰ δὲ καὶ ἡμέτερον, ὅτι ὑμέτερον, ἀντιστρεφούσης τῆς ὠφελείας ἀφ' ὑμῶν εἰς ἡμᾶς, ὥσπερ ἐν ταῖς αὐγαῖς τῶν ἀντανακλάσεων. Εἰ ἐπιτωχοτροφήσατε, εἰ ἐξενδοχήσατε, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψατε, εἰ τρυφῶντες τῇ καταργουμένῃ γαστρὶ (δεδῶσθαι γὰρ), καὶ διὰ τῶν ἐντολῶν ἐτρυφήσατε; ὡς οὐκ ἔστι ταύτης τρυφῆς τις ἀμείνων, οὐδὲ μονιμοτέρα τοῖς τρωφῆν ἐθέλουσιν. Εἰ τινὰς (46) τῶν λειτουργούντων τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ καλῶς πενομένων (δοτε γὰρ μοι καὶ τοῦτο εἰπεῖν), εἰς δύναμιν ἀνεπαύσατε, ἢ ἀπερισπάστως (47) μάλλον τῷ θυσιαστηρίῳ παρεδρεύωσι (48), καὶ μεταλαμβάνοντες τῶν ὑμετέρων, τὰ παρ' ἐαυτῶν ἀντισφύρωσιν; ὡς αἰσχρὸν ταῦτα καὶ ἡμᾶς ἀπαιτεῖν, καὶ μὴ παρέχειν ὑμᾶς. Οὐκ ἐνουθέτησα δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτως ἐν ἐμοὶ γένηται (καλὸν γὰρ μοι μάλλον ἀποθανεῖν, ἢ κενωθῆναι μου τὸ καύχημα, καὶ ἀμισθόν μοι γενέσθαι τὸ Εὐαγγέλιον ἐνταῦθα καρπωσαμένη. Τὸ μὲν γὰρ εὐαγγελισσασθαι (49), τῆς ἀνάγκης ἢ φιλοτιμία δὲ, τὸ ἀδάπανον· ἀλλ' ἴν' ὑμεῖς μάθητε Χριστὸν εὖ ποιεῖν, διὰ τοῦ καὶ τῶν μικρῶν τινα εὖ ποιεῖν. Ἐπειδὴ, ὡς πάντα ὅσα ἐγὼ, πλην ἁμαρτίας, ἐγένετο δι' ἐμέ· οὕτω καὶ τὰ ἐλάχιστα τῶν ἐμῶν εἰς ἐαυτὸν ἀναδέχεται· κἂν στέγης (50) μεταδῶς, κἂν ἐνδύματος, κἂν ἐν φυλακῇ ἐπισκέψῃ, κἂν ἀβρωστοῦντα ἴδῃ· τὸ φαυλότατον, κἂν ποτηρίῳ ψυχροῦ μόνῳ καταψύξης γλώσσαν πιεζομένου (51), ὥσπερ εἶδετο Λαζάρου τοῦ πένητος ὁ κάμων ἐν τῇ φλογὶ πλούσιος, καὶ τι (52) τῆς ἐνταῦθα τρυφῆς ἀντιλαβὼν, καὶ τοῦ περιορῆν Λάζαρον πεινῶντα καὶ ἢλωμένου, τὸ ἐκείθεν δεῖσθαι (53) Λαζάρου, καὶ μὴ τυγχάνειν.

frigidæ poculo refrigeraveris, quod a paupere Lazaro exposebat dives ille, qui in flamma torquebatur, ac pro hujus vitæ voluptatibus, et deliciis, Lazarique esurientis et ulcerosi contemptu, hanc mercedem referebat, ut illic Lazarum rogaret, nec

Z'. Ἄ μὲν οὖν ὑμᾶς ἀπαιτοῦμεν, ταῦτά ἐστι· καὶ οἶδ', ὅτι οὐκ αἰσχύνεσθε, οὔτε παρ' ἡμῶν (54) ἀπαιτούμενοι λόγον, οὔτε παρὰ (55) τῆς τελευταίας ἡμέρας, εἰς ἣν πάντα συνάγεται τὰ ἡμέτερα, κατὰ

(50) Στέγης. Coisl. 1 addit, τινί· « sive tecto aliquem exceperis, sive vestimento donaveris. »

(51) Πιεζομένου. Coisl. 1 et Sav., πιεζομένην, « arenem siti linguam refrigeraveris. »

(52) Καὶ τι. Sic quinque Colb., Coisl. 1 et Comb. In ed., καὶ τις.

(53) Ἐκείθεν δεῖσθαι, etc. Bill. : « ut illic Lazaro opus haberet. »

(54) Ἡμῶν. Sic Reg. bm et quinque Colb. In edit., ὑμῶν.

(55) Οὔτε παρὰ. Sic septem Regg. In edit., οὐ παρά.

τὸ εἰρημένον· *Κατ' ἑρχομαι τὰ βουλευματα καὶ τὰς πράξεις ὑμῶν συναγαγεῖν*· καὶ, *Ἰδοὺ ἄνθρωπος* (56), καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ. Τὰ δὲ ἡμέτερα, καὶ ἃ παρὰ τῆς ἐρημίας ὑμῖν κομιζομεν. Ἐπειδὴ καὶ Ἡλίας ἡδέως ἐνεφιλοσῶφει τῷ Καρμῆλῳ, καὶ Ἰωάννης τῇ ἐρήμῳ, καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς, τὰς μὲν πράξεις τοῖς ἡγλοῖς, τὰς εὐχὰς δὲ τῇ σχολῇ καὶ ταῖς ἐρημίαις, ὡς τὰ πολλὰ, προσένεμεν. Τί νομοθετῶν; Ὡς οἶμαι, τὸ χρῆναί τι καὶ ἡσυχάζειν, ὥστε ἀθολώτως προσμιλεῖν τῷ Θεῷ, καὶ μικρὸν ἐπανάγειν τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν πλανωμένων. Οὐ γὰρ αὐτὸς ἐδεῖτο ἀναχωρήσεως (οὐδὲ γὰρ εἶχεν εἰς ὃ τι συσταλῆ, Θεὸς ὢν, καὶ πάντα πληρῶν), ἀλλ' ἐν' ἡμεῖς μάθωμεν καὶ πράξεως καιρὸν, καὶ ἀσχολίας ὑψηλοτέρας. Τίνα οὖν τὰ τῆς ἐμῆς (57) ἐρημίας; Βούλομαι γὰρ, ὡς ἀγαθὸς ἔμπορος καὶ πανταχόθεν κερδαίνων, κάντευθέν τι προσενεγκεῖν ὑμῖν ἀγώγιμον.

fructus exstitit? Libet enim, instar boni negotiatoris et vobis nonnihil mercium offeram.

Η'. Ἐβάδιζον οὕτω κατ' ἑμαυτὸν, ἤδη κλινοῦσθαι ἡμέρας. Ἀκτὴ δὲ ἦν ὁ περίπατος· καὶ γὰρ πως εἰώθα τοὺς πόρους ἀεὶ ταῖς τοιαύταις διαλύειν ἀνέσεις· ἐπεὶ μηδὲ νευρὰ φέρει τὸ σύντονον ἀεὶ τεινομένη, καὶ δεῖται τι μικρὸν τῶν γλυφιδῶν (58) ἐκλύεσθαι, εἰ μέλλοι ταθῆσθαι πάλιν, καὶ μὴ ἀχρηστος ἔσεσθαι τῷ τοξότη, μηδὲ ἀνόητος ἐν καιρῷ χρήσεως. Ἐβάδιζον οὖν, καὶ οἱ μὲν πόδες ἐφέροντο, ἡ δὲ ὄψις εἶχε τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ ἦν θέαμα οὐχ ἡδὺ, καίτοιγε ἄλλως ἤδιστον οὔσα, ὅταν γαλήνη πορφύρηται, καὶ προσταλῆ ταῖς ἀκταῖς ἡδὺ τι καὶ ἡμερον. Ἄλλα τί τότε (φθέγγομαι (59) γὰρ ἡδέως καὶ (60) τὰ ῥήματα τῆς Γραφῆς); Ἀνέμου μεγάλου πνέοντος, διηγείρετό τε καὶ ἐπαυρέτο· τῶν δὲ κυμάτων, ὃ φιλεῖ συμβαίνειν ἐν τοῖς τοιούτοις κινήμασι (61), τὰ μὲν πόρρωθεν ἀνιστάμενα, καὶ κατὰ μικρὸν κορυφοῦμενα, εἰτ' ἐλαττοῦμενα, πρὸς ταῖς ἀκταῖς ἐλύετο (62)· τὰ δὲ ταῖς γείτοσι πέτραις προσπίπτοντα καὶ ἀποκρουόμενα, εἰς ἀχρὴν ἀφρώδη καὶ ψιλῆν (63) ἐσκορπίζετο. Ἐνθα κάλληκες μὲν, καὶ φυκία, καὶ κήρυκες, καὶ τῶν ὀστρέων τὰ ἐλαφρότατα ἐξωθεῖτο καὶ ἀπεπτύετο· ἔστι δὲ ἃ καὶ ἠρπάζετο πάλιν, ἀναχωροῦντος τοῦ κύματος. Αἱ δὲ ἦσαν ἄσειστοι καὶ ἀτίνακτοι, οὐδὲν γε ἤττον ἢ διοχλοῦντος οὐδενὸς, πλην ὅσον τοῖς κύμασι βάλλεσθαι.

Θ'. Ἐντεῦθεν οἶδα τι πρὸς φιλοσοφίαν ὠφελθῆεις, καὶ (οἷός ἐγὼ πάντα συντείνων (64) πρὸς ἑμαυτὸν, καὶ μάλιστα εἰ τύχοιμι πρὸς τι τῶν συμβαινόντων

55 Isa. LXVI, 18.

56 Isa. XL, 10.

57 III Reg. XVIII, 19.

58 Luc. I, 80.

59 Luc. V, 16.

60 Joan. VI, 18.

(56) Ἄνθρωπος. Sacer textus, Κύριος. Vulgata, « Dominus. »

(57) Ἐμῆς. Deest in duobus Regg., quatuor Colb. et Or. 1.

(58) Γλυφιδῶν. « Arcus cornua, » id est, « crenas, » seu « incisuras » in extrema arcus parte, quibus nervus inseritur.

(59) Φθέγγομαι. Reg. bin, φθέγγομαι.

A quem omnia nostra colliguntur, quemadmodum his verbis Scriptura testatur: *Et ego venio, ut consilia vestra et actiones congregem* 55. Et, *Ecce homo, et opus ejus, et merces ejus cum eo* 56. Jam nostra exponamus, atque ea, quæ a solitudine vobis afferimus. Nam et Elias libenter in Carmelo philosophatur 57 et Joannes in deserto 58, et Jesus ipse 59, ut actiones multitudini hominumque frequentia, ita preces quieti locisque ab hominum commercio semotis fere tribuebat. Quid hinc, velut lata lege, statuit? Nempe nobis quoque, ut opinor, nonnihil quiescendum esse, ut animo minime turbido cum Deo versemur, mentemque ab erroneis hisce rebus paululum reducamus. Neque enim ipsi secessionis opus erat (non enim habebat quo se contraheret, cum Deus esset, et omnia impleret); verum ut et actionis, et sublimioris occupationis tempus esse disceremus. Quis ergo solitudinis nostræ 477 et quæstum undecunque facitantis, ut hinc quoque

VIII. Inambulabam ego solus, vergente jam in occasum sole. Locus porro in quo spatiabar, maris ripa erat. Semper enim soleo hujusmodi oblectamentis labores dissolvere et relaxare; quandoquidem nec perpetuam contentionem nervus ferre potest, sed laxari nonnunquam arcus cornua oportet, si quidem rursus intendendus sit, ac non sagittario inutilis tum futurus, cum eo utendum erit. Inambulabam igitur, atque ita pedibus ferebar, ut oculi maris aspectu fruerentur. Nec vero spectaculum illud lætum ac jucundum erat, quamquam alioqui jucundissimum esse solet, cum tranquillitate purpurascit, ac littoribus blandum quiddam et suave alludit. Sed quid tum? Mare (libenter enim utor Scripturæ verbis), vento magno flante, excitabatur et infremebat 60; fluctus autem, ut in talibus rebus fieri consuevit, modo procul exsurgentes, seseque paulatim in summam alitudinem efferentes, ac postea decrescentes ad ripam solvebantur; modo in propinquas petras incidentes, atque inde repulsi, in spumosem ac tenuem asperginem dilabebantur. Hic et lapilli, et algæ, et murices, et levissima ostrea extrudebantur et quasi exspuebantur; nonnulla etiam unda recedente rursus abripiebantur. Petræ autem interim non minus immotæ et inconcussæ remanebant, quam si nulla omnino vis ipsis admo-veretur, nisi quod fluctuum ictibus verberabantur.

IX. Ex hoc spectaculo nonnihil utilitatis ad philosophiam percepisse me sensi, et (ut omnia ad me ipsum referre atque dirigere soleo, ac potissimum

(60) Kal. Deest in Reg. a.

(61) Κινήμασι. Deest in pluribus Regg. et Or. 1. Nec Billius agnoscit.

(62) Ἐλύετο. In quibusdam, διελύετο.

(63) Ψιλήν. Sic plerique codd. et Bas. Mendose in ed., ὑψηλήν.

(64) Συντείνω. Or. 1 cum aliis pluribus, συντείνω.

si ad aliquem rerum eventum animus meus æstuet, et tanquam vertigine afficiatur, ut mihi nunc accidit) non obiter et negligenter id, quod oculis observabatur, accepi; et in doctrinam mihi hoc spectaculum cessit. Annon enim, inqueiebam, mare, vita hæc nostra est, et res humanæ? Nam hic quoque multum est amaritudinis et instabilitatis. Annon venti, tentationes ingruentes, et inopinati rerum eventus? Quod mihi animadvertisse videtur David, cum diceret: *Salvum me fac, Domine, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam 478 meam*⁹⁸. Et, *Liberam me, de profundis aquarum*⁹⁹. Etrusus, *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me*¹. Porro eorum, qui tentantur, alii mihi, velut levissima quædam corpora et spiritus expertia, abripi distrahique videbantur, ac ne tantillum quidem adversarum rerum impetum sustinere; nec enim robur et firmitatem habent, neque pondus prudentis et cordatæ rationis, quæ fortuitis casibus obluetur; alii autem petræ instar esse, ac petra illa², supra quam stamus, et quam colimus, digni, quicumque nimirum philosophica ratione utuntur, ac supra vulgi humilitatem evecti, humana omnia immoto et firmo animo ferunt, atque eos quidem, qui talibus rebus quatiuntur, irrident, vel miserantur (illud ob philosophici animi generositatem, hoc propter humanitatem et commiserationem); ipsi autem turpe esse statuunt, res graves et acerbæ, cum absunt, contemnere, ac ne graves quidem illas existimare, cum autem adsunt, succumbere, perinde scilicet atque eæ non fluxæ, sed firmæ ac stabiles sint; atque extra tempus quidem philosophari, quemadmodum si quis athletarum omnium quidem descendens; aut probum et nobilem gubernatorem, in tranquillitate quidem artem suam magnifice jactans, coorta autem tempestate gubernacula de manibus ponens.

X. Quoniam porro in hos sermones semel incidi, alteram mihi quoque imaginem, præsentibus rebus admodum congruentem, proposui. Forsan me velut delirantem senem ac fabulatorem habebitis, si hanc etiam vobis exposuero; exponam tamen, quandoquidem et Scriptura plerumque ad res dilucidius explicandas hujusmodi exemplis uti consuevit. Est quædam in fabulis arbor, quæ cum cæditur viret, et adversus ferrum certat; ac, si de re nova novo

Α λιγγιάσας, ὁ καὶ νῦν πέπονθα) οὐ παρέργως ἐδεξάμην τὸ ὀρώμενον· καὶ μοι τὸ θέαμα παιδαῖμα γίνεται. Ἡ γὰρ οὐκ, ἔφην ἐγὼ, θάλασσα μὲν ὁ ἡμέτερος βίος καὶ τὰ ἀνθρώπινα (πολλὴ γὰρ κἀν τούτῳ τὸ ἀλμυρὸν καὶ ἄστατον), πνεύματα δὲ οἱ προσπίπτοντες πειρασμοὶ καὶ ὅσα τῶν ἀδοκῆων; Ὁ μοι δοκεῖ καὶ ὁ θαυμασιώτατος Δαβὶδ κατανοήσας, Σώσόν με, Κύριε, λέγειν, ὅτι εἰσηλθούσιν ὕδατα ἕως ἔνυχῆς μου· καὶ, Ῥῦσαι με ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὑδάτων· Ἡλθοῦν δὲ εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. καὶ καταιγὶς κατεπότισέ με. Τῶν δὲ πειριζομένων οἱ μὲν ἐδόκουν μοι ὡς τὰ κουφότατα καὶ ἄπνοα παρασύρεσθαι, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀντέχειν πρὸς τὰς ἐπιβρείας· οὐδὲ γὰρ ἔχριν ἐν ἑαυτοῖς στερότητα, καὶ βάρος λογισμοῦ σώφρονος, καὶ τοῖς προσπίπτουσιν ἀντιβαίνοντος· οἱ δὲ εἶναι πέτρα, τῆς πέτρας ἐκείνης ἄξιοι, ἐφ' ἧς βεθήκαμεν, καὶ ἡ λατρεύομεν, ὅσοι φιλοσόφῳ χρώμενοι λόγῳ, καὶ ὑπεραναβεδηκότες τὴν τῶν πολλῶν ταπεινότητα, πάντα φέρουσιν ἀσειστως καὶ ἀτινάκτως, καὶ διαγελῶσι μὲν (65), ἢ ἔλεοῦσι τοὺς σειομένους (τὸ μὲν ὑπὸ φιλοσοφίας, τὸ δὲ ὑπὸ φιλανθρωπίας)· αὐτοὶ δὲ τῶν αἰσγρῶν τίθενται, ἀπόντα μὲν τὰ δεινὰ περιφρονεῖν, μᾶλλον δὲ μὴδὲ δεινὰ οἰεσθαι, παρόντων δὲ ἠττάσθαι, καὶ ταῦτα, τίνων; τῶν παρερχομένων, ὡς ἱσταμένων (66)· καὶ τοῦ καιροῦ μὲν ἔξω φιλοσοφεῖν, ἐν δὲ ταῖς χρείαις ἀφιλοσόφους φαίνεσθαι· ὡς περ ἂν εἰ τις ἄριστον ἑαυτὸν νομίζοι (67) τῶν ἀθλητῶν, μὴδὲ καταβαίνων εἰς στάδιον (68)· ἡ κυβερνήτην τῶν εὐδοκίμων, ἐν μὲν ταῖς εὐδίαις τῆ τέχνη μέγα φρονούντα (69), ἐν δὲ ταῖς ζήλαις μεθιέντα τοὺς οἰακας.

cum autem opus est, philosophiæ expertes apparere præstantissimum se esse censeret, ne in arenam

I. Ἐπεὶ δὲ ἀπαξ εἰς τούτους κατέστην τοὺς λόγους (70), καὶ πρὸς ἑτέραν ἦλθον εἰκόνα, σφόδρα τοῖς παροῦσι συμβαίνουσαν. Τάχα με γέροντα καὶ μυθολόγον νομίζετε, ἂν (71) καὶ ὑμῖν ταύτην γνωρίσω (72)· γνωριστέον δ' οὖν, ἐπεὶ καὶ τὴν Γραφὴν οἶδα πολλάκις τοιοῦτος χρωμένῃ εἰς σαφεστέρην διήγησιν (73). Ἔστι τι μῦθος (74) φυτόν, ὃ θάλλει τεμνόμενον, καὶ πρὸς τὸν σίδηρον ἀγωνίζεται· καὶ εἰ δὲ παραδόξως εἰπεῖν περὶ παραδόξου πράγματος, θανάτῳ ζῆ, καὶ τομῇ φύεται, καὶ αὖξεται δαπανῶ-

⁹⁸ Psal. lxxviii, 2. ⁹⁹ ibid. 13. ¹ ibid. 5. ² I Cor. x, 4.

(65) Διαγελῶσι μὲν. Reg. a et Or. 1, διαγελῶσι μᾶλλον.

(66) Τῶν παρερχομένων, ὡς ἱσταμένων. Elias: « tanquam durabilibus, cum transeant, nec in eodem statu permaneant. » Leuv. « Præsertim quæ transeant, ac minime fixæ sint. »

(67) Νομίζοι. Coisl. 1, ὑπολαμβάνοι.

(68) Εἰς στάδιον. In nonnullis, εἰς τὸ στάδιον.

(69) Μέγα φρονούντα. Reg. b, Coisl. 1 et Or. 1, μεγαλοφρονούντα.

(70) Λόγους. Ruf., λογισμούς.

(71) Νομίζετε, ἂν. Sic tres Regg., tres Colh., Or. 1, etc. In Coisl. 1, νομίζετε· ἂν. In ed., νομίζαν-

τας ἂν.

(72) Ταύτην γνωρίσω. In quibusdam, ταῦτα γνωρίζω.

(73) Διήγησιν. Duo Regg., Coisl. 1, Or. 1, διήλωσιν. Alludit hic ad parabolas, quæ in sacris Scripturis reperiuntur.

(74) Ἔστι τι μῦθος. Reg. hm, Ἔστι τι παρά μῦθος. Huc referrî potest quod de ilice Horatius lib. iv, ode 4, scripsit:

Duris ut ilex tonsa bipennibus,
Nigræ seraci frondis in Algido,
Per damna, per cardes, ab ipsa
Ducit opes animiunique ferro,

μενον. Ταῦτα μὲν οὖν (75) ὁ μῦθος, καὶ ἡ αὐτονομία τοῦ πλάσματος (76)· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ σαφῶς (77) τοιοῦτον εἶναι τι ὁ φιλόσοφος. Εὐδοκίμει (78) τοῖς πάθεσι, καὶ ἄλην ἀρετῆς ποιεῖται τὰ λυπηρά, καὶ τοῖς ἐναντίοις ἐγκαλλωπίζεται· μῆτε τοῖς δεξιοῖς ὅποιοι τῆς δικαιοσύνης αἰρόμενος, μῆτε τοῖς ἀριστεροῖς καμπτόμενος· ἀλλ' ὁ αὐτὸς οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ διαμένων, ἢ καὶ δοκιμώτερος, ὥσπερ ἐν χαμίνῳ χρυσός, εὐρισκόμενος. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως· Εὐπατρίδης ἐστίν; ἀντεπιδείξεται (79) τὴν εὐτροπίαν τῷ αἵματι· ὥστε διχόθεν εὐδοκίμειν, καὶ γενεαλογούμενος (80), καὶ ὀρώμενος. Δυσγενῆς τὸν ἀνδριάντα καὶ τὸν πηλὸν (εἴπερ τι μέγα πηλὸς πηλοῦ διαφέρει); ἀντεισοῖσει τὴν νοουμένην εὐγένειαν, καὶ ἦν ἕκαστος ἑαυτὸν διαπλάττει πρὸς τὸ χεῖρον ἢ βέλτιον (81)· τὴν δὲ ἄλλην παραγράφεται, ὅση σπείρεται ἢ γράφεται, ὡς οὐδενὸς ἀξίαν καὶ κίβδηλον. Ἔστι γὰρ τι γένος τρισσόν· τὸ μὲν ἄνωθεν ἠργόμενον, ὃ πάντες ἐσμὲν εὐγενεῖς ἐπ' ἴσης (82), ἐπεὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγόναμεν· τὸ δὲ ἀπὸ σαρκὸς ἐρχόμενον (83), οὐκ οἶδ' εἴ τις εὐγενῆς, τοῦτο φθορᾶ συνιστάμενον· τὸ δὲ ἀπὸ κακίας ἢ ἀρετῆς γινωριζόμενον, οὐ μᾶλλον καὶ ἤττον μεταλαμβάνομεν, ὅσον ἂν, οἶμαι, ἢ τηρησόμεν τὴν εἰκόνα, ἢ διαφθείρωμεν. Ταύτην ἀγαπήσει (84) τὴν εὐγένειαν ὄγε ἀληθῶς σοφὸς καὶ φιλόσοφος. Τὸ γὰρ τέταρτον γένος, τότε ἀξιῶσω λόγου, τὸ ἐν γράμμασι καὶ προστάγμασιν, ὅταν καὶ κάλλος (85) ἀποδέξωμαι τὸ ἐν χρώμασι, καὶ πίθηκον αἰδεσθῶ λέοντα εἶναι κεκαλευσμένον.

cujus vel uberius vel exilius participes efficimur, prout, opinor, divinam imaginem vel integram ærvaverimus, vel corruperimus. Atque hanc demum nobilitatem amplectetur, quisquis vere sapiens ac philosophus fuerit. Nam quartum illud nobilitatis genus, quod in principum diplomatibus et edictis consistit, tum nullo loco ac pretio habeo, cum sitam in coloribus pulchritudinem amplexus fuero simiamque ob id venerari cœpero, quod leo esse jussa sit.

IA'. Νέος ἐστὶ; Κατὰ τῶν παθῶν ἀνδριστήσεται, C καὶ τοῦτο ἀπολαύσει τῆς νεότητος, τὸ μὴ τὰ νέων παθεῖν, ἀλλὰ δεῖξαι πρεσβυτικὴν φρόνησιν ἐν ἀκμαίῳ τῷ σώματι· καὶ χαίρησιν τῇ νίκῃ πλέον ἢ οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ στεφανούμενοι· νικήσει γὰρ ἐν κοινῷ θεάτρῳ τῇ οἰκουμένῃ, καὶ νίκην ἀπρατον. Νεύει πρὸς γῆρας; Ἄλλ' οὐχὶ γηράσει καὶ τὴν ψυχὴν· δέξεται τὴν διάλυσιν, ὡς προθεσμίαν ἀναγκαίας ἐλευθερίας· ἠδέως (86) πρὸς τὰ ἐξῆς μεταθήσεται, ἐνθα οὐκ ἐστὶν ἄωρος, οὐδὲ πρεσβύτης, ἀλλὰ πάντες τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν τέλειοι. Ὄρας ἔλαχεν; Ἀντιστήλει τὸ κάλλος τῷ κάλλει, τὸ τῆς ψυχῆς τῷ τοῦ σώματος. Παρήλθε τὸ ἄνωθεν ἀνεπηρέαστον; νεύει πρὸς ἑαυτὸν, οὐδὲ οἶδεν ὀρώμενος. Αἰσχρὸς (87) τὸ φαινόμε-

* Gen. i, 27.

(75) Ταῦτα μὲν οὖν. Hæc desunt in Or. 1.

(76) Ἡ αὐτονομία τοῦ πλάσματος. Sic. Or. 1. In ed., αὐτονομία πλάσματος.

(77) Σαφῶς. Sic plures Regg. et Colb. In ed., σαφές. Desest in Regg. bin.

(78) Εὐδοκίμει. Duo Regg., Coisl. 1 et Comb., ἐνευδοκίμει.

(79) Ἀντεπιδείξεται, etc. « Probitatem morum ex adverso generis claritati respondentem ostendet. »

(80) Γενεαλογούμενος, etc. « Tum majorum, tum per se et propria virtute conspicuus. »

(81) Βέλτιον. Plures Regg. et Or. 1 addunt : Ταύ-

lulæ, atque, cum assumitur, crescit. Habetis fabulam, jure suo quidvis libere confluentem. Mihi vero hujusmodi quiddam plane esse vir philosophus videtur. Floret enim inter cruciatus, ac 479 vitæ molestias velut virtutis segetem existimat, atque in adversis gestit et gloriatur; nec ob dextra justitiæ arma effertur, nec ob sinistra inflectitur; sed in diversis rebus idem semper sui que similis permanet, atque adeo probatur, tanquam aurum in fornace, reperitur. Quod ut perspicuum fiat, ita rem expendamus. Nobili loco natus est? Probitatem morum generis splendori opponet, atque ex adverso spectandam producet. Ita duplici nomine clarus erit; nempe et majorum imaginibus, et propria virtute inspectus. Obscuro et ignobili genere ortus est, quantum ad statum et lutum attinet? (Si quid tamen magni inter lutum ac lutum interest.) At spiritualem nobilitatem illius loco afferet, et quam sibi quisque, vel in melius, vel in deterius effingit: reliquas autem nobilitates, quæ vel feruntur, vel principum diplomatibus comparantur, ut viles et adulterinas, nulloque in pretio habendas, procul submovebit. Est enim triplex genus. Unum, quod superne originem traxit, quod quidem si consideremus, omnes peræque nobiles sumus, quippe ad imaginem Dei creati. Alterum, quod a sanguine proficiscitur, cujus ratione haud quidem scio, an quisquam nobilis dici possit, cum corruptione constet. Tertium a virtute aut vitio agnoscitur,

prout, opinor, divinam imaginem vel integram ærvaverimus, vel corruperimus. Atque hanc demum nobilitatem amplectetur, quisquis vere sapiens ac philosophus fuerit. Nam quartum illud nobilitatis genus, quod in principum diplomatibus et edictis consistit, tum nullo loco ac pretio habeo, cum sitam in coloribus pulchritudinem amplexus fuero simiamque ob id venerari cœpero, quod leo esse jussa sit.

XI. Juvenis est? Adversus vitiosos animi motus viriliter se geret, atque hoc commodi ex juvenili ætate percipiet, ut iis affectibus, quibus hæc ætas obnoxia est, non indulgeat, sed in vigenti corpore senilem prudentiam exhibeat, majoremque ex hac victoria voluptatis sensum capiet, quam qui coronam in Olympiis adipiscuntur. Victoriæ enim feret in communi orbis terræ theatro, et quidem victoriæ minime venalem. Ad senectutem vergit? At non animo quoque senescet; dissolutionem, ut præstitutum necessariæ libertatis tempus, accipiet: libens ad ea, quæ hanc vitam sequuntur, migrabit, ubi nemo est immaturus, 480 nemo senex, sed omnes in spiritali ætate perfecti. Pulcher est? Id

τὴν ἀγαπήσει τὴν εὐγένειαν ὄγε ἀληθῶς σοφὸς καὶ φιλόσοφος· « Illam nobilitatem diliget ille vere sapiens et philosophus. »

(82) Ἐπ' ἴσης. Or. 1 conjunctim, ἐπίσης.

(83) Ἐρχόμενον. Or. 1, ἀρχόμενον.

(84) Ταύτην ἀγαπήσει, etc. Hæc usque ad τὸ γὰρ, desunt in quibusdam Regg. et Or. 1.

(85) Κάλλος, etc. Bill.: « cum pictam quoque pulchritudinem laudandam duxero. »

(86) Ἠδέως. Regg. a, b et Coisl. 1, ἠδέως.

(87) Αἰσχρὸς. In quibusdam additur ἐστὶ.

aget, ut pulchritudo animæ corporis pulchritudini A
ex adverso refulgeat. Inoffensus flos præterit? In
seipsum vergit, ac ne spectari quidem se novit. De-
formis est quantum ad id quod in aspectum cadit?
At ea parte formosus et elegans, quæ oculorum
aciem fugit; rosæ non absimilis, quæ in bacca nec
florida, nec odore grata, florida tamen ipsa est sua-
vissimumque odorem efflat. *Speciosus forma præ filiis
hominum*⁴? Ne spatium quidem, id, quod externum
est, aspiciendi concedit, quippe qui spectatorem ad
internum hominem convertit. Proba valetudine est?
Ad optima quæque sanitate utetur; admonebit, in-
crepabit, verborum aculeis punget, insomnes noctes
ducet, in nuda humo dormiet, corporis molem extenu-
abit, terrena et cælestia speculabitur, summo
studio mortem meditabitur. Morbo laborat? Pugna-
bit. Quod si victus fuerit, vincet, hoc scilicet asse-
cutus, ut non jam amplius pugnet. Dives est? Id
studio habebit, ut opibus minuatur: pauperem ho-
norum suorum participem faciet, tanquam alienorum
et ipse ad Deum colligatur, nihil præter crucem et
bebit, et divites irridebit, ut qui, licet facultates
quia pluribus indigent, bibuntque, ut majori siti

XII. Famine vexatur? Cum avibus alatur, quibus
victus sationis et arationis expers est: cum Elia
apud Sarephthianam vivet: *Lecythus olei non defi-
ciet, et hydria farina non minuetur*⁵. Ille, fontis
instar, semper scaturiet; hæc fructum copiose pro-
feret, ut vidua hospitem studiosa honoretur, ac nu-
trix nutriatur. Siti angitur? Fontes ei et flumina
potum suppediabant, et quidem potum non inebriantem,
nec dimensum. Quod si omnia propter
nimiam siccitatem deficiant, torrentis aqua fortasse
sitim sedabit. Algebit? Idem quoque Paulo accidit⁶;
sed quandiu? Est et quoddam petrae indumentum;
fidem tibi Job faciat, his verbis utens: *Eo quod
veste careret, petra induti sunt*⁷. Jam, quæ perfecti-
ora sunt, considera. Maledictis lacerabitur? Vin-
cet non regerendo maledicta. Persecutionem patie-
tur? Sustinebit. Blasphemabitur? Obsecrabit. Cal-
umniis premetur? **481** Orabit. Percutietur in
dextram maxillam? Præbebit et alteram; tertiam
etiam, si haberet, objecturus, quo magis ad lenita-
tem percussorem erudiat, opere docens, quæ ser-
mone non potest. Probris impetetur? Et Christus
quoque: afflictionis societate ornabitur. Quamvis
etiam Samaritanus vocetur⁸, quamvis ei objiciatur,
quod dæmonium habeat⁹, cum Deo omnia suscipiet.
Et licet multa toleraverit, multa adhuc ipsi super-

μενον; ἀλλ' εὐφυῆς τὸ χρυπτόμενον, ὡσπερ ἐν κί-
λυκι ῥόδον ἀνθηρὸν οὐκ ἀνθηρᾶ καὶ ἀνόδημ
τὸ εὐωδέστατον. Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν
ἀνθρώπων; οὐδὲ καιρὸν δίδωσι τὸ ἐκτὸς καθορᾶσθαι,
μεταστρέφων τὸν θεατὴν πρὸς τὸν ἐντὸς (88) ἀνθρω-
πον. Εὐεκτεῖ; Χρησεται τῇ ὑγιείᾳ πρὸς τὸ βέλτιστον
νουθετήσῃ, πληξεί, λόγῳ παρῆρησιάζεται, ἀγρυπνή-
σει, χαμηνήσῃ, νηστεύσει, κενώσει τὴν ὕλην,
θεωρήσῃ τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ οὐράνια, κατὰ πᾶσαν
σπουδὴν μελετήσῃ τὸν θάνατον. Ἀβρωστήσει; Μα-
χήσεται· ἂν δὲ ἡττηθῇ, νικήσει λαθὼν τὸ μηκέτι
μάχεσθαι. Πλούσιός ἐστι; Φιλοσοφῆσει τὸ ἀποπλου-
τεῖν, μεταδώσει τῷ δεομένῳ τῶν ὄντων, ὡς οἰκονό-
μος τῶν ἀλλοτρίων· ἴν' ἐκείνός τε εὐ πάθῃ τῇ μετα-
λήψῃ, καὶ αὐτὸς πρὸς Θεὸν συναχθῇ, μηδὲν ἔχων
πλὴν τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ σώματος. Πένεται; Πλου-
τήσῃ Θεὸν, καὶ τὸ καταγελαῖν τῶν ἐχόντων, ὡς αἰε-
τὸν κτωμένων, αἰετὸν πενομένων, τῷ δεῖσθαι τοῦ
πλειονος, καὶ πινόντων ἵνα πλεον (89) διψήσωσιν.
dispensator, ut et ille hac perceptione juvetur,
corpus habens. Pauper est? Pro divitiis Deum ha-
bit, et divites irridebit, ut qui, licet facultates
suas quotidie augeant, semper tamen pauperes sint
inflammantur.

IB'. Πεινᾷ; Μετὰ τῶν ὀρνέων (90) τραφήσεται.
οἷς ὁ βίος ἀσπορος καὶ ἀνήροτος· μετὰ Ἡλίου ζήσε-
ται παρὰ τῇ Σαραφθίᾳ· Ὁ καμψάκης τοῦ ἔλλου
οὐκ ἐκλείψει, καὶ ἡ ὕδρια τοῦ ἀλεύρου οὐκ ἐλατ-
τονησεί· ὁ μὲν αἰετὸν πηγᾶσει, ἡ δὲ γεωργήσει πλου-
σίως, ἵνα τιμηθῇ χήρα φιλόξενος, καὶ τρέφῃ τὸν
τρέφοντα (91). Διψήσει; Κρῆναι τούτῳ καὶ ποταμοὶ
τὸ ποτὸν, ποτὸν οὐ μεθύσκον, οὐδὲ μετρούμενον· ἂν
πάντα ἐπιλίπη (92) δι' ἀνομβρίαν, χειμάρρων τυγὸν
ποτισθήσεται. Ἐργώσῃ; Τοῦτο καὶ Παῦλος, ἀλλ' ἐπὶ
πόσον (93); Ἔστι τι καὶ πέτρας ἐνδύμα· πειθέτω σε
ὁ Ἰὼβ λέγων· Παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτούς (94) σκέ-
πην, πέτραν περιεβάλλοτο. Σκόπει μοι καὶ τὰ τε-
λειώτερα. Λοιδορηθήσεται; νικήσει τῷ μὴ ἀντιλοι-
δορεῖσθαι. Διωχθήσεται; ἀνέξεται. Βλασφημηθήσε-
ται; παρακαλέσει. Διαβληθήσεται; προσεύξεται.
τὴν δεξιὰν βραπισθήσεται σιαγόνα (95); παρέξει καὶ
τὴν ἐτέραν (96)· εἰ τρίτην εἶχε, καὶ ταύτην ἂν προ-
εδάλετο, ἵνα μάλλον διδάξῃ μακροθυμεῖν τὸν παλόντα,
ἐργῶ παιδεύων, ἢ μὴ λόγῳ δυνατὸς ἦν. Ὀνειδισθή-
σεται; τοῦτο καὶ Ὁ Χριστὸς· τιμηθήσεται τῇ κοινω-
νίᾳ τοῦ πάθους. Κἄν Σαμαρείτης ἀκούσῃ, κἄν δαι-
μονῶν ἐγκληθῇ, μετὰ Θεοῦ πάντα δέξεται. Πολλὰ ἐπι-
λείψει, κἄν πολλὰ πάθῃ, ὄσος, χολή, στέφανος ἀκάν-
θινος, σκῆπτρον καλάμινον, χλαμὺς κοκκίνη, σταυ-
ρὸς, ἧλοι, λησται συσταυρούμενοι, παριόντες ὕβρι-

⁴ Psal. xlii, 3. ⁵ III Reg. xvii, 9, 14. ⁶ II Cor. xi, 27. ⁷ Job xxiv, 8. ⁸ Joan. viii, 48. ⁹ ibid.

(88) Ἐρτός. Sic Reg. bm, quinque Colb., Coisl.
t, etc. Male in ed., ἐκτός.

(89) Πλέων. In nonnullis, πλεῖον.

(90) Μετὰ τῶν ὀρνέων, etc. Alludit Gregorius ad
verba Matth. vi, 26. « Respicite volatilia cæli, quo-
niam non serunt, neque metunt, neque congregant
in horrea. »

(91) Καὶ τρέφῃ τὸν τρέφοντα. « Nutrientem nu-
triat, » nempe, « Eliam prophetam. »

(92) Ἐπιλίπη. Reg. bm et Combef., ἐπι-
λείπη.

(93) Ἄλλ' ἐπὶ πόσον. Legendum sine interro-
gatione censet Combef.: ἀλλ' ἐπὶ πόσον, sed algebit
aliquandiu. Ita etiam legit Leuv.

(94) Αὐτούς. Deest in Reg. a.

(95) Σιαγόνα. Deest in pluribus codd.

(96) Ἐτέραν. In nonnullis, ἀριστεράν, « sicut
stram. »

ζοντας. Δεῖ γὰρ (97) πλέον ἔχειν Θεόν, ἐν τῷ πλείονι A
φέρειν ἀτιμαζόμενον.

clavi, latrones simul cruci affixi, prætereuntium contumeliæ¹⁰. Primas enim Deum habere par est, quod plus ignominia pertulerit.

ΓΓ'. Οὐδὲν ἀναλωτότερον φιλοσοφίας, οὐδὲν ἀληπτότερον. Πάντα ἐνδύσει πρότερον, ἢ φιλόσοφος. "Ὅρος ἐστὶν ἀγριος ἐν ἐρήμῳ, φησὶν ὁ Ἰωδ, ἀνετος καὶ ἐλεύθερος, καταγελῶν πολυχάλας πόλεως, μέμψιν φορολόγου μὴ ἀκούων. Μονόκερως ἐστὶ, ζωὴν αὐτόνομον. Εἰ βουλήσεται σοὶ δουλεῦσαι; εἰ δῆσεις αὐτὸν ἐπὶ φάττης; εἰ ὑπὸ ζυγὸν ἀχθήσεται (98); "Ὅταν πάντων ἐξείρηγται τῶν ἐπὶ γῆς, κατεσκευάσται αὐτῷ πτέρυγες ὡσπερ ἀετοῦ, ἐπιστρέψει εἰς τὸν οἶκον τοῦ προεστηκότος (99) αὐτοῦ, πρὸς Θεὸν ἀναπτῆσεται. Εἶπω τι κεφάλαιον· Δύο ταῦτα B
δυσκράτητα, Θεὸς καὶ ἄγγελος· καὶ τὸ τρίτον φιλόσοφος, αὔλος ἐν ὕλῃ, ἐν σώματι ἀπεριγραπτος, ἐπὶ γῆς οὐράνιος, ἐν πάθεισι ἀπαθής, πάντα ἡττώμενος πλὴν φρονήματος, νικῶν τῷ νικᾶσθαι τοὺς κρατεῖν νομίζοντας. Ἐπεὶ δὲ τὴν φιλόσοφον ἡμῖν ὁ λόγος ἔγραψεν, ὅθεν εἶπον, ἀρξάμενος, φέρε, παρὰ τοῦτον τὰ ἡμέτερα θεωρήσωμεν (δοκῶ γὰρ κάγω (1) Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν, καὶ εἰ τι τούτων τρωτὸς ἐγὼ καὶ ἀλώσιμος)· ἴν' εἰ μὲν ἡττώμενον εὐρίσχοιεν οἱ μισοῦντες καὶ πολεμοῦντες, συγγιγνώσκοντο γοῦν τῆς ἐγχειρήσεως, εἰ καὶ μὴ τῆς προαιρέσεως· εἰ δὲ κρείττονα τῶν πολεμούντων καὶ ὑψηλότερον, ἢ τῆς C
κακίας ἀπαλλαγεῖεν, ἢ καινότεραν ὁδὸν τῆς ἀδικίας ἐπινοήσαιεν, ὡς τῆς παρουσίας καταφρονουμένης, καὶ μὴ πρὸς τῇ κακίᾳ καὶ ἀνοίαν ἐγκαλοῖντο, ὡς ἀνομοῦντες διακένῃς, καὶ οὐδὲ εἰδότες (2) ἀδικεῖν ὁ σπουδάζουσιν.

excogitent, ne aſſoqui præter improbitatem, amentiaẽ quitatem frustra perpetrantes, 482 ac ue injuriam incumbant.

ΙΔ'. Τί γὰρ (3) δὴ καὶ λυπήσουσιν ἐπὶ πάντα ἐλθόντες; Ἰδωμεν ὅσα ἀν ἀδικηθεῖ παρὰ ἀνθρώπων ἀνθρώπων. Ἀπαίθειτον ὀνομάσουσιν; Μίαν σοφίαν οἶδα, τὸ φοβεῖσθαι Θεὸν (Ἀρχὴ τε γὰρ σοφίας, φόβος Κυρίου· καὶ τέλος λόγου, τὸ πᾶν ἀκούει, τὸν Θεὸν φοβοῦ. Ταῦτα Σολομῶν ὁ σοφώτατος. Δειξάτωσαν οὖν ἄφοβον, καὶ νικησάτωσαν [4])· τῆς δὲ D
ἄλλης σοφίας, τὴν μὲν παρέδραμον, τὴν δὲ προσλαβεῖν εὐχομαι καὶ ἐλπίζω, θαρρῶν τῷ Πνεύματι. Πενίαν ἐγκαλέσουσι, τὴν ἐμὴν περιουσίαν; εἴθε γὰρ (5) ἀποδοσαίμην καὶ τὰ βάρια ταῦτα, ἵνα γυμνὸς διαδράμω τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου· εἴθε καὶ τὸν βαρὺν (6)

¹⁰ Matth. xxvi; xxvii, passim. ¹¹ Job xxxix, 5 seq.

(97) Δεῖ γὰρ, etc. Billius: « Superiora enim Deum habere oportet, eo nomine in contemptum venientem, quod plures cruciatus ferat. »

(98) Εἰ βουλήσεται... ἀχθήσεται. Totus hic locus in Billii et Leuveni klaii interpretatione depravatus legitur. Sic vertit Bill.: « Si tibi servire animum induxerit, videbis eum in præsepi: si sub Jugum ducatur: si » etc.

(99) Τοῦ προσστηκότος. Sic duo Regg. et Or. 1. Deest τοῦ in ed.

(1) Κάγω. Deest in Or. 1.

(2) Εἰδότες. Reg. a addit, ἐγκαλεῖν καὶ.

erunt, quæ perferat, acetum nempe, fel, corona spinea, sceptrum arundineum, chlamys coccinea, crux,

XIII. Nihil philosophia fortius est, inexplugnabilis nihil. Omnia prius cedent, quam ut manus det philosophus. Onager est in deserto, ut cum Job loquar¹¹, solutus et liber, urbis tumultus ridens, exactoris clamorem non audiens. Unicornis est, animal suis legibus vivens. Num tibi servire vobet? Num ligabis eum ad præsepe? Num sub jugum ducetur? Si omnibus terræ commodis prohibeatur, paratæ sunt ipsi alæ sicut auxilæ; ad patroni sui domum se conferet; ad Deum convolabit. Ut in summa dicam: Duo hæc superari nequeunt, Deus et angelus; tertium est philosophus, in materia materiae expers, in corpore incircumscrip-tus, in terra cœlestis, in passionibus impatibilis, omnibus rebus vinci se facile ferens, præterquam animi magnitudine, eo ipso quod vinci se patitur, devincens eos, qui superiores sibi esse videntur. Quoniam autem philosophum nobis depinxit oratio, unde dixi, exorsa, age, jam ad ejus normam res nostras expendamus (nam ipse quoque Spiritum Dei habere videor¹², etsi me cuiquam eorum, quæ dixi, ad vulnus patere, ab eoque superari non distear); ut si me quidem inferiore inveniant, qui mihi infesti sunt, ac bellum inferunt, etsi non pravæ voluntatis, at certe conatus sui veniam consequantur: sin autem iis, qui me bello lacessendum duxerunt, præstantiorem ac sublimiorem; aut ab improbitate sua discedant, aut novam certe (nam præsentem contemnimus) lædendi viam etiam et stoliditatis notam subeant, velut ini-quidem inferre scientes, cum in id summo studio

XIV. Quid enim me, obsecro, lædere queant, cum omnia tentarint? Singula, in quibus homo ab hominibus injuriam accipere potest, inspiciamus. Indoctum nominabunt? Unam hanc sapientiam scio, quæ in timore Dei sita est. (Nam et principium sapientia, timor Domini¹³; et finis sermonis, omnia audi, Deum time¹⁴. Hæc sapientissimi illius Salomonis verba sunt. Probenit me timoris expertem esse, et vicerint.) Reliquam autem sapientiam atque doctrinam, partim præterii, partim assumere opto, atque etiam, Spiritus sancti ope fretus, in spe habeo. Paupertatem objicient, meas scilicet opes, et

¹² I Cor. vii, 40. ¹³ Prov. i, 7. ¹⁴ Eccle. xii, 13.

(3) Τί γὰρ, etc. « Ecqua enim nos in parte læsuri sunt videamus, singula percurrentes, in quibus homo ab hominibus lædi potest. »

(4) Νικησάτωσαν. In nonnullis, νικᾶτωσαν.

(5) Εἴθε γὰρ. Quinque Colb., Or. 1, aliique et γὰρ.

(6) Εἴθε καὶ τὸν βαρὺν, etc. Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1, aliique optima notæ codd., εἰ γὰρ καὶ τὸν βαρὺν ἀπεθέμην χιτῶνα, « si enim esset possibile, grave corporis istius indumentum citius deponerem. » In ed., εἴτε καὶ τὸν βραχύν, « sive hanc etiam brevem, exiguam tunicam, » etc.

copias? Atque utinam et pannos hosce exuere posses, ut hujus vitæ spinas nudus percurrerem: utinam et gravem hanc tunicam quam celerrime abjicerem, vel leviozem acciperem. Exsulem vocabunt? Quam demisse de nobis sentiunt homines vere contumeliosi, et peregrinorum inimici! Estne enim mihi, o viri, circumscripta patria, cui et omnis terra, et nulla terra patria est? Tu vero annon hospes es, et advena? Equidem habitationem tuam laud laudo, si ita animo afficeris, ne a vera patria excidas, ad quam omnis vitæ conversatio referenda est. Nonne senectutem et valetudinis infirmitatem mihi ut probum objicies? Ut autem arcanorum meorum quidpiam intelligas, non est hoc totum carneæ ejus molis et naturæ opus; quiddam etiam ratio absumpsit, libet enim paululum aliquid gloriari. Ne tu quidem mihi jucundum spectaculum præbes, ita vegetus et corpulentus. Atque utinam tibi quoque cantitæ et palloris quidpiam affusum esset, ut fidem saltem et existimationem prudentiæ ac philosophiæ colligeres.

XV. Quid præterea? Episcopatum abrogabunt, ac thronis deficient? Et quos tandem, aut nunc, aut antea, prompto atque hilari animo conscendi? An vero eos, qui ascendunt, beatos prædicare soleo? Tune mihi eos suaves et jucundos reddis, ita indigne conscendens? Quid? Ne hæc quidem quæ nuper acciderunt, animi mei sententiam vobis declararunt? An illa quoque delicia quædam et jocus erant, atque vestri erga me amoris et desiderii exploratio? Vafri homines facile adducuntur, ut vitia sua de aliis, partim suspicentur, **483** partim loquantur. Quid vero illa oppressio? Quid illæ imprecationes, quas adversus nos ipsos publice concepimus? Quid illæ lacrymæ, quæ vos etiam ad misericordiam moverunt, quamvis alioqui propter oblectationem odio pene essemus? Primariæ sedis dignitatem nobis eripiant? Quisquam mentepreeditus hanc admiratus est? Nunc autem etiam, ut mihi quidem videtur, prudentissimus est, quisquis eam fugit. Propter hanc enim, res omnes nostræ jactantur ac concutiuntur; propter hanc, lines orbis terræ suspicione et bello flagrant, eoque obscuro et ignobili; propter hanc, periculum est, ne, qui a Deo creati sumus, hominibus subjiciamur, ac magnum illud, et novum nomen amittamus. Utinam potius ne ullus quidem sedis principatus esset, nec ulla loci prælatio, et tyrannica prærogativa! ut ex sola virtute cognosceremur. Nunc autem dextrum hoc, et sinistrum, ac medium latus, et sublimior atque inferior gradus, et præcedere, et simul incedere, multas nobis collisiones incassum pepererunt, regionem abduxerunt, non plebeiorum tantum, sed hæc ignoraverunt.

XVI. Quid postea? Ab altaribus arcebunt? At altare aliud scio, cujus figuræ sunt ea, quæ nunc oculis cernimus: super quod nec ascia, nec manus ascendit, nec ferrum, nec ullum artificum instru-

¹⁸ Joan. III, 10.

(7) Γῆρας. Plerique codd., τὸ γῆρας.

(8) Οὐδὲ σὺ. Reg. a, σὺ δὲ οὐ.

(9) Ἡδὺ θέαμα. In nonnullis, μέγα θέαμα.

(10) Ἡδεῖς. Plures Regg. et Colb., etc., ἡδεῖς.

χρῆματα τοῦτον ὡς τάχιστα, ἵνα λάβω κουφότερον. Φυγόπατριν ἀποκαλέσουσιν; ὡς μικρὰ φρονουσί: περὶ ἡμῶν ὄντως ὕβρισται καὶ μισόξενοι! Ἔστι γὰρ μαπατρὶς, ὃ οὗτοι, περιγραπτὸς, ᾧ πᾶσα πατρὶς, καὶ οὐδεμία; Σὺ δὲ οὐ ξένος καὶ παρεπίδημος; Οὐκ ἐπαινῶ σου τὴν κατοικίαν, ἀν οὕτως ἐχῆς, μὴ τῆς ἀληθινῆς πατρίδος ἐκπέσης, εἰς τὴν ἀποτιθέσθαι χρὴ τὸ πολίτευμα. Γῆρας (7) δὲ οὐκ ὀνειδίσεις ἡμῖν καὶ τὸ νοσῶδες; οὐχ ὅλον τοῦτο τῆς ὕλης καὶ τῆς φύσεως, ἵνα εἰδῆς τι τῶν ἐμῶν ἀπορρήτων· ἐστὶν δὲ καὶ ὁ λογισμὸς ἐδαπάνησεν, ἵνα μικρόν τι καυχῆσωμαι. Οὐδὲ σὺ (8) σφριγῶν μοι καὶ σαρχοτροφῶν, ἡδὺ θέαμα (9). Εἴθε τι καὶ πολιὰς ἐπήνθει σοι καὶ ὠχρότητος, ἵνα πιστευθῆς γούν εἶναι συνετὸς καὶ φιλόσοφος.

IE'. Τί ἐτι; Θρόνον καθαιρήσουσιν; Τίνων ἀρῶν ἡδέως ἐπέδην, ἢ νῦν, ἢ πρότερον; μακαρίζω δὲ τοὺς ἐπιβαίνοντας; Σὺ δὲ μοι τούτους ἡδεῖς (10) ποιεῖς, οὕτως ἐπιβαίνων ἀναξίως; Οὐδὲ τὰ πρῶτον συμβάντα τὴν ἐμὴν γνώμην ὑμῖν ἐδῆλωσεν; ἢ κακείνα θρύψις τις ἦν, καὶ τοῦ πόθου δοκίμασία; Πάντα ἂν οἱ τεχνικοί περὶ ἄλλων, τὰ ἑαυτῶν, τὰ μὲν ὑπονόησαιεν, τὰ δὲ εἴποιεν. Τί δαὲ ἡ συντριβὴ (11); τί δαὲ αἱ ἀραὶ, ἃς δημοσίᾳ καθ' ἡμῶν αὐτῶν πεποιήμεθα; τί δαὲ τὰ δάκρυα, καὶ τὸ ἐλεεινοῦς γενέσθαι ὑμῖν μικροῦ, καὶ μισουμένους διὰ τὴν ἐνστασιν; Προεδρίας ἀποστερήσουσιν; ἦν πότε καὶ τίς τῶν εὐφρονούντων ἐθαύμασε; νῦν δὲ καὶ τὸ φεύγειν, ὡς γούν ἐμοὶ δοκεῖ, πρῶτον συνέσεως· δι' ἣν πάντα δονεῖται καὶ σειεται τὰ ἡμέτερα· δι' ἣν τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐν ὑποψίᾳ, καὶ πολέμῳ κωφῶντι καὶ οὐδὲ ἄνομα ἔχοντι· δι' ἣν κινδυνεύομεν ἀνθρώπων εἶναι, παρὰ Θεοῦ γεγονότες, καὶ τὸ μέγα καὶ καινὸν ἀποβαλεῖν ἄνομα. Ὡς ὄρελόν γε μηδὲ ἦν προεδρία, μηδὲ τις τόπου προτίμησις, καὶ τυραννικὴ προνομία! Ἰν' ἐξ ἀρετῆς μόνως ἐγνωσκόμεθα (12). Νῦν δὲ τὸ δεξιὸν τοῦτο, καὶ τὸ ἀριστερόν, καὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ ὑψηλότερον, καὶ τὸ χθαμαλώτερον, καὶ τὸ προβαδίζειν ἢ συμβαδίζειν, πολλὰ πεποιήκως τὰ συντριμματα ἡμῶν διακενής, καὶ πολλοὺς εἰς βόθρον ὤσε, καὶ εἰς τὴν τῶν ἐρίφων χώραν ἀπήγαγεν· οὐ τῶν κάτω μόνον, ἀλλ' ἡδὲ καὶ τῶν ποιμένων, οἳ διδάσκαλοι τοῦ Ἰσραὴλ ὄντες. ταῦτα ἡγήνησαν.

ac multos in foveam impulerunt, atque ad hircorum etiam pastorum, qui, cum magistri Israelis essent¹⁹

D IC'. Θυσιαστηρίων εἰρξουσιν; Ἄλλ' οἶδα καὶ ἄλλο (13) θυσιαστήριον, οὗ τύποι τὰ νῦν ὀρώμενα· ἐφ' ὃ λαξευτήριον οὐκ ἀναβέθηκεν, οὐδὲ χεῖρ, οἷα ἠκούσθη σίδηρος, ἢ τι (14-15) τῶν τεχνιτῶν καὶ

(11) Ἡ συντριβὴ. Colb. 1, αἱ συντριβαί.

(12) Ἐγνωσκόμεθα. Savil., ἐπιγνωσκόμεθα.

(13) Καὶ ἄλλο. Deest καὶ in Reg. bin.

(14-15) Ἡ τι. Plures Regg. et Colb., οὕτως τι.

ποικίλων, ἀλλ' ἔλον (16) τοῦ νοῦ τὸ ἔργον, καὶ διὰ τὴν θεωρίαν ἢ ἀνάβασιν (17). Τούτῳ παραστήσομαι, τούτῳ θύσω δεξιά, θυσίαν, καὶ προσφορὰν, καὶ ὀλοκαυτώματα, κρείττονα τῶν νῦν προσαγομένων, ὅσα κρείττον σκιάς ἀλήθεια· περὶ οὐ μοι δοκεῖ καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας φιλοσοφεῖν, λέγων· Καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ, τοῦ εὐφραίνοντος τὴν πνευματικὴν μου νεότητα. Τούτου μὲν οὐκ ἀπάξει με τοῦ θυσιαστηρίου πᾶς ὁ βουλούμενος. Πόλεως ἀπελάσουσιν; ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς ἄνω καιμένης. Τοῦτο δυνατήτων οἱ μισοῦντες ἡμᾶς, καὶ ὄντως πεπολημέχασιν· ἔως δ' ἂν μὴ τοῦτο (18) δύνωνται, βάνισι βάλλουσιν, ἢ αὔραις παλοῦσιν, ἢ παίζουσιν ἐνύπνια· οὕτως αὐτῶν ἐγὼ βλέπω τὸν πόλεμον. Χρημάτων περιαιρήσουσιν; Τίνων; Εἰ μὲν τῶν ἐμῶν, καὶ τῶν περὶ ἡμῶν περικοπτεῖται, ὧν οὐκ ἐπιβέβλημαι· εἰ δὲ τῶν τῆς Ἐκκλησίας, τοῦτο ἐστὶν ὑπὲρ οὗ πᾶς ὁ πόλεμος· δι' ἃ ζηλοῦται (19) τὸ γλωσσόκομον ὁ κλέπτης, καὶ τὸν Θεὸν προδίδωσι τριάκοντα ἀργυρίων, τὸ δεινότατον. Τοσοῦτο (20) γὰρ, οὐχ ὁ προδιδόμενος, ἀλλ' ὁ προδιδούς ἀξιος.

1Z'. Οἰκίας ἀποκλείσουσιν; Τρυφᾶς (21) περικόψουσιν; Φίλων ἀλλοτριώσουσιν; Πάνυ γὰρ, ὡς ὄρεξ, πλείστων (22) κατεναρχήσαμεν, καίτοιγε προκαλουμένων (23) (οὐ γὰρ ἀχαριστήσομεν)· εἰ δὲ καὶ κατεναρχήσαμεν, τῷ φεῖδιστα· μάλλον ἢ τῷ προσέσθαι. Τὸ δὲ αἴτιον, οἷός τις ἀνεπαύσεν ἡμᾶς εὐσεβῆς καὶ φιλόθεος, καὶ οἷός τὸν Ἐλισσαῖον ὁ τῆς Σουναμίτιδος, συγγενῶν τὸ σῶμα, συγγενῶν τὸ πνεῦμα, πάντα φιλότιμος· παρ' οἷς καὶ ὁ λαὸς οὕτως ἐπάγη, κλέπτων ἔτι τὴν διωκομένην εὐσεβείαν, οὐκ ἀδεῶς, οὐδὲ ἀκινδύνως. Ἀντιμετρήσαι αὐτῷ Κύριος ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως! Τρυφήν δὲ εἰ διώκομεν (24), τρυφήσαιεν καθ' ἡμῶν οἱ μισοῦντες ἡμᾶς· οὐ γὰρ ἄλλο τι μεῖζον ἐμαυτῷ καταράσομαι. Φίλων δὲ, οἱ μὲν οὐδὲ πάσχοντες κακῶς, εὐ οἶδα, φεύξονται ἡμᾶς (τὸ γὰρ συναδικεῖσθαι, καὶ συναλγεῖν πεποιήκε)· τῶν δὲ ἤδη γεγυμνάσμεθα καὶ ὑπερορώμενοι φέρειν τὴν ὑπεροψίαν. Τῶν γὰρ φίλων καὶ τῶν πλησίων (25), οἱ μὲν καὶ φανερῶς ἐξ ἐναντίας (26) ἤγγισαν καὶ ἔστησαν· οἱ δὲ, τὸ φιλανθρωπώτατον, ἀπὸ μικροῦθεν ἔστησαν, καὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ πάντες ἐσκανδαλίσθησαν. Μικροῦ καὶ Πέτρος (27) ἤρνησάτο με· καὶ τυχὸν οὐδὲ κλαίει πικρῶς, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν ἀμαρτίαν.

quaverunt, et steterunt²¹: alii, et quidem ii, qui

mentum auditum est¹⁶, sed mentis totum hoc opus est, eoque per contemplationem subvehimur. Huic astabo, super illud grata immolabo, sacrificium nempe, et oblationem, et holocausta, tanto iis, quæ nunc offeruntur, excellentiora, quanto veritas umbra antecellit. De quo mihi quoque David philosophari videtur, cum ait: *Et introibo ad altare Dei, qui spirituales meam juventutem lætificat*¹⁷. Ab hoc altari me non abstrahet, quisquis volet. E civitate ejicient? Verum non ita ex ea, quæ in cælo sita est. Hoc si efficere possent ii, qui nos invisos habent, vere bellum inferrent. Quandiu autem minime poterint, guttulis aquæ me petunt, aut ventis feriunt, aut in somnis ludunt. Sic enim eorum bellum interpretor. Pecunias eripient? Quas tandem? Si meas quidem, ipsi eadem opera pennas etiam, quibus minime indutus sum, abscindant. Si autem Ecclesiæ, illud quippe est, pro quo bellum omne geritur. Ob pecunias fur ille zelotypia erga crumenam æstuat¹⁸, ac Deum prodit, et, quod gravissimum est, triginta argenteis vendit¹⁹. **484** Hoc enim pretio dignus erat, non qui prodebat, sed qui probebat.

XVII. At domo excludent? Delicias resocabunt? Amicorum animos a nobis avertent? Permultos videlicet gravavimus, quamvis ab ipsis invitati (non enim ingrati animi vitio laboravimus). Quod si gravavimus, id parcendo potius, quam accipiendo fuit. Hujus rei si causam quaeritis, domus quædam pia Dei que amore flagrans, non secus atque Eliseum Sunamitidis domus²⁰, nos refocillavit, domus, inquam, hominum, qui tum corporis, tum spiritus cognatione mecum conjuncti sunt, ac singulari liberalitate præditi, apud quos hic quoque populus compactus est, cum exagitata et vexata fidei pietatem adhuc surriperet, nequaquam libere, nec sine periculo. Rependat illi Dominus in die retributionis! Delicias autem si consecramur, efferantur adversus nos, qui nobis inimicitias indixerunt; nec enim gravius aliud quidquam imprecabor. Quod autem ad amicos attinet, alii, sat scio, ne læsi quidem, nos fugient (nam ii demum doloris socios se præbent, qui injuria simul afficiuntur): aliorum autem arrogantiam nostrique contemptum æquo animo ferre diuturno jam usu didicimus. Ex amicis enim et proximis meis, alii haud obscure *adversum me appropin-*

¹⁶ III Reg. vi, 7. ¹⁷ Psal. xlii, 4. ¹⁸ Joan. xii, 6. ¹⁹ Matth. xxvi, 15. ²⁰ IV Reg. iv, 8. ²¹ Psal. xxxvii, 12. ²² *ibid.* 13.

(16) *Ὀλορ*. Sic Reg. hm et Or. 1. In ed., ὄλων.

(17) *Ἡ ἀνάβασις*. Deest in Or. 1. Ed., ἢ ἀνάβασις.

(18) *Μὴ τοῦτο*. Sic Reg. hm. Deest τοῦτο in ed.

(19) *Ζηλοῦται*. Hic Maximum designare videtur.

(20) *Τοσοῦτο*. Sic Reg. hm et Coisl. 1. In ed., τοσοῦτον.

(21) *Τρυφᾶς*. Coisl. 1, τρυφᾶς, « alimentis »

(22) *Πλείστων*. Reg. a, πλείστον.

(23) *Προκαλουμένων*. In nonnullis, προσκαλουμένων.

(24) *Εἰ διώκομεν*. Reg. hm, εἰ ἐδιώκομεν.

(25) *Φίλων καὶ τῶν πλησίων*. Duo Regg. et Or. 1, φίλων μου καὶ τῶν πλησίων.

(26) *Ἐξ ἐναντίας*. Reg. a addit, μου.

(27) *Πέτρος*. Alludit forsitan ad Petrum Alexandrum præsulē, qui aliquandiu Maximo favere visus est. Elias id refert ad quemdam e discipulis sibi familiarissimum.

in nocte hæc omnes scandalum passi sunt²². Nihil propius factum est, quam ut Petrus etiam me abjureret²³ : ac nequaquam fortasse flet amare, ut peccato medeatur.

XVIII. Unus ego audax, ut apparet, ac temerita- A
tis plenus, unus in rebus horrendis spe bona sub-
nixus, unus constanter adversa tolerans, et publice
propositus, et privatim contemptus, et ex bellis,
quæ mihi inferuntur, Orienti et Occidenti notus. O
insignem audaciam ! Si consistant adversum me ca-
stra, non timebit cor meum. Si exsurgat adversum
me prælium, in hoc ego sperabo²⁴. Ac tantum abest,
ut quidquam humanarum et præsentium rerum
acerbum et formidolosum existimem, ut meipsum
missum faciens, eos lugeam, qui mihi molestiam
exhibuerunt. O membra olim Christi, membra mihi
chara, etsi nunc corrupta, 485 membra hujus gre-
gis, quem prius etiam fere, quam collecti essetis,
prodidistis. Quomodo distracti estis, ac distraxistis,
quasi tenelli boves vinculis soluti ? quomodo altare B
adversus akare erexistis ? quomodo repente in de-
solationem ac vastitatem facti estis²⁵ ? quomodo, e
ipsi per hanc sectionem morte affecti estis, et nobis
dolorem inussistis ? quomodo pastorum simplicitate
ad gregis dissolutionem et exitum abusi estis ? Non
enim eos ob imperitiam reprehendam, sed vestram
improbritatem accusabo. *Corruptelæ tuæ, Israel, quis
succurret*²⁶ ? Quod medicamentum nanciscar, cicat-
ricis obducendæ vim habens ? qua fascia vulnus
lacrymis, quibus verbis, quibus precibus huic calamitati medebor ? an hoc fortasse modo ?

XIX. Trinitas sancta, et adoranda, et perfecta,
et quæ recte a nobis conjungeris atque religiose
coleris, tuum hoc opus est, tua conficiendi hujus
negotii laus. Utinam tu hos nobis restituas, hactenus
a nobis diremptos, ut per ipsam disjunctionem ad
concordiam et pacis studium erudiantur : ac nobis
pro hujus vitæ laboribus et ærumnis cœlestia bona,
et ab omni dissidio immunia, rependas. Horum au-
tem primarium illud est, et maximum, ut purius
pleniusque a te illuminati, sciamus, quomodo eadem,
et unitas intelligeris, et Trinitas reperiris ; quomodo
ingenitus, genitus, et procedens, una sit natura,
tres proprietates, *Unus Deus, qui es super omnia, et
per omnia, et in omnibus*²⁷ : qui nec superiori nec
inferiori gradu collocaris, nec decrescis, nec sectio-
nem admittis ; ac partim quidem jam comprehende-
ris, partim inquireris, aliquando autem fortasse,
quantus es, percipieris, nimirum ab iis, qui per vitæ
probitatem et contemplationem te in hoc sæculo
in sæcula. Amen.

²² Matth. xxvi, 31. ²³ ibid. 69-75. ²⁴ Psal. xxvi, 3. ²⁵ Psal. lxxii, 19. ²⁶ Ose. xiii, 9. ²⁷ Ephæ.
iv, 6.

(28) *Μέλη Χριστοῦ.* « Membra Christi. » Hic designat eos, qui cum ab eo nihil læsi fuissent, partes Maximi secuti erant, atque eum pontificem creaverant, altari adversus altare erecto.

(29) *Et kal.* Sic Reg. bm. In ed., kal ei.

(30) *Βοῦδια.* « Buculi. »

(31) *Πῶς ἀπλότητι ποιμένων.* Si Eliæ fides, Gregorius hic de se plurali numero loquitur. Verum hæc interpretatio cum sequentibus minime

congruit. IΘ. Μόνος τολμηρὸς ἐγὼ, καὶ θράσους γέμων, ὡς εἶοικε· μόνος εὐελπίς ἐν τοῖς φοβεροῖς, μόνος καρτερικὸς, καὶ δημοσίᾳ προτιθέμενος, καὶ ἰδίᾳ καταφρονούμενος, καὶ Ἀνατολῆ καὶ Δύσει τῷ πολεμῆσθαι γυρωρίζομενος. Τῆς ἀπονοίας ! Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου· ἐὰν ἐπαναστῇ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγὼ ἐλπίζω. Τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ φοβερὸν ἡγεῖσθαι τι τῶν παρόντων, ὥστε τὸ κατ' ἐμαυτὸν ἀφεῖς, θρηγῶ τοὺς λυπήσαντας. Μέλη Χριστοῦ (28) ποτε, μέλη τίμια ἐμοί, εἰ καὶ (29) νῦν διεφθαρμένα, μέλη τῆς ποιμνῆς ταύτης, ἣν προδεδώκατε μικροῦ, καὶ πρὶν συναχθῆναι. Πῶς διεσπάσθητε καὶ διεσπάσατε, ὡς βοῦδια (30) ἐκ δεσμῶν ἀνειμένα ; πῶς θυσιαστηρίῳ θυσιαστήριον ἀντηγεῖρατε ; πῶς ἐγένεσθε εἰς ἐρήμων ἑξάπινα ; πῶς καὶ αὐτοὶ νενέκρωσθε τῇ τομῇ, καὶ ἡμᾶς ἀλγεῖν πεποιθήκατε ; πῶς ἀπλότητι ποιμένων (31) εἰς ποιμνῆς διάλυσιν κατεχρησασθε ; Οὐδὲ γὰρ ἐκείνους μέμφομαι τῆς ἀπειρίας, ἀλλ' ὑμᾶς αἰτιάσομαι τῆς κακίας. Τῇ διαφορᾷ σου, Ἰσραὴλ, τίς βοηθήσει ; Τί φάρμακον εὐρωμαί (32) συνουλιτικόν ; ποιοὺν ἐπίδεσμον ; πῶς συνάψω τὰ διεστώτα ; τίσι δάκρυσι, τίσι λόγοις, τίσιν εὐχαῖς θεραπεύσω τὸ σύντριμμα ; ἡ τάχα τὸν τοῦτον τρόπον ;

obligabo ? quomodo disjuncta connectam ? quibus

IΘ. Τριάς ἁγία, καὶ προσκυνητὴ, καὶ τελεῖα, καὶ καλῶς ὑφ' ἡμῶν συναγομένη τε καὶ σεβομένη, σὸν τὸ ἔργον, σὸν τὸ κατόρθωμα. Σὺ τούτους τε πάλιν ἀποκαταστήσῃς ἡμῖν, τοσοῦτον διαστάντας, ὅσον παιδευθῆναι τῷ χωρισμῷ πρὸς ὁμόνοιαν· καὶ ἡμῖν τῶν ἐντεῦθεν μόχθων ἀντιδόλης τὰ ἐπουράνια τε καὶ ἀστασίαστα. Τῶν δέ ἐστι τὸ πρῶτον (33) καὶ μέγιστον, ἐλλαμφθῆναι σοι τελεώτερόν τε (34) καὶ χαθάρωτερον, πῶς ἡ αὐτὴ, καὶ μονὰς νοῆ, καὶ Τριάς εὐρίσκη· πῶς τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ τὸ προῖον, μία φύσις, τρεῖς ἰδιότητες, *Εἰς Θεός, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν*· οὗτε ὑπεριθέμενος (35), οὗτε μετατιθέμενος, οὗτε μειώμενος, οὗτε τεμνόμενος· τὸ μὲν ἄρτι καταλαμβανόμενος, τὸ δὲ ζητούμενος, ποτὲ δὲ, ὅσον εἶ, τυχὸν καταληφθῆσόμενος τοῖς ἐνταῦθα καλῶς ζητήσῃσι (36) διὰ βίου καὶ θεωρίας· ᾧ πᾶσα δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

recte quæsiwerint : cui omnis gloria, honor et impe-

congruit.

(32) *Εὐρωμαί.* Reg. b, εὐρωμαί.

(33) *Τὸ πρῶτον.* Deest τὸ in Or. 1.

(34) *Τελεώτερόν τε.* Sic duo Regg. et tres Coll. Deest τε in ed.

(35) *Οὗτε ὑπεριθέμενος,* etc. Bill. : « qui nec superponeris, nec transponeris. »

(36) *Ζητήσῃσι.* Reg. a, ἐζητήσῃσι.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. GREGORIUS THEOLOGUS, ARCHIEPISCOPUS CONSTANTINOPOLITANUS.

PREFATIO GENERALIS.	9	III. — Parentes Gregorii.	150
PARS PRIMA.	9	IV. — Hæresis Hypsistariorum.	150
§ I. — De variis S. Gregorii operum editionibus.	9	V. — Mores Gregorii patris.	151
§ II. — Quid nostri in hac editione operum Gregorii adornanda præstiterint exponitur.	25	VI, VII. — Gregorius pater baptismum suscipit ab episcopo Nazianzeno. — Patriam fugere cogitur ab irata matre.	151
§ III. — Notitia veterum codicum, ad quos Gregorii orationes emendavimus.	26	VIII. — Episcopus creatur.	152
PARS SECUNDA. — <i>Defensio Gregoriana.</i>	34	IX. — Nonna, mater Gregorii, e radice sancta prodiit.	153
§ I. — Defensio Gregorii adversus Tollium.	34	X. — Quo anno natus sit Gregorius.	155
§ II. — Perpetua Gregorii virginitas contra Beveregium et Muratorium asseritur.	46	XI-XIII. — Bollandi sententia de anno, quo natus est Gregorius. — Quot annis Gregorius Athenis eloquentiæ operam dedit. — Refellitur opinio Bollandi.	155
§ III. — De vita monastica quam professus est Gregorius.	54	XIV. — Imberbis Gregorius rediit Athenis.	155
§ IV. — Cujusnam Ecclesiæ episcopus habendus dicendusque sit Gregorius, qui vulgo Nazianzenus appellatur, investigatur.	66	XV. — Objecta Bollandi.	156
§ V. — De Amphilochio, cum patre, tum filio, episcopo Iconiensi, totaque Gregorii materna cognatione ad quam pertinere Amphilochius demonstratur.	82	XVI. — In sententia Tillemontii gravissima est difficultas.	157
PARS TERTIA. — <i>De variis Gregorianæ doctrinæ capitulis.</i>	91	XVII. — Contrariæ opinionis incommoda.	157
De Deo.	94	XVIII. — Baronii sententia.	158
De Trinitate.	97	XIX. — Quælibet opinio suis laborat difficultatibus. Minoribus urgetur quæ statuit Gregorium patre Christiano, sed nondum episcopo natum.	159
De Patre.	101	XX. — Alia verborum Gregorii patris interpretatio ex Memor. Trev. 1707.	159
De Filio.	102	XXI. — Gregorii verbis mendacii nota non debet inuri.	160
De Spiritu sancto.	105	XXII. — Patre nondum episcopo natus est Gregorius.	160
De Incarnatione.	107	XXIII. — Gregorius nascitur. Prima educatio in domo paterna.	161
De angelis.	109	XXIV. — Ardor servandæ pudicitiæ.	161
De anima ejusque immortalitate et origine.	110	XXV. — Visum nocturnum quo castitatis amore accenditur.	162
Peccatum originale.	111	XXVI. — Piorum virorum consuetudinem expetit.	162
De baptismo et confirmatione.	112	XXVII. — Gregorii studia extra limen proferuntur.	162
De eucharistia.	115	XXVIII. — Cæsaream Cappadociæ proficiscitur.	163
De penitentia.	118	XXIX. — In Cappadocia primum amicitiam cum Basilio junxit Gregorius.	163
De ordinis sacramento.	119	XXX. — Cæsarea Cappadociæ litteris fuit insignis.	164
De sacramento matrimonii.	122	XXXI. — Litterarum amore in Palæstinam se confert.	165
De gratia.	124	XXXII. — Alexandriam petit.	165
De fide.	130	XXXIII, XXXIV. — Athetas navigat et gravi tempestate jactatur. — Validitas baptismi per laicos collati non satis nota Græcis.	165
De lectione librorum ethnicorum.	131	XXXV, XXXVI. — Promittit Gregorius se Deo victurum si sospes evadat. — Parentum se precibus servatum agnoscit.	166
De potestate temporali et ecclesiastica.	132	XXXVII. — Athenas advenit circa annum 350.	167
De hierarchia et cælibatu presbyterorum.	135	XXXVIII-XL. — Stolido ritui subducit Basilium Gregorius. — Opem fert contra Armenios. — Arctissima Basilium inter et Gregorium necessitudo.	168
De causis ecclesiasticis.	134	XLI, XLII. — Crescit amicitia inter Gregorium et Basilium. Una utrique anima esse videbatur. Unum utrique studium erat virtus.	168
De virginibus et monachis.	156		
Observationes circa Ecclesiæ disciplinam ex Gregorii scriptis.	158		
Circa morum regulas.	141		
VITA S. GREGORII ex ipsis potissimum scriptis adornata.	147		
I. — Gregorii patria : an Nazianzum, an Arianzum pagus.	147		
II. — Mala veterum de Cappadociæ incolis opinio.	148		

- XLIII, XLV.** — In sacris domibus assidui, Christiani et esse et nominari volunt. Pestiferae alii Athenae, nihil illis nocent, sed ad fidem confirmant. 169
- XLVI.** — Praeceptores quibus usus est Athenis. 170
- XLVII.** — De Juliano Gregorii augurium. 170
- XLVIII.** — Reditum in patriam meditat. 170
- XLIX.** — Ad parentes cum fratre Caesario simul redit. 171
- L, LI.** — Rogatus a parentibus et civibus, mundo aliquantulum temporis impendit. Pietas erga parentes domi retinet Gregorium, ibique monasticam vitam agit 171
- LII.** — Vitam monasticam se amplecturum, etiam voto se astrinxerat. 172
- LIII.** — Baptisma suscipit. Quo tempore, non constat. 173
- LIV.** — Nunquam jurandi legem sibi indicit et servat. 173
- LV.** — Non affectu tantum, sed reipsa se exiit Gregorius. 174
- LVI, LVII.** — Omnia, litteras quoque, Christo dimisit. Alia vana, alia est utilis eloquentia, famula verbi. Hanc sibi et amicis exoptat Gregorius. Hanc solam complectitur : hac quam maxime delectatur. 174
- LVIII.** — Fidem datam Deo non fefellerit Gregorius : quomodo datam Basilio fefellerit ? 173
- LIX.** — Vitam quoque solitariam egisse Gregorium, in Tiberina, in qua situm erat Arianzum, credibile est. 173
- LX-LXII.** — Nihil minus esse videbatur Gregorius in domo paterna, quam quod reipsa erat. Molestias parit Gregorio rei familiaris cura. Basilium invitat ut ad se veniat, ut omnia sint communia. 176
- LXIII.** — Basilium, exstructo monasterio, Gregorium allicere conatur. 177
- LXIV.** — In solitudinem ad Basilium se confert : ambo vitam asceticam agunt. Vitae austeritas, rerum inopia, manuum labor, etc. 177
- LXV.** — Studio sacrarum litterarum incumbit, eoque studio mirifice delectatur Gregorius. 178
- LXVI.** — Philocalia et Regulae monasticae sunt fructus studiorum Basilii et Gregorii. 178
- LXVII.** — Voti compos fit Gregorius, medium carpens viam inter anachoretas et mygades. 179
- LXVIII.** — Gregorium ab eremi deliciis in domum paternam revocat pietas erga parentes. 179
- LXIX.** — Gregorium revocare conatur Basilium. 179
- LXX, LXXI.** — Presbyter creatur, et fugit in Pontum. Revertitur ad diem festum Paschae : primamque habet orationem. In longiori postea, fugae et reditus rationem reddidit. 180
- LXXII.** — Bis e solitudine avulsus Gregorius. 180
- LXXIII-LXXV.** — Turbas Ariani excitant. Fraus Arianorum. Multos in fraudem impellunt. 181
- LXXVI.** — Formulæ Ariminensi post medium annum 362 subscripsit Theologi pater. 182
- LXXVII, LXXVIII.** — Schisma monachorum ob subscriptionem Gregorii patris non contigit sub Constantio. Brevis fuit hæc discordia. 182
- LXXIX.** — Sub Juliani finem subscripsit impiæ formulæ, sed illæsum cor servavit. 184
- LXXX.** — Theologus loquitur perinde ac si reus ipse foret, quod pietati erga patrem tribuendum est. 184
- LXXXI.** — Præclara Gregorii in hac rem sententia. 185
- LXXXII.** — Nascenti in Ecclesia Cæsariensi discordiæ mederi satagit Gregorius, et orationes in Julianum elaborat. 185
- LXXXIII.** — Ad spiritualem conventum sive ad diem festum ab Eusebio invitatur Gregorius. 187
- LXXXIV.** — Inter Eusebium et Basilium pacem componit Gregorius. 187
- LXXXV.** — Ætas et morbi parentum abesse Gregorium non sinunt. 188
- LXXXVI.** — Ingentem Gregorio dolorem parit Cæsarii fratris mors; et post ejus obitum molestissimis est obrutus negatis. 189
- LXXXVII.** — Gregorius Basilium minus caute electioni Cæsariensis episcopi providentem reprehendit. 189
- LXXXVIII, LXXXIX.** — Gregorius uterque operam navat, ut Basilium Ecclesiæ Cæsariensi præficiatur. Nihil ab illis prætermisum ut res prospere cederet. 190
- XC.** — Eusebium Samosatensem accersunt ab Oriente. 191
- XCI.** — Basilium electus est Cæsariensis episcopus Gregorii utriusque opera. 191
- XCII.** — Gregorius nec electioni Basilii interfuit, nec eum post electionem invisit; Basilio querenti se neglectum respondit. 192
- XCIII.** — De Valente adversus Ecclesiam Nazianzenam impetum faciente, una cum patre victoriam reportat. 193
- XCIV.** — Adversus eundem Valentem certanti Basilio socius est Gregorius. 193
- XCV.** — In aliis Basilii præliis partes suas agit Gregorius. 194
- XCVI.** — Operam suam offert Basilio adversus Anthimum Tyanensem. 196
- XCVII.** — Gregorius Cæsaream venit, Basilio addit se socium, et interest pugnae prope Sasima contra Anthimum. 196
- XCVIII.** — Gregorius Sasimorum episcopus consecratur Nazianzi, non Cæsareæ, anno 372. 197
- XCIX.** — Invisitur a Gregorio Nysseno, quem misit Basilium. 197
- C.** — Querelæ Basilii contra Gregorium, et Gregorii contra Basilium. 198
- CI, CII.** — Queritur Gregorius fraudem sibi factam. A pluribus culpatur Basilium. 198
- CIII.** — Gregorius de solitudine revocatus a patre, Basilio instante, coram utroque habet orationem. 200
- CIV.** — Gregorius in oratione sua mutatum se profiteatur. Anthimus in suas partes Gregorium pertrahere frustra conatur. 200
- CV.** — Novas Basilii querelas alii Gregorius querelis repellit. 201
- CVI.** — Abjectis Sasimis Gregorius repetit solitudinem. 202
- CVII.** — Sasimorum descriptio. 202
- CVIII.** — Gregorius Nazianzenæ Ecclesiæ regimen suscipit, jubente patre, ea conditione ut eo mortuo liber sit abire quo velit. 203
- CIX.** — Gregorius Basilium defendit, a quodam monacho accusatum, quod Spiritum sanctum Deum non appellasset. 203
- CX, CXI.** — Gregorius Basilio controversiam ejus causa susceptam significat, rogans ut ipse duceat quousque liceat uti œconomia, ut contradicentes possit repellere. Epistolam Gregorii pejorem in partem accipit Basilium. 204
- CXII.** — Gregorius Basilio scribit eum immerito litteris suis offensum. 205
- CXIII.** — Quis ille sit hostis, contra quem rogat Gregorius Basilium, ut veniat auxilium laturus. 205
- CXIV.** — Ille hostis, non Valens. 206
- CXV.** — Eustathius Sebastenus intelligendus est Basilio infensus. 206
- CXVI.** — Episcopum tunc fuisse Gregorium constat. 207
- CXVII.** — In epistola 26 Gregorii fit mentio orationis 12 quo constat post orationem scriptam esse epistolam. 208
- CXVIII.** — Mors Gregorii senioris et Nonnæ ejus conjugis 203
- CXIX.** — Parentibus orbatus Seleuciam se confert Gregorius. 209
- CXX.** — Basilii morte cumulus accedit ad Gregorii calamitates. 210
- CXXI.** — Gregorius proficiscitur Constantinopolim, abs Thraciæ episcopis et orthodoxis accersitus. 210
- CXXII.** — Deploratur Constantinopolitanæ Ecclesiæ status. 212
- CXXIII.** — Ariani late dominantur in urbe : templa occupant : alia commutata in sepulcra. 212
- CXXIV.** — Variæ hæreses Constantinopoli grassabantur præter Arianam. 215

- CXXV. — Quibus armis pugnaturus contra hæreticos instructus venit Gregorius. 213
- CXXVI. — A cognatis hospitio exceptus. Pia erat domus, in quam conveniebant orthodoxi. 213
- CXXVII. — Exiguus ille locus, ob restitutam fidem dictus postea Anastasia. 214
- CXXVIII. — Ita crescit Anastasia, ut brevi omnes Constantinopolitanas amplitudine et magnificentia superet ecclesias. In hac nova Bethlehem omnes hæreticos oppugnat fugatque Gregorius. 214
- CXXIX. — Fidei causam egregie defendit Gregorius. Tali defensore tempus egebat. 215
- CXXX. CXXXI. — Qua ratione res divinas tractat Gregorius. Gregorii ratio disputandi contra hæreticos: placido animo disputat, mira urbanitate demulcet. Nihil de veritate dedit, leuiter disputando. 215
- CXXXII. — Accurritur ab universis Catholicis, hæreticis, infidelibus, ad ejus sermones. 216
- CXXXIII. — Non tantum fidei dogmata confirmat, et errores refellit Gregorius, sed morum quoque præcepta tradit. 216
- CXXXIV, CXXXV. — Ad verba oratoris accedente exemplo, et ad orationes vitæ sanctitate, miros habet fructus; hos se fructus habiturum speraverat, ipsique Deus forsitan ostenderat. 217
- CXXXVI. — Hi fructus non eloquentiæ, quæ tamen maxima erat, sed oratoris pietati et patientiæ tribuendi. Tales fructus unius justii persecutione vexati precibus aliquando Deus concedit. 217
- CXXXVII. — Permotus Gregorii fama Hieronymus, e Syria Constantinopolim venit, ut ejus fiat discipulus. 218
- CXXXVIII. — Orti inter orthodoxos dissidii occasione, hæretici ipsis insultandi ansam arripiunt, quos Gregorius refellit. 219
- CXXXIX. — Maximus philosophus Constantinopolim venit. Quis et qualis Maximus. Benignissime excipitur a Gregorio, quem dolis et mendacis ita decipit, ut in ejus laudem habuerit orationem. 219
- CXL, CXLI. — Gregorium e sua sede deturbare eamque invadere tentat Maximus. Cum suum scelus perficeret Maximus, operique incumberet, deprehensus, ejectus est civitate. 220
- CXLII. — Perculsus dolore Gregorius, solabatur spe discedendi copiam se consecuturum. 221
- CXLIII-CXLV. — Theodosius Constantinopolim venit. Honorifice Gregorium excipit: Demophilum eicit: ecclesias Catholicis restituit. Majorem basilicam ingreditur Gregorius una cum Theodosio: cælum quod antea nubium erat, serenatur ad ingressum Gregorii in templum. 221
- CXLVI, CXLVII. — Episcopale solum ut conscenderet, quamvis omnes peterent, cogi non potest. In sede Constantinopolitana Gregorius collocatur. 222
- CXLVIII. — Summo consensu Gregorius in sede Constantinopolitana collocatus, nullius pene suffragium defuit. 222
- CXLIX. — Gemens et clamans, non tamen plane repugnans, collocatur Gregorius. 223
- CL. — Gregoriana gesta in urbe Constantinopolitana. 223
- CL.I. — Concilium generale convocat Theodosius anno 381. 225
- CL.II. — In eo concilio Maximi irrita ordinatio declaratur. Maximus ab Ecclesia ejectus. Electio Gregorii confirmata. Præfuit concilio, saltem post Meletii mortem. Mors Meletii. 225
- CL.III-CL.V. — Gregorius in hac erat sententia, ut Meletio successor non ordinaretur. Sed adeo non persuasit, ut omnium pene odia in se concitaverit. Vincit juniorum factio episcoporum, qui etiam seniores in suam pertrahunt sententiam: et Flavianus presbyter Antiochenus Meletii successor electus est. Orientales et Occidentales episcopi, variis de causis, Gregorio sedem suam relinquere volenti, non adversantur. 226
- CLVI-CL.VIII. — Gregorius abdicat se episcopatu. Facultatem discedendi a Theodosio facilius obtinet Gregorius. Non sine lacrymis quisquam legerit extremum vale, quod gregi suo lacrymis perluso dixit Gregorius in oratione coram episcopis, nunc 42. 227
- CLIX-CLX. — Anno 381, labente mense Julio, Constantinopolim reliquit. Fuere episcopi qui id ægre tulerunt, auresque obsiderunt, et effugerunt ne alium in throno Gregorii sedentem cernerent. 228
- CLXI. — Testamentum condit Gregorius. 228
- CLXII. — Nazianzum revertitur Gregorius. 229
- CLXIII. — Episcopum Nazianzi constituere frustra conatur. 229
- CLXIV. — Arianzum se recipit, et inde Cæsaream se confert. 230
- CLXV. — Quid in solitudine ageret. 230
- CLXVI. — Calamitates quibus tunc temporis afflictabatur Ecclesia. 231
- CLXVII. — Ecclesiæ Nazianzænæ curam gerit. 232
- CLXVIII. — Patriam ab ingenti periculo liberat Gregorius. 233
- CLXIX. — Eulalium Nazianzi episcopum præfici curat. 235
- CLXX. — Vita Gregorii in solitudine. 234
- CLXXI. — Nectario scribit adversus Apollinaristas. 235
- CLXXII. — Scribendis epistolis et condendis versibus occupatur. 235
- CLXXIII. — Moritur Gregorius. 236
- CLXXIV, CLXXV. — Qua statura corporis fuerit Gregorius. Dies festus Gregorii. 237
- CLXXVI. — Quanta apud omnes Gregorii existimatio. 237
- CLXXVII. — Translatio. 238
- CLXXVIII. — Altera translatio corporis Gregorii CP. Roman. 238
- CLXXIX. — Translatio corporis Gregorii facta a Gregorio XIII summo pontifice. 239
- CLXXX. — Sanctorum Basilii et Gregorii characteres adumbrantur. 239
- Monitum in Vitam sequentem.* 241
- Vita S. Gregorii a Gregorio presbytero Græce conscripta. 243
- Selecta veterum et recentiorum testimonia in laudem S. Gregorii. 305
- Præfationes Jacobi Billii. 315
- Præfatio Joannis Leuvenklaii. 345
- Proœmia Fed. Morelli: 560
- Præfatio Montacutii. 567
- Epistola Gilberti Genebrardi dedicatoria. 569
- Elogium Jacobi Billii. 575
- Similia ex operibus Gregorii collecta. 387
- ORATIONES S. GREGORII.
- Monitum in primam orationem.* 393
- Oratio I. — In sanctum Pascha et in tarditatem. 393
- Monitum in orationem II.* 401
- Oratio II. — Apologetica, in qua causas exponit, ob quas, post sibi impositam sacerdotii dignitatem, in Pontum fugerit, ac rursus Nazianzum redierit, et quæ sit sacerdotis professio. 407
- Monitum in orationem III.* 515
- Oratio III. — Ad eos qui ipsum acciverant, nec occurrerant. 518
- Monitum in orationes IV et V.* 525
- Oratio IV. — Adversus Julianum imperatorem prior Invectiva. 531
- Oratio V. — Secunda in Julianum imperatorem Invectiva 665
- Monitum in orationem VI.* 719
- Oratio VI. — Prima de pace, ob monachorum reconciliationem, post silentium, præsentem patre. 723
- Monitum in orationem VII.* 751
- Oratio VII. — Funebris in laudem Cæsarii fratris, superstitibus adhuc parentibus. 755
- Monitum in orationem VIII.* 787
- Oratio VIII. — Funebris in laudem sororis suæ Gorgoniæ. 789
- Monitum in orationes IX, X et XI.* 817

Oratio IX. — Apologeticus ad patrem suum Gregorium, præsentem Basilio Magno, cum episcopus Sasimorum creatus est.	891	<i>Monitum in orationem XVIII.</i>	981
Oratio X. — In seipsum, ad patrem et Basilium Magnum, post reditum e fuga.	827	Oratio XVIII. — Funebris in patrem, præsentem Basilio.	996
Oratio XI. — Ad Gregorium Nyssenum, Basilii Magni fratrem, qui post illius consecrationem advenerat.	831	<i>Monitum in orationem XIX.</i>	1043
<i>Monitum in orationem XII.</i>	841	Oratio XIX. — De suis sermonibus, et ad Julianum tributorem exæquatorem.	1044
Oratio XII. — Ad patrem, cum ei Nazianzenæ Ecclesiæ curam commisisset.	843	<i>Monitum in orationem XX.</i>	1063
<i>Monitum in orationem XIII.</i>	851	Oratio XX. — De dogmate et constitutione episcoporum.	1065
Oratio XIII. — In consecratione Eulalii Doarensium episcopi.	852	<i>Monitum in orationem XXI.</i>	1081
<i>Monitum in orationem XIV.</i>	833	Oratio XXI. — In laudem magni Athanasii episcopi Alexandrini.	1082
Oratio XIV. — De pauperum amore.	858	<i>Monitum in orationes XXII et XXIII.</i>	1127
<i>Monitum in orationem XV.</i>	911	Oratio XXII. — De pace II.	1131
Oratio XV. — In Machabæorum laudem.	911	Oratio XXIII. — De pace III.	1151
<i>Monitum in orationem XVI.</i>	933	<i>Monitum in orationem XXIV.</i>	1 67
Oratio XVI. — In patrem tacentem propter plagam grandinis.	934	Oratio XXIV.	1169
<i>Monitum in orationem XVII.</i>	963	<i>Monitum in orationem XXV.</i>	1193
Oratio XVII. — Ad cives Nazianzenos gravi timore percussos, et præfectum irascentem.	963	Oratio XXV. — In laudem Heronis philosophi.	1198
		<i>Monitum in orationem XXVI.</i>	1225
		Oratio XXVI. — In seipsum.	1237

FINIS TOMI TRIGESIMI QUINTI.